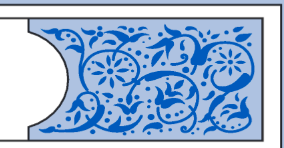
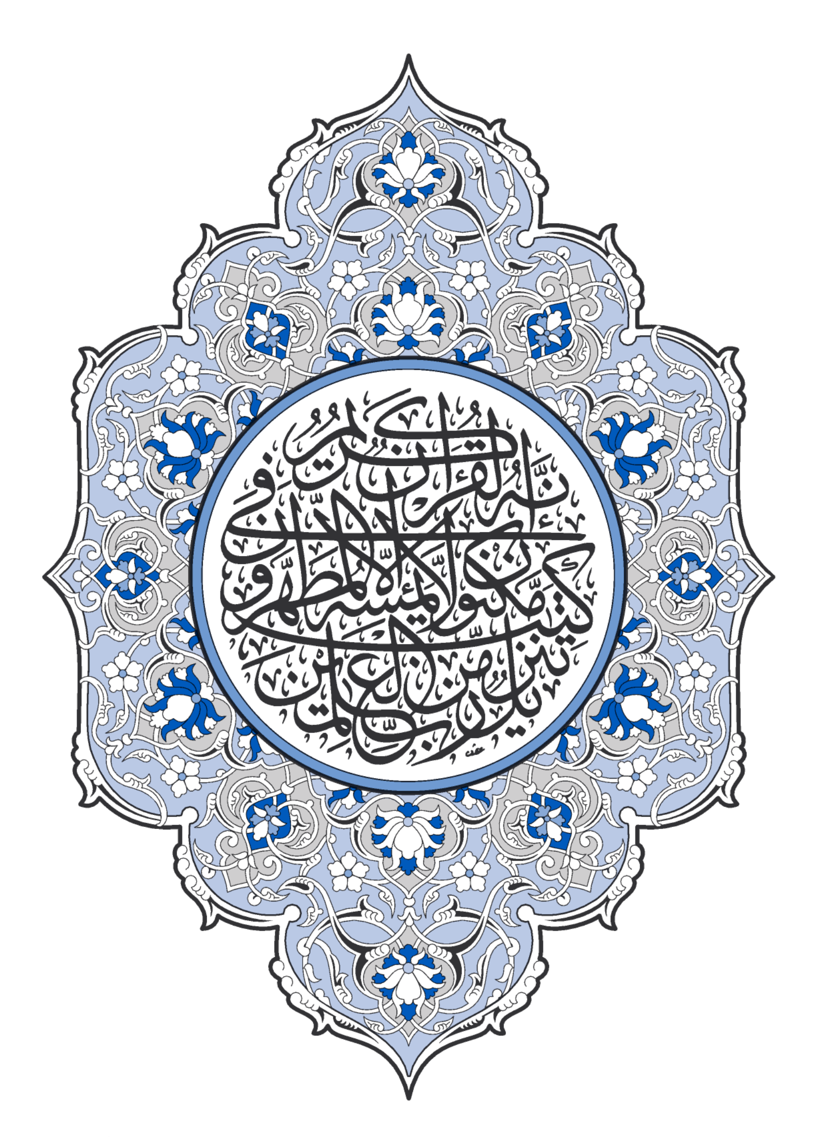

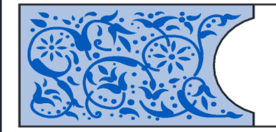
إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

د حرمينو شريفينو خادم او د سعودي عربستان پاچا سلمان بن عبد العزيز آل سعود

د قرآنكريم د معانيو ددي ژباړي د چاپ کولو په حکم مشرف شوې دې

تشرّف بالأمر بطباعة هذه الترجمة لمعاني القرآن الكريم

خادم الحرمين الشريفين الملك سلمان بن عبد العزيز آل سعود

ملك المملكة العربية السعودية

وقف لله تعالى من خادم الحرمين الشريفين
الملك سلمان بن عبد العزيز آل سعود
ولا يجوز بيعه
يوزع مجانا

ترجمة معاني القرآن الكريم

إلى لغة

البشتو

إعداد

هيئة من علماء أفغانستان

المجلد الأول

من بداية سورة الفاتحة إلى نهاية سورة الكهف

مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف
بالمدينة المنورة

په پښتو ژبه د
قرآن کريم
د معانيو ژباړه او تفسير

تیاروونکی
د أفغانستان د علماؤ علمي هیئت

لومړي ټوک
د سورة الفاتحة له پيل څخه د سورة الکهف تر پاي پورى

په مدینه منوره کښې دقرآنکریم د چاپ لپاره د پاچافهد چاپخانه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

مقدمة

بقلم معالي الشيخ الدكتور
عبد اللطيف بن عبد العزيز بن عبد الرحمن آل الشيخ
وزير الشؤون الإسلامية والدعوة والإرشاد
المشرف العام على المجمع

الحمد لله رب العالمين، القائل في كتابه الكريم:

﴿... قَدْ جَاءَكُم مِّنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُّبِينٌ﴾.

والصلاة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين، نبينا محمد، القائل:
«**خيركم من تعلَّم القرآن وعلَّمه**».

أما بعد:

فإنفاذاً لتوجيهات خادم الحرمين الشريفين، الملك سلمان بن عبدالعزيز آل سعود، -حفظه الله-، بالعناية بكتاب الله، والعمل على تيسير نشره، وتوزيعه بين المسلمين، في مشارق الأرض ومغاربها، وتفسيره، وترجمة معانيه إلى مختلف لغات العالم.

وإيماناً من وزارة الشؤون الإسلامية والدعوة والإرشاد بالمملكة العربية السعودية بأهمية ترجمة معاني القرآن الكريم إلى جميع لغات العالم المهمة تسهيلاً لفهمه على المسلمين الناطقين بغير العربية، وتحقيقاً للبلاغ المأمور به في قوله ﷺ: «بلِّغوا عنّي ولو آية».

وخدمةً لإخواننا الناطقين بلغة البشتو يطيب لمجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف بالمدينة المنورة أن يقدم للقارئ الكريم هذه الترجمة لمعاني القرآن الكريم إلى لغة البشتو المسماة بـ«تفسير كابلي»، وهي التي أعدّها هيئة من علماء أفغانستان بتحويلها من اللغة الأردية، وقد راجعها من قبل المجمع لجنة مؤلفة من الدكتور محمد بلال محمد أمين، والدكتور عبد السميع عبدالأول، والدكتور إسماعيل محمد عبد الغفار.

ونحمد الله سبحانه وتعالى أن وفق لإنجاز هذا العمل العظيم الذي نرجو أن يكون خالصاً لوجهه الكريم، وأن ينفع به الناس.

إننا لندرك أن ترجمة معاني القرآن الكريم -مهما بلغت دقتها- ستكون قاصرة عن أداء المعاني العظيمة التي يدل عليها النص القرآني المعجز، وأن المعاني التي تؤديها الترجمة إنما هي حصيلة ما بلغه علم المترجم في فهم كتاب الله الكريم، وأنه يعتريها ما يعتري عمل البشر كلّه من خطأ ونقص.

ومن ثم نرجو من كل قارئ لهذه الترجمة أن يوافي مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف بالمدينة النبوية بما قد يجده فيها من خطأ أو نقص أو زيادة للإفادة من الاستدراكات في الطبعات القادمة إن شاء الله.

والله الموفق، وهو الهادي إلى سواء السبيل، اللَّهُمَّ تقبل منا إنك أنت السميع العليم.

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

سريزه

د اسلامي چارو، دعوت او ارشاد وزير او په مدينه منوره کښې دقرآنکريم
د چاپ لپاره د پاچا فهد مرکز د اعلی سرپرست عاليقدر شيخ داکتر
عبد اللطيف بن عبد العزيز بن عبد الرحمن آل الشيخ ليکنه

الحمد لله رب العالمين، القائل في كتابه الكريم: ﴿... قَدۡ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٞ وَكِتَٰبٞ مُّبِينٞ﴾ المائدة: ۱۵، يعني بي شکه تاسو ته د الله تعالی لخوا رڼا او داسی کتاب راغلې دې چه پخپله هم واضح او د حق او باطل واضح کونکې هم دې، يعنی قرآنکريم.

والصلاة والسلام على أشرف الأنبياء والمرسلين، نبينا محمد القائل: «خَيْرُكُمْ مَنْ تعلَّمَ القُرآنَ وَعَلَّمَه»، يعنی په تاسو کښې بهتر او غوره هغه څوک دي چه پخپله قرآنکريم زده کړي، او هم يي نورو ته وښايي... أما بعد:

د سعودی عربستان پاچا خادم الحرمين الشريفين سلمان بن عبد العزيز آل سعود – حفظه الله – دهغه امر په اساس چه په قرآنکريم دي هر اړخيز اهتمام وشي، او د نړۍ په شرق او غرب کښې دی مسلمانانو ته قرآنکريم او د هغه د معانيو ترجمه او تفسير په بيلابيلو ژبو سره خپور او وروړسول شي.

همداراز د اسلامي چارو، او دعوت وارشاد وزارت پدی باور دي چه د قرآنکريم د معانيو ترجمه او تفسير د نړۍ مهمو ژبو ته ژباړل خورا ډير اهميت لري، تر څو چه غير عرب مسلمانان په قرآنکريم او د هغه په معنی او تفسير او په هغی کښې په راليږل شوو احکامو باندي په آسانۍ سره پوهه شي، او د رسول الله ﷺ هغه حکم عملي شي چه فرمايي: «بلِّغوا عَنّي ولو آية»، يعنی ځما لخوا ددين احکام نورو خلکو ته ورسوۍ اګر که يو آيت کريمه هم وي.

نو په همدی خاطر د پښتنو او پښتو لوستونکو ورونړو سره د خواخوږۍ او د هغوئ د خدمت لپاره په مدينه منوره کښې د قرآنکريم د چاپ لپاره د پاچا فهد دچاپونی مرکز ډير په خوشحالی سره پښتنو او دپښتو ژبی لوستونکو ورونړو ته دقرآنکريم د معانيو دا ترجمه او تفسير وړاندی او (ډالۍ) کوي.

دا ترجمه او تفسير په اصل کښې په اردو ژبه ليکل شوي وو، او بيا د افغانستان دعلماؤ د يو ټولي لخوا پښتو ژبی ته ژباړل شوې، چه په «کابلي» تفسير شهرت لري، او د «مجمّع» لخوا د يو علمي هيئت (دکتور محمد بلال «اميني»، دکتور عبد السميع، او دکتور اسماعيل) لخوا د هغی مراجعه او نظر ثاني شوې دې.

د الله جل جلاله ډير شکر ګزار يو چه ددي لوي کار د پوره کيدو توفيق يي راکړ، اود الله سبحانه وتعالی څخه اميد لرو چه زمونږ دا عمل خالص د خپلی رضا لپاره وګرزوي، او ددي جوګه شي چه خلک ورڅخه استفاده وکړي.

مونږ پوهيږو چه د قرآنکريم دمعانيو ترجمه او ژباړه– که هر څومره دقيقه هم وي– کله د هغو لويو معانيو ترجماني کولې شي کوم چه د قرآنکريم په الفاظو کښی نغښتی وي؛ ځکه دا ترجمه خو يواځی د هغو معانيو تعبير او ژباړه ده چه دمترجم او ژباړن علم د قرآنکريم په پوهه او فهم کښی ورته رسيدلې دې.

نو دا ترجمه او تفسير هم لکه د هر انساني او بشري عمل په څير د خطا او نقصان څخه محفوظ نه ده، نو له دی کبله له هر محترم لوستونکي څخه هيله کوو چه که پدي ترجمه کښی ورته کومه خطا کمي او يا هم زياتي په مخه ورشي، نو په نبوي مدينه کښی د قرآنکريم د چاپ مرکز «مجمع الملك فهد» ته دي راواستوي، تر څو چه په راتلونکو چاپونو کښی ورڅخه استفاده وشي إن شاء الله تعالى، والله الموفق وهو الهادي إلى سواء السبيل، اللّهم تقبل منا إنك أنت السميع العليم.

د قرآنکریم د ترجمی او تفسیر په هکله لنډ معلومات

تمهید

قرآنکریم د الله تعالی هغه کلام دې چه حروف او معاني يي په خپل پيغمبر محمد ﷺ باندي راليږلي دي، داسی پیغمبر چه د ټولو عالمونو لپاره رحمت دې، او هم مؤمنانو ته په نعمت او راحت زيرې ورکونکې او سر غړوونکو ته له عذاب او جهنم څخه ويروونکې دې، چه د الله تعالی په امر باندی دالله تعالی دين ته بلونکې او د عالم لپاره رڼا کوونکې ځيراغ دې.

په راتلونکو څو صفحو کښی دقرآنکريم او دهغه د پيغام لنډه پيژندنه د لوستونکو مخی ته وړاندی کوو:

د قرآنکريم پيژندنه:

لومړې: د قرآنکریم پیژندنه، او دهغه د نومونو او صفتونو بيان:

قرآنکريم د الله جل جلاله هغه کلام دې چه پخپل پيغمبر محمد ﷺ يي نازل کړې دې، او دقرانکريم لفظ او معنا دواړه رسول الله ﷺ ته د وحيی په واسطه راغلي دي، په مصاحفو او قرآنکريمونو کښی ليکل شوي دي، او په تواتر سره له محمد ﷺ څخه تر اوسه پوری رانقل شوې دې، تلاوت او لوستل يي عبادت ګرزول شوې، او په لمونځونو کښی لوستل يی هم متعين دې.

او دا ډول وحيی چه الله سبحانه وتعالی په محمد ﷺ باندی نازله کړی ده، الله جل جلاله په قرآنکريم باندی نوموّلی ده، لکه چه فرمايي: ﴿إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا﴾ الدهر: ۲۳، يعني بيشکه مونږ په تا باندی – اې محمده – قرآنکريم لږ لږ او د ضرورت او حاجت په مناسبت راليږلې دې؛ ځکه د قرآنکريم شان دا دې چه ولوستل شي، تلاوت يي وشي او مهمل پرينښودل شي.

همداراز الله جل جلاله ورته «الکتاب» هم ويلې دې، لکه چه فرمايي: ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ﴾ النساء: ۱۰۵، يعنی الله عز وجل فرمايـي: بيشکه ليږلې مو دې تا ته – أې محمد ﷺ – دا کتاب – قرآنکريم – په حقه؛ نو کتاب ورته ځکه ويل شوې چه د قرآنکريم شان دا دې چه وليکل شي، او مهمل پرينښودل شي، تر څو له ضايع کيدو څخه وژغورل شي.

همدارنګه الله تعالی د قرآنکريم مختلف صفتونه بيان کړي دي، لکه:

«فرقان» يعنی: د حق او باطل ترمنځ فرق کونکې او بيانوونکې.

«ذکر» يعنی: پند او نصيحت.

«هُدًى» يعنی : پخپله هدايت، او هم هدايت کوونکې.

«نور» يعنی: پخپله رڼا، او مؤمنانو ته رڼا کوونکې.

«شفاء» يعنی: د روحي او بدني مرضونو لپاره روغتيا او شفا ده.

«حکيم» يعنی: د حکمتونو کتاب.

«موعظة» يعنى: د وعظ او نصيحت كتاب.

او همداسى نور ډير صفتونه چه د قرآنكريم په لوي شان او دهغه درسالت په كمال باندي دلالت كوي، الله تعالى پخپل قرآنكريم كښې ياد كړي دي.

قرآنكريم ته «مُصْحَف» ځكه ويل كيږي چه د«مصحف» كلمه له هغه صحيفو څخه اخستل شوى ده چه قرآنكريم به ورباندى ليكل كيدلو.

او د«مصحف» نوم دصحابه كرامو رضي الله عنهم لخوا په هغه ليكل شوي كتاب باندي اينبودل شوې چه قرآنكريم پكښې ليكل شوې دې.

قرآنكريم د الله جل جلاله لخوا هغه وحيى ده چه جبريل عليه السلام د الله تعالى لخوا زمونږ د پيغمبر محمد ﷺ په زړه باندى نازل كړې دي، لكه چه الله جل جلاله فرمايي: ﴿وَإِنَّهُ لَتَنزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ * نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ * عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ * بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ﴾ الشعراء: ۱۹۲ – ۱۹۵.

ترجمه: بيشكه ددى قرآنكريم نازليدل دعالميانو دپالونكي لخوا شويدي، او راوړونكي يي جبريل أمين عليه السلام دې، او نازل كړې يي دې ستا پر زړه – أى محمد ﷺ –؛ ددي لپاره چه ته د الله سبحانه وتعالى له عذابونو څخه د ويروونكو له جملې ځينى شى، او دا قرآنكريم په واضحه عربي ژبه باندى دې.

او زمونږ خوږ پيغمبر محمد ﷺ له نورو پيغمبرانو عليهم الصلاة والسلام څخه بدل او نا آشنا كوم شي نه دې راوړې؛ ځكه دده ورونړو مخكنيو پيغمبرانو عليهم الصلاة والسلام ته به هم جبريل عليه السلام له الله تعالى څخه وحيى راوړله، او الله جل جلاله پخپله ددي لوي امانت د اداء لپاره هغه څوك غوره كوي چه ورته خوښه يي شي، الله سبحانه وتعالى فرمايي: ﴿اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ الحج: ۷۵.

ترجمه: الله سبحانه وتعالى غوره كوي له فرښتو نه رسولان، او هم يي غوره كوي –پيغمبران– له انسانانو څخه، بيشكه الله جل جلاله اوريدونكي او ليدونكي دې.

او الله عز وجل هغه څوك ډير ښه پيژني چه د رسالت او نبوت لپاره صالح او مناسب وي، او هم هغه څوك چه ددي امانت لپاره صالح نه وي؛ ځكه دا ټول خلك د الله تعالى مخلوق دې، او هم هغه يي ښه پيژني، الله سبحانه وتعالى فرمايي: ﴿وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ ۗ﴾ القصص: ۶۸.

ترجمه: ستا رب جل جلاله پيدا كوي هغه څه چه و يي غواړي، او غوره كوي هغه څوك چه و يي غواړي.

دوهم: د قرآنكريم نزول:

په پيغمبر محمد ﷺ باندي د وحيى نزول د دوشنبې په ورځ د رمضان د مياشتي په اوولسم تاريخ، شپږ سوه لسم ميلادي كال باندي په غار حراء كښې شروع شو، چه حراء دمكى مكرمى له غرونو څخه يو غر دې، كله چه جبريل عليه السلام محمد ﷺ ته غار حراء ته راغلو او دا آياتونه يي ورباندي نازل كړل چه: ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ * خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ * اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ * الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ * عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ﴾ العلق: ۱ – ۵.

ترجمه: ولوله ! په نوم د هغه رب او پالونکي چه دا هر څه یي پیدا کړي دي، او انسان یي له یوي ټوټی وینی څخه پیدا کړې دې، ولوله، او ستا رب او پالونکې ډیر عزتمند او د مهربانۍ خاوند دې، هغه الله چه ښودنه یي کړی ده په قلم باندي، او انسان ته یي هغه څه ښودلي دي، چه مخکی له دي څخه پري نه پوهیده.

او دقرآنکریم همدا آیاتونه لومړني آیاتونه دي چه په رسول الله ﷺ باندي نازل شوي دي.

بیا پیغمبر ﷺ له دغه آیتونو سره خپل کور ته په داسی حال کښی لاړ چه زړه یي له ویری څخه رپیده، او خپله قصه یي خپلی بي بي أم المؤمنین خدیجه بنت خویلد رضي الله عنها ته وکړه، او ورته یي وویل: «بي شکه چه زه خو پخپل ځان باندي وویریدم».

هغی ورته وویل: «هیڅکله داسی نه ده، ته مه ویریږه، بلکه ته خوشحاله او مطمئن شه؛ زما دی په الله تعالی قسم وي چه الله تعالی هیڅکله تا نه شرموي؛ ځکه ته له خپلوانو سره خپلوي پالی، او له هغوي سره نیکي او ښیګړه کوی، او په خبرو کښی رښتیا وایی، او ټپ شوی او کمزوری له ځان سره په سورلۍ سوروی، او میلمنو ته میلمستیا ورکوي، او په هر ډول پیښو کښی له خلکو سره مرسته او کومک کوی».

بیا یي هغه ورقة بن نوفل ته بوتلو؛ ځکه هغه یو عالم او هوښیار سړې وو، نو خدیجی رضي الله عنها ورته وویل: «أی کاکا ! ته خو دي ددي وراره قصه واوره» چه دې څه وایي؟

کله چه پیغمبر ﷺ خپله قصه وکړه، او هغه څه چه یي لیدلي وو ورته یي وویل، ورقة بن نوفل ورته وویل: «همدا ناموس یعنی جبریل علیه السلام همغه پرښته ده چه موسی علیه السلام ته یي هم وحیی راوړی وه، اي ارمان چه زه په هغه وخت کښی یو تکړه ځوان واي، او ارمان چه زه په هغه وخت کښی ژوندې واي کله چه تا خپل قوم له خپل کلي کور څخه وباسي» یعنی ما به ستا مرسته او کومک کړې وو.

نو رسول الله ﷺ ورته وویل: (آیا دوي به ما له خپل کلي هم وباسي؟)، ورقة ورته وویل: «هو، هیڅا دغه ستا په څیر دین نه دې راوړې مګر له هغه سره دښمني شوی ده، او که زه هغه وخت ته ورسیدم چه ته پکښی ددغه دین اعلان کوی نو زه به ستا په کلکه مرسته او کومک وکړم»، خو ورقة بن نوفل بیا لږ وخت وروسته وفات شو.

او قرآنکریم په رسول الله ﷺ باندي ټول یو ځل نه دې نازل شوې، لکه چه مخکني کتابونه په پخوانیو پیغمبرانو علیهم الصلاة والسلام باندي ټول یو ځل نازل شوي وو.

بلکه قرآنکریم ددرویشتو کلنو په زمانه کښی لږ لږ او ټوټه ټوټه نازل شوې دې، کله به پوره سورت نازلیده، او کله به د کوم سورت یو څو آیاتونه نازلیدل.

د قرآنکریم په لږ لږ او ټوټه ټوټه نازلیدو کښی حکمت دا وو چه د خوږ پیغمبر محمد ﷺ زړهورباندي کلك او قوي شي، او کله چه جبریل علیه السلام ورته وحیی راوړي نو ده ته ورباندی قوت حاصلیږی او ملا یي پری کلکیږي؛ تر څو د پیغمبرۍ په لمړنیو شیبو کښی د مشرکانو د سرغړونی او سر تمبګۍ، او دهغوي ددي دین سره ددښمنۍ په مقابل کښی ورته قوت او ثابت قدمي حاصله شي.

لکه چه الله سبحانه وتعالی فرمایي: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَٰلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا﴾ الفرقان: ٣٢.

ترجمه: او وايي كافران چه: ولی نه نازلولې شي په محمد ﷺ باندي قرآنكريم ټول يو ځلی؟ نو فرمايي الله جل جلاله چه: نازل كړې مو دې دا قرآنكريم لږ لږ ددي لپاره چه قوي كړو پدي قرآنكريم سره زړه ستا- په حفظ او فهم د معنی سره- او لوستلې دې مونږ دا قرآنكريم پر تا باندي لږ لږ په آرام لوستلو سره.

همداراز د قرآنكريم په لږ لږ نزول كښې يوه بله تربوي او روزنيزه ګټه شته او هغه دا چه مؤمنان هم د قرآنكريم په زده كړه او د هغه د احكامو په پوهيدو كښې په تدريجي شكل سره اشنا شي، چه پدي توګه د هغې زده كول په هغې باندی په عمل كولو كښې وار او تدرج وكړې شي؛ ترڅو د هغې زده كول او پری پوهيدل، او هم په هغې باندي د كفر او شرك له تيارو څخه د ايمان او توحيد رڼا طرف ته وتل ورته آسان وي.

دريم: د قرآنكريم تدوين او ليكنه:

د نصوصو د حفظ او ساتني تر ټولو ښه وسيله د هغه ليكل دي، او هغه نص او خبره چه ونه ليكل شي د هيريدو امكان او احتمال يي ډير وي، او هر كله چه قرآنكريم دقيامته پوری د خلكو د هدايت او لارښوونی لپاره نازل شوې وو، نو ډير ضروري او اړين وو چه وليكل شي.

نو ځكه خو قرآنكريم د پيغمبر محمد ﷺ له ځانګړی اهتمام څخه برخمن وو، پدي غرض يي خپلو ځينو هغو ملګرو او اصحابو رضي الله عنهم ته -چه ليك لوست يي زده وو- امر كړې وو چه قرآنكريم وليكي، او هغوي يي د قرآنكريم لپاره خپل كاتبان او ليكوالان ټاكلي وو، چه په هغوئ كښې ډير مشهور زيد بن ثابت الأنصاري رضي الله عنه وو.

په رسول الله ﷺ چه به كله د قرآنكريم وحيی راغله، نو لومړې به يي هغه پخپله حفظ كولو، او بيا به يي دغه وحيی يو كاتب او ليكوال صحابي باندي ولوستلو چه ويی ليكي، او ويل به يي: (ضعوا هذه الآيات فی السورة التي يُذكَرُ فيها كذا وكذا).

يعنی دا آياتونه په هغه سورت كښی كيږدئ چه فلانی فلانی شي يادونه پكښی شوی ده.

نو هغوئ ته به يی ددغه آياتونو لپاره همغه ټاكلې سورت او دهغو ځاي ورپه ګوته كړ، او امر به يی وكړ چه دغه آياتونه پكښی وليكل شي، بيا به يی د هغه نازل شوي قرآنكريم په هكله خپلو صحابه كرامو رضي الله عنهم ته امر وكړ چه په دغو آياتونو ځان پوهه كړي، او هم دغه آياتونه حفظاً له يادو زده كړي، او په همدي توګه ټول قرآنكريم زمونږ دخوږ رسول الله ﷺ په ژوند كښی په ټوټو او ځرمنو كښی وليكل شو.

او جبريل عليه السلام به له رسول الله ﷺ سره هر كال يو ځل قرآنكريم اړولو، او په هغه كال چه رسول الله ﷺ وفات كيدلو دوه ځلی يي ورسره واړولو، او دا اړول د سورتونو او آياتونو په همدی ترتيب سره وو چه اوس په مصاحفو كښی ليكل شوې دې، او د مسلمانانو په لاس كښی وجود لري؛ تر څو د الله تعالی هغه وينا رښتينی او محققه شي چه فرمايي: ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ ۝ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ﴾ القيامة: ١٧ — ١٨.

ترجمه: بیشکه پر مونږ باندي راجمع کول او راټولول ددي قرآنکريم دي په سينه ستا کښې، او لوستل ددی قرآنکريم دي پر ژبه ستا، نو کله چه مونږ ولوست دا قرآنکريم په ژبه د ملائکو، نو ته يي متابعت وکړه ددغه لوستلو، يعنی غوږ ورته نيسه.

همدارنګه الله سبحانه وتعالی فرمايلي دي: ﴿سَنُقۡرِئُكَ فَلَا تَنسَىٰٓ﴾ الأعلى: ۶.

ترجمه: زر دې چه مونږ به ولولو پر تا باندي قرآنکريم په ژبه د جبريل اې محمد ﷺ نو بيا به يي ته نه هيروی.

څلورم: په صحيفو او ورقو کښی د قرآنکريم راجمع کول او راټولول:

د رسول ا لله ﷺ له وفات څخه وروسته لومړني راشد خليفه ابوبکر الصديق رضي الله عنه امر وکړ چه قرآنکريم په منظمو او مرتبو صحيفو کښی راټول شي؛ ځکه که د قرآنکريم حافظان وفات شي او يا هم هغه ټوټې او څرمنی چه قرآنکريم ورباندي ليکل شوې دې، تلف شي، نو چه دقرآنکريم کومه برخه له منځه ولاړه نشي، او ددي کار مشري د وحيې پخواني کاتب او ليکوال زيد بن ثابت رضي الله عنه په غاړه واخسته.

او کله چه قرآنکريم راټول شو، او د هغی دوباره کتنه او له صحت څخه ښه تأکد وشو چه دا ليکلې مصحف له هغه قرآن سره بلکل موافق او مطابق دې کوم چه په ټوټو او څرمنو کښی ليکل شوې او له هغه سره چه خلکو حفظاً په يادو ياد کړې وو، بيا نو دغه مصحف د ابوبکر الصديق رضي الله عنه په کور کښی وساتل شو.

او کله چه هغه وفات شو، نو بيا ددوهم خليفه عمر بن الخطاب رضي الله عنه په کور کښی وساتل شو، او کله چه هغه هم وفات شو، نو د أم المؤمنين حفصة بنت عمر رضي الله عنهما په کور کښی وساتل شو.

او کله چه د اسلام مقدس دين په نړۍ کښی خپور شو، او مسلمانان دی ته اړ شول چه له دوي سره دی ليکل شوي قرآن کريمونه وي چه په هغو کښي قرآنکريم لولي، نو ځينی صحابه کرامو رضي الله عنهم دريم خليفه عثمان بن عفان رضي الله عنه ته مشوره ورکړه چه د ټولو مسلمانانو لپاره يو مصحف وليکل شي، او په هغی باندي ټول مسلمانان سره راټول شي، او د اوسنو او روستنو مسلمانانو لپاره د امام او معتمدی نسخې په توګه وټاکل شي، نو عثمان بن عفان رضي الله عنه د صحابه کرامو هغه يو ټولي ته امر وکړ چه د قرآنکريم له حافظانو څخه وو، او ليکل يي هم زده وو، چه دغه کار په غاړه واخلي، چه ددوي سر کښی هم زيد بن ثابت رضي الله عنه راتلو.

او په دی کار کښی ددوي اعتماد به په هغه مصحف او صحيفو باندی وي چه د أبوبکر الصديق رضي الله عنه په وخت کښی پکښی قرآنکريم ليکل شوې وو، نو هغوئ دغه ټولی صحيفی په يو مصحف کښی راټولی کړی، او له هغی څخه يي څو نسخې وليکلې، او هر يو لوي اسلامي ښار ته تری يوه يوه نسخه وليږل شوه، او بيا يي نورو مسلمانانو ته امر وکړو چه له دغی معتمدی نسخې څخه ځانته نور مصاحف وليکي.

اوس په نړۍ کښی ټول مصحفونه - هغه که خطي نسخې وي، او که چاپ شوي مصحفونه وي - ددي ټولو اصل همغه مصحفونه دي چه د عثمان بن عفان رضي الله عنه په زمانه کښی ليکل شوي او

بیا نورو غټو غټو اسلامي ښارونو ته لیږل شوي دي، او ټول له هغو سره یو شان دي، او له هغو سره هیڅ اختلاف – په نص او ترتیب کښی – نلري.

او تر نن ورځی همدا لړۍ روانه ده چه مسلمانان د مصحف شریف په چاپولو ډیر ښه اهتمام کوي، او د چاپ دنوو وسایلو او نوی ټکنالوژۍ سره برابر او له هغو څخه په استفاده مسلمانان کوښښ کوي چه دقرآنکریم د نص ضبط په ډیره ښه اعلی درجی سره وشي، او په هغه رسم او طرز باندي ولیکل شي په کوم چه د عثمان بن عفان رضي الله عنه په زمانه کښی لیکل شوې وو، کوم چه په رسم عثماني باندي پیژندل کیږي.

په نبوي مدینه کښی د قرآنکریم د چاپ لپاره د ملك فهد مرکز هم ددغی لړۍ یوه ښکاره ننبه ده، چه په قرآنکریم او دهغی په خدمت باندي د مسلمانانو عموماً او سعودي عربستان د حکومت خصوصاً د ډیر زیات اهتمام او حرص ښکارندوي دې، چه دوي خپل نهایي کوښښ او زیار باسي چه په ډیر ښه ډول د قرآنکریم خدمت وشي او د نړۍ مسلمانان په آسانی سره وکولې شي چه قرآنکریم ورته په ډیر ښایسته چاپ، مزیدار شکل، ښه تجلید او په پوره حفظ او اتقان سره په لاس ورشي.

پنځم: د مصحف شریف ترتیب او تقسیم:

قرآنکریم د «الفاتحة» په سورت باندی شروع کیږي، او د «الناس» په سورت باندي پاي ته رسیږي، او ټول سورتونه یي (۱۱۴) یو سل او څوارلس دي، او دا ترتیب یي توقیفي دې، یعنی له رسول الله ﷺ څخه رانقل شوې دې، او همدا موجوده مصحف په نزولي ترتیب باندي مرتب نه دې؛ ځکه په نزول کښی لومړنې سورت د «العلق» سورت دې، او هغه په مصحف کښی (۹۶)م سورت دې، او صحابه کرامو رضي الله عنهم به د آیاتونو او سورت ترتیب د رسول الله ﷺ له قراءت څخه پیژندلو، کله چه به هغه ﷺ قرآنکریم لوستلو.

او اوسني مصاحف (۳۰) دیرش پارو ته ویشل شوې دې، او هره پاره یي دوه (نصفونو، نیمو) او څلورو پاوونو ته ویشل شوی ده، او دا تقسیم اکثر یي د علماوو د اجتهاد په اساس دې، او غرض یي دا دې چه د قرآنکریم لوستل ورته پدی شکل آسان وګرزي، او په تلاوت او حفظ کښی مسلمانان وکولې شي اندازه یي کړي، او په آسانه یي اندازه وپیژني.

شپږم: د قرآنکریم زده کول:

مسلمانانو د قرآنکریم په زده کولو او دهغی د نص په حفظ کولو او دهغی په تلاوت او لوستلو باندي ډیر سخت اهتمام کړې دې، تر څو هغه شان یي ولولي لکه چه په رسول الله ﷺ باندی نازل شوې دې، دصحابه کرامو رضي الله عنهم قاریانو او حافظانو دغه قرآنکریم – هغه شان چه یي له رسول الله ﷺ څخه زده کړې وو – خپلو شاګردانو تابعینو ته ورزده کړ، ترڅو دقرآنکریم نص یی ورته ضبط کړ، او په هر آیت کریمه کښی به یي ودرول ترڅو په معنا یی ښه پوهه شي، چه په دي توګه تابعین رحمهم الله په قرآنکریم ښه پوهه شول، او هم یی پری عمل کول زده کړل.

بیا د تابعینو حافظانو او دقرآنکریم متخصصینو علماو د قرآنکریم د لوست او لولولو لپاره مدرسی جوړی کړی، او په هغه طریقه به یي خپلو شاګردانو ته قرآنکریم ورزده کولو کومه طریقه چه دوي له

صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه زده کړی وه، لکه په مختلفو وجوهو سره دقرآنکریم تلاوت کول، د نص ضبط او حفظ، د حروفو او کلماتو شمار، د سورتونو او آیاتونو ترتیب، د قراءت اتقان او د ترتیل کیفیت، نو پدي ډول همغه شان چه دوي قرآنکریم زده کړې وو، همغه طریقه مسلسله پاتی شوه، چه قرآنکریم لفظ او معاني زده کیږي، او الفاظ یې حفظاً یادیږي، او په همغه ډول لوستل کیږي، او هر زده کونکې یې له خپل شیخ او معلّم او قاري څخه مخامخ خوله په خوله په عربي فصیحه ژبه ترو تازه –لکه څرنګه چه په رسول الله ﷺ باندی نازل شوې وو –زده کوي.

قرآنکریم په بیلا بیلو قراءتونو باندي لوستل کیږي، چه په حقیقت کښی دا د قرانکریم د کلماتو، حروفو، او په هغه د نطق د طریقی څرنګوالې ښايي.

او دا قراءتونه هم تابعینو رحمهم الله له خپلو استاذانو حافظانو او قاریانو صحابه کرامو رضي الله عنهم څخه زده کړي وو، او هغوي هم له رسول الله ﷺ څخه مخامخ زده کړي وو، او هغوي ته یې په دغه قراءتونو باندي د قرآنکریم د لوستلو اجازه هم ورکړی وه.

له دغه قراءتونو څخه په دی وخت کښي ډیر مشهور یې:

۱/ د عاصم رحمه الله قراءت دې کوم چه دهغه شاګرد حفص بن سلیمان رحمه الله یې روایت کوي.

۲/ د نافع رحمه الله قراءت دې کوم چه د هغه شاګرد عثمان بن سعید یی – چه د «ورش» په لقب شهرت لري– روایت کوي.

او له دوي څخه یو دُوْرِي رحمه الله روایت دې چه له عَمْرو البصريّ رحمه الله څخه یي نقل کوي، او همدا شان د قالون روایت چه له نافع رحمه الله څخه یي نقل کوي.

اووم: د قرآنکریم تفسیر:

د قرآنکریم د تفسیر معنی: یعنی د هغی د معانیو وضاحت او بیان، او دیو کلام او خبری څخه هدف او مقصد هم تر هغه په لاس نه راځي تر څو چه اوریدونکې دهغه په معانیو او مفهوم پوهه نشي؛ نو ځکه خو الله تعالی د قرآنکریم لوستونکي دي ته هڅولي دي چه د قرآنکریم د معانیو په فهم او تدبر کښی سوچ او فکر وکړي، او هغه په پوره کوښښ زده کړي، لکه چه الله سبحانه وتعالی فرمایي: ﴿كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ إِلَيۡكَ مُبَٰرَكٞ لِّيَدَّبَّرُوٓاْ ءَايَٰتِهِۦ وَلِيَتَذَكَّرَ أُوْلُواْ ٱلۡأَلۡبَٰبِ﴾ ص: ۲۹.

یعنی الله تعالی فرمایي: دا قرآنکریم داسی کتاب دې چه مونږ تاته– اي محمد ﷺ – در نازل کړې دې، د برکت والا کتاب دې، او ددي لپاره مو درلیږلې دې چه دا خلك یي په آیاتونو کښي سوچ تدبر او فکر وکړي،او بل ددي لپاره چه عقلمند خلك ورڅخه پند او نصیحت واخلي.

او د تدبر معنی: په هغه پوهیدل او په هغه کښي سوچ او فکر کول.

کله چه به صحابه کرامو رضي الله عنهم ته د کوم آیت کریمه په معنی کښی اشکال پیدا شو او پوهه به پری نشو، نو رسول الله ﷺ به ورته د هغی تفسیر او توضیح کوله، خو لدي کبله چه هغوئ په هغه وخت کښی په لغت عربي کښی ښه مهارت لرلو، او قرآنکریم هم د هغوئ په ژبه نازل شوې وو، نو د قرآنکریم د ډیرو آیاتونو د تفسیر له پوښتنی څخه مستغني وو؛ ځکه دغه ډیر څه هغوئ ته معلوم

او ورځرګند وو، خو څومره چه کلونه او زمانه تیره شوه، او د نبوت د زماني نه خلك لری شول، نو هغومره د خلکو تفسیر ته ضرورت زیات شو.

نو هغه څه چه د قرآنکریم د آیاتونو په تفسیر کښې له رسول الله ﷺ، صحابه کرامو رضي الله عنهم او دهغوئ له شاګردانو تابعینو څخه رانقل شوي دي د علم تفسیر لومړنۍ أساس تشکیلوي، چه هغې ته د علم تفسیر په اصطلاح کښې تفسیر بالمأثور وايي، کوم چه د قرآنکریم په فهم او پوهه کښې ډیره مهمه وسیله ګڼل کیږي.

ځکه دا ډول روایات مونږ ته د قرآنکریم په هکله د لومړنیو پیړیو فهم او پوهه ځرګندوي؛ ځکه هغه پخوانۍ پیړۍ د قرآنکریم په فهم او د الله تعالی او درسول الله ﷺ په مراد باندي تر نورو ښه پوهیدل؛ پدي سبب چه یو خو هغوئ په لغت عربي کښې ډیره پوهه لرله، او بل دا چه دوئ هغه واقعات پخپله پخپلو سترګو لیدلي وو د کومو د حکم د بیان لپاره چه دغه آیاتونه نازل شوي وو.

۱/ د تفسیر انواع او ډولونه:

د علم تفسیر د علماو نظرونه دعلمي اهتمام په سبب بیلابیل دي، لدي کبله مختلف ډول تفسیرونه لیکل شوي دي، چه ځیني يي د قرآنکریم په لغوي اړخ زیات اهتمام کوي، ځیني نور يي بیا په قرآنکریم کښې د فقهي احکامو اړخ زیات څیړي، او ځینې نور يي نور اړخونه څیړي، لکه: تاریخي، عقلي او سلوکي او داسې نور اړخونه، نو لدي کبله علماء تفسیرونه دوه ډولو ته ویشي:

لومړی: تفسیر بالمأثور: او دا هغه تفسیر دی چه د آیت کریمه تفسیر په هغو روایاتو سره کوي چه له رسول الله ﷺ یا دصحابه کرامو رضي الله عنهم او یا د تابعینو رحمهم الله څخه نقل وي.

دوهم: تفسیر بالرأي والاجتهاد: او دا هغه تفسیر دی چه په قرآنکریم کښې له فکر، تدبر او اجتهاد په وسیله وي، او په صحیح علمي اصولو باندي ولاړ وي.

۲/ د تفسیر ښه طریقه او د هغې قواعد او ضوابط:

د تفسیر په تیرو یادو شوو ډولونو کښې تفسیر بالمأثور لمړیتوب لري؛ ځکه دا هغه تفسیر دی چه له رسول الله ﷺ یا صحابه کرامـو رضي الله عنهم او یاهم لـه تابعینو رحمهم الله څخه رانقل شوی وي، او همدوي د الله جل جلاله په مراد له بل هر چا ښه پوهیږي، او کله چه د قرآنکریم د آیاتونو تفسیر لازیات وضاحت او بیان ته حاجتمند شي، او په تفسیر بالمأثور کښې دغه مقصد نه وي اداء شوی، نو یو مفسر باندی لازم دي چه لاندیني قواعد او ضوابط په نظر کښې ونیسي:

۱/ د آیاتونو د تفسیر په وخت کښې د هغه څه مراعات کول چه په تفسیر بالمأثور کښې ثابت وي، نو داسې تفسیر دی نکوي چه د تفسیر بالمأثور سره ټکر ولري.

۲/ تفسیر باید د شریعت له هغه عامو أصولو او قواعدو سره موافق وي چه د قرآنکریم په نورو آیاتونو کښې راغلي وي، او یا هم د پیغمبر ﷺ په صحیحو سنتو کښې بیان شوي وي، نو یو مفسر باید پخپل تفسیر کښې داسې څه راوړلو څخه ځان وساتي چه له دغه عامو أصولو او قواعدو سره ټکر ولري؛ ځکه د قرآنکریم ځینې آیاتونه د ځینې نورو تفسیر او توضیح کوي، خو دغه آیاتو پخپل منځ کښې سره ټکر او تعارض نلري، او همدارنګه نبوي سنت هم د هغه څه توضیح او بیان کوي چه په قرآنکریم کښې په اجمال سره ذکر شوي وي، نه دا چه دهغې معارضه کوي.

۳/ مفسر باید د لغت عربي قواعدو باندي پوره علم ولري، لکه دالفاظو دلالتونه، د جملو ترکیب، د یو لفظ یا دجملې استعمال او په هر ځاي کښې د هغې مقصود او معنی؛ ځکه قرآنکریم په عربي ژبه نازل شوې دې، نو باید د عربي ژبې د قواعدو په رڼا کښې تفسیر او توضیح شي.

۴/ اړینه اوضروري ده چه دمتشابهاتو آیاتونو تفسیر دمحکمو آیاتونو په رڼا کښې وشي؛ ځکه د قرآنکریم ځینی آیاتونه د ځینو نورو تفسیر او توضیح کوي، او د قرآنکریم أکثر آیاتونه محکم او د معانیو په لحاظ واضحه او څرګند دي، خو ځینی آیاتونه یي متشابِه دي، چه معاني یا دلالت یي ښه واضح نه وي، کله کله په ځینو لوستونکو باندي د هغې تفسیر ګرانیږي، نو کله چه د دغه متشابِه آیاتونو تفسیر په نورو محکمو آیاتونو سره وشي، نو معنا یي ښه واضحه کیږي، الله سبحانه وتعالی فرمایي: ﴿هُوَ الَّذِيٓ اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ مِنْهُ اٰيٰتٌ مُّحْكَمٰتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتٰبِ وَاُخَرُ مُتَشٰبِهٰتٌ ؕ فَاَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُوْنَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَآءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَآءَ تَاْوِيْلِهٖ ۚ وَمَا يَعْلَمُ تَاْوِيْلَهٗٓ اِلَّا اللّٰهُ ۘ وَالرّٰسِخُوْنَ فِي الْعِلْمِ يَقُوْلُوْنَ اٰمَنَّا بِهٖ ۙ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا ۚ وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّآ اُولُوا الْاَلْبَابِ﴾ آل عمران: ۷.

ترجمه: الله جل جلاله هغه ذات دي چه نازل کړې یي دې پر تاباندی کتاب(قرآن)، چه ځینی له دغه قرآنکریم څخه محکم آیاتونه دي، چه معاني یی ښکاره دي، دا محکم آیاتونه د کتاب (قرآن) اصل دې، او ځینی نور آیاتونه یي متشابهات دي، چه معاني یي ښه واضحه او ښکاره نه دي، نو هغه کسان چه دهغوي په زړونو کښې کوږوالې وي، نو هغوي ورپسی کیږي په هغو آیاتونو پسی چه هغه متشابهات وي، او معاني یي ښه واضح نه وي له دي قرآنکریم څخه؛ لپاره د فتنی لټولو، او دهغی د حقیقي معنی پیژندلو په خاطر، او دهغه متشابه آیت تأویل او تفسیر د خپل خواهش موافق وګرزوي، حال دا چه په حقیقي معنی ددی متشابهاتو باندی بل څوک نه پوهیږي پرته له الله تعالی او راسخینو علماو څخه، هغوئ وایي: مونږ ایمان راوړې دې په دی قرآنکریم چه هغه محکم وي او که متشابه؛ ځکه ټول زمونږ د رب له لوری رانازل شوي دي، او پند نه اخلي مګر خاوندان د خالصو عقلونو.

۵/ علمي ثابت حقائقو باندی د کوني آیاتونو د تفسیر په مهال استئناس کولې شي، خو مفسر باید ددغه شان علمي نظریاتو د قرآنکریم په تفسیر کښې له ننباسلو څخه اجتناب وکړي او له دغه کار څخه ځان وساتي، تر څو د قرآنکریم په تفسیر کښې هغه څه ونه ویل شي چه قرآنکریم هغی ته هیڅ تعرض نه وي کړې.

۶/ مفسر ته اړینه او ورباندی لازمي ده چه ډیر احتیاط وکړي او ځان له هغو فاسدو تأویلاتو څخه وساتي چه د الله جل جلاله د کلام معاني له هغو شرعي معانیو څخه لری باسي چه زمونږ پاک شریعت راوړي دي، او یا یي د عربي ژبی له قواعدو څخه وباسي، او په دي کښې دده نیت ته اعتبار نشته، چه دده نیت ددغه آیتونو تحریف او له خپلی صحیح معنی څخه بلی معنا ته اړول وي، او که دغه نیت یی نه وي، خو سبب یي د عربي قواعدو او دلالتونو او د استعمال په وجوهو باندی د ناپوهی له کبله وي، او یا هم د هغه فاسدو معانیو له کبله وي چه مفسر یي توهم کوي، او په حقیقت کښې د الله کلام له هغی څخه منزه او پاک وي.

اتم: دقرآنکریم اعجاز:

اعجاز په اصطلاح کښې هغه صفت دې چه د یو کار کولو یا رأي یا تدبیر کښې له انساني قدرت او توان څخه پورته وي.

او معجزه يوه حادثه اصطلاح ده چې په متاخرينو كښې يې اطلاق د پيغمبرانو د نبوت او رسالت په نښو، آيتونو، او براهينو باندې كيږي، په قرآنكريم كښې دا لفظ ددې معنى لپاره نه دې استعمال شوې ، بلكه ددې معنى لپاره نور ألفاظ استعمال شوي دي، لكه «آية»، «برهان» او داسې نور.

او قرآنكريم د الله جل جلاله كلام دې، په معانيو كښې يې داسې كمال، او په آيتونو، كلماتو او الفاظو كښې يې داسې كمال جمال او ښايست دې چه مخلوقات له دغسې آيتونو له راوړلو څخه عاجز دي، الله سبحانه و تعالى فرمايي: ﴿الٓرٰ كِتٰبٌ اُحْكِمَتْ اٰيٰتُهٗ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَّدُنْ حَكِيْمٍ خَبِيْرٍ﴾ هود: ۱.

ترجمه: قرآنكريم يو داسې كتاب دې چه محكم كړې شوي دي آياتونه يې، بيا په تفصيل سره بيان شوي دي دغه آياتونه، (او رالیږل شوې دې دا قرآنكريم) له طرفه دهغه الله تعالى چه ډير د حكمت خاوند دې، او ډير ښه خبردار دې.

مشركانو ډير كوښښونه كړي دي چه د قرآنكريم د مصدر په هكله خلكو ته شكونه پيدا كړي، او په دې لاره كښې يي ډير دروغ جوړ كړي دي، او شبهات يي راپارولي او خورى كړي دي.

نو ددوئ په مقابل كښې الله سبحانه وتعالى داسې آياتونه نازل كړل چه دغه مخالفينو ته چيلنج وركوي چه كه دوي كولې شي نو ددي قرآنكريم په څير دي يو كتاب جوړ كړي، يا دي ددې په شان لس سورتونه راوړي، كه دا هم نشي كولې نو يو سورت دي راوړي، كه چيرى دوي پخپلو دعواو كښې رښتينى وي، خو دوئ ددې ټولو څخه عاجز او كمزوري شول، او پدې قانع شول چه قرآنكريم كه څه هم په عربي ژبه دې، خو د هغه څير كتاب جوړول ممكن كار نه دې، الله تعالى فرمايي: ﴿اَمْ يَقُوْلُوْنَ افْتَرٰىهُ ۭ قُلْ فَاْتُوْا بِسُوْرَةٍ مِّثْلِهٖ وَادْعُوْا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ﴾ يونس: ۳۸.

ترجمه: آيا وايي دوي چه(محمد) له ځانه جوړ كړې دې دغه(قرآن)، ووايه (اى محمده دوي ته): چه نو راوړئ يو سورت په شان دده (په اعجاز كښې)، او راوبولى تاسې هغه څوك چه ستاسې له لاسه كيږي (دى معارضى ته لپاره د معاونت خپل) غير له الله تعالى څخه كه يي تاسې صادقان (رښتينى په دغه دعوا د افتراء كښې).

بيا قرآنكريـم يو ډاګيزه اعلان وكړ او دا خبره يې ورسره زمزمه كړه چه بشر خو لا څه چه پيريان هم د قرآنكريم په شان د كوم كتاب د راوړلو او جوړولو څخه عاجز او ناتوانه دي، بلكه كه دا انسانان او پيريان سره راټول شي او يو له بله سره مرسته هم وكړي، نو دا كار نشي كولې، الله سبحانه وتعالى فرمايي: ﴿قُلْ لَّىِٕنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓي اَنْ يَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَاْتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيْرًا﴾ بنى اسرآئيل: ۸۸.

ترجمه: اي پيغمبره ! ته خلكو ته ووايه: كچيرى انسانان او پيريان په دي خبره سره راټول شي چه ددې قرآنكريم په څير يو كتاب راوړي او جوړ يي كړي، نو هيڅكله يي نشي جوړولې، اګر كه ددوي ځينى له ځينى نورو سره كومكيان او ملاتړي هم شي.

او قرآنكريم ځكه معجِز دې چه د الله تعالى كلام دې، او د مخلوق كلام له هغه سره هيڅ مشابهت او يو رنګوالې نلري، بلكه دا قرآنكريم د لغت، كلماتو ، آياتونو په اعتبار او د هغه بلاغي او بياني صورتونو، او په دې كښې د پخوانيو او روستنيو اخبارو او رښتينو قصصو او حكاياتو، او احكامو او

تشريعاتو، او د نفسي او وجداني تأثير، او علمي حقايقو په اعتبار د رسول الله ﷺ په رسالت او ددي قرآن په صداقت يوه معجزه او نښه ده.

او قرآنکريم ځومره د طبيعي علومو علماء، د فلکياتو، ژويو او طب او داسې نورو علماء او متخصصين په دهشت او حيرانتيا کښې اچولي دي؛ ځکه قرآنکريم د علمي حقايقو او هغه کوني اشاراتو څخه چه دغه علماء پکښې مشغول وي په داسې دقيق علمي عباراتو بحث او خبرې کوي چه د چا په خيال کښې نه راځي چه له داسې امي شخصيت څخه دي صادر شي پخپله هم په يوه امّي امت کښې لوي شوې وي، او په يو داسې عالم کښې پاتې شوې وي چه له دغه معلوماتو څخه هيڅ درک ورته نه وي.

همدا سبب وو چه يو شمير خلکو چه پکښې سوچ او فکر وکړ نو مسلمانان شول؛ ځکه هغوي پدي پوهه شول چه هغه څه چه قرآنکريم کښې راغلي دي ممکن نه ده چه هغه دي د بشر کلام وي، بلکه هغه د بشر د خالق، او ددي ټول کون د خالق او پيدا کوونکي کلام دې.

په قرآنکريم کښې ځومره ډير دلايل دي چه هغه په دي خبره دلالت کوي چه الله تعالى په ربوبيت، الوهيت او اسماو صفاتو کښې يو لا شريك له دې، چه ځومره نا آشنا او غير مسبوق کون يي پيدا کړې دې، الله تعالى فرمايي: ﴿سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ حٰمٓ السجدة: ۵۳.

ترجمه: زر دې چه وبه ښايو دوئ ته خپل دلايل د اسمانونو او ځمکې په اطرافو او څنډو کښې، او ددوي په ځانونو کښې به يي هم ورته وښايو، تردې چه دوي ته ښه واضحه او څرګنده شي چه دا قرآنکريم حق او رښتينې دې، آيا ستا رب او پالونکې (الله تعالى) کافي او بس نه دې چه هغه په هر څه باندې ګواه او شاهد دې؟.

نهم: د قرآنکريم د معانيو ترجمه او ژباړه:

ترجمه دې ته وايي چه يو کلام او خبره د يوې ژبې څخه بلې ژبې ته وژباړل شي، او هيڅ ترجمه له مشکلاتو څخه خالي نه وي؛ ځکه د يو کلام لغوي صياغت او جوړښت د يو نص له مکوناتو څخه مهم عنصر دې، او کله کله بيا د يو نص په ژباړه کښې همغه لغوي صياغت ساتنه ګرانه وي، اګر که دغه ترجمه د هغو نصوصو هم وي چه انسانانو يي صياغت او تأليف کړې وي.

نو که دغه ژباړه د قرآنکريم د نصوصو وي نو دا ګرانوالې نور هم زياتيږي؛ ځکه قرآنکريم د الله سبحانه وتعالى کلام دې، او هم له هغه څخه په عربي ژبه نازل شوې دې، چه لفظ او معنا دواړه يي د الله تعالى لخوا د وحيې په واسطه راغلي دي، او د يو انسان له وسه پوره نه ده چه دا دعوا وکړي چه هغه د قرآنکريم په ټولو پوره معانيو باندې احاطه کړې ده، او يا دا چه ژباړن کولې شي چه د قرآني نص او الفاظو دوباره صياغت او جوړونه په هغه طريقه کولې شي په کومه طريقه چه هغه الله تعالى په عربي ژبه راليږلې دې.

نو سره له دې چه د قرآنکريم ترجمه او ژباړنه يو ډير ګران کار دی، خو سره له دې هم د مسلمانانو علماء په دې خبره ډير تاکيد کوي چه د نړۍ ټولو خلکو ته – چه هغوي په هره ژبه خبرې کوي– د قرآنکريم او په هغې کښې د راغلو پيغامونو رسَول هم يو ډير ضروري کار دې، او دا کار پرته له دي چه دقرآنکريم ترجمه وشي، او وژباړل شي په بله طريقه سر ته نه رسيږي.

او نورو ژبو ته د قرانکریم ژباړه په څو ډوله ده:

۱/ دا چه د قرآنکریم د معانیو ترجمه او ژباړه وشي پرته له کوم تفسیر څخه، یعنی یواځی د قرآنکریم دالفاظو معاني بلی ژبی ته وژباړل شي.

۲/ دا چه د تر جمی او ژباړی برسیره څه توضیح او تفسیر هم ورسره ذکر شي، نو دا به داسی وي لکه چه له عربی ژبی پرته پر بله ژبه د قرآنکریم تفسیرونو څخه یو تفسیر وي.

خو د قرآنکریم د معانیو ترجمه او ژباړه که هر څومره دقیقه وي، او هر څومره که مترجم او ژباړن په دواړو ژبو ښه مهارت ولري، او د قرآنکریم د آیاتونو په معانیو باندی ښه احاطه هم ولري، خو سره له دي ټولو دغه ترجمی او ژباړی ته قرآن نه ویل کیږي، ددی خبری لاملونه دوه دي:

لومړې دا چه قرآنکریم د الله تعالی کلام دې او د الله تعالی لخوا په عربي ژبه نازل شوې دې، او هغه د بیان، ضبط او قوت په اعلی درجه کښی دې، نو ددی د آیاتونو په بله ژبه صیاغت او تألیف ددي لپاره کافي ده چه دغه ترجمی ته قرآن ویل او په قرآن نومول یو باطل کار دې.

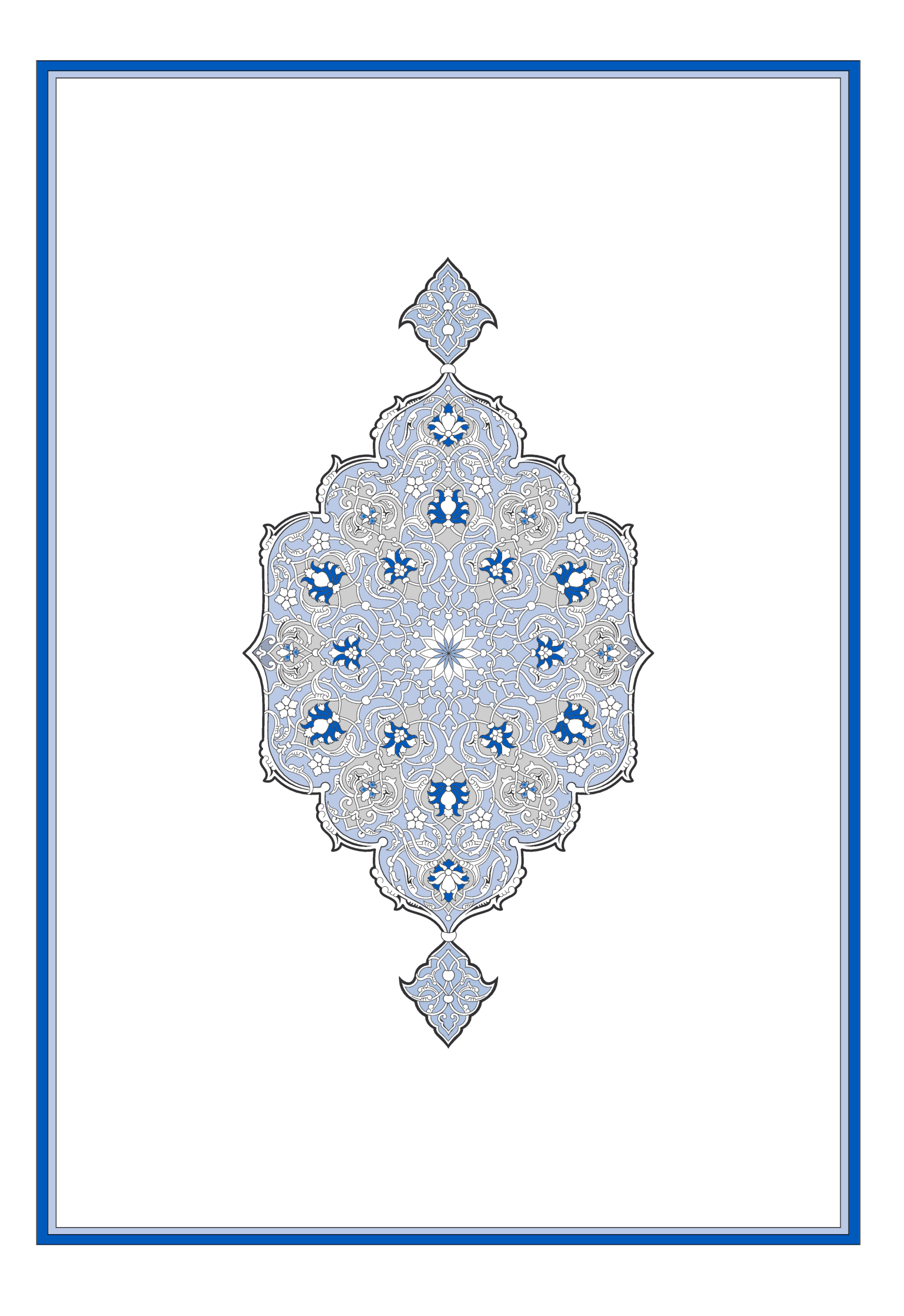
دوهم دا چه ترجمه او ژباړه د مترجم او ژباړن لـه هغه فهم او پوهـی څخه تعبیر دې چه دې يي د قرآنکریم له معانیو څخه فهموي، نو لکه څرنګه چه په عربي ژبه یو تفسیر ته قرآن نه ویل کیږي، نو همدارنګه دقرآنکریم د معانیو ترجمی او ژباړی ته هم قرآن ویل ممکن نه دي.

خو ددی لپاره چه د قرآنکریم د معانیو یوه ترجمه او ژباړه مقبوله او د علماو په نزد منل شوی ترجمه او ژباړه وي باید هغه ضوابط او قواعد چه علماو د قرآنکریم د معانیو د بیان لپاره اینښي دي په دغه ترجمه او ژباړه کښی مو جود وي.

او په عین وخت کښی مترجم او ژباړن له دي څخه ځان وساتي چه د قرآنکریم د ترجمی په وسیله خلکو کښی غلطی او محرّفی معناګانی خپری کړي، او یا ترجمه په هغه څه باندی مشتمله وي چه دمسلمانانو شعایرو او مقدساتو ته پکښی سپکاوې او بد وضعیتي وي، او دا داسی څه دي چه په یو شمیر هغو ترجمو کښی شته کومی چه دمستشرقینو او یا اسلام ته په درواغو منسوبو خلکو لخوا لیکل شوی دي، دوي په اصل کښي فاسدی عقیدی لري، چه له دی کبله کوشش کوي ددی عظیم اسلام ښی او شعارونه ونړوي، او د مقدس دین اسلام صحیح عقیدی او غوره شریعت کښی طعن ته لار پیدا کړي.

له همدی کبله د قرآنکریم د چاپولو لپاره دملك فهد مر کز د قرآنکریم د موثقو او صحیحو ترجمو او ژباړو چاپ او خپرونه په غاړه واخستله، ترڅو وکولاي شي د قرآنکریم لوړ او اعلی پیغام هغه خلکو ته - چه په عربي ژبه نه پوهیږي،- په ښه شان د هغوي په خپلو ژبو ورسول شي.

والحمد لله رب العالمین، وصلی الله علی نبینا محمد وعلی آله وصحابته أجمعین، والتابعین ومن تبعهم بإحسان إلی یوم الدین.

اول جزء اول منزل

«د«الفاتحة» سورت مكي دی، (۷) آيتونه لري»

«د«المدثر «سورت نه وروسته نازل شوی دی، په تلاوت کې (۱) او په نزول کې (۵) سورت دی، او (۱) رکوع لري»

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ①

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان او ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: «رحمن» او «رحيم» دواړه دمبالغې صيغې دي، مګر په «رحمن» کې له «رحيم» څخه مبالغه زياته ده، په دغه ترجمه کې ددغو ټولو نکتو لحاظ شوی دی.

ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ

ټولې ستاينې (د کمال صفتونه) خاص الله لره دي.

تفسير: تر ټولو ښې او غوره ستاينې (صفتونه) چې له پيله تر آخره پورې شوي دي، يا کيدونکي دي هغه واړه خاص الله تعالی لره ښايي، ځکه چې الله تعالی د هر نعمت او هر څيز پيدا کوونکی او بخښونکی دی، او ښنه يې عامه ده که بې واسطې وي او که په واسطې سره وي.

تنبيه: دفاتحې په سورت کې الله تعالی د (۷) څيزونو يادونه کړې ده:

(۱) دنعمت يادونه لکه چې فرمايي:

رَبِّ ٱلۡعَٰلَمِينَ ②

چې پالونکی دټولو مخلوقاتو دی.

تفسير: دمخلوقاتو جمعې ته (عالم) ويل کيږي، نو لدې کبله دجمعې په شکل نه راوړل کيږي، مګر په دې آيت کې دعالم دهر جنس دښودلو لپاره دجمعې په شکل راغلی دی، لکه دملائکو عالم، دانسانانو عالم، دپيريانو عالم، او نور تر څو چې دا خبره ښه روښانه شي، چې دعالم ټول افراد دالله تعالی مخلوق دی.

(۲) دښو ښو څيزونو د ورکولو او بخښلو تمه او هيله (اميد) لکه چې فرمايي:

ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ ③

ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی

تفسير: يعنې ټولې ستاينې (صفتونه) خاص الله تعالی لره دي، چې دټولو مخلوقاتو پالونکی او روزونکی (تربيت کوونکی) دی، او ډېر زيات مهربان دی چې هر ساکښ (ذي روح) ته د روغ، بدن او رزق ورکوونکی دی، او پوره رحم کوونکی دی چې يواځې مؤمنانو ته داجر او ثواب، دجنت دنعمتونو او خپلې رضا او ديدار بخښونکی دی.

(۳) درب العزت «**جل شأنه وأعظم برهانه**» په عظمت او قدرت کې فکر کول لکه چې فرمايي:

﴿مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ﴾

څښتن (مالك) (دټولو امورو) دورځې دسزا دی.

تفسير: دسزا د ورځې (قيامت) دتخصيص لومړۍ وجه داده: چې په هغه ورځ به داسې لويې او ويرونکې پېښې (حادثې) واقع شي چې دهغو په شان به نه پخوا تېرې شوې وي، او نه به وروسته راشي، بله وجه يې داده: چې په هغه ورځ به د الله تعالى دپاک ذات له حقيقي حکومت څخه پرته دبل هيچا کوم ظاهري او مجازي واک (اختيار) او حکومت هم هيڅ نه وي ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۖ لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ (٢ رکوع، دالمؤمن (غافر) سورت).

(۴) په عبادت کې اخلاص لرل لکه چې فرمايي:

﴿اِيَّاكَ نَعْبُدُ﴾

خاص تاته عبادت کوو.

تفسير: مونږ يوائې ستا عبادت کوو، او خاص له تا څخه مرسته (مدد) غواړو، ښکاره ده چې دغسې خطاب پر اختصاص ډير ښه دلالت کوي.

(۵) دمرستې (مدد) غوښتنه لکه چې فرمايي:

﴿وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ﴾

او خاص له تا څخه مرسته (مدد) غواړو.

تفسير: له دې آيت شريف څخه معلومېږي چې بې دالله تعالى له پاك ذات څخه بل چا څنې ما فوق الأسباب مرسته غوښتل بيخي روا نه دي.

(۶) دهغې سمې او روښانې لارې د ښودلو غوښتنه چې مقصود ته رسوونکې ده، لکه چې فرمايي:

﴿اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ ۙ صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ۙ﴾

وښيه مونږ ته لاره سمه، لاره دهغو کسانو چې انعام کړی تا پر هغو باندې

تفسير: پر هغو کسانو چې انعام شوی دی څلور طايفې دي:

(۱) پيغمبران. (۲) صديقين. (۳) شهداء. (۴)صالحين. ددغو څلورو طايفو تصريح دپاک قرآن په بل ځای کې شوې ده، لکه د النساء سورت په ۶۹ آيت کې چې فرمايي: ﴿فَاُولٰٓئِكَ مَعَ الَّذِيْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مِّنَ النَّبِيّٖنَ وَالصِّدِّيْقِيْنَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصّٰلِحِيْنَ ۚ وَحَسُنَ اُولٰٓئِكَ رَفِيْقًا﴾ ځينو علماوو ويلي دي: چې مطلب له ﴿الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ﴾ څخه «يهود» او له ﴿الضَّآلِّيْنَ﴾ څخه «نصارى» مراد دي، چې ددې مطلب دتاييدولو لپاره ډېر آيتونه او روايتونه شاهد دي، له ﴿الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ﴾ يعنې له مستقيمې لارې څخه پاتې کسان دوه ډوله دي: يو ډول هغه کسان چه په ناپوهی سره له سمې لارې څخه محروم او بېرته پاتې وي، بل هغه کسان دي چې دوی سره له پوهې قصدا سرکشي غوره کړېده، پخواني او وروستني گمراهان له دغو دوه وو طايفو څخه وتلی نشي، «نصارى» په لومړۍ او «يهود» په دويمه طايفه کې داخل دي.

(۷) له خرابو او ناوړو (غلطو) کارونو څخه دځان ساتلو غوښتنه او دپاکی او عصمت اميد لکه چې فرمايي:

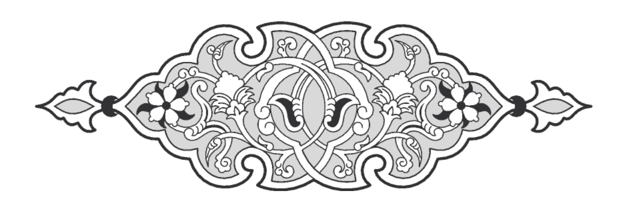
غَيۡرِ ٱلۡمَغۡضُوبِ عَلَيۡهِمۡ وَلَا ٱلضَّآلِّينَ ۝٧

نه «لاره دهغو بدو کسانو چې» غضب کړی شوی پر هغو باندې او نه «لاره دهغو بدو کسانو چې» ګمراهان دي.

تفسير: (يعنې مونږ ته دهغو کسانو سمه او صافه لاره وښيه چې په هغو باندې انعام شوی دی، او له هغو کسانو له کړو وړو لارو مو چې پرې غضب شوی او ګمراهان دي چپ (بچ) کړه، او له بدانو له متابعت څخه مو وساته).

الله تعالى دغه سورت دخپلو بندګانو له ژبو څخه فرمايلی دی، يعنې کله چې تاسو زمونږ دربار ته حاضريږئ نو له مونږ څخه دا رنګه سوال وکړئ، نو ځکه ددې سورت يو نوم «تعليم المسئله يعنې دغوښتلو ښودنه » هم دی.

ددې سورت په لومړۍ برخه کې دالله تعالى ثنا او صفت دی، دويمه برخه يې دبندګانو ددعا لپاره ده.

«د «البقرة» سورت مدني دی، پرته له (۲۸۱)م آیت څخه چې د «حجة الوداع» په کال په منی کې نازل شوی دی».

«دوه سوه شپږ اتیا (۲۸۶) آیتونه او څلوېښت (۴۰) رکوع لري».

«د » المطففین «له سورت څخه وروسته نازل شوی دی، په تلاوت کې (۲) او په نزول کې (۸۷) سورت دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان او پوره رحم کوونکی دی.

الٓمّٓ

تفسیر: دغو حروفو ته «مقطعات» وایي، ددغو حروفو په اصلي معنا باندې پرته له الله تعالی څخه بل هیڅوک نه شي پوهیدی، او څوک وائي چه دغه حروف د الله تعالی او دده درسول صلی الله علیه وسلم تر منځ مخصوص رموز دي، چې مونږ ته دځینو مصالحو او حکمتونو لامله نه دي راښکاره شوي.

ذٰلِكَ الْكِتٰبُ لَا رَيْبَ فِيْهِ

دا کتاب نشته هیڅ شك په ده کې (چې د الله تعالی له لوري نازل شوی دی).

تفسیر: یعنې په دې خبره کې هیڅ شك او شبهه نشته چې قرآن د الله تعالی کلام دی، او ټول مضامین یې رښتیني او واقعي دي.

هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ

(دغه کتاب) لارښوونکی دی لپاره د پرهیزګارانو.

تفسیر: له دغه ځایه دعظیم الشان قرآن تر آخره پورې د ﴿اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ﴾ ځواب دی، چې دبندګانو له خوا غوښتل شوی وو.

یعنې دغه کتاب هغو بندګانو ته لار ښیي، چې له الله تعالی څخه وېره لري، ځکه هغه څوك چې د الله تعالی څخه ویرېږي هغه خامخا د ښو او بدو امورو «طاعت او معصیت» غوښتنه او پلټنه (لټون) کوي، او د چا په زړه کې چې د الله تعالی وېره نه وي، نو هغه به له طاعت سره څه علاقه او له معصیت څنې به څه اندېښنه ولري؟.

الَّذِيْنَ يُؤْمِنُوْنَ بِالْغَيْبِ وَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ

هغه کسان چې ایمان (باور) لرونکي دي په غیب باندې او قائموي دوی (سم اداء کوي سره د ټولو حقوقو) لمونځ او ځینې له هغو شیانو چې ورکړي مونږ دوی ته صرفوي یې (د الله تعالی د رضا لپاره).

تفسیر: یعنې هغه شیان چې دهغوی له عقولو او حواسو څخه پټ دي لکه وحدانیت، رسالت، حشر، نشر، قیامت، حساب، کتاب، ملائك، جنت، دوزخ، او نور دغه واړه د الله تعالی او دهغه درسول صلی الله علیه وسلم له ارشاد سره

سم حق او يقيني ګڼي، له دې څخه دا راښکاره شوه چې ددغو غايبو او پټو شيانو منکران د هدايت له فيضه محروم او بې برخې دي.

دلمانځه له اقامت څخه مطلب دادی چې هغه تل دخپلو ټولو حقوقو او آدابو په مراعات کولو سره په ټاکلو (مقررو) وختونو کې اداء کړی شي.

دټولو عباداتو اصل درې شيان دي:

(١) هغه امور چې دزړه سره تعلق او اړه لري.

(٢) هغه امور چې په بدن پورې متعلق او تړلي وي.

(٣) هغه امور چې په مال پورې مربوط وي.

په دې مبارك آيت کې دا درې واړه اصول په ترتيب سره ياد شوي دي.

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾

او هغه کسان چې ايمان لري (دوی) په هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی تاته او (په) هغو (کتابونو) چې نازل کړی شوي دي لـه مخه د تـا او په آخرت دوی يقين کوي (چې ضرور راتلونکی دی).

تفسير: په تير آيت کښی دهغو کسانو يادونه وه چه له شرك نه وتلی او مسلمانان شوي دي، لکه دمکی خلك، او په دغه آيت کښی هغه کسان ياد شوي دي چه أهل کتاب ؤ او په اسلام مشرف شوی دی لکه يهود او نصاری.

أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

دغه (ستايل شوي) کسان (دي) په هدايت له (جانبه) درب خپل او دغه (ستايل شوي) کسان دي هم دوی په مراد رسېدلي، (يا) او دغه (ستايل شوي) کسان هم دوی په مراد رسېدلي دي.

تفسير: يعنې دايماندارانو دغو دواړو ډلو ته چې پاس يادې شوي؛ په دنيا کې دوی ته هدايت ور په برخه شو، او په آخرت کې خپلو مرادونو ته رسيږي، له دې څخه معلوم شو؛ چې هر هغه څوك چې دايمان له نعمت او له ښو اعمالو څخه محروم او بې برخې دی؛ د هغه دنيا او آخرت دواړه برباديږي اوس دمؤمنانو د دغو دوه ډلو له يادونې څخه وروسته د کافرانو دحالاتو يادونه کيږي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾

بېشکه هغه (خاص) کسان چې کافران شوي دي؛ برابر دي په دوی وېرول ستا دوی لره او نه وېرول ستا دوی لره؛ دوی ايمان نه راوړي، (يا دا خبره) که ووېروې ته هغوی يا که ته نه وېروې هغوی؛ ايمان نه راوړي.

تفسير: له دې کفارو څخه خاص هغه خلق مراد دي، چې هغوی ته کفر مقرر شوی دی، او دايمان له دولت څخه تل بې برخې دي (لکه أبو جهل، أبو لهب، او نور) که نه، نو ښکاره ده چې ډېر کسان له هغو خلقو څنې چې کافران وو په اسلام مشرف شوي دي، او وروسته له دې نه هم مسلمانيږي.

خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ ؕ وَعَلٰۤى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ ؗ وَّلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ؑ

مهر لګولی دی الله پر زړونو د دوی او پر غوږونو د دوی، او پر سترګو د دوی (يوه ځانته) پرده ده، او دی دوی لره عذاب ډېر لوی.

تفسير: دهغوی پر زړنو مهر لګول شوی دی (يعنې دحق پر خبرو باندې نه پوهيږي) او پر غوږونو باندې يې مهر لګولی شوی دی (يعنې ربنتيا خبرو ته په غور سره غوږونه نه ږدي) او پر سترګو باندې يې پرده ده (يعنې دحق لاره نه ويني) د کفارو بيان هم ختم شو، اوس په دغو وروستيو درياړلسو آيتونو کې دمنافقانو حالات راځي:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّقُوْلُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِيْنَ ۘ ؕ

او ځينې له خلقو هغه څوک دي چې وايې ايمان راوړی دی مونږ په الله او په ورځ وروستۍ (چې قيامت او د جزا وخت دی)، حال دا چې نه دي دوی مؤمنان.

تفسير: يعنې د زړه له کومې يې ايمان نه دی راوړی؛ چې هغه ته حقيقي ايمان ويلی شي، يواځې په ژبې سره دمسلمانانو دتېرايستلو لپاره دايمان اظهار کوي.

يُخٰدِعُوْنَ اللّٰهَ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۚ وَمَا يَخْدَعُوْنَ اِلَّاۤ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ؕ ۙ

ټګي کوي دوی (په خپل ګمان) له الله سره او له هغو کسانو سره چې ايمان يې راوړی دی حال دا چې نه کوي ټګي دوی مګر له ځانو خپلو سره، حال دا چې دوی شعور نه لري، (او نه پوهيږي چې ضرر يې هم دوی ته رسيږي).

تفسير: يعنې ددوی دا تېر ايستل نه په الله تعالى باندې چليږي چې عالم الغيب دی، او نه په مؤمنانو باندې څه اثر اچولی شي، ځکه هغوی دخپل رسول صلى الله عليه وسلم په ژبه او نورو دلائلو او قراينو په وسيله د دوی له فريبکارۍ او دغابازۍ څخه خبريږي، بلکه ددې فريب وبال او دهغې خرابي په حقيقت کې هم دوی ته بېرته ورګرځي، خو سره له دې دوی دخپل غفلت، ګناه، او جهالت له امله په غور سره ورته نه ګوري، او دهغې په نقصان او زيان نه پوهيږي.

«او دغه منافقان دخپل ځان په ضرر او نقصان ځکه نه پوهيږي چې»:

فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ ۙ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا ۚ

په زړونو ددوی کې مرض (دشک او نفاق) دی، نو زيات کړ دوی لره الله مرض.

تفسير: دهغوی په زړونو کې دنفاق، او داسلام له دين څخه دنفرت او له مسلمانانو سره د کينې او عناد مرض لا له پخوا موجود وو، اوس دقرآنکريم د نزول، او داسلام دشوکت د ظهور، او دمسلمانانو دترقۍ، نصرت، او لوړتيا (اوچتوالی) له کبله د دوی هغه ناروغتيا لا سخته او درنه شوه.

وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۙ ۬ بِمَا كَانُوْا يَكْذِبُوْنَ ؑ

او (مقرر) دی دوي ته عذاب ډېر دردناک په سبب ددې چې وو دوی چې دروغ به يې ويل (په اظهار د ايمان سره).

تفسير: له دې دروغو ويلو څخه هماغه داسلام په اړه ددروغو دعوی چې ويل به يې ﴿اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ﴾ مراد ده، چې پاس تېره شوه، يعنې ﴿عَذَابٌ اَلِيْمٌ﴾ په حقيقت کې د دوی دنفاق سزا ده، نه دمطلقو دروغ ويلو.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿۱۱﴾

او کله چې وویلی شي دې منافقانو ته: فساد مه کوئ په ځمکه کې نو وايي دوی بېشکه هم دا خبره ده چې مونږ هم دغه اصلاح کوونکي يو.

تفسیر: لنډه دا چې منافقانو به ډول ډول فسادونه خپرول (خورول):

(۱) په نفساني خواهشونو کې غرق او دشرعي احکامو له منلو څخه نفرت کوونکي او سستي کوونکي وو.

(۲) له مسلمانانو او کافرانو (دواړو) سره به يې تګ راتګ درلود (لرلو) دخپل قدر او منزلت د لوړتيا (ترقۍ) لپاره به يې دمسلمانانو خبرې کافرانو او دکافرانو به يې مسلمانانو ته رسولې، او يو بل ته به يې چغلي او شيطاني کوله.

(۳) له کافرانو سره يې په ډېر دار او مدار سره ګډون، ملاقات او معاملې کولې.

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿۱۲﴾

خبردار اوسئ ! بېشکه دوی دي هم دوی فساد کوونکي مګر نه لري دوی شعور (پخپل فساد).

تفسیر: هغه چارې چه منافقان يې دمصلحت او صلح په بهانې او پلمې سره کوي، هغه ټولې په حقيقت کې فساد او نفاق دی، مګر دوی نه پرې پوهيږي او شعور نه لري.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ ۗ

او کله چې وويلی شي دوئ ته چې ايمان راوړئ لکه چې ايمان راوړی دی نورو خلقو؛ نو وايي دوی: آيا ايمان راوړو مونږ لکه چې ايمان راوړی دی ناپوهانو؟ !

تفسیر: دا خبرې به يې په خپلو زړونو کې راګرځولې، يا به يې يو له بل سره کولې، يا به يې له هغو ضعيفو مسلمانانو سره يادولې، چې په کومه وجه له دوی سره په پټو خبرو کې شريک وو، دا کسان چې دمنافقانو په نظر «سفهاء» ورځې، په حقيقت کې داسې ريښتيني مسلمانان دي چې د الله تعالی په احکامو باندې خپل ځانونه جاروي، او دخلکو له مخالفت څخه هيڅ انديښنې او پروا نه کوي، ددوئ پر عکس منافقانو به له مسلمانانو او کافرانو دواړو سره ددنيوي ګټو په خاطر ظاهر داري کوله، او دآخرت فکر ورسره نه وو نو ځکه يې اسلامي شريعت ته غاړه اېښودل ناپوهي ګڼله.

أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۱۳﴾

خبردار اوسئ ! بېشکه دوی دي هم دوي ناپوهان، مګر نه پوهيږي دوی (په ناپوهۍ خپلې).

تفسیر: په حقيقت کې همدا منافقان ناپوهان دي، چې ددنيوي بې ثباته او فنا کيدونکې اغراضو او ګټو (فائدو) له امله يې آخرت تر شا کړی، او ورڅخه بې پروا شوي دي، د فاني شي غوره کول او د باقي شي پرېښودل څومره حماقت دی؟ خو منافقان تر دې درجې پورې ناپوهان دي چې په دې ښکاره حقيقت هم نه پوهيږي.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ ﴿۱۴﴾

او کله چې ملاقات وکړي (منافقان) له هغو کسانو سره چې ايمان يې راوړی دی، نو وايي دوی: ايمان مو راوړی دی، او کله چې يواځې شي له شيطانانو (مشرانو) خپلو سره نو وايي دوی: بېشکه مونږ له تاسو سره يو، بېشکه همدا خبره ده چې مونږ مسخرې کوونکي يو (په مؤمنانو پورې).

تفسیر: له شیاطینو (شریرانو) څخه یا هغه کفار مراد دي: چې ټولو خلقو ته به یې خپل کفر ښکاره کاوه، یا هغه منافقین مراد دي، چې دمنافقانو غټان او رئیسان ګڼل کېدل، یعنې منافقانو به خپلو مشرانو ته ویل چې: په کفر او نورو دیني معتقداتو کې مونږ بیخي له تاسو سره یو او له تاسو څخه هیڅکله نشو جلا (جدا) کېدی، او څمونږ دغه ظاهري موافقت چې له مسلمانانو سره یې کوو، داسې ونه ګڼئ چې ګوندې مونږ په رښتیا له هغو سره موافق یو، مونږ خو پر دوی ملنډې (پسخند) وهو، او مسخرې پرې کوو.

﴿اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِىْ طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿۱۵﴾﴾

الله ټوقې او مسخرې کوي په دوی پورې، او مهلت ورکوي دوی ته په سرکشی د دوي کې، حال دا چې دوی حیران دي (په خپل کار کې).

تفسیر: څرنګه چې الله تعالی مؤمنانو ته فرمایلي دي چې له منافقانو سره هم دمسلمانانو په شان معامله وکړئ، او دهغوی دمال او ځان سره څه غرض ونکړئ، نو ځکه منافقانو دخپلې ناپوهۍ له امله داسې ګمان وکړ، چې دایمان له راوړلو څخه هغه فائدې چې مسلمانانو ته وررسیږي همغه ګردې مونږ ته هم د خولې په تشو خبرو رارسیږي، او داسلام په ظاهري اظهار سره بیخي ډاډه او هوسا (مطمئن) شوي یو، حال دا چې دا کار په پای (آخر) کې منافقین په یوې سختې بلا اخته کوي، او دهغوی انجام ور خرابوي، نو اوس انصاف وکړئ، چې په حقیقت کې دا تمسخر پر مسلمانانو دی که په منافقانو؟.

تنبیه: په دې آیت کې ﴿فِىْ طُغْيَانِهِمْ﴾ د ﴿وَيَمُدُّهُمْ﴾ له فعل سره متعلق دی، مګر په ځینو نورو ډیلوي ترجمو کې له ﴿يَعْمَهُوْنَ﴾ سره تړل شوی دی، چې له هغه څخه معنی خرابه او دمعتزله وو له مسلک سره موافقه او دسنیانو له اصولو او دعربو له استعماله بیخي مخالفه او غلطه ده، چې پوهان پرې ښه پوهیږي.

﴿اُولٰٓئِكَ الَّذِيْنَ اشْتَرَوُا الضَّلٰلَةَ بِالْهُدٰى فَمَا رَبِحَتْ تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ ﴿۱۶﴾﴾

دا هغه کسان دي چې پېرودلې (اخیستلې، غوره کړې) یې ده ګمراهي په هدایت سره، نو هیڅ ګټه (فائده) ونه کړه سوداګري د دوی (بلکه زیان یې وکړ) او نه وو دوی لار موندونکي (حق ته).

تفسیر: له تجارت څخه مراد هماغه د هدایت په ځای د ګمراهۍ او ضلالت غوره کول دي، چې اوس یې ذکر وشو، یعنې منافقانو په ښکاره ډول ایمان ومانه، او په زړه کې یې کفر غوره کړ، چې دهغه له امله په آخرت کې خوار او په دنیا کې بې اعتباره شول.

﴿مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِى اسْتَوْقَدَ نَارًا ۚ فَلَمَّآ اَضَآءَتْ مَا حَوْلَهٗ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُوْرِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِىْ ظُلُمٰتٍ لَّا يُبْصِرُوْنَ ﴿۱۷﴾﴾

مثال د منافقانو (په نفاق کې) په شان د مثال د هغه چا دی، چې بل کړی وي اور (په تیږو تورو تیارو کې) نو کله چې روښانه کړي دغه (اور) هغه ځایونه چې چاپېر د هغه دي، نو مړه کړي الله رڼا د دوی او پرېږدي دوی په تیارو کې په دی حال کې چې هیڅ نه ویني.

تفسیر: د منافقانو حال داسې دی، لکه چې څوک په یوه تپه (توره) تیاره شپه کې د لارې د موندلو او له ضررناکو شیانو څخه د ځان په امن کولو له امله اور بل کړي، او په لوی بیابان کې یوه نرۍ لاره ځانته پیدا کړي، کله چې په رڼا کې لار

ورښکاره شي، نو الله تعالی هغه رڼا ترې مړه کړي، او هغه په همغه توره تياره شپه او ډاګ ميدان کې وچ کلک ولاړ وي، او هيڅ څيز الله نه ورښکاروي، همداسې منافقانو هم د مسلمانانو له وېرې د شهادت د کلمې له رڼا څخه ګټه چې کار واخلي، خو سم د لاسه يې لږ څه فايده (لکه د ځان او مال ساتنه) ترې واخيسته، چې ناڅاپه د شهادت د کلمې رڼا او نور منافع ګرد ورک شول، نو وروسته له مړ کېدلو څخه په دردناک عذاب اخته شول.

صُمٌّ بُكۡمٌ عُمۡيٌ فَهُمۡ لَا يَرۡجِعُونَ ﴿١٨﴾

(دوی) کاڼه دي، ګونګيان دي، ړانده دي، نو بېرته نه راګرځي دوی (له ګمراهۍ نه)

تفسير: يعنې کاڼه دي چې رښتيا او حقه خبره نه شي اورېدی، ګونګيان دي دحق له اقراره او رښتيا ويلو، ړانده دي دحق له ليدلو، او دخپلې ګټې (فائدې) او تاوان له کتلو نه چې ثوک کوڼ هم وي، ګونګی هم وي، نو هغه به په څه ډول په لار راشي؟ هو ! که يواځې ړوند وای، نو يا به يې چاته غږ کاوه، يا به يې د کوم سړي خبره اورېده، نو له دوی څخه هيڅ هيله او توقع نه کيږي، چې له ګمراهۍ او بې لارتوب څخه مخ واړوي او په سمه لار شي.

اَوۡ كَصَيِّبٍ مِّنَ السَّمَآءِ فِيۡهِ ظُلُمٰتٌ وَّرَعۡدٌ وَّبَرۡقٌ ۚ يَجۡعَلُوۡنَ اَصَابِعَهُمۡ فِىۡٓ اٰذَانِهِمۡ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الۡمَوۡتِ ‌ؕ وَاللّٰهُ مُحِيۡطٌۢ بِالۡكٰفِرِيۡنَ ﴿١٩﴾

يا (مثال د دوی) په شان د صاحبانو د زورور غټ څاڅکي باران دی (چې اوري) له طرفه د آسمانه، چې وي په دې کې تيارې، تندر، او برېښنا، نو ننه باسي دوی ګوتې خپلې په غوږونو خپلو کې له امله د سخت آواز د تندرونو له وېرې د مرګه، او الله احاطه کوونکی دی په کافرانو (په علم او قدرت خپل).

تفسير: دويم مثال د دغو منافقانو په شان د هغو کسانو دی، چې پر دوی له آسمانه يعنې له بره -د پاسه- نه په ډېر شدت سره باران اوري، او څو ډوله تيارې هم په هغه کې وي.

همداسې منافقان هم له يو لوري د خپلو دنيوي اغراضو او مصالحو له امله په يوه عجيبه پريشانۍ، وېره، او کشمکش کې اخته دي، او په خپلو چټي تدبيرونو سره دخپلو ځانونو ژغورل (ساتل) غواړي، مګر د الله تعالی قدرت له هر لوري کافران چار چاپېر نيولي او احاطه کړي يې دي، او دهغه له نيولو او له عذابه په هيڅ ډول نشي خلاصيدی.

يَكَادُ الۡبَرۡقُ يَخۡطَفُ اَبۡصَارَهُمۡ‌ؕ كُلَّمَآ اَضَآءَ لَهُمۡ مَّشَوۡا فِيۡهِ ۙ وَاِذَآ اَظۡلَمَ عَلَيۡهِمۡ قَامُوۡا ‌ؕ وَلَوۡ شَآءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمۡعِهِمۡ وَاَبۡصَارِهِمۡ ‌ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَىۡءٍ قَدِيۡرٌ ﴿٢٠﴾

نژدې ده چې برېښنا وتښتوي (نور) د سترګو د دوی، کله چې رڼا کړي (برېښنا) دوی ته لاره؛ نو روان شي دوی پکې، او کله چې تياره کړي په دوی نو ودرېږي، او که اراده کړې وای الله (د دوی د کوڼوالي او ړوندوالي) نو خامخا زائل کړي به يې وو (ظاهري قوت) د اورېدلو د دوی، او (ظاهري قوت) د ليدلو د دوی، بېشکه الله په هر څيز ښه قادر دی (چې ځينې يې کڼول او ړندول دي).

تفسير: حاصل يې دا چې منافقان په خپل ضلالت او ظلماتي خيالاتو کې مبتلا دي، خو کله چې د اسلام د نور غلبې او د قوتناکو معجزو ظهور ته ګوري، او شرعي تهديد او تاکيد اوري، نو لږ څه منتبه او په ښکاره ډول د «صراط مستقيم» په لوري متوجه کيږي، او هر کله چې څه دنيوي اذيت او مشقت په نظر ورشي، نو خپل کفر باندې ټينګيږي، لکه چې

د باران په شدت او تپه (توره) تیاره کې د برېښنا له برېښېدلو سره په تللو باندې شروع کوي، او بیا بېرته وچ کلک درېږي، مګر څرنګه چې الله تعالی په هر شي باندې پوه او علیم دی، او هیڅ څیز د هغه له قدرت څخه د باندې نه دی، نو دوی ته له داسې هیلو او تدبیرونو څنې هیڅ یوه ګټه (فائده) نه ور رسېږي.

(فائده): ددې سورت له شروع څخه تر دې ځایه پورې یې ددریو ډلو ذکر وفرمایه، لمړی: دمؤمنانو، دویمه: د کافرانو چې دهغوی پر زړونو باندې داسې مهر لګول شوی دی چې هیڅکله به ایمان رانه وړي، دریمه: دمنافقانو، چې په ظاهر لکه مسلمانان ښکاري، مګر دهغوی زړونه په هیڅ یو لوري نه دي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ ٱلَّذِى جَعَلَ لَكُمُ ٱلْأَرْضَ فِرَٰشًا وَٱلسَّمَآءَ بِنَآءً وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً فَأَخْرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزْقًا لَّكُمْ ۖ فَلَا تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ أَندَادًا وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

ای خلقو ! عبادت وکړئ درب خپل هغه (رب چې) پیدا کړي یې یئ تاسې، او (پیدا کړي یې دي) هغه کسان چې وو پخوا له تاسې څخه؛ لپاره ددې چې تاسې ځان وساتئ (له عذابه د الله)، هغه (رب) چې ګرځولې یې ده تاسو ته ځمکه فرش، او (ګرځولی یې دی) آسمان چت، او نازلې کړي یې دي له (طرفه) د آسمانه اوبه، پس راویې ایستې په دې (اوبو) سره له هر ډول میوو څخه روزي تاسې ته، نو مه ګرځوئ له الله تعالی سره شریکان حال دا چې تاسې پوهیږئ (چې الله شریک نه لري).

وَإِن كُنتُمْ فِى رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا۟ بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِۦ

او که چېرې یئ تاسې په شك کې له هغه قرآنه چې ټوټه ټوټه نازل کړی دی مونږ په بنده خپل (محمد باندې) نو راوړئ تاسې یو سورت په شان دده !

تفسیر: دیوه کلام په نسبت شبهه یا له دې جهته کېدای شي چې څه خلل او ریب په کې وي، نو دهغه دفعه یې په ﴿ذَٰلِكَ ٱلْكِتَٰبُ لَا رَيْبَ ۛ فِيهِ﴾ سره وفرمایله، یا یې دا صورت کېدای شي چې د چا په زړه کې دپوهې له لږوالي یا د عناد د زیاتوالي له امله څه شك او شبهه پیدا کیږي، نو څرنګه چې دا صورت ممکن بلکه موجود وو، نو ددې د لرې کولو عمده او آسان صورت یې بیان وفرمایه، چې که تاسې ددې کلام په نسبت داسې خیال لرئ چې د بشر کلام دی؛ نو تاسې هم د دی قرآن د یوه سورت د درې آیتونو په اندازه همداسې فصیح او بلیغ یو سورت جوړ او ورسره یې مقابل کړئ، کله چې تاسې سره لـه ډېر فصاحت او بلاغت، د پاك قـرآن د یوه وړوکي سورت له مقابلې څخه عاجز یئ، نو باور وکړئ چې دا د الله تعالی کلام دی، او د هیڅ کوم بنده خبره نه ده، په دی آیت کې د محمد صلی الله علیه وسلم نبوت لا ښه څرګند او مدلل شو.

وَٱدْعُوا۟ شُهَدَآءَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٢٣﴾

او راوبولئ (ای مشرکانو !) مددګاران خپل بې له الله څخه که یئ تاسې رښتیا ویونکي (په دې دعوی کې چې دا د انسان کلام دی).

تفسیر: یعنې که تاسې په دې دعوی کې رښتیني یئ چې دا د بنده خبره ده، نو هومره پوهان، عالمان، شاعران، فصحاء، او بلغاء چې موجود دي پرته له الله تعالی؛ له ټولو څنې مدد او کومك وغواړئ، او معاونت ترې واخلئ ! او په دې سره یې ولمسوئ چې ټول سره کیني او یو لنډ سورت دقرآن دڅو آیتونو په شان جوړ کړئ ! یا یې دا مطلب دی چې

له الله تعالی نه په غیر ستاسې هومره معبودان چې دي؛ له ټولو ځنې په ډېره تضرع او زارۍ او په دعاګانو سره غوښتنه وکړئ ! چې په دې مشکل کې له تاسو سره مدد وکړي، او څه آسانتیا در ورسوي.

فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَن تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ۖ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

پس که ونه کړی شو تاسو (دا کار) او له سره به یې ونه کړی شئ، پس وساتئ تاسو (ځانونه) له هغه اوره چې خس (خاشاک) د هغه بنیادمان او تیږي (ګټې) دي، چې تیار کړی شوی دی (دا اور) لپاره د کافرانو.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِن ثَمَرَةٍ رِّزْقًا ۙ قَالُوا هَٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِن قَبْلُ ۖ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا ۖ

او زېرې ورکړه (ای محمده) هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی (په ټولو مؤمن به شیانو) او کړي یې دي ښه (عملونه) په دې چې بېشکه دوی ته جنتونه دي چې بهیږي لاندې (تر ماڼیو او ونو) دهغو ویالې، هر کله چې روزي ورکړه شي دغو (جنتیانو) ته له جنتو څخه څه میوه لپاره دخوړلو؛ نو وایې دا (جنتیان): دا همغسې میوه ده چې راکړای شوې وه مونږ ته پخوا له دې نه، او را به وړه شي دوی ته میوه همرنګه (او په خوند کې سره بېله).

تفسیر: دجنت مېوې به د دنیا له مېوو سره مشابه وي، چې په شکل او صورت کې به عینا بیخي همغسې ښکاري، مګر په خوند، مزه، رائحه، خوږوالي، لطافت، او نزاکت کې به ډېر زیات فرق سره لري، او د دې دواړو په مینځ کې به د ځمکې او آسمان توپیر (فرق) وي.

وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۖ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾

او وي به دوی لپاره په دغو (جنتونو) کې ښځې ښې پاکې ستره، او دوی به وي په دغو (جنتونو) کې همیشه.

تفسیر: د جنت ښځې به له ظاهري او باطني نجاساتو (او رذیله ؤ اخلاقو) ځنې ټولې پاکې، صافې وي.

فائده: تر دې ځایه پورې یې ددرې شیانو ذکر وفرمایه، چې په هغو پوهیدل ضروري وو:

اول: «مبدأ» یعني چې مونږ له کومه راغلي یو؟ او تر دې پخوا څه شی وو؟

دویم: «معیشت» چې څه خورو، او چېرې اوسو؟

دریم: «معاد» چې ځمونږ پای او انجام به څه کیږي؟

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَن يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا ۚ

بېشکه الله حیا نکوي (نه شرمیږي ددې خبرې نه) چې بیان کړي یو مثال (له مثالونو څخه) په میاشي سره یا چې پورته وي ترې.

تفسیر: کفارو وویل چې: «مونږ په بل دلیل سره ددې خبرې دشهادت وړاندې کوو، چې دا د الله کلام نه بلکه د بنده وینا ده، او هغه دا دی، چې یو لوی عظیم الشان سړی تل پخپلو خبرو اترو کې د ذلیلو او حقیرو شیانو له یادولو ځنې ځان ساتي، او له سره ژبه نه پرې خوځوي، نو حق تعالی چې له ټولو لویانو ځنې اعلی، اعظم، او اکبر دی، څرنګه په

خپل پاک کلام کې د میاشي، یا له هغه څنې د کومې لویې خوځندې (حشرات الأرض) لکه مچ او غنې (جولاګې) مثال بیانوي، ځکه چې له (مثال) نه د (ممثل له) توضیح او تفصیل مطلوب دی، او په هغه کې د حقارت او عظمت څه خبره او مباحثه نه وي، او دا مطلوب به هلته حاصلیږي چې د (مثال) او د (ممثل له) په منځ کې پوره مطابقت وي، که (ممثل له) حقیر وي، نو ښایي چې د هغه (مثال) هم حقیر وي، که نه هغه (تمثیل) بېکاره ګڼل کیږي» د ﴿فَمَا فَوۡقَهَا﴾ معنی داسې هم کیدی شي، چې له میاشي څنې په حقارت او صغارت کې زیات وي، لکه چې په ځینو احادیثو کې ددنیا مثال دمیاشي د وزر سره کړی شوی دی.

فَأَمَّا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ فَيَعۡلَمُونَ أَنَّهُ ٱلۡحَقُّ مِن رَّبِّهِمۡۖ وَأَمَّا ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ فَيَقُولُونَ مَاذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلٗاۘ يُضِلُّ بِهِۦ كَثِيرٗا وَيَهۡدِي بِهِۦ كَثِيرٗاۚ

پس هر هغه کسان چې مؤمنان دي، پس پوهیږي (په یقین سره) چې بېشکه دا مثال حق دی له ربه د دوی څخه، او هر هغه کسان چې کافران شوي دي نو وايي: (له ډېرې ناپوهۍ او عناد نه) چې د څه څیز اراده کړې ده الله په دې مثال سره (داسې کړی ده الله چې:) ګمراه کوي په دې مثال سره ډېر خلق، او سمه لار ښيي (دحق) په دې سره ډېرو خلقو ته.

تفسیر: یعنې مؤمنان داسې مثالونه حق او مفید ګڼي، او کافران د حقارت په ډول وايي چې: «له داسې حقیرو او سپکو مثالونو څنې الله تعالی څه مطلب او اراده لري؟» ځواب ورکړی شوی دی چې: دغه کلام له سره تر پایه پورې هدایت دی، خو د ده نه اورېدلو څخه ډېر خلق د ګمراهی په کنده کې لویږي، او ډېر خلق د هغه په مرسته د هدایت په سمه لاره درومي، یعنې دې څخه دحق د طرفدارانو او د باطل د هوا خواهانو پوره تمیز بیلوالی او جلاوالی (جداوالې) مقصود دی، چې هغه خورا مفید او ضروري شی دی.

وَمَا يُضِلُّ بِهِۦٓ إِلَّا ٱلۡفَٰسِقِينَ ٢٦ ٱلَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهۡدَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعۡدِ مِيثَٰقِهِۦ وَيَقۡطَعُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيُفۡسِدُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِۚ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ ٢٧

او نه ګمراه کوي (الله) په دې مثال سره مګر فاسقان، هغه کسان چې ماتوي دوی عهد د الله وروسته د محکموالي د هغه عهد او پرې کوي هغه چې حکم کړی دی الله په هغه سره، چې پیوند دې کړی شي، او فساد کوي دوی په ځمکه کې، او دغه کسان هم دوی دي زیان کاران (په دنیا او عقبی کې).

تفسیر: د ﴿مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ﴾ قطع لکه قطع الرحم، له انبیاوو، علماوو، واعظانو، مؤمنانو، لمونځو، او نورو خیریه وو امورو نه مخ اړول چې د الله تعالی د رضا په خلاف دی، له فساد نه مراد دا دی چې: خلق به یې له ایمان څنې زړه توري کول، او د هغه نفرت او کرکه به یې د هغوی په زړونو کې ور اچوله، او د اسلام مخالفان به یې په دې باندې تیزول چې له مسلمانانو سره مقاتله وکړي، او د مؤمنانو مقاتلې ته ملا وتړي، او د لویو اصحابو او د امت د صلحاوو عیوب ولټوي، یا یې پرې وتړي، او بیا یې مشهور کړي، چې د رسول الله (صلی الله علیه وسلم) او د محمدي دین بې احترامي د خلقو په زړونو کې کیني، او راز راز رسوم او بدعتونه به یې خپرول (خورول)، او داسلام په مخالفت کې به یې زور لګاوه.

مطلب دا دی چې د دې نا مناسبو حرکتونو له امله خپلو ځانونو ته زیان رسوي، چې له هغو څنې نه د اسلام توهین او نه د امت د صلحاوو څه تحقیر کیدای شي.

كَيْفَ تَكْفُرُوْنَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتًا فَاَحْيَاكُمْ ۚ ثُمَّ يُمِيْتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيْكُمْ ثُمَّ اِلَيْهِ تُرْجَعُوْنَ ﴿۲۸﴾

څرنګه کافران کيږئ په الله باندې، حال دا چې وئ تاسې مړه، بيا (الله) ژوندي کړی تاسې (دروح په درکولو سره) بيا به (الله) مړه کړي تاسې، بيا به (الله) ژوندي کړي تاسې (په بعث سره) بيا به خاص هم ده ته وګرځول شئ (دخپلو اعمالو د جزا لپاره).

تفسير: يعنې په اوله کې تاسې بې ځانه اجسام وئ، چې حس او حرکت در کې نه وو، لومړی عناصر وئ، وروسته د مور او پلار خواړه او غـذا شوئ، او بيا نطفه او ړيسې کلکه وينه او بيا يوه ټوټه غوښه شوئ، له لومړنيو حالاتو څخه وروسته په تاسې کې روح (سا) پو کړی شو، چې د هغه له امله لومړئ دمور په رحم کې او بيا په دنيا کې ژوند کوئ، کله چې په دنيا کې د مرګ وخت راشي، او مړه شئ بيا به په قيامت کې ژوندي کيږئ چې حساب ورکړئ او خپلې عملنامې واخلئ، يعنې له قبرونو څخه به ووځئ، او د الله تعالى په حضور کې به د حساب او کتاب لپاره ودرولی شئ، نو اوس تاسې خپله انصاف وکړئ، هر کله چې تاسې له اوله تر آخره پورې د الله تعالى د احساناتو او فائدو ګرو يئ، او په هر حالت او حاجت کې ورته محتاج يئ، او هم ده ته اميد او هيله لرئ، نو په سر د هغه کفر غوره کول او د پاک الله جل جلاله نافرمانۍ ته ملا تړل څومره د تعجب، افسوس، او حيرانۍ خبره ده.

هُوَ الَّذِيْ خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْاَرْضِ جَمِيْعًا ۚ ثُمَّ اسْتَوٰٓى اِلَى السَّمَآءِ فَسَوّٰىهُنَّ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ ؕ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۲۹﴾

الله هغه ذات دی چې پيدا کـړی يـې دي تاسې ته هغه شيان چې په ځمکه کې دي ټول، بيا يې قصد و کړ آسمان ته (دپيدا کولو) نو برابر يې کړل دوی اووه آسمانونه، او دې په هر څه باندې ښه عالم دی.

تفسير: په دې آيت کې دبل نعمت بيان وفرمايه، يعنې الله تعالى تاسې پيدا کړي يئ او ستاسې د بقاء او ګټې لپاره يې په ځمکه کې هر ډول شيان خورا زيات پيدا کړل، لکه دخوړلو، څکلو، او آغوستلو شيان، هو، دهر شي لپاره يې جلا جلا سامانونه او وسيلې، او وروسته له هغه يې متعدد آسمانونه پيدا کړل، چې په هغو کې تاسې ته راز راز منافع او ګټې (نفعې) شته دي.

وَاِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّيْ جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَلِيْفَةً ؕ قَالُوْٓا اَتَجْعَلُ فِيْهَا مَنْ يُّفْسِدُ فِيْهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ ۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ؕ

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وويل پروردګار ستا پرښتو ته چې بېشکه زه پيداکوونکی يم په ځمکه کې د يوه خليفه، نو وويل پرښتو: آيا پيدا کوې ته په ځمکه کې هغه څوک چې فساد به کوي په دې ځمکه کې او توييوي به (په ناحقه سره) وينې، حال دا چې مونږ تسبيح وايو سره د ثنا ستا او نسبت د پاکۍ کوو تاته.

تفسير: دا خبره چې پرښتو ته د بنيادمانو احوال څرنګه څرګند شوي وو؟ په دې کې ډېر احتمالات شته، يا به يې په پيريانو باندې قياس کړی وي، يا به الله تعالى پوهولې وي، يا به پوهيدلې وي چې خليفه ته خو هلته ضرورت پيښيږي، چې ظلم، فساد، او تجاوز موجود وي.

قَالَ اِنِّيْٓ اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۳۰﴾

وويل (الله): بېشکه زه پوهېږم په هغو اسرارو چې تاسې پرې نه پوهېږئ.

وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْۢبِـُٔوْنِيْ بِاَسْمَآءِ هٰٓؤُلَآءِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۳۱﴾ قَالُوْا سُبْحٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَآ اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا ۗ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ﴿۳۲﴾

او وښودل (الله) آدم ته نومونه ټول (دپاسنيو او ځمکنيو شيانو) بيا يې وروړاندې کړل هغه ټول شيان پرښتو ته، نو ويې ويل: خبر راکړئ تاسې ما ته په نومونو ددې شيانو سره که يئ تاسې رښتيا ويونکي (پخپلې دغې وينا کې) وويل پرښتو: نسبت دپاکۍ کوو تاته (له ټولو عيبونو او اعتراضونو) نشته هيڅ علم مونږ لره مګر په هغه شي چې ښودلی دی تا مونږ ته، بېشکه ته هم دا ته ښه عالم او ښه د حکمت خاوند يې.

تفسير: لنډه يې دا چې حق تعالی آدم عليه السلام ته د هر شي نوم او د هغه حقيقت او خاصيت، ګټه (فائده) او تاوان وروښود، وروسته له دې چې ددې لپاره چې د هغه خاص حکمت او اساسي مصلحت پرښتو ته ښکاره شي، ددغو پاسنيو ياد شوو شيانو پوښتنه يې له پرښتو څخه وفرمايله، مګر هغوی په ځواب کې پخپل عجز او قصور اعتراف وکړ، او ښې وپوهېدلې چې بې له دې عمومي معلوماتو څخه هيڅوک پر ځمکه خلافت نشي کولای.

قَالَ يٰٓاٰدَمُ اَنْۢبِئْهُمْ بِاَسْمَآئِهِمْ ۚ فَلَمَّآ اَنْۢبَاَهُمْ بِاَسْمَآئِهِمْ ۙ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَّكُمْ اِنِّيْٓ اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۙ وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُوْنَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُوْنَ ﴿۳۳﴾

وويل (الله) ای آدمه ! خبر کړه دوی په نومونو ددې شيانو، نو کله چې آدم خبر ورکړ دوی ته په نومونو دهغو شيانو، وويل (الله): آيا نه وو ويلي ما تاسو ته، چې بېشکه زه پوهېږم په پټو شيانو د آسمانونو او د ځمکې او پوهېږم پر هغو شيانو چې ښکاره کوئ يې تاسې (په ژبه) او په هغو شيانو چې يئ تاسې چې پټوئ يې (په زړونو کې).

تفسير: وروسته له دې د آدم عليه السلام څخه د عالم د ټولو شيانو په نسبت سوال وشو، نو هغه ژر تر ژره هغه ټول ملائکو ته وربيان او ټولې پرښتې يې داسې متعجبې او حيرانې کړې، چې دده په علمي احاطه يې تحسين او آفرين وويل، نو دلته الله تعالی ملائکو ته وفرمايل: «آيا تاسو ته مو نه وو ويلي، چې بېشکه زه ښه پوهېږم په پټو شيانو د آسمانونو او دځمکې، او ښه خبر يم په هغه شيانو چې يې ښکاروئ، او پټ يې ساتئ په خپلو زړونو کې».

فائده: له دې څخه پر عبادت باندې دعلم فضيلت ثابت شو، وګورئ چې په عبادت کې پرښتې دې حد ته رسېدلې وې، چې معصومې دي، مګر څرنګه چې په علم کې د انسان څخه کمې دي، نو ځکه يې د خلافت مرتبه انسان ته داسې ورکړه چې پرښتې هم ورته تسليمې شوې.

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوْٓا اِلَّآ اِبْلِيْسَ ؕ اَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۳۴﴾

او (ياد کړه ای محمده !) کله چې وويل مونږ پرښتو ته چې: سجده وکړئ آدم ته (دتحيې) پس سجده وکړه دوی (ټولو) مګر (سجده ونکړه) ابليس، منع يې راوړه (له سجدې نه) او لويي يې وکړه او وو دی (لا له پخوا څخه په علم د الله کې) له کافرانو څخه).

تفسير: كله چې د آدم عليه السلام خلافت مسلم شو، نو پرښتو او پيريانو ته امر وشو چې د آدم عليه السلام په لوري د تحيې (تعظيم) سجده وکړئ او هغه د خپلې سجدې قبله وګرځوئ، ددې امر دمنلو له امله ټولې پرښتې په سجده ولوېدې، مګر يوازې (ابليس) له سجدې کولو څخه سر وغړاوه، چې په اصل کې له پيريانو څخه وو.

دالله تعالى په علم کې له اوله دی کافر وو، مګر نورو ته اوس د هغه عصيان او کفر ورښکاره شو، يا يې داسې وبوله چې اوس کافر شو، ځکه چې د پاک الله امر يې د تکبر او لويي له امله ونه مانه، او دالله جل جلاله حکم يې له مصلحت او حکمت څخه مخالف او د ننګ او عار موجب وګاڼه، او يوازې له دې جهته کافر نه شو چې سجده يې ونکړه.

وَقُلْنَا يٰٓاٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا ۠ وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُوْنَا مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۳۵﴾

او وويل مونږ اى آدمه ! واوسېږه ! ته او ښځه ستا په جنت کې، او خورئ ! له ميوو د جنته (څه چې مو زړه غواړي) پرېمانه هر چېرته مو چې خوښه وي، او مه نږدې کيږئ دې ونې ته (دمېوې خوړولو لپاره) (که نږدې شوئ) نو شئ به له ظالمانو څخه.

فَاَزَلَّهُمَا الشَّيْطٰنُ عَنْهَا فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيْهِ ۠ وَقُلْنَا اهْبِطُوْا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۚ وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَّمَتَاعٌ اِلٰى حِيْنٍ ﴿۳۶﴾

پس وښويول دوی دواړو لره شيطان له جنته (د ونې نږدېوالي په واسطه) نو ويې ايستل دواړه له هغه جنت څخه چې وو دوی په هغه کې، او وويل مونږ چې کوز شئ (له جنته ځمکې ته) حال دا چې ځينې ستاسې به له ځينې نورو سره دښمنان وي، او شته تاسې ته په ځمکه کې ځای دهستوګنې او اسباب د ګټې (فائدې) اخستلو تر يوه وخته پورې (چې اجل قيامت دی).

تفسير: يعنې په دنيا کې به تل نه اوسيږئ، بلکه تر يوې ټاکلې مودې پورې به هلته اوسيږئ، او د هغه ځای له شيانو څخه به ګټه (فائده) اخلئ، بيا به له ما سره مخامخ کيږئ، او هغه ټاکلی وخت هر چا لره د مړينې وخت دی، او ټولو مخلوقاتو ته په مجموعي ډول دقيامت ورځ ده.

فَتَلَقّٰٓى اٰدَمُ مِنْ رَّبِّهٖ كَلِمٰتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۭ اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ ﴿۳۷﴾

پس زده کړل آدم له پروردګار خپل څخه څو کلمې پس رجوع وکړه (الله) په هغه باندې (په رحمت سره) بېشکه هم دې دی ښه توبه قبلوونکې ښه مهرباني کوونکی.

تفسير: كله چې آدم عليه السلام د الله تعالى دا عتاب واورېد، او له جنت نه ووت، نو د ندامت او پښېماني په حالت کې په ژړا او واويلا او په زاري مشغول شو، په دې وخت کې حق تعالى په خپل فضل او مرحمت سره ده ته څو کلمې د القاء او الهام په توګه ورزده کړې، چې دهغو په لوستلو د ده توبه قبوله شوه، هغه کلمې دادي: ﴿رَبَّنَا ظَلَمْنَآ اَنْفُسَنَا ۠ وَاِنْ لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ﴾ د (الأعراف سورت لمړی رکوع، ۲۳ آيت).

قُلْنَا اهْبِطُوْا مِنْهَا جَمِيْعًا ۚ

(بيا) وويل مونږ چې: کوز شئ له جنته ټول.

تفسير: مطلب دا دی چې حق تعالى د آدم عليه السلام توبه قبوله کړه خوجنت ته يې سمدلاسه ورتګ امر ورنکړ، بلکه امر يې وکړ چې په دنيا کې هستوګنه وکړي، ځکه چې دهغه حکمت او مصلحت اقتضاء همداسې وه، ښکاره خبره

ده چې دې يې د ځمکې لپاره «خليفه» ټاکلى وو، نه د جنت لپاره، او الله تعالى همداسې فرمايلي دي: هر هغه څوك چې زما تابع او منونكى وي نو هغه ته به د دنيا هستوګنه هيڅ ضرر نه رسوي، بلكه ګټه ورته لري، هو ! نافرمانو خلقو ته دوزخ دى، د دغو دوه وو متضادو عنصرونو د بيلوالي او امتحان لپاره همدا دنيا مناسب ځاى دى.

فَاِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ مِّنِّىْ هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَاىَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَاهُمْ يَحْزَنُوْنَ۝

پس كه راغى تاسې ته له ما ځني كوم هدايت پس هر څوك چې پيروي وكړي د هدايت زما پس نه به وي هيڅ قسم وېره پر دوى باندې او نه به دوى (هيچېرې) خپه كيږي (او جنت ته به ځي).

تفسير: هغه صدمه او اندېښنه چې چاته د كوم مصيبت له پېښيدو څخه پخوا پېښيږي هغې ته خوف وايي، او هغه غم او خپګان چې انسان ته له مصيبته وروسته رسيږي، هغه ته حزن وايي، مثلا هغه كيفيت ته چې د يوه مريض د مړ كېدلو له تصور نه چاته ورسيږي خوف دى، او هغه كيفيت ته چې د هغه له مړ كېدلو څخه وروسته پيدا كيږي حزن وايي، مثلا د هغه خوف او حزن نفي چه په دې آيت كې شوې ده، كه له هغه څخه دنيوي (خوف) او (حزن) مراد شي، نو د هغه معنى به داسې كيږي: هغه كسان چې زما له هدايت سره سم تګ كوي نو دوى ته هيڅ ددې اندېښنې ځاى نشته چې دا به حق هدايت نه وي، او د شيطان له لوري به فرېب او مغالطه وي، او نه به دوى د دې له امله غمجن وي، چې اوس خو د دوى له پلار څخه جنت اخيستى شوى دى، ځكه د هدايت لار موندونكي ته ژر تر ژره جنت ور رسېږي او كه اخروي «حزن» او «خوف» مراد وي، نو به يې مطلب داسې وي چې په قيامت كې به د هدايت خاوندانو ته نه (خوف) وي، او نه (حزن) مګر د (حزن) په نشتوالي كې خو هيڅ دشك او شبهې ځاى نشته، ځكه د (خوف) له نفي څخه دا اندېښنه په زړه كې رالويږي چې دجزا په ورځ كې تر انبياوو عليهم السلام پورې به هم په (خوف) او وېره كې وي، او هيڅ څوك به بې وېرې نه وي خبره داده چې (خوف) په دوه ډوله دى: كله د خوف باعث او مرجع په وېريدونكي كې ليدل كيږي لكه چې پاچاهي مجرم له پاچا ځني وېريږي، نو د (خوف) موجب جرم دى چې نسبت يې ورته كيږي، او كله د خوف منشأ (مخوف منه) وي، يعنې لكه چې يو بې ګناه شخص چې د بادشاه يا د زمري له هيبت څخه وېريږي، نو د دې وېرې سبب دا نه دى چې ګواكې دغه شخص د پاچا يا د زمري په مقابل كې كومه ګناه كړيده، بلكه د پاچا قهر او جلال، يا د زمري سبعيت، غضب او هيبت، ددغه خوف موجب ګرځېدلى دى، چې منشأ يې د پاچا خلاف يا د زمري هيبت دى، نو په دې آيت كې يې لومړى ډول (خوف) نفي كړ نه دوهم ډول، دا شبهه خو هلته واردېدله چې د ﴿فَلَاخَوْفٌ﴾ په ځاى يې (لا خوف فيهم) يا ﴿لا يخافون﴾ فرمايلي وى.

وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ۝ يٰبَنِىْٓ اِسْرَآءِيْلَ اذْكُرُوْا نِعْمَتِىَ الَّتِىْٓ اَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَوْفُوْا بِعَهْدِىْٓ اُوْفِ بِعَهْدِكُمْ ۚ وَاِيَّاىَ فَارْهَبُوْنِ۝

او هغه كسان چې كافران شوي دي او دروغ ګڼي آياتونه ځمونږ هم دغه كسان صاحبان د اور (دوزخ) دي، هم دوى به په هغه (اور د دوزخ) كې همېشه وي. اې بني اسرائيلو ! (اولاد د يعقوبه !) ياد كړئ نعمت زما هغه چې انعام مې كړى دى پر تاسې او وفا وكړئ په عهد زما (په متابعت د نبي) چې زه هم وفا وكړم په عهد ستاسې (په دخول د جنت) او خاص له ما نه پس وويرېږئ (له مناهيو ځان وساتئ، او د دنيوي منافعو له لاس وتلو څخه مه وېرېږئ !).

تفسير: اول ﴿يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوْا﴾ عام خطاب وو، او په هغه كې د هغو نعمتونو ذكر وو، چې ګردو بنيادمانو ته په عمومي ډول وركړى شوى وو، مثلا د ځمكې، آسمان، او نورو ګردو شيانو پيدايښت، بيا د آدم عليه السلام د پيدايښت، او د

هغه د خلافت او جنت ته د ادخال او نورو يادونه وشوه، اوس له بنيادمانو څخه خاص بني اسرائيلو ته خطاب کړى شوى دى، او هغه خاص نعمتونه يې ور په ياد کړي دي چې وخت په وخت او پشت په پشت يې پر دوى انعام کړى دى، او هغه ناشکري چې دوى د نعمتونو په مقابل کې کړې ده، د هغو ګردو يادونه په مفصل ډول سره کولې شي، ځکه چه بني اسرائيل دبنيادمانو په ټولو فرقو کې ممتاز وو، د علم خاوندان د آسماني کتابونو، انبياوو، او دنبوت پيژوندونکي او لرونکي وو، او دګردو عربو سترګې د هغوى په لور وې چې آيا بني اسرائيل زمونږ د پيغمبر محمد صلى الله عليه وسلم د رسالت تصديق کوي که نه؟ نو له دې امله يې د انعاماتو او خرابيو يادونه په تفصيل سره فرمايلې ده چې دوى ښه پرې متأثر شي او د خجالتې په سبب ايمان راوړي، او که نه نور خلق خو به په دې وسيله د دوى له دې حرکاتو څخه واقف شي، او بيا به د هغوى په نورو خبرو باور نه کوي.

اسرائيل د يعقوب عليه السلام نوم دى چې معنى يې بنده د الله يعنى عبد الله ده.

﴿اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ﴾ الآية - ياد کړئ اى بني اسرائيلو ! نعمت زما هغه چې انعام مې کړى دى پر تاسې، چې په زرګونو انبياء يې په دوى کې مبعوث کړي دي، (تورات) او نور کتابونه يې پر دوى نازل فرمايلي دي، دوى يې د فرعون له عذابه ژغورلي دي، د دوى تصرف او تسلط يې د شام پر هيواد قائم کړى دى، پر دوى يې د (من) او (سلوى) خواړه نازل کړي دي، له يوې تيږې څخه يې د اوبو دولس چينې دوى ته بهولي دي، او هسې نعمتونه او د عاداتو خوارق يې ور په برخه کړي دي چې د نورو خلقو په برخه شوي نه دي.

﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِي﴾ الآية - او وفا وکړئ په عهد زما په متابعت د نبي چې زه هم وفا وکړم په عهد ستاسې په دخول د جنت.

په (تورات) کې هسې امر شوى وو، چې تاسې د (تورات) پر احکامو ټينګ اوسئ !او په هر نبي عليه السلام باندې چې در ويې ليږم ايمان راوړئ !او له هغه سره ملګرتيا وکړئ !چې د (شام) هيواد ستاسو په قبضه کې پاتې شي، بني اسرائيلو دا ګردې خبرې منلې وې، مګر بيا دوى په خپلو دغو وعدو ونه دريدل، په بد نيتئ يې پيل وکړ، په رشوتونو باندې يې خبرې او مسئلې اړولې او غلطې يې ورښوولې -او حق به يې پټاوه-وروسته له دې چې خپل رياست يې قائم کړ، د انبياوو له اطاعت څخه يې سر وغړاوه، بلکه د ځينو په وژلو يې لاس هم پورې کړ، د (تورات) په هر ځاى کې چې د محمد صلى الله عليه وسلم صفتونه او ستاينې وې هغه يې بدلې کړې، نو ددې شيانو له امله ګمراهان شول.

وَآمِنُوا بِمَا أَنزَلْتُ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾

او ايمان راوړئ ! په هغه کتاب چې نازل کړى دى ما حال دا چې (تصديق کوونکى دى د هغه کتاب) چې تاسې سره دى، او مه کيږئ ! اول کافر (نه منونکي) په دې (قرآن) باندې او مه پيرئ (مه اخلئ) په آيتونو زما قيمت لږ، او خاص له ما نه ووېرېږئ ! (دا کار مه کوئ !) او مه ګډوئ حق له باطل سره (خپل دروغ له ربښتيا د «تورات» سره) او (مه) پټوئ ! حق حال دا چې تاسې پوهېږئ (په دې خلط او پټولو سره).

تفسير: په (تورات) کې ليکل شوي وو، هغه پيغمبر چې د (تورات) تصديق وکړي هغه صادق دى، نو تاسې يې ومنئ او که (تورات) ونه مني دروغ وايي.

(تنبيه): قرآني احکام په اوامرو، نواهيو او د انبياوو په عقايدو، سوانحو، اخبارونو، او د آخرت په احوالو، او نورو شيانو کې له (تورات) او نورو پخوانيو کتابونو سره سم او موافق دى، هو ! د هغوى ځينې اوامر او نواهي منسوخ شوي دي،

مګـر هغه د تصدیق ځنې مخالف نه دي، د تصدیق مخالف تکذیب دی، او د الله جل جلاله د کتابونو تکذیب بیخي کفر دی، ځینې قرآني آیتونه هم منسوخ شوي دي، مګر (نعوذ بالله) هغه ته څوك تکذیب نه وایې، ځکه چې نسخ په انشاء او تکذیب په اخبار کې راځي.

﴿وَلَا تَكُونُوٓا۟ أَوَّلَ كَافِرٍۭ بِهِۦ﴾ الآیة – او مه کیږئ اول کافر نه منونکي په دې قرآن باندې، یعنې تاسې سره له پوهې لومړني تکذیب کوونکي مه شئ ! چې تر قیامته پورې به د منکرانو ګناه ستاسوپه غاړه کې لویږي، که د مکې مشرکان تکذیب او انکار کوي، خو هغه د دوی له جهل او بېخبرۍ ځنې دی، او په قصد سره نه دی، نو سره له پوهې اول منکران تاسو یئ ! او دا کفر له لومړني کفر څخه ډېر سخت دی.

وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱرْكَعُوا۟ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾

او سم قائموئ (په ښه ترتیب سره ادا کوئ) لمونځ ! او ورکوئ زکات ! او رکوع وکړئ ! سره له رکوع کوونکو (لمونځ کوونکو مسلمانانو).

تفسیر: یعنی په جماعت سره لمونځ وکړئ، خلاصه دا چه په ټولو أصولو کښې دآخر الزمان نبی صلی الله علیه وسلم پیروي وکړئ او لمونځ هم دهغه په طریقه أدا کړئ.

أَتَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنتُمْ تَتْلُونَ ٱلْكِتَٰبَ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾

آیا امر کوئ تاسې نورو خلقو ته په نېکۍ سره او هېروئ ځانونه خپل؟ حال دا چې تاسې لولئ کتاب (چې په کې د قول او عمل په نه سمون وعید دی) آیا تاسې نه پوهیږئ(دخپلو افعالو په بدۍ).

تفسیر: دیهودانو ځینو عالمانو به داسې کول، چې نورو خلقو ته به یې ویل چې «داسلام دین ښه دی، او دوی به په خپله نه مسلمانېدل» دې یهودي پوهانو او نورو ظاهربینو خلقو ته به په دغسې مواردو کې داسې شبهې پیدا کېدې «کله چې مونږ د شریعت د احکامو په تعلیم کې قصور نه کوو او حقه خبره نه پټوو نو دېته به څه ضرورت پاتې وي، چې مونږ په خپله هم پرې عمل وکړو، لکه چې زمونږ له هدایت سره سم ډېر خلق شرعي احکام ادا کوي نو د (الدال علی الخیر کفاعله) په حکم سره د دوی عملونه ځمونږ دي»، نو په دې آیت کې ددې دواړو مفکورو بطلان فرمایل شوی دی.

ددې آیت مطلب دا دی چې واعظ ته ښایې چې په خپل وعظ باندې خامخا عمل وکړي، او دا غرض نه دی چې فاسق دې چا ته نصیحت نه کوي.

وَٱسْتَعِينُوا۟ بِٱلصَّبْرِ وَٱلصَّلَوٰةِ ۚ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى ٱلْخَٰشِعِينَ ﴿٤٥﴾ ٱلَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَٰقُوا۟ رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَٰجِعُونَ ﴿٤٦﴾

او مدد وغواړئ (په هره سختۍ کې له الله) په صبر او لمانځه سره او په تحقیق دا لمونځ خامخا ډېر درووند دی مګر (نه دی درووند) په عاجزي کوونکو (خوند آخیستونکو له طاعته). هغو کسانو چې یقین کـوي چې بېشکه دوی مخامخ کېدونکي دي له پروردګار خپل سره او په تحقیق سره دوی هم ده ته (په آخرت کې) بېرته ورتلونکي دي.

تفسیر: د اهل کتاب عالمانو چې د حقانیت له څرګندېدلو نه وروسته یې هم په محمد صلی الله علیه وسلم ایمان نه راووړ، د هغه لوی سبب دمال او جاه سره مینه او محبت وو؛ چې الله تعالی ددې دواړو علاج دلته ورښودلی دی، د صبر

کولو په سبب د مال مینه او حرص له مینځه ځي، او د لمونځ کولو په اثر عبودیت او تذلل پیدا کیږي، او د لویوالي مینه کمیږي، او په تحقیق لمونځ ډېر دروند دی مګر نه دی دروند په عاجزي کوونکو خوند اخیستونکو له طاعته، یعنې صبر او د زړه په حضور لمونځ کول ډېر دروند او سخت کار دی، مګر دا سخت کار یوائې په هغه چا آسان دی چې عاجزي کوي او له الله تعالی نه ویریږي، او ددوی خیال او فکر په همدې لوري وي چې مونږ خامخا له الله تعالی سره مخامخ او د هغه الله په لوري ورتلونکي یو، یعنې په لمانځه کې د الله تعالی تقرب حاصلیږي، ګواکې (ګویا کې) له هغه سره کتنه ده، یا به په قیامت کې د حساب او کتاب لپاره ور وړاندې کیدونکي یو.

﴿يَٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَأَنِّي فَضَّلۡتُكُمۡ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ٤٧﴾

ای بني اسرائیلو (دیعقوب اولادې !) یاد کړئ نعمت زما هغه چې انعام مې کړی دی په تاسې او (بل دا یاد کړئ ! چې) بېشکه ما غوره کړي يئ تاسې (نیکونه ستاسې) په خلقو (د زماني خپلې).

تفسیر: څرنګه چې تقوی او کامل ایمان حاصلول د صبر، حضور، او په عبادت کې د غرق کیدلو په وسیله سخت وو، نو آسانه لاره یې ښیي چې هغه شکر دی، نو ځکه حق تعالی خپل هغه انعامات او احسانات ور په یادوي چې وخت په وخت یې په دوی باندې کړي دي، او هم د دوی د ناوړو (نارواوو) کارونو ذکر کوي، دا یوه فطري مسئله ده، چې نه یوائې انسان، بلکه حیوانات هم د خپل منعم سره مینه لري، او د هغه پیروي کوي، هم دغه مضمون په څو رکوع ګانو کې په مفصل ډول بیان شوی دی.

فائده: په عالمیانو باندې دبني اسرائیلو له فضیلت څخه مطلب دا دی چې دوی د پیدایښت له ابتدا څخه ددې خطاب تر نازلېدو پورې په نورو ګردو فرقو فضیلت درلود، او هیڅوک د دوی ساری (سیال) نه وو، کله چې هغوی د پاک قرآن او د آخرې زماني د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په مقابل کې ودرېدل، نو د دوی فضیلت له منځه لاړ، او د ﴿ٱلۡمَغۡضُوبِ عَلَيۡهِمۡ﴾ او ﴿ٱلضَّآلِّينَ﴾ لقب ور په برخه شو، او د محمد صلی الله علیه وعلی آله وأصحابه وسلم پیروانو (تابعدارانو) ته د ﴿كُنتُمۡ خَيۡرَ أُمَّةٍ﴾ صفت ور کړ شو.

﴿وَٱتَّقُواْ يَوۡمٗا لَّا تَجۡزِي نَفۡسٌ عَن نَّفۡسٖ شَيۡـٔٗا وَلَا يُقۡبَلُ مِنۡهَا شَفَٰعَةٞ وَلَا يُؤۡخَذُ مِنۡهَا عَدۡلٞ وَلَا هُمۡ يُنصَرُونَ ٤٨﴾

او وویرېږئ (له عذابه) د هغې ورځې چې لرې کولی به نه شي هیڅ نفس له هیڅ (کافر) نفس څخه هیڅ شی (له عذابه) او نه به منل کیده شي له دغه نفس څخه شفاعت (سپارښت د هیچا) او وابه نه خیستې شي له دغه نفس څخه بدل (فدیه) او نه به له دوی سره مدد وکړی شي (په دفع د عذاب کې).

تفسیر: کله چې څوک په کومه بلا اخته کیږي؛ نو د هغه دوستان زیاتره له دې وسیلو څخه کار اخلي، لومړی د هغه د حق د ادا کولو لپاره زیار (محنت) کوي، که په دې وسیله کار ونه شو، نو د سپارښت په وسیله زیار (محنت) کوي چې هغه له دې بلا نه وژغوري (وساتي)، که یې په دې سره هم څه له لاسه ونشوه، نو خپل دوستان او مرستیالان سره ټولوي، څو د هغه د ژغورلو (ساتلو) لپاره څه تدبیر جوړ کړي، که په دې توګه هم څه کار ونه شو نو بیا څه تاوان او فدیه وروړاندې کوي چې خپل عزیز له هغې بلا نه خلاص کړي، که په دې څلورو طریقو هم څه ونه شي، نو خپل مرستیالان (مدد ګاران) راټولوي، څو چې د متو په زور او قوت سره هغه وژغوري، حق تعالی هم له پورتني ترتیب سره سم دلته ارشاد فرمایي چې: کوم سړی که په هره اندازه وي، د الله تعالی دښمنانو ته له دې څلور ګونو صورتونو څخه په هیڅ یو صورت کې څه ګټه نشي رسولی.

بني اسرائيلو به ویل: که مونږ هر څومره زیاته ګناه هم وکړو، الله تعالی په مونږ عذاب نه نازلوي، او نه له مونږ ځنې پوښتنه کوي، ځکه چې څمونږ پلرونه او نیکونه انبياء تېر شوي دي، هغوی له الله تعالی ځنې څمونږ مغفرت او برائت حاصلوي، نو الله تعالی فرمايي چې: ستاسې دا خيال غلط دی.

ددې آيت په سبب له هغه شفاعت څخه انکار نه کيږي، چې په هغه باندې مونږ (اهل السنت والجماعت) قائل یو لکه چې په نورو آيتونو کې مذکور دي، دغه آيت سره د ظاهري تعميم او نور قرآني آيتونه د ﴿فَمَا لَنَا مِن شَافِعِينَ﴾ (الشعراء سورت سلم آيت) په اساس يوائې په هغه شفاعت پورې تخصيص لري؛ چې شافع يا مشفوع له يا شفاعت کې کفر، شرک، او يا له مړو څخه شفاعت غوښتل شوی وي.

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾

او (ياد کړئ) هغه وخت چې نجات درکړی وو، مونږ (نيکونو) ستاسې ته له عملې د فرعون څخه؛ چې رساوه به يې تاسې ته سخت عذاب، چې ذبح کول به يې ځامن ستاسې او ژوندي به يې پرېښودې (دخدمت لپاره) ښځې (لونې) ستاسې، او په دې (حلالولو يا خلاصولو يا ټولو کې مصيبت يا نعمت يا ...) کې امتحان وو له (طرفه) د پرودګار ستاسې ډېر لوی.

تفسير: ﴿بَلَاءٌ﴾ څو معنی ګانې لري، که د ﴿ذَٰلِكُم﴾ اشاره د ذبحې په لورې واخيستلی شي، نو معنی به يې «مصيبت» وي، که نجات ته اشاره وي نو د ﴿بَلَاءٌ﴾ معنی به «نعمت» وي، او که د ذبحې او نجات دواړو په لوري اشاره وي، نو له ﴿بَلَاءٌ﴾ ځنې به مطلب «امتحان» او ازموينه وي.

وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنتُمْ تَنظُرُونَ ﴿٥٠﴾

او (ياد کړئ) هغه وخت چې څيري کړ مونږ د تاسې لپاره بحر؛ نو نجات درکړ مونږ تاسې ته، او غرق کړل مونږ عمله د فرعون (سره له فرعون) حال دا چې تاسې ورته کتل.

تفسير: يعنې ای بني اسرائيلو ياد کړئ هغه لوی نعمت چې ستاسې پلرونه او نيکونه د فرعون له وېرې وتښتېدل، او داسې يو ځای ته ورسېدل، چې وړاندې مخامخ دوی ته لوی درياب او وروسته په دوی پسې د فرعون لوی لښکر راته، چې هغوی را چاپېر او ټول سره ګير او په لوی عذاب او وير کې اخته کړي، نو مونږ تاسې ته نجات او خلاصی در کړه، او د فرعون لښکر مو ټول ډوب کړ، دا قصه وروسته په تفصيل سره راځي.

وَإِذْ وَاعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهِ وَأَنتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾

او (ياد کړئ) هغه وخت چې وعده کړې وه مونږ له موسی سره څلوېښت شپې، بيا ونيوه تاسې خوسی (سخی) (معبود) پس له (تللو) د موسی (طور ته) او وئ تاسې (په دې کار کې په خپلو نفسونو) ظالمان.

تفسير: دا قصه او احسان هم د يادولو وړ (لائق) دی چې مونږ له موسی عليه السلام سره د (تورات) د ورکولو وعده څلوېښت شپې او ورځې کېښوده، وروسته له دې چې موسی د (طور) غره ته تشريف يووړ، بني اسرائيل د خوسي (سخي) په عبادت مشغول او لګيا شول، نو تاسې ډېر بې انصاف يې چې خوسی (سخی) مو په خپلې خدايي وټاکه (ونيوه) دا قصه هم په تفصيل سره راځي.

ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ﴿۵۲﴾

بیا عفوه وکړه مونږ له تاسې نه وروسته له دغه (دخوسي «سخي» دعبادت کولو نه) لپاره ددې چې تاسې شکر ګذار شئ.

تفسیر: مطلب دا چې مونږ ستاسې له دې ښکاره شرکه سره بیا هم ستاسې له دې ګناه نه تېر شو، او ستاسې توبه مو ومنله، او تاسې مو سمدلاسه لکه د فرعونیانو په شان ونه وژلئ، که څه د هغوی ګناه نسبت تاسو ته لږه هم وه، خو هلاك مو کړل چې تاسې یې شکر ادا کړئ، او څما احسان ومنئ.

وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ﴿۵۳﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات) او بیلوونکی (دحق او باطل) لپاره ددې چې تاسې سمه لاره ومومئ (په تورات سره).

تفسیر: کتاب خو (تورات) دی، له (فرقان) نه هغه شرعیه احکام مراد دي چې د هغوی له مخې جائزې او نا جائزې مسئلې راڅرګندیږي، یا له (فرقان) نه مقصد د موسی علیه السلام معجزې دي، چې دهغوی له مخې به د رښتیا او دروغو او دمؤمن او کافر تمیز کېده، یا به (فرقان) د همغه کتاب (تورات) بدل وي، چې په هغه سره هم حق او نا حق جلا (جدا) کیږي.

وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ

او (یاد کړئ !) هغه وخت چې وویل موسی قوم خپل ته

تفسیر: له قوم نه خاص همغه خلق مراد دي، چې هغوی خوسي (سخي) ته سجدې کولې.

يٰقَوْمِ اِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ اَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوْبُوْٓا اِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوْٓا اَنْفُسَكُمْ

ای قومه زما ! بېشکه تاسې (چې یئ) ظلم کړی دی تاسې پر ځانو خپلو په سبب د نیولو د تاسې خوسي (سخي) لره (په الوهیت سره) پس توبه وباسئ (ټول) خالق خپل ته نو ووژنئ ځانونه خپل؛

تفسیر: یعنې هغه کسان چې خوسي (سخي) ته یې سجده نه ده ایښې، هغوی دې هغه کسان ووژني چې خوسی (سخی) یې معبود ګڼلی، او سجده یې ورته کړې وه.

ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيْمُ﴿۵۴﴾

دغه (ځان وژل) ستاسې بهتر دي تاسې ته په نزد د خالق ستاسې، پس قبوله یې کړه توبه ستاسې ! بېشکه الله هم دی ښه توبه قبلوونکی ښه مهربان دی (په توبه کوونکو).

تفسیر: عالمان په دې خبره کې سره اختلاف لري چې آیا همدا وژل کېدل توبه وه؟ او که د توبې تتمه وه؟ لکه چې څمونږ په «محمدي شریعت» کې د عمد د قاتل د توبې د مقبولیت لپاره دا خبره هم ضروري ده، چې قاتل دې د مقتول د ورثې په لاس کې وسپارلی شي، د مقتول وارثان واك او اختیار لري چې هغه قاتل ووژني، که یې بخښي.

وَإِذْ قُلْتُمْ يٰمُوسٰى لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصّٰعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ۝ ثُمَّ بَعَثْنٰكُمْ مِّنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ۝

او (ياد كړئ !) هغه وخت چې وويل تاسې: اى موسى ! له سره به باور ونكړو مونږ په خبره ستا تر هغه پورې چې په خپله ووينو الله ښكاره، پس ونيولئ تاسې تندر حال دا چې تاسې (ورته) كتل، پس له هغه بيا ژوندي كړئ مونږ تاسې پس له مرګه ستاسې لپاره ددې چې تاسې شكر ګذار شئ.

تفسير: هغه وخت هم ضرور ياد كړئ ! چې سره له دومره احسانونو او ښيګڼو تاسې موسى عليه السلام ته وويل چې: «مونږ په دې خبره تر هغه پورې باور نشو كولى چې دا د پاك الله خبرې دي، ترڅو مونږ پخپلو سترګو الله تعالى ونه وينو» ستاسې دهمدې غوښتنې په سبب وو چې د برېښنا په وسيله ووژل شوئ، بيا د موسى عليه السلام په دعا سره بېرته ژوندي شوئ.

دا د هغه وخت قصه ده چې موسى عليه السلام اويا (۷۰)تنه غوره سړي له ځانه سره د (طور) غره ته بيولې وو، چې د الله تعالى كلام واوري، كله چې دوى په خپلو غوږونو د پاك الله خبرې واورېدلې نو د بني اسرائيلو هم دې اويا تنو منتخبو سړيو وويل چې: «مونږ په داسې خبرو باندې چې ويونكى يې نه راښكاري او نه يې وينو؛ باور نشو كولى، مونږ ته الله تعالى راوښيه ! چې په خپلو سترګو يې په عين المشاهده ووينو، او په غوږونو سره د هغه خبرې واورو، ددې غوښتنې له امله و چې وربانديې ټكه (تندر) ولوېده، او د تندر له اثره ټول سره مړه شول.

وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ۗ كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ ۗ وَمَا ظَلَمُوْنَا وَلٰكِنْ كَانُوْا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ۝

او (ياد كړئ) هغه وخت چې سورى ګرځولى وو مونږ په تاسې وريځ (د تيه په ميدان كې) او نازل كړى وو مونږ په تاسې من (ترنجبين) او سلوى (مرڅان) وخورئ ! له پاكيزو د هغو شيانو نه چې دركړې دي مونږ تاسې ته، او ظلم نه وو كړى دوى پر مونږ باندې (هيڅ په دغه عصيان سره) او ليكن وو دوى چې په ځانونو خپلو به يې ظلم كاوه (په كفران او عصيان سره).

تفسير: كله چې فرعون ډوب شو او بني اسرائيل د الله تعالى په امر سره له (مصره) نه د (شام) په لورې رهي (روان) شول، په يوه سپېره ډاګ (صفا ميدان) كې د هغوى خيمې وشلېدې، او دوى د لمر له تودوالي نه سخت په عذاب شول، دلته د الله تعالى په فضل سره دوى باندې د ورېځې سورى وشو، څرنګه چې دوى ته دخوړلو لپاره څه شى نه پيدا كېده، د پاك الله له لوري د دوى د خوړلو لپاره (من) او (سلوى) ورنازل شول، (من) لكه نبات يو ډېر خواږه خواړه وو، او دانې به يې ترنجبين (دځوزو ګوړى) ته ورته وې، كله چې دوى د شپې له مخې ويده كېدل، سحر (ګهيځ) به ددې لښكر په شاوخوا كې د (من) انبارونه پراته وو، چې هر چا به له هغې څخه دخپل حاجت سره سم اخيسته، او «سلوى» يو مرغه دى چه مونږ ورته مرځ وايو، چې هر ماښام به ددې مرڅانو په زرهاوو دانې سره ټولېدلې، چې د لږ څه تيارې څخه وروسته به هر سړي له هغو څنې خپل ضرورت سره سم نيول، وريتول او خوړل به يې، تر ډېرې مودې پورې ددوى خواړه همدا (من) او (سلوى) وو.

﴿كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ﴾ – خورئ تاسې له پاكيزه د هغو شيانو چې روزي دركړى ده مونږ تاسې ته، يعنې په دې لطيفې او خوندورې غـذا باندې اكتفاء وكړئ، او په ډېره خوښۍ سره يې وخورئ، او د بلې ورځې لپاره يې د ذخيرې (زېرمې) په ډول مه ساتئ، او له نورو سره د هغه د مبادلې غوښتنه مه كوئ.

﴿وَمَا ظَلَمُوْنَا﴾ الآيه – او هيڅ ظلم نه وو كړئ دوی پر مونږ باندې په دغه عصيان سره، ليكن دوی په خپلو ځانونو باندې ظلم كوي په كفران او عصيان سره، اول يې داسې ظلم وكړ چې ددې په زېرمه (ذخيره) كولو يې پيل (شروع) وكړ، چې هغه به ورستېده، بدبويي به يې ختله، دوهم يې د هغې د مبادلې غوښتنه وكړه چې نسك، هوږه، پياز، او نورې غلې او تركارۍ راكړى شي، چې ددې له امله په راز راز تكليفونو اخته شول.

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَّادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَّقُوْلُوْا حِطَّةٌ نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطٰيٰكُمْ ۚ وَسَنَزِيْدُ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٥٨﴾

او (ياد كړئ !) هغه وخت چې وويل (مونږ بني اسرائيلو ته د موسى په ژبه) چې ننوځئ ! دغې قريې (أريحا) ته، پس خورئ ! له (ميوو د) دې څخه هر چېرته چې مو خوښه وي (څه چې مو زړه غواړي) پرېمانه او ننوځئ ! په دروازه (ددې ښار) كې سجده كوونكي او ووايئ ! (اى ربه وبخښه څمونږ ګناهونه !) چې وبخښو تاسې ته ګناهونه ستاسې، او ژر ده چې زيات به كړو نېكانو ته (اجر).

تفسير: كله چې بني اسرائيل په ددې پاس ډاګ كې له ډېرو ګرځېدلو څخه تنګ شول، او د ډېر (من) او (سلوى) له خوړلو ستړي شول، نو پر دوى امر وشو چې په هغه ښار كې ننوځي ! چې نوم يې (اريحا) وو، او په هغه كې د (عمالقه) قوم چې د (عاد) له قومه څخه وو هستوګنه درلوده (لرله)، ځينې وايې چې: دا ښار بيت المقدس وو.

﴿وَّادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَّقُوْلُوْا﴾ او ننوځئ په دروازه ددې ښار كې سجده كوونكي (يعنې) ددې ښار په دروازه كې د شكر سجده وكړئ !، او بيا په كې ننوځئ، دا خو بدني شكر شو، ځينې وايي چې: د تواضع او عاجزۍ له امله خپل ملاوې لږ څه كږې كړئ ! او په ژبه سره د خپلو ګناهونو بخښنه وغواړئ ! دا خو لساني شكر شو، هر هغه ثوك چې دا دواړه كارونه كوي، دهغه ګردې خطاوې بخښلى كيږي، او د نيكو بندګانو ثوابونه ورزياتوو.

فَبَدَّلَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِيْ قِيْلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا رِجْزًا مِّنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ ﴿٥٩﴾

پس بدله كړه هغو كسانو چې ظلم يې كړى وو (په خپلو ځانونو) خبره په بل شان له هغې خبرې څخه چې ويلې شوې وه دوى ته؛ پس نازل كړ مونږ پر هغو كسانو چې ظلم يې كړى وو عذاب له (طرفه) د آسمانه په سبب ددې چې وو دوى چې سر به يې غړاوه (د الله له فرمانه).

تفسير: داسې تبديلي يې په كې وكړه، چې د (حطة) په ځاى يې دټوكو او مسخرو په ډول (حنطة) وويل (چې معنى يې غنم دى) او دسجدې په ځاى به په خپلو كوناټيو ښوئيدل، كله چې هغه ښار ته ورسېدل، نو په هغوى كې طاعون ور ګډ شو، او په يوه ماسپښين كې اويا زره يهودان مړه شول.

وَإِذِ اسْتَسْقٰى مُوْسٰى لِقَوْمِهٖ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ۖ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ

او (ياد كړئ !) هغه وخت چې اوبه وغوښتې موسى خپل قوم ته (په ميدان د تيه كې)پس وويل مونږ (موسى ته) چې ووهه په همسا خپلې سره تيږه (ګټه) (نو چې ويې وهله تيږه) پس وخوټېدلې (رواني شوې) له هغې تيږي څخه دوولس چينې.

تفسير: دا قصه هم دهغه ميدان ده، کله چې هغوی اوبه ونه ميندلې، نو موسی عليه السلام پر يوه تيږه باندې خپله همسا ووهله، نو دولس چينې وبهېدې، حال دا چې د بني اسرائيلو قبيلې هم دولس دي، دځينو قبيلو سړي زيات او دځينو قبيلو سړي لږ وو، د هر قوم په تناسب يوه چينه وه، او دپيژندګلوۍ نښه يې هم دغه موافقت وو، يا داسې ټاکلی (مقرر) شوی وه چې ددې تيږې له فلانی خوا چې په فلاني لوري کومې اوبه بهيږي، هغه به د فلاني قوم اوبه وي، هغه لنډ نظره چې له هسې معجزاتو څخه انکار کوي، نو (سړي نه دي، دوی دي چپ له سړيتوبه) وګورئ ! چې «مقناطيس» په څه ډول سره اوسپنه خپل لوري ته کشوي (را کاږي) نو دې تيږې ته هم الله تعالی هسې يو قوت وربخښلی وو چې له هر لوري څخه به يې اوبه ځانته کشولې (راښکلې) او بيا به يې خپلو شاوخواوو ته بهولې.

قَدۡ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشۡرَبَهُمۡۖ كُلُواْ وَٱشۡرَبُواْ مِن رِّزۡقِ ٱللَّهِ وَلَا تَعۡثَوۡاْ فِي ٱلۡأَرۡضِ مُفۡسِدِينَ ٦٠

په تحقيق سره وپيژانده هر قوم ځای د اوبو څښلو خپلو (وويل مونږ) خورئ ! او څښئ ! له (خاصې) روزی د الله څخه (بې له واسطې د اسبابو) او مه تېرېږئ له حده په ځمکه کې حال دا چې وراني کوونکي اوسئ تاسې (په خپل فساد اچولو سره).

تفسير: يعنی بيا الله تعالی وفرمايل چې: له (من) او (سلوی) څخه خورئ، او ددغو چينو له اوبو څخه څښئ، او په جهان کې فساد مه اچوئ !

وَإِذۡ قُلۡتُمۡ يَٰمُوسَىٰ لَن نَّصۡبِرَ عَلَىٰ طَعَامٖ وَٰحِدٖ فَٱدۡعُ لَنَا رَبَّكَ يُخۡرِجۡ لَنَا مِمَّا تُنۢبِتُ ٱلۡأَرۡضُ مِنۢ بَقۡلِهَا وَقِثَّآئِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَاۖ

او (ياد کړئ) هغه وخت چې وويل تاسې ای موسی ! هيڅکله صبر نشو کولی مونږ پر طعام يو (قسم د من او سلوی) باندې، پس وغواړه ځمونږ لپاره له خپل پروردګار نه چې راوباسي مونږ ته له هغو شيانو څخه چې زرغونوي يې ځمکه له سابو (ساګو) ددې، او له بادرنګو (ترو) ددې، او له هوږې (يا غنمو يا نخودو) ددې او له نسکو ددې، او له پيازو ددې.

تفسير: دا قصه هم د همغه ميدان ده، بني اسرائيلو چې د هغو غيبي طعامونو له خوړلو څخه ماړه شول نو يې په داسې وينا شروع وکړه.

قَالَ أَتَسۡتَبۡدِلُونَ ٱلَّذِي هُوَ أَدۡنَىٰ بِٱلَّذِي هُوَ خَيۡرٌۚ

نو وويل (موسی) آيا بدلوئ ! (آخلئ) تاسې هغه شی چې هغه ناکاره دی په هغه شي چې هغه ډېر غوره دی.

تفسير: يعني هغه (من – ترنجبين) او (سلوی – مرغان) چې له هره حيثه تاسې ته ښه دي په هوږو، پيازو، او نورو سره يې ولې بدلوئ؟

ٱهۡبِطُواْ مِصۡرٗا فَإِنَّ لَكُم مَّا سَأَلۡتُمۡۗ

(کله چې مو داسې وکړل نو) کوز شئ (دشام له تيه نه) يوه ښار ته پس بېشکه تاسې ته شته دي هغه شی چې غواړئ يې.

تفسير: که ستاسې زړه همداسې شيانو ته کيږي، نو کوم ښار ته لاړ شئ چې ستاسې دا مطلوبه شيان ټول درورسيږي لکه چې بيا همداسې وشول.

وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَآءُوْ بِغَضَبٍ مِّنَ اللّٰهِ ؕ

اومقرر کړی شو پر دوی (دنعمت دکفران او په خپل قسمت د نارضایي په سبب) ذلت او محتاجی، او اخته شول دوی په غضب له (جانبه د) الله.

تفسیر: ذلت او خواري هم دا ده چې یهودان تل د مسلمانانو او نصاری وو رعیت او محکوم دي، که څه هم له دوی سره ډېر مال وي، خو د پت او عزت خاوندان نه بلل کیږي، نو دا مال د هغو دخواریٔ سبب او ددوی د ځان وبال ګرځي، یهودان له حکومت او خپلواکۍ ځنې چې د پت او عزت سبب دی، بیخي بې برخې دي، ولې چې دوی له هغه عظمت او عزت څخه چې الله تعالی دوی ته وربخښلی وو مخونه واړول، او رجوع یې ترې وکړه، نود الله تعالی په دې قهر او غضب اخته شول.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُوْنَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ؕ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَّكَانُوْا يَعْتَدُوْنَ ﴿۶۱﴾

دا (خواري او عاجزي) په سبب ددې وه چې بېشکه دوی وو کافران (منکران) په آیتونو د الله او وژل به یې انبیاء په نا حقه سره، دا (کفر او قتل) په دې سبب وو؛ چې سرکشي یې کوله (له احکامو د الله نه) او وو دوی چې له حدودو به تېریدل (دعصیان په سبب).

تفسیر: یعنې ددې ذلت او مسکنت او دالهي غضب باعث د دوی کفر او د انبیاوو علیهم السلام وژل وو، او د کفر او قتل باعث؛ دالله تعالی د احکامو مخالفت او نافرماني او دشریعت له حدودو څخه وتل وو.

اِنَّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَالَّذِيْنَ هَادُوْا وَالنَّصٰرٰى وَالصّٰبِـِٕيْنَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ۚ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿۶۲﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او هغه کسان چې یهودان شوي دي، او نصرانیان او بې دینان؛ هر هغه چا (له دوی ځنې) چې ایمان راوړی دی په الله او په ورځ د قیامت باندې او عمل یې کړی دی د نېکو (سم له محمدي شریعت سره) نو وي به دوی ته ثواب ددوی په نزد د رب ددوی او نه به وي (هیڅ قسم) وېره په دوی باندې او نه به دوی هیڅېږې خپه کیږي (په وخت د جزا کې).

تفسیر: یعنې دا عنایت په کومې خاصې فرقې پورې موقوف نه دی، ایمان راوړل شرط دي، نېک عمل چې د هر چا په برخه شو، همغه ثواب به مومي، نو ځکه یې وفرمایل چې: بني اسرائیل په دې خبره مغرور وو چې: «مونږ د انبیاوو علیهم السلام اولاده یو مونږ له هره خوا الله تعالی ته نږدې او ښه یو».

فائده: د موسی علیه السلام امت ته (جهود) یا (یهود) او د عیسی علیه السلام امت ته (نصاری) یا (ترسا) وایې، (صابئین) داسې فرقه ده چې هغوی په خپل ګمان سره ښه ښه شیان له هره دینه خپلو ځانونو ته غوره کړي دي، لکه چې دوی ابراهیم علیه السلام مني، د پرښتو عبادت کوي، زبور لولي، د کعبې شریفې په لوري لمونځ کوي.

وَاِذْ اَخَذْنَا مِيْثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّوْرَ ؕ خُذُوْا مَآ اٰتَيْنٰكُمْ بِقُوَّةٍ وَّاذْكُرُوْا مَا فِيْهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۶۳﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې واخیست مونږ محکم عهد ستاسې څخه، او پورته کړ مونږ په سر

ستاسې د طور (غر) واخلئ هغه څه (احکام) چې درکړي دي مونږ تاسې ته په ښه کوښښ سره، او یاد کړئ هغه (احکام) چې په هغه کې دي؛ لپاره ددې چې تاسې ځانونه وساتئ (له ګناهونو څخه).

تفسیر: وایي کله چې (تورات) نازل شو، نو بني اسرائیلو له شرارته ویل: «د (تورات) حکم درونډ او مشکل دی، د هغه تعمیل څمونږ له لاسه نه دی پوره»، ددې وینا له امله الله تعالی یوه غره ته امر وکړ چې د دوی په سرونو باندې راتیټ شي، نو په شاوخوا کې یې اورونه بل شول، او دوی ته هیڅ یو داسې فرصت او موقع پاتې نه شوه چې د (تورات) له منلو نه سر وغړوي، نو یې مجبورا د هغه احکامو ته غاړه کېښوده.

پاتې شوه دا شبهه چې د (تورات) په منلو کې د هغوی په سر باندې د غره ځړېدل ځرګنده اکراه او اجبار دی چې د ﴿لَآ إِكۡرَاهَ فِي ٱلدِّينِ﴾ له آیت څخه چپ او د تکلیف له قاعدې نه بیخي خلاف دی، ځکه چې د تکلیف بناء خو په اختیار باندې ده، او اکراه له اختیار سره مناقضه ده.

نو ددې شبهې ځواب دادی چې: بني اسرائیلو د موسی علیه السلام دین لا له پخوا څخه منلی وو، او څو ځلې یې له موسی علیه السلام څخه غوښتنه کړېوه چې «کوم هسې آسماني کتاب مونږ ته راوړئ، چې مونږ د هغه په احکامو عمل وکړو» او پر دې باندې یې معاهده سره کړې وه، نو کله چې (تورات) راغی، او هغوی ته وسپارل شو، عهد ماتولو ته یې ملاوې وتړلې، دلته پر دوی باندې د غره تعلیق د وعده خلافۍ له امله وشو، نه د موسی علیه السلام د دین د نه منلو له سببه.

ثُمَّ تَوَلَّيۡتُم مِّنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَۖ فَلَوۡلَا فَضۡلُ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ وَرَحۡمَتُهُۥ لَكُنتُم مِّنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴿٦٤﴾

بیا شاه کړه تاسې (د الله له فرمانه وګرځېدئ) پس له دغه عهده؛ نو که چېرې نه وای فضل د الله پر تاسې او رحمت (مهرباني) ده (دتوبې په قبلولو او یا تاسې ته د محمد په درلیږلو) نو هرومرو (خامخا) به شوي وئ تاسې له زیانکارانو څخه.

تفسیر: یعنې وروسته له عهد او میثاق بیا له خپلو خبرو نه واوښتئ، که د الله تعالی فضل په تاسې باندې نه وی شوی، نو بیخي به پنا کیدئ، یعنې په همغه وخت کې به هلاکیدئ، یا دا چې سره له توبې او استغفاره او د آخر الزمان نبي صلی الله علیه وسلم له متابعته سره به مو هم هغه ګناهونه نه معافېدل.

وَلَقَدۡ عَلِمۡتُمُ ٱلَّذِينَ ٱعۡتَدَوۡاْ مِنكُمۡ فِي ٱلسَّبۡتِ فَقُلۡنَا لَهُمۡ كُونُواْ قِرَدَةً خَٰسِـِٔينَ ﴿٦٥﴾

او خامخا په تحقیق سره ښه پیژندلي دي تاسې هغه کسان چې تجاوز یې کړی وو له تاسې څخه (د ماهیانو په ښکار) په (ورځې د) شنبې کې نو وویل مونږ دوی ته چې: شئ! بیزوګان ذلیلان (خوار شوي).

تفسیر: بني اسرائیلو ته په (تورات) کې حکم شوی وو چې «دشنبې ورځ عبادت ته مقرره ده، په دې ورځ کې د ماهي (کب) ښکار مه کوئ!» دې خلقو په چل او فرېب سره د شنبې په ورځ هم ښکار کاوه، نو الله تعالی دوی مسخ کړل، او د هغوی صورتونه یې د بیزوګانو په شان واړول، په دوی کې که څه هم انساني پوهه او شعور وو، او یوه به بل ته کتل، مګر خبرې یې نه شوې سره کولی او ژړل به یې، له درې ورځو وروسته ټول مړه شول، دا واقعه د داود علیه السلام په زمانه کې شوې ده، ددې پېښې تفصیل د (الأعراف) په سورت کې راځي.

فَجَعَلْنٰهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿۶۶﴾

نو وګرځاوه مونږ دا (عقوبت او مسخه) عبرت پند لپاره د هغو خلقو چې حاضر وو (ددې عقوبت په زمانه کې) او لپاره د هغو خلقو چې وروسته له دې (عقوبت څخه تر قیامته راځي) او پند لپاره د پرهېزګارانو.

وَاِذْ قَالَ مُوْسٰى لِقَوْمِهٖٓ اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ اَنْ تَذْبَحُوْا بَقَرَةً ؕ

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل موسی خپل قوم ته چې بېشکه الله امر کوي تاسې ته چې حلاله کړئ یو غوا (چې قاتل در معلوم شي).

تفسیر: یعنې یاد کړئ هغه وخت چې په بني اسرائیلو کې یو سړی ووژل شو، او د هغه وژونکی نه وو معلوم، او دوی هغه یو په بل باندې سره اړاوه، نو موسی علیه السلام وفرمایل: «د الله تعالی دا امر دی، چې یوه غوا حلاله کړئ او دهغې یوه ټوټه په هغه مړي ووهئ ! نو دا مړی به ژوندی شي او خپل قاتل به په خپله دروښیي»، الله تعالی په همدې ډول هغه مړی ژوندی کړ، او هغه خپل قاتل چې وارث یې وو وروښود چې د ده د مال په طمع یې وژلی وو، په نتیجه کې قاتل په قصاص ورسېد، او ورثه یې له میراثه محروم پاتې شول.

قَالُوْٓا اَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا ؕ

وویل (بني اسرائیلو) آیا ګرځوې ته مونږ مسخره؟

تفسیر: یعنې له مونږ سره مسخرې کوې؟ ځکه چې د غوا په حلالولو کله قاتل معلومیږي؟ او مونږ دا نه لیدلي دي، او نه مو اورېدلي دي؛ چې د غوا د غوښې دیوې ټوټې له وهلو څخه به مړی ژوندی کیږي.

قَالَ اَعُوْذُ بِاللّٰهِ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ ﴿۶۷﴾

وویل (موسی) پناه غواړم په الله له دې نه چې شم له ناپوهانو (مسخره کوونکو څخه).

تفسیر: یعنې ټوکې او مسخرې کول د ناپوهانو او جاهلانو کار دی، په تېره بیا دا کار په شرعي احکامو کې نشته، او له (نبي) څخه هیڅکله کیدونکی نه دی.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَّنَا مَا هِيَ ؕ

وویل (بني اسرائیلو) چې وغواړه لپاره ځمونږ له پروردګار خپل چې بیان کړي مونږ ته چې څنګه ده هغه غوا.

تفسیر: یعنې څرنګه ده هغه غوا چې مړی پرې ژوندی کیږي، یعنې د هغې عمر څومره دی؟ او د هغې حالات څرنګه دي؟ زړه ده که وړه ده؟ او په څه ډول یې ومومو؟

قَالَ اِنَّهٗ يَقُوْلُ اِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ وَّلَا بِكْرٌ ؕ عَوَانٌۢ بَيْنَ ذٰلِكَ ؕ فَافْعَلُوْا مَا تُؤْمَرُوْنَ ﴿۶۸﴾

وویل (موسی) چې: بېشکه الله وایي: بېشکه هغه یوه غوا ده؛ چې نه ډېره زړه ده، او نه ډېره وړه ده، میانه حاله ده په منځ ددغو (زوړوالي او وړوکوالي) کې، پس وکړئ هغه څه چې پرې مامور شوي یئ !.

تفسیر: یعنې هغه غوا حلاله کړئ.

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا لَوْنُهَا ۚ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّن لَّنَا مَا هِيَ

بیا وویل (بني اسرائیلو) چې وغواړه (ای موسی) لپاره څمونږ له پروردګار خپل، چې بیان کړي مونږ ته چې څرنګه دی رنګ یې؟ وویل (موسی) چې بېشکه الله وایي: بېشکه هغه یوه غوا ده زېړه چې تک زیړ دی رنګ یې، چې خوشالوي (زړونه د) دلیدونکو وویل (بني اسرائیلو) چې وغواړه لپاره څمونږ له پروردګار خپل چې بیان کړي مونږ ته چې څه قسم ده دغه غوا؟ (کار کوونکې ده که صحرایي ده؟).

تفسیر: یعنې په ښکاره ډول سره یې راوښیئ چې هغه غوا څه قسم ده، او د څه کار لپاره ده ؟ .

إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾

بېشکه غوا شبهه اچولې پر مونږ (ځکه زېړې غواګانې ډېرې دي) او بېشکه مونږ که اراده وکړي الله، خامخا لار موندونکي یو.

تفسیر: یعنې ددغې غوا یا قاتل موندونکي یو، په حدیث کې راغلي دي چې که «ان شاء الله» یې نه وی ویلي، نو هیچېرې به یې دغه غوا نه وه موندلې.

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا ۚ

وویل (موسی) بېشکه الله وایي: بېشکه دا یوه غوا ده چې نه ربړ (تکلیف) ایستونکې ده چې قلبه کوي ځمکه، او نه اوبه کوي (په ارټ سره) کښت (فصل)، ساتلې شوې ده (له کارونو، عیبونو، یا له نورو رنګونو) نشته هیڅ یو داغ په رنګ ددې کې.

تفسیر: یعنې په اعضاوو کې یې هیڅ نقصان نشته، او په رنګ کې یې د بل کوم رنګ هیڅ یو داغ او خال نشته، بلکه تکه زېړه ده.

قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ ۚ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾

وویل (بني اسرائیلو موسی ته چې) اوس دې راوړه روښانه خبره، نو حلاله کړه دوی هغه غوا، او نه وو نږدې دوی (دې خبرې ته) چې دا کار به یې کړی وی. (دقیمت له ډېروالي یا د قاتل د پیدا کېدو له شرمه).

تفسیر: دا غوا د داسې یوه نېکبخت سړي وه، چې دخپلې مور خدمت به یې زیات کاوه، خلقو هغه غوا له ده نه په دومره سرو زرو سره واخیسته، چې دهغې غوا په پوستکي کې ځائیدل، او بیا یې حلاله کړه، دوی داسې نه ګڼل چې دا غوا به په دومره ګران قیمت سره په لاس راځي، او که پوهیدلي وای نو نږدې وو چې لاس یې تر ېنه اخیستی وای.

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَأْتُمْ فِيهَا ۖ وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾

او (یاد کړئ !) هغه وخت چې مړ کړ (پلرونو) ستاسې یو سړی نو په جګړه شوئ په هغه (مقتول) کې، او الله ښکاره کوونکی دی د هغه شي چې وئ تاسې چې پټاوه به مو هغه (قتل).

تفسیر: یعنی ستاسې پلرونو یو سړی وژلئ وو، بیا یې د هغه وژل یو په بل اړول، او هغه شی چې تاسې پټاوه یعنې ایماني ضعف یا د وژونکي احوال؛ الله تعالی درښکاره کړ.

فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا

نو وویل مونږ چې: ووهئ دا مړي په یوې پوټې د غوا (بیا ژوندی شو هغه مقتول)

تفسیر: یعني کله چې یې د هغې غوا یوه ټوټه غوښه په هغه مړي ووهله، هغه مړی د پاك الله په حکم ژوندی شو، او وینې د هغه له پرهارونو وبهېدې، او د خپل وژونکي نوم یې وروښود چې د هماغه مقتول ورېرونه وو، او د خپل تره د مال او میراث په تمه یې په بیدیا (صحراء) کې هغه وژلی وو، وروسته له هغه چې ژوندی شو، او خپل قاتلان یې وښودل، بېرته ولوېد او مړ شو.

كَذَٰلِكَ يُحْيِ اللَّهُ الْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾

همداسې (لکه چې دغه مړی یې ژوندی کړ) ژوندي کوي الله مړي (په قیامت کې) او درښيي تاسې تـه آیتونه د (قدرت) خپل لپاره ددې چې تاسې غور و کړئ.

تفسیر: یعنې همداسې چې هغه مقتول یې ژوندی کړ، الله تعالی په خپل کامل قدرت د قیامت په ورځ کې ټول خلق هم ژوندي کـوي، او دخپل کامـل قـدرت آیتونه تاسې ته درښيي، څو تاسې غور و کړئ او وپوهېږئ چې پاك الله مړي هم ژوندي کولی شي.

ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً ۚ وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ ۚ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

بیا سخت شول زړونه ستاسې پس له دغه (ژوندي کولو د مړي) نو دغه (زړونه) په مثال دتیږې دي (په سختوالي کې) بلکه ډېر زیات دي په سختوالي کې، او بېشکه چې له ځینو تیږو ځنې خامخا هغه دي چې خوټیږي (بهیږي) له هغو څخه لویې لویې ویالې، او په تحقیق سره ځینې له دې تیږو څخه خامخا هغه دي؛ چې چوي نو راوځي له هغو څخه اوبه، او بېشکه ځینې له دې تیږو څخه خامخا هغه دي؛ چې رارغړي (دغره له سره) له وېرې د الله، او نه دی الله بې خبره له هغه څه چې کوئ یې تاسې (ای یهودانو !).

تفسیر: یعنې له ځینو تیږو څخه ډېرې کټې رسیږي، چې ډېرې اوبه او ویالې ور څخه وځي، او له ځینو تیږو څخه لږ اوبه وځي، او د هغه لومړني قسم په نسبت لږه فائده ور څخه اخیستل کیږي، که څه هم له ځینو تیږو څخه چاته څه فائده نه رسیږي، خو په هغو کې یو ځانته اثر او تأثر موجود وي، مګر د دوی زړونه له دې درې ډولو تیږو څخه سخت دي، نه په هغو کې فائده او نه په کې د خیر کومه خبره شته، ای یهودانو ! الله تعالی ستاسې له اعمالو څخه هیڅکله بېخبره نه دی.

أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

آیا نو تمه کوئ تاسې (ای مسلمانانو) چې ایمان به راوړي دوی (په وینا ستاسو او بېشکه چې وه

يوه ډله (دپخوانيو) له دوی چې اورېده به يې کلام د الله، بيا به يې اړوله هغه خبره وروسته له هغه چې پوه به شول په هغې؛ حال دا چې دوی به پوهېدل (په دی تحريف او افتراء).

تفسير: له فريق څخه هغه خلق مراد دي چې د طور غره ته له موسی عليه السلام سره د الله تعالی د خبرو د اورېدلو لپاره تللي وو، هغوی د طور څخه د بېرته راتګ په وخت کې له ځانه داسې خبرې تحريف او جوړې کړې، او ويې ويل: «څه چې مو له لاسه کېږي هغه وکړئ ! او په څه چې مو وس نه رسېږي د هغه پرېښودل ستاسې په اختيار کې دي»، ځيني وايي چې: الله تعالی د کلام څخه مراد (تورات) دی، او له تحريف څخه دا مراد دی چې د هغه په آياتو کې يې لفظي او معنوي تحريفونه کول، کله به يې د رسول الله صلی الله عليه وسلم نعت بدلاوه، کله به يې د رجم او نور آيتونه له منځه ايستل.

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُم بِهِ عِندَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾

او کله چې ملاقات وکړي (يهودان) له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي، وايي چې: ايمان راوړی دی مونږ، او کله چې يواځې شي ځينې د دوی له ځينو نورو سره نو وايي دوی: آيا خبروئ تاسې (ای يهودانو) مؤمنان په هغه شي چې پرانستلی دی الله په تاسې (په تورات کې) ددې لپاره چې جګړه وکړي له تاسې سره مؤمنان په نزد د پروردګار ستاسې، آيا نو نه پوهېږئ؟ (په دې چې دښمن ته حجت ورښيئ).

تفسير: د يهودانو منافقانو به د خوشامند په توګه د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم هغه خبرې چې د دوی په مذهبي کتاب کې وې، مسلمانانو ته ويلې، نورو يهودانو به دوی ملامتول چې «د خپل کتاب سند ولې د نورو په لاسو کې ورکوئ؟ آيا تاسې نه پوهېږئ چې مسلمانان به ستاسې د پروردګار په مخ کې په همدې خبرو پر تاسې الزام اړوي؛ چې يهودان سره له دې چې ګرد سره آخر الزمان رسول الله صلی الله عليه وسلم پيژني، خو بيا هم ايمان نه راوړي، نو دلته تاسې بې ځوابه کېږئ».

أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾

آيا نه پوهيږي دغه (يهودان) چې بېشکه الله تعالی عالم دې په هغه څه (کفر او نفاق) چې پټوي يې دوی، او په هغه څه (ايمان) چې ښکاره کوي يې.

تفسير: يعنی الله تعالی ته د دوی ټول ظاهري او باطني احوال معلوم دي، او د دوی د کتاب له ګردو حجتو څخه خبر ورکوي، او وخت په وخت هغوی پرې پوهوي، د رجم آيت اهل کتابو له مسلمانانو څخه پټ کړی وو، خو الله تعالی هغه مسلمانانو ته ورښکاره کړ، او دوی يې رسوا کړل، دا د هغوی د پوهانو او عالمانو حال وو چې له ټولو نه پوه او د کتاب د لوستلو مدعيان وو.

وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾

او ځيني له دغو (يهودانو) څخه آميان دي، چې نه پوهيږي په کتاب (تورات) باندې مګر خو (پوهيږي) په هيلو (آرزوګانو) د خپلو نفسونو او نه دي دوی مګر خو بې دليله ګمان کوي.

تفسير: او هغه کسان چې جاهلان دي، هغوی خو په هيڅ نه پوهيږي چې په (تورات) کې څه شی ليکل شوي دي؟

مګر په هغو ځو آرزوګانو خبر دي؛ چې له خپلو پوهانو څخه يې په دروغو اورېدلې دي، لکه چې وايي: جنت ته به بې له يهودانو بل څوک نه ورننوځي، ځمونږ پلرونه او نيکونه هرومرو (خامخا) ځمونږ لپاره مغفرت غواړي، دا د هغوی هسې بې اصله خيالات دي چې هيڅ دليل ورته نه لري.

فَوَيْلٌ لِّلَّذِيْنَ يَكْتُبُوْنَ الْكِتٰبَ بِاَيْدِيْهِمْ ثُمَّ يَقُوْلُوْنَ هٰذَا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ لِيَشْتَرُوْا بِهٖ ثَمَنًا قَلِيْلًا ؕ فَوَيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا كَتَبَتْ اَيْدِيْهِمْ وَوَيْلٌ لَّهُمْ مِّمَّا يَكْسِبُوْنَ ۝۷۹

نو عذاب (هلاک او خرابي) دی لپاره د هغو کسانو چې ليکي کتاب (له خپله ځانه) په لاسو خپلو بيا وايي دغه (محرفين خلقو ته) چې دا (ليکل شوي) له طرفه د الله دي، لپاره ددې چې واخلي په دغه کتاب (اړولي) ليک قيمت لږ، نو (عذاب او) خرابي ده دوی ته له سببه د هغه شي چې ليکلي دي لاسونو د دوی او بيا خرابي ده دوی ته له سببه د هغه کار چې کوي يې (چې رشوت اخيستل دي).

تفسير: دا هغه کسان دي چې هغوي د عوامو جاهلانو په مذاق او خوښه سره سمې خبرې له خپل لوري جوړوي، ليکي يې، او الله تعالی ته يې نسبت کوي، مثلا په (تورات) کې ليکلي وو چې «آخر الزمان رسول صلی الله عليه وسلم ښکلی مخ، تکې تورې ګڼې ولول تاو شوې څڼې، تورې سترګې، ميانه قد، غنم رنګ لري» ، دوی دا خبرې واړولې او داسې يې وليکل چې: «قد يې اوږد، سترګې يې شنې، او څڼې يې ساده، سمې او ځوړندې او زېړې دي»، چې عوام الناس د ده تصديق ونه کړي، او د هغوی په دنيوي منافعو کې څه نقصان پيدا نه شي.

وَقَالُوْا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّآ اَيَّامًا مَّعْدُوْدَةً ؕ

او وايي دوی (يعنې يهودان) هيچېرې به ونه رسيږي مونږ ته اور د (دوزخ) مګر څو ورځې شميرلې شوې (لږې).

تفسير: ځيني وايي: اوه ورځې، او ځيني څلوېښت ورځې؛ هومره ورځې چې دوی د خوسي (سخي) په عبادت کې بوخت وو، او ځينې څلوېښت کاله؛ هومره وخت چې دوی د تيه په ميدان کې سرګردان وو، ځيني وايي: هر يوه ته دومره وخت اور رسيږي، چې په دنيا کې يې ژوند کړی وي.

قُلْ اَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللّٰهِ عَهْدًا فَلَنْ يُّخْلِفَ اللّٰهُ عَهْدَهٗۤ اَمْ تَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ۝۸۰

ووايه ته (ای محمده ! دوی ته) آيا اخيستی دی تاسې په نزد د الله عهد (چې عذاب به نه در کوي؟) نو له سره مخالفت نه کوي الله له عهد خپل، يا وايئ (او جوړوئ) په الله هغه (دروغ) خبره چې نه پرې پوهېږئ (بلکه داسې نه دي لکه چې تاسې يې وايئ).

تفسير: يعني دا خبره بيخي غلطه ده چې يهودان به تل په دوزخ کې نه پاتې کيږي، ځکه د «خلود في النار» او «دخول في الجنة» هغه کليه قاعده چې وروسته له دې څخه يې بيان فرمايي؛ له ټولو سره به سم له هغې قاعدې سره معامله کيږي، او يهودان له دغې عمومي قاعدې نشي وتلی.

بَلٰى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَّاَحَاطَتْ بِهٖ خَطِيْٓئَتُهٗ فَاُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ۝۸۱ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ۝۸۲ وَاِذْ اَخَذْنَا مِيْثَاقَ بَنِيْٓ

إِسْرَآءِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنكُمْ وَأَنتُم مُّعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾

بلکه (رسيږي تاسې ته دائمي اور) هر چا چې کسب کړه بدي او چاپېره شوه پر ده ګناه دده (چې تر مرګه پورې کفر دی) نو همدغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي، دوی به په هغه اور (د دوزخ) کې تل وي.

او هغه کسان چې مؤمنان دي، او عملونه کړي دي دوی د نيکی؛ همدغه کسان صاحبان د جنت دي، دوی به په هغه جنت کې تل وي.

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې واخيست مونږ عهد محکم له بني اسرائيلو (اولاده د يعقوب او وويل مونږ دوی ته) چې عبادت مه کوئ ! مګر يواځې د الله او (نيکي کوئ) سره له مور او پلار نيکي ! او له خپلوانو سره، او له يتيمانو سره ! او له مسکينانو سره ! او ووايئ خلقو ته (ښې خوږې) ښايسته خبرې، او سم قائموئ لمونځ ! (ادا کوئ يې د ټولو مقرراتو له رعايت سره) او ورکوئ زکات ! بيا وګرځېدئ تاسې (له دې عهده) مګر (ونه ګرځېدل) لږ له تاسې څخه حال دا چې همدا تاسې مخ ګرځوونکي يئ (له الهي احکامو نه).

تفسير: د ګناه احاطه کول يا له چا څخه چار چاپېر ګناه تاوېدل دا معني لري چې: ګناه په هغه داسې غلبه وکړي چې هيڅ خوا يې داسې نه وي؛ چې ګناه هلته انبار نه وي، تر دې که يواځې د چا په زړه کې د ايمان او تصديق لږ اثر وي، هم ګناه په هغه احاطه نه کوي، نو دا صورت يواځې په کافرانو صادق کيدی شي، او بس.

يهودو ته خطاب جاري دی؛ چې له الهي احکامو څخه اعراض او مخ اړول، ستاسې عادت بلکه په طبيعت کې داخل شوی دی.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنفُسَكُم مِّن دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾

او (ياد کړئ ای بني اسرائيلو) هغه وخت چې واخيست مونږ عهد محکم له (پلرونو) ستاسې په (تورات) چې مه تويوئ ويني خپلی او مه باسئ ځانونه خپل (يعنې يو بل په ظلم سره) له کورو خپلو، بيا عهد وکړ (پلرونو) ستاسې حال دا چې تاسې شاهدان يئ (په خپلو نفسونو په دې چې عهد تړلی وو پلرونو ستاسې او همدا مو دين دی).

تفسير: يعنی مه خپل قوم وژنئ، او مه يې له وطنه د باندې شړئ.

ثُمَّ أَنتُمْ هَٰؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِّنكُم مِّن دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِم بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ

پس (له دې عهده) تاسې هغه کسان يئ چې وژنئ ځانونه خپل (يو بل سره يا وژنئ غريبان اقرباء خپل) او وباسئ تاسې يوه ډله خپله (چې مغلوبه شي) له کورونو د دوی څخه، مرسته (مدد) کوئ يو له بل سره په دوی باندې په ګناه او ظلم.

تفسير: په مدينه منوره کې د يهودانو دوه فرقې وې، يوه (بني قريظه)، دويمه (بني نضير)، دوی يو له بل سره جنګېدلې، د مشرکانو هم هلته دوه ډلې وې، يوه (اوس) دويمه (خزرج)، دې دواړو به هم په خپلو منځو کې جګړې کولې، د(بني قريظه) ملګري د (اوس) ټبر وو، او د (بني نضير) ملګري د (خزرج) ټبر وو، د جنګ جګړو په وخت کې هره يوه ډله د بلې موافقې ډلې مرستې ته ورتله، او د هغې اعانت او حمايت به يې کاوه، کله به چې يوې ډلې پر بلې ډلې نصرت او برئ وموند، نو هغه مغلوبه ډله به يې له وطنه د باندې شړله، او د هغو کورونه به يې لوټل، که کوم (کتابي، يهودي) سړی به دوی ته په دې جګړو کې په لاس ورته؛ بندي کېده به، نو د هغه ملګرو به پيسې سره ټولولې او بسپنه (فديه) به يې کوله، او هغه به يې له بنده خلاصاوه، لکه چې ددې کيفيت او چارې په نسبت په لاندنۍ آيت کې څه اشاره راځي.

وَاِنۡ يَّاۡتُوۡكُمۡ اُسٰرٰى تُفٰدُوۡهُمۡ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيۡكُمۡ اِخۡرَاجُهُمۡ ؕ اَفَتُؤۡمِنُوۡنَ بِبَعۡضِ الۡكِتٰبِ وَتَكۡفُرُوۡنَ بِبَعۡضٍ ۚ

او که راشي دوی تاسې ته بنديان نو فديه ورکوئ تاسې د دوی په ځای، شان دا چې حرام کړی شوی دی پر تاسې ايستل د هغو، آيا پس (منئ او) ايمان راوړئ تاسې پر ځينو (احکامو) د کتاب (چې فديه ده) او کافران کېږئ په ځينو نورو (احکامو د کتاب چې بې ګناه وژنئ، په ګناه سره مرسته کوئ، د دوی مغلوبان له وطنه شړئ).

تفسير: يعنې که د بل ټبر او قوم په لاس کې بندي شئ، نو د هغه په خلاصولو کې په ډېره مېړانه (بهادرۍ) ټول سره ولاړېږئ، او ملاوې ترئ، مګر په خپله د هغه د وينې د څيښلو او مرۍ غوڅولو لپاره شنه ناست يئ، نو که غواړئ چې د الله تعالی په احکامو باندې عمل او ټګ وکړئ، ښايي چې په دواړو ځايو کې له هغه سره معاونت او مرحمت وکړئ، او د هغه له اعانت او حمايت څخه سر ونه غړوئ !.

فَمَا جَزَآءُ مَنۡ يَّفۡعَلُ ذٰلِكَ مِنۡكُمۡ اِلَّا خِزۡىٌ فِى الۡحَيٰوةِ الدُّنۡيَا ۚ وَيَوۡمَ الۡقِيٰمَةِ يُرَدُّوۡنَ اِلٰٓى اَشَدِّ الۡعَذَابِ ؕ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعۡمَلُوۡنَ ﴿۸۵﴾

پس نه ده سزا د هغه چا چې کوي دا (کارونه) له تاسې څخه مګر خو رسوايي ده، په ژوند د دنيا کې، او په ورځ د قيامت کې ګرځول کيږي دوی ډېر سخت عذاب (د دوزخ) ته او نه دی الله غافل له هغه څه چې کوئ يې تاسې (ای يهودانو !).

اُولٰٓـئِكَ الَّذِيۡنَ اشۡتَرَوُا الۡحَيٰوةَ الدُّنۡيَا بِالۡاٰخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنۡهُمُ الۡعَذَابُ وَلَا هُمۡ يُنۡصَرُوۡنَ ﴿۸۶﴾

دا هغه کسان دي چې آخيستی دی دوی ژوند د دنيا په (بې انتها نعمتونو) د آخرت، سپک به نه کړی شي له دوی څخه (دنيوي او اخروي) عذاب، او نه به له دوی سره مرسته وکړی شي (په دفع د عذاب کې).

وَلَقَدۡ اٰتَيۡنَا مُوۡسَى الۡكِتٰبَ وَقَفَّيۡنَا مِنۡۢ بَعۡدِهٖ بِالرُّسُلِ ۡ وَاٰتَيۡنَا عِيۡسَى ابۡنَ مَرۡيَمَ الۡبَيِّنٰتِ وَاَيَّدۡنٰهُ بِرُوۡحِ الۡقُدُسِ ؕ

او خامخا، بېشکه ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات)، او پر له پسې استولي وو مونږ پس له موسی نور رسولان (لکه يوشع، داود، سليمان، يحيی، او زکريا)، او ورکړې وې مونږ عيسی

ځوی د مریمې ته (معجزې) ښکاره او قوي کړی وو مونږ عیسی په روح پاک سره (چې جبریل یا انجیل یا عیسوي روح دی).

تفسیر: د مړي ژوندي کول، د أکمه، او أبرص او د نورو رنځورانو روغول، او دېتو خبرو ښوول، د عیسی علیه السلام له ښکاره وو معجزاتو څخه دي، له (روح القدس) څه به جبرئیل علیه السلام مراد وي، چې تل به له مسیح علیه السلام سره وو.

أَفَكُلَّمَا جَآءَكُمْ رَسُولٌۢ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُكُمُ ٱسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾

آیا نو هر کله چې را به غی تاسې ته کوم رسول په هغو احکامو سره چې نه به خوښول نفسونو ستاسې، نو تکبر (لویې) کاوه تاسې (له منلو د هغو احکامو) نو د انبیاوو یوه ډله دروغجنه وبلله تاسې (لکه محمد، عیسی، او موسی)، او بله ډله (دانبیاوو) ووژله تاسې.

وَقَالُوا۟ قُلُوبُنَا غُلْفٌۢ ۚ بَل لَّعَنَهُمُ ٱللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

او وايي (تمسخراً) زړونه مو په پردو کې دي (وينا پرې اثر نه کوي، داسې نه ده) بلکه لعنت کړی دی پر دوی الله په سبب د کفر ددوی، نو ډېر لږ (له دوی څنې) ایمان راوړي.

تفسیر: یهودانو دخپلو نفسونو د ستايلو په وخت کې داسې ویل چې: څمونږ زړونه په غلافو او کڅوړو کې ساتلی شوي دي، او پرته څمونږ له دین څخه بل کوم دین په کې نشي ننوتلی، او نه بله کومه خبره څه اثر وربانديې اچولی شي، مونږ د بل چا په چاپلوسی، سحر بیانی، او کرشمی نه غولیږو، او نه یې تابعداري کولی شو، حق تعالی فرمایي: «دوی بیخي دروغ ویونکي دي» ځکه چې دوی دخپل کفرپه سبب الله تعالی له خوا ملعون او د ده له رحمته شړل شوي دي، نو له دې امله په هیڅ ډول د حق منونکي نه دي، او له دوی څخه ډېر لږ کسان د ایمان په دولت مشرف کیږي.

وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَـٰبٌ مِّنْ عِندِ ٱللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا۟ مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَلَمَّا جَآءَهُم مَّا عَرَفُوا۟ كَفَرُوا۟ بِهِۦ ۚ فَلَعْنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾

او هر کله چې راغی دوی ته (اهل کتابو ته) کتاب (قرآن) له طرفه د الله، چې مصدق دی د هغه کتاب چې له دوی سره دی، حال دا چې وو دوی پخوا له دې چې فتح به یې غوښته (له الله دقرآن او محمد په راتلو سره) په هغو کسانو چې کافران وو، نو کله چې راغی دوی ته هغه رسول چې پیژندلی وو دوی (هغه رسول د تورات په ستایلو سره) کافران شول پرې، نو لعنت د الله دی په کافرانو (چې حق یې پټ او باطل یې څرګند کړ).

تفسیر: هغه کتاب چې نازل شوی دی قرآن دی، او هغه کتاب چې له دوی سره پخوا له دی نه موجود وو (تورات) دی، د عظیم الشان قرآن له نزوله پخوا کله به چې یهودان د کافرانو په مقابل کې مغلوبېدل، نو دعا به یې کوله، او ویل به یې: ای الله، آخر الزمان نبي صلی الله علیه وسلم مبعوث کړه چې مونږ د هغه ملګري شو، او مشرکین مړه کړو او ..

او یا دا چې دوی به مشرکانو ته ویل: چې آخر الزمان رسول مبعوث شي، نو مونږ به د هغه ملګري او په تاسو به غالب شو، کله چې محمد صلی الله علیه وسلم مبعوث شو او د هغه د رسالت ټولې نښې یې ولیدلې، نو ترې منکر او ملعون شول.

بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖۤ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَّكْفُرُوْا بِمَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا اَنْ يُّنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ ۚ

بد دی هغه څه چې پلورلی (خرخ کړي) دي دوی په هغه سره ځانونه خپل، (او هغه دا دی) چې کافران کیږي په هغه قرآن چې نازل کړی دی الله، (دا کفر) په سبب ددې حسد او کينې دی، چې (ولې) نازلوي الله له فضله خپله په هغه چا چې اراده وکړي له بندګانو خپلو.

تفسیر: يعنې هغه شی چې دوی د هغه په بدل کې خپل ځانونه خرڅوي؛ هغه د سپيڅلي پاک قرآن په مقابل کې د کفر او انکار غوره کول دي، حال دا چې د دوی دا کفر او انکار هم يواځې د دوی له ضد، کينې، او حسد نه پيدا شوی دی.

فَبَآءُوْ بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍ ؕ

نو اخته شول په يوه غضب (چې کفر دی په محمد او قرآن) له پاسه د بل غضب (چې کفر دی په عيسی او انجيل).

تفسیر: يعنې غضب دا چې نه يواځې په قرآن، بلکه په خپل کتاب هم سره کافران او منکران شول، او بل غضب دا چې يواځې د حسد او ضد له امله يې د هغه وخت له رسول سره مخالفت وکړ، او ورځنې وګرځېدل.

وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ۝۹۰

او (مقرر) دی لپاره د کافرانو عذاب سپکوونکی.

تفسیر: له دې څخه معلوميږي چې هر عذاب د ذلت لپاره نه وي، بلکه هغه عذاب چې مسلمانانو ته ورکول کيږي، هغه د دوی د ګناهونو له امله دی؛ چې ترې پاک شي، نه د سپکتيا او تذليل لپاره، يواځې هغه عذاب چې کفارو ته ورکول کيږي هغه د تذليل عذاب دی.

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ اٰمِنُوْا بِمَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوْا نُؤْمِنُ بِمَاۤ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُوْنَ بِمَا وَرَآءَهٗ ۗ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ ؕ

او کله چې وويل شي دوی ته چې ايمان راوړئ په هغو (کتابونو) چې نازل کړي دي الله، وايي دوی: ايمان راوړو مونږ په هغه (کتاب) چې نازل کړی شوی دی پر مونږ (يعنې تورات) حال دا چې کافران کيږي په هغو کتابونو چې بې لـه هغـه دي (يعنـې انجيل او قـرآن) حال دا چې دا (نور کتابونه هم) حق دي، تصديق کوونکي دي د هغه کتاب چې له دوی سره دی (چې د الله تعالی له خوا نازل شوی دی).

تفسیر: هغه کتابونه چې بې له هغه دي، يعنې (انجيل) او (قرآن)، او هغه چې نازل شوی دی پر مونږ يعنی (تورات)، مطلب دا چې پرته له (تورات) څخه له نورو کتابونو په ښکاره ډول منکران دي، د(قرآن) او (انجيل) منونکي نه دي، حال دا چې دا کتابونه هم رښتيا حق او د (تورات) تصديق کوونکي دي.

قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُوْنَ اَنْۢبِيَآءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝۹۱

ووايه (ای محمده ! دغو يهودانو ته) نو ولې به وژل تاسې انبياء د الله (لکه شعيب، زکريا، او يحيی) پخوا (له دې څخه) که چېرې وئ تاسې ايمان لرونکي (په تورات).

تفسير: يعنې يهودانو ته ووايه: «که تاسې په تورات ايمان لرونکي يئ، نو بيا مو ولې انبياء ووژل؟ ځکه چې په (تورات) کې داسې حکم شته: «هر هغه نبي چې د (تورات) تصديق وکړي، تاسې له هغه سره مرسته وکړئ، او خامخا ورباندې ايمان راوړئ !» او هغه انبياء مو وژلي دي؛ چې پخوا له دې څخه تېر شوي دي، لکه زکريا او يحيى عليهما السلام، چې د (تورات) په احکامو يې عمل کاوه، او د (تورات) د ترويج او تاکيد لپاره رالېږل شوي وو، په دې خبره کې هيڅ ناپوه ته کومه انديښنه او شک نه پيدا کيږي، چې دې پيغمبرانو د (تورات) تصديق کاوه.

وَلَقَدْ جَآءَكُم مُّوسَىٰ بِالْبَيِّنَٰتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَنتُمْ ظَٰلِمُونَ ﴿٩٢﴾

او خامخا په تحقيق سره راوړې وې تاسې ته موسى ښکاره (معجزې) بيا ونيوه تاسې خوسى (سخى) (په ألوهيت او معبوديت سره) پس د تللو د موسى (د طور غره ته) حال دا چې تاسې وئ ظالمان (پر ځانونو خپلو په دې معبود نيولو دخوسي).

تفسير: يعنې پخپله موسى عليه السلام چې تاسې د هغه د شريعت دعوه لرونکي ياست، ددغې دعوا له امله د نورو شرائعو او حقه وو اديانو څخه انکار کوئ، تاسو ته يې ډېرې ښکاره نښې او معجزې دروښودې، لکه همسا، يد بيضاء، د سيند څيرول او نور؛ مګر کله چې موسى عليه السلام د څو ورځو لپاره د طور غره ته لاړ، نو تاسې د هغه په غياب کې خوسى (سخى) خپل معبود وټاکه، حال دا چې موسى عليه السلام ژوندى او دنبوت خاوند وو، نو په هغه وخت کې پر موسى عليه السلام او د هغه په شريعت ستاسې ايمان چېرې وو، چې نن آخر الزمان رسول صلى الله عليه وسلم سره د بغض، او حسد له امله تاسې موسوي شريعت داسې ټينګ نيولى دى، چې د الله تعالى احکامو ته هم غوږ نه ږدئ، بېشکه چې تاسې ظالمان يئ، او ستاسې پلرونه او نيکونه هم ظالمان وو، دا وو د بني اسرائيلو احوال د موسي عليه السلام سره، وروسته له دې د (تورات) په نسبت د هغوى د ايمان حالت بيانوي.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَٰقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَآ ءَاتَيْنَٰكُم بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا ۖ قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ ۚ قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُم بِهِۦٓ إِيمَٰنُكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾

او (ياد کړئ) هغه وخت چې واخيست مونږ عهد محکم د تاسې (په منلو د تورات) او پورته کړ مونږ پاس په (سرو) د تاسې د طور (غراو حکم مو ورته وکړ چه)، واخلئ هغه (احکام) چې درکړي دي مونږ تاسې ته په ښه کوښښ، او واورئ (په تدبر سره)، وويل (يهودانو) اورېدلې ده مونږ (ستا خبره) او نه دى منلى مونږ (ستا حکم)، او ورڅښلې شوې وه په زړونو ددوى کې (مينه د) خوسي (سخي) په سبب د کفر ددوى، ووايه (اى محمده ! دوى ته) بد دى هغه شى چې امر کوي تاسې ته په هغه (چې کفر دى په محمد او قرآن) ايمان ستاسې که چېرې يئ تاسې ايمان لرونکي.

تفسير: يعنى د (تورات) د احکامو په نسبت چې کوم احکام درکړى شوي دي، هغه په پوره همت او استقلال سره ټينګ ونيسئ !، څرنګه چې غر مو په سر ځوړند وو، نو د خپل ځان له وېرې خو مو تش په ژبه يا په هغه وخت کې وويل: ﴿سَمِعْنَا﴾ يعنې د (تورات) احکام مو واورېدل، او په زړه کې يا وروسته له هغه مو ويل: ﴿وَعَصَيْنَا﴾ يعنې هغه احکام مو ونه منل.

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که چیرې وي تاسې ته دار آخرنۍ په نزد د الله په خلوص (او خصوص سره یواځې) بې له (نورو) خلقو نو تمنا وکړئ د مرګ که چیرې یئ تاسې صادقان (په دعوی د خالصوالي د جنت کې خپلو ځانو ته).

تفسیر: یهودانو به ویل: «پرته له مونږ به جنت ته بل هیڅ څوک نه داخلیږي، او مونږ ته هیڅ یو تکلیف او عذاب نشته»، الله تعالی فرمایي: «که په رښتیا سره تاسې جنتیان یئ، نو له مړینې څخه ولې وېرېږئ؟».

وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَىٰ حَيَاةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا ۚ يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

او له سره به هیله (امید) ونه کړي د مرګ هیڅکله په سبب د هغو عملونو چې وړاندې لیږلي دي لاسونو ددوی (لکه د انبیاوو او نورو قتل او تکذیب) او الله ښه عالم دی په (احوالو) دظالمانو.
او خامخا به مومې ته هرومرو دوی ډېر حرصناک دخلقو نه په ژوندانه باندې، او (ډېر حارصان) له هغو کسانو څنې (هم) چې مشرکان دي، خوښوي هر یو د هغوی (یهودانو) که عمر ورکړی شي (او اوږد شي عمر یې) زر کاله، او نه دی دا کس خلاصوونکی دده له عذابه دا چې عمر ډېر ورکړ شي، او الله ښه لیدونکی دی دهر څه چې دوی یې کوي.

تفسیر: یعنې یهودانو داسې خراب کارونه کړي دي چې له مرګه ډېر لرې تښتي، او ویرېږي چې وروسته له مړینې مونږ ته هیڅ یوه ګټه نه رسیږي، تر دې حده پورې چې له مشرکانو څخه هم دوی ډېر په ژوندي پاتې کیدلو باندې حریصان دي، په دې سره د هغوی د دعوی تغلیط په ښه ډول سره وشو.

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَىٰ قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) هر څوک چې وي دښمن د جبریل (نو مړه دې شي له قهره) ځکه چې بېشکه هغه (جبریل) نازل کړی دی قرآن په زړه ستا په اذن (او حکم) د الله، حال دا چې تصدیق کوونکی دی (دا کتاب) د هغو کتابونو چې پخوا له ده دي، (لکه تورات، او انجیل) او لارښوونکی دی، او زیری ورکوونکی دی مؤمنانو ته (په جنت او د الله په لقاء سره).
هر څوک چې وي دښمن د الله او دملائکو دده او درسولانو د ده او(خصوصا) د جبریل او د میکائیل پس بېشکه الله دښمن دی د کافرانو.

تفسیر: یهودانو به ویل: «هغه پرښته جبریل علیه السلام چې پر(محمد صلی الله علیه وسلم) باندې وحي راوړي له مونږ سره دښمني لري، او څمونږ پلرونو ته دده له لاسه لوی تکلیفونه پېښ شوي دي، که پرته له جبرئیل علیه السلام بلې کومې پرښتې دوی ته وحي راوړي وی، نو مونږ به په (محمد صلی الله علیه وسلم) ایمان راوړی وای»، نو د دوی ددې

وینا په نسبت الله تعالی داسې فرمايي: «ګردې پرښتې همغه شيان كوي چې د پاك الله له لوري دوی پرې مامورې شوي وي، او له خپله ځانه هيڅ شی نه شي كولی، نو هغه كسان چې له دوی سره دښمني كوي، بېشكه چې الله تعالی د هغوی دښمن دی».

وَلَقَدْ اَنْزَلْنَاۤ اِلَيْكَ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ ۚ وَمَا يَكْفُرُ بِهَاۤ اِلَّا الْفٰسِقُوْنَ ۝ اَوَكُلَّمَا عٰهَدُوْا عَهْدًا نَّبَذَهٗ فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ ۭ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۝

او خامخا په تحقيق نازل كړي دي مونږ تاته آيتونه روښانه، او نه كافران كيږي په دې باندې مګر فاسقان (چې د الله له فرمانه وتونكي دي).
آيا هر كله چې كولو به دوی يو عهد؛ نو غورځاوه (هيراوه او ماتولو به) دا عهد يوې ډلې له دوی څخه، بلكه اكثره د دوی ايمان نه راوړي.

تفسير: يعنې دا د هغوی پخوانی عادت دی؛ كله چې دوی له الله تعالی يا رسول الله صلى الله عليه وسلم يا له بل چا سره عهد او پيمان وتړي، نو بيا يوه ډله له دوی څخه له هغه عهد نه سترګې پټوي، او تر شا يې غورځوي، بلكه ډېر داسې يهودان هم شته چې په (تورات) باندې يې هم لا ايمان نه دی راوړی، نو داسې كسانو ته عهد ماتول او په خپلو خبرو باندې نه دربدل كومه سخته خبره نه ده.

وَلَمَّا جَاۤءَهُمْ رَسُوْلٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيْقٌ مِّنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ ۙ كِتٰبَ اللّٰهِ وَرَاۤءَ ظُهُوْرِهِمْ كَاَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝

او هر كله چې راغی دوی ته رسول (محمد) له طرفه د الله چې تصديق كوونكی دی د هغه كتاب (تورات) چې له دوی سره دی؛ نو وغورځاوه يوې ډلې له هغو كسانو چې وركړی شوی دی دوی ته كتاب؛ كتاب د الله لره وروسته د شاوو د دوی (او هيڅ عمل يې پرې ونه كړ) لكه چې دوی نه پوهيږي (چې دغه كتاب او رسول له جانبه د الله راغلي دي، يا په هغه كې څه صفت دی د محمد).

تفسير: له «رسول» څخه محمد صلى الله عليه وسلم مراد دی، او له «ما معهم» ځني مطلب (تورات) او له (كتاب الله) نه مقصد همدا (تورات) دی، يعنې كله چې رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وأصحابه وسلم تشريف راوړ، نو دوی د (تورات) او نورو آسماني كتابونو تصديق كوونكی وو، نو د يهودانو يوې ډلې په پخپله (تورات) خپلو شاوو ته داسې وغورځاوه لكه چې بيخي يې نه وي ليدلی، او هيڅ ورنه خبر نه وي؛ چې آيا هغه هم كوم كتاب دی كه نه؟ او څه اوامر او نواهي هم پكې شته كه نه؟ كله چې دوی په خپل كتاب عقيده او ايمان نه لري، نو له هغوی ځنې د نورو الهي احكامو په نسبت څه اميد كول پكار دي؟.

وَاتَّبَعُوْا مَا تَتْلُوا الشَّيٰطِيْنُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ ۚ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيٰطِيْنَ كَفَرُوْا يُعَلِّمُوْنَ النَّاسَ السِّحْرَ ۤ وَمَاۤ اُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوْتَ وَمَارُوْتَ ۭ وَمَا يُعَلِّمٰنِ مِنْ اَحَدٍ حَتّٰى يَقُوْلَاۤ اِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۭ فَيَتَعَلَّمُوْنَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُوْنَ بِهٖ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهٖ ۭ وَمَا هُمْ بِضَاۤرِّيْنَ بِهٖ مِنْ اَحَدٍ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ ۭ وَيَتَعَلَّمُوْنَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ۭ وَلَقَدْ

عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرٰىهُ مَا لَهٗ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ۟ۥ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ ۭ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ۝ وَلَوْ اَنَّهُمْ اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَمَثُوْبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ ۭ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُوْنَ ۝

او متابعت وکړ یهودانو د هغه څه چې لوست به شیطانانو په (زمانه د) باچاهۍ دسلیمان کې، او نه وو کافر شوی سلیمان، ولیکن شیطانان کافران شوي وو، حال دا چې ښوده به یې خلقو ته سحر او (متابعت به یې کاوه) د هغه شي چې نازل کړی شوی وو په دوو پرښتو په (ښار د) بابل کې (چې نوم د یوې) هاروت او (دبلې) ماروت (دی)؛ او نه به کوله ښودنه دوی دواړو هیڅا ته تر هغه پورې چې وبه ویل دواړو: بېشکه همدا خبره ده چې مونږ ازمیښت یو (له جانبه د الله) نو مه کافر کیږه (په زده کولو د سحر) نو زده کاوه به هغوی له دوی دواړو نه هغه شی چې بیلتون به یې کاوه په هغه سره په منځ د مېړه (خاوند) او ښځې د هغه کې؛ او نه وو دوی ضرر رسوونکي په دغه سحر سره هیچا ته مګر په اذن (حکم) د الله سره؛ او زده کوي دوی (یعنې یهودان) هغه څه چې ضرر رسوي دوی ته او نفع نه رسوي دوی ته، او خامخا په تحقیق پوهېدل دوی چې خامخا هغه څوک چې اخلي (زده کوي) سحر؛ نشته ده لره په آخرت کي هیڅ برخه (دنیکۍ)؛ او خامخا ډیر بد دی هغه شی چې خرڅ کړی دی دوی په هغه شي سره (حصه د) ځانو خپلو که چېرې وای دوی چې پوهېدلی (په بد انجام د سحر نو نه به یې زده کاوه)، او که په تحقیق دوی ایمان راوړی وای، او پرهیز یې کړی وای (له سحر او له یهودیته) نو خامخا ثواب له طرفه د الله څخه ډېر غوره دی (له دې سحر او رشوت د تورات په تحریف)؛ که وای دوی چې پوهېدلی (په بهترۍ د «تورات» نو سحر به یې نه زده کاوه، او له پاک الله ځنې به وېرېدل، او له مناهیو به لرې ګرځېدل).

تفسیر: لنډه یې دا چې یهودانو دین او کتاب پرېښود، او د سحر، جادو، او کوډو تابع شول، او جادو له دوو خواوو په خلقو کې خور شو:

(۱) : د سلیمان علیه السلام په زمانه کې په دې سبب چې پیریانو او انسانانو ناسته او ولاړه سره درلوده، نو بنیادمانو له شیطانانو ځنې کوډې زده کولې، او دا به یې سلیمان علیه السلام ته منسوبولې؛ چې دا کوډې مونږ ته له ده ځنې رارسېدلې دي، او ده دهمدې کوډو په زور پر خلقو حکمونه چلول، نو ځکه الله تعالی فرمایي چې: «دا کار کفر دی، او د سلیمان نه دی».

(۲) (هاروت) او (ماروت) دوه پرښتې چې (بابل) په ښار کې د بنیادمانو په صورت اوسېدلې، او دوی ته د سحر او جادو علم ښه معلوم وو، د سحر هر طالب به چې دوی ته ورته، نو دوی به هغه ته نصیحت کاوه چې «سحر مه زده کوه ! چې د سحر له امله سړی کافر او ایمان ته یې زوال وررسیږي»، که سره له دغه نصیحته به دا د سحر طالب د سحر له زده کولو څخه لاس نه آخیست، نو یې ورښود، پاک الله د (هاروت او ماروت) په ذریعه د خپلو بندګانو آزموینه کوله، نو ځکه فرمایي چې: «له هسې علومو ځنې آخرت ته هیڅ یوه فائده نه رسیږي، بلکه ډېر نقصان رسوونکي دي، او په دنیا او آخرت کې پرته له نقصانه بل څه فائده په لاس نه ترې راځي، او بې د الله تعالی له حکم او ارادې هیڅ اثر نه پرې مرتبیږي، که دوی د دین علم او د کتاب علم زده کاوه، نو د دواړو دارینو اجر او ثواب به یې په برخه کېده، کله چې دین او کتاب یې پرېښود. ﴿خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ ۭ﴾ شول.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقُوْلُوْا رَاعِنَا وَقُوْلُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُوْا ۭ وَلِلْكٰفِرِيْنَ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ۝

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو) مه وایئ تاسې (لفظ د) «راعنا» (رسول

الله ته) او ووايئ (په ځای د «راعنا» لفظ د) «انظرنا»، او واورئ تاسې (حق د زړه په غوږو)، او شته دی لپاره د کافرانو عذاب دردناك (د دوزخ).

تفسير: يهودان به چې کله رسول الله مبارك په مجلس کې کېناستل او د دوی خبرې به يې اورېدلې، په ځينو خبرو به چې ښه نه پوهېدل، يا به يې نه اورېدلې؛ د هغو تحقيق به يې بيا په تکرار سره کاوه، او ويل به يې: ﴿رَاعِنَا﴾، يعنې ځمونږ په لورې توجه وفرمايئ ! او رعايت مو وکړئ ! ددې کلمې د اورېدلو په اثر به کله کله مسلمانانو هم داسې ويل، نو پاك الله منع کوي چې داسې مه وايئ، او که وايئ هم نو ﴿انْظُرْنَا﴾ ووايئ، چې د هغه معنى هم همغه ده، او د خبرو د شروع څخه پوره متوجه اوسئ ! چې بيا پوښتنې ته محتاج نه شئ ! يهودانو دا خبره د فرېب او بد نيتۍ له امله ويله، او دا کلمه به يې په داسې ژوولې ژبه ادا کوله چې «راعينا» تورې به هم ترې وخوت، چې معنى يې آی ځمونږ شپونه ! ده، برسېره په دې د يهودانو په نزد ﴿رَاعِنَا﴾ احمق او ناپوه معنى هم ورکوي.

مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُّنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ خَيْرٍ مِّنْ رَّبِّكُمْ ۗ وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ۗ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿۱۰۵﴾

نه خوښوي (دوست نه ګڼي) هغه کسان چې کافران شوي دي له اهل کتابو څخه او (نه) له مشرکانو څخه دا (خبره) چې نازل کړې شي په تاسې کومه ښه خبره (لکه وحي، نصرت) له ربه ستاسې (دکينې له مخې)، أو الله خاصوي په رحمت خپل سره هغه څوك چې اراده (يې) وکړي (دتخصيص په رحمت سره)، او الله خاوند د فضل ډېر لوی دی.

تفسير: يعنې کفار که يهودان دي، که د مکې مشرکان؛ په دې نه دي خوشحال چې پاك قرآن په تاسې باندې نازل شوی دی، بلکه يهودانو داسې غوښتل او هيله يې درلوده، چې وروستی نبي صلى الله عليه وسلم په (بني اسرائيلو) کې مبعوث شي، او د مکې د مشرکانو خوښه دا وه، چې د دوی له ټبره دې وي، مګر دا خو د الله تعالى لوی فضل او مرحمت دی؛ چې وروستی نبي صلى الله عليه وسلم يې ستاسې د اميانو په ټبر کې پيدا کړ.

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَآ أَوْ مِثْلِهَا ۗ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۱۰۶﴾

هغه چې منسوخ کوو مونږ له کوم آيته يا هېروو يې (له زړونو) د مؤمنانو څخه؛ نو رالېږو بهتر له هغه (پخواني څخه په سهولت او کثرت د اجر کې) يا په مثل د هغه (په تکليف او ثواب کې)، آيا نه پوهېږې ته چې بېشکه الله په هر څه ښه قادر دی(نو راليږي بهتر له منسوخه يا د هغه په مثل)؟.

تفسير: دا هم د يهودانو پيغور دی، کله چې ستاسې په کتاب کې ځينې آيتونه منسوخ کيږي؛ نو وايي: «که دا کتاب په رښتيا د پاك الله له لورې وي، نو کله چې الله تعالى دهغې نسخې له سببه چې مونږ او تاسې اوس پرې خبرېږو ؛ لا له پخوا څخه خبر وو؛ نو ولې به يې يو داسې آيت لېږه؟» نو الله تعالى فرمايي چې: نه په لومړنۍ خبره کې څه عيب وو، او نه په وروستۍ خبره کې کوم عيب شته، خو ﴿أَحْكَمُ الْحٰكِمِينَ﴾ د وخت په تناسب او ل هغه حکم مناسب و ګاڼه، او بيا يې دغه حکم لازم وباله (وګڼه).

أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللّٰهَ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيرٍ ﴿۱۰۷﴾

آيا نه پوهيږې ته چې بېشکه الله (چې دی) همده لره دی سلطنت (او پاچاهي) د آسمانونو او دځمکې (سره له آسمانونو او ځمکې و ما فيهما ملکا، خلقا، وعبيدا)، او نشته تاسې ته غير له الله نه هيڅ دوست؛ (چې ومو ساتي له بلياتو) او نه مددګار (چې له نازله عذاب مو خلاص کړي).

تفسیر: یعنې دلته خو د الله تعالی قدرت او ملکیت په ګردو باندې شامل دی، او هلته په خپلو بندګانو اعلی درجه عنایت او مرحمت لري، نو اوس دبندګانو په منافعو او مصالحو باندې غیر دده له ذاته بل څوک پوهېدی شي؟ او څوک دده په اندازه بندګانو ته منافع او ښېګڼې رسولی شي؟.

اَمْ تُرِیْدُوْنَ اَنْ تَسْـَٔلُوْا رَسُوْلَكُمْ كَمَا سُىِٕلَ مُوْسٰى مِنْ قَبْلُ ؕ وَ مَنْ یَّتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْاِیْمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِیْلِ ﴿۱۰۸﴾

آیا اراده لرئ تاسې چې سوال و کړئ له رسول خپله (محمد څنې) لکه چې سوال کړی شوی وو له موسی څخه پخوا له دې (راز راز نا مناسبو طریقو)، او هر څوک چې بدلوي (او غوره کوي) کفر په ایمان (چې ایمان ورکوي او کفر اخلي)؛ نو په تحقیق ورکه یې کړه سمه لاره (او له حقې لارې څخه چپ او بې لارې شو).

تفسیر: یعنې د یهودو په شان بې ضرورته او د سرکشۍ پوښتنې مه کوئ، ځکه داسې پوښتنې د کفر او ګمراهۍ لار ده.

وَدَّ كَثِیْرٌ مِّنْ اَهْلِ الْكِتٰبِ لَوْ یَرُدُّوْنَكُمْ مِّنْۢ بَعْدِ اِیْمَانِكُمْ كُفَّارًا ۖۚ حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا تَبَیَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ ۚ فَاعْفُوْا وَ اصْفَحُوْا حَتّٰى یَاْتِیَ اللّٰهُ بِاَمْرِهٖ ؕ

خوښوي (او دوست ګڼي) ډېر د اهل کتابو څخه (دا) چې وګرځوي دوی تاسې پس له ایمان راوړلو ستاسې کافران؛ دحسد (له سببه)، چې (لـه خبیثو) نفسونو د دوی (پیدا شوی) دی، وروسته له هغه چې ښکاره شو دوی ته حق (چې رسول، قرآن، او داسلام دین دی)، نو عفوه وکړئ ! (دوی ته) او مخ ترې وګرځوئ ! (او جزا مه ورکوئ !) تر هغه پورې چې راولیږي الله امر خپل (په جهاد ددوی یا په جزیه اخیستلو له دوی نه).

تفسیر: یعنې تر هغه پورې تاسو دهغوی په خبرو صبر او تحمل وکړئ ! چې څمونږ له لوري تاسو ته کوم حکم راشي؛ لکه چې په پای (آخر) کې محمد صلی الله علیه وسلم ته داسې حکم راغی چې ټول یهودان دمدینې منورې له چار چاپېره څنې وشړئ !.

اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۱۰۹﴾

بېشکه چې الله په هر شي ښه قادر دی (نو هرومرو له دوی نه انتقام اخلي).

تفسیر: یعنې له خپل ضعف له امله اندېښنه او تردد مه کوئ !، ځکه چې پاک الله په خپل قدرت سره تاسې غالب او عزیز، او یهودان مغلوب او ذلیل کوي، یا دا چې ډیل او تعطیل د عجز له امله نه دی.

وَ اَقِیْمُوا الصَّلٰوةَ وَ اٰتُوا الزَّكٰوةَ ؕ وَ مَا تُقَدِّمُوْا لِاَنْفُسِكُمْ مِّنْ خَیْرٍ تَجِدُوْهُ عِنْدَ اللّٰهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِیْرٌ ﴿۱۱۰﴾

او سم دروئ (ادا کوئ له ټولو حقوقو سره) لمونځ، او ورکوئ زکات، او هغه شی چې مخکې لېږئ لپاره د ځانو خپلو له نیکۍ (لکه صله رحمي، او صدقه) وبه مومئ (ثواب د) هغه په نزد د الله، بېشکه الله په هغه شي چې کوئ یې تاسې ښه لیدونکی دی (نو نه ضایع کیږي اعمال ستاسې، او جزا یې در کوي).

تفسير: يعنې د هغوی په ضرر او ايذاء باندې صبر وکړئ، او په عباداتو کې بوخت (مشغول) او لګيا اوسئ !، ځکه چې الله تعالی ستاسې له کارونو څخه هيڅکله غافل او بېخبر نه دی، ستاسې هيڅ يو ښه کار نشي ضايع کيدی.

وَقَالُوا لَن يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ

او وايي: (اهل کتاب) له سره به نه ننوځي جنت ته مګر هغه څوک (به ننوځي) چې وي يهودي يا نصراني؛

تفسير: يعنې يهودان خو وايي چې: «پرته له موږ بل هيڅوک جنت ته نشي ننوتلی»، او نصرانيان وايي چې: «پرته له موږ بل هيڅوک جنت ته نشي ننوتلی».

تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ۗ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِندَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

دا نفساني غوښتنې د دوی دي، ووايه (ای محمده ! دوی ته) راوړئ دليل خپل (پر دې خبره) که چېرې يئ صادقان (په دې وينا کې، نه ده داسې) بلکه هر څوک چې وسپاري ځان خپل الله ته حال دا چې دی نيکوکار وي، نو دی ده لره اجر دده په نزد د رب دده، او نه به وي هيڅ (قسم) وېره په دوی باندې، او نه به دوی (هيچېرې) خپه کيږي (دجزا په وخت کې).

تفسير: يعنې چا چې د الله تعالی احکام ومنل، او د هغو متابعت يې وکړ، که څه هم دا احکام د هر نبي له لوري ورته رسيدلي وي، او په خپل قوميت او اصولو باندې يې د يهودانو په شان تعصب ئي ونکړ، نو هغوی لره ښه اجر دی، او نه په هغوی کې داسې کومه خبره شته چې د هغې له امله به دوی په وېره کې وي، او نه به دوی غمجن وي.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ ۗ

او وايي يهودان چې: نه دي نصرانيان په هيڅ شي (له حق دين څخه) او وايي نصرانيان چې: نه دي يهودان په هيڅ شي (له حق دين څخه) حال دا چې دغه (يهودان او نصرانيان) لولي دوی کتاب (دالله).

تفسير: يعنې کله چې يهودانو (تورات) لوستلو؛ نو پوهه شول چې نصرانيان عيسی عليه السلام د الله جل جلاله ځوی بولي، او په دې مسئله ښه پوه شول چې دوی بېشکه کافران دي، او نصرانيان د (انجيل) له لوستلو ځنې په دې ښه وپوهېدل، چې يهودان د عيسی عليه السلام د نبوت د نه منلو له امله کافران شول.

كَذَٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

همدارنګه ويل هغو کسانو چې نه پوهېدل (لکه مجوسيان او مشرکان) په شان د ويلو ددغو (کتابيانو) نو الله به حکم وکړي په منځ ددوی کې په ورځ د قيامت په هغه شي کې چې وو دوی چې په هغه کې به يې اختلاف (او جګړې) کولې.

تفسير: له دې جاهلانو څخه د عربو مشرکين او بت پرستان مراد دي، يعنې همغسې چې يهود او نصاری يو بل کافر او

ګمراه ګڼي؛ همداسې بت پرستان هم پرته له خپلو ځانو نور ټول ګمراهان او بې دینان بولي، نو دوی دې په دنیا کې هسې خبرې کوي، په قیامت کې به د هغو په نسبت فیصله وشي.

فایده: دلته داسې یوه شبهه پیدا کیږي، کله چې یې ﴿كَذٰلِكَ﴾ وفرمایل، نو بیا د ﴿مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ فرمایلو ته څه حاجت وو؟ ځینې مفسران هسې ځواب وایي چې: ﴿مِثْلَ قَوْلِهِمْ﴾ د ﴿كَذٰلِكَ﴾ توضیح او تاکید دی، او ځینې وایي چې دلته جدا جدا دوه تشبیه ګاني دي؛ نو ځکه یې دوه لفظونه وفرمایل، له یوې تشبیه څخه دا غرض دی چې د دوی او د دوی د وینا په منځ کې مشابهت سره شته، یعنې څرنګه چې دوی نورو ته ګمراه وایي، دوی پخپله هم ګمراهان دي، او له بلې تشبیه ځنې دا غرض دی: لکه چې کتابیانو دا بې دلیله دعوی د خپلو نفساني اغراضو او عداوتونو له امله کوله، همداسې بت پرستان هم بې دلیله یواځې د نفساني غوښتنو له امله داسې دعوی کوي.

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ مَّنَعَ مَسٰجِدَ اللّٰهِ اَنْ يُّذْكَرَ فِيْهَا اسْمُهٗ وَسَعٰى فِيْ خَرَابِهَا ؕ

او څوک دی لوی ظالم (بلکه نشته) له هغه چا څخه چې بندوي مسجدونه د الله له دې چې یاد کړی شي په هغو کې نوم د الله، او کوښښ کوي په ورانولو (او شاړولو) د هغو کې.

تفسیر: که څه هم ددې آیت د نزول سبب نصاری دي؛ چې دوی له یهودانو سره مقاتله وکړه (تورات) یې وسوځاوه، او بیت المقدس یې خراب کړ، یا د مکې مشرکان دي، چې هغوی د بغض، عناد، او تعصب له کبله مسلمانان په (حدیبیه) کې ستانه کړل، او د بیت الله له زیارت نه یې محروم وګرځول، مګر هغه کسان چې هر کوم مسجد ورانوي، نو هغوی هم په دې حکم کې داخل دي.

اُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَّدْخُلُوْهَآ اِلَّا خَآئِفِيْنَ ؕ

دغه کسان نه دي لایق دوی ته؛ دا چې ننوځي دغو مسجدونو ته مګر وېرېدونکي (له مؤمنانو څخه).

تفسیر: یعنې له دې کفارو سره خو لایق داسې وو چې د الله تعالی مساجدو ته سره له وېرې او تواضع، ادب، او تعظیم ورننوتلی، نو دا خو ښکاره ظلم دی؛ چې کفارو هلته بې حرمتي وکړه، یا یې مطلب دا دی: چې په عزت او حکومت دوی په دې ملک کې د اوسېدلو وړ نه دي، لکه چې همداسې هم وشول؛ چې د الله تعالی له لوري مکه معظمه او (شام) مسلمانانو ته ورکړل شول.

لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْيٌ وَّلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿۱۱۴﴾

دوی ته په دنیا کې ذلت دی، او (شته) دوی ته په آخرت کې عذاب ډېر لوی (په سبب د کفر او ظلم د دوی).

تفسیر: یعنې په دنیا کې مغلوب شول، او په قید کې و لوېدل، او مسلمانانو ته به یې جزیه ورکوله.

وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۚ فَاَيْنَمَا تُوَلُّوْا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ ؕ

او خاص الله لره دی مشرق او مغرب، نو هر لوري ته چې مخ وګرځوئ (په لمانځه کې) نو همدغه لوري ته د الله مخ یا قبله ده.

تفسیر: ځینې وایي چې: «په سفر کې په سورلو باندې د نوافلو د ادا کولو په نسبت، یا کله چې په سفر کې قبله مشتبه شوې وه؛ دا آیت نازل شوی وو» .

إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۱۵﴾

بېشکه چې الله پراخ دی (رحمت د ده) ښه عالم دی.

تفسیر: یعني د هغه رحمت هر چېرې عام دی، تر یوه ځای پورې څه اختصاص نه لري، د دوی له نیتونو، مصالحو، او اعمالو څخه په ښه ډول خبر دی، او ښه پوهیږي چې د بندګانو په حق کې کوم شی مفید او کوم شی مضر دی؟ او سم له هغو سره حکم صادروي، هر څوک چې سم له هغه سره عمل کوي هغه ته ښه جزاء او هر څوک چې له هغه څخه مخالف تګ کوي هغه ته بده سزا ورکوي.

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَل لَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَّهُ قَانِتُونَ ﴿۱۱۶﴾ بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُن فَيَكُونُ ﴿۱۱۷﴾

او وايي (کفار: يهودان او نصرانيان داسې چې) نيولی دی الله ځوی، پاکي ده ده لره (له ځوی څخه)؛ بلکه دی ده لره هر هغه شيان چې پـه آسمانونو او ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې: ملکاً، خلقاً، وعبيداً)؛ ټول ده لره حکم منونکي (او مغلوب) دي.
نوی (بې له نمونې) پيدا کوونکی د آسمانونو او دځمکې دی؛ او هر کله چې اراده وکړي د يوه کار نو بېشکه همدغه خبره ده چې وايي هغه کار ته چې وشه ! نو هغه وشي.

تفسیر: يهودانو عزير عليه السلام ته او نصرانيانو عيسی عليه السلام ته د الله تعالی ځوی و يل، الله تعالی فرمايي چې: د ده ذات له ټولو هسې خبرو څخه پاك او منزه دی، بلکه ټول موجودات بيخي د ده مملوك، مخلوق، او مطيع دي.

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ

او وايي هغه کسان چې دوی نه پوهيږي (يا ځان نه پوهوي) ولې خبرې نه کوي له مونږ سره الله (پخپله) يا ولې نه راځي مونږ ته يوه نښه (دقدرت (معجزه) په صدق ستا).

تفسیر: يعني هغه جاهلان يا متجاهلان چې په کتابيانو او بت پرستانو کې دي؛ هغوی ټول سره وايي چې الله تعالی ولې بې وسيلې له مونږ سره خبرې نه کوي؟ يا کومه يوه داسې نښه نه راښيي چې مونږ د هغې له اورېدلو يا ليدلو څخه ستا د رسالت تصديق وکړو.

كَذَٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿۱۱۸﴾

همدارنګه به ويل هغو کسانو (چې وو) پخوا له دوی څخه په شان د خبرې د دوی؛ يو رنګ شوي دي زړونه ددوی؛ په تحقيق سره بياني کړي دي مونږ معجزې (نښې دتوحيد او نبوت) هغو خلقو ته چې دوی يقين کوي (او هيڅ شبهه او عناد په کې نشته).

تفسیر: الله تعالی فرمايي چې: «پخوانيو خلقو هم داسې د جهالت خبرې کولې» ، دا کومې نوې خبرې نه دي، او هغو کسانو ته چې يقين او باور کوونکي دي مونږ د بر حقه نبي نښې بيان فرمايلې دي، او هغه کسان چې په خپل ضد او عداوت باندې ټينګ ولاړ دي، او انکار کوي؛ نو دا يواځې حسد او عناد دی.

إِنَّآ أَرۡسَلۡنَٰكَ بِٱلۡحَقِّ بَشِيرٗا وَنَذِيرٗاۖ وَلَا تُسۡـَٔلُ عَنۡ أَصۡحَٰبِ ٱلۡجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

بېشکه مونږ لیږلی یې ته (ای محمده !) په حقه سره زیری ورکوونکی (په نعیم) او وېروونکی (له جحیم)، او ته به ونه پوښتل شې له صاحبانو د دوزخ څخه.

تفسیر: یعني پر تاسې باندې ددې خبرې هیڅ الزام نشته؛ چې هغوی مو ولې په اسلام نه دي مشرف کړي.

وَلَن تَرۡضَىٰ عَنكَ ٱلۡيَهُودُ وَلَا ٱلنَّصَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمۡۗ

او هیڅ کله به راضي نه شي له تا نه (ای محمده !) یهودان او نه نصرانیان؛ تر هغې پورې چې متابعت وکړې ته د دین د دوی؛

تفسیر: یعني یهودان او نصرانیان دحق له منلو سره هیڅ علاقه او کار نه لري، دوی په خپل ضد باندې کلک ولاړ دي، او له سره ستاسې دین نه مني، که بالفرض تاسې د هغوی تابع شئ نو خوښیږي، او دا ممکنه او کیدونکې خبره نه ده، نو اوس دې د هغوی د موافقت امید ونه کړی شي.

قُلۡ إِنَّ هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلۡهُدَىٰۗ

ووایه (ای محمده ! دوی ته چې) بېشکه هدایت د الله (اسلام) هم دغه هدایت دی (او بس).

تفسیر: یعني په هره زمانه کې همغه دین معتبر او هدایت وو چې د هغه وخت نبي به د هغه هدایت کاوه، او اوس هغه دین؛ د اسلام پاکه طریقه ده، نه دیهودانو او نصرانیانو دود (رواج) او دستور.

وَلَئِنِ ٱتَّبَعۡتَ أَهۡوَآءَهُم بَعۡدَ ٱلَّذِي جَآءَكَ مِنَ ٱلۡعِلۡمِ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِيّٖ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾

او قسم دی که چېرې پیروي وکړې ته دخواهشاتو د دوی وروسته له هغه چې راغلی دی تا ته له علمه نو نه به وي تا لره له (عذابه د) الله هیڅ دوست (ساتونکی له بلیاتو) او مددګار (خلاصوونکی له نازله وو عذابونو).

تفسیر: دا یوه فرضي خبره ده، یعنې که بالفرض تاسې داسې وکړئ؛ نو له الهي قهره هیڅوک خپل ځان نه شي ژغورلی (بچ کولی) یا یې منظور د امت تنبیه ده؛ چې که کوم سړی مسلمان شي، او په قرآني احکامو پوهیږي، او بیا له اسلامه مخ واړوي، نو هیڅوک دې له عذابه نشي ژغورلی(ساتلی).

ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ يَتۡلُونَهُۥ حَقَّ تِلَاوَتِهِۦٓ أُوْلَٰٓئِكَ يُؤۡمِنُونَ بِهِۦۗ وَمَن يَكۡفُرۡ بِهِۦ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡخَٰسِرُونَ ﴿١٢١﴾

هغه کسان چې ورکړې دی مونږ دوی ته کتاب لولي (دغه د اهل کتاب مؤمنان) دا کتاب په حق لوستلو د هغه سره؛ هم دغه کسان ایمان راوړي په دغه (کتاب پرته له محرفینو)؛ او هغه څوک چې کافر شي په ده نو دغه کسان هم دوی دي زیانکاران (چې ایمان په کفر بدلوي).

تفسیر: په یهودانو کې لږ کسان منصفان هم وو چې خپل کتابونه یې داسې لوستلي او پرې پوهیدلي وو؛ چې په الفاظو کې یې تحریف نه کاوه، په معنی د هغه کې یې فکر چلاوه، او په مقتضی یې عمل کاوه، او په پاک قرآن یې ایمان راوړی وو، لکه (عبد الله بن سلام رضي الله عنه)، او د هغه ملګري، یعنې دوی (تورات) په غور سره لوست، او هم دوی ته ایمان په برخه شو، او هغه کسان چې له خپل کتاب څنې یې انکار وکړ، او په هغو کې ئې ګوتې ووهلې، او سره واړې ړاوه، اوتحریف یې وکړ، نو دوی زیانکاران، خائنان، او خاسران شول.

يٰبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَتِيَ ٱلَّتِيٓ أَنۡعَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ وَأَنِّي فَضَّلۡتُكُمۡ عَلَى ٱلۡعَٰلَمِينَ ۝١٢٢ وَٱتَّقُواْ يَوۡمٗا لَّا تَجۡزِي نَفۡسٌ عَن نَّفۡسٖ شَيۡـٔٗا وَلَا يُقۡبَلُ مِنۡهَا عَدۡلٞ وَلَا تَنفَعُهَا شَفَٰعَةٞ وَلَا هُمۡ يُنصَرُونَ ۝١٢٣

ای بني اسرائيلو (اولاده د يعقوبه !) ياد کړئ نعمت زما هغه چې انعام کړی دی ما پر تاسې، (او بل دا ياد کړئ چې) بېشکه ما غوره کړي يئ تاسې (يعنې نيکونه ستاسې) پر خلقو (د زمانې ستاسې). او ووېرېږئ له (عذابه د) هغې ورځې چې لرې کولی به نشي هيڅ نفس له هيڅ (کافر) نفس څخه هيڅ شی (له عذابه)، او نه به شي قبلولی له دغه نفس څخه بدل (فديه) او نه به نفع رسوي ده ته شفاعت (سپارښت د هيچا)، او نه به له دوی سره مدد وکړی شي (په دفع د عذاب کې).

تفسير: د هغو خبرو يادونه چې په شروع کې بني اسرائيلو ته شوې وه، اوس بيا د هغو ټولو حالاتو د يادولو ځنې وروسته بيا هم د همغو يادونه د تاکيد او تنبيه او ويښولو له امله کړی شوې ده، چې ښه يې په زړه شي او د هدايت په لوري راواوړي، او لا ښه څرګنده شي چې له دې قيصې څخه اصلي مقصد همدا دی.

وَإِذِ ٱبۡتَلَىٰٓ إِبۡرَٰهِـۧمَ رَبُّهُۥ بِكَلِمَٰتٖ فَأَتَمَّهُنَّۖ

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وازمايه ابراهيم لره پروردګار د ده په څو خبرو؛ نو ده پوره کړې هغه (خبرې).

تفسير: لکه اوامر – نواهي – او سنن – د حج افعال – ختنه – سر ببلول (د سر لار ايستل) مسواک او نور چې ابراهيم عليه السلام د الله تعالی د احکامو سره سم هغه ټول په ډېر اخلاص سره په ځای راوړي دي، او ټول يې په ډېر ښه ډول سره ادا او انتها ته رسولي دي، او له همدې امله د خلقو امام او پيشوا ګرځول شوی دی.

قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامٗاۖ

وويل (الله) چې بېشکه زه ګرځوونکی يم تا لره لپاره د خلقو مقتدا (په دين کې).

تفسير: يعنې ټول (راتلونکي) انبياء به ستاسې په متابعت باندې تګ وکړي.

قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِيۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهۡدِي ٱلظَّٰلِمِينَ ۝١٢٤

وويل (ابراهيم) او له اولادې مې هم (مقتديان وګرځوه)، نو وفرمايل (الله) نه رسيږي عهد زما کافرانو ته.

تفسير: (بني اسرائيل) په دې ډېر مغرور وو؛ چې مونږ د ابراهيم عليه السلام اولاد يو، او الله تعالی له (ابراهيم عليه السلام) سره وعده فرمايلې ده؛ چې نبوت او مشري به ستا په اولاده او نسل کې پاتې وي، او مونږ د (ابراهيم عليه السلام) په دين باندې يو، او ګرد دهغه دين منو، اوس پاک الله دوی پوهوي، چې د الله تعالی هغه وعده له هغو کسانو سره وه، چې د نيکۍ پر لار يې تګ کاوه.

(ابراهيم عليه السلام) دوه ځامن درلودل (لرلو)، تر يوې مودې پورې د (اسحاق عليه السلام) په اولاده کې مشري او نبوت وو، اوس د (اسماعيل عليه السلام) خيلخانی او اولادې ته رسېدلې دي، ځکه چې ده د خپلو دواړو ځامنو په نسبت دعا کړېده، او فرمايلي يې دي چې: داسلام دين تل يو دی، ښايي چې ټول رسولان او امتيان په همغې يوې لارې لاړ شي، او هغه دا ده: کوم حکم چې پاک الله د رسولانو په وسيله راليږلی؛ ومنل شي، چې اوس په دغه دين

باندې یواځې مسلمانان تنګ کوي، او تاسې له دې طریقې څخه مخ اوړولی دی، په لومړنیو آیاتو کې یې خپلې ښیګڼې (فائدو) او انعامات را و ښوول، او س د هغوی هغه شبهه ردوي او دفعه کوي، چې بني اسرائیل خپل ځانونه د ټول عالم امام او متبوع او له ټولو څخه ښه او افضل ګڼل، نو ځکه یې د بل هیچا متابعت نه کاوه.

وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وګرځوله مونږ کعبه ځای د ثواب (او اجتماع) خلقو ته او ځای د امن.

تفسیر: یعنې هر کال د حج لپاره خلق هلته سره راټولیږي، او هلته د حج ارکان ادا کوي، نو دا خلک له دوزخ له عذابه ساتلي او مأمون کیږي، یا هلته په بل هیچا څه تجاوز او تیری نه کیږي.

وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى

او ونیسئ (ای مؤمنانو !) له ځای د (دریدلو د) ابراهیم څخه ځای دلمانځه (أو طواف او دعا).

تفسیر: «مقام ابراهیم علیه السلام» هغه تیږه ده، چې ابراهیم علیه السلام د کعبې شریفې د ودانولو په وخت کې پرې دریده، په دې تیږې باندې د ابراهیم علیه السلام د پښو نښې دي، او دی په همدې تیږې باندې د حج د دعوت لپاره دریدلی وو، اوس حکم دی، چې له دې تیږې (ګټې) نږدې لمونځ وکړل شي، او دا حکم استحبابي دی.

وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾

او حکم کړی وو مونږ ابراهیم ته او اسماعیل ته؛ چې پاک کړئ !(او پاک وساتئ ! تاسې دواړه پلار او ځوی) کور (د عبادت) څما لپاره د طواف کوونکو او معتکفینو (یا دمسافرانو او مقیمانو) او (لپاره د) رکوع کوونکو، سجده کوونکو، (لمونځ کوونکو).

تفسیر: یعنې دلته دې خلق خراب کارونه ونه کړي !، او د هغه په چپ چاپېر (چار چاپېره) کې دې ناولي ونه ګرځي، او طواف دې په طهارت سره وکړي !، او له ټولو چټلیو (ګندګیو) څخه دې بیت الله شریف پاک، صفا وساتل شي !.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا بَلَدًا آمِنًا

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل ابراهیم: ای ربه څما ! وګرځوه دا ښار (چې کعبه مې په کې ودانه کړېده) ځای دامن.

تفسیر: د کعبې شریفې د ودانولو په وخت کې ابراهیم علیه السلام داسې دعا کړې وه، چې دا میدان دې ودان او مأمون ښار وي !، لکه چې همداسې هم وشول.

وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُم بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

او روزي ورکړه اوسیدونکو ته یې له هر راز میوو نه، هر هغه چا لره چې ایمان یې راوړی دی له دوی څخه په الله او په ورځ آخره باندې (چې د قیامت ورځ ده).

تفسیر: یعنې ددې ځای هغو اوسیدونکو ته چې مسلمانان وي، رزق او روزي ورورسوه !، او مېوې ور ډېرې کړه !، او کافرانو ته یې دعا ونه فرمایله، چې هغه پاک ځای د کفارو له پلیتی او ګندګی څخه پاک او صاف پاتې وي.

قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿۱۲۶﴾

وفرمايل (الله): او هر څوک چې کافر شو، نو فايده به ور کړم هغه ته لږه بيا به په زور (او خوارۍ) بوځم دی عذاب د اور (د دوزخ) ته، او بد ځای د ورتلو دی (هغه اور).

تفسير: حق تعالی فرمايي چې په دنيا کې کفارو ته رزق ورکاوه شي، او د رزق حال لکه (امامت) داسې نه دی؛ چې هغه ما سوا له ايمان لرونکي بل چا ته نه وررسيږي.

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا ۖ إِنَّكَ أَنتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۱۲۷﴾

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې پورته کړل ابراهيم تاداوونه (بنيادونه) د کعبې او اسماعيل (هم ، او دواړو به ويل) ای ربه ځمونږ ! ته قبول کړه (دا کار) له مونږ څخه، بېشکه ته چې يې همدا ته ښه اورېدونکی، ښه پوهېدونکی يې.

تفسير: يعنی دا کار مونږ ته په خپل دربار کې قبول کړه !(چې د کعبې ودانول دي)، ته د ټولو دعاوې اورې، او د دوی په نيتونو باندې پوهېږې.

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِن ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّكَ أَنتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿۱۲۸﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ ۚ إِنَّكَ أَنتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿۱۲۹﴾

ای ربه ځمونږه ! او وګرځوه مونږه حکم منونکي ستا، او (وګرځوه) له اولادې ځمونږ يوه ډله حکم منونکي ستا، او وښيه مونږ ته احکام د حج زمونږ، او قبوله کړه توبه ځمونږ، بېشکه ته همدا ته چې يې ښه توبه قبلوونکی، ښه مهربان يې.

ای ربه ځمونږ ! پيدا کړه (وليږه) په دوی کې يو رسول له دوی څني؛ چې دی لولي پر دوی باندې آيتونه ستا (چې دتوحيد او نبوت دلايل دي)، وښيي دوی ته کتاب (قرآن) او حکمت (شرعي احکام) او پاک کړې دوی (له ګناهونو)، بېشکه ته همدا ته يې ښه غالب دحکمت خاوند (په خپل کار کې).

تفسير: دا دعا ابراهيم او دده ځوي اسماعيل (عليهما السلام) دواړو کړېده، چې ځمونږ په نسل کې يوه حکم منونکې ډله پيدا کړه !، او يو داسې رسول په دوی کې وليږه ! چې هغو ته کتاب او حکمت وښيي !، نو داسې يو نبي چې د دوی دواړو له اولادڅخه دی پرته له خاتم المرسلين محمد صلی الله عليه وسلم څخه بل څوک نه دی، نو ددې له امله د يهودانو د پخوانيو خيالاتو پوره ترديد وشو.

له (علم الکتاب) څنې قرآن او دهغه ضروري مطالب او معاني مراد دي، چې له عبارت څخه واضح او ښکاره کيږي، او له (حکمت) څخه سنت او د دين فهم مراد دی.

وَمَن يَرْغَبُ عَن مِّلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَن سَفِهَ نَفْسَهُ ۚ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا ۖ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿۱۳۰﴾ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ ۖ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۱۳۱﴾ وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿۱۳۲﴾

او څوک دی چې مخ ګرځوي له دين دابراهيم څخه (هيڅوک يې نه ګرځوي) مګر هغه څوک چې احمق ګرځولی وي ده ځان خپل، او البته په تحقيق غوره کړی وو مونږ ابراهيم په دنيا کې (په نبوت، خلت، او دبيت الله په تعمير سره)؛ او بېشکه دې په آخرت کې له (خاصو) نېکانو څخه دی.

او (ياد کړه) کله چې ووېل ابراهيم ته رب د ده، چې غاړه کېږده (ځما احکامو ته) نو ووېل (ابراهيم): غاړه مې اېښې ده رب د عالميانو ته.

او وصيت کړی وو په دېن خپل سره ابراهيم ځامنو خپلو ته، او يعقوب (هم)، چې ای ځامنو ځما ! بېشکه چې الله غوره کړی دی تاسې دين (د اسلام) نو له سره مه مرئ تاسې مګر په هغه حال کې چې تاسې مسلمانان يئ، چې (پر اسلام تر ځنکدن او مرګ ثابت اوسئ !).

تفسير: د هغه ملت او مذهب چې شرف يې ذکر شو، د همدې ملت وصيت ابراهيم او يعقوب (عليهما السلام) خپلو اولادو ته فرمايلی وو، نو هر هغه څوک چې دا وصيت ونه مني، نو دی د هغو له ويناوو څخې هم سر غړوي.

يهودان وايي چې: «يعقوب عليه السلام خپلو اولادو ته د (يهوديت) وصيت فرمايلی دی»، دا وينا بالکل دروغ ده، لکه چې په وروستني آيت کې راځي.

له دې آيت څخه مقصد نهي ده له ترکه د اسلامه، نه له مرګه. لکه چې ويلی شي: «**لا تصل إلا وأنت خاشع !**» يعنې لمونځ مه کوه ! ای لمونځ کوونکيه ! مګر په هغه حال کې چې يې ته ويرېدونکی د الله څخه.

أَمْ كُنتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِن بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَٰهَكَ وَإِلَٰهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَٰهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾

آيا وئ تاسې حاضران په هغه وخت کې، چې راغي يعقوب ته (اسباب د) مرګ، کله چې ووېل (يعقوب) ځامنو خپلو ته چې: د څه شي عبادت به کوئ پس له (مرګه) ځما؟ نو ووېل دوی چې: عبادت به کوو د معبود ستا، او د معبود د پلرونو ستا چې ابراهيم او اسماعيل او اسحاق دي، هغه الله ته چې يو دی (شريک نه لري) او مونږ ټول هغه ته غاړه اېښودونکي يو.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾

دغه يو ټولی وه چې په تحقيق تېر شوی دی، هغوی ته ده (جزا د) هغه څه چې کړي يې وي، او تاسې ته ده (جزا د) هغه څه چې کړي دي تاسې، او نه به تاسې پوښتل کېږئ له هغه څه چې وو دوی چې کاوه به يې (هغه).

تفسير: يعنې يهودانو او نصرانيانو يقين درلود (لرلو) چې «د مور او پلار په ګناهونو به ځامن نيول کېږي، او د هغوی په ثوابو کې به هم برخه آخلي»، دا وينا بيخي غلطه او چټي (بېکاره) ده، بلکه د هر چا عمل د ده د لاري مل، او چاره يې تر غاړه ده، څه يې چې کړلي وي، هغه به ريبي، او هر څه يې چې کړي وي؛ هغه به يې په مخ کې راځي، ښه وي که بد .

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ تَهْتَدُوا

او وايي دوی (کتابيان مسلمانانو ته): چې شئ ! يهودان يا (شئ) نصرانيان چې سمه لاره وموموئ.

تفسير: مطلب دا دی چې یهودان مسلمانانو ته وايي چې یهودان شئ ! او نصرانیان دوی ته وايي چې: نصرانیان شئ چې هدایت مو په برخه شي.

قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرٰهٖمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته چې مونږ داسې نه کوو) بلکه (متابعت کوو) ددین د ابراهیم چې په یوه لوري وو (یعنې ټینګ ولاړ وو پر حق او بیزار وو له باطل څخه)، او نه وو دی له مشرکانو څخه.

تفسير: یعنې ای محمده ! (صلی الله علیه وسلم) دوی ته ووایه چې ستاسې دا وینا هیڅ د منلو وړ نه ده، بلکه مونږ د ابراهیم علیه السلام له هغه ملت سره بالکل سم او موافق یو؛ چې له ګردو خرابو مذاهبو څنې بېل دی. په دې خبره کې چې نه وو دی له شرک کوونکو څنې؛ دې خبرې ته اشاره ده چې تاسې دواړه فرقې په شرک کې اخته یئ، بلکه د عربو نور مشرکان هم چې د ابراهیمي مذهب مدعیان وو، د شرک او کفر په سیند کې لاهو وو. له دې آیته په هغو هم رد وشو. له انصاف له مخې اوس له دې دوه وو فرقو څخه هیڅ یوه هم په ابراهیمي مذهب باندې نه ده، او یوازې مونږ مسلمانان په ابراهیمي مذهب پاتې یو.

فائده: په هر شریعت کې درې خبرې وي:

(١) عقاید، لکه توحید، نبوت، او نور مؤمن به شیان، نو په دې کې ټول آسماني دین لرونکي شامل، شریک، او موافق دي، او اختلاف له سره په کې ممکن نه دی.

(٢) د شریعت کلیه قواعد، چې له هغو څنې جزئیات او فرعي مسائل حاصلیږي، او په ټولو جزئیاتو کې تل هماغه کلیات ملحوظ او تر کتنې لاندې وي، او في الحقیقه ملت دهمدې اصولو او کلیاتو نوم دی، او د محمد صلی الله علیه وسلم د ملت (دین) او د ابراهیمي ملت توافق او اتحاد هم په همدغو کلیاتو کې دی.

(٣) د ګردو کلیاتو او ټولو اصولو او فروعو مجموعه چې هغه ته شریعت وايي، چې ددې خلاصه داسې شوه چې د محمد رسول الله او ابراهیم خلیل الله (علیهما الصلاة والسلام) ملت سره یو دی، او د دوی شریعتونه سره بېل بېل دي.

قُولُوٓا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ اِلٰٓى اِبْرٰهٖمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَآ اُوْتِيَ مُوْسٰى وَعِيْسٰى وَمَآ اُوْتِيَ النَّبِيُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ ۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ ۖ وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿١٣٦﴾

ووایئ (ای مؤمنانو !) چې ایمان راوړی دی مونږ په الله او په هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی په مونږ او په هغو (صحیفو) چې نازل کړی شوي دي، ابراهیم ته، او اسماعیل، او اسحاق، او یعقوب، او اولادې (ددوی) ته، او په هغو (کتابونو او معجزاتو) چې ورکړی شوي موسی ته، او (ورکړي شوي دي) عیسی ته، او (پر) هغو (کتابونو) چې ورکړی شوي دي (نورو) انبیاوو ته له ربه د ددوی نه، حال دا چې نه کوو فرق په منځ د یوه تن له دوی څنې (په نبوت او نه نبوت سره) او مونږ الله ته غاړه ایښودونکي یو.

تفسير: یعنې مونږ په ټولو انبیاوو او کتابونو ایمان لرو، او ټول حق ګڼو، او هر یو له دوی څنې په خپله زمانه کې واجب الاتباع بولو. مونږ د الله تعالی حکم منونکي یو، او وایو چې په هره زمانه کې هر نبی علیه السلام چې هر الهي حکم له ځانه سره راوړی دی؛ د هغو منل او اتباع ضروري دي، پرته له کتابیانو څنې چې له خپل دین څخه په غیر د نورو

ټولو اديانو تکذيب کوي، اګر که د دوی دين منسوخ شوی هم و ي، او د انبياوو هغه احکام دروغ ګڼي، چې د الله تعالی احکام دي.

فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنتُم بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوا ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ ۖ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾

نو که ايمان راوړي (دا يهود او نصاری) لکه چې تاسې ايمان راوړی دی په هغه (مؤمن به شيانو بې له فرقه) نو په تحقيق يې وموندده سمه لاره، او که يې مخ وګرځاوه (له ايمانه) نو بېشکه خبره همدا ده چې دوی (له تاسې سره) په مخالفت کې دي، نو ژر ده چې کافي به شي په (دفع د شر) د دوی کې تا لره الله، او هم دې دی ښه اورېدونکی (داقوالو) ښه عالم (په احوالو).

تفسير: يعنې ددوی له دښمنۍ او ضد څخه مه وېرېږئ !، پاک الله د هغوی له شر او ضرر څخه ستاسې ساتونکی دی، هغوی تاسې ته هيڅ ورانی نه شي رسولی، الله تعالی د ټولو خبرې اوري، او په ټولو احوالو او نيتونو خبر او پوه دی.

صِبْغَةَ اللَّهِ ۖ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً ۖ وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾

(او وايئ: ای مؤمنانو ! چې مونږ الله رنګ کړي يو) په رنګ د الله، او څوک ښه دی له الله څخه له جهته د رنګه (ددين)، او مونږ خاص ده لره عبادت کوونکي يو.

تفسير: يهودان له دې آيتونو څخه واوښتل او اسلام يې ونه مانه، او نصرانيانو هم انکار وکړ، او د لافو او باټو په ضمن کې به يې ويل چې: «له مونږ سره داسې يو رنګ شته چې له مسلمانانو سره نشته».

دنصرانيانو دا دود (رواج) وو چې يو ډول زېړ رنګ يې جوړ کړی وو، او کله به چې په دوی کې کوم وړوکی پيدا کېده، او يا به کوم سړی د دوی په دين کې داخلېده، نو دوی به په هغه رنګ رنګاوه، او په هغه کې به يې غوټه کاوه، چې سوچه او ستره نصراني شي، نو پاک الله فرمايي چې: «ای مسلمانانو ! ووايئ چې مونږ د الله تعالی په رنګ سره رنګ شوي يو؛ چې ايمان دی، حق دين مو منلی دی چې ددې حق دين له منلو او ننوتلو څخه وروسته ټولې ناپاکۍ او ناولتياوې او نور کثافات (خيري) بيخي لرې کيږي، او هر مسلمان په کې پاک، صاف کيږي».

قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا جګړه کوئ تاسې له مونږه سره په (دين) د الله کې؛ حال دا چې هغه دی رب زمونږ او رب ستاسې، او مونږ لره دي عملونه زمونږ، او تاسې لره دي عملونه ستاسې، او مونږ خاص الله لره په اخلاص (عبادت کوونکي) يو.

تفسير: يعنې د الله تعالی په نسبت ستاسې داسې نزاع او جګړې کول او داسې ګڼل چې د الله تعالی د رحمت او عنايت لايق او مستحق پرته له مونږ څخه بل هيڅوک نشته؛خوشې بېکاره خبره ده، او هغه پاک ذات همغسې چې ستاسې رب دی، زمونږ رب هم دی، او مونږ څه عملونه چې کوو، خالص الله تعالی لره يې کوو، مونږ تاسې غوندې يواځې په خپلو پلرونو او نيکونو افتخار نه کوو، او په تعصب، نفسانيت، او حسد کې اخته نه يو، نو بيا به ولې زمونږ عملونه د پاک رب په دربار کې نه منل کيږي؟ !

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطَ كَانُوا۟ هُودًا أَوْ نَصَٰرَىٰ ۗ قُلْ ءَأَنتُمْ أَعْلَمُ أَمِ ٱللَّهُ ۗ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَتَمَ شَهَٰدَةً عِندَهُۥ مِنَ ٱللَّهِ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾

آیا وایئ تاسي (ای کتابیانو !) چې بېشکه ابراهیم او (دده ځامن او لمسي) اسماعیل او اسحاق او یعقوب او اولاد (د دوی) وو دوی (ټول) یهودیان یا نصرانیان؛ ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا تاسې ښه پوهېږئ که الله؛ او څوک دی زیات ظالم له هغه چا نه چې پټوي له خلقو (ثابته) شاهدي په نزد د ده له طرفه د الله؛ او نه دی الله بې خبره له هغه څه چې تاسې یې کوئ.

تفسیر: د ابراهیم او اسماعیل او نورو انبیاوو (علیهم السلام) په نسبت چې کتابیانو داسې دعوی کوله چې: دوی یهودیان یا نصرانیان وو؛ ښکاره او صریحه دروغ ده، برسېره پر دې حق تعالی فرمایي: ﴿مَا كَانَ إِبْرَٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا﴾ (د آل عمران سورت ۶۷ آیت) نو اوس راوښیئ ! چې ستاسې پوهه او علم زیات دی، که د هغه (علام الغیوب الله تعالی)؟.

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

دغه یوه ډله وه چې په تحقیق تېره شوې وه، هغوی لره ده (جزا) د هغه څه چې کړي یې وي، او تاسې لره ده (جزا) د هغه څه چې کړي دي تاسې، او نه به تاسی پوښتل کیږئ له هغه څه چې وو دوی چې کول به یې.

تفسیر: همدا آیت وړاندې تېر شوی دی، هر کله چې ددې کتابیانو په زړونو کې تکبر او غرور ځای نیولی وو، او داسې یې ګڼل چې ځمونږ أعمال هر څومره چې خراب وي، بیا به هم ځمونږ پلرونه شفاعت کوي، او بخښنه به راته غواړي، نو ځکه دداسې چټي خیالاتو د لا ښه تردید کېدلو لپاره یې هغه آیت بیا مکرر بیان وفرمایه، داسې وپوهیږئ چې په پخواني آیت کې کتابیانو ته خطاب وو، او په دې آیت کې (محمدي) امت سره مخاطبه ده، چې په دې چټي خیال کې د هغوی متابعت او پیروي مه کوئ !، ځکه چې دا راز هیلې او توقعات هر سړی د خپلو مشرانو او مړو ځنې په خپل زړه کې کولی شي، چې داسې تخیلات او توقعات بیخي غلط او چټي دي، اوس وروسته له دېنه د یهودانو او نورو مشرکانو دیوې بلې ناپوهۍ او حماقت څخه اطلاع ورکول کیږي، چې د قبلې د تحویل په نسبت عنقریب راتلونکې ده.

سَيَقُولُ ٱلسُّفَهَآءُ مِنَ ٱلنَّاسِ مَا وَلَّىٰهُمْ عَن قِبْلَتِهِمُ ٱلَّتِى كَانُوا۟ عَلَيْهَا ۚ

ژر ده چې وبه وایي ناپوهان له خلقو چې څه شي وګرځول دوی (یعنې رسول صلی الله علیه وسلم او مؤمنان) له قبلې د دوی څخه، هغې نه چې وو دوی په هغې باندې؟

تفسیر: کله چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم مکې شریفې څخه مدینې منورې ته تشریف راوړ، تر ۱۶ — ۱۷ میاشتو پورې یې د بیت المقدس په لوري لمونځ کاوه، وروسته مامور شول، چې د کعبې شریفې په لوري خپل مخ وګرځوي، دلته یهودان اومشرکان، منافقان او ځینې ضعیف الاعتقاد مسلمانان په اندېښنو او شبهو کې ولوېدل، او مخالفانو په ټوقو او مسخرو لاسونه پورې کړل، او داسې به یې ویل: «دوی خو تر اوسه پورې د بیت المقدس په لوري چې د ټولو انبیاوو قبله وه، لمونځ کاوه، نو اوس په دوی څه وشول، چې هغه د پخوانیو انبیاوو قبله یې پرېښوده؟ او د کعبې په لوري یې مخ وګرځاوه؟»، چا به ویل چې: «دیهودانو د عداوت له امله یې داسې وکړل»، ځینو به ویل چې: «دې په خپل دین کې متردد او متحیر دی، چې له دې چارو ځنې د ده تذبذب او عدم نبوت راښکاره کیږي»، نو الله تعالی ځواب ورکړ چه:

قُلْ لِّلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۭ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَاۗءُ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۱۴۲﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې الله لره دى مشرق او مغرب (بلكه ټول جهات) هدايت كوي هغه چا ته چې اراده (دهدايت يې) وكړي (طرف) د لارې سمې ته (چې اسلام دى).

تفسير: يعنې اى محمده ! دغو ناپوهانو ته ووايه چې: نه مونږ ديهودانو له عداوته، او نه د بل كوم نفساني تعصب له امله، او نه له خپلې شخصي رايې له متابعته، خپله قبله بدله كړېده، بلكه مونږ يوائې د الله تعالى د فرمان په اثر، چې ځمونږ د حق دين اساس دى، دا قبله بدله كړه، تر هغه وخته پورې چې مونږ مامور وو چې دبيت المقدس په لورې لمونځ وكړو، نو مونږ هغه حكم ومانه، اوس چې مونږ مامور شوي يو، چې د كعبې شرېفې په لورې مخ وګرځوئ ! نو مونږ دزړه له كومې دا حكم هم ومانه، نو ددې په نسبت له مونږ ځنې داسې پوښتنې، او پر مونږ دا راز اعتراضونه كول سخت حماقت دى.

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنٰكُمْ اُمَّةً وَّسَطًا لِّتَكُوْنُوْا شُهَدَاۗءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُوْنَ الرَّسُوْلُ عَلَيْكُمْ شَهِيْدًا ۭ

او همداسې (لكه چې هدايت مو درته كړى دى) ګرځولي يئ مونږ تاسې يوه ډله غوره لپاره ددې چې شئ شاهدان په نورو خلكو (دجزا په ورځ د انبياوو له خوا) او چې شي (محمد) رسول (د الله) پر تاسې (اى محمدي امته !) شاهد.

تفسير: يعنې هماغسې چې كعبه ستاسو قبله ده، او د ابراهيم عليه السلام قبله ده، او له ټولو قبلو ځنې افضله ده، همدا راز مې تاسې هم له ټولو امتونو ځنې افضل، او ستاسې رسول مې هم له ټولو نبيانو او رسولانو څخه اكمل منتخب او غوره كړى دى، چې ددې فضيلت او كمال له سببه تاسې د نورو ټولو امتونو په مقابل كې داسې شاهدان چې مقبول الشهادت وي منل كيږي، او محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ستاسې په عدالت او صداقت شاهدي وركوي، لكه چې په احاديثو كې راغلي دي «كله چې د پخوانيو امتونو كافران د خپلو رسولانو د دعوى تكذيب وكړي، او ووايي چې: مونږ ته په دنيا كې د هيچا له خوا هدايت او لار ښوونه نه ده شوې، نو په دغه وخت كې محمدي امت د رسولانو د دعوى په صداقت باندې شاهدي وركوي»، او محمد صلى الله عليه وسلم ددوى په صداقت او عدالت باندې شاهدي وركوي، دلته به نور امتيان وايي چې: «دوى نه ځمونږ په زمانه كې وو، او نه بيخي مونږ او دوى سره ليدلي دي، نو د دوى شاهدي په مونږ څرنګه اورېدله كيږي؟؟» دلته به محمدي امت داسې ځواب وركوي چې: «مونږ ته دا ټولې خبرې د الله تعالى له كتابه او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له ښوونې څخه را څرګندې شوې، او دغه امر مونږ ته د (علم اليقين) تر حده رسيدلى دى، نو ځكه مونږ پر تاسې شاهدي لولو.

فائده: د (وسط) معنى يعنې معتدل، مطلب دا دى چې: محمدي امت بيخي په سمه لار دى، چې په هيڅ ډول د هيڅ شانې كوږوالي شائبه په كې نشته، او له افراط او تفريط څخه بيخي پاك دى.

وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِيْ كُنْتَ عَلَيْهَآ اِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَّتَّبِعُ الرَّسُوْلَ مِمَّنْ يَّنْقَلِبُ عَلٰي عَقِبَيْهِ ۭ

او نه ده ګرځولې مونږ (دا) قبله هغه چې وې ته (پخوا له هجرت نه) په هغې باندې مګر لپاره ددې چې مونږ معلوم كړو هغه څوك چې پيروي كوي د رسول له هغه چا چې بېرته ګرځي په پندو خپلو (كفر ته).

تفسير: يعنې اصلي قبله خو همدغه كعبه وه، چې د ابراهيم عليه السلام له زمانې را هيسې پاتې ده، د څو ورځو له مخې چې ستاسې قبله بيت المقدس ټاكلې (مقرر) شوې وه، يوائې د امتحان لپاره وه، چې څوك له تاسې امر منونكي

پاتې کيږي؟ او څوک مخ اړوي؟ نو هر څوک له دوی څخه چې پر ايمان باندې قائم پاتې دي، د هغوی درجې لوړې دي.

فائدة: په دې آيت کې ﴿لِنَعۡلَمَ﴾ چې د مستقبل صيغه ده، او په ﴿حَتّٰى نَعۡلَمَ﴾ ﴿فَلَيَعۡلَمَنَّ﴾ ﴿وَلَنَبۡلُوَنَّكُمۡ﴾ ﴿وَلَمَّا يَعۡلَمِ اللّٰهُ﴾ ﴿اِلَّا لِنَعۡلَمَ﴾ او نورو آيتونو کې چې د مستقبل کلمې راغلي دي، محققين هغه علم حالي بولي، چې له وجود څخه وروسته ښکاره او متحقق کيږي، او په هغه باندې جزا او سزا – مدح او ذم مترتب کيږي، او همدا يې غوره کړې دی.

وَاِنۡ كَانَتۡ لَكَبِيۡرَةً اِلَّا عَلَى الَّذِيۡنَ هَدَى اللّٰهُ ؕ

او بېشکه دی دا ګرځېدل (کعبې ته) هرو مرو (خامخا) ډېر درانه، مګر نه دي (درانه) په هغو کسانو چې سمه لاره ورته ښوولې ده الله.

تفسير: لومړی ځمونږ د رسول صلی الله عليه وسلم لپاره بيت الله شريف قبله مقرره شوې وه، بيا د څه وخت لپاره د امتحان په توګه بيت المقدس قبله مقرره شوه، او ټول پوهيږي چې امتحان په هغه شي کې وي؛ چې په نفس باندې دروند وي، نو پاک الله فرمايي چې: بېشکه د کعبې شريفې په ځای بيت المقدس قبله ګرځول په خلقو ښه ونه لګيدل، په عوامو مسلمانانو له دې سببه چې هغوی عموما عرب او قريش او د کعبې شريفې په افضليت معتقد وو، کله چې په دوی د دوی له خيال، عادت، رسم، او رواج ځنې مخالف کار تحميل شو، نو متأثر شول، او د خواصو وېرېدلو سبب دا وو، چې د ابراهيمي دين ځنې دا عمل مخالف وو، چې دوی د هغه په موافقت مامور وو.

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيۡعَ اِيۡمَانَكُمۡ ؕ اِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوۡفٌ رَّحِيۡمٌ ﴿۱۴۳﴾

او نه دی الله چې ضايع کړي ايمان (لمونځ) ستاسې (ای مؤمنانو !) بېشکه الله په خلقو (مؤمنانو) باندې خامخا ډېر مهربان دی (پوره رحم کوونکی دی).

تفسير: يهودانو ويل: کله چې مو اصلي قبله بيت الله وه، نو ستاسې ددومره مودې هغه لمونځونه چې د بيت المقدس په طرف مو کړي دي؛ ټول ضايع شول، ځينې مسلمانانو ته داسې شبهې ورولوېدې، کله چې بيت المقدس ځمونږ اصلي قبله نه وه، نو هغه مسلمانان چې په هغه حالت کې مړه شوي دي، د هغوی په ثواب کې به هم نقصان واقع شوی وي، البته ژوندي مسلمانان به په راتلونکې زمانه کې د هغه تلافي وکړي، نو دا آيت نازل شوو: کله چې تاسې يواځې دخپل ايمان او د پاک الله د اطاعت له کبله دبيت المقدس په لوري لمونځ کړی دی، نو ستاسې اجر او ثواب ته څه زيان نه پېښيږي.

قَدۡ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجۡهِكَ فِى السَّمَآءِ ۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبۡلَةً تَرۡضٰهَا

په تحقيق سره وينو مونږ (بيا بيا) ګرځول دمخ ستا په (طرف د) اسمان، نو مونږ به وګرځوو خامخا تا هغې قبلې ته چې ته يې خوښوې.

تفسير: کله چې مسلمانانو ته يهودانو طعنې او پيغورونه ورکول او ويل يې: «دا نبي چې ځمونږ له شريعت ځنې مخالف او له ابراهيمي دين سره سم کار کوي، ولې ځمونږ د قبلې په لوري لمونځ کوي؟»، نو ځکه ددغو سببو له امله په هغه زمانه کې چې دوی د بيت المقدس په لوري لمونځ کاوه، نو دهغه په زړه کې تل داسې خبرې ګرځېدلې، که د الله تعالی له لورې حکم راکړی شي، چې بيا د کعبې په لوري لمونځ وکړم، او په دې شوق کې به يې کله کله د آسمان په لوري مخ اړاوه، او هر طرف ته به يې کتل، چې ښايي په هغې پرښتې باندې يې سترګې ولګيږي، چې داسې زيری ورکړي، نو په دې مناسبت پر دوی دغه آيت نازل شو، او د کعبې شريفې د استقبال دا حکم راغی.

فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ

نو وګرځوه مخ خپل په لوري د مسجد الحرام (کعبې ته په لمانځه کې).

تفسیر: یعنې د کعبې شریفې په لورې، مسجد الحرام یې ځکه بولي؛ چې هلته مقاتله کول، د حیواناتو ښکار کول، د ونو او وښو پرې کول او نور شیان حرام دي، کله چې د قبلې د تحویل دا حکم نازل شو، صحابه کرامو رضي الله عنهم د قباء پــه مسجد کــې د سهــار لمونځ کولو، مخونه یې شام خوا ته وو، هغوی ته یو سړی راغی، ورته ویې ویل چې: په رسول الله صلی الله علیه وسلم آیتونه نازل شول، چې په کې قبله د کعبې شریفې خوا ته وګرځول شوه، نو لمونځ کوونکو په لمانځه کې کعبې شریفې ته مخونه را وه ګرځول، (صحیح البخاري، حدیث (۴۴۹۰).

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ ۗ

او په هر ځای کې چې اوسئ نو وګرځوئ (تاسې) مخونه خپل (په لمانځه کې) په لوري دهغې (کعبې).

تفسیر: یعنې په سفر یا په حضر کې په مدینې منورې یا په بل ښار کې، په وچه یا په دریاب کې، په غره یا په ډاګ (صحرا) کې، یا پخپله بیت المقدس، یا په بل کوم ښار کې، هر چېرې چې یئ دبیت الحرام په لوري لمونځ ادا کړئ !.

وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿۱۴۴﴾

او بېشکه هغه کسان چې دوی ته ورکړل شوی دی کتاب خامخا پوهیږي دوی چې بېشکه دا (استقبال الکعبة) حق دی له لوري د رب د دوی، او نه دی الله ! غافل له هغو کارو ځنې چې کوي یې دوی.

تفسیر: یعنې هغه اعتراضونه چې کتابیان یې د قبلې د تحویل په نسبت کوي، هغوی ته هیڅ غوږ مه ږدئ !، ځکه چې د هغوی په آسماني کتابونو کې دا خبره ښکاره ده، چې خاتم المرسلین صلی الله علیه وسلم به د څه مودې له مخې بیت المقدس په لوري لمونځ کوي، او په پای (آخر) کې به د کعبې شریفې په لوري لمونځ کوي، او دا هغو ټولو ته معلوم دی، چې د محمدي امت اصلي او دائمي قبله به د ابراهیمي دین سره سمه وي، نو ځکه هغوی دا د قبلې تحویل هم حق ګڼي، خو د حسد له مخې هر څه یې چې په خوله راځي هغه وایې، الله تعالی ددوی په ټولو خبرو ښه عالم دی، او د دوی د ویناوو نتائج به یوه ورځ هغوی ته څرګند کړي.

وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ ۚ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ۚ

او قسم دی خامخا که ته راوړې هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب په هر قسم دلیل سره؛ نه به شي تابع دوی د قبلې ستا، او نه یې ته (ای محمده !) تابع کیدونکی د قبلې د دوی، او نه دي ځینې د دوی تابع کېدونکې دقبلې دځینو (نورو).

تفسیر: یعنې دوی داسې معتصب دي، که ته هغه ټولې ممکن الوقوع نښې دوی ته وښیې، خو بیا هم ستا قبله نه مني، دوی خو په دې غوښتنه او آرزو کې دي، چې په څه ډول تاسې د خپل ځان تابع وګرځوي، مګر د دوی دا خیال چټې او باطل دی، ته هیڅکله د هغوی د قبلې متابعت نشې کولای، ځکه چې دا د کعبې استقبال تر قیامته پورې نشي منسوخ

کیدای، أو کتابیان هم یو له بله سره د قبلې په امر کې ډېرې جګړې او خبرې لري، د یهودانو قبله د بیت المقدس صخره ده، او د نصرانیانو قبله د بیت المقدس هغه شرقي خوا ده، چې د عیسی علیه السلام د روح نفخ په کې شوی وو، کله چې دوی په خپلو مینځو کې نه جوړیږي، نو له مسلمانانو ځني ددې نقیضو متابعت غوښتل، یوائې جهل او حماقت دی.

وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم مِّنۢ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ إِنَّكَ إِذًا لَّمِنَ الظَّٰلِمِينَ ﴿١٤٥﴾

او خامخا که بالفرض تابع شې ته دخواهشاتو د دوی وروسته له هغه چې راغی تاته له علمه (چې وحیې ده) بېشکه ته به په دغه وخت کې خامخا یې له ظالمانو ځنې.

تفسیر: یعنې قطع نظر له دغو دلائلو ځنې که د لږې مودې له مخې دا ومنل شي، چې (نعوذ بالله) ځمونږ رسول صلی الله علیه وسلم د کتابیانو د قبلې متابعت د وحیې له نزوله او یقیني علم ځخه په خلاف وکړي، نو په دې محال تقدیر دوی بېشکه د بې انصافانو له ډلې ځنې شمېرل کیږي، او له یو نبي ځنې دداسې شنیع امر کېدل ممکن الوقوع نه دي، نو ښکاره شوه چې د کتابیانو د قبلې متابعت له تاسې ځنې له سره ممکن نه دی، ځکه چې بیخي له علمه چپ دی، یعنې جهل او ګمراهي ده.

ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَعْرِفُونَهُۥ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَآءَهُمْ ۖ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ ٱلْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾

هغه کسان چې ورکړې دی مونږ دوی ته کتاب؛ پیژني دوی هغه (یعنې محمد او اسلام د دوی د کتابو په تعریف) لکه چې پیژني دوی ځامن خپل، او په تحقیق چې یوه ډله له دوی ځنې خامخا پټوي حق (وصف د محمد) حال داچې دوی پوهیږي (په حقانیت د اسلام او نبوت د محمد «صلی الله علیه وسلم»).

حق ثابت دی له رب ستا نو مه کیږه ته خامخا له شک کوونکو ځخه !.

تفسیر: یعنی کتابیان تا ډېر په ښه شان سره پیژني، او ستا د نسب، قبیلې، مولد، مسکن، شکل، اوصاف، او له ټولو احوالو ځنې په ښه شان سره پوه او خبر دي، چې ددې علامو او ښه پیژندګلوۍ له امله هغوی ستاسې په موعوده نبوت ښه علم او باور لري، او داسې مو ښه پیژني لکه چې په ډېرو هلکانو کې خپل ځامن بې له تردده او تأمله پیژني، مګر د دوی له مخالفت ځنې هیڅ اندېښنه مه کوه ! او هیڅ تردد په کې مه لره !.

وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا ۖ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ۚ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾

او هر یوه (امت) لره یوه قبله ده، چې هغه مخ ګرځوونکي دي هغې ته (په لمانځه کې)، نو تاسې وړاندې شئ ! (یو تر بله) نیکیو ته، هر چېرته چې یئ (تاسې) رابه ولي تاسې الله ټول (په قیامت کې لپاره د جزاء د اعمالو)، بېشکه چې الله په هر شي باندې قادر دی.

تفسیر: یعنې الله تعالی هر ملت لره یوه قبله ټاکلې (مقرره کړې) ده، چې د هغې په لوري د عبادت په وخت کې مخ وګرځوي، یا هغه مسلمانان ملتونه چې د کعبې په بېلو بېلو اړخونو لکه شرق، غرب، شمال، او جنوب کې پراته دي؛ نو په دې باب بحث کول، یا پخپله قبله او سمت باندې جګړې ته ملا تړل، عبث او خوشې خبره ده، هو ! هغه نیکي چې مطلوب او مقصود ده، د هغې په لوري پېش قدمي او وړاندې تګ کول په کار دي.

وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ ۗ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ

او هر ځاي ته چې ووځې ته (اى محمده !) نو وګرځوه ته مخ خپل په لوري د مسجد حرام (په لمانځه کې) او بېشکه دا مخ ګرځول کعبې ته خامخا حق دي له طرفه د رب ستا، او نه دى الله بې خبر له هغه شي چې تاسې يې کوئ.
او هر ځاي ته په هر وخت کې چې ووځې ته (اى محمده ! سفر ته، او قصد د لمانځه وکړې) نو وګرځوه ته مخ خپل په لوري د مسجد حرام (په لمانځه کې) او په هر ځاى او هر وخت کې چې يئ (اى مؤمنانو) نو وګرځوئ (تاسې) مخونه خپل په لوري د هغې (کعبې).

تفسير: د قبلې تحويل يې مکرر او بيا بيا ځکه وفرمايه چې د هغه علل او عوامل متعدد دي، نو د هر علت د ځرګندولو لپاره دغه حکم تکرار شوى دى، له ﴿قَدْ نَرَىٰ تَقَلُّبَ وَجْهِكَ﴾ الآيه – ښخه معلوميږي چې د خپل رسول د خوښې او رضا او دهغه د تکريم لپاره يې هم دا حکم کړى دى.

﴿وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا﴾ ځنې معلوميږي چې د الله عادت په همدې باندې جاري دى، چې هر ملت او هر پيغمبر ته چې د مستقل شريعت خاوند وي، د هغه له شان سره مناسبه مستقله قبله ټاکي (مقرروي).

او د ﴿لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ﴾ ښخه معلوميږي چې ددې ذکر شوي حکم علت دا دى چې د مخالفانو الزام عائد نشي، يا به د دې تکرار سبب داسې وي؛ چې اول: د قبلې مسئله د خاص اهتمام وړ (لائق) ده، دويم: په الهي احکامو کې نسخ واقع کېدل، د ناپوهانو له پوهې ځنې خورا (ډېر) لوړ کار دى، درېم: د قبلې تحويل اوله نسخه ده چې په محمدي شريعت کې ظاهره شوې ده، نو ځکه د هغې بيا بيا تکرار او تأکيد عين حکمت او بلاغت دى، يا به دا وجه وي چې په اول آيت کې د احوالو تعميم، او په دويم آيت کې د امکنه وو تعميم، او په درېم آيت کې د ازمنه وو تعميم مراد دى.

لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي

ددې لپاره چې نه وي خلقو (يعني يهودانو او مشرکانو) ته په تاسې هيڅ اعتراض، مګر (اعتراض) د هغو کسانو چې ظالمان دي له دوى ځنې، نو مه وېرېږئ له (اعتراضو) د دوى ښخه او ووېرېږئ له ما ځنې (او زما نافرماني مه کوئ !).

تفسير: يعنې کعبې ته مخ ګرځول؛ ددې لپاره چې په تورات کې ذکر شوي وو، چې د ابراهيم عليه السلام قبله بيت الله دى، او دآخرې زمانې نبي صلى الله عليه وسلم ته به هم د هغه په لوري د مخ ګرځولو حکم کيږي، که په محمد صلى الله عليه وسلم باندې د قبلې د تحويل حکم نه کېدى؛ نو يهودانو به خامخا په دوى الزام اړاوه، له بل لوري به د مکې مشرکانو داسې ويل چې: د ابراهيم عليه السلام قبله خو کعبه وه، دا نبي چې د ابراهيمي دين مدعي دى، نو د هغه له قبلې ځنې ولې مخالفت کوي؟ نو اوس د قبلې د تحويل د حکم له کبله دوى دواړو ته د اعتراض ځاى پاتې نه شو، مګر بې انصافان اوس هم پر تاسې باندې په ځه نا ځه الزام اړولو کې بوخت (مشغول) دي، نو د دغسې اعتراضاتو هيڅ پروا ونکړئ ! او تل ځمونږ د حکمونو تابع اوسئ !.

وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾

او لپاره د دې چې پوره کړم زه نعمت خپل په تاسې باندې (په هدايت سره) او ښايي چې تاسې لار وموموئ (حق ته).

تفسير: يعنې دا قبله مو تاسې ته ددې له امله مقرره کړېده، چې د دښمنانو له پيغورونو څخه خلاص شئ، او د هغو په سبب زمونږ د انعامونو، اکرامونو، مستحق او د انوارو او هداياتو پوره وړ شئ.

كَمَآ اَرْسَلْنَا فِيْكُمْ رَسُوْلًا مِّنْكُمْ يَتْلُوْا عَلَيْكُمْ اٰيٰتِنَا وَيُزَكِّيْكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَّا لَمْ تَكُوْنُوْا تَعْلَمُوْنَ ﴿۱۵۱﴾

لکه چې لېږلی دی مونږ په تاسې کې رسول له جنس د تاسې (لپاره د اتمام د نعمت خپل) چې لولي په تاسې آيتونه (قرآن) زمونږ، او پاکوي تاسې (له کفره) او ښيي تاسې ته کتاب (قرآن)، او (دهغه عميق اسرار او) احکام، او ښيي تاسې ته هغه شيان چې نه وئ تاسې چې پرې پوهېدئ.

تفسير: يعنې د نعمت د اتمام، او د هدايت تکميل پر تاسې داسې شوی دی، لکه چې پخوا له دې نه په تاسې کې داسې يو رسول مبعوث شوی دی، چې تاسې ته د الله تعالی احکام در ښيي.

فَاذْكُرُوْنِيْٓ اَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوْا لِيْ وَلَا تَكْفُرُوْنِ ﴿۱۵۲﴾

نو ياد کړئ (تاسې) ما (په قلبي او بدني طاعت سره) نو زه به هم ياد کړم تاسې (په ثواب سره) او شکر وباسئ ! ما لره په (طاعت) او مه کافران کيږئ په ما باندې (په معصيت سره !).

تفسير: کله چې څمونږ د لوري په تاسې مکررًا د نعمت اتمام شوی دی، نو اوس پر تاسې هم لازم دي، چې ما په ژبه، زړه، ذکر، فکر، او هر ډول سره ياد کړئ !، او حکم مې ومنئ !، چې مونږ به هم تاسې يادوو، او نوي نوي رحمتونه او عنايتونه به پر تاسې کوو، او زما د نعمتو شکريه په ښه شان سره ادا کړئ !، او زما له نا شکرۍ او معصيت څخه ځانونه وژغورئ (محفوظ کړئ) !.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اسْتَعِيْنُوْا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۱۵۳﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو) مدد وغواړئ (تاسې) له (الله څخه) په صبر (له معصيته او مصيبت په طاعت) او لمانځه سره، بېشکه چې الله له صبر کوونکو سره دی.

تفسير: کله چې ذکر، شکر، او د کفران ترک چې په لمړي آيت کې يې ذکر راغلی دی، ټولو شرعي طاعاتو او منهياتو ته شامل دی، چې د هغوی په ځای کول ډېر سخت کار دی؛ نو د هغه د سهولت او آسانۍ لپاره يې دا طريقه را ښوولې ده، چې د) صبر او صلاة (په وسيله، او د هغو د مداومت په ذريعه ټول کارونه په تاسې آسانيږي، او په دې آيت کې دې خبرې ته اشاره ده، چې په جهاد کې زيار (محنت) باسئ !او په هغه کې صبر لويه درجه لري، چې د هغه ذکر وروسته راځي.

وَلَا تَقُوْلُوْا لِمَنْ يُّقْتَلُ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَمْوَاتٌ ۭ بَلْ اَحْيَاۗءٌ وَّلٰكِنْ لَّا تَشْعُرُوْنَ ﴿۱۵۴﴾

او مه وايئ تاسې هغه چا ته چې ووژل شي په لاره د الله (جهاد) کې چې (دوی) مړه دي، (دوی مړه نه دي) بلکه ژوندي دي، وليکن تاسې نه پوهېږئ (د دوی په ژوندانه).

تفسير: يعنې هغه څوک چې د الله تعالی په لار کې ووژل شي هغه مړ نه دی، بلکه ژوندی دی، مګر تاسې د هغه په برزخي ژوندانه خبر نه يئ !، او نه يې کيفيت در ښکاره دی، او دا هم د صبر نتيجه ده.

﴿وَلَنَبۡلُوَنَّكُم بِشَيۡءٖ مِّنَ ٱلۡخَوۡفِ وَٱلۡجُوعِ وَنَقۡصٖ مِّنَ ٱلۡأَمۡوَٰلِ وَٱلۡأَنفُسِ وَٱلثَّمَرَٰتِۗ﴾

او خامخا مونږ آزمويو تاسې په يوه شي چې هغه عبارت دى (ددښمن) له وېرې، او له لوږې (قحط) او له كموالي د مالونو (په راز راز آفتونو سره) او د نفسو (په قتل، موت، مرض، او نورو) او د مېوو (په آسماني او ځمكني آفتونو سره).

تفسير: يا به مراد د الله خوف، د روژې لوږه، د زكات نقصان، د بدن امراض، او د اولاد موت وي چې (ثمرة الفؤاد) يې بولي، لومړى د هغو كسانو ذكر وو، چې د صبر لوړې مرتبې يې حاصلې كړې دي، يعنې «شهيدان»، اوس فرمايي چې: الله تعالى عموما په لږ لږ تكليف او مصيبت سره وخت په وخت له تاسې څخه امتحان اخلي، او د صبر آزموينه مو كوي، ځكه چې د صابرينو په ډله كې داخلېدل څه آسان كار نه دى، نو له همدې امله يې لا له پخوا څخه تنبيه وفرمايله.

﴿وَبَشِّرِ ٱلصَّٰبِرِينَ ۝١٥٥ ٱلَّذِينَ إِذَآ أَصَٰبَتۡهُم مُّصِيبَةٞ قَالُوٓاْ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّآ إِلَيۡهِ رَٰجِعُونَ ۝١٥٦ أُوْلَٰٓئِكَ عَلَيۡهِمۡ صَلَوَٰتٞ مِّن رَّبِّهِمۡ وَرَحۡمَةٞۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُهۡتَدُونَ ۝١٥٧﴾

او زېرى وركړه صبركوونكو ته (په جنت سره، صبر كوونكي) هغه كسان دي؛ كله چې وروررسېږي دوى ته څه مصيبت، نو وايي دوى: بېشكه مونږ (مملوك) د الله يو، او بېشكه مونږ هم دغه (الله ته) بيا ورتلونكي يو (په آخرت كې)، دغه كسان په هم دوى ده ثناء او صفت او په نېكه يادونه (له طرفه د) رب د دوى، او مهرباني ده، او دغه كسان هم دوى دي سمه لاره موندونكي (حق ته).

تفسير: د ﴿صَلَوَٰتٞ مِّن رَّبِّهِمۡ﴾ مراد: د الله تعالى لخوا ثناء ويل، د هغه نوم نښان پورته كول، اوچتول، او ځان ته نژدې كول دي، لكه په جلاء الأفهام لابن القيم كې چې راغلي دي (ص۷۸).

﴿إِنَّ ٱلصَّفَا وَٱلۡمَرۡوَةَ مِن شَعَآئِرِ ٱللَّهِۖ﴾

بېشكه صفا او مروه (چې په مكه كې دوه غرونه دي) له نښو (د عبادته) د الله ځنې دي.

تفسير: مخكې د قبلې د تحويل او په نورو قبلو باندې د كعبې د افضليت ذكر وو، اوس دهغه د محل او د حج او عمرې د ادا كولو ذكر فرمايي؛ څو چې د ﴿وَلِأُتِمَّ نِعۡمَتِي عَلَيۡكُمۡ﴾ تصديق او تكميل په ښه ډول سره وشي، يا دا چې پخوا له دې يې د صبر د فضيلت ذكر وفرمايه، اوس فرمايي: وګورئ ! صفا او مروه چې په (شعائر الله) كې داخل دي، او په حج او عمره كې د دوى په منځ كې له دې سببه «سعي» كول ضروري دي، چې همدا د صابرينو يعنې «بي بي هاجرې» د ځوى «اسماعيل» عليهما السلام لـه آثارو ځنې دي.

﴿فَمَنۡ حَجَّ ٱلۡبَيۡتَ أَوِ ٱعۡتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَاۚ وَمَن تَطَوَّعَ خَيۡرٗا فَإِنَّ ٱللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ۝١٥٨﴾

نو هر څوك چې (اراده د) حج وكړي د بيت الله يا (اراده د) عمرې (وكړي) نو نشته هيڅ ګناه په ده باندې چې طواف وكړي په دې دواړو، (يعنې ددواړو ترمنځ سعي وكړي) او هر څوك چې وكړي په خپله خوښه څه نيكي نو بېشكه الله شكر قبلوونكى، ښه عالم دى.

تفسير: «صفا» او «مروه» په مكه معظمه كې دوه غرونه دي، د مكې خلق د ابراهيم(على نبينا وعليه الصلاة والسلام) له زماني راهيسې همېشه حجونه كوي، او د حج كولو په وخت كې د دغو غرونو تر منځ سعي كوي، د كفر په زمانه كې كافرانو په دغو غرونو دوه بتان درولي وو، چې د هغو تعظيم به يې كاوه، او داسې به يې ګڼل، چې دا طواف

او سعي د هغو دواړو د تعظيم لپاره دی، کله چې د اسلام پاك دين خپور (خور) شو، او خلق له بت پرستی څخه تائب شول؛ نو داسې خيال وشو، چې د «صفا» او «مروه» طواف د هغو بتانو د تعظيم لپاره وو، نو څرنګه چې د بتانو تعظيم حرام شو، نو ښايي چې د «صفا» او «مروه» تعظيم هم ممنوع شي، ځکه چې دا خبره هغوی ته معلومه نه وه، چې د «صفا» او «مروه» طواف په اصل کې د حج لپاره وو، او کفارو که له خپله جهالته پر دوی باندې بتان درولي وو؛ هغه ترې لرې کړل شول، کله چې د مدينې منورې انصارو د کفر په زمانه کې هم د «صفا» او «مروه» طواف بد ګاڼه، نو داسلام په زمانه کې هم دوی ته د هغوی د طواف په نسبت څه اندېښنه پيدا شوه، او د رسول الله مبارك څخه يې په دې باره کې داسې هدايت وغوښت «مونږ پخوا د «صفا» او «مروه» طواف نه کاوه، او س د هغه په نسبت څه هدايت راکوئ؟» په دې مناسبت دا آيت نازل شو، او دواړو فرقو ته دا وروښوول شول؛ چې د «صفا» او «مروه» تر منځ به سعي طواف کې کومه ګناه او خرابي نشته، بلکه دا په اصل کې د الله تعالی نښې دي، او د هغوی طواف کول په کار دي.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِن بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ

بېشکه هغه کسان چې پټوي (دوی له خلقو څخه) هغه شی چې نازل کړی دی مونږ له ښکاره وو (احکامو او واضحو دلائلو) او د هدايت (خبرې) پس له هغه چې بيان کړي دي مونږ هغه لپاره د خلقو (يعنې بني اسرائيلو) په کتاب (تورات) کې.

تفسير: له دغو خلقو څخه يهودان مراد دي، چې دوی د رسول الله صلی الله عليه وسلم د رسالت تصديق او د قبلې د تحويل خبره او نور چې په په تورات کې وو؛ پټول، او همدا راز هغه کسان چې د دنيوي اغراضو له امله يې د پاك الله حکمونه پټول، هغوی هم د دغه آيت په حکم کې داخل دي.

أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾

دغه کسان چې دي لرې کوي دوی لره الله له رحمت خپل، او لعنت وايي پر دوی لعنت ويونکي (له پرښتو، انسانانو، پيريانو، او نورو مخلوقاتو).

تفسير: لعنت کوونکي له جنياتو، انسانانو، ملائکو، بلکه له ټولو ذي روحو شيانو څخه عبارت دی، ځکه چې د دوی د حق پټولو له وبـاله په عالم (نړۍ) کې قحط، وبا، طاعون، او نورې راز راز بلاګانې خپرېږي (خورېږي)، نو له دې سببه: نه يوائې حيواناتو ته، بلکه تر جماداتو پورې هم تکليف او صدمه ورپېښېږي، نو ځکه ټول کائنات پر دوی باندې لعنت کوي.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾

مګر هغه کسان چې بېرته وګرځېدل (له شرکه او پټولو د نعمت)، او نېك يې کړ عمل خپل، او بيان يې کړه (حقه خبره) نو دغه کسان (چې دي) رجوع به وکړم زه په رحمت سره په دوی باندې، او همدا زه ښه توبه قبلوونکی، پوره رحم کوونکی يم (دتوبې په منلو او د رحمت په نزول).

تفسير: يعنې که څه هم د دوی د حق پټولو له امله ځينې خلق په ګمراهۍ کې لوېږي، خو کله چې دوی د حق پټولو څخه توبه وباسي، او د حق اظهار په ښه ډول سره وکړي، نو مونږ د لعنت پر ځای په هغوی باندې خپل رحمت نازلوو، ځکه چې مونږ تواب او رحيم يو.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿۱۶۱﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شي او مړه شوي دي حال دا چې دوی کافران وو (په وخت د مرګ کې)؛ دغه کسان (چې دي) پر دوی باندې دی لعنت د الله او (لعنت) د ملائکو او (لعنت) د خلقو ټولو (يعني د ټولو هغو مخلوقاتو چې لعنت ته يې اهميت ورکاوه شي).

تفسير: يعني هغه څوک چې پخپله حق پټ کړي، يا د بل چا د حق پټولو له سببه ګمراه شي، او تر آخره پورې کافر پاتې شي، او توبه يې په برخه نه شي، نو هغه تل ملعون او جهنمي دی، وروسته له مرګه د هغه توبه نه قبلېږي.

خَالِدِينَ فِيهَا ۖ لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿۱۶۲﴾

حال دا چې همېشه به وي دوی په لعنت (يا اور) کې، نه به سپکاوه شي له دوی څخه عذاب، او نه به دوی ته مهلت ورکړ شي (د توبې، يا به په رحمت سره ورته نه کتل کيږي).

تفسير: يعني په دوی باندې به عذاب يو رنګ او دوام لرونکی وي، او داسې به نه کيږي چې د دوی په عذاب کې څه لږوالی پېښيږي، يا کومه شېبه به د هغوی عذاب لرې کيږي.

وَإِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۖ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿۱۶۳﴾

او معبود ستاسې معبود يو دی، نشته بل څوک لايق د عبادت مګر همدی خورا (ډېر) مهربانه پوره رحم کوونکی دی.

تفسير: يعني ستاسې د ټولو حقيقي معبود داسې يو ذات دی، چې د تعدد احتمالات له سره په کې نشته، نو هر هغه څوک چې د هغه له احکامو څخه سر غړوي، هغه بيخي مردود او تباه دی.

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿۱۶۴﴾

بېشکه په پيدا کولو د آسمانو او (په پيدا کولو) د ځمکې کې، او په اختلاف د شپې او د ورځې کې (چې اوږديږي، لنډيږي پر له پسې رڼا او تياره راځي، يخيږي او ګرميږي) ، او په بېړيو هغو کې چې رواني وي په درياب کې، په هغه سره چې فائده رسوي خلقو ته، او په هغه څه کې چې نازل کړي دي الله لـه (طرفـه د) آسمانه له اوبو څخه، نو ژوندی (زرغونه) کړې يې ده په هغو (اوبو) سره ځمکه وروسته د مرګه (وچوالي) د هغې، او خپاره (خواره) کړي يې دي په دې ځمکه کې له هر قسمه خوځېدونکو (حيواناتو) څخه، او په ګرځولو (بدلولو) د بادو کې، او په هغې وريځې چې مسخّره کړی شوې ده په مينځ د اسمان او د ځمکې کې، خامخا دليلونه دي (په وحدانيت د الله باندې) لپاره د هغه قوم چې د عقل څښتنان (خاوندان) دي.

فائدة: په ﴿لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ﴾ کې دالوهيت او عبادت د توحيد ، او په ﴿الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ﴾ کې د صفاتو، ثبوت دی، او په ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ﴾ الآيه – کې د ربوبيت د توحيد ثبوت دی، چې ددغو ستاينو او صفاتو په سبب د مشرکانو ټولې شبهې په کلي ډول سره رد شوې.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّتَّخِذُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ اَنْدَادًا

اوځينې له خلقو څخه هغه څوك دي چې نيسي بې له الله څخه شريكان (په عبادت كې).

تفسير: يعني په بنيادمانو كې چې په عقل او شعور كې له ټولو مخلوقاتوځني افضل دي، ځيني داسې هم دي، چې سره له ښكاره او سابقه دلائلو بيا هم غير له الله تعالى ځني نور شيان د حق تعالى سره په عبادت كې شريك ګڼي، او د ده جل جلاله سره يې برابروي.

يُّحِبُّوْنَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ

چې مينه او محبت كوي دوى د هغوى سره لكه چې مينه كوي د الله سره.

تفسير: يعني يواځې په اقوالو او اعمالو كې خپل شريكان د حق تعالى سره نه برابروي، لكه آن تر قلبي محبت پورې چې د اعمالو د صدور اصل او اساس دى، د دوى شرك او مساوات رسيدلى دى، چې د شرك اعلى درجه ده، او شرك في الأعمال د هغه فرعه او تابع دى.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اَشَدُّ حُبًّا لِّلّٰهِ

او هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى، ډېر ټينګ دي له جهته د مينې له الله سره.

تفسير: يعني هغه محبت چې مشركين يې له خپلو باطلو معبودانو سره لري، مؤمنان له هغه ځني خورا زياته مينه له الله تعالى سره لري، ځكه چې د مشركانو مينه ددنيا په مصائبو كې زائليږي، او د آخرت د عذاب د ليدلو په اثر دوى له خپلو باطلو معبودانو ځنې بيخي بېزاره كيږي، لكه چې په وروستي آيت كې راځي، بالعكس د مؤمنانو محبت او مينه له خپل پاك الله سره په راحت او مصيبت، روغتيا او ناروغتيا، په دنيا او آخرت، په پټه او ښكاره كې برابره، او هيڅ تغيير نه مومي، او تل دوامداره او باقي وي، او هم هغه محبت چې اهل الايمان يې له الله تعالى سره لري، له هغه محبت ځني خورا ډېر او زيات دى؛ چې مؤمنان يې له ما سوى الله يعني انبياوو، اولياوو، ملائكو، عابدانو، صالحانو، علماوو، فضلاوو، آباوو، اجدادو، اموالو، اولادونو، ښځو، دوستانو، دنيا او ما فيها سره لري، ځكه چې مؤمنان له الله تعالى سره د هغه د عظمت او شان سره سم بالأصاله او بالاستقلال مينه او محبت لري، او له نورو سره بالواسطه، او د حق تعالى له حكم سره سم له هر يوه سره د هغه د مرتبې او مقام په مېچ (اندازه) مينه كوي.

هو ! د الله تعالى او د ما سوى الله جل جلاله په محبت اومينه كې مساوات او برابري كول، كه هر څومره هغه لوى سړى هم وي، نو خالص شرك او د مشركانو كار دى.

په تعظيم ادب كې زيار كاږي صديق *** د رتبې نه كوي فرق چېرې زنديق

وَلَوْ يَرَى الَّذِيْنَ ظَلَمُوْٓا اِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ ۙ اَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعَذَابِ ﴿۱۶۵﴾

او كه ويني هغه كسان چې ظلم يې كړى دى (په خپلو نفسونو په شرك سره) په هغه وخت كې چې ويني دوى عذاب (هلته به وپوهيږي) چې بېشكه ټول قوت خاص الله لره دى ، او بېشكه چې الله سخت عذاب وركوونكى دى (نو د الله تعالى پرته د بل چا عبادت به يې نه كاوه).

اِذْ تَبَرَّاَ الَّذِيْنَ اتُّبِعُوْا مِنَ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْا وَرَاَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْاَسْبَابُ ﴿۱۶۶﴾

كله چې بېزاره شي هغه كسان چې متبوعان (مشران) دي؛ له هغو كسانو څخه چې تابعان (او كشران) دي، او ويني دوى عذاب، او منقطع (غوڅ) شي په دوى (هغه ټول) اسبابونه (د خپلوى علايق).

وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا ۗ

او وايي هغه كسان چې تابعان وو: كاشكې وای مونږ لره بيا ورتلل (دنيا ته) نو بېزاره به شو مونږ له دې متبوعانو څخه، لكه چې بېزاره شوي دي دوی له مونږ څخې.

كَذَٰلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ۖ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

همداسې (لكه چې وښوده پاک الله دوی ته د عذاب سختي او د يوه بل نه بېزاري) وبه ښيي دوی ته الله (ناكاره) عملونه د دوی افسوسونه په دوی باندې، او نه به وي دوی وتونكي هيڅېږې له اور (د دوزخ) نه.

تفسير: يعنې د هغوی ښې او بدې چارې ټولې د حسرت او ارمان موجبات كيږي، او له هيڅ عمل څخې به دوی ته هيڅ يوه ګټه او فائده ونه رسيږي، او تل به په دوزخ كې اوسيږي، بالمقابل موحدين او د ايمان خاوندان كه د خپلو ګناهونو له سببه دوزخ ته لاړ هم شي؛ په پای (آخر) كې ترې ووځي، او د خپلو ښو چارو ښه بدل مومي.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ

ای خلكو ! خورئ تاسې له (ځينو هغو) شيانو څخه چې په ځمكه كې دي، حلال پاک (بې شبهې)، او پيروي مه كوئ تاسې د (اثر د) قدمونو د شيطان ! (شيطان پسې مه ځئ، او دده په وسوسه د هوی او هوس متابعت مه كوئ).

تفسير: عربانو به بت پرستي كوله، او د بتانو په نامه به يې حيوانات سرخوشې ايله (آزاد) پرېښودل، او له هغو ايله خوشې شويو حيواناتو څخې به يې ګټه او فائده اخيستل حرام ګڼل، چې دا هم يو راز شرک دی، ځكه چې د حلال او حرام ټاكل او بېلول دالله تعالى كار دی، او پرته (بغير) له الله تعالى څخې په داسې كارونو كې د بل چا خبرې ګواكې شرک ته تمايل او ترجيح ده، نو له همدې سببه يې په لومړني آيت كې د شرک خرابي بيان كړه، اوس د حلال د تحريم څخې ممانعت فرمايي، چې خلاصه او لنډه يې داده: هر هغه شی چې په ځمكه كې پيدا كيږي، تاسې له هغه څخې خورئ !، په دې شرط چې شرعا حلال، طيب، او روا وي، يعنې نه (في نفسه) حرام وي، لكه مرداره او خنزير، او ﴿مَآ أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ﴾ يعنې هغه ساكښان (ذي روح) چې د هغو د حلالولو په وخت كې پرته د الله تعالى له نامه څخې د بل چا نوم پرې ويلى شوی وي، او د هغو له حلالولو څخې يې غير الله ته قربت مقصود وي، او نه كوم عارضي امر له سببه په هغه كې حرمت پيدا شوی وي، لكه د غصب، غلا، رشوت، او د سود مالونه، چې له دغو ټولو څخې اجتناب او ځان ساتل ضروري دي، او دشيطان پيروي هيڅكله مه كړئ ! چې په خپل سر هر شي چې مو زړه غواړي؛ حلال يې وګڼئ لكه ﴿وَمَآ أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ﴾ او هر شی چې مو زړه غواړي حرام يې وبولئ لكه (بحيره، سائبه، وصيله، او حام).

إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾

بېشكه چې شيطان تاسې لره دښمن دی ښكاره. بېشكه همدا خبره ده چې حكم كوي شيطان تاسې ته په بد او قبيح كار سره (چې عقلا او نقلا منفور وي)، او (امر كوي تاسو ته) چې ووايئ تاسې په الله هغه خبرې چې تاسې پرې نه پوهېږئ.

تفسير: يعنې مسئلې او شرعي احكام له خپل لورې جوړوئ، لكه چې په ډېرو ځايو كې ليده كيږي، چې سربېره پر جزئي امورو، په اعتقادي امورو كې هم له شرعي نصوصو څخه سترګې پټوئ، او له خپله ځانه نوي حكمونه جوړوئ، او په قطعي نصوصو او د سلفو په اقوالو كې تحريفونه، اړول راړول كوئ.

وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا ۗ أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾

او كله چې ورته ووېل شي دوی ته چې: پيروي وكړئ تاسې د هغه حكم چې نازل كړی دی الله (چې قرآن او سنت دی) نو وايي (چې د قرآن پيروي نه كوو) بلكه پيروي كوو د هغه حكم چې موندلي دي مونږ په هغه پلرونه خپل (آيا دوی د خپلو پلرونو متابعت كوي؟) اګر كه وو پلرونه د دوی چې نه پوهېدل په هيڅ شي (د دين له احكامو څخه) او نه يې لاره موندلې وه (حق ته).

تفسير: يعنې دوی وايي چې د حق تعالی د احكامو په مقابل كې، د خپلو پلرونو او نيكونو پيروي او متابعت كوو، او دا هم شرك دی، لكه چې ځيني ناپوهه مسلمانان د كونډو په نكاح او د ښځو د ميراث په نسبت او نورو باطلو رسومو كې هم داسې خبرې كوي، او ځيني كه څه هم په ژبه داسې چټي (بېكاره) او فضولې خبرې نه كوي، مګر د هغوی له عمل څخه دا خبرې ښكاره او ثرګنديږي، حال دا چې داسې اقوال او افعال داسلام له اصولو چپ او مخالف دي.

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً ۚ

او حال د هغو كسانو چې كافران شوي دي (او حق پرست يې حق ته رابلې) لكه حال د هغه چا دی چې ناري وهي هسې يو شي ته، چې نه اورې هيڅ مګر تشه بلنه او غږ.

تفسير: يعنې هدايت ته د كافرانو رابلل داسې دي لكه چې كوم شپون (شپونكی) يا غوبه څريدونكو ساكښانو (ذي روحو) ته په بيديا كې نارې وهي، چې هغوی پرته له آوازه بل په هيڅ شي نه پوهيږي، همدارنګه حال د كافرانو دی، چې نه دوی پخپله پوهيږي، او نه د پوهانو او عالمانو خبرې مني.

صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾

(دوی) كاڼه دي، ګونګيان دي، ړانده دي، نو دوی هيڅ عقل نه لري (چې حق ته لاره ومومي).

تفسير: يعنې دا كافران كاڼه دي، چې د حق خبرې بيخي نه اوري، او ګونګيان دي، چې د حق خبرې نه وايي، او ړانده دي، چې سمه لار نهويني، لنډه يې دا چې: دوی په هيڅ شي نه پوهيږي، ځكه چې د دوی دا درې حواس او قوي فاسدې شوي دي، نو د علم تحصيل، او د پوهې زده كول به څرنګه صورت ومومي؟ .

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾

ای هغو كسانو چې ايمان يې راوړی دی ! (يعنې ای مؤمنانو) خورئ تاسې ! له پاكو حلالو هغوشيانو چې دركړي دي مونږ تاسې ته، او شكر وباسئ ! الله لره (په دغو حلالو شيانو) كه چېرې يئ تاسې چې خاص ده لره عبادت كوئ.

تفسير: اوس پاك الله له كافرو څخه اعراض وفرمايه، او په خاصه توګه يې مسلمانانو ته توجه وكړه، او دوی يې مأمور كړل چې له روا او بې شبهې پاكو شيانو څنې وخوري !، او خپل انعام يې ښكاره كړ، او د شكر د ادا كولو امر يې وفرمايه.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ

بېشكه همدا خبره ده چې حرام كړي دي (الله) په تاسې باندې (خوراك) د مردارې.

تفسير: مرداره هغه ده چې دا په خپل سر ومري، يعنې حلال نه شي، يا له شرعي طريقې ځنې پرته حلال يا ښكار كړاى شي، لكه چې زندئ كړى شي، يا د كوم ژوندي ساكښ (ذي روح) كومه عضوه (غړى) پرې كړى شي، يا په لرګي، تيږې، او ټوپك سره وويشتل شي، يا له پاسه ولويږي او مړ شي، يا د بل كوم حيوان د ښكر د وهلو په اثر مړ شي، يا يې كوم داړونكي يا څيروونكي ځناور وداړي، يا يې وڅيري، يا د حلالولو په وخت كې قصدا پرې تكبير ونه وايي او مړ شي، دا ټول سره په مردارو كې داخل او حرام دي، البته دوه ساكښان (ذي روح) بې له ذبحې مونږ ته حلال دي، چې كب (ماهي) او ملخ دي، او د استثناء دا امر هم د رسول اكرم صلى الله عليه وآله وأصحابه وسلم د حديث په موجب شوى دى.

وَالدَّمَ

او (حرام كړى دى الله خوراك د) وينې (بهېدونكې).

تفسير: له وينې څخه مراد هغه وينه ده چې له رګو ځنې وبهيږي، او د ذبحې په وخت كې داړې ووهي، او راووځي، پاتې شوه هغه وينه چې په غوښه كې وي، يا ور پورې لګېدلې وي، هغه ناروا نه ده، بلكه حلاله او پاكه ګڼل كيږي، نو كه څوك كله غوښه بې له مينځلو (وينځلو) پخه كړي، خوراك يې ناروا نه دى، خو دنظافت او سپېڅلتيا (پاكى) له اصولو ځنې لرې كار دى، د «ينې» او «توري» (چې ترلې شوې وينې دي) خوراك د رسول اكرم صلى الله عليه وآله وأصحابه وسلم د حديث په موجب حلال او روا شوي دي.

وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ

او (حرام كړى دى الله خوراك د) غوښې د خنزير.

تفسير: خنزير ژوندى وي كه مړ، له شرعي قاعدې سره سم حلال شوى وي كه نه، په هر صورت سره قطعا حرام دى، او د خنزير ټول اجزا لكه غوښه، پوستكى، هډوكي، ويښتان، نوكان، پلې، غړي، وازده، او نور ټول ناپاك دي، او له هغوى ځنې فائده او كار اخيستل ناروا او حرام دى.

كله چې په دې ځاى كې د خوراكي شيانو ذكر دى نو ځكه يوازې د غوښې حكم راښودلى شوى دى، مګر په دى خبره باندې د ټول امت اجماع ده، چې خنزير بېشكه «نجس العين» دى، ځكه چې په بېغيرتي، بې حيايي، او په حرص او نجاستونو ته په رغبت كې له ټولو ساكښانو (ذي روحو) ځنې وړاندې دى، او له همدې امله الله تعالى د خنزير په نسبت فرمايي: ﴿فَإِنَّهُۥ رِجۡسٌ﴾ نو د هغه هيڅ يو جز نه پاك دى، او نه د هيڅ قسم فائدې اخيستلو وړ دى، هغه كسان چې د خنزير غوښې ډېرې خوري، يا يې له نورو اجزاوو ځنې فائدې اخلي، په هغو كې هم د خنزير رذيله افعال ډېر په واضح ډول سره ليدل كيږي.

وَمَآ أُهِلَّ بِهِۦ لِغَيۡرِ ٱللَّهِۖ

او (حرام كړى دى الله خوراك د) هر هغه حلال كړى شوى چې آواز كړى شوى وي په هغه باندې (په وخت د ذبحې كې) بې له پاك الله.

تفسير: له ﴿وَمَآ أُهِلَّ بِهِۦ لِغَيۡرِ ٱللَّهِۖ﴾ ځنې دا مطلب دى چې: پر دې ساكښانو (ذي روحو) باندې پرته د الله تعالى له نامه د بل كوم بت يا بل شي نوم واخيستل شي، يعنې پرته د الله تعالى له نامه د كوم بت، جن، خبيث روح، پير، مرشد، نبي، يا دنورو په نامه وټاكي (مقرر كړي)، او د هغه ساكښ (جاندار) روح هغه ته نذر كړي، د هغه د تقرب يا رضا غوښتنې په نيت يې ذبح كړي، او محض د ده دخوښۍ په غرض يې د هغه ساكښ (جاندار) ساه اخيستل مقصود وي، نو ددې ټولو

حیواناتو د غوښو خوړل حرام دي، که څه هم د دوی د ذبحې په وخت کې تکبیر هم وویل شي، او د الله تعالی لوی نوم هم پرې واخیستل شي، ځکه چې پرته د روح له پیدا کوونکي څخه بل چا ته د روح نذر او نیاز کول له سره درست نه دی، نو د هر جاندار روح چې «غیر الله» ته نذر کړی شي، د هغه د مرداري او خباثت مرتبه د مردارې له خباثت ځنې زیاته ده، ځکه چې په مرداره کې فقط دومره خرابي شته، چې د هغه روح د پاک الله په نامه نه دی وتلی، او دلته د هغه روح د غیر الله په نامه نذر شوی دی، چې عین شرک دی، هماغسې چې خنځیر او سپی د ذبحې په وخت کې د تکبیر ویلو له امله نه حلالیږي، په مرداره باندې هم د الله تعالی د نامه له ویلو ځنې څه فایده نه حاصلیږي، همداسې د هر جاندار روح چې غیر الله ته نذر شي، یا یې په نامه کړی وي، نو د ذبحې په وخت کې په هغه باندې د الله تعالی د نامه له اخیستلو ځنې له سره هیڅ فایده نه حاصلیږي، او نه حلال کیدای شي، که د غیر الله په نامه باندې له ټاکلو څخه وروسته نذر کوونکی له خپل دې نیت ځنې رجوع او ترې توبه وکړي، او بیا یې ذبحه کړي، نو د هغه په حلالوالي کې هیڅ شک او شبهه نه پاتې کیږي.

عالمانو تصریح فرمایلي دي: که د کوم پاچا د راتګ په وخت کې د تعظیم په نیت ساکښ (ذي روح) ذبح کړ شي، یا د کوم جن (پیري) له اذیت څخه د نجات له امله، د هغه په نامه کوم ذي روح حلال کړ شي، یا د توپ ویشتلو، یا د نذر پخولو، یا د کوم نیاز ورکولو په وخت کې ساکښ (ذي روح) ذبح کړ شي، ګر که د ذبحې په وخت کې د الله تعالی نوم هم پرې یاد کړی شي، دا جاندار بیخي مردار او حرام او فاعل یې سخت ګناهګار دی.

په حدیث شریف کې هم راغلي دي: «لعن الله من ذبح لغیر الله» یعنې په هغه چا د پاک الله لعنت دی چې غیر الله ته د تقرب او تعظیم په نیت ذي روح ذبح کړي؛ که د ذبحې په وخت کې د الله تعالی نوم پرې یاد کړي، یا یې یاد نه کړي، هو ! په دې کې هیڅ حرج نشته چې ذي روح د الله تعالی په نوم ذبح، او د هغه غوښه فقیرانو ته ورکړي، او ثواب یې کوم قریب ته وروبخښل شي، ځینې کاره تلونکي په هسې مواقعو کې داسې پلمې جوړوي چه دپیرانو او نورو په نیازونو او نذرونو کې زمونږ مقصود دادی چې فقیران ماړه شي، او ثواب یې مړو ته صدقه شي، نو لومړی باید دوی وپوهیږي چه دالله تعالی په مخکې داسې پلمې پرته له ریا نه بل څه نفع نه رسوي، دوهم داچې که ددغه نذر شوي حیوان پر ځای هغو سره غوښه واخیستل شې، او فقیرانو ته ورکړل شې او یا هم ورباندې پخه وخوړل شي نو دغه خیرات او صدقه به پرې ادا شي آیا دا ښه کار نه دی.

فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَّلَا عَادٍ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ

نو هغه څوک چې اړ (ضرورتمند) شي (د دې حرامو خوړلو ته) حال دا چې نه ظلم کوونکی او نه تجاوز کوونکی وي (له قدر د کفافه) نو نشته ګناه په ده باندې.

تفسیر: یعنې دا ذکر شوي شیان خو حرام دي، مګر که څوک د لوږې له امله مرګ ته نږدې شوی وي، او د ناچارۍ په وخت کې یې وخوري، په داسې سړي باندې هیڅ ممانعت نشته، په دې شرط چې هیڅ نافرماني او زیاتوالی ونه کړي، نا فرماني داده چې: د اضطرار او ناچارۍ له پېښیدلو څخه پخوا د هغو د خوړلو لپاره ملا وتړي. زیاتوالی دا دی چې د ضرورت له اندازې ځنې ډېر وخوري، او خپله ګېډه ښه پرې وپړسوي، بلکه ښایي چې دومره وخوري، چې ونه مري، او یا یې هم له ځان سره زخیره او بل وخت ته وساتی.

اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۷۳﴾

بېشکه چې الله لوی بخښونکی پوره رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې پاک الله ډېر لوی بخښونکی دی، د بندګانو هر راز ګناهونه بخښي، نو بيا به نو دداسې ناچار او مضطر سړي ګناه ولې نه بخښي؟ !، او په خپلو بندګانو باندې ډېر مهربانه دی، چې د مجبورۍ په حالت کې يې دوی ته ښکاره اجازه ورکړې ده.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ

بېشکه هغه کسان چې پټوي (دوی) هغه څه چې نازل کړي دي الله چې کتاب دی.

تفسير: يعنې هغه حکمونه چې الله تعالی د حلالو او حرامو په نسبت نازل کړي دي، يهودانو پټ کړل، او له خپل لوري يې په هغو کې زياتوالی او کموالی وکړ، لکه چې په پخواني آيت کې ذکر شو، همداسې د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم هغه صفتونه چې په آسماني کتابونو کې ليکلي شوي وو، دوی پټ کړل، او په خپله خوښه يې تغيير په کې وکړ، چې دا دواړه لويه ګناه ده.

وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا

او دوی (اخلي) د پټولو په عوض کې قيمت لږ.

تفسير: يعنې د الله تعالی په نافرمانۍ او د خلق الله په ګمراهۍ باندې يې بسوالی ونه کړ، بلکه د هغه حق پټولو په عوض کې به يې له هغو کسانو څخه چې د ګمراهۍ په کندو کې يې غورځول؛ رشوت او بډې هم اخيستلې، او په هغو مالونو باندې به يې د هديې، نذرانې، او شکرانې نومونه ايښودل، حال دا چې داسې حرامخوري د مردارو او د خنزيرو د خوړلو څخه هم ډېره بده ده، نو اوس ښکاره ده چې د هسې بدو حرکاتو سزا هم خورا (ډېره) سخته ده، لکه چې وروسته بيانيږي.

أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ

نو دغه کسان (چې د حق پټوونکي دي) نه خوري (نه اچوي دوی) په ګېډو خپلو کې مګر اور (د دوزخ او د اور موجبات).

وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

او نه به خبرې وکړي له دوی سره الله په ورځ د قيامت کې (په خوښۍ سره).

تفسير: له دې آيت څخه داسې شبهه لوېدی شي، چې له نورو آيتو څخه هسې ښکاري چې الله تعالی به د قيامت په ورځ کې له دوی سره کلام کوي، نو دلته د کلام له نه کولو څخه مطلب څه دی؟ جواب: يعنې د لطف او مرحمت کلام به له دوی سره نه کوي، او د تخويف، تذليل، تهديد، او وعيد په ډول به له دوی سره غږيږي، چې له دې غږېدلو څخه به دوی ته ډېر ربړ او تکليف پېښيږي.

وَلَا يُزَكِّيهِمْ

او نه به پاک کړي (الله) دوی (له کفره).

تفسير: يعنې اهل د ايمان هر څومره چې ګناهګار وي، نو بيا هم په دوزخ کې د خپلې ګناه په اندازه يوه ټاکلې موده تېروي، او هر کله چې له ګناه څخه پاک شي، خامخا جنت ته داخليږي، پرته له کفارو چې هغوی تل تر تله په اور کې پاتې کيږي، او بيخي نه پاکيږي، او د جنت د داخلېدلو وړ او لايق نه ګرځي، ځکه چې دوی د شرکيه امورو په سبب

داسې «نجس العين» ګرځېدلي وي، چې هغه نجاست په هيڅ ډول له دوی څخې نه جلا (جدا) کيږي، او د عاصي مسلمان حال داسې وګڼئ ! لکه چې په يوه پاك شي نجاست لوېدلی وي، هر کله چې هغه زايل شي، نو هغه شي بيا پاکيږي.

وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾

او دی دوی لره عذاب دردناك.

أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱشۡتَرَوُاْ ٱلضَّلَٰلَةَ بِٱلۡهُدَىٰ وَٱلۡعَذَابَ بِٱلۡمَغۡفِرَةِۚ

دوی هغه کسان دي چې پېرودلې (اخيستې) (غوره کړې) يې ده ګمراهي په بدل د هدايت، او عذاب په بدل د مغفرت کې.

فَمَآ أَصۡبَرَهُمۡ عَلَى ٱلنَّارِ ﴿١٧٥﴾

نو (ځای د تعجب دی چې) څومره صبر کوونکي دي دوی (يعنې کفار) په اور (د دوزخ).

تفسير: يعنې په خپله خوښه د اور د ننوتلو موجبات اختياروي، ګواکې اور د دوی په نېز دومره ډېر مرغوب او محبوب دی، چې په خپلو ځانونو او مالونو يې اخلي، که نه په دې خبره باندې خو هر څوك پوهيږي چې د اور په عذاب باندې صبر کول څرنګه دی؟ .

ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ نَزَّلَ ٱلۡكِتَٰبَ بِٱلۡحَقِّۗ وَإِنَّ ٱلَّذِينَ ٱخۡتَلَفُواْ فِي ٱلۡكِتَٰبِ لَفِي شِقَاقِۭ بَعِيدٖ ﴿١٧٦﴾

دا (عذاب دوی لره) ځکه دی چې بېشکه الله نازل کړی دی کتاب په رښتيا سره، او بېشکه هغه کسان چې اختلاف يې کړی دی په کتاب کې خامخا په (هسې) مخالفت کې دي (چې له حقه) لرې دي.

لَّيۡسَ ٱلۡبِرَّ أَن تُوَلُّواْ وُجُوهَكُمۡ قِبَلَ ٱلۡمَشۡرِقِ وَٱلۡمَغۡرِبِ

نه ده نيکي (يوازې دا کار) چې وګرځوئ مخونه خپل (په لمانځه کې) طرف د مشرق يا مغرب ته.

تفسير: «غوره او ښه نيکي چې د مغفرت او هدايت لپاره کافي وي، يوازې دا نه ده، چې تاسې تش خپل مخونه په لمانځه کې د مشرق يا مغرب په لوري وګرځوي، او د صحيحو عقايدو او ضروري اعمالو بيخي پروا ونه کړئ».

وَلَٰكِنَّ ٱلۡبِرَّ مَنۡ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلۡكِتَٰبِ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ وَءَاتَى ٱلۡمَالَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ ذَوِي ٱلۡقُرۡبَىٰ وَٱلۡيَتَٰمَىٰ وَٱلۡمَسَٰكِينَ وَٱبۡنَ ٱلسَّبِيلِ وَٱلسَّآئِلِينَ وَفِي ٱلرِّقَابِ وَأَقَامَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَى ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلۡمُوفُونَ بِعَهۡدِهِمۡ إِذَا عَٰهَدُواْۖ وَٱلصَّٰبِرِينَ فِي ٱلۡبَأۡسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ وَحِينَ ٱلۡبَأۡسِۗ

وليکن غوره نيکي (نيکي) د هغه چا ده چې ايمان يې راوړی وي په پاك الله او (ايمان يې راوړی وي) په ورځ آخري، او په (ټولو) پرښتو، او په (ټولو) کتابو، او (ايمان يې راوړی وي) په (واړو) انبياوو، او ورکوي (خپل) مال سره د محبت د مال نه (فقيرانو) خپلوانو ته، او (ورکوي) خپل مال (فقيرانو) يتيمانو ته او مسکينانو ته، او (ورکوي خپل مال) مسافرانو ته او نادارو سوالګرو ته، او په آزادولو (د مريو) کې، او سم دروي (په ترتيب ادا کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ (خپل)،

او ور کوي زکات، او (بل خاوند دنېکې) وفا کوونکی دی په وعدو خپلو کله چې دوی وعده کوي (له خالق یا له مخلوق سره)، او (صفت کوو د) صبر کوونکو په سختیو او په رنځونو کې او په وخت د جنګ (په لاره د پاک الله) کې.

تفسیر: یعنې هغه نیکي او ښېګڼه دهدایت او مغفرت سبب کیدای شي چې په ټولو ایمانیاتو ایمان ولري، او هم ددین نور ارکان پر ځای کړي.

کله چې یهودان او نصرانیانو په دغو ښو عقایدو، اعمالو او اخلاقو کې قاصر او ناقص وو، او په راز راز ډولو یې په دې ستایلو صفاتو کې خلل او نقصان پېښاوه، لکه چې په قرآني آیتونو کې دغه ذکر شته، نو اوس که یهودان او نصرانیان یواځې د قبلې په استقبال باندې نازیږي، او خپل ځانونه د هدایت په طریقې باندې مستقیم ګڼي، او ځانونه د مغفرت لایق بولي، نو دا د هغوی ناپوهي او چټي (بېکاره) خیال دی، تر هغه پورې چې دا کتابیان په دغو انتقاداتو، اخلاقو او اعمالو چې په دې کریمه آیت کې مفصلا ذکر شوي دي ټینګ ونه دریږي، او عمل پرې ونه کړي، یواځې د قبلې له استقبال څخه هغوی ته هدایت نه په برخه کیږي، او نه د الله تعالی له عذابه څخه نجات مومي.

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾﴾

او دغه (ستایلي شوي) هغه خلک دي چې صداقت یې کړی دی (په دین، متابعت دحق، او غوښتنې د نېکۍ کې) او دغه کسان همدوی دي پرهېزګاران (ځان ساتونکي له ناوړو (بدو) اعمالو څخه).

تفسیر: یعنې هغه خلک چې په ذکر شویو اعمالو، اخلاقو او اعتقاداتو سره متصف دي، همدغه خلک په اعتقاداتو، ایمان او دین کې، یا په خپل قول او اقرار کې، یا په خپلواخلاقو او اعمالو کې رښتوني دي، یا له ګناه او خرابو خبرو ځنې، یا د الله تعالی له عذاب څخه ځان ژغورونکي (ساتونکي) دي.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى ۖ﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) فرض کړی شوی دی په تاسو باندې قصاص (برابروالی) په وژلي شویو کې (که عمدا وي).

تفسیر: د جاهلیت په زمانه کې په عربو او یهودانو کې داسې دستور وو، چې د شریف النسب کسانو د وژل شویو غلامانو په بدل کې به یې د کمزور نسبه خلقو آزاد سړی، او د شریفانو د وژل شویو ښځو په بدل کې به یې نارینه، او د یو آزاد شریف سړي په بدل کې به یې دوه تنه قصاصول او وژل، نو پاک الله په دې آیت کې داسې حکم و فرمایه چې: «ای ایمان لرونکو ! مونږ په تاسې باندې په مقتولینو کې برابري او قصاص فرض کړی دی»، د «قصاص» معنی په لغت کې برابري او مساوات دی، نو دا دستور چې تاسې له ځانه ایستلی دی، چې د شریف نسب او د کمزوری نسب په منځ کې فرق کوئ، خوشې او فضول کار دی.

فائده: په ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى ۖ﴾ کې اشاره ده، چې یهودان او نور کسان چې په کوم دستور باندې په قصاص عمل کوي، هغه د دوی بې بنیاده ایجاد دی، چې د الله تعالی له احکامو ځنې بیخي چپ (غلط) دی، چې د دوی له هسې چارو ځنې دا راښکاریږي، چې دوی د پخوانیو یاد شویو اصولو له کبله (وجهې) نه په کتابونو، او نه په پیغمبرانو په سم ډول سره ایمان لرونکي دي، او نه د الله تعالی په عهد باندې وفادار دي، او نه د سختۍ او مصیبت په حالت کې له صبر او تحمل سره څه علاقه لري، او نه د خپل کوم عزیز او قریب د وژلو په وخت کې له صبر او تحمل

څخه کار اخلي، او نه د نفسي غوښتنو څخه ځان ژغوري (ساتي)، بلکه د الله تعالی له احکامو او دانبیاوو له ارشاداتو، او د کتاب الله له حکمونو څنې غاړه غړوي، او د بېګناهو خلقو په وژلو حکم ورکوي.

اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ

اصیل په اصیل باندې (قصاصیږي).

تفسیر: دا توضیح د هغې برابرۍ دې چې حکم یې صادر شو، مطلب یې دا دی: د هر آزاد نارینه په «قصاص» کې یواځې همغه یو آزاد نارینه وژل کیدی شي، چې د هغه وژونکی دی، داسې نه چې د یوه قاتل په عوض کې له یوې قبیلې څنې دوه تنه یا زیات له هغو څخه په خپله خوښه ووژل شي.

وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ

او مریی په مریي باندې (قصاصیږي).

تفسیر: یعنې د هر مقتول غلام په مقابل کې هماغه غلام وژل کیږي، چې قاتل یې دی، داسې به نه کیږي چې د کوم شریف سړي د غلام په قصاص کې دهغه قاتل په ځای چې د کم نسبو خلقو غـلام دی، کـوم آزاد سړی ووژل شي.

وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى

او ښځه په ښځه باندې (قصاصیږي).

تفسیر: یعنې د هرې ښځې په «قصاص» کې یواځې همغه ښځه وژل کیږي، چې د هغې قاتله ده، داسې نه شي کېدی، چې د کومې شریفې ښځې په «قصاص» کې هغه کم نسبه ښځه ژوندی پرېښوده شي، چې قاتله ده، او د دې له تېر څنې کوم نارینه وواژه (قتل) شي.

خلاصه یې داسې شوه چې هر آزاد د بل آزاد سره، او هر غلام د بل غلام سره برابر دی، نو ښایي چې په قصاص کې هم مساوات وي، او هغه تعدي او تجاوز چې کتابیانو او د عربو جاهلانو کاوه، بیخي ممنوع دی.

فَمَنْ عُفِيَ لَهٗ مِنْ اَخِيْهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌۢ بِالْمَعْرُوْفِ وَاَدَآءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ

نو هغه څوک چې عفوه وکړه شي (مصلحتا) ده ته له (قصاصه د اسلامي) ورور د ده نه څه شی، نو لازمه ده (په دې عفو کوونکي) مطالبه د دیت (له قاتله) په ښه وجه سره، او ورکول (د دیت دي) هغه (عفوه کوونکي) ته په ښه وجه سره.

تفسیر: یعنې که د مقتول له وارثانو څنې کوم وارث خپل حق وبخښي، نو قاتل نه پرې قصاصیږي، بلکه ګورو به چې هغو وارثانو په څه ډول سره هغه قاتل بخښلی دی؟ بې له مالي معاوضې څخه یواځې د ثواب په غرض؟ یا د شرعي دیت په مقابل کې؟ یا د مصالحې په توګه د څه مال په مقابل کې؟ یعنې له «قصاص» څنې څرنګه تېر شوی دی؟ او د هغه په مقابل کې په څه شي راضي شوی دی؟ په اول صورت کې قاتل د وارثانو له مطالبې څنې بیخي خلاصیږي، او په نورو صورتونو کې قاتل لره ښایي چې هغه معاوضه په ډېر ممنونیت او خوښې سره ادا کړي !.

ذٰلِكَ تَخْفِيْفٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ

دا کار (د قصاص جواز یا دیت یا عفوه) آساني ده له (طرفه) د رب ستاسې، او مهرباني ده (چې اختیار یې تاسې ته درکړ).

تفسير: يعنې دا اجازه چې «په قتل عمد» کې که غواړئ قصاص واخلئ، که غواړئ ديت واخلئ، که مو زړه غواړي ويې بخښئ، دا د پاک الله له خوا تاسې ته يو لوی سهولت او خورا (ډېره) مهرباني ده، يعنې د مقتول په وارثانو او قاتلانو په دواړو باندې داسې يوه اساني او لورېينه (پېرزوينه) ده، چې په پخوانيو خلقو باندې نه وه، لکه چې په يهودانو «قصاص» او په نصرانيانو «ديت» يا عفو مقرره وه.

فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهٗ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿۱۷۸﴾

نو هر چا چې زياتوالی وکړ (په ظلم او وژلو د قاتل) وروسته له دې فيصلې (چې ديت يا عفوه ده) نو ده لره دی عذاب دردناک (د دوزخ په عقبی کې، او قصاص په دنيا کې).

تفسير: يعنې که وروسته له دې تخفيف او رحمت څخه هم څوک بيا مخالفت او د جاهليت په دود (رواج) او دستور باندې تګ کوي، يا د عفوې او ديت له منلو څخه وروسته قاتل وژني، نو ده ته په آخرت کې سخت عذاب دی، يا اوس هم هغه وژل کيږي.

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ

او تاسې لره دی په قصاص کې (لوی) ژوندون.

تفسير: يعنې اګر که «قصاص» په ښکاره سره سخت او درونډ ښکاري، مګر پوهان ښه پوهيږي، چې دا حکم د يو لوی ژوندون سبب دی، ځکه چې هيڅوک د «قصاص» د وېرې د بل قتل ته هيڅکله اقدام نه کوي، نو ددې له امله د دواړو ځانونه محفوظ پاتې کيږي، او د قصاص په وسيله د قاتل او مقتول د دواړو ټبرونه هم له وژلو او د وينې له تويولو او بديو څخنې محفوظ او مطمئن کيږي.

په عربو کې (لکه دېښتنو په شان) داسې يو دود (رواج) او دستور وو چې هغوی به د قاتل او غير قاتل فرق نه کاوه، او په هر چا باندې به يې چې لاس بر کېده؛ هماغه به يې واژه، او په دواړو ډلو کې به دهمدې له امله تل جنګ او جګړه وه، او د يوه تن د وينې د تويولو په سبب به په زرهاوو کسان وژل کېدل، کله چې د اصلي قاتل څخه «قصاص» واخيستل شي، نو دا ټول انسانان محفوظ او مصون پاتې کيږي.

يّٰاُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۱۷۹﴾

ای خاوندانو د عقلونو ! لپاره ددې چې تاسې ځان وساتئ (له ناحقو وينو څخه).

تفسير: يعنې د «قصاص» له وېرې د بل چا له وژلو څخنې ځانونه وساتئ، يا خپل ځانونه د «قصاص» په سبب د آخرت له عذابه وساتئ، يا کله چې تاسې ته د «قصاص» د حکم حکمت در څرګند شو، نو د هغه له مخالفت څخنې چې د «قصاص» ترک دی؛ ځانونه وساتئ !.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًا ۖۚ الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَبِيْنَ بِالْمَعْرُوْفِ ۚ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۸۰﴾

فرض کړی شوی دی په تاسې باندې کله چې حاضر شي يو له تاسې ته (اسباب) د مرګ؛ که پرې ايښې يې وي څه مال: وصيت کول لپاره د مور او پلار او (نورو) خپلوانو په ښه انصاف سره، دا حکم لازم دی په پرهيزګارانو باندې.

تفسیر: په خلکو کې داسې دود (رواج) اودستور وو، چې د مړي ټول مال به يې د هغه ښځې او اولادې ته ورکاوه، بلکه مخصوصا به هلکانو ته ورکاوه کېده، مور او پلار او نور خپلوان به له هغه څخه بې برخې پاتې کېدل، په دې آيت کې ارشاد وشو چې: مور او پلار او ټولو خپلوانو ته په انصاف سره وصيت کول پکار دي، او په مړ کېدونکي (محتضر) باندې سم له هغه سره وصيت کول فرض شول، او دا وصيت تر هغه وخته پورې فرض وو؛ چې د ميراث آيت نه وو نازل شوی، کله چې د (النساء) په سورت کې د ميراث احکام نازل شول، او پاک الله د ټولو برخې بيان کړې، نو اوس په ميت باندې په خپله متروکه کې وصيت فرض نه دی، او ضرورت ورته نشته، هو ! د مستحب په اندازه منلی شوی دی، خو د وارث لپاره وصيت کول جائز نه دي، او هم د مال له يوه ثلث څخه زيات وصيت کول نه دي روا، او که وصيت د سړي د پور (قرض)، امانت، وديعت، او نورو راکړو ورکړو په متعلق وي؛ نو د هسې چارو وصيت اوس هم فرض دی.

فَمَنۢ بَدَّلَهٗ بَعۡدَ مَا سَمِعَهٗ فَاِنَّمَاۤ اِثۡمُهٗ عَلَى الَّذِيۡنَ يُبَدِّلُوۡنَهٗ ؕ اِنَّ اللّٰهَ سَمِيۡعٌ عَلِيۡمٌ ﴿۱۸۱﴾

نو هر چا چې بدل کړ دا وصيت وروسته له هغه چې واېې ورېده هغه، نو همدا خبره ده چې ګناه د دې (بدلولو) په هغو کسانو باندې ده چې بدلوي دا (وصيت) بېشکه چې الله ښه اورېدونکی (دټولو اقوالو) ښه پوهيدونکی دی (په ټولو احوالو).

تفسير: يعنې مړي خو له انصاف سره سم وصيت وکړ او مړ شو، مګر ورکوونکي (وارث) په هغه وصيت باندې عمل ونه کړ، نو په دې صورت کې په مړي باندې هيڅ ګناه نشته، مړي خو خپل فرض ادا کړی دی، او هغه کسان ګناهګار کيږي چې له وصيت څخه چپ (غلط) او مخالف کار کوي.

فَمَنۡ خَافَ مِنۡ مُّوۡصٍ جَنَفًا اَوۡ اِثۡمًا فَاَصۡلَحَ بَيۡنَهُمۡ فَلَاۤ اِثۡمَ عَلَيۡهِ ؕ

نو هغه څوک چې وېرېږي له وصيت کوونکي څخه د ظلم (په خطا سره) يا د ګنا (په قصد سره) نو اصلاح وکړي په مينځ د دوی (د موصي او موصی له) کې، نو نشته هيڅ ګناه په ده باندې.

تفسير: يعنې که چاته د مړي په وصيت کې داسې شبهه ور ولوېږي، يا يوه شي چې دا مړی له کوم سببه غلط شوی دی، او بې ځايه يې د کوم سړي رعايت کړی دی، او د بل سړي حق يې تر پښو لاندې کړی، يا يې د پاک الله له حکم څخه مخالفت کړی دی، او دا مصلح د وارثانو په مينځ کې د شريعت له حکم سره سمه برابره مصالحه وکړي، نو په دغه مصلح باندې هيڅ ملامتي او ګناه نشته، او په وصيت کې داسې تغيير او تبديل جايز بلکه بهتر دی.

اِنَّ اللّٰهَ غَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ﴿۱۸۲﴾

بېشکه الله ښه بخښونکی پوره رحم کوونکی دی (په هغه چا چې د الله د احکامو په اجراء کې ډېر احتياط کوي).

تفسير: يعنې حق تعالی ګناهګاران بخښي، نو هر څوک چې د ا صلاح په غرض يوه خرابي له مينځه لري کوي، ده ته هرومرو مغفرت کوي، يا يې معنی داده چې د هغه وصيت کوونکي بخښونکی دی، چې نا جائز وصيت يې کړی وي، او بيا په خپل نا جايز وصيت باندې پوه شوی وي، او له هغه وصيت څخه په خپل ژوند کې بېرته ګرځېدلی وي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ كُتِبَ عَلَيۡكُمُ ٱلصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِكُمۡ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ایٔ مؤمنانو !) فرض کړی شوې ده په تاسې باندې روژه؛ لکه چې فرض کړی شوې وه په هغو کسانو چې پخوا له تاسې څخه وو (لکه پخواني امتونـه او پيغمبـران تر آدمه پورې).

لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾

لپاره د دې چې تاسې ځان وساتئ (له ګناهونو څخه او پرهېزګاران شئ، ځکه چې روژه د شهواني قوې ماتوونکې ده).

تفسير: يعني روژه مسلمان د نفسي خواهشونو پرېښودلو سره عادي کوي، او په دې وسيلې سره کولی شي چې خپل نفس له هغو نفساني خواهشونو او شرعي محرماتو څخه وساتي، چې نفس ته ډېر عزيز او ګران وي، روژه د انسانانو په نفسونو کې د شهواني قواوو په ضعيفولو کې ډېر ښه اثر کوي، او په انسانانو کې د تقوی او پرهېزګارۍ روحيه تقويه کوي، په روژه کې لوی حکمت: د سرکښ نفس اصلاح، او د شريعت د هغو احکامو آساني او سهولت دی، چې د هغو کول پر نفس باندې ګران او درانه وي، تر څو چې روژتي متقي شي.

أَيَّامٗا مَّعۡدُودَٰتٖۚ

يو څو ورځې شمېرلې شوې (لږ چې د رمضان ۲۹ يا ۳۰ ورځې دي).

فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوۡ عَلَىٰ سَفَرٖ فَعِدَّةٞ مِّنۡ أَيَّامٍ أُخَرَۚ

پس هر څوک چې وي له تاسې څخه ناجوړ يا وي په سفر (او روژه وخوري) نو (پر ده باندې لازم دي روژه نيول) په شمار (د خوړليو شويو ورځو) له ورځو نورو.

تفسير: بيا په دې لږ موده کې يې دومره سهولت او آساني فرمايلې ده، چې که څوک داسې ناروغ وي، چې روژه نيول ورته تکليف پېښوي، يا مسافر وي، نو واک او اختيار لري چې روژه ونه نيسي، بيا دې د هغو ورځو قضايي وروسته له رمضان المبارک څخه ونيسي، چې په رمضان المبارک کې يې د معذرت له کبله (وجهې) خوړلې وې، خوښه يې چې دا قضايي جلا جلا (جدا جدا) راوړي او که يو ځای.

وَعَلَى ٱلَّذِينَ يُطِيقُونَهُۥ فِدۡيَةٞ طَعَامُ مِسۡكِينٖۖ

او په هغو کسانو باندې چې د روژې نيول طاقت نه لري فديه ورکول دي، (يا) او په هغو کسانو باندې چې د روژې نيولو طاقت لري فديه ورکول دي (او دا حکم په اول کې وو بيا منسوخ شو) طعام د يوه مسکين (د يوې روژې په برابرۍ).

تفسير:

(۱) د ﴿يُطِيقُونَهُۥ﴾ ترجمه په «چې طاقت نه لري» سره په دې سبب ده، چې همزه لپاره د سلب شي، يا د «لا» کلمه په کې مقدره شي، يعنې چې طاقت ترې سلب شوی وي لکه شيخ فاني.

(۲) او د ﴿يُطِيقُونَهُۥ﴾ ترجمه په «طاقت لري» سره بنا په ظاهر د آيت سره ده، يعنې هغه خلق چې د روژې نيولو طاقت لري، خو په اول د اسلام کې د بيخي عادت نه لرلو په سبب، دوی ته د يوې کاملې مياشتې

پرله پسې روژه نيول ډېر ګران او درونډ کار وو، نو د دوی د آسانۍ لپاره داسې فرمايل شوي وو چې: که تاسې ته کوم عذر لکه مرض يا سفر په مخ کې نه وي، مګر يوائې د عادت نه لرلو په سبب تاسې ته روژه سخته وي، نو تاسې اختيار لرئ چې روژه نيسئ، يا دروژې فديه ورکوئ. د يوې روژې فديه يوه مسکين ته په مړه ګېډه د دوه وختو طعام ورکول دي، بيا نو کله چې خلق له روژې سره عادي شول، دا حکم منسوخ او اجازه پاتې نه شوه، چې ددې نسخې بيان په ورستني آيت ﴿فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ﴾ کې راځي، ځينې له ﴿طَعَامُ مِسْكِينٍ﴾ څخه «صدقة الفطر» هم مرادوي، چې په دې تقدير سره يې معنى داسې کيږي «هغه کسان چې د فديې ورکولو طاقت لري، دوی دی د يوه مسکين د خوراک په اندازه طعام ورکړي !» چې اندازه يې د خوراکي شيانو يو پيمانه ده، په دغه تقدير لکه اوله ترجمه دا آيت منسوخ نه دی، هغه خلق چې اوس هم داسې وايي: «خلق په رمضان کې اختيار لري چې روژه نيسي يا په فديه اکتفاء کوي، او روژه قطعي حکم نه دی» نو دا د جهل او ناپوهۍ وينا ده، يا يې ويونکي بې دين دي.

فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ ۚ

پس هر څوک چې پخپله خوښه (زيادت) وکړي کومه نيکي کې، نو دغه بهتره ده ده لره.

تفسير: يعنې د يوې ورځې له خوراک څخه زيات يوه مسکين ته ورکړي، يا د څو تنو مسکينانو ګېډې مړې کړي، نو سبحان الله دا ډېره ښه ده.

وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾

او روژه نيول ستاسې (سره د افطار له رخصته) ډېر بهتر دي تاسې ته (له خوړلو څخه) که چېرې يئ تاسې چې پوهيږئ (دروژې په فضيلت).

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ ۚ

مياشت د روژې هغه مياشت ده چې نازل کړی شوی دی په دې کې قرآن چې هدايت دی لپاره د خلقو، او دليلونه دي ښکاره (له جنسه د هغو شيانو) چې هغه لاره ښيي، او بېلوونکی د حق او باطل دی.

تفسير: پاک قرآن رمضان المبارک کې له لوح محفوظ څخه اول آسمان ته ټول سره يو ځای نازل شوی دی، بيا له هغه ځای څخه له ضرورت سره سم او د احوالو په مقتضی په محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم په (۲۳) کلونو کې ټوټه ټوټه (لږ لږ) نازل شوی دی، او « جبريل عليه السلام» د سيد المرسلين خاتم النبيين صلی الله عليه و علی آله وصحبه وسلم په حضور په هر رمضان المبارک کې د نازل شوي قرآن عظيم ختم کاوه، او بيا بيا يې د تکرار په ډول ځمونږ رسول اکرم صلی الله عليه وسلم ته اوراوه، چې له دغو ټولو حالاتو او خبرو څخه د رمضان المبارک فضيلت او له قرآن عظيم الشان سره د هغې مناسبت او خصوصيت ښه ښکاريږي، او د همدې له امله په همدې مياشت کې «تراويح» هم مقرري شوي دي، نو ښايي چې په دې مياشت کې د پاک قرآن خدمت په ډېر شوق او ښه اهتمام سره وشي ! ځکه چې دا مياشت د همدې لپاره مقرره او معينه شوې ده.

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۖ

نو هر څوک چې ومومي له تاسې (ای مکلفينو) دا مياشت نو ضرور دې روژه ونيسي د هغې (مياشتې).

وَمَنْ كَانَ مَرِيْضًا اَوْعَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ اَيَّامٍ اُخَرَ

او هغه څوک چې وي ناجوړه يا په سفر کې بوزه وي، نو (پر ده باندې دي روژه نيول) په شمار (د خوړليو شويو ورځو) له ورځو نورو.

تفسير: له دې عام حکم څخه دا معلوميږي چې ښايي مريض او مسافر ته به هم د افطار او د قضا اجازه نه وي پاتې، او لکه چې د روژې توان لرونکی اوس له افطار څخه منع شوی دی، همداسې به مسافر او مريض هم له افطار څخه منع شوی وي، نو ځکه يې د مسافر او مريض ذکر بيا په صاف ډول وفرمايه، چې دوی ته په رمضان المبارک کې د افطار کولو، او په نورو ورځو کې د هغه د قضا راوړلو اجازه اوس هم د پخوا په شان باقي پاتې ده.

يُرِيْدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيْدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰىكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۱۸۵﴾

اراده لري الله په تاسې د آسانتيا، (چې مسافر او مريض يې مخير کړ)، او اراده نه لري په تاسې باندې د سختۍ، او لپاره د دې چې پوره کړئ (تاسې په قضا سره) شمار (دروژې د مياشتې) او چې په لويي سره ياد کړئ الله، په دې چې هدايت يې کړی دی تاسې ته، او لپاره د دې چې تاسې شکر وباسئ (د رخصت، آسانۍ او په نعمتونو باندې).

تفسير: مطلب دا دی: الله تعالی چې په اول کې د رمضان المبارک د روژې د نيولو حکم وفرمايه، او د معذرت له سببه يې مريض او مسافر ته د افطار کولو اجازه وفرمايله، او په نورو وختونو کې يې د هغو قضا شويو ورځو په شمار د هغو قضايي په مونږ او تاسې باندې واجبه وګرځوله، او پـه دې قضايي کـې يـې د يو ځای يا سره جلا جلا (جدا جدا) نيولو قيد له مينځه وويست، نو په دې کې يې ځمونږ او ستاسې د سهولت او د آسانۍ لحاظ وکړ، چې په مونږ او تاسې باندې څه تکليف واقع نه شي، او دا هم منظور دی چې: تاسې د خپلې روژې شمير پوره کړئ، څو چې په ثواب کې مو څه لږوالی رانشي، او دا مو هم تر نظر لاندې وي، چې تاسې د دې خير او خورا ښې طريقې په هدايت د پاک الله لويي او عظمت بيان کړئ، او د هغه د عزت، جبروت، او کبريا يادونه وکړئ !، او دا هم مطلوب دی چې پر دغو نعمتونو باندې شکر وباسئ !، او د شکر کوونکو په ډله کې ننوځئ !.

وَاِذَا سَاَلَكَ عِبَادِيْ عَنِّيْ فَاِنِّيْ قَرِيْبٌ ۭ اُجِيْبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ اِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيْبُوْا لِيْ وَلْيُؤْمِنُوْا بِيْ لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُوْنَ ﴿۱۸۶﴾

او کله چې پوښتنه وکړي (ای محمده !) له تا څخه بندګان ځما (له لريوالي او نږديوالي) ځما، نو بېشکه زه نژدې يم (دوی ته په علم او اجابت سره) قبلوم زه سوال د غوښتونکي په هغه وخت کې چې وبولي ما، نو ښايي چې دوی هم ومني حکم زما (اطاعت) او ټينګک دې اوسي په ايمان په ما باندې؛ ښايي چې دوی په سمه لاره محکم پاتې شي.

تفسير: په لومړني آيت کې د الله تعالی د لويي او عظمت حکم بيان شوی وو، نو په دې نسبت ځينو خلقو پوښتنې وکړې چې: «ځمونـږ رب که لري وي نو مونږ به په زور سره ور غږ کړو، او که نژدې وي نو ورو ورو به ورسره وغږيږو»، په دې سبب د آيت نازل شو، يعنې الله تعالی نژدې دی، هره خبره اوري، که ورو ورو وغږيږئ !، او که په چيغو ورنارې کړئ !، هغه ټول اوري، په هغو ځايو کې چې په زور سره د تکبير ويلو حکم شوی وي؛ د هغو وجوه او اسباب نور په همغو ځايو پورې محدود او خاص دي، او سبب يې دا نه دی چې الله تعالی (معاذ الله) ورو خبره نه اوري.

أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَآئِكُمْ

حلال کړی شوی دی تاسې ته په شپه د روژې کې یو ځای والې (جماع) ښځو خپلو سره.

تفسير: د رمضان المبارك په شپو كې چې وروسته له خوبه خوړل او څښل او له خپلو ښځو سره نژدې کېدل حرام وو، په هغه کې يې هم آساني وفرمايله، اوس كه د شپې په هره برخه كې مو هرې مشروعې او مرغوبې چارې ته زړه كيږي، هغه وكړئ !.

هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ

دوی لباس دي تاسې لره، او تاسې لباس يئ دوی لره.

تفسير: له لباس او كاليو (جامو) څخه خورا (ډېر) اتصال او ډېر اختلاط مقصود دی، يعنې همغسې چې ستاسې په وجود كالي نښتي او پيوست دي، همدارنګه ښځه او نارينه هم ډېر سره نژدې او د شودو او شكرې په شان يو له بل سره ګډون او امتزاج لري.

عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ أَنفُسَكُمْ

معلوم دي الله ته چې بېشكه تاسې يئ چې خيانت كوئ په ځانو خپلو.

تفسير: له خپل نفس سره له خيانت كولو څخه مطلب دا دی، چې له ويديدلو څخه وروسته تاسې خپلو ښځو ته نژدې كيدئ !، او د پاك الله د حكم د مخالفت له سببه ستاسې نفس د عقاب مستحق ګرځېده، نو پاك الله په خپل فضل او كرم سره تاسې معاف كړئ، او وروسته له دې تاسې ته اجازه وشوه، چې په ټوله شپه كې هر هغه حلال عمل چې مو زړه غواړي ويې كړئ !.

فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنكُمْ ۖ فَالْـَٔانَ بَـٰشِرُوهُنَّ وَٱبْتَغُوا۟ مَا كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ

پس رجوع يې په رحمت سره وكړه په تاسې باندې او عفوه يې وكړه له تاسې (د تېر خيانت) نو اوس جماع كوئ ! له خپلو ښځو سره (د روژې په شپو كې) او وغواړئ هغه شی چې ليكلي (مقرر كړي دي) الله ستاسې لپاره.

تفسير: يعنې هغه اولاد چې په لوح محفوظ كې ستاسې لپاره د الله تعالی له لوري مقدر شوي دي، ښايي چې د ښځو په مباشرت كې همغه مطلوب وي، او تش شهواني كارونه مو مقصود نه وي، په دې كې د عزل كراهت، او د لواطت ممانعت ته هم اشاره ده.

وَكُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ ٱلْخَيْطُ ٱلْأَبْيَضُ مِنَ ٱلْخَيْطِ ٱلْأَسْوَدِ مِنَ ٱلْفَجْرِ

او خورئ ! او څښئ ! تاسې تر هغه پورې چې ښكاره شي تاسې ته تار سپين (جدا) له تاره توره (چې سپين تار) له سبا څخه (دی).

تفسير: يعنې همغسې چې په ټوله شپه كې د مجامعت اجازه وركړی شوې ده، همداسې د رمضان المبارك په شپو كې هم تر سپېده داغه پورې د خوړلو او څښلو اجازه وركړی شوې ده.

ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ ۚ

بیا پوره کړئ ! روژه (خپله) تر شپې پورې،

وَلَا تُبَاشِرُوْهُنَّ وَاَنْتُمْ عٰكِفُوْنَ فِي الْمَسٰجِدِ ؕ

او مه نژدې کيږئ ! ښځو ته (په جماع سره) حال دا چې تاسې معتکفان يئ په مسجدو کې.

تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوْهَا ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُوْنَ ۝۱۸۷

دا احکام او حدود د الله دي، نو مه نژدې کيږئ دوی ته (په ماتولو سره)، همداسې (لکه چې دا يې درته بيان کړل) بيانوي الله آيتونه خپل لپاره د خلقو چې دوی ځان وساتي (د دې حدودو له مخالفته).

تفسير: هغه د حل او حرمت حکمونه چې د روژې او اعتکاف په نسبت تېر شول، د الله تعالی له خوا مقرر شوي دي، ښايي چې له دغو څخه هيڅ تجاوز ونه کړئ ! بلکه هغو ته هيڅ مه نژدې کيږئ ! يا يې مطلب دا دی چې پخپله رأيه يا د بل کوم حجت په اساس د يوه ويښته په اندازه هم ځنې مه لرې کيږئ !.

وَلَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ

او مه خورئ مالونه خپل په خپل منځو کې په ناحقه سره.

تفسير: د حرام مال نه خوړل، او روژه ترې نيول، د ژوند په ټول عمر کې يو ضروري امر دی، او د هغه لپاره کومه ټاکلې زمانه او حد نشته، لکه غلا، خيانت، ټګي، رشوت، غصب، قمار، ناروا بيه، سود او نور چې په دغه ډول د مال ګټل بالکل حرام او نا جايز دي.

وَتُدْلُوْا بِهَآ اِلَى الْحُكَّامِ لِتَاْكُلُوْا فَرِيْقًا مِّنْ اَمْوَالِ النَّاسِ بِالْاِثْمِ وَاَنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ ۝۱۸۸

او مه رسوئ ! دا مال تر حاکمانو پورې لپاره د دې چې وخورئ (تاسې په دې رسولو سره) يو څه له مالو د خلقو ځنې په ظلم (نا حقه سره) او تاسې پوهيږئ (چې دا ظلم دی).

تفسير: «مه يې رسوئ تر حاکمانو پورې»: يعنې د کوم سړي د مال خبر ظالمو حاکمانو ته مه رسوئ، يا خپل مال د رشوت په ډول حاکمانو ته مه ورکوئ ! چې حاکم د خپل ځان مل کړئ، او د بل چا مال د هغه په زور سره وخورئ، همدا راز د دروغو په شاهدي، يا د دروغو په دعوی، د بل چا مال مه آخلئ ! او حال دا چې تاسې په خپله ناحقي هم پوهيږئ.

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ ؕ

پوښته کوي خلق له تا څخه (ای محمده !) له حاله د نويو مياشتو.

تفسير: خلقو د سپوږمۍ د دې زياتوالي او کموالي په نسبت څمونږ له رسول اکرم صلی الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم څخه پوښتنې وکړې، نو دا آيت نازل شو.

قُلْ هِيَ مَوَاقِيْتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ ؕ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې دا مياشتې ټاکلي (مقرر) شوي وختونه دي لپاره د خلقو او دحج.

تفسیر: یعنې ای محمده ! دوی ته ووایه چې د سپوږمۍ په ختلو او بدلون سره ډېرې چارې او معاملې تعلق لري، او د سپوږمۍ په وسیله دیني ورځې، د عباداتو او معاملاتو وختونه، د قرض، اجارې، حمل، رضاعت، روژې، زکات، عدت، عقود، شروط، مزدوري، او د نورو شیانو نېټې څرګندیږي، او هره یوه نېټه او تاریخ له هغې څخه پر ډېر ښه شان سره ښکاریږي، په تېره بیا د «حج» د تخصیص بله وجه همدا ده چې: «ذو القعدة الحرام، ذو الحجة الحرام، محرم الحرام، او رجب المرجب» دا څلور میاشتې حرامې میاشتې بللې کیدې، چې په دغو میاشتو کې جنګ او وژل حرام وو، که په دغو میاشتو کې به عربو ته کوم جنګ پېښېده، نو هغوی به تاریخونه سره وړاندې وروسته کول، او په یوه پلمه (تدبیر) او بهانه سره به یې په هماغو حرامو میاشتو کې جنګونه کول، مثلاً که په «ذو الحجة» یا «محرم» کې به له جنګ سره مخامخ کېدل، نو هغه به یې په «صفر» سره تعبیر کاوه، او کله چې به «صفر» کې کوم کار د دوی په مخ کې راته، نو هغه به یې په «ذو الحجة» یا «محرم» یاداوه، نو د دوی د دې خیال د ابطال له امله یې دلته د «حج» تصریح وفرمایله، هغه ورځې چې حق تعالی جل وعلی شأنه د «حج» لپاره ټاکلي دي، په هغو کې وړاندې وروسته کول، هیڅکله جایز نه دي، اوس له دې نه وروسته د «حج» او د هغه متعلقات او احکام تر ډېر ځای پورې ذکر کیږي.

وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ ۗ وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾

او نه ده نیکي (دا کار) چې راځئ (تاسې) کورو ته د شا له لوري د هغو، او لیکن (خاوند) د نېکۍ هغه څوک دی چې ویریږي (له الله په ترک د مخالفت کې)، او راځئ ! کورو ته له طرفه د دروازو د هغوی، او وویریږئ له الله څخه د دې لپاره چې تاسې خلاص شئ (د الله له عذاب) او په خپل مراد ورسیږئ.

تفسیر: د جاهلیت په زمانه کې داسې دود (رواج) او دستور وو، چې کله به دوی د «حج» احرام وتاړه، او له خپلو کورونو څخه به وتل، او بیا به اتفاقاً هغوی ته کوم هسې ضرورت پېښېده چې بېرته به د خپل کورو ورتګ ته اړ کېدل، نو د دروازو له لارې به نه ورتلل، او په بام باندې به ورختل، او له هغې لارې به خپلو کورو ته ورننوتل، یا به د شا له خوا پکې ننوتل، یا به یې د شا له لوري سورۍ واهه، او پکې به ننوتل، او دا کار به یې نیکي او ښېګڼه ګڼله، نو ځکه پاک الله دا کار غلط وښود.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ

او جنګ کوئ (ای مؤمنانو !) په لاره د الله کې ! له هغو کسانو سره چې جنګ کوي له تاسې سره.

وَلَا تَعْتَدُوا ۚ

او مه کوئ تیری، زیاتی (پر هیچا باندې ای مؤمنانو !).

تفسیر: یعنې تېری مه کوئ، ددې معنی دا ده چې په جنګ کې دې وړو کې، ښځې، او سپینږیري قصداً ونه وژل شي ! او دننه په بیت الحرام کې دې په جګړو باندې لومړی پیل (ابتدا) ونه کړل شي.

إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ

بېشکه چې الله تعالی محبت نه کوي تېري کوونکو سره له حده. او ووژنئ ! دوی په هر ځای کې چې مومئ دوی، او وباسئ ! دوی له هغه ځایه چې ایستلي دي دوی تاسې لره.

تفسير: هر چېرې چې يې مومئ وېې باسئ، يعنې په «حرم» کې وي يا پرته له حرمه، له هغه ځايه چې تاسې يې ايستلي يئ، يعنې له مکې معظمې څخه يې وباسئ.

وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ

او فتنه (شرک او له دين څخې اړول) ډېر سخت دي له وژلو څخه.

تفسير: يعني له دين څخې ګرځېدل، يا له دين څخې د بل چا ګرځول، له هغو وژلو څخه چې په أشهر الحرم کې واقع شي؛ ډېره لويه ګناه ده، مطلب يې دا دی چې د مکې معظمې په حرم کې د کفارو شرک او کفر او نورو ته د کفر او شرک په لوري لاربنوونه کول ډېر قبيح کار دی.

وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ ۖ فَإِن قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ ۗ كَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾

او جنګ مه کوئ ! له دوی سره د مسجد الحرام په خوا کې تر هغه پورې چې وجنګېږي دوی له تاسې سره په دغه (حرم) کې، پس که جنګ وکړي دوی له تاسې سره نو وژنئ ! دوی، همداسې (لکه تېرې شوې جزا) جزا ده د کافرانو.

تفسير: يعني مکه معظمه خامخا د امن ځای دی، ولې که هغوی پر تاسې باندې بريد وکړي، يا په ظلم باندې لاس پورې کړي، او په ايمان راوړلو کې له تاسې سره دښمني وکړي، چې دا خبره له وژلو څخې هم سخته ده، نو بيا هغوی لره امان نه پاتې کيږي، او هر چېرې چې يې ومومئ وېې وژنئ ! آخر ته چې مکه معظمه فتح شوه، رسول اکرم صلی الله عليه وسلم همداسې امر وفرمايه: «هغه څوک چې د مسلمانانو په مخ کې توره په لاس ودرېږي، وېې وژنئ ! او نورو کسانو ته امن ورکړئ».

فَإِنِ انتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٩٢﴾

پس که منع راوړي (له شرکه، نو الله به يې وبخښي) نو بېشکه الله ډېر بخښونکی، پوره رحم کوونکی دی.

تفسير: يعني سره له دومره خبرو که اوس هم دوی ايمان راوړي، او له کفر او شرک څخې توبه وباسي، نو د هغوی توبه منله کيږي.

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ ۖ فَإِنِ انتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾

او جنګ کوئ تاسې ! له دوی سره تر هغه پورې چې پاتې نشي فتنه (شرک او فساد)، او شي دين (حکم) خاص الله لره، پس که چېرې وګرځېدل (دوی له شرکه نو تاسې تجاوز مه کوئ پر دوی باندې) نو نشته هيڅ تېری مګر (خو شته جزا د ظلم) پر ظالمانو باندې.

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ ۚ فَمَنِ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾

مياشته حرامه په بدل د مياشتې حرامې کې ده، او تعظيمونه (د دې شيانو) سره برابر دي، پس هر چا چې تېری وکړ پر تاسې باندې نو تاسې هم تېرئ کوئ ! په هغوی باندې په شان د هغه

چې تېرئ يې کړی وو پر تاسې باندې، او ووېرېږئ له الله څخه ! او پوه شئ ! چې بېشکه الله له پرهېزګارانو سره دی (په علم او نصرت سره).

تفسير: دا د حرمت مياشت يعنې «ذو القعدة الحرام» چې د عمرې لپاره پکې دروميء، د هغه حرمت مياشتې په ځای ده، چې دپروسږ کال تېر شوي کال په «ذو القعدة الحرام» کې تاسې د کفارو له خوا د عمرې او د بيت الله شريف له زيارت څخه ممنوع شوي وئ، او پرې يې نه ښودئ چې مکې معظمې ته لاړ شئ.

وَأَنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ

او صرفوئ (مالونه خپل) په لاره د الله کې ! او مه غورځوئ ځانونه خپل په هلاکت کې (چې جهاد ترک کړئ ! او خپل مالونه په غزا کې ونه لګوئ !).

وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾

او نيکي کوئ ! (له هر چا سره مخصوصا له غازيانو سره) بېشکه چې الله دوستي کوي له نېکو کارانو سره.

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ

او پوره ادا کړئ حج ! او عمره خاص الله لـره، بيا که چېرې منع کړی شوئ (له تمامولو د حج او عمرې) نو (واجب دی پر تاسې) هغه څه چې آسان دي له هديې څخه (چې مذبوحه ده) او مه خريئ ! (ای محصرانو !) سرونه خپل تر هغه پورې چې ورسيږي هديه (چې مذبوحه ده) ځای د حلالې خپلې ته.

تفسير: مطلب دا دی: کله چې څوک «حج» يا «عمره» شروع کړي يعنې احرام وتړي؛ نو پر هغه باندې دا خبره لازمه ده، چې پوره يې کړي، او روا نه ده چې هغه په نيمايي کې پرېږدي، او له احرام څخه ځان وباسي، مګر که کوم دښمن يا مرض ورپېښ شي، او د هغه له سببه «حج» او «عمره» پای ته ونشي رسولی، نو پر ده باندې دم اوړي، چې له خپل توان سره سم حيوان حلال کړي، چې ادنی يې يو پسه دی، او دا حيوان به د بل چا په وسيله مکې شريفې ته ليږي، او دا دې هم ورته ووايي چې: تر دغې ورځې پورې دا مذبوحه د حرم څمکې ته ورسوه ! او هلته يې ذبحه کړه ! او هر کله چې ډاډه شي، چې اوس د ده مذبوحه ذبحه شوې ده، نو هلته دا خپل ويښتان لنډ يا وخريي، او پخوا له هغه دې هيڅکله ځان نه حلالوي، داسې وينې ته د «حصار وينه» وايي، چې د «حج» يا د «عمرې» د نه تمامولو له سببه پر «حاجي» يا «معتمر» باندې اوړي.

فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ

نو هر څوک چې وي له تاسې څنې ناجوړه، يا وي په ده باندې تکليف له (طرفه) د سر د ده، نو لازمه ده په ده باندې فديه له روژې څخه، يا له خيراته، يا له حلالولو (دپسه).

تفسير: يعنې که د «احرام» په حالت کې څوک رنځور شي، يا د هغه په سر کې درد يا زخم وي، نو هغه لره د ضرورت له امله د احرام په حالت کې هم سر خرييل، يا د ويښتانو لنډول روا دي، مګر د هغه «فديه» دې ورکوي، چې هغه د

درې ورځو روژه نيول، يا شپږو تنو مسكينانو ته طعام وركول دي، يا د يوه پسه (ګډ) حلالول دي، دا وينه د «جنايت وينه» بولي، چې د «احرام» په حالت كې د ناچارئ له كبله د «احرام» د مخالفو امورو په كولو باندې لازميږي.

فَإِذَآ أَمِنتُمْ فَمَن تَمَتَّعَ بِٱلْعُمْرَةِ إِلَى ٱلْحَجِّ فَمَا ٱسْتَيْسَرَ مِنَ ٱلْهَدْيِ ۚ

نو هر كله چې په امن شئ پس هر چا چې نفع واخيسته په عمرې سره (چې يو ځاى يې كړه) له حج سره نو (واجب) دي پر ده باندې هغه چې آسان وي له هديې څخه (چې مذبوحه ده).

تفسير: يعنې هغه «محرِم» چې د دښمن اومرض له خوا مطمئن وي، اعم له دې نه چې هغه ته له سره كومه انديښنه ورپېښه نه شي، يا خو دښمن يا رنځورى څه عارضه او حادثه ورپېښه شوي وي، خو په خير سره زائله او له مينځه وركه شوي وي، او د هغه له امله د هغه په احرام او «حج» او «عمره» كې څه خلل ورپېښ شوى نه وي، هغه لره ښايي چې فكر وكړي كه «حج» او «عمره» يې دواړه سره يو ځاى ادا كړي وي، يعنې «قِران» يا «تمتُّع» يې كړى وي، او «اِفراد» يې نه وي كړى، نو په ده باندې يو پسه يا د غويي يا د اوښ اومه برخه قرباني اوړي، چې دې وينې ته د «قران» او «تمتع» وينه وايي.

فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَٰثَةِ أَيَّامٍ فِى ٱلْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ ۗ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ۗ

هر چا چې ونه موندە هديه (چې مذبوحه ده) نو (واجب) دى په ده باندې روژې د درې ورځو په (ورځو د) حج كې، او اوه ورځې (نورې) كله چه وګرځئ (تاسې) دا لس ورځې دي پوره.

تفسير: يعنې هغه څوك چې «قران» او «تمتع» يې وكړه، او مذبوحه ورته ميسره نشوه، نو هغه لره ښايي چې درې ورځې د «حج» په ورځو كې روژه ونيسي، چې د «عرفې» يعنې د «ذې الحجې» په نهمه ورځ كې پاى (آخر) ته ورسيږي، او اوه ورځې د «حج» له فراغت څخه وروسته روژه ونيسي، چې دا ټولې لس ورځې شوې.

ذَٰلِكَ لِمَن لَّمْ يَكُنْ أَهْلُهُۥ حَاضِرِى ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ ۚ

دا (حكم د تمتع) هغه چا لره دى، چې نه وي عيال د ده اوسېدونكى په (حوالي «احاطه» د) مسجد حرام كې.

تفسير: يعنې قران او تمتع يا وجوب د هديې يا د لسو ورځو روژو حكم په نادار؛ هغه چا لپاره دى چې په مسجد الحرام كې يعنې په مكه معظمه كې يا هغې ته نږدې نه اوسيږي، بلكه د «حل» يعنې له «ميقات» څخه د باندې هستوګنه ولري.

وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾ ٱلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَٰتٌ ۚ

او وويرېږئ له الله څخه او پوه شئ ! چې بېشكه الله ډېر سخت عذاب وركوونكى دى. (وخت د) حج (څو) مياشتې معلومې دي.

تفسير: د شوال المكرم له اول څخه نيولې د لوى اختر يعنې د «ذې الحجة الحرام » د لسمې شپې تر سهاره پورې، ددې مياشتو نومونه (أشهر الحج) دي، ځكه چې د حج احرام د همدې مودې په منځ كې وي، كه پخوا له دې څوك د حج «احرام» وتړي، نو هغه ناجائز يا مكروه وي، يعنې د حج لپاره څو مياشتې مقررې دي، او ټولو ته ښكاره دي، هغه تغيير او تبديل چې د عربو مشركينو به د خپل ضرورت له مخې په دې مياشتو كې كاوه، او د هغو په نسبت په بل آيت كې داسې فرمايلي شوي دي: ﴿إِنَّمَا ٱلنَّسِىٓءُ زِيَادَةٌ فِى ٱلْكُفْرِ﴾ هغه بيخي بې اصله او باطل دى.

فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ ۗ

نو هر چا چې فرض کړ (په خپل ځان) په دې میاشتو کې حج؛ نو نه دې کوي جماع (او نه دواعي د هغې) او نه ګناهونه او نه جګړې په (ورځو) د حج کې، او هر څه چې کوئ (تاسې) له نېک کار څخه، نو پوهیږي په هغه باندې الله.

تفسیر: «حج» یې لازم کړ یعنې «احرام» یې وتاړه په داسې ډول چې په زړه یې نیت وکړ، او په خوله یې «تلبیه» وویله.

وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ ۚ وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾

او توښه واخلئ (له ځانو سره) نو بېشکه بهتره توښه ځان ساتل دي له سواله، او وویرېږئ ! له ما څخه ای خاوندانو د (صافو) عقلو !.

تفسیر: یو داسې غلط دود او دستور په کفر کې دا هم وو، چې بې د لارې دخرچه د تش لاس «حج» ته تلل یې ثواب ګڼل، او هغه ته به یې «توکل» وایه، او هلته به تلل، له هر چا څخه به یې سوال او غوښتنې کولې، نو الله تعالی هغو کسانو ته چې قدرت لري؛ امر ورکوي چې هغوی دی د لارې خرچه له ځان سره اخلي، او بیا دې «حج» ته ځي، او بې له زاد او راحلې دې لاړ نه شي، چې هم پخپله دی سرګردانیږي، او نورو ته هم سرګرداني پېښوي.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ ۚ

نشته په تاسې باندې هیڅ ګناه په دې کې چې غواړئ روزي له فضل د رب خپل.

تفسیر: که د «حج» په سفر کې سوداګیري هم وکړئ څه ګناه نه لري، بلکه مباح ده، خلق له دې خبرې څخه په شبهه کې وو، چې ښایي له تجارت کولو څخه به په «حج» کې څه نقصان پېښیږي، نو اوس داسې هدایت صادر شو: هغه څوک چې اصلي مقصود یې «حج» وي، او د هغه په ضمن کې سوداګیري هم وکړي، نو د هغه په ثواب کې به څه نقصان نه راځي.

فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ۖ

نو هر کله چې راکوز شئ له عرفات څخه نو یادوئ الله په مشعر الحرام (مزدلفې) کې.

تفسیر: په ټوله مزدلفه کې هر چیرې ودریدل جائز او روا دي، پرته دوادي محصر څخه، چې هلته دي نه ودریږي.

وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾

او یادوئ دي (یعنې الله) لکه چې لاره یې در ښودلې ده تاسې ته، او بېشکه چې وئ تاسې پخوا له هدایته خامخا له ګمراهانو څخه.

تفسیر: یعنې کفارو خو به هم د پاک الله ذکر کاوه مګر په شرک سره، نو ښایي چې هسې ذکر دې ونه کړی شي، بلکه سره له توحیده یې همغسې ذکر وکړئ، چې تاسو ته یې هدایت درکړی دی.

ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾

بیا راکوزېږئ ! (ای قریشو د طواف لپاره) له هغه ځایه (عرفات څخه) چې راکوزیږي (نور) خلق (مزدلفې ته)، او مغفرت وغواړئ له الله څخه (د خپلو ګناهونو)، بېشکه چې الله ښه مغفرت کوونکی (د ګناهونو) پوره رحم کوونکی دی.

تفسير: د كفر په زمانه کې يوه غلطي دا هم وه، چې مکيان (مکې والا) به تر عرفاته پورې نه تلل، ځکه چې عرفات له حرم څخه د باندې دی، بلکه د حرم په حد کې به چې مزدلفه ده، درېدل، او د مکې شريفې له قريشو څخه پرته نور ټول به تر عرفات پورې تلل، او بيا به له عرفات څخه د طواف لپاره مکې شريفې ته راتلل، نو ځکه يې وفرمايل: «له هغه ځايه چې ټول خلق دطواف لپاره راځي، تاسې هم همغه ځای ته ورشئ، او له هغه ځايه (له عرفات) د طواف لپاره بېرته راشئ، او په خپلو پخوانيو ګناهونو باندې نادم اوسئ !».

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَّنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا

نو هر کله چې ادا کړل تاسې افعال د حج خپل، نو يادوئ الله لکه چې يادول تاسې پلرونو خپلو لره (په جاهليت کې په فخر سره) بلکه يادوئ الله په ډېر زيات يادولو سره.

تفسير: يعني د «ذي الحجة الحرام» په لسمه کې چې د «حج» د افعالو يعني د جمرو ويشتلو، قرباني کولو، سر خرييلو، يا د وېښتانو لنډولو، د کعبې شريفې د طواف، او د صفا او مروی له سعيې فارغ شوئ، نو د منی د قيام په وخت کې د الله تعالی ذکر وکړئ !، لکه چې د کفر په زمانه کې تاسې د خپلو پلرونو او نيکونو ذکر کاوه، بلکه له هغه څخه دې هم زيات ذکر وکړی شي !.

دوی له قديمې زمانې راهيسې داسې عادت درلود، چې د «حج» له فراغت څخه وروسته به درې ورځې په منی کې دېره کېدل، او لوی بازار به يې جوړاوه، او د خپلو پلرونو او نيکونو ستاينه او يادونه به يې کوله، او د دوی لويني او فضائل به يې بيانول، نو ځکه پاک الله له هسې ويناوو څخه هغوی منع کړل، او ويې فرمايل چې: په دې ورځو کې د الله تعالی ذکر ډېر وکړئ، او د هغه الله جلت عظمته د لويي او عظمت يادونه وکړئ !.

فَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُم مَّن يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾

نو ځينې له خلقو څخه هغه څوک دي چې وايي ای ربه ځمونږ ! راکړه مونږ ته په دنيا (لږ ژوند) کې (ځمونږ برخه، مال او جاه) او نشته ده لره په آخرت کې هيڅ برخه، او ځينې له دوی څخه هغه څوک دي چې وايي: ای ربه ځمونږ ! راکړه مونږ ته ! په دنيا (لږ ژوند) کې نيکي(نعمت) او په آخرت کې نيکي (جنت)، او وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ)، دغه کسان شته دوی لره لويه برخه له سببه د هغو (ښو اعمالو) چې کړي دي دوی (هغه)، او الله ژر اخيستونکی د حساب دی (چې ډېر ژر د ټولو مخلوقاتو حساب خلاصوي).

تفسير: غوښتونکي په دوه ډوله دي: يو خو هغه دي چې د هغوی مطلوب يواځې دنيا ده، او د هغوی دعا هم دغه ده: «هر هغه دولت او عزت چې مونږ ته راکول کيږي، په همدې دنيا کې دې راکړ شي»، نو داسې خلق د آخرت له نعمتونو څخه بې برخې دي، بل هغه دي چې د هغوی مقصود آخرت دی، چې د دنيا ښېګڼې (فائدو) او نيکی يعنې د عبادت توفيق او نور، او د آخرت ښېګڼې (فائدو) او نيکی يعنې ثواب، رحمت او جنت دواړه غواړي، نو داسې کسانو ته په آخرت کې د هغوی د حج او دعا او حسناتو پوره برخه وررسيږي.

وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِيْٓ اَيَّامٍ مَّعْدُوْدٰتٍ

او يادوئ ! الله (د تکبيراتو په ويلو سره) په څو ورځو شمېرل شويو (د تشريق) کې.

تفسير: له ﴿اَيَّامًا مَّعْدُوْدٰتٍ﴾ څخه د «ذي الحجة الحرام» يوولسمه، دولسمه، او ديارلسمه ورځ مراد ده، چې په دې ورځو کې خلق له «حج» څه فارغيږي، او مامور دي چې په «منى» کې واوسيږي، په دې ورځو کې د جمرو ويشتل، او له هر لمانځه څخه وروسته د تکبيراتو ويل اجراء کړئ ! او په نورو وختونو کې هم دلته تکبير او تهليل په ډېر محبت سره ووايئ !، او د پاك الله په ذکر کې کثرت او مداومت وکړئ !.

فَمَنْ تَعَجَّلَ فِيْ يَوْمَيْنِ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ۚ وَمَنْ تَاَخَّرَ فَلَآ اِثْمَ عَلَيْهِ ۙ لِمَنِ اتَّقٰى ۗ

نو هر چا چې بيړه (تلوار) وکړه (په تلو کې له منى مکې ته) په دوو ورځو کې (چې «۱۱» «۱۲» د ذي الحجې دي) نو نشته هيڅ ګناه پر دغه تلوار کوونکي، او هر چا چې تأخير وکړ (او درېم ورځې په منى کې پاتې شو) نو نشته هيڅ ګناه په ده باندې، دا بېګناهي هغه چا لره ده، چې پرهېز يې کړى وي (له مناهيو څخه).

تفسير: ګناه خو دا ده چې له شرعي ممنوعاتو څخه پرهېز ونه کړئ، او هغه څوك چې له الله تعالى څخه وېرېږي، او په تېره بيا د «حج» په وخت کې تقوى او پرهېزګاري هم وکړي، نو بيا په دې خبره هيڅ نه ګناهګاريږي ؛ چې په «منى» کې دوه ورځې هستوګنه وکړي، يا درې ورځې پکې واوسيږي، ځکه چې الله تعالى دا دواړه جايز فرمايلي دي، ولې افضل او بهتر خو په «منى» کې د درې ورځو قيام دى.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ اِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿۲۰۳﴾

او (تل) وويرېږئ ! له الله څخه، او پوه شئ چې بېشکه تاسې خاص الله ته ورټولېږئ (په قيامت کې د مکافاتو «جزا او سزا» لپاره).

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُّعْجِبُكَ قَوْلُهٗ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيُشْهِدُ اللّٰهَ عَلٰى مَا فِيْ قَلْبِهٖ ۙ وَهُوَ اَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿۲۰۴﴾ وَاِذَا تَوَلّٰى سَعٰى فِي الْاَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيْهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْفَسَادَ ﴿۲۰۵﴾ وَاِذَا قِيْلَ لَهُ اتَّقِ اللّٰهَ اَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْاِثْمِ فَحَسْبُهٗ جَهَنَّمُ ۗ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿۲۰۶﴾

او ځيني له خلقو څخه هغه څوك دي چې په تعجب کې آچوي تا خبره د ده په (کارو د دې) ژوندون لړ کې، او شاهد کوي دې الله په هغه شي چې په زړه د ده کې دي، حال دا چې دى ډېر سخت دى په جګړه او عداوت کې، او کله چې بېرته وګرځي (له تانه اى محمده !) نو ګرځندى ګرځي په ځمکه (د مدينې) کې لپاره د دې چې فساد وکړي په ځمکه کې، او هلاکوي کښت (فصل) او ساکښان (ذي روح) (په سوځولو او وژلو سره) حال دا چې الله نه خوښوي فساد (او معصيت).

او کله چې وويل شي ده ته: چې وويرېږه له الله ! نيسي دى غرور (عار او ننګ په کولو د ګناه، بس کافي دى ده لره (عذاب د اور) د دوزخ او هرومرو (خامخا) بد بستر دى (دا اور د دوزخ).

تفسير: دا حال د منافق دی، چې په ښکاره سره خوشامندي او تعلق کوي، او الله تعالی ځانته شاهد ګرځوي، او وايي چې: زه «رښتين يم، او په زړه کې مې د اسلام محبت دی»، خو د جګړې، داړې، غلا، لوټ او تالان ځنې هم خپل مخ نه اړوي، او که له هسې چارو يې څوک منع کړي؛ نه منع کيږي، بلکه ضد او مخالفت کوي، او په خپلو بدو چارو کې ترقي کوي.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَّشْرِيْ نَفْسَهُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ رَءُوْفٌ ۢ بِالْعِبَادِ ﴿۲۰۷﴾

او ځنې له خلقو څخه هغه څوک دي چې خرڅوي نفس خپل لپاره د طلب د رضا د الله (چې له خپله ځانه او ماله تېرېږي)، او الله ډېر مهربان دی پر بندګانو باندې (چې د ده په توفيق له ځانه او ماله تېرېږي).

تفسير: وايي چې صهيب رومي (رضي الله عنه) غوښتل چې د هجرت په اراده د رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم حضور ته حاضر شي، په لار کې د مشرکينو په لاس کنبيوت (راګېر شو)، صهيب رضي الله تعالى عنه هغوی ته وويل: «زه خپل کور او ټول مال تاسو ته په دې شرط درکوم، چې ما خوشې کړئ! چې مدينې ته لاړ شم، او له هجرت څخه مې مخه مه نيسئ!»، په دې باندې هغوی راضي شول، او صهيب رضي الله تعالى عنه يې پرېښود چې د رسول صلى الله عليه وسلم په حضور مشرف شي، نو دا آيت د مخلصينو په تعريف کې نازل شوی دی.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا ادْخُلُوْا فِى السِّلْمِ كَآفَّةً ۠

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو) ننوځئ! په اسلام کې (دهغه له ټولو شرايطو سره) ټول.

تفسير: يعنې په ظاهر او باطن، او په عقيده او عمل کې يوائې د اسلام د احکامو متابعت وکړئ!، او نه چې په خپل سر او عقل، يا د بل چا په خوله کوم حکم ومنئ!، يا کوم کار وکړئ!، نو له دې ځنې «بدعت» قلعه او قمعه او له بېخه ويستل مقصود دي، ځکه چې «بدعت» په حقيقت کې همدا شی دی، چې د بل چا کومه عقيده يا کوم عمل چې ښه او مستحسن وګاڼه (وګڼلی) شي، هغه له خپل لوري په دين کې داخل کړی شي، مثلا لمونځ او روژه چې أفضل د عبادتونو دي، که بې له شرعي حکمه يې څوک له خپله ځان مقرر کړي بدعت دی، لکه د اختر په ورځ په عيدګاه کې په نفلونو باندې امر وركول، يا د اخترونو په ورځو کې د روژې نيول.

وَلَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ ؕ اِنَّهٗ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿۲۰۸﴾

او مه کوئ پيروي د قدمونو د شيطان! بېشکه دا (شيطان) تاسې لره دښمن دی ښکاره.

تفسير: يعنې په خپلې وسوسې سره بې اصله شيان ستاسو په زړونو کې اچوي، او په دين کې بدعتونه شاملوي، او دين مو خرابوي، او تاسې هم هغه غوره کوئ.

فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِّنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْكُمُ الْبَيِّنٰتُ فَاعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۰۹﴾

بيا که وښويېدئ تاسې وروسته له هغه چې راغلي دي تاسې ته ښکاره دلائل؛ نو وپوهېږئ چې بېشکه الله ډېر غالب دی (په انفاذ د احکامو) لوی حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّآ اَنْ يَّأْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِيْ ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَقُضِيَ الْاَمْرُ ؕ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ ﴿۲۱۰﴾

انتظار نه کوي دوی مګر دېته چې راشي دوی ته الله په سیورو کې له وربځو څخه او (راشي دوی ته) پرښتې (د عذاب) او خلاص شي کار (د اهلاک د دوی) او (خاص) الله ته بېرته ګرځول کیږي ټول کارونه (په قیامت کې د مجازاتو لپاره).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د حق تعالی له دې صافو او ښکاره وو احکامو څخه مخالف کار کوي، او له خپل کاره تګه نه اوړي، او سمې صافې لارې ته نه راځي، نو دوی په پاک قرآن او رسول معظم صلی الله علیه وسلم باندې یقین او باور نه لري، اوس ګواکې دوی دې خبرې ته سترګې نیولي دي، چې خپله الله تعالی او د هغه پرښتې پر دوی باندې راشي، او د جزا او سزا کومه واقعه چې په «قیامت» کې راتلونکې ده، هغه په همدا نن ورځ پای (آخر) ته ورسیږي، او فیصله شي، خو بالآخره د ټولو امورو حساب او کتاب، ثواب او عقاب، او د ورتګ ځای همغه رب الأرباب دی، او د ټولو مرجع او مآب همغه عزیز الوهاب دی، او ټول احکام د همغه الملک القادر له حضوره صادریږي، او په دې کې هیڅ یوه د تردد خبره نشته.

سَلْ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ كَمْ اٰتَيْنٰهُمْ مِّنْ اٰيَةٍ ۢ بَيِّنَةٍ ؕ

پوښتنه وکړه (ای محمده !) له بني اسرائیلو څخه: چې څومره ورکړي دي مونږ دوی ته له دلائلو څرګندو څخه؟.

تفسیر: له دې نه یې پخوا فرمایلي وو چې د حق تعالی د صاف حکم له ښکاره کېدلو څخه وروسته، له هغه څنې مخالفت، د عذاب موجب دی، اوس د هغه په تایید کې فرمایي چې: په خپله له بني اسرئیلو اولاده د یعقوب څنې پوښتنه وکړي، چې مونږ دوی ته څومره ښکاره آیات او صریح او واضح احکام رالېږلي دي؟ کله چې دوی له هغو څنې منحرف او چپ شول، نو څمونږ په عذابو اخته شول، او داسې نه دی چې مونږ پخوا له نافرمانی څخه هغوی په عذاب اخته کړي وو.

وَمَنْ يُّبَدِّلْ نِعْمَةَ اللّٰهِ مِنْ ۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُ فَاِنَّ اللّٰهَ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۲۱۱﴾

او هر څوک چې بدل کړي نعمت د الله (په نا شکری سره) وروسته له هغه چې راغلی وو دا (نعمت) ده ته، نو بېشکه الله؛ سخت دی عذاب (د ده).

تفسیر: یعنې دا قاعده خو خامخا محققه ده، هر هغه څوک چې د پاک الله له احکامو او هدایاتو څخه مخالفت کوي، یا یې آیات بدلوي، او د هغه د احساناتو او انعاماتو کفران کوي، نو بیا د هغه عذاب ډېر سخت دی، په داسې ډول چې په دنیا کې دې ووژل شي، یا دې کور او مال لوټ کړ شي، یا دې جزیه پرې کېښوده شي، چې تل خوار او ذلیل واوسیږي، په عقبی کې همېشه تل تر تله په دوزخ کې پاتې کیږي.

فائدة: له نعمت رسېدلو څخه دا مطلب دی چې په هغه باندې یې علم حاصل شي، یا بې له تکلفه یې په لاس ورشي.

زُيِّنَ لِلَّذِيْنَ كَفَرُوا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُوْنَ مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۘ

ښایسته کړی شوی دی هغو کسانو لره چې کافران شوي دي دغه ژوند لږ خسیس، او مسخرې کوي دوی پر هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (په سبب د فقر د دوی او غنی خپلې).

تفسير: هر كله چې به د مشركانو مشران پر «بلال رضي الله تعالى عنه» يا «عمار رضي الله تعالى» عنه يا «صهيب رضي الله تعالى عنه»، يا د مهاجرينو پر نورو فقراوو رضوان الله تعالى عليهم أجمعين باندې تېرېدل، يا به يې دوى ليدل، نو پر دوى باندې به يې تمسخر كاوه، او خندل به يې، او ويل به يې چې: «دغه ناپوهانو ته وګورئ ! چې د آخرت په خيال د دنيا تكاليف، او مصائب پر ځانو باندې اخلي، او محمد صلى الله عليه وسلم ته وګورئ ! چې ددغو فقيرانو په ملګرتوب غواړي چې د عربو پر مشرانو برئ ومومي، نو ځكه دوى تل د غلبې په فكر كې لګيا، او د دنيا د اصلاح په چورت كې مشغولتيا لري».

وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾

او هغه كسان چې يې ساتلي دي (ځانونه له شركه) د پاسه د دوى (يعنې كفارو) به وي په ورځې د قيامت كې، او الله روزي وركوي هغه چا لره چې اراده وكړي بې له حسابه (ډېره پراخه).

تفسير: الله تعالى د هغوى په ځواب كې ارشاد فرمايي: دوى نه پوهيږي چې همدا فقيران او غريبان به د قيامت په ورځ له دوى څخه اعلى او لوړ وي، او الله تعالى په دنيا او عقبى كې هغه چاته چې اراده وفرمايي بېشماره رزق او روزي وركوي.

كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ وَأَنزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ ۚ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۖ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ ۗ وَاللَّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٢١٣﴾

وو ټول خلك (په ابتدا كې) ټولى يو په يوه حق دين(بيا څنې كافران او څنې مسلمانان پاتې شول) پس ولېږل الله انبيا زيري وركوونكي (مؤمنانو ته په نعيم سره) او وېروونكي (كافرانو ته په جحيم سره)، او راويې لېږه له دوى سره كتاب(بيانوونكى ددين) په حقه سره، لپاره ددې چې حكم وكړي (الله يا نبي يا كتاب) په مينځ د خلكو كې په هغه كار كې چې اختلاف كړى دى دوى په هغه كې، او اختلاف نه دى كړى په هغه (حق يا كتاب يا اسلام) كې مګر هغو كسانو چې وركړى شوى وو دوى لره كتاب، (اختلاف يې چې كړى وو) وروسته له هغه چې راغلي وو دوى ته دليلونه ښكاره په سبب د كينې په مينځ د دوى كې، پس سمه صافه لاره وښووله الله هغو كسانو ته چې ايمان يې راوړى دى هغه شي ته چې جګړه كړې وه دوى په هغه كې (چې عبارت دى له حقه) په اذن (حكم) خپل سره، او الله هدايت كوي هغه چا ته چې اراده (يې د هدايت) وكړي طرف د لارې سمې ته.

تفسير: د آدم عليه السلام له وخته راهيسې همدا يو حق دين پاتې دى، وروسته له هغه څخه تر يوې مودې پورې هغه دين پاتې وو، او بيا خلقو په هغه كې اختلاف وكړ، نو پاك الله د هغو د اختلافاتو د لرې كولو لپاره خپل انبياء ولېږل.

فائدة: له دې آيت څنې دوه خبرې معلومېږي:

(۱) دا چې الله تعالى هغه رسولان او متعدد كتابونه چې رالېږلي يې دي، ددې لپاره نه دي چې د هرې فرقې لپاره بېله لاره وښيي، بلكه ټولو لره الله تعالى اصلاً هماغه يوه لاره مقرره كړېده، كله چې دوى له هغې سمې لارې څنې وښوئېدل، نو الله تعالى دوى ته بيا رسول صلى الله عليه وسلم او كتاب ورولېږل، چې

سم د هغو له احکامو سره تګ وکړي، کله چې وروسته له هغه هغوی بیا ګمراهان شول، بیا بل نبي علیه السلام او بل کتاب الله دوی ته ورواستول شو، چې دوی په یوه لاره باندې قائم پاتې شي، ددې خبرې مثال داسې دی چې روغتیا یوه ده، او ناروغي ګانې بېشمارې دي، کله چې یوه ناروغي پیدا شوه نو سم د هغه له علاجه سره يې یوه دوا او پرهېز وفرمایه، څه وخت چې بل کوم مرض پیدا شو نو له هغه سره يې بله دوا او پرهېز وټاکه (مقرر کړ)، اوس يې په آخر کې هسې یوه طریقه او قاعده وفرمایله، چې په هغې سره له ټولو ناروغیو نجات ممکن دی، او د ټولو په بدل کفایت کوي، او هغه د اسلام پاکه طریقه ده، چې د هغې لپاره آخر الزمان رسول صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم او دا عظیم الشان فرقان لېږلی شوی دی.

(۲) دا خبره معلومېږي چې د الله تعالی همدا سنت جاري دي، چې بدانو د رسولانو په خلاف په هر وخت او هره زمانه کې کار کاوه، او د هر آسماني کتاب په نسبت به يې اختلاف درلود (لرلو)، او دحق او حقانیت په نسبت به يې تل جنګ او جګړې کولې، او په همدې کې به بوخت (مشغول) او لګیا وو، نو اوس نه ښايي چې د ایمان اهل د کافرانو له بد سلوکۍ او فساد څخه زړه تنګي او خفه شي.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُم مَّثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُم ۖ مَّسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّىٰ يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَىٰ نَصْرُ اللَّهِ ۗ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾

آیا ګمان کوئ تاسې (ای مؤمنانو !) چې ننه به وځئ تاسو جنت ته، حال دا چې راغلي به نه وي په تاسې باندې په مثل (د سختیو) د هغو کسانو چې تېر شوي دي پخوا له تاسې نه، چې رسیدلې وه دوی ته سختي (لکه فقر) او رنځ، او ګرځول شوي وو دوی (په سختیو سره) تر هغه پورې چې ویل به (هم) رسول او (هم) هغو کسانو چې ایمان يې راوړی وو سره له ده چې: کله به وي نصرت د الله؟ خبردار شئ ! واورئ ! چې بېشکه نصرت د الله نږدې دی (مؤمنانو ته).

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ ۖ

پوښتنه کوي له تا نه (ای محمده ! مؤمنان) چې څه شی خرڅ کړي دوی (په لاره د الله کې؟).

تفسير: په پخوانیو آیتو کې په کلي ډول دا مضمون په ډېر تاکید سره بیان شو چې کفر او نفاق پرېږدئ !، او په اسلام کې په پوره ډول سره ننوځئ، او د پاک الله جل جلاله د حکم په مقابل کې بل د هیڅا خبرې ته غوږ مه ږدئ !، او د الله تعالی په خوښۍ کې خپل ځان او مال جار (قربان) کړئ !، او هر راز شدت او تکلیف پر ځان باندې واخلئ !، له دې ځای نه وروسته ددې کلیې په نسبت د جزئیاتو تفصیل بیانیږي، چې د ځان او دمال او نورو معاملاتو په نسبت لکه نکاح، طلاق، او نورو پورې تعلق لري، چې ددې کلیې تحقیق او تاکید په ښه ډول سره په زړه کې کښیني.

قُلْ مَا أَنفَقْتُم مِّنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾

ووایه (ای محمده !) هر شی (لږ یا ډېر) چې صرفوئ (خرچ کوئ) تاسې له مالو څخه؛ نو (يې صرف کړئ) لپاره د مور او پلار او (لپاره د) خپلوانو او (لپاره د) یتیمانو او مسکینانو (چې څه شی

نه لري) او (لپاره) مسافرانو، او هر هغه څه چې (یې) کوئ تاسې له نېک کاره؛ نو بېشکه چې الله
په هغه باندې (لکه په نورو اشیاوو) ښه عالم دی.

تفسیر: ځینې اصحاب چې مالداران وو، له رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم څنې یې پوښتنه وکړه چې: له مال څنې مونږ څه صرف کړو؟ او په څه شي باندې یې ولګوو؟ نو ځکه داسې حکم وشو، چې لږ یا ډېر هر څه چې د الله تعالی لپاره صرفوئ (خرچ کوئ)، هغه د مور او پلار او أقاربو او یتیمانو، او محتاجانو او مسافرانو لپاره دي، یعنې که د ثواب د حصول لپاره یې ښندل او صرفول غواړئ، نو هغومره مو چې زړه غواړي صرف یې کړئ !، د هغه لپاره څه تعیین او تحدید نشته، هو ! دا ضروري ده چې هغه په همغو مواقعو باندې صرف کړ شي، چې مونږ یې درښیو !.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ

فرض کړی شوی دی پر تاسې باندې جنګ کول (له کفارو سره).

تفسیر: یعنې د دین له دښمنانو سره جنګېدل فرض کړی شوي دي.

فائده: تر هغه وخت پورې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په مکې شریفې کې اوسېده، په جنګ سره مجاز نه وو، کله چې یې مدینې منورې ته هجرت وفرمایه، نو دوی ته د مقاتلې اجازه وشوه، مګر یوائې د هغو کفارو په مقابل کې چې له مسلمانانو سره جنګېږي، وروسته تر دې له ټولو کفارو سره د مقاتلې اجازه وشوه، او «جهاد» فرض شو، او که د دین دښمنان پر مسلمانانو برید او تعرض وکړي، نو پر مسلمانانو باندې «جهاد» فرض عین ګرځي، که نه فرض کفایي دی، ولې په دې شرط سره چې د «جهاد» هغه ټول شرطونه موندلی شي، چې په فقهیه وو کتابونو کې راغلي دي، هو ! هغه خلق چې له هغو سره مسلمانان مصالحه وکړي، یا له دوی سره معاهده ولري، یا کفار د مسلمانانو تر حفاظت او امن لاندې راشي؛ نو له هسې کفارو سره جنګېدل، یا د دوی په مقابله کې د دوی له مخالفینو سره مرستې (مدد) کول؛ مسلمانانو ته هیڅکله روا نه دي.

وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ

حال دا چې دغه (جنګ) بد ښکاري تاسې ته.

تفسیر: د بد ښکاره کېدلو مطلب دا دی چې: پر نفس باندې سخت او درond معلومېږي، دا نه چې د رد او د انکار وړ په نظر راځي، او له حکمت او مصلحت څخه مخالف ورښکاري، او د تنفر او خفګان موجب وي، نو په دومره خبره باندې پر هیچا باندې هیڅ الزام نشته، ځکه چې انسانان بالطبع له ژوندانه سره ډېر عشق او مینه لري، او بل هیڅ شی له ژوندانه سره نه برابروي، نو ځکه جنګ او مقاتله انسانانو ته فطرتا درond او سخت کار ښکاري.

وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾

او ښایي چې بد ګڼئ تاسې یو شی حال دا چې هغه ډېر بهتر وي تاسې لره، او ښایي چې ښه وګڼئ تاسې یو شی، حال دا چې هغه به ډېر بد وي، تاسې ته، او الله عالم دی (په خیر ستاسې) او تاسې نه پوهېږئ (په خیر خپل).

تفسیر: یعنې دا خبره ضروري نه ده، چې هر هغه شی چې تاسې یې خپل ځان ته نافع یا مضر وګڼئ، هغه په ریښتیا سره هم ستاسې په حق کې همغسې وي، بلکه کیدای شي، چې تاسې یو شی د خپل ځان لپاره بد وګڼئ، او هغه په واقع کې

مفيد وي، يا كوم شی تاسې ښه وګڼئ، او هغه په حقيقت کې مضر وي، دا چې تاسې وايئ: «په جهاد کې د ځان، او مال دټولو شيانو نقصان دی، او د (جهاد) په پرېښودلو او ترک کې د ټولو حفاظت دی»؛ خوشې يو چټې او فضول خيال دی، تاسې نه پوهېږئ چې په جهاد کې د دنيا او آخرت لوی لوی منافع شته، او د جهاد په ترک کې ډېر ډېر نقصانات دي، ستاسې په ګټه او تاوان، نفعه او نقصان باندې يواځې الله (تعالى جلت كلمتُه) ډېر ښه پوهيږي، او تاسې نه پرې پوهېږئ، نو ځکه هر هغه حکم چې الله تعالى يې پر تاسې کوي، هغه خامخا حق دی، او تاسو يې د زړه له کومې ومنئ، او په هسې چټې (بېکاره) خيالاتو پسې مه ګرځئ !.

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيْهِ ؕ

پوښتنه کوي خلق له تا نه (ای محمده !) له مياشتې حرامې څخه له جنګ کولو په دې کې (چې روا دی که ناروا؟).

تفسير: فخر عالم صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم د مسلمانانو يو ټولی د کفارو د مقابلې لپاره ولېږه، دوی کفار ووژل، او مالونه يې په غنيمت سره راوړل، مسلمانان ښه پوهېدل چې هغه د «جهاد» وخت د جمادی الأخری وروستنی عشره، او د رجب المرجب اوله شپه ده، کافرانو ددې په نسبت په طعنې ويلو باندې پيل (شروع) وکړ: چې محمد صلى الله عليه وسلم حرامه مياشته حلاله کړه، او خپلو امتيانو ته يې حکم ورکړی دی چې په اشهر الحرم کې دې هم له خلکو سره جګړې وکړي، او د دوی مالونه دې په ولجه (غنيمت) او لوټ يوسي، په دې ملحوظ مسلمانان د رسول أكرم صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم په حضور کې حاضر او پوښتنه يې وکړه چې: «اوس څه حکم دی؟ له مونږ څخه خو اشتباها دا کار صادر شوی دی؟» په دې تقريب دا آيت نازل شو.

قُلْ قِتَالٌ فِيْهِ كَبِيْرٌ ؕ

ووايه (ای محمده ! دغو سائلينو ته) چې جنګ کول په دې (أشهر الحرم) کې (عمدا) لويه ګناه ده.

تفسير: يعنې په حرامه مياشته کې جنګېدل، خو بېشکه د ګناه خبره ده، ولې لويو أصحابو رضي الله عنهم سم له خپلو پوهنو سره په جمادی الثاني کې «جهاد» کړی وو، او په حرام مياشته کې يې چې رجب المرجب دی؛ نه وو کړی، نو د دې له امله (وجهې) د عفوې مستحق دي، او په دوی باندې هيڅ يو الزام نه اوړي، نو په هغوی داسې الزام لګول بې انصافي ده.

وَصَدٌّ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَكُفْرٌ بِهٖ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۗ وَاِخْرَاجُ اَهْلِهٖ مِنْهُ اَكْبَرُ عِنْدَ اللّٰهِ ۚ

او منع کول له لارې (دين) د الله څخه، او کافر کېدل په الله، او (منع کول له) مسجد حرام نه، او ايستل د اهل د مسجد حرام له ده څخه (ګناه) ډېره لويه ده، په نزد د الله (له قتاله په أشهر الحرم کې).

تفسير: يعنې د اسلام څخه د مسلمانانو ممانعت، او پخپله د اسلامي ديانت څخه بغاوت، او د بيت الله شريف د زيارت څخه د خلکو مخ نيول، او د مکې معظمې اوسيدونکې د باندې شړل؛ دا خبرې د أشهر الحرم له مقاتلې څخه هم لويې ګناوې دي، او حال دا چې کفار پرله پسې هسې کارونه کوي، لنډه يې دا چې «په حرامه مياشته کې بې سببه او نا حقه جنګېدل خو بېشکه لويه ګناه ده، مګر هغه خلق چې په حرم شريف کې کفر خپروي (خوروي)، او لوی لوی فسادونه په کې کوي، او په اشهر الحرم کې هم د مسلمانانو د (آزارولو) څخه لاس نه اخلي، نو له هسې کفارو سره د جنګېدلو

ممانعت نشته، برسېره په دې کله چې پخپله مشرکان په داسې بدو أمورو کې لګیا دي، نو په داسې یوه وړوکي ګناه باندې، چې هغه هم د لا علمۍ له امله واقع شوې ده، پر مسلمانانو باندې دداسې ظالمانو او متجاوزو (حد نه تېرېدونکو) کافرانو له لوري طعنې وهل؛ د شرم او تعجب خبره ده».

وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ؕ

او فتنه (له دین څخه د خلقو ایستل) ډېره لویه (ګناه) ده له جنګ څخه.

تفسیر: یعنې په دین کې فتنه او فساد اچول چې خلق له دین څخه وګرځي، له هغه قتل نه چې له مسلمانانو څخه سهوا په حرامه میاشت کې واقع شوی دی؛ په څو درجو بد دی.

مشرکانو داسې عادت درلود، چې د اسلامي دین په خبرو کې یې راز راز شبهې او خدشې پیدا کولې، څو نور خلك په شبهو کې ولوېږي، او د اسلام دین ونه مني، لکه چې په همدې پېښه کې چې دځینو مسلمانانو له لوري سهوا په أشهر الحرم کې واقع شوې وه، مشرکانو ډېرې خبرې وکړې، او له دې وېناوو څخه د هغوی مقصد دا وو چې نور خلك د اسلام له قبلولو څخه متنفر کړي، نو یې لنډه داسې شوه: «په هغه قتل باندې چې د مسلمانانو له لاسه صادر شو؛ مشرکان پېغورونه ورکوي، چې خلق د حق دین له لارې واړوئ، حال دا چې دا د دوی فتنه، او له حق دین څخه لغځول (ښویول) له قتل څخه په څو درجو مذموم او شنیع دی».

وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتّٰى يَرُدُّوْكُمْ عَنْ دِيْنِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوْا ؕ

او همېشه به وي دوی (یعنې کافران) چې جنګ به کوي دوی له تاسې سره تر هغه پورې چې بېرته وګرځوي دوی تاسې له دینه ستاسې که یې لاس ورسېږي (او موقع ومومي).

تفسیر: یعنې تر څو چې تاسې په حق دین باندې قائم اوسېږئ، دا مشرکان په هیڅ یوه حالت او په هیڅ یوه موقع کې، ستاسې له مقاتلې او مخالفت څخه لاس نه اخلي، اګر که د مکې معظمې په حرم شریف او أشهر الحرم کې هم وي، لکه چې د حدیبیې په عمره کې یې همداسې وکړل، چې کافرانو نه د مکې شریفې حرمت وساته، او نه یې د حرامو میاشتې څه لحاظ وکړ، او بې سببه یې یواځې د بغض او عناد له امله قتل او جدال ته ملاوې وتړلې، او مسلمانان یې مکې شریفې ته له ورتګ څخه ستانه کړل، او پرې یې نه ښودل چې عمره ادا کړي، بیا نو دداسې معاندینو طعنې او بد ویلو ته نه ښایي چې څه اهمیت ورکړ شي، او نه ښایي چې له هغوی سره په أشهر الحرم کې له مقاتلې کولو څخه ډډه (ځنډ) وشي.

وَمَنْ يَّرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِيْنِهٖ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ وَأُولٰٓئِكَ أَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿٢١٧﴾

او هر څوك چې ګرځي له تاسې نه له دینه خپل، پس مړ شي حال دا چې دی کافر وي، نو دغه کسان ضایع شوي دي (تېر) عملونه د دوی په دنیا او آخرت کې، او دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي هم دوی به په دې (اور) کې همېشه وي.

تفسیر: یعنې له اسلامي دین څخه غاړه غړول او په کفر باندې تر آخره پورې ټینګ پاتې کېدل داسې یوه سخته بلا ده، چې د ګرد عمر نیکي له منځه وړي، په دنیا کې د هغوی مال او ځان محفوظ نه پاتې کېږي، نکاح یې فسخ کېږي، له میراث څخه بې برخې پاتې کېږي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢١٨﴾

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او هغه کسان چې هجرت يې کړی دی، او جهاد يې کړی دی په لاره (دين) د پاک الله کې، دغه کسان اميد لري دوی د رحمت (مهرباني) د الله او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) پوره رحم کوونکی دی.

تفسير: له لومړني آيت څخه پورتنيو اصحابانو ته دا خبره معلومه شوه چې پر مونږ باندې په دې باره کې هيڅ مؤاخذه نشته، مگر په دې تردد کې پاتې وو چې: آيا مونږ ته د هغه «جهاد» چې مونږ کړی دی ثواب رارسيږي که نه؟ نو دا آيت نازل شو، هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او هجرت يې کړی دی، او د الله تعالی لپاره يې د کوم شخصي غرض څخه يې د هغه له دښمنانو سره «جهاد» کړی دی، نو دوی بېشکه د الله تعالی د رحمت اميدوار، او د هغه مستحق دي، او پاک الله د خپلو بندگانو خطاوې بخښي، او پر دوی باندې رحم کوونکی دی، نو الله تعالی به هسې مطيعان او حکم منونکي بندگان نه محروموي.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ۖ

پوښتنه کوي دوی له تا نه (ای محمده !) (له حکمه د ځښلو) د شرابو، او (له کولو د) قمار نه.

تفسير: د شرابو او قمارو (جـواري) په نسبت څو آيتونه نازل شوي دي، او په هر يوه کې د هغو خرابي راښکاره شوې ده، آخر يې د (المائدة) په (۹۰) آيت (۱۲) رکوع کې په ښکاره ډول سره ممانعت وکړ شو، نو ټول هغه شيان چې نشه راوړونکي دي له يوه مخه حرام دي، او هغه شرطونه چې په کوم شي باندې تړل کيږي، او گټل او بايلل په کې وي؛ حرام دي، او يوه طرفه شرط تړل حرام نه دي.

قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا ۗ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) په دې دواړو کې گناه لويه ده، او گټې دي لپاره د خلقو، او گناه د دې دواړو ډېره لويه ده له گټې دی دواړو نه.

تفسير: د شرابو له ځښلو څخه هغه عقل چې انسان له ټولو بدو امورو څخه ځان پرې ژغوري (ساتي)، زائل کيږي، او سړی د «مأمور به» پرېښولو او د ممنوع عنه کولو ته باعث کيږي، چې جنگ، قتل، او نورې خرابۍ ترې پيدا کيږي، او راز راز هسې روحاني او جسماني ناروغۍ ورځنې ځيږي، چې ډېر ځلې د هلاکت موجب گرځي، او په قمار کې د حرام مال خوړل، غلا کول، او د مال او عيال تضييع او يو له بل سره دښمني مينځ ته راځي، او راز راز ظاهري او باطني مفاسد ترې پيدا کيږي، هو ! په دوی کې څه سرسري گټې هم شته، مثلا د شرابو له ځښلو څخه مؤقتا خوند، لذت، خوښي او سرور ورحاصليږي، او له قمار وهلو ځنې بې له مشقته ويړيا مال او شته په لاس ورځي.

وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ ۗ

او پوښتنه کوي دوی (ای محمده !) له تا ځنې چې څومره خرڅ کړي دوی (په لاره د الله کې؟) ووايه (ای محمده ! دوی ته: صرف کړئ هغه چې وي) زيات (ستاسې له خرڅ نه).

تفسير: څمونږ له رسول اکرم صلی الله عليه وسلم څخه خلقو داسې پوښتنې کړې وې چې: «د الله تعالی لپاره څومره مال صرف کړ شي؟» حکم وشو چې: «هغه مال د پاک الله په لاره کې صرف کړئ ! چې ستاسې له ضروري مصارفو څخه زيات وي»، ځکه څنګه چې د آخرت فکر يو ضروري او حتمي کار دی، ددنيا فکر هم يو ضروري کار دی.

هو ! که تاسې خپل ټول مال په يوه لاره کې صرفوئ، نو خپل ضروريات به څرنګه پوره کړی شئ؟ او هغه حقوق چې په تاسې باندې لازم دي، هغه به څنګه ادا شي؟ او په دې تقدير: الله تعالی خبر دی چې د دنيوي او اخروي په څه راز راز خرابيو کې به اخته کېږئ.

كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿۲۱۹﴾ فِى الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۗ

همداسې (مخکنې بيان په شان) بيانوي الله تاسې ته احکام لپاره د دې چې تاسې فکر وکړئ د (الله تعالی په دلائلو او احکامو کې) په (کارونو د) دنيا او آخرت کې.

تفسير: يعنې فاني دنيا خو د حوائجو ځای دی، او باقي عقبی خو د ثوابونو ځای دی، نو ځکه په ډېر فکر او انديښنه سره ښايي چې په هر امر کې سم د هغه له حال سره مال صرف کړ شي ! او اخروي او دنيوي مصالح دې دواړه په نظر کې ونيول شي.

وَيَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْيَتٰمٰى ۗ

او پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده ! له معاملاتو د) يتيمانو؛

تفسير: څينو خلقو به د يتيمانو په مالو کې احتياط نه کاوه نو د هغه په نسبت داسې حکم صادر شو ﴿وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالَّتِىْ هِىَ اَحْسَنُ﴾ او ﴿اِنَّ الَّذِيْنَ يَاْكُلُوْنَ اَمْوَالَ الْيَتٰمٰى ظُلْمًا﴾ الآيه — دلته هغه کسان چې د يتيمانو پالنه يې کوله وو هر بدل او د هغوی ډوډۍ او نور لګښت (خرچه) يې له خپله ځانه بيخي جلا کړه، ځکه چې د يتيمانو مالونه د شرکت په حالت کې خوړل کېدل، دلته داسې يوه سختي پېښه شوه چې کوم شی به يتيم لپاره تيارېده د هغه پاتې برخه به غوځارېده، او په دا رنګه احتياط کې د يتيمانو نقصان کېده، نو څمونږ د رسول الله صلی الله عليه وسلم په حضور کې دا خبره عرض شوه؛ نو ددې په نسبت دا آيت نازل شو:

قُلْ اِصْلَاحٌ لَّهُمْ خَيْرٌ ۗ وَاِنْ تُخَالِطُوْهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ ۗ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ۗ

ووايه (ای محمده ! دوی ته چې سمول (برابرول) او ساتل او) اصلاح د مال د دوی بهتر دي (له بېزارۍ نه)، او که يو ځای کړئ (خرڅ د) دوی (له ځانه سره نو) دوی ورونه ستاسې دي، او الله ته معلوم دی ضايع کوونکی د (مال له) اصلاح کوونکي نه.

تفسير: يعنې مقصود خو يواځې هم دا خبره ده؛ چې د يتيم د مال اصلاح، اداره، او ساتنه دې په ښه ډول سره وکړی شي !، نو هر وخت چې په جداوالي کې د يتيم ګټه وي، هغه دې اختيار او غوره کړی شي ! او چېرې چې په شرکت کې د يتيم خير او ښېګڼه (فائده) وليده شي، نو د هغه خرڅ هم د خپل ځان له خرڅ سره ګډ کړی شي !، په دې کې هيڅ يوه مضائقه او خبره نشته چې کله تاسې د هغوی له خوړو څخه وخورئ !، او کله په دوی باندې له خپلو خوړو څنې وخورئ !، ځکه چې هغه يتيمان خو ستاسې ديني يا نسبي ورونه او خويندې دي، او د ورونو ګډون په خوړلو کې څه بده خبره نه ده، هو ! دا يوه ضروري خبره ده چې ديتيمانو د اصلاح او ګټو رعايت دې په پوره ډول سره وکړی شي !، او پاک الله ښه عالم دی چې په دې شرکت کې د چا مقصود خيانت او د يتيم د مال فساد دی؟ او د چا منظور د يتيمانو اصلاح او دوی ته نفع رسول دي؟

وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَاَعْنَتَكُمْ

او که اراده کړي وای الله (دمشقت ستاسې) نو خامخا به یې مشقت راوستلی وو په تاسې باندې.

تفسیر: مشقت راوستل یعنې په خوړلو او څښلو کې به یې د یتیمانو مشارکت د اصلاح په توګه (طور) هم مباح نه ګرځاوه، یا دا که بې علمه او بې قصده به په کې کوم کموالی یا ډېر والی پېښېده؛ په هغه کې به یې هم مؤاخذه کوله.

اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿۲۲۰﴾

بېشکه چې الله ښه غالب (د احکامو په انفاذ کې قوي) ښه تدبیر والا دی (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ ۚ وَلَاَمَةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَّلَوْ اَعْجَبَتْكُمْ ۚ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِيْنَ حَتّٰى يُؤْمِنُوْا ۚ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَّلَوْ اَعْجَبَكُمْ ۗ

او په نکاح مه آخلئ ! مشرکې ښځې تر هغه پورې چې ایمان راوړي دوی، او خامخا وینځه مؤمنه بهتره ده له مشرکې اصیلې ښځه، اګر که ښه درښکاره شي تاسې ته هغه (کافره)، او په نکاح مه ورکوئ (مسلمانانې ښځې) کافرانو ته تر هغه پورې چې ایمان راوړي دوی، او خامخا مریی مؤمن بهتر دی له کافر سړي نه، اګر که ښه درښکاره شي تاسې ته (هغه کافر).

تفسیر: لومړۍ د مسلمان نارینه له کافرې ښځې سره او د کافر له مسلمې سره د نکاح اجازه وه، په دې آیت سره هغه امر منسوخ شو، که نارینه یا ښځه مشرکه وي، نو د هغې نکاح له مسلمان سره روا جائز نه ده، یا که وروسته له نکاح څخه یو له زوجینو څخه مشرک شي؛ نو پخوانی نکاح ماتیږي.

او مشرک دېته وایې چې: یا خو د الله جل جلاله سره د هغه په ذات یا په صفاتو کې بل څوک مشابه او یو شان وګڼي، او یا هم د الله تعالی سره د بندګۍ او عبادت په یو ډول او نوع کې بل څوک شریکوال او برخمن وګڼي، لکه په سجده، سرټیټولو، په غیاب کې چیغه وهلو، نذر او منښته منلو، او هر نوع ما فوق الأسباب حاجت غوښتلو او را بلنه کې.

فائدة: د اهل کتابو ښځو سره د مسلمان نارینه نکاح روا ده، ځکه دا د نورو آیتونو څخه ثابته ده.

اُولٰٓئِكَ يَدْعُوْنَ اِلَى النَّارِ ۖ وَاللّٰهُ يَدْعُوْٓا اِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِاِذْنِهٖ ۚ وَيُبَيِّنُ اٰيٰتِهٖ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُوْنَ ﴿۲۲۱﴾

دغه (کافر) کسان بولي (خلق په بد عمل سره) په لوري د اور (د دوزخ)، او الله بولي (خلق) په لوري د جنت او مغفرت په اذن (حکم او ارادې) خپلې سره، او بیانوي احکام خپل خلقو ته لپاره د دې چې دوی نصیحت ومني (پند واخلي).

تفسیر: یعنې له مشرکینو نارینه وو او مشرکانو ښځو سره اختلاط او دهغوی أقوالو ته غوږ نیول، او دهغوی أفعالو ته کتل له هغوی سره نفرت کموي، او دهغوی سره دمینې او محبت سبب ګرځي، او ددې کار انجام دوزخ دې، نو ځکه له مشرکانو سره نکاح بیخي حرامه او له هغې څخه اجتناب لازم کار دي.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى فَاعْتَزِلُوا النِّسَآءَ فِي الْمَحِيضِ ۖ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ ۖ

او پوښتنه کوي دوی له تا نه (ای محمده !) له (احکامو د) حیض څخه، ووایه (ای محمده ! دوی ته) دا یوه پلیتي ده، نو په څنګ (جدا) شئ (له جماع د) ښځو (خپلو) په وخت د حیض کې، او مه نژدې کیږئ ! (په جماع سره) دوی ته تر هغه پورې چې (ښې) پاکې شي.

تفسیر: «حیض» هغو وینو ته وايي چې له ښځو څنې د هغو له عادت سره سم بهیږي، په دې حالت کې مجامعت، لمونځ، روژه، طواف، د قرآن تلاوت، مسجد ته ننوتل ټول ناروا دي، خو هغه وینه چې بې له عادت څخه لیدل کیږي، هغه ناروغي ده، نو په دې ناروغۍ کې چې د فقهاوو په اصطلاح «استحاضه» وايي؛ دغه پاس ټول ممنوعه شیان راو دی، او د هغې وینې حال هسې دی لکه چې له کوم زخم یا پوزې یا رګ وهلو څنې وینه بهیږي.

یهودانو او مجوسیانو د «حیض» په وخت کې له ښځو سره ډوډۍ خوړل، او په یوه کور کې هستوګنه کول، او نور شیان هم ناجایز ګڼل، مګر نصرانیانو حتې د حائضاتو له مجامعت څنې هم ځانونه نه ژغورل (ساتل)، مسلمانانو په دې مورد کې له رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم څخه پوښتنه وکړه، نو دا آیت نازل شو، پیغمبر صلی الله علیه وسلم په ښکاره ډول سره فرمایلي دي چې: د «حیض» په حالت کې مجامعت حرام دی، لیکن له دوی سره خوړل، څښل، هستوګنه، ناسته ولاړه ټول روا دي، او د یهودانو افراط او د نصرانیانو تفریط دواړه مردود شول.

فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ ۚ

نو هر کله چې ښې پاکې شوې دوی؛ نو راځئ دوی ته (په جماع سره) له هغه ځایه چې حکم کړی دی تاسې ته الله.

تفسیر: له هغه ځای څخه چې د مجامعت اجازه په کې ورکړی شوې ده، یعنې د مخ له خوا چې له هغه ځایه کوچنیان (بچي) زیږي، او بل ځای ته راتګ (یعنې لواطت) حرام دی.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾

بېشکه چې الله خوښوي بیا بیا توبه ایستونکي (له ګناهونو څخه) او خوښوي ځان ساتونکي (له پلیتیو څخه).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې توبه کوي له هغې ګناه څنې چې له دوی څنې اتفاقا صادره شوي وي؛ مثلا د «حیض» په حالت کې د «وطي» مرتکب شوي وي، او هغه کسان چې له ناپاکۍ یعنې له ګناهونو او د «حیض» په حالت کې: له «وطي» او د نجسې موقعې له «وطي» څنې ځان ژغوري (بچ کوي).

نِسَآؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّىٰ شِئْتُمْ ۖ

ښځې ستاسې ځای د کرلو (د نسل) ستاسې دي، نو راځئ ځای د کرلو خپلو ته (چې قُبُل دی) په هرې طریقې سره چې خوښه وشي ستاسې.

تفسیر: یهودانو د شا له لورې په روا ځای کې له ښځو سره مجامعت کول ممنوع ګڼل، او ویل به یې: «که څوک داسې مجامعت وکړي؛ هغه کوچنی (بچی) چې له هسې مجامعت څنې پیدا کیږي احول (کوږ سترګی) (چپی) به وي»، کله چې ځمونږ پاک رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم څنې په دې مورد کې پوښتنه وشوه، نو دا آیت نازل شو، «یعنې ستاسې ښځې تاسو لره لکه ستاسو کښت (فصل) داسې دي، چې په دوی کې نطفه د تخم په شان او اولاد

د پیداوار غوندې دي، یعنې له هغه ځنې مقصد د نسل پاتې کېدل، او اولاد زېږېدل دي، نو تاسې واک (اختیار) لرئ چې: له خپلو ښځو سره د مخ له خوا، ناسته، یا ملاسته، یا ولاړه، یا په اړخ، یا د شا له لوري، د مخ په خوا په هر ډول مو چې زړه غواړي مجامعت وکړئ !، مګر دا خبره ضروري ده، چې تخم شیندل دې په همغه خاصه موقع کې وي، چې له هغه څخه مولود موجودیږي، یعنې مجامعت دې هرومرو (خامخا) په فرج کې وشي !، او له لواطت ځنې دې خامخا ځان وژغوري ! (وساتي)، ځکه چې هغه ځای د مرداري او نجاست دی، د یهودانو دا خیال غلط دی چې؛ له هسې مجامعت ځنې احول «چپی» مولود موجودیږي».

وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ

او په مخ کې ولېږئ تاسې ! د پاره د ځانو خپلو (نیک عمل) !

تفسیر: یعنې صالحه اعمال تل د ځان لپاره کوئ ! یا دا چې له «وطي» ځنې مو ښايي صالح اولاد مطلوب وي، او یواځې نفساني حظ مو مقصود نه وي.

وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُم مُّلَاقُوهُ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۲۲۳﴾ وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِّأَيْمَانِكُمْ أَن تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ ۗ

او ووېرېږئ ! له الله څخه او ویوهېږئ ! چې بېشکه تاسې ملاقات کوونکي یئ له الله سره، او زیری ورکړه (ای محمده !) مؤمنانو ته(دجنت). او مه ګرځوئ ! (نوم د) الله نښانه لپاره د قسمونو خپلو پر دې چې (نه) به نیکي کوئ، او (نه) به پرهېزګاري کوئ او (نه) به روغه کوئ په مینځ د خلقو کې.

تفسیر: یعنې د کوم ښه کار په نه کولو باندې په الله تعالی قسم یادوئ، مثلا له خپلې مور او پلار سره به خبرې نه کوم، یا فقیرانو ته به خیر خیرات نه ورکوم، یا له هیچا سره به مصالحت یعنې روغه نه کوم، یعنې په هسې قسمو کې چې د پاک الله نوم د خرابو کارو وسیله ګرځوئ، نو وروسته له دې هسې قسمونه مه خورئ ! که څوک بیا داسې قسمونه یادوي، نو د هغه ماتول، او «کفاره» یې ورکول پرې واجبیږي.

وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۲۲۴﴾

او الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (پر ټولو اعمالو) دی.

تفسیر: یعنې هر څوک چې قسم یادوي الله تعالی یې اوري، که څوک د پاک الله د جلال او عظمت له وېرې له قسم خوړلو څخه ځان ساتي، نو (سمیع علیم الله) د هغه په نیت ښه عالم او ښه خبردار دی، ستاسې هیڅ یوه پټه او ښکاره خبره له الله تعالی څخه پټه نه ده، نو ځکه د زړه په نیت او د ژبې په خبرو او نورو کارونو کې ډېر زیات احتیاط په کار دی.

لَّا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ

نه نیسي الله تاسو لره په لغوه او بیهوده قسمونو ستاسو باندې.

تفسیر: لغو او چټي (بېکاره) قسم هغه دی: چې له خولې ځنې سم له عادته یا عرفه سره چټي پټي ووځي، او د زړه له کومي او په عمدي او ارادي ډول سره نه وي، له هسې قسم یادولو ځنې نه په چا باندې «کفاره» اوړي، او نه پرې ګناهګاریږي، هو ! که څوک په قصد او ارادې سره د قسم الفاظ لکه «والله» «تالله» ووايي، او له دې قسم ځنې یې یواځې تاکید مقصود وي، او قسم خوړل یې په زړه نه وي، نو پرې «کفاره» اوړي، د «کفارې» بیان وروسته راځي.

وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوْبُكُمْ ۗ

او لېکن نيسي (الله) تاسې په هغه (قسم) چې قصد کړی وي (د هغه) زړونو ستاسې (پس له حنثه).

تفسير: يعنې هغه قسم چې عمدي او په قصد سره وي، او په هغه کې زړه او ژبه سره بيخي يو شی وي؛ نو دهسې قسم په ماتولو باندې هرومرو (خامخا) «کفاره» اوړي.

وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿۲۲۵﴾

او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطيئاتو) دی ښه تحمل کوونکی دی (په تاخير د عقوبت لپاره د انابت).

تفسير: «غفور» يعنې مغفرت کوونکی دی، چې په لغو او چټي (بېکاره) قسمو باندې مؤاخذه نه کوي، او «حليم» دی چې په مؤاخذه کې تلوار نه کوي، ښايي چې بنده توبه وکړي.

لِلَّذِيْنَ يُؤْلُوْنَ مِنْ نِّسَآئِهِمْ تَرَبُّصُ اَرْبَعَةِ اَشْهُرٍ ۚ فَاِنْ فَآءُوْ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۲۲۶﴾ وَاِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَاِنَّ اللّٰهَ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۲۷﴾

دی هغو کسانو لره چې قسمونه کوي له (جماع د) ښځو خپلو نه (مطلقا يا تر څلورو مياشتو پورې) انتظار د څلورو مياشتو، نو که بيا رجوع وکړه دوی (او سره يو ځای شول) پس بېشکه چې الله ښه بخښونکی (د خطيئاتو) پوره رحم کوونکی دی. او که قصد وکړ دوی د طلاق (او رجوع يې ونه کړه) پس بېشکه چې الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (پر ټولو احوالو).

تفسير: ايلاء قسم او سوګند خوړولو ته وايي، که څوک قسم وخوري چې خپلې ښځې ته به تر ټاکلې مودې نه نژدې کيږم، نو دا موده که له څلورو مياشتو کمه وه، نو ورته روا ده چې ددغې مودې تر پايه انتظار وکړي، او بيا وروسته ورسره جماع وکړي، په دغه موده کې ښځه حق نه لري چې د رجوع مطالبه ورڅخه وکړي، لکه چې دا صورت د رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه بخاري شريف او صحيح مسلم کې ثابت دي.

او که دغه موده تر څلورو مياشتو زياته وه، نو د څلورو مياشتو په پوره کېدو سره ښځې ته روا ده، چې له سړي څخه وغواړي چې يا ورته طلاق ورکړي، او يا ورته رجوع وکړي، نو د جمهورو مذهب دا دی چې تش د څلورو مياشتو په تېرېدو سره طلاق نه واقع کيږي، او بعض علما وايي چې په بائن طلاق سره طلاقيږي.

وَالْمُطَلَّقٰتُ يَتَرَبَّصْنَ بِاَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوْٓءٍ ۗ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ اَنْ يَّكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللّٰهُ فِيْٓ اَرْحَامِهِنَّ اِنْ كُنَّ يُؤْمِنَّ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ ۗ

او طلاقې کړی شوې ښځې دې انتظار کوي په ځانو خپلو (له نکاح نه تر) درېو حيضو (کاملو) پورې، او نه دي روا دوی لره چې پټوي به دوی هغه شی چې پيدا کړی دی الله په ارحامو د دوی کې (له ولده يا حيضه) که وي دوی چې ايمان لرونکي وي په الله او په ورځې آخرې (چې قيامت دی).

تفسير: کله چې نارينه خپلې ښځې ته طلاق ورکړي، نو هغه ښځه له بل چا سره تر هغه پورې خپله نکاح نشي تړلی، څو چې درې «حيضه» يې پوره نشي، دا د دې لپاره که چېرې حامله وي، حمل به يې ښکاره شي، او د يوه اولاد، به د بل چا نه شي، نو ځکه پر ښځې باندې فرض دي چې هر هغه شی چې د هغې په ګېډه کې وي؛ هغه ښکاره کړي، حمل وي، او که حيض وي، او دې مودې ته په شرع کې «عدت» وايي.

فائده: دلته له مطلقاتو څنې خاص هغه ښځې مراد دي، چې هغوی ته له نکاح څخه وروسته د صحبت (مجامعت) يا «شرعي خلوت» نوبت وررسېدلی وي، او دې ښځو ته «حيض» هم ورځي، پر هغې ښځې باندې چې ورسره مجامعت يا «صحيحه خلوت» نه وي شوی، وروسته له طلاقه بيخي «عدت» نشته، او هغه ښځه چې بيخي نه حائضه کيږي، مثلا وړه يا داسې بوډۍ او زړه وي چې له وينې پاکه وي، يا حامله وي، نو په دوه وو وړاندنيو (اولنو) صورتونو کې؛ د دوی د عدت موده درې مياشتې ده، او د اولاد لرونکې (حاملې) عدت، د هغې د اولاد زېږول (د حمل وضعه) ده، هغه ښځه چې خپلواکه (آزاده) نه وي، بلکه وينځه وي، که حائضه کيږي؛ نو د هغې د عدت موده دوه حيضه دي، که نه حائضه کيږي، نو د صغارت او کبارت په صورت کې د هغې عدت يوه نيمه مياشته ده، او په هغه صورت کې چې حامله وي، نو د اولاد زېږول (د حمل و ضعه) ده، دا تفصيلات له نورو آيتونو او احاديثو څخه ثابت شوي دي.

وَبُعُوْلَتُهُنَّ اَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِیْ ذٰلِكَ اِنْ اَرَادُوْٓا اِصْلَاحًا

او ميړونه (خاوندان) د دوی ښه لائق (حقدار) دي په بيا کولو د ددې ښځو په دې موده کې که اراده لري دوی د جوړښت (په خپلو منځو کې).

تفسير: يعنې که نارينه د عدت په موده کې وغواړي چې هغه ښځه بېرته ځان ته وګرځوي؛ کولی شي، که څه هم د هغې ښځې خوښه نه وي، خو ښايي چې په دې ګرځولو کې مقصود ښه سلوك او اصلاح وي، او ښځه ونه ربړوي، او ويې نه وېروي، او په دې يې نه مجبوره وي چې خپل «مهر» ورپرېږدي، چې دا ټول ظلم او تېری دی، که داسې کوي ګناهګاريږي، که څه هم رجعت يې صحيح دی.

وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِیْ عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوْفِ ۠ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ ؕ

او شته دي ښځو لره (حقوق په ميړونو (خاوندانو) باندې) په شان د هغو (حقوقو) چې په دوی دي (د خاوندانو) په معروف (ښه وجه) سره، او شته نارينه وو لره په دې ښځو باندې بهتروالی (فضيلت).

تفسير: يعنې دا امر خو حق دی، همغسې چې د نارينه وو حقوق پر ښځو باندې دي، همغه شانې د ښځو حقوق په نارينه وو باندې هم دي، چې سم له اصولو سره د هغو حقوقو په ځای راوړل؛ پر دواړو باندې ضروري دي، نو اوس نارينه لره ښايي چې له خپلې ښځې سره په هيڅ ډول (طريقه) بده ګذاره او خراب سلوك ونه کړي، بلکه د ښځې هر راز حق تلفي ممنوعه ده، مګر دا يو فضيلت او فوقيت نارينه پر ښځو باندې لري، چې د رجعت واك او اختيار خامخا نارينه لره دی.

وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ۝۲۲۸

او الله ښه غالب (د احکامو په انفاذ) او د حکمت والا دی.

ﭐلطَّلَاقُ مَرَّتٰنِ فَإِمۡسَاكٌۢ بِمَعۡرُوفٍ أَوۡ تَسۡرِيحٌۢ بِإِحۡسَٰنٍ

(رجعي) طلاق دوه کرته دی، نو بیا ساتنه (د ښځو) ده (په رجوع سره) په معروف (ښه وجه) سره، یا پرېښودل دي (ددې ښځو) په ښه وجه سره.

تفسير: پخوا له اسلام څخه داسې دود (رواج) او دستور وو، چې لس شل ځلې هر څومره چې د نارينه زړه غوښته، خپلې ښځې ته به يې طلاق ورکاوه، مګر پخوا د عدت له ختمېدلو څخه به يې بيا رجعت ورته کاوه، او بيا به يې طلاق کوله، او په دې ډول ځينو نارينه وو خپلو ښځو ته زيات تکليف او زحمت ورپېښاوه، نو بنا پر دې دا آيت نازل شو، هغه طلاق چې رجعت په کې کيدی شي، ټول سره دوه ځلې دی، چې په هغه کې نارينه واکمن دي چې د «عدت» په شپو کې بېرته له سره رجعت وکړي، يا يې په ښه ډول سره خوشې کړي، وروسته د «عدت» له تېرېدلو څخه «رجعت» نه پاتې کيږي، هو ! که دوی دواړه بيا سره خوښ وو، بيا نکاح ترلی شي، او که دريم طلاقه ورکړي، نو بيا سره له خوښې هم دوی نکاح نشي سره ترلی، تر څو چې هغه ښځه بل مېړه (خاوند) ونه کړي، او له هغه سره جماع او خلوت ونه کړي.

فائده: له «امساک بمعروف» او له «تسريح باحسان» څخه دا غرض دی چې که رجعت کوي نو ښايي چې د موافقت او حسن معاشرت لپاره وي، او د ښځې بند ساتل او ربړول (ازارول) مقصود نه وي، لکه چې د دوی په منځ کې دستور وو، که نه په سهولت او ښه ډول سره دې پرېږدي.

وَلَا يَحِلُّ لَكُمۡ أَن تَأۡخُذُواْ مِمَّآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ شَيۡـًٔا إِلَّآ أَن يَخَافَآ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ ٱللَّهِ

او روا نه دي تاسو ته (ای خاوندانو) چې واخلئ تاسې له هغه مال څخه چې ورکړی وي تاسې دوی ته (په «مهر» کې) هيڅ شی، مګر که وېرېږي دوی (يعنې مېړه «خاوند» او زوجه) چې وبه نشي ساتلی دوی دواړه احکام د الله.

تفسير: يعنې نارينه وو لره دا روا نه ده؛ چې له ښځو څخه د طلاق په بدل کې هغه مهر بېرته واخلي چې ورکړی يې دی، هو ! دا هلته روا دی چې څه نا چاري وي، او په هيڅ ډول د دوی په منځ کې موافقت سره رانشي، او دوی له دې خبرې څخه وېرېږي، چې دمخالفت له شدته د الله تعالی په احکامو باندې ټينګ نه شي پاتې کېدی، او په ښه ډول يو له بله سره معاشرت او ژوندون نشي کولی، او د نارينه له جانبه د زوجې د حقوقو په ادا کې څه تېری او قصور هم نه وي، که نه دهغه مال اخيستل نارينه لره ناروا او حرام دي.

فَإِنۡ خِفۡتُمۡ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ ٱللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِمَا فِيمَا ٱفۡتَدَتۡ بِهِۦ

پس که وېرېږئ تاسې چې وبه نشي ساتلی دوی (دواړه) حکمونه د الله (په زوجيه وو امورو کې) نو نشته هيڅ ګناه په دوی دواړو باندې په هغه شي کې چې فديه ورکړي په هغه سره (دا ښځه او ځان خلاص کړي).

تفسير: يعنې ای مسلمانانو ! که تاسې له دې نه وېرېږئ چې د نارينه او ښځې په منځ کې داسې جګړې او مخالفتونه دي؛ چې د هغوی په ژوندون کې موافقت نه سره راځي، نو په دې صورت کې په دوی باندې څه ګناه نشته، چې ښځه څه مال ورکړي، او خپل ځان د هغه د نکاح له قيده جدا کړي، او نارينه د هغې مال واخلي، د بېته «خلع» وايي، کله چې د ضرورت په حالت کې د مېړه (خاوند) او د زوجې لپاره «خلع» روا شول، نو ټولو مسلمانانو ته ښايي چې په دې کې سعي وکړي.

فائده: یوه ښځه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم حضور ته حاضره شوه، او ویې ویل: چې زه له خپل میړه (خاوند) څخه خفه یم، او نه غواړم چې د هغه سره واوسم، رسول الله صلی الله علیه وسلم چې د دې موضوع تحقیق وفرمایه، هغې ښځې وویل چې: میړه (خاوند) مې نه زما د حقوقو په ادا کولو کې کمي کوي، او نه زه د هغه په اخلاقو او دیانت باندې څه اعتراض لرم، خو زما هغه طبعا بدي شي، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له هغې ښځې څنې «مهر» بېرته واخیست، او میړه ته یې ورکړ چې طلاقه یې کړه، نو په دې مناسبت دا آیت نازل شو.

تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَا ۚ وَمَنْ يَّتَعَدَّ حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٢٢٩﴾

دا (ذکر شوي احکام) حدود د الله دي، نو تاسې مه تېرېږئ ! له حدودو د الله، او هر (هغه) څوک چې تېرېږي له حدودو د الله نه، نو دغه کسان هم دوی دي ظالمان.

تفسیر: یعنې دا ټول مذکوره احکام: طلاق، رجعت، خلع، حدود او قواعد دي، د پاک الله مقرره اصول دي، نو د هغو تعمیل او پابندي ډېره ضروري ده، او ښایي چې هیڅ یو قسم مخالفت تغییر او کوتاهي په هغه کې ونه کړه شي !.

فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهٗ مِنْۢ بَعْدُ حَتّٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهٗ ؕ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَآ اَنْ يَّتَرَاجَعَآ اِنْ ظَنَّآ اَنْ يُّقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ ؕ وَتِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿٢٣٠﴾

نو (وروسته له دې دوو طلاقو څخه) که بیا یې طلاقه کړه دا ښځه (دریم ځلي) پس بیا حلاله نه ده (دا ښځه) ده لره پس (له دې نه)، تر هغه پورې چې په نکاح واخلي دا ښځه میړه (خاوند) بل پرته له ده نه، نو که طلاقه کړه دوهم میړه (هم) دا ښځه (او عدت یې تېر شو) پس نشته هیڅ ګناه په دغو دواړو ښځه او لومړني میړه، چې بیا سره رجوع وکړي دواړه، که ګمان وي ددې خاوند او ښځې په دې چې قائم به کړي دوی احکام د الله (او په ځای به یې کړي)، او دا (ذکر شوي احکام) حکمونه د الله دي چې بیانوي یې (دهغه) قوم لپاره چې پرې پوهیږي (او په مقتضی دعلم عمل کوي).

تفسیر: یعنې که میړه (خاوند) خپلې ښځې ته دریم ځلي «طلاق» ورکړي، نو بیا به هغه ښځه ده ته هیڅ نه روا کیږي، تر څو هغه ښځه له بل کوم سړي سره خپله نکاح ونه تړي، او هغه بل خاوند له دې سره صحبت (جماع) ونه کړي، او بیا پخپله خوښه سره «طلاق» ور نکړي، او د هغه دویم میړه عدت هم پوره نشي، وروسته له دې نه چې د «فقهاوو» په اصطلاح ورته «حلاله» وایي د هغه لومړني خاوند سره دویمه نکاح هلته تړل کیږي، چې د پاک الله د احکامو د ساتلو فکر له دوی سره وي، یعنې هر یو د بل حقوق په ښه شان سره وساتي، او پخپلو نفسونو باندې په ښه شان سره اعتماد او اطمینان ولري، که نه خامخا بیا د دوی په منځ کې جنګ جنجال او شور ماشور پېښیږي، او بیا د حقوقو اتلاف ته نوبت رسیږي، او په ګناه کې اخته کیږي، حال دا چې د نکاح اساس په محبت، مینه، الفت او ښه ژوندون د نکاح غرض او غایه ده، اګر که د صحت شرط یې نه دی.

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاَمْسِكُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ اَوْ سَرِّحُوْهُنَّ بِمَعْرُوْفٍ ۪ وَلَا تُمْسِكُوْهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوْا ۚ

او کله چې طلاقې کړئ تاسې ښځې پس ورسیدی دوی (آخر د) عدت خپل ته (یعنې چې د عدت ختمېدلو ته نژدې شي) نو وساتئ ! دوی په ښه ډول سره (یعنې رجوع ورته وکړئ !) یا

خوشې کړئ ! دوی په معروف (ښه ډول سره) او مه ساتئ تاسو ! دا ښځې (په رجعت سره) لپاره
د ضرر رسولو له جهته ددې چې (پر دوی باندې) تېرۍ وکړئ !.

تفسیر: یعنې د عدت تر ختمېدلو پورې مېړه (خاوند) واکمن او مختار دی، چې له هغې ښځې سره بیا موافقت او اتحاد وکړي، او رجوع ورته وکړي، یا یې په خوښې او خوشالۍ سره بیخي پرېږدي، دا هیڅکله ورته روا نه ده چې په بند کې یې وساتي، او د ربړولو (ازارولو) لامله بیا رجوع ورته وکړي، لکه چې ځینو سړیو همداسې کول.

وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهٗ ۚ وَلَا تَتَّخِذُوْٓا اٰيٰتِ اللّٰهِ هُزُوًا ۚ وَّاذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَآ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتٰبِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهٖ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۲۳۱﴾

او هر څوک چې وکړي داسې کار نو په تحقیق سره ظلم یې وکړ په ځان خپل، او مه ګرځوئ ! آیاتونه د الله (داسې چې په اعراض او تهاون سره) مسخرې (پرې وکړئ !) او یاد کړئ ! نعمت د الله (چې اسلام دی) په تاسې باندې، او (یاد کړئ !) هغه چې نازل کړی دی (الله) په تاسې باندې چې کتاب دی او حکمت (سنت د رسول الله صلی الله علیه وسلم) دی، چې پند درکوي الله تاسې ته په هغو (نازل شوو احکامو) سره، او وویرېږئ ! له الله نه او پوه شئ ! تاسې چې بېشکه الله په هر شي باندې ښه پوه دی.

تفسیر: په نکاح، طلاق، ایلاء، خلع، رجعت، حلاله او نورو کې لوی لوی حکمتونه او مصلحتونه دي، په دوی کې پلمې (تدبیرونه) او بهانې کول، او د بیهوده او چټي اغراضو لامله مداخله کول؛ داسې دي لکه چې څوک د پاک الله جل وعلی شأنه په احکامو باندې مسخرې او ټوقې کوي (نعوذ بالله من ذلک) ! مثلا چې څوک رجعت وکړي، او مقصود یې داسې وي، چې ښځه ورېړوي (تکلیف کړي)، نو پاک الله ته داسې خبرې او ارادې ټولې ښکاره دي، او له داسې پلمو (فریبونو) ځنې پر ته له ضرره بل کوم شی په لاس نه ورځي.

وَاِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ فَبَلَغْنَ اَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوْهُنَّ اَنْ يَّنْكِحْنَ اَزْوَاجَهُنَّ اِذَا تَرَاضَوْا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوْفِ ۗ

او هر کله چې طلاقې کړئ تاسې ښځې، پس ورسېدې دوی ټاکلې (مقررې) مودې خپلې ته (په دې شانې چې عدت یې تېر شي) نو مه منع کوئ تاسې دوی ! له دې نه چې په نکاح واخلي دوی مېړونه خپل کله چې دوی سره خوښ وي په خپلو منځو کې په معروف (سم له دستوره) سره.

تفسیر: یوې ښځې ته د دې خاوند یو یا دوه طلاقه ورکړل، او بیا یې «عدت» کې «رجعت» هم ورته و نه کړ، کله چې د دې ښځې د عدت موده ختمه شوه، نو د نورو غوښتونکو په منځ کې د دې مخطوبې ښځې هغه پخوانی مېړه هم د خپلې نکاح پیغام ورولېږه، ښځه هم په دې خبره باندې خوښه وه، مګر د دې ښځې ورور ته قهر ورغی، او دا نکاح یې معطله کړه، په دې خبره باندې دا حکم نازل شو، چې ښایي د ښځې خوشالي او هوسایي (آرام) تر نظر لاندې ونیوله شي !، او لازم دي چې هغې له خوښې سره سم نکاح وتړله شي !، او نه ښایي چې د کوم بل چا خیال او ناخوښي پکې مداخله وکړي، دا خطاب عام دی، او ټولو هغو کسانو لره شامل دی، چې د ښځو د نکاح مخه نیسي، عام له دې نه چې دا منع کوونکی همغه لومړنی خاوند وي، چې دې ښځې ته یې طلاق ورکړی دی، او اوس د ښځې مخه نیسي چې له بل چا سره نکاح ونه تړي، یا د دې ښځې کوم ولي او وارث وي، چې دا ښځه نه پرېږدي چې همغه خپل پخوانی مېړه

یا بل کوم خاوند وکړي، خو ددې مقصد دا نه دی چې د ولي له اجازې پرته نکاح کولی شي، ځکه چې د ولي اجازه په نکاح کې شرط ده، لکه چې په صحیحو أحادیثو کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه ثابت دي.

ذٰلِكَ يُوعَظُ بِهٖ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ

دا (حکم د نه منع کولو) پند ورکاوه کیږي، په ده سره هغه چاته چې وي دی له تاسې نه؛ چې ایمان لري په الله او په ورځې آخرې باندې.

تفسیر: یعنې له هغه حکمه چې مذکور شو ایماندارو ته پند ورکاوه شي، ځکه چې له دې پند څخه هم دوی ګټه اخلي، او که نه دا پند ورکول د ټولو خلقو لپاره دی، او په هغه کې د هیچا څه خصوصیت نشته، او دمؤمنانو له اختصاص څخه ضمنا نورو ته تهدید او دهغو تحقیر هم ترې څرګندیږي.

ذٰلِكُمْ اَزْكٰى لَكُمْ وَاَطْهَرُ ۗ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۲۳۲﴾

دا (د منع او ضرر ترک) ډیر غوره دی تاسې (او دوی) ته، او ښه پاکیزه دی، او الله عالم دی (پر هر شي) او تاسې نه پوهیږئ (په خپل خیر هم).

تفسیر: یعنې د هغې ښځې په نه ستنولو (واپس کولو) له نکاح ځنې او د هغې ښځې په نکاح کې داسې ښېګڼه (فائده) او پاکیزګي ده چې د نکاح په ممانعت کې هغه هیڅ کله نشته، کله چې ښځه خپل لمړني مېړه ته راغبه وي، نو ښايي چې له هغه سره یې نکاح وتړله شي، ځکه په دې نکاح کې هسې ښېګڼه او پاکیزګي ده چې د بل چا په نکاح کې داسې ښېګڼه هیڅ نشته، الله تعالی ته د هغوی د زړه خبرې او راتلونکې ګټې او تاوان داسې ښه معلوم دی، چې تاسې پرې نه پوهیږئ.

وَالْوَالِدٰتُ يُرْضِعْنَ اَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ اَرَادَ اَنْ يُّتِمَّ الرَّضَاعَةَ ۚ

او میندې (مورګانې) دې شودې (پی) ورکوي اولاد خپل ته دوه کاله پوره، دا (حکم) هغه چا لره دی چې اراده لري د دې چې پوره کړي (نېټه د) تې ورکولو.

تفسیر: یعنې په میندو باندې حکم دي چې خپل اولاد ته دې تر دوو کلو پورې شودې ورکړي !، او دا موده هغه چا لره ده چې مور او پلار یې وغواړي؛ چې هغه موده پوره کړي، که نه په دې موده کې لږوالی هم روا دی، لکه چې په وروستنې آیت کې راځي، او په دې حکم کې هغه میندې هم داخلې دي، چې د هغوی نکاح باقي وي، یا طلاقې شوې وي، او یا د هغوی د «عدت» موده تېره وي، هو ! دومره فرق شته چې په هر حال مېړه (خاوند)به نفقه او کالي (جامې) منکوحې ته او معتدې ته ورکوي، عام له دې نه چې ښځه هغه مولود ته شودې ورکوي، یا یې نه ورکوي، او کله یې چې «عدت» ختم شو، نو بیا به نفقه او کالي (جامې) د شودو ورکولو لامله ورکوي، او له آیت ځنې دا معلومه شوه چې د شودو ورکولو د مودې انتهاء پوره دوه کاله ده، چې ښايي هغه موده په مور یا په بله کومه ښځه باندې پوره شي !، او پلار هم په هم دغو دوو کلونو کې مجبور دی چې د خپل وړوکي د شودو اجرت اداء کړي !، او دا ترینه معلومیږي چې د شودو ورکولو موده له دوه کلونو ځنې زیاته نه ده.

وَعَلَى الْمَوْلُوْدِ لَهٗ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوْفِ ؕ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ اِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تُضَآرَّ وَالِدَةٌ ۢ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُوْدٌ لَّهٗ بِوَلَدِهٖ ۗ

او ده پر هغه چا باندې چې بچي زیږول شوی دی ورته (یعنې پلار)، روزي د دوی(یعنې د میندو) او کالي (جامې) د دوی (یعنې د میندو) په معروف (سم له دستوره) سره، او زور نشي کولی په

هيڅ نفس باندې مګر په اندازه د توان د ده سره، نه دې ضرر رساوه کیږي مور ته په سبب د ولد ددې سره، او نه (دې ضرر رساوه شي) پلار ددې ولد ته په سبب د ولد د ده سره.

تفسير: يعنې پلار ته ښايي چې د وړوکي مور ته ډوډۍ او کالي (کپړې) په هر حال کې ورکړي ! په اول صورت کې ددې لامله چې هغه د ده په نکاح کې ده، او په دويم صورت کې د دې لپاره چې په «عدت» کې ده، او په دريم صورت د شودو ورکولو اجرت په ده باندې کيږي، او نه ښايي چې د وړوکي مور او پلار يو بل ته د هغه وړوکي لامله څه ربړ (آزار) او تکليف ورکړي، مثلا مور ته لازم نه دي چې بې سببه له شودو ورکولو څخه مخ واړوي، يا پلار بې سببه وړوکی له مور څخه جلا (جدا) کړي، او د بلې کومې ښځې په شودو يې وروزي، يا د هغه د مور په نفقه او پوښاک کې څه تنګي وکړي.

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذٰلِكَ

او شته په وارث (د پلار) باندې په شان د هغه (نفقه چې په پلار وه).

تفسير: يعنې که پلار مړ شي، نو په وړوکي او د وړوکي په وارثانو باندې هم دا خبره لازمه ده چې د شودو رودلو په موده کې د هغه مور ته د ډوډۍ او کاليو (جامو) مصارف ورکړي، او هيڅ څه تکليف ورته ونه رسوي !، او له وارث څخنې هغه وارث مراد دی چې محرم هم وي.

فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

نو که غواړي دوی دواړه (مور او پلار) بېلول (دماشوم له تي څخنې پخوا له دوه کلونو څخه) په خوښۍ سره چې وي له دوی دواړو نه او په مشورې (د دواړو سره) پس نشته هيڅ ګناه پر دوی باندې (په دې کې).

تفسير: يعنې که مور او پلار د کوم مصلحت له امله د دوه کلونو په منځ کې له مشورې او رضامندۍ څخه وروسته؛ وړوکی له تي ببلوي، او شودې نه ورکوي، نو پکې څه ګناه نشته، مثلا چې دمور شودې ښې نه وي.

وَإِنْ أَرَدْتُّمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَّا آتَيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ

او که قصد وکړئ تاسې چې دايي ونيسئ ! (بله ښځه لپاره) د تي ورکولو اولاد خپل ته؛ نو نشته هيڅ ګناه پر تاسې باندې کله چې وسپارئ تاسې هغه شی چې قصد د ورکولو کړي وي تاسې دوی ته په معروف (سم له دستوره) سره.

تفسير: يعنې ای نارينه وو ! که تاسې د کوم مصلحت او ضرورت لامله علاوه له موره د بلې کومې ښځې په شودو باندې خپل وړوکی وروزئ (وپالئ) نو په دې کې هم څه ګناه نشته، مګر داسې نه چې د مور له برخې او حق څخنې کوم شی کم شي، بلکه سم له دود (رواج) او دستور سره د کوم شي ورکول چې مور لره وي؛ هغه پوره ورکړئ ! او دا مطلب هم کېدی شي چې د دايي حق پوره ورکړئ !.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا

او ووېرېږئ ! له الله، او پوه شئ ! چې بېشکه الله په هغو شيانو چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی

دی. او هغه کسان چې مړه شي له تاسې نه او پرېږدي دوی ښځې؛ انتظار دې کوي دا ښځې (د نکاح کولو څخه) په ځانو خپلو څلور میاشتې او لس (ورځې).

تفسیر: پخوا له دې نه دا خبره تېره شوه چې د طلاق په عدت کې د درې حیضونو انتظار دی وکړی شي !، اوس فرمایي چې د مرګ په عدت کې دې د څلورو میاشتو او لسو ورځو انتظار وباسي !، په دې موده کې که دا خبره ښکاره شوه، چې هغه ښځه حامله نه ده، نو له بل چا سره د نکاح تړلو اجازه ورته شته، که نه وروسته د اولاد زېږولو څخه ورته اجازه ده؟، ددې تشریح به د «الطلاق» په سورت کې راشي، په حقیقت کې درې حیضه یا د څلورو میاشتو او لسو ورځو انتظار د حمل د ښکاره کېدلو لپاره ټاکلی شوی دی، (او د وینځې عدت د اصیلې نیمایي دی).

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِيٓ أَنفُسِهِنَّ بِٱلْمَعْرُوفِ

نو کله چې ورسیږي دوی مودې د عدت خپل ته، پس نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې په هغه کار کې چې کوي یې دا ښځې په (حق د) نفسونو خپلو کې په ښه توګه (سم له شرعي اصولو) سره.

تفسیر: کله چې کونډې ښځې خپل عدت پوره کړي، یعنې غیر حامله ښځه څلور میاشتې او لس ورځې، او حامله ښځه د اولاد تر راوړلو پورې معطله شوه، نو بیا دوی ته د شریعت له احکامو سره سم له بل چا سره د نکاح تړلو اجازه شته، او نه پرې ګناهګاریږي، زینت، عطر وهل، او د خوشبویۍ استعمالول ټول ورته جائز دي.

وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِۦ مِنْ خِطْبَةِ ٱلنِّسَآءِ أَوْ أَكْنَنتُمْ فِيٓ أَنفُسِكُمْ عَلِمَ ٱللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَٰكِن لَّا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّآ أَن تَقُولُواْ قَوْلًا مَّعْرُوفًا وَلَا تَعْزِمُواْ عُقْدَةَ ٱلنِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ ٱلْكِتَٰبُ أَجَلَهُۥ

او الله په هغو شیانو چې کوئ (یې) ښه خبردار دی (نو جزا به پرې در کړي). او نشته هیڅ ګناه په تاسې باندې په هغه (کار) کې چې اشاره کوئ تاسې په هغه سره، چې غوښتل (دهغو) ښځو دې (چې په عدت کې وي) یا (یې) پټ ساتئ په زړونو خپلو کې، معلوم دی الله ته چې بېشکه تاسې ژر به یاد کړئ په غوښتلو سره د نکاح دا ښځې، ولیکن وعده مه کوئ ! له دوی سره (د نکاح) په پټه مګر (همدا) چې ووایئ تاسې ویل ښه ! (نېک له شریعت او رواجه سره سم) او مه کوئ قصد (د تړلو) د غوټې د نکاح (د دوی) تر هغه پورې چې ورسیږي ټاکلې (مقرر) عدت انتها د نېټې خپلې ته.

تفسیر: ددې آیت خلاصه داده: کله چې ښځه د خپل مېړه (خاوند) له نکاح څخنې جلا شوه، نو تر هغه پورې چې د دې «عدت» پوره شوی نه دی، بل چا ته دا خبره جائزه نه ده، چې له هغې سره خپله نکاح وتړي، یا صافه وعده له هغې څخنې واخلي، یا په ښکاره ډول سره پیغام وروليږي، لیکن که په زړه کې نیت وکړي، چې وروسته له عدته به له هغې سره خپله نکاح وتړم، یا په اشاره سره خپل مطلب ورواوروي، چې بل څوک له ده نه وړاندې پیغام ور ونه لیږي، کله چې هغې ښځې ته واوروي چې: «ستا غوندې مېرمنې ته قدر او عزت هر څوک ساتي، یا زه غواړم چې له کومې پتمنې (غیرتي) مېرمنې سره خپله نکاح وتړم» نو دی په هسې خبرو باندې هیڅ نه ګناهګاریږي، مګر صاف او ښکاره پیغام هیڅکله باید ور ونه لیږي.

وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا فِيْٓ اَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوْهُ ۚ وَاعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿۲۳۵﴾

او پوه شئ تاسې ! چې بېشکه الله معلوم دی ده ته هغه څه چې په زړونو ستاسې کې دي، نو ووېرېږئ ! له ده نه (او د نا مشروع شي قصد مه کوئ !) او پوه شئ تاسې ! چې بېشکه الله ښه بخښونکی (د خطيئاتو) ډېر تحمل والا دی (د عقوبت په تأخير لپاره د انابت).

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ اِنْ طَلَّقْتُمُ النِّسَآءَ مَا لَمْ تَمَسُّوْهُنَّ اَوْ تَفْرِضُوْا لَهُنَّ فَرِيْضَةً ۖ وَّمَتِّعُوْهُنَّ ۚ عَلَى الْمُوْسِعِ قَدَرُهٗ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهٗ ۚ مَتَاعًا ۢ بِالْمَعْرُوْفِ ۚ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۲۳۶﴾

نشته هيڅ تکليف (ګناه) په تاسې باندې که طلاقې کړئ تاسې ښځې (خپلې) تر څو چې صحيح خلوت مو نه وي کړی له دوی سره، او مقرر کړی مو (نه) وي له پاره د دوی ټاکلی مهر، او څه خرڅ ورکړئ ! دوی ته (واجب) دی پر غني (مېړه) باندې په اندازه (د توان) د ده، او (شته) په فقير (مېړه) په اندازه (د توان) د ده، خرڅ چې په معروف (سم له اصولو) سره وي، حق (لازم) دی په نيکي کوونکو (مسلمانانو) باندې.

تفسير: که د نکاح تړلو په وخت کې د مهر ذکر ونشو، او بې د مهر له ټاکلو څخه نکاح وتړله شوه، نو دا نکاح صحيح او روا ده، او مهر به وروسته له نکاح څخه مقررېږي، ليکن په دې صورت کې که پخوا له صحيحه خلوته او لاس ورغځولو او مجامعت څخه مېړه طلاق ورکړي، نو څه مهر پرې نشته، خو په مېړه باندې لازم دي چې له خپله طرفه هغې ښځې ته څه شی ورکړي، هغه دا چې لږ تر لږه درې کالي (جامې)، کميس، پرتوګ، او ټکری دی سم له خپله حاله سره په ډېره خوښی او خوشالۍ سره ورکړي !.

وَاِنْ طَلَّقْتُمُوْهُنَّ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمَسُّوْهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيْضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ اِلَّآ اَنْ يَّعْفُوْنَ اَوْ يَعْفُوَا الَّذِيْ بِيَدِهٖ عُقْدَةُ النِّكَاحِ ۚ وَاَنْ تَعْفُوْٓا اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى ۚ وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ ۚ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿۲۳۷﴾

او که طلاقې کړئ تاسې دوی (يعنې ښځې) پخوا له مسه کولو د دوی (يعنې د ښځو) او په تحقيق سره ټاکلی مو وو لپاره د دوی مهر، نو (لازم) دي (په تاسې باندې) نيمايي د هغه څه چې ټاکلي مو وي، مګر که عفوه وکړي دا ښځې (چې ټول مېړه ته ورپرېږدي) يا عفوه وکړي هغه سړی (مېړه) چې په لاس د ده کې ده غوټه د نکاح (چې کامل مهر ورکړي)، او دا چې عفوه وکړئ تاسې (ای ښځو او مړونو دغه عفوه) ډېره نږدې ده پرهېزګارۍ ته، او مه هېروئ تاسې فضل (احسان کول) په خپلو منځو کې، بېشکه الله پر هغه څه چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی دی.

تفسير: که د نکاح په وخت کې مهر مقرر شوی وي، او له لاس وروړلو څخه پخوا مېړه (خاوند) خپلې ښځې ته طلاق ورکړي، نو نيمايي مهر پرې لازمېږي، مګر که ښځه يا هغه نارينه چې د نکاح د غوټې ټينګول او پرانيستل د هغه په اختيار کې دي؛ له خپل حقه تېر شي؛ ښه دی، د ښځې ښېګڼه داده چې هغه نيم مهر هم ورپرېږدي، او د نارينه ښېګڼه داده چې هماغه مقرر مهر پوره ور ورسوي، او که پوره مهر يې رسولی وي، نو نيم دې ترې بېرته وانخلي، بلکه ټول مهر دې ورپرېږدي، بيا يې وفرمايل: «که نارينه ور تېر شي، نو له (تقوی) سره ډېر وړ او مناسب دی، ځکه چې پاک الله نارينه ته لويي ورکړې ده، او د نکاح د ساتلو، او دطلاق ورکولو واکمن او مختار يې ګرځولی دی»، کله چې د نکاح په سبب په ده باندې ټول «مهر» لازمېږي، او اوس دې غواړي چې په لاس نه وروړلو او په طلاق ورکولو سره

ځان د نيمايي مهر څخه خلاص کړي، نو دا کار له تقوی سره مناسب نه دی، ځکه چې د ښځې له پلوه هيڅ قصور نه دی شوی، او هر څه چې شوي دي، د نارينه له خوا شوي دي، نو بنا په دی نارينه لره ښايي چې له عفوې او مېړانې (بهادرۍ) څخه کار واخلي.

﴿حَافِظُوا۟ عَلَى ٱلصَّلَوَٰتِ وَٱلصَّلَوٰةِ ٱلْوُسْطَىٰ وَقُومُوا۟ لِلَّهِ قَٰنِتِينَ ﴿٢٣٨﴾﴾

ساتنه کوئ تاسې ! پر (ټولو) لمونځونو باندې او (خصوصا) په لمانځه منځنې باندې (چې مازديګر دی)، او ودرېږئ تاسې ! الله ته وېرېدونکي (په ادب سره).

تفسير: له منځني لمانځه څخه مراد د مازديګر لمونځ دی، چې د شپې او ورځې په منځ کې دی، ددې لمانځه تاکيد يې ځکه زيات وفرمايه، چې په دې وخت کې دنيوي مشاغل او کارونه ډېر پېښېږي، او ويې فرمايل چې ودرېږئ په ادب سره !، يعنې په لمانځه کې هسې کوم حرکت ونه کړئ، چې له هغه څخه داسې ښکاره شي، چې ګواکې تاسې لمونځ نه کوئ، يا مو لمونځ پرې مات شي، لکه خوړل، او څښل، يا له چا سره خبرې کول، يا خندل، يا يې د ټولو حقوقو ساتنه کوئ، لکه: طهارت، اذان، اقامت، جمعه او جماعت، د نيت خلوص، حضور، خشوع، خضوع، طمأنيت، فرائض، واجبات، سنن، او مستحبات.

فائده: د طلاق په حکمونو کې د لمانځه د حکم بيانول، يا دا وجه لري چې نه ښايي دنيوي معاملې، او يو له بله سره جګړې تاسې د پاک الله له ياده غافل کړي، يا يې دا وجه ده، چې د هوا او هوس بندګانو ته د حرص او بخل د غلبې له امله د عدل پوره کول، او له انصاف څخه کار اخيستل، او بيا هغه هم د رنځ او د طلاق په حالت کې، ډېر سخت او درانه دي، بيا په داسې صورت کې چې: د ﴿وَأَن تَعْفُوٓا۟﴾ او د ﴿وَلَا تَنسَوُا۟ ٱلْفَضْلَ﴾ رعايت هم په کې وشي، له هغوی څخه د هسې تعميل توقع او هيله (اميد) لرل، بيخي مستبعد او لرې په نظر راځي، نو چاره يې داسې وفرمايله چې: د لمانځه محافظت او دهغه ساتنه، او تل ادا کول، او د هغه د ټولو حقوقو او شرايطو رعايت، د هغو عمده علاج دی، ځکه چې لمونځ د فضايلو په تحصيل او د رذائلو په ازاله کې لوی اثر لري.

﴿فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا ۖ فَإِذَآ أَمِنتُمْ فَٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا۟ تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾﴾

نو که وېرېدئ تاسې (له دښمنه يا له بل شي نه) نو (لمونځ کوئ تاسې !) په پياده تګ يا په سورلۍ سره، نو کله چې په امن شئ تاسې، نو يادوئ تاسې ! الله لکه چې ښوولی يې دي تاسې ته هغه څه چې نه وئ تاسې چې (پرې) پوهېدئ.

تفسير: يعنې د جنګ او ددښمن د وېرې په وخت کې له مجبوريته په سورلۍ او پياده تګ کې هم په اشاره سره لمونځ کول روا دي، اګر که د هسې لمونځ کوونکې مخ د قبلې په لوري هم نه وي.

﴿وَٱلَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَٰجًا وَصِيَّةً لِّأَزْوَٰجِهِم مَّتَٰعًا إِلَى ٱلْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ﴾

او هغه کسان چې مړه شي له تاسې نه او پرېږدي دوی (خپلې) ښځې (لازم دی پر دوی باندې چې) وصيت دې وکړي لپاره د ښځو خپلو، د خرڅ ورکولو تر يوه کاله پورې، بې له ايستلو (له خپلو کورونو څخه).

تفسير: دا حکم پخوانی دی، کله چې د ميراث احکام نازل شول، او د ښځو برخې ښکاره شوې، او د ښځې د «عدت» موده څلور مياشتې او لس ورځې وټاکلی شوې، نو وروسته له هغه د دې آيت حکم منسوخ شو.

فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾

نو که پخپله ووتلې (دا ښځې له خپلو کورونو څخه) نو نشته هيڅ ګناه (او نفقه او مسکن) په تاسې باندې په هغه شي کې چې کوي يې دوی په خپلو ځانو کې له معروفه (له ښو کارونو چې پاکي او زينت دی) او الله ډېر غالب (قوي په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې که هغه ښځه په خپله خوښه د کال له ختمېدلو څخه پخوا له کوره ووځي، نو ای وارثانو ! په دې کار کې چې ښځه يې سم له شريعته سره د خپلو ځانو لپاره وکړي، په تاسې باندې هيڅ ګناه او وبال نشته، يعنې که وغواړي چې مېړه وکړي، يا ښه کالي واغوندي، او عطر استعمال کړي، په دې کې په دوی باندې هيڅ يو حرج نشته.

وَلِلْمُطَلَّقَاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ ۖ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾

او شته طلاقې کړی شويو ښځو ته خرڅ ورکول په معروفې (نېکې طريقې) سره، چې مقرر لازم کړی شوی دی په پرهېزګارانو باندې.

تفسير: پخوا له دې نه د خرڅ يعنې د کاليو (جامو) ورکولو حکم د هغه طلاق په نسبت راغلی وو، چې نه «مهر» ټاکلی شوی وي، او نه مېړه لاس وروړی، اوس په دې آيت کې همدغه حکم د نورو لپاره هم صادر شو، مګر دومره فرق شته، چې ټولو طلاق ورکړی شويو لره کالي (جامې) ورکول يواځې مستحب دي، او کوم ضروري امر نه دی، او په لومړنې صورت کې ضرور دی.

كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾

همداسې (لکه چې دا احکام يې بيان کړل) بيانوي الله تاسې ته آيتونه (احکام) خپل، لپاره ددې چې تاسې وپوهېږئ ! (او شرعي احکامو ته عقل متوجه کړئ) !.

تفسير: يعنې څرنګه چې الله تعالی دلته د نکاح، طلاق، او عدت احکام بيانوي، همدا راز خپل احکام او آيتونه واضح فرمايي، څو چې پرې وپوهېږئ !، او عمل پرې وکړئ.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾

آيا نه دي ليدلي تا (يعنې نه دی رسېدلی علم ستا ای عبرت آخيستونکيه) قصې د هغو کسانو ته چې وتلي وو له کورونو خپلو نه، حال دا چې دوی په زرګونو وو، (او وتلي وو) له وېرې د مرګه، پس وفرمايل دوی ته الله، چې مړه شئ (پس مړه شول) بيا يې ژوندي کړل دوی، بېشکه الله خامخا څښتن (خاوند) د فضل (مهربانۍ) دی په خلکو باندې، وليکن ډېر د خلکو شکر نه باسي (لکه چې ښايي، او پند ترې نه اخلي).

تفسير: دا ديوه پخواني امت قصه ده چې څو زره سړي له خپلو کورنيو سره له خپل هيواد څخه ددې له امله وتښتېدل، چې له دښمن څخه وېرېدل، او له جنګ څخه يې خپل ځانونه ګوښه کول، يا له وبا څخه وېرېدل، او په تقدير او توکل باندې يې يقين او باور نه وو، بيا کله چې دوی يوه ځای ته ورسېدل، د الله تعالی په حکم ټول سره مړه شول، او وروسته

د خپل نبي علیه السلام په دعا او غوښتنې سره بېرته ژوندي شول، چې له خپلو پخوانیو ګناهونو څخه توبه وکړئ، او وروسته له دې نه په ښو کارونو مشغول شئ، د دې پېښې قیصه څکه دلته فرمایي، چې د کافرانو له «جهاد» یا د في سبیل الله له خرڅه د مال او د ځانو د مینې او محبت له سببه نه ښایي چې سرې مخ واړوي، او ودې پوهېږي چې که الله تعالی حکم وکړي، نو له هغه څخه د ژغورنې هیڅ یو صورت او چاره نشته، او که د ژوندون اراده وفرمایي، نو مړی په یوه سلګۍ کې بیا ژوندی کولی شي، د مرګ څخه د ژوندیو ژغورنه کومه لویه خبره نه ده، نو بیا د هغه د حکم په تعمیل کې له مرګ څخه وېرېدل، او له «جهاد» څخه ځان ایستل یا د افلاس له وېرې له خیراتونو او صدقاتو څخه لاس نیول او پر نورو باندې د احسان او فضل او عفوې وروته تړل، برسېره په بد نیتۍ پوره ناپوهي او حماقت هم دی.

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾

او جنګ کوئ (ای مؤمنانو !) په لاره د الله کې (ددین د ترقۍ لپاره) او پوه شئ تاسې ! چې بېشکه الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (په ټول احوالو) دی. څوک دی هغه سړی چې قرض ورکوي الله لره قرض نېک (د زړه له اخلاصه د الله په لاره په صرفولو سره) نو زیات به کړي الله (ثواب د) قرض ده لره په زیاتوالي ډېر، او الله تنګوي (رزق) او پراخوي (رزق) او هم (خاص) بیا به ده ته بیولي کیږئ ! (د اعمالو د جزا لپاره).

تفسیر: یعنې کله چې دا خبره ښکاره شوه چې: ستاسې ځان او مال د پاک الله په حکم کې دی، نو اوس تاسې ته ښایي چې د الله تعالی د دین لپاره د کافرانو سره جنګ وکړئ !، او وپوهېږئ چې پاک الله ټول شیان ګوري، او د بهانو کوونکو او د نورو ټولې خبرې اوري، او پرې پوهېږي، او ښایي چې د الله تعالی په لاره کې مال صرف کړئ !، او له تنګسې او فقیرۍ څخه هیڅ اندېښنه ونه لرئ، او وپوهېږئ چې تنګسه او پراخي او نور شیان ټول د پاک الله په واک او اختیار کې دي، او د ټولو مرجع او ورتګ دده په لوري دی. «قرض حسنه» هغه پور (قرض) ته وایي چې له ورکولو څخه وروسته د هغه د بېرته اخیستلو زیاته تقاضا ونه کړای شي، او پور (قرض) ورکوونکی په پوروړي باندې خپل منت او احسان کښېنږدي، او عوض او بدل یې ونه غواړي، او هغه ته په سپکه سترګه ونه ګوري، او الله تعالی ته د مال ورکولو څخه دا مراد دی، چې سړی د «جهاد» او «غزا» په لاره کې خپل مال صرف کړي، او په اخلاص یې وښندي، یا یې محتاجانو ته ورکړي.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَإِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ

آیا نه ده کتلي تا (یعنې نه دی رسېدلی علم ستا ای عبرت اخیستونکیه په قیصې د !) ډلې له بني اسرائیلو وروسته له موسی نه.

تفسیر: له دې قصې څخه د حق تعالی هغه قبض او بسط ښه ثابتیږي، چې ذکر یې پخوا له دې نه وشو یعنې فقیر ته پاچایي ورکوي، او له پاچایانو څخه پاچایي اخلي، ضعیف قوي ګرځوي، او قوي ضعیف.

إِذْ قَالُوا لِنَبِيٍّ لَهُمُ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٢٤٦﴾

کله چې وویل دوی یوه نبي ته (چې راغلی وو) دوی ته چې: مقرر کړه مونږ ته یو پاچا چې جنګ وکړو (مونږ په تدبیر او اتفاق د هغه) په لاره د الله کې، (نو) وویل (نبي): آیا نږدې یاست

چې (يعنې توقع شته) كه فرض كړى شي په تاسو باندې جنګ؛ چې ونه كړئ جنګ (بلكه دا توقع شته)؟ وويل دوى: څه (مانع) دى مونږ لره چې وبه نه كړو جنګ په لاره د الله كې؟ حال دا چې په تحقيق سره ايستلي شوي يو مونږ له كورونو خپلو او له ځامنو خپلو (په ظلم سره او دا سبب د جنګ دى) نو كله چې فرض كړى شو په دوى باندې جنګ نو وګرځېدل دوى (ټول له جنګه) مګر (ونه ګرځېدل) لږ له دوى نه، او الله ښه عالم دى په ظالمانو باندې (نو جزا وركوي دوى ته).

تفسير: له موسى عليه السلام څخه وروسته تر يوې مودې پورې د بني اسرائيلو چارې ښې وې، بيا كله چې د دوى نيتونه خراب شول، نو پر دوى باندې يو ظالم كافر پاچا چې جالوت نومېده، مسلط شو، دوى يې له ښاره وويستل، او د دوى كورونه يې لوټ كړل، او مريان يې وګرځول، بني اسرائيل وتښتېدل، او په بيت المقدس كې سره ټول شول، په دې وخت كې دوى له خپل نبي څخه وغوښتل، چې يو پاچا مونږ ته مقرر كړه ! چې مونږ د هغه په ښوونه او ملګرتيا سره في سبيل الله «جهاد» وكړو.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ۚ قَالُوا أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ ۚ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ ۖ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾

او وويل دوى ته نبي د دوى، چې بېشكه الله په تحقيق سره مقرر كړى دى تاسې ته طالوت پاچا، وويل دوى (يعنې بني اسرائيلو) چې: څرنګه به وي ده لره (يعنې طالوت لره) پاچاهي پر مونږ باندې؟ حال دا چې مونږ ډېر مستحق يو په پاچايي سره له ده نه، او نه ده وركړى شوې (ده ته) پراخي له مال څخه، وويل (نبي): چې بېشكه الله غوره كړى دى دا طالوت په تاسې باندې او زيات كړى يې دى هغه له جهته د پراخۍ په علم او (په) جسم كې، او الله وركوي ملك (سلطنت) خپل هر چا ته چې اراده وكړي (د وركولو يې)، او الله پراخ دى (احسان، فضل رحمت، د ده) ښه عالم دى، (په استعداد او مراتب د هر چا).

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

او وويل دوى ته (د يعقوب اولادې ته) نبي د دوى چې بېشكه علامه د پاچايۍ د ده (د طالوت) دا ده، چې رابه شي تاسې ته (يو) صندوق «چې وي به» په هغه كې اطمينان او ډاډ د زړه، له (طرفه د) رب ستاسې او باقي پاتې شوي له هغه شيانو چې پرېښي وو اولادې د موسى او اولادې د هارون، حال دا چې بار كړي به وي هغه (صندوق) پرښتو، بېشكه چې په دې (راتلو د دې صندوق) كې خامخا علامه ده (په پاچايۍ د طالوت) تاسې ته كه چېرې يئ تاسې مؤمنان (يقين لرونكي – نو ويې منئ).

تفسير: په بني اسرائيلو كې له پخوا زمانو راهيسې يو صندوق موجود وو، چې د هغه په منځ كې به د موسى او هارون اونورو انبياوو عليهم السلام ځينې تركه او پاتې شوي شيان وو، كله چې جالوت برى وموند، نو دا صندوق يې هم له دوى ځنې واخيست، خو څرنګه چې د الله تعالى اراده داسې وه، چې هغه صندوق بېرته بني اسرائيلو ته وركړي، نو

داسې وشوه چې دا صندوق ملائکو واخیست، او آسمان ته یې پورته کړو، او بېرته یې راکوز کړ، او د طالوت په مخ کې یې په داسې حال کې کېښود، چې بني اسرائیلو ورته کتل، بني اسرائیلو ددې علامو په لیدلو؛ د طالوت په پاچاییۍ باندې باور وکړ، او په نتیجه کې طالوت د جالوت پر لښکر باندې سره له خپل فوځه حمله او یرغل ور ووړ، خو په دې وخت کې موسم خورا ګرم وو، او تودوخه (ګرمي) ډېره زیاته وه.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُم بِنَهَرٍ فَمَن شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَن لَّمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ ۚ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ ۚ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ ۚ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُو اللَّهِ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾

نو کله چې راووت طالوت سره د لښکرو (نو) وویل طالوت چې: بېشکه الله ازمویونکی ستاسې دی په یوه ویاله (نهر) سره، نو هر هغه څوک چې (اوبه) وڅښي له هغې ویالې (نهر) څخه؛ نو نه دی له (تابعانو) زما، او هر هغه څوک چې ونه څکي دا (اوبه) نو بېشکه دی له (تابعانو) زما دی، مګر (خو له تابعانو ځما دي) هغه څوک چې اخلي یو ورغوی اوبه په لاس خپل، نو وېې څښلې (دوی اوبه) له هغې (ویالې، ټولو) مګر (ونه څښلې زیات له یوه ورغوي نه) لږ له دوی نه، نو کله چې تېر شو له هغه ویالې نه دی (یعنې طالوت) او هغه کسان چې ایمان لرونکي وو (تېر شول) له ده سره وویل دوی (متخلفینو) (وروستو پاتې کېدونکیو) چې: نشته طاقت مونږ لره نن ورځ له جالوت سره او لښکرو د ده سره (د جنګ کولو)، وویل هغو کسانو چې یقین یې وو (په دې) چې بېشکه دوی ورتلونکي دي الله ته: ډېر (کرته) له لږو ډلو (د مؤمنانو) غلبه کړې وه (دغې لږې مؤمنې ډلې) په ډلې ډېرې (د کفارو سرکښانو) په اذن (حکم) د الله سره، او الله سره له صابرانو دی (په نصرت او اثابت).

تفسیر: خلق له هوسه، د طالوت سره د تللو او حرکت په نیت ټول سره تیار شول، بیا طالوت وغوښتل، چې دوی وازمویي، په لومړي منزل کې اوبه نه وې، خو کله چې په دوهم منزل د اوبو ویالې ته ورسېدل، نو طالوت حکم وکړ: «هغه ځلمي مجاهد چې له یوه ورغوي (لپې) ځنې زیاتې اوبه وڅښي، له ما سره دی نه درومي !» په نتیجه کې له دوی ځنې یواځې «۳۱۳» تنه ځلمیان پاتې شول، او نورو ډېرې اوبه وڅښلې او جلا شول، هغه ځلمیان چې له یوه ورغوي څخه یې زیاتې اوبه نه وې څښلې، د هغوی تندې بیخي ماتې شوې، خو د هغو کسانو چې زیاتې اوبه یې څښلې وې، د هغو تندې لا پسې زیاتېدې، او د وړاندې تللو توان یې نه درلود (لرلو).

وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُم بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ ۗ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾

او کله چې راووتل (مخامخ شول) دوی لپاره د (جنګ) د جالوت او دلښکرو د ده، نو وویل دوی (یعنې مؤمنانو): ای ځمونږ ربه ! نازل (را توی) کړه پر مونږ صبر، او کلک کړه قدمونه ځمونږ (په جنګ کې) او مرسته وکړه له مونږ سره ! په قوم کافرانو !. مات کړل مؤمنانو دوی (یعنې کافران) په اذن (حکم) د الله سره او مړ کړ داود جالوت لره، او ورکړ ده ته (یعنې داود ته) الله سلطنت او حکمت (نبوت) او وېې ښودل ده ته له هغو شیانو چې اراده یې کوله، او که چېرې

نه وي دفع (منع) كول د الله خلقو لره، ځينو د دوی لره، په ځينو نورو سره، (نو) خامخا به خرابه شوې وه ځمكه (هيواد په ظلم سره)، وليكن الله څښتن (خاوند) د فضل (احسان) دی په خلقو باندې (نو ځينې په ځينو نورو سره له فساد څخه منع كوي).

تفسير: داود عليه السلام له دې پخوا يو عادي سړی وو، كله چې هغه د طالوت په لښكر كې د جالوت مخې ته د غزا لپاره لاړ، او د جالوت په وژنه بريالی شو، نو په دې سره د جالوت لښكر ماته وخوړه، او الله تعالى داود عليه السلام ته نبوت، پاچاهي، د زغرو جوړول، او د مرغانو په خبرو باندې پوهه وركړه.

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۚ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾

دا چې تېر شول آيتونه (دلائل) د الله دي چې مونږ يې لولو پر تا باندې (ای محمده !) په حقه سره، او بېشكه ته چې يې (ای محمده !) هرو مرو (خامخا) (ځمونږ) له مرسلانو څخه يې.

تفسير: دا دبني اسرائيلو قصه وه، چې تېره شوه، يعنې د زرهاوو سړيو وتل، او د هغوی ناڅاپه مړه كېدل او ژوندي كېدل، او دطالوت پاچا كېدل، دا ټول د الله تعالى د قدرت علامې دي، چې تاته اورولی كيږي، او ته ای محمده ! «صلى الله عليه وسلم» بېشكه د الله تعالى له رسولانو (استازو) څخه يې، يعنې همغسې چې پخوا له تا څخه مرسلان مبعوث شوي دي، ته هم د هغوی په شان په حقه او يقين مرسَل يې، چې د پخوانيو زمانو قصې په خورا (ډېر) ښه ډول بيانوي !، حال دا چې دا خبرې تا نه په كوم كتاب كې ليدلې دي !، او نه دې له چا څخه اورېدلې دي.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ ۘ مِّنْهُم مَّن كَلَّمَ اللَّهُ ۖ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ ۚ
وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۗ

دا ټول رسولان (چې له آدم تر محمده پورې ياد شول) فضيلت وركړی دی مونږ ځينې د دوی ته پر ځينو نورو، ځينې له دوی څخه هغه دي چې خبرې كړې دي الله (له دوی سره چې آدم، موسى، او محمد دي) او پورته كړي يې دي ځينو د دوی ته درجې (لكه محمد) او وركړی دی مونږ عيسى ځوی د مريمې ته ښكاره معجزې، او قوي كړی دی مونږ هغه په روح القدس (جبريل) سره.

تفسير: دې رسولانو ته چې ذكر يې وشو، مونږ فضيلت وركړی دی؛ ځينو ته پر ځينو نورو باندې (د رسالت نه برسېره په نورو صفاتو سره)، ځنې په دوی كې داسې دي چې الله جل جلاله له هغوی سره كلام كړی دی، لكه آدم، موسى او محمد عليهم السلام، ځينې د ټول جهان لپاره ټاكلي (مقرر) شوي دي، لكه ځمونږ محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم چې په دغه شرف سره مخصوص او مبعوث شوی دی، او د ځينو درجې يې لوړې كړې دي، لكه چې ځينې د يوه كلي او ځينې د يو ښار، او ځينې د يوه قوم لپاره مقرر شوي دي، او عيسى عليه السلام ته ښكاره معجزې ورعنايت شوې دي، لكه: مړي ژوندی كول، د أكمهو (مورزاد ړندو) أبرصو(برګو) او نورو روغول، او مرسته وركړه مونږ هغه ته په پاک روح سره يعنې جبريل عليه السلام مو د هغه د مرستې لپاره ولېږه.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلَ الَّذِينَ مِن بَعْدِهِم مِّن بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلَٰكِنِ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُم مَّنْ آمَنَ
وَمِنْهُم مَّن كَفَرَ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اقْتَتَلُوا وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾

او كه اراده كړې وی الله (د ټولو خلقو د هدايت) نو نه به وو كړی جنګ (او اختلاف) هغو كسانو چې وروسته له دې رسولانو څخه وو (د دوی له امتونو څخه) وروسته له هغه څخه

چې راغلي دوی ته ښکاره معجزې، ولیکن دوی اختلاف (او جګړې) سره وکړې، نو ځینې له دوی څخه هغه څوک دي چې ثابت پاتې شوي دي په ایمان، او ځینې له دوی څخه هغه څوک دي، چې کافران شول، او که اراده کړي وی الله (د دوی د هدایت) نو دوی به نه وو کړی (مخالفت او) مجادله، ولیکن الله کوي هغه کار چې اراده لري (د چا د هدایت او ضلالت).

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ أَنفِقُواْ مِمَّا رَزَقۡنَٰكُم مِّن قَبۡلِ أَن يَأۡتِيَ يَوۡمٞ لَّا بَيۡعٞ فِيهِ وَلَا خُلَّةٞ وَلَا شَفَٰعَةٞۗ

ای هغو کسانو ! چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو) خرچ کړئ (په زکات یا په جهاد یا په نورو واجبو صدقاتو کې) ځینې له هغو مالونو څخه چې درکړي دي مونږ تاسې ته پخوا د راتلو د هغې ورځې نه چې نه پېردول (اخیستل) او نه پلورل (خرڅول) په کې شته (چې سړی مال پیدا کړي بیا پرې ځان له عذابه خلاص کړي)، او نه دوستي او نه شفاعت (او نه بې د الله د اذن او اجازې نه سپارښت پکې شته).

تفسیر: یعنې د عمل کولو وخت همدا دی په آخرت کې نه عمل پلورل (خرڅول) او نه پېردول (اخیستل) کیږي، او نه په خپلوی، دوستی، او آشنایۍ سره په لاس راځي، او نه په سپارښت سره څوک ځان خلاصولی شي، تر څو یې چې پاک الله پرې نه ږدي، چې د هغه نیوونکی دی، یا د ده په نسبت د شفاعت امر ونه کړي.

وَٱلۡكَٰفِرُونَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٥٤﴾

او کافران هم دوی دي ظالمان (نو ای مؤمنانو تاسې د دوی په شان مه کېږئ !).

تفسیر: یعنې په خپله کفارو په خپلو ځانونو باندې ظلم وکړ، چې د هغه له شامته، په سختو عذابونو ککړ شول، چې په آخرت کې نه د چا دوستي او خپلوي دوی ته ګټه او نفع رسولی شي، او نه یې سپارښت په ښه ورتلی شي.

ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ٱلۡحَيُّ ٱلۡقَيُّومُۚ

الله (چې دی)؛ نشته هیڅوک لایق د عبادت مګر هم دی دی، چې تل ژوندی، په یو حال باقي، قایم، کامل، تدبیر والا دی.

تفسیر: له لومړني آیت څخه د حق تعالی عظمت او شان هم معلومیږي، وروسته له هغه دا آیت نازل شو، چې د ذات توحید، او د هغه تقدس، جلال، او د عظمت غایت په ډېر وضاحت سره په کې بیان شوی دی، ددې آیت لقب «آیة الکرسي» دی، چې په مبارک حدیث کې د کتاب الله خورا (ډېر) لوی آیت ښودل شوی دی، او ډېر فضیلت او ثواب یې منقول دی، اصلي خبره دا ده چې حق تعالی پخپل کلام کې درې ډوله مضامین ځای په ځای بیان کړي دي:

(۱) د توحید او صفاتو علم.

(۲) د احکامو علم.

(۳) د قصصو او حکایاتو علم، چې له دغه علم څخه هم د توحید او صفاتو تقریر او تایید مقصو دی، یا د علم الأحکام تاکید او ضرورت مطلوب دی، چې یو د بل لپاره لکه علت او علامت داسې دي، د حق تعالی صفات د شرعیه وو احکامو لپاره منشأ او اصل دی، او شرعیه احکام د الله جل جلاله صفاتو ته لکه ثمرات او فروع داسې دي، «آیة الکرسي» د توحید او صفاتو په موضوع کې یو ممتاز حیثیت لري، او په دې سره یې د ګردو

(ټولو) حکمونو اساس او ريښې (رېښې) په زړونو کې داسې ټينګې او مضبوطې کړې، چې که څوک يې د ايستلو کوښښ وکړي، ايستلی يې نه شي.

لَا تَأْخُذُهٗ سِنَةٌ وَّلَا نَوْمٌ ۚ لَهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ۗ مَنْ ذَا الَّذِىْ يَشْفَعُ عِنْدَهٗۤ اِلَّا بِاِذْنِهٖ ۚ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۚ وَلَا يُحِيْطُوْنَ بِشَىْءٍ مِّنْ عِلْمِهٖۤ اِلَّا بِمَا شَآءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ ۚ وَلَا يَـُٔوْدُهٗ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ الْعَلِىُّ الْعَظِيْمُ ﴿۲۵۵﴾

نه نيسي ده لره پرکالي د خوب (يعنې نه راځي په الله د خوب پرکالي او پرېشاني)، او نه په خپله خوب، الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً، خلقاً، وعبيداً)، څوک به وي هغه چې سپارښت (سفارش) وکړي په نزد د ده؟ (هيڅوک يې نشي کولی !) مګر (خو کولی شي) په اذن (حکم) د ده سره، عالم دی په هغو شيانو چې په مخ د مخلوقاتو کې دي (د دنيا له امورو) او په هغو شيانو چې وروسته له دوی دي (د عقبی له امورو) او نه شي احاطه کولی دوی په هيڅ له معلوماتو د ده، مګر (احاطه کولی شي) په هغه شي چې اراده وکړي (الله د هغه شي د معلومولو دوی لره)، پراخه ده کرسی د ده په ټولو اسمانونو او ځمکې باندې، او نه ستومانه کوي ده لره ساتنه د اسمانونو او ځمکې، او هم دی (الله) دی (له ګردو ځنې) خورا (ډېر) پورته، خورا (ډېر) لوی دی.

تفسير: په دې آيت کې د پاک الله د ذات د توحيد او د صفاتو د عظمت بيان شوی دی، چې الله يو او تل دی، او هيڅوک د هغه شريک نه دي، د ګردو مخلوقاتو موجد او مالک همدی دی، له ګردو (ټولو) نقصاناتو او هر راز تبدلاتو او فتورو ځنې پاک او منزه دی، په ګردو شيانو باندې ددې علم کامل او په ټولو باندې پوره قدرت لري، خورا لوړه درجه او عظمت ورته حاصليږي، هيچا ته دومره مجال نشته، او نه حق لري چې بې د ده له حکمه څخه د بل سپارښت وکړی شي، او هيڅ يو داسې کار او امر نشته چې د هغه کول ده ته کومه سختي او مشکلات ولري، په ټولو شيانو لوړ او اوچت او لوی دی، د الله تعالی د کبرياء او لويي په مقابل کې ګرد (ټول) حقير دي، له دې ځنې دوه په زړه پورې مضمونونه څرګنديږي:

(۱) دحق تعالی ربوبيت او حکومت او ځمونږ او د نورو مخلوقاتو محکوميت او عبوديت، چې د هغه له مخې د حق تعالی ګرد ذکر شوي، او نا ذکر شوي احکام بې له څرنګه، او څه ويلو ځنې واجب التصديق او واجب التعميل کېدل، او د هغه په احکامو کې د هيڅ يو راز شک او شبهې اعتبار نه کول معلوم شول، او يواځې دداسې کمالي صفتونو خاوند ددې مستحق دی چې يواځې د همغه عبادت او بندګي وشي.

(۲) کله چې له پخوانيو ذکر شوو ډېرو عباداتو او معاملاتو څخه او د نعمتونو او عذابونو له ليدلو ځنې چاته داسې شبهه پيدا کېده، چې د هر سړي دومره زيات معاملات او عبادات دي، چې هغه ګرد دومره زياتيږي، چې د حساب او کتاب او انضباط لاندې د هغو راتلل محال، بلکه نا ممکن په نظر راځي، بيا د هغو په مقابل کې هر يوه ته ثواب او عقاب ورکول، له عقله وتلې او نا ممکنه په نظر راځي، نو په دې آيت کې حق سبحانه وتعالی څو داسې خپل مقدس صفات بيان کړل، چې هغه ګرد خيالات او چرتونه په اسانی لرې شو، يعنې د هغه علم او قدرت داسې کامل دی، چې هيڅ يو شی داسې نه دی، چې د هغه ځنې بهر او خارج وي، د هغه کثير الصفات ذات علم او قدرت چې دومره لوړ او غير متناهي او تل يو شان قائم او باقي دی،

نو هغه ته د جهان د ګردو جزئياتو انضباط، او دهغوی د ثواب اوعقاب ورکول کوم سخت او ګران کار نه دی، بلکه ډېر اسان دی.

لَآ اِكْرَاهَ فِى الدِّيْنِ ۙ قَدْ تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۚ

نشته هيڅ زور په (منلو) د دين کې، په تحقيق سره ښکاره شوې ده سمه لار (د ايمان) له ګمراهۍ (کفر) څخه.

تفسير: کله چې د توحيد ګرد دلائل په ښه شان سره بيان شول، چې له هغو څخه هيڅ يو کافر ته هم هيڅ يو عذر پاتې نه شو، نو اوس په زور او زياتي سره د هيچا مسلمانولو ته حاجت پاتې نه شو، ښايي چې عاقلان خپله وپوهيږي، او په شريعت کې هم داسې حکم نشته، چې په زور سره څوك مسلمانۍ ته اړ (مجبور) کړی شي: د ﴿اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ﴾ [سورت يونس ۹۹ آيت]، د نص په اساس هغه څوك چې «جزيه» مني، د هغه ځان او مال محفوظ او ساتلی پاتې کيږي.

ځينې وايي چې: «دا اخبار دی په معنی د نهي، يعنې په زور او زياتي سره هيڅوك دين ته مه اړ (مجبور) کوئ !، دغه نهيې يا خو عامه او د «التوبه» د (۱۰) رکوع په (۷۳) آيت سره چې ﴿يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾ دی، منسوخه ده، يا خو تر اهل کتابو پورې خاصه ده، چې په «جزيه» ورکولو سره خپل ځان ساتلی شي، نو په دغه تقدير سره به نه وي منسوخ».

فَمَنْ يَّكْفُرْ بِالطَّاغُوْتِ وَيُؤْمِنْ بِاللّٰهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقٰى ۚ لَا انْفِصَامَ لَهَا ۗ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۲۵۶﴾

پس هر څوك چې كافر (منكر) شو له (عبادت د شيطان او) بتانو، او ايمان يې راوړو په (وحدانيت) د الله باندې، نو په تحقيق سره يې ټينګه نيولې ده کړۍ کلکه چې له سره نشته پرې کېدل هغې لره، او الله ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم دی (پر ټولو احوالو).

تفسير: يعنې كله چې هدايت او ضلالت په منځ کې تميز وشو، نو اوس څوك چې له ضلالت څخه مخ اړوي، او هدايت خوښوي نو هغه داسې يوه ټينګه او مضبوطه کړۍ نيولې ده، چې د هغې د شکېدلو او خوشې کېدلو هيڅ خوف او وېره نشته، او حق تعالی ګرد (ټول) ښکاره اقوال ښه اوري، او په ټولو پټو کارونو او نيتونو او د زړونو په خبرو او احوالو باندې ډېر ښه عالم دی، او له ده څخه د هيچا خيانت او بد نيتي پټې نه پاتې کيږي.

اَللّٰهُ وَلِيُّ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۙ يُخْرِجُهُمْ مِّنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ؕ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْۤا اَوْلِيٰٓـُٔهُمُ الطَّاغُوْتُ ۙ يُخْرِجُوْنَهُمْ مِّنَ النُّوْرِ اِلَى الظُّلُمٰتِ ؕ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۲۵۷﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْ حَآجَّ اِبْرٰهٖمَ فِيْ رَبِّهٖۤ اَنْ اٰتٰىهُ اللّٰهُ الْمُلْكَ ۘ اِذْ قَالَ اِبْرٰهٖمُ رَبِّيَ الَّذِيْ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ۙ قَالَ اَنَا اُحْيٖ وَاُمِيْتُ ؕ قَالَ اِبْرٰهٖمُ فَاِنَّ اللّٰهَ يَاْتِيْ بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَاْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِيْ كَفَرَ ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿۲۵۸﴾

الله دوست (مددګار) دی د هغو کسانو چې مؤمنان دي، چې باسي دوی له تيارو (د کفر او ګمراهۍ نه) د رڼا (د ايمان او هدايت) لوري ته، او هغه کسان چې کافران (منکران) شوي دي، دوستان د دوی شيطانان دي، چې باسي دوی له رڼا (د فطري ايمان او هدايت نه) د تيارو (د کفر او ګمراهۍ)

لورې ته دغه کسان (چې فطري ایمان یې په عملي کفر سره بدل کړی دی) صاحبان د اور (د دوزخ) دي، هم دوی په دې اور کې تل پاتې کیدونکي دي، آیا نه دی لیدلی تا (یعنې ای محمده ! ستا علم نه دی رسېدلی قصې د) هغه سړي (نمرود) ته چې جګړه (حجت بازي) یې کړې وه ابراهیم سره په (حق د) رب د ده کې، له دې جهته چې ورکړی وو ده ته الله ملک (سلطنت)، کله چې وویل ابراهیم: رب زما هغه ذات دی چې ژوندي کول کوي او مړه کول کوي، وویل (نمرود): چې زه (هم) ژوندي کول کوم (واجب القتل په عفوې سره) او مړ کول کوم (بېګناه په ظلم سره)، وویل ابراهیم: «نو بېشکه الله راولي لمر له (لورې د) مشرقه، نو ته (ای نمروده !) راوله هغه (لمر) له (لورې د) مغربه !»، نو حیران (او شرمنده) شو هغه څوک چې کافر شوی وو (یعنې نمرود)، او الله نه ښیي (د خیر سمه صافه لاره) قوم ظالمانو ته (په سبب د ظلم د دوی پر خپلو نفسونو).

تفسیر: په لومړي آیت کې د مؤمنانو او د کافرانو او د اسلام د نور او د کفر د ظلمت ذکر وو، اوس د هغو د تایید لپاره څو مثالونه راوړي، په لومړي مثال کې: د «نمرود» پاچا ذکر دی، چې ده د خپلې شهنشاهۍ په غرور خلق دې ته مجبورول چې سجدې ورته وکړي، کله چې ابراهیم علیه السلام له ده سره مخامخ شو، ابراهیم علیه السلام وویل چې: «زما رب هغه ذات دی چې ژوندي کول او مړه کول د ده په واک (اختیار) کې دي»، «نمرود» وویل چې: «دوه تنه بندیان چې یو واجب القتل او بل بېګناه وي ژر را حاضر کړئ !» نو سمدلاسه «نمرود» حکم وکړ، چې: «واجب القتل بندي دې خوشې (آزاد) شي ! او بې ګناه بندي دې ووژل (قتل) شي !» او په پای (آخر) کې یې ابراهیم علیه السلام ته وویل: «ودې لیدل، چې زه هم هر سړی چې وغواړم؛ وژنم یې، او هر څوک چې وغواړم؛ ژوندی کوم یې»، دلته ابراهیم علیه السلام د لمر دلیل ور وړاندې کړ، او هغه مغرور احمق یې ساکت او بې ځوابه کړ، خو هدایت یې په برخه نه شو، یعنې سره د بې ځوابه پاتې کېدو د ابراهیم علیه السلام ارشاد ته یې غوږ کښېنښود، او ایمان یې رانه وړ، یا داسې ووایئ چې د ابراهیم علیه السلام ددویم سوال ځواب یې ونشو ویلی، حال دا چې همغسې لکه نمرود چې د ده اول سوال ځواب ورکړی وو، د هم داسې ځواب ورکولو امکان دلته هم وو، چې داسې یې ویلي وای: (چې د مشرق نه یې زه راخېژوم، ستا معبود دې له مغربه راوخېژوي).

اَوْ كَالَّذِیْ مَرَّ عَلٰی قَرْیَةٍ وَّهِیَ خَاوِیَةٌ عَلٰی عُرُوْشِهَا ۚ قَالَ اَنّٰی یُحْیٖ هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ فَاَمَاتَهُ اللّٰهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهٗ ؕ

یا (آیا ستا علم نه دی رسېدلی قصې د) هغه سړي (عُزَیر) ته چې تېر شو په یوې قریې او هغه (قریه) پرېوتلې وه (دیوالونه یې) پر بامو د دوی باندې، (نو عزیر) وویل: څرنګه به (بیا ودانه او) ژوندی کړي الله دا (قریه یا یې خلق) وروسته له (ورانېدا او) مړ کېدو (د اهل) دهغې؟ نو مړ کړ دی الله (او مړ یې پرېښود) سل کاله، بیا یې پورته (ژوندی) کړ دی.

تفسیر: هغه سړی چې عُزَیر علیه السلام وو، چې په لاره کې په یوه وران ښار باندې تېر شو، چې د هغه ګرد دیوالونه برسېره پر چتونو باندې لوېدلي وو، نو د ده په زړه کې دا خبره تېره شوه، چې د دې ښار ګرد اوسېدونکي مړه شوي دي، نو دوی به څرنګه د حق تعالی له لورې بیا ژوندي شي؟ او دا ښار به بیاڅرنګه ودان شي؟ دلته د ده روح قبض او سا یې الله تعالی ته وکښله، او خر یې هم مړ شو، سل کاله همداسې مړ پاتې شو، عُزَیر علیه السلام وروسته له سلو کلونو بیا ژوندی کړ شو، ګوري چې د ده د خوړلو او څښلو شیان همغسې صاف، پاک، او تازه ورته پراته دي، او د ده خر چې مړ شوی وو، هډوکې یې ګرد سره وراسته شوي، او کوټه پراته وو، اوس همغه هډوکي د ده تر سترګو لاندې بیا ژوندي شول.

قَالَ كَمْ لَبِثْتَ ۖ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۖ

وويل (الله عُزير ته چې): «څومره ځنډ (تاخير) کړی دی تا (دلته)»، وويل (عُزير): «ځنډ (تاخير) مې کړی دی يوه ورځ، يا يوه برخه د ورځې».

تفسير: کله چې عُزير عليه السلام مړ کېده، لمر لږ څه هسك (اوچت) راغلی وو، او کله چې بيا ژوندی شو، لا ماښام شوی نه وو، نو لمړی يې داسې خيال کړی وو، که زه دلته پرون ويده شوی يم، خو يوه ورځ، او که همدا نن ويده شوی يم، خو لا پوره يوه ورځ هم نه ده تېره.

قَالَ بَل لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَىٰ طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ ۖ وَانظُرْ إِلَىٰ حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِّلنَّاسِ ۖ وَانظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا ۚ

وويل (الله داسې نه ده لکه چې ته وايې): بلکه ځنډ (تاخير) کړی دی تا (دلته) سل کاله، نو وګوره خوړو خپلو ته، او (شيانو) د څښلو خپلو ته، چې هيڅ نه دي خراب شوي (سره له تېرېدلو د سلو کلونو)، او وګوره خره ته دې (چې هډوکي يې څرنګه تکـ سپين ځليږي)، او لپاره ددې چې مونږ وګرځوو تا دليل (د قدرت) لپاره د خلقو (په بيا ژوندي کېدو سره) او وګوره طرف د هډوکو (د خره خپل) ته چې څرنګه راخوځوو (مونږ) هغه، بيا وراغوندو هغوی ته غوښه.

تفسير: عُزير عليه السلام په مخ کې هغه ګرد (ټول) هډوکي د بدن له ترکيب سره سم ټول کړل شول، بيا هغوی باندې غوښې زرغونې شوې، او پوستکي پرې وغوړېدل، بيا د الله تعالی په قدرت په هغه کې سا ننوتله، او له خپل ځای څخه پاڅېده ! او ودرېده، او وېې هنګل (اواز يې وکړو).

فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾

نو کله چې ور ښکاره شو ده ته (دا حال په مشاهده سره نو) وويل (عُزير چې اوس) پوهېږم (په مشاهده سره هم) چې بېشکه الله په هر شي باندې ښه قادر دی.

تفسير: کله چې عزير عليه السلام دا ګردې (ټولې) پېښې په خپلو سترګو وليدې، نو وېې ويل: چې لا مې ښه باور او يقين راغی چې پاکـ الله په هر شي باندې ښه قادر دی، يعنې په دې خبره باندې خو پخوا له دې نه هم معتقد وم، چې د مړي ژوندي کول الله جل جلاله ته ډېر آسان کار دی، خو اوس مې د ده دا قدرت په خپلو سترګو وليد، «دا يې مطلب نه دی چې پخوا يې په يقين کې څه کمی وو، هو ! داسې ننداره يې په خپلو سترګو نه وه ليدلې».

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ ۖ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِن ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ۖ

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وويل ابراهيم: ای ربه زما وښيه ماته چې څرنګه ژوندي کوې ته مړي؟ وويل (الله): آيا ستا لا باور نشته (په ژوندي کولو د مړو؟ بيا) وويل (ابراهيم): چې هو ! (باور مې شته) وليکن (غواړم دا) د دې لپاره چې مطمئن شي زړه زما.

تفسير: لنډه يې دا چې يقين يې پوره وو، خو يواځې د مشاهدې او د عين اليقين غوښتونکی وو، چې هغه خامخا په کتلو باندې موقوف دی.

قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا ۚ

وويل (الله): نو ونيسه ! څلور له مرغانو نه، پس رانږدې کړه ! دوی ځان خپل ته، (بيا يې حلال کړه !) بيا يې کېږده ! په هر يوه غره باندې له دوی څنې يوه يوه برخه، بيا راوبوله ! (اې ابراهيمه !) دوی (يعنې دغه مرغان) رابه شي دوی تاته(اې ابراهيمه !) په منډو.

تفسير: د پاک الله له ارشاد سره سم ابراهيم عليه السلام څلور مرغان واخيستل، او څلور واړه يې له خپله ځانه سره آموخته کړل، چې په بللو باندې به هر يو په تلوار سره ورته راته، او د ده معرفت او پيژندګلوي هم له هغو سره ډېره زياته شوه، بيا يې د پاک الله په امر سره دا څلور واړه مرغان حلال کړل، او په څلورو غرونو يې د دې مرغانو اجزاء سره وويشلې، او دې په خپله د دې څلورو واړو غرونو په منځ کې ودرېده، او يوه مرغه ته يې غږ وکړ، نو د هغه سر د يوه غره له سره والوت، او په هوا شو، د هغه پښې، ځانګونه، او تنې هم ورسره والوتې، او په هوا کې سره ونښتلې، او روغ رمټ بېرته په څمکه کې کيناست، او د ابراهيم عليه السلام مخ ته په خپلو پښو راغی، همداسې د دويم، دريم، او څلورم مرغه اجزاء پرله پسې الوتلې، او په هوا کې سره پيوند کېدلې، او د خپلو جثو له جوړېدولو وروسته د خليل الله ابراهيم په مخ کې په خپلو پښو راتلل، يا دا چې ځان ته يې رانژدې کړه !، او حلال يې کړه، او غوښې، هډوکي، بڼې، او پښې يې ټول سره وټکوه، او سرونه يې له ځان سره وساته !، دا ګډه غوښه يې سره کلوله کلوله کړه !، او په څلورو غرونو باندې يې کېږده، بيا ورنارې کړه ! نو رابه شي دوی تاته بېرته په تلوار سره.

وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾

او پوه شه ! (اې ابراهيمه !) چې بېشکه الله ډېر غالب دی(د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

مَّثَلُ الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِّائَةُ حَبَّةٍ ۗ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾

مثال (صفت د نفقې او ورکړې) د هغو کسانو چې صرفوي مالونه خپل په لاره د الله (په جهاد او نورو عبادتونو) کې په مثل د يوې دانې (د تخم) دی چې زرغونه کړي دا (دانه) اوه وږي، په هر يوه وږي کې سل (سل) دانې وي، او الله زياتوی (اجر) لپاره د هغه چا چې اراده وکړي (د اجر دزياتولو)، او الله پراخ دی (احسان، فضل، او رحمت دده)، ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسير: يعنې د الله تعالی په لاره کې د لږ مال ثواب هم ډېر دی، لکه چې له يوې دانې څنې اوه سوه دانې پيدا کيږي، او الله تعالی چې هر چا ته اراده وفرمايي لا يې پسې زياتوي، او له اوو سوو څنې اوه زره او له دې نه يې هم زياتوي، او الله جل جلاله لوی مغفرت کوونکی، او د هر صرف کوونکي په نيت، او د هغه د صرف شوي مال په مقدار، او د مال په کيفيت او په نورو شيانو باندې ښه عالم دی، او د هر يوه سره مناسبه معامله کوي.

الَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى ۙ لَّهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾

هغه کسان چې صرفوي مالونه خپل په لاره د الله (په جهاد او نورو عبادتونو) کې بيا نه ورپسې کوي (دوی) په هغه شي پسې چې خيرات کړی يې دوي (بارول د) احسان او نه (رسونه د) ضرر،

(شته) لپاره د دوی اجر (د نفقې ثواب) د دوی، په نزد د رب د دوی، او نه به وي هيڅ ډول وېره په دوی باندې او نه به دوی (هيڅکله) غمجن کيږي (د ثواب په نقصان سره).

تفسير: هغه خلق چې د الله تعالی په لاره کې مال مصرفوي، او دهغه صرف شوي مال په نسبت نه په ژبه چا باندې احسان ږدي، او نه چاته د هغه په مقابل کې په پيغور ورکولو او خدمت اخيستلو، او تحقير کولو، زحمت پېښوي (يعنې هيڅ ډول قولي، يا فعلي رنځ او آزار نه ور رسوي)، نو د هغوی لپاره کامل ثواب شته دی، او نه د ثواب له کمېدلو څخه به دوی ته څه وېره او اندېښنه نه وي، او نه د ثواب له نقصانه غمجن کيږي.

قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَّمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَّتْبَعُهَآ أَذًى ۗ وَاللّٰهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾

خبره معروفه نېکه(خوږه پسته فقير ته) او عفوه (ده ته که الحاح يا شور وکړي) ډېره ښه ده له خيراته چې په هغه پسې وي ضرر (رسونه په منت يا په پيغور د سوال سره)، او الله غني دی (بې پروا له هر چا او له هر شي) نهايت تحمل والا (د عذاب په وروسته والي د پښېمانتيا لپاره).

تفسير: يعنې سوالګر ته په ورو ځواب ورکول، او د هغه له ټينګار او بدخويۍ ځنې تېرېدل له هغه خيرات څخه ښه دی چې څو ځلې يې سپک کړي، او ويې شرموي، يا پيغور ورکړي، يا احسان پرې کېږدي، او الله تعالی «غني» دی، چې د هيچا (انفاق ته چې په من او اذی وي او) مال ته څه حاجت او اړه (احتياج) نه لري، هغه خيراتونه او «صدقې» چې تاسې يې د هغه په لاره کې ورکوئ، وپوهېږئ چې خپلو ځانونو ته يې ورکوئ، او «حليم» دی چې په هسې ربړولو (تکليف ورکولو) باندې د عذاب په مقررولواو لېږلو کې تلوار نه کوي.

يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُم بِالْمَنِّ وَالْأَذَىٰ كَالَّذِي يُنفِقُ مَالَهُ رِئَآءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۖ

ای هغو کسانو ! چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) مه باطلوئ تاسې خيراتونه خپل (مه ضايع کوئ ثوابونه يې) په احسان بارولو او ايذا (او ضرر رسولو) سره په شان (د ابطال د ثواب او د انفاق) د هغه (سړي) چې صرفوي مال خپل لپاره د ښودنې د خلقو او ايمان نه لري په الله، او په ورځې آخرې باندې (چې قيامت دی).

تفسير: دا ارشاد چې هغه په الله تعالی او د قيامت په ورځې يقين نه لري؛ نو دا د «صدقې» د ابطال لپاره قيد او شرط نه دی، ځکه چې «صدقه» خو يواځې له رياء ځنې باطله کيدی شي، اګر که صرف کوونکی يې مؤمن هم وي، مګر دا قيد يې يواځې د دې لپاره زيات کړ، چې معلومه شي، چې رياء کاري د مؤمن له شانه لرې ده، بلکه دا کار د منافقانو له حاله سره وړ (لائق) او مناسب دی.

فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا ۖ لَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا ۗ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦٤﴾

نو مثال د دې (ريا کار په صرفولو د مال کې) په شان دصفت د هغې ښوئې تيږې (ګټې) دی، چې پرتې وي په هغې باندې څه خاورې، پس ورسيږي هغې ته زوروور باران، نو پرېږدي دغه تېږه (ګټه) پاکه (صافه له ګرده)، نه به قادريږي (دا ريا کاران) په هيڅ شي باندې (له ثوابه د) هغه شي چې کسب کړی دی دوی، او الله نه ښيي (سمه صافه لار د خير او ارشاد) قوم کافرانو ته (په سبب د ظلم د دوی پر خپلو نفسونو).

تفسير: مخکې وويل شول چې: په اخلاص سره خيرات ورکول هسې دي؛ لکه چې له يوې کرلې شوې دانې ځنې (٧٠٠) دانې پيدا شي، اوس فرمايي چې: په «خيرات» کې نيت شرط دی، که څوک د «رياء» او خلقو ته د ځان ښوولو په نيت «صدقه» ورکړي، نو د هغه مثال هسې وګڼئ لکه چې څوک کومه دانه پر يوه داسې ښويه تيږه (ګټه) باندې وکري، چې پر هغې باندې لږ څه خاوره پرته وي، خو کله چې باران ودريږي، نو هغه بيخي صافه او پاکه شي، نو په هغې باندې به هغه دانه څنګه زرغونه شي؟ هم داسې به په صدقاتو کې رياکارانو ته څه ثواب ورسيږي؟ بلکه نه وررسيږي.

وَمَثَلُ الَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمُ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ وَتَثْبِيْتًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍۭ بِرَبْوَةٍ اَصَابَهَا وَابِلٌ فَاٰتَتْ اُكُلَهَا ضِعْفَيْنِ ۚ فَاِنْ لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلٌّ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ ﴿٢٦٥﴾

او مثال د هغو کسانو چې صرفوي (لګوي) مالونه خپل لپاره د طلب د رضا د الله، او لپاره د ثبات (د زړه او صدق چې پيدا دی) له نفسونو ددوی څخه (په ايمان باندې) په شان د يوه باغ دی په لوړه ځمکه (مستعده مامونه) باندې، چې ورسيږي دې (باغ) ته زورور باران؛ نو ورکړي ميوې خپلې دوچنده، نو که ونه رسيږي (باغ) ته زورور باران نو نرئ باران (يا پرخه پرې اوري هم) کافي ده، او الله په هغو شيانو چې تاسې يې کوئ ښه ليدونکی دی.

تفسير: له زورور باران ځنې مراد ډېر مال صرفول دي، او له نري ځنې د لږ مال صرفول مقصد دي، د زړونو له تثبيت څخه مطلب داد دي، چې ثابت کړي زړونه په ثواب ميندلو کې، يعنې يقين ولرئ چې د خيرات ثواب خامخا دوی ته رسېدونکی دی، که د دوی نيت سم وي، نو له ډېرو صرفولو څخه به دوی ته ډېر ثواب ور رسيږي، او په لږ خيرات سره د ثواب فائده ورحاصليږي، لکه چې په خالصې (مستعدې، هوارې، معتدلې، هواداري، او لمريزې) ځمکې (يو ښکلی ښه ميوه دار) باغ وي، نو څومره چې باران (متدرجا) وورېږي، هغومره ګټه به ور ورسيږي، که يې نيت سم نه وي، په هره اندازه چې زيات مال صرف کړي، هغومره مال يې ضايع، او دې زيانمن کيږي، ځکه چې په زيات مال ورکولو کې به ريا او ځان ښوول هم زيات وي، لکه چې په ښويه تيږه باندې دانه نه زرغونيږي، نو څومره زورور باران چې وورېږي، هغومره زيان رسوي.

اَيَوَدُّ اَحَدُكُمْ اَنْ تَكُوْنَ لَهٗ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيْلٍ وَّاَعْنَابٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ ۙ لَهٗ فِيْهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ ۙ وَاَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهٗ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَآءُ ۚ فَاَصَابَهَآ اِعْصَارٌ فِيْهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ ؕ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿٢٦٦﴾

آيا خوښوي يو له تاسو څخه دا چې وي دې ده لره يو باغ له خرماوو څخه، او له انګورو څخه، چې بهيږي له لاندې (د ونو) د هغو ويالې، چې وي ده لره په دغه (باغ) کې له (نورو) هر ډوله (قسمه) ميوو، او ورسيږي ده ته زوړوالی، او وي ده لره اولاد ضعيفان، پس ورسيږي هغه (باغ) ته سخت باد، چې وي په هغه کې اور؛ نو وسوځي دا (باغ) هم داسې (په شان د دې تېر شوي بيان)، بيانوي الله تاسې ته دلائل (د خپل قدرت) لپاره د دې چې تاسې فکر وکړئ !(په هغه کې او ترې پند واخلئ !).

تفسير: دا مثال د هغه چا دی چې د ريا او ځان ښکارولو، او د خلقو د خبرولو لپاره خير او خيرات کوي، يا د خيرات ورکولو په مقابل کې پر مسکينانو باندې خپل منت او احسان ږدي، يا ايذاء، او ضرر وررسوي، يعنې دا داسې دی لکه چې يو سړی د خپل ځلميتوب، او قوت په وخت کې يو ښه باغ (بڼ) تيار کړي، چې د ضعف

او زړښت په وخت کې يې مېوې وخوري، او د ضرورت په وخت کې يې په ښه او کار ورشي، نو کله چې دی ضعيف او سپين ږيری شي، او د هغه باغ مېوې هم خپلې ترقی او زياتوالي ته ورسيږي، نو دا باغ د ده د عين احتياج او اړتيا (محتاجۍ) په وخت کې وسوځي، يعنې خير خيرات او صدقات لکه مېوه دار باغ داسې دی، چې د هغه مېوه په آخرت کې په کار ورځي، کله چې د چا نيت خراب وي، نو د ده دا باغ سوځي، نو بيا د هغه مېوه چې ثواب دی، په آخرت کې څرنګه د هغه په ښه ورشي؟ حق سبحانه و تعالی داسې په ښکاره او صاف ډول سره خلقو ته پند ورکوي، او دوی پوهوي، څو ښه وپوهيږي، او د ده د قدرت په علائمو او آثارو ښه غور، او فکر وکړي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَنفِقُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّآ أَخْرَجْنَا لَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُوا۟ ٱلْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ وَلَسْتُم بِـَٔاخِذِيهِ إِلَّآ أَن تُغْمِضُوا۟ فِيهِ ۚ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿۲۶۷﴾

ای هغو کسانو ! چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) خرچ کوئ ! له حلالو (پاکو، غورو) دهغو مالونو چې (په کسب سره) تاسې ګټلي او له هغو (شيانو) چې ايستلي دي مونږ تاسې لره له ځمکې څخه (د حلالو،پاکو، غورو شيانو)، او قصد مه کوئ تاسې د (ورکولو) دخبيثو (حرامو نابودو شيانو) له هغه ماله چې لګوئ يې تاسې (د الله په لاره کې) حال دا چې نه يئ تاسې اخيستونکي د هغه (ناکاره شي په خپل حق کې) مګر (خو يې داسې اخلئ) چې سترګې پټې کړئ په (اخيستو د) هغه کې، او پوه شئ ! چې بېشکه الله غني دی (بې پروا له هر چا او هر شي، ورته تل ښه ستاينه «صفت» او) ثنا ويلی شوی.

تفسير: يعني دالله تعالی په نزد دصدقاتو دمقبوليت شرط دا دي چې خيرات دې دحلال مال څخه وي او هيڅ شبهه دې په کې نه وي او هم په مال ښه او غوره شيان بايد خيرات او صدقه شي لکه څرنګه چې يو خراب مال قبلول ستاسې زړه نه غواړي، دالله په لار کې يې هم مه ورکوئ نو الله تعالی هم ښه او غوره شي خوښوي.

ٱلشَّيْطَٰنُ يَعِدُكُمُ ٱلْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِٱلْفَحْشَآءِ ۖ وَٱللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا ۗ وَٱللَّهُ وَٰسِعٌ عَلِيمٌ ﴿۲۶۸﴾

شيطان وعده درکوي تاسې ته دخوارئ (او وېروي مو چې خوار به شئ)، او حکم کوي تاسې ته په (کولو د) ناوړو (غلطو) کارونو، (لکه بخل)، او الله وعده کوي له تاسې سره د مغفرت (د ګناهونو) له خپله (لوري) او د فضل (د انفاق په بدل کې)، او الله پراخ دی (رحمت، فضل، او احسان د ده)، ښه عالم دی (پر ټولو احوالو).

تفسير: که د چا په زړه کې داسې خيال وګرځي: «که خيرات ورکړم، نو خوار او مفلس به شم»، نو ښايي چې دې يقين او اعتماد ولري: چې دا خبره د شيطان له خوا دهغه په زړه کې لوېدلې ده، او داسې دې نه وايي چې: «ما خو د شيطان شکل په سترګو نه دی ليدلی، نو د هغه حکم به ماته څرنګه القاء کيږي؟» او که دا خيال يې په زړه کې وګرځي، چې د «صدقې» او خيرات په وسيله يې مغفرت ور په برخه کيږي، او په مال کې يې زياتوالی او برکت پيدا کيږي، نو ودې پوهيږي، چې دا خبره د الله تعالی له خوا د هغه په زړه کې لوېدلې ده، نو دالله جل جلاله شکر دې وباسي، او د الله عم نواله په خزانه کې د هيڅ شي کمی نشته، او د ګردو په ظاهر او باطن «خبير» دی.

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَّشَآءُ ۚ وَمَنْ يُّؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوْتِيَ خَيْرًا كَثِيْرًا ؕ وَمَا يَذَّكَّرُ اِلَّآ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

ور کوي (الله) حکمت (نافع علم سره له عمله) هر چا ته چې اراده وکړي (د ورکولو يې) او هر چا ته چې ورکړ شو حکمت (نافع علم سره له عمله) نو په تحقيق سره ورکړی شو (ده ته) خير ډېر، او نه اخلي پند مګر خاوندان د عقلونو (صافو چې د وهم او نفسي غوښتنو شوائب په کې نه وي).

تفسير: يعني هر هغه چا ته چې الله اراده وکړي، علم تحقيق، د عمل تدقيق، او د ديني خبرو او خيرات ورکولو پوهه ورکوي، چې په کوم نيت؟ او له کوم مال څخه؟ او چا ته؟ او کوم ډول سره يې محتاج ته ورکړي؟، او هر چا ته چې پوهه ورکړی شوې ده، هغه ته د دنيا او عقبی لوی نعمت او ښېګڼه په برخه شوې ده، ابو الليث رحمه الله وايي چې: «الله جل جلاله دنيوي مال ته ﴿قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيْلٌ﴾ او علـم ته ﴿خَيْرًا كَثِيْرًا﴾ فرمايلي دي، نو ښايي چې علم او پوهنې ته ډېر اهميت ورکړی شي !».

وَمَآ اَنْفَقْتُمْ مِّنْ نَّفَقَةٍ اَوْ نَذَرْتُمْ مِّنْ نَّذْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُهٗ ؕ وَمَا لِلظّٰلِمِيْنَ مِنْ اَنْصَارٍ ﴿٢٧٠﴾

او هغه شی چې صرف کړئ تاسې له نفقې (لکه زکات او خيرات، لږ يا ډېر) يا (يې) لازم کړئ (پخپل ځان) له کوم نذره، نو بېشکه الله تعالی ته معلوم دی هغه، او نشته لپاره د ظالمانو (چې بې ځايه مال صرفوي) هيڅ مدد کوونکی (ساتونکی له عذابه د الله).

فائده: «نذر» په منلو سره واجبېږي، نو که بيا يې ادا نه کړي ګناهګارېږي، «نذر» پر ته د الله تعالی په نامه؛ د بل چا په نامه روا نه دی.

اِنْ تُبْدُوا الصَّدَقٰتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۚ وَاِنْ تُخْفُوْهَا وَتُؤْتُوْهَا الْفُقَرَآءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ؕ وَيُكَفِّرُ عَنْكُمْ مِّنْ سَيِّاٰتِكُمْ ؕ وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرٌ ﴿٢٧١﴾

که ښکاره کوئ تاسې خيراتونه پس ښه کار دی (ښکاره کول د) هغه، او که پټوئ يې تاسې (په وخت د ورکولو کې) او ورکوئ يې تاسې فقيرانو ته نو دا (پټ ورکول بهتر او) خير دی تاسې ته، او لرې به کړي (الله) له تاسې نه ځينې د ګناهونو ستاسې، او الله په هغو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه خبردار دی (او هيڅ شی ترې پټ نه دی).

تفسير: که خلقو ته د ورښوولو په نيت نه وي، نو خيرات ورکول په ښکاره ډول سره بهتر دی، چې د نورو شوق او رغبت هم ورته وشي، او په پټه سره هم خيرات ورکول ښه دي، چې اخيستونکي ته حيا ورنشي، لنډه يې دا چې اظهار او اخفاء دواړه بهتر دي، مګر د هرې موقع او مصلحت لحاظ يوه ضروري خبره ده.

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدٰىهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ فَلِاَنْفُسِكُمْ ؕ وَمَا تُنْفِقُوْنَ اِلَّا ابْتِغَآءَ وَجْهِ اللّٰهِ ؕ وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ يُّوَفَّ اِلَيْكُمْ وَاَنْتُمْ لَا تُظْلَمُوْنَ ﴿٢٧٢﴾

نشته پر تا باندې (پر سمه صافه لاره) برابرول د دوی، وليکن الله (په سمه صافه لاره) برابروي هغه څوک چې اراده وکړي (د برابروالي يې) او هر هغه شی چې صرفوئ (يې) تاسې له خيره (له مال

نه) پس لپاره د نفسونو (ځانونو) ستاسې دی، او نه صرفوئ تاسې (کوم شې ای مؤمنانو !) مګر (صرفوئ یې) خاص لپاره دلیدو د مخ د الله جل جلاله، او هر هغه شی چې صرفوئ (یې) تاسې له خیره (له مال نه) نو پوره به درکړ شي تاسې ته (ثواب د هغه) او په تاسې به ظلم ونه کړ شي (د ثواب په کموالي سره).

تفسیر: کله چې رسول اکرم صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم خپلو اصحابو ته امر ورکړ؛ چې له مسلمانانو څخې پرته بل هیچا ته خیرات مه ورکوئ !، او په دې امر سره دا مصلحت وو چې د مال او شتو له امله کافران د اسلام په لوري راغب شي، نو وروسته له دې نه یې داسې امر وفرمایه چې: دا ثواب به هلته دررسیږي، چې له خیرات ورکولو څخې د الله تعالی خوښې مطلوبه وي، نو دا آیت نازل شو، او په دې کې عام حکم راغی، چې د پاك الله په لاره کې چې هر چا ته مال ورکړئ؛ د هغه ثواب تاسو درکاوه کیږي، د مسلم او غیر مسلم څه تقیید نشته، یعنې هر چا ته صدقه ورکوئ، ښایي چې یواځې د پاك الله په نامه وي، په هغه کې د مسلمان او نا مسلمان څه تخصیص نه دی پکار، یواځې په صدقه ورکولو کې دغه خبره ضروري ده، چې محض «لوجه الله» وي.

لِلْفُقَرَآءِ الَّذِيْنَ اُحْصِرُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ضَرْبًا فِي الْاَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ اَغْنِيَآءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيْمٰهُمْ لَا يَسْـَٔلُوْنَ النَّاسَ اِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوْا مِنْ خَيْرٍ فَاِنَّ اللّٰهَ بِهٖ عَلِيْمٌ ﴿۲۷۳﴾

(خیراتونه) ستاسې لپاره د هغو فقیرانو دي چې بند کړی شوي دي په لاره د الله (په جهاد او نورو طاعاتو) کې، چې توان نه لري دوی د ګرځېدلو په ځمکه کې (لپاره د معاش او تجارت، د الله په اطاعت او عبادت کې د مشغولتیا په سبب)، ګمان کوي په دوی باندې ناپوه (په حال د دوی) د غنیانو، په سبب د نه سوال کولو په کوښښ سره، پیژنې به ته (ای سامعه !) دوی، په څېرو (علائمو د تواضع او اثر د مجاهدې) د دوی سره، نه کوي دوی سوال له خلقو څخې په سختۍ (په الحاح او کوښښ) سره، او هر شی چې تاسې صرفوئ (یې په هر شي کې) له خیره (له مال نه) پس بېشکه الله په هغه باندې (هم) ښه عالم دی.

تفسیر: یعنې داسې خلقو ته صدقه ورکول ډېر ثواب لري، چې د الله جل وعلی شأنه په لاره کې او دهغه د دین په کار کې مشغول او مقید وي، او د تګ او راتګ او د خوړو، لباس، او نورو له ګټلو څخې پاتې وي، او هیچا ته خپل حاجت او اړتیا (محتاجي) نه ښکاروي، لکه د رسول الله صلی الله علیه وسلم څینې اصحاب داسې هم وو؛ چې دوی خپل کور کهول خوشې کړی وو، او د (صفې) په اصحابو کې شامل شوي وو، او پخپله خوښه او رضا سره د پاك محمد صلی الله علیه وسلم صحبت او خدمت یې خپلو ځانو ته غوره کړی وو، دیني علوم به یې زده کول، مفسدینو او شر اچوونکو سره به یې «جهاد» کاوه، همداسې اوس هم پر مسلمانانو باندې د هغو کسانو امداد او مرسته حتمي او ضروري ده، چې د قرآن عظیم الشأن په یادولو، یا د دینی علومو په تحصیل کې بوخت او مشغول دي، د څېرې له پېژندلو څخې دا مطلب دی چې د هغوی څېرې ډېرې ژېړې او بدن یې نری را بربښي، او د جد او جهد آثار د هغوی په مخونو کې له ورایه ښکاریږي.

اَلَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ بِالَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿۲۷۴﴾

هغه کسان چې صرفوي مالونه خپل (د الله په لاره کې) په شپه او ورځ کې په پټه او په ښکاره؛ پس (شته) دوی ته اجر (ثواب) د دوی، په نزد د رب د دوی، او نشته (هیڅ ډول) وېره په دوی باندې، او نه به دوی هیڅکله غمجن کیږي (د ثواب په نقصان سره).

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبٰوا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطٰنُ مِنَ الْمَسِّ ۚ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوٓا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبٰوا ۗ وَأَحَلَّ اللّٰهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبٰوا ۚ

هغه کسان چې خوري (يعنې اخلي) سود (له خلقو)؛ نه پاڅيږي دوی (د قيامت په ورځ کې) مګر (پاڅيږي داسې) لکه چې پاڅيږي هغه څوک چې حواس يې خراب کړي وي شيطان له (خپله) اثره، دا (حال د دوی) په سبب د دې دی، چې دوی ويل چې: بېشکه هم دا خبره ده، چې تجارت خو هم داسې دی(په جواز کې) لکه سود، حال دا چې حلال کړی دی الله تجارت او حرام کړی يې دی سود.

تفسير: سود خور په قيامت کې داسې له خپل قبر څنې پورته کيږي، لکه لېونی او هغه څوک چې حواس يې خراب شوي وي، او دا حالت به د دې له امله وي، چې ده حلال او حرام سره ګډول، او دا يې څکه کول چې په دغو دواړو کې يې ګټه مقصوده وه، او دا دواړه يې حلال ګڼل، حال دا چې د «بيعې» او «ربا» په منځ کې ډېر فرق شته، «بيع» دالله تعالی لخوا حلاله، او «ربا» حرامه ده.

فائده: هغه نفع چې په «بيع» کې ده؛ هغه د مال په مقابل کې ده، لکه څوک چې د يوې درهمې جامه په يوه نيمه درهمه خرڅه کړي، او «سود» هغه دی چې څوک پکې بلا عوضه نفع واخلي، لکه چې د يوې درهمې په عوض کې دوې درهمې واخلي، په لومړني صورت کې کله چې جامې او درهمې دواړه سره بېل بېل شيان دي، او د دوی د هر يوه نفع او غرض سره جلا (جدا) دی، نو څکه د هغوی په منځ کې موازنه او «مساوات في نفسه» صحيح نه دی، او کله چې خرڅولو او اخيستلو ته حاجت پيدا شي، نو د موازنې او مساوات لپاره دخلقو د ضرورت او حاجت څخه پرته بل کوم شی نشته، او د دوی د هر يوه ضرورت او رغبت له حده زيات مختلف دی.

فَمَنْ جَآءَهُ مَوْعِظَةٌ مِّنْ رَّبِّهِ فَانْتَهٰى فَلَهُ مَا سَلَفَ ۗ وَأَمْرُهُ إِلَى اللّٰهِ ۖ وَمَنْ عَادَ فَأُولٰٓئِكَ أَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خٰلِدُونَ ﴿۲۷۵﴾

پس هر څوک چې راشي ده ته پند له (طرفه د) رب د ده؛ پس منع شو (له سوده) پس معاف دی ده ته هغه شی چې پخوا يې اخيستی دی، او معامله يې الله ته (سپارلې شوې) ده، او هر څوک چې بېرته وګرځېده (سود ته او حلال يې وګاڼه) نو دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي، چې دوی به په دې اور کې تل وي.

تفسير: يعنې هغه سود چې له حرمت څخه يې پخوا اخيستی دی په دنيا کې؛ د هغه د استرداد امر د هغه خاوند ته نه ورکاوه کيږي، يعنې تاسې حق نه لرئ چې د هغه مطالبه وکړئ، او په آخرت کې حق سبحانه وتعالی اختيار لري؛ چې هغه پخپل فضل او مرحمت سره وبخښي، خو وروسته له حرمته، که بيا هم څوک د سود له اخيستلو څنې لاس وانخلي، بلکه بې پروا يې وخوري، نو هغه دوزخي دی، او د الله تعالی د حکمونو په مقابل کې د خپلو عقلي دليلونو د وړاندې کولو سزا يې همغه ده چې پاک الله يې فرمايي.

يَمْحَقُ اللّٰهُ الرِّبٰوا وَيُرْبِي الصَّدَقٰتِ ۗ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿۲۷۶﴾

ورک کوي الله (برکت د) سود، او زياتوي (ثواب د) خيراتونو، او الله محبت نه کوي له هر سخت کافر ګناهګار سره (بلکه دغه ناشکر د حرامو حلالوونکی معذبوي هم).

تفسير: الله تعالی د سود مال نابود او تباه کوي، يعنې په هغه کې هيڅ خير او برکت نه وي، بلکه د هغه اصل مال هم ضائع کيږي، په حديث کې راغلي دي، چې: «د سود مال په هره اندازه چې زيات شي؛ آخر يې افلاس او تاوان دی»،

او دخيرات د مال له زيادت ځنې دا مطلب دى چې په هغه مال کې زيادات راځي، او پاك الله په هغه کې خير او بر کت ږدي، او د هغه ثواب ډېروي، لکه چې په احاديثو کې هم راغلي دي.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِندَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۲۷۷﴾

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړى دى (په ټولو مؤمن به شيانو) او کوي دوى ښه (عملونه) او قائموي دوى (سم ادا کوي سره له ټولو حقوقو په ترتيب) لمونځ، او ورکوي دوى زکات، شته دوى لره اجر (ثواب) د دوى په نزد د رب د دوى، او نشته (هيڅ ډول) وېره په دوى باندې، او نه به دوى (هيڅکله) غمجن کيږي (د ثواب په نقصان سره).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿۲۷۸﴾

اى هغو کسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اى مؤمنانو !) ووېرېږئ ! له الله نه، او پرېږدئ ! هغه چې پاتې شوي دي له سوده؛ که يئ تاسې مؤمنان (ايمان لرونکي په شريعت په ربنتيا سره).

تفسير: يعنې پخوا له دې ممانعت ځنې؛ څه سود مو چې اخيستى ده بلا پسې، خو وروسته له دې ممانعته هغه سود چې اوښتى دى، مه يې اخلئ !.

فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۖ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿۲۷۹﴾

پس که ونه کړ تاسې (دا کار) نو آګاه شئ (او ځان تيار کړئ) تاسې جنګ ته له (طرفه د) الله او رسول د ده، او که توبه ګاره شوئ تاسې (له اخيستلو د سوده) نو شته تاسو لره اصل د مالونو ستاسې، مه کوئ تاسې ظلم (چې سود به هم غواړئ) او نه دى ظلم کاوه شي پر تاسې (چې له رأس المال څخه مو څه ستون کړى شي).

تفسير: يعنې هغه پخوانى سود مو چې اخيستى دى، که هغه په خپل رأس المال کې حساب او له رأس المال ځنې يې کم کړئ، نو پر تاسې باندې ظلم او تېرى کيږي، او وروسته له ممانعته که تاسې اوښتى سود وغواړئ، نو دا ستاسو ظلم دى.

وَإِن كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ ۚ وَأَن تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۲۸۰﴾

او که وو پوروړى (قرض وړونکى) خاوند د ناداري نو پر تاسې لازم دى انتظار پوروړى (قرض وړونکى) ته تر وخته د پراخۍ - د پوروړي (قرض وړونکي) او دا چې بخښنه وکړئ تاسې (دى پوروړي ته) خير (ډېره بهتره) ده تاسې ته که يئ تاسې چې پوهيږئ (په هغه خير).

تفسير: يعنې کله چې د سود ممانعت وشو، او د هغه اخيستل او ورکول موقوف شول، نو اوس تاسې خپل پور (قرض) له مفلس پوروړي ځنې درګرده غواړئ، داسې غوښتنه نه ده پکار، بلکه ناداره لره مهلت ورکړئ ! او که مو د لاسه کيږي هغه (قرض) وروبخښئ !.

وَاتَّقُوْا يَوْمًا تُرْجَعُوْنَ فِيْهِ إِلَى اللّٰهِ ثُمَّ تُوَفّٰى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿٢٨١﴾

او وویرېږئ تاسې له (عذابه د) هغې ورځې چې بېرته بېول کيږئ تاسې په هغې کې طرف د الله ته، بيا به پوره ورکړی شي هر نفس ته (جزا) د هغه عمل چې (ده له خيره يا شره) کړی وي، او په دوی به ظلم ونه کړ شي (د عذاب په ډېروالي يا د ثواب په لږوالي سره).

تفسير: يعنې په قيامت کې به د ګردو اعمالو جزا او سزا ورکوله کيږي، نو اوس دې هر څوک فکر وکړي چې ښه کار کوي که بد؟ ګټه او سود اخلي؟ يا خيرات ورکوي؟

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ اِلٰٓى اَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوْهُ ۭ وَلْيَكْتُبْ بَّيْنَكُمْ كَاتِبٌۢ بِالْعَدْلِ ۠ وَلَا يَاْبَ كَاتِبٌ اَنْ يَّكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ ۚ وَلْيُمْلِلِ الَّذِيْ عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللّٰهَ رَبَّهٗ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْـــًٔا ۭ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) کله چې يو له بله سره معاملې کوئ تاسې په پور (قرض) سره تر نېټې ټاکلې (مقرر کړې) شوې پورې؛ نو وليکئ تاسې هغه (پور – قرض) ! او ودې ليکي (کاغذ د پور – قرض) په منځ ستاسې کې يو کاتب په عدل (انصاف سره واقعا، نه کم او نه زيات)، او منع دې نه راوړي (هيڅ يو) کاتب (د دې کاغذ) له ليکلو څخه، (او ښايي چې وليکي دا معامله) هغسې چې ښوونه کړېده کاتب ته الله، نو ودې ليکي، او بيان دې وکړي (کاتب ته) هغه څوک چې په ده باندې حق (پور – قرض) دی، او ودې ويرېږي (کاتب) له الله چې رب د ده دی، او نه دې کموي له هغه (حقه) هيڅ شی، (يعنې دی دې هم په اقرار کې هيڅ زياتوالی او کموالی، تغيير او تبديل نه کوي).

تفسير: د پور (قرض) په نسبت داسې معلوميږي چې دا ډول معامله جائزه ده، مګر هر کله چې دا معامله په راتلونکې مودې پورې اړه لري، او د هېرې، مړينې (مرګ)، نشتوالي، او د نورو جنګ جګړو احتمال هم په کې شته، نو ځکه ضروري ده چې د هغې د ادا کولو نېټه په داسې اهتمام سره وټاکله (مقرره) شي !، چې وروسته له هغه داسې کومه جګړه او مخالفت په کې پېښ نه شي، او د هغې صورت همدا دی چې دا خبره پر يوه کاغذ باندې وليکئ، او د بېرته وررسولو نېټه وټاکله (مقرره) شي !، او د پور (قرض) ورکوونکي او پوروړي (قرض وړونکي) نومونه او ښکاره پېژندګلوی، او د هغې معاملې پورې نور تړلي تفصيلات او لازمي خبرې په صاف او ښکاره ډول سره وليکلی شي !، او ليکونکي (کاتب) لره ښايي چې بې له انکاره همغسې چې د شرعې شريفې حکم دی؛ له هغه سره يې سم او برابر وليکي !، او له عدل او انصاف څخه لرې نه شي !، ښه خو دا دی چې دا حجت خپله پوروړی (قرض وړونکی) پخپل قلم سره وليکي !، يا يې ليکونکي ته ووايي، چې هغه يې سم د ده له وينا سره وليکي، او د بل چا په حق کې هيڅ ډول نقصان او تاوان پېښ نه کړي !.

فَاِنْ كَانَ الَّذِيْ عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيْهًا اَوْ ضَعِيْفًا اَوْ لَا يَسْتَطِيْعُ اَنْ يُّمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهٗ بِالْعَدْلِ ۭ

پس که وو هغه څوک چې په ده باندې حق (پور يا قرض) دی؛ کم عقل (مبذر، بې وقوف، او لېونی) يا ضعيف (لکه ووړ، يا ډېر زوړ «بوډا»)، يا يې توان نه وي چې اقرار وکړي (چې ګنګ

وي، يا د کاتب په ژبه نه پوهيږي) دی پخپله، نو بيان دې وکړي ولي (واکدار) د ده په عدل (انصاف سره چې سمه خبره ووايي، نه کمه نه زياته).

تفسير: يعنې هغه مديون او پوروړی چې کم عقل يا ناپوه يا مبذر يا ضعيف يا سست يا بېړا وي، لکه چې ووړ، يا زوړ، او د معاملې د پوهېدلو پوهه نه لري، يا د هغې معاملې لازمي خبرې ليکونکي ته نشي ويلی (لکه چې ګونګی وي، يا د کاتب په ژبه نه پوهيږي) نو په داسې صورت کې د مديون - واکدار يا وارث يا ولي يا وصی دې هغه معامله په عدل او انصاف سره بې له زياتوالي او کموالي پای ته ورسوي !، او ليکونکي ته دې ووايي چې ويې ليکي.

وَاسْتَشْهِدُوْا شَهِيْدَيْنِ مِنْ رِّجَالِكُمْۚ فَاِنْ لَّمْ يَكُوْنَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَّامْرَاَتٰنِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ اَنْ تَضِلَّ اِحْدٰىهُمَا فَتُذَكِّرَ اِحْدٰىهُمَا الْاُخْرٰىؕ

او شاهد ونيسئ تاسې (په خپلو معاملاتو کې) دوه شاهدان له سړيو ستاسې (چې مسلمانان، عاقلان، او بالغان وي) پس که نه وو دوه نارينه (شاهدان) نو يو سړی دې وي او دوه ښځې له هغو کسانو چې تاسې ترې راضي يئ (د عدالت له کبله) له شاهدانو (د ښځو دا تعدد د دې لپاره دی که) هېره کړي (دا شاهدي) يوه له دې دواړو؛ نو ور په ياد به کړي هغه يوه له دې دواړو (چې ور په يادوي) هغې بلې (هېر زړې ته).

تفسير: او تاسې ته ښايي چې په دې معاملې کې لږ تر لږه دوه نارينه يا يو نارينه او دوې ښځې شاهداني ونيسئ !، (ځکه چې په ښځو کې عقل کم او هېره ډېره وي) او شاهد هم ښايي د غوره کولو وړ يعنې لائق د اعتماد او د اعتبار خاوند وي «له سړيو ستاسې»؛ يعنې هغه دوه تنه مسلمانان، عاقلان، بالغان، او اصيلان وي، او د کافر شاهدي قبوله نه ده».

وَلَا يَاْبَ الشُّهَدَآءُ اِذَا مَا دُعُوْاؕ وَلَا تَسْـَٔمُوْٓا اَنْ تَكْتُبُوْهُ صَغِيْرًا اَوْ كَبِيْرًا اِلٰٓى اَجَلِهٖؕ ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَاَدْنٰٓى اَلَّا تَرْتَابُوْٓا

او نه دې منع راوړي شاهدان کله چې وبلل شي دوی (شاهدي ته)، او مه خوابدي کيږئ (ای معامله دارانو !) له دې چې وليکئ دا (حق که) لږ وي او که ډېر وي تر نېټې د هغې پورې، دا (ليکل) ستاسې پوره عدل دی په نزد د الله، او ښه مرسته کوونکی (ډېر محکم) دی لپاره (د اداء) د شاهدی، او ډېر نږدې دی دې ته چې شکمن نه شئ تاسې (د دې معاملې په نېټه او مقدار کې).

تفسير: يعنې هر کله چې څوک د شاهد کېدلو يا د شهادت د اداء کولو لپاره وغوښتل شي، نو منع دې نه راوړي، او نه دې انکار او نه دې په کې سستي کوي !، او ښايي چې د معاملاتو په ليکلو کې هيڅ ډول قصور او اهمال ونه کړ شي ! (تر دې چې نېټه دې هم په کې وليکلی شي !) عام له دې نه چې هغه معامله وړوکې وي، که لويه، ځکه پوره عدل او انصاف په همدې کې دی، او په شهادت کې هم زيات ډاډ په همدې ليک باندې دی، او د نه هېرېدو او نه تېروتلو او د هيچا د حق د نه ضايع کېدلو اطمينان او تسلي هم په همدغه ليک باندې ده.

اِلَّآ اَنْ تَكُوْنَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيْرُوْنَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوْهَاؕ وَاَشْهِدُوْٓا اِذَا تَبَايَعْتُمْ۪ وَلَا يُضَآرَّ كَاتِبٌ وَّلَا شَهِيْدٌ۬ؕ

مګر که وي (دا معامله) ستاسې تجارت په حضور (لاس په لاس) چې چلوئ يې تاسې (په راکړه او ورکړه سره) په خپلو منځو کې پس نشته پر تاسې باندې هيڅ ګناه چې ونه ليکئ تاسې دا

(معامله)، او شاهدان ونيسئ تاسې ! كله چې يو له بله سره اخيستل او يا خرڅول كوئ تاسې !، او نه دې رسوي نقصان كاتب او نه شاهد، (يعنې په كتابت او شهادت كې دې څه زياتوالى او كموالى نه كوي - يا) او ضرر دې نه رسولى شي كاتب ته، او نه شاهد ته (يعنې كه معذور وي، زور دې پر هيڅوك و نه كړ شي).

تفسير: يعنې كه د سوداګرۍ معامله لاس په لاس وي، د جنس په بدل كې جنس يا نغده معامله وي، او د پور (قرض) معامله نه وي، نو په دې صورت كې يې نه ليكل وبال نه دى، خو شاهد نيول په هسې معاملو كې ضرور دي، چې په هغې كې وروسته له دې نه كومه جګړه او جنجال پېښ نه شي، او ښايي چې ليكونكى او شاهد هيڅوك ته كوم تاوان ورپېښ نه كړي، يعنې نه دې مدعي او نه دې مدعى عليه ته څه نقصان او تاوان رسوي، بلكه همغه حق دې ادا كړي، چې د ده په غاړه واجب دى (او هم داسې كاتب او شاهد ته دې هم څه ضرر نه رسوي).

وَإِن تَفْعَلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ ۗ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾ وَإِن كُنتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ ۖ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ ۗ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۚ وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

او كه وكړ تاسې (دا كار د اضرار) نو بېشكه دا ګناه ده (لاحقه) په تاسې پورې، او وويرېږئ تاسې له الله نه، او ښوونه (د احكامو) كوي تاسې ته الله، او الله په هر شي باندې ښه عالم دى، (او ګرد شيان ورته ښه معلوم دي). او كه يئ تاسې په سفر باندې او ومو نه موند كوم كاتب نو (واخلئ) ګروې قبض كړى شوې، پس كه امين (معتبر) وګڼل ځينو ستاسې ځينې (نور، چې ګروي يې وانه خيستله) نو اداء دې كړي هغه څوك چې امين ګرځولى شوى وي امانت د ده (يعنې د پور وركوونكي)، او ودې ويرېږي له الله څخه چې رب د ده دى، او مه پټوئ شهادت (اى شاهدانو يا اى مديونانو ! چې ګويا اقرار هم په خپل ځان باندې شاهدي ده)، او هر چا چې پټه كړه دا (شاهدي) نو بېشكه شان دا دى چې: ګناهګار دى زړه د ده، او الله (په هغو كارونو) چې كوئ (يې تاسې) ښه عالم دى، (او هر شى ښه ورته معلوم دى).

تفسير: يعنې كه په سفر كې د قرض او پور معامله درپېښه شي، او حجت او سند ليكلو ته موقع او فرصت نه وي، او ليكونكي مو په لاس درنشي، نو پوروړى (قرض وړونكى) دې د خپل پور (قرض) په عوض كې كوم شى ګرو (ګاڼه) ورته كيږدي.

فائده: په «سفر» كې د «حضر» په نسبت ګروي (ګاڼې) ته زيات ضرورت پېښيږي، ځكه ليكل او شاهدي په «حضر» په اسانۍ سره صورت موندلى شي، او پور (قرض) وركوونكي ته په اسانۍ سره اطمينان او تسلي پيدا كيږي، نو ځكه په سفر كې د «رهن» او ګروۍ (ګاڼې) اخيستلو حكم وشو، كه نه په «حضر» او د ليكونكي او شاهدانو په موجوديت كې هم د ګروۍ (ګاڼې) اخيستل روا دي، كه پور (قرض) وركوونكى پخپل پوروړي (قرض وړونكي) باندې اطمينان او اعتبار لري، او پرې ډاډه وي، او ترې ګروي (ګاڼه) ونه غواړي، نو پر پوروړي لازم دي چې د پور (قرض) د خاوند حق پوره او كامل ادا كړي !، او له الله تعالى جل جلاله ځنې وويرېږي !، او د حق د خاوند په حق كې دې په امانت سره معامله وكړي !.

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَاِنْ تُبْدُوْا مَا فِيْٓ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تُخْفُوْهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللّٰهُ ؕ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿۲۸۴﴾

(خاص) الله لره دي هر هغه څه چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي: (له مواليدو، عناصر، او نورو ټولو علوياتو او سفلياتو، سره له اسمانو او ځمکې ملکاً وخلقاً وعبيداً)، او که ښکاره کړئ تاسې هغه (ارادې او بد نيتونه) چې په زړونو ستاسې کې دي، يا پټ کړئ تاسې هغه، حساب به وکړي له تاسې سره په هغه باندې الله، پس مغفرت کوي هغه چاته چې اراده وکړي (الله د مغفرت يې) او په عذابوي به هغه څوک چې اراده وکړي (الله د عذابولو يې) او الله په هر شي باندې ښه قادر دی (له ثوابه او عقابه او حسابه هم).

تفسير: هغه پاک ذات چې پر مونږ باندې د عبادت استحقاق لري، ښايي چې مالك وي، هغه ذات چې ځمونږ د ټولو پټو او ښکاره وو کارونو حساب او کتاب اخيستی شي، ښايي چې په ګردو امورو باندې ښه «عليم» او «خبير» وي، او هغه ذات چې ځمونږ د تمامو شيانو حساب اخيستی شي، او مونږ ته د ښو او بدو چارو په مقابل کې جزا او سزا راکولی شي، ښايي چې په ګردو شيانو باندې قدرت ولري، او ښه قادر وي، نو دلته يې بيا هم دا درې واړه کمالات بيان کړل؛ چې هغه «ملك، علم، قدرت» دی، او د همدې صفاتو ذکر يې په «آيت الکرسي» کې هم فرمايلی دی.

مطلب يې دا دی (**حق سبحانه وتعالی**) د ګردو شيانو مالك او خالق دی، د ده علم په ګردو مخلوقاتو او موجوداتو باندې محيط دی، د ده قدرت پر ټولو حاوي او شامل دی، نو بيا د هسې مالك الملك، عليم، بصير، او قدير ذات احکام نه منل عام له دې نه چې د الله تعالی دغه نافرماني په پټه سره وي که په ښکاره سره، څرنګه به مناسب وي؟ او بيا به دا نافرمان بنده څنګه د الله تعالی له عذابه ځان ژغوري (ساتي)؟

اٰمَنَ الرَّسُوْلُ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَّبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُوْنَ ؕ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ ۟ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهٖ ۟ وَقَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيْرُ ﴿۲۸۵﴾

ايمان راوړی دی رسول په هغه شي چې نازل کړی شوی دی ده ته له (طرفه د) رب د ده، او مؤمنانو (هم ايمان راوړی دی) ټولو (دوی) ايمان راوړی دی په الله باندې، او په پرښتو باندې د ده، او په کتابونو د ده، او په رسولانو د ده (په داسې حال کې چې وايي دوی) فرق نه کوو په منځ د هيڅ يو (رسول) له رسولانو د الله کې، او وايي (رسول الله او مؤمنان): واورېده مونږ (پيغام ستا)، او قبول کړ مونږ (حکم ستا، غواړو) مغفرت ستا ای ربه ځمونږ، او (خاص) تا ته دي درتلل (د هر چا).

تفسير: کله چې له لومړني آيت څخه دا خبره ښکاره شوه چې د هغو خبرو هم پوښتنه او حساب اخيستل کيږي؛ چې په زړونو کې ګرځي، نو أصحاب کرام رضي الله عنهم وويرېدل، او له دې آيت څخه داسې زيات متأثر شول، چې د هغه په شان له هيڅ يوه بل آيت څخه نه وو متأثر شوي، نو دوی پاك رسول صلى الله عليه وسلم ته شکايت ور ووړ، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: ﴿وَقَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا﴾ يعنې که څه سختي مو په نظر درځي، يا څه خپګان درپېښ شي، نو د حق تعالى د دې امر او ارشاد په منلو او تسليم کې لږ څه توقف او ډيل مه کوئ !، او د زړه له اخلاصه عرض ورته وکړئ چې ﴿سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا﴾ دوی د رسول الله صلى الله عليه وسلم امر او ارشاد سره سم کار وکړ، نو دغه کلمات د زړه د انشراح په توګه (طور) د دوی پر ژبو باندې جاري شول، چې د هغه مطلب دا

دې چې: مونږ ایمان لرونکي یو پر الله تعالی چې (واحد، احد، صمد، لا شریک له، ازلي، ابدي، د کمال په ټولو صفاتو موصوف، او له هر عیب او نقصان څخه پاک دی، او یواځې همدې د عبادت او بندګی مستحق دی)، او ایمان لرونکي یو پر ملائکو د الله چې: مقربې بندګاني د الله تعالی دي، نه ذکور دي، نه اناث، او د الله تعالی ډېرې مطیعې او حکم منونکې، او یوه «طرفة العین» هم د الله تعالی له عبادت، تسبیح، او تقدیس څخه نه غافلیږي، او ایمان لرونکي یو په ټولو کتابونو د الله تعالی چې دغه ټول کتابونه د الله تعالی له طرفه لېږل شوي دي، او ایمان لرونکي یو په رسولانو د الله چې ګرد په حق دي، او بیخي له دروغو معصوم دي، هر څه چې وایي او راوړي یې دي؛ هغه ټول له الله جل جلاله څخه دي، او فرق نه کوو مونږ په اصل د رسالت کې په منځ د هیڅ یو له دغو رسولانو، او د الله تعالی د حکم اطاعت مو وکړ، یعنې خپګان، خطره، او نورې ګردې خرخشې مو پرېښودې، او د الله تعالی ارشاد مو تعمیل کړ، او د هغه لپاره مو خپله تیاري او چمتوالی ښکاره کړ، حق تعالی دا خبره قبوله کړه، نو دا دواړه آیتونه نازل شول، اول: ﴿اٰمَنَ الرَّسُوْلُ﴾ الآیه – چې حق سبحانه وتعالی په ده کې د رسول صلی الله علیه وسلم او وروسته له هغه د ده د هغو اصحابو چې هغوی ته ذکر شوی تشویش پېښ شوی وو، او په دې سره یې دفع وشوه، د ایمان مدح او ستاینه (صفت) په تفصیل سره وفرمایله چې: له هغې څخه د هغوی زړونه ډاډه او اطمینان یې ترقي وکړي، او هغه پخوانی خطرې یې ورکې شي، او وروسته له دې نه په بل آیت کې چې ﴿لَا یُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا﴾ الآیه – دی فرمایي چې: له توان او مقدرت زیات هیچا ته تکلیف نه ورکاوه کیږي، او که د چا په زړه کې دګناه خیال او کومه خطره وګرځي، خو په هغه باندې عمل نه کوي، نو پر ده باندې هیڅ ګناه نشته، او سهو او تېرواته یې هم معاف دي، لنډه یې دا چې صاف یې وفرمایل چې: له هغو خبرو ځنې چې ځان ژغورل (ترې سخت دي)، لکه د خراب کار خیال، خطره، تېرواته، او سهو په هغو باندې هیڅ مؤاخذه نشته، هو په هغو خبرو باندې چې د بنده په واک (قبضه) او اختیار دي نیول کیږي، نو پخوانی آیت چې ورڅخه د اصحابو تشویش پیدا شوی وو، ښایي چې د هغه معنی هم د دویمې قاعدې سره سمه واخیستله شي، لکه چې هم داسې وشوه، او دغه یاده شوې خطره داسې بیخي له منځه لاړه، سبحان الله !.

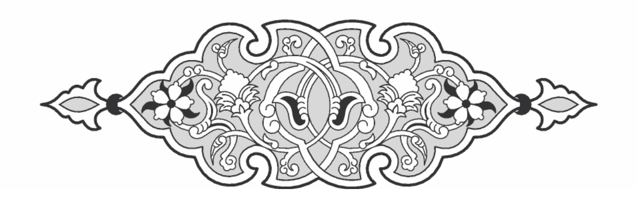
فائده: له دې چې «نه کوو فرق په منځ د هیڅ رسول له رسولانو د الله کې» دا مطلب دی، چې مونږ د یهودانو او نصرانیانو په شان نه یو، چې هغوی یو رسول مني، او بل رسول نه مني.

لَا یُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ؕ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَیْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ؕ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَاۤ اِنْ نَّسِیْنَاۤ اَوْ اَخْطَاْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَیْنَاۤ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهٗ عَلَی الَّذِیْنَ مِنْ قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهٖ ۚ وَاعْفُ عَنَّا ٚ وَاغْفِرْ لَنَا ٚ وَارْحَمْنَا ٚ اَنْتَ مَوْلٰىنَا فَانْصُرْنَا عَلَی الْقَوْمِ الْكٰفِرِیْنَ ﴿۲۸۶﴾

تکلیف نه ورکوي، او نه مکلف کوي الله هیڅ نفس مګر (په اندازې د) طاقت د ده، (دی) دې نفس لره (ثواب د) هغه نیک عمل چې کړی (یې) دی، او (شته) په ده باندې (وبال د هغه بد عمل) چې کړی یې دی، ای ربه ځمونږه ! مه نیسه مونږ که هېر کړو (حکم ستا)، یا په خطا سره وکړو (ګناه) ای ربه ځمونږه !، او مه باروه پر مونږ باندې درونده بار ! لکه چې بار کړی وو تا دغه (بار) پر هغو کسانو چې وو پخوا له مونږ، ای رب ځمونږه ! او مه باروه ته په مونږ باندې هغه (تکلیف) چې نه وي هیڅ طاقت مونږ ته په هغه سره، او محوه کړه (ګناهونه) له مونږه، او مغفرت وکړه مونږ ته، او رحم وکړه پر مونږ باندې، هم ته یې مولی (مددګار) ځمونږ؛ نو مدد وکړه له مونږ سره ! پر قوم کافرانو باندې.

تفسیر: په هغو دعا وو او غوښتنو سره چې مونږ مامور شوي یو، دهغو مقصود دا دې چې: «بېشکه ته پر مونږ باندې د هر ډول حکومت حق او دعبادت استحقاق لرې، مګر ای څمونږ ربه ! ښايي په خپل رحمت او کرم سره مونږ ته داسې حکم صادر کړې چې د هغه کول (تعمیل) پر مونږ باندې سخت او درووند نه وي، او نه مونږ په تېروتلو او سهو باندې ونیسې !، او نه د پخوانیو امتونو په شان پر مونـږ بانـدې شدید حکمونه نازل کړې ! او نه څمونږ له طاقته څنې زیات کوم حکم پر مونږ مقرر کړې، سره له هسې آسانی او سهولته که له مونږ څنې کومه خطا او تقصیر څرګند شي له هغه څنې را تېر شه !، او ومو بخښه ! او پر مونږ رحم وکړه»، په حدیث کې راغلي دي چې دا ګردې دعاوې ومنلی شوې، او په هغو سختیو پسې چې لویو اصحابو رضي الله تعالی عنهم ته ورپېښې شوې وې؛ اوس د الله تعالی په فضل او کرم او رحمت سره څمونږ له هرې یوې سختې څنې ډاډ، امن او سلامتي په برخه شوې ده، نو اوس مونږ د دومره یوې خبرې هیلمند (امیدوار) یو چې د پاک الله په فضل او کرم سره په کفارو باندې هم برئ ومومو، او پاک الله دې پر مشرکینو باندې هم مونږ ته برئ او غلبه را عنایت کړي !، که نه د دوی له لوري راز راز زحمتونه او تکالیف، دیني او دنیوي هر ډول زحمتونه راوړاندې کیږي، او له هغه صعوبت او سختئ څنې چې د الله تعالی په فضل او کرم سره ژغورلي (ساتلي) شوي یو، د کفارو د غلبې په حالت کې به بیا هم همغه اندېښنه او خرخشه (بد خیال) زمونږ د سودا او خپګان موجب ګرځي.

تمت سورة «البقرة» بفضل الله رب البرية، یا من لک الکبریاء في الدنیا والآخرة، أدخلنا بکرمک في عبادک الکرام البررة.

«د«آل عمران« سورت مدني دی، دوه سوه آيتونه او شل رکوع لري، په تلاوت کې دریم، او په نزول کې (۸۹) یم سورت دی، د «الأنفال» له سورت څخه وروسته نازل شوی دی

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمّٓ ۞ اللهُ لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّوْمُ ۞

الله «چې دی» نشته هيڅوک لايق د عبادت مګر هم دې دی، چې تل ژوندی، په يو حال باقي، قايم، کامل، تدبير والا دی.

تفسير: د نجران د عيسايانو يوه شپېته کسيزه جرګه د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم په خدمت کې حاضره شوه، په دوی کې درې تنو ډېر شهرت او امتياز درلود: (۱) »عبد المسيح عاقب«، په امارت او سيادت کې، (۲) »أيهم السيد«، په رأيه او تدبېر کې، (۳) »أبو حارثة بن علقمة«، په مذهبي علومو کې د نصرانيانو لوی عالم، »أبو حارثة« اصلا له مشهورې قبيلې (بني بکر بن وائل) سره تعلق درلود (لرلو)، بيا پوخ نصراني شو، د روم سلاطينو د ده د مذهبي صلابت، مجد او شرف د ليدلو له امله يې زيات تعظيم او تکريم کاوه، او ډېره مالي مرسته يې ورسره کوله، او يوه کليسا يې ورته جوړه کړه، او د مذهبي چارو په اعلی منصب يې مأمور کړی وو، دا جرګه د رسالت په دربار کې په ډېر شان او شوکت سره حاضره شوه، او په متنازع فيها مسايلو کې يې له رسول صلی الله عليه وسلم سره خبرې وکړې، چې د هغو پوره تفصيل د محمد بن اسحاق رحمه الله په «سيرت» کې منقول دی.

د آل عمران د سورت اتيا، يا نوي لومړني آيتونه ددې واقعې په نسبت نازل شوي دي، عيسايانو لومړنۍ او بنيادي عقيده دا وه چې مسيح عليه السلام کټمټ (هو بهو) پخپله الله يا د الله ځوی، او يا له دريو معبودانو څنې دی (معاذ الله).

ددې سورت په لومړني آيت کې د پاک الله د خالص توحيد ذکر راغلی دی، او د هغه د «حي» او «قيوم» کوم صفات چې ذکر شوي دي، په هغو سره د عيسايانو دعوی په ښکاره ډول باطله شوې ده، لکه چې ځمونږ پاک رسول صلی الله عليه وسلم د مناظرې په دوران کې دوی ته وفرمايل: «آيا تاسې نه پوهيږئ چې الله تعالی حي «ژوندی» دی، او هغه لوي ذات ته مرګ هيڅکله نه پېښيږي، او پاک الله ګردو مخلوقاتو ته وجود ورکړی دی، او د دوی د ژوندانه اسباب يې ور پيدا کړي دي، او پخپل کامل قدرت سره د دوی ساتونکی او اداره کوونکی دی.

په خلاف د دې په عيسی عليه السلام باندې به د مرګ او فنا وار خامخا راتلونکی وي، او دا يوه ښکاره خبره ده؛ هغه څوک چې خپله هستي او ژوندون نشي ساتلی، نو د نورو مخلوقاتو ژوندون او هستي به په څه ډول سره وساتلی شي؟ هر کله چې هغو نصرانيانو، ځمونږ د پاک رسول صلی الله عليه وسلم دا وينا واورېده، نو ګردو سره وويل: بېشکه رښتيا ده، ښايي چې دوی به دا غنيمت ګڼلی وي، چې رسول الله صلی الله عليه وسلم له خپله اعتقاده سره سم د «عيسی يأتي عليه الفناء» سوال کوي، يعنې په عيسی عليه السلام باندې خامخا فنا راتلونکې ده، که يې مونږ ځواب په نفي ورکړو، نو رسول الله صلی الله عليه وسلم ځمونږ د عيسايانو له عقيدې سره سم چې «ډېره موده کيږي، چې عيسی عليه السلام مړی شوی دی» مونږ په صريح ډول سره لا زيات ملزم، مفحم، او ساکتولی شي، نو ځکه يې مصلحت ونه ليد چې په لفظي مناقشه کې خپل ځانونه وغورځوي.

او ممکن دی چې دا نصرانیان له هغو فرقو څخه وي، چې له اسلامي عقیدې سره سم د مسیح علیه السلام له قتل او صلب څخه انکار کوي، او د جسماني رفعې قائلان وي، لکه چې «حافظ ابن تیمیة» په «الجواب الصحیح» کې او د «الفارق بین المخلوق والخالق» مصنف تصریح کړې ده، چې د شام او د مصر نصرانیان لومړی په عمومي ډول سره په همدې عقیده باندې وو، وروسته له ډېرې (زمانې) «پولوس» نومي د «صلب» د عقیدې اشاعت وکړ، بیا دا خیال له اروپا څخه مصر، شام او نورو ځایو ته ورسېد، په هر حال د نبي صلی الله علیه وسلم له لورې د «ان عیسی أتی علیه الفناء» په ځای «یأتي علیه الفناء» فرمایل، په داسې حال کې چې په لومړنۍ جملې سره د مسیح د ألوهیت تردید په ښه ډول سره کېږي، او په هغه موقع کې ښه ښکاره او مسکت جواب کېده، دا خبره دې ښکاره وي، چې څموږ پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم د الزام په وخت کې هم دا لازمه ونه ګڼله چې په مسیح علیه السلام باندې پخوا له مړ کېدو د مرګ اطلاق وکړي.

نَزَّلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ بِالْحَقِّ

نازل کړی (ټوټه ټوټه لېږلی) دی په تا باندې کتاب (قرآن) په حقه (په رښتینو اخبارونو او واضحو دلائلو).

تفسیر: یعنې قرآن کریم چې عین حکمت، او له مصالحو سره موافق دی، په نهایت ښه وخت کې سره له رښتیا او انصاف راښکته شوی دی.

مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَاَنْزَلَ التَّوْرٰىةَ وَالْاِنْجِيْلَ ﴿٣﴾ مِنْ قَبْلُ هُدًى لِّلنَّاسِ

حال دا چې تصدیق کوونکی دی د هغو (کتابونو) چې پخوا له ده نه دي، او نازل کړی (یو ځلې لېږلی) دی تورات او انجیل پخوا (له دې قرآنه) لپاره د هدایت د خلقو.

تفسیر: یعنې قرآن عظیم الشأن د پخوانیو أسماني کتابونو تصدیق کوونکی دی، او هغو پخوانیو کتابونو تورات، انجیل او نورو هم لا له پخوا څخه د پاک قرآن د نزول زېری خلقو ته ورکړی وو، او د ده د راوړونکي په لورې یې خلقو ته لارښوونه کوله، او د خپل وخت له اقتضا سره یې سم خلقو ته احکام او هدایات ورکول.

ګواکې دا یې راښکاره کړه چې د مسیح علیه السلام د «ألوهیت» یا د «ابنیت» عقیده په هیڅ یوه اسماني کتاب کې نه وه، ځکه چې د دین د اصولو په اعتبار ګرد اسماني کتابونه یو له بل سره متفق او متحد دي، او د مشرکانو د عقائدو تعلیمات په هغوی کې نشته.

وَاَنْزَلَ الْفُرْقَانَ ۬

او نازل کړی یې دی فرقان «یعنې هسې کتابونه چې د حق او باطل بېلوونکي دي».

تفسیر: یعنې د هرې زمانې سره یې سم داسې شیان را نازل کړل، چې د حق او باطل، حلال او حرامو، دروغو او رښتیا په منځ کې فیصله کوونکي دي، په دې کې قرآن کریم، سماوي کتابونه، او د انبیاوو علیهم السلام معجزات ګرد سره داخل دي، او په دې لورې هم اشاره وشوه چې په هغو مسایلو کې چې یهودان او نصرانیان له پخوا راهیسې جګړې کوي، د دې اختلافاتو فیصله هم د همدې پاک قرآن په وسیله کېږي.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ۝﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي په آیاتونو د الله(چې قرآن او نور حقاني کتابونه دي) شته دوی لره عذاب سخت، او الله ډېر غالب (قوي د احکامو په انفاذ) څښتن (خاوند) د انتقام (او د سخت عذاب) دی.

تفسیر: یعنې داسې مجرمان؛ نه بې سزا پاتې کیږي، او نه دوی د ده له زبردست اقتدار څخه ځان ژغورلی (ساتلی) او نه ترې تښتېدلی شي، په دې کې هم د مسیح علیه السلام د الوهیت د ابطال په لوري یوه لطیفه اشاره وشوه، ولې هر کله چې پوره اقتدار او اختیار الله تعالی لره ثابت شو، نو ښکاره ده چې هغه په مسیح علیه السلام کې نه موندل کیږي، بلکه مسیح علیه السلام به د نصرانیانو د عقیدې په اساس څرنګه کولی شي چې نورو ته سزا ورکړي، هر کله چې پخپله ده سره له زیاتې تضرع او الحاح د ظالمانو له مُنګلو څنې خپل ځان ونه شو ژغورلی (ساتلی)، نو بیا دې پخپله الله ! یا د الله ځوی ! څرنګه کېدی شي؟ ځوی هغه څوک کیدي شي، چې د پلار له نوعې څخه وي، نو څکه ښایي چې د الله جل جلاله ځوی خامخا لکه الله جل جلاله غوندې وي، یوه عاجز مخلوق ته د مطلق قادر ځوی ویل؛ په حقیقت کې پر الله تعالی او عیسی علیه السلام دواړو باندې سخت عیب لګول دي، العیاذ بالله.

﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ۝﴾

بېشکه الله؛ پټ نه دی په ده باندې هیڅ شی په ځمکه او په اسمان کې (د مخلوقاتو له ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې همغسې چې د هغه اختیار او اقتدار کامل دی، علم یې هم محیط دی، همدې سره تنبیه ورکړه شوه چې مسیح علیه السلام هم دومره پوهیده چې الله تعالی ورښوولي وو، لکه چې څمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم په ځواب کې هم د نجران نصرانیانو اقرار وکړ، او نن د مروّجو انجیلو له مخې هم ثابته ده.

﴿هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝﴾

الله هغه (ذات) دی چې جوړوي صورتونه ستاسې په رحمو (د میندو) کې، په هغه ډول چې اراده وکړي (د جوړولو یې)، نشته بل هیڅ لایق د عبادت مګر هم دې دی، ډېر غالب (قوي د احکامو په انفاذ) ښه تدبیر والا (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې الله تعالی له خپل علم، حکمت، کامل قدرت او کمال سره سم هر څنګه چې یې اراده وکړه، همغسې یې د مور په نس کې ستاسې صورت جوړ کړ، او جوړوي یې، نارینه یا ښځه، ښایسته یا بدرنګه، او څرنګه چې یې اراده وه، پیدا کوي یې له یوه خاځکي اوبو څنې، په څو ډولو تحولاتو یې د بنیادم بڼه (شکل) راباسي، او هغه ته پوهه او عقل ورکوي، هغه ذات چې قدرت او صنعت یې داسې وي؛ نو د هغه په علم کې به څه نقصان وي؟ یا هر هغه انسان چې ده پخپله د خپلې مور د ګېډې په څو تیارو کې هستوګنه کړې وي، او د نورو وړو کیو غوندې خوري، او څښي، او له وړاندې او وروسته څنې اودس ماتې ته کښیني، نو داسې یو شخص ته به د پاک الله شریک یا ځوی یا لمسی ویل څرنګه وي؟ ﴿كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ ۚ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا﴾ عیسایانو به داسې پوښتنې کولې: «هر کله چې مسیح علیه السلام په ښکاره ډول پلار نه لري، نو پرته له الله تعالی به یې څوک پلار وي؟» نو په ﴿يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ﴾ کې ددې خبرې ځواب هم وشو، یعنې الله تعالی قدرت لري چې په رحم کې، چې په هر ډول سره یې اراده وي، د انسان شکل تیاروي، عام له دې نه چې د مور او پلار له یو ځای کېدلو څخه وي، یا که یواځې د مور څنې، نو څکه یې

وروسته له دې نه وفرمایل: ﴿هُوَالْعَزِيْزُالْحَكِيْمُ﴾ یعنې الله تعالی هسې لوی زورور ذات دی، چې د هغه قدرت هیڅ څوك نشي محدودولې، او د داسې یوه حکمت څښتن (خاوند) دی، چې هر چېرې هر شی مناسب وګڼي، هغه کوي، «بې بې حواء» یې بې موره، او مسیح علیه السلام یې بې پلاره، او آدم علیه السلام یې بې له موره او پلاره پیدا کړل، د الله تعالی په حکمتونو باندې څوك احاطه کولی شي؟

هُوَالَّذِيْٓ اَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ مِنْهُ اٰيٰتٌ مُّحْكَمٰتٌ هُنَّ اُمُّ الْكِتٰبِ وَاُخَرُ مُتَشٰبِهٰتٌ ۭ فَاَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُوْنَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاۗءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاۗءَ تَاْوِيْلِهٖ

الله هغه (ذات) دی چې نازل کړی (لېږلی) یې دی پر تا باندې کتاب (قرآن)، چې ځینې له ده نه آیات محکمات دي (چې معاني یې ښکاره دي)، دا (محکم آیات) اصل د کتاب دي (چې د شرعیه وو احکامومبنی دي) او نـور (ځینې آیات) متشابهات دي (چې معنی یې معلومه او معینه نه ده)، نو هر چې هغه کسان دي چې په زړونو د دوی کې کوږوالی دی؛ پس پیروي کوي دوی د هغو (کلماتو) چې متشابه وي له دې (قرآنه)، لپاره د طلب د فتنې (او ګمراهي) او لپاره د طلب د معنی د هغو.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د هغوی په زړونو کې له حق څخه باطل خوا ته میلان دی، لکه بدعتیان او زندیقان، نو هغوی په قـرآن کریم کې په متشابه ځایونو پسې ګرځي، په کوم کې چې دوی خپل هغه خطا احتمال ویني؛ چې د دوی د شبهو او د خطا عقیدې لپاره دلیل شي، لکه «کلمة الله» د عیسی علیه السلام په هکله، او همدارنګه «روح منه» د هغه په هکله، او حروف مقطعات د ځینو علماوو په نظر، او یا هم د الله تعالی د ذات او د صفاتو د کیفیت پېژندل، چې ددغه کیفیت علم د الله تعالی څخه پر ته بل چا ته نشته، ځکه د دوی اصلي هدف ګمراهي او د فتنې لټول دي.

او هر چې د الله تعالی صفات دي، لکه «ید الله» یعنې د الله تعالی لاس، «وجه الله» یعنې د الله تعالی مخ، د الله تعالی استواء یعنې په عرش بلکه په ټولو مخلوقاتو اوچتوالی او پورته والی، په قیامت کې د قضاء میدان ته دالله تعالی راتلل، او د خلکو تر منځ فیصلې کول، دا او داسې نور هغه صفتونه دي چې الله تعالی په خپل کتاب قرآن شریف او یا هم د رسول الله صلی الله علیه وسلم په صحیحو احادیثو کې د الله تعالی لپاره یاد کړي وي نو مونږ ایمان لرو چې هغه دالله تعالی صفتونه دي، معنی یې ښکاره ده، هیڅ نوع اشکال نه لري، چې «ید الله» یعنې د الله تعالی لاس، او «وجه الله» یعنې د الله تعالی مخ، او داسې نور، خو څرنګه چې د الله تعالی له شان سره لایق او مناسب وي، ځکه حتی د مخلوقاتو د لاسونو، مخونو، سترګو، قوتونو، او نورو صفاتو تر منځ سره توپیر شته، او سره یو شان نه دي، نو الله تعالی چې د ټولو مخلوقاتو خالق او پیدا کوونکی دی، په طریق اولی سره په ذات او صفاتو کې د مخلوق د ذات او صفاتو څخه جلا او له هغوی څخه توپیر لري، نو د الله تعالی سره په ذات او صفاتو کې هیڅ شی یو شان نه دي، نو مونږ په کې نه تمثیل کوو، نه تحریف، نه تعطیل، او نه تأویل.

تمثیل دېته وایي چې د الله تعالی سره په ذات او یا په صفاتو کې بل څوك یو شان وګڼل شي.

تحریف دېته وایي چې د الله تعالی د صفاتو لفظ یا معنی له خپل اصل حقیقت څخه واړول شي.

تعطیل: دېته وایي چې په قرآنکریم او صحیحو أحادیثو کې د الله تعالی لپاره ثابت شوي نومونه یا صفتونه نفي او له هغه څخه انکار وشي.

تکییف: دېته وایي چې د الله تعالی د ذات او یا دصفاتو کیفیت بیان کړی شي، او دا ځکه چې د الله تعالی ذات مخلوقاتو نه دی لیدلی، او نه د هغه په شان بل څوك شته؛ چې قیاس یېورباندې وشي، او نه هم الله او رسول صلی الله علیه وسلم دغه کیفیت بیان کړی دی، چې مونږ پرې اعتماد وکړو.

تأویل: دېته وايي چې د الله تعالى د صفاتو نصوص له خپلې صحیح معنى څخه ډیو نوع شبهې له کبله بلې بدلې معنا ته واړول شي.

﴿وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ﴾

حال دا چې نه پوهیږي په (حقیقي معنى او) مطلب د هغه مګر الله «چې دغه متشابهات هم لکه نور ټول شیان ورمعلوم وي).

تفسیر: یعنې ددې متشابهاتو حقیقي کنهه او کیفیت بل هیڅ چا ته معلوم نه دی، مګر یواځې الله جل جلاله ته دا هر څه ښکاره دي، ځکه چې دهغه لفظ مراد چې ظاهر الدلالت نه وي، هغه پرته له متکلمه بل هیچا ته معلوم نه وي.

﴿وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ﴾

او هغه کسان چې پاخه دي په علم کې وايي دوی چې: ایمان راوړی دی مونږ په دې (متشابه، په مثل د ایمان څمونږ په محکم باندې چې دواړه حق دي، ځکه) دا ټول (محکم او متشابه) له طرفه د رب څمونږ دي، او پند نه اخلي (په دې) مګر (خو پند اخلي) خاوندان د عقلونو (خالصو).

تفسیر: هر کله چې د نجران نصرانیان له ګردو دلائلو څخه عاجز شول، نو د معارضې په ډول یې وویل: «آخر تاسې خو مسیح «کلمة الله» او «روح الله» ګڼئ، نو څمونږ د مدعی داثبات لپاره همدومره الفاظ کافي دي»، دلته د هغې تحقیقي ځواب د یو عام اصل، قاعدې او ضابطې په صورت ورکړ شوی دی، چې د هغه له پوهېدلو څخه وروسته د زرګونو منازعاتو او مناقشاتو خاتمه کېدی شي، داسې وپوهیږئ چې نه یواځې په عظیم الشأن قرآن کې بلکه په ټولو اسماني کتابونو کې دوه ډوله آیتونه شته:

(۱): هغه آیتونه دي چې مراد یې ښکاره او ټاکلی (مقرر) وي، یعنې د عبادت، لغت، ترکیب، او نورو په لحاظ د هغه په الفاظو کې څه اجمال او ابهام نه وي، او نه یې عبارت د څو معناګانو احتمال لري، او نه یې هغه مدلول چې ورڅخه پوهېدلی شوی دی له عامو مسلّمو قواعدو څخه چپ وي، نو داسې آیتونو ته (محکمات) وايي، او په حقیقت کې د کتاب د ګردو تعلیماتو او احکامو بېخ او د اصولو اصل همدا محکمات آیتونه دي.

(۲) د «متشابهاتو» آیتونه دي، چې د هغو مراد ښکاره نه دی، او باید چې د متشابهاتو آیتونه دې محکماتو آیتونو ته راجع کړل شي !، او ودې کتل شي چې هغه معناګانې چې لـه محکماتـو څخه مخالفې وي، د هغو دې بیخي نفي وکړه شي، او د متکلم مقصد همغه شی واخیستل شي چې د محکماتو له آیتونو څخه مخالف نه وي، او که سره له اجتهاده او ډېر کوښښ د متکلم مراد په پوره ډول سره متعین نه کړ شي، نو د هر شي د پوهیدلو دعوی دې پرېښوده شي !، او له حده څخه دی وړاندې تېری ونه کړل شي !، ځکه چې د علم لږوالی او د استعداد د قصور له امله په ډېرو حقایقو باندې څمونږ فکر نشي رسېدی، او څمونږ عقل د هغه له پوهیدلو څخه قاصر دی، او دا دې هم په همغه فهرست کې شامل کړل شي !، خبردار چې داسې تأویلات او وړاندې وروستوالی دې ونه کړل شي ! چې د دین د مسلّمو اصولو او محکمو آیتونو څخه مخالف وي.

دقرآن چې څوک له ځانه کړي تأویل *** چې دشرعې پکې نه وي هیڅ دلیل
په مرض د ګمراهۍ سره علیل دی *** په عقبی به یې رب سپک کړي ډېر ذلیل

مثلاً قرآن حکیم د مسیح علیه السلام په نسبت تصریح فرمایلې ده: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ﴾ یا ﴿إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ ۖ خَلَقَهُ مِن تُرَابٍ﴾ الآیه – یا ﴿ذَٰلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ ۚ قَوْلَ الْحَقِّ الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ﴾ یا ﴿مَا كَانَ لِلَّهِ أَن يَتَّخِذَ مِن وَلَدٍ ۖ سُبْحَانَهُ﴾ او ځای په ځای

يې د هغه د الوهيت او ابنيت ترديد كړى دى، اوس كه يو سړى له دې ګردو محكماتو آياتونو څخه سترګې پټې كړي، او په ﴿وَكَلِمَتُهٗٓ اَلۡقٰىهَآ اِلٰى مَرۡيَمَ وَرُوۡحٌ مِّنۡهُ﴾ او نورو متشابهاتو پسې منډې وهي، او د دغو معنى چې له محكماتو سره سمه وي؛ پر بېړدي، او هسې يوه سطحي معنى غوره كوي، چې د كتاب الله له عمومي تصريحاتو او متواترو بياناتو څخه منافي وي، نو دا كه كاږه تلل او سرزوري نه ده، نو څه ده؟ ځينې سخت زړي خو غواړي چې دا راز مغالطې واچوي، او خلق د ګمراهۍ په كنده كې نسكور كړي، او ځينې متزلزل او سست عقيده كسان له داسې متشابهاتو څخه له خپلې رايې او غوښتنې سره سم تأويلات كوي، او غواړي چې په ډېر كوښښ او سعي سره څه نا څه مطلب ترې راواخلي، حال دا چې د هغوى صحيح مطلب خو يواځې الله تعالى ته معلوم دى، او همغه پخپل فضل او كرم سره هر چا ته چې هر څومره اراده وكړي همغومره ورښيي، هغه كسان چې مضبوط علم لري، دوى محكمات او متشابهات دواړه حق ګڼي، او يقين لري چې دا دواړه له يوې چينې راوتلي دي، او په دوى كې د تناقض هيڅ امكانات نشته، نو دا مضبوط عالمان هغه متشابهات محكماتو ته راجع كوي، او د هغو له مخې په مطلب يې ځان پوهوي، او هغه برخه چې د دوى د پوهې له دائرې څخه وتلې وي، د هغې معنى او تأويل الله تعالى ته پرېږدي، او وايي چې: د دې په معنى باندې پاك الله ښه پوهيږي، څمونږ كار هم دا دى چې ايمان پرې راوړو.

كوم اجمال چې په كلام كې عارضيږي

خپل قائل پرې له هر چا نه ښه پوهيږي.

﴿رَبَّنَا لَا تُزِغۡ قُلُوۡبَنَا بَعۡدَ اِذۡ هَدَيۡتَنَا وَهَبۡ لَنَا مِنۡ لَّدُنۡكَ رَحۡمَةً ۚ اِنَّكَ اَنۡتَ الۡوَهَّابُ ۝۸﴾

(وايي دغه راسخون) اى ربه څمونږه ! مه كږوه ! زړونه څمونږ وروسته له دې نه چې په سمه صافه لاره دې برابر كړي يو، او وبخښه (عنايت كړه) مونږ ته له نزده خپله رحمت، بېشكه ته همدا ته ډېر بخښونكى يې (د نعمت او رحمت).

تفسير: يعني «راسخين في العلم» په خپل ايماني قوت او علمي كمالاتو باندې نه مغرور او نه ډاډه كيږي، بلكه تل له حق سبحانه وتعالى څخه د لا زيات استقامت او د لا زيات فضل او عنايت غوښتونكي دي، چې ګټلې پانګه (سرمايه) يې له لاسه ضايع نشي، او الله دې نه كړي چې د زړونو له سمېدلو څخه وروسته بيا دوى كاږه شي، په حديث شريف كې راغلي دي چې نبي كريم صلى الله عليه وسلم خپل امت ته د تعليم په توګه زياتره داسې دعاوې كولې «يا مقلب القلوب، ثبت قلبي على دينك»: اى اړونكيه د زړونو ! ثابت وساته زړه زما پر دين خپل !.

﴿رَبَّنَآ اِنَّكَ جَامِعُ النَّاسِ لِيَوۡمٍ لَّا رَيۡبَ فِيۡهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُخۡلِفُ الۡمِيۡعَادَ ۝۹﴾

اى ربه څمونږه ! بېشكه ته يو ځاى كوونكى د (ټولو) مخلوقاتو يې (په بعث سره په محشر كې) لپاره د (حساب د هغې) ورځې، چې نشته هيڅ شك شبهه په (راتلو د) د هغې كې، بېشكه چې الله نه كوي مخالفت له وعدې «خپلې» نه.

﴿اِنَّ الَّذِيۡنَ كَفَرُوۡا لَنۡ تُغۡنِىَ عَنۡهُمۡ اَمۡوَالُهُمۡ وَلَآ اَوۡلَادُهُمۡ مِّنَ اللّٰهِ شَيۡـًٔا ؕ وَاُولٰٓـئِكَ هُمۡ وَقُوۡدُ النَّارِ ۝۱۰﴾

بېشكه هغه كسان چې كافران شوي دي له سره به دفعه نه كړي له دوى څخه مالونه د دوى او نه اولاد د دوى؛ له (عذابه د) الله نه هيڅ شى (نه لږ، نه ډېر، نه په دنيا نه په عقبې)، او دا كسان همدوى دي خس د اور (د دوزخ).

تفسیر: د قیامت له ذکر سره یې د کافرانو انجام هم راوښود، چې هیڅ شئ دوی په دنیا او آخرت کې د الله تعالی له عذاب څخه نشي ژغورلی (ساتلی)، لکه چې د دې سورت په اوله کې ولیکل شو، په دې آیتونو کې اصلي خطاب د نجران جرګې ته دی، چې ښایي هغې ته د نصرانیانو د مذهب او د نصرانیانو د قوم لوی نماینده وویل شي.

كَدَأْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ۭ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا ۚ فَاَخَذَھُمُ اللّٰهُ بِذُنُوْبِهِمْ ۭ وَاللّٰهُ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ﴿۱۱﴾

(حال د دوی داسې دی) لکه حال (عادت) د تابعانو د فرعون او (لکه حال عادت) د هغو کسانو چې پخوا له دوی څخه وو، (لکه عادیان او ثمودیان) چې نسبت د دروغو به یې کاوه آیتونو ځمونږ ته، پس ونیول دوی لره الله (په عذاب مهلك سره) په سبب د ګناهونو د دوی، او الله سخت دی عذاب (د ده، یعنې پر کافرانو یې عذاب سخت او عقاب یې تل دی).

تفسیر: یعنې د هیچا پلمې (منصوبې) او بهانې نشي چلېدی، او لکه چې هغوی نیولي شوي دي، تاسې هم د الله تعالی له نیولو څخه ځان نشئ ژغورلی، او نیولي کیږئ.

قُلْ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَتُغْلَبُوْنَ وَتُحْشَرُوْنَ اِلٰى جَهَنَّمَ ۭ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿۱۲﴾

ووایه (ای محمده !) هغو کسانو ته چې کافران شوي دي: ژر به مغلوب کړی شئ تاسې (په وژلو یا شړلو سره په دنیا کې)، او جمع به کړی شئ تاسې (شړلی به شئ په عقبی کې) طرف د دوزخ ته، او بد ځای د هستوګنې دی (دغه دوزخ).

تفسیر: یعنې هغه وخت راتلونکی دی، چې ژر به تاسې ګرد یهودان، نصرانیان او مشرکین د الله تعالی د لښکرو په مخ کې مغلوب شئ، او خپله وسله به ور واچوئ، دا خو د دنیا سپکتیا ده، د آخرت هغه خورا سور ځای چې تاسې ته تیار شوی دی؛ هغه خو بېل دی.

په ځینو روایتونو کې دي، چې د بدر له بري څخه وروسته رسول اکرم صلی الله علیه وسلم یهودانو ته وفرمایل: «تاسې هم حق دین ومنئ، که نه ستاسې حال به هم همغسې شي لکه چې د قریشو شو !» دوی وویل: «ای محمده ! تاسې په دې باندې مه تېروځئ چې د قریشو په څو بې تجربو سړیو باندې مو بری موندلی دی، که ستاسې مقابله له مونږ سره وشي نو هلته به وپوهیږئ، چې مونږ څرنګه جنګیالیان یو؟ نو په دې مناسبت دا آیتونه نازل شول.

ځینې وایي چې: د بدر د بري لیدلو په اثر ځینې یهودان د تصدیق لوري ته متمایل شول، خو ځینو نورو دوی ته وویل: ګورئ تلوار مه کوئ ! او صبر وکړئ ! چې وروسته له دې نه څه پېښیږي؟، په دوهم کال کې د احد د عارضي ماتې له لیدلو څخه د دوی زړونه لا پسې سخت شول، او حوصله یې زیاته شوه، تر دې چې پخپل تړون باندې هم ونه درېدل، او د مسلمانانو د جنګ لپاره یې تیاری وکړ، کعب بن أشرف له شپېتو تنو سپرو (سورو) سره مکې معظمې ته لاړ، او د ابو سفیان او د قریشو د نورو غټانو سره ملګري شول، او ویې ویل: مونږ له تاسې سره متحد یو، او ښایي چې ګرد سره یو محاذ قایم کړو، او له محمد صلی الله علیه وسلم سره وجنګیږو !، نو په دې بـاره کې دا آیت نـازل شو، والله أعلم.

په هر حال ! له لږو ورځو څخه وروسته الله تعالی دا راوښووله، چې په «جزیرة العرب» کې به د مشرکانو نوم پاتې نشي، بني قریظه عهد ماتوونکي یهودان په خپله سزا ورسېدل، بني نضیر له مدینې منورې څخه وشړل شول، د نجران نصاری داسې خوار او سپک شول، چې کلنۍ «جزیه» ورکول یې ومنل، او نږدې تر زرو کلونو پورې د دنیا ډېرو مغرورو او خورا (ډېر) متکبرو قومونو د مسلمانانو په تهذیب، تعلیم، او ترقي اعتراف کاوه، فالحمد لله علی ذلك.

قَدْ كَانَ لَكُمْ اٰيَةٌ فِيْ فِئَتَيْنِ الْتَقَتَا ۖ فِئَةٌ تُقَاتِلُ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَاُخْرٰى كَافِرَةٌ يَّرَوْنَهُمْ مِّثْلَيْهِمْ رَاْيَ الْعَيْنِ ۚ وَاللّٰهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهٖ مَنْ يَّشَآءُ ۚ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّاُولِي الْاَبْصَارِ ﴿۱۳﴾

په تحقيق سره دی تاسې ته لوی عبرت (نمونه ای ناظرینو !) په هغو دوو فرقو کې چې سره مخامخ شولې (په «بدر» کې لپاره د جنګک)، یوه فرقه داسې وه چې جنګک یې کاوه په لاره د الله کې، او بله فرقه داسې وه چې کافره وه، لیدل به دوی هغوی لره دوه چنده د هغوی، په لیدلو د سترګو سره، او الله قوت ورکوي په نصرت (مرستې، مدد) خپل سره هر چا ته چې اراده وکړي (د نصرت)، بېشکه په دې (زیات او کم لیدلو) کې خامخا عبرت (پند) دی لپاره د خاوندانو د بصیرت.

تفسیر: د بدر په غزا کې د کافرانو شمېر نږدې زر تنه وو، چې له دوی سره اوه سوه اوښان، سل آسونه هم وو، په بل لوري کې مجاهدین له درې سوو څنې لږ زیات وو، چې له هغوی سره اویا اوښان، دوه آسونه، شپږ زغرې، اته توري یا چړې وې، او یوه ننداره (تماشه) دا وه، چې هر یوه لښکر ته به بل مخامخ لښکر دوه چنده په نظر ورته، چې د هغه نتیجه داسې شوه؛ چې کافرانو په زړونو د مسلمانانو د دې ډېروالي له تصوره وېره ور ولوېده، او مسلمانانو ته د کافرانو له دې دوه چنده شمېر څنې په پاك الله باندې لا ډاډینه (تسلي) او اعتماد پیدا شو، او د ده په لوري متوجه، او په پوره توکل، صبر، او استقلال سره یې د الله تعالی په دې وعدې باندې چې ﴿فَإِن يَكُن مِّنكُم مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ﴾ ده، اعتقاد او اعتماد وو، او د بري او نصر هیلمند (امید کوونکي) وو، که پوره شمېر دوی ته ورښکاره کېدی، چې درې چنده وو، نو ممکن وو چې وېره به دوی ته پېښېده، او دغو دواړو ډلو ته دوه چنده ښکارېدل په ځینو احوالو کې وو، که نه په ځینو احوالو کې هر یوه لښکر ته بل مخامخ لښکر لږ په نظر ورته، لکه چې د «الأنفال» په سورت کې به راشي.

په هر حال د هغسې یوې لږې، او بې سرو سامان ډلې، د داسې یوې مضبوطې او پیاوړې (محکمې) ډلې په مقابل کې، دهغې پخوانۍ وینا سره سم چې په مکې معظمې کې شوې وه، دا رنګک بریالي (کامیاب) کېدل د بصیرت او عقل خاوندانو ته یوه لویه عبرتناکه واقعه، او ښه نمونه ده.

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوٰتِ مِنَ النِّسَآءِ

ښایسته کړی شوي دي خلقو ته محبت (مینه) د مرغوبو خوندورو شیانو چې ښځې دي.

تفسیر: یعنې کله چې سړی له هغو سره علاقمند (تعلق لرونکی)، او له الله تعالی څخه غافل شي، نو بناء پر دې په حدیث کې راغلي دي: «ما ترکت بعدي فتنة أضر على الرجال من النساء»: «ما نه ده پرینښې وروسته له خپله ځانه یوه فتنه چې زیاته ضرر رسوونکې وي نارینه وو ته له ښځو څخه».

هو ! که له ښځو څنې مقصود عفت او د اولادو کثرت وي، نو مذموم نه – بلکه مطلوب او مندوب دي، لکه چې رسول الله مبارك صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «د دنیا ډېر ښه متاع هغه ښه ښځه ده، چې که هغې ته وګورې؛ خوښ شې، که حکم ورته وکړې؛ حکم دې ومني، که ور څنې غایب شې؛ نو مال دې او خپل عصمت او عفت په ښه شان سره ساتي».

همداسې هومره شیان چې وروسته له دې نه د دنیا د متاع په سلسله کې یاد شوي دي، د هغو ګردو ښه والی او بدوالی دنیت او عمل په تفاوت سره متفاوت کیږي، خو څرنګه چې په دنیا کې هسې افراد ډېر دي، چې د عیش او عشرت په سازونو او سامانونو کې ډوب پراته دي، او الله تعالی او خپل انجام هېروي، نو ځکه د «زین للناس» کلام په ظاهر کې عام راوړل شوی دی.

وَالْبَنِيْنَ وَالْقَنَاطِيْرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ

او ځامن دي او ډېر مالونه چې راټول کړی شوي دي له سرو زرو نه، او سپينو زرو نه، او آسونو نه؛ چې نښان داره (يا ښايسته) کړی شوي وي.

تفسير: يعنې هغه آسونه چې لمبر يا نښان پرې ايښود شوی وي، يا هغه ښايسته او ښکلي اسونه چې په لاسونو، پښو، او تندي باندې يې نښې وي، يا هغه آسونه چې په څر ځای (چراګاه) ورشو کې د څړ لپاره خوشې پرېښودل شوي دي.

وَالْاَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ۗ ذٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَاللّٰهُ عِنْدَهٗ حُسْنُ الْمَاٰبِ ﴿۱۴﴾

او نور چارپايان (لکه اوښ، غويی، پسه) او کښت (يا مزرعه) دي، دغه (۶ واړه شهوتونه) فايده اخيستل د ژوندون د دنيا دي، او (خاص) دالله په نزد دی ښه ځای د ورتللو(چې جنت دی).

تفسير: يعنې ابدي فلاح له دې شيانو څخې په لاس نه راځي، يواځې د دنيا د څو ورځو موقتي ګټه ترې اخيستل کيږي، که ډک له برې او کاميابۍ مستقل او ښه ځای غواړې؛ نو هغه د الله تعالى سره موندل کيږي، نو تل د الله جل جلاله د خوښې او د قرب د حصول په فکر کې ووسئ ! په وروستني آيت کې دا راښيي چې هغه ښه ځای کوم دی، او هغه کومو خلقو ته ور رسيږي؟

قُلْ اَؤُنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذٰلِكُمْ ۗ لِلَّذِيْنَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَاَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ

ووايه (ای‌محمده ! دوی ته) آيا خبر درکړم تاسې ته په بهتر (څيز) له دغو (۶ واړو دنيوي خوندونو) نه؟، (شته) لپاره د هغو کسانو چې متقيان دي (د الله احکام تعميلوي) په نزد د رب د دوی؛ جنتونه چې بهيږي به لاندې له (مانيو او ونو د) هغوی ويالې، چې تل به وي (دوی) په دې (جنتونو) کې، او (دوی لپاره) ښځې به وي ښې پاکې.

تفسير: يعنې له هر راز صوري او معنوي نجاستونو او ګندګيو څخه به «چې دنيوي ښځې طبعا يا أخلاقا په هغو ککړې او ناولې کيږي» پاکې او صافې وي.

وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ ۗ

او رضامندي (لويه به وي له کريمه ربه دوی ته) له جانبه د الله.

تفسير: آيا له دغه څخې به بل کوم لوی نعمت او کوم ښه احسان او انعام وي؟ نه ! په حقيقت کې جنت د دې لپاره مطلوب او مرغوب دی، چې د رضا محل، او د الله د ليدلو ځای دی.

وَاللّٰهُ بَصِيْرٌ بِالْعِبَادِ ﴿۱۵﴾

او الله ښه ليدونکی دی دبندګانو (نو هر چا ته به د خپل عمل جزا ورکړي).

تفسير: په حديث کې راغلي دي چې رسول الله مبارک فرمايي: «کله چې الله تعالى ته کوم بنده محبوب وي، نو دې له دنيا څخې داسې لرې ساتي، او ترې پرهېزوي يې، لکه چې تاسې خپل کوم ناروغه له مضرو اوبو او ناوړه (ګنده) خوړو څخې پرهېزوئ».

ﭐلَّذِيْنَ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اِنَّنَآ اٰمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿۱۶﴾

هغه (متقيان) چې وايي: «اې ربه څمونږه ! بېشکه مونږ ايمان راوړی دی (په ټولو مؤمن به شيانو)، نو مغفرت وکړه مونږ ته د ګناهونو څمونږ، او وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ)».

تفسير: معلومه شوه چې د ګناه د مغفرت لپاره ايمان راوړل شرط دي.

ﭐلصّٰبِرِيْنَ وَالصّٰدِقِيْنَ وَالْقٰنِتِيْنَ وَالْمُنْفِقِيْنَ وَالْمُسْتَغْفِرِيْنَ بِالْاَسْحَارِ ﴿۱۷﴾

(هسې متقيان چې) صبر کوونکي دي، (په طاعت او مصيبت او له معصيت څخه) او صادقان دي (رښتيني دي په ايمان) او په ځای راوړنکي دي د حکم (د الله) او خيرات ورکوونکي دي په رضا د (الله) او مغفـرت غوښتونکـي دي په آخر د شپو کې.

تفسير: يعنې د الله تعالی په لاره کې لوی لوی ربړونه (مصيبتونه) او تکليفونه په ځان اخلي، او د الله تعالی د احکامو په منلو کې ټينګ ولاړ وي، او له ګناه او معصيت څخه تل ځان ژغوري (ساتي)، په ژبه، نيت، زړه، او په معامله کې بيخی رښتينی وي، په پوره تسليم او انقياد سره د الله تعالی ګرد احکام په ځای کوي، او د الله تعالی له خوا ورکړی شوی مال د هغه په ښوونې سره لازمو ځايو کې صرفوي، او د شپې په آخره برخه کې (چې د طمأنينت او اجابت وخت دی، او په هغه وخت کې له خوبه پاڅېدل کوم آسان کار نه دی) له خپل رب څخه د خپلو ګناهونو او تقصيراتو مغفرت غواړي، لکه چې د ۲۶ جزء د (الذاريات) د لومړی رکوع په ۱۷ آيت کې راغلي دي: ﴿كَانُوْا قَلِيْلًا مِّنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُوْنَ﴾ يعنې د شپې زياته برخه په عبادت کې تېروي، او د سبا ختو نه مخکې وخت کې استغفار وايي چې؛ اې الله ! څمونږ هغه تقصيرات او نيمګړتياوې چې په عبادت کې رانه شوي دي، پخپل فضل او کرم سره يې وبښه !.

شَهِدَ اللّٰهُ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ

شاهدي ادا کړې ده الله (د وحدانيت) په دې شان چې نشته هيڅ مستحق د عبادت مګر هم دې دی.

تفسير: په ابتداء کې د نجران له نصرانيانو سره مخاطبه وه، او په ډېر لطيف صورت سره يې د مسيح عليه السلام د ألوهيت د عقيدې ابطال او د خالص توحيد اعلان او د ايمان راوړلو ترغيب يې ورکړ، په منځ کې يې د هغو موانعو ذکر وفرمايه چې د حق له وضاحت سره انسان د ايمان له شرفه محروم او بې برخې کوي، چې مال، اولاد، او د عيش او عشرت نور ساز او سامان دی.

په دې آيتونو کې د مؤمنانو د صفاتو له بيانولو څخه وروسته بيا د توحيد او نورو اصلي مضمونونو په لوري رجوع وشوه، يعنې د خالص توحيد په منلو کې څه تردد او انديښنه کېدی نه شي ځکه چې په خپله الله تعالی په خپلو کتابونو کې پرله پسې د همدې مضمون په حقانيت باندې شاهدي لولي، او د هغه د فعلي کتاب (د کائناتو پاڼی) هر يوه پاڼه، بلکه هره يوه نقطه شاهدي ورکوي، چې له رب العالمين جل وعلا شأنه څخه پرته بل هيڅوک د عبادت وړ (لايق) نه شي کېدی.

«وفي کل شيء له آية ***** تدل على أنه واحد»

«په هر شي کې دی دليل، چې الله دی بې مثيل».

﴿سَنُرِيْهِمْ اٰيٰتِنَا فِي الْاٰفَاقِ وَفِيْٓ اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ ؕ اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهٗ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدٌ﴾ (۲۵م جزء، د حم السجده ۶ مه رکوع، ۵۳م آيت).

وَالْمَلٰٓىِٕكَةُ

او (شاهدي اداء کړې ده) پرښتو (د وحدانيت په اقرار سره).

تفسير: ښکاره ده چې د پرښتو شاهدي د الله جل جلاله له شاهدي ځنې هيڅکله مخالفه کېدی نشي، پرښته خو د هغه مخلوق نوم دی، چې د صدق او د حق له لارې ځنې غاړه نشي غړولی، لکه چې د پرښتو ټولې تسبيح او ګرد تمجيد په عمومي ډول د باري تعالی په توحيد او تفريد باندې مشتمل دي.

وَاُولُوا الْعِلْمِ

او (شاهدي اداء کړې ده) خاوندانو د علم (له انبياوو او مؤمنانو د وحدانيت په اعتقاد سره).

تفسير: علم والا په هره زمانه کې د توحيد شهادت ورکوي، او نن ورځ په عمومي ډول سره دتوحيد په خلاف يو لفظ ويل، له مطلق جهل سره مرادف ګڼل کيږي، مشرکان هم په خپلو زړونو کې د توحيد اصول مني، او علمي اصول هم د شرک د عقائدو مؤيد نه دي، (له دې نه د علم فضيلت، او د پوهنې په لوري تشويق او رغبت ثابت شو، نو ښايي چې هر مؤمن د علم او معرفت په تحصيل کې بيړه (تلوار) او کوښښ وکړي !).

قَآئِمًا بِالْقِسْطِ ؕ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۱۸﴾

په دې حال کې چې ثابت دی (الله) په عدل سره، نشته هيڅ مستحق د عبادت مګر همدی دی، ښه غالب (قوي په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: د عدل او انصاف کولو لپاره دوه خبرې ضروري دي.

(۱) دا چې منصف داسې زورور غالب وي، چې هيڅوک د هغه له فيصلې نه سر ونشي غړولی.

(۲) حکيم وي، چې په حکمت او پوهې سره د هر شي تدقيق او څېړنه (تحقيق) له هرې خوا ځنې وکړلی شي، او په پوره دقت او قوت سره وکړلی شي، چې خپله فيصله صادره کړي، او هيڅ يو نا مناسب او بې موقع حکم ونه کړي، څرنګه چې حق سبحانه وتعالی عزيز او حکيم دی، نو ځکه د هغه په مطلق عدالت هيڅ يوه شبهه نشي واردېدې.

غالبا په دې لفظ د «قائما بالقسط» سره د نصرانيانو د کفارې مسئله هم ترديده شوه، په رښتيا سره دا څه عدل او انصاف دی، چې د نړۍ جرمونه يواځې پر يوه سړي باندې بار کړل شي، او همغه يو مجرم چې سزا ومومي، نور به ټول مجرمان د تل لپاره پاک او بري شي، حال دا چې د عادل او حکيم الله تعالی لوی دربار له هسې ګستاخی او سپين سترګی ځنې خورا (ډېر) لوړ دی.

اِنَّ الدِّيْنَ عِنْدَ اللّٰهِ الْاِسْلَامُ ۗ

بېشکه (غوره او مقبول) دين په نزد د الله دين د اسلام (يعنې محمدي شريعت) دی.

تفسير: د «اسلام» اصلي معنی ځان سپارل او غاړه کيښودل دي، اسلام ته هم له همدې امله «اسلام» ويلی شي، چې هر مسلمان بيخي خپل ځان الله تعالی ته سپاري، او د ده ګردو احکامو ته غاړه ږدي، او په وحدانيت باندې اعتقاد او اقرار کوي.

ګواکې «اسلام» د انقياد او تسليم او د مسلمانۍ د احکامو د منلو بل نوم دی، هسې خو له شروع ځنې د آخر الزمان رسول الله صلی الله عليه وسلم تر زمانې پورې ټولو پيغمبرانو عليهم السلام همدا د «اسلام» دين راوړی، او په خپلو زمانو کې يې خپلو قومونو ته له وخت سره مناسب احکام وررسولي، او د طاعت او عبادت او د حکم منلو او د (الله واحد، احد، صمد) د خالص پېژندلو او عبادت کولو په جانب يې خلق بللي، خو په دې سلسله کې ځمونږ خاتم الأنبياء محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم ګرد عالم ته داسې يو اکمل او ډېر جامع او عالم شموله (ټول جهان ته شامل) او نه نسخ کېدونکی هدايت راوړی دی، چې دا مبارک دين نه يواځې ګردو سابقه وو او حقه وو شرائعو لره شامل دی، بلکه د نورو زياتو ښېګڼو او خصوصياتو لرونکی هم دی، چې دا لاښوونې پخپل دې خصوصي رنګ سره د «اسلام» په نامه موسومې او ملقبې شوي دي.

په هر حال په دې آيت کې د نجران دنصرانيانو په مخ کې عموما اعلان کړی شوی دی، چې دين او مذهب يواځې د همغه شي نوم کېدی شي، چې بنده په هغه سره د زړه له اخلاصه خپل ځان او مال پاک الله ته ور وسپاري، او په هر وخت کې هر هغه حکم چې د هغه له جانبه وررسيږي؛ هغه بې له وړاندې او وروسته کولو، او ځه ويلو ځنې ژر تر ژره ومني، او تعميل يې کړي، او تل د خپل تسليم غاړه الله ته کېږدي.

نو هغه څوک چې الله تعالی ته ځامن او لمسي ټاکي، او مسيح او مريمی عليهما السلام دتصويرونو او دصليب دشکل عبادت کوي او دخنزير (سوډر) غوښه خوري، انسان ته الله وائی او الله لکه دانسان په شان ګڼې، او دانبياو او اولياو وژل ورته آسان کار ښکاري، دحق دين دمحو کولو لپاره کوششونه کوي، او دهغه رسول قصداً او عمداً تکذيب کوي، چې دموسی او عيسی عليهما السلام دبشارتونو سره سم مبعوث شوي او يا هغه ناپوهان چې دتيګو، ونو، ستورو، لمر، او سپوږمۍ او نورو عبادت کوي او دحلالو او حرامو معيار يواځی خپل نفساني خواهشات ګڼي، آيا له دوی څخه څوک ددی خبري وړ دي چې ځان ته مسلم ووائي او دابراهيمی ملت دپيروۍ دعوه وکړي؟.

وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ؕ

او اختلاف نه دی کړی هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب (چې يهودان او نصرانيان دي) مګر وروسته له هغه چې راغی دوی ته علم (په توحيد د الله او نبوت د محمد باندې) په سبب دضد، حسد، کينې، چې وه په منځ د دوی کې.

تفسير: يعنې «اسلام» يو واضح او روښانه دين دی، هغه دلايل چې ثابتوي؛ چې موسی او عيسی عليهما السلام پيغمبران دي، او «تورات» او «انجيل» آسماني کتابونه دي، له هغو ځنې خورا ښه، ټينګ، قوي، او زورور دلائل د محمد صلی الله عليه وسلم په رسالت، او د القرآن العظيم په کلام الله توب باندې شته، بلکه پخپله همغه کتابونه د دوی په حقانيت باندې شاهدي ورکوي، خالص توحيد يو صاف او ښکاره مضمون دی، چې د هغه په خلاف د ځوی او دپلار مفکوره يوه داسې چټې (بېکاره) دعوی ده، چې هيڅ علمي اصول د هغه تاييد نه کوي، اوس چې کتابيان له اسلام سره مخالف شوي دي، نو د دې روښو حقائقو تکذيب ته يې ملاوې تړلي دي، او د الله تعالی له حکم منلو ځنې غاړه غړوي، نو د دې مخالفت سبب پر ته له ضد، حسد، عناد، او د مال او جاه له حرصه بل شی نشي کېدی.

وَمَنْ يَّكْفُرْ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ فَاِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۱۹﴾

او هر څوک چې کافر کيږي (انکار کوي) په آيتونو د الله (او احکام او د قدرت او وحدانيت علامې ونه مني) پس بېشکه الله ډېر ژر حساب والا دی (نو يې ژر په سزا رسوي).

تفسیر: په دنیا کې هم، او په آخرت کې خو خامخا پوره حساب او کتاب ورسره کوي، بیا به یې هرومرو د عمل په قدر په سزا رسوي.

فَإِنْ حَآجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ۗ وَقُل لِّلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ أَأَسْلَمْتُمْ ۚ فَإِنْ أَسْلَمُوا فَقَدِ اهْتَدَوا ۖ وَّإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾

پس که بیا جګړه کوي دا (کافران) له تا سره (له دغو دلائلو وروسته هم) پس ووایه: (ای محمده! دوی ته چې) ما خالص تابع کړی دی مخ خپل (یعني ځان خپل احکامو د) الله ته، او هر هغه څوک چې متابعت کوي زما (هغه هم خپل ځان الله ته سپارلی دی)، او ووایه (ای محمده!) هغو کسانو ته چې ورکړې شوی دی دوی ته کتاب (یعني یهودانو او نصرانیانو ته) او ناپوهانو (مشرکانو د عربو) ته: آیا اسلام راوړی تاسې؟ (یعني اسلام راوړئ!) پس که اسلام راوړ دوی، پس په تحقیق چې وموندله دوی سمه صافه لاره، او که وګرځېدل دوی (له اسلامه) پس بېشکه همدا خبره ده چې پر تا تش تبلیغ (د هدایت) دی، او الله ښه لیدونکی دی د بندګانو.

تنبیه: د عربو مشرکانو ته یې ځکه اُمّي (ناپوه) وویل، چې له دوی سره د سماوي کتابونو څه پوهه او تعلیم نه وو.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢١﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٢٢﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران کېږي پر آیاتونو (احکامو) د الله باندې، او وژني دوی انبیاء په ناحقه سره، او وژني هغه کسان چې حکم کوي هغوی په عدل (او انصاف) سره له خلقو څخه؛ پس زېری وکړه دوی ته په عذاب دردناک سره. دا همغه کسان دي چې باطل (ضائع) شوي دي (نېک) عملونه د دوی په دنیا کې (له لعنت او مذلت څخه یې پرې نجات ونه موند) او (هم) پـه آخرت کې (چې له دوزخه پرې خلاص نشول) او نشته دوی ته هیڅ مددګاران (د عذاب په دفعه کې).

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ

آیا نه ګورې ته هغو کسانو ته چې ورکړې شوی وو دوی ته څه برخه له کتابه (تورات) نه.

تفسیر: یعني هغه لږه یا ډېره برخه د «تورات» او «انجیل» او نورو چې له لفظي او معنوي تحریفاتو او اړولو ځنې پاتې ده، یا د کتاب هغه لږه یا ډېره برخه چې د هغې پوهه او فهم د دوی په برخه شوی دی.

يُدْعَوْنَ إِلَىٰ كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّىٰ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ وَهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

حال دا چې وباله شي دوی طرف د کتاب د الله ته لپاره د دې چې حکم وکړي (دا کتاب) په منځ د دوی کې؛ بیا مخ ګرځوي یو ډله له دوی نه، حال دا چې دوی تل ځنګ کوونکي دي (له قبوله د حقه په تغافل سره).

تفسیر: یعنې کله چې دوی را وبلل شي، چې د هغه لوی قرآن په لوري راشي ! چې ستاسې د منل شویو کتابونو له زیري سره سم راغلی دی، او ستاسې د ټولو جګړو فیصلې په ښه ډول سره کوي، نو د هغوی د پوهانو یو ډله ځان ناګاره (ناخبره) اچوي، او په تغافل سره ترې مخ ګرځوي، حال دا چې د لوی قرآن په لوري بلنه په حقیقت کې د «تورات» او «انجیل» په لوري بلنه ده.

ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ ۖ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

دغه (ګرځېدل د دوی) په سبب د دې دي؛ چې بېشکه دوی (یهودان) وایي: له سره به ونه رسیږي مونږ ته اور (د دوزخ) مګر یو څو ورځې شمېرلې شوې (لږې)، او غره کړي (تېر ایستلي) دي دوی په دین خپل کې هغه شي چې وو دوی چې دروغ به یې جوړول (په دین کې).
تفسیر: یعنې د هغو د تمرد او طغیان او په ګناهونو باندې د زړورتیا علت دا دی چې د سزا څخه وېره نه لري، د دوی خورا (ډېر) لوی دروغ چې له خپل ځانه یې جوړ کړي دي دا دي: «که مونږ ډېره سخته ګناه هم وکړو، نو فقط له شمېرلو ورځو څخه زیاته موده به نه په عذابیږو» لکه چې تفصیل یې اول جزء د «البقرة» سورت په ۸۰ آیة ۸ رکوع کې تېر شو.
او همدا راز یې نور دروغ او چټي (بېکاره) خبرې له خپلې ګېډې څخه رایستلي دي، مثلا چې مونږ د الله منلي ځامن یو، یا د انبیاوو له اولادې څخه یو، او الله تعالی له یعقوب علیه السلام سره وعده کړېده، چې د هغه اولادې ته به سزا نه ورکوي، او که سزا یې هم ورکوله، د قسم په ځای کولو لپاره به یو جزئي او مؤقتي عذاب وي.
نصرانیانو خو د کفارې مسئله را ایستلې ده، او د خپلې ګناه او سوال او ځواب خبرې یې بیخي خلاصې کړي دي، «اللهم أعذنا من شرور أنفسنا».

فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَّا رَيْبَ فِيهِ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾

نو څه حال به وي هغه وخت کله چې یو ځای کړو مونږ دوی لپاره د (حساب د هغې) ورځې چې نشته هیڅ شک په (راتلو د) هغې کې، او پوره به ورکړه شي هر نفس ته جزا د هغه عمل چې کړی یې وي، حال دا چې په دوی به ظلم ونه کړی شي (د حسناتو په کمولو یا د سیئاتو په زیاتولو).

تفسیر: یعنې په وهمي جرائمو باندې به سزا نه ورکوله کیږي، بلکه پر هغو چارو باندې به دوی ته سزا ورکوله کیږي، چې د هغه جرم ثابت وي، او دوی یې په خپله هم مني، او هومره چې دوی استحقاق لري، له هغې څخه زیاته سزا هغوی ته نه ورکوله کیږي، او نه به د چا خورا لږه نیکي ضایع کېدی شي.

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَن تَشَاءُ وَتَنزِعُ الْمُلْكَ مِمَّن تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَاءُ ۖ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾

ووایه (ای محمده !) یا الله (ای) مالکه د سلطنت (واکداره د پاچاهۍ !) ورکوې ته سلطنت هر هغه چا ته چې اراده وکړې (یا الله د ورکولو یې) او بېرته اخلې سلطنت له هر هغه چا څخه چې اراده وکړې (دبېرته اخیستو یې) او عزت ورکوې هر هغه چاته چې اراده وکړې (یا الله د عزت

يې) او خوار ذليل کوې هر هغه څوك چې اراده وکړې (دذلت يې)، په لاس ستا کې (هر راز) خير (ښېګڼې) دي، بېشکه ته (يا الله) پر هر شي باندې ښه قادر يې (هم په ورکولو، هم په اخيستلو، هم په عزت، هم په ذلت).

تفسير: يهودانو او منافقانو په مسخرو او د ټوکو په ډول سره ويل: «وګورئ ! دا خواران چې د قريشو د حملې او يرغل له وېرې د مدينې په چارچاپېر کې خندقونه کندي، د (قيصر) او (کسرى) د تاج او تخت د نيولو خوبونهويني»، مګر الله تعالى د څو کلونو په منځ کې دا ټولې وعدې ټولو ته وروښودې، چې د (روم) او (پارس) د خزانو هغه ګردې کيليګانې (کنجيانې) يې چې د هغو وعده يې له پاك رسول صلى الله عليه وسلم سره کړې وه، د عمر فاروق اعظم رضي الله عنه په زمانه کې يې څرنګه د مسلمانانو لاس ته وروستلې، او په څه ډول سره د اسلامي مجاهدينو په منځ کې وويشلى شوې؟

اصلي خبره خو داده چې دا مادي عزت او سلطنت څه شئ نه دى، ګواکې دا دعا يو راز پېشګويي وه چې عنقريب د دنيا نقشه بدليدونکې ده، هغه قوم چې له دنيا څخه لرې او جلا پروت وو، د دنيا د لويو سلطنتونو او عزتو خاوند به شي، او هغه کسان چې پاچاهي يې کوله، دوى به د خپلو بدو عملونو له امله د خوارۍ او ذلت په کندو کې وغورځول شي.

تُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ

ننه باسې (ته يا الله) شپه په ورځ کې (چې تل په پسرلي کې له شپو کموې، او په ورځو کې يې زياتوې) او ننه باسې (ته يا الله) ورځ په شپه کې (چې تل په مني کې له ورځو کموې، او په شپو کې يې زياتوې).

تفسير: يعنې کله چې شپه لنډه وي ورځ اوږده وي، او کله ددې عکس کوې، مثلا په يوه موسم کې (د جدي اوله) شپه ۱۴ ګړۍ، او ورځ لس ګړۍ کوې، او څو مياشتې وروسته (د سرطان اوله) کې له شپې څخې ګړۍ لنډوې، او په ورځ باندې يې زياتوې، او شپه لس ګړۍ کوې، څکه چې لمر او سپوږمۍ او ګرد ستوري او نور بې ستا له ارادې څخه يو ذره هم حرکت نشي کولى.

وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ

وباسې (ته يا الله !) ژوندى له مړي نه (لکه حيوان له نطفې نه، مرغه له هګۍ، کامل له ناقص) او وباسې (ته يا الله !) مړى له ژوندي نه (لکه نطفه له حيوان، هګۍ له مرغه، ناقص له کامل نه).

تفسير: يعنې لکه هګۍ له چرګې څنې او چرګه له هګۍ څنې، بنيادم له نطفې څنې، او نطفه له بنيادم څنې، له جاهل څنې عالم، او له عالم څنې جاهل، له کامل څنې ناقص، او له ناقص څنې کامل ايستل او جوړول همدا ستا کار دى.

وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَآءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾

او روزي ورکوې (ته يا الله) هر هغه چا ته چې اراده وفرمايې (د روزي ورکولو يې ډېره زياته) بې حسابه.

تفسير: «يهودانو هسې ګڼله هغه لويي چې پخوا په مونږ کې وه؛ هغه به تل پاتې وي، او د الله تعالى له قدرت څنې غافل وو، چې الله تعالى هر هغه چاته چې اراده وکړي، عزت او سلطنت ورکوي، او هغه چا ته چې اراده وکړي، ذلت او

نکبت ورکوي، په جاهلانو کې کامل پیدا کوي (لکه چې د عربو په امیانو کې یې محمد صلی الله علیه وسلم) او له کاملانو څخه جاهلان پیدا کوي، (لکه چې په بني اسرائیلو کې یې وکړ) او هر هغه چا ته چې اراده یې وشي، (حسي او معنوي) بې حساب رزق ورکوي».

لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللّٰهِ فِيْ شَيْءٍ اِلَّآ اَنْ تَتَّقُوْا مِنْهُمْ تُقٰىةً ۭ

نه دي نیسي مؤمنان کافرانو لره دوستان بې له مؤمنانو (یعنې مؤمنان دې یو له بله سره دوستي وکړي)، او هر څوك چې وکړي دا (کار یعنې دوستي له کفارو سره) نو نه دی (د ده تعلق) له (دین د الله یا د دوستی د) الله سره په هیڅ شي کې، مګر (خو روا ده دغه دوستي) که ځان ساتئ تاسې له دوی نه په ځان ساتنه سره.

تفسیر: یعنې کله چې د حکومت او د سلطنت او د جاه او عزت او د هر راز تقلباتو او تصرفاتو واګې یواځې د پاك الله په لاس کې دي، نو هغو مسلمانانو لره چې په صحیحه معنی سره باور لرونکي دي، نه ښايي چې دخپلو دوستانو په دوستی او د خپلو اسلامي ورونړو په وروروليٰ اکتفا ونه کړي، او خامخا د الله جل جلاله د دښمنانو سره دوستي او مدارات وکړي، ځکه چې الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم دښمنان هیچېرې د مسلمانانو دوستان نه شي کېدی، هو ! د تدبیر او انتظام په درجه کې د کفارو له لوی ضرر څخه د خپلې ضروري ژغورنې (ساتنې) او د حفاظت صورتونه په مشروعو او معقولو طریقو سره غوره کول، د «ترك موالات» له حکم څخه په دې ډول سره مستثنی دي، لکه چې د ۹ م جزء (د الأنفال په ۱۶ آیت ۲ رکوع) کې له ﴿وَمَنْ يُّوَلِّهِمْ يَوْمَىٕذٍ دُبُرَهٗٓ﴾ څخه ﴿اِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ اَوْ مُتَحَيِّزًا اِلٰى فِئَةٍ﴾ مستثنی کړی شوی دی، همغسې چې هلته د «تحرف» او د «تحیز» په حالت کې حقیقتا «فرار من الزحف» نه وي، او یواځې صورتًا وي، دلته هم ﴿اِلَّآ اَنْ تَتَّقُوْا مِنْهُمْ تُقٰىةً﴾ حقیقي موالات نه دی، او تش صوري «موالات» دې وګڼل شي ! چې مونږ هغه د «مدارات» په نامه سره یادوو، ددې مسئلې تفصیـل دې (۶ جزء د «المائدة» په ۸ رکـوع د دې ۵۱ آیت د فوائدو په شرح کې وکتل شي !) ﴿يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ﴾ الآیة.

وَيُحَذِّرُكُمُ اللّٰهُ نَفْسَهٗ ۭ وَاِلَى اللّٰهِ الْمَصِيْرُ ﴿۲۸﴾

او ویروي تاسې لره الله له نفس خپل نه، او (خاص) طرف د الله ته دې ورتله (ستاسې او د ټولو).

تفسیر: یعنې د مؤمن په زړه کې ښايي اصلي وېره له پاك الله څخه وي، او داسې کومه خبره دې نه کوي، چې د الله تعالی د ناراضی سبب شي، لکه چې له اسلامي جماعت څخه تجاوز وکړي، او بې له ضرورته له کافرانو سره ظاهري یا باطني «موالات» وکړي، یا د ضرورت په وخت کې د موالاتو د غوره کولو په صورت کې له شرعي حدودو څخه تېری او تجاوز وکړي، یا یواځې موهوم او حقیر خطرونه یقیني او مهم ثابت کړي، یا دا ډول مستثنیات یا شرعي رخصتونه د خپلو نفساني غوښتنو آله وګرځوي، نو داسې کسانو لره ښايي چې دا خبره هم په یاد ولري چې دوی ګرد دپاك الله لوی دربار کې حاضریدونکي دي، او هلته به دوی د خپلو دغو دروغو، حیلو، او پلمو (منصوبو) جزا مومي.

ښايي د قوي مؤمن شان، او دصحیح مسلمان ایمان داسې وي، چې له رخصت څخه تېر شي !، او عزیمت او فعالیت ته متوجه او ځیر شي !، او له مخلوق څخه ونه ویرېږي، او تل تر تله له خالق جل و علا څخه وویرېږي.

﴿قُلْ إِنْ تُخْفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْدُوهُ يَعْلَمْهُ اللَّهُ﴾

ووايه (اې محمده ! دوی ته) که پټ کړئ تاسې هغه شی چې په سينو (زړونو) ستاسې کې دی، يا ښکاره کړئ تاسې هغه؛ معلوم دی هغه (هم) پاك الله ته.

تفسير: يعني ممکن دی چې بنيادم خپل نيت او د زړه خبره له نورو څخه پټه کړي، ولې په دې ډول الله تعالی نشي ترې ايستلی، ﴿وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ﴾، د (۱) جزء د «البقرة» سورت ۲۷ رکوع، ۲۲۰ آيت.

﴿وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾﴾

او معلوم دی (الله ته ټول) هغه شيونه چې په اسمانونو کې دي (له علوياتو) او هغه شيونه چې په ځمکه کې دي (له سفلياتو، نو الله ته ستاسې پټ او ښکاره هم معلوم دي) او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځينې يې د داسې متخلفينو تعذيب دی).

﴿يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُحْضَرًا وَمَا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا ۗ﴾

(او ووير ېږئ له) هغې ورځې چې مومي به هر نفس (په کې) هر هغه څه چې کړي وي له خيره (له نيکۍ په خپل مخ کې) حاضر کړی شوی، او هر هغه څه چې کړي وي ده له بدۍ نه، آرزو به کوي دا (نفس) د دې چې کاشکې په منځ د دې (نفس کې) او په منځ د دغه (بد عمل) کې مسافه وی لرې (اوږده).

﴿وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ۗ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾﴾

او ويروي تاسې الله له نفس خپل نه، او الله ډېر مهربان دی پر بندګانو (خپلو).

تفسير: دا هم د ده له مهربانۍ څخه ده؛ چې د هغې لويې ويروونکې ورځې له راتګه تر مخه تاسې ور څخه ډاروي، او په تکرار سره مو خبروي، چې له خرابو چارو څخه مخصوصا د کافرانو له دوستۍ څخه مو ځانونه وژغورئ (وساتئ) ! او د ښېګڼې (خير) په لاره باندې سم لاړ شئ، او د قهار پروردګار له قهر څخه مو ځانونه لا له پخوا وساتئ !، د پاك قرآن دا ځان ته يو دستور دی، چې عموما له خوف سره د رجا مضمون ګډ اوروي، دلته يې هم د ترهيب او ويرې د مضمون د معتدل کولو له امله ﴿وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ﴾ په آخر کې راوړ، يعنې له الله جل جلاله څخه ووير ېږئ، او خراب او بد کارونه پرېږدئ !، نو د ده مهرباني به بيا تاسې د استقبال لپاره تياره ده.

﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣١﴾﴾

ووايه (اې محمده ! دوی ته) که چېرې يئ تاسې چې محبت کوئ له الله سره، پس متابعت وکړئ زما، چې محبت به وکړي الله له تاسې سره، او مغفرت به وکړي تاسې ته د ګناهونو ستاسې، او الله مغفرت کوونکی د (خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: د الله تعالی د دښمنانو د موالات او محبت له منع کولو څخه وروسته د الله تعالی د مينې او محبت معيار راښيي، يعنې که په دنيا کې څوك د خپل حقيقي مالك د محبت دعوی يا خيال لري، نو لازم دي چې هغه د محمدي (صلی الله وسلم علی محمد) دين د متابعت په محك (کسوټۍ) باندې وسولولی شي، چې دده دروغ او رښتيا ښکاره شي،

هر سړی په هره اندازه چې د محمد صلی الله علیه وسلم په شریعت باندې سم ځي، او د اسلامي دین رڼا د خپلې لارې مشعل ګرځوي، نو ښايي په همغه اندازه سره د الله تعالی په محبت کې صادق او سوچه وپېژندل شي، او په هره اندازه چې دی په دې دعوی کې رښتین وي، په همغه اندازه سره هغه د محمد صلی الله علیه وسلم د شریعت په پیروۍ کلکك او ټينګك ګڼلی شي، چې د هغه مېوه به ده ته داسې په لاس ورځي، چې پاك الله به د ده سره مینه کوي، او د الله تعالی د مینې، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د متابعت په برکت به د ده هغه پخواني ګناهونه معاف، او وروسته له هغه به، د پاك الله د راز راز ظاهري او باطني مهربانیو مورد وګرځي.

ګواکې د توحید له بیان څخه وروسته له دې ځایه د نبوت په بیان شروع کیږي، او د آخر الزمان پیغمبر رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت ته بلنه کیږي.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ ۖ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ ﴿٣٢﴾

ووایه (ای محمده دوی ته) چې اطاعت کوئ تاسې د الله او د رسول (د الله چې محمد دی)، پس که وګرځېدل دوی (له دې اطاعت نه) پس بېشکه الله دوستي نه کوي له کافرانو سره (نو په عذابوي یې).

تفسیر: يهودانو او نصرانیانو به ویل چې: ﴿نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ﴾ «مونږ د الله تعالی ځامن او دوستان یو»، دلته دا ښکاره شوه چې کافر هیڅکله د الله تعالی محبوب نشي کېدی، او که په رښتیا سره مو د هغه محبوبیت پکار وي، نو د هغه د احکامو په تعمیل کې زیار (محنت) وکړئ، او د ده د رسول صلی الله علیه وسلم احکام ومنئ، او د الله تعالی د لوی محبوب او دوست د سنتو متابعت وکړئ !.

د نجران جرګې همداسې ویلي وو، چې مونږ د مسیح علیه السلام تعظیم اوعبادت د الله تعالی د تعظیم او د محبت لپاره کوو، په دې سره د هغو ځواب هم ورکړ شو.

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ

بېشکه چې الله غوره کړی دی آدم او نوح او اولاده د ابراهیم (او ابراهیم) او اولاده دعمران (او عمران).

تفسیر: «یعنې بېشکه الله غوره کړی دی آدم علیه السلام په نبوت، رسالت، د اسماوو په تعلیم، د ملائکو په سجده، په بې له مور او پلاره پیدا کولو او د ټولو انسانانو پـه پلارتـوب سره، او غوره کړئ یې دی نـوح علیه السلام په نبوت، رسالت، د عمر په اوږدوالي، او د پخواني شریعت په منسوخولو سره، او ابراهیم علیه السلام او آل د ده چې اسماعیل علیه السلام او اسحاق علیه السلام او د دوی اولاده؛چې ځمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم هم په دغه اولاده او آل کې داخل دی، او آل د (عمران) چې موسی او هارون، او بي بي مریمه او عیسی علیهم السلام په کې شامل دي؛ په خلت، رسالت، او نورو مفاخرو او محامدو سره».

عمرانان دوه دي: یو د موسی علیه السلام پلار، دویم د مریمې رضي الله تعالی عنها پلار، زیاتره پخواني او وروستني علما له دې (عمـران) ځنې ثاني (عمـران) مـرادوي، ځکـه چې ﴿إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرَانَ﴾ د همغه دویم (عمران) له کورنۍ څخه قصه کوي، او غالبا ددې سورت نوم به هم له همدې امله (آل عمران) ایښودل شوی وي، چې په هغه کې د ثاني (عمران) د کورنۍ (یعنې د عیسی علیه السلام او مریمې رضي الله تعالی عنها) قصه په بسط او تفصیل سره ذکر شوې ده.

عَلَى الْعٰلَمِيْنَ ﴿۳۳﴾ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ ۗ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿۳۴﴾

پر ټولو خلقو (د زماني خپلې په رسالت او روحاني او جسماني خصائصو سره). حال دا چې اولاده وو ځينې د دوی له ځينو نورو څخه، او الله ښه اورېدونکی دی (د ګردو اقوالو) ښه عالم (پر ټولو احوالو).

تفسير: د آدم عليه السلام دا انتخاب او غوره والی، فضل او شرف چې مونږ يې په «نبوت» سره تعبيروو، د ده په شخصيت پورې محدود نه وو، بلکه د ده په اولاده کې نوح عليه السلام ته هم ورسېد، بيا له ده څخه د ده په اولاده کې ابراهيم عليه السلام ته ورسېد، له دې ځايه يې يو نوی صورت پيدا کړ، له آدم او نوح عليهما السلام څخه وروسته ځومره انسانان چې په جهان کې پيدا شوي دي، دوی ګرد د همدې دوو معظمو رسولانو له اولادې څخه وو، او الله تعالى په خپل محيط علم او کامل اختيار سره په راتلونکو پېړيو کې هم د زړهاوو کورنيو په منځ کې، د دې لوی منصب لپاره د ابراهيم عليه السلام کورنۍ مخصوصه کړه، ځومره انبياء او رسولان چې له ابراهيم عليه السلام څخه وروسته مبعوث شوي دي، هغه ټول د ده د دوو ځامنو «اسحاق عليه السلام، او اسماعيل عليه السلام» له اولادې څخه وو.

څرنګه چې د نسب سلسله عموما پلار ته منسوبيږي، او مسيح عليه السلام بې پلاره پيدا شوی وو، نو داسې وهم کيدی شو چې د ده نسل به د ابراهيم عليه السلام له نسل څخه مستثنى وي، له دې کبله الله تعالى آل دعمران او ﴿ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ﴾ وفرمايه، او په دې سره يې تنبيه ورکړه: چې هر کله مسيح عليه السلام يواځې د خپلې مور له ګېډې څخه پيدا شوی دی، نو د هغه د نسب سلسله هم د مور له لوري اخيستل کيږي، نه چې معاذ الله د الله تعالى له لوري، او ښکاره ده چې د ده د مور صديقې مريمې رضي الله تعالى عنها د پلار د نسب سلسله بالآخره ابراهيم عليه السلام ته رسيږي، نو د (عمران) آل او د ابراهيم عليه السلام آل دواړه سره يو دي، او هيڅ يو رسول له ابراهيمي کورنۍ څخه د باندې پاتې نه شو.

إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ إِنِّيْ نَذَرْتُ لَكَ مَا فِيْ بَطْنِيْ مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّيْ ۚ إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۳۵﴾

(ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وويل ښځې د عمران چې: ای ربه زما ! بېشکه ما، نذر کړی مې دی تاته هغه شی چې په ګېډه زما کې دی، حال دا چې هغه به آزاد وي (له نورو مشاغلو د بيت المقدس خدمت ته)، پس قبول کړه ته (ای ربه ! دا نذر) له ما نه، بېشکه ته چې يې هم دا ته يې ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسير: د «عمران» ښځې دخپلې زمانې له دوده (رواجه) سره سم پخپل ځان باندې نذر منلی وو، چې «ای ربه ! هغه هلك چې زما په ګېډه کې دی، ستا په نامه دې آزاد او خوشې وي»، د دې خبرې مطلب دا دې چې هغه له ګردو دنيوي مشاغلو او له نورو شيانو څخه خلاص او تل به د الله جل جلاله په عبادت کې بوخت (مشغول) او د معبد په خدمت کې به لګيا وي، ای الله جل جلاله ! ته له خپلې مهربانۍ څخه زما دا نذر قبول کړه ! ته زما عرض اورې، او زما نيت او اخلاص تاته ښه معلوم دی، ګواکې په دې لطيف ډول سره يې وغوښت چې هلك ور په برخه شي، ځکه چې جينۍ د هغه خدمت لپاره نه قبلېده.

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّيْ وَضَعْتُهَا أُنْثٰى ۗ

پس کله چې ويې زېږاوه هغه (نذر) نو وويل (ښځې دعمران) چې: ای ربه زما، بېشکه زه چې يم ومې زېږاوه هغه (نذر) حال دا چې ښځه (جينۍ) ده.

تفسیر: دا يې په حسرت او افسوس سره وويل، ځکه چې هغه پېښه د دې له توقع او هيلې څخه پر ته پېښه شوې وه، او د جونو د خدمت منلو دستور په معابدو کې نه وو.

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَىٰ

او الله ښه پوه دی په هغه شي چې زېږولی وو دې (د عمران ښځې)، او نه دی نارینه (چې هغې غوښتی وو لپاره د خدمت د بیت المقدس) په شان د دې ښځې (جینۍ).

تفسیر: دا د الله جل جلاله کلام دی، چې د حکایت په منځ کې د معترضې جملې په ډول نازل شوی دی، یعنې هغې ته ښکاره نه وه چې څه یې زېږولي دي؟ د دې جینۍ قدر او قیمت الله تعالی ته ښه معلوم دی، هغه هلك چې دې غوښت دې جینۍ ته کله رسېدی شي، دا جینۍ بالذات مبارکه ده، او د دې په وجود کې یو عظیم الشأن مبارك هلك پروت دی.

وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهَا مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾

او بېشکه ما نوم کېښود د دې مریمه، او بېشکه زه پناه نیسم دې لپاره تا پورې او اولاد د دې (مریمې ته) له شیطان مردود (رټلي شوي) نه.

تفسیر: حق تعالی دا دعا قبوله کړه، په حدیث شریف کې دي: «هر کله چې د بنیادمانو اولاده د زېږېدلو په وخت کې له موره جلا شي، او په ځمکه ولوېږي، نو شیطان یې مس کوي، مګر عیسی علیه السلام او مریمه رضي الله تعالی عنها له دې مس څخه مستثنی دي»، ددې حدیث مطالب دنورو احادیثو له یو ځای کولو سره داسې کېږي، چې هر مولود اصلا په صحیح فطرت پیدا کېږي، چې دغه فطرت له لوینې او د ده د عقل او تمیز له ظهور څخه وروسته څرګندېږي، و لې د شاوخوا د حالاتو او خارجي اثراتو له امله ډېر ځلې د هغه اصلي فطرت ورکېږي، چې د دغه مطلب تعبیر په حدیث کې په «فأبواه یهودانه و ینصرانه» سره شوی دی، بیا څنګه چې د ایمان او طاعت تخم د ده د فطرت په جوهر کې پټ او په غیر مرئي ډول ایښود شوی دی، حال دا چې په هغه وخت کې ایمان لا څه، چې د غټو غټو محسوساتو له ادراك او شعور نه هم هغه مولود عاجز وي، په همدې توګه د ولادت په وخت کې په غیر محسوس ډول د شیطان په مس کولو سره خارجي اثر شروع کېږي، دا ضروري نه دی چې هر څوك د شیطان د مس کولو اثر قبول کړي، یا که یې قبول نه کړي، نو وروسته له هغه؛ هغه اثر همغسې پاتې هم وي.

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا

پس قبول کړه دا (مریمه) رب د دې (د نارینه په ځای) په قبلولو ښو سره، او زرغونه (لویه) یې کړه په زرغونولو (لویولو) ښو سره، او (الله) کفیل وګرځاوه دې لره زکریا علیه السلام.

تفسیر: یعنې اګر که جینۍ وه، خو الله تعالی هغه له هلك څخه زیاته وګرځوله، او ویې منله، د بیت المقدس د مجاورینو په زړونو کې یې د اخبره واچوله، چې له عام دود (رواج) او دستور څخه پرته هغه جینۍ د بیت المقدس په خادمانو کې شامله کړي، او همغسې یې مریمې رضي الله تعالی عنها ته هم د قبول صورت ورعطا او خپل منلي بنده زکریا علیه السلام ته یې په کفالت ورکړه، او په خپل دربار کې یې په ښو منلو سره سر لوړي ورکړه، په جسماني، روحاني، علمي، اخلاقي، او له هر حیثه یې زیاته ترقي ور په برخه کړه، کله چې په مجاورینو کې د دې د پالنې په نسبت جګړه پېښه شوه، نو د انتخاب قرعه د زکریا علیه السلام په نامه وخته، چې دا جینۍ د خپلې ترور د شفقت په غېږ کې تربیت

ومومي، او د زكريا عليه السلام له علم او ديانت څخه ګټوره شي، زكريا عليه السلام د مريمې رضي الله تعالى عنها په تربيت او مراعات کې څومره يې چې د لاسه کېده هم هغومره يې کوښښ کاوه، کله چې بي بي مريمه رضي الله تعالى عنها پېغله شوه، نو مسجد سره يې نږدې ورته يوه ځانته حجره مخصوصه کړه، چې دې بي بي به تړوله ورځ هلته عبادت کاوه، او د شپې له مخې به يې ورته خپلې ترور کره ورتله.

كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا

هر کله به چې ننوت دې ته زکريا په محراب (په عبادت خانه) کې نو موندله به يې له (مريمې) سره څه روزي (يعنې مېوې د ژمي په اوړي، او مېوې د اوړي په ژمي کې).

تفسير: د اکثرو اسلافو په نزد له (رزق) ځنې مراد ظاهري خواړه دي، وايي چې له بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها سره بې موسمه مېوې پيدا کېدې، د اوړي تازه مېوې په ژمي کې، او د ژمي تازه مېوې به په اوړي کې له دې سره تل پرتې وې.

قَالَ يَٰمَرْيَمُ أَنَّىٰ لَكِ هَٰذَا ۖ قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۖ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

وويل (زکريا): ای مریمې له کومه (راغلې) ده تاته دا روزي؟ وويل (مريمې زکريا ته): چې دا (روزي) له طرفه د الله ده، بېشکه چې الله روزي ورکوي هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د روزي ورکولو يې ډېره پرېمانه) بېحسابه.

هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ ۖ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً ۖ إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾

په دغه ځای (يا وخت) کې دعا (غوښتنه) وکړه زکريا له ربه خپله، وويل (زکريا): ای ربه راوبخښه ! (راکړه) ما ته له نزده خپل اولاد ښه پاکيزه ! بېشکه ته ښه اورېدونکی (قبلوونکی) د دعا يې.

تفسير: زکريا عليه السلام بيخي سپين ږيری او (۱۲۰) کلن شوی وو، ښځه يې (۹۸) کلنه او بيخي شنډه وه، دوی ته د اولاد پيدا کېدلو هيڅ يوه ښکاره هيله نه وه، د بي بي مريمې د دې فوق العاده خير او برکت او خوارقو د ليدلو په سبب ناڅاپه د زکريا عليه السلام په زړه کې يو جوش پيدا شو، او سمدلاسه يې دا په زړه کې وګرځېده، چې ماته هم ښايي چې اولاد په نسبت د پاک الله په دربار کې دعا وکړم، هيله شته چې ماته به همدا مېوه بې له موسمه راکړه شي، يعنې په دې زړښت (بوډا والي) کې به د پاک الله په مهربانۍ اولاد را په برخه شي، د «ذرية» اطلاق په واحد او کثير يو رنګ کاوه شي.

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَىٰ

نو ور نارې کړې ده ته (زکريا ته) پرښتو (جبريل) حال دا چې دی ولاړ وو، لمونځ يې کاوه په محراب کې (عبادت خانه) کې چې بېشکه الله زېری کوي په تا د يحيی (چې ستا ځوی به وي).

تفسير: دعا يې ومنله شوه، زېری ور ورسېد چې ستا په کور کې يو هلک پيدا کيږي، چې د هغه نوم يحيی عليه السلام اېښود شوی دی، د «الملائكة» کلمه د جمعې په صورت سره راوړل يا به تعظيما وي، يا به د ملائکو جنس ور څخه مراد وي.

﴿مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ﴾

حال دا چې تصديق کوونکی به وي په يوه کلمه سره چې (له طرفه د) الله ده.

تفسير: له يوې کلمې څنې دلته مسيح عليه السلام مراد دی، چې د الله تعالی د حکم سره سم بې له پلاره پيدا شوی دی، يحيی عليه السلام لا له پخوا څخه خلقو ته خبر ورکاوه، چې مسيح عليه السلام پيدا کيدونکی دی.

﴿وَسَيِّدًا وَّحَصُوْرًا﴾

حال دا چې سردار به وي (د خپل قوم په علم، حلم او تقوی سره) او ډېر منع راوړونکی به وي (له شهواتو سره له قدرته).

تفسير: يعنې له لذاتو او شهواتو څنې به زيات ځان ساتونکی وي، او د الله تعالی په عبادت کې به دومره لګيا وي چې د ښځې په لوري به د التفات کولو وار هم نه ورته رسيږي، دا د يحيی عليه السلام د مخصوص حال بيا ن وو، چې له هغه څخه د محمدي امت لپاره کومه قاعده نشي کېدی، ځمونږ د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم پوره امتياز دا دی چې د عبادت له کمال سره يې د معاشرت کمال يو ځای کړ.

﴿وَّنَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ﴾

او نبي به وي له (ډلې د) صالحانو نه (چې نه به خطا کيږي، او نه به ګناه ته قصد کوي).

تفسير: د صلاح او رشد په اعلی مرتبه باندې به فائز کيږي، چې هغه ته «نبوت» ويل کيږي، يا د «صالح» معنی نېك عمله وي، چې په هغه تقدير به د هغه معنی خورا (ډېر) نيك عمل کيږي.

﴿قَالَ رَبِّ اَنّٰى يَكُوْنُ لِيْ غُلٰمٌ وَّقَدْ بَلَغَنِيَ الْكِبَرُ وَامْرَاَتِيْ عَاقِرٌ ؕ قَالَ كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ﴾

وويل (زکريا) «ای ربه ځما ! څرنګه به پيدا کيږي ما لره هلك؟ حال دا چې په تحقيق رسېدلی دی ماته زوړوالی او ښځه مې (هم) شنډه ده»، وويل (جبريل): همداسې (له زوړ او زړې شنډې ښځه د اولاد پيدا کول په شان) الله کوي هغه کار چې اراده وفرمايي (د کولو يې که مخالف وي له عادته يا موافق).

تفسير: يعنې د هغه قدرت او مشيئت د اسبابو په سلسلې پورې تړلی نه دی، اګر که په دې عالم کې د هغه عادت همداسې دی چې له عادي اسبابو څخه مسبّبات پيدا کوي، خو کله کله د عادي اسبابو په خلاف په غير معمولي طريقې سره د يوه شي پيدا کول هم د هغه خاص عادت دی، اصل دا دی چې مريمې صديقې رضي الله تعالی عنها ته په خارق العاده ډول رزق رسېدل، او ډېر غير عادي واقعات ورڅرګندېدل، د دې وضعيت په ليدو سره د بي بي مريمې په حجره کې ناڅاپه د زړه له کومي د زکريا عليه السلام دعا کول بيا ده ته او د ده شنډې ښځې ته په عين زړښت کې په غير عادي توګه اولاد ورکول، بايد د الله تعالی دغه ګردې (ټولې) علامې د هغه عظيم الشأن آيت تمهيد وګڼلی شي، چې د بي بي مريمې رضي الله تعالی عنها له وجوده بې د زوج له نږدې کېدلو په قريب مستقبل کې ظاهر کېدونکی وو.

ګواکې د يحيی عليه السلام په غير معتاد ولادت باندې ﴿كَذٰلِكَ اللّٰهُ يَفْعَلُ مَا يَشَآءُ﴾ فرمايل تمهيد وو لپاره د ﴿كَذٰلِكِ اللّٰهُ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ﴾ چې وروسته له دې نه د مسيح عليه السلام د غير معتاد ولادت په سلسله کې راتلونکی دی.

قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِّيْٓ اٰيَةً ؕ

ويل (زكريا) اې ربه څما ! وګرځوه ما لره څه علامه (د حمل چې لا زما د شكر كولو سبب شي).

تفسير: يعني چې له هغه ځني څرګند شي چې اوس حمل قرار نيولى دى، تر څو ده ته د ولادت د آثارو د نږدېوالي د ليدلو له كبله يوه نوې خوشالي هم حاصله او د نعمت په شكر كې زياتره لګيا شي.

قَالَ اٰيَتُكَ اَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلٰثَةَ اَيَّامٍ اِلَّا رَمْزًا ؕ

نو وويل (جبريل): «علامه» ستا داده چې خبرې به نه كوې ته له خلقو سره درې ورځې (او شپې) مګر په اشاره سره.

تفسير: يعني هلته به تاته دا حالت درپېش شي چې تر درې ورځو او شپو پورې به له خلقو سره پرته له اشارې هيڅ خبرې ونشې كړى، او ستا ژبه به يوازې د پاك الله په ذكر كې لګيا اوسي، نو وپوهېږه چې اوس حمل مستقر شوى دى، سبحان الله ! هسې علامه يې ټاكلې (مقرر كړې) ده چې د علامو علامه وي، او د خبرېدلو ځني كوم غرض چې د نعمت شكر دى، هغه هم على وجه الكمال حاصل شي، ګواكې كه وغواړي چې پرته د الله تعالى له ذكر او فكر ځني كوم شى ووينې، نو په خپله ژبه سره يې نشي ويلى.

وَاذْكُرْ رَّبَّكَ كَثِيْرًا وَّسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْاِبْكَارِ ﴿۴۱﴾

او يادوه رب خپل ډېر (لپاره د شكر) ! او تسبيح وايه (لمونځ كوه) ! په آخر د ورځې كې، او په اول د ورځې كې.

تفسير: يعني په دغه وخت كې ښايي چې ډېر زيات د الله تعالى په ذكر او فكر كې مشغول، او سبا او بېګا په تسبيح او تهليل كې مصروف اوسې ! معلومېږي چې له بنيادمانو سره خبرې نه كول يو اضطراري كار او د دې لپاره وو، چې هغه ورځې يوازې د پاك الله ذكر، شكر، او فكر ته فارغې او تشې پاتې شي، مګر په ذكر او شكر بوختېدل او مشغولېدل اضطراري نه وو، بلكه په هغه مأمور شوى وى.

وَاِذْ قَالَتِ الْمَلٰٓئِكَةُ يٰمَرْيَمُ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰىكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفٰىكِ عَلٰى نِسَآءِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۴۲﴾

او (ياد كړه اې محمده !) هغه وخت چې وويل پرښتو (يعني جبريل): اې مريمې ! بېشكه چې الله غوره كړې يې ته (په كرامت اوعبادت) او پاكه كړې يې ته (له بدو اقوالو او احوالو څخه) او غوره كړې يې ته په ګردو (ټولو) ښځو د عالميانو (يعني پر ښځو د زمانې خپلې).

تفسير: يعني پرښتې بي بي مريمې رضي الله تعالى عنها ته وويل: چې ته د پاك الله له خوا ځني لا پخوا غوره شوې يې، چې سره له جلتوبه (جينكتوبه) د بيت المقدس په خادمانو كې د نذرانې په توګه منلى شوې يې، او راز راز لوړ احوال او عالي كرامات در عنايت شول، ښه اخلاق، پاك طبيعت، ظاهري او باطني نزاهت يې دروباښه، او د خپل مسجد د خدمت وړ (لائقه) يې وګرځولې، او تا ته يې د ګرد (ټول) جهان پر ښځو په ځينو وجوهو كې فضيلت دركړ، مثلا په تا كې يې هسې يو استعداد كېښود، چې بې د بشر له مس كولو څخه يوازې د پاك الله په كامل قدرت لكه عيسى عليه السلام غوندې يو اولو العزم رسول له تا څخه پيدا شي، چې په دنيا كې داسې سرلوړي او امتياز د هيڅ يوې بلې ښځې په برخه شوى نه دى.

يٰمَرۡيَمُ اقۡنُتِىۡ لِرَبِّكِ وَاسۡجُدِىۡ

اې مریمې فرمان برداره شه ! (ولاړه شه ! بندګي کوه) لپاره د رب خپل ! او سجده کوه !

تفسیر: یعنې کله چې الله تعالی داسې عزت او لوړه مرتبه تاته درکړه، نو ښايي چې ته له اخلاص او تذلل سره د خپل رب جل جلاله په مخ کې سر ښکته کړې ! او د عبودیت د وظائفو په انجامولو کې لا زیاته لګیا او مشغوله اوسې ! ځو هغه لوی امر چې د هغه د ظهور لپاره ته د وسیلې په ډول درولې شوې یې؛ ښکاره شي.

وَارۡكَعِىۡ مَعَ الرّٰكِعِيۡنَ ﴿۴۳﴾

او رکوع کوه ! له نورو رکوع کوونکو سره (له نورو لمونځ کوونکو سره په جماعت لمونځ کوه !).

تفسیر: لکه چې رکوع کوونکي د پاک الله په مخ کې «رکوع» ته ځي، ته همغسې «رکوع» ته ولاړه شه ! یا یې دا مطلب چې په جماعت سره لمونځ ادا کړه !، او ځنګه چې لږ تر لږه په رکوع کې له امامه سره شاملیدونکې، د هغه رکعت نیوونکې ګڼل کېږي، نو ښايي د دې له امله (وجې) لمونځ د رکوع په عنوان سره یاد کړی شوی وي، په دې تقدیر سره که په «اقنتي» کې له «قنوة» ځنې «قیام» مراد شي، نو د «قیام» رکوع، او سجود یعنې د لمانځه د درې واړو هیئتونو ذکر به په آیت کې راځي.

(تنبیه): امکان لري چې په هغې زمانې کې به ښځې په عمومي ډول سره په جماعت کې شریکېدې، یا خاص له فتنې ځنې د مأمون پاتې کېدلو په صورت به دوی ته اجازه شوې وي چې جماعت وکړي، یا به دا د بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها خصوصیت وي، یا به بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها پخپله حجره کې یواځې، یا له نورو ښځو سره په ګډه امام پسې اقتداء کوله، او لمونځونه به یې کول، دا ګرد احتمالات شته، والله أعلم.

ذٰلِكَ مِنۡ اَنۡۢبَآءِ الۡغَيۡبِ نُوۡحِيۡهِ اِلَيۡكَ‌ؕ

دا (د مریمې، زکریا، او د یحیی ذکر شوې قصې) له اخبارونو د غیبو ځخه دي، چې مونږ یې په وحیې سره درلیږو تاته (اې محمده !).

تفسیر: یعنې په ظاهره کې ته لوستونکی او لیکونکی نه یې، او نه پخوا له دې نه تا له اهل کتابو سره کوم د اعتبار وړ صحبت کړی دی، چې د هغه په وسیله د تېرو پېښو داسې تحقیقي معلومات ولري، او که هغوی سره صحبت وکړی شي، نو بیا هم له هغو ځنې نه شي مستفید کېدی، ځکه چې هغوی پخپله د اوهامو او خرافاتو په تیارو کې لویدلې دي.

وَمَا كُنۡتَ لَدَيۡهِمۡ اِذۡ يُلۡقُوۡنَ اَقۡلَامَهُمۡ اَيُّهُمۡ يَكۡفُلُ مَرۡيَمَ وَمَا كُنۡتَ لَدَيۡهِمۡ اِذۡ يَخۡتَصِمُوۡنَ ﴿۴۴﴾

او نه وې ته (اې محمده ! حاضر) په نزد د دوی (یعنې احبارو د بیت المقدس) کله چې دوی غورځول قلمونه خپل (په اوبو کې چې په دې قرعې سره معلوم کړي) چې کوم له دوی ځنې تربیه وکړي د مریمې، او نه وې ته په نزد د دوی کله چې دوی جګړې سره کولې (په کفالت د مریمې کې).

تفسیر: کله چې بي بي مریمه رضي الله تعالی عنها د نذر په دود (دستور) ومنله شوه، نو د مسجد د مجاورانو په منځ کې سره جګړه شوه، چې د دې روزنه د چا په برخه شي؟ تر څو چې خبره قرعې اچولو ته ورسېده، ګردو مجاورانو

خپل هغه قلمونه چې په هغو سره به يې «تورات» ليکه، په بهېدونکې اوبو کې واچول، او دا يې سره وويل: «د هر چا قلم چې د دې بهيدونکو اوبو په سر ودرېږي، او اوبه يې يونسې، بلکه د اوبو د جريان په ضد لاړ شي، ښايي همغه د دې بي بي پالونکی وپېژنده شي»، په دې کې قرعه د زکريا عليه السلام په نامه وختله، او حق خپل حقدار ته ورسېده.

إِذْ قَالَتِ الْمَلَٰٓئِكَةُ يَٰمَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِّنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿۴۵﴾

(ياد کړه ای محمده!) هغه وخت چې وويل ملائکو (يعني جبريل): ای مريمې! بېشکه الله زېری درکوي تاته په يوې کلمې سره چې له طرفه د ده ده، نوم د هغه مسيح عيسی ځوی د مريمې دی، په دې حال کې چې مرتبې والا دی؛ په دنيا کې (په طاعت او نبوت) او آخرت کې (په رفعت او شفاعت) او (د الله) له مقربانو څخه دی.

تفسير: عيسی عليه السلام ته دلته او دقرآنکريم په نورو آيتونو کې «کلمة الله» له دې کبله ويل شوی دی چې د هغه ځيږېدل د عام عادت په خلاف پرته د پلار له واسطې څخه يواځې د الله تعالی په حکم سره وو، نو ځکه يې نسبت مستقيما د الله تعالی حکم ته وشو، لکه د الأنفال سورت په ۱۷ آيت کې چې فرمايي: ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ﴾ تنبيه: د «مسيح» لفظ اصلا عبراني دی، چې لومړی له دې نه «ماشيح» يا «مشيحا» وو، چې د هغه معنی «مبارک» او معرب يې «مسيح» دی، پاتې شوه دا خبره چې «دجال» ته مسيح ولې ويل کيږي؟ نو دغه لفظ بالاجماع عربي دی، چې د هغه د تسميې وجه پخپله موقع کې په څو ډولو سره بيان شوې ده، د مسيح عليه السلام بل نوم يا لقب عيسی عليه السلام دی، چې په عبراني ژبه کې «ايشوع» وو، او د هغه معرب «عيسی» شو، چې معنی يې «سيد» دی.

دا خبره په خاص ډول د توجه وړ ده، چې دلته لوی قرآن د «ابن مريم» کلمه مسيح لره د عَـلَم او نوم د جزء په ډول استعمال کړه، ځکه چې پخپله يې بي بي مريمې رضي الله تعالی عنها ته د زيري ورکولو په وخت کې داسې وويل: چې تاته د «کلمة الله» زېری درکول کيږي، چې د هغه نوم به «المسيح عيسی ابن مريم» وي.

ورسته يې ﴿وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾ وويل، او ډاډ يې ورکړ؛ چې الله تعالی به يې نه يواځې په آخرت کې بلکه په دنيا کې به يې د لوی عزت او وجاهت او مرتبې خاوند کړي، او د دښمنانو الزامات به دروغ کړي، د «وجيه» په لفظ باندې دلته داسې وپوهېږئ! لکه چې د موسی عليه السلام په نسبت الله فرمايلي دي: ﴿يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِندَ اللَّهِ وَجِيهًا﴾ (۲۲ جزء، د احزاب سورت ۶۹ آيت، ۹ رکوع).

ګواکې هغو کسانو ته «وجيه» وايي چې دوی په خصوصي ډول له دروغو، طعنو، او بدو الزاماتو څخه د الله تعالی په مهرباني برائت حاصلوي، هغه د باطني خبث څښتنان (خاوندان) چې د مسيح عليه السلام د نسب په نسبت طعنې کوي، يا کوم انسان په دروغو سره د هغه پلار بولي، يا يې د واقع په خلاف مصلوب يا مقتول يا يې د ژوندانه په حالت کې مړ بولي، يا د ألوهيت او ابنيت او نورې باطلې عقيدې او د مشرکانو تعليمات ده ته منسوبوي، نو پاک الله به مسيح عليه السلام له دې ګردو الزاماتو څخه په دنيا او آخرت کې په ښکاره ډول سره پاک او بري وګرځوي.

وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّٰلِحِينَ ﴿۴۶﴾

او خبرې به کوي له خلقو سره په مهد (د مور په غېږ يا په ځانګو يا په طفوليت) کې او په کهولت (پوره عمر) کې، او له صالحانو څخه به وي.

تفسير: یعني خورا (ډېر) ښایسته او په اعلی درجه نېک به وي، اول به دمور په غېږ کې، او بیا به په لویوالي کې عجیبې او غریبې خبرې کوي، په دې الفاظو سره په حقیقت کې د بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها پوره تسکین وکړ شو، له پخوانیو بشارتونو او زېرو څخه ممکن وو چې هسې خیال وکړي چې دغه وجاهت خو به یو وخت ورته حاصلیږي، مګر د طعن او د پیغور سلسله د ولادت څخه وروسته سمدستي شروع کیږي، نو په دې وخت کې به په څه ډول سره ځان بري او پاک کړم؟، ددې خبرې ځواب یې ورکړ، چې مه ویریږه ! تاته به د ژبې خوځولو هیڅ ضرورت نه پاتې کیږي، بلکه ته دا ور ښکاره کړه چې «زه نن روژه یم، او له خبرو څخه مې خوله تړلې ده، زما هلك به پخپله ژبه تاسې ته ځواب درکوي»، لکه چې دا مطلب د «مریم» په سورت کې په پوره تفصیل سره راځي.

قَالَتۡ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي وَلَدٞ وَلَمۡ يَمۡسَسۡنِي بَشَرٞۖ

وویل (مریمې): «ای ربه څما ! څرنګه به پیدا شي ما لره ځوی؟ حال دا چې مس کړې نه یم هیڅ بشر (نارینه، نه په نکاح سره، نه په سفاح «بدکاری» سره)».

تفسير: معلومه شوه چې بي بي مریمه رضي الله تعالی عنها له دې زیري څخه داسې وپوهېده، چې هلك په همدې موجوده حالت کې پیدا کېدونکی دي، که نه د تعجب هیڅ یوه موقع نه وه.

قَالَ كَذَٰلِكِ ٱللَّهُ يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُۚ إِذَا قَضَىٰٓ أَمۡرٗا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُۥ كُن فَيَكُونُ ۝٤٧

وویل (جبریل) همداسې (بې د نارینه له مس څخه) الله پیدا کوي هغه چې اراده وفرمایي (د پیدا کولو یې) هر کله چې اراده (حکم) وکړي (الله) د یوه کار، پس بېشکه همدا خبره ده چې ووایي هغه شي ته چې (پیدا) شه ! پس (پیدا) شي.

تفسير: یعني په همدې ډول بې د بشر د «مس» او لاس لګېدلو څخه پیدا کیږي، د ده دعادت له مخالفت څخه تعجب مه کوه !، الله تعالی د هر شي په هر رنګ چې اراده وکړي؛ هغه کېدونکی دی، د ده د قدرت تحدید امکان نه لري، د هر کار د کولو اراده چې وکړي، همغه کیږي، الله تعالی جل جلاله و أعظم شأنه نه مادې ته محتاج دی، او نه اسبابو ته ضرورت لري.

وَيُعَلِّمُهُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحِكۡمَةَ وَٱلتَّوۡرَىٰةَ وَٱلۡإِنجِيلَ ۝٤٨

او ورزده کوي هغه ته (الله) کتاب (لیک) او حکمت (د شرعي احکامو علم، ژورې خبرې) او «تورات» او «انجیل».

تفسير: یعني ډېر ښه لیکل به ور زده کړي، یا به د ټولو کتابونو هدایت او د «تورات» او «انجیل» علم ده ته په خصوصي ډول سره ورښیي، او خورا (ډېر) زیاتې د حکمت ژورې خبرې وریادوي، او ممکن دی چې له کتاب او حکمت څخه قرآن او سنت مراد وي، ځکه چې مسیح علیه السلام به د نزول څخه وروسته څمونږ د پاك قرآن او د رسول الله مبارك له سنتو سره سم کار کوي، او حکم به صادروي، او دا هم په هغه صورت کې امکان لري، چې ده ته ددغو شیانو علم او پوه ورکړه شي. والله أعلم.

وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ أَنِّي قَدۡ جِئۡتُكُم بِـَٔايَةٖ مِّن رَّبِّكُمۡۖ

او (لیږو یې) رسول طرف د بني اسرائیلو (اولادې د یعقوب) ته (چې وایي دوی ته) بېشکه زه په تحقیق راغلی یم تاسې ته په لویه علامه (دخپل صدق سره) له ربه ستاسې نه.

تفسیر: یعنې له مبعوث کېدلو څخه وروسته خپل قوم بني اسرائیلو ته به هسې وایې.

اَنِّیۡۤ اَخۡلُقُ لَکُمۡ مِّنَ الطِّیۡنِ کَهَیۡـَٔةِ الطَّیۡرِ فَاَنۡفُخُ فِیۡهِ فَیَکُوۡنُ طَیۡرًۢا بِاِذۡنِ اللّٰهِ ۚ

بېشکه زه جوړوم تاسې ته (ای بني اسرائیلو) ! له خټو څنې په شان د شکل د مرغه؛ نو پو کړم په دې (شکل) کې، پس کیږي (هغه شکل) مرغه (الوتونکی) په اذن (حکم) د الله سره.

تفسیر: یواځې د شکل او صورت جوړولو څخه په «خلق» سره تعبیر کول، تش ظاهري حیثیت دی، لکه چې په صحیح حدیث کې معمولي تصویر کښل په «خلق» سره تعبیر شوی دی: «أحیو ما خلقتم»، یا په الله باندې د «احسن الخالقین» اطلاق دا راوښوول چې دا لفظ یواځې د ظاهري صورت په لحاظ د ما سوی الله په نسبت ویل کېدی شي، که څه هم د تخلیق په لحاظ له الله تعالی څنې پرته بل هیڅ ته خالق نشي ویل کېدی، ښایي چې له همدې کبله یې داسې نه دي فرمایلي: «أني أخلق لکم من الطین طیرا» «زه له خټو څنې مرغه جوړوم» او داسې یې وفرمایل چې: «زه له خټو څخه د مرغه د شکل په شان جوړوم، او په هغه کې پو کوم، نو بیا هغه خټه د الله تعالی په حکم سره الوزي»، په هر حال دا معجزه یې دوی ته وروښوده.

وَاُبۡرِئُ الۡاَکۡمَهَ وَالۡاَبۡرَصَ وَاُحۡیِ الۡمَوۡتٰی بِاِذۡنِ اللّٰهِ ۚ

او روغوم مورزادې (پیدائشي) ړوند، او پیس (برګ) او ژوندي کوم مړي په اذن (حکم) د الله سره.

تفسیر: په هغه زمانه (پېړۍ) کې د طبیبانو او حکیمانو ډېره ترقي او زور وو، نو مسیح علیه السلام ته داسې معجزې مرحمت شوې، چې د خلقو په منځ کې پر ګردو (ټولو) لویو طبیبانو باندې د ده تفوق او لویوالی ثبت کړي، او ګرد طبیبان د هغو له معالجو څخه عاجز وي، بلا شبهه د مړي ژوندي کول؛ د الله تعالی له صفاتو څنې دی، لکه چې د «باذن الله» له قیده صافه ښکاره ده، مګر د دې له امله چې مسیح علیه السلام د هغه وسیله ګرځېدلی دی، نو یې توسعا په خپل لوري نسبت کوي.

تنبیه: «معجزه» هغه ده چې د پاک الله د عمومي عادت په خلاف د نبوت د مدعي له خوا د خپل تصدیق لپاره ښکاره شي، نو که داسې نصوص واخیستی شي، چې د کوم شي په نسبت د الله تعالی عمومي عادت په کې بیان شوی وي، او بیا ترې داسې استدلال وکړي؛ چې په دې سره د معجزاتو نفي کیږي، بیخي له معجزاتو څخه انکار، او د خپل غباوت او حماقت اظهار دی، که «معجزه» له عمومي قانون او عادت سره برابره راشي، نو هغې ته به څوک «معجزه» وایي؟ د مسیح علیه السلام بې پلاره پیدا کېدل د ابرص او اکمه روغول، د مړي ژوندي کول، او د نورو معجزاتو ورښوول، د مسلمانانو په ګردو اخلافو او اسلافو کې یوه منلې شوې خبره ده، د اصحابانو رضي الله تعالی عنهم او تابعینو (رحمهم الله) په اقوالو کې یوه خبره هم داسې نشته، چې د مسیح علیه السلام د دې معجزاتو په نسبت څه تردد په کې ښکاره شوی وي.

وَاُنَبِّئُکُمۡ بِمَا تَاۡکُلُوۡنَ وَمَا تَدَّخِرُوۡنَ ۙ فِیۡ بُیُوۡتِکُمۡ ؕ

او خبروم زه تاسې په هغه شي چې تاسې (یې) خورئ ! او (خبروم زه تاسې) په هغه شي چې تاسې (یې) ساتئ په کورونو خپلو کې.

تفسیر: وروسته له دې نه په ځینو غیبي شیانو باندې عام له دې چې د ماضي وي، که د مستقبل؛ تاسې خبروم، له عملي معجزې څخه وروسته د یوې علمي معجزې ذکر فرمایي.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لَّكُمْ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾ وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَلِأُحِلَّ لَكُم بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ

بېشکه په دې (معجزو) کې خامخا نښانه ده تاسې ته، که يئ تاسې مؤمنان (يقين لرونکي زما په نبوت) حال دا چې مصدق يم د هغه (کتاب) چې پخوا له ما (نازل شوی) دی چې تورات دی، او (بل راغلی يم تاسې ته) لپاره د دې چې حلال کړم لپاره ستاسې ځينې له هغو شيانو چې حرام کړی شوي وو په تاسې باندې.

تفسير: يعني د «تورات» تصديق کوم، چې د پاك الله کتاب دی، او د هغه عمومي اصول او احکام پخپل حال باندې قايم پاتې دي، او د الله تعالی په حکم د دې زمانې په تناسب سره څه جزئي او فرعي تغييرات پکې کيږي، مثلا د هغه ځينې احکام چې ډېر سخت او درانه وو لري کيږي، (لکه چې په موسوي شريعت کې د خالي د ورځې تعظيم، د ماهي او د اوښ د غوښې او د وازدې تحريم چې د ۸ جزء د الأنعام سورت په (۱۴۷) آيت او (۱۸) رکوع کې راغلي ، هغه ورته حلال شول، نو واك (اختيار) لرئ چې د هغه نوم نسخ ږدئ ! او که تکميل؟

وَجِئْتُكُم بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿٥٠﴾

او راغلی يم تاسې ته په (هر قسم) معجزې له (طرفه د) رب ستاسې، نو وويريږئ تاسې له الله او ومنئ (وينا) زما (د الله په توحيد او زما په اطاعت کې).

تفسير: يعني کله چې تاسې زما د صداقت دلائل وليدل، نو اوس له الله جل جلاله څخه وويريږئ ! او د هغه بندګي وکړئ ! او زما خبرې ومنئ !.

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ ۗ هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾

بېشکه چې الله رب څما دی او رب ستاسې دی؛ نو بندګي کوئ تاسې د ده ! هم دا لاره ده سمه صافه (رسوونکې مقصود ته).

تفسير: يعني له ګردو خبرو څنې يوه خبره، او له ګردو اصولو يو اصل هم دا دی: هغه دا چې پاك الله ومنئ ! چې زما او ستاسې يو شان رب او پالونکی دی، (او د پلار او ځوی تعلقات او نور) په کې مه پيدا کوئ ! او دهغه بندګي وکړئ ! د الهي رضا موندلو سمه لاره هم دا توحيد، تقوی، او د رسول اطاعت دی، ښايي چې تاسې پرې لاړ شئ ! چې هغه ته په ښه ډول سره ورسيږئ.

فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ

نو کله چې معلوم کړ عيسی (په محسوس ډول) له بني اسرائيلو څخه کفر (چې د مسيح د قتل اراده يې وکړه !).

تفسير: يعني مسيح عليه السلام وپوهېده چې دغه يهودان څما دين نه مني، بلکه څما په دښمنۍ او ضرر رسولو پسې لوېدلي دي.

قَالَ مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللَّهِ ۖ

وويل (عيسی عليه السلام چې) څوك دي مددګاران څما په طرف (لاره) د الله کې؟.

تفسير: يعني څما مله او ملګري شئ ! او د پاك الله د دين انتشار او تعميم او ترويج كې له ما سره مدد او مرسته (تعاون) وكړئ ! او زما له انصارو څنې شئ !.

قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ ۚ

وويل حواريونو: مونږ يو مددګاران د (دين د) الله !

تفسير: له الله تعالى سره مدد كول دا دي چې د هغه دين ته راشئ، او د هغه دين ومنئ، او د انبياوو مرسته (ملګرتيا) او مدد وكړئ، لكه چې د مديني منورې انصارو څمونږ د محمد رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وصحبه وسلم او د حق دين په منلو كې خپلې مرستې ښكاره كړې.

اٰمَنَّا بِاللّٰهِ ۚ وَاشْهَدْ بِاَنَّا مُسْلِمُوْنَ ﴿۵۲﴾

ايمان مو راوړى دى په الله، او شاهد شه ته (اى عيسى !) په دې چې بېشكه مونږ مسلمانان يو.

تفسير: «حواريون» كومو كسانو ته ويل كيږي؟ مشهوره داده چې لومړى هغه دوه تنه چې د عيسى عليه السلام تابعان شول، دوبيان وو، او د كاليو (جامو) وينځلو له امله به خلقو دوى ته «حواريون» ويل، عيسى عليه السلام دوى ته وويل چې: كالي وينځل پرېږدئ ! راشئ ! چې زه تاسې ته د زړه وينځل دروښيم ! دوى له ده سره ملګري شول، وروسته له دې د ده دنورو ملګرو لقب هم داسې شو.

رَبَّنَآ اٰمَنَّا بِمَآ اَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُوْلَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿۵۳﴾

اى ربه څمونږ ! ايمان راوړى دى مونږ په هغه كتاب (انجيل) چې نازل كړى دى تا، او پيروي مو كړې ده د رسول (ستا عيسى عليه السلام) نو وليكه مونږ سره له شاهدانو (په وحدانيت او رسالت).

تفسير: وروسته له دې نه چې د رسول په مخ كې يې اقرار وكړ، د الله جل جلاله په حضور كې يې هم داسې اقرار وكړ، چې «مونږ پر انجيل باندې ايمان راوړى دى، او ستا د رسول متابعت مو هم كړى دى، نو ته پخپل فضل او توفيق او كرم سره څمونږ نومونه د منونكو په فهرست كې وليكه ! او څمونږ د ايماندارۍ تصديق وفرمايه، او هسې توفيق را په برخه كړه چې تل په ايمان باندې ټينګ اوسو، او څمونږ د بيا كافر كېدلو احتمال له سره پاتې نشي».

وَمَكَرُوْا وَمَكَرَ اللّٰهُ ۭ وَاللّٰهُ خَيْرُ الْمٰكِرِيْنَ ﴿۵۴﴾

او مكر وكړ كفارو (په عيسى باندې) او مكر وكړ الله، او الله خير (بهتر) د ماكرينو دى.

تفسير: «مكر» لطيف او خفيه تدبير ته وايي، كه دا پټ تدبير د ښو كارونو لپاره وي، ښه دى، او كه د بدو كارو لپاره وي، نو بد دى، نو څكه په ﴿وَلَا يَحِيْقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ اِلَّا بِاَهْلِهٖ﴾ كې يې له «مكر» سره «سيئ» قيد زيات كړى دى، او دلته الله جل جلاله ته «خير الماكرين» ويلى شوي دي، مطلب دا دى: يهودانو د عيسى عليه السلام په مخالفت كې راز راز پلمې (منصوبې) او سازشونه او د پټو تدبيرونو جوړول شروع كړل، تر دې چې د پاچا غوږونه يې د مسيح عليه السلام له مخالفت نه ډك كړل، او داسې يې وويل: «دا سړى معاذ الله ملحد دى، او غواړي چې «تورات» بدل كړي، او ګرد خلق د يهودانو له دين څنې واړوي»، پاچا د مسيح عليه السلام د نيولو امر صادر كړ، هلته داسې خبرې كېدې، او دلته د الله تعالى لطيف او خفيه تدبير د هغوى په ماتولو كې خپل كار كاوه، چې د هغه ذكر وروسته راځي، بېشكه د الله تعالى تدبير له ګردو څنې داسې ښه، كلك، بهتر او مضبوط دى، چې هيڅوك هغه تدبير نشي ماتولى.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَٰعِيسَىٰٓ إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَٰمَةِ ۖ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْءَاخِرَةِ وَمَا لَهُم مِّن نَّٰصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ الصَّٰلِحَٰتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّٰلِمِينَ ﴿٥٧﴾

(یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وویل الله: ای عیسی ! بېشکه زه اخیستونکی یم تا لره (له ځمکې) او پورته بېوونکی یم تا لره طرف ځما ته، او پاکوونکی (لرې کوونکی) یم تا لره له هغو کسانو څخه چې کافران (منکران) شوي دي او ګرزونکی یم دهغو کسانو چې متابعت یې کړی دی ستا؛ د پاسه د هغو کسانو چې کافران (منکران) شوي دي؛ تر ورځې د قیامته پورې، بیا (خاص) طرف ځما ته دی راتګ ستاسي، او زه به حکم وکړم په منځ ستاسې کې په هغه شي کې چې وئ تاسې چې په هغه کې اختلاف به مو کاوه.

نو هر هغه کسان چې کافران شوي دي، نو زه به په عذاب کړم دوی په عذاب سخت سره، په دنیا او په آخرت کې، او نه به وي دوی ته هیڅ مدد کوونکی (د عذاب په دفع کې).

او هر هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) نو پوره به ورکړي (الله) دوی ته اجرونه (د عملونو) د دوی، او الله محبت نه کوي ظالمانو سره.

تفسیر: کله چې یهود سره را ټول شول، او د هغوی پاچا د عیسی علیه السلام د وژنې او په دار کولو فیصله وکړه، نو الله تعالی ددې په مقابل کې عیسی علیه السلام ته ډاډ ورکړ، چې دوی تاته هیڅ ضرر نشي رسولی، بلکه تا به زه روغ رمټ اسمان ته پورته کړم، او بیا به په مقرر وخت کې بېرته ځمکې ته راشې، او هغه مقصد به پوره کړې، د کوم لپاره چې ته لېږل شوی یې، او هغه څوک چې ستا پیروان دي؛ په نورو به یې سر لوړي کړم، او بیا به په اخرت کې ستاسو تر منځ په خلافي مسائلو کې فیصله وکړم.

د ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا۟ فَأُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا﴾ څخه معلومیږي، چې دا وعده په دنیا کې تر سره کیږي، او مؤمنانو ته به دنیوي او أخروي أجرونه ورکول کیږي، د «اهل السنت والجماعت» عقیده دا ده چې کله یهودو د عیسی علیه السلام د وژنې پرېکړه وکړه، نو الله تعالی هغه ژوندی اسمان ته پورته کړ، او د رسول الله صلی الله علیه وسلم متواتر أحادیث په دې دلالت کوي چې کله دنیا له کفر او ظلم څخه ډکه شي، نو الله تعالی به عیسی علیه السلام د محمد صلی الله علیه وسلم په شریعت او دهغه دنفاذ لپاره دنیا ته راوه لیږي، بیا به عیسی علیه السلام دجّال او د هغه پیروان یهود مړه کوي، تر دې چې کاڼي او بوټي به مسلمان رابلي، چې راشه، زما تر شا یهودي پټ دی، مړ یې کړه.

عیسی علیه السلام به صلیب مات کړي، خنزیران به ووژني، او د مسلمانانو تر منځ به خلاف ورک شي، او د الله تعالی حق دین به په نړۍ کې نافذ شي.

د ﴿مُتَوَفِّيكَ﴾ په اړه د یادونې وړه ده چې «أبو البقاء الكفوي» په خپل کتاب «کلیات» کې وایي چې: «توفي» په عام استعمال کې د مړ کولو، او روح اخیستلو په معنی استعمال شوې ده، او د بلغاوو په استعمال د پوره اخیستلو په معنی دی، او «توفّي» د مرګ په معنی هم ځکه راځي چې په مرګ سره کوم خاص غړی نه بلکه روح له پوره بدن څخه اخیستل کیږي، لکه چې څرنګه چې د بلغاوو اصطلاح ده، نو د عیسی علیه السلام روح د بدن سره پوره آسمان ته خېژول شوی دی، خو هر کله چې داسې واقعات کم وي؛ چې روح او بدن دواړه دې الله تعالی پورته کړي، لکه د عیسی علیه السلام په شان، او په مقابل کې یې یوائې دروح اخیستل غالب وو، نو ځکه د «توفي» استعمال په مرګ کې ډېر کیږي،

او غالبا ورسره د «موت» لفظ ذكر كيږي، لكه په: ﴿اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِيْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِيْ لَمْ تَمُتْ فِيْ مَنَامِهَا﴾ (الزمر ۴۲)، دلته د توفي النفس دوه صورتونه ياد شوي دي، يو مرګ، او بل خوب، همدا راز په ﴿يَتَوَفّٰكُمْ بِالَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُمْ﴾ دلته د «توفي» اطلاق په خوب باندې شوى دى، چې د پوره روح قبض هم په كې نشته، نو له دې كبله كه د «آل عمران»، او «المائدة» سورتونو په دوو آيتونو كې ((توفي)) د رفع الروح مع البدن په معنى شي، نو كوم ناشونى كار نه دى، او خصوصا همدا د جمهورو قول هم دى، او د ابن عباس رضي الله عنهما څخه په صحيح روايتونو كې ثابت دي، چې عيسى عليه السلام ژوندى اسمان ته خيژول شوى دى، او د هغه له ژوندي پورته كېدو او په آخره زمانه كې بېرته دنيا ته راتللو څخې انكار له هيچا سلف او خلف څني منقول نه دى، بلكه امام ابن حجر عسقلاني په تلخيص الحبير كې په دې باندې اجماع نقل كړېده، او له ده څه پخوا امام ابن كثير، او نورو د عيسى عليه السلام د نزول احاديثو ته متواتر ويلي دي.

ذٰلِكَ نَتْلُوْهُ عَلَيْكَ مِنَ الْاٰيٰتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيْمِ ﴿۵۸﴾ اِنَّ مَثَلَ عِيْسٰى عِنْدَ اللّٰهِ كَمَثَلِ اٰدَمَ ؕ خَلَقَهٗ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهٗ كُنْ فَيَكُوْنُ ﴿۵۹﴾

دا (چې تېر شول) مونږ يې لولو پر تا (اى محمده !) له آيتونو او دين (يا پند ياقرآن يا لوح محفوظ) محكم څخه (چې هيڅ تغيير او تبديل نه لري).
بېشكه مثل (صفت) د عيسى په نزد د الله په شان د مثل (صفت) د آدم دى، چې (الله) جوړ كړ هغه (آدم) له خاورو څخه بيا يې وويل ده (آدم) ته (بشر) شه ! پس (بشر) شو.

تفسير: نصرانيانو په دې خبره څمونږ له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره ډېرې جګړې وكړې چې عيسى عليه السلام بنده نه دى، بلكه د الله تعالى ځوى دى، نو په آخر كې يې وويـل: «كه عيسى د الله ځوى نه دى نو ته ووايه چې پلار يې څوك دى؟» نو د دوى په ځواب كې دا آيت نازل شو چې آدم عليه السلام خو نه پلار درلود (لرلو) او نه مور، نو كـه اوس عيسي عليه السلام پلار نه لري، نو دا د الله جل جلاله د قدرت په مقابل كې كومه عجيبه خبره نه ده «موضح القرآن»، نو په دې حساب سره ښايي چې آدم عليه السلام ته د الله جل جلاله زوي ووايه شي، څكه چې ستاسې په زعم دلته زورور دلائل شته، حال داچې د دې خبرې ويونكى هيڅوك نه دي.

اَلْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِّنَ الْمُمْتَرِيْنَ ﴿۶۰﴾

حق (هغه دى چې) راغلى دى له جانبه د رب ستا (د عيسى په شان كې) نو مه كېږه له شكك كوونكو څخه.

تفسير: يعني د مسيح عليه السلام په نسبت كومه خبره چې الله جل جلاله فرمايلې ده هغه داسې حقه ده، چې د شك او شبهې هيڅ ځاى په كې نشته، او په صحيح او حقيقي خبره باندې په پوره ډول سره دوى ويوهول شو.

فَمَنْ حَآجَّكَ فِيْهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ اَبْنَآءَنَا وَاَبْنَآءَكُمْ وَنِسَآءَنَا وَنِسَآءَكُمْ وَاَنْفُسَنَا وَاَنْفُسَكُمْ ۟ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَّعْنَتَ اللّٰهِ عَلَى الْكٰذِبِيْنَ ﴿۶۱﴾

نو هر څوك چې جګړه كوي له تا سره په (باره د) عيسى كې وروسته له هغه چې حاصل شو تا ته (صحيح) علم (د عيسى په بندګۍ او نبوت) نو ووايه (اى محمده ! دوى ته) راځئ ! چې راوبولو ځامن څمونږ، او ځامن ستاسې، اوښځې څمونږ، او ښځې ستاسې، او ځانونه خپل، او ځانونه ستاسې، بيا به التجا عاجزي وكړو (په دعا كې) نو وبه ګرځوو مونږ (وبه وايو) لعنت د الله په دروغجنانو باندې.

تفسیر: الله تعالی حکم وفرمایه: که د نجران نصرانیان سره له دومره پوهولو بیا هم ونه پوهیږي، نو له دوی سره «مباهله» وکړه ! چې د هغې لپاره داسې یو مؤثر او مکمل صورت تجویز کړی شو، چې دواړه ډلې دې له خپل اولاد سره حاضرې شي ! او د زړه له کومې دې په ډېر اصرار او عاجزئ سره داسې دعاوې وکړي: «هر یو له مونږ ځنې چې دروغ وایي په هغه باندې دې دالله تعالی لعنت او عذاب ولویږي !».

دا د «مباهلې» اقدام په اول سر کې د دې خبرې اظهار کوي چې کومه ډله تر کومې اندازې پورې په خپلو زړونو کې پخپل صداقت او حقانیت باندې باور او یقین لري؟ لکه چې د «مباهلې» د دعوت له اورېدلو ځنې وروسته د نجران جرګې مهلت واخیست، او ویې ویل چې: «مونږ په دې مورد کې مشوره سره کوو بیا به ځواب وایو»، د مشورې په معرکې کې د دوی پوهانو او تجربه کارانو وویل چې: «ای د نصرانیانو ډلې ! تاسې پخپلو زړونو کې په یقین سره پوهېږئ؛ چې دا محمد نبي مرسل دی، او مسیح علیه السلام د ده په نسبت صافې فیصلې او ښکاره خبرې کړې دي، او تاسې ته دغه خبره هم څرګنده ده، چې الله د اسماعیل علیه السلام په اولاده کې د نبي د لېږلو وعده کړې ده، او هیڅ لرې نه ده چې دا به همغه نبي وي، نو له نبي سره د کوم قوم د مباهلې او ملاعنې کولو همدا نتیجه کېدی شي چې د هغه هیڅ یو لوی او وړوکی د الله تعالی له عذاب ځنې نه خلاصیږي، او د نبي د لعنت اثر تر ډېرو نسلونو پورې پاتې کیږي.

ښه خو به دا وي چې اوس مونږ له ده سره روغه وکړو، او د خپلو کلیو په لوري بېرته لاړ شو، ځکه چې له ګردو عربو سره د جنګ کولو قوت په مونږ کې نشته».

د نجرانیانو د جرګې ګردو سړیو همدا تجویز ومانه، او ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم په لوري ورروان شول، په هم دې وخت کې محمد صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم سره له حسن، حسین، فاطمې، او علي المرتضی رضي الله تعالی عنهم اجمعین د باندې وتل.

کله چې د نجرانیانو د لوی پادري سترګې په دې نوراني صورتونو باندې ولګېدې، بې واکه یې وویل چې: «زه هسې پاک نوراني صورتونه وینم، چې د دوی په دعا به غرونه له خپل ځایونو ځنې وخوځولی شي، هسې نه چې د دوی له «مباهلې» ځنې مونږ هلاک شو، او نه چې د دوی د ښېرا له امله یو نصراني هم په ځمکه کې پاتې نشي»، بالآخر دوی مقابله پرېښوده او روغه یې سره وکړه، او کلنی «جزیه» یې ومنله، او صلحه یې سره وکړه، او بېرته ولاړل، د نبي صلی الله علیه وسلم حدیث دی: «که نصرانیانو «مباهله» کړې وی نو دا ګرده وادي به اور ګرځېدلې وای، او پر دوی باندې به اور اورېده، او الله تعالی به نجرانیان په کلي ډول له منځه وړي وای، او د یوه کال په منځ کې به ګرد نصرانیان مړه شوي وای».

تنبیه: لوی قرآن دا نه دي راښوولي چې وروسته له رسول الله صلی الله علیه وسلم به هم د «مباهلې» صورت اختیاراوه شي، که نه؟ او دا چې د «مباهلې» اثر به همغسې ظاهریږي لکه چې د محمد صلی الله علیه وسلم له «مباهلې» ځنې ظاهرېدونکی وو؟ د ځینو اسلافو د عمل له طریقې او د ځینو حنفي فقهاوو رحمهم الله له تصریحاتو ځنې معلومیږي چې: د «مباهلې» جواز تر اوسه پورې هم باقي دی، مګر په هغو شیانو کې چې د هغوی شرعي ثبوت بیخي قطعي وي، او دا خبره ضروري نه ده چې په «مباهلې» کې دي کوچنیان (ماشومان) او ښځې هم شاملې کړلی شي، او نه پر «مباهله» کوونکو باندې د هغه ډول عذاب راتلل ضروري وي، چې ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم د «مباهلې» له امله راته، بلکه دا یو ډول د حجت اتمام دی، چې وروسته له هغه څخه د مناقشې ابواب تړل کیږي.

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ ۚ وَمَا مِنْ إِلَٰهٍ إِلَّا اللَّهُ ۚ

بېشکه دا (حال د عيسی او د مريمې چې تا ته بيان شو) خامخا دا بيان حق دی او نشته هيڅ بر حق معبود مګر يواځې الله دی.

تفسير: د «مباهلې» له بلنې څخه دا راڅرګنده شوه، چې مباهله د دې لپاره وي چې هر هغه څه چې په قرآن کې د مسيح عليه السلام په باره کې ويلي شوي دي، هغه حق او رښتيا دي، او د الله تعالی دربار له هر ډول شرک او پلار او ځويتوب او نورو تعلقاتو څخه بيخي مبرا او پاک دی.

وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾

او بېشکه الله خامخا هم دې ډېر غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ کې) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: پخپل کامل قدرت او حکمت سره به د رښتين او دروغجن سره همغسې معامله وکړي، چې د هر يوه له حاله سره هغه وړ او مناسبه وي.

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾

نو که وګرځېدل دوی (ايمان ته يې شا کړه او اسلامي احکام يې و نه منل) پس بېشکه الله ښه پوه دی په فساد کوونکو (نو جزا به ورکړي دوی ته).

تفسير: که نه يې په دلائلو سره منې او نه «مباهلې» ته تيارېږي، نو پوه شه چې د دوی مقصود د حق اثبات نه دی، او نه پخپلو زړونو کې د خپلو عقايدو پر صداقت باندې څه يقين او باور لري، يواځې فتنه او فساد خورول د دوی مطلب دی، نو ته ښه وپوهېږه چې ګرد مفسدان د الله تعالی تر نظر لاندې دي (او بې له مجازاتو يې له سره نه پرېږدي).

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَىٰ كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ ۚ

ووايه (ای محمده !) چې ای اهل کتابو ! راشئ تاسې په طرف د يوې کلمې (خبرې)، چې برابره ده په منځ ځمونږ او ستاسې کې (او هغه دا ده) چې عبادت به نه کوو مګر يواځې د الله، او شريک به نه نيسو په الله پورې هيڅ شی، او نه به نيسي ځينې ځمونږ ځينې نور معبودان غير له الله (لکه چې تاسې کتابيان احبار او رهبان نيسئ).

تفسير: کله چې رسول الله صلی الله عليه وسلم اهل کتاب توحيد او د يوه الله عبادت ته راوبلل، نو هغوی وويل چې: مونږ خو الله تعالی منو، او مسلمانان يو، نو ځکه يې ورته وويل: چې کله مونږ او تاسو په دعوا کې او د الله تعالی په منلو کې شريک يو؛ نو راځئ چې په نصوصو کې تحريف پرېږدو، او د الله تعالی څخه پرته د بل هيچا بندګي او عبادت ونکړو، او د الله تعالی سره په بندګی کې او نورو مخصوصو صفاتو کې بل شی شريک نه کړو، که هغه نبي وي، ولي وي، مرشد او پير وي، او که فقير وي، او دوی ته د ألوهيت حقوق او صفات ورنکړو، لکه: حلالول، حرامول، کوم چې د اهل کتابو خاص صفت وو، لکه چې الله تعالی فرمايي: ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ (د التوبه سورت، ۳۱ آيت).

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾

نو که وګرځېدل دوی (له توحید، او اسلامي احکامو ته یې شا واړوله) پس ووایئ تاسې (ای مؤمنانو کتابیانو ته چې) شاهدان شئ تاسې په دې چې په تحقیق مونږ مسلمانان یو (او تاسې نه یئ).

تفسیر: یعنی ای کتابیانو! تاسو د توحید او داسلام له دعوي سره د الله تعالی ځینی غاړی غړوی، او مونږ مسلمانان الحمد لله په هغی باندی ټینګک ولاړ یو، او خپل ځانونه یو الله ته سپارو او دهغه فرمان منو، او تاسي د خپل نبی حکم نه منئ.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنْزِلَتِ التَّوْرَاةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَا أَنْتُمْ هَٰؤُلَاءِ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّونَ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾

ای اهل د کتابو! ولې جګړه کوئ تاسې (په شان د) ابراهیم کې (په دې شان چې هر یو له تاسې یې پخپل دین ګڼئ) حال دا چې نه دی نازل کړی شوی «تورات» او «انجیل» مګر (په سلهاوو کلونو) وروسته له ده، آیا نو هیڅ عقل نه لرئ تاسې (چې داسې چټي (بېکاره) خبرې کوئ؟). خبردار شئ! تاسې هغه کسان یئ چې جګړه مو کړې ده (له ډېره حماقته) په هغه شي کې چې وو تاسې په هغه کې څه علم، نو ولې جګړه کوئ تاسې په هغه شي کې چې نشته تاسې لره په هغه کې هیڅ علم، حال دا چې الله پوهېږي (په هغه شي هم چې تاسې په کې جګړه کوئ) او تاسې نه پوهېږئ (جاهلان یئ).

تفسیر: لکه چې په توحید او د اسلام په دعوی کې ګرد سره مشترک وو، هم داسې د ابراهیم خلیل الله علیه السلام په تعظیم او تکریم کې هم ټول سره شریکان وو، او له یهودانو او نصرانیانو ځنې هرې ډلې بېله دعوی کوله چې ابراهیم علیه السلام ځمونږ په دین وو، یعنې (معاذ الله) یهودي یا نصراني وو، ددې ځواب یې داسې ورکړ چې «تورات» او «انجیل» چې د هغو پیروانو ته یهودي او یا نصراني وایي، په سلهاوو کلونو وروسته له ابراهیم علیه السلام ځنې نازل شوی دی، نو بیا ابراهیم علیه السلام ته یهودي یا نصراني څرنګه ویلی شي؟ بلکه په دې ډول چې تاسې یهودي یا نصراني یئ، په دې وصف او معنی پخپله موسی یا عیسی علیهما السلام ته هم یهودي یا نصراني نه ویل کیږي، او که دا مطلب وي چې د ابراهیم علیه السلام شریعت ځمونږ له مذهب سره ډېر نږدې وو، نو دا هم غلطه ده، ځکه چې تاسې په دې باندې له کومه پوه شوئ؟.

دا خو ستاسې په کتابونو کې نشته، نو تاسې ولې په هغو مواردو کې جګړه کوئ؟ چې تاسې بیخي له هغو څخه بېخبره یئ، او له سره پرې نه پوهېږئ؟ الله تعالی ته ښه معلومه ده، چې ابراهیم علیه السلام څه وو؟ او نن په دنیا کې د کومې ډلې مسلک هغه ته ډېر نږدې دی؟

مَا كَانَ إِبْرَاهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾

(پاک الله د ابراهیم علیه السلام د پاکوالي په باره کې فرمایي چې) نه وو ابراهیم یهودي او نه نصراني، ولیکن وو دی حنیف (په حق ټینګک ولاړ، او له باطل څخه بېزاره) مسلمان (حکم منونکی د الله) او نه وو (ابراهیم) له مشرکانو نه.

تفسیر: یعنې ابراهیم علیه السلام به خپل ځان «حنیف» یا «مسلم» باله، د «حنیف» معنی دا ده چې د حق په سمه لاره باندې برابر درومي، او نورې ګردې باطلې لارې پرېږدي، او د «مسلم» معنی حکم منونکی دی، نو اوس تاسې پخپله اټکل وکړئ ! چې نن کومې ډلې له ګردو ځنې خپل غیر مشروع تعلقات شکولي (پرېکړي) دي؟ او د الله تعالی لاره یې ټینګه نیولې ده؟ او خپل ځان یې بیخي الله جل جلاله ته سپارلی دی؟ نو همغه به ابراهیم علیه السلام ته زیات اشبه او نږدې وي.

تنبیه: دلته په «مسلماً» کې د اسلام څخه خاص محمدي شریعت مرادول ضروري نه دي، ځکه چې معنی یې تش تسلیم، تفویض، او فرمان منل دي، چې هغه د ګردو انبیاوو دین دی، خو ابراهیم علیه السلام په دې خصوصیت سره دا نوم او لقب زیات روڼ کړی دی.

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرٰهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهٰذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا ۗ

بېشکه ډېر نږدې له خلقو نه ابراهیم ته خامخا هغه کسان دي، چې متابعت یې کړی وو د ده (یعنې خپل امت یې) او دا نبي (محمد) دی، او هغه کسان دي چې ایمان یې راوړی دی (له محمدي امته).

تفسیر: الله تعالی راوښوده چې له ابراهیم علیه السلام سره د ده د زماني امت زیات مناسبت درلود (لرلو)، او په وروستنیو امتونو کې یې محمدي امت، د دغه پیغمبر امت هم په نامه او هم په دود او دستور کې له ابراهیم علیه السلام سره زیات مناسبت لري، او د دې امت پیغمبر محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم خَلْقا (په پیدایښت) خُلُقا (په عادت) صورت او سیرت کې له ابراهیم علیه السلام سره ډېر زیات شبیه دی.

وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾

او الله ولي (دوست ناصر حافظ) د مؤمنانو دی (چې له دوی سره مرستې کوي، او ښه اجر ورکوي).

تفسیر: یعنې د خپلې لارې په حقانیت باندې د بل موافقت او مشابهت یوائې هلته دلیل راوړل کیږي، کله چې پخپله په ده باندې وحي نه راځي، نو الله جل جلاله د مسلمانانو «ولي» دی، چې دوی (مستقیما او په سمه لاره) د ده په حکم باندې درومي «موضح القرآن».

وَدَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ لَوْ يُضِلُّونَكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّآ أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾

دوست ګڼي هیله کوي یوه طائفه له اهل کتابو څخه د دې چې (په کوم قسم وښویوي) ګمراه کړي تاسې، او نه ګمراه کوي (په واقع کې، نه ښویوي) دوی مګر نفسونه خپل (چې عذاب او وبال یې هم دوی ته راجع کیږي) او (په دې) نه پوهیږي دوی.

تفسیر: پخوا یې ویلي وو: ﴿وَاللّٰهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ﴾ دلته یې راوښوده، لکه چې د مؤمنانو «ولي» الله تعالی دی، نو ستاسې مکر او پلمې (منصوبې) پر دوی باندې هیڅ نشي چلېدی، بېشکه چې ځینې کتابیان غواړي چې د خپلو ځانونو په شان مسلمانان هم له سمې لارې ځنې واړوي، خو مسلمانان د دوی په جال کې نه نښلي، هو ! دغه خلق خامخا پخپله ګمراهی او وبال کې زیادت کوي، او د دوی د دې اغوا کوونکو کوښښونو ضرر هم دوی ته بېرته ور رسیدونکی دی، چې په هغه باندې دوی اوس نه پوهیږي.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لِمَ تَكۡفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَأَنتُمۡ تَشۡهَدُونَ ۝٧٠

ای اهل کتابو ! ولې کافران (منکران) کیږئ تاسې په آیتونو د الله (قرآن) باندې حال دا چې تاسې شاهدان یئ (اقرار کوئ په حقانیت د کلام الله او نعمت د رسول الله).

تفسیر: یعنې تاسې په «تورات» او نورو باندې قائلان یئ ! چې په هغو کې د «محمد صلی الله علیه وسلم» او دلوی قرآن په نسبت بشارتونه او زیري شته، او په هغو باندې تاسې ښه خبر یئ، او په پټو مرکو کې تاسې پر دې شیانو باندې اقرار او تصدیق هم کوئ ! نو بیا ظاهرا او په ښکاره ډول ولې له هغو څخه مخالفت کوئ؟ او پر پاک قرآن باندې ولې ایمان نه راوړئ؟ او د خاتم الأنبیاء تصدیق د څه لپاره نه کوئ؟ ښه وپوهېږئ چې له قرآن عظیم الشأن څخه انکار په حقیقت کې له ټولو پخوانیو اسماني کتابونو څخه انکار دی.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لِمَ تَلۡبِسُونَ ٱلۡحَقَّ بِٱلۡبَٰطِلِ وَتَكۡتُمُونَ ٱلۡحَقَّ وَأَنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ۝٧١

ای اهل کتابو ! ولې ګډوئ تاسې حق له باطلو (خپل دروغ له رښتیا آسماني کتابونو سره؟ او پټوئ تاسې حق (د محمد نبوت) حال دا چې تاسې پوهېږئ (په دې خلطولو او پټولو).

تفسیر: دوی د «تورات» ځینې حکمونه د دنیوي غرضونو او مالونو له امله بیخي لغوه کړي وو، په ځینو آیاتو کې یې لفظي تحریفات او د ځینو معنی یې بدله کړې، او ځینې شیان یې لکه د آخر الزمان نبي صلی الله علیه وسلم بشارتونه بیخي پټ کړي وو، او څوک یې پرې نه خبرول.

وَقَالَت طَّآئِفَةٞ مِّنۡ أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِ ءَامِنُواْ بِٱلَّذِيٓ أُنزِلَ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَجۡهَ ٱلنَّهَارِ وَٱكۡفُرُوٓاْ ءَاخِرَهُۥ لَعَلَّهُمۡ يَرۡجِعُونَ ۝٧٢

او وویل یوې طائفې له اهل کتابو (بلې طائفې ته) چې ایمان راوړئ په هغه (قرآن) ! چې نازل کړی شوی دی په هغو کسانو چې مؤمنان دي، (یعنې ای کتابیانو ایمان راوړئ) په اول د ورځې کې او کافران شئ (ای کتابیانو بیا) په آخر د ورځې کې؛ لپاره د دې چې دوی (یعنې مؤمنان هم لکه کتابیان) (له ایمانه) وګرځي.

تفسیر: په دې آیت کې د کتابیانو د چالاکیو او د خیانتونو ذکر کیږي، چې یو له هغو څخه دا وو، چې د دوی ځینې سړي د ګهیځ (سهار) په وخت کې په ښکاره ډول سره مسلمانېدل، او له مسلمانانو سره به یې لمونځونه کول، او د ماښام په وخت کې به یې ویل: «مونږ له خپلو لویو لویو علماوو څخه تحقیق کړی دی، چې دا هغه رسول نه دی چې زېری یې راکړی شوی دی، او د تجربې له مخې هم د ده حالات د اهل الحق په شان را څرګند نه شول، نو ځکه له اسلامه څخه بېرته اوړو».

ښکاره ده چې نتیجه به داوی چې د هسې اوضاعو له امله به نور ډېر ضعیف الایمان کسان هم بېرته واوړي، او داسې به وګڼي چې ضرور به د اسلام په دین کې دوی څه نه څه عیب او نقص لیدلی وي، چې دې خلقو وروسته د هغه له منلو څخه له هغه څخه مخ واړاوه، او هم د عربو په جاهلانو کې د کتابیانو د علم او فضل لوی شهرت وو، نو ځکه داسې یو خیال هم پیدا کېده، چې که دا نوی مذهب حق وای، نو داسې پوهانو به غاړه ترې نه غړوله، بلکه له ګردو څخه به یې پخوا هغه منله.

﴿وَلَا تُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ﴾

اومه منئ تاسې (ای کتابیانو د هیچا) مګر د هغه چا چې متابعت یې کړی وي د دین ستاسې (چې یهودیت دی).

تفسیر: یعنې هغه یهودان چې مسلمانانو ته د نفاق په ډول خپل ځانونه مسلمانان ښکاره کړي، دوی ته دې دا ښه معلومه وي، چې هغوی په رښتیا مسلمانان شوي نه دي، بلکه همغسې یهودان دي، او په اخلاص سره د هغو یهودانو خبرې اوري؛ چې د هغوی په دین باندې رهي (روان) دي، او د موسوي شریعت د اتباع دعوی کوونکي دي.

ځینو د ﴿وَلَا تُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّا لِمَن تَبِعَ دِينَكُمْ﴾ معنی داسې کړې ده چې: «په ظاهري ډول سره تاسې ایمان راوړئ! او خپل ځان مسلمان ښکاره کړئ! دا دې یوازې د هغو خلقو لپاره وي چې ستاسې پر دین باندې ټنګ کوي»، یعنې په دې تدبیر سره ښایي د خپلو هم مذهبانو ساتنه مو مقصود وي، چې دوی مسلمانان نشي، یا هغه کسان چې مسلمانان شوي، په دې چل او تدبیر سره بېرته مرتدان شي.

﴿قُلْ إِنَّ ٱلْهُدَىٰ هُدَى ٱللَّهِ﴾

(فرمایي الله چې ای محمده دوی ته) ووایه: بېشکه هدایت (حق دین) همدا هدایت د الله (اسلامي دین دی).

تفسیر: یعنې هدایت خو د الله تعالی په ورکولو سره مونده کیږي، د هر چا په زړه کې چې الله تعالی د هدایت رڼا واچوي، هغه ستاسې په هسې چلونو او فریبونو نه ګمراه کیږي.

﴿أَن يُؤْتَىٰٓ أَحَدٌ مِّثْلَ مَآ أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَآجُّوكُمْ عِندَ رَبِّكُمْ﴾

او دا (تدبیرونه ستاسې ای کتابیانو د حسد له مخې دي، په دې) چې ولې ورکړی شي یو چا ته په مثل د هغو (فضائلو) چې در کړی شوي دي تاسې ته، او (لپاره د بد ګڼلو د دې خبرې چې مؤمنان) حجت قائم کړي، او غالب شي پر تاسې په نزد د رب ستاسې (د حجت له مخې).

تفسیر: یعنې هسې مکرونه او تدبیرونه یوازې د حسد له امله کوئ، هغه دا چې نورو ته داسې شریعت او نبوت او رسالت ولې ورکول کیږي؟ لکه چې پخوا دوی ته ورکړی شوی وو، یا په مذهبي او دیني جد او جهد کې نور خلق ولې پر تاسې باندې غالب او وړاندې ځي؟ او د الله تعالی په مخکې تاسې ملزم کوي.

یهودانو تل داسې خیالات شائع کول چې «په دنیا کې یوازې هم دا ځمونږ قوم د شرعي علومو اجاره داران دي، «تورات» پر مونږ باندې رانازل شوی دی، موسی علیه السلام غوندې یو أولوا العزم نبي په مونږ کې مبعوث شوی دی، نو د عربو امیانو له دې فضل او کمال سره څه تناسب لري؟».

مګر د «تورات» د (سفر استثناء) هغه عظیم الشأنه پخوانی وینا نشي غلطېدی چې په هغې کې دا راښوولې شوي وو چې الله تعالی به د بني اسرائیلو په ورونو بني اسماعیلو کې موسی علیه السلام غوندې د مستقل شریعت خاوند یو نبي راولیږي، او خپل کلام لوی قرآن به د هغه په خوله کې واچوي ﴿إِنَّآ أَرْسَلْنَآ إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَٰهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَآ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ رَسُولًا﴾ (۲۹ جزء د المزمل سورت ۱۵ آیت، ۱ رکوع) لکه چې بني اسماعیلو ته دا لوي دولت ور په برخه هم شو، او دوی د علم، فضل، حجت، برهان، او د مذهبي جد او جهد په میدان کې نه یوازې له بني اسرائیلو ځنې، بلکه له ټولو نړیوالو ځنې وړاندې تللي دي، فالحمد لله علی ذلک.

قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

ووایه (ای محمده !) چې بېشکه فضل (علم او حکمت) د الله په لاس کې دی، ورکوي يې هغه چا ته چې اراده يې وکړي، او الله پراخ دی (رحمت، فضل، او احسان د ده)، ښه عالم دی (د احسان په اهل هم). خاصوي په مهربانۍ خپلې (چې اسلام یا قرآن یا نبوت دی) هغه څوک چې اراده وکړي، او الله څښتن د فضل (مهربانۍ) ډېرې لويې دی (پر مؤمنانو باندې).

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِقِنْطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا

او ځينې له اهل کتابو څخه هغه څوک دي، که امين کړې ته دې په ډېر مال باندې، نو بېرته به وسپاري دا (مال) تاته، او ځينې له دوی څخه هغه دي، که امين کړې ته هغه په يوه دينار باندې، نو اداء به نه کړي دې دا دينار تاته، مګر که يې ته هميشه په ده ولاړ (لپاره د غوښتلو).

تفسير: د اهل کتابو د ديني خيانت او نفاق په سلسله کې د دنيوي خيانت ذکر هم راغی، چې له هغه ځنې دا خبره هم راڅرګنديږي، هغه کسان چې د لږ شي له امله خپل نيتونه خرابوي، او د امانتدرای رعايت نه کوي، نو له دوی ځنې څرنګه داسې هيله اوتوقع کېدی شي، چې په ديني معاملاتو کې امين ثابت شي، په دوی کې ډېر داسې کسان شته دي، چې که له هغو سره زيات مال لا څه؟ که يو دينار په اندازه طلا هم امانته کېښوده شي، نو لږ موده وروسته پرې منکريږي، او تر څو چې څوک د غوښتلو او تقاضا لپاره هر وخت د دوی په سر باندې ولاړ نه وي، نه يې ادا کوي.

مګر په دې کې شک نشته، چې دوی ټول سره يو شان نه دي، په دوی کې ځينې داسې کسان هم شته، که له هغوی سره د سرو زرو يوه لويه ډېری هم کېښوده شي، نو يو بڅرکی به هم ترې خيانت نه کړي، خو هم دا ښه معامله داران او امين کسان دي چې له يهوديت ځنې بېزار کيږي، او د اسلام په دائره کې ننوځي، لکه (عبد الله بن سلام) او نور رضي الله تعالی عنهم أجمعين.

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيِّينَ سَبِيلٌ

دغه (په امانت کې خيانت) په سبب د دې دی، چې بېشکه دوی (کتابيانو) وويل: نشته پر مونږ باندې په (حق) د دې اميانو کې هيڅ ګناه (چې مالونه يې وخورو).

تفسير: يعنې د پرديو د حق خوړلو لپاره يې دا مسئله جوړه کړېده، چې «د عربي اميانو د مالونو خوړل چې ځمونږ په دين کې نه دي داخل، په هر ډول سره چې ځمونږ لاس ته راشي؛ روا دي، که د نورو مذاهبو په امانت مال کې خيانت وکړ شي، نو په هغه کې هم هيڅ ګناه نشته، مخصوصا هغه عرب چې د خپلو پلرونو له دين څخه ګرځيدلي او مسلمانان شوي دي، الله تعالی د هغوی مال مونږ ته حلال ګرځولی دی»، نو الله «جل وعلا شأنه» د دغو کتابيانو عتاب کې چې د داسې شيانو نسبت الله جل جلاله ته کوي، داسې فرمايي:

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾

او وايي دوی (کتابيان) پر الله باندې دروغ (په دې دعوی کې) حال دا چې دوی پوهيږي (پخپلو دغو دروغو ترلو باندې).

تفسیر: یعنې سره له پوهې په قصد سره دروغ خبرې الله جل جلاله ته منسوبوي، په امانت کې د خیانت کولو اجازه هیڅکله الله تعالی نه ده فرمایلې، نن هم ځمونږ د فقهي کتابونو مسئله همدا ده چې: «نه د مسلمان او نه د کافر په امانت کې خیانت جائز دی»، (بیا الله تعالی فرمایي):

بَلٰی مَنْ اَوْفٰی بِعَهْدِهٖ وَاتَّقٰی فَاِنَّ اللّٰهَ یُحِبُّ الْمُتَّقِیْنَ۝

(ولې نشته عذاب) بلکه شته ! هو هر څوک چې وفا وکړي په عهد خپل (چې ایمان په نبي او د امانتونو ادا کول دي) او پرهېزګاري وکړي (ځان وساتي له کفر او خیانته) نو بېشکه الله مینه او محبت کوي پرهېزګارانو سره.

اِنَّ الَّذِیْنَ یَشْتَرُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَاَیْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِیْلًا اُولٰٓئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِی الْاٰخِرَةِ وَلَا یُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ وَلَا یَنْظُرُ اِلَیْهِمْ یَوْمَ الْقِیٰمَةِ وَلَا یُزَكِّیْهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِیْمٌ۝

بېشکه هغه کسان چې اخلي دوی په عهد د الله باندې (چې ایمان په نبي او اداء د امانت دی) او په (دروغو) قسمونو خپلو باندې قیمت لږ (دنیوي، د هغه د نه منلو په عوض)، دغه کسان نشته هیڅ برخه د دوی لپاره په آخرت کې، او نه به خبرې وکړي له دوی سره الله (په خوښۍ) او نه به وګوري دوی ته (الله په رحم سره) په ورځې د قیامت کې، او نه به پاک کړي دوی (الله له کفره) او (شته) دوی ته عذاب دردناک (په سبب د دغو بدو افعالو د دوی).

تفسیر: دا د یهودانو صفت وو چې «الله تعالی له دوی څخه اقرار اخیستی وو، او دوی ته یې قسمونه ورکړي وو، چې له هر نبي سره به مرستې کوي !» بیا دوی د دنیوي مقاصدو له امله له هغه څخه واوښتل، او هر هغه څوک چې د دنیوي ګټې اخیستلو لپاره په دروغو قسمونه خوري؛ د ده حال هم دا دی.

وَاِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِیْقًا یَّلْوٗنَ اَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتٰبِ لِتَحْسَبُوْهُ مِنَ الْكِتٰبِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتٰبِ ۚ وَیَقُوْلُوْنَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۚ

او بېشکه ځینې له دوی څخه خامخا یو فریق دی، چې اړوي دوی ژبې خپلې په (لوستلو د) کتاب کې لپاره ددې چې وګڼئ تاسې دا (محرف عبارتونه) له کتاب (حق منزّل نه) حال دا چې نه دي (دا محرف عبارتونه) له کتاب (منزل) څخه، او وایي دوی چې دا (محرف عبارتونه) له (جانبه د) الله دي، حال دا چې نه دي دا (محرف عبارتونه) له (جانبه د) الله.

تفسیر: یعنې په اسماني کتاب کې یې ددغسې شیانو زیادت او حذف وکړ، او هغی ته به یې بیا دالله کلام ویلو او عوام به یې ورباندې تیر ایستل، خو دوئ پخپله هم دا تحریف شوی کتاب په مجموعي هیئت دالله تعالی کتاب نه ګاڼه ځکه په هغی کې یې قسم قسم تصرفات کړی وو، د (بایبل، انجیل) نسخې چې نن ورځ په دنیا کې شته، د هغوی په منځ کې هم داسې شدید اختلافات موندل کیږي، چې سړی ورته حق حیران پاتې کیږي، او داسې مضامین هم په کې لوستل کیږي چې سړی له واره پرې پوهیږي؛ چې دا هیڅکله د الله تعالی له جانبه نه دي نازل شوي.

وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ۝ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ

او وايي دوی (يعنې كتابيان) په الله باندې دورغ، حال دا چې پوهيږي دوی (پخپلو دروغ ويلو). نه ښايي هيڅ بشر ته چې ورکړی ده ته الله كتاب او حكمت (شرعي احكام او سنت) او نبوت، بيا ووايي خلقو ته چې: شئ تاسې بندګان (عبادت كوونكي) ما لره بې له الله څخه.

تفسير: د (نجران) د جرګې د خبرو او اترو په ترڅ کې ځينو يهوديانو او نصرانيانو ويلي وو: «اې محمده! آيا تاسې دا غواړئ چې مونږ ستاسې همغسې عبادت وکړو، لکه چې نصرانيان د عيسى بن مريم عليه السلام عبادت کوي؟» رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: «معاذ الله چې مونږ د غير الله عبادت وکړو، يا نورو ته د هسې کارونو دعوت ورکړو، حق تعالى مونږ د دې کار لپاره نه يو راليږلي»، نو د دې خبرې په نسبت دا آيت نازل شو.

يعنې هر هغه بشر ته چې حق تعالى كتاب او حكمت او د فيصلې قوت ورکړي، او د رسالت په منصب باندې يې سر لوړی وګرځوي، چې دې په ډېر ښه ډول سره د الله تعالى پيغام نورو خلقو ته ورسوي، او د بندګۍ او د وفادارۍ په طرف يې متوجه کړي، د هغه کار هيڅکله داسې نشي کېدی، چې خلق د الله تعالى له خالصه بندګۍ څخه واړوي، او د خپل ځان يا د بل کوم مخلوق بندګۍ ته يې وبلي.

له همدې ځايه د انبياوو د عصمت مسئله ښکاره کيدای (كما نبه عليه أبو حيان رحمه الله في البحر).

كله چې انبياء عليهم السلام له ادنى عصيان څخه هم پاك دي، نو بيا د شرك او د پاك الله په مقابل کې د بغاوت امكان چېرې پاتې كيږي؟ له دې څخه د نصرانيانو د هغې دعوى ترديد هم وشو، چې ويل به يې: «د مسيح عليه السلام د ابنيت او د ألوهيت عقيده مونږ ته پخپله مسيح عليه السلام راښوولې ده»، او هغو مسلمانانو ته هم نصيحت وکړل شو، چې هغوى د رسول الله مبارك حضور ته عرض کړی وو، چې مونږ ته اجازه راکړئ! چې د سلام اچولو په ځای تاسې ته سجده وکړو، او پر كتابيانو باندې هم تعريض وشو، چې هغوى خپلو احبارو او رهبانو ته د ألوهيت درجه ورکوله، العياذ بالله.

تنبيه: په ﴿مَا كَانَ لِبَشَرٍ﴾ الآيه – کې د أبو حيان «رحمه الله» په نزد هم داسې نفي ده، لكه چې په ﴿مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا﴾ کې، يا په ﴿وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ﴾ کې ده، وهو أصوب عندي (يعنې نفي د امكان).

وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ۝

وليكن (وايي چې) شئ تاسې عالمان عاملان په سبب د دې چې يئ تاسې چې ښوونه كوئ (خلقو ته) كتاب (شرعي أحكام) او په سبب د دې چې يئ تاسې چې تدريس كوئ (او درس اخلئ، پخپله دا كتاب لولئ، او نورو ته يې هم لولوئ).

تفسير: يعنې: «هر هغه څوك چې د الله تعالى له جانبه په نبوت سره وستايل شي، او دې خلق له كفر او شرك څخه راباسي، او د مسلمانۍ په لوري يې راولي، نو بيا به دې څرنګه هغو ته كفر ورزده كوي؟ هو! تاسې ته (اې كتابيانو) داسې ويل كيږي، چې له تاسې څخه هغه كسان چې پخوا له دې نه ديندار وو، اوس د هغوى په شان ديندار او د كتاب لوستونكي او زده كوونكي نه دي پاتې، او زما په صحبت کې اوس ممكن دي چې همغه كمال بيا حاصل كړئ! او عالم، حكيم، فقيه، مدبر، عارف، متقي، او ښه الله پرست شئ!، او دا شرف تاسې ته د لوى قرآن له لوستلو او لولولو او پوهېدلو څخه په لاس درتلی شي.

وَلَا يَأْمُرَكُمْ اَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلٰٓئِكَةَ وَالنَّبِيّٖنَ اَرْبَابًا ؕ

او نه کوي امر تاسې ته (الله يا نبي) د دې چې ونيسئ تاسې پرښتې او انبياء معبودان.

تفسير: لکه چې نصرانيانو مسيح عليه السلام او روح القدس عليه السلام ته او ځينو يهودانو عُزير عليه السلام ته او ځينو مشرکينو پرښتو ته معبودان ويل، هر کله چې پرښتې او رسولان له الله جل جلاله سره په عبادت کې نشي شريکېدی، نو تيرې، صليب اونور په کوم شمېر کې راځي.

اَيَاْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ اِذْ اَنْتُمْ مُّسْلِمُوْنَ ۟ۙ

آيا امر کوي (الله يا نبي) تاسې ته په کفر سره، وروسته له دې نه چې يئ تاسې مسلمانان (غاړه اېښودونکي شرعي احکامو ته).

تفسير: يعنې لوړی نبيانو کوښښ وکړ چې خلق رباني د الله خاص بندګان، موحدين، او مسلمانان وګرځوي، هر کله چې خلقو هغه ومانه، نو آيا هغوی بيا دوی د کفر او شرک په لوري بيايي، او خپل زيار (کوښښ) او ګرد زحمتونه په خپلو لاسونو سره ابته او بربادوي، دا خبره فهم ته نشي راتلی.

وَاِذْ اَخَذَ اللّٰهُ مِيْثَاقَ النَّبِيّٖنَ لَمَآ اٰتَيْتُكُمْ مِّنْ كِتٰبٍ وَّحِكْمَةٍ ثُمَّ جَآءَكُمْ رَسُوْلٌ مُّصَدِّقٌ لِّمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهٖ وَلَتَنْصُرُنَّهٗ ؕ قَالَ ءَاَقْرَرْتُمْ وَاَخَذْتُمْ عَلٰى ذٰلِكُمْ اِصْرِيْ ؕ قَالُوْٓا اَقْرَرْنَا ؕ قَالَ فَاشْهَدُوْا وَاَنَا مَعَكُمْ مِّنَ الشّٰهِدِيْنَ ۝

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې واخيست الله عهد محکم له ټولو انبياوو چې خامخا هغه شی چې درکړم زه تاسې ته، چې هغه کتاب او حکمت (شرعي احکام او سنت) دی، بيا راشي تاسې ته رسول (محمد)، چې مصدق (رښتيا کوونکی) دی د هغه کتاب چې له تاسې سره دی، نو هرومرو به ايمان راوړئ تاسې خامخا په هغه، او هرومرو مدد به کوئ تاسې خامخا ورسره، وويل (الله دوی ته): آيا اقرار وکړ تاسې په دغه (ايمان او نصرت) او واخيسته (قبوله کړه) تاسې پر دې (ايمان او نصرت) ټينګه وعده ځما؟ وويل دوی: اقرار وکړ مونږ (په دې)، وفرمايل (الله): نو تاسې شاهدان اوسئ (پخپل نفس او اتباعو) او زه هم له تاسې سره له شاهدانو ځنې يم (پر تاسې او په هغوی باندې په دې اقرار کې).

تفسير: يعنې هيڅ يو نبي د خپلې بندګۍ تعليم نشي ورکولی، بلکه د يوه الله جل جلاله بندګي ورښيي، هو ! رسولانو ته دا حق شته چې خلق دې پر دوی باندې هم ايمان راوړي، او د دوی خبرو ته دې غوږ کېږدي، او له دوی سره دې هر راز مرستې (مدد) وکړي، عام خلق لا څه بلکه الله تعالی له خپلو انبياوو عليهم السلام ځنې هم داسې ټينګ عهد او پيمان اخيستی دی؛ چې هر کله له تاسې ځنې وروسته کوم نبي راشي، چې يقينا د پخوانيو انبياوو عليهم السلام او د هغو د کتابونو به په اجمال يا په تفصيل سره تصديق کوي، نو ضروري خبره ده، چې لوړی نبي دې د وروستني نبي پر صداقت باندې ايمان راوړي، او د هغه مرسته دې وکړي !، که عمر يې د هغه زمانې ته ورسېږي، نو بالذات پخپله او که نه خپل امت ته دې پوره هدايت ورکړي، چې په وروستني راتلونکي نبي باندې هرومرو ايمان راوړئ، او د هغه نصرت او اعانت وکړئ، ځکه چې داسې وصيت کول، هم د هغه په مرسته کې داخل دی.

له دې عامې قاعدې ځنې د سپېڅې ورځې په شان ښکاره ده، چې ځمونږ په خاتم الأنبياء محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې ايمان راوړل او د هغوی د مدد کولو عهد به بلا استثناء له ګردو پخوانيو انبياوو عليهم السلام ځنې اخيستی شوی وي، او دوی له خپلو امتيانو ځنې دا قول او اقرار اخيستی دی.

فَمَنْ تَوَلّٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿۸۲﴾

نو هر څوک چې بېرته وګرځېد وروسته له دې (د ايمان او نصرت له عهده) نو دغه (شا ګرځوونکي کسان) هم دوی فاسقان دي (چې عهد ته يې شا کړې ده).

اَفَغَيْرَ دِيْنِ اللّٰهِ يَبْغُوْنَ وَلَهٗٓ اَسْلَمَ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا

آيا نو غير له دين د الله ځنې غواړي (دوی بل دين) حال دا چې (خاص) الله ته غاړه ايښې ده، هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي (له علوياتو) او په ځمکه کې دي (له سفلياتو، سره له آسمانونو او ځمکو) په خوښه يا په زوره.

تفسير: يعني هر کله چې د حق تعالى کوم حکم د صادق القول رښتين رسول په وسيله تاسې ته در ورسيږي، د هغه په مقابل کې غاړه کېږدئ ! نو اوس کوم احکام او هدايات چې سيد المرسلين خاتم النبيين محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم راوړي دي، هغه هم د الله تعالى دين دی، آيا تاسې هغه پرېږدئ؟ او د نجات او فلاح بله کومه لاره لټوئ؟.

بنيادم ته نه ښايي چې پخپل شوق، مينه، رغبت، او خوښی سره د هغه پاک الله له احکامو څخه غاړه وغړوي، چې د هغه د تکويني حکم لاندې آسمان او ځمکه او ګرد موجودات دي، او د هغه دحکم په اثر موجود شوي دي، عام له دې نه چې هغه تکويني حکم د مخلوقاتو په اراده او خوښې سره وي، لکه د پرښتو او فرمان منونکو بندګانو په اطاعت کې، يا په مجبورۍ او ناچارۍ سره وي، لکه د دنيا په ذره ذره کې د هغو آثارو او حوادثو ظهور چې د هغوی وقوع او ظهور د مخلوق له مشيئت او ارادې ځنې پرته وي، او يوازې د پاک الله د احکامو او مشيئت او ارادو تابع وي.

وَّاِلَيْهِ يُرْجَعُوْنَ ﴿۸۳﴾

او بيا (خاص) همدې الله تعالى ته بېرته بيولې کيږي (د ټول خلق د مجازاتو لپاره، نو ښايي چې ټول هدايت او اسلام ځانته غوره کړي).

تفسير: د ګردو لومړنيو او وروستنيو ورتګ د همغه پاک الله په لوري دی، نو عقلمن ته ښايي چې له پخوا څخه خپل ځان تيار کړي ! او تل د الله تعالى په اطاعت اوعبادت کې مصروف اوسي ! که نه په آخرت کې به بې مخه، مايوسه، شرمنده، او ټيټ سترګی وي.

قُلْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ عَلٰٓى اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْمٰعِيْلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَآ اُوْتِىَ مُوْسٰى وَعِيْسٰى وَالنَّبِيُّوْنَ مِنْ رَّبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُوْنَ ﴿۸۴﴾

ووايه (ای محمده ! کتابيانو ته چې) ايمان راوړی دی مونږ په الله، او په هغه کتاب چې نازل کړی شوی دی پر مونږ (چې قرآن دی) او پر هغو (صحيفو) چې نازلې کړی شوي دي پر ابراهيم او (پر) اسماعيل او (پر) اسحاق او (پر) يعقوب او (پر) اولاده (د دوی) باندې، او (پر) هغو چې ورکړی شوي دي موسى ته (چې تورات دی)، او عيسى ته (چې انجيل دی)، او نورو انبياوو ته

(چې نور آیتونه دي)؛ له (جانبه د) رب د دوی، (حال دا چې) نه کوو فرق په منځ د هیڅ یوه د دوی (په نبوت او نه نبوت کې، او داسې نه کوو چې ځینې به منو او ځینې به نه منو) او مونږ (خاص) الله ته غاړه ایښودونکي یو.

تفسیر: یعنې هر هغه څه چې په هره زمانه کې د الله تعالی له جانبه نازل شوي، یا کوم رسول ته ورکړی شوي دي، مونږ هغه ګرد بلا تفریق منو، دا خبره د یوه حکم منونکي مسلم له وصف او شان څنې لرې ده، چې لکه کتابیان ځینې رسولان ومني، او ځینې ونه مني.

ګواکې په آخر کې یې د ﴿وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ﴾ له ویلو څخه د اسلام حقیقت راوښود، او خبر یې راکړ چې اسلام د هیڅ یوه حقاني رسول او د هیڅ یو آسماني کتاب تکذیب نه کوي، بلکه ګرد شرعي احکام په ډېر محبت او اهتمام سره قبلوي، او د اسلام په نزد څرنګه چې د لوی قرآن او د عربي نبي علیه السلام نه منل کفر دی، هم داسې له بل کوم نبي علیه السلام او آسماني کتاب څنې انکار کول هم کفر دی.

بېشکه د نبي آخر الزمان صلی الله علیه وسلم شان ښايي چې هم داسې وي؛ چې دې د ګردو پخوانیو کتابونو او رسولانو مصدق شي، او په دې ډول سره هغه ګردو اقوامو ته چې د دوی لپاره محلي او مقامي (نذیر) او (هادي) راغلی وو، د «جمعیة الکبری» تر لويي جنډې لاندې دجمع کېدلو لاره وروښیي.

تنبیه: همداسې یو مضمون په اول جزء د «البقرة» سورت په (۱۳۶) آیت ۱۶ رکوع کې تېر شوی دی، ښايي چې دلته دې هم له همغه څخه استفاده وشي.

وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ ٱلْإِسْلَٰمِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِى ٱلْءَاخِرَةِ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿٨٥﴾

او هر څوک چې غواړي غیر له اسلامه (چې توحید او د الله احکامو ته انقیاد دی) بل دین، نو له سره به ونه منل شي له ده نه، حال دا چې وي به دی په آخرت کې له زیانکارانو (چې د اسلام د پرېښودلو په سبب به تل په دوزخ کې پاتې کېږي).

تفسیر: یعنې هر کله چې د الله جل جلاله دین «اسلام» پخپل مکمل صورت سره راورسېد، نو وروسته له هغه هیڅ څوک کوم د دروغو یا نا مکمل دین نشي منلی، د لمر د راختلو څخه وروسته د تیلي، ډیوې، یا ګیس لګول یا د برېښنا او د ستوري د رڼا لټول چټي کار او ناپوهي ده، د محلي نبیانو د هدایت رڼا تېره شوه، اوس له ګردو څنې لوی او وروستني او عالمګیر نبوت او هدایت څخه رڼا اخیستل په کار دي.

كَيْفَ يَهْدِى ٱللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا۟ بَعْدَ إِيمَٰنِهِمْ وَشَهِدُوٓا۟ أَنَّ ٱلرَّسُولَ حَقٌّ وَجَآءَهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ ۚ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٨٦﴾

څرنګه به سمه صافه لار وښيي الله (بلکه نه ښيي هغه) قوم ته چې کافران شوي دي وروسته له ایمان راوړلو د دوئ، حال دا چې شاهدي ورکړې ده دوی په دې چې بېشکه رسول حق دی، او راغلي دي دوی ته معجزې ښکاره، او الله نه کوي هدایت (نه ښيي سمه صافه لاره) قوم ظالمانو ته (چې اسلام په کفر بدلوي).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د حق له ښکاره کېدو څخه وروسته سره له پوهې کفر اختیار کړي، یعنې په زړه کې یقین لري، او په سترګو یې ګوري، بلکه پخپلو خاصو مرکو (جرګو) کې اقرار کوي چې؛ دا رسول رښتین دی، د ده

د حقانیت او صداقت روښانه دلیلونه، ښکاره علامې، او څرګند زیري دوی ته رسېدلي دي، خو سره له هغه هم کبر، حسد، حب د جاه او مال او نو ر د اسلام له منلو څخه د دوی مخه نیسي، او د کفر او عدوان له پرېښودلو څخه مانع کېږي، لکه چې د یهودیانو او نصرانیانو هم دا حال وو، له هسې معاندینو څخه چې سرزوري او ضدیت لري؛ څه توقع او هیله کېدی شي، چې سره له هسې رویې به دوی ته د الله تعالی له خوا نجات او فلاح ور په برخه کېږي؟ او دوی به په هسې لاره باندې بیایي چې دی ترې خوښ او دوی جنت ته رسوي؟

أُولَٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمۡ أَنَّ عَلَيۡهِمۡ لَعۡنَةَ ٱللَّهِ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ وَٱلنَّاسِ أَجۡمَعِينَ ﴿٨٧﴾

دغه کسان جزا د دوی دا ده چې بېشکه پر دوی دی لعنت د الله (چې لرې کوي دوی له رحمت خپل) او (لعنت) د پرښتو او (لعنت) د خلقو د ټولو (مخلوقاتو).

تفسیر: یعنې الله تعالی، پرښتې، او مسلمانان ګرد لعنت پرې وایي، بلکه هر انسان حتی پخپله دغه ملعونان هم پر خپل ځان باندې لعنت وایي، یعنې کوم وخت چې دوی داسې وایي: «پر ظالمانو او دروغ ویونکو باندې دې د الله لعنت وي !» اګر که دوی په هغه وخت کې په دې باندې نه پوهېږي، چې دا لعنت پخپله پر دوی باندې هم واقع کېږي.

خَٰلِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنۡهُمُ ٱلۡعَذَابُ وَلَا هُمۡ يُنظَرُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ تَابُواْ مِنۢ بَعۡدِ ذَٰلِكَ وَأَصۡلَحُواْ فَإِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٌ ﴿٨٩﴾

حال دا چې تل به وي دوی په دغه (لعنت یا اور یا عقوبت) کې، نه به سپکولی شي له دوی څخې عذاب (د دوزخ)، او نه به دوی ته مهلت ورکړ شي، (د توبې، یا به نه کتلی کېږي دوی ته په رحمت سره). مګر هغه کسان چې توبه یې وکښله (بېرته اسلام ته راوګرځېدل) وروسته له دې (ارتداده)، او نېک یې کړل (عملونه خپل)، نو بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بَعۡدَ إِيمَٰنِهِمۡ ثُمَّ ٱزۡدَادُواْ كُفۡرٗا لَّن تُقۡبَلَ تَوۡبَتُهُمۡ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلضَّآلُّونَ ﴿٩٠﴾

بېشکه هغه کسان (له یهودو) چې کافران شوي دي (په انجیل او عیسی) وروسته له ایمان راوړلو د دوی (په تورات او موسی)، بیا یې زیاتوالی وکړ په کفر کې (په نه منلو د قرآن او محمد)؛ له سره به نه قبلیږي توبه د دوی (چې دوی توبه ونه کړي تر غرغرې پورې)، او دغه کسان هم دوی ګمراهان دي.

تفسیر: یعنې هغه کسان سره له دې چې په حق پوهېږي، او بیا په قصد سره ترې منکران شوي دي، اوتر آخره پورې په همغه انکار کې ترقي او پرمختګ کوي، نه له کفر څخې د مخ ګرځولو نوم اخلي، او نه د حق او د اهل حق له عداوته څخه لاس نیسي، بلکه حق خوښوونکو سره بحث، مناظره، جنګ او جنجال کوي، او کله چې د مرګ وخت ورسیږي، او پرښته د دوی سا راکاږي، دلته نو د توبې په فکر کې ولویږي.

یا کله د کوم شخصي مصلحت له امله په ښکاره ډول او په رسمي صورت سره توبه کوي، یا په کفر باندې پوره ټینګ ولاړ وي، خو له ځینو هغو اعمالو څخې توبه وباسي چې دې یې پخپل زعم سره ګناه ګڼي، نو له دغې توبې څخه هیڅ ګټه نه اخیستله کېږي، او نه د الله جل جلاله په دربار کې د هغې د منلو امید او انتظار کېږي، او داسې خلقو ته په رښتیا سره هسې توبه نه ور په برخه کېږي، چې د قبلولو وړ وي، تل تر تله د دوی کار: د ګمراهۍ په بیدیا (صحرا) کې لالهانده او سرګردان ګرځېدل دي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِم مِّلْءُ الْأَرْضِ ذَهَبًا

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، او مړه شوي دي، حال دا چې دوی کافران دي؛ نو له سره به قبول نشي له يوه د دوی څخه په اندازه د ډکوالي د ځمکې سره زر.

تفسير: يعنې لکه د دنيوي حکومتونو په شان هلته د سرو او سپينو زرو په رشوت سره کار نه چليږي، هلته خو يواځې د ايمان دولت پکار راځي، فرض يې کړئ ! که له يوه کافر سره د سرو زرو دومره لوی لوی امبارونه پراته وي، چې له هغو ځنې د ګردې ځمکې مخ ډک شي، او هغه بيخي خيرات کړي، نو د الله تعالی په دربار کې د يوې ذرې په اندازه هم هغه څه ارزښت او اهميت نه لري، او نه په آخرت کې له داسې اعمالو ځنې څه فايده وررسيږي، ځکه چې د عمل روح ايمان دی، نو هر عمل چې له ايمان ځنې تش وي، هغه د مړ عمل په شان ګڼل کيږي، چې د آخرت په ابدي ژوندون کې هيڅ کار نه ترې اخيستل کيږي.

وَلَوِ افْتَدَىٰ بِهِ ۗ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٩١﴾

او ګر که فديه ورکړې دي دغه (ټول سره زر) سره، دغه کسان (چې په کفر مړه دي) شته دوی لره عذاب دردناک، او نشته دوی لره هيڅ مددګاران (چې مرسته ورسره وکړي).

تفسير: يعنې فرض يې کړئ ! که له کافرو سره هلته دومره مال وي، او پخپله دی له خپل لوري دا وغواړي، چې هغه د فديې په ډول الله جل جلاله ته وړاندې کړي، چې دا له ما ځنې واخله ! او ما پرېږده، نو بيا هم دا فديه ترې نه منله کيږي، دا مقصد په ۶ جزء المائدة ۳۶ آيت، شپږمه رکوع کې هم راځي.

لَن تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ ۚ وَمَا تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾

له سره به ونه مومئ تاسې (پوره) نېکي، تر هغه پورې چې خرچ کړئ تاسې (په لاره د الله کې) ځينې له هغو شيانو چې ستاسې خوښ وي، او هغه چې خرچ کوئ (يې) تاسې له يوه شي (لږ وي که ډېر) پس بېشکه الله په هغه (هم) ښه عالم دی.

تفسير: يعنې الله جل جلاله ته معلوم دي چې تاسې څه شی او له کوم ځايه او د څه مقصد لپاره خرڅ کړی دی؟، څومره محبوب او په زړه پورې شيان چې په هره طريقه په اخلاص او ښه نيت سره چې د الله جل جلاله په لاره صرفوئ ! سم له هغه سره د الله تعالی له لوري تاسې ته هم د هغه بدل درکول کيږي، چې تاسې يې هيلمن (اميدوار) يئ ! که د اعلی درجې نيکي حاصلول غواړئ؟؛ نو له خپلو ډېرو محبوبو او ډېرو ګرانو شيانو ځنې څه شی د الله تعالی د لارې لپاره وټاکئ ! (مقرر کړئ).

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلًّا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَىٰ نَفْسِهِ مِن قَبْلِ أَن تُنَزَّلَ التَّوْرَاةُ ۗ

ټول طعام (د خوړلو شيان) وو حلال بني اسرائيلو (ځامنو د يعقوب) ته مګر هغه (طعامونه) چې حرام کړي وو اسرائيل (يعقوب) پر ځان خپل (د اوښانو له غوښو او شودو) پخوا له هغه چې نازل (لېږل) کېده تورات.

تفسير: يهودانو ځمونږ (رسول الله صلی الله عليه وسلم) او مسلمانانو ته ويل چې: «تاسې خپل ځانونه د ابراهيم عليه السلام د دين تابعان بولئ ! حال دا چې تاسې داسې شيان خورئ چې هغه د الله تعالی له جانبه په ابراهيم عليه السلام او

د ده په کورنۍ حرام شوي وو، لکه د اوښې شودې او غوښې»، الله جل جلاله فرمايي: ټول هغه شيان چې اوس يې خلق خوري د ابراهيم عليه السلام په وخت هم حلال وو، او د «تورات» له نزوله پخوا نه وو حرام شوي، هو ! په «تورات» کې ځيني شيان په خاص ډول سره پر بني اسرائيلو باندې حرام شول، مګر د اوښ له غوښې ځنې پخوا د «تورات» له نزوله اسرائيل (يعقوب) عليه السلام قسم کړی وو، چې د ده په پيروۍ ګرځې اولادې يې د اوښ د غوښې د خوړلو ځنې ځانونه وساتل.

قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٣﴾

ووايه (ای محمده ! يهودانو ته) نو راوړئ تاسې (صحيح) تورات، پس ويې لولئ تاسې (د خپل تصديق لپاره) که يئ تاسې صادقان.

تفسير: يعني که تاسې (رښتين يئ چې دا شيان د ابراهيم عليه السلام په وخت کې حرام وو، نو راشئ !او دا حکم پخپل منلي کتاب «صحيح تورات» کې راښکاره کړئ ! که په هغه کې مو راونه ښوده؛ نو په دې خبره کې د هيڅ شک او شبهې ځای نشته، چې تاسې کاذبان او مفتريان يئ !.

په روايتونو کې راغلي دي چې يهودان د دې زورور اعلان او بلنې استقبال ته حاضر نشول، او په دې طريقه سره ځمونږ د «نبي صلى الله عليه وسلم» په صداقت باندې يو بل دليل هم قائم شو.

فَمَنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٤﴾

(نو فرمايي الله) پس هر چا چې وتړل په الله دروغ وروسته له هغه (چې د حرمت، حجت، او وجهت يې ښکاره شو) پس دغه کسان (چې حق پر پرېږدي او باطل خوښوي) هم دوی دي ظالمان.

تفسير: يعني دا به لويه بې انصافي وي؛ که د دې حجت له ظهوره مو وروسته بيا هم تاسې په همدې باندې ټينګ اوسئ او وايئ چې: دا شيان د ابراهيم عليه السلام له زمانې راهيسې حرام دي، او مونږ د ابراهيمي دين اصلي پيروان يو.

قُلْ صَدَقَ اللَّهُ ۗ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) رښتيا فرمايلي دي الله (په دې تحليل او تحريم کې هم) نو متابعت وکړئ تاسې د دين د ابراهيم چې حنيف وو (په حق ټينګ ولاړ او له باطل څخه بېزاره) او نه وو له مشرکانو.

تفسير: يعني الله تعالی د حلالو او حرامو په نسبت او هم د محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم او د اسلام په باب کې هسې صافې صافې او رښتيا رښتيا خبرې اورولې دي، چې هغه هيڅوک دروغولی نشي، اوس ښايي چې تاسې هم د مسلمانانو په شان د ابراهيم عليه السلام د اصلي دين تابعان شئ !او د ابراهيمي اصولو متابعت وکړئ ! چې په هغه کې ډېر لوی شی خالص توحيد وو، او د عُزير عليه السلام، مسيح عليه السلام احبارو (علماء) او رهبانانو (پيرانو) عبادت پرېږدئ !او پاخه موحدان مسلمانان شئ !.

إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ

بېشکه لومړنۍ کوټه (بيت الله) چې جوړه شوې ده (له ګردو نه پخوا د عبادت لپاره) خلقو ته خامخا (هغه کوټه) هم دا ده چې مکه کې ده.

تفسیر: د مسلمانانو په دې دعوی چې: مونږ له هر چا ځینی زیات ابراهیم علیه السلام ته نږدې یو؛ یهودو اعتراض کولو چې «د ابراهیم علیه السلام او د هغه د اولاد څخه رالیږل شوي پیغمبران خو په شام کې استوګن او بیت المقدس یې قبله وه، او تاسو په حجاز کې استوګن او کعبه مو قبله ده، نو د ابراهیم علیه السلام پیروي او نږدیوالې مو له کومه شو؟»

جواب وشو چې له ټولو ځنې لومړنۍ برکتي خونه (کور) چې د خلکو د مخ ګرځولو لپاره جوړه شوې ده؛ هغه همدا کعبه ده، چې په مکه مکرمه کې ده، او همدا د ابراهیم علیه السلام قبله وه، او مقام ابراهیم په هغې کې دی.

مُبٰرَكًا وَّهُدًى لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿٩٦﴾ فِيْهِ اٰيٰتٌۢ بَيِّنٰتٌ مَّقَامُ اِبْرٰهِيْمَ ۚ وَمَنْ دَخَلَهٗ كَانَ اٰمِنًا ؕ

حال دا چې برکت ناکه او لاره ښوونکې ده خلقو ته (د جنت). (شته) په دې کوټه کې آثار ښکاره (ځینې یې) مقام د ابراهیم دی، او هر څوک چې ننوت په دې (کعبه) کې نو شي به په امان کې.

تفسیر: حق تعالی له ابتداء څخه (بیت الله شریف) په ظاهري او باطني، حسي اومعنوي برکاتو سره معمور کړی دی، او د ګرد جهان د هدایت سرچینه یې ګرځولې دی، همدې ځای ته د (حج) د مناسکو د اداء کولو لپاره دجهان ګرد (ټول) انسانان ور دعوت شوي دي، د اسلام د جهان نیوونکي دین تابعان په مشرق او مغرب، شمال اوجنوب کې مامور دي چې د هم دې (بیت الله شریف) په لوري خپل مخونه وګرځوي، او لمونځونه اداء کړي، د دې په طواف کوونکو باندې د برکاتو او انوارو عجیب او غریب افاضات اوري، پخواني انبیاء علیهم السلام هم د حج د اداء کولو لپاره په ډېر شوق او ذوق سره تلبیه ویونکي له همدې شمعې پروانه کېدل، او تل تر تله د دې داخلېدونکي مأمون او مصون ګڼل کېدل، له دې سره نږدې د ابراهیم علیه السلام د مقام وجود دا راښیي چې دلته د ابراهیم علیه السلام پل (قدم) هم رسېدلی دی، او د هغه روڼ تاریخ (چې د ګردو «ټولو» عربو په نزد بې له انکاره منل شوی دی) دا راښیي، چې دا هم هغه تیږه (ګټه) ده، چې ابراهیم علیه السلام پرې درېده، او د (کعبې شریفې) دیوالونه یې جوړول، پر دغې تیږې (ګټې) باندې د ابراهیم علیه السلام د قدم اثر ثابت او تر نن ورځې پورې محفوظ پاتې دی.

وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا ؕ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٩٧﴾

او (واجب دی) الله لره پر خلقو حج (قصد کول په نیت د حج) د (دې) بیت (الله، دا) دی پر هغه چا چې قدرت لري طرف د ده ته د لارې، او هر څوک چې کافر شو (ویې نه مانه) نو بېشکه الله بې پروا دی له ټول عالم (یعني له هر چا او هر شي).

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَكْفُرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ۖ وَاللّٰهُ شَهِيْدٌ عَلٰى مَا تَعْمَلُوْنَ ﴿٩٨﴾

ووایه (ای محمده !) ای اهل کتابو ! ولې کافران (منکران) کیږئ تاسې په آیتونو د الله، او الله ښه شاهد دی پر هغو کارونو (هم) چې تاسې یې کوئ.

تفسیر: یعنې د حق او صداقت د واضحو دلائلو او د قرآن عظیم د داسې رښتیا او پخو خبرو له اورېدلو څخه وروسته په تاسې باندې څه شوي دي، چې سره له کتابیت پرله پسې د کلام الله او د هغه د راوړونکي په انکار باندې ټینګ ولاړ یئ؟ .

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ لِمَ تَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ تَبْغُوْنَهَا عِوَجًا وَّاَنْتُمْ شُهَدَآءُ ؕ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۹۹﴾

ووايه (اى محمده !) چې اى اهل د كتابونو ! ولې تاسې منع كوئ (اړوى) له لارې د الله څخه هغه څوك چې ايمان يې راوړى؟ لټوئ تاسې لارې د الله ته كوږوالى (عيب) حال دا چې تاسې يئ شاهدان (عالمان په حقانيت د محمدي دين)، او نه دى الله بې خبره له هغه شي نه چې تاسو يې كوئ (نو تاسې ته جزا دركوي).

تفسير: يعني نه يواځې دا چې تاسې پخپله د ايمان د سعادت له حاصلولو څخه محروم يئ، بلكه غواړئ چې نور هم د الله تعالى له لارې څخه ستانه (واپس) كړئ ! او تاسې دا حركتونه يواځې د جهل او ناپوهى له امله نه كوئ !، بلكه سره له پوهې په قصد سره يې كوئ، او سمې خبرې كږوئ، او تل د هم داسې نا مناسبو حركاتو د جوړولو په فكر كې مشغول يئ، الله تعالى ستاسې له دې ګڼو وړ، او كږو خبرو څخه بې خبره نه دى، او په مناسب وخت كې به د دې ګردو خبرو سزاوې يو ځاى دركړي.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْٓا اِنْ تُطِيْعُوْا فَرِيْقًا مِّنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ يَرُدُّوْكُمْ بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ كٰفِرِيْنَ ﴿۱۰۰﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (اى مؤمنانو !) كه تاسې حكم ومنئ د يوه فريق له هغو كسانو چې وركړى شوى دى دوى ته كتاب، نو بېرته به وګرځوي تاسې وروسته له ايمانه ستاسو كافران.

تفسير: دلته مسلمانانو ته نصيحت كيږي، چې تاسې ولې د دې مفسدانو په دې اشارو باندې فرېب خورئ؟ د دوى له دې تېر ايستلو څخه ځان وساتئ ! كه نه دا انديښنه شته چې ورو ورو به تاسې د ايمان له رڼا څخه باسي، او د كفر په توره تياره كنده كې به مو غورځوي.

وَكَيْفَ تَكْفُرُوْنَ وَاَنْتُمْ تُتْلٰى عَلَيْكُمْ اٰيٰتُ اللّٰهِ وَفِيْكُمْ رَسُوْلُهٗ ؕ وَمَنْ يَّعْتَصِمْ بِاللّٰهِ فَقَدْ هُدِيَ اِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿۱۰۱﴾

او څرنګه به تاسې كافران كيږئ، حال دا چې لوستل كيږي پر تاسې آيتونه د الله، او دى په تاسې كې رسول د الله، او هر څوك چې منګولې ښخې كړي (د الله په دين) نو په تحقيق ښودنه وشوه ده ته په طرف د لارې سمې.

تفسير: يعني هغه قوم چې د دوى په منځ كې پيغمبر صلى الله عليه وسلم تشريف لري، او شپه او ورځ د الله تعالى له جانبه دوى ته په زړه پورې خبرې آوروي، او د هغه روح پالونكي لوى آيتونه او مهم دلائل ښكاروي، نو ډېره لرې ده چې وروسته له ايمان راوړلو څخه داسې قوم بيا كافر شي، يا د كافرانو په شان كار وكړي.

فائده: د مدينې منورې د انصارو دوو قبيلو «اوس» او «خزرج» پخوا له اسلامه پخپلو منځونو كې سخت عداوت او دښمني درلوده (لرله)، په ډېرو وړو وړو خبرو باندې به په داسې سختو جنګونو او وينو تويولو سره ښتل، چې تر كلونو كلونو پورې دا جنګ اوږدېده.

لكه چې د «بعاث» مشهور جنګ «۱۲۰» كلونو پورې اوږد شو، آخر د اسلام د تعليم او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د صحبت په اثر دغه دواړه قبيلې سره ملې، او پخپلو منځونو كې لكه شودې او شكرې شولې، او د اخوت او صميميت (دوستى) ډېر ټينګ تعلقات د دوى په منځ كې سره قائم شول.

د مدينې منورې يهودان د دې دواړو دښمنو او غليمو قبيلو په دې طريقه مينه او محبت ډېر خپه او غمجن وو، يو ړوند يهودي (شماس بن قيس) يو فتنه اچوونكى سړى ولمساوه چې ته په داسې يوې لوئې جرګې كې چې دا دواړه قبيلې سره په كې ناستې وي، په يو چم (چل) د (بعاث) د جنګ خبره وښوروه ! كله چې هغه فتنه اچوونكي سړي يوه مناسبه موقع پيدا كړه او د (بعاث) څو غيرت پاروونكي اشعار يې ولوستل، د دې اشعارو له اورېدلو څنې سمدلاسه خبره د خولې له خبرو څنې تېره او تر تورو او نېزو پورې ورسېده، مګر پخوا له دې نه چې ويني تويې شي، رسول اكرم صلى الله عليه وسلم د معظمو مهاجرينو له يوې ډلې سره پر موقع وروړسېدل، او ويې فرمايل: «اى د مسلمانانو ډلې ! له الله تعالى څخه ووېرېږئ ! زه ستاسې په منځ كې موجود يم، بيا دا د جاهليت خبرې او بلنې د څه لپاره كېږي؟ الله تعالى تاسې ته هدايت وكړ ! او په اسلام يې مشرف كړئ، او د ناپوهى له تيارو څنې يې وويستئ، نوآيا بيا تاسې د هغو كفرياتو او لغوياتو په لورې ژر بېرته ګرځئ؟ چې له هغو تورو تيارو څخه هم دا اوس د باندې وتلي يئ؟»، د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دې رسالت د مؤثرې وينا په اثر (اوس) او (خزرج) دواړو خپلې وسلې وغورځولې، او يو له بله سره يې په ډېره مينه، روغبړ، معانقه، او مصافحه وكړله.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (اى مؤمنانو !) ووېرېږئ له الله نه په حق وېرې د ده !، او مه مرئ مګر په دې حال كې چې يئ تاسې مسلمانان (موحدان).

تفسير: يعني ستاسې مسلمانانو په زړونو كې ښايي د الله تعالى پوره وېره وي، او سم له خپله توانه د پرهېزګارۍ او تقوى له لارې لرې ولاړ نه شئ ! او تل د الله جل جلاله نه د استقامت غوښتونكي اوسئ.

وَٱعْتَصِمُوا۟ بِحَبْلِ ٱللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا۟ۚ

او منګولې ولګوئ (اى مؤمنانو !) په رسۍ د الله (چې قرآن دى) ټول او مه سره مختلف كېږئ (وروسته له اسلامه).

تفسير: يعني ګرد سره يو شئ ! او د پاك قرآن احكام ټينګ ونيسئ ! چې د پاك الله كلكه رسى ده، د «تمسك بالقرآن» مطلب داسې نه دى، چې پاك قرآن د خپل ځان او د خپلو آراوو ، هواوو، او د هوسونو تابع وګرځولى شي، بلكه د لوى قرآن صحيح مطلب هم هغه دى، چې د صحيحو احاديثو او د صالحينو اسلافو له متفقو تصريحاتو څنې مخالف نه وي.

وَٱذْكُرُوا۟ نِعْمَتَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَآءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِۦٓ إِخْوَٰنًا

او ياد كړئ تاسې (اى مؤمنانو !) نعمت (احسان) د الله پر تاسې، كله چې وئ تاسې دښمنان نو ألفت (مينه) يې پېدا كړه په منځ د زړونو ستاسې كې، نو وګرځېدئ تاسې په نعمت (رحمت) د الله سره (اسلامي) ورونه.

تفسير: يعني د سلهاوو كلونو عداوتونو او كيني يې له منځه وركې كړې، او الله تعالى د خپل محبوب رسول الله صلى الله عليه وسلم په سبب تاسې اسلامي خواږه ورونه سره وګرزولى چې د هغه په اثر ستاسې دين او دنيا سم شول.

وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِّنْهَا

او وئ تاسې په غاړه د کندې له اوره (د دوزخ، په سبب د ګمراهۍ او کفر) نو خلاص يې کړئ تاسې له هغه (اور په اسلام سره).

كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾

هم داسې (لکه چې د اتفاق مفاد او د نفاق ضرر يې بيان کړل) بيانوي الله تاسې ته دلائل خپل لپاره د دې چې تاسې په سمه صافه لاره ثبات او دوام ومومئ !

تفسير: يعني د دې خبرو له داسې ښکاره او صاف ويلو څخه دا مقصود دی، چې تاسې تل په سمه او صافه لاره باندې لاړ شئ ! او دهسې مهلکو او خطر لرونکو غلطيو بيا اعاده ونه کړئ ! او د هيڅ شيطان په اغواء سره د استقامت لاره پرې نه ږدئ !.

وَلْتَكُنْ مِّنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ ۚ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾

او وي دې (تل) له تاسې څخه يوه ډله چې بولي (خلق) په طرف د خير (اسلام) او امر (حکم) کوي (خلقو ته) په معروف (نېکۍ) سره او منعه کوي (خلق) له منکر (بدۍ) نه، او دغه (آمرين بالمعروف ناهين عن المنکر) هم دوی دي په مراد رسيدلي او کامياب.

تفسير: يعني تقوی، اعتصام بحبل الله، اتحاد، اتفاق، او اسلامي مؤاخات دا ټول هلته باقې پاتې کېدی شي، چې په مسلمانانو کې يوه ډله خاص د دعوت او ارشاد لپاره وي، او د دې ډلې وظيفه هم دا وي، چې د خپل قول او عمل په وسيله د دنيا اهل د قرآن او سنت په لوري وبولي، او کله چې خلق په ښو کارونو کې سست يا په خرابو کارونو کې اخته ووينې، نو دوی د نېکۍ په لوري وبولي، او متوجه يې کړي، او له بدو کارونو څخه يې وژغوري (وساتي)، او په دې کار کې د خپل توان او قدرت په اندازه کوتاهي ونه کړي !.

ښکاره ده چې دا کار هم هغه کسان کولی شي چې د معروف او منکر په علم باندې خبر وي، او د قرآن او سنت له پوهې سره، هوښيار، ذکي، موقع پېژندونکی هم وي، که نه امکان لري، چې يو جاهل سړی به معروف منکر، او منکر معروف وګڼي، او د اصلاح په ځای به ګرد (ټول) نظام خراب او مختل کړي.

يا به د يوه منکر اصلاح داسې کوي، چې له هغه څخه نور ډېر منکرات پيدا کيږي، يا د نرمۍ په ځای به سختي او د سختي په ځای کې به نرمي کوي.

ښايي له همدې امله له مسلمانانو څخه يو مخصوص جماعت د همدې کار لپاره مأمور کړی شوی دی، چې له هره پلوه دوی د «دعوت الی الخير» او «امر بالمعروف» «نهي عن المنکر» وړ او لايق وي، چې نبوي حديث کې راغلي دي، «کله چې خلق په منکراتو کې اخته شي، او هيڅوک نه وي چې دوی له هغو څخه وژغوري (وساتي)، نو د عمومي عذاب د راتګ انديښنه شته».

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِن بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾

او مه کېږئ تاسې په شان د هغو کسانو چې سره جلا (جدا) شول، او اختلاف (جګړې) يې وکړې د دين په اصولو کې وروسته له هغه چې راغلي وو دوی ته دلائل ښکاره (د اسلام د حقيقت)، او دا (متفرقان مختلفان مقرر دی) دوی ته عذاب ډېر لوی (د دوزخ).

تفسير: يعني لکه يهودانو او نصرانيانو غوندې مه کېږئ چې د الله تعالی د صافو او ښکاره وو احکامو له رسېدلو څخه وروسته بيا هم په تشو اوهامو او هوسونو پسې ولوېدل، او د شرعې په اصولو کې سره متفرق او په فروعو کې سره مختلف او جلا جلا (جدا جدا) شول، په پای کې ګوند ګوند او ګوند بازئ د دوی مذهب او قوميت وران او ويجاړ او تباه کړ، او ګرد (ټول) سره د الله تعالی په عذاب ښه ښه ککړ شول.

تنبيه: له دې آيت څخه د هغو اختلافاتو او ډلې ډلې کېدلو مذموميت او تباهي معلومه شوه؛ چې د شريعت د صافو احکامو له خبرېدلو وروسته پيدا شي، د افسوس ځای دی چې د ننني مسلمانانو په منځ کې په سلهاوو ګوندونه (ډلې) د اسلامي شريعت له ښکاره وو صريحو، مسلّمو او ټينګو اصولو څخه جلا (جدا) شوي دي، او د دوی په منځ کې اختلافونه اچول شوي دي، او د دې اختلاف او انشقاق عاملين د همدې عذاب لاندې راغلي دي.

بيا هم د شکر ځای دی، چې د دې بې تميزئ په طوفان کې د الله تعالی او د ده د رسول الله صلی الله عليه وسلم له وعدې سره سم يو عظيم الشأن جماعت د پاك الله دا رسۍ ټينګه نيولې ده، او د «ما أنا عليه وأصحابي» په مسلك باندې قائم دي، (الحمد لله) او د قيامت تر ورځې به قائم وي.

پاتې شول هغه فرعي اختلافونه چې د لويو اصحابو رضي الله عنهم او د مجتهدينو ائمه وو په منځ کې شته، هغه له دې آيت سره هيڅ تعلق نه لري، د دې فرعي اختلافونو پر اسبابو باندې شاه ولي الله «رحمه الله» په خپلو تصانيفو کې کافي او شافي بحث کړی دی.

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ

په هغه ورځ چې سپين به شي (ځينې) مخونه (د مؤمنانو) او تور به شي (ځينې) مخونه (د کافرانو).

فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ

پس هر هغه کسان چې تور شوي دي مخونه د دوی (نو و به ويل شي دوی ته) آيا کافران شوي يئ تاسې وروسته له ايمان راوړلو ستاسې؟.

تفسير: د دې الفاظو اطلاق پر مرتدانو، منافقانو، کتابيانو، او عامو کافرانو يا پر ګردو مبتدعينو، فساقو، او فجارو باندې کيږي:

«مرتد» هغه ته ويل کيږي، چې وروسته له ايمان راوړلو څخه بيا کافر شي.

«منافق» هغه دی چې په ژبې سره اقرار کوي، خو په زړه کې ترې انکار لري، او کافر وي.

«کتابي»: پخپلو انبياوو او کتابونو باندې د ايمان لرلو مدعي وي، چې د دې مطلب داسې کيږي چې دوی هغه ګرد زيري چې د نبي کريم صلی الله عليه وسلم په نسبت ورکړی شوي دي؛ ومني، او سم له هغو هداياتو سره ځمونږ پر

رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې ایمان راوړي، مګر دوی په خپل انکار کې له ګردو ځنې په مخ لاړل، ګواکې دوی وروسته له ایمان راوړلو پر خپل کتاب او نبي بیا کافریږي.

«مبتدع» هغه دی چې تش په خوله دعوی کوي چې مونږ د قرآن شریف او سنت تابعان یو، او پر نبي کریم صلی الله علیه وسلم باندې مو ایمان راوړی دی، مګر وروسته له هغه ډېر بې اصله او باطل شیان په دین کې شاملوي، یا د دین له ځینو ضروریاتو ځنې انکار کوي، او له اصلي دین څخه د باندې وځي، همدا طریقه دوی هم تر یوه درجې پورې په ﴿اَكَفَرْتُمْ بَعْدَ اِيْمَانِكُمْ﴾ سره مخاطبوي.

پاتې شول «فساق» چې د هغو ی عقیده صحیحه وي، که دغه خطاب هغوی ته وي، نو مطلب به یې داسې وي چې د ایمان له راوړلو ځنې وروسته دوی خپل عمل د کافرانو په شان ولې وګرځاوه؟ ګواکې له کفر څخه به عملي کفر مراد وي.

او که د عامو کفارو په حق کې دا خطاب ومنل شي، نو حاصل یې دا دی: پاك الله ګرد د فطرت په دین باندې پیدا کړئ، نو تاسې هغه ایماني فطرت ولې ضائع کړی دی؟ او ولې کافران شوي یئ؟ نور د آیت له ښکاره سیاقه را معلومیږي چې دلته کفر فعلي کفر، یعنې مذموم اختلاف او تفریق مراد دی.

فَذُوْقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُوْنَ۝ وَاَمَّا الَّذِيْنَ ابْيَضَّتْ وُجُوْهُهُمْ فَفِيْ رَحْمَةِ اللّٰهِ ؕ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ۝

نو وڅکئ عذاب په سبب د دې چې وئ تاسې کافران کېدلئ. او هر هغه کسان چې سپین شوي دي مخونه د دوی نو وي به دوی په رحمت د الله (کې)، چې دوی به په هغه کې تل وي.

تفسیر: ځکه چې جنت یواځې په عمل سره نه موندل کیږي، او سره له عمله د الله تعالی رحمت او فضل هم ورته پکار دی، او جنت همداسې یو ځای دی، چې هلته الله تعالی د هوسایۍ (قرارۍ) او آرامۍ او ښه ژوندون هر راز اسباب او سامان مهیأ (تیار) کړی دی.

تِلْكَ اٰيٰتُ اللّٰهِ نَتْلُوْهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ؕ وَمَا اللّٰهُ يُرِيْدُ ظُلْمًا لِّلْعٰلَمِيْنَ۝ وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَاِلَى اللّٰهِ تُرْجَعُ الْاُمُوْرُ۝

دا (چې تېر شول) آیتونه د الله دي، مونږ یې لولو پر تا باندې (ای محمده !) په حقه سره، او نه دی الله چې اراده به کوي دظلم لپاره د عالمیانو (د عقاب په زیاتوالي یا د ثواب په لږوالي). او (خاص) الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکه کې دي، (سره له اسمانونو، ځمکو، ملکا، خلقاً، او عبیداً) او (خاص) الله ته بېرته ګرځول کیږي ګرد کارونه (نو هر چا ته به د دوی له اعمالو سره سمه جزا ورکوي).

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ

یئ تاسې (ای محمدي امته !) خیر (بهتر د هر هغه) امت چې ایستلي شوي دي لپاره د خلقو.

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! الله تعالی تاسې له ګردو (ټولو) امتو ځنې افضل او بهتر ګرځولي یئ ! د الله تعالی په ازلي علم کې له پخوا څخه هم دا مقرر او مقدر شوي وو، چې د هغه خبر ځینو پخوانیو انبیاوو علیهم السلام ته هم ورکړی

شوی وو، څرنګه چې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له ګردو (ټولو) انبیاوو علیهم السلام څخه افضل او بهتر دی، د ده امت هم له ګردو (ټولو) امتونو او اقوامو څخه ښه او بهتر دی، څکه چې له ګردو (ټولو) څخه اشرف او اکرم رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی په برخه شوی دی، او ډېر زیات پاتې کیدونکی او ښه کامل یې په نصیب دی.

تنبیه: د دې آل عمران سورت په ۸۱ آیت ۹ رکوع په ﴿وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ﴾ الآیة ـ کې څمونږ د نبي کریم (علیه أفضل الصلاة والتسلیم) د کُبری امامت او جامعیت بیان شوی وو، د آل عمران سورت په ۹۶ آیت ۱۰ رکوع کې په ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا﴾ الآیة ـ کې د ده امت د قبلې علویت او لوړه مرتبه وښووله شوه، د آل عمران سورت په ۱۰۳ آیت ۱۱ رکوع کې په ﴿وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا﴾ الآیة ـ کې یې د ده د امت د کتاب او د شریعت مضبوطي ښکاره کړه، او د لته د دې آل عمران د سورت په ۱۱۰ آیت ۱۱ رکوع کې د دې مرحومه امت د فضیلت او عظمت اعلان کولی شي.

تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

چې حکم کوئ تاسې (هر چاته) په معروف (نېکۍ) سره، او منع کوئ تاسې (هر څوک) له منکر (بدۍ) څخه.

تفسیر: په «منکر» کې خراب کارونه: لکه کفر، شرک، بدعتونه، قبیحه رسوم، فسق فجور، هر راز بد اخلاق، او غیر معقولې خبرې شاملې دي، له دې منکراتو څخه ممانعت هم په څو ډولونو وي، کله په ژبه، کله په لاسونو، کله په قلم، کله په توره او ټوپک لکه په «اکبر جهاد» سره، الغرض هر راز جهاد په دې کې داخل دی، دا صفت په داسې عمومیت او اهتمام سره چې په محمدي امت کې لیده کیږي، په پخوانیو امتونو کې د هغه مثال او نظیر نه موندل کیږي.

وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

او ایمان لرئ په الله باندې (په دوام او ثبات سره).

تفسیر: په الله جل جلاله باندې په ایمان لرلو کې د ده پر توحید، د ده پر رسولانو، د ده پر کتابونو، د ده پر پرښتو او نورو مؤمن به شیانو باندې ایمان لرل هم داخل دي، ربښتیا خو دا ده چې د خالص توحید شیوع (خورول) او اهتمام په دې اندازې سره چې «لله الحمد» په محمدي شریعت کې شته؛ په نورو امتونو کې نه وو، عمر رضي الله عنه فرمایلي دي: «هر سړی چې له تاسې څخه غواړي چې په دی امت (خیر الأمم) کې داخل شي، ښایي چې د الله تعالی شرط پوره کړي !»، یعني «امر بالمعروف، نهي عن المنکر» او «ایمان بالله» چې د هغه حاصل پخپله د ځان اصلاح او د نورو اصلاح ده، ځان ته دې غوره کړي، چې دا کار د صحابه وو «رضوان الله تعالی علیهم أجمعین» له شان څخه دي.

وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ۚ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾

او که ایمان راوړی وای اهل کتابو (په قرآن او محمد نو) خامخا به وو (دا ایمان بهتر) خیر دوی لره، څخه له دوی څخه مؤمنان دي، او زیات د دوی فاسقان دي (نافرمانان متمردان په کفر).

لَنْ يَضُرُّوكُمْ إِلَّا أَذًى ۖ وَإِنْ يُقَاتِلُوكُمْ يُوَلُّوكُمُ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنْصَرُونَ ﴿١١١﴾

له سره به ضرر ونه رسوي تاسې ته (دغه فساق په هیڅ باب کې) مګر په (لږ) تکلیفولو (د ژبې)، او که جنګ وکړي دوی له تاسې سره نو وبه ګرځوي دوی تاسې ته شاوې (خپلې تېښتې ته)، بیا به له دوی سره مرسته ونه کړه شي، (بلکه له تاسې سره به د خالق مرستې وي).

تفسیر: لله الحمد دغه پخوا و یل حرف په حرف ثابت شول، او دلویو اصحابو رضوان الله تعالی علیهم أجمعین په زمانه کې دا ګردې پیښې پر کتابیانو باندې اجراء او تطبیق شوې، کتابیانو د اسلام او مسلمانانو د ناکامۍ او تباهۍ لپاره ډېر زیات تکلیفونه وګالل، او راز راز پلمې او دسیسې یې جوړې کړې، او زیات زور یې ولګاوه، مګر د مسلمانانو یوه ویښته ته یې هم څه نقص او ضرر ونه شو رسولی، هر چېرې چې مقابله وشوه، د «حمر مستنفره» په شان تښتېدل، او په هر ځای کې به د الله تعالی نصرت او امداد د همدغه خیر الأمم په نصیب وو، او دښمنان به د بد حواسۍ او بېکسۍ په حال کې مقهور او مخذول کېدل، هر لوري ته به تښتېدل، یا به بندیان کېدل، یا به یې د تسلیم غاړه کېښوده، یا به جهنم ته رسېدل، فلله الحمد والمنه.

ضُرِبَتۡ عَلَيۡهِمُ ٱلذِّلَّةُ أَيۡنَ مَا ثُقِفُوٓاْ إِلَّا بِحَبۡلٖ مِّنَ ٱللَّهِ وَحَبۡلٖ مِّنَ ٱلنَّاسِ

مقرر کړی شو په دوی باندې ذلت (خواري په سبب د کفران د نعمت) په هر ځای کې چې وموندلی شي دوی (هیڅ وخت به عزت دوی ته نه وي) مګر (چې منګولې ولګوي) په رسۍ د الله او په رسۍ د خلقو (پناه د مسلمانانو).

تفسیر: دا آیات د کتابیانو له جملې څخه خاص په یهودانو پورې متعلق ښکاري، لکه چې د کلام له سیاقه او د قرآن کریم له نورو آیتونو څخې ظاهر دی، یعنې خورا (ډېر) دولتمندان یهودان هم پـه آزادۍ او خپلواکۍ سره د خپل ځان او مال حفاظت نشي کولی، ځکه چې دوی هیچېرې د کوم آزاد او مستقل حکومت مالکان نه دي، او په ګرده دنیا کې بې پته او بې عزته پراته دي، او یواځې ﴿وَحَبۡلٖ مِّنَ ٱلنَّاسِ﴾ په وسیله دوی لږ څه هوسایي (آرام) او ژوندون کوي، ځینو مفسرینو له ﴿إِلَّا بِحَبۡلٖ مِّنَ ٱللَّهِ﴾ او له ﴿وَحَبۡلٖ مِّنَ ٱلنَّاسِ﴾ څخې د الله تعالی ذمه او د مسلمانانو عهد مراد کړی دی، یعنې پر ته له دې چې له مسلمانانو سره عهد وکړي، او د الله تعالی په ذمه کې راشي.

وَبَآءُو بِغَضَبٖ مِّنَ ٱللَّهِ وَضُرِبَتۡ عَلَيۡهِمُ ٱلۡمَسۡكَنَةُۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ كَانُواْ يَكۡفُرُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَيَقۡتُلُونَ ٱلۡأَنۢبِيَآءَ بِغَيۡرِ حَقّٖۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَواْ وَّكَانُواْ يَعۡتَدُونَ ١١٢

او وګرځېدل (اخته شول) دوی په غضب (قهر) له (جانبه د) الله او مقرر کړل شو پردوی باندې مسکنت (محتاجي) دا (محتاجي او غضب) په سبب د دې دي؛ چې بېشکه دوی وو چې کافران کېدل په آیتونو د الله، او وژل به یې انبیاء په نا حقه سره (پخپل اعتقاد هم)، دا کفر او قتل په هغه سبب وو چې سرکښي کوله، او وو دوی چې له حدودو به تېرېدل (د عصیان په سبب).
تفسیر: همدغه مضمون د «البقرة» سورت په ۶۱ آیت ۷ رکوع کې تېر شوی دی، د هغه فائده دې دلته هم ولوستل شي !.

لَيۡسُواْ سَوَآءٗۗ مِّنۡ أَهۡلِ ٱلۡكِتَٰبِ أُمَّةٞ قَآئِمَةٞ يَتۡلُونَ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ ءَانَآءَ ٱلَّيۡلِ وَهُمۡ يَسۡجُدُونَ ١١٣ يُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَيَأۡمُرُونَ بِٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمُنكَرِ وَيُسَٰرِعُونَ فِي ٱلۡخَيۡرَٰتِۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ١١٤

نه دي دوی (ټول اهل کتاب سره) برابر، ځینې د اهل کتابو یوه فرقه ده، چې سمه ولاړه ده (په حق باندې) چې لولي دوی آیتونه د الله په ساعتونو د شپې، حال دا چې دوی سجدې کوي. ایمان راوړي په الله باندې او په ورځې آخرې، (د قیامت) باندې، او امر (حکم) کوي (خلقو ته) په معروف (نېکۍ) سره، او منعه کوي (خلق) له منکر (بدۍ) څخې، او تلوار کوي په ښو کارونو کې (تاخیر نه کوي)، او دغه کسان له صالحانو څخې دي.

تفسیر: د دې ګردو (ټولو) کتابیانو حال یو شان نه دی، د دومره بدانو په منځ کې څه ښه کسان هم شته، او د دې مسخه شویو اشقیاوو په منځ کې ځینې سعید ارواح هم موجود دي، چې دوی ته (حق سبحانه وتعالی) د حق منلو توفیق ورکړی دی، او د اسلام په غیږ کې ننوتلي دي، لکه عبد الله بن سلام او د هغه ملګري (رضي الله تعالی عنهم).

وَمَا يَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ

او هر څه چې کوي دوی له خیره (ښه) پس له سره به ضایع نه کړی شي، د دوی (ثواب د) هغه کار.

تفسیر: بلکه دوه مثله اجر به مومي، لکه چې د «القصص» په ۵۴ آیت ۶ رکوع کې داسې یو آیت لولو: ﴿أُولَٰئِكَ يُؤْتَوْنَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا﴾ او په صحیح حدیث کې نبي کریم «علیه الصلاة والتسلیم» د هغه تشریح فرمایلې ده.

وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾

او الله ښه عالم دی پر (احوالو) د پرهېزګارانو (هم).

تفسیر: د همدې له امله چېرې چې د یهودانو د خرابیو ذکر راځي، حق سبحانه وتعالی دا پرهېزګاران ترې مستثنی کوي، او سم د دوی له تقوی او پرهېزګارۍ سره په دنیا او آخرت کې له هغوی سره بېخي ممتازه معامله کوي.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾ مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَٰذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي له سره به دفعه نه کړي له دوی څخه مالونه د دوی، او نه اولادونه د دوی له (عذابه) د الله هیڅ شی !، او دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ دي)، دوی به په هغه (اور) کې تل وي (بې انتهاء، بلا انقطاع)، مثال د هغه مال چې صرفوي (یې کافران د الله په لاره کې) په دې ژوندانه د دنیا (لږ خسیس) کې؛ په شان د مثال د هغه باد دی، چې وي په دې باد کې ډېره یخني (یا اور) چې ورسیږي (دا باد) کښت (فصل) د یوه قوم ته چې ظلم یې کړی دی پر ځانونو خپلو، پس هلاک کړي دغه کښت (فصل).

تفسیر: د صالحانو او د متقیانو په مقابل کې د لته د کافرانو د حال او د انجام ذکر فرمایي: کافران هر څومره چې مال او قوت په دنیا کې ولګوي، اګر که دوی یې پخپل زعم لوی ثواب او ښه خیرات وګڼي، په آخرت کې یې هیڅ قدر او پوښتنه نه کیږي.

پر ته له ایمان د هر عمل مثال داسې وګڼئ، لکه چې کوم شریر یا ظالم فصل وکري، یا په باغ کې نیالګي کیږدي، او د هغه له څو ورځو زرغونتیا او ښکلي ننداري څخه خوښ شي، او راز راز هیلي او امیدونه د هغو په نسبت پخپل زړه کې وګرځوي، چې ناڅاپه د هغه دشرارت او د بدبختئ په اثر سخته سیلئ ولګیږي، او پر هغو شینکو باندې دومره واوره او ږلئ ولوېږي، چې یو په یو هغه تک شین فصل او باغ خراب کړي، او ویې سوځوي، او دې په پای (آخر) کې د دې تباهئ په نسبت خپلې ګوتې وچیچي، او خاورې په سر باد کړي، نه یې امیدونه په ځای شي، او نه د اړې او احتیاج په وخت کې د هغه له پیداواره منتفع شي.

او کله چې دا تباهي دظلم او د شرارت سزا وه، نو ځکه پر دغه مصيبت باندې څه اخروي اجر هم لکه چې مؤمنانو ته په داسې مواردو کې ور رسيږي؛ په لاس نه ورځي، کټ مټ (هو بهو) همدا د هغو کفارو احوال دي، چې په شرک او کفر باندې ټينګ ولاړ دي، او پخپلو خيالاتو او چرتونو (وهمونو) ډېر خير او خيرات ورکوي.

پاتې شول هغه کمبختان چې د هغوی زور، قوت، مال او شته د حق او د اهل حق په دښمنۍ، يا په فسق او فجور کې لګيږي؛ نو د دوی د حال پوښتنې نه دي پکار، ولې چې دوی نه يوازې خپل مال خوشې چټي (فضول) صرفوي، بلکه په دې مال صرفولو سره ځان ته لا نور زيان او وبال هم اړوي، دې ګردو ته ښايي چې په ياد يې ولري، «مال وي، که اولاد، هرشی چې وي، د الله تعالی د عذاب مخه نشي اړولی، او نه د متقيانو په مقابل کې دوی پخپلو هيلو باندې بری مومي.

تنبيه: «ريح» مفرد لفظ په قرآنکريم کې عموما د عذاب په مورد کې مستعمل شوی دی، لکه ﴿رِيحٌ فِيهَا عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ او ﴿وَلَئِنْ أَرْسَلْنَا رِيحًا﴾ او ﴿إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا﴾ الآية ـ او د «رحمت» په موقع کې د جمعې لفظ «رياح» راغلی دی ﴿يُرْسِلَ الرِّيَاحَ مُبَشِّرَاتٍ﴾ او ﴿وَأَرْسَلْنَا الرِّيَاحَ لَوَاقِحَ﴾ الآية ـ او ﴿يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا﴾ الآية ـ كذا ذكره أبو حيان.

وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَٰكِنْ أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾

او نه دي ظلم کړي پر دوی باندې الله، وليکن پر ځانو خپلو ظلم کوي دوی (په کفر سره چې د حسناتو د ضياع موجب دی).

تفسير: داسې دې ونه ګڼل شي، چې «هر کله د کافرانو هيڅ يوه نيکي نه منله کيږي، نو پر دوی باندې معاذ الله د الله تعالی له جانبه ظلم او تېری شوی دی»، داسې نه ده ! ځکه چې دوی دا ظلم پخپلو ځانونو باندې پخپل لاس کړی دی، که دوی کفر او شرک خپلو ځانونو ته نه غوره کولی، نو دغه بده ورځ به ورته نه پېښېده.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) مه نيسئ تاسې دوستان د راز (له هيڅ فرقې نه چې وي) غير له تاسې (مؤمنانو)، هيڅ کمی نه کوي دوی له تاسو سره د فساد (او ضرر رسولو)، دوست ګڼي دوی ضرر ستاسې، په تحقيق ښکاره شوی دی بغض او دښمني له خولو د دوی نه، او هغه بغض چې پټوي يې سينې (زړونه) د دوی؛ ډېر لوی دی (له هغه چې په خوله يې وايي)، په تحقيق بيان کړي دي مونږ تاسې ته علامې (د نفاق د دوی)، که يئ تاسې عقل چلوئ پکې (پوهېږئ).

تفسير: حق تعالی دلته په صاف او ښکاره ډول سره تنبيه راکړه، چې مسلمانان دې د خپل حقيقي مسلمان ورور څنې پرته بل چا ته د خپل د زړه خبره او پټه مرکه (راز) نه ورښيي، ځکه که يهودي وي يا نصراني، منافق وي که مشرک؛ له دوی څنې هره يوه ډله چې وي ستاسې حقيقي خير غوښتونکي نه دي، بلکه دا خلق تل په دې کوښښ کې لګيا دي، چې تاسې تېر باسي، او په هر فرېب سره چې وشي، څه زيان در ورسوي، او په ديني او دنيوي خرابيو کې تاسې اخته کړي، د دوی خوښه همدا ده چې تاسې په تکليف کې اوسئ، او په يوه نه يوه تدبير تاسې ته کوم ديني يا دنيوي نقصان درورسيږي.

هغه دښمني او بغض چې د دوی په زړونو کې دی، هغه خو ډېر زيات دی، ليکن ډېر ځلې داسې هم کيږي، چې دوی د عداوت او غيظ د جذباتو په مقابل کې مغلوبيږي، د همدې حسد او دښمنۍ له امله د دوی ژبې د دوی په واک (قبضه) او اختيار کې نه دي.

نو د عقلمند سړي دا کار نه دی، چې هسې خبيث باطن دښمنان خپل رازداران وګرځوي، حق تعالی د دوست او دښمن علامې، او د موالاتو او نورو احکامو په ښکاره ډول سره بيان فرمايلي دي، په هر هغه چا کې چې عقل وي، له هغه ځنې به کار اخلي، (د کفارو د موالاتو په نسبت څه تفصيل پخوا له دې نه په همدې سورت کې تېر شوی دی، او څه نور په «المائده» او نورو کې راځي.

هَآأَنتُمْ أُولَآءِ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَٰبِ كُلِّهِۦ

واورئ خبردار شئ ! تاسې هغه کسان يئ چې دوستي کوئ له دوی سره، او نه کوي دوستي دوی له تاسې سره، او تاسې ايمان لرونکي يئ پر ټولو کتابونو.

تفسير: يعني دا څومره بې موقعه خبره ده چې تاسې د هغوی په دوستۍ باندې نازېږئ ! او هغوی ستاسې دوستان نه دي، بلکه ستاسې بيخ ايستونکي دښمنان دي، او عجيبه لا دا ده چې تاسې آسماني کتابونه اعم له دې چې هغه د هر قوم وي، او په هره زمانه کې معمول وي، پر هر نبي الله باندې چې نازل شوي وي؛ ګرد منئ، (پر هغو باندې چې حق تعالی يې نومونه راښودلي دي بالتفصيل، او پر هغوی باندې چې نومونه يې نه دي راښودلي بالاجمال ايمان لرئ)، په خلاف د دې دا خلق ستاسې کتاب اونبي عليه السلام نه مني، بلکه دوی پر خپلو کتابونو او انبياوو باندې هم صحيح ايمان نه لري، په دې لحاظ سره ښه خو به داسې وو چې هغوی به له تاسې سره مينه او محبت کولی، او تاسې به له دوی ځنې لرې ګرځېدئ ! او نفرت او بېزاري به مو ښکاروله، مګر دلته خو معامله سرچپه او بالعکس ده.

وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوٓا۟ ءَامَنَّا

او کله چې يو ځای شي دوی له تاسې سره نو وايي دوی: ايمان مو راوړی دی.

تفسير: منافقينو خو به تل هم داسې ويل: «عامو يهودانو او نصرانيانو هم پخپلو خبرو او اترو او مباحثو کې آمنا ـ مونږ مؤمنان يو !» ويل، له دې وينا ځنې د هغو مقصد دا وو چې مونږ په خپلو کتابونو باندې ايمان لرو، او هغه منو !.

وَإِذَا خَلَوْا۟ عَضُّوا۟ عَلَيْكُمُ ٱلْأَنَامِلَ مِنَ ٱلْغَيْظِ

او کله چې يواځې شي دوی نو چيچي دوی په تاسې باندې سرونه د ګوتو له (ډېره) قهره.

قُلْ مُوتُوا۟ بِغَيْظِكُمْ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) مړه شئ په قهر (او بغض) خپل سره.

تفسير: يعني الله تعالی اسلام او مسلمانانو ته لا زيات ترقيات او فتوحات ور په برخه کوي، نو تاسې پخپل غيظ، غضب، او غصه کې ومرئ ! که له ډېرو لغتو وهلو ځنې مو سا وخيژي، خو بيا به هم ستاسې دا هيلي او آرزوګانې نه پوره کيږي، او الله تعالی هرو مرو اسلام غالب او مسلمانان بريالي کوي.

إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ﴿١١٩﴾

بېشکه چې الله عالم دی په هغو (خبرو هم) چې په سينو (زړونو) کې دي (نو دوی ته پرې جزاء ور کوي).

إِنۡ تَمۡسَسۡكُمۡ حَسَنَةٌ تَسُؤۡهُمۡ ۖ وَإِنۡ تُصِبۡكُمۡ سَيِّئَةٌ يَفۡرَحُوا بِهَا ۖ

که ورسیږي تاسې ته کومه ښېګڼه (لکه فتح یا غنیمت) نو خپه کوي دوی، او که ورسیږي تاسې ته کومه بدي (خپګان، لکه قتل یا هزیمت) نو خوشالیږي دوی په سبب د هغه.

تفسیر: که ستاسې لږ څه ګټه او فائده د دوی تر سترګو شي، مثلاً ستاسې اتحاد یو جهتي، پر دښمنانو باندې غلبه، او نور ووینې، نو د رخې (کینې) او حسد په اور کې نینې نینې کیږي، او که چېرې پر تاسې کوم مصیبت یا خپګان راشي، نو دوی له ډېرې خوښۍ او خوشالۍ پخپلو کالیو (جامو) کې نه ځاییږي.

وَإِنۡ تَصۡبِرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمۡ كَيۡدُهُمۡ شَيۡـًٔا ۗ إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعۡمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾

او که صبر وکړئ تاسې (پر اضرارو د دوی) او ځان وساتئ تاسې (له دوستۍ د دوی) نو ضرر به ونه رسوي تاسې ته مکر، فریب د دوی هیڅ شی، بېشکه چې الله په هغو کارونو چې دوی (یې) کوي (هم) ښه احاطه کوونکی (او هر شی ورته معلوم) دی.

تفسیر: ممکن وو چې چاته دا خیال پیدا کېده، چې که مونږ له دوی سره دوستانه تعلقات ونه لرو، نو دوی ته به لا زیات غیظ او غضب ورځي، او ځمونږ په خلاف به تدبیرونه کوي، او لا زیات زیان به راورسوي، ددې ځواب یې داسې ورکړ چې: که تاسې په صبر او استقلال، تقوی او طهارت باندې ټینګ ولاړ اوسئ، نو د هغوی به هیڅ ډول مکر او فریب پر تاسې نه چلیږي.

وَإِذۡ غَدَوۡتَ مِنۡ أَهۡلِكَ تُبَوِّئُ الۡمُؤۡمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلۡقِتَالِ ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾ إِذۡ هَمَّتۡ طَّائِفَتَانِ مِنۡكُمۡ أَنۡ تَفۡشَلَا وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلۡيَتَوَكَّلِ الۡمُؤۡمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدۡ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدۡرٍ وَأَنۡتُمۡ أَذِلَّةٌ ۖ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ ﴿١٢٣﴾

او (یاد کړه ای محمده !) چې راووتې ته په اول د ورځې کې له کوره خپله چې تیارول دې مؤمنانو ته (په احد کې) ځایونه لپاره د جنګ، او الله ښه اورېدونکی دی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (پر ټولو احوالو). کله چې قصد وکړ دوو طائفو له تاسې د دې خبرې چې بې زړه شي دوی (له جنګه) حال دا چې الله ولي (مددګار) د دوی وو، او خاص پر الله دې نو توکل وکړي مؤمنان. او خامخا په تحقیق مرسته (مدد) کړی وو له تاسې سره الله په (جنګ) د بدر کې، حال دا چې تاسې کمزوري وئ، نو وویرېږئ له الله نه، لپاره د دې چې شکر وکړئ تاسې (د نعمتونو او احسانونو د ده).

تفسیر: په دې آیت کې د (احد) د غزا واقعه یاده شوې ده، دا واقعه داسې وه، چې د هجرت په (۲) کال د رمضان المبارك په میاشت د (بدر) په مقام کې د مسلمانانو او قریشو د فوځونو په منځ کې لوی تصادم واقع شو، چې په هغه کې د مکې معظمې له کفارو (۷۰) نومیالي سړي مقتول او (۷۰) تنه بندیان شول، له دې تباه کوونکې او سپکوونکې ماتې څخه د قریشو د انتقام لمبې پورته شوې، او د هجرت په (۳) کال له قریشو سره نورې قبیلې هم پر (مدینې منورې) باندې د تعرض په قصد ووتلې، تر دې چې له دوی سره ښځې هم د جنګ په نیت او د دې لپاره چې د ضرورت په وخت کې نارینه وو ته غیرت ورکړي، او د دوی د ماتې مخه ونیسي؛ روانې شولې.

کله چې دغه درې زریزه لښکر په وسلو او تجهیزاتو (تیارو) سره له مدینې منورې څخه (۳) یا (۴) میله لرې (د احد) د غره سره نږدې د چهارشنبې په ورځ د شوال (۱۲) د هجرت په دریم کال واړول، نو رسول اکرم صلی الله علیه وسلم

له خپلو اصحابو سره جرگه او مشوره وکړه، د رسول الله مبارك رايه داسې وه، چې پخپله په مدينې منورې کې اسلامي مجاهدين پاتې شي، ځکه چې په هم هغه ځای کې هم د مکې معظمې له کفارو سره په ډېر آسانۍ سره غزا کېدی شي،او د دې فکر تاييد د دوی له يوه خوب څخه هم شوی وو.

دا لمړی ځل وو چې له رئيس المنافقين (عبد الله بن أُبيّ) څخه هم رايه واخيسته شوه، چې د ده رايه هم د رسول الله مبارك له رايې سره موافقه وه، مګر ځينې هغه پر جوش مسلمانان چې د بدر په غزا کې نه وو شامل شوي، او د غزا او شهادت په درجې موندلو پسې مضطرب وو، په دې باندې ټينګ شول چې مونږ ته ښايي چې له ښاره د باندې ووځو، او هلته له کفارو سره مقابله وکړو، تر څو دښمن د ضعف او د وېرې ګمان پر مونږ باندې ونه کړي، د آراوو اکثريت په وتلو باندې غوټه شو.

په همدې شور ماشور کې رسول الله صلى الله عليه وسلم کورته ولاړ او ځغره يې واغوسته، او خپله وسله يې واخيسته، او د غزا په نيت د باندې ووت، د پاك رسول الله صلى الله عليه وسلم په غياب کې ځينو کسانو ته هسې يو خيال پيدا شو چې «مونږ ولې د رسول الله صلى الله عليه وسلم له خياله مخالف دوی ته عرض وکړ، چې د غزا لپاره د باندې ووځي !» نو ځکه د رسول الله صلى الله عليه وسلم له کور څخه د راوتلو په وخت کې د دوی په لوړ حضور کې عرض وشو: «يا رسول الله ! کله چې ستاسې پاکه اراده پر دې باندې ده چې هم دلته مدافعه وکړو، نو راځئ چې هم دلته سنګر ونيسو»، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: «يو نبي ته دا خبره مناسبه نه ده، کله چې دې ځغره واغوندي، او وسله په لاس واخلي، او غزا ته خپله ملا وتړي، بيا بې له قتاله وسله له ځانه لرې کړي».

کله چې دوی له مدينې منورې څخه د باندې تشريف يووړ، نږدې زر تنه مجاهدين له دوی سره وو، مګر عبد الله بن أُبَيّ نږدې سره له (۳۰۰) سړيو (چې ځينې مسلمانان هم په کې وو) له لارې بېرته وګرځېدل، او ويل به يې: «کله چې ده زما په خبره باندې غوږ کنښېنښود، او زما په مشوره يې عمل ونه کړ، نو مونږ هم دې ته اړ نه يو چې وجنګيږو، او خامخا خپل ځانونه مړه کړو»، ځينو مشرانو (ابن أُبَيّ) وپوهاوه چې «راځه ! چې غزا ته ولاړ شو ! چېرې ځې» خو (ابن أبي) ونه منله، او ټول سره ستانه (واپس) شول.

په پای کې رسول الله مبارك سره له (۷۰۰) مجاهدينو د جنګ ډګر (ميدان) ته ورسېدل، او رسول الله مبارك بالذات د لښکرو صفونه وتړل، او هر يو ټولی يې په مناسب ځای کې وټاکه (مقرر کړه)، او هغوی ته يې خپل وظيفې وروښودلې، او امر يې وفرمايه: «تر څو چې زه د جنګ حکم در نه کړم ؛ تاسې مه جنګيږئ !، او په خپلو ځايونو کې منتظر اوسئ !».

په دې منځ کې د عبد الله بن أُبَی د جلا والي او د تحريك په اثر د دوو قبيلو بنو حارثه او بنو سلمه په زړونو کې څه کمزوري ورپيدا شوه، او د مسلمانانو د لږ تعداد له کبله يې زړونه سره وربږدېدل، او داسې خيال ورپيدا شو چې د جنګ له ډګره ځان بېرته وکاږي، مګر «حق جل وعلى شأنه » د دوی لاس ونيوه، او له دوی سره يې مرسته وکړه، او زړونه يې ټينګ کړل، او دا يې ور په زړه کړ، چې د مسلمانانو اعتماد او ډاډينه ښايي يواځې په الله تعالى باندې وي، او ښايي تل تر تله د الله تعالى په اعانت او نصرت باندې متوکلان وي، تعداد، سامان، لوازم اوتجهيزات او نور دومره اهميت نه لري، کله چې الله تعالى څوك غواړي چې مظفر او منصور وګرځوي؛ نو له ګرد ساز او سامان څخه يې مستغني او بې پروا کوي، او غيبي تاييد «فتح مبين» ور په برخه کوي، لکه چې د «بدر» په غزا کې داسې وشو.

نو مسلمانانو ته ښايي چې تل له الله تعالى څخه وويرېږي، څو د الله تعالى له جانبه دوی ته لا انعام او احسان او د ډېر شکر کولو موقع په لاس ورشي، د «بدر» دغزا پوره تفصيل د «الأنفال» په سورت کې راځي، د هغه په فوائدو کې دې وکتل شي.

تنبیه: له دوو فرقو ځنې مراد «بنو حارثه» او «بنو سلمه» دي، اګر که په دې آیت کې دوی ته نرۍ شانته «اخطار» ور کړی شوی دی، مګر ددې قبیلې ځینو مشرانو به فرمایل چې: «د دې آیت په نه نازلېدو مونږ نه وو خوښ، بلکه پر نزول یې خوښ یو» ځکه چې ﴿وَاللّٰهُ وَلِیُّهُمَا﴾ زېری د ده له وېرې ځنې لوی دی».

إِذْ تَقُوْلُ لِلْمُؤْمِنِيْنَ اَلَنْ يَّكْفِيَكُمْ اَنْ يُّمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلٰثَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُنْزَلِيْنَ ﴿۱۲۴﴾

(یاد کړه ای محمده !) کله چې ویل تا مؤمنانو ته چې: آیا کافي (بس) به نه شي ستاسې دا چې مرسته (مدد) وکړي له تاسې سره رب ستاسې په درې زرو له پرښتو چې رالېږلی شوي وي (له آسمانه).

تفسیر: یعنې چې له آسمانه خاص د همدې کار لپاره نازل کړی شوي وي، د اکثرو علماوو په نزد دا راجح دی، چې دا واقعه د «بدر» د غزا ده، کله چې مسلمانانو ته د کفارو د جمعیت او کثرت او اسلحې او تجهیزاتو له لیدلو ځنې اندېښنې او تشویش پیدا شو، نو رسول الله مبارک د دوی د تسلی لپاره داسې وفرمایل، او داسې وشوه، لکه چې د پرښتو مرسته (مدد) له اسمانه ورسېده، د «الأنفال» په سورت کې ددې مفصل بیان راځي.

بَلٰٓی اِنْ تَصْبِرُوْا وَتَتَّقُوْا وَیَاْتُوْكُمْ مِّنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا یُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ اٰلٰفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُسَوِّمِيْنَ ﴿۱۲۵﴾

هو ! (درې زره بس کېږي) ! که تاسې صبر وکړئ او وویرېږئ (له الله) او راشي مشرکان پر تاسې؛ په دغه ساعت (بې له ټاله یو ناڅاپه) مرسته (مدد) به وکړي له تاسې سره رب ستاسې په پنځو زرو سره له پرښتو چې علامې لرونکې به وي.

تفسیر: څرنګه چې په «بدر» کې د کفارو شمېر یو زر تنه وو، لومړی یې د هغه په تناسب د یو زر پرښتو وعده وفرمایله، لکه چې د «الأنفال» په سورت کې راځي، بیا یې د مسلمانانو د وېرې د لرې کولو لپاره د دوی شمېر درې چنده وفرمایه، ځکه چې د کفارو شمېر د مسلمانانو د شمیر په نسبت درې چنده وو.

وروسته له دې نه د (شَعبي) له روایت سره سم کله چې مسلمانانو ته دا خبره ورسېده چې (کرز بن جابر) د لوی کومک سره د مشرکانو په مرسته راځي، نو یو نوې اضطراب پیدا شو، په دې وخت کې الله تعالی د زیات تسکین لپاره وعده وفرمایله : که له صبره او تقوی څخه کار واخلئ، نو مونږ به پنځه زره پرښتې ستاسې د مرستې لپاره درولیږو، که د مشرکانو مرسته ناڅاپه وررسېده، نو بیا هم څه اندېښنه مه کوئ ! ځکه چې الله تعالی سم د لاسه په عین وخت کې بیا تاسې سره مرسته کوي.

ښایي چې د پنځو زرو شمېر ددې له امله ویلی شوي وي، چې لښکر په پنځو برخو ویشلی کیږي، نو هرې برخې ته یو یو زر مرسته ورکوله کېده، څرنګه چې د (کرز بن جابر) مرسته ونه رسېده، نو ځکه ځینې وایي چې: د پنځو زرو وعده هم پوره نه کړي شوه، ولې چې هغه وعده په ﴿وَيَأْتُوْكُمْ مِّنْ فَوْرِهِمْ هٰذَا﴾ پورې معلقه وه.

د ځینو قول داسې دی چې پنځه زره پرښتې نازلې شوې. والله أعلم.

وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰی لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوْبُكُمْ بِهٖ ۗ وَمَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ ﴿۱۲۶﴾

او نه ده ګرځولې الله دا مرسته مګر لپاره د خوشالتیا ستاسې، او لپاره د دې چې تسکین ومومي زړونه ستاسې په دې سره، او نه ده مرسته مګر له (جانبه د) الله چې ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې دا ګرد غیبي سامان په فوق العاده ډول سره د ظاهري اسبابو په صورت یواځې دې لپاره مهیأ کړې شوی دی، چې ستاسې له زړونو څخه وېره او اضطراب لرې شي، سکون او اطمینان ستاسې په برخه شي، که نه د الله تعالی مرسته په هسې شیانو باندې محدود او مقصور نه دی، او نه له اسبابو او سامان سره څه اړه او تعلق لري، که الله تعالی اراده وفرمایي، نو یواځې پخپل قوي قدرت سره بې د پرښتو له اشتراکه هم تاسې بریالي کوي، یا بې ستاسې له جهاده او ربړ ګاللو (تکلیف تېرولو) څخه کافران نا مراد او زیانمن کوي، یا له یوې پرښتې څخه همدا کار اخلي، چې اوس یې له (۵۰۰۰) څخه اخلي.

﴿لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ أَوْ يَكْبِتَهُمْ فَيَنقَلِبُوا۟ خَآئِبِينَ ۝١٢٧﴾

(الله کومک درکړ) ځکه چې هلاک کړي ځینې له هغو کسانو چې کافران شوي دي، یا یې ذلیل (خواروزار) کړي، پس بېرته ولاړ شي (په ماتې سره) محروم.

تفسیر: یعنې د پرښتو له لېږلو څخه ستاسې امداد مقصود وو، چې ستاسې زړونه ډاډه او کلک شي ! او د الله تعالی له جانبه پوره بشارت او اطمینان ومومئ ! او په سکون سره په ډېره بهادرۍ د دښمن مقابله وکړئ ! چې له هغه څخه دا غرض وو چې دا د کفارو زور مات شي، او د دوی مټونه پرې شي او څه نومیالي (نامور) ووژلی شي، او څه ترې په ذلت سره بندیان شي.

﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَٰلِمُونَ ۝١٢٨﴾

نشته تا لره له امره هیڅ شی (بلکه الله اختیار لري دهر شي) یا به رجوع وکړي (الله په قبلولو د توبې سره) په دوی باندې، یا به عذابوي (الله) دوی، پس بېشکه دوی ظالمان دي.

تفسیر: د (احد) په غزا کې (۷۰) تنه لوی اصحابان شهیدان شوي وو، چې په هغوی کې ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم تره سید الشهداء حمزه رضي الله تعالی عنه هم وو، مشرکانو په ډېره وحشیانه ډول سره شهدا مثله کړي هم وو، یعنې پوزې، غوږونه، او نور اعضاء یې ترې پرې او ګېډې یې ورڅیرې کړې وې، تر دې چې د حمزه رضي الله تعالی عنه زړه او ځیګر هم هندې (د أبو سفیان ښځې) وایستل، او ویې ژوول، ددې غزا مفصله واقعه به وروسته راشي، لنډه یې دا چې نبي کریم «علیه افضل الصلاة والتسلیم» ته په دغې غزا کې د سترګو د بد نظر ضرر ورسېد، او له مخنیو ځلور غاښونو څخه لاندې ښی غاښ په شهادت ورسېد، د (خول) کړۍ یې ماتې شوې، او دده مبارک په مخ کې ننوتې، او د ده مبارک تندی زخمي شو، او دده مبارک وجود په وینو تک سور شو، په همدې وخت کې د ده مبارک پښه هم وښوییده، او پر ځمکه ولوېد، کافرانو دا مشهوره کړه (ان محمدا قد قتل)، «بېشکه محمد ووژل شو»، د دې خبرې له اورېدلو څخه ګرد مسلمانان وارخطا شول، په دغه وخت کې د ده له مبارکې خولې څخه دا جمله ووته: «هغه قوم به څنګه فلاح ومومي چې د خپل هغه رسول مخ یې په وینو سور (ژوبل) کړ، چې دوی د الله جل جلاله په لوري بولي؟»، هو ! دمشرکانو د وحشیانه شدائدو او ظلمونو دلیدلو په اثر دوی متأثر شول، او د کفارو څو نومیالیو (نومورو) متجاوزینو ته یې د ښېرا کولو اراده وفرمایله.

څه موده وروسته الله جل جلاله دوی ګرد سره په خپلو کړو پښیمانه کړل، او د اسلام په سر تېرو لښکرو کې شامل شول، الغرض په ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ ٱلْأَمْرِ شَىْءٌ﴾ کې یې محمد صلی الله علیه وسلم ته تنبیه وفرمایله، چې بنده لره اختیار نشته او نه د هغه علم محیط دی، د هر شي اراده چې الله تعالی وفرمایي هم هغه کوي، که څه هم کافران ستاسې دښمنان دي، او پر تاسې ظلم کوي، خو که الله جل جلاله اراده وفرمایي هغوی ته هدایت کوي، او که یې اراده وشي عذاب ورکوي، نو ته له خپله ځانه هغوی ته ښېرا مه کوه !.

په ځينو روايتونو کې د دې آيتونو په شان نزول کې بل رنګ معلومېږي چې دلته د هغوی د تفصيل د ليکلو ځای نشته، په «فتح الباري» کې څو ځايه پر هغه باندې پوره بحث شوی دی، فليراجع.

وَلِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۭ يَغْفِرُ لِمَنْ يَّشَاۗءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَّشَاۗءُ ۭ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿۱۲۹﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي او هر څه چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکا خلقًا او عبيدًا)، بخښنه کوي الله هر هغه چاته چې اراده وفرمايي د بخښنې يې، او په عذابوي الله هر چا ته چې اراده وفرمايي د عذاب يې، او الله ښه بخښوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَاْكُلُوا الرِّبٰٓوا

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) مه خورئ سود !

اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً ۠

په دې حال چې دوه چنده پر دوه چنده وي.

تفسير: د دې مطلب داسې نه دی چې لږ سود اخلئ ! خو دوه چنده او درې چنده يې مه اخلئ !؛ خبره داده چې د جاهليت په زمانه کې به خلقو سود او سوايي اخيستل، لکه چې نن ورځې په عامو او اکثرو بينکونو کې رواج دی، همدا صورت يې په ﴿اَضْعَافًا مُّضٰعَفَةً﴾ سره تعبير وفرمايه، يعنې اول خو سود مطلقا حرام او قبيح دی، او بيا دا صورت خو يې ډېر زيات شنيع او بد دی، لکه چې څوک ووايي: «خانه ! په مسجد کې ښکنځلې مه کوه !» نو ددې خبرې مطلب داسې نه کيږي، چې له مسجد د باندې د ښکنځلو اجازه شته، بلکه داسې الفاظ د زيات تقبيح او تشنيع په موقع کې ويل کيږي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۱۳۰﴾

او وويرېږئ له الله څخه ښايي چې په مراد به ورسيږئ (خلاص به شئ تاسې د الله له قهره).

تفسير: يعنې په سود خوړلو کې هيڅ نيکي نشته، بلکه ښېګڼه (ښه والی) په دې کې ده، چې له الله جل جلاله څخه وويرېږئ ! او د سود خوراک پرېږدئ.

وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِيْٓ اُعِدَّتْ لِلْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۳۱﴾

او وويرېږئ ! له اوره چې تيار کړی شوی دی لپاره د کافرانو.

تفسير: يعنې سود خور دوزخ ته ځي، چې هغه اصلا د کفارو لپاره جوړ کړی شوی دی.

وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَالرَّسُوْلَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿۱۳۲﴾

او حکم ومنئ د الله او (حکم ومنئ) د رسول (د الله)، لپاره د دې چې پر تاسې رحم وکړی شي.

تفسير: د رسول الله صلی الله عليه وسلم د حکم منل هم په حقيقت کې د الله جل جلاله حکم منل دي، ځکه چې همده حکم راکړی دی، چې مونږ د ده د رسول الله صلی الله عليه وسلم حکم هم ومنو، او د هغه پوره اطاعت وکړو،

هغه احمقان چې د اطاعت او عبادت په منځ کې څه فرق نه کوي، دوی د رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت په شرك سره تعبيروي، څرنګه چې د أحد په غزا کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم څخه مخالفت شوی وو، لکه چې وروسته راځي، نو ځکه د راتلونکې زمانې لپاره تنبیه ورکوله کیږي، چې د الله تعالی د رحمت او د فلاح او بري هيله هلته کېدلی شي، چې د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خبرو باندې عمل او ټينګ وکړی شي.

وَسَارِعُوٓا۟ إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ

او تلوار وکړئ په طرف د (هغو اعمالو چې سبب د) مغفرت د رب ستاسې او (سبب د دخول د) جنت (دی).

تفسير: يعني دهغو اعمالو او اخلاقو په لوري منډې ووهئ ! چې د الله تعالی له وعدې سره سم د هغه په کولو سره د بخشش وړ (لايق) او د جنت مستحق ګرځئ.

عَرْضُهَا ٱلسَّمَٰوَٰتُ وَٱلْأَرْضُ

چې پلنوالی د هغه جنت (لکه پلنوالی د) آسمانونو او ځمکې دی.

تفسير: څرنګه چې د بنيادمانو په مغزو کې د ځمکو او آسمانونو له وسعت څخه زيات بل کوم وسعت نشي راتلی، نو ځکه يې د پوهولو لپاره د جنت عرض له هغه سره تشبيه کړ، ګواکې دا يې راوښودل چې د جنت عرض له دې څخه زيات وګڼئ، کله چې د جنت عرض (سور) دومره وي، نو الله تعالی ته ښه معلوم دی، چې د هغه طول (اوږدوالی) به څومره وي؟

أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٣٣﴾ ٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ فِى ٱلسَّرَّآءِ وَٱلضَّرَّآءِ

تيار کړی شوی دی دغه (جنت) لپاره د پرهيزګارانو. هغه کسان چې نفقه ورکوي (مال لګوي د الله په نامه) په خوښۍ (يا ارزانۍ يا شتمنۍ کې) او تکليف (يا قيمتي يا تنګسه کې).

تفسير: يعنې نه په عيش او خوښۍ کې الله تعالی هيروي، او نه دتنګسی اوتکليف په وخت کې د الله تعالی په نامه باندې له ورکړې څخه ځان ساتي، په هره موقع او په هر حال کې سم له خپله توانه د خيراتو او صدقاتو لپاره تيار وي، او د سود خورانو په شان بخيلان او خزانه داران نه دي، ګواکې سره له بدني جهاده مالي جهاد هم کوي.

وَٱلْكَٰظِمِينَ ٱلْغَيْظَ وَٱلْعَافِينَ عَنِ ٱلنَّاسِ ۗ وَٱللَّهُ يُحِبُّ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾

او چې زغمونکي د قهر دي (سره له قدرته) او عفوه کوونکي دي له خلقو (چې پرې وکړي زياتی او ظلم) او الله خوښوي نيکي کوونکي.

تفسير: د قهر او غوصې زغمل لوی کمال دی، برسېره پر هغه دا ډېر ښه او لوی کار دی، چې د خلقو تجاوزات او غلطيانې هم بيخي معافوي، او نه يې يواځې معافوي، بلکه له هغوی سره احسان، او نيکي هم کوي، غالبا پخوا له دې نه د کومو خلقو په نسبت چې د نه ښېرا کولو امر، ارشاد، او اشاره ورته شوې وه، دلته د هغوی په نسبت د غصې او د قهر زغمل، او دعفوې او د تېرېدلو څخه د کار اخيستلو ترغيب ورکړی شوی دی.

وَالَّذِيْنَ إِذَا فَعَلُوْا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوْٓا أَنْفُسَهُمْ

او هغه کسان کله چې وکړي دوی کومه لويه ګناه يا ظلم وکړي دوی پر ځانونو خپلو باندې (په کولو د وړو ګناهونو).

تفسير: يعنې بيخي په ښکاره ډول سره که څوک داسې د بې حيايۍ کوم کار وکړي، چې د هغه اثر متعدي وي، او نورو ته هم ورسيږي، يا د کوم داسې خراب حرکت مرتکب شي، چې د هغه ضرر لازمي او يواځې د ده په ځان پورې محدود وي.

ذَكَرُوا اللّٰهَ فَاسْتَغْفَرُوْا لِذُنُوْبِهِمْ ۗ وَمَنْ يَّغْفِرُ الذُّنُوْبَ إِلَّا اللّٰهُ ۗ وَلَمْ يُصِرُّوْا عَلٰى مَا فَعَلُوْا وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿۱۳۵﴾ أُولٰٓئِكَ جَزَآؤُهُمْ مَّغْفِرَةٌ مِّنْ رَّبِّهِمْ وَجَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۚ وَنِعْمَ أَجْرُ الْعٰمِلِيْنَ ﴿۱۳۶﴾

نو ياد کړي دوی الله پس مغفرت وغواړي دوی لپاره د ګناهونو خپلو، او څوک دي چې مغفرت کوي د (ټولو) ګناهونو (هيڅوک يې مغفرت نه کوي) مګر (مغفرت يې کوي) الله، او نه کوي مداومت دوی پر هغه ګناه چې کړې ده دوی، حال دا چې دوی پوهيږي (چې مونږ بد کړي دي)، همدا (متقيان چې ذکر شول) جزاء د دوی مغفرت دی (له جانبه) د رب د دوی، او جنتونه دي چې بهيږي لاندې له (ونو او ماڼيو د) هغو وياله، چې تل به وي دوی په هغو (جنتونو) کې، او څومره ښه دی اجر دعاملينو (دغه مغفرت او جنت).

تفسير: يعنې د الله تعالی عظمت او جلال، د ده عذاب او ثواب، د ده حقوق او احکام، د ده د عدالت سره مخامخ کېدل، او د ده وعد او وعيد په زړه کې ياد کړي، او د ده يادونه په ژبه سره هم شروع کړي، ورڅخه وويرېږي، او په نامه سره يې وبولي، او د ده د لويي او کبرياء په مقابل کې سر پر سجده کېږدي، بيا په هغې شرعي طريقې چې د ګناهونو د استغفار لپاره مقرره ده؛ عفوه او مغفرت وغواړي، مثلاً چې دحقدارانو حق أداء کړي او يا هم ورڅخه عفوه وغواړي او د الله تعالی په حضور کې توبه او استغفار وکړي، او په هغې ګناه باندې چې دبشريت په مقتضا ترې صادره شوي ده مداومت ونکړئ بلکه په دې باندې وپوهيږي، چې حق تعالی د بندګانو رښتيانی توبه مني، که دی په ندامت او اقلاع سره توبه وباسي، او د ده په حضور کې په خلوصيت او انابت سره حاضر شي، نو دغه خلق هم په دويمه درجه متقيانو کې داخل دي، چې د هغوی لپاره جنت تيار شوی دی، حق تعالی د دې تائبينو ګناه عفوه کوي، او دوی ته پخپل جنت کې ځای ورکوي، او هغه توبه او نېک عمل چې دوی کړی وي، دوی ته د هغه ډېر ښه عوض ورکول کيږي.

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ ۙ فَسِيْرُوْا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِيْنَ ﴿۱۳۷﴾

په تحقيق تېرې شوي دي پخوا له تاسې ډېر طريقې (د کفارو د هلاک) نو وګرځئ ! (تګ وکړئ) تاسې په ځمکه (جهان) کې پس وګورئ ! چې څرنګه وو عاقبت (انجام) د نسبت کوونکو د دروغو (رسولانو ته).

تفسير: يعنې پخوا هم له تاسې څخه ډېر اقوام او ملل تېر شوي دي، او لويې پېښې شوي دي، او د الله تعالی عادت هم وار په وار معلوم کړی شوی دی، که له دوی ځنې هغه کسان چې د انبياوو عليهم السلام په عداوت، او د حق د تکذيب لپاره يې ملاوې تړلي دي، او د الله جل جلاله او د ده (رسول) له تصديق او اطاعت څخه يې مخ اړولی دی، او

په حرامخورۍ، ظلم او عصيان باندې يې اصرار کړی دی، دهغوی انجام څومره خراب شوی دی ! او د دوی د تباهۍ علائم او آثار وګورئ، چې نن هم ستاسې د مملکت په شاوخوا کې نړدې موجود دي.

هٰذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَّمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿۱۳۸﴾

دا (قرآن) بيان دی لپاره د (ټولو) خلقو او هدايت (لارښوونه) او موعظت (نصيحت) دی پرهيزګارانو ته.

تفسير: يعني د عامو خلقو د غوږونو د خلاصولو لپاره دغه قرآني مضامين بيانيږي، چې د هغو د اورېدلو څخه له الله تعالی څنې ويرېدونکي خلق هدايت او پند اخلي، مګر هغه کسان چې د دوی په زړونو کې د الله تعالی خوف نه وي، نو دوی به د نصيحت کوونکو له تنبيهاتو څنې څه ګټه واخلي؟

وَلَا تَهِنُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۱۳۹﴾

او مه سستېږئ تاسې ! او مه خپه کېږئ تاسې ! او هم دا تاسې غالبان يئ که يئ تاسې مؤمنان (په حقه سره).

تفسير: دا آيتونه د (أحد) د غزا په باره کې نازل شوي دي، کله چې مجاهدين د ډېرو زخمونو له لاسه ټوټې ټوټې وو، او د دوی د ډېرو لويولويو جنګياليو او نومياليو شهيدانو غوږونه او پوزې او نور اعضاء پرې کړی شوي او مثله وو، او د دوی جنازې تر سترګو لاندې پرتې وې، محمد «عليه الصلاة والسلام» هم د شقيانو له لاسه په مات غاښ او ژوبل تندي په وينو رنګ په نظر راته، ظاهرا له هر لوري د ماتې او شکست منظره ښکارېده، د دې نااميديو او سختيو په هجوم کې د الله تعالی دا زورور او مؤثر بشارت غوږونو ته ورسېد: ﴿وَلَا تَهِنُوْا وَلَا تَحْزَنُوْا وَاَنْتُمُ الْاَعْلَوْنَ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ﴾ وګورئ ! چې له ډېرو سختيو څنې مه ويرېږئ ! او د الله تعالی د دښمنانو په مقابل کې نامردي، سستي، او بې زړه توب مه کوئ !، او په دې درپېښو شويو حوادثو او مصائبو باندې مه غمجن کېږئ ! او مات زړه او ورانه خوله مه کينئ، چې دا له تاسې سره وړ او د مؤمنانو دستور نه دی ! او په ياد ولرئ چې هم دا نن هم دا تاسې معزز، سرلوړي، او غيرتمن يئ ! چې د حق په حمايت کې تکليفونه تېروئ، او ځانونه قربانوئ ! نو په يقين سره وروستنۍ برۍ هم ستاسې دی، او په پای (آخر) کې هم دا تاسې غالب او کامياب يئ، خو په دې شرط سره چې د ايمان او ايقان په لاره مستقيم ووسئ ! او د الله تعالی پر وعدو پوره باور ولرئ ! او له «جهاد» في سبيل الله او د رسول الله صلی الله عليه وسلم له اطاعت څخه قدم بېرته وانخلئ !.

اِنْ يَّمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهٗ ۭ وَتِلْكَ الْاَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ ۚ

که ورسيږي تاسې ته زخم نو په تحقيق رسېدلی دی قوم (د کفارو) ته (هم) زخم په شان د زخم ستاسې، او دا ورځې (د ژوندون) اړوو راړوو يې (په وار) په منځ د خلقو کې.

تفسير: هغه شديد نقصان چې مسلمانانو ته په جنګ کې رسېدلی وو، دوی له هغه څنې ډېر خپه او غمجن وو، برسېره پر هغه د منافقانو او دښمنانو د ډېرې طعنې څخه هم ډېر په ربړونو کې وو، منافقانو به ويل: «که محمد په رښتيا سره د الله رسول وای، نو دومره نقصانونه به ولې ورته رسېدل؟ يا دلږې مودې له مخې به ولې ماتې ورته پېښېدې؟.

په دې آيتونو کې الله تعالی مسلمانانو ته تسلي ورکړه، چې که په دې غزا کې تاسې ته ربړ او تکليف در پېښ شو، نو تر دې د مخه همدا راز تکليفونه مقابل لوري ته هم رسيدلي دي، د «احد» په غزا کې ستاسې (۷۵) سرې شهيدان او ډېر غازيان زخميان شول، حال دا چې يو کال پخوا له دې نه د «بدر» په غزا کې د کفارو اويا سرې مردار، ډېر سرې

يې زخميان، اويا تنه يې ګرفتار شول، او لومړی په هم دې «أحد» کې د دوی ډېر جنګيالي مقتول او مجروح شول، لکه چې د ﴿وَلَقَدۡ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ وَعۡدَهٗۤ اِذۡ تَحُسُّوۡنَهُمۡ بِاِذۡنِهٖ﴾ له الفاظو څخه ښکاره ده، لنډه يې دا چې خپل نقصان د هغوی له نقصان سره موازنه او پرتله کړئ ! څو دغه خبره له ورا درښکاره شي، چې تاسې ته د غم او خپګان هيڅ يوه موقع نه ده پاتې.

وَلِيَعۡلَمَ اللّٰهُ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا

او لپاره د دې چې معلوم کړي الله هغه کسان چې ايمان لرونکي دي.

تفسير: يعنې د دې لپاره چې الله تعالی رښتين ايمان لرونکي له منافقانو څخه جلا (جدا) کړي، او د دواړو رنګونه او ښې جلا جلا په نظر راشي.

وَيَتَّخِذَ مِنۡكُمۡ شُهَدَآءَ‌ؕ وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الظّٰلِمِيۡنَ ۙ‏

او (بل د دې لپاره چې) ونيسي (الله) له تاسې څخه شهيدان، او الله محبت نه کوي ظالمانو (کافرانو) سره.

تفسير: له ظالمانو څخه که د مشرکانو هغه ډله مراد وي، چې د «احد» په غزا کې د مسلمانانو په مخامخ کې ولاړ وو، نو مطلب به يې داسې کيږي چې: د دوی د دې عارضي بري سبب دا نه دی چې پاک الله له دوی سره محبت لري، بلکه دا بری نورو اسبابو باندې بنا دی، او که له ظالمانو څخه هغه منافقين مراد وي چې په عين موقع کې له مسلمانانو څخه جلا (جدا) شول، نو دا راښکاروي: چې دوی د الله تعالی په نزد مبغوض دي، نو ځکه د ايمان او شهادت له لويې درجې څخه بې برخې او لکه مرداره لرې وغورځول شول.

وَلِيُمَحِّصَ اللّٰهُ الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَيَمۡحَقَ الۡكٰفِرِيۡنَ‏ ﴿۱۴۱﴾

او (بل لپاره د دې چې پاک او صاف کړي) الله (له ګناه څخه) هغه کسان چې ايمان لرونکي دي او هلاک کړي (الله) کافران.

تفسير: يعنې ماتې او بری دواړه بدليدونکي شيان دي، خو په دې غزا کې يې مسلمانانو لره د شهادت د لوړې درجې ورکړه مطلوب وه، او د مؤمنانو او منافقانو آزموينه اومعلومول يا له ګناهونو څخه پاکول مقصود وو، او په ورو ورو سره د کافرانو فنا او محو کول منظور وو، چې هغوی په عارضي غلبې او مؤقتي بري باندې مسرور اومغرور شي، او په کفر او طغيان کې له پخوا نه لا زياته ترقي او پرمختګ وکړي، او ښه په کې بوخت او لګيا شي، او د الله تعالی د قهر او غضب ښه وړ او مستحق وګرځي، نو د دې له امله دا عارضي ماته د مسلمانانو په برخه شوه، که نه پاک الله له کفارو څخه خوښ او راضي نه دی.

اَمۡ حَسِبۡتُمۡ اَنۡ تَدۡخُلُوا الۡجَـنَّةَ وَلَمَّا يَعۡلَمِ اللّٰهُ الَّذِيۡنَ جٰهَدُوۡا مِنۡكُمۡ وَيَعۡلَمَ الصّٰبِرِيۡنَ‏ ﴿۱۴۲﴾

(بلکه) آيا ګمان کوئ تاسې د دې چې ننه به وځئ جنت ته، حال دا چې معلوم کړی به نه وي الله (په علم الظهور سره هم) هغه کسان چې جهاد يې کړی دی له تاسې څخه، او (نه وي په علم الظهور سره) معلوم کړي (الله) صابران (ثابتان په سختيو کې).

تفسير: يعنې الله تعالی تاسې د جنت دغه اعلی مقاماتو او لوړو درجو ته رسوي، نو آيا تاسې داسې ګڼئ چې هم داسې بې له هيڅ سختۍ تېرولو څخه آرام هم هغه ځای ته رسيږئ؟ او الله تعالی به له تاسې څخه پوښتنه نه کوي؟ او امتحان

به له تاسې څخه نه اخلي؟، چې څومره کسان له تاسې څنې د الله تعالی په لاره کې جنګېدونکي دي؟ او څومره کسان د جنګ په وخت کې ثابت قدم پاتې کېدونکي دي؟ داسې خیال مه کوئ، ځکه چې لوړو ځایونو ته هم هغه سړی رسېدلی شي، چې د الله تعالی په لاره کې هر ډول مصائب او متاعب پر ځان اخلي، مشکلات تېروي، او دځان قربانولو او مصاعبو لپاره تل تیار ولاړ وي.

وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَلْقَوْهُ ۠ فَقَدْ رَاَيْتُمُوْهُ وَاَنْتُمْ تَنْظُرُوْنَ ﴿۱۴۳﴾

او خامخا په تحقیق وئ تاسې چې آرزو به مو کوله د مرګ پخوا له هغه چې تاسې پېښېدئ پر دغه (مرګ) نو په تحقیق ولید تاسې دا (مرګ) حال دا چې تاسې (ورته) کتل.

تفسیر: هم هغه اصحاب کرام رضي الله عنهم چې د «بدر» د غزا له شرکته بې برخې پاتې وو، دوی د «بدر» د شهیدانو د ډېرو فضائلو له اورېدلو څنې داسې تمنا او ارزو کوله، چې کاشکې الله جل جلاله بیا موقع راولي، چې مونږ هم د الله په لاره کې ووژلی شو، او د شهادت دا لوړه مرتبه حاصله کړو، هم دوی د «أحد» په غزا کې دغه مشوره وړاندې کړې وه، چې راځئ له مدینې منورې نه د باندې ووځو ! او هلته له غلیم سره وجنګېږو، دوی ته فرمايي: هغه شی چې تاسې یې تمنا کوله، ستاسې تر سترګو لاندې راغی، نو اوس د پرمختګ په ځای، بېرته ولې ځان باسئ؟، په حدیث کې راغلي دي چې: «د دښمن د لیدلو تمنا مه کوئ ! مګر که ورسره مخامخ شئ، نو ثابت قدم اوسئ».

وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُوْلٌ ۚ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۭ اَفَا۟ىِٕنْ مَّاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰٓى اَعْقَابِكُمْ ۭ وَمَنْ يَّنْقَلِبْ عَلٰي عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَّضُرَّ اللّٰهَ شَـيْـــًٔـا ۭ وَسَيَجْزِي اللّٰهُ الشّٰكِرِيْنَ ﴿۱۴۴﴾

او نه دی محمد مګر (دی) یو رسول (د الله)، په تحقیق تېر شوي دي له ده نه پخوا (ډېر) رسولان، آیا نو که مړ شي (محمد) یا شهید کړی شي نو بېرته به وګرځئ تاسې پر پوندو خپلو (کفر ته)، او هر څوک چې بېرته وګرځېد، په پوندو خپلو (کفر ته) نو له سره به زیان ونه رسوي الله ته هیڅ شی، او ژر به جزاء ورکړي الله شکر ګذارانو ته (د اسلام په نعمت).

تفسیر: واقعه داده چې د «احد» په غزا کې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د جنګ نقشه جوړه کړه، د ګردو صفونو له جوړولو څخه وروسته یوه دره پاتې شوه، چې له هغې درې (وټ) څخه اندېښنه وه چې د کفارو لښکر د شا له لوري یرغل (حمله) رانه وړي، نو د دې درې په یوې لوړې څوکې کې رسول مبارك صلی الله علیه وسلم پنځوس تنه زورور غشي ویشتونکي وټاکل، چې د هغوی رئیس عبد الله بن جُبیر رضي الله عنهم وو، او پر دوی یې زیات تاکید وکړ چې «مونږ په هر حالت چې یو، ودې اوسو خو تاسې هرو مرو (خامخا) همدا څوکه وساتئ ! او پخپلو غشو سره د همدغې درې ساتنه وکړئ ! اعم له دې نه چې نور مجاهدین غالب وي، که مغلوب، تر دې که تاسې ووینئ چې مرغان د هغوی غوښې خوري، خو بیا هم له خپله ځایه مه خوځېږئ !.

خو کله چې دښمن مات شو، او مجاهدینو د غنیمت پر اموالو باندې قبضه کول شروع کړل، کله چې دغه ننداره هغو (۵۰) تنو غشو ویشتونکو ته ورڅرګنده شوه، نو یې داسې ګومان وکړ چې ګواکې فتح کامله شوه، او دښمن تښتي، نو ځمونږ دلته چتې (بېکاره) کیناستل څه پکار دي؟ ښه خو داده چې د غلیم تعقیب وکړو، او په غنیمت کې هم خپله برخه واخلو، عبد الله بن جُبیر (رضي الله عنه) د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم توصیه او ارشاد دوی ته ور په یاد کړ، خو دوی هسې وګڼل چې لکه مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم اصلي مقصد او هدف بیخي پوره کړی دی، اوس نو په دې ځای کې ولې وزګار کینو.

په دې خيال کې ګرد تېروتل، يواځې عبد الله بن جبير رضي الله تعالی عنه له (۱۱) تنو نورو ملګرو رضوان الله تعالی عليهم سره د هغې درې د ساتنې لپاره پاتې شول، د مشرکينو سواره د خالد بن وليد په رياست چې تر دغه وخت پورې په اسلام لا مشرف شوی نه وو، د تېښتې په منځ کې يو ځلې بېرته واپس شوه، او د هم دغې درې له لورې يې پر مسلمانانو حمله (يرغل) يووړ، لسو دولسو غشو ويشتونکو ونشو کولی چې د هغو سورو مخه ونيسي، خو سره له هغه هم عبد الله بن جُبير سره د خپلو ملګرو رضي الله تعالی عنهم ښه په بهادرۍ سره تر دې حده پورې مدافعه وکړه، چې ځانونه يې ګرد سره قربان کړل.

مسلمانان مجاهدين چې د شاه له جانبه بيخي مطمئن وو، ناڅاپه پر دوی باندې د مشرکانو سواره ورغلل، او دمخې له لورې د مشرکينو هغه فوځونه هم بېرته وروګرځېدل چې پخوا له دې نه تښتېدلي وو، او سخت جنګونه سره ونښتل، او مجاهدين د کفارو له لورې محصور او سخت ويروونکي جنګ ته مجبور شول، نو ځکه ډېر مسلمانان سره شهيدان او زخميان شول.

په همدې تهلکه او پرېشانۍ کې (ابن قميئه) يوه غټه تيږه (ګټه) د رسول الله مبارک په لورې ورووېشته، چې د هغې په اثر د رسول الله مبارک پاک غاښ شهيد او منوره څېره يې زخمي او ژوبله شوه، (ابن قميئه) غوښتل چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم وژلو ته هم اقدام وکړي، مګر اسلامي علَم وړونکی «مصعب بن عُمير رضي الله عنه» مدافعه وکړه، خو رسول الله مبارک د زخم له شدته پر ځمکه ولوېد، کوم شيطان غږ وکړ، چې «محمد ووژل شو»، د دې بدې خبرې په اورېدلو سره مسلمانان وارخطا شول، او پښې يې سستې شوې، او لاس تر زنې پاتې شول، ځيني مسلمانان مبهوت او حيران کيناستل، ځينو ضعفاوو ته هسې خيال پيدا شو، چې د مشرکانو له رئيس ابو سفيان ځنې پناه وغواړي، ځينو منافقانو وويل: «کله چې محمد ووژل شو، نو مونږ اسلام بيخي پرېږدو، او خپلو پخوانيو مذهبونو ته بېرته ګرځو».

په دې وخت کې أنس بن النضر د أنس بن مالک تره وويل: «که محمد صلى الله عليه وسلم په شهادت ورسېد، نو د محمد صلى الله عليه و سلم رب خو ژوندی دی، او وروسته د محمد صلى الله عليه وسلم له شهادت څخه ځمونږ ژوند څه پکار دی؟ په دې مبارکه لاره کې چې رسول الله مبارک خپل ځان قربان کړی دی، ښايي چې مونږ هم ځانونه قربان کړو !»، دا يې وويل او پر کفارو يې حمله او يرغل ورووړ، او د جنګ ډګر ته لکه زمری ور وړاندې شو، او تر هغه پورې په بهادرۍ وجنګېد، چې په شهادت ورسېد، رضي الله عنه !.

په دې وخت کې د رسول الله مبارک غږ پورته شو:

«إلي عباد الله ! أنا رسول الله» «ځما په لورې راشئ ! ای د الله بندګانو، زه د الله رسول يم» کعب بن مالک رضي الله عنه د رسول الله مبارک غږ وپېژاند او چيغه يې وکړه: «ای مسلمانانو ! زېری مې درباندې، چې رسول الله مبارک لله الحمد ژوندی دی !»، دلته ددې غږ د اورېدلو په اثر ګرد مسلمانان هم هغه لور ته ورتګ شروع کړ، او سمدلاسه (۳۰) تنه اصحاب د ده مبارک په ګرد چاپېر کې غونډ شول، او په سخته مدافعه يې شروع وکړه، او د مشرکانو فوځ يې بيا سره تيت او پرک (منتشر) کړ، په دې موقع کې سعد بن أبي وقاص، طلحه، أبو طلحه، قتاده بن النعمان، او نورو أصحابو رضي الله عنهم أجمعين ډېر زيات ربړونه وګالل (تکليفونه تېر کړل)، او خپل سرونه يې پخپلو ورغويو کې ونيول، او سخت جنګونه يې له کفارو سره وکړل، تر دې چې مشرکانو بيخي ميدان پرېښود، او بيا تېښتې ته اړ او مجبور شول، او دا آيت نازل شو: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ﴾ الآيه ـ يعني محمد صلى الله عليه وسلم هم يو بنده او رسول د الله دی، الله خو نه دی، له ده ځنې پخوا ډېر رسولان تېر شوي دي، چې وروسته له هغوی ځنې هغوی تابعانو د هغوی دين ساتلی دی، او خپل ځان او مال ترې جار (قربان) کړی دی، مګر هغه دين يې له لاسه نه دی ايستلی، او تل يې قائم ساتلی دی.

د رسول الله صلى الله عليه وسلم انتقال له دې فاني دنيا ځنې کومه د تعجب خبره نه ده، که دا وخت نه وي نو په بل کوم وخت کې خو هرو مرو (خامخا) دې وفات کيږي، که کوم وخت دې وفات يا بالفرض په شهادت ورسيږي، نو

آیا تاسې به د دین له خدمت، یا د هغه له حفاظت نه ژر تر ژره پر خپلو پوندو بېرته ګرځئ؟ او له «جهاد» في سبیل الله ځنې به مخ اړوئ؟ لکه چې اوس د ده د قتل د خبر له اورېدو ځنې ډېر کسان بې حوصلې شول، او له پښو ولوېدل، یا د منافقینو له مشورو سره سم -العیاذ بالله- بیخي مخ اړوئ؟ او بېرته کافران کیږئ؟ له تاسې ځینې داسې هیله هیڅکله نه کیږي، که څوک داسې وکړي نو خپل ځان ته به نقصان ورسوي، اوالله تعالی ته هیڅ زیان نشي رسولی، الله جل جلاله ستاسې مرستې (مدد) ته محتاج نه دی، بلکه تاسې شکر وکړئ که هغه تاسې ته د دین لار نه وي درښودلې، او د دین په خدمت کې یې نه وئ مشغول کړي نو ستاسې حال به څه و؟

«او شکر هم دا دی چې مونږ لا زیات د دین په خدمت کې مضبوط او ثابت قدم اوسو»، په دې کې اشاره ده چې د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د وفات په تقریب کې به ځینې خلق له دین څخه اوړي، او هغه کسان چې په دین باندې قائم پاتې وي، هغوی ته به لوی اجر وي، لکه چې هم داسې پېښه هم وشوه، چې ډېر خلق مرتدان شول، او د صدیق اکبر رضي الله تعالی عنه په وسیله بېرته په اسلام مشرف شول، او ځینې ترې ووژل شول.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوْتَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ كِتٰبًا مُّؤَجَّلًا

او نشته هیڅ نفس لره دا چې مړ شي مګر په اذن (حکم) د الله سره، چې لیکلی شوی دی (دا مرګ) په یوه مقرر وخت کې (چې نه وړاندې او نه وروسته کیږي).

تفسیر: نو هر کله چې هیڅوک بې د الله تعالی له حکمه نه شي مړ کېدای، اګر که د موت ډېر اسباب هم سره غونډ شوي وي، او د هر سړي موت په مقرر وخت کې راتلونکی دی، نو پر الله تعالی باندې توکل کوونکو ته له دې مرګه ویرېدل نه ښایي، او نه د کوم لوي یا واړه د موت د اورېدلو له خبره ښایي چې سړی مایوس او نا امیده شي، او بیخي غمجن کیني.

وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا

او هر څوک چې غواړي (په عمل خپل سره بدل) ثواب د دې دنیا نو ور به کړو مونږ هغه ته له هم دغه (دنیوي بدل).

تفسیر: یعنې که الله جل جلاله اراده وفرمایي، لکه چې په (۱۵) جزء د (بني اسرائیل سورت) په ۱۸ آیت ۲ رکوع کې مونږ داسې یو آیت لولو: ﴿عَجَّلْنَا لَهٗ فِيْهَا مَا نَشَآءُ لِمَنْ نُّرِيْدُ﴾.

وَمَنْ يُّرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهٖ مِنْهَا

او هر څوک چې غواړي (په عمل خپل سره بدل) ثواب د آخرت، نو ور به کړو مونږ هغه ته له هم دغه (أخروي ثواب).

وَسَنَجْزِي الشّٰكِرِيْنَ ﴿۱۴۵﴾

او ژر به جزا (ثواب) ورکړو مونږ شکر ګذارو (احسان منونکو) ته.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې پر دغه دین ثابت قدم پاتې کیږي، هغوی ته هم په دین او هم په دنیا کې اجر ور په برخه کیږي، خو که څوک د دې لوی نعمت په قدر باندې پوهیږي (کذا في الموضح).

وَكَأَيِّنْ مِّنْ نَّبِيٍّ قٰتَلَ مَعَهٗ رِبِّيُّوْنَ كَثِيْرٌ فَمَا وَهَنُوْا لِمَآ اَصَابَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوْا وَمَا اسْتَكَانُوْا وَاللّٰهُ يُحِبُّ الصّٰبِرِيْنَ ﴿۱۴۶﴾

او ډېر له انبیاوو ځنې وو چې د دوی په مرسته (مدد) جنګېدلي وو رباني سړي ډېر، نو هیڅ قدر به نه سستېدل هغوی له سببه د هغه تکلیفه چې رسېدلی به وو دوی ته په لاره د الله کې، او نه ضعیفان کېدل (په جنګ کې) او نه به سر ټیټاوه دوی (دښمن ته)، او الله محبت کوي صبر کوونکو سره.

تفسیر: یعنې له تاسې څخه پخوا ډېر د الله تعالی خاص بندګان له انبیاوو علیهم السلام سره مله شوي، له کفارو سره یې جنګ کړی دی، چې په هغو کې ډېر زیات تکالیف او ربړونه یې ګاللي دي، خو په دغو شدائدو او مصائبو کې هم دهغوی په ارادو کې هیڅ یوه سستي نه وه واقع شوې، نه یې همت بایلودلی وو، نه یې خپل ځان کمزوری ښکاراوه، نه یې د دښمن په مخ کې سر ښکته کاوه، الله تعالی له هسې ثابت قدمو بندګانو سره خاص محبت لري.

په دې سره هغو مسلمانانو ته تنبیه ورکوي او په غیرت یې راولي، چې په «أُحُد» کې له دوی ځنې کمزوري څرګنده شوې وه.

وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّآ اَنْ قَالُوْا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِيْٓ اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۱۴۷﴾

او نه وه وینا د دوی (یعنې وینا د مجاهدینو) مګر دا چې ویل دوی: ای ربه څمونږه! وبخښه مونږ ته ګناهونه څمونږ! او له حده تېرېدل څمونږ! په (دې) کار څمونږ کې، او ثابت (ټینګ کړه) قدمونه څمونږ (په طاعت خپل کې)! او مرسته (مدد) وکړه له مونږ سره په قوم کافرانو!.

تفسیر: یعنې د مصائبو او شدائدو په هجوم کې یې نه د وېرې کومه خبره وویله، او نه له مقابلې ځنې ستانه (واپس) شول، او نه یې د دښمن اطاعت ومانه، نه یې یوه خبره له خپلې خولې ځنې وویسته، که یې وویل، خو همدا یې وویل: «ای الله! ته څمونږ ټول تقصیرات عفوه کړه! او څمونږ ګرد تېري را معاف کړه! او څمونږ زړونه مضبوط او ثابت وساته! څو څمونږ قدمونه د حق له لارې ځنې ونه ښوییږي، او مونږ ته د کافرانو په مقابله کې مرسته (مدد) راکړه!».

دوی هسې ګڼي چې ډېر ځلې د مصائبو په راتګ کې د خلقو ګناهونه او د هغوی تقصیرات دخل لري، او له مونږ ځنې کوم سړی دا سې دعوی کولی شي، چې له هغه ځنې هیڅکله هیڅ یو تقصیر نه دی صادر شوی.

په هر حال د دې په ځای چې له مصیبت ځنې سړی وویرېږي، او خلقو ته پناه یوسي، ښه خو داده چې پاک پروردګار ته پناه یوسي، او هغه مالك الملك والملكوت صاحب الكبرياء والجبروت ته دې سر ښکته کړي!.

فَاٰتٰىهُمُ اللّٰهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ وَاللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۴۸﴾

نو ورکړل دوی ته الله ثواب د دنیا او ښه ثواب د آخرت، او الله محبت کوي د نیکي کوونکو سره.

تفسیر: یعنې په دنیا کې یې د هغوی فتحه او ظفر په برخه کړ، وجاهت او قبول یې ورعطا کړ، او د آخرت لوی ثواب یې په برخه شو، وګورئ! هغه کسان چې له الله تعالی سره خپله معامله په ښه ډول سره ساتي، او ښه کارونه کوي، له هغوی سره الله تعالی داسې محبت کوي، او هغوی ته داسې ثمره ورکوي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تُطِيعُواْ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْ فَتَنقَلِبُواْ خَٰسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

اې هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني اې مؤمنانو !) که اطاعت وکړئ تاسې د هغو کسانو چې کافران شوي دي؛ نو بېرته به وګرځوي دغه (کفار) تاسې په پوندو ستاسې (د کفر خوا ته) نو وبه ګرځئ تاسې زيانکاران (يعنې بيا به مو کافران کړي).

بَلِ ٱللَّهُ مَوْلَىٰكُمْ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلنَّٰصِرِينَ ﴿١٥٠﴾

بلکه الله مولی مرسته کوونکی، يا (دوست لرونکی) ستاسې دی، او هم دی ډېر ښه د ټولو مرسته کوونکو دی.

تفسير: نو څکه ښايي د هم دغه الله تعالی چې څمونږ مولی او (خير الناصرين) دی؛ خبره ومنله شي ! او په مرسته باندې يې اطمينان وشي !، د هرچا چې مددګار الله تعالی وي، هغه به دې ته څه احتياج لري، چې د الله تعالی د دښمنانو د معاونت او مرستې انتظار ولري، يا به د هغوی په مخ کې د اطاعت غاړه ږدي.

سَنُلْقِى فِى قُلُوبِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ٱلرُّعْبَ بِمَآ أَشْرَكُواْ بِٱللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ سُلْطَٰنًا ۖ وَمَأْوَىٰهُمُ ٱلنَّارُ ۚ وَبِئْسَ مَثْوَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٥١﴾

ژر به وغورځووو مونږ په زړونو د هغو کسانو کې چې کافران شوي دي رعب (هيبت ـ وېره) په سبب د شريک نيولو د دوی د الله سره هغه شی چې نه دی نازل کړی (الله) په (شريک نيولو د) هغه کوم برهان (دليل) او ځای د هستوګنې د دوی اور (د دوزخ) دی، او بد ځای د هستوګنې د ظالمانو دی (دا اور د دوزخ).

تفسير: يعنې څرنګه چې أبوسفيان سره له خپلو فوځونو د جنګ له ميدانه نا أميده وتښتېد، په لار کې داسې خيال ورته پيدا شو چې: «مونږ ولې يو اسلامي ستړی ستومان ژوبل فوځ همغسې پرېښود؟ او ولې ترې راغلو؟ راځئ ! چې بېرته وګرځو، او د دوی کار سره تمام کړو»، مګر د حق تعالی د هيبت او د اسلام د رعب په اثر يې همت ونشو کړی، چې دا خيال عملي کړي، پر ته له دې مسلمانانو مجاهدينو تر (حمراء الأسد) پورې کفار تعقيب کړل، او وروسته له هغه يې بيا کفارو ته هيڅ موقع ورنه کړه چې د «أحد» واقعات بيا اعاده شي.

تنبيه: تر هغه چې مسلمانان حقيقي مسلمانان وو، تل کفار له دوی څخه خائف او مرعوب وو، بلکه تر نن پورې مونږ مشاهده کوو چې د مسلمانانو د سخت انتشار، تشتت، ضعف، او تنزل سره سره د دنيا ګرد کافران له دوی ويدو څمريانو څخه ويريږي، او تل په دې فکر کې دي چې دا توريالی قوم بيا ويښ نه شي، په علمي او مذهبي مناظرو کې هم د اسلام همدا رعب مشاهده کيږي، په حديث شريف کې راغلي دي چې: «زما رُعب د يوې مياشتې له مسافې څخه د دښمنانو په زړونو کې اچول شوی دی»، بېشکه د هم هغه اثر دی، چې مسلمه أمت ته هم په برخه شوی دی: فلله الحمد على ذلك والمنة.

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ ٱللَّهُ وَعْدَهُۥٓ إِذْ تَحُسُّونَهُم بِإِذْنِهِۦ ۖ

او خامخا په تحقيق رښتيا کړه تاسې ته الله وعده خپله په هغه وخت کې کله چې وژل تاسې کافران په اذن (حکم) د الله سره.

تفسیر: لکه چې الله تعالی خپله وعده د «أحد» د جنګ په ابتداء کې رښتیا ښکاره کړه، او مسلمانانو د الله تعالی په امر باندې کافران تار په تار او ډګر يې په وينو سور کړ، (۷) یا (۹) هغه سړي چې د هغوی په لاسونو کې د مشرکانو بيرغ وو، پرله پسې يې ووژل، او ځای په ځای يې کوټه کړل، او د ګردو ککرۍ هلته په وينو سرې او ککړې شوې، په آخر کې کفار د ډېرې وېرې له لاسه بد حواسه شول، او ګرد وتښتېدل، مسلمانانو د فتح او برې ځيره صافه وليدله، او په مخ کې ورته د غنيمت د اموالو انبارونه پراته وو.

حَتَّىٰٓ إِذَا فَشِلۡتُمۡ وَتَنَٰزَعۡتُمۡ فِي ٱلۡأَمۡرِ وَعَصَيۡتُم

تر هغه وخته پورې چې بې زړه شوئ تاسې او (پخپلو منځونو کې) سره مخالف شوئ په امر (د نبي) کې او نافرماني وکړه تاسې (د خپل نبي).

تفسیر: يعنې رسول الله صلی الله عليه وسلم چې کوم حکم غشو ويشتونکو ته ورکړی وو، له هغه ځنې مخالف کار وکړ شو، او دوی پخپلو منځونو کې په جګړو سره اخته شول، ځنيو وويل چې: «مونږ لره ښايي چې هم دلته ټينګ ودرېږو، او هيڅ ترې ونه خوځيږو»، ډېرو کسانو وويل چې: «اوس هيڅ ضرورت نشته، چې دلته وزګار کينو، ځئ ! چې ځو غنيمت حاصل کړو»، آخر زياترو غشو ويشتونکو خپل سنګرونه (مورچې) پرېښودل، او مشرکانو له هم هغه ځايه ناڅاپه پرې حمله (يرغل) راوړ، له بلې خوا د رسول الله مبارك د قتل خبر مشهور شو، دغو شيانو د دوی پر زړونو کې کمزوري پيدا کړه، چې د هغه نتيجه د بې زړه توب (فشل) په صورت ظاهره شوه، ګواکې د بې زړه توب سبب جګړه، او دجګړې سبب عصيان وو.

مِّنۢ بَعۡدِ مَآ أَرَىٰكُم مَّا تُحِبُّونَۚ مِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلدُّنۡيَا وَمِنكُم مَّن يُرِيدُ ٱلۡأٓخِرَةَۚ

له هغه وروسته چې دروښود تاسې ته (الله) هغه شی چې ستاسې خوښ وو (له نصرت او غنيمت څخه) ځينې له تاسې هغه دي چې خوښوي دنيا (دا ژوندون لږ خسيس) او ځينې ستاسې هغه دي چې خوښوي آخرت.

ثُمَّ صَرَفَكُمۡ عَنۡهُمۡ لِيَبۡتَلِيَكُمۡۖ

بيا (الله) وګرځولئ تاسې له کافرانو څخه (په تېښته سره) لپاره د دې چې وازمويي تاسې.

تفسیر: يعنې پخوا خو کفار ستاسې لـه مخې تښتېدل، او اوس خو تاسې مسلمانان د هغوی په مخ کې تښتئ ! ستاسې د غلطۍ او قصور له امله دغه معامله سرچپه شوه، او په دې کې ستاسې آزموينه ده، ځو مخلص او غير مخلص مسلمانان صاف پکې ښکاره شي.

وَلَقَدۡ عَفَا عَنكُمۡۗ

او خامخا په تحقيق عفوه وکړه (الله تاسې ته).

تفسیر: يعنې کومه غلطي چې شوې وه هغه پاك الله تاسې ته بيخي معافه کړه، اوس دغه هيچا ته جائزه نه ده، چې د دې حرکت له سببه پر بل چا باندې طعن او تشنيع ووايي.

﴿وَاللّٰهُ ذُوْ فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۵۲﴾﴾

او الله څښتن (مالک) د لوی فضل (رحمت، مهرباني، احسان) دی پر مؤمنانو باندې.

تفسیر: یعني الله تعالی د داسې مهرباني او فضل څښتن (مالک) دی چې د مؤمنانو تقصیرات معافوي، او په عتاب کې هم د لطف او شفقت خوا تل د ده ملحوظه وي.

﴿إِذْ تُصْعِدُوْنَ وَلَا تَلْوٗنَ عَلٰٓى اَحَدٍ وَّ الرَّسُوْلُ يَدْعُوْكُمْ فِيْٓ اُخْرٰىكُمْ﴾

(یاد کړئ) هغه وخت چې تلئ منډې وهلې تاسې (بېرته مو شا ګرځوله)، او نه مو کتل هیچا ته، حال دا چې رسول (د الله) بللئ تاسې وروسته ستاسې.

تفسیر: یعني تاسې تښتېدئ او پر غرونو او میرو باندې ختلئ، او منډې مو وهلې، او له وارخطایی مو شا ته نه کتل، په دې وخت کې رسول الله مبارک ځای په ځای ثابت او مستقیم ولاړ وو، او تاسې یې له دې قبیح حرکت څخه منع کولئ، او تاسې یې خپل لور ته بللئ، مګر تاسې د ډېر تشویش او اضطراب له امله د هغه آواز کله اورېده؟ تر څو چې کعب بن مالک رضي الله تعالی عنه چیغې وکړې، او خلقو دا چیغې واورېدې، او بېرته ستانه شول، او د خپل مقدس رسول صلی الله علیه وسلم په شاو خوا کې سره راټول شول.

﴿فَاَثَابَكُمْ غَمًّاۢ بِغَمٍّ لِّكَيْلَا تَحْزَنُوْا عَلٰى مَا فَاتَكُمْ وَلَا مَآ اَصَابَكُمْ﴾

نو سزا یې درکړه تاسې ته یو غم په سبب د بل غم، لپاره د دې چې خپه نه شئ تاسې په هغه شي چې پاتې شو له تاسې (له غنیمت څخه) او نه په هغه شي چې ورسېد تاسې ته (د جنګ له تکلیف نه).

تفسیر: یعني تاسې د خپل رسول الله صلی الله علیه وسلم زړه تنګ کړ، چې د هغه په بدل پر تاسې باندې هم تنګي راغله، هو ! د غم په عوض غم درورسېد تر څو چې وروسته له دې نه مو دا په یاد وي، چې په هر حالت کې ښایي د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر حکم باندې ټګ وکړئ ! اعم له دې چې کوم منفعت لکه غنیمت او نور څه ستاسې له لاسه ووځي، یا کومه بلا ستاسې په مخه درشي.

تنبیه: اکثرو مفسرینو د ﴿فَاَثَابَكُمْ غَمًّاۢ بِغَمٍّ﴾ معنی داسې کړېده چې: الله تعالی تاسې ته د یوه غم د پاسه بل غم درکړ، یعني یو غم د لومړنی فتحې او برې له لاسه وتلو له امله، او بل غم ستاسې د سړیو د وژل کېدلو، او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د شهادت د خبر خورېدلو په سبب وو.

ځینو داسې مطلب اخیستی دی چې د فتحې او غنیمت له لاسه وتلو، او د مالي او بدني نقصان ګاللو کوم غم چې وو، دهغه د پاسه یو بل لوی غم تاسې ته درورسېد؛ چې د هغه له امله هغه پخواني غمونه ګرد له تاسې څخه هېر شول، یعني د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د شهادت آوازه چې د دې غم له شدته وړاندنی وروستنی ګردې خبرې له تاسې هېرې شوې، تر دې چې د رسول کریم «علیه أفضل الصلاة والتسلیم» غږ مو هم وانه ورېد، لکه چې پر یوه لوري د بیخي ملتفت کېدلو په وخت کې له بل لوري څخه طبعا غفلت او ذهول پېښېږي.

﴿وَاللّٰهُ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۵۳﴾﴾

او الله ښه خبردار دی په هغه شي چې تاسې یې کوئ (لکه نور شیان).

تفسیر: یعنې ستاسې له احوالو او نیتونو څخه ښه خبردار دی، او سم له هغو سره به درسره معامله کوي.

﴿ثُمَّ أَنزَلَ عَلَيْكُم مِّن بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَىٰ طَائِفَةً مِّنكُمْ﴾

بیا یې نازل کړ (راولېږه) پر تاسې باندې وروسته له دې غمه امن (بېغمي) پرکالي د خوب چې لاندې یې کړه یوه طائفه له تاسې (چې مؤمنان وو).

تفسیر: یعنې په دې غزا کې د هر چا په برخه کې چې شهادت وو شهیدان شول، او د هر چا په برخه کې چې ماتې وه ماتې یې وکړه، او هغه مخلص مجاهدین چې د «جهاد» په میدان کې باقي پاتې شول، حق تعالی په هغوی باندې یو راز داسې د خوب پرکالي راوستله، چې په عین ولاړه کې پرکالي یوړل، د طلحه رضي الله تعالی عنه له لاسه څو ځلې چاړه پر ځمکه ولوېده، د ایو حسي اثر له هغه باطني اطمینان او سکون څخه وو، چې په هسې لویه هنګامه او ډېر سخت شور ماشور کې د مؤمنانو پر زړونو باندې محض د الله تعالی په فضل او مرحمت سره وارد شو، او وروسته له هغه د دوی له زړونو څخه د دښمن خوف او وېره بیخي ورکه شوه، دغه کیفیت په عین هم هغه وخت کې ورپېښ شو، چې د مجاهدینو په لښکر کې څه نظم او نسق قائم نه وو، او ډېر شهیدان په خاورو او وینو رنګ پراته وو، مجاهدین د ډېرو زخمونو له امله ټُکر ټُکر وو، د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د قتل آوازه د دوی ګرد فکر، هوښ، حواس وړي وو، ګواکې دغه خوب د وینښېدلو لپاره وو، پر مؤمنانو باندې پرکالي راغله، او د دوی هغه ګرده ستوماني او سترتیا یې له منځه ورکه کړه.

﴿وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنفُسُهُمْ﴾

او بله طائفه وه (له تاسې چې منافقان وو) په تحقیق په فکر کې غورځولي وو دوی نفسونو د دوی.

تفسیر: دا وېریدونکي او خائفان منافقان چې له دوی سره نه د اسلام غم او نه د نبي اکرم صلی الله علیه وسلم څه درد وو، له دوی سره یواځې د دوی د ځان فکر وو، او په هغه کې بیخي ډوب تللي وو، او په خپلو زړونو کې به یې دا فکرونه کول، نه چې د أبو سفیان لښکر بیا کومه حمله او یرغل راوړي، او مونږ ته بیا کوم جنګ او جنجال راپېښ کړي، که داسې وشي نو ځمونږ حال به هلته څه وي؟ نو په هسې وېره، اندېښنو، او چرتونو کې پر دوی باندې نه پرکالي او نه خوب راته.

﴿يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ﴾

چې ګمانونه به کول دوی په الله باندې (ګمان) نا حقه (لکه) ګمان د جاهلیت.

تفسیر: یعنې داسې ګمان کوي چې د الله تعالی وعدې چېرې ولاړې؟ معلومېږي چې اوس د اسلام قصه پای (آخر) ته ورسېده، اوس رسول او مسلمانان خپلو کورونو ته بیا بېرته تلونکي نه دي، ګرد هم دلته شهیدان کیږي، لکه چې په ۲۶ جزء د «الفتح» سورت په ۱۲ آیت ۲ رکوع کې فرمایي: ﴿بَلْ ظَنَنتُمْ أَن لَّن يَنقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا﴾.

﴿يَقُولُونَ هَل لَّنَا مِنَ الْأَمْرِ مِن شَيْءٍ﴾

وایي دوی چې آیا شته مونږ لره له امره (د نصرت له کاره) څه برخه؟ (هیڅ نشته).

تفسیر: یعنې آیا ځمونږ کار څه لا باقي دی، یا بیخي خلاص شوی دی، یا دا چې مونږ ته چې د محمد صلی الله علیه وسلم د مرستیانو څخه یو څه فتح او ظفر په لاس راغی؟.

يا دا معنى څه چې د الله تعالى اراده وه، هغه يې وكړه، څمونږ يا د بل په هغه كې څه واك دى؟ دا د الفاظو ظاهري معنا وه، ليكن هغه چې د دوى د زړونو نيت وو، وروسته له دې نه راځي.

﴿قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته چې) بېشكه امر (د نصرت يا هزيمت كار) ټول خاص الله لره دى، (او هر شى د الله په حكم كيږي).

تفسير: يعني دا د منافقانو قول «كلمة حق أريد بها الباطل» دى، بېشكه دا صحيح ده چې ستاسې په لاسونو كې هيڅ نشته، او ټول كارونه د الله تعالى په قدرت او اختيار كې دي، د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي، د هغه حال سنبالوي، يا يې له جنجاله ډكوي، غالب يا يې مغلوبوي، آفت ور رسوي، يا راحت برى يې په برخه كوي، يا ناكامي، هم دا يوه واقعه د يوه قوم لپاره رحمت او د بل قوم لپاره زحمت ګرځوي.

﴿يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا﴾

پټوي دا (منافقان) په نفسونو (زړونو) خپلو كې هغه (خبرې) چې نه يې درښكاروي تاته (اى محمده !)، وايي دغه (منافقان يو تر بله): «كه چېرې واى مونږ لره له امره (د نصرت له كاره) يو شى، نو نه به وو وژلي شوي مونږ دلته (په دې غزا د «أحد» كې).

تفسير: د دوى د زړه پټه خبره دا وه چې ﴿هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ﴾ به يې ويل، او په زړه كې به يې د هغه معنى داسې كوله ﴿مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا﴾ او له مخلصو مسلمانانو څخه به جلا كېدل، او پخپلو منځونو كې به يې سره ويل: «خانه ! دوى په اول كې څمونږ خبرو ته غوږ كېښنبود، او د ځو سرتېرو او نا تجربه كارو ځلميانو په وينا سره له مدينې څخه د باندې د غزا لپاره ووتل، آخر يې پخپلو مخونونو باندې سختې څپېړې وخوړلې، كه لږ څه واك (قبضه) او اختيار څمونږ په لاس كې وى، او څمونږ په مشورو باندې يې عمل كړى واى؛ نو دومره نقصانونه به يې ولې ګالل (تېرول)، او څمونږ له ګوند څخه به ولې دومره سړي وژل كېدل؟ (زياتره منافقين نسبا د مدينې منورې له انصارو سره شامل وو، نو ځكه يې په ﴿مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا﴾ كې د هغوى وژل د خپل ځان وژل وبلل)، يا دا مطلب كه د رسول الله مبارك له وينا سره سم فتح او ظفر او غلبه د مسلمانانو لپاره واى، نو دا د قتل او جرحى مصيبت به ولې پر مونږ باندې راته.

﴿قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ﴾

نو ووايه (اى محمده ! دوى ته) كه وى تاسې په كورونو خپلو كې (نو) خامخا به راوتلي وو هغه كسان چې مقرر شوى وو په دوى باندې وژل طرف د ځايو د پرېوتلو خپلو ته.

تفسير: يعني له دې افسوس څخه هيڅ په لاس نه درځي، الله تعالى د هر چا د اجل او سبب وخت ليكلى دى، هيڅكله هغه نه بدليږي، كه تاسې پخپلو كورونو كې هم پټېدئ، او فرض يې كړئ كه ستاسې رايه هم آورېده كېدى، نو بيا به هم هغه كسان چې د هغوى وژل كېدل د «أحد» په نږدې ځايونو كې مقدر وو، خامخا به په يو نه يو سبب سره هم هغه خوا ته تلل، او هم هغلته به وژل كېدل، دا د الله تعالى انعام دى په كوم ځاى كې چې د هغوى وژل مقدر وو، هم هغلته ووژل شول، مګر د الله تعالى په لاره كې په ډېره زړورتيا او خوښۍ سره شهيدان شول.

وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿۱۵۴﴾

او (دغه معامله الله تعالی په أحد کې وکړه) لپاره د دې چې وازمويي الله هغه شئ چې په سينو (زړونو) ستاسې کې دی، او لپاره د دې چې ښکاره کړي (الله) هغه شئ چې په زړونو ستاسې کې دی، او الله ښه عالم دی په هغو خبرو چې په سينو کې پرتې دي (لکه نور شيان).

تفسير: مقصود دا وو چې ستاسې له ګردو څخه يو امتحان واخيستل شي، تر څو هر هغه شيان چې ستاسې په زړونو کې دي هغه د باندې ووځي، د امتحان په بټۍ کې سره او ناسره پخپله سره بيل کړي، مخلصين د خپلو بريو صله او انعام ومومي، او د هغوی زړونه د سبا لپاره له وسوسو او کمزوريو څخه پاک او صاف شي، او د منافقانو د زړونو نفاق ښکاره شي، او خلق په ښکاره ډول د دوی له باطني پليتۍ څخه خبر کړي.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا ۖ وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿۱۵۵﴾

بېشکه هغه کسان (له تاسې) چې وګرځېدل دوی (له جنګ نه) په هغې ورځې کې چې مخامخ شول سره دواړه فوځونه، بېشکه همدا خبره ده چې ښويولي وو دوی لره شيطان په سبب (د شامت) د ځينو هغو ګناهونو چې کړي وو دوی، او خامخا په تحقيق عفوه کړېده الله دوی ته، بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ښه تحمل کوونکی دی (د عقوبت په تأخير د رجوع لپاره).

تفسير: له مخلصينو څخه هم ځني وختونه څه وړه يا لويه ګناه صادرېږي، همغسې چې له يوه طاعت څخه د بل طاعت توفيق زياتيږي، هم داسې د يوې ګناه له نحوسته شيطان ته موقع په لاس ورځي، او سړی د نورو غلطيو او ګناهونو په لوري ښويوي، او ورته چمتو (تيار) کوي يې.

د «احد» په غزا کې هم هغه مخلص مسلمانان چې خپل سنګرونه (مورچې) يې پرېښې وو، دا کار يې د کومې پخوانی ګناه له شامته وو چې شيطان دوی تېر ايستل، او ويې ښويول يوه ګناه خو دا وه، چې ډېرو غشو ويشتونکو د رسول کريم صلی الله عليه وسلم د حکم اطاعت و نه کړ، مګر د الله تعالی فضل وګوره چې د هغې مقابلې کې يې دوی ته د کومې سختې ماتې سزا ور نه کړه، برسېره پر هغه د دې حضراتو ګرد ګناهونه يې معاف کړل، چې هيڅ يو تن له دوی ځنې ګناهګار پاتې نه شو، او هيڅوک حق نه لري چې په هغوی باندې طعن يا څه ملامتي ووايي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو!) مه کېږئ تاسې لکه هغه کسان چې کافران شوي دي.

تفسير: يعني تاسې لکه دا کافر منافقان هسې لغو او چټي خيالاتو ته پخپلو زړونو کې ځای مه ورکوئ، چې که مونږ پخپلو کورونو کې ناست وای؛ نو نه به وژل کېدلو.

وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ

او ويل به دوی په (حق د) ورونو خپلو کې.

تفسير: څرنګه چې منافقان په ظاهره کې مسلمانان شوي وو، نو ځکه يې مسلمانانو ته ورونه ويل، يا دا چې په نسبي ډول دوی د مدينې منورې د انصارو له ورونو څخه وو، او څنګه يې چې دا خبرې د خير خواهۍ او همدردۍ په دود کولې، نو ځکه د «اخوان» لفظ سره يې تعبير وکړ شو.

إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى لَّوْ كَانُوا عِندَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ ۗ

کله به چې سفر ته وتل دوی په ځمکه (په ملک کې) کې، يا به وو دوی غزا کوونکي، که چېرې وای دوی له مونږ سره؛ نو نه به وو مړه شوي دوی، او نه به قتل کړی شوي وو دوی، لپاره د دې چې وګرځوي الله دا (ګمان) حسرت (افسوس، ارمان) په زړونو د دوی کې.

تفسير: يعنې که دا شهيدان شوي مسلمانان له مونږ سره پخپلو کورونو کې او سېدی نو ولې به وژل کېدل؟ دا وينا د دې له امله ده چې د آورېدونکو مسلمانانو په زړونو کې حسرت او افسوس پيدا شي، مګر مسلمانان داسې ناپوهان نه وو، چې په هسې فريبونو به غوليدل، بلکه له هسې خبرو څخه بالعکس د منافقانو غيرت او اعتبار لاړ.

ځينو مفسرينو چې په ﴿لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَٰلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ﴾ کې «لام» د عاقبت لپاره اخيستی، نو داسې معنی يې کړېده: «د منافقانو پر ژبه او په زړه باندې ځکه داسې خبرې جاري وې، چې الله تعالی تل دوی د افسوس او حسرت په اور کې وسوځوي، او په کې پرې يې بږدي»، او د دوی بل حسرت به دا وي چې مسلمانان ولې ځمونږ په شان نه شول، او ځمونږ په خبرو باندې ولې چا غوږ کېښود؟ ګواکې په دې تقدير سره د ﴿لِيَجْعَلَ﴾ تعلق د ﴿لَا تَكُونُوا﴾ الآيه ـ سره هم کېدی شي.

وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ ۗ

او الله ژوندي کول (ژوندي پرېښودل) او مړه کول کوي.

تفسير: يعنې ژوندي کول او مړه کول د الله تعالی کار دی، خورا ډېر کسان په خپل ګرد عمر کې سفرونه کوي، او په جنګونو کې شامليږي، مګر مرګ دوی ته د هغوی په کورونو او د دوی په بسترو کې وررسيږي، مګر بيا هم هم دوی وايي: «سړی په خپل کور کې له هر ډول مصيبتونو او اندېښنو څخه ساتلی وي»، ډېر کسان داسې شته دي، چې عادتاً په خپلو کورونو کې اوسيږي، مګر په پای (آخر) کې داسې يوه وسيله وربرابريږي، چې دوی له خپله کوره وځي، او هم هغلته د باندې مړه يا ووژل شي، د بندګانو په هسې تدبيرونو مرګ بېرته کېدونکی او بچ کېدونکی نه دی.

خالد بن وليد رضي الله عنه د خپل وفات په وخت کې وويل: «زما په بدن کې هسې يوه لوېشت ځای نشته چې د تورو، او غشو له زخمه خالي وي، مګر زه نن لکه يو اوښ غوندې په خپل بستر او کور کې مرم».

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾

او الله پر هغو (ټولو) شيانو چې تاسې يې کوئ ښه ليدونکی دی.

تفسير: يعنې الله جل جلاله ته معلوم دي چې منافقان او کافران پر کومه لاره باندې درومي؟ او مسلمانان تر کوم ځای پورې د دوی له تشبه او پيروی څخه ځانونه ساتي؟ نو هر يوه ته الله تعالی د ده له حاله سره مناسب بدل ورکوي.

وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اَوْ مُتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُوْنَ ﴿۱۵۷﴾ وَلَئِنْ مُّتُّمْ اَوْ قُتِلْتُمْ لَاِالَى اللّٰهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿۱۵۸﴾

او قسم د ی خامخا که ووژلی شوئ تاسې په لاره د الله کې یا مړه شوئ تاسې (په لاره د الله کې) نو خامخا مغفرت له جانبه د الله او رحمت (مهرباني د الله) خير (ډېر ښه) دی له هغو (مالونو) چې دوی يې جمع کوي. او قسم دی که مړه شوئ تاسې يا ووژلی شوئ تاسې نو خامخا به الله ته راجمع کړی شئ تاسې (ټول).

تفسير: يعنې فرض يې کړئ چې که تاسې سفر يا «جهاد» ته ونه وځئ ! او في الحال په يو چل ځان له مرګه وساتئ، مګر دا خبره ضروري ده چې کله نه کله به تاسې مرئ !، يا به وژل کيږئ، بيا به په هر حال سره تاسې ټول د الله تعالى په مخ کې حاضريدونکي او ګرد سره جمع کيدونکي يئ، هلته به تاسې و پوهېږئ، چې هغه بختور کسان چې د الله تعالى په لاره کې او په ښو کارونو کې مري يا وژل کيږي، دوی ته د الله تعالى له مغفرت او مهربانۍ څخه څومره ډېره برخه ور په برخه کيږي؟ چې د هغې په مقابل کې د نيوي ګټې او ګرد جمع کړی دولت او ثروت هيڅ دی.

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ ۚ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيْظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوْا مِنْ حَوْلِكَ ۠ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْاَمْرِ ۚ فَاِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ۭ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِيْنَ ﴿۱۵۹﴾

نو په سبب د رحمت د الله (چې پر تا شوی دی ای محمده ! تل) نرمي کوې ته دوی ته، او که وې ته (ای محمده !) بد خوی سخت زړی نو خامخا به تار په تار شوي وو (اصحاب) له چاپېره ستا څخه (ای محمده !)، نو عفوه وکړه دوی ته (د دوی له تجاوز نه پر تا) او مغفرت وغواړه (له الله) دوی ته (د تقصيراتو د دوی)، او مشوره وکړه له دوی سره (په کار) امر کې، نو کله دې چې ټينګه اراده وکړه (ای محمده ! د يوه کار کولو ته) نو توکل (اعتماد) وکړه پر الله باندې، بېشکه الله محبت کوي توکل کوونکو سره (چې برياليي کوي يې او د رشد او صلاح لاره ورښيي).

تفسير: الله تعالى مسلمانانو ته د هغوی په تقصيراتو باندې تنبيه وفرمايله، او د عمومي عفوې د اعلان له اورولو څخه وروسته يې دوی ته نصيحت وکړ، چې بيا د دې ډلې په خبرو باندې چې د لستوڼي ماران دي؛ مه تېروځئ ! په دې آيت کې يې د هغوی د تقصير د عفوې تکميل وکړ.

﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ﴾ يعنې د الله تعالى څومره زيات رحمت پر تاسې او دوی باندې دی، چې تاسې يې دومره خوش اخلاق او خوش خوی وګرځولئ، که کوم بل څوک وي نو الله تعالى خبر دی، چې په دغومره يوه لويه واقعه کې به يې څه سخته رويه غوره کوله؟ او برسېره په دې دا د الله تعالى څومره مهرباني ده، چې تا غوندې شفيق او نرم زړه رسول يې هغوی ته وراستولی دی، فرض يې کړئ که په مزاج کې مو شدت وای، نو دا قوم کله ستاسې په خواوو شا کې ټولېدلی شو، که له دوی څخنې کومه غلطي کېدی، او تاسې له دوی سره سختي کولی، نو د شرم او دهشت له امله به ستاسې مخ ته نشوی راتلی، نو له دې امله به دوی له ډېر خير او سعادت څخه بې برخې پاتې کېدل.

إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ ۖ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِنْ بَعْدِهِ ۗ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿۱۶۰﴾

كه مرسته وكړي له تاسې سره الله (لكه چې په بدر كې يې وكړه) نو نشته (هيڅ) غالب پر تاسې باندې، او كه مرسته ونه فرمايي له تاسې سره (الله لكه چې په أحد كې يې پرېښودئ) نو څوك دى هغه چې مرسته به وكړي له تاسې سره وروسته له هغه (خذلان د) الله؟(هيڅوك نشته !) او خاص پر الله دې پس توكل (اعتماد) وكړي مؤمنان.

تفسير: پخوا يې رسول صلى الله عليه وسلم ته فرمايلي ووچې «په الله تعالى توكل وكړئ !» دلته دا راښيي، چې د توكل او اعتماد وړ (مستحق) او لائق هم هغه لوى ذات دى چې له ګردو(ټولو) څخه قوي او غالب دى، ګردو (ټولو) مسلمانانو ته ښايي چې د ده پر مرستې (مدد) باندې توكل وكړي، پاك الله وروسته له دې نه له خپل لوري د مسلمانانو د تقصيراتو معافول او پر خپل رسول صلى الله عليه وسلم باندې يې د هغو د معافولو نصيحت هغوى ته فرمايي، چې د هيڅچا په خبرو باندې مه خطا وځي ! او خالص پر الله تعالى باندې توكل او اعتماد ولرئ ! نو د هغه مرسته (مدد) به در ورسيږي، او هيڅ يو طاقت به پر تاسې باندې نه غالبيږي، لكه چې د «بدر» په غزا كې مو وليد، او كه د كوم مصلحت له امله ستاسې مرسته ونه كړي، نو بيا هيڅوك تاسې ته مرسته نشي دررسولى، لكه چې د «احد» په غزا كې تاسې ته تجربه وشوه.

وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَغُلَّ ۚ وَمَنْ يَغْلُلْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۱۶۱﴾

او نه ښايي هيڅ نبي ته چې څه شئ پټ كړي، او هر څوك چې څه شئ پټوي نو را به وړي (دا پټوونكى) په هغه سره چې ده پټ كړى وي، په ورځې د قيامت كې، بيا به پوره وركړى شي هر نفس ته (جزا د) هغه عمل چې كړى وي ده، او پر دوى به ظلم ونه كړي شي، (په تزييد د عذاب، يا تنقيص د ثواب كې).

تفسير: له دې څخه غرض د مسلمانانو پوهول دي، چې د پيغمبر صلى الله عليه وسلم له عظمت، عصمت، او امانت څخه ځان خبر كړئ، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په نسبت هيڅكله چټي (فضول) او بيهوده خيالات په زړه كې ونه ګرځوئ ! مثلاً، داسې ګمان ونه كړئ ! چې له غنيمت څخه به يې څه مال پټ ساتلى وي، العياذ بالله، ښايي دا يې ځكه فرمايلي وي چې هغو غشو ويشتونكو ته چې د غنيمت لپاره يې خپل سنګرونه (مورچې) پرېښودل؛ ګوندې داسې خيال په زړه كې ګرځېدلى وي، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به مونږ ته له غنائمو څخه برخه نه راكوي، يا به ځيني شيان له مونږ څخه پټ ساتي.

تنبيه: د «غلول» اصلي معنى د غنيمت په مال كې خيانت كول دي، خو كله د مطلق خيانت په معنى هم راځي، خو كله محض د يوه شي په پټولو باندې هم د هغه اطلاق كيږي، لكه چې ابن مسعود رضي الله عنه فرمايي: «غلّوا مصاحفكم».

أَفَمَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿۱۶۲﴾

آيا نو هغه څوك چې متابعت كوي د رضامندى د الله، په شان د هغه چا دى چې اخته شي په قهر سره له (طرفه د) الله (د الله دغوصې مورد وګرځي؟ بلكه نه دى) او ځاى د ده دوزخ دى، او بد ځاى د ورتلو دى (دا دوزخ).

تفسیر: یعنې رسول الله مبارك چې په هر حال کې نه یوائې د الله تعالی د مرضی تابع دی، بلکه غواړي چې نور خلق هم د الله تعالی د مرضی تابع وګرځوي، آیا دې د هغو خلقو کار کولی شي چې د الله تعالی د غضب وړ او د دوزخ مستحق وي؟ ممکن نه دی !.

هُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ بَصِیْرٌۢ بِمَا یَعْمَلُوْنَ ﴿۱۶۳﴾

دوی (د الله تعالی د رضا تابعان خاوندان د متفاوتو) درجو دي په نزد د الله کې، او الله ښه لیدونکی دی په هغو شیانو (هم) چې دوی (یې) کوي.

تفسیر: یعنې نبي علیه السلام او بل مخلوق له سره نه دي برابر، له طمعې او له نورو سپکو او ذلیلو کارونو سره انبیاء علیهم السلام هیڅ تعلق نه لري، الله تعالی ته ټول معلوم دي، چې څه درجې لري؟ او ټول کارونه ورڅرګند دي، آیا الله تعالی به هسې ټیټ طبیعت لرونکو سړیو ته د نبوت منصب څرنګه ور کوي؟ (العیاذ بالله).

لَقَدْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَى الْمُؤْمِنِیْنَ اِذْ بَعَثَ فِیْهِمْ رَسُوْلًا مِّنْ اَنْفُسِهِمْ

خامخا په تحقیق احسان کړی دی الله پر مؤمنانو باندې کله چې مبعوث کړ (راولېږه الله) په دی (مؤمنانو) کې رسول له نفس (جنس) د دوی نه.

تفسیر: یعنې د هم دوی له جنسه او له قومه یې یو بنیادم رسول ورلېږلی دی، چې له هغه سره کیناستل، خبرې اترې کول په ژبه یې پوهېدل آسان دي، او د هغه له احوالو، اخلاقو، د ژوندانه له سوانحو، امانت، دیانت، طهارت او د الله تعالی ځنې له وېرې څخه یې خبر یئ، او کله چې ستاسې د هم دې قوم او قبیلې له یوه سړي څخه معجزه ښکاره شي او تاسې هغه وګورئ نو په یقین راوړلو کې زیات سهولت راځي.

فرض یې کړئ که کوم پېری (جن) یا پرښته (ملك) د رسول په صفت لېږل کېدی، نو د ده د معجزاتو د کتلو په وخت کې هسې خیال ممکن وو: څرنګه چې هغه د بشر له جنسه جلا مخلوق دی، ښایي چې دغه خوارق د ده دملکي او جنّي طبیعت او د نوعي صورت خاصه نتیجه وي، ځمونږ عجز له هغه څخه د نبوت دلیل نشي کېدی.

یَتْلُوْا عَلَیْهِمْ اٰیٰتِهٖ وَیُزَكِّیْهِمْ وَیُعَلِّمُهُمُ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ ۚ وَاِنْ كَانُوْا مِنْ قَبْلُ لَفِیْ ضَلٰلٍ مُّبِیْنٍ ﴿۱۶۴﴾

چې لولي (دغه رسول) پر دوی باندې آیتونه د الله، او پاکوي دوی (په توحید سره له ګناه، کینې، او شرکـه) او ښیي دوی ته کتاب (قـرآن) او حکمت (نبوي سنت او شرعي احکام) او بېشکه وو دوی (له دې نه) پخوا هرو مرو په ګمراهی ښکاره کې.

تفسیر: هم دا مضمون د البقرې د سورت په (۱۲۹) او (۱۵۱) آیتونو کې تېر شوی دی، خلاصه یې داده چې څلور شیان یې بیا ن کړي دي:

(۱) د آیتونو «تلاوت»: چې د هغو په ظاهري معنی باندې د دې له امله چې د ژبې خاوندان دي، پوهیږي او عمل پرې کوي.

(۲) د نفسونو «تزکیه» (د نفساني ککړو او د شرك او معصیت له ګردو مراتبو څخه د دوی د زړونو پاکول او ښه صیقل کېدل): دا شی د «آیات الله» د عمومي مضامینو له تعمیل او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له صحبت او په آیات الله کې له تدبر څخه باذن الله حاصل شوی وو.

(۳) «تعليم الكتاب» (هغوی ته د کتاب الله مراد ورښودل، مثلاً که اصحابو کرامو به يو لفظ د ظاهري مدلول، عمومي تبادر او محاورې له لحاظه تفسيرولو، او د مشکلاتو سره به مخامخ شول، په دې وخت کې به پيغمبر صلی الله عليه وسلم د کتاب الله اصلي مراد بياناوه، او د دوی اشتباه به يې لرې کوله، لکه چې په ﴿اَلَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا وَلَمۡ يَلۡبِسُوۡۤا اِيۡمَانَهُمۡ بِظُلۡمٍ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ الۡاَمۡنُ وَهُمۡ مُّهۡتَدُوۡنَ﴾ الآية ـ او نورو ځايونو کې دغه طريقه عملي شوې وه.

(۴) د «حکمت» تعليم، يعنې د قرآن او سنت ښودنه او د هغې وضاحت او بيانول، او د غير واضحو نصوصو تفسير او توضيح کول.

رسول الله صلی الله عليه وسلم د الله تعالی په اعانت او توفيق دا پاتې قوم د علم او عمل په اعلی مراتبو باندې فائز کړ، چې له سلهاوو پېړيو را په ديخوا په انتهايي جهل او وحشت او ښکاره ګمراهۍ او ضلالت کې ډوب وو، د رسول الله صلی الله عليه وسلم د څو ورځني تعليم او صحبت په برکت د ده اصحاب رضي الله عنهم أجمعين د ګردې دنيا لارښوونکي او معلمان شول، نو دوی لره ښايي چې د دې لوی نعمت قدر وپيژني، او هيڅکله په هېره سره هم هسې کوم حرکت ته اقدام ونه کړي، چې له هغه څخه د دوی زړه خوږ او متألم شي.

اَوَلَمَّاۤ اَصَابَتۡكُمۡ مُّصِيۡبَةٌ قَدۡ اَصَبۡتُمۡ مِّثۡلَيۡهَا ۙ قُلۡتُمۡ اَنّٰى هٰذَا ؕ

آيا کله چې در ورسېد تاسې ته (په احد کې له کفارو څخه) يو مصيبت چې په تحقيق سره رسولی وو تاسې (کفارو ته په بدر کې) دوه چنده له دې غمه، نو وويل تاسې: له کومه دا (غم راغی مونږ ته؟) يا رسېدلي وئ تاسې په دوه چنده له نصرته (ای مسلمانانو په بدر کې) نو وويل تاسې له کومه دا (غم راغی مونږ ته؟).

تفسير: يعنې د «احد» په غزا کې هغه تکليف او نقصان چې تاسې وګاله، د هغه په نسبت په تعجب سره وايئ چې: مونږ مسلمانان مجاهدين وو، او د الله تعالی په لاره کې د ده له دښمنانو سره د جنګېدلو لپاره وتلي وو، او الله تعالی د پاك رسول الله صلی الله عليه وسلم په مبارکه ژبه مونږ ته د نصرت او مرستې وعده هم راکړې وه، نو بيا دا مصيبت پر مونږ باندې ولې نازل شو؟.

د هسې وينا کولو په وخت داسې فکر په کار دي، چې هومره تکليف تاسې ته رسېدلی دی، د هغه تکليف دوه چنده ستاسې له لاسه کفارو ته هم رسېدلی دی، په «احد» کې تقريبا ستاسې (۷۰) تنه شهيدان شول، او په «بدر» کې د کفارو (۷۰) تنه ووژل شول، او (۷۰) تنه نور کافران داسې بنديان شول چې د هغوی وژل ستاسې په پوره واك (قبضه) کې وو.

بيا په «احد» کې هم لومړی د کفارو زيات له شلو تنو مقتولان شول.

که د لږې مودې له مخې تاسې مغلوبان شوئ ! نو په «بدر» کې تاسې کفارو ته سخته ماته وررسولې وه، او په «احد» کې هم کله چې تاسې خپلې پښې ټينګې او په مېړانه وجنګېدئ ! نو کفار وتښتېدل، او د جنګ ډګر يې پرېښود، نو په داسې صورت کې انصافا تاسې لره له خپلو تکاليفو څخه شکايت کولو او زيات خپه کېدلو موقع نه ده پاتې.

قُلۡ هُوَ مِنۡ عِنۡدِ اَنۡفُسِكُمۡ ؕ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې دا (مصيبت او تکليف) له جانبه د نفسونو ستاسې دی !

إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا ۚ

بېشکه الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (نو قادر دی په نصرت او خذلان هم). او کوم (غم) چې دررسېدلی دی تاسې ته په هغې ورځې کې چې سره یو ځای شوي وو فوځونه پس (هغه) په اذن (حکم) د الله سره (وو)، او لپاره د دې چې معلوم (ښکاره) کړي (الله) مؤمنان، او (بل) لپاره د دې وو چې معلوم (ښکاره) کړي (الله) هغه کسان چې نفاق یې کړی وو.

تفسیر: کله چې الله تعالی اراده وفرمایي برئ ورکوي، او کله چې اراده وفرمایي ماتې ور په برخه کوي، مغلوبیت د دې له امله نه دی چې الله تعالی په هغه وخت کې پر بري ورکولو باندې قادر نه وو، بلکه د دې لپاره دی چې ستاسی له کسب او اختیار څخه داسې یو صورت پیدا شوی دی، چې په کلي غلبي ورکولو کې مصلحت نه وو، په هر حال هر څه چې شوي دي د الله تعالی په حکم او مشیئت سره شوي دي، چې د هغه سبب تاسې و ئ، او په هغه کې حکمت دا وو، چې له یوه لوري د هر مخلص مؤمن د ایمان او د اخلاص، او له بل لوري د هر منافق د نفاق درجه ظاهره شي، کامل او ناقص سره جدا، او د مخلص او غیر مخلص په منځ کې هیڅ التباس پاتې نشي، او دا ګرد په علم شهودي سره هم همغسې معلوم کړي، لکه چې په علم غیبي سره ورته معلوم دي.

وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوِ ادْفَعُوا ۖ

او وویلی شي دغو (ښېرته تلونکو منافقانو) ته چې راځئ (احد ته) غزا وکړئ (له کفارو سره) په لاره د الله کې یا مدافعه وکړئ ! (د دښمن له نفسونو او مالونو او کورونو خپلو !).

تفسیر: د جنګ له شروع کېدلو څخه پخوا کله چې رئیس المنافقین عبد الله بن أُبي غوښتل چې له (۳۰۰) سړیو سره ښېرته ستانه شي، نو په دې وخت کې هغو ته وویل شول چې: «د جنګ په عین موقع کې چېرې تښتئ؟ که د اسلام په دعوی کې صادق یئ؟ دالله تعالی په لاره کې جنګ و کړئ ! که د الله تعالی په لاره کې د دین لپاره نه جنګېږئ نو د وطني او قومي حمیت او غیرت یا د خپلو اموالو او اولادونو د حفاظت لپاره خو د دښمن مدافعه وکړئ، ځکه که دښمن برئ وموند، نو په انتقام اخیستلو کې به د مؤمنانو او منافقانو په منځ کې هیڅ تمیز او تفریق نه کوي، او د نورو مسلمانانو په شان به تاسې ته هم نقصان دررسیږي».

قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّاتَّبَعْنَاكُمْ ۗ

نو وویل دې (منافقانو) که مونږ پوهیدئ په جنګ نو خامخا به مونږ متابعت کړی وو ستاسې.

تفسیر: یعنې جنګ پېښېدل مونږ ته یقیني په نظر نه راځي، او دا خوشې چټي یوه اوازه ده، که مونږ پوهېدو چې په رښتیا سره جنګ پېښېدونکی دی، نو خامخا به مو ستاسې ملګرتیا کوله، یا دا مطلب که کومه منظمه او با قاعده مقابله وای، نو مونږ به له تاسې سره پاتې کیدو، ښه نو دا کومه مقابله ده، چې له یوه جانبه (۳۰۰۰) لښکر، او له بله جانبه یواځې (۱۰۰۰) بې وسلې او بې سامانه مسلمانان وو، دا خو جنګ نه دی، محض خپل ځان په هلاکت کې غورځول دي.

«یا له ﴿لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا﴾ څخه یې داسې ښکارول چې خانه ! که مونږ په جنګي فنونو، اصولو، او ترتیباتو پوهیدئ، نو له تاسې سره به پاتې کېدو، ګواکې په زړه کې یې طعنې ورکولې، چې څمونږ په مشورو باندې تاسې ټک ونه کړ، او د نورو په نظریو باندې تاسې عمل وکړ، نو مونږ ستاسې په نزد د جنګ له اصوله ناپوهان یو، او تاسې پوهان یئ ! نو د

څه لپاره مونږ له خپلو ځانو سره بیایئ؟»، لنډه یې دا چې د دروغو پلمې یې جوړې کړې، او بیرته لاړل، الله تعالی د منافقانو په تکذیب کې وایي:

هُمْ لِلْكُفْرِ يَوْمَئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ

دوی کفر ته په دغې ورځې کې (چې دغه خبره یې کوله) ډېر نږدې وو له دوی نه په نسبت سره د ایمان.

تفسیر: منافقان په زړه کافران او په خوله مسلمانان وو، او تش په ژبه له مسلمانانو سره یو ځای وو، د «احد» د جنګ په عین موقع کې دوی له نبي علیه السلام او نورو مسلمانانو څخه جدا او بیرته شول، او حیلې او پلمې یې جوړې کړې، د دې دوه کارونو څخه د دوی نفاق څرګند شو، او په ظاهر کې هم دوی د ایمان په نسبت کفر ته ډېر نږدې شوي دي، او پخپل دې فعل سره مسلمانانو ته زیان او کفارو ته تقویه رسوي.

يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِم مَّا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿۱۶۷﴾

وایي دوی (منافقان) په خولو خپلو سره هغه (خبره) چې نشته (پرې تصدیق) په زړونو د دوی کې، او الله ښه پوه دی په هغه څه (هم) چې پټوي یې دوی (په زړونو خپلو کې له حسد او کفره).

تفسیر: یعني په ژبه خو دوی ﴿لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَّاتَّبَعْنَاكُمْ﴾ ویل، او هغه شی چې د دوی په زړونو کې دی صاف یې نه وایي، د دوی په زړونو کې دا وو: «ښه دی چې مسلمانان مغلوب او ذلیل شي، او مونږ له ډېرې خوښۍ څخه اتهونه واچوو».

الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قُتِلُوا ۗ

هغه (منافقان) چې ویل یې په (حق د) وروڼو خپلو کې حال دا چې دوی (پخپله) ناست وو (له جنګه): که دوی (د احد غازیانو) ځمونږ خبرې منلې وې، نو نه به وو وژل شوي.

قُلْ فَادْرَءُوا عَنْ أَنفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿۱۶۸﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) نو لرې کړئ تاسې له ځانونو خپلو څخه مرګ که یئ تاسې صادقان (رښتیني په دې خبره کې چې تاسې سره د مرګ دفعه شته).

تفسیر: یعني که د کور په کیناستلو سره ځانونه ژغورل (ساتل) کیږي، نو ګورو به چې د مرګ مخه به تاسې څرنګه نیسئ، چې تاسې کورو ته ننوځئ، که سره له دې چې په کورونو کې پاتې شوي یئ، بیا هم د مرګي له منګولو ځنې ځانونه نشئ ژغورلئ (بچ کولئ) نو بیا ولې د توریالیو غوندې د جنګ په میدان کې د عزت مرګ نه غوره کوئ.

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا ۚ بَلْ أَحْيَاءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿۱۶۹﴾ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِم مِّنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۱۷۰﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۱۷۱﴾

او له سره ګمان مه کوئ (ای محمده یا ای سامعه !) پر هغو کسانو چې وژل شوي دي دوی په لاره د الله (جهاد) کې د مړو (مړه نه دي)، بلکه ژوندي دي په نزد درب خپل رزق ورته ورکولی

شي (له جنتي مأكولاتو او مشروباتو څخه). په دې حال کې چې خوشاله دي دوی په هغه شي باندې چې ورکړي دي دوی ته الله له فضله خپله، او خوشالیږي دوی (په راتلو د) هغو کسانو باندې چې لا نه دي رسیدلي دوی تر هغو پورې وروسته د دوی نه، په دې شان سره چې نه به وي (هیڅ قسم) وېره په دوی باندې، او نه به دوی (هیڅېږي) غمجن کیږي (د ثواب په نقصان سره). خوشالیږي دوی په نعمت باندې له (جانبه د) الله، او (دده په) فضل باندې، او (په دې چې) بېشکه الله تعالی نه ضایع کوي اجر د مؤمنانو (بلکه پوره یې ورکوي).

تفسیر: یعنې د کور ناستي د مرګ مخه نشي نیوی، هو ! سړی له هغه مرګه بې برخې کوي، چې د مرګ په ځای ورته ابدي ژوندون ویلی شي، شهیدانو ته وروسته له شهادته یو مخصوص ډول ژوند ور په برخه کیږي، چې نورو مړو ته هغسې ژوند نه ورکول کیږي، دوی ته د الله تعالی ممتاز قرب حاصلیږي، او په ډېرو لویو درجاتو او مقاماتو باندې فائز کیږي، د جنت رزق دوی ته په ازادۍ سره وررسیږي.

څرنګه چې مونږ په یوه طیاره کې کینو، او په ډېر لږ وخت کې هر چېرې چې مو زړه وغواړي؛ الوځو او درومو، د شهیدانو ارواح هم د شنو مرغانو په ججورو کې د جنت ننداري کوي، د دې شنو مرغانو کیفیت او لویوالی الله تعالی ته معلوم دی، د هغه ځای شیونه څمونږ د خیال په احاطه کې کله راتلی شي، په دې وخت کې شهیدان به بېشانه خوشحال وي، بیا نه یوائې دا چې دوی پخپلو احوالو باندې دومره خوښ او خوشحال دي، بلکه د هغو مسلمانانو غم هم ورسره وي چې له دوی څخه وروسته پاتې دي، او په في سبیل الله «جهاد» او نورو خیریه وو امورو کې مشغول دي، هغوی هم که څمونږ په شان د الله تعالی په لاره کې ووژل شي، یا اقلا د ایمان له دولت سره ومري، د دوی له ایماني رتبې او حیثیت سره سم همداسې خوندور او بې وېرې ژوندون به ور په برخه کیږي.

په ځینو روایاتو کې راغلي دي چې د «احد» یا د «بئر معونه» شهیدان جنت ته رسیدلي دي، له الله تعالی څخه یې تمنا کړې: «کاشکې څمونږ د دې عیش او تنعم خبر څمونږ نورو ورونو ته څوک ورسوي، چې هغوی د دې خوندور ژوند په لوري ژر راوځغلي، او ځانونه له مونږ سره ونښلوي، او له «جهاد» څنې خپل ځانونه هیڅ ونه ساتي»، حق تعالی وفرمایل: چې زه یې ور رسوم، نو یې دا آیت نازل او دوی یې هم مطلع کړل، چې مونږ ستاسو له امیدونو سره سم دا خبر دنیا ته وررساوه، نو هغه شهیدان له دې څنې لا خوشاله شول.

ٱلَّذِينَ ٱسْتَجَابُوا۟ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ مِنۢ بَعْدِ مَآ أَصَابَهُمُ ٱلْقَرْحُ ۚ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا۟ مِنْهُمْ وَٱتَّقَوْا۟ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٢﴾ ٱلَّذِينَ قَالَ لَهُمُ ٱلنَّاسُ إِنَّ ٱلنَّاسَ قَدْ جَمَعُوا۟ لَكُمْ فَٱخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَـٰنًا وَقَالُوا۟ حَسْبُنَا ٱللَّهُ وَنِعْمَ ٱلْوَكِيلُ ﴿١٧٣﴾

هغه کسان چې حکم یې منلی دی د الله او (حکم یې منلی دی د) رسول (د الله) پس له هغه چې رسېدلی وو دوی ته زخم (تکلیف مشقت) شته لپاره د هغو کسانو چې نیکي یې کړې له دوی نه (د الله د حکم په منلو سره) او پرهېزګاري یې کړې ده؛ اجر ډېر لوی (د جنت). (دوی) هغه کسان دي چې وویل دوی ته (ځینو) خلقو چې : بېشکه (دمکې) خلق په تحقیق سره راټول شوي دي ستاسې (د جنګ) لپاره، نو ووېرېږئ ! له دوی نه (یا) په تحقیق سره ټول کړی یې دی (سامان د مقابلې) ستاسې لپاره؛ نو ووېرېږئ له دوی نه، پس (دغو ویرولو) لا زیات کړ ایمان د دوی(یقین زړورتوب)، او وویل دوی: بس دی مونږ ته الله، اوڅومره ښه وکیل (کار جوړوونکی) دی (الله).

تفسیر: کله چې ابو سفیان له «احد» څخه د مکې معظمې په لوري بېرته روان شو، نو په لاره کې دا خیال ورته پیدا شو، چې له مونږ څخې لویه غلطي وشوه، چې مجروح او مغلوب مسلمانان مو هم همغسې پرېښودل، او بېرته ترې راغلو، نو یې جرګه سره وکړه، او دا یې سره غوټه کړه چې راځئ! بېرته مدینې ته لاړ شو، او د هغو قصه بیخي پای ته ورسوو، کله چې دا خبر رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورسېد، نو اعلان یې وکړ، «هغه غازیان چې پرون له مونږه سره په غزا کې شریکان وو، نن دې بیا د دښمن د تعقیب لپاره تیار شي!».

مجاهدین سره له دې چې ستړي او ستومان او له زخمونو څنې یې وینې بهېدې، د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې دعوت ځواب یې په (لبیک) سره ووایه، رسول الله مبارک د مجاهدینو د لښکر سره تر یو ځای پورې چې (حمراء الأسد) نومېږي، او له مدینې منورې څخه تقریبا اته میله لرې دی؛ لاړل، د ابو سفیان په زړه کې د دې خبرې له اورېدلو څخه چې مسلمانان څمونږ د تعقیب لپاره را درومي، سخته وېره ولوېده، او د خپلې دویم ځلي حملې اراده یې فسخ کړه، او په ډېر تلوار د مکې معظمې په لوري په منډو شول.

د عبد القیس یوه تجارتي قافله د مدینې منورې په لوري راتله، ابو سفیان د دې قافلې سړیو ته څه رشوت ورکړ، چې: «تاسې په مدینې منورې کې داسې اخبار نشر کړئ، چې د هغو له اورېدلو څخه مسلمانان له مونږ مکیانو څنې وویرېږي، کله چې هغوی په مدینې منورې کې دا خبر مشهور او خور کړ، چې «مکیانو بیا یو لوی لښکر او ډېر سامان د مسلمانانو د بېخ ویستلو په نیت سره ټول کړی دی»، ددې د اورېدلو په اثر مسلمانانو د خوف او وېرې په ځای وویل: ﴿حَسۡبُنَا ٱللَّهُ وَنِعۡمَ ٱلۡوَكِيلُ﴾ د ټولې دنیا په مقابل کې مونږ لره یواځې الله تعالی کافي دی! نو په دې مناسبت دا آیت نازل شو.

﴿فَٱنقَلَبُواْ بِنِعۡمَةٖ مِّنَ ٱللَّهِ وَفَضۡلٖ لَّمۡ يَمۡسَسۡهُمۡ سُوٓءٞ وَٱتَّبَعُواْ رِضۡوَٰنَ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ ذُو فَضۡلٍ عَظِيمٍ ١٧٤﴾

نو بېرته راوګرځېدل (دا مؤمنان) په نعمت سره له (جانبه د) الله او (په) فضل (احسان او رحمت سره له الله نه) چې ونه رسېده دوی ته هیڅ بدي (نه زخم نه قتل نه هزیمت) او تابعان شول دوی د رضامندۍ د الله، او الله څښتن (مالک) د فضل (احسان، رحمت) ډېر لوی دی.

تفسیر: یعني د الله تعالی فضل ته وګورئ! چې نه جنګ او جګړه ورپېښه شوه، نه کوم اغزی د دوی په پښو کې مات شو، او ویړیا یې ثواب وګاټه، او له تجارت څنې یې ګټې واخیستلې، او پر دښمنانو باندې یې خپله وېره کېښوده، او خپل شان او شوکت یې ور څرګند کړه، او د الله تعالی له خوښې سره بېرته صحیح سالم او (روغ، رمټ) خپلو کورونو ته وګرځېدل

تنبیه: د «حمراء الأسد» په غزا کې له یوې تجارتي قافلې سره د مالونو بیع او شراء شوې وه، او مسلمانانو له هغه تجارت څخه ډېره ګټه اخیستې وه، اغلبا له «فضل» څخه همدغه مالي نفع مراد ده.

﴿إِنَّمَا ذَٰلِكُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ يُخَوِّفُ أَوۡلِيَآءَهُۥ فَلَا تَخَافُوهُمۡ وَخَافُونِ إِن كُنتُم مُّؤۡمِنِينَ ١٧٥﴾

بېشکه دا سړی شیطان دی چې ویروي تاسې (ای مؤمنانو) له دوستانو خپلو (چې کفار دي) نو مه ویرېږئ تاسې له کفارو! او وویرېږئ زما (د أحکامو له ترک) څخه، که یئ تاسې مؤمنان (په حق سره).

تفسیر: په ﴿يُخَوِّفُ أَوۡلِيَآءَهُۥ﴾ کې اول مفعول محذوف دی، «أي یخوفکم أولیاءه الکفار»، یعنې څوک چې له هغه لوري څخه راغی او ویروونکي خبرې خپروي هغه شیطان دی، یا د شیطان په اغواء سره داسې کوي، چې له دې نه د هغه

مقصد د ادی چې د خپلو لويو ملګرو او د نورو خپلوانو خوف او وېره پر تاسې باندې واچوي، نو که تاسې مؤمنان يئ، نو له دې شيطانانو څخه بيخي مه ويرېږئ ! او يواځې له ما څخه وويرېږئ !.

وَلَا يَحْزُنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ ۚ إِنَّهُمْ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ۗ يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حَظًّا فِي الْآخِرَةِ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٦﴾

او غمجن دې نه کړي تا هغه کسان چې منډې وهي (جلتي کوي) دوی په جانب د کفر (د منافقانو او مرتدانو)، بېشکه دوی به له سره هيڅ ضرر ونه رسوي الله ته د هيڅ شي (بلکه ضرر رسوي ځانونو خپلو ته)، اراده لري الله د دې چې مقرر نه کړي د دوی لپاره هيڅ برخه (نعمت) په آخرت کې او (مقرر) دی دوی لره عذاب ډېر لوی.

إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنْ يَضُرُّوا اللَّهَ شَيْئًا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٧﴾

بېشکه هغو کسانو چې اخيستلی يې دی (بدل کړی يې دی) کفر په ايمان سره؛ له سره به ضرر ونه رسوي دوی الله ته هيڅ شی، او (مقرر دی) دوی ته عذاب دردناک (د دوزخ).

تفسير: دغه تکرار د تاکيد لپاره دی، او د منافقانو او مرتدانو له تخصيص څخه وروسته ټولو کفارو ته شامل دی، يعنې هغه کسان چې فطري ايمان يې بدل او کفر يې اختيار کړ، اعم له دې نه چې يهودي وي که نصراني وي، مشرک وي که منافق، يا بل څوک، او دوی ټول سره يو ځای هم شي، خو بيا هم دوی د الله تعالی هيڅ شی نشي خرابولی، هو ! دوی په خپل لاس خپله پښه په تبر وهي، چې په نتيجه کې به د دردناک عذاب مورد ګرځي.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِأَنْفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوا إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿١٧٨﴾

او ګمان دې نه کوي هغه کسان چې کافران شوي دي؛ چې بېشکه دا چې مهلت ورکوو مونږ دوی ته خير (غوره) دی لپاره د ځانونو د دوی، (داسې نه ده بلکه) بېشکه هم دا خبره ده چې تل مهلت ورکوو مونږ دوی ته لپاره د دې چې زياته کړي د دوی ګناه، او (مقرر) دی دوی ته عذاب سپکوونکی.

تفسير: يعنې امکان لري چې کافران خپل اوږد عمر، خوښي، خوشالي، دولت، ثروت، عزت، او د نورو شيانو زيادت ته وګوري، هسې اټکل وکړي: «که مونږ په رښتيا سره مغضوب او مطرود وای، نو دومره پراخي او مهلت ولې راکاوه کېږي؟ او دهسې ښه ژوندون او ارام په حالت کې د څه لپاره شپې او ورځې تېروو؟» نو واضحه دې وي، چې دغه مهلت ورکول د دوی په حق کې کومه ښه خبره نه ده، او د مهلت ورکولو نتيجه به هم داسې وي، چې دوی به بيخي په ګناهونو کې ډوبېږي، او د کفر په حالت کې به مري دوی هسې فکر کوي چې مونږ په خورا لوی عزت کې يو، حال دا چې ډېر ذليل او خورا سپکوونکی عذاب د دوی لپاره تيار دی، نو اوس قضاوت او ښه فکر په کې وکړئ ! چې دغه مهلت د هسې کسانو په حق کې ښه دی که ؟ (نعوذ بالله من شرور أنفسنا).

مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ۗ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ ۖ

نه دی الله چې پرېږدي مؤمنان په هغه حال (د اختلاط) چې يئ تاسې (ای خلقو !) پر هغه، تر څو چې جلا کړي (الله) ناپاکه له پاکه څخه، او نه دی الله چې خبر کاندي تاسې په غيب باندې (چې

د منافقانو تميز دى له مخلصانو څخه)، وليکن الله غوره کوي له رسولانو خپلو څخه چې اراده وفرمايي (د غوره کولو يې).

تفسير: يعنې همغسې چې د دنيا خوشالي ا و مهلت د کفارو په حق کې د مقبوليت دليل نه دى، همداسې که مخلصو مسلمانانو ته مصيبتونه ورپېښ شي، نو هغه هم د دې خبرې دليل نشي کېدى، چې هغوى د الله تعالى په نزد مغضوب دي.

خبره داده چې الله تعالى مسلمانان هسې بې خبره نه پرېږدي، چې تر اوسه پاتې دي، يعنې ډېرو کفارو به د نفاق له لارې د اسلام کلمه ويله، او د تېر ايستلو لپاره به له دوى سره ګډېدل، چې د دوى د ظاهري احوالو په لحاظ د منافق د لفظ ويل ورته مشکل وو، نو ځکه ضروري ده چې الله تعالى داسې واقعات او حالات وړاندې کړي چې د هغو په وسيله پاک، ناپاک، اومه، او پاخه په ښکاره ډول سره جلا شي.

بېشکه چې الله تعالى ته آسان وو، چې ګرد مسلمانان بې له امتحانه د منافقانو له نومونو او کارونو څخه خبر کړي، ليکن د هغه حکمت او مصلحت د دې مقتضي نه دى، چې ټول خلق له دې غيبي امورو څخې خبر کړي، هو ! دهسې کارونو لپاره خپل رسولان انتخابوي، او د څومره غيبي اطلاعاتو او يقيني اخبارونو د اطلاع ورکولو اراده چې وفرمايي هم هغومره ورکوي.

خلاصه يې داسې شوه چې «عامو خلقو ته بې واسطه د کومې پټې خبرې يقيني اطلاع نه ورکوله کيږي، او انبياء عليهم السلام ته هومره اطلاع ورکوي، چې د الله تعالى اراده وي».

فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٩﴾

نو ايمان ولرئ تاسې (اى مؤمنانو !) پر الله او پر رسولانو د الله، او که په ايمان قائم پاتې اوسئ ! او پرهېزګاري وکړئ (له بدو کارونو) پس دى تاسې ته اجر ډېر لوى (په جنت کې).

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخَلُونَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ هُوَ خَيْرًا لَهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

او ګمان دې نه کوي له سره هغه کسان چې بخيلي کوي دوى په هغه شي چې ورکړى دى دوى ته الله له فضله خپله، چې دا بخل خير دى (غوره دى) دوى ته، بلکه دا (بخل ډېر بد) شر دى دوى ته، ژر به په غاړه کې ورته اميل کړ شي هغه چې بخيلي کړې ده دوى په هغه شي کې؛ په ورځې د قيامت.

تفسير: يهودان، او منافقان هم هغسې چې د جهاد په موقع کې تښتي، د مال د صرفولو په وخت هم ځان بچ کوي، خو څرنګه چې له «جهاد» څخې تښتېدل او د څو ورځو مهلت حاصلول د دوى په حق کې چندان ښه نه دي، هم دا راز د بخل او شومتيا له امله ډېر مال غونډول هم دوى ته هيڅ ګټه نشي ورسولى.

که په دنيا کې کوم مصيبت دوى ته ورپېښ شو، نو د قيامت په ورځ کې به يقينا دا ټول شوى مال د عذاب په صورت د دوى په غاړه کې طوق (غاړکۍ) غونډې ورلويږي، په دې ضمن کې يې مسلمانانو ته هم يادونه وکړه چې د «زکات» په ورکولو او د نورو ضروري مصارفو په صرفولو کې هيڅکله نه ښايي چې ځانونه وسپموي (بچ کړي)، که نه هر هغه چا چې په بخل او حرص او نورو سپکو خصلتونو کې د يهودانو منافقانو دستور اختياروي، هغه ته به د

هغه د درجې سره سم سزا ورکوله کیږي، دوی دې منتظر اوسي لکه چې له صحیحه وو احادیثو څخه ثابته ده، «چې د زکات د مانعینو مال به د سخت زهر لرونکي مار په صورت متمثل کیږي (جوړیږي) او د دوی تر غاړې به چاپېریږي»، نعوذ بالله منه !.

وَ لِلّٰهِ مِیْرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ

او خاص الله لره دی میراث د آسمانونو او د ځمکې (د دغو دواړو د اهل فنا څخه به وروسته هر څه هم هغه حقیقي وارث او مالک ته پاتې کیږي).

تفسیر: یعنې آخر تاسې مرئ، او ستاسې ګرد مال د هغه په لاس کې پاتې کیږي.

وَاللّٰهُ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِیْرٌ ﴿۱۸۰﴾

او الله پر هغو (کارونو هم) چې کوئ (یې) تاسې ښه خبردار دی (نو د ټولو جزا به درکړي).

لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِیْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ فَقِیْرٌ وَّنَحْنُ اَغْنِیَآءُ

خامخا په تحقیق اوریدلې ده الله خبره د هغو کسانو چې ویلي یې وو: بېشکه الله فقیر دی، او مونږ غنیان یو (چې له مونږه قرض غواړي).

تفسیر: یعنې یواځې هم دومره نه ده چې یهودان د ډېر بخل له لاسه د پیسو په صرفولو باندې نه پوهیږي، بلکه هر کله چې د الله تعالی په لاره کې د صرفولو حکم اوري، نو ټوکې کوي او د حق تعالی په جناب کې سپین سترګې کوي، او له چټې خبرو څخه نه شرمیږي، لکه څه وخت چې د ﴿مَنْ ذَا الَّذِیْ یُقْرِضُ اللّٰهَ قَرْضًا حَسَنًا﴾ آیت نازل شو، ویې ویل چې: الله تعالی له مونږ څخه قرض غواړي، نو الله تعالی فقیر او محتاج او مونږ غنیان یو، حال دا چې یو ناپوه او جاهل هم په دې خبره باندې پوهېدی شي، چې د (انفاق في وجوه الخیر) تعبیر په قرض سره د انتهایي رحمت او شفقت اظهار دی، او دا ښکاره خبره ده چې الله تعالی مونږ ته امر کوي چې د هغه له راکړي مال څخه د خپلو مصالحو، دیني، او دنیوي ګټو لپاره مصرف وکړو، او د ده لوی ذات ته څمونږ له دې صرفولو هیڅ یوه فائده نه رسیږي، دا د هغه لوی کرم او احسان دی، چې د هغو د صرفولو ډېر ښه معاوضه ورکول یې هم پخپله ذمه نیولي دي، او هغه یې د قرض (پور) په لفظ سره اداء کړې ده، او دا لزوم یې لا زیات مؤکد کړی دی، مګر یهودان د خپل باطني خبث په سبب د الله تعالی دې احسان منلو په ځای په داسې الفاظو پورې خاندي، نو ځکه الله تعالی فرمایي چې: ما ستاسې دا ګردې خبر اوریدلي دي، او د هغو په نسبت هره کاروایي چې لازمه وي کوم یې، تاسې منتظر اوسئ !.

سَنَكْتُبُ مَا قَالُوْا وَقَتْلَهُمُ الْاَنْۢبِیَآءَ بِغَیْرِ حَقٍّ ۙ وَّنَقُوْلُ ذُوْقُوْا عَذَابَ الْحَرِیْقِ ﴿۱۸۱﴾

ژر به مونږ لیکلي و ساتو هغه خبرې چې دوی ویلي دي او (لیکلي به وساتو) وژل (د نیکونو) د دوی انبیاوو لره په ناحقه سره (په خپل اعتقاد سره هم)، او وبه وایو مونږ (دوی ته چې) وڅکئ عذاب د اور سوځوونکي !.

تفسیر: یعنې له عامې ضابطې سره سم ستاسې دا ملعون او ناپاکه اقوال د سیئاتو په هم هغه دفتر کې لیکو؛ چې هلته ستاسې د قوم ملعون او ناپاکه افعال هم درج دي، لکه د معصومو انبیاوو علیهم السلام په نا حقه سره وینې تویول، ځکه همغسې چې دا نا مناسبه جمله ستاسې د الله تعالی د پېژندلو یوه نمونه ده، هغه نامناسبه کار هم ستاسې د انبیاوو له تعظیم

ښخه يوه نمونه ده،کله چې ستاسې دا پوره عملنامه در وړاندې کړه شي، نو هلته به وويل شي: چې اوس د خپلو بديو او شرارتونو خوند وڅکئ ! او همغسې چې تاسې په طعن او تمسخر سره د اولياء الله «رحمهم الله» زړونه سوځول، نو اوس تاسې هم د الله تعالى د عذاب په بټۍ کې وسوځئ !.

ذٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيْكُمْ وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ﴿۱۸۲﴾

دا (عذاب) په سبب د هغه دى چې پخوا ليږلي دي (کړي دي) لاسونو ستاسې او بېشکه چې الله نه دى ظلم کوونکى په بندګانو.

تفسير: يعني هر څه چې يې ګټلي وو؛ هم هغه يې په مخه ورغلل، د الله تعالى له جانبه د يوې ذرې په اندازه هم ظلم نه کيږي، لکه د «النساء» په (۴۰) آيت (۶) رکوع کې داسې لولو: ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ﴾.

اَلَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّ اللّٰهَ عَهِدَ اِلَيْنَآ اَلَّا نُؤْمِنَ لِرَسُوْلٍ حَتّٰى يَاْتِيَنَا بِقُرْبَانٍ تَاْكُلُهُ النَّارُ

هغه کسان چې وايي: بېشکه الله پيغام (وصيت) کړى دى مونږ ته چې ايمان به نه راوړو مونږ په هيڅ رسول تر هغه پورې چې راوړي مونږ ته (هسې) قرباني چې يې وخوري اور.

تفسير: له ځينو رسولانو څخه داسې معجزې ظاهرې شوي دي، چې قرباني يا بل کوم شى به يې د الله تعالى په نامه نذر کاوه، نو له آسمانه به اور راته، او هغه به يې خوړ، او دا به د قبول علامه وه، اوس يهودان بهانه کوي چې مونږ ته داسې حکم شوى دى،چې له هر چا څخه چې دا معجزه ونه وينئ ! په هغه باندې يقين مه کوئ ! او دا محض د دروغو بهانې دي، ځکه چې دا راز حکمونه هيچېرې د هغو په کتابونو کې نه وو، او نه نن ورځ په کې شته، او نه دټولو پيغمبرانو په نسبت دا ادعا ثابته کېدى شي، چې هغوى ته هسې کومه معجزه ورکړى شوې وه، هر رسول عليه السلام ته الله تعالى د هغه د وخت او زمان سره سم مناسبې معجزې ورکړې دي، او دا لازم نه دي چې هر نبي عليه السلام ته دې هم هغه يوه معجزه ورکړي، چې د هغه له ورښودلو څخه د هغه صداقت ثابت شي.

قُلْ قَدْ جَآءَكُمْ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِيْ بِالْبَيِّنٰتِ وَبِالَّذِيْ قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوْهُمْ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿۱۸۳﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته چې) په تحقيق راغلي وو تاسې ته (ډېر) رسولان پخوا له ما په ښکاره وو معجزو او په هغه شي سره چې ويلي دي تاسې (چې قرباني ده بيا) نو ولې ووژل (نيکونو) ستاسې هغوى که يئ تاسې صادقان (چې هم هغه رسول به منئ چې قرباني يې په اور کې وسوځوي).

تفسير: يعني که په رښتيا سره پخپلې دې دعوى کې تاسې رښتين يئ؟ او پر دې خاصې معجزې باندې ستاسې ايمان راوړل موقوف دي، نو تاسې پخوا له دې د هسې انبياوو عليهم السلام په وژلو باندې ولې جرأت وکړ، چې د خپل صداقت لپاره له نورو ښکاره وو معجزاتو سره دا معجزه يې هم درښوولې وه، ستاسې د اسلافو دا فعل چې تاسې هم پر هغه باندې راضي يئ، او تر نن ورځې پورې پرې خوښي کوئ، آيا د دې خبرې دليل نه دى چې دا ټولې ستاسې پلمې (بهانې) حيلې، فساد او سرزوري ده چې وايئ: هر رسول عليه السلام تر څو همدا خاصه معجزه را ونه ښيي؛ مونږ به يې نه منو.

فَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقَدْ كُذِّبَ رُسُلٌ مِّنْ قَبْلِكَ جَآءُوْ بِالْبَيِّنٰتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتٰبِ الْمُنِيْرِ ﴿۱۸۴﴾

پس که نسبت د دروغو وکړي دوى تاته (اى محمده ! نو مه خپه کيږه ! ځکه) پس په تحقيق

نسبت د دروغو کړی شوی وو ډېرو رسولانو ته پخوا له تا، چې راغلي وو دوی په ښکاره وو معجزو او په صحيفو (د شرعي احکامو) او په کتاب روښان (بيانوونکی د حلال او حرام).

تفسير: تاسې ته تسلي او ډاډ درکولی شي، چې د دې ملعونانو له دې کړو بحثونو او سر زوريو څنې مه خپه کېږئ ! او مه د نورو مکذبينو څه پروا کوئ ! له تاسې څنې پخوا نور داسې رسولان هم دروغجن بلل شوي دي، چې معجزې او وړوکې صحيفې او لوی کتابونه يې له ځانه سره راوړي وو، د صادقو انبياوو عليهم السلام تکذيب د معاندينو پخوانۍ عادت دی، او تاسې ته ای محمده ! «صلی الله عليه وسلم» کومه نوې خبره نه ده دروړاندې شوې.

كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ ۗ وَإِنَّمَا تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۖ

هر يو نفس څکونکی د مرګ دی، او بېشکه همدا خبره ده چې پوره به درکړی شي تاسې ته اجرونه ستاسي په ورځ د قيامت کې.

تفسير: يعنې د مرګې خوند به هر څوک څکي، وروسته له هغه به په قيامت کې هر مصدق او مکذب (ټول نيکانو او بدانو) ته د هغه دعمل پوره بدل ورکول کيږي، له کامل او پوره څخه ممکن دا مطلب وي چې د هغه لږ څه بدل به د قيامت څخه د مخه مثلاً په دنيا يا په قبر کې به هم ورته رسيږي.

فَمَن زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ ۗ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾

نو هر څوک چې لرې کړی شو له اوره (د دوزخ) او داخل کړی شو جنت ته، نو په تحقيق مراد يې وموند (بريالی شو)، او نه دی ژوندون لږ خسيس مګر پنګه د غولېدلو، (چې نفعه يې لږه او فنا يې ژر ده).

تفسير: يعنې د دنيا دا مؤقتي بهار (سمسور) ډول او سينګار ډېر تېر ايستونکي شيان دي، چې په هغو باندې ډېر ناپوهان تېروځي، او بيخي په دنيوي امورو کې مشغول او له اخروي چارو څنې غافليږي، حال دا چې د هر انسان اصلي برۍ په دې کې دی چې پخپل دنيوي ژوندانه کې د خپل آخرت لپاره ګټې او هسې عملونه وکړي، چې د الله تعالی د عذاب څنې سرې وژغوري (وساتي)، او جنت ته يې ورسوي.

تنبيه: په دې آيت کې د هغو ځينو متصوفينو ترديد هم وشو، چې دوی هسې ادعا کوله «مونږ نه جنت غواړو، او نه له دوزخه ويرېږو» معلومه شوه چې له دوزخ څنې ځان ساتل او جنت ته ننوتل اصلي کاميابي او اساسي برې دی، او هيڅ يوه ډېره اعلی کاميابي د جنت له هستوګنې څنې د باندې د هيچا په برخه نشي کېدی، په حديث کې راغلي دي: «وحولها نُدَنْدِن». او د الله تعالی د ليدلو نعمت هم په جنت کې حاصليږي.

الله تعالی دې له خپله فضله او کرمه، مونږ ته هم دا برۍ او رحمت را په برخه کړي ! آمين.

لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا ۚ وَإِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

قسم دی چې خامخا وبه ازمويل شئ تاسې خامخا په مالونو خپلو (په زکات) او (په) ځانونو خپلو (په جهاد) او خامخا به واورئ تاسې بالضرور له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب

له تاسې څخه ښخوا، او له هغو کسانو چې شريکان نيسي (په الله پورې)؛ ضرر (بد ويل) ډېر، او که صبر و کړئ (په طاعت او مصيبت او له معصيت) او پرهېزګاري وکړئ تاسې (له بدو کارونو) نو بېشکه دا (صبر او تقوی) د همت له کارونو څخه دی.

تفسير: دا خطاب مسلمانانو ته دی چې وروسته له دې به هم په ځان او مال ستاسې ازموينه کيږي !، او هر راز ځان جارولو (قربانولو) ته به اړ کيږي ! وژل کېدل، زخمي کېدل، د قيد او بند تکليفونه پر ځان ګالل، ناروغېدل، د مالونو زيانيدل، له خپلو خپلوانو څخه جلا کېدل، او همدا راز د نورو مصيبتونو ګالل به درپېښيږي، او هم به د کتابيانو او د مشرکانو له ژبې ډېرې زړه دردوونکې خبرې آورئ !، چې د دغو ګردو علاج په صبر او تقوی سره کيږي، که تاسې په صبر او استقلال او پرهېزګارۍ سره د دغو سختيو مقابله وکړئ؛ نو دا به د ډېر همت او د اولوالعزمی کار وي، چې د هغه تاکيد حق تعالی فرمايلی دی.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ ﴿۱۸۷﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې واخيست الله عهد محکم له هغو کسانو څخه چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب، چې خامخا به بيانوئ تاسې دا (کتاب) خلقو ته، او نه به يې پټوئ تاسې، نو وغورځاوه دوی دا (کتاب) وروسته له شاوو خپلو، او واېې خيست په (عوض د) دې (کتاب) قيمت لږ، نو بد اخيستل د دوی (دغه اخيستل) دي (يا نو څومره بد دی هغه شی چې دوی يې اخلي).

تفسير: يعنې د اهل الکتاب له علماوو څخه عهد اخيستی شوی وو، هغه احکام او بشارتونه چې په کتاب الله کې دي؛ ښايي هغه په ښه ډول نورو خلقو ته وروښيئ ! او هيڅ يوه خبره مه ترې پټوئ ! او مه يې معناګانې بدلوئ ! مګر دوی هيڅ څمونږ د دې امرونو پروا ونه کړه، او د لږې ګټې لامله يې هغه ګرد عهدونه او پيمانونه مات او شرعي حکمونه يې بدل، او د الله تعالی په آيتونو کې يې لفظي او معنوي تحريفات وکړل، د هغه شي ښکاره کول چې ډېر زيات ضروري وو، يعنې د فخر الأولين خاتم المرسلين صلی الله عليه وسلم بشارت يې بيخي پټ کړ.

دلته يې ضمنا څمونږ اسلامي علماوو ته هم تنبيه وفرمايله، چې که تاسې د دنيا په مينه کې اخته شوي يې هسې مه کوئ ! (بلکه په هر وخت ، هر ځای او د هر چا په مقابل کې امر بالمعروف او نهي عن المنکر کوئ ! او هيڅکله او هيچېرې شرعي احکام له خلقو څخه مه پټوئ ! ځکه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم هم فرمايلي دي: «هر چا چې پټ کړ علم له اهل د علم څخه؛ قيضه به شي په قيضه د اور سره».

لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ بِمَا أَتَوْا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۱۸۸﴾

له سره مه ګوه ګومان (ای محمده !) په هغو کسانو چې خوشاليږي په هغه کار چې کړی دی دوی (د خلقو له بې لارې کولو څخه) او مينه کوي دوی په دې؛ چې وستايل شي دوی په هغه کار چې نه وي کړی (له تمسکه په حق، او دوی ګمراهان دي)، پس له سره مه ګڼه ته دوی خلاصيدونکي له عذاب (بلکه په دوزخ کې دي)، او مقرر دی دوی لره عذاب درد رسوونکی.

تفسير: يهودانو غلطې مسئلې ښوولې، رشوتونه (بډې) يې خوړلې، د محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم صفتونه او بشارتونه يې عمدا پټول، او بيا به خوښ وو چې مونږ ښه کار کړی دی، او هيڅوک ځمونږ هسې چالاکی نشي نيولی، او اميدوار وو چې خلق هم ځمونږ تعريفونه (ستاينې) وکړي، او وايي چې: لوی لوی عالمان، ديندار او حق خوښوونکي دي.

د بل لوري د منافقانو حال هم د دوی له احوالو سره مشابه (ورته) وو، کله چې د «جهاد» موقع راتله؛ دوی پخپلو کورونو کې پټېدل، او پخپل دې پټ کښېناستلو باندې هم خوښېدل، او يو له بله سره به يې ويل: «وګورئ چې مونږ په ښه چالاکی سره خپل ځانونه وژغورل (بچ کړل)».

تنبيه: اګر که په دې آيت کې د يهودانو او منافقانو يادونه ده، مګر ضمنا مسلمانانو ته هم دا مقصد اوراوه کيږي چې، د خرابو کارونو په کولو باندې مه خوښيږئ ! او د ښو کارونو په کولو سره مه مغروريږئ ! او کوم کار چې ښه نه وي، د هغه په نسبت د تعريف هيله مه لرئ ! بلکه د هغه له کولو څخه وروسته د هغه د مداحی (ستايلو) هوس مه کوئ !.

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿١٨٩﴾

او خاص الله لره دی سلطنت د آسمانونو او ځمکې (سره له آسمانونو او ځمکې ملکًا وخلقاً وعَبيداً)، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (نو مسلمانانو ته ثواب، او کافرانو ته عذاب ورکوي).

اِنَّ فِيْ خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَاٰيٰتٍ لِّاُولِي الْاَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾

بېشکه په پيدا کولو د آسمانونو او ځمکې کې (سره له هغو شيانو چې په دې دواړو کې دي) او په اختلاف د شپې او ورځې کې (چې تل اوږديږي، لنډيږي، پرله پسې ځي او راځي، کله رڼا کله تياره، کله يخ او کله توديږي) خامخا دلائل دي (د الله) لپاره د خاوندانو د (خالصو) عقلونو.

تفسير: يعنې کله چې هوښيار انسان د آسمان او د ځمکې په پيدايښت، د هغوی په عجيبو غريبو احوالو او روابطو، او د شپې او د ورځې په مضبوط او محکم نظام کې غور کوي، نو يقين کوي چې دغه مرتبه او منظمه سلسله خامخا د يو کل اختيار، مطلق قادر، او د لوی خالق په لاس کې ده، چې په خپل عظيم قدرت او اختيار سره يې د هر وړوکي او لوی مخلوق حد بندي کړېده، او هيڅ يو شي ته د دې خبرې مجال نشته، چې د خپل حد او د عمل له دائرې ځنې د باندې پښه کېږدي، که د دې عظيم الشأن مشين يوه پرزه، يا د دې لويې کارخانې يو مزدور هم د هغه علی الاطلاق مالک له قدرت، او اختيار ځنې د باندې وای، نو د ټول عالم دا مکمل نظام به له سره ټينګ نه پاتې کېده.

(لنډه دا چې ددې دنيا په ټولو موجوداتو کې د هغه الله جل جلاله په يووالي او يواځې د هغه د بندګی په استحقاق څو څو قسمه دلائل دي، او په دې چې الله تعالی بلا شک او شبهه حکيم، عليم، أحد، صمد، رحيم، قادر او قاهر دی، نو يواځې همغه د عبادت د ټولو أنواعو مستحق دی.

اَلَّذِيْنَ يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ قِيٰمًا وَّقُعُوْدًا وَّعَلٰى جُنُوْبِهِمْ

دغه (عاقلان) هغه کسان دي چې يادوي الله په ولاړې او په ناستې او په اړخونو خپلو (چې پراته وي).

تفسير: يعنې په هيڅ حال کې له الله تعالی ځنې نه غافليږي، او د هغه ياد تل تر تله د هغوی په زړه او ژبه جاري وي، لکه چې په حديث کې د رسول الله مبارک په نسبت عائشي صديقي رضي الله عنها فرمايلي دي: «کان يذکر الله علی کل

أحيانه»، چې په ولاړې لمونځ نشي کولی، په ناستې سره دې لمونځ اداء کړي، او که په ناستې لمونځ نشي کولی، نو په ملاستې دې لمونځ ادا کړي.

وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا سُبْحٰنَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾

او فکر کوي دوی په پیدایښت د آسمانونو او ځمکې (او د ما فیهما) کې، (نو وایي) ای ربه ځمونږه ! نه دی پیدا کړي تا دا مخلوقات عبث (بې حکمته)،پاکي ده تا لره (له ټولو عیبونو) نو وساته مونږ له عذابه د اور (د دوزخ نه) !.

تفسیر: یعنې له ذکره او فکره وروسته اشاره یې وفرمایله چې: هر هغه ناپوه او احمق چې د هسې صافو او صریحو دلائلو او آثارو له لیدلو څخه وروسته بیا هم الله جل جلاله نه پیژني، یا د الله تعالی شان ورو کی ګڼي، یا د عالم دا کارخانه چټې (بېکاره)، عبث، او لوبې بولي، نو د الله تعالی دربار له دې ټولو هزلیاتو، خرافاتو، او چټي (فضول) خبرو څخه پاک او صاف دی.

له دې آیت څخه دا راښکاره شوه، چې په آسمان او ځمکه او نورو قدرتي مصنوعاتو کې غور او فکر کول هلته محمود کېدی شي، چې نتیجه یې د پاک الله یادول، او د آخرت په لوري توجه وي، پاتې شول هغه ماده پرستان چې د دې قدرتي مصنوعاتو د تارونو په حلقو کې نښتي دي، او د خالق تر صحیح معرفت پورې نشي رسېدی، اګر که دنیا هغه لوی محقق او د ساینس ښه عالم وبولي، مګر د پاک قرآن په ژبه هغه له «أولوا الألباب» څخه نه دی، بلکه په اوله درجه جاهل او احمق دی.

رَبَّنَا إِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ

ای ربه ځمونږه ! بېشکه ته هر څوک چې داخل کړې اور (دوزخ) ته نو په تحقیق رسوا کړ تا هغه (ای ربه !).

تفسیر: څومره چې په دوزخ کې څوک پاتې شي، هومره خوار او رسوا ګڼه شي، نو د دې قاعدې سره سم د کفارو لپاره دائمي رسوایي ده، پظه هغـو آیتونو کې چې له عامو مؤمنانو څخه د خزي (رسوایۍ) نفي کړی شوې ده، هلته دې د هغې څخه هم داسې وفهمیږي ! (چې مسلمان ته دائمې رسوایي نشته).

وَمَا لِلظّٰلِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾

او نشته ظالمانو (کافرانو) ته هیڅ مددګاران (د عذاب په دفعه کې).

تفسیر: یعنې الله تعالی چې د دوزخ اچولو ته د چا په نسبت اراده وفرمایي، بل څوک د هغه حمایت نشي کولی، او نه به د شفاعت اجازه ورکړه شي، هو ! د هغو لپاره به چې په اول یا په آخر کې یې پرېښودل، یا معافول مقصود وي (لکه ګناهګاران مؤمنان) د هغوی لپاره به شفعاوو ته اجازه ورکړی شي، او وروسته له شفاعته بخښل کیږي، او دا مطلب له دې آیت نه مخالف نه دی، بلکه له نورو آیتونو او صحیحو احادیثو څخه ثابت دی.

رَبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا

ای ربه ځمونږه ! بېشکه مونږ واورېده (غږ) د یوه آواز کوونکي (چې قرآن یا محمد دی)، بلل یې (خلق) ایمان ته (داسې) چې ایمان راوړئ ! په رب خپل نو ایمان راوړ مونږ (په رب خپل).

تفسير: يعنې نبي كريم (عليه أفضل الصلاة والتسليم) چې په ډېر جګ آواز سره يې ټولې دنيا ته غږ وكړ، يا لوی قرآن چې د هغه غږ هر كور ته رسېدلی دی، لومړی د عقلي ايمان ذكر وو، اوس په «آمنا» كې سمعي ايمان دی، چې په هغه كې ايمان بالرسول او ايمان بالقرآن هم درج دی.

رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّاٰتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿۱۹۳﴾

ای ربه څمونږه ! نو مغفرت وكړه مونږ ته ګناهونه (لوی) څمونږ ! او لرې كړه له مونږه، ګناهونه (واړه) څمونږ، او وفات كړه مونږ (په داسې حال كې چې دا خل اوسو) سره له ډلې د نيكانو.

تفسير: يعنې څمونږ لويه ګناه را عفوه كړه ! او په وړوكو خرابيو مو پرده واچوه ! او كله چې مونږ بيا ژوندي كوې، د ښو بندګانو په ډله كې مو شامل كړه !.

رَبَّنَا وَاٰتِنَا مَا وَعَدْتَّنَا عَلٰى رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيٰمَةِ

ای ربه څمونږه ! او راكړه مونږ لره هغه چې وعده دې كړې ده تا له مونږ سره په (ژبو د) رسولانو خپلو، اومه رسوا كوه مونږ په ورځې د قيامت كې.

تفسير: يعنې كومې وعدې چې تا د رسولانو په ژبه پر هغو باندې د ايمان او تصديق څخه وروسته كړې دي، په هغو سره مونږ خوښ او مستفيد كړه !، مثلا په دنيا كې مونږ مسلمانان بالآخره پر اعداء الله باندې غالب او منصور وګرځوه ! او په آخرت كې مونږ په جنت رضوان سره سرلوړي كړه ! او د قيامت په ورځ مو د دوی په لارښوونه بيخي له ادنی رسوايی او لږې بې عزتی څخه هم وساته !

إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿۱۹۴﴾

بېشكه ته (ای ربه) نه كوې مخالفت له وعدې (خپلې) نه.

تفسير: يعنې ای ربه ! ستا په لوی دربار كې د وعده خلافۍ هيڅ يو احتمال نشته، او په مونږ كې دا احتمالات شته، نه چې كومه داسې غلطي له مونږ څخه څرګنده شي، چې د هغې له سببه ستا له وعدو څخه مستفيد نه شو، نو ځكه دعا كوو چې مونږ ته پر هغو اعمالو د استقامت هسې يو توفيق راكړه ! چې پر هغه ستا له ګردو وعدو څخه فائده واخلو !.

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثٰى بَعْضُكُمْ مِّنْ بَعْضٍ

پس قبولې كړې دوی لره (دا دعاوې) رب د دوی (په دې شان چې) بېشكه زه نه ضايع كوم عمل د هيڅ عمل كوونكي له تاسې نه، نارينه وي (دا عامل) يا ښځه وي، (ځكه چې) ځينې ستاسې دي له ځينو نورو (او ماته په مكافات كې ټول سره يو يئ).

تفسير: يعنې نارينه وي كه ښځه، څمونږ په دربار كې د هيچا خواري او تكليف نه ضايع كيږي، هر څوك چې هر كار وكړي، د هغه ثمره به مومي، دلته عمل شرط دی، د نېك عمل په وسيله ښځه هم د خپل استعداده سره سم د آخرت هغه لوېې درجې حاصلولی شي، چې نارينه يې حاصلولی شي، كله چې تاسې نارينه او ښځې د انساني يوې نوعې افراد يئ، او له يوه آدم عليه السلام څخه پيدا شوي يئ ! او په اسلامي رسۍ كې سره تړلي يئ، او يو اجتماعي ژوندون لرئ، او د معاشرت په چارو كې ګرد سره شريكان يئ؛ نو عملونه او د هغو ثمرات مو هم يو شی وګڼئ !.

په روايتونو کې راغلي دي چې رسول صلی الله عليه وسلم ته ام سلمه رضي الله تعالی عنها عرض وکړ: «يا رسول الله صلی الله عليه وسلم ! په قرآن کې هيچېرې ځمونږ د ښځو د هجرت او نورو حسنه اعمالو په نسبت کوم خاص ذکر نه دی راغلی»، نو د هغې ځواب په دې آيت سره ورکړ شو.

فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ

او هغه کسان چې هجرت کړی دی دوی (لپاره د دين) او ايستلي شوي دي دوی له کورونو خپلو (د الله په لاره کې) او ضرر رسولی شوی دی دوی ته په لاره زما کې، او جنګونه يې کړي دي (له کفارو سره) او وژل شوي دي (په غزا کې)، نو خامخا به لرې کړم له دوی نه ګناهونه د دوی، او خامخا به داخل کړم دوی په جنتونو کې، چې بهيږي له لاندې د (مانيو او ونو د) هغو ويالې.

تفسير: يعنې کله چې د کوم عمل کوونکي هيڅ يو وړوکی او لوي عمل نه ضايع کيږي، نو بيا د الله تعالی خاصو هغو بندګانو ته زياته خوښي او اجر په برخه کيږي، چې د کفر او عصيان په پرېښودلو سربېره وطن او خپلوان يې هم پرېښي، او له (دار الکفر) ځنې وتلي، او له خپلو اقاربو او دوستانو ځنې جلا (جدا) شوي، له اهل او عيال، مال او منال ځنې يې سترګې پټې کړې، او د (دار الاسلام) په لوري روان شوي دي، ځکه چې کفارو پر دوی دومره ظلم، تېری او تجاوز وکړ، چې پخپلو کورونو کې د دوی پاتې کېدل مشکل شول، د وطن له پرېښودلو او د کور او کورنيو له جدا والي سره، بيا هم د دښمنانو له ضرره په آرام نشول، او راز راز تکليفونه يې د کفارو له لاسونو څخه ګالل، او دا ګرد ددې له امله وو، چې هغوئ د الله تعالی نوم ياداوه، او د توحيد کلمه يې ويله، لکه چې د «الممتحنة» سورت په (۱) آيت (۱) رکوع کې راغلي دي: ﴿يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَن تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ﴾ او د البروج سورت په (۸) آيت کې لولو: ﴿وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَن يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ﴾، په پای کې دا بندګان چې زما په لاره کې وجنګېدل، د دې بندګانو ګرد تقصيرات معاف کړی شوي دي، او جنت د دوی په انتظار کې دی.

ثَوَابًا مِّنْ عِندِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ ﴿١٩٥﴾

(جزا د نېکيو به ورکړو مونږ دوی ته) په جزا ورکولو (نېکو) سره له نزده د الله، او الله په نزد د ده دی ښه ثواب (نېکه جزا).

تفسير: يعنې ښه بدل خو الله تعالی سره دی، او بل په هيڅ ځآی کې نه پيدا کيږي، يا يې دا مطلب دی: چې له دې بدل ځنې ښه بدل له الله تعالی سره دی، چې هغه د الله تعالی د لوی ذات ليدل او رضاء ده (ای الله ! خپله لقاء دې ځمونږ او د ګردو (ټولو) مؤمنانو په برخه کړه !)، آمين.

لَا يَغُرَّنَّكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۚ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾

نه دې تېرباسي له سره تا (ای سامعه !) تلل راتلل د هغو کسانو چې کافران شوي دي (او تصرف د دوی) په ښارونو کې، (دا) فائده ده لږه، پس (له مرګه) ځای د دوی دوزخ دی، او بد ځای د هستوګنې دی (دا دوزخ).

تفسير: يعنې کفار چې دې خوا او هغې خوا د تجارت او نورو کارونو لپاره په ډېر تکبر او غرور سره په ګټې او فائدې پسې ګرځي، مسلمانانو ته نه ښايي چې پر دوی باندې تېروځي، ځکه چې دا د هغوی د څو ورځو بهار دی، که سرې

ته د څو ورځو لپاره ښه ډوډۍ او مکلف خواړه ورکړل شي، او بيا يې په دار وځړي، يا يې په دائمي حبس محکوم کړي، نو آيا دې ته عيش ويلی شي؟ عيش هغه دی چې سړی د څو ورځو له مخې لږ ډېر زحمت او تکليف په ځان وګالي، او د خپل دائمي راحت او خوشالۍ اسباب په اعلی درجه سره مهيأ کړي.

لٰكِنِ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا

ليکن هغه کسان چې ويريږي دوی له ربه خپله، شته دوی لره جنتونه چې بهيږي له لاندې د (ونو او ماڼيو د) هغو ويالې، تل به وي دوی په هغو (جنتونو) کې.

نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ؕ

په دې حال کې چې (دغه جنتونه ځای د) ميلمستيا (يو پيشکشې) ده له جانبه د الله.

تفسير: له دې کبله يې ورته په ميلمستيا سره تعبير وکړ چې له ميلمه سره د خوړلو څښلو فکر نه وي، او په عزت او آرامۍ سره ناست وي، او په خوشالۍ کې هر شی ورته تيار وررسيږي. (والله أعلم).

وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ لِّلْأَبْرَارِ ﴿۱۹۸﴾ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتٰبِ لَمَنْ يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَآ أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَآ أُنْزِلَ إِلَيْهِمْ خٰشِعِيْنَ لِلّٰهِ ۙ لَا يَشْتَرُوْنَ بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيْلًا ؕ أُولٰٓئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ ؕ

او هغه (باقي شی) چې په نزد د الله دی؛ خير (ډېر غوره) دی لپاره د نېکانو. او بېشکه ځينې له اهل کتابو څخه خامخا هغه څوک دي چې ايمان لري پر الله او پر هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاسې ته (ای مسلمانانو) او پر هغه تورات او انجيل چې نازل کړی شوی دی دوی ته، حال دا چې ويريدونکي (متواضع) دي الله لره، نه اخلي دوی په آيتونو د الله قيمت لږ، هم دغه کسان (مقرر) دی دوی لره اجر (ثواب) د دوی په نزد د رب د دوی.

تفسير: پورته د عامو متقيانو د حال بيان وشو، اوس په کتابيانو کې چې کوم متقيان دي د هغو ذکر په خصوصيت سره فرمايي، يعنې هغو کتابيانو چې پر الله تعالی باندې يې په ښه ډول سره ايمان راوړی او قرآن عظيم الشأن يې منلی دی، او څرنګه دا عظيم الشأن قرآن بالذات د تورات او انجيل تصديق کوونکی دی، نو دوی ګواکې هغه هم ومنل، مګر نه په دې ډول چې دنيا خوښوونکي (احبار) يې مني، چې د لږ دنيوي ګټې لپاره د الله تعالی آيتونه پټوي يا يې بدلوي، بلکه د الله تعالی په مخکې په ډېره عاجزۍ او اخلاص سره غاړه ږدي، او هم هغه ډول چې د الله تعالی له درباره کتاب را نازل شوي دي، هغه يې په هم هغه اصلي رنګ سره ومنل.

إِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ ﴿۱۹۹﴾

بېشکه چې الله ډېر ژر دی حساب (د ده يعنې ډېر ژر حساب آخلي).

يٰٓأَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اصْبِرُوْا وَصَابِرُوْا وَرَابِطُوْا ۟ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۲۰۰﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) صبر کوئ (په طاعت، مصيبت، او له معصيته) او ټينګ اوسئ ! په صبر (د کفارو په مقابل کې) او محکم اوسئ (په اسلامي سرحداتو کې) ! او وويريږئ له الله ! لپاره د دې چې په مراد ورسيږئ ! (بريالي شئ ! او د دوزخه نجات ومومئ !).

تفسیر: الله تعالی د دغه سورت په پای کې مونږ مسلمانانو ته یو جامع او مانع نصیحت وکړ، چې په واقع کې د دې ګرد سورت حاصل دی، یعنې ای مؤمنانو ! که فتح او بری، او د دنیا او آخرت په مراد رسېدل غواړئ ! نو سره د سختی تېرولو په طاعت کې ټینګ اوسئ ! او له معصیت ځنې ځان وساتئ ! او دښمنانو په مقابله کې خپله مضبوطي، ثابت قدمي، او مېړانه (بهادري) څرګنده کړئ ! او د اسلام د حدودو په حفاظت کې تل مشغول او لګیا اوسئ ! له هر ځایه چې د دښمن د تعرض (یرغل) اندېښنه وي، همله د اوسپنې د دیوال په شان خپل ټترونه سپر کړئ ! او پښې مو ټینګې کړئ !.

﴿وَأَعِدُّوا لَهُم مَّا اسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ﴾ (۱۰ جزء د الأنفال سورت ۶۰ آیت، ۸ رکوع)
او په هر وخت او هر کار کې له الله جلت کلمتُه څخه وویرېږئ ! که تاسې داسې وکړل، نو وپوهېږئ چې په خپل مراد ورسېدئ.

تمت سورة «آل عمران» بفضل الله المنان نسأله الرحمة والغفران وخلود الجنة والرضوان ونصلی ونسلم الف الف مرة علیٰ رسوله وحبیبه سید الإنس والجان.

د«النساء» سورت مدني دی، (۱۷۶) آیتونه او (۲۴) رکوع لري، په تلاوت کې څلورم، او په نزول کې ۹۲ یم سورت دی.
وروسته د «الممتحنة» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

یٰۤاَیُّهَا النَّاسُ اتَّقُوْا رَبَّكُمُ الَّذِیْ خَلَقَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ وَّخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِیْرًا وَّنِسَآءً

ای خلقو (تل) وویرېږئ له ربه خپله ! هغه (رب) چې پیدا یې کړئ تاسې له نفسه یوه نه (چې آدم علیه السلام دی) او پیدا یې کړه له دې (نفسه) جوړه د ده (چې حواء ده) او خپاره (خواره) یې کړل له دې دواړو څخه سړي ډېر، او ښځې (ډېرې).

تفسیر: لومړی یې د آدم علیه السلام له کیڼې پښتۍ څخه بي بي حواء پیدا کړه، بیا یې له دوی دواړو څخه ګرد نارینه او ښځې پیدا او په ځمکه کې یې خپاره (خواره) کړل، نو په حقیقت کې الله تعالی ټول انسانان له یوه نفس او یوه سړي څخه پیدا کړي دي، مطلب یې دا دی: کله چې له عدم څخه ستاسې د ګردو پیداکوونکی او بیا ستاسې باقي او قائم ساتونکی هم هغه یو ذات دی؛ نو ښایي چې تاسې له هغه څخه وویرېږئ ! او د هغه د امر منل یو ډېر ضروري کار وګڼئ ! له دې څخه دوه مضمونونو ته اشاره وشوه:

(اول): دا چې الله تبارک وتعالی ستاسې د ټولو خالق او موجد دی.

(دویم): دا چې د ګردو انسانانو د وجود سبب هم هغه یو نفس دی، چې له هغه څخه الله تعالی نور ګرد انسانان پیدا کړل، یعنې أبو البشر آدم علیه السلام.

وَاتَّقُوا اللهَ الَّذِیْ تَسَآءَلُوْنَ بِهٖ وَالْاَرْحَامَ

او وویرېږئ له الله ! هغه (الله) چې سوال کوئ تاسې یو تر بله په (نامه د) ده سره، او (وویرېږئ له پرېکولو) د خپلوۍ څخه.

تفسیر: سربېره پر دې چې الله جل جلاله ستاسې خالق او رب یعنې موجد او بقاء درکوونکی دی، د ده د اطاعت د وجوب یوه وجه دا ده، چې تاسې د ده په وسیله ګرځولو په خپلو منځونو کې خپل حقوق او فوائد غواړئ ! او یو بل ته د هغه په نامه قسمونه ورکوئ !، وروسته له دې دا حکم دی چې له قرابته وویرېږئ ! یعنې د اقاربو حقوق په ښه ډول سره اداء کوئ ! او د خپلوۍ له پرېکولو او بد سلوکۍ څخه ځانونه وژغورئ ! (وساتئ).

اِنَّ اللهَ كَانَ عَلَیْكُمْ رَقِیْبًا ﴿۱﴾

بېشکه الله دی پر تاسې ساتونکی (نو هیڅېرې او هیڅکله ترې غافل نه شئ چې جزا درکوي).

تفسير: يعني الله جل جلاله ستاسې له ګردو (ټولو) اعمالو، افعالو، او احوالو څخه واقف دی، که د هغه د حکم متابعت وکړئ؛ نو ثواب به ومومئ، که نه د عذاب مستحق کېږئ، او ستاسې د ارحامو او خپلوۍ په تعلقاتو او مراتبو، او د هر یوه په مناسبو حقوقو باندې هم ښه پوهېږي، نو ځکه د هغه په نسبت هر هغه حکم چې الله جل جلاله درکړی، هغه حق وګڼئ ! او عمل پرې وکړئ !.

وَاٰتُوا الْيَتٰمٰٓى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيْثَ بِالطَّيِّبِ ۪ وَلَا تَاْكُلُوْٓا اَمْوَالَهُمْ اِلٰٓى اَمْوَالِكُمْ ؕ اِنَّهٗ كَانَ حُوْبًا كَبِيْرًا ۝۲

او ورکړئ (ای د یتیمانو اولیاوو !) یتیمانو ته مالونه د دوی (پس له رشده)، او مه اخلئ تاسې خبیث (بد، حرام مال) په طیب (ښه، حلال مال !)، او مه خورئ تاسې مالونه د دوی (یعنې د یتیمانو، ګډ) له مالونو خپلو سره، (ای ولیانو ! او وصیانو !) بېشکه دا (د یتیمانو د مال خوړل) ګناه لویه ده.

تفسير: دیتیمانو او لیاوو او سرپرستانو ته حکم دی، هر کله چې هغوی بالغ شي، نو د هغوی مال دې پرې وسپاري !، او د سرپرستۍ په وخت کې دې د یتیمانو یو ښه شی نه اخلي !، او نه دې په معاوضه کې خراب او ښکته شی د هغه په مال کې شامل کړي ! او نه دی دهغوی مال له خپل مال سره ګډ کړي !، چې وېې خوري، مثلاً «ولي» لره اجازه شته چې د یتیم خواړه له خپلو خوړو سره مشترک او شامل کړي، مګر دا خبره ضروري ده چې د یتیم مال ته دې څه نقصان ونه رسوي !، او داسې دې ونه شي، چې د شرکت په پلمه (بهانه) د یتیم مال وخوري، او ورڅخه استفاده وکړي، ځکه چې د یتیم د مال خوړل لویه ګناه ده.

ښايي له دې امله به د یتیم حکم په هغو احکامو کې چې په ارحامو پورې تعلق لري مخکې ذکر شوی وي، چې یتیم د خپلې بېکسی، بې سرو سامانی، مجبورۍ، بېچاره ګی له کبله د زیادت رعایت، شفقت او حفاظت محتاج وی لکه چې له همدی جهته په تبدیل او شرکت سره د یتیم د مال خوړل ممنوع ګرځول شوي، او په راتلونکو متعددو آیتونو کې هم د یتیمانو په نسبت څو احکام ارشاد شوي دي، چې له هغو څنې په یتیمانو باندی لا زیات اهتمام را څرګندیږی او دا اهتمام د ګردو (ټولو) یتیمانو په حق کې دي.

هو ! هغه یتیم چې قریب او خپلوان وي، د ده په باره کې زیات تأکید شوی دی، او همدا شان نزول او د دې آیتونو د ربط سبب هم دی، چې له عرف او عادت سره هم موافق دی، ځکه چې د یتیمانو (اولیاء) غالبا هغه کسان وي چې د هغوی سره زیاته خپلوي لري.

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوْا فِى الْيَتٰمٰى فَانْكِحُوْا مَا طَابَ لَكُمْ مِّنَ النِّسَآءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ ۚ

او که وویرېږئ تاسې چې به ونه کړئ شئ عدل او انصاف په (حق د) یتیمانو کې نو په نکاح سره واخلئ تاسې (نورې) هغه ښځې چې خوښې (او حلالې) وي تاسو ته له ښځو؛ دوه دوه، او درې درې، او څلور څلور.

تفسير: په صحيحو احاديثو کې راغلي دي، هغه یتیمې جینکۍ چې د خپلو اولیاوو تر تربیت لاندې به وې، او د هغې یتیمې او دهغې د ولي په مال او ځمکه او باغ کې به د خپلوۍ له لامله (له وجې) شرکت وو، نو دلته به دوه صورت وړاندې کېده:

(۱) کله به داسې پېښېده چې «ولي» ته به د دې جمال او مال دواړه مرغوب وو، او د دې ولي به د لږ څه مهر په بدل کې له دې سره خپله نکاح تړله، ځکه چې دې جینی به بل څوك نه درلود (لرلو)، چې د دې د حق غوښتنه یې کړي وای:

(۲): کله به داسې کېده چې د دې یتیمې جنۍ جمال به مرغوب نه وو، مګر «ولي» د دې خیال له امله: که زه د دې نکاح له بل چا سره وتړم، نو د دې جینی مال به زما له لاسه ووځي، او زما په مال کې به بل څوك راسره شریك شي، نو د دې مصلحت له مخې به یې په یوه ډول له دې سره خپله نکاح تړله، خو له دې منکوحې سره به یې په زړه کې څه مینه او رغبت نه درلود (لرلو)، نو دا آیت نازل او اولیاوو ته ارشاد وشو: «که تاسې له دې خبرې څنې ویرېږئ چې د یتیمو نجونو په نسبت انصاف نشئ کولئ، او د دوی په مهر او حسن معاشرت کې له تاسې څنې تقصیر پېښېږي، نو تاسې له هغوی سره نکاح مه تړئ! بلکه نورو مرغوبه وو ښځو څنې له یوې څخه نیولې تر څلورو پورې تاسې ته اجازه شته، چې د شریعت له قاعدې سره یې سم نکاح کړئ! چې له دې جهته یتیمو جونو ته څه نقصان ونه رسیږي، ځکه تاسې چې د هغوی د حقوقو حامي یئ؛ نو نه ښایي چې د حمایت لامله په کومې خرابۍ او ګناه کې ولوېږئ!».

تنبیه: د آزاد مسلمان لپاره له څلورو ښځو او د مریي لپاره له دوو ښځو څنې زیاتې په نکاح اخیستل جائز نه دي، او په احادیثو کې هم د دې په نسبت تصریحات موجود او دیني أئمه وو هم پر دې باندې اجماع کړېده، او ګرد (ټول) امت ته هم دا حکم راغلی دی، یواځې د رسول الله صلی الله علیه وسلم خصوصیت او امتیاز وو، چې له دې څنې د زیاتو اجازه هم دوی ته وه.

فائده: د یتیمو جونو د نکاح دریم صورت هم په حدیث کې راغلی دی: هغه یتیمه جینۍ چې د دې د مال او جمال د دواړو په نسبت د دې «ولي» بې رغبته وي، او د دغه عدم رغبت لامله د دې ولي د هغې نکاح له بل چا سره تړي، مګر ښکاره خبره ده، چې د دې آیت تعلق له دې صورت سره نشته.

په ﴿وَثُلٰثَ وَرُبٰعَ﴾ کې «و» په معنی د «او» دی.

د دې آیت حاصل ځینو مفسرینو داسې هم بیان کړی دی چې: «که د یتیم له مال څخه وېره کوئ! نو له ما څخه هم سخت وویرېږئ! او له ښځو سره معامله په نکاح سره وکوئ! نه په سفاح سره! او له ډېرو ښځو هم وېره وکړئ! او له څلورو ښځو څنې زیاتې مه کوئ!».

فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ۚ

نو (بیا که) وویرېږئ تاسې چې عدل (انصاف برابري) به ونه کړئ شئ (د ښځو په منځ کې په نفقه، نوبت، او نورو کې)؛ نو یوه (اصیله کوئ) یا هغه وینځې چې مالکان شوي دي د هغو (وینځو) ښې لاسونه ستاسې (تاسې یې ملکان یئ).

تفسیر: یعنې که تاسې له دې خبرې څنې ویرېږئ، چې په څو ښځو کې به سم له انصافه او مساواته معامله ونشئ کړئ؛ نو بیا فقط په یوې نکاح قناعت وکړئ! یا یواځې پر وینځو باندې یوه وي، که ډېرې اکتفا وکړئ! او که مو زړه غواړي له یوې منکوحې سره څو وینځې هم وساتئ!.

ذٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَلَّا تَعُولُوا ۝٣

دا (نکاح د یوې اصیلې یا د ډېرو وینځو) ښه نږدې ده دې ته چې ظلم ونه کړئ تاسې (او یو جانب ته متمائل نشئ تاسې).

تفسیر: یعني یواځې له یوې ښځې سره له نکاح کولو څخه یا فقط په خپلې یوې وینځې یا ډېرو وینځو باندې په قناعت کولو کې یا له یوې نکاحي ښځې سره د یوې وینځې یا د څو وینځو په جمع کولو کې د دې خبرې امید او توقع شته، چې تاسې له بې انصافۍ او بې عدالتۍ څخه محفوظ پاتې شئ !، ځکه هغه حقوق چې زوجات یې لري، هغسې یې مملوکې وینځې نه لري، د هغوی په منځ کې د عدالت په نه کولو سره تاسې نه مؤاخذه کېږئ، نه هغوی لره مهر شته، او نه یې د معاشرت لپاره کوم حد مقرر دی.

فائده: هر هغه څوك چې څو ښځې لري، نو په ده باندې واجب دي، چې د دوی په خوراك، پوښاك، راکړه ورکړه او نورو کې مساوات وکړي، او د شپې له مخه د وید ېدلو لپاره هم سم له نوبته له هرې یوې ښځې سره بېل بېل هستوګنه، او جلا جلا (جدا جدا) شپه تېره کړي، که کوم مېړه (خاوند) د خپلو ښځو په حقوقو کې عدالت او برابري نه کوي، نو هغه به د قیامت په ورځ کې مفلوج (ګوزڼ وهلی) پاڅیږي، او داسې به درومي چې له خپله ځانه سره به یو لاس او یوه پښه او نور نیمایي بدن کش کاږي، او که د چا په نکاح کې یوه اصیله ښځه او یوه وینځه وي، نو وینځې ته د اصیلې ښځې نیمایي نوبت او وار دی، او هغه وینځه هیڅ د نوبت حق نه لري، چې د خپل مالك په ملك کې وي بلکه له دوی سره ناسته او ملاسته د دې د بادار په خوښې پورې مربوطه ده.

وَاٰتُوا النِّسَآءَ صَدُقٰتِهِنَّ نِحْلَةً

او ورکوئ تاسې ښځو (خپلو) لره مهرونه د دوی په ورکړه د خوشالۍ سره (چې فرض شوي دي له طرفه د الله پر تاسې).

تفسیر: یعني د هغو ښځو مهرونه چې تاسې نکاح ورسره تړلې ده، په خوښۍ او رغبت سره پخپله اداء کړئ، بې له دې چې د هغوی کوم حامي یا بل څوك له تاسې ځنې د حصول څه تقاضاء وکړي، که تاسې پخپل شوق او رغبت سره د خپلو ښځو مهرونه ورکوئ ! نو بیا د یتیمو نجونو په نکاح کولو کې هیڅ کوم حرج او ممانعت نشته، بلکه حرج او ممانعت خو به هلته وي، چې د دوی د مهر یا د بل کوم حق په اداء کولو کې څه دروندوالی ولیدل شي.

فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَیْءٍ مِّنْهُ نَفْسًا فَكُلُوْهُ هَنِیْٓـًٔا مَّرِیْٓـًٔا ﴿۴﴾

نو که راضي شوې دا (ښځې) تاسې ته (په بخښنه) له کوم شي له دې (مهره په خوشالۍ) د نفس خپل؛ نو خورئ تاسې دغه شی په داسې حال کې چې خوندوره حلاله بې ضرره وي.

تفسیر: یعني که ښځه پخپله خوښه له مهر ځنې څه شی خپل مېړه (خاوند) ته معافوي، یا یې اخلي، او بیا یې ور هبه کوي، نو په دې کې هیڅ حرج نشته، او مېړه (خاوند) دې هغه په خوښۍ سره وخوري، «هنيء» هر هغو خوړو ته وایي چې خوندور او لذیذ وي، او طبیعت یې په خوښۍ او رغبت سره قبول کړي، «مريء» هر هغو خوړو ته وایي چې په زړه پورې هضم او په ډول سره د بدن جزء او د صحت او قوت موجب شي.

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَآءَ اَمْوَالَكُمُ الَّتِیْ جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ قِیٰمًا وَّارْزُقُوْهُمْ فِیْهَا وَاكْسُوْهُمْ وَقُوْلُوْا لَهُمْ قَوْلًا مَّعْرُوْفًا ﴿۵﴾

او مه ورکوئ (مه سپارئ) تاسې ! بې عقلانو ته مالونه خپل هغه چې ګرځولي دي الله لپاره ستاسې سبب د ګزران، او روزي ورکوئ دوی ته په دې مالونو کې، او جامې ورکوئ دوی ته، او ووایئ دوی ته خبره معروفه (نېکه، خوږه، پسته، معقوله).

تفسير: يعنې د ناپوهو هلكانو (ليونيانو، وړو اولادونو او ښځو) په لاس كې د دوى هغه مالونه مه وركوئ ! چې ستاسې په تصرف كې وي، او الله تعالى هغه انسانانو لره د معيشت سامان جوړ كړى دى، بلكه هغه په پوره حفاظت سره وساتئ ! او د هلاكت له انديښنې څخه يې وژغورئ (وساتئ) !، او تر څو پورې چې دوى پخپله نفع او نقصان باندې ونه پوهيږي؛ تر هغه وخته پورې ورته له همغه ځنې خوراك او كالي (جامې) وركوئ ! او تسلي وركړئ چې دا ګرد مال ستاسې دى، مونږ ستاسې فائده غواړو، كله چې تاسې پوه شوئ؛ دا ګرد مال تاسې ته دركاوه كيږي.

(يا دا معنى چې مه سپارئ كم عقلو، ليونيانو، يتيمانو، او ښځو خپلو ته، مالونه خپل د دوى د بلوغ تر وخته پورې، او خوراك او پوښاك دوى ته وركوئ ! او د لاسه كوئ يې ! او نه ښايي چې مالونه بې ځايه ولګول شي، ځكه چې مالونه د بدن د قوام او د ټولو كارونو د سرته رسولو سبب دى، يعنې د مالونو په وسيله په دنيا كې مأكول، مشروب، ملبوس، مسكن او نور، او په دين كې زكات، خيرات، حج، عمره، نفقه، صدقه او نور منځ ته راځي).

وَابْتَلُوا الْيَتٰمٰى حَتّٰىٓ اِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ ۚ فَاِنْ اٰنَسْتُمْ مِّنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوْٓا اِلَيْهِمْ اَمْوَالَهُمْ ۚ

او وازمويئ تاسې يتيمان تر هغه پورې كله چې ورسيږي دوى (حد، د) نكاح ته، نو كه وموندە تاسې له هغو نه هوښياري (په معاملاتو او د مال په ساتنه كې) نو وسپارئ تاسې هغوى ته مالونه د هغوى !.

تفسير: يعنې يتيمانو ته ښوونه او د دوى روزنه او ازموينه د بلوغ تر وخته پورې كوئ !، كه وروسته له بلوغه په دوى كې د ګټې او د تاوان پوهه او د مال د انتظام او د حفاظت تميز ومومئ ! نو د دوى مال وروسپارئ ! د يتيمانو د ورښوونې او ازموينې عمده صورت همدا دى، چې د معمولي او د كم قيمت شيانو بيع او شراء په دوى باندې وكړل شي !، او د هغو طريقه دې دوى ته وروښوول شي !.

وَلَا تَاْكُلُوْهَآ اِسْرَافًا وَّبِدَارًا اَنْ يَّكْبَرُوْا ۭ

او مه خورئ تاسې دا (د يتيمانو ناپوهانو مالونه) په اسراف سره (چې له ضرورته زيات وي) او په جلتۍ سره (پخوا له حاجته، د ويرې د دې) چې دوى به لوى شي (نو وابه يې خلي).

تفسير: يعنې د يتيمانو مال له ضرورته زيات صرفول منع دي، لكه چې د يوې پيسې په ځاى دوه پيسې صرف كړي، او دا هم منع ده، چې له دې خبرې ځنې وويريږي ! كه دا يتيم لوى شي، نو خپل مال به له ما ځنې بېرته واخلي، نو په صرفولو كې يې تلوار په كار دى، خلاصه يې داسې شوه، چې بايد د يتيم مال د ضرورت په اندازه او د وخت له غوښتنې سره سم صرف شي.

وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۚ وَمَنْ كَانَ فَقِيْرًا فَلْيَاْكُلْ بِالْمَعْرُوْفِ ۭ

او هر څوك چې وي مالداره نو ښايي ځان پاك وساتي (د يتيمانو له مالونو څخه) او هر څوك چې وي فقير، نو خوري دې له دې مال څخه په معروف (له دستور سره سم د مزدورۍ په اندازه) سره.

تفسير: يعنې «ولي» دى د يتيم مال د خپل ځان لپاره نه خرڅوي، او كه د يتيم پالونكى او تربيه كوونكى محتاج وي، كولى شي چې د خپل خدمت په اندازه د يتيم له مال ځنې خپله مزدوري واخلي ! مګر غني ته له سره څه اخيستل روا نه دي.

فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

نو کله چې ورکړئ (وسپارئ) تاسې دغو (یتیمانو) ته مالونه د دوی، نو شاهدان ونیسئ تاسې پر دوی باندې، او کافي دی الله په دې حال کې چې ښه حساب کوونکی (او جزا ورکوونکی) دی.

تفسیر: کله چې د کوم وړوکي پلار مړ شي، نو ښایي چې د ټو مسلمانانو په مخ کې د یتیم مال ولیکل شي ! او بیا يې امانتدار ته وسپاري ! کله چې دا یتیم بالغ او هوښیار شي، نو سم له هغه لیک سره دې د هغه مال بېرته ورکړي ! او څومره شی چې صرف شوی وي، د هغه حساب دې هم وروښيي، او هغه شی چې پر یتیم باندې سپاري، ښایي چې په هغه باندې هم شاهدان ونیسي، او ور ویې ښيي، څو د راتلونکي اختلاف او جګړې په وخت کې خبره په سهولت سره صافه، او شخړه ورکه شي.

لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ ۚ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿٧﴾

شته نارینه وو لره (هم، لوی وي که واړه) نصیب د دوی له هغه ماله چې پرېښی وي مور او پلار او خپلوانو، او شته ښځو لره (هم، لویې وي که وړې) نصیب (برخه) له هغه ماله چې پرېښی وي مور او پلار او خپلوانو هغه (مبلغ) چې لږ وي له دې ماله او که ډېر وي، نصیب (برخه) مقرر کړی شوی (له طرفه د الله نه).

تفسیر: د رسول اکرم صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم له زمانې څخه پخوا دا رسم وو، چې لویو او وړو جینکو او نابالغانو هلکانو ته به یې میراث نه ورکاوه، او یواځې هغو نارینه وو ته به یې میراث رسېده، او وارثان ګڼل کېدل؛ چې لویان او د دښمنانو د مقابلې او مقاتلې لیاقت به یې درلود، چې په دې سبب وړو یتیمانو ته له میراث څخه هیڅ شی نه ورکول کېده، نو د دوی په نسبت دا آیت نازل شو، چې خلاصه یې داده: «دمور او پلار او نورو خپلوانو له متروکه مال څخه نارینه وو یعنې ځامنو لره اعم له دې نه چې وړوکی وي یا ځلمی د دوی برخه رسیږي، او ښځو لره یعنې لوڼو ته اعم له دې چې وړوکې وي یا پېغلې د مور او پلار او نورو خپلوانو له ترکې څخه د دوی برخه ورکولی کیږي، او دا برخې ټاکلې شوې دي، هغه متروکه مال لږ وي، که ډېر؛ د هغو ورکول ضروري دي، په دی سره د جاهلیت د بد رسم ابطال وشو، او د یتیمانو او د نورو د حقوقو حفاظت یې وفرمایه، او د دوی د حق تلفی مخه یې بیخي ونیوله.

فائده: په دې آیت کې د حق لرونکو حق او د هغه تقرر او تعیین بالاجمال راښوول شوی دی، په وروستنی رکوع کې د وارثانو د برخې تفصیل راښوول کیږي.

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾

او کله چې حاضر شي ویش (تقسیم د میراث) ته خاوندان د خپلوۍ (چې وارثان نه وي) او یتیمان او مسکینان؛ نو روزي ورکوئ تاسې دوی لره له هغه (میراثه) او ووایئ تاسې دوی ته خبره معروفه (خوږه معقوله).

تفسیر: یعنې د میراث د تقسیم په وخت کې چې ټول خپلوان یو تر بله سره ټول شي، که له دې خپلوانو څخه ځینې داسې وي چې هغوی ته میراث نه ورسیږي، یا یتیم او محتاج وي، نو دوی ته څه خواړه ورکړئ ! او رخصت یې

کړئ ! یا له موقع سره مناسب کوم شی له ترکې ځنې ورته ورکړئ ! ځکه چې داسې سلوك مستحب دی، که د میراث په مال کې د خوراك وړ شی نه وي، یا یې موقع نه وي، لکه چې هغه د یتیمانو مال وي، او مړي وصیت هم نه وي کړی، نو له دې خپلوانو سره ښې مناسبې او معقولې خبرې وکړئ ! او رخصت یې کړئ ! یعنې په پسته ژبه سره له دوی ځنې معذرت وغواړئ ! او داسې ورته ووایئ چې: «دا مال د یتیمانو دی، او مړي وصیت هم نه دی کړی، نو ځکه مونږ مجبور یو، چې له تاسې ځنې معذرت وغواړو».

وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ۝

او ودې ویریږي (د یتیمانو پر ضیاع) هغه وصیان که پریږدي دوی پس له (مرګه) خپل اولاد ضعیفان (نو) ویریږي به دوی په دغو (اولادونو چې وروسته له مونږ به دوی هم داسې شي) پس ودې ویریږي دوی له الله څخه او ودې وایي دوی ته خبره سمه خوږه.

تفسیر: په اصل کې دا ارشاد د یتیم د «ولي» او «وصي» لپاره دی، نورو ته هم درجه په درجه ښایي چې د دې خبرې خیال وساتي، مطلب دا چې هر سړي سره دې دا اندېښنه وي، «نه چې زما له مرګه وروسته زما له اولادې سره څه سخته معامله وکړه شي»، نو ددې لامله تاسو لره هم ښایي چې له یتیمانو سره همغسې معامله وکړئ، چې تاسې یې خپلو ځامنو ته پس له مرګه غواړئ، او له الله تعالی ځنې وویرېږئ ! او له یتیمانو سره سمې ښې خوږې خبرې کوئ ! یعنې هسې معامله له دوی سره وکړئ، چې په هغې باندې د دوی زړه مات نشي، او نه دوی ته څه تاوان ورسیږي، بلکه تل تر تله د هغوی د اصلاح، ښېګڼې (ښه والي)، تعلیم، تربیې، تأدیب، او تهذیب خیال ولرئ، (او قریب الموت مریض ته نصیحت وکړئ ! چې په وصیت کې د ورثې د حقوقو له تضییع ځنې ځان وساتئ، او د شهادت کلمه او توبه په خوله کې ورکړئ ! او د ترکې او د قسمت حاضرینو سره ښه د انسانیت او مېړانې وضعیت وکړئ !.

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا ۖ وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ۝

بېشکه هغه کسان چې خوري دوی مالونه د یتیمانو په ظلم سره (بې له شرعي اذنه) خبره دا ده چې خوري دوی (اچوی) په ګېډو خپلو کې سور اور، او ژربه ننه وځي دوی اور سخت ګرم ته.

تفسیر: هر هغه څوك چې د یتیم مال بلا استحقاقه خوري، هغه خپله ګېډه د جهنم له اوره ډکوي، یعنې د هسې خوراك انجام به داسې کیږي، او دا یې په آخره جمله کې راښکاره کړه.

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ ۖ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ ۚ

حکم کوي تاسې ته الله په (حق د میراث د) اولاد ستاسې کې چې (تاسې مړه شئ)، شته نارینه لره (له میراثه) په مثل د برخو د دوو ښځو.

تفسیر: که د کوم میت په اولاده کې هلك او جینۍ دواړه وي، نو هغوی ته د میراث ورکولو دا قاعده ده، چې یوه هلك ته به د دوو جینکو حصه ورکوله کیږي، مثلا که یو هلك او دوه جینکۍ وي، نو نیمایي مال هلك ته او بله نیمه یې هغو دوو جونو ته ورکوله کیږي، او که یو ځوی او یو لور ترې پاتې وي، نو دوه ثلثه هلك ته او یو ثلث جینۍ ته ور رسیږي.

فَإِنْ كُنَّ نِسَآءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ

نو که وو دا (اولاد خالصې) ښځې پورته له دوو څخه (یا دوه) نو (شته) دوی لره دوه ثلثه (دوه درېمې برخې) د هغه مال چې پرېښی وي (مړي)، او که وه دا (مولوده لور) یوه؛ نو هغې لره نصف (یعنې نیمایي د ترکې دی).

تفسیر: یعنې او که د کوم مړي په اولاده کې یواځې ښځې یعنې لوڼې پاتې شي، او ځوی نه وي ترې پاتې، نو که دا جونه له دوه ځنې زیاتې، یا دوه وي، بیا هم هغو ته همدا دوه ثلثه (دوه درېمې) رسیږي، او که یواځې یو جینۍ ترې پاتې وي، نو دې ته د پلار نیمایي ترکه ور رسیږي.

تنبیه: د ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنْثَيَيْنِ﴾ په ذیل کې دا راڅرګنده شوه، چې یوې جینۍ ته له یوه هلك سره یو ثلث ور رسیږي، نو له دې ځنې معلومه شوه چې یوې جینۍ ته به له بلې جینۍ سره په طریق الأولی یو ثلث ور رسیږي، ځکه چې د هلك حصه د جینۍ له حصې ځنې زیاته ده، نو کله چې د هلك په سبب د دې برخه له یوه ثلث څخه کمه نشوه، نو د بلې جینۍ له سببه به څرنګه هغه برخه لږ کېدی شي؟ کله چې د دوو جونو حکم په پخواني آیت کې معلوم شوی وو، نو ځکه په دې کې له دوو ځنې د زیاتو لوڼو حکم هم راښیي، چې چاته داسې کومه شبهه پیدا نشي، کله چې د دوو لوڼو حق د یوې جینۍ له حق ځنې زیات وي، نو ښایي د درو او څلورو او د ډېرو برخې به له هغه زیات وي، حال دا چې خبره داسې نه ده، بلکه کله چې لوڼې له یوې ځنې زیاتې وي، دوه وي، که لس، که زیاتې، هغو ګردو ته به همغه دوه ثلثه رسیږي.

فائده: د اولاد د وراثت دوه صورتونه په آیت کې ذکر شول:

(۱): دا چې هلك او جینۍ دواړه نوعه اولاد موجود وي.

(۲) دا چې لوڼې ولري، او دا دوه صورتونه لري، چې یوه لور وي، یا له یوې زیاتې وي، نو اوس یواځې یو صورت پاتې دی چې یواځې هلکان ولري، نو دهغه حکم دادی چې ګرد میراث به هغوی ته وررسیږي، اعم له دې چې یو وي که ډېر.

وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ

او شته مور او پلار د ده (مړي) ته لپاره د هر یوه له دې دواړو سدس (شپږمه برخه) له هغه مال چې پرېښی وي (مړي) که وي مړي لره ولد (ځوځات).

تفسیر: او س د مور او پلار د میراث درې صورتونه بیان فرمایي: د اول صورت خلاصه داده: «که د میت اولاده ځوی یا لور وي، نو د میت مور او پلار ته د ده له ترکې ځنې هر یوه ته سدس، شپږمه برخه ور رسیږي».

فَإِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّهُ وَلَدٌ وَّوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ

نو که نه وي ده لره ولد (ځوځات) حال دا چې میراث اخلي له ده (مړي څخه یواځې) مور او پلار د ده؛ نو دي مور د ده لره ثلث (درېمه برخه د ترکې، او نوره ټوله د پلار ده).

تفسیر: د دوهم صورت خلاصه دا ده: «که میت هیڅ اولاد ونلري، او یواځې مور او پلار یې وارث وي، نو د هغه مور ته یو ثلث «درېمه» ور رسیږي، یعنې نور پاتې دوه ثلثه د هغه پلار ته ور رسیږي.

فَإِنْ كَانَ لَهُۥٓ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ ٱلسُّدُسُ

نو كه وي مړي لره وروڼه (يا خويندې) نو شته مور د ده لره سدس (د تركې شپږمه برخه).

تفسير: دريم صورت دا دى: كه د ميت له يوه څخه پورته وروڼه او خويندې وي، كه سكني وي، كه د پلار له لوري يا د مور له لوري وي، او اولاد هيڅ ونه لري، نو په دې صورت كې د ده مور ته سدس (شپږمه) برخه ور رسيږي، يعنې باقي ټول د هغه پلار ته پاتې كيږي، ورور او خور ته هيڅ نه ور رسيږي.

مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِى بِهَآ أَوْ دَيْنٍ ۗ

پس له (اداء كولو د) وصيت څخه چې وصيت وكړي ميت په هغه سره، يا پس (له ادا كولو) د دَين څخه.

تفسير: يعنې هومره چې د وارثانو برخې ذكر شوي دي، دا ټولې د ميت د وصيت، او د هغه د قرض له اداء كولو څخه وروسته وارثانو ته وركولى كيږي، او د وارثانو حق فقط په هغومره مال كې كيږي، چې د وصيت او د قرض د مقدار له ايستلو څخه وروسته پاتې كيږي، او نصف (نيمايي) او ثلث (دريمه برخه) او نور له همدې پاتې مال څنې مراد دي، نه له ټول مال څخه.

فائده: د ميت مال دې اول د ده په ګور او كفن كې ولګاوه شي ! څه چې له هغه څخه پاتې شي، له هغه څخه دې د ده قرض وركړ شي ! څه چې د ده له قرض څخه پاتې شي، له هغه څنې تر يوه ثلثه پورې (درې يمې برخې) پورې دې د مړي په وصيت كې صرف كړ شي !، وروسته له ګور او كفن او قرض او پس له أداء د وصيت څخه (د مال په ثلث كې): په پاتې متروكه كې ټول وارثان شريك دي، او هغه تركه پر دوى باندې ويشله كيږي.

ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا ۚ فَرِيضَةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

پلرونه ستاسې او ځامن ستاسې نه پوهيږئ تاسې چې كوم يو له دوى زيات نږدې دى تاسې ته له جهته د نفعې، (دا برخې فرض شوي دي) مقرره برخه له (جانبه) د الله، بېشكه چې الله دى ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حكمت والا (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي).

تفسير: په دې آيت كې يې دوه ډوله (قسمه) ميراث بيان كړ، د اولاد ميراث او د مور او پلار، اوس فرمايي: څرنګه چې دا خبره تاسې ته معلومه نه ده، چې له كوم يوه څنې به تاسې ته نفع؟ او څومره نفع در ورسيږي؟، نو ځكه په دې كې تاسو ته نه ښايي چې څه مداخله وكړئ، هره برخه او حصه چې الله تعالى هر چا ته مقرره كړېده، د هغه رعايت وكړئ ! ځكه چې الله تعالى پر هر شي باندې ښه خبردار او لوى حكمت والا دى.

وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَٰجُكُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّهُنَّ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمُ ٱلرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْنَ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ ۚ

او شته تاسې ته نيم د هغه مال چې پرېښى دى ښځو ستاسې كه نه وي دې ښځو لره ولد (ځوځات)، نو كه وي دې ښځو لره ولد (ځوځات) نو تاسې لره شته څلورمه برخه له هغه ماله چې پرېښى وي دې ښځو پس (له ادا كولو) د وصيت نه چې وصيت يې كړى وي (دې ښځو) په هغه سره يا (پس له اداء كولو د) دين څخه (چې وي په دې ښځو باندې څه قرض).

تفسیر: اوس د زوجینو د میراث بیان کاوه شي، چې مېړه (خاوند) لره د ده د ښځې له مال څنې نیمایي ور رسیږي، که دا ښځه اولاد ونه لري، او که اولاد ولري، اعم له دې چې یو ځوی یا یوه لور یا د هر ځامن او لوڼې، له دې مېړه (خاوند) څنې، یا له بل مېړه (خاوند) څنې ولري، نو مېړه (خاوند) ته د دې له مال څنې ربع (څلورمه برخه) وروسته له ورکولو د قرض او وصیت څخه ور رسیږي.

وَلَهُنَّ الرُّبُعُ مِمَّا تَرَكْتُمْ إِن لَّمْ يَكُن لَّكُمْ وَلَدٌ ۚ فَإِن كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكْتُم ۚ مِّن بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ ۗ

او شته دې ښځو لره څلورمه برخه له هغه مال چې پرېښی وي تاسې که نه وي تاسې لره ولد (ځوځات)، نو که وو تاسې لره ولد (ځوځات) نو دې ښځو لره ثمن (اتمه برخه) له هغه ماله چې پرېښی وي تاسې پس له ادا کولو د وصیت چې وصیت کوئ تاسې په هغه سره، یا پس له اداء کولو د دَین (قرض، چې وي پر تاسو ای خاوندانو).

تفسیر: او هم داسې ښځې لره چې مېړه (خاوند) یې اولاد نه لري، د دې د مېړه (خاوند) له مال څخه ربع (څلورمه برخه) ور رسیږي. که اولاد لري اعم له دې چې له همدې ښځې څخه وي که له بلې ښځې څخه؛ نو ښځې ته ثمن (اتمه برخه) د دې د مېړه (خاوند) له هغه مال څخه ور رسیږي، چې د وصیت او قرض له ادا کولو څخه وروسته پاتې وي، له هر قسم مال څخه نغد وي که جنس، وسله وي که ګاڼه (زېور)، سرای وي که باغ، پاتې شو د ښځې مهر، هغه له میراث څنې جلا او په قرض کې داخل دی، دا ټول دوه صورتونه لري، لکه چې د نارینه د میراث صورتونه هم دا دوه وو.

وَإِن كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوِ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ ۚ

او که وو یو سړی چې میراث ترې وړل کیږي کلاله (بې ولده بې والده) یا ښځه وه (هم داسې کلاله) حال دا چې وي دې مړي لره (یو اخیافي) ورور یا (اخیافي) خور پس شته هر یوه لره له دې (اخیافي) ورور او خوره سدس (شپږمه برخه د ترکې).

تفسیر: له دې ځایه د «اخیافي» ورور او خور ذکر دی، چې یواځې په مور کې سره شریکان وي، نو ښایي وپوهیږئ ! چې د پلار او ځوی د پاتې کېدلو سره ورور او خور ته هیڅ نه ور رسیږي، هو ! که والد او ولد نه وي، نو ورور او خور ته به میراث ورسیږي، ورور او خور په درې ډوله دي:

(۱): سکني چې په مور او پلار کې سره شریکان وي، چې دوی ته «عیني یا أعیاني» وایي.

(۲) «علاّتي» چې یواځې په پلار کې سره شریکان وي.

(۳) «أخیافي» چې یواځې په مور کې سره شریکان وي.

په دې آیت کې د «أخیافي» ذکر دی، کله چې د متعددو اصحابو کرامو په قرائتونو کې د ﴿وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ﴾ څخه وروسته د «من الأم» کلمه په تصریح سره شته، او په دې باندې د ګردو اصحابو اجماع ده، چې په دې ځای کې له (أخ) څخه أخیافي ورور مراد دی.

د دې آیت مطلب دا دی چې هر هغه میت نارینه وي که ښځه چې مور او پلار او لور او ځوی هیڅ نه لري، او یواځې یو «أخیافي» ورور یا خور ولري، نو له دې دواړو څخه هر یوه ته سدس (شپږمه برخه) ور رسیږي، او د نارینه او ښځې یعنې د «أخیافي» ورور او خور برخه برابره ده، او هیڅ زیادت او کمی په کې نشته، پاتې شو دوه ډوله ورور

او خور: يعنې «عيني» او «علاتي» نو د دې دواړو حكم لكه د اولاد داسې دى، په دې شرط چې د مړي پلار او ځوى هيڅ نه وي، مقدم «عيني» دى، كه هغه نه وي نو «علاتي» دى، د «النساء» د سورت په آخر كې د دې دواړو د ميراث ذكر هم راځي.

فَإِنْ كَانُوٓا۟ أَكْثَرَ مِن ذَٰلِكَ فَهُمْ شُرَكَآءُ فِى ٱلثُّلُثِ مِنۢ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَىٰ بِهَآ أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَآرٍّ

نو كه وو (وروڼه خويندې د كلالې) زيات له دغه (يو ورور او خور څخه) نو دوى ګرد سره شريكان دي په ثلث (دريمه برخه د تركې) كې وروسته له (اداء كولو د) وصيت چې وصيت كولى شي په هغه سره، يا پس (له اداء كولو) د دَين، په دې حال كې چې (نورو ته) نقصان ونه رسوئ (په دې وصيت كې).

تفسير: يعنې كه د «أخيافي» ورور او خور له يوه څخه زيات وي، نو دوى ګردو (ټولو) ته همغه يو ثلث (دريمه برخه) په ميراث ور رسيږي، او په لومړني صورت كې هغه «سدس» (شپږمه) او په وروستني صورت هغه «ثلث» چې وركاوه كيږي، له وصيت او قرض څخه وروسته څه مال چې باقي پاتې كيږي؛ له همغه څخه دا «ثلث» يا «سدس» وركاوه كيږي، او وصيت هلته صحيح او پر ميراث باندې مقدم كېدى شي، چې په هغه كې د نورو څه زيان نه وي، او دا زيان دوه صورتونه لري:

(۱): دا چې له يوه «ثلث» څخه يې د زيات مال وصيت كړى وي.

(۲): دا چې د هغه وارث لپاره چې هغه ته له ميراث څخه هم برخه ور رسيږي؛ څه وصيت وكړي، په دې دواړو صورتونو كې وصيت صحيح نه دى، هو ! كه ګرد ورثه هغه وصيت سره مني، نو ښه ! كه نه هسې وصيتونه ګرد مردود دي.

فائده: څرنګه چې له وارثانو څخه انديښنه وه، چې د ميت له تركې څخه به د ميت وصيت او قرض اداء نه كړي، بلكه ټول مال به د خپلو ځانونو لپاره وساتي، نو ځكه يې له ميراث سره هر ځلې د وصيت او د دين د حكم تأكيد بيان كړ، او كله چې وصيت تبرع او احسان دى، او ډېر ځله يو معين سړى د دې مستحق نه وي، او له دې سببه د هغه د ضايع كېدلو احتمال قوي وو، نو ځكه يې د اهتمام او احتياط لامله په هر ځاى كې له دين (پور) څخه د وصيت ذكر د مخه فرمايلى دى، حال دا چې د وصيت درجه له دين څخه وروسته ده، لكه چې پخوا تېره شوه، (يعنې لكه چې هيڅوك د دين په اداء كې غفلت نه كوي، همداسې دې په وصيت كې هم نه كوي !) او هم وصيت د مورث حق دى لكه تجهيز او تكفين، پرته له وراثت او قرض څخه چې هغه د نورو حق دى، نو له دې حيثيته به وصيت له قرض څخه مقدم وي، اګر كه له بلې وجې قرض په وصيت باندې وړاندې دى، او دلته د ﴿غَيْرَ مُضَآرٍّ﴾ قيد زيات شوى دى، همدا قيد به په نورو سابقه ځايونو كې هم معتبر وي.

وَصِيَّةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿١٢﴾

وصيت كوي الله تاسې ته وصيت له (جانبه) د الله، او الله ښه عالم دى (په ټولو احوالو) ډېر تحمل والا (په تأخير د عقوبت لپاره د انابت).

تفسير: هغه ميراثونه چې د دې ركوع له شروع څخه تر دې ځايه پورې بيان شوي دي، پنځه دي:

(۱) ځوى، لور (۲) مور، پلار (۳) مېړه (خاوند) (۴) ښځه (۵) أخيافي ورور، خور.

همدې پنځو وارو ته ذوي الفروض يعنې د معلومو برخو خاوندان وايي (په استثناء د ځوی چې عصبه دی) د دې پنځو وارو د ميراث أحكام يې بيان کړل، په پای کې يې د تاکيد په ډول وفرمايل: «دا حکم د پاك الله دی، او تعميل يې ضروري دی، او الله جل جلاله ته هر شی معلوم دی، چې کوم يو اطاعت کوي، او کوم يو غاړه غړه وي؟ او کوم يو په ميراث، وصيت، او قرض کې له حق او انصاف سره سم کار کوي، او کوم يو بې انصافي کوي، او ضرر رسوي؟ او په دې خبره دې هيڅوک ونه غوليږي، چې د ظلم او بې انصافۍ په سزا کې ولې تأخير کيږي؟ ځکه چې د الله تعالی حلم ډير کامل دی.

فائده: ښايي وپوهيږو چې پر ته له «ذوي الفروضو» څخه چې د هغو ذکر په همدې رکوع کې تير شو، يو بل قسم وارث هم دی، چې هغه ته «عصبه» وايي، او هغو لره کومه معينه برخه لکه نصف (نيمايي) او ثلث (درييمه) او ثلثان (دوه برخې له درې برخو) او ربع (څلورمه برخه) او سدس (شپږمه برخه) او نور نه ده مقرره، بلکه هر هغه شی چې له «ذوي الفروضو» څنې کوم يو نه وي، نو د هغه ټول مال (عصبه) ته ور رسيږي، او که «ذوي الفروض» او «عصبه» دواړه وي، نو اول «ذوي الفروضو» ته او که ترې پاتې نشو «عصبې» ته هيڅ نه ور رسيږي، او اصلي «عصبه» هغه دی چې نارينه وي، ښځه نه وي، او د ده او د مړي په مينځ کې د ښځې واسطه هم نه وي، او د دوی درجې څلور دي:

(۱) ځوی او لمسی.

(۲) پلار او نيکه.

(۳) ورور او وراره.

(۴) تره او د تره ځوی يا د ده لمسی.

که څو تنه «عصبه» موجود وي، نو ميراث همغو عصبه وو ته رسيږي؛ چې مړي ته نږدې وي، لکه د لمسي په مقابل کې ځوی، او د وراره په مقابل کې ورور وړاندی دی، نو بيا د «أخيافي» او «علاتي» په مقابل کې «أعياني» مقدم دی، ددې څلورو وارو په استثناء او له ورور سره خور هم «عصبه» کيږي، دا اصلي «عصبه» نه دي، بلکه غير اصلي دي، پر ته له اولاده او وروڼو څخه د نورو نارينه وو سره ښځې نه «عصبه» کيږي، مثلا د تره ځوی «عصبه» دی، مګر ده سره د تره لور «عصبه» نشي کېدی.

فائده: د دې پاس ذکر شويو قسمونو يعنې «ذوي الفروضو» او «عصبه وو» څخه علاوه ځمونږ د امام أبو حنيفه «رحمه الله» په نزد دريم قسم وارث «ذوی الأرحام» هم شته، يعنې داسې قرابت لرونکي چې د ده او دمړي په منځ کې د ښځې واسطه وي، چې نه «ذوي الفروض» وي، او نه «عصبه» لکه لمسی، نيا، خوريي، ماما، ترور، توړی او د دوی اولاده، کله چې له کوم مړي څخه نه «ذوي الفروض» او نه «عصبه» يو هم نه وي پاتې، نو د هغه ميراث «ذوو الأرحامو» ته ور رسيږي، د دې تفصيل په کتابونو کې مذکور دی.

تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ ۭ وَمَنْ يُّطِعِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ يُدْخِلْهُ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۭ وَذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿١٣﴾ وَمَنْ يَّعْصِ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ وَيَتَعَدَّ حُدُوْدَهٗ يُدْخِلْهُ نَارًا خَالِدًا فِيْهَا ۠ وَلَهٗ عَذَابٌ مُّهِيْنٌ ﴿١٤﴾

دا (د يتيمانو، ميراثونو، وصيت، او د دين تير شوي حکمونه) حکمونه د الله دي، او هر څوک چې ومني حکم د الله او د رسول د ده؛ نو داخل به کړي الله دغه (مطيع په هسې) جنتونو کې چې بهيږي به له لاندې د (ماڼيو او ونو د) هغو ويالې، هميشه به وي (دوی) په دې (جنتونو) کې، او

دا (ننوتل جنت ته) مراد موندل (بریٰ) دي ډېر لوی، او هر څوك چې نافرماني كوي د الله، او د رسول د ده، او وځي له حدوده د الله؛ نو داخل به كړي (الله) دغه (معتدي) اور ته چې همېشه به وي (دې) په هغه (اور د دوزخ) كې او (شته) ده ته عذاب ډېر سپكوونكی.

تفسیر: یعني دا پخواني ټول ذكر شوي احكام (چې د یتیمانو حقوق،وصیت او میراث دی) د الله جل جلاله مقررې كړی شوې ضابطې او قاعدې دي، هر هغه څوك چې اطاعت كوي، او د الله تعالی احكام مني، چې په هغو كې د وصیت او د میراث حكم هم شامل دی، نو د هغه لپاره تل جنت دی، او هر هغه څوك چې سر غړوي، او د الله تعالی له حدودو څخه بیخي خارجیږي (یعني حلال یې حرام او حرام یې حلال ګڼي) نو هغه له ذلت او خواریٰ سره تل د جهنم په عذاب كې پاتې كیږي.

وَالّٰتِيْ يَاْتِيْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَآئِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوْا عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِّنْكُمْ ۚ فَاِنْ شَهِدُوْا فَاَمْسِكُوْهُنَّ فِى الْبُيُوْتِ حَتّٰى يَتَوَفّٰىهُنَّ الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لَهُنَّ سَبِيْلًا ﴿۱۵﴾

او هغه (مېرمنې) ښځې چې راځي فاحشې (د زنا قبیح كار) ته له ښځو ستاسې، نو شاهدان وغواړئ (ایٰ قاضیانو له قاذفه) پر دوی باندې څلور تنه له تاسې (مسلمانانو نه)، نو كه شاهدي وویله (شاهدانو پر زنا) نو بندي كړئ تاسې دا (ښځې) په كوټو كې تر هغه پورې چې وفاتې كاندي دوی لره موت، یا وګرځوي (مقرر كړي) الله دوی لره كومه لاره د (خلاصي له بنده).

تفسیر: «د ښځو تأدیب او سمول یو ضروري امر دی، خو پر دوی باندې هیڅ قسم ظلم او تعدي كول ښه كار نه دی»، د جاهلیت په زمانه كې په دې دواړو مواردو كې پر ښځو باندې ډېر تېریٰ او بې اعتدالي كېده، او په دې آیت كې د هغو د تأدیب په نسبت حكم دی: «كه د كومې زوجې په نسبت د زنا ارتكاب معلوم شو، نو د دې لپاره څلور تنه شاهدان چې هر یو یې مسلمان، عاقل، بالغ، او آزاد وي، ونیسئ !، كه دا څلور واړه پر زنا یې شاهدي وركړي؛ نو دا ښځه دې په كوټه كې مقیده وساتي، او هسې انتظام دې وكړي ! چې له كوره ونه وځي، او له چا سره كتنه ونه كړی شي، تر څو چې هغه ښځه مړه شي، یا الله تعالی د هغې لپاره كوم حكم او سزا مقرره وفرمایي، د دې آیت د نزول تر وخته یې د زانیې لپاره كوم حد نه وو مقرر فرمایلی، بلكه د تعیین وعده یې كړه، كله چې څه موده وروسته یې په (۱۸) جزء د «النور» د سورت په (۲) آیت، اوله ركوع كې د هغې حد نازل كړه، چې د باكرې لپاره یې سل دُرې او د ثیبې لپاره «رجم» یعني په ګټو سره ویشتل دي، تر څو چې مړه شي.

وَالَّذٰنِ يَاْتِيٰنِهَا مِنْكُمْ فَاٰذُوْهُمَا ۚ

او هغه دوه سړي چې راځي دې (قبیح كار ته) له تاسې، نو ایذاء ورسوئ دوی ته !.

تفسیر: یعني كه دوه تنه اعم له دې چې یو نارینه وي او بل ښځه وي، یا كه دواړه نارینه وي، یا دواړه ښځې (من حیث السحق) وي، او د بد فعل مرتكب شي، نو د هغوی سزا یې مجملا په ایذاء وركولو سره ارشاد وفرمایله، په ژبه سره وي، كه په خوله سره، هومره چې مناسب وي، د هغو د تأدیب او تنبیه وركولو حكم شوی دی.

د لواطت لپاره یې كوم جدا بیان ونه فرمایه، او په هغه كې د عالمانو سره اختلاف دی، چې د «لواطت» لپاره هم هغه حد مقرر دی، چې د «زنا» لپاره ټاكلی شوی دی، یا د «لواطت» همغه سزا باقي پاتې ده چې پخوا وه، یا دهغه سزا په توره یا په بله كومه طریقه سره وژل دي.

فائده: اکثر علما دا آیت پر زنا محمولوي، او ځینو پر «لواطت» حمل کړی دی، او ځیني یې پر دواړو شامل ګڼي، (ځیني وایي: ﴿وَالّٰتِیْ﴾ - ﴿مِنْ نِّسَآىِٕكُمْ﴾...» پر سحاقاتو، او ﴿وَالَّذٰنِ﴾ - ﴿مِنْكُمْ﴾...» په لواطت کوونکو او ﴿اَلزَّانِیَةُ وَالزَّانِیْ﴾ په زانیانو پورې مخصوص دی، نو په دغه تقدیر پاس آیت نه دی منسوخ).

﴿فَاِنْ تَابَا وَاَصْلَحَا فَاَعْرِضُوْا عَنْهُمَا ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ تَوَّابًا رَّحِیْمًا﴾

نو که توبه ویستله دې دواړو او اصلاح کړ دواړو (عمل خپل) نو څنګ وکړئ (مخ واړوئ) تاسې له دې دواړو نه، بېشکه چې الله دی ښه توبه قبلوونکی (د ګناهګارانو) ډېر رحم کوونکی.

﴿اِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللّٰهِ لِلَّذِیْنَ یَعْمَلُوْنَ السُّوْٓءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ یَتُوْبُوْنَ مِنْ قَرِیْبٍ فَاُولٰٓىِٕكَ یَتُوْبُ اللّٰهُ عَلَیْهِمْ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِیْمًا حَكِیْمًا﴾

بېشکه (قبلول د) توبې په الله (د وفاء له مخې) دي لپاره د هغو کسانو چې کوي دوی ناکاره عمل په ناپوهي سره، بیا توبه وباسي دوی، په نږدې زمانه کې (له موت نه پخوا) نو دغه کسان رجوع به کوي په رحمت سره الله په دوی باندې، او دی الله ښه عالم (په پټو او ښکاره وو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې توبه خو بېشکه داسې شی دی، چې په هغه سره د «زنا» او د «لواطت» په شان درانه جرمونه هم الله تعالی معافوي، لکه چې له پخواني آیت څخه مفهوم شو، لیکن د دې خبرې لحاظ هم ښایي خامخا وکړو، الله تعالی په خپل فضل او کرم سره د توبې د قبلولو وعده فرمایلې ده، هغه اصلاً په هغو خلقو پورې مخصوصه ده، چې په بې خبرۍ او ناپوهۍ سره کومه کبیره یا صغیره ګناه ترې صادره شي، مګر هر کله چې په خپلې خرابۍ باندې منتبه او مطلع شي، نو سمدلاسه پښېمانه او توبه وکړي، نو الله تعالی داسې خطاوې خامخا (تفضلا) ور معافوي، او پاک الله پر هر شي باندې پوهېږي، او دا خبره ورته ښکاره ده چې کوم یوه په ناپوهي سره ګناه کړې ده؟ او کوم یوه په اخلاص سره توبه ایستلې ده؟ او د حکمت څښتن (خاوند) دی، د هر چا توبه چې سم له حکمته سره وي قبلوي یې.

فائده: د «جهالت» او د «قریب» له قیدونو معلومیږي، هر څوک چې د ناپوهۍ لامله ګناه کوي، او وروسته له تنبیه ژر توبه کوي، نو (تفضلا) د عدالت او د حکمت له قاعدې سره سم د هغه توبه قبلوي، او هر څوک چې په قصد او عمد سره د پاک الله له احکامو څنې د غاړې غړولو جرأت وکړي، یا وروسته د خپلې ګناه له پوهیدلو څخه په توبه ایستلو کې تأخیر او په همغه پخواني حالت باندې قیام او دوام کوي؛ نو د عدل او انصاف له قاعدې سره سم د هغه خطا اصلاً د معافولو وړ نه ده، او د هغې قبلول یواځې د الله تعالی فضل او کرم دی، چې په خپلې مهربانۍ سره د دوی دواړو توبې قبلوي، دا خو د پاک الله احسان دی، او (تفضلا) ذمه واري فقط په اول صورت کې ده، او په نورو کې نشته.

﴿وَلَیْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِیْنَ یَعْمَلُوْنَ السَّیِّاٰتِ ۚ حَتّٰۤی اِذَا حَضَرَ اَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ اِنِّیْ تُبْتُ الْـٰٔنَ وَلَا الَّذِیْنَ یَمُوْتُوْنَ وَهُمْ كُفَّارٌ ؕ اُولٰٓىِٕكَ اَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا اَلِیْمًا﴾

او نشته (وعده د قبول د) توبې لپاره د هغو کسانو چې کوي دوی ګناهونه، تر هغه پورې چې راحاضر شي یو د دوی ته مرګ، نو وایي: چې بېشکه ما توبه وویسته اوس، او نه (قبلېدی شي توبه) لپاره د هغو کسانو چې دوی مړه شي حال دا چې دوی کافران وي، دغه کسان (چې د کفر په حالت کې مري، په عین غرغره کې توبه کوي) تیار کړی دی مونږ دوی ته عذاب دردناک.

تفسیر: یعنې د داسې خلقو توبه نه قبلیږي، چې پر له پسې ګناه کوي، او له ګناه ځنې مخ نه اړوي، تر څو چې د مرګ علامې او اسباب په نظر ورشي، نو په هغه وخت کې وایي چې: زه اوس توبه کوم، او نه د هغه چا توبه قبلیږي چې د کفر په حالت کې مړ شي، او وروسته د اخروي عذاب له لیدلو څخه توبه کوي، د داسې خلقو لپاره شدید عذاب تیار دی.

تنبیه: دا دواړه آیتونه چې د توبې د قبول او د توبې د عدم قبول په نسبت دلته مذکور دي، د دوی کوم مطلب چې مونږ پاس بیان کړ، هغه د ځینو لویو محققینو له تحقیقاتو سره سم دی، او په هغه کې دا ښه والی دی چې د «جهالت» قید او د «قریب» لفظ دواړه په خپلې ظاهر ي معنی باندې قائم پاتې دي، او د «علی الله» معنی هم په سهولت سره جوړه شوه، او په دې موقع کې د توبې د قبول او عدم قبول د ذکر فرمایلو مقصد هم په ښه شان سره عیان شو، یعنې د «کیفما اتفق» توبه مقبوله نه ده، او د توبې څو صورتونه دي، او د دې په مقبولیت کې هم فرقونه شته، تر څو چې د توبې په اعتماد څوك پر ګناهونو باندې جرأت ونه کړي، او دا مقصد هم په دې صورت سره ښه حاصلیږي.

مګر نورو مفسرینو حضراتو چې علی العموم د دې آیتونو مطلب یې ارشاد فرمایلې دی، د «جهالت» قید یې «احترازي» او «شرطي» قید نه دی اخیستی، بلکه (واقعي) قید یې ګڼلی، او وایي چې: ګناه تل له جهله او حماقته څرګندیږي، او د «قریب» معنی داسې کوي چې: د موت له راتللو څخه پخوا څومره وخت چې وي، هغه ګرد ته «قریب» ویلي شي، ځکه چې د دنیا ژوندون قلیل دی.

نو په دې صورت کې یې مطلب داسې کیږي چې: «د الله تعالی هغه وعده چې د توبې د قبلولو په نسبت یې فرمایلې ده، له هغو سره ده، چې د ناپوهی او د خپل پای او انجام د نه کتلو لامله ګناه کوي، او بیا د موت له راتګه څخه پخوا تائب کیږي، او هغه کسان چې موت یې لیدلی او د نزعې حالت ته رسېدلي دي، یا هغه کسان چې کافران مړه شوي دي، نو د دوی توبه له سره نه قبلیږي، له دې تقریره سره به سم د توبه کوونکو د هغو د دوو بین بین صورتونه چې په لومړني تقریر کې مذکور شوي دي، په اول شق (د توبې په قبول) کې شمېرل کیږي».

فائده: کله چې د موت یقین راشي، او بل عالم په سترګو وکتلی شي، نو په هغه وخت کې توبه نه قبلیږي، هو ! د اخروي عالم له کتلو څخه پخوا توبه قبلیږي، چې له لومړني تفسیر سره په اول صورت کې د توبې قبول د عدل او انصاف له قاعدې سره سم دی، او په نورو صورتونو کې د توبې قبول یوازې د هغه په فضل او کرم سره دی.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا يَحِلُّ لَكُمۡ أَن تَرِثُواْ ٱلنِّسَآءَ كَرۡهٗاۖ وَلَا تَعۡضُلُوهُنَّ لِتَذۡهَبُواْ بِبَعۡضِ مَآ ءَاتَيۡتُمُوهُنَّ إِلَّآ أَن يَأۡتِينَ بِفَٰحِشَةٖ مُّبَيِّنَةٖۚ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) نه دی حلال تاسې لره دا (کار) چې په میراث به اخلئ تاسې ښځې په زور سره، او مه منع کوئ تاسې دا (ښځې) د نکاح کولو نه لپاره د دې چې یوسئ (ترې واخلئ) تاسې ځینې د هغه مال چې ورکړی وي تاسې دوی ته (په مهر کې) مګر چې راشي (وکاندي) دوی فاحشه (قبیح کار: نشوز یا زنا) ښکاره.

تفسیر: په پخواني بیان کې یې د ښځو د بد افعالی او د تأدیب او سمولو حکم ورکړی وو، اوس د اهل جاهلیت له هغه ظلم او تعدی څخه منع فرمایي، چې په ډول ډول صورتونو پر ښځو باندې اجراء کېدل، د هغو صورتونو له منځه یو صورت دا هم وو: «کله چې به څوك مړ کېده نو د دې مړي ښځه به د علاتي ځوی یا ورور یا د بل کوم وارث له لوري بندي ساتله کېده، بیا به یې که زړه غوښتل له هغې سره به یې نکاح تړله، یا به یې همغسې بې نکاح په خپل کور کې ساتله، او د هغې ټول مهر یا څه برخه به یې ترې آخیسته، یا به یې تر مرګه پورې هلته بندۍ ساتله، او د هغې د مال به وارث کېده»، نو د دې په نسبت دا آیت نازل شو، چې خلاصه یې دا ده: «کله چې څوك مړ شي نو د هغه

مړي ورور يا بل کوم وارث لره دا اختيار نشته، چې هغه ښځه په زور سره په خپله نکاح کې کې راولي، او نه هغه ښځه د بل چا له نکاح منع کولی شي، هو ! که هغې کومه صريحه بد عملي وکړله، نو له هغې بد عملۍ څخه د هغې منع کول په کار دي».

وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِن كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾

او ګزران کوئ تاسې (اې مَړُونو) له دې (ښځو) سره په نېکې طريقې سره !، پس که خوښې نه وې ستاسې دا ښځې نو (صبر وکړئ) ښايې چې نه به خوښوئ تاسې يو شی حال دا چې ګرځولی به وي الله په دې شي کې خير ډېر .

تفسير: يعنې له ښځو سره په خبرو اترو (په افعالو او احوالو، په نفقه او کسوت، په مسکن او مأمن) او نورو معاملاتو کې په ښو خويونو سره معامله وکړئ ! د جاهليت په شان (چې د ذلت او د سختۍ سلوك له ښځو سره کېده) له هغوی سره خراب سلوك مه کوئ ! بيا ستاسې د کومې ښځې کوم خصلت او خوی او عادت خوښ نه وي، نو صبر وکړئ، کېدای چې په هغې کې کومه فائده هم وي، او ممکن دی چې تاسې ته کوم شی ښه نه درښکاري، او الله تعالی په هغه کې ستاسې لپاره ديني يا دنيوي کومه ګټه ايښې وي، نو تاسې لره تحمل کول په کار دي، او له بد خوی سره بد خويي نه ښايي چې وکړه شي.

وَإِنْ أَرَدتُّمُ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا ۚ أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٢٠﴾

او که اراده وکړئ تاسې (اې مړونو) د بدلولو د يوې ښځې په ځای د بلې ښځې (چې يوه طلاقه او بله نکاح کړئ !) حال دا چې ورکړی وي تاسې يوې ته د دوی ډېر مال (په مهر کې هم) نو مه اخلئ تاسې (اې مړونو ! بېرته) له هغه مال نه هېڅ شی، آيا اخلئ به تاسې دغه (مال) په نا حقه (په دروغو بې موجبه) او په ګناه ښکاره (ظلم ظاهر سره).

تفسير: له اسلام څخه پخوا داسې هم کېده، کله چې به کوم مېړه (خاوند) غوښتل چې خپله پخوانۍ ښځه پرېږدي، او له بلې کومې ښځې سره نکاح وتړي، نو پر پخوانۍ ښځه باندې به يې تهمت لګاوه، او راز راز ظلم تېرئ او سختي به يې پرې راوستې، تر څو هغه مجبوره شي، او خپل مهر بېرته ورکړي، چې مېړه يې هغه مهر په خپلې نوې نکاح کې ولګوي، دا آيت د دې کار څخه د منعې راوړلو لپاره نازل شو.

وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَىٰ بَعْضُكُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ وَأَخَذْنَ مِنكُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٢١﴾

او څرنګه به اخلئ تاسې هغه مال، حال دا چې په تحقيق سره رسېدلي دي ځيني له تاسې ځينو (نورو) ته (په طريقه د مباشرت سره)، او اخيستئ دی (ښځو) له تاسې نه عهد کلك (د صحبت او ممازجت «قربت» په حق کې).

تفسير: يعنې کله چې نارينه او ښځه له نکاح څخه وروسته يو ځای شي، او د ناستې ملاستې وار راشي، نو د هغې په معاوضه کې ټول مهر ورکول په مېړه باندې واجبېږي، نو اوس مېړه هغه مهر له دې ځنې په کوم سبب اخيستی شي؟ ! او که يې مهر نه وي ور رسولی نو د هغې مهر څرنګه معطلولې شي؟ اوس پر ته له دې نه چې هغه مهر دا ښځه په خپله خوښه سره ورپرېږدي د نجات او د ژغورنې (بچ کېدلو) بله کومه لاره نه ده پاتې.

فائده: ښايي چې وپوهيږو: لکه چې وروسته له مجامعته ټول مهر د مېړه (خاوند) په غاړه لازميږي، هم داسې که مجامعت ته وار ونه رسيږي، مګر صحيحه خلوت يې ورسره کړی وي، نو بيا هم پوره مهر واجب الأداء ګرځي، هو ! که صحيحه خلوت ته هم وار نه وي رسېدلی، او مېړه (خاوند) يې طلاق ورکړي؛ نو بيا د مسمی مهر نيمايي ورکول پرې لازميږي.

وَلَا تَنكِحُوا۟ مَا نَكَحَ ءَابَآؤُكُم مِّنَ ٱلنِّسَآءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۚ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً وَمَقْتًا وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾

او مه اخلئ تاسې په نکاح سره هغه (ښځې) چې نکاح کړي دي پلرونو ستاسې له ښځو، مګر هغه چې پخوا له دې تېرې شوي دي، بېشکه چې دا (کار) دی فاحش (ډېر ناکاره) او ډېر مبغوض (شرعې ته)، او بده (ده دا) لاره (عُرف ته).

تفسير: د جاهليت خلقو له خپلو ميرو ميندو، او نورو ځينو محرماتو سره هم نکاح کوله، چې د هغې ذکر اوس تېر شو، نو دلته له هسې نکاح ځنې هم ممانعت کاوه شي، چې تاسې له هغو ښځو سره چې ستاسې پلرونو نکاح ورسره تړلې وي؛ نکاح مه تړئ ! ځکه چې دا بېحيايي او د الله تعالی د غضب سبب، او ډېر منفور کار، او ډېره بده طريقه ده، او د جاهليت په زمانه کې هم پوهانو هغه مذموم ګڼله، او هسې نکاح ته يې د (مقت نکاح) او له دې نکاح څخه چې به کوم وړوکی پيدا کېده هغه ته به يې «مقتي» ويل، هسې نکاح هومره چې شوي دي، شوي دي، وروسته له دې نه دې بيخي ونه کړه شي !.

فائده: کوم حکم چې د پلار د منکوحې په نسبت دی، په همغه حکم کې د پلارنيو او مورنيو نيکونو منکوحې هم داخلې دي، اګر که د ډېرو پورته نيکونو هم وي.

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَٰتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَٰتُكُمْ وَعَمَّٰتُكُمْ وَخَٰلَٰتُكُمْ وَبَنَاتُ ٱلْأَخِ وَبَنَاتُ ٱلْأُخْتِ

حرامې کړی شوي دي پر تاسې ميندې ستاسې او لوڼې ستاسې او (حرامې شوي دي پر تاسې) خويندې ستاسې، او عمې (ترورياني) ستاسې، او خالې (توړياني) ستاسې، او لوڼې د ورور (وريرې ستاسې)، او لوڼې د خور (خورځې ستاسې).

تفسير: د ميرې د نکاح د حرمت له بيانولو نه وروسته اوس د هغو ګردو ښځو بيان کوي، چې له هغوی سره نکاح تړل جائز نه دي، او دا ښځې (۱۴) قسمه دي، ۷ نسبي، او ۷ سببي.

اول د هغو بيان کاوه شي، چې د نسب د علاقې له سببه حرامې دي، او هغه اوه دي: (۱) مور (۲) خور (۳) لور (۴) ترور (۵) توړۍ (۶) وريره (۷) خورځه، چې له دوی ځنې له هيڅ يوې سره نکاح تړل جائز نه دي، (او حرمت يې ابدي دی).

فائده: د مور تر حکم لاندې مورنۍ او پلارنۍ نياګانې تر آخره پورې ګردې داخلې دي، هم داسې د لور تر حکم لاندې لمسۍ، کړوسۍ تر آخره پورې ټولې داخلې دي، او په خور کې عينې (سکه چې مور او پلار يې يو وي) علاتې (چې پلار يې يو او مور يې بېله بېله وي) او أخيافي (چې پلار يې بېل بېل وي، او مور يې يوه وي) ګردې داخلې دي، او په ترور (عمې) کې د پلرونو، نيکونو، خويندې تر پورتنيو پېړيو پورې عينې وي، که علاتي يا أخيافي؛ ګردې داخلې دي، او په توړۍ (خالې) کې د مور نيا، د نيا نيا او د ګردو خويندې سره له درې واړو قسمونو داخلې دي، او په وريره کې د درې قسمونو وروڼو أولاد، أولاد الأولاد ټول داخل دي، او په خورځه کې د درې قسمه خويندو أولاد، أولاد الأولاد ګرد سره داخلې دي.

وَأُمَّهَٰتُكُمُ ٱلَّٰتِيٓ أَرۡضَعۡنَكُمۡ وَأَخَوَٰتُكُم مِّنَ ٱلرَّضَٰعَةِ

او (حرامې کړی شوي دي پر تاسې) میندې ستاسې هغه چې تی یې درکړی وي تاسې ته، او خویندې ستاسې له جهته د تي رودلو.

تفسیر: په «نسبي» محرماتو پسې اوس د «رضاعي» محرماتو ذکر کیږي، او هغه دوه دي، (۱) رضاعي مور. (۲) رضاعي خور، او په دې کې اشاره ده چې اوه واړه خپلوئ چې په نسب کې سره بیان شوي، په رضاعت کې هم حرامې دي، یعنې رضاعي لور، ترور، توری، وریره، او خورځه، ګرد سره محرماتې دي، لکه چې په احادیثو کې دا حکم شته.

وَأُمَّهَٰتُ نِسَآئِكُمۡ وَرَبَٰٓئِبُكُمُ ٱلَّٰتِي فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَآئِكُمُ ٱلَّٰتِي دَخَلۡتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمۡ تَكُونُواْ دَخَلۡتُم بِهِنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡكُمۡ وَحَلَٰٓئِلُ أَبۡنَآئِكُمُ ٱلَّذِينَ مِنۡ أَصۡلَٰبِكُمۡ وَأَن تَجۡمَعُواْ بَيۡنَ ٱلۡأُخۡتَيۡنِ إِلَّا مَا قَدۡ سَلَفَۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ غَفُورٗا رَّحِيمٗا ﴿٢٣﴾

او (حرامې کړی شوي دي پر تاسې) میندې د ښځو ستاسې، او پرکټیانې ستاسې هغه چې په غېږو ستاسې کې (یې تربیت موندلی، او پیدا شوي) دي؛ له ښځو ستاسې هغه چې دخول (مجامعت) کړی وي تاسې له دوی سره، پس که نه وئ تاسې چې دخول (مجامعت) کړی دی تاسې له دوی سره؛ نو نشته هیڅ ګناه پر تاسې باندې (په نکاح) د پرکټیو کې، (او حرامې کړی شوي دي پر تاسې) ښځې د ځامنو ستاسې، هغه چې له شاګانو ستاسې (پیدا) دي، او (حرامې کړی شوي دي پر تاسې دا کار) چې جمع وکړئ په منځ د دوه وو خویندو کې مګر هغه چې په تحقیق پخوا تېرې شوي دي، بېشکه چې الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسیر: اوس د «مصاهرې» د محرماتو ذکر دی، یعنې د نکاح د علاقې له سببه چې له چا سره نکاح حرامیږي، او هغه په دوه قسمه ده:

(اول): هغه چې له دې سره د تل لپاره نکاح نا جائزه ده، هغه د زوجې د مور او د دې زوجې لور ده، چې د هغې له موره سره تاسې جماع کړې وي، او په دوی کې تر لاندې پورې د لمسي او کړوسي ښځې هم داخلیږي، او له دوی سره ستاسی نکاح له سره روا نه ده.

(دویم): قسم هغه ده، چې له دوی سره تل د نکاح ممانعت نه وي، بلکه تر هغه پورې چې کومه ښځه ستاسې په نکاح کې وي، تر هغه پورې د دې ښځې نورو خپلوانو ښځو سره د نکاح ممانعت وي، خو کله چې هغې ښځې ته طلاق ورکړئ ! یا وروسته مړه شي، نو بیا له هغو سره به مو نکاح تړل روا کیږي، او دغه د هغې زوجې خور ده چې د زوجې په شتوالي کې له هغې سره نکاح نه ده روا، او وروسته له هغې ورسره نکاح جائزه ده، او همداسې د زوجې د عمې، خالې وریرې او خورځې حکم دی.

فائده: دا یې چې وفرمایل: ښځې ستاسې د هغو ځامنو چې ستاسې له شاګانو وي، د هغه مطلب دا دی چې: ستاسې ځامن یا لمسي نسبي وي، نه د خولې، یعنې تش ستاسې په غېږو کې لوی شوي نه وي، چې هغه ته «متبنی» وایي، او له «رضاعي» څنې احتراز نه دی.

او د ﴿إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ﴾ مطلب دا دى چې د جاهليت په زمانه کې او له دې حکم څخه پخوا هغه اجتماع چې د دوه وو خویندو په منځ کې شوې ده، هغه معاف ده.

او ﴿فِي حُجُورِكُم﴾ له فرمايلو څخه دا مطلب دی «هغه چې تاسې يې پخپلې غېږې کې روزنه او پالنه کوئ، يعنې د اولاد په شان له هغوی سره معامله کوئ»، ګواکې د زړه له کومې يې اولاد ګڼئ، له دې څخه د دوی د نکاح حرمت لا ښکاره شو، او دا مطلب نه دی چې د هغوی د حرمت لپاره د هغوی پالل او روزل په غېږ کې ضروري دي.

﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾

او (حرامې کړی شوي دي پر تاسې) مېړوښې (منکوحې) له ښځو مګر هغه (مېړوښې ـ منکوحې) چې مالکان شوي دي (د هغو) ښې لاسونه ستاسې، فرض کړی دی الله پر تاسې (تحريم د دې پورته محرماتو).

تفسير: د محرماتو له ذکر کولو څخه وروسته اوس د هغو ښځو د حرمت بيان فرمايي؛ چې د بل چا په نکاح کې وي، يعنې هغه ښځه چې د بل چا په نکاح کې وي د هغې نکاح له بل سره نه روا کيږي، تر څو چې هغه په طلاق يا وفات له خپل مېړه جدا او د طلاق يا موت عدت يې پوره نشي، نو تر دې وخته پورې هيڅوك له دې سره خپله نکاح نشي تړلی، که کومه مېړوښه (منکوحه) ښځه ستاسې په «ملك اليمين» کې راشي، نو هغه له دې حکم څخه مستثنى او پر تاسې باندې روا ده، اګر که مېړه (خاوند) يې ژوندی هم وي، او دې ته يې طلاق هم نه وي ورکړی، او صورت يې دا دی چې يو کافر نارينه له يوې کافرې ښځې سره نکاح تړلې وي، او مسلمانان پر «دار الحرب» باندې يرغل (حمله) وروړي، او هغه مېړوښه (منکوحه) ښځه اسيره کړي، او «دار الاسلام» ته يې راولي، نو دا ښځه چې د هر مسلمان په لاس ورغلې وي هغه ته حلاله ده، آګر که د هغې مېړه په «دار الحرب» کې ژوندی موجود وي، او خپلې دې ښځې ته يې طلاق هم نه وي ورکړی.

د ګردو محرماتو له بيانولو څخه وروسته تأکيد فرمايي چې دا د الله جل جلاله حکم دی، د هغه منل پر تاسې باندې لازم دي، (کتاب الله د محذوف فعل مصدر دی، يعنې کتب الله عليکم حرمة هذه المحرمات، ليکلي دي الله حرمت د دغو محرماتو پر تاسې باندې په ليکلو سره، او تقدير يې کړی په تقدير کولو سره).

﴿وَأُحِلَّ لَكُم مَّا وَرَاءَ ذَٰلِكُمْ أَن تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُم مُّحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ﴾

او حلالې کړی شوي دي تاسې ته (ټولې ښځې) چې پرته له دوی څخه دي (په دې شرط) چې طلب وکړئ تاسې (د هغو) په مالونو خپلو (چې مهر دی)، په دې حال کې چې ساتکوني شئ (د خپل دين په نکاح سره) نه زنا کوونکي.

تفسير: يعنې بې له هغو (۱۵) اقسامو ښځو څخه د دوی د حرمت بيان وشو، نورې ګردې ښځې په څلورو شرطونو حلالې دي:

(۱): دا چې طلب يې کړئ ! يعنې په ژبې سره «ايجاب» او «قبول» د دواړو له خوا وشي.

(۲) دا چې مهر ورکول ومنئ !.

(۳) دا چې د هغې ښځې پخپل واك (اختيار) کې راوړل او په قيد او قبضه کې ساتل مقصود وي، او تش ورسره شهوت پرستي مقصود نه وي، لکه چې په زنا کې وي، يعنې د هميشه لپاره هغه د ده ارتينه (ښځه) شي، او بې له

پر ښېښودلو او طلاقولو له خپل مېړه څخه بېلېدلی نشي، مطلب دا چې کومه موده نه وي مقرره شوي، نو له دې ځنې د «متعه» حرمت ښکاره شو، چې د حق د خاوندانو پرې اجماع ده، (چې پر همدی داهل حقو اجماع هم ده).

(۴) شرط چې په نورو آیتونو کې مذکور دی، دا چې په مخفي ډول سره دوستي نه وي، یعني لږ تر لږه دوه نارینه یا یو نارینه او دوې ښځې د دې نکاح په معامله کې شاهدان وي، که بې له شاهدانو ایجاب او قبول وشي، نو هغه نکاح نه صحیحه کیږي، او زنا بلله شي.

فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهٖ مِنْهُنَّ فَاٰتُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ فَرِيْضَةً ؕ

پس هر هغه ښځه چې نفع واخیسته تاسې په هغې سره له دې (منکوحو ښځو) څخه نو ورکړئ تاسې دوی ته مهرونه د دوی، په دې حال کې چې فرض کړی شوی دی.

تفسیر: یعنې له هغې ښځې سره چې نکاح وتړله شوه، او مېړه له هغې څخه تر لږې یا ډېر ټاکلې مودې پورې نفع هم واخیسته، یا لږ تر لږه یو ځلې «وطي» یا صحیحه خلوت ته وار ورسېد، نو د دې ښځې پوره مهر ورکول لازمیږي، تر څو چې هغه ښځه خپل مهر ور ونه بخښي، نو په هیڅ ډول هغه د ده له غاړې څخه نه خلاصیږي، که ښځه بیخي په کار ورنشي، او پخوا له صحیحه خلوت مېړه یې طلاق ورکړي، نو د مقرر مهر نیمایي پرې لازمیږي.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيْمَا تَرٰضَيْتُمْ بِهٖ مِنْۢ بَعْدِ الْفَرِيْضَةِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيْمًا حَكِيْمًا ﴿۲۴﴾

او نشته ګناه پر تاسې باندې (ای مېړونو او ښځو !) په هغه شي کې چې راضي شوي یئ تاسې په هغې باندې پس له مقررولو (د مهر)، بېشکه چې الله دی ښه عالم (په پټو او ښکارو) ډېر حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې که زوجین د مهر له مقررولو څخه وروسته پر کومه خبره باندې سره راضي شول، مثلاً ښځه په خپله خوښه له مهر ځنې څه شی لږ کړي، یا نارینه پخپله رضا سره له مقرر مهر څخه څه زیات ورکړي، نو مختار دی او په دې کې هیڅ وبال نشته، او داسې دې ونه کړي چې له مقرر مهر څخه مېړه څه شی لږ کړي !، یا ښځه له هغه څخه څه زیات وغواړي، هو ! د دواړو خواوو رضا شرط ده.

(یا دا معنی چې د نفقې، صحبت، مفارقت او نورو په کیفیت کې په هر شان چې بیا سره راضي شول).

په آخره کې یې وفرمایل چې: الله تعالی ته ستاسې ګرد مصالح او هر راز نفع او نقصان ښه معلوم دی، او هر حکم چې فرمایي هغه بیخي له ګټې او حکمت څخه ډک وي، د هغه په متابعت کې ستاسې د دارینو منافع او ښېګڼې او په مخالفت کې یې ستاسې نقصان او تاوان دی.

وَمَنْ لَّمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا اَنْ يَّنْكِحَ الْمُحْصَنٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ فَمِنْ مَّا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ مِّنْ فَتَيٰتِكُمُ الْمُؤْمِنٰتِ ؕ

او هغه څوک چې توان نه لري له تاسې له جهته د غنی د دې چې په نکاح واخلي اصیلې مؤمنې ښځې، نو (په نکاح دې واخلي) له هغو ښځو چې مالکان شوي دي (د هغو) ښې لاسونه ستاسې، له (هغو) وینځو ستاسې چې مؤمنې وي.

تفسیر: یعنې هغه څوک چې د دې خبرې قدرت نه لري، چې له آزادې ښځې سره خپله نکاح وتړي، او د هغې د مهر او د نفقې تحمل وکړی شي، نو داسې سړي لره دا بهتره ده چې له کومې داسې مسلمانانې وینځې سره خپله نکاح وتړي، چې د هغې مهر لږ او نفقه یې هم آسانه وي، او که مالك یې په خپل کور کې وساتي (لکه چې اکثر یې ساتي

هم) نو مېړه (خاوند) يې د هغې له نفقې څخه فارغ البال ګرځي، او که مېړه ته يې ور وسپاري، نو بيا هم د اصيلې د نفقې په نسبت د دې وينځې په نفقه کې خامخا تخفيف شته.

وَاللّٰهُ اَعۡلَمُ بِاِيۡمَانِكُمۡ ؕ بَعۡضُكُمۡ مِّنۡۢ بَعۡضٍ ۚ

او الله ته ښه معلوم دی ايمان ستاسې، ځينې ستاسې له ځينو نورو يئ ! (يعنې ټول د يوه پلار آدم اولاده يئ !).

تفسير: يعنې الله تعالی ته ستاسې د ټولو د ايمان اصلي کيفيت معلوم دی، تاسې لره ښايي چې په ښکاره باندې اکتفاء وکړئ !، د ځينو وينځو ايمان د الله تعالی په نزد د ځينو آزادو ښځو له ايمان څخه بهتر او افضل کېدی شي، نو د ايمان له حيثيته د وينځې په نکاح کولو کې نه ښايي چې څه انکار وکړئ، ځکه تاسې په خپلو منځونو کې ګرد سره يو او له يوه اصله پيدا شوي يئ ! او په يوه دين کې سره شريکان يئ، نو بيا له وينځو سره نکاح تړل ولې عيب او ننګ او عار ګڼئ؟ په دې کلام سره د وينځو د نکاح په لوري توجه ورکول او له دوی څخه د نفرت د احساس لرې کول مطلوب دي.

فَانۡكِحُوۡهُنَّ بِاِذۡنِ اَهۡلِهِنَّ وَاٰتُوۡهُنَّ اُجُوۡرَهُنَّ بِالۡمَعۡرُوۡفِ مُحۡصَنٰتٍ غَيۡرَ مُسٰفِحٰتٍ وَّلَا مُتَّخِذٰتِ اَخۡدَانٍ ۚ

نو په نکاح واخلئ (د بل چا) وينځې په اذن د بادارانو مولاګانو د دوی، او ورکړئ تاسې دوی ته مهرونه د دوی په معروف (سم له دستوره په نېکه وجه) سره، چې وي دوی عفيفې ساتلې شوې له زنا، چې نه وي زنا کوونکې په ښکاره، او نه وي نيوونکې د پټو يارانو.

فَاِذَاۤ اُحۡصِنَّ فَاِنۡ اَتَيۡنَ بِفَاحِشَةٍ فَعَلَيۡهِنَّ نِصۡفُ مَا عَلَى الۡمُحۡصَنٰتِ مِنَ الۡعَذَابِ ؕ

نو کله چې مېړوښې (واده) کړی شوې دوی، پس که راتله وکړه دوی په فاحشه (زنا) سره؛ نو په دوی باندې نصف (نيمائي) د هغه څه دی چې په اصيلو ښځو باندې دی د عذاب (له حده چې پنځوس دُرې دي).

تفسير: يعنې هر هغه آزاد نارينه يا ښځه چې له نکاح څخه يې فائده اخيستې وي، يعنې روا مجامعت يې کړی وي، او بيا زنا کوي، نو دا زاني دې سنګسار او په ګټو سره دې وويشتلی شي ! او که نکاح يې نه وي شوې، او پخوا له نکاح څخه يې زنا وکړه، نو د هغه لپاره حکم دی چې يو سل دورې دې وواهه شي، او مريي او وينځې لپاره مخکې او وروسته له نکاح څخه په هر حالت کې يوائې د پنځوسو درو وهلو حکم شته او بس.

ذٰلِكَ لِمَنۡ خَشِىَ الۡعَنَتَ مِنۡكُمۡ ؕ وَاَنۡ تَصۡبِرُوۡا خَيۡرٌ لَّكُمۡ ؕ وَاللّٰهُ غَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ۝۲۵

دا (په نکاح اخيستل د وينځو) لپاره د هغه چا دي چې ويرېږي له ضرره (چې زنا ده) له تاسې نه، او دا چې صبر وکړئ تاسې (له وينځو) خير (غوره) دی تاسې ته، او الله ښه مغفرت کوونکی دی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې په تاسې کې له وينځو سره د نکاح کولو ارشاد او استحسان د هغه سړي په حق کې دی، چې له مشقت تکليف او ضرره يعنې د زنا له اخته کېدو ويرېږي، که تاسې صبر و کړئ ! او له وينځو سره نکاح ونه کړئ ! نو دا ستاسې په حق کې ډېره ښه ده، ځکه چې ستاسې اولاد به آزاد وي، هو ! له هر چا سره چې څه اندېښنه وي، چې صبر او تحمل به ونشي کولی، نو هغه ته دا بهتره ده چې په هسې حالت کې کومې وينځې سره خپله نکاح وتړي، او الله ښه بخښونکی دی لپاره د صبر کوونکو.

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾

اراده لري الله چې بيان کړي تاسې ته (شرعي احکام) او وښيي تاسې ته لاره د هغو کسانو چې پخوا له تاسې وو (له انبياوو، او بوځي تاسې په همغه سمه صافه لاره) او رجوع وکړي په رحمت سره پر تاسې باندې، او الله ښه عالم دی (په ټولو او ښکاره وو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې د الله تعالی اراده د دې احکامو له ارشاد څخه هم دا ده، چې تاسې ته د حلالو او حرامو حال معلوم شي، او د پخوانيو انبياوو لاره در په برخه شي، لکه ابراهيم عليه السلام او نورو او مغفرت ستاسې په برخه کړي، او الله جل جلاله ته ستاسې مصالح او نور ګرد حالات پوره ښکاره دي، او د الله جل جلاله په هر حکم او تدبير کې حکمت دی، که اوس د هغه د حکم اطاعت و نه کړئ؛ نو له هدايت څخه محرومېږئ، او د پخوانيو پيغمبرانو له سنتو څخه هم مخالفت کوئ ! او د الله تعالی له رحمت او مغفرت نه هم بې برخې کېږئ، (نو ځکه تاسې ته بيانوي هغه څه چې مخفي وو له تاسې نه چې هغه د وينځو احکام او حقوق، د محرماتو حدود، د مباحو د اکتساب قيود، اخروي وعد او وعيد، او د دنيوي ژوند د اصلاحاتو تحديد دی، ځو چې تاسې ته د هغو انبياوو او صالحانو لاره در وښيي، چې پخوا له تاسې نه تېر شوي دي، او تاسې هغوی پسې اقتدا وکړئ !.

وَاللَّهُ يُرِيدُ أَن يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهَوَاتِ أَن تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾

او الله اراده لري چې رجوع وکړي په رحمت سره پر تاسې باندې، او اراده لري هغه کسان چې متابعت کوي د شهواتو (د نفس د آرزوګانو) د دې چې کاږه شئ تاسې (د حق له لارې څخه) په کږېدلو ډېرو لويو او لرې سره.

تفسير: يعنې دا مختلف قيود چې پخوا له دې نه تېر شول، له هغو څخه پر تاسې باندې رحمت فرمايل مطلوب دي، او هغه کسان چې په خپلو شهواتو کې اخته دي، دا غواړي چې تاسې له سمې لارې لرې ولوېږئ، يعنې د هغوی په شان تاسې د خپلو شهواتو اتباع وکړئ، او ګمراهان شئ.

يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُخَفِّفَ عَنكُمْ ۚ وَخُلِقَ الْإِنسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾

اراده لري الله ددې چې سپک کړي (بار) له تاسې نه، او پيدا کړی شوی دی انسان ضعيف (کمزوری چې د دروند بار طاقت نه لري).

تفسير: يعنې الله تعالی انسان ضعيف پيدا کړی دی، او الله تعالی ته ښه معلومه ده، چې انسان له خپلو شهواتو او مرغوباتو څخه تر کومه ځايه پورې صبر کولی شي، او له هغه څخه زيات صبر نشي کولی، نو ځکه يې په هر حکم کې د تخفيف لحاظ هم فرمايلې دی، داسې نه ده چې هر هغه شی چې د انسان لپاره مفيد ليدلی شوی دی، همغه يې ور په غاړه کړی دی، سخت وي که آسان، مثلا له ښځو ځنې ځان ساتل او له شهوت نه صبر کول د انسان لپاره ډېر سخت وو، نو ځکه الله تعالی جل وعلا شأنه د ده د خواهش د پوره کولو لپاره جائزې طريقې ور وښوولې، چې په هغو سره خپل مطلب حاصل کړی شي، او داسې يې نه دي فرمايلي چې: انسان د شهوت له سر ته رسولو څخه بيخي منع کړی شوی دی، حق تعالی په خپل رحمت سره په شريعت کې تنګي نه ده فرمايلې، چې خلق حلال پرېږدي، او د حرامو په لوري وځغلي.

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) مه خورئ تاسې ! مالونه د يو بل په منځونو خپلو كې په ناروا سره ! مګر (خورئ يې) كه وي دا (مالونه چې خورئ يې اموال د) تجارت (چې صادر وي) په خوښى سره له تاسو نه.

تفسير: مطلب دا دى چې هيچا لره د هيچا مال په ناحقه سره خوړل مثلاً په رشوت، دروغ ويلو، ټګۍ او غلا كولو (يا په قمار يا په غصب، يا په ناحقه دعوى، يا په فاسدو عقودو او نورو) سره بيخي روا نه دي، هو ! كه سوداګري يا بيع او شراء د جانبينو په خوښې سره وشي، نو په دې كې هيڅ حرج نشته، او له دې مال ځني وخورئ !.

وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿۲۹﴾

او مه وژنئ تاسې سره ځانونه خپل (يعني يو بل، يا مه كوئ تاسې هغه كار چې ستاسې د هلاك سبب وي) بېشكه چې الله دى پر تاسې باندې ډېر مهربان.

تفسير: يعني په خپلو منځونو كې يو له بله سره مه وژنئ، بېشكه چې الله تعالى پر تاسې باندې ډېر مهربان دى، چې د بل چا په مال او ځان باندې له بې سببه تصرف كولو څخه يې منع فرمايلې ده، او تاسې ته يې داسې احكام درليږلي دي، چې په هغو كې بيخي ستاسې ښېګڼه او خير دى.

وَمَنْ يَفْعَلْ ذَٰلِكَ عُدْوَانًا وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصْلِيهِ نَارًا وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿۳۰﴾

او هر څوك چې وكړي دغه (تېر منهيات) په تېرېدلو سره له حقه او ظلم (تعدې) سره، نو ژر به مونږ داخل كړو دې اور (د دوزخ) ته، او دي دا (د دوزخ اور ته د دوى ننه ايستل) پر الله باندې ډېر آسان.

تفسير: يعني هر څوك چې له ظلمه او تيري څخه لاس نه اخلي، بلكه په ناحقه سره د نورو مالونه خوري، يا په ظلم سره بل څوك وژني، نو د ده د هستوګنې ځاى دوزخ دى، او د هسې ظالمانو په اور كې اچول الله ته څه سختي نه لري، بلكه بيخي سهل او آسان دي، نو اوس دې څوك داسې ګمان نه كوي، چې مونږ خو مسلمانان يو، نو څرنګه به په دوزخ كې لويږو؟ الله تعالى مالك او مختار دى، او هيڅوك دې له عدل او انصاف ځنې نشي اړولى.

إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا ﴿۳۱﴾

كه ځان وساتئ تاسې له لويو د (هغو) ګناهونو څخه چې منع كولى شئ تاسې له هغو نه؛ نو لرې به كړو مونږ له تاسې نه (صغيره) ګناهونه ستاسې، او ننه به باسو مونږ تاسې په ځاى د ننوتلو ډېر ښه كې (چې جنت دى).

تفسير: هغه څوك چې له كبيره وو ګناهونو څخه ځان وساتي، چې د هغو ذكر اوس تېر شو (لكه رشوت) د بل چا د مال غصب، سرقه، په ظلم سره د بل چا وژل، او نور) نو د هغه به ګرد صغيره معاصي بخښل كيږي.

په دې آيت كې څو خبرې بحث طلبي دي، مګر د ګردو اصل هم دا دى چې د دې آيت عمده او اصلي مطلب معلوم شي، تر څو په هغه سره د ګردو امورو پوهېدل آسان شي.

«معتزله» او د دوی نور ملګري په سرسري ډول سره د دې آیت په مضمون باندې داسې پوهېدلي دي: «که له کبیره وو ګناهونو ځنې ځان وژغوئ (وساتئ) یعنې یوه کبیره ګناه هم ونه کړئ، نو بیا که یواځې صغیره ګناه هر څومره وکړئ! هغه به ضرور دربخښل کیږي، او که له صغائرو سره کبیره هم یوه یا دوه شاملې شي، نو بیا یې معافي ممکنه نه ده، بلکه د ګردو سزاوې خامخا در رسیږي».

«اهل سنت» وایي چې: «په دې دواړو صورتونو کې الله تعالی ته د معافی او مؤاخذې اختیار بیخي محقق دی»، نو په اول صورت کې د معافی لزوم او په بل صورت کې د مؤاخذې وجوب د معتزله وو بد فهمي او ناپوهي ده، او په دی آیت کریمه باندی دمعتزله و داستدلال په ځواب کې ځینی علماء داسي وایي: «د شرط له انتفاء ځنې د مشروط انتفاء کوم ضروري امر له سره نه دی».

ځینې داسې وایي چې: «د «کبائر» له دې لفظه چې په دې آیت کې مذکور دی، أکبر الکبائر یعنې خاص شرک مراد دی، او د کبائر د لفظ د جمعې راوړلو سبب د شرک د انواعو تعدد مراد دی».

مګر مونږ له هغو ټولو څخه تېرېږو، او یواځې د همدې آیت داسې محققه او عمده معنی بیانوو چې د محققینو له ارشاد او قواعدو سره مطابقه وي، نو په غور یې واورئ:

دا خو ښکاره خبره ده چې د ﴿إِن تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ﴾ الآیه ـ ارشاد چې دلته موجود دی، او د ﴿الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ﴾ ارشاد چې د (۲۷) جزء د «النجم» سورت په (۳۲) آیت (۱) رکوع کې موجود دی، د دواړو ارشاداتو مطلب یو شی دی، او یواځې په لفظونو کې یې لږ څه فرق سره شته، «عن ابن عباس رضي الله تعالی عنه قال: ما رأيت شيئا أشبه باللمم مما قال أبو هريرة عن النبي صلى الله عليه وسلم: إن الله كتب على ابن آدم حظه من الزنا، أدرك ذلك لا محالة، فزنى العين النظر، وزنى اللسان المنطق، والنفس تتمنى وتشتهي، والفرج يصدق ذلك و يكذبه. انتهى»، د پوهېدلو په شرط له دې حدیث څخه د دې دواړو پخوانیو آیتونو د واقعي او تحقیقي مطلب پوره پته ولګېده، مونږ د توضیح په غرض د ذکر شوي حدیث خلاصه لیکو، عبد الله بن عباس رضي الله عنه فرمایي چې: «د (لمم) لفظ چې په (النجم) کې راغلی او د هغه د معافی وعده شوې ده، د هغه د تعیین او تحقیق په نسبت مونږ د ابو هریره رضي الله تعالی عنه د حدیث څخه بهتر کوم بل شی نه دی معلوم، چې خلاصه یې داده، چې رسول کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: الله تعالی د بني آدم په ذمه باندې د زنا کومه برخه چې مقرره فرمایلې ده، هغه هرو مرو ده ته رسیدونکې ده، نو د زنا په فعل کې د سترګو برخه لیدل دي، او د ژبې برخه د هغو خبرو ویل دي چې د زنا د فعل مقدمات او اسباب پیدا کوي، او د نفس حصه دا ده چې د زنا تمنا او د هغه غوښتنه کوي، مګر د زنا د فعل تحقق او د هغه بطلان اصلا د فرجینو په عمل پورې موقوف دی، یعنې که د فرجینو ځنې د زنا صدور محقق شو، نو د سترګو، ژبې، او نفس او د نورو ګردو په زنا کې واقع کېدل محقق شول.

که د ټولو وسائلو د شتوالي سره د فرجینو فعل متحقق نشي، بلکه له «زنا» ځنې یې «توبه» او اجتناب په نصیب شي، نو اوس د زنا هغه ګرد وسائط د مغفرت لایق شول، یعنې کله چې د فرجینو زنا کول باطل شو، ګواکې د دوی ماهیت قلب شوی: د ګناه په ځای عبادت وګرځېد، مثلا یو سړی د غلا په نیت تر مسجد پورې ورسېده، مګر په مسجد او په عین موقع کې منتبه او ویښ شو، او له غلا یې توبه وایسته، او ګرده شپه یې د الله تعالی په عبادت کې تېره کړه، نو ښکاره ده هغه ورتګ چې د غلا وسیله په نظر راته؛ اوس همغه د توبې وسیله او د لمانځه سبب وګرځېد.

نو د ابو هریره رضي الله عنه د دې حدیث له اورېدلو څخه عبد الله بن عباس رضي الله عنه وپوهېد، چې «لمم» هغه خبرې دي چې په اصل کې لویه ګناه نه ده، مګر د ګناه د سبب کېدلو لامله ګناه ګرځي.

نو د آيت مطلب به داسې شي: هغه کسان چې له لويو او ښکاره وو ګناهونو څنې ځانونه ژغوري (ساتي) خو (لمم) ورڅنې صادرېږي، مګر د لويې او اصلي ګناه له صدور څخه پخوا دوی له خپل قصور څنې تائب او مجتنب کيږي، نو اوس لکه چې ابن عباس رضي الله عنه د ابو هريره رضي الله عنه د حديث په اساس د (النجم) د سورت د آيت په مطلب باندې پوهېدلی دی؛ مونږ لره هم ښايي چې همغه معنی د ابن عباس رضي الله عنه له ارشاده سره سم د «النساء» د سورت د آيت په مطلب کې هم بې له تکلفه واخلو.

وروسته له هغه (الحمد لله) نه مونږ ته د دې خبرې ضروت پاتې کيږي چې د دې آيت په توضيح کې د صغيرې ګناه او د کبيرې ګناه مختلف تفسيرونه نقل کړو، او نه به راسره د معتزله وو د استدلال د ځواب ورکول څه فکر وي، د سيئاتو د تکفير وجه او د جنت د دخول سبب آسان او له قواعدو سره سم په لاس راځي، او د اجتناب معنی هم ظاهرېږي، او نورې ګردې وړې خبرې ان شاء الله تعالی په لږ تدبر سره حل کيږي.

د دواړو ذکر شويو آيتونو خلاصه د حديث له ارشاد او د ابن عباس رضي الله تعالی عنه له بيان سره سم داسې شوه: «هغه کسان چې خپل ځانونه له هسې ګناهونو څنې ژغوري (ساتي) او د هغو د ارتکاب څنې خپل نفسونه ساتي؛ چې د ګناهونو په سلسله کې مقصود او لويه ګڼل کيږي؛ نو د هغه اجتناب او ژغورنې (ساتنې) په وجه سره د دوی هغه بد کار چې د کومې لويې ګناه د حصول په طمعه يې کړی وي؛ معافيږي، او د ﴿وَاَمَّا مَنۡ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَى النَّفۡسَ عَنِ الۡهَوٰى فَاِنَّ الۡجَنَّةَ هِىَ الۡمَاۡوٰى﴾ لـه ارشاد سره سم دا کسان پـه جنت کې داخليږي، ولې په واقع کې مطلقا صغائر په حسناتو سره بخښل کيږي، کما قال الله تعالی: ﴿اِنَّ الۡحَسَنٰتِ يُذۡهِبۡنَ السَّيِّاٰتِ‌ؕ ذٰ لِكَ ذِكۡرٰى لِلذّٰكِرِيۡنَ﴾.

وَلَا تَتَمَنَّوۡا مَا فَضَّلَ اللّٰهُ بِهٖ بَعۡضَكُمۡ عَلٰى بَعۡضٍ‌ؕ

او ارمان مه کوئ تاسې د هغه شي چې غوره ګرځولی دی الله په هغه شي سره ځينې له تاسې پر ځينو نورو.

تفسير: يعنې حق تعالی چې چاته پر بل چا په کوم صفت کې شرافت، فضيلت، اختصاص او امتياز عنايت فرمايي، نو تاسې د هغه هوس او حرص مه کوئ !، چې د هغه دې نه وي، زما دې وي، ځکه دا هم ګواکې همغسې دی، چې د چا په خاص مال او ځان باندې له کوم سببه منګولې خښې کړئ ! چې د هغه حرمت اوس تېر شو، او هم له دې څنې ستاسې په منځو کې حسد او بغض پيدا کيږي، او د الله تعالی له حکمت څخه هم مخالفت لازميږي.

ځينو ښځو د رسول الله صلی الله عليه وسلم په خدمت کې عرض وکړ چې: «څه سبب دی چې په هر ځای کې الله تعالی نارينه وو ته خطاب فرمايي، او هغوی باندې حکمونه کوي، او د ښځو ذکر نه کيږي، او په ميراث کې نارينه ته دوه برخې ورکولی شي؟» په دې آيت کې د دغو ګردو پوښتنو ځواب ورکړ شوی دی.

لِلرِّجَالِ نَصِيۡبٌ مِّمَّا اكۡتَسَبُوۡا‌ؕ وَلِلنِّسَآءِ نَصِيۡبٌ مِّمَّا اكۡتَسَبۡنَ‌ؕ وَسۡـئَلُوا اللّٰهَ مِنۡ فَضۡلِهٖ‌ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِكُلِّ شَىۡءٍ عَلِيۡمًا ﴿۳۲﴾

شته نارينه وو لره نصيب (برخه، مقرره) په سبب د هغه عمل چې کړی وي دوی، او شته ښځو لره نصيب (برخه مقرره) په سبب د هغه عمل چې کړی وي دوی، او سوال وکړئ تاسې له الله نه د فضل (او مهربانی) د ده، بېشکه چې الله دی پر هر شي ښه عالم (ډېر دانا).

تفسير: يعنې هر يوه ته د هغه د عمل بدل پوره ورسيږي، او په هغه کې هيڅ قسم کمی نه کيږي، چې چا ته د شکايت موقع پاتې نه شي، هو ! خبره بله ده چې الله تعالی سم له خپل حکمت او رحمت سره چا ته چې خاصه لويي او فضيلت عنايت کړي، نو د هغه په نسبت حرص او شکايت کول بيځايه هوس دی.

هو ! كه د خپل عمل په معاوضه نور زيات ثواب او انعام وغواړئ؛ دا بهتره او مناسبه ده، او هيڅ تاوان او خرابي په كې نشته، كه څوك د فضل طالب وي، نو ده ته لازم دي، چې د عمل په وسيله دې د هغه طلب وكړي !، او د حسد او تمنا له پلوه دې د فضل طالب نشي ! او الله تعالی ته هر شي پوره معلوم دی، او د هر يو شي درجه او د هغه استحقاق ډېر ښه ورڅرګند (ورښكاره) دی، او له هر يوه سره د هغه د شان سره مناسبه معامله كوي، نو كه چاته الله جل جلاله فضيلت ور په برخه كوي، دا عطا يې بيخي د علم او حكمت سره سمه ده، او هيچا ته نه ښايي چې د خپلې ناپوهۍ له امله د هغه په نسبت څه انديښنه وكړي.

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدٰنِ وَالْاَقْرَبُوْنَ ؕ وَالَّذِيْنَ عَقَدَتْ اَيْمَانُكُمْ فَاٰتُوْهُمْ نَصِيْبَهُمْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيْدًا ﴿۳۳﴾

او لپاره د هر يوه (له نارينه وو او ښځو) ګرځولي دي مونږ وارثان (چې واخلي خپلې برخې) له هغه (ماله) چې پرېښې وي مور او پلار او نورو اقاربو (خپلوانو، نو مه يې ورکوئ پرديو ته) او هغه كسان چې غوټه شوي دي قسمونه ستاسې (په دوستۍ د دوی) نو وركړئ نصيب (برخه) د دوی بېشكه چې الله دی پر هر شي باندې ښه خبردار.

تفسير: ای مسلمانانو ! مونږ ستاسې د هر يوه لپاره: نارينه وي كه ښځه، له هغه مال څخه چې مور او پلار او خپلوانو پرېښې دی؛ وارثان ګرځولي دي، او هيڅوك ورڅخه بې برخې ګرځول شوي نه دي، او له هغو خلقو سره چې ستاسې معاهده شوې ده، هغوی ته برخې يې خامخا وروروسوئ ! الله تعالی ته ښه معلومه ده، چې وارثانو ته څومره برخې وركړی شي؟ او هغو ته چې معاهده ورسره شوې ده، څه وركړی شي؟ او څومونږ دا احكام څوك عملي كوي؟ او څوك ترې غاړه غړوي؟

فائده: ډېرو خلقو ځان ځانته په رسول الله صلی الله عليه وسلم باندې ايمان راوړی وو، او كورنۍ او نور خپلوان يې همغسې كافران پاتې شوي وو، نو په دې وخت كې رسول الله مبارك دوه دوه مسلمانان سره ورونه او ملګري كړل، او هم دوی دواړه به يو د بل وارث كېدل، كله چې د دوی خپلوان هم مسلمانان شول، نو دا آيت نازل شو چې ميراث د اقرباوو او خپلوانو حق دی، پاتې شول هغه ايماني ورونه نو هغوی ته ميراث نه ور رسيږي.

هو ! په ژوندانه كې له هغوی سره ښه سلوك لازم دي، او كه د مرګ په وخت كې هغوی ته څه وصيت وكړئ، ښه او مناسب دی، مګر په ميراث كې دوی هيڅ برخه نه لري.

اَلرِّجَالُ قَوّٰمُوْنَ عَلَى النِّسَآءِ بِمَا فَضَّلَ اللّٰهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَّبِمَآ اَنْفَقُوْا مِنْ اَمْوَالِهِمْ ؕ

سړي حاكمان (مقرر شوي) دي پر ښځو باندې په سبب د دې چې فضيلت وركړی دی الله ځينې د دوی ته پر ځينو نورو باندې، او په سبب د دې چې نفقه (لګښت) كوي دوی (پر دغو ښځو) له مالونو خپلو.

تفسير: په دې آيت كې د نارينه او د ښځې درجې راښيي چې د نارينه درجه د ښځې له درجې څخه لوړه ده، د درجو د فرق لامله كوم فرق چې په احكامو كې وي، هغه بيخي له حكمت سره سم او د رعايت كولو وړ دی، ښځه او نارينه د حكمت له قاعدې سره سم له سره برابرېدی نه شي، د ښځو دا غوښتنه بيخي بېځايه ده، خلاصه دا چې الله تعالی نارينه پر ښځو باندې په دوه وو وجهو سره حاكم او د حال كتونكی ګرځولی دی:

(۱): لویه او موهوبه وجه داده چې: الله تعالی په اصل کې ځینو ته پر ځینو نورو یعنې نارینه وو ته پر ښځو باندې په علم او عمل سره (چې دا دواړه د ګردو کمالاتو مدار دي) فضیلت عطا فرمایلې دی، چې د هغو تشریح په احادیثو کې شته، (یعنې په عقل، علم، صبر، حلم، پوهې، عصوبت، سهم، اذان، اقامت، جمع، جماعت، امامت، جمعه، خطبه، اعیاد، عزت، شرافت، امارت، خلافت، نبوت، وحي، قوت، جهاد، عطا، سخا، حزم، عزم، او نورو سره الله تعالی نارینه ته پر ښځو باندې فضیلت او لویي ور عطا کړېده).

(۲): کسبي وجه دا ده چې نارینه پر ښځو باندې خپل مال صرفوي، او د مهر، خوړو کالیو او د نورو ضروریاتو تکفل کوي، مطلب دا دی چې ښځو لره ښايي چې د نارینه حکمونه ومني.

فَالصّٰلِحٰتُ قٰنِتٰتٌ حٰفِظٰتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللّٰهُ ۚ

نو نیکی ښځې هغه دي چې ، حکم منونکې دي (د مېړونو خپلو) ساتونکې دي په غیاب د مېړونو (خپلو کې د ځانونو خپلو او د خپلو مېړونو د کورونو، مالونو، او اولادونو) په سبب د هغه چې ساتلي دي الله (دوی ته له حقوقو پر مېړونو).

تفسیر: یعنې هغه ښځې چې نېکې دي، دوی د خپلو مېړونو اطاعت کوي، او سم د الله تعالی له حکمه د خپل مېړه په غیاب کې د هغه په خوښې او رضا خپل ځان، او د مېړه د مال او اولاد حفاظت کوي، او پخپل ځان او د مېړه په مال او اولاد او نورو کې هیڅ ډول خیانت نه کوي.

وَالّٰتِيْ تَخَافُوْنَ نُشُوْزَهُنَّ فَعِظُوْهُنَّ وَاهْجُرُوْهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوْهُنَّ ۚ

او هغه ښځې چې ویرېږئ تاسې له سرکشۍ (بد ګزرانۍ) د دوی نه، نو نصیحت وکړئ دوی ته، او پرېږدئ تاسې دوی په ځای د خوب کې (که په نصیحت سمې نه شوې) او ووهئ تاسې دوی (که په بېلتون هم سمې نه شوې).

تفسیر: یعنې که کومه ښځه له خپل مېړه سره بد ګزراني وکړي، نو ښايي (چې مېړه دې دغه ښځه د څېښتنانو په حقونو او تعظیم) په ژبه وپوهوي، چې نور دې هسې نه کوي، که یې ونه منله، نو بیا دې په همغه خونه (کور) کې په ګوښې (یواځې) بستره کې پرېږدي، او که په دې هم سمه نه شوه، نو داسې دې ووهي، چې د دې په وجود کې د وهلو اثر پیدا نشي، یا یې هډوکي مات نشي، د هر تقصیر لپاره یوه درجه وي، نو سم له هغې سره د هغې د تأدیب او تنبیه اجازه شته، چې دهغې درې درجې په ترتیب سره په آیت کې مذکوري دي، وهل وروستنۍ درجه ده، په معمولي او سرسري قصور باندې دې نه وهي، هو ! که قصور یې زیات وي، نو بیا یې په وهلو کې هیڅ حرج نشته، او څومره چې مناسب وګڼي هغومره دې ووهي، مګر د دې خبرې لحاظ په کار دی، چې هډوکې یې مات نشي، او داسې یو پرهار ورته ونه رسیږي، چې د هغه اثر باقي پاتې شي.

فَاِنْ اَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوْا عَلَيْهِنَّ سَبِيْلًا ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلِيًّا كَبِيْرًا ۝

نو که اطاعت یې وکړ (غاړه یې کېښوده) تاسو ته نو مه لټوئ تاسې پر دوی باندې لاره (د ضرر او اذیت) بېشکه الله دی ډېر پورته، ډېر لوی (له ټولو اشیاوو).

تفسیر: یعنې که هغه ښځې ستاسې په نصیحت یا بیلتون (جدايي) یا تأدیب یا وهلو سمې شوې، او له نافرمانۍ ځنې یې لاس واخیست، نو تاسې هم لاس ترې واخلئ، او خامخا د دوی په پړ کولو پسې مه ګرځئ ! او له الله څخه وویرېږئ !

بېشکه الله جل جلاله پر تاسې ډېرلو غالب او په ګردو باندې حاکم دی، مه د ښځو په معاملو کې هرو مرو له بد ګمانۍ ځنې کار اخلئ! او مه په لږ قصور باندې دوی ته سخته سزا ورکوئ! بلکه د هر قصور لپاره یو حد او اندازه ده، او د ښځو په تأدیب کې وهل وروستنۍ درجه لري.

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِۦ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَآ

او که وویرېږئ تاسې له مخالفت څخه په منځ د مېړه او ښځې کې؛ نو ور ولېږئ (مقرر کړئ تاسې) یو منصف له خپلوانو د دې سړي او بل منصف له خپلوانو د دې ښځې نه.

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو! که تاسې ته اندېښنه وي چې په مېړه (خاوند) او ښځې کې ضد او مخالفت دی، او دوی پخپله جګړه نشي پرېکولی، نو تاسې ته ښایي چې یو منصف د مېړه له خپلوانو نه، او یو منصف د ښځې له خپلوانو څخه مقرر کړئ! او د فیصلې لپاره یې زوجینو ته ولېږئ! ځکه چې اقاربو ته به د دوی نور حالات هم معلوم وي، او له دوی ځنې د خیر غوښتلو امید هم ډېر کاوه شي، دا دواړه منصفان به د حالاتو تحقیقات کوي، او د هر چا چې هومره قصور وي؛ هغه به پوهوي، او د دوی په منځ کې به د موافقت فضا پیدا کوي.

إِن يُرِيدَآ إِصْلَٰحًا يُوَفِّقِ ٱللَّهُ بَيْنَهُمَآ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٣٥﴾

که اراده لري دغه (زوجین یا حکمین) د اصلاح (او جوړښت) نو موافقت به پیدا کړي الله د دغو (زوجینو) په منځ کې، بېشکه الله دی ښه عالم (د زوجینو په مصالحو هم) ښه خبردار (د حکمینو په مقاصدو هم).

تفسیر: یعنې که دواړه منصفان د زوجینو په منځ کې د اصلاح قصد کوي، نو الله جل جلاله د دوی د ښه نیت او کوښښ لامله د زوجینو په منځ کې موافقت پیدا کوي، بېشکه چې الله تعالی ته د ګردو شیانو علم شته، د نزاع د لرې کولو او د اتفاق د حصول اسباب او کیفیات ګرد هغه ته ښه معلوم دي، نو ځکه د زوجینو د نزاع په لرې کېدو به هیڅ سختي نه پېښېږي ان شاء الله تعالی.

وَٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا۟ بِهِۦ شَيْـًٔا

او عبادت کوئ تاسې د الله! او مه شریکوئ تاسې له ده سره هیڅ شی!

تفسیر: په الله تعالی باندې ایمان ولرئ، او د آخرت د ثواب په امید یې عبادت او بندګي وکړئ، فخر (ویاړ) او ریاء او ښودنې سره مال ورکول هم شرک دی، مګر په لږه درجه.

وَبِٱلْوَٰلِدَيْنِ إِحْسَٰنًا وَبِذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱلْجَارِ ذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْجَارِ ٱلْجُنُبِ وَٱلصَّاحِبِ بِٱلْجَنۢبِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَٰنُكُمْ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٣٦﴾

او (نیکي کوئ) له مور او پلار سره په نیکي کولو او (نیکي کوئ!) له خپلوانو سره، او (نیکي کوئ!) یتیمانو سره او (نیکي کوئ!) له مسکینانو سره، او (نیکي کوئ!) له همسایه ګانو سره چې قریب وي (په نسب یا په همسایګۍ کې)، او (نیکي کوئ!) له همسایه سره چې بعید وي

(په نسب یا په همسایګئ کې) او (نیکي کوئ !) له هغه ملګري سره چې په څنګ کې و ي او (نیکي کوئ !) له مسافر سره، او (نیکي کوئ !) له هغو (وینځو، مریو) سره چې مالکان وي (ور لره) ښې لاسونه ستاسې، بېشکه چې الله محبت نه کوي هغه چا سره چې وي کبر کوونکی، ډېر فخر کوونکی.

تفسیر: د یتیمانو، ښځو، وارثانو، او زوجینو حقوق او له دوی سره حسن معامله یې بیان کړه، اوس داسې ارشاد فرمایي چې: د هر یوه حق د هغوی د مرتبو په اندازه او د خپلوئ او احتیاج په تناسب ادا کړئ !، له ګردو څخه پخوا د الله تعالی حق دی، بیا د مور او پلار، بیا درجه په درجه د نورو خپلوانو او حاجتمندانو.

قریب او غیر قریب همسایه (ګاونډي) څخه به نسبي یا مکاني قرب او بعد مقصود وي، په نسبي قرب کې دا مطلب دی، چې د خپلوانو همسایه حق له پردي همسایه څخه زیات دی، او په مکاني قرب کې به دا مدعا وي چې: د نږدې همسایه حق د لرې همسایه له حق څخه زیات دی، یعنې چې په لرې فاصله کې اوسیږي.

په ﴿وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ﴾ کې د سفر، حضر، او د کاروبار رفیقان اوشریکان او د یوه بادار (آقا) دوه نوکران او د یوه استاذ دوه شاګردان، دوست، شاګرد، او نور ټول داخل دي، په مسافرئ کې مېلمه او غیر مېلمه دواړه راغلل، او مملوک برسېره پر مریې او وینځې نورو حیواناتو ته هم شامل دی.

په آخر کې یې وفرمایل: د هغو په مزاج کې چې تکبر (لویي) خودپسندي وي، هغه بل هیڅوک له خپل ځان سره برابر نه ګڼې، او په خپل مال باندې مغرور، او په عیش کې مشغول وي، نو هسې کسان چې دا حقوق نه اداء کوي، له دوی څخه احتراز وکړئ، او ځانونه ترې وژغورئ (بچ کړئ !).

ٱلَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦ ۗ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٣٧﴾

هغه کسان چې بخیلي کوي دوی او امر کوي (نورو) خلقو ته (هم) په بخیلئ (شومتیا) سره، او پټوي دوی هغه شی چې ورکړی دی دوی ته الله له مهربانئ خپلې، او تیار کړی دی مونږ کافرانو ته عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنې الله تعالی هغه متکبر سړی نه خوښوي، چې بخیلي کوي او خپل مال او دالله جل جلاله ورکړی علم له خلقو څخه پټوي، او هیڅا ته نفع نه رسوي، او په قول او عمل سره نورو ته هم د بخیلئ ترغیب ورکوي، او د دې کافرانو لپاره مونږ د ذلت عذاب تیار کړی دی.

فائده: دا آیت د یهودانو په حق کې نازل شوی دی، چې د في سبیل الله د خرڅ په صرفولو کې یې هم پخپله بخیلي کوله، او هم به یې مسلمانان ترې منع کول، او د محمد صلی الله علیه وسلم اوصاف او د اسلام د حقانیت هغه آیتونه یې چې په «تورات» کې موجود وو؛ پټول، نو مسلمانانو لره له دې نه احتراز او ځان ساتنه پکار ده.

وَٱلَّذِينَ يُنفِقُونَ أَمْوَٰلَهُمْ رِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ ۗ وَمَن يَكُنِ ٱلشَّيْطَٰنُ لَهُۥ قَرِينًا فَسَآءَ قَرِينًا ﴿٣٨﴾

او هغه کسان چې صرفوي دوی مالونه خپل لپاره د ښودنې خلقو ته، او نه لري ایمان په الله باندې، او نه په ورځې آخرې (د قیامت) باندې، او هر څوک چې وي شیطان د ده ملګری؛ نو بد ملګری دی (دا شیطان).

تفسير: او دا متکبران هغه کسان دي؛ چې خپل مالونه نورو خلقو ته د ځان د ښوولو لپاره صرفوي، يعنې د الله تعالی لپاره له صرفولو څخه دې پخپله هم بخيلي کوي، او نورو ته هم د بخيلۍ ترغيب ورکوي، ليکن خلقو ته د ځان ورښوولو لپاره خپل مالونه صرفوي، دوی نه پر الله جل جلاله باندې ايمان لري، او نه په قيامت باندې باور لري؛ چې د حق تعالی د رضا حصول او د اخروي ثواب تحصيل د دوی مقصود وي، او د الله تعالی په دربار کې خوښ او مقبول کار دا دی، چې دا مال هغه حقدارانو ته ورکړ شي، چې د هغوی ذکر وشو، او په ورکولو کې يې د الله تعالی خوښي او د آخرت د ثواب توقع وي.

له دې ځنې ښکاره شوه چې د الله تعالی په لاره کې همغسې چې بخل کول خراب کار دی، هم داسې رياکاري او د خلقو د ښوولو لپاره مال لګول هم خراب کار دی، او داسې کار همغه کسان کوي، چې د دوی رفيق شيطان وي، چې دوی پر هسې کارونو لمسوي، او تياروي يې.

وَمَا ذَا عَلَيْهِمْ لَوْ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ ۭ وَكَانَ اللّٰهُ بِهِمْ عَلِيْمًا ﴿۳۹﴾

او څه نقصان به وو په دې کفارو (باندې) که ايمان راوړی وای دوی په الله او ورځې آخرې (د قيامت) باندې، او صرف کړی وای دوی ځينې د هغه شي چې ورکړی دی دوی لره الله، او دی الله په (ټولو اعمالو د) دوی باندې (هم) ښه عالم.

تفسير: يعنې د کافرانو په دې کې هيڅ نقصان نه وو که دوی د کفر په ځای پر الله تعالی او د قيامت په ورځ باندې ايمان راوړی وای، او د بخل او ريا په ځای يې د الله تعالی په لاره کې خپل مال صرفولی، بلکه بيخي د دوی نفع وه، ضرر او زيان خو په دې کې دی چې دوی يې اوس غوره کوي، او الله تعالی ته معلوم دي چې دوی يې په څه؟ او په کوم نيت کوي؟ د همغه عوض به هغوی ته ورکاوه شي.

په پخواني آيت ﴿وَالَّذِيْنَ يُنْفِقُوْنَ اَمْوَالَهُمْ﴾ کې د مال نسبت د هغوی په لوري شوی وو، او س د ﴿وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ﴾ په فرمايلو کې داسې يوه لطيفه اشاره ده، چې هغو کسانو دغه مال د خپل ځان بللی، په هر څه يې چې زړه غواړي لګوي يې، دوی ته دا مناسب وو، چې هغه مال يې د الله تعالی مال ګڼلی، او همغه لاره کې يې لګولی چې الله جل جلاله له حکمه سره سم وای.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ ۚ وَاِنْ تَكُ حَسَنَةً يُّضٰعِفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَّدُنْهُ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۴۰﴾

بېشکه چې الله نه کوي ظلم په اندازې د يوې ذرې، او که وي دا (ذره) نيکي (نو) دوه چنده به کړي هغه (نيکي) او ور به کړي (محسن ته الله) له نزده خپله ثواب ډېر.

تفسير: يعني الله تعالی د هيچا حق د يوې ذرې په اندازه هم نه ضايع کوي، نو په دې کافرانو باندې چې عذاب مسلط کيږي؛ عين انصاف دی، او د دوی د بد عملي بدل دی، او که د يوې ذرې په اندازه څوک نيکي ولري نو «اضعافا مضاعفه ـ څو چنده» به د هغه اجر مومي، او پاک الله به له خپل لوري عظيم ثواب د انعام په طور هم ور عنايت کوي.

فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ ۭ بِشَهِيْدٍ وَّجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَاۗءِ شَهِيْدًا ﴿۴۱﴾

نو څرنګه (حال) به وي په هغه وخت کې چې راولو مونږ له هر يوه (پخواني) امت څخه يو شاهد (د دوی له انبياوو څخه) او راولو مونږ تا (ای محمده!) پر دغه (محمدي امت باندې) شاهد (احوال ويونکی).

تفسير: يعني د دې كافرانو به څرنګه بد حال وي، كله چې مونږ له هر امت او هر قوم څخه هسې شاهدان راولو چې د دوى د حالاتو بيان كوونكى او د دوى د واقعي معاملاتو ظاهر كوونكى دى.

له دې نه مراد د هر امت نبي او د هر عهد صالح او معتبر خلق دي، چې دوى به د قيامت په ورځ كې د نافرمانۍ او د فرمان منونكو فرمان منل بيانوي، او په ګردو حالاتو باندې به شاهدي لولي، نو اى محمده ! صلى الله عليه وسلم تا به هم پر دوى يعني ستاسې پر امت لكه د نورو انبياوو عليهم السلام په شان احوال ښوونكى او شاهدي لوستونكى درووو.

او داسې احتمال هم لري چې د «هؤلاء» اشاره د پخوانيو انبياوو عليهم السلام يا د پورته ذكر شويو كافرانو په لوري وي.

كه انبياء عليهم السلام مراد شي؛ نو د هغوى پر صداقت باندې هغه وخت شاهدي لولې چې د دوى امتيان د دوى تكذيب كوي.

كه كفار ترې مطلب شي نو مدعا به يې داسې كيږي: همغسې چې پخواني انبياء عليهم السلام د خپلو امتونو د كفارو او د فساقو په فسق باندې شاهدي لولي، ته به هم اى محمده ! صلى الله عليه وسلم د هغوى پر بد عملۍ باندې شاهد كيږې، چې له دې شهادت څخه به د دوى خرابي او بدي لا ښه محققه كيږي.

يَوْمَئِذٍ يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَعَصَوُا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّىٰ بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ اللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾

په دغه ورځ كې به آرزو كوي هغه كسان چې كافران شوي وو او نافرماني يې كړې وه له رسوله، دا چې كاش كه همواره كړى شوي واى پر دوى باندې ځمكه، او نه به پټوي دوى له الله څخه هيڅ خبره.

تفسير: يعني په همغه ورځ كې چې له هر امت څخه به د دوى د حالاتو بيان كوونكي وبللى شي، نو كافران او نافرمانان به داسې تمنا كوي، چې كاشكې مونږ له ځمكې سره برابر او په خاورو كې ګډ او بيخي فنا واى، او نن پيدا نه واى، چې له مونږ سره حساب او كتاب نه كېدى !، دا خلق به هيڅ يوه خبره له الله تعالى څخه نشي پټولى، او د ذرې ذرې حساب به له دوى څخه اخيستل كيږي.

په آخر كې بيا مسلمانانو ته صريح خطاب فرمايي او مخصوصا د لمانځه په نسبت چې: «له ګردو عباداتو څخه اولى، اعلى، او افضل دى، او په شريعت كې چې هومره د هغه اهتمام شوى، او د هغه اركان، شرايط، آداب او نور مفصل ښودلى شوي دي، د نورو عباداتو په دې اندازه سره اهتمام نه دى شوى» نو دلمانځه په اړه يې د دوه وو خبرو تاكيد فرمايلى دى، چې د لمانځه د متعلقه امورو جسم او روح دى، او پر نفس باندې ډېر اهم او شاق او درانه ښكاري:

(۱): دا چې د نشې په حالت كې لمانځه ته مه نږدې كيږئ ! تر څو د هغو الفاظو په معانيو ښه وپوهيږئ چې ستاسې له خولو څخه وځي.

(۲): د جنابت په حال كې هم له لمانځه څخه لرې اوسئ ! تر هغه پورې چې ولامبئ ! او خپل ځانونه په غسل سره ښه پاك كړئ ! ځكه چې په لمانځه كې دوه امره مهتم بالشأن دي، چې يو يې حضور او خشوع دى، او بل يې طهارت، نظافت، او د لمانځه د متعلقه وو امورو په منځ كې هم دا دوه امره پر نفس اهم او درانده هم دي،

نشه له خشوع او حضور څخه مخالف دی، او جنابت له طهارت او نظافت سره منافي دی، ددې خاص تاکید او تقیید د ارشاد له فرمایلو څنې دوه نفعې هم معلومیږي:

(اول): څرنګه چې د پاسنیو ډېرو ذکر شویو احکامو ادا (لکه حقوق، معاملات، بدني او مالي عبادات) او له بخل، ریاء، تکبر څنې ځان ژغورل (ساتل) پر نفس باندې سخت دي، نو د دې سختی علاج راښیي، یعنې که لمونځونه د هغو له ظاهري او باطني شرائطوا او آدابو سره سم اداء کړئ، نو د دې پاسنیو ګردو اوامرو او عباداتو کې سهولت او رغبت او له ګردو منهیاتو او معاصیو څنې نفرت پیدا کیږي.

(دویم): هر هغه څوک چې د لمانځه په کولو کې اهتمام او د هغه التزام کوي؛ هغه ته به د نورو مالي او بدني احکامو په تعمیل کې هم آساني وریپښیږي، او هر هغه څوک چې په نورو احکامو کې بې پروایي کوي؛ له هغه څخه د لمانځه په کولو کې هم قصور بعید نه دی، والله أعلم.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْتُمْ سُكٰرٰى حَتّٰى تَعْلَمُوْا مَا تَقُوْلُوْنَ وَلَا جُنُبًا اِلَّا عَابِرِيْ سَبِيْلٍ حَتّٰى تَغْتَسِلُوْا

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ای مؤمنانو !) مه نږدې کیږئ تاسې لمانځه ته حال دا چې تاسې مست یئ (له نشې) تر هغه پورې چې پوه شئ تاسې پر هغه شي چې (یې) وایئ تاسې، او نه په داسې حال کې چې تاسې جنب اوسئ، مګر په هغه حال کې چې اوسئ تېرودونکي د لارې (نو لمانځه ته مه نږدی کیږی) تر هغه پورې چې تاسې غسل و کړئ.

تفسیر: د کفارو او د کتابیانو دوه عیبونه په خاص ډول سره ذکر شول:

(۱): په الله تعالی باندې ایمان نه راوړل.

(۲): خپل مال د الله تعالی په لار کې نه لګول، بلکه خلقو ته د ځان ورښوولو او د خپل عزت او پت خرګندولو لپاره یې لګاوه، او ښکاره ده چې د لومړنی خرابۍ او عیب منشأ، خو د علم نقصان او د جهل غلبه ده، او د وروستۍ خرابۍ علت او سبب هوا، هوس، او ځان خوښی ده، چې له هغې څخه دا راښکاره شوه چې د ګمراهۍ سببونه دوه دي:

(اول): جهل چې په هغه کې د حق او باطل تمیز بیخي نشي کېدی.

(۲) نفسي غوښتنه او شهوت، چې د هغو لامله د حق او باطل له تمیزه سره؛ له حق سره سم عمل نشي کولی، ځکه چې له شهوت سره ملکي صفات ضعیف او بهیمي قواوې قوي کیږي.

وَاِنْ كُنْتُمْ مَّرْضٰٓى اَوْ عَلٰى سَفَرٍ اَوْ جَآءَ اَحَدٌ مِّنْكُمْ مِّنَ الْغَآئِطِ اَوْ لٰمَسْتُمُ النِّسَآءَ فَلَمْ تَجِدُوْا مَآءً فَتَيَمَّمُوْا صَعِيْدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوْا بِوُجُوْهِكُمْ وَاَيْدِيْكُمْ

او که وئ تاسې مریضان (رنځوران) یا په سفر باندې (په حالت د بې اودسی یا جنابت کې) یا راشي یو له تاسې له بیدیا (له بولو) نه، یا جماع و کړئ تاسې ښځو سره نو ونه مومئ تاسې اوبه (یا یې نشئ استعمالولی) نو اراده و کړئ تاسې مخ د ځمکې (خاورې) پاکې ته، نو مسحه و کړئ تاسې په مخونو خپلو او په (دواړو) لاسو خپلو (تر څنګلو پورې).

تفسیر: یعني دجنابت په حالت کې دې لمونځ نه کوي، بلکه وروسته له غسل او لمبلو څخه دې ادا کړ شي !، دا حکم هلته دی چې کوم عذر نه وي، که یو داسې عذر پېښ شي، چې د اوبو استعمال د هغه لامله ممکن نه وي، او ترې معذور شي، او د طهارت حصول ضروري وي، نو په داسې وخت کې تیمم وهل کافي دي، د اوبو د استعمال معذوریت درې صورتونه لري:

(۱): ناروغي چې د اوبو استعمال ورته ضرر پېښوي.

(۲): چې په سفر کې وي، او دومره اوبه ورسره وي، چې یواځې خپله ګزاره پرې کولی شي، او که اودس پرې وکړي، تنده به ورته ضرر ورسوي، او نورې اوبه له ده څخې لرې وي.

(۳): دا چې اوبه بیخي موجودې نه وي، د اوبو د نشتوالي په تقدیر یې د طهارت د ضرورت دوه صورته ښودلي دي:

(اول): له بولو او غائطو څخه وروسته د اوداسه د ضرورت په وخت کې.

(دویم): له مجامعت څنې وروسته د غسل او د لمبلو ضرروت په وخت کې.

فائده: د تیمم صورت دا دی چې پاکه ځمکه باندې دې دواړه لاسونه ووهي !، بیا دې پر خپل ټول مخ او لاسونو باندې په ښه ډول سره مسحه کړي ! خاوره طاهره ده، او د ځینو شیانو لپاره د اوبو په شان پاکوونکې هم ده، مثلا: موزه، بوټ، ماسې، چاړه، هنداره او نور.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

بېشکه الله دی ښه عفو کوونکی (چې داسې سختي یې را آسانه کړه) ښه مغفرت کوونکی (د تقصیراتو).

تفسیر: یعني الله تعالی د ضرورت په وخت کې د تیمم اجازه راکړې ده، او خاوره یې د اوبو قائم مقام درولې ده، ځکه چې هغه سهولت او معافي ورکوونکی او د بندګانو د خطاوو معافوونکی ذات دی، او د خپلو بندګانو نفع او هوسایي (آساني) خوښوي، چې له دې څنې دا هم ښکاره شوه، چې په لمانځه کې د نشې په حالت کې چې د یوه شي په ځای بل شی لوستلی شوی وو، هغه یې هم معاف کړی دی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَن تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَىٰ بِاللَّهِ نَصِيرًا ﴿٤٥﴾

آیا نه دي کتلي تا (نه یې خبر له حاله د) هغو کسانو چې ورکړی شوی ده دوی ته څه برخه له کتابه، چې پیري (اخلي) دوی ضلالت (ګمراهي په عوض د هدایت کې)، او اراده لري دوی د دې: چې ورکه کړئ تاسې (هم) لاره (د حق)، او الله ښه عالم دی په دښمنانو ستاسې (هم، نو خبروي مو پرې چې ترې په څنګ شئ !) او کافي (بس) دی الله ولي (دوست حمایت کوونکی ستاسې) او کافي (بس) دی الله مددګار (ستاسې).

تفسیر: یهودانو ته له کتاب څنې څه برخه ورکړی شوې ده، یعنې د هغه د الفاظو د لوستلو برخه ورکړی شوې ده، او د عمل کولو برخه چې اصلي مقصود ده، نه ده ورکړی شوې، او ګمراهي اخلي یعنې د (آخر الزمان نبي صلی الله علیه وسلم) له حالاتو او اوصافو څنې به یې د دنیایي عزت او رشوت لامله خلق نه خبرول، او پټول یې، او عمدا

به يې ترې انکار کاوه، او غوښتل يې چې مسلمانان هم له دين څنې واړوي؛ چې ګمراهان شي، او الله تعالى تاسې ته ارشاد فرمايي چې اى مسلمانانو ! ستاسې دښمنان داسې ښه معلوم دي، چې تاسې ته نه دي معلوم، نو د الله تعالى په دې ارشاد باندې اطمينان ولرئ ! او له دوى نه مو خپل ځانونه وژغورئ (محفوظ کړئ !) الله تعالى تاسې ته د نفعې رسولو او د زيان څخه د ساتلو لپاره کافي دى، نو ځکه له دښمنانو څنې هيڅ ډول اندېښنې مه کوئ !او په دين باندې قائم اوسئ !.

مِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهٖ وَيَقُوْلُوْنَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَّرَاعِنَا لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ وَطَعْنًا فِى الدِّيْنِ ؕ

ځينې له هغو کسانو چې يهودان شوي دي اړوي دوى خبرې (د شريعت او محمدي اوصاف) له ځايو د دې (خبرو) څخه او وايي دغه (يهودان) واورېدله مونږ (وينا ستا) سر غړونه مو وکړه د (حکم ستا)، او (وايي يهودان)واوره (ته) په داسې حال کې چې نه يې اورولى شوى، او (وايي يهودان لفظ د) «راعنا» په تاوولو د ژبو خپلو، او په عيب ويلو سره په دين کې.

تفسير: په يهودانو کې داسې خلق هم دى، چې هغه «تورات» چې د الله تعالى له خوا نازل شوى دى؛ له خپله ځايه اړوي، يعنې لفظي او معنوي تحريفونه په کې کوي، (﴿وَيَقُوْلُوْنَ سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا﴾ او وايي وامو ورېده سر غړونه کوو)، يعنې کله به چې رسول الله صلى الله عليه وسلم يهودانو ته کوم حکم اوراوه، نو دوى به په ځواب کې وويل: وامو ورېده ! يعنې ومو منلو، خو ورو به يې وويل چې: مونږ نه دى منلى، يعنې يواځې مونږ په غوږ اورېدلى دى، او په زړه مو هغه نه دى منلى.

(﴿وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ﴾ او وايي يهودان: واوره په داسې حال کې چې نه يې اورولى شوى) يعنې کله چې يهودان له محمد صلى الله عليه وسلم سره مخاطبه کوي، نو وايي: «واوره ! دروا دې نه اورول شي !» يعنې داسې خبرې کوي، چې دوه معناګانې لري، که د يوې معنى په اعتبار دعا يا تعظيم وي، نو د بلې معنى په لحاظ ښېرا او تحقير هم کېدى شي، لکه چې دا خبره په ظاهره کې د خير دعا ده، مطلب دا چې: «ته تل غالب او معزز اوسې، هيڅکله دې تاته کومه بده او مخالفه خبره وانه اورولى شي !»، او په زړو کې به يې هسې نيت کاوه چې ته کوڼ شې ! (العياذ بالله).

(﴿وَّرَاعِنَا﴾ او وايي لفظ «راعنا» يعنې کله چې يهودان د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کې راتلل، نو «راعنا» به يې هم ويل، چې د هغه معناوې هم دوه دي، يوه ښه او بله خرابه، چې د هغه بيان په اول جزء د البقره سورت په (۱۰۴) آيت (۱۳) رکوع کې شوى دى.

ښه معنى يې داده چې: «ته ځمونږ رعايت وکړه ! او د شفقت نظر پر مونږ وفرمايه ! چې ستا پر مطلب باندې ښه وپوهېږو، او د څه شي پوښتنه کول چې غواړو د هغه پوښتنه وکړى شو.

او بده معنى يې داده چې د يهوديانو په ژبه دا د تحقير کلمه وه، يا به يې په ژوولې سره «راعينا» ويل، چې د هغه معنى «ځمونږ شپون» دى، او دا د هغوى شرارت وو، ځکه چې هغوى ډېر ښه پوهېدل چې موسى عليه السلام او نورو انبياوو عليهم السلام هم پسونه څړ ته بيولي وو.

(﴿لَيًّا بِاَلْسِنَتِهِمْ﴾ په تاوولو د ژبو خپلو...) يعنې يهودانو به دا کلمې پخپلو خبرو کې سره ګډولې، او په داسې يو ډول سره به يې ويلې، چې د اورېدونکي فکر به يې ښې معنى ته اړاوه، او د هغو بدې معنى ته به له سره د چا ذهن نه منتقل کېده، او پخپلو زړونو کې به يې همغه خرابه معنى قصدوله، او بيا به يې پر ده باندې داسې عيب لګاوه، چې که دا سړى په رښتيا سره نبي واى؛ نو ځمونږ په دې فرېب به هرو مرو (خامخا) پوهېده، نو الله تعالى د دوى دا فريبونه مسلمانانو ته په ښه ډول سره څرګند کړل.

وَلَوْ أَنَّهُمْ قَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاسْمَعْ وَانْظُرْنَا لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَقْوَمَ وَلَٰكِن لَّعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿۴۶﴾

او كه بېشكه دوى ويلي واى: واورېده مونږ (وينا ستا) او ومانه (حكم ستا په بدل د «عصينا» كې) او (كه دوى ويلي واى) واوره (بې له «غير مسمع») او نظر لره پر مونږ (په بدل د «راعنا» كې) نو خامخا به خير وو دوى ته، او ډېره سمه (وينا)، وليكن لرې كړي دي دوى الله (له خپله رحمته) په سبب د كفر د دوى، پس نه راوړي ايمان (له دغو يهودانو) مګر لږ خلق.

تفسير: حق تعالى د يهودانو د دغو دريو مذمومو اقوالو له بيان كولو څخه وروسته اوس د ملامتيا او د هدايت په ډول ارشاد فرمايي: چې كه يهودانو د﴿وَعَصَيْنَا﴾ په ځاى ﴿وَأَطَعْنَا﴾ او د﴿وَاسْمَعْ غَيْرَ مُسْمَعٍ﴾ په عوض يې يواځې ﴿وَاسْمَعْ﴾ او د ﴿وَرَاعِنَا﴾ په ځاى ﴿وَانْظُرْنَا﴾ ويلى؛ نو دا به د دوى په حق كې بهتر وو، او دا خبره به په ځاى او سمه وه، او هسې بېهوده ګۍ او شرارت ته به ځاى نه وو پاتې، چې له پاسنيو كلماتو څخه يهودان په خپلو ژرونو كې بدې معناګانې اخيستلې، ليكن څرنګه چې الله تعالى دوى د خپل كفر په سبب له خپل رحمت او هدايت څخه بې برخې ګرځولي دي، نو ځكه دوى په سمه لاره باندې نه راځي، او په ګټورو خبرو باندې نه پوهيږي، او ايمان نه راوړي، مګر لږ خلق دي چې له دغو شرارتونو او خباثتونو څخه په څنګ او د الله جل جلاله له لعنت ځنې محفوظ پاتې دي، لكه (عبد الله بن سلام) او د هغه نور ملګري رضي الله تعالى عنهم.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُم مِّن قَبْلِ أَن نَّطْمِسَ وُجُوهًا فَنَرُدَّهَا عَلَىٰ أَدْبَارِهَا أَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعَنَّا أَصْحَابَ السَّبْتِ ۚ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿۴۷﴾

اى هغو كسانو چې وركړى شوى دى دوى ته كتاب ! (اى كتابيانو !) ايمان راوړئ تاسې ! په هغه (قرآن) چې نازل كړى دى مونږ، حال دا چې تصديق كوونكى دى د هغه كتاب چې تاسې سره دى، پخوا له هغه چې هوار كړو مونږ ډېر مخونه، نو وګرځوو دا (هوار مخونه) په شاګانو د دوى، يا پخوا لـه دې چې لعنت وكړو پر دوى لكه چې لعنت كړى وو مونږ په اصحابو (د ورځې) د شنبې، او دى امر (حكم) د الله واقع كېدونكى (خامخا).

تفسير: «اى اهل كتابو ! ايمان راوړئ ! په هغه «قرآن» چې احكام يې له (تورات) سره موافق او د هغه مصدق دى، ايمان راوړئ ! پخوا له هغه څخه چې مونږ ستاسې د مخ علامې يعنې سترګې، پوزې، او نور بدل كړو.

مطلب دا چې كه تاسې ايمان را نه وړئ، نو ستاسې څېرې بدلوو، او بيا يې د شا په لوري اړوو، يعنې ستاسې مخ له چيت پيت كولو څخه وروسته د څټ په لوري او ستاسې څټ د مخ په لوري اړوو، (يا دا چې) ايمان راوړئ ! پخوا له دې نه چې مونږ ډېر مخونه محوه كړو، او د څټونو په شان يوه تخته يې وګرځوو»، يا به د شنبې د ورځې د مسخ شويو خلقو په شان تاسې هم مسخ كړو، او له تاسې ځنې به ځناوران جوړ كړو.

د﴿أَصْحَابَ السَّبْتِ﴾ قصه د «الأعراف» په سورت كې مذكوره ده.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَاءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴿۴۸﴾

بېشكه چې الله نه بخښي دا چې شريك ونيولى شي له (الله سره) او بخښي هغه (ګناه) چې ښكته وي له شركه (لويه وي كه وړه) هغه چاته چې اراده وفرمايي (د مغفرت يې)، او هر هغه

څوک چې شريک ونيسي له الله سره نو په تحقيق ويې تړل (په الله) دروغ لوی (او ويې کړه) ګناه ډېره لويه.

تفسير: يعني مشرک ته له سره مغفرت نشته، بلکه دوزخ يې دائمي سزا ده، هو ! له شرک څخه ښکته چې کوم صغيره ګناهونه دي يا کبيره، هغه ګرد د مغفرت وړ دي، الله تعالی د هر چا دمغفرت اراده چې وفرمايي؛ د هغه صغيره او کبيره ګناهونه سره له څه عذاب ورکولو يا بې له عذاب ورکولو معافوي، او دا د دې په لوري اشاره ده: څرنګه چې يهودان په کفر او شرک کې مبتلا دي؛ نو دوی دې د مغفرت توقع او هيله نه کوي !.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُزَكُّونَ أَنفُسَهُم ۚ بَلِ اللَّهُ يُزَكِّي مَن يَشَاءُ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٤٩﴾

آيا نه دي کتلي تا (نه يې خبر له حاله د) هغو کسانو چې پاک ګڼي دوی ځانونه خپل (او په واقع کې داسې نه دي) بلکه (خاص) الله پاکوي هغه څوک چې اراده وفرمايي (د پاکۍ يې)، او ظلم به ونه کړی شي پر دوی په اندازه د يوه نري تار (هم).

تفسير: يعني يهودان سره له دومره خرابيو بيا هم خپل ځانونه پاک او مقدس ګڼي، تر دې چې خپل ځانونه «أبناء الله» او «أحباء الله» هم بولي ـ چې بيخي چټي او لغوه خبره ده، بلکه د هر چا په نسبت چې الله تعالی اراده وفرمايي هغه مقدس او پاکيزه کوي، او د يهودانو په تشه وينا سره هيڅ نه کيږي، د دغو متکبرانو په ډله باندې به لږ ظلم هم نه کيږي، يعنې دغه ډله به د خپلو بدو عملونو له سببه په لوی عذاب اخته کيږي، او په دوی باندې به هيڅکله په ناحقه سره عذاب نه وارديږي.

فائده: يهودانو چې خوسي (سخي) ته عبادت کولو، او (عُزير عليه السلام) ته يې د الله تعالی ځوی ويل، کله چې هغوی دا آيت ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ﴾ الآيه ـ واورېده، نو يې ويل چې: «مونږ خو مشرکان نه يو، بلکه د الله تعالی خاص بندګان او د انبياوو ځامن يو، او پيغمبري څمونږ ميراث دی»، نو الله تعالی د دوی دغې لويۍ او ځانمنۍ په مقابل کې دا آيت نازل کړ.

(فتيل هغې نرۍ پردې ته وايي چې د تارونو په شان د خرماوو د زړو په چاودنو کې وي).

انظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ ۖ وَكَفَىٰ بِهِ إِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٠﴾

وګوره ای (محمده !) چې څرنګه تړي دوی په الله باندې دروغ او (بس) دي دا (دروغ) ګناه ښکاره.

تفسير: يعني څومره دتعجب خبره ده چې په الله تعالی باندې دا ډول تهمتونه کوي، او د کفر او شرک له ارتکاب سره خپلو ځانونو ته د الله تعالی دوستان وايي، او د الله تعالی په نزد د مقبوليت مدعيان دي، او داسې سخت تهمت کول د دوی د صريح ګناهګار کېدلو لپاره بيخي کافي دي.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَٰؤُلَاءِ أَهْدَىٰ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا ﴿٥١﴾

آيا نه دي کتلي تا هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی دوی ته څه برخه له کتاب څخه، ايمان راوړي دوی په بت او په شيطان او وايي دوی په حق د هغو کسانو کې چې کافران شوي دي: دا (کفار) ښه لاره موندونکي دي له هغو کسانو څخه چې مؤمنان دي، له جهته د لارې.

تفسير: په دې آيت کې هم د يهودانو د شرارت او خباثت اظهار دی، خبره داده کله چې د يهودانو په زړونو کې د محمد صلى الله عليه وسلم عداوت زيات شو، نو د مکې معظمې د مشرکانو سره متفق شول، او د مشرکانو د خوښې او د ضرورت له مخې يې د بتانو تعظيم وکړ، او ويې ويل چې: «ستاسې دين د مسلمانانو له دين څخه بهتر دی»، او د دې کار سبب يواځې حسد وو، او غوښتل يې چې نبوت او ديني رياست پرته له موږ څنې بل چاته ولې ورکړی شوی دی؟ نو په دې مناسبت الله تعالى په دوی باندې الزام اړوي، او په دې آيتونو کې هم دا خبرې مذکورې دي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ ۖ وَمَن يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾

دا (حکم کوونکي په غوره والي د کفارو) هغه کسان دي چې لعنت کړی دی (په دوی باندې) الله، او هر هغه څوک چې لعنت (پرې) وکړي الله، نو له سره نه مومي (ته) ده لره کوم مددګار (د عذاب دفع کوونکی).

تفسير: يعنې دا خلق سره له دې چې اهل کتاب دي، د نفساني اغراضو له سببه يې د بتانو تعظيم وکړ، او د کفر طريقه يې د اسلامي طريقې څخه افضله ښکاره کړه، نو په دوی باندې د الله تعالى لعنت دی، او په هر چا باندې چې الله تعالى لعنت وکړي، د هغه حامي او مددګار په دنيا او آخرت کې هيڅوک نشي کېدی.

أَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمُلْكِ فَإِذًا لَّا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾

آيا شته يهودانو ته څه برخه له ملکه (له سلطنته؟ يعنې نشته ! او که شي) نو په دغه وخت کې به ور نکړي دوی خلقو ته (په اندازه د) نقير.

تفسير: يهودانو داسې خيال کاوه چې نبوت او د دين سرداري څمونږ ميراث دی، او يواځې مونږ د هغه لياقت لرو، نو ځکه به يې د عربي نبي صلى الله عليه وسلم د منلو او متابعت کولو څخه عار کولو، او يو له بل سره به يې ويل، بالآخر حکومت او پاچاهي مونږ ته رسيږي، که د څو ورځو له مخې دا مشرتوب نورو ته هم ور ورسيږي؛ هيڅ پروا نشته، نو په دې نسبت دا آيت نازل شو، چې مطلب يې دادی «آيا يهودانو ته په سلطنت کې څه برخه شته؟ يعنې له سره دوی په سلطنت کې څه برخه نه لري، که دوی ته سلطنت ته وروړسيږي؛ نو خلقو لره د يوې ذرې په اندازه هم فائده نه رسوي، يعنې دوی داسې بخيلان دي چې پخپله پاچاهۍ کې هم فقيرانو ته يوه ذره شی نه ورکوي، (حال دا چې له سلطنت سره عطاء سخاء او ورکړه لازمه ده).

(نقير هغه داغ ته وايي چې د خورما د زړي په شا باندې وي).

أَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِن فَضْلِهِ ۖ فَقَدْ آتَيْنَا آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مُّلْكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾

بلکه آيا حسد کوي دغه (يهودان) خلقو سره (له محمد او اصحابو سره يې) پر هغه شي چې ورکړی دی هغو ته الله له فضل (احسان، رحمت) خپل، نو په تحقيق ورکړی دی مونږ اولادې د ابراهيم ته کتاب (تورات، زبور، انجيل) او حکمت (شرعي علوم، ژورې خبرې) او ورکړی دی مونږ دوی ته سلطنت ډېر لوی.

تفسير: يعنې آيا که په محمد صلى الله عليه وسلم او د دوی په اصحابو باندې د الله تعالى (د نصرت، عزت، عظمت، سيادت، او د نورو) فضائلو او انعامونو له ليدلو څخه له ډېرې رخې او حسده مري؛ نو دا بيخي د دوی

لېونتوب او ناپوهي ده، ځکه چې مونږ د ابراهيم عليه السلام کورنۍ ته (چې اسحاق، اسماعيل، يعقوب، يوسف، موسى، داود، سليمان، عيسى، محمد صلى الله عليه وسلم او نور انبياء عليهم السلام دي) کتاب، علم، حکمت، او عظيم سلطنت عنايت کړی دی، نو بيا يهودان د څه له مخې د محمد رسول الله صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم په نبوت او عزت باندې حسد او له دوی څخه انکار کوي؟ ځکه چې اوس هم نبوت او عزت د ابراهيم عليه السلام په کورنۍ کې دی.

فَمِنْهُمْ مَّنْ اٰمَنَ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَّنْ صَدَّ عَنْهُ ۚ وَكَفٰى بِجَهَنَّمَ سَعِيْرًا ﴿۵۵﴾

نو ځينې له دغو يهودانو هغه دي چې ايمان يې راوړی دی په محمد، او ځينې له دغو (يهودانو) هغه دي چې مخ يې اړولی دی له محمد څخه، او بس دی دوزخ (د کفارو د عذاب لپاره) ځوږن وهونکی.

تفسير: يعنې د ابراهيم عليه السلام کورنۍ ته الله تعالى تل تر تله بهتري او فضيلت ورکړی دی، او محمد صلى الله عليه وسلم هم له همغې کورنۍ څخه دی، نو که څوک بې سببه يواځې د کينې او حسد لامله محمد صلى الله عليه وسلم نه مني؛ نو دهغه د سوځولو لپاره د دوزخ لمبې وهونکی اور بس او کافي دی.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِنَا سَوْفَ نُصْلِيْهِمْ نَارًا ۗ كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُوْدُهُمْ بَدَّلْنٰهُمْ جُلُوْدًا غَيْرَهَا لِيَذُوْقُوا الْعَذَابَ ۗ

بېشکه هغه کسان چې کافران (منکران) شوي دي په آيتونو څمونږ ژر به ننباسو مونږ دوی اور ته (چې په کې سوځولي شي)، هر کله چې پاخه شي (وسوځيږي) پوستکي د دوی (په اور کې نو) بدلوو مونږ دوی ته پوستکي غير له هغو، لپاره د دې چې وڅکي دوی (تل تر تله نوی نوی) عذاب.

تفسير: يعنې د کافرانو په عذاب کې د نقصان او کمي د نه راتللو له سببه؛ د دوی د پوستکي له سوځېدو څخه وروسته دوی ته بل پوستکی ورآغوندو، او د هغه په عوض يې ور شين کوو، مطلب دا چې کافران به تل تر تله او يو شان په عذابونو کې آخته او مبتلا وي.

اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿۵۶﴾

بېشکه چې الله دی ښه غالب قوي (د احکامو په انفاذ) لوی حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې بېشکه الله تعالى ډېر زبر دست او غالب دی، د کافرانو په هسې سزا ورکولو کې الله تعالى جل جلاله ته هيڅ کومه سختي نشته، او د حکمت خاوند دی، چې کافرانو ته خپل د حکمت سره سمه دا سزا ورکوي.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۗ لَهُمْ فِيْهَآ اَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ ۡ وَّنُدْخِلُهُمْ ظِلًّا ظَلِيْلًا ﴿۵۷﴾

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) زر به ننه باسو مونږ دوی په (هغو) جنتونو کې چې بهيږي له لاندې د (ماڼيو او ونو) د دوی ويالې، همېشه به وي دوی په دغو

(جنتونو) کې تل (بې انتهاء بلا انقطاع)، وي به دوی ته په دې جنتونو کې ښځې پاکې کړی شوې (له ټولو ناپاکیو څخه) او ننه به باسو مونږ دوی په ګڼو سیورو (په دائمي نعمت او راحت) کې.

تفسیر: یعنې مؤمنان به تل تر تله په جنت کې اوسیږي، او دوی ته به هسې ښایسته ښځې ور په برخه کیږي، چې له حیض، نفاس، او نورو دنیوي ککړتیاوو څنې به بیخي پاکې، صافې، او ستره وي، دوی به په ډېرو ګڼو سیورو کې داخل کړو، چې د لمر له تودوخې او نورو څنې به بیخي محفوظ وي.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ

بېشکه الله امر کوي په تاسې (ای مؤمنانو !) د دې چې وسپارئ تاسې امانتونه اهل د اماناتو ته، او کله چې حکم کوئ تاسې (ای قاضیانو ! ای حاکمانو !) په منځ د خلقو کې نو (امر کوي الله چې) حکم وکړئ په انصاف سره !.

تفسیر: په یهودانو کې دا عادت وو چې په امانتونو کې به یې خیانت کولو، او د خصوماتو په فیصلو کې به یې رشوتونه اخیستل، او په نورو اسبابو سره به یې د یوه پلو خاطر، لحاظ، او رعایت کولو، او د حق په خلاف به یې حکمونه کول، نو ځکه مسلمانان له هسې چارو څنې ممنوع ګرځول شوي دي.

منقول دي چې د مکې شریفې د فتحې په ورځ رسول الله مبارك اراده درلوده (لرله) چې (بیت الله) شریف ته دننه ننوځي، د کعبې شریفې کلي ساتونکي (عثمان بن طلحة رضي الله تعالی عنه) د کعبې شریفې د کلي له ورکولو څخه انکار وکړ، نو (علي رضي الله عنه) د ده له لاسه کلي (چابي) په زوره واخیستله، او ور یې پرانیست، کله چې د الله تعالی جل جلاله رسول صلی الله علیه وسلم د کعبې شریفې نه د باندې ووتلو، عباس رضي الله تعالی عنه وغوښتل چې دا د (بیت الله شریف) کلي (چابي) دې ماته راکړه شي !، دلته دا آیت نازل شو، او کلي (چابي) بېرته همغه (عثمان بن طلحة رضي الله تعالی عنه) ته وروسپارل شوه، «او تر نن ورځې پورې هغه کلي (چابي) همغې کورنۍ سره پاتې ده، عثمان بن طلحة رضي الله تعالی عنه به تل ویل: که زه پوهېدی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم کلي (چابي) غواړي؛ نو کلي به مې ترې منع کړي نه وای».

إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿٥٨﴾

بېشکه الله ښه پند درکوي تاسې ته په هغه سره (چې د امانتونو اداء او په عدل سره حکم کول دي)، بېشکه چې الله دی ښه اوریدونکی (د ټولو اقوالو)، ښه لیدونکی.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ ۖ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) حکم ومنئ تاسې د الله ! او حکم ومنئ تاسې د رسول (د الله) او (حکم ومنئ) د خاوندانو د حکم له تاسې (مسلمانانو یعنې حاکمانو او مشرانو !).

تفسیر: په پخواني آیت کې یې قاضیانو او حاکمانو ته د عدل حکم وفرمایه، اوس نورو ته د حاکمانو او قاضیانو د حکم په متابعت کولو سره حکم ورکولو کیږي، چې له دې څخه دا راښکاري چې د حکامو او قاضیانو حکم منل به هلته واجبیږي، چې دوی د حق اطاعت وکړي.

فائده: د اسلامي پاچا او د ده د وزیرانو، حاکمانو، قاضیانو، لښکري مشرانو او د نورو واکدارانو حکم منل ضروري دي، تر څو چې دوی د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له احکامو څنې مخالف کوم حکم ونه کړي، مګر

که د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم د صریحو احکامو په خلاف کوم حکم ورکوي؛ نو د دغه حکم منل له سره نه دي پکار !.

فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ

نو بیا که خلاف مو پیدا شو په یوه شي کې نو وګرځوئ تاسې (فیصله ددی کار) طرف د الله ته (د الله کتاب ته) او رسول ته (د رسول الله حدیث ته) که یئ تاسې چې (په اخلاص سره) ایمان لرئ تاسې په الله، او په ورځې آخرې (قیامت) باندې.

تفسیر: یعني که تاسې او د أولو الأمر په منځ کې کوم اختلافات پېښ شي، چې د حاکم دا حکم د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکمه سره موافق دی که مخالف؟ نو د الله جل جلاله کتاب او د رسول الله صلی الله علیه وسلم سنتو ته رجوع وکړئ ! او د هغو له مخې د دې خبرې فیصله وکړئ ! چې آیا هغه حکم في الحقیقت د الله تعالی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکم سره موافق دی که مخالف؟ او هره هغه خبره چې محققه شي، نو ښایي چې هغه بالاتفاق مسلمه او معموله وګڼئ ! او ښایي چې اختلاف له منځه ورک کړئ !که تاسې په الله تعالی او د قیامت په ورځې باندې له زړه نه ایمان لرئ، نو خامخا به د اختلاف په صورت کې د الله تعالی او د رسول الله مبارک د حکم په لوري رجوع وکړئ ! او د کتاب الله او رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنت د حکم له مخالفت څنې به خامخا ویرېږئ ! چې له دې څنې دا حکم را ښکاره شو، هر هغه څوک چې د الله تعالی او د رسول الله مبارک له حکم څخه تښتي؛ مسلمان به نه وي، نو څکه که د دوو مسلمانانو په منځ کې کومه جګړه پېښه شي، او یو د دوی هغه بل ته وایي: راځه چې شریعت ته لاړ شو، او دا بل ووایي چې: زه شریعت نه پېژنم (نستغفر الله) یا زه (نعوذ بالله) له شریعت سره څه کار نه لرم، نو هغه ته مونږ په یقین سره کافر ویلی شو.

ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

دغه (رجوع الله او رسول الله ته) خیر (ډېر غوره دی تاسې ته له ناقصه فکر ستاسې) او دا (رجوع) ډېره ښه ده د عاقبت له جهته.

تفسیر: یعني خپل منازعات او اختلافات الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته راجع کول، او د الله تعالی او رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم منل مفید دي، له دې نه چې پخپلو منځونو کې سره جګړې او شخړې (جنګونه) وکړئ ! یا له خپلې رایې سره سم کومه فیصله صادره کړئ، څکه چې د شریعت په لوري د رجوع کولو انجام بهتر دی.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾

آیا نه دي کتلي تا هغو کسانو ته چې (ظاهري) دعوی کوي دوی چې بېشکه دوی ایمان راوړی دی په هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاته (ای محمده !) او په هغو (کتابونو) چې نازل کړی شوی دی پخوا له تا نه (ای محمده !)؛ اراده لري دوی چې وروړي (خصومت خپل) په طرف د شیطان (کعب بن أشرف) او په تحقیق حکم کړی شوی دی دوی ته چې له دغه طاغوت څخه انکار وکړي (ویې نه مني)، او اراده لري شیطان دا چې ګمراه کړي دوی په ګمراهی لرې سره (له حقه).

تفسیر: په (مدينې منورې) کې د يوه يهودي او د يوه منافق په منځ کې په کومه خبره باندې جګړه پېښه شوه، يهودي چې په رښتيا وو، ويې ويل: «راشه ! چې محمد ته لاړ شو !»، منافق چې په نا حقه وو ويې ويل: «راځه چې (کعب بن أشرف) ته لاړ شو !»، چې د يهودانو عالم او مشر وو، بالآخر دوی دواړه د رسول الله مبارک مخې ته حاضر شول، رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د جګړې د پېښې له اورېدلو څخه وروسته د يهودي حق ثابت کړ، کله چې دوی دواړه د رسول الله صلی الله عليه و سلم له حضوره د باندې ووتل، منافق وويل: «راځه ! چې عمر رضي الله عنه ته ولاړ شو، هره فيصله چې عمر رضي الله عنه وکړه همغه به سره ومنو !، او د رسول الله صلی الله عليه وسلم په فيصله راضي نشو، او قناعت يې ونه کړ.

اغلبا ده به هسې ګڼلې وي چې څرنګه زه د اسلام مدعي يم، نو خامخا به عمر رضي الله عنه د دې يهودي په مقابل کې څما رعايت کوي، نو عمر رضي الله عنه ته ولاړل، کله چې عمر رضي الله عنه دغه جګړه واورېده، او د يهودي له بيان څخه ورښکاره شوه چې دا جګړه د رسول الله مبارک حضور ته هم رسېدلې، او رسول الله صلی الله عليه وسلم د هغې قضيې په نسبت خپله فيصله هم صادره کړېده، او د نبی صلی الله عليه وسلم له فيصلې سره سم په دغه جګړه کې هغه يهودي رښتينی او غالب پېژندل شوی دی، نو عمر رضي الله تعالی عنه دغه منافق وواژه، او ويې فرمايل: «څوک چې د داسې يو حقاني قاضي فيصله ونه مني، نو د هغه فيصله دې په دې ډول سره وکړه شي !»، د دې منافق مقتول وارث د رسول الله صلی الله عليه وسلم حضور ته راغی، او په عمر رضي الله تعالی عنه باندې يې د قتل دعوی دائره، او قسمونه يې ياد کړل، چې دې عمر رضی الله تعالی عنه ته د دې لامله تللی وو، چې ښايي هغه په دې معامله کې د دوی په منځ کې روغه او صلح وکړي، او داسې نه وو چې هغه د رسول الله مبارک له فيصلې څخه انکار او غاړه غړولې وه، نو دلته دا آيتونه نازل شول، او په دې آيتونو کې اصل حقيقت ښکاره کړی شو، او د عمر رضي الله تعالی عنه لقب «فاروق» وټاکل شو.

وَإِذَا قِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلٰى مَآ أَنْزَلَ اللهُ وَإِلَى الرَّسُوْلِ رَأَيْتَ الْمُنٰفِقِيْنَ يَصُدُّوْنَ عَنْكَ صُدُوْدًا ﴿۶۱﴾

او کله چې وويل شي دې (منافقانو) ته راځئ ! طرف د (حکم د) هغه (کتاب) ته چې نازل کړی (رالېږلی) دی الله (يعنې قرآن ته)، او طرف د (حکم د) رسول (د ده) ته (د جګړې د فيصلې لپاره) نو ګورې به ته منافقان چې ګرځي به له تا (له ډېرې دښمنۍ) په ګرځېدلو سره.

تفسیر: يعنې که په کومه جګړه کې منافقانو ته وويل شي چې: «د هغه حکم په لوري راشئ !چې د الله تعالی له لوري نازل شوی دی، او د هغه د رسول په مخ کې خپلې جګړې وړاندې کړئ !» کله چې دوی ظاهرا د اسلام مدعيان دي، نو څکه په صاف ډول سره انکار نشي کولای، مګر ستاسې په حضور کې د راتللو او د الله جل جلاله د حکم له منلو څخه ځانونه ژغوري، او بېرته ستنيږي، او غواړي چې په کوم چل او فرېب سره ځان ترې ګوښه کړي، او له رسول الله مبارک څخه پرته بل کوم ځای ته چې د دوی زړونه يې غواړي لاړ شي، او هلته خپلې جګړې فيصله کړي.

فَكَيْفَ إِذَآ أَصَابَتْهُمْ مُّصِيْبَةٌۢ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيْهِمْ ثُمَّ جَآءُوْكَ يَحْلِفُوْنَ بِاللهِ إِنْ أَرَدْنَآ إِلَّآ إِحْسَانًا وَّتَوْفِيْقًا ﴿۶۲﴾

نو څه به وي (حال د دوی) کله چې ورسيږي دوی ته کوم مصيبت (د منافق د وژلو غم) په سبب د هغو (ګناهونو) چې وړاندې لېږلي دي لاسونو د دوی (چې د رسول الله د حکم نه منل دي) بيا

به راشي دوی تاته (ای محمده !) چې قسمونه به خوري په الله چې اراده نه وه کړې مونږ (عمر ته په ورتلو) مګر د ښېګڼې (اصلاح) او موافقت (د جګړه کوونکو ـ نه مخالفت ستا).

تفسير: کله چې پر دوی باندې عذاب نازل شي، نو هلته به دا منافقان څه وکړی شي، پرته له دې چې د رسول الله مبارک په خدمت کې راشي، او قسمونه وخوري، چې مونږ د عمر رضي الله تعالی عنه خدمت ته يوائې د دې مقصد لپاره تللي وو، چې ښايي هغه ځمونږ په منځ کې صلحه (روغه) وکړي، او ځمونږ مقصود د رسول الله صلی الله عليه وسلم له ارشاد ځنې ځان ژغورل يا غاړه غړول او اعراض نه وو.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾

دغه (منافقان) هغه کسان دي چې معلوم دي الله ته هغه شی (هم) چې په زړونو د دوی کې دی، نو ځنګ (تغافل) وکړه ! (مخ واړوه) له دوی څخه (او ناحقه معاذير «عذرونه» يې مه منه !) او پند ورکړه دوی ته او ووايه (ای محمده !) دوی ته په حق د نفسونو د دوی کې خبره بليغه (تأثيرناکه).

تفسير: يعنې د دوی نفاق او دروغ او نورې پلمې (تدبيرونه) ډېرې ښې ورته معلومې دي، نو اوس د الله تعالی پر حکم باندې اکتفاء او د منافقانو له خبرو ځنې تغافل وفرمايه ! او د دوی په خبرو باندې هيڅ غوږ مه ږده ! مګر دوی ته په پند ورکولو او د خبرو په ورښوولو کې هيڅ تقصير مه فرمايه ! او د دوی له هدايت څخه مه نا اميده او مه مأيوس کېږه !.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿٦٤﴾

او نه دی لېږلی مونږ هيڅ رسول مګر (لېږلی مو دی) د دې لپاره چې حکم ومانه شي د ده په اذن (حکم) د الله سره، او که بېشکه دغه (منافقان) کله چې ظلم وکړي دوی پر ځانونو خپلو راغلي وی تاته، پس مغفرت غوښتی وی دوی له الله او مغفرت غوښتی وای دوی ته رسول (د الله هم)؛ نو خامخا به موندلی وو دوی الله ښه قبلوونکی د توبې ډېر رحم کوونکی.

تفسير: يعنې الله جل جلاله هر هغه رسول چې د خپلو بندګانو په لوري ليږي، نو په دې غرض يې ليږي، چې د الله جل جلاله له حکم سره سم ګرد بندګان د هغه خبرې و مني، نو دا ضروري وه چې دې خلقو هم د رسول الله مبارک ارشاد د زړه له کومې، بې تأمله لا له پخوا څخه منلی وی، او که له ګناه او خرابی کولو څخه وروسته هم ويښ او منتبه شوي وای، او له الله تعالی ځنې يې معافي غوښتې وی، او رسول الله صلی الله عليه وسلم هم د دوی لپاره د معافی دعا کړې وی، نو الله تعالی به د دوی توبه قبوله کړي وی، مګر دوی داسې خراب کار وکړ، چې اول يې د (رسول الله) له حکم ځنې چې هغه هم د الله تعالی په حکم وو؛ غاړه وغړوله، نو کله چې د هغه وبال پر دوی باندې ولوېد، بيا هم منتبه او تائب نشول، بلکه د دروغو په قسمونو يې لاسونه پورې کړل، او په بې ځايه تأويلاتو پسې ولوېدل، نو د داسې کسانو مغفرت به په څه ډول سره وشي؟

فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٦٥﴾

پس قسم دی په رب ستا، چې نه مؤمنان کيږي دوی تر هغه پورې چې فيصله کوونکي او حَکَم کړي دوی تا په هغه جګړه کې چې پېښه شوې ده په منځ د دوی کې، بيا ونه مومي دوی په

نفسونو (زړونو) خپلو کې خپګان (تنګي ـ ناراضګي) له هغه شي چې حکم (فیصله) کړې وه تا، او (ویې) مني دوی په منلو سره «بې له جګړې په خوښۍ سره».

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوٓا أَنفُسَكُمْ أَوِ اخْرُجُوا مِن دِيَٰرِكُم مَّا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ ۖ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِۦ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾ وَإِذًا لَّءَاتَيْنَٰهُم مِّن لَّدُنَّآ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنَٰهُمْ صِرَٰطًا مُّسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾

او که په تحقیق مونږ فرض کړی وی پر دغو (مدعیانو د ایمان) دا چې مړه کړئ تاسې ځانونه خپل ! یا ووځئ تاسې له کورونو خپلو ! (لکه چې بني اسرائیلو ځانونه وژلي او وتلي وو) نو نه به وو کړی دوی هغه (قتل او جلا وطني) مګر لږو کسانو له دوی نه.

او که په تحقیق دوی کړی وی هغه کار چې پند ورکولی شو دوی ته په هغه سره؛ نو خامخا به وو دا کار خیر (ډېر غوره) دوی ته، او ډېر به کلک وو له جهته د محکموالي (د ایمان). او په دغه وخت کې به خامخا ورکړی وو مونږ دوی ته (خاص) له خپله درباره اجر (ثواب) ډېر لوی (جنت او نور). او خامخا به برابر کړي (بیولی) وو مونږ دوی لارې سمې ته (او رسېدل به خپل مقصود ته).

تفسیر: دوی وپوهوه ! کوم حکم چې مونږ د دوی په نسبت ورکړی دی، هغه یواځې د دوی د پند او خیر غوښتلو لپاره دی، نه د ځان د هلاکولو حکم دوی ته ورکړی شوی دی، او نه له وطن څخه د جلا کېدلو، که دوی په دې سهل او آسانه حکمونو باندې ټینګ وکړي، نو نفاق به بیخي ورک شي، او دوی به خالص مسلمانان شي، مګر افسوس چې دوی نه پوهیږي، او موجوده حالت غنیمت نه ګڼي، چې په لږ اخلاص او ښه عمل سره دوی ته د دین او دنیا ښېګڼې ور په برخه کیږي.

وَمَن يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰٓئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ النَّبِيِّۦنَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَآءِ وَالصَّٰلِحِينَ ۚ وَحَسُنَ أُولَٰٓئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾

او هر څوک چې حکم ومني د الله او د رسول (د الله)؛ نو دغه کسان به له هغه چا سره وي (په جنت کې) چې انعام کړی دی الله پر دوی باندې، چې انبیاء دي، او صدیقان دي، او شهیدان دي، او صالحان دي، او ښه دي دغه کسان له جهته د رفاقته (چې ښه ملګري دي).

تفسیر: «نبي» هغه دی چې د الله جل جلاله «وحي» پرې راځي، یعنې پرښته ظاهرا د پاک الله پیغام ورته وایي، «صدیق» هغه دی چې هغه پیغام او احکام چې د الله تعالی له لوري رسولانو ته راځي؛ د ده زړه پخپله په هغه باندې شهادت ورکړي او پر ته له چون و چرا څخه د هغه تصدیق وکړي.

«شهید» هغه دی چې د الله تعالی او انبیاوو علیهم السلام په احکامو خپل ځان په شهادت ورسوي، او تل ورته حاضر وي.

«صالح» او نېک بخت هغه دی چې له خرابو خبرو څخه یې خپل نفس او بدن اصلاح او صفا کړی وي.

مطلب دا چې دا څلور واړه یاد شوي قسمونه د امت له نورو افرادو څخه افضل دي، ځکه چې د دوی ګرد اقوال، افعال، او احوال له شرعې سره موافق دي، او پرته له دوی څخه نور مسلمانان که څه هم له دوی سره په درجه کې برابر نه دي، خو که د الله تعالی او د پاک رسول په امر منلو کې مشغول وي، نو دا کسان به هم د همدوی په ذیل

کې راځي، او د دې حضراتو رفاقت د ډېرې ښېګڼې او د فضیلت خبره ده، او هیڅوك دې هغه حقیر ونه ګڼي.
فائده: په دې آیت کې دې ته اشاره ده، هغه منافقین چې دهغوی ذکر شوی یا کیږي؛ له دې رفاقت او معیت څخه بې برخې دي.

ذٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللّٰهِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ عَلِيْمًا ۝

دا (ملګرتیا) فضل (احسان، رحمت) د ی له (جانبه د) الله نه، او کافي دی الله ښه پوه (په ټولو نیتونو او عملونو هم).

تفسیر: یعنې الله تعالی او دپاك رسول حکم منونکو ته د انبیاوو (علیهم السلام) او صدیقانو (رضي الله تعالی عنهم) او شهیدانو (رحمهم الله) او صالحانو (رحمهم الله) رفاقت میسر کېدل د الله تعالی لوی انعام او د ده محض فضل دی، او د دوی داطاعت په عوض کې نه دی، نو له هغه څخه منافقان بیخي محروم دي، او الله کافي دی ښه پوهیدونکی او ښه خبر لرونکی، چې د هر مخلص او منافق احوال او د هر مطیع طاعت او د ده د طاعت اصلي استحقاق او د فضل مقدار مفصلا ور معلوم دی، نو اوس دې هیچا ته د دې امورو د تفاصیلو له امله د الله جل جلاله د وعدې په پوره کېدلو کې څه اندېښنه او خلجان پیدا نشي.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا خُذُوْا حِذْرَكُمْ فَانْفِرُوْا ثُبَاتٍ اَوِ انْفِرُوْا جَمِيْعًا ۝

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی (ای مؤمنانو !) واخلئ تاسې وسلې خپلې (یا ځان له کفارو وساتئ ! او ورته هوښیار اوسئ !) بیا ووځئ تاسې (غزا ته) ډلې ډلې (جلا جلا فوځ) یا ووځئ تاسې ګرد سره یو ځای.

تفسیر: دلته د «جهاد» ذکر شروع کیږي، یعنې: «ای مسلمانانو ! د منافقانو کیفیت خو تاسې ته لا له پخوا څخه معلوم شوی دی، او ستاسې خیر په دې کې دی، چې تاسې د خپلو ځانونو هر قسم مدافعه وکړئ، او له با خبری او احتیاط څخه کار واخلئ ! اعم له دې نه چې دا کار د وسلې په قوت سره وي، که د تدبیر یا د عقل او سامان په وسیله، او د دښمنانو د مقابلې لپاره له کوره د باندې ووځئ ! په متفرق صورت، یا د جمعیت په ډول، څنګه چې موقع وي.

وَاِنَّ مِنْكُمْ لَمَنْ لَّيُبَطِّئَنَّ ۚ

او بېشکه ځینې له تاسې خامخا هغه څوك دي چې خامخا تأخیر به کوي (په تللو کې غزا ته).

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! ستاسې په جمعیت کې ځینې هغسې کسان هم ننوتلي دي، چې «جهاد» ته په تللو کې ځنډ کوي، او ډېرته ترې پاتې کیږي، او د الله جل جلاله د حکم تعمیل نه کوي، بلکه دنیوي منافعو ته یې سترګې نیولې دي، او له دوی څخه مراد منافقان دي لکه (عبد الله بن أُبي) او د هغه ملګري، چې دې خلقو په ښکاره سره اسلام منلی وو، مګر د دوی مقصود له دې خبرو څخه فقط دنیوي منافع وو، او د الله تعالی له امر منلو سره یې هیڅ ارتباط او علاقه نه وه.

فَاِنْ اَصَابَتْكُمْ مُّصِيْبَةٌ قَالَ قَدْ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيَّ اِذْ لَمْ اَكُنْ مَّعَهُمْ شَهِيْدًا ۝

نو که ورسیږي تاسې ته کوم مصیبت (لکه قتل یا هزیمت) نو وایي دا (متخلف منافق): په تحقیق انعام (فضل، احسان) کړی دی الله پر ما باندې ځکه چې نه وم (زه) له دوی سره حاضر (په جهاد کې).

فرمايي: وروسته د غزا له ورتللو به كه مسلمانانو ته په «جهاد» كې كوم ربړ ورپېښېده، لكه چې زخميان يا شهيدان كېدل، يا به يې ماتې موندله، نو منافقان به ډېر خوشالېدل، او ويل به يې چې: د الله تعالى لوى فضل وو چې په جنګ كې مونږ له دوى سره يو ځاى نه وو، كه نه ځمونږ هيڅ خير په كې نه وو، (الحمد لله) چې په ښه چم (چل) سره ترې خلاص شو.

وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ كَأَن لَّمْ تَكُن بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَا لَيْتَنِي كُنتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾

او كه ورسيږي تاسي ته فضل (احسان، رحمت) له (طرفه د) الله (لكه فتح يا غنيمت) نو خامخا هرو مرو به وايي دا (متخلف منافق) ګواكې چې نه وه په منځ ستاسي او په منځ د ده كې هيڅ دوستي (او وايي به): اى كاشكې زه (هم) وى له دوى سره، نو بريالى شوى به وم په بري ډېر لوى سره (له غنائمو).

تفسير: يعني كه په مسلمانانو باندې د الله تعالى فضل وشي، لكه چې برى ومومي، يا د غنيمت ډېر مال لاس ته ورشي، نو منافقان ډېر خپه كيږي، لاسونه سره منښي (مروړي)، غاښونه چيچي او لكه د ښمنان د حسد د غلبې له كبله وايي: «هې ! د افسوس ځاى دى ! چې مونږ ولې له مسلمانانو سره په «جهاد» كې شريكان نه شو، او له دې لويې ولجې (غنيمت) او بري څخه خوشې چېچې بې برخې پاتې شو، كه مونږ له مسلمانانو سره ملګرتوب كړې واى؛ نو زيات مال به مو په لاس راغلى وى»، يعني منافقانو ته به يوائې په خپله محرومي باندې افسوس نه وي، بلكه له خپلې محرومى څخه به زيات د مسلمانانو په بري باندې لا ډېر زيات د حسد په رنځ او اضطراب كې لويږي، نو الله تعالى فرمايي:

فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ ۚ وَمَن يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

پس جنګ دې وكړي په لاره د الله كې هغه كسان چې خرڅوي دوى حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس) په آخرت، او هرڅوك چې جنګ وكړي په لاره د الله كې (د دين د ترقى لپاره) پس شهيد كړى شي، يا غالب (غازي او بريالى شي پر دښمن)؛ نو ژر به وركړو مونږ ده ته اجر ډېر لوى.

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَٰذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ وَلِيًّا وَاجْعَل لَّنَا مِن لَّدُنكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

او څه شوي دي پر تاسي چې جنګ نه كوئ تاسي په لاره د الله كې (د دين د ترقى لپاره) او په (خلاصولو) د ضعيفانو كې چې سړي دي، او ښځې دي، او هلكان دي، هغه كسان چې وايي دوى: «اى ربه ځمونږه ! وباسه مونږه له دې كلي (د مكې) څخه ! چې ظالمان دي اوسيدونكي د هغې، او وګرځوه مونږ ته له خپله درباره كوم ولي (حامي، ساتونكى) ! او وګرځوه مونږ ته له خپله درباره كوم مددګار !» .

تفسير: يعنې ستاسې جنګېدل له کفارو سره له دوه جهته ضروري دي:

(۱): د الله تعالی د دين د لوړولو او غالبولو په غرض.

(۲): د هغو مظلومو مسلمانانو د خلاصولو لپاره؛ چې د کافرانو په لاسونو کې خوارو زار پراته دي، په مکې معظمې کې ډېر داسې مسلمانان وو، چې څمونږ له رسول الله صلی الله عليه وسلم سره يې د مدينې منورې په لوري «هجرت» ونشو کړی، او کفارو د دغو مسلمانانو خپلوان ربړول (کړول)، او دې ته يې مجبورول چې بېرته کافران شي، نو پاک الله مسلمانانو ته امر وکړ چې تاسې ته له کافرانو سره جنګېدل ضروري دي.

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ۚ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا يُقَاتِلُوْنَ فِيْ سَبِيْلِ الطَّاغُوْتِ فَقَاتِلُوْٓا اَوْلِيَآءَ الشَّيْطٰنِ ۚ اِنَّ كَيْدَ الشَّيْطٰنِ كَانَ ضَعِيْفًا ﴿۷۶﴾

هغه کسان چې ايمان لرونکي دي جنګ کوي دوی په لاره دالله کې (د دين د ترقی لپاره)، او هغه کسان چې کافران شوي دي جنګ کوي دوی په لاره د شيطان کې، نو جنګ وکړئ تاسې له دوستانو د شيطان سره !، بېشکه چې مکر د شيطان ضعيف دی.

تفسير: يعنې څنګه چې دا خبره ښکاره ده چې مسلمانان د الله تعالی په لاره کې او کافران د شيطان په لاره کې جنګيږي، نو بيا مسلمانانو ته د شيطان له دوستانو يعنې کافرانو سره بلا تأمل جنګېدل ضروري دي، هر کله چې الله جل جلاله د دوی مددګار دی؛ نو نور هيڅ ډول تردد نه دی پکار، او وپوهيږئ چې د شيطان حيله او فريب کمزوری او ضعيف دی، او پر مسلمانانو باندې نه چليږي، له دې څنې مقصد جهاد ته د مسلمانانو ترغيب او تشجيع ده.

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ قِيْلَ لَهُمْ كُفُّوْٓا اَيْدِيَكُمْ وَاَقِيْمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ ۚ

آيا نه دي کتلي تا (نه دی رسېدلی تاته حال د) هغو کسانو چې وويل شو دوی ته: ونيسئ تاسې لاسونه خپل (له جنګه په مکه کې) او قائم کړئ (سم اداء کړئ سره له ټولو حقوقو) تاسې لمونځ او ورکړئ ! تاسې زکات !.

تفسير: په مکې معظمې کې پخوا له هجرته کافرانو په مسلمانانو باندې ظلم او تېری کول خپل کار ګرځولی وو، مسلمانان به څمونږ د پاک رسول الله حضور ته ورتلل، او شکايتونه به يې وړاندې کول، او اجازه به يې غوښتله چې له کفارو سره مقاتله وکړي، رسول الله مبارک به مسلمانان له مقاتلې څنې منع کول، او ويل به يې چې: «ماته لا د مقاتلې حکم نه دی راکړی شوی، تاسې صبر وکړئ ! او حوصله له لاسه مه باسئ ! څکه پر مونږ باندې د صبر او ثبات او استقامت حکم شوی دی، او د لمانځه او زکات هغه حکمونه چې په تاسې باندې شوي دي؛ هغه برابر په ځای راوړئ ! څکه تر څو چې انسان د الله تعالی په اطاعت کې له خپل نفس سره «جهاد» ونه کړي، او د جسماني تکاليفو په ګاللو او دخپل مال په صرفولو زړور نشي، نو ده ته «جهاد» او خپل ځان ځارول ډېر دروند وي»، همدا خبره مسلمانانو هم منلې وه (چې لمونځ کوو، زکات ورکوو، او «جهاد» ته منتظر يو).

فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ اِذَا فَرِيْقٌ مِّنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللّٰهِ اَوْ اَشَدَّ خَشْيَةً ۚ وَقَالُوْا رَبَّنَا لِمَ كَتَبْتَ عَلَيْنَا الْقِتَالَ ۚ لَوْلَآ اَخَّرْتَنَآ اِلٰٓى اَجَلٍ قَرِيْبٍ ۭ

نو کله چې (په مدينه کې) فرض کړ شو په دوی باندې (له کفارو سره) جنګ، په دې وخت کې يوه ډله له دوی نه ويرېدله له خلقو نه په شان د ويرې (د دوی) له الله نه، بلکه ډېر زيات له جهته د

وېرېږي، او وويل دوی: ای ربه ځمونږه ! ولې دې فرض کړ په مونږ باندې جنګ، ولې دې وروسته نه کړو مونږ تر هغې نېټې نږدې پورې.

تفسير: يعنې له هجرت وروسته کله چې مسلمانانو ته له کفارو سره د جنګېدلو حکم ور کړ شو؛ نو بايد چې مسلمانان خوشحاله شوي وی، چې ځمونږ غوښتنې ومنلې شوې، او خپلو مرادونو ته ورسېدو، مګر ځنې ناقص مسلمانان د کفارو له مقاتلې ځنې داسې وېرېدل لکه چې څوک د الله تعالی له عذابه وېرېږي، يا له هغه څخه هم زيات وېرېدل، او هيله او آرزو به يې کوله که د لږ څه مودې له مخه بيا هم د قتال امر (وروستو شي) ښه به وي، چې مونږ ژوندي پاتې شو.

(ځينې مفسرين ليکي چې: له مرګ څخه دا وېره د طبيعي کراهت له امله وه، نه د الله تعالی له حکم څخه د غاړې غړولو له کبله).

قُلْ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيْلٌ ۚ وَالْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقٰى ۗ وَلَا تُظْلَمُوْنَ فَتِيْلًا ۝

ووايه (ای محمده ! دغو وېرېدونکو ته) متاع (فائده) د دې دنيا ډېره لږه ده، او آخرت ډېر غوره دی هغه چا ته چې وېرېږي (له الله نه)، او ظلم به ونه کړی شي پر تاسې (په اندازه) د يوه ډېر نري تار.

تفسير: يعنې څرنګه چې د ژوندانه او د دنيوي منافعو د رغبت له امله دې خلقو ته د «جهاد» حکم درووند ښکاره شو، نو ځکه حق تعالی فرمايي چې: دوی ته ووايه، دنيوي ګرد منافع حقير او سريع الزوال دي، او اخروي ثواب هغو ته ښه او بهتر دی، نو ښايي چې تاسې په پوره شوق او همت سره په «جهاد» کې مصروف اوسئ، (او يقين وکړئ چې پر تاسې باندې به په اندازه د هغه ډېر نري تار چې د خرما د زړو په چاودونو کې دی، او د ګوتې په منبلو سره څرګندېږي، ظلم ونه کړی شي).

اَيْنَ مَا تَكُوْنُوْا يُدْرِكْكُّمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِيْ بُرُوْجٍ مُّشَيَّدَةٍ ؕ

هر چېرته چې اوسئ تاسې وبه مومي تاسې لره مرګ، اګر که اوسئ تاسې په برجونو (په کلاګانو، ماڼيو) ډېرو لوړو محکمو مضبوط کړی شويو کې.

تفسير: يعنې که هر څومره مضبوط، محفوظ، مأمون، او بې وېرې ځای کې واوسېږئ، خو بيا هم د مرګي له لاسه ځان نه شي ژغورلئ، او خامخا مرګ تاسې ته در رسېږي، ځکه چې هر يوه لره موت مقرر شوی دی، او په خپل وخت کې خامخا هر چاته هر چېرې راتلونکی دی، نو که «جهاد» ته هم لاړ نشئ، خو بيا هم له موت څخه له سره ځان نشئ ژغورلی، خو اوس له جهاده مه وېرېږئ !، ځکه چې له موت او د کافرانو له مقاتلې څخه وېرېدل بيخي ناپوهي او په اسلام کې د مسلمانانو د نقصان دليل دی.

وَاِنْ تُصِبْهُمْ حَسَنَةٌ يَّقُوْلُوْا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۚ وَاِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَّقُوْلُوْا هٰذِهٖ مِنْ عِنْدِكَ ؕ

او که ورسېږي دوی ته څه نيکي (لکه پراخي) نو وايي: دا (نيکي) له (جانبه) د الله ده، او که ورسېږي دوی ته څه بدي (لکه قحط) نو وايي دوی: دا (بدي) له جانبه ستا ده.

يعنې د دې منافقانو يوه بله عجيبه خبره واوره ! که د جنګ تدبيرونو ښه نتيجه ورکړه، او فتح او بریٔ حاصل شو، او مسلمانانو ته د غنيمت او ولجې مالونه په لاس ورغلل، نو وايي: «دا د الله له

لوري دي»، يعنې يوه اتفاقي خبره پېښه شوې ده، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم له تدبيرونو څخه انكار كوي، او كه تدبير په ظاهر كې نتيجه ورنه كړه، او د هغه له امله هزيمت او نقصان پېښ شو، نو دلته د رسول الله صلى الله عليه وسلم په تدبيرونو باندې الزامات لګوي، (يهودانو) به ويل: «له هغه كال څخه چې د محمد قدم په مدينه كې ايښود شوى دى، د غلو نرخونه پورته او د ځمكې او د باغونو حاصلات ښكته شوي دي !».

قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۖ فَمَالِ هٰٓؤُلَآءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُوْنَ يَفْقَهُوْنَ حَدِيْثًا ﴿۷۸﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) دا ټول (خير او شر) له (جانبه) د الله دى، پس څه سبب دى، دې قوم لره چې نه دي نږدې (دې ته) چې پوه شي دوى په هيڅ خبره باندې.

تفسير: الله تعالى فرمايي چې اى محمده ! (صلى الله عليه وسلم) دوى ته هسې ځواب وركړه چې ښه او بد (تنګي او پراخي، قحطي او ارزاني بلكه هر خير اوشر) ګرد د الله تعالى له لوري دى، په هسې خبرو كې بل هيڅوك ګوتې نشي وهلى، او نه څوك په كې مداخله كولى شي، ستاسې دا الزام په نبي باندې بيخي غلط او له يوې مخې ناپوهي ده، كوم تدبير كه ظاهري نتيجه ورنه كړي، خراب يې مه ګڼئ ! دا د الله تعالى حكمت دى چې تاسې ته ښوونه كوي، په سمه صافه لاره مو راولي، او ستاسې ازموينه كوي.

مَآ اَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ۫ وَمَآ اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ ؕ وَاَرْسَلْنٰكَ لِلنَّاسِ رَسُوْلًا ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا ﴿۷۹﴾

هر هغه شى چې ورسېد تاته (اى انسانه !) له نېكى راحت، او خوشحالى څخه نو (هغه) له (جانبه د) الله دى، او هر هغه شى چې ورسېد تاته (اى انسانه !) له بدى، زحمته، او مصيبته نو (هغه) له (جانبه د) نفس ستا دى، او لېږلى يې مونږ ته (اى محمده !) لپاره د (ټولو) خلقو رسول، او بس دى الله شاهد (په رسالت ستا اى محمده !).

تفسير: يعنې اصلي خبره خو همدا ده چې د ګردو نېكيو او بديو موجد اګر كه الله جل جلاله دى، مګر بنده لره ښايي چې نيكي او ښېګڼه د الله تعالى انعام، فضل، او احسان وګڼي، او بدي، خرابي، او سختي د خپلو اعمالو له شامته وبولي، او د هغه الزام په رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې وا نه چوي، ځكه چې رسولان د هسې امورو موجد او سبب نشي كېدى، بلكه موجد يعنې د دې خبرې پيدا كوونكى الله تعالى دى، او سبب يې ستاسې اعمال دي.

مَنْ يُّطِعِ الرَّسُوْلَ فَقَدْ اَطَاعَ اللّٰهَ ۚ وَمَنْ تَوَلّٰى فَمَآ اَرْسَلْنٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيْظًا ﴿۸۰﴾

هر چاچې حكم ومنلو د رسول (د الله) نو په تحقيق چې حكم ويې ومنلو د الله، او هر څوك چې وګرځېد (له اطاعته نو مه خپه كېږه اى محمده ! ځكه چې) نه يې لېږلى مونږ ته په دوى باندې ساتونكى (څارونكى د اعمالو).

وَيَقُوْلُوْنَ طَاعَةٌ ۫ فَاِذَا بَرَزُوْا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ غَيْرَ الَّذِيْ تَقُوْلُ ؕ وَاللّٰهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُوْنَ ۚ فَاَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ ؕ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِيْلًا ﴿۸۱﴾

او وايي دوى (څمونږ كار ستا) اطاعت دى، نو كله چې راووځي دوى له تا څخه نو د شپې (په مشوره سره وايي) يو ډله له دوى غير له هغې خبرې نه چې وايې (دا طائفه تاته)، او الله ليكي هغه

خبرې چې د شپې يې (په مشوره سره) وايي دوی، نو په ځنګ شه ته ! له دوی نه (او ترې تغافل وکړه ته !) او توکل (اعتماد) وکړه په الله باندې ! او بس دی الله وکيل (کار جوړوونکی).

تفسير: د دغو منافقانو يوه بله مکاري واورئ ! ستاسې به مخکې وايي: ستاسې حکم مو ومنلو، او چې د باندې لاړ شي؛ ستاسې په مخالفت مشورې سره کوي، يعنې ستا په نافرمانۍ او مخالفت په خپلو منځونو کې سره جرګې کوي، او د الله تعالی په دربار کې د دوی دا ګردې مشورې هم ليکلې کيږي، او دوی ته د دوی د ګردو اعمالو او اقوالو سزا ورکوله کيږي، نو ای نبي عليه السلام ! ته له دوی ځنې خپل مخ وګرځوه ! او د دوی د هيڅ خبرې پروا مه لره ! او خپل ټول کارونه الله جل جلاله ته وسپاره، پاک الله تاته کافي او بس دی.

«طاعةٌ» د محذوفې مبتدأ خبر دی، چې هغه «أمرُنا» دی.

ځينې مفسرين وايي چې: ﴿تَقُوْلُ﴾ د غائب مؤنث صيغه او فاعل يې ﴿طَآئِفَةٌ﴾ دی، لکه چې په دغه پاس ترجمه او تفسير کې يې ګورئ.

ځينې مفسرين يې په مخاطب مذکر سره ترجمه کوي، چې فاعل يې محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم دی.

اَفَلَا يَتَدَبَّرُوْنَ الْقُرْاٰنَ ؕ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللّٰهِ لَوَجَدُوْا فِيْهِ اخْتِلَافًا كَثِيْرًا ﴿۸۲﴾

آيا نو فکر غور نه کوي دوی په دې (فصيح بليغ معجز) قرآن کې، او که وي (دا قرآن) له جانبه د غير د الله څخه نو خامخا موندلی به وو (دوی) په هغه کې اختلاف ډېر (لکه چې د بشريت کلام کې د معناګانو تناقض او د الفاظو تفاوت موندل کيږي).

تفسير: دا خلق په قرآن کريم کې غور نه کوي، چې دوی ته په صاف ډول سره دا ورڅرګنده شي، چې قرآن عظيم د الله تعالی کلام دی، وګورئ ! که لوی قرآن د الله تعالی کلام نه وی، لکه چې تاسې ګمان کوئ؛ نو ضرور به د (قرآن شريف) په ډېرو مواقعو کې راز راز اختلافونه ليدل کېدل.

وګورئ ! انسان له هر حالت سره سمې خبرې کوي، او له هغه حالت سره موافقې خبرې کوي، هر نوې حالت چې پيښيږي؛ د هغه بل حالت خيال انسان ته نه پاتې کيږي، که دا قرآنکريم د الله تعالی کلام نه وي، نو د غصې په حالت کې به يې د مهربانۍ وړ کسانو ته توجه نه کوله، او د مهربانۍ په وخت کې به يې د غصې خبرې هيرولې، او د دنيا په بيان کې به يې د آخرت لحاظ نه ساته، او د آخرت په بيان کې به يې د دنيا څه خبرې نه کولې، په بې پراويۍ کې به د عنايت څه ذکر نه وی، او په عنايت کې به د بې پروايۍ فکر نه وی، بالجمله د هر حال کلام به يې وايه، او د يوه حال کلام به يې د بل حال کلام ځنې مختلف په نظر راته، ليکن څرنګه چې (قرآن عظيم الشأن) د خالق کلام دی، نو په دې کې د دغو ګردو حالاتو او جوانبو لحاظ شته، او تر نظر لاندې نيولی شوی دی، له غور او فکر څخه وروسته معلوميږي چې په (قرآن شريف) کې د هر شي بيا د هر مقام په اقتضاء په همغه يو اسلوب سره دی.

فائده: په دی کې دې خبرې ته هم اشاره وشوه، هر څوک چې له تدبر او فهم څخه کار وانخلي، نو ده ته په دې قرآن عظيم کې د شبهاتو او اختلافاتو وهم هم لوېدی شي، مګر پوه او فهيم سړی له سره داسې نه کوي، په دې مقام کې که څوک له فهم او تدبر څخه کار وانخلي، نو ويلی شي چې اول يې وفرمايل: ﴿قُلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللّٰهِ﴾ بيا يې وفرمايل: ﴿وَمَآ اَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَّفْسِكَ﴾ نو دلته خو تناقض او اختلاف راغی، (حال دا چې مونږ له هغه پاس تقرير سره هيڅ يو اختلاف نشته) والله أعلم.

وَإِذَا جَآءَهُمْ أَمْرٌ مِّنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِۦ

او کله چې راشي دې (منافقانو) ته کوم امر (خبره) له امن (نصرت) یا (کوم خبر له) ویرې (هزیمت) نو مشهوروي دوی هغه (خبر).

تفسیر: یعنې په دې منافقانو او ناقصو مسلمانانو کې داسې خرابي شته، کله چې د امن کومه خبره ورانده شي، لکه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم له چا سره د صلحې او روغې اراده وفرمایي، یا د اسلامي لښکرو د بري زېرې واورېدل شي، یا کومه ویروونکې خبره واوري، لکه چې دښمنان چېرې سره ټول شوي وي، یا د مسلمانانو د ماتې خبره واوري؛ نو داسې خبرې بې له تحقیقه مشهوروي او خوروي يې، چې له هغو څخه علی الأکثر مسلمانانو ته نقصان او فساد پېښېږي، منافق د ضرر رسولو په قصد او ناپوه مسلمان د ناپوهۍ له امله داسې کوي.

وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰٓ أُولِى الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنۢبِطُونَهُۥ مِنْهُمْ

او که دوی وررسولې (او پرېښې) وی دا خبر رسول (د الله) ته او حاکمانو خپلو ته له دوی نه؛ نو خامخا معلوم به وی (تدبیر) د دې کار هغو کسانو ته چې ایستلی (او بېلولی شي ښه له بدو) له دوی څخې (رسول الله او اُمراء، نو تحقیق به یې شوی وی).

تفسیر: یعنې که له کوم ځای څخه کوم خبر وررسېږي، نو ښایي چې لومړی یې خپل مشر او د هغه نائبانو ته ووايي، کله چې دوی د دې خبرې تحقیق او تسلیم وکړي، نو بیا دې د دوی له وینا او فیصلې سره سم د هغه نقل دې بل چا ته وکړي، او پر هغه باندې دې عمل وکړي.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُۥ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَٰنَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿۸۳﴾

او که نه وی فضل د الله پر تاسې (په اسلام) او رحمت د ده (په نزول د قرآن) نو خامخا به متابعت کړی وو تاسې د شیطان مګر (متابعت به نه وو کړی له تاسې څخه) لږو.

تفسیر: یعنې که الله جل جلاله پخپل فضل ستاسې د اصلاح او تربیت لپاره احکام نه وی لیږلي، او تاسې ته یې وخت په وخت سم له ضرورته هدایت اوتنبیه نه وی فرمایلې، لکه چې په دې موقع کې یې رسول الله صلی الله علیه وسلم او مشرانو ته د رجوع کولو هدایت وفرمایه؛ نو تاسې به ګمراه شوي وئ، مګر څو خواص چې کامل العقل او کامل الایمان دي، همغسې به په ایمان قائم او ثابت پاتې وای، (د الله تعالی دا تنبیهات) انعام وګڼئ ! او په شکر ایستلو سره د هغه پوره تعمیل وکړئ !.

فَقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ ۚ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ ۖ عَسَى اللَّهُ أَن يَكُفَّ بَأْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا۟

نو جنګ وکړه ته په لاره د الله کې (لپاره د ترقۍ د دین پخپله ای محمده ! که بل چا درسره ملګرتیا نه کوله)، نه یې مکلف کړی شوی ته مګر په حق د ځان خپل او تېزوه مؤمنان (په جهاد او ورترغیبوه یې !)، نږدې ده چې الله بنده کړي (سختي د) جنګ د هغو کسانو چې کافران شوي دي.

تفسیر: یعنې که د کافرانو له جنګ څخه دا منافقان او ناقص مسلمانان (چې د هغوی ذکر پاس تېر شو) ویریږي، نو ای رسوله ! ته یوازې بالذات په خپل سر په «جهاد» کولو کې توقف مه کوه ! الله جل جلاله ستا مددګار دی، او مسلمانانو

ته د «جهاد» تاکید وکړه ! هغه کسان چې له تاسې سره ملګرتیا نه کوي، د دوی هیڅ پروا مه کوه ! هیله (امید) شته چې الله تعالی د دې کافرانو د جنګ مخه ونیسي.

وَاللّٰهُ اَشَدُّ بَاْسًا وَّاَشَدُّ تَنْكِيْلًا ﴿۸۴﴾

او الله ډېر سخت دی له جهته د هیبت، جنګ، او ډېر سخت دی له جهته د عذاب ورکولو (له دغو کفارو نه).

تفسیر: یعنې د الله تعالی عذاب او له کافرانو سره د هغه جنګ ډېر سخت دی، نو هغه کسان چې د کافرانو له جنګ او د هغوی له لاسه له وژل کېدو ځخه ویرېږي، نو دوی به د الله جل جلاله د قهر او د ده د عذاب تحمل په څه ډول سره وکړی شي؟

مَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَّكُنْ لَّهٗ نَصِيْبٌ مِّنْهَا ۚ وَمَنْ يَّشْفَعْ شَفَاعَةً سَيِّئَةً يَّكُنْ لَّهٗ كِفْلٌ مِّنْهَا ۗ

او هر څوک چې سپارښت وکړي سپارښت نېک (له شرعې سره سم) نو وي به دې (سپارښت کوونکي) لره یوه برخه (د ثواب) په سبب د هغه سپارښت سره، او هر څوک چې سپارښت وکړي سپارښت ناکاره (له شرعې خلاف) نو وي به دې (سپارښت کوونکي) لره یو بار «برخه د ګناه» په سبب د هغه سپارښت سره.

تفسیر: یعنې که څوک په نېکو کارونو کې سعې او سپارښت وکړي، لکه چې نبي صلی الله علیه وسلم مسلمانانو ته د جهاد ترغیب ورکوي، یا څوک په خرابو چارو کې کوښښ کوي، لکه چې منافقان او سست مسلمانان چې هم پخپله له جهاده ویرېږي، او هم د نورو د ویرولو اسباب برابروي، نو په لومړي صورت کې به د ثواب او په وروستني صورت کې به د ګناه برخه دوی ته ورسیږي، هم داسې که څوک د کوم محتاج سپارښت وکړي، او له کوم دولتمن ځنې څه ورته واخلي، نو دې به هم د هغه خیرات په ثواب کې داخلېږي، که څوک د کوم کافر یا مفسد یا سارق او نورو سپارښت وکړي، او هغه د حاکم یا د نورو له لاسه خلاص کړي، او هغه بیا فساد او غلا وکړي نو دې هم په هغه فساد او غلا کې ورسره شریک دی.

وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّقِيْتًا ﴿۸۵﴾

او دی الله پر هر شي باندې قدرت لرونکی (نو وربه کړي جزا هر چا لره په عمل د ده سره).

تفسیر: یعنې الله تعالی پر ټولو شیانو قادر او د هر شي د برخې تقسیم کوونکی دی، نو د نېکۍ او بدۍ په حصه کولو کې ده ته هیڅ کوم تکلیف نه پېښېږي.

وَاِذَا حُيِّيْتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوْا بِاَحْسَنَ مِنْهَآ اَوْ رُدُّوْهَا ۗ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيْبًا ﴿۸۶﴾

او هر کله چې سلام وکړه شي تاسې ته په یوه سلام سره؛ نو تاسې هم (جواب د) سلام وکړئ (هغه ته) په سلام ښه سره له هغه نه، یا ور وګرځوئ همغه (سلام)، بېشکه چې الله دی پر هر شي باندې ښه حساب کوونکی (نو درسره حساب کوي او جزا درکوي).

تفسیر: یعنې ای مسلمانانو ! کله چې کوم مسلمان تاسې ته دعا وکړي یا سلام واچوي، نو تاسې هم خامخا د هغه ځواب ووایئ ! یا همغه کلمه تاسې هم هغه ته وایئ ! یا له هغه ځنې ښه او بهتره دعا وکړئ ! مثلا که څوک «السلام

علیکم» ووایي؛ نو پر تاسې باندې واجب دي چې د هغه په ځواب کې «وعلیکم السلام» ووایئ، او که زیات ثواب غواړئ، نو «ورحمة الله» هم پرې زیات کړئ، او که هغه دا لفظ زیات کړي، نو تاسې پرې «وبرکاته» زیات کړئ ! او د الله تعالی په دربار کې به د هر هر شي حساب وي، او د همغه اجر به یې در رسیږي، سلام او د هغه ځواب هم په همدې کې راغلل.

فائده: په دې کې د شفاعت حسنه پوره ترغیب وشو، او د شفاعت سیئه خرابي او مضرت هم معلوم شو، ځکه الله جل جلاله هغه چا ته چې نېک شفاعت یې کړی وي، ثواب ورکوي، او هغه چاته چې په حق یې شفاعت شوی وي؛ امر کوي چې له شفاعت کوونکي سره نېکه معامله وساتي، په خلاف د سیئه شفاعت، چې له هغه څخه د محرومیت او معصیت نه پرته بل هیڅ شی نه په برخه کیږي.

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ؕ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ؕ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ حَدِيْثًا ﴿۸۷﴾

الله چې دی، نشته هیڅ لایق د عبادت مګر یوائې هم دی دی، خامخا راجمع به کړي، هرومرو تاسې ورځې د قیامت ته، چې نشته هیڅ شک په هغې (ورځې یا په دې جمع) کې او څوک دي ډېر رښتیني له الله نه له جهته دخبرې؟ (هیڅ څوک نشته !).

تفسیر: یعني د قیامت راتګ او د ثواب او عقاب د ګردو مواعیدو پوره کېدل ټول حق او رښتیا دي، او په کې به له سره تخلف نه وي، نه ښایي چې دا خبرې دې معمولي او سرسري وګڼلی شي.

فَمَا لَكُمْ فِى الْمُنٰفِقِيْنَ فِئَتَيْنِ وَاللّٰهُ اَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوْا ؕ اَتُرِيْدُوْنَ اَنْ تَهْدُوْا مَنْ اَضَلَّ اللّٰهُ ؕ وَمَنْ يُّضْلِلِ اللّٰهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهٗ سَبِيْلًا ﴿۸۸﴾

نو څه شوي دي پر تاسې په (معامله) د منافقانو کې چې دوه ډلې (شوي یئ)، او الله نسکور کړي دي دوی (رد کړي یې دي کفر ته) په سبب د هغو بدو اعمالو چې کړي دي دوی (لکه نفاق او له مشرکانو سره ملحق کېدل)، آیا اراده لرئ تاسې (ای مؤمنانو !) د دې چې په سمه صافه لاره برابر کړئ تاسې هغه څوک چې ګمراه کړي دي الله، او هر څوک چې ګمراه (یې) کړي الله؛ پس نه به مومې ته ده ته هیڅ لاره (د هدایت).

تفسیر: په دې منافقانو کې هغه خلق هم داخل دي، چې په ښکاره ډول سره یې ایمان نه وو راوړی، بلکه ظاهراً او باطناً په کفر باندې ټینګ ولاړ وو، لیکن د (محمد صلی الله علیه وسلم) او د مسلمانانو سره به یې په ښکاره ډول سره ناسته ولاړه او د مینې او محبت معامله درلوده (لرله)، او د دوی غرض دا وو چې که دمسلمانانو لښکر څمونږ په قوم باندې یرغل (حمله) راوړي، نو څمونږ مال او ځان به په دې چم (بهانه) او حیله سره محفوظ پاتې شي، هر کله چې مسلمانانو ته معلوم شو چې د دوی تګ او راتګ په دې مقصد دی، او مونږ سره د زړه مینه او محبت نه لري، نو ځینو مسلمانانو وویل چې: «ښایي له داسې شریرانو سره ناسته ولاړه پرېښودل شي، تر څو دوی له مونږ څخه جلا شي»، او ځینو وویل چې: «ښایي له دوی سره ناسته ولاړه ولرو، ګوندې ایمان راوړي»، نو دا آیت نازل شو چې: «هدایت او ضلالت د الله تعالی په اختیار کې دی، تاسې د هغه په فکر کې له سره مه اوسئ !، ښایي له دې خلقو سره بالاتفاق همغسې معامله وکړل شي چې وروسته له دې راځي، او په خپلو منځونو کې دوه ډلې مه کېږئ».

وَدُّوْا لَوْ تَكْفُرُوْنَ كَمَا كَفَرُوْا فَتَكُوْنُوْنَ سَوَآءً فَلَا تَتَّخِذُوْا مِنْهُمْ اَوْلِيَآءَ حَتّٰى يُهَاجِرُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ ؕ فَاِنْ تَوَلَّوْا فَخُذُوْهُمْ وَاقْتُلُوْهُمْ حَيْثُ وَجَدْتُّمُوْهُمْ ۪ وَلَا تَتَّخِذُوْا مِنْهُمْ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ۙ﴿۸۹﴾

دوست ګڼي دوی (او غواړي دا مرتدان) که تاسې (هم) کافران شئ لکه چې کافران شوي دي (دوی) نو شئ به تاسې او دوی (ګرد سره) برابر (په کفر کې)، نو مه نیسئ تاسې (هیڅوک) له دوی نه دوستان تر څو چې (د زړه نه ایمان راوړي او) هجرت (هم) وکړي په لاره د الله کې، نو که وګرځېدل دوی (له لارې د الله) نو ونیسئ تاسې دوی (او بندیان یې کړئ) او ویې وژنئ تاسې دوی، هر چېرې چې وموندل تاسې دوی، او مه نیسئ تاسې (هیڅوک) له دوی څخه دوست او نه مددګار (په خپلو نورو دښمنانو باندې).

تفسیر: یعنې دا منافقان په کفر باندې داسې ټینګ ولاړ دي، چې پخپله خو ایمان نه راوړي، بلکه دا غواړي چې تاسې هم د هغوی په شان کافران او واړه سره برابر او یو شان شئ، نو اوس تاسې ته ښایي تر څو چې دوی ایمان رانه وړي، او خپل ګرد نفساني اغراض پرې نه ږدي، (او د حق او حقانیت په جانب په صدق او اخلاص سره روان نشي)، تر هغه پورې تاسې له دوی سره دوستي مه کوئ ! که دا خلق د زړه له کومي ایمان رانه وړي، او د الله جل جلاله په لاره کې هجرت ونه کړي، نو دوی بندیان کړئ ! او هر چېرې چې وموموئ ویې وژنئ ! او له دوی څنې په کلي ډول سره اجتناب وکړئ ! او ځانونه ترې وژغورئ (بچ کړئ) او هیڅ راز تعلق او ارتباط له دوی سره مه لرئ !.

اِلَّا الَّذِيْنَ يَصِلُوْنَ اِلٰى قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِّيْثَاقٌ اَوْ جَآءُوْكُمْ حَصِرَتْ صُدُوْرُهُمْ اَنْ يُّقَاتِلُوْكُمْ اَوْ يُقَاتِلُوْا قَوْمَهُمْ ؕ وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقٰتَلُوْكُمْ ۚ فَاِنِ اعْتَزَلُوْكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوْكُمْ وَاَلْقَوْا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ ۙ فَمَا جَعَلَ اللّٰهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيْلًا ﴿۹۰﴾

مګر (مه وژنئ او مه بندي کوئ) هغه کسان چې وترې دوی ځانونه خپل (او امان وروړي) هغه قوم ته چې په منځ ستاسې او په منځ د دوی کې عهد، پیمان وي، یا راشي دوی تاسې ته حال دا چې تنګې شوي وي سینې (زړونه) د دوی، (او بد ګڼي دا خبره) چې جنګ وکړي له تاسې سره (د خپل قوم په مرسته)، یا جنګ وکړي دوی له قوم خپل سره (ستاسې په مرسته)، او که اراده کړې وای الله نو خامخا زورور کړي به یې وی دوی په تاسې نو خامخا به جنګېدل له تاسې سره، نو که څنګ وکړ دوی له تاسې، پس ونه کړ جنګ دوی له تاسې سره، او دروړاندې کړه دوی تاسې ته روغه (او امان وغواړي له تاسې نه)؛ نو نه ده ګرځولې الله تاسې ته پر دوی هیڅ لاره (د نیولو او وژلو او مال اخیستلو).

تفسیر: یعنې د دې ظاهري او باطني مینې او محبت له امله د دوی له قید او قتل څخه ځانونه مه ژغورئ (ساتئ) ! مګر په دوه حالتونو کې:

(۱): له هغو خلقو سره چې تاسې روغه کړې وي، له هغوی سره دوی هم معاهده او مصالحه ولري، نو دوی هم په صلح کې داخلیږي.

(۲): هغه کسان چې له جنګ څنې عاجزان شي، او له تاسې سره صلح وکړي، او د دې خبرې عهد او پیمان وکړي؛ چې نه به د خپل قوم په طرفدارۍ له تاسې سره جنګ وکړي، او نه به له تاسې سره ملګري شي چې له خپله

قومه سره وجنګيږي، او پر دې عهد باندې ټينګ هم پاتې شو، نو له هسې خلقو سره مه جنګېږئ، او د دوی مصالحه منظور کړئ ! او دا د الله تعالی له احسانه وګڼئ، چې دوی ستاسې له جنګ څخه مخ اړوي، که الله تعالی اراده فرمايلې وی، نو دوی به يې پر تاسې باندې زړور، زورور او غالب ګرځولي وای.

سَتَجِدُوْنَ اٰخَرِيْنَ يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّاْمَنُوْكُمْ وَ يَاْمَنُوْا قَوْمَهُمْ ؕ كُلَّمَا رُدُّوْٓا اِلَى الْفِتْنَةِ اُرْكِسُوْا فِيْهَا ۚ فَاِنْ لَّمْ يَعْتَزِلُوْكُمْ وَيُلْقُوْٓا اِلَيْكُمُ السَّلَمَ وَيَكُفُّوْٓا اَيْدِيَهُمْ فَخُذُوْهُمْ وَاقْتُلُوْهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوْهُمْ ؕ وَاُولٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطٰنًا مُّبِيْنًا ﴿۹۱﴾

ژر به ومومئ تاسې يو بل (قوم) چې اراده به لري دوی د دې، چې په امان شي له تاسې (هم) او په امان شي له قومه خپله (هم)، هر کله چې وبلل شي دوی فتنې (فساد، کفر) ته نو نسکور پريوځي په فساد کې، بيا که ونشول په څنګ دوی له تاسې نه او دروړاندې يې نکړه تاسې ته روغه (او د امان طلب) او بند يې نه کړل لاسونه خپل (له جنګه) نو ونيسئ تاسې دوی (او بندي يې کړئ) او ووژنئ تاسې دوی په هر ځای کې چې ومومئ تاسې دوی، او دا ټول خلک ګرځولې دي مونږه تاسې لره پر دوی باندې برهان (دليل) ښکاره (د دوی په قتل، او بند چې د دوی د ټګۍ په سبب وررسيږي).

تفسير: يعنې ځينې خلق داسې هم دي چې له تاسې سره عهد کوي، چې نه به له تاسې سره جنګيږي، او نه به له خپله قومه سره، تر څو ستاسې او د خپل قوم له لوري يعنې د دواړو خواوو څخه مأمون او ډاډه شي، ليکن دوی په دې عهد باندې ټينګ نه پاتې کيږي، بلکه هر کله چې د خپل قوم برئ او غلبه وګوري، له هغوی سره مرسته کوي، نو د هسې خلقو له تجاوز څخه تاسې هم مه تېرېږئ ! ځکه چې ستاسې لاس ته خو صريح حجت راغلی، او دوی خپل عهد پخپله مات کړی دی.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ اَنْ يَّقْتُلَ مُؤْمِنًا اِلَّا خَطَـًٔا ۚ

او نه ښايي (يا نه دي روا) هيڅ مؤمن ته (يا نه دی د مؤمن کار) دا چې مړ کړي (بل) مؤمن مګر په خطا سره.

تفسير: په دې موقع کې د خطا د قتل احکام بيان فرمايي، او دا را څرګندوي چې د اسلامي کلمې د ويونکي وژل لويه ګناه ده، هو ! که چېرې په خطا سره ووژل شي؛ نو دا د مجبورۍ خبره ده، او د هغه احکام بيانيږي، او په دې ضمن کې د مجاهدينو فضيلت او (دار الکفر) څخه د (دار الاسلام) په لوري د هجرت کولو ضرورت او د سفر او د خوف د لمونځونو کيفيت هم بيانيږي.

فائده: د خطا قتل يعنې د مسلمان وژل په خطا سره څو صورتونه لري، لکه چې پر کوم مسلمان باندې د ښکار په ګمان په غلطه ګزار وکړي، او ويې وژني، يا ګولی يا غشی يا نور له ښکار څخه وتلی، يا ختلی، پر کوم مسلمان باندې ولګيږي.

د خطا قتل يو صورت دا هم کېدی شي، چې يو مسلمان له (دار الاسلام) څخه د خپلو چارو لپاره (دار الحرب) ته لاړ شي، او د کافرانو په منځ کې وي، او پر هغه باندې کوم بل مسلمان د کافر ګمان وکړي، او په بې خبرۍ سره يې ووژني، او دلته د همدې صورت بيانول مقصود دي، ځکه چې مجاهدينو ته على الأکثر داسې پېښې ورپېښې دي.

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَأً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَّدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦٓ إِلَّآ أَن يَصَّدَّقُوا۟ ۚ فَإِن كَانَ مِن قَوْمٍ عَدُوٍّ لَّكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۖ وَإِن كَانَ مِن قَوْمٍۭ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَٰقٌ فَدِيَةٌ مُّسَلَّمَةٌ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ ۖ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَكَانَ ٱللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾

او هر څوک چې مړ کړي کوم مؤمن په خطا سره نو (شته پر قاتل) آزادول د غاړې (د مريي) مؤمن، او (بل) ديت دی سپارلی شوی اهل (وارثانو) د مقتول ته، مګر دا که معاف کړي دا (وارثان دغه قاتل)، پس که وو (دا مقتول) له (هسې) قومه چې دښمن وي تاسې لره، حال دا چې دا (مقتول) مؤمن وي؛ نو (شته پر قاتل تش) آزادول د غاړې (د مريي) مؤمن (بې له ديته)، او که وو دا مقتول له (هسې) قومه چې په منځ ستاسې او په منځ د هغه قوم کې عهد وي، نو (شته پر قاتل يو) ديت سپارلی شوی اهل (وارثانو) د مقتول ته، او (بل) آزادول د غاړې (د مريي) مؤمن دې، پس هر څوک چې ونه مومي (مريي يا مال چې پرې مريي واخلي)؛ نو (پرې) روژه نيول د دوو مياشتو دي پرله پسې (بلا انقطاع، لپاره د قبلولو د) توبې له (جانبه د) الله، او دی الله ښه عالم (په ټولو احوالو) لوی حکمت والا (چې هر کار په حکمت او مصلحت سره کوي).

تفسير: په دې آيت کې د خطا قتل دوه جزاګانې ښوول شوي دي:

لومړی د مسلمان مريي آزادول، او که له قدرت يې پوره نه وي، نو دوې مياشتې متصلې روژه نيول دي، دا د الله تعالی په دربار کې کفاره او د قاتل د خطا تلافي ده.

دويم د هغه مقتول وارثانو ته د وينو بدل او ديت ورکول دي، چې دا د هغوی حق دی، او دغه ديت د دوی په معافولو سره معافېدی هم شي، مګر کفاره د چا په معافولو سره نه معافيږي.

او د خطا قتل درې صورتونه لري، څکه هغه مسلمان چې په خطا سره وژل شوی دی، د ده ورثه به يا مسلمان وي، يا به کافر، که کافر وي، نو له ده سره به يې مصالحه وي، يا دښمني، په ړومبنيو دواړو صورتونو کې د مقتول وارثانو ته د وينې بدل ورکول لازميږي، په درېيم صورت کې د وينې بدل نه لازميږي، او کفاره به په درې واړو صورتونو کې لازم الأداء وي.

وَمَن يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهُۥ جَهَنَّمُ خَٰلِدًا فِيهَا وَغَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُۥ وَأَعَدَّ لَهُۥ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾

او هر څوک چې مړ کړي کوم مؤمن په قصد سره (او د مسلمان دغه قتل روا هم وګڼي) نو جزا د ده دوزخ دی، (په داسې حال کې) چې تل به وي دی (دغه حلال ګڼونکی د قتل) په هغه «دوزخ» کې، او غضب (قهر) کړی دی الله په ده باندې، او لرې کړی دی (الله) دا (قاتل) له خپل رحمت څخه، او تيار کړی يې دی ده ته عذاب ډېر لوی.

تفسير: يعنې که يو مسلمان بل مسلمان په غلطۍ سره نه، بلکه په قصد سره او سره له دې چې ښه يې پېژني چې مسلمان دی، خو وژني يې؛ نو د ده لپاره په آخرت کې جهنم او لعنت او لوی عذاب دی، او په کفاره سره ترې نه خلاصيږي، او دنيوي سزا يې همغه ده چې په (۲) جزء د البقره سورت په (۱۷۸) آيت (۲۲) رکوع کې تېره شوې ده، (چې هغه قصاص او کسات اخيستل دي).

فائده: د ګردو عالمانو په نزد (خلود في النار) هغه چا لره دی چې د مسلمان وژل حلال ګڼي، ځکه چې د هغه په کفر کې شک نشته، يا به له «خلود في النار» (تل تر تله) ځنې تر اوږدې مودې پورې په جهنم کې هستوګنه مراد وي، يا

خو به داسې قاتل مستحق د همداسې لويې سزا وي، وروسته الله تعالی پخپله مالك او مختار دی، او «خلود في النار» او «خروج عن النار» دواړه د ده كار دی، هر څه چې اراده يې وي؛ همغسې كوي، والله أعلم.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا ضَرَبۡتُمۡ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَتَبَيَّنُواْ وَلَا تَقُولُواْ لِمَنۡ أَلۡقَىٰٓ إِلَيۡكُمُ ٱلسَّلَٰمَ لَسۡتَ مُؤۡمِنٗا تَبۡتَغُونَ عَرَضَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا فَعِندَ ٱللَّهِ مَغَانِمُ كَثِيرَةٞۚ

ای هغو كسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) كله چې سفر كوئ تاسې په لاره د الله كې (جهاد ته) نو ښه تحقيق وكړئ، او مه وايئ تاسې هغه چا ته چې در اچوي تاسې ته سلام چې: نه يې ته مؤمن (او د اسلام كلمه دې له ويرې ويلې ده)، غواړئ تاسې مال (اسباب) د دې حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس، او كه واقعي غنيمت غواړئ) پس دې الله سره غنيمتونه ډېر.

تفسير: رسول اكرم صلى الله عليه وسلم يو لښكر د غزا «جهاد» په غرض پر يوه قوم باندې ورواستاوه، په دې قوم كې يو سړی (مرداس نامه) مسلمان وو، چې له خپل مال اسباب او مواشي سره له كفارو څنې جلا شوی او بېل ولاړ وو، كله چې دی له مسلمانانو سره مخ شو نو «السلام عليكم» يې وويل، مګر أسامه بن زيد رضي الله تعالی عنه داسې ګومان وكړ چې دا هم كافر دی، او د خپل مال او ځان د خلاصولو لپاره ځان مسلمان راښكاره ګندوي، نو هغه يې وواژه، او هغه مال او اسباب او مواشي يې ګرد ترېنه واخيستل.

(ځينې وايي: كله چې مقداد رضي الله تعالی عنه هغه سړی ووژاه، چې كلمه يې ويله، او د قتل سبب يې دا وباله، چې ده غوښتل چې په دې حيلې سره مال، عيال، او ځان خلاص كړي) نو دا آيت نازل شو، او مسلمانانو ته تنبيه او تاكيد وفرمايل شو، كله چې تاسې د «جهاد» لپاره سفر كوئ، له تحقيق څخه كار اخلئ !، او بې له فكره او پوهې څخه كوم كار مه كوئ ! او هغه څوك چې تاسې ته خپل ځان مسلمان درښكاره كړي، نو د ده د اسلام په منلو كې له سره انكار مه كوئ ! او له الله جل جلاله سره ډېر زيات غنائم شته، نو هسې حقير سامان ته له سره مه ګورئ !.

(وايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د دې واقعې له اورېدلو سخت خپه شو، او په هغې صحابي باندې په قهر شو، او د دغه بې موجبه قتل د سبب له اورېدلو څخه وروسته يې وفرمايل: «هلا شققت قلبه» ـ آيا د ده زړه دې څيرې كړی وو؟ چې ته وپوهېدې، چې دې رښتيا وايي كه دروغ؟).

كَذَٰلِكَ كُنتُم مِّن قَبۡلُ فَمَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡكُمۡ فَتَبَيَّنُوٓاْۚ

همداسې وئ تاسې (هم چې يواځې د اسلام په اظهار سره مأمون شوي وئ) پخوا له دې، نو فضل وكړ الله په تاسې، نو ښه تحقيق كوئ (او هيچا ته تش په شبهه ضرر مه رسوئ !).

تفسير: تاسې پخوا له دې همداسې وئ، يعنې پخوا له اسلامه د دنيوي اغراضو له امله تاسې هم داسې په ناحقه وينې تويولې، ليكن اوس سره له اسلامه داسې له سره مه كوئ !، بلكه د هغه چا په وژلو كې هم احتياط كوئ، چې دهغه د مسلمان كېدو احتمال وي.

يا يې دا مطلب دی چې له دې نه پخوا د اسلام په شروع كې تاسې هم د كافرانو په ښارونو كې اوسېدئ، او تاسې د كوم مستقل حكومت او د كوم مستقل ځای خاوندان نه وئ، نو لكه چې په هغه حالت كې هم ستاسې ظاهري اسلام اعتبار درلود او ستاسې د ځان او د مال حفاظت او رعايت شوی وو، نو همداسې په تاسې باندې هم لازم دي، چې د نورو ظاهري مسلمانانو د مال او د ځان رعايت او حفاظت وكړئ، او بې له تحقيقه څوك ونه وژنئ ! او ښايي چې له احتياط دقت او غور څخه كار واخلئ !.

إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

بېشکه الله دی په هغه څه چې تاسې (يې) کوئ ښه خبردار (نو پرې جزا درکوي).

تفسير: يعنې الله تعالی ستاسې په ظاهري اعمالو او زړونو په پټو خبرو باندې خبر دی، نو وروسته له دې که څوک وژنئ محض (د الله تعالی) په حکم سره يې وژنئ ! او اصلاً په هغه کې خپل هيڅ غرض ته مداخله مه ورکوئ ! او دا مقصد دې که کوم کافر د خپل مال او د ځان له ويرې ستاسې په مخ کې د اسلام اظهار وکړي، او تاسې تېر باسي، او په چم (بهانه) او فرېب سره خپل ځان وژغوري (بچ کړي)، نو الله تعالی ته ټول شيان معلوم دي، او د هغه له عذاب څخه هيڅوک خپل ځان نشي ژغورلی، (ساتلی) مګر تاسې هغه ته هيڅ مه وايئ ! دا ستاسې کار نه دی، مونږ به له هغو سره ګورو.

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً ۚ وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً ۚ

نه دي برابر (الله ته) کيناستونکي (په کور کې) له مؤمنانو نه (له جهاده) – بې له خاوندانو د عذره– او جهاد کوونکي په لاره د الله کې (د دين د ترقی لپاره) په مالونو خپلو سره او ځانونو خپلو سره، فضيلت ورکړی دی الله جهاد کوونکو ته په (لګولو د) مالونو خپلو سره، او (په جارولو د) ځانونو خپلو سره پر کيناستونکو باندې (له معذرته) په درجه کې، او له ټولو سره (که مجاهد وي که معذور ناست) وعده کړې ده الله د ښې جزا (جنت)، او فضيلت ورکړی دی الله جهاد کوونکو ته پر کيناستونکو (له معذرته) په اجر عظيم ډېر لوی سره؛ چې مرتبې دي (لوېې چې په عزت او کرامت کې سره متفاوتې دي) له (جانبه د) الله او مغفرت دی او رحمت دی.

تفسير: له دې نه پخوا يې مسلمانانو ته د خطا او ناپوهۍ د قتل په نسبت عتاب او تنبيه فرمايلې وه، نو هسې احتمال کېدی شو چې څوک به له زړه «جهاد» ونشي کولی، ځکه چې مجاهدينو ته داسې پېښې ډېرې ورپېښېږي، نو ځکه يې د مجاهدينو د فضيلت بيان وفرمايه، او دوی ته يې د «جهاد» رغبت ورکړ.

ددې آيت خلاصه دا ده چې په ګوډو، شلو، ړندو، ناروغو او معذورو خلقو باندې د «جهاد» حکم نشته، باقي په نورو ګردو مسلمانانو کې د مجاهدينو درجې داسې لوېې دي، چې د «جهاد» تارکين له سره هغسې درجې نه لري، اګر که هغوی هم جنتيان دي، له دې ځنې دا ښکاره شوه، چې «جهاد» فرض کفايي دی، او فرض العين نه دی، يعنې که د مسلمانانو يو تعداد د جهاد لپاره کفايت وکړي، او په هغوی باندې ضرورت رفع شي، نو پر «جهاد» نه کوونکو باندې هيڅ يوه ګناه نه اوړي، او که نه دوی ټول ګناهګارېږي.

وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٩٦﴾

او دی الله ښه ښونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسير: يعنې حق تعالی غفور او رحيم دی، د «جهاد» کوونکو په باره کې د اجر مغفرت او رحمت هغه وعدې چې شوې دي؛ خامخا پوره کوي، يا دا که د مجاهدينو له خوا کوم مسلمان سړی په ناپوهۍ سره ووژل شو، نو دوی به حق تعالی معافوي، نو د دې اندېښنې له امله تاسې له جهاد څخه مه ستنېږئ !.

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ ۖ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ ۚ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا ۚ فَأُولَٰئِكَ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَفُوًّا غَفُورًا ﴿٩٩﴾

بېشکه هغه کسان چې وفات کړي وي دوی لره ملائکو (د مرګ) په داسې حال کې چې وي دوی ظلم کوونکي په ځانونو خپلو، وايې ورته (ملائکې): په کوم حال کې وئ تاسې (په خپلو دینی چارو کې؟) وایې دوی چې: وو مونږ ضعیفان کړی شوي په ځمکه کې (د کفارو په لاس، بیا ملائکې ورته) وايي چې: آیا نه وه ځمکه د الله ارته (پراخه)؛ پس چې هجرت کړی وای تاسې په دې (ځمکه کې)، نو دا (تارکان د هجرت) ځای د دوی دوزخ دی، او ناکاره ځای د ورتلو دی (دا دوزخ). مګر (نه عذابیږي) هغه څوک چې په رښتیا سره ضعیفان دي له نارینه وو او له ښځو او له ماشومانو چې نه توانیږي (او نه لري هیڅ) حیله (تدبیر) او نه پیژني دوی لاره (د چېرې تللو له دار الحربه). پس دا عاجزان (چې دي) ښايي چې الله (یعنې هیله ده له الله چې) عفوه وکړي (ګناهونو د) دوی نه، او دی الله ښه عفوه کوونکی (د معذورانو) ښه بخښونکی (د خطیاتو).

تفسیر: د آیت خلاصه داده «هغه کسان چې پر خپلو ځانونو باندې ظلم کوي، یعنې له کافرانو سره یو ځای اوسیږي، او هجرت نه کوي، نو پرښتې به له دوی څخه د ځنکدن په وخت کې پوښتنې کوي، چې په کوم دین وئ تاسې؟» دوی به وايي چې: «مونږ مسلمانان یو، مګر په دنیا کې مو د ضعف او کمزورئ له امله د دین خبرې نشوې کولی»، نو بیا پرښتې ورته ووايي چې: «د الله تعالی ځمکه خو ډېره پراخه او ارته وه، او ستاسې له واکه (اختیاره) هم دا پوره وه، چې له هغه ځایه مو هجرت کړی وای»، نو د هسې خلقو ځای دوزخ دی.

هو ! هغه کسان چې په رښتیا سره ضعیفان دي، لکه ښځې او ماشومان چې نه هجرت کولی شي، او نه هغوی ته د هجرت تدبیر او لاره معلومه وي، نو دوی د معافۍ وړ دي.

فائده: له دې څخه راښکاره شوه: په هر هغه ملک کې چې مسلمانان په ښکاره ډول سره شرعي ژوندون نشي کولی، له هغه ځایه هجرت کول پر دوی باندې فرض دي، پر ته له هغه کسانو چې بیخي بې وزله او معذوران دي، نور هیچا ته اجازه نشته، چې هلته پاتې شي.

وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً ۚ وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٠﴾

او هر څوک چې وطن پریږدي او (او لاړ شي) په لاره د الله کې، نو وبه مومي (دی) په ځمکه کې (په مقابل د هجرت کې) د آرامۍ ځایونه ډېر، او پراخي (د روزۍ)، او هر څوک چې ووځي له کوره خپله په داسې حال کې چې هجرت کوونکی وي طرف د الله او رسول ته (جهاد، علم، او نورو مشروعو امورو ته) بیا ومومي (لاندې کړي) ده لره مرګ (بهر له کوره)؛ نو په تحقیق واقع شو اجر (ثواب) د ده پر الله باندې، او دی الله ښه بخښونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: په دې آیت کې د هجرت ترغیب دی، او مهاجرینو ته تسلي او ډاډینه ورکوله شي، یعنې هر هغه څوك چې خاص د الله تعالی لپاره هجرت کوي، او خپل وطن (هیواد) پرېږدي (او د جهاد یاعلم یا حج یا اطاعت یا قناعت یا زهد یا حلال او طیب رزق لپاره سفر کوي) نو د ده د هستوګنې لپاره به ډېر ځایونه پیدا کیږي، او د ده په روزۍ او خوړو کې به ډېره پراخي راشي، نو د هجرت کولو په وخت کې له هسې خبرو ځنې مه ویرېږئ ! چې مونږ به چېرې اوسیږو؟ او څه شی به خورو؟ او له دې ځنې هم اندېښنه مه کړئ ! نه چې په لاره کې مړه شو، او نه چې د دې لوري او هغه لوري له دوارو څخه بې برخې پاتې شو، ځکه چې په هسې صورت کې هم د هجرت پوره ثواب در رسیږي، او موت خو پوره په خپله نېټه راځي، او له خپل مقرر وخت څخه وړاندې او وروسته کیږي نه.

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلٰوةِ ۖ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ إِنَّ الْكٰفِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿۱۰۱﴾

او کله چې سفر کوئ تاسې په ځمکه (په ملکونو) کې پس نشته پر تاسې هیڅ ګناه (وبال) په دې کې چې څه لنډوالی وکړئ تاسې له لمانځه (له رباعي څخه، نه له ثلاثي او ثنایي نه) که ویرېدئ تاسې له دې چې په فتنه کې به واچوي (ضرر به ورسوي) تاسې ته هغه کسان چې کافران شوي دي، بېشکه چې کافران دي تاسې لره دښمنان ښکاره.

تفسیر: یعنې کله چې د «جهاد» او د نورو احکامو لپاره سفر کوئ او له کافرانو ځنې (چې ستاسې صریح دښمنان دي) ددې خبرې وېره وي، چې دوی به فرصت ومومي او تاسې به وربړوي (تکلیف کړي)؛ نو خپل لمونځونه لنډ کړئ ! یعنې هر هغه لمونځ چې تاسې په حضر کې څلور رکعته کاوه، او س هغه دوه رکعته وکړئ !.

فائده: د کافرانو د ضرر رسولو وېره په هغه وخت کې موجوده وه؛ چې دا حکم نازل شو، کله چې دا وېره له منځه ورکه شوه، نو بیا هم ځمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم تل په سفرونو کې خپل (رباعي) لمونځونه قصر کول، او اصحابو ته یې هم د قصر په نسبت تأکید فرمایه، اوس هم په مسافرۍ کې د قصر کولو حکم دی، دا ذکر شوې وېره وي که نه وي، ځکه چې دا د الله تعالی فضل او مهرباني ده، او ښایي چې په ډېره خوښۍ سره ومنله شي، لکه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په حدیث کې هم داسې ارشاد شوی دی.

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلٰوةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُوٓا أَسْلِحَتَهُمْ ۚ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَّرَآئِكُمْ وَلْتَأْتِ طَآئِفَةٌ أُخْرٰى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ ۚ وَدَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَّيْلَةً وَّاحِدَةً ۗ

او کله چې اوسې ته (ای محمده !) په دوی کې (د دښمنانو د وېرې په وخت کې)؛ پس اقامت وکړې ته دوی ته د لمانځه (نو لښکر خپل دوه طائفې کړه) پس ودې دریږي یوه طائفه له دوی څخه له تاسره، او وادې خلي دا (لمونځ کوونکي) وسلې خپلې، نو کله چې سجده وکړه (دوی د دوه رکعتي په اول رکعت کې او د درې رکعتي او څلور رکعتي په دویم رکعت کې) پس شي دې دوی له وروسته ستاسې، او رادې شي طائفه بله چې نه وي کړی لمونځ دوی؛ پس لمونځ دې وکړي دوی له تا سره، او وادې خلي دوی (هم اسباب د) بیدارۍ خپلې (او د ځان د مدافعې له دښمنه) او وسلې خپلې، خوښوي هغه کسان چې کافران شوي دي (دا) که په یو ډول (طریقه)

سره غافلان شئ تاسې له وسلو خپلو څخه، او له اسبابونو خپلو څخه، څو حمله وکړي دوی پر تاسې باندې حمله یوه.

تفسیر: پخوا د سفر د لمانځه بیان وو، اوس د خوف د لمانځه بیان دی، یعنې د کافرانو د لښکرو په مقابله کې دې د مسلمانانو لښکر دوه برخې شي !، یوه برخه دې د دښمن مخ ته ودریږي ! او بله برخه دې له امام سره نیم لمونځ اداء کړي !، او بیا دې دوی د دښمن مخې ته لاړ شي !، او هغه بله برخه خلق دې راشي !، او له امام سره دې هغه پاتې لمونځ اداء کړي !، او د امام له سلام ګرځولو څخه وروسته دې دواړه ډلې د خپلو لمونځونو پاتې برخې یواځې یواځې ادا کړي !، که د ماښام لمونځ وي، لومړۍ ډله دې دوه رکعته او دویمه ډله دې یو رکعت لمونځ له امام سره وکړي !، او په داسې حالت کې د لمانځه په منځ کې تګ راتګ معاف دی، او د توري، ځغرې، ډال، او د جنګ د نورو سامانونو د ځان سره لرل هم د رسول الله مبارک صلی الله علیه وسلم ارشاد دی، او دا د دې لپاره چې کفارو ته کومه موقع په لاس ور نه شي، او یو ځلې ګرد سره په ګډه حمله او یرغل را نه وړي.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن كَانَ بِكُمْ أَذًى مِّن مَّطَرٍ أَوْ كُنتُم مَّرْضَىٰ أَن تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ ۖ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ ۗ

او نشته هیڅ ګناه (وبال) پر تاسې باندې که چېرې وي په تاسې باندې څه ضرر (تکلیف) له بارانه یا وئ تاسې ناجوړه چې کېږدئ تاسې وسلې خپلې، او ونیسئ (په هر حال کې اسباب) د بیدارۍ خپلې (د خپل ځان د مدافعې لپاره له دښمنه).

تفسیر: که د باران یا رنځورۍ یا د کمزورۍ له سببه د وسلو اخیستل او چلول مشکل وي، نو په داسې حالت کې د هغو د کېښودلو اجازه شته، مګر د خپل ځان ساتنه دې کوي، مثلاً ځغره، ډال (توره، تومانچه، ټوپک، ماشینګن او نور) دې له ځانه سره ولري.

فائده: که د دښمنانو له وېرې دومره مهلت او فرصت په لاس ورنشي، چې «صلاة الخوف» (د وېرې لمونځ) له پاس ترتیب سره سم اداء کړی شي، نو د جماعت لمونځ دې موقوف کړي، او هر مجاهد دې یواځې یواځې لمونځ وکړي !، که له سپرلۍ (سورلۍ) څخه هم د ښکته کېدلو موقع ور میسره نشي، همغسې دې سپور (سور) په اشارې سره لمونځ وکړي !، او که دښمنان ورته نږدې وي، او په هیڅ ډول لمانځه ته وزګار نه وي، نو دلته دې لمونځ مؤخر او بیا دې قضایي راوړي.

إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٠٢﴾

بېشکه الله تیار کړی دی لپاره د کافرانو عذاب سپکوونکی.

تفسیر: یعنې د الله تعالی له حکم سره سم له تدبیر، احتیاط، او اهتمام څخه کار و اخلئ !، او د الله تعالی فضل ته هیلمند او امیدوار اوسئ !، چې دی به کافران ستاسې په لاس سپک، خوار، او ذلیل کړي، نو له کافرانو څخه مه ویرېږئ !.

فَإِذَا قَضَيْتُمُ الصَّلَاةَ فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ ۚ

بیا کله چې اداء کړئ تاسې لمونځ نو یادوئ تاسې الله (یا) پس کله چې اراده وکړئ تاسې د ګزارلو د لمانځه؛ نو یادوئ تاسې الله په ولاړې، او په ناستې، او پر اړخونو خپلو، (یا) په ولاړې (که روغ یئ) او په ناستې او پر اړخو خپلو (که ناروغه یئ).

تفسیر: یعني که د خوف په وخت کې د تنګۍ او بې اطمینانۍ له امله په لمانځه کې کوم ډول قصور راشي، نو د «صلاة الخوف» له تماميدلو څخه وروسته په هر وخت او هر حالت کې (ولاړ يئ که ناست یا ملاست) الله تعالی یاد کړئ !، تر دې چې عین د مقاتلې او هجوم او یرغل (حمله) په وخت کې هم، ځکه چې د وخت تعیین او د نورو قیودو رعایت کول د لمانځه په حالت کې وو، چې د زوروړو دښمنانو د مقابلې په وخت کې د هغو د اداء کولو له امله تنګي، او بې اطمیناني او د نورو پېښو احتمال کېدی شي، پر ته له لمانځه څخه په هر حالت کې بې د و خت له تعیینه هم تاسې الله تعالی يادوئ !، او نه ښايي چې په هيڅ حالت کې د الله له یاده غافل شئ !.

عبد الله بن عباس رضي الله تعالی عنه د دې آیت په آخر کې فرمايلي دي: «هغه څوك چې عقل او حواس يې د کومې پېښې له امله له کاره لويدلي او معذور شوي وي، نو هغه معذور ګڼل کيږي، که نه هيڅوك په هيڅ وخت کې د پاك الله له يادولو څخه نشي معذور کېدی».

فَإِذَا اطْمَأْنَنتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ ۚ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾

پس کله چې په آرام شوئ؛ نو قائموئ تاسې (سم اداء کړئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ !، بېشکه چې لمونځ دی پر مؤمنانو باندې فرض کړی شوی په معلومو اوقاتو کې.

تفسیر: یعني کله چې ذکر شوی خوف لرې او زړونه مو ډاډه شي، نو هر لمونځ چې کوئ ښايي چې د ارکانو له تعدیل، د شرایطو له رعایت، او د آدابو له محافظې او اطمینان سره يې اداء کړئ !، لکه چې د امنیت په حالت کې اداء کولی شي، د زائدو حرکاتو اجازه چې درکړی شوې ده، هغه د خوف په لمانځه پورې مخصوصه ده، بېشکه چې لمونځ په خپل معین او ټاکلي وخت کې فرض شوی دی، نو ښايي په سفر او حضر، په اطمینان او خوف، او په هر حالت کې پخپل ټاکلي وخت کې دې خامخا ادا کړ شي !، داسې نه چې هر کله مو زړه وشي؛ اداء يې کړئ !.

وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ ۖ إِن تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ ۖ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾

او سستي (بې همتي ای مؤمنانو !) مه کوئ ! په طلب (تعقیب او جنګ) د قوم د کفارو کې، که يئ تاسې چې دردمن کېږئ !، نو بېشکه دوی (هم) دردمن کيږي همغسې چې تاسې دردمن کيږئ، او هیله لرئ تاسې له (جانبه د) الله د هغه (ثواب) چې نه لري دوی (کفار) (يې) او دی الله (په هر شي) ښه عالم ښه حکمت والا، (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعني د کفارو په پلټنه (لټونه) او د دوی په تعقیب کې له همت څخه کار واخلئ ! او څه کوتاهي او سستي پکې مه کوئ، که تاسې ته د دوی له جنګه کوم زخم او درد دررسېدلی دی؛ نو هغوی هم په همداسې تکالیفو کې آخته، او په دې کې له تاسو سره شریکان دي، او وروسته له دې نه هم تاسې له الله جل جلاله څخه د هسې شیانو امیدوار يئ !، چې دوی له سره په هغو کې څه برخه نه لري، یعني په دنیا کې په کفارو باندې بري، او په آخرت کې لوی ثواب.

الله تعالی ته ستاسې ټول مصالح او اعمال ډېر ښه معلوم دي، او د الله تعالی د هر حکم (چې په هغه کې ستاسې ديني او دنیوي ډېر مصالح او خورا حکمتونه دي) امتثال او منل غنیمت او لوی نعمت وګڼئ.

إِنَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ ۚ وَلَا تَكُن لِّلْخَائِنِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾

بېشکه مونږ نازل کړی (لېږلی) مو دی تاته (ای محمده !) کتاب (قرآن) په حقه سره لپاره د دې

چې حکم وکړې ته (اې محمده !) په منځ د خلقو کې په هغه طريقه سره چې ښوولې ده تا ته الله ! او مه کېږه له جانبه د خيانتګرو او جګړه کوونکو.

تفسير: له منافقانو او ضعيف الاسلام کسانو ځنې به کله چې کوم يو د کومې ګناه يا خرابۍ مرتکب کېده، نو د بدنامۍ او د سزا له وېرې به يې ځان ته حيلې جوړولې، او ځمونږ د پاک رسول الله صلی الله عليه وسلم په مخ کې به يې د هغې اظهار په هسې ډول سره کولو، چې د دوی برائت ترې ځرګند شي، بلکه په کوم بريء الذمه باندې به يې تهمت کولو، او د هغه په مجرم ګرځولو کې به يې زور او قوت صرفاوه، او راز راز بهانې او ګډې وډې خبرې به يې سره جوړولې، او په دې مورد کې به يې سره مشورې کولې د آيت مطلب دادی: «اې رسول الله ! مونږ خپل رښتيا کتاب پر تا باندې نازل کړ، چې ځمونږ له پوهولو او ښوولو سره سم پر ګردو خلقو باندې، نېک وي که بد، مؤمن وي که کافر؛ د عدالت او انصاف امر اجراء کړې ! او د هغو کسانو په خبرو باندې چې خائنان او ټګان دي؛ اعتبار مه کوه !، او مه يې طرفدار شه ! او د دوی په قسمونو او شاهدۍ سره هيڅ يو بېګناه سړی مه مجرم کوه !، يعنې ددغو خائنانو په خوا مه شه !، او د يهودي په خلاف خپل حکم مه صادروه !».

وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ ۖ إِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿۱۰۶﴾

او مغفرت وغواړه له الله ! بېشکه چې الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې له تحقيقه څخه پخوا تش په ظاهر سره غل بريء الذمه کول، او په نا حقه سره پر يهودي باندې د غله خيال کول، ستا د عصمت او د عظمت له شان سره مناسب نه دي، او له دې څخه استغفار په کار دی، په دې کې هغو مخلصانو اصحابو ته پوره تنبيه وشوه، چې د اسلامي تعلق، يا د قومي احساس او نورو عواملو له امله يې پر هغه باندې د حسن ظن له کبله د ښو ګمان کولو، او زيار (محنت) يې ايسته چې پر همغه يهودي باندې غلا ثابته شي.

وَلَا تُجَادِلْ عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ ۚ إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ خَوَّانًا أَثِيمًا ﴿۱۰۷﴾ يَسْتَخْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَخْفُونَ مِنَ اللّٰهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَىٰ مِنَ الْقَوْلِ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ﴿۱۰۸﴾

او مه کوه جګړه له (طرفه د) هغو کسانو چې خيانت کوي دوی له ځانونو خپلو سره، بېشکه الله محبت نه کوي هر هغه چا سره چې وي ډېر خيانت کوونکی ګنهګار. چې پټوي دوی (له شرمه دا خيانت) له خلقو څخه او نه يې پټوي (نه شرمېږي) له الله نه، حال دا چې الله (تل) له دوی سره دی (په خپل علم) کله چې د شپې تدبيرونه ترې دوی هغه چې نه يې خوښوي (الله) له خبرو څخه، او دی الله پر هغو (کارونو) چې کوي (يې) دوی محيط (چاپېرېدونکی په علم او قدرت سره).

تفسير: په پخواني آيت کې کله چې د هغوی خيانت او خرابي په ښکاره ډول سره وښوولې شوه، نو ښايي چې رسول الله صلی الله عليه وسلم به د هغه زيات شفقت له امله چې ده په ګردو بالخصوص په خپل امت درلود (لرلو)، له حق تعالی ځنې د دوی د خطاوو د مغفرت په نسبت د څه دعا کولو په فکر کې وو، نو ځکه داسې ارشاد وشو، چې د دې خائنانو په طرفدارۍ له الله تعالی سره ولې جګړې کوي، الله تعالی داسې خلق نه خوښوي چې دوی له خلقو سره پټې پټې د شپې له مخې ناجائزې مشورې او جرګې کوي، او له الله تعالی ځنې هيڅ نه شرمېږي، چې هر وخت له هغوی

سره دی، او د دوی پر ګردو احوالو باندې محیط، علیم او خبیر دی، اګر که تاسې د دوی لپاره مغفرت نه دی غوښتی، ولې ستاسې د معافی غوښتلو احتمال خو یقینا موجود وو، وګورئ ! په بل ځای کې د ابراهیم علیه السلام په نسبت د ﴿يُجَادِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُّنِيبٌ﴾ صریح ارشاد موجود دی، نو د هغه مخنیوي لپاره حق تعالی دا ارشاد وفرمایه او دی یې له سپارښت څخه منع کړ، والله أعلم.

﴿هَا أَنتُمْ هَٰؤُلَاءِ جَادَلْتُمْ عَنْهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَن يُجَادِلُ اللَّهَ عَنْهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَم مَّن يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا ﴿١٠٩﴾﴾

واورئ خبردار شئ ! تاسې ای هغو کسانو چې جګړه کوئ له (طرفه د) دوی په دې حیات دنیوي (ژوند لږ خسیس) کې؛ پس څوک دی چې جګړه به وکړي له الله سره له (طرفه د) دغو (خیانتګرو) په ورځې د قیامت کې، بلکه آیا څوک دی چې وي به (د قیامت په ورځې کې) د دوی وکیل (ساتونکی؟ بلکه هیڅوک نشته !).

تفسیر: دا خطاب د غله او هغو کسانو ته دی، چې د غله طرافداري یې کوله، یعنې الله تعالی ته هر شی معلوم دی، له دې بېځایه طرفداری څخه د قیامت په ورځ غله ته هیڅ نفع نشي رسېدی.

﴿وَمَن يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١١٠﴾﴾

او هر څوک چې وکړي یوه ګناه (چې ضرر یې بل ته رسیږي) یا ظلم وکړي په خپل ځان، بیا مغفرت وغواړي له الله څخه (نو) وبه مومي الله ډېر مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: له «سوء» لویه، او له «ظلم» څخه وړه ګناه مراد ده او یا ددی عکس چې له «سوءا» څخه مراد وړه ګناه، او ظلم څخه غټه ګناه مراد شي، یا له «سوء» څخه هغه ګناه مراد ده چې د هغې په کولو بل چاته ضرر رسیږي، لکه پر چا تهمت تړل، او له «ظلم» څخه دا مراد دی؛ چې ضرر یې یواځې د ده نفس ته رسیږي، یعنې هر قسم ګناه چې وي، د هغې علاج په توبه او استغفار سره کېدی شي، وروسته له توبې څخه به یې الله تعالی معافوي، که بنیادمان قصدا او عمدا په چل او فرېب سره د کوم مجرم برائت او پاکي ثابته کړي، یا په غلطی سره مجرم بېګناه وګڼي، نو له دې ځنې د هغه په جرم کې هیڅ تخفیف نه راځي، هو ! په توبې سره به بیخي معافېدی شي، په دې سره هغه غل او د هغه ټول ګوند او طرفدارانو ته چې سره له پوهې او علمه یې د غله خوا نیولې وه، یا یې په غلطی سره مجرم بې ګناه ګڼلو، ګردو ته د توبې او د استغفار ارشاد او هدایت وشو، او یوه لطیفه اشاره په دې لوري هم وشوه، چې که اوس هم څوک همغسې پخپله خبره باندې ټینګ ولاړ وي، او توبه ونه کړي، نو د الله تعالی د مغفرت له وعدې، او د ده له رحمت ځنې بې برخې پاتې کیږي (او که الله تعالی یې تفضلا معافوي نو د ده اختیار دی).

﴿وَمَن يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَىٰ نَفْسِهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١١﴾﴾

او هر څوک چې وکړي ګناه نو بېشکه همدا خبره ده چې کوي دا (ګناه او ضرر یې دده) په خپل ځان باندې دي، او الله ښه عالم دی (په پټو او ښکاره وو) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې څوک چې په قصد سره ګناه کوي، د هغې وبال یې په غاړه لویږي، او د هغې سزا خاص همغه ته ورکوله کیږي، نه بل چا ته، ځکه چې د یوه سزا بل ته هغه څوک ورکوي، چې له حقیقت څخه بې خبره یا له حکمت ځنې

بیخي بې برخې دي، مګر حق سبحانه وتعالی بې له مبالغې په صیغه د مبالغې سره «علیم» او «حکیم» دی، د ده په لوی دربار کې داسې چارې هیڅ کیدونکې نه دي، او نه یې وهم او تصور کېدی شي، نو اوس له دې ځنې چې په خپله غلا وکړي، او بیا هغه غلا د یهودي په غاړه ورواچوي څه نفع وررسېدی شي؟

وَمَنْ يَكْسِبْ خَطِيْٓئَةً اَوْ اِثْمًا ثُمَّ يَرْمِ بِهٖ بَرِيْٓئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَّاِثْمًا مُّبِيْنًا ﴿۱۱۲﴾

او هر څوك چې وكړي يوه وړه ګناه يا يوه لويه ګناه او بيا (متهم كړي) په دې (ګناه) سره كوم پاك سړى؛ پس په تحقيق بار يې كړ (پر ځان خپل) ډېر غټ دروغ او ګناه ښكاره.

تفسیر: یعني هر څوك چې كومه وړه يا لويه ګناه وكړي، او بيا هغه دبل كوم بيګناه په غاړه ورواچوي، نو په ده باندې دوه ګناوې لازمېږي، يو د دروغو د تهمت وبال، بل د اصلي ګناه وبال، او ښكاره ده چې ګناه لويه وي كه وړه د هغې كفاره او علاج په خالصه توبه سره كيږي.

وَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهٗ لَهَمَّتْ طَّآئِفَةٌ مِّنْهُمْ اَنْ يُّضِلُّوْكَ ؕ وَمَا يُضِلُّوْنَ اِلَّآ اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّوْنَكَ مِنْ شَيْءٍ ؕ وَاَنْزَلَ اللّٰهُ عَلَيْكَ الْكِتٰبَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ مَا لَمْ تَكُنْ تَعْلَمُ ؕ وَكَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكَ عَظِيْمًا ﴿۱۱۳﴾

او كه چېرې نه وى فضل (احسان) د الله پر تا باندې او رحمت (مهرباني) د ده؛ نو خامخا به قصد كړى وو يوې طائفې له دوى د دې چې تېر باسي تا (او ګمراه كړي پخپل قصد سره تا)، او نه تېر باسي دوى مګر ځانونه خپل، او نشي ضرر رسولى تاته د هيڅ شي، او نازل كړى دى الله پر تا باندې (اى محمده !) كتاب او حكمت (سنت او شرعي احكام)، او درښوولې يې دي تاته هغه (خبرې) چې ته نه وې پوهېدلى (پرې)، او دى فضل (احسان، رحمت) د الله پر تا باندې ډېر لوى.

تفسیر: دا خطاب د رسول كريم (عليه أفضل الصلاة والتسليم) په لوري دى، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په علمي كمال كې پر ګردو اعلى او اولى دى، او د الله تعالى فضل او كرم پر ده باندې داسې بې نهايت دى، چې ځمونږ په بيان او پوهه كې له سره نشي راتلاى.

لَا خَيْرَ فِيْ كَثِيْرٍ مِّنْ نَّجْوٰىهُمْ اِلَّا مَنْ اَمَرَ بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوْفٍ اَوْ اِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ ؕ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ ابْتِغَآءَ مَرْضَاتِ اللّٰهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيْهِ اَجْرًا عَظِيْمًا ﴿۱۱۴﴾

نشته هيڅ خير په ډېرو كې له پټو خبرو (مشورو) د دوى نه، مګر (خير شته په پټو خبرو) د هغه چا چې امر كوي په صدقه كولو يا په معروف (نېك كار) يا په اصلاح (روغه) په منځ د خلقو، او هر څوك چې وكړي دغه (صدقه، معروف، اصلاح) لپاره د غوښتنې د رضا د الله؛ پس ژر به وركړو مونږ ده ته اجر (ثواب) ډېر لوى.

تفسیر: منافقانو او حيله ګرانو د رسول الله صلى الله عليه وسلم په غوږ كې پټې خبرې كولې، تر څو په هغو سره په خلقو كې خپل اعتبار زيات كړي، او پخپلو منځو كې به يې هم چټې خبرې سره كولې، او د يوه او بل غيبت يا شكايت به يې سره كولو، نو ځكه ارشاد وشو: هغه كسان چې په خپلو منځو كې د يو بل په غوږونو كې خبرې او مشورې كوي، د دوى زياتره مشورې له خير څخه تشې وي، د صافو او رښتيا خبرو پټولو ته څه حاجت دى؟ هو ! په كومه خبره كې

چې تېرايستل او فريب وي، دوى هغه په پټه کوي، نو ښايي چې د صدقې او د خيرات خبرې په پټه وکړئ !، چې اخيستونکى پرې ونه شرمېږي، يا کوم ناپوه په خپله غلطۍ باندې پوهوي، يا کومه ښه خبره او صحيحه مسئله وروښيي، نو ښايي چې هغه په پټه سره ووايي، چې هغه ته خجالت رانشي، يا که د دوه وو تنو په منځ کې جنګ وي، او دوى د قهر او غصې له امله روغې ته غاړه نه ږدي، نو ښايي چې اول کوم يو داسې تدبير وسنجوي (جوړ کړي) چې په هغه سره د دوى دواړو په منځ کې روغه وشي، او بيا دوى ښه وپوهوي، تر دې چې په دې ځاى کې د «توريې ـ پټولو» اجازه هم شته، په آخر کې فرمايي: «هر څوک چې دا ذکر شوي امور د الله تعالى رضا او خوښۍ لپاره کوي؛ هغه ته به عظيم الشأن ثواب ورعنايت کېږي، يعنې په هسې ښو کارونو کې دې ښايي رياکاري او دنيوى اغراض مقصود نه وي،

(ځينو د ﴿بِصَدَقَةٍ اَوْ مَعْرُوْفٍ﴾ تفسير داسې کړى دى: په خيرات ورکولو يا په قرض ورکولو يا د مظلوم په اعانت يا په هر نېک کار کې، يا مراد له «صدقې» ځنې «زکات» او له «معروف» څخه «خيرات» دى).

وَمَنْ يُّشَاقِقِ الرَّسُوْلَ مِنْۢ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيْلِ الْمُؤْمِنِيْنَ نُوَلِّهٖ مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِهٖ جَهَنَّمَ ۖ وَسَآءَتْ مَصِيْرًا ﴿۱۱۵﴾

او هر څوک چې مخالفت کوي له رسوله وروسته له هغه چې ښکاره شوه ده ته سمه لاره او تابع شي (لاړ شي پر بله لاره) بې له لارې د مؤمنانو، نو وبه ګرځوو مونږ دى هغه لوري ته چې دى ورګرځېدلى دى، او داخل به کړو مونږ دى جهنم (دوزخ) ته، او بد ځاى د ورتلو دى (دا دوزخ).

تفسير: يعنې کله چې کوم يوه ته حقه خبره واضح شوې وي، او وروسته له هغه بيا هم د رسول الله صلى الله عليه وسلم له حکمه مخالفت وکړي، او له ګردو مسلمانانو ځنې بېل او ځانته بله کومه جلا لاره غوره کړي؛ نو د ده د هستوګنې ځاى جهنم دى.

فائده: اکابرو علماوو له دې آيت ځنې دا مسئله هم رايستلې ده، چې د امت د اجماع منکر او مخالف هم جهنمي دى، يعنې د امت اجماع منل هم فرض دي، په حديث کې وارد دى چې «د الله تعالى حمايت او نصرت د مسلمانانو له ټولګي سره دى، هر چا چې ځانته جلا لاره غوره کړه، هغه په دوزخ کې ولوېد»، (اللهم أعذنا منه !).

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ ۚ

بېشکه الله نه کوي مغفرت (نه بخښي) دا چې شريک ونيول شي له ده سره، او مغفرت کوي (بخښي) هغه (ګناه) چې ښکته وي له دې (شرک او کفر نه) هغه چا ته چې اراده وفرمايي د (مغفرت يې).

تفسير: يعنې له شرک او کفر ځنې هره ښکته ګناه چې وي، که الله تعالى اراده وفرمايي بخښي يې، مګر د شرک او کفر بخښل له سره نه کېږي، او د مشرک او کافر لپاره يې عذاب مقرر کړى دى، نو غلا او تهمت کول اګر چې کبيره ګناه ده، مګر دا احتمال هم وو چې الله تعالى په خپل رحمت سره هغه ښښلې وى، ليکن کله چې غل د رسول الله صلى الله عليه وسلم له حکم څخه وتښتېد، اوله مشرکانو سره ګډ او ملګرى شو؛ نو اوس د هغه د مغفرت احتمال هم له منځه ولاړ.

فائده: له دې نه دا هم راښکاره شوه چې شرک يواځې همدا نه دى، چې د ما سوى الله عبادت وکړى شي، بلکه د الله جل جلاله د حکم په مقابل کې د بل حکم غوره کول هم شرک دى.

وَمَنْ يُّشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا بَعِيْدًا ﴿۱۱۶﴾

او هر څوک چې شریک ونیسي (کوم شی) له الله سره؛ نو په تحقیق ګمراه شوی دی په ګمراهۍ لرې (له حقه).

تفسیر: یعنې له هدایت څخه لرې ولوېد، ځکه چې له الله جل جلاله ځنې په صراحت سره منحرف شو، او د پاک الله په مقابل کې یې خپل معبود بل څوک وګرځاوه، او د شیطان مطیع شو، او د الله تعالی له اطاعت او د هغه له رحمت ځنې بیخي مستغني شو، نو هر څوک چې دومره لرې ولوېږي، هغه به په څه ډول سره د الله تعالی د رحمت او د ده د مغفرت مستحق شي ! بلکه د داسې سړي مغفرت ښایي له حکمت ځنې مخالف دی.

اِنْ يَّدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖۤ اِلَّاۤ اِنٰثًا ۚ وَاِنْ يَّدْعُوْنَ اِلَّا شَيْطٰنًا مَّرِيْدًا ﴿۱۱۷﴾ لَّعَنَهُ اللّٰهُ ۘ

نه بولي دوی (عبادت نه کوي دا مشرکان) بې الله نه مګر د ښځو، او نه بولي (عبادت نه کوي دوی) مګر د شیطان سرکښ چې لرې کړی دی الله (له رحمته خپله).

تفسیر: یعنې هغه شیان چې دغو مشرکانو له الله تعالی ځنې پرته خپل معبودان ګرځولي دي، په هغو کې هغه بتان هم شامل دي، چې دوی پر هغو باندې د ښځو غوندې نومونه ایښي دي، لکه «عزی، مناة، نائلة، او نور» او که حقیقت ته وګورئ؛ نو دغه مشرکان د ملعون او سرکښ شیطان عبادت کوي، او همدې شیطان دا مشرکان تېرایستلي دي، او مشرکان په دې بت پرستی کې د شیطان امر مني، او د هغه زیاته خوښي ځان ته حاصلوي، په دې سره د مشرکانو انتهایي ضلالت او جهالت ښکارول مقصود دي، وګورئ !.

اول خو له دې څخه بل لوی ضلالت شته؟ چې بې له الله جل جلاله بل څوک خپل معبود وګرځوي؟، نو بیا چې معبود یې ګرځولی دی، څه شی دی؟ تیږې؛ چې په هغو کې هیڅ قسم حس او حرکت هم نشته، او د ښځو په نومونو سره هم موسـوم دي، او د چا په وینا او ښوونه؟ ، د هغه شیطان په لمسونه چې د پاک الله له درباره مردود رټلی او ملعون شوی دی، نو آیا د دې ضلالت او جهالت بل کوم نظیر چېرې پیدا کېدی شي؟ او خورا (ډېر) لوی احمق هم دا خبره منلی شي؟

وَقَالَ لَاَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيْبًا مَّفْرُوْضًا ﴿۱۱۸﴾

او وویل (شیطان) چې خامخا به ونیسمه خامخا زه (ای الله !) له بندګانو ستا نه یوه برخه مقرره کړی شوې.

تفسیر: یعنې کله چې شیطان د سجدې په نه کولو سره ملعون او مردود شو، نو په هغه وخت کې یې وویل: «زه خو تباه او فنا شوم، مګر ستا له بندګانو د آدم علیه السلام له اولادې ځنې به زه یو معلوم مقدار او لویه برخه لمسوم او خطا باسم، او له خپله ځانه سره به یې جهنم ته بیایم»، لکه چې په «الحجر» او په «بني اسرائیل» او نورو سورتونو کې مذکور دي، مطلب یې دا دی چې شیطان له متمرد او ملعون کېدلو څخه علاوه خو له اولې ورځې راهیسې د ګردو بني آدمانو دښمن او بدي غوښتونکی دی، او خپله دښمني یې په صاف ډول سره ښکاره کړېده.

د مقررې حصې اخیستلو یوه معنی دا هم ده، چې ستا بندګان به پخپلو مالونو کې ما لره هم یوه برخه ټاکي (مقرروي)، لکه چې خلق بتانو، جنیاتو، او پرته له الله نورو ته نذرونه او نیازونه ورکوي.

وَّلَاُضِلَّنَّهُمْ وَلَاُمَنِّيَنَّهُمْ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُبَتِّكُنَّ اٰذَانَ الْاَنْعَامِ وَلَاٰمُرَنَّهُمْ فَلَيُغَيِّرُنَّ خَلْقَ اللّٰهِ ؕ

او زه به هرو مرو (لازماً) ګمراه کړم دوی، او لازماً زه به په باطلو امیدو کې خامخا واچوم دوی، او لازماً زه به امر وکړم خامخا دوی ته چې پس لازماً څیروي به دوی خامخا غوږونه د چارپایانو، او زه لازماً امر وکړم دوی ته؛ پس لازما تغییر به ورکړي دوی خامخا پیدایښت د الله ته.

تفسیر: یعنې هغه کسان چې زما په برخه کې راځي؛ دوی له حقې لارې څنې ګمراه کوم، او د دوی په زړونو کې به د دنیوي ژوندون او د فاني دنیا مینه اچوم، او دوی به له قیامت، حساب او کتاب، او نورو اخروي امورو څخه غافل کوم، او دا خبره به دوی ته ورښیم چې د ځناورانو غوږونه څیري کړي، او د بتانو په نامه یې خوشې کړي، او د الله تعالی پیدا کړي صورتونه او د هغو مقررې کړې څېرې واړوي.

فائده: د کافرانو دستور وو چې د غوا خوسي، د مېږې (ګډې) وُری، او د اوښ جونګی به یې د بت په نامه کول، او د هغو غوږونه به یې څیرول، او په غوږونو کې به یې نښې اچولې، بیا به یې سرخوشي پرېښودل.

د صورت بدلول لکه خصي کول، یا په ستنو سره د بدن سوري کول، او په هغه سره شنه یا بل ډول خالونه ایښوول، یا زرغون داغ ورکول، یا د وړوکي پر سر باندې په کوم اسم او رسم سره کمځۍ او بل رنګ وېښتان د بل چا په نامه پرېښوول دي (یا په منهیاتو کې د خپلو اندامونو خوځول، یا د حلالو تحریم یا د حرامو تحلیل او نور) چې په مونږ مسلمانان باندې لازم دي؛ چې له دغو ګردو کارونو څنې خپل ځانونه وژغورو (وساتو)، د ږیرې خریيل هم په همدې تغییر کې داخل دي، او د الله تعالی هر څومره احکام چې دي؛ په هر یوه کې تغییر کول ډېره سخته خبره ده، هر هغه شی چې الله تعالی حلال کړی دی، د هغه حرامول، یا یې حرام ګڼل؛ انسان له اسلام څنې باسي.

نو هر څوک چې په داسې خبرو کې مبتلا وي؛ په یاد دې ولري، چې د هغه شیطان په همغه ټاکلې (مقرره) برخه کې داخل دی، چې ذکر یې اوس تېر شو.

وَمَنْ يَّتَّخِذِ الشَّيْطٰنَ وَلِيًّا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِيْنًا ﴿۱۱۹﴾ يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيْهِمْ ؕ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطٰنُ اِلَّا غُرُوْرًا ﴿۱۲۰﴾ اُولٰٓئِكَ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ۫ وَلَا يَجِدُوْنَ عَنْهَا مَحِيْصًا ﴿۱۲۱﴾

او هر څوک چې ونیسي شیطان دوست بې له الله؛ نو په تحقیق زیان یې وکړ زیان ښکاره. وعده کوي (شیطان) له دوی سره، او په باطلو امیدونو کې غورځوي دوی، او نه کوي وعده له دوی سره شیطان مګر په فریب، دغه (تابعان د شیطان) ځای د دوی جهنم (دوزخ) دی، او نه به مومي دوی له دې دوزخه هیڅ ځای د تېښتې (او خلاصي).

تفسیر: یعنې کله چې د شیطان خباثت او شرارت، او د ده د عدوات کیفیت ښه معلوم شو؛ نو اوس په دې کې هیڅ شک پاتې نه شو، هر هغه څوک چې له خپل حقیقي معبود څخه منحرف او د شیطان موافقت کوي، په سختو نقصانونو کې لوېږي، د شیطان ټولې وعدې او امیدونه محض فرېب دي، او نتیجه یې داسې کېږي چې د دوی د ګردو د هستوګنې ځای دوزخ دی، او له دوزخ څخه د دوی د وتلو هیڅ یو امکان نشته.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ سَنُدْخِلُهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۭ وَعْدَ اللّٰهِ حَقًّا ۭ وَمَنْ اَصْدَقُ مِنَ اللّٰهِ قِيْلًا ﴿۱۲۲﴾

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) نو ژر به داخل کړو مونږ دوی په جنتونو کې چې بهيږي له لاندې (د ماڼيو او ونو) د دوی ويالې، چې همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو) کې تل تر تله، وعده کړېده الله حقه (وعده)، او څوک دی زيات صادق (رښتين) له الله نه په خبره (او وعده) کې.

تفسير: يعنې هغه خلق چې د شيطان له فساد څخه محفوظ دي، او د الله تعالى له ارشاده سره سم يې ايمان راوړی دی، او ښه عملونه يې کړي دي، دوی به تل په داسې جنتونو او باغونو کې ښه ژوندون کوي، چې د تل لپاره په کې پسرلی وي، او دا د الله تعالى وعده ده، چې له دې څخه د بل هيچا وعده رښتيا کېدی نشي، نو بيا د هسې رښتيا او پخې وعدې پرېښودل، او د شيطان په دروغو خبرو باندې خطا وتل، څومره ګمراهي او په څه اندازه ځانته ضرر رسول دي؟

لَيْسَ بِاَمَانِيِّكُمْ وَلَآ اَمَانِيِّ اَهْلِ الْكِتٰبِ ۭ مَنْ يَّعْمَلْ سُوْۤءًا يُّجْزَ بِهٖ ۙ وَلَا يَجِدْ لَهٗ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿۱۲۳﴾ وَمَنْ يَّعْمَلْ مِنَ الصّٰلِحٰتِ مِنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثٰى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰۗىِٕكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُوْنَ نَقِيْرًا ﴿۱۲۴﴾

نه دی (ثواب او عقاب مرتب) پر اميدونو (ارزوګانو) ستاسې او پر اميدونو (ارزوګانو) د اهل کتابو، (بلکه پر ښو عملونو پورې مربوط دی)، هر څوک چې وکړي ناکاره کار؛ نو جزا به ورکړل شي ده ته په هغه سره، او نه به مومي دغه (ګناهګار) د ځان لپاره بې له الله نه هيڅ ولي (دوست)، او نه مددګار (چې دی له عذابه خلاص کړي). او هر څوک چې عمل وکړي له (ځينو) نېکو (کارونو) له نارينه وو او له ښځو، حال دا چې دی مؤمن وي؛ نو دغه (نېکوکاران) داخل به شي په جنت کې، او ظلم به ونشي په دوی (په اندازه) د نقير (هم، يعنې پر دوی به هيڅ شي کې هيڅ ظلم نه کيږي).

تفسير: د کتابيانو يعنې د يهودانو او نصرانيانو دا خيال وو، چې مونږ د الله تعالى خاص بندګان يو، او پر هغو ګناهونو چې نور خلق نيول کيږي؛ مونږ نه نيول کيږو، انبياء عليهم السلام څمونږ حمايت کوي، او مونږ ته نجات راکوي، او د اهل الاسلام نادانانو به هم داسې خيال کولو، نو الله جل جلاله وفرمايل: «چې نجات او ثواب د چا په اميد او خيال موقوف او منحصر نه دی، هر څوک چې بد کوي بد به مومي، او تکليف به ګالي هر څوک چې وي، د الله تعالى له حساب، کتاب، او عذاب څخه ځان نشي ژغورلی، او نه يې څوک حمايت او طرفداري کولی شي، پاک الله چې هر څوک ونيسي؛ همغه يې خوشې کوي او نجات ورکوي، لکه چې په همدې لږه او خسيسه دنيا کې الله تعالى رنځ او درد د چا په برخه کړي، بې له الله جل جلاله بل هيڅوک هغه نشي ترې لرې کولی، هر هغه څوک چې ايمان ولري، او نيک عمل وکړي؛ نو هسې کسان به په جنت کې داخليږي، او د خپلو نېکيو پوره ثواب به مومي.

خلاصه داچې د ثواب او عقاب تعلق له عقائدو او اعمالو سره دی، د چا په اميد او ارزو سره هيڅ نشي کېدی، نو داسې اميدونه په لغته ووهئ !، او په نېکو کارونو کې زيار (محنت) وباسئ !، او همت وکړئ !.

(نقير هغه داغ ته وايي چې د خرما د زړي په شا طرف باندې وي).

وَمَنْ اَحْسَنُ دِيْنًا مِّمَّنْ اَسْلَمَ وَجْهَهٗ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَّاتَّبَعَ مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا ؕ وَاتَّخَذَ اللّٰهُ اِبْرٰهِيْمَ خَلِيْلًا ﴿۱۲۵﴾

او څوک دي ډېر غوره له جهته د دين له هغه چا چې تابع يې ګرځولی وي مخ خپل (يا ځان خپل خاص حکم د) الله ته، حال دا چې دی نېکوکار وي، او متابعت يې کړی وي د ملت (دين) د ابراهيم، حال دا چې دی حنيف وو (په حق دين کلک ولاړ وو او له باطل ځنې بيزار وو)، او نيولی دی الله ابراهيم دوست (خاص خپل).

تفسير: پخوا معلومه شوه چې د الله تعالی په نزد يوازې اعتقاد او اعمال اعتبار لري، او خوشې چتې هيلې (بهانې)، اميدونه، او ارزوګانې هيڅ يوه نتيجه نه ورکوي، اهل کتابو او نورو ګردو لره همدا کليه قاعده مقرره ده، چې په دې کې اهل د اسلام ته اشاره ده، يعنې د صحابه وو رضي الله تعالى عنهم تعريف او فضيلت او د اهل کتابو مذمت او خرابي ده، اوس په ښکاره ډول سره فرمايي چې په ديانت کې له داسې سړي سره څوک مقابله کولی شي، چې د الله تعالی له حکمونو ځنې غاړه نه غړوي، او په نېکو کارونو پسې له زړه ګرځي؟ او په رښتيا سره د ابراهيم عليه السلام د ملت او دين ښه متابعت کوي، چې هغه له ګردو ځنې ځان شکولی، او له پاک الله سره يې خپل تعلق او ارتباط ټينګ کړی وو، او پاک الله هم هغه په خپلې دوستۍ او خلت سره غوره کړی وو، ښکاره ده چې دا درې واړه صفتونه په صحابه وو (رضوان الله تعالى عليهم أجمعين) کې د کمال په توګه موجود وو، نه په کتابيانو کې، نو په دې قيودو سره د اهل کتاب هغه ارزو او هيله چې پخوا تېره شوه، بېخي باطله او چتې ثابته شوه.

وَلِلّٰهِ مَا فِى السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ بِكُلِّ شَىْءٍ مُّحِيْطًا ﴿۱۲۶﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغه شيان چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه شيان چې په ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملکاً خلقاً وعبيداً)، او دی الله پر هر شي ښه احاطه کوونکی (په خپل علم او قدرت سره).

تفسير: يعنې په ځمکه او آسمان کې څه شيان چې دي سره له اسمانونو او ځمکو د هغو ګردو خالق الله تعالی دی، او دغه ګرد شيان د پاک الله بندګان، مخلوق، مملوک او د ده جل وعلا شأنه په واک (اختيار) او قبضه کې دي، او پخپل رحمت او حکمت سره له هر چا سره هره معامله چې اراده وفرمايي؛ همغه کوي، پاک الله هيچا ته څه اړه او احتياج نه لري، هيڅوک دې په دې سره ډاډه نشي، او نه دې تېروځي چې زه يې دوست او خليل يم، او د ټولو خلقو د خير او شر دګردو اعمالو په جزا او سزا کې دې هيڅوک هيڅ يو تردد او اندېښنه ونه کړي !.

وَيَسْتَفْتُوْنَكَ فِى النِّسَآءِ ؕ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيْكُمْ فِيْهِنَّ ۙ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِى الْكِتٰبِ فِىْ يَتٰمَى النِّسَآءِ الّٰتِىْ لَا تُؤْتُوْنَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُوْنَ اَنْ تَنْكِحُوْهُنَّ وَالْمُسْتَضْعَفِيْنَ مِنَ الْوِلْدَانِ ۙ وَاَنْ تَقُوْمُوْا لِلْيَتٰمٰى بِالْقِسْطِ ؕ

طلب د فتوی کوي دوی له تانه په باب (د ميراث د) ښځو کې، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې الله فتوی (حکم) درکوي تاسې ته په (باب د) دوی کې، او (بل د) هغه شي (حکم درکوي) چې لوستلی شي پر تاسې په کتاب (قرآن) کې په (باب د)يتيمانو ښځو کې، هغه چې نه ورکوئ تاسې دوی ته هغه (ميراث) چې فرض کړی شوی دی دوی ته، او مينه کوئ تاسې دې کار ته

چې نکاح کړئ تاسې دوی، او (حکم درکوي الله په حق) د ضعيفانو کې له وړو هلکانو نه، او (بل دا حکم درکوي) چې ودرېږئ تاسې په حق د يتيمانو کې په عدل (انصاف) سره (په ميراث او مهر کې).

تفسير: ددې سورت په اول کې يې د يتيمانو د حق د اداء کولو تاکيد فرمايلی وو، د يتيمو جونو اولياء لکه د اکا ځوی که پوه شي، چې زه د دې پوره حق اداء کولی نشم، نو دی دې خپل ځان ته نه نکاح کوي !، بلکه بل چاته دې په نکاح ورکړي !، او دی دې د هغې حامي او کومکي (مددګار) شي.

خو له تجربې څنې مسلمانانو ته دا ور معلومه شوه، چې په ځينو ځايونو کې د جونو په حق کې هم دا بهتر وو؛ چې د خپل «ولي» په نکاح کې راشي، او «ولي» د دې رعايت داسې کوي؛ چې بل څوک يې نه کوي، نو له دې امله مسلمانانو له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه د داسې نکاح اجازه وغوښتله، د دې استدعا په نسبت دا آيت نازل شو، او دوی ته اجازه ورکړه شوه، او ويې فرمايل: «هغه ممانعت چې پخوا له دې نه شوی وو؛ هغه خاص په هغه صورت کې وو چې د دوی حق په پوره ډول سره اداء نه کړئ، او د يتيمانو د حق د اداء کولو تاکيد يې فرمايلی وو، او که څوک له يتيم سره د ښه سلوك او ښېګڼې په اراده نکاح تړي، نو اجازه ده».

فائده: په عربو کې داسې عام دستور وو، چې ښځې، وړوکي او يتيمان به يې له ځينو حقوقو څخه بې برخې او محروم ګرځول، او دوی ته به يې ميراث نه ورکاوه، او ويل به يې چې ميراث د هغه چا حق دی، چې له دښمنانو سره وجنګيږي، او له يتيمو جونو سره د دوی اولياوو نکاح تړله، او د دوی په نفقه، مهر، کسوت او نورو کې يې کمی کولو، او په مالونو کې به يې بېځايه تصرفات کول.

خلاصه داده: د الله تعالی حکم واجب الاتباع دی، او د الله تعالی د حکم په مقابل کې د هيچا عقل، فکر، ارزو، دستور، حکم، قياس، بيخي د اعتبار وړ او قابل کېدی نشي، او د الله تعالی دحکم په مقابل کې د بل چا د خبرو اورېدل او عمل پرې کول او د الله تعالی د حکم پرېښودل صريح کفر او ګمراهي ده، او دا مضمون يې په بليغو تاکيداتو سره ظاهر او ښکاره کړ، اوس د همغو پخوانيو آيتونو په حواله د ښځو او د يتيمو جونو نکاح په متعلق ځينې نورې مسئلې هم راښيي، څو چې له دې تاکيداتو څخه وروسته د ښځو د حقونو په ورکولو کې د هيچا هيڅ يوه خبره پاتې نشي.

وَمَا تَفۡعَلُوا۟ مِنۡ خَيۡرٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ بِهِۦ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾

او هر څه چې کوئ تاسې له خير (نېکۍ) پس بېشکه چې الله دی پر هغه ښه عالم (او هغه هم لکه نور اشياء ورمعلوم دي).

تفسير: يعنې الله تعالی ته ستاسې يوه يوه ذره نيکي هم معلومه ده، نو د يتيمانو او ښځو په حق کې هره ښېګڼه (ښه کار) چې وکړئ ! د هغې ثواب هرو مرو (خامخا) مومئ !.

وَإِنِ ٱمۡرَأَةٌ خَافَتۡ مِنۢ بَعۡلِهَا نُشُوزًا أَوۡ إِعۡرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيۡهِمَآ أَن يُصۡلِحَا بَيۡنَهُمَا صُلۡحًاۚ وَٱلصُّلۡحُ خَيۡرٌ

او که کومه ښځه ويرېده له مېړه خپله د سرکشۍ (د حقوقو په منع او د صحبت په ترک)، يا د مخ ګرځولو (له مجلسه او خبرو)؛ پس نشته ګناه پر دغو دواړو په دې کې چې صلح وکړي دوی پخپلو منځونو کې يو شان صلح، او صلح کول خير (ډېر غوره) دي.

تفسیر: یعنې که کومه ښځه د خپل مېړه زړه له خپله ځانه خپه ويني، او د هغه د خوښۍ او متوجه کولو لامله له خپل مهر يا نفقې او نورو ځنې لږ څه ورپرېږدي، او هغه له خپله ځان خوښ کړي؛ نو په دې مصالحت کې د هيڅا په ذمه ګناه نشته، د زوجينو په منځ کې مصالحت او موافقه ډېره ښه خبره ده، هو! بې له سببه د ښځو خپه کول او بې له رضا د دوی په مال کې تصرف کول ګناه ده.

ځينو مفسرينو د صلحې صورت داسې ليکلی دی: «ښځه مهر يا نفقه مېړه (خاوند) ته ورپرېږدي، کُلاً يا بعضاً، يا خپل وار خپلې بنې ته خوشې کړي، او مېړه (خاوند) دې طلاق نه ورکوي! او تري څنګ (ډډه) دې هم نه کوي!، او خبرې اترې دې ورسره کوي».

وَاُحۡضِرَتِ الۡاَنۡفُسُ الشُّحَّ ؕ

او حاضر کړی شوی دی (اېښودل شوی دی) په زړونو کې حرص (او د زړونو په منځ کې بخيلي موجوده ده).

تفسیر: يعنې د هر چا په زړه کې د خپل ځان نفع او د مال حرص او بخيلي شته، نو که ښځه نظر کوم مصلحت ته خپل مېړه (خاوند) ته کومه نفع ورسوي، نو نارينه ترې خوښېږي، «او که نارينه خپلې ښځې ته کومه نفع ورسوي؛ نو دا ښځه ترې خوشالېږي، ليکن د حرص، بخيلي، اعراض، او بې پروايۍ له کبله مېړه (خاوند) ته غاړه نه ږدي، او له خپلو حقوقو لږ څه هم نه ورته تېرېږي، او مېړه (خاوند) هم د ښځې ښه ساتلو او د دې د لږو حقوقو اداء کولو ته نه تيارېږي».

وَاِنۡ تُحۡسِنُوۡا وَتَتَّقُوۡا فَاِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعۡمَلُوۡنَ خَبِيۡرًا ﴿۱۲۸﴾

او که نيکي وکړئ تاسې! (له خپلو ښځو سره) او پرهېز وکړئ تاسې (له نشوزه او خصومته) نو بېشکه چې الله دی په هغه شي چې کوئ يې تاسې (له محبته او خصومته) ښه خبردار (نو ستاسې د عمل سره به سمه جزا درکړي).

تفسیر: يعنې که له ښځو سره ښه سلوک وکړئ! او له بد سلوکۍ او جنګونو او جنجالونو ځانونه وژغورئ؛ نو الله تعالی ستاسې له ګردو خبرو ځنې خبردار دی، د نيکۍ ثواب به خامخا تاسې ته درکوي، ښکاره ده چې په دې صورت کې اعراض او خپګان نه پېښېږي، او د رضا کولو او له خپل حق ځنې د تېرېدلو ضرورت نه پاتې کېږي.

وَلَنۡ تَسۡتَطِيۡعُوۡۤا اَنۡ تَعۡدِلُوۡا بَيۡنَ النِّسَآءِ وَلَوۡ حَرَصۡتُمۡ فَلَا تَمِيۡلُوۡا كُلَّ الۡمَيۡلِ فَتَذَرُوۡهَا كَالۡمُعَلَّقَةِ ؕ

او له سره به طاقت رانه وړئ تاسې (ای د ډېرو ښځو مېړونو!) د دې چې عدل وکړئ (او برابروالی وساتئ په هر شي کې) په ما بين د ښځو خپلو کې اګر که ډېر حرص وکړئ تاسې (عدل ته)، نو مخ مه ګرځوئ تاسې (له يوې ښځې) په کامل مخ ګرځولو سره؛ چې پس پرېږدئ دا (ښځه) په شان د ځوړندې شوې؛ (چې نه يې طلاقوئ، او نه د مېړه توب معامله ورسره کوئ).

تفسیر: يعنې که څو ښځې ستاسې په نکاح کې وي، – او دغه ستاسې له لاسه نه کېږي؛ چې د زړه مينه او په هر امر کې بيخي مساوات او برابري رعايت له هرې يوې سره وکړئ –؛ نو داسې ظلم او تېری هم مه کړئ! چې بيخي يوه لوري ته وښويېږئ او ميلان وکړئ، او هغه بله ښځه همغسې په منځ کې ځوړنده پرېږدئ، نه يې هوسا (خوشاله) او آرامه ساتئ، او نه يې بيخي جلا (جدا) کوئ چې له بل چا سره خپله نکاح وتړي.

وَإِنْ تُصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٢٩﴾

او که اصلاح وکړئ تاسې (له خپلو ښځو سره) او پرهېز وکړئ (له ظلمه) نو بېشکه چې الله دی ښه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) ډېر رحم کوونکی.

تفسیر: یعنې که د اصلاح او د مصالحت معامله وکړئ، او حتی المقدور له ظلم، تعدي، او حق تلفۍ څخه خپل ځانونه وژغورئ؛ نو الله تعالی ښنونکی دی.

وَإِنْ يَتَفَرَّقَا يُغْنِ اللَّهُ كُلًّا مِّنْ سَعَتِهِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾

او که سره بېل شول دواړه (زوجین په طلاق سره) نو بې پروا به کاندي الله هر یو له دوی نه په خپله پراخه مهربانۍ، او دی الله پراخ (رحمت، فضل، او احسان د ده) تدبیر والا (چې هر کار له حکمت او مصلحت سره سم کوي).

تفسیر: یعنې که زوجین بېلوالی غوره کړي، او دطلاق وار ورسېږي، نو هیڅ حرج نشته، الله تعالی د هر یوه کار جوړوونکی دی، او د ګردو حاجاتو پوره کوونکی دی، په دې کې دې لوري ته اشاره ده، چې ښایي ښځه په راحت او هوسایۍ (آرام) کې وساتله شي !، او ایذاء او ربړ (تکلیف) ورته ونه رسوئ ! او که داسې ښه ژوندون یې له لاسه پوره نه وي، نو بیا ښه ده چې طلاق ورکړي، والله أعلم.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنِ اتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾

او (خاص) الله لره دي هر هغه شیان چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه شیان چې په ځمکه کې دي (سره د اسمانو او ځمکې ملکاً، خلقاً، او عبیداً)، او خامخا په تحقیق حکم کړی دی مونږ هغو کسانو ته چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب پخوا له تاسې، او (هم خاص حکم کړی دی مونږ) تاسې ته د دې چې وویرېږئ ! له الله، او که تاسې کافران شئ؛ نو بېشکه (خاص) الله لره دي هر هغه شیان چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه شیان چې په ځمکه کې دي (سره د اسمانو او ځمکې ملکاً، خلقاً، او عبیداً)، او دی الله ښه غني (ډېر بې پروا له هر چا او هر شي)، ښه ستایلی شوی (په ډېرو ښو صفاتو سره). او (خاص) الله لره دي هر هغه شیان چې په اسمانونو کې دي، او هر هغه شیان چې په ځمکه کې دي (سره د اسمانو او ځمکې ملکاً، خلقاً، او عبیداً)، او بس دی الله وکیل (ښه کار جوړوونکی).

تفسیر: د دې دواړو آیتونو خلاصه دا ده چې: تاسې او له تاسې څخه ګردو پخوانیو خلقو ته دا حکم اورول شوی دی، چې له الله تعالی څخه وویرېږئ !، او د ده له احکامو څنې نافرماني مه کوئ ! او ترې غاړه مه غړوئ !، نو که اوس څوک د الله جل جلاله حکم نه مني؛ نو الله جل جلاله د ګردو شیانو مالک دی، او د هیچا پروا نه لري، یعنې دی خپل ځان ته نقصان رسوي، او پاک الله ته هیڅ یو تاوان نشي رسولی، که د الله تعالی احکام ومنئ؛ نو په دې باور ولرئ ! چې الله جل وعلا شأنُه چې د ګردو شیانو مالک دی، ستاسې ګرد کارونه درجوړوي.

درې ځلې یې وفرمایل: هر هغه شیان چې په ګردو اسمانونو او ځمکه کې دي؛ د الله تعالی دي:

له (۱) نه پراخي او وسعت مقصود دی، یعنې د هغه په دربار کې د هیڅ یو شي کمی نشته.

له (۲) نه د بې نیازۍ او بې پروایۍ بیان مقصود دی، یعنې که تاسې منکران یئ، الله (جل جلاله) د هیچا پروا نه لري.

له (۳) نه د رحمت او د کار جوړولو اظهار دی، په دې شرط سره چې تاسې پرهېزګاران او متقیان اوسئ !.

اِنۡ یَّشَاۡ یُذۡهِبۡکُمۡ اَیُّهَا النَّاسُ وَ یَاۡتِ بِاٰخَرِیۡنَ ؕ وَ کَانَ اللّٰهُ عَلٰی ذٰلِکَ قَدِیۡرًا ﴿۱۳۳﴾

که اراده وفرمايي (الله د بيولو او مړه کولو ستاسې) نو بو به ځي (فنا به کړي) تاسې (په موت سره) ای خلقو ! او رابه ولي نور خلق (په پيدا کولو سره)، او دی الله پر دغه (اعدام او ایجاد هم) ښه قادر (او پوره قدرت لري).

تفسیر: یعنې الله تعالی پر دې باندې هم قادر دی، چې تاسې ګرد سره فناء کړي، او د دنیا له مخې مو لرې کړي، او ستاسې په ځای نور مطیعان او حکم منونکي خلق پیدا کړي.

له دې ځنې هم د الله تعالی د بې پروایۍ او د استغناء اظهار ډېر ښه راڅرګندیږي، او غاړه غړوونکو ته هم پوره تهدید او تخویف وشو.

مَنۡ کَانَ یُرِیۡدُ ثَوَابَ الدُّنۡیَا فَعِنۡدَ اللّٰهِ ثَوَابُ الدُّنۡیَا وَ الۡاٰخِرَۃِ ؕ

هر څوک چې وي چې وغواړي ثواب (بدل) د دې دنیا؛ نو دی په نزد د الله ثواب (بدل) د دنیا او (ثواب) د آخرت.

تفسیر: یعنې که تاسې د الله تعالی د احکامو متابعت وکړئ؛ نو تاسې ته د دنیا او آخرت د دواړو ثوابونه او اجرونه درکول کیږي، نو بیا یواځې په دنیا پسې ګرځېدل او د الله تعالی د احکامو د نه منلو په اثر له آخرت (بلکه له دنیا) څخه هم ځان محروم او بې برخې ګرځول لويه نادانی ده.

وَ کَانَ اللّٰهُ سَمِیۡعًۢا بَصِیۡرًا ﴿۱۳۴﴾

او دی الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه لیدونکی.

تفسیر: یعنې الله تعالی ستاسې ګرد کارونه ویني، او ستاسې ګردې خبرې اوري، هر شی چې غواړوئ، که اراده وفرمايي؛ نو همغه به درکوي.

یٰۤاَیُّهَا الَّذِیۡنَ اٰمَنُوۡا کُوۡنُوۡا قَوّٰمِیۡنَ بِالۡقِسۡطِ شُهَدَآءَ لِلّٰهِ وَ لَوۡ عَلٰۤی اَنۡفُسِکُمۡ اَوِ الۡوَالِدَیۡنِ وَ الۡاَقۡرَبِیۡنَ ۚ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (ای مؤمنانو !) اوسئ تاسې تل محکم ولاړ ! په انصاف سره شاهدان (خاص) لپاره د الله، اګر که وي (شاهدي) پر نفسونو ستاسې (چې زیان مو وي په کې) یا (په) والدینو (مور او پلار ستاسې) یا (په) اقاربو (خپلوانو ستاسې).

تفسیر: یعنې ښایي چې په رښتیا او د الله تعالی له حکم سره سمه شاهدي ورکړئ ! اګر که په دې حقه شاهدي کې ستاسې یا ستاسې د کوم عزیز او قریب خپلوان زیان هم وي، هر هغه خبره چې رښتیا وي، ښایي چې په ښکاره ډول سره اظهار کړل شي، او د دنیوي نفعې لپاره اخروي نقصان وانخلئ.

إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا ۖ فَلَا تَتَّبِعُوا الْهَوَىٰ أَنْ تَعْدِلُوا ۚ

كه وي دغه (مشهود عليه او مشهود له) غني (شتمن) يا فقير (محتاج) نو الله ډېر خير غوښتونكى دى پر دوى (له تاسي نه)، نو مه كوئ تاسي متابعت د هوا (د نفساني خواهشونو) چې انصاف وكړئ تاسې (او له حقه مه تېرېږئ ! يا چې عدول وكړئ له حقه).

تفسير: يعني په رښتيا شاهدئ كې د خپلې كومې نفساني غوښتنې متابعت ونه كړئ ! چې د شتمنو رعايت وكړئ، او پر محتاجو باندې ورحمېږئ، او حقه خبره پټه كړئ، هر هغه شئ چې حق وي؛ همغه ووايئ، الله تعالى له تاسې څخه زيات د هغوى د خير او ښېګڼې اراده لري، او د دوى په مصالحو باندې ښه پوه او خبردار دى، او د ده په دربار كې د هيڅ شي كمى نشته.

وَإِنْ تَلْوُوا أَوْ تُعْرِضُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٣٥﴾

كه واړوئ تاسې (خپلې ژبې) يا څنګ وكړئ تاسې (له شاهدئ نه) نو بېشكه الله دى پر هغه شي چې كوئ (يې) تاسې ښه خبردار (نو سم د عمل سره به سمه جزا دركړي).

تفسير: د ژبې اړول دا دي چې رښتيا خبره ووايئ، مګر خو په پېچلو او تاو كړيو الفاظو، چې د هغو له اورېدلو څخه اورېدونكي په شبهه كې لوېږي، يعني صافه صافه او رښتيا خبره نه وايئ. او ځان ترې ژغورل (بچ كول) او په څنګ (ډډه) كېدل دا دي چې: پوره خبره ونه وايئ، بلكه هغه خبرې چې په كار راځي هغه پرېږدئ، نو په دې دواړو صورتونو كې يې اګر كه دروغ نه دي ويلي، مګر د حق د نه ښكاره كولو له امله ګناهګاريږي، او ښايي چې هرو مرو شاهدي پوره او په رښتيا الفاظو وركړه شي !، (يا دا چې د شهادت له اداء څخه مخ واړوئ، او پټ يې كړئ).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ ۚ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٣٦﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (اى مؤمنانو !) ثابت او خالص كړئ تاسې ايمان خپل پر الله او رسول د ده (محمد) او په هغه كتاب (قرآن) چې ټوټه ټوټه يې نازل كړى دى پر رسول خپل (محمد) باندې، او پر هغه كتاب چې ټول يې يو ځل نازل كړى دى پخوا (له قرآن په نورو رسولانو)، او هر څوک چې كافر شي پر الله، او پر ملائكو (پرښتو) د دغه (الله) او پر كتابونو د دغه (الله) او پر رسولانو د دغه (الله) او پر ورځې آخرې (چې قيامت دى)؛ نو په تحقيق ګمراه شوي دي په ګمراهۍ لرې سره (له حقه).

تفسير: يعني هر څوک چې ايمان راوړي نو ضرور دي چې د الله تعالى پر ګردو احكامو او ارشاداتو د زړه له كومي يقين ولري، كه د الله تعالى له احكامو او ارشاداتو څخه پر يوه حكم هم يقين ونه كړي؛ نو هغه مسلمان نه دى، او تش د ژبې وينا او د خولې اظهار هيڅ كوم اعتبار نه لري.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ آمَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا ثُمَّ ازْدَادُوا كُفْرًا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ سَبِيلًا ﴿١٣٧﴾

بېشكه هغه كسان (يعني يهودان) چې ايمان يې راوړى دى (په موسى) بيا كافران شوي دي (په عبادت د خُسي سره)، بيا يې ايمان راوړى دى (په توبه ايستلو سره)، بيا كافران شوي دي (په

انجیل او عیسی باندې) بیا زیات شوي له جهته د کفره (په محمد باندې) نه دی الله چې مغفرت وکړي دوی ته، او نه چې وښیي دوی ته سمه صافه لاره (څو چې دوی په خپل کفر کې دوام لري).

تفسیر: یعني په ظاهر کې مسلمانان او په زړه کې مذبذب پاتې وو، او په آخر کې بې له یقین کولو مړه شول، نو دوی ته د نجات لاره نه موندله کیږي، دوی کافران دي، او ظاهري مسلماني یې هیڅ په کار نه ورځي، له دې نه منافقین مراد دي.

او ځیني وایي چې: دا آیت د یهودانو په باره کې نازل شوی دی، چې لومړی یې ایمان راوړ، بیا د خُسي په عبادت کولو سره کافران شول، بیا یې توبه وکړه او مؤمنان شول، بیا له عیسی علیه السلام څخه منکران او پرې کافران شول، وروسته له دې د محمد رسول الله (صلی الله علیه وسلم) له رسالته یې هم انکار وکړ، او په کفر کې یې لا پسې ترقي وکړه.

بَشِّرِ الْمُنٰفِقِيْنَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمَا ﴿۱۳۸﴾ اِلَّذِيْنَ يَتَّخِذُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ اَيَبْتَغُوْنَ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ﴿۱۳۹﴾

زېرې ورکړه (ای محمده !) منافقانو ته په دې چې بېشکه شته دوی ته عذاب دردناك. هغه کسان چې نیسي دوی کافران دوستان (خپل) بې له مؤمنانو، آیا لټوي دا (منافقان) له کافرانو څخه عزت، پس بېشکه (دنیوي او اخروي) عزت خاص الله لره دی ټول.

تفسیر: یعني منافقان چې له مسلمانانو څني جلا کیږي، او که کافرانو سره دوستي کوي، د هغوی لپاره سخت عذاب دی، د منافقانو دغه خیال چې «مونږ ته د کفارو د ناستې او ولاړې لامله دنیوي عزت رسیږي» بیخي غلط دی، ځکه چې ګرد عزتونه د الله تعالی له خوا دي، هر څوك یې چې اطاعت کوي؛ د ده په برخه عزت رسیږي، خلاصه یې داسې شوه چې داسې خلق به په دنیا او آخرت دواړو کې خوار او ذلیل اوسي.

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِى الْكِتٰبِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيٰتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَاُ بِهَا فَلَا تَقْعُدُوْا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخُوْضُوْا فِىْ حَدِيْثٍ غَيْرِهٖۤ اِنَّكُمْ اِذًا مِّثْلُهُمْ اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْكٰفِرِيْنَ فِىْ جَهَنَّمَ جَمِيْعَا ﴿۱۴۰﴾

او په تحقیق (پخوا) نازل کړی دی (الله) پر تاسې په کتاب (قرآن) کې دا حکم «هر کله چې واورېدل تاسې (په یوه مجلس کې) آیاتونه د الله چې کفر (او انکار) کولی شي په دې آیتونو، او مسخرې کولی شي په هغو پورې؛ نو مه کینئ تاسې له دوی سره (ای مؤمنانو !) تر هغه پورې چې مشغول شي دوی په خبره بله کې (که نه) په تحقیق تاسې (هم) په دې وخت کې د هغو په شان شئ (په ګناه کې)، بېشکه چې الله یو ځای کوونکی دی د منافقانو او د کافرانو په جهنم (دوزخ) کې د ټولو (په یو ځای کې).

تفسیر: یعني ای مسلمانانو ! الله تعالی پخوا له دې نه په قرآن عظیم الشأن کې تاسې باندې داسې حکم نازل کړی دی: «په هر هغه مجلس کې چې د الله تعالی پر احکامو تمسخر او له هغو څخه انکار کیږي، هلته له سره مه کینئ ! که نه تاسې هم همغسې ګڼل کیږئ، هو ! که هغوی په نورو خبرو کې مشغول شي؛ نو په هغه وخت کې له هغوی سره د کیناستلو هیڅ ممانعت نشته»، د منافقانو په مجلسونو او مرکو کې د الله تعالی له احکامو او له آیتونو څخه انکار او

وربانـدي تمسخر کېـده، نو پـه دې مناسبت دا آيت نازل شـو، او دا چې يې وفرمايل: «حکم نازل شوی دی پر تاسې باندې؛ دې آيت ته اشاره ده: ﴿وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ﴾ الآيه ـ چې پخوا له دې نه نازل شوی وو».

فائده: له دې نه معلومه شوه، هر هغه څوک چې په مجلس کې په خپل دين باندې طعن او عيب اوري، او بيا هلته کيني، او اوري يې، اګر که هغه پخپله څه ونه وايي؛ «منافق» دی.

﴿الَّذِينَ يَتَرَبَّصُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعْكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾

هغه منافقان چې هميشه منتظر دي (حوادثو) ستاسې ته، نو که وو تاسې ته بری له (لوري) د الله، نو وواييي دا (منافقان مسلمانانو ته) چې: آيا نه وو مونږ له تاسې سره؟ او که وه کافرانو ته برخه (د بري) نو وايي دا (منافقان کفارو ته) چې: آيا غالب شوي نه وو مونږ پر تاسې او (آيا) ومو نه ژغورلئ (بچ مو نه کړئ) تاسې له مؤمنانو څخه؟

تفسير: يعنې دا منافقان هغه کسان دي چې پر له پسې ستاسې د کمۍ په انتظار کې دي، بيا که بری (فتح) ستاسې په برخه شوه؛ نو تاسو ته وايي: «آيا مونږ له تاسې سره نه وو؟ (بلکه وو)، د ولجې (غنيمت) په مال کې مونږ هم له خپلو ځانونو سره شريک کړئ !»، او که کافرانو ته په جنګک کې څه شی په لاس ورشي، يعنې کفار غالب شي؛ نو هغوی ته وايي: «آيا مونږ تاسې باندې غلبه نه وه کړې؟ يعنې پر تاسې باندې غالب او په دې قادر وو چې تاسې قتل کړو، خو مونږ له تاسې څخه لاس واخيست، نو آيا مونږ ستاسې حفاظت نه دی کړی؟ آيا مونږ تاسې د مسلمانانو له ضرره نه وی ژغورلي (بچ کړي)؟ نو په ولجه (غنيمت) کې مونږ ته هم برخه راکړئ !».

فائده: له دې څخه معلومه شوه، که څوک سره له دې چې په حقاني دين کې هم وي، او له ګمراهانو سره پټې خبرې او ځان ته جوړښت لري؛ نو دا وضعيت يې هم د «نفاق» خبره ده.

﴿فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾ ﴿۱۴۱﴾

نو الله به فيصله وکړي په مينځ ستاسې کې په ورځې د قيامت کې، او له سره به ونه ګرځوي الله لپاره د کافرانو پر مؤمنانو باندې هيڅ لاره (د حجت او د بري).

تفسير: يعنې الله تعالی ستاسې او د دوی په منځ کې حکم او فيصله کوي، چې تاسې جنت ته بيايي، او دوی په دوزخ کې اچوي، په دنيا کې هر څه چې د دوی له لاسه کيږي؛ هغه دې وکړي ! خو نتيجې به يې وګوري، مګر سره له هغه دوی د مؤمنانو هيڅ شی نه شي خرابولی، او نه يې له مينځه لرې کولی شي، چې همدغه (مسلمانانو ته ضررونه) د دوی د زړه ارزو او تمنا ده.

﴿إِنَّ الْمُنَافِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ﴾

بېشکه چې منافقان ټګي کوي (په اظهار د اسلام او اخفاء د کفر) له الله سره، او الله د دوی د ټګۍ په مقابل کې له دوی سره ټګي کوي.

تفسير: يعنې په زړه کې کافر او په ښکاره مسلمان دی، څو د دواړو خواوو له ضرر او ايذاء څخه محفوظ پاتې وي، او له دواړو خواوو ګټې او فائدې واخلي، حق سبحانه وتعالی د دوی د دې غولونې او ټګۍ دا سزا ورکړه، چې د هغوی ګرد شرارتونه او پټ خباثت يې خپل پاک نبي صلی الله عليه وسلم ته ښکاره کړ،

او دوی يې داسې ذليل او خوار كړل؛ چې بيخي له كاره ووتل، او د هيڅ اعتبار وړ نشول، او ګرد چلونه او فرېبونه يې مسلمانانو ته ښكاره شول، او هغه سزا چې دوی ته په آخرت كې وررسيږي، هغه يې هم راڅرګنده كړه، لكه چې په راتلونكو آيتونو كې يې ذكر راځي، خلاصه يې دا چې د دوی له دغې ټګۍ څخه هيڅ ونشول، او د الله تعالی له لوري دوی په داسې يوه مغالطه كې ولوېدل، چې دنيا او آخرت دواړه د دوی له لاسه لاړل.

وَإِذَا قَامُوٓا۟ إِلَى ٱلصَّلَوٰةِ قَامُوا۟ كُسَالَىٰ يُرَآءُونَ ٱلنَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ ٱللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾

او هر كله چې پاڅيږي دغه (منافقان) لمانځه ته؛ نو پاڅيږي سست، ښيي دوی خلكو ته (ځان خپل چې مونږ هم مسلمانان يو)، او نه يادوي دوی الله مګر (ريايې يادول) لږ.

تفسير: يعني لمونځ چې نهايت ضرروي او خالص عبادت دی، او د هغه په اداء كولو كې هيڅ يو قسم ځاني او مالي ضرر او اندېښنه هم نشته؛ منافقان له هغه څخه هم ځانونه باسي، او كه كله يې له مجبوريته كوي، هغه هم تش د ريا او د نورو د ښوولو او تېر ايستلو لپاره يې كوي، څو نور د دوی له كفر څنې خبر نشي، او مسلمانان وګڼل شي، نو بيا له داسې خلقو څنې د څه خبرې توقع كېدی شي، او دی څرنګه مسلمانان كېدی شي؟.

مُّذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَٰلِكَ لَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ وَلَآ إِلَىٰ هَٰٓؤُلَآءِ ۚ وَمَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَلَن تَجِدَ لَهُۥ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾

په دې حال كې چې دوی متحيران مترددان دي په مينځ د دغه (ايمان او كفر)، نه (بيخي) په طرف د دغو (مؤمنانو دي په باطن كې) او نه بيخي په طرف د هغو (كفارو) دي (په ظاهر كې)، او هر څوک چې ګمراه (يې) كړي الله؛ نو له سره به نه مومې ته ده ته لاره (د حق).

تفسير: يعني منافقان خو بيخي په تردد او حيرت كې دي، نه دوی په اسلام باندې اطمينان لري، او نه په كفر ډاډه دي، او په سخته پرېشانۍ كې مبتلا دي، كله يوه لوري ته تمايل كوي، او كله بل لوري ته خپل ميلان ښكاره كوي، او الله تعالی چې د هر چا د ګمراهۍ او پرېشانۍ اراده وفرمايي؛ نو هغه به د نجات لاره چېرې ومومي؟.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوا۟ ٱلْكَٰفِرِينَ أَوْلِيَآءَ مِن دُونِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ۚ أَتُرِيدُونَ أَن تَجْعَلُوا۟ لِلَّهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَٰنًا مُّبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ وَلَن تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا ﴿١٤٥﴾

ای هغو كسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) مه نيسئ ! تاسې كافران دوستان (خپل) بې له مؤمنانو څنې، آيا اراده لرئ تاسې (ای مؤمنانو !) د دې چې پيدا كړئ الله لره پر تاسې برهان (حجت صريح الالزام) ښكاره. بېشكه منافقان دي په طبقه ډېره ښكته كې له اوره (د دوزخ)، او له سره به نه مومې ته دوی ته مددګار (له عذابه خلاصوونكی).

تفسير: يعني له مسلمانانو څنې جلا كېدل، او له كفارو سره دوستي او يو ځای كېدل، د نفاق دليل دی، لكه چې منافقان يې كوي، نو تاسې لره ای مسلمانانو ! داسې كار بيخي نه ښايي !، كه نه د پاک الله صريح الالزام، ښكاره برهان، او پوره حجت به په تاسې قائم شي، چې تاسې هم منافقان يئ، او د منافقانو لپاره د دوزخ ډېره ښكته طبقه مقرره ده، او هيڅ څوک له دوی سره مرسته او مددګاري نشي كولی؛ چې دوی له هغې طبقې څنې وكاږي، يا يې په عذاب كې څه تخفيف راولي، مسلمانانو لره ښايي چې له داسې خبرې څنې بيخي لرې وګرځي.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ۖ وَسَوْفَ يُؤْتِ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾

مګر هغه کسان چې توبه وباسي (له نفاقه)، او اصلاح کړي (اعمال خپل) او منګولې ښخې کړي په (دين د) الله، او خالص کړي دين خپل (له ريا او ښودنې) خاص الله لره؛ نو دغه (تائبين مصلحين، معتصمين، مخلصين) به وي سره له مؤمنانو (په دارينو کې)، او ژر به ورکړي الله (ټولو) مؤمنانو ته (په دنيا او په عقبی کې) ثواب ډېر لوی.

تفسير: يعنې هغه منافق چې له خپله نفاقه توبه وباسئ او خپل اعمال ښه کړي، او د الله تعالی غوره دين ښه مضبوط او کلک ونيسي، او پر پاک الله توکل وکړي، او له ريا او له نورو خرابيو څخه خپل دين پاک او صاف وساتي؛ نو هغه خالص مسلمان دی، او په دين او دنيا کې به له نورو مؤمنانو سره وي، مخصوصا ايمان لرونکو لره ډېر لوی ثواب رسيدونکی دی، او هغه منافقانو ته به هم له هغو حقيقي مؤمنانو سره ثواب رسېدونکی وي؛ چې له نفاقه يې په رښتيا توبه ايستلې وي.

مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِن شَكَرْتُمْ وَآمَنتُمْ ۚ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾

څه کوي الله په عذاب ستاسې (او ولې به عذاب درکوي تاسې ته؟) که شکر وباسئ تاسې، (په دين دالله او په صدق توبه وباسئ) او ايمان ولرئ تاسې، او دی الله شکر قبلوونکی، ښه عالم (پر ګردو شيانو).

تفسير: يعنې الله تعالی د ښو کارونو قدر کوي، او د بندګانو پر ګردو کارونو او خبرو باندې ښه عالم دی، نو هر هغه څوک چې د الله جل جلاله حکم ته په امتنان او شکر ايستلو سره غاړه ږدي، او هغه باندې له زړه يقين لري؛ نو الله تعالی عادل او رحيم دی، او داسې خلق له سره نه په عذابوي، او د داسې کسانو تعلق او ارتباط له عذابه سره بيخي نه وي، بېشکه الله تعالی سرکښان او غاړه غړوونکي په خپل عذاب اخته کوي.

«اللهم إنا نشكرك ونؤمن بك فقنا العذاب، وارزقنا الثواب، وكان الله شاكرا عليما».

لَّا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَن ظُلِمَ ۚ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾

نه خوښوي الله ښکاره ويل د بدې خبرې (لکه چې نه خوښوي پټ ويل د دې بدو هم) مګر (ښکاره ويل) له هغه چا چې ظلم پرې شوی وي، او دی الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (په پټو او ښکاره وو).

تفسير: يعنې که په چا کې کوم ديني يا دنيوي عيب وي، نو نه ښايي چې هغه مشهور کړ شي، الله تعالی د ټولو خبرې اوري، او پر ټولو کارونو باندې پوهيږي، او هر يوه ته سم له هغه سره جزا ورکوي، داسې بد ويلو ته «غيبت» ويل کيږي، هو ! مظلوم لره اجازه ده، چې د ظالم ظلم خلقو ته بيان کړي، همدارنګه په ځينو نورو صورتونو کې هم «غيبت» روا دی، او ښايي دا حکم يې دلته د دې لپاره فرمايلی وي؛ چې مسلمانانو ته نه دي لازم چې د کوم «منافق» نوم مشهور او په ښکاره ډول يې بدنام کړي، چې په دې تور ونه خوري، او لا سرکښه، بېباکه او بې پروا نشي، بلکه مبهم نصيحت دې وکړ شي، «منافق» به خپله وپوهيږي، يا دې ځانته په ګوښه (تنهايي) کې نصيحت ورته وکړي، په دې سره ممکن دی چې هدايت ومومي، او پند واخلي، لکه چې رسول اعظم صلی الله عليه وسلم هم داسې کول، او د هيچا نوم به يې نه مشهوراوه.

﴿إِن تُبْدُوا۟ خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ أَوْ تَعْفُوا۟ عَن سُوٓءٍ فَإِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَفُوًّا قَدِيرًا﴾

كه ښكاره كړئ تاسې خير (نيكي ـ طاعت) يا پټوئ دغه (خير) يا عفوه كوئ له بدئ (چې ظلم دى)؛ نو بېشكه الله (هم) دى ښه عفوه كوونكى (ګناهګارانو ته سره له قوت او قدرته) ښه قادر (په عذاب د ظالم او ثواب د مظلوم او نورو).

تفسير: په دې آيت كې مظلوم ته د معافولو ترغيب وركول منظور دي، چې الله تعالى سره له قدرت او زبردستئ د خطا كوونكو خطاګانې ورمعافوي؛ نو عاجز او لاس لاندې بنده ته په اولى طريقه سره ښايي چې د نورو قصور ور معاف كړي، خلاصه يې داده: مظلوم ته جائز دي چې له ظالم څخه خپل بدل واخلي ! مګر افضل خو دادى چې صبر وكړي، او ور څنې تېر شي !، په دغه آيت كې دې لوري ته اشاره ده، كه د منافقانو اصلاح غواړئ نو د دوى پر ايذاء او ضرر رسولو صبر وكړئ ! او په پسته ژبه او په پټه سره دوى وپوهوئ !، له ښكاره طعن او لعن او بد ويلو څخه خپل ځانونه وساتئ، او په ښكاره ډول هغوى سره مخالفت مه كوئ !.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُوا۟ بَيْنَ ٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُوا۟ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ۝ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْكَٰفِرُونَ حَقًّا ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَٰفِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا﴾

بېشكه هغه كسان چې كافران (منكران) كيږي پر الله، او پر رسولانو د الله، او اراده لري (غواړي) دوى چې تفريق (بيلتون) وكړي په منځ د الله، او رسولانو د الله كې، او وايي دوى چې: مونږ ايمان راوړو پر ځينو، او كافران (منكران) كيږو پر ځينو (نورو رسولانو)، او اراده لري (غواړي) دوى چې ونيسي په منځ د دې (كفر او اسلام كې) يوه لاره. دغه (تفريق كوونكي) هم دوى كافران دي (په كمال د كفر او) په حقه سره، او تيار كړى دى مونږ لپاره د كافرانو عذاب ډېر سپكوونكى (د دوزخ).

تفسير: له دې ځايه د يهودانو ذكر دى، څرنګه چې په يهودانو كې نفاق ډېر وو، او د رسول اكرم صلى الله عليه وسلم په زمانه كې چې منافقان عموما يهودان وو، يا يې له يهودانو سره رابطه او محبت درلود (لرلو) او د يهودانو پر مشورو باندې يې كار كولو؛ نو ځكه يې په پاك قرآن كې زياتره د دې دواړو ډلو ذكر يو ځاى فرمايلى دى.

د دې آيت خلاصه دا ده: «هغه كسان چې له الله جل جلاله او د ده له رسولانو منكران دي، او غواړي چې د الله تعالى او د ده د رسولانو په مينځ كې فرق وكړي، يعني پر الله باندې ايمان راوړي، او پر رسولانو يې ايمان را نه وړي، او ځيني رسولان يې ومني، او ځيني يې ونه مني، د هغوى مطلب دا دى چې د اسلام او كفر په مينځ كې يو نوى مذهب د خپلو ځانونو لپاره جوړ كړي، همدغه كسان اصلي او پاخه كافران دي، د دوى لپاره د خوارئ او د ذلت عذاب تيار دى.

فائده: د الله تعالى منل هلته معتبر دي چې د خپلې زمانې د نبي عليه السلام تصديق هم وكړي، او د هغه حكم هم ومني، بې د نبي عليه السلام له تصديقه د الله تعالى منل بې فائدې دي، او څه اعتبار نه لري، بلكه د يوه نبي عليه السلام تكذيب د الله تعالى او د ګردو انبياوو عليهم السلام تكذيب ګڼل كيږي، كله چې يهودانو د رسول الله صلى الله عليه وسلم تكذيب وكړو؛ نو د الله تعالى او د ګردو انبياوو عليهم السلام په تكذيب كوونكو كې ګڼه او ډېر سخت كافران وګڼل شول.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَرُسُلِهٖ وَلَمْ يُفَرِّقُوْا بَيْنَ اَحَدٍ مِّنْهُمْ اُولٰٓئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيْهِمْ اُجُوْرَهُمْ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَّحِيْمًا ﴿۱۵۲﴾

او هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى پر الله او پر (ټولو) رسولانو د (الله)، او نه دى كړى دوى تفريق (بيلتون) په مينځ د هيڅ يوه كې له دوى نه (په نه منلو سره)، دغه (مؤمنان په ټولو مؤمن به شيانو)؛ ژر به وركړي (الله) دوى ته اجرونه (ثوابونه) د دوى، او دى الله ښه مغفرت كوونكى (د خطياتو) ډېر رحم كوونكى.

تفسير: يعني هغه كسان چې په منځ د هيڅ يو له انبياوو عليهم السلام كې يې جلا (جدا) والي ونه كړ، بلكه په الله جل جلاله او د ده پر ګردو (ټولو) رسولانو عليهم السلام باندې يې ايمان راوړ؛ نو الله تعالى په خپل فضل او مرحمت سره دوى ګردو ته لوى ثواب وركوي، له دې ځنې هغه مسلمانان مراد دي، چې پر الله تعالى او پر محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم او پر نورو ټولو رسولانو عليهم السلام او نورو ګردو مؤمن به شيانو باندې يې ايمان راوړى دى.

يَسْـَٔلُكَ اَهْلُ الْكِتٰبِ اَنْ تُنَزِّلَ عَلَيْهِمْ كِتٰبًا مِّنَ السَّمَآءِ فَقَدْ سَاَلُوْا مُوْسٰٓى اَكْبَرَ مِنْ ذٰلِكَ فَقَالُوْٓا اَرِنَا اللّٰهَ جَهْرَةً فَاَخَذَتْهُمُ الصّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ الْبَيِّنٰتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذٰلِكَ ۚ وَاٰتَيْنَا مُوْسٰى سُلْطٰنًا مُّبِيْنًا ﴿۱۵۳﴾

سوال كوي له تا نه (اى محمده !) اهل كتاب (يهودان) د دې چې نازل كړې ته پر دوى (لكه تورات يو ليكلى) كتاب له اسمانه، نو په تحقيق سوال كړى وو دوى (يعنې پلرونو د دغو يهودانو) له موسى څخه ډېر لوى له دغه (سواله)، پس ويلي وو دوى (موسى ته) چې: وښيه مونږ ته الله ښكاره (مخامخ)، نو ونيول دوى لره صاعقه (تندر) په سبب د ظلم د دوى (چې د الله د ليدلو سوال وو په دنيا كې)، بيا ونيوه دوى خُسى (په الوهيت سره) پس له هغه چې راغلې دوى ته ښكاره معجزې (په توحيد)، پس عفوه وكړه (تېر شو) مونږ له دې ګناه (د دوى په توبه كولو سره)، او وركړى وو مونږ موسى ته غلبه صريحه (برهان ښكاره).

تفسير: د يهودانو څو مشران د رسول اكرم صلى الله عليه وسلم په خدمت كې حاضر شول، او ويې ويل: «كه ته په رښتيا سره رسول يې؛ نو يو ليكلى شوى كتاب يو ځلې له اسمانه راوړه ! لكه چې موسى عليه السلام تورات راوړى وو»، نو پر دغې خبرې دا آيت نازل شو، او د دې ركوع ټول الزامات د دوى په ځواب كې ذكر كيږي، او وروسته له هغه تحقيقي ځواب وركوي.

د آيت مطلب دا دى: اى محمده ! (صلى الله عليه وسلم): يهودان له تا ځنې عناداً د هسې كتاب مطالبه كوي، د دوى داسې بېباكي او سركښي د تعجب خبره نه ده، د دوى پلرونو له دې ځنې هم لويه او سخته غوښتنه له خپل نبي موسى عليه السلام ځنې كړې وه؛ چې مونږ ته الله تعالى په ښكاره ډول سره راوښيه !، كه نه مونږ ستا خبره نه منو، لكه چې په اول جزء د البقره سورت په (۵۵) آيت (۶) ركوع كې تېر شو، نو څكه پر داسې ويونكو باندې تكه ولوېده، او ګرد سره مړه شول، بيا الله تعالى د موسى «عليه السلام» په دعا سره دوى ژوندي كړل، د دومره عظيم الشأنو معجزو له ليدلو سره بيا د خُسي په عبادت كې مشغول شول، بيا الله تعالى دوى وبخښل، دا واقعه د البقره په سورت كې لږ څه په تفصيل سره ذكر شوې ده.

وَرَفَعۡنَا فَوۡقَهُمُ ٱلطُّورَ بِمِيثَٰقِهِمۡ

او پورته کړی وو مونږ برسېره پر دوی (غر د) طور لپاره د (قبول د کلکې) وعدې د دوی (چې د موسوي شريعت په منلو سره يې کړې وه).

تفسير: يعنې هر کله چې يهودانو وويل: چې د «تورات» حکم سخت دی، مونږ يې نه منو، نو دلته د «طور» غر له ځمکې څخه ورپورته او د دوی پر سرونو باند ځوړند شو (چې له خپله عهده سره سم) د «تورات» احکام ومنې، او مضبوط او کلک يې ونيسي، که نه دا غر ستاسې په سر لويږي.

وَقُلۡنَا لَهُمُ ٱدۡخُلُواْ ٱلۡبَابَ سُجَّدٗا

او ويلي وو مونږ دوی ته چې ننوځئ ! په وره (د ايليا د ښار) سجده کوونکي.

تفسير: په يهودانو باندې حکم وشو، چې په سجده کولو سره ښار ته ننوځي، او د ننوتلو په وخت کې مو سرونه راښکته کړئ !، دوی د سجدې کولو پر ځای په خپلو کوناټيو وښوريدل، او وښوييدل.

وَقُلۡنَا لَهُمۡ لَا تَعۡدُواْ فِي ٱلسَّبۡتِ وَأَخَذۡنَا مِنۡهُم مِّيثَٰقًا غَلِيظٗا ﴿١٥٤﴾

او ويلي وو مونږ دوی ته چې مه تېرېږئ له (حده) په (ورځې د) شنبې کې (د ماهيانو په ښکار سره)، او اخيستې وه مونږ له دوی څخه وعده محکمه (مضبوط قول په دغه خبره).

تفسير: په يهودانو باندې حکم شوی وو، چې د شنبې (خالي) په ورځ کې د ماهي (کب) ښکار مه کوئ ! او په دې ورځ کې له ګردو ورځو ځنې ډېر کبان په اوبو کې دوی ته په نظر ورتلل، نو يهودانو داسې چل او حيله جوړه کړه، چې د سيند په غاړو کې يې حوضونه جوړ کړل، او د شنبې په ورځو کې به يې کبان په هغو حوضونو کې ننه ايستل، او ساتل، او په نورو ورځو کې به يې ښکار کول، د دې فرېب او عهد ماتولو لامله الله تعالی له دوی ځنې بيزوګان جوړ کړل، چې په ځناورانو کې ډېره خسيسه او مکاره طبقه ده.

فَبِمَا نَقۡضِهِم مِّيثَٰقَهُمۡ وَكُفۡرِهِم بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ وَقَتۡلِهِمُ ٱلۡأَنۢبِيَآءَ بِغَيۡرِ حَقّٖ وَقَوۡلِهِمۡ قُلُوبُنَا غُلۡفُۢۚ بَلۡ طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَيۡهَا بِكُفۡرِهِمۡ فَلَا يُؤۡمِنُونَ إِلَّا قَلِيلٗا ﴿١٥٥﴾

پس (په سزا ورسولی شو دوی) په سبب د ماتولو د دوی د کلک عهد خپل، او په سبب د کفر د دوی په آيتونو د الله باندې، او په سبب دوژلو د دوی انبياوو لره په ناحقه (په خپلې عقيدې سره هم)، او په سبب دويلو د دوی (دا خبره نبي ته د تمسخر په ډول) چې زړونه مو په پردو کې پټ دي (ستا وينا پرې اثر نه کوي، نو الله د دغو يهودانو په رد کې فرمايي چې: داسې نه ده لکه چې تاسې يې وايئ) بلکه مهر (د غفلت) وهلی دی الله په زړونو د دوی په سبب د کفر د دوی، پس ايمان نه راوړي دوی مګر لږ (د دوی نه).

تفسير: يعنې يهودانو هغه عهد مات کړ، نو الله تعالی په دوی باندې په دې عهد ماتولو او د نورو آيتونو په انکار، او د انبياوو عليهم السلام په نا حقه وژلو او د دوی په دې وينا باندې چې ځمونږ په زړونو باندې پردې او پوښونه دي؛ خورا سخت سخت عذابونه نازل کړل.

کله چې ځمونږ رسول صلی الله علیه وسلم یهودانو ته دحق دین دمنلو دعوت ورکولو نو، دوی به ویل چې: «ځمونږ زړونه په پردو کې دي، او ستا خبرې هلته نه رسیږي»، الله تعالی فرمایي چې: خبره داسې نه ده، بلکه د دوی د کفر او انکار په سبب د دوی پر زړو باندې الله جل جلاله مهر لګولی دی، چې د دغه مهر له امله ایمان د دوی په برخه نشي کېدی، مګر لږ څه کسان له دې نه مستثنی دي، لکه عبد الله بن سلام او د هغه نور ملګري (رضي الله تعالی عنهم).

وَّبِكُفْرِهِمْ وَقَوْلِهِمْ عَلٰى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيْمًا ﴿١٥٦﴾ وَّقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيْحَ عِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُوْلَ اللّٰهِ

او په سبب د کفر د دوی (مکررا) او (په سبب د) ویلو د دوی پر مریمې دروغ غټ (د زنا). او (په سبب د) ویلو د دوی (داسې چې): بېشکه وژلی دی مونږ مسیح عیسی ځوی د مریمې رسول د الله (په ګومان خپل).

تفسیر: او له دې جهته چې د عیسی علیه السلام څخه منکران شول، او بل یې کفر ځانونو ته غوره کړ، او پر بي بي مریمې رضي الله تعالی عنها یې لوی تهمت (تور) وکړ، او د دوی پر دې خبرې باندې چې په افتخار سره به یې ویل: «مونږ وژلی دی عیسی ځوی د مریمې چې د ده له اظهار سره سم د الله تعالی رسول وو»، نو د دې ګردو جهتونو له امله پر یهودانو باندې عذابونه او مصیبتونه نازل شولو، (که لفظ د «رسول الله» د یهودانو وینا وي نو استهزاء ده، او که د الله جل جلاله وي؛ نو استیناف یعني ځانته جمله ده منصوب بالمدح ده، یعنې مدح کوم د رسول الله، نو فرمایي: الله په تکذیب د یهودانو کې).

وَمَا قَتَلُوْهُ وَمَا صَلَبُوْهُ وَلٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ ۚ وَاِنَّ الَّذِيْنَ اخْتَلَفُوْا فِيْهِ لَفِيْ شَكٍّ مِّنْهُ ۚ مَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ اِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ ۚ وَمَا قَتَلُوْهُ يَقِيْنًا ﴿١٥٧﴾ بَلْ رَّفَعَهُ اللّٰهُ اِلَيْهِ ۚ وَكَانَ اللّٰهُ عَزِيْزًا حَكِيْمًا ﴿١٥٨﴾

حال دا چې نه وو وژلی دوی (عیسی واقعاً) او نه پر دار کړی وو دوی هغه (یقینا)، ولیکن مشتبه کړی شو (دغه وژلی شوی په دار وهلی شوی په عیسی سره) دوی ته، او بېشکه هغه کسان چې اختلاف کړی دی دوی په (حق د) عیسی کې خامخا په شك کې دي په (شان) د ده کې، نشته دوی ته په (شان) د ده کې هیڅ علم مګر تش متابعت د ګومان (خپل)، او نه وو وژلی دوی عیسی (په وژلو یقیني سره). بلکه پورته کړی وو دی الله طرف خپل ته، او دی الله ښه قوي غالب (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت کوي).

تفسیر: الله تعالی د دوی د دې وینا تکذیب کوي، او فرمایي چې: دغو یهودیانو په واقع کې عیسی علیه السلام نه دی وژلی، او نه یې په دار کړی وو، هغه مختلفې خبرې چې یهودان یې په دې باره کې کوي؛ له خپله فکره او اټکله یې وایي، او د الله تعالی له لوري په شبهه کې اچول شوي دي، او له دوی څخه هیڅوك په اصلي خبرې نه دي خبر، رښتیا خبره دا ده چې الله تعالی عیسی علیه السلام آسمان ته وخېژاوه، او الله تعالی پر ګردو شیانو باندې قادر او په هر کار کې یې یو حکمت دی.

خبره دا ده کله چې یهودانو د عیسی علیه السلام وژلو ته عزم او قصد وکړ، نو لومړی یو سړی د عیسی علیه السلام کور ته ننوت، کله چې الله تعالی عیسی علیه السلام آسمان ته وخېژاوه، نو پاك الله د دې سړي شکل لکه د عیسی علیه السلام غوندې واړاوه، او ورسره مشابه یې کړ، څرنګه چې نور یهودان هغه پسې د عیسی علیه السلام کور ته ننوتل، هغه سړی یې چې نوم یې طیطاؤش وو؛ مسیح وګاڼه، او ویې واژه، وروسته له هغه دوی ته داسې یو خیال پیدا شو، چې «د دې مصلوب مخ خو د مسیح له مخ سره ډېر مشابه دی، او نور بدن یې ځمونږ د ملګري په شان راښکاري»، چا ویل: «که

دا مقتول مسيح وي؛ نو ځمونږ سړى «طيطاؤش» چېرې لاړ؟ او كه دا ځمونږ سړى دى؛ نو مسيح چېرې دى؟»، تش په اټكل او ګمان هر څه وېل، او اصلي خبره له دوى ځنې هيڅا ته ښكاره نه وه، رښتيا خو همدا ده چې په يقين سره عيسى عليه السلام دوى له سره وژلى نه دى، بلكه الله آسمان ته پورته كړى دى، او يهودان يې په شبهه كې اچولي دي.

وَإِن مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لَيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ ۖ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾

او نشته هيڅوک له اهل كتابه مګر قسم دى خامخا چې ايمان به راوړي دوى خامخا (په وخت د نزعې خپلې يا په وخت د نزول د عيسى) پر دغه (عيسى) پخوا له مرګه د ده څخه، او په ورځ د قيامت به وي (عيسى) پر دوى باندې شاهد (چې يهودانو ونه منلم، او نصرانيانو «ابن الله» وبللم).

تفسير: عيسى عليه السلام پر آسمان كې ژوندى موجود دى، كله چې «دجال» پيدا شي؛ نو هله به عيسى عليه السلام بيا دغې ځمكې ته تشريف راوړي، او «دجال» به وژني، او يهودان او نصرانيان به په ده باندې صحيح ايمان راوړي، چې بېشكه عيسى ژوندى دى، مړ شوى نه دى، او د قيامت په ورځ كې به عيسى عليه السلام د دوى دغه ګرد اعمال او حالات اظهاروي، «چې يهودانو ځما تكذيب او مخالفت كاوه، او نصرانيانو ما ته د الله جل جلاله ځوى ويل».

فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَن سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾ وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ ۚ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾

نو په سبب د ظلم د هغو كسانو چې يهودان دي؛ حرام كړل مونږ پر دوى باندې طيبات (هغه ډېر پاک شيان) چې حلال كړى شوي وو دوى ته، او (په سبب د) اړولو (منع كولو) د دوى له لارې د الله څخه ډېر (خلق). او (په سبب د) اخيستلو د دوى سود (له خلقو نه) حال دا چې په تحقيق منع كړى شوي وو دوى (په تورات كې) له دغه (سوده)، او (په سبب د) د خوړلو د دوى مالونه د خلقو په نا حقه سره (چې رشوت او نور ناروا شيان دي)، او تيا ر كړى دى مونږ لپاره د كافرانو له دوى څخه عذاب ډېر دردناک.

تفسير: د موسى عليه السلام له زمانې راهيسې اهل كتاب پرله پسې په ډېرو سرغړولو، عهد ماتولو، او د انبياوو عليهم السلام په ايذاء او ضرر رسولو كې مشغول وو، نو اې محمده صلى الله عليه وسلم ! «اوس كه دوى د عناد له مخې له تا څخه د (تورات) غوندې يو كتاب دفعتاً يو ځلې طلب كړي، او په قرآن عظيم الشأن باندې (چې له ګردو كتابونو ځنې افضل دى) كفايت ونه كړي؛ نو له دې متعصبو او نالايقو ځنې هيڅ لرې او مستبعد نه ده، د دوى له هسې نالائقو حركاتو څخه تعجب مه كوه ! او مه حيرانېږه ! د دوى ګرد پخواني او وروستني وړوكي او لوى حركات مونږ ته ښه معلوم دي، مونږ د دوى لپاره په دنيا كې خورا (ډېر) سخت شريعت معين كړى، او په آخرت كې مو هم ډېر سخت عذاب ورته مقرر او تيار كړى دى.

لَّٰكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ ۚ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ ۚ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَٰئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

ليكن هغه (كسان) چې پاخه دي په علم كې له دوى ځنې او ايمان لرونكي دي؛ ايمان لري په هغه (كتاب) چې نازل كړى شوى دى تاته، او (ايمان لري) پر هغو (كتابونو) چې نازل كړى شوي

دي پخوا له تا څخه، او (ايمان راوړي پر ټولو انبياوو) سم قائم کوونکو د لمانځه، او هغه کسان چې ورکوونکي دي زکات لره، (يا) او (صفت کوو د) سم قائم کوونکو د لمانځه، او هغه کسان چې ورکوونکي دي زکات لره، او ايمان راوړونکي په الله او په ورځې آخرې (چې قيامت دی)، دغه (کسان چې د صحيح ايمان او صالح عمل لرونکي دي) ژر به ورکړو مونږ دوی ته ثواب ډېر لوی (جنت، رضا، او لقا).

تفسير: يعنې د بني اسرائيلو هغو کسانو چې مضبوط علم يې درلود (لرلو)، لکه عبد الله بن سلام او د هغه ملګري رضي الله تعالی عنهم، او هغه خلق چې د ايمان خاوندان دي، دوی قرآن، تورات، انجيل او نور ګرد مني، د لمانځه د سم اداء کوونکي له مدح او صفت او ښه حال څخه څه پوښتنې کوې !، او زکات ورکوونکي او ايمان لرونکي په الله او په قيامت چې دي؛ مونږ دغو ستايل شويو کسانو ته خورا (ډېر) لوی ثواب او اجر ورکوو، پرته له لومړني فريق چې د هغوی لپاره خورا سخت عذاب موجود دی.

(پاس په تحت اللفظ کې د ﴿وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَوٰةَ﴾ دوه ترجمې ليکلې شوي دي:

(۱): چې «المقيمين» په ﴿بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ﴾ عطف، او ترې انبياء مراد شي، يعني «يؤمنون بالكتاب وبالأنبياء المقيمين الصلاة».

(۲): چې «يؤمنون» خبر شي د «الراسخون» چې مبتدأ دی، او «المقيمين» په مدح سره منصوب شي، چې د هغه ترکيب تقرير اوس تېر شو.

إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ

بېشکه چې مونږ وحي مو کړېده تاته (ای محمده !)

تفسير: اهل کتابو او د مکې معظمې مشرکانو او نورو کفارو د قرآن مجيد په حقانيت او صداقت کې راز راز شبهې پيدا کولې، وګورئ ! چې دلته يې داسې وويل: «لکه چې تورات يو ځای او يو ځلې آسمانه رانازل شو، ښايي هم هغسې ته هم يو کتاب له آسمانه راوړې، بيا تا رښتينی نبي ګڼو، » نو الله تعالی آيتونه نازل کړل، او حقيقت يې راښکاره کړ، او د وحيي عظمت يې راڅرګند کړ، او د کفارو د ګردو شبهاتو ترديد يې وفرمايه، او د الله تعالی د وحي متابعت يې په تعميم، او د قرآن مجيد اطاعت يې په تخصيص سره بيان وفرمايه، او دا يې راوښوده، چې د الله جل جلاله حکم منل پر ګردو باندې فرض دی، او د هيچا هيڅ يو عذر په دې کې نه منل کيږي، هر څوک چې د ده په تسليم کې تردد يا تأمل يا انکار کوي؛ هغه ګمراه او بې دين دی، اوس له دې ځايه تحقيقي ځواب ورکول کيږي، دغه ده چې فرمايي:

كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ بَعْدِهِۦ

لکه چې وحي کړې وه مونږ نوح ته، او (نورو) انبياوو ته پس له ده (لکه هود، صالح، لوط، شعيب او نور).

تفسير: وحي خاص د الله تعالی حکم او د ده هغه پيغام دی، چې په انبياوو عليهم السلام باندې نازليږي، او همغسې چې پر پخوانيو انبياوو باندې د الله جل جلاله وحي نازله شوې ده؛ همغسې پر محمد صلی الله عليه وسلم باندې هم الله تعالی خپله وحي نازله کړېده، نو هر هغه چا چې هغه پخوانۍ وحي منلې ده؛ ښايي چې دا هم هرومرو ومني، او هر هغه چې له هغې څخه انکار کوي؛ ګواکې له ګردو څخه انکار کوي.

د نوح عليه السلام له زمانې پخوا د الله جل جلاله او د انبياوو عليهم السلام د حکم پر مخالفت باندې عذاب نه نازلېده، بلکه دوی به معذور ګڼل کېدل، او د تعطيل او تأخير رعايت به پکې کېده، او ډېر زيات کوښښ به د دوی په پوهولو صرفېده، د نوح عليه السلام په زمانه کې کله چې مذهبي تعليم ښه ظاهر شو، او خلقو ته د الله تعالی د احکامو په متابعت کې هيڅ يوه خفاء پاتې نه شوه؛ نو دلته پر غاړه غړوونکو باندې عذاب نازل شو، اول د نوح عليه السلام په زمانه کې طوفان نازل شو، وروسته له هغه د هود عليه السلام او صالح عليه السلام او شعيب عليه السلام په زمانو کې کافرانو باندې نور راز راز عذابونه نازل شول، نو د محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم د وحي تشبيه څخه د هغو پخوانيو انبياوو له وحيو سره اهل کتابو او د مکې معظمې مشرکانو ته پوره تنبيه ورکړل شوه، او دوی ته دا خبره لا څرګنده کړی شوه، هر څوک چې د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم وحي يعنې قرآن عظيم الشأن نه مني، نو هغه هم د لوی عذاب وړ او مستحق ګرځي.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ ۚ وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۚ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾

او (لکه چې) وحي کړې وه مونږ ابراهيم ته، او اسماعيل ته، او اسحق ته، او يعقوب ته، او اولادې (د يعقوب) ته، او عيسی ته، او ايوب ته، او يونس ته، او هارون ته، او سليمان ته، او ورکړی وو مونږ داود ته زبور. (لېږلي وو مونږ نور داسې) رسولان چې په تحقيق سره قصه کړې ده مونږ د دوی پر تا (ای محمده !) پخوا له دې نه، او (لېږلي وو مونږ نور داسې) رسولان چې نه مو دي کړي قيصې د هغوی پر تا (ای محمده !)، او خبرې کړي دي الله له موسی سره په خبرو کولو سره.

تفسير: له نوح عليه السلام څخه وروسته انبياء عليهم السلام يې په اجمال، او هغه انبياء عليهم السلام يې چې په دوی کې مشهور او جليل القدر او اولوا العزم دي؛ په تخصيص او تفصيل سره ذکر کړل، چې له دی ځنې دا ښه معلومه شوه، هغه وحي چې پر محمد صلی الله عليه وسلم باندې نازله شوې ده، د هغې حقانيت او د هغې منل همداسې ضروري دي؛ لکه چې د نورو اولوا العزمو او مشاهيرو انبياوو عليهم السلام وحي منل ضروري وو.

او دا هم راښکاره شوه، چې پر نورو انبياوو باندې چې وحي راتلله: کله به دوی ته پرښتو پيغام راوړ، او کله به هغوی ته ليکلی کتاب ورورسېد، کله به د ملائکو له وسيلې پرته په خپله الله تعالی خپل رسول سره خبرې کولې، مګر په دې ګردو صورتونو کې څرنګه چې د الله تعالی حکم دی او د بل چا حکم نه دی؛ نو پر بندګانو باندې د هغه اطاعت يو شان فرض دی، اعم له دې چې تر بندګانو پورې د هغه د رسېدلو طريقه تحريري وي، که تقريري وي، او که پيغام وي، نو اوس د يهودانو دا وينا: «که تاسې د تورات غوندې يو کتاب يو ځلې له آسمانه په مونږ نازل کړئ؛ نو مونږ به تا رښتينی ګڼو، که نه نو دا ډېره د ناپوهی، بې ايمانی، او حماقت خبره ده» صريح کفر او ښکاره حماقت دی.

رُّسُلًا مُّبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى ٱللَّهِ حُجَّةٌۢ بَعْدَ ٱلرُّسُلِ ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾

(او لېږلي مو دي) رسولان چې زيري کوونکي دي (مؤمنانو ته په جنت) او ويروونکي دي (د کفارو په جحيم)، لپاره د دې چې پاتې نشي خلقو ته پر الله باندې هيڅ حجت (دليل، عذر، بهانه)

وروسته له (لیږلو) د رسولانو، او دی الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: الله تعالی پرله پسې خپل انبیاء علیهم السلام رالیږلي دي، چې مؤمنانو ته زیرې ورکړي، او کافران وویروي، تر څو د قیامت په ورځ کې خلقو ته د دې عذر او بهانې ځای پاتې نشي؛ چې ووائي: مونږ ته ستا رضا او غیر رضا معلومه نه وه، ګنې خامخا به مو په هغې باندې تګ کړی وو، نو ځکه الله تعالی خپلو رسولانو ته معجزې ورکړې، او ور ویې لیږلې، او رسولانو هم د حق لارې خلقو ته وروښودلې، نو وروسته له دې نه د حق دین په منلو کې د هیڅا عذر او پلمه (بهانه) نه اوریدل کیږي.

لٰكِنِ اللّٰهُ يَشْهَدُ بِمَآ اَنْزَلَ اِلَيْكَ اَنْزَلَهٗ بِعِلْمِهٖ ۚ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَشْهَدُوْنَ ۚ وَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا ﴿۱۶۶﴾

لیکن الله شاهدي لولي (اظهـار، اقرار کـوي) په هغه شي چې نازل کړی یې دی تاته (ای محمده !)، چې نازل کړی یې دی دا (معجزه قرآن پر تا) په علم خپل سره، او ملائکې هم شاهدي لولي (په نبوت ستا)، او بس دی الله حق ظاهر کوونکی، (نو د دوی شهادت ته حاجت نشته).

تفسیر: یعنې وحي به په هر رسول باندې نازلېده، دا کومه نوې خبره نه ده، او ګردو ته معلومه ده، لیکن په دې قرآن کې الله تعالی خپل خاص علم رالیږلی دی، او الله تعالی به دا حق ظاهروي، لکه پوهان چې پرې پوهیږي، هغه علوم او حقائق چې له دې قرآن عظیم څخه حاصل شوي دي، او پرله پسې حاصلیږي، هغه له نورو کتابونو ځنې له سره په لاس نه دي راغلي، او هومره هدایت چې خلقو ته د محمد صلی الله علیه وسلم له رسالته رسېدلی دی، د بل چا له رسالته نه دی رسېدلی، ځکه چې د ده نبوت عام دي ټولو خلکو، انسانانو او پیریانو ته.

اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوْا ضَلٰلًا بَعِيْدًا ﴿۱۶۷﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَظَلَمُوْا لَمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرَ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيْقًا ﴿۱۶۸﴾ اِلَّا طَرِيْقَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ۚ وَكَانَ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيْرًا ﴿۱۶۹﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي (د محمد له نبوت څخه)، او منعه کړي یې دي (خلق) له لارې د الله (اسلام) څخه؛ په تحقیق سره ګمراه شوي دي په ګمراهی ډېرې لرې سره (د حق له لارې نه). بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، او ظلم یې کړی دی (په پټولو د نعت د محمد یا په منعه د مؤمنانو له ایمانه) نه دی الله چې مغفرت وکړي دوی ته، او نه چې وښیي دوی ته سمه صافه لاره (څو چې دوی کافران دي) مګر (وبه ښیي دوی ته) لاره د دوزخ چې همېشه به وي دوی په هغه کې تل تر تله (بې انتها بلا انقطاع)، او دی دغه (ادخال او خلود في النار) پر الله باندې ډېر آسان.

تفسیر: د قرآن مجید او د محمد صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم له تصدیق او توثیق څخه وروسته فرمایي: «هغه کسان چې ستا له رسالت څخه منکران شول، او ستا هغه اوصاف او حالات چې په «تورات» کې موجود وو، هغه یې ګرد پټ کړل، او خلقو ته یې د هغو په ځای نور مهمل شیان ورڅرګند کړل، او نور یې هم له حقاني دین څخه واړول؛ نو داسې کسان له سره نه د هدایت وړ او نه د مغفرت مستحق دي»، له دې نه دا خبره ښه ښکاره شوه، چې هدایت یوائې د محمد صلی الله علیه وسلم په متابعت کې منحصر دی، او ګمراهي د محمدي شریعت د مخالفت نوم دی، چې په دې سره د یهودانو پوره سرزنښ او ترټنه وشوه، او د دوی د خیالاتو غلطول لا ښه واضح شول.

يَاأَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ فَآمِنُوا خَيْرًا لَّكُمْ وَإِن تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿۱۷۰﴾

اې خلقو ! په تحقیق راغلی دی تاسې ته رسول (محمد) په حق (قرآن يا اسلام) سره له (طرفه د) ربه ستاسې، نو ايمان راوړئ (او قصد وکړئ ! دهغه شي چې) خير دی تاسې ته، او که کافران شوي يئ تاسې پس بېشکه خاص الله لره دي هغه شيان چې په آسمانونو کې دي، او (هغه شيان چې په) ځمکه کې دي (سره له آسمانونو او ځمکې ملكاً، خلقاً اوعَبيداً)، او دی الله ښه عالم (په ټولو احوالو) ډېر حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: ستاسې او ستاسې د کتاب تصديق، او ستاسې د مخالفينو يعنې د اهل کتاب تغليظ او تضليل يې بيان کړ، اوس ګردو خلقو ته ندا کولی شي چې: «اې خلقو ! زما صادق رسول له رښتيني کتاب او حق دين سره تاسې ته درغلی دی، ستاسې خير په همدې کې دی، چې د هغه ګردې خبرې ومنئ ! او که يې ونه منئ؛ نو ستاسې دغه کفر الله جل جلاله ته هيڅ ضرر نشي رسولی، ځکه چې خاص الله جل جلاله لره هغه شيان دي، چې په اسمانونو او ځمکو کې دي، او الله جل جلاله ستاسې په ګردو احوالو او افعالو خبردار دی، ستاسې د ټولو اعمالو پوره حساب او کتاب کوي، او بدل يې درکوي.

فائده: له دې ارشاداتو ځنې واضحه معلومه شوه، د هغو وحيو منل فرض دي؛ چې پر انبياوو عليهم السلام باندې نازلې شوي دي، او له هغو څخه انکار کول کفر دی.

يَاأَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انتَهُوا خَيْرًا لَّكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَن يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ

اې اهل کتابو ! مه کوئ ! تاسې مبالغه (تجاوز له حدودو) په دين ستاسې کې او مه وايئ تاسې پر الله مګر (ويل) حق (رښتيا)، بېشکه همدا خبره ده بله نه ده چې مسيح عيسى ځوی د مريمې رسول د الله دی، او (داسې) کلمه د ده ده، (يعنې پيدا شوی دی په کلمې د «کن» سره) چې لېږلې يې وه دغه (کلمه د هغه مور) مريمې ته، او روح دی له جانبه د الله، نو ايمان راوړئ په الله او په رسولانو د ده (الله) !، او مه وايئ تاسې (داسې چې معبودان) درې دي، منع شئ (له دې وينا، اختيار کړئ توحيد چې) خير دی تاسې تـه، بېشکه همدا خبره ده چې الله حق معبود يو دی (بې شريکه بې عيبه)، پاکي ده ده لره له دې چې شي ده ته (نسبت د) ولد،

تفسير: کتابيانو د خپلو انبياوو عليهم السلام په تعريف کې له مبالغې څخه کار آخيست، او له حدودو د باندې وتل، او خپل انبياء عليهم السلام يې د الله ځامن بلل، نو الله تعالى فرمايي چې: «د دين په خبرو کې مبالغه مه کوئ ! هومره خبره چې محققه وي له هغې څخه څه زياتوالی مه کوئ ! او د الله تعالى د مقدس شان په نسبت هم هغه خبرې وايئ؛ چې بيخي رښتيا او محققې دي !، او له خپله ځانه هيڅ شی مه وايئ !، له تاسې ځنې څومره لويه غلطي شوې ده، چې عيسى عليه السلام ته چې د الله جل جلاله رسول او د الله جل جلاله په حکم پيدا شوی دی؛ د وحيې په خلاف د الله جل جلاله ځوی وايئ، او د درې معبودانو معتقدان شوي يئ، يو الله جل جلاله، دويم عيسى عليه السلام، دريم بي بي مريم رضي الله تعالى عنها، له داسې خبرو ځنې مو خولې ونيسئ !، او الله تعالى واحد احد دی، هيڅوک له ده سره شريک نه دی،

او نه يې څوك اولاد كېدى شي، د ده پاك ذات له دې ګردو شيانو څخه پاك او منزه او مقدس دی، دا ګردې خبرې له دې نه پيدا شوي دي، چې تاسې د وحي اطاعت ونه كړ، كه تاسې د وحي اطاعت او متابعت كولی؛ نو الله تعالی ته به مو د اولاد نسبت نه كولو.

او د درې معبودانو په منلو سره به مو ځانونه صراحتاً نه مشركانول، او د سيد الرسل محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم او د افضل الكتب قرآن مجيد او فرقان حكيم تكذيب به مو نه كولو، او داسې پاخه كافران به نه كېدئ.

فائده: د كتابيانو يوې ډلې د عيسى عليه السلام رسالت هم ونه مانه، او د ده په وژلو پسې يې ملاوې وتړلې، چې د هغه ذكر پخوا تېر شو، بلې ډلې له دې نه تېرئ كړې، عيسى عليه السلام يې د الله ځوی وګاڼه، او دواړه ډلې كافرانې شوې، د دې دواړو فرقو د ګمراهئ سبب همدا شوه چې له وحيې څخه يې مخالفت وكړ، له دې نه ښكاره شوه چې نجات يوائې د وحيې په متابعت پورې منحصر دی.

لَهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ ۗ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾

خاص الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو كې دي (له علوياتو) او هر هغه څه چې په ځمكه كې دي (له سفلياتو سره له آسمانونو او ځمكې ملكاً، خلقاً او عبيدًا) او بس دی الله وكيل (كار جوړوونكی).

تفسير: يعنې په آسمانونو او ځمكو كې له لاندې تر پاس پورې هر څه شيان چې دي؛ ټول د الله تعالی مخلوقات، مملوكات، او بندګان دي، او بيا ووايئ چې: د الله تعالی شريك او ځوی څوك او څرنګه كېدی شي؟ او الله تعالی د ګردو كارونو جوړوونكی دی، او د ګردو كارونو د جوړولو لپاره هم هغه بس او كافي دی، بل هيڅا ته حاجت نشته، نو اوس ووايئ چې: الله جل جلاله به شريك يا ځوی ته څرنګه محتاج شي؟.

خلاصه يې دا چې نه په كوم مخلوق كې د ده د شريك كېدلو څه قابليت او لياقت شته، او نه د ده په پاك ذات كې د هغه د ځايدلو څه امكان شته، او نه دې ورته څه اړتيا (احتياج) او حاجت لري، نو له دې نه دا معلومه شوه چې له مخلوقاتو څخه كوم يوه مخلوق ته د الله تعالی شريك يا ځوی ويل د هغه چا كار او فكر دی؛ چې له ايمان او عقل دواړو څخه محروم او بې برخې وي.

فائده: له پاس مضمون څخه دا خبره ښكاره شوه: هر هغه څوك چې د الله تعالی لپاره ځوی يا بل كوم شريك پيدا كوي؛ نو دی په حقيقت كې الله تعالی د ګردو موجوداتو پيدا كوونكی نه ګڼي، او ګرد موجودات د پاك الله مخلوق نه بولي، او هم الله جل جلاله د ګردو حاجتونو د پوره كولو او كار جوړولو لپاره كافي نه ګڼي، او ګواكې الله جل جلاله د الوهيت له مرتبې څخه وباسي، او په مخلوقاتو او ممكناتو كې يې داخلوي.

لَّن يَسْتَنكِفَ ٱلْمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبْدًا لِّلَّهِ وَلَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ۚ

له سره ننګ (او عار) نه كوي مسيح له دې نه چې شي بنده لپاره د الله، او نه (ننګ او عار كوي) پرښتې چې مقربې دي (د الله له بندګۍ څخه).

تفسير: يعنې د الله جل جلاله عبوديت، عبادت او د ده حكمونه په ځای راوړل يو اعلى درجه شرافت او عزت دی، د دې لوی نعمت د قدر، اهميت او د ضرورت پوښتنه دې له مسيح عليه السلام او نورو انبياوو عليهم السلام او مقربينو ملائكو څخه وكړی شي ! نو دوی د الله تعالی په عبادت ولې شرميږي؟ او عار او ننګ ترې كوي؟ هو ! ذلت او بېغيرتي خو د ما سوا الله په بندګۍ كې ده، لكه چې نصرانيان مسيح عليه السلام ته «ابن الله» وايي، او خپل معبود يې

ټاکلی دی، او مشرکان پرښتې د الله تعالی لوښې ګڼي، د دوی او د بتانو عبادت کوي، او د دوی لپاره تل ترتله عذاب او ذلت او سپکاوی شته.

وَمَنْ يَّسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهٖ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ اِلَيْهِ جَمِيْعًا ﴿١٧٢﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ فَيُوَفِّيْهِمْ اُجُوْرَهُمْ وَيَزِيْدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهٖ ۚ وَاَمَّا الَّذِيْنَ اسْتَنْكَفُوْا وَاسْتَكْبَرُوْا فَيُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ۙ وَّلَا يَجِدُوْنَ لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلِيًّا وَّلَا نَصِيْرًا ﴿١٧٣﴾

او هر هغه څوک چې ننګ (او عار) وکړي له عبادت د دغه (الله) څخه او تکبر (لويي) وکړي) نو ژر به راجمع کړي (الله) دوی طرف خپل ته ټول (لپاره د جزا ورکولو). پس هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) پس پوره به ورکړي (الله) دوی ته اجرونه د دوی (چې وعده يې ورسره کړې شوې ده)، او زيات به (هم) ورکړي دوی ته له مهربانۍ خپلې، او هغه کسان چې ننګ (او عار) يې کړی وي، او تکبر (لويي) يې کړي وي (د الله له عبادت څخه) نو عذاب به ورکړي دوی ته (الله) عذاب دردناک، او نه به مومې دوی ځان ته بې له الله هيڅ دوست (نافع په آفاتو کې) او نه هيڅ مددګار (د افع د عذاب).

تفسير: يعنې هر هغه سړی چې د الله تعالی له عبادت څخه سرکښي کوي، او غاړه ترې غړوي؛ نو دی به له سره بې پوښتنې پاتې نه شي، بلکه يوه ورځ به دوی ګرد د الله تعالی په مخ کې ټول کړل شي، او حساب به ورسره وشي، نو هغه کسان چې ايمان يې راوړی وي، او ښه کارونه يې کړي وي، يعنې د پاک الله بندګي يې پوره په ځای کړې وي؛ نو دوی ته به د خپلو ښو کارونو پوره اجر او ثواب ورکړل شي، بلکه د الله تعالی په فضل او مهربانۍ به د هغوی له ثواب څخه زيات نور خورا لوی لوی نعمتونه هم ورکړی شي، او هغه کسان چې د پاک الله له عبادت نه يې سر غړولی وي، په لويو عذابونو کې به آخته شي، او هيڅوک به له هغو کسانو په داسې سختۍ کې هم د دوی خير غوښتونکی او مددګار نه وي؛ چې دوی هغه د الله تعالی په بندګۍ کې شريک کړی وو.

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمْ بُرْهَانٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَاۤ اِلَيْكُمْ نُوْرًا مُّبِيْنًا ﴿١٧٤﴾ فَاَمَّا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا بِاللّٰهِ وَاعْتَصَمُوْا بِهٖ فَسَيُدْخِلُهُمْ فِيْ رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ ۙ وَّيَهْدِيْهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا مُّسْتَقِيْمًا ﴿١٧٥﴾

ای خلقو ! په تحقيق راغلی دی تاسې ته برهان (دليل، سند، حجت چې محمد دی) له (طرفه د) رب ستاسې، او نازل کړی دی مونږ تاسې ته نور (رڼا) واضح ښکاره چې (قرآن دی). پس هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی په الله او منګولې يې خښې کړي دي په (دين د) ده؛ نو ژر به داخل کړي (الله) دوی په رحمت کې چې له جانبه د ده دی، او په مهربانۍ کې او هدايت به وکړي (وښيي الله) دوی ته خپل لوري ته لاره سمه صافه (د اسلام او اطاعت).

تفسير: پخوا له دې نه د الله جل جلاله د وحي او بالخصوص د قرآن عظيم د عظمت او د هغه د حقانيت بيان او د هغه د متابعت د تاکيد ذکر وو، او د هغه په ذيل کې د مسيح عليه السلام د الوهيت او د ابن الله توب ابطال څخه وروسته بيا د هم هغه اصلي او ضروري خبرې په نسبت ګردو ته تاکيد کيږي: چې ای خلقو ! تاسې ته د رب العالمين جل جلاله له

خوا کامل حجت او روښانه رڼا در رسېدلې ده، چې ستاسې هدایت ته بیخي کافي او وافي ده، یعنې قرآن عظیم الشأن، نو هر هغه څوك چې پر الله جل جلاله باندې ایمان راوړي او دغه مقدس کتاب مضبوط ونیسي؛ نو دی به د الله جل جلاله په رحمت او فضل کې داخلیږي، او هر څوك چې له هغه څخه مخالفت کوي، د دوی ګمراهي او خرابي فقط همدغه مخالفت ګڼل کیږي.

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللّٰهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلٰلَةِ

طلب د فتوی کوي دوی له تانه (ای محمده ! د کلالې) نو ووایه: چې الله فتوی درکوي تاسې ته په (میراث) د کلالې کې.

تفسیر: د «کلاله» معنی کمزور او ضعیف او دلته ترې مراد هغه مړی دی؛ چې د ده په وارثانو کې پلار او اولاد هیڅوك نه وي، لکه چې پخوا له دې هم بیان شو، ځکه چې اصلي وارث والد او ولد دی، څوك چې دا نه لري؛ نو د ده حقیقي ورور او خور د ځوی او لور حکم لري، او که «حقیقي» نه وي، نو همدا حکم په «علاتي» کې هم دی: چې په پلار کې سره شریکان وي، که یوه خور وي نیمایي، که دوه خویندې وي دوه ثلثه، که ورور او خور دواړه وي؛ نو نارینه ته دوه برخې او ښځې ته یوه برخه وررسیږي، که تش یو ورور وي، خور هیڅ نه وي؛ نو دی د خور د مال وارث کیږي، یعنې ده ته هیڅ یوه برخه معینه نه ده، بلکه ټول وړي، ځکه چې هغه «عصبه» دی، لکه چې په راتلونکي آیت کې دا ګرد صورتونه مذکور دي، اوس پاتې شو، هغه خور او ورور چې یواځې په مور کې شریکان وي، چې دوی ته «أخیافي» وایي، نو د هغه حکم دغه سورت په شروع کې فرمایل شوی دی، او برخه یې معینه ده.

إِنِ امْرُؤٌا هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَّلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ

که یو سړی مړ شي چې نه وي ده لره ځوی (او نه پلار) او وي ده لره یوه خور (عینیه یا علاتیه) نو (مقرر) دی دې ته نصف (نیم) د هغه مال چې پریښی وي (مړي).

تفسیر: یعنې که یو سړی مړ شي او یوه خور ولري، نه ځوی ترې پاتې وي او نه پلار؛ نو دې ته د میراث نیمایي مال ور رسیږي.

وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّهَا وَلَدٌ

او دا ورور میراث وړي له دې خور څخه که نه وي دې لره ځوی (ځوځات).

تفسیر: یعنې که د دې په عکس کومه ښځه بې ولده مړه شي، او له دې څنې «أعیاني» یا «علاتي» ورور پاتې شي، نو دا ورور د خپلې خور د مال وارث کیږي، ځکه چې «عصبه» دی، او که له دې ښځې څنې ځوی پاتې وي؛ نو ورور ته یې هیڅ نه ور رسیږي، او که ترې لور پاتې وي، نو هغه مال چې د لور د برخې ورکولو څخه وروسته پاتې وي؛ ورور ته وررسیږي، که «أخیافي» ورور یا خور یې پریښي وي، نو هغه ته شپږمه برخه معینه ده، لکه د دې سورت په ابتداء کې ارشاد وشو.

فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثٰنِ مِمَّا تَرَكَ

نو که وي دا خویندې دوه (یا زیاتې) نو مقرر دی دواړو ته دوه ثلثان له هغه ماله چې پریښی دی (مړي).

تفسير: او كه دوه يا له دوو څخه زياتې خويندې ترې پاتې شي، نو دوی ته دوه ثلثه رسيږي.

وَإِن كَانُوٓاْ إِخۡوَةٗ رِّجَالٗا وَنِسَآءٗ فَلِلذَّكَرِ مِثۡلُ حَظِّ ٱلۡأُنثَيَيۡنِۗ

او كه وو دا (وارثان) وروڼه او خويندې نارينه او ښځې؛ پس مقرر دی هر نارينه ته په اندازه د برخې د دوو ښځو.

تفسير: يعنې څه وروڼه او څه خويندې پرېږدي، نو ورور ته دوه برخې او خور ته يې يوه برخه ور رسيږي، لكه چې د اولاد حكم دی.

يُبَيِّنُ ٱللَّهُ لَكُمۡ أَن تَضِلُّواْۗ

بيانوي الله تاسې ته (احكام د ميراث) چې ګمراه (او خطا) نه شئ تاسې.

تفسير: يعنې رحيم او كريم الله محض د خپلو بندګانو د هدايت او د دوی د فلاح او نجات لپاره خپل صادق او حق احكام بيان فرمايي، لكه چې دلته يې د «كلاله» ميراث بيان كړی دی، الله جل جلاله له ګردو څخه غني او بې نياز دی، نو كه اوس څوك د الله تعالى د داسې مهرباني قدر ونه كړي، بلكه د ده د حكم څخه انحراف وكړي؛ نو هغه تل تر تله كمبخت او شقي پاتې كيږي.

له دې ځنې دا راښكاره شوه چې بندګانو ته ښايي چې د ګردو احكامو متابعت وكړي، او كه په كوم معمولي او جزوي امر كې هم مخالفت كوي، نو ګمراه كيږي، نو بيا هغه كسان چې د ده په پاك ذات او په كماليه وو صفاتو كې د ده د حكم څخه مخالفت كوي، او خپل اعتقاد او خپله غوښتنه د الله جل جلاله په مقابل كې د ځان مقتدا ګرځوي، د هغو د ضلالت او خباثت درجه همدې نه قياس كړئ، چې په څه اندازه به وي.

وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمُۢ ١٧٦

او الله پر هر شي ښه عالم دی (نو د بندګانو مصالح هم په حيات او هم په ممات كې و ر ته معلوم دي).

تفسير: پخوا له دې نه معلومه شوې وه، چې الله تعالى د خپلو بندګانو هدايت خوښوي، اوس فرمايي چې ده ته ټول شيان معلوم دي، نو مطلب يې داسې شو، چې په ديني مسائلو كې كه تاسې ته كوم ضرورت پېښ شي، د هغه پوښتنه كوئ ! كله چې د دې ارشاد په تعميل كې لويو اصحابو رضي الله تعالى عنهم د «كلاله» د مسئلې پوښتنه وكړه؛ نو د هغوی د تحسين په لوري، او وروسته له دې نه د داسې سوالاتو كولو په نسبت د ترغيب اشاره فهميږي، او دا هم ترې مفهوميږي، چې الله جل جلاله ته ټول شيان معلوم دي او تاسې ته نه؛ نو دا هم نشئ ښوولئ چې په «كلالة» او په نورو صورتونو كې هغه برخې چې مقررې شوي دي، د هغوی حقيقي علت څه شی دی؟ او بيا د بني آدمانو عقل د دې خبرې قابل كله كېدی شي؛ چې د حق سبحانه وتعالى په ذات او صفاتو كې په خلاف د وحيې جرأت وكړي، كله چې دوی د خپلو تعلقاتو او د اقاربو او د خپلوانو له فرق او امتياز څخه عاجز او ناتوانه دي، نو د الله تعالى په بې مثله او بې سياله او بې شريكه ذات او صفاتو باندې د پاك الله له ښوونې څخه پرته څرنګه وپوهيږي؟ او په څه ډول يې راښكارولی شي؟.

تمت سورة «النساء» بفضل الله خالق الأرض والسماء !

ونرجو منه فى الدنيا النعماء وفى الآخرة حسن اللقاء !

د«المائدة» سورت مدني دی، پر ته له (۳) آيته چې په عرفات په «حجة الوداع» کې نازل شوی دی، په تلاوت کې (۵)، او په نزول کې (۱۱۲) سورت دی، (۱۲۰) آيتونه او (۱۶) رکوع لري. وروسته د «الفتح» له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اَوْفُوْا بِالْعُقُوْدِ ؕ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) پوره کړئ تاسې ګرد عهدونه.

تفسير: له عقودو څخه ټول لوظونه او پيمانونه مراد دي، برابره خبره ده چې هغه د الله تعالی سره وي، او که له مخلوق سره وي، له همدې تقرير سره سم د عقودو او مواعيدو په تفسير کې هغه مختلف شيان چې له اسلافو څخې منقول دي؛ هغه ټول سره تطبيقيږي، او په دې آيت کې د (ای مؤمنانو) د خطاب له لفظ څخه زيات لطف حاصليږي.

اُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيْمَةُ الْاَنْعَامِ

حلال کړی شوي دي تاسې ته (پس له شرعي ذبحې بې ژبي) چارپايان د انعامو (لکه اوښان، غوايان او پسونه).

تفسير: په (۶) جزء د «النساء» د سورت په (۱۶۰) آيت (۲۲) رکوع کې مونږ ولوستل چې: پر يهودانو باندې د دوی د ظلم او بد عهدئ په سزا ځينې حلال او طيب شيان حرام، او دوی ترې محروم کړی شوي وو ﴿فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبٰتٍ﴾ چې تفصيل يې د «الأنعام» په سورت کې راځي، دې مرحومه امت ته د عهدونو له ايفاء له هدايت سره؛ له دې شيانو څخې د انتفاع اجازه هم ورکړی شوې ده، يعنې اوښ، غويي، پسه، وزه او له دې جنسه څخه ګرد أهلي او وحشي (کورني او ځنګلي) چارپايان لکه هوسی، غش غويي او نور ستاسې لپاره په هر حالت کې حلال کړی شوي دي، بې له هغو حيواناتو يا حالاتو چې د هغو په متعلق؛ يا حق تعالی په قرآن عظيم، يا د خپل نبي کريم صلی الله عليه وسلم په ژبه د ده په احاديثو کې ستاسې د جسماني يا روحاني يا اخلاقي مصالحو له امله ممانعت فرمايلې وي.

اِلَّا مَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ

مګر (حلال نه دي) هغه چې لوستې به شي په تاسې باندې (وروسته له دې نه).

تفسير: غالبا له دې څخه مراد هغه شيان دي چې د همدې سورت په دريم آيت کې بيان کړی شوي دي، يعنې ﴿حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ﴾ څخه نيولې تر ﴿ذٰلِكُمْ فِسْقٌ﴾ پورې.

غَيْرَ مُحِلِّى الصَّيْدِ وَاَنْتُمْ حُرُمٌ ؕ

حال دا چې نه يئ تاسې حلال ګڼونکي د ښکار حال دا چې تاسې احرام تړونکي يئ !.

تفسير: د مُحرِم لپاره يواځې د وچې د ساکښانو (ذي روحو) ښکار روا نه دی، او د سيند د ښکار اجازه ورته شته، کله چې د احرام دومره رعايت شوی دی، چې په هغه کې ښکار کول ممنوع ګرځول شوي دي، نو د حرم شريف د حرمت او عزت لحاظ ښايي له دې نه په درجو زيات وي، يعنې د حرم د ساکښانو (ذي روحو) ښکار د محرم او غير محرم د ګردو لپاره حرام وي، لکه چې د ﴿لَا تُحِلُّوْا شَعَآئِرَ اللّٰهِ﴾ له عمومه څخه معلومېږي.

إِنَّ اللّٰهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيْدُ ①

بېشکه الله حکم کوي (په تحليل او تحريم کې) د هر هغه څه چې اراده وفرمايي.

تفسير: يعنې هغه الله جل جلاله چې ګرد مخلوقات يې پيدا کړل، بيا يې پخپل حکمت او کمال سره د دوی په منځ کې د مراتبو فرق ښکاره کړو، په هره نوعه کې يې سم د هغه له استعداده بېل بېل فطري خواص او قواوې په وديعت کېښودې، د حيات او د ممات مختلف صورتونه يې تجويز کړل، بېشکه همغه الله جل جلاله ته پخپلو مخلوقاتو کې دا حق هم حاصل دی؛ چې د خپل کامل اختيار، محيط علم، بالغه حکمت په اقتضاء هر هغه شئ چې هر چا ته په هر حالت کې اراده وفرمايي؛ حلال يا حرام يې کړي .﴿لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُوْنَ﴾.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُحِلُّوْا شَعَآئِرَ اللّٰهِ

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) مه ګڼئ حلال (مه بې حرمته کوئ !) شعائر (نښې د دين) د الله (چې د حج مناسک دي).

تفسير: يعنې هغه شيان چې د حق تعالی د عظمت او معبوديت لپاره خاص علامات او نښې مقررې شوي دي؛ د هغوی بې حرمتي مه کوئ ! چې دې کې حرم محترم، بيت الله شريف، جمرات، صفا، مروه، هدي، احرام، مساجد، آسماني کتابونه او نور ګرد حدود او فرائض او ديني احکام شامل دي، وروسته له دې علائمو او نښو څخې د ځينو مخصوصو شيانو ذکر فرمايي چې په مناسکو پورې تړلي دي، لکه چې له دې آيت څخه پخوا په بل آيت کې د مُحرِم ځينې احکام ذکر شول.

وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ

او مه (بې عزته کوئ !) مياشته حرمت والا (په قتال او جدال سره).

تفسير: حرمت والا مياشتې څلور دي، لکه چې د «التوبة» د سورت په (۵) رکوع (۳۶) آيت ﴿مِنْهَآ اَرْبَعَةٌ حُرُمٌ﴾ کې مذکور دی، او هغه (محرم، رجب، ذي القعدة، ذي الحجة) دي، او تعظيم او احترام يې دا دی، چې ښايي په دې مياشتو کې له نورو مياشتو څخې د نېکی او تقوی زيات التزام وکړ شي !، او ښايي چې له شر او فساد څخه د ځان ژغورلو (بچ کولو) لپاره ډېر اهتمام وشي !، خصوصا نه ښايي چې حُجّاج وربړوي، يا د بيت الله له حج څخه يې ستانه (واپس) کړي.

اګر که دا امور د کال په دولسو مياشتو کې واجب العمل دي، مګر بالخصوص په دې محترمو مياشتو کې پرې ډېر زيات تاکيد شوی دی.

وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَآئِدَ

او مه (بې حرمته کوئ ! د) هغه ساکښ (ذي روح) چې د کعبې هديه وي (بې قلادې) او نه هغه (هديه) چې په غاړه کې يې قلادې وي (او د کعبې په لوري بيولې کيږي).

تفسير: (قلائد) د قلاده جمع ده، چې له هغې څخه هغه طوق يا هار يا غاړکۍ يا غړوندی مراد دی؛ چې د «هدي» د حيوان په غاړه کې د علامې او نښې په ډول اچول کيږي، څو د «هدي» حيوان پرې وپېژندل شي، او له تعرض څخه مأمون وي، او ليدونکي ته د هسې عمل د کولو ترغيب هم وشي، قرآنکريم د دې شيانو تعظيم او حرمت باقي پرېښود، او د «هدي» او د هغې د علائمو او نښو سره تعرض کول يې ممنوع کړل.

وَلَآ ءَآمِّينَ ٱلۡبَيۡتَ ٱلۡحَرَامَ يَبۡتَغُونَ فَضۡلٗا مِّن رَّبِّهِمۡ وَرِضۡوَٰنٗاۚ

او مه (بې عزته کوئ !) قصد کوونکي (ورتلونکي) د کور حرمت والا ته (د حج يا د عمرې لپاره)، حال دا چې غواړي دوی فضل له (جانبه د) رب خپل او (د ده) خوښي.

تفسير: په ظاهر کې د غه وياړ (فخر) يواځې د مسلمانانو دی، يعنې هر هغه مخلص مسلمان چې د حج يا د عمرې لپاره ځي؛ د هغه تعظيم او احترام وکړئ ! او د دوی په لاره کې ډبرې مه اچوئ ! او ربړ (تکليف) مه ور رسوئ !.

وَإِذَا حَلَلۡتُمۡ فَٱصۡطَادُواْۚ

او کله چې (له احرامه څخه) حلال شوئ پس ښکار کوئ تاسې (که مو خوښه وي).

تفسير: يعنې د ښکار هغه ممانعت چې د احرام په حالت کې کړی شوی وو، د احرام له اتمام نه وروسته پاتې نشو.

وَلَا يَجۡرِمَنَّكُمۡ شَنَـَٔانُ قَوۡمٍ أَن صَدُّوكُمۡ عَنِ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ أَن تَعۡتَدُواْۘ

او باعث دې نکړي تاسې دښمني د يوه قوم (لدی سببه) چې منعه کړي دي دوی تاسې لره له مسجد حرام څخه؛ په دې چې تاسې تجاوز وکړئ (پر هغوی په انتقام اخيستلو).

تفسير: يعنې (د کافر قوم بغض او دښمني دې تاسې دې ته اړ او باعث نه کړي؛ چې له خپله حده تېر شئ، او د دې تېرو شيانو حرمت ونه ساتئ)، هغه شعائر چې په لومړني آيت کې د الله تعالی له خوا لوی او محترم ښودل شوي وو، د مشرکانو له لوري په شپږم کال کې توهين او سپک شول، رسول الله مبارک نږدې له (١٥٠٠) اصحابو سره د «ذي القعدة الحرام» په مياشت کې محض د عمرې د اداء کولو په قصد له مدينې منورې څخه رهي (روان) شول، کله چې «حديبيې» ته ورسېدل، مشرکانو دوی د دې اسلامي عبادت له اداء کولو څخه منع کړل، دوی نه د احرام حالت، نه د کعبې شريفې د حرمت، نه د «شهر الحرام» د احترام، نه د «قلائد» او نه د «هدي» څه لحاظ او خاطر وکړ.

مسلمانانو د «شعائر الله» له دې توهين او د مذهبي فرائضو له دې ممانعت څخه چې د دې ظالم او وحشي قوم له لوري وشو؛ که هر څومره د غيظ، غضب، بغض او عدوات اظهار کړی وی؛ حق يې درلود (لرلو) او بېځايه نه وو، او که د دوی په مقابله کې د انتقام په ځوښ (جوش) کې له سده وتلي وی، او په کوم اقدام باندې يې لاس پورې کړی وی؛ هم ښاييدل او ممکن وو، ليکن د اسلام محبت او عدوات هم په عدل، انصاف او حقانيت بنا دي، لکه چې قرآن کريم د داسې جابرو او ظالمو دښمنانو په مقابل کې هم مسلمانانو ته حکم ورکړ چې: «خپل جذبات دې تر اداري لاندې ونيسي»، ځکه چې انسان د ډېر محبت او زيات عداوت په وخت کې په ځوښ (جوش) راځي، او د خپل ځان ادراه هيڅ نشي کولی، او له حده تېری کوي، نو ځکه يې وفرمايل چې: ښايي د خورا (ډېر) سختو دښمنانو عداوت او دښمني هم تاسې د عدل او انصاف له دائرې څخه ونه باسي، او د عدل او انصاف واګې مو له لاس څخه خوشې نه شي.

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۚ

او مرسته کوئ تاسي يو تر بله په نېک کار او تقوی (پرهېزګاری) کې، او مه کوئ تاسي مرستې يو تر بله پر ګناه او پر عدوان (ظلم تجاوز).

تفسير: که کوم سړی بالفرض د انتقام په څوښ (جوش) کې راشي، او تېری وکړي؛ نو د هغه د ممانعت تدبير دا دی چې دمسلمانانو جماعت دې نه يواځې له ده سره په هغه ظلم او عدوان کې مرسته ونه کړي، بلکه ګرد سره دې لاس يو، او د نيکۍ او تقوی مظاهره دې وکړي ! (او د ده د زيادت او بې اعتدالۍ مخه دې ونيسي !.

وَاتَّقُوا اللَّهَ ۖ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ۝٢

او وويرېږئ تاسي له الله څخه، بېشکه چې الله ډېر سخت دی عذاب (د ده متخلفينو لره).

تفسير: يعني د حق پرستۍ او انصاف خوښولو او د ګردو ښو اخلاقو بيخ د پاك الله څخه وېره ده، او که د الله جل جلاله څنې وېره، او په نېکۍ کې تعاون او په بدۍ کې عدم تعاون نه وي؛ نو د عمومي عذاب د وقوع انديښنه وه (أعاذنا الله منه !)، څرنګه چې الله جل جلاله د هغو شيانو د بيان اراده وفرمايله، چې وعده يې په ﴿إِلَّا مَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ﴾ کې کړې شوې وه، نو دا آيت نازل شو:

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَن تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ۚ ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ ۗ

حرام کړی شوی دی پر تاسې (خوراك د) مردار (حيوان) او (د بهيدونکې) وينې، او د غوښې د خنځير، او د هر هغه (حلال کړی شوي حيوان) چې آواز کړی شوی وي بې له (نامه) د الله (د بل شي) په هغه باندې (د ذبحې په وخت کې)، او د خپه کړی شوي، او د کوتك (او د نورو) وهلی شوي، او د غورځېدلي (له پاسه ژورې ته)، او د ځيرې شوي په وهلو د ښکر، او د هغه چې (ترې) خوړلې وي ځناورانو، مګر (روا دی) هغه چې حلال (يې) کړئ تاسې (او روح په کې وي)، او (حرام دی) هغه چې ذبح کړی شوي وي (په نامه د کوم ممنوعه ځای يا شي) او دا چې تقسيم وکړئ تاسې په غشو د قمار سره، دغه (تېر محرمات يا تقسيم يا تفاؤل په دې غشو سره ګناه او) فسق دی.

تفسير: يعني حرام کړی شوي دي پر تاسې دغه لس شيان:

۱ - «ميتة» يا مرداره چې بې ذبحې مړه شوي وي (بې له ماهي او ملخه) حرامه ده، «ميتة» هغه واجب الذبح حيوان ته ويلی شي، چې بې له حلالولو په خپل مرګ مړ شي، او وينه او غريزي حرارت يې په غوښه کې محتقن او جذب شوې پاتې شي، چې د هغه له زهريله توب او ګندګۍ څنې خو راز بدني او ديني ضررونه پيدا کيږي.

۲ - د بهيدونکې وينې خوراك حرام دی، لکه چې په (۸) جزء د الأنعام په (۱۴۶) آيت (۱۸) رکوع کې ﴿أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا﴾ راغلي دي.

۳ - د خنځير د غوښې خوراك حرام دی، او د خنځير د نورو ګردو اجزاوو څخه تر نوکانو او ويښتانو پورې هم هر راز انتفاع ناروا ده.

۴ – د هغه مذبوح خوراک حرام دی؛ چې بې د الله تعالی له نامه څخه د بل چا نوم پرې یاد کړی شوی وي.

۵ – د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې په خپه کېدلو (زندی کېدلو) يې روح (سا) ختلې وي.

۶ – د هغه مړه خوراک حرام دی، چې په کوتک یا په غونډه تیږه (ګټه) چا وهلی وي.

۷ – د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې لوېدلی وي له غره یا له کمره یا په کوهي کې.

۸ – د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې بل غوايي په ښکر وهلی وي.

۹ – د هغه مړه حیوان خوراک حرام دی؛ چې درندګانو ترې څه اندازه غوښه خوړلې وي او بیا يي روح ختلی وي، (مګر هغه مړ له دې پنځو واړو وروستنیو څخه چې ژوندی پاتې وي، او بیا يې په نامه د الله جل جلاله ذبح کړي، نو د هغه خوراک روا دی).

۱۰ – د هغه مړه خوراک حرام دی؛ چې په هغو تیږو (ګټو) ذبح کړی شوی وي چې د «کعبې شریفې» نه ګېر چاپېره ولاړې دي، او مشرکانو به د تعظیم لپاره پرې قرباني کولې، یا ترې مطلق بتان مراد دي.

لږ څه وړاندې د «هدي» د ادب او احترام ذکر تېر شو، یعنې هغه ساکښ (ذي روح) چې د تقرب الی الله په نیت د الله تعالی له ګردو څخه د پخوانی معبد مکې معظمې ته د نذر په ډول بېول کېدل، او هلته به ذبح کېدل، د هغه په مقابل کې د هغه ساکښ (ذي روح) ذکر يې وفرمایه، چې د بل چا په نامه یا د بیت الله څخه ما سوی په بل کوم ځای کې د بل چا یا د بـل ځای د تعظیم لپاره ذبح کیږي (موضح القرآن).

په دې دوهم صورت کې د نذر نیت هم في الحقیقت د غیر الله په نامه وي، اګر که د ذبحې په وخت کې له ژبې څخه «بسم الله، الله اکبر» هم وویل شي، سم له دې تقریر سره د ﴿وَمَآ أُهِلَّ لِغَيۡرِ ٱللَّهِ بِهِۦ﴾ او د ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى ٱلنُّصُبِ﴾ فرق واضح شو (ابن کثیر رحمه الله).

﴿وَأَن تَسۡتَقۡسِمُواْ بِٱلۡأَزۡلَٰمِۚ﴾: «او حرام کړی شوي دي دا چې تقسیم وکړئ تاسې د قمار په غشو سره»، ځینې مفسرین د «ازلام» ځنـې د تقسیـم غشي مرادوي، چې د جاهلیت په زمانه کې د ذبحې غوښې او د نورو تقسیم لپاره استعمالېدل، او هغه د قمار (جواری) یو صورت وو، لکه نن ورځ د کاغذ اچولو (لاټری) رسم دی، لیکن د «حافظ عماد الدین ابن کثیر رحمه الله» او نورو محققینو په نزد دا خبره راجحه ده، چې له «ازلام» څخه غشي مراد دي، چې په هغه سره د مکې معظمې مشرکانو د کوم اشکال او تردد په وخت کې به د خپلې ارادې او د چارې فیصله او پرېکړه پرې کوله، دا غشي بـه يـې په بیت الله کې د قریشو خورا (ډېر) لوی بت (هُبل) سره کېښودل، د دې غشو پر ځینو باندې داسې لیکل شوي وو «أمرني ربي» = «حکم راکړی دی ما ته رب ځما»، او پر ځینو يې داسې لیکلی شوي وو «نهاني ربي» = «منع کړی یم زه رب ځما» همداسې پر هر غشي یوه قیاسي او اټکلي خبره لیکلې شوې وه.

کله چې به دوی ته په کومه خبره کې څه تردد او اندېښنه پېښېده؛ نو دوی به تلل او یو غشی به يې راخیست، که د «أمرني ربي» والا غشی به يې په لاس ورته؛ نو په کار به يې شروع کوله، او که مخالف له هغه به يې په لاس ورته؛ نو له کار ځنې به تښتېدل، وعلی هذ القیاس ګواکې دا له بتانو ځنې یو راز مشوره او استعانت وو، څرنګه چې د دې رسم بنا پر خالص شرک، جهل، اوهام پرستی، او په افترا علی الله باندې وه؛ نو ځکه «قرآن کریم» په متعددو مواقعو کې په نهایت تغلیظ او تشدید سره د هغه حرمت ښکاره کړ.

سم له دې تقریر سره د «ازلام» ذکر له «النصب» سره مناسبت پیدا کړ، او دا يې له مردارې وینې او خنځیر او نورو ډېرو خبیثو او ګنده وو شیانو د تحریم له سلسلې سره منسلک، او دا يې راښکاره کړه چې د دوی معنوي او اعتقادي نجاست او خباثت، له دې شیانو له پلیتی ځنې لږ نه دی، لکه چې په بل آیت کې د «رجس» له اطلاقه څخه دا خبره لا ښه څرګندیږي.

﴿ٱلۡيَوۡمَ يَئِسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِن دِينِكُمۡ فَلَا تَخۡشَوۡهُمۡ وَٱخۡشَوۡنِۚ﴾

نن ورځ نا اميده شول هغه کسان چې کافران شوي دي له (ابطاله د) دين ستاسې، نو مه ويريږئ له دغو (کفارو نه اې مؤمنانو) او وويريږئ له ما نه (چې ستاسې خالق يم).

تفسير: دا آيت هغه وخت نازل شو چې د ژوندانه په ټولو څانګو او د هدايت د علومو د هرې موضوع په متعلق کې اصول او قواعد داسې ممهد، او د فروعو او جزئياتو بيان هم په هومره کافي تفصيل او جامعيت سره منظم شوى وو؛ چې د اسلام پيروانو ته تر قيامت پورې د الهي دين څخه ما سوا بل کوم دين بيخي د منلو او د التفات وړ (مستحق) او لايق نه وو پاتې شوى.

مکه معظمه فتحه شوې وه، اصحاب کرام رضوان الله تعالى عليهم أجمعين سره له کاملې وفا له خپل الله «جل وعلا شأنه» سره خپل عهد او پيمان پوره کولو، هغه قوم چې د ګنده او پليتو غذاګانو او د مردارو حيواناتو په خوړلو عادت درلود (لرلو)؛ له مادي او معنوي طيباتو څخه خوند اخيستى وو، د الله جل جلاله د شعائرو احترام په زړونو کې راسخ او ټينګ شوى وو، د ګومانونو او اوهامو تارونه او جالونه او د انصابو او ازلامو عقيدې بيخي شلېدلې وې، او شيطان د تل لپاره له دې څخه چې په «جزيرة العرب» کې يې عبادت وشي؛ بيخي مأيوس شوى وو، نو نظر دغو حالاتو ته ارشاد وشو: ﴿ٱلۡيَوۡمَ يَئِسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِن دِينِكُمۡ فَلَا تَخۡشَوۡهُمۡ وَٱخۡشَوۡنِۚ﴾ .

يعنې نن کفار له دې خبرې څخه مايوس کړى شوي دي، چې تاسې له خپل قيّم دين څخه واړوي، او بيا مو د «انصاب» او «ازلام» او نورو په لوري بوځي، يا د اسلامي دين د مغلوبولو توقعات په خپلو زړونو کې وګرځوئ، يا په ديني احکامو کې د تحريف او تبديل اميدونه ولرئ، نن تاسې ته يو کامل او مکمل دين در رسېدلى دى، چې وروسته په هغه کې د هيڅ يو قسم ترميم ضرورت او امکان نشته، د الله جل جلاله انعام پر تاسې شوى دى، چې وروسته له دې نه ستاسې له طرفه د هغه د ضايع کېدو هيڅ انديښنه نشته، پاک الله تر ابده پورې همدا د اسلام دين ستاسې لپاره غوره کړى دى، نو ځکه وروسته له دې نه د کوم ناسخ د راتللو احتمال هم نه دى پاتې.

په داسې حالاتو کې تاسې ته هيڅ سبب او دليل نشته، چې له کفارو څنې وويريږئ، ولې چې کفار تاسې ته هيڅ نقص او تاوان نشي در رسولى، هو ! د هغه لوى محسن او حقيقي منعم له قهره او ناراضى څخه تل وويريږئ !، چې د ده په واک او اختيار کې ستاسې فلاح او نجاح او ګټه او زيان دى.

ګواکې په ﴿فَلَا تَخۡشَوۡهُمۡ وَٱخۡشَوۡنِۚ﴾ کې يې په دې مطلب تنبيه فرمايلې ده، چې وروسته له دې نه مسلمانانو ته د کفارو له لوري تر هغه وخته پورې هيڅ وېره او انديښنه نه ده پکار؛ تر څو چې په دوى کې د الله «جل وعلا شأنه» وېره، او د تقوى شان موجود وي.

له ﴿ٱلۡيَوۡمَ﴾ څنې دلته يوه معينه ورځ نه ده مقصود، بلکه حاضره زمانه، او ورپورې متصلې راتلونکې زمانې مقصد دى، او ځينې ترې يوم النزول مرادوي؛ چې هغه د هجرت د نهم کال د ذي الحجې د نهمې نېټې د جمعې او عرفې مازديګر وو.

﴿ٱلۡيَوۡمَ أَكۡمَلۡتُ لَكُمۡ دِينَكُمۡ﴾

نن ورځ مکمل (پوره) کړ ما تاسې ته دين ستاسې (اصُولاً او فروعاً).

تفسير: يعنې د ده په اخبارونو او قصصو کې پوره صداقت، او په بيان کې يې پوره تأثير، په احکامو کې يې پوره اعتدال شته، هغه حقائق چې په پخوانيو کتابونو او نورو آسماني اديانو کې محدود او نا تمام وو؛ د هغوى تکميل او تعميم هم

دي قيم دين سره وکړ شو، هغه احکام چې کتاب الله او د رسول الله سنتو د «حل» او «حرمت» او نورو احکامو په نسبت تنصيصا يا تعليلا صادر کړی دی، د هغوی اظهار او ايضاح خو همېشه کيږي، ليکن د زيادت يا قلت د ترميم ګنجائش په کې له سره نشته.

وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي

او تمام (پوره) مې کړ پر تاسې (ای مؤمنانو !) نعمت خپل (د دين په اکمال).

تفسير: له ګردو څخه لوی احسان خو همدا دی؛ چې اسلام غوندې يو مکمل او ابدي دين او د خاتم الأنبياء صلی الله عليه وسلم په شان يو لوی (نبي) يې تاسې ته مرحمت فرمايلی دی.

وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

او غوره کړ ما تاسې ته اسلام له جهت د دين (ډېر پاکيزه په ټولو اديانو کې).

تنبيه: دغه د ﴿ٱلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ الآيه ـ آيت نازلول هم د لويو نعمتونو له جملې څخه يو نعمت دی؛ نو ځکه ځينو يهودانو د عمر فاروق رضي الله عنه په حضور کې عرض وکړ: «يا أمير المؤمنين ! که دا آيت پر مونږ نازل شوی وو؛ نو مونږ به يې «يوم النزول» د خپل ځان لپاره اختر ګرځولی وی»، عمر فاروق رضي الله تعالی عنه وفرمايل: «په هغې ورځې کې چې دا آيت نازل شو؛ پر مونږ مسلمانانو دوه اخترونه سره جمع شوي وو»، دا آيت د هجرت په (۹) کال د «حجة الوداع» په موقع د عرفې او جمعې په ورځې د مازيګر په وخت په داسې حالت کې نازل شو، چې د «عرفات» په ميدان کې د نبي کريم «صلی الله عليه وعلی آله وصحبه أفضل الصلاة والتسليم» د اوښې په چپ چاپېر کې له (۴۰۰۰۰) تنو څخه زيات اتقياء او ابرار «رضي الله تعالی عنهم أجمعين» سره راټول شوي وو، وروسته له دې نه رسول الله مبارک فقط (۹۱) يا (۸۱) نورې ورځې په دنيا کې تشريف درلود (لرلو).

فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣﴾

نو هر څوک چې اړ شو (خوراک د حرام شي ته) په سخته لوږه کې، حال دا چې نه وي مائل ګناه ته (په خوراک زيات له کفافه يا د لذت لپاره)؛ پس بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی دی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی (چې نه يې نيسي په دغه خوراک).

تفسير: يعنې د حلالو او حرامو قانون خو مکمل شوی دی، اوس په هغه کې هيڅ ډول تغيير او تبديل نشي کېدی، هو ! مضطر چې د لوږې او تندې له شدته بې تابه او ناچاره شوی وي، که حرام شی وخوري، يا يې وڅښي، او خپل ځان له هلاکت څخه پرې وژغوري (وساتي)، په دې شرط چې د ضرورت له مقداره متجاوز نشي، او لذت ترې مقصود نه وي ﴿غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ﴾؛ نو حق تعالی به دا د حرامو تناول په خپل فضل او مهربانۍ سره ورمعاف کړي، ګواکې هغه شی خو همغسې حرام پاتې دی، مګر هغه سړی چې د دې حرامو خوړونکی او څښونکی وي؛ د الله تعالی په نزد مجرم نه ګڼل کيږي، دا هم د نعمت د اتمام يوه نوعه ده.

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ

پوښتنه کوي دوی له تانه (ای محمده !) چې کوم شی حلال کړی شوی دی دوی ته؟ ووايه: حلال کړی شوي دي تاسې ته طيبات (پاک شيان).

تفسير: په لومړني آيت کې د حرامو شيانو بيان وشو، نو په طبيعي ډول سره داسې يو سوال پيدا کيږي، چې حلال شيان کوم کوم دي؟ نو ځواب يې ورکړ شو، چې د حلالو دائره خو ډېره وسيعه ده، هغه شيان پرېږدئ چې په هغو کې ديني يا بدني نقصانونه دي، نور د دنيا ګرد پاکيزه او ستره شيان حلال دي.

وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ

او (حلال کړی شوی دی تاسو ته ښکار د) هغه چې ښوونه کړي وي تاسې له (ټولو اقسامو) ښکار کوونکو (حيواناتو يا مرغانو) څخه چې ښوونه کوونکي اوسئ تاسې (په ښکار ځغلولو د دوی) چې ښوونه وکړئ تاسې ورته له هغه نه چې ښوولي دي تاسې ته الله، پس خورئ تاسې له هغه ښکاره چې نيولی يې وي تاسې ته (له انعامو او طيورو نه) او يادوئ تاسې نوم د الله په هغه (ښکاري حيوان کله چې ښکار ته يې لېږئ !) (يا) او يادوئ تاسې نوم د الله په (حلالولو د) هغه (ښکار کې که ژوندی مو مينده کړ).

تفسير: د ښکاري سپي او باز او نورو ښکار کوونکو ساکښانو (ذي روحو) ښکار په دې شرطونو سره حلال دی:

۱ – دښکار کوونکو ذي روحو ښه عادت کول، چې تعليم يې موندلی وي.

۲ – پر ښکار باندې خوشې کړ شي.

۳ – په همغه طريقه سره تعليم ورکړی شوی وي؛ چې په شريعت کې د اعتبار وړ وي، يعنې سپي او نورو ته داسې تعليم ورکړی شوی وي؛ چې ښکار ونيسي، او همغسې يې خپل خاوند ته وروړي، او ويې نه خوري، او باز ته داسې تعليم ورکړی شوی وي؛ چې د بلنې په وخت کې خپل خاوند او بلونکي ته ژر بېرته ورشي.

که سپی ښکار په خپله وخوري، يا باز چې په بلنه سره بېرته رانشي، نو داسې فهميږي کله چې دوی د خپل خاوند په بلنه بېرته نه راځي، او د ده په خوله نه کيږي؛ نو هغه ښکار هم د خپل خاوند لپاره نه، بلکه خپلو ځانونو ته يې کړی دی.

۴ – د خوشې کولو په وخت کې د الله تعالی نوم ياد کړ شي ! يعنې بسم الله وايي ! او ورخوشې يې کړي، د دې څلورو واړو شرطونو تصريح خو په قرآني نص کې شوې ده.

که له دې شرطونو څخه يو شرط هم مفقود شي، نو هغه ښکار چې ښکاري ساکښ (ذي روح) وژلی وي؛ حرام دی، هو ! که مړ شوی نه وي، او ذبح کړ شي، نو د ﴿إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ﴾ په قاعده سره جلا کيږي.

وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾

او وويرېږئ تاسې له الله !، بېشکه چې الله ډېر چابک دی حساب (د ده، چې ډېر ژر د ګردو مخلوقاتو حساب خلاصوي).

تفسير: يعنې په هر حالت کې له الله تعالی څخه وويرېږئ ! چې چېرې د «طيبات» په استعمال او د ښکار او د نورو شيانو د منتفع کېدلو په وخت کې له شرعي حدودو څخه متجاوز نشئ !.

اَلْيَوْمَ اُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبٰتُ ۭ وَطَعَامُ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ حِلٌّ لَّكُمْ ۠ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ ۡ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الْمُؤْمِنٰتِ وَالْمُحْصَنٰتُ مِنَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكُمْ اِذَآ اٰتَيْتُمُوْهُنَّ اُجُوْرَهُنَّ مُحْصِنِيْنَ غَيْرَ مُسٰفِحِيْنَ وَلَا مُتَّخِذِيْٓ اَخْدَانٍ ۭ وَمَنْ يَّكْفُرْ بِالْاِيْمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهٗ ۡ وَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ۝

نن ورځ حلال کړی شوي دي تاسې ته ټول طيبات (پاکيزه شيان) او (هر قسم) طعام د هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب حلال دی تاسې ته، او (هر قسم) طعام ستاسې حلال دی دوی ته، او (حلالې دي تاسې ته بې مېړه ـ بې خاونده) پاک لمنې اصيلې ښځې له مؤمنانو ښځو څخه او پاک لمنې (بې مېړه ـ بې خاونده) اصيلې ښځې له هغو کسانو چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب له تاسې پخوا، کله چې ورکړې دغو (ښځو) ته مهرونه د دوی (ای مېړونو د نکاح د قيد راوړلو لپاره)، حال دا چې نکاح کوونکي يئ تاسې نه زنا کوونکي (ښکاره) او نه نيوونکي د يارانو (په پټه سره)، او هر څوک چې کافر (منکر) شو په ايمان (او مؤمَن به شيانو) پس په تحقيق ضايع (باطل) شو عمل د ده، او دی به آخرت کې له زيانکارانو څخه وي.

تفسير: دلته له «طعام» څخه مراد «ذبيحه» ده، يعنې که کوم يهودي يا نصراني (په دې شرط چې وروسته د اسلام له ارتداده يهودي يا نصراني نه وي پاتې) که د حلال ساکښ (ذي روح) د حلالولو په وخت کې د غير الله نوم وا نه خلي؛ نو د هغه خوراک مسلمان ته حلال دی، د مرتد احکام بېل دي.

د کتابيانو له يوه مخصوص حکم سره يې بل مخصوص حکم هم بيان کړ، يعنې له کتابي ښځې سره نکاح تړل په شريعت کې جايز، او له مشرکې ښځې سره ناروا دي، لکه چې د دويم جزء د البقره سورت په (٢٢١) آيت (٢٧) رکوع کې مو ﴿وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكٰتِ حَتّٰى يُؤْمِنَّ﴾ ولوست.

مګر دا خبره په ياد ولرئ چې څمونږ په زمانه کې «نصاری» عموما په نامه «نصاری» پاتې دي، په دې نصرانيانو کې زياتره داسې کسان دي، چې نه پر کوم آسماني کتاب قائلان دي، نه الله جل جلاله منې، نه رسول، نه مذهب لري، نو ځکه د اهل کتابو اطلاق پر دوی نه شي کېدی، لهذا د دوی په مذبوحو او ښځو باندې هغه احکام نه مرتب کيږي؛ چې د حقيقي کتابيانو په ذبائحو او ښځو مرتب دي.

دا خبره دې هم په نظر کې ونيول شي ! چې د يوه شي د حلالېدو دا معنی ده، چې پکې «في حد ذاته» د تحريم کومه وجه نه وي، ليکن که خارجي اثرات او حالات داسې وي، چې له هغه حلال شي څخه په ګټه اخيستلو کې د ډېرو محرماتو ارتکاب واقع کيږي، بلکه په کفر کې د مبتلا کېدو احتمال هم وي، نو له هسې حلال شي څخه د ګټې اخيستلو اجازه نه ورکوله کيږي.

په موجوده زمانه کې له يهودو او نصاراوو سره خوړل او څښل، او بې ضرروته اختلاط او ګډون کول او د دوی د ښځو په جال کې ځان بندول، هسې خطرناک او ويروونکي نتايج لري، چې هغه د هيچا له نظره پټ نه دي، نو د داسې بدۍ او بې دينۍ له اسبابو، او ذرائعو څخه هرومرو (خامخا) اجتناب په کار دی !.

له کتابيانو ښځو سره چې د نکاح تړلو اجازه شوې ده، د هغه فائده ښايي دا وي چې د مؤمن حقانيت او اسلامي اخلاق د ښځې په زړه کې ځای ونيسي، داسې نه چې مؤمن پر هغو کتابيانو هسې مين او مفتون شي، چې بالعکس خپله ايماني متاع له لاسه وباسي، او په سپېره ډاګ ميدان کې کيني، او د ﴿خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةَ﴾ مصداق شي، کله چې له کافرې

ښځې سره د دې فتنې احتمال قوي کېدی شي، نو ځکه د ﴿وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ﴾ تحديد خورا (ډېر) مناسب او پر خپل ځای کې دی.

﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) کله چې پاڅیږئ تاسې لمانځه ته (او بې اوداسه يئ) نو وويندئ تاسې مخونه خپل او لاسونه خپل تر څنګلو پورې (سره له څنګلو) او مسح وکړئ تاسې په سرونو خپلو او (وويندئ تاسې) پښې خپلې تر پړکيو پورې (سره له پړکيو)،

تفسير: ﴿إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ﴾ کله چې پاڅيږئ تاسې لمانځه ته يعنې که له خوبه پاڅېږئ يا دنيوي مشاغلو څخه لاس باسئ او لمانځه ته ولاړ شئ، نو لومړی اودس وکړئ ! ليکن اودس کول هلته ضرور دي چې سړی اودس ونه لري، د دې آيت په آخر کې د دې احکامونو هغه غرض او غايې څخه چې په ﴿وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ﴾ کې فرمايلې شوی دی؛ معلوميږي چې د لاسونو، خولې، او نورو اعضاوو د وينځلو وجوب د دې لپاره دی چې حق تعالی تاسې پاک کړي، او په خپل دربار کې تاسې ته ځای درکړي، نو که دا پاکي لا له پخوا څخه حاصله وي، او د اوداسه کوم ماتوونکی شی په مينځ کې پېښ شوی نه وي، نو د پاکو اندامونو د بيا پاکولو هيڅ ضرورت نشته، بلکه د هغه په ضروري کولو سره په «امت» باندې حرج پېښيږي، چې د هغه نفي په ﴿مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ﴾ کې کړی شوې ده، هو ! که زيات نظافت، نورانيت، او نشاط حاصلولو لپاره نوی اودس وکړی شي، نو مستحب دی.

﴿وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ﴾ «او مسح وکړئ تاسې په سرونو خپلو» يعنې لوند لاس پر سر باندې راکاږئ !.

﴿وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ﴾ «او وويندئ تاسې پښې خپلې تر پړکيو پورې» د (أرجلکم) معطوف عليه مغسولات دي، يعنې همغسې چې د مخ او د لاسونو د وينځلو حکم دی؛ پښې دې هم تر پړکيو پورې وويندلی شي، او د سر غوندې مسح ورته کافي نه ده، لکه چې څمونږ «أهل السنت والجماعت» پرې اجماع کړېده، او له ډېرو احاديثو څخه هم دا ثابته شوې ده، چې که په پښو موزې نه وي، نو وينځل يې فرض دي، (مګر پر بوټونو او موزو سم له هغو شرائطو چې په فقهي کتابونو کې مذکور دي؛ مقيم لره يوه شپه او ورځ او مسافر لره تر درې شپو او ورځو پورې مسح کول هم روا دي.

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا﴾

او که وئ تاسې جنبان (يعنې په جنابت کې وئ) نو ښه ځان پاک کړئ !

تفسير: يعنې له جنابت څخه د پاکېدلو لپاره يوازې د همدې څلورو واړو اعضاوو وينځل او مسح کول کافي نه دي، بلکه د بدن ټولې سطحې ته تر هغو ځايونو پورې چې د اوبو رسونه ورته بې له ضرره ممکن وي؛ د اوبو رسونه ضروري ده.

﴿وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ﴾

او که وئ تاسې مريضان (رنځوران او اوبه درته مضرې وې) يا په سفر (کې وئ) يا راغی يو له تاسې له ځايه د بولو څخه (يعنې بې اودسه شوئ) يا جماع وکړئ تاسې له ښځو سره، نو ونه مومئ

تاسې اوبه؛ نو قصد وکړئ تاسې د خاورې پاکې نو (ووهئ لاسونه دوه ځلې پر ځمکه او) ومښئ تاسې (دا لاسونه) په مخونو خپلو او لاسونو خپلو له هغې (خاورې) څخه، اراده نه لري الله (د تطهير په دې تکليف کې پر تاسې دا) چې مقرر کړي پر تاسې څه حرج (تنګوالی يا سختي).

تفسير: د اوداسه او غسل په تيمم کې هيڅ فرق نشته، ځکه د تيمم له مشروعيت څخه چې کوم غرض دی؛ هغه په هر صورت کې په يو شان حاصليږي.

تنبيه: د ﴿أَوْ لَٰمَسْتُمُ ٱلنِّسَآءَ﴾ ترجمه چې په جماع سره شوې ده، د ابن عباس رضي الله تعالى عنه او ابو موسى اشعري رضي الله تعالى عنه له تفسير سره موافقه ده، چې ابن مسعود رضي الله تعالى عنه هم هغه سکوتا منلې ده (کما في البخاري).

﴿وَلَٰكِن يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝٦﴾

او ليکن اراده لري (الله د دې) چې پاک کړي تاسې (له صوري او معنوي پليتی نه) او د دې لپاره چې پوره کړي (الله) نعمت (احسان) خپل پر تاسې (په اسلام او د شرائعو په بيان) لپاره د دې چې تاسې شکر ګذار شئ !.

تفسير: دا ښوونه هم في حد ذاته يو نعمت دی، او په ظاهري بدن باندې له اوبو تېرولو يا په خاورو سره له مسح کولو څخه بنده ته باطني پاکي ورکول بل نعمت دی، بنده لا د لومړنيو نعمتونو شکر نه وو ادا کړی، او د هغو د شکر د اداء کولو په قصد وو، چې په دې نويو نعمتونو فائض شو، نو ځکه ارشاد وشو ﴿لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ يعنې د پخوانيو نعمتونو له يادولو څخه پخوا د دې جديدو نعمتونو شکر ښايي اداء کړئ ! چې د اوداسه د احکامو په ضمن کې پر تاسې شوي دي.

﴿وَٱذْكُرُوا۟ نِعْمَةَ ٱللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَٰقَهُ ٱلَّذِى وَاثَقَكُم بِهِۦٓ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌۢ بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ ۝٧﴾

او ياد کړئ تاسې نعمت (احسان، رحمت) د الله پر تاسې (چې اسلام دی) او (ياد کړئ) عهد محکم د الله هغه (عهد) چې محکموالی کړی دی (الله) له تاسې سره په هغه سره کله چې وويل تاسې: واربېده مونږ (وينا ستا) او ومو منه (فرمان ستا)، او ووېرېږئ له الله (په هېرولو د نعمت او ماتولو د بيعت کې) بېشکه چې الله ښه عالم دی په خبرو د سينو (او په حالاتو د زړونو هم).

تفسير: غالبا دا همغه عهد دی چې په «۳» جزء د «البقره» سورت په خاتمه په (۲۸۵) آيت (۴۰) رکوع کې يې د مؤمنانو له ژبې څخه نقل فرمايلی وو: ﴿وَقَالُوا۟ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۖ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ ٱلْمَصِيرُ﴾ کله چې اصحاب کرام رضي الله تعالى عنهم د محمد صلى الله عليه وسلم پر مبارک لاس بيعت کولو، په دې وخت کې يې هم داسې اقرار کولو چې: «مونږ له خپل توان سره سم ستاسې هره خبره اورو، او منو يې، برابره ده چې هغه ځمونږ له طبيعت سره موافقه وي او که مخالفه»، دا خو عمومي عهد وو، وروسته له دې اسلام د ځينو ارکانو له حاله سره مناسب د خپلو نورو اهمو شيانو په نسبت خصوصي عهد هم له دوی څخه اخيستل کېده.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُونُوا۟ قَوَّٰمِينَ لِلَّهِ شُهَدَآءَ بِٱلْقِسْطِ ۖ﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) اوسئ تاسې محکم ولاړ (په حق باندې) لپاره د الله (اوسئ تاسې !) شاهدان په قسط (عدل او انصاف) سره.

تفسیر: ﴿قَوّٰمِيْنَ لِلّٰهِ﴾ کې د حقوق الله او په ﴿شُهَدَآءَ بِالْقِسْطِ﴾ کې د حقوق العباد په لوري اشاره ده، همداسې يو آيت په (۵) جزء د «النساء» سورت په (۱۳۵) آيت (۲۰) رکوع کې تېر شوی دی، چې د دې دواړو په مينځ کې فقط دومره فرق شته، چې هلته «بالقسط» يې له «الله» څخه مقدم کړی دی، او ښايي چې وجه يې دا وي چې هلته د «حقوق العباد» ذکر له اوله جريان درلود (لرلو)، او دلته له پخوا راهيسې د «حقوق الله» تأکيد جريان لري، نو په دې ملاحظه هلته د «بالقسط» او دلته د «الله» تقديم مناسب شو، برسېره پر دې دلته په لحاق کې له مبغوض دښمن سره د معاملې کولو ذکر دی، چې له هغه سره د «قسط» تذکر ضرور دی، او هلته د سورت «النساء» د آيت په لحاق کې د محبوبو شيانو ذکر دی، نو ځکه هلته له ګردو څنې محبوب د پاك الله د ذکر تذکر شوی دی.

وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ عَلٰۤى اَلَّا تَعْدِلُوْا ؕ

او باعث دې نکړي تاسې دښمني د يوه قوم په دې باندې چې عدل انصاف به ونه کړئ تاسې.

تفسیر: د «عدل» معنی دا ده چې له بل چا سره بې له افراطه او تفريطه همغسې معامله وکړئ چې هغه واقعي د هغې مستحق وي، د عدل او د انصاف تله ښايي داسې سمه او برابره وي چې نه ډېره زياته دوستي، او نه ډېره سخته دښمني وکولی شي، چې د هغې يوه پله درنه کړي.

اِعْدِلُوْا ۟ هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى ۫

عدل (انصاف) وکړئ تاسې !، همدا (عدل) ډېر نږدې دی تقوی (پرهېزګاری) ته.

تفسیر: «تقوی» د هغه معنوي کيفيت نوم دی، چې د هغو شيانو له اجتناب او ځان ژغورنې (ساتنې) څنې حاصلېږي، چې شرعاً مهلك يا په کومه درجه سره مضر وي، او يو خاص نوراني کيفيت دی چې د انسان په زړه کې راسخېږي، د «تقوی» د تحصيل نږدې او لرې اسباب ډېر دي، ګرد حسنه اعمال او د خير خصال «د تقوی» له اسبابو او معداتو څنې شمېرلی شي، ليکن معلومېږي چې «عدل» او «قسط» يعنې له دوسته او دښمنه سره يو شان معامله کول، او د حق په معامله کې د محبت او عداوت د جذباتو تر تأثير لاندې نه راتلل، د «تقوی» د حصول د خورا مؤثرو او د ډېرو قريبو اسبابو څخه دي، نو يې ځکه ﴿اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى﴾ وفرمايل، يعنې دا عدل چې حکم يې ورکړ شو «تقوی» ته ډېر نږدې دی، چې د هغه له ممارست او کولو څخه وروسته د «تقوی» کيفيت ډېر ژر حاصلېږي.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ ۝۸

او وويرېږئ تاسې له الله (نو ظلم مه کوئ !) بېشکه چې الله ښه خبردار دی په هغو اعمالو چې کوئ يې تاسې.

تفسیر: يعنې داسې عدل او انصاف وکړئ ! چې مخه يې هيڅ ډول دوستي يا دښمني نشي نيولی، او د هغه له غوره کولو څنې انسان په آسانی سره متقي کېدی شي، د «تقوی» د حصول يواځينی لار د الله تعالی وېره ده، او د هغه له انتقام څخه خوف دی، او دا خوف د ﴿اِنَّ اللّٰهَ خَبِيْرٌۢ بِمَا تَعْمَلُوْنَ﴾ په مضمون کې له څو څو ځلې تفکر او تدبر کولو څنې پيدا کيږي.

وَعَدَ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ ۙ لَهُمْ مَّغْفِرَةٌ وَّاَجْرٌ عَظِيْمٌ ۝۹

وعده کړېده الله له هغو کسانو سره چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه د دې چې مقرر دي) دوی ته مغفرت او اجر ډېر لوی (په جنت کې).

تفسير: يعنې نه يوازې دا چې د هغوی هغه قصور به وربخښنو چې د بشريت په اقتضاء له هغوی څنې صادريږي، بلكه عظيم الشأن اجر او ثواب به هم دوی ته عطا فرمايو.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ۝١٠ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ۝١١

او هغه كسان چې كافران شوي دي او نسبت د دروغو يې كړی دی آياتو څمونږ ته؛ همدغه كسان دي صاحبان (ملګري د اور) د دوزخ. ای هغو كسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) ياد كړئ تاسې احسان د الله (چې) پر تاسې (دی) كله چې قصد وكړ يوه قوم د دې چې راوغځوي دوی تاسې ته لاسونه خپل (او تاسې مړه كړي) نو منع يې كړل لاسونه د دوی له تاسې څخه، او ووېرېږئ تاسې (په هېرولو د نعمتونو كې) له الله څخه، او خاص په الله پس خامخا توكل دې وكړي مؤمنان (چې الله كافي دی په رسولو د خير او لرې كولو د شر كې).

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا ۖ وَقَالَ اللَّهُ إِنِّي مَعَكُمْ ۖ لَئِنْ أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَآتَيْتُمُ الزَّكَاةَ وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۚ فَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ۝١٢

او خامخا په تحقيق اخيستې ده الله وعده محكمه له بني اسرائيلو، او ولېږل (مقرر كړل) مونږ له دوی نه دوولس (تنه) مشران (ضامنان د قوم د دوی په وفا د وعدې سره)، او وفرمايل الله (بني اسرائيلو ته) بېشكه زه له تاسې سره يم (په معاونت او نصرت سره) (او ويې فرمايل: قسم دی) خامخا كه قائم كړئ تاسې (سم اداء كړئ سره له ټولو حقوقو) لمونځ او وركړئ تاسې زكات (د اموالو خپلو مستحقانو ته)، او ايمان راوړئ تاسې په رسولانو زما، او مدد (او تعظيم) وكړئ تاسې د دوی، او قرض وركړئ تاسې الله ته قرض نېك (ښه وركړه بې منته، بې احسانه، بې ضرره د زړه له اخلاصه نو)، خامخا لرې به كړم زه له تاسې څخه ګناهونه ستاسې، او خامخا داخل به كړم زه تاسې هسې جنتونو ته چې بهيږي له لاندې (د ونو او ماڼيو د) هغو ويالې، نو هر څوك چې كافر شو وروسته له دې (وعدې) له تاسې نه؛ نو په تحقيق وركه كړې يې ده سمه صافه لاره (د حق).

تفسير: ﴿إِنِّي مَعَكُمْ﴾ خطاب همغو د بني اسرائيلو دولسو سردارانو ته دی، يعنې تاسې خپل فرض اداء كړئ !، زما حمايت او امداد له تاسې سره دی، يا ګردو بني اسرائيلو ته دی : چې زه له تاسې سره يم، يعنې هيڅ وخت ما له خپل ځانه لرې مه ګڼئ ! هر هغه معامله چې په هر ځای او په هر وخت كې يې په پټه يا په ښكاره تاسې وكړئ زه يې ګورم، او اورم يې، نو څكه هر شی چې كوئ، ښايي چې په پوهه او هوښياری سره يې وكړئ !.

﴿وَآمَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ﴾ «او ايمان راوړئ، يقين وكړئ تاسې په رسولانو څما، او مدد او تعظيم وكړئ تاسې د دوی»، يعنې هر هغه رسول چې له موسى عليه السلام څخه وروسته راځي، د هغوی د ټولو تصديق او د زړه له كومې د دوی تعظيم وكړئ ! او د حق د دښمنانو په مقابل كې له هغوی سره په خپلو ځانونو او مالونو دواړو سره معاونت او مرستې (مدد) وكړئ.

﴿وَاَقْرَضْتُمُ اللّٰهَ﴾ يعنې ورکړه کوئ ! په لاره د الله لپاره د ترقي د دين، له قرض ورکولو څخه مراد دا دی: چې د دين او د الله د رسولانو په حمايت او ساتنه کې خپل مالونه صرف کړئ ! همغسې چې قرض ورکوونکي خپلې روپۍ په دې مقصد بل ته پور (قرض) ورکوي، چې د ده روپۍ به بېرته ور رسيږي، او قرض اخيستونکی د هغه ادا کول په خپله ذمه لازمه ګرځوي، همدا شان د همغه الله تعالى له ورکړې شوي مال څخه هر شی چې دلته د هغه په لاره کې صرف کړ شي، هغه به له سره نه لړ او نه ورک کيږي، حق تعالى د کومې مجبورۍ له امله (وجهې) نه بلکه محض په خپل فضل او رحمت سره يې دا په خپله ذمه لازمه کړېده، چې هغه شی به سره له ډېرې ګټې در رسوي.

﴿قَرْضًا حَسَنًا﴾ «پور (قرض) نېک: ښه ورکړه، بې منته، بې احسانه، او بې ضرره د زړه له اخلاصه»، له نېک څخه مراد دا دی چې په اخلاص يې ورکوئ ! او له محبوبو او له مرغوبو شيانو او د حلالو، پاکو، صافو، او ښو مالونو څخه يې ورکړئ ! (او ځواب د قسم دا دی):

﴿لَاُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ﴾ «نو خامخا به لرې کړم له تاسې څخه ګناهونه ستاسې» يعنې کله چې نيکۍ ډېرې شي؛ بدۍ بدلوي او محوه کوي يې، کله چې انسان د الله تعالى د عهد په پوره کولو کې زيار باسي (محنت کوي)، او کوښښ کوي نو حق تعالى ترې نورې کمزورۍ او نيمګړتياوې لرې کوي، او د خپلې خوښې او قرب په مقام کې ورته ځای ورکوي.

﴿فَمَنْ كَفَرَ﴾ الآيه ـ يعنې له هسې صاف او پاخه عهد او پيمان څخه وروسته هم که څوک د الله تعالى په عهد وفا ونه کړي، او غدر او خيانت ته ملا وتړي، نو وپوهېږئ چې ده د کاميابۍ او د نجات سمه لار ورکه کړې ده.

فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِّيْثَاقَهُمْ لَعَنّٰهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوْبَهُمْ قٰسِيَةً ۚ يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهٖ ۙ وَنَسُوْا حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوْا بِهٖ ۚ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلٰى خَآئِنَةٍ مِّنْهُمْ اِلَّا قَلِيْلًا مِّنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۱۳﴾

نو په سبب د ماتولو د دوی د کلکې وعدې خپلې لعنت وکړ مونږ پر دوی او ګرځولي دي مونږ زړونه د دوی سخت (چې هيڅ پند نه آخلي) چې اړوي (لرې کوي) دوی کلمې (د تورات مخصوصا محمدي نعت) له ځايونو خپلو (او په خپلې ناپاکې مدعا يې اړوي)، او هېره کړې ده دوی (غټه) برخه اخيستل له هغه شي چې پند ورکړې شوی وو دوی ته په هغه سره (په تورات کې چې هغه متابعت د محمد وو)، او همېشه به يې ته (ای محمده !) چې خبرېږې په کوم خيانت له دې (يهودانو نه) مګر لږ (کسان) له دوی نه، نو عفوه وکړه (ای محمده !) دوی ته، او مخ وګرځوه (له دوی نه)، بېشکه چې الله خوښوي احسان کوونکي.

تفسير: د «لعن» معنى (طرد، ابعاد، شړل او لرې کول) ده، يعنې د عهد ماتولو او د غدارۍ له سببه مونږ دوی له خپل رحمت څخه لرې وغورځول (يا مسخه مو کړل يا جزيه مو پرې کېښوده)، او د دوی زړونه مو سخت کړل، په ﴿فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِّيْثَاقَهُمْ﴾ کې ظاهر وفرمايل چې د دوی د ملعونيت او زړه سخت کېدلو سبب هغه عهد ماتول او بې وفايي ده، چې د دوی خپل فعل دی، اما پر اسبابو باندې د مسبباتو مرتبول څرنګه چې د الله تعالى کار وو، نو په دې لحاظ ﴿وَجَعَلْنَا قُلُوْبَهُمْ قٰسِيَةً﴾ نسبت د الله جل جلاله په لوري وکړ شو.

﴿يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهٖ﴾ «اړوي دوی کلام د تورات، مخصوصا محمدي نعت له ځايونو خپلو څخه په خپلې ناپاکې مدعا» يعنې د الله تعالى په کلام کې تحريف کوي، کله د هغه په الفاظو کې، کله د هغه په معانيو کې، کله په تلاوت کې، د تحريف دغه ګرد اقسام په قرآنکريم او د احاديثو په کتابونو کې ذکر شوي دي، چې پر هغو باندې لږ څه اعتراف د نن ورځې اروپايي نصاراوو هم کړی دی.

﴿وَنَسُوا۟ حَظًّا﴾ يعني لازم خو دا وو چې اهل كتاب د دغو آسماني كتابونو له قيمتدارو پندونو څخې فائدې اخيستلې واى، مثلا د نبي آخر الزمان صلى الله عليه وسلم د راتګ او د نورو ديني مهماتو په نسبت د هغو په كتابونو كې ارشادات موجود وو، مګر دوى په خپلو شرارتونو او غفلتونو اخته او دا ګرد شيان يې له ياده وويستل، بلكه د پندونو هغه ضروري برخې يې هم وركې كړې، او اوس هم هغه پندونه او مفيدې خبرې چې د خاتم النبيين صلى الله عليه وسلم له خولې هغوى ته كيږي؛ د هغو هيڅ يو اثر نه قبلوي.

﴿وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَىٰ خَآئِنَةٍ مِّنْهُمْ﴾ يعني د دوى د دغابازۍ او خيانت كارۍ سلسله تر نن و رځې پورې جاري ده، او وروسته له دې نه به هم جاري وي، نو ځكه تل تاسې د دوى پر يوې نه يوې دغابازۍ، مكر، فريب، او خيانت باندې خبرېږئ، (په خائنة كې «ة» لپاره د مبالغې ده لكه علامة او نسابة كې).

﴿إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ﴾ مګر لږ كسان له دوى نه چې هغوي خيانت نه دى كړى او نه يې كوي، لكه عبد الله بن سلام او نور چې په اسلام كې داخل شوي دي، رضي الله تعالى عنهم.

﴿فَٱعْفُ عَنْهُمْ﴾ الآية ـ قتاده او نورو «رحمهم الله» ويلي دي: چې دا آيت په ﴿قَٰتِلُوا۟ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ﴾ سره منسوخ شوى دى، مګر دېته هيڅ حاجت نشته، ځكه د قتال له حكمه دا نه لازميږي؛ چې په هيڅ وخت او هيڅ موقع كې دې هم د داسې قوم په مقابله كې له عفوې او اغماض او تأليف القلوب او تېرېدلو څخې كار وانخيستل شي، (بيضاوي وايي چې: عفو او صفح مشروط دي پـه دې شـرط سـره چـې دوى توبه وباسي او ايمان راوړي، يا صلح وكړي او جزيه ومني، نو په دې تقدير سره نسخ نشته، او كه عفو او صفح دواړه مطلق وي، نو دا حكم به د سيف په آيت سره منسوخ وي).

وَمِنَ ٱلَّذِينَ قَالُوٓا۟ إِنَّا نَصَٰرَىٰٓ أَخَذْنَا مِيثَٰقَهُمْ فَنَسُوا۟ حَظًّا مِّمَّا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ ٱلْعَدَاوَةَ وَٱلْبَغْضَآءَ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ ٱللَّهُ بِمَا كَانُوا۟ يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾

او ځينو له هغو كسانو څخه چې وايي دوي: بېشكه مونږ نصرانيان يو؛ اخيستى وو مونږ محكم عهد د دوى، نو هېره كړه دوى (غېړه) برخـه آخيستل له هغه شي چې پند وركړى شوى وو دوى ته په هغه سره، نو واچاوه مونږ په منځ د دوى كې عداوت (دښمني) او بغض (كينه) تر ورځې د قيامته پورې، او ژر به خبر وركړي دوى ته الله په هغو كارونو چې وو دوى چې كول به يې.

تفسير: يعني (و أخذنا من النصارى ميثاقهم كما أخذنا ممن قبلهم) د نصارى د كلمې مأخذ يا «نصر» دى، چې معنى يې مدد كول دي، يا د «ناصره» په لوري منسوب دى چې په شام كې د هغې قريې نوم دى، چې هلته مسيح عليه السلام هستوګنه درلوده (لرله)، نو ځكه ورته ناصري مسيح عليه السلام هم وايي، هغه كسان چې خپل ځانونه يې «نصارى» بلل، ګواكې دوى د دې خبرې مدعيان وو، «چې مونږ د الله تعالى د حق دين او د انبياوو عليهم السلام رښتيني حاميان او ناصران يو، او د ناصري مسيح له متابعانو څخې يو»، د ژبې د دعوى او ظاهري افتخار سره سره هغه لاره چې دوى د دين په چارو كې غوره كړې وه په آينده كې به ذكر شي.

﴿أَخَذْنَا مِيثَٰقَهُمْ﴾ ـ «اخيستى وو مونږ محكم عهد له نصرانيانو نه هم په انجيل كې چې هغه د محمد صلى الله عليه وسلم متابعت وو» يعني د يهودانو په شان له دوى څخې هم كلكځ عهد اخيستلى شوى، ليكن دوى هم په عهد ماتولو او بې وفايۍ كې له خپلو پخوانيو څخه هيڅ كم نه وو، دوى هم له هغو ښو پندونو څخې هيڅ يوه فائده وانخيسته، چې پر هغو باندې ابدي فلاح او نجات مرتب وو، بلكه په «انجيل ـ بايبل» كې يې د نصائحو هغه برخه بيخي پرېښوده،

چې في الحقيقت د مذهب مغز وه (او هم دمحمد صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم د متابعت په نسبت يي د هغه احكام ونه منل).

﴿فَأَغْرَيْنَا﴾ الآية ـ «نو واچاوه مونږ په منځ د دوى كې عداوت، دښمني، بغض او كينه» يعنې د نصرانيانو په منځ كې يا د يهودانو او نصاراوو په منځ كې به تل تر تله جګړې او عداوتونه قائميږي، او د آسماني تعليماتو له ضايع كېدلو او هېرولو څنې كومه نتيجه چې پېښېدونكې وه؛ هغه پېښه شوه.

﴿وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ﴾ الآية ـ يعنې په آخرت كې به په ښه ډول سره او په دنيا كې به هم د ځينو واقعاتو په وسيله هغوى د دوى د بدو كارونو نتيجه ور معلومه شي.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ كَثِيرٗا مِّمَّا كُنتُمۡ تُخۡفُونَ مِنَ ٱلۡكِتَٰبِ وَيَعۡفُواْ عَن كَثِيرٖۚ

اې اهل د كتابو ! په تحقيق درغلى دى تاسې ته رسول څمونږ (محمد) چې بيانوي (ښكاروي) تاسې ته ډېر له هغو شيانو چې وئ تاسې چې پټول به مو له كتابه (تورات او انجيل نه لكه د رجم آيت او محمدي نعت) او عفو كوي (تېرېږي) له ډېرو شيانو،

تفسير: دا ګردو يهودانو او نصرانيانو ته خطاب دى، چې هغه نبي آخر الزمان صلى الله عليه وسلم تشريف راووړ، چې د ده د راتګ بشارت ستاسې په كتابونو كې سره له دومره تحريفاتو لا هم څه نه څه په يوه نه يوه عنوان شته، او پاك الله د دې رسول صلى الله عليه وسلم ته خپل پاك كلام ورليږلى دى، او هغه حقايق يې تكميل كړل چې له مسيح عليه السلام څخه ناتمامه پاتې وو، د «تورات» او «انجيل» هغه خبرې چې تاسې پټولې او تغيير او تبديل مو پكې كولو، له هغو څخه ګردې ضروري خبرې هم دې رسول آخر الزمان صلى الله عليه وسلم تاسې ته ظاهرې كړي دي، او له هغو خبرو څنې تېر شوى دى چې اوس هغو ته دومره ضرورت نه دى پاتې، او يا په اظهار كې يې څه مصلحت نه وو.

قَدۡ جَآءَكُم مِّنَ ٱللَّهِ نُورٞ وَكِتَٰبٞ مُّبِينٞ ﴿١٥﴾ يَهۡدِي بِهِ ٱللَّهُ مَنِ ٱتَّبَعَ رِضۡوَٰنَهُۥ سُبُلَ ٱلسَّلَٰمِ وَيُخۡرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ بِإِذۡنِهِۦ وَيَهۡدِيهِمۡ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿١٦﴾

په تحقيق درغلى دى تاسې ته له (طرفه د) الله څنې نور (رڼا يعنې محمد) او كتاب مبين (روښان بيانوونكى قرآن). چې هدايت كوي په (هر يوه) له دې سره الله هغه چا ته چې تابع وي د رضا د ده لارې د سلامتى ته، او باسي دوى له تيارو (د كفر، شك، جهل) څخه نور (رڼا د ايمان، يقين او علم) ته په اذن (حكم، اراده، توفيق) خپل، او هدايت (ښوونه) كوي دوى ته (په طرف د) لارې سمې صافې (د توحيد).

تفسير: اې محمده ! «صلى الله عليه وسلم» ووايه دوى ته چې: د الله تعالى په ډېرې زوروري رڼا سره ګرد جهان روڼ شوى دى، كه د ابدي نجات پر سمه لاره باندې تلل غواړئ نو په دې رڼا كې د الله تعالى د رضا او خوښې حاصلولو پسې شئ ! چې د سلامتى ګردې لارې به سمې او خلاصې ومومئ، او له تيارو څنې به ووځئ، په دغه رڼا كې به بې له ربړه (مصيبته) او تكليفه تللى شئ، او د هغه پاك الله د رضا او خوښې چې تابع شوي يئ د هغه په لارښوونې او لاس نيونې سره به ﴿صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ﴾ بې تكليفه طى كولى شئ.

لَقَدۡ كَفَرَ الَّذِيۡنَ قَالُوۡۤا اِنَّ اللّٰهَ هُوَ الۡمَسِيۡحُ ابۡنُ مَرۡيَمَؕ

خامخا په تحقيق كافران شوي دي هغه كسان چې وايي دوى: بېشكه چې الله همدا مسيح ځوى د مريمې دى.

تفسير: يعنې دوى وايي چې: الله بې له مسيح عليه السلام څخه كوم بل شى نه دى (معاذ الله)، وايي چې په نصرانيانو كې دا د «يعقوبيه وو» د فرقې عقيده ده چې د دوى په نزد د مسيح عليه السلام په قالب كې الله تعالى حُلول كړى دى (معاذ الله).

قُلۡ فَمَنۡ يَّمۡلِكُ مِنَ اللّٰهِ شَيۡـئًا اِنۡ اَرَادَ اَنۡ يُّهۡلِكَ الۡمَسِيۡحَ ابۡنَ مَرۡيَمَ وَاُمَّهٗ وَمَنۡ فِى الۡاَرۡضِ جَمِيۡعًاؕ

ووايه (اى محمده ! دغو نصرانيانو ته) نو څوک به مالک شي (د منعې) له الله څخه د يوه شي؟ كه اراده وفرمايي (الله) ددې چې هلاک كړي مسيح ځوى د مريمې او مور د ده او هومره خلق چې په ځمكه كې دي ګرد سره ټول (بلكه هيڅوک يې نشي كولى).

تفسير: يعنې فرض كړئ كه قادر او قهار الله جل جلاله داسې اراده وفرمايي چې مسيح عليه السلام او بي بي مريم او ټول وړاندني او وروستني د ځمكې اوسيدونكي سره يو ځاى كړي، او په يوه شېبه (يو ساعت) كې ګرد (ټول) سره مړه كړي، نو همدا تاسې وښيئ ! چې څوک به يې د ارادې مخه ونيولى شي؟

يعنې كه له ازله تر ابده پورې ګرد انسانان هم سره فرضا ټول كړل شي، او الله جل جلاله په يوه آن كې د دوى د هلاكولو اراده وفرمايي؛ نو د دوى ګرد (ټول) اجتماعي قوت هم د الله تعالى د ارادې مخه د لږ وخت لپاره هم نشي ځنډولى (ملتوي كولى)، ځكه چې د مخلوقاتو محدود او وركړ شوى قوت او قدرت د الله تعالى د قدرت په مقابل كې داسې پوره عاجز او لاشى دى؛ چې پر هغه همدا خلق اعتراف كوي، چې د دوى په رد كې دا خطاب كيږي، بلكه په خپله مسيح ابن مريم عليه السلام هم چې هغه خلق يې الله بولي؛ هم په دې باندې معترف دى لكه چې د «مرقس» په «انجيل» كې د مسيح عليه السلام دا مقوله موجوده ده، نو كله چې مسيح عليه السلام چې تاسې يې الله بولئ، او د هغه ماجده والده صديقه بي بي مريمه چې ستاسې په زعم د الله مور ده، كه دا دواړه هم سره له ګردو (ټولو) هغو كسانو چې د ځمكې په سر هستوګنه لري، يو ځاي شي؛ د الله تعالى د مشيئت او ارادې په مقابل كې عاجز او ناتوان دي، نو تاسې پخپله فكر او اټكل وكړئ ! چې پخپله د هغه يا د هغه د والدې يا د بل كوم مخلوق په نسبت به د الوهيت دعوى كول څومره ګستاخي او سپين سترګي توب وي؟

وَلِلّٰهِ مُلۡكُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ وَمَا بَيۡنَهُمَاؕ يَخۡلُقُ مَا يَشَآءُؕ

او خاص الله لره دى ملک (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت) د ځمكې او (سلطنت) د هغو شيانو چې په مينځ د دوى كې دي، پيدا كوي (الله) هغه چې اراده يې وفرمايي د (پيدا كولو يې).

تفسير: يعنې هر څه يې چې اراده وي او په هر ډول چې اراده وفرمايي؛ هغه كوي، مثلا مسيح عليه السلام يې بې پلاره او حواء رضي الله تعالى عنها يې بې له موره او آدم عليه السلام يې بې له موره او بې له پلاره پيدا كړى دى.

وَ اللّٰهُ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۱۷﴾

او الله پر هر څیز باندې ښه قادر دی (نو بې له پلاره بې له موره او بې له والدینو یې هم پیدا کوي).

تفسیر: د هیڅا زور د الله جل جلاله په مقابل کې نه چلیږي.

وَقَالَتِ الْیَهُوْدُ وَالنَّصٰرٰی نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ ؕ قُلْ فَلِمَ یُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوْبِكُمْ ؕ

او ویل یهودانو او نصرانیانو چې مونږ ځامن د الله یو (په قرب او منزلت کې) او دوستان د ده یو، ووایه (اې محمده ! دې کتابیانو ته): نو ولې په عذابوي (الله) تاسې په سبب د ګناهونو ستاسې؟.

تفسیر: ځرنګه چې د حقیقت له مخې د کوم مخلوق «ابن الله» کېدل بالکل محال او بدیهي البطلان دي، او د ﴿یُّحِبُّهُمْ وَیُحِبُّوْنَهٗۤ﴾ (۶ جزء د المائده سورت (۵۴) آیت (۸) رکوع) د مضمون له مخې الله تعالی محبوب ګرځېدل ممکن وو؛ نو ځکه په دې جمله کې اول د «محبوبیت» د دعوی تردید وشو، یعنې هغه قوم چې د ښکاره بغاوتونو او ډېرو شدیدو ګناهونو له سببه دلته په څو قسمو رسواییګانو او عذابونو کې نیولی شـوی دی، او په آخرت کې هم عقلا او نقلا د حبس دوام د سزا استحقاق لري، آیا د داسې باغي او عاصي قوم په نسبت د یوې لمحې لپاره هم کوم ذي شعور داسې خیال کولی شي چې: دا به د الله تعالی محبوب او مکرم وي؟ پاک الله له هیچا سره نسبي علاقه نه لري، د ده مهرباني او محبت یوائې له اطاعت او حسن عمل څخه حاصلېدی شي.

بَلْ اَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ ؕ

بلکه تاسې (هم) یو بشر (بنیادم) یئ د هغو مخلوقاتو له جملې نه چې الله پیدا کړي دي.

یَغْفِرُ لِمَنْ یَّشَآءُ وَیُعَذِّبُ مَنْ یَّشَآءُ ؕ

مغفرت کوي (الله) هغه چا ته چې اراده وفرمایي (د مغفرت یې) او عذابوي هغه څوک چې اراده وفرمایي (د عذاب یې).

تفسیر: ځکه چې همغه ته دغه خبره ښه معلومه ده چې څوک دمغفرت وړ (لایق) او کوم یوه ته سزا ورکړه شي؟

وَلِلّٰهِ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَیْنَهُمَا ؗ وَاِلَیْهِ الْمَصِیْرُ ﴿۱۸﴾

او خاص الله لره دی ملک (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت) د ځمکې او (سلطنت) د هغو شیانو چې په منځ د دوی کې دي، او خاص هم ده ته دي بیا ورتلل (د ټولو، نو وربه کړي هر چا لره جزا د عمل د ده).

تفسیر: نو د هر چا د معافولو اراده چې دی په خپل فضل او رحمت او حکمت سره وفرمایي، یا سم له عدل او انصاف سره د چا د سزا ورکولو اراده ولري، په دې کې څوک له ده سره مزاحم کېدی نه شي، نه کوم مجرم ته د دې خبرې توان او قدرت شته، چې د ده له سلطنت او ځمکې او آسمان څخه د باندې ووځي، او نه دا چې په آخرت کې چېرې وتښتي.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ قَدۡ جَآءَكُمۡ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمۡ عَلَىٰ فَتۡرَةٖ مِّنَ ٱلرُّسُلِ أَن تَقُولُواْ مَا جَآءَنَا مِنۢ بَشِيرٖ وَلَا نَذِيرٖۖ فَقَدۡ جَآءَكُم بَشِيرٞ وَنَذِيرٞۗ

اې اهل د کتابو ! په تحقيق درغلی دی تاسې ته رسول څمونږ (محمد) بيانوي تاسې ته (شرعي أحکام) په (وخت د) انقطاع د رسولانو (او معطل کېدو د وحيې) کې چې بيا چېرې ونه وايئ تاسې (په قيامت کې) چې: نه وو راغلی مونږ ته هيڅ زېری کوونکی (په نعيم سره) او نه ويروونکی (په جحيم سره) نو په تحقيق راغی تاسې ته زېری کوونکی او ويروونکی،

تفسير: ﴿فَقَدۡ جَآءَكُم بَشِيرٞ وَنَذِيرٞ﴾ «نو په تحقيق راغی تاسې ته زېرې ورکوونکی او ويروونکی» له مسيح عليه السلام نه نږدې (٦٠٠) کاله وروسته د انبياوو د راتګ سلسله منقطع شوې وه، او ګرده دنيا تر «ما شاء الله» پورې د جهل او غفلت هوسونو او اوهامو په تيارو کې لوېدلې وه، د هدايت ډيوه مړه شوې وه، د ظلم، عدوان، او الحاد تکې تورې ورېځې پر ګرد (آفاق) خورې شوې وې، په دې وخت کې د ګرد جهان د اصلاح لپاره پاک الله جل جلاله له ګردو څخه لوی «هادي»، «بشير» او «نذير» راولېږه، چې جاهلانو ته د دارينو د فلاح لارې ور وښيي، او غافلان په خپل تخويف او انذار سره ويښ کړي، او ټېټ همتان د بشاراتو په آورولو سره په شوق راولي، په دې شان په ګردو مخلوقاتو کې د الله تعالی حجت تمام شو، که څوک يې ومني، او که يې ونه مني.

وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ قَدِيرٞ ١٩

او الله پر هر شي ښه قادر دی (چې له هغې جملې نه د نبيانو عليهم السلام د سلسلې د قطع کېدو څخه وروسته د محمد صلی الله عليه وسلم ارسال دی).

تفسير: يعنې که تاسې د دې رسول خبره وا نهورئ؛ نو الله تعالی قدير دی چې بل يو قوم ستاسې په ځای ودروي، چې د الله تعالی پيغام به په پوره ډول سره ومني، او د الله تعالی له رسول سره پوره ملګرتيا وکړي، د الله تعالی کار په تاسې باندې هيڅ نه دی موقوف.

وَإِذۡ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوۡمِهِۦ يَٰقَوۡمِ ٱذۡكُرُواْ نِعۡمَةَ ٱللَّهِ عَلَيۡكُمۡ إِذۡ جَعَلَ فِيكُمۡ أَنۢبِيَآءَ وَجَعَلَكُم مُّلُوكٗا وَءَاتَىٰكُم مَّا لَمۡ يُؤۡتِ أَحَدٗا مِّنَ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٢٠

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وويل موسی قوم خپل ته ای قومه (څما) ياد کړئ تاسې نعمت (احسان) د الله پر تاسې باندې کله چې وګرځول (الله) په تاسې کې (ډېر) انبياء او وګرځول (الله) په تاسې کې (يا له تاسې نه) پاچايان، او در يې کړ تاسې ته هغه چې نه يې وو ورکړی هيڅ يوه ته له خلقو (د زماني ستاسې).

تفسير: ﴿إِذۡ جَعَلَ فِيكُمۡ أَنۢبِيَآءَ﴾ «کله چې وګرځول الله جل جلاله په تاسې کې ډېر انبياء يعنې ستاسې د أعلی جد ابراهيم عليه السلام له زمانې راهيسې تر نن ورځې پورې څومره ډېر انبياء عليهم السلام ستاسې په منځ کې پيدا شوي دي، مثلا اسماعيل، اسحق، يعقوب، يوسف، او پخپله موسی او هارون عليهم الصلوات والتسليمات، او وروسته له دوی نه هم دا سلسله تر يوې اوږدې زمانې پورې قائمه پاتې وه (چې تاسې ته به دوی ارشادات کول او پرې مشرف او معزز کېدلی به).

﴿وَجَعَلَكُم مُّلُوكًا﴾ او وګرځول (الله په) تاسې (کې یا له تاسې نه) پاچایان یعنې د (فرعون) له خورا ذلت، سپکتوب، او غلامۍ څخه مو آزادي درکړه، او د فرعونیانو په اموالو او املاکو مو مسلط ورګرځولئ، او له دې نه وړاندې ستاسې له منځه مویوسف علیه السلام ته څرنګه د (مصر) په خزائنو او سلطنت تسلط عطا فرمایلی وو، بیا ورپسې مو هم سلیمان علیه السلام او نور انبیاء علیهم السلام او پاچایان پیدا کړل، ګواکې د دین او دنیا له دواړو لویو نعمتونو سره مو تاسې ته سرلوړي درکړه، څکه چې په دیني مناصبو کې خورا لوی منصب نبوت، او په دنیا کې آخري اقبال آزادي او پاچاهي ده، چې دا دواړه شیان الله (جل وعلا شأنه) تاسې ته ای بني اسرائیلو در عطاء او مرحمت فرمایلي دي.

﴿وَآتَاكُم﴾ الآية - «او در یې کړ تاسې ته ای بني اسرائیلو هغه شیان چې ورکړي یې نه وو هیڅ یوه ته له خلقو د زماني ستاسې».

د﴿أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ﴾ حمل پر عمومو باندې به څکه صحیح نه وي؛ چې څمونږ د محمدیه امت په نسبت په خپله په قرآن کریم کې تصریح ده: ﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾ (۴ جزء د آل عمران سورت ۱۱۰ آیت ۱۲ رکوع) ﴿وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا شُهَدَاءَ﴾ (۲ جزء د البقرة سورت ۱۴۳ آیت ۱۷ رکوع).

يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ فَتَنقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿٢١﴾

ای قومه (څما) ننوځئ تاسې څمکې پاکې کړی شوې (د بیت المقدس، یا د شام، یاد ایلیا، یا د اریحا) ته، هغه څمکه چې مقرر کړېده الله تاسې ته (په لوح محفوظ کې په شرط د ایمان ستاسې) او بېرته مه څئ تاسې په شاګانو خپلو (له جهاده) نو وبه ګرځئ تاسې زیانکاران (په سعي خپلې).

تفسیر: یعنې الله تعالی پخوا له دې نه له ابراهیم علیه السلام سره وعده فرمایلې وه، چې ستا اولادې ته به دا ملک ورکوم، او هغه وعده هرو مرو پوره کېدونکې ده، هغه خلق به نېکمرغه او بختور وي؛ چې د هغو په لاسو او وسیله دغه پوره شي.

«نو ننوځئ ! دې پاکې څمکې ته ! او شا مه ګرځوئ ! له جهاده که نه نو سخت نقصان به وګالئ، یعنې په جهاد في سبیل الله کې بې زړه توب، ویره، او بې همتي مه کوئ ! او د مریتوب (غلامۍ) د ژوندون په لور منډې مه وهئ !».

قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾

وویل دغو (بني اسرائیلو) ای موسی !بېشکه په دې څمکه کې یو قوم دی ډېر زورور (چې مونږ یې د مقابلې طاقت نه لرو - یعنې ډېر قوي هیکل، مېړنی، پیاوړی او له رعبه ډک او ویروونکی دی) او بېشکه مونږ له سره نه ننوځو په دغې څمکې کې تر هغې پورې چې ووځي دوی له دې (څمکې نه) نو که ووځي دوی له دې ځایه (بې له جنګه) نو بېشکه مونږ ننوتونکي یو.

تفسیر: یعنې د مقابلې همت په مونږ کې نشته، هو ! بې د لاسونو او پښو د خوځولو څخه پخه او تیاره خورو، تاسې د خپلې معجزې په زور دوی وباسئ !.

قَالَ رَجُلٰنِ مِنَ الَّذِيْنَ يَخَافُوْنَ اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوْا عَلَيْهِمُ الْبَابَۚ فَاِذَا دَخَلْتُمُوْهُ فَاِنَّكُمْ غٰلِبُوْنَ ۚ۬

وويل دوو سړيو له هغو کسانو چې وېرېدل (له الله نه) چې انعام (احسان) کړی وو الله په دوی دواړو چې ورننوځئ پر دوی (حمله کوونکي) په دروازو کې !، نو کله چې ورننوتئ تاسې دروازې ته نو بېشکه همدا تاسې به غالبان يئ (پر هغوی ځکه چې دوی بې زړه دي).

تفسير: دا دوه سړي يو «يوشع بن نون رحمه الله» او بل «کالب بن يوفنا رحمه الله» وو، چې له الله تعالی څخه وېرېدل، نو ځکه د (عمالقه) او نورو څخه هيڅ نه وېرېدل.

وَعَلَى اللّٰهِ فَتَوَكَّلُوْٓا اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٢٣﴾

او (خاص) پر الله پس توکل وکړئ تاسې ! که يئ تاسې مؤمنان (باور لرونکي په وعده د الله).

تفسير: معلومه شوه چې د مشروعو اسبابو پرېښودل «توکل» نه دی، بلکه «توکل» دا دی چې د کوم نېك کار په کولو کې انتهايي سعي او کوښښ او آخري جد او جهد وکړ شي، بيا د هغه په مثمر او منتج کېدلو کې پاك الله ته هيله او هغه ته اسره وکړئ ! او په خپل زيار او کوښښ ونه نازېږئ ! او مه مغرورېږئ !، باقي د مشروعو اسبابو پرېښودل او تش تور اميدونه او هيلې لرل، له سره «توکل» نه، بلکه تعطل دی.

قَالُوْا يٰمُوْسٰٓى اِنَّا لَنْ نَّدْخُلَهَآ اَبَدًا مَّا دَامُوْا فِيْهَا فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَآ اِنَّا هٰهُنَا قٰعِدُوْنَ ﴿٢٤﴾

وويل دغو (بني اسرائيلو) ای موسی ! بېشکه چې موږ له سره نه ننوځو دې ښار ته هيڅکله؛ څو چې وي دغه (عمالقه) پکې، پس ځه ته او (ځي دې) رب ستا نو جنګ وکړئ تاسې دواړه، بېشکه موږ دلته ناست يو (له جنګه، په انتظار د برې ستا).

تفسير: دا د هغه قوم مقوله او وينا ده چې د ﴿نَحْنُ اَبْنٰٓؤُا اللّٰهِ وَاَحِبَّآؤُهٗ﴾ مدّعيان وو، مګر داسې ګستاخي او سپين سترګي کول د دوی د دائمي تمرد او پرله پسې سرکښی او طغيان څخه هيڅ لرې او مستبعد نه دی.

قَالَ رَبِّ اِنِّىْ لَآ اَمْلِكُ اِلَّا نَفْسِىْ وَاَخِىْ فَافْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ﴿٢٥﴾

وويل (موسی) ای ربه (ځما) بېشکه زه مالك نه يم (اختيار نه لرم) مګر د ځان خپل او د ورور خپل (چې هارون دی) نو بيلتون (جدايي) وکړه په منځ ځمونږ او په منځ د قوم فاسقانو کې (چې د فرمان له دائرې نه وتلي دي).

تفسير: موسی عليه السلام د دوی د دې وينا څخه خورا زيات خپه شو، او د خپګان په حالت کې يې دا پورتنی دعا وکړه، څرنګه چې له ګردو قومونو څخه د حکم نه منل او بې زړه توب او عصيان ليدل کېده، نو ځکه يې په دعاء کې پرته له خپل ځان او له خپل ورور چې هغه هم يو معصوم نبي وو، د بل چا ذکر و نه فرمايه، يوشع «رحمه الله» او کالب «رحمه الله» هم د دوی دواړو سره طبعا راغلل.

قَالَ فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِيْنَ سَنَةًۚ يَتِيْهُوْنَ فِى الْاَرْضِؕ فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ﴿٢٦﴾

نو وفرمايل (الله) پس بېشکه دغه (مقدسه ځمکه) حرامه کړی شوې ده پر دوی باندې (ننوتل

هغې ته) ځلوېښت کاله، چې حيران سرګردان به ګرځي دوی په (همدې) ځمکه کې، نو مه خپه (او متأسف) کېږه پر قوم فاسقانو (وتونکي له فرمانه).

تفسير: يعنې د بيلتون دعاء په حسي او ظاهري ډول سره خو قبوله نشوه، هو ! معناً بيلتون وشو، چې دوی ټول سره په الهي عذاب کې اخته شول، حيران او سرګردان به سره ګرځېدل، او موسى او هارون عليه السلام د رسالت په پوره اطمينان او ډاډه زړه سره خپل د ارشاد او اصلاح پر منصب قائم پاتې شول، لکه چې په کوم کلي کې عمومي طاعون يا وبا ګډه شوي وي، او د زرهاوو ناروغانو په منځ کې دوه درې تنه پياوړې (مضبوط) او قوي القلب سړي وي، چې د دوی په دارو او درمل، معالجه، تفقد، او چاره جوړولو کې مشغول وي.

که د ﴿فَافْرُقْ بَيْنَنَا﴾ معنى د «بيلتون وکړه» په ځای په «فيصله وکړه» سره شوي وي، نو دا مطلب به لا زيات واضح شوی وي، شاه صاحب ليکي چې: دا ګرده قصه يې کتابيانو ته واوروله، په دې مناسبت که تاسې هم د نبي آخر الزمان صلى الله عليه وسلم رفاقت ونه کړئ ! لکه چې ستاسې نيکه ګانو د موسى عليه السلام له رفاقته سر غړولی وو، او له جهاده څخه يې ځانونه بېرته ايستلي وو، نو دا نعمت به هم د نورو په برخه کيږي، لکه چې په برخه يې هم شو.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ ابْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ ۘ

او ولوله (ای محمده !) پر دغو (بني اسرائيلو يا پر قوم خپل) خبر د دواړو ځامنو د آدم (چې هابيل او قابيل وو) په حقه سره.

تفسير: يعنې د آدم عليه السلام د دوو صُلبي ځامنو (قابيل) او (هابيل) قصه او واقعي حال دوی ته واوروه ! ځکه چې په دې قصه کې د هغه يوه ورور ذکر دی، چې د خپل بل ورور پر مقبوليت او تقوی يې حسد او رخه (کينه) کړېوه، او په همدې غيظ او قهر سره يې هغه په ناحقه سره وواژه، او د ناحقې وينې د عواقبو بيان پکې کړی شوی دی.

اِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ ؕ

کله چې پيش کړه دواړو قرباني (د پسه او د غنمو د سترۍ الله ته)، نو قبول کړ شو (پسه) له يوه د دې دواړو نه (چې هابيل وو) او قبوله نشوه (د غنمو سترۍ) له بله (چې قابيل وو).

تفسير: يعنې د هغې جينۍ نکاح چې آدم عليه السلام له خپل دستور سره سم له (هابيل) سره وتړله؛ (قابيل) د هغې غوښتونکی شو، آخر د آدم عليه السلام په اشاره سره دوی دواړو د الله تعالى په دربار کې څه نذر وړاندې کړ، تر څو دغه جينۍ د همغه چا شي، چې نذر يې د پاك الله په دربار کې مقبول شي، آدم عليه السلام ته داسې يقين پيدا شوی وو، چې همدا د (هابيل) نذر به ومنل شي، لکه چې همداسې وشو، او آسماني اور ښکاره شو، او د (هابيل) نذر يې يووړ، او همدا په هغه وخت کې د «قبول عند الله» قرينه او علامه وه.

قَالَ لَاَقْتُلَنَّكَ ؕ

وويل (قابيل) چې خامخا به ووژنم تا هرو مرو (خامخا) (ای هابيله !)،

تفسير: يعنې (قابيل) د دې مقبوليت له ليدلو څنې د حسد او رخې (بغض) په اور کې وسوځېد، او د دې په ځای چې د مقبوليت وسائل ځان ته غوره کړي، له ډېره غيظه او غضبه يې په خپل حقيقي ورور باندې د وژلو توربرېښن وکړ.

قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ ﴿٢٧﴾

وويل (هابيل قابيل ته) چې بېشكه همدا خبره ده چې قبلوي الله (قرباني) له پرهېزګارانو نه.

تفسير: يعنې (هابيل) وويل چې: په دې كې ځما څه قصور دى، د الله تعالى په دربار كې د هيڅا زور او قوت نه چليږي، او يواځې هلته تقوى پكاريږي، ګواكې ځما هغه نذرانه چې مقبوله شوه، د هغې سبب تقوى وه، كه ته هم ځان ته تقوى غوره كړې؛ نو الله تعالى له تا سره څه مخالفت نه لري.

لَئِنْۢ بَسَطْتَّ اِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِيْ مَاۤ اَنَا بِبَاسِطٍ يَّدِيَ اِلَيْكَ لِاَقْتُلَكَ ۚ اِنِّيْۤ اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٢٨﴾

قسم دى خامخا كه دې راوغځاوه تا (اى قابيله) ما ته لاس خپل لپاره د دې چې ته ووژنې ما؛ نو نه يم زه غځوونكى د لاس خپل تاته چې ووژنم تا، بېشكه زه ويرېږم له الله چې رب (پالونكى د ګردو) عالميانو دى.

تفسير: ﴿اِنِّيْۤ اَخَافُ اللّٰهَ رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ﴾ الآية ـ «بېشكه چې زه ويرېږم له الله چې پروردګار د ګرد جهان دى» يعنې زه له تا څخه نه ويرېږم، بلكه له الله تعالى څخه ويرېږم، او غواړم تر هغه پورې چې شرعا امكان وي، د خپل ورور په وينو خپل لاسونه ونه لړم.

أيوب سختياني (رحمه الله) به ويل: په محمدي امت كې هغه لومړنى سړى چې په دې آيت يې عمل وكړ، او خلقو ته يې خپل دا تعميل ورښكاره كړ؛ صاحب الحياء، جامع آيات القرآن ذو النورين سيدنا (عثمان بن عفان رضي الله عنه) وو «ابن كثير» ـ چې ده خپل سر جار (قربان) كړ، ولې په دې باندې خوښ او رضا نشو؛ چې د ده د سر په مقابل كې د يوه مسلمان ګوته هم پرې شي، رضي الله تعالى عنه.

اِنِّيْۤ اُرِيْدُ اَنْ تَبُوْٓاَ بِاِثْمِيْ وَاِثْمِكَ فَتَكُوْنَ مِنْ اَصْحٰبِ النَّارِ ۚ وَذٰلِكَ جَزٰٓؤُا الظّٰلِمِيْنَ ﴿٢٩﴾

په تحقيق زه اراده لرم د دې چې رجوع وكړې (اخته شې) ته په ګناه د (وژلو) زما او په ګناه خپلې (چې پخوا دې كړې وه) نو شې به ته له صاحبانو (ملګريو) د اور (د دوزخ)، او همدا (اور) دى جزا د ظالمانو (چې په ناحقه ويني تويوي).

تفسير: يعنې ځما د قتل ګناه هم له خپلو نورو ګناهو سره يو ځاى كړه، ستا د ګرد عمر ګناهونه ستا پر غاړه ثابت دي، او زما د وينې ګناه به هم لا پرې زياته شي، او د مظلوميت له امله (وجې) به زما ګرد ګناهونه رامعاف شي، ابن جرير «رحمه الله» د مفسرينو اجماع نقل كړېده چې ﴿بِاِثْمِيْ﴾ معنى همدا ده.

باقي هغه كسان چې دا يې ليكلي دي چې: په قيامت كې به د مظلوم ګناه په ظالم باندې اچوله كيږي؛ هغه مضمون هم په يوه حيثيت سره صحيح دى، مګر د محققينو په نزد هغه د دې آيت تفسير نه دى.

اوس د (هابيل) د كلام حاصل دا دى «كه تا هم داسې نيت كړى وي، چې ځما د وژلو وبال پر خپله غاړه واخلې، نو ما داسې اراده كړېده، چې د خپل ځان هيڅ مدافعه له خپله لوري ونه كړم، تر څو چې د عزيمت د ترک خبره هم پر ما باندې رانشي».

فَطَوَّعَتْ لَهٗ نَفْسُهٗ قَتْلَ اَخِيْهِ

نو ښایسته کړ دغه (قابیل) ته (امّاره) نفس د ده: وژل د ورور د ده (چې هابیل وو)

تفسیر: ښایي په ابتداء کې لږ څه وېره او خوف ورپیدا شوی وي، او ورو ورو امّاره نفس به دا خیال پوخ کړی وي، او همدا کیفیت عمومًا د معاصیو په ابتداء کې پیدا کیږي.

فَقَتَلَهٗ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۳۰﴾

بیا وواژه (قابیل) دغه (هابیل) نو وګرځېد (قابیل په دنیا او عُقبی کې په سبب د قتل د هابیل) له زیان کارانو.

تفسیر: دنیوي خُسران خو دا دی چې داسې یو ښه ورور یې له لاسه وایست؛ چې د ده مټ او ملاتړ وو.

په حدیث شریف کې راغلي دي: «ظلم» او «قطع رحم» دا دواړه داسې ګناهونه دي، چې له آخرته پخوا په همدې دنیا کې د هغو سزا ورکوله کیږي»، او اخروي خسران یې دا دی چې په دنیا کې د ظلم، قطع رحم، قتل عمد، او د بد امنۍ د دروازې له خلاصولو څخه (قابیل) د هغو ګردو ګناهونو د سزا مستوجب هم کیږي؛ چې وروسته له دې نه له دې نوعې ګناهونو څنې په دنیا کې وکړی شي، او دی به په هغو ګردو کې د باني کېدلو له وجې شریک ګڼل شي، لکه چې په حدیث شریف کې هم مصرح ده.

فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَّبْحَثُ فِى الْاَرْضِ لِيُرِيَهٗ كَيْفَ يُوَارِىْ سَوْءَةَ اَخِيْهِ ؕ قَالَ يٰوَيْلَتٰۤى اَعَجَزْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِثْلَ هٰذَا الْغُرَابِ فَاُوَارِىَ سَوْءَةَ اَخِىْ ۚ فَاَصْبَحَ مِنَ النّٰدِمِيْنَ ﴿۳۱﴾ ۛۚ

نو ولېږه الله یو کارغه چې کیندل یې کول په ځمکه کې (په منبوکه او پنجو خپلو سره) لپاره د دې چې وښیي دغه (قابیل) ته چې څرنګه پټه کړي جثه د ورور خپل (هابیل)، وویل (قابیل): ای افسوسه ځما راشه دغه دې وخت دی (یعني افسوس دی ماته) آیا عاجز وم زه له دې چې کېدی په شان د دې کارغه (په پوهه کې) نو پټه کړې به مې وه جثه د ورور خپل، نو وګرځېد (قابیل په دې قتل د هابیل سره) له پښېماني کوونکو څخه.

تفسیر: کله چې پخوا له دې نه بل کوم انسان نه وو مړ، نو ځکه (قابیل) پس له وژلو د (هابیل) څخه نه پوهېده چې دی د خپل ورور له مړي سره څه وکړي؟ تر څو چې یې یو کارغه ولید چې په ځمکه کې کنده کیني ـ او د بل کوم کارغه مړی پکې پټوي، نو د هغه له لیدلو څنې د (قابیل) سر ته څه عقل ورغی، او له خپل ځانه سره یې وویل چې: «ښایي زه هم د خپل ورور مړی په ځمکه کې همداسې خښ کړم»، او ده ته ارمان او افسوس هم ورغی چې: «زه په پوهه، عقل او فهم او له ورور سره په خواخوږۍ او همدردۍ کې له دې کارغه څخه هم ښکته یم»، ښایي چې حق تعالی د دې له امله د یوه ادنی ساکښ (ذي روح) په وسیله (قابیل) ته داسې تنبیه ورکړه چې هغه له خپله وحشته او حماقته لږ څه وشرمېږي، او متأثر شي.

په ساکښانو (ذي روحو) کې د کارغه دا خصوصیت دی، چې د خپل ورور د مړي په ښکاره پاتې کېدلو باندې ډېر زیات شور ماشور کوي.

﴿فَاَصْبَحَ مِنَ النّٰدِمِيْنَ﴾ «نو وګرځېد قابیل په دې قتل د هابیل سره له پښېماني کوونکو څخه»، هغه افسوس او ارمان ښه نافع دی، چې له ګناه څنې معذرت، انکسار، فکر او تدارک هم وي، په دې موقع کې د (قابیل) افسوس او ارمان کول د الله تعالی په عصیان او نا فرمانۍ نه وو، بلکه په خپل هغې بدحالۍ باندې وو، چې د خپل هغه ورور (هابیل) له وژلو څخه وروسته ور رسېدلې وه.

مِنۡ اَجۡلِ ذٰلِكَ ۚۛ كَتَبۡنَا عَلٰى بَنِىۡۤ اِسۡرَآءِيۡلَ اَنَّهٗ مَنۡ قَتَلَ نَفۡسًۢا بِغَيۡرِ نَفۡسٍ اَوۡ فَسَادٍ فِى الۡاَرۡضِ فَكَاَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيۡعًا ؕ وَمَنۡ اَحۡيَاهَا فَكَاَنَّمَاۤ اَحۡيَا النَّاسَ جَمِيۡعًا ؕ

په سبب د دې (قتل) ليکلي وو (حکم کړی وو) مونږ پر بني اسرائيلو چې بېشکه شان دا دی: هر څوک چې ووژني يو نفس بې له (عوض، بدل د) بل نفس نه (يا بې) له فساده په ځمکه کې (چې په ملک کې يې فساد کړی وي) نو ګواکې وژلي يې دي خلق ټول، او هر چا چې ژوندی کړو دغه (يو نفس چې سبب شي د ژوندون يې) نو ګواکې ژوندي کړي يې دي خلق ټول.

تفسير: په ملک کې د فساد اچولو ډېر صورتونه دي، مثلا العياذ بالله اهل حق له حق دين څخه منع کړي، يا د انبياوو عليهم السلام اهانت وکړي، يا مرتد شي، او د دې خبرې وسيله وګرځي چې نور کسان هم له خپله ځانه سره مرتد او بې دينۍ ته يې ترغيب کړي، (يا لاره وهل يا زنا د محصن) وقس على ذلک.

«او هر چا چې ژوندی کړ يو نفس: چې سبب شي د ژوندون يې؛ نو ګواکې ژوندي کړي يې دي خلق ټول».

لومړی د ځمکې په مخ کې لويه ګناه همدا پېښه شوه، چې (قابيل) د (هابيل) قاتل شو، او وروسته له هغه ناحقه قتل رسم شو، نو ځکه په «تورات» کې داسې فرمايل شوي دي: «که څوک يو سړی ووژني؛ ګواکې چې ګرد خلق ووژني»، يعنې د يوې ناحقې وينې له تويولوځنې نور هم پر هغه جرم زړور کيږي، نو په دې حيثيت سره هر هغه سړی چې بل ووژني؛ ګواکې د بد امنۍ تاداو (بنياد) ږدي، او هغه د ګردو انسانانو د وژلو او د عمومي بد امنۍ ور پرانيځي، او هغه څوک چې يو سړی ژوندی کوي، يعنې د کوم ظالم قاتل له لاسه يې ژغوري (ساتي)؛ يا هم د کوم ناروا قتل مخه نيسي، ګواکې دی په خپل دې عمل سره نورو ګردو انسانانو ته هم د ژغورلو (ساتلو) او مأمون پاتې کېدلو دعوت ورکوي، او دغې نېکۍ ته دوی ګرد سره رابولي.

وَلَقَدۡ جَآءَتۡهُمۡ رُسُلُنَا بِالۡبَيِّنٰتِ ثُمَّ اِنَّ كَثِيۡرًا مِّنۡهُمۡ بَعۡدَ ذٰلِكَ فِى الۡاَرۡضِ لَمُسۡرِفُوۡنَ ﴿۳۲﴾

او خامخا په تحقيق راغلي وو دوی ته رسولان څمونږ په حکمونو ښکاره، بيا په تحقيق سره ډېر له دوی نه پس له دې (راتلو د رسولانو نه هم) په ځمکه (په ملک) کې خامخا مسرفان (له حده تېريدونکي) دي.

تفسير: ځينی علماو له «بينات» څخه ښکاره حکم مراد کړی دی، او دا هم ممکن دي چې له «بينات» څخه هغه ښکاره معجزې او دلائل مراد وي، چې هغو سره د کوم رسول د ﴿مِنۡ عِنۡدِ اللّٰهِ﴾ کېدلو تصديق وشي، يعنې د (بني اسرائيلو) ډېرو خلقو داسې ښکاره آثار ليدلي دي، او ډېر هسې ښکاره حکمونه يې اوريدلي دي، خو سره له هغه هم له خپل ظلمه او طغيانه او تيري څخه يې لاسونه نه دي اخيستي، د معصومو انبياوو عليهم السلام وژل او په خپلو منځو کې ناحقې وينې تويول د دوی دائمي عادت دی، او نن ورځ هم د خاتم الأنبياء صلی الله عليه وسلم د قتل (معاذ الله) يا ايذاء او د مسلمانانو آزار او تذليل لپاره هر راز ناولي پلمې (منصوبې) او سازشونه کوي.

اِنَّمَا جَزٰٓؤُا الَّذِيۡنَ يُحَارِبُوۡنَ اللّٰهَ وَرَسُوۡلَهٗ وَيَسۡعَوۡنَ فِى الۡاَرۡضِ فَسَادًا اَنۡ يُّقَتَّلُوۡۤا اَوۡ يُصَلَّبُوۡۤا اَوۡ تُقَطَّعَ اَيۡدِيۡهِمۡ وَاَرۡجُلُهُمۡ مِّنۡ خِلَافٍ اَوۡ يُنۡفَوۡا مِنَ الۡاَرۡضِ ؕ ذٰلِكَ لَهُمۡ خِزۡىٌ فِى الدُّنۡيَا وَلَهُمۡ فِى الۡاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيۡمٌ ۙ﴿۳۳﴾

بېشکه همدا خبره ده چې جزا د هغو کسانو چې جنګ کوي دوی له (دوستانو) د الله او د رسول

د ده سره، او سعي كوي (منډې وهي) دوى په ځمكه (په ملك) كې لپاره د فساد (او بد امنۍ غورځولو) چې دوى ووژلى شي، يا دې په دار كړ شي، يا دې پرې كړى شي لاسونه د دوى او پښې د دوى سره مخالفې (يعنې ښې لاس او كيڼه پښه يا عكس د دې) يا دې وشړلى شي له ځمكې (په حبس سره يا له هغه ځايه بل لري ځاى ته) دا (مذكوره جزا) دغو (غلو) ته رسوايي ده، په دنيا كې او (شته) دغو (غلو) ته پــه آخرت كې عذاب ډېر لوى.

تفسير: اكثر مفسرين له دې څخه لاره شُوكول او داړه اچول مرادوي، مګر كه دا الفاظ په خپل عموم باندې پرېښود شي؛ نو مضمون لا وسيع كيږي، د دې آيت هغه شان نزول چې په صحيحو احاديثو كې راغلى دى، هغه هم د همدې مُدّعا مُقتضي دى، چې دا الفاظ پر خپل عموم پرېښود شي.

«له الله جل جلاله يا د ده له رسول صلى الله عليه وسلم سره جنګ كول» يا «په ځمكه كې فساد يا بد امني خورول» دا دواړه لفظونه داسې دي، چې په دې كې د كفارو حملې، د ارتداد، فتنې، لار شكول، داړه اچول، نا حق قتلول، نهب، مجرمانه پلمې (منصوبې)، اغوا كوونكي نشرات، او مضر تبليغات ګرد سره داخلېدى شي، او له دې ځنې هر يو جرم داسې دى، چې د هغه مرتكب له دې څلورو واړو سزاګانو څخه چې پاس په دې آيت كې ذكر شوي دي، د يوې نه يوې هرو مرو مستحق ګرځي.

د غلو احوال څلور صورتونه لري:

۱ – چې مړګ يې كړى وي، مګر مال وړلو ته يې لاس نه وي رسېدلى. (نو داسې غله دې مړه كړى شي !).

۲ – چې هم يې مړګ كړى وي، او هم يې مال وړى وي، (نو داسې غله دې وروسته له وژلو پر دار كړى شي !).

۳ – چې مال يې لوټ كړى وي، خو مړګ يې نه وي كړى (نو د داسې غله دې لاسونه او پښې سره مخالفې پرې كړى شي).

۴ – چې نه يې وژل كړي و ي، او نه يې مال وړى وي، او د قصد او تيارۍ نيولو څخه وروسته نيول شوى وي، (نو داسې غله دې په بندې كولو سره د مځكې له مخ څخه وركك شي)، په دغو څلورو حالتونو كې بالترتيب هم دا څلور سزاګانې مقررې دي، چې پاس (په آيت او بين القوسين كې) ذكر شوي دي، د غلو بل كوم لرې ځاي ته فرارول او هلته يې بندي كول او قيد ساتل د امام (ابو حنيفه رحمه الله) مذهب دى.

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن قَبْلِ أَن تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ ۖ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٤﴾

مګر هغه كسان چې توبه وباسي پخوا له هغه نه چې قادر شئ (تاسې) پر هغوى باندې (نو دا حدود الله ترې ساقطيږي) نو پوه شئ په دې چې بېشكه الله ښه مغفرت كوونكى ډېر رحم كوونكى دى.

تفسير: دا پاس ذكر شوې سزاوې چې د حدود الله او «حق الله» پر ډول دي، دا ګردې پخوا له نيولو څخه په توبه ايستلو سره معافېدى شي، مګر حقوق العباد نشي معافېدلى، يعنې كه د چا مال يې اخيستى وي؛ نو ضمان وركول پرې اوړي، كه قتل يې كړى وي، نو قصاصيږي، هو د دې شيانو معافول د مال د خاوند او د مقتول د ولي حق دى.

تنبيه: له دې حد څخه ما سوا نور حدود په توبه باندې له سره نه ساقطيږي، لكه د زنا حد، د شرب الخمر حد، د سرقې حد، د قذف حد.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱبۡتَغُوٓاْ إِلَيۡهِ ٱلۡوَسِيلَةَ﴾

اې هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې اې مؤمنانو !) وویرېږئ تاسې ! له الله، او طلب کړئ ! ده ته وسیله (په طاعت سره).

تفسیر: د «الوسیلة» تفسیر ابن عباس رضي الله تعالی عنه، مجاهد، أبو وائل، حسن او نورو أسلافو او مشرانو رحمهم الله په «قربت» سره کړی دی، نو د وسیلې لټولو معنی به دا وي چې: د هغه د قرب وسیله ولټوئ !، قتادة «رحمه الله» ویلي دي: «أي تقربوا إلیه بطاعته والعمل بما یُرضیه» «د الله تعالی نژدېوالی حاصل کړئ ! په حکم منلو د ده او په غوره عمل»، یو شاعر وایي:

إذا غفل الواشون عُدنا لوصلنا *** وعاد التصافي بیننا والوسائل

په دې کې هم دغه د قرب او اتصال معنی مراد ده، او همداسې دی هغه چې په حدیث کې راغلي دي چې «وسیله» په جنت کې یو ډېر ښه اعلی منزل دی، چې د دنیا کوم یوه بنده ته ور رسېږي، رسول الله مبارک ارشاد فرمایلی: «وروسته لـه آذانه له الله جل جلاله څخې ځما لپاره هم دغه مقام وغواړئ !»، نو د هغه مقام نوم هم «وسیله» د همدې له امله ایښی شوی دی، چې د جنت له ګردو منازلو څخې هغه مقام (عرش الرحمن) ته نژدې دی، او حق تعالی د قرب په مقاماتو کې له ګردو څخه پاس واقع دی.

په هر حال لومړی یې وفرمایل چې: وویرېږئ ! له الله جل جلاله څخې، لیکن دا ویرېدل داسې نه دي لکه چې سړی له مار یا لړم یا زمري یا لیوه یا نورو څخې ویرېږي ! او ترې لرې تښتي؛ بلکه له دې خبرې څخه وویرېږئ چې د ده له خوښې او رحمت څخه لرې چېرې ونه لوېږئ ! نو ځکه یې وروسته له ﴿ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ﴾ څخه ﴿وَٱبۡتَغُوٓاْ إِلَيۡهِ ٱلۡوَسِيلَةَ﴾ وفرمایل، یعنې د ده له ناخوښی، لریوالي، او بېلتون څخه وویرېږئ !، او د وصول او قرب الی الله د حصول لپاره کوښښ وکړئ !، او ښکاره ده چې له کوم شي سره مونږ هلته قریب کېدی شو، چې تر هغه پورې د رسېدلو ګردې لارې قطعې (طی) کړو، او پر هغې باندې په تللو هغه ته ور رسېدی شو، نو د همدې په نسبت فرمایي: ﴿وَجَٰهِدُواْ فِي سَبِيلِهِۦ﴾ «جهاد وکړئ د ده په لاره کې» یعنې پر هغې باندې د تللو ښه پوره کوښښ وکړئ ﴿لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ﴾ «څو تاسې دهغه قرب حاصل کړئ، او په خپل مراد ورسېږئ او بریالیان (کامیاب) شئ !».

«توسل» یوله هغه الفاظو څخې دی چې په هغی کې اجمال او ابهام دی، نو دهغی نفي مطلقاً یا اثبات مطلقاً دواړه صحیح نه دي، بلکه په دې کې تفصیل دی، ځکه توسل په دوه ډوله دی:

لومړی: روا او مشروع توسل، لکه د الله تعالی په نومونو، صفتونو توسل کول، او هغه الله تعالی ته وسیله ګرځول، لکه چې ووایي: اې الله، ته رحیم یې، پر مونږ رحم وکړې، ته غفور، غفار یې، مونږ ته ګناهونه را معاف کړې، ته رزاق یې، مونږ ته روزي راکړې، ته خالق، وهاب یې؛ مونږ ته اولاد راکړې، او همداسې نور نومونه او صفتونه.

او یا هم پر خپل کوم نېک عمل، یا پر خپل ایمان، یا د الله تعالی سره، یا د هغه د رسول صلی الله علیه وسلم سره، یا د صحابه کرامو او نېکانو مسلمانانو سره پر محبت کولو توسل وکړي، یعنې الله تعالی ته یې وسیله کړي، او له الله تعالی څخه د دغه نېک عمل په وسیله کومه غوښتنه وکړي، لکه د آل عمران سورت په دې آیت کې چې راغلي: ﴿رَّبَّنَآ إِنَّنَا سَمِعۡنَا مُنَادِيٗا يُنَادِي لِلۡإِيمَٰنِ أَنۡ ءَامِنُواْ بِرَبِّكُمۡ فَـَٔامَنَّاۚ رَبَّنَا فَٱغۡفِرۡ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرۡ عَنَّا سَيِّـَٔاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ ٱلۡأَبۡرَارِ﴾.

او یا لکه چې د حدیث الغار هغه درې کسانو قیصه چې هغوی په یوې باراني ورځ په کوم غار کې ننوتي وو، او بیا د غار خوله پر کومه غټه تیږه بنده شوه، او هیڅ کومه لار د خلاصون نه وه، نو درې واړو سره مشوره وکړه چې نن ورځ باید الله تعالی ته خپل هغه نېک عمل وسیله کړو چې مخکې مو کړی وو، او بیا هر یوه خپل خپل عمل الله ته وسیله کړ، او الله له دغه مصیبت څخه خلاص کړل.

او په آيت کې هم ورته اشاره شوې ده، چې د وسيلې د امر نه وروسته يې د جهاد في سبيل الله امر کړی دی، او دا هم يو بهتر عمل دی.

او يا هم کوم نېک صالح ژوندي انسان ته ورشي، او دعا ورڅخه وغواړي، چې ماته دعا وکړه، چې الله تعالى مې دغه مقصد پوره کړي، لکه چې صحابه کرام به رسول الله صلى الله عليه وسلم ته ورتلل، او دعا به يې ترې غوښتله.

دويم ډول: ممنوع توسل دی، او هغه په دوه ډوله دی:

لومړی ډول: شرکي توسل، چې په هغه کې د الله تعالى څخه پرته بل چاته آواز، چيغه، او له هغه څخه د حاجت غوښتنه شوي وي، ځکه چې دا په اصل کې توسل نه بلکه دعا او استغاثه ده، چې په مافوق الأسباب امورو کې عبادت ګڼل کيږي، او هغه يواځې د الله تعالى حق دی، نو بل څوک په کې شريکول د الله تعالى سره شرک او کفر ګڼل کيږي، لکه چې يو مړي يا غائب څخه څه حاجت وغواړي، يا ورته ووايي چې: زما لپاره دغه حاجت له الله نه وغواړه.

دويم ډول: بدعي توسل، چې پيغمبر صلى الله عليه وسلم د هغه له وفات څخه وروسته الله جل جلاله ته وسيله کړي، لکه چې ووايي: د پيغمبر صلى الله عليه وسلم په خاطر، وسيله، يا په روی زما دغه حاجت پوره کړه، نو دا کار بدعت ګڼل کيږي، ځکه په شريعت کې د دې اجازه نه ده شوې، او نه هم د هغه صحابه کرامو دغه ډول توسل کړی دی.

وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾

او جهاد وکړئ په لاره د ده کې (د کلمة الله د اعلاء په غرض) لپاره د دې چې په مراد ورسېږئ (خلاص شئ له عذابونو).

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي، که وي دوی ته هغه (اقسام د اموالو) چې په ځمکه کې دي ټول، او په قدر د دې نور (هم) له دې سره شي، لپاره د دې چې فديه وکړي دوی په هغه سره له عذابه د ورځې د قيامت څخه؛ نو قبوله به نه کړه شي (دا فديه) له دوی څخه، او شته دوی ته عذاب ډېر دردناک.

تفسير: د آخرت بری او کاميابي په «تقوی»، «ابتغاء الوسيلة» او په «جهاد في سبيل الله» سره حاصلېدی شي، او په رشوت او فديه او نورو پلمو (منصوبو) سره له سره نه حاصليږي.

يُرِيدُونَ أَن يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُم بِخَارِجِينَ مِنْهَا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾

اراده به کوي (غواړي به) دوی چې ووځي دوی له اوره (د دوزخ) حال دا چې نه به وي دوی وتونکي له هغه اوره، او شته دوی ته عذاب دائم (بې انتهاء بلا انقطاع).

تفسير: له ډېرو احاديثو څخه ثابته شوې ده، چې ډېر ګناهګار مؤمنان به تر يوې مودې پورې په دوزخ کې پاتې کيږي، او بيا به ايستلى کيږي، او د الله تعالى په فضل او مرحمت سره به جنت تـه داخليږي، دا آيت له دغو احاديثو څخه مخالف نه دی، ځکه دلته په دې آيت کې له ابتداء څخه يواځې د کفارو حال بيان شوی دی، او د مؤمنانو په نسبت هيڅ يوه خبره نشته.

﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوٓا اَيْدِيَهُمَا جَزَآءًۢ بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللّٰهِ ؕ وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿٣٨﴾﴾

او غل (نارينه) او غله (ښځه) نو پرې كړئ تاسې لاسونه د دوی (دواړو) لپاره د جزا د هغه عمل چې كړى دى دواړو د تنبيه لپاره له جانبه د الله، او الله ډېر قوي دى (غالب په انفاذ د احكامو) ښه حكمت والا (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي).

تفسير: ﴿جَزَآءً﴾ الآية ـ يعني هغه سزا چې غله ته وركوله كيږي، هغه د مسروقه مال سزا نه ده، بلكه د ده د فعل «سرقې» سزا ده، تر څو چې په هغه سره نور غله ويښ او تنبيه شي، بلا شبهه پر هر هغه ځاى كې چې دا حدود جاري كيږي؛ نو دوه ـ درې غلو ته د سزا وركولو څخه وروسته د غلا وَر بيخي بنديږي.

نن ورځې د نوي «تهذيب» مدّعِيان دا راز حدود وحشيانه سزا بولي، ليكن كه غلا كول د دې صاحبانو په نزد «يو مهذب كار» نه وي؛ نو يقينا د دوی «مهذبه» سزا د دې غير مهذب كار (غلا) استيصال او له منځه وړلو كې له سره مؤثر نشي واقع كېدى، كه د لږ څه سختى په تحمل سره ډېر غله مهذب شي؛ نو ښايي چې دغه د تهذيب حاملان او مدعيان خوښ شي، ځكه چې د دوی له «تهذيبي مشين» سره دغه «وحشت» مدد كوي.

ځيني په نامه مفسرين هم په دې كوښښ كې دي، چې «قطع اليد» لاس پرې كول د غلا انتهايي سزا وټاكي ! (مقرر كړي)، او له دې ځنې ښكته او خفيفه سزا له حق شريعت څخه حاصله او استخراج كړي، مګر مشكل خو دادى چې له دې ځنې ښكته سزا نه پـه قرآن كريم كې چېرې شته، او نه د نبوت په عهد او د لويو اصحابو په زمانو كې د هغې كوم نظير او مثال ليدلى شوى دى، آيا كوم سړى داسې دعوى كولى شي، چې په دومره اوږده زمانه كې په هغو غلو كې چې نيولي شوي دي يو تن هم ابتدايي غل نه وو، چې پر هغه باندې يواځې د جواز په ملحوظ د لاس پرې كولو په ځاى كومه ابتدايي سزا تطبيق او جاري شوي وي؟.

كوم ملحد په پخوانى زمانه كې پر «حد السرقه» داسې يوه شبهه كړې وه: «كله چې شريعت د يوه لاس ديت پنځه سوه ديناره مقرر كړى دى، نو داسې يو قيمتدار لاس (چې پرې پرېكولو يې پنځه سوه ديناره واجبيږي) د پنځو يا لسو روپيو په غلا كولو به څرنګه امكان ولري، چې پرې كړى شي؟» يوه عالم د ده په ځواب كې څنګه ښه ويلي دي ! : «إنها لما كانت أمينة كانت ثمينة، فلما خانتْ هانتْ» «كله چې هغه لاس امين وو؛ قيمت يې درلود (لرلو)، كله چې يې غلا وكړه او خائن شو؛ نو ذليل شو»، نو قيمت يې كم شو.

﴿وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ﴾ «او الله ډېر قوي غالب دى، ښه حكمت والا» لكه چې غالب دى نو ځكه حق لري هر هغه حكم چې اراده يې وكړي؛ جاري يې كړي، او هيڅوك د ده په مقابل كې څه نشي ويلى، او څنګه چې ورسره حكمت والا هم دى؛ نو ځكه د دې خبرې هيڅ احتمال نشته، چې تش د خپل كامله اختياره كار واخلي، يا بېځايه حكم نافذ كړي، او د خپلو ناتوانو بندګانو د مالونو د ساتنې لپاره څه انتظام ونه كړي ـ دا د ده له عزت او غلبې سره منافي دى ـ او د غلو او داړه مارانو هم داسې خوى او آزاد (او بې له ننبې) پرېښودل د ده له حكمت څخه مخالف كار دى.

﴿فَمَنْ تَابَ مِنْۢ بَعْدِ ظُلْمِهٖ وَاَصْلَحَ فَاِنَّ اللّٰهَ يَتُوْبُ عَلَيْهِ ؕ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٣٩﴾﴾

نو هر چا چې توبه وويسته (له بدو كارونو) وروسته له ظلم خپل او اصلاح (ښه يې كړ عمل خپل)؛ پس بېشكه الله رجوع كوي (په رحمت سره) په ده، بېشكه الله ډېر مغفرت والا دى (د خطياتو) ښه مهربان دى.

تفسير: يعني توبه كه رښتيا او د زړه څخه وي، چې د هغې لپاره دا هم ضروري ده، چې د غلا مال دې د هغه مالك ته بېرته وركړي، او كه ترې تلف شوى وي؛ نو ضمان دې وركړي، او كه ضمان هم نشي وركولى؛ نو ښښنه دې ترې وغواړي،

او پر خپل دغه فعل دې نادم او پښېمانه شي، او وروسته له هغه دې ترې د ځان ژغورنې (بچ کولو) عزم وکړي، نو له داسې توبې ايستلو ځنې هيله (امکان) او اميد شته چې حق تعالى له ده څخه اُخروي عقوبت هم لرې کړي، چې د هغه په مقابل کې دنيوي سزا هيڅ اهميت نه لري.

اَلَمۡ تَعۡلَمۡ اَنَّ اللّٰهَ لَهٗ مُلۡكُ السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ؕ يُعَذِّبُ مَنۡ يَّشَآءُ وَيَغۡفِرُ لِمَنۡ يَّشَآءُ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىۡءٍ قَدِيۡرٌ ﴿۴۰﴾

آيا نه پوهېږې (اى محمده ! يا اى سامعه) چې بېشکه الله (خاص) دى ده ته ملك (سلطنت) د آسمانونو او ځمکې، په عذابوي (الله) هر هغه څوك چې اراده وفرمايي (د عذاب يې)، او مغفرت کوي هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د مغفرت يې)، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دى (نو په تعذيب او مغفرت هم قادر دى).

تفسير: کله چې حقيقي سلطنت او حکومت د الله تعالى دى، نو بلا شبهه دى اختيار لري، هر هغه څوك چې مناسب وګڼي، معاف يې کړي، او هر هغه چا ته چې په خپل حکمت او عدل سره د سزا ورکولو اراده وکړي، سزا ورکوي، او نه يوازې دا چې د ده په معافولو او سزا ورکولو کې ده ته کلي اختيارات حاصل دي، بلکه د دې اختياراتو له استعمالولو څخه يې هيڅوك نشي منع کولى، ځکه چې دى پر هر شي باندې پوره قوت او قدرت لري.

يٰۤاَيُّهَا الرَّسُوۡلُ لَا يَحۡزُنۡكَ الَّذِيۡنَ يُسَارِعُوۡنَ فِى الۡكُفۡرِ مِنَ الَّذِيۡنَ قَالُوۡۤا اٰمَنَّا بِاَفۡوَاهِهِمۡ وَلَمۡ تُؤۡمِنۡ قُلُوۡبُهُمۡ ۛۚ وَمِنَ الَّذِيۡنَ هَادُوۡا ۛۚ سَمّٰعُوۡنَ لِلۡكَذِبِ سَمّٰعُوۡنَ لِقَوۡمٍ اٰخَرِيۡنَ ۙ لَمۡ يَاۡتُوۡكَ ؕ يُحَرِّفُوۡنَ الۡكَلِمَ مِنۡۢ بَعۡدِ مَوَاضِعِهٖ ۚ

اى (ځما) رسوله (محمده !) په غم کې دې نه آچوي تا (فعل د) هغو کسانو چې جلتي کوي (او عناداً ځانونه غورځوي) په کفر کې؛ له هغو کسانو چې ويل دوى: ايمان راوړى دى مونږ (تش) په خولو، حال دا چې ايمان نه وو راوړى زړونو د دوى، او ځينې له هغو کسانو چې يهوديان دي (يعنې د بني قريظې يهوديان او د مدينې منافقان) ډېر اورېدونکي دي لپاره د دروغ ويلو، ډېر اوريدونکي دي (د خبرو ستا يعنې دوى جاسوسان دي لپاره د رسولو) قوم بل ته چې نه دي راغلي تاته، آړوي دوى کلمې (د تورات) وروسته له هغو ځايونو خپلو څخه (چې الله ايښې دي).

تفسير: په پخوانيو آياتونو کې د داړې، غلا او د نورو د حدودو بيان وکړ شو، اوس د ځينو هغو نورو اقوامو احوال اورول کيږي، چې دوى په حدود الله کې تحريفات وکړل، او خپل ځانونه يې د لوى عذاب مستحق وګرځول، «بغوي» رحمه الله د دې واقعې تفصيل داسې ليکلى دى:

«د خيبر يو محصن نارينه يهودي له يوې يهودۍ ښځې سره چې محصنه وه؛ زنا وکړه، سره له دې چې په (تورات) کې د دې جرم سزا رجم (په ګټو سره ويشتل) وو، مګر د دې دواړو اعتبار او لويي د هغه «رجم» د اجراء کېدلو مانع وګرځېدل، نو په خپلو منځونو کې يې سره مشوره وکړه، او ويې ويل: «دا سړى چې په يثرب کې دى محمد صلى الله عليه وسلم، د ده په کتاب کې د زاني لپاره د (رجم) حکم نشته، بلکه د دُرې وهلو حکم شته، نو د «بني قريظې» له يهودانو ځنې څو سړي ورولېږئ ! ځکه چې «بني قريظه» د محمد همسايګان او له محمد سره د روغې معاهده هم لري، چې دوى د هغه خيال معلوم کړي»، هماغه وو چې يو څو تنه د دې خبرې لپاره ولېږل شول، چې د نبي کريم صلى الله عليه وسلم نظريه معلومه ـ او دا پوښتنه ترې وکړي چې د «محصن زاني» لپاره څه سزا تجويزوي؟ «که دى د دُرې وهلو د سزا حکم وکړي؛ نو ترې اقرار

واخلئ او ويې منئ، او كه د (رجم) حكم واورئ؛ نو مه يې منئ !» د دوى د دې پوښتنې په نسبت رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې: «آيا تاسې زما پر فيصله قانع او راضي يئ؟» دوى اقرار وكړ چې «هو !»، دلته د پاك الله له لوري جبرئيل عليه السلام د «رجم» حكم راووړ، مګر هغوى له خپل اقراره بېرته وګرځېدل، بالآخر رسول اكرم صلى الله عليه وسلم وفرمايل: «ستاسې لوى عالم د «فدك» اوسېدونكى (ابن صُوريا) څنګه سړى دى؟ ګردو وويل چې: «نن په ګرد جهان كې د ده په شان په موسوي شرائعو ډېر پوه او ښه عالم بل څوك نشته»، رسول الله صلى الله عليه وسلم هغه راوغوښت، او په ډېر سخت حلف سره يې ترې پوښتنه وكړه چې په «تورات» كې پر دغې ګناه څه سزا مقرره ده؟ سره له دې چې نورو يهودانو د دغه حكم په پټولو كې له هر ممكن كوښښ څخه كار آخيست ـ ولې د دوى دغه پرده د عبد الله بن سلام په وسيله له منځه تللې وه، او حقيقت ښكاره شوى وو، خو سره له هغه (ابن صُوريا) چې د دوى مُسَلّم او معتمد عالم وو؛ په هر ډول سره چې وو، په دغې خبرې يې اقرار وكړ، چې د دې جرم سزا په «تورات» كې همدا (رجم) دى، وروسته له هغه (ابن صُوريا) هغه ګرد حقائق هم څرګند كړل، چې يهودانو په څه ډول سره د (رجم) حكم ليرې او د هغه په ځاي يې دا حكم ليكلى دى چې: زاني دې په دُرې سره ووهلى شي، او مخ يې تور او په خره باندې دې چپه سپور ګرځاوه شي.

الحاصل رسول أكرم صلى الله عليه وسلم پر هغو دواړو (نارينه او ښځې) باندې د (رجم) امر جاري كړ، او ويې فرمايل: «اى الله ! زه نن هغه لومړنى سړى يم، چې ستا دا حكم مې په داسې حال كې په دنيا كې جاري كړ؛ چې هغه مړ شوى وو».

د «سماعون» معنى ډېر اوريدونكي او غوږ جارايستونكي ده، نو بيا د «ډېرو اورېدلو» اطلاق كله كله په جاسوسۍ هم كيږي، او كله يې معنى په «زيات قبول كوونكو» هم كيږي لكه «سمع الله لمن حمده» يعنې د اورېدلو معنى قبول كول دى، شيخ الهند «رحمه الله» دلته اوله معنى مراد كړې ده، ليكن ابن جرير «رحمه الله» او نورو محققينو پر دويمې معنى حمل كړې ده.

﴿سَمّٰعُوْنَ لِلْكَذِبِ﴾ يعنې د دروغو او باطلو ډېر منونكي او قبول كوونكي.

﴿سَمّٰعُوْنَ لِقَوْمٍ اٰخَرِيْنَ﴾ يعنې بل جماعت (چې د خيبر يهودان دي) چې د (بني قريظه) سړي يې ليږلي وو، او هغوى پخپله تاسې ته درنه غلل، د دوى د خبرو زيات منونكي، (او دغه يهودان داسې كسان دي چې) د الله تعالى په احكامو كې تحريف كوي، يا د يو ځاى خبرې په بل ځاى پورې لګوي، (لكه د «رجم» آيت پټوي، او د هغه په ځاى دُرې او مخ تورول ښيي).

يَقُوْلُوْنَ اِنْ اُوْتِيْتُمْ هٰذَا فَخُذُوْهُ وَاِنْ لَّمْ تُؤْتَوْهُ فَاحْذَرُوْا ۚ

وايي دغه (د خيبر يهوديان خپلو ليږليو شويو ته): كه دركړى شي تاسې ته دا (محرّف حكم) نو وايې خلئ ! (او ويې منئ !) او كه در نه كړى شو تاسې ته دا (حكم) نو ويرېږئ تاسې (له قبوله د هغه).

تفسير: يعنې كه د دُرې وهلو حكم وموميء، هغه ومنئ ! كه نه ! ګواكې دوى غواړي چې د الله تعالى شريعت د خپل هوا او هوس تابع كړي.

وَمَنْ يُّرِدِ اللّٰهُ فِتْنَتَهٗ فَلَنْ تَمْلِكَ لَهٗ مِنَ اللّٰهِ شَيْـًٔا ۚ

او هر هغه څوك چې اراده وكړي الله د فتنې (د ګمراه كولو) يې نو له سره به مالك نشې ته (اى محمده !) د ده لپاره له الله نه د هيڅ شي (چې فتنه او هلاك ترې دفعه كړي).

تفسير: هدايت او ضلالت، خير او شر، هر شئ بې د الله تعالى له ارادې څخه نشي موجودېدی، دا داسې يو اصل دی، چې انکار يې له تسليم څخه ډېر مشکل دی، فرض يې کړئ ! يو سړی د غلا کولو اراده وکړي، ليکن د الله تعالى اراده دا وي چې هغه غلا ونه کړي، نو که دا سړی په خپله اراده کې برئ وموميي نو لازميږي چې (معاذ الله) الله تعالى د ده په مقابل کې عاجز شو، او که د الله تعالى اراده د بنده پر ارادې غالبه شي، نو لازميږي چې په دنيا کې دې هيڅېږې د غلا او د نورو بدو کارونو هيڅ نوم او اثر پاتې نشي ـ او که د الله تعالى د خير او د شر د هيڅ يوه اراده نه کوي، نو له هغه څخه (معاذ الله) د ده تعطل، غفلت او سفاهت لازميږي، «تعالى الله عن كل الشّرور وتقدّس».

خو لنډ ځواب يې دا دی چې د الله تعالى اراده په دوه ډوله ده:

۱ - كَوْنِي او قدري اراده: او هغه دا چې الله تعالى د کوم شي د وجود اراده په تقدير، او ازل کې کړې وه، نو دا كَـوْنِي قدري اراده ده، او هغه نه خطا کيږي، بلکه خامخا هغه شئ موجوديږي، نو همغه يې په تقدير کې ليکلی وي، ځکه د الله تعالى علم دهغه په تقدير باندې لومړی دی، هغه ته معلومه ده چې کوم معين شخص که خپلې خوښې ته پرېښودل شي، نو هغه به څه کوي، نو په دغه تقديري اراده ثواب او عذاب مرتب نه دی، او نه ورسره د الله تعالى رضا او خوښې شرط ده.

۲ - شرعي او ديني اراده: او هغه دا چې الله تعالى د خپل مخلوق څخه د خير فعل او د شر څخه اجتناب غواړي، او د خير او شر په کولو کې يې هغه ته اختيار ورکړی دی، او په همدې اراده باندې ثواب او عذاب مرتب دی، ځکه ددې ارادې په مقتضى که کوم شئ موجوديږي، د الله تعالى خوښ دی، محبت ورسره لري.

او همدې ته په حديث شريف کې اشاره شوې ده چې: «اعملوا فكل ميسّر لما خُلق له» ـ ترجمه : «تاسې نېک عملونه کوئ، ځکه هر چا ته د هغه عمل توفيق ورکول کيږي، چې د کوم لپاره پيدا شوی وي».

حاصل دا چې د معاصيو او ګناهونو واقع کېدو ته د الله جل جلاله دوه قسمه ارادې متوجه دي:

(۱) شرعي اراده، چې له بنده څخه غواړي چې ګناه ونه کړي، نو دلته بنده ته اختيار دی، چې کوي او که نه، که ويې کړي؛ نافرماني شوه، او سزا به ورکوي، او که نه تابعداري شوه ثواب ورکوي.

(۲) کوني اراده: کومه چې الله د خپل قديم علم مطابق ليکلې ده، چې فلانې شخص که خپلې خوښې ته پرېښودل شي، نو دغه ګناه کوي، او هغه يې ورباندې ليکلې ده، خو د ده دا ګناه کول دلته د شرعي ارادې خلاف، او د کوني ارادې سره برابر دي، ځکه په کوني اراده کې مراد نه بدليږي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَن يُطَهِّرَ قُلُوبَهُمْ ۚ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ ۖ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿۴۱﴾

دغه (يهودان او منافقان) همغه کسان دي چې اراده نه ده فرمايلې الله (د دې) چې پاک کړي زړونه د دوی (له کفر نه)، (شته) دوی ته په دنيا کې ذلت (شرمندګي) او شته دوی ته په آخرت کې عذاب ډېر لوی.

تفسير: دا شبهه چې الله جل جلاله پر دې باندې قادر دی؛ چې د دوی هغه ګرد شرارتونه او غلطې چارې جبرا منع کړي، او دوی مجبور وګرځوي، چې هيڅ ضد او سرزُوري ونشي کړی، نو بېشکه زه دا منم چې د الله تعالى د قدرت په مقابل کې دا کوم مشکل کار نه دی، لکه چې په (۱۱) جزء د يونس د سورت په (۹۹) آيت (۱۰) رکوع کې داسې يو آيت لولو: ﴿وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَن فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا﴾.

لیکن د دې دنیا ګرد نظام داسې کنښښود شوی دی، چې بندګان د خیر او شر په اکتساب کې مجبور نه دي، او که ټول یوائې د خیر په کولو سره مجبور شوي وي، نو د عالم د تخلیق حکمتونه او مصالح به نه پوره کېدل، او د حق تعالی ډېر صفات به نه راڅرګندېدل، مثلاً د عفو، غفور، حلیم، منتقم، ذو البطش، الشدید، قائم بالقسط، مالك یوم الدین او د نورو په مناظرو به نه پوهیدو، حال دا چې د دې عالَم د پیدا کېدو اصلي غرض او غایه دا ده چې د الله تعالی صحیح بندګي او عبادت وشي، او د هغه د ګردو (ټولو) کمالیه وو صفاتو مظاهره وشي، هر هغه مذهب یا انسان چې الله تعالی فاعل مختار ګڼي، د خپلې دې دعوی په پای (آخر) کې پر ته له دې غرض څخه بل شی نشي ښوولی، ﴿لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا﴾ (۲۹ جزء د الملك سورت (۲) آیت (۱) رکوع) له دی نه د زیات تفصیل ځای دلته نشته، بلکه دومره لیکل هم ځمونږ له موضوع څخې زیات دي.

سَمّٰعُونَ لِلْكَذِبِ أَكّٰلُونَ لِلسُّحْتِ ۚ فَإِنْ جَآءُوكَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ ۚ

(دوی) ډېر اوریدونکي (منونکي دي) لپاره د دروغ ویلو، ډېر خوړونکي دي د حرامو، نو که راغلل دوی تاته؛ نو حکم (پرېکړه) وکړه په منځ د دوی کې یا مخ وګرځوه له دوی نه.

تفسیر: له ابن عباس، مجاهد، عکرمه او نورو اکابرو سلفو رضي الله عنهم څخه منقول دي، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته دا اختیار په ابتداء کې وو، په آخر کې کله چې د اسلام تسلط او نفوذ کامل شو، نو داسې ارشاد وشو: ﴿وَأَنِ احْكُمْ بَيْنَهُمْ بِمَآ أَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ «یعنې د دوی د منازعو فیصلې د شریعت له حکم سره سمې وکړه!» مطلب دا چې د اعراض او ځان په څنګ کولو څه ضرورت نه دی پاتې.

وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا ۖ وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ ۚ إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿۴۲﴾

او که مخ وګرځوې له دوی نه (او حکم ونه کړې) نو له سره به ضرر ونه رسوي دوی تاته د هیڅ شي، او که حکم (پرېکړه) دې کوله؛ نو حکم (پرېکړه) وکړه په منځ د دوی کې په عدل (انصاف) سره، بېشکه الله دوست ګڼي عدل کوونکي (په حکم کې).

وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰىةُ فِيهَا حُكْمُ اللّٰهِ ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ ۚ وَمَآ أُولٰٓئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿۴۳﴾

او څرنګه به حکم (منصف) وګرځوي دوی تا (ای محمده !) حال دا چې له دوی سره تورات دی چې (شته) په هغه کې حکم د الله، بیا ګرځي دوی (له هغه حکم ستا څخه) پس له هغه (چې دوی ته حَکَم وګرځولې)، او نه دي دغه کسان له سره باور کوونکي (نه په تا او نه په کتاب خپل).

تفسیر: یعنې یهودان د هغه «تورات» په فیصله چې آسماني کتاب یې ګڼي؛ نه راضي کیږي، نو په حقیقت کې دوی پر هیڅ یو کتاب باندې ایمان نه لري، نه پر قرآنکریم، نه پر «تورات» باندې.

پخوانۍ رکوع کې یې د «تورات» او د «انجیل» مدح وفرمایله، او تنبیه یې راکړه چې دغو نالائقانو د داسې عمده کتاب (چې په کې ډېر علوم او هدایات وو) قدر ونه کړ، او داسې یې ضایع کړ، چې نن د اصلي شي پته لګول هم په کې مشکل شوي دي.

إِنَّآ أَنزَلْنَا ٱلتَّوْرَىٰةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ

بېشكه مونږ نازل كړې (لېږلې) مو دى تورات (چې شته) په هغه كې هدايت (لار ښوونه حق ته) او رڼا (چې شرعي احكام پرې منكشف كيږي).

تفسير: يعنې د وصول الى الله طالبانو ته هدايت ـ او د هغو كسانو لپاره چې د شبهاتو او مشكلاتو په تيارو كې بند پاتې دي؛ د رڼا كار وركوي.

يَحْكُمُ بِهَا ٱلنَّبِيُّونَ ٱلَّذِينَ أَسْلَمُوا۟ لِلَّذِينَ هَادُوا۟ وَٱلرَّبَّٰنِيُّونَ وَٱلْأَحْبَارُ

حكم به كاوه په هغه سره انبياوو (د بني اسرائيلو) هغو چې حكم منونكي وو دوى (د الله) هغو كسانو ته چې يهوديان وو، او (حكم به كاوه پرې) رباني عارفانو او عالمانو (د دوى).

تفسير: يعنې په «تورات» كې داسې عظيم الشأن دستور العمل وو؛ چې ډېرو انبياوو، اهل الله وو او علماوو به د هغه له هدايتونو سره سم حكمونه صادرول، او د منازعو او جګړو پرېكړې به يې په هغو سره كولې.

بِمَا ٱسْتُحْفِظُوا۟ مِن كِتَٰبِ ٱللَّهِ وَكَانُوا۟ عَلَيْهِ شُهَدَآءَ

په سبب د هغه شي چې طلب د حفاظت يې شوى وو له دوى څخه چې كتاب د الله دى (يا) د دې لپاره چې دوى ساتونكي درولى شوي وو پر كتاب د الله باندې، او وو دوى په هغه باندې شاهدان (په حقانيت يې يا ساتونكي له تبديله).

تفسير: يعنې دوى د «تورات» د ساتنې ذمه واران ګرځولى شوي وو، او څمونږ د قرآنكريم په شان د ﴿وَإِنَّا لَهُۥ لَحَٰفِظُونَ﴾ وعده له هغه سره نه وه شوې ـ نو تر هغې پورې چې علماوو، احبارو، او نورو د خپلو ذمه واريو احساس كاوه؛ «تورات» محفوظ او معمول به وو، آخر د دنيا خوښوونكو بدو علماوو په لاسونو تحريف او ضايع شو.

فَلَا تَخْشَوُا۟ ٱلنَّاسَ وَٱخْشَوْنِ وَلَا تَشْتَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِى ثَمَنًا قَلِيلًا

نو مه ويرېږئ تاسې له خلقو نه (په اظهار او اجراء د حق كې) او وويرېږئ له ما (په پټولو د حق كې) او مه پېرئ (مه اخلئ) تاسې په آيتونو څما قيمت لږ (چې هغه رشوت او جاه دى).

تفسير: يعنې د خلقو له خوفه يا د دنيوي طمعې له امله (وجې) په آسماني كتاب كې تبديل او تحريف مه كوئ ! او د هغه احكام او اخبار مه پټوئ ! او د الله تعالى له تعذيبه او انتقامه وويرېږئ ! د «تورات» د عظمت شان او مقبوليت له څرګندولو څخه وروسته دا خطاب يا خو د يهودانو هغو رئيسانو او عالمانو ته كړى شوى دى، چې د قرآنكريم د نزول په وخت كې وو، څكه چې هم دوى د (رجم) له آيت څخه انكار كړى وو، او د نبي كريم «عليه أفضل الصلاة والتسليم» په نسبت پخوا ويل يې پټ كړي وو، او د هغه په معناګانو كې يې عجيب قسم تحريف او تبديل او وړاندې وروسته والى كړى وو، يا په دې منځ كې امت مسلمه ته نصيحت دى، چې تاسې د نورو اقوامو په شان په هيڅ وجه له هيچا څخه مه ويرېږئ ! يا د مال او جاه په محبت كې په دغه اندازه مه اخته كېږئ ! ؛ چې آسماني كتاب ضايع كړئ، لكه چې لله الحمد دغه محمدي امت د خپل لوى قرآن يو تورى هم نه دى لږ كړى، او نه يې وركړ كړى، او تر نن پورې د پاك قرآن مطالب له هر راز تغيير او تحريف څخه محفوظ او مصون دي، او تل به په دې مقصد لكه نن او پرون بريالي او كامياب وي، او د مبطلينو او محرفينو هر راز زيار (محنت) او كوښښ به په دغه مورد كې بې اثره او ناكامه ثابتيږي.

وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ ﴿۴۴﴾

او هر چا چې ونه کړ حکم په هغه شي چې نازل کړی (لیږلی) دی الله؛ نو دغه کسان هم دوی دي کافران.

تفسیر: د ﴿مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ سره سم له حکم نه کولو څخه غالبا دا مراد دی، چې د منصوصو حکمونو له وجوده انکار وکړي، او د هغه په ځای نور احکام په خپله رایه او غو ښتنه سره منځ ته راوړي، لکه چې یهودانو د (رجم) د حکم په نسبت همداسې کړي وو، نو د داسې خلقو په کفر کې هیڅ شبهه نشته، او که داسې مراد وي، چې ﴿مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ عقیدتاً مني، او پر خلاف د هغه عملاً فیصله کوي، نو له کافر څخه به عملي کافر مراد وي، یعنې د هغه عملي حالت د کافرانو په شان دی.

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيْهَآ اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ ۙ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْاَنْفَ بِالْاَنْفِ وَالْاُذُنَ بِالْاُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ ۙ وَالْجُرُوْحَ قِصَاصٌ ؕ

او لیکلي (فرض کړي) وو مونږ پر دغو (یهودانو) په دې (تورات) کې چې بېشکه نفس دې ووژلی شي په (بدل د بل) نفس کې، او سترګه دې (ړنده شي) په (بدل د بلې) سترګې کې، او پوزه دې (پرېکړه شي) په (بدل د بلې) پوزې، او غوږ دې (پرېکړی شي) په (بدل د بل) غوږ، او غاښ دې (وویستلی شي) په (بدل د بل) غاښ کې، او پرهارونه قصاص (بدل) دي برابر.

تفسیر: د قصاص دا حکم په موسوي شریعت کې وو، او د اصولو ډېرو علماوو تصریح کړېده، چې هغه پخواني شرائع چې څمونږ قرآنکریم یا څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم هغه نقل کړي دي، په دې شرط چې د هغو په نسبت رسول الله مبارك کوم انکار یا ترمیم نه وي فرمایلی؛ د دې امت په حق کې هم تسلیم دي، ګواکې بې له رده او له انکار د هغه اورول د تلقي بالقبول دلیل دی.

فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهٖ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَّهٗ ؕ

نو هر چا چې عفوه وکړه د دې قصاص نو دغه عفوه کفاره ده ده ته (یعنې دی په دغې عفوې سره له ګناه پاکیږي).

تفسیر: یعنې د جروحو او زخمونو د قصاص معافول د مجروح د ګناهونو کفاره ګرځي، لکه چې په ځینو احادیثو کې د دې خبرې تصریح شوې ده، او ځینو مفسرینو دا آیت د جارح په حق کې ګڼلی دی، یعنې که مجروح جارح ته معافي وکړي، نو د جارح ګناه معافیږي، و الراجح هو الأول.

وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿۴۵﴾

او هر چا چې ونه کړ حکم په هغه شي چې نازل کړی (لیږلی دی) الله؛ نو دغه کسان هم دوی دي ظالمان.

تفسیر: یهودانو د قصاص له حکم څخه هم مخالفت وکړ، په دوی کې «بني نضیر» چې ډېر معزز او قوي ګڼل کېده؛ له «بني قُریظه» څخه یې پوره دیت حصولاوه، او کله چې د دوی د تأدیې نوبت راته؛ نو نیمایي دیت به یې ادا کاوه، ځکه چې «بني قُریظه» د کمزورۍ له امله (وجې) له دوی سره همداسې معاهده تړلې وه.

اتفاقا د «بني قُريظه» له خوا د «بني نضير» سرې ووژل شو، دوی د خپل پخواني دستور سره سم خپل پوره دیت وغوښت، «بني قريظه» د دوی په ځواب کې وویل: «ځئ! هغه زمانه تېره شوه، چې مونږ ستاسې د زور او قوت په سبب مجبور شوي وو، او دغه ظلم مو په غاړه اخیستی وو، اوس محمد صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم مدینې منورې ته تشریف راوړی دی، او د ده مبارکه دوره ده، او دا امکان نه لري؛ چې مونږ د هغه دیت په مقابل کې چې له تاسې ځنې یې اخلو دوه چنده یې تاسې ته درکړو»، د دې وینا غرض او غایه دا وه، چې اوس د محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په موجودیت کې محال دی، چې کوم قوي یو ضعیف لتاړ (چیت) او تر پښو لاندې کړي، یا یې وځپښي، ځکه چې په دې خبره باندې ډګردو باور وو؛ چې محمد علیه السلام د هر ضعیف او قوي سره یو شان عدل او انصاف فرمایي، او د اقویاوو د ظلم او تیري په مقابل کې د ضعفاوو مرستې او لاس نیوی کوي.

د دې معاملې پای او انجام داسې شو، چې دوی ګرد سره محمدي دربار او عدلیې ته وروړاندې شول، او د «بني قُريظه» هغه خیال چې د هغه عدل او انصاف د مظهر په نسبت یې کړی وو؛ کټ مټ (هوبهو) درست او صحي وخوت.

د قصاص له حکم څخه وروسته ﴿وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ﴾ الآية ـ له فرمایلو څخه د دې واقعې په لوري اشاره ده، او څرنګه چې یې د «رجم» په شان د «قصاص» د حکم له مشروعیت څخه صریحا انکار نه وو کړی، بلکه وروسته له مفاهمې او مشاورې به یې د شرعي حکم په خلاف یو حکم قائموه، نو دا د عدل له قانون څخه اعتقادي مخالفت نه بلکه عملي مخالفت وو، نو ځکه یې د «کافرون» په ځای «ظالمون» وفرمایل، یعنې دا صریح ظلم دی، چې له قوي څخه کم او له ضعیف څخه زیات دیت واخیستل شي.

وَقَفَّيْنَا عَلٰٓى اٰثَارِهِمْ بِعِيْسَى ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰىةِ ۠ وَاٰتَيْنٰهُ الْاِنْجِيْلَ فِيْهِ هُدًى وَّنُوْرٌ ۙ وَّمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرٰىةِ وَهُدًى وَّمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِيْنَ ﴿۴۶﴾

او ولېږه مونږ وروسته له دغو انبیاوو (یا پر پلو د دوی) عیسی ځوی د مریمې (یعنې چې د هغوی د پښو پر منځو، دی هم رهې «روان» وو) حال دا چې مصدق (رښتیا ګڼونکی) وو د هغه کتاب چې پخوا له ده وو له تورات (چې هغه هم حق سماوي کتاب دی) او ورکړی وو مونږ ده (عیسی) ته انجیل (حال دا) چې په هغه کې هدایت وو (حق ته) او نور (رڼا) وه (بیان وو د شرعي احکامو)، او حال دا چې مصدّق (موافق) وو د هغه کتاب چې پخوا وو د ده نه له تورات څخه او هدایت (لار ښوونکی) وو او موعظه (پند) وو لپاره د پرهېزګارانو.

تفسیر: یعنې عیسی علیه السلام په خپله ژبه د «تورات» تصدیق وفرمایه، او هغه کتاب «انجیل» چې هغوی ته ورکړی شوی وو؛ هغه هم د «تورات» مصدق دی، او د «انجیل» نوعیت هم په رڼا او هدایت او لارښوونه کې د «تورات» په شان وو، د احکامو او شرائعو په اعتبار هم د دې دواړو په منځ کې لږ څه فرق وو، لکه چې ﴿وَلِاُحِلَّ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِيْ حُرِّمَ عَلَيْكُمْ﴾ کې اشاره ده، او دا فرق د «تورات» له تصدیق سره څه منافات نه لري، لکه چې نن مونږ عظیم الشأن قرآن منو، او یواځې د هغه د احکامو په تسلیمولو سره لله الحمد د ګردو سماوي کتابونو تصدیق هم کوو؛ چې د الله تعالی له جانبه دي.

وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجِيْلِ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فِيْهِ ؕ وَمَنْ لَّمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْفٰسِقُوْنَ ﴿۴۷﴾

او (فرمایلي وو الله) حکم دې وکړي اهل (عالمان) د انجیل په هغه شي چې نازل کړی (لېږلی) دی الله په هغه (انجیل) کې، او هر چا چې ونه کړ حکم په هغه شي چې نازل کړی دی الله؛ نو دغه کسان هم دوی دي فاسقان.

تفسير: يا خو دا حكم هغو نصرانيانو ته چې د انجيل د نزول په وخت كې موجود وو؛ وركړى شوى وو، چې د هغه نقل دلته فرمايي، او كيږي چې هغو نصرانيانو ته به چې د قرآن عظيم د نزول په وخت كې مخاطب وو؛ ويلى شوى وي، هر هغه څه چې الله تعالى په «انجيل» كې نازل كړي دي، سم له هغه سره دې عادلانه حكم وكړي ! يعنې د هغو پخوا ويلو په پټولو يا په لغوو او مهملو تأويلاتو او بدلولو سره دې كوښښ نه كوي ! چې په «انجيل» كې د آخر الزمان او مقدس رسول صلى الله عليه وسلم «فارقليط» په نسبت د مسيح عليه السلام له ژبې ويلي شوي دي، دا به د الله تعالى سخته نافرماني وي، چې د هغه جليل هادي او لوى مصلح په نسبت چې مسيح عليه السلام داسې فرمايلي دي: «كله چې هغه حق روح راشي، نو تاسې ته به رښتينې ګردې لارې دروښيي»، نو تاسې د هغه تكذيب ته ملاوې مه تړئ ! او ابدي خُسران مه قبلوئ، آيا د مسيح عليه السلام او د هغه د الله جل جلاله د حكم منلو معنى هم دا ده؟ (له سره نه ده !او ځينې مفسرين وايي چې: دغه امر د «انجيل» له نسخې څخه پخوا وو).

وَأَنزَلْنَآ إِلَيْكَ ٱلْكِتَٰبَ بِٱلْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ ٱلْكِتَٰبِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ

او نازل كړى (لېږلى) دى مونږ تاته (اى محمده !) كتاب (قرآن) په حقه سره چې مصدّق (حق ګڼونكى) دى د هغه چې (نازل شوى دى) مخكې له ده نه له كتابونو څخه او ساتونكى دى پر (مضامينو د) هغه (يعنې شاهد دى په حقانيت د جنس د هغه كتاب).

تفسير: د «مهيمن» معنى داسې بيان كړى شوې ده: أمين، غالب، حاكم، محافظ او ساتونكى، او د هرې معنى په اعتبار چې وي، د قرآنكريم «مهيمن» توب د سابقه وو كتابونو لپاره صحيح دى، د الله تعالى هغه امانت چې په تورات، انجيل او نـورو آسماني كتابونو كې په وديعت ايښى شوى وو؛ هغه له زوائدو سره په قرآن كې محفوظ دى، چې په هغه كې هيڅ خيانت نه دى شوى، او هغه ځنې فرعي شيان چې په هغو كتابونو كې په هغې زمانې يا د هغو مخصوصو مخاطبينو لپاره حسب الحال وو؛ هغـه د پاك قرآن له خوا منسوخ شو، او د هغو د ناتمامو حقائقو تكميل يې وفرمايه، او له هغې برخې څخه يې چې د دې زمانې په اعتبار غير مهم ووو؛ منصرف شو.

فَٱحْكُم بَيْنَهُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ

نو حكم كوه (اى محمده !) په منځ د دغو (كتابيانو هم كه تاته راغلل) په هغه وحى چې لېږلى دى الله (تاته).

تفسير: د يهودانو په منځ كې څه جګړه سره پېښه شوې وه، يوه ډله يې (چې په هغې كې لوى لوى مشهور علماء او مقتديان شامل وو) د محمد صلى الله عليه وسلم په خدمت كې حاضره شوه، او د هغې جګړې فيصله يې وغوښته، او دا يې هم وويل چې: تاسې ته ښكاره ده، چې ګرد يهوان ځمونږ په واك او اختيار كې دي، كه تاسې خپله فيصله سم ځمونږ له غوښتنې سره وكړه؛ نو مونږ ګرد مسلمانيږو، رسول أكرم صلى الله عليه وسلم دا رشوتي اسلام ونه مانه، او د دوى له دغې غوښتنې څخه يې صاف انكار وفرمايه، نو په دې مناسبت (او د دې نظريې په تأييد) دا آيت نازل شو (ابن كثير).

وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَهُمْ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلْحَقِّ

او مه كوه متابعت د خواهشاتو د دوى (او مه اوړه) له هغه شي څخه چې راغلى دى تاته له حق څخه.

تفسیر: هغه کسان چې دا راز آیتونه د نبي صلی الله علیه وسلم د عصمت له شان څخه مخالف تصور کوي؛ ډېر ناپوه او قاصر الفهم دی:

۱ – له یوه شي څخه د چا منع کېدل د دې خبرې دلیل نشي کېدی، چې د هغه شي مرتکب کېدل غواړي چې ورڅخه منع شوی وی.

۲ – د انبیاوو «علیهم الصلاة و السلام» له معصومیت څخه مطلب دا دی، چې له دوی څخه د الله تعالی معصیت نه صادرېږي، یعنې هر کار باندې چې وپوهېږي هغه د الله جل جلاله خوښ نه دی؛ هغه نه کوي، او که اتفاقا کوم وخت په هېره او خطا یا د رایې او اجتهاد په غلطۍ سره د راجح او افضل په ځای مرجوح او مفضول اختیار کړي، یا غیر مرضي؛ مرضي وګڼي، او پرې عمل وکړي، چې هغه ته اصطلاحا (زلت «لغزش او ښویدنه» وایي)، نو داسې واقعات د عصمت له مسئلې سره منافي نه دي، لکه چې د آدم علیه السلام او دځینو نورو انبیاوو «علیهم الصلاة و السلام» واقعات د دې قضیې شاهد دي، د دې حقیقت له پوهېدلو څخه وروسته د ﴿وَلَا تَتَّبِعۡ أَهۡوَآءَهُمۡ عَمَّا جَآءَكَ مِنَ ٱلۡحَقِّ﴾ او ﴿وَٱحۡذَرۡهُمۡ أَن يَفۡتِنُوكَ عَنۢ بَعۡضِ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ إِلَيۡكَ﴾ او د دې په شان د نورو آیتونو د مطلب په پوهېدلو کې هیڅ قسم تردد او اندېښنه نه پاتې کیږي.

لِكُلّٖ جَعَلۡنَا مِنكُمۡ شِرۡعَةٗ وَمِنۡهَاجٗاۚ

هر چا ته مقرر کړی مونږ له تاسې (ای امتونو !) یو شریعت (اصول) او لاره روښانه.

تفسیر: یعنې الله تعالی د هر أمت لپاره د دوی له احوالو او استعدادونو سره مناسب او جلا دستور او دکار طریقه مقرره کړېده، او سره له دې ګرد انبیاء او ملل په هغو دیني آسماني اصولو او کُلي مقاصدو کې چې پرې د ابدي نجات مدار دی؛ یو له بل سره متحد او یو د بل مصدّق دي.

وَلَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ لَجَعَلَكُمۡ أُمَّةٗ وَٰحِدَةٗ وَلَٰكِن لِّيَبۡلُوَكُمۡ فِي مَآ ءَاتَىٰكُمۡۖ

او که اراده فرمایلې وای الله نو خامخا به یې ګرځولي وئ تاسې امت یو (متفق په یو دین)، او مګر (یې بېل بېل کړئ) ددی لپاره چې وازمویې تاسې په هغه کې چې تاسې ته یې درکړی دی (له مختلفو شرائعو چې مطیع او عاصي سره بېل کړي).

فَٱسۡتَبِقُواْ ٱلۡخَيۡرَٰتِۚ

پس وړاندې شئ تاسې یو تر بله نېکیو ته (او د فضائلو په اکتساب او له رذائلو څخه په اجتناب کې تلوار کوئ !).

تفسیر: یعنې د شرائعو د اختلاف له لیدلو څخه په قیل او قال، جنګ او جنجال او کږو بحثونو کې مه لوېږئ ! او وخت مه ضایع کوئ ! او د وصول الی الله د اراده کوونکو عملي ژوندون د تعقیب لپاره منډې ووهئ ! او د هغه عقائدو او اعمالو د محاسنو او د ښېګڼو (فائدو) په اخیستلو کې چالاکي ښکاره کړئ ! چې د آسماني شریعت له خوا تاسې ته دروړاندې کړی شوي دي.

إِلَى ٱللَّهِ مَرۡجِعُكُمۡ جَمِيعٗا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ فِيهِ تَخۡتَلِفُونَ ۝٤٨

(خاص) طرف د الله ته بېرته ورتله دي ستاسې د ټولو، نو خبر به کړي تاسې (په قیامت کې) په هغه (امر د دین) چې وئ تاسې چې په هغه کې به مو اختلاف کاوه.

وَاَنِ احۡكُمۡ بَيۡنَهُمۡ بِمَآ اَنۡزَلَ اللّٰهُ وَلَا تَتَّبِعۡ اَهۡوَآءَهُمۡ وَاحۡذَرۡهُمۡ اَنۡ يَّفۡتِنُوۡكَ عَنۡۢ بَعۡضِ مَآ اَنۡزَلَ اللّٰهُ اِلَيۡكَ ؕ

او (ته لیږلی یې مونږ او دغه حکم مو فرمایلی دی تاته) چې حکم کوه ! په منځ د دوی کې په هغه شي چې نازل کړی (لیږلی) دی الله، او مه کوه متابعت د خواهشاتو د دوی، او ویره کوه ! (ځان ساته) له دوی نه، چې وا (نه) اړوي (ونه ګرځوي) تا له ځینې هغه شي څخه چې نازل کړی (لیږلی) دی الله تاته (ای محمده !).

تفسیر: یعنې یو تر بله په اختلافاتو کې که څه هم ټوله دنیا سره لاس او ګریوان وي، خو تاسې ته هم دا حکم دی چې سم له ﴿مَآ اَنۡزَلَ اللّٰهُ﴾ سره حکم وکړئ ! او د هیچا د ویلو او د اورولو هیڅ پروا مه کوئ.

فَاِنۡ تَوَلَّوۡا فَاعۡلَمۡ اَنَّمَا يُرِيۡدُ اللّٰهُ اَنۡ يُّصِيۡبَهُمۡ بِبَعۡضِ ذُنُوۡبِهِمۡ ؕ

نو که وګرځېدل دوی (له نازل شوو حکمونو) پس پوه شه (ته ای محمده !) چې بېشکه هم دا خبره ده چې اراده لري الله چې ورسوي دوی ته (سزا په دنیا کې) په سبب د ځینو ګناهونو د دوی.

تفسیر: پوره سزا به په قیامت کې مومي، لیکن لږ څه سزا دلته په دنیا کې هم مجرم ته ورکوله کیږي، تر څو نورو لیدونکو ته هم له هغې ځنې یو قسم تنبیه ورحاصله شي.

وَاِنَّ كَثِيۡرًا مِّنَ النَّاسِ لَفٰسِقُوۡنَ ﴿۴۹﴾

او بېشکه ډېر له خلقو څخه خامخا فاسقان دي (د الله د اطاعت څخه متمردین دي).

تفسیر: یعنې تاسې د خلقو د اعراض او انحراف ځنې ډېر مه خپه کېږئ، په دنیا کې تل فرمانبردار بندګان لږ وي: ﴿وَمَاۤ اَكۡثَرُ النَّاسِ وَلَوۡ حَرَصۡتَ بِمُؤۡمِنِيۡنَ﴾ (۱۳ جزء د یوسف سورت (۱۱) رکوع (۱۰۳) آیت).

اَفَحُكۡمَ الۡجَاهِلِيَّةِ يَبۡغُوۡنَ ؕ وَمَنۡ اَحۡسَنُ مِنَ اللّٰهِ حُكۡمًا لِّقَوۡمٍ يُّوۡقِنُوۡنَ ﴿۵۰﴾

آیا پس حکم د جاهلیت غواړي دوی؟ (او د الله له حکمونو څنګ کوي) او څوک ډېر ښه دي له الله څخه له جهته د حکم هغه قوم ته چې یقین لري (په الله یعنې هیڅوک نه دي).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې د الله تعالی په مالکیت او شاهنشاهی او کامل رحمت او محیط علم باندې کامل یقین لري؛ د دوی په نزد په دنیا کې د هیچا حکم د الله تعالی د حکم په مقابل کې د التفات وړ نشي کېدی، نو بیا ولې دا خلق د الله تعالی د احکامو د رڼا له راتللو څخه وروسته د ظنونو، اهواؤو، آراؤو، کفر، او جاهلیت د تیارو په لوري تلل خوښوي؟.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡا لَا تَتَّخِذُوا الۡيَهُوۡدَ وَالنَّصٰرٰۤى اَوۡلِيَآءَ ؕ

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو) مه نیسئ تاسې یهودیان او نصرانیان دوستان ! (چې له دوی سره موالات او مودت وکړئ !).

تفسیر: «أولیاء» د ولي جمع ده، «ولي» دوست ته هم وایي، د «قریب، ناصر، مددګار» په معنی هم راځي، مقصد دا دی چې مسلمانان له یهودو او نصاراوو بلکه له ټولو کفارو سره (لکه چې په (۵) جزء د النساء سورت په (۲۱) رکوع (۱۴۴) آیت کې تصریح شوې وه چې مسلمانان دې له کفارو سره) دوستانه تعلقات نه قائموي، په دغه موقع کې دې دا ملحوظ وي، چې موالات، مروءت، حسن سلوک، مصالحت، رواداري، عدل او انصاف دا ټول شیان سره بېل بېل دي، د اسلام اهل که مصلحت وګوري، نو له هر کافر سره مشروع صلح، عهد او پیمان تړلی شي: ﴿وَإِنْ جَنَحُوا۟ لِلسَّلْمِ فَٱجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى ٱللَّهِ﴾ (۱۰ جزء د أنفال سورت ۸ رکوع، ۶۱ آیت).

د عدل او انصاف حکم لکه چې له تېرو آیتونو څخه معلوم شوی دی، د مسلم او کافر بلکه د بشر د هر فرد په حق کې لازم دی، دمروءت، حسن سلوک او د رواداری معامله له هغو کفارو سره کېدی شي، چې د اسلامي جماعت په مقابل کې د عناد او دښمنی مظاهره ونه کړي، لکه چې د «الممتحنه» په سورت کې په همدې خبره تصریح شوې ده، پاتې شو «موالات» یعنې دوستانه، اعتماد، او یو له بل سره د ورورګلوۍ مرسته، مدد، او معاونت؛ نو هیڅ یو مسلمان حق نه لري، چې دغسې تعلقات له کوم غیر مسلم سره قائم کړي، ـ هو ! د صوري موالاتو چې تر ﴿إِلَّآ أَن تَتَّقُوا۟ مِنْهُمْ تُقَىٰةً﴾ لاندې داخل دي، او عمومي تعاون اجازه شته، چې ترې د اسلام او مسلمانانو په وضعیت او طرز عمل کوم خراب اثر نه لوېږي، له ځینو راشدو خلیفګانو څخه چې په دې مورد کې فوق العاده تشدید او تضییق منقول دی؛ هغه دې محض په سد ذرائع او مزید احتیاط مبني وګڼل شي !.

بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ

(دوی یو تر بله) ځینې دوستان دي د ځینو نورو (ځکه چې ټول سره په کفر کې شریک دي او ګرد سره تاسې ته متفق دي).

وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُۥ مِنْهُمْ

او هر چا چې دوستي وکړه له دوی سره له تاسې ځنې؛ نو بېشکه چې دی له همدوی ځنې دی (نو مؤمنان دې ځان وساتي له دوستۍ د کفارو).

تفسیر: یعنې د هم دوی په ډله کې شامل دي، دا آیتونه د رئیس المنافقین «عبد الله بن أبـيّ» باره کې نازل شوي دي، د ده تعلقات له یهودانو سره زیات دوستانه وو، د ده داسې ګمان وو، که پر مسلمانانو باندې کومه پېښه یا ربړ (تکلیف) واقع شي، او محمدي جماعت مغلوب شي، نو له یهودانو سره به ځمونږ دا دوستي په ښه راشي، د همدې واقعې په لوري په پخواني آیت کې اشاره وشوه.

نو في الحقیقت له یهودانو سره د منافقانو د موالات اصلي منشأ همدا وه، چې یهودان د اسلامي جماعت مقابل او د اسلامي مذهب ډېر بد دښمنان وو، ظاهره ده: هر هغه څوک چې له یهودو او نصاراوو یا له کفارو یا له بل کوم مشرک جماعت سره په دې نیت او حیثیت موالات وکړي، چې هغه د اسلام دښمنان وي؛ نو د هغه په کفر کې هیڅ شبهه نشته، په منافقانو کې ځینې نور کسان هم وو، چې هغوی په «أحد» کې کله چې دجنګ وضعیت بدل شو، او د حرب فضاء یې مکدره او خړه پړه ولیده، داسې ویناوې یې کولې، چې اوس به مونږ له فلاني یهودي او فلاني نصراني سره دوستي او ملګرتیا کوو، او که ضرورت پېښ شو، د هغو په دین کې به هم داخلیږو، نو د دا رنګ خلقو په نسبت هم د ﴿وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُۥ مِنْهُمْ﴾ ظاهري مدلول علانیه صادقیږي.

پاتې شول هغه مسلمانان چې له داسې نيت او منشأ څخه پاك وي، او له يهودانو يا نصرانيانو سره خپل دوستانه تعلقات قائموي، نو د دوی په نسبت هم قوي خطره موجوده ده، چې دوی د کفارو له ډېرې ناستې ولاړې او اختلاط نه متأثر کيږي، او ورو ورو به د دوی مذهب اختياروي، يا لږ تر لږه د کفر له شرکيه شعائرو او رسومو څخه دوی ته کراهت او نفرت نه پاتې کيږي، نو په دې اعتبار د ﴿فَإِنَّهُۥ مِنۡهُمۡ﴾ اطلاق پر دوی باندې هم کېدی شي، لکه چې د (المرء مع من أحب) حديث د همدې مضمون په لوري اشاره کوي.

إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥١﴾

بېشکه الله هدايت نه کوي قوم ظالمانو ته (چې ظلم کوي په ځانونو خپلو په دوستۍ کولو د کفارو سره).

فَتَرَى ٱلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٞ يُسَٰرِعُونَ فِيهِمۡ يَقُولُونَ نَخۡشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٞۚ

نو وبه وينې ته هغه کسان چې په زړونو د دوی کې مرض (رنځ د نفاق) دی؛ چې ځغلي به په (دوستۍ د) دوی کې، وايي به دوی (په عذر کې چې): ويرېږو له دې نه چې وبه رسيږي مونږ ته کومه حادثه.

تفسير: دا همغه کسان دي چې د دوی په زړونو کې د شك او نفاق مرض دی، او د الله تعالی پر وعدو باندې اعتماد او د مسلمانانو پر حقانيت يقين نه لري، نو ځکه په منډو منډو ځي، او د کافرانو په غېږو کې پناه نيسي، تر څو د موهومې غلبې په وخت کې د فتحې له ثمراتو څخه متمتع شي، او د دوی په زعم کې له هغو آفاتو او ګردشونو څخه چې پر اسلامي جماعت راتلونکي دي؛ محفوظ پاتې شي.

د ﴿نَخۡشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٞۚ﴾ معنی همدا ده، چې د دوی په زړونو کې مکنونه وه، ليکن همدا د ﴿نَخۡشَىٰٓ أَن تُصِيبَنَا دَآئِرَةٞۚ﴾ الفاظ کله چې د محمد صلی الله عليه وسلم او مخلصو مسلمانانو په مخ کې له يهودانو سره د دوستانه تعلقاتو لرلو لپاره ويل، نو د زمانې د ګردش مطلب به يې معذرتاً داسې ظاهراوه، چې يهودان څمونږ بيپاريان او معامله داران دي، مونږ له دوی څخه قرض او پور آخلو، که مصيبت يا قحط يا بله کومه پېښه راشي؛ نو دوی د همدې دوستانه تعلقاتو له امله (وجې) څمونږ په ښه او کار راځي، او د اړتيا (احتياج) په وخت کې څمونږ لاس نيسي»، د همدې خيالاتو ځواب وروسته له دې ورکاوه کيږي.

فَعَسَى ٱللَّهُ أَن يَأۡتِيَ بِٱلۡفَتۡحِ أَوۡ أَمۡرٖ مِّنۡ عِندِهِۦ فَيُصۡبِحُواْ عَلَىٰ مَآ أَسَرُّواْ فِيٓ أَنفُسِهِمۡ نَٰدِمِينَ ﴿٥٢﴾

نو نژدې ده چې الله به راولي برى او فتح (د رسول خپل په تقويت د اسلام سره) يا (به راوړي بل) يو حکم له خپل جانبه (په اظهار د حال د منافقينو)؛ نو وبه ګرځي دوی په هغه شي چې پټ کړی دی دوی په نفسونو خپلو کې (له شك او دوستۍ د کفارو) پښېمانه.

تفسير: يعنې هغه وخت نژدې دی چې الله تعالی خپل نبي صلی الله عليه وسلم ته قاطعه فتوحات او څرګند برى عطا کړي، او مکې معظمې ته چې د ګردو عربو يو منلی شوی مرکز وو، په فاتحانه صورت سره ننوځي، يا ما سوا له دې په خپل قدرت او حکم سره څه نور امور ور د مخه کړي؛ چې د هغو امورو له ليدلو څخه د منافقانو دا ګرد باطل توقعات خاتمه ومومي، او دوی ته دا ورڅرګند شي، چې د اسلام له دښمنانو سره د موالاتو او دوستۍ نتيجه بې له دنيوي ذلت او رسوايۍ او اخروي دردناك عذاب څخه بل هيڅ شی نشته، کله چې د فضيحت او خُسران دا نتائج ورپېښ شي، نو هلته به بې له افسوسه او ارمانه بل هيڅ شی په لاس نه ورځي.

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ ۙ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ ۚ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَن يَرْتَدَّ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ۚ ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾

او وايي به هغه كسان چې مؤمنان دي (له تعجبه) آيا دا همغه كسان دي چې قسمونه كول دوى په الله سخت قسمونه خپل چې بېشكه دوى خامخا له تاسې سره دي (په دېن كې، نو فرمايي الله): باطل شول عملونه د دوى؛ نو وګرځېدل دوى زيانكاران. اې هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اې مؤمنانو !) هر څوك چې مرتد شو (وګرځېد) له تاسې نه له دين خپل څخه؛ نو عنقريب به راولي الله داسې يو قوم چې محبت كوي (الله) له هغوى سره، او محبت كوي دوى له الله سره، متواضع او مهربان به وي پر مؤمنانو، غالب زبردست به وي پر كافرانو باندې، جهاد به كوي دوى په لاره د الله كې (لپاره د ترقۍ د دين) او نه به ويريږي دوى له ملامتيا د هيڅ ملامت كوونكي، دا (مذكوره صفات) فضل د الله دى، وركوي يې هغه چا ته چې اراده وكړي، او الله پراخ دى (فضل، رحمت، احسان د ده) ښه عالم (خبردار په ټولو احوالو).

تفسير: د انسان لوى سعادت او برى او د الله جل جلاله فضل دا دى چې دى په خپله د فتنې په وخت كې د حق پر لاره ثابت قدم پاتې شي، او په دې فكر كې وي، چې نور مؤمنان هم له هلاكته وژغوري (وساتي)، هغو بندګانو ته چې د پاك الله اراده وي، له دې اعلى سعادت او لوى فضل څنې وافره برخه وركوي، د ده فضل غير محدود دى، او هغه عليم او خبير ذات ته ښه معلوم دي، چې كوم يو بنده د هغه اهل او مستحق دى.

تنبيه: د رسول الله صلى الله عليه وسلم د وفات په تقريب كې د دې آيت د دغې پخوا وينا په تصديق د عربو درې طائفې مرتدې شوې:

١ - بني أسد (د طليحة بن خويلد) قوم چې د پيغمبرۍ دعوى يې كړې وه، او خالد بن وليد رضي الله تعالى عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم له جانبه د دوى په جهاد مأمور شو، چې طليحه ترې شام ته وتښتېد، او بيا يې اسلام راوړ.

٢ - بني مُدلج د يمني (الأسود العَنْسي) قوم چې ده هم د پيغمبرۍ دعوه كړې وه، او پر تمام (يمن) متصرف شو، بيا د نجاشي د خوريي (فيروز الديلمي) په لاس د رسول الله صلى الله عليه وسلم د وفات په شپه كې ووژلى شو.

٣ - بني حنيفه د (مُسيلمة الكذاب) قوم چې ده هم د پيغمبرۍ دعوه كړې وه، بيا دې د رسول الله صلى الله عليه وسلم له وفاته وروسته د (صديق أكبر) په خلافت كې د وحشيّ بن حرب (د أمير حمزه رضي الله تعالى عنه د قاتل) په غشي او د (عبد الله بن زيد الأنصاري) په تورې ووژلى شو، او د صديق أكبر رضي الله تعالى عنه په عهد كې (٧) طائفې نورې هم مرتدې شوې:

(١) فزاره. (٢) كينده. (٣) غطفان. (٤) بنو بكره. (٥) بنو يربوع. (٦) بنو سُليم. (٧) د بنو تميم څينې سړي، او د عمر فاروق رضي الله تعالى عنه په عهد كې غسّان د (جبلة بن الأيهم) قوم نصرانيان شول، او (شام) ته وتښتېدل.

إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾

بېشكه همدا خبره ده چې دوست ستاسې (خاص) الله او رسول د ده دی، او هغه كسان چې مؤمنان دي، (مؤمنان) هغه كسان دي چې قائموي (سم ادا كوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ (يا) (صفت كوو د) هغو كسانو چې قائموي (سم ادا كوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او وركوي دوی زكات، او هم دوی ركوع (عاجزي) كوونكي دي (په لمونځ او زكات خپل كې) (يا) او وركوي دوی زكات (خيرات) حال دا چې دوی په ركوع (د نفلي لمونځ) ولاړ وي.

تفسير: په دې آيت كې دا ښوولي شوي دي؛ چې د دوی اصلي رفيق ما سوا له الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم او مخلصو مسلمانانو څخه بل هيڅوك نشي كېدی.

وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾

او هر څوك چې دوستي كوي له الله سره، او له رسول د ده سره، او له هغو كسانو سره چې مؤمنان دي؛ نو بېشكه چې ډله د الله هم دوی دي غالبان (پر ټولو).

تفسير: په خصوصيت سره دغه آيت د عُباده ابن صامت رضي الله تعالى عنه په صفت كې نازل شوی دی، ځكه د ده تعلقات د (بني قينقاع) له يهودانو سره ډېر ښه وو، مګر ده د الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه و سلم د موالاتو او د مسلمانانو د رفاقت له امله (وجې) له هغوی سره خپل تعلقات پرې كړل، رضي الله تعالى عنه.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ أَوْلِيَاءَ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

ای هغو كسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) مه نيسئ ! هغه كسان چې نيولي دي دوی دين ستاسې مسخره او لوبې؛ له هغو كسانو څخه چې وركړی شوی دی دوی ته كتاب پخوا له تاسې، او (مه نيسئ) كافران دوستان، او وويرېږئ له الله څخه (په ترك د دوستی د كفارو كې) كه يئ تاسې مؤمنان (په رښتيا سره).

تفسير: دلته له كفارو څنې مشركين مراد دي، لكه چې له عطف څنې ظاهر دی.

وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٥٨﴾

او كله چې غږ كوئ تاسې (او خلق رابولئ) لمانځه ته (يعنې اذان كوئ !) نو نيسي دوی هغه (لمونځ يا اذان) مسخرې او لوبې (او ورپورې خاندي)، دا (مسخرې) په سبب د دې دي؛ چې دوی يو قوم دی چې هيڅ عقل نه لري.

تفسير: يعنې كله چې اذان كوئ؛ نو دوی سوځي، او له ډېره قهره پرې مسخرې كوي، چې دا تمسخر د دوی د لوی حماقت او بې عقلۍ دليل دی.

قُلْ يٰٓاَهْلَ الْكِتٰبِ هَلْ تَنْقِمُوْنَ مِنَّآ اِلَّآ اَنْ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَآ اُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ ۙ وَاَنَّ اَكْثَرَكُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿٥٩﴾

ووايه (اى محمده !) چې اى اهل كتابو ! آيا عيب ګڼئ تاسې له مونږه (او كينه كوئ يعنې نه كوئ) مګر په دې سبب چې ايمان راوړى دى، مونږ پر الله او پر هغه كتاب چې لېږلى شوى دى مونږ ته، او پر هغو (كتابونو) چې ليږلي شوي دي پخوا (له دې نه) او (بل په دې سبب) چې بېشكه زيات له تاسې فاسقان دي.

تفسير: يعنې استهزاء كوونكي سره له دې چې د كتاب او په شريعتونو باندې د پوهې دعوى كوي؛ دوى دې لږ څه فكر وكړي ! او د انصاف له مخې دې راوښيي ! چې دوى له مسلمانانو سره دومره ضد او كينه ولې كوي؟ بې له دې چې مونږ د واحد لا شريك له «الله» او د ده پر ټولو منزلو كتابونو او د ده پر ګردو لېږل شويو رسولانو باندې په صدق سره ايمان لرو، او بالمقابل د استهزاء كوونكو دا حال دى؛ چې نه د الله تعالى په رښتيا او صحيح توحيد قائم دي، او نه د ګردو انبياوو عليهم السلام او رسولانو عليهم السلام تصديق او تكريم كوي، نو اوس همدا تاسې د انصاف له مخې ووايئ: چې د دغو د الله تعالى د منتها درجې نافرمانانو د الله تعالى پر فرمان منونكو بندګانو باندې خندل، ملنډې وهل، طعن او تشنيع به څرنګه وي؟ او تر كومه ځايه پورې دوى ته دا حق حاصل دى؟ .

قُلْ هَلْ اُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذٰلِكَ مَثُوْبَةً عِنْدَ اللّٰهِ ؕ مَنْ لَّعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمُ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيْرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوْتَ ؕ اُولٰٓئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَّاَضَلُّ عَنْ سَوَآءِ السَّبِيْلِ ﴿٦٠﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا خبر كړم تاسې په (هغه چا چې) ډېر بد (عيب لري) له دې (چې تاسو يې ځمونږ عيب ګڼئ) له جهته د جزا په نزد د الله (ډېر بد) هغه څوك دى؛ چې لعنت كړى دى پر هغه الله او غضب يې كړى دى پر هغه، او ګرځولي يې دي له ځينو د دوى څخه بيزوګان او (له ځينو د دوى څخه) خنزيران او (هغه كسان دي چې) بندګي يې كړېده د شيطان، همدا (ملعونان) ډېر بد دي له جهته د ځاى (چې دوزخ دى) او ډېر ګمراه دي له سمې صافې لارې (د حق دين څخه).

تفسير: يعنې كه پر «ايمان بالله» استقامت او په هغه شي د زړه تصديق چې د الله تعالى له لوري په هره زمانه كې نازل شوى دى؛ ستاسې په زعم كې د مسلمانانو ډېر لوى جرم او زښته (ډېره) لويه ګناه ده، او له دې لامله تاسې دوى د طعن او ملامتى مورد ګرځوئ؛ نو راځئ چې زه تاسې ته د داسې يو قوم پته او سراغ دركړم، چې په خپل شرارت او ګندګۍ كې بدترين د مخلوقاتو دي، او د الله د لعنت او د غضب اثر نن هم پر دوى باندې ظاهره او ښكاره دى، او د دوى ډېر افراد د خپلو مكاريو او بېحياييو او د دنيوي حرص په سزا، بيزوګان او بد ځناوران ګرځېدلي وو، او د الله جل جلاله له بندګۍ څنې وتلي د شيطان غلامي يې غوره كړې وه، كه انصاف وكړئ شئ؛ نو په اصلي معنى سره بدترين د مخلوقاتو او ګمراه قوم هم دوى دي، او همدوى ستاسې د طعن او استهزاء مستحق كېدى شي.

وَاِذَا جَآءُوْكُمْ قَالُوْٓا اٰمَنَّا وَقَدْ دَّخَلُوْا بِالْكُفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوْا بِهٖ ؕ وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا كَانُوْا يَكْتُمُوْنَ ﴿٦١﴾

او كله چې راشي (دا منافقان) تاسې ته وايي دوى چې ايمان راوړى دى مونږ، حال دا چې په تحقيق ننوتلي دي دوى (ستاسې په مجلس كې) په كفر سره، او دوى په تحقيق وتلي هم دي

(ستاسي له مجلس څخه) په کفر سره، او الله ښه عالم (ښه خبر) دی په هغه چې وو دوی چې پټول (به يې له نفاقه).

تفسير: دلته د ځينو هغو مخصوصو استهزاء کوونکو افرادو بيان دی، چې په غياب کې به يې پر اسلامي مذهب طعن او تشنيع او پر مسلمانانو به يې مسخرې کولې، ليکن کله به يې چې له نبي کريم صلی الله عليه وسلم يا له مخلصو مسلمانانو سره ليدل، نو د نفاق له لارې څخه به يې خپل ځان مسلمان ښکاره کولو، حال دا چې له اوله تر آخره پورې به د يوې شېبې له مخې هم د دوی تعلق له اسلامه سره نه وو، او نه به د رسول الله صلی الله عليه وسلم زباني وعظ او تذکير پر دوی څه اثر غورځاوه.

نو آيا دوی د ايمان او د اسلام په تش لفظ ويلو سره (معاذ الله) الله تېرايستی شي؟ که د هغه عالم الغيب والشهاده په نسبت چې پر هر قسم زړه او دهغی په پټو اسرارو مطلع دی، د دوی ګمان داسې وي، چې د ده خوښي تش په لفظي ايمان او يوائې د خولې په وينا سره حاصلولی شو؛ نو له دې ځنې پورته بل کوم يو حرکت د استهزاء او تمسخر وړ (لائق) دی؟ ګواکې له دې ځايه د يهودو او نصاراوو د هغو خندوونکو افعالو او حرکاتو بيان شروع شو، چې د هغو له تنبيه څخه وروسته د مسلمانانو د استهزاء کولو په ځای، هغوی پخپله د استهزاء وړ (لايق) ګرځي، په وروستنيو آيتونو کې هم د همدې مضمون تتميم او تکميل دی.

وَتَرٰى كَثِيْرًا مِّنْهُمْ يُسَارِعُوْنَ فِى الْاِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۭ لَبِئْسَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۶۲﴾

او ته به وينې ډېر له دغو (منافقانو) څخه چې منډې به وهي په ګناه کې (چې حصول د حرامو يا دروغ ويل دي) او په ظلم کې (چې زيادت دی په معاصيو کې) او په خوراک د دوی حرامو لره (لکه رشوت) خامخا بد دی هغه کار چې وو دوی چې کولو يې.

تفسير: غالبا له «اثم» څخه لازمي او له «عدوان» څخه متعدي ګناه مراد ده، يعنې د دې خلقو حال دا دی چې په ډېر شوق او رغبت سره د هر قسم ګناهونو په لورې منډې وهي، اعم له دې چې د هغو اثر د دوی په ذات پورې محدود پاتې شي، يا نورو ته هم وروړسيږي، د هغو خلقو چې اخلاقي حالت يې داسې سپک او وران وي، او په حرام خوړلو کې د دوی عمل داسې وي، نو د دوی په خرابۍ کې څه شبهه پاتې نه ده، دا د دوی د عوامو حال او خوی وو، وروسته له دې نه د دوی د خواصو بيان شوی دی.

لَوْلَا يَنْهٰىهُمُ الرَّبّٰنِيُّوْنَ وَالْاَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْاِثْمَ وَاَكْلِهِمُ السُّحْتَ ۭ لَبِئْسَ مَا كَانُوْا يَصْنَعُوْنَ ﴿۶۳﴾

ولې نه منع کوي دوی رباني عارفان او عالمان له ويلو د دوی د ګناه (د دروغو خبرو) او له خوړلو د دوی د حرامو (لکه رشوت او سود)، خامخا ډېر بد دی هغه کار چې وو دوی چې کولو يې (چې هغه سکوت دی له نهي د منکر نه).

تفسير: هر کله چې الله تعالی کوم قوم تباه کوي، نو د هغو عوام په ګناهونو او نافرمانيو کې ډوبيږي، او د هغو خواص يعنې علماء او مشايخ ګونګي شيطانان ګرځي، د بني اسرائيلو هم دا حال شو، چې عوام يې عموما په دنيوي لذائذو او شهواتو کې لګيا او د الله تعالی عظمت او جلال او د ده قوانين او احکام يې هېر کړل، او هغه کسان چې علماء او مشايخ ګڼل کېدل، د «أمر بالمعروف» او «نهي عن المنکر» فريضه يې پرېښوده، ځکه چې د دنيا په حرص او د شهوت

په اتباع کې دوی له عوامو څخه هم وړاندې تللي وو، له مخلوق څخه خوف یا د دنیا طمع د حقاني غږ د پورته کولو مانع وګرځېدل.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ

او وايي يهوديان لاس د الله بند کړی شوی دی (يعنې مونږ ته هيڅ نه راکوي، او روزي يې راباندې تنګه کړې ده).

تفسير: يعنې د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د بعثت په وخت کې د کتابيانو زړونه د دوی د شرارت، کفر، طغيان، بدکاريو، حرام خوړلو او د نورو خرابو کارونو له ممارسته دومره مسخ شوی وو؛ چې د الله تعالی په دربار کې له سپين سترګی او ګستاخی څخه هم هيڅ نه ويرېدل، د پاک الله مرتبه د دوی په نزد د يوه معمولي انسان له مقام څخه څه زياته نه وه، د حق تعالی په دربار کې به يې بې تکلفه داسې واهي او خوشي چټي (بېکاره) خبرې کولې، چې د هغو له اورېدلو څخه د هر چا ويښتان جګ (نېغ) درېدل.

کله به يې ويل: ﴿إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ﴾ «بېشکه الله فقير دی او مونږ غنيان يو» کله به دا الفاظ د دوی له خولې څخه وتل: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾ «د الله لاس بند شوی دی» د دوی مراد به يا هغه شی وو چې ﴿إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ﴾ څخه يې مراداوه، چې معاذ الله الله تعالی فقير شوی دی، او (استغفر الله) د ده په خزانه کې څه نه دي پاتې، يا به «غلّ اليد» کنايه له بخل او امساکه وي، يعنې فقير شوی خو نه دی، مګر په دې ورځو کې بخيلي او کنسکي (کنجوسي) کوي (العياذ بالله).

غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلُعِنُوا بِمَا قَالُوا بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ

تړلي دې وي (يا تړلی شوي دي) لاسونه د همدوی، او لعنت کړی شوی دی پر دوی په سبب د هغه چې وايي دوی، بلکه دواړه لاسونه د ده غځولي (کشاده) دي، روزي ورکوي (هر چا ته او صرفوي يې) هر رنګه چې اراده وفرمايي.

تفسير: دا د ښېرا په ډول پخوا ويل يا د دوی د واقعي احوالو څخه خبر ورکول دي، لکه چې واقعي بخل او جبن (يا ذلت او مسکنت) د دوی د خيراتونو استعداد ورک کړی، او د خير لاسونه يې بيخي بند کړي وو، ﴿بَلْ يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ﴾ «داسې نه ده، لکه چې دوی وايي، بلکه دواړه لاسونه د ده غځولي او جود يې ډېر او کرم يې له حده تېر دی».

چېرې چې الله تعالی ته «وجه» «يدين» «سمع» «بصر» «کلام» او نور نعتونه ذکر کړی شوي دي، نه ښايي چې سړی تېروځي، داسې توهم وکړي چې (معاذ الله) هغه پاک ذات هم د مخلوقاتو په شان دی، حال دا چې داسی نه دی، بلکه همداسې چې د الله تعالی ذات او وجود بېمثال او بې نظير او بې ساری وحده لا شريک له دی؛ د ده جل جلاله حيات، علم، او نور ګرد نعتونه او صفتونه هم هيڅ يو نظير، او مثال نه لري.

خلاصه: همداسې چې د الله تعالی ذات دی؛ همغسې د الله د «وجه، سمع، بصر، يد» او د نورو نعتونو، او صفاتو کيفيت هم د ده د اقدس ذات سره لايق او د ده د اعلی شأن سره وړ دي، او څمونږ تعبير او بيان له احاطې څخه بالکل وتلی او وراء الوراء دی: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ (۲۵ جزء د الشوری سورت ۱۱ آيت ۲ رکوع).

البته د دې ټولو صفاتو معناګانې څرګندې دي، چې د «يد» معنی لاس، د «وجه» معنی مخ، او داسې نور، خو څرنګه چې د الله تعالی د شان سره لايق او مناسب دي، او د کيفيت علم يې يواځې الله ته معلوم دی.

﴿يُنْفِقُ كَيْفَ يَشَآءُ﴾ روزي ورکوي هر چا ته او صرفوي يې هر رنګه چې اراده وفرمايي په بالغه حکمت او مصلحت خپل، يعنې په دې باندې هم دی ښه پوهيږي چې « په بالغه حکمت او کامله مصلحت او مطلقې ارادې او مشيئت خپل) په کوم وخت، او په چا، او په څه، او څومره صرف کړه شي؟ کله د امتحان يا اصلاح په غرض يو وفادار بنده په تنګسه او عسرت باندې مبتلا کوي، کله ده ته د وفادارۍ په مقابل کې له اخروي نعمتونو څخه د مخه د دنيوي برکاتو وَرُونه هم خلاصوي.

بالمقابل يوه مجرم او متمرد ته پخوا د آخرت له سزا څخه؛ د تنګسی، د ژوند د تنګوالي او د دنيوي نورو مصيبتونو او آفتونو سزا ورکوي، او کله ورته دنيوي ساز او سامان پراخوي، او زيات مهلت ورکوي، چې يا د الله تعالی له احساناتو څخه متأثر او له خپل فسق فجور څنې وشرميږي، يا د خپل شقاوت جام تر څنډو (غاړو) ډک کړي، او د انتهايي سزا مستحق شي، د دې مختلفو احوالو او اغراضو او متنوعو حکمتو په موجوديت کې د کوم سړي د مقبوليت يا د مردوديت فيصله د پاك الله په اطلاع سره يا په خارجي قرائنو يا د احوالو په بناء سره کولی شي، لکه چې د يوه غله لاس پرېکړی شي، يا د ډاکټر له خوا دکوم رنځور لاس پرېکړی شي، د دواړو په نسبت مونږ د خارجي احوالو او قرائنو له مخې پوهېدلی شو؛ چې هغه د سزا په ډول (طريقه) او دغه د دواء په قسم د شفقت او علاج له امله (وجې) پرېکړی شوی دی.

وَلَيَزِيْدَنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ مَّآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ طُغْيَانًا وَّكُفْرًا

او خامخا زياتوي هرومرو ډېرو ته له دوی نه هغه (قرآن) چې نازل کړی شوی دی تاته له ربه ستا سرکښي او کفر.

تفسير: د دوی د سپين سترګۍ او ګستاخۍ ځواب ورکړی شوی دی، ليکن د قرآن کريم له هسې حکيمانه ځوابونو څخه د دې معاندينو او سفهاوو تسکين نه حاصليږي، بلکه د الله تعالی د کلام له اورېدلو څخه دوی په خپل شرارت او انکار لا پسې ټينګار (همېشه والی) او زيادت کوي، که صحي غـذاء د يوه رنځور معدې ته ورسيږي، خو د هغې له سببه د ده مرض لا زيات شي؛ نو دا به د هغې غـذا خرابي او قصور نه وي، بلکه د مريض د مزاج ورانی او خرابی به وي.

﴿كَثِيْرًا﴾ د ﴿وَلَيَزِيْدَنَّ﴾ لپاره مفعول دی او پر فاعل باندې چې ﴿مَّآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ﴾؛ مقدم دی.

وَاَلْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَآءَ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ

او غورځولی دی مونږ په منځ د دوی کې عدوات (دښمني) او بغض (نفرت) تر ورځې د قيامت پورې.

تفسير: هومره چې د دوی شرارت او انکار ترقي کوي؛ هغومره د اسلام او مسلمانانو پر خلاف سازشونه او پلمې (منصوبې) جوړوي، او د جنګ د اور لګولو لاره تياروي، ليکن د دوی په خپلو منځونو کې هم داسې يو نفاق لوېدلی دی، چې له سره نه ورکيږي، نو له همدې سببه د اسلامي أخوت په خلاف د دوی جنګي تيارۍ برۍ ونه مونده.

كُلَّمَآ اَوْقَدُوْا نَارًا لِّلْحَرْبِ اَطْفَاَهَا اللّٰهُ وَيَسْعَوْنَ فِى الْاَرْضِ فَسَادًا وَاللّٰهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِيْنَ ﴿۶۴﴾

هر کله چې بلاوه دوی اور لپاره د جنګ (د رسول الله سره نو) مړ کولو به هغه (اور) الله، او سعيه کوي (ځغلي) دوی په ځمکه کې لپاره د فساد اچولو، او الله نه خوښوي فساد کوونکي (نو په سزا يې رسوي).

تفسير: له دې نه معلومه شوه: تر څو په مسلمانانو کې يو له بل سره محبت او أخوت مُستحکم وي، او دوی د رُشد او صلاح په لاره سم رهي (روان) وي، او له فتنې او فساد څخه اجتناب کوي، لکه چې په «اصحابو کرامو رضوان الله تعالی عليهم أجمعين» کې دغه خصلتونه وو، تر هغه وخته پورې د کتابيانو ګرد کوښښونه د دوی په مقابل کې بېکاره ثابتيږي.

وَلَوۡ أَنَّ أَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ ءَامَنُواْ وَٱتَّقَوۡاْ لَكَفَّرۡنَا عَنۡهُمۡ سَيِّـَٔاتِهِمۡ وَلَأَدۡخَلۡنَٰهُمۡ جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٦٥﴾

او که بېشکه اهل کتابو ايمان راوړی وی په (محمد صلى الله عليه وسلم)، او پرهېز يې کړی وی (له معاصيو څخه) نو خامخا لرې کړی به وی مونږ له دوی څنې ګناهونه د دوی، او خامخا ننويستلي به وو مونږ دوی جنتونو د نعمتونو ته (هغه جنتونو ته چې نعمتونه په کې دي).

وَلَوۡ أَنَّهُمۡ أَقَامُواْ ٱلتَّوۡرَىٰةَ وَٱلۡإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡهِم مِّن رَّبِّهِمۡ لَأَكَلُواْ مِن فَوۡقِهِمۡ وَمِن تَحۡتِ أَرۡجُلِهِمۚ

او که بېشکه دوی درولی وی (احکام د) تورات او انجيل (د احکامو په تعميل سره يې) او هغه (کتاب) چې نازل کړی شوي دي دوی ته له (جانبه د) رب د دوی (د محمد صلى الله عليه وسلم په وسيله) نو خامخا خوړلې به يې (مېوې) له پاسه (د سرونو) خپلو او (غلې) له لاندې د پښو خپلو (د ځمکې نه).

تفسير: يعنې که د قرآنکريم يې (چې له تورات او انجيل څخه وروسته د دوی د تنبيه او هدايت لپاره نازل شوی دی) په عمل سره قائم کړی وی، ځکه چې بې د قرآنکريم له تسليم څخه د «تورات» او د «انجيل» او د ګردو آسماني کتابونو د اقامت مطلب اوس همدا کېدی شي، چې قرآن عظيم او رسول کريم صلى الله عليه وسلم ومني، چې د پخوانيو کتابونو له پېش بينيو او پخوا ويلو سره سم رالېږلی شوی دی، ګواکې د «توارت» او «انجيل» د اقامت حواله يې ورکړه، او تنبيه يې وفرمايله چې که دوی قرآن کريم ونه مني؛ نو د هغه مطلب د ادی چې دوی د خپلو کتابونو له منلو څخه هم منکران شوي دي.

مِّنۡهُمۡ أُمَّةٞ مُّقۡتَصِدَةٞۖ وَكَثِيرٞ مِّنۡهُمۡ سَآءَ مَا يَعۡمَلُونَ ﴿٦٦﴾

ځينې له دوی نه يو امت دی مقتصد (يوه ډله ده منصفه او ميانه تلونکې)، او ډېر له دوی څخه بد دی هغه کار چې کوي يې دوی.

تفسير: دا هغه معدود افراد دي، چې دوی د فطري سعادت او د اعتدال د لارې د اختيارولو له امله (وجې) د حق غږ ته لبيک ويلی دی، لکه (عبد الله بن سلام) او د حبشې پاچا «نجاشي» او نورو رضي الله عنهم.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ بَلِّغۡ مَآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ وَإِن لَّمۡ تَفۡعَلۡ فَمَا بَلَّغۡتَ رِسَالَتَهُۥۚ وَٱللَّهُ يَعۡصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡكَٰفِرِينَ ﴿٦٧﴾

ای رسوله (ځما) ورسوه (ته ټول) هغه شی چې نازل کړی شوی دی تاته له (جانبه د) ربه ستا، او که دې ونه رساوه (ټول) نو نه دی رسولی تا هيڅ پيغام د ده، او الله ساتي تا له (شره د) خلقو، بېشکه الله نه ښيي (سمه لاره) قوم کافرانو ته.

تفسير: په تجربې رسېدلې ده، چې انسان د تبليغ د فريضې په اداء کولو کې د څو وجوهاتو له امله (وجې) مقصّر پاتې کيږي، يا خو له ده سره د خپلې فريضې د اهميت کافي احساس او مينه نه وي، يا د خلقو له عمومي مخالفت څخه د

شديد نقصان رسېدلو ، يا كم له كم د ځينو فوائدو د فوت خوف وي، يا د مخاطبينو د عمومي طغيان او تمرد له امله (لکه چې په پخوانيو او وروستنيو آيتونو كې د كتابيانو په نسبت ښوولى شوى دى)، د تبليغ له مثمر او منتج كېدلو څخه مايوسي وي، د (۱) په ځواب كې: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلرَّسُولُ﴾ تر ﴿فَمَا بَلَّغۡتَ رِسَالَتَهُۥ﴾ پورې، او د (۲) په ﴿وَٱللَّهُ يَعۡصِمُكَ مِنَ ٱلنَّاسِ﴾ او د (۳) په ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلۡكَٰفِرِينَ﴾ سره ور كړى شوى دى.

يعني ته خپل فرض اداء كړه ! الله تعالى ستا د ځان، عزت او پت ساتونكى دى، الله تعالى به د ګردې ځمكې د مخ دښمنانو ته هم موقع ور نه كړي، چې ستا په مقابل كې د بري لاره ومومي، باقي هدايت او ضلالت د الله تعالى په لاس كې دى، داسې قوم چې فقط كفر او انكار ته يې خپلې ملاوې تړلي وي، كه په سمه لاره رانشي؛ نو ته غم مه كوه ! او مه مأيوسه كېږه ! او خپله دغه مقدسه فريضه مه پرېږده !، ځمونږ نبي كريم صلى الله عليه وسلم د دې ربّاني هداياتو او آسماني اصولو سره سم ګرد امت ته د هر وړوكي او لوى شي تبليغ وفرمايه، او د انساني نوعې خواصو او عوامو ته هره هغه خبره چې هرې طبقې ته لايقه، او د هر چا له استعداده سره موافقه وي؛ بې له زيادته او نقصانه او بې له خوفه او خطره وروښوده، او ويې رسوَله، او د الله تعالى حُجت يې پر بندګانو تمام كړ، او له وفاته څخه تقريبا دوه نيمې يا درې مياشتې پخوا د «حجة الوداع» په موقع كې چې هلته له (۴۰،۰۰۰) تنو څخه زيات د اسلام خادمانو او د تبليغ محبّانو اجتماع درلوده، دوى ته «على رؤوس الأشهاد» اعلان وفرمايه، چې «اى الله ! ته شاهد اوسه ! چې ما (ستا أمانت) ورساوه».

﴿قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لَسۡتُمۡ عَلَىٰ شَيۡءٍ حَتَّىٰ تُقِيمُواْ ٱلتَّوۡرَىٰةَ وَٱلۡإِنجِيلَ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيۡكُم مِّن رَّبِّكُمۡۗ﴾

ووايه (اى محمده !) چې اى كتابيانو ! نه يئ تاسې پر هيڅ شي (له حقه دينه) تر هغه پورې چې قائم كړئ تاسې (ودروئ په عمل سره ګرد احكام د) «تورات» او «انجيل» او هغه (كتاب) چې نازل كړى شوى دى تاسو ته له (لوري د) ربه ستاسې.

تفسير: يعني قرآنكريم د ګردو سماوي كتابونو خاتم او مُهيمن دى، په ۶ جزء د المائده سورت په (۴۸) آيت (۷) ركوع كې د دې آيت تفسير تېر شوى دى.

﴿وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرٗا مِّنۡهُم مَّآ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ طُغۡيَٰنٗا وَكُفۡرٗاۖ فَلَا تَأۡسَ عَلَى ٱلۡقَوۡمِ ٱلۡكَٰفِرِينَ ۝٦٨﴾

او خامخا زياتوي هرو مرو (خامخا) ډېرو ته له دوى څخه هغه شى چې نازل كړى (لېږلى) شوى دى تاته له جانبه د رب ستا (يعني چې قرآن زياتوي دوى ته) سركښي او كفر، نو مه خپه كېږه (او افسوس مه كوه) پر قوم كافرانو.

تفسير: يعني د دې غم او افسوس له كبله (وجې) مه خپه كېږئ ! خپل فرض په امن او اطمئنان سره اداء كوئ !.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱلَّذِينَ هَادُواْ وَٱلصَّٰبِـُٔونَ وَٱلنَّصَٰرَىٰ مَنۡ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَعَمِلَ صَٰلِحٗا فَلَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ۝٦٩﴾

بېشكه هغه كسان چې ايمان يې راوړى دى (تش په ژبو) او هغه كسان چې يهوديان دي او (فرقه د) ترسايانو او نصرانيانو (د دوى حكم همداسې دى) هر څوك چې ايمان راوړي په الله او په ورځ آخره (چې ورځ د قيامت ده د زړه په صدق سره) او عمل وكړي نېك (عمل)؛ نو نشته (هيڅ قسم) وېره پر دوى باندې او نه به دوى (هيڅكله) خپه كيږي (د اجر په نقصان سره).

تفسير: د «ايمان بالله» لاندې دا ګرد (ټول) شيان داخل دي: فرض کړئ ! يو سړی د نبوت د روښانو دلائلو د موجوديت سره سره د رسول الله صلی الله عليه وسلم توهين کوي (او دی د نبوت په دعوی کې دروغجن ګڼي، چې همدا د هغه توهين دی) نو آيا د يوه حکومت د سفير توهين او د سفارت د صافو او صريحو اسنادو تکذيب، د هغه حکومت تکذيب او توهين نه دی؟ همداسې وپوهېږئ ! هر هغه څوك چې د يوه رښتين رسول عليه السلام تکذيب کوي، او هغه نه مني؛ دغه في الحقيقت د الله تعالی د هغو صافو او صريحو آثارو او دلائلو تکذيب دی، چې د ده د نبوت د تصديق لپاره يې نازل کړي دي: ﴿فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّٰلِمِينَ بِـَٔايَٰتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ﴾ (۷ جزء د الأنعام سورت (۳۳) آيت (۴) رکوع).

آيا د الله تعالی د صريحو آيتونو او ښکاره دلائلو له دروغ ګڼلو څخه وروسته د «ايمان بالله» دعوی پاتې کېدی شي؟ د هغو تفصيلاتو په لوري چې قرآن کريم د «ايمان بالله» او عمل صالح په اجمالي عنوان سره دلته اشاره فرمايلې ده؛ په نورو مواضعو کې هغه په ښه شرح او بسط مذکور دي.

ځما په نزد زيات صحيح او قوي قول همدا دی چې: «صابئين» په عراق کې يوه فرقه وه، چې د هغو مذهبي اصول عموما د اشراقي حکماوو او طبيعي فلاسفه وو له اصولو مأخوذ وو، دې خلقو د روحانيانو په نسبت زياته غُلُوّ او ډېره مبالغه کوله، بلکه د هغوی عبادت به يې کاوه، د دوی خيال داسې وو چې: يواځې د مجردو ارواحو او تش د فلکي مدبراتو او نورو په استعانت او استعداد مونږ تر «رب الأربابه» يعنې لوی معبود پورې رسېدی شو، نو ځکه مونږ ته ښايي چې په شاقه رياضتونو او د شهواتو په کسر په روح کې تجرد او صفايي پيدا کړو، او له روحاني عالم سره خپله علاقه ټينګه کړو، بيا د دوی په خوشالي او لاس نيولو تر الله تعالی پورې رسېدی شو، د انبياوو د اتباع ضرورت نشته، د کواکبو د مدبّره ارواحو او همداسې د نورو روحانياتو په خوشالولو کې به يې له خپله ځانه د هغوی هيکلونه (تصويرونه) جوړول، او د دوی په ارواحو به يې لمونځ، روژه، قرباني او نور شيان کول.

خلاصه دا چې د «حنفاوو» په مقابل کې د «صابئينو» جماعت وو، چې د هغه ډېره لويه حمله پر نبوت او د ده پر لوازمو او خواصو باندې وه، د حنيف ابراهيم عليه السلام د بعثت په وخت کې (د نمرود) قوم صابيٌّ العقيده وو، چې د دوی په ترديد او ابطال کې د الله تعالی خليل د فداکارۍ او ايثار اظهار وکړ.

لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَٰقَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ وَأَرْسَلْنَآ إِلَيْهِمْ رُسُلًا ۖ كُلَّمَا جَآءَهُمْ رَسُولٌۢ بِمَا لَا تَهْوَىٰٓ أَنفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا۟ وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾

خامخا په تحقيق اخيستې ده مونږ وعده ټينګه له بني اسرائيلو (اولادې د يعقوب) څخه، او ليږلي وو مونږ دغو (بني اسرائيلو) ته رسولان (چې ور ياد کړي دغه عهد او ور بيان کړي شرعي أحکام)، هر کله چې به راغی دوی ته کوم رسول په هغه (شرعي حکم) سره چې نه خوښاوه (هغه شرعي حکم لره) نفسونو د دوی، ځينې رسولان (لکه موسی او عيسی) يې دروغجن وګڼل او ځينې رسولان (لکه يحيی، زکريا) به يې وژل.

وَحَسِبُوٓا۟ أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةٌ فَعَمُوا۟ وَصَمُّوا۟ ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا۟ وَصَمُّوا۟ كَثِيرٌ مِّنْهُمْ ۚ وَاللَّهُ بَصِيرٌۢ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾

او ګومان کړی وو دغو (بني اسرائيلو) د دې چې نه به وي (او نه به رسيږي دوی ته) هيڅ فتنه (خرابي د انبياوو په دغه تکذيب او قتل کې)، پس ړانده شول (د حقې لارې له ليدلو څخه)

او کاڼه شول (د حق له اورېدلو څخه) بیا رجوع (په رحمت سره) وکړه الله په دوی باندې، بیا (دوهم ځلي) ړانده او کاڼه شول (د حق له لیدلو او اورېدلو څخه) ډېر له دوی څنې (په انکار سره له محمده)، او الله ښه لیدونکی دی د هغو کارونو (هم) چې کوي (يې) دوی.

تفسیر: یعني بني اسرائیلو پوخ عهد او پیمان مات او له الله تعالی سره یې بد عهدي او غداري وکړه، د ده رسولان یې دروغجنان کړل، او ځینې یې ووژل، دا خو د دوی د «ایمان بالله او صالح عمل» حال وو.

د «ایمان بالیوم الآخر» اندازه یې له دې نه قیاس کړئ ! چې د دومره شدیدو مظالمو او یاغیانه جرائمو له ارتکاب سره سره بیخي هوسا (خوشاله) او بې غمه ناست دي، ګواکې دوی په دې فکر کې هیڅ نه دي، چې دوی د دغو خپلو بدو چارو د سزاوو ګالونکي (برداشت کوونکي) دي، یا د دې ظلم او بغاوت خرابې نتیجې به کله د دوی مخې ته راتلونکې وي.

په همداسې خیالاتو او چرتونو کې د الله تعالی له دلائلو او کلام څخه بیخي ړانده او کاڼه شول، او داسې کارونه یې وکړل، چې د کولو نه وو، تر دې چې ځینې انبیاء علیهم السلام یې قتل او ځینې یې بندیان کړل، آخر الله تعالی پر دوی «بخت نصر» مسلط کړ، بیا د یوې اوږدې مودې څخه وروسته د «پارس» ځینو پاچاهانو دوی د «بخت نصر» د ذلت او رسوایۍ له قیده خلاص کړل، او له (بابل) څخه یې د (بیت المقدس) په لوري بېرته ولېږل، په دې وخت کې دې خلقو توبه وویسته، او د خپل حال د اصلاح په لوري متوجه شول، او الله تعالی هم د دوی توبه قبوله کړه، لیکن لږ څه موده وروسته بیا دوی په خپلو همغو شرارتونو او بدو چارو لاس پورې کړ، او بیخي ړانده او کاڼه شول، او د زکریا علیه السلام او یحیی علیهما السلام په قتل یې جرائت وکړ، او د عیسی علیه السلام قتل ته هم تیار شول.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۖ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ ۖ إِنَّهُ مَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ ۖ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنصَارٍ ﴿٧٢﴾

خامخا په تحقیق کافران شوي دي هغه کسان چې وايي دوی (له ډېره جهله) چې بېشکه الله همدغه مسیح ځوی د مریمې دی، او ویل به مسیح چې: ای بني اسرائیلو (اولادې د یعقوبه !) عبادت کوئ تاسې د (یوائې هغه) الله چې رب ځما او رب ستاسې دی، بېشکه شان دا دی هر چا چې شریك ونیو له الله سره (په عبادت کې بل شی) نو په تحقیق حرام کړی دی الله په دغه (مشرك) باندې جنت، او ځای د ده اور (د دوزخ دی)، او نشته ظالمانو ته هیڅ مدد کوونکي (چې عذاب ترې دفعه کړي).

تفسیر: له دې ځایه د نصرانیانو د «ایمان بالله» کیفیت ښودل کیږي، د دوی د ایمان بالله حال دا دی، چې د عقل په خلاف او له سلیم فطرت څخه چپ (مخالف) او د مسیح علیه السلام له تصریحاتو څنې مخالف د مسیح علیه السلام د بي بي مریمې له ځوی څنې په خپله الله جوړوي، حال دا چې پخپله مسیح علیه السلام د الله تعالی په ربوبیت او لکه نور انسانان پخپل مربوبیت بندګۍ باندې ظاهر باهر اقرار او اعتراف کوي، او د هغه خرابې او ورانې یې په ډېر زور او شور سره بیان کړی دی، چې په هغه کې د ده امت مبتلا کېدونکی وو، بیا هم دا ړانده عبرت نه آخلي.

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ ۘ

خامخا په تحقیق کافران شوي دي هغه کسان چې وايي دوی چې بېشکه الله دریېم له دریو (معبودانو) څخه دی.

تفسير: يعني مسيح عليه السلام او روح القدس عليه السلام او الله جل جلاله يا مسيح عليه السلام او مريم رضي الله تعالى عنها او الله جل جلاله درې واړه معبودان دي (العياذ بالله) په دوی کې یوه برخه د الله شوه، بيا هغه درې واړه يو او هغه يو درې دي.

د عامو نصرانيانو عقيده همدا ده، او دغه د عقل او بداهت نه خلاف عقيده په عجيبو تاو کړو او پېچلو عباراتو سره اداء کوي، او کله چې په دغه مفهوم څوک نه پوهيږي، نو هغه يو ما وراء العقل حقيقت بولي.

وَمَا مِنْ إِلٰهٍ إِلَّآ إِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ وَإِن لَّمْ يَنتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللّٰهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ ۚ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٤﴾

حال دا چې نشته (بل) هيڅ لايق د عبادت مګر (خو شته) معبود يو (چې الله دی)، او که وانه اوښتل دوی (له شرکه توحيد ته او) له هغې خبرې چې وايي؛ نو خامخا وبه رسيږي هرو مرو (خامخا) هغو کسانو ته چې کافران (پاتې) شوي دي لـه دوی څخه عـذاب دردناک. آيا نو توبه نه کوي دوی الله ته (له دې ويلو) او (نه) غواړي بخښنه له ده څخه (له دې بدې وينا يعنې توبه دې وباسي او معافي دې وغواړي)، او الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر مهربان دی.

تفسير: دا د هغه «غفور رحيم» شان دی، چې داسې ياغي او ګوستاخ مجرم هم کله چې په زړه کې وشرميږي، او د حقيقي اصلاح په عزم او ارادې حاضر شي، نو په يوه شېبه (ساعت) کې د ده د ګرد عمر جرائم ورمعافوي.

مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ ۖ كَانَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ ۗ انظُرْ كَيْفَ نُبَيِّنُ لَهُمُ الْآيَاتِ ثُمَّ انظُرْ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٧٥﴾

نه دی مسيح څوی د مريمې مګر يو رسول دی، (او معبود نه دی)، په تحقيق تېر شوي دي پخوا له ده څخه (نور ډېر) رسولان، او مور د ده صديقه (ډېره رښتينې) وه، وو دوی دواړه (مور او څوی) چې خوړه به يې طعام (په شان د نورو مخلوقاتو، نو څرنګه به معبود او الله شي؟)، وګوره ! څرنګه بيانوو مونږ دوی ته دلائل (د توحيد) بيا وګوره (دوی ته) چې څرنګه چپ کولی شي دوی (له حقه).

تفسير: يعني له هغه مقدس او معصوم جماعت څخه دغه مسيح عليه السلام هم يو فرد دی، نو دی معبود ګرځول ستاسې سفاهت دی، د جمهور امت تحقيق همدادې چې په ښځو کې نبوت نه دی راغلی، او دا لوی او لوړ منصب نارينه وو لره مخصوص دی: ﴿وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِىٓ إِلَيْهِم مِّنْ أَهْلِ الْقُرَىٰٓ﴾ (۱۳ جزء د يوسف د سورت (۱۰۹) آيت (۱۲) رکوع).

بتول بي بي مريم رضي الله تعالى عنها هم يوه وليه بي بي وه، نبي نه وه، له غور کولو څخه وروسته معلومېدی شي، هر هغه څوک چې خوړلو او څښلو ته اړ (مجبور) وي، نو دی د دنيا هر شي ته محتاج وي، ځمکه، هوا، لمر، حيوانات حتى له بولو او غائطو او نورو ضرورياتو څخه هم نشي مستغني کېدلی، بيا هم تاسې ووايئ !، هغه ذات چې د نورو انسانانو په شان د خپل ژوندون او بقاء لپاره له عالم أسباب څخه مستغني نه وي، نو دی څرنګه معبود کېدی شي؟ دا داسې قوي او واضح دليل دی، چې عالم او جاهل يو شان پرې پوهېدی شي، يعني خوړل او څښل له الوهيت سره منافي دي.

﴿قُلۡ أَتَعۡبُدُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَمۡلِكُ لَكُمۡ ضَرّٗا وَلَا نَفۡعٗاۚ وَٱللَّهُ هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلۡعَلِيمُ ۝٧٦﴾

ووايه (اې محمده ! دوی ته چې) آيا عبادت کوئ تاسې بې له الله څخه د هغه شي؛ چې مالك نه دی لپاره ستاسې د (د فع کولو د) ضرر او نه د (رسولو د) نفع، او الله هم دی ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې لکه چې مسیح علیه السلام ته يې الله ووايه؛ نو لازم دی چې معبود هم ورته ووايي، مګر معبود ګرځېدل يواځې د هغه ذات سره مختص دی؛ چې د هر قسم نفع او ضرر مالك او پوره اختيار لرونکی وي، ځکه چې عبادت د انتهايي تذلل نوم دی، او انتهايي تذلل د هغه ذات په مقابل کې اختيار کولی شي، چې د انتهايي عزت او غلبې لرونکی وي، په هر آن کې د ګردو خبرو اورېدونکی او د ټولو پر احوالو پوهېدونکی وي، په دې سره د تثلیث د شرکیې عقیدې او د ګردو مشرکینو د نورو باطله عقائدو ردّ هم وشو.

﴿قُلۡ يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لَا تَغۡلُواْ فِي دِينِكُمۡ غَيۡرَ ٱلۡحَقِّ وَلَا تَتَّبِعُوٓاْ أَهۡوَآءَ قَوۡمٖ قَدۡ ضَلُّواْ مِن قَبۡلُ وَأَضَلُّواْ كَثِيرٗا وَضَلُّواْ عَن سَوَآءِ ٱلسَّبِيلِ ۝٧٧﴾

ووايه (اې محمده !) چې اې اهل کتابو: مه کوئ تجاوز (له حده او مه کوئ مبالغه) په (خبره) د دین کې په ناحقه سره، او مه کوئ متابعت د چټي (بېکاره) خواهشونو د (هغه) قوم چې (له ډېره جهله) په تحقیق ګمراه شوي دي پخوا (له دې نه)، او ګمراهان کړي دي دوی ډېر (خلق)، او ګمراه شوي دي دوی له سمې صافې لارې.

تفسیر: د عقيدې تجاوز او مبالغه دا ده چې يو بشري مولود معبود وګرځوئ، او په عمل کې مبالغه دا ده چې هغه ته «رهبانيت» وايئ ﴿وَرَهۡبَانِيَّةً ٱبۡتَدَعُوهَا مَا كَتَبۡنَٰهَا عَلَيۡهِمۡ﴾ (۲۷ جـزء د الحدید سورت (۲۷) آيت (۴) رکوع).

د يهودانو له هغو قبائحو څخه چې بيان کړل شول؛ ظاهرېږي چې په دنيا پرستئ کې د ډوبېدلو له سببه د دوی په نزد کې د دین او دیندارانو هیڅ څه عظمت او وقعت نه وو، تر دې چې د انبياوو عليهم السلام اهانت او قتل او نور د دوی خاص شعائر وو، پر خلاف د دوی نصرانيانو د انبياوو عليهم السلام پـه تعظيم کـې دومـره غُلوّ وکړه، چې له دوی ځنې ځينو ته يې د الله ځوی هم ويل، او دنيا يې پرېښوده، او «رهبانيت» يې اختيار کړ.

﴿وَلَا تَتَّبِعُوٓاْ أَهۡوَآءَ قَوۡمٖ﴾ الآيه ـ «او مه کوئ تاسې متابعت د چټي (بېکاره) خواهشونو د قوم» یعنې په اصلي «انجيل» او نورو حقو آسماني کتابونو کې د دې شرکي عقيدې هيچېرې څه اثر او پته نه وه لګېدلې، وروسته بيا د «يوناني بت پرستانو په تقليد هغه د (پولوس) له خوا ايجاد شوه، چې پر همغې غلطې لارې نور ګرد سره رهي (روان) او ټينګ پاتې شول»، له داسې ړانده تقليد څخه د نجات هيله (اميد) او توقع لرل هيڅ يو عاقل لره نه ده پکار.

﴿لُعِنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنۢ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ عَلَىٰ لِسَانِ دَاوُۥدَ وَعِيسَى ٱبۡنِ مَرۡيَمَۚ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَواْ وَّكَانُواْ يَعۡتَدُونَ ۝٧٨﴾

لعنت کړی شوی دی په هغو کسانو چې کافران شوي دي له بني اسرائيلو څخه په ژبه د داود سره او (په ژبه د) عيسى ځوی د مريمې، دا (لعنت پر دوی) په سبب د دې وو چې نافرماني يې کوله (له احکامو د الله) او وو دوی چې تېرېدل به (له حدودو د الله).

تفسير: هسې خو په ګردو آسماني کتابونو کې پر کافرانو لعنت ويل شوی دی، ليکن د بني اسرائيلو پر کافرانو څنګه چې دوی په عصيان او تمرد کې په داسې شان له حده تېر شول؛ چې نه مجرم په هيڅ ډول سره د جرائمو له ارتکابه بېرته ګرځېده، او نه غير مجرم د مجرم مخه نيوله، او د منکراتو او فواحشو پر مرتکبينو باندې د هيڅ يو قسم انقباض، تکدر، او خفګان اظهار هم نه کېده، نو دلته الله تعالی د داود او مسيح عليهما السلام په ژبه پر دوی لعنت ووايه، همغسې چې په ګناهونو کې د دوی جسارت له حده او اندازې تېرى او تجاوز کړى وو؛ نو دا لعنت هم د داسې جليل القدرو انبياوو په توسط پر دوی وويل شو، چې په فوق العاده ډول سره تباه کوونکی ثابت شو، غالبا د همدې لعنت په نتيجه کې له دوی څخه ډېر افراد ظاهرا او باطنا د بيزوګانو او بدو څناورو په شکل مسخ او بدل کړل شول.

كَانُوا۟ لَا يَتَنَاهَوْنَ عَن مُّنكَرٍ فَعَلُوهُ

وو دوی چې يو بل به يې سره نه منع کول له هغه بد عمله چې کاوه به دوی هغه.

تفسير: د «لا يتناهون» دوه معنې کېدی شي: (۱) نه ستانه کېدل (كما في روح المعاني). (۲) يو بل به يې نه ستناوه (كما هو المشهور)، کله چې بدي په يوه قوم کې منتشره او خوره شي، او په هغوی کې کوم يو منع کوونکی او ستنوونکی هم نه وي؛ نو د عمومي عذاب انديښنه شته.

لَبِئْسَ مَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرَىٰ كَثِيرًا مِّنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟

(قسم دی) خامخا بد وو هغه کار چې وو دوی چې کاوه به يې. ته به وينې ډېر له دوی چې دوستي به کوي له هغو کسانو سره چې کافران شوي دي.

تفسير: له کافرانو څخه مراد مشرکين دي، او د دې آيتونو مصداق د مدينې منورې يهودان وو، چې دوی د مکې معظمې له مشرکانو سره جوړه او له مسلمانانو سره يې جنګ کړی وو.

لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ أَن سَخِطَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِى ٱلْعَذَابِ هُمْ خَٰلِدُونَ ﴿٨٠﴾

(بيا قسم دی چې) خامخا بد وو هغه شی چې پخوا ليږلي وو دوی ته ځانو د دوی (چې هغه شی موجب وو) د دې چې په غضب شو الله پر دوی، او په عذاب کې دوی به تل وي.

تفسير: يعنې د اعمالو هغه ذخيره چې پخوا له مرګه يې آخرت ته لېږي؛ داسې ده چې دوی د الهي غضب او د ابدي عذاب مستحق ګرځوي.

وَلَوْ كَانُوا۟ يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلنَّبِىِّ وَمَآ أُنزِلَ إِلَيْهِ مَا ٱتَّخَذُوهُمْ أَوْلِيَآءَ

او که وی دوی چې ايمان يې راوړی وی (د زړه نه) پر الله او نبي (محمد يا موسی) او په هغه کتاب چې نازل شوی دی ده ته، نو نه به وو نيولي دوی دا مشرکان دوستان.

تفسير: له «النبي» څخه ځينې مفسرين موسی عليه السلام او ځينې محمد صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم مرادوي، مطلب يې داسې شو: که يهودانو په رښتيا سره د موسی عليه السلام په صداقت او تعليماتو يقين درلود (درلی)، له مشرکانو سره به يې دوستي نه کوله، يا که دوی پر نبي عليه السلام په اخلاص سره ايمان راوړی وي؛ نو داسې حرکت به له دوی څخه نه صادرېده، چې د اسلام له دښمنانو سره ناسته ولاړه او جوړه وکړي، په دې دوهم تقدير سره به دا آيت د يهودو د منافقانو په حق کې وي.

وَلٰكِنَّ كَثِيْرًا مِّنْهُمْ فٰسِقُوْنَ ﴿٨١﴾

او لېکن ډېر (کسان) له دوی څخه فاسقان دي (د ایمان له دائرې څخه وتونکي).

تفسیر: یعنې د الله تعالی او د خپل منلي رسول سره د ډېرې نافرمانۍ کولو له امله (وجې) دوی ته داسې یو حالت پیدا شو، چې اوس د موحدینو په مقابل کې مشرکینو ته ترجیح ورکوي، د افسوس ځای دی چې نن هم زیاتره په نامه سره مسلمانان همداسې دي، چې د مسلمانانو او د کفارو د مقابلې په وخت کې له کفارو سره دوستي کوي، او د کفارو حمایت او وکالت کوي.

«اللهم احفظنا من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا»

لَتَجِدَنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا الْيَهُوْدَ وَالَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا ۚ وَلَتَجِدَنَّ اَقْرَبَهُمْ مَّوَدَّةً لِّلَّذِيْنَ اٰمَنُوا الَّذِيْنَ قَالُوْٓا اِنَّا نَصٰرٰى ۗ ذٰلِكَ بِاَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيْسِيْنَ وَرُهْبَانًا وَّاَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ ﴿٨٢﴾

خامخا مومې به ته ډېر سخت له ټولو خلقو له جهته د عدوات (دښمنۍ) له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي؛ یهودیان او (بل) هغه کسان چې مشرکان دي، او خامخا مومې به ته ډېر نژدې له ګردو (ټولو) خلقو څخه له جهته د دوستۍ له هغو کسانو سره چې مؤمنان دي؛ هغه کسان چې وایي بېشکه مونږ نصاری یو، دا (دوستي) په سبب د دې ده؛ چې بېشکه ځینې له دوی رښتین عالمان او زاهدان پوهان دي، او بېشکه چې دوی نه کوي تکبر او لویي (له منلو د حقه).

وَاِذَا سَمِعُوْا مَآ اُنْزِلَ اِلَى الرَّسُوْلِ تَرٰٓى اَعْيُنَهُمْ تَفِيْضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوْا مِنَ الْحَقِّ ۚ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَآ اٰمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشّٰهِدِيْنَ ﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَمَا جَآءَنَا مِنَ الْحَقِّ ۙ وَنَطْمَعُ اَنْ يُّدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصّٰلِحِيْنَ ﴿٨٤﴾ فَاَثَابَهُمُ اللّٰهُ بِمَا قَالُوْا جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۗ وَذٰلِكَ جَزَآءُ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَكَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ﴿٨٦﴾

او کله چې واوري دوی هغه (کلام د الله قرآن) چې نازل (رالېږلی) شوی دی رسول ته (نو) وینې به ته سترګې د دوی چې بهېږي (تویـوي) لـه اوښکـو؛ لـه جهته د دې چې وپېژانده دوی له حقو (خبرو د الله)، وایي دوی: ای ربه ځمونږه ! ایمان راوړی دی مونږ (په قرآن او رسول ستا) نو ولیکه مونـږ لـه شاهدانـو (منونکـو). او څه باعث دی پـر مونږ چې نه به راوړو ایمان په الله، او په هغه څه چې راغلی دی مونږ ته له حق څخه (چې رسول او قرآن دی) حال دا چې طمع (هیله، امید) لرو د دې چې داخل به کړي مونږ رب ځمونږ سره له قوم صالحانو (چې محمدي امت دی په جنت کې)، پس بدل ورکړ دوی ته الله په سبب د هغه چې ویلې دوی جنتونه چې بهېږي له لاندې (د ونو او ماڼیو) د دوی ویالې، چې تل به وي دوی په هغو کې، او دا (جنت) جزاء د محسنانو (نیکۍ کوونکو) ده. او هغه کسان چې کافران (منکران) شوي دي او نسبت د دروغ یې کړی آیتونو ځمونږ ته؛ همدغه کسان صاحبان د جحیم (ملګري د دوزخ) دي.

تفسیر: په دې آیتونو کې دا ښوولې شوي دي؛ چې د یهودانو دوستي له مشرکینو سره محض د اسلام او مسلمانانو د بغض او عداوت له سببه ده، د هغو قومونو له جملې څخه چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم ورسره زیاته سابقه

درلوده (لرله)، یهودانو او مشرکینو دواړو قومونو په ترتیب سره له اسلام او مسلمانانو سره سخت بغض او عداوت درلود (لرلو).

د مکې معظمې د مشرکانو ضرر رسول الله صلی الله علیه وسلم ته خو «أظهر من الشمس» دی، لیکن ملعونو یهودانو هم له ډېرو سپکو او ناوړو حرکاتو څخه لاس نه آخیسته، په داسې حال کې چې رسول الله صلی الله علیه وسلم مطمئن او ډاډه ناست وو؛ لویه تیږه یې پرې وروړغړوله چې په شهادت یې ورسوي، په طعام کې به یې زهر وراچول، سحر او کوډې به یې پرې کولې.

لنډه یې دا چې یو غضب به یې وروسته له بل غضب او یو لعنت به یې پس له بل لعنته ځانته ګاټه، بالمقابل سره له دې چې نصاری هم په کفر کې مبتلا وو، او له اسلام سره یې حسد او رخه(کینه) درلوده، او داسې سترګې یې نه درلودې؛ چې په هغو سره د مسلمانانو عروج وکتلی شي، بیا هم په دوی کې د حق منلو استعداد له دې دواړو فرقو څخني زیات وو، د دوی زړونه د اسلام او د مسلمانانو محبت او مینې ته نسبتا ژر مائل کېدل.

لکه چې د روم (قیصر) او د مصر پاچا (مقوقس) او د حبشې ټولواک (پاچا) نجاشي هغه سلوک چې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د رسالت له دعوت سره کړی دی؛ د دې خبرې شاهد دی، چې په هغه وخت کې د حق منلو او د مسلمانانو د دوستۍ صلاحیت او استعداد په دوی کې د نورو اقوامو په نسبت زیات وو.

کله چې د اصحابو یو ډله د مشرکانو د ظلم او تیري له لاسه پکو (تنګه) شوه؛ نو د (حبشې) په لورې یې هجرت وکړ، او مشرکان تر هغه ځایه پورې هم د مسلمانانو په تعقیب کې وو، او (نجاشي) ته یې د دوی په خلاف ویناوې وکړې، نو (نجاشي) یوه ورځ دغه مسلمانان خپل حضور ته وروغوښتل، او څه پوښتنې یې له دوی څخه وکړې، او د مسیح علیه السلام په نسبت یې هم د دوی عقیدې ځان ته ښکاره کړې، جعفر رضي الله عنه د «مریم» د سورت څو آیتونه ورته ولوستل، او خپلې عقیدې یې په صاف ډول وربیان کړې، په (نجاشي) یې ډېر زیات تأثیر وکړ، او اقرار یې وکړ: «څه شیان چې د مسیح علیه السلام په نسبت بیان فرمایلي شوي دي؛ بیخي رښتیا او بالکل صحیح دي»، (نجاشي) د پخوانیو کتابونو له بشارتونو سره سم محمد صلی الله علیه وسلم آخر الزمان نبي ومانه.

دا قصه اوږده ده، لنډه یې دا چې له هجرت څخه څو کاله وروسته د حبشې پاچا یوه جرګه (چې پر اویا تنو جدید الاسلامو عیسایانو مشتمله وه) د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم أقدس خدمت ته ولېږله، کله چې دا جرګه مدینې منورې ته ورسېده، او د قرآن کریم له اورېدلو څخه خوندوره شوه؛ نو د الهي کلام له اورېدلو څخه دوی ته زیات رقّت پیدا شو، او په ژړا شول، او په داسې حالت کې چې د دوی له سترګو اوښکې بهېدې؛ پر ژبو یې د «ربّنا آمنّا» کلمات جاري وو، په دی آیتونو کې دهمغې جرګې حال بیان شوي دې.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُحَرِّمُوا۟ طَيِّبَٰتِ مَآ أَحَلَّ ٱللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾ وَكُلُوا۟ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ حَلَٰلًا طَيِّبًا ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِىٓ أَنتُم بِهِۦ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) مه حراموئ تاسې پاک لذیذ له هغو شیانو نه چې حلال کړي دي الله لپاره ستاسې، او مه کوئ تېری تاسې (له حدودو د الله)، بېشکه الله نه خوښوي تېرېدونکي له حدودو. او خورئ تاسې له هغه څیزه چې رزق (روزي) درکړې ده تاسې ته الله (چې) حلاله پاکیزه (ده) او وویرېږئ له الله څخه، هغه (الله) چې تاسې پرې ایمان لرونکي یئ !.

تفسیر: هیڅ یو آسماني کتاب تر نن پورې داسې جامع، معتدل، او فطري تعلیم د انساني ترقیاتو د هرې شُعبې په نسبت نه دی وړاندې کړی، لکه چې په دغو دوو آیتونو کې د قرآنکریم له خوا وړاندې شوی دی، په دې آیتونو کې الله تعالیٰ مسلمانان په صاف ډول سره له دې نه منع کړي دي، چې دوی کوم لذیذ، حلال، او طیب شی په خپلو ځانونو عقیدتاً یا عملاً حرام وګرځوي، نه یواځې هم دا بلکه دوی ته الله تعالی له حلالو او طیبو نعمتونو څخه د متمتع کېدلو ترغیب هم ورکړی دی، مګر سره له سلبي او ایجابي شرطونو:

(۱) چې اعتداء (حد نه تجاوز) ونه کړئ، او له حده تېر نشئ.

(۲) چې تقوی اختیار کړئ، او له الله جل جلاله څخه وویرېږئ.

د اعتداء دوه مطلبه کېدی شي، له حلالو شیانو سره لکه د حرامو په شان معامله کول، او د نصرانیانو په شان په رهبانیت کې مبتلا کېدل، یا د لذائذو او طیباتو په متمتع کېدلو کې د اعتدال له حده تېرېدل، تر دې چې په لذتونو او شهوتونو کې داسې لګیا او منهمک کېدل، چې د یهودانو په شان یواځې دنیوي ژوندون خپل مقصد او مطمح نظر وګرځوي.

الغرض د غُلُوّ ، جفا، افراط او تفریط په منځ کې یوه متوسطه او معتدله لاره اختیارول په کار دي، نه په دنیوي لذتونو کې د ډوبېدلو اجازه شته، او نه د «رهبانیت» له لارې د مباحاتو او طیباتو پرېښودل په کار دي، د «رهبانیت» له لارې قید مو ځکه کېښود، چې په ځینو وختونو کې د بدني یا نفسي علاج لامله له کوم مباح څخه پرهېز کول په عارضي ډول سره په ممانعت کې داخل نه دی.

او همدا راز مسلمان په تقوی سره مأمور دی، چې د هغې معنی دا ده: چې له الله جل جلاله څخه وویریږي، او له ممنوعاتو څخه اجتناب وکړي، له تجربې څخه معلومه شوې ده، چې د ځینو مباحاتو استعمالول په ځینو وختونو کې د کوم حرام یا ممنوع شي ارتکاب ته مفضي کیږي، د داسې مباحاتو پرېښودل ــ نه د عهد یا تقرب او قسم (لوړې) په توګه (طور) سره؛ بلکه د احتیاط په ډول ښه دي، که کوم سړی یې په کوم وخت کې سره د اباحت له اعتقاده ترک کړي، نو دغه «رهبانیت» نه دی، بلکه په ورع او تقوی کې شامل دی: «لا یبلغ العبد أن یکون من المتّقین حتّی یدع ما لا بأس به حذراً ممّا به بأس ــ الترمذي»، الحاصل د اعتدا ترک او د تقوی د اختیار د قید له ملحوظ سره له هر قسم طیباتو څخه استفاده کېدی شي، او د ژوندانه په هر اړخ کې د پرمختګونو وَرُونه پرانیستلی شي.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللّٰهُ بِاللَّغْوِ فِيٓ اَيْمَانِكُمْ

نه نیسي تاسې الله په لغوه سره په قسمونو ستاسې کې.

تفسیر: یعنې پر دوی په دنیا کې هیڅ کفاره نشته، لکه چې په «منعقد یمین» کې واجبه ده، د «لغو» او بېهوده قسم تفسیر په (۲) جزء د البقره سورت په (۲۲۵) آیت (۲۸) رکوع کې پخوا لیکلی شوی دی.

وَلٰكِنْ يُّؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَّدْتُّمُ الْاَيْمَانَ ۚ فَكَفَّارَتُهٗٓ اِطْعَامُ عَشَرَةِ مَسٰكِيْنَ مِنْ اَوْسَطِ مَا تُطْعِمُوْنَ اَهْلِيْكُمْ اَوْ كِسْوَتُهُمْ اَوْ تَحْرِيْرُ رَقَبَةٍ ۗ فَمَنْ لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلٰثَةِ اَيَّامٍ ۗ ذٰلِكَ كَفَّارَةُ اَيْمَانِكُمْ اِذَا حَلَفْتُمْ ۗ وَاحْفَظُوْٓا اَيْمَانَكُمْ ۗ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ لَكُمْ اٰيٰتِهٖ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿۸۹﴾

ولیکن نیسي تاسې په (ماتولو د) هغه (عهد) سره چې کلک کړي وي تاسې قسمونه (پر هغه، په قصد د زړه سره)؛ نو کفّاره (د ماتولو) د دې (قسم) طعام ورکول دي لسو مسکینانو ته له اوسطې

(درجې) د هغو خوړو چې طعام ورکوئ تاسې (په هغه سره) کورنيو خپلو ته، يا جامې ورکول دي دغو (لسو مسکينانو) ته يا آزادول د (يوې) غاړې دي (د مريي)، نو هر څوک چې ونه مومي (له دغو درې واړو کفّاراتو يو هم) نو روژه نيول د درو ورځو دي، دا (مذکور شيان) کفاره د قسمونو ستاسې ده، کله چې قسم ياد کړئ تاسې (او بيا يې مات کړئ)، او ساتئ تاسې قسمونه خپل (له هر قسم نقصانه)، همداسې (چې د يمين احکام يې بيان کړل) بيانوي الله تاسې ته آيتونه خپل لپاره د دې چې شکر وکاږئ په دې نعمت او احسان او شرعي بيان.

تفسير: يعني له قسم ماتولو څخه وروسته کفاره اوړي، چې هغه يو له دغو څلورو واړو کارونو څخه دی:

(۱) طعام ورکول دي لسو تنو مسکينانو ته، په طعام ورکولو کې اختيار لرئ چې لس تنه مسکينان په خپل کور کې مېلمانه کوئ، او مړوئ يې، يا د «فطر» د صدقې په اندازه هر مسکين ته غَله ورکوئ (له اوسطې نه د دوو وختو طعام مراد د، سره د نُکلي ـ کتغ) ځکه چې اعلی يې (۳) وخته سره له نورو لوازمو دی، او ادنی يې يو وخته سپوره ډوډی ده).

(۲) داسې جامه ورکول دي چې په هغې سره د مسکين د بدن اکثره برخه پټه شي، مثلاً کميس، يا پرتوګ يا ټيکری (يا هغه چې د عورت ستر راولي، او لمونځ پرې وشي).

(۳) د يوه مريي آزادول دي، (او په دغو درې واړو کې سرې مخيّر دی چې هر يو کوي).

(۴): روژه نيول دي، چې متواتر پرله پسې درې ورځې دې روژه ونيسي، د ﴿فَمَن لَّمْ يَجِدْ﴾ د «نه ميندلو» څخه مراد دا دی، چې د نصاب خاوند نه وي، (کما في روح المعاني).

﴿وَاحْفَظُوٓا أَيْمَانَكُمْ﴾ «او ساتئ قسمونه خپل» يعني اول خو د قسم له کولو څخه ژبه وساتئ، او که يې کله وکړئ، او په ماتولو کې يې خير نه وو، نو بيا يې له ماتولو څخه وساتئ، او که در څخه مات شو، نو بيا يې د کفارت له ترک کولو څخه وساتئ.

په بل عبارت: د قسمونو حفاظت دا دی: چې پر هرې خبرې بې له ضرورته قسم ونه خوري؛ چې دغه ښه عادت نه دی، او که قسم يې وکړ؛ نو تر مقدوره دې وساتي (که په ماتولو کې يې خير وي؛ مات دې کړي او کفاره دې ورکړي !) او که له کوم سببه يې مات کړي؛ نو کفاره دې اداء کړي، دا ټول شيان د يمين په حفاظت کې داخل دي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّمَا ٱلْخَمْرُ وَٱلْمَيْسِرُ وَٱلْأَنصَابُ وَٱلْأَزْلَٰمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ ٱلشَّيْطَٰنِ فَٱجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !): بېشکه همدا خبره ده چې شراب او قمار او بتان او غشي (د فال، دا څلور واړه شيان) پليت دي له کار د شيطان څخه دي؛ نو ځان وساتئ تاسې له دې څخه لپاره د دې چې نجات ومومئ تاسې (په دې ځان ساتلو سره).

تفسير: د «انصاب» او د «ازلام» تفسير په (۶) جزء د المائده سورت په (۳) آيت په اوله رکوع کې د ﴿وَمَا ذُبِحَ عَلَى ٱلنُّصُبِ وَأَن تَسْتَقْسِمُوا۟ بِٱلْأَزْلَٰمِ﴾ په ذيل کې تېر شو، لـه دې آيت څخه پخوا هم ځيني آيتونه د شرب الخمر (شراب څښلو) په نسبت نازل شوي وو، اول دا آيت نازل شوی وو: ﴿يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلْخَمْرِ وَٱلْمَيْسِرِ ۖ قُلْ فِيهِمَآ إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَٰفِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَآ أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا﴾ (۲ جزء د البقره سورت (۲۱۹) آيت (۲۷) رکوع) اګر که په دغه آيت کې هم د خمر د تحريم په لوري صريحه اشاره شته، مګر

خرنګه چې په هغه کې په صاف طور سره د خمر د پرېښودلو حکم نه وو؛ نو ځکه عمر رضي الله تعالی عنه د هغه له اورېدلو څخه وروسته وویل: «اللهم بيّن لنا بيانا شافيا»، وروسته له دې نه بل آیت راغی: ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى﴾ الآیه ـ (۵ جزء د النساء سورت (۴۳) آیت (۷) رکوع)، په دې کې هم د خمرو د تحریم تصریح نه وه، اګر که د نشې په حالت کې له لمانځه څخه ممانعت شوی دی، او دغه قرینه وه په دې خبره باندې چې غالباً دا شی عنقریب بیخي حرام کېدونکی دی، مګر څنګه چې په عربو کې د شرابو د څښلو رواج ډېر زیات وو، او له هغو څخه دفعتاً ځان ژغورل (بچ کول) د مخاطبینو په لحاظ سهل او آسان نه وو، نو ځکه په نهایت حکیمانه ډول سره یې متدرجاً لومړی د شرابو نفرت په زړونو کې ورواچاوه، او بیا ورو ورو د تحریم له حکم سره مأنوس کړل، لکه چې عمر رضي الله تعالی عنه د دې دویم آیت له اورېدلو څخه بیا هغه الفاظ تکرار کړل چې: «اللهم بيّن لنا بيانا شافيا»، څو د (المائده) سورت دا آیتونه چې مونږ یې په تلاوت سره اوس مشرّف یو؛ له ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ﴾ څخه تر ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ﴾ پورې نازل شول، چې د بت پرستۍ په شان په دې کې په ډېر صاف او ښکاره ډول سره له دې ناولي او مردار شي څخه د اجتناب کولو هدایت راکړی شوی دی، لکه چې عمر رضي الله تعالی عنه د ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ﴾ له اورېدلو څخه وروسته په زوره نارې کړې: «انتهينا انتهينا يا ربنا !» او خلقو د شرابو چاټې ګانې ماتې کړې، او شرابخانې له شرابو څخه تشې شوې، د مدینې منورې په کوڅو کې لکه د باران اوبه شراب بهېدل.

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ ﴿٩١﴾

بېشکه چې همدا خبره ده؛ غواړي شیطان چې واچوي په منځ ستاسې کې عداوت (دښمني) او بغض (کینه په څښلو) د شرابو کې او (کولو د) قمار کې، او اړوي تاسې له یاده د الله او له لمانځه څخه، نـو آیا یئ تاسې منع کیدونکي (اوښتونکي له دې بدو کارونو؟ بلکه واوړئ).

تفسیر: کله چې د شرابو د څښلو له اثره د سړي عقل او سد (هوش) له سر څخه لاړ شي، نو ډېر ځلې شرابیان د لیونیانو په شان په خپلو منځو کې جنګونه او جګړې سره کوي، او یو له بل سره وهي، او یو له بل سره عداوتونه او عنادونه کوي، همدغه حال بلکه له دې څخه زیات د قمار (جوارۍ) دی، د قمار په وړلو او بایللو کې سختې جګړې، منازعې او فسادونه پیښېږي، چې د هغو په وسیله شیطان ته ښه موقع د شور ماشور اچولو لپاره په لاس ورځي، دا خو یې ظاهري خرابي شوه، باطني نقصان یې دا دی، چې د هسې شیانو په مشغولېدو سره انسان د الله تعالی له یاد او عبادت څخه بیخي غافلېږي.

فائده: په دغو دواړو آیتونو کې د شرابو او قمار د حرمت تایید او تاکید په لس ډوله (قسمه) شوی دی:

(۱) دا چې جمله یې په «انما» سره شروع فرمایلې ده، تاکید افاده کوي.

(۲) د بت پرستۍ په شان یې وفرمایل.

(۳) پلیت یې وبلل.

(۴) د شیطان عمل یې وباله.

(۵) د اجتناب امر یې ترې صادر کړ.

(۶) دا چې اجتناب یې د نجات سبب دی.

(۷) دا چې د بغض، عداوت، او کینې موجب دی.

(۸) دا چې د الله له ذکر او یاد څخه ګرځوونکی دی.

(۹) دا چې حصاروونکی دی له لمانځه.

(۱۰) دا چې صریح امر صادر شوی دی، چې د شرابو له څښلو او قمار وهلو څخه واوړئ !.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاحْذَرُوا ۚ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿۹۲﴾

او ومنئ تاسې (حکم د) الله، او ومنئ تاسې (حکم د) رسول (د الله)، او وساتئ تاسې (ځان له مخالفت د دوی)، پس که وګرځېدلئ تاسې (له احکامو د دوی) نو پوه شئ ! چې بېشکه همدا خبره ده چې: پر رسول ځمونږ (محمد) هم دا رَسَونه (د پیغام) ده ښکاره (روښان په ښه وجه سره).

تفسیر: یعنې که د یوه شي ګټې او ضررونه تاسې نشئ احاطه کولی؛ نو بیا هم د الله تعالی د احکامو امتثال وکړئ، او د الهي قانون له تخلّفه ځان وساتئ ! او که مو ځانونه ترې ونه ساتل؛ نو ځمونږ رسُول الهي احکام او قوانین تاسې ته په ښکاره ډول سره در رسولي دي، د تخلّف نتیجې ته تاسې پخپله فکر وکړئ ! چې څه به کیږي؟ د هغه اضرار یقینا تاسو ته رسیدونکي دي.

لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوا وَّآمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوا وَّآمَنُوا ثُمَّ اتَّقَوا وَّأَحْسَنُوا ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿۹۳﴾

نشته پر هغو کسانو چې ایمان یې راوړی وي او کړي یې وي ښه (عملونه) هیڅ ګناه په هغه شي کې چې خوړلي دي دوی (له حرمت څخه پخوا) کله چې راتلونکو څخه ځان وساتي، او ټینګ وي په ایمان کې، او کوي ښه (عملونه)، بیا ځان ټینګ کړي (له محرّماتو) او ایمان راوړي (په تحریم د محرّماتو هم)، بیا (وروسته له هغه) پرهېز کوي (له شبهاتو هم)، او احسان کوي (له خلقو سره یا ښه کړي ګرد اعمال خپل)، او الله خوښوي نیکي کوونکي.

تفسیر: په نهایت قوي او صحیحو احادیثو کې راغلي؛ کله چې د خمر د تحریم آیتونه نازل شول، نو اصحاب کرام رضي الله تعالی عنهم سوال وکړ: «یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ! د هغو مسلمانانو احوال به څه وي، چې د تحریم له حکم څخه پخوا یې شراب څښلي، او په همغه حالت کې مړه شوي دي؟» مثلا هغه ځینې اصحاب چې شرا ب یې څښلي وو، او د «احد» په غزا کې شریک شوي وو، او په هغه حالت کې په شهادت ورسېدل، چې په معده کې یې شراب هم موجود وو، نو د دوی په ځواب کې دا آیت نازل شو.

د الفاظو له عموم او د نورو روایاتو له کتلو څخه د دې آیت مطلب دا دی: هغه کسان چې د ایمان او د نېک کار او صالح عمل خاوندان وي، ژوندي وي که مړه؛ هغوی ته د یوه مباح شي په خوړلو کې د اباحت په وخت کې هیڅ مضایقه نشته، خصوصا بیا هغو کسانو ته چې په عامو احوالو کې په تقوی او د ایمان په خصائلو سره متصف وي، او بیا په همدې خصائلو کې یې پرله پسې ترقي کړي وي، تر دې چې د ایمان او تقوی په مدارجو کې یې دومره ترقي کړي وي؛ چې د احسان تر مرتبې پورې رسیدلي وي.

د ایمان او یقین مراتب د قوت او ضعف په لحاظ تفاوت سره لري، له تجربو او شرعي نصوصو څخه ثابته ده، څومره چې سړی په ذکر او فکر په صالح عمل او په جهاد في سبیل الله کې ترقي وکړي، په همغه اندازه د الله تعالی خوف او زړه یې د ده د عظمت او جلال له تصوره معمور او ایمان او یقین یې مضبوط او مستحکم کیږي.

يَآأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيَبْلُوَنَّكُمُ اللَّهُ بِشَيْءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ ۚ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٤﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) خامخا ازمويي تاسې هرو مرو (خامخا) الله په يوه شي له ښكار نه (په وخت د احرام كې)؛ چې رسيږي (ځينو د) هغو ته لاسونه ستاسې (چې واړه دي)، او (ځينو د هغو ته) نېزې ستاسې (چې غټ دي، دغه ازمېښت) لپاره د دې دى چې ښكاره (معلوم) كړي الله هغه څوك چې ويريږي له ده په غيب سره (بې له ليدلو او ببل يې كړي د ضعيف الايمان څخه)، نو هر هغه چې له حده تېرى وكړي (په كولو د ښكار په احرام كې) پس له دې (منعې له ښكاره) نو دى ده ته عذاب دردناك.

تفسير: يعني د احرام په حالت كې د ښكار له نه كولو څخه مطلب دا دى: چې د الله تعالى له طرفه په مُطيعو او امر منونكو بندګانو دغه امتحان دى، چې دوى د احرام په حالت كې كله چې له ښكار سره مخامخ شي، او په آسانۍ سره د هغه په ويشتلو او نيولو هم قادر وي؛ نو څوك دى چې بې له ليدلو څخه له الله تعالى څخه وويريږي؟ او د هغه د حكم امتثال وكړي؟ او له اعتداء (د الهي احكامو له تجاوز كولو) څخه د الهي سزا له امله (وجې) وويريږي؟ .

يَآأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنتُمْ حُرُمٌ ۚ وَمَن قَتَلَهُ مِنكُم مُّتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلُ ذَٰلِكَ صِيَامًا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ ۗ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ ۚ وَمَنْ عَادَ فَيَنتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو !) مه وژنئ تاسې ښكار حال دا چې تاسې محرمان اوسئ، او هر هغه څوك چې ووژني دا (ښكار) له تاسې څخه په قصد سره نو (پرې) بدل دى په مثل د هغه چې وژلى (يې) دى له چارپايانو څخه، چې حكم به كوي په هغه سره دوه خاوندان د عدل (انصاف) له تاسې (مسلمانانو) څنې، په دې حال چې هغه (د بدل حيوان) د نذر په ډول (طريقې) ورسولى شي كعبې ته، يا (پرې) كفّاره ده طعام د(څو تنو) مسكينانو، يا په برابرۍ د هغه (طعام) روژه نيول دي، لپاره د دې چې وڅكي سختي د عمل خپل، عفوه كړېده الله له هغه شي چې پخوا تېر شوي دي، او هر هغه څوك چې بېرته وګرځېد (ښكار كولو ته په احرام كې) نو بدل به واخلي الله له ده څخه، او الله ښه قوي غالب دى (په انفاذ د احكامو)، څېښتن (خاوند) د بدل اخيستو دى (له مجرمينو نه).

تفسير: يعني مه وژنئ اى مؤمنانو ! ښكار كله چې تاسې په احرام كې اوسئ ! يعني هر هغه حيوان چې له تاسې څخه ترهېدونكى وي، غوښه يې حلاله وي او كه حرامه، بې له تېوس، غټ كارغه (بانبه)، لړم، موږك، او خوړونكي سپي، چې د دې پنځو واړو قتل په احرام كې هم روا دى، او په يو روايت كې د لړم په ځاى مار، او د سپي په ځاى لېوه راغلى دى، او هر څه چې مياشي، وربې، كنې، شمشتۍ او مېږې دي؛ ځمونږ د حنفيانو په مذهب عفوه دى.

﴿وَمَن قَتَلَهُ مِنكُم مُّتَعَمِّدًا﴾ «او هر هغه څوك چې ووژني دا ښكار له تاسې په قصد سره» له دغه قصد څخه دا مطلب دى، چې خپل احرام يې په ياد وي، او په دې هم مستحضر وي، چې د احرام په حالت كې ښكار جائز نه دى، دلته يې يواځې د «متعمّد» حكم وفرمايه، چې د ده د فعل سزا دا ده، او الله تعالى كوم انتقام چې آخلي هغه ببل دى، لكه چې ﴿وَمَنْ عَادَ فَيَنتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ﴾ سره يې تنبيه وفرمايله.

﴿عَفَا اللّٰهُ عَمَّا سَلَفَ﴾ «عفوه کړېده الله له هغه شي چې پخوا تېر شوي دي»، يعنې د حکم له نزوله پخوا، يا لومړی له اسلامه د جاهليت په زمانه کې که چا داسې حرکت کړی وي؛ نو اوس الله تعالی څه سزا نه ورکوي، حال دا چې له اسلامه پخوا هم عربو د احرام په حالت کې داسې ښکار کول ډېر بد ګڼله، نو ځکه پر هغه هم مؤاخذه بېځايه نه وه، چې هغه شی چې ستاسې په زعم سره هم په جرائمو کې داخل وو؛ د هغه ارتکاب ولې کړی شوی دی؟.

﴿وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴾ او الله ښه قوي غالب دی په انفاذ د احکامو، څښتن (خاوند) د بدل اخيستو دی له مجرمينو څخه، يعنې نه کوم مجرم د ده له قبضې څخه تښتېدلی شي، او نه الله جل جلاله د عدل او حکمت په اقتضاء له هغو جرائمو څنې چې د سزا ورکولو وړ (لائق) دي تېرېدونکی دی (مګر هغه چا ته چې اراده وفرمايي دعفو کولو).

أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ ۖ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا ۗ وَاتَّقُوا اللّٰهَ الَّذِيْٓ إِلَيْهِ تُحْشَرُوْنَ ﴿٩٦﴾

حلال کړی شوی دی تاسې ته (ای مسلمانانو) ښکار د بحر او طعام د بحر لپاره د نفع اخيستو ستاسې، او لپاره د (نورو) مسافرانو (چې وچ يې کاندي)، او حرام کړی شوی دی په تاسې ښکار د وچې څو چې اوسئ تاسې محرمان، او وويرېږئ تاسې له الله هغه چې هم ده ته به ورټول کړل شئ تاسې.

تفسير: «په احرام کې د دریاب ښکار یعنې ماهي (کب) حلال دی، او د سیند خواړه یعنې هغه ماهي چې له اوبو څنې بېل او مړ شوی وي، او ده هغه نه وي نيولی؛ هم حلال دی، الله تعالی وفرمايل چې: دا مو ستاسې د فائدې له امله (وجې) روا کړی دی، بيا دې څوک داسې ګومان ونه کړي، چې دا د حج په طفيل حلال شوی دی، ويې فرمايل: چې د نورو ګردو (ټولو) مسافرانو د فائدې لپاره ماهي اګر که په تالاو کې وي، هغه هم د سيند د ښکار حکم لري، دا د هغه ښکار حکم معلوم کړی شوچې په احرام کې وی (د مکې معظّمې) په لوري قصد دی، چې په هغې او د هغې په شاوخوا کې تل ښکار کول حرام دي، بلکه هلته د ښکار وېرول او تښتول هم حرام دي».

جَعَلَ اللّٰهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيٰمًا لِّلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهَدْيَ وَالْقَلَآئِدَ ۗ

ګرځولې ده الله کعبه چې کوټه ده د بزرګۍ (او عبادت او دعزت) (باعث) د قيام (او انتظام) لپاره د خلقو، او مياشته بزرګه (هم) او مذبوحه نذر شوی کعبې ته (هم) او آمېل داره چارپايان (هم چې بيولی شي کعبې ته).

تفسير: کعبه شريفه د خلقو د ديني او دنيوي دواړو حيثيتونو د قيام او انتظام باعثه ده، حج اوعمره خو هغه عبادتونه دي؛ چې د دوی اداء مستقيما په کعبې شريفې پورې اړه (احتياج) لري، ليکن د لمانځه لپاره هم د قبلې استقبال شرط دی، په دې ډول سره کعبه شريفه د خلقو د ديني عباداتو د قيام سبب شوې ده، بيا کله چې په حج او نورو مواقعو کې له ګردو (ټولو) اسلامي ملکونو څنې په لکونو مسلمانان هلته سره ټوليږي، نو دوی بېشماره تجارتي، سياسي، اخلاقي، مذهبي، او روحاني فوائد هم حاصلولی شي، الله تعالی دغه ځای «حرم آمن» ګرځولی دی، نو ځکه نه يواځې هلته انسانانو، بلکه نورو ساکښانو (ذي روحو) ته هم امن په برخه کيږي.

د جاهليت په زمانه کې چې ظلم او وينې تويول او فتنه او فساد خورول محض عادي او معمولي خبرو په شان وو، يوه سړي د خپل پلار په قاتل باندی هم په حرم شريف کې تعرض نشو کولی، له مادي حيثيته هر انسان د دې منظرې او نندارې له ليدلو څخه حيرانيږي، او په چرت (خيال) کې لويږي، چې په ﴿بِوَادٍ غَيْرِ ذِيْ زَرْعٍ﴾ کې په دومره افراط سره

د خوړلو او څښلو او د فواکهو او مېوو د نفيسو اقسامو او نورو څخه دومره زيات شيان له کومو کومو ځايونو څخه راوړل کيږي؟ دا ګرد (ټول) حيثيتونه ﴿قِيَٰمٗا لِّلنَّاسِ﴾ کې معتبر کېدی شي.

محققانو په نزد د ﴿قِيَٰمٗا لِّلنَّاسِ﴾ مطلب دا دی چې: د کعبې شريفې مبارك وجود د کل عالم د قيام او د بقاء باعث دی، د دنيا ودانتيا تر هغه وخته پورې ده، څو بيت الحرام او د ده احترام کوونکي مخلوقات موجود وي، او کله چې الله تعالی داسې اراده وفرمايي، چې دې عالَم او د هغه کارخانې ته خاتمه ورکړي؛ نو له ګردو (ټولو) کارونو څخه د مخه همدا مبارك محل چې «بيت الله شريف» ورته وايې؛ پورته کاوه شي، لکه چې د ځمکې د جوړولو په وخت کې له ګردو (ټولو) څخه د مخه همدا متبرّك محل جوړ شوی وو، ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيۡتٖ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ﴾ الآيه .

د بخاري «رحمه الله» په حديث کې دي، چې يو تك تور حبشي (چې د «ذو السّويقتين» په نامه يې لقب ياد کړی دی) د کعبې د عمارت يوه يوه ډېره (ګټه) به ونړوي، اما تر څو پورې چې الله تعالی د دې جهان د نظام او قوام اراده لري، هيڅ يو زورور او خورا قوي قوم هم دکعبې شريفې د انهدام په مقصد کې نشي بريالي (کامياب) کېدی، او هيڅوك او هيڅ ملت په داسې ناپاکې ارادې له سره نشي کاميابېدی، د «أصحاب فيل» له قصې هر مسلمان خبر دی.

﴿ذَٰلِكَ لِتَعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَعۡلَمُ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِ وَأَنَّ ٱللَّهَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٌ ٩٧﴾

دا (تېر بيان) لپاره د دې دی چې پوه شئ تاسې چې بېشکه الله عالم دی په هر هغه شي چې دی په آسمانونو کې، او په هر هغه شي چې دی په ځمکه کې، او بېشکه الله په هر شي باندې ښه عالم دی.

تفسير: يعنې کعبه شريفه ﴿قِيَٰمٗا لِّلنَّاسِ﴾ ګرځول چې په هغې کې ديني او دنيوي مصالح رعايت شوي دي، او هغه خورا (ډېره) لويه پېشګويي چې په ظاهر کې له قياس څخه مخالفه ښکاري؛ د دې دليل دی چې په ځمکه او آسمانونو کې هيڅ شی د پاك الله جل جلاله له علم څخه وتلی نشي.

﴿ٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ وَأَنَّ ٱللَّهَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ٩٨﴾

پوه شئ چې بېشکه الله ډېر سخت دی عذاب د ده (هغه چا ته چې تل د حرامو ارتکاب کوي) او بېشکه الله ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر مهربان دی.

تفسير: يعنې هغه حکمونه چې د احرام په حالت کې يا د کعبې شريفې د احترام او نورو په متعلق ورکړی شوي دي، که له هغوی ځنې عمداً مخالفت وکړئ ! نو وپوهېږئ ! چې د الله تعالی عذاب ډېر سخت دی، او که په سهوې او نسيان سره تقصير در ځنې وشي، نو په کفّاره او نورو سره يې تلافي وکړئ ! بېشکه چې الله جل جلاله لوی ښونکی او مهربان دی.

﴿مَّا عَلَى ٱلرَّسُولِ إِلَّا ٱلۡبَلَٰغُۗ وَٱللَّهُ يَعۡلَمُ مَا تُبۡدُونَ وَمَا تَكۡتُمُونَ ٩٩﴾

نشته په غاړه (په ذمه) د رسول ځما مګر رسونه (د پيغام) ده، او الله عالم دی په هغه شي (هم) چې ښکاره کوئ يې تاسې او په هغه شي (هم) چې پټوئ يې تاسې.

تفسير: رسول الله صلی الله عليه وسلم د الله تعالی د قانون په ابلاغ سره خپل فرض اداء کړ، او د حق تعالی حجت په ګردو (ټولو) بندګانو تمام شوی دی، اوس هر څه او هر هغه عمل چې په ظاهر او باطن کې وکړئ ! الله تعالی ته معلوم دی، د حساب او جزاء په وخت کې به يوه يوه ذره هم ستاسې په مخ کې ښکاره او در اېښوده کيږي.

قُلْ لَّا يَسْتَوِي الْخَبِيْثُ وَالطَّيِّبُ وَلَوْ اَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَبِيْثِ ۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ يٰۤاُولِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُوْنَ ﴿۱۰۰﴾

ووايه (اې محمده ! دوی ته) نه برابرېږي خبيث (ناپاك) او طيّب (پاك) اګر که ښه درښکاره شي تاته ډېروالى د خبيث (ناپاکه)، نو وويرېږئ ! تاسې له الله اې خاوندانو د (صافو) عقلونو لپاره د دې چې تاسې نجات ومومئ .

تفسير: طيب او خبيث يو شان نه دي، (او بيخي بد له ښو سره نه برابرېږي، يعنې حرام او حلال، ناپاك او پاك، کره او ناکره په اموالو کې او همداسې طالح او صالح، کافر او مسلم، کاذب او صادق په اشخاصو کې نه دي برابر، بلکه دغه حکم عام دی، او په هر څه کې جاري کيږي)، لږ شی چې طيب او حلال وي، له ډېرو خبيثو او حرامو شيانو څخه ښه او بهتر دی، عقلمند ته لازم دي، چې همېشه طيب او حلال شی اختيار کړي ! او د خرابو شيانو په لوري له سره ونه ګوري ! اګر که ډېر زيات او خورا (ډېر) ښه هم ښکاره شي.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَسْـَٔلُوْا عَنْ اَشْيَآءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ ۚ وَاِنْ تَسْـَٔلُوْا عَنْهَا حِيْنَ يُنَزَّلُ الْقُرْاٰنُ تُبْدَ لَكُمْ ؕ عَفَا اللّٰهُ عَنْهَا ؕ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ حَلِيْمٌ ﴿۱۰۱﴾

اې هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې اې مؤمنانو !) مه کوئ تاسې پوښتنې له (هغو) شيانو که ښکاره کړی شي تاسې ته (ځواب د هغو) (نو) خپه به کړي تاسې (هغه ځواب)، او که پوښتنې وکړئ تاسې له (حاله) د هغو (شيانو) په داسې وخت کې چې نازل کاوه شي قرآن (يعنې وحيې راځي نو) ښکاره به کړی شي تاسې ته، عفوه کړېده الله له هغو (تېرو پوښتنو) او الله ښه بښونکی (د خطياتو) ډېر تحمل والا دی (په تأخير د عقوبت لپاره د انابت).

تفسير: په دې آيتونو کې تنبيه فرمايي چې هغو شيانو په متعلق فضول، چټي (بېکاره) او له موضوع څخه لرې سوالونه مه کوئ ! چې په هغو کې شارع تصريحا څه نه دي بيان کړي، همغسې چې د تحليل او تحريم په سلسله کې د شارع بيان د هدايت او بصيرت موجب دی؛ د هغه سکوت هم د رحمت او سهولت سبب دی، هر هغه شی چې الله تعالی په خپل حکمت او عدل سره حلال يا حرام فرمايلی دی، همغه حلال يا حرام شوی دی، او له هغه شي څخه يې چې سکوت فرمايلی دی؛ په هغه کې توسع او پراختيا شته، مجتهدانو ته د اجتهاد موقع پاتې او د هغه په فعل او ترک کې عامل آزاد دی.

په حديث کې دي چې «نبي کريـم صلى الله عليه وسلم ارشاد وفرمايه چې: «اې خلقو ! الله تعالی پر تاسې حج فرض کړی دی» يوه سړي پوښتنه وکړه: «آيا په هر کال کې يا رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟» ويې فرمايل: «که ما ويلي وی (هو !) نو د هر کال لپاره به واجبېده، او بيا به تاسې د هغه په اداء نه قادربدئ، په هر هغه شي کې چې زه تاسې آزاد پرېږدم؛ تاسې هم له ما څخه پوښتنې مه کوئ»، په يوه حديث کې يې فرمايلي: «په مسلمانانو کې هغه سړی لوی مجرم دی، چې د ده په پوښتنې داسې يو شی حرام شوی وي؛ چې هغه حرام نه وو»، په هر حال دا آيت د شرعي احکامو په نسبت د داسې بې ضرورته او له موضوع څخه د لرې سوالونو وَرُونه بندوي.

قَدْ سَاَلَهَا قَوْمٌ مِّنْ قَبْلِكُمْ ثُمَّ اَصْبَحُوْا بِهَا كٰفِرِيْنَ ﴿۱۰۲﴾

په تحقيق پوښتنه کړېوه د داسې خبرو يو قوم پخوا له تاسې ، بيا وګرځېدل پرې کافران (منکران).

تفسير: (لکه چې ثمودیانو صالح علیه السلام ته ویلي وو: چې له کاڼي څخه مونږ ته اوښه راوباسه، او لکه چې بني اسرائیلو لپاره د غزا کولو له (اشموئیل) څخې پاچا غوښتی وو، کله چې (طالوت) پاچا شو؛ نو بیا یې غزا ونه کړه، او د عیسی علیه السلام نه د ده قوم خنچه طلب کړې وه)، په صحیح حدیث کې دي، چې پخواني قومونه د سوالونو له کثرته او د خپلو انبیاوو علیهم السلام سره د اختلاف له سببه هلاک شول.

مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيْرَةٍ وَّلَا سَآئِبَةٍ وَّلَا وَصِيْلَةٍ وَّلَا حَامٍ ۙ وَّلٰكِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ ؕ وَاَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿١٠٣﴾

نه دي روا کړي الله له هیڅ بحیرې او نه سائبې او نه وصیلې او نه حام، ولیکن هغه کسان چې کافران شوي دي؛ تړي پر الله دروغ (بهتان) او ډېر له دوی څخې نه پوهیږي (په حق او باطل).

تفسیر: بحیره ـ سائبه ـ وصیله ـ او حام دا ګردې (ټولې) د جاهلیت د زماني له رسومو او شعائرو سره تعلق لري، مفسرینو د دغو په تفسیر کې ډېر اختلاف سره کړی دی، ممکن دی له دوی څخې د هر لفظ اطلاق په مختلفو صورتونو باندې وشي.

مونږ یوائې د سعید بن المسیّب «رحمه الله» تفسیر له صحیح بخاري «رحمه الله» څخه نقلوو:

(«بحیره» هغه ساکښ (ذي روح) وو چې شودې یې د بتانو په نامه کېدې، او له هغو څخې بل هیڅا فایده نه اخیستله، «سائبه» هغه ساکښ وو چې د بتانو په نامه لکه د هندوانو «سانډ» خوشې کېده، «وصیله» هغه ښځه اوښه وه، چې پرله پسې یې څو داسې ښځې جونګې (بچي) ځیږولي وي؛ چې په منځ کې به یې یو نر جونګی (بچی) نه وو، او بیا به د بتانو په نامه خوشې ګرځېده، «حام» هغه نر اوښ وو، چې پر خاصو څو اوښو باندې به ختلی وو، او بیا به خوشې کېده).

علاوه پر دې چې دا شیان د شرک د شعائرو څخې وو، د هغو ساکښانو (ذي روحو) غوښې او شودې او سپرلۍ (سورلۍ) او نور شیان چې الله جل جلاله حلال کړي دي، او ښایي چې خلق له هغو څخې منتفع شي، پر هغو باندې د حل او حرمت قیود له خپل لوري ایښودل، ګواکې د خپل ځان لپاره د تشریع منصب تجویز کولو په شان وو.

د دغو مشرکینو بل لوی ظلم دا وو چې د خپل شرک رسوم یې د الله تعالی د خوښې او قربت ذریعه ګڼله، نو دغه ځواب داسې ورکړ شو، چې الله تعالی دا رسوم نه دي مقرر کړي، د دوی مشرانو په الله تعالی دا بهتان تړلی وو، چې اکثرو بې عقلانو او عامو خلقو هم هغه منلی وو، الغرض دلته یې تنبیه فرمایلې ده، همغسې چې فضول او بېکاره سوالونه او په شرعي احکامو کې تشدید او سختې پیښول جرم دی؛ له هغه څخې زیات لا دغه جرم دی، چې بې د شارع له حکمه یوائې په خپلو آراوو او اهواوو سره د حلالو او د حرامو تجویزونه وکړئ.

وَاِذَا قِيْلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اِلٰى مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ وَاِلَى الرَّسُوْلِ قَالُوْا حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ اٰبَآءَنَا ؕ اَوَلَوْ كَانَ اٰبَآؤُهُمْ لَا يَعْلَمُوْنَ شَيْـًٔا وَّلَا يَهْتَدُوْنَ ﴿١٠٤﴾

او کله چې وویل شي دوی ته چې راشئ تاسې هغه شي ته چې نازل کړی (رالیږلی) دی الله او (راشئ) په لوري (د حکم) د رسول (د الله) نو وایي دوی: بس دی مونږ ته هغه دین چې موندلي دي مونږ پر هغه (دین) پلرونه خپل، آیا (بس دی دوی ته) اګر که وو پلرونه د دوی چې نه به پوهېدل په هیڅ شي او نه به یې لاره موندله (حق ته).

تفسير: د جاهلانو له ګردو څخه لوی حجت همدغه دی: «هغه کار چې مونږ ته له پلرونو او نیکه ګانو څخه راپاتې دی، آیا مونږ له هغه څخه څرنګه مخالفت وکړو؟» نو دوی ته وروښودل شول: «که ستاسې اسلاف له بې عقلۍ یا ګمراهۍ د هلاکت په ژوره کنده کې لویدلي وي، نو آیا تاسې هم د همغو پر قدم (پله) باندې درومئ؟».

شاه صاحب لیکي: «که د پلار حال معلوم وي، چې د حق تابع او د علم خاوند وو، نو د هغه لاره دې ونیسي ! که نه (د پلار متابعت) عبث دی»، یعنې کیفما اتفق د ړندو په شان تقلید جایز نه دی.

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ عَلَيۡكُمۡ أَنفُسَكُمۡۖ لَا يَضُرُّكُم مَّن ضَلَّ إِذَا ٱهۡتَدَيۡتُمۡۚ إِلَى ٱللَّهِ مَرۡجِعُكُمۡ جَمِيعٗا فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ١٠٥﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) لازمه ونیسئ پر ځانونو (اصلاح او ساتنه د) ځانونو او نفسونو خپلو، هیڅ زیان نه رسوي تاسې ته (ګمراهي د) هغه چا چې ګمراه شوی دی، کله چې په سمه صافه لاره اوسئ تاسې، (خاص) طرف د الله ته بېرته ورتله ستاسې دي د ټولو، نو خبر به کړي (الله په قیامت کې) تاسې په هغو عملونو چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې).

تفسير: یعنې که کفار د خپلو پلرونو او نیکونو له تقلیده، له دومره پنده او پوهې سره هم نه راګرځي؛ نو تاسې مه غمجن کېږئ ! زیات له دې نه خپل ځان مه ربړوئ (تکلیف کوئ) د بل چا له ګمراهۍ څخه تاسې ته هیڅ زیان نه در رسیږي !، په دې شرط چې تاسې پر سمه لاره ټینګ وکړئ ! سمه لاره همدا ده چې انسان ایمان او تقوی غوره کړي، او له بدې څخه خپل ځان وژغوري (وساتي)، او د نورو د اصلاح او ژغورلو (بچ کولو) لپاره امکاني زیار (محنت) وکاږي، او کوښښ وکړي، که بیا هم خلق له بدو کارونو څخه لاس وانخلي، نو هغه هیڅ زیان نه لري.

که له دې څخه داسې یو مطلب واخیستل شي: «کله چې یو سړی خپل لمونځونه او روژې او نور واجبات په ښه ډول (طریقه) سره اداء کړي، نو د «امر بالمعروف نهي عن المنکر» له ترکه ده ته هیڅ یو تاوان نه رسیږي؛ بیخي غلط دی»، د «اهتداء» لفظ «امر بالمعروف» او د هدایت نورو ګردو (ټولو) وظائفو لره شامل دی، او له سره نه ښایي چې یو مسلمان سړی داسې ووایي: «د بل چا ګمراهي ما ته ضرر نه رسوي»، ځکه چې دغه خو پخپله ښه خبره نه ده، چې سړی د بل له منکره مانع نشي.

اګر که په دې آیت کې د خبرې مخ د مسلمانانو په لوري دی، لیکن په هغه سره د هغو کفارو تنبیه هم مقصود ده، چې د خپلو پلرونو او نیکونو د حق له لارې څخه کاږه شوي هم وي؛ نو بیا هم تاسې عمداً د هغوی پیروي کوئ؟ ! ولې خپل ځانونه په دغه چټې (بېکاره) متابعت سره د هلاکت په کنده کې اچوئ؟ ! اوس هغوی پرېږدئ ! او د خپلو عاقبتونو په فکر کې ولوېږئ ! او په خپلو ګټو او نقصانونو په ښه شان وپوهېږئ ! که پلرونه او نیکونه ګمراهان وي، او د دوی اولاده پر خلاف د هغوی پر سمه لاره ټینګ وکړي؛ نو د پلار او نیکه نه داسې مخالفت اولادې ته له سره مضر نه دی، داسې خیالات بیخي ناپوهي او جهالت دی چې: «په هیڅ یوه حال کې اولادې ته نه ښایي چې د پلار او نیکه له طریقې څخه خپل قدم چپ او مخالف کېږدي، که نه پوزه به یې پرې شي؟».

عقلمنو لره ښایي چې د انجام خیال ولري ! ځکه چې وړاندې او وروسته د الله تعالی په مخ کې ټول سره یو ځای وړاندې کېدونکي دي، او هلته به له هر چا سره خپل عمل مل وي، او خپله جزا به ومومي، او خپل کړلي به ریبي، ﴿إِلَى ٱللَّهِ مَرۡجِعُكُمۡ جَمِيعٗا﴾ الآیه ـ «خاص طرف د الله ته بېرته ورتله ستاسې دي د ټولو، نو خبر به کړي الله په قیامت کې تاسې په هغو عملونو چې وئ تاسې کول به مو» یعنې هغه چې ګمراه پاتې شوي، او هغه چې لاره یې موندلې؛ د هغو ټولو نېک او بد عملونه او نتائج به هغو ته ورمخامخ کېږي.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ ۚ تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنِ ارْتَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ ۙ وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَمِنَ الْآثِمِينَ ﴿١٠٦﴾

اې هغو کسانو چې ایمان يې راوړی دی (يعنې اې مؤمنانو !) شهادت په منځ ستاسې کې کله چې حاضر شي يوه د ستاسې ته (علامې د) مرګ په وخت د وصيت کې (شهادت) د دوو تنو دی، چې دواړه خاوندان د عدل (انصاف) وي له تاسې (مسلمانانو) څخه، يا دوه تنه نور شاهدان غير له تاسې (مسلمانانو يعنې د غير مسلم)، که تاسې سفر مو کاوه په ځمکه کې، بيا ورسيږي تاسې ته مصيبت د مرګ (هسې دوه تنه نور) چې بندوئ به تاسې دغه دواړه وروسته له لمانځه (د ماز يګر)، نو قسم دې وکړي دواړه په الله که شکمن يئ تاسې (په شهادت د دوی کې او وايي به): نه بدلوو په دې قسم سره مال اګر که وی دا (مشهود له) خاوند د خپلوۍ (هم) او نه پټوو مونږ شاهدي د الله، بېشکه مونږ په وخت د پټولو د شهادت کې خامخا له ګناهګارانو به يو.

تفسير: په دې آيتونو کې يې د وصيت ډېرې ښې طريقې تلقين فرمايلې دي، يعنې که مسلمان د مړ کېدلو په وخت کې خپل مال او نور شيان بل چا ته حواله کړي، نو دا بهتره ده چې دوه معتبره مسلمانان دې پرې شاهدان ونيسي ! که مسلمانان پيدا نشي، لکه چې په سفر يا نورو مواقعو کې داسې اتفاق ولويږي؛ نو دوه کافران دې «وصي» ودرول شي !، بيا که وارثانو ته شبهه ولويږي، چې دغو کسانو به څه مال پټ کړی وي، او وارث پرې دعوی وکړي، او د دغې دعوی لپاره شاهدان ونه لري؛ نو هغه دواړه کسان دې قسم وخوري چې مونږ هيڅ نه دي پټ کړي، او مونږ د کومې طمعې او قرابت له سببه دروغ نشو ويلی، او که يې ووايو نو ګناهګار به يو.

فَإِنْ عُثِرَ عَلَىٰ أَنَّهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَآخَرَانِ يَقُومَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلَيَانِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَادَتُنَا أَحَقُّ مِنْ شَهَادَتِهِمَا وَمَا اعْتَدَيْنَا إِنَّا إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٧﴾

نو که اطلاع حاصله کړه شوه پر دې چې بېشکه دا دواړه مستحق شوي دي د ګناه (د حقې خبرې د پټولو په سبب) نو نور دوه شاهدان دې ودريږي په ځای د دې دواړو (حلف ته، او که يو تن وي هم څه مضايقه نه لري) له هغو کسانو چې ثابت شوی دی پر هغو (وصيت يا شاهدي دغسې دوه تنه نور چې) قريبان وي (ميت ته يا غوره وي)، نو قسم دې وکړي دا دواړه په الله چې: خامخا شاهدي ځمونږ ښه حقه (او رښتيا) ده له شاهدۍ د هغو (لومړنيو) څخه، او څه تجاوز مو نه دی کړی، بېشکه مونږ په دغه وخت (د تجاوز) کې خامخا له ظالمانو به يو.

تفسير: يعنې که له قرائنو او آثارو څنې د وصيانو کوم قسم (لوړه) دروغ ښکاره شي، او د دوی د شرعي شهادت په ذريعه خپل صداقت ثابت نشي کړی، نو د ميت وارثانو ته دې قسم ورکړی شي، چې دوی ته د وصيانو د دې دعوی د واقعيت هيڅ علم او خبر نشته، او دا چې دغه شاهدي د وصيانو له شهادت څنې زياته أحق بالقبول (يعنې د قبول لپاره ډېره مستحقه ده) ده.

ددې آيتونو شأن نزول دا دی: يو مسلمان چې (بُديل) نوميده له دوو سړيو (تميم) او (عُديّ) سره «چې په هغه وخت کې نصرانيان وو» د تجارت په قصد (شام) ته رهي (روان) شول، کله چې (شام) ته ورسېدل؛ (بديل) رنځور شو، او

د خپل مال فهرست (نومليك) يې وليكلو، او په خپلو اسبابونو كې يې كېښود، او د هغه نومليك اطلاع يې خپلو دغو دواړو ملګرو ته ور نه كړه.

كله چې مرض يې شدت وكړ، نو ده خپلو دغو دواړو نصراني ملګرو ته وصيت وكړ، چې ځما دا ټول اسباب ځما وارثانو ته ورسوئ ! لكه چې دوى هغه ګرد (ټول) اسبابونه له ځانه سره يوړل، او د ده وارثانو ته يې وروسپارل، مګر يو د سپينو زرو جام يې (چې پرې د سرو زرو ملمع او نقش او سينګار وو) ترې ستون كړ.

كله چې د وارثانو په لاس كې هغه فهرست (چې د اسبابونو په منځ كې وو) هم ولوېد؛ دوى له هغو وصيانو ځنې پوښتنه وكړه چې: «آيا مړي د دې مالونو له منځه څه مال خرڅ كړى هم دى؟ يا يې ناروغي ډېره ځنډېدلې (اوږده شوې) او پرې دارو درمل شوي؟ او څه مال يې په معالجه كې لګېدلى دى؟» دوى د دې دواړو سوالو ځواب په نفي سره ور كړ.

آخر دا معامله د فخر كائنات رسول الله صلى الله عليه وسلم په حضور كې تقديم شوه، څرنګه چې له وارثانو سره شاهدان نه وو، نو هغو دې دواړو نصرانيانو ته په دې الفاظو سره قسم وركړ، چې «مونږ د هغه مړي په مال كې هيڅ ډول خيانت نه دى كړى، او نه مو څه شى له هغه څخه پټ كړي دي»، نو د دې قسم خوړلو له امله (وجې) د دغو وصيانو په ګټه فيصله وكړى شوه.

څه موده وروسته دا خبره څرګنده شوه، چې دوى هغه جام په يو زرګر باندې په مكه معظمه كې خرڅ كړى (پلورلى) دى، د دغې خبرې پوښتنه چې له دوى ځنې وشوه؛ نو دوى وويل چې: «هغه مو له (بديل) څخه په بيع اخيستى (پېردولى) وو، كله چې د پېرودلو شاهد نه وو موجود، نو ځكه مو په هغه باندې په خپل اول اظهار كې اقرار ونه كړ، څو ځمونږ تكذيب ونه كړ شي».

د «بديل» وارثان بيا د رسول الله مبارك په حضور مشرف شول، او خپله دعوى يې مرافعه كړه، دا ځلې د اول صورت په عكس وصيان د شراء «د پېرودلو» مدّعيان وو، او وارثانو له هغه ځنې انكار درلود (لرلو)، او د شاهدانو د نشتوالي له سببه د وارثانو له منځه هغو دوو كسانو چې له ميت سره يې ډېر نژدې قرابت درلود (لرلو) قسم ياد كړ؛ «چې هغه جام د هغه ميت مملوك وو، او دې دواړو نصرانيانو په دروغو سره قسم ياد كړى دى»، په پاى (آخر) كې هغو نصرانيانو همغه قيمت (يو زر درهمه) د (بديل) وارثانو ته وركړې چې له زرګر څخه يې د هغه جام په بدل كې اخيستې وې.

ذَٰلِكَ أَدْنَىٰٓ أَن يَأْتُوا۟ بِٱلشَّهَٰدَةِ عَلَىٰ وَجْهِهَآ أَوْ يَخَافُوٓا۟ أَن تُرَدَّ أَيْمَٰنٌۢ بَعْدَ أَيْمَٰنِهِمْ ۗ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَٱسْمَعُوا۟ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿١٠٨﴾

دا (تېر حكم چې رد كول د قسم دي پر وارثانو) ډېر نژدې دى دې ته چې راتله وكړي دا (شاهدان) په شاهدۍ سره په هغه شان چې حق دى د دې، او (نژدې دى دې ته) چې وويرېږي دوى له دې نه چې بېرته به رد كړل شي قسمونه (په ورثه وو) پس له قسمونو د دغو (وصيانو)، او وويرېږئ تاسې له الله (او په دروغو قسم مه كوئ !) او واورئ تاسې (د الله احكام ـ د زړه په غوږونو سره)، او الله نه ښيي سمه صافه لاره (د خير او د جنت) قوم فاسقانو ته.

تفسير: يعني كه وارثانو ته شبهه پيدا شي نو د قسم وركولو حكم ورته شته، څو د قسم له وېرې اول دروغ ونه وايي، بيا كه د دوى خبرې دروغ ښكاره شي؛ نو ورته دې قسم وخوري، دا هم د دې له امله چې دوى هم په قسم كې (ټګي) ونه كړي، او وپوهيږي چې همدا قسم پر مونږ هم اوړي.

﴿وَاتَّقُوا اللّٰهَ﴾ الآیه ـ «او وویرېږئ تاسې له الله» ځکه چې د الله تعالی د نافرماني کوونکو انجام رسوایي او ذلت دی، او دوی د حقیقي برې او کامیابۍ مخ له سره نشي کتلی.

يَوْمَ يَجْمَعُ اللّٰهُ الرُّسُلَ فَيَقُوْلُ مَاذَآ اُجِبْتُمْ

(یاد کړئ) هغه ورځ چې جمع به کړي الله ټول رسولان پس وبه وایي (الله رسولانو ته) چې څه ځواب درکړی شوی وو تاسې ته (له طرفه د امتیانو ستاسې په دنیا کې چې بلل تاسې دوی توحید ته).

تفسیر: دغه پوښتنه په محشر کې د ګردو په مخ کې له انبیاوو علیهم السلام څنې کیږي، یعنې لکه چې تاسې د حق تعالی له حق پیغام سره خلقو ته تللي وئ، نو دوی ستاسې دهغه دعوت ځواب څرنګه درکړی دی؟ او تر کومه ځایه د دعوت اجابت ته حاضر شوي دي؟.

قَالُوْا لَا عِلْمَ لَنَا ؕ اِنَّكَ اَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوْبِ ﴿۱۰۹﴾

وبه وایي (ګرد رسولان الله ته): نشته هیڅ علم مونږ ته (ستا د علم په مخکې یا الله !) بېشکه ته چې یې هم ته یې لوی عالم په غیبو (اسرارو هم، نو بې له ویلو څمونږ هم د دوی منل او نه منل درښکاره دي).

تفسیر: د ابن عباس «رضي الله تعالی عنه» په نزد د ﴿لَا عِلْمَ لَنَا﴾ مطلب دا دی چې ای ربه ! ستا د کامل او محیط علم په مقابل کې څمونږ هیڅ پوه او علم نشته، ګویا دا الفاظ د الله سره د ادب په ډول وایي»، د ابن جریج «رحمه الله» په نزد ﴿لَا عِلْمَ لَنَا﴾ څخه مراد دا دی، چې مونږ ته نه دی معلوم چې وروسته له مونږ څنې هغو څه کړي؟ او څه یې نه دي کړي؟ ځکه چې مونږ یواځې د دوی په هغو افعالو او احوالو خبرېدلو چې دوی څمونږ په مخکې ظاهرا کول، د بواطنو او سرائرو علوم خو یواځې له تا علاّم الغُیوب سره دي.

د همدې سورت په راتلونکې (۱۶) رکوع کې د مسیح علیه السلام له ژبې نه هغه ځواب چې په (۱۱۷) آیت کې نقل شوی دی: ﴿وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيْدًا مَّا دُمْتُ فِيْهِمْ﴾ دا وروستی معنی تاییدوي، او په صحیح حدیث کې دي، کله چې په حوض باندې د ځینو په باره کې څمونږ رسول کریم صلی الله علیه وسلم داسې وفرمایي چې: «هؤلاء أصحابي !»، نو داسې ځواب به اوري «لا تدري ما أحدثوا بعدك؟» «نه یې خبر چې له تا څخه وروسته دوی څه حرکات کړي دي».

اِذْ قَالَ اللّٰهُ يٰعِيْسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِيْ عَلَيْكَ وَعَلٰى وَالِدَتِكَ ۘ

(یاد کړئ) هغه وخت چې وبه فرمایي الله: ای عیسی ځوی د مریمې یاد کړه احسان څما پر تا او په مور ستا (چې غوره کړې مې وه پر ښځو د زمانې خپلې).

تفسیر: اول پر اولاد احسان کول من وجه په مور باندې احسان دی، هغو نورو ظالمو خلقو چې پر صدّیقې بي بي مریمې تهمتونه کول، حق تعالی د دې د برائت او نزاهت لپاره عیسی علیه السلام برهان مبین وګرځاوه، او د مسیح علیه السلام له تولده پخوا او وروسته یې بي بي مریمې ته عجیبې او غریبې نښې ورښکاره کړې، چې ګردې د دوی د تقویې او تسکین باعث شوي دي، دغه احسانات بلا واسطه پر دی باندې وو.

إِذۡ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ ٱلۡقُدُسِ تُكَلِّمُ ٱلنَّاسَ فِي ٱلۡمَهۡدِ وَكَهۡلٗاۖ وَإِذۡ عَلَّمۡتُكَ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحِكۡمَةَ وَٱلتَّوۡرَىٰةَ وَٱلۡإِنجِيلَۖ وَإِذۡ تَخۡلُقُ مِنَ ٱلطِّينِ كَهَيۡـَٔةِ ٱلطَّيۡرِ بِإِذۡنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيۡرَۢا بِإِذۡنِيۖ وَتُبۡرِئُ ٱلۡأَكۡمَهَ وَٱلۡأَبۡرَصَ بِإِذۡنِيۖ وَإِذۡ تُخۡرِجُ ٱلۡمَوۡتَىٰ بِإِذۡنِيۖ

کله چې مې قوت در کړی وو تاته (ای عیسی) په روح القدس (جبریل) سره، چې خبرې به دې کولې له خلقو سره په مهد (د مور په غېږ یا په ځانګو یا په طفولیت) کې او په حال د کهولت (پوره عمر) کې، او کله چې مې در زده کړ تاته کتاب (لیکل) او حکمت (د شرعي احکامو د ژورو خبرو علم) او تورات او انجیل، او کله چې جوړه به دې کړله له خټو ځنې په مثل د صورت د مارغه په اذن (حکم) ځما، پس پو کول به دې په هغه صورت کې؛ پس شو به هغه (هیئت) مارغه په اذن (حکم) ځما، او روغول به دې مورزادي ړوند او برګ (پیس) په اذن (حکم) ځما، او کله چې را ایستل به دې مړي (له قبرونو څخه او ژوندي کول به دې) په اذن (حکم) ځما.

تفسیر: تعجب دی چې عیسایان د مسیح علیه السلام د «تکلم في المهد» هیڅ ذکر نه دی کړی، هو ! دا یې لیکلي دي چې مسیح علیه السلام په دولس کلنۍ کې د یهودانو په مخ کې داسې حکیمانه دلائل او براهین بیان فرمایلي دي؛ چې ګرد علماء ترې عاجز او مبهوت پاتې شوي دي، او سامعینو په شاباس او آفرین ویلو باندې پیل (شروع) وکړ، هسې خو په «روح القدس» سره حسب المراتب ذکر د انبیاوو علیهم السلام بلکه د ځینو مؤمنانو تأیید هم کیږي، لیکن عیسی علیه السلام ته چې وجود یې د «جبرئیلیه نفخې» څخه شوی دی، کوم خاص قسم فطري مناسبت او تایید حاصل دی؛ چې هغه د انبیاوو د تفضیل په صدد کې بیان شوی دی: ﴿تِلۡكَ ٱلرُّسُلُ فَضَّلۡنَا بَعۡضَهُمۡ عَلَىٰ بَعۡضٖۘ مِّنۡهُم مَّن كَلَّمَ ٱللَّهُۖ وَرَفَعَ بَعۡضَهُمۡ دَرَجَٰتٖۚ وَءَاتَيۡنَا عِيسَى ٱبۡنَ مَرۡيَمَ ٱلۡبَيِّنَٰتِ وَأَيَّدۡنَٰهُ بِرُوحِ ٱلۡقُدُسِ﴾ (د ۳ جزء ابتداء د البقره سورت د ۲۵۳ آیت ۳۳ رکوع).

له هر رسول سره د الله تعالی څه امتیازي معاملې وي، چې د هغو د عللو او اسرارو احاطه همغه علاّم الغُیوب سره وي، همدغو امتیازاتو ته د علماوو په اصطلاح «جزئي فضائل» ویل کیږي، له داسې شیانو ځنې کلي فضایل نه ثابتیږي، څه چې ترې «الوهیت» ثابت شي !.

په ﴿وَإِذۡ تَخۡلُقُ مِنَ ٱلطِّينِ﴾ کې د «خلق» لفظ محض په صوري او حسّي لحاظ استعمال کړی شوی دی، که نه حقیقي خالق خو له ﴿أَحۡسَنُ ٱلۡخَٰلِقِينَ﴾ ځنې ما سوا بل هیڅوک نه دي، د همدې له امله د ﴿بِإِذۡنِي﴾ تکرار ځو ځو ځلې راغلی دی، او په «آل عمران» کې د مسیح علیه السلام له ژبې د ﴿بِإِذۡنِ ٱللَّهِ﴾ تکرار کړی شوی دی، په هر حال هغه خوارق چې په دې آیتونو او د دې نه پخوا پـه «آل عمـران سـورت» کـې مسیح علیه السلام ته منسوب شوي دي؛ له هغو ځنې انکار یـا پکې تحریف یواځـې د همغه ملحد کـار کېدی شي، چـې «آیات الله» د خپل شخصي عقل تابع ګرځول غواړي، باقي همغه خلق چې د قدرت په قانون نامه سره د «خوارقو او معجزاتو» څخه انکار کوي؛ د هغه ځواب په یوه مستقل مضمون کې ورکړی شوی دی، چې د هغه له مطالعې څخه ان شآء الله د ټولو شکونو او شبهاتو ازاله کېدی شي.

وَإِذۡ كَفَفۡتُ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ عَنكَ إِذۡ جِئۡتَهُم بِٱلۡبَيِّنَٰتِ فَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ مِنۡهُمۡ إِنۡ هَٰذَآ إِلَّا سِحۡرٞ مُّبِينٞ ۝١١٠

او کله چې مې بند کړ (شر د) بني اسرائیل له تا نه (ای عیسی چې ستا د قتل اختیار یې کړی وو) کله چې راوړی وو تا دوی ته واضح دلائل نو وویل هغو کسانو چې کافران شوي وو له دوي ځنې: چې نه دي دغه معجزې ستا مګر سحر دی ښکاره (هر چا ته).

تفسير: معجزاتو او فوق العاده تصرفاتو ته به يې سحر جادو (كوډې) ويلې، او په پاى (آخر) كې يې د مسيح عليه السلام وژلو ته ملا وتړله، حق تعالى پـه خپل لطف او كرم سره مسيح عليه السلام آسمان ته وخېژاوه، به دې ډول يهودان د خپل ناپاك مقصد په پاى (آخر) ته رسولو كې ناكام شول.

وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّنَا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾ إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

او كله چې په زړونو كې مې ور واچول (او امر مې وكړ د عيسى په ژبه قوم د عيسى) حواريونو ته چې ايمان راوړئ تاسې په ما (چې ستاسې الله يم)، او په رسول ځما (چې عيسى دى، نو) وويل حواريونو چې: ايمان مو راوړى دى (په الله او عيسى)، او شاهد اوسه (اى عيسى) په دې چې بېشكه مونږ مسلمانان يو (غاړه اېښودونكي حكم د الله ته). كله چې وويل حواريونو چې اى عيسى ځوى د مريمې ! آيا قبلوي رب ستا (دا سوال) چې نازلې كړي پر مونږ ډكې خونچې له (طرفـه د) آسمانه، وويل (عيسى): وويرېږئ له الله (په داسې سوالونو كې) كه يئ تاسې مؤمنان (په قدرت د الله او نبوت ځما).

تفسير: ﴿يَسْتَطِيعُ﴾ يې ځكه وويل؛ چې ستا په رعايت او دعاء مونږ ته د «خرق عادت» په ډول نه دى معلوم چې داسې كولى شي؟ كه نشي كولى؟.

﴿مَآئِدَةً مِّنَ السَّمَآءِ﴾ «ډكې خونچې له طرفه د آسمانه» يعنې د آسمان له لوري بې له زحمته روزي راورسيږي، دا ضروري نه ده چې هغه دې فقط د جنت له دستر خوان څخه وي.

﴿قَالَ اتَّقُوا اللَّهَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ﴾ «وويل عيسى: چې وويرېږئ له الله په داسې سوالونو كې كه يئ تاسې مؤمنان په قدرت د الله او نبوت ځما»، ايمانداره بنده ته دا لايقه نه ده، چې داسې فوق العاده غوښتنې وكړي، او پاك الله وازمايي، اګر كه د ده له لوري د ډېرې زياتې مهربانۍ اظهار هم وشي، ښايي چې روزي په همغو ذرائعو سره وغوښتله شي، چې د الله له خوا د هغه د تحصيل لپاره مقررې شوي دي، كله چې بنده له الله تعالى څخه وويريږي او تقوى اختيار كړي، او يوازې په الله تعالى باندې اعتماد او اعتقاد ولري، نو حق تعالى ده ته له داسې ځايه روزي ور رسوي، چې له هغه ځايه ئې وهم او ګمان هم نه وي:

﴿وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مَخْرَجًا ۝ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ﴾ الآيه ـ (٢٨ جزء د الطلاق سورت (٢ او ٣) آيت (١) ركوع).

قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾

وويل (حواريونو): اراده لرو مونږ (په دغه سوال سره) چې وخورو له (خوړو د) دغې (خونچې) او مطمئن شي (په دغه خوراک سره) زړونه ځمونږ، او پوه شو مونږ په دې چې په تحقيق رښتيا ويلي وو تا مونږ ته (چې زه رسول الله يم د دې معجزې په اظهار سره) او اوسو مونږ پر دې (خونچې) له شاهدانو څخه (هغوى ته چې غائبان دي يا له كتونكو).

تفسير: يعنې د ازموينې لپاره يې نه غواړو، بلكه د بركت په اميد يې غواړو چې له غيبه بې محنته روزي راورسيږي، څو د زړه په اطمينان او ډاډينه سره د الله تعالى په عبادت كې لګيا شو.

(نو كله چې معلوم شو چې دغه سوال د حواريونو د تعنّت او سركشۍ له پلوه نه دی، بلكه د يقين د زياتوالي لپاره دی نو)؛

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿۱۱۴﴾

وويل عيسی ځوی د مريمې ای الله ! ربه ځمونږ را نازله (را ښكته) كړه پر مونږ باندې ډكه خونچه له (طرفه د) آسمانه چې شي (وخت د نزول د دغې ډكې خونچې) مونږ ته اختر لپاره د لومړنيو ځمونږ او وروستنيو ځمونږ او (بل دا چې شي دغه خونچه) دليل له تا نه (ستا په قدرت او ځما په نبوت او صداقت)، او روزي را كړه مونږ ته، او هم ته يې (خير) غوره د روزي وركوونكو.

تفسير: يعنې هغه ورځ (چې مائده له آسمانه ښكته نازله شي) ځمونږ د پخوانيو او وورستنيو په حق كې به اختر شي، چې تل ځمونږ قوم هغه ورځ د يادګار په ډول اختر وګرځوي، له دې تقرير سره سم د ﴿تَكُونُ لَنَا عِيدًا﴾ اطلاق داسې شو لكه چې د ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ د آيت پـه متعلق په (بخاري) شريف كې د يهودانو دغه مقوله نقل شوې ده «إنكم تقرؤون آية لو نزلت فينا لاتخذناها عيدا» همغسې چې ددې آيت له اختر ګرځولو ځنـې مطلب د هغه آيت د «يوم النزول» عيد ګرځول دي (كما هو مصرّح في الروايـات الأُخر) پر همدې باندې د مائدې اختر هم قياس كړئ.

قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿۱۱۵﴾

وفرمايل الله: زه نازل كوونكی يم د دې خونچې پر تاسو، نو هر څوك چې ناشكري وكړي وروسته (له نزوله د دې خونچې) له تاسې ځنې؛ نو بېشكه زه عذاب وركوم هغه ته داسې عذاب چې نه په عذابوم په هغه سره بل هيڅ يو له (نورو) مخلوقاتو.

تفسير: هر كله چې نعمت فوق العاده او عجيبه وي، نو د هغه د شكر ګذارۍ تاكيد هم ښايي چې له معمول ځنې زيات وي، او د هغه په نا شكرۍ هم فوق العاده او عجيبه عذاب راتلونكی.

ځينې وايي: چې هغه مائده تر (۴۰) ورځو پورې نازلېده، خو ځينو پرې نا شُكري وكړه، يعنې داسې حكم شوی وو، چې له هغې ځنې فقير او مريض وخوري، خو له هغې ځنې مړو، روغو رمتو سړيو هم خوړله، بيا نژدې اتيا تنه له دوی ځنې بيزوګان او بد ځناوران شول، دا عذاب پخوا له دې نه پر يهودانو هم نازل شوی وو، وروسته له هغه بيا پر بل چا نه دی نازل شوی.

او ځينې وايي چې: دوی د دې تهديد له اورېدلو ځنې ووېرېدل او د هغې له غوښتنې څخه پښېمانه شول، او ويې نه غوښتله.

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ ۚ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ ۚ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ ۚ إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿۱۱۶﴾

او كله چې وويل الله: ای عيسی ځوی د مريمې ! آيا تا ويلي وو خلقو ته چې ونيسئ ما او مور ځما (دواړه) معبودان بې له الله نه ؟، وبه وايي (عيسی): چې پاكې ده تا لره (ای الله ! له شريكه)، نه ده

لایقه ما ته دا چې ووایم زه هغه خبره چې نشته ما ته حق (د ویلو د هغې)، که وم زه چې ویلي مې وي دا خبره؛ نو په تحقیق معلومه به وه تاته هغه خبره، تا ته معلوم دی هر هغه شئ چې په نفس ځما کې دی، او نه پوهېږمه زه په هغه شي چې په نفس ستا کې دی (له معلوماتو ستا)، بېشکه ته همدا ته يې لوی عالم پر غیبو (اسرارو هم).

مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَآ أَمَرْتَنِى بِهِۦٓ أَنِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ رَبِّى وَرَبَّكُمْ ۚ وَكُنتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مَّا دُمْتُ فِيهِمْ ۖ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِى كُنتَ أَنتَ ٱلرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنتَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾

نه دي ویلي ما دوی ته (هیڅ شئ) مګر هغه چې تا امر (حکم) کړی وو ماته په هغه سره، چې عبادت کوئ تاسې د الله؛ د رب ځما او رب ستاسې، او ومه زه (پر اقوالو او افعالو) د دوی باندې خبردار (څارونکی په موعظو سره) تر څو چې ومه زه په دوی کې، پس کله چې ونیولم تا زه کامل (پـه بیولو سره آسمان ته) نو وې ته همدا ته څارونکی (خبردار) پر دوی، او ته پر هر شي باندې ښه ګواه ښه خبردار یې.

تفسیر: ما ستا له حکمه د یوه ویښته په اندازه هم تجاوز نه دی کړی، ما به ولې د خپل الوهیت تعلیم دوی ته کاوه؟ ! بالمقابل ما تش ستا د بندګۍ په لوري هغوی ته دعوت ورکاوه، او په صافو او ښکاره خبرو سره مې دوی ته د وحدانیت داسې ښوونه کوله چې: زما او ستاسې د ګردو رب (پالونکی) همغه یو الله تعالی دی چې «وحده لا شریک له» او یوازې د معبودیت وړ (لایق) دی.

لکه چې نن هم په (انجیل، بایبل) کې په دې مضمون ډېر صریح نصوص شته، نه یوازې دا چې ما مخلوق ته ستا په لوري د توحید او عبودیت دعوت ورکړی دی، بلکه تر هغه پورې چې زه د دوی په منځ کې اوسېدم؛ د دوی د احوالو کتنه او پوښتنه مې په ښه شان سره کړې ده، څو کومه غلطه عقیده، یا بې موقعه خیال قائم نه کړي، کله چې د دوی په منځ کې ځما د قیام هغه موده چې ستا په علم کې مقدّره وه؛ پوره شوه، نو زه دې له دوی څخه واخیستم (کما یظهر من مادة التوفي ومقابلة ما دمت فیهم)، نو بیا یوازې ته د دغه احوال کتونکی او خبردار یې، زه د دې موضوع په نسبت هیڅ عرض نشم کولی.

تنبیه: د مسیح علیه السلام د موت (یا رفع الی السّماء) او نور بحث دې په (۳ جزء د «آل عمران» سورت په (۵۵) آیت ﴿إِنِّى مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَىَّ﴾ (۶) رکوع) کې وکتل شي.

محقق شیخ الهند قدّس الله سرّه دلته د «فلما توفّیتني» ترجمه «تا زه واخیستلم» سره کړې ده، چې د محاورې په اعتبار «په موت» او په «رفع الی السماء» دواړو باندې صادقېدی شي، ګواکې تنبیه یې وکړه چې نه د «توفّی» لفظ لپاره «موت» لازم دی، او نه خاص هغه «توفّي» چې د موت په صورت دی؛ په دغه تر بحث لاندې مباحثه کې څه مداخله لري.

إِن تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ ۖ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنتَ ٱلْعَزِيزُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾

که عذاب ورکړې ته (ای الله !) دوی ته نو بېشکه دوی بندګان ستا دي (او ته يې مالک يې نو نشته هیڅ اعتراض پر تاسې)، او که بخښنه وکړې دوی ته نو بېشکه ته همدا ته يې ښه غالب (په انفاذ د احکامو) لوی حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوې).

تفسير: يعنې ته په خپلو بندګانو ظلم او بېځايه سختي نه کوې، که دوی ته سزا ورکړې نو په عين عدل او حکمت بنا ده، او که فرضاً دوی وبښې؛ نو دغه عفوه هم عين لطف او مهرباني ده، او د عجز او سفاهت له کبله نه ده، ځکه چې ته «عزيز» زبردست او غالب يې !، او هيڅ کوم مجرم ستا له قبضې څخه نه وتلی او نه تښتېدلی شي، او ته په هر چا او هر ځای قوت، قدرت، او قابو لرې، او څرنګه چې «حکيم» حکمت والا يې؛ نو دا هم هيڅېږي امکان نه لري چې کوم مجرم به بې موقع خوشې کړې، په هر حال هر هغه فيصله چې ته دمجرمانو په حق کې وفرمايې؛ هغه بيخي ستا په حکمت او قدرت مبني ده.

څرنګه چې د مسيح عليه السلام دا کلام به په محشر کې ويل کيږي، چې هلته به د کفّارو په حق کې هيڅ کوم شفاعت او استرحام او نور شيان نه وي، نو ځکه مسيح عليه السلام د «عزيز حکيم» په ځای «غفور رحيم» او نورو صفاتو اختيار ونه کړ، د دې په خلاف ابراهيم عليه السلام په دنيا کې د خپل پروردګار په حضور کې عرض کړی وو: ﴿رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ ۖ فَمَن تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ «ای پروردګاره ! دې بتانو ډېر خلق ګمراهان کړي دي، نو هر يو له دوی ځنې چې ځما متابعت وکړي؛ هغه ځما امت دی، او هر څوک چې له ما ځنې غاړه وغړوي؛ نو بيا ته غفور او رحيم يې»، يعنې اوس هم موقع ده، چې ته هغوی ته په خپل رحمت سره وروسته له دې نه د توبې او د رجوع الی الحق توفيق وروبښې ! او پخواني ګناهونه ورمعاف کړې !.

قَالَ اللَّهُ هَٰذَا يَوْمُ يَنفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ ۚ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۚ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾

وبه فرمايي الله (په قيامت کې): دا ورځ د دې ده چې نفع به رسوي صادقينو ته صدق د دوی (چې په دنيا کې يې کړی وي)، (مقرر) دي دوی ته (هسې) جنتونه چې بهيږي له لاندې (د ونو او ماڼيو) د هغو ويالې (د اوبو، شودو، شرابو، او شاتو)، تل به وي دوی په هغه کې هميشه، راضي شوی دی الله له دوی نه (په طاعت سره)، او راضي دي دوی له الله څخه (په موندلو د ثواب)، دا (خلود او رضوان) بری دی ډېر لوی.

تفسير: يعنې هغه کسان چې اعتقاداً او قولاً او عملاً رښتين او صادقان پاتې دي، لکه مسيح عليه السلام هغوی ته به د دوی د صداقت ثمره نن ورځ وررسيږي (چې هغه د جنت خلود او د رب العزت لقاء او رضا ده، اللهم ارزقنا !)، يعنې لويه کاميابي د الله تعالی رضا ده، او جنت هم د دې له امله (وجې) مطلوب دی؛ چې د الله تعالی د رضا محل دی.

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ ۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

خاص الله لره دی ملک (سلطنت) د آسمانونو او (سلطنت د) ځمکې او (سلطنت) د هغو شيانو چې په دوی کې دي، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځينې يې صادق ته ثواب او کاذب ته عذاب ورکول دي).

تفسير: يعنې له هر وفادار او مجرم سره همغه معامله کيږي؛ چې د يوه مطلق شاهنشاه له عظمته او جلاله سره وړ (لائق) او مناسب وي.

تمت سورة المائدة بفضل من به الإعاذة وإليه الإعادة ونسأله فی البيان حسن الإفادة والإجادة وفی البنان نعم الإفازة والإنارة.

د «الأنعام» سورت مکي دی، په استثناء د نهو آیتونو چې د ځینو علماوو په نزد مدني دي، او هغه (۲۰، ۲۳، ۹۱، ۹۳، ۱۱۴، ۱۴۱، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳) دي، یو سل او پنځه شپېته آیتونه او شل رکوع لري.

وروسته د «الحجر» له سورته نازل شوی دی، په تلاوت کې (۶) سورت دی، او په نزول کې (۵۵) دی.

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَجَعَلَ ٱلظُّلُمَٰتِ وَٱلنُّورَۖ ثُمَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ بِرَبِّهِمۡ يَعۡدِلُونَ ①

ګردې (ټولې) ثناوې او ستاینې (د کمال صفتونه) خاص هغه الله لره دي، چې پیدا کړي یې دي آسمانونه (بې له نمونې) او ځمکه (بې له مادې) او پیدا کړي یې دي (رنګارنګ) تیارې او رڼا، بیا (هم) هغه کسان چې کافران شوي دي؛ د رب خپل سره برابروي (نور شیان په عبادت کې یا د الله له عبادت څخه د غیر الله عبادت ته عُدول کوي).

تفسیر: مجوسیان دنیا ته دوه خالقان معبودان دروي، «یزدان» یې د خیر خالق او «اهریمن» چې د شر خالق یې ګڼي، او دواړه به یې د نور او ظلمت په لقب سره ملقبول، د (هندوستان) مشرکان په درې دېرش کروړو معبودانو قائلان دي، (چې هر یو خپل بت معبود بولي)، د (اریه سماج) فرقه سره له دې چې د توحید ادعا کوي، «ماده» او «روح» هم لکه الله غوندې غیر مخلوق او ازلي بولي، او الله تعالی د تکوین او تخلیق او په څه نورو صفاتو کې دې دواړو ته (نستغفر الله) محتاج ګڼي.

عیسایان د پلار او ځوی د توازن او تناسب لپاره بالآخره د دریو نه یو، او یو له دریو نه مشهوره عقیده غوره کړه.

یهودانو د الله تعالی لپاره داسې صفات تجویز کړل، چې یو عادي انسان هم نه یوائې (العیاذ بالله) له هغه سره انډول او برابر بلکه بهتر هم کېدی شي.

د عربو مشرکانو د معبودانو په تقسیم کې تر دې ځایه پورې خپل سخاوت وښود، چې ښایي د دوی په نزد د یوه غره هره یوه ډبره (ګټه) هم د انسانانو د معبود ګرځېدلو صلاحیت ولري، او هر یوه موجود ته یې له الوهیت ځنې څه نا څه برخه ورکړه، او د عبادت او استعانت او په نورو وختونو کې به دوی د الله په ځای هغوی درول.

حال دا چې د الله تعالی پاک ذات د ګردو (ټولو) کمالي صفاتو د جامعیت شتوالی او د هر راز ښېګڼو (فائدو) د خالقیت له امله (وجې) د ګردو (ټولو) ستاینو (صفتونو) او هر راز حمد او ثنا بې د نورو له شرکته وړ (لائق) او مستحق دی، هغه لوی (ذات عمّ نواله) چې آسمانونه او ځمکې، یعنې ګرد هغه علویّات او سفلیّات یې پیدا کړل (چې د ګردو عالمیانو عقول د هغو له احاطې څخه عاجز دي)؛ شپه او ورځ، تیاره او رڼا، هدایت او ضلالت، موت او حیات.

لنډه یې دا چې ګرد متقابل کیفیات او متضادّ احوال یې ظاهر وفرمایل، او ده ته د ده په ګردو افعالو کې د هیڅ یوه یار، مددګار، حصه دار، ښځې، اولاد او د نورو ضرورت نشته، د ده په معبودیت او الوهیت کې هیڅوک ورسره

شریکېدی نشي، او په ربوبیت کې هیڅوك د ده پر اراده غالبېدی نه شي، او په ده د هیڅا قوت او زور چلېدی نشي.

بیا د تعجب ځای دی، چې د دغو حقائقو له لیدلو او پوهېدلو څخه وروسته بیا هم دوی په څه ډول نورو شیانو ته د الوهیت مرتبه ورکوي؟ او د دوی په عبادت کې مشغولیږي؟ (یا د دغه خالق الکل او مالك الکل له وجوده بیخي منکران کیږي).

﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا ۖ وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِندَهُ ۖ ثُمَّ أَنتُمْ تَمْتَرُونَ﴾ ۝

دغه (الله)هغه ذات دی چې پیدا کړي یې تاسې له خټو (چې آدم یې ترې ساز کړ) پس له هغه مقرر کړی یې دی یو وخت (لپاره د مرګ)، او یوه موده معلومه (د قیامت) ده په نزد د الله، بیا هم تاسې شك کوئ (په توحید او بعث کې).

تفسیر: پاس د «عالم کبیر» یعنې د جهان دپیدایښت ذکر وو، دلته د «عالم صغیر» یعنې د انسان د خلقت بیان فرمایي، چې وګورئ اول د بې ساه خاورې څخه یې د آدم علیه السلام کالبوت تیار کړ، او په څه ډول یې ژوندی کړ، او په څه انساني کمالاتو یې فائض کړ، او نن ورځ هم له دې خاورې ځنې ګرد خواړه وځي، او له غذا ځنې نطفه او له نطفې ځنې انسان جوړیږي.

غرض دا چې په دې ډول یې له عدم ځنې تاسې په وجود راوړي یئ، بیا یې د هر سړي د مرګ لپاره یو وخت مقرر کړ، کله چې انسان بیا په خاورو کې ښخ او بیا له هغې سره ګډیږي چې ترې پیدا شوی وو، نو په همدې باندې تاسې قیاس کولی شئ چې د «عالم کبیر» فنا ته هم یو وخت مقرر دی، چې هغه ته «قیامت کبری» وایي، «قیامت صغری» یعنې ځانګړي او انفرادي مرګونه څنګه چې مونږ ته تل راځي؛ نو د هغه علم هم خلقو ته نه وي، لیکن د «قیامت کبری» د صحیح او برابر وخت علم یواځې پاك الله ته دی، نو تعجب دی چې د «عالم صغیر» یعنې د انسانانو د بقا او فنا د سلسلې له لیدلو سره سره بیا هم چې انسان د «عالم الکبیر» په فناء کې څرنګه تردد کوي؟ .

﴿وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ ۖ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ﴾ ۝

او همدی دی الله (مستحق د عبادت) په آسمانونو کې او په ځمکه کې، عالم دی الله په پټ (حال) ستاسې، او (عالم دی الله) په ښکاره (حال) ستاسې، او عالم دی الله په هغو (اعمالو) چې کوئ (یې) تاسې.

تفسیر: یعنې په ګردو (ټولو) آسمانونو کې یواځې همغه بر حق معبود، مالك، پاچا، متصرف او مدبر دی، او دغه مبارك نوم (الله) هم یواځې د همغه متعالي الصفاتو د ذات لپاره مخصوص دی، بیا نو نورو ته د معبودیت استحقاق له کومه راغی؟.

څنګه چې په ځمکه او آسمانونو کې د همغه حکومت دی، او همغه بلا واسطه په ټولو ظاهرو او باطنو شیانو په پټو او په ښکاره، وړوکو او لویو عملونو مطلع دی، نو عابد ته هیڅ ضرورت نشته، چې په خپلو عباداتو او استعاناتو او په نورو کې غیر الله شریك وګرځوئ، مشرکانو به چې داسې ویل: ﴿مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ﴾ «مونږ عبادت نه کوو بتانو ته، مګر کوو یې د دې لپاره چې نژدې کړي مونږ الله ته په نژدیوالي سره»، دغه د دوی او د دوی د نورو ملګرو ځواب شو.

او ړومبی په «أجل مسمّی» سره د قیامت په لوري اشاره وه، دلته یې د مجازاتو په سلسله تنبیه وفرمایله، چې په ځمکه او آسمان کې ځمونږ حکومت دی، او ستاسې ګرد (ټول) پټ او ښکاره، نیك او بد عملونه ځمونږ په علم کې شته، بیا نو هیڅ وجه نشته چې تاسې همداسې چټي (بېکاره) او مهمل پرېښودی شئ.

وَمَا تَأْتِيهِم مِّنْ ءَايَةٍ مِّنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا۟ عَنْهَا مُعْرِضِينَ ۝٤ فَقَدْ كَذَّبُوا۟ بِٱلْحَقِّ لَمَّا جَآءَهُمْ ۖ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنۢبَٰٓؤُا۟ مَا كَانُوا۟ بِهِۦ يَسْتَهْزِءُونَ ۝٥

او نه راځي دې (کفارو) ته هیڅ کوم (تکویني یا تنزیلي آیت) له آیتونو د رب د دوی مګر وي دوی له هغه څخه مخ ګرځوونکي (تغافل کوونکي). نو په تحقیق نسبت د دروغو وکړ دوی حق ته کله چې راغی دوی ته، نو ژر به راشي (ظاهر به شي) دوی ته اخبار (حقیقت) د هغه شي چې وو دوی چې پرې خندل به یې.

تفسیر: له حق څخه غالباً «قرآن کریم» مراد دی، چې د هغو کسانو بد انجامی او دنیوي او اخروي سزاوې بیانوي، چې له دلائلو څنې تغافل او تجاهل کوي، او هر کله چې هغه اوري؛ ترې اعراض او انکار کوي، او تکذیب او استهزاء پرې کوي، او داسې ښکاروي چې په هغو خبرو چې تاسې خاندئ او تمسخر پرې کوئ ـ هغه به ډېر ژر یو ثابت حقیقت وګرځي، او تاسې ته به په مخه درشي، وروسته له دې نه د هغو اقوامو احوال وربیانوي، چې د آیات الله د تکذیب او استهزاء او بدو عملو په سبب هلاک شوي دي.

أَلَمْ يَرَوْا۟ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّن قَرْنٍ مَّكَّنَّٰهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّن لَّكُمْ وَأَرْسَلْنَا ٱلسَّمَآءَ عَلَيْهِم مِّدْرَارًا وَجَعَلْنَا ٱلْأَنْهَٰرَ تَجْرِى مِن تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَٰهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَنشَأْنَا مِنۢ بَعْدِهِمْ قَرْنًا ءَاخَرِينَ ۝٦

آیا نه دي کتلي (نه دي خبر شوي) دوی چې څومره (ډېر) هلاک کړي دي مونږ پخوا له دی نه له (نورو امتونو) قرنونو څنې، چې ښه قوت ورکړی وو مونږ دوی ته په ځمکه کې، دومره قوت چې نه مو دی درکړی تاسې ته، او راښکته کړی وو مونږ باران پر دوی پرله پسې وربدونکی، او ګرځولې مو وې ویالې چې بهېدلې له لاندې د (ماڼیو او ونو د) دوی، نو هلاک کړل مونږ دوی په سبب د ګناهونو د دوی، او پیدا کړل مونږ وروسته له دوی نه (اهل) د قرن نور.

تفسیر: یعنې عاد او ثمود چې هغوی ته ستاسې په نسبت ډېر طاقت، زور، قوت او قدرت ورکړی شوی وو، او د عیش او خوشالۍ په دوره کې یې ډېر ښه ژوندون درلود (لرلو)، کله چې دوی بغاوت او تکذیب ته ملاوې وتړلې؛ نو مونږ دوی د هغو جرمونو په سزا داسې سخت ونیول، چې نوم او نښان یې هم نه دی پاتې، وروسته له دوی نه مو نور امتونه پیدا کړل، او له متکبرانو او مکذّبانو سره مو هم دغه سلسله جاري کړه.

«قرن» د یوې زمانې اهل ته ویلی شي، چې د هغه په تحدید او تعیین کې ډېر اقوال دي، څنې (۱۲) ځینې (۲۰) ځینې (۳۰) ځینې (۷۰) ځینې (۸۰) ځینې (۱۲۰) کلونو ته قرن وایي، خو په أصح الأقوال کې قرن د عمرونو له هغه متوسطه قدر او مشترک حد څخه عبارت دی، چې زیاتره د یوې زمانې اهل پکې ژوندون کوي، یا هغومره موده چې د یوه کال د ځېګېدلو څنې پکې یو تن هم ژوندی پاتې نشي، او ګرد (ټول) سره ومري، خو اوسنې پوهان سلو کلونو ته بالقطع قرن وایي.

وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَٰبًا فِى قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓا۟ إِنْ هَٰذَآ إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ۝٧

او که نازل کړی وی مونږ پر تا کتاب (لیکلی) پر کاغذ، پس مَس کړی وی دوی دا کتاب په لاسونو خپلو (او په سترګو یې هم لیدلی وی)؛ نو خامخا ویلي به وو هغو کسانو چې کافران شوي دي، چې نه دی دا مګر خو سحر (کوډې) دي ښکاره.

تفسیر: د مکې معظّمې ځینو مشرکانو ویلي وو: «که محمد صلی الله علیه وسلم یو تیار لیکلی شوی کتاب له آسمانه راوړي، چې څلور پرښتې هم ورسره وي، او څمونږ په مخ کې شاهدي اداء کړي، چې بېشکه هم دا کتاب د الله تعالی له لوري لیږلی شوی دی؛ نو مونږ به ایمان راوړو»، د هغو ځواب داسې ورکوي، هغه خلق چې په موجوده حالت کې دي، لوی قرآن ته سحر، جادو او کوډې او راوړونکي ته یې ساحر او کوډګر وایي، که په واقع سره مونږ په کاغذ لیکلی شوی داسې کتاب هم له آسمانه ورولیږو، چې دوی یې د خپلو لاسونو په مښلو سره هم معلوم کړي، او ښه وپوهیږي چې څه تخییل او نظر بندي په کې نشته؛ نو بیا هم دوی عناداً هم داسې وایي چې: دا خو صریح جادو دی، هغو بدبختو ته چې هدایت نه دی ور په برخه شوی؛ د هغو شک او شبهه له سره نه ورکیږي.

وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ ۖ وَلَوْ أَنزَلْنَا مَلَكًا لَّقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ ﴿٨﴾

او ویلې (کفارو) ولې نه نازلیږي په دغه (محمد) پرښته (له آسمانه)؟ او که نازله کړې وی مونږ پرښته؛ نو خامخا فیصله شوې به وه خبره (د هلاک د دوی)، بیا به (دوی ته) مهلت نه وو ورکړی شوی.

تفسیر: یعني کفارو ویل چې: ښایي پرښته مونږ ته مخامخ ودریږي، او د ده پر صداقت شاهدي ورکړي، نو الله تعالی فرمایي: «که پرښتې په خپل اصلي صورت سره راشي، نو دا خلق د یوې شیبې لپاره هم د هغوی تحمّل نشي کولی»، که د دې خلقو داسې عظیم الشأن او خارق العاده غوښتنه هم پوره کړی شي، او بیا یې هم ونه مني، لکه چې د دوی د نورو معاندانه احوالو او اقوالو څخه ښکاره ده، نو له سنت الله سره برابر بیا قطعاً دوی ته هیڅ مهلت نه ورکول کیږي، او د داسې سخت عذاب غوښتونکو باندې خامخا همغسې سخت عذاب نازلیږي، چې په هغه سره به دوی بیخي فنا کیږي، نو په دې لحاظ د داسې غوښتنې نه پوره کول هم ښایي د الله تعالی عین رحمت وګڼل شي.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِم مَّا يَلْبِسُونَ ﴿٩﴾

او که ګرځولی وی مونږ دا رسول پرښته (نه بشر) نو خامخا ګرځولې به وه مونږ دغه پرښتنه (په صورت د یوه) سړي، او (که ګرځولی وی مونږ پرښته په صورت د سړي نو) خامخا په شبهه کې به اچولې وو مونږ دوی په همغسې اشتباه کې چې اوس په کې پراته دي.

تفسیر: څرنګه چې په لومړني آیت کې د پرښتو د لیږلو څنې په اصلي صورت سره نفي وشوه، اوس نو د دویم احتمال ځواب ورکوي، او هغه دا دی چې باید پرښتې د انسانانو په شکل ولیږلی شي، ځکه چې په دې صورت کې د صوري مجانست په بناء خلق د دوی د نمونې او تعلیم څنې منتفع کېدی شي، لیکن په دې تقدیر سره هم د منکرانو د شبهاتو ازاله نشي کېدی، هغه شکونه او شبهې چې د رسول په بشریت کې یې کوي؛ همغه به په مَلَک کې هم (که د بشر په شکل د دوی له غوښتنې سره سم راتلی) واردېدلی.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُم مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾

او خامخا په تحقیق مسخرې کړی شوې دي په رسولانو چې پخوا وو له تا نه؛ نو چاپېر او محیط شو په هغو کسانو پورې چې مسخرې یې کولې په دوی پورې هغه (عذاب) چې وو دوی چې په هغه پورې به یې مسخرې کولې.

قُلْ سِيْرُوْا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انْظُرُوْا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِيْنَ ﴿۱۱﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته كه دوى نه وي قائله په هلاك د پخوانيو قرنو): وګرځئ تاسې په ځمكه كې بيا وګورئ چې څرنګه وو عاقبت (خاتمه) د دروغجن ګڼونكو (د رسولانو).

تفسير: يعنې د ملكونو د سير او سياحت او ګرځېدلو او د تباه شويو أقوامو د آثارو له كتلو څخه وروسته كه د عبرت په نظر سره ماضي واقعاتو ته وګورئ؛ نو د هغو اقوامو انجام به تاسې ته صاف درښكاره او څرګند شي؛ چې د انبياوو تكذيب ته يې ملاوې تړلې وې، نو په همغو يې قياس كړئ ! كله چې د مكذبينو حال هغسې شو، نو د استهزاء كوونكو حال به څرنګه وي؟.

قُلْ لِّمَنْ مَّا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۭ قُلْ لِّلّٰهِ ۭ كَتَبَ عَلٰى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ ۭ لَيَجْمَعَنَّكُمْ اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ لَا رَيْبَ فِيْهِ ۭ اَلَّذِيْنَ خَسِرُوْٓا اَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۲﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې چا لره دي (خلقاً، ملكاً او عبيداً) هغه شيونه چې په آسمانونو كې او په ځمكه كې دي (سره له آسمانونو او ځمكې)؟ ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې خاص الله لره دي (بل څوك نشته)، لازم كړى دى الله (تفضلاً) پر نفس خپل رحمت، خامخا ټول به كړي (الله) هرو مرو تاسې په ورځ د قيامت كې چې نشته هيڅ شك په (راتلو د) هغې كې، هغه كسان چې زيان يې رسولى دى ځانونو خپلو ته (د اصلي فطرت او سليم عقل په ضياع)؛ نو دوى ايمان نه راوړي.

تفسير: كله چې په ګردې (ټولې) ځمكې او آسمانونو كې د الله تعالى حكومت دى، لكه چې مشركان هم داسې اقرار كوي؛ نو مكذبانو او مستهزآنو ته كله له فوري سزا څخه نجات او پناه وركوله كيږي؟ دا يواځې د الله جل جلاله عمومي رحمت دى، چې د جرائمو د ليدلو سره سره فوراً مجرم ته سزا نه وركوي، نو د قيامت په ورځ كې چې يقيناً او بلا شُبهه راتلونكې ده، يواځې همغو بدبختانو ته به سزا وركوي؛ چې په قصد سره يې خپل ځانونه د هلاكت په كنده كې اچولي دي.

وَلَهٗ مَا سَكَنَ فِي الَّيْلِ وَالنَّهَارِ ۭ وَهُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿۱۳﴾ قُلْ اَغَيْرَ اللّٰهِ اَتَّخِذُ وَلِيًّا فَاطِرِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ ۭ قُلْ اِنِّيْٓ اُمِرْتُ اَنْ اَكُوْنَ اَوَّلَ مَنْ اَسْلَمَ وَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۱۴﴾

او خاص دغه (الله) لره دي هغه شيونه چې اوسيږي (آرام كوي) په شپه كې او په ورځ كې (يعنې دا ټول د الله مملوك دي)، او همدغه (الله) دى ښه اورېدونكى (د ټولو اقوالو) ښه عالم (پر ټولو احوالو). ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې آيا بې له الله ونيسم زه (بل ولي) دوست مددګار؟ (هسې الله) چې پيدا كوونكى د آسمانونو او د ځمكې دى، (بلكه نه يې نيسم) حال دا چې دغه (الله) روزي وركوي (ګردو مخلوقاتو ته) او ده ته روزي نشي وركولى، ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشكه زه مأمور يم (حكم راته شوى دى) چې شم اول د هغو چې غاړه يې ايښې ده (الله ته له دغه محمدي امته)، او (ويلي شوي دي ماته) چې مه كېږه له سره له مشركانو نه.

قُلْ إِنِّيٓ أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾

ووايه (اې محمده ! دوی ته) بېشکه زه ویرېږم که نافرماني وکړم له رب خپله له عذابه د ورځې ډېرې لويې نه (چې قيامت دی).

تفسير: په پيغمبر صلی الله عليه وسلم يې ايښی او نورو ته يې اورولی دی، يعنې که په فرض محال سره د الله تعالی له ډېرو معصومو او خورا (ډېرو) غوره بندګانو څخه هم کوم ډول عصيان صادر شي؛ نو د الله تعالی د عذاب اندېښنه ورته شته، نو بيا نورو ته کله لايق او وړ (مناسب) ده؛ چې سره له شرکه او د انبياوو د تکذيبه او د نورو زرهاوو ډولونو جرائمو له ابتلاء سره د الله تعالی له عذابه بېفکره او مأمون شي.

مَّن يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُۥ ۚ وَذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْمُبِينُ ﴿١٦﴾

هر هغه څوک چې چپ (بچ) کړی شي له عذابه په دې ورځ کې؛ نو په تحقيق رحم (مهرباني) کړې ده (الله) په ده او دا (مهرباني) برې دی ښکاره.

تفسير: د جنت او د الله جل جلاله رضا حاصلول خو د مدارجو اعلی او خورا (ډېر) لوړ مقام دی، که له چا څخه د آخرت عذاب لرې شي، نو دغه هم لوی بری او ښه کاميابي ده، کما قال عمر رضي الله تعالی عنه: «وددت أني نجوت منها كفافاً لا لي ولا عليّ».

وَإِن يَمْسَسْكَ ٱللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُۥٓ إِلَّا هُوَ ۖ وَإِن يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾ وَهُوَ ٱلْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْخَبِيرُ ﴿١٨﴾

او که ورسوي تاته الله څه سختي (لکه مرض او فقر) نو نشته هيڅ لرې کوونکی د هغه مګر همدی دی، او که ورسوي تاته څه خير (لکه صحت او غنی) نو دی پر هر شي ښه قادر دی (نو تل خير او شر، نفع او ضرر هم د الله په اراده رسيږي) او هم دی غالب زورور دی له پاسه د بندګانو خپلو، او هم دی ښه حکمت والا ښه خبردار دی (له هر شي).

تفسير: هر چا ته چې الله تعالی په دنيا يا په آخرت کې کوم تکليف يا راحت ور رسوي، نه يې څوک په مقابلې سره ستنولی (واپس کولی) شي، او نه د ده له غلبې او اقتداره چېرې تښتېدلی شي، همدا الله تعالی له بنده څخه ښه خبردار دی، چې څه څه اعمال او حالات لري، او د دوی له اعمالو او حالاتو سره کوم اجراءات او بدل لازم او مناسب او له حکمت سره قرين دي؟.

(دغه لاندې آيت هله نازل شو، چې څمونږ رسول الله صلی الله عليه وسلم ته وويل شو، چې ته په خپل صداقت باندې کوم شاهد لرې؟ څکه چې کتابيان ستا له نبوته انکار کوي).

قُلْ أَىُّ شَىْءٍ أَكْبَرُ شَهَٰدَةً ۖ قُلِ ٱللَّهُ ۖ شَهِيدٌۢ بَيْنِى وَبَيْنَكُمْ ۚ وَأُوحِىَ إِلَىَّ هَٰذَا ٱلْقُرْءَانُ لِأُنذِرَكُم بِهِۦ وَمَنۢ بَلَغَ ۚ أَئِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ ٱللَّهِ ءَالِهَةً أُخْرَىٰ ۚ قُل لَّآ أَشْهَدُ ۚ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ وَإِنَّنِى بَرِىٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾

(ووايه ای محمده ! دوی ته) چې کوم يو شی لوی دی له جهته د شاهدۍ؟ ووايه (په ځواب کې دوی ته) چې الله (لوی دی د شهادت له جهته، بل ځواب نشته !) (او الله) ښه شاهد دی

ځما او ستاسې په منځ کې، او وحيې کړی شوې ده ماته د دې قرآن لپاره د دې چې وويروم (خبردار کړم) تاسې په دې سره، او هغه څوک چې وروړسيږي (ده تـه دا قـرآن په هر زمان او مکـان کې)، آيا بېشکه تاسې خامخا شاهدي لولئ په دې چې شته د الله سره معبودان نور؟ ووايه (اې محمده ! دوی ته) زه خو شاهدي (په دې سره) نه ورکوم، ووايه خبره همدا ده چې الله دی معبود يو، او بېشکه زه بېزار يم له هغو شيونو چې شريکان کوئ يې تاسې (له الله سره).

تفسير: يعنې که پوهېږئ نو ځما په صداقت د الله جل جلاله يقيني او ښکاره شهادت همدا موجود عظيم الشأن قرآن دی، چې پخپله په دې باندې دليل دی؛ چې الهي کلام دی، «د لمر دليل پخپله دغه لمر دی»، ځما کار دا دی چې تاسې او هر هغه چاته چې دا د الله تعالی کلام وروړسيږي، هغه د الله تعالی له پيغامه خبردار کړم، بيا هم تاسې دا وايئ چې غير له الله جل جلاله نور معبودان هم شته؟ تاسې اختيار لرئ هر څه چې مو زړونه غواړي هغه وواييئ ! زه خو له سره داسې حرف په خپله ژبه نشم راوړی، بلکه صاف اعلان کوم چې د عبادت لايق او ور يواځې هغه يو پاک الله دی، باقي هر هغه څه چې تاسې يې ورسره شريکان ګڼئ؛ زه له هغو ټولو څخه بيخي خپله بېزاري او نفرت ښکاره کوم.

تنبيه: په ﴿وَمَنۢ بَلَغَ﴾ سره يې وښود چې د نبي کريم «عليه أفضل الصلاة والتسليم» رسالت د ګردو (ټولو) انسانانو، پيريانو، مشرق، مغرب، شمال، جنوب، ټولو مللو او اقوامو لپاره دی؛ (د نزول له وقته تر قيامته پورې، او د پاک قرآن ليدل داسې دي لکه د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ليدل).

ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ يَعۡرِفُونَهُۥ كَمَا يَعۡرِفُونَ أَبۡنَآءَهُمُ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ فَهُمۡ لَا يُؤۡمِنُونَ ﴿٢٠﴾

هغه کسان چې ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب؛ پېژني دوی دا (رسول) لکه چې پېژني دوی ځامن خپل، هغه کسان چې زيان يې رسولی دی ځانونو خپلو ته، نو دوی ايمان نه راوړي.

تفسير: يعنې علاوه په دې چې ځما په صداقت الله تعالی شاهد او قرآن کريم ناطق دی، او پرې غير قابل ترديد شهادت ورکوي، هغه اهل کتاب يعنې يهود او نصـاری هـم (چې خلق هغوی تـه د آسماني کتابونو د عالمانو په حيث ځما د خبرو او معاملو په باره کې رجوع کوي) پـه خپلو زړونـو کې داسې پـوره يقين لري، چې بلا شُبهه زه همغه (آخر الزمان نبي) يم، چې ځما زېری پخوانيو انبياوو عليهم السلام پرله پسې کړی دی، دوی همغسې چې په ډېرو هلکانو کـې خپل هلکان ژر پېژني، او په کې څه ربړ (زحمت) او تکليف نه کوي؛ همداسې دوی د نبي کريم په رسالت، او د پاک قرآن په صداقت کې هم هيڅ شک او شبهه نه لري، او ګرد حقائق دوی ته ښکاره دي.

هو ! حسد، کبر، ديلرونو تقليد، د جاه او مال سره مينه او نور اغراض دوی ته اجازه نه ورکوي، چې په ايمان مشرف شي، او خپل ځانونه له دائمي نقصان او ابدي هلاکت څنې وژغوري (وساتي).

وَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوۡ كَذَّبَ بِـَٔايَٰتِهِۦٓۚ إِنَّهُۥ لَا يُفۡلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢١﴾

اوڅوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې وتړي پر الله دروغ يا نسبت د دروغو کوي آيتونو د ده ته؟ (بلکه نشته !) بېشکه شان دا دی چې خلاصی نه مومي ظالمان.

تفسير: يعنې چې نبي نه وي او پر الله جل جلاله افتراء، او د نبوت غلطه دعوی وکړي، يا د داسې صادق نبي تکذيب وکړي، چې پر صداقت يې واضحه دلائل موجود وي، او د الله تعالی پيغام خلقو ته اوروي، له دې دواړو څخه زيات بل هيڅوک ظالم کېدی نشي، او د الله جل جلاله سنت هم داسې جاري دی، چې په پای (آخر) کې بری او کاميابي ظالمانو ته نه په برخه کيږي.

نو فرض يې كړئ كه معاذ الله زه مفتري يم، نو له سره به برى ونه مومم، او كه تاسې مكذبان يئ لكه چې له دلائلو ځنې ښكاريږي؛ نو تاسې به د خير مخ ونه وينئ ! نو له دې كبله (وجې) ښايي چې پر ګردو (ټولو) حالاتو كې ښه غور او دقت وكړئ ! او د آخرت او د انجام په فكر كې شئ، او د هغې ورځې له عاقبته وويرېږئ چې وروسته يې ذكر راځي.

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا أَيْنَ شُرَكَاؤُكُمُ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾

او (ياده كړه) هغه ورځ چې راجمع به كړو دوى (يعنې عابدان او معبودان) ټول، بيا به ووايو (زجراً) هغو كسانو ته چې شرك يې كړى دى، چې چېرته دي؟ (او څه شول؟) شريكان ستاسې هغه (شريكان) چې وئ تاسې چې ګڼل به مو (د الله شريكان).

ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾

بيا به نه وي دليل او ځواب د دوى (په هغه وخت كې چې عذابيږي، او امتحانيږي دوى په سبب د كفر او شرك د دوى)؛ مګر دا چې وايي به دوى چې: قسم په الله چې رب ځمونږ دى چې نه وو مونږ مشركان.

تفسير: يعنې د واقعاتو له انكار ځنې پرته (علاوه) بله چاره نه لري، د هغو باطلو معبودانو حقيقت چې ګرد عمر د هغو په عقيده او محبت كې بېخي محو او مفتون شوي وو، هم دغومره پاتې كيږي چې؛ د هغوى د ګرد عمر له تعلق او عقيدې څخه منكرېږي.

انْظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾

وګوره (اى محمده !) څرنګه دروغ يې وويل پر ځانونو خپلو (په نفي د شرك له ځانه) او ورك شو له دوى نه هغه چې وو دوى چې تړل به يې دروغ (پر الله په نيولو د شريكانو سره).

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ ۖ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا ۚ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ ۖ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

او ځينې له كفارو هغه څوك دي چې غوږ نيسي تاته (د قرآن د قرائت په وخت كې) او اچولى دى مونږ په زړونو د دوى پردې (له دې جهته) چې پوهه نشي دوى په دې (قرآن) او (اېښى مو دى) په غوږونو د دوى كې درونډوالى (كوڼوالى چې حق خبره وانه وري)، او كه ووينې دوى ګرد (ټول) دلائل (د قدرت نو بيا هم) ايمان نه راوړي دوى پر دغه (هر قسم معجزو عناداً)، تر هغه پورې كله چې راشي دوى تاته چې جګړې كوي له تاسره؛ وايي هغه كسان چې كافران شوي دي، نه دى دا قرآن مګر باطلې قصې دي د پخوانيو خلقو. او دا كسان منع كوي (خلق) له رسوله (يا له قرآنه يا له ايمان نه) او (پخپله هم) لرې كيږي له ده (چې ايمان پرې نه راوړي)، او نه هلاكوي دوى مګر ځانونه خپل او نه پوهيږي دوى (په دې چې ضرر يې هم دوى ته عائد دى).

تفسیر: یعنې په دوی کې نه فهم پاتې دی، او نه انصاف، ایمان راوړل او له رباني هدایتونو څخه انتفاع لا چېرې؟ ! د پیغمبر صلی الله علیه وسلم په حضور کې د دوی د راتللو څخه غرض یواځې مجادله، جګړه، تعریض، ټوکې او تفریح کول دي، کله چې قرآني حقائقو او بیاناتو ته به یې معاذ الله ﴿أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ ویل، بیا په دغه تکذیب، مجادله، او تمسخر یې اکتفا نه کوله، او کوښښ یې کاوه چې د نورو په اذهانو کې هم دغه رنځوري سرایت وکړي، لکه چې خلق یې له حق څخه ستنول (واپس کول)، او دوی پخپله هم له حقائقو څخه لرې تښتېدل، څو د دوی له لیدلو څخه نور کسان هم د حق له منلو څخه متنفر او بېزاره شي، مګر له دغو ټولو ناپاکو کوښښونو څخه «لله الحمد» نه حق دین ته څه نقصان رسېدی شي، او هغه هرو مرو (خامخا) غالبیږي، او نه رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته څه نقصان رسیږي.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَى ٱلنَّارِ فَقَالُوا۟ يَٰلَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نُكَذِّبَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّنَا وَنَكُونَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾

او که ووینې ته (ای محمده !) کله چې ودرولی شي دوی پر اور (د دوزخ، د پل صراط په سر، نو وبه وینې یو لوی امر)، نو وبه وایي دوی (د عذاب د انواعو له لیدلو وروسته): ای کاشکې مونږ بیا بوتلی شو (دنیا ته) او نه به کړو تکذیب په آیتونو د رب خپل، او شو به مونږ له مؤمنانو (باور کوونکو نه).

بَلْ بَدَا لَهُم مَّا كَانُوا۟ يُخْفُونَ مِن قَبْلُ ۖ

(داسې نه ده لکه چې دوی وایي) بلکه ظاهر شو دوی ته هغه چې وو دوی چې پټول به یې پخوا (له دې نه په دنیا کې چې کفر او معاصي دي).

تفسیر: یعنې دوی اوس هم په صحیح عزم او ایماني شوق او رغبت دنیا ته د بېرته ورتګ هیله (امید) نه کوي، بلکه کله چې یې د هغه عمل د مکافاتو او مجازاتو منظره ولیدله، چې د ښکاره دلائلو سره سره یې ترې انکاره کاوه، او د دوی اوسني دروغ چې: ﴿وَٱللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ﴾ وایي ښکاره شول، او د دوی د شرارت پټ او له سترګو پناه آثار چې د دغو نالایقانو په زړونو کې یې وده کړې وه، مختل شول، او د یوه دردناک عذاب په صورت ورته ممثّل او مخې ته یې ودرېدل، نو اوس دوی تش د ځان د نجات لپاره دنیا ته د بېرته ورتګ هیله (امید) کوي.

وَلَوْ رُدُّوا۟ لَعَادُوا۟ لِمَا نُهُوا۟ عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ ﴿٢٨﴾

او که بېرته بوتله شي دوی (دنیا ته) نو خامخا به بیا هم راوګرځي دوی همغه شي ته چې منع کړی شوي وو دوی له هغه شي څخه (چې کفر او معاصي دي) او بېشکه دوی هرومرو دروغجنان دي (په دغه دعوی د ایمان کې).

تفسیر: یعنې اوس هم دروغ وایي؛ چې «مونږ دنیا ته بېرته لاړ شو، ایماندار به وګرځو، او له سره به د آیات الله تکذیب ونه کړو»، خو دا اشقیاء که بېرته دنیا ته هم ستانه کړل شي؛ نو بیا به هم له شرارت او بدۍ څخه لاس نه اخلي، او هغه رذیله قوتونه چې د دوی په وجود کې شته، بیا به یې په کار اچوي، او له هغه مصیبت څخه چې ویربدلي وو، او د بېرته تللو تمنّا یې کړې وه، هغه به لکه یو خوب او خیال هېروي، لکه چې ډېر ځلې کله چې سرې په دنیوي مصائبو او مهالکو کې آخته کیږي، نو انابت او توبه غوره کوي، ولې همدا چې څو ورځې تېرې شي؛ بیا یې هیڅ شی په یاد نه پاتې کیږي، چې په هغه وخت کې مې څه عهد او پیمان کړی وو ﴿كَأَن لَّمْ يَدْعُنَآ إِلَىٰ ضُرٍّ مَّسَّهُۥ﴾.

وَقَالُوٓا۟ إِنْ هِىَ إِلَّا حَيَاتُنَا ٱلدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ۝٢٩

او وايي دوی نه دی ژوندون مګر همدا ژوندون څمونږ دنيوي (چې لږ او نژدې دی) او نه يو مونږ بيا راپاڅولي شوي (راپاڅيدونکي له قبرونو څخه حساب او کتاب ته).

تفسير: يعنې ښې مزې کوئ ! او دنيوي عيش او عشرت مو د آخرت په فکر او اندېښنه کې مه خرابوئ، همدا حال نن ورځ د اروپايي ماده پرستانو هم دی.

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ وُقِفُوا۟ عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ قَالَ أَلَيْسَ هَـٰذَا بِٱلْحَقِّ ۚ قَالُوا۟ بَلَىٰ وَرَبِّنَا ۚ قَالَ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ۝٣٠

او که ووينې ته (ای محمده !) هغه وخت چې ودرولی شي دوی رب خپل ته (په موقف د عرض کې د حساب لپاره نو وبه وينې يو لوی امر) فرمايي به (الله) آيا نه دی دا (دويم ژوندون) په حقه سره؟ وبه وايي دوی: هو بلکه دی، قسم دی وي په رب زمونږ ! پس وڅکئ تاسې دا عذاب په سبب د دې چې وئ تاسې چې کافران شوي وئ (په دنيا کې).

تفسير: يعنې کله چې حقيقت د دوی تر سترګو لاندې راشي، او د «بعث بعد الموت» او نورو له اقراره څه چاره ورپاتې نشي، نو دلته دوی ته ويل کيږي، چې اوس د حقيقت د انکار او د «کفر بالمعاد» خوند وڅکئ !.

قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِلِقَآءِ ٱللَّهِ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَتْهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا۟ يَـٰحَسْرَتَنَا عَلَىٰ مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَىٰ ظُهُورِهِمْ ۚ أَلَا سَآءَ مَا يَزِرُونَ ۝٣١

په تحقيق زيانکاران (او تباه) شوي دي هغه کسان چې دروغ ګڼي ملاقات له الله سره (په عقبا کې)، تر هغه پورې کله چې راشي دوی ته قيامت ناڅاپه؛ (نو) وايي به دوی: ای افسوسه (او پښېماني) څمونږ په هغه شي چې تقصير کړی وو مونږ په دنيا کې (چې هغه ايمان وو)، حال دا چې دوی به واخلي (پيتي د) ګناهونو خپلو پر شاوو خپلو، واورئ ! خبردار شئ ! چې بد دی هغه شی چې په شا يې ګرځوي دوی.

وَمَا ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَآ إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ ۖ وَلَلدَّارُ ٱلْـَٔاخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۗ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ۝٣٢

او نه دی حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس) مګر لوبې (د هلکانو) او ساعت تيري (د ليونيانو) ده، او خامخا دار آخرنی خير (بهتر) دی لپاره د هغو کسانو چې پرهېزګاري کوي، نو آيا عقل نه چلوئ تاسې (چې دنيا ښه ده که عقبی؟ چې ايمان راوړئ !).

تفسير: کفارو خو داسې ويل چې د دنيوي ژوندون څخه ما سوا بل هيڅ ژوندون نشته، ليکن واقعه دا ده؛ چې دغه فاني او مکدّر ژوندون د اخروي ابدي حيات په مقابل کې بيخي هيڅ او بې حقيقته دی، د دې دنيا په ژوندون کې يوائې همغې شېبې او برخې ته ژوندون ويلی شو؛ چې د آخرت لپاره په کې څه تياری او کار وکړ شي، باقي نور تمام وختونه چې د آخرت له فکره او تياری څخه تش وي؛ يوه عاقبت اندېش ته له لهو او لعب څخه زيات اهميت نه لري، پرهېزګاران او پوهان پوهيږي چې د دوی اصلي کور د آخرت کور دی، او د هغوی حقيقي ژوندون د آخرت ژوندون دی. (اللهم ارزقناه).

قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَٰكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّىٰ أَتَاهُمْ نَصْرُنَا ۚ وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ۚ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِن نَّبَإِ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾

په تحقيق مونږ پوهيږو بېشكه شان دا دى چې خامخا خپه كوي تا (اى محمده !) هغه شى چې وايي دوى (ستا په تكذيب كې)، نو بېشكه دوى نه كوي تكذيب ستا (په واقع كې)، وليكن دا ظالمين په آيتونو د الله انكار (او مسخرې) كوي. (نو ته مه خپه كېږه ! ځكه چې) او خامخا په تحقيق دروغجن بللي شوي دي ډېر رسولان پخوا له تا نه، نو صبر به يې كاوه پر دروغجن ګڼلو او ضرر رسېدلو (د كفارو له جانبه) تر هغه پورې چې راغله دوى ته مرسته (مدد) ځمونږ، او نشته هيڅ بدلوونكى د احكامو اړوونكى د كلماتو د الله، او خامخا په تحقيق راغلې ده تاته (څه خبره) له حالاتو د (تېرو) رسولانو (چې پرې متسلّي شې).

تفسير: په دغو آيتونو كې اول رسول الله صلى الله عليه وسلم ته تسلّي ده او اشقياوو ته ډار (وېره) او انذار وركړى شوى دى، يعنې تاسې د دوى له دې اعراض او تكذيب څخه دومره مه خپه او مه پرېشانېږئ ! دا خلق چې ستا تكذيب كوي؛ في الحقيقت ستاسې تكذيب نه دى، ځكه چې تاسې لا له پخوا څخه بالاتفاق صادق او امين پېژندلي شوي يئ، بلكه دوى د الله تعالى د هغو آيتونو او نښو تكذيب كوي، چې د رسول كريم صلى الله عليه وسلم د تصديق او تبليغ لپاره ليږلي شوي دي، او په قصد سره او د ظلم او عناد له لارې ترې انكار كوي، نو تاسې هم د دې ظالمانو معامله الله تعالى ته وسپارئ ! او مطمئن او ډاډه اوسئ، چې الله تعالى د دوى د ظلم نتيجه او ستاسې د صبر ثمره خامخا دركوي.

له پخوانيو انبياوو سره هم (چې د هغوى څه حالات تاسې ته آورول شوي دي) د دوى قومونو د تكذيب او ايذاء رسولو معامله كړې وه، چې پر هغو د الله تعالى هغو معصومو او نهايت أولوا العزمو رسولانو صبر كاوه، تر دې چې د الله تعالى له وعدې سره سم دوى ته مرسته (مدد) ورسېده، او د ډېرو لويو او زبردستو منكرينو او متكبرينو په مقابل كې دوى مظفر او منصور وګرځول شول، له تاسې سره هم د نصرت او ظفر هغه وعدې چې شوي دي، ګردې (ټولې) يو په يو پوره كيدونكي دي.

وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ اسْتَطَعْتَ أَن تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُم بِآيَةٍ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ ۚ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾

او كه وي چې سخت وي پر تا باندې مخ ګرځول د دوى (له حق دين څخه)؛ پس كه توان لرې تـه چې ولټوې كـوم سـورى (سرنګ) په ځمكې كـې (چې پكې كوز شې ځمكې ته) يا (ولټوې) كومه زينه په (طرف د) آسمان (چې پرې وخېژې آسمان ته) نو راوړې ته دوى ته كومه معجزه (چې دوى يې غواړي پس رايې وړه، خو فائده نه كوي، نو د دوى په ايمان حرص مه كوه، او تل خپل تبليغ كوه)، او كه اراده كړې وى الله (د هدايت د دوى) نو هرو مرو (خامخا) به يې راټول كړي وو دوى ګرد (ټول) په سمه صافه لاره، پس له سره مه كېږه له ناپوهانو څخه (چې د ازلي كفارو په ايمان حرص كوې، او د دوى په جهالت پخسېږې ـ حسد كوې).

تفسير: د ﴿فَإِنِ اسْتَطَعْتَ﴾ ځواب په آيت كې محذوف او په ترجمه كې په «پس رايې وړه» سره مذكور دى، د كفارو دا مطالبه وه، كله چې دى نبي دى؛ نو ښايي چې له ده سره تل داسې يوه علامه او نښه وي، چې د هغې په ليدلو سره هر

سرې پرې یقین وکړي، او په ایمان راوړلو مجبور شي، څرنګه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د ګردې (ټولې) دنیا پر هدایت حریص وو، ښایي د دوی په زړه کې داسې کومه خبره تېره شوې وي، چې د کفّارو دا مطالبه پوره کړه شي، نو څکه حق تعالی دا تربیت وفرمایه، چې په تکوینیاتو کې د الله تعالی د مشیئت تابع اوسه ! تکویني مصالح د دې خبرې مقتضي نه دي؛ چې ګرده (ټوله) دنیا په ایمان راوړلو مجبوره کړی شي، که نه «الله تعالی» په دې باندې هم ښه قادر وو، چې بې له رسولانو او علائمو له ابتداء څخه ګرد (ټول) په سمه صافه لاره بوځي، او پوره هدایت یې ور په برخه کړي.

کله چې د الله تعالی حکمت د داسې مجبوروونکو معجزاتو او فرمایشي علائمو د ښوولو لپاره تیار او مقتضي نه دی؛ نو د الله تعالی د سنت او مشیئت پرخلاف به بل څوک داسې طاقت او قوت له کومه ولري، چې په ځمکې سرنګ وکیني، یا آسمان ته زینه ودروي (یا پکې پرې وځړوي)، او داسې فرمایشي او مجبور کوونکې معجزې ښکاره او وروښيي، د الله تعالی د تدبیر او حکمت له قوانینو څنې پرته د کوم بل شي د وقوع توقع لرل د ناپوهانو کار دی.

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾

بېشکه قبلوي بلنه ستا (ایمان ته) هغه کسان چې اوري (پند ستا، او کفّار یې نه آوري لکه مړي) او مړي به ژوندي کړي الله، بیا خاص هم ده ته به وروستی شي دوی (د حساب او جزاء لپاره).

تفسیر: یعنې تاسې له ګردو (ټولو) څنې داسې توقع مه لرئ، چې هغوی به ستاسې خبرې ومني، د هر چا د زړه غوږونه چې کاڼه شوي وي هغه نه اوري، نو بیا به یې هغه څرنګه ومني؟ ! هو ! دغه کافران چې د قلبي او روحاني حیثیته د مړو په شان دي، په قیامت کې به د حقائقو په لیدلو یقین کوي، او هغه ګرد (ټول) شیان به ومني چې له هغو څنې یې انکار کولو.

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۚ

او وایي کفار ولې نه نازلولی شي په دغه (محمد) باندې کومه معجزه (دلیل د قدرت چې مونږ یې غواړو) له (جانبه د) رب د ده.

تفسیر: یعنې له دغو دلائلو څنې یو دلیل ولې راونه لېږل شو چې دوی غوښتی وو کما في قوله تعالی: ﴿وَقَالُوا لَن نُّؤْمِنَ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْأَرْضِ يَنبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن نَّخِيلٍ وَعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ أَوْ تُسْقِطَ السَّمَاءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا أَوْ تَأْتِيَ بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾ أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّن زُخْرُفٍ أَوْ تَرْقَىٰ فِي السَّمَاءِ وَلَن نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتَّىٰ تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَّقْرَؤُهُ ۗ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ كُنتُ إِلَّا بَشَرًا رَّسُولًا ﴿٩٣﴾﴾ (۱۵ جزء د بني اسرائیل (الاسراء) د سورت (۱۰) رکوع ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، آیت) او که نه هسې نورې علمي او عملي معجزې او علامې د باران په شان دېرې پر تاسې وربدلې دي، او اُوري به.

قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَن يُنَزِّلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه الله قادر دی په دې خبره چې نازل کړي (راولیږي) (مطلوبه) معجزه، لیکن اکثره کسان له دوی څنې نه پوهیږي (چې هغه معجزه سبب د عذاب ده).

تفسیر: یعنې الله تعالی د فرمایشي معجزاتو له ښوونو څخه عاجز نه دی، لیکن د حکمت او رحمت پر هغو قوانینو چې د تکوینیاتو نظام قائم او مبني دی، له تاسې څنې ډېر کسان د هغو له پوهېدلو څخه قاصر دي، د دغو قوانینو اقتضاء هم دا ده چې ګردې فرمایشي معجزې ورته ونه ښودلې شي.

وَمَا مِنۡ دَآبَّةٍ فِي الۡاَرۡضِ وَلَا طٰٓئِرٍ يَّطِيۡرُ بِجَنَاحَيۡهِ اِلَّآ اُمَمٌ اَمۡثَالُكُمۡ ؕ مَا فَرَّطۡنَا فِي الۡكِتٰبِ مِنۡ شَيۡءٍ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمۡ يُحۡشَرُوۡنَ ﴿۳۸﴾

او نشته هيڅ حيوان (خوځيدونکی تلونکی) په ځمکه کې او نه هيڅ مارغه چې الوځي په دواړو وزرونو خپلو (په هوا کې) مګر (ټول سره) امّتونه (مخلوقات) دي په شان ستاسې، نه دی پريښی مونږ په کتاب (لوح محفوظ) کې هيڅ شی (بلکه ګرد ليکلي دي) بيا به (دا ګرد) رب خپل ته ورټول کړی شي (د حساب او جزاء لپاره).

تفسير: په دې آيت کې پر ځينو هغو حکمتونو تنبيه کړی شوې ده، چې د فرمايشي معجزاتو په نه ورښوولو کې مرعي دي، يعنې ګرد هغه حيوانات چې پر ځمکه خوځيږي، يا په هوا کې الوځي، دوی هم د انسانانو په شان يو امت دی، له دوی ځنې هره نوعه الله تعالی په يوه خاصه وضع او فطرت پيدا کړې ده، چې دوی د خپلو افعالو او خواصو په معيّنه دائره کې کار کوي، او هيڅ يو ساکښ (ذي روح) د خپلو هغو افعالو او حرکاتو د محدودې حلقې له دائرې څخه يو پل هم د باندې نه ږدي، چې د الله تعالی له لوري د ده فطرت او استعداد په اعتبار مشخص او ټاکلی (مقرر) شوی دی، لکه چې د پيدايښت له ابتداء څخه تر نن پورې هيڅ يو حيوان د خپلې نوعې د عمل په محدوده دائره کې هيڅ قسم ترقي نه ده کړې، همداسې د هر شي استعداد او فطرت ته خيال وکړئ، د الله تعالی په قديم علم او لوح محفوظ کې د ګردو (ټولو) انواعو او اجناسو د تدبير او تربيت اصول او فروع منضبط شوي دي.

وَالَّذِيۡنَ كَذَّبُوۡا بِاٰيٰتِنَا صُمٌّ وَّبُكۡمٌ فِي الظُّلُمٰتِ ؕ مَنۡ يَّشَاِ اللّٰهُ يُضۡلِلۡهُ ؕ وَمَنۡ يَّشَاۡ يَجۡعَلۡهُ عَلٰى صِرَاطٍ مُّسۡتَقِيۡمٍ ﴿۳۹﴾

او هغه کسان چې دروغ ګڼي آيتونه ځمونږ کاڼه دي او ګونګيان دي (د حق له اورېدلو او ويلو نه) په تيارو کې دي (د کفر او جهل)، او هر چا ته چې اراده وفرمايي الله (د ګمراهی يې) نو ګمراه کوي يې (او د هدايت توفيق ترې اخلي)، او هر چاته چې اراده وفرمايي (الله د هدايت د ده) نو ګرځوي هغه په سمه صافه لاره (د حق).

تفسير: (کاڼه او ړانده دي چې) نه د ويونکي ځنې آوري، او نه پخپله له نورو ځنې پوښتنه کوي، او نه په تيارو کې څه شی ليدلی شي، کله چې د دوی ګردې (ټولې) قواوې د بې اعتداليو له امله (وجې) بېکاره کړی شوي دي، نو د حق د تصديق او د هغه د قبلولو لپاره څه وسيله لري؟! الله تعالی د هغو کسانو د ګمراه کولو اراده فرمايي؛ چې دوی پخپله د هدايت وسايل په خپل ځان باندې مسدود کړي وي: ﴿وَلَوۡ شِئۡنَا لَرَفَعۡنٰهُ بِهَا وَلٰكِنَّهٗۤ اَخۡلَدَ اِلَى الۡاَرۡضِ وَاتَّبَعَ هَوٰىهُ﴾ (۹ جزء (۲۲) رکوع د الأعراف (۱۷۶) آيت).

قُلۡ اَرَءَيۡتَكُمۡ اِنۡ اَتٰىكُمۡ عَذَابُ اللّٰهِ اَوۡ اَتَتۡكُمُ السَّاعَةُ اَغَيۡرَ اللّٰهِ تَدۡعُوۡنَ ۚ اِنۡ كُنۡتُمۡ صٰدِقِيۡنَ ﴿۴۰﴾ بَلۡ اِيَّاهُ تَدۡعُوۡنَ فَيَكۡشِفُ مَا تَدۡعُوۡنَ اِلَيۡهِ اِنۡ شَآءَ وَتَنۡسَوۡنَ مَا تُشۡرِكُوۡنَ ﴿۴۱﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) خبر راکړئ ما ته که راشي تاسې ته عذاب د الله، يا راشي پر تاسې قيامت آيا بې له الله بل څوک به بولئ تاسې (بلکه نه يې بولئ) که يئ تاسې صادقان (رښتيني پخپله وينا کې). بلکه خاص همدغه الله بولئ تاسې، بيا لرې کوي الله له تاسې هغه (مصيبت) چې بولئ تاسې (الله) د هغه لپاره که اراده وفرمايي، او هېروئ تاسې (په وخت د سختۍ کې) هغه (باطل معبودان) چې شريکوئ يې تاسې (له الله سره).

تفسیر: کله چې رانده، کاڼه او ګونګیان شئ، او د الله تعالی آیتونه دروغ وګڼئ، او د ګمراهۍ په ژورې (ښکته) کندې کې ولوېږئ، که په دغه سبب په دنیا یا په قیامت کې په سخت عذاب اخته شئ؛ نو رښتیا ووایئ چې بې له الله جل جلاله څخه به تاسې بل کوم یوه ته نارې وکړئ؟.

د دنیا د ډېرو وړوکیو مصائبو سره هم هر کله چې مخامخ شئ نو مجبورا همغه یو الله جل جلاله ته نارې کوئ، او نور ګرد (ټول) شریکان ستاسې له یاده وځي: ﴿فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ﴾ له هر هغه چې الله تعالی اراده وفرمایي نو هغه مصیبت ترې لرې کوي، نو له دې څخه اندازه وکړئ، چې د عذاب له نزوله یا د قیامت له هوله به تاسې پرته د الله تعالی څخه بل څوک وژغوري (وساتي)؟ ! نو بیا دا څومره حماقت او ړوندوالی دی؛ چې د هغه پاک الله عظمت او جلال هېروئ، او د ده د نازل کړی شویو آیتونو تکذیب او د فرمایشي آیتونو غوښتنه کوئ؟ .

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَٰكِن قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾

او خامخا په تحقیق استولي وو مونږ (رسولان) ډېرو امتونو ته پخوا له تا نه (ای محمده ! پس دوی تکذیب وکړ د هغوی) نو ونیول مونږ دوی په سختیو او تکلیفونو سره، لپاره د دې چې دوی زاري عاجزي وکړي (خپل رب ته او مؤمنان شي). کله چې راغی دوی ته عذاب څمونږ نو ولې عاجزي ونه کړه دوی (چې ترې لرې شوی وی عذاب)، او لیکن سخت شوي وو زړونه د دوی(نو څکه یې ترې عبرت وانخیست) او ښایسته کړي وه دوی ته شیطان هغه کارونه چې وو دوی چې کول به یې. پس کله چې هېر کړ دوی هغه شی چې پند ورکړی شوی وو دوی ته په هغه سره، نو وپرانیست مونږ پر دوی باندې وَرونه (لارې) د هر قسم نعمت، تر هغه پورې کله چې خوشال شو دوی پر هغو شیانو چې ورکړی شوی وو دوی ته (له انواعو د نعمتونو) نو ونیول مونږ دوی ناڅاپه، پس ناڅاپه په دې وخت (د لیدلو د عذاب) کې دوی ناامیده شي.

تفسیر: الله تعالی ګنهګار ته لږ څه تنبیه ورکوي، که دی ورته په زارۍ او عاجزۍ شو، او توبه یې اویسته ـ نو خلاصیږي، او که په هغې سپکې نیونې ویښ نه شو، نو بیا یې په هېره او مغالطه او تفریح کې غورځوي، او د عیش او عشرت او د وسعت دروازې ورپرانیځي، کله چې د نعمتو د شکر ګذارۍ او د انعام او احسان څخه د متأثر کېدلو په ځای ښه په ګناه کې ډوب شو؛ نو ناڅاپه بېخبره نیول کیږي، نو دلته دغه لاړښودنه کیږي چې که چا ته پر ګناه تنبیه ورسیږي، نو ژر دې توبه وکړي، او دې ته دې نه ګوري چې که زیاته تنبیه وشوه نو زه به یقین وکړم.

فَقُطِعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٥﴾

نو پرې کړی شو بېخ د قوم هغه (قوم) چې ظلم یې کړی وو، او ګردې (ټولې) ثناوې او صفتونه خاص الله لره دي، چې پالونکی د ټولو عالمیانو دی (د ظالمانو په هلاکولو سره).

تفسیر: د ظالمانو استیصال هم د ده د عامه ربوبیت اثر، او د عالم د مجموعي لپاره لوی رحمت دی، نو څکه دلته یې د حمد او شکر اظهار وفرمایه.

قُلْ أَرَءَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُم مَّنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُم بِهِ ۗ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) خبر راكړئ ماته كه واخلي الله (قوت د) اوربدلو ستاسې (چې كانړه شئ) او (قوت د) ليدلو ستاسې (چې ړانده شئ) او مهر ولګوي الله پر زړونو ستاسې (چې نه اوربدلى او نه ليدلى او نه په هيڅ شي پوهېدلى شئ) (نو بل) كوم معبود دى بې له الله نه چې بېرته راوړي (دركړي) تاسې ته هغه (اخستل شوي غوږونه، سترګې، زړونه او عقلونه)، وګوره (اى محمده !) چې څرنګه مونږ راز راز (قسم قسم) بيانوو دلائل (د وحدانيت) بيا (هم) دوى (ترې) څنګ (ډډه) كوي.

تفسير: «يعنې په توبه كې ځنډ (تأخير) مه كوئ، ښايي چې دا غوږونه سترګې او زړونه په هغه وخت كې بيا ونه مومئ»، او د هغه له امله د توبې او استغفار توفيق درپيدا نشي.

قُلْ أَرَءَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٧﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) خبر راكړئ ما ته كه راشي تاسې ته عذاب د الله ناڅاپه (د شپې) يا ښكاره (د ورځې يعنې په هر شان چې راشي) آيا هلاك به كړى شي (په دغه عذاب سره بل څوك؟) مګر قوم ظالمان (يعنې همدغه مشركان پرې هلاكيږي).

تفسير: ناڅاپه يعنې داسې عذاب چې د هغه هيڅ علامې له پخوا څخه درښكاره نه وي، نو له دې سببه د ﴿جَهْرَةً﴾ څخه به مراد هغه عذاب وي، چې د هغه له راتلو څخه د مخه څه علامې يې څرګندې شي، يا به له ﴿بَغْتَةً﴾ څخه شپه او له ﴿جَهْرَةً﴾ څخه ورځ مراد وي (يعنې په هر شان او هر تقدير سره چې وي).

ځينو مفسرينو د ﴿هَلْ يُهْلَكُ... ﴾ الآيه ـ ترجمه داسې كړې ده: «آيا هلاك به كړى شي پرى څوك هم، يعنې هلاك به نه كړې هغه شى مګر قوم چې ظالمان دي»، يعنې په توبه ايستلو كې ځنډ (تأخير) كول نه دي پكار، ښايي چې په دغه تعطيل كې د الله تعالى عذاب ورورسيږي، چې د هغه تكليف يوائې همغو ظالمانو ته ور په غاړه كيږي، كه له ظلم او عدوانه يې لا تر مخه توبه ايستلي وي، نو له دې عذاب څخه نجات مومي.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ ۖ فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾

او نه ليږو مونږ رسولان مګر زيري كوونكي (مؤمنانو ته په نعيم سره) او وېروونكي (كفارو ته په جحيم سره)، پس هر چا چې ايمان راوړ او اصلاح يې كړ (عمل په طاعت سره)؛ نو نشته (هيڅ قسم) وېره په دوى باندې، او نه به دوى (هيڅكله) خپه كيږي (د ثواب په نقصان سره). او هغه كسان چې نسبت د دروغو كوي دوى آيتونو ځمونږ ته، وبه رسيږي دوى ته عذاب په سبب د هغه چې وو چې فسق به يې كاوه (د الله جل جلاله له طاعت څخه په وتلو).

تفسير: يعنې تاسې چې د الله تعالى د عذاب څخه بې وېرې او بې فكره شوي يئ، او په چټې (بېكاره) فرمايشونو او بېځايه پوښتنو سره رسول الله صلى الله عليه وسلم خپه كوئ ! او د دوى د تصديق لپاره له خپله ځانه جوړ كړي معيارونه مو تراشلي دي، ښه وپوهيږئ ! چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د الله جل جلاله له طرفه د دې لپاره لېږل شوى دى؛

چې فرمان منونکو ته زېرى ور کړي، او نا فرمانان د دوى له انجامه خبردار او هوښيار کړي، بيا نو د هر چا عمل د هغه د لارې مل دى، هر چا چې د انبياوو عليهم السلام په خبرو يقين او باور وکړ، او اعتقاداً او عملاً يې خپل حالت سم او سنبال کړ، حقيقي او دائمي امن، هوسايي (آرام) او اطمينان يې ور په برخه شو، او هغه کسان چې د الله تعالى آيتونه يې دروغ وبلل، او د الله تعالى له هدايته يې مخ واړاوه، د نافرمانۍ او بغاوت له سببه په سخته تباهۍ او لوى عذاب اخته شول «العياذ بالله».

قُلْ لَّآ اَقُوْلُ لَكُمْ عِنْدِىْ خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَآ اَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَآ اَقُوْلُ لَكُمْ اِنِّىْ مَلَكٌ ۚ اِنْ اَتَّبِعُ اِلَّا مَا يُوْحٰٓى اِلَيَّ ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ۚ اَفَلَا تَتَفَكَّرُوْنَ ﴿۵۰﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې نه وايم زه تاسې ته؛ چې ما سره خزانې د الله دي (چې درکړم تاسې ته هر څه چې غواړئ) او نه (وايم چې زه) پوهېږم په غيب باندې (چې خبروم به تاسې له هر شي نه بې له وحيې) او نه وايم تاسې ته چې په تحقيق زه پرښته يم (چې وکړم په ملکي قوت سره هغه امور چې ملائکې يې کوي) نه کوم پيروي (د هيڅ شي) مګر د هغه شي چې وحيې کړى شوې ده ماته (د هغه)، ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا برابر کېدى شي ړوند او ليدونکى؟ (نه ! نه سره برابرېږي !) آيا نو فکر (غور) نه کوئ تاسې (چې حق له باطله بېل کړئ ! او ايمان راوړئ؟ !).

تفسير: په دې آيت کې د رسالت د منصب پر حقيقت رڼا اچولې شوې ده، يعنې هر څوک چې د نبوت مدعي دى، د ده دعوى داسې نه وي چې د الله تعالى د مقدراتو ګردې (ټولې) خزانې د ده په قبضه کې دي، چې هر کله له ده څخه د کوم امر خواهش وکړ شي، هغه به يې هرومرو همغسې وکړي، او نورو ته به يې وروښيي !، يا پر ګردو غيبي او ښکاره معلوماتو که د رسالت په فرائضو پورې تعلق ولري يا نه دى مطلع کړى شوى دى چې هر شى ورڅخه وپوښتې؛ همغه سمدلاسه هغوى ته وروښيي، يا دى د بشر له نوعې څخه برسېره کوم بل نوع مخلوق دى؛ چې د بشري لوازمو او خواصو څنې د خپل برائت او نزاهت ثبوت دروړاندې کړي.

کله چې دى (پيغمبر) له دې ګردو خبرو څنې د يوې خبرې مدعي هم نه دى، نو له ده څنې د فرمايشي معجزاتو غوښتل، يا د تعنّت او عناد له لارې دا راز پوښتنې کول چې «قيامت به کله راځي؟»، يا د دوى داسې ويل چې: «دا څنګه رسول دى چې ډوډۍ خوري؟ او بازارو ته د پېرودلو او پلورلو (خريد وفروخت) لپاره ځي؟» دغه امور د تکذيب او تصديق لپاره معيار ګرځول صحيح نه دي.

﴿قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ﴾ «ووايه اى محمده ! دوى ته، آيا برابر کېدى شي ړوند او ليدونکى؟ نه، نه برابرېږي، ايا نو فکر، غور نه کوئ تاسې ! چې حق له باطله بېل کړئ؟ او ايمان راوړئ؟، يعنې اګر که رسول الله صلى الله عليه وسلم بې د بشر له نوعې څنې له بلې کومې نوعې څخه نه دى، ليکن د ده او نورو انسانانو په منځ کې د ځمکې او آسمان فرق دى، انساني قوتونه دوه قسمونه دي، علمي ـ عملي، د علمي قوتونو په اعتبار د نبي او غير نبي په منځ کې د ړانده او ليدونکي په شان فرق شته، رسول صلى الله عليه وسلم په خپل قول او فعل او هر يوه حرکت او سکون کې د الله تعالى د رضاء او د رباني حکم تابع او منقاد وي، د سماوي وحيې او د الهي احکامو په خلاف نه هغه کوم قدم پورته کوي، او نه هم د هغې په خلاف خپله ژبه خوځوي، د ده مقدس وجود، اخلاق او اعمال د ژوندانه په ګردو واقعاتو کې د رباني تعليماتو او د الهي مرضياتو روڼ تصوير او ډېر ښه ممثل دى، چې د هغه له ليدلو څخه غور کوونکو او فکر کوونکو ته د ده په صداقت او د الله جل جلاله له طرفه د ده په مأمور ګرځېدلو کې لږ څه شک او شبهه نشي پاتې کېدى.

وَأَنذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُم مِّن دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٥١﴾

او وویروه (ای محمده !) په دې وحیې سره هغه کسان چې ویرېږي دوی له دې چې ټول به کړل شي دوی رب خپل ته، په داسې حال کې چې نه وي دوی ته بې له دغه (الله) هیڅ ولي دوست (ناصر په دنیا کې) او نه شفاعت کوونکی (د عذابونو دافع په آخرت کې مګر د الله په اذن سره) لپاره د دې چې دوی وساتي ځانونه (خپل ستا په دغه اورولو سره له معاصیو).

وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ ۖ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِم مِّن شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾

او مه شړه هغه کسان چې بولي دوی (عبادت کوي د) رب خپل په اول د ورځې او په آخر د ورځې (یعنې سبا او بېګا) کې، چې غواړي دوی په دې عبادت سره لیدل د مخ د الله تعالی، نشته په تا له حسابه (د اعمالو) د دوی هیڅ شی، او نه له حسابه (د عمل) ستا په دوی هیڅ شی، نو چې وشړې ته دوی؛ پس شې به ته له ظالمانو څخه.

تفسیر: یعنې هر کله چې د دوی ظاهري حال دا رابنیي چې دوی شپه او ورځ د الله تعالی په عبادت او رضا غوښتلو کې مشغول دي، نو سم له دې له دوی سره مناسبه معامله وکړئ !، د دوی باطني حال څه دی یا به یې آخر انجام څه کیږي؟؛ د دوی پر دغه تفتیش او محاسبه باندې معاملات نشي موقوفېدی، نه ستاسې دغه حساب د دوی په غاړه دی، او نه د هغو حساب ستاسې په غاړه دی، لهذا بالفرض که تاسې د دولتمندانو د هدایت په طمع داسې غریبان مخلصان له خپله مجلسه وشړئ؛ نو دا به د بې انصافۍ خبره وي. «د کفارو ځینو سردارانو د رسول الله صلی الله علیه وسلم نه دا وغوښتل، چې ځمونږ زړونه غواړي چې ستاسې خبرې واورو، لیکن له تاسې سره خوار او غریب کسان (لکه ابن مسعود، بلال، مقداد، عمار، صهیب، خبیب، سلمان رضي الله تعالی عنهم) ناست وي، نو مونږ د هغوی تر څنګ نشو کښېناستلی (که دوی له ځانه بېرته کړئ؛ نو مونږ به له تا سره کښېنو او پاڅو، ګوندې ستا دین هم قبول کړو، او له دوی سره یو ځای په کېناستو شرمیږو)، په دې خبره باندې دا آیت نازل شو، یعنې د الله تعالی د طالب لحاظ او خاطر (اګر که غریب هم وي) پر دغو غنیانو او دولتمنو کفارو باندې مقدم دی».

وَكَذَٰلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوا أَهَٰؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِم مِّن بَيْنِنَا ۗ أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾

او (لکه چې ازمویلي مو وو سابقه امم په اختلاف د احوالو د دوی) همدارنګه ازمویلي دي مونږ ځینې (غنیان) د دې امت په ځینو (نورو فقیرانو) لپاره د دې چې ووایي (دا غنیان): آیا همدا (خواران) فضل کړی دی الله پر دوی په منځ ځمونږ کې (په هدایت سره)، آیا نه دی الله ښه عالم په شکر کوونکو (په نعمت د اسلام بلکه دی، نو ځکه تفضُّلا احسان پرې کوي).

تفسیر: یعنې د دولتمندانو ازموینه یې په غریبانو مسلمانانو وکړه، چې دغو مسلمانانو ته خوار او ذلیل ګوري، او تعجب کوي چې آیا دوی څرنګه د الله تعالی د فضل لایق دي، او الله تعالی د دوی زړونو ته ګوري، چې د الله تعالی حق مني.

﴿وَإِذَا جَآءَكَ ٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِـَٔايَٰتِنَا فَقُلْ سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ ٱلرَّحْمَةَ أَنَّهُۥ مَنْ عَمِلَ مِنكُمْ سُوٓءًۢا بِجَهَٰلَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُۥ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٥٤ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْـَٔايَٰتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ ٱلْمُجْرِمِينَ ۝٥٥﴾

او کله چې راشي تاته (ای محمده !) هغه کسان چې تصدیق کوونکي دي په آیتونو (د قرآن) څمونږ؛ نو ووایه (ای محمده ! دوی ته): سلام دی پر تاسې، لیکلی (لازم کړی) دی رب ستاسې پر ځان خپل (تفضُّلاً) رحمت (او داسې یې لازم کړی دی چې) بېشکه شان دا دی؛ هر څوک چې وکړي له تاسې ځنې بدي په ناپوهۍ سره (حقیقتاً یا حکماً) بیا توبه وکړي پس له (کولو د) هغې (بدۍ) او اصلاح کړي (ښه کړي عمل خپل) نو بېشکه الله ښه بښونکی (د خطیاتو) ډېر مهربان دی. او همداسې چې مو بیان کړل) په تفصیل سره بیانوو آیتونه او لپاره د دې چې ښکاره شي (حق او ظاهره شي) لاره د ګناهګارانو.

تنبیه: دا یې چې فرمایلي دي: «هر څوک چې په ناپوهۍ له تاسې ځنې بدي وکړي»، ښایي چې له دې ځنې دا غرض وي، چې هر مؤمن چې بدي او معصیت کوي، که په ناپوهۍ وي یا په عمد او قصده سره وي؛ هغه في الحقیقت د هغې بدۍ او ګناه له بد عاقبته تر یوه حده پورې نا واقفه او بېخبره وي چې یې کوي، که دی د ګناه د تباه کوونکو نتائجو څخه په پوره ډول خبر او مستحضر وی، نو ولې به یې د هغې په کولو جرأت کاوه؟.

﴿قُلْ إِنِّى نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ ۚ قُل لَّآ أَتَّبِعُ أَهْوَآءَكُمْ ۙ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُهْتَدِينَ ۝٥٦﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې بېشکه زه منع کړی شوی یم له دې نه چې عبادت وکړم د هغو شیانو چې عبادت کوئ تاسې (د هغوی) چې غیر دي له الله، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې متابعت نه کوم زه د خواهشونو ستاسې (په عبادت د دوی کې) په تحقیق به ګمراه شم زه په دغه وخت، کې او نه به یم زه له لارې موندونکو څخه.

﴿قُلْ إِنِّى عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّى وَكَذَّبْتُم بِهِۦ ۚ مَا عِندِى مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِۦٓ ۚ إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ يَقُصُّ ٱلْحَقَّ ۖ وَهُوَ خَيْرُ ٱلْفَٰصِلِينَ ۝٥٧﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه زه په ښکاره دلیل (حجّت) یم له ربه خپله (چې قرآن او وحي ده) او تاسې دورغ ګڼلی دی هغه دلیل، نشته ما سره هغه (عذاب) چې غواړئ تاسې په تلوار سره هغه، نه دی حکم (په تعجیل او تأخیر د عذاب او نورو کې) مګر (خاص) الله ته دی، بیانوي (الله) حقه (خبره) او دی (الله) خیر (بهتر) د فیصله کوونکو (یا د بیانوونکو) دی.

تفسیر: یعني ما ته د الله تعالی صاف او صریح شهادت او واضح دلائل را رسیدلي دي، چې د هغو له منلو څخه زه د یوه ویښته په اندازه هم نشم منحرف کېدی، تاسې چې هغه ته د دروغو نسبت کوئ، نو د هغه پای او انجام ته هم فکر وکړئ !.

﴿مَا عِندِى مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِۦٓ﴾ «نشته له ما سره هغه عذاب چې غواړئ په تلوار سره تاسې هغه» یعني د الهي عذاب د نزول واک ځما په قدرت کې نه دی لکه چې کفارو ویل: ﴿ٱللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ ٱلْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ أَوِ ٱئْتِنَا

﴿بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ «ای الله ! که دا (پیغمبر او دین ئي) حق وي چې مونږ یې دروغ ګڼو؛ نو له آسمانه پر مونږ تیږې (ګټې) راووروه ! یا پر مونږ سخت عذاب راولېږه !».

﴿قُلْ لَوْ أَنَّ عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ﴿٥٨﴾﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که په تحقیق وی ما سره هغه شی چې تاسې په تلوار سره غواړئ هغه (چې عذاب دی نو) خامخا فیصله شوې به وه جګړه په منځ ځما او په منځ ستاسې کې (په هلاک ستاسې، لیکن تعذیب د الله کار دی) او الله ښه عالم دی په ظالمانو (او په وخت د عذابولو د دوی).

تفسیر: یعني الله تعالی پر هر چا او په هر وخت او هر ډول چې اراده وفرمایي عذاب لیږي، یا یې نه لیږي، یا ورته د توبې او استغفار توفیق مرحمت فرمایي، دا ګرد د الله جل جلاله په اختیار او قبضه کې دي، او د ما سوا له الله د بل هیچا حکم او زور نه چلیږي.

﴿وَعِندَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ ۚ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ۚ وَمَا تَسْقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٥٩﴾﴾

او خاص هم دغه الله سره دي کیلي ګانې (کنجیانې) د خزانې د غیب چې نه پوهیږي په هغو (بل هیڅوک) مګر (عالم دی پرې) هم دی، او پوهیږي الله په هغه چې په بر (وچه) کې او په بحر (دریاب) کې دي، او نه لویږي هیڅ یوه پاڼه (له ونې) مګر چې عالم دی په هغه الله، او نه (لویږي کومه) دانه په تیارو د ځمکې کې او نه دی هیڅ لوند او هیڅ وچ مګر (ثابت شوي دي) په کتاب مبین (لوح محفوظ) کې.

تفسیر: یعني د هر شي احوال په لوح محفوظ کې مندرج دي، او هر هغه شیان چې په لوح محفوظ کې دي؛ هغه ټول په علم د الله کې لا له پخوا څخه موجود وو، په دغه اعتبار د دې آیت مضمون حاصل داسې شو چې د ﴿عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ هیڅ یو وچ او لوند، وړوکی او لوی شی د الله تعالی د ازلي علم له محیط نه خارج کېدی نشي، بناء په دې د دې ظالمانو د ظاهري او باطني احوالو، او د دوی د سزا ورکولو د مناسب وخت او محل پوره او صحیح علم له ده سره شته.

تنبیه: هغه علماء چې «مفاتح» د «مَفْتَح» - بفتح المیم- جمع وایي؛ دوی د «مفاتح الغیب» تر جمه په «غیبي خزانو» سره کړې دی، او د هغوی په نزد چې د مِفتح -بکسر المیم- جمع ده، هغوی د «مفاتح الغیب» ترجمه په غیبي کِیلي ګانو (کنجیانو) سره کوي.

﴿وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ۖ ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾﴾

او الله هغه (لوی ذات) دی چې وفاتوي (حصاروي او ویده کوي) تاسې په شپه کې، او پوهیږي په هر هغه څه چې کسب کړی وي تاسې په ورځې کې (له طاعت او معصیت څخه) بیا پاڅوي تاسې (له خوبه) په دغه (ورځ) کې چې پوره کړ شي اجل (نېټه) مقرره شوې، بیا خاص هم ده ته بېرته ورتلل ستاسې دي، بیا به خبر کړي (الله) تاسې په (جزاء) د هغه څه چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنیا کې له خیر او شره).

تفسير: يعني د شپې د ويدېدلو په وخت کې ظاهري احساس او شعور نه پاتې کيږي، او انسان له خپلې شاوخوا بلکه د خپل جسم له احواله هم بېخبره پاتې وي، ګواکې په دغه وخت کې دغه قوه له ده څخه اخيستې شوې ده، (او پوهيږي الله په هغه څه چې کسب کړي دي تاسې په ورځې کې له طاعت او معصيت څخه): يعني په ورځ کې څومره تګ، راتګ، نقل، حرکت، کسب او اکتساب چې واقع کيږي؛ هغه ټول په پوره تفصيل سره د الله تعالى په علم کې موجود دي.

(بيا پاڅوي تاسې له خوبه په دې ورځ کې لپاره د دې چې پوره کړى شئ اجل «نېټه» مقرره شوې)، يعني که ده اراده کړې وي نو تاسې همغسې چې ويده وئ؛ ويده به پاتې وئ، ليکن د مرګ د نېټې تر پوره کېدلو پورې تاسې در ګرده راويښوي.

(بيا خاص هم ده ته بېرته ورتلل ستاسې دي؛ بيا به خبر کړي دى تاسې په جزا د هغه څه چې وئ تاسې چې کول به مو په دنيا کې له خير او شره)، يعني د ورځې کار او د شپې ويدېدل او بيا سبا پاڅېدل دا هره ورځنۍ منظمه سلسله د دنيوي ژوندون او ورپسې مړ کېدلو او بيا ژوندي کېدلو؛ يوه لنډه نمونه ده، نو ځکه د خوب او بيدارۍ د يادونې په وسيله د «معاد» پر مسئله هم تنبيه کړى شوې ده.

وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾

او همدى (الله) دى غالب د پاسه په بندګانو خپلو، او ليږي پر تاسې ساتونکي (له ملائکو چې هغه ليکونکې د اعمالو ستاسې کرام الکاتبين دي) تر هغه پورې کله چې راشي يو ستاسې ته مرګ؛ قبضوي روح د ده ليږلې شوې (پرښتې ځمونږ چې ستاسې د ارواحو د قبضولو لپاره لېږلې کيږي)، او دوى هيڅ تقصير نه کوي (د امر په امتثال کې د اجل له پوره کېدلو څخه وروسته).

تفسير: «حفظة» يعني هغه پرښتې چې تاسې او ستاسې اعمال ساتي.

فائده: د دغو ملائکو په لېږلو کې ښايي دغه حکمت او مصلحت وي، چې مؤمنان د قيامت له شرمندګۍ او رسوايۍ څخه وويريږي، او له سره ګناه ته زړه ښه نه کړي، او د خپلې اعمالنامې له لوستلو څخه په محشر کې د عامو په محضر کې غافل او بې پروا نشي ! څو د قيامت د ورځې له شرمندګۍ او رسوايۍ څخه مأمون او مصون پاتې شي.

ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ ۚ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ ﴿٦٢﴾

بيا به بېرته وروستل شي دوى طرف د الله ته (د خپل عمل د جزاء لپاره) چې مولى (مالک) د دوى دى حق (عادل)، واورئ ! خبردار شئ ! خاص هم ده ته دى حکم او همدى دى ډېر تيز جلت دى له ټولو حسابګرو.

تفسير: يعني په يوه رپ (لحظه) کې د انسان د ټول عمر حسنات او سيئات ورښکاره کوي.

قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَئِنْ أَنْجَانَا مِنْ هَٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾

ووايه (اى محمده !) څوک به خلاص کړي تاسې له تيارو د بر (وچې) او بحر (درياب څخه په هغه وخت کې چې) دعاء غواړئ تاسې له الله نه په ښکاره او په پټه سره (او داسې

وایئ چې قسم دی) که خلاص کړي (الله) مونږ له تیارو (او سختیو) څخه نو هرومرو شو به مونږ خامخا له شکر ایستونکو څخه (د نجات په دغه نعمت). ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې الله خلاصوي تاسې له دې (تیارو او سختیو) او له هرې سختۍ څخه بیا هم (پس له دغه نجاته) تاسې شریکوئ (له الله سره نور په عبادت کې).

تفسیر: یعنې حق تعالی سره له هغه محیط علم او کامل قدرت چې (لږ څه) بیان یې پاس وشو، فوراً ستاسې د بد عملیو او شرارتونو سزا نه درکوي، بلکه څه مهال (وخت) چې د مصائبو او شدائدو په تیارو کې اخته کېږئ، او هغه په عاجزۍ او زارۍ سره یادوئ ! او پخه وعده کوئ چې «د دې مصیبت څخه له وتلو وروسته به بیا هیڅېږې شرارت نه کوو، او تل به ستا احسان په یاد لرو»، نو ډېر ځلې الله جل جلاله ستاسې لاس نیسي، او له دغو مهالکو او هر قسم سختیو څخه مو ژغوري (محفوظوي)، لیکن بیا هم تاسې پخپلو وعدو ټینګ نه درېږئ، او د مصیبت له آزادۍ څخه وروسته بیا سمدلاسه په بغاوت او یاغیتوب لاس پورې کړئ.

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰٓ أَنْ يَّبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَّيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ ۗ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُوْنَ ﴿۶۵﴾

ووایه (ای محمده !) هم دغه (الله) قادر دی په دې چې ولیږي په تاسې عذاب له پاسه ستاسې (لکه د لوط قوم او اصحاب فیل) یا له لاندې د پښو ستاسې (لکه فرعونیان او قارون)، یا ګډ وډ کړي تاسې فرقې فرقې (چې هره فرقه به بېله بېله مدعا لري، او دغه مخالفت به د مقاتلې سبب شي) او وروڅکوي (الله) ځینو ستاسې ته جنګ (او سختۍ) د ځینو (نورو)، وګوره (ای محمده !) څرنګه راز راز (قسم قسم) بیانوو مونږ آیتونه (خپل) لپاره د دې چې دوی پوه شي (پرې او پند ترې واخلي).

تفسیر: په دې کې یې د درې ډولو عذابونو بیان وفرمایه:

(۱) هغه چې له پاسه راځي، لکه د تیږو وربدل، یا طوفاني هوا یا باران.

(۲) هغه چې له پښو لاندې راځي، لکه خسف، زلزله، سیلاو یا نور (یا مراد له «فوق» څخه نه وربدل د باران دي، او له «تحت» څخه نه زرغونیدل د غلې دي)، دا دواړه خارجي او باندني عذابونه دي؛ چې پر پخوانیو اقوامو مسلط شوي وو، د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دعاء سره ځمونږ محمدي امت له داسې عمومي عذاب څخه محفوظ شوي دي، یعنې داسې عام عذاب چې د دې امت استیصال او بیخ کني وکړي، لکه چې په پخوانیو امتونو مسلطېده (بفضل الله وکرمه)؛ په دې امت نه نازلیږي، که جزئي او خصوصي واقعې پېښې شي؛ نو د هغو نفي نه ده شوې.

(۳) عذاب چې ښایي د اخلي عذاب ورته وویل شي، د دې امت په حق کې باقي پاتې دی، چې هغه ګوند او ګوندبازي او په خپلو منځو کې سره جنګ، جنجال، جګړې او وینې تویول دي، په «قرآن شریف کې زیاترو کافرانو ته د عذاب وعده ورکړی شوې ده، دلته یې دا را څرګنده کړه، چې دا هم عذاب دی چې پر پخوانیو امتو باندې له آسمانه یا له ځمکې څخه نازل شوی دی، او دا هم عذاب دی، چې انسانان یو او بل په جنګ سره واچوي، او دوی قتل وکړي، یا یې قید یا یې ذلیل کړي، رسول الله مبارک وپوهېد، چې پر دغه امت وروستنی عذاب نازلیږي.

﴿عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ او ﴿عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾ او ﴿عَذَابٌ شَدِيدٌ﴾ او ﴿عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ زياتره همدغه وروستني عذاب ته ويل كيږي، او د آخرت عذاب هم يوائې پر همغو كسانو همېشه مسلط كيږي، چې په كفر كې مړه شوي دي (او مړه كيږي).

﴿انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ﴾ «وګوره اى محمده ! څرنګه مونږ راز راز بيانوو آيتونه خپل لپاره د دې چې دوى پوه شي پرې» يعنې په قرآنكريم يا د عذاب په راتګ، څکه دوى داسې ګڼل چې دا ګردې دروغ او چټي (بېكاره) ويروونكې خبرې دي، عذاب يا نور شيان له سره نه راځي.

وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۚ قُل لَّسْتُ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِّكُلِّ نَبَإٍ مُّسْتَقَرٌّ ۚ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾

او دروغ وباله دا قرآن (يا دغه عذاب) قوم ستا (يعنې قريشو) حال دا چې دغه (قرآن يا عذاب) حق دى، ووايه (اى محمده ! دوى ته) نه يم زه په تاسې وكيل (ساتونكى). هرې خبرې ته يو وخت مقرر دى، او ژر به (پرې) وپوهېږئ تاسې.

تفسير: يعنې څما وظيفه دا نه ده، چې ستاسې په تكذيبونو زه پخپله پر تاسې عذاب نازل كړم، يا د هغه وخت يا نوعيت يا يې نور تفصيلات در وښيم، زما كار يوائې پوهول او تنبيه كول دي، (دا د قتال د امر څخه پخوا وو)، له دې نه زيات د هر شي د وقوع خُصوصيات د الله تعالى په علم كې مقدّر، او وخت يې مقرر دى، هر وخت چې يې نېټه ورسيږي، نو تاسې به خپله پرې خبر شئ، چې هغه شيان چې ما تاسې ترې ويرولې؛ هغه تر كومه ځايه پورې رښتيا دي؟ .

وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ ۚ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرَىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾

او كله چې ووينې ته هغه كسان چې جګړې كوي (طعن ورپورې ترې، مسخرې پرې كوي، ننوځي غوټې وهي) په آيتونو څمونږ كې؛ نو مخه واړوه له دوى نه (او ورسره مه كښېنه ! او كه ناست وې ترې پاڅېږه !) تر هغې پورې چې مشغول شي دوى په خبرو (نورو كې) غير له قرآن څخه، او كه هير كړ له تا نه (دا اعراض او څنګ كول) شيطان؛ نو مه كښېنه وروسته له يادېدلو (د دې منعې) سره له قوم ظالمانو.

تفسير: يعنې هغه خلق چې د آيات الله په طعن، استهزاء او په ناحقه تنقيدونو كې مشغول دي، او خپل ځانونه د عذاب مستحق ګرځوي، تاسې له هغو سره ناسته ولاړه مه كوئ ! او ګډون او راشه درشه ورسره مه كوئ !، څو تاسې هم د هغو په ډله كې ګډ نشئ ! او د عذاب مورد ونه ګرځئ !، لكه چې په يو بل ځاى كې فرمايي: ﴿إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ﴾ د يوه مؤمن د غيرت تقاضا دا نه ده، چې په داسې مجلسونو كې ګډون وكړي، لازم دي چې تل ترې كناره او په څنګ وي !، او كه كله ناڅاپه يا سهوا يكې شريک شي؛ نو له يادېدلو څخه وروسته دې له هغه ځايه پاڅيږي، څكه چې په همدې كې د عاقبت سمون (برابري)، د دين سلامتي، او طعن او استهزاء كوونكو ته عملي نصيحت او تنبيه ده.

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَلَٰكِن ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾

او نشته پر هغو كسانو چې پرهېزګاري كوي له حسابه د دغو (جګړه كوونكو په آيات الله تمسخراً) څخه هيڅ شى (له ګناه)، وليكن (دوى باندې) پند وركول دي لپاره د دې چې ځان وساتي دوى (د هغو كسانو د مجلس له ګډون څخه چې په قرآن پورې تمسخر كوي).

تفسیر: د دې آیت دوه معناګانې کېدی شي، یعنې که پرهېزګاران د جګړې کوونکو او طعن ویونکو له مجلس څخه پاڅیږي، او له دوی څنې جلا (جدا) کیږي، نو د طاعنینو له ګمراهۍ او د دوی د ضلالت له دوام څخه هیڅ یوه مؤاخذه او ضرر پر دغو متقیانو نشي راتلی، هو ! د دوی په ذمه د استطاعت په اندازه او له موقع سره مناسب نصیحت کول دي، ښایي چې هغه بدبختان د نصیحت له اورېدلو څخه په خپل خیر او شر وپوهیږي، او له خپله انجامه وویریږي.

یا دا مطلب دی؛ چې که پرهېزګارانو او محتاطانو ته د کومې معتدّ به دیني یا دنیوي واقعې د ضرورت له امله (وجې) د دوی په مجلس کې د دخول او د ورتګ ضرورت پېښ شي؛ نو دوی ته د طاعنینو د ګناه او پوښتنو هیڅ یو اثر نه ور رسیږي، هو ! د دوی په ذمه د قدرت په شرط نصیحت کول دي، ممکن دي چې کوم وخت په دوی باندې د نصحیت اثر ولویږي.

وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا ۚ وَذَكِّرْ بِهِ أَن تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِن تَعْدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَّا يُؤْخَذْ مِنْهَا ۗ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا ۖ لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

او پرېږده ته هغه کسان چې ګرځولی دی دوی دین خپل (چې پرې مکلف وو) لوبې او عبث (چې پرې مسخرې کوي) او غره کړي (غولولي) دي دوی لره حیات دنیوي (ژوندون لږ خسیس نو ځکه منکران شوي دي له حشره)، او پند ورکوه ته په دغه (قرآن سره خلقو ته) څو (ونه) سپارل شي (هلاک ته) هیڅ نفس په سبب د هغه عمل چې کړی یې وي، حال دا چې نه وي دغه نفس ته بې له الله نه کوم ولي (دوست مانع د آفت په دنیا کې) او نه شفاعتګر (دافع د مصیبت په عقبی کې)، او که فدیه ورکړي (دا نفس) هر قسم فدیه نو وابه نه خیستی شي دا (فدیه، یعنې قبوله به نشي له دې نفس څخه)، دا (مذکورین چې دین یې په لهو او لعب نیولی دی) هغه کسان دي چې سپارلی شوي دي (هلاک ته) په سبب د هغو کارونو چې کړي دي دوی، شته دوی لره څښل له ډېرو ګرمو اوبو او عذاب دی دردناک په سبب د دې چې وو دوی چې کافران کېدل.

تفسیر: ﴿اتَّخَذُوا دِينَهُمْ﴾ یعنې خپل هغه دین چې قبلول یې د دوی په ذمه فرض وو، او هغه د اسلام دین دی.

﴿وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا﴾ «او غره کړي (غولولي) دي دوی لره دنیوي حیات او ژوندون لږ خسیس، نو ځکه منکران شوي دي له حشره»، یعنې د دنیا په لذتونو مست شول، او عاقبت یې هېر کړ، او مطمئن او بېغمه زړه کښیناتل.

﴿لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ﴾ الآیه ـ یعنې داسې خلقو ته چې د تکذیب او استهزاء په ګناهونو نیولی شوي دي؛ هیڅ دوست او ملګری نه پیدا کیږي، چې له دوی سره څه مدد او مرسته وکړي، او په زور یې له الهي عذابه وژغوري (محفوظ کړي)، او نه به کوم سپارښت کوونکي ولري، چې په سعیې او سپارښت سره د دوی څه کار وکړی شي، او نه ترې کوم قسم فدیه او معاوضه قبلیږي، بالفرض که کوم مجرم وغواړي چې ټوله دنیا د خپل عذاب په بدل او معاوضه کې ورکړي، او ځان خلاص کړي؛ بیا هم نشي خلاصیدی.

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا﴾ الآیه ـ «دا مذکورین چې دین یې لهو او لعب نیولی دی، هغه کسان دي چې سپارلي شوي دي هلاک ته په سبب د هغو کارونو چې کړي دي دوی»، شته دوی لره چښل (څکل) له ډېرو ګرمو اوبو او عذاب دی دردناک، په سبب د دې چې وو دوی چې کافران کېدل.

قُلْ أَنَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنَا ۗ قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ ۖ وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۷۱﴾ وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاتَّقُوهُ ۚ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿۷۲﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا عبادت وكړو مونږ غير له الله نه هغه شي ته چې نه نفع رسولى شي مونږ ته، او نه تاوان رسولى شي مونږ ته؟ !، او بېرته ورګرځولى شو مونږ په پوندو خپلو (شرك) ته وروسته له هغه چې سمه صافه لاره وښووله مونږ ته الله؛ په شان د هغه سړي چې بيولى وي دى پيريانو په ځمكه (چول بيابان) كې په داسې حال كې چې (له وركېدلو د لارې) حيران وي، ده لره ملګري وي؛ بولي دوى دا سړى (له ډېره شفقته) په لوري د سمې صافې لارې چې (ورته وايي) راځه مونږ ته !، ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې بېشكه هدايت د الله (اسلام) همدا دى هدايت (نه نور)، او امر (حكم) كړى شوى دى مونږ ته چې اسلام راوړو (غاړه كېږدو) رب (پالونكي) د تمامو عالميانو ته. او بل په دې (حكم شوى دى مونږ ته) چې قائموئ (سم اداء كوئ سره له ټولو حقوقو) تاسې لمونځ او وويرېږئ تاسې له دغه (الله) نه، او دغه الله همغه ذات دى چې ده ته به ورټول كړى شئ تاسې (په قيامت كې).

تفسير: يعنې د مسلمانانو شان دا دى چې ګمراهانو ته نصيحت وكړي، نو له داسې موحد، مبلّغ، او مجاهد بنده ځنې دا توقع كول فضول ده چې: دى به د ما سوا الله په مخ كې خپل سر ټيټ كړي، چې د دغو غير الله په قبضه كې نه نفع شته نه نقصان، يا به د اهل باطل د صحبت له امله (وجې) د توحيد او ايمان سمه لاره پرېږدي، او د شرك او نورو غولوونكو شيانو په لوري به ژر ژر په خپلو پوندو ولاړ شي، كه معاذ الله داسې وشو، نو د ده مثال د هغه مسافر په شان دى، چې په لاره دخپلو بلدو ملګرو سره په يوه چول او بيابان كې سفر كوي، او ناڅاپه بيابانې غول (خبيث جن) يې وغولوي، او لاره ترې وركه كړي، دى په څلورو خواوو كې پرېشان او سرګردان ګرځي، او د ده ملګري د ده د خير غوښتلو لپاره ورنارې كړي، چې «ځمونږ په لوري راځه ! چې سمه صافه لاره دا ده»، مګر دى د حيرانۍ او مخبوط الحواسۍ په حالت كې په هيڅ شي نه پوهيږي، او د دوى په لوري هم نه ورځي.

همداسې پوهېږئ ! چې د آخرت مسافر ته هم د اسلام او توحيد سمه صافه لاره ټاكلې (مقرر) شوې ده، او هغه ځوك چې د هغه په رفاقت او معيت سره دغه سفر طي كيږي؛ هغه رسول الله صلى الله عليه وسلم او د ده تابعان دي، كله چې دا بدبخت د شيطانانو او مضلانو په منګلو كې ورشي، او د ضلالت په بيديا كې سرګردانه ګرځي، د ده هاديان او رفيقان د همدردۍ له لارې دى د حق د لارې په طرف رابولي، مګر دى هيڅ نه اوري، او نه پرې پوهيږي، نو اى د اشرارو ډلې ! ستاسې هم دا مقصد دى، چې مونږ له خپلو ځانونو څخه همداسې مثال جوړ كړو؟ دا آيت د هغو مشركانو په ځواب كې نازل شوى دى، چې دوى له مسلمانانو څخه د اسلام د ترك غوښتنه كړې وه.

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۖ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ ۚ قَوْلُهُ الْحَقُّ ۚ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ ۚ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ۚ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿۷۳﴾

او دغه (الله) همغه ذات دى چې پيدا كړي يې دي آسمانونه او ځمكه په حقه سره (نه بې له فائدې) او (ياد كړه) هغه ورځ چې وبه وايي (الله هر شي ته) چې موجود شه ! (يعنې پيدا شه !) نو موجود (يعنې پيدا) به شي، خبره د دغه (الله) حقه (رښتيا) ده، او خاص دغه (الله) لره دى ملك

(سلطنت) په هغه ورځ کې چې پو کی و کړ شي په صور (شپېلۍ) کې، عالم دی (الله) په ټولو پټو او ښکاروو، او هم دی دی ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي) خبردار (ښه پوه په هر شي).

تفسير: په دغې ورځې د قيامت کې به په ظاهري او مجازي ډول هم د ما سوا الله څخه د بل چا سلطنت نه وي، ﴿لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ۖ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾ «يعنې هغه الله جل جلاله چې داسې صفات لري، چې ذکر يې په دغو دريو آيتونو کې وشو؛ هغه د دې لايق دی چې مونږ يې د فرمان تابع اوسو، او د ده په مخ کې خپل انتهايي عبوديّت اظهار او اختيار کړو»، او په هره شېبه کې ترې ويرېږو، او د همدې خبرې حکم پر مونږ شوی دی؛ چې له دغه حکم څخه په هيڅ حالت کې مخ نشو ګرځولی.

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ آزَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً ۖ إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾﴾

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وويل ابراهيم پلار خپل آزر ته: آيا نيسې ته بتان په ألوهيت سره، بېشکه چې زه وينم تا او قوم ستا په ګمراهۍ ښکاره کې.

تفسير: ﴿لِأَبِيهِ آزَرَ﴾ «پلار خپل آزر ته»، د انسابو عالمانو د ابراهيم عليه السلام د پلار نوم «تارخ» ليکلی دی، ممکن چې «تارخ» يې نوم او «آزر» يې لقب وي، ابن کثير «رحمه الله» له مجاهد «رحمه الله» او نورو څخه نقل کړي دي چې «آزر» د بت نوم وو، ښايي د هغه بت په خدمت کې د ډېر پاتې کېدلو له امله (وجې) د ده لقب «آزر» کېښود شوی وي. والله أعلم.

﴿أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً﴾ الآيه - «آيا ته نيسې بتان په ألوهيت سره، بېشکه چې زه وينم تا او قوم ستا په ګمراهۍ ښکاره کې» له دې نه به صافه او صريحه ګمراهي بله څه وي؟ چې أکرم المخلوقات «انسان» د خپلو لاسونو جوړې کړې تيږو او نورو ته د الله تعالی نوم او درجه ورکړي، او د هغه په مخ کې سر په سجده پريوځي، او له هغه څخه خپل مراد وغواړي.

﴿وَكَذَٰلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾﴾

او (لکه چې مو وروښوده ابراهيم ته د ده د قوم د ګمراهۍ قبحه) همدارنګه ښيو مونږ ابراهيم ته عجائبات د آسمانونو او د ځمکې (لپاره د دې چې دليل ونيسي په وحدانيت ځما) او لپاره د دې چې شي له يقين کوونکو (عياناً هم لکه چې وو بياناً).

تفسير: يعنې همغسې چې د بت پرستۍ شناعت، قبح او بدي مونږ ابراهيم عليه السلام ته ظاهره کړه، او د هغه قوم مو پرې قائل کړ؛ همداسې د علويّاتو او سفليّاتو د ترکيبي نظام له اعماقو او نهايت محکمو او عجيبو او غريبو اسرارو څخه مونږ ابراهيم عليه السلام مطلع کړ، چې د هغو په ليدلو د الله تعالی پر وجود او وحدانيت او د الوهيت په نورو صفاتو او د ارضي او سماوي مخلوقاتو پر محکومانه عجز او بېچارګۍ استدلال ونيسي، او د خپل قوم د کواکب پرستۍ او هيکل سازۍ عقيده هم علی وجه البصيرت رد کړي، او دی پخپله هم د حق اليقين په اعلی مرتبه فائز شي.

﴿فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَىٰ كَوْكَبًا ۖ قَالَ هَٰذَا رَبِّي ۖ فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْآفِلِينَ ﴿٧٦﴾﴾

نو کله چې تياره شوه په ده باندې شپه نو وليد (ابراهيم) يو ستوری، ويې ويل: دا رب ځما دی (ستاسې په زعم سره)، نو کله چې غروب يې وکړ (غائب شو) وويل (ابراهيم): چې زه دوست نه ګڼم غروب کوونکي (غائبيدونکي چې په الوهيت يې ونيسم بلکه بد يې ګڼم).

تفسير: آيا څوك دا خبره خوښوي چې يو مجبور بندي او بيګاري سړی د شهنشاهۍ پر تخت باندې کېنوي؟.

پاتې شو د «ابراهيم عليه السلام» ﴿هٰذَا رَبِّيْ﴾ ويل؛ يا خو د استفهام انکاري په لهجه دی، يعنې آيا همدا ځما رب دی؟ يا د تهکم (قهر) او تبکيت (سرزنش) په ډول يې ويلي دي، يعنې همدا دی رب ځما ستاسې له عقيدې سره سم، لکه چې موسی عليه السلام فرمايلي دي: ﴿وَانْظُرْ اِلٰٓى اِلٰهِكَ الَّذِيْ ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا﴾ أي في زعمك، پر ته له دې نه د مفسرينو نور اقوال هم شته، مګر ځمونږ په خيال همدا راجح ده، والله أعلم.

﴿فَلَمَّا رَاَ الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هٰذَا رَبِّيْ ۚ فَلَمَّآ اَفَلَ قَالَ لَئِنْ لَّمْ يَهْدِنِيْ رَبِّيْ لَاَكُوْنَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّآلِّيْنَ ۝﴾

پس کله چې وليده (ابراهيم) سپوږمۍ راختونکې ځلېدونکې وويل (ابراهيم) دا رب ځما دی (ستاسې په زعم)، نو کله چې غروب يې وکړ (غائبه شوه)؛ وويل (ابراهيم): قسم دی که هدايت ونه کړي ماته رب ځما نو هرومرو (خامخا) به ګرځم ضرور له قومه ګمراهانو.

تفسير: څرنګه چې سپوږمۍ ډېر حسين او ځليدونکی ستوری دی، که الله جل جلاله د سړي لاس ونه نيسي نو بېشکه چې انسان د هغه په ځلېدلو او ښايست مفتون کيږي.

﴿فَلَمَّا رَاَ الشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ هٰذَا رَبِّيْ هٰذَآ اَكْبَرُ ۚ فَلَمَّآ اَفَلَتْ قَالَ يٰقَوْمِ اِنِّيْ بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تُشْرِكُوْنَ ۝﴾

بيا کله چې وليد (ابراهيم) لمر راختونکی (ځلېدونکی) وويل (ابراهيم): دا دی رب ځما (ستاسې په زعم سره) دا (له ګردو څخه) لوی دی، پس کله چې (لمر هم) غروب وکړ (غائب شو)؛ وويل (ابراهيم): ای قومه ځما ! بېشکه زه يم بېزار له هغو شيانو چې تاسې (يې) شريکوئ (له الله سره).

تفسير: يعنې په فلکي نظام کې له ګردو څخه لويه سيّاره لمر دی، مګر دغه ګرد لمر، سپوږمۍ، ستوري او نور ګرد د الله تعالی مخلوق او د هغه تابعان دي، چې په معين وخت ځمونږ په نظر راځي، او هيڅ يو له دوی څخه داسې قدرت او توان نه لري؛ چې يوه شېبه هم له خپله ځايه څه تقديم او تاخير وکولی شي، يا په خپل سر کوم حرکت وکړي، نو بيا دې مخلوق ته د خالق تعالی حقوق ورکول او شريک ګرځول څومره سپين سترګي او ګستاخي؟ او په کومه اندازه د نفرت وړ (لايق) يو کار دی؟.

﴿اِنِّيْ وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِيْ فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ حَنِيْفًا وَّمَآ اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ۝﴾

بېشکه ما ګرځولی (متوجه کړی) مې دی مخ خپل هغه ذات ته چې پيدا کړي يې دي اسمانونه او ځمکې، حال دا چې حنيف يم (ګرځېدونکی يم له ګردو باطلو اديانو څخه حق دين ته) او نه يم زه له مشرکانو.

تفسير: يعنې له ګردو مخلوقاتو ځنې يوه لوري ته شوی، صرف د خالق جل وعلا لوی دربار يې ټينګ ونيو، چې د هغه په قدرت کې ګرد علويّات او سفليّات دي.

﴿وَحَآجَّهٗ قَوْمُهٗ ۚ قَالَ اَتُحَآجُّوْٓنِّيْ فِي اللّٰهِ وَقَدْ هَدٰىنِ ۚ وَلَآ اَخَافُ مَا تُشْرِكُوْنَ بِهٖٓ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ رَبِّيْ شَيْـًٔا ۚ وَسِعَ رَبِّيْ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ۚ اَفَلَا تَتَذَكَّرُوْنَ ۝﴾

او جګړه وکړه له ده سره قوم د ده (په توحيد کې) وويل (ابراهيم) آيا جګړه کوئ تاسې له ما سره په (وحدانيت د) الله کې، حال دا چې په تحقيق هدايت کړی (لاره د توحيد ښوولي ده الله)

ماته، او نه ویرېږم له (ضرره د) هغو (بتانو) چې تاسې یې شریکان کوئ له الله سره (په هیڅ وخت) مګر چې اراده وفرمایي رب ځما د څه (تکلیف رسولو ما لره نو رسولی یې شي)، احاطه کړېده رب ځما په ټولو شیانو له جهته د علم، آیا نو تاسې پند نه اخلئ (فکر نه کوئ او عاجز له قادره نشئ بیلولئ؟).

تفسیر: د ابراهیم علیه السلام قوم به ویل چې: ته ځمونږ د معبودانو توهین کوې، نو وویرېږه چې چېرې ته د هغه له وباله لېونی نشې (معاذ الله)، یا په بل کوم مصیبت کې اخته نشې، نو د هغه ځواب داسې ورکوي چې: «زه به له دوی نه ولې ویرېږم؟ ځکه چې د دوی په لاس کې نفع، نقصان، راحت او زحمت هیڅ یو شی نشته، هو ! که ځما پروردګار ماته څه تکلیف راورسوي؛ نو له هغه څخه په دنیا کې هیڅوک نه دي مستثنی، هم ده ته په خپل محیط علم سره معلومه ده، چې کوم یو سړی په کوم یو حالت کې ښایي ژوندون وکړي، او کوم شی به ورته ور (لایق) او مناسب وي».

﴿وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُمْ بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا﴾

او څرنګه به ویرېږم زه له هغو (بتانو) چې شریکان کړي دي تاسې (له الله سره په عبادت کې) او نه ویرېږئ تاسې له دې چې بېشکه تاسې شریک کړی دی له الله سره هغه شی چې نه دی رالېږلی (الله) پـه (شریک کولو) د هغه پر تاسې هیڅ برهان (دلیل سند).

تفسیر: یعنې ستاسې له معبودانو څنې به زه ولې ویرېږم حال دا چې د دوی په واک (اختیار) او قبضه کې نه نفع ده نه ضرر، او نه د توحید غوره کول کوم جرم دی، چې له هغه څخه به زه اندېښنه کوم، هو ! تاسې د الله تعالی باغیان او مجرمان یئ، او الله تعالی د نفع او ضرر مالک هم دی، نو تاسې ته له خپلو جرائمو څنې وېره پکار ده.

﴿فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ۝٨١ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ ۝٨٢﴾

نو کومه یوه له دې دواړو ډلو څخه مستحقه او لایقه ده په امن سره (له عذابه د الله ووایئ !) که یئ تاسې چې پوهېږئ (په دې چې له چا نه ویره پکار ده؟ کله چې دوی لاځواب شول؛ نو پخپله الله ځواب فرمایي). هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او نه دی ګډ کړی دوی ایمان خپل له ظلم (له لوی نقصان سره چې شرک دی)؛ دغه کسان (چې خپل ایمان یې له شرکه ساتلی دی) هم دوی لره شته امن (له عذابه) او هم دوی دي لار موندونکي.

تفسیر: په صحیحو احادیثو کې منقول دي، چې کریم نبي «علیه أفضل الصلاة والتسلیم» دلته د ظلم تفسیر په شرک سره فرمایلی دی، لکه چې په (۲۱ جزء د لقمان د سورت په (۱۳) آیت (۲) رکوع کې دي): ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ ګواکې د ظلم تنوین د تعظیم لپاره دی، نو د مضمون حاصل به داسې کیږي، چې «مأمون او مهتدي یواځې همغه کسان کېدی شي، چې داسې یقین او ایمان ولري چې په هغه کې د شرک هیڅ اثر او نښه نه وي»، او که سره له ایمان لرلو په الله تعالی شرک پرې نږدي؛ نو هغه شرعي ایمان نه دی، او نه یې د هغه په وسیله امن او هدایت په برخه کېدی شي، وهو کما قال الله تعالی: ﴿وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ﴾ (۱۳ جزء د یوسف علیه السلام د سورت (۱۰۶) آیت (۱۲) رکوع).

منقول دي کله چې دغه آیت نازل شو؛ اصحاب کرام «رضوان الله تعالی علیهم أجمعین» سخت وویرېدل، او دغه امر پر هغوی ډېر شاق او دروند واقع شو، بالآخر یې د رسول علیه السلام په حضور کې عرض وکړ، «أینا لم یظلم نفسه یا رسول الله؟» صلی الله علیه وسلم، «په مونږ کې کوم یو سړی به داسې وي چې پر خپل ځان باندې یې ظلم نه وي

کړي»، نو په دغه تقدير سره مونږ ګرد د الله جل جلاه له عذابه غير مأمون، او له هدايته محروم شو؟ رسول الله صلی الله عليه وسلم د اصحابو په ځواب کې داسې ارشاد وفرمايل: «ليس كذلك، إنما هو الشرك، ألم تسمعوا قول لقمان لابنه: ﴿يَٰبُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِٱللَّهِ ۖ إِنَّ ٱلشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾»

يعني په ﴿وَلَمْ يَلْبِسُوٓا۟ إِيمَٰنَهُم بِظُلْمٍ﴾ کې له ظلم څخه شرک مراد دی، او مطلقه ګناه ترې مراده نه ده، نو په دغه صورت تاسې ته هيڅ تردّد او انديښنه نه ده پکار، اګر که مفسرينو او محدثينو پر دغه آيت راز راز (قسم قسم) تقريرونه او بيانونه کړي دي، مګر په دغه ترجمه کې د هغو ګرد مطالب په کې ثابت پراته دي.

وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيْنَٰهَآ إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾

او دا (چې تېر شو) دليل څمونږ دی، چې ورکړی وو مونږ هغه ابراهيم ته په (مقابله د) قوم د ده (چې پرې غالب شي)، پورته کوو مونږ درجې هر چا ته چې اراده وفرمايو (د پورته کولو يې)، بېشکه رب ستا ډېر حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي)، ښه عالم (په ټولو احوالو).

تفسير: يعني ابراهيم عليه السلام ته داسې قاهره دلائل ورکول، او هغه ته په خپل قوم باندې بری عطا کول، او په دنيا او آخرت کې هغه سرلوړی ګرځول؛ د همغه عليم او حکيم له کارونو څخه کېدی شي، چې د هر سړي استعداد او قابليت ورته معلوم دی، او پخپل حکمت سره هر شی د هغه په مناسبه موقع اومقام کې ږدي.

وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۚ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ ۖ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾

او وبانښه مونږ ابراهيم ته اسحاق (چې د ده ځوی او د اسرائيلي انبياوو پلار دی) او يعقوب (مو هم وروبانښه چې لمسی يې وو، دغو) ټولو ته هدايت کړی وو مونږ، او نوح ته مو هدايت کړی وو له (ابراهيم څخه) پخوا، او (هدايت مو کړی وو) اولادې د ده څنې داود او سليمان ته، او ايوب او يوسف ته، او موسی او هارون ته، او همداسې لکه چې (دغو انبياوو ته مو بدل ورکړ)؛ بدل ورکوو مونږ محسنانو (نيکو کارانو) ته.

تفسير: يعني نه يواځې دا چې مونږ ابراهيم عليه السلام په ذاتي علم او فضل سره سرلوړی کړ، بلکه په زرېښت کې د اسحاق عليه السلام په شان ځوی او يعقوب عليه السلام غوندې لمسی مو هم وروبانښه، يعقوب عليه السلام همغه (اسرائيل) دی چې ده ته بني اسرائيل منسوب دی، چې په زرهاوو انبياء په کې مبعوث شوي دي، بلکه همغسې چې د قرآن کريم په يو بل ځای کې مذکور دي، وروسته له ابراهيم عليه السلام د الله تعالی له جانبه نبوت اکثر د ده په اولاده کې اينښود شوی دی.

وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۖ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَٰعِيلَ وَٱلْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنْ ءَابَآئِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ وَإِخْوَٰنِهِمْ ۖ وَٱجْتَبَيْنَٰهُمْ وَهَدَيْنَٰهُمْ إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ مَن يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ وَلَوْ أَشْرَكُوا۟ لَحَبِطَ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾

او (هدايت مو کړی وو) زکريا او يحيی ته او عيسی او الياس ته، دوی ګرد (ټول) دي له صالحانو (کاملانو) څنې. او (هدايت مو کړی وو) اسماعيل او اليسع ته، او يونس او لوط ته، او دا ټولو ته فضيلت ورکړی وو مونږ پر تمامو عالميانو. او (فضيلت مو ورکړی وو په نبوت او اسلام سره)

ځينو ته له پلرونو د دوی، او له اولادې د دوی او له ورونړو د دوی، او غوره کړي وو مونږ دا ټول انبيا او لار ښوونه کړې وه مونږ دوی لره لارې سمې صافې ته. دا (دين د انبياوو) هدايت د الله دی چې لار ښوونه فرمايي (الله) په دې سره هغه چاته چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو نه، او که (فرضاً) شريک کړی وای دوی له (الله سره نور) نو خامخا به ضايع شوي وای له دوی نه هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به يې.

تفسير: يعنې د خالص توحيد او د الله تعالی د معرفت او طاعت سمه صافه لاره همغه ده؛ چې پر هغې الله تعالی خپل مقبول بندګان په خپل فضل او توفيق سره بيايي، او په صله او جزا د هغه کې د دوی درجې د دوی استعداد او لياقت سره سم لوړوي.

﴿وَلَوۡ أَشۡرَكُواْ﴾ الآيه: دا مونږ ته خبر راکړی شوی دی، چې شرک (داسې لويه ګناه ده چې) د انسان تمام ښه عملونه حبط او باطلوي، د نورو به څه حيثيت پاتې شي که معاذ الله په فرض محال سره داسې حرکت د پيغمبرانو او مقرّبانو څخه صادر شي؛ د دوی عمل به هم ضايع شي، (امّا صدور يې له دوی څخه متوقع نه دی، لکه چې مو په فرض محال سره دې خبرې ته اشاره وکړه).

أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ وَٱلۡحُكۡمَ وَٱلنُّبُوَّةَۚ فَإِن يَكۡفُرۡ بِهَا هَٰٓؤُلَآءِ فَقَدۡ وَكَّلۡنَا بِهَا قَوۡمٗا لَّيۡسُواْ بِهَا بِكَٰفِرِينَ ﴿٨٩﴾

دغه (تېر پيغمبران) هغه کسان دي چې ورکړي دي مونږ دوی ته کتابونه او حکمت (علم د شريعت) او پيغمبري، پس که کافر (منکر) شي په دې (آيتونو د قرآن) دغه (کافران د مکې) پس په تحقيق مقرر کړي مونږ په (ايمان او عمل) د دې داسې يو قوم (ټولګی) چې نه دي دوی په دې (قرآن) کافران.

تفسير: يعنې که د مکې کافران يا نور منکران له دې شيانو (کتاب، شريعت، او نبوت) څخه انکار وکړي، نو ځمونږ دين په هغو پورې موقوف او تړلی نه دی، ځکه چې مونږ يو بل قوم چې مهاجرين او انصار رضي الله تعالی عنهم او اتباع د دوی دي؛ لپاره د منلو، ساتنې، او ترويج د دې شيانو مقرر کړي دي، چې دوی ځمونږ د هيڅ خبرې څخه مخ اړونکي نه دي.

أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُۖ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقۡتَدِهۡۗ قُل لَّآ أَسۡـَٔلُكُمۡ عَلَيۡهِ أَجۡرًاۖ إِنۡ هُوَ إِلَّا ذِكۡرَىٰ لِلۡعَٰلَمِينَ ﴿٩٠﴾

دغه (انبياء) هغه کسان دي چې هدايت کړی دی الله (دوی ته) نو په طريقه د دوی اقتداء وکړه (ای محمده !) ووايه چې زه نه غواړم له تاسې په دغه (تبليغ د قرآن) څه اجر (مزدوري) نه دی دا (قرآن) مګر يواځې ذکر (پند، وعظ) دی لپاره د ټولو عالميانو.

تفسير: يعنې ګرد انبياء عليهم السلام په عقائدو او د دين په اصولو او کلّي مقاصدو کې سره متحد دي، نو د ګردو دستور يو دی، او هر يو نبي د هغو پر عمل مأمور دی، تاسې هم مأمور يئ چې پر همغې مستقيمې طريقې تګ وکړئ !.

ګواکې په دې آيت سره يې تنبيه وکړه چې په اصولي ډول ستاسې لاره د سابقينو انبياوو له اصولو او لارې بېله نه ده، پاتې شول فرعي اختلافات نو هغه د هرې زمانې د مناسبت او استعداد په اعتبار ښخوا له دې هم واقع کېدل، که اوس هم واقع شي؛ نو هيڅ مضائقه نه لري.

فائده: د اصولو علماوو د دې آيت د عموم څخه دغه مسئله ايستلې ده، چې كه نبي كريم صلى الله عليه وسلم په كومه معامله كې د سابقه وو شرائعو ذكر وفرمايي؛ نو هغه د ده د امّت په حق كې هم سند دی، په دې شرط سره چې شارع له هغه څخه په كلّي ياجزئي ډول سره انكار نه وي فرمايلی.

﴿قُلْ لَّآ أَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا﴾ الآيه ـ «ووايه ! چې زه نه غواړم له تاسې څخه په تبليغ د قرآن څه اجر (مزدوري) او اجرت غوښتونكی نه يم، ځما اجر خو د الله تعالى په دربار كې ثابت دی، هو ! كه تاسې له نصيحت څخه انحراف وكړئ، نو خپلو ځانونو ته به نقصان ور رسوئ، په ګرد جهان كې يو نه يو خو به دا نصيحتومني، هر هغه څوك چې انكار وكړي؛ هغه به خپل ځان ته نقصان ورسوي، او ښايي چې په خپلې دغې محرومۍ، بدبختۍ او بدحالۍ وژاړي.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ ۗ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِلنَّاسِ ۖ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا ۖ وَعُلِّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ ۖ

او نه دی كړی تعظيم دغو (يهودانو) د الله په حق تعظيم د ده سره كله چې وويل دوی چې: نه دی نازل كړی الله پر هيڅ بشر (انسان) باندې هيڅ شی، ووايه (ای محمده دوی ته !) چا نازل كړی وو كتاب هغه چې راوړی وو هغه موسی، حال دا چې نور (رڼا) او هدايت دی لپاره د خلقو، چې ګرځوئ تاسې هغه (كتاب) پاڼه پاڼه، ښكاره كوئ يې (خلقو ته هغه چې ستاسې خوښې وي) او پټوئ تاسې ډېرې (ترې چې ستاسې نه وي خوښې لكه محمدي نعت)، او ښوولي شوي دي تاسې ته هغه (احكام د تورات) چې پوه نه وئ (پرې) تاسې، او نه پلرونه ستاسې.

تفسير: ﴿مَآ أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّنْ شَيْءٍ﴾ الآيه ـ يعنې نه كتاب نه وحي او نه شرعي احكام، بلكه هيڅ شی الله تعالى نه دي راليږلي.

﴿قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَآءَ بِهِ مُوسَىٰ﴾ يعنې كه په رښتيا سره الله تعالى پر هيڅ يو انسان هيڅ يو شی نه دی نازل كړی، نو د «مقدس تورات» په شان يو عظيم الشأن كتاب له كومه راغی؟ چې په الهي احكامو او مرضياتو يې بندګان خبرول، او د رشد او هدايت عجيبه عجيبه رڼا يې په خپل منځ كې لرله، او د هغو شيانو علم يې تاسې ته درعطا كاوه، چې پرې نه تاسې او نه ستاسې پلار نيكه بلكه ټول انبياء عليهم السلام حتى ټول بني آدمان هم بې د الله تعالى له اعلامه تش په خپل عقل او حواس نه پوهيدل، او چا هغه په موسى عليه السلام نازل كړی؟.

دا منل كيږي چې نن ورځ تاسې هغه كتاب پاڼې پاڼې او ټوك ټوك كړی دی، او خلقو ته مو سم له خپلې خوښې سره ښوولی دی، او د هغه ډېر احكام او اخبار مو پټ كړي دي، او د هغه اصلي رڼا همغسې چې وه؛ اوس نه ده پاتې، بيا هم هغه برخه يې چې پاتې ده، همغه دا رابنيي، كله چې د هغې عظيم الشأنې مانۍ كنډوالې هم داسې دي، نو الله خبر چې په خپله زمانه كې به يې عروج څومره عظيم الشأن وو؟ (نو كله چې دوی د دې سوال ځواب تاسې ته ای ځما رسوله در نه كړی، نو پاك الله فرمايي چې:

قُلِ اللَّهُ ۖ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾

ووايه (ای محمده !) چې الله (نازل كړی وو ! بل ځواب نشته) بيا پرېږده دوی چې په خرافاتو خپلو كې لوبې كوي (او په باطلو خپلو كې غوپې وهي؛ مشغوليږي).

وَهَٰذَا كِتَٰبٌ أَنزَلۡنَٰهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ ٱلَّذِي بَيۡنَ يَدَيۡهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ ٱلۡقُرَىٰ وَمَنۡ حَوۡلَهَاۚ وَٱلَّذِينَ يُؤۡمِنُونَ بِٱلۡأٓخِرَةِ يُؤۡمِنُونَ بِهِۦۖ وَهُمۡ عَلَىٰ صَلَاتِهِمۡ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾

او دا قرآن هغه کتاب دی چې نازل کړی دی مونږ هغه برکتناک (فائده ناک) تصدیق کوونکی د هغه (کتابونو) دی، چې وړاندې له ده دي، او لپاره د دې چې وویروې ته اصل د ټولو کلیو (کلـو) (یعنې اهـل د مکې) او هغه چې چاپېر دي له دې او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی (یقین یې کړی دی) په آخرت؛ ایمان لري دوی په دغه (قرآن یا په محمد) حال دا چې هم دوی په لمونځونو خپلو ساتنه کوي (د ټولو حقوقو د دوام او رعایت سره یې).

تفسیر: ﴿وَلِتُنذِرَ أُمَّ ٱلۡقُرَىٰ وَمَنۡ حَوۡلَهَاۚ﴾ : «او لپاره د دې چې وویروې ته اصل د ټولو کلیو (کلو، یعنې مکیان ـ مکې والا) او هغه چې چاپېر له دې دي»، «أم القری» د کلیو (کلو) اصل او بیخ ته وایي.

مکه معظّمه د ګردو عربو دیني او دُنیوي مرجع وه، له جغرافیایي حیثیته هم د پخوانی دنیا د وسطي مرکز په ډول واقع ده، نوې دنیا (امریکا) ترې لاندې پرته ده، د حدیثو د روایاتو په مطابق له اوبو ځنې ځمکه جوړه شوې ده، نو لومړی همدغه ځای څرګند شوی وو، نو بنا پر دغو وجوهاتو مکه معظمه په «أم القری» سره یاده کړه شوه، او له شاوخوا څخه یې مراد یا عرب دي، ولې چې په دنیا کې لومړني مخاطبان همدوی وو، او د دوی په وسیله د دنیا نورو خلقو ته خطاب وشو، یا به ګرد جهان مراد وي.

وَمَنۡ أَظۡلَمُ مِمَّنِ ٱفۡتَرَىٰ عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا أَوۡ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمۡ يُوحَ إِلَيۡهِ شَيۡءٌ وَمَن قَالَ سَأُنزِلُ مِثۡلَ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُۗ

او څوک دی ډېر ظالم؟ (یعنې هیڅوک نشته) له هغه چا نه چې ترې پر الله دروغ، یا وایي چې وحي کړی شوې ده ماته، حال دا چې وحي نه وي کړی شوې ده ته د هیڅ شي، او (بل څوک دی ډېر ظالم یعنې نشته له) هغه چا چې وایي: ژر به (زه هم) نازل کړم (وبه لیکم له ځانه) په مثل د هغه کتاب چې نازل کړی دی الله (تاته ای محمده ! چې قرآن دی).

تفسیر: پر الله جل جلاله له بهتان تړلو څخه ښایي دا مراد وي، چې د الله جل جلاله په لوري د داسې خبرې نسبت وکړ شي؛ چې د ده د لوړ شان سره هیڅ نسبت ونه لري، او وړ (قابل) او لایق یې نه وي، مثلا یو مخلوق له هغه سره شریک وګرځوي، یا ورته د ځوی او ښځې تجویز وکړي، یا داسې ووایي: ﴿مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٖ مِّن شَيۡءٖۗ﴾ یعنې الله تعالی د بندګانو د هدایت هیڅ سامان نه دی مهیأ کړی، نو هر څوک چې داسې ووایي؛ سخت ظالم دی، همداسې هغه څوک چې د نبوّت او د رسالت دعوی په دروغو سره وکړي، یا داسې یوه غټه خبره وکړي، چې د الله تعالی د کلام په شان زه هم خبرې راوړی شم، لکه چې ځینو مشرکانو به ویل: «ولو نشاء لقلنا مثل هذا»، دا ګردې خبرې انتهایي ظلم او بد سترګي ده، چې د هغې د سزا حال لږ څه وروسته راځي.

وَلَوۡ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِي غَمَرَٰتِ ٱلۡمَوۡتِ وَٱلۡمَلَٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓاْ أَيۡدِيهِمۡ أَخۡرِجُوٓاْ أَنفُسَكُمُۖ

او که ووینې ته (ای محمده !) ظالمان یعنې کافران په هغه وخت کې چې ظالمان په (باطني او روحاني) سختیو د مرګ کې وي، حال دا چې پرښتې (د عذاب) غځوونکې وي د لاسونو خپلو (د روح د قبض لپاره نو وایي دوی ته چې) راوباسئ تاسې ارواح خپل (چې یې قبض کړو مونږ که یې ایستی شئ یا یې له عذابه وباسئ !).

تفسیر: یعنې د روح قبضولو او سزا ورکولو لپاره لاسونه غځوي، او د زیات تشدید او د غیظ د اظهار لپاره وایي چې راوباسئ خپل ارواح.

ٱلۡيَوۡمَ تُجۡزَوۡنَ عَذَابَ ٱلۡهُونِ بِمَا كُنتُمۡ تَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ غَيۡرَ ٱلۡحَقِّ وَكُنتُمۡ عَنۡ ءَايَٰتِهِۦ تَسۡتَكۡبِرُونَ ﴿٩٣﴾

نن ورځ به جزا درکړه شي تاسې ته عذاب سپکوونکی (یعنې چې له سخت تکلیف سره ذلت او رسوایي هم وي) په سبب د هغه چې وئ تاسې چې ویل به مو پر الله (وینا) ناحقه او وئ تاسې چې له آیتونو د ده څخه به مو تکبّر کاوه (او نه به مو منل، نو وبه ګورئ یوه قبیحه منظره).

تفسیر: یعنې د تکبر له لارې د الله تعالی آیتونه او نبېې دروغجنې کوئ (او وبه ویل شي کفارو ته کله چې بیا ژوندي شي په قیامت کې داسې چې)

وَلَقَدۡ جِئۡتُمُونَا فُرَٰدَىٰ كَمَا خَلَقۡنَٰكُمۡ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكۡتُم مَّا خَوَّلۡنَٰكُمۡ وَرَآءَ ظُهُورِكُمۡۖ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمۡ شُفَعَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ زَعَمۡتُمۡ أَنَّهُمۡ فِيكُمۡ شُرَكَٰٓؤُاْۚ لَقَد تَّقَطَّعَ بَيۡنَكُمۡ وَضَلَّ عَنكُم مَّا كُنتُمۡ تَزۡعُمُونَ ﴿٩٤﴾

او خامخا په تحقیق راغلي یئ تاسې مونږ ته یواځې (لپاره د حساب او جزا) لکه چې پیدا کړي مو وئ تاسې اول ځلې، او پرېښودل تاسې (په دنیا کې) هغه (شیان) چې درکړي وو مونږ تاسې ته وروسته د شاوو خپلو، او نه وینو مونږ له تاسې سره شفاعت کوونکي ستاسې، هغه چې ګمان کولو تاسې چې بېشکه دوی په (تربیه او استحقاق د عبادت) ستاسې کې شریکان دي (له الله سره) خامخا په تحقیق پرې شو (هغه پیوند چې وو) په منځ ستاسې کې، او ورک شو له تاسې څخه هغه شی چې وئ تاسې چې ګڼل به مو (چې دا شفیعان دي).

تفسیر: ﴿وَلَقَدۡ جِئۡتُمُونَا فُرَٰدَىٰ﴾ «او په تحقیق راغلي یئ تاسې مونږ ته یواځې یواځې لکه چې مو پیدا کړي وئ اول ځلې، یعنې نه به ستاسو په تن جامې وي، او نه به ستاسې په پښو پڼې وي، ما ته به تش تور لاس راځئ، او پر هغو سازونو او سامانونو مو چې فخر او ویاړ کولو، هغه مو له ځانه سره نه دی راوړی، او هلته مو پرېښئ دی.

﴿وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمۡ شُفَعَآءَكُمُ﴾ الآیه ـ یعنې هغه شیان چې تاسې د مصیبت او اړتیا (احتیاج) په وخت کې د خپلې مرستې (مدد) لپاره ټاکلي (مقرر کړي) وو؛ هغوی چېرې لاړل؟ چې نن مونږ دوی ستاسې د حمایت او سپارښت (سفارش) او مرستې (مدد) لپاره حاضر نه وینو، او د نصرت او حمایت هغه ګردې علاقې او اړیکې له منځه ورکې دي، چې تاسې پرې لافې او باتې وهلې.

۞إِنَّ ٱللَّهَ فَالِقُ ٱلۡحَبِّ وَٱلنَّوَىٰۖ يُخۡرِجُ ٱلۡحَيَّ مِنَ ٱلۡمَيِّتِ وَمُخۡرِجُ ٱلۡمَيِّتِ مِنَ ٱلۡحَيِّۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُۖ فَأَنَّىٰ تُؤۡفَكُونَ ﴿٩٥﴾

بېشکه الله چوونکی (څیروونکی) د دانې دی (په ایستلو د ډکې (تبغ) سره) او د زړي (په ایستلو د نیالګي ـ تیغي سره) راباسي ژوندی له مړي (لکه شین ډکی له وچې دانې، ولد له نطفې، مؤمن له کافر، عالم له جاهل نه) او ایستونکی د مړي دی له ژوندي (لکه وچه دانه له شین ډکي، نطفه له حیوان، کافر له مؤمن، جاهل له عالم نه)، دغه (ژوندی کوونکی او مړ کوونکی) الله دی، نو کوم طرف ته ګرځولی شئ تاسې؟ (د الله له عبادت څخه).

تفسیر: یعنې زړی او دانه یې په ځمکه کې د خښولو څخه وروسته چولی، او څیرلی او تک شین ډکی ترې زرغونوي، له ځانداره د بې ځانه، او له بېځانه د ځانداره ایستل داسې دي؛ لکه چې انسان له نطفې او نطفه له انسان څخه پیدا کوي،

دا د همدې الله تعالى كار دى، بيا تاسې چې هغه پرېږدئ نو چېرې ځئ؟ آيا بل داسې كوم لوى ذات موندلى شئ چې د داسې قدرتونو او كمالاتو څښتن (مالك) او دا ډول لوى كارونه په سر ور رسولى شي؟.

فَالِقُ الْإِصْبَاحِۚ وَجَعَلَ الَّيْلَ سَكَنًا وَّالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًاۚ ذٰلِكَ تَقْدِيْرُ الْعَزِيْزِ الْعَلِيْمِ ﴿۹۶﴾

چوونكى (د رڼا) د سبا دى (بيوونكى د تيارو د شپې، راوستونكى د رڼا د ورځې) او ګرځولې يې ده شپه آرامځى او (ګرځولې يې دى) لمر او سپوږمى (ننبې د) حساب (لپاره د اوقاتو)، دغه (ذكر شوي شيان) اندازه كول دي د ښه غالب (قوي په انفاذ د احكامو) ښه عالم (خبردار په تدبير د عالم).

تفسير: يعنې د شپې له تيارو څخه د صبح صادق هغه تك سپين تار چې راځرګنديږي، د هغه رايستونكى هم دا پاك الله دى، د شپې او د ورځې، د لمر او سپوږمى، د ستورو او نورو حكيمانه نظام، او د دوى د تګ او رفتار هغه شمېر او حساب چې ده ټاكلى او مقرر كړى دى، په هغه كې د يوه ويښته په اندازه هم لاندې باندې او زياتوالى او نقصان له سره نه پېښيږي.

وَهُوَ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ النُّجُوْمَ لِتَهْتَدُوْا بِهَا فِيْ ظُلُمٰتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِؕ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿۹۷﴾

او دغه (الله) همغه (ذات) دى چې پيدا كړي يې دي تاسې ته ستوري لپاره د دې چې لاره وموميء د هغو (په وسيله) سره په تيارو د بر (وچې په بيابانونو كې) او (په تيارو د) بحر (درياب) كې، په تحقيق ښكاره بيان كړي دي مونږ آيتونه (د قدرت او توحيد خپل) لپاره (د هغه) قوم چې پوهيږي (او پرې استدلال كولى شي).

تفسير: يعنې په دوى سره بلا واسطه لاره معلومه كړئ، يا بالواسطه لكه قطب ښوونكى او نور جغرافيايي آلات.

وَهُوَ الَّذِيْٓ اَنْشَاَكُمْ مِّنْ نَّفْسٍ وَّاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَّمُسْتَوْدَعٌؕ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّفْقَهُوْنَ ﴿۹۸﴾

او دغه (الله) هغه ذات دى چې پيدا كړي يې يئ تاسې (ګرد ـ ټول) له نفس يوه څخه (چې آدم دى) نو (شته تاسې ته يو) ځاى د قرارئ (په شاګانو د پلرونو يا په سر د ځمكې كې) او يو ځاى د امانت (د مور په نس يا په قبر كې)، په تحقيق ښكاره بيان كړي دي مونږ آيتونه (قدرت او توحيد خپل) لپاره د هغه قوم چې ښه پوهيږي (او پرې استدلال كولى شي).

تفسير: «مستقَرّ» د درېدلو هسې ځاى چې په هغه كې هستوګنه وشي، او «مستودع» د سپارلو او د امانت كېښودلو ځاى ته وايي، دا يې لغوي معنى شوله، د دې دواړو د مصداق په تعيين كې دمفسرينو اختلاف دى، خو ځمونږ هغه مضمون ډېر ښه خوښيږي؛ چې شاه صاحب په «موضح القرآن» كې ليكلى دى: «يعنې لومړى سپارلى كيږي د مور ګېډې ته چې هلته ورو ورو دنيوي أثرات په كې پيدا كړي، بيا يې دنيا ته راولي، او دلته ورته هستوګنه او تقرّر وركوي، بيا يې قبر او هديرې ته سپاري، او ورو ورو هلته د أخروي ژوندون اثرات په كې پيدا كوي، او بيا قرار ورته بخښي په جنت كې يا يې وراچوي په دوزخ كې».

وَهُوَ الَّذِیْٓ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً ۚ فَاَخْرَجْنَا بِهٖ نَبَاتَ كُلِّ شَیْءٍ فَاَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا ۚ وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِیَةٌ وَّجَنّٰتٍ مِّنْ اَعْنَابٍ وَّالزَّیْتُوْنَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَّغَیْرَ مُتَشَابِهٍ ؕ اُنْظُرُوْۤا اِلٰی ثَمَرِهٖۤ اِذَاۤ اَثْمَرَ وَیَنْعِهٖ ؕ اِنَّ فِیْ ذٰلِكُمْ لَاٰیٰتٍ لِّقَوْمٍ یُّؤْمِنُوْنَ ﴿۹۹﴾

او دغه (الله) هغه (ذات) دی چې نازلې (رالېږلې) کړي یې دي له (طرفه د) آسمانه اوبه، نو راایستلي دي مونږ په دې (اوبو) سره زرغونه د هر شي (زرغونېدونکي)، نو راایستلي دي مونږ له هغه (زرغونه) شخه شین (کښت فصل) چې بیا راباسو مونږ له دې (شنه ډکي) شخه دانې یو په بل سورې (لکه وږې)، او (راباسو) له (جنسه د) خُرما څخه (داسې خُرما چې راووځي) له غلافه (د وږي) د هغې شخه وږي نژدې (ځمکې ته یایو د بل سره) او (راباسو) باغونه د انګورو او (راباسو) زیتون (خونه) او انار، په دې حال چې یو له بل سره مشابه وي (په پاڼو کې)، او نه وي متشابه (بلکه بېل وي په خوند کې)، وګورئ تاسې طرف د مېوې د هرې ونې ته کله چې مېوه ونیسي، او پوخوالي د هغې ته، بېشکه په دغو (تېرو ټولو) کې خامخا دلائل (د قدرت او توحید) دي لپاره د هغه قوم چې ایمان لري (تصدیق کوي).

تفسیر: ﴿اِنَّ فِیْ ذٰلِكُمْ﴾ الآیه ـ «بېشکه په دې تېرو ټولو کې خامخا دلائل د قدرت او توحید دي لپاره د هغه قوم چې ایمان لري او تصدیق کوي»، د الله تعالی هغه صفات او افعال او د قدرت مظاهر چې په دې رکوع کې بیان شوي دي؛ د ده پر وجود، وحدانیت، او کامل الصفات والي واضح استدلال دی، مګر که غور وکړ شي؛ نو د وحیې او د نبوت مسئله هم تر ډېره ځایه پورې ترې حل کیږي، ځکه کله چې حق تعالی پخپل فضل او رحمت سره ځمونږ د دنیوي ژوندون، او د مادي حوائجو د انتظام او انصرام لپاره دومره ارضي او سماوي اسباب مهیا کړي دي؛ نو داسې ویل به څومره غلط او چټې (بېکاره) وي، چې ځمونږ د اخروي او روحاني ضروریاتو د پوره کولو هیڅ وسیله او سامان یې نه دی پیدا کړی، یقینا هغه کریم رب چې ځمونږ د جسماني غـذا د ودې او نشونما لپاره لـه آسمانه اوبه رالښکته کړي دي؛ نو ځمونږ د روحاني تغذیې لپاره یې هم د نبوّت او وحیې باران نازل کړی دی، لکه چې پاک الله د بر او بحر په تیارو کې د ستورو په وسیله ظاهري هدایت او لارښوونه کوي، نو څرنګه امکان لري، چې د باطني هدایت او لارښوونې لپاره یو ستوری هم د روحانیت په آسمان کې نه وي رون کړی؟ !.

پاک الله وروسته د شپې له تیارې بیا د صبح صادق رڼا راولي، او مخلوقاتو ته یې موقع بښلې ده، چې په خپلو دنیوي کارونو او چارو کې د لمر او سپوږمۍ له رڼا څخه په یوه معین حساب سره منتفع او مستفید شي، نو بیا څنګه ویلی کېدی شي چې د کفر، شرک، ظلم، عدوان، فسق فجور او نورو په تپه تیاره شپه کې د هغه مطلق هادي له لوري هیڅ یوه د هدایت کومه سپوږمۍ نه ده پیدا کړې؟ ! او نه یې د صبح صادق نور خپور (خور) کړی، او نه د هغې شپې د خاتمه ورکولو لپاره یې کوم لمر راخېژولی دی.

وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوْا لَهٗ بَنِیْنَ وَبَنٰتٍۭ بِغَیْرِ عِلْمٍ ؕ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰی عَمَّا یَصِفُوْنَ ﴿۱۰۰﴾

او مقرر کړي دي (کفارو) الله ته شریکان جنیان (پیریان) حال دا چې پیدا کړي دي (الله) دغه (جن او شیاطین هم) او ترې (جوړوي ځیني کفار) لپاره د الله ځامن او لونې بې له علمه (له خپل جهالت نه)، پاکي ده الله لره (له ګردو عیبونو) او ډېر پورته دی (شان د ده) له هغو (بدو خبرو) چې بیانوي (یې ورته) دوی.

تفسير: له «جن» څخه دلته مراد «شياطين» دي، ځرنګه چې د کفر او شرک ارتکاب د شيطان په اغواء سره کيږي، نو ځکه د ده په اغواء او اضلال د غير الله عبادت کول ګواکې د هغه عبادت وشو، ابراهيم عليه السلام د بت پرستۍ د ترديد په ضمن کې فرمايلي وو: ﴿يَٰٓأَبَتِ لَا تَعۡبُدِ ٱلشَّيۡطَٰنَ﴾ (د مريم سورت ۳ رکوع)، په سورت يس ۶۰ آيت ۴ رکوع ۲۳ جزء کې ارشاد شته چې: ﴿أَلَمۡ أَعۡهَدۡ إِلَيۡكُمۡ يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ أَن لَّا تَعۡبُدُواْ ٱلشَّيۡطَٰنَ﴾ ، ملائکې به په قيامت کې فرمايي: ﴿قَالُواْ سُبۡحَٰنَكَ أَنتَ وَلِيُّنَا مِن دُونِهِمۖ بَلۡ كَانُواْ يَعۡبُدُونَ ٱلۡجِنَّۖ أَكۡثَرُهُم بِهِم مُّؤۡمِنُونَ﴾ (۲۲ جزء د سبأ سورت، (۵) رکوع، (۴۱) آيت).

يا به له جن څخه د جنياتو قوم مراد شي، چې د دوی له ځينو مشرانو څخه به د جاهليت په زمانه کې استعانت او پناه غوښتل کېده: ﴿وَأَنَّهُۥ كَانَ رِجَالٞ مِّنَ ٱلۡإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٖ مِّنَ ٱلۡجِنِّ﴾ (۲۹ جزء د الجن سورت (۶) آيت (۱) رکوع).

په هر حال هغوی پخپله ځمونږ په شان د الله تعالى عاجز مخلوق دی، نو سره له مخلوقيته به دوی څه رنګه د خالق تعالى شريکان شي.

﴿سُبۡحَٰنَهُۥ﴾ الآيه ـ يعني الله جل جلاله پاک دی له شرکت څخه، او د الله تعالى شان ډېر پورته او لوړ دی، او له ترکيب او تحليل څخه بيخي پاک او منزّه دی، نو د پلار او ځوی تصور د ده په نسبت څرنګه کېدی شي؟.

بَدِيعُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِۖ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُۥ وَلَدٞ وَلَمۡ تَكُن لَّهُۥ صَٰحِبَةٞۖ وَخَلَقَ كُلَّ شَيۡءٖۖ وَهُوَ بِكُلِّ شَيۡءٍ عَلِيمٞ ﴿١٠١﴾

(الله) بې له نمونې پيدا کوونکی د آسمانونو او د ځمکې دی، ځرنګه به وي ده ته ځوی، لور، حال دا چې نشته ده ته هيڅ ښځه، او پيدا کړی دی (الله) هر شی او هم دی پر هر شي ښه عالم (ښه دانا) دی.

تفسير: تعجب دی ! لکه چې تاسې حقيقتاً د الله لپاره اولاد ټاکئ (خوښوئ)، نو د ده د اولاد لپاره به مور ځرنګه تجويزوئ؟ او د دې مور تعلّق به له الله تعالى سره په څه ډول سره قبلوئ؟.

نصرانيان مسيح عليه السلام ته د الله تعالى ځوی وايي، ليکن داسې جسارت هغوی هم نشي کولی، چې صدّيقه بي بي مريمه (العياذ بالله) د «الله تعالى» ښځه وبولي، او د مېړه (خاوند) او ښځې په تعلقاتو قائلان شي، کله چې داسې نه ده؛ نو د «بي بي مريمې» له ګېډې ځنې پيدا شوی هلک ځرنګه د الله تعالى ځوی کېدی شي؟.

په دنيا کې نور کوچنيان (ماشومان) هم پاک الله د دوی د ميندو له ګېډو ځنې پيدا کوي، او دوی (معاذ الله) د الله تعالى نسلي اولاد نه ګڼل کيږي، او دا فرق چې يو هلک يواځې له (جبرئيلي) نفخې څخه بيا د عادي اسبابو له واسطې څخه پيدا کړ شي، او نور د عامو اسبابو په سلسله پيدا کړل شي، د أبوّت او بنوّت (پلارتوب او ځويتوب) پر مسئله هيڅ يو اثر نشي اچولی، دغه تخليق که په اسبابو يا مسبباتو سره وي، يا د خارقه عاداتو په وسيله؛ د دغو ګردو خالق همغه پاک الله دی، او همغه پوهيږي چې د کوم شي پيدا کول په څه ډول او په څه وخت له مصلحت او حکمت سره سم دي.

ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ رَبُّكُمۡۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ خَٰلِقُ كُلِّ شَيۡءٖ فَٱعۡبُدُوهُۚ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ وَكِيلٞ ﴿١٠٢﴾

همدغه (ذات موصوف په دغو صفاتو سره) الله دی رب ستاسې، نشته هيڅ معبود (لايق د عبادت) مګر هم دی، دی پيدا کوونکی دی د هر شي؛ نو عبادت کوئ د دغه (الله يواځې) او هم دی پر هر شي وکيل (ساتونکی کار جوړوونکی) دی.

تفسیر: ښايي د الله جل جلاله عبادت د دې له امله (له وجې) وکړی شي، چې دی د پورتنيو ذکر شوو صفاتو له سببه په ذاتي طور سره د معبوديت استحقاق لري، او له دې وجهې هم چې د ټولو مخلوقاتو کار جوړول هم د ده په قدرت او اختيار کې دی.

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾﴾

نشي موندلی (او احاطه نشي کولی) پر الله سترګې، او الله مومي سترګې (ويني يې او يا احاطه کوي په سترګو) او هم دی نهايت مهربان او نهايت باريک بين، ښه خبردار دی.

تفسیر: شاه صاحب د دې مطلب داسې اخيستی دی چې: «په سترګو کې دا قوت نشته چې الله تعالی وګوري، هو ! که دی د لطف او کرم له لارې د خپل ځان د ښکارولو اراده وفرمايي؛ نو سترګو ته همغسې قوت هم ورعطا کوي»، مثلاً په آخرت کې به مؤمنانو ته حسب المراتب د الله جل جلاله رؤيت ور په برخه کيږي، لکه چې د کتاب له نصوصو او سنتو څخې ثابته ده.

د سلفو مفسرينو څخه ځينو د ادراک معنی په احاطې سره کړېده، يعنې سترګې له سره هغه نشي احاطه کولی، او په آخرت کې به رؤيت وي، او احاطه به نه وي، هو ! د ده شان هم دا دی، چې په ټولو ابصارو او مبصراتو يې احاطه کړېده، په دې تقدير سره د «لطيف» تعلق به له ﴿لَا تُدْرِكُهُ﴾ سره، او د «خبير» ارتباط به له ﴿وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ﴾ سره وي.

﴿قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿١٠٤﴾﴾

(ووايه ای محمده ! دوی ته) په تحقيق راغلي دي تاسې ته واضح دلائل له طرفه د رب ستاسې؛ نو هر څوک چې ويني (دغه واضح دلائل او ايمان پرې راوړي) نو نفع يې د خپل ځان ده، او هر څوک چې ړوند شو (له دغو دلائلو او ايمان پرې رانه وړي، نو ضرر يې) په ده (بار) دی، او نه يم زه په تاسې ساتونکی (چې ستاسې اعمال به ساتم، او بيا به تاسې ته پرې جزا درکوم، بلکه زه رسول الله يم، او پر ما تش تبليغ دی).

تفسیر: اګر که مونږ پاک الله نشو ليدلی، مګر د ده بصيرت زياتوونکې علامې او دلائل ځمونږ په مخ کې شته، هر څوک چې خپلې سترګې پرانيځي؛ نو ضرور الله تعالی مومي، او هر څوک چې له خپل ځانه ړوند جوړ کړي، نو دی به خپل ځان ته تاوان ورسوي، آيا دا ځما په غاړه ده چې څوک خامخا ليدلو ته مجبور کړم؟ .

﴿وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾﴾

او همداسې راز راز (قسم قسم) بيانوو مونږ آيتونه (لپاره دعبرت) او لپاره د دې چې ووايي دغه (کفار چې) لوستلي زده کړي دي تا (له بل چا څخه) او لپاره د دې چې واضح بيان کړو دا قرآن لپاره د هغه قوم چې پوهيږي.

تفسیر: يعنې خپل آيتونه له مختلفو خواوو، او په عجيبو او غريبو ډولونو سره ځکه بيانوو؛ چې تاسې يې ټولو خلقو ته ورسوئ، او په دوی کې به د استعدادونو او احوالو له اختلاف څخه دوه ډلې جوړې شي، ضد کوونکي او ناپوهان خو به داسې وايي چې داسې علوم او معارف او مؤثر مضامين د يو أمّي او نالوستي سړي له خولې څرنګه وځي؟ ! هرومرو (خامخا) به دی په مختلفو وختونو کې دا خبرې له بل چا څخه زده کوي، او بيا يې مونږ ته اوروي، مګر پوهانو او انصاف لرونکو او حق خوښوونکو خلقو ته حق ضرور واضح کيږي، او داسې شيطاني شُکوک او شبهات زائليږي.

(یا دا چې دا تېر آیتونه بیا بیا بیانوو په مقتضی د بالغه حکمت خپل سره، پس له دې هم کله له خوفه کله له رجا، کله له وعده کله له وعیده، چې اوریدونکي پرې عبرت واخلي، او چې دا قسم وینا د بشر له مقدوره خارج ده، او لپاره د دې چې بیان کړو دا قرآن لپاره د هغه قوم چې مؤمنان دي په دې چې دا کلام الله دی).

اِتَّبِعۡ مَآ أُوحِيَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ وَأَعۡرِضۡ عَنِ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ﴿١٠٦﴾

پیروي کوه (ای محمده !) د هغه حکم (قرآن) چې وحي کړی شوی دی تاته له رب ستا، نشته هیڅ لایق د عبادت مګر هم دی، او مخ ګرځوه له مشرکانو (او په خبرو یې پروا مه کوه).

تفسیر: یعنې تاسې پر واحد الله جل جلاله اعتماد ولرئ ! او د ده پر حکم ټک وکړئ ! او د مشرکانو له جهل او عناده سترګې واړوئ !، او داسې اندېښنه مه کوئ ! چې ولې دوی د هسې روښانو واضحو دلائلو او بیاناتو د اورېدلو سره بیا هم په سمه لاره نه راځي؟.

وَلَوۡ شَآءَ ٱللَّهُ مَآ أَشۡرَكُواْۗ

او که اراده فرمایلي وی الله (د عدم شرک د دوی)؛ نو شرک به نه وی کړی دوی.

تفسیر: یعنې د حق تعالی تکویني حکمت د دې مقتضي نه دی چې دې ګرد عالم په جبر سره مؤمنان کړي، بېشکه که اراده وفرمایي نو پر ګرد جهان کې به یو مشرک هم پاتې نشي، لیکن له شروع څخه د انساني فطرت نظام یې داسې ایښی دی، چې که انسان کوښښ وکړي نو یقیناً هدایت قبلولی شي، خو بیا هم په منلو باندې یې بیخي مجبور او مضطر نه دی.

وَمَا جَعَلۡنَٰكَ عَلَيۡهِمۡ حَفِيظٗاۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيۡهِم بِوَكِيلٖ ﴿١٠٧﴾

او نه یې ګرځولی مونږ ته پر دوی ساتونکی (څارونکی د اعمالو د دوی)، او نه یې ته پر دوی وکیل (کتونکی چې په ایمان یې مجبور کړې).

تفسیر: یعنې ستاسې فرض تبلیغ او د الهي احکامو اتّباع ده، د دوی د اعمالو ذمه وار او ځواب ویونکی خو تاسې نه یئ.

وَلَا تَسُبُّواْ ٱلَّذِينَ يَدۡعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ فَيَسُبُّواْ ٱللَّهَ عَدۡوَۢا بِغَيۡرِ عِلۡمٖۗ

او کنځل مه کوئ (ای مؤمنانو !) هغو (معبودانو) ته چې عبادت کوي دغه (کفار د هغو) بې له الله؛ نو کنځل به وکړي دوی (هم) الله ته په ناحقه سره بې له پوهې (له خپل جهالته).

تفسیر: یعنې تاسې خپل تبلیغ او نصیحت فرمایئ ! او خپل فرض په ښه ډول سره ادا کړئ !، وروسته له دې نه که بیا هم دوی په خپل کفر او شرک باندې دوام وکړي؛ نو د هغه مسئولیت د دوی په غاړه دی، او ذمه واري یې پر تاسې نشته، هو ! دا خبره ضروري ده چې تاسې پخپله بې ضرورته د دوی د زیات کفر او تعنّت سبب ونه ګرځئ، مثلاً فرض یې کړئ، که د دوی د مذهب تردید، یا د بحث او مناظرې په سلسله کې تاسې په غصه شئ، او د دوی باطلو معبودانو او مقتدایانو ته سبّ او کنځل وکړئ؛ چې د دې نتیجه به داسې شي، چې هغوی به هم په ځواب کې ستاسې د بر حق معبود په نسبت بې ادبي کوي، او له جهالته به ده ته زیاړې او کنځلې کوي، په دې صورت کې به د خپل واجب التعظیم معبود د اهانت سبب تاسې پخپله وګرځئ، نو ځکه له دې نه تل احتراز وکړئ !.

دکوم مذهب د اصولو او فروعو اغلاط په معقولې طريقې سره ښکارول، يا د هغه پر کمزورئ او رکاکت په تحقيقي او الزامي طريقو سره تنبيه کول بېل شی دی، ليکن د کوم قوم د لويانو او معبودانو په نسبت د تحقير او توهين په ډول زړه دردوونکې خبرې ښې نه دي، او پاک قرآن هغه له سره جائز نه بولي.

كَذٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ اُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ اِلٰى رَبِّهِمْ مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۰۸﴾

په شان د دغـه (ښايست د عبادت د بتانـو دوی ته) ښايسته کړی مونـږ هـر امت (فرقې) ته عمل د دوی (نېک وي که بد)، بيا به رب د دوی ته بيا ورتګ د دوی دی (په آخرت کې) پس خبر به کړي (الله) دوی په هغه شي چې وو دوی چې کاوه به (يې په دنيا کې نو په جزا به يې رسوي).

تفسير: يعنې څرنګه چې دنيا دار الامتحان دی؛ او د هغې نظام مونږ داسې ايښی دی، او داسې اسباب مو سره راټول کړي دي، چې دلته هر قوم پخپلو اعمالو، دودونو، او دستورونو نازيږي، او فخر پرې کوي، او د انسان دماغ داسې نه دي جوړ شوي؛ چې فقط د صداقت پر قبلولو او منلو باندې مجبور شي، او د غلطی په لوري د تللو هيڅ ځای ورته پاتې نه وي.

هو ! کله چې د پاک الله په دربار کې حاضر شي او له ګردو (ټولو) حقائقو سره مخامخ شي، نو هلته به وپوهيږي، او د دې خبرې پته به ورته ولګيږي، چې هغه کارونه چې په دنيا کې يې کړي دي څرنګه وو؟

وَاَقْسَمُوْا بِاللّٰهِ جَهْدَ اَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَآءَتْهُمْ اٰيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا ؕ قُلْ اِنَّمَا الْاٰيٰتُ عِنْدَ اللّٰهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ ۙ اَنَّهَآ اِذَا جَآءَتْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۰۹﴾

او قسمونه خوري دغه (کفار) په الله باندې په ډېرو سختو قسمونو خپلو سره چې خامخا که راغله دوی ته هغه معجزه (چې يې غواړي دوی) نو هرومرو (خامخا) به ايمان راوړي پرې، ووايه (ای محمده ! دوی ته): بېشکه خبره دا ده چې معجزې په نزد د الله دي (او زه نه يم پرې قادر)، او څه شي خبر کړي يئ تاسې (ای مؤمنانو بلکه بې خبره يئ چې) بېشکه دا (مطلوبې) معجزې کله چې راشي (دوی ته) (بيا هم) نه راوړي ايمان دوی.

تفسير: ځينو مسلمانانو ته داسې خيال پيدا شو، چې ډېر ښه ! که د دوی دا غوښتنې پوره شي، او دغه حجت هم تمام شي، نو څه کيږي؟ لهذا د دې په نسبت فرمايي، چې تاسې نه يئ خبر چې دغه سرکښان او ضد کوونکي کسان د دې فرمايشي علامو له ليدلو نه وروسته بيا هم ايمان راوړونکي نه دي، او بيا به سم له سنت الله سره دوی د دې خبرې مستحق وګرځي، چې فوراً پوپنا شي، لکه چې د دې سورت په شروع کې مو په تفصيل سره هغه وليکل: (فرمايشي معجزې لکه دا چې د صفا غر زر وګرځوي يا نور).

وَنُقَلِّبُ اَفْـِٕدَتَهُمْ وَاَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوْا بِهٖۤ اَوَّلَ مَرَّةٍ وَّنَذَرُهُمْ فِيْ طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿۱۱۰﴾

او اړوو مونږ زړونه د دوی (له قبلولو د حق نه) او سترګې د دوی (له ليدلو د حق نه، نو ايمان نه راوړي) لکه چې ايمان يې نه دی راوړی (په نورو معجزاتو) اول وارې، او پرېږدو مونږ دوی په ګمراهی د دوی کې، حال دا چې دوی متحيران او متردّدان وي.

تفسير: يعنې کله چې په کفر او سرکښی باندې همېشه والی او دوام وشي؛ نو نتيجه به يې داسې کيږي، چې مونږ د دوی زړونه او سترګې کږه وو، بيا د حق د پوهېدلو او ليدلو توفيق نه مومـي، «پـه موضح القرآن» کې راغلي دي چې الله جل جلاله هغو کسانو ته چې هدايت ورکوي؛ په همغه اول ځلې چې حق آوري، هغه په انصاف سره قبلوي، او هغه چې له اوله ضد او هنهه کوي، که علامې يې هم وګوري؛ نو څه حيلې او پلمې (تدبيرونه) ورته جوړوي.

وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَآ إِلَيْهِمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ ٱلْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَىْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوٓا۟ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿۱۱۱﴾

او كه بېشكه مونږ راليږلي مو وى دغو (كفارو) ته (په غوښتنه د دوى) پرښتې، او خبرې كړې وى له دوى سره مړيو (لكه چې دوى وايي)، او جمع كړي وى مونږ دوى ته هر شى (چې په دنيا كې دي) مخامخ؛ نو نه به وو دغه (كفار) چې ايمان راوړي (په هيڅ وخت كې) مګر (په وقت د) ارادې فرمايلو د الله (د ايمان د دوى) وليكن زيات د دوى جاهلان دي (نه پوهېږي).

تفسير: د ﴿وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ﴾ ترجمه ځينو مفسرينو داسې كړې ده: «ليكن زيات مسلمانان نه پوهيږي په دې چې دغه كفار ايمان نه راوړي، اګر كه داسې معجزې هم ووينې»، او ځينې مفسرين داسې ترجمه كوي: «وليكن اكثر د دې كفارو نه پوهيږي په نه راوړلو د ايمان خپل باندې؛ اګر كه راوړلى شي دوى ته داسې معجزې هم).

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِىٍّ عَدُوًّا شَيَٰطِينَ ٱلْإِنسِ وَٱلْجِنِّ يُوحِى بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ ٱلْقَوْلِ غُرُورًا ۚ وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ ۖ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿۱۱۲﴾

او همداسې ګرځولي (پيدا كړي) وو مونږ هر نبي ته دښمن شيطانان د انس (انسانانو) او د جن (پيريانو)، ورښوولې به (او وسوسه به يې آچوله) ځينو د دوى ځينو (نورو) ته، ښايسته كړى شوى خبرې لپاره د غولولو، او كه اراده فرمايلي واى رب ستا، نو نه به وو كړي دوى دا (كارونه چې د زخرف وحي او غرور دى)، پس پرېږده دوى او هغه چې دوى له ځانه دروغ جوړوي (چې كفر دى).

تفسير: همداسې چې دغه مشركان اومعاندان په داسې چټې فرمائشونو تاسې ربړوي (تكليف دركوي)، او په راز راز (قسم قسم) حيلو او پلمو (بهانو) د حق له لارې د خلقو ښويول غواړي؛ همداسې د نورو رسولانو په مقابل كې هم شيطاني قوتونو كار كولو، تر څو هغه رسولان هم پرې نړدي، چې پخپلو پاكو مقاصدو (د خلق الله هدايت) كې بريالي (كامياب) شي.

وَلِتَصْغَىٰٓ إِلَيْهِ أَفْـِٔدَةُ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا۟ مَا هُم مُّقْتَرِفُونَ ﴿۱۱۳﴾

او لپاره د دې چې ميل وكړي دې دروغو ته زړونه د هغو كسانو چې ايمان نه راوړي په آخرت (قيامت باندې) او لپاره د دې چې خوښ (هم) كړي دا دروغ، او لپاره د دې چې وكړي دوى (له ګناهونو) هغه چې دوى يې كسب كوونكي دي (چې پرې كړه شي).

أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ أَبْتَغِى حَكَمًا وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ إِلَيْكُمُ ٱلْكِتَٰبَ مُفَصَّلًا ۚ وَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُۥ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِٱلْحَقِّ ۖ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿۱۱۴﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ۚ لَّا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ ۚ وَهُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْعَلِيمُ ﴿۱۱۵﴾

آيا پس بې له الله وغواړم زه حكم كوونكى عادل (چې څما او ستاسې په منځ كې فيصله وكړي)، حال دا چې دغه (الله) هغه (ذات دى) چې نازل كړى (راليږلى) يې دى تاسې ته كتاب (قرآن) حال دا چې واضح كړى شوى دى (په كې حق او باطل)، او هغه كسان چې وركړى

دی مونږ دوی ته کتاب پوهیږي دوی چې بېشکه دا (قرآن) نازل کړی (رالیږلی) شوی دی له (لوري د) رب ستا په حقه سره، نو مه کېږه (ای سامعه !) هیڅکله له شکك کوونکو (په قرآن کې).
او تمامه شوې ده خبره د رب ستا له جهته د صدق (رښتینوالي) او له جهته د عدل (انصاف یعنې کمال ته رسېدلی دی صدق د اخبارو او عدل د احکامو د ده)، نشته هیڅ بدلوونکی د خبرو د الله، او هم دی دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه خبردار (په ټولو احوالو).

تفسیر: یعنې د «شیاطین الانس والجن» تلبیس او تلمیع ته یوائې جاهلان او بد عقیدګان انسانان غوږ ږدي، یوائې رسولِ صلی الله علیه وسلم او د ده متابعت کوونکو چې په هره مسئله او معامله کې فقط یو الله جل جلاله خپل منصف او حَکَم منلی دی، آیا له دوی ځنې د دې خبرې هیله (امید) کېدی شي چې دوی به الله تعالی پرېږدي، او د بل چا تر اثر لاندې به راشي؟، حال دا چې د پاك الله له لوري داسې معجز او کامل کتاب دوی ته نازل شوی دی؛ چې د ګردو (ټولو) اصولي شیانو ضروري توضیح او تفصیل په کې موجود دی، چې د هغه په نسبت د کتابیانو عالمان د پخوانیو کتابونو د بشاراتو په اساس معلومات لري، او ښه پرې پوهیږي چې په یقین سره دا پاك قرآن اسماني کتاب دی، نو د داسې محفوظ او مکمل قانون او لوی کتاب له موجودیت سره څرنګه یو صادق مسلمان د وسوسو او اوهامو یا محض عقلي قیاساتو او مغویانه مغالطاتو ښکار کېدی شي؟

وَإِن تُطِعۡ أَكۡثَرَ مَن فِي ٱلۡأَرۡضِ يُضِلُّوكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ وَإِنۡ هُمۡ إِلَّا يَخۡرُصُونَ ١١٦

او که متابعت وکړې (ته) د زیاترو د هغو کسانو چې په ځمکه کې دي (له کفارو جهلاوو) نو وابه اړوي دوی تا (ای محمده !) له لارې د الله، او نه کوي پیروي دوی مګر د ګمان، او نه دي دوی مګر دروغ تړي (پر الله).

تفسیر: مشاهده او تاریخ دا ښیي چې په دنیا کې فهیم او محقق او با اصوله انسانان تل لږ وو، او اکثریت د همغو خلقو وو؛ چې تش د خیالي، بې اصولو، او چټي (فضول) خبرو پیروي به یې کوله، که ته د دغه اکثریت خبرو ته غوږ کېږدې، او پر بې اصولو خبرو باندې تګ شروع کړې، نو د الله تعالی د درښوولې سمې صافې لارې څخه په یقین سره بې لارې کېږې.

د دې خبرې مخاطبه اګر که له تاسې سره ده، خو في الحقیقت نورو ته آورول کیږي، د جاهلانو او عامو خلقو له دغو بې اصولو او چټي (فضولو) خبرو ځنې یوه دا وه، چې هغو د ذبیحې پر مسئلې باندې تنقیدونه کول، او سره ویل به یې: «هغه ساکښ (حیوان) چې په خپل مرګ ومري، یعنې مردار شي، دغه ته مسلمانان مردار وایي، حال دا چې هغه د پاك الله وژلی شوی ساکښ (ذي روح) دی، بالمقابل دوی هغه مذبوحه حلاله ګڼي؛ چې پخپله یې ذبحه کړي وي، نو دا عجیبه کار دی»، د دې خبرې ځواب په وروستنیو آیتونو کې ورکړی شوی دی، چې: ﴿فَكُلُواْ مِمَّا ذُكِرَ ٱسۡمُ ٱللَّهِ عَلَيۡهِ﴾.

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعۡلَمُ مَن يَضِلُّ عَن سَبِيلِهِۦۖ وَهُوَ أَعۡلَمُ بِٱلۡمُهۡتَدِينَ ١١٧ فَكُلُواْ مِمَّا ذُكِرَ ٱسۡمُ ٱللَّهِ عَلَيۡهِ إِن كُنتُم بِـَٔايَٰتِهِۦ مُؤۡمِنِينَ ١١٨

بېشکه رب ستا هم دی ښه عالم (دانا) دی په هغه چا چې ښوییدلي دي له لارې د ده، او هم دی ښه عالم (دانا) دی په سمې لارې صافې موندونکو. نو وخورئ تاسې له هغه مذبوحې څخه چې یاد کړی شوی وي نوم د الله پر هغې باندې که یئ تاسې په آیتونو د الله ایمان لرونکي.

تفسير: كله چې د دې واضحو او صحيحو دلائلو په بنا تاسې د رسول الله صلى الله عليه وسلم نبوت او د قرآن كريم حقانيت تسليم كړ، او په كلي ډول سره مو د هغه پر احكامو ايمان راوړ، نو اوس د هغه د فروعو او جزئياتو د صحت تسليمول هم ضروري دي، كه د هر اصل او فرع او كلي او جزئي شيانو قبول ځمونږ پر قياس باندې موقوف وي؛ نو د وحيې او د نبوت ضرورت هيڅ نه پاتې كيږي.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُم مَّا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ ۗ

او څه مانع دي تاسې ته چې نه خورئ تاسې له هغې مذبوحې څخه چې ياد كړى شوى دى نوم د الله پر هغې (په وخت د ذبحې كې) حال دا چې په تحقيق واضح كړي دي (الله) تاسې ته هغه چې حرام كړي دي پر تاسې (او دغه مذبوحه باسم الله له هغو څخه نه ده) مګر هغه محرمات چې اړ (محتاج) كړى شوئ تاسې (خوراك د) هغو ته (دهغى خوراك تاسو ته روا دى).

تفسير: يعنې د اضطراري او مجبوري حالت په استثناء هغه شيان چې حرام دي، د هغو تفصيل (په ۶ جزء د المائده سورت په (۳) آيت اوله ركوع كې) تېر شوى دى، په هغو كې هغه ساكښان (ذي روح) نه دي داخل؛ چې د پاك الله په نامه ذبح كړى شوي وي، نو بيا له هغه څخه نه خوړل په څه دليل دي؟ او څه سند لري؟

وَإِنَّ كَثِيرًا لَّيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾

او بېشكه ډېر له خلقو خامخا ګمراه كوي (خلق په تحليل او تحريم) په نفسي خواهشاتو خپلو بې له پوهې (او تحقيقه او برهانه، له جهله)، بېشكه رب ستا هم دى ښه عالم (دانا) دى په تېرېدونكو (له شرعي حدودو څخه).

تفسير: ځمونږ د مسلمانانو عقيده دا ده چې هر شى بالواسطه يا بلا واسطه هم دا پاك الله يې پيدا كوي، او هم دا پاك الله يې وژني، بيا همغسې د ده د پيدا كړو شيانو ځنې د ځينو شيونو خوړل مونږ ته مرغوب او مفيد دي، لكه منه، انګور، انار، خرما، انځر، مڼه، سنتره، مالټه او نورو، او له ځينو شيانو ځنې نفرت او كركه كوو يا يې مضر ګڼو، لكه ناپاك او ګنده شيان او زهر اوسنكهيا او نور.

هم داسې د پاك الله وژلي شوي شيان هم پر دوه قسمونو دي: يو هغه چې سليم فطرت ترې نفرت كوي، يا يې خوراك ځمونږ بدني يا روحي روغتيا ته د الله تعالى په نزد مضر وي، مثلا هغه مړ حيوان (وينه لرونكى ساكښ «ذي ورح») چې په خپل طبيعي مرګ (پخپل سر) مړ شي، او د ده وينه په غوښه كې جذبه شوي پاتې شي، بل هغه حلال او طيب ساكښ (ذي روح) چې له شرعي اصولو سره سم د پاك الله په نامه ذبح شوى وي، نو دغه مذبوحه هم د الله تعالى وژل شوى حيوان او ساكښ دى، چې يوه مسلمان د چړې په وسيله حلال كړى وي، مګر د ذبح د عمل او د پاك الله د نامه په بركت (او د هغې مذبوحې د تخصص په نوعيت سره) يې غوښه پاكه، صافه او سپېڅلې شوې ده، نو هر هغه سړى چې دغه دواړه قسمونه سره يو شى ګڼي، هغه معتدي (له حده تېرېدونكى) دى.

وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾

او پرېږدئ تاسې ظاهره (ښكاره) ګناه او باطنه (پټه) ګناه (يعنې مطلق ګناه پرېږدئ !)، بېشكه هغه كسان چې كسب كوي د ګناه (ظاهراً يا باطناً) ژر به سزا وركړه شي دوى ته په سبب د هغو ګناهونو چې وو دوى چې كسب كاوه به (يې).

تفسير: «يعنې ښايي د کفارو په ښوولو او ښويولو باندې نه په ښکاره ډول سره عمل وکړئ، او نه پخپلو زړونو کې څه شک او شبهه پيدا کړئ.

لکه پخوا چې وليکل شو مشرکانو مرداره حلاله ګڼله، او ويل به يې چې: «اى مؤمنانو ! هغه حيوان چې پخپله مړ کيږي، د هغه وژونکى څوک دى؟» مؤمنانو به ويل چې: «الله تعالى»، نو مشرکانو به بيا ويل چې: «تعجب دى هغه شى چې انسانان ښکاري سپي، باز او باښه او نور يې وژني هغه تاسې حلال ګڼئ ! او هغه چې الله تعالى يې وژني، هغه حرام بولئ ! دا ولې؟»، نو ددى جواب کې الله تعالى فرمائي:

﴿وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ ۗ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ ۖ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾﴾

او مه خورئ تاسې له هغې (مردارې) چې نه وي ياد کړى شوى نوم د الله پر هغې باندې (عمداً) او بېشکه چې دا خوراک خامخا ګناه ده، او بېشکه شيطانان خامخا وسوسې اچوي دوستانو خپلو ته (چې کفّار دي) لپاره د دې چې جګړه وکړي دغه (کفّار) له تاسې سره (اى مسلمانانو !) او که اطاعت وکړئ تاسې د دوى نو بېشکه تاسې به (هم) خامخا مشرکان شئ.

تفسير: «يعنې مه خورئ له هغه مړ حيوان څخه چې پرې نه وي ياد کړى شوى نوم د الله تعالى نه حقيقتاً او نه حکماً»، يعنې شرک يواځې هم دا نه دى چې د ما سوا الله عبادت وکړ شي؛ بلکه شرک په حکم کې دا هم دي: چې کوم شى په تحليل او تحريم کې شرعي استناد پرېښود شي، او تش د خپلو آراوو، هوسونو او افکارو تابع شي، لکه چې د ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ﴾ په تفسير کې مرفوعاً منقول دي چې: «کتابيانو د الله تعالى وحي پرېښې وه، او يواځې د احبارو او رهبانو وينا يې د تحليل او تحريم مدار او اساس ګرځولې وه».

لکه چې د بخاري او مختصر الزّبيدي شروح ځينې د هِرَقل د حديث په متعلق، او ځينې په کتاب التفسير کې ليکي؛ چې عدي بن حاتم وويل: «چې مونږ خو احبارو او رهبانانو ته عبادت نه دى کړى»، رسول اکرم صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې: «دا هم عبادت دى چې په تحليل او تحريم کې يواځې د دوى متابعت وکړئ».

﴿أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا ۚ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾﴾

آيا هر هغه څوک چې وي مړ (په کفر يا جهل) نو ژوندى کړو مونږ دى (په اسلام يا علم سره) او وګرځوو (ورکړو) مونږ ده ته نور (رڼا) چې تګ کوي دى په دې سره په خلقو کې؛ په شان د هغه چا دى چې حال د هغه (داسې وي چې واقع وي) په تيارو کې حال دا چې نه وي وتونکى له هغه (تورتم؟ بلکه نه دى، دارنګه حال د مؤمن او کافر دى)، همداسې (لکه چې ښايسته کړى شوى دى مؤمنانو ته ايمان) ښايسته کړى شوى دى کافرانو ته هغه شى چې دي دوى چې کوي (يې له کفر او معاصيو څخه).

تفسير: ځينې مفسرين وايي چې دغه آيت د حمزه رضي الله تعالى عنه يا عمر رضي الله تعالى عنه يا د عمّار رضي الله تعالى عنه او ابو جهل په حق کې نازل شوى دى.

وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَا فِيْ كُلِّ قَرْيَةٍ اَكٰبِرَ مُجْرِمِيْهَا لِيَمْكُرُوْا فِيْهَا ؕ وَمَا يَمْكُرُوْنَ اِلَّا بِاَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُوْنَ ﴿۱۲۳﴾

او (لکه چې مو ګرځولي دي فاسقان د مکې مشران) هم داسې ګرځولي دي مونږ په هره قريه (ښار) کې مشران فاسقان د هغې قريې، لپاره د دې چې مکرونه (او حيلې) وکړي دوی په هغو کليو (ښارونو) کې، او نه کوي مکرونه (او حيلې) دوی مګر خو له ځانونو خپلو سره حال دا چې نه پوهيږي دوی (چې ضرر يې دوی ته دی).

تفسير: يعنې داسې حيلې او پلمې (بهانې) يواځې د مکې معظمې رئيسانو له خپل ځانه نه دي جوړې کړي، بلکه د نورو کفارو مشرانو به تل همداسې پلمې (بهانې) او حيلې کولې، تر څو عوام الناس د رسولانو تابعدار نشي، ليکن د دوی دا پلمې (منصوبې) او حيلې بحمد الله پر پخو (خالصو) ايماندارانو له سره اثر نه کوي، او پلمې (منصوبې) او حيلې کوونکي خپل پای (انجام) او عاقبت پخپله خرابوي.

وَاِذَا جَآءَتْهُمْ اٰيَةٌ قَالُوْا لَنْ نُّؤْمِنَ حَتّٰى نُؤْتٰى مِثْلَ مَاۤ اُوْتِيَ رُسُلُ اللّٰهِ ؔۘ اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهٗ ؕ سَيُصِيْبُ الَّذِيْنَ اَجْرَمُوْا صَغَارٌ عِنْدَ اللّٰهِ وَعَذَابٌ شَدِيْدٌۢ بِمَا كَانُوْا يَمْكُرُوْنَ ﴿۱۲۴﴾

او کله چې به راغی دوی ته کوم آيت (وحي) نو ويل به دوی: له سره مونږ ايمان نه راوړو په (دغې وحي) تر هغه پورې چې راکړی شي مونږ ته په شان د هغو آيتونو چې ورکړی شوي وو (نورو) رسولانو د الله ته، الله ښه عالم (ښه پوه) دی په هغه ځای چېرې چې بږدي رسالت خپل (هلته)، ژر به ورسيږي هغو کسانو ته چې مجرمان دي (په کفر سره) ذلّت (سپکوالی) په نزد د الله (په آخرت کې) او عذاب سخت په سبب د هغه چې وو دوی چې مکرونه به يې کول (له مؤمنانو سره).

تفسير: د دوی د مکاری، تکبّر، حيلو، او پلمو (منصوبو) لټولو يو مثال دا دی چې د انبياوو عليهم السلام د صدق کومه نمونه چې ګوري؛ نو وايي چې: مونږ په دغو دلائلو او علائمو باندې نه پوهيږو، مونږ هلته يقين کولی شو، چې په مونږ کومه پرښته راښکته شي، او د رسولانو په شان مونږ ته هم د الله تعالی پيغام راواوروي، يا دې پخپله پاک الله مونږ سره مخامخ شي:

﴿وَقَالَ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا لَوْلَاۤ اُنْزِلَ عَلَيْنَا الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ نَرٰى رَبَّنَا ؕ لَقَدِ اسْتَكْبَرُوْا فِيْۤ اَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْ عُتُوًّا كَبِيْرًا﴾ (۱۹ جزء د الفرقان سورت (۲۱) آيت (۳) رکوع).

خير دغه خبره خو الله تعالی ته ښه معلومه ده، چې څوک د دې وړ (لايق) او اهل دي، چې د رسالت په منصب مشرّف شي، او د الله تعالی د دې عظيم الشأن امانت حامل وګرځي؟ دا نه کوم کسبي شی دی، چې په دعا او رياضت يا په دنيوي جاه او دولت سره حاصل شي، او نه هر يو پاک او پليت سړی پر داسې يو جليل القدره او مهمه ذمه و ارئ باندې فائز او بريالی (کامياب) کېدی شي، هو ! داسې سپين سترګي متکبران، پلمه ګران (بهانه بازان)، حيله بازان او مکاران ښايي وپوهيږي او خبردار شي چې ژر به د دې معزّز منصب د طلب ځواب دوی ته د سخت ذلّت او شديد عذاب په صورت ورکړی شي.

فَمَنْ يُّرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَّهْدِيَهٗ يَشْرَحْ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ ۚ وَمَنْ يُّرِدْ اَنْ يُّضِلَّهٗ يَجْعَلْ صَدْرَهٗ ضَيِّقًا حَرَجًا كَاَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَآءِ ؕ

پس هر هغه څوک چې اراده وفرمايي الله چې هدايت وکړي ده ته نو پراخوي سينه (زړه) د ده لپاره (د قبلولو) د اسلام، او هر هغه څوک چې اراده وفرمايي (الله) د ګمراه کولو د هغه (د

ايمان له لارې) ګرځوي (الله) سينه (زړه) د ده تنګ، نهايت تنګ ګواکې پورته درومي دی (په زحمت او زور سره) آسمان ته.

تفسير: يعني په زور سره آسمانونو ته ختل غواړي، ولې نشي ختلی، ځکه زړه يې تنګيږي، (يعني د حق له قبوله داسې تښتي او لرې کيږي چې وايې آسمان ته ترې وختی، يا لکه چې د يوه سړي په مخکې يو ډېر لوړ او مشکل کار وي، چې ورته ګوري او توان يې ورته نه رسيږي، او زړه يې ورته تنګيږي، هم داسې ده ته هم اسلام سخت ښکاري).

كَذٰلِكَ يَجْعَلُ اللّٰهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۲۵﴾ وَهٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيْمًا ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّذَّكَّرُوْنَ ﴿۱۲۶﴾

هم داسې (چې تنګ کړي يې دي زړونه د کفارو له قبوله د حق) نازلوي الله عذاب پر هغو کسانو چې نـه راوړي ايمان. او همدا (اسلام) لاره د رب ستا ده سمه صافه، په تحقيق واضح بيان کړي دي مونږ آيتونه لپاره د (هغه) قوم چې پند ترې اخلي (پکې غور کوي).

تفسير: هغه کسان چې د ايمان راوړلو اراده نه لري، ورباندې عذاب او تباهي راځي، چې ورو ورو د دوی سينې دومره تنګيږي، چې په هغو کې د حق د ننوتلو هيڅ ځای نه پاتې کيږي، بيا نو هم دغه سينه تنګي (ضيق الصدر) داسې عذاب دی، چې د قيامت په ورځ کې په محسوس ډول ور په مخه کيږي.

شيخ الهند د «رجس» ترجمه په عذاب سره کړې ده، چې دغه تقرير د هغه په اساس شوی دی.

او «عبد الرحمن بن زيد بن أسلم» «رحمه الله» هم د «رجس» معنی په عذاب سره کړېده.

مګر ابن عبّاس رضي الله تعالى عنهما دلته له (رجس) ځنې شيطان مرادوي، ښايي دا به له دې امله (وجې) وي، چې «رجس» پليتی ته وايي، او له شيطان څخه ډېر پليت او ناپاک بل څوک نشته.

په هر حال له دې تفسيره سره سم د آيت مطلب به داسې کيږي: هم دغسې چې پاک الله له ايمان ځنې د ويريدونکو سينه تنګوي؛ هم داسې پر هغوی باندې د بې ايمانی له وجې شيطان هم مسلّط کاوه شي، چې له سره د «رجوع الى الحق» توفيق دوی ته نه پاتې کيږی.

لَهُمْ دَارُ السَّلٰمِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿۱۲۷﴾

شته دی دغو (پند آخيستونکو) ته دار (کور) د سلامتيا (جنت) په نزد د رب د دوی، او هم دغه «الله» ولي (مددګار) د دوی دی په سبب د هغو (اعمالو) چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: يعني هر هغه څوک چې د اسلام او اطاعت په سمې صافې لارې درومي؛ هم دی به د سلامتيا کور ته ورسيږي، او پاک الله به د ده ولي، دوست او مددګار شي، دا خو د هغو کسانو حال شو چې د دوی ولي او دوست الله تعالى دی، يعنې «أولياء الرحمن» دي، وروسته له دې د «أولياء الشيطان» بيان کولی شي.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيْعًا ۚ يٰمَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِّنَ الْاِنْسِ ۚ

او (ياد کړه) هغه ورځ چې جمع به کړي (الله) دوی ټول، (او وبه ويل شي) ای جماعته د جنياتو (د پيريانو) ! په تحقيق چې ډېر مو تابع کړي دي تاسې له انسانانو.

تفسير: يعنې ای شياطين الجن ! تاسو ډېر بدبخت انسانان خپل لوري ته متوجه کړي دي، او په خپله لاره مو هغوی روان کړي دي.

وَقَالَ أَوْلِيَآؤُهُم مِّنَ الْإِنسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَآ أَجَلَنَا الَّذِيٓ أَجَّلْتَ لَنَا ۚ

او وبه وايي دوستان د دوی له انسانانو ځنې: ای ربه ځمونږ! نفع اخيستې ده ځينو ځمونږ په ځينو (نورو)، او رسيدلي يو مونږ نېټې خپلې ته هغه نېټه چې مقرره کړې وه تا مونږ ته (چې قيامت دی او مونږ ترې منکران وو، نو اوس به ځمونږ څه حال وي؟).

تفسير: په دنيا کې هغه انسانان چې د بتانو او نورو عبادت کوي، دوی في الحقيقت د خبيثو پيريانو (شياطينو) عبادت کوي، او دغو به په دې ګمان د شياطينو عبادت کولو، چې دوی به ځمونږ په کار او ښه راشي، نو ځکه به يې د دوی په نامه نذرونه، نيازونه او خيراتونه ورکول، برسېره په دې د اهل جاهليت ډېرو کسانو د تشويش او اضطرابونو په وخت کې له پيريانو ځنې هم استعانت غوښت، لکه چې د «الجن» په سورت کې ورته اشاره شوې ده.

او ابن کثير «رحمه الله» او نورو داسې روايتونه هم نقل کړي دي، چې کله د آخرت په ورځ کې دغه شياطين الجن أو شياطين الانس يو ځای سره ونيولی شي، او د ګردو (ټولو) حقائقو انکشاف وشي، نو هلته به مشرکان داسې عذر کوي، چې ای ځمونږ ربه! مونږ د دوی عبادت نه دی کړی، خو پخپلو منځونو کې مو سمدلاسه موقتي کارونه کول، او د مرګ د وعدې له راتللو څخه لا پخوا مونږ په دنيوي کارونو او خپلو چارو کې د پر مخ بيولو لپاره يو د بل کارونه چلول، او ځينې ترتيبونه مو سنجول (سمول)، د دوی عبادت او منل مو له سره مقصود نه وو.

قَالَ النَّارُ مَثْوَىٰكُمْ خَٰلِدِينَ فِيهَآ إِلَّا مَا شَآءَ اللَّهُ ۗ

او وبه فرمايي (دوی ته الله) چې: اور ځای ستاسې دی حال دا چې همېشه به اوسئ تاسې په دغه اور کې مګر (کله) چې اراده وفرمايي الله (د ايستلو د دوی زمهرير يا حميم يا بل کوم عذاب ته، يا اراده وفرمايي الله تعالی د ايستلو د ګناهګارو مؤمنانو له اور څخه جنت ته)،

تفسير: دا يې «کله چې اراده وفرمايي الله» د دې لپاره وفرمايه چې د دوزخ عذاب چې دائم دی، خو د هم ده په اراده سره دی، هر کله چې اراده وفرمايي د هغه پر موقوفولو هم قادر دی، ليکن پر هغه شي يې چې اراده کړېده، او د هغې خبر يې د رسولانو په ژبه ورکړی دی، هغه له سره تبديل کېدونکی نه دی. عموماً مفسرينو د دې آيت ترجمه داسې کړېده: «وبه فرمايي دوی ته الله چې اور ځای ستاسې دی چې همېشه به اوسئ تاسې په دغه اور کې مګر کله چې اراده وفرمايي الله د ايستلو د دوی زمهرير، يا حميم يا بل کوم عذاب ته، نو په دغه وخت کې به په اور کې نه وي»، چې همدغه ترجمه غوره ده.

إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾

بېشکه رب ستا ښه حکمت والا ښه عالم (ډېر خبردار) دی.

تفسير: يعنې د مجرمانو له جرائمو ځنې په ښه ډول سره خبردار دی، او له خپل بالغه حکمت سره سم د هر جرم په ځای او تناسب سره سزا ورکوي.

وَكَذَٰلِكَ نُوَلِّي بَعْضَ الظَّٰلِمِينَ بَعْضًۢا بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾

او همداسې (چې په دنيا کې انسي او جنّي کفار مو يو په بل باندې مسلّط کړي دي؛ په عقبا کې) مسلّطوو مونږ ځينې ظالمان په ځينو (نورو) په سبب د هغو اعمالو چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: لکه چې تاسې د «شياطين الجن» او د دوی د انسي أولياوو حال واورېده، هم داسې مونږ ګرد ظالمان او ګناهګاران د دوی دظلمونو او بدو کارونو په تناسب به په دوزخ کې یو له بله سره نژدې کوو، او د هرې درجې ظالم او ګناهګار چې وي؛ دی به د نافرمانانو په همغه طبقه کې اچوو، بیا به وویل شي دوی ته داسې چې:

يٰمَعۡشَرَ الۡجِنِّ وَالۡاِنۡسِ اَلَمۡ يَاۡتِكُمۡ رُسُلٌ مِّنۡكُمۡ يَقُصُّوۡنَ عَلَيۡكُمۡ اٰيٰتِىۡ وَيُنۡذِرُوۡنَكُمۡ لِقَآءَ يَوۡمِكُمۡ هٰذَا ؕ

ای جماعته د جنیاتو (پیریانو !) او انسانانو ! آیا نه وو راغلي (بلکه راغلي وو) تاسې ته رسولان له همدا تاسې نه چې بیانول به دوی پر تاسې آیتونه (احکام) ځما او ویرولئ به یې تاسې له ملاقات د ورځې ستاسې څخه چې دا ده.

تفسير: دا تحقیق چې په هره نوعه کې بېل بېل رسول راشي، یا هر یو رسول د جن او انس ګردو افرادو لپاره مبعوث شوی دی، نو دا آیت له دې بیانه ساکت دی، د نورو نصوصو له مخې ګردو عالمانو دا ثابته کړې ده؛ چې نه د هر یوه رسول بعثت عمومي دی، او نـه الله تعالی کـوم یو جنّ د مستقل رسُول پـه حیث لېږلی دی، د معاش او معاد په اکثرو معاملو کې دوی حق تعالی د انسانانو تابع ګرځولي دي، لکه چې د «جن» د سورت آیتونه او احادیث او نور پرې دلالت کوي.

دا کومه ضابطه نه ده چې د مخلوق د هرې نوعې لپاره د همغې نوعې کوم سړی رسول ولېږل شي، باقي د انسانانو په لوري د پرښتو لېږل د رسالت په ډول (طريقه) د دې په نسبت هغه انکار چې د پاک قرآن په متعددو مواضعو کې شوی دی؛ د هغو اصلي منشأ همدا ده، چې عام انسان د پرښتو د لیدلو تحمل په خپل اصلي هیئت سره نشي کولی، او د بې اندازې خوف او هیبت له وجې نشي ترې مستفید کېدی، او که د انسان په صورت راشي، نو بلا ضرورت التباس واقع کیږي، په همدې قیاس سره که د پیریانو په قوم کې د نبوت منصب اهلیت وای؛ نو دوی به دانسانانو لپاره له سره نه مبعوث کېدل، ځکه چې هلته به هم دغه اشکال وو.

قَالُوۡا شَهِدۡنَا عَلٰٓى اَنۡفُسِنَا وَغَرَّتۡهُمُ الۡحَيٰوةُ الدُّنۡيَا وَشَهِدُوۡا عَلٰٓى اَنۡفُسِهِمۡ اَنَّهُمۡ كَانُوۡا كٰفِرِيۡنَ ﴿۱۳۰﴾

نو وایي به چې شاهدي وایو پر (ګناهونو د) ځانونو خپلو (او په راتګ او تبلیغ د رسولانو، نو وبه فرمایي الله چې) او غره کړي (او غولولي) دوی ژوندون لږ خسیس (دنیوي ژوندون)، او شاهدي ورکړه دوی پر ځانونو خپلو باندې چې بېشکه دوی وو کافران (په دنیا کې).

تفسير: په دې سورت کې پورته ذکر شو چې اول به کافران له خپله کفره انکار کوي، بیا به الله تعالی پخپل تدبير دوی قائلوي.

ذٰلِكَ اَنۡ لَّمۡ يَكُنۡ رَّبُّكَ مُهۡلِكَ الۡقُرٰى بِظُلۡمٍ وَّاَهۡلُهَا غٰفِلُوۡنَ ﴿۱۳۱﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجٰتٌ مِّمَّا عَمِلُوۡا ؕ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعۡمَلُوۡنَ ﴿۱۳۲﴾

دغه (ارسال د رُسل) لپاره د دې دی چې نه دی رب ستا هلاک کوونکی (د اهل د ښارونو او د کلیو په ظلم سره، حال دا چې اهل د دې (کلیو او ښارونو) غافلان (بې خبران) وي، او هر چاته درجې دي (په ثواب او عقاب کې) له (جزاء د) هغو اعمالو چې کړي وي دوی، او نه دی رب ستا غافل (بې خبره) له هغو شیانو چې دوی (یې) کوي.

تفسیر: یعنې د الله تعالی دا عادت نه دی چې بې له خبرولو او پوهولو څوک د ظلم او عصیان په ګناه باندې په دنیا یا آخرت کې ونیسي، او هلاک یې کړي، نو ځکه پیغمبران او ویروونکي یې ولېږل، چې په ښکاره ډول ټولو جنیاتو او انسانانو ته د دوی ښه او بد، ابتداء او انتهاء ورڅرګند او ګرد پرې خبردار کړي، بیا چې د چا عمل په کومه درجه او اندازه وي؛ الله تعالی به له هغه سره همغسې معامله وکړي.

وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ ۚ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ ۖ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾

او رب ستا غني (بې پروا) دی (له بندګانو او د دوی له عباداتو) څښتن (خاوند) د رحمت دی (د عذاب په ژر نه لېږلو)، که اراده وفرمایي نو بوځي به تاسې او خلیفه (ځای نیوونکی ستاسې) به کړي وروسته له تاسې هر هغه څوک چې اراده وفرمایي، لکه چې پیدا کړي یې یئ تاسې له اولادې د قوم نورو نه. بېشکه هغه شی چې له تاسې سره یې وعده کولی شي (چې قیامت دی) ضرور راتلونکی دی، او نه یئ تاسې عاجز کوونکي (د الله تعالی په قدرت د ده کې).

تفسیر: الله تعالی خپل حجّت پر تاسې د رسول په لېږلو تمام کړ، اوس که تاسې د الله تعالی احکام نه منئ، او په سمه صافه لاره نه درومئ؛ نو الله جل جلاله غني دی، او د تاسې او د نورو هیڅ پروا نه لري، که پاک الله اراده وکړي؛ نو تاسې ګرد به یوه شېبه (دقیقه) کې له منځه یوسي، او ستاسې په ځای به په خپل فضل او مرحمت سره بل قوم ودروي، چې د الله تعالی مطیع او وفادار وي، او دغه ستاسې بیول او د بل صالح قوم راوستل پاک الله ته هیڅ څه اشکال نه لري، دا چې نن تاسې د خپلو پلرونو او نیکونو په ځای ناست یئ، د پاک الله کار دی چې دوی یې عقبی ته بیولي او تاسې یې په دغه دنیا کې د دوی په ځای کښېنولي یئ، او ځای یې درکړی دی، په هر حال د الله تعالی کار ببرته پاتې کېدونکی او ستنېدونکی (واپس کېدونکی) نه دی، که ګرد مخلوقات هم لاس سره یو کړي، او ورته متفق شي؛ بیا هم دوی د الله جل جلاله د ارادې او مشیئت مخه نشي نیولی.

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ ۗ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿١٣٥﴾

ووایه چې ای قومه ځما ! عمل کوئ تاسې پر حالت خپل سره (چې کفر او عداوت دی) بېشکه زه هم عمل کوونکی یم (پخپل حال سره چې ایمان او استقامت دی)، پس ژر به پوه شئ تاسې چې دچا لپاره بـه وي (محمود) عاقبت د دار (د آخرت، بالیقین)، شان دا دی: نه مومي برى ظالمان (کافران له عذابه د نیران).

تفسیر: یعنې الله تعالی تاسې په خیر او شر، نفع او ضرر، نېک او بد ګردو مطلع او خبر کړي یئ، که سره له هغه هم تاسې پرې ونه پوهېږئ، او پر خپلو ځانونو ظلم وکړئ، او له دې تیري او تجاوز څخه لاس وانخلئ؛ نو تاسې په دغه شرارت کې دوام وکړئ !، زه به هم خپله فریضه اداء کړم، او عنقریب به دا خبره ښکاره شي، چې د دې دنیا انجام د چا پـه لاس کـې دی؟ بې له شکه او شبهې د ظالمانو پای (آخر) او انجام ښه نه دی.

وروسته له دې د دوی د هغو څو اعتقادي او عملي ظلمونو بیان کاوه شي، چې په دوی کې رائج وو، او له ګردو څخه خورا لوی ظلم هغه دی، چې د هغه په نسبت یې فرمایلي دي: ﴿إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾.

وَجَعَلُوا۟ لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ ٱلْحَرْثِ وَٱلْأَنْعَٰمِ نَصِيبًا فَقَالُوا۟ هَٰذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَٰذَا لِشُرَكَآئِنَا ۖ فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى ٱللَّهِ ۖ وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَىٰ شُرَكَآئِهِمْ ۗ سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿١٣٦﴾

او مقرر کړي دي دغو (مشرکانو) الله ته له هغه شي چې پیدا کړي دي الله تعالی (هغه) له کښته (فصله) او چارپایانو څخه یوه برخه، نو وایي دوی دا برخه لپاره د الله تعالی ده په زعم (عقیده) د دوی سره، او دا (بله برخه) لپاره د شریکانو څمونږ ده، نو هغه برخه چې وي لپاره د شریکانو د دوی؛ پس (هغه) نه رسیږي الله ته، او هغه برخه چې وي لپاره د الله؛ نو هغه رسیږي شریکانو د دوی ته (چې بتان دي، ډېر) بد دی هغه حکم (انصاف) چې کوي یې دوی.

تفسیر: شاه صاحب فرمايي چې: «کافرانو به له خپلو کښتو (فصلونو) او د چارپایانو له بچیانو څنې د الله تعالی په نامه نذرونه او نیازونه ایستل، او د بتانو په نامه به یې هم نیازونه او نذرونه ټاکل (مقررول)، نو بیا کله چې هغه ساکښ (ذي روح) چې د الله پاک په نامه ټاکلی (مقرر) شوی وو، څه قدر به یې بهتر لیدو؛ نو هغه به یې د بتانو له ساکښو (ذي روحو) سره بدلاوه، مګر د بتانو له لوري به یې د الله تعالی په لوري نه بدلاوه، او له هغو ډېر ویرېدل».

هم داسې په کښت (فصل) او کر، غَلو او دانو، مېوو او نورو شیانو کې هم که د بتانو د نامه نذر اتفاقا د پاک الله برخې سره ګډه کېده؛ نو هغه به یې ترې بېلاوه، او د بتانو په لوري به یې ورستناوه، که د الله پاک برخه به د بتانو په برخو کې ورتله؛ نو هغه به یې نه ستنوله او داسې پلمې (تدبیرونه) او بهانې به یې جوړولې چې الله تعالی خو غني دی، که د هغه له برخې څخه څه کمه شي، هیڅ پروا نه لري، په خلاف د بتانو چې هغوی داسې نه دي.

د تماشې خبره دا وه چې دوی له داسې ویناوو څخه هم نه شرمېدل چې هغه بتان چې په دې اندازه محتاج وي؛ نو بیا دوی څرنګه معبود او مستعان دواړه شي؟ د داسې شیانو عبادت او احترام د کوم یوه او عقلمن کار دی؟.

په هر حال په دې آیت کې په ﴿سَآءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾ سره د مشرکینو د دې تقسیم تردید وکړ شو، یعنې د الله تعالی په پیدا کړی شوو کښتونو (فصلونو) او مواشیو او نورو کې اول د غیر الله د برخې ټاکل (مقررول) او بیا د خرابو ناقصو شیانو نسبت پاک الله ته کول څومره ظلم؟ او بې انصافي ده؟ !.

وَكَذَٰلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَٰدِهِمْ شُرَكَآؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا۟ عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ ۖ

او (لکه چې مزیّن کړی شوی دی دوی ته دا د اموالو قسمت) هم داسې ښایسته کړی دی ډېرو مشرکانو ته وژل د اولاد خپل شریکانو د دوی (چې شیطانان دي) لپاره د دې چې هلاک کړي دوی او (بل) لپاره د دې چې ګډوډ کړي (دا شیطانان) پر دوی باندې (ابراهیمي) دین د دوی.

تفسیر: («شُرَكَآءُ» مرفوع او د «زَيَّنَ» فاعل دی): دلته د (شرکاء) تفسیر مجاهد «رحمه الله» په «شیاطین» سره کړی دی، د مشرکانو د انتهایي جهالت، ظلم او تیري یوه نمونه دا وه چې ځینو د دوی به خپلې نجونې (جینکۍ) د څوم له شرمه، او د خسر ګرځېدلو له عیبه او ځینو خپل نور حقیقي اولادونه د دې اندېښنې له سببه چې له کومه او څه به وخوري؛ وژل، او کله به یې په خپلو ځانونو باندې داسې نذرونه منل، که دومره اولاد ځما کره وشي، یا مې فلانی مراد پوره شي، نو خپل یو ولد به د فلاني بت په نامه ذبح کړم، او دغه ظلم او تېری او بې رحمي به یې لوی عبادت او قربت ګڼلې، لکه چې شیاطینو هم دغه بد رسم دوی ته د الهي خلیل د سنّت پشان ښایسته ورڅرګند کړی وو.

وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١٣٧﴾

او كه اراده فرمايلې وى الله (په نه كولو د دې كار)؛ نو نه به وو كړى دوى دا كار، نو پرېږده دوى او هغه چې دروغ وايي دوى (پر الله باندې).

تنبيه: همداسې يو آيت په (۸ جزء د «الأنعام» د سورت په ۱۱۲ آيت (۱۴) ركوع) او په نورو ځايونو كې هم په همدې مضمون نور آيتونه شته، هر هغه شى چې د دغو متحد المضامينو آيتونو په تفاسيرو كې هلته ليكل شوى دى، هغه دې دلته بيا وكتل شي !.

وَقَالُوا۟ هَٰذِهِۦٓ أَنْعَٰمٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَّا يَطْعَمُهَآ إِلَّا مَن نَّشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَٰمٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَأَنْعَٰمٌ لَّا يَذْكُرُونَ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهَا ٱفْتِرَآءً عَلَيْهِ ۚ سَيَجْزِيهِم بِمَا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾

او وايي دوى چې (دغه برخه د بتانو كه) چارپايان دي او (كه) كښت (فصل) ممنوع (حرام) دى؛ چې نه به خوري له دې مګر هغه څوك چې ځمونږ خوښ وي په ګمان د دوى سره سم، او (ځيني) چارپايان دي چې نه يادوي دغه (مشركان په وخت د ذبح كې) نوم د الله پر دوى بلكه (نوم د بتانو پرې يادوي او نسبت كوي د دغو احكامو الله ته) په طريقه د دروغ تړلو په الله، ژر به سزا وركړي دوى ته (الله)، په سبب د دې چې وو دوى دروغ به يې تړل (پر الله).

تفسير: مثلا چې نارينه يې وخوري او ښځې يې ونه خوري، يا دې نذراني يواځې همغه كسان وخوري؛ چې د بتخانو مجاوران وي، دا قيود يې يواځې په خپلو خيالونو سره د ځينو چارپايانو او كښتونو (فصلونو) په متعلق وضع كړي وو، چې د بتانو په نامه به يې وقفول، همداسې يې سورلى او بار وړل هم د ځينو ساكښانو (چارپايانو) په شا حرام ګڼل، د ځينو مواشيو په نسبت يې داسې فيصله كړې وه، چې د ذبحې يا د سورلى يا لوشلو په وخت كې پر هغوى د الله تعالى نوم وانخيستل شي، او هيچېرې د بتانو په شيونو كې الله تعالى شريك نشي.

برسېره په دې؛ لوى غضب دا وو چې د هسې خرافاتو او جهالتونو نسبت يې د الله تعالى په لوري كاوه، ګواكې (معاذ الله) همده داسې احكام صادر فرمايلي دي، او په هم دغو طريقو سره د ده خوښي او خوشالي حاصلېدى شي، له داسې بدو عناوينو سره يې داسې بهتان او افتراء هم كوله، ژر به دوى د داسې ګستاخۍ او سپين سترګى له سزاوو سره مخامخ شي.

وَقَالُوا۟ مَا فِى بُطُونِ هَٰذِهِ ٱلْأَنْعَٰمِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰٓ أَزْوَٰجِنَا ۖ وَإِن يَكُن مَّيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَآءُ ۚ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ ۚ إِنَّهُۥ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾

او وايي دوى چې هغه شى چې په ګېډو د دې چارپايانو كې دى؛ خالص دى لپاره د نارينه وو ځمونږ، او حرام كړى شوى دى پر ښځو ځمونږ، او كه وي هغه؛ مرداره نو دوى (نر او ښځه) په كې شريكان دي، ژر به سزا وركړي (الله) دوى ته د (دې) تقرير د دوى، بېشكه دغه (الله) ښه حكمت والا دى (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي) ښه علم والا (په هر شي دانا).

تفسير: يوه داسې مسئله يې هم له ځانه جوړه كړې وه، كه بحيره او سائبه يې ذبح كړه، او د هغو له ګېډو ځنې كوم ژوندى بچى ووت، نو د هغه له غوښې څخه دې نارينه وخوري ! او ښځې دې نه خوري، او كه مړ ووت؛ ټول يې ترې خوړى شي، د داسې بې سندې مسئلې د جوړوونكو له حاله پاك الله بې خبره نه دى، هو ! دى به له خپل حكمت سره

سم په مناسب وخت کې هغو ته مناسبه سزا ورکوي، (او بېشکه الله څښتن (خاوند) د حکمت دی، په حکم د حلالو او حرامو بلکه په هر شي کې، او ښه دانا دی په مصالحو د بندګانو خپلو په حل او په حرمت او نورو کې).

﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ ۚ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾﴾

بېشکه زيان کړی دی هغو کسانو چې وژلي يې دي اولاد خپل له جهته د بې عقلۍ بې له پوهې، او حرام کړي يې دي هغه شيونه چې رزق (روزي) ورکړی دي دوی ته الله، له جهته د دروغ تړلو پر الله پورې، بېشکه ګمراهان شوي دي دوی، او نه دي دوی لاره موندونکي (حق ته).

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكُلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۚ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ ۖ وَلَا تُسْرِفُوا ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾﴾

او الله هغه ذات دی چې پيدا کړي يې دي باغونه (د انګورو له څمکې) هسک (اوچت) کړی شوي (پر لرګيو)، او غير هسک (اوچت) کړی شوي (پراته پر ځمکه)، او د خرما ونه او کښت (فصل) چې مختلفې وي مېوې (حاصل) د هغو (په رنګ او خوند کې) او زيتون (ښونه) او انار (نرګوسی) چې متشابه وي (په ونو او پاڼو کې) او غير متشابه وي (مېوې د هغو په مزو کې)، خورئ تاسې له مېوې د هغې ځنې کله چې مېوه ونيسي، او اداء کړئ حق د هغې په ورځ د رېبلو (شوکولو) د دې، او بې ځايه يې مه مصرفوئ تاسې، بېشکه چې الله نه خوښوي مسرفان (تېرېدونکي له حدودو).

تفسير: هسک (اوچت) کړی شوي لکه انګور چې پر چيلو او نورو هسکيږي (اوچتيږي)، او غير هسک (اوچت) کړی شوي (چې پخپله هسک (اوچت) وي) لکه خُرما، منه، بادام او پسته او نورې ډېر (تنه) لرونکې ونې، يا (غوړېدلې په ځمکه لکه) خټکي، هندوانې، او نور چې د هغو ځېلې (جوړنګ) بې د بل کوم شي له اتکاء د ځمکې پر مخ غځيږي او خوريږي.

﴿أُكُلُهُ﴾ «اُکُل: مېوو، دانو او نورو هغو شيانو ته وايي چې خوړل کيږي»، ﴿مُتَشَابِهًا﴾ يعنې په صورت او شکل کې يو له بل سره مشابه او ورته وي، خو په خوند او مزه کې سره بېل او جلا (جدا) وي.

﴿كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ﴾ «خورئ له مېوې د هغې»، يعنې هغه غلې چې الله تعالی پيدا کړي دي، د هغوی له خوړلو څخه بې له کومه سنده ځان مه ساتئ !، هو ! د دې دوه خبرو فکر او خيال تل ولرئ، چې د رېبلو او ټولولو په وخت کې هغه حق چې د الله تعالی دی؛ هغه ورکړئ، او نور فضول او بې موقع صرفول او ښندل (نوستل) مه کوئ !.

د الله تعالی له حق څخه دلته مراد څه شی دي؟ د دې په نسبت عالمان مختلفې خبرې کوي، د ابن کثير «رحمه الله» له روايت ځنې دا خرګنديږي، چې ابتداء په مکې معظمې کې د کښتونو (فصلونو) او باغونو په حاصلاتو کې څه برخه ايستل واجب وو، چې په مساکينو او فقراوو صرفېدله، وروسته په مدينې منورې کې د هجرت په دويم کال د هغه مقدار او د نورو تعيين او تفصيل وکړ شو، يعنې د للمې ځمکې په حاصلاتو (په دې شرط چې خراجي نه وي) لسمه برخه، او د اوبو لرونکو ځمکو ځنې شلمه برخه واجب ده.

وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا ۚ كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٤٢﴾

او (پیدا کړي مو دي) له چارپایانو بار وړونکي او غځېدونکي (په ځمکه)، خورئ تاسې له هغو چې رزق کړی (درکړی دی) تاسې ته الله، او مه کوئ متابعت (مه ځئ) تاسې په قدمو د شیطان، بېشکه دا (شیطان) تاسې ته دښمن دی ښکاره.

تفسیر: بار وړونکي لکه اوښ او نور، او په ځمکه غځیدونکي لکه کوچنوتي (واړه) ساکښان (ذي روح) مېږي، وزې (یا د «فرش» معنی دا ده چې د وړیو او وژغنو او ویښتانو څخه یې فرشونه جوړیږي، یا لپاره د حلالولو پر ځمکه څملول کیږي، یا «حمولة» د انعامو کبار دي، او «فرش» د دوی صغار دي، ځکه چې ځمکې ته فرش په شان نژدې دي).

د الله تعالی له دې راکړو نعمتونو څنې منتفع کېدل، بهره اخیستل پکار دي، د شیطان پر قدمونو تګ دا دی، چې دغه شیان هرو مرو بې له شرعي حجّته حرام وګرځول شي، یا د شرك او بت پرستۍ وسیله یې جوړه کړې، له دې نه به بله د شیطان ښکاره دښمني څه وي، چې له دې نعمتونو څنې یې تاسې په دنیا کې بې برخې ګرځولي یئ؟، او په آخرت کې د هغو له امله (وجې) په سخت عذاب اخته کېږئ.

ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ ۖ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ ۖ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤٣﴾

(الله پیدا کړي دي حلال) اته جوړې (نر او ښځه)، له مېږو (ګډو) څنې دوه (نر او ښځه) (یعنې په هره نوعه کې یوه ښځه او بل نر، په دې ډول دوه دوه جوړه شول، چې ګرد سره اته کیږي)، او له وزو (بیزو) څخه دوه (نر او ښځه)، ووایه (ای محمده ! دوی ته): چې آیا (الله) دواړه نران حرام کړي دي (د مېږو «ګډو» او وزو «بیزو» څخه) که دواړه ښځې (له دوی څخه)؟ یا (که حرام کړي یې دي) هغه بچي چې مشتمل وي په هغو باندې رحمونه د دغو دواړو ښځو؟ راوښیئ تاسې ماته سند (چې علم دی)، که یئ تاسې صادقان (رښتیني په نسبت د تحریم د دې شیونو کې الله ته) !.

تفسیر: یعنې د کوم یوه شي حلال او حرام ګڼل یواځې د الله تعالی په حکم سره کېدی شي، بیا په دوی کې نر یا ښځه یا د هغه بچې چې د مور په ګېډه کې دی که تاسې دګردو انسانانو یا د ځینو په حق کې حرام وګرځوئ لکه چې په پخوانیو آیتونو کې تېر شو، آیا له تاسې سره د دې خبرې کوم سند شته؟

کله چې له تاسې سره د الله تعالی کوم حکم او سند نشته، نو بیا تش په آراوو او نفسي تمایلاتو سره د الله تعالی په پیدا کړو شیانو کې له خپله ځانه حلال او حرام ټاکل (مقررول) له دې خبرې سره مرادف دي؛ چې د الوهیت مقام د خپل ځان لپاره تعیین کړئ، یا په الله تعالی باندې عمداً او په قصد سره بهتان یا افتراء ووایئ، دا دواړه صورتونه ډېر مهلك او تباه کوونکي دي.

وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ ۗ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنْثَيَيْنِ أَمَّا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنْثَيَيْنِ ۖ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمُ اللَّهُ بِهَٰذَا ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾

او (الله پیدا کړي دي) له اوښانو دوه (نر او ښځه) او له غوایانو دوه (نر او ښځه)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې آیا دواړه نران حرام کړي دي الله که دواړه ښځې یا هغه (بچي یې حرام

کړي دي) چې مشتمل دي پرې رحمونه د دغو دواړو ښځو، آيا وئ تاسې حاضران (ليدونکي) کله چې وصيت (حکم) کاوه تاسې ته الله په دې شيانو، نو څوک دی ډېر ظالم (يعنې نشته لوی ظالم) له هغه چا چې تړي پر الله باندې دروغ لپاره د دې چې گمراه کړي خلق بې له علمه (بې تحقيقه)، بېشکه الله نه کوي هدايت قوم ظالمانو ته (چې د جاهليت په دين ولاړ وي).

تفسير: د اشياوو تحليل او تحريم يواځې د الله تعالى په حکم سره کېدی شي، او د الله تعالى حکم د انبياوو عليهم السلام په وسيله رارسيږي، يا حق تعالى بلا واسطه څوک مخاطب وگرځوي، نو له دې نه معلومه شوه، چې دلته دواړه صورتونه منفي دي، د پخواني شِقّ انتفاء ته يې په ﴿نَبِّـُٔونِي بِعِلۡمٍ﴾ الآيه ـ سره او د دويم شِقّ نفي ته يې په ﴿أَمۡ كُنتُمۡ شُهَدَآءَ إِذۡ وَصَّىٰكُمُ﴾ الآيه ـ سره تنبيه وفرمايله، نو د مشرکانو په دغو دعواوو کې د افتراء او اضلال څخه ما سوا بل هيڅ شی پاتې نشو.

قُل لَّآ أَجِدُ فِي مَآ أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطۡعَمُهُۥٓ إِلَّآ أَن يَكُونَ مَيۡتَةً أَوۡ دَمًا مَّسۡفُوحًا أَوۡ لَحۡمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُۥ رِجۡسٌ أَوۡ فِسۡقًا أُهِلَّ لِغَيۡرِ ٱللَّهِ بِهِۦۚ فَمَنِ ٱضۡطُرَّ غَيۡرَ بَاغٍ وَلَا عَادٖ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٞ رَّحِيمٞ ﴿١٤٥﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) چې نه مومم زه په هغه شي کې چې وحي کړی شوې ده ماته (تر اوسه پورې) (يو شی) حرام کړی شوی پر کوم خوړونکي چې خوري هغه، مگر که وي دا شی مرداره يا وينه بهېدونکې يا غوښه د خنزير؛ نو بېشکه دغه خنزير پليت دی، يا ناجائزه ذبيحه وي چې غږ کړی شوی وي بې د نامه د الله په (وخت د ذبح د) هغې کې، بيا که څوک (له لوږې) بې اختياره شي، په دغه حال چې نه وي ظالم (پر بل کوم مضطر باندې)، او نه تېرېدونکی (په خوراک کې د ضرورت له قدره)؛ نو بېشکه رب ستا لوی بخښونکی (د خطيّاتو) نهايت مهربان دی.

تفسير: شاه صاحب فرمايي: «يعنې له هغو ساکښانو (ذي روحو) څخه چې د غوښو خوراک يې رواج درلود (لرلو)، هم دا حرام دي»، په دې آيت کې کفارو ته دا خبره ښوولہ کېږي، دغه شيان چې پاس ذکر شول گرد حلال وو، خو تاسې هغه په خپل سر حرام وگرځول، اوس هغه شيان درښوول کېږي؛ چې حقيقتاً حرام دي، او تاسې هغه حلال گڼئ.

باقي د آيت مضمون تفسير او توضيح په (۲ جزء د البقره سورت په (۱۷۳) آيت (۲۱) رکوع، او په (۶) جزء د «المائدې» د سورت په (۳) آيت (۱) رکوع د ﴿حُرِّمَتۡ عَلَيۡكُمُ ٱلۡمَيۡتَةُ وَٱلدَّمُ وَلَحۡمُ ٱلۡخِنزِيرِ﴾ الآيه ـ په تفاسيرو کې ليکلی شوی دی، هلته دې وکتل شي.

وَعَلَى ٱلَّذِينَ هَادُواْ حَرَّمۡنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٖۖ وَمِنَ ٱلۡبَقَرِ وَٱلۡغَنَمِ حَرَّمۡنَا عَلَيۡهِمۡ شُحُومَهُمَآ إِلَّا مَا حَمَلَتۡ ظُهُورُهُمَآ أَوِ ٱلۡحَوَايَآ أَوۡ مَا ٱخۡتَلَطَ بِعَظۡمٖۚ ذَٰلِكَ جَزَيۡنَٰهُم بِبَغۡيِهِمۡۖ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿١٤٦﴾

او پر هغو کسانو باندې چې يهودان دي؛ حرام کړی وو مونږ هر نوکداره، او له غوايانو او له مېږو (گډو) حرام کړی وو مونږ پر دوی باندې وازدې د دې دواړو، مگر هغه وازده چې بار کړې وه (لگېدلې وه په) شاگانو د دوی دواړو يا کلمو باندې به وه، يا هغه وازده چې لگېدلې به وه له هډوکي سره، دا (تحريم د دې شيونو) جزا ورکړې وه مونږ دوی ته (په هغه سره) په سبب د ظلم (شرارت) د دوی، او بېشکه مونږ خامخا رښتيا ويونکي يو (په دې ويلو خپلو کې).

تفسیر: یعني اصلي حُرمت خو په هم دغو شیانو کې شته چې پاس ذکر شول، هو ! د موقّتي مصالحو له امله (وجې) ځینې شیان په عارضي ډول سره پر ځینو اقوامو پخوا له دې نه حرام کړی شوي وو، مثلا پر یهودانو باندې د دوی د شرارتونو د سزا له امله هر نوک لرونکی حیوان چې نوکان یې له منځه نه وي جلا (جدا) شوي، لکه اوښ، شتر مرغ، مرغاوئ او نور حرام کړی شوي وو، او هم د غوایي او وزې (بیزې) هغه وازده چې پر شا یا کُلمو یې لګېدلې نه وي، یا له هډوکي سره متصله نه وي؛ پر دوی باندې حرامه کړی شوې وه، لکه د پښتورګي وازده.

د بني اسرائیلو دغه دعوی غلطه ده؛ چې دغه شیان د نوح او ابراهیم علیهما السلام له زمانې راهیسې په مستمر ډول سره پرله پسې حرام پاتې دي، رښتیا خبره دا ده چې له دغو شیانو ځنې هیڅ یو شی د ابراهیم علیه السلام په عهد کې نه وو حرام، او د یهودانو د نافرمانۍ او شرارتونو له امله دا ګرد شیان حرام شول، نو هر هغه څوک چې د دې په خلاف دعوی کوي؛ دروغ وایي، لکه چې د (۴ جزء په شروع د آل عمران سورت په (۹۳) آیت (۱۰) رکوع په: ﴿قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرٰىةِ فَاتْلُوْهَآ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ﴾ دغو دعوی کوونکو ته دعوت ورکړی شوی دی، چې د دې خبرې اثبات را څرګند کړي !.

فَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقُلْ رَّبُّكُمْ ذُوْ رَحْمَةٍ وَّاسِعَةٍ ۚ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهٗ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿۱۴۷﴾

نو که نسبت د دروغو وکړ دوی تاته (په دغې وحیې کې) نو ووایه (ای محمده !دوی ته) چې رب ستاسې څښتن (مالک) د رحمت واسع (ډېر پراخ) دی (چې تلوار نه کوي په تعذیب ستاسې)، او نه ګرځول کیږی عذاب د الله له قومه ګناهګارانو (کافرانو نو مه مغرور بږئ په دې امهال).

تفسیر: تاسې ته تر اوسه پورې د الهي رحمت د پراخۍ له کبله (وجې) نجات موندلی دی، نو داسې مه ګڼئ چې عذاب له تاسې ځنې لرې شوی دی.

سَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَآ اَشْرَكْنَا وَلَآ اٰبَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ ؕ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتّٰى ذَاقُوْا بَأْسَنَا ؕ قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِّنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوْهُ لَنَا ؕ اِنْ تَتَّبِعُوْنَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَخْرُصُوْنَ ﴿۱۴۸﴾ قُلْ فَلِلّٰهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ ۚ فَلَوْ شَآءَ لَهَدٰىكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۱۴۹﴾

ژر به ووایي هغه کسان چې شرک یې کړی دی: که اراده فرمایلي وی الله (په طریقه د رضا سره د دوی د شرک په عدم) نو شرک به نه وو غوره کړی مونږ او نه پلرونو ځمونږ او نه به حرام کړي وو مونږ هیڅ شی، لکه همدغه (مکذّبان) نسبت د دروغو کړی وو هغو کسانو چې پخوا له دوی ځنې وو تر هغه پورې چې وڅاکه دوی عذاب ځمونږ، ووایه (ای محمده ! دوی ته): آیا شته تاسې سره څه علمي سند چې راوباسئ تاسې هغه مونږ ته، پیروي نه کوئ تاسې (د هیڅ شي) ! مګر د تش ګمان (اټکل خپل، نه له علمه)، او نه یئ تاسې مګر خو دروغ وایئ (په الله). ووایه (ای محمده ! دوی ته: که نه وي تاسې سره څه دلیل) نو الله لره دی دلیل کامل (لپاره د الزام ستاسې) نو که اراده فرمایلي وی (الله د هدایت ستاسې نو) خامخا هدایت به یې فرمایلی وو تاسې ټولو ته.

تفسیر: یعني که الله اراده کړې وی، نو هغه پاک ذات قدرت درلود (لرلو) چې مونږ او ځمونږ اسلاف یې نه یواځې له دغه تحریم بلکه له نورو مشرکانه افعالو او اقوالو ځنې هم ژغورلي (ساتلي) وی، کله چې یې نه یو ژغورلي، او مونږ همغسې پرې پاتې او دوام لرو، نو ثابته شوه چې د هغه په دربار کې ځمونږ دا ګردې چارې مقبولې او ښایسته دي،

او که ځمونږ دغه کارونه (چې له قدیمه راهیسې یې کوو) د ده په نزد خراب او نا مناسب وی؛ نو مونږ یې ولې داسې خوشې او آزاد او په خپل سر یې پریښي یو؟.

دغه خبره د پوهېدلو وړ (قابل) ده چې «أحکم الحاکمین» جل جلاله د دنیا د پیدایښت له اوله تر نن پورې د خپلو صادقو او پاکو رسولانو علیهم السلام په واسطه له هر قسم قوانینو او احکامو ځنې خپلو بندګانو ته اطلاع ورکوي، او په ښکاره او صاف ډول دوی ته دا ورښیي، چې کوم اعمال د ده په دربار کې غوره او کوم یې ناغوره دي؟.

کله پرله پسې او کله له لږو وقفو څخه وروسته د دغو احکامو او هدایاتو یادونه او تذکر هم کیږي، په دې منځ کې تر هغې اندازې پورې چې له مخالفت کوونکو سره مسامحت وړ (لایق) وو؛ ورسره مسامحت وشو، کله چې د معمولي تنبیهاتو ضرورت پېښ شوی دی، نو ګړۍ په ګړۍ هغه هم ورکړی شوي دي.

او هغو کسانو ته یې لږ څه مهلت او ډیل هم ورکړی دی؛ چې د دوی د شقاوت او بدبختۍ جامونه تر څنډو (غاړو) ډک شوي وو، او په صاف او ښکاره ډول سره د خپل الله جل جلاله د انتهایي سزا مستحق ګرځېدلي او په خپله سزا او هیداد باندې د رسېدلو وړ (مستحق) او لایق ګڼلی شوي وو، لکه چې ډېرو قومونو د خپلو جرائمو د لږ څه هیداد او سزا خوند په هم دې دنیا کې څکلی دی.

نو بیا د دغسې حالاتو له موجودیت سره د څو ورځو له مخې د کوم قوم په کومو جرائمو کې د سزا له نه مبتلا کېدلو او سمدلاسه د دوی په عذاب له نه اخته کېدلو څخه څرنګه دغسې استدلال کېدی شي؛ چې ګواکې (معاذ الله) هغه جرائم د الله تعالی په نزد غوره دي، که نه الله تعالی به د یوې ګړۍ له مخې هم ورته مهلت نه ورکاوه.

بېشکه که د الله تعالی اراده وی؛ نو د انسان خلقت به یې داسې کاوه چې ګرد به سره د نوې لارې پر تللو مجبور وو، لیکن کله چې داسې نه ده واقع شوې، نو هم دغه بالغه حجّت او پوره الزام پر هغو کسانو دی چې ﴿لَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَآ أَشْرَكْنَا﴾ الآیه ـ په ویلو سره په الهي مشیئت او رضا کې د تلازم اثبات کوي.

د مشرکانو دغه استدلال ﴿لَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَآ أَشْرَكْنَا﴾ الآیه ـ خوشې لغو او چټي (بېکاره) او فضول دی، او هیڅ یو داسې برهان او علمي اصول له هغوی سره نشته چې هغه د عاقلانو په مخ کې وړاندې کړی شي، او یوازې اټکلي غشي او تخمیني خبرې دي، چې د الله تعالی بالغه حجّت پرې تردیدوي، چې د هغه په لوري په ﴿فَلَوْ شَآءَ لَهَدَىٰكُمْ أَجْمَعِينَ﴾ کې اشاره فرمایلې ده، یعنې انساني فطرت داسې نه دی پیدا کړی شوی؛ چې ګرد سره سم د هدایت په لاره برابر شي، دوی ته پاک الله د کسب او اختیار هغه آزادي ور په برخه فرمایلې ده، چې د هغې اعطاء بل هیڅ یوه مخلوق ته ممکنه نه وه، نو ځکه لازم دي چې د دې آزادۍ د استعمال په وخت کې لارې مختلفې وي، څوک په نېکۍ پسې منډې وهي، او څوک د بدۍ په لوري وځغلي.

قُلْ هَلُمَّ شُهَدَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ ٱللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا ۖ فَإِن شَهِدُوا۟ فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ ۚ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَآءَ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْـَٔاخِرَةِ وَهُم بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) راولئ شاهدان خپل هغه چې شاهدي ورکوي دوی (په دې) چې بېشکه الله حرام کړي دي دا شیونه، نو که شاهدي ورکړه دوی؛ نو ته شاهدي مه وایه له دوی سره (مه یې قبلوه، اعتبار پرې مه کوه !)، او مه کوه متابعت د آرزوګانو (خواهشونو) د هغو کسانو چې نسبت د دروغو کوي آیتونو (احکامو) ځمونږ ته، او د هغو کسانو چې نه راوړي ایمان په آخرت باندې، حال دا چې دوی له ربه خپله سره برابروي (نور شیان په عبادت کې).

﴿قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې راشئ ! چې زه لولم (در اوروم) هغه چې حرام کړي دي رب ستاسې پر تاسې باندې، چې شريکان مه نيسئ تاسې له دغه (الله) سره هيڅ شی، او (نيکي کوئ تاسې) له مور او پلار سره په نېکۍ کولو سره، او مه وژنئ تاسې اولاد خپل له (وېرې د فقر او) خوارۍ نه، مونږ رزق (روزي) درکوو تاسې ته او هم دوی ته.

تفسير: عربيانو به د مفلسۍ لامله (وجې) ځينې وختونه خپل اولادونه وژل، او ويل به يې چې: مونږ پخپله خواره نه مومو؛ نو خپلو اولادونو ته له کومه خوراک ور برابر کړو، او ورباندې ويې خورو؟، نو ځکه فرمايي: رزق ورکوونکی خو پاک الله دی، چې تاسې او هم ستاسې اولادې او هم نورو مخلوقاتو ته يې ورکوي.

په بل ځای کې د ﴿إِمْلَاقٍ﴾ پر ځای ﴿خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ﴾ فرمايلي دي، يعنې د مفلسۍ له وېرې به يې هغوی وژل، دا به د هغو کسانو ذکر وي؛ چې اوس مفلسان نه دي، مګر ويرېږي کله چې مو آل او عيال زيات شي، نو دوی ته به مونږ خوراک له کومه پيدا کوو؟ .

څرنګه چې پخوانۍ طبقې ته پخوا له عياله د خپل ځان د ډوډۍ فکر او سخته اندېښنه پيدا شوې وه، او دويمه طبقه د عيال ډېروالي پرېشانه کړې وه، ښايي له همدې کبله (وجې) يې دلته له ﴿مِنْ إِمْلَاقٍ﴾ سره ﴿نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ﴾ او په هغه آيت کې يې له ﴿خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ﴾ سره ﴿نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ﴾ ارشاد فرمايلی وي، والله أعلم.

تنبيه: په قرآنکريم کې درې ځايه په توحيد پسې د والدينو احسان متصل راغلی دی، له دې جهته لکه چې پروردګار حقيقتاً د مولود خالق او موجد دی، هم داسې مجازاً مور او پلار هم د ولد حامي، مربي او روزونکي دي، نو ځکه د خالق جل وعلا شأنُه د توحيد او عبادت څخه وروسته په مخلوقاتو کې له ګردو نه پخوا او زيات د مور او پلار حقوق او خدمت دی.

﴿وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ﴾

او مه نژدې کېږئ، فواحشو (بې حيايۍ، ناکارو کارونو) ته هغه چې ښکاره وي له دې (فواحشو) او هغه چې پټ وي.

تفسير: له «مه نژدې کېږئ» څخه ښايي دا مراد وي، چې د داسې کارونو له مباديو او وسائلو څنې هم ځان ژغورل (بچ کول) په کار دي، مثلاً همغسې چې له زنا څخه مو ځانونه ژغورئ (پچ ساتئ)؛ له بدو کتلو، بد ليدلو، بد ويلو، او بد کولو څنې هم اجتناب او پرهېز پکار دی.

﴿وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ﴾

او مه وژنئ تاسې نفس هغه نفس چې حرام کړي دي الله (وژل يې) مګر (وژنئ يې) په حقه سره.

تفسير: د ﴿إِلَّا بِالْحَقِّ﴾ استثناء ضروري وه، ځکه چې د «قاتل العمد» او «زاني محصن» او «مرتد عن الاسلام» وژل په کې داخل دي، لکه چې په صحيحو احاديثو کې د هغو تصريح وارده شوې ده، او مجتهدينو ائمه وو هم پرې اجماع فرمايلې ده.

ذٰلِكُمْ وَصّٰكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ﴿۱۵۱﴾

دا (څلور نهي او امر) حکم کړی دی الله تعالی تاسې ته په دې سره، لپاره د دې چې عقل وچلوئ (په کې) تاسې.

تفسير: له دې آيت څخه د دې ګردو (ټولو) شيانو حرمت ثابت شو: (۱) شرك بالله. (۲) له مور او پلار سره بد سلوکي. (۳) قتل الأولاد. (۴) د بې حيايۍ ګرد کارونه مثلاً زنا او نور. (۵) د بل چا په ناحقه وژل.

وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ ۚ

او مه نژدې کېږئ تاسې مال د يتيم ته مګر (ورنژدې شئ) په هغې طريقې سره چې هغه ډېره ښه وي، تر هغه پورې چې ورسيږي دغه يتيم قوت (ځلميتوب) خپل ته.

تفسير: د يتيم (پلار مړي) په مال کې بېځايه تصرف حرام دی، هو ! په بهترې او مشروعې طريقې او احتياط سره د يتيم په مال کې د ده «ولي» او «وصي» تصرّف کولی شي، هر کله چې يتيم ځلمی او قوي شو، او د خپلو کارونو د سنبالولو اهل وګرځېد؛ نو مال دې وروسپارل شي.

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيْزَانَ بِالْقِسْطِ ۚ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ۚ

او پوره کوئ تاسې پيمانه او تول په عدل (انصاف) سره، نه ورکوو مونږ تکليف هيڅ نفس ته مګر په اندازه د توان (طاقت) د هغه.

تفسير: يعنې د خپل طاقت سره سم د دغو احکامو په ځای راوړلو کې کوښښ وکړئ، او په هم دغو تاسې مکلف يئ، الله تعالی هيچا ته د ده له مقدوره زيات تکليف نه ورکوي.

وَاِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوْا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰى ۚ

او کله چې خبرې کوئ تاسې (په کوم شي کې) نو حق (رښتيا) ووايئ اګر که وي (مقول له يا مقول عليه) خاونـد د خپلوۍ (هم)،

تفسير: يعنې ښايي د هيچا قرابت او محبت د انصاف او حق ويلو مانع ونه ګرځي.

وَبِعَهْدِ اللّٰهِ اَوْفُوْا ۭ ذٰلِكُمْ وَصّٰكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ﴿۱۵۲﴾

او په عهد د الله وفا کوئ تاسې، دا (درې امرونه يوه نهي) حکم کړی دی (الله) تاسې ته په هغه سره لپاره د دې چې پند واخلئ تاسې !.

تفسير: ښايي د الله تعالی په اوامرو او نواهيو باندې په کلکې عقيدې سره عمل وکړئ ! که د الله تعالی په نامه نذر پر ځان ومنئ، يا قسم وخورئ؛ ښايي چې هغه پر ځای کړئ ! ولې په دې شرط سره چې په کومې نامشروعې خبرې نه وي.

وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِيْ مُسْتَقِيْمًا فَاتَّبِعُوْهُ ۚ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيْلِهٖ ۭ ذٰلِكُمْ وَصّٰكُمْ بِهٖ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُوْنَ ﴿۱۵۳﴾

او (حکم کړی دی الله چې) په تحقيق دغه (د دې سورت ذکر شوي احکام) لاره ځما ده برابره (جنت ته)، نو متابعت وکړئ تاسې د دغې (لارې)، او مه کوئ متابعت د (نورو کږو) لارو؛ نو

تار په تار به کړي (دغه متابعت) تاسې له لارې (سمې) د الله نه (چې د وحيې اتباع او د برهان اقتفاء ده)، دا (اتباع د سمې لارې) حکم کړی دی (الله) تاسې ته په دې سره لپاره د دې چې ځان وساتئ تاسې (له ګمراهۍ نه).

تفسير: يعني د پورتنيو مذکوره احکامو تعميل او د الله تعالى د عهد عملاً او اعتقاداً پوره کول، همدغه سمه لاره (صراط مستقيم) ده، چې د هغې د طلب تلقين د (الفاتحه) په سورت کې په ﴿اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ﴾ سره شوې ده، دغه لاره تاسې ته درښوولې شوې ده، اوس پر هغې سم برابر تلل ستاسې کار دی، هر څوک چې پرته له دې لارې تګ وکړي؛ نو د الله تعالى له لارې ځنې بې لارې او ګمراه کيږي.

تنبيه: له عبد الله بن عبّاس رضي الله تعالى عنهما څخه روايت دی، چې دغه درې مذکوره آيتونه چې په لسو احکامو مشتمل دي؛ له محکماتو ځنې دي، چې په هيڅ شريعت کې يې نسخ نه ده راغلې.

ثُمَّ اٰتَيْنَا مُوْسَى الْكِتٰبَ تَمَامًا عَلَى الَّذِيْٓ اَحْسَنَ وَتَفْصِيْلًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَّهُدًى وَّرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُوْنَ ﴿۱۵۴﴾

پس (له دې نه دا واورئ چې) ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات) لپاره د تمام (پوره کولو د نعمت) پر هغه چا باندې چې نيکي کوي او (لپاره د بيان او) تفصيل د هر (ديني) شي او (لپاره د) هدايت او رحمت لپاره د دې چې دوی په ملاقات درب خپل ايمان راوړي.

تفسير: معلوميږي هغه احکام چې پاس له ﴿قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ﴾ څخه تر دې ځايه پورې مونږ ته اورولي شوي دي؛ دغه همېشه جاري او ګرد انبياء عليهم السلام او شرائع پرې متفق وو، وروسته الله تعالى پر موسى عليه السلام تورات نازل کړ، چې شرعي احکام په کې په زيات تفصيل سره مندرج وو، د «تورات» له اعطاء څخه وروسته د هغې زمانې پر نيکي کوونکو باندې الله تعالى خپل نعمتونه پوره او کامل کړل، د هر يوه ضروري شي احکام يې په شرح او بسط سره بيان وفرمايل، او د هدايت او رحمت وَرونه يې مفتوح کړل؛ تر څو خلق پرې په ښه شان سره وپوهيږي، او پرې عمل وکړي، او له خپل الله تعالى سره د ملاقات پوره يقين حاصل کړي.

وَهٰذَا كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ مُبٰرَكٌ فَاتَّبِعُوْهُ وَاتَّقُوْا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُوْنَ ﴿۱۵۵﴾

او دا (قرآن يو) کتاب دی چې نازل کړی دی مونږ هغه مبارک (برکتناک ډېر ګټور) دی؛ نو متابعت وکړئ تاسې د دغـه (قرآن) او ووېرېږئ (له عذابه او ځان وساتئ له مخالفته يې) لپاره د دې چې په تاسې رحمت وکړ شي.

اَنْ تَقُوْلُوْٓا اِنَّمَآ اُنْزِلَ الْكِتٰبُ عَلٰى طَآئِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا ۪ وَاِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغٰفِلِيْنَ ﴿۱۵۶﴾

(او نازل کړی وو مونږ دا کتاب لپاره د دې) چې و (نه) وايئ (ای عربو په قيامت کې): بېشکه خبره دا ده چې نازل شوی وو کتاب پر دوو طائفو (يهودو او نصاراوو) پخوا له مونږه، او بېشکه شان دا دی چې وو مونږ له لوستلو او لولولو د دوی څخه غافلان (ناپوهان چې ځمونږ په ژبې نه وو).

تفسير: يعني د دې مبارک کتاب لوی قرآن له نزوله وروسته د عربو اميانو ته د داسې وينا موقع نه ده پاتې شوې، چې هغه پخواني آسماني کتابونه چې د الله تعالى پر شرائعو مشتمل دي، او پخوا له دې نازل شوي دي، ځمونږ له علم او پوهې سره سم په هغو دواړو فرقو يهودانو او نصرانيانو باندې نازل شوی دی، چې هغه خلق يې پخپلو منځونو کې سره

لولي او لولوي يې، او ځينو د هغو ترجمه په عربي سره هم کوله، مثلا «ورقة بن نوفل» او نور له ډېرې مودې راهيسې په دغه شوق، رغبت، فکر او اندېښنه کې مشغول او لګيا وو، چې عرب يهود کړي، يا يې نصراني وګرځوي، مګر مونږ د دوی له هغو تعليماتو، تدريساتو، ښوونو او ويناوو سره هيڅ علاقه او ارتباط نه درلود (لرلو).

بحث په دې کې نه دی؛ چې کوم شی چې يهودان او نصرانيان لولي او لولوي يې، تر کومې اندازې پورې پخپل اصل سماوي صورت محفوظ پاتې دی، بلکه يوازې مقصود هم دغومره دی، چې د دې شرائعو او کتابونو اصلي مخاطبان فقط بني اسرائيل وو، اګر که د هغو د تعليم ځينې اجزاء لکه د توحيد او ديني اصولو دعوت د خپلې پراختيا او تعميم په اثر له بني اسرائيلو څخه ما سوا د نورو اقوامو په حق کې هم عام شوی وي، او سره له دې کوم شريعت او سماوي کتاب چې په مجموعي هيئت سره پر کومٍ خاص قوم د هغوی د مخصوصو فوائدو لپاره نازل شوی وي، که د هغه له درس او تدريس سره نور اقوام خصوصاً عربو غوندې يو غيور او ځان باندې ځانمننې قوم څه علاقه او اړه ونه لري؛ څه مستبعد نه دی، نو ځکه دوی ويلی شو چې کوم آسماني کتاب او شريعت څمونږ په لوري نه دی راغلی، او مونږ له هغو شرائعو سره چې د بل کوم مخصوص قوم لپاره لېږلي شوي دي؛ دومره علاقه نه لرو، نو بيا به مونږ د شرائعو په ترک ولې مأخوذ کيږو؟

مګر نن دوی ته د داسې حيلو او پلمو (بهانو) کولو موقع نه ده پاتې، د الله تعالی حجّت د ده د روښان کتاب د عمومي هدايت او رحمت باران مخصوصا د دوی په کورونو نازل کړی شوی دی، تر څو دوی پخپله هم ترې لومړی مستفيد شي، او بيا دا د الله تعالی امانت او رحمت تمام سور، تور، زېړ، سپين او نورو نسلونو او توکمو او د مشرق (لمر خاته) مغرب (لمر پرېواته) شمال (ښې) او جنوب (سهيل) ګردو (ټولو) هستېدونکو ته په ډېر احتياط او حفاظت سره ورسوي، ځکه چې دغه کتاب د کوم خاص قوم او ملک لپاره نه دی لېږلی شوی، او د ده مخاطب ګرد (ټول) جهان دی، لکه چې د الله تعالی په فضل او توفيق د عربو په وسيله د ملک العلاّم دغه آخري او عام پيغام د دنيا ټولو ځايونو ته تبليغ او اعلام شوی دی، والحمد لله علی ذلک.

أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ فَقَدْ جَاءَكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ ۚ

يا چې و (نه) وايئ (ای عربو په قيامت کې) که وئ مونږ چې نازل کړی شوی وی پر مونږ باندې کتاب (لکه چې په دوی نازل شوی دی)؛ نو هرو مرو (خامخا) وو به مونږ ښه لاره موندونکي له دوی نه، نو په تحقيق راغلی دی تاسې ته حجّت ښکاره (عربي قرآن) له رب ستاسې او هدايت او رحمت (له جانبه د الله ای مؤمنانو پس متابعت کوئ د ده).

تفسير: يعنې د پخوانيو امتونو د احوالو له اورېدلو څخه ښايي ستاسې په زړونو کې داسې يو هوس، ارمان، شوق، ذوق او ولوله پيدا شوي وی، که پر مونږ باندې د الله تعالی کتاب نازل شوی وی؛ نو مونږ به له نورو ځنې زيات عمل پرې کاوه، او نورو ته به مو د خپلو ښو اعمالـو آثار ورښوول، نو ځکه تاسې ته له هغوی ځنې ډېر ښه کتاب درکړ شو، څو اوس په علم الشّهود سره هم وګورو چې څوک ښه عمل پرې کوي؟ او خپل محاسن ښوولی شي؟ .

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا ۗ سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

نو څوک دی زيـات ظالـم (يعنې نشته لوی ظالم) له هغه چا چې نسبت د دروغو کوي په آيتونو د الله، او څنګ کوي (ګرځي) له دې (آيتونو) ځنې، ژر به (مونږ) سزا ورکړو هغو کسانو ته چې

ځنګک کوي (ګرځي) دوی له آيتونو ځمونږ څخه سخت عذاب په سبب د دې چې وو دوی چې ځنګک به يې کاوه (ګرځېدل به له حق څخه).

تفسير: اوس که وروسته د داسې روښان او بې مثاله کتاب له درتللو څخه څوک چې د ده آيتونو ته د دروغو نسبت وکړي، يا يې له قبلولو څنې غاړه وغړوي، يا د نورو مخه ونيسي، چې پرې ايمان رانه وړي، نو له ده څنې لوی ظالم به بل نه وي.

تنبيه: د ﴿وَصَدَفَ عَنْهَا﴾ دوه معناګانې له اسلافو څنې منقولې دي: «امتناع»، او «اعراض»، دلته مغفور شيخ الهند د «اعراض» معنی غوره کړېده.

هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّآ اَنْ تَاْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَاْتِيَ رَبُّكَ اَوْ يَاْتِيَ بَعْضُ اٰيٰتِ رَبِّكَ ؕ يَوْمَ يَاْتِيْ بَعْضُ اٰيٰتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا اِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ اَوْ كَسَبَتْ فِيْٓ اِيْمَانِهَا خَيْرًا ؕ قُلِ انْتَظِرُوْٓا اِنَّا مُنْتَظِرُوْنَ ﴿۱۵۸﴾

نه کوي انتظار دوی (د هيڅ شي) مګر د دې چې راشي دوی ته ملائکې (پرښتې د موت يا د عذاب) يا راشي رب ستا، يا راشي څينې دلائل (د قدرت) د رب ستا (چې علامې د قيامت دي): پـه هغه ورځ کې چې راشي څينې دلائل د (قدرت) د رب ستا؛ نه به رسوي فائده (نفع) هيڅ نفس ته ايمان راوړل د ده، چې نه وي دا نفس چې ايمان يې راوړی وي پخوا (له دې نه) يا (نه وي) چې کسب يې کړی وي په ايمان خپل کې څه خير (نيکي)، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې انتظار کوئ تاسې، بېشکه مونږ هم انتظار کوونکي يو.

تفسير: يعنې د الله تعالی له لوري د هدايت معين حد پوره شو، انبياء عليهم السلام مبعوث او شرائع نازل شول، او آسماني کتابونه راښکته شول، تر دې چې د پاک الله وروستنی کتاب هم راغی، نو بيا هم يې دوی نه قبلوي، نو ښايي چې دوی دې خبرې ته سترګې په لار ناست وي، چې پخپله پاک الله يا پرښتې راشي، يا د قدرت کومه لويه علامه (لکه قيامت يا کوم بل لوی دليل) ښکاره شي.

نو بايد پوه شئ چې د قيامت له علائمو څنې يوه علامه دا هم ده؛ چې د هغه له ظهور نه وروسته نه د کافر ايمان راوړل او نه د عاصي توبه کول معتبر دي.

د صحيحينو احاديث دا راښيي چې دغه علامه د مغرب له لوري د لمر ختل دي، يعنې کله چې د پاک الله اراده د دنيا په ختمولو باندې وشي، او د موجوده عالم نظام سره ګډوډ او ويجاړ شي، نو د موجوده طبيعي قوانينو په خلاف به ډېر عظيم الشأن خوارق او لويې بې مثاله او بې سارې پېښې واقع شي، چې د هغو له جملې نه يوه دا ده چې لمر به د مشرق په ځای له مغربه راڅرګند شي.

د «مغرب له خوا د لمر له ختلو» څخه وروسته به د ګرد عالم په حق کې همدغه حکم وي، چې د هيچا ايمان او توبه به معتبره نه وي، په څينو رواياتو کې د «طلوع الشمس من مغربها» سره څينې نورې علامې هم بيانې شوي دي، مثلا «خروج الدجّال، خروج الدّابّه» او نور.

د دې رواياتو څخه داسې مطلب څرګندېږي: کله چې د دغو علائمو ګرده (ټوله) مجموعه متحققه شي، او دغه هلته کېدی شي چې «طلوع الشمس من المغرب» هم متحقق شي، نو د توبې ور تړل کيږي، او بېل بېل پر هره علامه باندې دا حکم نه دی متفرع.

ځمونږ د زمانې څينو ملحدانو چې هرې يوې فوق العاده واقعې ته د استعارې په رنګک ورکولو سره عادي دي، دوی د «طلوع الشمس من المغرب» د استعارې جوړولو په فکر کې هم دي، غالبا د دوی په فکر کې به د قيامت راتګک هم تش يو ډول استعاره وي. (العياذ بالله).

تنبيه: دا چې فرمايي: «راشي پرښتې يا راشي رب ستا»؛ د دې تفسير په دويم جزء د بقرې سورت په (۲۱۰) آيت (۲۵) ركوع كې د ﴿هَلْ يَنْظُرُوْنَ إِلَّآ أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللّٰهُ فِيْ ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ﴾ الآيه ـ كې تېر شوى دى، هلته دې ولوستل شي !، او د ﴿أَوْ كَسَبَتْ فِيْٓ إِيْمَانِهَا خَيْرًا﴾ د جملې عطف پر ﴿اٰمَنَتْ مِنْ قَبْلُ﴾ دى، او د عبارت تقدير د ابن المنير «رحمه الله» او نورو محققينو «رحمهم الله» په نزد داسې دى:

«لا ينفعُ نفساً إيمانُها أو كسبُها خيراً لم تكن آمنت من قبل أو لم تكن كسبتْ في إيمانها خيراً» «يعنې هغه چې لا له پخوا يې ايمان نه وي راوړى په هغه وخت كې به يې ايمان نه نافع كيږي، او هغه چې لا له پخوا يې د خير كسب نه وي كړى؛ د ده دخير كسب به نافع نه وي، يعنې توبه يې نه قبليږي».

﴿إِنَّ الَّذِيْنَ فَرَّقُوْا دِيْنَهُمْ وَكَانُوْا شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِيْ شَيْءٍ ۚ إِنَّمَآ أَمْرُهُمْ إِلَى اللّٰهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوْا يَفْعَلُوْنَ ﴿١٥٩﴾﴾

بېشكه هغه كسان چې تار په تار كړى يې دى دين خپل (چې ځينې يې مني او ځينې يې نه مني) او شول دوى فرقې فرقې؛ نه يې ته له دوى نه په هيڅ شي كې (يعنې هيڅ تعرض ورته مه كوه !)، بېشكه همدا خبره ده چې امر (كار) د دوى (سپارلى شوى دى) الله ته، بيا به خبر كړي (الله) دوى په هغه چې وو دوى چې كول به يې.

تفسير: په ﴿إِنَّ الَّذِيْنَ فَرَّقُوْا دِيْنَهُمْ﴾ سره يې بيا اصل مطلب ته رجوع وكړه، يعنې د الهي دين لاره (صراط مستقيم) يوه ده، هغه كسان چې د دين په اصل كې تفرقه پيدا كوي، او په خپل سر بېلې بېلې لارې راباسي، او د ګوند (ډله) او ګوندبازۍ (ډله بازۍ) په بلا آخته كيږي، كه دوى يهوديان وي يا نصرانيان يا هغه د اسلام مدعيان چې په مستقبل كې د ديني عقائدو د څادر څيروونكي دي، له دغو خلقو سره ستاسې هيڅ غرض او كار نشته، دا ګرد (ټول) په ﴿فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيْلِهٖ﴾ كې داخل دي، تاسې له دوى څخه د برائت او بېزارۍ اعلان وكړئ !، او د پاك الله په همغسې سمې صافې لارې (صراط مستقيم) باندې ټينګ رهي (روان) اوسئ ! او د هغوى عاقبت او انجام پاك الله ته وسپارئ ! الله تعالى به په دنيا يا په آخرت كې دوى ته د هغوى د اختلاف او انشقاق نتائج ورڅرګند كړي. (چې انتقام ترې اخلي په دنيا كې، او كه آخرت ته يې پرېږدي، او كه توبه پرې باسي).

﴿مَنْ جَآءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهٗ عَشْرُ أَمْثَالِهَا ۚ وَمَنْ جَآءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزٰٓى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُوْنَ ﴿١٦٠﴾﴾

هر هغه چا چې راتله يې وكړه په يوه نېكۍ نو ده ته ده (جزاء د) لسو (نېكيو په) مثل د هغې (نېكۍ)، او هر هغه څوك چې راتله يې وكړه په بدۍ نو سزا نشي وركولى (ده ته) مګر په مثل د همغې (بدۍ)، او په دوى به ظلم ونه كړى شي (په تنقيص د ثواب يا په تزييد د عقاب).

﴿قُلْ إِنَّنِيْ هَدٰىنِيْ رَبِّيْٓ إِلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ۚ دِيْنًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿١٦١﴾﴾

ووايه (اى محمده ! دغو متفرقانو ته): بېشكه زه چې يم هدايت (ښوونه) كړېده ما ته رب ځما لارې سمې برابرې ته دين صحيح برابر، ملت (دين) د ابراهيم، حال دا چې حنيف وو (په حق دين ټينګ ولاړ وو، او له باطله څخه بېزاره وو) او نه وو له مشركانو (لكه چې مشركان وايي).

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ ۖ وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشکه لمونځ ځما او قرباني ځما او (طاعتونه د) ژوندون ځما او مرګ ځما (پر صالح عمل) خاص الله لره دى چې رب (پالونکى) د ټولو عالميانو (د جهان) دى. نشته هيڅ شريك ده لره (په دغو تېرو عبادتونو كې) او په هم دې (توحيد) امر (حكم) كړى شوى دى ماته او زه اول د مسلمانانو (الله ته غاړه اېښودونكو) څخه يم.

تفسير: په دې آيت كې د توحيد او د تفويض د خورا (ډېر) لوړ مقام سراغ او پته وركړى شوې ده، چې پر هغه ځمونږ سردار او محمد مصطفى صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم فائز او كامياب شوى دى، د لمانځه او د قربانۍ له ذكره په خصوصيت سره د هغو مشركانو ترديد بالتصريح وشو؛ چې بدني عبادت او قرباني به يې د غير الله په نامه كوله.

قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ۚ

ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا بې له الله غواړم زه بل رب (پالونكى؟ بلكه نه يې غواړم) حال دا چې هم دى رب د هر څيز دى.

تفسير: پخوا د توحيد في الالوهيت ذكر وو، اوس د توحيد في الربوبيت تصريح فرمايي، يعنې همداسې چې معبود ما سوا له ده بل څوك نه دى؛ مستعان هم بل هيڅوك نشي كېدى.

وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا ۚ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾

او كسب نه كوي (د بدۍ) هيڅ يو نفس مګر (ضرر يې دى) پر (ذمه د) ده، او نه باروي هيڅ نفس ګناهګار ګناه دبل نفس (بلكه هر څوك خپل بار وړي)، بيا خاص طرف د رب ستاسې ته بېرته ورتلل ستاسې دي (په قيامت كې) نو خبر به كړي تاسې په هغه شي چې وئ تاسې چې په هغه كې به مو اختلاف كولو (په دنيا كې په ديني امورو كې).

تفسير: كفارو له مسلمانانو سره په توحيد او نورو امورو كې جګړې كولې، او ويل به يې چې راشئ د توحيد لار پرېږدئ، او ځمونږ د شرك په لارې رادرومئ، كه په دې كې په تاسې باندې څه ګناه راشي؛ هغه دې ځمونږ په غاړه وي: ﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُم بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُم مِّن شَيْءٍ ۖ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾﴾ (۲۰ جزء د العنكبوت سورت (۱۲) آيت (۱) ركوع) دلته د هغه ځواب وركړى شوى دى، چې د هر چا ګناه د ده پخپله غاړه ده، يو د بل د ګناه ذمه واري نشي كولى، او نه د بل بار وړى شي، باقي ستاسې دا جګړې او اختلافونه كله چې د الله تعالى په حضور كې وړاندې شي؛ ګرد سره فيصله كيږي (او هلته به غالب او مغلوب (وړ ـ پړ) دربنكاريږي)، دا دنيا د فيصلې ځاى نه دى، بلكه د امتحان او ازموينښت كور دى، لكه چې په پخواني آيت كې يې خبر راكړ.

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ ۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی، چې ګرځولي يې يئ تاسې خليفګان د ځمکې او پورته کړي يې دي ځينې ستاسې د پاسه د ځينو (نورو په) درجو مرتبو کې، د دې لپاره چې وازمويي تاسې په هغو (حکمونو) کې چې درکړي يې دي تاسې ته، بېشکه رب ستا ډېر ژر دی عذاب (د ده پر هغه چا چې اراده وفرمايي) او بېشکه الله خامخا ښه بخښونکی دی (د شاکرينو) ډېر رحم کونکی دی (په شکر کوونکو).

تفسير: يعنې الله تعالی تاسې په ځمکه کې يو له بله نائبان او وکيلان ګرځولي يئ، چې يو قوم ځي، او بل قوم د هغه په ځای کيني.

﴿وَرَفَعَ﴾ «او پورته کړي يې دي ځينې ستاسې د پاسه د ځينو نورو په درجو مرتبو کې» يعنې ستاسې تر مينځ يې بې حده تفاوت او د مدارجو فرق کړی دی، لکه چې په شکلونو، صورتونو، رنګونو، لهجو، اخلاقو، ملکاتو، محاسنو، مزاياوو، رزقونو، دولتونو، عزتونو، مرتبو او نورو صفاتو او مميزاتو او خصلتونو کې د انساني افرادو په منځ کې بېشماره درجې شته (چې څوک يې عالمان کړل، څوک يې جاهلان، څوک يې بادشاهان کړل، څوک يې غريبان، څوک يې ماړه کړل، څوک يې وږي).

﴿لِيَبْلُوَكُمْ﴾: «د دې لپاره چې وازمويي تاسې په هغه (حکم) کې چې درکړی يې دی تاسې ته»، يعنې چې درښکاره شي په داسې حالاتو کې کوم يو تر کومه ځايه پورې د الله تعالی حکم مني، او وازمويي تاسې په هر هغه شي کې چې درکړی يې دی تاسې ته، لکه مال او جاه، چې معلوم او ښېل شي شاکر له صابره.

ابن کثير «رحمه الله» له ﴿فِي مَا آتَاكُمْ﴾ څخه هغه مختلفې درجې او احوال مرادوي، چې الله تعالی حسب الاستعداد او لياقت په انسانانو کې ايښې دي، په دې تقدير به د ازموينې حاصل داسې کيږي: مثلا غني د خپلې غنا په حالت کې تر کومه ځايه پورې شکر باسي؟ او فقير د فقر په حالت کې تر کومې اندازې د صبر ثبوت راڅرګندوي؟ وقس عليه البواقي.

په هر حال هغه څوک چې په دغه ازموينښت کې بيخي نالايق ثابت شي، حق تعالی د ده په حق کې ﴿سَرِيعُ الْعِقَابِ﴾ دی، او هر چا چې لږ قصور کړی وي؛ د هغه په حق کې «غفور» دی، او هر چا چې خپلې وظيفې پوره سرته رسولې وي؛ د هغه په حق کې «رحيم» دی.

(تمت سورة الأنعام بعون الله الملك العلّام)

(ونطلب منه في الدنيا حسن الإقدام وفي العقبیٰ حسن الإكرام)

«د (الأعراف) سورت مکي دی، پرته له (۱۶۳) تر (۱۷۰) آیت پورې چې مدني دي» «(۲۰۶) آیتونه (۲۴) رکوع لري، په تلاوت کې (۷) او په نزول کې (۳۹) سورت دی» «د (ص) سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمّٓصٓ ﴿١﴾ كِتٰبٌ اُنْزِلَ اِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِيْ صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ

(دا) کتاب چې نازل کړی (لېږلی) شوی دی تاته (ای محمده !) نو نه دې وي په سينه ستا کې تنګي (د رسولو) د ده (چې له اولو به يې څوك نه مني).

تفسير: ابن عباس رضي الله تعالى عنه د «حرج» معنى په شك سره کړېده، ګواکې ﴿فَلَا يَكُنْ فِيْ صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ﴾ به له ﴿فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ﴾ سره يوه معنى ولري، رسول الله صلى الله عليه وسلم چې الله تعالى خپل کتاب پرې نازل فرمايلی دی، د ده له شانه څخه لرې ده، چې د هغه د احکامو او اخبارو په نسبت لږ څه اندېښنه يا شك او شبهه د ده په زړه کې لاره ومومي.

نورو مفسرينو دغه الفاظ پر خپلې ظاهري معنى ګانو باندې پرېښي دي، لکه چې شيخ الهند «رحمه الله» هم دغه اختيار کړېده، يعنې هغه ته (چې له ګردو خلائقو څخه غوره شوی، او کتاب پرې نازل شوی دی) ور او لايق نه دي؛ چې د احمقانو او معاندانو له طعنو، بدو او چټي (فضول) سوالاتو څخه متأثر شي، او د دې کتاب د تبليغ له کومې برخې څخه منقبض او زړه تنګی شي: ﴿فَلَعَلَّكَ تَارِكٌۢ بَعْضَ مَا يُوْحٰٓى اِلَيْكَ وَضَآئِقٌۢ بِهٖ صَدْرُكَ اَنْ يَّقُوْلُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ كَنْزٌ اَوْ جَآءَ مَعَهٗ مَلَكٌ ؕ اِنَّمَآ اَنْتَ نَذِيْرٌ ؕ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَّكِيْلٌ﴾ (۱۲ جزء د هود سورت (۱۲) آيت، (۲) رکوع).

که په فرض محال سره پخپله د رسول صلى الله عليه وسلم په زړه کې د ده د کتاب او د هغه د مستقبل په نسبت په نهايت وثوق او انشراح سره قلبي اطمينان حاصل نه وي؛ نو دی به خپله د انذار او تذکير فريضه په کوم قوّت او جرأت سره اداء کړي؟.

لِتُنْذِرَ بِهٖ وَذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٢﴾

لپاره د دې چې ووېروې (ته ای محمده !) په دغه (کتاب) سره (کفار له جهنم څخه) او (لپاره د دې چې پند ورکړې پرې) په پند ورکولو سره مؤمنانو ته (يا دا قرآن پند دی لپاره د مؤمنانو).

تفسير: يعنې د کتاب له نزوله دا غرض دی، چې تاسې ګردې دنيا ته د دوی له مستقبل او د بدی له انجام څخه خبر ورکړئ، او دغه د مؤمنانو په حق کې په خاص طور سره د يوې مؤثرې وينا او پند په شان ثابت شي.

اِتَّبِعُوْا مَآ اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوْا مِنْ دُوْنِهٖٓ اَوْلِيَآءَ ؕ قَلِيْلًا مَّا تَذَكَّرُوْنَ ﴿٣﴾

متابعت وکړئ (ای مکلفانو !) د هغه شي چې نازل کړی (لېږلی) شوی دی تاسې ته له (جانبه د

رب ستاسې، او متابعت مه کوئ تاسې بې له الله د (نورو) دوستانو (خپلو چې شياطين دي)، لږ شانې پند اخلئ تاسې.

تفسير: «﴿قَلِيلًا﴾ مفعول مقدم دی ﴿تَذَكَّرُونَ﴾، او ﴿مَّا﴾ زائده ده»، انسان که د حق تعالى د لوی تربيت په برکت د خپل ابتداء او انتهاء، او د طاعت او معصيت پر نتائجو په پوره ډول فکر او دقت وکړي؛ نو هيڅېږي به داسې جرأت ونه کړي، چې د خپل کريم پروردګار نازل شوي هدايات پر ېږدي، او د شياطين الانس والجن په رفاقت خوښ او د دوی متابعت وکړي، له تېرو اقوامو ځنې د هغو کسانو چې د الله تعالى د کتابونو او د رسولانو په مقابل کې يې داسې رويه غوره کړې وه، او هغوی ته کومې دنيوي سزاوې چې ورکړی شوي دي؛ وروسته راځي.

وَكَم مِّن قَرۡيَةٍ أَهۡلَكۡنَٰهَا فَجَآءَهَا بَأۡسُنَا بَيَٰتًا أَوۡ هُمۡ قَآئِلُونَ ۝٤ فَمَا كَانَ دَعۡوَىٰهُمۡ إِذۡ جَآءَهُم بَأۡسُنَآ إِلَّآ أَن قَالُوٓاْ إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ ۝٥

او ډېر له (اوسېدونکو د) قريو (د کفارو او فجارو) ځنې هلاک کړي دي مونږ دوی، نو رابه غی (اهل د) هغو ته عذاب ځمونږ حال دا چې دوی اوده (غافل) به وو د شپې (لکه قوم د لوط) يا اوده (غافل) به وو په غرمه کې (لکه قوم د شعيب). نو نه به وه وينا د دوی کله چې رابه غی دوی ته عذاب ځمونږ مګر دا چې ويل به دوی: بېشکه چې مونږ وو مونږ ظالمان (پخپلو ځانونو چې د رسولانو تکذيب مو کولو).

تفسير: يعنې کله چې د دوی ظلم او عدوان، کفر او عصيان له حده تېر شو، نو په دنيوي لذاتو او شهواتو کې آخته او غرق او د الله تعالى له عذابه بالکل بې فکره او د استراحت اخيستلو په مزو کې ډوب شول، چې ناڅاپه ځمونږ عذاب پرې نازل شو، بيا نو له دوی ځنې په دې دهشتناکې منظرې او هلاک کوونکې ننداري او اله ګوله کې ګردې لويې، ځانمننې (لويي) او تکبر هېر شول، او له هر لـوري د ﴿إِنَّا كُنَّا ظَٰلِمِينَ﴾ چيغه پورته او پر ته (علاوه) له زاری، ننواتې، ژړا او انګولا ځينې بل هيڅ شی به نه اورېدل کيږي، ګواکې په دغه وخت کې دوی ته واضح او څرګنديږي، او دوی پخپله اقرار کوي، چې پاک الله په هيچا باندې ظلم نه کوي، مونږ پخپله پر خپلو ځانونو ظلم کړی دی.

تنبيه: د ﴿فَجَآءَهَا بَأۡسُنَا﴾ د (ف) په نسبت د مفسرينو څو اقواله دي، غالبا شيخ الهند «رحمه الله» هغه د ﴿أَهۡلَكۡنَٰهَا﴾ تفسير او تفصيل مقرر کړی دی، لکه چې ويلی شي:) «توضأ فغسل وجهه وذراعيه» «هغه سړي اودس وکړ، نو يې وينځل خپل مخ او دواړه لاسونه او نور اعضاء» په دې مثال کې د مخ او لاسونو وينځل، د اودس کولو تفصيل او تفسير دی، همداسې دلته د هلاک کولو د تفسير او تفصيل کيفيت په عذاب سره بيان کړ شو، والله أعلم.

عامو مفسرينو د دې آيت ترجمه داسې کړې ده: «او ډېر دي له اوسېدونکو د کليو د کفارو او فجارو، چې هلاک کړي دي مونږ يعنې اراده کړې وه مونږ د هلاکولو د دوی، پس راغلی دی اهل د هغه ښار ته عذاب ځمونږ د شپې چې وخت د غفلت او خوب دی، يا به دوی د غرمې په خوب اوده وو، چې وخت د آرام او راحت دی، او عذاب په کې ډېر سخت وي».

فَلَنَسۡـَٔلَنَّ ٱلَّذِينَ أُرۡسِلَ إِلَيۡهِمۡ وَلَنَسۡـَٔلَنَّ ٱلۡمُرۡسَلِينَ ۝٦

نو خامخا وبه پوښتو (په قيامت کې) هرومرو (خامخا) هغه (امتونه) چې ليږلي شوي دي دوی ته (رسولان چې څه اجابت يې کړی دی)، او خامخا وبه پوښتو هرومرو (خامخا) رسولان (هم له اداء د رسالت او له ابلاغه د احکام او د دې چې ستاسې امتونو څرنګه اجابت وکړ؟).

تفسير: له هغو امتونو څخه چې پيغمبران په کې مبعوث ورلېږلي شوي دي پوښتنه کيږي: ﴿مَاذَآ أَجَبْتُمُ ٱلْمُرْسَلِينَ﴾ القصص: ۶۵ «تاسې څمونږ د مرسلانو بلنه تر کوم ځای پورې منلې ده؟» او له مرسلانو څخه پوښتنه کې چې: ﴿مَاذَآ أُجِبْتُمْ﴾ المائدة: ۱۰۹ «تاسې ته د امت له لوري څه ځواب درکړی شوی وو؟».

﴿فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَآئِبِينَ ۝﴾

نو خامخا بيان به کړو مونږ هرو مرو (خامخا) (احوال د هغوی) دوی ته په علم سره، او نه يو مونږ غائبان (له اعمالو د دوی، بلکه عالمان او شاهدان يو).

تفسير: يعني ستاسې هيڅ يو لوی او وړوکی، ډېر او لږ عملونه، يا ظاهري او باطني احوال څمونږ له علمه غائب نه دي، مونږ بې د نورو له وسيلې له يوې يوې ذرې خبردار يو، له خپل ازلي محيط علم سره سم ګرد (ټول) پخواني او وروستني احوال او افعال په ښکاره ډول تاسې ته مخامخ کېښودی شو، هغه اعمالنامې چې د ملائکو له خوا ليکلې شوي دي؛ د يوه ويښته په اندازه هم له علم الله څخه نشي مخالفې کېدی، او د هغو په وسيله اطلاع ورکول يواځې د ضابطې مراعات او د حکومتي نظام مظاهره ده، که نه الله تعالی پخپل علم کې معاذ الله دغو ذرائعو ته له سره نه محتاجيږي.

﴿وَٱلْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ ٱلْحَقُّ ۚ فَمَن ثَقُلَتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ۝ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُم بِمَا كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَظْلِمُونَ ۝﴾

او تول (د عملونو) په دغې ورځې کې حق (رښتينی، يقينی او برابر) دي (لپاره د قطع د عذر)، نو د هر چا چې درانه وختل تولونه (يا تللي شوي نېک عملونه) د ده؛ نو دغه کسان همدوی دي په مراد رسيدلي (برياالي). او د هر چا چې سپک وختل تولونه (يا تلل شوي بد عملونه) د ده (يعنې له نظره ولوېد) نو دغه کسان هغه دي، چې زيان يې رسولی دی دوی نفسونو (ځانونو) خپلو ته (په رسولو يې اور ته) په سبب د هغه چې وو دوی چې په آيتونو څمونږ به يې ظلم (او ترې انکار به يې) کاوه.

تفسير: د قيامت په ورځ کې د ګردو (ټولو) خلقو اعمال وزن کيږي، هغه کسان چې قلبي اعمال او د جوارحو افعال يې درانه وي؛ دوی به برياالي (بامراده) وي، او د هر چا وزن چې سپک شي، دی به په خساره کې پاتې وي.

شاه صاحب فرمايي: «د هر چا عمل له وزن سره موافق ليکل کيږي، که يو کار له اخلاص او محبت او شرعي احکامو سره موافق او سم وکړی شي، او پخپل وخت اداء کړ شي؛ نو د هغه وزن به زياتيږي، او که همغه عمل په ريا او ريب ځان ښودنې يا له حکمه څنې چپ يا يې پخپل وخت کې کړی نه وي؛ نو وزن يې کميږي».

په آخرت کې هغه کاغذونه تللې کيږي؛ چې پر هغو د انسانانو اعمال او احوال قيد او ضبط وي او د عملونو، او عاملينو وزن هم په نصوصو کې راغلی دی، نو که حسنه اعمال درانه وختل؛ نو له سيئاتو څخه يې تېريږي، او که حسنات يې سپک وختل نو بيا نيول کيږي.

د نصوصو له مخې مونږ ته دومره راڅرګند شوي دي، چې وزن له داسې يو ميزان (تلې) سره کيږي، چې په کې کفّتين (پلې) او شاهين (ډنډۍ) او لسان (موتۍ) او نور شته، ليکن د دغه ميزان او تلې دا دواړه کفّتين به څه نوعيت او کيفيت لري؟ او د هغو د تول معلومولو طريقه او اصول به څرنګه وي؟ د داسې خبرې احاطه کول څمونږ د عقلونو او افهامو له اندازې څخه لرې دي، او څمونږ پوهه ورته نشي رسېدلی، نو ځکه د هغو په پوهېدلو سره مونږ نه يو مکلف کړی شوي، بلکه يو ميزان لا څه، د هغه عالم ځومره نور شيان چې دي، غير له دې چې مونږ يې يواځې په نامه خبر يو،

او اورو يې، او د هغو په نسبت همغسې عقيده او دومره اجمالي معلومات لرو؛ چې مفهوم يې مونږ ته پاك قرآن او يا مبارك سنت راښوولی دی، له هغه څخه پر زياتو تفصيلاتو څمونږ مطلع کېدل څمونږ د فکر او پوهې له قوت او قدرته وتلي او خارج دي، ځکه د هغو نواميسو او قوانينو لاندې به چې د هغه ابدي عالم وجود نظم او نسق وي، پر هغو باندې مونږ سره له دې چې اوس په دې فاني عالم کې هستوګنه لرو؛ نشو پوهېدې.

د همدې ورې دنيا موازينو (تلو) ته وګورئ ! چې څو انواع او اقسام لري؟ يوه تله ميزان هغه ده چې طلا، نقره او جواهرات پکې تلل کيږي، بله هغه ترازو ده چې غلې، دانې، لرګي، ميوې او نور شيان په کې تلل کيږي، بله هغه عمومي تله ده؛ چې لوی تجارتي پيټي او بارونه پرې تلل کيږي، او اوزان په هغو ستنو (عقربونو) سره راڅرګندوي، چې د ساعت د ستنې په شان وي، او بله هغه تله ده؛ چې ښي او کيڼ لور ته په سانتيګرامونو او ديسيګرامونو خطونو ويشلې شوې ده، او په يوه وړوکي لنګر سره هيسته راهيسته دېخوا هغې خوا کاوه شي.

برسېره پر دی «مقياس الهواء»، «مقياس المياه»، «مقياس الحراره»، «مقياس الرّطوبه»، «مقياس الارتفاع»، «ميزان التضييق» او نور هم يو يو ډول موازين دي، چې په هغو سره د هوا او د اوبو تودوخې، او د لندبلو او د لوړوالي او د تضييق او د حرارت او برودت او نورو شيانو درجې ځانته راڅرګندوو، «ترمامېټر» څمونږ د بدن د داخلي حرارت (چې له اعراضو څنې دی) داسې اندازه او تول راښکاروي؛ چې اوس څمونږ په وجود کې دومره درجه تودوخه شته، کله چې په دنيا کې مونږ په شلهاوو داسې جسماني موازين وينو، چې په هغو سره د أعيانو او أعراضو اوزان او درجې او د هغو د تفاوت او توپير (فرق) معلوموو؛ نو د هغه قادر مطلق، خالق بر حق لپاره به دا خبره څه اشکال لري، چې دې داسې يوه حسي تله هم قائمه کړې، چې په هغې سره څمونږ د اعمالو او احوالو د اوزانو او درجاتو تفاوت او توپير (فرق) صورتاً او حساً ظاهر او را څرګند شي.

﴿بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ﴾: په سبب د هغه چې وو دوی چې په آيتونو څمونږ به يې ظلم کاوه، او ترې به يې انکار کولو، او همدا له آيتونو څنې انکار کول د هغه حق تلفي ده، چې هغه يې په (يظلمون) سره اداء وفرمايله.

وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ ۗ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾

او خامخا په تحقيق ځای (او قدرت او تصرّف) درکړی دی مونږ تاسې ته (ای انسانانو !) په ځمکه کې او پيدا (مقرر) کړي دي مونږ تاسې ته په دغې ځمکې کې (هر قسم اسباب د) ژواندنه، لږ شانې شکر وباسئ تاسې.

تفسير: دغه ﴿قَلِيلًا﴾ هم منصوب او ﴿مَّا﴾ زائده ده، له دې ځايه د ځينو آفاقيه وو او انفسيه وو آيتونو ذکر او بيان شروع کيږي، چې په هغو سره له يوه لوري د حق تعالی پر وجود باندې د دې جهان د کارخانې په حکيمانه نظم او نسق سره استدلال، او د الله تعالی د احساناتو او انعاماتو تذکره فرمايي، او د هغو د شکر د اداء کولو په لوري توجه ورکړی شوې ده، او له بل لوري د نبوّت ضرورت او د انبياوو عليهم السلام د راتګ او د دوی د سيرت، او د هغوی د متبعينو او د مخالفينو پای (آخر) او انجام (چې د دې سورت اصلي موضوع راښکاري) بيانيږي، چې دغه آيتونه د هغو د توطيې او تمهيد په ډول مقدم کړی شوي دي.

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾ قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ۖ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ ﴿١٢﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾

او خامخا په تحقيق پيدا کړ مونږ (پلار) ستاسې، بيا صورت جوړ کړ مونږ د (پلار) ستاسې، بيا

وويل مونږ پرښتو ته چې سجده (د تحيّت) وكړئ تاسي آدم ته، نو سجده وكړه دوى (ټولو) مگر ابليس (سجده ونه كړه او) نه وو دى له سجده كوونكو څنې. وويل (الله ابليس ته): څه شي منع كړى ته (ځما د حكم د تعميل څخه) چې سجده دې ونه كړه ،كله چې امر (حكم) وكړ ما تاتـه !؟، وويل (ابليس): زه غوره يم له آدمه، چې پيدا كـړى دې يم زه لـه اوره، او پيدا كړى دى تا دغه (آدم عليه السلام) له ختې څنې، وويل (الله ابليس ته): نو كوز شه !له دغه (آسمان يا جنت) څخه؛ نو نه دى لايق تاته (اى ابليسه !دا كار) چې تكبّر (لويې نافرماني) وكړې په دې ځاى كې؛ نو ووځه (ترې) بېشكه چې ته يې له ذليلانو.

تفسير: د اور خاصه خفت، حدّت، سرعت، طيش، علوّ او افساد دى، خلاف له خاورې چې په مزاج كې يې استقلال، متانت، تواضع، حلم، او ثبات شته، ابليس چې ناري الأصل وو؛ د سجدې د حكم له اورېدلو څخه د اور تكه سره لمبه شو، او په رأي قائمولو كې يې تلوار او جلتي وكړه، او په پاى (آخر) كې د سرعت، تكبر او تعالي له لارې د رخې (كينې) او حسد په اور كې ولوېد، چې د هغه له سببه د دوزخ په اور كې هم نسكور شو، د ده په خلاف كله چې له آدم عليه السلام څخه غلطي صادره شوه، نو دغه خاورين عنصر ته الله تعالى په خپل فضل او كرم سره د عاجزى، انكسار، انقياد، استكانت، او استغفار لارښوونه وكړه، لكه چې د ده استقامت او انابت د ﴿ثُمَّ اجْتَبٰهُ رَبُّهٗ فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدٰى﴾ نتيجه پيدا كړه، نو ځكه ويل كيږي، چې لعين ابليس د خپلې مادې او عنصر له لحاظه هم د خپل تفضيل او لويي په ادعا كې وغولېد، لكه چې «حافظ شمس الدين ابن القيم «رحمه الله» په «بدائع الفوائد» كې په (۱۵) وجوهو سره د خاورو افضليت پر اور باندې ثابت كړى دى، ومن شاء فليراجعه.

قَالَ أَنْظِرْنِيٓ إِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُوْنَ ﴿۱۴﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِيْنَ ﴿۱۵﴾

وويل (ابليس چې اى الله !) وگوره (مهلت راكړه) ماته (او مه مې وژنه) تر هغې ورځې (قيامت) پورې چې مخلوق بېرته ژوندي كولى شي (او له خپلو قبرونو پاځولى شي) !. وويل (الله): بېشكه ته له كتلو (مهلت وركړ) شويو څنې يې (تر اولې نفخې پورې).

تفسير: يعني څرنگه چې تا داسې غوښتنه وكړه، نو وپوهېږه چې دغه خبره لا له پخوا څخه په الهي علم كې موجوده وه، چې تا ته به مهلت دركړى شي، كله چې د الله تعالى حكمت مقتضي شو چې خپل كمالي صفات او مالك الملكوتي (شهنشاهي) عظمت او جبروت ښكاره كړي؛ نو دغه عالم يې پيدا كړ: ﴿اَللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوٰتٍ وَّمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ وَّاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾ (۲۸ جزء د الطلاق سورت (۱۲) آيت (۲) ركوع).

يعني د ځمكې او آسمان تخليق او د دغو گردو (ټولو) له نظم او نسق څخه دغه مقصود دى ،چې د الله تعالى كامل قدرت او د محيط علم او د نورو صفاتو معرفت خلقو ته حاصل شي، هم دغه الهي معرفت دى چې: ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُوْنِ﴾ له آيت څخه د ځينو اسلافو د تفسير سره سم په عبادت تعبير كړى شوى دى، او ښكاره ده چې د عالم د تخليق دغه غرض هلته په ډېر كامله وجه سره پوره كېدى شي، چې په عالم كې مطيع او وفادار، باغي او مجرم هر قسم مخلوقات موجـود وي، او هـم «اعداء الله» پوره زور او قدرت ولري، او د دوى د فطري اختيار او قوت د گردو (ټولو) وسائلو په استعمال كې تر آخره حده پورې خپلواك (خپل اختيار) وي، او كافي مهلت او آزادي هم ولري، او د كـار پـه اختتـام كې د الله تعالى لښكر غالب او بريالى (با مراده) شي، او دښمن پخپلې سزا او هيداد ورسيږي، او له امتحانه وروسته آخرنى برى او كاميابي د الله تعالى د دوستانو په برخه شي، نو خير او شر او د خير او شر د منبع پيدا كول پر همدغه حكمت بنا دي، چې د عالم د تخليق غرض يعني د كمالي صفاتو اظهار او هغه بې له دغه له سره نشي

پوره کېدی: ﴿وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلَا يَزَالُوْنَ مُخْتَلِفِيْنَ ۝ إِلَّا مَنْ رَّحِمَ رَبُّكَ وَلِذٰلِكَ خَلَقَهُمْ﴾ (۱۲ جزء د هود سورت (۱۱۸) (۱۱۹) آیت، (۱۰) رکوع).

نو ځکه ضروري شوه چې لوی دښمن لعین ابلیس ته (چې د شرونو منبع دی) پوره مهلت ورکړ شي، چې د قیامت تر ورځې پورې خپلې ګردې (ټولې) قواوې او وسیلې همغسې یې چې زړه غواړي؛ استعمال کړي، لیکن دا خبره ښکاره ده، چې په سمه لاره او مستقیم ډول د هغه قادر مطلق او محیط کل مقابله ممکنه نه وه.

قَالَ فَبِمَآ أَغْوَيْتَنِيْ لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيْمَ ۝

وویل (ابلیس) نو قسم دی په سبب د ګمراه کولو ستا ما لره (په سبب د آدم) چې خامخا به کینم زه هرومرو (خامخا) دوی ته (یعنې انسانانو ته د ښویولو لامله) په لاره ستا کې (اسلام) چې سمه صافه ده.

تفسیر: یعنې د غلو په شان به د دوی په ایمان باندې داړې غورځوم، ځکه چې د دوی لامله (له وجې) زه دغې بدې ورځې سره مخامخ شوی یم.

ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِّنْ بَيْنِ أَيْدِيْهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَآئِلِهِمْ ۚ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شٰكِرِيْنَ ۝

بیا خامخا راځم هرومرو دوی ته (په هر وخت) له وړاندې د دوی، او له وروسته د دوی او له ښیو (طرفو) د دوی، او له کیڼو (طرفو) ددوی، او نه به مومې ته اکثر د دوی شکر ایستونکي (مؤمنان).

تفسیر: یعنې له هر لوري به پر دوی باندې یرغلونه (حملې) کوم، د څلورو جهاتو ذکر د جهاتو د تعمیم په لوري اشاره ده.

﴿وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شٰكِرِيْنَ﴾ «او نه به مومې ته اکثر د دوی شکر ایستونکي مؤمنان دا د لعین ابلیس اټکل او تخمین وو چې سم وخوت، ﴿وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيْسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوْهُ إِلَّا فَرِيْقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ﴾ (۲۲ جزء، د سبأ سورت (۲۰) آیت (۲) رکوع).

قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُوْمًا مَّدْحُوْرًا ۗ لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِيْنَ ۝

وویل (الله: ای ابلیسه) ووځه له دې ځایه په دغسې حال کې چې بد حال غمجن کړی شوی مردود رټلی شوی (لرې کړی شوی یې له رحمته)، (قسم دی) خامخا هر څوک چې متابعت وکړي ستا له دغو (انسانانو) خامخا ډک به کړم هرو مرو (خامخا) جهنم (دوزخ) له تاسې (له تابعانو ستا او له تا له) ټولو.

وَيٰٓاٰدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُوْنَا مِنَ الظّٰلِمِيْنَ ۝

او (وویل الله) ای آدمه ! اوسه ته او (اوسې دې) ښځه ستا (حواء) په جنت کې، نو خورئ تاسې دواړه له هر ځایه (او هر شي ځنې) چې خوښه مو وشي، او مه نژدې کېږئ تاسې دواړه دې ونې ته (په قصد د خوراک، او که له دې جنسه وخورئ)؛ نو شئ به تاسې دواړه له ظالمانو (پخپلو ځانونو).

تفسیر: یعنې آدم علیه السلام او حوّاء رضي الله تعالی عنها ته اجازه وه چې بې له هیڅ ممانعته هر څه چې د دوی زړونه غواړي ودې خوري، او ودې چښي، پر ته له یوې معینې ونې څخه چې د هغې خواړه د جنتي ژوندون او استعداد سره مناسب نه وو، نو ځکه یې وویل چې: هغې ته مه نژدې کېږئ ! که نه نقصان به در ورسیږي.

ځما په فکر کې دلته د ﴿فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ﴾ ترجمه داسې وکړه شي، ډېر به ښه او موزونه وي: «بيا به شئ تاسې له زيان موندونکو ځنې»، ځکه چې «ظلم» د نقصان، زيان، کمي او لنډون په معنی هم راځي، لکه ﴿وَلَمْ تَظْلِمْ مِّنْهُ شَيْئًا﴾ (١٥ جزء د الکهف سورت په (٣٣) آيت (٥) رکوع کې په همدې معنی راغلی دی.

فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِن سَوْآتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَٰذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَن تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾ فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ ۚ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ ۖ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَن تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُل لَّكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٢٢﴾

نو وسوسه واچوله دوی دواړو ته شيطان لپاره د دې چې ښکاره کړي دوی دواړو ته هغه چې پټ کړی شوي دي له دې دواړو ځنې له غليظه وو عورتونو د دوی، او وويل (ابليس دوی ته): نه يئ منع کړي تاسې رب ستاسې له (خوراک) د دې ونې ځنې؛ مګر له دې جهته چې نه شئ تاسې دواړه پرښتې (په مرتبه يا په ښايست يا په بې پروايۍ له خوراکه)، يا چې نشئ تاسې له تل پاتېکېدونکو (په جنت کې). او سخت قسم يې وکړ دوی ته (په نامه د الله) چې بېشکه زه تاسې دواړو ته خامخا له (دوستانو) نصيحت کوونکو ځخه يم. پس راکوز کړل (ابليس) دوی دواړه په فرېب (او په وسوسه په دې دروغ قسم سره)، نو کله چې وڅکله دغو (دواړو مېوه د دغې ممنوعې) ونې؛ (نو) ښکاره شو دواړو ته غليظه عورتونه د دوی، او ولګېدل دواړه چې سره نښلولې دوی پر عورتونو خپلو باندې له پاڼو (د ونو) د جنت ځخه (چې پټ کړي ځان خپل)، او نداء (غږ) وکړ دوی ته رب د دوی (داسې) چې آيا ما نه وئ منع کړي تاسې له (خوراکه د) دغې ونې ځخه، او (نه وو) ويلي ما تاسې ته (چې پام وکړئ پوه شئ) چې بېشکه شيطان تاسې دواړو ته دښمن دی ښکاره؟ ! (بلکه منع کړي مو وئ، او ويلي مو وو تاسې ته).

تفسير: ﴿فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ﴾ الآيه ـ «نو کله چې وڅکله دغو دواړو ميوه د دغې ممنوعې ونې؛ نو ښکاره شول دواړو ته غليظه عورتونه د دوی»، يعنې د حکم له عُدول ځخه جنتي لباس له دوی ځخه وويستل شو، ځکه چې جنتي لباس په حقيقت کې د ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ يو محسوس صورت وو، نو د کوم ممنوع له ارتکابه په هره اندازه چې ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ﴾ خيرې شوی وي؛ په همغه اندازه به جنتي له لباسه بې برخې کيږي.

الغرض شيطان کوښښ وکړ چې آدم عليه السلام نافرمانۍ ته واړوي، او په عصيان کې يې اخته او مبتلا کړي، چې د جنت فاخره خلعت د مجازاتو په طريقه ترې وايستل شي.

د ﴿سَوْءَةَ﴾ په لغوي معنی ګانو کې ډېر وسعت شته، د قابيل او هابيل په قصه کې يې ﴿سَوْءَةَ أَخِيهِ﴾ فرمايلي دي، په حديث کې «إحدی سوأتک يا مقداد» راغلي دي.

﴿وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ﴾: «او ولګېدل دغه دواړه چې سره نښلول يې پر غليظو عورتونو خپلو باندې له پاڼو د ونو د جنت ځخه چې پټ کړي ځان خپل»، يعنې بربنډ شول او له ډېر شرم او حيا يې په پاڼو سره خپل بدن پټولو، له دې نه معلوميږي: اګر که د انسان د پيدا کېدلو په وخت کې لوڅ لغړ وي، مګر فطري حيا د دې خبرې مانع ده، چې همغسې لوڅ پوڅ پاتې شي.

قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنْفُسَنَا ۫ وَإِنْ لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿۲۳﴾ قَالَ اهْبِطُوْا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۚ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَّمَتَاعٌ إِلٰى حِيْنٍ ﴿۲۴﴾

نو وویل دواړو (یعنې آدم او حواء): ای ربه څمونږ ! ظلم کړی دی مونږ پر نفسونو (ځانونو) خپلو، او که مغفرت ونه کړې ته او رحمت (مهرباني) ونه کړې ته پر مونږ؛ نو خامخا شو به مونږ هرومرو (خامخا) له زیانکارانو. وفرمایل (الله) چې کوز شئ (له جنته) حال دا چې ځینې ستاسې ځینو نورو ته به دښمن یئ، او (مقرر دی) تاسې ته په ځمکه کې ځای د هستوګنې او (اسباب) د نفع آخیستلو تر وخته (د مرګ) پورې.

تفسیر: د مفسرینو په نزد دا خطاب آدم او حواء علیهما السلام او لعین ابلیس ګردو (ټولو) ته دی، ځکه اصلي عداوت آدم او ابلیس سره لري، او د دوی د عداوت ډګر څمونږ دغه ځمکه ګرځولې شوې ده، چې خلافت یې آدم علیه السلام ته سپارلی شوی وو.

قَالَ فِيْهَا تَحْيَوْنَ وَفِيْهَا تَمُوْتُوْنَ وَمِنْهَا تُخْرَجُوْنَ ﴿۲۵﴾

وفرمایل (الله) چې په دې ځمکه کې به ژوندون کوئ تاسې او په همدغې ځمکې کې به مرئ تاسې (او خښېږئ)، او له همدغې ځمکې څخه به را ایستل کېږئ تاسې (په قیامت کې جزا ته).

تفسیر: یعنې عموماً ستاسې اصلي او معتاد مسکن همدغه ځمکه ده، که د خرق عادت په ډول کوم یو کله تر یوې معيّنې مودې له دې ځایه پورته کړی شي، لکه مسیح علیه السلام نو هغه له دغه آیت سره منافي نه دی، آیا کوم سړی د څو ورځو یا ګړیو له مخې له ځمکې څخه جلا (جدا) او په کومه الوتکه کې مسافرت وکړي، یا هملته مړ شي، نو آیا هغه به د ﴿فِيْهَا تَحْيَوْنَ وَفِيْهَا تَمُوْتُوْنَ﴾ څخه مخالف وي؟ ځکه چې دی په دغه وخت کې پر ځمکه نه دی، په بل ځای کې داسې ارشاد دی، چې ﴿مِنْهَا خَلَقْنٰكُمْ وَفِيْهَا نُعِيْدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرٰى ﴿۵۵﴾﴾ نو هغه سړی چې په ځمکه کې مړ او په ځمکې کې خښ نشي، هغوی به څرنګه په ﴿وَفِيْهَا نُعِيْدُكُمْ﴾ کې داخل شي؟ معلومه شوه چې داسې قسم قضایا د کلیې په ډول نه دي استعمال شوي.

يٰبَنِيْٓ اٰدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُّوَارِيْ سَوْاٰتِكُمْ وَرِيْشًا ۚ وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ذٰلِكَ خَيْرٌ ۚ ذٰلِكَ مِنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُوْنَ ﴿۲۶﴾

ای ځامنو د آدم ! په تحقیق نازل کړی (لېږلی) دی مونږ پر تاسې لباس (کالي) چې پټوي عورتونه ستاسې، او (درلېږلی مو دی لباس د ښایست او) د زینت کالي، او لباس (کالي) د تقوی (چې خلاصې پرې راځي له عذابه) دغه (لباس د تقوی) خیر (بهتر، ډېر غوره) دی (له نورو)، دغه «رالېږل د پوښاک) له آیتونو (علامو د رحمت فضل قدرت) د الله دی لپاره د دې چې دوی پند واخلي (غور وکړي، او قدر د دې نعمت وپېژني).

تفسیر: له ﴿أَنْزَلْنَا﴾ څخه مراد د مادې او نورو پیدا کېدل او د هغې د جوړولو د تدبیر ښوول دي، اګر که د ﴿أَنْزَلْنَا﴾ لفظ ډېر ځلې په داسې ځایونو کې ویل کیږي؛ چې یو شی له پاسه ښکته خوا ته لېږل یا راوړل کیږي، مګر ډېر ځلې له هغه څخه دغه مکاني فوق او تحت نه وي مراد، بلکه هغه مرادیږي چې د مرتبې په اعتبار پورته وي، او په هغه شي چې د هغه له خوا ښکته کسانو ته ورکول کیږي؛ د همدغه لفظ اطلاق کاوه شي، لکه چې فرمایلي یې دي: ﴿وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِّنَ الْأَنْعَامِ ثَمٰنِيَةَ أَزْوَاجٍ﴾ یا ﴿وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيْدَ فِيْهِ بَأْسٌ شَدِيْدٌ﴾.

﴿وَلِبَاسُ التَّقْوٰى ذٰلِكَ خَيْرٌ﴾: «او كالي د تقوی چې دي؛ دغه لباس التقوی ډېر غوره دی له نورو»، يعنې برسېره په دې ظاهري لباس چې په هغه سره د بدن ستر او زينت حاصلېږي، او ځان پرې پټېږي، او ډول او سينګار پرې كېږي؛ يو معنوي لباس هم شته، چې عظيم الشأن قرآن يې ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوٰى﴾ بولي، او د باطني زينت او ښايست وسيله ګرځي، او په هغه سره د انسان هغه باطني كمزوري د ظهور او فعليت درجه نه مومي، چې په ده كې يې استعداد شته، او د خفاء په پرده كې ده، او د ظهور او فعليت په ډګر كې نشي راتلی، او هم دغه معنوي لباس دی چې قرآن كريم په ﴿وَلِبَاسُ التَّقْوٰى﴾ سره ياد كړی دی، او د باطني زينت، ښايست او سينګار ذريعه ګرځي، بلكه كه غور و كړی شي؛ نو ظاهري بدني لباس هم د همدې باطني لباس د تأمين، تطهير او تنظيف لپاره شرعا مطلوب دی.

﴿ذٰلِكَ مِنْ اٰيٰتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُوْنَ﴾ «دغه رالېږل د پوښاک له آيتونو علامو د فضل، رحمت، او قدرت د الله دي لپاره د دې چې دوی پند واخلي، غور و كړي، او قدر د دې نعمت وپېژني، او پرهېز و كړي، له صوري او معنوي بربنډوالي څخه»، يعنې پر دغو دلائلو غور و كړئ ! او د الله تعالی د قوت او قدرت په انعام او اكرام باندې معترف او شكر ګذار اوسئ.

يٰبَنِيْٓ اٰدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطٰنُ كَمَآ اَخْرَجَ اَبَوَيْكُمْ مِّنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْاٰتِهِمَا ؕ اِنَّهٗ يَرٰىكُمْ هُوَ وَقَبِيْلُهٗ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ؕ اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيٰطِيْنَ اَوْلِيَآءَ لِلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿۲۷﴾

ای ځامنو د آدم ! فرېب در نكړي تاسې ته شيطان لكه چې ايستلي يې دي مور او پلار ستاسې له جنته (په فرېب سره) په دې حال چې ايسته يې له دې دواړو لباس د دوی، لپاره د دې چې وښيي دوی ته غليظه عورتونه د دوی، بېشكه دغه «شيطان»ويني تاسې (هم پخپله) دی او (هم قوم) لښكر د ده له هغې خوا چې نه يې وينئ تاسې، بېشكه مونږ ګرځولي مو دي شيطانان دوستان لپاره د هغو كسانو چې ايمان نه راوړي دوی.

تفسير: دا خراج او نزع اضافت د سبب په لوري شوی دی، يعنې له جنت څنې د آدم او حواء عليهما السلام د بېلېدو او د دوی نه د لباس ايستلو سبب همدا شيطان شو، نو هوښيار اوسئ چې اوس تاسې تېر نه باسي ! او د ده له مكرونو څخه تل خبردار اوسئ !.

يعنې هغه دښمن چې مونږ ته له داسې پټوني څخه ګوري، چې مونږ يې له سره نه وينو؛ نو د هغه حمله سخته خطرناكه او مدافعه يې ډېره ګرانه ده، نو ځكه تاسې ته ښايي چې تل مستعد او بيدار اوسئ !، د داسې دښمن علاج دا دی، چې مونږ د داسې يوه ذات په پناه كې ځای ونيسو، چې دی هغه ويني، او هغه دی نشي ليدی: ﴿لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ ؗ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ ۚ وَهُوَ اللَّطِيْفُ الْخَبِيْرُ﴾.

تنبيه: د ﴿اِنَّهٗ يَرٰىكُمْ هُوَ وَقَبِيْلُهٗ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ﴾: قضيه مطلقه ده، دائمه نه ده، يعنې ډېر ځلې داسې وي چې مونږ دوی نشو ليدلی، او دوی مونږ ته ګوري، له دې وينا څنې دا خبره نه لازمېږي؛ چې په هيڅ وخت كې به هيڅوک او په هيڅ صورت سره وی نشي ليدلی، نو په دغه آيت سره د جنّ له رؤيته په كلي نفي باندې استدلال كول؛ قصور او لنډ ليدل دي.

﴿اِنَّا جَعَلْنَا الشَّيٰطِيْنَ﴾ الآيه ـ «بېشكه مونږ ګرځولي مو دي شيطانان دوستان لپاره د هغو كسانو چې ايمان نه راوړي»، يعنې كله چې دوی له خپلې بې ايمانۍ د شيطانانو رفاقت خپلو ځانونو ته غوره كړ، لكه چې وروسته له دې چې راځي: ﴿اِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيٰطِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَيَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ﴾؛ نو مونږ هم په دغه انتخاب كې هيڅ مزاحمت ونه كړ، او هر چا چې دوی د خپل ځان ملګري ګرځولي وو؛ همغه ور ملګري كړل شول.

وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا ۗ قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ ۖ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾

او كله چې وكړي دوى كومه فاحشه (ناكاره كار لكه شرك) نو وايي دوى موندلي دي مونږ په دغه (ناكاره كار) پلرونه خپل او الله هم امر (حكم) كړى دى مونږ ته په (كولو د) دې سره، ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې بېشكه الله نه كوي امر (حكم) په فحشاء (ناكاره كارونو)، آيا وايئ (دروغ تړئ) تاسې پر الله باندې هغه شى چې نه پوهېږئ (پرې) تاسې.

تفسير: يعني خراب او د بېحيايي كار، لكه د نارينه او ښځې بربنډ طواف كول چې د دې آيتونو شان نزول دى، او له هغه څخه سليم عقل او صحيحه فطرت نفرت كوي (د الله قدّوس) له شانه دا تصور ډېر لرې دى، چې د داسې شيانو تعليم وركړي، د ده پاك ذات د پاكۍ او حيا منبع او سرچينه ده، دى به د ګندګۍ، چټلۍ، او بېحيايي د كارونو حكم څرنګه وركوي؟.

أصلاً د بېحيايي او بدكارۍ معلمان هغه شيطانان دي؛ چې دوى د خپلو ځانونو رفيقان ګرځولي دي، وګورئ له ګردو څخه پخوا ستاسې مور او پلار د همدغه شيطان له لوري تېروتل، او لوڅ لغړ وګرځېدل، مګر هغوى د شرم او حياء لامله د ونو پاڼې پر خپلو ځانونو باندې تپلې، نو څرګنده شوه چې بربنډتيا د شيطان له خوا، او د تستر (د ځان پټولو) كوښښ ستاسې د پلار له خوا شوى دى، بيا په بربنډ طواف كولو كې د خپلو پلرونو سند وړاندې كول څرنګه صحيح كېدى شي.

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ ۖ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) امر (حكم) كړى دى رب ځما په قسط (عدل، انصاف) سره (چې توحيد او ښه كارونه دي، نه په افراط نه په تفريط) او (بل الله حكم كړى دى) چې سم واړوئ (برابر كړئ) تاسې مخونه خپل (عبادت د الله ته) په نزد (د وخت) د هر لمانځه، او بولئ (عبادت كوئ) تاسې د ده حال دا چې مطيع خالص كوونكي اوسئ ده ته دين (خپل له عُجب او ريا او هر نقصان څخه)، لكه چې اول ځلې يې پيدا كړي يئ تاسې (له نشت نه) بيا به هم داسې پيدا شئ تاسې (پس له مرګه).

تفسير: په «روح المعانـي» كې «القسط على ما قال غير واحد: العدل، وهو الوسط من كل شيء ـ المتجافي عن طرفي الإفراط والتفريط»، د آيت حاصل داسې شو چې: الله تعالى په هر كار كې پر توسط او اعتدال د پاتې كېدلو، او له افراط او تفريط څخه د ځان ژغورلو (بچ كول) هدايت كوي، نو بيا به په څه شان سره د فواحشو او رذائلو حكم وركوي؟».

غالبا محقق شيخ الهند «رحمه الله» «مسجد» ميمي مصدر ګڼلى او د (سجود) معنى يې ترې اخيستې ده، تجوُّزا يې په لمانځه سره ترجمه كړى دى، او «وجوه» يې په خپلې ظاهري معنى پرېښى دى، يعنې د لمانځه د اداء كولو په وخت كې خپل مخونه سم د كعبې شريفې په لوري وګرځوئ.

مګر ځينې نور مفسرين له ﴿وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ﴾ څخه داسې مطلب اخلي، چې د الله تعالى د عبادت په لوري تل په استقامت او له زړه متوجه اوسئ، د ابن كثير «رحمه الله» په نزد د دې مطلب دا دى چې: «پخپلو عبادتونو سم او مستقيم اوسئ ! او له هغې سمې لارې ځنې چې د محمد «عليه الصلاة والسلام» ده؛ مه كږېږئ !.

د عبادت مقبوليت پر دوه شيانو موقوف دى: (۱) چې خالص د الله تعالى لپاره وي، چې وروسته يې په ﴿وَادْعُوْهُ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ﴾ سره يادونه كوي. (۲) چې له هغې مشروعې طريقې سره موافقه وي، چې انبياء او مرسلين عليهم السلام تجويز كړېده، او دلته هغه په ﴿وَاَقِيْمُوْا وُجُوْهَكُمْ﴾ سره ادا كړى شوې ده، په هر حال په دغه آيت كې د شرعي أحكامو د ګردو (ټولو) هغو أنواعو په لوري اشاره كړى شوې ده، چې د بندګانو له معاملاتو سره متعلق دي، او هغه ټول تر «قسط» لاندې راغلل، او هغه شيان چې په الله تعالى پورې تعلق لري، كه «بدني» وي نو په ﴿وَاَقِيْمُوْا وُجُوْهَكُمْ﴾ كې، كه «قلبي» وي نو په ﴿وَادْعُوْهُ مُخْلِصِيْنَ لَهُ الدِّيْنَ﴾ كې مندرج دي.

﴿كَمَا بَدَاَكُمْ تَعُوْدُوْنَ﴾: يعنې لكه چې په اول كې الله جل جلاله ستاسې له پيدا كولو څخه عاجز نه وو، همداسې ستاسې له اعادې او بيا ژوندي كولو څخه هم عاجز نه دى، او انسان د استقامت او اخلاص او اعتدال پر لارې تللو ته د دې لامله (له وجې) اړتيا (احتياج) او ضرورت لري، چې وروسته له مرګه بل ژوندون راتلونكى دى، چې په هغه كې د دې موجوده حيات نتائج ور وړاندې كيږي، نو ښايي د هغه «بعث بعد الموت» فكر لا له اوسه وكړى شي !﴿وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ﴾.

فَرِيْقًا هَدٰى وَفَرِيْقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلٰلَةُ ؕ اِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيٰطِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَيَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ مُّهْتَدُوْنَ ﴿۳۰﴾

يوې ډلې ته هدايت وكړ (الله په توفيق د ايمان سره او) هدايت يې نه دى كړى بلې ډلې ته چې مقرره شوې ده پر دوى ګمراهي، بېشكه چې دوى نيولي دي شيطانان دوستان (خپل معبودان) بې له الله څخه او ګمان كوي دوى چې بېشكه هم دوى هدايت موندونكي دي (سمې صافې لارې ته او واقع كې داسې نه ده).

تفسير: يعنې پر هغو باندې چې ګمراهي مقرره شوې ده، هغوى هغه خلق دي چې پاك الله يې پرې ايښى، او شيطان يې خپل دوست او رفيق ګرځولى دى، چې د ده په خوله اعتماد او باور كوي، او خبرو ته يې غوږ ږدي، او د تعجب ځاى دا دى، چې سره د دې صريحې ګمراهۍ دوى داسې ګومان كوي، چې مونږ پر سمې صافې لارې باندې روان يو، او له مذهبي حيثيته كومه د عمل رويه چې مونږ اختيار كړېده؛ هغه ډېره مناسبه او درسته ده، لكه چې په بل ځاى كې يې فرمايلي دي: ﴿اَلَّذِيْنَ ضَلَّ سَعْيُهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ يُحْسِنُوْنَ صُنْعًا ﴿۱۰۴﴾﴾ (۱۶ جزء د الكهف سورت (۱۰۴) آيت (۱۲) ركوع).

تنبيه: د دې آيت له عمومه ظاهره شوه چې د «معاند كافر» په شان «مخطي كافر» هم چې د خپلې واقعي غلطۍ لامله (له وجې) باطل حق ګڼي؛ په ﴿وَفَرِيْقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلٰلَةُ﴾ كې داخل دي، كه دغه غلط فهمي د پوره فكر او غور نه كولو له وجې وي، يا له دې سببه وي، چې اګر كه ده په ښكاره سره خپل پوره قوت، غور، او فكر چلولى دى، خو په مقصد نه دي رسيدلي، ځكه چې پر داسې صريحو حقائقو او واضحو دلائلو د فكر د نه رسېدلو څخه دغه خبره څرګنده ده، چې ده في الحقيقت په استدلال او د خپل فكر په كار اچولو او استعمال كې تقصير كړى دى، ګواكې هغه شيان چې پرې ايمان راوړل د نجات مدار دى؛ دومره روښانه او واضحه دى، چې له هغو څخه انكار غير له عناده او د فكر او تأمل له قصوره بل هيڅ شى نه دى، په هر حال شرعي كفر داسې زهر دي؛ چې كه په قصد يا په سهوه په هر ډول سره چې وخوړل شي، د انسان د وژلو لپاره كافي دي، څمونږ د «اهل السنت والجماعت» مذهب همدا دى.

يَٰبَنِيٓ ءَادَمَ خُذُواْ زِينَتَكُمۡ عِندَ كُلِّ مَسۡجِدٖ وَكُلُواْ وَٱشۡرَبُواْ وَلَا تُسۡرِفُوٓاْۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُسۡرِفِينَ ﴿٣١﴾

اى ځامنو د آدمه ! واخلئ تاسې زينت (ښايست) خپل په نزد (د وخت) د هر لمانځه (په اغوستلو د پاکو کاليو (جامو) او د عورت ستر) او خورئ او څښئ او اسراف (بې ځايه خرڅ) مه کوئ تاسې، بېشکه چې الله نه خوښوي مسرفان (بې ځايه خرڅ کوونکي).

تفسير: دغه آيتونه د هغو کسانو په رد کې نازل شوي دي، چې د کعبې شريفې طواف به يې په بربنډه کولو، او هغه يې لوى قربت، ثواب، او پرهېزګاري ګڼله، او د اهل جاهليت ځينو کسانو د حج په ورځو کې د سدّ رمق څخه زيات شی نه خوړ، او د غوړيو او نورو دسوماتو استعمال به يې پرېښوده، ځينو به د وزې له غوښې او شودو له استعماله ځان ساته، نو دغه ګرد شيان يې راوښوده چې دا شيان له سره د نېکۍ او تقوی خبرې نه دي، د الله جل جلاله ورکړی شوی لباس (چې په هغه سره ستاسې د بدن تستّر (پټول) او تزيّن (ښايست) په عمل راځي، د عبادت په وخت کې د نورو وختونو په نسبت لا زيات قابل الاستعمال دی، تر څو بنده د خپل الله جل جلاله په دربار کې د ده د ګردو نعمتونو له اثر او ښېو سره حاضر شي، او هر هغه شيان چې الله تعالى د خوراك او پوښاك لپاره درکړي دي، له هغو څخه متمتع شئ ! په دې شرط سره چې اسراف په کې ونه کړئ !.

د اسراف معنى له حده تجاوز، او له مېچه تېرېدل دي، او هغه دوه ډوله دی: لکه چې حلال حرام وګڼي، يا له حلالو تېر له حرامو هم متمتع شي، يا په خوړلو او چښلو کې له حرص او بې تميزۍ څخه کار واخلي، او له اندازې يې زيات وخوري، يا يې بې له اشتهاء وخوري، يا يې نا وخته وخوري، يا دومره لږ وخوري چې د جسماني صحت او قوت عمل لپاره کافي نه وي، يا د صحت مضر شيان استعمال کړي، او غير ذلک.

د اسراف لفظ دغو ګردو امور لره شاملېدی شي، بېځايه خرڅونه هم په اسراف کې شامل دي، د همدې تعميم په لحاظ ځينو اسلافو فرمايلي دي: (جمع الله الطبّ كله في نصف آية) الله تعالى ګرد (ټول) طب په نيم آيت کې سره ټول کړی دی).

قُلۡ مَنۡ حَرَّمَ زِينَةَ ٱللَّهِ ٱلَّتِيٓ أَخۡرَجَ لِعِبَادِهِۦ وَٱلطَّيِّبَٰتِ مِنَ ٱلرِّزۡقِۚ قُلۡ هِيَ لِلَّذِينَ ءَامَنُواْ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا خَالِصَةٗ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلۡأٓيَٰتِ لِقَوۡمٖ يَعۡلَمُونَ ﴿٣٢﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې چا حرام کړی دی زينت د الله؛ هغه چې ايستلی يې دی لپاره د بندګانو خپلو؟ او (چا حرام کړي دي) پاك لذيذ شيان له رزقه څخه (چې د خوړلو او څښلو دي؟ يعنې دا يو هم نه دی حرام)، ووايه (اى محمده ! دوى ته) چې دغه (زينت او طيبات او نور نعمتونه اصلاً) لپاره د هغو کسانو دي چې ايمان يې راوړی دی (او تبعاً دی کفارو ته) په دې ژوندون لږ خسيس کې، حال دا چې خاص (مؤمنانو لره) دی په ورځ د قيامت کې، همدارنګه (لکه دا پاس تفصيل) په تفصيل بيانوو مونږ آيتونه لپاره د (هغه) قوم چې پوهېږي (پرې).

تفسير: يعنې اى محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ! ته دوى ته ووايه چې چا حرام کړی دی هغه زينت د الله جل جلاله چې له جامو وي، که له نورو وي، چې ايستلی دی الله تعالى لپاره د بندګانو خپلو له نباتاتو لکه پنبه او کتان، او له حيواناتو لکه ورېښم يا وړۍ، او له کانونو لکه ګڼره، او بل پاکيزه شيان له اقسامو د روزي، که د خوارك وي: لکه غوښې، وازدې، غلې، دانې، يا د څښلو (څکلو) وي: لکه اوبه، شوده، يعنې دا يو هم نه دی حرام.

ووايه اى ځما رسوله ! دغو ته چې دغه زينت او طيبات او نور نعمتونه خاص لپاره د مؤمنانو دي، يعنې هم دوى ته پيدا شوي دي، اما په دنيا کې کفار هم تبعاً ورسره شريک دي، ولې دائمي او ابدي نعمتونه خاص مؤمنانو ته دي بې شريکه په عقبا کې، همداسې چې مونږ دغه مفصل حکم بيان کړ، مفصل بيانوو باقي ټول احکام د دين بالخاصه د حلال او حرام احکام، لپاره د هغه قوم چې پوهيږي او فهمولى شي.

د دنيا ګرد شيان ځکه پيدا شوي دي، چې انسانان له هغو څخه په شرعي او په مناسبه طريقه ګټه واخلي، او د خالق تعالى جل وعلا شأنه په عبادت او وفادارۍ او شکر ګذارۍ کې مشغول اوسي، په دغه اعتبار د دنيا ټول نعمتونه اصلا د مؤمنانو او مطيعانو د استفادې لپاره پيدا شوي دي.

هو ! کافران هم د دغو شيانو له استعمال څخه نه دي ممنوع شوي، دوى هم د خپلو دنيوي اعمالو او تدابيرو په اثر له هغو ځنې مفاد حاصلولى شي، بلکه څه وخت چې د ايمان خاوندان په ايماني قوت اوتقوى کې کمزوري شي، نو دغه غاصبان په خپلو عملي هلو ځلو کې ظاهراً ډېر بريالي او کامياب په نظر راځي، چې ځينې له هغو ځنې دې د کفارو د فاني اعمالو ثمر وګڼله شي.

﴿قُلۡ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ ٱلۡفَوَٰحِشَ مَا ظَهَرَ مِنۡهَا وَمَا بَطَنَ وَٱلۡإِثۡمَ وَٱلۡبَغۡيَ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ وَأَن تُشۡرِكُواْ بِٱللَّهِ مَا لَمۡ يُنَزِّلۡ بِهِۦ سُلۡطَٰنٗا وَأَن تَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ۝٣٣﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) بېشکه همدا خبره ده، چې حرام کړي دي رب ځما فواحش (کبيره ګناهونه چې موجب د لوي عذاب دي) هغه چې ظاهر وي له هغو څخه، او هغه چې باطن وي، (او حرامه کړې يې ده) ګناه (صغيره چې حد نه لري)، او (حرام کړى يې دى) ظلم په ناحقه سره، (بل دا چې) شريک ونيسئ تاسې په الله پورې هغه شى چې نه دى نازل کړى (لېږلى الله) په (شريکولو د) هغه باندې هيڅ برهان (علمي سند)، او (بل دا يې حرام کړى دى چې) ووايئ تاسې پر الله هغه خبرې چې تاسې نه پوهيږئ (پرې).

تفسير: له «اثم» ځنې عامه ګناه مراده ده، او ځينې مخصوصې ګناوې د دې مقام په مناسبت يا د اهميت له سببه بيان فرمايلې شوي دي، او د ځينو په نزد (اثم) هغه ګناه ده؛ چې د هغې تعلق د ګناه کوونکو څخه ما سوا نورو سره نه وي، والله أعلم.

دروغ تړل په الله جل جلاله دا دي؛ چې په تحليل او تحريم او په الحاد د صفات الله او نورو کې داسې خبرې له خپله ځانه جوړې کړي؛ چې بيخي شرعي اساس ونه لري، او بيا د هغو نسبت الله تعالى ته وکړي، لکه چې د فحشاوو په متعلق به کفارو ويل: ﴿وَٱللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا﴾.

﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٞۖ فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمۡ لَا يَسۡتَأۡخِرُونَ سَاعَةٗ وَلَا يَسۡتَقۡدِمُونَ ۝٣٤﴾

او هر يوه امت ته يو اجل (نېټه) شته (د مرګ يا د عذاب که ايمان رانه وړي)، نو کله چې راشي اجل (نېټه) د دوى؛ نه به وروستي کيږي دوى (ترې) يو ساعت، او نه ړومبى کيږي دوى (ترې).

تفسير: په ظاهره سره دا شبهه کيږي، کله چې د وعدې وخت ورسيږي، نو تأخير يې عقلاً ممکن وو، نو ځکه د هغه نفى ضروري شوه، مګر تقديم يې خو عقلاً هم ممکن نه دى، نو د هغه له نفي څخه څه فائده ده؟.

د دې شبهې له سببه مفسّرينو ﴿وَلَا يَسۡتَقۡدِمُونَ﴾ عطف په ﴿فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمۡ﴾ منلى دى، او ځينې د ﴿فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمۡ﴾ څخه (قرب) او نژدېوالى مرادوي.

ځما په نزد دغو تکلفاتو ته هيڅ حاجت نشته، په عمومي محاوراتو کې د يوه شي د تاکيد ثبوت او قوت لپاره چې په مقابل کې يې دوه خواوې وي؛ ډېر ځله د هغې خوا نفي خو مقصوداً کيږي، چې محتمل الثبوت وي، او د بلې خوا نفي چې لا له پخوا غير محتمل وي، يواځې د مبالغې، تأکيد او تحسين الکلام په ډول استطرادا ذکر کيږي.

لکه چې يو خريدار له دکاندار څخه د يوه شي قيمت د معلومولو لپاره پخپلو خبرو کې وايي: چې د هغه شي په قيمت کې هيڅ زيادت او کمی او لاندې او باندې نشته؟ او هم دغه يې قيمت دی، دکاندار ورته وايي: هو ! خانه !، په دغه ويلې شوي قيمت کې هيڅ زيادت او کمی او لاندې او باندې نشته ! او همدغه قيمت يې واجبي او ټاکلی (مقرر) شوی دی، په دغو دواړو محاورو کې مقصود بالذات (کمی) دی، مګر د (زيادت) لفظ يواځې د قيمت د تعيين او تاکيد او مبالغې لپاره استطراداً ذکر کړی شوی دی.

دلته هم د دې کلام څخه اصلي غرض همدا دی، چې د الله تعالی وعده هر کله چې ورسيږي، بيا په کې تأخير نشته، او له سره وروسته کېدونکې نه ده، او يوه شيبه هم په هغه کې د تقديم او تأخير امکان واقع کېدونکی نه دی، دلته د «تأخير» نفي مقصود ده، ځکه چې «تقديم» لا له پخوا څخه ظاهرُ الانتفاء وو.

هغه انتفاء يواځې د وعدې په ټينګوالي د زور اچولو يو اسلوب دی، يعنې پر الله دروغ تړونکی او د هغه د لوري د حرامو حلال کوونکی او نور متمردين دې د الله تعالی پر دغه تأخير، مهلت او حلم نه مغروريږي، او نه دې بې فکره اوسي، ځکه چې د هر امت او د هر فرد لپاره د الله تعالی له جانبه يوه ټاکلې (مقرره) موده مقرره شوې ده، هر کله چې د دوی د سزا نېټه او وعده ورسيږي؛ نو بيا هغه خامخا اجرا کېدونکې ده، او له سره وړاندې وروسته کېدونکې نه ده.

يٰبَنِيْٓ اٰدَمَ اِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُّوْنَ عَلَيْكُمْ اٰيٰتِيْ فَمَنِ اتَّقٰى وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿۳۵﴾ وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَاسْتَكْبَرُوْا عَنْهَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۳۶﴾

ای ځامنو (اولاده) د آدم ! که راشي تاسې ته رسولان له تاسې څخه، چې لولي دوی پر تاسې باندې آيتونه (د کتاب) ځما (يعنې شرعي احکام)؛ نو هر څوک چې ځان وساتي (له تکذيب څخه) او اصلاح (نېک) کړي (عمل خپل)؛ نو نه به وي هيڅ قسم وېره پر دوی باندې، او نه به دوی غمجن کيږي (په نقصان د جزا سره). او هغه کسان چې نسبت يې د دروغو کړی آيتونو ځمونږ ته او کبر (سرکشي کوي) له (قبلولو د) هغو آيتونو؛ همدغه کسان صاحبان (ملګري) د اور د (دوزخ) دي، همدوی به په دغه اور کې تل وي.

تفسير: ابن جرير د أبو يسار سُلمي «رحمه الله» څخه نقل کړي دي، چې دغه خطاب د ﴿يٰبَنِيْٓ اٰدَمَ اِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ﴾ الآيه - ګردو (ټولو) بني آدمانو ته په عالم ارواح کې شوی دی، لکه چې د (اول جزء د البقرې سورت (۳۸) آيت (۴) رکوع) له سياق څخه معلوميږي: ﴿قُلْنَا اهْبِطُوْا مِنْهَا جَمِيْعًا ۚ فَاِمَّا يَاْتِيَنَّكُمْ مِّنِّيْ هُدًى﴾

الآيه - او د ځينو محققينو په نزد «هر کله هر خطاب چې په هره زمانه کې هر قوم ته شوی دی، دا د هغو څخه حکايت دی»، يعنې که الله تعالی په کوم وخت کې له همدغه ستاسې څخه کوم رسول مبعوث وفرمايي، چې د الله تعالی آيتونه تاسې ته آوروي، او په هغو سره تاسې ته ستاسې د پلار اصلي ميراث (جنت) د حاصلولو ترغيب او تذکير درکوي، او د حقيقي مالک د خوشالۍ لارې په کې دربنکاره شوي دي؛ نو د هغه مرسته (مدد) او پيروي وکړئ ! او له الله تعالی څخه وويرېږئ ! او ناکاره کارونه پرېږدئ ، او ترې بېزاره شئ ! او صالحه اعمال اختيار کړئ !؛ نو ستاسې مستقبل به بيخي بېخوفه او بې خطره کيږي، او تاسې به داسې يو مقام ته ورسېږئ چې هلته به د عيش او عشرت، امن، سکون، او اطمينان څخه ما سوا بل هيڅ شی نه وي.

هو ! كه څمونو آیتونو ته تاسې د دروغو نسبت وكړ، او د تكبر او لويني له مخو تاسې پرې عمل ونه كړ، او له هدايته ګوښې (بېل) پاتې شوئ؛ نو له اصلي مسكن او آبائي ميراث څخه به بې برخې كېږئ، او د دائمي محرومۍ او ابدي عذاب او هلاكت څخه به ما سوا بل هيڅ شی ستاسې نه په برخه كيږي.

فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ ۚ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنتُمْ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ۖ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿۳۷﴾

نو څوك دي ډېر ظالم له هغه چا چې له ځانه تړي پر الله باندې دروغ (چې ښځه، ځوی، لور او شريك لري) يا نسبت د دروغو كوي آيتونه د دغه (الله) ته (بلكه نشته بل ظالم)، دغه (مكذبان مفتريان پر الله) وبه رسيږي دوی ته برخه د دوی له هغه ليكل شوي (عمر، رزق، اجل او نور) څخه تر هغه پورې كله چې راشي دوی ته رسولان څمونږ (ملك الموت او أعوان يې)، حال دا چې قبضوي دوی (ارواح د) هغوی وايي (دا ملائكې دې كفارو ته د ملامتۍ په توګه): چېرته دي هغه (معبودان) چې وئ تاسې چې بلل به مو (عبادت به مو كاوه د هغوی) غير له الله (چې اوس دفع كړي عذاب له تاسې؟)، نو وبه وايي دغه (كافران): وركې شول له مونږ (او هيڅ نفعه مو ترې ونه مونده)، او شاهدي به وركړي دوی پر نفسونو (ځانونو) خپلو باندې چې بېشكه دوی وو كافران (په دنيا كې).

تفسير: ﴿أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ﴾ الآيه ـ «دغه مكذبان او مفتريان پر الله؛ وبه رسيږي دوی ته برخه د دوی»، يعني په دنيا كې عمر او رزق او نور هر څومره چې مقرر او مقدر دي، يا د دې ځای ذلت او رسوايي چې د دوی لپاره ليكلې شوې ده، هغه ګرد دوی ته رسيدونكي دي، بيا وروسته له مرګه هغه معامله چې له دوی سره كېدونكې ده، د هغې ذكر وروسته له دې نه راځي، كه د ﴿نَصِيبُهُم مِّنَ الْكِتَابِ﴾ څخه دنيوي عذاب نه، بلكه اخروي مراد واخيستل شي؛ نو د ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ﴾ الآيه ـ څخه پر دې تنبيه كيږي، چې د هغه عذاب لـه مباديـو سلسله د دغه دنيوي ژوندانه پـه آخري شېبو كې شروع كيږي.

﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ﴾ الآيه ـ «تر هغه پورې چې راشي دوی ته رسولان څمونږ چې قبضوي ارواح د دوی»، يعني كله چې پرښتې په ډېره سختۍ د دوی روح قبضوي، او په بد صورت يې بيايي، نو دوی ته ويلې كيږی: چې پرته له الله تعالى څخه هغه شيان چې تاسې بلل هغوی چېرې دي؟ چې اوس ستاسې په داد او فرياد نه درسيږي؟ او ستاسې خبر نه اخلي؟ هغوی در وبولئ ! چې تاسې له دې مصيبت څخه وژغوري (وساتي) ! په دې وخت كې به كفار اقرار كوي، او په دغه اقرار كولو به اړ (محتاج) كيږي، چې مونږ ډېره سخته غلطي كړې وه، چې مونږ داسې شيان خپل معبودان او مستعان ټاكلي (مقرر) كړي وو، چې هغوی د دې كار وړ او مستحق نه وو، او نن څمونږ په دغه مصيبت كې د هغوی هيڅ سراغ او پته نشته، خو دغه بې وخته اقرار او ندامت دوی ته هيڅ ګټه (فائده) او نفع نه رسوي، او پر دوی داسې حكم صادريږي، ﴿ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ﴾ الآيه.

باقي هغه چې په نورو مواضعو كې راغلي دي، چې دوی به د خپل كفر او شرك څخه انكار كوي، د دې آيت سره منافي نه ده، ځكه چې د قيامت مواقف او احوال سره بېل بېل او جلا جلا (جدا جدا) وي، او جماعتونه به هم بېشماره ولاړ وي، په يوه ځای كې د يوه موقف او جماعت بيان راځي، او په بل ځای كې د بل جماعت او موقف ذكر كيږي.

قَالَ ادْخُلُوْا فِيْٓ اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ فِي النَّارِؕ

وبه فرمايي (الله يا پرښته په قيامت كې دوى ته) چې ننوځئ په هغو امتونو (د كفارو) كې چې په تحقيق تېر شوي دي پخوا له تاسې له (كفارو د جن) پيريانو او له (كفارو د) انسانانو په اور (د دوزخ) كې.

تفسير: مطلب يې دادى چې: «تاسې هم د پخوانيو كفارو په ملګرتيا د دوزخ اور ته ننوځئ» !، يعنې هغه وړاندې او وروسته ګرد كفار به په همدغه دوزخ كې داخلېږي.

كُلَّمَا دَخَلَتْ اُمَّةٌ لَّعَنَتْ اُخْتَهَاؕ

هر كله چې ننوځي (د دوزخ اور ته) يو امت نو لعنت به وايي دغه امت پر هغه بل وړاندې امت چې په مثل د ده وو (د كفر په خاص مشرب كې)،

تفسير: يعنې په دې مصيبت كې يو له بله سره همدردي به چېرې وي، بلكه دوزخيان يو پر بل باندې لعن او طعن وايي، او مسخرې كوي او ملنډې سره وهي، ښايي چې تابعان به خپلو سردارانو ته وايي چې: «د الله لعنت دې پر تاسې وي، چې تاسې مونږ هم د خپلو ځانونو سره په عذابونو او ربړونو (تكليفونو) كې ډوب كړو»، سرداران به خپلو اتباعو ته وايي: «اى ملعونانو ! كه مونږ په كنده كې ولوېدو، ستاسې خو ستر ګې وې، نو تاسې ولې د ړندو په شان په مونږ پسې رالوېدئ» وغير ذلك.

حَتّٰٓى اِذَا ادَّارَكُوْا فِيْهَا جَمِيْعًاۙ قَالَتْ اُخْرٰىهُمْ لِاُوْلٰىهُمْ رَبَّنَا هٰٓؤُلَآءِ اَضَلُّوْنَا فَاٰتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ ۬ؕ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَّلٰكِنْ لَّا تَعْلَمُوْنَ۝۳۸

تر هغه پورې كله چې يو ځاى شي دوى په دې (اور) كې ټول؛ نو وبه وايي وروستني د دوى (يعنې تابعان) په (باب دهغو) ړومبنيو (متبوعانو) خپلو كې (الله ته چې) اى ربه ځمونږ ! دغو (مشرانو متبوعانو) ګمراه كړي وو مونږه؛ نو وركړه دوى ته عذاب دوچند (ځمونږ) له اوره (د دوزخ)، وبه فرمايي الله چې: دى لپاره د هر يوه دوچند (عذاب)، ليكن نه پوهېږئ تاسې (پرې او نه خبرېږئ د يو بل له عذاب نه).

تفسير: يعنې په يوه حساب د پخوانيو د ګناهونو عذاب دوچند شو، چې هم پخپله دوى ګمراهان شوي وو، او هم يې راتلونكو لره لارې جوړې كړې، او په بل صورت د وروستنيو ګناه دوه چنده شوه، چې دوى په دغسې حال كې ګمراهان شول، چې د پخوانيو امتونو احوال د دوى په مخ كې ښكاره پراته وو، او دوى ترې هيڅ پند او عبرت نه اخيست.

يا څرنګه چې د هر دوزخي احوال له خپلو درجو سره سم وخت په وخت زياتيږي، نو ځكه يې وفرمايل چې د هر يوه عذاب به پرله پسې برابر دوه چنده كيږي، او لا به پسې زياتيږي، اوس د تعذيب په ابتداء كې تاسې د تعذيب له انتهاء څخه بې خبره يئ، يعنې د پخوانيو د عذاب د دوچند كېدلو څخه به وروستنيو ته څه راحت، هوسايي (آرام) او شفاء نه په برخه كيږي.

دا تقرير به په هغه صورت كې موافق راځي چې د ﴿لِكُلٍّ ضِعْفٌ﴾ څخه دواړه فرقې مرادې شي.

خو د «ابن كثير رحمه الله» په نزد په دې آيت كې وروستنيو ته اطلاع وركړى شوې ده، چې بېشكه مونږ له پخوانيو څخه هر يوه ته سم د هغه له درجې سره دوه چنده عذاب مقرر كړى دى، لكه چې په بل ځاى كې يې خبر وركړى

دی: ﴿الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۸۸) آیت (۱۲) رکوع) ﴿وَلَيَحْمِلُنَّ أَثْقَالَهُمْ وَأَثْقَالًا مَّعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ (۲۰ جزء د العنکبوت سورت (۱۳) آیت (۱) رکوع)، ﴿لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُم بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۲۵) آیت (۳) رکوع).

وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾

او وبه وايي هغه ړومبني (متبوعان) د دوی په حق د وروستنيو (تابعانو) د دوی کې: چې پس نه وو تاسو ته پر مونږ باندې هيڅ فضل (بهتري په تخفيف د عذاب کې، او مونږ او تاسې برابر يو په کفر کې) نو وڅکئ تاسې عذاب په سبب د هغو کارونو چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې له شرك او کفر څخه).

تفسير: يعني ځمونږ د سزا د زياتونې د خواهش څخه تاسې ته څه په لاس درغله؟ آيا ستاسې په عذاب کې څه تخفيف راغی؟ نه، تاسې هم د خپلو چارو نتيجې وګالئ (برداشت کړئ) او خوند يې وڅکئ !.

إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾

بېشکه هغه کسان چې نسبت د دروغو کوي آيتونو ځمونږ ته او تکبر کوي (له قبول) د هغو؛ وبه نه پرانيستلی شي دوی ته وَرُونه د آسمان (چې پورته يوړی شي نېك عملونه او ارواح د دوی) او نه به داخل شي دوی جنت ته، تر هغه پورې چې ننوځي اوښ په سوري د ستنې کې، او همداسې (لکه جزا د متکبرانو) جزا ورکوو مونږ مجرمانو (کافرانو) ته.

تفسير: يعنې نه په ژوند کې د دوی اعمالو ته آسماني قبول او رفعت حاصل دی، او نه وروسته له مرګه د دوی ارواحو ته اجازه شته، چې دآسمان په لوري وخيژي، په حديث کې راغلي دي چې: «د کافرانو اعمال او ارواح د آسمان له جانبه د «سجّين» په لوري شړل کيږي، چې تر ځمکې لاندې دی، او د مؤمنانو اعمال او ارواح تر اومه آسمانه «علّيين» پورته خيژي، مفصل احوال دې د احاديثو په کتابونو کې ولوستل شي !.

﴿حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ﴾ «تر هغه پورې چې ننوځي اوښ په سوري د ستنې کې»، دا يې د «تعليق بالمحال» په ډول وفرمايل، د هرې ژبې په محاورو کې داسې امثال شته، چې په کې د يوه شي محالتوب په بل محال شي باندې معلق وي، او دا ترې ظاهريږي.

همغسې چې هغه شی لا ممکن دی؛ دغه شی هم ناممکن دی، يعنې لکه چې دغه خبره د کېدلو نه ده، چې اوښ سره له خپل لوی جسامت د ستنې په سوم کې سره د هغه د وړوکوالي او صغارت ننوځي؛ همداسې د دغو مکذبينو او متکبرينو په جنت کې داخلېدل محال دي، ځکه چې حق تعالی په جهنم کې د دوی د «خُلود» خبر راکړی دی، او په علم الله کې هم دا سزا دوی ته ټاکلې (مقرره) شوې ده، نو بيا د الله تعالی د علم او اخبار څخه مخالف کار څرنګه واقع کېدی شي؟ !

لَهُم مِّن جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِن فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾

مقرر دي دوی ته له دوزخ څنې فرش، او وي به د پاسه د دوی آغوستنې (پردې د اور)، او همداسې (لکه جزاء د دې خلقو) جزا ورکوو مونږ ظالمانو ته.

تفسير: يعنې له هرې خوا به ترې اور چاپېر وي، او له هيڅ لوري او په يوه دړه به هم دوی ته راحت او هوسايي (آرام) نه ورسيږي.

وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَآ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۴۲﴾

او هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی، او کړي يې دي ښه (عملونه) تکليف نه فرمايو (بار نه آچوو) په هيڅ نفس مګر په قدر د طاقت د ده، دغه (مؤمنان) صاحبان (ملګري) د جنت دي، همدوی به په هغه (جنت) کې تل وي.

تفسير: ﴿لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَآ﴾ جمله معترضه ده، چې په دې سره يې په منځ کې تنبيه وفرمايله، چې ايمان او صالح عمل چې پرې دومره عظيم الشأن صله مرحمت کيږي، داسې کوم مشکل شی نه دی، چې د انسان له طاقته وتلی وي، يا يې دا مطلب چې له هر انسان ځنې دومره صالح عمل مطلوب دی، چې د هغه طاقت او قدرت وي، له هغه څخه زياته مطالبه نه کيږي.

وَنَزَعْنَا مَا فِيْ صُدُوْرِهِمْ مِّنْ غِلٍّ

او وبه باسو مونږ هغه چې په سينو د دغو (جنتيانو) کې دی له کينو څخه.

تفسير: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِيْ صُدُوْرِهِمْ مِّنْ غِلٍّ﴾ څخه يا خو داسې مراد دی، چې د جنتيانو په منځ کې په جنتي نعمتونو کې يو له بله سره هيڅ قسم شک، شبهه، حسد، رخه (کينه) نه وي، او هر يو به خپل ځان او نور جنتيان داسې ګوري؛ لکه چې يو ورور خپل بل خوږ ورور ګوري، او په ليدلو به يې خوشاليږي، په خلاف د دوزخيانو چې دوی به د هغه مصيبت په وخت کې يو بل ته پيغور ورکوي، او لعنتونه او کنځلې به کوي، لکه چې پخوا وليکل شو، يا به مراد داسې وي؛ چې د داسې صالحانو په منځ کې په دنيوي ژوندون کې که پر کومه خبره کوم خپګان او اندېښنه پېښه شوي وي، او يو د بل په نسبت څه انقباض او تأثر لري؛ هغه ګرد به دجنت له ننوتلو څخه پخوا د دوی له زړونو ځنې ايستل کيږي، هلته به ګرد يو د بل په نسبت سليم الصدر او خوښ وي، لکه چې علي رضي الله عنه د ځان او خپلو مخالفينو په هکله فرمايلي وو.

تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهِمُ الْاَنْهٰرُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ هَدٰىنَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَآ اَنْ هَدٰىنَا اللّٰهُ لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ

بهيږي به له لاندې د (ماڼيو او ونو د) دوی ويالې، او وايي به دغه (جنتيان): ګردې (ټولې) ثناوې او احسانات خاص الله لره دي، هغه (الله) چې برابر يې کړو مونږ دې (مقام) ته، او نه وو مونږ پخپله چې موندلې مو وی دا لاره؛ که نه وو هدايت کړی (لار ښوولې) مونږ ته الله، په تحقيق راغلي وو رسولان د رب ځمونږ په حقه سره.

تفسير: يعنې د الله تعالى په مهرباني او توفيق او د رسولانو په سمه لار ښوونه او لاس نيونه مونږ دغه اعلى مقام ته رسيدلي يو، او دغه مرتبه مو په برخه شوې ده، که نه مونږ چېرې او د غه لوړې مرتبې چېرې.

وَنُوْدُوْٓا اَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ اُوْرِثْتُمُوْهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۴۳﴾

او آواز به وکړ شي دغو (جنتيانو) ته داسې چې دغه جنت په ميراث (ويړيا) درکړی شوی دی تاسې ته په سبب د هغه چې وئ تاسې چې کول به مو (له حسناتو په دنيا کې).

تفسير: په حديث کې راغلي دي چې: «هيڅوک لره خپل عمل په جنت کې نه داخلوي»، د دې مطلب داسې دی، چې د جنت د داخلېدو حقيقي عوض عمل نه دی، او فقط ظاهري سبب يې ګڼل کېږي، ځکه چې د جنت د دخول حقيقي سبب د الله تعالى کامل رحمت دی، لکه چې په همدغه حديث کې راغلي دي، او د «إلا أن يتغمدني الله برحمته» له الفاظو څخه ظاهرېږي.

هو ! پر بنده د الله تعالى د رحمت نزول هغومره کېږي، چې د عمل روح په کې موجود وي، شيخ الهند «رحمه الله» به تل فرمايل: «دغه ګاډی د الله تعالى په قدرت سره درومي، او عمل د هغو علائمو او اشاراتو په شان دی، چې په هغو سره دغه ګاډی حرکت کوي او درېږي».

ځينې مفسرين د دې آيت ترجمه داسې هم کوي: «او غږ به وکړ شي جنتيانو ته چې دا جنت درکړی شوی دی تاسې ته ويړيا لکه ميراث چې ويړيا وي، يا د کافرانو برخه جنت هم تاسې ته ميراث پاتې شو، لکه چې ستاسې برخه دوزخ هم دوی ته پاتې شو، په سبب د هغو اعمالو چې وئ تاسې چې کول به تاسې په دنيا کې، چې هغه استقامت او مواظبت وو په اوامرو او اجتناب وو له نواهيو څخه.

وَنَادَىٰٓ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِ أَصۡحَٰبَ ٱلنَّارِ أَن قَدۡ وَجَدۡنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقّٗا فَهَلۡ وَجَدتُّم مَّا وَعَدَ رَبُّكُمۡ حَقّٗاۖ قَالُواْ نَعَمۡۚ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنُۢ بَيۡنَهُمۡ أَن لَّعۡنَةُ ٱللَّهِ عَلَى ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٤﴾ ٱلَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَيَبۡغُونَهَا عِوَجٗا وَهُم بِٱلۡأٓخِرَةِ كَٰفِرُونَ ﴿٤٥﴾

او غږ به وکړي صاحبان د جنت (دخپه کولو لپاره) صاحبانو د اور ته داسې چې: په تحقيق مونده کړ مونږ هغه (ثواب) چې وعده کړې وه رب له مونږ سره ځمونږ په حقه (رښتيا) سره، نو آيا ومونده تاسې (هم) هغه (عذاب) چې وعده کړې وه رب ستاسې په حقه (رښتيا) سره؟، (نو) وبه وايي دوزخيان چې هو ! (هغه مو همغسې بيا مونده !)، نو غږ به وکړي يو غږ کوونکی په منځ د دغو (جنتيانو او دوزخيانو) کې داسې چې: وي دې لعنت د الله په ظالمانو (کافرانو) باندې. هغه ظالمان چې آړوي دوی (خلق) له لارې د الله، او لټوي دوی په دغې (لارې) کې کوږوالی (عيب)، او همدوی په (راتلو د) آخرت (قيامت) باندې کافران (منکران) وو.

تفسير: په دغو آيتونو کې د هغو مکالماتو او مخاطباتو ذکر دی، چې د جنتيانو او دوزخيانو يا د دوی دواړو او أصحاب الأعراف په منځ کې سره کېږي، د رومبيو او وروستنيو خبرو او اترو څخه چې د «أصحاب الجنة» او د «أصحاب النار» په منځ کې د دې لوري يا د هغه لوري کېږي؛ له ورا څرګندېږي چې دغه مخاطبات د جنت يا د دوزخ له ننوتلو څخې وروسته کېږي، نو ځکه د کلام نظم داسې اقتضاء لري، چې د «أصحاب الأعراف» ضمني او منځنۍ خبرې او اترې هم وروسته له هغه ومنلی شي، په هر حال جنتيان د جنت له رسېدلو وروسته پر خپل حال د خوشالۍ اظهار کوي، او د دوزخيانو دتقريع او ترټلو او نکايت او شرمولو لپاره به وايي: «هغه څه وعدې چې الله تعالى دخپلو رسولانو په ژبو له مونږ سره فرمايلې وې، چې ايمان راوړونکو ته دائمي نعيم وررسيږي، نو مونږ هغه په رښتيا او ښې سمې ومونډلې، ای أهل جهنم ! تاسې ووايئ چې ستاسې پر کفر او عصيان کومې وېرې او تهديدونه چې درکاوه کېدل، آيا تاسې هم هغه رښتيا او صحيح ومونډل؟».

ظاهر دی چې کفار په ځواب کې پرته له (هو !) څخه بل هيڅ شی نشي ويلی، په دغه وخت کې به د الله تعالى له لوري يو «منادي» ودرېږي، او داسې غږ به کوي: «اګر که ګناهګاران ډېر دي» مګر د الله تعالى لوی لعنت او ډېره ترټنه پر هغو ظالمانو ده، چې دوی پخپله هم ګمراهان او د آخرت له انجامه بيخي بې فکره وو، او هم نور به يې د حق لارې

ښخه بې لارې کول، او پخپلو کړو بحثونو سره به شپه ورځ په همدغه فکر کې وو؛ چې سمه او صافه لاره هرومرو (خامخا) کږه او خرابه معرفي او ثابته کړي.

﴿وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ ۚ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ ۚ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَن سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ۚ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ ﴿٤٦﴾﴾

او په منځ کې د دغو دواړو (جنت او دوزخ يو ديوال) پرده ده، او پر اعراف باندې به سړي وي چې پېژني دوی هر يو (جنتي او دوزخي) په علامو د دوی سره، او غږ به وکړي دغه (أعرافيان) صاحبانو د جنت ته داسې چې: سلام دې وي پر تاسې باندې، حال دا چې داخل شوي به نه وي دغه (أعرافيان) جنت ته، او دوی به طمع (اميد د جنت) لري.

تفسير: د «حجاب» معنى پرده او پناهي ده، او دلته له پردې ځنې ديوال مراد دی، چې د حديد په سورت کې په دې تصريح شوې ده: ﴿فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَّهُ بَابٌ﴾ دغه ديوال به داسې يو مانع او حاجز وي، چې د جنت له خوندونو او لذتونو ځنې دوزخيان بې برخې کوي، او د دوزخ له عذابونو، ربړونو (تکليفونو) او کلفتونو ځنې جنتيان بې خبره کوي، چې د هغه تفصيلي علم مونږ نه لرو.

﴿وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ﴾ الآيه ـ «أي على أعراف ذلک الحجاب رجال»، يعنې دا الف لام عوضي دی، «أعراف» جمع د «عرف» ده، چې د هر شي سر ته وايي، معنى يې دا چې وي به په کنګرو د دې قلعې باندې سړي چې دوی به جنتيانويني او هم دوزخيان، او پېژني به جنتي په تک سپين نوراني مخ د ده سره، او دوزخي په تک تور ظلماني مخ د هغه سره، ګواکې د دغه منځني ديوال د لوړې څوکې نوم «أعراف» دی.

د «أعراف أصحاب» څوک دي؟ قرطبي «رحمه الله» پر دغه موضوع دولس أقواله نقل کړي دي، څمونږ په نزد راجح قول همغه دی، چې له حذيفه، ابن عبّاس، ابن مسعود رضي الله تعالى عنهم أجمعين غوندې جليل القدرو أصحابو اونورو اکثرو أسلافو او أخلافو ځنې منقول دی، يعنې «د أعمالو له وزن کېدلو ښخه وروسته جنتي هغه دی، چې ده «حسنات» ډېر وخيژي، او دوزخي هغه دی چې «سيئات» يې زيات شي، او هغه کسان چې حسنات اوسيئات يې مساوي او يو برابر ښرګند شي، هغوی به د «أعراف» أصحاب کيږي».

له رواياتو ځنې معلوميږي، چې بالآخره «أصحاب الأعراف» هم جنت ته ځي، او برسېره په هغه دا خبره له دغې مسئلې ښخه هم فهميږي، کله چې هغه ګناهګاران مؤمنان چې د دوی سيئات پر حسناتو غالب او د هغه په اثر په دوزخ کې غورځول کيږي، او دوی وروسته د خپلو سزاوو د ګاللو (تېرولو) ښخه بېرته جنت ته بيول کيږي، نو «أصحاب الأعراف» چې د دوی حسنات او سيئات سره برابر دي، ښايي له دوی ځنې ړومبی جنت ته لاړ شي.

﴿وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾﴾

او کله چې وګرځول شي سترګې د دغو «أعرافيانو او وګوري» په لوري د صاحبانو (ملګرو) د اور؛ نو وبه وايي دغه (أعرافيان له ډېره هيبته): ای ربه څمونږ ! مه ګرځوه (مه يو ځای کوه) مونږ سره له قومه ظالمانو (کافرانو).

تفسير: ځرنګه چې أعرافيان د جنت او دوزخ په منځ کې اوسيږي، نو د دوی احوال د خوف او رجاء په منځ کې وي، کله چې جنتيانو ته ګوري؛ نو خوشاليږي، او هيله او اميد يې پيدا کيږي، او کله چې پر دوزخيانو د دوی سترګې ناڅاپه ولګيږي؛ نو له الله تعالى ښخه ويريږي، او ترې پناه غواړي، څو دوی د دوزخيانو په ډله کې ونه غورځولی شي.

په ﴿صُرِفَتۡ أَبۡصَٰرُهُمۡ﴾ کې اشاره دې ته ده چې أعرافيان عمدا دوزخيانو ته نه ګوري، بلکه بې اختياره به يې پرې نظر واقع کيږي.

﴿وَنَادَىٰٓ أَصۡحَٰبُ ٱلۡأَعۡرَافِ رِجَالٗا يَعۡرِفُونَهُم بِسِيمَىٰهُمۡ قَالُواْ مَآ أَغۡنَىٰ عَنكُمۡ جَمۡعُكُمۡ وَمَا كُنتُمۡ تَسۡتَكۡبِرُونَ ٤٨﴾

او غږ به وکړي صاحبان د اعراف هغو سړيو ته (له دوزخيانو) چې پېژني به دا (اعرافيان) هغوی په علائمو د (ظلماني مخونو د) هغو سره، وبه وايي دا (أعرافيان دوزخيانو ته): هيڅ دفع ونه کړه له تاسې ډېر والي (د مال يا د رجالو) ستاسې او نه هغه چې وئ تاسې لويي به مو کوله (له حقه).

تفسير: يعنې برسېره په دې چې په دوزخ کې معذب کيږي، د دوی په څېرو کې به د دوزخيتوب علامې هم ښکاري.

يا يې دا مطلب دی، چې دوی به داسې خلق وي، چې د «أصحاب الأعراف» سره پېژندګلوي لري، او په دنيا يې ليدلي وي، نو ځکه کله يې چې په هغه ځای کې ووينې؛ نو په څېره يې پېژني، او داسې به وايي دوی ته چې: «هيڅ دفع ونه کړه له تاسې څخه ډېروالي د مال يا د رجالو ستاسې، او نه هغه چې وئ تاسې چې کبر، لويي به کوله تاسې له حقه»، يعنې د دې مصيبت په وخت کې ستاسې هغه ملاتړي جماعتونه او ډلې چېرې لاړې؟ او په دنيا کې هغه ځانمني او لويي چې تاسې کوله، هغه اوس څه شوه؟

﴿أَهَٰٓؤُلَآءِ ٱلَّذِينَ أَقۡسَمۡتُمۡ لَا يَنَالُهُمُ ٱللَّهُ بِرَحۡمَةٍۚ ٱدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمۡ وَلَآ أَنتُمۡ تَحۡزَنُونَ ٤٩﴾

(وبه وايي أعرافيان چې) آيا دغه (په جنت کې) هغه (ضعيفان مسلمانان) دي چې قسمونه به خوړل تاسې (په دنيا کې) چې وبه نه رسوي دوی ته الله رحمت خپل (او اوس په جنت او رحمت کې دي، او الله هغو ته فرمايلي دي چې) ننوځئ جنت ته چې نه به وي هيڅ وېره پر تاسې باندې او نه به تاسې غمجن کېږئ.

تفسير: په دغه سره د «أهل الجنت» په لوري اشاره کوي، او دوزخيانو ته به ويلې کيږي؛ چې هغه ګوډ مات او له کاره وتلي مساکين او ضعيف الحال کسان چې تاسې هغوی حقير او خوار او اکرب ګڼل، او داسې به مو ويل چې: «آيا د پاک الله مهرباني په ګرد (ټول) عالم کې فقط په همدغسې کسانو کيږي ! ﴿أَهَٰٓؤُلَآءِ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيۡهِم مِّنۢ بَيۡنِنَآ﴾ الآيه -» نن هغو ته وګورئ چې د ﴿ٱدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡكُمۡ﴾ الآيه - مصداق ګرځيدلي دي، يعنې ننوځئ په جنت کې بې له خوف او وېرې، حال دا چې تاسې په دغه عذاب کې اخته او مبتلا يئ.

ځينې مفسرين ﴿ٱدۡخُلُواْ ٱلۡجَنَّةَ﴾ د أعرافيانو مقوله بولي، او ځينې يې د الله تعالى مقوله ګڼي، چې الله تعالى به أعرافيانو ته فرمايي، چې ننوځئ ای أعرافيانو جنت ته الخ.

﴿وَنَادَىٰٓ أَصۡحَٰبُ ٱلنَّارِ أَصۡحَٰبَ ٱلۡجَنَّةِ أَنۡ أَفِيضُواْ عَلَيۡنَا مِنَ ٱلۡمَآءِ أَوۡ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُۚ قَالُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى ٱلۡكَٰفِرِينَ ٥٠ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُواْ دِينَهُمۡ لَهۡوٗا وَلَعِبٗا وَغَرَّتۡهُمُ ٱلۡحَيَوٰةُ ٱلدُّنۡيَاۚ فَٱلۡيَوۡمَ نَنسَىٰهُمۡ كَمَا نَسُواْ لِقَآءَ يَوۡمِهِمۡ هَٰذَا وَمَا كَانُواْ بِـَٔايَٰتِنَا يَجۡحَدُونَ ٥١﴾

او غږ به وکړي صاحبان د اور صاحبانو د جنت ته داسې چې: راتوی کړئ تاسې پر مونږ باندې له اوبو نه، يا (راواچوئ) له هغو شيونو چې روزي کړي دي تاسې ته الله، وبه وايي جنتيان (د دوزخيانو په ځواب کې): چې بېشکه الله حرام کړي دي دا دواړه (اکل او شرب) پر کافرانو.

هغه کافران چې نیولی دی دوی دین خپل تماشا او لوبې، او غولولي وو دوی ژوندانه لږ خسیس، نو نن ورځ به هېروو (پرېږدو) مونږ دوی؛ لکه چې هېر کړی وو دوی ملاقات د ورځې خپلې چې دغه ده، او (لکه چې) وو دوی چې په آیتونو څمونږ به یې انکار کاوه (چې الله نه دي رالیږلي).

وَلَقَدْ جِئْنَٰهُم بِكِتَٰبٍ فَصَّلْنَٰهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

او خامخا په تحقیق راوړی دی مونږ دغو (کفارو) ته کتاب چې واضح بیان کړي دي مونږ (معاني د) ده، حال دا چې عالمان وو مونږ (په معاني د ده) حال دا چې دغه کتاب هدایت او رحمت دی لپاره د (هغه) قوم چې ایمان (پرې) لري.

تفسیر: ځینې مفسرین د دې آیت ترجمه داسې کوي: «او هرومرو (خامخا) په تحقیق راوړی دی مونږ کفارو ته یو کتاب یعنې قرآن، چې په تفصیل په کې بیان کړي دي مونږ عقائد او دیني أحکام او مواعظ او قصص په علم کامل خپل سره په وجوه دتفصیل ، په دې حال کې چې رهنما او مهرباني ده لپاره د هغه قوم چې ایمان پرې راوړي».

هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُۥ ۚ يَوْمَ يَأْتِى تَأْوِيلُهُۥ يَقُولُ ٱلَّذِينَ نَسُوهُ مِن قَبْلُ قَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِٱلْحَقِّ فَهَل لَّنَا مِن شُفَعَآءَ فَيَشْفَعُوا۟ لَنَآ أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ ٱلَّذِى كُنَّا نَعْمَلُ ۚ قَدْ خَسِرُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾

آیا انتظار کوي دوی (بلکه نه کوي) مګر عاقبت د هغه (شي ته چې په دغه کتاب) کې دي (له ثواب او عذابه چې ورښکاره شي)، په هغې ورځې کې چې راشي عاقبت د ده (په قیامت کې) وایي به هغه کسان چې هېر کړی وو دوی دغه کتاب پخوا له دې نه (په دنیا کې): په تحقیق راغلي وو رسولان د رب څمونږ په حقه سره (خو ومو نه منل او بد مو وکړل)، نو آیا شته مونږ لره (اوس) له شفاعت کوونکو څخه یو څوک چې شفاعت وکړي دوی لپاره څمونږ، یا بېرته بو تلل شو (دنیا ته)؛ نو (ښه) عمل به وکړو غیر له هغه (بد) عمل چې وو مونږه چې کاوه به مو (په دنیا کې)، (وبه فرمایي الله): په تحقیق زیان رسولی دی دوی ځانونو خپلو ته په کفر، او ورک (او بې فائده) شو له دوی نه هغه چې وو دوی چې دروغ به یې ویلې (د شرك).

إِنَّ رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ يُغْشِى ٱلَّيْلَ ٱلنَّهَارَ يَطْلُبُهُۥ حَثِيثًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ وَٱلنُّجُومَ مُسَخَّرَٰتٍۭ بِأَمْرِهِۦٓ ۗ أَلَا لَهُ ٱلْخَلْقُ وَٱلْأَمْرُ ۗ تَبَارَكَ ٱللَّهُ رَبُّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٥٤﴾

بېشکه چې رب ستاسې الله دی هغه (الله) چې پیدا کړي یې دي آسمانونه او ځمکه (او هغه شیان چې د دوی په منځ کې دي) په (موده) شپږو ورځو کې، بیا اوچت شو الله پر عرش، پټوي (تیاره د) شپې په (رڼا د) ورځې؛ چې طلب کوي هره یوه بل لره په تلوار سره، (او پیدا کړي یې دي) لمر او سپوږمۍ او ستوري حال دا چې مسخّر (منقاد) کړی شوي دي امر (حکم) د الله ته، خبردار شئ چې (خاص) الله لره دي پیدا کول او امر (حکم فرمایل)، لوی برکت والا دی الله چې رب (پالونکی) دګردو (ټولو) عالمیانو (د جهان دی).

تفسير: ﴿ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ﴾ «بيا اوچت شو الله پر عرش» د الله تعالى د صفاتو او افعالو په نسبت دغه خبره ښايي تل په ياد وساتل شي، چې د قرآن او حديث په نصوصو کې کوم الفاظ چې د الله تعالى د صفاتو د بيانولو لپاره اختياراوه شي، په هغو کې على الأكثر همغه شيان دي، چې د مخلوقاتو په صفاتو کې استعماليږي، مثلا الله تعالى ته حي، سميع، او بصير ويلى شوى دى، چې پر انسانانو هم د دغو صفاتو اطلاق کاوه شي، مګر په دغو دواړو مواقعو کې د استعمال حيثيت بيخي بېل او جدا (جلا) دى، نو پر ته له دې خبرې څخه چې د هغه صفات د مخلوقاتو په شان نه دي؛ نور څه ويلى نه شو: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ نه يواځې «سمع» او «بصر» بلکه د ده ګرد صفات ښايي همداسې وګڼلى شي، چې صفت د خپل أصل المبدأ (وضاحت د معنى) او غايت په اعتبار ثابت دى، مګر د هغه هيڅ يو کيفيت نشي بيان کېدى، او د سماوي شرائعو له خوا داسې څه حکم صادر شوى نه دى، چې انسان په داسې ما وراء العقولو حقائقو کې هم غور او خوض وکړي، او ځان په ربړونو (تکليفو) کې اخته کړي، د دې خبرې څه خلاصه مو په (۶) جزء د المائده سورت په (۶۴) آيت (۹) رکوع کې د ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾ لاندې بيان کړې ده، په ﴿اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ﴾ هم له دې سره سم وپوهېږئ، د عرش معنى تخت او د «استواء» ترجمه اکثرو محققانو په استقرار سره هم کړې ده، لکه چې حافظ ابن القيم رحمه الله فرمائي:

ولهم عبارات عليها أربع *** قد حصلت للفارس الطعان

وهي(استقر) وقد (علا) وكذلك (ارتفع) الذي ما فيه من نكران

وكذاك قد (صعد) الذي هو رابعٌ *** وأبو عبيدة صاحب الشيباني

يختار هذا القول في تفسيره *** أدرى من الجهمي بالقرآن

﴿يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ﴾: «پټوي تياره د شپې په رڼا د ورځې چې طلب کوي هره يوه بلې لره په تلوار سره، يا لټوي هره يوه له دوى بله په تلوار بلا فاصل يعنې متصل ورپسې راځي لکه طالب، او پيدا کړي دي مونږ لمر او سپوږمۍ او ستوري»، يعنې د شپې تياره د ورځې په رڼا سره يا د ورځې رڼا د شپې په تيارې سره پټوي، او همداسې پرله پسې يو د بل تعاقب کوي، او په تلوار سره اوړي را اوړي، همدا چې شپه پاى (آخر) ته ورسيږي، ورپسې جوخته ورځ راځي، يا چې ورځ ختمه شي، ورپسې سمه شپه رسيږي، د دې دواړو په منځ کې د يوې شېبې فرق او وقفه نه راځي، ښايي په دې سره يې داسې تنبيه فرمايلي وي: همداسې کله چې د کفر او ضلالت او د ظلم او عدوان توره تياره شپه پر عالم محيطه شي، نو هغه وخت الله تعالى د ايمان او عرفان په لمر سره هرې خوا ته رڼا خوروي.

﴿مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ﴾ «چې مسخر، منقاد او قايل وي حکم د الله ته» يعنې هيڅ يو ستورې بې د الله تعالى له حکمه نشي خوځېدلى، او ټول د اله العالمين په حکم او فرمان پخپلو وظائفو کې مشغول دي.

﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾: «واورئ ! خبردار شئ ! چې خاص الله لره دي پيدا کول او امر (حکم) کول)، لوى برکت والا دى الله چې رب پالونکى د ګرد جهان دى»، پيدا کول «خلق» دى، او د پيدا کولو څخه وروسته تشريعي يا تکويني احکام ورکول «امر» دى، او دغه دواړه د الله تعالى په قبضه او اختيار کې دي، نو په دې شان د ګردو محاسنو او برکاتو منبع شو، بېشکه چې الله تعالى ډېر لوى ذات دى، په وحدانيت او الوهيت او ربوبيت او نورو جلالي او جمالي صفاتو خپلو کې، جل جلاله، عمّ نواله، وأعظم برهانه.

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً

وبولئ تاسې رب خپل (هر وخت) په زارئ عذر او په پټه سره (ځکه چې په پټه بلل د اخلاص دليل دى).

تفسير: کله چې د «عالم الخلق» او «عالم الأمر» مالك او د ګردو برکاتو منبع هم دغه پاك ذات دی، نو پخپلو دنیوي او اخروي حوائجو کې ښايي چې په الحاح، اخلاص، خشوع او خضوع سره بې له ځان ښوولو او ريا څخه ورو ورو وباله شي !.

له دې نه معلومیږي چې په دعاء کې اصل اخفاء ده، او هم دغه په اسلافو کې معموله وه، په ځینو مواضعو کې جهر او اعلان به د کوم عارض له مخې وي، چې د هغه تفصيل په «روح المعاني» او نورو کې شته.

إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُعۡتَدِينَ ﴿٥٥﴾

بېشکه چې الله نه خوښوي تیریکوونکي (له شرعي حدودو په دعاء بلکه په هر څه کې).

تفسير: يعنې په دعاء کې دې د ادب له حدودو تېرى ونه کړى شي، مثلا هغه شيان چې عادتاً يا شرعاً محال وي؛ هغه وغواړي، يا د معاصيو او لغو شيانو طلب وکړي، يا داسې کوم سوال وکړي چې د ده له شان او حيثيته سره څه مناسبت نه لري، (يا به مراد ترې پورته کول د غږ وي، يا به ډېر اوږدول د دعا وي) دا ګرد (ټول) په «اعتداء في الدعاء» کې داخل دي.

وَلَا تُفۡسِدُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ بَعۡدَ إِصۡلَٰحِهَا وَٱدۡعُوهُ خَوۡفٗا وَطَمَعًاۚ إِنَّ رَحۡمَتَ ٱللَّهِ قَرِيبٞ مِّنَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴿٥٦﴾

او مه کوئ فساد (ای انسانانو !) په ځمکه کې وروسته له اصلاح د دې (د انبیاوو په بعثت سره)، او وبولئ تاسې الله (عبادت یې کوئ) په خوف (وېرې) سره (له عذابه د الله)، او په طمع (امید د رحمت د الله)، بېشکه چې رحمت (مهرباني) د الله ډېره نژدې ده محسنانو (نیکي کوونکو) ته.

تفسير: يعنې کله چې په دنيا کې د معاملاتو سطحه اصلاح، برابره او درسته شي؛ نو بيا تاسې په هغې کې اختلال او اشکال مه آچوئ !، او سره له خوف او رجاء د پاك الله په عبادت کې لګيا او مشغول اوسئ ! مه د الله تعالی له رحمته مأيوس او نا اميده شئ، او مه د الله تعالی له عذابه مأمون او بې فکره وګرځئ، او مه ککړوئ خپل ځانونه په ګناهونو او مه پرې جرأت کوئ !، راجح همدا ده چې دلته په «وادعوه» کې له «دعاء» څخه عبادت مراد شي، لکه چې د «صلاة التهجد» په باره کې يې فرمايلي دي: ﴿تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمۡ عَنِ ٱلۡمَضَاجِعِ يَدۡعُونَ رَبَّهُمۡ خَوۡفٗا وَطَمَعٗا﴾.

وَهُوَ ٱلَّذِي يُرۡسِلُ ٱلرِّيَٰحَ بُشۡرَۢا بَيۡنَ يَدَيۡ رَحۡمَتِهِۦۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَقَلَّتۡ سَحَابٗا ثِقَالٗا سُقۡنَٰهُ لِبَلَدٖ مَّيِّتٖ فَأَنزَلۡنَا بِهِ ٱلۡمَآءَ فَأَخۡرَجۡنَا بِهِۦ مِن كُلِّ ٱلثَّمَرَٰتِۚ كَذَٰلِكَ نُخۡرِجُ ٱلۡمَوۡتَىٰ لَعَلَّكُمۡ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَٱلۡبَلَدُ ٱلطَّيِّبُ يَخۡرُجُ نَبَاتُهُۥ بِإِذۡنِ رَبِّهِۦۖ وَٱلَّذِي خَبُثَ لَا يَخۡرُجُ إِلَّا نَكِدٗاۚ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ ٱلۡأٓيَٰتِ لِقَوۡمٖ يَشۡكُرُونَ ﴿٥٨﴾

او همدغه (الله) هغه ذات دی چې راليږي بادونه زېرئ کوونکي په مخ کې د رحمت د ده (چې باران دی)، تر هغه پورې چې راواخلي (دغه بادونه) ورېځې درنې (په اوبو سره) چې روانوو مونږ دغه (ورېځې زرغونولو د) هغه ځمکې ته چې مړه (وچه بې ګیاه) وي، پس نازلوو مونږ له دې ورېځو څخه اوبه؛ نو راباسو مونږ په هغو اوبو له هر قسم مېوو څخه، همداسې (چې دغه مړه وچه ځمکه ژوندی کوو) راباسو مونږ مړي (له ځمکې) لپاره د دې چې پند واخلئ (او لازم دي چې غور په کې وکړئ). او ځمکه پاکه (خوړه صالح الزراعته) راوځي زرغونه د دې (ښه کامله) په اذن (حکم) د رب د ده، او هغه ځمکه چې خرابه ښوره ناکه وي؛ نه راوځي (زرغونه يې) مګر لږ ناقصه، په شان د دې (پاس مثالونو) بيا، بيا، بيانوو آيتونه لپاره د قوم (مؤمنانو) چې شکر باسي.

تفسير: او س د «سفليّاتو» او د «كائنات الجو» په متعلق د خپلو ځينو تصرفاتو ذكر فرمايي، تر څو خلق پرې ښه وپوهيږي، چې د ګردو (ټولو) علويّاتو او سفليّاتو او جويّاتو اسمان، ځمكه، او د دوی دوارو په منځ او شاوو خوا كې د ګردو (ټولو) موجوداتو عمومي حكومت د پاك الله رب العالمين په قبضه كې دی، د بادونو چلېدل، د بارانونو، واورې، ږلۍ ورول، د راز راز (قسم قسم) ګلانو، شنيلیو، او نباتاتو پيدا كول د هرې ځمكې له استعداده سره سم په كې كښتونه (فصلونه) د څرځايونه، باغونه، رياحين، أشجار، أثمار او نور شيان پيدا كول؛ دا ګرد (ټول) د الله تعالى د كامله قدرت او بالغه حكمت علامې او نښې دي.

كله چې الله تعالى په خپل رحمت او شفقت سره توره تياره شپه په ستورو، سپوږمۍ او لمر سره رڼا كوي، او له وچې ځمكې څخه شنيلي او نباتات زرغونوي، او له هغو څخه د انسانانو او حيواناتو د ژوندون سامان تياروي، او د ګردو (ټولو) سفلياتو د حيات او نشاط د مهيا كولو لپاره له آسمانه وريا (باران) رانازلوي؛ نو څرنګه كېدای شي چې داسې مهربان الله د خپل مخلوق بني آدمانو لپاره داسې كوم ستوری، سپوږمۍ او لمر به يې نه وي پيدا كړی، چې دوی د جهل او ظلم له تيارو څخه هم وباسي، او د روحاني غذاء د تيارولو د معنوي كښتونو (فصلونو) د سېرابولو (اوبولو او لويولو) لپاره به يې د رحمت باران نه وي نازل كړی؟.

او لكه چې د باران او د ځمكې په مثال كې اشاره كړی شوې ده، چې مختلفې ځمكې د خپلو استعدادونو سره سم د باران اثر قبلوي، همداسې وپوهېږئ چې انبياء عليهم السلام د هغه خير او بركت لپاره چې ليږلي شوي وو، له دوی ځني منتفع كېدل هم په ښو استعدادونو پورې موقوف دي، هغه خلق چې ترې انتفاع نه اخلي، يا پوره نه منتفع كيږي، دوی ته ښايي پر خپلو دغو بدو استعدادونو وژاړي.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾ قَالَ ٱلْمَلَأُ مِن قَوْمِهِۦٓ إِنَّا لَنَرَىٰكَ فِى ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٦٠﴾

قسم دی په تحقيق ليږلي وو مونږ نوح قوم خپل ته نو وويل (نوح): ای قومه ځما ! عبادت وكړئ تاسې د الله، نشته تاسې ته هيڅ معبود برحق بې له دغه (الله)، بېشكه زه ويرېږم په تاسې باندې له عذاب د ورځې لويې (طوفان يا د قيامت). نو وويل مشرانو له قومه د نوح: بېشكه مونږ وينو (يا ګڼو) تا په ګمراهۍ څرګنده كې (چې پلرنی دين دی پرېښی او ډېر معبودان نه منې).

تفسير: د آدم عليه السلام قصه د دې سورت په ابتداء كې تېره شوه، وروسته له آدم عليه السلام لومړنی اولوا العزم او مشهور رسول نوح عليه السلام وو، چې د أهل الأرض د مشركانو د اصلاح او هدايت لپاره ولېږل شو، اګر كه د نوح عليه السلام د خاص شريعت په اعتبار د ده بعثت خاص د ده د قوم په لوري وو، خو بيا هم د هغو اساساتو او اصولو په اعتبار چې د ګردو (ټولو) انبياوو عليهم السلام په اصولو كې سره ګډ او مشترك دي؛ د هغه مخاطبان ګرد انسانان دي.

وايي چې د آدم عليه السلام څخه لس قرنه وروسته د هغه ګرد اولاد د توحيد پر كلمه ټينګ ولاړ وو، د بت پرستۍ ابتداء د ابن عبّاس رضي الله تعالى عنه له قول سره موافق داسې شروع شوه، چې د ځينو صالحانو د وفات څخه وروسته چې د دوی نومونه (ود، سواع، يغوث، يعوق، او نسر) وو، او د نوح په سورت كې مذكور دي، خلقو د هغو څېرې جوړې كړې، تر څو د دوی د احوالو، عباداتو اونورو خصوصياتو يادونه پرې وشي، لږ څه وروسته د هغو تصاويرو په شان څو مجسمې تيارې شوې، او متدرجا خلق د دغو مجسمو په عبادت كې لګيا شول، چې د همغو مشرانو په نامه موسومې شوې وې.

كله چې د بت پرستۍ وبا خوره او منتشره شوه، نو الله تعالى نوح عليه السلام ولېږه، نوح عليه السلام پخوا له طوفانه خپل قوم ته تر نهه نيم سوه کاله پورې د توحيد او د تقوی په لوري دعوت ورکړ، او د دنيا او آخرت له عذابونو څخه يې دوی وويرول، مګر خلقو د ده دعوت او بلنه ونه منله، او د نوح عليه السلام په تضليل او تجهيل يې لاس پورې کړ، تر څو د طوفان لوی عذاب دوی ګرد سره ونيول، او همغسې چې د نوح عليه السلام دعا وه: ﴿رَّبِّ لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا﴾ د ځمکې د مخې هيڅ يو کافر له الهي عذابه خلاص نشو.

﴿قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦١﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾﴾

وويل (نوح): ای قومه څما ! نشته په ما کې (له سره) هيڅ ګمراهي، وليکن زه يم رسول (استازی) له جانبه د رب (پالونکی) د ګردو (ټولو) عالميانو. رسوم تاسې ته پيغامونه د رب خپل او پند درکوم تاسې ته (محض لپاره د نفع ستاسې) اوپوهېږم له (جانبه د) الله (په وحيې سره) په هغه څه چې پرې نه پوهېږئ تاسې. آيا تعجب کوئ تاسې له دې چې راغلی دی تاسې ته ذکر (پند د وحيې) له لوري د رب ستاسې پر (ژبې د) يو سړي له (جنسه د) ستاسې لپاره د دې چې وويروي دی تاسې، او لپاره د دې چې پرهېزګاران شئ تاسې، او لپاره د دې چې پر تاسې باندې رحم وکړی شي.

﴿فَكَذَّبُوهُ فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾﴾

پس نسبت د دروغو وکړ (کفارو دغه نوح) ته، نو نجات مو ورکړ دغه (نوح) او هغو کسانو ته چې له ده سره (ملګري) وو په بېړۍ کې، اوغرق مو کړل هغه کسان چې نسبت د دروغو يې کړی وو آيتونو څمونږ ته، بېشکه دوی وو يو قوم ړانده (له حقه).

تفسير: يعنې له هغو سره د نفعې او نقصان، او د حق او باطل هيڅ فکر او اندېښنه نه وه، ګردو (ټولو) ځانونه ړانده کړي وو، او پرله پسې په سرکښۍ، تکذيب او بغاوت کې يې ټينګار (همېشه والی) کاوه، او له بت پرستۍ او نورو متمردانه حرکاتو څنې يې لاس نه آخيستل، نو په شمار څو مؤمنان د دوی له منځه وژغورل (وساتل) شول، چې له نوح عليه السلام سره په بېړۍ کې سواره شوي وو، نور ګرد (ټول) مکذبين سره ډوب شول.

اوس هومره انسانان چې په دې دنيا شته، دوی د همدې أهل السفينة بلکه د نوح عليه السلام له ذرياتو څنې دي، (أهل السفينة (۸۰) مؤمنان وو، (۴۰) تنه نارينه، (۴۰) تنه ښځې، ځينې وايي چې (۹) تنه وو، درې ځامن د نوح عليه السلام سام، حام، يافث، او شپږ تنه نور، او ټول راکبين (۱۶۰) ذوي الأرواح وو).

﴿وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۗ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۚ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾﴾

او (لېږلی وو مونږ قوم د) عاد ته (قومي) ورور د دوی «هود»، وويل (هود): ای قومه څما ! عبادت کوئ تاسې د الله، نشته تاسې ته هيڅ (حق) معبود بې له الله، نو آيا تاسې نه ويرېږئ؟ (له عذابه د الله او پرهېز نه کوئ له شرکه؟).

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾

نو وويل مشرانو هغو چې کافران شوي وو له قومه د دغه (هود): بېشکه مونږ خامخا وينو تا (خبن) په بې عقلۍ کې، او بېشکه مونږ خامخا ګمان کوو په تا له دروغجنانو.

تفسير: يعنې (معاذ الله) ته پخپله بې عقل يې، چې د خپلو پلرونو او نيکونو دود او دستور دې پرېښی دی، او د ګردو له اخوت او وروړګلوۍ څخه بېل شوی يې، او دروغجن هم يې چې د خپلو اقوالو نسبت الله تعالی ته کوې، او مونږ له لوی عذاب څخه هم وېروې.

قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَن جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ ۚ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِن بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةً ۖ فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾

وويل (هود): ای قومه څما ! نشته په ما کې (له سره) هيڅ بې عقلي، وليکن زه يم رسول (استازی) له جانبه د رب پالونکي (د ګردو عالميانو). در رسوم تاسې ته پيغامونه د رب خپل او زه تاسې ته نصيحت کوونکی ښه امانت ګر يم. آيا تعجب کوئ تاسې له دې چې راغلی دی تاسې ته ذکر (پند) له (لوري د) رب ستاسې پر (ژبه) د يوه سړي له تاسې لپاره د دې چې وويروي دی تاسې، او ياد کړئ تاسې هغه وخت چې ګرځولي وئ (الله) تاسې خليفګان (په ځمکه کې) وروسته له (غرقېدلو د) قوم د نوح، او زيات کړی يې دی تاسې ته په پيدايښت کې قوت، قامت، اوږدوالی، نو يادوئ تاسې نعمتونه (احسانونه) د الله، ښايي چې تاسې خلاصی ومومئ ! (له عذابه د الله).

تفسير: يعنې الله تعالی پس له نوح عليه السلام په دنيا کې ستاسې حکومتونه قائم کړل، او د ده په ځای يې تاسې ودرولئ، او هلته مو وداني وکړه، ښايي چې هود عليه السلام دغه احسان دوی ته ور په ياد کړی وي، او د دغې خبرې تنبيه يې ورته ورکړي وي، چې د بت پرستۍ او تکذيب الرسول له امله هغه پېښې چې هغوی ته ورپېښې شوې وې؛ نه ښايي چې تاسې ته هم درپېښې شي.

او زيات کړی دی الله تاسې ته په پيدايښت کې قوت او قامت او اوږدوالی، چې د جسماني قوت، طول، عرض، شجاعت او حماست په اعتبار تاسې ډېر يو نوميالی او مشهور قوم يئ؛ نو ياد کړئ تاسې نعمتونه د الله، ښايي خلاصی ومومئ له عذابه د الله، دغه احسانات چې مذکور شول، او برسېره پر هغو نور بې شماره احسانات يې ور په ياد کړل، او ور په زړه يې کړل، چې ښايي د هغه پاک الله شکر ګذاري وکړئ ! اوګرد (ټول) احکام يې ومنئ ! او له سره تاسې ته نه ښايي چې د هغه حقيقي منعِم په مقابل کې بغاوت وکړئ، او غاړه ترې وغړوئ !.

قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا ۖ فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧٠﴾

وويل عاديانو (هود ته): آيا راغلی يې ته مونږ ته د دې لپاره چې عبادت وکړو مونږ د الله يواځې او پرېږدو هغه (بتان) چې وو چې عبادت به کولو (د هغو) پلرونو څمونږ، نو راوړه مونږ ته هغه عذاب چې ته (پرې) وېروې مونږ که يې ته له صادقانو (رښتيا ويونکو په خبرو خپلو کې).

تفسیر: یعنې له هغه عذابه چې مونږ وېروې، که ته رښتین یې؛ نو یې ژر راوړه، مونږ خو د بتانو عبادت نه پرېږدو، او د خپلو پلرونو له دستوره لاس نه اخلو.

قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِّنْ رَّبِّكُمْ رِجْسٌ وَّغَضَبٌ ۖ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَّا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ ۚ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِّنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٧١﴾

وویل (هود) په تحقیق واقع (واجب) شو پر تاسې له (لوري) د رب ستاسې عذاب او قهر، آیا جګړه کوئ تاسې له ما سره په هغو (تشو) نومونو کې چې اېښي دي هغه (نومونه) تاسې او پلرونو ستاسې، حال دا چې نه دی رالېږلی الله په عبادت کولو د دوی هیڅ برهان علمي سند؟ ! نو انتظار کوئ تاسې (د عذاب) بېشکه زه چې یم له تاسې سره له منتظرانو څخه یم.

تفسیر: یعنې کله چې ستاسې سپین سترګي، سرکشي، ګستاخي او بې حیایي تر دې حده پورې رسېدلې ده؛ نو وپوهېږئ چې د الله تعالی قهر او غضب پر تاسې نازل شوی دی، او اوس د هغه په راتلو کې هیڅ ځنډ (تأخیر) او ډېل کېدونکی نه دی.

تاسې چې بتانو ته داسې وایئ: «هغه روزي ورکوي، او دغه باران اوروي، او دا اولاد ورکوي، وقس علی هذا»؛ دغه تش یو نوم او یواځې بې حقیقته یو مفهوم دی، او بیخي واقعیت اوحقیقت نه لري، د الوهیت صفات په تیرې (ګټې) او نورو مخلوقاتو کې له کومه راغلل؟ ! بیا نو د داسې معبودانو په نسبت چې په هغوی کې د معبودیت هیڅ یو عقلي او نقلي سند نشته، بلکه په ټولو عقلي او نقلي اسنادو سره یې تردید کېږي، له ما سره د توحید په مسئله کې ولې جګړې او بحثونه کوئ؟ کله چې ستاسې د جهل او شقاوت او عناد جام دومره ډك شوی وي؛ نو انتظار وکړئ چې الله تعالی د دغو ګردو (ټولو) جګړو فیصله (پرېکړه) وکړي، زه هم د همغه فیصلې ته منتظر یم.

فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۖ وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾

نو خلاصی ورکړ مونږ دغه هود ته او هغو کسانو ته چې له ده سره وو په رحمت سره له (جانبه) ځمونږ، او پرې کړ مونږ بېخ د هغو کسانو چې نسبت د دروغو یې کړی وو په آیتونو ځمونږ او نه وو دوی مؤمنان (یقین کوونکي په وحدت او نبوّت).

تفسیر: یعنې پر دوی اووه شپې او اته ورځې مسلسل د سخت باد سیلۍ (طوفان) راغله، چې د هغې په اثر ګرد (ټول) کفار ټوټې ټوټې او هلاك او پوپناه شول.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا ۗ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ ۖ هَٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً ۖ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ ۖ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَّبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَّتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا ۖ فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾

او (لېږلی وو مونږ) ثمودیانو ته (قومي) ورور د دوی صالح، وویل (صالح) ای قومه ځما ! عبادت کوئ تاسې د الله، نشته تاسې ته هیڅ (حق) معبود بې له دغه (الله)، په تحقیق راغلې ده تاسې ښکاره معجزه له (لوري د) رب ستاسې، دا اوښه د الله ده تاسې ته ښنه، نو پرېږدئ تاسې دغه

(اوښه) چې خوري (واښه) په ځمکه د الله کې، اومه وروړئ تاسې لاسونه دې ته په (نيت) د بدۍ (يعنې ضرر مه وررسوئ)؛ نو وبه نيسي تاسې عذاب دردناک. (وويل صالح): او ياد کړئ تاسې هغه وخت چې وګرځولې (الله) تاسې خليفګان وروسته له عاديانو او ځاي يې درکړو تاسې ته په ځمکه کې، چې نيسئ (جوړوئ) تاسې له هوارو نرمو ځايونو د دې ځمکې هسکې (اوچتې) ماڼۍ، او کنئ تاسې غرونه لپاره د کورونو، نو ياد کړئ تاسې نعمتونه د الله، او مه ګرځئ (کوښښ مه کوئ) تاسې په ځمکه کې حال دا چې قصد کوونکي د فساد يئ.

تفسير: يعنې هغه دليل چې تاسې غوښت؛ دروړسېد، د صالح عليه السلام قوم له ده سره تعهد او اقرار کړی وو، چې که ته د يوې غټې لويې تيږې (ګټې) څخه يوه بلاربه اوښه راوباسې، نومونږ به پر تاسې ايمان راوړو، الله تعالی د صالح عليه السلام په دعاء همداسې وکړه، نو صالح عليه السلام دوی ته وويل چې: ځئ ! او س خو پاک الله ستاسې له غوښتنې سره سم هغه اوښه له دغې کلکې لويې تيږې څخه راوويسته، نو اوس په ايمان راوړلو کې ولې ډيل او تأمل کوئ؟ دغه اوښه د الله تعالی د قدرت او ځما د صداقت نښه ده، چې ځما په دعاء په غير معتاده طريقه سره الله تعالی پيدا کړه، نو د دې د حقوقو رعايت وکړئ ! مثلا د الله تعالی په ځمکه کې د مباحو وښو له خوراکه او د وار د اوبو د چينلو څخه يې مه منع کوئ ! الغرض د الله تعالی دې نښې ته چې ستاسې په غوښتنې سره په وجود راغلې ده؛ په بده وضع سره مه وړاندې کېږئ ! که نه تاسې ته به هم خير نه درپېښېږي.

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِن قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِ ۚ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ ۝ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنتُم بِهِ كَافِرُونَ ۝

وويل مشرانو هغو چې کبر (او سرکشي) يې کړې وه (له ايمانه) له قومه د دغه (صالح) څخه هغو کسانو ته چې ضعيف (او کمزوري) ګڼلي شوي وو؛ هغه چاته چې ايمان يې راوړی وو له دوی څخه: آيا يقين لرئ تاسې په دې چې بېشکه صالح مرسل (رالېږلی شوی دی تاسې ته) له (لوري د) رب د ده؟ وويل دغو (ضعفاوو چې هو !) بېشکه مونږ په هغه (توحيد او عبادت) چې رالېږلی شوی دی (صالح) په هغه مؤمنان (يقين لرونکي) يو، وويل هغو کسانو چې لويي تکبر يې کړی وو: بېشکه مونږه په هغه شي چې ايمان راوړی دی تاسې په هغه باندې کافران (منکران) يو.

تفسير: يعنې په قوم کې هغه چې لويان، اومشران معاندان وو؛ دغو غټانو په غريبو او کمزورو مسلمانانو ته د استهزاء په ډول ويل چې: آيا دغه يواځې تاسې ته معلومه شوې وه، چې صالح د الله تعالی رسول دی؟ مسلمانانو به په ځواب کې دوی ته ويل: چې معلومېدل څخه معنی لري، دغه خو تاسې ته هم معلومه ده، هو ! مونږ خو صالح عليه السلام د زړه له کومې او اخلاصه قبول کړی دی، او ايمان مو پرې راوړی دی، متکبران به د داسې حکيمانه ځوابونو له آورېدلو ځنې شرمېدل، او ويل به يې: هغه شی چې تاسې قبول کړی دی؛ مونږ يې نه قبلوو.

فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ۝

نو زخمي او مړه کړه دوی اوښه، او سرکشي وکړه دوی له امره (حکمه) د رب خپل، او وويل دغو (کفارو چې) ای صالحه ! راوړه مونږ ته هغه عذاب چې ته ويروې مونږ ترې که يې ته له مرسلانو (په حقه سره).

تفسير: وايي دغه اوښه دومره عظيم الجثه لويه او ببره وه، چې په هر ځنګله کې به څر ته ورتله؛ نو نور مواشي به له دې ځنې ويرېدل، او لرې به ترې تښتېدل، او په خپل وار به په هر يوه کوهي باندې چې درېدله؛ د هغه کوهي ټولې اوبه به يې چښلې، او هغه به يې تش او خالي پرېښود.

ګواکې همغسې چې د دې پيدايښت فوق العاده وو، ګرد لوازم او د ژوندانه آثار يې فوق العاده وو، بالآخره کافران پرې په قهر او غصه شول، او د دې پر وژلو يې اتفاق او تړون وکړ، او بدبخت (قذار بن سالف) يې لومړني پړ کې پرې کړل، او بيا يې ووژله، وروسته د صالح عليه السلام وژلو ته هم تيار شول، او په دې ډول د صالح عليه السلام او د «ناقة الله» په نسبت څه احکام چې صادر شوي وو، د هغو مخالفت يې وکړ، او دغو کفارو ويل چې: اې صالحه ! راوړه مونږ ته هغه عذاب چې ته ويروې مونږ ترې که ته يې له مرسلانو په حقه سره.

داسې کلمات د انسان له ژبې څخه په هغه وخت کې وځي چې د الله تعالی له قهر او غضبه بيخي بې خوفه او بې پروا شي، «عاد الأولی» په شان «ثمود» هم داسې يوې مرتبې ته ورسېدل، چې د الهي عذاب مورد وګرځېدل، چې د دې ذکر دا دی:

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٧٨﴾

پس ونيول دوی زلزلې (پس له اورېدلو د سختې چيغې) نو وګرځېدل دوی (ګهيځ، سهار) په کورونو خپلو کې مړه پړمخي پراته.

تفسير: په بل آيت کې يې د دوی هلاک په «صيحې» يعنې چغې سره بيان فرمايلی دی، ښايي چې له لاندې به زلزله او له پاسه به ډېره سخته وېروونکې چغه شوي وي.

فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ ﴿٧٩﴾

نو وګرځېده (صالح) له دوی (او لاړ ترې متأسفا) او وويل: اې قومه ځما ! قسم دی خامخا په تحقيق سره ورساوه ما تاسې ته پيغام د رب خپل او پند مې درکړ تاسې ته، وليکن نه خوښوئ تاسې پند ورکوونکي.

تفسير: وايي چې صالح عليه السلام د خپل قوم د هلاکت څخه وروسته د مکې معظمې يا د شام په لوري لاړ، او د خپل تګ په وخت کې يې د دوی د مړو انبارونه وليدل، او داسې خطاب يې وکړ، لکه چې ځمونږ رسول أکرم صلی الله عليه وسلم د بدر مقتولينو ته خطاب کړی وو.

يا يواځې د تحسّر او تأسّف په ډول به يې يو فرضي خطاب کړی وي، لکه چې أدباء، او شعراء خرابو اطلالو (کنډوالو) او نورو سره داسې خبرې اترې او مخاطبې کوي.

ځينې وايي چې: دغه خطاب پخوا له هلاکته وو، يعنې کله چې ثموديانو هغه اوښه حلاله کړه، او د عذاب الله ور يې پر خپلو ځانونو وپرانيست، نو په دې صورت به په کلام کې د واقعاتو د ترتيب مراعات نه وي شوی، په هر حال په دغه خطاب سره د نورو تنبيه او اورول مقصود وو، چې ښايي تاسې د خپلو معتبرو خير غوښتونکو خبرې قبولې کړئ، او هر څوک چې د خپل حقيقي خير غوښتونکي خبرو ته غوږ نه ږدي، او نه يې مني، او قدر يې نه کوي؛ نو همداسې له بدې نتيجې سره مخامخ کيږي.

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾

او (یاده کړه ای محمده ! دوی ته قصه د) لوط، کله چې یې وویل قوم خپل ته: آیا راتګ کوئ تاسې ډېر بد کار (لواطت) تـه، چې نه دي ړومبي شـوي له تاسې څخه دې کار ته هیڅ یو له ټولو خلقو (نو تاسې یې هم مه کوئ !).

تفسیر: لوط علیه السلام د ابراهیم علیه السلام وراره وو، چې له ده سره عراق څخه شام ته راغی، او د الله تعالی له خوا د سدوم او د هغه شاوخوا د کلیو په لوري مبعوث شوی وو، چې د هغو ځایونو د خلقو اصلاح وکړي، او دوی له هغه خراب ګنده خلاف الفطرت او د بې حیایۍ له کارونو څخه وژغوري (وساتي)؛ چې په هغو سره د هغو ځایونو خلق نه یوازې اخته او مبتلا وو، بلکه دوی د دغې بې حیایۍ مبتکران هم وو، او پخوا له دوی نه په دنیا کې په دغې اخلاقي ناروغۍ هیڅوک نه وو مبتلا او نه ترې خبر وو، اول شیطان دغه ملعون حرکت د «سدوم» اوسېدونکو ته وروښود، او بیا له هغه ځایه نورو ځایونو ته تیت (خور) او منتشر شو، لوط علیه السلام د دوی د دغه ملعون او شنیع حرکت له بدو عواقبو څخه دوی ته خبرداری او تنبیه ورکړ، او غوښتل یې چې دغه پلیتۍ او ګندګۍ له دنیا محوه او ورکې شي.

إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً مِّن دُونِ ٱلنِّسَآءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾

بېشکه تاسې خامخا راځئ سړیو ته لپاره (د قضاء) د شهوت په دې حال کې چې تجاوز کوونکي یئ (له خپلو) ښځو (نو نه یئ په حقه لاره، دا لا څه) بلکه یئ تاسې یوم قوم اسراف کوونکی (له شرعي حده تېرېدونکی په هر شي کې).

تفسیر: یعنې یوازې همدا نه ده چې د همدې یوې ګناه مرتکب شوي یئ، بلکه د دې خلاف الفطرت فعل ارتکاب د دې خبرې دلیل دی؛ چې تاسې د انسانیت له حدوده هم وتلي یئ.

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِۦٓ إِلَّآ أَن قَالُوٓا۟ أَخْرِجُوهُم مِّن قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنجَيْنَٰهُ وَأَهْلَهُۥٓ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ كَانَتْ مِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٨٣﴾

او نه وو ځواب د قوم د دغه (لوط د نصحیت په مقابل کې) مګر خو داسې چې ویل قوم د لوط (په خپلو منځو کې) چې وباسئ (وشړئ) تاسې دغه (لوط او تابعان یې) له قریې ستاسې (سدوم) بېشکه دوی داسې خلق دي چې په تکلّف سره ځان پاکوي (ځمونږ له افعالو). نو نجات ورکړ مونږ دغه (لوط) ته او اهل (اتباعو) د ده ته مګر ښځه د ده؛ چې وه له پاتې کېدونکو (په عذاب کې).

تفسیر: یعنې دوی بالآخر داسې وویل: هر کله چې لوط علیه السلام مونږ ګرد پلیت او نجس ګڼي، او خپل ځان پاک بولي، او له مونږ ځنې ډېره کوي، نو له بدانو سره د نېکانو څه غرض دی؟ نو ځکه دوی ګرد سره په دې فکر کې ولوېدل چې لوط علیه السلام له خپله منځه وباسي، او خپل ځانونه له دغې ورځنۍ جګړې څخه بېخي وژغوري (وساتي).

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾

او اووراوه مونږ په دوی باندې باران (د کاڼو هلاک مو کړل)، پس ګوره ته چې څرنګه شو عاقبت (بده خاتمه) د ګناهګارانو (چې هلاک شول په عذاب سره).

تفسير: په بل ځای کې مذکور دي، چې ډېر کلي واړول شول، او د تیږو (ګټو) باران اورېده، د ځینو ائمه وو په نزد اوس هم ښایي چې لوطي ته همداسې سزا ورکړه شي، چې له کوم غره یا یوه لوړ ځای څخه وغورځاوه شي، او له پاسه په کاڼو وویشتل شي، او یا په ډېر سخت بوی ناک او ګنده ځای کې بندي شي.

﴿فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِيْنَ﴾ «وګوره ته چې څرنګه شو عاقبت او بده خاتمه د ګنهګارانو کافرانو چې هلاک شول په عذاب سره».

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا

او (لیږلی مو وو) مدين ته (قومي) ورور د دوی شُعیب،

تفسير: د قرآنکريم په بل ځای کې ذکر شوي، چې شعيب عليه السلام «أصحاب الأيكة» ته مبعوث شوی دی، که «أهل المدين» او «أصحاب الأيكه» دواړه سره هم دغه يو قوم وي؛ فبها ونعمت، او که سره دوه بېل بېل قومونه وي، نو دغو دواړو ته به مبعوث شوی وي، په دغو دواړو قومونو کې به په تول او پیمانه کې د کمولو مرض مشترک وي، په هر حال شعيب عليه السلام د توحيد او نور عمومي دعوت او بللو څخه سربېره خلق يې د معاشرتي معاملاتو د خصوصي اصلاح او د حقوق العباد د حفاظت او ساتلو په نسبت هم په ډېر تأکيد او فعاليت سره متوجه ګرځولي دي.

قَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنْ اِلٰهٍ غَيْرُهٗ قَدْ جَآءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ

وویل (شعيب چې) ای قومه ځما ! عبادت وکړئ د الله، نشته تاسې ته هيڅ (حق) معبود بې له ده، په تحقيق راغلی دی تاسې ته دليل ښکاره له (لوري د) رب ستاسې.

تفسير: يعنې ځما د صداقت دليل ظاهر شوی دی، که زه د نصيحت خبره تاسې ته وکړم؛ هغه قبوله کړئ ! او په هغو خطرناکو عواقبو چې تاسې خبروم؛ له هغو ځنې ځان وژغورئ (وساتئ)، او د خپل خير او شر په باره کې هوښيار اوسئ.

فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيْزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَآءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوْا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿۸۵﴾

نو پوره ورکوئ تاسې پيمانه (خلقو ته) او تله (تول هم) او کم مه ورکوئ تاسې خلقو ته شيونه (حقونه) د دوی، او فساد (خرابي) مه کوئ تاسې په ځمکه کې (په کفر او خيانت سره) پس له اصلاح د دې، دغه (اصلاح او امانتداري) خير (ډېر بهتر) دی تاسې ته که يئ تاسې ايمان راوړونکي.

تفسير: د بندګانو د حقونو رعايت او يو تر بله سره د معاملاتو د ساتنې مزيت چې نن ځمونږ د زمانې پرهېزګاران هم چندانې توجه ورته نه لري؛ د الله تعالی په نزد دومره اهم شی دی، چې هغه يې د يوه جليل القدر رسول مخصوصه وظيفه مقرره کړه، او د هغه د مخالفت له سببه يو قوم پوپناه شو.

په دغو آيتونو کې د شعيب عليه السلام په ژبه خبر راکړی شوی دی، چې خلقو ته د ډېر لږ مالي ضرر، تاوان رسونه او په وطن کې وروسته د اصلاحي حالت له قيامه خرابي، فتنه او فساد آچول که د شرک او کفر په صورت کې وي، يا د ناحقه وژلو، لوټ کولو، او نورو مناهيو په شکل کې وي؛ دا ګرد (ټول) ممنوع دي، او د هيڅ يو ايماندار انسان له اعمالو څخه دا نشي کېدی، چې خلقو ته د دوی حقوق ورکړي، او په امانت کې خيانت وکړي، يا په وطن کې اله ګوله او شور ماشور جوړ کړي.

وَلَا تَقۡعُدُواْ بِكُلِّ صِرَٰطٖ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ مَنۡ ءَامَنَ بِهِۦ وَتَبۡغُونَهَا عِوَجٗاۚ

او مه كېنئ تاسې پر هره لاره (لپاره د شوكولو) حال دا چې ويروئ تاسې (خلق) او منع كوئ تاسې (خلق) له لارې د الله هغه څوك چې ايمان راوړي په الله باندې، او لټوئ تاسې دې (لارې) ته كوږوالى (عيب).

تفسير: پر لارو ناستې دوه سببونه درلودل (لرل): يو له تلونكو، راتلونكو، او مسافرينو څخه په ظلم او جبر اموال او اسباب اخيستل، او بل د شعيب عليه السلام له ملاقاته او د الله تعالى له توحيد او دين څخه د مؤمنانو او نورو خلكو منع كول، او د الهي دين په نسبت د عيب لټولو او اعتراض كولو په فكر كې اوسېدل.

وَٱذۡكُرُوٓاْ إِذۡ كُنتُمۡ قَلِيلٗا فَكَثَّرَكُمۡۖ وَٱنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ۝٨٦

او ياد كړئ تاسې هغه وخت چې وئ تاسې لږ (په سړيو او مالونو كې) نو ډېر كړئ (الله) تاسې، او وګورئ تاسې چې څرنګه شو عاقبت (بده خاتمه) د فساد كوونكو (چې وو پخوا له تاسې).

تفسير: يعنې په سړيو او په دولت دواړو كې تاسې لږ وئ، الله تعالى تاسې ته له دواړو خواوو نه تزييد در په برخه كړ، ستاسې شمېر هم زيات شو، او د شتو او دولت خاوندان هم شوئ، تاسې د الله تعالى د دې احساناتو شكر ادا كړئ ! او د پاك الله شكر هلته ادا كيږي؛ چې تاسې د خالق تعالى او د «مخلوق الله» حق په ښه شان سره وپېژنئ ! او قولاً او عملاً په اصلاحاتو كې مشغول اوسئ، او په نعمتونو مغرور نه شئ ! او د فساد كوونكو او خرابي اچوونكو هغه انجام چې پخوا له دې نه واقع شوى دى؛ هغه تل تر سترګو لاندې ونيسئ، او د الله تعالى له انتقام او نيولو څخه تل وويرېږئ.

وَإِن كَانَ طَآئِفَةٞ مِّنكُمۡ ءَامَنُواْ بِٱلَّذِيٓ أُرۡسِلۡتُ بِهِۦ وَطَآئِفَةٞ لَّمۡ يُؤۡمِنُواْ فَٱصۡبِرُواْ حَتَّىٰ يَحۡكُمَ ٱللَّهُ بَيۡنَنَاۚ وَهُوَ خَيۡرُ ٱلۡحَٰكِمِينَ ۝٨٧

او كه وه يوه طائفه له تاسې چې ايمان يې راوړى وو په هغه شي چې رالېږلى شوى يم زه په هغه سره، او (وه بله) طائفه چې ايمان يې نه وو راوړى (عناداً)؛ نو صبر كوئ تاسې (اى مؤمنانو !) تر هغه پورې چې حكم (فيصله وكړي) الله په منځ ځمونږ كې، او هم دى خير (بهتر) دى له ټولو حكم (فيصله) كوونكو (چې ظلم نشته د ده په حكم كې).

۞قَالَ ٱلۡمَلَأُ ٱلَّذِينَ ٱسۡتَكۡبَرُواْ مِن قَوۡمِهِۦ لَنُخۡرِجَنَّكَ يَٰشُعَيۡبُ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَكَ مِن قَرۡيَتِنَآ أَوۡ لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَاۚ قَالَ أَوَلَوۡ كُنَّا كَٰرِهِينَ ۝٨٨

وويل مشرانو هغو چې كبر (او سركشي) يې كړې وه (له ايمان څخه) له قومه د دغه شُعيب خامخا وباسو مونږ تا (اى شُعيبه !) او هغه كسان (هم درسره وباسو) چې ايمان يې راوړى دى له تا سره له (دې) كلي (ښار) ځمونږ څخه، يا خامخا به راګرځئ تاسې دين ځمونږ ته، نو وويل (شعيب): «آيا (ګرځو به مونږ ستاسې دين ته) او اګر كه اوسو مونږ ناخوښه (هم، بلكه نه ګرځو !).

تفسير: «عود» د يوه شي څخه وتل او بيا د هغه په لوري بېرته ورتللو ته واي، د شُعيب عليه السلام د ملګرو په نسبت دغه لفظ حقيقتاً صادقېدى شي، ځكه چې هغوى له كفره وتلي او په اسلام كې داخل شوي وو، نو پخپله د شعيب عليه

السلام په نسبت دغه تصور له سره نشي کېدی؛ چې (معاذ الله) دی لومړی د کفارو په ملت کې داخل وو، او بیا مسلمان شوی دی، لا محاله، یا خو به د شُعیب علیه السلام په اعتبار دغه خطاب تغلیبي وي، یعنې د عامو مؤمنانو په حق کې هغه الفاظ چې استعمال شوي دي، غالبه اکثریت یې مرجع ګڼلی دی، او د شعیب علیه السلام لپاره یې بېل الفاظ نه دي اختیار کړي، یا دغه لفظ د شُعیب علیه السلام په حق کې د کفارو په زعم سره موافق ویلی شوی دی، ځکه چې پخوا له بعثته تر هغه وخته پورې چې شُعیب علیه السلام خپل دعوت او تبلیغ نه وو شروع کړی، نو د مدین د خلقو د کفریاتو په متعلق د ده د سکوت له لیدلو څخه ښایي دغو کفارو ته به داسې ګومان پیدا شوی وي، چې دی هم څمونږ له حاله سره شامل او څمونږ په طور او طریقې راضي او خوښ دی، یا «عود» مجازا د مطلق صیرورت په معنی واخیست شي کما قاله بعض المفسرین.

قَدِ افۡتَرَيۡنَا عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا إِنۡ عُدۡنَا فِي مِلَّتِكُم بَعۡدَ إِذۡ نَجَّىٰنَا ٱللَّهُ مِنۡهَاۚ وَمَا يَكُونُ لَنَآ أَن نَّعُودَ فِيهَآ إِلَّآ أَن يَشَآءَ ٱللَّهُ رَبُّنَاۚ وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيۡءٍ عِلۡمًاۚ عَلَى ٱللَّهِ تَوَكَّلۡنَاۚ رَبَّنَا ٱفۡتَحۡ بَيۡنَنَا وَبَيۡنَ قَوۡمِنَا بِٱلۡحَقِّ وَأَنتَ خَيۡرُ ٱلۡفَٰتِحِينَ ﴿٨٩﴾

په تحقیق به تړلي وي مونږ پر الله دروغ (بهتان) که وګرځو مونږ په دین د تاسې کې وروسته له هغه چې نجات راکړ مونږ ته الله له هغه (دین) نه، او نه ښاییږي مونږ ته دا چې بېرته وګرځو په هغه (دین) کې مګر کله چې اراده وفرمایي الله چې رب څمونږ دی، احاطه کړې ده رب څمونږ پر هر شي له جهته د علمه، (خاص) پر الله توکل کړی دی مونږ، ای ربه څمونږه! فیصله وکړه په منځ څمونږ او په منځ د قوم څمونږ کې په حقه سره، او هم دا ته یې غوره بهتر د فیصله کوونکو.

تفسیر: باطل او دروغ مذهب ته رښتیا ویل پر الله تعالی افتراء او بهتان تړل دي، نو بیا د یو جلیل القدر نبي او د هغه مخلصو تابعانو څخه کله داسې ممکن دي؛ چې هغوی «معاذ الله» له رښتیا څخه وتلي د دروغو په لوري بېرته ولاړ شي، او خپلې ټولې رښتینې دعواګانې چې د خپل حقانیت او د الله له لوري د خپل مأمور کېدلو په باره کې یې کولې؛ دروغ او افتراء وګڼي!.

﴿بَعۡدَ إِذۡ نَجَّىٰنَا ٱللَّهُ مِنۡهَا﴾: «وروسته له هغه چې نجات راکړو مونږ ته الله له هغه دین نه»، ځینو ته یې له ابتداء څخه نجات ورکړی وو، چې له سره په هغه دین کې نه دي داخل شوي لکه شُعیب علیه السلام، او ځینې یې وروسته له دخوله د هغه څخه ایستلي او نجات یې ور په برخه کړی وو، لکه د هغې زماني عام مؤمنان.

﴿وَمَا يَكُونُ لَنَآ أَن نَّعُودَ فِيهَآ﴾ الآیه ـ «او نه ښاییږي مونږ ته دا چې بېرته وګرځو هغه دین کې» یعنې په خپل اختیار یا ستاسې په اکراه او اجبار سره، ممکن نه دي چې مونږ «معاذ الله» د کفر په لوري لاړ شو، هو! که فرضا د الله تعالی مشیئت څمونږ د یوه تن په نسبت داسې وشي؛ نو د ده اراده هیڅوک نشي اړولی، که دهغه د حکمت اقتضاء همداسې وشي؛ نو هلته هیڅوک هیڅ شی نشي ویلی، ځکه چې د الله تعالی علم پر ټولو مصالحو او حکمتونو محیط دی، په هر حال ستاسې له ویرولو څخه مونږ له سره نه ویرېږو، ولې چې څمونږ پوره اعتماد او اعتقاد او ډاډینه (یقین) پر یوه الله جل جلاله دی، د بل چا په خوښه او غوښتنه سره هیڅ یو شي کېدونکی نه دی، هر شی چې کیږي فقط د پاک الله په مشیئت او د ده د محیط علم تر اثر لاندې به کیږي، همدا ده چې مونږ د خپلو او ستاسې د فیصلې لپاره د هغه لوی دربار څخه غوښتنه او دعاء کوو، ځکه چې د داسې یوه قادر، علیم، حکیم الله له فیصلې څخه بله کومه فیصله نشي غوره کېدی.

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَاسِرُونَ ﴿۹۰﴾

او وویل مشرانو هغو چې کافران شوي وو له قومه د دغه شعیب: قسم دی خامخا که متابعت وکړ تاسې د شعیب؛ بېشکه تاسې به په دغه وخت کې خامخا له زیان کارانو یئ.

فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿۹۱﴾

نو ونیول دوی زلزلې (په توره تیاره کې او جبرئیل هم پرې چیغه وکړه) نو وګرځېدل دوی (ګهیځ ـ سهر وختې) په کورونو خپلو کې مړه پرمخې پراته.

تفسیر: د متعددو آیتونو له مجموعې څخه ظاهرېږي، چې پر دوی باندې درې ډوله عذابونه لېږلي شوي وو: (۱): ظُلّه. (۲) صیحه. (۳) رجفه، یعنې ړومبی وریځې پر دوی باندې د ځمکې مخ داسې تک تور وګرځاوه؛ چې په هغه کې د اور بڅرکي او لمبې هم وې، بیا د آسمان له لوري سخت ویروونکي زړه خوځوونکي غږونه واورېدل شول، او سم له هغه سره د ځمکې له خوا سخته زلزله هم څرګنده (ښکاره) شوه (ابن کثیر).

الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۚ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿۹۲﴾

هغه کسان چې تکذیب یې کړی وو د شُعیب (داسې هلاک شول) لکه چې له سره نه وو اوسېدلي په دغو (کورونو خپلو) کې، هغه کسان چې تکذیب یې کړی وو د شُعیب؛ وو همدوی زیان کاران (چې په دنیا کې مردار او په عُقبا کې په انګار شول).

تفسیر: دوی شُعیب علیه السلام او تابعان یې له کلي څنې په ویستلو سره ویرولي وو، خو دوی نه پخپله ژوندي پاتې شول، او نه د دوی هغه کلي او ښارونه ودان، او هغو خلقو چې تل به یې ویل: «د شُعیب علیه السلام اتباع خراب کېدونکي دي»؛ هغوی پخپله وران، خائبان او خاسران شول، کله چې شعیب علیه السلام د عذاب علائم ولیدل، نو د خُروج اراده یې وکړه لکه چې فرمایي:

فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ ۖ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿۹۳﴾

نو مخ وګرځاوه شعیب له دوی څخه او وویل: ای قومه ځما ! خامخا په تحقیق رسولې دې ما تاسې ته پیغامونه د رب خپل، او پند مې درکړ تاسې ته (پس تاسې ایمان را نه وړ)؛ نو څرنګه به زه خپه شم پر (هلاک کېدلو د) قوم کافرانو (بلکه نه خپه کېږم).

تفسیر: یعنې اوس هغوی هلاک شوي دي، نو هغو پسې غمجن کېدل او ارمان کول فائده نه رسوي، ځکه چې دوی ته ډېر مؤثر پندونه ورکړی شوي دي، مګر دوی هیڅ یوې خبرې ته غوږ کېنښود، او له هیچا څخه یې وانه ورېده.

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّن نَّبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿۹۴﴾ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوا وَّقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿۹۵﴾

او نه وو لېږلی مونږ په هیڅ قریه (ښار) کې هیڅ نبي (چې دوی یې تکذیب کړی وي) مګر وبه نیول مونږ اهل د هغې (قریې) په سختیو (لکه فقر) او تکلیفونو (لکه مرض) لپاره د دې چې دوی زاري

(عاجزي) وکړي (ايمان راوړي). بيا بدله کړه مونږ په ځای د بدۍ (سختۍ) کې نيکې (آساني) تر هغه پورې چې ډېر شول (هم يې مال هم يې سړي) او وويل دوی (په ناشکرۍ) چې: په تحقيق رسېدلې وې پلرونو ځمونږ ته سختي او خوشالي (په شان ځمونږ، او دغه د زمانې عادت دی، کله چې دوی ذاهل او غافل شول)؛ نو ونيول مونږ دوی ناڅاپه او دوی به نه پوهېدل (چې پر مونږ به عذاب راشي).

تفسير: «که بنده ته په دنيا کې د ګناه سزا ورسيږي؛ نو هيله (اميد) دی چې دی به توبه وکړي، او کله چې له ګناه څخه ضرر و نه ويني، يعنې په نتيجه کې يې نيکي وليده؛ نو دغه د الله تعالی هېرول (او په تأخير غورځول او استدراج) دی، نو دلته د هلاکت وېره ده، لکه چې څوک زهر وخوري، سمدلاسه کانګې (قی) وکړي؛ نو د روغتيا هيله (اميد) پيدا کيږي، او که په معده کې يې پاتې شي، نو کار له کاره تيريږي.

وَلَوْ اَنَّ اَهْلَ الْقُرٰٓى اٰمَنُوْا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِمْ بَرَكٰتٍ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ وَلٰكِنْ كَذَّبُوْا فَاَخَذْنٰهُمْ بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿۹۶﴾

او که خلقو د دې کليو (ښارونو) ايمان راوړی وی، او تقوی يې (غوره) کړې وی؛ نو خامخا پرانيستلې به وی مونږ پر دوی باندې (دروازې د) برکتونو له لوري د آسمانه (د باران په اورولو) او له (لوري) د ځمکې (په زرغونولو د محصولاتو)، وليکن نسبت د دروغو وکړ دوی (انبياوو ته)؛ نو ونيول مونږ هغوی په سبب د هغو چې وو دوی چې کول به يې (د کفر او معاصيو څخه).

تفسير: يعنې مونږ له بندګانو سره څه ضد او دښمني نه لرو، هغه کسان چې په الهي عذاب کې اخته کيږي، دا د هغو د اعمالو نتيجه ده، که دغو خلقو ځمونږ رسولان قبول کړي وی، او د حق په مقابل کې يې غاړه ايښې وی، او له کفر او تکذيبه او له نورو مناهيو څخه يې ځانونه ژغورلي (بچ کړی) وی، او د تقوی لار يې غوره کړي وی؛ نو مونږ به دوی د آسمان او د ځمکې په برکاتو معمور کړي وی.

اَفَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَّاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا بَيَاتًا وَّهُمْ نَآئِمُوْنَ ﴿۹۷﴾ اَوَاَمِنَ اَهْلُ الْقُرٰٓى اَنْ يَّاْتِيَهُمْ بَاْسُنَا ضُحًى وَّهُمْ يَلْعَبُوْنَ ﴿۹۸﴾

آيا نو په امن کې دي (بلکه مأمون نه دي) اهل د قريو (ښارونو) له دې نه چې راشي دوی ته عذاب ځمونږ د شپې، حال دا چې دوی اوده (غافل) وي. آيا په امن کې دي اهل د قريو (ښارونو) له دې نه چې راشي دوی ته عذاب ځمونږ په څاښت کې، حال دا چې دوی په لوبو مشغول وي.

تفسير: يعنې کله چې په عيش عشرت او آرامۍ کې غافل پراته وي، يا په دنيوي چارو کې او لهو او لعبو کې مشغول وي، نو په داسې وخت کې الهي عذاب دوی ناڅاپه چار چاپېر راګير کړي، له دغې خبرې څخه دا خلق ولې بې خوفه او بې فکره شوي دي؟ حال دا چې د کومو اسبابو په بناء چې پر پخوانيو اقوامو د الله تعالی عذاب نازل شوی دی، هغه په دوی کې هم شته، يعنې کفر، تکذيب او له سيد الأنبياء صلی الله عليه وآله وصحبه وسلم سره مقابله او مجادله د دوی په طبايعو کې هم مرکوز او متمکن دي.

اَفَاَمِنُوْا مَكْرَ اللّٰهِ فَلَا يَاْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿۹۹﴾

آيا نو په امن کې دي دوی (بلکه نه دي) له مکره (ناڅاپه نيولو) د الله، نو نه په امن کيږي له مکره د الله مګر قوم زيانکاران (په کفر او نفاق سره).

تفسير: د الله تعالى هغه ناڅاپه نيول چې له دنيوي خوشالۍ او عيش څخه وروسته واقع کيږي؛ همغه يې په «مکر الله ـ د الله تعالى چال» سره تعبير وفرمايل، او همغه خلق د الله تعالى له ناڅاپه نيولو څخه غافل او بې فکره کيږي، چې په عيش او تنعم کې اخته شوي دي، او د دوى همدغه اعمال دوى په همغه لوري تېل وهلي دي، د مؤمنانو شان دا دى چې؛ دوى په هيڅ حال کې د الله تعالى له ياده نه غافليږي.

أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ ۚ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ۞ تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَائِهَا ۚ وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ۞

آيا نه ده ظاهر (ښکاره) شوې (بلکه ښکاره ده) هغو کسانو ته چې وارثان شوي دي د ځمکې (او اوسي په کې) وروسته (له هلاک) د اهل د هغې دا خبره که اراده فرمايلې وى مونږ (د نيولو د دوى)؛ نو رسولى به وو مونږ دوى ته (عذاب) په سبب د ګناهونو د دوى سره (لکه چې مو معذّب کړي دي پخواني خلق)، او مهر به ولګوو پر زړونو د دوى؛ نو دوى به نه اوري (حق او نافع وعظ په اوريدلو سره). دغه قريې (او ښارونه د تېر شويو امتونو) بيانوو مونږ پر تا له ځينو حالاتو د دې (قريو)، او هرومرو (خامخا) په تحقيق راوړې وې دوى ته رسولانو د دوى ښکاره معجزې؛ نو نه وو (له شانه) د دوى چې ايمان راوړي په هغه شي چې نسبت د دروغو يې (ورته) کړى وو پخوا (له همدغو معجزاتو)، همدارنګه (لکه مهر اينبودل پر زړونو د پخوانيو کفارو) مهر لګوي الله په زړونو د کافرانو باندې.

تنبيه: له ﴿وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ﴾ څخه معلومه شوه، هغه انبياء عليهم السلام چې قوم د نوح ـ عاد ـ ثمود ـ قوم د لوط او اهل مدين او نورو ښارونو او کليو ته مبعوث شوي وو؛ هغوى ګرد د بيّناتو (ښکاره دلائلو) لرونکي وو، او له واضحو دلائلو معجزاتو سره راغلي وو، نو بيا د هود عليه السلام د قوم دغه وينا چې ﴿يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ﴾ الآيه ـ يواځې د تعنّت او عناد له لارې ده.

وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ ۖ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ۞

او نه دى موندلې مونږ لپاره د زياترو د دوى له (وفا په) عهد، او بېشکه موندلي دي مونږ زياتره د دوى خامخا؛ فاسقان (ماتوونکي د عهد).

تفسير: له عهد ځنې ممکن دى چې عام عهدونه مراد وي، يا به خاص د ﴿أَلَسْتُ﴾ عهد اراده کړى شوي وي، يا به هغه عهد وي چې د مصائبو او سختيو په وخت کې يې کوي، چې دغه سختي که له ما ځنې لرې شي؛ نو زه به ايمان راوړم، يا به په سمه لاره درومم، لکه چې فرعونيانو به ويل: ﴿لَئِنْ كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ۞ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ﴾ (۹ جزء د الأعراف سورت (۱۳۴) ايت (۱۶) رکوع).

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا ۖ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ۞

بيا ولېږه مونږ وروسته له دغو (رسولانو) موسى سره له (نهو) معجزو ځمونږ فرعون (د مصر) او اتباعو د ده ته؛ نو ظلم وکړ (کافر شول) دوى په هغو (معجزاتو)، نو وګوره څرنګه شو عاقبت (آخره خاتمه) د مفسدينو.

وَقَالَ مُوسَىٰ يَٰفِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾ حَقِيقٌ عَلَىٰٓ أَن لَّآ أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ ۚ قَدْ جِئْتُكُم بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٠٥﴾

او وويل موسی: ای فرعونه ! بېشکه زه رسول يم له (لوري) د رب د عالميانو. قائم ثابت ټينګ ولاړ يم پر دغه خبره چې نه وايم پر الله مګر (وايم) حق (رښتيا)، په تحقيق راوړې ده ما تاسې ته ښکاره (ښکاره) معجزه له (لوري د) رب ستاسې، نو ولېږه له ما سره بني اسرائيل (چې زه يې بوځمه شام ته).

تفسير: اکثرو مفسرينو د «حقيق» معنی په جدير «لايق» يعنې په وړ سره کړې ده، د (على) معنی يې په (باء) سره اړولې ده، يعني «ځما له شانه سره همدغه خبره وړ ده؛ چې د الله تعالى په لوري کومه ناحقه او غلطه خبره ونه وايم».

ځينې د (حقيق) معنی په (حريص) کوي، ليکن محقّق شيخ الهند «رحمه الله» د «حقيق» معنی «قايم او ثابت» فرمايلې ده، چې مطلب يې داسې کيږي، چې بې له ادنی تزلزل او تذبذب په ډېرې مضبوطۍ او استقلال سره پر دې قائم او ثابت يم، چې بې له رښتيا هيڅ يو شی له خپلې ژبې ونه باسم، او د الله تعالى پيغام بې له تزييد او تنقيص څخه تاسې ته درورسوم، او ستاسې د تخويف او تکذيب له سببه لږ څه متردد او متذبذب نه شم.

قَالَ إِن كُنتَ جِئْتَ بِـَٔايَةٍ فَأْتِ بِهَآ إِن كُنتَ مِنَ الصَّٰدِقِينَ ﴿١٠٦﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿١٠٧﴾

وويل (فرعون): که يې ته (ای موسی !) چې راوړې دې وي کومه معجزه؛ نو راحاضره (راوړاندې) کړه هغه (ماته) که يې ته له صادقانو (رښتينو په دې دعوی خپله کې). نو وغورځوله (موسی) همسا خپله؛ نو له واره هغه اژدها وه ښکاره (چې په کې نه وو شک د چا).

وَنَزَعَ يَدَهُۥ فَإِذَا هِيَ بَيْضَآءُ لِلنَّٰظِرِينَ ﴿١٠٨﴾

او وويست (موسی نبی) لاس خپل (چې يې په ګرېوان کې کيڼ تخرګ ـ ترخ ته وروړی وو)؛ نو ناڅاپه هغه تک سپين (ځليدونکی د تعجب موجب) وو لپاره د کتونکو.

تفسير: يعنې خپل لاس يې په خپل ګرېوان کې ننويست، او په خپل تخرګ (ترخ) کې يې ټينګ ونيو، او بېرته يې وويست؛ نو ګردو (ټولو) مخلوقاتو په خپلو رڼو سترګو سره وليد، چې لاس يې فوق العاده تک سپين، ډېر ځلېدونکی نوراني وو، چې د لمر په رڼا غالب شو، دغه رڼا او ځلېدل د برص د ناروغۍ يا د بل کوم شي څخه نه وو.

قَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَٰحِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾

وويل مشرانو له قومه د فرعونه (سره له فرعونه) چې بېشکه دا (موسی) خامخا جادوګر دی ډېر پوه (چې له همسا نه اژدها او له لاس نه لمر جوړوي).

تفسير: معلومېږي چې فرعون د موسی عليه السلام له معجزاتو څخه ډېر زيات وويرېده، او ګرد (ټول) خلق يې راغونډ کړل، او لومړی ده پخپله بالذات (کما في الشعراء) او بيا د ده له لوري د ده نورو مشرانو خپلې آراء داسې اظهار کړې؛ چې «معاذ الله» موسی عليه السلام کوم لوی جادوګر او ماهر ساحر دی، ځکه هغه خوارق چې له موسی عليه السلام څخه ظاهر او ښکاره شوي وو، د دوی له حسّياتو سره سم د هغو لپاره له جادو او سحر څخه پرته (علاوه) بل کوم بهتر تعبير او توجيه دوی نشوه موندلی.

يُرِيدُ اَنْ يُّخْرِجَكُمْ مِّنْ اَرْضِكُمْ ۚ فَمَاذَا تَاْمُرُوْنَ ﴿۱۱۰﴾

غواړي (موسی) دا چې وباسي تاسې (ای قبطیانو !) له ځمکې ستاسې (چې مصر دی)، نو (وویل فرعون مشرانو ته:) څه امر (مصلحت او مشوره) کوئ تاسې؟ !

تفسیر: یعنې موسی د سحر او د کوډګرۍ په عجیبې او غریبې نندارې سره خلق خپل لوري ته متمائل کوي، او په پای (آخر) کې په وطن کې خپل اثر او اقتدار زیاتوي، او د سبطیانو د آزادۍ او حمایت په نامه ګرد (ټول) قبطیان چې د دې وطن اصلي اوسیدونکي دي؛ د دوی له ملك او وطن (مصر) څخه بې برخې کوي، تاسې دغه ګرد (ټول) حالات تر خپلو سترګو لاندې ونیسئ ! او بیا مشوره راته راکړئ ! چې څه وکړو.

قَالُوْٓا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَاَرْسِلْ فِي الْمَدَآئِنِ حٰشِرِيْنَ ﴿۱۱۱﴾ يَاْتُوْكَ بِكُلِّ سٰحِرٍ عَلِيْمٍ ﴿۱۱۲﴾

وویل (قبطیانو فرعون ته): مهلت ورکړه دغه (موسی) ته او ورور د ده ته، او ولېږه په ښارونو کې راټولوونکي (د ساحرینو). چې راولي تاته هر ساحر (جادوګر) ډېر پوه (ماهر جادوګر).

تفسیر: د جرګې او مشورې په پای (آخر) کې دغه خبره د ګردو (ټولو) له لوري ومنله شوه، چې له فرعون ځنې دې استدعاء وکړه شي، چې د دغو دواړو (موسی او هارون) په معامله کې له سره تلوار ونه کړه شي، د دوی د ماتولو لپاره ډېره ښه او مؤثر ځواب داسې کېدی شي، چې محصلان دې ګردو (ټولو) ولایاتو او حکومتونو (پرګنو) ته ولېږل شي، او له ګردو (ټولو) ملکو څخه دې ډېر ښه کوډګران او خورا (ډېر) لوی ساحران او جادوګران چې په سحر کې له ده ځنې له حده تېر ماهر (سحّار) وي؛ سره راټول کړل شي، نو بیا دې د دوی له هغو سره یوه ښه مقابله وشي، لکه چې همداسې وکړل شول.

وَجَآءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوْٓا اِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغٰلِبِيْنَ ﴿۱۱۳﴾

او راغلل ساحران (جادوګران) فرعون ته، وویل دغو جادوګرانو (فرعون ته) چې: آیا بېشکه وي به مونږ ته خامخا ښه مزدوري که شو مونږ همدا مونږه غلبه کوونکي (پر موسی).

تفسیر: د فرعون ساحرینو د ﴿اِنَّ لَنَا لَاَجْرًا﴾ په ویلو سره په لومړني مجلس کې دغه خبره ښکاره (ښکاره) کړه چې د انبیاوو علیهم السلام لفظ ﴿قُلْ مَا سَاَلْتُكُمْ مِّنْ اَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ ۖ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ﴾ وي، او دوی د کومې کسبګرې او کاریګرې طائفې څخه نه دي.

قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ ﴿۱۱۴﴾

وویل (فرعون ساحرانو ته): هو ! (وي به تاسې لره مزدوري) او بېشکه تاسې به خامخا اوسئ ځما له مقربینو څخه (په مرتبه کې).

تفسیر: یعنې مزدوري څه شی دی؟ هغه خو هرومرو تاسې ته درکوله کیږي، برسېره پر دې تاسې ځما د دربار په مقرّبینو کې هم داخلیدونکي یئ.

قَالُوْا يٰمُوْسٰٓى اِمَّآ اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّآ اَنْ نَّكُوْنَ نَحْنُ الْمُلْقِيْنَ ﴿۱۱۵﴾

وویل جادوګرانو چې ای موسی ! یا خو ته وغورځوه (همسا خپله) او یا دا دی چې شو مونږ هم دا مونږ (ړومبي) غورځوونکي؟ (د پړیو او همساګانو خپلو).

قَالَ اَلْقُوْا ۚ فَلَمَّاۤ اَلْقَوْا سَحَرُوْۤا اَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوْهُمْ وَجَآءُوْ بِسِحْرٍ عَظِيْمٍ ﴿١١٦﴾

وويل موسى ساحرانو ته (تكرّماً تسامحاً معتمِداً على الله) چې وغورځوئ تاسې خپل پړي او همساګانې، نو كله چې وغورځول دوى؛ نو جادو يې وكړ پر سترګو د خلقو او وويرول دوى (دا خلق)، او راتله وكړه دوى په جادو لوى سره.

تفسير: يعنې د كوډو او سحر په زور د ګردو ننداره كوونكو سترګې وتړلې شوې، او پر ټولو حيرت طاري شو، او عام خلق وويرېدل، په بل آيت كې راغلي دي، چې هغوى خپل پړي او همساګانې پر ځمكه وغورځولې، چې د هغو په اثر په هغې ځمكې كې پرته له ځغليدونكو او يو په بل باندې سوريدونكو مارانو څنې بل هيڅ شى په نظر نه راته، ﴿يُخَيَّلُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَا تَسْعٰى﴾، له دغو آيتونو څنې ښكاره شوه چې د فرعون ساحرين په دغه وخت كې كومه شعبذه چې ښووله؛ په هغې كې له سره د ماهيّت قلب نه دى واقع شوى، بلكه هغه تش يو تخيّل او نظر بندي وه.

وَاَوْحَيْنَاۤ اِلٰى مُوْسٰۤى اَنْ اَلْقِ عَصَاكَ ۚ فَاِذَا هِىَ تَلْقَفُ مَا يَاْفِكُوْنَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوْا هُنَالِكَ وَانْقَلَبُوْا صٰغِرِيْنَ ﴿١١٩﴾ وَاُلْقِىَ السَّحَرَةُ سٰجِدِيْنَ ﴿١٢٠﴾ قَالُوْۤا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ ﴿١٢٢﴾

او وحي (حكم) مو ولېږه موسى ته داسې چې وغورځوه ته همسا خپله (بيا ده وغورځوله او ښامار شو)، نو ناڅاپه دغې همسا ښوى تېرول (نغړودل) هغه شيان چې جوړ كړي وو دغو (جادوګرانو په جادو سره) نو ثابت (او د پاسه) شو حق، او باطل (ورك) شو هغه څه چې وو دوى چې كول به يې. نو مغلوب شول دا (ساحران) په هغه ځاى كې او وګرځېدل دوى خوار سپك. او وغورځول شول ساحران په دې حال كې چې سجده كوونكي وو. وويل جادوګرانو ايمان مو راوړى دى په رب د عالميانو. (په) رب د موسى او (رب د) هارون.

تفسير: د ﴿وَاُلْقِىَ السَّحَرَةُ﴾ لفظ دا راښيي، چې داسې يو قوي حال پر دوى باندې طاري شوى وو، چې د هغه په ليدلو سره دوى ته پرته له استسلام څخه بله چاره نشوه پاتې، دلته د الهي رحمت څه ستاينه او توصيف وكړ شي؟ وګورئ هغه خلق چې همدا اوس د الله تعالى له انبياوو عليهم السلام سره د جنګ او جګړې او مقابلې لپاره درېدلي وو؛ وروسته له دې نه چې خپل سرونه يې له سجدې څخه پورته كړل، أولياء الله شوي وو، (چې هغه همدغه ساحران د فرعون وو).

﴿قَالُوْۤا اٰمَنَّا﴾ الآيه - «وويل جادوګرانو: ايمان مو راوړى دى په رب د عالميانو، رب د موسى او رب د هارون»، څرنګه چې فرعون خپل ځان ته ﴿اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى﴾ ويل، نو دلته له ﴿بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ﴾ سره د ﴿رَبِّ مُوْسٰى وَهٰرُوْنَ﴾ ويلو ته هم ضرورت پيدا شو، په دې سره دغه لوري ته هم اشاره وشوه، چې بېشكه د ګرد جهان پروردګار او پالونكى همغه ذات دى چې د خپل خاص قدرت سره يې موسى او هارون عليهما السلام بې د ظاهري اسبابو له توسط څخه د دنيا پر لويو متكبرينو په داسې يو محيّر العقول صورت على رؤوس الأشهاد غالب او بريالي (فتحمند) وګرځول.

قَالَ فِرْعَوْنُ اٰمَنْتُمْ بِهٖ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ ۚ اِنَّ هٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوْهُ فِى الْمَدِيْنَةِ لِتُخْرِجُوْا مِنْهَاۤ اَهْلَهَا ۚ فَسَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ﴿١٢٣﴾

وويل فرعون: آيا ايمان راوړ تاسې په دغه (موسى) پخوا له هغه چې اذن (اجازه) وكړم زه تاسې ته، بېشكه دا كار خامخا يو مكر (فرېب) دى چې مكر (بنا) كړى دى تاسې هغه په دې ښار

کې؛ لپاره د دې چې وباسئ تاسو له دې ښاره اهل د دې، نو ژر به پوه شئ تاسې (چې زه څه درسره کوم؟).

تفسير: يعنې دغه تاسې خو د کوډګرانو (ساحرانو) يوه غوره جرګه (اتحاديه) يئ، غالبا موسی ستاسې لوی استاذ دی، چې هغه مو د مخه استولی دی، او بيا تاسو ګردو هغه ته ځانونه پرېو او مغلوب کړل، چې عام خلق ترې متأثر او وډار شي، د دغې ژورې پلمې (پلان) او پټ سازش نه ستاسې مقصود دا دی چې د دغه وطن اصلي اوسيدونکي قبطيان ترې وباسئ، او تاسې سبطيان او اسرائيليان په خپله پرې متصرفان شئ، او د مصر سلطنت اشغال کړئ، دغه وينا فرعون ځکه وکړه، چې پر خپلې دغې لويې ماتې پرده واچوي، او له خلقو څخه ناپوهان او بېړاګان (بې عقله) جوړ کړي: ﴿فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ﴾ مګر له هغه شي نه چې فرعون او فرعونيان ويرېدل؛ بالآخره همغه د الله تعالی په تقدير ورپېښ شو: ﴿وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ﴾ (۲۰ جزء د القصص (۶) آيت (۱) رکوع).

لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِّنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٢٤﴾ قَالُوٓا۟ إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا مُنقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾

خامخا به پرې کړم زه هرومرو (خامخا) لاسونه ستاسې او پښې ستاسې سره مخالفې، بيا به خامخا په دار کړم زه ضرور تاسې ټول. وويل جادوګرانو: بېشکه مونږ په لوري د رب خپل بېرته ورتلونکي يو (پس له مرګه نو پروا نه لرو، ستا له دغه تعذيبه).

تفسير: ساحرين د توحيد او د لقاء الله د تمنّا په جذبه کې وو، جنت او دوزخ ګواکې د دوی سترګو ته حاضر وو؛ نو ځکه دوی له دغو ويرولو او ډارولو څخه بيخي بې خوفه او بې پروا شوي وو، دوی په زړورتيا او لوړه وينا سره وويل: «مونږ هيڅ پروا نه کوو، که ته هره سزا چې مونږ ته راکړې؛ هغه پر مونږ تېريږي، او وروسته له هغه مونږ د پاک الله دربار ته حاضريږو، ای فرعونه ! ته دې خپل پت او سياست وساته ! پر مونږ باندې د اخروي عذاب په مقابل کې دنيوي عذاب ډېر آسان دی، د پاک الله د رضاء او خوښې او رحمت په لاره کې ډېر لوی لوی تکاليف او مصائب هم د عاشقانو لپاره آسان دي.

وَمَا تَنقِمُ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِـَٔايَٰتِ رَبِّنَا لَمَّا جَآءَتْنَا ۚ رَبَّنَآ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴿١٢٦﴾

او عيب نه ګڼې (ته ای فرعونه !) له مونږ مګر دغه کار چې ايمان راوړی دی مونږ په آيتونو د رب خپل کله چې راغله مونږ ته، ای ربه ځمونږ ! راتوی کړه پر مونږ صبر، او مړه کړه مونږ په داسې حال کې چې مسلمانان يو (يعنې خاتمه مو په اسلام کړه).

وَقَالَ ٱلْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ وَقَوْمَهُۥ لِيُفْسِدُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ وَيَذَرَكَ وَءَالِهَتَكَ ۚ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَآءَهُمْ وَنَسْتَحْىِۦ نِسَآءَهُمْ وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَٰهِرُونَ ﴿١٢٧﴾

او وويل مشرانو له قوم د فرعون (فرعون ته) آيا (ته) پرېږدې موسی او قوم د ده لپاره د دې چې فساد وکړي دوی په ځمکه (په ملک د مصر) کې، او پرېږدي (عبادت) ستا او د خدايانو (بتانو) ستا؟ وويل فرعون: ژر به ووژنو مونږ ځامن د دوی (چې نسل يې ورک شي) او ژوندي به پرېږدو مونږ ښځې (لونړې) د دوی (خپل خدمت ته)، او بېشکه مونږ (قبطيان) د پاسه د دغو (سبطيانو) زورور يو.

تفسير: ﴿وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ﴾: «او پرېږدي عبادت ستا او د معبودانو «بتانو» ستا؟»، فرعون خپل ځان لوی معرفي کړی وو، غالباً ده د دغه موهوم «علويّت» د ثبوت لپاره څه ادنی ارباب هم تجويز کړي وو، لکه چې د ﴿وَآلِهَتَكَ﴾ کلمه د همدې مطلب مؤيده ده.

ځيني وايي چې: دغه بتان د غوايي او نورو اشياوو مجسّمې وې، ځيني وايي چې: په دغه کلمه يې لمر او ستوري اراده وو، د ځينو په نزد فرعون خپلې مجسمې روغې کړې وي، او د عبادت لپاره يې پر خلقو ويشلې وې، هر شی چې وو بلا ورپسې، خو د فرعون مقصدا دا وو ، چې ګرد (ټول) خلق ده ته (رب أعلی) او نورو ته (أدنی رب) ووايي، او په ﴿مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرِي﴾ ويلو سره به يې د الله تعالی د وجود نفي کوله ـ (العياذ بالله).

قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا ۖ إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾

وويل موسی قوم خپل ته (لپاره د تسلی) مدد وغواړئ له الله څخه، او صبر کوئ (په طاعت او مصيبت او له معصيت)، بېشکه چې دغه ځمکه خاص الله لره ده، وارث ګرځوي (الله) د دې (ځمکې) هغه څوک چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو څخه او عاقبت (ښه خاتمه) پرهېزګارانو ته (له کفر او معاصي څخه) ده.

قَالُوا أُوذِينَا مِن قَبْلِ أَن تَأْتِيَنَا وَمِن بَعْدِ مَا جِئْتَنَا ۚ قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾

وويل بني اسرائيلو (موسی ته) چې: ايذاء رسولې شوې ده مونږ ته پخوا له هغه چې راغلی وې ته (ای موسی !) مونږ ته، او وروسته د هغه چې راغلې ته مونږ ته، وويل (موسی): نژدې ده چې رب ستاسې هلاک کړي دښمن ستاسې، او خليفه کړي تاسې په دغې ځمکې (ملک د مصر يا شام کې پس له هلاکه د قبطيانو)؛ بيا به وګوري (الله) چې څرنګه عمل کوئ تاسې (شکر کوئ که کفران، طاعت کوئ که عصيان؟ چې هغسې جزا درکړي).

تفسير: شاه صاحب وايي چې: «دغه کلام د مسلمانانو د آورولو لپاره نقل شوی دی، دغه سورت مکي دی، او په دغه وخت کې مسلمانان هم داسې مظلومان وو، د نورو د خبرو په منځ کې يې همداسې يو زېری او بشارت دوی ته واوراوه.

وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾ فَإِذَا جَاءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَٰذِهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُ ۗ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِندَ اللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾

او خامخا په تحقيق نيولي وو مونږ قوم د فرعون په کلونو د قحطۍ سره او په نقصان سره د مېوو؛ لپاره د دې چې پند واخلي دوی. نو کله چې به راغله دوی ته حسنه (ښېګڼه «فائده» پراخي او غنا) نو ويل به دوی چې مونږ لره ده هم دا (يعني له مونږه سره لايقه ده دغه ښېګڼه «فائده») او که وبه رسېدله دوی ته سيئه (کومه بدحالي لکه قحط او فقر) نو بدفالي به يې نيوله په موسی باندې او په هغه چا چې وو به له ده سره (له مسلمانانو)، واورئ ! خبردار شئ ! بېشکه همدا خبره ده چې

سبب د بدفالۍ د دوی په نزد د الله دی، ولیکن زیات د دوی نه پوهیږي (په دې چې سبب یې د دوی اعمال دي).

وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾

او ویل به دوی (موسی ته) هر شي چې راوړې ته مونږ ته هغه (شی) له دلیل (معجزې) څخه لپاره د دې چې جادو وکړې ته پر مونږ باندې په هغه سره؛ نو نه یو مونږ تا لره تصدیق کوونکي (په نبوت).

تفسیر: د موسی علیه السلام د معجزو او د نبوت د دلائلو د لیدلو په وخت کې به دوی داسې ویل چې: هر څومره سخت جادو چې ته پر مونږ وکړې، او سم له خپله خیاله سره هومره معجزې چې مونږ ته راوښیې؛ مونږ په هیڅ ډول ستا خبرې نه منو.

فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾

نو ولېږل مونږ (آفتونه په وار وار) پر دوی طوفان (د اوبو یا د مرګك) او ملخان او سپږې (یا ورږې یا کنې یا بروږې) او چونګښې (چیندخې) او وینې، حال دا (چې دغه شیان) دلائل وو واضح سره بېل بېل کړی شوي نو تکبر وکړ دوی او وو دوی قوم ګناهګاران.

تفسیر: پس ولېږل مونږ پر دغو باندې پنځه آفتونه وار په وار:

(۱): د باران او سیلاو طوفان وو، چې اوه شپې او ورځې به باران پرله پسې پرې ورېده، چې د قبطیانو په کورونو او فصلونو کې دومره اوبه ودرېدې؛ چې په ولاړې به یې تر مرى رسېدې، نو دوی به شپه او ورځ ولاړ وو، او هلکان به یې په هسکو (وچتو) ځایونو کې کېنولي وو، او د سبطیانو کوټې به هم ورسره پیوستې وې، او په هغو کې به یو ټکی اوبه هم نه ننوتلې، یا د طاعون له وجې د موت طوفان علی اختلاف الأقوال.

(۲): ملخ وو، چې دا هم یوه هفته پرې مسلط وو، او د دوی فصلونه او باغونه او د کوټو تیران او لاړې یې ټول وخواړه، او د سبطیانو په کورونو کې یو هم نه وو ننوتلی.

(۳): کنې یا ورږې یا پیاده ملخ وو، چې د دوی په طعام او په شرابو او په کتغ او نګولي کې به لوېدل، او په جامو کې به یې ګرځېدل، او چیچل به یې، او دا هم یوه هفته وو، له «قمل» څخه مراد بروږه «بتوکه، پېټکه» منګوږ (خمنږك) او کنې وي لکه چې شیخ الهند «رحمه الله» هم لیکلي دي، یا سپږې یا هغه نور چنجیان دي؛ چې په غَلو، دانو، او مېوو «په تېره بیا په ګنیو» کې پیدا کیږي، او په هغو سره غله او نور خرابیږي، یا په بدن کې سپږې یا په کالیو (کپړو) کې او بزې (کویه) لویږي، یعني د دوی په بدنونو او کالیو (کپړو) کې خوځندې او سپږې ولوېدې، او په غَلو کې یې بتو کې څرګندې شوې.

(۴): چونګښې (چیندخې) وې، او دا هم یوه هفته وې، چې په جامو او په طعام او د نګولیو په کټوو کې او په بسترو کې او په خولو د دوی کې په وخت د خبرو به وتې او ننوتې.

(۵) وینې وې، چې اوبه د دوی بیخې وینې شوې، تر دې حده پورې چې که قبطي او سبطي (اسرائیلي) به په یوه لوښي سره جمع شول، نو پر همغه یو جام کې به د سبطي طرفته اوبه او د قبطي طرف ته به وینې وې، او که فرعوني به

د اسرائيلي له خولې اوبه راوويستې، نو د ده په خوله کې به وينې شوې، په دې حال کې چې «دا پنځه واړه نښې وې، ځمونږ د قدرت جدا کړې شوې يو له بله، چې د هرو دوو تر منځه به يوه مياشت فاصله وه، او هره يوه چې به پرې راغله؛ نو ډېرې سختې سختې وعدې به يې وکړې، چې دا آفت را څخه لرې کړه، نو ايمان به دربانديې راوړو، بيا چې ترې پورته به شو؛ نو ويل به يې چې: ته ډېر لوی جادوګر يې، پس کبر وکړ دوی او سرکش شول له فرمانه ځمونږ، او وو دوی قوم مجرمان معاندان چې سره له ظهوره د آيتونو هم ايمان نه راوړي».

﴿وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَٰمُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ ۖ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿۱۳۴﴾﴾

او کله چې واقع شو پر دغو (فرعونيانو) کوم عذاب (له دغو ذکر شويو عذابونو) ويل به دوی: ای موسی ! دعا وکړه لپاره ځمونږ له رب خپل څخه په هغه سره؛ چې وعده يې کړې وه له تا سره، قسم دی خامخا که لرې کړ تا له مونږه دغه عذاب نو خامخا (مونږ) به ايمان راوړو هرومرو (خامخا) په تا او خامخا به ولېږو له تا سره بني اسرائيل (چې بېرته يې خپل وطن ته بوځې).

تفسير: يعني د دعاء هغه مؤثرې طريقې چې پاك الله تاسې ته درښوولې دي؛ په همغه شان سره دعا وکړه ! يا د ﴿بِمَا عَهِدَ عِندَكَ﴾ مطلب دا دی چې د خپل نبوت په وسيله دعا وکړه ! ګواکې د عهد اطلاق پر نبوت وشو، او ممکن دي له ﴿بِمَا عَهِدَ عِندَكَ﴾ څخه هغه عهد مراد وي؛ چې انبياوو عليهم السلام په واسطه له اقوامو سره کولې شي، چې که تاسې له کفر او تکذيبه مخ واړوئ؛ نو الهي عذاب به هم له تاسې پورته کيږي. والله أعلم.

﴿فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰٓ أَجَلٍ هُم بَٰلِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ ﴿۱۳۵﴾﴾

نو کله چې لرې کړ مونږ له دوی څخه دغه عذاب (او مؤخر مو کړ) تر هغې نېټې پورې چې دوی رسيدونکي وو هغې ته؛ ناڅاپه دوی هغه وعده ماته کړه.

تفسير: يا خو له دې مودې څخه تر موت او تر غرقېدلو پورې موده مراد ده، يا ممکن له يوې بلا څخه وروسته د بلې بلا تر راتلو پورې وخت مراد وي.

﴿فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَٰهُمْ فِى الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَٰفِلِينَ ﴿۱۳۶﴾﴾

پس اراده د بدل اخيستو وفرمايله مونږ له دوی څخه؛ نو غرق کړل مونږ دوی (ټول له څرمې) په بحر (درياب کې) په سبب د دې چې دوی به تکذيب کاوه په آيتونو ځمونږ، او وو دوی له هغو (آيتونو څنې) غافلان (چې فکر به يې په کې نه کولو).

تفسير: ځينو مفسرينو د «رجز» معنی په طاعون سره کړېده، لکه چې په ځينو احاديثو کې هم ددې لفظ اطلاق پر طاعون سره شوی دی، ليکن اکثرو مفسرينو دغه آيتونه د پخوانيو آيتونو بيان ګرځولي دي.

﴿وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضْعَفُونَ مَشَٰرِقَ الْأَرْضِ وَمَغَٰرِبَهَا الَّتِى بَٰرَكْنَا فِيهَا ۖ﴾

او وروسته له پخوانيو قبطيانو څخه په ميراث ورکړه مونږ هغه قوم (د بني اسرائيلو) ته چې وو دوی چې کمزوري ګڼل کېدل په مشرقي (اطراف د) ځمکې او مغربي (اطراف د) ځمکې هغې چې برکت اچولی وو مونږ په هغې کې (چې شامات دي).

تفسیر: د اکثرو مفسرینو په نزد له دغې ځمکې څخه مراد د (شام) ملك دی، چې په هغه کې الله تعالی ظاهري او باطني ډېر برکات په ودیعت ایښي دي، ظاهر خو یې دا دی، چې ډېر زرغون، ودان، حاصل خېز، ښکلی، او خورا (ډېر) لوړ او ګټور (مملکت) دی، او باطن یې دا دی چې د ډېرو انبیاوو علیهم السلام مسکن ګرځولی شوی دی.

کله چې بني اسرائیل له مصر ځني ووتل، نو تر یوې مودې پورې د «تیه» په صحرا (میره) کې سرګردانه ګرځېدل، لکه چې ذکر یې پخوا تېر شو، بیا له یوشع علیه السلام سره ملګري شول، او له «عمالقه» وو سره یې جهاد وکړ، او د خپلو پلرونو د ملك «شام» وارثان وګرځېدل.

ځینو مفسرینو له دغې ځمکې څخه مصر مراد کړی دی، یعنې د فرعونیانو له غرقولو څخه وروسته مونږ بني اسرائیل د مصر د حکومت وارثان وګرځول، چې په آزادۍ او خپلواکۍ او استقلال سره ترې متمتع شي او ګټور شي، کما قال الله تعالی: ﴿كَمْ تَرَكُوْا مِنْ جَنّٰتٍ وَّعُيُوْنٍ ﴿٢٥﴾ وَّزُرُوْعٍ وَّمَقَامٍ كَرِيْمٍ ﴿٢٦﴾ وَّنَعْمَةٍ كَانُوْا فِيْهَا فٰكِهِيْنَ ﴿٢٧﴾ كَذٰلِكَ وَاَوْرَثْنٰهَا قَوْمًا اٰخَرِيْنَ ﴿٢٨﴾﴾ (۲۵ جزء د دخان سورت له (۲۵) تر (۲۸) آیت پورې، (۱) رکوع)، ﴿وَنُرِيْدُ اَنْ نَّمُنَّ عَلَى الَّذِيْنَ اسْتُضْعِفُوْا فِي الْاَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً وَّنَجْعَلَهُمُ الْوٰرِثِيْنَ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامٰنَ وَجُنُوْدَهُمَا مِنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَحْذَرُوْنَ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۵ – ۶) آیت پورې، (۱) رکوع).

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنٰى عَلٰى بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ ۙ بِمَا صَبَرُوْا ۭ وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهٗ وَمَا كَانُوْا يَعْرِشُوْنَ ﴿١٣٧﴾

او پوره شوه کلمه (او وفاء ته ورسېده وعده) د رب ستا چې نېکه ده (دا احسان) پر بني اسرائیلو په سبب د صبر کولو د دوی (پر ظلمونو د فرعونیانو)، او خرابې کړې مونږ هغه (کلکې ودانۍ) چې وې چې ودانولې به فرعون او قوم د ده، او هغه (پخې پخې ودانۍ) چې وو دوی چې لوړولې به دوی (هغه).

وَجٰوَزْنَا بِبَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ الْبَحْرَ فَاَتَوْا عَلٰى قَوْمٍ يَّعْكُفُوْنَ عَلٰٓى اَصْنَامٍ لَّهُمْ ۚ قَالُوْا يٰمُوْسَى اجْعَلْ لَّنَآ اِلٰهًا كَمَا لَهُمْ اٰلِهَةٌ ۭ قَالَ اِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُوْنَ ﴿١٣٨﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَاۗءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيْهِ وَبٰطِلٌ مَّا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٣٩﴾

او تېر کړل مونږ بني اسرائیل له بحره، نو راغلل دوی پر یوه قوم چې تل به ولاړ وو په (عبادت د) بتانو چې وو دوی لره، نو وویل (بني اسرائیلو): ای موسی ! جوړ کړه مونږ لره (هم) یو معبود لکه چې دي دوی لره معبودان، وویل (موسی): بېشکه تاسې داسې یو قوم یئ چې نه پوهېږئ (چې بت پرستي د عاقلانو کار نه دی). بېشکه دغه (بت پرستان) هلاك (او مات) دی هغه دین چې دوی په هغه کې دي، او باطل (غلط) دی هغه عمل چې وي دوی چې کوي (یې).

ترجمه: ځینې وایي چې: دغه د (لخم) د قبیلې سړي وو، او ځینو (کنعاني عمالقه) د دې مصداق ګرځولي دي، وایي چې دغه بتان د غوا په شکل وو، والله أعلم.

کله چې بني اسرائیلو دغه بت پرستي ولیده؛ نو موسی علیه السلام ته یې وویل چې: «مونږ ته همداسې بتان جوړ کړه چې مونږ یې عبادت وکړو، لکه چې شته دوی ته بتان چې عبادت یې کوي»، نو وویل موسی علیه السلام: «بېشکه تاسې داسې قوم یئ چې ناپوهي کوئ چې بې له الله د بل چا عبادت هم روا ګڼئ»، یعنې د حق تعالی د عظمت له شان او د ده له تنزیه او تقدیس څخه تاسې بیخي ناپوه او جاهلان ښکارئ.

﴿قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ﴾ ﴿۱۴۰﴾

وويل (موسی): آیا بې له الله ولټوم زه تاسې ته (بل) معبود؛ حال دا چې هم دغه الله فضیلت درکړی تاسې ته (غوره کړي یې یئ) پر ګردو (ټولو) خلقو (د زمانې خپلې).

﴿وَإِذْ أَنجَيْنَاكُم مِّنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ ۖ يُقَتِّلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُم بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ﴾ ﴿۱۴۱﴾

او (یاد کړئ) هغه وخت چې نجات درکړی وو مونږ (نیکونو د) تاسې ته له تابعانو د فرعون، چې رساوه به یې تاسې ته سخت عذاب، چې وژل به یې ځامن ستاسې (چې نسل مو قطع شي)، او ژوندۍ به یې پرېښودې ښځې (لوڼې) ستاسې (لپاره د خدمت)، او په دغه (عذاب یا نجات یا ګردو کې نعمت یا مصیبت یا) ازمېښت وو له (طرفه د) رب ستاسې څخه ډېر لوی.

تفسیر: د دې آیت تفسیر په (اول جزء د البقرة په (۴۹) آیت (۶) رکوع) کې پخوا لیکلی شوی دی، هلته دې وکتل شي، یعنې هغه پاك الله چې همدا اوس یې پر تاسې داسې عظیم الشأن احسان فرمایلی دی، نوآیا تاسې ولې د هغه له درباره باغي کېږئ؟ او ترې مخ آړوئ؟ او لرګیو او تیږو او نورو شیانو ته ولې تاسې خپل سرونه ښکته کوئ؟.

﴿وَوَاعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَاهَا بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ﴾ ﴿۱۴۲﴾

او (یاد کړه هغه وخت چې) وعده کړې وه مونږ (لپاره د ورکولو د تورات) له موسی سره د دېرش شپې، او بیا پوره کړې مونږ هغه دېرش شپې په لسو (نورو)، نو پوره شوه وعده د رب د ده څلوېښت شپې (او ورځې)، او وویل موسی ورور خپل هارون ته: (طور ته د خپل تګ په وخت کې د تورات او مناجات لپاره) چې: خلیفه اوسه ځما په دې قوم ځما کې (په غیاب ځما) او اصلاح کوه (حال د دوی) او متابعت مه کوه د لارې د مفسدانو.

تفسیر: له شروع څخه تر دېرشو ورځو پورې ضروري او لازمي میعاد به ګرځولی شوی وي، او د څلوېښتو ورځو پوره کول به له اختیاري او استحبابي حیثیته د اصلي میعاد د تکمیل او تتمیم په ډول (طریقه) ټاکلې (مقرر) شوی وي، لکه چې شعیب علیه السلام موسی علیه السلام ته د خپلې لور د ورکولو په وخت کې فرمایلي وو: ﴿قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَىٰ أَن تَأْجُرَنِي ثَمَانِيَ حِجَجٍ ۖ فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِندِكَ ۖ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۲۷) آیت (۳) رکوع).

او ځمونږ د زمانې ځینې مصنفین وایي چې: اصلي میعاد همدغه څلوېښت شپې وې، لکه چې د البقرة په سورت کې مذکور دي، او دلته په ﴿فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ﴾ کې ورته اشاره کړی شوې ده، دا د هغو څلوېښتو ورځو د بیان یو اسلوب دی، چې مونږ د دېرشو شپو وعده کړې وه، چې د هغه تتمه لس ورځې نورې هم وې، ځو اشاره وشي چې یوه پوره میاشت د «ذي القعدة الحرام» لس شپې نورې هم ورزیاتې کړی شوي دي، چې په دغه ډول د «ذي القعدة الحرام» په اوله کې اعتکاف شروع او په لسمه د «ذي الحجة الحرام» تمام شو، لکه چې له اکثرو أسلافو ځنې همدا منقول دي، والله أعلم.

وَلَمَّا جَآءَ مُوسٰى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهٗ رَبُّهٗ ۙ قَالَ رَبِّ اَرِنِيٓ اَنْظُرْ اِلَيْكَ ؕ قَالَ لَنْ تَرٰىنِيْ وَلٰكِنِ انْظُرْ اِلَى الْجَبَلِ فَاِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهٗ فَسَوْفَ تَرٰىنِيْ ۚ فَلَمَّا تَجَلّٰى رَبُّهٗ لِلْجَبَلِ جَعَلَهٗ دَكًّا وَّخَرَّ مُوسٰى صَعِقًا ۚ فَلَمَّآ اَفَاقَ قَالَ سُبْحٰنَكَ تُبْتُ اِلَيْكَ وَ اَنَا اَوَّلُ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۴۳﴾

او کله چې راغی (راورسېد) موسی موعُود وخت ځمونږ ته، او خبرې وکړې له دغه (موسی) سره رب د دغه (موسی)، نو وویل (موسی): ای ربه ځما ! وښيه ماته (ځان خپل) چې زه وګورم تاته، وفرمايل (الله): له سره به ونه وينې ته ما (په دنيا کې)، وليکن وګوره ته (دې) غره ته که قرار پاتې شو هغه (غر) په ځای خپل کې؛ نو ژر به ته هم ووينې ما، نو کله چې ورښکاره شو رب د دغه (موسی) غره ته (د کچې ګوتې په اندازه)؛ نو وېې ګرځاوه هغه (غر) ذرې ذرې (برابر له ځمکې سره خاوره)، او پرېووت موسی بېخوده (له ډېره هيبته نو کله چې په خود شو (موسی نو وېې) ويل: چې پاکې ده تاته (يا الله له ټولو عيبونو)، توبه مې وويسته تاته، او زه اول د مؤمنانو يم (په زمانه خپله په نه ليدلو ستا په دنيا کې).

تفسير: د څلوېښتو ورځو له پوره کېدو څخه وروسته حق تعالی په کوم مخصوص او ممتاز رنګ سره موسی عليه السلام ته د مکالمې شرف وروباښه، په دې وخت کې موسی عليه السلام ته د کلام الله د بلا واسطې اورېدلو څخه ډېر زيات خوند او لذت حاصل شو، نو د اشتياق له کماله د متکلم د ليدلو آرزو او تمنّا يې وکړه، او ترې يې غوښتنه وکړه، چې ﴿رَبِّ اَرِنِيٓ اَنْظُرْ اِلَيْكَ﴾ ای ربه ! ځما او د خپل تر منځ حجاب او موانع لرې کړه ! او خپله نوراني او ديدار وجه دې بې حجابه راوښيه، چې زه يې يو ځلې لږووينم !.

﴿قَالَ لَنْ تَرٰىنِيْ﴾: وفرمايل الله: له سره به ته ونه وينې ما په دنيا کې، يعنې په دنيا کې به هيڅ مخلوق دغه فاني وجود او فاني قواوې د هغه ﴿ذُو الْجَلٰلِ وَالْاِكْرَامِ﴾ او «لم يزل او لا يزال» د ليدلو تحمل ونشي کولی، له دې نه ثابته شوه؛ چې په دنيا کې هر چا ته پخوا له مرګ څخه د الله تعالی د لقاء او ديدار شرف حاصلېدل شرعا ممتنع دي، اګر که عقلا ممکن هم وي، ځمونږ د «أهل السنت و الجماعت» عقيده همدا ده، چې د باري تعالی رؤيت په دنيا کې عقلا ممکن او شرعاً ممتنع الوقوع دی، او په آخرت کې د هغه وقوع په قطعي نصوصو سره ثابت دی.

قَالَ يٰمُوسٰٓى اِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسٰلٰتِيْ وَ بِكَلَامِيْ ۖ فَخُذْ مَآ اٰتَيْتُكَ وَكُنْ مِّنَ الشّٰكِرِيْنَ ﴿۱۴۴﴾

وفرمايل (الله چې مه خپه کېږه په نه ليدلو ځما او نعمتونه مې ياد کړه) ای موسی ! بېشکه ما غوره کړی يې ته پر ټولو خلقو (د زمانې ستا) په پيغامونو خپلو او تا سره په خبرو کولو خپلو سره (بې له واسطې)؛ نو ونيسه ! هغه څه چې درکړي مي دي تاته او اوسه له شکر ايستونکو.

تفسير: يعنې که ليدل ونشول خير دی ! دغه شرف او امتياز خو لږ شی نه دی؛ چې ته مې خپل رسول وګرځولې، او تورات مې درعطا کړ، او بلا واسطه مې درسره کلام وفرمايه، نو هغومره عطا او احسانات چې ځمونږ له لوري پر تا شوي دي؛ هغه نورو ته وسپاره ! او په هغو بندګانو کې شامل شه ! چې الله تعالی د شاکرينو په امتياز سره هغوی ممتاز فرمايلي دي.

وَكَتَبۡنَا لَهُۥ فِى ٱلۡأَلۡوَاحِ مِن كُلِّ شَىۡءٍ مَّوۡعِظَةً وَتَفۡصِيلًا لِّكُلِّ شَىۡءٍ فَخُذۡهَا بِقُوَّةٍ وَأۡمُرۡ قَوۡمَكَ يَأۡخُذُواْ بِأَحۡسَنِهَا ۚ سَأُوْرِيكُمۡ دَارَ ٱلۡفَٰسِقِينَ ﴿١٤٥﴾

او ليکلي وو مونږ دغه (موسی) ته په تختو (د تورات) کې له هر (ديني) شي ځنې موعظه (پند) او تفصيل لپاره د هر شي (له احکامو) (بيا مو وفرمايل موسی ته): پس واخله دا (تختې د تورات) په کامل قوت (زور، عزم، کوښښ) سره او امر (حکم) وکړه قوم خپل ته چې ونيسي (عمل وکړي) په ډېر غوره (احکامو) د دې، ژر به وښيم زه تاسې ته ځای د هستوګنې د فاسقانو.

تفسير: ځينې وايي چې تورات شريف پر دغو تختو باندې ليکلي شوي وو، د ځينو علماوو خيال داسې دی، چې دغه تختې پر تورات علاوه وې، چې د تورات له نزوله پخوا ورمرحمت شوې وې، په هر حال د الله جل جلاله ليدل ور په برخه نشوه، هغه خپګان، او تأثر چې موسی عليه السلام ته د الله جل جلاله سره د نه لقاء له کبله حاصل شوی وو؛ د هغه تلافي او جبران يې د الواحو په عطا سره وفرمايل، چې په کې هر ډول نصائح او د ګردو (ټولو) ضروري احکامو تفصيلات وو (ابن کثير).

تنبيه: د ﴿بِأَحۡسَنِهَا﴾ له لفظ څخه يې يا خو پر دغې خبرې تنبيه فرمايلې ده، چې په هغو کې ماسوا له (أحسن) څخه بل هيڅ شی نه وو، يا خو هغه احکام چې په کې ورکړی شوي دي، ګرد (ټول) يې في حدّ ذاته ښه دي، مګر ځينې يې له ځينو څخه أحسن دي، مثلا له ظالم ځنې انتقام او بدل اخيستل جائز او حسن دي، ليکن صبر کول او بخښل يې عزيمت او احسن دی، ګواکې بني اسرائيل يې د عزايمو او مندوباتو په اکتساب باندې مأمور کړل، چې په هغو کې ډېره سعي او کوښښ وکړي، او د پاك الله پوره امر منونکي شي، او کـه نافرماني وکړي؛ نو دوی ته د نافرمانانو کورونه ورښوول کيږي، يعنې په آخرت کې دوزخ، او په دنيا کې تباهي او رسوايي (أعاذنا الله منهما).

ابن کثير او بغوي او ځينو نورو د نافرمانانو له کورونو ځنې مصر يا شام مراد کړی دی، چې د نافرمانانو فرعونيانو او عمالقه وو ملکونه وو؛ نو په دغه تقدير به دغه آيت د بني اسرائيلو لپاره بشارت وي، چې که په پوره ډول سره فرمانبرداري وکړئ، نو د نافرمانانو ملك به تاسې ته درکول کيږي، والراجح الأول کما رجحه «ابن کثير».

سَأَصۡرِفُ عَنۡ ءَايَٰتِىَ ٱلَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِى ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّ وَإِن يَرَوۡاْ كُلَّ ءَايَةٍ لَّا يُؤۡمِنُواْ بِهَا وَإِن يَرَوۡاْ سَبِيلَ ٱلرُّشۡدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِن يَرَوۡاْ سَبِيلَ ٱلۡغَىِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا وَكَانُواْ عَنۡهَا غَٰفِلِينَ ﴿١٤٦﴾

ژر به واړوم (زه له قبلولو د افاقي او انفسي) آيتونو خپلو څخه هغه کسان چې تکبّر کوي په ځمکه کې په ناحقه سره، او که وويني (دغه متکبران) هر قسم آيت (د قرآن يا د نبوّت معجزې نو) نه راوړي ايمان پر هغو (عنادا)، او که وويني لاره د رشد (طريقه د هدايت خپل الله او جنت ته)؛ نو نه نيسي دوی هغه لاره (او نه ځي پر هغه طريقه) او که وويني دوی لاره د ګمراهۍ نو نيسي دوی هغه لاره (او طريقه د تګ خپل او ځي پرې)، دغه (ګرځېدل له سمې صافې لارې) په سبب د دې دي؛ چې دوی نسبت د دروغو کړی وو آيتونو ځمونږ تـه، او وو دوی لـه هغـو (آيتونو) څخه غافلان (بې خبره چې فکر به يې په کې نه کولو).

تفسير: يعنې هغه خلق چې د الله تعالـی او د رسول صلى الله عليه وسلم پـه مقابل کې ناحقه تکبر کـوي، او دوی ته نخوت او غرور اجازه نه ورکوي؛ چې د الله جل جلاله احکام ومني، مونږ به هم د دوی زړونه د خپلو آيتونو له لوري ورګرځوو، چې په آينده کې له هغوی ځنې د ګټې توفيق ونه مومي.

﴿وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ ۚ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ﴿۱۴۷﴾

او هغه کسان چې نسبت د دروغو یې کړی دی آیتونو څمونږ ته او ملاقات د آخرت ته؛ خراب او باطل شول عملونه د دوی؛ نشي جزا ورکولی دوی ته مګر جزا د هغه عمل چې وو دوی چې عمل به (یې) کولو.

تفسیر: یعنې د الله تعالی په احکامو باندې به د تللو توفیق نه مومي، او هغه کارونه چې له خپله عقله یې کوي، هغه به د الله تعالی په دربار کې نه قبلیږي، دوی څه چې کوي هم هغه به ګالي (برداشت کوي)، او څه چې کري هم هغه به ریبي، پاتې شوه د دوی بې اساسه نیکی؛ د هغو هر هغه بدل چې دوی ته رسېدونکی دی، هغه به په همدغې دنیا کې دوی ته وروړسیږي.

﴿وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِن بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ ۚ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا ۘ اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ﴾ ﴿۱۴۸﴾

او ونیوه (جوړ کړ) قوم د موسی وروسته (د تللو) د ده (میقات ته) له زېوراتو (ګاڼو) خپلو خُسی مجسم، چې ده لره غږ وو لکه د خُسي (جوړ یې کړ لپاره د عبادت)، آیا نه لیدل (نه پوهېدل) دوی چې بېشکه دغه (خُسی) خبرې نه کوي له دوی سره، او نه ښیي دوی ته هیڅ لاره، ونیو دوی هغه (خُسی په الوهیت سره)، او وو دوی ظالمان (پر خپلو ځانونو).

تفسیر: دغه ګاڼې (زېورات) چې ویلي «ذوب» شوي وو، او د خسي مجسمه ترې جوړه شوې وه، په اصل کې د فرعون د قوم یعنې د قبطیانو وې، چې له هغوی څنې پاتې او د بني اسرائیلو په لاسونو کې لوېدلې وې، لکه چې د «طه» په سورت کې راغلي دي: ﴿حُمِّلْنَا أَوْزَارًا مِّن زِينَةِ الْقَوْمِ﴾.

﴿جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ﴾ الآیه ـ د «طه» په سورت کې به د دې خسي مفصله قصه راشي، دلته یې د دوی پر حماقت او سفاهت باندې تنبیه ورکړې ده، چې هغوی یو له خپله ځانه جوړې شوې مجسمې څنې، د خُسي په غږ آورېدلو باندې مفتون شوي دي، او هغه خسی خپل معبود ګڼي، حال دا چې په دغه بې معنی غږ کې نه کوم کلام وو، او نه څه خطاب، نه دیني او دنیوي هدایت او نه منفعت ترې حاصلېده، داسې یو تش صورت خو یو شی د انسانیت درجې ته هم نشي رسولی.

دا لا څه چې د هغه په وسیله انسانان د الله تعالی جل وعلا د معرفت تردرجې پورې خپل ځانونه ورسوي، نو دغه څومره لوی ظلم او بې موقع کار دی، چې د یوه معمولي ساکښ (ذي روح) مجسمې ته معبود وویل شي، خبره خو دا ده چې دغه قوم ته لا له پخوا د داسې بې موقعو خبرو کولو عادت پیدا شوی وو، لکه چې پخوا له دې نه د ﴿اجْعَل لَّنَا إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ﴾ غوښتنه یې له موسی علیه السلام څخه کړې وه.

﴿وَلَمَّا سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ ﴿۱۴۹﴾

او کله چې پښېمانه شول (په عبادت د خُسي باندې) او پوه شول چې بېشکه دوی په تحقیق ګمراه شوي دي؛ نو ویې ویل: قسم خامخا که رحم ونه کړي پر مونږ رب څمونږ، او بخښنه ونه کړي مونږ ته (رب څمونږ نو) خامخا به شو مونږ هرومرو له زیانکارانو.

تفسير: ځينو د ﴿وَلَمَّا سُقِطَ فِيٓ أَيۡدِيهِمۡ﴾ ترجمه داسې هم کړېده: «او کله چې وغورځولې شو خپګان او پښيماني په لاسونو د دغو بني اسرائيلو کې، يعنې په دې کار خپل ډېر پښېمان شول».

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوۡمِهِۦ غَضۡبَٰنَ أَسِفٗا قَالَ بِئۡسَمَا خَلَفۡتُمُونِي مِنۢ بَعۡدِيٓۖ أَعَجِلۡتُمۡ أَمۡرَ رَبِّكُمۡۖ وَأَلۡقَى ٱلۡأَلۡوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأۡسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُۥٓ إِلَيۡهِۚ قَالَ ٱبۡنَ أُمَّ إِنَّ ٱلۡقَوۡمَ ٱسۡتَضۡعَفُونِي وَكَادُواْ يَقۡتُلُونَنِي فَلَا تُشۡمِتۡ بِيَ ٱلۡأَعۡدَآءَ وَلَا تَجۡعَلۡنِي مَعَ ٱلۡقَوۡمِ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٥٠﴾

او کله چې بېرته راغی موسی (د طور له غره) قوم خپل ته په دې حال کې چې ډک وو له ډېر قهر او غصې افسوس کوونکی، وويل (موسی قوم خپل ته): بد خلافت چې خلافت کړی دی تاسې ځما (دا خلافت دی) وروسته له ما، آيا تلوار وکړ تاسې (په دې شرک سره او پرېښود تاسې حکم) امر د رب خپل، (نو تاسې داسې ولې وکړه) او وغورځولې (موسی هغه) تختې (د تورات له جهته د غضبه لپاره د حمايت د دين) او ويې نيوه سر د ورور خپل چې راښکود يې هغه ځان خپل ته، نو وويل (هارون موسی ته ای) ځويه د مور ځما! بېشکه چې (دغه) قوم ضعيف کړی ووم زه، او نژدې وو دوی چې وژلی يې وم زه، نو مه خوشالوه په ما باندې دښمنان، او مه ملګری کوه ما له قوم ظالمانو سره !.

تفسير: کله چې موسی عليه السلام له «طور» څخه بېرته راغی؛ له غصې ډک وو، ځکه چې الله تعالی په همغه «طور» کې موسی عليه السلام ته خبر ورکړی وو، چې د «سامري» له لاسه ستا قوم ګمراه شو، د دې خبرې له اورېدلو څخه موسی عليه السلام سخت خپه او متأسف او په قهر شو.

﴿قَالَ بِئۡسَمَا خَلَفۡتُمُونِي مِنۢ بَعۡدِيٓ﴾ «وويل موسی: بد خلافت چې خلافت کړی دی تاسې ځما وروسته له ما دا خلافت دی»، يا وويل موسی قوم خپل ته: «بد کار دی دغه عبادت د خُسي چې کړی دی تاسې پس له تګه (تلو) ځما د طور غره ته».

دغه خطاب د خسي عبادت کوونکو ته وو، يعنې وروسته له ما څخه تاسې په ښه ډول ځما نيابت وکړ؟ ! «بلکه ومو نه کړ»، د هغې خبرې په نسبت چې ما پر تاسې زيات تأکيد کړی وو، (يعنې د الله تعالی توحيد او تفريد)؛ تاسې د هغه په ځای دخسي مجسمه ودروله، او د هغه په نسبت مو داسې وويل: ﴿هَٰذَآ إِلَٰهُكُمۡ وَإِلَٰهُ مُوسَىٰ﴾، يعنې «في الحقيقت همدغه ستاسې او د موسی معبود دی»، او ممکن دی چې دغه خطاب هارون عليه السلام ته هم وي، چې تا ځما د هغه نيابت حق چې ﴿ٱخۡلُفۡنِي فِي قَوۡمِي﴾ مې درته ويلی وو، او هغه مې درسپارلی وو؛ په ښه شان سره ادا نه کړ، او د دوی مخه دې ونه نيوله، او په ټينګه سره دې د دغې فتنې مقابله ونه کړه، لکه چې د «طه» په سورت کې په تفصيل سره راځي.

﴿قَالَ ٱبۡنَ أُمَّ﴾ الآيه ـ نو «وويل هارون: ای ځويه د مور ځما ! بېشکه چې دغه قوم ضعيف کړی وم زه، او نژدې وو چې دوی وژلی وم زه، نو مه خوشالوه په ما باندې دښمنان، او مه ملګری کوه ما له قوم ظالمانو سره».

اګر که هارون عليه السلام د موسی عليه السلام سکه ورور دی، مګر د مور د نسبت له يادولو څخه مقصد د نرمی، شفقت او مهربانی په لوري د موسی عليه السلام اړول دي.

دې آيت کې د هارون عليه السلام دمعذرت بيان دی، حاصل يې داسې دی: «ما سم له خپله مقدوره بني اسرائيل ډېر وپوهول، ليکن دوی ځما حقاني خبرو ته هيڅ غوږ کېنښود، او برسېره پر هغه ځما د وژلو لپاره هم تيار شول، اوس تاسې په دغې معاملې کې هغوی پر ما مه خوشالوئ، او دوی ته داسې موقع مه ورکوئ ! چې پر ما وخاندي، او د قهر او عتاب په وخت کې ما د ظالمانو په ډله کې مه شاملوئ !».

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِأَخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ ۖ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥١﴾

وويل «موسى»: اى ربه څما بخښنه وکړه ما ته (د دې عمل چې ومې کړ له خپل مشر وورور سره) او وورور څما ته (هم بخښنه وکړه که یې تقصیر کړی وي په منع کې)، او داخل کړه مونږ په رحمت خپل کې (چې دنیوي عصمت او اخروي جنت دی) او همدا ته ډېر مهربان یې له ټولو مهربانانو نه.

إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾

بېشکه هغه کسان چې نیولی دی دوی خُسی (په معبودیت) ژر به ورسیږي دوی ته غضب له ربه د دوی او ذلت (خواري) په دې ژوندون لږ خسیس کې، او همداسې (لکه سزا د عابدانو د خُسي) سزا ورکوو مونږ بهتان تړونکو ته.

تفسیر: دا همغه غضب دی چې ذکر یې په (اول جزء د «البقرة» په (۶۱) آیت (۶) رکوع کې تېر شوی دی)، یعنې د خُسي عابدان دې د هغو خلقو له لوري ووژلی شي؛ چې هغوی د خُسي په عبادت کې نه دي شامل شوي، او د خسي د عبادت کوونکو په منع کې یې برخه نه ده آخیستې.

له دې نه معلومه شوه؛ چې د مرتدّانو سزا وژل دي، او له ذلت څخه هغه خواري مراد ده، چې د نفي بلد او د جزیې په ډول پر دوی تطبیقیږي، او تر قیامته په مسکنت او سپکوالي محکوم دي.

وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِن بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٥٣﴾

او هغه کسان چې کوي دوی ناکاره کارونه (صغیره یا کبیره ګناه) بیا توبه وباسي پس له کولو د هغو (سیئاتو) او ایمان راوړي (په ټولو مؤمن به شیانو؛ نو توبه یې قبلیږي څکه) بېشکه چې رب ستا پس له دې (توبې) خامخا ښه بخښونکی (د خطیاتو) رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې پاك الله د ناکارو کارونو کوونکي بخښي، تر دې که وروسته له کفر او شرکه په صدق سره کافر او مشرك توبه وباسي، او په رښتیا سره ایمان راوړي، نو د ﴿لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ په دربار کې یې توبه قبلیږي، څکه چې د الله تعالی په لوی دربار کې هر شی زیات دي، دغه بخښنه او نور په آخرت پورې متعلق دي، ګواکې اشاره یې وفرمایله چې د خُسي عبادت کوونکو ته چې هغه د وژلو سزا ورکړی شوې ده؛ هغه د دوی په حق کې د دوی د توبې د قبلېدو شرط ګڼلی شوی وو: ﴿فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ﴾ (اول جزء د البقرة سورت (۵۴) آیت (۶) رکوع).

اوس پر هغوی څه اخروي مؤاخذه نه ده پاتې، له دنیوي سزا څخه وروسته د اخروي حالت بیان په دغه څای کې هم داسې دی: لکه چې په (۶ جزء د المائدې سورت په (۳۸) آیت (۶) رکوع) کې ﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا﴾ الآیه - پسې وروسته یې ﴿فَمَن تَابَ مِن بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ عَلَيْهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ فرمایلي دي.

وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ ۖ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾ وَاخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا ۖ فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلُ وَإِيَّايَ ۖ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا ۖ إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاءُ وَتَهْدِي مَن تَشَاءُ ۖ أَنتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا ۖ وَأَنتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾

او کله چې قرار (سوړ) شو له موسی قهر نو واېي خیستې هغه تختې (د تورات)، او په لیکڅ د دغو (تختو) کې هدایت او رحمت وو لپاره د هغو کسانو چې دوی له رب خپل څخه ویریږي. او غوره کړل موسی له قومه خپله اویا (تنه) سړي (چې د خسي له عابدانو څخه نه وو) لپاره د موعوده وخت څمونږ، نو کله چې ونیول هغوی زلزلې (په دنیا کې د الله د رؤیت د سوال په سبب)؛ نو وویل (موسی د اتهام له وېرې): ای ربه څما ! که اراده فرمایلې وي تا (د هلاکولو د دوی) هلاک کړي به وو تا دوی پخوا له دې نه، او زه به دې هم (هلاک کړی وی)، آیا هلاکوې ته مونږ په هغه کار چې کړی دی بې عقلانو له مونږه؟، نه دی دا کار مګر ازمېښت دی ستا، ګمراه کوې په دې سره (یا الله !) هر هغه څوک چې اراده یې وکړې ته (د ضلالت)، او هدایت کوې ته (یا الله !) هر هغه چا ته چې اراده وکړې ته (د هدایت یې)، همدا ته یې ولي (واکدار) څمونږ، نو بخښنه وکړه مونږ ته (د ګناهونو څمونږ) او رحمت وکړه پر مونږ، او همدا ته یې بهتر غوره د ټولو بخښونکو.

تفسیر: همدغه خبره راجحه معلومیږي چې دغه میقات علاوه پر هغه میقات دی؛ چې موسی علیه السلام ته د تورات د ورکولو لپاره مقرر شوی وو، او هم د حاضرو آیتونو له ترتیبه ظاهرا مفهومیږي، چې دغه واقعه د خُسي د عبادت او سزا مېندلو څخه وروسته پېښه شوې ده، لیکن د سورت النساء د ﴿فَقَالُوٓا۟ أَرِنَا ٱللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ ٱلصَّٰعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ۚ ثُمَّ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلْعِجْلَ مِنۢ بَعْدِ مَا جَآءَتْهُمُ ٱلْبَيِّنَٰتُ﴾ په ډېر ښکاره صورت سره دا راښیي چې د خُسي عبادت وروسته له دې پېښې شوی دی، والله أعلم بالصواب.

د دې واقعې خلاصه په (اول جزء د البقرة د سورت په (۵۵) آیت (۶) رکوع) کې پخوا تېره شوې ده، بني اسرائیلو موسی علیه السلام ته ویلي وو، چې مونږ ستا په خبرو هلته باور او یقین کولی شو؛ چې د الله تعالی خبرې مونږ په خپلو غوږونو واورو، موسی علیه السلام د دوی له منځه اویا تنه سړي چې ګرد (ټول) مشران وو؛ انتخاب کړل، او د طور د غره په لوري لاړل، بالآخر دوی د الله تعالی خبرې په خپلو غوږونو سره واورېدلې، بیا یې وویل: که مونږ پاک الله بې حجابه په خپلو سترګو ونه وینو؛ نو یقین مو ښه نه راځي، د دې بې ادبۍ او ګستاخۍ په مقابل کې د ځمکې له لوري سخته زلزله وشوه، او د آسمان له لوري د برېښنا او تالندۍ سخت غږ راپورته شو، چې د هغې په اثر دوی ګرد وربېږدېدل، او ټول ځای په ځای مړه شول، موسی علیه السلام په ډېر عجز او نیاز د ځان او د خپلو ملګرو عجز او نیاز د بې نیاز خالق په دربار کې په همغه خاص اسلوب او امتیاز او مؤثر اصول سره وړاندې او یوه ښه دعا یې وکړه، چې د هغې په اثر هغه ګرد (ټول) سړي وبخښل شول، او پاک الله هغوی ته نوی ژوند ورمرحمت کړ، کما قال الله جل وعلا: ﴿ثُمَّ بَعَثْنَٰكُم مِّنۢ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾.

﴿وَٱكْتُبْ لَنَا فِى هَٰذِهِ ٱلدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ إِنَّا هُدْنَآ إِلَيْكَ ۚ قَالَ عَذَابِىٓ أُصِيبُ بِهِۦ مَنْ أَشَآءُ ۖ وَرَحْمَتِى وَسِعَتْ كُلَّ شَىْءٍ ۚ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ ٱلزَّكَوٰةَ وَٱلَّذِينَ هُم بِـَٔايَٰتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾﴾

او ولیکه (مقرر کړه) مونږ ته په ژوندون ددنیا کې نیکي (ښه معیشت او توفیق دطاعت) او په آخرت کې (هم نیکي جنت)، بېشکه مونږ راجع (او توبه ګار) شوي یو تاته، نو وفرمایل (الله چې): عذاب څما وبه رسوم دا (عذاب) هر هغه چا ته چې اراده وکړم زه (د رسونې یې)، او رحمت څما شامل دی هر شي ته (په دنیا کې)، نو ژر به ولیکم (ور به کړم په آخرت کې) دا (رحمت) هغو کسانو ته چې ځانونه ساتي له کفره او معاصی، او ورکوي دوی زکات، او هغه کسان چې دوی په آیتونو څمونږ ایمان لري (او یقین پرې کوي).

تفسير: شاه صاحب ليکي: چې ښايي موسى عليه السلام د خپل امت په حق کې د دنيا او آخرت ښېګڼې (فائدې) چې غوښتلې يې؛ مراد به يې داسې وي چې: «زما امت دې په ګردو (ټولو) امتونو په دنيا او آخرت کې مقدم او فايق وي».

جواباً الله تعالى وفرمايل چې: «ځما عذاب او رحمت د هيڅ يوې فرقې لپاره مخصوص نه دي، نو عذاب مې په هغه چا دى چې زه يې اراده وفرمايم، او عام رحمت مې ګردو مخلوقاتو لره شامل دى، ليکن هغه خاص رحمت چې ته يې غواړې: (چې قبول د توبې يا توفيق د طاعت يا رزق حلال يا مقال دى په دنيا کې، او رضوان او مغفرت او لقاء او جنت دى په عقبا کې)؛ د هغو کسانو په برخه ليکلى شوى دى، چې له الله تعالى څخه ويريږي، او له خپلو اموالو ځنې زکات اداء کوي، يا د نفس په تزکيه کې مشغول او لګيا وي، او د الله تعالى پر ګردو احکامو او خبرو د زړه له کومې باور لري، يعنې دا آخري امت پر ګردو کتابونو ايمان راوړي، د موسى عليه السلام له امت ځنې هغه کسان چې په آخري کتاب باندې ايمان راوړي؛ نو دوى ته همغه نعمت ور په برخه کيږي، او د موسى عليه السلام د دعاء مورد ګرځي.

ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ ٱلنَّبِيَّ ٱلْأُمِّيَّ ٱلَّذِى يَجِدُونَهُۥ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِى ٱلتَّوْرَىٰةِ وَٱلْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُم بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَىٰهُمْ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ ٱلْخَبَٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَٱلْأَغْلَٰلَ ٱلَّتِى كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۚ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِهِۦ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَٱتَّبَعُوا۟ ٱلنُّورَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ مَعَهُۥٓ ۙ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿۱۵۷﴾

(دا متقيان مؤمنان چې مقرر دى دوى ته رحمت) هغه کسان دي چې متابعت کوي دوى د (دين د) هغه رسول چې نبي امي دى، هغه رسول چې مومي دوى (نوم او صفت د) ده ليکلى شوى په نزد د دوى په تورات او (په) انجيل کې، (هغه رسول چې حکم) امر کوي دوى ته په معروف (نېکۍ) سره، او منع کوي دوى له منکر (بدۍ) څخه او حلالوي دوى ته ګرد (ټول) طيبات (پاک شيونه چې حرام کړى شوي وو پر دوى باندې)، او حراموي پر دوى باندې خبيث (پليت) شيان، او لرې کوي له دوى څخه درانه بارونه د دوى، او قيدونه د سختيو هغه چې وو پر دوى، پس هغه کسان چې ايمان يې راوړى دى په دغه (محمد) او عزت (تعظيم رفاقت) کوي د دغه (محمد) او مرسته (مدد) کوي له دغه (محمد سره) اومتابعت کوي د هغه نور (رڼا) چې نازله کړى شوې ده سره له (متابعته د) دغه (محمد)؛ نو دغه (ستايلي شوي کسان) هم دوى دي په مراد رسېدلي.

تفسير: «يعنې هغه څوک چې زه دغه رحمت ورته مقرروم، له هر قوم او ټبر او ملت اومذهب څخه چې وي، هغه خاص هغه کسان دي؛ چې پيروي کوي دوى د هغه چا چې موصوف وي په دغو لسو صفاتو سره چې محمد صلى الله عليه وسلم دى»:

(۱): داچې هغه رسول او لېږلى ځما دى، رسول يې وباله په نسبت د ځان خپل.

(۲): داچې هغه نبي او پيغمبر دى، نبي يې وباله په نسبت د خلقو.

(۳): داچې هغه رسول امي يعنې نالوستونکى او ناليکونکى دى، او دا يې معجزه او عين الکمال دى، چې بې له لوستلو او ليکلو لوى عالم دى.

اُمي يا خو د «ام ـ مور» په لوري منسوب دى، همغسې چې وړوکى د مور له ګېډې ځنې پيدا کيږي، او د هيچا شاګرد نه وي، نبي کريم صلى الله عليه وسلم هم په خپل ګرد (ټول) عمر کې له هيچا ځنې هيڅ شى نه دي زده کړي،

او نه له چا سره شاګرد شوی دی، د «نبي أمي» لقب له دې حیثیته ځمونږ د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم لپاره د سلهاوو افتخارونو او ویاړونو پنګه ده، یا د امّي نسبت د «أم القری» مکې معظمې په لوري دی، چې د ده مبارک شریف مولد وو.

(۴): دا هغه رسول دی؛ چې مومي دا مؤمنان د بني اسرائیلو ـ نوم او صفت د ده لیکلی شوی هم په تورات کې او هم په انجیل کې، یعنې د محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم د رسالت بشارتونه، نعتونه او صفتونه په سابقه سماوي کتابونو کې مذکور دي، تر دې چې له هغه وخته تر نن ورځې پورې چې (۱۴۳۴) قمري کاله ځمونږ د پاک پیغمبر صلی الله علیه وسلم له هجرته تیر شوي دي، او خورا (ډېر) زیات تغییرات، تزییدات، او تنقیصات هم په هغو کتابونو کې شوي دي، خو بیا هم په اوسنیو انجیلو کې ډېر بشارتونه او اشارات موندل کیږي، چې هغه د هرې زمانې علماوو د کتابونو په حواله راښوولي دي، ولله الحمد علی ذلک.

(۵): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې امر «حکم» کوي دوی ته په معروف او نېکی سره چې هغه توحید او نور فضایل دي.

(۶): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې منع کوي دوی له منکر او بدۍ څخه چې هغه شرک او نور رذائل دي.

(۷): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې حلالوي دوی ته ګرد (ټول) طیبات او پاکیزه شیان چې حرام کړی شوي وو پر دوی باندې لکه: وازده چې حرامه وه پر یهودانو، او لکه بحیره او سائبه او وصیله چې حرام کړي وو پر خپل ځانو نورو جاهلانو.

(۸): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې حراموي پر دوی خبیث پلیت شیان، لکه خنځیر او مرداره او بهیدونکې وینه.

(۹): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې بړدي یعنې لرې کوي له دوی نه درانه بارونه د دوی، چې قتل وو د خپل ځان یا له وطن څخه جلاوالی (جدا والی) وو په قبول د توبې کې، او پرېکول د هر هغه اندام وو چې ګناه ترې صادرېده، او پرېکول د پلیت ځای وو له جامې څخه، او داسې ډېر نور سخت کارونه.

(۱۰): هغه رسول صلی الله علیه وسلم چې لرې کوي قیدونه چې وو پر دوی، او هغه سخت طوقونه چې پراته وو په غاړو د دوی کې له وخته د موسی علیه السلام څخه تر اوسه پورې لکه لزوم د قصاص بې له صحته د عفوې او بې دیته په قتل د عمد او د سهوې دواړو کې، او سوځول د غنائمو او داسې نور سخت احکام.

یعنې پر یهودانو هغه سخت حکمونه چې نافذ وو، او د دوی د خوړو په شیانو کې د دوی د شرارتونو له وجې هغه مضیقه او تنګي چې وه، هغه ګرد (ټول) په دغه دین کې پورته یا آسانه شوي دي: ﴿فَبِظُلۡمٖ مِّنَ ٱلَّذِينَ هَادُواْ حَرَّمۡنَا عَلَيۡهِمۡ طَيِّبَٰتٍ أُحِلَّتۡ لَهُمۡ وَبِصَدِّهِمۡ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ كَثِيرٗا﴾ (۶ جزء د النساء سورت (۱۶۰) آیت (۲۲) رکوع).

او هغه ناپاک شیان لکه لحم الخنزیر، یا ګنده خبرې مثلاً رشوت، سود، او سوایي او نور دوی په خپلو ځانونو حلال کړي وو، چې د هغو حرمت دغه رسول الله محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم راښکاره کړ، الغرض له دوی ځنې ډېر درانه بارونه لرې او سپک کړی شوي دي، او ډېر قیود ترې پورته کړی شوي دي، لکه چې په حدیث کې فرمایلي شوي دي: «بعثت بالحنیفیة السمحة».

﴿فَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِهِۦ﴾ «هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی په دغه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او عزت تعظیم رفاقت کوي د دغه محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم، اومرسته (مدد) کوي له ده سره، او متابعت کوي د هغه نور (رڼا) چې نازله کړی شوې ده سره له متابعته د ده؛ نو دغه ستایلي شوي کسان همدوی دي په مراد رسیدلي بریالي».

له «نور» ځنې «وحي» مراد ده، أعمّ له دې چې متلوّ وي (چې په لمانځه کې لوستله کيږي)، يا غير متلوّ (چې په لمانځه کې نه لوستله کيږي).

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنِّى رَسُولُ ٱللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ٱلَّذِى لَهُۥ مُلْكُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْىِۦ وَيُمِيتُ ۖ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِ ٱلنَّبِىِّ ٱلْأُمِّىِّ ٱلَّذِى يُؤْمِنُ بِٱللَّهِ وَكَلِمَٰتِهِۦ وَٱتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٨﴾

ووايه (اى محمده ! چې) اى خلقو بېشکه زه رسول د الله يم تاسې ټولو ته (نه بعضو ته لکه نور انبياء) هغه الله چې (خاص) ده لره دى ملک (پاچاهي) د آسمانونو او د ځمکې، نشته هيڅ لايق د عبادت (په حقه سره) مګر همدى دى چې ژوندي کول کوي، او مړه کول کوي، نو ايمان راوړئ (يقين وکړئ) پر الله (چې واحد او لا شريک دى)، او په رسول د دغه (الله) چې نبي امّي (نالوستونکى ناليکونکى دى)، هغه رسول چې ايمان لري په الله او په ټولو (ټولو) خبرو د الله، او متابعت وکړئ د ده لپاره د دې چې تاسې لاره ومومئ.

تفسير: يعني ستا بعثت د دنيا ټولو خلقو ته عام دى، د عربو په اميّونو يا يهودو او نصاراوو پورې نه دى محدود، همغسې چې پاک الله مطلق شهنشاه دى؛ ته هم د هغه مطلق رسول يې، اوس د هدايت او کاميابۍ صورت پرته له دې نه په بل شي کې نشته؛ چې د هغه ډېر جامع او عالم نيوونکي شريعت متابعت او پيروي وکړى شي، چې تاسې ته هغه راوړى دى، همدغه رسول الله صلى الله عليه وسلم دى چې ايمان پرې راوړل په ټولو انبياوو او مرسلينو عليهم السلام او تمامو سماوي کتابونو باندې د ايمان راوړلو سره مرادف دى.

وَمِن قَوْمِ مُوسَىٰٓ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِٱلْحَقِّ وَبِهِۦ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٩﴾

او ځينې له قومه د موسى نه يو امت (ټولى) دى چې لاره ښيي (خلقو ته) په حقه، او په دې حق انصاف کوي (په منځ د خلقو کې لکه چې دوى پخپله هم پرې عمل کوي).

تفسير: اګر که اکثره يهودان د سرکښۍ او بې انصافۍ لارې غوره کوي؛ خو سره له هغه ځينې داسې نېکمرغي ارواحې هم په دوى کې شته، چې نورو ته د الله جل جلاله په لوري او د حقانيت په طرف دعوت ورکوي، او دوى هم بالذات د حق او انصاف په لاره تګ کوي، لکه عبد الله بن سلام اونور.

وَقَطَّعْنَٰهُمُ ٱثْنَتَىْ عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا ۚ

او بېل بېل کړ مونږ دغه (بني اسرائيل) دولس قبيلې ټولې ټولې؛

تفسير: يعني د اصلاح او انتظام لپاره په دولس قبيلو سره چې د دولسو پلرونو اولادې وې؛ وېشل شوي دي، بيا په هره قبيله کې يو يو مشر او نقيب مقرر کړى شوى دى، چې د دوى پر احوالو کتنه وکړي، او تل د دوى د اصلاح خيال وکړي: ﴿وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا﴾.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰٓ إِذِ ٱسْتَسْقَىٰهُ قَوْمُهُۥٓ أَنِ ٱضْرِب بِّعَصَاكَ ٱلْحَجَرَ ۖ فَٱنۢبَجَسَتْ مِنْهُ ٱثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ۚ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلْغَمَٰمَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْهِمُ ٱلْمَنَّ وَٱلسَّلْوَىٰ ۖ كُلُوا۟ مِن طَيِّبَٰتِ مَا رَزَقْنَٰكُمْ ۚ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَٰكِن كَانُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦٠﴾ وَإِذْ قِيلَ

لَهُمُ اسْكُنُوْا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوْا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَقُوْلُوْا حِطَّةٌ وَّادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيْٓئٰتِكُمْ ؕ سَنَزِيْدُ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١٦١﴾

او وحي (حكم) مو ولېږه موسی ته کله چې اوبه وغوښتې ترې قوم د ده (په میدان د تیه کې) چې ووهه په همسا خپله تیږه (ګټه)؛ نو (چې موسی په همسا ووهله تیږه ـ ګټه) راوخوټېدلې له هغې تیږې (ګټې) څخه دولس چینې (د قبیلو په شمار)، په تحقیق وپېژانده هرې قبیلې (له دوی څخه) ځای (چینه) د اوبو چښلو خپلو، او سیوری کړی وو مونږ پر دوی وربځ (په میدان د تیه کې) او نازل (راښکته) کړي وو مونږ پر دوی من (ترنجبین) او سلوی (مرغان، نو وویل مونږ دوی ته چې) وخورئ تاسې له پاکیزه او حلالو لذیذو هغو شیانو چې درکړي دي مونږ تاسې ته، او نه وو کړی ظلم دوی پر مونږ (په دغه کفران او عصیان سره) ولیکن وو دوی چې په خپلو ځانونو به یې ظلم کاوه. او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل شو دوی ته: اوسئ تاسې په دغې قریې (د اریحا یا ایلیا یا بیت المقدس) کې، او خورئ تاسې له (مېوو د) دې څخه له هر ځای (او له هر شي) څخه مو چې خوښه وي، او وایئ راوبخښه (ګناهونه څمونږ) او ننوځئ تاسې دروازې (د دې قریې ـ ښار) ته سجده کوونکي، نو وبه بخښو مونږ تاسې ته ګناهونه ستاسې، ژر به زیات کړو محسنانو (نېکانو) ته (اجر).

تفسیر: یعنې اوس خو یو ښار فتح شو، وروسته به ګرد ملك په لاس درشي، «کذا في الموضح»، یا یې دغه مطلب دی چې خطاګانې به مو وبخښې، د نېکانو اجر او ثواب به ورته زیاتوي، «کذا في عامّة الکتب».

فَبَدَّلَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِيْ قِيْلَ لَهُمْ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوْا يَظْلِمُوْنَ ﴿١٦٢﴾

پس بدله کړه هغو کسانو چې ظلم یې کړی وو (په خپلو ځانونو) له دوی څخه خبره غیر له هغې چې ویلې شوې وه دوی ته؛ نو ولېږه مونږ پر دوی عذاب له آسمانه په سبب د هغه چې وو دوی چې ظلمونه به یې کول.

وَسْـَٔلْهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِيْ كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ ۘ اِذْ يَعْدُوْنَ فِي السَّبْتِ اِذْ تَاْتِيْهِمْ حِيْتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَّيَوْمَ لَا يَسْبِتُوْنَ ۙ لَا تَاْتِيْهِمْ ۚ كَذٰلِكَ ۚ نَبْلُوْهُمْ بِمَا كَانُوْا يَفْسُقُوْنَ ﴿١٦٣﴾

او پوښتنه وکړه (ای محمده ! له یهودو) له (حاله د) قریې (ښار) څخه هغه چې وو په غاړه د بحر کې، کله چې له حده تېرېدل دوی له (فرمانه په ښکار د ماهیانو) په ورځې د خالي کې، کله چې راتله دوی ته ماهیان د دوی په ورځ د خالي د دوی کې ښکاره (د اوبو په سر)، او په هغه ورځ کې چې داخل به نه وو په خالي کې نو نه به راتله (ماهیان) دوی ته، همداسې (لکه چې په خالي کې راتلل یا په مثل د دغه امتحان) آزمویو مونږ دوی په سبب د دې چې وو دوی چې فسق به یې کولو (د الله له اطاعت څخه به وتل).

تفسیر: یعنې د خپلې زمانې له یهودانو څنې د تنبیه او توبیخ په ډول د هغه کلي د اوسېدونکو یهودانو د هغې قصې پوښتنه وکړئ ! چې د داود علیه السلام په زمانه کې پېښه شوې وه، د اکثرو مفسرینو په نزد له دغې قریې څنې د (ایله)

ښار مراد دی، چې د قلزم د درياب پر غاړه کې د مدين او د طور په منځ کې واقع وه، د دغه ځای اوسيدونکو د سيند د نژديوالي له امله (وجې) د کبانو (ماهيانو) د ښکار عادت درلود (لرلو).

حق تعالی پر يهودانو د خالي (شنبې) د ورځې ښکار کول حرام ګرځولي وو، د (ايله) د ښار اوسېدونکي د احکامو په عدول او نافرمانۍ عادي (روږدي) وو، نو د الله تعالی له لوري د دوی سخته ازموينه شروع شوه، چې د خالي په ورځ کې داسې ډېر زيات کبان (ماهيان) موجود وو؛ چې د سيند د پاسه سطح باندې به ګرځېدل، او په نورو ورځو کې به غائب وو، د دغو خلقو له لاسونو څخه د صبر زمام خوشې شو، او د الله جل جلاله د صريح حکم په خلاف يې په حيله او بهانه کولو شروع وکړه، د سيند په غاړه کې يې ډنډونه جوړ کړل، کله چې د خالي په ورځ کبان په دغو جوړ شوو ډنډونو کې ننوتل؛ نو هغوی به د دوی د وتلو لارې بندولې، او په بله ورځ يعنې يکشنبې کې به يې نيول، چې د خالي د ورځې ښکار پرې صادق نشي، ګواکې دوی په دغه حرکت سره (معاذ الله) الله تعالی تېرايسته، بالآخر يې په همدغې دنيا کې د دغې مخالفت سزاوې وموندې، چې مسخ شول، او خورا (ډېر) سپک بيزوګان وګرځېدل، له دې نه ښکاره شوه چې پلمې (بهانې) جوړول حيله او مکاري د الله تعالی په دربار کې له سره نه چليږي.

﴿وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا ۙ اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ قَالُوا مَعْذِرَةً إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾﴾

او (پوښتنه وکړه ای محمده ! له يهودانو) کله چې وويل يوې فرقې له دوی (چې نه به يې پخپله ښکار کاوه او نه به يې نور منع کول مانعينو ته) ولې نصيحت کوئ تاسې هغه قوم ته چې الله هلاک کوونکی د دوی دی (په دنيا کې) يا عذاب کوونکی د دوی دی په عذاب سخت (د اور سره په عقبا کې په سبب د نافرمانۍ د دوی)؟ وويل دوی (چې: وعظ کوو مونږ) لپاره د عذر پيدا کولو (خپل) رب ستاسې ته، او لپاره د دې چې ښايي دوی وويرېږي (له عذابه).

تفسير: معلومېږي کله چې دوی د الله تعالی د حکم په مخالفت په پلمو (منصوبو) جوړولو او حيلو شروع وکړه؛ نو د ښار اوسېدونکي پر څو قسمونو منقسم شول، لکه چې عموماً په داسې حالاتو کې هم داسې کېږي.

(۱): هغه خلق چې د دغې پلمې (منصوبې) په سيوري کې يې د الهي حکم صريح مخالفت کولو.

(۲): هغه نصيحت کوونکو چې تر آخره پورې په پوهولو او امر بالمعروف مشغول وو.

(۳): هغه کسان چې لږ او ډېر نصائح يې کول، خو څو ورځې وروسته مأيوس او د هغوی له سرکښۍ څنې ستړي شول، او په خپل سر يې پرېښودل.

(۴): هغه کسان وو چې نه په دغه عمل کې شريک شول، او نه يې د هغه په منع کولو کې خپله ژبه خوځوله، او بيخي ځان له جلا (جدا) او چپ پاتې شول، دغو مؤخرو الذکر ډلو به هغو ستړو ستومانه شوو تل نصيحت کوونکو ته داسې ويل: «ولې تاسې خپل سر خوږوئ؟ او ماغزه مو په دردوئ؟ چې په دوی کې د حق د قبلولو اميد او توقع نشته»، د دوی په نسبت له دوو خبرو څنې يوه خبره معلومېږي، چې هرو مرو (خامخا) راتلونکې ده، يا به الله تعالی دوی بيخي تباه او هلاک کړي، يا به يې په کوم ډېر سخت عذاب کې اخته کړي، ځکه چې دغه خلق اوس هيڅ يوه نصيحت ته غوږ نه ږدي.

﴿قَالُوا مَعْذِرَةً﴾ الآيه ـ «وويل دوی چې: وعظ کوو مونږ لپاره د خپل عذر پيدا کولو رب ستاسې ته، او لپاره د دې چې ښايي وويرېږي دوی له عذابه د الله تعالی، او ځان وساتي له ګناه څخه».

يعنې ښايي له پوهولو سره لږ څه وويرېږي، او له خپلو بد حركاتو ځنې ستانه (واپس) شي، كه نه مونږ به لږ تر لږه د الله تعالى په حضور كې دومره معذرت وكړى شو، چې يا الله ! مونږ خو تر آخره پورې دوى ته په پند وركولو او پوهولو كې څه قصور نه دى كړى (او د امر بالمعروف او نهي عن المنكر واجب مو اداء كړى دى)، څرنګه چې دوى ځمونږ خبره نه ده منلې؛ نو پر مونږ يې څه الزام دى؟ ګواكې لومړني ناصحان خو بيخي مأيوس نه وو، كله چې مأيوس شول، هم پر عزيمت يې عمل وكړ، چې سره له مايوسۍ يې هم د دوى تعاقب پرې نښود.

﴿فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِۦٓ أَنجَيۡنَا ٱلَّذِينَ يَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلسُّوٓءِ وَأَخَذۡنَا ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ بِعَذَابِۭ بَـِٔيسِۭ بِمَا كَانُواْ يَفۡسُقُونَ ۝١٦٥﴾

نو كله چې پرېښود دوى (لكه چې يې هېر كړى و ي) هغه (نصيحت) چې پند وركړى شوى وو دوى ته په هغه سره (او منع نشول د ښكار څخه په خالي كې، نو) نجات وركړ مونږ هغو كسانو ته چې منع كول دوى (دا نور) له بدئ (چې ښكار وو په خالي كې) او ومو نيول هغه كسان چې ظلم يې كړى وو (په كولو د ښكار او نه كولو د نهي او منع كولو) په عذاب سخت سره په سبب د هغه چې وو دوى چې ګناهونه به يې كول.

تفسير: يعنې كله چې دغو نالائقانو د ګردو (ټولو) نصيحت كوونكو پندونه داسې هېر كړل، لكه چې له سره يې نه وو اورېدلي؛ نو مونږ ناصحان وژغورل (وساتل)، اوظالمان مو په سخت عذاب كې ګرفتار كړل.

د ﴿أَنجَيۡنَا ٱلَّذِينَ يَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلسُّوٓءِ﴾ د الفاظو عموم دلالت كوي چې هغو كسانو ته چې له نصيحت ځنې ستړي شوي وو او ﴿لِمَ تَعِظُونَ قَوۡمًا﴾ الآيه ـ به يې ويل ، او هغو كسانو تـه چې تـر آخره پورې يې د وعظ او نصيحت سلسله جاري ساتله؛ هغو دواړو ته نجات ور په برخه شو، او يواځې ظالمان ونيول شول، همدغه له عكرمه رضي الله تعالى عنه ځنې منقول دى، او ابن عباس رضي الله تعالى عنهما د ده په فهم او پوهه باندې تحسين او آفرين ويلى دى، باقي هغه كسان چې له اوله تر آخره پورې ساكت پاتې وو، الله تعالى هم د دوى له ذكره سكوت وفرمايه.

«ابن كثير» څه ښه ليكلي دي: «فنص على نجاة الناهين وهلاك الظالمين وسكت عن الساكتين، لأن الجزاء من جنس العمل، فهم لا يستحقون مدحا فيُمدحوا، ولا ارتكبوا عظيما فيُذموا (ابن كثير) ورجّح بعد ذلك قول عكرمة، والله أعلم»، «نو تصريح وفرمايله الله تعالى په نجات د نصيحت كوونكو له عذابه، او په هلاك او عذابېدلو د ظالمانو او سكوت يې وفرمايه له حاله د هغو كسانو چې دوى سكوت كړى وو له وعظ او منع كولو څخه، ځكه چې جزا د هرې ګناه موافق او مناسب د هغې ګناه سره وي، نو دوى نه مستحق د مدحې دي، او نه دوى پخپله په ګناه كې شامل شوي دي، چې د دوى مذمّت بيان شي»، اوس الله تعالى د دوى د عذاب خبر راكوي.

﴿فَلَمَّا عَتَوۡاْ عَن مَّا نُهُواْ عَنۡهُ قُلۡنَا لَهُمۡ كُونُواْ قِرَدَةً خَٰسِـِٔينَ ۝١٦٦﴾

نو كله چې سركشي وكړه دوى له (پرېښودلو د) هغه شي څخه چې منع كړى شوي وو دوى له هغه شي څخه (چې ښكار د ماهي وو په خالي ورځ كې؛ نو) وويل مونږ دوى ته چې: شئ بيزوګان شړلي رټلي سپك كړى شوي.

تفسير: ښايي پخوا له دې نه به څه نور عذاب راغلى وي، كله چې بيخي له حده تېر شول، نو ګرد ذليل شادوګان (بيزوګان) وګرځول شول، يا د ﴿فَلَمَّا عَتَوۡاْ﴾ الآيه ـ د تېر آيت ﴿فَلَمَّا نَسُواْ مَا ذُكِّرُواْ بِهِۦٓ﴾ الآيه ـ تفسير وګرځول شي، يعنې هغه ﴿بِعَذَابِۭ بَـِٔيسِۭ﴾ همدغه له دوى ځنې د بيزوګانو جوړول وو، شاه صاحب ليكي چې: «منع كوونكو له ښكار كوونكو

سره ناسته ولاړه او ملاقات پرېښود، او په منځ کې يې ديوال وواهه، يوه ورځ ګهيځ (سحر وختي) چې خپل سرونه يې له ديوال اوچت کړل؛ ويې ليدل چې په هر کور کې بيزوګانې دي، دغو بيزوګانو خپل او پردي ټول پېژندل، او د خپلوانو په پښو کې لوېدل، او خپل تأثر به يې ښکاره کولو، او ژړل به يې، آخر په ډېر بد صورت سره درې ورځې وروسته مړه شول».

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَن يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ ۗ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٧﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې خبر ورکړی وو رب ستا (د دې خبرې): قسم دی خامخا مسلط به کړم هرومرو په دغو (يهودانو) تر ورځې د قيامت پورې هغه څوک چې رسوي دوی ته سخت عذاب (لکه وژل، جزيې پرې مقررول)، بېشکه رب ستا خامخا ژر دی عذاب (د ده هغه چا ته چې د عذاب اراده يې وفرمايي) او بېشکه دغه (الله) خامخا ښه بخښونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکو دی.

تفسير: يعني د الله تعالی له طرفه صريح اعلان شوی وو، چې که يهود د تورات پر احکامو خپل عمل پرېږدي، نو حق تعالی تر قرب قيامت پورې وقتاً فوقتاً پر دوی باندې داسې خلق مسلط کړي؛ چې دوی به په بدو عذابونو مبتلا کوي، بد عذاب يې د يهودانو د دې دنيا محکومانه ژوندون وفرمايه.

لکه چې د يهودانو قوم کله د يوناني او کله د کلداني بادشاهانو تر حکومت لاندې وو، او کله د بخت نصر او د نورو د شدائدو د مشق تخته ګرځېدلي وو، په آخر کې د نبي کريم صلى الله عليه وسلم تر مبارک عهد پورې دوی مجوسيانو ته باج ورکوونکي وو، بيا مسلمان حکمرانان پر دوی مسلط شول.

غرض له هغه وخته راهيسې تر نن ورځې پورې دوی ته من حيث القوم دعزت او آزادۍ ژوندون ور په برخه شوی نه دی، بلکه هر چېرې چې اوسېدل؛ د زياترو پاچاهانو او حکامو له لوري به يې سخت ذلتونه او خطرناک تکليفونه ګالل (تېرول)، د دوی مال او دولت او نور هيڅ شی دوی ته د سپکتيا او غلامۍ او محکوميت له ذلت او لعنت څخه نجات نه دی ورکړی، او نه به دوی تر قيامته پورې نجات ومونډلی شي، په آخر کې کله چې دغه خلق د دجّال مددګاران کيږي، او له هغه سره راوځي، نو د مسيح عليه السلام د مسلمانانو ملګرو له لاسه به وژل کيږي، كما ورد في الحديث.

وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَمًا ۖ مِّنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَٰلِكَ ۖ وَبَلَوْنَاهُم بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾

او متفرق کړل مونږ دوی په ځمکه کې فرقې فرقې (چې هيڅ ملک ترې خالي نه دی)، ځينې له دوی څخه نېکان دي، او ځينې له دوی څخه راښکته له دی (مرتبې د صلاح)، او وآزمويل مونږ دوی په نېکيو (نعمتونو لکه صحت، غنا) او په بديو (زحمتونو لکه مرض، فقر) ښايي چې دوی وګرځي (الله ته).

تفسير: د يهودانو دولت برهم شو، نو پخپلو منځونو کې د بې اتفاقۍ او مخالفت له کبله (وجې) هر طرف ته سره تيت او پرک (منتشر) شول، هيڅ يو اجتماعي قوت او شوکت يې پاتې نشو، او مختلف مذاهب پيدا شول، «دغه احوال څمونږ محمدي امت ته د عبرت لپاره اورول شوي دي»، خو سره له هغه هم ځينې افراد په دوی کې نېک هم وو، مګر اکثر

يې كافران او فاسقان وو، د دغو اكثرو لپاره هم مونږ د رجوع او انابت الى الله ډېر مواقع پيدا كړي دي، كله مو دوى ته د عيش او تنعم ژوندون وركړى دى، او كله مو دوى په سختۍ او تكليف مبتلا كړي دي، چې ممكن دوى احسان ومني، يا له سختيو ځنې وويرېږي او توبه وباسي، او د الله تعالى په لوري رجوع وكړي.

فَخَلَفَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ خَلۡفٞ وَرِثُواْ ٱلۡكِتَٰبَ يَأۡخُذُونَ عَرَضَ هَٰذَا ٱلۡأَدۡنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغۡفَرُ لَنَا وَإِن يَأۡتِهِمۡ عَرَضٞ مِّثۡلُهُۥ يَأۡخُذُوهُۚ أَلَمۡ يُؤۡخَذۡ عَلَيۡهِم مِّيثَٰقُ ٱلۡكِتَٰبِ أَن لَّا يَقُولُواْ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡحَقَّ وَدَرَسُواْ مَا فِيهِۗ وَٱلدَّارُ ٱلۡأٓخِرَةُ خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ﴿١٦٩﴾

نو پاتې شول وروسته له دوى نه (داسې) بد خليفګان چې وارثان شول د كتاب (تورات له پلرونو خپلو څخه حال دا چې) اخلي دوى مبلغ (او اسباب) د دې لږې خسيسې (دنيا په رشوت، د اخبارو او احكامو د تحريف په بدل) او وايي دوى: ژر به بخښنه وكړه شي مونږ ته، او حال دا كه راشي دوى ته مبلغ (او اسباب نور) په مثل د دې نو اخلي دوى هغه(هم)، آيا نه وه اخيستې شوې له دوى څخه كلكه وعده په دې كتاب كې (بلكه آخيستې شوې وه داسې) چې نه به وايي دوى پر الله مګر حق (رښتيا خبره)، او لوستي (او لولولي) وو دوى هغه احكام چې په دغه (تورات) كې وو، او دار د آخرت (جنت) خير (ډېر غوره بهتر دى) لپاره د هغه كسانو چې ويرېږي (له عذابه او ځان ساتي له حرامو)، آيا نو تاسې عقل نه كوئ، نه پوهېږئ (چې دنيا فاني او عُقبا باقي ده).

تفسير: يعنې د دوى په ړومبنيو پلرونو او نيكونو كې څه صالحين هم وو، خو د دوى وروستنۍ اولاده او ځوځات داسې ناخلفه شو؛ چې د هغه كتاب تورات شريف وارثان او حاملان وګرځېدل، د دنيا د لږ څه سامان په اخيستلو سره يې د ده په آيتونو كې په تحريف او كتمان شروع وكړه، رشوتونه يې واخيستل، او د تورات د احكامو په خلاف به يې فيصلې صادرولې.

وَٱلَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِٱلۡكِتَٰبِ وَأَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجۡرَ ٱلۡمُصۡلِحِينَ ﴿١٧٠﴾

او هغه كسان (له دوى ځنې) چې ښه ټينګ نيسي كتاب او قائموي (سم اداء كوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ؛ بېشكه مونږ نه ضايع كوو ثواب (عوض، بدل) د نيكو كارانو (له دوى څخه).
تفسير: يعنې دتوبې او د حال د اصلاح ور اوس هم پرانيستلى دى، هغه كسان چې د شريرانو لاره پرېږدي، او د تورات د اصلي هداياتو لاره ټينګه نيسي، او د هغه د هدايت او پخوا ويلو سره سم اوس د قرآنكريم لمن ټينګه نيسي، او د الله تعالى د بندګۍ (لمانځه او نورو) حقوق په ښه ډول سره اداء كړي، الغرض چې د ځان او نورو اصلاح ته متوجه كيږي؛ نو الله تعالى د هغوى اجر نه ضايع كوي، او دوى بلا شبهه د هغو خپلو محنتونو د خوږو مېوو او ثمراتو څخه خامخا خوړونكي دي.

۞وَإِذۡ نَتَقۡنَا ٱلۡجَبَلَ فَوۡقَهُمۡ كَأَنَّهُۥ ظُلَّةٞ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُۥ وَاقِعُۢ بِهِمۡ خُذُواْ مَآ ءَاتَيۡنَٰكُم بِقُوَّةٖ وَٱذۡكُرُواْ مَا فِيهِ لَعَلَّكُمۡ تَتَّقُونَ ﴿١٧١﴾

او (ياد كړه اى محمده ! يهودو ته) هغه وخت چې راپورته كړ مونږ غر (د طور) د پاسه د دوى ګواكې دغه غر يو سايبان وو (لكه چترۍ د دوى په سر وه) او غالب ګمان وكړ (وويرېدل) دوى چې بېشكه هغه غر راپرېوتونكى دى پر دوى (له هوا كه تورات ونه مني، او ومو ويل دوى

ته چې) ونیسئ تاسې هغه (تورات) چې درکړی مو دی تاسې ته په قوت (زور ښه کوښښ) سره، او یاد کړئ هغه احکام چې په ده کې دي، ښايي تاسې ته چې ځانونه وساتئ تاسې ! (له ګناهونو).

تفسیر: یعنې هغه میثاق الکتاب ـ عهد او اقرار چې له دوی څخه اخیستی شوی وو، او اوس دوی ته ور په یادولی شي، هغه په داسې یوه اهتمام سره اخیستی شوی وو، چې غر د دوی په سرونو باندې ځوړند شوی وو، او دوی ته داسې ویلي شوي وو، هغه شی تورات او نور چې تاسې ته درکاوه شي؛ هغه ټینګ ونیسئ !، او په ښه عزم یې وساتئ ! او هغه نصائح چې تاسې ته شوي دي؛ هغه تل پوره په یاد ولرئ ! او عمل پرې وکړئ، که نه د انکار په صورت کې وپوهېږئ چې الله تعالی دغه غر پر تاسې غورځوي، او هلاک کوي مو، افسوس دی چې هغه عهد او اقرار مو بیخي هېر کړی دی، چې په دومره اهتمام، تخویف، او تاکید له تاسې څخه اخیستی شوی وو، د «رفع الجبل» قصه په (اول جزء د البقرة په (۸) رکوع) کې تېره شوې ده، هلته یې وګورئ !.

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنۢ بَنِيٓ ءَادَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا۟ بَلَىٰ شَهِدْنَآ أَن تَقُولُوا۟ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَٰذَا غَٰفِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَوْ تَقُولُوٓا۟ إِنَّمَآ أَشْرَكَ ءَابَآؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّنۢ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ ٱلْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾

او (یاد کړه ای محمده !) هغه وخت چې واخیست رب ستا له بني آدمو ځنې له شاګانو د دوی څخه اولادې د دوی، او شاهدان یې کړل دوی پر ځانونو خپلو باندې، (او وفرمایل الله دوی ته): آیا نه یم زه رب ستاسې؟ وویل دوی (او اقرار یې وکړ): هو ! (ته رب ځمونږ یې، په ربوبیت د الله)، ګواه کړه مونږ خپل نفسونه (د دې جهته) چې و (نه) وایئ تاسې په ورځ د قیامت کې چې بېشکه مونږ وو له دغه (توحیده) غافلان (ناخبران). یا (د دې جهته چې) و (نه) وایئ تاسې چې: بېشکه همدا خبره ده چې شرک غوره کړی وو پلرونو ځمونږ پخوا له (مونږه)، او وو مونږ اولاده پس له دوی نه (نو اقتدا کړې وه مونږ په هغو پسې)؛ نو آیا هلاکوې (په عذابوې ته یا الله !) مونږ په هغه کار باندې چې کړی وو باطله عمل کوونکو (مشرکانو).

تفسیر: شاه صاحب فرمايي چې: «الله تعالی د آدم علیه السلام له شا ځنې د ده اولاده او د اولادې له شاګانو ځنې یې د دوی اولاده وویسته، له ګردو (ټولو) ځنې یې د خپل الوهیت اقرار واخیست، بیا یې بېرته په همغو شاګانو کې ور داخل کړل، له دې نه دغه مدّعا ده، چې د الله تعالی په مطلق رب منلو کې هر انسان د خپل ځان لپاره کفایت کوي، د پلرونو تقلید نه دی پکار، که پلار مشرک شي؛ نو په ځوی باندې یې لازم دي چې ایمان راوړي، که چا ته داسې یوه شبهه پیدا شي چې هغه عهد خو ځما په یاد نه دی پاتې، نو بیا څه حاصل؟ نو داسې دې وپوهیږي، چې د هغه نښه خو د هر انسان په زړه کې ده، او په ګردو ژبو باندې د هغه خبره جاري ده، چې د ګردو شیانو پیدا کوونکی الله جل جلاله دی، او پر دې باندې ټول جهان قائل دی، او هر چېرې مشهور دی، او هغه کسان چې منکران یا مشرکان شوي دي؛ نو دوی د خپل ناقص عقل په مداخله او ښوونې شرک غوره کړی دی، نو بیا دوی پخپله دروغجنان دي».

وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْءَايَٰتِ وَلَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾

او همداسې (لکه قصّه د میثاق) په تفصیل سره بیانوو مونږ آیتونه او لپاره د دې چې دوی ښايي راوګرځي (له چټې ـ بېکاره تقلیده، او خپل فکر وچلوي).

تفسیر: په «موضح القرآن» کې راغلي دي، چې دغه قصه يې يهودانو ته واوروله، چې هغوی هم له خپل عهده همغسې ګرځېدلي وو؛ لکه چې مشرکان ګرځېدلي دي.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿۱۷۵﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ ۚ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ۚ ذَٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۚ فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿۱۷۶﴾

او ولوله (ای محمده !) پر دغو (يهودانو يا قوم خپل) خبر (او حال) د هغه (سړي) چې ور کړی وو مونږ هغه ته (علم) د آيتونو خپلو؛ نو راووت (او بېزار شو په کفر او اعراض سره) له هغو آيتونو، نو ورپسې شو شيطان (او تېر يې ايست) نو شو له ګمراهانو. او که اراده فرمايلې وی مونږ؛ نو خامخا پورته کړی به وو مونږ دی په دې آيتونو سره (مقام الأبرار ته)، وليکن ده ميلان وکړ ځمکې ته او متابعت يې وکړ د هوا خپلې، نو مثال د ده (په خساست کې) په شان د سپي دی، چې که حمله وکړې پرې (يا يې کورې، چغه کړې او ويې شړې) نو ژبه راباسي او غاپي، او که يې پرېږدې (او څه ورته ونه وايې هم) ژبه راباسي او غاپي، دغه (تېر مثل) مثال د قوم هغه دی؛ چې دوی (له ډېره کبره او عناده) نسبت د دروغو کوي آيتونو ځمونږ ته، نو بيان کړه (دوی ته) دغه قصې (او احوال) ښايي چې دوی فکر وکړي (په کې او ايمان راوړي).

تفسیر: د اکثرو مفسرينو په نزد دغه آيات د «بلعم بن باعوراء» په حق کې نازل شوی دی، چې يو يهودي عالم وو، وروسته ده د الله تعالی آيات او هدايات پرېښودل، او د يوې ښځې په اغواء او د دولت په طمع دموسی عليه السلام په مقابل کې د خپلو تصرّفاتو په چلولو او ناپاکو تدابيرو په کار آچولو لګيا شو، آخر يې موسی عليه السلام ته هيڅ زيان او نقصان ونه شو رسولی، او دی پخپله ابدي مردود شو.

د هغه الهي آيتونو علم چې «بلعم» ته ورکړی شوي وو، که الله تعالی اراده کړي وی؛ نو دی به د هغه په وسيله ډېرو لوړو مرتبو ته رسېدلی وو، او دغه هلته کېدی شو چې ده په خپل علم عمل کړی وی، او د الله تعالی د آيتونو د اتباع توفيق ور په برخه کېده؛ خو داسې ونشو، ځکه چې ده پخپله له آسماني برکاتو او آيتونو څنې مخ واړاوه، او د ځمکې د شهواتو او لذّاتو په لوري متوجه شو، دی د نفس په غوښتنو پسې رهي (روان) وو، او شيطان ده پسې لوېدلې تعاقب يې کاوه، تر دې چې د پخو کړو تلونکو او ګمراهانو په سلسله کې ورننووت.

په دغه وخت کې د ده حال د هغه سپي په شان شو؛ چې ژبه يې د باندې وتلي وي، او در ګرده غاپي او هونګيږي، که حمله پرې وکړې او کورې يې کړې؛ يا يې همغسې خوشې پرېږدې؛ په هر صورت سره هغه پرله پسې غاپي، هونګيږي او خپله ژبه يې ويستلې وي، ځکه چې په طبيعي ډول د زړه د کمزورۍ له وجې د تودې هوا په د باندې ايستلو او د سړې هوا په ننه ايستلو باندې په سهولت قادر نه دی.

همداسې په سفلي غوښتنو کې يې د سخت سا وهونکي سپي حال شو، چې د اخلاقي کمزورۍ له سببه په آيات الله پوهېدل او نه پوهېدل، تنبيه ورکول او نه کول دواړه حالتونه د ده په حق کې برابر شول: ﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾.

د دنيا له حرصه د هغه ژبه د باندې راوتلې او ځړېدلې وه، او د آيات الله د ترک له نحوسته د بد حواسۍ او د زړه د پرېشانۍ نقشه او حال د پرله پسې غپېدلو په مثال کې ظاهر شو.

ځيني وايي چې: دغه سړی أميه بن أبي الصلت وو، چې ده ته هم د ځينو پخوانيو کتابو علم ورکړی شوی وو، او په دې ښه خبر وو چې محمد صلى الله عليه وسلم آخر الزمان نبي دی، خو سره له هغه له ډېره کبره او حسده او عناده پرې کافر شو.

د آيتونو شان نزول هر څه چې وي په هر حال دلته د هواپرستانو انجام ښوولی شوی دی، چې د حق له قبلولو، يا له ښه پوهېدلو څخه وروسته، يواځې په دنيوي طمع او د سفلي غوښتنو په متابعت الهي احکام پرېږدي، او د شيطان پر اشاراتو درومي، او د الله تعالى دعهد او ميثاق هيڅ پروا نه کوي.

ګواکې يهودانو ته تنبيه وفرمايله شوه، چې يواځې علم الکتاب دومره نافع نه شي کېدی، تر څو پورې چې په صحيحه معنى سره د هغه اتباع ونه شي.

﴿مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَاةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا﴾ (۲۸ جزء د الجمعه سورت (۵) آيت (۱) رکوع) بدو عالمانو لره په دغو آيتونو کې لوی عبرتناک پند او عبرت او سبق شته؛ که پرې غور او فکر وکړي.

سَآءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنفُسَهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾

بد مثال دی (مثال د) قوم هغه چې نسبت د دروغو يې کړی وي آيتونو ځمونږ ته، او په ځانو خپلو وو دوی چې ظلم به يې کاوه (په کفر او معاصيو سره).

تفسير: د مشرکينو او نورو په ترديد کې په لوی قرآن کې ځای ځای د عنکبوت ذباب ـ غنې ـ مچ او نورو مثالونه بيان شوي دي مګر د دغو خلقو مثال په داسې بد ډول سره بيان شوی دی؛ چې هيڅ غيرتمن انسان حتى المقدور د هغه ممثل خپل ځان نشي ګرځولی، او هغه بې حيا او غدار چې خپل ځان د هغه مثال ګرځوي، نو هغه فقط د خپل ځان لپاره زيان رسوي.

مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِي ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٧٨﴾

هر چا ته چې هدايت وکړي (سمه صافه لار وښيي) الله نو همغه د هدايت (او سمې صافې لارې) موندونکی دی، او هر هغه څوک چې ګمراه کړي (ده لره الله)؛ نو دغه ګمراهان هم دوی دي زيانکاران.

تفسير: علم او فضل هم هلته انسان ته په کار ورځي؛ چې د الله تعالى په هدايت او مرسته (مدد) له صحيح علم سره موافق د عمل توفيق ور په برخه شي، هغه علم چې انسان موَفّق نه کړي، چې د هغه په ښوونه په سمه لاره باندې لاړ شي، نو هر څومره چې دغه عالم علمي فضيلت او قابليت ولري؛ ودې پوهېږي چې پرته له زيان او خسارې څخه بل هيڅ شی به د ده په لاس ورنشي، نو ځکه انسان دې په خپل علم او فضل باندې مغرور نشي، بلکه تل دې له الله تعالى څخه هدايت او توفيق وغواړي.

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۖ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا ۚ أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾

او خامخا په تحقيق پيدا کړي دي مونږ لپاره د جهنم (دوزخ) ډېر کسان له جن (پېريانو) او له انسانانو چې دي دوی لره (داسې بې معنى) زړونه چې هيڅ نه پوهيږي دوی په هغو سره (حق له باطله)، او دي دوی لره (داسې بې فائدې) سترګې چې نه ويني دوی په هغو

سره (نبني د قدرت)، او دي دوی لره (داسې بېکاره) غوږونه چې نه اوري په هغو سره (آیتونه د الله)، دغه کسان په شان د چارپایانو دي (د نفساني امور په اتّباع کې)، بلکه دوی (چې مکلّفان دي) ډېر ګمراهان دي (له چارپایانو څنې)، دغه کسان همدوی دي غافلان (کاملان په بې خبرۍ کې).

تفسیر: دغه آیت په ښکاره ډول د ﴿وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ﴾ له آیت سره معارض معلومېږي؛ نو ځکه ځینې مفسرین هلته د ﴿لِيَعْبُدُونِ﴾ لام د «غایت» لپاره او دلته په ﴿لِجَهَنَّمَ﴾ کې لام د «عاقبت» لپاره مرادوي، یعنې د ګردو (ټولو) له پیدا کولو څخه اصلي مطلب خو عبادت دی، لیکن څرنګه چې ډېر انسانان او پیریان به دغه مطلب پوره نه کړی شي؛ نو عاقبت به دوزخ ته لیږلي کیږي، نو د دغه عاقبت په لحاظ ویلی شو، چې ګواکې دوی دوزخ لپاره پیدا شوي دي، کما في قوله تعالی: ﴿فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا﴾.

خو د محققینو په نزد دغه تکلّف ته هیڅ حاجت نشته، او دوی په دواړو ځایونو کې لام د «غایت» لپاره بللی دی، مګر په ﴿لِيَعْبُدُونِ﴾ کې «تشریعي غایت» او دلته په ﴿لِجَهَنَّمَ﴾ کې «تکویني غایت» دی.

﴿لَهُمْ قُلُوبٌ﴾ الآیه - «چې دي دوی لره داسې بې معنی زړونه چې هیڅ نه پوهیږي په هغو سره حق له باطله الخ»، یعنې زړه، غوږونه، سترګې او نور ګرد شیان یې شته دي، خو نه په خپلو زړونو کې په آیات الله کې غور کوي، او نه د قدرت نښې د عمق او اعتبار په نظر مطالعه کوي، او نه الهي خبرې د قبول په غوږونو سره اوري.

څرنګه چې د چارپایانو (حیواناتو) ګرد ادراکات یواځې د خوړلو او څښلو او بهیمي جذباتو په دائره کې محدود وي، هم دغسې د دوی حال هم دی، چې خپل زړونه، دماغونه، لاسونه، پښې، سترګې او غوږونو الغرض د الله تعالی نورې ورکړی شوې قواوې یواځې د دنیوي لذائذو او مادي غوښتنو د تحصیل او تکمیل لپاره پکار اچوي، او له انساني کمالاتو او د ملکوتي خصائلو له اکتساب سره هیڅ سر او کار نه لري، بلکه که غور وکړ شي؛ نو د دوی حال له یوه لوري د حیواناتو له حاله هم بدتر دی، ځکه چې حیوان د خپل خاوند په بللو راځي، او د ده په رټلو او شړلو اوړي، مګر دوی له سره د خپل حقیقي مالک په غږ باندې غوږ نه ږدي.

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ ۚ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

او خاص الله لره دي (ټول) نومونه ډېر ښه؛ نو وبولئ دغه (الله) په همغو (ښو نومونو) سره او پرېږدئ هغه کسان چې (له ډېره جهله) الحاد (کوږوالی) کوي په نومونو د الله کې، ژر به سزا ورکړه شي دوی ته د هغو کارونو چې وو دوی چې کول به یې.

تفسیر: پاک الله تل په ښو نومونو سره یادوئ! او په ښو صفاتو یې وستایئ! او هغه کسان چې د الله جل جلاله د اسماوو او صفاتو په نسبت کوږ تګ کوي؛ هغوی پرېږدئ! دوی څه چې کوي همغه به مومي.

د الله تعالی د نومونو او صفتونو په متعلق کوږ تګ دا دی، چې په الله تعالی باندې د داسې نامه او صفت اطلاق وکړی شي؛ چې د هغه اجازه شریعت نه وي ورکړې، او د حق جل وعلا د تعظیم او اجلال سره لایق نه وي، یا د ده د مخصوص نامه او صفت اطلاق په غیر الله باندې وشي، یا د هغو د معنی ګانو په بیانولو کې تأویل، لاندې باندې او وړاندې وروسته کول تر سره شي، یا یې په معاصي مثلا سحر او په نورو کې استعمال کړي، یا له خپله ځانه پاک الله ته نومونه سازوي، لکه چې یهودان یې «أبو المکارم» «پلار د کرمونو» او «أبیض الوجه» «سپین مخی» بولي، او نصاری یې «أبو المسیح» - پلار د مسیح بولي، او حکماء یې «العلة الأولی» «ړومبنی علت» بولي، دغه ګرد کارېه تلل دي، کله چې د دوزخیانو بحث تېر شو، نو اوس د جنتیانو حال بیانیږي.

وَمِمَّنۡ خَلَقۡنَآ أُمَّةٞ يَهۡدُونَ بِٱلۡحَقِّ وَبِهِۦ يَعۡدِلُونَ ﴿١٨١﴾

او ځيني له هغو کسانو چې پيدا کړي دي مونږ يو امت (جماعت) دی؛ چې لاره ښيي خلقو ته په حقه، او په همدې (حق) سره برابري (انصاف) کوي (په ګردو (ټولو) معاملاتو کې).

تفسير: دغه جماعت محمدي مرحومه امت دی، على صاحبها أفضل الصلوات والتسليم، چې دوی له هر راز (قسم) افراط او تفريط او کږو تللو څخه بېل شوي دي، د صداقت، عدالت، ديانت، انصاف، او نورو محاسنو طريقه يې اختيار کړېده، او د همغو فضائلو په لوري نورو ته هم دعوت ورکوي، وروسته له دې نه د دې امت د مخالفينو او د حق تکذيب کوونکو ذکر راځي.

وَٱلَّذِينَ كَذَّبُواْ بِـَٔايَٰتِنَا سَنَسۡتَدۡرِجُهُم مِّنۡ حَيۡثُ لَا يَعۡلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَأُمۡلِي لَهُمۡۚ إِنَّ كَيۡدِي مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾

او هغه کسان چې نسبت د دروغو کوي آيتونو ځمونږ ته ژر به ونيسو مونږ دوی له داسې لوري چې نه به پوهيږي دوی، او مهلت ورکوم زه دوی ته، بېشکه چې کيد (حيله، چال) ځما ډېر سخت دی.

تفسير: دروغجنو مجرمانو ته ډېر ځلې على الفور سزا نه ورکوله کيږي، بلکه د دنيوي عيش او عشرت او پراخۍ وَرونه ورپرانيستلی شي، تر دې چې د الهي سزا څنې بې فکره او د جرائمو په ارتکاب کې لا زړور شي، او ورو ورو خپل ځانونه په ښکاره ډول د هغې انتهايي سزا مستحق ګرځوي، چې په دوی باندې جاري کېدونکې ده، همدغه د پاک الله مهلت ورکول او استدراج دی، مګر دوی له حماقت او بې حيايۍ نه داسې ګومان کوي؛ چې دا پر مونږ باندې د الله تعالى لورينه او مهرباني ده.

أَوَلَمۡ يَتَفَكَّرُواْۗ مَا بِصَاحِبِهِم مِّن جِنَّةٍۚ إِنۡ هُوَ إِلَّا نَذِيرٞ مُّبِينٌ ﴿١٨٤﴾ أَوَلَمۡ يَنظُرُواْ فِي مَلَكُوتِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ وَمَا خَلَقَ ٱللَّهُ مِن شَيۡءٖ وَأَنۡ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ قَدِ ٱقۡتَرَبَ أَجَلُهُمۡۖ فَبِأَيِّ حَدِيثِۭ بَعۡدَهُۥ يُؤۡمِنُونَ ﴿١٨٥﴾

آيا فکر نه دی کړی دغو (مکذبينو چې پوه شوي به وی په دې باندې) چې نشته په صاحب (ملګري) د دوی پورې هيڅ يو حال د لېونتوب، نه دی دغه (صاحب) مګر (خو دی) يو ويرونکی ښکاره. آيا نظر نه کاوه دوی (د استدلال په طريقې سره) په سلطنت د آسمانونو او د ځمکې کې، او په هغه کې چې پيدا کړي دي الله له هر شي څخه، او (بل په دې کې فکر نه کوي) چې ښايي چې وي (دا خبره) چې په تحقيق سره نژدې شوې به وي وعده د دوی، نو په کومې يوې خبرې پس له دې (قرآنه) ايمان به راوړي دوی.

تفسير: يعنې آخر آيت الله ته د دروغو نسبت کول او د هغو له بد انجام څخه د غافلېدو سبب څه شی دی؟، د دغو آيتونو راوړونکی محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم عاقل، کامل، او امين فاضل دی، هغه ګرد عمر له تاسې سره اوسېدلی دی، د هغه د ټولو وړو او لويو احوالو څخه تاسې واقف يئ، د ده عقل، پوهه، امانت او ديانت لا له پخوا مسلّم او معروف دی، او له هغه ذات څخه چې دغه کتاب راوړی شوی دی؛ هغه د ګرد عالم مالک، مطلق شهنشاه، او د هر څيز خالق دی، د هغه پر نهايت مضبوط او محکم نظام، سلطنت، بلکه پر ټولو وړو او لويو شيانو چې د الله تعالى مخلوقات دي؛ غور او فکر وکړئ.

مثلا هم دغو ارتو او لويو آسمانونو ته د استدلال په طريقه دقت وكړئ، چې په كې (١٢) برجونه او رنګارنګ بېشماره ستوري دي، چې ځينې يې سيارات او ځينې يې ثوابت دي، لمر او سپوږمی لري.

او دقت وكړئ د ځمكې په ارت او لوی ملك كې، چې په كې ډول ډول (قسم قسم) ونې، سيندونه، بحرونه، غرونه، حيوانات، خوځندې، الوتونكې او راز راز (قسم قسم) بادونه، وريځې او بارانونه شته، او هر هغه شيان چې پيدا كړي دي الله تعالى؛ هغه هم دوی ويني، لـه هـر شي چې د صانع الله جل جلاله كامل قدرت ورته معلوم شو؛ نو د دغو «تكويني» او «تنزيلي» آيتونو تصديق به وكړي، بيا نو د آيات الله په تسليم كې څه عذر باقي دی؟ !، ښايي دوی وپوهول شي، چې د دوی د موت او هلاكت وخت به قريب شوی وي، لهذا په هغه تيارئ كې چې بعث بعد الموت لپاره وكړی شي؛ ښايي چې جلتي او تيزي وشي ! او ښايي چې له بدو كارونو توبه ګار او ښو كارونو ته حرص او تلوار وكړي !.

مَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ ۚ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾

هر هغه چا لره چې ګمراه كړي الله؛ نو نشته هيڅ لار ښوونكی د (حق) ده ته، او (الله) پرېږدي دوی په شرارتونو خپلو كې په دې حال كې چې حيران او سرګردانه ګرځي.

تفسير: هدايت او ضلالت دواړه لكه نور شيان د الله تعالى په قبضه كې دي، كه الله جل جلاله اراده ونه فرمايي؛ نو ګرد د هدايت سامان همغسې پاتې كيږي، او سړی له هيڅ لوري نه منتفع كيږي، هو ! عادتاً هلته الله تعالى د هدايت توفيق وركوي؛ چې بنده په خپل كسب او اختيار سره پر هغې لیارې تګ وكړي، او تلل پرې وغواړي، او هغه چې په لوی لاس يواځې بدئ او شرارت ته ملا تړي؛ نو پاك الله هم وروسته له لار ښوولو څخه هغه په همغه خپل حال باندې پرېږدي.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ رَبِّي ۖ لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ۚ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً ۗ يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ۖ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ اللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾

پوښتنه كوي (منكران د قيامت) له تا نه (ای محمده !) له (حاله د) قيامت چې كله به وي وخت د قيام (ښكاره كولو د هغه)؟ ووايه (ته دوی ته): بېشكه خبره همدا ده چې علم د ده په نزد د رب ځما دی، نه ښكاروي دا قيامت (هيڅوك) په وخت د ده كې مګر (ښكاره وي يې) هم دغه (الله)، درونددی (د قيامت ډار) په (مخلوقاتو) د آسمانونو او (په مخلوقاتو د) ځمكې، را به نشي دغه (قيامت) تاسې ته مګر (دربشي) ناڅاپه (بې خبره)، پوښتنه كوي دوی له تا نه (ای محمده !) ګواكې ته مبالغه كوونكی يې (په سوال كې) له قيامته (يعني ته عالم يې په قيامت)؟ ووايه چې بېشكه علم د دغه (قيامت خاص) په نزد د الله دی، او ليكن زياتره خلق نه پوهيږي (په دې چې علم يې خاص الله لره دی).

تفسير: لومړی په ﴿وَأَنْ عَسَىٰ أَن يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ﴾ كې خاص د هغه قوم د اجل او موت ذكر وو؛ چې هغوی ته هيڅ معلوم نه وو، چې اجل كله راځي، نو بيا دلته دګردې دنيا د اجل قيامت په نسبت تنبيه فرمايي، كله چې چاته دخپل مرګ د وخت او نېټې اطلاع او خبر نه وي چې كله راځي؟ نو د دنيا د موت او اجل په نسبت څوك څه ويلی شي، چې په كوم تاريخ او په كومه نېټه به راځي؟ ! د دې تعيين علم پرته (علاوه) د علاّم الغُيوب الله جل جلاله بل هيڅ يو موجود سره نشته، همغه پاك الله په خپل معين او مقدر وخت كې قيامت واقع كوي، او دغه راښكاروي چې د الله تعالى په علم

کې د هغه وخت همدغه دی، پر آسمان او ځمکه باندې به دغه واقعه ډېره درنه و ي، او د هغه علم هم ډېر درونددی، چې ما سوا الله بل چا ته حاصل نه دی، اګر که د دغې واقعې ډېر قرائن او امارات شته، چې نبیانو علیهم السلام بالخاصه ځمونږ آخر الزمان پیغمبر محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم بیان فرمایلي دي، خو بیا هم د دغو ګردو علائمو له ظهوره وروسته کله چې قیامت واقع کیږي؛ نو هغه به بیخي په بې خبرئ یو ناڅاپه او دفعتاً پېښیږي، لکه چې د بخاري شریف او د نورو په احادیثو کې تفصیلا مذکور دي.

﴿يَسۡـَٔلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنۡهَاۖ﴾ الآیه ـ د دې خلقو د سوال له طرزه ظاهریږي، چې ګواکې دوی ستاسې په نسبت داسې خیال کوي؛ چې ته د دې خبرې په تحقیق، تفتیش، پته او سراغ لګولو کې مشغول یې، او له تلاشه وروسته دې د هغه علم ته ځان رسولی دی، حال دا چې دغه علم حق جل وعلی شأنه سره مخصوص دی، او انبیاء علیهم السلام په هغو شیانو پسې دومره نه ګرځي، چې هغه د الله تعالی له جانبه د کوم مصلحت لامله (وجې) پټ ساتل شوي وي، او نه دغه کار د دوی په اختیار کې شته، چې که هر څه وغواړي؛ هغه په کوښښ سره ضرور معلوم کړي.

قُل لَّآ أَمۡلِكُ لِنَفۡسِي نَفۡعٗا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَآءَ ٱللَّهُۚ وَلَوۡ كُنتُ أَعۡلَمُ ٱلۡغَيۡبَ لَٱسۡتَكۡثَرۡتُ مِنَ ٱلۡخَيۡرِ وَمَا مَسَّنِيَ ٱلسُّوٓءُۚ إِنۡ أَنَا۠ إِلَّا نَذِيرٞ وَبَشِيرٞ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ۝١٨٨

ووایه (ای محمده دوی ته) چې زه نه لرم واک لپاره د نفس (ځان) خپل د (رسولو د) نفع او نه د (دفع کولو د) ضرر مګر هغه څه چې اراده وفرمایي الله، او که وی زه چې پوهېدلی په (خبرو د) غیب باندې؛ نو خامخا حاصل کړی به مې وی ډېر له خیر (نفعې) ځنې، او نه به وو رسېدلی ما ته کوم زیان، نه یم زه مګر (خو یم) ویروونکی (د کفارو په جحیم سره) او زیری کوونکی لپاره د (هغه) قوم چې مؤمنان دي (په نعیم سره).

تفسیر: په دغه آیت کې دا راښوول شوي دي؛ چې هر بنده اګر که ډېر لوی هم وي، مستقل اختیار او محیط علم نه لري، سید الأنبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم ته د دې خبرې د اعلان کولو حکم شوی دی، چې زه نورو ته لا څه چې خپل ځان ته هم څه ګټه (فائده) نشم رسولی، او نه ځان له زیان څخه ساتلی شم، مګر څومره چې الله تعالی وغواړي؛ هم هغومره زه اقتدار لرم، که زه پر ګردو غیبي خبرو پوهېدی؛ نو ډېرې ښېګڼې (فائدې) به مې د خپل ځان لپاره حاصلولې چې د غیبي علم د نه لرلو له سببه زیاتره فوتیږي، او هیڅکله هیڅ یوه نامناسبه واقعه به راته نه پېښېده، مثلا د «افک» په واقعه کې د څو ورځو له مخې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د وحیې د نه راتللو له سببه سخت اضطراب او قلق او پرېشاني ورپېښه شوه، په «حجة الوداع» کې یې صاف وفرمایل:

«لو استقبلت من أمري ما استدبرت لما سُقت الهدي» «که زه لا له پخوا پوهېدی په دغه شي باندې چې وروسته راپېښ شو؛ نو له سره به مې د (هدي) حیوان له ځان سره نه راووست»، داسې په سلهاوو نورې واقعې دي، چې د هغوی مخنیوی د «محیط علم» د لرلو په صورت په ډېره آسانی سره ممکن وو.

ګواکې دا یې ښوولې ده چې «علم المحیط» پرته له الله تعالی ځنې بل هیچا ته نه دی حاصل، او علم الغیب خو لا پر پرېږدئ ! د محسوساتو او مبصراتو پوره علم هم د الله تعالی په عطا کولو سره حاصلیږي، که الله تعالی اراده ونه فرمایي نو مونږ د محسوساتو ادراک هم نشو کولی.

په هر حال په دغه آیت کې په ښکاره ډول سره راښوول شوي دي، چې مستقل اختیار یا محیط علم د نبوت له لوازمو ځنې نه دی، لکه چې ځینې جاهلان یې اټکلوي، هو ! د شرعیاتو علم چې د انبیاوو علیهم السلام له منصب او وظیفې سره ربط لري؛ ښایي هغه کامل کړي.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَت دَّعَوَا اللَّهَ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَّنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٨٩﴾ فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾

همدغه (الله) هغه ذات دی، چې پیدا کړي یې یئ تاسې له نفس یوه څخه او پیدا کړي يې ده له دې نفس څخه ښځه د ده، لپاره د دې چې آرام ونیسي له دې سره، نو کله چې نارینه پټه کړه دغه ښځه (یعنې جماع یې ورسره وکړه) نو حامله شوه په حمل خفیف (سپک سره)؛ نو ګرځېده (تله راتله) به له دې حمل سره، نو کله چې درونده شو حمل نو سوال وکړ دواړو له الله رب خپل نه، چې قسم دی خامخا که راکړې ته مونږ ته صالح (کامل روغ ولد)؛ نو خامخا شو به مونږ هرو مرو له شکر ایستونکو (په دې نعمت). نو کله چې ورکړ (الله) دوی ته صالح (ولد)؛ نو وګرځول دوی دواړو الله ته شریکان په (نامه د) هغه کې چې ورکړ دوی ته (الله)، نو پورته دی الله له هغه چې دوی (او اولاده د دوی) یې شریکوي (له ده سره).

تفسیر: الله تعالی ګرد انسانان له آدم علیه السلام څخه پیدا کړل، او د آدم علیه السلام د انس او سکون او د قرار د حصول لپاره یې د ده له وجوده د ده جوړه حواء رضي الله تعالی عنها پیدا کړه، بیا له دوی دواړو څخنې نوره اولاده او ځوځات پیدا شول.

کله چې یو نارینه له خپلې ښځې خپله فطري غوښتنه حاصله کړي؛ نو ښځه حامله شي، د حمل په ابتدايي حالت کې هیڅ دروندوالی نه وي، او حسب المعمول به ښځه تله راتله، او ناسته ولاړه کوي، ځکه چې تشه نطفه وي، کله چې ګېډه یې د ولد د لویېدلو په سبب راپورته شي؛ نو په دې باندې هیڅوک خبر نه وو، چې د دې په منځ کې څه شی پټ دي، آیا انسان دی که حیوان؟ نو نارینه او ښځې دواړو د حق تعالی په دربار کې عرض وکړ، که ته له خپله فضله یو ښه روغ رمټ او د کار وړ او صالح وړوکی مولود را عنایت کړې، نو مونږ دواړه بلکه څمونږ نسل به هم تړول ستا شکر اداء کوو، کله چې الله تعالی د دوی دغه تمنّا پوره کړه، نو دوی څمونږ په ورکړې شوي شي کې د نورو د برخو په ټاکلو (مقررولو) یې شروع وکړه، مثلاً ځینې په دې عقیده شول، چې دغه اولاد فلاني ژوندي یا مړ مخلوق مونږ ته راکړی دی، ځینې په دې عقیده نه وو خو عملاً به یې د هغه په نذر او نیاز شروع وکړه، یا به یې د مولود وچولی (تندی) د هغه په مخکې په سجده کېښوده، یا به یې په مولود باندې داسې نوم کېښوده، چې له هغه څخه به د شرک بوی راته، لکه عبد العزّی، عبد الشمس او داسې نور، لنډه دا چې په دغه صورت کې به د حقیقي منعم حق اعتقادا یا فعلا یا قولا نورو ته ورکول کېده.

ښه وپوهېږئ چې حق تعالی د شرک د ګردو انواعو او مراتبو څخه لوړ او لوی او اعلی دی، په دغو آیتونو کې د حسن بصري «رحمه الله» او نورو له رایه سره موافق خاص آدم علیه السلام او حواء رضي الله تعالی عنها مقصود نه دي، بلکه د عامو انسانانو د حالت نقشه ایستلې شوې ده، بېشکه ابتداء په ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا﴾ کې د تمهید په ډول د آدم علیه السلام او حواء رضي الله تعالی عنها ذکر وو، مګر له هغه وروسته د مطلق نر او ښځې ذکر شوی دی، او داسې په ډېرو ځایونو کې کیږي، چې د شخص له ذکره د جنس په لوري انتقال مرادوي لکه په ﴿وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِّلشَّيَاطِينِ﴾ کې هغه ستوري چې په ﴿بِمَصَابِيحَ﴾ سره یاد شوي دي، هغه لوېدونکي ماتېدونکي ستوري نه دي، چې په هغو د شیاطینو ویشتل په عمل راځي، مګر له شخص د ﴿بِمَصَابِيحَ﴾ څخه جنس مصابیح ته د کلام انتقال شوی دی.

تنبيه: حافظ عماد الدين ابن کثير «رحمه الله» ويلي دي چې: «کومو روايتونو کې چې راغلي دي، چې آدم او حواء عليهما السلام خپل ځوی ته «عبد الحارث» نوم کېښود، هغه له درې جهته معلول دي:

(۱): عمر بن ابراهيم البصري د يوه حديث په سند کې راغلی دی، او ابو حاتم «رحمه الله» د هغه په اړه وايي: «لا يحتجُّ به».

(۲) په ځينو نورو روايتونو کې دا قول په سمرة رضي الله تعالى عنه باندې موقوف دی، او رسول الله صلى الله عليه وسلم ته يې نه دی مرفوع کړی.

(۳): حسن بصري «رحمه الله» چې د دغه روايت راوي هم دی؛ خو پخپله يې د دغه آيت شريف تفسير دغه شان نه دی کړی، که دغه روايت صحيح وی، نو حسن رحمه الله به ورباندې په دغه تفسير کې اعتماد کړی وو، ځکه هغه وايي چې د ﴿جَعَلَا لَهُۥ شُرَكَآءَ﴾ نه مراد آدم او حواء عليهما السلام نه دي، بلکه د هغه اولادې څخه نور خلک مراد دي، لکه يهود او نصارى، او همدا ښه او بهتر تفسير دی اهــ.

(۴): دا حديث حسن بصري «رحمه الله» د سمرة رضي الله تعالى عنه څخه روايت کړی دی، او د محققينو محدثينو تحقيق دا دی، چې حسن بصري له سمرة رضي الله تعالى عنه څخه يواځې د عقيقې حديث اورېدلی دی، او نور يې ورڅخه نه دي اورېدلي، نو هغه ټول منقطع دي.

او هر چې کوم آثار د أهل علم څخه په دغه باب کې نقل شوي دي؛ نو کېدای شي له أهل کتابو څخه يې اورېدلي وي، او په اسلامي شريعت کې داسې څه نشته چې د دغه روايتونو تأييد وکړي، نو که تکذيب يې ونه کړو، نو تصديق يې هم نشو کولای، سره له دې چې په وروستي غوراوي کې د يو جليل القدر پيغمبر په شان کې طعن هم راځي، نو له دې کبله لکه چې ابن کثير «رحمه الله» وايي: «ځمونږ په وړاندې افضل، راجح، او بهتر د حسن بصري «رحمه الله» قول دی، چې مراد ورڅخه آدم او حواء نه، بلکه د هغوی اولاد يهود او نصارى دي».

أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْـًٔا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿١٩١﴾

آيا شريک ګرځوي دوی (له الله سره) هغه شی چې نشي پيدا کولی هيڅ څيز حال دا چې دغه (بُتان) پيدا کړل کيږي (يعني دوی پخپله بل چا پيدا کړي دي، نو څرنګه به خالق د بل چا شي؟).

وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَآ أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿١٩٢﴾ وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى ٱلْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ ۚ سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنتُمْ صَٰمِتُونَ ﴿١٩٣﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ ۖ فَٱدْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا۟ لَكُمْ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَآ ۖ أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَآ ۖ أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَآ ۖ أَمْ لَهُمْ ءَاذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا ۗ قُلِ ٱدْعُوا۟ شُرَكَآءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنظِرُونِ ﴿١٩٥﴾

او طاقت نه لري (دا بتان) لپاره د دغو (عابدانو خپلو) د مرستې کولو او نه له ځانونو خپلو سره مرسته (مدد) کولی شي. او که تاسې راوبولئ دوی سمې صافې لارې ته؛ نو نه کوي متابعت دوی ستاسې، برابره ده پر تاسې (دغه خبره) چې آيا بولئ تاسې (دوی) او که يئ تاسې چپ (د دوی له بلنې څخه). بېشکه هغه کسان چې عبادت کوئ تاسې (ای مشرکانو ! د دوی او بولئ يې) بې له الله؛ مملوکان دي په شان ستاسې، نو وبولئ تاسې دوی؛ نو ودې مني دوی (دغه بلنه)

ستاسې که يئ تاسې صادقان (رښتيني پـه دغه دعـوى کې چې دوى معبودان دي). آيا شته دوى ته (داسې) پښې چې تلل کوي دوى په هغو سره؟ آيا شته دوى ته (داسې) لاسونه چې نيول کوي دوى پـه هغو سـره؟ آيا شته دوى ته (داسې) سترګې چې ليدل کوي دوى په هغو سره؟ آيا شته دوى ته (داسې) غوږونه چې اورېدل کوي دوى په هغو سره (بلکه دا شيان دوى لره نشته، پس له تاسې څخه هم بدتر شول، نو تاسې څنګه د دوى عبادت کوئ؟ !) ووايه (اى محمده ! دوى ته): چې را وبولئ تاسې شريکان خپل (د امداد لپاره) بيا (په خپلو تدبيرونو) ضرر ورسوئ ماته پس مهلت مه راکوئ تاسې ماته (هيڅ قدر).

إِنَّ وَلِـۧيَ اللّٰهُ الَّذِيْ نَزَّلَ الْكِتٰبَ ۖ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصّٰلِحِيْنَ ﴿١٩٦﴾

بېشکه ولي «ناصر او ساتونکـى» مې الله دى، هغه چې ټوټه ټوټه يـې نازل کړى دى کتاب، او همدغه (الله حمايت) ساتنه کوي د صالحانو (او کارونه يې جوړوي).

تفسير: يعني هغه الله جل جلاله څما ولي، بادار او مرستيال دى؛ چې پر ما باندې يې وار په وار کتاب (قرآن) نازل کړى دى، او د رسالت پر منصب باندې يې فائز کړى يم، هم دغه پاک الله به زما حمايت، حفاظت او صيانت د ګردې دنيا په مقابل کې وکړي، څکه چې همدغه الله تعالى د خپلو نېکو بندګانو حفاظت او اعانت کوي، بالخاصّه د انبياوو عليهم السلام.

وَالَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا يَسْتَطِيْعُوْنَ نَصْرَكُمْ وَلَآ اَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُوْنَ ﴿١٩٧﴾ وَاِنْ تَدْعُوْهُمْ اِلَى الْهُدٰى لَا يَسْمَعُوْا ۖ وَتَرٰىهُمْ يَنْظُرُوْنَ اِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُوْنَ ﴿١٩٨﴾

او (بېشکه) هغه (معبودان) چې يې بولئ تاسې بې له الله؛ طاقت نه لري دوى د نصرت (مرستې کولو) ستاسې، او نه د ځانونو خپلو سره مرسته (مدد) کولى شي (نو زه يې څه پروا لرم). او که راوبولئ تاسې دوى په جانب د هدايت (د سمې صافې لارې)؛ نو هيڅ نه اوري دوى، او وينې به ته (اى محمده !) دوى چې ګوري به دوى تاته حال دا چې دوى به هيڅ نه ويني.

تفسير: يعني په ښکاره سره دوى د سترګو خاوندان دي، خو په کې د ليدلو قوت او د کتلو قدرت او د بينايي نور او د بصارت ظهور چېرې دى؟

د ﴿تَدْعُوْهُمْ﴾ فاعل که مشرکين شي، نو د (هُم) ضمير بُتانو ته راجع کيږي، يعنې که وبولئ تاسې اى مشرکانو دا بتان ښو کارو ته، نو دوى نه اوري، او که د ﴿تَدْعُوْهُمْ﴾ فاعل مؤمنين شي؛ نو د (هُم) ضمير مشرکانو ته راجع کيږي، يعنې که وبولئ تاسې اى مؤمنانو دا مشرکان ښو کارونو ته؛ نو دوى ستاسې بلنه نه مني.

خُذِ الْعَفْوَ وَاْمُرْ بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجٰهِلِيْنَ ﴿١٩٩﴾ وَاِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطٰنِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ ۗ اِنَّهٗ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿٢٠٠﴾

ونيسه (اى محمده ! عادت د) عفوې کولو، او امر (حکم) وکړه په معروف (نېکو کارونو) سره، او مخ وګرځوه ! (په څنګ شه !) له جاهلانو (ناپوهانو ليونيانو) څخه. او که باعث او تېز کړي تا (په معصيت) له طرفه د شيطان کومه وسوسه؛ نو پناه وغواړه په الله پورې، بېشکه دغه (الله) ښه اورېدونکى ښه عالم دى (د ټولو اقوالو په ګردو احوالو).

تفسیر: د ﴿خُذِالْعَفْوَ﴾ څو معناګانې شوي دي، د زیاترو حاصل دا دی، چې له سختګیرۍ او تندخویۍ ځنې پرهېز وکړه د مؤمنانو په مقابل کې، څو د قهر او غضب له امله (وجې) دوی در څخه تار په تار نشي، او محقق شیخ الهند «رحمه الله» همدغه معنا د «عفوې په عادت نیولو» سره تعبیر کړېده.

ځینې د دې آیت ترجمه داسې هم کوي، «واخله ای محمده ! د غنیانو هغه زیاتي مالونه او هغه چې آسان وي دوی ته، (او دا حکم د زکات له وجوب څخه پخوا وو) او امر وکړه خلقو ته په نېکۍ سره، او مخ وګرځوه له ناپوهانو، او مه کوه ورسره جنګ، (او دا اعراض هم د جهاد له فرضیت څخه پخوا وو) او که ورسیږي تاته ای محمده ! له طرفه د شیطانه څه وسوسه چې په جګړه کې دې واچوي له جاهلانو سره؛ پس پناه ونیسه په الله سره چې در څخه دفع کړي هغه وسوسه الخ».

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَٰٓئِفٌ مِّنَ الشَّيْطَٰنِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخْوَٰنُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾

بېشکه هغه کسان چې ویرېږي (له الله او ځان ساتي له ګناه) کله چې ورسیږي دوی ته کومه وسوسه (او ګذر) له طرفه د شیطانه؛ نو یاد کاندي دوی (حکم د الله او وینښ شي) پس ناڅاپه دوی لیدونکي وي (د حق)، او وروڼه د دوی (چې شیطانان دي) راکاږي (چلوي) دغه (کفار) په ګمراهۍ کې، بیا نه کوي دوی تقصیر (له ښویولو د کفارو یا کفار تقصیر نه کوي په متابعت د شیاطینو کې).

تفسیر: اګر که د استعاذې حکم ګردو (ټولو) لره شامل دی، خو خطاب لومړی یواځې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته وو، اوس د عامو متقیانو او د ګردو (ټولو) پرهېزګارانو د حال بیان فرمایي، یعنې د عامو متقیانو په حق کې دغه محال نه دی، چې د شیطان ګذر د هغوی په لوري وشي، او خپله کومه وسوسه د هغوی په زړونو کې واچوي، هو ! د متقیانو شان داسې وي، چې د شیطان له اغواء او تېرایستلو ځنې تل په غفلت کې نه پاتې کیږي، بلکه که لږ څه غفلت ورپېښ شي؛ دستي پاک الله یادوي، وېښ او په سد کیږي، که یې ولغزي؛ نو سمدلاسه ځان نیسي.

باقي د غیر متقیانو چې د دوی په زړو کې د الله تعالی وېره نه وي، او خپل ځان له ګناهونو څخه نه ساتي، او ښایي دوی ته د شیطان وروڼه وویل شي، د دوی حال دا دی، چې شیطان تل دوی د ګمراهۍ په لوري کشوي، او ورښایسته کوي یې، او د دوی په تېرایستلو کې هیڅ قصور او کمی نه کوي.

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِم بِـَٔايَةٍ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ مِن رَّبِّي هَٰذَا بَصَآئِرُ مِن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾

او تر هغه وخته پورې چې رانه وړې (ته ای محمده !) دوی ته کومه معجزه (چې دوی یې غواړي نو) وایي دوی: ولې دې (له خپله ځانه) غوره (جوړه) نه کړه داسې معجزه؟ نو ووایه: بېشکه همدا خبره ده، چې زه متابعت کوم د هغه څه چې وحې کولی شي ماته له طرفه د رب ځما (او زه نه یم راوړونکی د معجزې له خپله ځانه)، دغه (قرآن ټول دلائل د) پوهنې دي له (جانبه ده) رب ستاسې، او هدایت او رحمت دی لپاره د (هغه) قوم چې مؤمنان دي دوی.

تفسیر: د نبي وظیفه یواځې همدغه ده، چې هر هغه شی چې الله تعالی په وحي سره نازلوي؛ قبول یې کړي، او پرې تګ او عمل وکړي، او نورو ته هم پر هغه باندې د عمل کولو دعوت ورکړي، باقي هغه تنزیلي او تکویني آیتونه چې تاسو

يې له ما ځني غواړئ؛ نو کوم آيت او معجزه به له پاك قرآن ځني لويه او لوړه وي؟ ځکه چې دغه عظيم الشأنه معجزه د ګرد (ټول) جهان لپاره د بصيرت زياتوونکو حقائقو او مواعظو خزانه ده، او ايمان راوړونکو ته د يوه خاص قسم هدايت او رحمت ذخيره منځ کې لري، تاسې دغه عظيم الشأن قرآن کله ومانه ! چې بيا به هغه فرمايشي معجزه ومنئ؟ !.

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾

او کله چې ولوستلی شي قرآن؛ نو غوږ کېږدئ تاسې هغه ته او چپ اوسئ تاسې، لپاره د دې چې رحم درباندې وشي.

وَاذْكُر رَّبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُن مِّنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾

او يادوه ته (اى بنده !) رب خپل په زړه خپل کې په زارئ او وېرې سره او کم له هسکه (اوچته) غږه له وينا، په لومړنيو برخو د سبا کې، او په وروستنيو برخو د بېګا کې، او مه کېږه (اى ځما بنده) له غافلانو (بې خبرانو !).

تفسير: لوى ذکر خو عظيم الشأن قرآن دى، چې د هغه د ادب بيان اوس تېر شو، په دغه آيت کې د «ذکر الله» څه آداب په عمومي توګه بيان فرمايي، يعنې د «ذکر الله» اصلي روح همدا دى، هغه شى چې په ژبه ويل کيږي؛ د زړه توجه دې هم د هغه په لوري وي، تر څو د «ذکر الله» پوره خوند او نفع ظاهره شي، او ژبه او زړه دواړه د الله تعالى په ياد کې مشغول شي، د ذکر الله په وخت کې ښايي چې په فکر کې دقّت او په زړه کې رقّت وي، او په صحيح رغبت، مينه او رهبت (وېره) سره د الله تعالى په ياد کې مشغول او لګيا شي !، او داسې وضعيت او هيئت دې خپل ځان ته غوره کړي، لکه چې کوم ويرېدونکى خوشامند کوونکى انسان يو لوى بې مثله ذات ته عرض او فرياد کوي، ښايي چې د ذاکر په لهجه، غږ او هيئت کې دې د تضرّع، وېرې او خوف اثر او رنګ محسوس وي، د ذکر او مذکور له عظمت او جلاله د غږ ورو کېدل يو طبيعي او قدرتي امر دى: ﴿وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَٰنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا﴾ (۱۶ جزء د طه سورت (۱۰۸) آيت (۶) رکوع)، نو ځکه له په زوره ذکر کولو څخه ممانعت راغلى دى، که په ورو غږ او توجّه سره په خفيه يا په جهر سره د الله تعالى ذکر وکړي؛ نو الله تعالى به هم د هغه ذکر کوي.

إِنَّ الَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

بېشکه هغه (ملائکې) چې په نزد د رب ستا کې (مقربې) دي؛ نه کوي تکبر (لويي) دوى له عبادت د دغه (الله) څخه، او پاکي وايي په هر وخت د دغه (الله) او خاص هم دغه الله ته سجدې کوي.

تفسير: يعنې په شپه او ورځ مخصوصاً د سبا او بېګا په اوقاتو کې د الله تعالى له ياده مه غافل کېږئ، کله چې مقربې ملائکې د الله تعالى له بندګۍ ځنې عار نه کوي، بلکه همېشه د الله جل جلاله په يادولو او ذکر کولو کې لګيا او مشغولې دي، او هم دغه رب العالمين ته سجدې کوي؛ نو انسانانو ته لا ضروري ده، چې د اله العالمين جل جلاله له ذکر او عبادت څخه غافل نشي !، بنا پر دې د دې آيتونو له لوستلو څخه وروسته ښايي چې د تلاوت سجده هم وکړه شي !.

(تمّت سورة الأعراف بفضل الله تعالى)

«د (الأنفال) سورت مدني دی، پرته له (٣٠) آيت څخه د (٣۶) آيت تر آخره پورې چې مکي دي، (٧۵) آيتونه او (١٠) رکوع لري، په تلاوت کې (٨) او په نزول کې (٨٨) سورت دی، د (البقرة) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

دغه سورت د «بدر» له غزا څخه وروسته په مدينې منورې کې نازل شوی دی، د هجرت په دويم کال کې رسول الله صلی الله عليه وسلم ته معلومه شوه، چې يوه لويه تجارتي قافله د ابو سفيان په مشرۍ له شام څخه رهي (روانه) شوې ده، د ابو سفيان دغه تجارتي قافله «جوپه» چې په هغې کې تقريباً «۶٠» تنه قريش او يو زر اوښان او پنځوس زره ديناره مال وو، کله چې له شام څخه د مکې معظّمې په لوري د کاروان د بېرته راګرځېدلو خبر نبي کريم صلی الله عليه وسلم ته ورسېد.

نو د «صحيح مسلم» له يوه روايت سره سم رسول الله مبارک له اصحابو سره مشوره وکړه، چې آيا پر دغه جماعت باندې تعرض وکړو؟ د دغې جرګې د دې وضعيت له ليدلو څخې ابو بکر الصدّيق او عمر الفاروق او رئيس الانصار سعد بن عبادة رضي الله تعالی عنهم أجمعين حوصله زياتوونکې خطبې وويلې او ښې ويناوې يې وکړې.

بالآخر رسول اکرم صلی الله عليه وآله وصحبه وسلّم له درې سوو او څو تنو مجاهدينو سره؛ هغه کسان چې په هماغه وخت کې سره ټول شوي وو، له خپلو معمولي سامانونو سره رهي (روان) شوي وو.

په دې باره کې د بخاري شريف په روايت کې «کعب بن مالک رضي الله تعالی عنه» فرمايي: «هغه کسان چې د بدر په غزا کې شريک شوي نه وو؛ په هغوی باندې کوم عتاب نازل نشو، ځکه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم يوازې د تجارتي قافلې د مهم لپاره وتلی وو، اتفاقاً الله تعالی د يوه اساسي جنګ صورت ورپيدا کړ.

ابو سُفيان د رسول الله مبارک له دغې ارادې څخې خبر شو، او سمدلاسه يې مکّې معظمې ته سړی واستاوه، له هغه ځايه تقريبا د زرو تنو لښکر چې د قريشو لوی لوی سرداران او مشران هم په کې شامل وو؛ له پوره وسلو، سامانونو، لوازمو او تجهيزاتو سره د مدينې منورې په لوري رهي (روان) شو.

رسول الله مبارک د «صفراء» په مقام کې وو، چې دا خبره ورمعلومه شوه، چې د ابو جهل او د نورو لويو لويو «ائمة الکفر» تر مشرۍ لاندې لوی لښکر په ډېر زور او شور او غيظ او غضب د اسلام د مقابلې لپاره را رهي (روان) شوی دی، د دې غير متوقع صورت له پيښېدلو څخه وروسته رسول الله مبارک بيا خپلو اصحابو کرامو ته د دې خبرې اطلاع هم وکړه، چې په دغه وخت کې دوه جماعته ستاسې په مخکې دي:

(١) تجارتي قافله.

(٢) فوځي لښکر، د الله تعالی اراده داسې ده، چې له دغو دوو ټوليو څخه پر يوه باندې به تاسې مسلط وګرځئ، تاسې دا راوښيئ، چې له دغو دواړو ډلو څخې پر کومې باندې تعرّض او يرغل (حمله) کول غواړئ؟ او د هغه د مقابلې لپاره تيار يئ؟ څرنګه چې دغه اسلامي لښکر خپل پوره تياری جهاد ته نه وو کړی؛ ځينو افرادو چې خپل لږ سامان، وسلو، او اسبابو او د تعداد قلّت (کمی) ته وکتل نو داسې رايه يې ورکړه چې: پر تجارتي قافلې باندې يرغل (حمله) زيات مفيد او آسان دی، مګر دغه رايه د رسول الله نه وه خوښه، ابو بکر صديق، عمر فاروق، او مقداد بن الأسود رضي الله تعالی عنهم أجمعين په ډېر ځوښ (جوش) سره غيرت راوړونکې ويناوې وکړې، په آخر کې سعد بن معاذ رضي الله تعالی عنه تقرير وکړ.

وروسته داسې فيصله وشوه، چې د عسکريت په ډګر کې ښايي چې مونږ د اسلامي شجاعت جوهر وښيو، څنګه چې د بدر په مقام کې دغه دواړه د حق او باطل فوځونه سره مخامخ شول، الله تعالی مسلمانانو ته لوی بری عنايت او ور په برخه کړ، د کافرانو (٧٠) تنه لوی لوی سرداران ووژل شول، او (٧٠) تنه يې بنديان شول، په داسې ډول د کفّارو زور مات شو.

په دغه سورت کې عموما د همدغې غزا جزئیات او متعلقات بیان شوي دي، هغه کسان چې داسې خیال کوي، چې په دغه غزا کې رسول الله مبارك له ابتداء څخه د هغه لښکري قوت د مقابلې لپاره وتلی وو، چې د تعرض په مقصد د مدینې منورې په لوري رهي (روان) شوی وو، او د قریشو په تجارتي قافلې باندې د حملې په نیت له اوله تر آخره پورې هیڅ نه وو وتلی؛ نو د دې عقیدې خاوندان في الحقیقت غواړي، چې د حدیثو، سیرو، او د قرآني اشاراتو ټولې ذخیرې له خپلو مجعولاتو څخه قربان کړي.

د دې مسئلې تفصیل په «الجهاد الکبیر» او «الشهاب» کې لیکلی شوی دی، او ځای په ځای په دغو صفحاتو کې هم نور لازم معلومات د هغه په نسبت لیکلي کیږي، ان شاء الله تعالی .

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

يَسْـَٔلُوْنَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ ۭ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ ۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَصْلِحُوْا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۠ وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗٓ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۝ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ قُلُوْبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيٰتُهٗ زَادَتْهُمْ اِيْمَانًا وَّعَلٰي رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُوْنَ ۝ الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ يُنْفِقُوْنَ ۝ اُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ حَقًّا ۭ لَهُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ۝

پوښتنه کوي دوی له تا نه (ای محمده !) له (حکمه د) غنائمو څخه، ووایه (دوی ته چې اموال د) غنیمتونو خاص الله لره دي او رسول (د الله) لره دي (چې تقسیم یې کړي سم له شرعي اصولو سره)، پس وویرېږئ تاسې له الله نه، او اصلاح وکړئ تاسې د هغه حال چې په منځ ستاسې کې دی (یعني پخپلو منځونو کې سره دوستي وکړئ ! او نزاع پرېږدئ)، او حکم ومنئ تاسې د الله او (حکم ومنئ تاسې) د رسول د الله که یئ تاسې مؤمنان (په حقه سره). بېشکه خبره همدا ده چې حقّاني مؤمنان هغه کسان دي کله چې یاد کړی شي (دوی ته نوم د) الله؛ نو ویرېږي زړونه د دوی، او کله چې ولوستی شي پـر دوی بانـدې آیتونو (کلام) د الله؛ نـو زیاتوي دغه (آیتونه) دوی لره ایمان (د دوی)، او پر رب (پالونکي) خپل باندې توکل (اعتماد) کوي دوی. (دوی) هغه (مؤمنان) دي چې قائموي (سم اداء کوي سره له ټولو حقوقو) دوی لمونځ، او له ځینې د هغه ماله چې ورکړی دی مونږ دوی ته؛ نفقه کوي (لګوي په لاره د الله کې). دغه کسان همدوی دي مؤمنان په حقه سره، شته دي دوی ته درجې په نزد د رب د دوی او مغفرت (بخښنه) او رزق نېك (د عزّت).

تفسیر: «أنفال» جمع د «نفل» دی، او غنائمو ته ځکه «نفل» وایه شي، چې رب العزت د فضل او مرحمت محض یوه عطا ده، په بدر کې هغه د غنیمت مال چې په لاس راغلی وو؛ په اصحابو کرامو کې د هغه په نسبت نزاع وه، هغه ځلمیان چې مخکې وړاندې تللي وو او جنګونه یې کړي وو؛ دوی د غنیمت ګرد اموال خپل حق ګاڼه، پاخه او سپین ږیري سړي چې د ځلمیانو تر شا ولاړ وو؛ داسې به یې ویل چې: «مونږ په لار ښوونه او اعتماد تاسې ته دغه توره، فتحه او بری په برخه شوی دی، نو ځکه ښایي چې غنیمت مونږ ته هم راکړ شي» هغه جماعت چې د نبي کریـم صلی الله علیه وسلم حفاظت یې کاوه، او ددوی په مبارك حضور کې حاضر ولاړ وو، دوی هم خپل ځانونه د دغو اموالو مستحق بلل، په دغو آیتونو کې دغه خبره ښوولې شوې ده، چې فتح یواځې د الله تعالی په مرسته (مدد) ستاسې په برخه شوې ده، د بل هیڅ یوه په توره، زور، تدبیر، لارښوونه او اعتماد سره تاسې هغه نه ده حاصله کړې، نو د دغو اموالو مالك الله ذو الجلال دی، او رسول الله صلی الله علیه وسلم دی، څرنګه چې الله جل جلاله

د خپل رسول په وسیله حکم ورکړی دی؛ ښاي چې له همغه حکم سره موافق دې غنائم هم وویشل شي، د دې حکم تفصیل به وروسته راشي.

﴿كَمَآ أَخۡرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيۡتِكَ بِٱلۡحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقٗا مِّنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ٥ يُجَٰدِلُونَكَ فِي ٱلۡحَقِّ بَعۡدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى ٱلۡمَوۡتِ وَهُمۡ يَنظُرُونَ ٦﴾

(دا د قسمت کراهیت دوی ته داسې وو) لکه چې ایستلی وې ته رب ستا له کوره خپله په حقه سره، حال دا چې بېشکه یوه (ډله) له مؤمنانو خامخا ناخوښه وو (له دې ایستلو چې ورته تیار نه وو). حال دا چې جګړه کوله دوی له تا سره په حقه خبره کې (چې جهاد وو) وروسته له هغه چې ښکاره شوه (دوی ته فتح ستا په بشارت، داسې جګړه یې کوله په کولو دِ جهاد کې) ګواکې بیولې کیږې دوی طرف د مرګ ته په داسې حال کې چې دوی وینې (عیناً مرګ په سترګو).

تفسیر: یعنې فکر وکړئ ! چې په همدغه د «بدر» په جنګ کې له شروع څخه تر آخره پورې په څه ډول سره د الله تعالی امداد، تایید، او توفیق د مسلمانانو په برخه وو، هم دغه پاك الله وو؛ چې د نصرت صادقه وعده یې د اسلامي دین په نسبت وفرمایله، او خپل نبي صلی الله علیه وسلم یې د یوه حق امر یعنې له کفارو سره د (جهاد) کولو لپاره له مدینې منورې څخه د باندې د بدر په ډګر کې په داسې وخت کې راوویست، چې د مسلمانانو یوه ډله د قریشو له لښکرو سره پر جنګېدلو راضي او خوښه نه وه.

یعنې د جهاد په وسیله د اسلام او د اسلام د تابعانو غالب کېدل او د ابو جهل له لښکرو سره مقابله پر دوی باندې دومره شاقّه او ګرانه وه؛ لکه چې چا ته په رڼو سترګو د مرګي په خوله کې ورتلل سخت او مشکل ښکاري، بیا هم الله تعالی په خپل توفیق سره د وی د جنګ ډګر ته بوتلل، او په خپل امداد سره یې مظفر او منصور وګرځول، او له غنیمت سره یې سالم بېرته راوستل.

نو څرنګه چې د الله تعالی په مرستې (مدد) سره دغه لوی مهم له اوله تر آخره پورې پای (آخر) ته رسېدلی دی؛ نو د غنیمت اموال هم ښایي چې د هغه مال وګڼل شي، او د هغه هر هغه مصرف چې پاك الله د خپل رسول په وسیله در ښیي، ښایي چې همله ته دې تقسیم او صرف کړ شي. !

تنبیه: د ﴿كَمَآ أَخۡرَجَكَ﴾ کاف مې په خپل تقریر کې یواځې د تشبیه لپاره نه دی اخیستی، بلکه د ابو حیّان «رحمه الله» له تحقیق سره موافق د تعلیل په معنی باندې مې مشتمل کړی دی، لکه چې په ﴿وَٱذۡكُرُوهُ كَمَا هَدَىٰكُمۡ﴾ کې علماوو تصریح کړې وه، او د ﴿كَمَآ أَخۡرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيۡتِكَ﴾ الی آخر الآیات مضمون مې د ﴿قُلِ ٱلۡأَنفَالُ لِلَّهِ وَٱلرَّسُولِ﴾ یو سبب ګرځولی دی، او د ابو حیان «رحمه الله» او د نورو په شان مې «أعزك الله» او نور مې مقدر نه دی منلی.

او هم مې د آیت په تقریر کې د «روح المعاني» د صاحب «رحمه الله» له تصریح سره سمه اشاره کړېده، چې د ﴿كَمَآ أَخۡرَجَكَ رَبُّكَ مِنۢ بَيۡتِكَ﴾ د دوی یواځې خروج عن البیت مراد نه دی، بلکه له «خروج من البیت» څخه ترې (دخول في الجهاد) پورې اوږده او پراخه زمانه مطلوبه ده، چې په کې ﴿وَإِنَّ فَرِيقٗا مِّنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ لَكَٰرِهُونَ ٥ يُجَٰدِلُونَكَ فِي ٱلۡحَقِّ﴾ او نور ګرد احوال او وقائع سره شامل او واقع شوي دي.

د یوې ډلې کراهیت خو عین د خروج عن المدینه په وخت کې لا ښکاره شوی وو، لکه چې د صحیح مسلم شریف او د طبري شریف په حواله د «الأنفال» د سورت په اوله مقدمه کې بیان شوي دي، د مجادلې صورت به غالباً وروسته له هغه د کفارو د لښکرو د خوځېدلو د اطلاع رسېدلو په وخت کې د «صفراء» په مقام کې واقع شوی وي، له دې پوهېدلو څخه به د ځینو مبطلینو د مغالطو استیصال په ښه ډول سره وشي.

وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ إِحْدَى الطَّآئِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّوْنَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُوْنُ لَكُمْ وَيُرِيْدُ اللّٰهُ أَنْ يُّحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمٰتِهٖ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿٧﴾ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُوْنَ ﴿٨﴾

او (ياد كړئ) هغه وخت چې وعده كوله له تاسې سره الله يو د دوو طائفو (ډلو څخه چې قافله يا لښكر وو) چې بېشكه دغه تاسې لره ده، او ستاسې خوښه وه چې بېشكه هغه بې وسلې بې زحمته (بې اغزي ډله دې) وي تاسې ته، او اراده لري الله د دې چې ښكاره ثابت كړي رښتيا په خبرو خپلو سره، او پرې كړي بېخ د كافرانو لپاره د دې چې ظاهر غالب كړي حق (دين د اسلام)، او (لپاره د دې چې) ظاهر كړي بطلان د باطل (كفر)، او اګر كه بده مني (دا خبره) مجرمان (كافران او پرې خپه كيږي).

تفسير: مسلمانانو غوښتل چې پر تجارتي قافلې باندې دې حمله وشي، چې يو اغزی هم د دوی په پښو كې چوخ نشي، او ډېر مال او اسباب هم په لاسونو ورشي، ليكن د الله تعالى رضا داسې وه، چې په دغه وړوكي كم قوته او بې سامانه ټولي ته پر يوه كثير التعداده اومرتب او منظم او له شوكته ډك لښكر باندې فتح او برى ورعطا كړي، او خپلې ګردې كلمې او خبرې په دغې وسيلې سره په يوه حيرانوونكي ډول رښتيا او ثابتې كړي، او د مكې معظمې د كفارو بېخ له سټه وكاږي، چې په دې ډول سره د الله تعالى د وعدې صداقت په يوه حيرت زياتوونكي اصول سره ظاهر شي، او د صدق صداقت او د كذب كذابيت د كفارو على الرغم په صاف صاف ډول سره ښكاره شي، لكه چې همداسې هم وشو، او په بدر كې د قريشو اويا تنه لوى لوى سرداران ووژل شول، او اويا تنه نور مشران يې بنديان شول، او په دې ډول سره د كفارو ملاوې ماتې شوې، او د مكې معظمې د كفارو بنيادونه سره ولړزېدل، فلله الحمد والمنة !.

إِذْ تَسْتَغِيْثُوْنَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّيْ مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُرْدِفِيْنَ ﴿٩﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللّٰهُ إِلَّا بُشْرٰى وَلِتَطْمَئِنَّ بِهٖ قُلُوْبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ ۚ إِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ ﴿١٠﴾

(ياد كړئ) هغه وخت چې استغاثه به كوله تاسې رب خپل ته نو الله ستاسو استغاثه قبوله كړه لپاره د (فرياد) ستاسې، چې بېشكه زه مرسته (مدد) كوونكى يم له تاسې سره په زرو تنو له پرښتو څخې يوه په بلې پسې راتلونكې. او نه وه ګرځولې (نه وه وركړې) دغه (مرسته) الله مګر (وركړې يې وه فقط) لپاره د دې چې زېرى شي (د نصرت) او لپاره د دې چې مطمئن (آرام) شي په دغې مرستې سره زړونه ستاسې، او نه ده مرسته مګر (خو ده) له جانبه د الله، بېشكه الله ښه غالب قوي دى (د احكامو په انفاذ) ښه حكمت والا (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي).

تفسير: دا قسم يو بل آيت په (۴ جزء د آل عمران سورت په (۱۲۶) آيت (۱۳) ركوع) كې هم تېر شوى دى، دلته دې هم همغه تفسير بيا وكتلى شي !، هو ! دومره ده چې هلته د پرښتو تعداد له (۳۰۰۰) څخه تر (۵۰۰۰) پورې بيان كړى شوى وو، كه د دغو دواړو آيتونو واقعه يوه وي؛ نو ويلى كيږي چې: اول ځلې به يو زر كسيزه ډله راغلې وي، بيا به وروسته له هغې بله ډله راغلې وي چې د هغې تعداد به له درو زرو څخې تر پنځو زرو پورې رسېدلى وي، ښايي د ﴿مُرْدِفِيْنَ﴾ څخې همدې لورې ته اشاره وي.

إِذْ يُغَشِّيْكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَآءً لِّيُطَهِّرَكُمْ بِهٖ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطٰنِ وَلِيَرْبِطَ عَلٰى قُلُوْبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴿١١﴾

ياد كړئ هغه وخت چې واچوله (الله) په تاسې پر كالي (د خوب پرمښكى) لپاره د امن (تسكين) ستاسې له خپله جانبه، او نازلې كړې (الله) پر تاسې له (طرفه د) آسمانه اوبه لپاره د دې چې پاك

کړي تاسې په دغو (اوبو) سره، او لرې کړي له تاسې نجاست د شيطان او لپاره د دې چې قوت واچوي په زړونو ستاسې کې، او محکم کړي په هغو (اوبو) سره قدمونه ستاسې.

تفسير: د «بدر» غزا في الحقيقت د مسلمانانو لپاره ډېره سخته ازموينه او د عظيم الشأن امتحان موقع وه، د مسلمانانو او د کافرانو په منځ کې دغه ړومبنی مهم او قابل الذکر تصادم وو، او بيا يې صورت هم داسې واقع شوی وو، چې کفارو لا له پخوا څخه پر ښو ښو ځايونو او د اوبو او نورو حاکمه وو نقاطو باندې قبضه کړې وه، او مسلمانانو په يوه ټيټ ځای کې موقع نيولې وه، چې په کې ډېرې داسې شګې وې چې تګ او راتګ په کې سخت مشکل او د تلونکي پښې به په کې ډېرې خښېدې، د ګرد او غبار او دوړو لامله هم سخت تکليف او ربړ ورسېده، د اوبو د نشتوالي له سببه له يوه جانبه د اوداسه او غسل تکليف او له بله طرفه له تندې ځنې مسلمانان ډېر زيات وارخطا شوي وو.

په دغه وخت کې الله تعالی په خپل کامل رحمت سره يو زورور باران اوراوه، چې په هغه سره هغه ګردې شګې کلکې شوې، او د غسل او اوداسه لپاره اوبه ډېر شوې، او له ګرد او غبار او دوړو څخه هم وژغورل شول.

بالعکس په هغه ځای کې چې د کفارو لښکر وو، داسې سختې چپکړې او ختې پيدا شوې، چې دوی به در ګرده په کې ښوييدل او خښېدل، کله چې دغه ظاهري پرېشانۍ ګردې لرې شوې، نو الله تعالی پر مسلمانانو باندې يو قسم پرمنځکي او د خوب پرکالي او بې سدۍ په شان يوه وضعه راوستله، کله چې له هغې د دوی ستړګې خلاصې شوې، نو د دوی له زړونو ځنې خوف، هراس او وېره بېخي ورکه شوه.

په ځينو رواياتو کې راغلي دي، چې رسول الله مبارک او أبو بکر الصديق رضي الله تعالی عنه ټوله شپه په عريش کې په زارۍ او دعا مشغول وو، په پای (آخر) کې پر رسول الله صلی الله عليه وسلم لږه پرکالي راغله، کله چې له هغې څخه يې ستړګې خلاصې شوې، نو ويې فرمايل: خوشاله اوسئ ! چې جبرئيل ستاسې د مرستې (مدد) لپاره راځي !، کله چې له «عريش» څخه يې د باندې تشريف راوړ؛ نو د ﴿سَيُهۡزَمُ ٱلۡجَمۡعُ وَيُوَلُّونَ ٱلدُّبُرَ﴾ بشارت د دوی پر مبارکه ژبه جاري وو.

په هر حال هغه د رحمت باران بدنونه يې له بې اودسيو او زړونه يې له شيطاني وسوسو ځنې پاک کړل، له بل لوري د شګو له کلکېدلو څخه په ظاهري ډول سره هم د دوی قدمونه ټينګ او ثابت شول، او د دوی له زړونو څخه خوف او وېره بېخي ووته، او بېخي ډاډه او مطمئن او زړور شول.

إِذۡ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى ٱلۡمَلَٰٓئِكَةِ أَنِّي مَعَكُمۡ فَثَبِّتُواْ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْۚ سَأُلۡقِي فِي قُلُوبِ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ ٱلرُّعۡبَ فَٱضۡرِبُواْ فَوۡقَ ٱلۡأَعۡنَاقِ وَٱضۡرِبُواْ مِنۡهُمۡ كُلَّ بَنَانٖ ﴿١٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمۡ شَآقُّواْ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥۚ وَمَن يُشَاقِقِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَإِنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلۡعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَٰلِكُمۡ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلۡكَٰفِرِينَ عَذَابَ ٱلنَّارِ ﴿١٤﴾

(ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې وحي وکړه رب ستا پرښتو ته (چې ووايئ مؤمنانو ته) بېشکه زه له تاسې سره يم (په نصرت او اعانت) نو ثابت کړئ تاسې هغه کسان چې مؤمنان دي (په نصرت او بشارت)، ژر به وغورځوم زه په زړونو د هغو کسانو کې چې کافران شوي دي وېره، نو ووهئ تاسې (سرونه د دې کفارو) له پاسه د ورمېږونو، او ووهئ تاسې له دغو (کفارو څخه هر هر بند) او ټولې ګوتې. دغه (وهل د کفارو) د دې لپاره دي، چې بېشکه دوی مخالفت کړی دی له الله او له رسول د دغه (الله) پر پرېښودلو (د شرعې)، او هر هغه څوک چې مخالفت کوي له الله او له رسول د الله؛ نو بېشکه الله سخت دی عذاب (د ده مخالفانو ته په دنيا او عُقبی کې). دغه

(ستاسې دنيوي عقوبت دی) نو وڅکئ تاسې دا (دنيوي عذاب ای کفارو !) او (وپوهېږئ چې) بېشکه مقرر دی کافرانو ته عذاب د اور (د دوزخ په آخرت کې).

تفسير: د «بدر» غزا د اهميت اندازه له دې نه ښه لګېدی شي، چې پخپله لعين ابليس د «کنانه» د لوی سردار «سراقة بن مالك مدلجي» په صورت ممثل شوی ابو جهل ته راغی، او د مشرکانو زړونه يې ډېر مطمئن او ښه ډاډه کړل، او هغوی ته يې اطمينان ورکړ چې نن پر تاسې باندې هيڅوک بری او غلبه نشي موندلی، او زما ګرده قبيله له تاسې سره ده، د ابليس تر بيرغ لاندې د شيطانانو ډېر لوی لښکر وو، چې د دې واقعې تفصيل وروسته راځي.

د دوی په مقابل کې الله تعالی د مسلمانانو د (مرستې) او امداد لپاره د خپل فوځ قطعات د جبرئيل او ميکائيل عليه السلام تر مشرۍ لاندې ولېږل، او ويې فرمايل چې: زه له تاسې سره يم، که شياطين د انسانانو په صورت سره متشکل شوي دي، او په دغه وسيله سره د کفارو حوصلې زياتوي، او د دوی له لوري جنګېدلو ته تيار دي، او د مسلمانانو په زړونو کې وسوسې وراچوي، او دوی وېروي؛ نو تاسې ای پرښتو ! د مظلومو او ضعيفو مسلمانانو زړونه مضبوط او ټينګ کړئ ! له دې لوري تاسې د دوی همت ورزياتوئ ! د هغه لوري به زه د کفارو په زړونو کې دهشت، رعب، خوف او وېره اچوم، تاسې د مسلمانانو په مرسته د دغه ظالمانو ورمېږونه (مرۍ) ووهئ ! (يعنې پرې يې کړئ)، او بند په بند او پيوند په پيوند يې جلا (جدا) او انډی انډی (ټوټې ټوټې) يې کړئ !.

په روايتونو کې مذکور دي، چې په «بدر» کې خلقو پرښتې په خپلو سترګو سره ليدلې، او هغه کفار چې د پرښتو له لاسه وژلي شوي وو؛ د هغو کفارو څنې چې مسلمانانو وژلي وو؛ جلا (جدا) او له ورا پېژندل کېدل.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ ﴿١٥﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) کله چې يو ځای شئ تاسې (يا مخامخ شئ يا پېښ شئ په جنګ کې) هغو کسانو سره چې کافران شوي دي (د جنګ په ډګر کې)، په دغه حال کې چې دوی غونډ (او ګڼ) وي؛ نو مه ګرځوئ تاسې دغو (کفارو) ته شاوې خپلې (د تېښتې په نيت).

تفسير: «فرار من الزحف» يعنې له جهاده څنې وتل او تېښتېدل، او په جنګ کې کفارو ته خپله شا اړول ډېره لويه ګناه او له أکبر الکبائرو څنې ده، که د کفارو تعداد د مسلمانانو له شمېره يو په دوه وي؛ بيا هم فقهاوو مسلمانانو ته د شا آړولو اجازه نه ده ورکړې.

وَمَن يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦﴾

او هر هغه څوک چې وګرځوي دغو (کفارو) ته په دغه ورځ (د مخامخ کېدلو د جنګ) شاخپله، مګر په دې حال کې چې بېرته ګرځېدونکی (په هنر سره) لپاره د جنګ يا حال دا چې يو ځای کېدونکی وي په طرف د بلې طائفې (د مجاهدينو)؛ نو په تحقيق رجوع يې وکړه او اخته شو په غضب (قهر) له (جانبه د) الله، او ځای د اوسېدلو د ده دوزخ دی، او بد ځای د ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسير: يعنې تېښته او په شا کېدل که د کوم جنګي مصلحت لپاره وي، مثلا له بېرته تللو څخه وروسته بيا حمله وروړل ډېر مؤثر وي، يا جولان کوونکی وي لپاره د تودولو د جنګ يا لپاره د غيل (دوکه) ورکولو د دښمن چې په تېښته يې تېر باسي، او بيا پرې يرغل (حمله) وروړي، يا که د غازيانو يو ډله له خپل مرکزي فوځ څخه بې له لښکري مصلحتونو

بېله شوي وي، او دوى د خپل ځان د ساتنې لامله تېښته کوي، او له خپلو نورو ملګرو سره ځان ګډوي، نو داسې تېښته جرم نه دى، او ګناه فقط په هغه وخت کې ده؛ چې تېښته يواځې له وېرې او د ځان د ژغورنې (محفوظ کولو) او د حقيقي تېښتې په نيت وي.

(وفرمايل الله: كه تاسې فخر كوئ اى مسلمانانو په قتل او حبس د كفارو)،

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ ۚ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ ۚ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا ۚ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾

نو نه دي وژلي تاسې دغه (كفار په خپل قوت سره په بدر كې) وليكن الله وژلي دي دغه (كفار چې مرسته يې تاسې ته دركړې ده)، او نه دي ويشتل كړي تا (اى محمده ! دغه ويشتل چې د بشر له شان څخه نه وي) په هغه وخت كې چې (ظاهري) ويشتل كړي وو تا؛ وليكن الله دغه و يشتل كړي وو، او (دا كار كړى وو الله) د دې لپاره چې وازمويي مؤمنان له نزده خپله په ازموينه (يا د دې لپاره چې احسان وفرمايي پر مؤمنانو له دربار خپل ښه احسان او انعام په اكرام د مرستې او ولجې) نېكې سره (چې د نصرت او غنيمت نعمت دوى ته وركړي)، بېشكه الله ښه اورېدونكى (د ګردو اقوالو) ښه عالم دانا دى (په ټولو احوالو).

تفسير: كله چې جنګ سخت شو، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم د كفارو د لښكرو په لوري يو موټى شګې وشيندلې (وغورځولې)، او درې ځلې يې «شاهت الوجوه ـ قبيح شول مخونه د دښمنانو !» وويل، د الله تعالى په قدرت د دغو شګو ذرې د هر يوه كافر په سترګو كې ولوېدلې، او ګرد د خپلو سترګو په مښلو باندې لګيا شول.

له بل لوري مسلمانانو سمدلاسه يرغل (حمله) وروړ، بالآخره ډېر كفار (لكه شين فصل) ورېبل او ووژل شول، په همدغه نسبت فرمايي چې: اګر كه په ښكاره ډول سره شګې تا په خپل لاس سره وشېندلې، ليكن عادتاً هيڅ بشر داسې كار نشي كولى، چې د يوه موټي شګې ذرې د هر يوه كافر محارب سترګو ته ور ورسوي، او د يوه مسلح لښكر د تېښتې سبب وګرځي، دا يواځې د الله تعالى قدرت وو؛ چې يو موټى شګې يې د ګردو كافرو محاربينو په سترګو كې وغورځولې.

په تاسې بې وسلې او بې سامانه او لږو مسلمانانو كې دومره قوت او قدرت چېرې وو ! چې يواځې ستاسې په مټ او زور سره كفارو داسې ماتې وخوړه؟ !، دا خو د الله تعالى د قدرت اثر او اغېزه وه چې داسې متكبر او سركښان يې د موت او فناء او ذلت او قيد په كنده كې وغورځول.

هو ! دا خبره ښكاره ده، چې ظاهرا دغه كار ستا د لاسونو په وسيله شوى، او ستا په لاسونو كې داسې يو فوق العاده قوت او قدرت پيدا كړ شو؛ چې تا هغه په خپل كسب او اختيار سره حاصلولى نشو، دغه واړه د دې لامله (له وجې) وكړل شول؛ چې د الله تعالى قدرت ظاهر شي، او پر مسلمانانو باندې پوره مهرباني او په ښه ډول سره احسان وشي، بېشكه الله تعالى د مؤمنانو دعاء او فرياد اوري، او د دوى افعال او احوال په ښه ډول ورمعلوم دي، او دى هم ښه پوهيږي چې پر مقبولو بندګانو په كوم وخت او څه ډول (طريقه) احسان مناسب دى؟.

ذَٰلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾

دغه (تېر احسان وشو) او (دغه خبره حقه ده چې بېشكه الله) ضعيفوونكى د پلمې او تدبير د كفارو دى.

تفسير: يعني په دغه وخت کې هم الله تعالی د مکې معظمې د کفارو پلمې (فرېبونه) او تدبيرونه ويجاړ او له خاورو سره يې برابر او لتاړ کړل، او وروسته له دې نه هم د دوی ګرد تدبيرونه خراب او سستوي.

إِن تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ ۖ وَإِن تَنتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَإِن تَعُودُوا نَعُدْ وَلَن تُغْنِيَ عَنكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾

که غواړئ تاسې فتح (فيصله د جانبينو څخه د ښه لار موندونکي په خوا ای کفارو !)؛ نو په تحقيق راغله تاسې ته فتح (فيصله د ښه لار موندونکي په خوا) او که تاسې منع راوړه (له کفره او د مؤمنانو له جنګه)؛ نو دغه (منع بهتره او) خير دی تاسې ته، او که بيا راوګرځېدئ تاسې (جنګ او کفر ته)؛ نو مونږ به هم راوګرځو (نصرت د مؤمنانو ته)، او له سره به دفع ونه کړي له تاسې ډله ستاسې هيڅ شی (له عذاب د الله نه)، او اګر که ډېره لويه هم وي دا (ډله ستاسې)، او (پوه شئ) چې بېشکه الله سره له مؤمنانو دی (په نصرت او ثواب ورکولو کې).

تفسير: دغه خطاب د مکې معظمې کفارو ته دی، دوی به له هجرت څخه پخوا رسول الله صلی الله عليه وسلم ته ويل: ﴿مَتَىٰ هَٰذَا الْفَتْحُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ «څومره او ستاسې په منځ کې به دغه فيصله کله کيږي؟ که تاسې رښتيني يئ».

که څه هم د دغې خبرې پوره فيصله به د قيامت په ورځ کې کيږي، مګر يو ډول فيصله يې نن د «بدر» په ميدان کې هم تاسې وليده، چې په څه يو خارق العاده طريقې سره تاسې ته د کمزورو مسلمانانو له لاسونو سزا در ورسېده؟.

که اوس هم د محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم له مخالفت او کفر او شرک څخه لاس واخلئ؛ نو بهتر دی او دنيوي او اخروي ګټې به ستاسې په برخه شي، او که بيا هم تاسې داسې وجنګېږئ؛ نو مونږ به بيا هم په همدې قسم د مسلمانانو سره مرسته کوو، او په پای کې به تاسې ذليل او خوارېږئ !.

کله چې د الله تعالی تأييد له مسلمانانو سره دی؛ نو ستاسې ډلې او لښکرې که هر څومره ډېر وي، ستاسې په کار به هيڅ درنشي.

په ځينو روايتونو کې راغلي دي، چې ابو جهل او نورو کفارو د مکې معظمې څخه د «بدر» په لوري د رهي کېدلو په وخت کې د کعبې شريفې پردې په خپلو لاسونو نيولې، داسې دعاوې يې کړې وې چې: «يا الله ! له دواړو فرېقو څخه هر يوه چې أهدی، عليا، او أکرمه وي؛ فتحه او بری د همغې ډلې روزي کړې ! او فساد اچوونکي مغلوب کړې !» نو په ﴿فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ﴾ کې د هغه ځواب ورکړ شو.

يعنې همغې ډلې ته چې واقعي عليا او افضله ده؛ فتحه او بری نصيب شو، او مفسدان رسوا او خوار او ذليل شول.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَأَنتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (ای مؤمنانو !) حکم ومنئ تاسې د الله او (حکم ومنئ) د رسول د الله، او مخ مه ګرځوئ تاسې له دغه (اطاعت د رسول الله څخه) حال دا چې تاسې اورئ (قرآن).

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾

او مه کېږئ تاسې (ای مؤمنانو) په شان د هغو کسانو چې وايي واورېده مونږ، حال دا چې دوی نه اوري (په ګټورو اورېدلو سره).

تفسیر: یعنې په ژبه وایي چې واموورېده (خبره ستا او ومو مانه حکم ستا !) حال دا چې هغه اورېدل او منل به څرنګه وي، چې انسان سمه خبره واوري او پرې ونه پوهیږي؟ یا خو پرې وپوهیږي خو قبوله یې نکړي، پخوا هم یهودانو موسی علیه السلام ته ویلي وو: ﴿سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا﴾ «وامو ورېده خبره ستا او ومو نه منله هغه خبره».

د مدینې منورې د منافقانو اصول داسې وو، چې د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او د مسلمانانو په مخکې به یې تش په ژبه د اسلام اقرار کاوه، او په زړه به ترې منکران وو، په هر حال د صادق مؤمن شان دا دی، چې په زړه او په خوله او په عمل او په غیاب او په حضور کې پر الهي او نبوي احکامو عمل وکړي، او تر اسلامي هدایاتو ځان جار کړي.

﴿إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾﴾

بېشکه بدتر د ټولو حیواناتو په نزد د الله (هغه دي چې) کاڼه دي (د حق له اورېدلو څخه) او ګونګیان دي (د حق له ویلو څخه) هغه کسان دي چې عقل نه لري دوی.

تفسیر: هغو کسانو ته چې الله تعالی د ویلو لپاره ژبه او د اورېدلو لپاره غوږونه او د پوهېدلو لپاره زړه او دماغ ورعطا کړي وو، بیا دوی دغه ګرد قوتونه معطل کړل، نه په ژبې سره د حق ویل او د حق موندلو لپاره موفق شول، او نه یې په غوږونو سره د حق غږ واورېده، او نه یې په زړه او دماغ سره د حق د پوهېدلو کوښښ وکړ، الغرض د الله تعالی ګردې ورکړې شوې قواوې یې چې په حقیقت کې د هغو لوړو مقاصدو لپاره ورکړې شوې وې؛ په خپل اصلي کار کې صرف نه کړې، بلا شبهه داسې خلق له حیواناتو څخه هم بدتر دي.

﴿وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ ۖ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾﴾

او که معلوم وی الله ته په دوی کې څه خیر؛ نو خامخا اورولي به یې وی دوی ته (په سماع قبول سره)، او که اورولي وی دوی ته (الله سره له دې چې ور معلوم دي دا چې په دوی کې هیڅ خیر نشته)؛ نو هرومرو به ګرځېدلي وو دوی له حق نه حال دا چې دوی به څنګ کوونکي وو (له قبوله د حق عناداً او انکاراً).

تفسیر: یعنې اصلي خبره دا ده چې په دغو خلقو کې د نېکۍ رینبه (ریشه) او اساس (جرړه) له سره نشته، ځکه چې حقیقي نیکي هلته د انسان په برخه کیږي؛ چې د ده په زړه کې د حق د غوښتلو مینه او د هدایاتو او د نورو حسناتو د قبلولو استعداد او لیاقت وي، هغه قوم چې د حق غوښتلو هیڅ روح په کې نه وي، او د الله تعالی ورعطا شوي قوتونه په خپلو لاسونو خرابوي؛ نو ورو ورو په دوی کې د حق د قبول لیاقت او استعداد نه پاتې کیږي.

نو ویې فرمایل چې الله تعالی د دوی په زړونو کې د خیر او هدایت د قبلولو لیاقت ونه لید، که په دوی کې یې څه لیاقت لیدی؛ نو له خپل عادت سره موافق به یې ضرور هغوی ته خپل آیتونه اورول، او دوی به یې پرې پوهول، باقي په دغه موجوده حالت کې که دوی ته آیتونه واوروې، او دوی پرې وپوهوې؛ نو دغه ضد او عناد کوونکي خلق سره له پوهېدلو هم د هغو قبلوونکي نه دي.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ ۖ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو ! غوږ ږدئ) حکم منئ تاسې (خاص) د الله او (حکم منئ خاص) د رسول (د الله) کله چې وبولي تاسې لپاره د هغه کار چې ژوندي

کوي تاسې (په دنيوي او اخروي ژوندون سره)، او پوه شئ تاسې چې بېشکه الله پرده کيږي په منځ د انسان او زړه د ده کې، او بېشکه شان دا دی چې خاص همده ته تاسې جمع کېږئ.

تفسير: يعني الله تعالى او رسول صلى الله عليه وسلم د هغه عمل په لوري تاسې ته دعوت درکوي (مثلا جهاد او نور)؛ چې په هغه کې له اوله تر آخره ستاسې خير او ګټه (فائده) ده، نو د مؤمنانو شان دا دی، چې د الله تعالى او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د دعوت په مقابل کې على الفور (لبّيک) ووايي ! او له زړه يې ومني !، هر وخت او هر ځای ته چې پاک الله دوی وبولي؛ ښايي دوی خپل ګرد کارونه او مشغولتياوې پرېږدي، او همغلته خپل ځانونه ورسوي.

﴿وَاعۡلَمُوٓا﴾ الآية - «او پوه شئ تاسې چې بېشکه الله پرده کيږي په منځ د انسان او زړه د ده کې، او بېشکه شان دا دی چې خاص همدغه الله ته تاسې جمع کېږئ»، يعني د الهي حکم په ځای کولو کې تعطيل او ځنډ (ډيل) مه کوئ ! ښايي چې لږ وروسته ستاسې زړونه همداسې پاتې نشي، ځکه چې انسان پر خپل زړه باندې واک او قبضه نه لري، بلکه زړه د الله تعالى په اختيار کې دی، په هر لوري يې چې اراده وفرمايي؛ اړوي يې، بېشکه الله تعالى ابتداء په خپل مرحمت هغه نه اړوي، او نه مهر پرې لګوي، هو ! کله چې بنده د اسلامي احکامو په امتثال او تعميل کې سستي او لټي وکړي؛ نو په سزا کې يې هغه اړوي، يا که حق غوښتل پرېږدي، او ضد او عناد غوره کړي؛ نو مهر پرې لګوي.

وَاتَّقُوا فِتۡنَةً لَّا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنكُمۡ خَآصَّةً ۖ وَاعۡلَمُوٓا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الۡعِقَابِ ﴿٢٥﴾

او ځان ساتئ تاسې له هغې فتنې (فساد ګناه) څخه چې نه رسيږي (عقوبت يې يواځې) همغو کسانو ته چې ظلم يې کړی وي (په کولو د ګناه سره) له تاسې ځنې خاص (او يواځې، بلکه عمومي به وي)، او پوه شئ چې بېشکه الله سخت دی عذاب (د ده مخالفانو ته په دنيا او عُقبا کې).

تفسير: يعني (له داسې ګناه ځنې تاسې ځان ډېر ساتئ؛ چې کوونکي او نه کوونکي دواړه په کې لاهو کيږي، لکه د جهاد او بدعتونو او نفاق او شقاق د ظهور په وخت کې سستي)، فرض يې کړئ ! که د يوه قوم اکثرو افرادو د ظلم او د عصيان اصول اختيار کړه، او څه خلق له هغو څخه جلا (جدا) پاتې شول، او غوړه مالي يې غوره کړه، نه يې نصيحت وکړ، او نه يې ترې د نفرت اظهار.

نو دغه فتنه ده، چې د دې په ضمن کې هغه ظالمان او دغه پټې خولې خوشامندګران به ګرد سره راځي، نو کله چې عذاب راشي؛ ګرد به على حسب المراتب په هغه کې شامل وي، او هيڅوک به ترې نه وي خلاص.

له دې تفسير سره موافق د دغه آيت مقصود به داسې وي چې: د الله جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د حکم د منلو لپاره هم پخپله تاسې تيار اوسئ ! او هم سرکښانو ته نصيحت کوئ او پوهوئ يې ! که دوی ستاسې نصيحت ونه مني؛ نو د هغوی ځنې د خپلې بېزارۍ اظهار وکړئ.

وَاذۡكُرُوٓا إِذۡ أَنتُمۡ قَلِيلٌ مُّسۡتَضۡعَفُونَ فِي الۡأَرۡضِ تَخَافُونَ أَن يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَـَٔاوَىٰكُمۡ وَأَيَّدَكُم بِنَصۡرِهِۦ وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَٰتِ لَعَلَّكُمۡ تَشۡكُرُونَ ﴿٢٦﴾

او ياد کړئ تاسې هغه وخت چې تاسې لږ ضعيفان (مغلوبان) کړی شوي وئ په ځمکه کې، ويرېدئ تاسې له دې نه چې وبه تښتوي په جلتۍ سره تاسې خلق (يعني مغلوب به کړي تاسې قريش يا پارس يا روم)؛ نو ځای درکړ (الله) تاسې ته، اوقوت يې درکړ تاسې ته په کومک (مدد) خپل سره، او روزي يې درکړه تاسې ته له طيّباتو (پاکو شيانو لکه غنائم) لپاره د دې چې تاسې شکر وباسئ !.

تفسير: يعنې د قلّت او ضعف له ګمانه د الله تعالی په حکم (جهاد) کې سستي مه ښکاروئ، وګورئ له هجرته پخوا بلکه له هغه وروسته هم ستاسې شمېر لږ وو، وسله او سامان هم تاسې نه درلود (لرلو)، کله چې خلقو ستاسې کمزوري لېدله؛ نو طمع يې کوله چې تاسې وخوري، او هضم مو کړي، او تاسې ته هر وخت هم دغه انديښنه درپېښه وه، نه چې د اسلام له دښمنانو سره ځمونږ جنګ او جګړه ونښلي او مونږ د هغوی په لاس کې ولوېږو، او هغوی مو د مرغانو په شان په خپلو منګولو او مښوکو کې سره چېرې وتښتوي، مګر الله تعالی تاسې ته په مدينه منوره کې هستوګنه درکړه، او د انصارو او مهاجرينو په منځ کې مو د ورورګلوۍ بې سارې سلسله قائمه کړه، بيا يې د «بدر» په غزا کې تاسې ته څرنګه غيبي مرسته دررسوله، چې د کفارو بېخ مو وويست، تاسې ته يې ای مسلمانانو شانداره بری او فتح درکړه !.

د غنيمت مال او د بنديانو فديه يې هم درکړه، الغرض حلال، طيب، پاک شيان او د نعمتونو انواع او اقسام يې درعطا کړل، چې تاسې د الله تعالی شکرګزار بندګان شئ.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) مه کوئ خيانت له الله سره او (مه کوئ خيانت د الله) له رسول سره، او (مه) کوئ خيانت تاسې په امانتونو خپلو کې حال دا چې تاسې پوهېږئ (چې د امانت ساتل واجب دي).

تفسير: د الله تعالی او رسول الله صلی الله عليه وسلم سره خيانت دا دی: چې د هغو د احکامو مخالفت وکړ شي، په ژبې سره خپل ځانونه مسلمان بولي او د کفارو عمل وکړي، يا هر هغه کار باندې چې د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله عليه وسلم له خوا مأمور شوی وي، په هغه کې ټګي برګې وکړي، يا د پاک رسول اسرار نورو ته ښکاره کړي، يا د غنيمت له مال څخه غلا وکړي، يا د دغو په شان نور ناروا کارونه وکړي، په هر حال په هغو ګردو امانتونو کې چې د الله جل جلاله او د رسول الله صلی الله عليه وسلم يا د بندګانو له خوا تاسې ته سپارلی شوي وي؛ له خيانت څخه ځان وژغورئ (بچ کړئ)، په دغو کې هر قسم حقوق الله او حقوق العباد راغلل.

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِندَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾

او پوه شئ تاسې چې بېشکه مالونه ستاسې او اولاد ستاسې ابتلاء (ازموينه) ده، او بېشکه الله په نزد د ده اجر (ثواب) ډېر لوی دی، (بهتر له هر شي نه نو په طلب کې يې اوسئ).

تفسير: يعنې ستاسې اموال او اولاد فتنه ده، چې مو منع کوي له کارونو د آخرت څخه، او سبب دی د واقع کېدو ستاسې په ګناه او په عذاب کې، يا سبب دی د محنت چې تاسې الله تعالی پرې ازمويي؛ نو د دوی له د ډېره محبت له کبله خيانت مه کوئ، انسانان علی الأکثر د مال او اولاد لامله له نورو بندګانو څخه غلا کوي، نو ځکه يې تنبيه وفرمايله ؛چې د امانتدارۍ هغه قدر او قيمت او لوړوالی چې د الله تعالی په دربار کې شته؛ هغه په دنيوي مال او اولاد او نورو شيانو کې له سره نشته.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَل لَّكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعنې ای مؤمنانو !) که وويرېږئ تاسې له الله (او پرهېزګاري اختيار کړئ له ګناهونو څخه) وبه کړي ستاسې لپاره فيصله (د مؤمنانو په عزت او د

کافرانو په ذلت)، او لري به کړي له تاسې ګناهونه ستاسې، او مغفرت به وکړي تاسې ته، او الله څښتن (خاوند) د فضل (رحمت، احسان) ډېر لوی دی.

تفسير: يعنې که له الله تعالی څخه ووېرېږئ او د تقوی لار غوره کړئ؛ نو الله تعالی به ستاسې او ستاسې د مخالفانو په منځ کې فيصله وکړي، او ستاسې کور کهول به همداسې د کفارو په لاسونو کې ګرفتار نه پاتې کيږي، او در به کړي تاسې ته «فرقان» يعنې هدايت چې په هغه سره به حق له باطله بېلوئ، يا د دارينو نجات، يا نصرت پر دښمنانو، يا خلاصی له شبهاتو ، يا ظهور او شهرت په تمام عالم کې.

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ ۚ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ ۖ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾

او (ياد کړه ای محمده !) هغه وخت چې مکر فرېب به کاوه ستا په خلاف هغو کسانو چې کافران شوي وو، لپاره د دې چې بندي کړي يا ووژني تا يا وباسي تا (له مکې نه)، او پټ چال او فرېب جوړوي (دوی تاته) او (د دوی د فرېب او چال په مقابل کې د دوی سره) چال کوي الله (تعالی)، او الله (تعالی) له ټولو چال کوونکو څخه ښه او بهتر چال کوونکی دی.

تفسير: پخوا له هجرته د مکې معظمې کفار په «دار الندوه» کې سره ټول شول، او مشوره يې سره وکړه، چې د محمد صلی الله عليه وسلم په نسبت څه وکړی شي، ځينو به ويل چې: «بندي کړی شي، او ښه دې ژوبل هم کړی شي !»، د ځينو رايه داسې وه چې: «له وطنه دې وشړل شي ! چې د تل لپاره د ده له اندېښنې څخه نجات و مومو»، په پای (آخر) کې د ابو جهل له رايې سره موافقه داسې فيصله وشوه چې: «د عربو د ګردو (ټولو) قبائلو څخه دې يو يو زړور ځلمی انتخاب او غوره شي ! او دغه قوي او پياوړي (بهادر) ځلميان دې سره ټول لاس يو کړي ! او يو ځلي دې په خپلو تورو سره پر محمد صلی الله عليه وسلم باندې ګزار وکړي ! څو بني هاشم له ګرد عربو سره جنګ ونه کړی شي، او پر عربو باندې د محمد صلی الله عليه وسلم ديت واوړي، او پر ګردو قبيلو باندې وويشل شي».

پيغمبر صلی الله عليه وسلم ته پرښتو اطلاع ورکړه چې «پخپله بستره باندې علي كرّم الله وجهه ويده کړئ، او د دغې ټولنې په سترګو کې چې ستاسې د قتل لپاره سره ټول شوي دي؛ خاورې واچوئ، او د باندې د هجرت په قصد ووځئ !».

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَا ۙ إِنْ هَٰذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾

او کله چې ولوستلی شي پر دوی باندې آيتونه ځمونږ؛ نو وايي دوی په تحقيق واورېده مونږ (دغه کلام)، که وغواړو مونږ؛ نو خامخا وبه وايو مونږ هم په مثل د ده، نه دی دغه (کلام) مګر خو دی د دروغو ليکل (او باطل احوال) د پخوانيو.

تفسير: نضر بن الحارث به ويل: که مونږ وغواړو نو د قرآن پـه شان کـلام جوړولی شو، په دغه قرآن کې خو پرته له چټي (بېکاره) قصو او له کاره وتلو افسانو څخه بل شی نشته، مګر پاک قرآن هم د ګردو (ټولو) جګړو فيصله پر همدغې خبرې کړېده، چې ده بيا ولې دغه خپله ادعا پای (آخر) ته ونه رسوله؟

وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿۳۲﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل دغو (کفارو) یا الله ! که چېرې وي دغه (قرآن یا دین) هم دغه حق (لکه چې محمد یې وایي نازل شوی) له نزده ستا؛ نو راوروه پر مونږ باندې کاڼي له آسمانه، یا راوړه (راولېږه) (بل کوم قسم) عذاب دردناك.

تفسیر: په دغه آیت کې د مکې معظمې د مشرکانو د انتهایي جهل او شقاوت او عناد او بغاوت اظهار دی، یعنې دوی به ویل چې: یا الله ! که په واقع کې هم دغه محمدي دین چې مونږ په دغومره اوږده موده کې په ډېر شد او مد سره د هغه په تکذیب کې لګیا یو، حق وي؛ نو ولې د عذاب په نزول کې دومره ځنډ (تأخیر) کیږي؟ او ولې د تېرو اقوامو په شان پر مونږ باندې د کاڼو باران نه وریږي؟ یا د هغوی په شان په بل کوم عذاب مونږ ولې نه اخته کیږو؟ یا څمونږ بیخي استیصال او بېخ کني ولې نه کیږي؟ ولې مو بېخ او بکر له ستڼه نه باسې؟.

وایې چې: دغه دعاء ابو جهل دمکې معظمې څخه د وتلو په وخت کې کعبې شریفې ته مخامخ کړې وه، بالآخر هغه شی یې چې غوښتنی وو؛ د هغه یوه نمونه یې په بدر کې ولیده، او دی پخپله سره له (۶۹) نورو مشرانو د کمزورو او بې وسلې او بې سامانه مسلمانانو له لاسه ووژلی شو، او اویا تنه نور مشران هم د اسارت او بندي توب په ذلت کې ګرفتار شول.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ ۚ

او نه دی الله چې په عذاب کاندي دوی حال دا چې ته (ای رسوله) په دوی کې یې.

تفسیر: «سنت الله» همدا دی، چې هر کله پر کوم قوم د انبیاوو علیهم السلام د تکذیب لامله عذاب نازلوي، خپل رسول د دوی له منځه باسي، کله چې الله تعالی محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم له مکې معظمې څخه بېل کړ، نو وروسته له هغه د مکې معظمې مشرکان د «بدر» په عذاب کې مبتلا شول.

وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿۳۳﴾

او (بل دا چې) نه دی الله عذابوونکی حال دا چې دوی مغفرت غواړي.

تفسیر: یعنې په دوی کې مستغفران دي، هغه ضعفاء د مؤمنانو چې په دوی کې پاتې شوي دي، یا دوی پخپله استغفار وایي، نو ځکه عذاب پرې نه راځي، ولې چې دوه شیان د عذاب د نزول مانع دي:

(۱): د یو قوم په منځ کې د رسول موجودیت.

(۲): استغفار، یعنې په مکه معظمه کې د محمد صلی الله علیه وسلم له برکته عذاب نه نازلېده، اوس پر هغوی باندې عذاب راغی، همداسې تر هغه پورې چې ګنهګار نادم وي، او توبه باسي؛ نو نه نیول کیږي، اګر که ډېر لوی ګنهګار هم وي.

رسول الله مبارك فرمایلې دي، چې د ګناهګارانو پناه دوه شیان دي:

(۱) څما وجود. (۲): استغفار، کذا في الموضح.

وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ ۚ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾

او څه دي دوی ته چې نه به په عذابوي دوی الله (پس له وتلو ستا او مؤمنانو له دوی نه) حال دا چې دوی منع کوي (خلق) له (دخول د) مسجد حرام څخه، او نه دي دوی واکداران د دغه (مسجد حرام)، نه دي واکداران د ده مګر (دي) متقيان، او ليکن اکثر د دوی نه پوهيږي (په دې چې دوی لره واکداري نشته).

تفسير: يعنې د عذاب نه راتلل بنا پر هغو دوو سببونو دي، چې مخکې مذکور شول، که نه ستاسې شرارتونه او ظلم او شقاوت داسې شيان دي، چې د هغو په مقابل کې ښايي فوراً عذاب راشي، له دې نه به زيات ظلم څه وي؟ چې موحدين حرم شريف ته له راتګ او د الله جل جلاله له عبادت څخه په راز راز (قسم قسم) پلمو (تدبيرونو) او حيلو منع کوي، او دوی هلته نه پرېږدي چې لاړ شي؟.

د دوی ظلم او تېرى دا دى چې د دې ظلم د جواز لپاره دغه سند وړاندې کوي؛ چې مونږ د حرم شريف متوليان او واکداران يو، هر چا ته چې زړه مو وغواړي د راتلو اجازه ورکوو، يا يې نه پرېږدو چې راشي، حال دا چې د حرم شريف متوليان يواځې متقيان او پرهېزګاران کېدی شي، مشرك او بد عمل سړی له سره د هغه حقدار نشي کېدی.

ليکن له دوی څخه ځينې کسان على الأكثر له خپله جهالته داسې وايي چې مونږ د ابراهيم عليه السلام اولاده يو، او له فلانۍ قبيلې څخه يو، او د کعبې شريفې «توليت» ځمونږ موروثي حق دی، چې د هغه لپاره کوم خاص قيد او شرط نه دی پکار، نو دا يې راونښوول چې په اولاده د ابراهيم عليه السلام کې دغه حق د هغه کېدی شي چې متقي وي، او د داسې بې انصافانو حق نشي کېدی، چې له هر چا څخه چې دوی خپه وي؛ نو هغه ته د کعبې شريفې د راتللو اجازه نه ورکوي.

وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصْدِيَةً ۚ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾

او نه وو لمونځ (عبادت) د دغو (کفارو) په نزد د کعبې مګر شپيلي وهل او لاسونه ټکول، (الله فرمايي): نو وڅکئ تاسې عذاب په سبب د هغه چې وئ تاسې چې کفر به مو غوره کاوه.

تفسير: يعنې حقيقي لمونځ کوونکي له مسجده منع کوي، نو پخپله د دوی لمونځ به څه ارزښت (قيمت) ولري؟ د کعبې شريفې بربنډ طواف کول، د ذکر الله په ځای شپيلي وهل، او لاسونه ټکول، لکه چې نن هم ډېر اقوام ناقوس وهل او زنګونه شرنګول لوی عبادت ګڼي.

الغرض: نه دوی په خپله عبادت کوي، نه نور خلق پرېږدي چې عبادت وکړي، او دغه بې معنى او چټي (بېکاره) خبرې عبادت ګڼي، ځينې وايي چې: دغه شپيلي وهل، او لاسونه ټکول د دې لپاره وو، چې د مسلمانانو په عبادت کې خلل واچوي، او د تمسخر او استهزاء (ټوکې ټکالې) له لارې به يې داسې کول، والله أعلم.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ۚ

بېشکه هغه کسان چې کافران شوي دي نفقه کوي (لګوي) دوی مالونه خپل لپاره د دې چې منع کړي دوی (خلق) له لارې د الله څخه.

تفسير: د «بدر» په غزا کې د کفارو له مشرانو ځنې دولسو سردارانو دا په غاړه اخيستې وه، چې هر يو تن به په يوه ورځ کې ګردو لښکرو ته ډوډۍ پخوي، لکه چې لس اوښان به هره ورځ د يوه له لوري حلالېدل، او پر لښکرو به خوړل

کېدل، بيا چې دوی ماتې ومونډله ؛نو د دغه مات شوي لښکر مجمع کله چې مکې معظمې ته ورسېده، ابو سفيان او د کفارو نورو مشرانو ته يې وويل: هغه مال چې تجارتي قافلې له شامه راوړی دی، هغه دې ګرد د اسلام په خلاف او له محمد څخه د انتقام اخيستلو په لاره کې ولګول شي !، لکه چې پر دغه خبره سره راضي شول، نو د داسې مال لګولو ذکر په دغه آيت کې راغلی دی.

فَسَيُنْفِقُوْنَهَا ثُمَّ تَكُوْنُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُوْنَ ەۗ وَالَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِلٰى جَهَنَّمَ يُحْشَرُوْنَ ﴿٣٦﴾

نو ژر به نور هم ولګوي دغه مالونه، بيا به شي (دغه انفاق) پر دوی حسرت (پښيماني چې مال يې ځي او مطلب پې پرې نه حاصلیږي)، بيا به په آخر کې مغلوب شي، او هغه کسان چې کافران شوي دي (او په کفر کې مړه شي)؛ دوزخ ته شړلي (بيولي) کيږي.

تفسير: يعني کله چې په دنيا کې مغلوب او مقهور، او په آخرت کې معذب شي، نو د افسوس او حسرت لامله به خپلې ګوتې چيچي، چې مال مو هم له لاسه ووت، او بری مو هم په برخه نشو، لکه چې ړومبی به «بدر» کې او بيا په احد او نورو غزاګانو کې د کفّارو ګرد (ټول) مالي او جسماني قوتونه صرف شول، او هيڅ يوه ګټه (فائده) يې په لاس ورنغله.

لِيَمِيْزَ اللّٰهُ الْخَبِيْثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيْثَ بَعْضَهٗ عَلٰى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهٗ جَمِيْعًا فَيَجْعَلَهٗ فِيْ جَهَنَّمَ ۗ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٣٧﴾

لپاره د دې چې بېل کړي الله خبيث (ناپاک کافر) له طيب (پاک مؤمن) څخه، او بيا کېږدي خبيث (ناپاک سره لاندې باندې) ځينې د ده په ځينو نورو باندې، نو راجمع به کړي دا (خبيثان) ټول، نو وبه يې غورځوي په دوزخ کې، دغه (خبيثان يا مال لګوونکي) همدوی زيانکاران دي.

تفسير: يعني د هغو په قسمت کې چې اسلام ليکلی شوی دی؛ هغوی به ګرد مسلمانيږي، او د هغوی مرګ چې په کفر کې ليکلی شوی دی؛ هغوی به ګرد په کفر کې مري، او ټول به دوزخ ته لاړ شي.

قُلْ لِّلَّذِيْنَ كَفَرُوْٓا اِنْ يَّنْتَهُوْا يُغْفَرْ لَهُمْ مَّا قَدْ سَلَفَ ۚ وَاِنْ يَّعُوْدُوْا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٣٨﴾

ووايه (ای محمده !) هغو کسانو ته چې کافران شوي دي، که واوړي (بس کړي له کفره)، نو وبه بخښلی شي دوی ته هغه بدۍ چې په تحقيق پخوا تېرې شوې وې، او که بيا وګرځي (کلک شي په کفر او جنګ)؛ نو په تحقيق تېره شوې ده لاره (عادت د الله په حق) د پخوانيو (په نجات د مؤمنانو او هلاک د کافرانو).

تفسير: يعني که اوس هم له کفره او طغيانه او د اسلام له عداوته لاس واخلي، او د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم اطاعت اختيار کړي؛ لومړی دکفر په حالت کې څه ګناه او معاصي چې دوی کړي وي؛ هغه ګردې ورمعافيږي، «الإسلام يهدم ما قبله».

هو ! حقوق العباد به نه ورمعافيږي، ځکه چې د هغو مسئله خو بېله ده.

او که بيا عود وکړي قتل، عداوت، کفر او معصيت ته؛ نو په تحقيق تېره شوې ده لاره عادت د الله په حق د پخوانيو کې، يعني څرنګه چې د پخوانيو رسولانو عليهم السلام له تکذيبه او عداوته خلق تباه شوي دي، په دوی به هم تباهي راځي.

يا دا مطلب دی لکه چې په بدر کې د دوی نورو خپلوانو ته سزا ورکړې شوه، دوی ته به هم سزا ورکړې شي.

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ ۚ فَإِنِ انتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِن تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ ۚ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾

او وجنګېږئ (ای مؤمنانو !) له دغو (کفارو) سره تر هغه پورې چې نشي پاتې فتنه (فساد په ځمکه کې) او شي دين (حکم) ټول خاص الله لره (او نور ټول باطله اديان محکوم شي)، نو که واوړي دوی (له کفره او اسلام راوړي)؛ نو بېشکه الله پر هغو عملونو چې دوی يې کوي ښه ليدونکی (بينا) دی. او که مخ وګرځوي دوی (له ايمانه)؛ نو پوه شئ (ای مؤمنانو !) چې بېشکه الله مولی (بادار ساتونکی) ستاسې دی، (الله) ښه مولی (او نېک بادار حامي او ساتونکی) دی او (الله نېک) او ښه مددګار دی.

تفسير: يعنې تر هغه پورې له کفارو سره وجنګېږئ چې په ځمکه کې فتنه او فساد پاتې نشي، او د کافرانو زور پاتې نشي: چې له ايمانه خلق منع کړي، يا د حق دين له محو کولو څخه مسلمانان وويربږي، چې که اظهار يې وکړو؛ وبه وژلی شو، لکه چې د (فتنه) همدغه تفسير د احاديثو په کتابو کې له ابن عمر او نورو اصحابو رضوان الله تعالی عليهم أجمعين څخه هم منقول دی.

﴿فَإِنِ انتَهَوْا﴾: يعنې د هغو لپاره چې په ښکاره ډول (طريقه) له کفر او شرارته بېرته وګرځي؛ قتل نشته، د دوی د زړونو حال، او د مستقبل کيفيات دې الله تعالی ته وروسپارل شي ! هر ډول عمل او کار چې دوی کړی وي؛ هغه د پاک الله له علمه نه پټيږي، او تل ورته معلوم دی، مسلمان يوائې له ظاهري حال سره موافق پر عمل کولو مکلف دی:

وفي الحديث: «أمرت أن أقاتل الناس حتى يقولوا: لا إله إلا الله، فإذا قالوها عصموا مني دماءهم وأموالهم إلا بحقها، وحسابهم على الله عز وجل» «زه مامور يم په دې چې جهاد وکړم د خلقو سره تر هغه چې ووايي دوی کلمه د لا إله إلا الله، نو کله چې وويله دوی دا کلمه نو ويې ساتلې ځما نه وينې خپلې (چې نه به وژل کيږي) او مالونه خپل مګر په حق سره (چې قصاص دی) او حساب د دوی سپارلی شوی دی الله عز وجل ته (که يې ښبي يا يې نه ښبي»)، يعنې مسلمانانو ته ښايي چې د الله تعالی په مرسته (مدد) او حمايت باندې اطمينان او اعتماد ولري ! او جهاد وکړي ! د کفارو له کثرت او د دوی له وسلو او سامان او اسباب څخه دې له سره ونه ويريږي ! لکه چې د «بدر» په غزا کې يې وليدل، چې الله تعالی د مسلمانانو څومره ښه مرسته (مدد) حمايت او امداد وفرمايه، (علمنا أن الله مولانا، نعم المولى ونعم النصير).

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللَّهِ وَمَا أَنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾

او پوه شئ (ای مسلمانانو !) بېشکه هر هغه شی چې په غنيمت واخيست تاسې (له کفارو په غلبې سره) له يوه شي نه؛ نو بېشکه الله لره دی (حکم کول په) خمس د هغه (کې) او (دغه خمس ثابت دی) لپاره د رسول (د الله) او لپاره د خپلوانو (د رسول الله) او (لپاره د) يتيمانو او (لپاره د) مسکينانو (محتاجانو) او (لپاره د) مسافرانو (او پاتې څلور برخې دې لپاره د غازيانو، او صبر و کړئ پر دغه تقسيم ای مقاتلانو !) کـه ايمان لـرئ په الله او پـه هغو (آيتونو يا ملائکو يا نصرت) چې نازل کړي

دي مونږ پر بنده خپل په ورځ د فيصلې کې (د حق له باطل څخه چې د بدر ورځ وه)، هغه ورځ چې سره مخامخ شولې دواړه جمعې (ډلې)، او الله پر هر شي باندې ښه قادر دی (چې ځينې يې غلبه د لږ په ډېرو ده).

تفسير: د دې سورت په ابتداء کې يې فرمايلي وو: ﴿قُلِ الْأَنفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ﴾ دلته د هغه لږ څه تفصيل کوي، چې هغه غنيمت چې د کفارو له جنګه وروسته د مسلمانانو په لاس راشي، د هغه خمس او پنځمه برخه د الله تعالى نياز دی، چې هغه رسول الله صلى الله عليه وسلم وصولوي، او دی يې پر دغه پنځو مصرفونو لګوی شي:

(۱): په خپل ځان باندې.

(۲): پر خپلو خپلوانو باندې چې بني هاشم او بني المطلب دي، چې له پخوا راهيسي دوی د الله تعالى په لاره کې کار او د رسول الله صلى الله عليه وسلم نصرت او امداد يې کړی دی، او د اسلام له خاطره يا يواځې د قرابت او خپلوۍ له وجې له رسول الله صلى الله عليه وسلم سره يې مرستې کړي دي، او د «زکات» او د نورو صدقاتو اخيستل پر دوی باندې حرام شوي دي.

(۳): پر يتيمانو (پلار مړيو) باندې.

(۴): پر محتاجانو مسلمانانو باندې.

(۵): پر مسافرانو باندې، بيا هغه نور څلور برخې غنيمت چې پاتې کيږي؛ پر غازيانو باندې تقسيم کيږي، سور ته دوه برخې او پلي (پياده) ته يوه برخه ورکوله کيږي.

﴿يَوْمَ الْفُرْقَانِ﴾ «د فيصلې له ورځې» څخه مراد «يوم البدر» دی، چې په هغه کې د حق او باطل ترمنځ ښکاره فيصله وشوه، په دغه ورځ کې حق تعالى خپل ډېر کامل بنده محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ته بری، فتح او نصرت ورکړ، او د ملائکو امداد يې ورولېږه، او د سکون او اطمينان کيفيت يې نازل وفرمايه، نو هغه کسان چې پر الله تعالى او د الله تعالى پر غيبي تأييداتو ايمان لري، نو پر دوی باندې له غنائمو څخه د الله تعالى پر نامه «خمس ـ پنځمه برخه» ايستل دومره دروند کار نه دی.

﴿وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ : يعنې لکه چې الله تعالى په هغه ورځ کې تاسې مظفر او منصور ګرځولي يئ، هم دا اوس او په راتلونکي زمانه او په هر وخت کې ښه قادر دی؛ چې تاسې ته غلبه او فتوحات عنايت وفرمايي.

إِذْ أَنتُم بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُم بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَىٰ وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنكُمْ ۚ وَلَوْ تَوَاعَدتُّمْ لَاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ ۙ وَلَٰكِن لِّيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَن بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ مَنْ حَيَّ عَن بَيِّنَةٍ ۗ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾

(ياد کړئ ای مسلمانانو !) هغه وخت چې وئ تاسې په څنډې (غاړې) د (کندې) نژدې (مدينې ته) او وو دغه (کفار) په څنډې (د کندې هسې څنډه چې) لرې (وه له مدينې نه)، حال دا چې سواره (قافله) ښکته وو له تاسې، او که يو تر بله وعده کړې وه تاسې (د جنګ) نو خامخا به مخالفت کړی وی تاسې په دغه وعده کې، وليکن (بې له وعدې جمع کړئ تاسې الله) لپاره د دې چې پوره کړي الله هغه کار چې وو مقرر شوی (په ازلي علم د ده کې چې نصرت د احباوو او ذلت د اعداوو دی) لپاره د دې چې هلاک شي هغه څوک چې له شان يې هلاک وي پس له قيامه د حجت روښان څخه، او ژوندي پاتې شي هغه څوک چې له شان

يې ژوندون وي پس له قيامه د روښانه حجت، او بېشکه الله خامخا ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسير: له نژدې څنډې (غاړې) څخه مراد د جنګ د ميدان هغه جانب دی؛ چې مدينې طيبې ته قريب وو، همداسې له لرې څنډې (غاړې) څخه مقصد هغه طرف دی؛ چې له مدينې منورې څخه لرې و، يعنې د أبو سفيان قافله مخ په ځوړې (ښکته) د سمندر په څنډه څنډه (غاړه غاړه) کې تلله، د قافلې او مسلمانانو په منځ کې د قريشو فوځ حائل شوی وو، که فريقين له پخوا څخه د جنګېدلو لپاره کوم وخت او نېټه مقررول غوښتل؛ نو ممکن وو چې په هغه کې څه اختلاف واقع کېده، يا د وعدې د رسېدلو په وخت کې به يې يوه ډله وړاندې وروسته کوله، ځکه چې له يوه جانبه مسلمانان د کفارو له تعداد او ظاهري اسلحې او سامان څخه وېره کې وو، او له بل طرف کفارو د مسلمانانو د حقانيت او الله پرستۍ او زړورتوب ختنې ويرېدل، نو دواړو ته د جنګ په ذمه وارۍ اخيستلو او د هغه په شرکت کولو کې تردّد او تقاعد پېښېدی شو، وليکن بې له وعدې يې سره جمع کړئ تاسې.

قريش د خپلې قافلې د مدد لپاره او تاسې پر قافلې باندې د حملې کولو لپاره راغلي وئ، قافله تېره شوه، او دواړه فوځونه د يوه ميدان پر دوو څنډو (غاړو) باندې سره ونښتل، حال دا چې يو د بل له حال څخه نه وو خبر، دغه د الله تعالى تدبير وو، که تاسې قصداً ورتلئ نو داسې په مناسب وخت به پر دوی نه رسېدئ، او د دغې فتحې څخه وروسته کافرانو ته د رسول الله صلى الله عليه وسلم صداقت ورښکاره شو، هغه چې مړه شول هم په يقين سره پوهيدلي مړه شول، او هغه چې ژوندي پاتې شول؛ هغوی هم حق په ښه ډول سره وپېژند، او وپوهيدل چې د الله تعالى الزام پوره شو، كذا في الموضح.

او ممکن دی له مړ کېدلو او ژوندي پاتې کېدلو څخه کفر او ايمان مراد وي، يعنې اوس څوک چې ايمان راوړي، او هغه چې په کفر همغسې ټينګ پاتې شي؛ د دواړو ايمان او کفر د حق له ښکاره کېدو څخه وروسته دی.

﴿إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا ۖ وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَّفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ ۗ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤٣﴾﴾

(ياد کړه) هغه وخت چې وښوول تاته دغه (کفار) الله په خوب ستا کې لږ، (چې اصحاب پرې خبر کړې، او دوی پرې ډاډه شي، او برابر پرې ورشي) او که ښوولي وی (الله) تاته (ای محمده !) دوی ډېر (او بيا وتلې وې اصحابو ته)؛ نو خامخا بې زړه شوي به وی تاسې (ای اصحابو)، او خامخا جګړې به مو کولې په کار کې (د جنګ چې ترې په څنګ شو يا ورسره جنګ وکړو) وليکن الله سلامت وساتلئ (تاسې له بې زړه توب او نزاع)، بېشکه دغه (الله) ښه عالم (دانا) دی پر هغو خبرو (هم) چې په زړونو کې دي.

تفسير: ﴿وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا﴾ «او که ښوولي وی الله تاته دغه (کفار) ډېر»، يعنې که تاسې دوی زيات ګڼلي وی، ځينو به د جنګېدلو همت کولو، او ځينو به نه کولو، او داسې اختلاف به واقع کېده، او په کار کې به خلل او بې انتظامي پيدا کېده، الله تعالى رسول الله مبارک صلى الله عليه وسلم ته په خوب کې لږ تعداد وروښود، او له وېرې او بې زړه توب څخه يې وژغورلئ (وساتلئ)، هغه ښه پوهيږي چې له کوم شي ځنې په زړونو کې همت او شجاعت پيدا کيږي؟ او له کومې خبرې ځنې بې زړه توب او وېره پيدا کيږي؟.

وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِيٓ أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِيٓ أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ۗ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤٤﴾

او (یاد کړئ) کله چې وښوول تاسې ته (الله) هغه (دښمنان ستاسې) په هغه وخت کې چې سره مخامخ شوئ په سترګو ستاسې کې لږ، او لږ ښکاره کړئ تاسې (الله) په سترګو د دښمنانو کې لپاره د دې چې وکړي ته هغه کار چې وو مقرر کړی شوی (په أزلي علم د الله کې) چې وکړی شي (چې هغه نصرت د مؤمنانو او ذلت د کفارو دی)، او خاص الله ته بېرته ګرځولي شي ټول کارونه.

تفسیر: رسول الله صلی الله علیه وسلم ته په خوب کې د کفارو شمېر تر نظر لږ راغلی وو، او مسلمانانو ته هم د مقابلې په وخت کې لږ ښکارېده، څو په جرأت، زړورتیا، او مېړانې (بهادري) وجنګیږي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم خوب نشي غلط کېدی، ځکه چې په دوی کې کافر پاتې کېدونکي سړي ډېر لږ وو، زیاتره هغه کسان وو چې وروسته بیا مسلمانان شول، او د خوب تعبیر همداسې کېدی شي، چې د لږ تعداد څخه مراد د دوی د مغلوبیت اظهار وي، باقي د کفارو په نظر کې چې د مسلمانانو تعداد لږ ښکارېده؛ نو هغوی واقعا لږ وو، دا د هغه وخت واقعه ده، کله چې دواړه فوځونه سره مخامخ شول، بیا کله چې مسلمانانو په مېړانه (بهادری) سره په حملو شروع وکړه، او د پرښتو د لښکر مرسته وورورسېده، په دغه وخت کې د مسلمانانو فوځ د کفارو په سترګو کې د دوی په نسبت یو په دوه ښکارېده: ﴿وَأُخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُم مِّثْلَيْهِمْ رَأْيَ الْعَيْنِ﴾ (۳ جزء د آل عمران سورت (۱۳) آیت (۲) رکوع).

يَٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوٓا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) کله چې مخامخ شئ کوم فوځ (د دښمن) سره (چې جنګ درسره کوي) نو ثابت قدم اوسئ تاسې (او مه ترې تښتئ)، او یادوئ الله ډېر (په خوله او زړه) ښایي چې تاسې په مراد ورسېږئ (په بري سره پر دښمن د ذکر په برکت).

تفسیر: په دې کې لمونځ، دعا، تکبیر او نور هر قسم ذکر الله شامل دي، د الله د ذکر تاثیر دا دی، چې د ذاکر زړه وربانديې قوي او ډاډه کیږي، چې دغه ډاډګېرنې ته په جهاد کې له هر شي څخه زیات ضرورت شته، د اصحابو کرامو رضوان الله تعالی علیهم أجمعین له ګردو (ټولو) څخه لویه وسله همدغه ډاډینه وه: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُم بِذِكْرِ اللَّهِ ۗ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ (۱۳ جزء د «الرعد» سورت (۴) رکوع (۲۸) آیت).

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَنَٰزَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ ۖ وَاصْبِرُوٓا ۚ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّٰبِرِينَ ﴿٤٦﴾

او حکم ومنئ تاسې د الله او د رسول د دغه (الله) او مه کوئ جګړه په خپلو منځونو (په کار د جهاد کې) پس بې زړه به شئ تاسې او لاړ به شي باد (د نصرت او قوت او د دولت) ستاسې، او صبر کوئ (په قتال او سختیو)، بېشکه الله له صابرانو سره دی (په جنګ کې په نصرت او حفاظت).

تفسیر: په دغه آیت کې مسلمانانو ته ښوولي شوي دي، چې د بري کلې ګانې (چابیانې) کوم کوم شیان دي؟ یوائې په دولت، لښکر، جبه خانې، لوازمو او تجهیزاتو سره فتح، بری او نصرت نه حاصلیږي، بلکه په ثابت قدمی، صبر، استقلال، قوت د زړه، ډېر د الله تعالی په یاد او د رسول الله او د دوی د خلیفه ګانو په اطاعت او فرمانبرداری، د یو له بل سره په اتفاق او اتحاد سره هم په لاس راځي، په دغه موقع کې مې زړه بې اختیاره وغوښتل چې د أصحاب

کرامو رضي الله تعالی عنهم په نسبت د «ابن کثیر» څو الفاظ نقل کړم، چې د اخلاص او ایمان له انتهایي عمق څخه وتلي دي»:

«وقد كان للصحابة رضي الله عنهم في باب الشجاعة والائتمار بما أمرهم الله ورسوله به وامتثال ما أرشدهم إليه ما لم يكن لأحد من الأمم والقرون قبلهم، ولا يكون لأحد ممن بعدهم، فإنهم ببركة صحبة الرسول صلى الله عليه وسلم وطاعته فيما أمرهم فتحوا القلوب والأقاليم شرقا وغربا في المدة اليسيرة مع قلة عددهم بالنسبة إلى جيوش سائر الأقاليم من الروم والفرس والترك والصقالبة والبربر والحبوش وأصناف السودان والقبط وطوائف بني آدم، قهروا الجميع حتى علت كلمة الله وظهر دينه على سائر الأديان، وامتدت الممالك الإسلامية في مشارق الأرض ومغاربها في أقل من ثلاثين سنة، فرضي الله عنهم وأرضاهم أجمعين، وحشرنا في زُمرتهم، إنه كريم تواب».

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِن دِيَارِهِم بَطَرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾

او مه کېږئ (ای مؤمنانو) په شان د هغو کسانو چې راووتل له کورونو خپلو لپاره د فخر او ښودنې خلقو ته (شوکت، دبدبه خپله) او اړوي دوی (خلق) له لارې د الله څخه، او الله پر هغو کارونو چې کوي يې دوی محيط (چاپېر دی علم او قدرت د ده؛ نو جزا به پرې ورکړي).

تفسیر: ابو جهل سره له خپلو لښکرو او ډولونو او نغارو په ډېر شان او شوکت سره د بدر جنګ ته وتلی وو، چې مسلمانان وويرېږي، او د عربو په نورو قبائلو باندې هم د مشرکانو وېره او اثر ولوېږي، په لاره کې د ابو سفيان پيغام وررورسېد، چې «قافلې له سختې خطرې څخه نجات موندلی او درغله، اوس تاسې هم د مکې په لوري بېرته ستانه شئ».

ابو جهل په بې انتهايي غرور سره وويل چې: «مونږ به هلته بېرته لاړ شو؛ چې د بدر پر چينو او رنړو اوبو باندې ورسیږو، او هلته د طرب او نشاط مجالس منعقد کړو، سازندګانې او نغمې ويونکې ښځې د خوښې او برې سندرې ووايي، او په زړه پورې آتېونه پرې واچوو، شرابونه وڅښو، او ښه سيلونه او مزې وکړو، او تر درې شپو او ورځو پورې اوښان حلال کړو، او عربي قبائلو ته ښه ميلمستيا ورکړو، او داسې ښې چړچې وکړو؛ چې دغه ورځ د عربو په منځ کې د هميشه لپاره يادګار پاتې وي، او په آينده کې د دغو لړو او کمزورو مسلمانانو حوصله بيخي ماته شي، چې بيا له سره څمونږ د مقابلې جرأت او زړورتوب ونشي کړی.

خو د هغه په ځای د نوحې او ماتم او وير او ژړا صفونه او قطارونه له (بدره) تر مکې معظمې پورې وتړل شول، همغه مال چې دوی د تفاخر، تظاهر، او ښودنې لپاره لګولو؛ د مسلمانانو د غنيمت نوړۍ او لقمه شوه، د ايمان او توحيد د دائمي غلبې د تاداو (بنياد) تيږه (ګټه) د بدر په ډګر او ميدان ودروله شوه، ګواکې په دې ډول سره په دغې وړوکې ځمکې کې الله تعالی دټولې نړۍ د ګردو ملتونو او اقوامو د قسمتونو فيصله وفرمايله.

په هر حال په دغه آيت کې يې مسلمانانو ته خبر ورکړی، چې جهاد يوازې د وژلو او وينو تويولو د هنګامې نوم نه دی، بلکه عظيم الشأن عبادت دی، په عبادت کې هر څوک چې ريا يا ښودنې وکړي، نو هغه نه قبليږي، لهذا تاسې په فخر، غرور، ښودنې او تظاهر کې کفارو پسې مه درومئ !.

﴿وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ ۖ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ ۚ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾﴾

او (ياد كړئ) هغه وخت چې ښايسته كړي وو دغو (كفارو) ته شيطان عملونه د دوى، او ويې ويل: چې نشته هيڅ غالب پر تاسې نن ورځ له خلقو، او بېشكه زه ساتونكى يم ستاسې، نو كله چې سره وليدل (مخامخ شول) دواړه فوځونه (د اسلام او كفر) بېرته يې منډې كړې په پوندو خپلو (يعنې وتښتېده) او ويې ويل: بېشكه زه بېزار يمه له (ساتنې) ستاسې، او بېشكه زه وينم هغه (فوځ د ملائكو چې راځي په معاونت د مؤمنانو) چې نه يې وينئ تاسې، بېشكه زه ويرېږم له الله، او الله سخت دى عقوبت (د ده).

تفسير: قريش پر خپل جمعيت او قوت مغرور وو، ليكن د دوى په زړونو كې داسې يوه خطره پيدا شوې وه، نه چې «بني كنانه» ځمونږ د دغه بري په لاره كې څه مشكلات پيدا كړي، دلته سمدلاسه شيطان د دوى د شا ټپولو او همت زياتولو لپاره د (كنانة) د لوى سردار «سراقة بن مالك» په صورت د خپلو ذرياتو له فوجه سره يو ځاى ورښكاره شو، او ابو جهل او نورو مشركانو ته يې اطمينان وركړ، چې مونږ ګرد ستاسې د مرستې او حمايت لپاره راغلي يو، او د (كنانة) له طرفه بيخي بې غمه اوسئ، مونږ له تاسې سره يو.

كله چې په بدر كې د زور او قوت مسابقې شروع شوې، او د شيطان په نظر كې جبرئيل عليه السلام او نورې پرښتې راغللې، نو د ابو جهل له لاسه يې خپل لاس وكښه، او ژر په خپلو پوندو بېرته وګرځېد، او ابو جهل ور غږ كړې: «اى سراقه ! د جنګ او جګړې په دغه شدت كې په چل او فرېب سره چېرې تښتې؟ راځه بېرته راوګرځه او لښكر مه بې زړه كوه !»، سراقه وويل: «زه ستاسې سره نشم پاتې كېدى، زه هغه شيان وينم چې تاسې يې نه شئ ليدئ يعنې (پرښتې) د الله تعالى، (يعنې د دې حزب الله) له وېرې څخه مې زړه رېږدي (رپيږي) او اندامونه مې لړزيږي، اوس په ما كې د درېدلو قوت نشته، زه ډارېږم چې په كوم سخت عذاب او آفت كې اخته نشم».

«قتادة رحمه الله» وايي چې: دغه ملعون دروغ وويل، د ده په زړه كې د الله تعالى وېره نه وه، هو ! هغه پوهېده چې اوس د قريشو لښكرې د هلاكت په كنده كې لوېدلې دي، او هيڅ يو قوي دوى نشي ژغورلى (ساتلى)، دا د هغه قديمي عادت دى، چې خپلو پيروانو ته كرېږ لارې ښيي، او دوى وغولوي، كله چې هغوى د هلاكت په كنده كې وښويوي؛ نو دلته خپله پښه بېرته راكاږي، چې سم له هغه سره يې دلته هم داسې وكړل: ﴿يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۖ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا﴾ (٥ جزء د النساء سورت (١٢٠) آيت (١٨) ركوع)، ﴿كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ﴾ (٢٨ جزء د الحشر سورت (١٦) آيت، (٢) ركوع)، ﴿وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدتُّكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ ۖ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي ۖ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنفُسَكُم ۖ مَّا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنتُم بِمُصْرِخِيَّ ۖ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ ۗ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ (١٣ جزء د ابراهيم سورت (٢٢) آيت (٤) ركوع).

﴿إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ غَرَّ هَٰؤُلَاءِ دِينُهُمْ ۗ وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾﴾

(ياد كړئ !) هغه وخت چې ويل منافقانو (د مدينې) او هغو كسانو چې په زړونو د دوى كې مرض وو (د اعتقاد ضعف) چې: مغرور كړي دي دغو مؤمنانو لره دين د دوى (چې سره له

لړوالي او بې اسبابۍ پر ډېرو وسلو لرونکو ورځي، وفرمايل الله په ځواب د دوی کې): او هر څوک چې توکل وکړي په الله؛ نو (غالبېږي ځکه چې) بېشکه الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذْ يَتَوَفَّى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَٰرَهُمْ وَذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾

او که ووينې (ای محمده !) هغه وخت چې قبض د روح کوي د هغو کسانو چې کافران شوي دي؛ پرښتې، په دې حال کې چې وهي به مخونه د دوی او شاګاني د دوی، او (وايي به ورته): وڅکئ تاسې عذاب د (اور) سوځوونکی (نو وبه ګورې يو له شرمه ډک حال).

تفسير: يعنې پرښتې د ځنکدن د عذاب په وخت کې دوی ته وايي چې: اوس خو دغه درواخلئ او د جهنم د عذاب خوند به وروسته وڅکئ، ډېرو مفسرينو دا هم د بدر په واقعه کې داخل کړی دی، يعنې په هغه وخت کې هر هغه کافر چې وژل کېده، نو له هغه سره پرښتو همداسې معامله کوله، مګر د آيت الفاظ ګردو کفارو ته عام دي، نو ځکه دغه راجح معلومېږي چې دغه واقعه به په عالم برزخ کې وي، نو د دې تعلق به د بدر له واقعاتو سره داسې وي، چې په دنيا کې د دغو کفارو حال داسې شو، او په برزخ کې به داسې کېږي، نو د آخرت د عذاب په نسبت به څه وويل شي، چې هغه به څرنګه مدهش وي؟ !

ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٥١﴾

دغه (تعذيب) په سبب د هغه (بد عمل) دی چې وړاندې لېږلی وو لاسونو ستاسې، او بېشکه الله نه دی هيڅ ظلم کوونکی په بندګانو خپلو (چې بې ګناه يې په عذاب کړي).

تفسير: دغه ګرد ستاسې د اعمالو نتيجه او سزا ده، که نه د الله تعالى له لوري د ظلم او تيري هيڅ يوه معامله کېدونکې نه ده، او «ظلّام» يې ځکه وفرمايه، چې که «معاذ الله» د هغه د لوري د يوې ذرې سره په اندازه د ظلم امکان وي؛ نو هغه به د خپل عظمت د شان په لحاظ ظالم نه بلکه ظلّام به وي، ځکه چې د کامل هر صفت هرومرو (خامخا) ښايي چې کامل وي، اوس الله تعالى د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم د تسلي لپاره فرمايي چې د قريشو حال ستا سره داسې دی:

كَدَأْبِ ءَالِ فِرْعَوْنَ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَفَرُوا۟ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ فَأَخَذَهُمُ ٱللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ ٱللَّهَ قَوِىٌّ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٥٢﴾

لکه حال د تابعانو د فرعون (له موسى سره) او (لکه حال د) هغو کسانو چې وو پخوا له دوی نه (له انبياوو خپلو سره، هغه عادت دا وو) چې کافران شوي وو په آيتونو د الله؛ نو نيولي وو دوی لره الله په ګناهونو د دوی، بېشکه الله قوي (زورور) دی، ډېر سخت دی عذاب (د ده).

ذَٰلِكَ بِأَنَّ ٱللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا۟ مَا بِأَنفُسِهِمْ وَأَنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾

دغه (تعذيب) په سبب د دې دی؛ چې په تحقيق الله نه دی بدلوونکی د (هغه) نعمت چې انعام کړی يې وي پر يوه قوم باندې تر هغه پورې چې بدل (نه) کړي دوی هغه حال چې په نفسونو د دوی کې دی، او بېشکه الله ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «تر هغه پورې چې نیت او اعتقاد بدل نشي، نو د الله تعالى ورعطا شوي نعمتونه بېرته نه اخیستل کیږي»، ګواکې له ﴿مَا بِأَنفُسِهِمْ﴾ څخه خاص نیت او اعتقاد مراد شوی دی، لکه چې له ترجمې څخه ظاهرېږي، والله أعلم.

كَدَأْبِ آلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُم بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ ۚ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٥٤﴾

(حال د دوی) لکه حال د تابعانو د فرعون دی (له الله سره) او (لکه حال) د هغو کسانو دی چې پخوا له دوی نه وو، (او هغه عادت دا وو) چې نسبت د دروغو یې کړی وو په آیتونو د رب خپل؛ نو هلاک کړل مونږ دوی په سبب د ګناهونو د دوی، او غرق (ډوب) کړل مونږ تابعان د فرعون، او (دوی) ټول وو ظالمان.

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾ الَّذِينَ عَاهَدتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾

بېشکه بدتر د خوځېدونکو (تلونکو) په نزد د الله هغه کسان دي، چې کافران شوي دي نو دوی ایمان نه راوړي. هغه کسان چې معاهده تړلې وه تا له دوی سره، بیا ماتوي دوی عهد خپل په هر کرت کې او دوی نه ویرېږي (له دې عهد ماتولو څخه).

تفسیر: هغو کسانو چې لکه ابو جهل ـ نضر ـ عتبه او کعب بن أشرف د تل لپاره کفر او بې ایماني غوره کړې، او له انجامه بالکل بې خوفه شوي دي، او هغه کسان چې (لکه بني قُریظه) په غدارۍ او بد عهدۍ سره معتاد شوي دي؛ دوی د الله تعالى په نزد ډېر بد حیوانان دي، د فرعون حال په بد عهدۍ او غدارۍ کې هم داسې وو: ﴿وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ ۖ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُم بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنكُثُونَ﴾ (٩ جزء د الأعراف سورت (١٣٤) آیت (١٦) رکوع).

او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په زمانه کې د «بني قُریظه» د یهودانو او د نورو هم دغه خصلت وو، چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره به یې عهد کاوه، چې مونږ د مکې معظمې له مشرکانو سره مرستې نه کوو، بیا به یې له دوی سره مرسته کوله، او ویل به یې: چې عهد مو په یاد نه وو، هر کرت به یې داسې کول، وروسته دا راښیي چې له داسې غدارانو سره څرنګه ښایي چې معامله وکړی شي.

فَإِمَّا تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِم مَّنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِن قَوْمٍ خِيَانَةً فَانبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿٥٨﴾

نو که ومومې ته (ای محمده !) دوی په جنګ کې؛ پس تیت کړه (سزا ورکړه) او وویروه په سبب د تیتولو (سزا ورکولو) د دوی هغه کسان چې وروسته له دوی نه دي (د کافرانو محاربانو نه) لپاره د دې چې دغه وروستني خلق عبرت واخلي، او که وېرېږې (ای محمده !) له کوم قوم (چې وعده یې کړېده له تاسره) د خیانت؛ نو وغورځوه دوی ته (دغه عهد) په (داسې ډول چې شئ تاسې او هغوی سره) برابر، بېشکه الله نه خوښوي خیانت کوونکي.

تفسیر: یعني که دغه خائنان او غداران معاهدان ښکاره معاهدې تر شا وغورځوي، او ستاسې په مقابل کې د جنګ میدان ته راشي، نو دوی ته داسې سخته جزا ورکړئ، او په قتل، جرح او نورو سره یې داسې وترهوئ؛ چې د هغې له

لیدلو څخه د دوی هغه بېرته وروسته پاتې شوي ملګري یا له دوی نه وروسته راتلونکي نسلونه هم عبرت واخلي، او د عهد ماتولو جرأت ونشي کړی.

که یوه قوم ښکاره خیانت ونه کړ، بلکه له آثارو او قرائنو څخه دا خبره څرګنده شوه، چې دوی عهد ماتولو ته تیار دي، نو تاسي ته هم اجازه شته، چې د مصلحت په تقدیر د دوی عهد بېرته ورکړئ، او د معاهدې د انتهاء اطلاع هغوی ته ورکړئ !، او بالمقابل له هغوی سره مناسبه رویه وکوئ، چې د دواړو ډلو په زړونو کې د پخوانیو معاهداتو په نسبت هیڅ یو شک او اشتباه پاتې نشي، او دواړه په مساویانه ډول سره خبردار، بیدار او هوښیار اوسي، او د خپلو ځانونو په تیارۍ او حفاظت کې مشغول اوسي، او ستاسې له جانبه څه غلا او خیانت ونشي، او ګردې معاملې سره ښکاره او صافې وي، الله تعالی خیانت اګر که له کفارو سره هم وي؛ نه خوښوي.

په سننو کې روایت دی چې امیر معاویه رضي الله تعالی عنه له «روم» سره میعادي معاهده درلوده (لرله)، د دغه میعاد په منځ کې امیر معاویه رضي الله تعالی عنه خپلو فوځونو ته د «روم» د سرحداتو په لوري د پرمختګ امر ورکړ، مقصد یې داسې وو چې اسلامي فوځ دې د رومیانو سرحداتو ته دومره نژدې او بالکل تیار اوسي، چې د معاهدې د نېټې د تېرېدلو سره متصل دوی پخپلو تعرضونو پیل (ابتداء) وکړي.

څه وخت چې دغه کار جاري وو، یو سپین ږیري په داسې حال چې په آس سور وو راغی، چې داسې یې وویل: «الله أکبر، الله أکبر، وفاءً لا غدراً»، یعنې عهد پوره کړئ، او عهد مه ماتوئ، رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «کله چې کوم قوم سره معاهده ولرئ، نو هیڅ یوه غوټه دې ونه پرانستله شي !، او نه دې وتړله شي، تر هغه پورې چې د معاهدې نېټه پوره شي، یا مقابلې ډلې ته په مساویانه حیثیت سره معاهده ورمسترده شي !».

کله چې معاویه رضي الله تعالی عنه ته دغه خبر ورسېد؛ نو ژر له خپله فکره بېرته وګرځېد، او چې ویې لید، هغه سپین ږیری عمرو بن عنبسه رضي الله تعالی عنه وو.

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا ۚ إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾

او نه دې کوي ګمان هغه کسان چې کافران شوي دي؛ چې دوی به وتښتي (له عذابه او خلاص به شي) ! بېشکه دوی له سره نشي مغلوبولی (الله له تعذیب خپل).

وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ ۚ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾

او تیاروئ (ای مؤمنانو !) لپاره (د جنګ) د دغو (ماتوونکو د عهد یا د مطلق کفارو) څومره چې توانېږئ (جمع کولی شئ) تاسې له قوت (اسباب د جنګ) او له روزل شوو ساتل شوو آسونو (لپاره د جهاد) چې ویروئ تاسې په دغه (قوت او تیارۍ) سره دښمنان د الله او دښمنان ستاسې او نور کسان بې له دوی نه چې نه پېژنئ تاسې هغوی، الله عالم دی په (عداوت د) هغوی، او هر هغه څه چې نفقه کوئ (لګوئ) تاسې له یوه شي په لاره د الله کې (لپاره د ترقی د دین)؛ پوره (بدل د هغه) به درکړ شي تاسې ته حال دا چې پر تاسې به ظلم ونه کړی شي (د -ثواب په لږوالي او د عذاب په ډېر والي).

تفسیر: په الله تعالی داعتماد او توکل کولو معنی دا نه ده؛ چې ضروري او مشروع اسباب دې ترک کړی شي، ځکه چې په مسلمانانو فرض دي، تر هغه پورې چې قدرت لري؛ د جهاد سامان او لوازم دې تیاروي، د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په مبارک عهد کې د آسونو سورلی، توره وهل، غشي ویشتل او نور جنګي مشقونه د جهاد له لوازمو څخه وو.

نن ټوپک، مشین ګن، توپ، ټینګک، راکټ، زره پوښ او نورې ارابې، الوتکې، جنګي انګوټ، کروزر، تحت البحري، اوبتل او نور جنګي مهمات او لوازم، تجهیزات تیارول او لرل، او په استعمال اچول اوچلول، او د حربي او عصري فنونو زده کول بلکه ورزش او د دوی په شان نور عملیات کول، د جهاد سامان او لوازم دي.

همداسې هغه نورې وسلې او د حرب او ضرب ګرد آلات او اسباب چې وروسته له دې نه ایجاد او اختراع کیږي؛ غه ټول د دې آیت په منشأ کې داخل دي.

باقي د آسونو په نسبت خو رسول الله مبارک پخپله فرمایلي دي: «الخيل معقودٌ في نواصيها الخير إلى يوم القيامة»، «د آسونو په تندي کې خیر اینبود شوی دی تر قیامته پورې»، په احادیثو کې راغلي دي، چې هر هغه چې آس د جهاد په نیت روزي او ساتي یې؛ د ده په خوړلو، او څښلو بلکه په هر قدم پورته کولو باندې اجر وررسیږي، او د ده تر خوړو او نورو پورې به هم د قیامت په ورځ په تله (میزان) کې تللی کیږي».

یعنې دغه ګرد (ټول) سامان، لوازم، تجهیزات او تیاری پر دښمنانو باندې د وېرې، خوف او دهشت اچولو لپاره یو ظاهري سبب دی، باقي د فتحې او ظفر او برې اصلي سبب خو د الله تعالی مرسته ده، چې د هغې بیان پخوا له دی نه شوی دی، او هغه خلق چې تاسې یې بالتعیین نه پېژنئ؛ منافقان دي چې د مسلمانی په جامه کې یې ځانونه پټ کړي وو، یا د (بني قریظه) یهودان یا د روم او فارس یا نور هغه اقوام دي، چې له هغو سره وروسته له دې نه ستاسې مقابله واقع کېدونکې ده.

﴿وَمَا تُنفِقُوا مِن شَيْءٍ﴾ الآیة ـ دغه د مالي جهاد په طرف اشاره ده، یعنې د جهاد په تیاري کې هغومره مال چې تاسې لګوئ؛ د هغه پوره بدل او معاوضه به ومومئ، د یوه درهم په مقابل کې اوه سوه درهم، ﴿وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ﴾ د بر ځلې په دنیا کې هم د هغه معاوضه بلکه له هغه څخه لا زیات اجر هم درکول کیږي.

﴿وَإِن جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾﴾

او که میلان وکړي کفار صلحې (روغې) ته؛ نو ته هم میلان وکړه دې (صلحې) ته، او توکل (اعتماد) وکړه په الله (او مه ویرېږه له مکره د دوی)، بېشکه چې دغه (الله) هم دی ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم (دانا پر ګردو احوالو).

تفسیر: له جهاد څخه وینې تویول نه، بلکه د کلمة الله اعلاء او د فتنې دفع مقصود دی، که دغه عالي مقصد بې د وینې له تویولو څخه حاصل شي، نو خامخا د وینو تویولو لپاره هیڅ حاجت نه پاتې کیږي، که داسې کوم احتمال وي، چې شاید کفار د صلحې په پرده کې غواړي چې مونږ تېر باسي؛ نو هیڅ پروا مه کوئ، او پر الله تعالی باندې توکل او اعتماد وکړئ، پاک الله د دوی له نیاتو څخه ښه خبردار دی، او د دوی پټې مشورې اوري، د الله تعالی دحمایت په مقابل کې د هیچا بدنیتي چلېدی نشي، تاسې خپل نیت صاف وساتئ !.

﴿وَإِن يُرِيدُوا أَن يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ ۚ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾﴾

او که اراده وکړي دوی دغه چې فرېب درکړي تاته (په دغه روغه کې)؛ نو بېشکه کافي دی تا ته الله، هم دی هغه ذات دی چې قوت یې درکړی دی تاته په مرستې (مدد) خپلې سره (په لېږلو د پرښتو په بدر کې) او په مؤمنانو سره.

تفسیر: که وروسته له روغې څخه دغه خلق د خیانت او د عهد د ماتولو اراده وکړي، نو تاسې مه خواشیني (خفه) کېږئ، د الله تعالی مرسته (مدد) تاسې ته کافي ده، د دوی هغه ګرد مکرونه او فرېبونه به الله جل جلاله شنډ کړي، همغه الله جل جلاله تاته په «بدر» کې غیبي امداد درکړ، او په ظاهري ډول سره یې د ځان جاروونکو او سرښندونکو مسلمانانو په مټ ستاسې تایید وفرمایه.

وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ ۚ لَوْ أَنفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَّا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾

او الفت محبت یې واچاوه په منځ د زړونو د دغو (مؤمنانو) کې! که لګولی وی تا هر هغه څه چې په ځمکه کې دي ټول؛ نو نه به دې شو اچولی الفت محبت په منځ د زړونو د دوی کې، ولیکن الله الفت محبت واچولو په منځ د (زړونو د) دوی کې، بېشکه چې دغه (الله) ښه غالب (قوي د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: له اسلام څخه پخوا په عربو کې د جدال، قتال، نفاق او شقاق بازار تود وو، په خوشې چټې (بېکاره) خبرو باندې د قبائلو په منځ کې تصادمات او جنګونه کېدل، کله چې به د دوه ډلو په منځ کې جنګ شروع کېدو، نو تر څو پېړیو پورې به د هغه اور نه مړ کېده.

د مدینې منورې د دوو زبردستو قبیلو (اوس) او (خزرج) د ګوندي جنګونو او د پخواني عداوت او بغض سلسله هیڅکله سر ته نه رسېده، یو به د بل وینو ته تږی وو، او هر یوه به د خپل عزت او پت وږی وو، په دغو حالاتو کې ځمونږ پاک رسول محمد صلی الله علیه وسلم د توحېد او معرفت او اتحاد او اخوت عالم شمول پیغام سره مبعوث شو، الله تعالی د حقیقي ورونډو څخه زیات د یو مینه او الفت د بل په زړه کې واچاوه، او بیا د دغو ګردو (ټولو) الفتونو اجتماعي مرکز د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم ذات یې وګرځاوه، د دوی زړونه داسې یو وار سره اړول د الله تعالی د قدرت او قوت یوه کرشمه وه، او د شدید ضرورت په داسې یوه وقت کې، دوی ګرد (ټول) د محبت او الفت په یوې نقطې کې سره ټولول؛ د ده د کامله حکمت دلیل دی.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٤﴾

ای نبي! کافي (بس) دی تاته الله او هغه چاته چې متابعت کوي ستا له مؤمنانو څخه.

تفسیر: د دې آیت مطلب دا دی چې: «ای نبي صلی الله علیه وسلم! الله تعالی تاته او ستا ملګرو ته کافي دی»، یعنې د عدد او د سړیو او مال او تجهیزاتو له قلّت څخه وېره نه ده پکار.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ ۚ إِن يَكُن مِّنكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ ۚ وَإِن يَكُن مِّنكُم مِّائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾

ای نبي! تېز کړه (او ترغیب ورکړه) مؤمنانو ته پر جنګ (د کفارو)، که وو له تاسې ځنې شل تنه صابران (ثابت قدمان)؛ نو غلبه دې وکړي پر دوو سوو کافرانو (یعنې داسې جنګ دې وکړي چې نتیجه یې فتح او غلبه کېدی شي)، او که وو له تاسې ځنې سل تنه (صابران ثابت قدمان)؛ نو غالب دې شي پر زرو تنو له هغو کسانو چې کافران شوي دي په سبب د دې چې بېشکه دوی (داسې) قوم دی چې نه پوهیږي (یعنې جاهلان دي په الله او قیامت).

تفسير: الله تعالى په دغه آیت سره مسلمانانو ته د جهاد په لوري ترغیب ورکوي، چې که لږ يئ هم مه بې زړه کېږئ! د الله تعالى په فضل او مرحمت سره تاسې پر لس چندو دښمنانو باندې هم غالبېدئ شئ، سبب يې دا دی چې مسلمانان د الله تعالى لپاره جنګيږي، او دوی الله تعالى پېژني او يقين پرې لري، او د ده د مرضی متابعت کوي، نو ځکه په ډېر زړورتوب اومېړانې (بهادرۍ) سره جنګيږي، هر کله چې کافران پر دغه حقیقت نه دي معتقد، نو ځکه تش د حقيرو او فاني اغراضو لپاره د حيواناتو په شان جنګيږي، او د دغه قلبي قوت او غيبي امداد څخه محروم پاتې کيږي، بناء عليه د خبر او زيري په ډول حکم راکړی شوی دی؛ چې مؤمنانو ته ښايي، چې د لس چندو دښمنانو په مقابل کې په ډېر صبر او استقامت سره وجنګيږي، که مسلمانان شل تنه وي، ښايي چې د دوو سوو کفارو له مقابلې څخه مخ ونه ګرځوي، که سل تنه وي، نو زرو تنو ته دې خپلې شاوې ونه ګرځوي.

ٱلْـَٔـٰنَ خَفَّفَ ٱللَّهُ عَنكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا ۚ فَإِن يَكُن مِّنكُم مِّا۟ئَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا۟ مِا۟ئَتَيْنِ ۚ وَإِن يَكُن مِّنكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوٓا۟ أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ مَعَ ٱلصَّـٰبِرِينَ ﴿٦٦﴾

اوس آسانتيا وکړه الله په تاسې (او تېر شو له سختۍ) او معلومه يې کړه چې بېشکه په تاسې کې سستي ده، نو که وو له تاسې ځنې سل تنه صابران (ثابت قدمان)؛ نو غالب دې شي پر دوو سوو (کافرانو يعني داسې جنګ دې وکړي چې نتيجه يې فتح او غلبه کېدی شي)، او که وو له تاسې ځنې زر تنه غالب دې شي په دوو زرو (کفارو) په حکم د الله سره، او الله ملګری دی له صابرانو (ثابت قدمانو سره په نصرت، حفاظت او اثابت).

تفسير: په بخاري شريف کې له ابن عباس رضي الله تعالى عنه څخه روايت دی، «په دغه تېر آيت کې چې مسلمانانو ته د لس چندو کفارو په مقابل کې د ثابت قدمۍ امر ورکړی شوی وو، هر کله چې پر خلقو دغه حکم دروند شو، نو وروسته له هغه دغه بل آيت نازل شو: ﴿ٱلْـَٔـٰنَ خَفَّفَ ٱللَّهُ﴾ الآية - يعني الله تعالى ستاسې د کمزورۍ او سستۍ له معلومولو څخه وروسته هغه حکم لرې کړ، اوس يواځې د خپل دوچند تعداد په مقابل کې ثابت قدم اوسېدل ضروري، او ترې تنښتېدل حرام دي.

همدغه حکم تر اوسه باقي دی، ليکن که له دوو ځنې پر زياتو حمله وکړي؛ لوی اجر لري، د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم په وخت کې يو زر تنه مسلمانان له اتيا زرو سره جنګيدلي دي، د «مؤته» په غزا کې درې زره مسلمانان د دوو لکو کفّارو په مقابل کې ټينګ ولاړ وو، له داسې واقعاتو څخه لله الحمد اسلامي تاريخ ډک دی.

مَا كَانَ لِنَبِىٍّ أَن يَكُونَ لَهُۥٓ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ تُرِيدُونَ عَرَضَ ٱلدُّنْيَا وَٱللَّهُ يُرِيدُ ٱلْـَٔاخِرَةَ ۗ وَٱللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾

نه ښايي نبي لره دا چې وي ده لره بنديان (چې ترې فديه واخلي) تر هغه وخته چې قوي شي په ځمکه کې (د کفارو د ډېر قتل او جرحې په سبب)، اراده کوئ تاسې (ای مؤمنانو) اسباب د دنيا (په اخيستلو د فديې سره) او الله اراده لري (تاسې لره ثواب) د آخرت (د کفارو د قتل په سبب)، او الله ښه غالب قوي (په انفاذ د احکامو) ښه حکمت والا دی، چې هر کار په تدبير اومصلحت سره کوي.

تفسير: د بدر په غزا کې اويا تنه کافران د مسلمانانو په لاس بنديان شول، د الله تعالى له لوري د دوی په نسبت دوه صورتونه د مسلمانانو په مخکې وړاندې شول، (١): وژل، (٢) ترې فديه اخيستل، او خوشې کول، په هر حال رسول الله مبارك په دغې معاملې کې له اصحابو ځنې رايه وغوښته.

ابو بکر صدیق رضي الله تعالی عنه وویل: «یا رسول الله ! دغه ګرد (ټول) بندیان مو خپلوان او وروڼه دي، بهتره دا ده چې له هغو څخه فدیه واخلو، او خوشې یې کړو، چې ښېرته لاړ شي، د دغه نرم سلوك او احسان څخه وروسته ممکن دي، چې څه خلق له دوی څخنې مسلمانان او هغوی له خپلو اولادونو او اتباعو سره ځمونږ لاس او مټ وګرځي، او هغه مال چې د دوی له لوري بالفعل ځمونږ په لاس راشي، په هغه به مونږ جهاد او نور دیني کارونه او لازمې چارې په مخ بوځو.

د نبي کریم صلی الله علیه وسلم میلان هم د فطري زړه سوی، شفقت، او «صلة الرحم» په بناء د همدې رايې په لوري وو، بلکه د اصحابو کرامو عمومي رایه هم په همدې جانب وه، زیاتره اصحاب د ابو بکر الصدیق رضي الله عنه له دې بیان سره متفق وو.

عمر او سعد بن معاذ رضي الله عنهما له دغو آراوو سره اختلاف وکړ، عمر رضي الله تعالی عنه وویل: «یا رسول الله ! دغه بندیان د کافرانو امامان او د مشرکینو مشران او لویان دي، دوی ټول دې ووژل شي، نو د کفر او شرك سر به مات شي، او پر ګردو (ټولو) مشرکانو به هیبت ولویږي، او وروسته له دې نه به د مسلمانانو د ربړولو (تکلیفولو) او د الله تعالی له لارې څخنې د خلقو ګرځولو جرأت په دوی کې پاتې نشي، او د الله تعالی په دربار کې به له مشرکانو سره ځمونږ انتهایي نفرت، بغض، او کامله بېزاري ښکاره شي، چې مونږ د الله تعالی په لاره او د حق په معامله کې د خپلو دخپلوۍ او قرابت او د مالي فوائدو او د هیڅ څیز هیڅ پروا هم ونه کړه، نو ځکه مناسب ده، چې په دغو بندیانو کې هر هغه چې له مونږ څخنې د کوم یوه عزیز او قریب وي؛ هغه دې همغه خپل قریب محبوس په خپل لاس ووژني».

لنډا دا چې له بحث او غور نه وروسته د ابو بکر الصدیق رضي الله عنه پر مشورې باندې عمل وشو، ځکه چې د آراوو کثرت د هغه د رايې په لوري وو، او پخپله رسول کریم صلی الله علیه وسلم هم د خپل طبیعي رأفت او رحمت په بناء د ابو بکر الصدیق رضي الله تعالی عنه د خبرې لوري ته مائل وو، خو دغه رایه د الله تعالی په دربار کې غوره نه شوه په ﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُۥٓ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ فِى ٱلْأَرْضِ﴾ کې د دې نه غوروالي په لوري اشاره ده، نو ځکه په دغو آیتونو کې سخته عتاب آمیزه لهجه اختیار کړی شوې ده.

﴿لَّوْلَا كِتَٰبٌ مِّنَ ٱللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَآ أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾﴾

که نه وی ازلي حکم له جانبه د الله چې ړومبی لیکل شوی دی (په لوح محفوظ کې) نو خامخا رسېدلی به وو تاسې ته په عوض د) هغې (فدیې) کې چې اخیستې ده تاسې؛ عذاب ډېر لوی.

تفسیر: یعني دغه غلطي په خپل ذات کې داسې وه؛ چې هغوی دنیوي مال او متاع په نظر کې نیولې وو داسې مشوره یې ورکړې وه، نو لازمه وه چې سخته سزا ورکړی شوې وی، خو لومړی د سزا مانع هغه دی چې پاك الله جل جلاله بیان کړی دی، او دغه لاندني شیان هم کېدی شي، چې د سزا مانع وګرځي:

(١): په مجتهد باندې به په داقسم اجتهادي غلطۍ او خطا کې څه عذاب نه وي.

(٢): تر هغه پورې چې الله تعالی په کوم شي باندې ښکاره امر او یا له هغه شي څخه ښکاره منع ونه کړي؛ د هغه مرتکب به نه عذابوي.

(٣): د أهل البدر ګردې خطاوې یې ورمعافې کړې دي.

(۴): کومه رویه چې په غلطۍ سره پخوا له وخته اختیار کړی شوې ده؛ یعني په فدیه سره د بندیانو خوشې کول د الله تعالی په علم کې فیصله شوې وه، چې وروسته له هغه به د دې اجازه ورکوي: ﴿فَإِمَّا مَنًّۢا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَآءً﴾ (٢٦ جزء د محمد صلی الله علیه وسلم سورت اوله رکوع (۴) آیت).

(۵): دغه هم فيصله شوې وه، تر هغه پورې چې رسول عليه السلام په دې کې موجود وي، يا خلق د زړه له صدقه استغفار وايي؛ نو عذاب به پرې نه راځي.

(۶): له دغو بنديانو څنې د ډېرو په قسمت کې مسلمانېدل ليکل شوي وو، الغرض که داسې موانع نه وی؛ نو دغه غلطي دومره لويه او سخته وه، چې ښايي پرې ډېر سخت عذاب نازل شوی وی.

فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَٰلًا طَيِّبًا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٩﴾

نو خورئ تاسې له هغه ماله چې غنيمت اخيستی دی تاسې حلال طيب (پاکيزه)، او وويرېږئ له الله، بېشکه الله بخښونکی د (خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: له ړومبني عتاب او تهديد څخه مسلمانان دومره وويرېدل چې ويې ويل: «ښايي د غنيمت په اموالو کې چې د بنديانو فديه هم په کې شامله ده؛ لاس ونه وهل شي»، نو په دغه آيت کې يې تسلي وفرمايله، چې هغه د پاک الله عطا ده، په خوښې سره يې وخورئ، هو ! په جهاد کې غنيمت او نورو شيانو ته دومره اهميت ورکول يا يې دومره په نظر کې نيول نه دي پکار؛ چې له عالي مقاصدو او کلي مصالحو څخه سترګې پټې شي، بېشکه دمؤقتي حالاتو او مصالحو په اعتبار له تاسې څنې يوه غلطي وشوه، مګر پخپله په مال کې څه خبيث او پليتي نشته، نو د الله تعالى څخه وويرېږئ، او له مخالفت نه يې ځانونه وژغورئ، هغه به په خپل مرحمت سره ستاسې غلطۍ درمعافوي.

يَٰٓأَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّمَن فِيٓ أَيْدِيكُم مِّنَ الْأَسْرَىٰٓ إِن يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّآ أُخِذَ مِنكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٠﴾ وَإِن يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِن قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

ای نبي ! ووايه ته هغه چا ته چې په لاسونو ستاسې کې دي له بنديانو (قيديانو): که معلوم کړي الله په زړونو ستاسې کې کوم خير (ايمان) نو در به کړي تاسې ته خير (بهتر، غوره) له هغه (مال) څخه چې اخيستی شوی دی له تاسې نه، او مغفرت به وکړي تاسې ته، او الله ښه بخښونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی. او که اراده وکړي دغه (بنديان) د خيانت ستاسې (په ظاهري اسلام سره)؛ نو په تحقيق خيانت کړی وو دوی له الله سره پخوا له دې نه (په کفر او د عهد په ماتولو سره)؛ نو قادر کړې (ته الله) پر دوی (په قتل، حبس او بندي کولو د دوی سره)، او الله ښه عالم دانا (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا دی.

تفسير: او که اراده لري هغه بنديان چې اسلام يې راوړی دی، د دې چې له تا سره خيانت وکړي، او بېرته مرتد شي، يا هغه فديه درنه کړي؛ چې دوی يې ضامنان شوي دي، پس په تحقيق خيانت کړی وو دوی له الله سره پخوا له دې په کفر سره.

پخوا چې مو له الله تعالى سره کومه ټکي کړې وه، يعنې د ﴿أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ﴾ فطري عهد په خلاف مو کفر او شرک اختيار کړی وو، يا ځينو «بني هاشمو» چې د ابو طالب په حيات کې عهد کړی وو، چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په حمايت کې به متفق وي، او اوس له کفارو سره ملا تړلي راغلي دي، او د هغه انجام يې په خپلو سترګو سره وليد، چې نن په څه ډول د مسلمانانو په قيد او واک کې دي، وروسته له دې نه هم د ټکۍ همداسې سزا ورکوله کيږي، له الله تعالى څخه خپلې پټې خبرې او نيتونه نشئ پټولئ، او نه د هغه د حکيمانه وو انتظاماتو مخه نيولئ شئ.

شاه صاحب لیکي: «د الله تعالی وعده پوره شوه، له دوی څخې هغه کسان چې مسلمانان شول؛ الله تعالی هغوی ته بېشماره دولتونه ورعطا کړل، او هغه چې مسلمانان نشول؛ خراب او تباه شول».

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُم مِّن وَلَايَتِهِم مِّن شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا ۚ وَإِنِ اسْتَنصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَاقٌ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او هجرت یې کړی او جهاد یې کړی دی په مالونو خپلو سره، او په نفسونو خپلو سره په لاره د الله کې (د دین د ترقۍ لپاره)؛ او هغه کسان چې ځای یې ورکړی دی (مهاجرینو ته) او مددګاري یې کړې ده (له دوی سره)؛ دغه کسان ځینې د دوی دوستان دي د ځینو نورو (په نصرت او ارث)، او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی، او هجرت یې نه دی کړی؛ نشته تاسې ته له ولایت (نصرت او ارث) د دوی څخې هیڅ شی، تر هغه پورې چې هجرت وکړي، او که طلب د نصرت (او مرستې ـ مدد) وکړي دغه (غیر مهاجر مؤمنان د کفارو په جنګ کې) له تاسې څخې په دین کې؛ نو لازمه ده په تاسې مرسته (مدد) کول (له دوی سره په دین کې) مګر (نه دی لازم ستاسې نصرت او ورتګ) پر هغه قوم باندې چې په منځ ستاسې او په منځ د دوی کې معاهده وي، او الله په هغه کار چې کوئ (یې) تاسې ښه لیدونکی دی.

تفسیر: په دغو بندیانو (قیدیانو) کې ځینې داسې کسان هم وو، چې په زړه کې مسلمانان وو، خو له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره یې هجرت نه ووکړی، او په زور او بې له خپلې خوښې له کفارو سره بدر ته راغلي وو، په دغه آیت کې دا راښوولي شوي دي، چې د داسې مسلمانانو حکم څه دی؟.

شاه صاحب لیکي چې: «د رسول الله صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم اصحاب دوه فرقې وې، مهاجرین (کور او کهول پرېښودونکي) او انصار (ځای ورکوونکي) (مرسته ـ مدد کوونکي)، په دغو دواړو فرقو کې رسول الله مبارک مؤاخات (وروروليي) قائمه کړې وه.

د آیت مضمون داسې شو: «ټومره مسلمانان چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره حاضر دي، د دوی ګردو (ټولو) صلحه او جنګ سره یو دی، د یوه موافقت د ګردو (ټولو) موافقت، او د یوه مخالفت د ګردو (ټولو) مخالفت دی.

بلکه د هجرت په ابتداء کې د مؤاخاتو د سلسلې په لحاظ یوه له بل څخه میراث هم ووړ، او هغه مسلمان چې په خپل هغه ملک کې اوسېږي، چې هلته د کفارو زور او تسلّط وي، یعنې له دار الحرب یې هجرت نه وي کړی، د هغو په صلحه او جنګ کې د دار الاسلام اوسېدونکي مسلمانان (مهاجرین او انصار) نه شریک کېږي، که د دار الحرب مسلمانان صلحه یا معاهده د کفارو له کوم جماعت سره وکړي، نو د دار الاسلام حر او آزاد مسلمانان د هغې معاهدې تعمیل نشي کولی، بلکه له هغوی سره د مصلحت له مخې لا جنګ هم کولی شي.

هو ! دغه ضروري ده، که د دار الحرب مسلمانان په دیني معاملاتو کې له آزادو مسلمانانو څخه مرسته (مدد) وغواړي؛ نو له دوی سره حسب المقدور مرسته (مدد) کول پکار دي، مګر له هغه جماعت سره چې د دغو آزادو مسلمانانو معاهده شوې ده؛ د هغو په مقابل کې د معاهدې تر ادامې پورې د دار الحرب له مسلمانانو سره امداد نشي

کولی، او هم پخپلو منځونو کې میراث په هغه سلسله کې چې مهاجرینو او انصارو سره قائمه کړې وه؛ د دار الحرب مسلمانان نه وو شامل.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُن فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾

او هغه کسان چې کافران شوي دي؛ ځينې د دوی دوستان دي د ځينو نورو (په امداد کې له یو له بله سره)، که ونه وکړئ تاسې دا (دوستي په خپلو منځونو او دښمني له کفارو سره) نو پیدا به شي (لویه) فتنه په ځمکه کې او (خور به شي) فساد.

تفسیر: یعنې د کافر او مسلمان تر منځ حقیقي دوستي او رفاقت نشته، او نه هم یو د بل وارث کېدی شي، هو ! کافر دبل کافر رفیق او وارث کېدی شي، د دوی په مقابل کې یو مسلمان د بل مسلمان دوست، او رفیق دی، او یو له بل څخه میراث وړلی شي، نو مسلمانان باید خپلې دوستۍ او رفاقتونه مؤمنانو پورې ځانګړې کړي، او له کفارو دې خپلې دوستۍ وشکوي، او ترې جدا دې شي، او که داسې ونشي نو د مسلمانانو تر منځ به فتنه واقع شي، او ډېر لوی فساد به خور شي، په ټولنه کې به ګډوډي جوړه شي، او د مسلمان او کافر تر منځ به فرق نه کیږي، د مسلمانانو تر منځ یو پر بل حقوق به ضایع شي، او له کافر څخه نفرت به له زړونو ووځي.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۚ لَّهُم مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او هجرت یې کړی دی او جهاد یې کړی دی په لاره د الله کې، او هغه کسان چې ځای یې ورکړی دی (مهاجرینو ته) او مددګاري یې کړې ده (له رسول الله او مهاجرینو سره) دغه موصوف په دغو صفاتو سره هم دوی دي مؤمنان په حقه (رښتیا) سره، دوی لره دی مغفرت (بخښنه) او رزق (روزي) نېکه (د عزت چې جنت دی).

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِن بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنكُمْ ۚ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

او هغه کسان چې ایمان یې راووړ وروسته (له دغه لومړني هجرت څخه) او هجرت یې وکړ او جهاد یې وکړ په ملګریتوب ستاسې؛ نو دغه (ستایل شوي په دغو صفاتو) له تاسې څخه دي، او خاوندان د خپلوۍ ځینې د دوی غوره دي (د میراث په وړلو سره) په ځینو نورو په حکم د الله کې، بېشکه الله پر هر شي باندې ښه عالم دی (او همده ته معلوم دي چې د هر یوه څومره حق دی؛ نو د الله هر حکم پر علم او حکمت بنا دی).

تفسیر: یعنې که څوک په مؤمنانو او مهاجرینو کې وروسته هم شاملیږي، او هغه واجبات چې پخواني مؤمنان یې اداء کوي، دوی یې هم اداء کوي؛ نو د دوی ایمان او هجرت او نور صالح اعمال قبول دي، د مؤمنانو وروڼه دي، او د هغوی د دوستۍ، رفاقت او مرستې مستحق دي، لکه چې حدیث شریف کې راغلي دي چې: «المرء مع من أحب» «د هر انسان حشر به د هغه چا سره کیږي، او د هغه چا سره به په آخرت کې هم وي، چې په دنیا کې ورسره مینه او محبت لري»، دا آیت د هغه حکم ناسخ هم دی؛ چې د اخوت او وروروولۍ له کبله به یې یو له بله سره میراث وړلو.

تمت سورة الأنفال بفضل الله.

«د (التوبة) سورت مدني دی، پرته (علاوه) له دوو وروستنیو آیتونو څخه چې «مکي» دي

(۱۲۹) آیتونه او (۱۶) رکوع لري په تلاوت کې (۹) او په نزول کې (۱۱۳) سورت دی، د (المائدة) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

د (الأنفال) سورت د هجرت په اوائل کې او دا (د التوبة یا د براءة) سورت د هجرت په اواخرو کې نازل شوی دی، د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دا عادت وو؛ چې د هر قرآني آیت په نسبت چې نازلېده داسې به یې فرمایل چې: «دغه آیت دې د هغه سورت په هغه موقع کې کېښود شي !»، د دغو آیتونو په نسبت چې اوس د «التوبة» سورت یا د «براءة» سورت ورته ویلی شي، رسول الله مبارک څه تصریح ونه فرمایله، چې په کوم سورت کې دې درج شي، له دې نه ظاهرېږي چې دغه مستقل سورت دی، او د بل کوم سورت جزء نه دی.

لېکن عمومي قاعده داسې وه، کله چې به کوم نوی سورت نازلېده، نو له پخواني سورت څخه د جلا (جدا) کېدلو لپاره ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ﴾ به هم راتله، د «التوبة» د سورت په شروع کې ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ﴾ رانغله، څو مشعر وي چې دغه بېل سورت نه دی نظر په دغو وجوهو په عثماني مصاحفو کې د دغه سورت په شروع کې ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ﴾ نه ده لیکلې شوې.

لیکن په کتابت کې د ده او د «انفال» په منځ کې فصل کړی شوی دی، چې نه په پوره ډول سره د هغه استقلال ښکاره شي، او نه یې له بل سورت جزویت ثابت وي، باقي له «انفال» سره د ده د اتصال وجه دا ده: چې «انفال» په نزول کې مقدّم دی، نو بې له کومې خاصې وجې څخه ولې مؤخر کړی شي، او د دغو دواړو مضامین یو له بل سره دومره ارتباط او ورته والی لري؛ چې ګواکې «براءة» ته د «انفال» تتمّه او تکمله ویلی شي.

د «انفال» سورت زیاتره د «بدر» په غزا او د هغه په متعلقاتو مشتمل دی، «یوم البدر» ته قرآن (یوم الفرقان) ویلي دي؛ ځکه چې هغه د حق او باطل، د اسلام او کفر، د موحدینو او مشرکینو وضعیت بیخي سره بېل او جدا (جلا) کړ، د بدر غزا في الحقیقت د اسلام د عالم نیوونکې او ټینګې وروری د تعمیر د تاداو (بنیاد) او د هغه د اساس تیږه ده، او د اسلام د حکومت د تأسیس مقدمه ده.

د «انفال» د سورت په آخر کې د ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾ په مقابل کې د خالص اخوت د تحکیم په منظور ﴿إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ﴾ راغلی دی، د هغه ښکاره اقتضاء دا ده، چې په حسي ډول سره هم د دغې اسلامي وروری د ټینګولو لپاره یو قوي مرکز وټاکل (مقرر) شي.

او دا هم معلومه ده، چې دغه مرکز له «جزیرة العرب» څخه پرته چې مکه معظمه یې زړه دی؛ بل ځای نشي کېدی.

د «انفال» په آخر کې دا هم څرګنده شوې وه، هغه مسلمانان چې له مکّې معظمې او نورو ځایونو څنې یې هجرت نه دی کړی، او د کفارو تر سیوریو لاندې ژوندون تېروي؛ د دار الاسلام آزاد او خپلواک مسلمانانو باندې د هغوی د ولایت او رفاقت هیڅ یوه ذمه واري نشته: ﴿مَا لَكُم مِّن وَلَايَتِهِم مِّن شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا﴾، هو ! د توان په اندازه له دوی سره مرسته په کار ده.

له دې نه دغه نتیجه ووته، چې د اسلام په مرکز کې د اسلامي موالاتو او اخوّت د کړیو د کلکځ ارتباط لپاره له دوو خبرو څنې یوه خبره ضروري ده، یا د عربو ګرد مسلمانان دې خپل وطنونه پرېږدي، او مدینې منورې ته دې راشي، او په اسلامي اخوت کې دې بې له کوم ممانعته شامل شي، یا دې آزاد او خپلواک مسلمانان د خپلو مجاهدینو او سر جارولو په وسیله د کفر قوت مات کړي، او د «جزیرة العرب» سطحه دې داسې پاکه او صافه او هواره کړي؛ چې هیڅ یوه مسلمان ته د هجرت کولو ضرورت پاتې نشي.

یعنې تقریبا ګرده «جزیرة العرب» دې د خالص اسلامي اخوت داسې قوي مرکز او غیر مخلوط مستقر وګرځي؛ چې نور ادیان په کې نه وي، او د هغه تر حمایت لاندې د اسلامي اخوت د ډېر ټینګګ او شانداره مستقبل هیله او امید وکړی شي، دغه دوهم صورت همداسې یوه وسیله ده، چې په هغې سره ورځ په ورځ د فتنې او فساد بیخونه ایستل کېدل.

د دغه اعلى او پاك مقصد لپاره مسلمانانو د هجرت په دويم كال كې اول قدم د «بدر» د ميدان په لوري واخيست، چې بالآخره د هجرت په اتم كال كې د مكې معظمې لويې فتحې ته منتهي شو، هغه فتنې چې د اسلام په خپراوي يا حفاظت كې مزاحمې كېدې؛ د مكې فتحې له مينځه يوړې.

د «براءة» د سورت دمضامينو حاصل همدا دى، چې په څو ورځو كې د الله تعالى د رحمت او عظمت او د مسلمانانو د صداقت په قوت دغه د اسلام مركز له هر ډول دسيسو، كفر، شرك او نورو څخه پاك شو، او ګرد (ټول) عرب لكه يو تن سره متحد شول، او په ګرد عالم كې د هدايت رڼا او د عالم نيوونكي اسلامي اخوت د انتشار كفيل او ضامن وګرځېد، فلله الحمد على ذلك.

الغرض د «أنفال» په سورت كې د هغه شي ابتداء چې شوې ده؛ د «التوبة» يا «براءة» په سورت كې هغه انتهاء ده، نو د دې اول او آخر تناسب په لحاظ «براءة» د «أنفال» د تكملې په شان ملحق كړى شوى دى، په دغه سورت كې د تسميې د نه ليكلو يوه وجه دا هم ليكلې شوې ده؛ چې تسميه لپاره د امان ده، او دغه سورت د هجرت په نهم كال په هغه وخت كې چې د عربو ځينو اقوامو له مسلمانانو سره خپلې معاهدې ماتې كړې وې، د امان له منځه وړلو لپاره راغلى دى، او له همدې امله ده ته «مُخزِية، مشرّدة، منكلة، او فاضحة» هم ويلى شي، د دې سورت په نسبت مفسرينو نور مناسبات هم ليكلي دي، (على الأكثر قاريان د دغه سورت ابتداء داسې پيلوي):

بَرَآءَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖٓ اِلَى الَّذِيْنَ عٰهَدْتُّمْ مِّنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿۱﴾ فَسِيْحُوْا فِى الْاَرْضِ اَرْبَعَةَ اَشْهُرٍ وَّاعْلَمُوْٓا اَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى اللّٰهِ وَاَنَّ اللّٰهَ مُخْزِى الْكٰفِرِيْنَ ﴿۲﴾

(دا) بيزاري (يا صاف ځواب) دى له (طرفه د) الله او (له طرفه) د رسول د الله هغو كسانو ته چې عهد ورسره كړى دى تاسې له مشركانو. نو ګرځئ تاسې په (دغه) ځمكه كې څلور مياشتې، او پوه شئ (اى مشركانو په دې !) چې بېشكه تاسې نه يئ عاجز كوونكي د الله (د عذاب خپل چې شوكت مهلت يې دركړ) او (پوه شئ په دې چې) بېشكه الله رسوا كوونكى د كافرانو دى.

تفسير: د هجرت په شپږم كال كې د حُديبيې په مقام كې كومه معاهده چې د نبي كريم صلى الله عليه وسلم او د قُريشو په منځ كې وشوه؛ نو بني خزاعه د مسلمانانو او بني بكر د قريشو په حليفانو كې شامل شول، بني بكرو د معاهدې څه پروا ونه كړه، او پر بني خزاعه وو يې حمله وكړه، او قريشو په وسلو او نورو شيانو له دوى سره كومك وكړ، او د دې له امله قريش او د دوى حليف دواړه د حديبيې پر معاهده قائم پاتې نشول، چې د هغه په مقابل كې د هجرت په اتم كال نبي كريم صلى الله عليه وسلم پر مكې معظمې باندې حمله وكړه، او هغه يې په آسانى سره فتح كړه.

له دغو قبائلو څخه پرته له نورو قبائلو سره هم د مسلمانانو ميعادي معاهدې او غير ميعادي معاهدې وې، چې له هغوى څخه ځينې په خپلو معاهدو ولاړ وو، ډېر قبائل داسې هم وو، چې له هغوى سره هيڅ قسم معاهده نه وه شوې، د دغه سورت مختلف آيتونه د مختلفو قبائلو په نسبت نازل شوي دي.

په لومړنيو آيتونو كې غالبا د هغو مشركينو ذكر دى؛ چې له هغو سره خو معاهده شوې وه مګر غير ميعادي، دوى ته خبر وركړ شو، چې مونږ وروسته له دې نه له تاسې سره معاهدې ته دوام نه وركوو، او ماتوو يې، او تاسې ته څلور مياشتې مهلت دركوو، چې په دغه موده كې به يا په اسلامي أخوت كې داخلېږئ، يا به دغه وطن پرېږدئ، او د ايمان او توحيد له مركز څخه به وځئ، يا به د جنګ لپاره تيارېږئ؟ ليكن ښه وپوهېږئ چې تاسې د الله مشيئت او اراده له سره نشئ منع كولئ، كه تاسې اسلام رانه وړئ؛ نو الله تعالى به مو په دنيا او آخرت كې رسوا كړي، او تاسې په خپلو تدابيرو او حيلو او پلمو سره هغه نشئ عاجزولى.

باقي هغه قبائل چې معاهده ورسره نه وه شوې، ممكن ده چې هغوى ته هم د څلورو مياشتو مهلت وركړى شوى وي، دغه ابلاغ او همدارنګه د راتلونكو آيتونو عمومي اعلان د هجرت په نهم كال د حج په موقع د ګردو (ټولو) قبائلو په منځ كې علي رضي الله عنه وكړ، چې په دې وخت كې ابو بكر الصديق رضي الله تعالى عنه اميرُ الحُجّاج وو.

وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ۙ وَرَسُولُهُ ۚ فَإِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣﴾

او خبرول (اورول) دي له (طرفه د) الله او رسول د دغه (الله) ټولو خلقو ته په ورځ د حج لوی کې په دې چې الله بېزاره دی له مشرکانو (او د دوی له عهد)، او رسول د دغه (الله هم بېزاره دی)؛ نو که توبه وویسته تاسې له (شرکه او غدره)؛ نو دا خیر (بهتره غوره) دی تاسې ته (له شرکه او غدره)، او که مخ واړاوه تاسې (له توبې په شرك مو دوام وکړ)؛ نو پوه شئ (ای مشرکانو !) بېشکه تاسې نه یئ عاجز کوونکي د الله، او زېری ورکړه هغو کسانو ته چې کافران شوي دي په عذاب دردناك (د آخرت) سره.

تفسیر: (حج اکبر) يې ځکه وفرمایه چې (حج اصغر) عمره ده، او له (یوم الحجّ الأکبر) څخه د «ذي الحجة الحرام» لسمه د لوی اختر یا نهم تاریخ د عرفې ورځ مراد ده.

دغه اعلان غالبا د هغو قبائلو په حق کې دی، چې هغوی میعادي معاهده کړې وه، بیا يې په خپله ماته کړه (لکه بني بکرو یا قریشو او نورو)، یعنې له داسې خلقو سره اوس هیڅ قسم معاهده نه ده پاتې، خو که بیا هم دغه خلق له شرك او کفر څخه توبه وباسي؛ نو د دوی دنیا او آخرت دواړه ښه کیږي، که نه د الله تعالی هغه اراده چې کړې يې ده (د جزیرة العرب تطهیر) هغه ضرور پوره کېدونکې ده، هیڅ یو طاقت او تدبیر هغه نشي مغلوبولی، او کفارو ته د دوی د کفر او بد عهدئ سزا هرومرو رسیږي.

تنبیه: که څه هم د مکې معظمې له فتحې څخه پخوا یعنې د هجرت له اتم کال نه مخکې د دغو قبائلو له خوا عهد مات شوی وو، چې د هغه په سزا کې مکه معظمه فتح شوه، خو بیا هم د عهد ماتولو عمومي اعلان د هجرت په نهم کال د حجّ په موقع کې وکړ شو، څو دغه خبره لا څرګنده او واضحه شي، چې له دغسې خلقو سره هیڅ قسم معاهده باقي نه ده پاتې.

إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٤﴾

مګر هغه کسان چې عهد کړی دی تاسې (ای مسلمانانو له دوی سره) له مشرکانو، بیا يې نقصان نه دی کړی له تاسې سره هیڅ شی (د وعدې په شرطونو کې)، او نه يې مرسته (مدد) کړی دی ستاسې په مقابل کې له هیچا سره (ستاسې له دښمنانو څني)؛ نو پوره کړئ (ای مؤمنانو) له دغو مشرکانو سره عهد د دوی تر (تمامېدلو د مقررې) وعدې د دوی پورې، بېشکه الله خوښوي ځان ساتونکي (له بېوفایی).

تفسیر: دغه استثناء د هغو قبائلو لپاره ده چې معاهده يې میعادي وه، بیا دوی پرې ټینګ ولاړ وو، او د عهد په ایفاء کې يې هیڅ قصور نه وو کړی، نه دوی په خپله له عهده څخه مخالف کارروایي کوله، او نه يې له نورو بد عهدانو سره څه مرسته (مدد) کوله (لکه بني ضمره او بني مُدلج)، د دوی په نسبت اعلان وکړ شو، چې د معاهدې د میعاد له ختمېدلو څخه وروسته له دوی سره بله کومه معاهده نه تړله کیږي، او په هغه وخت کې له دوی سره هم همغه لاره ده، چې د نورو لپاره ده.

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ ۚ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥﴾

نو كله چې تېرې شوې (څلور) مياشتې حرامې؛ نو وژنئ (اى مؤمنانو عهد ماتوونكي) مشركان په هر ځاى كې چې ومونډل تاسې دوى، او نيسئ (بنديان ـ قيديان كړئ) دوى، او حصار كړئ دوى (په كلاګانو كې)، او كېنئ دوى ته (منتظر) په هر ځاى د څارلو او تېرېدلو كې، نو كه توبه وويسته دوى (له كفره) او قائم كړ دوى (سم اداء كړ سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او وركړ دوى زكات؛ نو خوشې كړئ تاسې لاره د دوى (او څه مه ورته وايئ)، بېشكه الله ښه بخښونكى (د خطيّاتو) ډېر مهربان دى.

تفسير: يعنې كه څه هم له دغو عهد ماتوونكو سره اوس هيڅ قسم معامله نه ده پاتې، او له هغوى سره سمدلاسه جنګ كېدى شي، خو بيا د «أشهر الحرم» رعايت يا د دې له امله پر دوى باندې له فوري حملې څخه مانع وو؛ چې تر هغه وخت پورې په (أشهر الحرم) كې په جنګ باندې لومړى شروع ممنوع وه، يا مصلحت دا وو چې د يوې وړو كې خبرې له امله د عامو خلقو په منځ كې ولې تشويش پيدا شي؟، ځكه چې په دغو مياشتو كې د قتال حُرمت په دوې كې معروف او مسلّم او له پخوا راهيسې يوه منلې شوې خبره وه، په هر حال د محرّم الحرام تر ختمېدلو پورې هغوى ته مهلت وركړ شو، چې هر ډول د دوى زړه غواړي؛ همغسې دې خپل تړون او بندوبست وكړي، وروسته له هغه د «جزيرة العرب» د تطهير په مقصد له جنګ كولو څخه چاره نشته، نو هغه ګردې معاملې چې په جنګ كې كېدونكي دي (لكه وژل، نيول، چل او پلمې، په مورچلونو (مورچو) او پټونو كې غليم ته څار كول او نور) كيږي به.

هو ! كه دوى ظاهرا له كفر څخه توبه وباسي، او په اسلامي أخوت كې داخل شي، چې د هغه لويه نښه د لمانځه اداء او د زكات وركړه ده؛ نو بيا به مسلمانان په هغوى باندې هيڅ تعرض او غرض نه كوي، او دوى به له لارې څخه نه ګرځوي، پاتې شوه باطني معامله هغه الله تعالى ته ورسپارلې شوې ده، د مسلمانانو معامله به له هغوى سره د هغوى د ظاهري اعمالو په اساس وي.

له دې آيت ځنې معلومه شوه، كه كوم سړى كلمه ووايي، او لمونځ ونه كړي، يا زكات ور نه كړي؛ نو مسلمانان د هغه لاره نيوى شي، د امام احمد، امام شافعي او امام مالك «رحمهم الله» په نزد پر اسلامي حكومت لازم دي: كه تارك الصلاة توبه ونه باسي ؛ هغه دې ووژني، د امام احمد په نزد د مرتدوالي له امله او د امام مالك او امام شافعي په نزد حدّاً او تعزيراً، او ځمونږ امام أبو حنيفه «رحمه الله» وايي چې: ښه دې يې ووهي، او بيا دې يې تر هغه پورې په بنديخانه كې بندي وساتي، چې يا له ترك الصلاة څخه توبه وباسي، يا همغلته مړ شي، په هر حال همداسې پرېښودل يې د هيچا په نزد نشته.

پاتې شول د زكات مانعين؛ د دوى له اموالو ځنې دې حكومت جبراً زكات تحصيل كړي ! كه دغه خلق لاس سره يو كړي او د حكومت پر خلاف وجنګيږي؛ نو سمې لارې ته د دوى د راوستلو لپاره دې جنګ هم وكړ شي ! ابوبكر صديق رضي الله تعالى عنه هغه جهاد چې د زكات له مانعينو سره كړى دى؛ د هغه واقعات د احاديثو او تاريخ په كتابونو كې مشهور او معروف دي.

وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾

او كه يو تن له مشركانو څخه امن (پناه) وغواړي له تا (له قتله)؛ نو پناه وركړه ته ! هغه ته څو چې واوري دى كلام د الله، بيا ورسوه ته دى ځاى د امن (وطن) د ده ته (كه ايمان يې رانهووړ)، دغه

(امان لپاره د اورېدلو د قرآن) په سبب د دې دی چې بېشکه دوی (داسې) قوم دی چې نه پوهيږي (پــه قرآن او ايمان باندې).

تفسير: پخوا يې فرمايلي وو چې: که دوی له خپلو کفرياتو څخه توبه وکړي، او په اسلام کې داخل شي؛ نو په امن کې به شي، ممکن وو چې کوم سړی د اسلام له اصولو او احکامو څخه بېخبره وي، او د تحقيق او د شکونو د لرې کولو لپاره مسلمانانو ته راتلل غواړي؛ نو د هغو په نسبت يې فرمايلي دي چې: ته دغسې کسانو ته پناه ورکړه، او وېې ساته ! او د الله تعالی کلام او د اسلام حقائق او دلائل ور واوروه ! که قبول يې نه کړي مه يې وژنه ! بلکه هغه د خپلې هستوګنې او د امن ځای ته ورسوه، چې هلته مأمون او مطمئن شي، وروسته له هغه دغه هم لکه د نورو ګردو کافرانو په شان دی، دغه د امن ورکولو حکم ځکه ورکړی شوی دی؛ چې له اسلامي اصولو او حقائقو څخه دغه وګړي نه دي خبر، نو ښايي هغوی ته حق په ډېر واضح او ښه ډول سره ورښکاره شي، که وروسته له هغه دغه مستامنان او پناه غوښتونکي د عناد له لارې وانه وښتل، او همغسې معاند پاتې شول؛ نو د ﴿قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ﴾ څخه وروسته په دين کې څه زور او زياتی او جبر او اکراه نشته، او د امان له رفعې څخه وروسته به له هغوی سره د نورو کفّارو په شان معامله وشي.

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِندَ اللَّهِ وَعِندَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۖ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾ كَيْفَ وَإِن يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً ۚ يُرْضُونَكُم بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨﴾

څرنګه به وي مشرکانو ته عهد په نزد د الله او په نزد د رسول د دغه (الله)؟ (يعنې نه به وي) مګر هغه کسان چې عهد کړی دی تاسې (ای مؤمنانو له دوی سره) په نزد د مسجد الحرام (او بيا يې نه دی مات کړی)، نو څو چې برابر ولاړ اوسي دوی تاسې ته (په عهد خپل)؛ نو برابر ولاړ اوسئ تاسې (هم په عهد خپل) له هغوی سره، بېشکه چې الله خوښوي ځان ساتونکي (له بېوفايۍ نه). څرنګه (به وي دوی ته عهد او څه اعتبار دی پرې) حال دا چې که لاس بر شي د دوی پر تاسې؛ نه ګوري (لحاظ نه کوي) دوی په باب ستاسې کې (نه) قرابت (يا قسم) ته او نه عهد ته (او هسې بريد به درباندې وکړي)، راضي کوي دوی تاسې په (تشو خبرو د) خولو خپلو سره، او منع کوي زړونه د دوی (د وعدې له وفاء)، او زياتره د دوی فاسقان (له فرمان څخه وتونکي) دي.

تفسير: يعنې د عربو له دغو مشرکينو سره څنګه عهد قائم پاتې کېدی شي؟ او وروسته له دې نه څرنګه صلح ورسره کېدی شي؟ چې د هغوی احوال ستاسې مسلمانانو سره داسې دي: که کوم وخت لږ څه فرصت پيدا کړي، او لاس يې پر تاسې باندې بر شي؛ نو په نقصان رسولو کې مطلقا نه د قرابت لحاظ کوي او نه د قول او اقرار، خو څرنګه چې يې په تاسې غلبه او برى نه دی حاصل کړی؛ نو ځکه له تاسې سره تش د ژبې عهد او پيمان کوي، او تاسې خوښوي، که نه دوی په زړونو کې يوه شېبه هم پر دغه عهد باندې راضي نه دي.

په هر حال له داسې ټګانو او بد عهد قوم سره څرنګه د الله تعالی د رسول الله صلی الله عليه وسلم عهد کېدی شي؟ هو ! له هغو قبائلو سره چې تاسې بالخصوص د مسجد الحرام په قرب کې معاهده کړېده؛ نو تاسې ابتداء د هغې په ماتولو کې اقدام مه کوئ، تر هغه پورې چې دوی د وفادارۍ په لاره باندې سم روان دي، تاسې هم له هغوی سره بالمثل معامله وکړئ، لکه «بني کنانه او بني ضمره» او نور چې له مسلمانانو سره يې بد عهدي نه وه کړې، نو مسلمانانو هم په نهايت ديندارۍ او احتياط سره په خپل عهد وفا وکړه، د «براءة» د اعلان په وخت کې د دوی د معاهدې د نېټې تېرېدو ته لا (۹) مياشتې پاتې وې، خو په دغو نهو مياشتو کې هم دغه معامله محترمه او معموله وه.

اِشۡتَرَوۡا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ ثَمَنًا قَلِيۡلًا فَصَدُّوۡا عَنۡ سَبِيۡلِهٖ ؕ اِنَّهُمۡ سَآءَ مَا كَانُوۡا يَعۡمَلُوۡنَ ۝٩ لَا يَرۡقُبُوۡنَ فِىۡ مُؤۡمِنٍ اِلًّا وَّلَا ذِمَّةً ؕ وَاُولٰٓـئِكَ هُمُ الۡمُعۡتَدُوۡنَ ۝١٠

پیرودلي (او اخیستي) دي دوی په آیتونو (احکامو) د الله قیمت لږ، نو منع کوي دوی (خلق یا پخپله ځنګ کوي) له لارې د الله (یعنې له دین یا حج یا عمرې څخه)، بېشکه دوی (چې دي) بد کار دی هغه شی چې وو دوی چې کاوه به یې (هغه دا دی چې). نه ګوري (نه ساتي لحاظ نه کوي) دغه عهد ماتوونکي په (حق د هیڅ) مؤمن کې د قرابت (یا د قسم) او نه د عهد، او دغه کسان همدوی دي تېرېدونکي (له حده په شرارت کې).

فَاِنۡ تَابُوۡا وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتَوُا الزَّكٰوةَ فَاِخۡوَانُكُمۡ فِى الدِّيۡنِ ؕ وَنُفَصِّلُ الۡاٰيٰتِ لِقَوۡمٍ يَّعۡلَمُوۡنَ ۝١١ وَاِنۡ نَّكَثُوۡۤا اَيۡمَانَهُمۡ مِّنۡۢ بَعۡدِ عَهۡدِهِمۡ وَطَعَنُوۡا فِىۡ دِيۡنِكُمۡ فَقَاتِلُوۡۤا اَئِمَّةَ الۡـكُفۡرِ ۙ اِنَّهُمۡ لَاۤ اَيۡمَانَ لَهُمۡ لَعَلَّهُمۡ يَنۡتَهُوۡنَ ۝١٢

نو که توبه وویسته (دوی له کفره) او قائم کړ دوی (سم یې اداء کړ سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکړ دوی زکات؛ نو وروڼه ستاسې دي په دین (حکم د شریعت) کې، او په تفصیل بیانوو (مونږ) آیتونه (حکمونه د قرآن) لپاره د (هغه) قوم چې پوهیږي (او فکر په کې کوي). او که مات کړل دغو (مشرکانو) قسمونه خپل وروسته له عهد تړلو د دوی (له تاسې سره) او پیغورونه درکړل (عیبونه یې ولګول) په دین ستاسې کې؛ نو وجنګېږئ تاسې له (دغو) مشرانو د کفر سره (او ویې وژنئ)، بېشکه دوی نشته قسمونه دوی ته (او قسم یې له سره قسم نه دی) لپاره د دې چې دوی واوړي (له پیغور یا د عهد له ماتولو یا له شرکه).

تفسیر: یعنې که اوس له کفره توبه وباسئ، او دیني احکام (لکه لمونځ زکات او نور) په ځای کړي؛ نو نه یواځې په آینده کې مأمون او محفوظ پاتې کیږي، بلکه په اسلامي دین کې به هم شامل وي، او د هغو حقوقو مستحق ګرځي چې نور مسلمانان یې مستحق دي، او هغه ګردې (ټولې) بد عهدۍ او شرارتونه چې پخوا له دې نه یې کړي وي؛ ټول ورمعاف کیږي.

شاه صاحب «رحمه الله» لیکي چې: «دوی د شریعت په حکم وروڼه دي، له دې نه معلومیږي هر هغه څوک چې په ظاهر کې مسلمان بریښي، او په زړه کې یقین نه لري؛ نو هغه په ښکاره ډول (طریقه) سره مسلمان وګڼئ! مګر دوست او معتمد یې مه ګرځوئ!».

اَلَا تُقَاتِلُوۡنَ قَوۡمًا نَّكَثُوۡۤا اَيۡمَانَهُمۡ وَهَمُّوۡا بِاِخۡرَاجِ الرَّسُوۡلِ وَهُمۡ بَدَءُوۡكُمۡ اَوَّلَ مَرَّةٍ ؕ اَتَخۡشَوۡنَهُمۡ ۚ فَاللّٰهُ اَحَقُّ اَنۡ تَخۡشَوۡهُ اِنۡ كُنۡتُمۡ مُّؤۡمِنِيۡنَ ۝١٣

آیا نه جنګېږئ تاسې (ای مؤمنانو بلکه ضرور وجنګېږئ) له داسې قوم سره چې مات کړي دي دوی قسمونه خپل، او قصد کړی دی دوی په ایستلو د رسول (ځما له مکې نه)؟ حال دا چې همدوی شروع کړی دی له تاسې سره (جنګ او ماتول د عهد) اول کرت، آیا وېرېږئ تاسې له دوی نه؟، نو الله ښه لایق دی په دې سره چې ووېرېږئ تاسې ترې (او له کفارو سره قتال وکړئ) که یئ تاسې مؤمنان (باور کوونکي).

تفسیر: قریشو خپل قسمونه او معاهدې ماتې کړې وې، ځکه چې د خپل عهد په خلاف یې د «خزاعه وو» په مقابل کې د «بني بکرو» سره مرسته کړې وه، حال دا چې دوی قسمونه کړي وو، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په خلاف کې له هیچا سره ملا نه تړو، او یو د بل حلیف به نه زهیروو، او نه به یې رنځوو، او بیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حلیفانو سره چې «بني خزاعه» وو؛ جنګ وکړ.

د ﴿أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا﴾ الآیه ـ څخه دغه غرض معلومیږي: هر قوم چې دا قسم احوال لري، له هغوی سره په جنګېدلو کې مسلمانانو ته هیڅکله هیڅ تأمّل او تردّد نه دی پکار، که له مسلمانانو سره د کفارو له قوت او جمعیت او وسلې او سامان او نورو څنې وېره وي؛ نو مؤمنانو لره له ګردو څخه زیات د الله تعالی خوف او وېره پکار ده، کله چې د الله تعالی وېره په زړونو کې راشي؛ نو بیا ګردې (ټولې) نورې وېرې له زړونو څخه ووځي، او د الله جل جلاله له قهر او غضب څنې ویره او لړزه پیدا کیږي، ځکه چې نفع او ضرر ګرد د الله تعالی په واک کې دی، او هیڅ یو مخلوق د الله تعالی له مشیئت څخه پرته (علاوه) لږ ګټه (فائده) او زیان هم چا ته نشي رسولی، او نه پرې قدرت لري.

قَٰتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ ٱللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ۗ وَيَتُوبُ ٱللَّهُ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٥﴾

وجنګېږئ تاسې له دغو (کفّارو) سره (ای مؤمنانو) چې په عذاب کړي دوی الله په لاسونو ستاسې (په قتل سره) او رسوا کړي دوی (په مغلوبیت او مقهوریت سره) او مرسته (مدد) درکړي تاسې ته پر دغو (کفارو) باندې، او شفاء ورکړي (زخمي) سینو د قوم مؤمنانو ته (او یخ روغ کړي زخمي زړونه د دوی). او لري کړي (بوځي) قهر او (خفګان) د زړونو د دغو (مؤمنانو چې د کفارو له ایذاء څخه پیدا وو)، او رجوع کوي الله په رحمت سره پر هغه چا چې اراده وفرمایي (د هدایت یې)، او الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو او اشیاوو) ښه حکمت والا دی.

تفسیر: په جهاد کې یوه فائده داده چې: مکذبینو او فتنه اچوونکو ته الله تعالی د بلا واسطې عذاب ورکولو په ځای د خپلو مخلصو وفادارو بندګانو په لاس سزا ورکړي، د سزا ورکولو په دغه صورت کې د مجرمینو تذلیل او رُسوایي او د مخلصینو تقدیر او سر لوړي ډېره زیاته کیږي، او د وفادارو بندګانو نصرت او غلبه علانیه ظاهریږي، د دوی زړونه د دغې منظرې له لیدلو څخه یخیږي، چې هغه وګړي (عالم) او خلق چې تر پرون پورې یې مونږ ته د حقارت او سپکتیا په ستر ګو کتل، او پر مونږ باندې یې ظلم، استهزاء، او تمسخر کاوه، او پر مونږ باندې یې ملنډې وهلې؛ نن د الله تعالی په تأیید او رحمت سره همدا څمونږ رحم، کرم، عدل، انصاف، او انسانیت ته سپارلي شوي دي.

د کفر او باطل د شوکت او ننداري له لیدلو څخه اهل الحق پخسېدل او ویلېدل یا هغه ضعیف او مظلوم مسلمانان چې د کفارو د مظالمو انتقام یې نشو اخیستلی، او له دې سببه د دوی په سرونو کې قهر او غوصې، غیظ او غضب جوش کاوه، او دوی خپلې شونډې هم نشوې خوځولی، اوس د جهاد في سبیل الله په وسیله د دوی زړونه تسکین مومي.

آخري خبره دا ده چې پخپله د مجرمینو په حق کې هم دغه د سزا ورکولو طریقه نسبتاً ډېره نافع ده، ځکه چې د سزا موندلو څخه وروسته هم د رجوع او توبې دروازې پرانستلې دي، او ډېر ممکن دي چې له حالاتو څخه عبرت حاصل کړي، او ډېرو مجرمینو ته توبه ور په برخه شي، لکه چې د رسول الله مبارک په زمانه کې همداسې هم وشول، چې په لږه موده کې ګرد (ټول) عرب د زړه له صدقه مسلمانان شول.

أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تُتْرَكُوا۟ وَلَمَّا يَعْلَمِ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ جَٰهَدُوا۟ مِنكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا۟ مِن دُونِ ٱللَّهِ وَلَا رَسُولِهِۦ وَلَا ٱلْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً ۚ وَٱللَّهُ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

آیا ګمان کوئ تاسې (ای مؤمنانو) داسې چې (همداسې) به پرېښود شئ؟ حال دا چې له سره نه دي معلوم کړي الله (په علم ظهور سره) هغه کسان چې جهاد يې کړی له تاسې څخه، او چې نه دي نيولي دوی پرته (له علاوه) له الله او پرته له رسول د دغه (الله) او پرته له مؤمنانو د پټو خبرو دوست، او الله ښه خبردار دی په هغو (کارونو) چې کوئ (يې) تاسې (د نېکی او بدۍ).

تفسير: «آیا ګمان کوئ ای مؤمنانو چې له قتاله وېرېږئ؟ يا ای منافقانو داسې چې پرې به ښود شئ په دې حال سره، يعنې داسې له سره ګمان مه کوئ، چې تشه دعوی د اسلام به ستاسې الله تعالی منظوره کړي، او جلا (جدا) به نه کړي په تاسې کې مخلص له غير مخلص څخه، الله تعالی د جهاد د مشروعيت يو بل حکمت دلته بيان فرمايي.

يعنې هغه کسان ډېر دي چې په خولې سره د ايمان او بندګۍ دعوی کوي، خو که دوی د امتحان پر محکّ (کر کاڼي) باندې ونه سولول شي؛ نو سره او ناسره (چل او ناچل) يې له سره نه څرګنديږي، د جهاد په ذريعه الله تعالی په علم ظهور سره هم دا معلوموي چې څومره مسلمانان داسې دي، چې د ده په لاره کې خپل سر او مال جارولو او ښندلو ته تيار دي؟ او پرته (علاوه) له الله تعالی او رسول الله صلی الله عليه وسلم بل هيڅوک خپل رازدار بادار (سردار) او خصوصي يار نه ګرځوي، اګر که هغه ډېر نژدې خپل او قريب يې هم وي.

مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِيْنَ اَنْ يَّعْمُرُوْا مَسٰجِدَ اللّٰهِ شٰهِدِيْنَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ بِالْكُفْرِ ؕ اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ ۚۖ وَفِى النَّارِ هُمْ خٰلِدُوْنَ ۝ اِنَّمَا يَعْمُرُ مَسٰجِدَ اللّٰهِ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَاَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَلَمْ يَخْشَ اِلَّا اللّٰهَ فَعَسٰٓى اُولٰٓئِكَ اَنْ يَّكُوْنُوْا مِنَ الْمُهْتَدِيْنَ ۝

نشته مشرکانو ته (يعنې ناروا دي يا نه دي له شانه د مشرکانو) دا چې ودان کړي مسجدونه د الله (په عبادت په ناسته ولاړه او ورتلو سره) حال دا چې شاهدان وي دوی پر نفسونو خپلو په کفر سره، دغه (مشرکان ابته او) خراب دي عملونه د دوی (چې ايمان نه لري)، او په اور کې به دوی همېشه وي. بېشکه همدا خبره ده چې ودانوي (په عبادت ناسته ولاړه، په تعمير سره) مسجدونه د الله هغه څوک چې ايمان يې راوړی وي په الله او په ورځې آخرې (د قيامت)، او قائموي (سم ادا کوي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، او ورکوي زکات او نه ويريږي (په ديني امورو کې له هيچا) مګر له الله څخه، نو اميد دی چې دغه کسان به وي له سمې لارې موندونکو څنې.

تفسير: د مساجدو حقيقي ودانې دا ده چې په هغو کې د يوه الله عبادت د هغه له شانه سره لايق وشي، د الله جل جلاله ذکر کوونکي په کثرت سره په کې موجود وي، څو بې له څه ممانعت او تکليف څخه د الله تعالی په ياد مشغول اوسي، له بربادو او لغوياتو او خرافاتو څخه دغه پاک مقامات محفوظ وي، دغه مقصد له کفارو او مشرکينو څنې کله حاصلېدی شي؟.

وګورئ چې د مکې معظمې مشرکينو په ډېر فخر سره خپل ځانونه د مسجد الحرام متوليان او خادمان بلل، مګر د دوی لوی خدمت دا وو، چې د تيږو (ګټو) ډېر بتان يې په کعبې شريفې کې ايښي وو، او د همغو نذرونه او نيازونه به يې ورکول، او د دوی نذرونه به يې په غاړو اخيستل، ډېرو کسانو به لوڅ پوڅ (بربنډ) طوافونه کول، د ذکر الله په ځای به يې شپيلي وهل او لاسونه به يې ټکول، او د الله تعالی رښتينو بندګانو ته به يې اجازه نه ورکوله؛ چې هلته ورشي، د هغوی لوی عبادت همدا وو چې حاجيانو ته به يې د څښلو اوبه ويړيا ورکولې، يا به يې د حرم شريف ډيوې لګولې، يا به يې په کعبې شريفې پردې ځړولې، يا به يې د ضرورت په وخت کې د هغې د نړېدلو او لوېدلو ځايونو ترميم او ودانولو ته توجه کوله، مګر دغه اعمال ګرد بې روحه او بې معنی وو، ځکه کله چې مشرک ته په الله تعالی صحيح ايمان نه دی حاصل؛ نو په هيڅ يوه عمل کې د هغه د توجه قبله او د اخلاص مرکز د «وحده لا شريک له د منبع

الکمالات ذات» نشي کېدی، نو ځکه د کافر هيڅ يو عمل د الله تعالی په نزد روح نه لري، او د اعتناء وړ (لایق) نه دی، همدغه يې په ﴿حَبِطَتۡ أَعۡمَالُهُمۡ﴾ سره تعبير وفرمايه.

أَجَعَلۡتُمۡ سِقَايَةَ ٱلۡحَآجِّ وَعِمَارَةَ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ كَمَنۡ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلۡيَوۡمِ ٱلۡأٓخِرِ وَجَٰهَدَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِۚ لَا يَسۡتَوُۥنَ عِندَ ٱللَّهِۗ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٩﴾

آيا ګڼلې (ګرځولې) دي تاسې اوبه ورکول حاجيانو ته او ودانول د مسجد حرام په مثل (د ايمان) د هغه چا چې ايمان لري په الله او (په) ورځې آخرې (د قيامت) او جهاد يې کړی وي په لاره د الله کې، نه دي برابر دوی په نزد د الله، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته.

تفسير: د مکې معظمې مشرکانو په دې باندې ډېر افتخار درلود (لرلو) او نازېدل چې مونږ د حاجيانو خدمتونه کوو، او دوی ته اوبه او ډوډۍ اوکالي (کپړې) ورکوو، د مسجد الحرام د ترميم يا د کعبې شريفې د کسوت (پوښ) يا تېل او باتی او د نورو انتظام کوو، که مسلمانان په خپل جهاد، هجرت او نورو باندې نازېږي؛ نو له مونږ سره د عبادتونو دغه ذخيره شته.

په يوه زمانه کې عباس رضي الله تعالی عنه له علي رضي الله عنه سره همدغه مباحثه په همدغه شان کړې وه، بلکه په صحيح مسلم کې راغلي دي، چې يو ځلې څو تنو مسلمانانو په خپلو منځو کې جګړې سره کولې، لومړني وويل چې: «ځما په خيال له اسلام راوړلو څخه وروسته حاجيانو ته د اوبو ورکولو څخه بل ښه کار نشته»، دويم وويل: «چې ځما په نزد له اسلام راوړلو نه وروسته ډېر ښه عمل د مسجد الحرام خدمت دی، مثلا د هغه جارو کول، ډیوې لګول، حاجيانو ته اوبه او ډوډۍ ورکول او نور، دريم وويل: چې د الله تعالی په لار کې جهاد له ګردو (ټولو) عبادتونو او اعمالو څخه افضل او اشرف دی».

عمر رضي الله تعالی عنه په دوی باندې په قهر شو، او ويې ويل چې: «تاسې چې د جمعې د لمانځه لپاره راغلي يئ، او د رسول الله صلی الله عليه وسلم منبر ته نژدې ناست يئ، ولې سره داسې مباحثې کوئ، لږ څه صبر وکړئ ! کله چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فارغ شو؛ نو د دغې خبرې پوښتنه له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه وکړئ !»، د جمعې له لمانځه څخه وروسته کله چې له رسول الله مبارک څخه دغه پوښتنه وشوه، نو دغه آيت نازل شو: ﴿أَجَعَلۡتُمۡ سِقَايَةَ ٱلۡحَآجِّ وَعِمَارَةَ ٱلۡمَسۡجِدِ ٱلۡحَرَامِ﴾ الآيه ـ يعنې حاجيانو ته اوبه ورکول او په ظاهري ډول (طريقه) د مسجد الحرام ترميم او ودانول له ايمان بالله او جهاد في سبيل الله له هيڅ يو سره نشي برابر کېدی، نو د أفضليت پوښتنه ولې کوئ؟

د ايمان بالله ذکر د جهاد في سبيل الله د تمهيد لپاره دی، اصلي مقصود د جهاد او د نورو لويو لويو اعمالو د افضليت بيان فرمايل دي، د ايمان په ذکر سره يې تنبيه وفرمايله، چې بې له ايمانه د الله جل جلاله په لار کې جهاد يا بل کوم عمل هيڅ ګټه (فائده) نه لري، او محض لاشي دی، د دغو لويو لويو اعمالو (جهاد او هجرت او نورو) ارزښت هم په ايمان بالله پورې اړه لري، او په دغه نکته همغه خلق پوهيږي، چې د سليم فهم خاوندان وي، د ظالمانو (بې ځايه کار کوونکو) فهم دغو حقائقو ته نشي رسېدی.

ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَهَاجَرُواْ وَجَٰهَدُواْ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمۡوَٰلِهِمۡ وَأَنفُسِهِمۡ أَعۡظَمُ دَرَجَةً عِندَ ٱللَّهِۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡفَآئِزُونَ ﴿٢٠﴾ يُبَشِّرُهُمۡ رَبُّهُم بِرَحۡمَةٖ مِّنۡهُ وَرِضۡوَٰنٖ وَجَنَّٰتٖ لَّهُمۡ فِيهَا نَعِيمٞ مُّقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًاۚ إِنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥٓ أَجۡرٌ عَظِيمٞ ﴿٢٢﴾

هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی (په ټولو مؤمن به شيانو) او هجرت يې کړی دی او جهاد يې کړی په لاره د الله کې (د دين د ترقی لپاره) په مالونو خپلو (چې په جهاد کې يې لګوي) او

په ځانونو خپلو (چې په غزا کې يې قربانوي) ډېر لوی دي (له نورو نه) له جهته د درجې په نزد د الله، او همدغه (ستايل شوي) کسان همدوی دي په مراد رسيدونکي. زېری کوي په دوی رب د دوی په رحمت سره له جانبه خپله او په رضامندۍ سره او په جنتونو سره چې وي به دوی ته په دغو (جنتونو) کې نعمتونه همېشه (دائم بلا انقطاع). حال دا چې همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو) کې تل تر تله، بېشکه الله همده سره دی اجر (ثواب) ډېر لوی.

تفسير: يعنې د الله تعالی په دربار کې د ثوابونو او درجو څه کمی دی؟ هر چا ته چې هر څومره اراده وفرمايي؛ ورکوي يې، په ړومبني آيت کې د درېو شيانو ذکر وو:

(۱): ايمان. (۲): جهاد. (۳): هجرت، پر دغو باندې د دريو شيانو بشارت يې هم مرحمت وفرمايه:

(۱): د الله تعالی رحمت. (۲): د الله تعالی رضا. (۳): په جنت کې تل پاتې کېدل، ابو حيان «رحمه الله» ليکي «چې: «رحمت» په ايمان مرتب دی، هغه څوک چې ايمان نه لري؛ نو په آخرت کې د الله تعالی له رحمت او مهربانۍ څخه بې برخې پاتې کيږي، او «رضوان» چې ډېر اعلی مقام دی، د جهاد في سبيل الله صله او انعام دی، لکه چې مجاهد في سبيل الله د نفساني ګردو (ټولو) خوندونو او تعلقاتو په ترک سره د الله تعالی په لاره کې خپل ځان او مال قربانوي، او د الله تعالی د خوښې د حصول لپاره خپله انتهايي قرباني وړاندې کوي، نو ښايي چې د هغه صله او انعام هم انتهايي وي، او هغه د الله تعالی «جل وعلا شأنه» د رضا مقام دی.

پاتې شو «هجرت» چې هغه د الله جل جلاله لپاره دکور، کورنۍ او طن د پرېښودلو نوم دی، نو ځکه مهاجر ته زېری ورکړی شوی دی، چې ستا له وطنه ډېر ښه وطن او ستا له کوره ډېر ښه کور درکول کيږي، چې په کې همېشه اعلی درجه هوساينه (آرام) او راحت وي، او تل به په کې اوسيږي، او له هغه څخه به بيا هجرت کولو ته له سره نه مجبوريږي.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَّخِذُوٓا۟ ءَابَآءَكُمْ وَإِخْوَٰنَكُمْ أَوْلِيَآءَ إِنِ ٱسْتَحَبُّوا۟ ٱلْكُفْرَ عَلَى ٱلْإِيمَٰنِ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾

ای هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) مه نيسئ تاسې پلرونه خپل او وروڼه خپل دوستان که محبوب ګڼلو دوی کفر په ايمان، او هر چا چې دوستي وکړه له دغو (کفارو) سره له تاسې نو دغه کسان همدوی دي ظالمان.

قُلْ إِن كَانَ ءَابَآؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ وَإِخْوَٰنُكُمْ وَأَزْوَٰجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَٰلٌ ٱقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَٰرَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَٰكِنُ تَرْضَوْنَهَآ أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَجِهَادٍ فِى سَبِيلِهِۦ فَتَرَبَّصُوا۟ حَتَّىٰ يَأْتِىَ ٱللَّهُ بِأَمْرِهِۦ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٤﴾

ووايه (ای محمده ! عذر ويونکو ته د هجرت له ترکه) که وي پلرونه ستاسې، او ځامن ستاسې، او وروڼه ستاسې، او ښځې ستاسې، او خپلوان ستاسې، او هغه مالونه چې ګټلي دي تاسې هغه او (هغه) تجارت (سوداګري) چې وير يږئ تاسې د ناچلېدلو د هغې، او هغه ځايونه د هستوګنې چې خوښوئ تاسې هغه؛ ډېر محبوب تاسې ته له الله نه، او له رسول د الله نه، او له جهاده په لاره د الله کې (لپاره د ترقۍ د دين)؛ نو انتظار کوئ تاسې تر هغه پورې چې راولي (راوليږي) الله امر (حکم د عذاب) خپل، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم فاسقانو ته.

تفسیر: په حدیث کې راغلي دي: «کله چې تاسې د غوایي په لکۍ پسې روان شئ، او غویې له لکۍ څخه ونیسئ، او یواځې په کښت (فصل) او کر باندې راضي شئ، او له جهاده غافل شئ، نو پاک الله به پر تاسې یو ذلت مسلّط کړي، چې له هغه څخه به له سره نشئ بچ کېدی، تر هغه پورې چې بیا د دین (یعنې في سبیل الله جهاد) په لوري بېرته وګرځئ !.

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ ۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ ۙ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦﴾

خامخا په تحقیق مدد کړی دی له تاسې سره الله په ځایونو ډېرو کې، او (خصوصا) په ورځ د حنین کې کله چې تعجب کې واچولئ (خوشحالی او فخر کې واچولې) ډېروالي ستاسې؛ نو دفع نه کړ (ډېروالي) له تاسې څنې هیڅ شی (له حملې د دښمن نه)، او تنګه شوه (له وېرې) پر تاسو باندې ځمکه سره د ارتوالي د دې، بیا شا کړه تاسې (دښمن ته) حال دا چې شا ګرځوونکي (تښتېدونکي) وئ. بیا راولېږه الله تسکین خپل (چې د مؤمنانو د زړونو د آرامۍ سبب شي) پر رسول خپل (چې یواځې د غزا په ډګر کې ولاړ وو)، او پر مؤمنانو (چې بېرته وګرځېدل غزا ته)، او راولېږلې (الله) لښکرې (د ملائکو) چې نه وې لیدلې تاسې دا لښکرې، او په عذاب یې کړل هغه کسان چې کافران شوي وو، او همدا (تعذیب) سزا ده د کافرانو.

تفسیر: دلته خبرداری ورکوي چې مجاهدینو ته دا هم نه ښایي؛ چې په خپل لښکري جمعیت او کثرت باندې غرور او تکبّر وکړي، ځکه چې نصرت او بری یواځې د الله په مرسته او مدد پورې تړلی دی، چې دغسې تجربه تاسې پخوا له دې نه په څو څو نورو میدانونو کې هم کړې ده، هغه نتائج چې په «بدر، قریظه، نضیر، حُدیبیه» او نورو کې ستاسې په برخه شوي دي؛ هغه تش د الهي امداد او د غیبي تایید محصول وو، او اوس په آخره کې د «حنین» د غزا واقعه خو داسې یوه صریحه، عجیبه، او غریبه د آسماني نصرت او امداد نښه ده، چې پر هغې سختو معاندو دښمنانو هم اقرار کړی دی.

د مکې معظمې له فتحې وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم ته خبر راورسېد، چې د هوازن او ثقیف او نورو عربي قبائلو یو جرّار او قوي لښکر سره ټول او تیار کړی دی، او غواړي چې په ډېره دبدبه او زور سره پر مسلمانانو حمله وکړي، نو سمدلاسه له مهاجرینو او انصارو څخه همغه لس زري لښکر چې د مکې معظمې د فتحې لپاره له مدینې منورې څخه راغلی وو؛ د «طائف» په لوري ور روان شو، هغه دوه زره طلقاء (آزاد شوي) چې د مکې معظمې د فتحې په وخت کې مسلمانان شوي وو، هم له دوی سره مله وو.

دغه اول ځل دی، چې دولس زره مجهّز عظیم الشأن اسلامي لښکر د جهاد د میدان لوري ته رهي کیږي، د دې منظرې د لیدلو څخه ځینو صحابه وو خپل ځان د دې خبرې د ویلو څخه ونشو ساتلی، او په ښکاره ډول یې وویل: «کله به چې مونږ ډېر لږ وو؛ نو په هغه وخت کې به تل بریالي وو، نن چې مونږ دومره ډېر یو؛ نو هیڅوک مونږ ته ماتې نشي راکولی»، د مېړنیو (بهادرانو) موحدینو له خولې څخه د دغو جملې وتل د پاک الله جل جلاله په دربار کې ناوړه واقع شول، دوی لا د مکې معظمې څخه دومره لرې نه وو تللي، چې دواړه لښکرې سره مخامخ شوې، چې د مخالفې ډلې لښکر څلور زره تنه وو، چې خپل کفنونه یې پر سر تړلي وو، او له خپلو ښځو او کوچنیانو سره د جنګ میدان ته چمتو

شول، او د یوه فیصله کوونکي جنګ لپاره بیخي تیار او منتظر وو، او له اوښانو، آسونو، مواشیو، او د خپلو کورونو ګرد پنډ پنډ مالونو او اسبابونو سره د جګړې ډګر ته وتلي وو.

د «هوازن» قبیلې د غشو ویشتلو په فن کې په ګرد عربستان کې شهرت درلود، د دوی ډېرو ماهرو او غښتلو غشو ویشتونکو د «حُنین» د وادي په لښکرو او مورچلو کې ډېر ټینګ، ټینګ ځایونه نیولي او په کې پټ ناست وو.

په صحیحینو کې د «براء بن عازب رضي الله عنه» روایت دی، چې په ړومبنی معرکه او جنګ کې کفارو ماتې وکړه، او ډېر زیات مال، اسباب، او سامان ور څخه پاتې شول، او دوی ترې وتښتېدل، دلته مسلمانان مجاهدین غنیمت او ولجې ته متوجه شول، په دغه ترڅ کې د هوازن غشي ویشتونکو څارونکو له مورچلو څخه په سختو غشو ویشتلو باندې لاسونه پورې کړل، او په مسلمانانو پسې ووتل، او سخته غلبله او شور ماشور جوړ شو، او په یوه شېبه کې له څلورو خواوو لکه ږلۍ غوندې د غشو اورېدل شروع شول.

خبره تر دې حده پورې ورسېده چې مسلمانانو ته هلته درېدل او پښه ټینګول مشکل شول، اسلامي لښکر بیخي خور وور او تیت پرک (منتشر) شوی دی، مګر یوازې له محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم سره یو رفیق اعلی شته، د ربّاني تایید او آسماني ډاډ غیر مرئي باران پر دوی پر څو تنو غوره اصحابو اورې، چې د هغه اثر بالآخر تر تښتېدونکو پورې رسېږي.

له هغه لوري چې د «هوازن» او «ثقیف» سیلاو مخ په وړاندې بهېږي، په هغه لوري د محمدي سورلی مخ دی، او په ژبه یې په نهایت استغناء او اطمینان سره د «أنا النبي لا کذب، أنا ابن عبد المطّلب» وینا جاري ده، یعنې بېشکه زه په رښتیا سره رسول او د عبد المطلب له اولادې څخه یم.

په همدغه حالت کې دوی خپلو اصحابو ته نارې کړې: «إلي عباد الله ! إلي أنا رسول الله» «ای د الله تعالی بندګانو ما ته راشئ ! او ځما په لوري رادرومئ چې زه د الله تعالی رسول یم».

بیا ځمونږ د رسول أکرم صلی الله علیه وسلم له هدایت سره سم عبّاس رضي الله تعالی عنه چې د ډېر لوړ غږ خاوند وو، «أصحاب السمرة» ته ورنارې کړې، چې هغوی تر ونې لاندې د رسول الله صلی الله علیه وسلم پر لاس د جهاد بیعت کړی وو، مجاهدینو غوږونو ته د دې غږ په رسېدو سره سم دوی د خپلو سورلیو مخونه د جنګ د میدان په لوري وګرځول، د هر سړي اوښ چې بېرته ګرځېدلو کې لږ څه معطلي یا ډېل کاوه؛ نو دی به سمدلاسه خپلې وسلې سره د اوښ له شا څخه کوزېده، او خپله سورلی او کالي (سامان) به یې هملته خوشې پرېښودل، او ځان به یې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته رساوه.

په دغه وخت کې رسول الله مبارک لږ څه خاورې اوشګې په لاس کې واخیستې، او د کفارو د لښکرو په لوري یې وروشیندلې، چې هغه د الله تعالی په قدرت د هر کافر په مخ او سترګو کې ولوېدې، له بل لوري الله تعالی له آسمانه پرښتې ورولېږلې، کفّارو د هغو شګو له اثره خپلې سترګې منبلې، او هغه مسلمانان چې دوی ته ورنژدې وو، مخ په بېرته پر هغوی یې حمله وروړه، او د پاک رسول صلی الله علیه وسلم په حضور کې ورحاضر شول، او ویې کتل چې جنګ پای ته رسېدلی او بری د مسلمانانو په برخه شوی دی، او په زرهاوو بندیان د پاک رسول په مخ کې تړلي ولاړ دي، او د غنیمت او ولجو ډېر مالونه د دوی په شاوخوا کې پراته دي، ﴿فَسُبْحَٰنَ ٱلَّذِى بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ﴾ په دې ډول سره کفارو ته په دنیا کې سزا ورکړه شوه.

ثُمَّ يَتُوبُ ٱللَّهُ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٧﴾

او بیا به رجوع وکړي الله (د توبې په قبول) پس له دې (د حُنین له جنګه) پر هغه چا چې اراده وفرمایي (د رجوع)، او الله ډېر بخښونکی (د خطیئاتو) ښه رحم کوونکی دی.

تفسیر: لکه چې هوازن او نورو ته وروسته له دې نه توبه ور په برخه شوه، او زیاتره مسلمانان شول.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِنَّمَا ٱلْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُواْ ٱلْمَسْجِدَ ٱلْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا ۚ وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦٓ إِن شَآءَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعنې ای مؤمنانو !) بېشکه همدا خبره ده چې مشرکان نجس (پلیت) دي، نو نه دې نژدې کیږي دوی مسجد حرام ته وروسته له کاله د دوی چې دغه (۹ کال د هجرت دی)، او که ویرېږئ تاسې له فقره په (سبب د منع د دوی)؛ نو ژر به غنیان کړي تاسې الله له فضله خپله که اراده وفرمايي (د غنا ستاسې)، بېشکه چې الله ښه عالم دی (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: کله چې الله تعالی د شرک زور او قوت مات کړ، او د جزیرة العرب مرکز «مکه معظمه» یې د مسلمانانو په لاس فتحه او د اسلام په قبضه کې یې راوستله، او عربي قبائلو فوځ، فوځ د اسلام په دائره کې په ننوتلو شروع وکړه، نو د هجرت په نهم کال کې اعلان وشو، چې وروسته له دې نه دې هیڅ یو مشرک یا کافر په مسجد حرام کې نه داخلیږي، بلکه هغه ته نژدې یعنې د حرم حدودو ته دې هم نه راځي !، ځکه چې د هغوی زړونه د شرک او کفر له نجاسته دومره پلیت او ګنده شوي دي؛ چې حق نه لري دغه مقدس مقام او د توحید او ایمان مرکز ته داخل شي.

برسېره په دې له صحیحو احادیثو ځنې هم ثابته ده، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د جزیرة العرب ځنې د ګردو (ټولو) مشرکینو او یهودانو او نصرانیانو د ایستلو حکم ورکړی دی، لکه چې ځمونږ د پاک نبي له وروستني وصیت سره سم د عمر فاروق رضي الله تعالی عنه په خلافت کې دغه حُکم عملاً نافذ شو، اوس مسلمانانو ته روا نه دي، چې په دې راضي شي چې کفّار د عربو په خاوره کې د استیلاء یا د توطّن په ډول پاتې شي، بلکه د جزیرة العرب تطهیر د توان په اندازه د مسلمانانو فریضه ده.

﴿وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً﴾ الآیه ـ حرم شریف ته د مشرکینو د تګ او راتګ له بندېدلو څخه مسلمانانو ته داسې اندېښنه پیدا شوه، چې په تجارت او نورو دنیوي چارو کې به لوی تاوان راورسیږي، او هغه شیان چې دغو مشرکینو د تجارت له پاره راوړل، وروسته له دې به یې نه راوړي، نو ځکه یې تسلي وفرمایله، چې تاسې له دغو خبرو څخه مه ویرېږئ، ځکه چې ستاسې غنا یواځې د «رب، الأعلی» په مشیئت پورې موقوفه ده، که الله تعالی اراده وفرمايي نو په هغه کې به هیڅ ځنډ رانشي، لکه چې همداسې هم وشول، الله تعالی ګرد مسلمانان کړل، او له مختلفو ملکونو څخه د تجارتي مالونو راتلل شروع شول، ښه بارانونه واورېدل، چې د هغو لامله حاصلات زیات شول، د فتوحاتو او غنائمو دروازې پرانستل شوې، د کتابیانو او نورو ځنې د جزیې پیسې ورجاري شوې، الغرض الله تعالی له مختلفو لارو د مسلمانانو لپاره د غناء اسباب پیدا کړل، بېشکه چې د الله تعالی هیڅ یو حکم له حکمته خالي نه دی.

قَٰتِلُواْ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ ٱلْحَقِّ مِنَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْكِتَٰبَ حَتَّىٰ يُعْطُواْ ٱلْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَٰغِرُونَ ﴿٢٩﴾

وجنګېږئ تاسې له هغو کسانو سره چې نه راوړي ایمان پر الله، او نه په ورځې آخرې باندې (ځکه چې په پاک محمد یې ایمان نه دی راوړی) او نه حرام ګڼي دوی هغه چې حرام کړي الله

(په قرآن کې) او رسول د دغه (الله په حدیثونو کې) او نه قبلوي دوی دین حق (د اسلام، دغه مذکورین) له هغو نه (دي) چې ورکړی شوی دی دوی ته کتاب، (جنګ ورسره کوئ) تر هغه پورې چې ورکړي دوی جزیه له (خپله) لاسه حال دا چې دوی ذلیل وي.

تفسیر: کله چې د مشرکانو معامله پاکه او د ملك سطحه لږ څه هواره او مخه صافه شوه؛ نو حکم وشو چې د کتابیانو (یهودو او نصاراوو) شوکت او قوت مات کړئ، لومړنی مقصد خو دا وو چې د عربستان خاوره د مشرکانو له وجود څخه بیخي پاکه شي، لیکن په دغه وخت کې د یهودو او نصاراوو په حصه کې دومره خبره لازمه او تر نظر لاندې وه؛ چې دوی د اسلام په مقابل کې د زور او قوت خاوندان نشي، او د اسلام د خپرېدو (خورېدو) او ترقی په لاره کې خنډ نشي، نو ځکه اجازه ورکړی شوه؛ که دغه کتابیان تر لاس لاندې رعیت پاتې کیږي، او جزیه ورکول قبلوي؛ نو هیڅ مضایقه نشته، قبول یې کړئ، نو په دغه وخت کې دې اسلامي حکومت د دوی د ځان او مال ساتنه وکړي، که نه د دوی علاج هم همغه دی، چې د مشرکانو وو (یعنې جهاد او قتال).

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ۖ ذَٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ ۖ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ ۚ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ ۚ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾

او وایي یهودان چې عُزیر ځوی د الله دی، او وایي نصرانیان چې مسیح ځوی د الله دی، دغه چټي (بېکاره) وینا د دوی ده په خولو خپلو سره (چې وایي یې بې دلیله)، مشابه ده (خبره) د دوی له خبرو د هغو کسانو سره چې کافران شو وو پخوا (له دوی یعنې پلرونه د دوی)، هلاك دې کړي دوی لره الله چې څرنګه ګرځولی شي دوی (له سمې لارې څخه).

تفسیر: له روایاتو څخه معلومیږي چې په دغه وخت کې د ځینو یهودانو داسې عقیده وه، چې عُزیر علیه السلام د الله تعالی ځوی دی، لیکن دغه عقیده د عامو یهودانو نه وه، بلکه په وروستنیو زمانو کې خو ځینو علماوو لیکلي دي، چې اوس هیڅ یو یهودي پر دغې عقیدې نه دی پاتې، که د نبي صلی الله علیه وسلم په عهد کې د یهودانو کومه فرقه په دې خبرې قائله نه وي؛ نو ضرور به په دغه وخت کې یهودانو د قرآن د حکایت تکذیب کړی وی، لکه چې د ﴿اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ له اورېدلو ځنې «عدي بن حاتم» اعتراض کړی وو، چې «هیڅوك احبار او رُهبان رب نه ګڼي»، چې د هغه ځواب نبي کریم صلی الله علیه وسلم داسې ورکړ چې وروسته راځي، یهودو ته د دې عقیدې نسبت کول چې عُزیر علیه السلام د الله ځوی دی، او له دې خبرې څخه د هغوی د اعتراض او انکار هیچېرې نه منقولېدل د دې خبرې دلیل دی، چې ضرور په هغه وخت کې د دغسې عقیدې خاوندان موجود وو.

هو ! همغسې چې د زمانې په تېرېدو ډېر مذاهب او فرقې محوه شوي او له منځه تللي دي، که دغه عقیده هم له منځه تللې وي؛ نو لرې خبره نه ده، یو ډېر ثقه بزرګ حاجي امیر شاه خان وویل چې: د «فلسطین» او نورو ځایونو په سیاحت کې ځما ملاقات له داسې یهودانو سره شوی دی، چې هغوی ته به یې د دې رنګ عقائدو په نسبت «عُزیري» ویل، والله أعلم.

﴿يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ﴾: «مشابه ده خبره د دوی له خبرو د هغو کسانو سره چې کافران شوي وو پخوا له دوی»، یعنې د مسیح ابنیت «ځویتوب» او الوهیت «خدایي» او نورې عقیدې د پخوانیو مشرکینو (چې د دوی پلرونه وو) له عقیدې سره مشابه دي، بلکه د هغوی په تقلید یې دغه عقیده غوره کړېده، لکه چې په (۶ جزء د المائدې سورت په (۱۶) او (۱۷) آیت (۳) رکوع) په تفسیر کې مو نقل کړی دی.

﴿قَاتَلَهُمُ اللهُ﴾ الآیه ـ «هلاك دې كړي دوی لره الله» يا «لعنت د الله دې وي پر دوی چې څرنګه ګرځولی شي دوی له لارې سمې څخه، يا چې څرنګه چپ كړی شوي دي له لارې د حق نه»، يعنې الله تعالی دې دوی ووژني، او غارت دې كړي «او لعنت دې پرې نازل كړي»، چې سره د توحيد د صافې او زوروړې رڼا د رسېدلو څخه بيا هم دوی د تيارو په لوري ولې درومي؟ .

﴿اِتَّخَذُوْٓا اَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ اَرْبَابًا مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَالْمَسِيْحَ ابْنَ مَرْيَمَ ۚ وَمَآ اُمِرُوْٓا اِلَّا لِيَعْبُدُوْٓا اِلٰهًا وَّاحِدًا ۚ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ سُبْحٰنَهٗ عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿٣١﴾﴾

نيولي دي دغو (كتابيانو) عالمان خپل او عابدان خپل معبودان بې له الله (چې متابعت يې كوي په تحليل او تحريم كې) او مسيح ځوی د مريمې (هم په الوهيت نيسي، چې د الله ځوی يې بولي)، حال دا چې امر (حكم) نه دی شوی دوی ته (په تورات او انجيل كې) مګر د دې چې عبادت وكړي دوی د معبود يوه، چې نشته هيڅ بر حق معبود مګر خو همدی دی، پاكې ده الله لره له هغه شي نه چې شريكوي دوی (هغه د الله سره).

تفسير: هره مسئله به چې د دوی علماوو او مشائخو له خپله ځانه جوړوله، كه حلالو ته يې حرام يا حرامو ته يې حلال هم ويل؛ هغوی به همغه سند ګاڼه، او داسې خيال به يې كولو، چې بس هم دغه مونږ د الله تعالی له پوښتنې څخه ژغوري (ساتي)، او د آسماني كتابونو له قبلولو سره يې هيڅ علاقه او معامله نه لرله، او يواځې د احبارو او راهبانو پر حكمونو به يې عمل كاوه.

او د دغو عالمانو او عابدانو حال او قال، عمل او كار داسې وو؛ چې د لږ دنيوي مال د فائدې او د جاه او رتبې په مقابل كې به يې شرعي حكمونه بدلول، لكه چې له دوو آيتونو څخه وروسته مذكور دي، نو د الله تعالی كار (يعنې د حلالو او حرامو تشريع) يې علماوو او مشائخو ته وركړی وو، نو په دغه ملحوظ يې وفرمايل چې: دوی خپل عالمان او شيخان معبودان درولي وو.

نبي كريم صلى الله عليه وسلم د «عدي بن حاتم» د اعتراض د ځواب وركولو په ضمن كې هم داسې تشريح فرمايلې وه، او له حُذيفه رضي الله تعالی عنه څنې همداسې منقول دي، شاه صاحب (رحمه الله) ليكي: «د عالم قول تر هغه پورې عوامو ته سند دی؛ چې د شرعې له مخې خبرې كوي، كله چې معلومه شي، چې هغه عالم له خپله ځانه يا د طمعې يا د نورو شيانو له كبله (وجې) خبرې كوي، نو بيا د ده قول سند نه دی.

﴿يُرِيْدُوْنَ اَنْ يُّطْفِـُٔوْا نُوْرَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَيَاْبَى اللّٰهُ اِلَّآ اَنْ يُّتِمَّ نُوْرَهٗ وَلَوْ كَرِهَ الْكٰفِرُوْنَ ﴿٣٢﴾﴾

اراده لري دغه (كتابيان) دا چې مړ كړي نور (رڼا د شريعت) د الله په خولو خپلو، او منع راوړي (نه خوښوي) الله مګر دا چې پوره كړي نور (رڼا) خپله (چې شعلې يې په هر طرف خورې شي)، او اګر كه بد ګڼي (دا كار) كافران.

تفسير: يعنې لكه چې د خالص توحيد او د اسلام د لمر پلوشې را څرګندې شوې دي، بيا نو دغه ګډې وډې خبرې او د شرك دعوې چېرې پر مخ تللی او خورېدلی شي، دا چې څوك كوښښ كوي، چې بې حقيقته او بې معنی خبرې جوړې كړي، او د بيځايه بحثونو او مجادلو په زور د حق نور (رڼا) بې رونقه (تته) كړي؛ داسې مثال لري چې كوم ناپوه سړی غواړي د خولې په پوكې د لمر يا د سپوږمۍ رڼا مړه يا تته كړي، هر څومره كه دې وسوځي، او خپل ځان نيني نيني كړي؛ مګر بيا هم د الله د دين نور په پوره ډول سره خورېږي، او خپلو پلوشو او وړانګو سره نړی روښانوي.

هُوَ الَّذِىٓ اَرۡسَلَ رَسُوۡلَهٗ بِالۡهُدٰى وَدِيۡنِ الۡحَـقِّ لِيُظۡهِرَهٗ عَلَى الدِّيۡنِ كُلِّهٖ ۙ وَلَوۡ كَرِهَ الۡمُشۡرِكُوۡنَ ﴿۳۳﴾

الله هغه ذات دی چې لېږلی يې دی رسول خپل (محمد) په هدايت سره (چې قرآن دی) او په دين حق سره (چې اسلام دی) لپاره د دې چې غالب کړي دغه (دين) پر نورو ټولو (اګر که آسماني هم وي) او اګر که بد ګڼي (دا کار) مشرکان.

تفسير: پر نورو اديانو د اسلام غلبه د معقوليت، حجّت، برهان او دليل په اعتبار ده، دغه خو په هره زمانه کې لله الحمد په ښکاره ډول سره حاصله ده، باقي د حکومت او سلطنت په اعتبار دغه غلبه تر هغه وخته پورې حاصله وه، او وي به؛ چې مسلمانان پر اسلامي اصولو باندې په ښه شان عاملان، او د ايمان او تقوی پر لاره ټينګ او سم روان، او په جهاد في سبيل الله کې ثابت وو، او وي، او د حق دين غلبه چې باطل اديان مغلوب، اوبيخي يې د هستی له صفحې څخه محوه کړي، نو دغه د مسيح عليه السلام د نزوله وروسته چې قيامت نژدې کيږي، کېدونکی دی.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيۡنَ اٰمَنُوۡۤا اِنَّ كَثِيۡرًا مِّنَ الۡاَحۡبَارِ وَالرُّهۡبَانِ لَيَاۡكُلُوۡنَ اَمۡوَالَ النَّاسِ بِالۡبَاطِلِ وَيَصُدُّوۡنَ عَنۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ ؕ

ای هغو کسان چې ايمان يې راوړی دی (يعني ای مؤمنانو !) بېشکه ډېر له عالمانو (يهودانو) او عابدانو (د نصرانيانو) خامخا خوري دوی مالونه د خلقو په باطل (رشوت) او منع کوي (خلق) له لارې د الله څخه،

تفسير: يعني روپۍ اخلي، شرعي احکام او الهي اخبار بدلوي، او له بل لوري عوامّ الناس (لکه چې پخوا مو وليکل) دوی ته د الوهيت مرتبه ورکوي، دغه حال مسلمانانو ته اوروليٰ شي، چې مسلمانان هوښيار او خبردار شي، چې د امتونو او د اقوامو د خرابۍ او تباهۍ ډېر لوی سبب د درېو جماعتونو خرابي او ګمراهي او د خپلو فرائضو پرېښودل دي: (۱): علماء. (۲): مشايخ. (۳): أغنياء ـ رؤساء، له دوی څخه د دوو ډلو ذکر پخوا له دې نه تېر شو، د درېم جماعت «رؤساوو» ذکر وروسته راځي، ابن المبارک څومره ښه ويلي دي: «وهل أفسد الدين إلا الملوك و أحبار سوء ورهبانها».

وَالَّذِيۡنَ يَكۡنِزُوۡنَ الذَّهَبَ وَالۡفِضَّةَ وَلَا يُنۡفِقُوۡنَهَا فِىۡ سَبِيۡلِ اللّٰهِ ۙ فَبَشِّرۡهُمۡ بِعَذَابٍ اَلِيۡمٍ ۙ ﴿۳۴﴾

او هغه کسان چې خزانه کوي سره زر او سپين زر او نه لګوي هغه په لاره د الله کې (د دين د ترقۍ لپاره)؛ نو زېری ورکړه دوی ته په عذاب دردناک سره.

تفسير: هغه خلق چې دولت او ثروت ټولوي، اګر که په حلاله طريقه سره هم وي، خو د الله تعالی په لاره کې يې نه صرفوي، «مثلا زکات نه ورکوي، واجبه حقوق ترې نه باسي».

يَّوۡمَ يُحۡمٰى عَلَيۡهَا فِىۡ نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكۡوٰى بِهَا جِبَاهُهُمۡ وَجُنُوۡبُهُمۡ وَظُهُوۡرُهُمۡ ؕ هٰذَا مَا كَنَزۡتُمۡ لِاَنۡفُسِكُمۡ فَذُوۡقُوۡا مَا كُنۡتُمۡ تَكۡنِزُوۡنَ ﴿۳۵﴾

په هغې ورځې چې سختې سرې به کړی شي دغه خزانې په اور د جهنّم (دوزخ) کې؛ نو داغلې به شي په هغه سره وچولي (تندي) د دوی، او اړخونه د دوی، او شاګانې د دوی (او ويلی به شي ورته): دا هغه شی دی چې خزانه کړی وه تاسې لپاره د نفسونو (ځانونو) خپلو؛ نو وڅکئ تاسې (خوند سزا د) هغه (مال) چې وئ تاسې چې خزانه کاوه به مو (په دنيا کې اوس درته بلا شوه په عُقبا کې).

تفسير: کله چې بخيل دولتمن ته د الله جل جلاله په لاره کې د مال د لګولو په نسبت څه وويل شي؛ نو د ده وچولي (تندي) کې ګونځې پيدا کيږي، او که ډېر ورته ووايې؛ نو اعراض کوي، او مخ ترې اړوي، او خپل اړخ ورګرځوي، او که په دغه سره هم خلاص نشو، نو خپله شا ورګرځوي، او خپله مخه نيسي او ځي، نو ځکه سپين او سره زر (طلا او نقره) سره کوي (تودوي)، او د ده همدغه درې ځايونه (وچولی (تندی)، اړخ، شا) پرې داغوي، چې په دې وسيلې سره د خپل د هغه ټول کړي مال خوند او مزه په ښه شان سره وڅکي، او خپله سزا په ښه شان سره ومومي.

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ ۚ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ ۚ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿۳۶﴾

بېشکه چې مقدار (شمار) د مياشتو (چې معتبر دی) په نزد د الله کې دوولس مياشتې دي په کتاب د الله (لوح محفوظ) کې هغه ورځ (وخت) چې پيدا کړي يې دي آسمانونه او ځمکه د هغو (له جملې) ځنې څلور مياشتې محرمې دي، دغه (حساب ياتحريم) دين دی سم، نو مه کوئ ظلم په دغو کې په ځانونو خپلو (په کولو د ګناه)، او جنګونه کوئ تاسې (ای مؤمنانو) له مشرکانو سره ټول (له څرمې (سيلمې) او په هر حال کې) لکه چې جنګونه کوي دوی له تاسې سره ټول له څرمې (سېلمې)، او پوه شئ چې بېشکه الله سره له پرهېزګارانو دی (په ساتنه، مرسته (مدد)، او ثواب ورکولو سره).

تفسير: په عربو کې له قديمه دغه دود او دستور جاري دی، چې دکال د دوولسو مياشتو ځنې په څلورو مياشتو کې وينې تويول، جدال او قتال قطعا بنديږي، چې دغو ته بـه يـې «أشهر الحرم ـ محرم الحرام او رجب المرجّب ويلې)، چې په هغو کې به يې د حج او عمرې او تجارتي کاروانو لپاره په امن او امان، آزادۍ او اطمينان سره سفر کاوه، هيڅ يو سړي به په دغو مياشتو کې د خپل پلار په قاتل باندې به هم تعرض نه کاوه.

بلکه ځينو عالمانو ليکلي دي چې: اصلا په ابراهيمي ملت کې دغه څلور مياشتې (أشهر الحرم) مقررې شوې وې، له اسلامه يو څه موده مخکې کله چې د عربو وحشت او جهالت له حده تېر شوی وو، او يو تر بله په جدال او قتال کې مشغول وو، او د ځينو قبائلو د وحشت او سبعيت او د انتقام جذبات د هيڅ يو آسماني يا مځکني قانون تابع نه وو؛ نو د «نسيء» رسم يې وايسته، يعنې څه وخت به چې کومې زورورې قبيلې په اشهر الحرم کې د قتال اراده لرله، نو د هغې مشر به داسې اعلان کاوه، چې سږ کال مونږ دغه «محرّم» له «أشهر الحُرُم» څخه راباسو، او د هغه په ځای د «صفرې» مياشت حرامه ګرځوو، او په بل کال کې به يې ويل چې: سږ کال لکه پخوا مونږ «محرّم» حرام او «صفره» حلاله ګڼو، او په دغه ډول به يې په هر کال کې د څلورو مياشتو شمېر پوره کاوه، ليکن د هغو په تعيين کې به يې له خپلې غوښتنې سره سم تغيير او تبديل کاوه.

د ابن کثير «رحمه الله» له تحقيقه سره سم د «نسيء ـ د مياشتو د وړاندې وروسته کولو» رسم يواځې په «محرّم» او په «صفره» کې کېده، او د هغه صورت همغه وو، چې مخکې ذکر شو، او ﴿إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِندَ اللَّهِ﴾ الآيه ـ د دغه د ردّ تمهيد دی، يعنې له نن ورځې څخه نه بلکې له هغه وخته راهيسې چې الله تعالی آسمان او ځمکه پيدا کړېده، د الله تعالی له جانبه د ډېرو شرعي احکامو د جاري کولو په غرض د هر کال لپاره دوولس مياشتې مقررې شوي دي، چې په هغو کې څلور مياشتې «أشهر الحرم ـ د ادب مياشتې» دي، او په هغو کې له ګناه او ظلم څخه د ځان ساتلو زيات فکر او ډېر اهتمام پکار دی، او همدغه د ابراهيم عليه السلام سم دين دی.

﴿فَلَا تَظْلِمُوْا فِيْهِنَّ اَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِيْنَ كَآفَّةً﴾ الآيه - «نو مه كوئ تاسې ظلم په دغو كې پر نفسونو ځانونو خپلو په كولو د ګناه، او جنګونه كوئ تاسې اى مؤمنانو له مشركانو سره ټول له ځرمې (سېلمې) او په هر حال كې الخ».

شاه صاحب ليكي چې: «له دې آيت څخه دغه مسئله ځرګنديږي، چې له كافرانو سره هر وخت جنګېدل روا دي، لكه چې د «تبوك» غزا چې ذكر يې وروسته راځي؛ د رجب المرجّب په مياشت كې شوې ده»، او يو له بل سره ظلم او تېرى كول د تل لپاره ګناه ده، او په دغو مياشتو كې لا زياته ګناه لري، د زياترو علماوو همدغه رايه ده، ليكن بهتره خو دا ده، كه كافر د دغو مياشتو ادب وكړي؛ نو ښايي چې مونږ هم له هغه سره لومړى په جنګ پيل (شروع) ونه كړو.

إِنَّمَا النَّسِيْٓءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا يُحِلُّوْنَهٗ عَامًا وَّيُحَرِّمُوْنَهٗ عَامًا لِّيُوَاطِئُوْا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللّٰهُ فَيُحِلُّوْا مَا حَرَّمَ اللّٰهُ ؕ زُيِّنَ لَهُمْ سُوْٓءُ اَعْمَالِهِمْ ؕ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿۳۷﴾

بېشكه چې دغه تاخير (د حرمت د يوې مياشتې بلې مياشتې ته) ډېروالى دى په كفر كې، چې ګمراه كولى شي په دې (عمل) سره هغه كسان چې كافران شوي دي، حلالوي دوى دغه (حرامه مياشت) يو كال (په كې جنګ كوي)، او حراموي دوى (پرېږدي په حرمت) دغه (حرامه مياشت) بل كال، (او دغه د نسيء عمل كوي) لپاره د دې چې پوره كړي دوى شمار د هغو مياشتو چې حرامې كړي دي الله، نو حلالوي (په زعم او عمل خپل) هغه مياشتې چې حرامې كړي دي الله، ښايسته كړى شوي دي دوى ته ناكاره عملونه د دوى، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم كافرانو ته.

تفسير: يعني كافران خراب كار ښه ګڼي، كله چې د دوى پوهه منقلبه او چپه شي؛ نو د نېكۍ سمه صافه لاره به له كومه ومومي؟ په دغه آيت كې د «نسيء» د رسم ذكر چې راغلى دى، د هغه تفصيل په هغه تفسير كې وليكل شو چې: د ﴿ذٰلِكَ الدِّيْنُ الْقَيِّمُ﴾ تر آيت لاندې شوى دى.

يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَا لَكُمْ اِذَا قِيْلَ لَكُمُ انْفِرُوْا فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اثَّاقَلْتُمْ اِلَى الْاَرْضِ ؕ اَرَضِيْتُمْ بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مِنَ الْاٰخِرَةِ ۚ فَمَا مَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا فِي الْاٰخِرَةِ اِلَّا قَلِيْلٌ ﴿۳۸﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعني اى مؤمنانو!) څه باعث دي په تاسې كله چې وويل شي تاسې ته چې ووځئ تاسې په لاره د الله كې (غزا ته) درانه (او مائل) كېږئ ځمكې ته (او غزا ته نه ځئ)، آيا راضي شوي يئ تاسې په دې حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس تېرېدونكي) لـه (نعمتونـو) د آخرت نه؟ او نه دي نفع اخيستل د دې حيات دنيوي (ژوندون لږ خسيس) په (مقابـل د نعمتونو د) آخرت كې مګر لږ (حقير) دي.

تفسير: د مكې معظمې د فتحې او د «حنين» د غزا څخه وروسته د هجرت په نهم كال نبي كريم صلى الله عليه وسلم ته معلومه شوه، چې د شام نصراني پاچا د «غسان ملک» د «روم» د قيصر په مرسته (مدد) پر مدينې منورې باندې د تعرّض او يرغل (حملې) په فكر كې دى، نو رسول الله مبارک مناسب وګڼل، چې مسلمانان د مخه د هغوى مخه همغلته د «شام» په حدودو كې ونيسي، او پخوا له دې نه چې دوى اسلامي خاورې ته پښه وړاندې كړي، د هغوى مدافعه وكړى شي، نو ځكه رسول الله مبارک په عمومي ډول ګردو مسلمانانو ته حكم وكړ، چې د «جهاد» لپاره تيار شئ!، سخته تودوخه او قحطي وه، خرماوې (كجورې) پخېدو ته نژدې شوې وې، سيورې ډېر ښه لګېده، نو په دغسې وخت دومره اوږده مسافه پرې كول او نه يواځې د «غسان» له پاچا، بلكه د روم د قيصر د ډېرو منظمو او مجهزو (تيارو) لښكرو سره د اسلامي مركز څخه لرې، د هغه لوى غليم (دښمن) په خاوره كې جګړه كول كوم آسان امر او د لوبو كار نه وو.

نبي کریم صلی الله علیه وسلم نژدې له (۳۰۰۰۰) تکړه مجاهدینو سره د «شام» د سرحداتو په لوري رهي (روان) شول، او د «تبوك» په مقام کې يې سنګرونه ونيول، او د «روم» د قيصر په نامه يې يو مبارك ليك واستولو، او د اسلام په لوري يې ورته دعوت ورکړ، د رسول الله مبارك مقدّس پيغام د قيصر په زړه کې ځای ونيو، مګر د قيصر قوم ورسره موافقه ونه کړه، نو ځکه د اسلام له قبوله محروم پاتې شو.

کله چې د شام خلق د رسول الله صلی الله علیه وسلم له دې ارادې څخه خبر شول، نو دغه خبره يې د «روم» قيصر ته ورښکاره کړه، مګر قيصر له هغوی سره مرسته ونه کړه، نو دغو خلقو د مسلمانانو اطاعت وکړ، او اسلام ته ايل (مائل) شول، مګر اسلام يې رانه ووړ، لږ څه وروسته رسول الله مبارك وفات شو، او د فاروق اعظم رضي الله تعالی عنه په خلافت کې د «شام» ګرد ملکونه د مسلمانانو په لاسونو مفتوح او ونيول شول.

کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د «تبوك» څخه غالب او منصور بېرته تشريف راووړ، الله تعالی په ټولو لويو لويو سلطنتونو د اسلام د رُعب شهرت وغورځاوه، او د مدينې منورې منافقان ډېر زيات فضيحت او رسوا شول.

په دغه آيت کې مسلمانانو ته ډېر زيات تشويق، ترغيب، تحضيض ورکړی شوی دی، او دا يې ښکاره کړېده، چې د لږ څه عيش او آرام لپاره جهاد پرېښودل ګواکې له لوړې څخه د ژورې په لوري له لوېدلو سره مرادف وي، د صادق مؤمن په نظر کې د دنيا عيش او آرام د آخرت په مقابل کې هيڅ اهميت او وقعت نبايي ونه لري، په حديث کې راغلي دي، که د الله تعالی په نزد د دنيا وقعت (قدر) د ماشي د وزر په اندازه وی، نو هيڅ يو کافر ته به يې يو غړپ اوبه هم نه ورکولې.

إِلَّا تَنفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾

که ونه وځئ تاسې (غزا ته او د رسول الله سره لاړ نشئ)؛ نو په عذاب به کړي الله تاسې په عذاب دردناك سره، او بدل به راولي (بل) قوم چې غير له تاسې وي، او نه به رسوئ ضرر تاسې دغه الله (يا رسول الله) ته د هيڅ شي، او الله پر هر شي ښه قادر دی.

إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا ۖ فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ ۗ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

که ونه کړئ تاسې مرسته (مدد) له دغه (رسول الله) سره (نو الله به ورسره مرسته وکړي ځکه چې) پس په تحقيق مرسته (مدد) فرمايلې وه له دغه (رسول الله) سره الله؛ کله چې راوويست دی (له مکې) هغو کسانو چې کافران شوي وو، حال دا چې دی دويم د دوو وو، کله چې دوی دواړه په غار کې وو، کله چې ويل (محمد) ملګري خپل (ابو بکر صديق) ته: مه خپه کېږه، بېشکه چې الله له مونږ سره دی (په ساتنه، ثواب ورکولو او نصرت کې)؛ نو نازل کړ (راولېږه) الله تسکين (رحمت ډاډينه) خپل په دغه (محمد يا صّديق)، او تاييد وفرمايه (الله) د رسول الله په (داسې) لښکرو سره چې نه ليدلې تاسو هغوی، او وګرځوله الله کلمه د هغو کسانو چې کافران شوي دي (چې شرك يا د کفر دعوت دی) ښکته، او کلمه د الله (توحيد او د اسلام دعوت) همدغه ده لوړه غالبه (همېشه)، او الله ښه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې که فرضاً تاسې نبي کريم صلی الله عليه وسلم سره مرسته ونه کړئ؛ باک نشته، د رسول الله مرسته او برى پر تاسې موقوف نه دى، پخوا له دې نه يو داسې وخت هم تېر شوى دى، چې پر ته له يو يارغار څخه بل هيڅوک له ده سره نه وو، څو تنه نور مسلمانان چې وو، دوى هم د مکيانو له ظلمونو څخه په تنګ شوي وو، او هجرت يې کړى وو، بالآخر پخپله په رسول الله صلی الله عليه وسلم هم د هجرت حکم وشو.

د مشرکانو وروستنى مشوره او جرګه پر دغې خبرې غوټه شوې وه چې: «له هرې قبيلې څخه دې يو يو ځلمى منتخب شي ! او هغوى ټول دې لاسونه سره يو کړي، او په يوه وخت کې دې په خپلو تورو پر محمد باندې ګزارونه وکړي، څو چې د محمد صلی الله عليه وسلم له وژلو نه پر ټولو باندې ديت واوړي، او ګرد قومونه هغه ديت په تقسيم سره ورکړي، او د بني هاشمو له لاسه به دا ونشي چې د محمد صلی الله د وژلو د انتقام له کبله د عربو د ګردو قبائلو سره جنګ وکړي، او د ګرد عربستان دښمني ځان ته وګټي، او قصاص پرې واخلي.

په هغه شپه کې چې د دغو ناپاکو پلمو (منصوبو) د عملي کېدلو لپاره تجويزونو جريان درلود (لرلو)، رسول الله صلی الله عليه وسلم علي رضی الله عنه ته امر وکړ، چې د دوى پر بستره باندې ويده شي، او مامور شو، چې د خلقو هغه امانتونه چې د رسول الله کره ايښودل شوي وو؛ په ډېر احتياط د هغو خاوندانو ته ورسوي، علي رضي الله تعالی عنه ته يې تسلي ورکړه، چې ته په ډېره ډاډينه او اطمينان سره ځما په بستره څمله، او يقين ولره چې ستا يوه ويښته ته به هم څه زيان او ضرر ونه رسيږي.

وروسته له دې نه رسول الله صلی الله عليه وسلم په خپله د ظالمانو د هجوم له منځه په داسې حال کې ووت، چې: «شاهت الوجوه» يې ويل، او د دوى په سترګو کې يې خاورې شيندلې، او ابو بکر الصديق رضي الله تعالی عنه يې له خپل ځان سره ملګرې کړ، او له مکې معظمې ځنې څو ميله لرې لاړ، او د «ثور» په غار کې يې (چې سرى په نيم ساعت کې له مکې معظمې نه هلته ورسيږي، او پر يوه لوړ غره باندې واقع دى)، ځاى ونيوه، دوى تر دريو ورځو پورې په دغه غار کې اقامت وفرمايه، او وروسته له هغه د مدينې منورې په لورې روان شول، او په سلامتى او عافيت سره هلته ورسېدل.

بېشکه د کارونو په انجام کې د الله تعالی کلمه عُليا کيږي، او الله جل جلاله پر هر شي غالب او قوي دى، او د پاک الله هيڅ يو کار له حکمت څخه خالي نه دى.

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

ځئ تاسې (غزا ته) حال دا چې سپک اوسئ او درانه او جهاد کوئ تاسې په مالونو خپلو او په ځانونو خپلو په لاره د الله کې (د دين د ترقۍ لپاره)، دغه (تګ غزا ته) خير بهتر دى تاسې ته که يئ تاسې چې پوهېږئ (په خپله ګټه (فائده) او تاوان).

تفسير: ﴿خِفَافًا وَثِقَالًا﴾ يعنې سواره او پلي (پياده)، ماړه او عاجزان، زاړه او ځلميان، (سپک او درانه، روغ او رنځوران، بې وسلې او وسله والا، خواران او چاخ، مريونه او اصيلان، بې ښځې او د ښځو خاوندان) په هر حال کې چې وئ؛ ښايي چې غزا ته ووځئ ! او د عمومي لښکر کشۍ په وخت کې هيڅ يو عذر او پلمه (بهانه) مه وړاندې کوئ ! «او غزا کوئ په مالونو خپلو سره په توښه او په وسله او په ځانونو خپلو چې ځان ربړوئ لپاره د اعلاء د «کلمة الله» ځکه چې دغه ستاسې تګ غزا ته ډېر غوره دى تاسې ته»، يعنې هم له دنيوي او هم له اخروي حيثه.

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَّسَفَرًا قَاصِدًا لَّاتَّبَعُوكَ وَلَٰكِنۢ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ ۚ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾

که وی مال نژدې (آسان) او سفر سهل (منځنی)؛ نو خامخا متابعت به کړی وو دوی ستا، ولیکن لرې شوی دی په دوی باندې هغه مسافه (نو ځکه یې مخالفت وکړ)، او ژر به قسمونه وکړي منافقان په الله: که طاقت وی ځمونږ (د سفر)؛ نو خامخا به وتلي وو مونږ له تاسې سره، هلاکوي دوی نفسونه خپل (د دروغجنو په قسمونو)، او الله عالم دی چې بېشکه دوی هرومرو (خامخا) دروغجنان دي (په دې اظهار کې).

عَفَا اللَّهُ عَنكَ لِمَ أَذِنتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿٤٣﴾

عفوه وکړه الله له تا نه، د څه لپاره اذن (اجازه) ورکړه تا دوی ته (د وروسته پاتې کېدلو او ولې دې پری نښودل) تر هغه پورې چې ښکاره شوي وی تا ته هغه کسان چې رښتیني دي (په دغه عذر کې) او معلوم کړي وي تا دروغجنان.

تفسیر: منافقین په دروغو سره عذرونه وړاندې کوي، کله چې دوی د مدینې منورې د پاتې کېدلو اجازه له تا څخه غواړي؛ نو تاسې د دوی له مکر او کید او نفاق څخه سترګې پټوئ، او داسې ګڼئ چې د هغوی په رفاقت او ملګرتوب کې پرته (علاوه) له فساده بل هیڅ کومه ښېګڼه (نفع) او ګټه (فائده) نه ده متصوره، او د همدې له امله (وجې) تاسې هغوی ته اجازه ورکړه، نو پاک الله جل جلاله دغه وفرمایل چې: که تاسې دوی ته اجازه نه وی ورکړي؛ نو هغه به ډېره بهتره او ښه وه، ځکه چې هلته به ظاهره کېده چې د دوی نه ورتګ ستاسې په اجازه پورې موقوف نه وو، بلکه دوی ته د ورتګ توفیق له سره نه وو، هو ! ستاسې په مخ کې به د دوی رښتیا او دروغ ښکاره کېدل، نو په اجازه ورکولو کې هیڅ ګناه نه وه، خو اجازه نه ورکول د حاضرو مصالحو په اعتبار زیات موزون وو، نو د دغه اعلی او اکمل صورت د ترک له سببه یې خطاب په ﴿عَفَا اللَّهُ عَنكَ﴾ سره شروع کړ.

دا خبره ضروري نه ده، چې د عفوې لفظ خامخا د ګناه په مقابل کې استعمالیږي، ځینو محققینو د ﴿عَفَا اللَّهُ عَنكَ﴾ جمله لکه چې د عربو محاوره ده، د کلام په سر کې یواځې د دعا او تعظیم لپاره بللې ده، مګر له اسلافو څخه هغه څه منقول دي، چې مخکې مو بیان کړل، او د ﴿لِمَ أَذِنتَ لَهُمْ﴾ لفظ د هغه تأیید کوي، والله أعلم.

لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَن يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾

نه غواړي اجازه له تا نه هغه کسان چې مؤمنان دي په الله او په ورځې آخرې (د قیامت په پټه او ښکاره په وروسته پاتې کېدلو له دې نه) چې جهاد وکړي دوی په مالونو خپلو او ځانونو خپلو سره، او الله ښه عالم دی په پرهېزګارانو (ځان ساتونکو له بېرته پاتې کېدو څخه). بېشکه همدا خبره ده چې اجازه غواړي له تا نه (ای محمده ! د تخلّف) هغه کسان چې ایمان نه لري (په پټه) په الله او پر ورځې آخرې باندې (چې قیامت دی)، او چې

شکمن دي زړونه د دوی (د دین په حقانیت کې)، نو دوی په شك خپل کې سرګردانه (او متحیره دي).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې په زړونو کې یې د ایمان او تقوی نور او رڼا ده؛ د هغوی شان دا نه دی چې له جهاده د ځان ژغورنې (محفوظونې) لپاره د مسابقې په ډول دغسې اجازه وغواړي، په بېحیایۍ سره له جهاده د ځان ژغورنې (ساتنې) اجازه غوښتل د هغو کسانو دود او دستور دی؛ چې د الله تعالی جل جلاله په وعدو یقین نه لري، او په اخروي ژوندون یې څه باور نه وي، او د الله تعالی جل جلاله بشارتونو ته چې د اسلام او مسلمانانو د غلبې او برې په نسبت شوي دي؛ تل د شك په نظر ګوري.

وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَٰكِن كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾

او که اراده وی د دوی د وتلو (غزا ته له تا سره)؛ نو هرومرو (خامخا) تیار کړی به وو دوی لپاره د وتلو غزا ته څه اسباب د تیاری، ولیکن نه وو غوره کړي الله پورته کېدل د دوی (غزا ته)، نو سست کړل (الله) دوی، او وویل شول دوی ته چې کېنئ تاسې له (کور) کېناستونکیو (ښځو، هلکانو، سپینږیرو) سره.

لَوْ خَرَجُوا فِيكُم مَّا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ

نو که وتلي وی دغه (منافقان) په (لښکر د) تاسې کې؛ نو نه به وو زیات کړي دوی تاسې ته (هیڅ شی) مګر شر، خرابي، فساد او چغلي، او خامخا چابکي به کړې وه دوی په منځ ستاسې کې (په چغلۍ او نورو بدیو کې) حال دا چې غوښتله به دوی تاسې ته فتنه (ستاسې په منځ کې د دښمنۍ په اچولو او کافرانو څخه ستاسې په وېرولو کې).

تفسیر: یعنې که منافقان له تاسې سره تللي وی؛ نو د خپل جبن، بې زړه توب، او وېرې له سببه به یې د نورو غړي هم سست کړي وی، او یو له بل سره به یې د اچولو له امله (وجې) د مسلمانانو په منځ کې جُدایي او تفریق اچول، او د نفاق اچولو په لاره کې به یې کوښښونه کول، او د دروغو افواهاتو په وسیله به یې مسلمانان له دښمنانو څخه وېرول.

وَفِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

او شته په تاسې کې جاسوسان د دوی لپاره (یا اورېدونکي د خبرو د دوی په ضرر ستاسې)، او الله ښه عالم (پوهه) دی په (نیتونو د) ظالمانو.

تفسیر: یعنې اوس هم جاسوسان یا ځینې داسې ساده او احمقان په تاسې کې شته، چې د هغوی خبرې اوري، او لږ ډېر ترې متأثر کیږي «ابن کثیر رحمه الله» اګر که دوی هغسې فتنه او فساد نشو اچولی چې د دغو بدانو له وجوده هیله (امید) کېدی شوه، بلکه له تاسې سره د داسې جاسوسانو یو ځای تلل له یوه حیثه مفید دي، څو هغوی په خپلو سترګو د مسلمانانو ټینګ عزم، شجاعت، میړانه (بهادري)، زړورتوب او نور محامد وګوري، او خپلو مشرانو او امیرانو ته یې خبر ورکړی، څو د هغوی پر زړونو یې د مسلمانانو وېره او هیبت هم پیدا او ځای ونیسي.

لَقَدِ ابْتَغَوُا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّىٰ جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَارِهُونَ ﴿٤٨﴾

خامخا په تحقيق لټولې وه دوی فتنه (خرابي) پخوا (له دې نه په احد او خندق کې)، او سنجولي يې وو تاته ټول فکرونه او چلونه (په تدبيرونو او حيلو ستا د دين د ابطال لپاره) تر هغه پورې چې راغی حق (رښتيا وعده ـ د الله نصرت)، او ظاهر (ښکاره غالب) شو امر (حکم ـ دين) د الله حال دا چې دوی بد ګڼونکي وو (نا رضا په زړه او ظاهراً په اسلام کې داخل شول).

تفسير: د هغوی دغه مکاري او فتنه او شرارت کومه نوې خبره نه وه، له شروع څخه د هغوی وضعيت همداسې وو، د «احد» په جنګ کې هم دغه منافقان له خپلو ډلو سره له لارې څخه بېرته راګرځېدلي وو، او د «خندق» په غزا کې به يې ويل: ﴿يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا﴾ مګر په پای (آخر) کې دوی و ليدل چې حق په څه ډول (طريقه) غلبه او نصرت ومونده؟ او باطل په څه ډول ذليل، سپک، خوار او رسوا شو.

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي ۚ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا ۗ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٤٩﴾

او ځينې له دغو (منافقانو) څخه هغه څوک دي چې وايي: اذن (حکم) راکړه ماته (د پاتې کېدلو) او مه اچوه ما په فتنه (ګمراهۍ) کې؛ (نو الله وفرمايل چې): خبردار شئ چې په ګمراهۍ کې (لا له پخوا) لوېدلي دي دوی، او بېشکه چې جهنم (دوزخ) هرومرو (خامخا) محيط (چاپېر کېدونکی) دی په کافرانو.

تفسير: يو لوی منافق «جد بن قيس» وويل چې: ما هم دلته په مدينه منوره کې پرېږدئ، چې د روم ښځې ډېرې ښکلې او پيمخې دي، که ځما ستر ګې په هغوی ولګېږي؛ نو ځان به ترې نشم ساتلی، نو هلته مې مه بيايئ چې د ګمراهۍ په کوهي کې ونه لوېږم، نو الله تعالی جل جلاله وفرمايل چې: هغه د دې لفظ په ويلو او په خپل بې زړه توب، وېرې، کفر او په دروغجنې پرهېزګارۍ باندې د پردې په اچولو سره لا د ګمراهۍ په کنده کې لوېدلی دی، او له دې نه وروسته هم د کفر او نفاق په سبب د دوزخ په کنده کې لويدونکی دی.

ځينو دغه آيت د ګردو منافقانو په حق کې ګڼلی دی، او د ﴿وَلَا تَفْتِنِّي﴾ څخه يې مطلب اخيستی دی، چې: «مونږ له خپلو ځانونو سره مه بيايئ ! او د مالونو او نورو شيانو په زيان کې مو مه اخته کوئ !» نو د دې ځواب يې په ﴿أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا﴾ سره ورکړ.

إِنْ تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۖ وَإِنْ تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا وَهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾

که ورسيږي تاته (په کومه غزا کې لکه بدر) کومه ښېګڼه (لکه نصرت يا غنيمت) نو خفه کوي دوی (دغه نيکي له ډېره حسده)، او که ورسيږي تاته (په کومه غزا کې لکه احد) کومه سختي (لکه زخم يا مرګ)؛ نو وايي دوی: په تحقيق نيولی وو مونږ کار (د احتياط) خپل لا له پخوا څخه (چې جنګ ته لاړ نشو)، او شا ګرځوي دوی (ځي ستا له مجلسه) حال دا چې دوی خوشحاله وي (ستا په مصيبت).

قُلْ لَّنْ يُّصِيْبَنَآ اِلَّا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا ۚ هُوَ مَوْلٰىنَا ۚ وَعَلَى اللّٰهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُوْنَ ﴿٥١﴾ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُوْنَ بِنَآ اِلَّآ اِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ ؕ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ اَنْ يُّصِيْبَكُمُ اللّٰهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهٖۤ اَوْ بِاَيْدِيْنَا ۖۚ فَتَرَبَّصُوْۤا اِنَّا مَعَكُمْ مُّتَرَبِّصُوْنَ ﴿٥٢﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) له سره به ونه رسيږي مونږ ته مګر همغه چې ليکلي دي الله ځمونږ لپاره، همدغه (الله) دى مولا (كار جوړوونكى) ځمونږ، او (خاص) پر همدغه الله باندې دې نو توكل (اعتماد) كوي مؤمنان (د هيلو په ترسره كېدلو، د اړتياو «احتياج» په پوره كېدلو او د آفتونو څخه په ژغورلو «محفوظولو) كې. ووايه (اى محمده ! دغو منافقانو ته) چې آيا انتظار كوئ مونږ ته (يعنې نه كوئ) مګر د يوې له دوو نېكيو څخه (چې شهادت يا نصرت دى)، او مونږ انتظار كوو تاسې ته (د يوې له دوو بديو څخه) چې ورسوي تاسې ته الله كوم قسم عذاب (خاص) له خپلې خوا (لكه زلزله، يا تندر يا نور)، يا په لاسونو ځمونږ (لكه قتل، شړل، جزيه يا نور)، او انتظار كوئ تاسې بېشكه چې مونږ هم له تاسې سره انتظار كوونكي يو.

قُلْ اَنْفِقُوْا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا لَّنْ يُّتَقَبَّلَ مِنْكُمْ ؕ اِنَّكُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فٰسِقِيْنَ ﴿٥٣﴾

ووايه (اى محمده ! منافقانو ته) چې: لګوئ (خپل مالونه په هر شان يې چې لګوئ) په رضا يا په زور (د اسلام) له سره به قبول نه كړى شي له تاسې، بېشكه چې تاسې يئ يو قوم فاسقان (د اسلام له دائرې نه وتونكي).

تفسير: «جدّ بن قيس» منافق چې د رومي ښځو فتنه يې پلمه (بهانه) كوله؛ دا يې هم ويلي وو چې: «يا رسول الله ! صلى الله عليه وسلم ! زه خپله د (تبوک) جهاد ته نشم تلى، ليكن مالي مرسته (مدد) درسره كولى شم»، نو ځواب يې داسې وركړ چې: د بې اعتقادانو مال نه قبليږي، په خوښې سره يې لګوئ يا په ناخوښه، ځكه په خوښې سره دالله تعالى جل جلاله په لاره كې د مال لګولو توفيق په دوى كې نشته ! ﴿وَلَا يُنْفِقُوْنَ اِلَّا وَهُمْ كٰرِهُوْنَ﴾ خو سره له هغه هم كه بالفرض په خوښې سره څه مال د الله تعالى جل جلاله په لاره كې ولګوي؛ نو الله تعالى جل جلاله هغه نه قبلوي، او سبب يې په وروستني آيت كې راښوول شوى دى.

وَمَا مَنَعَهُمْ اَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقٰتُهُمْ اِلَّآ اَنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاللّٰهِ وَبِرَسُوْلِهٖ وَلَا يَاْتُوْنَ الصَّلٰوةَ اِلَّا وَهُمْ كُسَالٰى وَلَا يُنْفِقُوْنَ اِلَّا وَهُمْ كٰرِهُوْنَ ﴿٥٤﴾

او نه دي منع كړي دوى له دې چې قبول كړى شي له دوى نفقې (وركړې) د دوى (هيڅ شي) مګر همدې خبرې چې: بېشكه دوى كافران شوي دي په الله او په رسول د دغه (الله)، او نه راځي دوى لمانځه ته مګر په دې حال چې دوى سُست وي، او نه لګوي دوى (د الله په لاره كې هيڅ مال) مګر په دې حال كې چې دوى ناخوښه وي.

فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ ؕ اِنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كٰفِرُوْنَ ﴿٥٥﴾

نو په تعجب كې دې نه آچوي تا (ډېر) مالونه د دوى او نه (ډېر) اولاد د دوى، (ځكه چې دغه

ګرد (ټول) استدراج دی) بېشکه همدا خبره ده چې اراده لري الله د دې چې عذاب ورکړي دوی ته په سبب د هغو (شیانو) په دغه ژوندانه دنیوي کې، او (په سختۍ او غم) راووځي ارواح (ساوې) د دوی، حال دا چې دوی کافران وي (او په کفر کې مړه شي).

تفسیر: داسې شبهه پیدا کېدی شي؛ هر کله چې دوی دومره مردود دي، نو په مالونو او اولادونو او نورو نعمتونو ولې بریالي (کامیاب) شوي دي؟ نو د هغه ځواب یې ورکړ، چې دغه نعمتونه د هغوی په حق کې لوی عذاب دی، لکه چې یوه خوندوره لذیذه غـذا د روغ رمټ سړي صحت، روغتیا او قوت زیاتوي، او فاسد الاخلاط رنځور هلاک ته ورنژدې کوي، همدغه حال د هغو دنیوي نعمتونو (مالونو، اولادونو او نورو) وګڼئ ! د یوه کافر په حق کې دغه شیان د هغوی د بدو مزاجونو له امله د هلاهلو زهرو په شان دي.

ځرنګه چې کافران د دنیا په حرص او مینه کې غرق او ډوب وي؛ نو ځکه لومړی د هغې په ټولولو کې بې حده ربړونه (تکلیفونه) ګالي (برداشت کړي)، بیا که لږ څه زیان ورورسیږي؛ نو څومره مینه او محبت چې له دغو شیانو سره لري؛ هم هغومره غم او درد ور رسیږي، او هیڅ وخت یې د هغه له فکر، اندېښنې او خفګان څخه زړه نه خالي کیږي، نو بیا کله چې مرګ دوی له دغو محبوبو شیانو څنې جلا کوي؛ نو د دغه وخت د صدمې، حسرت او افسوس کولو اټکل ډېر ګران او مشکل کار دی.

وَيَحۡلِفُونَ بِٱللَّهِ إِنَّهُمۡ لَمِنكُمۡ وَمَا هُم مِّنكُمۡ وَلَٰكِنَّهُمۡ قَوۡمٞ يَفۡرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوۡ يَجِدُونَ مَلۡجَـًٔا أَوۡ مَغَٰرَٰتٍ أَوۡ مُدَّخَلٗا لَّوَلَّوۡاْ إِلَيۡهِ وَهُمۡ يَجۡمَحُونَ ﴿٥٧﴾

او قسمونه کوي په الله چې بېشکه دوی خامخا له (ډلې) ستاسې (مسلمانانو) څخه دي، حال دا چې نه دي دوی له (ډلې) ستاسې څخه (د باطني کفر په سبب)، ولیکن دوی (داسې یو) قوم دی؛ چې ویریږي (له تاسې نو ځکه تش په ژبو سره اسلام ښکاره کوي). که ومومي دوی ځای د پناه یا غارونه (چې په کې پټ شي) یا بل کوم ځای د ننوتلو (او د پناه نو) خامخا ګرځېدلي به وو دوی هغه ته حال دا چې دوی به منډې وهلې (له ویرې د مسلمانانو لکه پړي شکولي آسونه چې هیڅ شي به دوی نشو راګرځولی).

وَمِنۡهُم مَّن يَلۡمِزُكَ فِي ٱلصَّدَقَٰتِ فَإِنۡ أُعۡطُواْ مِنۡهَا رَضُواْ وَإِن لَّمۡ يُعۡطَوۡاْ مِنۡهَآ إِذَا هُمۡ يَسۡخَطُونَ ﴿٥٨﴾

او ځیني له دغو (منافقانو) څخه هغه دي، چې عیب وایي ستا په (تقسیم) د صدقاتو (او غنائمو) کې، نو که ورکړل شي دوی ته (د دوی له غوښتنې سره سم)؛ له هغې څخه راضي کیږي (په دې قسمت سره)، او که ور نه کړی شي دوی ته له هغه څخه (د دوی په غوښتنې)؛ نو هغه وخت دوی په قهریږي.

وَلَوۡ أَنَّهُمۡ رَضُواْ مَآ ءَاتَىٰهُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ وَقَالُواْ حَسۡبُنَا ٱللَّهُ سَيُؤۡتِينَا ٱللَّهُ مِن فَضۡلِهِۦ وَرَسُولُهُۥٓ إِنَّآ إِلَى ٱللَّهِ رَٰغِبُونَ ﴿٥٩﴾

او که په تحقیق دوی راضي شوي وی په هغه (مقدار د ولجې «غنیمت» او صدقې) چې ورکړی وو دوی ته الله او رسول د دغه (الله)، او ویلي وی دوی: کافي (بس) دی مونږ ته الله، ژر به راکړي مونږ ته الله له فضل (احسان، رحمت) خپل، او رسول د دغه (الله له بل غنیمته) بېشکه

مونږ الله ته رغبت (تمه) کوونکي یو (چې پخپل فضل سره مونږ له صدقاتو بې پروا وګرځوي؛ نو دا به ورته بهتر وو).

تفسیر: مطلب دا چې نه ښایي دنیوي فاني متاع ته سترګې ونیسې، او لازم دي چې هر انسان یواځې د مهربان الله جل جلاله غوښتونکی وي، او هر هغه ظاهري او باطني دولت چې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم» له درباره ورته رسیږي؛ په هغه دې خوشاله او ډاډه اوسي.

إِنَّمَا ٱلصَّدَقَٰتُ لِلْفُقَرَآءِ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱلْعَٰمِلِينَ عَلَيْهَا وَٱلْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِى ٱلرِّقَابِ وَٱلْغَٰرِمِينَ وَفِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ ۖ فَرِيضَةً مِّنَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾

بېشکه همدا خبره ده: چې صدقې (زکات صرفیږي) لپاره د فقیرانو او مسکینانو او عاملانو (مقررو) پر هغه (تحصیل د صدقې)، او هغو ته چې الفت (آشنایي) اچولی شي په زړونو د دوی کې (له اسلام سره)، او (صرفیږي) په (خلاصولو د) غاړو (د نادارو مکاتبانو) کې، او پور وړو (تاوان موندونکو)، او (صرفیږي) په لاره د الله کې، او (صرفیږي لپاره د) مسافرانو (چې مال ورسره نه وي)، (مقرراو لازم کړی شوې ده دغه) فریضه (زکات) له (جانبه) د الله (دغو مصارفو لره)، او الله په هر څه ښه پوه او د حکمت خاوند دی.

تفسیر: څرنګه چې د صدقو په وېش کې په رسول الله صلی الله علیه وسلم طعن شوی وو، نو ځکه خبرداري ورکوي، چې د صدقو طریقه د الله تعالی جل جلاله له جانبه مقرره شوې ده، او پاک الله جل جلاله د صدقو او د نورو د لګښت ځایونه ټاکلي (مقرر کړي) او د هغه فهرست یې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په لاس ورکړی دی، چې له هغه سره یې سم ویشي، او د هیچا د غوښتنې تابع نشي کېدی.

په حدیث کې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي: «الله تعالی جل جلاله د صدقو (زکات) د وېش اختیار نبي ته نه دی پرېښی، بلکه بالذات یې پخپله د هغه د لګښت ځایونه ټاکلي (مقرر کړي)، چې دغه اتـه دي:

(۱): فقراء: «چې له هغوی سره څه شی نه وي».

(۲): مساکین «چې له هغوی سره په اندازه د حاجت د دوی څه شی میسّر نه وي»، ځینو علماوو د فقیرانو او مساکینو تعریف د دې په عکس کړی دی.

(۳): عاملین: «چې د اسلامي حکومت له لوري د صدقو د راټولولو او په نورو خدمتونو او چارو باندې مامور شوي وي».

(۴): مؤلفـة القلوب: «هغه کسان چې د دوی د اسلام راوړلو هیله (امید) کېږي، یا په اسلام کې کمزوري وي، یا داسې نور »، د اکثرو علماوو په نزد رسول اکرم صلی الله علیه وسلم له وفاته وروسته «مؤلفـة القلوبو» ته د زکات ورکولو حکم نه دی پاتې.

(۵): في الرقاب: «یعنې د مریانو د مکاتب والی بدل اداء او آزاد یې کړي، یا یې وپیري (واخلي) او بیا یې آزاد کړي، یا د بندیانو او قیدیانو فدیه ورکړي، او خوشې یې کړي».

(۶): غارمین: «هغه کسان چې پر دوی کومه حادثه راغلې وي، او د هغې په اثر پور وړي شوي وي، یا د کوم ضمانت یا د نورو عواملو له امله (وجې) تر بار لاندې لوېدلي وي».

(۷): في سبیل الله: «په جهاد او نورو ښو کارونو پسې د تلونکو سره دې مرسته (مدد) وکړی شي».

(۸): ابن السبیل: «د هغه مسافر او پردیسي سره مرسته (مدد) کول چې د سفر په حالت کې د نصابو مالك نه وي، اګر که په خپل کور د مال او شتو خاوند هم وي».

وَمِنْهُمُ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ ۚ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ ۚ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦١﴾

او ځیني له دوی هغه کسان دي چې آزار رسوي دوی نبي ته، او وایي چې دغه (رسول ټول) غوږونه دي (چې هره خبره آوري او تصدیق پرې کوي)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې دی آورېدونکی د ښېګې (خبرې) ستاسې دی، باور یقین لري دی په (کلام د) الله او باور کوي دی په (خبرو د خالصو) مؤمنانو، او (دی) رحمت دی لپاره د هغو کسانو چې (یواځې یې په ژبه سره ظاهرا) ایمان راوړی دی له تاسې، او هغه کسان چې آزار رسوي رسول الله (محمد) ته؛ مقرر دی دوی ته عذاب دردناك (په آخرت کې).

تفسیر: منافقان به چې په خپلو منځونو کې سره کېنېناستل؛ اسلام او د اسلام پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته به یې بد ویل، که چا به هغوی ته وویل چې: داسې خبرې مه کوئ ! هسې نه چې ستاسې دغه خبرې رسول الله صلی الله علیه و سلم ته ورسولی شي، نو دوی به ویل چې: هیڅ پروا نشته، مونږ به د هغه په مخکې د خپلو دغو خبرو د دروغو تأویلونه وکړو، او د خپلو ځانونو پاکي او برائت به ورڅرګند کړو.

ځکه چې هغه خو ټول غوږونه دی، هر خبره چې اوري؛ سمدلاسه یې مني، په خبرو د ده تېرایستل دومره ګران نه دي.

خبره داسې وه چې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلې حیا، وقار او کریم النفسی له کبله (وجې) سره له دې چې دروغ به ورته څرګند معلومېدل؛ خو بیا یې هم د هغه د ویونکي پت او عزّت ساته، او نه به یې رسوا کاوه، او احمقانو به داسې ګڼل چې ګواکې رسول الله صلی الله علیه وسلم له سره څمونږ په دغو دروغو نه دی پوهېدلی.

نو الله جل جلاله د دوی ځواب داسې ورکوي: «که دی بیخي غوږ دی، خو ستاسې د خیر او ښېګڼې لپاره دی، د نبي صلی الله علیه وسلم سکوت او اغماض ستاسې پر دروغو خبرو د دې لپاره نه دی؛ چې دوی په رښتیا ستاسې خبرې یقیني او واقعي ګڼي، بلکه د هغوی یقین او باور د الله تعالی جل جلاله او د مؤمنانو پر خبرو دی، هو ! ستاسې په منځ کې د هغو کسانو په حق کې چې د ایمان مدعیان دي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم سکوت او اغماض یو قسم رحمت دی، ځکه چې سمدلاسه د هغوی تکذیب نه کوي، او نه یې رسوا کوي، مګر د منافقانو بد کارونه د الله تعالی جل جلاله نه پټ نه دي، نو د سختو سزاوو منتظر اوسئ !».

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَن يُرْضُوهُ إِن كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾

قسمونه خوري دوی په الله تاسې ته (چې مونږ منافقان نه یو) لپاره د دې چې راضي کړي دوی تاسې، او الله او رسول د دغه (الله) ډېر حق دار (لایق) دی د دې خبرې چې راضي کړي دغه (منافقان) هغه (رسول الله) که وي دوی ایمان راوړونکي (په حقه سره).

تفسير: شاه صاحب ليکي: «که کوم وخت به رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی مکر او دغابازي ښکاره کوله، نو دوی به د مسلمانانو په مخکې قسمونه خوړل، چې ځمونږ په زړونو کې کومه بده خبره او خراب نیت نه وو، ځو مسلمانان له خپلو ځانونو څخه خوښ او د ځان طرفداري کړي، او نه پوهیږي چې دغه چل بازي له الله جل جلاله او له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره بیخي نه پکاریږي»، که دوی د ایمان په دعوی کې رښتیني وي؛ نو نور خلق دې پرېږدي او یواځې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم خوښې او رضا پسې دې ولویږي.

أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّهُۥ مَن يُحَادِدِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَأَنَّ لَهُۥ نَارَ جَهَنَّمَ خَٰلِدًا فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ ٱلْخِزْىُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾

آیا نه دي پوهه شوي دوی په دې چې بېشکه شان دا دی هر څوک چې مخالفت کوي د الله او (مخالفت کوي) د رسول د الله؛ پس بېشکه مقرر دی ده ته اور د دوزخ حال دا چې همېشه به وي دی په دغه دوزخ کې او همدغه (خلود) رسوایي ده ډېره لویه.

تفسیر: یعنې له هغې رسوایۍ څخه چې د ځان د ژغورلو (ساتلو) له امله (وجې) دوی نفاق اختیار کړی دی، د هغې نه دا رسوایي لویه ده.

يَحْذَرُ ٱلْمُنَٰفِقُونَ أَن تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُم بِمَا فِى قُلُوبِهِمْ ۚ قُلِ ٱسْتَهْزِءُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾

ویریږي دغه منافقان له دې نه چې نازل کړی شي پر دغو (مؤمنانو د قرآن داسې یو) سورت چې خبروي دغه (مؤمنان) په هغه (کفر او نفاق) چې په زړونو د دوی کې دی (خو سره له هغه هم استهزاء کوي)، ووایه (ای محمده ! دوی ته توبیخا) چې کوئ تاسې (دغه) مسخرې (چې په سزا به ورسېږئ)، بېشکه چې الله ښکاره کوونکی دی د هغو (خبائثو ستاسې) چې ویرېږئ (له ښکاره کولو نه د هغو).

وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ

او قسم دی خامخا که پوښتنه وکړې ته له دوی نه (چې تاسې ولې استهزاء کوئ په دې حال چې دوی تبوک ته تلل)؟ نو ضرور به وایي خامخا دوی چې: بېشکه همدا خبره ده چې وو مونږ چې مجلس او لوبې مو کولې.

تفسير: د (تبوک) غزا ته د تللو په وخت کې ځینو منافقانو د تمسخر او استهزاء په طریقه داسې وویل: «دغه سړي محمد صلی الله علیه وسلم ته ګورئ ! چې د شام د قصرونو او د روم د ښارونو د فتح کولو خوبونهویني، ده د رومیانو سره جنګ هم د عربو په جنګونو قیاس کړی دی، مونږ یقین لرو چې سبا به ټول د رومیانو په مخ کې لاس تړلي ولاړ یو، دا ځمونږ قاریان صحابه رضي الله تعالی عنهم چې خېټه ور، ډارن او دروغجنان دي؛ څرنګه به د رومیانو له منظمو او مسلحو او باتورو لښکرو سره وجنګیږي»، وغیر ذلک من الهفوات.

دوی دا ډول ویناوې د دې لپاره کولې، چې مسلمانان له رومیانو څخه وویروي، او زړونه یې مات کړي، کله چې دغه خبرې رسول الله صلی الله علیه وسلم ته ورسېدې، نو دوی منافقان جلب او احضار کړل، او له هغوی څخه یې د دې حقیقت پوښتنه وکړله، دوی وویل: «یا رسول الله صلی الله علیه وسلم ! که رښتیا مو پوښتې؛ نو مونږ دغسې عقیده

کله لرله، خو داسې ويناوې مونږ يواځې د ټوکو او ساعت تېرى په ډول کولې، او غوښتل مو چې په دې توګه په آسانۍ سره مزل ووهو، او لار لنډه شي».

قُلۡ أَبِٱللَّهِ وَءَايَٰتِهِۦ وَرَسُولِهِۦ كُنتُمۡ تَسۡتَهۡزِءُونَ ﴿٦٥﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته چې) آيا په الله او په آيتونو (حکمونو) د الله او په رسول د الله پورې وئ تاسې چې استهزاء به مو کوله.

تفسير: يعني آيا د ټوکو او مسخرو او ساعت تېرولو موقع او محک هم دا دى؛ چې د الله تعالى جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه وسلم او د هغو په احکامو استهزاء او تمسخر وشي؟ په الله جل جلاله او رسول الله صلى الله عليه وسلم پورې استهزاء او د الهي احکامو سپکاوى داسې شيان دي، که يواځې په ژبه د ټوکو په ډول هم وې؛ کفر دى، بالخاصه چې د منافقانو له خوا د شرارتونو او د باطني پليتۍ له امله داسې حرکت صادر شي.

لَا تَعۡتَذِرُواْ قَدۡ كَفَرۡتُم بَعۡدَ إِيمَٰنِكُمۡۚ إِن نَّعۡفُ عَن طَآئِفَةٖ مِّنكُمۡ نُعَذِّبۡ طَآئِفَةَۢ بِأَنَّهُمۡ كَانُواْ مُجۡرِمِينَ ﴿٦٦﴾

عذرونه مه کوئ تاسې (مونږ ته په دروغو سره) په تحقيق (ظاهراً هم) کافران شوي يئ (د اسلام په طعن سره) وروسته له (اظهار د) ايمان ستاسې، که عفوه وکړو مونږ له يوې ډلې له تاسې څخه؛ نو ضرور عذاب به (هم) ورکړو بلې ډلې ته په سبب د دې چې دوى بېشکه وو ګناهګاران.

تفسير: يعني د دروغو له عذره، حيلو، پلمو (تدبيرونو) او بهانو جوړولو څخه هيڅ فائده په لاس نه ورځي، ځوک چې د نفاق او استهزاء د سزا وړ (لايق) وي؛ هغه به خامخا ور رسيږي، هو ! که اوس هم ځوک د زړه په صدق توبه وکړي، او له خپلو جرمونو څخه لاس واخلي؛ الله تعالى جل جلاله هغه بښي، يا که يې له ابتداء څخه د کفر او نفاق سره له داسې فتنه اچولو او استهزاء څخه ځان ساتلى وي؛ نو هغو ته به د استهزاء او تمسخر سزا نه ورکوله کيږي.

ٱلۡمُنَٰفِقُونَ وَٱلۡمُنَٰفِقَٰتُ بَعۡضُهُم مِّنۢ بَعۡضٖۚ يَأۡمُرُونَ بِٱلۡمُنكَرِ وَيَنۡهَوۡنَ عَنِ ٱلۡمَعۡرُوفِ وَيَقۡبِضُونَ أَيۡدِيَهُمۡۚ نَسُواْ ٱللَّهَ فَنَسِيَهُمۡۚ إِنَّ ٱلۡمُنَٰفِقِينَ هُمُ ٱلۡفَٰسِقُونَ ﴿٦٧﴾

سړي منافقان او ښځې منافقاتې ځينې د دوى له ځينو نورو دي (او په کفر او نفاق کې ګرد سره يو شان دي)، امر (حکم) کوي پر منکراتو (بديو چې ښيي يې نورو ته)، او منع کوي دوى (خلق) له نېکيو څخه، او کلکې نيسي دوى لاسونه خپل (له خيرات او دعا او مناجات نه)، هېر کړى دى دوى الله (او طاعت يې)؛ نو (الله) بې برخې کړي دي دوى (له خپل رحمت نه)، بېشکه چې منافقان همدوى دي فاسقان (يا دوى همدغه وتونکي دي له دائرې د ايمان نه).

تفسير: يعني له ټولو څخه لوى ياغيان او غاړه غړوونکي نافرمانان هم دغه بد باطنان منافقان دي، چې د دوى نارينه او ښځې سره له دې چې په ژبو د اسلام اظهار کوي، شپه او ورځ په دې هڅه کې دي، چې په هر ډول حيلې او پلمې (تدبيرونه) جوړې کړي، او خلق په خپلو خبرو اترو سره له ښو کارونو څخه بېزاره او بدو کارونو ته يې تيار کړي، د پېسو لګولو په اصلي ځايونو کې خپل لاسونه موټي او کلک نيسي، مطلب دا چې دوى کلمه وايي، ليکن نه د دوى له ژبې چا ته څه خير او ښېګڼه رسيږي او نه له ماله، نو الله تعالى هم بالمقابل هېر کړل، او د هېرولو معامله يې ورسره وکړه.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْمُنٰفِقٰتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ۗ هِيَ حَسْبُهُمْ ۚ وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ۙ﴿٦٨﴾

وعده کړې ده الله له منافقانو سړيو سره او له منافقاتو ښځو سره او له (ټولو) کفارو سره اور د دوزخ تل به وي (دوی) په دغه (دوزخ) کې، همدغه دوزخ بس دی دوی ته (د عذاب او سزا له مخې)، او لعنت کړی دی په دوی الله، او مقرر دی دوی ته عذاب تل مدام (برقرار پاتې کېدونکی).

تفسير: يعنې دغه يوه کافي سزا ده چې وروسته له هغې بلې سزا ته هيڅ ضرورت نه پاتې کيږي.

﴿وَلَعَنَهُمُ اللّٰهُ﴾ : ښايي چې مطلب يې داسې وي، چې په دنيا کې به هم دالله تعالى جل جلاله د لعنت اثر دوی ته برابر رسيږي، يا به دغه جمله د پخوانۍ جملې تاکيد وي، والله أعلم.

كَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوْٓا اَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَّاَكْثَرَ اَمْوَالًا وَّاَوْلَادًا ۭ فَاسْتَمْتَعُوْا بِخَلَاقِهِمْ

(تاسې ای منافقانو !) په شان د هغو کسانو يئ چې پخوا له تاسې څخه وو، وو هغوی سخت له تاسې له جهته د زوره او زيات له جهته د مالونو او اولادونو، نو نفع واخيسته دوی په برخې خپلې (له دنيوي لذتونو).

تفسير: يعنې د دنيوي خوندونو کومه برخه چې د دوی لپاره مقدّره وه، له هغې څخه يې ګټه (فائده) او د عاقبت هيڅ يو خيال او فکر يې ونه کړ.

فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِيْ خَاضُوْا ۭ

نو ګټه (فائده) واخيسته تاسې په برخې خپلې لکه چې ګټه (فائده) اخيستې وه هغو کسانو چې پخوا وو له تاسې څخه په برخې خپلې سره، او ډوب شوئ تاسې په باطلو کې په شان دډوبيدلو د هغو کسانو چې ډوب شوي وو په باطلو کې پخوا له تاسې.

تفسير: يعنې تاسې هم لکه هغوی د عاقبت له تصوره غافل شوي يئ ! او له فاني متاع څخه څومره برخه چې ستاسې لپاره مقدره ده؛ همغه دررسيږي، او ستاسې ټول کارونه بيخي د هغوی په شان دی، نو ښه وپوهېږئ چې ستاسې حشر هم د هغوی په شان دی، له هغوی سره مال، اولاد او جسماني قوتونه له تاسې څخه زيات وو، خو سره له هغه هم د الله تعالى جل جلاله د انتقام او نيونې څخه يې ځان ونشو ژغورلی (ساتلی)، نو تاسې پر کوم شي باندې ډاډينه او اطمينان لرئ، چې په داسې اندازه د الله تعالى جل جلاله له سزا او پوښتنې څخه بې پروا ناست يئ؟ .

اُولٰٓئِكَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ ۚ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ﴿٦٩﴾

دغه کسان باطل (خراب محو) شو عملونه د دوی په دنيا او آخرت کې، او دغه کسان هم دوی دي زيانکاران (يا همدغه بې برخې دي له هره بابه).

تفسير: يعنې هيڅ دنيوي او اخروي برکت او کرامت د هغوی په برخه نشو، باقي د دنيوي لذتونو هغه حصه چې ظاهراً د هغوی په برخه شوه؛ هغه في الحقيقت د دوی په حق کې استدراج او عذاب وو، لکه چې دوه رکوع ړومبی (٥٥) آيت کې د ﴿فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ﴾ په تفسير کې تېر شو، او له هغه څخه پخوا په څو نورو ځايونو کې هم ليکلی شوی دی.

أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَٰهِيمَ وَأَصْحَٰبِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَٰتِ

آیا نه دی راغلی دوی ته خبر (د عذاب د) هغو کسانو چې پخوا وو له دوی نه، قوم د نوح او عاد او ثمود او قوم د ابراهیم او څېښتنان د (ښار د) مدین او چپه شوو اړول شوو کلیو (د لوط).

تفسیر: د نوح علیه السلام قوم په طوفان، د (عاد) قوم په صرصر (سیلۍ) او د (ثمود) قوم په صیحه (غیبي چغه) هلاك شول، الله تعالی جل جلاله د ابراهیم علیه السلام تایید په عجیب او غریب ډول وفرمایه، چې د هغه په لیدلو سره د هغه قوم ذلیل او ناکام شو، د دوی پاچا (نمرود) په ډېر بد حال او خراب مرګ ووژل شو، د مدین ښار اصحاب په صیحه او زلزله او نورو سره تباه شول، د لوط علیه السلام د قوم کلې بیخي په بل مخ واړول شول، او د کاڼو باران پرې وشو، د دغو ګردو (ټولو) اقوامو قصې بې د ابراهیم علیه السلام له قومه د «الأعراف» په سورت کې تېرې شوي دي.

أَتَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَٰتِ ۖ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾

چې راوړې وې دوی ته رسولانو د دوی ښکاره معجزې (نو تکذیب وکړ دوی د رسولانو، نو هلاك شول) نو نه وو الله چې ظلم به یې کولو په دوی، ولیکن وو دوی چې په ځانونو خپلو به یې ظلم کولو (په کفر او تکذیب سره).

تفسیر: یعني الله تعالی جل جلاله هیچا ته بې سببه او بې ځایه جزا سزا نه ورکوي، دغه خلق په خپله په داسې ګناهونو بوخت (مشغول) او لګیا دي، چې د هغو په اثر پر دوی د الله تعالی جل جلاله د عذاب راتلل ضروري دي.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَٰتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۚ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَوٰةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَوٰةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾

او سړي مؤمنان او ښځې مؤمنانې ځینې د دوی دوستان دي د ځینو نورو حکم کوي دوی په نېکیو (چې د الله او د رسول الله اطاعت دی)، او منع کوي له بدیو چې (د الله او د رسول الله نه مخالفت دی)، او دروي (له ټولو حقوقو سره سم اداء کوي) لمونځ، او ورکوي دوی زکات، او حکم مني د الله او (حکم مني) د رسول الله، دغه کسان ژر به رحم وکړي په دوی الله، بېشکه چې الله ښه غالب قوي دی (د حکمونو په جاري کولو) ښه د حکمت خاوند (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعني منافقان خلق له نېکۍ څخه منع کوي، او د بدۍ په لوري ترغیب ورکوي، او مؤمنان خلق له بدۍ نه ژغوري، او د نېکۍ په لوري یې تشویق کوي، د منافقانو موټې کلک دي، او د مسلمانانو لاسونه پرانیستي دي، منافقان د شومتیا له امله خپل مال نه لګوي، او مؤمنان د الله تعالی جل جلاله له حکمه سره سم د خپلو مالونو زکات، صدقې او خیرات ورکوي، له منافقانو څخه بیخي الله تعالی جل جلاله هېر دی، ولې مؤمنان هره ورځ پنځه وخته لمونځ کوي، او په ټولو معاملاتو کې د الله تعالی جل جلاله او د رسول الله صلی الله علیه وسلم له حکمونو سره سم تګ کوي، نو ځکه منافقان د الله تعالی جل جلاله د عذاب او د لعنت مستحقان شول، او مؤمنان د پاك الله جل جلاله د ثواب او خصوصي رحمت مستحق وګرځېدل.

وَعَدَ اللّٰهُ الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَمَسٰكِنَ طَيِّبَةً فِيْ جَنّٰتِ عَدْنٍ ؕ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ ؕ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۷۲﴾

وعده کړې ده الله له نارينه وو مؤمنانو او له ښځو مؤمناتو سره د جنتونو چې بهيږي له لاندې (د ماڼيو او ونو) د هغو (څلور قسمه) ويالې، تل به وي دوی په دغو (جنتونو) کې او (وعده کړې ده الله) د ځايونو پاکو (چې ثابت دي) په جنتونو د تل اوسېدلو کې، او رضاء له (جانبه د) الله ډېره لويه ده (له جنتونو او نعمتونو او نورو څخه)، دغه (رضا د الله) هم دغه بری دی ډېر لوی.

تفسير: يعنې د ټولو دنيوي او اخروي نعمتونو څخه ډېر لوی نعمت د الله تعالى جل جلاله رضا او خوښې ده، جنت هم له همدې امله غواړي چې هغه د الله تعالى جل جلاله د رضا مقام دی، او حق سبحانه و تعالى جل جلاله به په جنت کې مؤمنانو ته هر ډول جسماني او روحاني نعمتونه او خوشالی ورکوي، مګر د ټولو څخه لوی نعمت به د حقيقي محبوب دائمي رضا او د هغه ليدل وي.

په صحيح حديث کې راغلي دي چې: حق تعالى جل جلاله به جنتيانو ته غږ کوي چې: «ای جنتيانو !» جنتيان به په ځواب کې عرض وکړي «لبّيک»، بيا به پوښتنه وکړي چې «هل رضيتم ـ آيا اوس خوښ شوي يئ؟» جنتيان به داسې عرض وکړي: «ای پروردګاره ! ولې به نه يو خوشاله حال دا چې تا خپل انتهايي انعام او مهرباني پر مونږ کړې ده»، بيا به داسې پوښتنه وشي، «هـل أعطيتم أفضل من ذلک؟ ـ هر هغه شيان چې تر اوسه پورې تاسې ته درکړی شي دي، آيا د هغو څخه د بل کوم ښه شي د موندلو اراده او غوښتنه لرئ؟»، جنتيان به سوال وکړي چې: «يا الله جل جلاله ! له دغو نعمتونو او مهربانيو څخه به بل کوم غوره، اعلى او خورا (ډېر) ښه نعمت وي؟»، دلته به الله تعالى جل جلاله فرمايي: «أحل عليکم رضواني فلا أسخط عليکم أبدا ـ خپله دائمي رضا او خوښې تاسې ته درلېږم، چې له هغه وروسته به هيڅ خفګان او نا خوښې نه وي».

رزقنا الله وسائر المؤمنين هذه الكرامة العظيمة الباهرة

يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ؕ وَمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ؕ وَبِئْسَ الْمَصِيْرُ ﴿۷۳﴾

ای نبي (محمده !) جهاد کوه ته له کفارو سره (په توره) او له منافقانو سره (په حجت او اقامت د حدودو) او سختي کوه پر دوی، او (آخري) ځای د ورتلو د دوی دوزخ دی، او بد ځای د بېرته ورتلو دی (دا دوزخ).

تفسير: د (جهاد) معنى د کوم ناکاره شي په دفع کې انتهايي کوښښ کول دي، دغه کوښښ کله په وسله، کله په ژبه، کله په قلم او کله په بله کومه طريقه وي، د منافقانو مقابل کې (چې په ژبه د اسلام اظهار کوي او له زړه مسلمانان نه دي) د محمدي امت د جمهورو په نزد (جهاد السيف) مشروع نه دی، او نه د نبوّت په زمانه کې داسې واقع شوي دي.

نو ځکه د جهاد لفظ په دغه آيت کې عام دی، يعنې په توره، په قلم، په ژبه، په هر وخت، په هر ډول مقابلې سره چې مصلحت وي؛ جهاد دې وشي ! د ځينو علماوو دا رايه ده، که د منافقانو نفاق بيخي ښکاره او عيان شي، نو پر دوی باندې هم (بالسّيف) جهاد کېدی شي.

په هر حال څرنګه چې د تبوک په غزا کې د منافقانو نفاق بيخي ښکاره شوی وو، نو ځکه په دغه آيت کې د دوی سره د لږې سختې رويې غوره کولو هدايت ورکړی شوی دی، ځمونږ نبي کريم صلى الله عليه وسلم فطرتاً ډېر حليم

او خورا (ډېر) نرم خويه او مهربان وو، لکه چې په خپله پاك الله جل جلاله فرمايي: ﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ﴾ (۴ جزء د آل عمران سورت (۱۵۹) آيت (۱۷) ركوع) د الله تعالى له جانبه پرې حکم شوى وو: ﴿وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء (۲۱۵) آيت (۱۱) ركوع).

څرنګه چې منافقان هم په ښکاره د مؤمنانو په ډله کې شامل وو، نو ځکه رسول الله صلى الله عليه وسلم هم د هغوى له كارونو څخه اغماض او عفوه کوله، او ورنه تېرېده، او نرمي به يې ور سره کوله، د (تبوك) په غزا کې کله چې منافقانو په پوره ښکاره ډول سره بيحيايي، عناد، عداوت او دښمني اختيار کړه؛ نو داسې حکم وشو چې اوس د منافقانو په مقابل کې سختي اختيار کړئ ! ځکه چې دغه شرير خلق په ښو اخلاقو او نرمۍ سره په لاره نه راځي.

يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا ۚ وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِن فَضْلِهِ ۚ فَإِن يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَّهُمْ ۖ وَإِن يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾

قسمونه خوري دوى په الله باندې چې نه دي ويلي دوى (دا خبرې چې تاته دررسېدلي دي) او خامخا په تحقيق ويلي وه دوى كلمه (الفاظ) د كفر، او كافران شوي دي دوى (ظاهراً هم) وروسته له (اظهار د) اسلام خپل، او قصد يې کړى وو د هغه شي چې ور ونه رسېدل دوى (هغه ته)، او عيب نه لګاوه دوى (په الله او رسول الله) مګر له دې جهته چې غنيان کړل دوى الله او رسول د الله له فضله خپله، نو كه توبه وويسته دوى (له دغه نفاقه)؛ نو وي به (دغه توبه غوره) خير دوى ته، او كه بېرته وګرځي دوى (له توبې)؛ نو عذاب به وركړي دوى ته الله په عذاب دردناك سره په دنيا كې (په وژلو) او په آخرت كې (په سوځولو سره)، حال دا چې نه به وي دوى ته په (تمامه) ځمكه كې هيڅ ولي (دوست ساتونكى له بلاګانو) او نه مددګار (خلاصوونكى له عذابونو څخه).

تفسير: منافقانو به پسې شا په خپلو منځونو كې يو تر بله د نبي كريم صلى الله عليه وسلم او د اسلامي دين سپكاوى كاوه لكه چې د (المنافقون) په سورت كې به راشي، كله چې كوم مسلمان د منافقانو دغه خبرې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته رسولې؛ نو منافقانو به هغه دروغجن ګاڼه، او قسمونه بې خوړل چې مونږ داسې خبرې نه دي كړې، الله تعالى جل جلاله د مسلمانانو د روايتونو تصديق وكړ، چې بېشكه منافقانو همداسې خبرې كړي دي، او د اسلام له دعوى څخه وروسته يې همداسې كلمې د اسلام او د اسلام د نبي صلى الله عليه وسلم په نسبت ويلي دي؛ چې داسې وينا يواځې د همدغو منكرانو له خولو څخه راوتلې شي.

﴿وَهَمُّوا بِمَا لَمْ يَنَالُوا﴾: «او قصد يې كړى وو د هغه شي چې ور ونه رسېدل دوى هغه ته» يعنې د (تبوك) د غزا څخه د بېرته راتللو په وخت كې رسول الله صلى الله عليه وسلم له لښكره بېل شوى وو، او په هغه لاره تلو، چې په غره كې تېره شوې وه، تقريبا دولسو منافقانو خپل اربوزونه (مخونه) تړلي وو، د شپې په تياره كې يې غوښتل چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ته لاس واچوي، او «معاذ الله» محمد صلى الله عليه وسلم له كومې لوړې څخه ژورې ته وغورځوي، د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره حُذيفه او عمّار رضي الله تعالى عنهما وو، منافقان د عمّار نه چپ چاپېره شول، مګر حذيفه په وهلو وهلو د منافقانو د اوښانو مخونه بل لورې ته واړول، څرنګه چې د هغو مخونه پټ وو، حذيفه رضي الله تعالى عنه او نورو هغوى ونه پېژندل، وروسته رسول الله صلى الله عليه وسلم حُذيفه او عمّار رضي الله تعالى عنهما ته د هغوى ټولو نومونه او شهرتونه وروښودل، او پوره يې ور معرفي كړل.

مګر تاکید یې وکړ چې دا حال چا ته مه وایئ، د دغې واقعې په لوري په ﴿وَهَمُّوا۟ بِمَا لَمْ يَنَالُوا۟﴾ کې اشاره ده، چې هغه ناپاک قصد چې هغو کړی وو؛ د الله تعالی جل جلاله په فضل او مرحمت سره سر ته ونه رسېد.

ځینو علماوو لیکلي دي، چې په یو ځای کې د اسلامي لښکرو په منځ کې څه کورنۍ جګړه او جنګ نښتی وو، منافقانو دلته په شیطاني او اغواء باندې لاسونه پورې کړل، او غوښتل یې چې د انصارو او مهاجرینو په منځ کې د نفاق او اختلاف په اچولو کې کوښښ وکړي، ولې ناکامه پاتې شول، او رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغو په منځ کې جوړه وکړه، چې د (المنافقون) په سورت کې یې تفصیل راځي.

﴿وَمَا نَقَمُوٓا۟﴾ الآیه ـ «او عیب نه لګاوه دوی په الله او رسول الله صلی الله علیه وسلم مګر له دې جهته» یعنې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د دعا په برکت الله تعالی دوی بډایان (مالدار) کړل، د پور له باره یې اوږې سپکې شوې، مسلمانانو سره د ناستې ولاړې له امله (وجې) په ولجو (غنیمت) کې د حصو او برخو خاوندان شول، او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د دعا په برکت د دوی حاصلات او پیداوار ښه شوی وو.

نو دوی د دغو نعمتونو په بدله کې له الله تعالی جل جلاله او رسول الله صلی الله علیه وسلم سره چل، فرېب او ټګي کوله، او په هر ډول د رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانانو ربړلولو (تکلیفولو) ته یې ملاوې تړلې وې، نو که دوی اوس هم توبه وباسي، او له خپل شرارتونو او احسان هېرولو څخه لاس واخلي؛ نو دغه کار به د دوی په حق کې ډېر ښه وي، که نه الله تعالی جل جلاله به په دنیا او عُقبا کې دوی ته داسې سزا ورکړي، چې د ځمکې په مخ به هیڅوک نه موندل کیږي، چې له هغې څخه دوی خلاص کړي، په ځینو روایتونو کې راغلي دي، چې (جلاس) نومې یو سړي د دغو آیتونو د اورېدلو په اثر د زړه له خلاصه توبه وویستله، او خپل پاتې ژوند یې له اسلامه جار کړ.

وَمِنْهُم مَّنْ عَٰهَدَ ٱللَّهَ لَئِنْ ءَاتَىٰنَا مِن فَضْلِهِۦ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّآ ءَاتَىٰهُم مِّن فَضْلِهِۦ بَخِلُوا۟ بِهِۦ وَتَوَلَّوا۟ وَّهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾

او ځینې له دغو (منافقانو) څخه هغه څوک دي، چې عهد یې کړی وو له الله سره: قسم دی چې خامخا که راکړي (الله) مونږ ته (مال) له فضله خپله؛ نو خامخا خیراتونه به ورکوو هرومرو (خامخا) (زکات به ترې باسو) او خامخا به شو مونږ هرومرو (خامخا) له صالحانو څخه. نو کله چې ورکړ (الله) دوی ته (مال) له فضله خپله؛ نو بخل یې اختیار کړ په هغه (مال) او بېرته وګرځېدل دوی حال دا چې دوی شنګ کوونکي وو (له حقه).

تفسیر: دا آیت کریمه د ځینو منافقینو په هکله نازل شوی دی لکه: نبتل بن الحارث، جدّ بن قیس او معتب بن قُشیر، (تفسیر القرطبي، زاد المسیر).

فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِى قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُۥ بِمَآ أَخْلَفُوا۟ ٱللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا۟ يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾

پس وګرځاوه (الله) عاقبت (د فعل) د دوی نفاق په زړونو د دوی کې (چې هیڅ لرې به نشي) تر (هغې) ورځې پورې چې مخامخ کیږي به له الله سره (په قیامت کې)، په سبب د هغه چې مخالفت کړی وو دوی د الله له هغې خبرې چې وعده کړې وه دوی له الله سره، او په سبب د دې چې وو دوی چې دروغ به یې ویل.

تفسیر: یعنې له الله تعالی جل جلاله سره د څرګندې وعده خلافۍ او دروغ ویلو په سبب دوی د بخل او اعراض اثر داسې شو؛ چې د تل لپاره د نفاق ونه د دوی په زړونو کې قائمه شوه، او تر مرګه پورې لرې کېدونکې نه ده، او د الله

جل جلاله عادت په دې جاري دی، چې كه كوم سړی ښه يا بد خصلت ځان ته غوره كړي؛ نو د بيا بيا كولو له امله هغه دائمي ګرځي، د خراب خصلت له دغه دوام او استحكام څخه كله كله په ختم او طبع (مهر لګولو) سره تعبير كيږي.

أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾

آيا نه دي پوهيدلي دغه (وعده خلافان) چې بېشكه الله عالم دی په پټو (نيتونو) د دوی، او په پټو مجلسونو د دوی، او (نه دي پوهيدلي دوی په دې خبره چې) بېشكه الله ښه عالم دی په ټولو پټو (خبرو هم).

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾

هغه منافقان چې عيب وايي په (ډېرو) خيرات كوونكو باندې له مؤمنانو په (اداء د) صدقاتو كې او (بل) د هغو (بې وزلو عيب وايي) چې هيڅ نه مومي دوی مګر په قدر د وس (او زيار او كوښښ) خپل، پس مسخرې كوي دغه (منافقان) په دوی پورې، ټوقې مسخرې به وكړي الله په دوی پورې (د دوی د مسخرو په مقابل كې) او شته دوی ته عذاب دردناك.

تفسير: يو ځلې رسول اكرم صلى الله عليه وسلم مسلمانانو ته د صدقې وركولو په نسبت ترغيب وكړ: «چې په دغو صدقاتو د تبوك د لويې غزا تياری وكړي، ابو بكر الصديق رضي الله تعالى عنه هر څه چې په كاله كې موندل؛ هغه يې ټول وركړل، عمر فاروق رضي الله تعالى عنه خپل نيمايي مال وركړ، جامع القرآن عثمان بن عفان رضي الله تعالى عنه درې سوه اوښان له بارونو سره وركړل، علي مرتضى رضي الله تعالى عنه زر اشرفۍ وركړې، عبد الرحمن بن عوف رضي الله تعالى عنه څلور زره درهم (يا دينار) وركړل، عاصم بن عدي رضي الله عنه سل وسقه خورما (چې قيمت يې څلور زره درهمه كېده) وركړې».

نو منافقانو د دغو صدقې وركوونكو بد ويل شروع كړل، او ويل به يې چې: دغو نومړو معظمو أصحابو دغه ډېرې روپۍ او زيات مال په ريا او ځان ښودنې وركړي دي، او يو غريب مفلس صحابي ابو عقيل حبحاب چې په خوارۍ او مزدورۍ او مشقت سره به يې لږ شی ګټل، يوه پيمانه خورما صدقه كړه، نو منافقانو پر ده باندې خندل، او ملنډې به يې پرې وهلې، چې دې خامخا په زور سره خپل ځان ښيي، او ځان په وينو لړلو شهيدانو كې داخلوي، كه نه يوې پيمانې خرماوو ته د الله تعالى جل جلاله او د رسول الله صلى الله عليه څه احتياج؟ خو نوم يې كاوه، مطلب دا چې لږ او ډېر شي وركوونكي دواړه د دوی له ژبو نه وو خلاص، ځينو ته به يې پيغورونه وركول، او په ځينو به يې مسخرې كولې؛.

نو الله تعالى جل جلاله وفرمايل: ﴿سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ﴾ «الله تعالى جل جلاله به د دې پيغورونو او مسخرو پـه مقابـل كې په دوی پورې ټوقې او مسخرې وكړي»، كه څه هـم ظاهراً دوی خـو ورځې د ټوكـو، مسخرو او منلـډو (ټوقـو) لپاره آزاد پرېښودلي شوي وو؛ خو په حقيقت كې په پټه كې د دوی د امن او هوسايۍ (آرام) ټولې ريښې او رګونه پرې كيږي، او دوی ته ډېر دردناك عذاب تيار دی.

اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾

بخښنه وغواړه لپاره د دغو (منافقانو) يا مه غواړه بخښنه (لپاره د دغو منافقانو)، كه بخښنه وغواړې ته دوی ته اويا كرته؛ نو له سره به بخښنه ونه كړي الله دوی ته، دغه (نه بخښل) په سبب د دې

دي، چې بېشکه دوی کافران شوي دي په الله او په رسول د الله، او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم فاسقانو ته.

تفسير: يعني د منافقانو لپاره چې تاسې هر څومره استغفار او بخښنه غواړئ، هغه د دوی په حق کې بېخي بې اثره او بې فائدې ده، الله تعالی جل جلاله دا بدبخته کافران او نافرمانان هيڅکله نه بخښي.

دا پېښه داسې وشوه چې په مدينه منوره کې د منافقانو رئيس عبد الله بن أُبيّ مړ شو، رسول الله صلی الله عليه وسلم د کفن لپاره خپل مبارک کميس ورکړ، او د خپلې خولې مبارکې لاړې يې په خوله کې ورواچولې، او د ده د جنازې لمونځ يې اداء کړ، او د مغفرت دعا يې ورته وکړه.

عمر رضي الله تعالی عنه په دغه معامله کې مداخله او مخالفت وکړ، او ويې ويل چې: يا رسول الله ! دا خو همغه خبيث دی چې په هغه او دغه وخت کې يې دغسې او هغسې ناولي کارونه کړي وو، او تل د کفر او نفاق مشر او بيرغ پورته کوونکی وو، آيا الله تعالی جل جلاله نه دي فرمايلي: ﴿إِسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِن تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ﴾.

رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «ای عمره ! زه له استغفاره نه يم منع شوی، بلکه آزاد پرېښودل شوی يم، چې بخښنه وغواړم يا ونه غواړم، او دغه د الله تعالی جل جلاله کار دی چې بخښنه ورته کوي، که يې نه کوي» يعنې که ځما استغفار هغه ته ګټه (فائده) ونه کړي؛ نو ودې نه کړي، ښايي چې ځما دا کار د نورو په حق کې ګټور ثابت شي، که د اسلام لوی دښمنان د رسول الله صلی الله عليه وسلم د ښو اخلاقو وسعت او عام رحمت ووينې؛ نو مسلمانان به شي لکه چې همداسې هم وشول.

د صحيح بخاري شريف په يو روايت رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: «که زه پوهېدی چې په اويا ځلې استغفار سره هم هغه ته بخښنه کېدلی؛ نو ما به له اويا ځلې څخه زيات استغفار ورته غوښتلی وی»، ګواکې په دغې جملې سره رسول الله صلی الله عليه وسلم تنبيه وفرمايله، چې د عمر رضي الله تعالی عنه په شان ده هم هغه ته خپل استغفار ګټور نه ګاڼه، يوائې دومره قدرې فرق شته، چې د عمر رضي الله تعالی عنه نظر يوائې د (بغض في الله) له کبله (له وجې) په همدغې نه بخښنې پورې مقصور وو، مګر نبي کريم صلی الله عليه وسلم دمړي د ګټې (فائدې) څخه صرف نظر کړی، د نبوت د عمومي شفقت اظهار او د ژوند يو فائده يې په نظر کې نيولې وه.

بالاخر د الله تعالی وحي ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰٓ أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِۦٓ﴾ په تصريح سره د منافقانو د جنازې کولو يا د دوی په تکفين، تدفين او تجهيز کې له برخې اخيستو څخه يې منع کړ، ځکه چې له دغه وضعيت (حالت) څخه د منافقانو د لا زړور کېدلو او د مسلمانانو د زړونو د ماتېدلو احتمال وو، نو د دې آيت له نزوله وروسته بيا رسول الله صلی الله عليه وسلم د هيڅ يو منافق جنازه اداء نه کړه.

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَٰفَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوٓا۟ أَن يُجَٰهِدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا۟ لَا تَنفِرُوا۟ فِى الْحَرِّ ۗ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا ۚ لَّوْ كَانُوا۟ يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾

خوشاله شوي وو ببرته پاتې شوي (له غزا د خپل نفاق له امله ـ وجې) په کېناستو خپلو ببرته له رسول د الله څخه، او بده ګڼله دوی دا چې جهاد وکړي دوی په مالونو خپلو او په ځانونو خپلو په لاره د الله کې، او ويل به دوی (په خپلو منځونو کې يا مؤمنانو ته) چې: مه ځئ تاسې (د تبوک دې غزا ته) په دغې ګرمۍ کې، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې اور د دوزخ ډېر سخت دی له جهته د ګرمۍ (دوی ته له دې حرارته) که وی دوی چې پوهېدی (نو نافرماني به يې نه وه کړې).

تفسیر: دا د هغو منافقانو په متعلق دی، چې د (تبوک) په غزا کې یې ګډون نه وو کړی، یعني د منافقانو دغه حال چې د بدو او عیب جنو کارونو په کولو خوښیږي، او له ښو کارونو څخه کرکه کوي، او لرې ترې تښتي، لکه چې زیاتره ښو خلقو ته پیغورونه ورکوي، او مسخرې پرې کوي، دغسې قوم ته د پیغمبر صلی الله علیه وسلم له استغفاره څه ګټه (فائده) رسېدی شي؟ له دې ځایه د ګناهګارو او بد اعتقادو په منځ کې فرق پیدا کیږي.

داسې هیڅ یوه ګناه نشته چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په استغفار ونه بخښله شي، ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۶۴) آیت (۹) رکوع).

لیکن بد اعتقاد ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د اویا ځلې استغفار څخه هم څه فائده نه ور رسیږي.

﴿وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ﴾ «او ویل به دوی په خپلو منځونو کې مؤمنانو ته چې: مه ځئ تاسې دغې غزا د تبوک ته په دغې ګرمۍ کې»، یعنې یا منافقانو دغسې ویناوې په خپلو منځونو کې سره کولې، یا خو یې ځینو مؤمنانو ته، څو د دوی زړونه مات او همتونه یې سست کړي.

﴿قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ﴾ «ووایه ای محمده ! دوی ته چې: اور د دوزخ ډېر سخت دی ل جهته د ګرمۍ دوی ته له دې حرارته که وی دوی چې پوهېدی؛ نو نافرماني به یې نه وه کړې»، یعنې که دغو منافقانو پوهه لرلی؛ نو داسې فکر به یې کاوه چې دوی د هغه حرارت او تودوخې څخه ځان ژغوري (ساتي) خو د هغه په ځای د داسې حرارت په لوري ورځي، چې د هغه ګرمي د دې ګرمۍ څخه ډېره زیاته او نهایته سخته ده، د دغه مثال خو داسې کېدی شي، چې کوم لېونی له لمره وتښتي، او په اور کې ننوځي، په مبارک حدیث کې راغلي دي، چې د دوزخ د اور حرارت د دنیا له اور څخه (۹۷) درجې زیات دی، نعوذ بالله منها.

فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿۸۲﴾

نو ودې خاندي دوی لږ (په دنیا کې) او ودې ژاړي ډېر (په آخرت کې) له جهته د جزاء په سبب د هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به یې.

تفسیر: یعنې دوی دې څو ورځې په خپلو دغو حرکاتو خوښ او خوشال اوسي ! او ودې خاندي ! بیا به دوی د دغو چارو په سزا کې تل ترتله وژاړي !.

فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَىٰ طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا ۖ إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴿۸۳﴾

نو که بېرته راوستې ته الله (مدینې ته) یوې طائفې ته له دغو وروسته پاتې شویو خلقو څخه (چې منافقان دي)، نو بیا اجازه وغواړي دوی له تا څخه د وتلو (بلې غزا ته)؛ نو ووایه (ای محمده ! دوی ته): چې له سره به ونه وځئ تاسې له ما سره هیڅکله (هیڅ جنګ ته)، او له سره به ونه جنګېږئ په ملګرتیا ځما د هیڅ دښمن سره، بېشکه چې تاسې راضي شوي یئ په کېناستو (او بېرته پاتې کېدلو) اول وارې (په غزا د تبوک کې)؛ نو بیا ناست اوسئ تاسې سره د بېرته پاتې شویو (ښځو او هلکانو).

تفسیر: رسول الله صلی الله علیه وسلم په (تبوک) کې او منافقان په مدینه منوره کې وو، ممکن وو چې ځینې منافقان د رسول الله صلی الله علیه وسلم له راتګه پخوا مړه شي، نو ځکه یې ﴿إِلَىٰ طَائِفَةٍ مِنْهُمْ﴾ وفرمایل، یعنې که او س دغه منافقان بلې کومې غزا ته د تلو اجازه وغواړي؛ نو ته دوی ته داسې ووایه: بس دی ستاسې مېړانه (بهادري)، او توره ښه

راخر ګنده شوه، او ستاسې د زړونو حال لا ړومبی له دې ښکاره شوی دی، نو وروسته تر دې له مونږه سره وتلی نشئ، او نه د اسلام د دښمنانو په مقابل کې څه مېړانه (بهادري) ښوولی شئ، نو د بې لاسو او بې پښو ضعيفانو او ناتوانو، سپين ګيرو او هلکانو، جونو او ښځو سره پخپلو کورونو کې کېنئ، او هغه شی چې اول ځلې تاسې د خپلو ځانونو لپاره غوره کړی ډېر ښه دی، چې پر همغه حالت باندې ومرئ، څو د الله تعالی جل جلاله د عذاب خوند ښه وڅکئ.

وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰٓ أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِۦٓ ۖ إِنَّهُمْ كَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٨٤﴾

اومه کوه لمونځ (د جنازې) په هيڅ يو تن له دغو (منافقانو) چې مړ شي هيڅکله، او مه درېږه په قبر د ده (د دعا، استغفار يا د تدفين د اهتمام لپاره)، بېشکه چې دغه (منافقان) کافران شوي دي په الله (چې شرک يې کړی دی) او په رسول د الله (چې له زړه يې نه دی منلی) او مړه شول حال دا چې دوی فاسقان وو.

تفسير: دغه آيت د عبد الله بن أُبيّ څخه وروسته نازل شوي دي، لکه چې د همدې سورت د (۸۰) آيت په تفسير کې مونږ هغه په تفصيل سره ليکلي دي، د دې آيت له نازلېدو نه وروسته د منافقينو جنازه کول بيخي منعه شو، عمر فاروق رضي الله تعالی عنه به احتياطاً د هغه سړي په جنازه کې ګډون نه کاوه، چې د هغه په جنازه کې به حُذيفه رضي الله تعالی عنه ګډون نه وو کړی، ځکه چې حذيفه رضي الله تعالی عنه ته رسول الله صلی الله عليه وسلم د ډېرو منافقانو نومونه ښوولي وو، او ښه ورمعرفي کړي وو، نو ځکه د ده لقب (صاحب سرِّ رسول الله صلی الله عليه وسلم) وو.

وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَٰلُهُمْ وَأَوْلَٰدُهُمْ ۚ إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُعَذِّبَهُم بِهَا فِى ٱلدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ كَٰفِرُونَ ﴿٨٥﴾

او نه دې په تعجب کې اچوي تا مالونه د دغو (منافقانو که څه هم ډېر وي) او اولادونه د دوی (که څه هم قوي او زورور وي)، بېشکه همدا خبره ده چې اراده لري الله د دې چې په عذاب کړي دوی په دغو (مالونو او اولادونو) په دغه دنيا (لږ خسيس ژوندون) کې، او ووځي (له بدنه ساوې) ارواح د دوی (په ډېر سختۍ او غم سره)، حال دا چې دوی کافران وي (او په کفر ومري).

تفسير: په همدې جزء د (التوبة) په (۵۵) آيت (۷) رکوع کې په همدې مضمون يو بل آيت هم تېر شوی دی، دلته دی همغه تفسير بيا وکتل شي.

وَإِذَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَجَٰهِدُوا۟ مَعَ رَسُولِهِ ٱسْتَـْٔذَنَكَ أُو۟لُوا۟ ٱلطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا۟ ذَرْنَا نَكُن مَّعَ ٱلْقَٰعِدِينَ ﴿٨٦﴾

او کله چې نازل کړ شي کوم سورت په دې خبره چې ايمان راوړئ تاسې په الله او جهاد وکړئ تاسې په ملګرتوب درسول د الله؛ نو غواړي اجازه له تا نه (د بېرته پاتې کېدو) خاوندان د قدرت (د مال) له دوی، او وايي دغه (منافقان): پرېږده مونږ چې اوسو سره د (کور) کېناستونکو (ښځو، هلکانو).

تفسير: کله چې د قرآنکريم په کوم سورت کې خبرداری ورکول کيږي، چې په پوره اخلاص او په ټينګه ايمان راوړئ! ښايي د هغه په اثر داسې ښکاره شي چې له نبي صلی الله عليه وسلم سره يو ځای شي! او د الله تعالی په لاره کې جهاد وکړي!؛ نو دغه منافقان ترې ځنګ کوي، او په دوی کې د توان او قدرت خاوندان هم د دروغو پلمې (تدبيرونه) او بهانې جوړوي، او له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه اجازه غواړي، چې يا رسول الله صلی الله عليه وسلم! مونږ ته اجازه راکړئ چې همدلته په مدينه کې پاتې شو، ګواکې د ډېرې بې غيرتۍ او نامردۍ له امله (وجې)

پر دغه باندې راضي شوي دي چې د جنګ یا د خطرې د نامه له اورېدلو څخه لکه په پرده کې کېناستونکو ښځو غوندې په کورونو کې ننوځي، هر کله چې د جنګ خطر له مینځه لاړ شي، او د اطمینان او آرامۍ وخت راشي؛ نو بیا په خبرو جوړولو کې لکه بیاتي (قیچي) غوندې په ژبه ښورولو له ډولو ځنې وړاندې وړاندې ځي: ﴿فَإِذَا جَآءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ ۖ فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُم بِأَلْسِنَةٍ حِدَادٍ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ ۚ أُولَٰئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ ۚ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا﴾ (۲۱ جزء د الأحزاب سورت (۱۹) آیت (۲) رکوع).

رَضُوا بِأَن يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿۸۷﴾

راضي شول په دې چې وي دوی سره له بېرته پاتې شوو (ښځو، جونو) او مهر لګولی شوی دی په زړونو د دوی (د کُفر او نفاق) نو نه پوهېږي دوی (د جهاد په اجر).

تفسیر: یعنې د دروغو، نفاق، له غزا څخه د ځان ژغورلو (بچ کولو) او د پیغمبر څخه د بېرته پاتې کېدلو له شامته د دوی په زړونو مهر لګولی شوی دی، چې اوس د هر لوی لوی عیبونه هم هغو ته د عیب په شان نه ښکاري، او د دې په ځای چې په دغه بې غیرتۍ وشرمیږي؛ ناز او خوشالي پرې کوي.

لَٰكِنِ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ وَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ ۖ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿۸۸﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿۸۹﴾

لیکن رسول (د الله) او هغه کسان چې ایمان لرونکي دي له ده سره جهاد یې وکړ په مالونو خپلو او ځانونو خپلو، او دغه کسان همدوی لره دي ښېګڼې (فائدې) او دغه کسان همدوی دي په مراد رسیدلي (بریالیان). تیار کړي دي الله دوی ته جنتونه چې بهیږي له لاندې (د ماڼیو او ونو) د هغو (څلور قسمه) ویالې، تل به وي دوی په دغو (جنتونو) کې، دغه (ننوتل د جنت) بری دی لوی (په نفس او شیطان).

تفسیر: دلته الله تعالی جل جلاله د منافقینو په مقابل کې د مخلصینو بیان فرمایي، چې وګورئ دغه دي د الله تعالی جل جلاله وفادار بندګان چې د پاک الله جل جلاله په لاره کې یې نه په خپل ځان اړ (ایسار) دي، او نه خپل مالونه منع کوي، بلکه له سر او مال دواړو تېر دي، او که هر څومره سخت خطرونه موجود وي، دوی د اسلام حمایت او د رسول الله صلی الله علیه وسلم ملګرتیا کوي، او هر ډول قرباني او ځان جارولو ته حاضر او تیار دي، نو بیا که د داسې خلقو لپاره فلاح او بری نه وي؛ نو د چا لپاره به وي؟ .

وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۹۰﴾

او راغلل د دروغو عذر کوونکي له (صحرایي) اعرابو څخه لپاره د دې چې اذن ورکړ شي (د پاتې کېدلو) دوی ته او کېناستل هغه کسان چې دروغ یې ویلي وو الله ته او رسول د الله ته (په دعوی د ایمان کې)، ژر به ورسیږي هغو کسانو ته چې کافران شوي دي له دوی ځنې عذاب دردناک.

تفسیر: یعنې همغسې چې د مدینې منورې په اوسیدونکو کې منافقان هم شته او مخلصان هم، داسې په کلیوالو ناپوهو اعرابو کې هم هر راز خلق پیدا کیږي، له هغو ځنې یې دلته دوه قسمه ذکر دي، د مخلصینو کلیوالو ذکر د دغې رکوع په پای (آخر) کې په ﴿وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَن يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ الآیه ـ (۹۹) آیت کې راځي.

دلته د کليوالو د هغو دوو ډلو ذکر دی چې معذّرون او قاعدون دي، د معذرونو د ډلې په مصداق کې د سلفو مفسرينو په منځ کې اختلاف دی، چې آيا له هغو ځنې د دروغو، بهانو او پلمو جوړوونکې منافقين مراد دي (لکه چې له ترجمې څخه ښکاري)، يا په رښتيا سره عذر کوونکي مسلمانان مقصود دي، چې واقعاً د جهاد له کولو څخه معذور وو.

که ړومبني شق اختيار کړ شي؛ نو په آيت کې به د منافقانو د دواړو قسمونو بيان وي، او معذرون هغه کسان شول چې سره له نفاقه تش د ظاهري رسم او ښودانې لپاره يې په دروغو پلمې او حيلې جوړولې، او له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه يې اجازې غوښتلې.

او له (قاعدون) څخه به هغه منافقان مراد وي، چې هغو ړومبی د ايمان په دعوی کې دروغ ويل، او بيا يې د ظاهري رسم او د ريايي دستور پروا هم دومره ونه کړه، او د جهاد د نفير (اعلان) د اورېدلو سره هم په خپلو کورونو کې کېناستل، بېباکه او بې حيا شول، او د عذر کولو لپاره هم رانغلل.

نو په دې تقدير سره به ﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ د منافقانو دغو دواړو ډلو ته شامل وي، او معنی به يې داسې کيږي: هغه کسان چې له دغو دواړو ډلو څخه په خپل کفر باندې تر آخره قائم پاتې کيږي، دوی ته دردناک عذاب مقرر دی، او هغه کسان چې د توبې توفيق ور په برخه کيږي، تر دغه وعيد لاندې نه راځي.

که له (معذرون) څخه مخلصان مؤمنان مراد شي چې واقعاً معذور وو؛ نو له (قاعدون) څخه به منافقان مراد وي، او د ﴿سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾ وعيد به يواځې د همدوی په حق کې وي، نو ګواکې د ړومبنی ډلې ذکر به د عذر د قبول په ډول وي.

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِن سَبِيلٍ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٩١﴾

نشته په ضعيفانو او نه په رنځورانو او نه په هغو کسانو چې نه مومي دوی هغه (مال) چې يې لګوي دوی (په غزا کې) هيڅ ګناه (له غزا څخه په وروسته پاتې کېدلو کې)؛ کله چې اخلاص کوي دوی له الله او له رسول الله سره (او زړونه يې صاف وي)، نشته په نيکو کارانو هيڅ لاره (د الزام او عتاب) او الله ښه بخښوونکی (د ګناهونو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: له دروغو عذر کوونکو څخه وروسته د رښتينو معذورينو عذر بيانوي، حاصل يې دا دی چې عذر خو کله په شخصي ډول (طريقه) لازم بالذات وي، مثلا لکه د زړښت کمزوري چې عادتاً په هيڅ صورت له سړي څخه نشي بېلېدې، او کله عارضي يا بدني وي، لکه ناجوړتيا او نور، يا مالي وي لکه افلاس او د سفر د اسبابو نشتوالی، څرنګه چې د تبوک په غزا کې مجاهدين ډېر لرې او اوږده سفر ته تلل، او په جبري ډول سره يې هلته خپل ځانونه رسول، نو ځکه د سورلۍ د نشتوالي عذر هم معتبر او معقول ګڼل کېده، لکه چې وروسته يې ذکر راځي.

وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا وَّأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنفِقُونَ ﴿٩٢﴾

او نشته (ګناه په پاتې کېدلو له غزا نه) په هغو کسانو کله چې راغلل دوی تاته لپاره د دې چې سورلۍ ورکړې ته دوی ته؛ نو وويل تا ورته چې: نه مومم زه (هم اوس) هغه شی چې سواره کړم تاسې په هغه نو بېرته وګرځېدل دوی، حال دا چې سترګې د دوی بهېدې (يعنې تويولې) له اوښکو؛ له جهته د غمه له دې وجې چې نه مومي دوی هغه څه چې يې ولګوي (په جهاد کې).

تفسير: په صحيح حديث كې راغلي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د (تبوك) مجاهدينو ته وويل: «تاسې په مدينه كې داسې يو قوم پريښى دى، چې له تاسې سره د هر قدم په اجر او ثواب كې شريك دي، هر هغه قدم چې تاسې د الله تعالى جل جلاله په لاره كې اخلئ، يا له كومې بيديا څخه تېرېږئ، يا چې په كومه لوړه خېژئ، يا كومې ژورې ته ښكته كېږئ؛ نو هغه قوم په دغو ګردو مواقعو كې له تاسې سره ملګري او يو ځاى دي، دا هغه خلق دي چې د حقيقي مجبوريتونو له امله (وجې) ستاسې له ملګرتوبه بېرته پاتې شوي دي»، د «حسن رحمه الله» په (مرسل) كې د دغه مضمون له بيان څخه وروسته رسول الله صلى الله عليه وآله وصحبه وسلم د همدغه آيت تلاوت كړى دى: ﴿وَّلَا عَلَى الَّذِيْنَ اِذَا مَاۤ اَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَاۤ اَجِدُ﴾ الآيه .

إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ ۚ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۹۳﴾

خبره همدا ده چې لاره د ملامتۍ په هغو كسانو ده چې اذن (د بېرته پاتې كېدلو) غواړي له تا نه حال دا چې دوى غنيان وي، راضي شول په دې چې وي دوى (ناست) سره له بېرته شوو (ښځو، جونو) او مهر لګولى دى الله په زړونو د دوى؛ نو دوى نه پوهېږي (په خپلې بدې خاتمې).

تفسير: يعني له قدرت او وس سره له جهاد څخه ځنډ كوي، او په ډېره بې غيرتۍ دغه شرم او عار په ځان اخلي، د ښځو په شان په كور كې ناست باهوګان په لاس كوي، په تل او همېشه ګناه كولو سره د انسان زړه داسې مسخ او توريږي، چې په كې د ښو او بدو عيب او هنر، پوهه او تميز نه پاتې كيږي، كله چې د ډېرې بېشرمۍ او بې عزتۍ له سببه كوم انسان په دغې اندازې ليونى او پاګل شي، چې د ندامت او تأسف په ځاى بالعكس په ګناه فخر كوي او خوښيږي، نو دلته ښايي وپوهېږئ چې د ده په زړه باندې د الله تعالى جل جلاله مهر لګېدلى دى ـ العياذ بالله.

يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ ۚ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ ۚ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۹۴﴾

عذرونه به كوي دغـه (منافقين) تاسې ته (د پاتې كيدلو خپلو د غزا نه) كله چې بېرته راوګرځئ تاسې دوى ته، ووايه (اى محمده !) مه كوئ دا عذرونه (د دروغو مونږ ته) له سره به باور ونه كړو په تاسې مونږ، په تحقيق خبر كړي يو مونږ الله له احوالو ستاسې، او ژر به ويني الله عملونه ستاسې او رسول د ده (به هم ويني چې له خپل نفاقه راګرځئ كه نه ګرځئ)، بيا به بېرته بوتلى شئ تاسې (په قيامت كې هغه) عالم د پټو او ښكاره وو (الله) ته، نو خبر به در كړي تاسې ته په هغو كارونو چې وئ تاسې چې كول به مو (له اخفاء د نفاق او اظهار د وفاق).

تفسير: يعني لكه چې د «تبوك» د تلو په وقت كې منافقينو راز راز (قسم قسم) حيلې او پلمې (بهانې) جوړولې، كله چې تاسې مدينې ته راستانه شئ؛ نو هلته به هم دغه منافقين هم داسې باطل عذرونه دروړاندې كوي، او غواړي چې تاسې مطمئن او ډاډه كړي، او قسمونه به خوري چې: «يا رسول الله ! څمونږ نيت همدا وو چې له تاسې سره لاړ شو، مګر هغه او دغه موانع او عوائق راوړاندې شول، دلته مجبوراً پاتې شو».

تاسې هغوى ته ووايئ چې: د دروغو جوړولو هيڅ فائده نشته، ستاسې دغه عذرونه لغو، چټې او بېكاره دي، مونږ د الله تعالى له جانبه ستاسې پر دغه كذب او نفاق خبر او مطلع كړى شوي يو، نو ستاسې پر دغو لغوياتو او چټي (بېكاره)

خبرو څرنګه باور کولی شو؟، وروسته له دې نه به ستاسې طرز عمل ولید شي، چې تاسې دغه خپله دعوی تر کومې اندازې پورې تر پای رسولی شئ؟ آیا دغه ټول دعاوی به په ربښتیني صورت سره ظاهرېږي او که نه؟ په هر حال د هغه ﴿عٰلِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾ څخه ستاسي هيڅ يوه پټه خبره او عمل يا نيت پټ پاتې کېدی نشي، د الله تعالی حضور ته د خلقو ورتګ دی، او د جزا ورکولو په وخت کې ستاسې د هر وړوکي او لوی او ظاهري عمل هغه په ښکاره ډول سره درظاهروي، او د هغه سره موافق به تاسې ته معامله او جزا سزا به درکړل شي.

سَيَحْلِفُوْنَ بِاللّٰهِ لَكُمْ اِذَا انْقَلَبْتُمْ اِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوْا عَنْهُمْ ؕ فَاَعْرِضُوْا عَنْهُمْ ؕ اِنَّهُمْ رِجْسٌ ۫ وَّمَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ۚ جَزَآءًۢ بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿٩٥﴾

ژر به قسمونه خوري دوی پر الله تاسې ته کله چې بېرته راشئ تاسې دوی ته لپاره د دې چې څنګ وکړئ تاسې له (عتاب د) دوی نه، نو څنګ وکړئ تاسې له دوی نه (په ترک د عتاب سره)، بېشکه چې دوی پلیت دي، او ځای د ورتلو د دوی جهنم دی، لپاره د جزا ورکولو په هغو کارونو چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: د «تبوک» د غزا نه بېرته راتلو په وقت کې به منافقینو د دروغو قسمونه خوړل، او له هغو دروغو پلمو (تدبیرونو) او حیلو جوړولو څخه د دوی دغه غرض وو، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم او مسلمانان پخپلو قسمونو او ملمع ویلو سره راضي او مطمئن کړي، چې د رسالت له درباره پر دوی باندې څه عتاب او ملامتیا او پوښتنه عائده نشي، او د پخوا په شان همداسې معامله په ابهام کې پټه پاتې شي، او مسلمانان له هغو سره څه تعرّض ونه کړي.

حق سبحانه وتعالی فرمايي چې دغه بهتر دی چې تاسې له هغو سره څه تعرّض مه کوئ ! لیکن دغه اغماض او تغافل پر دغه بنا نه دی، چې مسلمانان له هغوی څخه راضي او مطمئن دي، بلکه د دوی د نهایت پلیتۍ او شرارت لامله دی، دغه خلق دومره نجس او پلیت واقع شوي دي، چې د هغوی د پاکۍ او صفايي هيڅ توقع نشي کېدی.

يَحْلِفُوْنَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ ۚ فَاِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَاِنَّ اللّٰهَ لَا يَرْضٰى عَنِ الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ ﴿٩٦﴾

قسمونه خوري دغه منافقان تاسې ته لپاره د دې چې راضي شئ تاسې له دوی نه، نو که راضي شئ تاسې له دوی نه؛ نو بېشکه الله نه راضي کیږي له فاسق قومونو نه.

تفسير: دمنافقینو لوی کوښښ په دې کې دی؛ چې په مکر، فرېب او کذب سره مسلمانان له خپلو ځانونو څخه خوښ او خوشال کړي، فرض يې کړئ که په چل او فرېب او بهانو سره مخلوق راضي شي؛ نو له هغه څخه څه فائده در رسېدی شي؟ کله چې پاک الله له ده څخه راضي نه وي.

که له دوی سره د تغافل او اعراض معامله شوې ده؛ نو دغه اغماض له سره د دې خبرې دلیل کېدی نشي، چې مسلمانان له منافقانو څخه خوشال او مطمئن هم دي.

اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْرًا وَّ نِفَاقًا وَّ اَجْدَرُ اَلَّا يَعْلَمُوْا حُدُوْدَ مَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ ؕ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿٩٧﴾

ځيني له صحرايي اعرابو ډېر سخت دي له جهته د کفره، او له جهته د نفاقه (له ښاريانو نه) او ډېر لايق دي له دې سره چې پوهه نشي دوی په حدودو د هغو (احکامو) چې نازل کړي دي الله پر رسول خپل، او الله ښه عالم دی ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسير: تر دې ځای پورې د مدينې منورې د منافقينو او د مخلصينو احوال بيان شو، اوس د کليوالو صحرائيانو د څه حال ذکر فرمايي چې: په دوی کې هم څو ډوله خلق دي: کفّار، منافقين، مخلصين مسلمانان، څرنګه چې د کلي او سيدونکي په قدرتي ډول سره عموماً تندخوی او سخت مزاج وي، (لکه په حديث کې راغلي دي: «من سكن البادية جفا»)، او د علم او د حکمت د مجالسو څخه د لريوالي لامله د تهذيب او تمدّن اثر او د علم او عرفان رڼا ډيره لږه قبلوي، نو د هغوی کفر او نفاق د ښارونو د کفّارو او منافقينو څخه ډير سخت دی.

د اعرابو د بې رحمۍ او غټ زړه توب ذکر په متعددو احاديثو کې راغلی دی، په يو حديث کې دي، چې يوه اعرابي له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه پوښتنه وکړه: «تاسې له هلکانو (ېچو) سره مينه او محبت هم کوئ؟، په الله قسم چې مونږ هيڅ کله له خپلو هلکانو سره مينه او محبت نه کوو !»، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: «زه څه وکړم چې پاک الله ستا له زړه څخه خپل رحمت ايستلی دی»؟ .

﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ : «او الله ښه عالم دی په ټولو احوالو ښه حکمت والا چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي»، يعني د الله تعالى علم د بني آدمانو پر ګردو طبقاتو محيط دی، او دی سم له خپله حکمته د هرې طبقې سره د دوی د استعدادو او قابليتونو سره موافقه معامله کوي.

﴿وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾﴾

او ځيني له (صحرايي) اعرابو هغه دي چې نيسي هغه شی چې لګوي (يې په لار د الله کې) محض يو تاوان، او انتظار کوي په تاسې د ګردشونو د زمانې ، پر هم دوی دې وي ګردش د بدۍ (نه په تاسې)، او الله ښه اورېدونکی دی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسير: يعني په «منافقينو اعرابو» کې هغه خلق هم شته چې کوم وقت د الله تعالى په لاره کې څه شی ولګوي؛ نو په داسې کراهيت سره يې لګوي، لکه چې دوی کومه جرمانه ورکوي يا تاوان ګالي، دوی تر اوسه پورې هم منتظر دي ؛ چې مسلمانان د دهر په حوادثو کې په کوم ګردش او آفت کې مبتلا او اخته شي، او له دغو تاوانونو څخه خلاص شو، او په دې نه دي خبر چې پخپله د دوی په قسمت کې ګردشونه راتلونکي دي، اسلام خو تل غالب او فائق اوسيږي، او دغه منافقان ډير سخت ذليل او رسوا کېدونکي دي، الله تعالى د هر يوه خبرې او دعاوې اوري، او ښه ورته معلوم دي چې کوم يو د عزت او د بري اهل دی؟ او کوم يو د ذلت او رسوايۍ وړ او مستحق دی؟ .

﴿وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٩﴾﴾

او ځيني له (صحرايي) اعرابو څخه هغه دي چې ايمان لرونکي دي په الله او په ورځې آخرې او نيسي (ګڼي ـ شمېري) هغه شی چې لګوي (يې په لاره د الله کې) (اسباب) د نژدېوالي په نزد د الله او (سبب د) دعاګانو د رسول، خبردار شئ چې دغه (خرچ کول سبب د) نژدېوالي دی د دوی، ژر به داخل کړي دوی الله په رحمت خپل کې، بېشکه چې الله ښه مغفرت کوونکی ډير مهربان دی.

تفسير: دلته يې د قرآن کريم معجزانه تأثير او د نبي کريم صلى الله عليه وسلم د حيرت غورځوونکو تعليماتو ننداره راښوولې ده، چې په همدغه ځيږو مزاجو، غټ زړو، تندخويو او بې لارو کليوالو او صحرائيانو کې چې د کفر او نفاق، جهل او طغيان لامله د دې خبرې له سره لايق او وړ نه وو، چې د الله تعالى په ښوولو آدابو باندې وپوهېدی شي.

د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د تعليمه او د قرآن عظيم له غږ او تفهيمه په دوی کې داسې عارفان او مخلصان مسلمانان پيدا شول؛ چې پر مبدأ او معاد او نورو ګردو مؤمن به شيانو ايمان لري، او د پاک الله په لاره کې هر شی چې لګوي؛ خالص د الله تعالی د قرب د حاصلولو او د رسول الله صلی الله عليه وسلم د دعا د ګټلو په غرض يې کوي، الله تعالی دوی ته زېری او بشارت ور کوي، چې بېشکه دوی په دغو خپلو اميدونو او هيلو (ارزوګانو) کې حق بجانب دي، يقيناً دوی ته همغه شی ور په برخه کيږي، چې د هغه نيت يې پخپلو زړونو کې کړی وي (يعنې د الله تعالی قُرب)، او پاک الله جل جلاله خامخا دوی په خپل رحمت کې داخلوي.

پاتې شوه د رسول الله صلی الله عليه وسلم دعا، هغه خو دوی پخپلو غوږونو سره اوري، او پخپلو سترګو يې ګوري، چې هر کله کوم سړی ښه کار کوي، او سم له اسلامي احکامو سره زيار او کوښښ کوي، يا صدقات او نور خيرات ورحاضروي؛ نو رسول الله صلی الله عليه وسلم دهغو په حق کې دعا کوي، د رسول الله صلی الله عليه وسلم د دغې دعاء ثمره هم همغه د الله تعالی رحمت او تقرّب دی، چې د هغه وعده لا له پخوا څخه شوې ده.

وَالسّٰبِقُوْنَ الْاَوَّلُوْنَ مِنَ الْمُهٰجِرِيْنَ وَالْاَنْصَارِ وَالَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُمْ بِاِحْسَانٍ ۙ رَّضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوْا عَنْهُ وَاَعَدَّ لَهُمْ جَنّٰتٍ تَجْرِيْ تَحْتَهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿۱۰۰﴾

او هغه وړاندني اولني (ايمان لرونکي) له مهاجرينو نه او له انصارو نه او هغه کسان چې متابعت يې کړی دی د هغوی په احسان (نېکۍ) سره؛ راضي شوی دی الله له دوی نه، او راضي شوي دي دوی له الله نه، او تيار کړي دي الله دوی ته جنتونه چې بهيږي لاندې د (ونو او ماڼيو د) دوی ويالې، چې تل به وي دوی په هغو کې همېشه، دغه (رضا او جنت) بری دی ډېر لوی.

په تفسير: د «أعرابو مؤمنانو» د ذکر څخه وروسته دا مناسبه معلومه شوه، چې د مؤمنينو د زعماوو، أعيانو او مشرانو څه ذکر هم وکړ شي، يعنې هغه مهاجرين چې په هجرت کې يې د سبقت او اوليت شرف حاصل کړی دی، او هغه انصار چې په نصرت او اعانت کې د سبقت او اوليت افتخار لرونکي دي، الغرض هغو کسانو چې د حق په قبوليت، او د اسلام په خدمت کې هومره چې دتقدم او وړاندې والي حصه او برخه اخيستې ده، بيا هغه خلق چې له ښو کارونو او حسن نيت د اسلام د دغو مقتديانو متابعت او پيروي کوي؛ همدغو ته درجه په درجه د الله تعالی رضا او خوښي او حقيقي بری حاصل شوی دی، همغسې چې هغوی په پوره خوښی او خوشالی او د قلب په انشراح سره د الله تعالی د تشريعي احکامو او تکويني قضاوو په مقابل کې خپلې غاړې ږدي؛ په همغه ډول الله تعالی هم دوی ته د خپلې خوښې او رضا سند ورعطا کوي، او په غير محدود انعام او اکرام يې سر لوړوي.

وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِّنَ الْاَعْرَابِ مُنٰفِقُوْنَ ۛؕ وَمِنْ اَهْلِ الْمَدِيْنَةِ ۛؔ مَرَدُوْا عَلَى النِّفَاقِ ۟ لَا تَعْلَمُهُمْ ؕ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ ؕ سَنُعَذِّبُهُمْ مَّرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّوْنَ اِلٰى عَذَابٍ عَظِيْمٍ ﴿۱۰۱﴾

او ځينې له هغو کسانو چې په شاوخوا د تاسې (اهل المدينې) کې دي له صحرايي اعرابو څخه منافقان دي، او ځينې له مدينې والاوو نه کلک دي په منافقت باندې؛ نه پېژنې ته دوی لره، مونږ پېژنو دوی لره، ژر به عذاب کړو مونږ دوی دوه کرته، بيا به بوتلل شي دوی عذاب ډېر لوی ته.

تفسير: يعنې ځينې له اهل المدينې او دهغې د شاوخوا ساکنين په نفاق سره عادي او روږدي شوي دي، او پر هغه ټينګ ولاړ دي، ليکن دغه نفاق دومره غريق او عميق دی؛ چې سره له دغه قرب مکاني او د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د کمال فطانت او فراست هم تاسې بالتعيين او په قطعي طور سره په محض علاماتو او قرائنو سره د هغو پر نفاق نشې مطلع

کېدی، د هغو په پوره ډول سره تعيين او معلومول يوائې د الله تعالی په علم کې شته، څرنګه چې د عامو منافقينو پته او سراغ له څېرو، شونډو، لهجو، خبرو اترو او نورو څخه موندل کيږي؛ ﴿وَلَوْ نَشَآءُ لَأَرَيْنَٰكَهُمْ فَلَعَرَفْتَهُم بِسِيمَٰهُمْ ۚ وَلَتَعْرِفَنَّهُمْ فِى لَحْنِ ٱلْقَوْلِ﴾ د دوی نفاق دومره ژر او عميق دی، چې له هسې ظاهري علائمو سره د دوی پرده نه لري کيږي.

﴿سَنُعَذِّبُهُم مَّرَّتَيْنِ﴾ الآيه ـ «ژر به په عذاب کړو مونږ دوی دوه کرته بيا به بوتلل شي عذاب ډېر لوی ته چې هغه لوی عذاب د دوزخ دی: ﴿إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ﴾ (۶ جزء د النساء سورت (۱۴۵) آيت (۲۱) رکوع) پخوا له هغه لږ تر لږه خامخا دوه ځلې په عذاب کې مبتلا کيږي، يو د قبر عذاب او دويم هغه عذاب چې په دغه دنيوي ژوندون کې ور رسيدونکی دی، ځنې له دوی څخه په لوږې او نورو ارضي او سماوي آفتونو کې مبتلا شوي، د ذلت په مرګ سره مري، يا د اسلام د ترقي او عروج د ليدلو څخه د حسد او رخې (کينې) او غيظ په اور کې سوځي، او غاښونه او ګوتې سره چيچي، چې هغه هم د دوی په حق کې د روح د سوان په شان وو.

ځما په نزد دغه ټول اقسام عذاب د ﴿مَّرَّتَيْنِ﴾ په احاطه کې داخل دي، او دغه عدد يا خو د مطلق تعداد لپاره دی لکه په: ﴿ثُمَّ ٱرْجِعِ ٱلْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ﴾ کې، يا له دوو ځلې څخه نوعي اثنينيت مراد دی، يعنې «عذاب القبر» او د «قبل الموت» عذاب، والله أعلم.

وَءَاخَرُونَ ٱعْتَرَفُوا۟ بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا۟ عَمَلًا صَٰلِحًا وَءَاخَرَ سَيِّئًا عَسَى ٱللَّهُ أَن يَتُوبَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۱۰۲﴾

او ځينې نور دي چې قائلان شوي دي په ګناهونو خپلو، ګډ کړي دي دوی نېک عمل، او بل بد عمل، قريب دی چې الله به رجوع وکړي په دوی باندې (په قبول د توبې)، بېشکه چې الله ښه بخښونکی د خطياتو ډېر رحم کوونکی دی پر تائبانو.

تفسير: په اهل المدينه کې که له يوه لوري دغه منافقين او متمردين دي چې خپل شرارتونه او جرمونه او نفاق په پرده کې پټوي، او په هغوی باندې په سختۍ سره ولاړ دي، نو د بل لوري ځينې هغه مسلمانان دي چې له هغو ځنې د بشريت په مُقتضی که کومه خطا او قصور واقع کيږي؛ نو نادمان کيږي او بلا تأمّل پخپلو ګناهونو اقرار کوي، د دوی نيکي او بدي سره ګډوډ دي، بدي خو مثلاً دغه ده، چې سره د (جهاد) د عام نفير د نبي کريم صلی الله عليه وسلم په دعوت د «تبوک» غزا ته حاضر نشول، بيا په دغه غير حاضرۍ باندې له زړه پښېمانېدل او متأسف کېدل او ظاهراً او باطناً توبه ايستل او د نورو صالحه وو اعمالو لکه لمونځ، روژه، زکات، حج يا په نورو غزواتو کې شرکت او نور په ځای راوړل، دغه ټول د دوی د نېکيو په فهرست کې داخل دي؛ نو داسې حضراتو ته الله تعالی د معافی اميد ورکړی دی.

مفسرينو ليکلي دي چې دغه آيت د «أبو لبابة رضي الله تعالی عنه» او د ده د څو نورو ملګرو په حق کې نازل شوی دی، چې محض د کسل لامله «تبوک» ته حاضر نه شول، ليکن کله چې د «تبوک» نه د پاک رسول صلی الله عليه وسلم د بېرته راتګ څخه خبر شول، نو په ډېر ندامت او افسوس سره دوی ټولو خپل ځانونه د مسجد تر ستنو پورې کلک وتړل، او ګردو قسم سره ياد کړ، تر څو چې مو رسول الله صلی الله عليه وسلم پخپل مبارک لاس خلاص نه کړي؛ مونږ به هم داسې کلک تړلي ولاړ اوسو، کله چې رسول الله صلی الله عليه وسلم دوی په داسې حال کې وليدل؛ نو ويې فرمايل: «والله تر څو چې الله تعالی د دوی د پرانيستلو حکم رانکړي؛ زه يې نشم پرانيستلی»، بالآخر دغه آيت نازل شو؛ نو رسول الله صلی الله عليه وسلم د هغو غوټې وپرانيستلې او د توبې د قبول بشارت يې ورکړ، وايي چې دغه کسان له خلاصېدو څخه وروسته د توبې د تکميل په ډول له ټه اموالو سره حاضر شول، چې د الله تعالی په لاره کې يې تصدق کړي، نو په دې مناسبت دغه وروستنی آيت نازل شو.

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً

واخله (ای محمده !) له مالونو د دوی صدقه (زکات یا خیرات).

تفسیر: محقق شیخ الهند د «صدقې» ترجمه په «زکات» سره کړې ده، لیکن که د «صدقې» لفظ عام واخیستل شی، چې «زکات» او نورو نافله وو صدقاتو لره هم شامل شي؛ نو ښه به وي، ځکه چې له اکثرو روایتونو سره سم دغه آیت د هم هغو سړیو په حق کې نازل شوی دی، چې وروسته له معافی د توبې د تکمیل په ډول له صدقاتو سره حاضر شوي وو، لکه چې اوس په ړومبنۍ فائده کې نقل شوي دي.

تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِم بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَوٰتَكَ سَكَنٌ لَّهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾

چې ښه پاک کړې ته دوی له ګناهونو او بابرکته کړې ته دوی د هغه په وسیله، او دعا (د نېکۍ) وکړې دوی ته، بېشکه چې دعا ستا تسکین دی دوی ته، او الله ښه اورېدونکی (د ټولو اقوالو) ښه عالم دی (په ټولو احوالو).

تفسیر: په «توبه» سره ګناه معافیږي، یعنې مؤاخذه د عذاب نه پرې پاتې کیږي، لیکن یو قسم باطني کدورت او ظلمت او نور (چې د ګناه د طبیعي اثراتو څخه ده) ممکن دي پاتې وي، چې بالخصوص له صدقې او عموما د حسناتو په کولو سره زائله کیږي، نو په دې لحاظ سره ویلی شو چې: صدقه دګناهونو له اثراتو څخه سړی بیخي پاک او صاف ګرځوي، او د اموالو برکت زیاتوي.

أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّ ٱللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ ٱلتَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِۦ وَيَأْخُذُ ٱلصَّدَقَـٰتِ وَأَنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾

آیا نه پوهېدل دغه (تائبان) په دې چې بېشکه الله هم دی قبلوي توبه له بندګانو خپلو او اخلي، قبلوي صدقات او (نه پوهیږي په دې چې) بېشکه الله هم دی ښه توبه قبلوونکی ښه رحم کوونکی دی.

تفسیر: یعنې د توبې او د صدقاتو قبلول یواځې د الله تعالی په اختیار کې دي، ځکه چې همغه ته ښه معلوم دي، چې کوم یوه د زړه په اخلاص او د قبول د شرائطو له رعایته سره سمه توبه ایستلې، یا صدقه یې ورکړې ده، لکه چې پخوا له دې نه پر ځینو باندې عتاب صادر شوی دی، او د همېشه لپاره د دوی د صدقاتو منل مردود درولي شوي دي، او د دوی په حق کې دعا او استغفار هم بې فائدې ښوولی شوی دی، بلکه د دوی جنازه کول هم ممنوع ګرځولی شوي دي، د دغو کسانو ذکر چې دلته کړی شوی؛ د هغو توبه یې منظوره او د صدقاتو د قبولیت حکم یې ورکړ، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی په حق کې (حیّاً او میّتاً) دعا وکړې.

وَقُلِ ٱعْمَلُوا۟ فَسَيَرَى ٱللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُۥ وَٱلْمُؤْمِنُونَ ۖ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَـٰلِمِ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَـٰدَةِ فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) عمل کوئ تاسې ! نو ژر به ووینې الله عمل ستاسې او رسول د ده (به یې هم ووینې) او مؤمنان (به یې هم ووینې)، او ژر به بیا بوتلی شئ تاسې (په بعث سره) عالم د پټو او ښکاره وو (الله) ته؛ نو خبر به کړي (الله پاک) تاسې په هغه سره چې وئ تاسې چې کول به مو.

تفسير: يعنې په توبه او نورو شيانو سره ستاسې تېر تقصيرات معاف شول، وروسته به وليدل شي چې تاسې تر کومه ځاى پورې د صدق او استقامت عملي ثبوت راوړاندې کوئ؟ که په دغه جهاد کې له تاسو څخه قصور صادر شوى دى، وروسته له دې نه نور جهادونه هم کېدونکي دي، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د راشدينو خلفاوو په مخ کې به له تاسې څخه امتحان واخيستل شي، او وبه کتل شي، چې تاسې څه ډول عمل کوئ؟ بيا به په قيامت کې له پاک الله سره مخامخ کېږئ، او د خپل د هر عمل پوره بدل به ومومئ، ځکه چې همغه پر ګردو پټو او ښکاره وو شيانو او ظاهري اعمالو او باطني نياتو باندې خبردار او مطلع دى، او له هر يوه سره د ده د واقعي حالت سره موافق معامله کوي.

وَءَاخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ ٱللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾

او نور کسان دي (له دغو پاتې شويو له غزا نه) چې وروسته کړى شوي دي لپاره د حکم کولو د الله په دوى کې؛ يا به په عذاب کړي وى يا به مهرباني وکړي پر دوى د توفيق د توبې، او الله ښه عالم دى، ښه حکمت والا دى.

تفسير: د اهل المديني څخه دلته د يوه وړوکي جماعت ذکر فرمايي، اصلي خبره دا ده چې د «تبوک» د غزوې متخلفين يعنې هغه کسان چې په «تبوک» کې نه وو شريک شوي؛ درې قسمه وو:

(۱): منافقين چې د شک او نفاق لامله بېل پاتې شوي وو، (۲): هغه کسان چې د سستۍ او ځان هوسايۍ (آرامۍ او آسانتيا) لامله په غزا کې نه وو شريک شوي، بيا دوى کې هم دوه قسمه سړي وو، على الأکثر هغه کسان وو چې د پاک رسول الله صلى الله عليه وسلم د بېرته راتللو په وقت کې دوى خپل ځانونه د مسجد په ستنو پورې تړلي وو، چې د هغو ذکر په پخوانيو آيتونو کې تېر شو، يواځې يو جماعت د درې سړيو داسې وو، چې نه دوى خپل ځانونه په ستنو تړل، او نه کوم عذر او بهانه يې وروړاندې کړه، او يواځې همغه حقيقي واقعه يې بې له تزييده او تنقيصه په صافو صافو الفاظو د رسول الله په مخ کې عرض وکړ، نو د دوى په باره کې دغه د ﴿وَءَاخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ ٱللَّهِ﴾ آيت نازل شو، يعنې د دوى په معاملې کې اوس تعطيل او انتظار دى، تر څو ورځو پورې د پاک الله حکم ته منتظر اوسئ، يا به الله تعالى هغو ته سزا ورکوي يا به يې بخښي او معافوي به يې، د دغو واقعاتو او د درې واړو نومونو تفصيل د وروستنى رکوع په خاتمه کې شروع کيږي.

وَٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًۢا بَيْنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ مِن قَبْلُ ۚ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَآ إِلَّا ٱلْحُسْنَىٰ ۖ وَٱللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَـٰذِبُونَ ﴿١٠٧﴾

او ځيني هغه (منافقان) دي چې نيولې (جوړ کړى) دى دوى مسجد لپاره د ضرر رسولو (مؤمنانو ته) او لپاره د کفر او لپاره د بېلتون آچولو په منځ د مؤمنينو کې او لپاره د انتظار (او مورچه) لپاره د هغه چا چې جنګ يې کړى دى له الله سره او د هغه له رسول سره پخوا (له دې نه)، او خامخا قسمونه خوري هرومرو دوى چې اراده نه ده کړې مونږ (په جوړولو د مسجد سره) مګر د نېکۍ، او الله شاهدي اداء کوي چې بېشکه دوى هرومرو دروغجنان دي (په دغو خپلو قسمونو کې).

تفسير: دلته د داسې يوه جماعت ذکر دى، چې په ښکاره سره هغوى ښه کار (تعمير د مسجد) کړى دى، ليکن د بد اعتقادۍ لامله هغه د دوى د ځان وبال وګرځېده.

دغه واقعه داسې وه، کله چې نبي کريم صلى الله عليه وسلم له مکې څخه هجرت وکړ، نو د مدينې څخه د باندې د «بني عمرو بن عوف» په محلې کې يې واړول، او هلته يې د مسجد قباء بنياد کېښود، او څو ورځې وروسته يې د

مدينې منورې ښار ته تشريف راووړ، او نبوي مسجد يې تعمير کړ، او رسول الله صلى الله عليه وسلم به هر خالي (شنبه) د مسجد قباء زيارت ته تللو، او دوه رکعته لمونځ به يې کاوه، او د هغه ډېر فضائل يې بيان کړه.

کله چې اسلام ورو ورو په مدينه منوره کې قوي کېده؛ نو د هغه ځای منافقينو به د اسلام په ضد تخريب کولو لپاره رنګارنګ توطئې او پروګرامونه جوړول، يو د دغو څخه دا وو، چې ځنې منافقينو د أبو عامر الراهب په اشاره د مسجد قباء نژدې يوه بله ودانۍ د مسجد په نامه جوړه کړه، او غوښتل يې چې خپل جماعت سره بېل کړي، او په دې چال کې يې ځنې ناپوه او ساده مسلمانان د مسجد قباء څخه خپلو ځانونو سره مل کړي وه.

نو منافقينو د خپلو خبيثو مقاصدو لپاره د قُباء مسجد په مقابل کې د ضرار مسجد ودان کړ، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په مخ کې داسې بهانه وکړه، چې ځمونږ نيتونه بد نه دي، خو د باران او يخنۍ او رنځورانو له امله چې د قباء تر مسجد پورې ورته تګ ډېر سخت او مشکل دی؛ نو ځکه مو دغه مسجد ودان کړ، او د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه يې هلته د يو ځل لمونځ کولو لپاره د ورتلو خواهش وکړ، رسول الله صلى الله عليه وسلم چې په دغه وخت کې د (تبوک) غزا ته د تللو لپاره تياری کړی وو؛ نو هغوی ته يې وويل: که الله تعالى اراده وکړي، نو د (تبوک) نه د بېرته راتګ په وخت کې به درشم.

نو کله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د (تبوک) د غزا څخه فارغ شو، او مدينې ته نژدې شو؛ نو جبرئيل عليه السلام دا آيت راووړه، چې په دې يې رسول الله صلى الله عليه وسلم د منافقينو په ناپاکو اغراضو باندې مطلع او خبر کړ، نو رسول الله صلى الله عليه وسلم صحابه کرامو ته حکم ورکړ، چې ډېر ژر دغه ظالم مسجد ته ورشي، او اور ورته واچوي، او د خاورو سره يې خاورې کړي، نو هغوی على الفور اور ورته کړ، او د خاورو سره يې خاورې کړ، په دې ډول د منافقينو او د فاسق أبو عامر ټول ارمانونه د دوی په زړونو کې غوټه پاتې شول.

په دې آيت کې د ﴿لِمَنْ حَارَبَ اللهَ وَرَسُولَهُ﴾ څخه دغه فاسق ابو عامر مراد دی.

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا ۚ لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ ۚ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا ۚ وَاللهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾

مه درېږه ته په دغه (مسجد کې لپاره د لمانځه) له سره هيڅکله، خامخا هغه مسجد چې اينبی شوی دی (تاداو ـ بنياد يې) پر تقوی (پرهېزګارۍ)؛ له اولې ورځې ډېر لايق د دې دی، چې ودرېږې ته په هغه کې (لپاره د لمانځه)، په دغه (مسجد) کې داسې سړي دي چې خوښوي دوی دا چې ښه پاک وساتي دوی (ځانونه خپل د ګناهونو او نجاساتو نه)، او الله محبت کوي د ښه ځان پاکوونکو سره.

تفسير: يعني «په دغه مسجد کې چې د هغه تاداو (بنياد) محض په ضد، کفر، نفاق او د اسلام په عداوت او د الله تعالى او د رسول الله صلى الله عليه وسلم په مخالفت باندې اينبی شوی دی، تاسې له سره د لمانځه لپاره مه درېږئ»، ستاسې د لمانځه وړ هغه مسجد دی، چې د هغه تاداو (بنياد) له اولې ورځې راهيسې پر تقوی او پرهېزګارۍ قائم شوی دی (اعم له دې چې نبوي مسجد وي که د قباء مسجد وي)، چې د هغو لمونځ کوونکي له هر راز ظاهري او باطني نجاستونو او ګناهونو او شرارتونو څخه د خپلو ځانونو د پاکولو او صاف ساتلو اهتمام کوي، نو ځکه پاک الله هم دوی سره محبت کوي.

په حديث کې راغلي دي، چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د اهل قباء څخه پوښتنه وکړه چې: «تاسې د طهارت او پاکيزه ګۍ څه خاص اهتمام کوئ چې پاک الله ستاسې د تطهير مدح فرمايلې ده؟» دوی وويل چې: «مونږ وروسته

د لوټې د استعمالولو څخه په اوبو سره هم استنجاء کوو»، يعنې له عمومي ظاهري او باطني طهارت څخه برسېره دغو خلقو د دې شي اهتمام د عادت څخه زيات کاوه، له دې نه ظاهرېږي چې په دغه آيت کې د قباء د مسجد ذکر دی، ليکن په ځينو نورو روايتونو کې بالتصريح راغلي دي چې د ﴿لَمَسۡجِدٌ أُسِّسَ عَلَى ٱلتَّقۡوَىٰ﴾ څخه نبوي مسجد مراد دی، په دې اساس په دواړو مسجدونو باندې دغه صفت صادق دی.

أَفَمَنۡ أَسَّسَ بُنۡيَٰنَهُۥ عَلَىٰ تَقۡوَىٰ مِنَ ٱللَّهِ وَرِضۡوَٰنٍ خَيۡرٌ أَم مَّنۡ أَسَّسَ بُنۡيَٰنَهُۥ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٖ فَٱنۡهَارَ بِهِۦ فِي نَارِ جَهَنَّمَۗ وَٱللَّهُ لَا يَهۡدِي ٱلۡقَوۡمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٠٩﴾

آيا نو هغه څوک چې ايښې يې وي تاداو د ودانۍ خپلې پر تقوی (وېرې) باندې له الله څخه، او په رضامندۍ (د الله سره) غوره دی، يا هغه څوک چې ايښې يې وي تاداو د ودانۍ خپلې په غاړې د کندې نړېدونکې باندې؛ نو ونړېږي سره له جوړوونکي په اور د دوزخ کې؟ او الله نه ښيي سمه صافه لاره قوم ظالمانو ته.

تفسير: يعنې د هر هغه کار تاداو او بنياد چې په تقوی، يقين، اخلاص او د الله تعالی پر رضا غوښتلو باندې وي، هغه ډېر مستحکم او ټينګ وي، په خلاف د هر هغه کار چې بنا يې په شک، نفاق، مکر، خداع او فرېب باندې وي، هغه د خپلې ناپايدارۍ، سستۍ او بد انجامۍ په لحاظ داسې دی لکه چې کوم عمارت د يوه داسې خاورين پاڼ په سر باندې ولاړ وي، چې د رود اوبو د هغه بيخ بيخي وړی وي، چې که لږ شانې دغه په يوه ويښته ولاړ پاڼ وخوځېږي، يا د سيلاب کومه چپه وررسيږي؛ نو دغه عمارت سره له پاڼه يو ځای لاندې په اوبو کې لوېږي، او بالآخر د دوزخ کندې ته وررسيږي.

لَا يَزَالُ بُنۡيَٰنُهُمُ ٱلَّذِي بَنَوۡاْ رِيبَةٗ فِي قُلُوبِهِمۡ إِلَّآ أَن تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمۡۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾

همېشه به وي مانۍ ـ ابادۍ د دوی هغه چې جوړه کړې وه دوی موجب د شبهې، د شک او د نفاق په زړونو د دوی کې، مګر چې ټوټې ټوټې شي زړونه د دوی (يعنې مړه شي)، او الله ښه عالم دی، ښه حکمت والا دی (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: د «ريبت» ترجمه يې په «شبهه» سره کړې ده، چې له هغې څخه مراد نفاق دی، يعنې د دغه بد عمل اثر داسې شو؛ چې تل د هغو په زړونو کې (تر هغه پورې چې مرګې دوی ټوټې ټوټې نه کړي) نفاق ټينګ او قائم پاتې کيږي، لکه چې د دې سورت په ابتداء کې تېر شوي دي: ﴿فَأَعۡقَبَهُمۡ نِفَاقٗا فِي قُلُوبِهِمۡ إِلَىٰ يَوۡمِ يَلۡقَوۡنَهُۥ بِمَآ أَخۡلَفُواْ ٱللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُواْ يَكۡذِبُونَ﴾.

إِنَّ ٱللَّهَ ٱشۡتَرَىٰ مِنَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ أَنفُسَهُمۡ وَأَمۡوَٰلَهُم بِأَنَّ لَهُمُ ٱلۡجَنَّةَۚ يُقَٰتِلُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ فَيَقۡتُلُونَ وَيُقۡتَلُونَۖ وَعۡدًا عَلَيۡهِ حَقّٗا فِي ٱلتَّوۡرَىٰةِ وَٱلۡإِنجِيلِ وَٱلۡقُرۡءَانِۚ وَمَنۡ أَوۡفَىٰ بِعَهۡدِهِۦ مِنَ ٱللَّهِۚ فَٱسۡتَبۡشِرُواْ بِبَيۡعِكُمُ ٱلَّذِي بَايَعۡتُم بِهِۦۚ وَذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡفَوۡزُ ٱلۡعَظِيمُ ﴿١١١﴾

بېشکه چې الله پيرودلي (اخيستلي) دي له مؤمنينو څخه نفسونه د دوی، او مالونه د دوی؛ په عوض د دې چې بېشکه شته دوی لپاره جنت، (دغه پيرودل ـ اخيستل په دې شان دي چې) جنګونه کوي دوی په لاره د الله کې، نو وژني مؤمنان (دا کفار)، او وژلی شي دغه مؤمنان (د کفارو له لوري)، وعده ده په دغه (الله) باندې وعده حقه په تورات کې او په انجيل کې او په قرآن کې، او څوک دی ښه وفا کوونکی په وعدې خپلې سره له الله څخه (بلکه هيڅوک نشته)؛ نو خوشاله

شئ تاسې (اى مؤمنانو) په بیع ستاسې باندې هغه چې معامله کړې ده تاسې له الله سره په هغې، او دغه (بیعه چې ده) همدغه برى دى ډېر لوى.

تفسیر: له دې نه زیات ګټور او فائدمن تجارت او عظیم الشأن برى به څه وي؟ چې څمونږ د حقیرو ځانونو او فاني أموالو خریدار الله قُدّوس ګرځېدلى دى، څمونږ ځان او مال چې في الحقیقت د همغه پاك الله مملوك او مخلوق دى، محض په أدنى مُلابست سره څمونږ په لوري نسبتوي (او مبیعه) یې دروي، چې په «عقد د بیع» کې مقصود بالذات وي، او د جنت په شان یو ډېر أعلى مقام یې د هغه «ثمن» راوښود، چې «مبیعې» ته د رسېدلو وسیله ده.

نو کله چې موقع او وقت راشي؛ نو ځان او مال د پاك الله په لاره کې په اخلاص سره وړاندې کړئ، او د دغه عالي مقصد لپاره مو ځانونه او مالونه تل تیار او مهیا لرئ ! او د هغو په ورکولو کې بخل او شومتیا مه کوئ ! اعمّ له دې نه چې هغه یې واخلي که یې وانه خلي، ښایې چې هغه د ده په دربار کې تل حاضر او تیار اوسي، نو ځکه یې وفرمایل: ﴿يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ﴾ یعنې مقصود د الله تعالى په لاره کې د ځان اومال حاضرول دي، وروسته له هغه که ووژنئ کفار یا ووژل شئ د کفارو له لاسه؛ په دغو دواړو صورتونو کې د «بیع عقد» پوره کیږي، او په یقیني ډول سره د «ثمن» یعنې د جنت مستحق ګڼل کېږئ.

ممکن دى چې ځینو ته دغسې کومه وسوسه ور په زړه شي چې معامله خو ښشکه ګټوره او فائده منه ده، لیکن نقد «ثمن» یې چېرې دى؟ د هغه ځواب یې داسې ورکړ: ﴿وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ﴾ یعنې د ثمن او د زرو د سوځېدلو هیڅ یوه وېره او خطر نشته، الله تعالى په ډېر تاکید او اهتمام سره پوخ سند او دستاوېز لیکلى دى، چې د هغه خلاف غیر ممکن دي.

﴿التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾﴾

(دوى) توبه کوونکي دي، عبادت کوونکي دي، شکر کوونکى دي (الله ته په اخلاص)، بې تعلق پاتې کېدونکي دي (د دنیوي لذائذو نه) رکوع کوونکي دي سجدې کوونکي دي، حکم کوونکي دي په معروف (نېکو کارونو)، او منع کوونکي دي له منکرو (بدو کارونو)، او ساتونکي دي د حدودو د الله، او زېرى ورکړه (اى محمده !) مؤمنینو ته (چې موصوف دي په دغو صفاتو په جنت سره).

تفسیر: ځینې له «السائحون» څخه «روژه نیوونکي» مرادوي، ځکه چې روژه دار د خوړلو او څښلو او نورو شهوانیو لذائذو، او نفسي مرغوباتو څنې بې تعلقه وي، د ځینو نورو په نزد د دغه لفظ مصداق «مهاجرین» دي، چې د خپلو کورونو او کهولونو څخه بې تعلقه شوي دي، او په «اسلام» کې یې هستوګنه کړې ده، ځینې له دې څخه «مجاهدین» اراده کوي، ځکه مجاهد له خپله ځانه بې تعلقه کیږي، او د الله تعالى په لاره کې د سر جارولو (قربانولو) لپاره راوځي، د اکثرو اسلافو په نزد هغه اوله ترجمه مختاره ده، والله أعلم.

شاه صاحب فرمایلي دي: «ښایي د بې تعلقه پاتې کېدو څخه دا مراد وي چې په دنیا پورې زړه ونه تړي».

﴿الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنكَرِ﴾ : یعنې د خپلو ځانونو د اصلاح او سنبالولو سره د نورو ځانونه هم اصلاح کوي او سنبالوي.

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾

نه دي لايق او روا نبي ته او هغو كسانو ته چې ايمان لرونكي دي چې مغفرت وغواړي دوى لپاره د مشركانو او اګر كه وي دا خاوندان د خپلوۍ وروسته له دې خبرې چې ښكاره شي دوى ته چې بېشكه دوى صاحبان دي د دوزخ !.

تفسير: هر كله چې مؤمنينو خپل ځانونه او مالونه پر الله تعالى پلورلي (خرځ كړي) دي، نو دغه خبره ضروري ده چې له نورو ټولو څخه ځانونه راټول كړي، او يوازې پاك الله ته خپل ځان وسپاري، له اعداء الله وو څخه دې چې د هغوى دښمني له الله سره او جهنمي او دوزخيتوب يې معلوم شوى دى؛ د خپلو مهربانيو او محبت سلسله وشلوي، اګر كه دغه د الله تعالى دښمنان د ده مور او خور، پلار او بادار (مالك)، ترور او نګور، تره او تربور، نيكه او نيا او نور مخصوص خپلوان هم وي، ځكه هغه چې له الله تعالى څخه باغي او د ده دښمن وي؛ نو هغه د مؤمنانو څرنګه دوستان او خپلوان كېدى شي؟ نو د هر هغه چا چې په نسبت داسې معلومات حاصل شي، چې باليقين دوزخي دى، اعم له دې نه چې د الله تعالى په وحي سره وي، يا چې په ښكاره ډول سره پر كفر او شرك كې مړ شي، نو د دوى په حق كې استغفار او د بخښنې غوښتنه منع ده.

په ځينو روايتونو كې راغلي دي، چې دغه آيت د رسول الله صلى الله عليه وسلم د مور «بي بي آمنې» په باره كې نازل شوى دى، په ځينو احاديثو كې راغلي دي، چې د رسول الله مبارك تره «ابو طالب» باره كې نازل شوى دى، او ځينو داسې نقل كړى دى، چې مسلمانانو وغوښتل چې د خپلو هغو مشركينو پلرونو لپاره چې مړه شوي دي؛ استغفار وغواړي، نو په دغه آيت سره دوى د هغوى له استغفاره منع شول.

په هر حال د دې آيت شان نزول هر څه چې وي، حكم خو همدغه دى چې د هغو كفارو او مشركينو په حق كې چې دهغوى خاتمه پر كفر او شرك باندې معلومه شي؛ استغفار ناجائز دى.

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ﴿١١٤﴾

او نه وه بخښنه غوښتل د ابراهيم لپاره د پلار خپل مګر په سبب د وعدې چې كړې وه ابراهيم د هغه سره (چې بخښنه به درته غواړم)، نو كله چې معلومه شوه ابراهيم ته چې بېشكه دغه پلار د ده دښمن دى د الله؛ نو بېزاره شو له هغه، بېشكه ابراهيم خامخا ډېر آه كوونكى (نرم زړى) ډېر تحمل والا وو.

تفسير: د ﴿وَعَدَهَا إِيَّاهُ﴾ ترجمه ځينو داسې كړې ده: كړې وه دغه وعده ابراهيم د خپل پلار سره لكه چې د «مريم» عليها السلام په سورت كې راغلي دي، كله چې د ابراهيم عليه السلام پلار د حق له قبوله اعراض وكړ، او د ضد او عناد له سببه يې ابراهيم عليه السلام په وژلو سره وېراوه، نو د خپلو والدينو د ادب په ملاحظه يې وفرمايل: ﴿قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا﴾، يعني: «زه دالله تعالى له درباره ستا لپاره استغفار غواړم» نو دوى سم له دغې وعدې سره تل استغفار كاوه، لكه چې په بل ځاى كې د ﴿وَاغْفِرْ لِأَبِي﴾ د فرمايلو تصريح هم شته، د دې مطلب داسې نه دى چې ابراهيم عليه السلام د يوه هسې مشرك لپاره بخښنه غواړي، چې هغه د شرك په حالت كې قائم وو، نه، غرض يې داسې وو چې: هغه ته داسې يو توفيق ور په برخه شي چې د شرك له حالته ووځي، او د اسلام په غېږ كې ننوځي، او د اسلام قبول د هغه د خطاوو دمعافى سبب شي: «إن الإسلام يهدم ما قبله».

کله چې لويو اصحابو د ابراهيم عليه السلام دغه استغفار په قرآن کې ولوست، نو د دوی په زړنو کې هم دغه خيال پيدا شو، چې مونږ ته هم ښايي چې د خپلو مشرکينو پلرونو په حق کې استغفار وکړو، د دې خبرې ځواب الله تعالی داسې ورکړ، چې ابراهيم عليه السلام د خپلې يوې وعدې په بناء يواځې تر هغه وقته پورې د خپل پلار لپاره بخښنه غوښتله؛ چې په يقيني ډول سره ورته دا خبره نه وه واضحه شوې چې د ده پلار (آزر) په کفر او شرک او د الله تعالی پر دښمنۍ باندې مري، ځکه چې پخوا له مرګه احتمال وو، چې توبه وباسي، او په اسلام مشرّف شي او وبخښلی شي.

نو کله چې ابراهيم عليه السلام ته دغه خبره څرګنده شوه، چې د هغه خاتمه په کفر او شرک سره وشوه، او تر مرګه پورې يې د الله تعالی د دښمنۍ څخه لاس وانخيست؛ نو ابراهيم عليه السلام هم ترې بيخي بېزاره شو، او دعاء او استغفار او نور يې ترک کړل، پخوا يې د زړه د نرمۍ او شفقت لامله دعا کوله، کله چې دتوبې او د رجوع کولو ګرد احتمالات منقطع شول؛ نو ده هم د هغه د خير غوښتلو څخه لاس واخيست، او دغه حادثه يې د نبوّت په صبر او تحمّل سره وځغمله.

وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِلَّ قَوْمًۢا بَعْدَ اِذْ هَدٰىهُمْ حَتّٰى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَّا يَتَّقُوْنَ ۗ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿١١٥﴾

او نه دی الله چې بې لارې کړي هيڅ يو قوم وروسته له هغه وقت چې لاره يې وښووله دوی ته (د اسلام) تر هغه پورې چې بيان کړي دوی ته هغه څيز چې ځان ترې وساتي، بېشکه الله پر هر څيز باندې ښه عالم دی.

تفسير: يعنې د حجّت له اتمامه وړاندې او د حق له اظهاره پخوا پاک الله هيڅوک نه ګمراه کوي، ګمراهي دغه ده کله چې الله تعالی خپل احکام په صاف او ښکاره ډول بيان کړي، او بيا د هغه امتثال ونشي، ګواکې اشاره يې وفرمايله: هغو کسانو چې پخوا له ممانعته يې د مشرکينو لپاره بخښنه غوښتلې ده، پر هغو باندې هيڅ يوه مؤاخذه نشته، ليکن وروسته له خبرېدلو څخه داسې کار کول ګمراهي ده.

اِنَّ اللّٰهَ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ۗ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ۗ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ مِنْ وَّلِيٍّ وَّلَا نَصِيْرٍ ﴿١١٦﴾

بېشکه چې خاص الله لره دی سلطنت (بادشاهي) د آسمانونو او د ځمکې، ژوندي کول او مړه کول کوي، او نشته تاسې ته بې له الله څخه هيڅ ولي دوست او نه مددګار.

تفسير: کله چې سلطنت د ده دی؛ نو ښايي حکم هم پرې د هغه وچليږي، دی په خپل محيط علم او کامل قدرت سره هر هغه احکام چې نافذ کړي؛ د بندګانو تکليف او کار دا دی چې بې خوفه او بېخطره د هغه په تعميل او اجراء کې بوخت، مشغول او لګيا شي، او په هغه وخت کې د هيچا خاطر او لحاظ ته موقع او ځای ورنه کړي، ځکه چې بې له الله تعالی څخه بل هيڅوک پکار راتلونکی نه دی.

لَقَدْ تَّابَ اللّٰهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهٰجِرِيْنَ وَالْاَنْصَارِ الَّذِيْنَ اتَّبَعُوْهُ فِيْ سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْۢ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيْغُ قُلُوْبُ فَرِيْقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ ۗ اِنَّهٗ بِهِمْ رَءُوْفٌ رَّحِيْمٌ ﴿١١٧﴾

خامخا په تحقيق رجوع کړې ده الله په رحمت پر نبي باندې او پر مهاجرينو او انصارو هغو کسانو چې متابعت کړی وو دوی د نبي د تنګسې او سختۍ په وخت کې وروسته له هغه چې نژدې

شوي وو چې کاږه شي زړونه د يوې ډلې له دوی، بيا رجوع په رحمت سره وکړه الله پر دوی، بېشکه چې هغه پر دوی ډېر مهربان زيات رحم کوونکی دی.

تفسير: د دې مشکل ساعت څخه مراد د «تبوک» د غزوې زمانه ده، چې په هغې کې څو قسمه مشکلات راپېښ شوي وو: سخته ګرمي، اوږده مسافه، د خرماوو موسم، د هغې زمانې د عظيم الشأن يو سلطنت سره مقابله او پرې د اسلامي لښکر تعرض، بيا د ظاهري بې سروساماني داسې حالت وو، چې يوه يوه دانه خُرما به هره ورځ پر دوو تنو غازيانو باندې وېشله کېده، په آخره کې دې خبرې ته هم وار ورسېده، چې ډېرو مجاهدينو به فقط يوه دانه خُرما په خوله ځبېښله، او بيا به يې پرې اوبه څښلې، بيا د اوبو د فقدان او نشتوالي لامله د اوښانو د فضلاتو په لندبلو به يې ساعت تېراوه، سورلۍ په دغه اندازه لږه وه، چې په لسو لسو تنو به يو اوښ ور رسېده، چې په نوبت سره يو سورېده او بل به ترې ښکته کېده، د همغه ايثار جذبه او د ځان جارولو او قربانولو جوش وو، چې د اسلامي ډېر يو وړوکي جماعت ته داسې قوت او قدرت ور په برخه کړی شوی وو، چې په هغه سره د دنيا پر ټولو اقوامو باندې غالب او ټول جهان دعلم او عرفان، عدل او احسان په رڼا سره روڼ شو، لله الحمد والمنّه !.

﴿مِنۢ بَعۡدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٖ مِّنۡهُمۡ﴾ الآيه - «وروسته له هغه چې نژدې شوي وو چې کاږه شي زړونه د يوې ډلې له دوی»، د ځينو مؤمنينو زړونه هم د مشکلاتو او صعوباتو سختيو له هجومه پرېکېدل او لړزېدل، او نژدې وو چې د نبي صلی الله عليه وسلم له رفاقته وروسته پاتې شي، الله تعالی بيا پر دوی مهرباني وکړه، او لاسونه يې ونيوه چې دوی له سره پر داسې خطراتو او وساوسو باندې عمل ونه کړي، او محفوظ ترې پاتې وي، او د مؤمنينو همّتونه يې مضبوط او د دوی ارادې يې لوړې کړې.

وَعَلَى ٱلثَّلَٰثَةِ ٱلَّذِينَ خُلِّفُواْ حَتَّىٰٓ إِذَا ضَاقَتۡ عَلَيۡهِمُ ٱلۡأَرۡضُ بِمَا رَحُبَتۡ وَضَاقَتۡ عَلَيۡهِمۡ أَنفُسُهُمۡ وَظَنُّوٓاْ أَن لَّا مَلۡجَأَ مِنَ ٱللَّهِ إِلَّآ إِلَيۡهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيۡهِمۡ لِيَتُوبُوٓاْۚ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾

او خصوصاً پر هغو درې تنو چې بېرته پاتې شوي وو تر هغه پورې چې تنګه شوه پر دوی ځمکه سره له ارتوالي د دې (ځمکې)، او تنګ شو پر دوی زړونه د دوی (له ډېره غمه)، او يقين يې وکړ چې نشته ځای د پناه له (قهره د) الله مګر هم ده ته دی، بيا رجوع وکړه (الله پاک) پر دوی لپاره د دې چې توبه وباسي دوی، بېشکه چې الله همدی دی ښه توبه قبلوونکی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: دغه درې سړي (کعب بن مالك، هلال بن أبي أمية او مرارة بن الربيع) دي، چې سره له دې چې مؤمنان او مخلصان وو، خو د ځان اسانۍ او هوسايۍ (آرامۍ) خوښولو په اثر بې له شرعي عذره د «تبوک» د غزوې له شرکته محروم پاتې شول، کله چې رسول الله صلی الله عليه وسلم بېرته تشريف راوړ، نو دوی نه د منافقينو په شان د دروغو عذرونه وړاندې کړل، او نه يې د ځينو صحابه وو غوندې خپل ځانونه په ستنو وتړل، لکه هغه حقيقي واقعه يې په صافو الفاظو سره عرض کړه، او پخپل قصور او کوتاهۍ باندې يې په ښکاره او علانيه ډول اعتراف او اقرار وکړ، نتيجه داسې شوه چې د منافقينو له لوري په ښکاره ډول سره اغماض وکړ شو، او د هغوی بواطن الله تعالی ته وسپارلی شو، او د «أصحاب السّوراي» يعنې د هغو کسانو چې خپل ځانونه يې پر ستنو پورې تړلي وو، توبه قبوله کړه شوه، او د دغو درې واړو فيصله د څه مودې لپاره تأديبا ملتوي پاتې شوه، وروسته د پنځوسو ورځو د تېرېدو څخه د دوی توبه هم قبوله شوه، د بېرته پاتې کېدلو څخه په ﴿ٱلَّذِينَ خُلِّفُواْ﴾ کې هم دغه مطلب دی، لکه چې بخاري شريف کې د

همدغه «كعب بن مالك رضي الله عنه» څخه نقل شوى دى، د تفصيل لپاره يې صحيح بخاري شريف ته رجوع وكړئ.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَكُونُوا۟ مَعَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١١٩﴾

اى هغو كسانو چې ايمان يې راوړى دى ! وويرېږئ تاسې له الله نه، او شئ (ملګري) سره له صادقانو (چې محمد او اصحاب يې دي).

تفسير: يعنې له رښتينو سره صحبت وكړئ ! او دهغو په شان كارونه كوئ ! او وګورئ چې دغه درې سړي د رښتيا ويلو په سبب وبخښل شول اومقبول وګرځېدل، منافقانو دروغ وويل، او د الله تعالى وېره يې له خپلو زړونو څخه وويستله؛ نو د جهنّم مستحقان شول.

مَا كَانَ لِأَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُم مِّنَ ٱلْأَعْرَابِ أَن يَتَخَلَّفُوا۟ عَن رَّسُولِ ٱللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا۟ بِأَنفُسِهِمْ عَن نَّفْسِهِۦ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا يَطَـُٔونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ ٱلْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَّيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُم بِهِۦ عَمَلٌ صَٰلِحٌ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾

نه دي روا مدينې والا وو ته او هغه چا ته چې چاپېر د دوى دي له (صحرايي) عربو څخه دا كار چې بېرته پاتې شي دوى د الله د رسول نه (په تلو د غزا كې) او بهتر او غوره به نه ګڼي خپل ځان درسول الله صلى الله عليه څخه او نه مينه كوي دوى په ځانونو خپلو له نفسه د رسول نه، دغه (وجوبي متابعت او نهي د مخالفت) په سبب د دې دى؛ چې بېشكه دوى چې دي: نه رسيږي دوى ته تنده او نه ستوماني او نه لوږه په لاره د الله كې، او نه ږدي دوى قدمونه پر كوم ځاى چې په قهر سره راولي (دغه قدمونه) كفارو لره، او نه رسيږي دوى هيڅ دښمن ته په رسېدلو سره؛ مګر ليكلى شوى دى دوى ته په سبب د هر يوه له دغو مذكوره وو شيانو عمل نېك، بېشكه چې الله نه خرابوي اجر (ثواب) د نيكي كوونكو.

تفسير: يعنې داسې نه دي پكار چې رسول الله صلى الله عليه وسلم تكليفونه او ربړونه (زحمتونه) وګالي (برداشت كړي)، او مونږ پـه آرامى او هوسايى (آسانى) سره كېنو، سره له دې چې په دغو پېښو كې اكثره شيان لكه لوږې او تندې رسېدل، تكاليف او ربړونه (زحمتونه) ګالل اختياري امر نه دى، سره له دې د جهاد د نيت په بركت د دغو غير اختياري شيانو په مقابل كې هم صالحه اعمال د دوى د حسناتو په دفتر كې ليكلى كيږي، او په هغو باندې پاك الله دوى ته لوى ثواب او ښه اجر مرحمت فرمايي.

وَلَا يُنفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ ٱللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾

او نه لګوي دوى (په جهاد كې) هيڅ يوه نفقه وړه او نه لويه او نه قطع كوي هيڅ يو ميدان يا كنده (يعنې ځمكه په كفارو پسې)؛ مګر خو ليكلى شي هغه دوى ته لپاره د دې چې جزا وركړي دوى ته الله د هغو ډېرو ښو نېكو كارونو چې وو دوى چې كول به يې (په لاره د الله كې).

تفسیر: یعنې د ډېر ښه عمل به ډېره ښه جزا ورکوي:

ښکاره دی د غازیانو لوی عزت «»»»» په ژوندون د دې دنیا او آخرت

کله چې پر متخلفینو د جهاد دغسې عتابونه راغلل؛ نو مؤمنانو پخپلو منځونو کې سره وویل چې: که پس له دې نه بیا غزا پېښه شوه؛ نو ټول به ځو له څرمې (سېلمې) غزا ته؛ نو په دغه مناسبت دغه آیت نازل شو:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

او نه دي مؤمنان داسې چې ووځي ټول له څرمې (سېلمې) (غزا یا د علم طلب ته)، نو ولې نه ځي له هرې ډلې له دې مؤمنانو نه یو ټولی لپاره د دې چې پوهه پیدا کړي دغه (تلونکي) په دین کې، او لپاره د دې چې خبر ورسوي قوم خپل ته کله چې بېرته راشي دوی په لوري د هغوی؛ لپاره د دې چې هغوی وویرېږي.

تفسیر: په تېرو رکوعاتو کې «جهاد» ته د تللو فضیلت او «جهاد» ته د نه تللو د ملامتۍ ذکر وو، ممکن وو چې څا داسې ګڼلې وي چې: تل په هر جهاد کې د ټولو مسلمانانو وتـل فـرض عین دي، په دغه آیت کې یې وفرمایل چې: تل دغسې عمومي وتلو ته څه ضرورت نشته، او نه مصلحت دی چې ټول مسلمانان سره یو دم د جهاد لپاره ودرېږي او ور وځي، بلکه دا مناسب دي چې له هرې قبیلې او هر قوم څخه یوه ډله «جهاد» ته ووځي، او نور ټول دې پخپلو کارونو او ضروریاتو کې مشغول او لګیا اوسي.

اوس که نبي کریم صلی الله علیه وسلم په خپل نفیس نفس «جهاد» ته تشریف یوسي، نو له هر قومه څخه هغه جماعت چې له رسول الله صلی الله علیه وسلم سره ځي؛ دوی به د نبيّ الله په صحبت کې په سلهاوو حوادثو او واقعاتو عبور کوي، او د دیني احکامو پوهه او علم به حاصل کړي، او د بېرته راتګ په وخت کې به خپلو پاتې شویو اقوامو ته د خپل زیات علم او تجربې په بناء له نېکۍ او بدۍ څخه خبر ورکوي.

شاه صاحب لیکي: «ښایي چې له هر قومه څخه څه خلق او سرې د پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم په صحبت کې واوسي چې دیني علم زده کړي، او نورو پاتې شویو ته یې هم وروښیي، اوس رسول الله مبارک په دغې دنیا کې نه دی موجود، لیکن دیني علوم او علماء موجود دي، او د علم طلب فرض کفایي دی، او جهاد هم فرض کفایي دی، هو ! که په کوم وقت کې د امام له لوري نفیر عام وشي، نو فرض عین ګرځي، په «تبوک» کې هم دغه صورت وو، نو ځکه د هغو کسانو څخه چې بېرته پاتې شوي وو؛ پوښتنه وشوه، والله أعلم».

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾

ای هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی ! جنګ کوئ تاسې له هغو خلقو سره چې نژدې دي تاسو ته له کفّارو، او ودې مومي دوی په تاسې کې کلکوالی، او پوه شئ (ای مؤمنانو !) چې بېشکه الله پرهېزګارانو سره دی (په حفاظت او اعانت سره).

تفسیر: جهاد فرض کفایي دی، چې له طبیعي ترتیبه سره موافق ړومبنی له هغو کفارو سره وکړ شي چې مسلمانانو ته ډېر نژدې وي، بیا له هغو سره چې دوی ته نژدې وي، همداسې درجه په درجه ښایي چې د جهاد حلقه او دائره

وسيعه او ارته شي، د نبي كريم صلى الله عليه وسلم او د راشدو خلفاوو رضي الله تعالی عنهم جهاد هم په دغه ترتيب سره شوی دی، په دفاعي جهاد کې هم د فقهي عالمانو همدغه ترتيب غوره کړی دی، چې پر هغه اسلامي ملک باندې چې کفارو چپاو (حمله) وروړي، د هغه ملک په مسلمانانو واجب دي، چې د هغو دفاع وکړي، که هغوی کافي نه وي، يا لټي (ناراستي) يا سستي کوي، نو په هغو مسلمانانو جهاد واجبيږي، چې دوی ته متصل پراته وي، همداسې که ضرورت واقع شي؛ نو درجه په درجه له مشرقه نيولې تر مغرب پورې جهاد پرله پسې فرضيږي.

﴿وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً﴾: د مؤمن شان دا دی چې د خپل اسلامي ورور په مقابل کې نرم بردبار وي، او د الله تعالی او د رسول الله د دښمنانو په معاملې کې ډېر کلک، تند، ځيږ او شديد وي، تر څو د هغه د نرمۍ او سستۍ لـه ليدلو څخه دښمنان پرې زړور او جريء نشي: ﴿أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ (۶ جزء د المائدې سورت (۵۴) آيت (۸) رکوع)، ﴿وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾ (۲۶ جزء د الفتح سورت (۲۹) آيت (۴) رکوع)، ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ﴾ (۲۸ جزء د التحريم سورت (۹) آيت (۱) رکوع)، (۱۰ جزء، سورة التوبة (۷۳) آيت، (۱۰) رکوع.

﴿وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ﴾ الآيه ـ يعني د الله تعالی ځنې ويريدونکو کسانو ته نه ښايي چې له هيڅ کوم يوه کافر قوم څخه وويريږي، يا د هغو په مقابل کې ځان ښکته وګڼي، او هر څومره چې مسلمانان د الله تعالی څخه وويريږي؛ تر هغه وخته پورې او په همغې اندازې دوی په کفارو باندې برى او غلبه مومي، ای پاک الله ! ته څمونږ زړونه له خپلې وېرې او مينې څخه ډک کړې !.

وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَٰذِهِ إِيمَانًا ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾

او کله چې نازل کړی شي کوم سورت؛ نو ځينې له دغو منافقانو هغه دي چې وايي: کوم يو دی له تاسو چې زيات کړ هغه ته دې سورت ايمان؟؛ نو هر چې هغه کسان دي، چې ايمان لرونکي دي؛ نو زيات کړ (دغه سورت) دوی ته ايمان حال دا چې دوی خوشاليږي. او هر چې هغه کسان دي، چې په زړونو د دوی کې مرض (د نفاق، شک او کفر) دی؛ نو زياتوي (دا سورت) دوی ته ګندګي پر ګندګۍ د دوی (چې کفر او شک دی)، او مري دوی په دې حال کې چې دوی کافران دي.

تفسير: هر کله چې کوم قرآني سورت نازلېده؛ نو منافقينو به په خپلو منځونو کې يو له بله سره، يا له ځينو ساده او ضعيف الاعتقادو مسلمانانو سره د استهزاء او تمسخر له لوري ويل: «څرنګه صاحبه ! په تاسې کې د کوم کوم سړي ايمان دغه سورت در زيات کړ؟» مطلب به يې داسې وو چې ـ معاذ الله ـ په دغه سورت کې څه شی اېښی دی؟ او کوم حقائق او معارف په کې شته چې د ايمان او ترقي موجب وګڼل شي؟.

پاک الله د دوی د دغې وينا داسې جواب وفرمايه: بېشکه چې د مؤمنانو ايمان ته د الله تعالی د کلام له آورېدلو څخه ترقي، تازه ګي، او تزييد ور په برخه کيږي، او د هغو زړونه مسرور او منشرح کيږي، هو ! د هغو کسانو په زړونو کې چې د کفر او نفاق رنځوري او ګندګي وي؛ نو د دوی په رنځورۍ او ګندګۍ کې تزييد کيږي، تر دې حده پورې چې دغه رنځوري به د دوی ساه وباسي، بيا به يې پريږدي.

أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾

آیا فکر نه کوي او نه ګوري دوی؟ چې بېشکه مبتلا کولی شي (په ډول ډول مصائبو) په هر يوه کال کې يو کرت يا دوه کرته، بيا له سره هغوی نه توبه کوي، او نه پند اخلي.

تفسير: يعنې لږ تر لږه په هر کال کې يو ځلې يا دوه ځلې دغه منافقين په فتنه او آزموينه کې غورځول کيږي، مثلا قحط، رنځوري او په نورو ارضي يا سماوي آفتونو کې مبتلا کيږي، يا د پاک رسول الله په مبارکه ژبه د دوی نفاق علانيه او ښکاره څرګنديږي، يا د جنګ او جهاد په وخت کې د دوی وېره، بې زړه توب، نفاق او د زړه څېره ښکاره کيږي، مګر دوی داسې بې حيا او بد باطن واقع شوي دي؛ چې له سره يې سترګې نه شرميږي، او سره له تنبيهاتو بيا هم په سمه لاره نه راځي، او نه له خپلو خطاوو څخه توبه وباسي، او نه وروسته له دې نه پند او نصيحت قبلوي.

وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرَاكُم مِّنْ أَحَدٍ ثُمَّ انصَرَفُوا ۚ صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُم بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾

او کله چې نازل کړی شي کوم سورت؛ نو وګوري ځينې د دوی ځينو نورو ته: (حال دا چې وائي:)، آیا ويني تاسې کوم يو (د مسلمانانو، که چا دوی ونه ليدل نو پاڅېدل به) بيا به لاړل (له مجلسه)، ګرځولي دي الله زړونه د دوی په سبب د دې چې دوی هسې قوم دی چې نه پوهيږي (په ګټه او تاوان خپل).

تفسير: يعنې د نبي صلى الله عليه وسلم له مجلس څخه ګرځي، الله تعالى د دوی زړونه ګرځولي دي، چې دوی له خپله جهله او حماقته د ايمان د خبرو پوهېدل او قبلول نه غواړي.

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾

خامخا په تحقيق راغلی دی تاسې ته يو رسول له جنسه ستاسې، چې ډېر سخت درووند دی پر ده باندې هغه کار چې تاسې تکليف مومئ (له هغه)، ډېر حرصناک دی په (هدايت) ستاسې، خاص پر مؤمنينو باندې نهايت شفيق ډېر مهربان دی.

تفسير: يعنې له هر هغه شي څخه چې تاسې ته تکليف يا سختي رسيږي؛ هغه پر ده باندې ډېر سخت او درووند دی، په هرې ممکنې طريقې سره رسول الله صلى الله عليه وسلم هم دا غواړي، چې د ده پر امت باندې آساني وي، او دنيوی او اخروي عذاب څخه محفوظ پاتې وي، نو ځکه هغه دين چې دوی له خپله ځانه سره راوړی دی؛ هغه سهل، آسان، بې تکليفه او پوست دی، او خپلو کاردارانو ته هم دغه نصيحت کوي چې: «يسروا ولا تعسروا» «آساني کوئ ! سختي مه کوئ پر خلقو !».

﴿حَرِيصٌ عَلَيْكُم﴾ الآيه - يعنې ستاسې د خير غوښتلو او نفع رسولو خاص اشتياق او بېقراري د ده په زړه کې شته، هغه خلق چې د دوزخ په لورې منډې وهي؛ هغوی له ملاوو څخه پرله پسې نيسي، او د هغه څخه يې ستنوي (منع کوي)، د ده لوی کوښښ او آرزو دا ده چې د الله تعالى بندګان اصلي ښېګڼو (نېکيو) ته ورسيږي، او حقيقي برى ومومي، د جهاد او د نورو مقصد همدا يواځې وينې تويول نه دي، بلکه دمجبوريت په وخت کې دجهاد لاره نيول کيږی، کله چې کفار پخپله هم اسلامی دعوت نه مني او د دعوت په مخکې هم خنډ کيږی، نو دجهاد نوبت رسيږی.

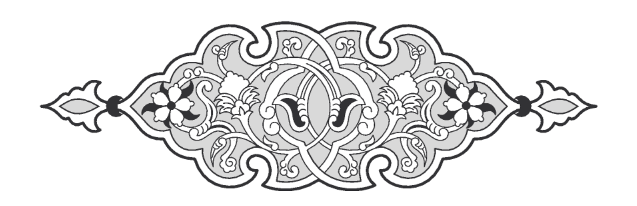
﴿فَإِن تَوَلَّوۡاْ فَقُلۡ حَسۡبِيَ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُۖ وَهُوَ رَبُّ ٱلۡعَرۡشِ ٱلۡعَظِيمِ ١٢٩﴾

نو كه وګرځېدل دا (خلق له ايمان راوړلو په تا باندې) نو ووايه: كافي دى ماته الله، نشته هيڅ لايق د عبادت مګر همدى دى، پر همده توكل كړى دى ما، حال دا چې رب د عرش لوى دى.

تفسير: يعنې كه ستاسې د دې عظيم الشأن شفقت او خير غوښتلو او زړه سوى قدر خلق ونه كړي، نو هيڅ پروا نشته، فرض يې كړئ، كه ټول جهان له تاسې څخه مخ وګرځوي، نو يواځې پاك الله تاته بس او كافي دى، چې ما سوا له هغه بل هيڅوك نه د عبادت او بندګۍ وړ او لايق، او نه د توكل او اعتماد مستحق كېدى شي، ځكه چې د ځمكې او آسمان سلطنت او د عرش عظيم (شهنشاهي تخت) مالك هم دى دى، او ګردې نفعې او اضرار، هدايت او ضلالت د همده په لاس كې دي.

فائده: په ابو داود شريف كې له ابو الدرداء رضي الله تعالى عنه څخه روايت دى: «هر هغه سړى چې صبا او بېګاه اوه اوه ځلې ﴿حَسۡبِيَ ٱللَّهُ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۖ عَلَيۡهِ تَوَكَّلۡتُۖ وَهُوَ رَبُّ ٱلۡعَرۡشِ ٱلۡعَظِيمِ﴾ ولولي؛ الله تعالى به د ده د ټولو همومو او غمومو لپاره كافي شي»، باقي د عرش د عظمت په متعلق كه مو د تفصيلاتو د لوستلو شوق وي؟ نو د همدې آيت په ذيل او لمن كې دې د «روح المعاني» مضامين ولوستل شي.

تمّت سورة التوبة بفضل الله تعالى وحسن توفيقه ـ اللهم تُب علينا واجعل لنا براءة من النار، إنك أنت التواب الرحيم.

«د (يونس) سورت مكي دی، يو سل او نهه آيتونه او يوولس ركوع لري، په تلاوت كې (۱۰) او په نزول كې (۵۱) سورت دی، د (بني اسرائيل) له سورت څخه وروسته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم كوونكی دی.

الٓرٰ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْحَكِيْمِ ①

دغه آيتونه دي د كتاب (قرآن) ډك له حكمته.

تفسير: دغه آيتونه د داسې مضمون اومحكم كتاب دي؛ چې د هغه هره خبره پخه او مضبوطه ده، الفاظ يې د دې لامله محكم او مضبوط دي، چې تل له تبديلۍ او تحريفه محفوظ دي، علوم يې له دې جهته مضبوط او پاخه دي، چې ډېر زيات سم له عقله او حكمته سره دي، احكام يې له دې سببه ښه او جيد دي، چې وروسته له دې بل كوم ناسخ كتاب راتلونكی نه دی، اخبار او قصص يې هم بيخي ښه او دُرست او د واقع سره موافق دي، كله چې عليم او حكيم الله دغه پاک كتاب د خپل كامل علم سره را نازل كړی دی؛ نو ولې به هم داسې نه وي !.

اَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا اَنْ اَوْحَيْنَاۤ اِلٰى رَجُلٍ مِّنْهُمْ اَنْ اَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْۤا اَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ ؕ قَالَ الْكٰفِرُوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ مُّبِيْنٌ ②

آيا دی خلقو ته تعجب (له دې خبرې) چې وحي وكړه مونږ يو سړي ته له دوی نه؛ چې وويروه خلق (نه منونكي) او زېری وركړه هغو كسانو ته چې ايمان يې راوړی دی، چې بېشكه شته دوی ته مرتبه لويه رښتينې په نزد د رب د دوی، نو وايي دا كافران چې: بېشكه دغه (محمد) خامخا كوډګر دی ښكاره.

تفسير: يعنې په دغه كې د حيرانتيا او تعجب څه خبره ده؟ چې پاک الله د انسانانو د اصلاح او هدايت لپاره همغسې يو انسان مأمور كړی دی، او هغه ته يې خپل داسې پيغام ورلېږلی وي، چې پر هغه نور كسان بلا واسطې خبر نشي، او دغه رسول الله صلى الله عليه وسلم ټول مخلوق د خالق د نافرمانۍ له مهلكو نتائجو او عواقبو څخه خبروي، او د الله تعالى د احكامو منونكو ته زېری او بشارت وركړي؛ چې د رب العزت په دربار كې د صالحو نېكو اعمالو په بركت، او په ايمان او طاعت، د پيغمبر شفاعت او نورو ډېرو لويو مرتبو او ډېرو هسكو درجو ته رسيږي، او ډېر اعلى سعادت او اقصى كرامت او ازلي فلاح او ابدي صلاح د دوی په برخه كې ليكلې شوې ده.

﴿قَالَ الْكٰفِرُوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسٰحِرٌ مُّبِيْنٌ﴾ الآيه - يعنې قرآني وحيې ته د ده د فوق العاده مؤثريت او بې نهايته بلاغت له سببه كوډې (جادو) او د هغه راوړونكي ته ساحر (كوډګر) وايي.

اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْاَمْرَ ؕ مَا مِنْ شَفِيْعٍ اِلَّا مِنْۢ بَعْدِ اِذْنِهٖ ؕ ذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوْهُ ؕ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ③

بېشكه چې رب ستاسې الله دی هغه چې پيدا كړي يې دي آسمانونه او ځمكه په شپږو ورځو كې، بيا اوچت شو په عرش باندې، تدبير كوي د ټولو كارونو، نشته هيڅ شفيع (چې شفاعت وكړي شي په ورځ د قيامت كې) مګر وروسته د اذنه د الله، دغه الله (چې موصوف دی په دې صفاتو) رب ستاسې دی؛ نو عبادت كوئ تاسې د ده، آيا (فكر نه چلوئ) نو پند نه اخلئ؟

تفسير: ﴿فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ﴾: د دې آيت معنى اوتفسير د «الأعراف» په سورت (۵۴) آيت كې په تفصيل سره تېر شوي دي، د هغې ځخه دې استفاده وشي !.

﴿ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ﴾: د «الأعراف» د سورت په (۷) (۵۴) آيت، ركوع كې هم داسې يو آيت تېر شوی دی، دلته دې هم د هغو فوائدو ځخه فائده واخيستله شي.

﴿يُدَبِّرُ الْأَمْرَ﴾: يعنې د ټولو مخلوقاتو تدبير او انتظام د الله تعالى په بالغه حكمت او قاهره قوت كې دی.

﴿مَا مِن شَفِيعٍ إِلَّا مِن بَعْدِ إِذْنِهِ﴾ يعنې شريك او حصه دار د ده په الوهيت كې څوك چېرې كېدی شي، همدغه تش سپارش هم د ده په لوی دربار كې بې د ده د حكم او اجازې ځخه امكان نه لري، او هيڅوك پرته د الله تعالى د ارادې ځخه د سپارښت لپاره هم شونډې نشي خوځولی.

﴿ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ﴾: يعنې ښه فكر وكړئ، چې د داسې رب ځخه ما سوا چې صفات يې مخكې بيان شول؛ بل څوك شته چې د هغه د بندګۍ او عبادت وړ (لايق) وي؟ بيا نو تاسې څرنګه جرأت او ځغردې (ضد) كولی شئ، چې د هغه خالق، مالك، مطلق شهنشاه او بر حق حكيم له احكامو او د ده د رسول له احكامو ځخه محض د وهمونو او ګمانونو په اثر انكار، او هغه ټول سره دروغجن كوئ؟ !.

إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا ۖ وَعْدَ اللَّهِ حَقًّا ۚ إِنَّهُ يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ بِالْقِسْطِ ۚ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ④

خاص هم ده ته ورتله ستاسې دي د ټولو، وعده كړې ده الله وعده حقه، بېشكه دی اول پيدا كوي دا مخلوق، بيا يې ژوندی كوي (پس له مرګه) لپاره د دې چې جزاء وركړي هغو كسانو ته چې ايمان يې راوړی دی او كړي يې دي ښه عملونه په عدل، انصاف سره، او هغه كسان چې كافران شوي دي؛ شته دوی ته ځښل له ايشيدلو اوبو او عذاب دی دردناك، په سبب د دې چې وو دوی چې كفر به يې كولو.

تفسير: يعنې له همده ځخه ستاسې ابتداء او د همده په لوري ستاسې انتهاء ده، او په آخر كې ټول د ده په لوري ورتلونكي يئ، بيا د ده او د ده د رسولانو د احكامو ځخه څرنګه غاړه غړوئ.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۚ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ ۚ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ⑤

الله هغه ذات دی چې ګرځولی يې دی لمر روڼ (ځلېدونكی) او سپوږمۍ روښانه، او مقدّر (مقرر) كړي يې دي هر يوه ته منزلونه، لپاره د دې چې پوه شئ تاسې په شمېر د كلونو او په حساب (د مياشتو او ورځو)، نه دي پيدا كړي الله دا ځيزونه مګر په حقه سره، په تفصيل سره بيانوي دلائل لپاره د هغه قوم چې پوهيږي.

تفسیر: «نور» له «ضیاء» څخه عام دی، «ضیاء» خاص هغه «نور» ته وایي، چې زیات روښ او ځلېدونکی وي، ځینې وایي: هغه چې رڼا یې ذاتي وي «ضیاء» ده، او هغه چې له بل شي مستفاد او مستنار او رڼا کیږي؛ هغه «نور» دی، د لمر رڼا په دغه عالم الأسباب کې د بلې کرې ځنې نه حاصلیږي، د سپوږمۍ رڼا البته د لمر له رڼا څخه مستفاده ده، او ځینو محققانو په دواړو کې دغه فرق راښوولی دی، چې «نور» مطلق رڼا ته وایي، «ضیاء» او «ضوء» د هغې د انتشار (خورېدلو) نوم دی، د لمر د رڼا انتشار څرنګه چې زیات دی، نو ځکه هغه یې په «ضیاء» سره تعبیر وفرمایه، و الله أعلم بمراده.

﴿وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ﴾ : یعنې هره ورځ یې په تدریج سره تنقیص او تزیید کوي، ﴿وَالْقَمَرَ قَدَّرْنٰهُ مَنَازِلَ حَتّٰى عَادَ كَالْعُرْجُوْنِ الْقَدِيْمِ﴾ (۲۳ جزء د یس شریف سورت (۳۹) آیت (۳) رکوع).

د هیئت علماوو د سپوږمۍ دورې شمېرلې دي، او اته ویشت منازل یې ورته مقرر کړي دي؛ چې پر دوولسو برجو منقسم دی، په قرانکریم کې خاص د هغو مصطلحاتو مراد نه دي، بلکه مطلق سیر، او د مسافت مدارج ترې مراد وي.

﴿لِتَعْلَمُوْا عَدَدَ السِّنِيْنَ وَالْحِسَابَ﴾ یعنې د کلونو حساب او د میاشتو ورځو کې او لوی شمېر ټول د لمر او سپوږمۍ په حرکاتو پورې تړلي دي، که لمر او سپوږمۍ نه وي، نو شپه او ورځ، قمري او شمسي میاشتې، کال او نور به څرنګه متعین کېدل؟ حال دا چې برسېره پر دنیوي ژوندون او د معاشي چارو، د ډېرو شرعیه وو احکامو د اوقاتو ټاکل (مقررول) او تعیین هم په همدغه لمر او سپوږمۍ سره کیږي.

﴿مَا خَلَقَ اللّٰهُ ذٰلِكَ اِلَّا بِالْحَقِّ﴾ یعنې د فلکیاتو سلسله هم داسې خوشې چټي (بېکاره) شی او کیفما اتفق نه ده، بلکه له ډېر عظیم الشأن نظام او تدبیر لاندې چلیږي، او په زرهاوو فوائدو او حکمتونو باندې مشتمله ده.

﴿يُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ﴾ : یعنې پوه خلق او عقلاء د دغه نظام له کتلو څخه د پاک قادر حکیم الله سُراغ او پته لګوي، او د مادیاتو له انتظامه د روحانیاتو د عالم په متعلق هم اندازه لګوي، چې په هغې روحاني دنیا کې څرنګه لمر او سپوږمۍ پاک الله پیدا کړي دي، او همدغو ته انبیاء او مرسلین وایي.

اِنَّ فِي اخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ اللّٰهُ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّتَّقُوْنَ ۝

بېشکه په اختلاف د شپې او ورځې کې (چې تـل اوږدېـږي او لنډیږي، او یوه په بلې پسې راځي یخ او ګرمیږي)، او په هغو څیزونو کې چې پیدا کړي دي الله په آسمانونو کې او ځمکه کې؛ خامخا دلائل دي (د قدرت) لپاره د قوم چې ویریږي (له رحمان او ځان ساتي له عصیانه).

اِنَّ الَّذِيْنَ لَا يَرْجُوْنَ لِقَآءَنَا وَرَضُوْا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَاطْمَاَنُّوْا بِهَا وَالَّذِيْنَ هُمْ عَنْ اٰيٰتِنَا غٰفِلُوْنَ ۝ اُولٰٓئِكَ مَاْوٰىهُمُ النَّارُ بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ۝

بېشکه هغه کسان چې نه لري امیـد د ملاقات ځمونـږ او خـوښ دي په دې ژوند لږ خسیس او آرام یې نیولی په دی (ژوند پورې) او هغه کسان چې دوی له آیتونو ځمونږ نه غافلان دي. دغه مذکوره کسان ځای د ورتلو د دوی اور (د دوزخ) دی په سبب د هغه چې وو دوي چې کول به یې.

تفسیر: یعنې له دنیا سره یې داسې زړه ونښلاوه او هسې په کې مشغول او لګیا شول چې له آخرته او د الله تعالی د مخامخ کېدلو او لیدلو څخه بیخي بې پروا شول، او هم دغه د څو ورځو ژوندون یې د ځان مقصود او معبود وګرځاوه، او د قدرت په هغو نښو او دلائلو یې چې پاس یاد شول؛ له سره هیڅ غور او تأمل ونه کړ، چې داسې مضبوط او حکیمانه نظام خو همداسې بېکاره او چټي (فضول) نه دی جوړ کړی شوی، او ضرور د دې لویې کارخانې څخه کوم خاص

مقصد او مدّعا شته، بیا نو هغه ذات چې اول ځلې یې داسې عجیبه او غریبه کارخانه او مخلوقات پیدا کړي دي، هغه ته د هغه بیا پیدا کول هیڅ ګران او مشکل نه دي.

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان یې راوړی او کړي یې دي ښه (عملونه) وبه ښيي دوی ته رب د دوی لاره د جنت په سبب د ایمان د دوی، چې بهيږي له لاندې (د کورونو او باغونو) د دوی (څلور قسمه) ويالې په باغونو د آرامۍ (ډک له نعمتونو).

﴿دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾﴾

دعاوې (ويناوې) د دوی به په دې جنتونو کې (دا وي) چې پاکي ده تا لره ای الله، او پېشکشي د دوی به په دغه (جنت) کې سلام وي، او خاتمه د دعا (وينا) د دوی به دا وي چې ټولې ثناوې ستاينې (د کمال صفتونـه) خاص الله لره دي، چې رب (پالونکی) د ټولو عالميانو دی.

تفسیر: یعنې کله چې جنتیان د جنت نعمتونو او د الله تعالی فضل او احسان ته ګوري «سبحان الله» به وايي، او کله چې د پاک الله څخه د کوم شي د غوښتلو مينه او آرزو کوي، مثلاً که کوم مرغه (طير) یا مېوه یا بل شی یې وليد، او ورته یې رغبت پیدا شو؛ نو ﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ به وايي، د دې الفاظو د اورېدلو سره متصل پرښتې به هم همغه شی علی الفور ورحاضر کړي، ګواکې همدغه لفظ به د دعاوو قائم مقام شي.

﴿دَعْوَاهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ یعنې جنتیان به د ملاقات په وقت کې یو بل ته سلامونه اچوي، لکه چې په دنیا کې هم د مسلمانانو دغه عادت او دستور دی، او هم د پرښتو سلام اچول جنتیانو ته بلکه بالذات د الله تعالی له لوري د سلام تُحفې راتلل په پاک قرآن کې منصوص دي: ﴿سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبٍّ رَحِيمٍ﴾ (۲۳ جزء د ﴿يس﴾ سورت (۵۸) آیت (۴) رکوع)، ﴿وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ ﴿٢٣﴾ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ﴾ (۱۳ جزء د الرعد سورت (۲۲-۲۳) آیت (۳) رکوع).

﴿وَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾: وروسته د جنت له رسېدلو څخه دنيوي تفکّرات او کدورات خاتمه مومي، او تش په یوه ﴿سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ﴾ ويلو سره هر شی سم د جنتیانو له غوښتنې سره ورسيږي، نو د دوی د هرې دعا او وينا خاتمه به په ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾ سره وي، او ښايي چې طبعا دې همداسې وي.

﴿وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١﴾﴾

او که جلتي سره ورسوي الله خلقو ته بدي په شان د جلتي د غوښتنې د دوی نيکي او خير لره؛ نو خامخا راليږلې شوي به وو دوی ته اجل (موت) د دوی، نو پرېږدو مونږ هغه کسان چې نه لري اميد دوی د ملاقات زمونږ (په قيامت کې) په سرکشۍ ددوی کې چې سرګردانه به وي.

تفسیر: کله انسان د دنيوي حوادثو څخه په تنګيږي، او د خپل ځان يا اولاد او نورو په حق کې ښېرې کوي، لکه چې له تجربې څخه ظاهر دي، نو اوس که الله سم د دوی له غوښتنې سره فوراً لاس په لاس عذاب يا بدي ژر هغو ته ورورسوي، څومره چې دوی ژر د نيکۍ د رسېدلو غوښتنه کوي، نو د بدۍ له وبال څخه يوه لحظه هم فرصت نه مومي، او د ژوندون مزی به يې هغه ګړی وشکيږي، مګر د الله تعالی له درباره په نېکۍ او بدۍ کې مصلحت سره موافق

تأخير او تحمّل كيږي، څو نېكان تربيت ومومي، او بد كاران په غفلت كې ولوېږي، او د هغو د شرارت جام تر څنډو (غاړو) پورې ډك شي.

وَإِذَا مَسَّ الْإِنسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنۢبِهِۦٓ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَآئِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُۥ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَآ إِلَىٰ ضُرٍّ مَّسَّهُۥ ۚ كَذَٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾

او كله چې ورسيږي انسان ته ضرر (تكليف)؛ نو بولي مونږ (پروت) په اړخ يا ناست يا ولاړ (يعنې په هر حال)، نو كله چې لرې كړو له ده څخه ضرر تكليف د ده؛ نو درومي په كفر خپل باندې لكه چې نه يې وو بللي مونږ (دفع كولو د) هغه ضرر ته چې رسېدلى وو ده ته، همداسې ښايسته كړى شوى دى دغو اسراف كوونكو ته هغه (عصيان) چې وو دوى چې كاوه به يې.

تفسير: يعني انسان اول د خپلې بېباكۍ څخه د عذابونو غوښتنه كوي، او پخپلې ژبې بدي غواړي، مګر دومره كمزور او ناتوانه هم دى، چې كه لږ څه تكليف ور ورسيږي؛ نو ژر تر ژره ويريږي، او څمونږ په بللو سره پيل (شروع) كوي، او تر هغه وقته پورې چې پرې مصيبت وي، په ولاړه، ناسته، ملاسته او په هر حالت كې پاك الله يادوي او ترې استمداد غواړي، مګر كله چې تكليف ترې لرې كړ شي؛ نو ترې هغه ټولې ويناوې عذر او زارۍ هېريږي، او داسې يو وضعيت ښكاره كوي چې ګواكې ده له سره الله تعالى ته خپل احتياج او اړتيا نه وه وروړاندې كړې، او پخپل همغه تكبر، غرور، لويۍ، غفلت او د ځانمنۍ (خودنمايۍ) په نشو كې مست ګرځي، او په همغه ضد او عناد لګيا اوسيږي چې پخوا له دې نه په كې اخته او مبتلا وو.

په حديث كې راغلي دي چې «ته په عيش او عشرت، هوسايي او آرامۍ كې خپل الله يادوه ! نو الله تعالى به هم تا په سختيو، مصيبتونو او تكليفونو كې يادوي»، د مؤمن له شانه دا دى؛ چې په هيڅ وقت كې پاك الله نه هېروي، تل په سختۍ او مصيبت كې صابر او په وقت د عيش او پراخۍ او وسعت كې شاكر اوسيږي، او د الله جلّ وعلا حمد او ثناء ادا كوي، دا همغه شى دى چې د هغه توفيق پرته (علاوه) له مؤمنه د بل چا په برخه نه كيږي.

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ مِن قَبْلِكُمْ لَمَّا ظَلَمُوا۟ ۙ وَجَآءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَٰتِ وَمَا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوا۟ ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾

او خامخا په تحقيق هلاك كړي وو مونږ اهل د زمانو چې وو پخوا له تاسو كله چې ظلم يې كړى وو، او حال دا چې راوړي وو هغو ته رسولانو د هغو ښكاره دلائل، او له سره نه وو چې ايمان يې راوړى وى، همداسې سزا وركوو مونږ قوم مجرمانو ته.

تفسير: يعني كه سم د هغو د غوښتنې سره ژر عذاب ورنشي يا خو ترې تكليف او مصيت لرې شي؛ نو ښايي چې بې فكره نشي، ځكه د ظلم او شرارت او بې ايمانۍ سزا هرومرو ژر يا په ځنډ وررسېدونكې ده، سنت الله له قديمه راهيسې په همدې باندې جاري دى، كله چې خلقو سره له دې چې د انبياوو او مرسلينو ښكاره دلائل او معجزې يې وكتلې، خو وروسته له هغه يې هم ظلم او تكذيب ته ملاوې وتړلې، او په هيڅ ډول د ايمان او تسليم په لوري متمائل نشول، نو هغوى آسماني عذاب هلاك كړي دي، او تل مجرمينو ته په يوه قسم نه په بل قسم سزا رسېدلې شي.

ثُمَّ جَعَلْنَٰكُمْ خَلَٰٓئِفَ فِى الْأَرْضِ مِنۢ بَعْدِهِمْ لِنَنظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

بيا مونږ وركړ ځولۍ تاسې (اى محمدي امته !) خليفګان په ځمكه كې وروسته له هغو څخه لپاره د دې چې وګورو مونږ چې څرنګه عمل كوئ تاسې.

تفسیر: یعنې د پخوانیو په ځای تاسو ته یې د ځمکې په سر هستوګنه درکړه، تر څو وکتل شي چې تاسې تر کومه حده پورې د خالق او د مخلوق حقوق پېژنئ، او ادا کوئ یې؟ او د الله تعالی له رسولانو سره څرنګه معامله کوئ؟ نېک که بد؟ هر ډول عمل چې وکړئ سم له هغه سره تاسې سره مناسبه معامله کولی کېږي، وروسته له دې نه د هغې معاملې ذکر دی، چې کفارو او منکرانو له پاک قرآن عظیم یا له رسول کریم یا الله قدّوس سره کړې وه.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ ۙ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا ائْتِ بِقُرْآنٍ غَيْرِ هَٰذَا أَوْ بَدِّلْهُ ۚ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي ۖ إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ ۖ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾

او کله چې ولوستل شي پر دغو (کفارو) آیتونه زمونږ حال دا چې واضح دي؛ نو وايي هغه کسان چې نه لري امید د ملاقات زمونږ، چې راوړه یو قرآن چې غیر وي له دې قرآن نه، یا یې بدل کړه (چې د بُتانو عیبونه او دغه احکام په کې نه وي) ووایه (ای محمده دوی ته) ! چې نه ښايیږي ماته دا چې بدل کړم دغه (قرآن) له ځانه خپله، متابعت نه کوم زه مګر د هغه وحی چې رالیږلی شوی دی ماته (بې له زیادت او نقصان)، بېشکه زه ویرېږم که نافرماني وکړم د رب خپل (په تبدیل د قرآن سره) له عذاب د ورځې لویې.

تفسیر: کله چې د بت پرستۍ یا د کفارو د مخصوصو عقائدو او نورو تردید کولی شي؛ نو کفّار متوحش او ترهور کېږي، او په ډېر نفرت او کراهیت سره رسول الله صلی الله علیه وسلم ته وايي چې: پاک الله ته ووایه چې: «بل کوم هسې قرآن درکړي چې په کې دغسې مضامین نه وي، او که همدغه قرآن پاتې کېږي؛ نو دومره برخه یې ښايي چې هرومرو اصلاح او ترمیم کړئ، چې بت پرستي او نورو په متعلق په کې خبرې شته».

د هغو خلقو له ذهنیت څخه دغه غوښتنې دومره زیاتې مستبعدې نه ښکاري، چې د تیږو (ګټو) او لوټو په بتانو باندې یې د ألوهیت تصرّفات او اختیارات تقسیم کړي وو؛ چې یو رسول هم د داسې تصرّفاتو او اختیاراتو مالک فرض کړي، یا به دغه وینا تشه د الزام او استهزاء په ډول وي.

په هر حال د دې تحقیقي جواب دا دی چې پخپله یې پاک الله داسې فرمايي: د کومې پرښتې یا رسول کار دا نه دی، چې له خپل لوري د الله تعالی په کلام کې ترمیم وکړي، یا یې یو ټکی یا حرکت تبدیل یا لاندې باندې کړي، د رسول الله صلی الله علیه وسلم وظیفه دا ده: هغه وحي چې الله تعالی له لوري راشي؛ هغه بې له تزییده او تنقیصه د ده د حکم سره موافق ورسوي، او تعمیل یې وکړي، رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله تعالی د وحي تابع دی، الله تعالی د رسول تابع نه دی چې څرنګه کلام تاسې غواړئ همغسې د الله تعالی له درباره یې راوړي، د الله تعالی په وحیې کې له ادنی ځنې ادنی تصرّف قطع او پرېکول ډېر لوی معصیت او سخته ګناه ده، بیا هغه معصوم بنده ګان انبیاء علیهم السلام چې له ګردو څخه زیات له الله تعالی څخه ویرېږي؛ هغوی داسې معصیت او نافرمانۍ ته کله نژدې ورتلی شي.

قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَاكُمْ بِهِ ۖ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) که د الله خوښه وی نو ما به نه وو لوستی دا (قرآن) پر تاسې او نه به خبر کړي وی (الله) تاسې په دې (قرآن)، نو په تحقیق اوسېدلی وم زه په تاسې کې ډېر عمر پخوا له (نزوله د) قرآنه، آیا نو عقل نه لرئ تاسې؟ !.

تفسیر: یعنې هر هغه څه چې د الله غوښتنه ده؛ همغه زه ستاسې په مخ کې لولم، او هومره چې د ده خوښه وي؛ څما په وسیله تاسې پرې خبروي، که د ده اراده پر ته (علاوه) له دې نـه وي؛ نو څما څه طاقت او توان وو، چې له خپله ځانه کوم کلام او خبره جوړه کړم، او بیا هغه د ده په لوري منسوب کړم، آخر څما څلوېښت کاله عمر ستاسې تر سترګو لاندې تېر شوی دی، او په دغومره اوږد مدّت کې تاسې ته څما د ټولو حالاتو په متعلق هر قسم تجربې او معلومات حاصل شوي دي، څما صداقت، عفّت، امانت او نور حسنه اخلاق په تاسې کې ضرب المثل دي، څما امیتوب او د کوم معلم په مخ کې د شاګردۍ لپاره نه کېناستل؛ یوه معروفه او مسلّمه واقعه ده.

نو بیا چا چې تر څلوېښت کلنۍ پورې نه کومه قصیده لیکلې وي، او نه په مشاعراتو کې شریک شوی وي، او نه یې چېرې کوم کتاب پرانیستلی وي، او نه یې قلم په لاس کې اخیستی وي، او نه په کومې مدرسې، مکتب او نورو کې د لوستلو لپاره ناست وي، او یو ناڅاپه داسې یو کلام پېش، وړاندې کړي، چې پخپل فصاحت، بلاغت، جزالت، سلاست، روانۍ او د اسلوب په جدّت کې ټول پیریان او انسانان عاجز کړي، او د ده د علومو او معارفو او حقائقو په مقابل کې د ټول جهان علم او عرفان ببر ته پاتې شي؛ نو آیا پس تاسې عقل نه لرئ؟ او نه پوهېږئ چې دغه قرآن ما له ځانه نه دی ساز کړی، او ولې به زه په الله تعالی دروغ تړم څکه چې:

فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِاٰيٰتِهٖ ؕ اِنَّهٗ لَا يُفْلِحُ الْمُجْرِمُوْنَ ﴿۱۷﴾

نو څوک دی ډېر ظالم له هغه چا نه چې تړي پر الله باندې دروغ یا نسبت د دروغو کوي آیتونو د ده ته؟ (بلکه نشته)، بېشکه شان دا دی چې خلاصی نه مومي مجرمان.

تفسیر: یعنې ګناهګارانو او مجرمانو ته حقیقي بری، فتحه او ښېګڼې نشي حاصلېدی، اوس تاسې خپله فیصله وکړئ ! چې ظالم او مجرم څوک دی؟ که په فرض محال زه دروغ جوړ کړم، او هغه پاک الله ته یې منسوب کړم، نو ما غوندې بل هیڅوک ظالم نشي کېدی، لیکن له هغه دلیل څخه چې په تېر آیت کې تېر شوی دی؛ ثابته شوه چې دغه احتمال بالکل باطل دی، نو کله چې څما صداقت ثابت او ستاسې د جهل او د عناد لامله د الله تعالی کلام دروغجن کوئ؛ نو اوس د ځمکې په مخ کې له تاسې څنې هیڅوک لوی ظالم نشي کېدی.

وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُوْلُوْنَ هٰٓؤُلَآءِ شُفَعَآؤُنَا عِنْدَ اللّٰهِ ؕ قُلْ اَتُنَبِّـُٔوْنَ اللّٰهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى السَّمٰوٰتِ وَلَا فِى الْاَرْضِ ؕ سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ﴿۱۸﴾

او عبادت کوي دغه (کفار) غیر له الله د هغو بتانو چې نشي رسولی هیڅ ضرر دوی ته (که یې عبادت ونه کړي)، او نه نفع رسولی شي دوی (که یې عبادت وکړي)، او وایي دغه (کفّار) چې: دغه (بُتان) شفاعتګران څمونږ دي په نزد د الله کې، ووایه (ای محمده ! دوی ته): آیا خبر ورکوئ تاسې الله ته په هغه څیز چې نه دی معلوم ده ته په آسمانونو او نه په ځمکه کې (یعنې داسې شی هیچېرې نشته)، دغه الله پاک، او ډېر پورته دی له هغو اشیاوو چې شریکوي دوی (هغه له الله سره په عبادت کې).

تفسیر: هغه معامله خو له الله تعالی او د هغه له رسوله سره وه، اوس تاسې د هغو د بُت پرستۍ حال واورئ ! چې پاک الله یې پرېښی او د داسې شیانو عبادت کوي، چې د هغو په قبضه او اختیار کې هیڅ یوه نفعه او ضرر نشته، کله چې پوښتنې کېږي؛ نو وایي: بېشکه چې لوی الله خو همغه یو او لا شریک ذات دی، چې آسمان او ځمکه یې پیدا کړي دي، مګر د دغو اصنامو (بُتانو) او نورو معبوداتو انبیاؤ أولیاو پیر او فقیر خوشاله ساتل د دې لامله ضرور دي؛ چې دوی څمونږ شفاعت او سپارښت د پاک الله په لوی دربار کې کوي.

پاتې شوه نور وړوکي كارونه چې هغه د دوی په واك او اختيار كې دي؛ د هغو تعلّق يوازې له همدوی سره دی، بناء عليه مونږ لره ښايي چې د دوی عبادت وكړو.

نو په دې آيت كې دغې عقيدې باندې رد دی، او دا ورته په ډاګه كوي چې: د بُتانو شفاعت او د شفيع د عبادت كولو استحقاق؛ دغه دعاوی بې اصله او غلطې دي، او ښكاره ده چې د الله تعالى په علم كې همغه شی وي؛ چې صحيح او واقعي وي.

لهذا د الله تعالى د تعليمه په خلاف دغو غير واقعي او له ځانه جوړ كړي اصول حق ثابتول؛ ګوا كې الله تعالى ته د داسې شيانو د واقعيت څخه (معاذ الله) خبر وركول دي، چې د هغو په وقوع په آسمان او ځمكه او په هيڅ ځای كې ده ته معلوم نه دي، يعنې هيچېرې د هغه وجود نشته، كه وی نو هرومرو به د هغه علم كې وي، بيا نو د هغه څخه مو الله تعالى ولې منع كوي؟ .

وَمَا كَانَ النَّاسُ إِلَّآ أُمَّةً وَّاحِدَةً فَاخْتَلَفُوْا ۚ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيْمَا فِيْهِ يَخْتَلِفُوْنَ ﴿١٩﴾

او نه وو دغه خلق مګر امت يو (متفق په يو دين د اسلام) نو اختلاف وكړ دوی، او كه نه وی هغه كلمه چې پخوا ثابته شوې ده له رب ستا؛ نو خامخا به حكم (فيصله) كړی شوی وو په منځ د دوی كې په همغه څيز كې چې په هغه كې اختلاف (جګړې) كوي دوی.

تفسير: ممكن وو چې مشركينو به ويل چې: كه الله تعالى دغه امر ستاسې په دين كې منع كړی وي؛ ځمونږ په دين كې يې خو نه دی منع كړی، د هغه جواب يې وركړ چې: د الله تعالى دين له ازله تر ابده پورې تل يو دی، په حقه و اعتقاداتو كې هيڅ فرق نشته، هغه خلق چې په منځ كې ګمراهان، بې لارې او سره جدا شوي دي؛ الله تعالى د دوی د پوهولو او پر حقه لاره راوستلو لپاره انبياء ليږلي دي، په هيڅ يوه زمانه او په هيڅ يو ملت كې الله شرك نه دی جائز كړی.

پاتې شوه دغه خبره چې دخلقو يو له بل سره اختلافات او جګړې ولې يو ځلې نه وركوي؟ نو ځكه: دا يې بالجبر نه دي لرې كړي؛چې د پاك الله په علم كې دغه خبره فيصله شوې ده، چې دغه دنيا «دار العمل» دی، د قطعي او آخري فيصلې ځای نه دی، دلته يې انسانانو ته كسب او اختيار وركړی دی، او نور يې لږ څه آزاد او خپلواك پرې ايښي دي، چې دوی د عمل هره لاره چې غواړي؛ اختيار كړي، كه دغه خبره لا له پخوا څخه طي او پرې كړی شوې نه وی؛ نو د ټولو اختلافاتو فيصله به يو ځلې كېده.

وَيَقُوْلُوْنَ لَوْلَآ أُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ۚ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلّٰهِ فَانْتَظِرُوْا ۚ إِنِّيْ مَعَكُمْ مِّنَ الْمُنْتَظِرِيْنَ ﴿٢٠﴾

او وايي دوی: ولې نه ده نازله كړی شوې پر دغه (محمد باندې هغه) معجزه (چې مونږ يې غواړو) له ربه د ده، نو ووايه: بېشكه همدا خبره ده چې (علم د) غيب خاص الله ته دی؛ نو منتظر اوسئ تاسې (نزول د هغې معجزې ته)، بېشكه زه (هم) له تاسې سره له منتظرينو څخه يم (ستاسو عذاب ته).

تفسير: يعنې د هغو معجزاتو غوښتنه چې دوی يې كوي چې له هغو څخه يو معجزه ولې نه رانازله شوې؟ د جواب حاصل دا دی چې: دوی د صداقت ډېر دلائل لا له پخوا څخه ليدلي دي، د فرمايشي معجزو وربښكارولو ته هيڅ ضرورت نه دی پاتې، او نه دومره مفيد دي، وروسته د هر معجزې ښوونه چې د پاك الله مصلحت وي؛ وربښكاره

کوي يې،الله تعالی سره دغه علم شته چې په مستقبل کې به دکوم شان او نوعيت معجزې ظاهروي، نو تاسې هم منتظر اوسئ، مونږ به هم انتظار کوو.

وَإِذَآ أَذَقۡنَا ٱلنَّاسَ رَحۡمَةٗ مِّنۢ بَعۡدِ ضَرَّآءَ مَسَّتۡهُمۡ إِذَا لَهُم مَّكۡرٞ فِيٓ ءَايَاتِنَاۚ قُلِ ٱللَّهُ أَسۡرَعُ مَكۡرًاۚ إِنَّ رُسُلَنَا يَكۡتُبُونَ مَا تَمۡكُرُونَ ﴿٢١﴾

او کله چې ور وڅکوو مونږ خلقو ته کوم قسم رحمت (لکه صحت او غناء) وروسته له سختۍ (لکه مرض او عناء) چې رسيدلې دي دوی ته؛ نو ناڅاپه وي به دوی لره مکر (بد ويل حيله جوړول) په آيتونو څمونږ کې، ووايه (ای محمده ! دوی ته چې) الله ډېر تيز دی له جهته د مکر، بېشکه رسولان (ملائکې ـ کرام الکاتبين) څمونږ ليکي مکر ستاسې،

تفسير: حق تعالې په مکه والو اوه کاله قحط مسلّط کړ، کله چې هلاک ته ورنژدې شول؛ نو له ډېرې وېرې يې رسول اکرم صلی الله عليه وسلم نه د دعا استدعاء وکړه، او وعده يې ورسره وکړه، که دغه عذاب له مونږ څخه لرې شو، نو مونږ به هم ايمان راوړو، د رسول الله صلی الله عليه وسلم د دعا په برکت هغه عذاب محو او ورك او د قحط بلا بيخي لرې شوه؛ نو بيا دوی په همغو شرارتونو باندې پيل (شروع) وکړ، او د الله تعالی د آيتونو په تکذيب يې لاس پورې کړ، او د الله تعالی قدرت او رحمت ته يې نظر ونه کړ، بلکه د الله تعالی انعامات يې له ظاهري اسبابو او حيلو او محض بې اصولو خيالاتو او اوهامو په لورې نسبت کړل، نو د هغه جواب يې ورکړ چې: ښه ده، ښه مکر او فرېب او حيله بازي وکړئ، مګر په ياد ولرئ چې ستاسې دغه حيله بازي يو په يو ليکله کيږي، او هغه ټول دفتر به د قيامت په ورځ ستاسې په مخ کې کېښود کيږي، بيا کله چې ستاسې هيڅ يوه حيله بازي له پرښتو څخه پټه نه ده، نو د الله تعالی د محيط علم څخه به څرنګه خارج پاتې کېدی شي؟ تاسې په خپل مکر او حيله بازۍ مغرور يئ، حال دا چې د الله تعالی مکر ستاسې له مکره او تدبيره ډېر ژر او سريع الأثر دی.

هُوَ ٱلَّذِي يُسَيِّرُكُمۡ فِي ٱلۡبَرِّ وَٱلۡبَحۡرِۖ حَتَّىٰٓ إِذَا كُنتُمۡ فِي ٱلۡفُلۡكِ وَجَرَيۡنَ بِهِم بِرِيحٖ طَيِّبَةٖ وَفَرِحُواْ بِهَا جَآءَتۡهَا رِيحٌ عَاصِفٞ وَجَآءَهُمُ ٱلۡمَوۡجُ مِن كُلِّ مَكَانٖ وَظَنُّوٓاْ أَنَّهُمۡ أُحِيطَ بِهِمۡ دَعَوُاْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ لَئِنۡ أَنجَيۡتَنَا مِنۡ هَٰذِهِۦ لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٢٢﴾ فَلَمَّآ أَنجَىٰهُمۡ إِذَا هُمۡ يَبۡغُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ بِغَيۡرِ ٱلۡحَقِّۗ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّمَا بَغۡيُكُمۡ عَلَىٰٓ أَنفُسِكُمۖ مَّتَٰعَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ ثُمَّ إِلَيۡنَا مَرۡجِعُكُمۡ فَنُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمۡ تَعۡمَلُونَ ﴿٢٣﴾

الله هغه ذات دی چې ګرځوي تاسې (په خپلو پښو يا په سورلۍ) په وچه او په بحر (سمندر په لامبو يا مرکوب)، تر هغه پورې چې سواره شئ په کشتيو کې، او روانه شي (دا بېړۍ) سره له دغو (خلقو چې ناست وي په کې) په هغه باد ښه (موافق له ضرورت د کشتۍ سره) او خوشاله شي په هغه سره؛ نو راشي هغه کشتۍ ته باد سخت (مخالف د مراد جاکړ)، او راشي دوی ته موج (چپې د سمندر) له هر ځايه (او له هر لوري) او وګڼي دوی دا چې بېشکه دوی احاطه وکړه شوه پر دوی (په موجباتو د هلاك)؛ دعا وکړي وبولي دوی الله (لپاره د نجات خپل) چې خالص کوونکي وي ده ته دين خپل (او وايي): قسم دی که نجات دی راکړ مونږ ته له دې (سختۍ)؛ نو خامخا به شو مونږ هرومرو (لازماً) له شُکر کوونکو. نو هر کله چې نجات ورکړي دوی ته (الله له غرقه او وچې ته راشي)؛ ناڅاپه دوی فساد شرارت کوي په ځمکه

کې په ناحقه سره، ای خلقو ! بېشکه همدا خبره ده چې جزاء د شرارت ستاسې په نفسونو (ځانونو) ستاسې ده، (اوس کوئ تاسې) عیش د ژوندون لږ خسیس، بیا خاص مونږ ته راتله ستاسې دي (په قیامت کې) نو خبر به درکړو تاسې ته په هغه عمل چې وئ تاسې چې کاوه به مو.

تفسیر: ابتداء کې هوا ښه نرمه، او د بېړیو کشتیو او جهازونو او نورو په مقتضاء سره برابره وي، مسافران په کې خاندي، لوبې کوي، او په ډېره آرامۍ او هوسایۍ سره په کې ناست وي، یو ناڅاپه یو زورور طوفان پیدا شي، او د څلورو خواوو د اوبو غرونه راپورته کړي، او له کشتۍ یا له جهازه سره یې ووهي.

نو کله چې دغه د لوی سیند (بحر) مسافران وپوهیږي، چې له هره لوري د مرګ موجباتو راچاپېر کړي یو، او د تښتېدلو او وتلو هیڅ کومه لار نه ده پاتې؛ نو دوی فرضي او مصنوعي معبودان پرېږدي، او یواځې واحد لوی الله د خپل نجات لپاره رابولي، لکه چې دانسان د اصلي فطرت تقاضا ده، هر کله چې له هر ځیز څخه مایوس شي، نو خاص د الله تعالی بندګي ځان ته غوره کوي، او ډېر پوخ عهد او کلکه وعده وکړي، چې که له مصیبته پاک الله ماته نجات راکړي؛ نو زه به یې شکر کوونکی تابع او طائع اوسم، او له سره به کُفران لوري ته نه ورځم، او عصیان او طُغیان ته به نه نژدې کېږم، لیکن هر کله چې لږ څه امن او ډاډینه (قلاري) یې ور په برخه شي، او وچې ته یې پښه ورسیږي؛ نو په شرارتونو باندې لاس پورې کړي، او په ملک کې شور، شر، فتنه او فساد اچوي، د لږ څه مدّت لپاره هم په خپل عهد او ایمان ټینګ نه پاتې کیږي.

تنبیه: په دغه آیت کې د اسلام هغو مدعیانو ته لوی عبرت دی، چې د جهاز د طوفاني کېدلو په وخت کې هم د «واحد، احد الله» څخه مخ اړوي، او له غیر الله څخه مدد غواړي، او هغوی خپلې مرستې (مدد) ته رابولي.

﴿يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَىٰ أَنفُسِكُم﴾ الآیه ـ یعنې ستاسې د شرارتونو وبال پر تاسې لویږي، که څو ورځې مو شرارتونه وکړل، او فرضاً څه دنیوي ګټه (فائده) مو هم حاصله کړه؛ نو د کار په پای (انجام) کې د پاک الله دربار ته ورتګ دی، هلته به ستاسې ټول اعمال ور د مخه کیږي، رب العزت جل جلاله به د هغه سزا درکړي، او تاسې ته به دا درښکاره کوي چې ستاسې اعمال څرنګه وو.

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَ بِالْأَمْسِ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

بېشکه همدا خبره ده چې مثال د دې ژوندون لږ خسیس (په ژر تېرېدلو کې) په شان د اوبو دی چې نازلې کړې دي مونږ هغه له (طرفه د) آسمانه؛ نو خلط شي په دې اوبو سره (هر قسم) زرغونه د ځمکې له هغه (قسم) چې خوري یې بنیادمان (لکه غلې، مېوې، سابه) او چارپایان (لکه انواع د وښو)، تر هغه پورې چې واخیست ځمکې زینت خپل او ښه ښایسته شي (په اقسام د نباتاتو، اشکالو او رنګونو) او ګمان وکړي خاوندان د دې (ځمکې) چې بېشکه دوی قادر دي (په هر شانتې ګټه (فائده) اخیستلو) په دې ځمکه باندې؛ ناڅاپه راشي دې (ځمکې) ته امر (حکم) ځمونږ د شپې یا د ورځې (په خرابۍ د دې غلو او مېوو) نو وګرځوو مونږ دغه (فصل د ځمکې) (لکه) رېبلې شوي ګواکې نه وو (دغه کښت په دغې ځمکې کې) پرون، همداسې په تفصیل سره بیانوو مونږ دلائل لپاره د هغه قوم چې فکر کوي.

تفسير: ځيني د ﴿فَاخۡتَلَطَ بِهِۦ نَبَاتُ ٱلۡأَرۡضِ﴾: معنى د پيداوارو كثرت اخيستى دى، ځكه هر كله چې د ځمكې پيداوار زيات قوي كيږي؛ نو يو جزء يې له بل سره ګډيږي، او يو له بله سره نښلي.

ځينو علماوو د ﴿بِهِۦ﴾ «باء» د مصاحبت لپاره اخيستې ده، دغسې معنى يې كړې ده، چې د ځمكې زرغونه له اوبو سره ګډه او مركب كيږي، ځكه چې د نباتاتو غـذا ګرځي، د شيخ الهند «رحمه الله تعالى» له صنيع څخه مترشح كيږي، چې له اختلاطه داسې مراد اخيستى دى چې: د ځمكې او اوبو د يو ځاى كېدلو څخه هغه نباتات چې راوځي، په هغه كې د انسانو او حيواناتو غـذا مخلوطه او ګډه وډه وي، مثلاً د غنمو په بوټې كې دانه د بنيادمانو غـذا ګرځي، او واښه يې هم د حيواناتو آذوقه كيږي، همداسې په ونو كې هم مېوې او پاڼې وي، چې د دوى خوړونكي هم سره بېل انواع لري، او سره جلا جلا (جدا جدا) دي.

﴿حَتَّىٰٓ إِذَآ أَخَذَتِ ٱلۡأَرۡضُ زُخۡرُفَهَا﴾ الآيه ـ يعني مختلفو الوانو او اشكالو نباتاتو د ځمكې مخ مزيّن او ښايسته كړى وي، او كښتونه (فصلونه) مزارع او مراتع داسې تيار شوي وي، چې په هغه د هغوى د خاوندانو پوره ډاډينه (تسلي) او اعتماد پيدا شوى وي، چې اوس له هغه څخه د فائدې آخيستلو پوره قوت او نېټه رارسېدلې ده.

﴿أَتَىٰهَآ أَمۡرُنَا﴾: الآيه ـ يعني ناڅاپه د الله تعالى په حكم د شپې يا د ورځې له مخې كوم آفت (مثلا سخته سيلى يا ږلى يا ملخ يا نور) وروروسيږي، او على هذا القياس دغه آفت هغه زراعت بيخي داسې پنا كړي، ګواكې له سره هلته يوه خاشه نه وه زرغونه شوې، كټ مټ (هوبهو) د همدې په شان د دنيا ژوندون هم مثال لري، اګر كه دغه ژوندون ډېر حسين او تروتازه په نظر راشي، تر دې چې بې وقوف خلق د دې په رونق او ښايست باندې مين او مفتون شي، او اصلي حقيقت بيخي هېر كړي، ليكن د هغه زرغونتيا، ښايست، زينت د څو ورځو له مخې دى، چې ډېر ژر د فناء او زوال په لاس نسياً منسياً كيږي.

فائده: ﴿لَيۡلًا أَوۡ نَهَارٗا﴾ «په شپه او ورځ كې» يې ښايي د دې لامله فرمايلي وي چې شپه د غفلت وخت وي، او په ورځې كې خلق عموماً ويښ وي، مطلب يې دا دى كله چې د الله تعالى حكم راورسيږي؛ بيا كه څوك ويښ وي كه اوده، غافل وي كه هوښيار؛ هيڅ يو سړى په هيڅ يوه حالت كې د هغه مخه نشي نيولى.

﴿وَٱللَّهُ يَدۡعُوٓاْ إِلَىٰ دَارِ ٱلسَّلَٰمِ وَيَهۡدِي مَن يَشَآءُ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ٢٥﴾

او الله بولي (بندګان خپل) كور د سلامتيا ته (چې جنت دى)، او لاره ښيي هغه چا ته چې اراده وفرمايي (د هدايت د ده) لارې سمې ته (چې اسلام دى).

تفسير: يعني د دنيا پر زائل او فاني ژوندون مه نازېږئ، او مه پرې تېر وځئ ! او د دار السلام يعني د جنت په لوري راشئ ! پاك الله تاسې د سلامتى كور ته بولي، او تر هغه ځايه پورې يې د رسېدلو لاره هم درښوولې ده، همغه كور دى چې اوسيدونكي يې لـه هـر راز (قسم) رنځ، غـم، پريشانى، تكليف، نقصان، آفت، فنا، زوال او نورو عوارضو څخه صحيح او سالم پاتې كيږي، او پرښتې پرې سلام آچوي، او پخپله د رب العزّت جل جلاله له حضوره به هم د سلام تُحفې وررسيږي.

﴿لِّلَّذِينَ أَحۡسَنُواْ ٱلۡحُسۡنَىٰ وَزِيَادَةٞۖ وَلَا يَرۡهَقُ وُجُوهَهُمۡ قَتَرٞ وَلَا ذِلَّةٌۚ أُوْلَٰٓئِكَ أَصۡحَٰبُ ٱلۡجَنَّةِۖ هُمۡ فِيهَا خَٰلِدُونَ ٢٦﴾

لپاره د هغو كسانو چې نيكي يې كړې؛ نېكه (جزا جنت) او زيات (له اجره هم شته)، او نه به پټوي مخونه د دوى هيڅ تور ګرد او غبار او نه هيڅ ذلت (رسوايي)، دغه (محسنان) صاحبان د جنت دي، همدوى په دغه جنت كې تل اوسيدونكي دي.

تفسير: يعنې ښه کار کوونکو ته هلته ښه ځای (جنت) وررسيږي، او له هغه څخه زيات هم ور په برخه کيږي، يعنې د الله تعالی رؤيت (ليدل، ديدار، رزقنا الله تعالی).

د «زيادت» تفسير په لقاء الله او د الله تعالی په ليدلو سره په ځو صحيحه وو احاديثو کې وارد شوی دی، او له ډېرو صحابه وو او تابعينو رضي الله تعالی عنهم أجمعين څخه منقول دي، صهيب رضي الله تعالی عنه وايي چې: «رسول الله صلی الله عليه وسلم دغه آيت ولوست، او ويې فرمايل: «کله چې ګرد جنتيان په جنت او ټول دوزخيان په دوزخ کې داخل شي؛ نو يو غږ کوونکی به غږ وکړي: «ای جنتيانو ! ستاسې لپاره د الله تعالی يوه وعده باقي ده، چې هغه اوس پوره کېدونکي ده»، جنتيان به وايي چې: «هغه څه شی دی؟ آيا پاك الله په خپل فضل سره څمونږ د حسناتو پانګه نه ده درنه کړې؟ آيا څمونږ مخونه يې سپين او نوراني کړي نه دي؟ آيا ده مونږ له دوزخه نه يو ژغورلي (بچ کړي)؟ او جنت غوندې يو لوی مقام ته يې نه يو داخل کړي؟» دلته د دوی له منځه به پرده لري کړل شي، او جنتيان به د الله تعالی په لوري نظر وکړي؛ نو قسم په الله چې د الله تعالی له هر قسم ورکړيو شويو نعمتونو څخه جنتيانو ته د الله تعالی ليدل به زيات محبوب او مطلوب وي»، او د دې په اندازه به بل هيڅ شی د دوی په سترګو کې ښه نه ورځي، او د دوی سترګې به نه يخوي، او نه يې رڼوي، پاك الله مو دې خپله لقاء پخپل فضل او کرم سره روزي کړي، او سترګې مو دې روښې او زړونه مو دې پرې خوښ کړي، آمين ثم آمين.

﴿وَلَا يَرۡهَقُ وُجُوهَهُمۡ﴾ الآيه ـ يعنې د عرصات په محشر کې همغسې چې د فجّارو کفارو پر مخونو سخت ذلت، ظلمت، خواري او رسوايي ښبې او آثار به ښکاري، بالمقابل د هغه به د جنتيانو څېرې ډېرې نوراني، ښايسته او رونقدارې وي، او بيخي د ملاحت او صباحت څخه به ډکې وي.

وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطَعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾

او هغه کسان چې کسب يې کړی دی د بدو (لکه کفر او نفاق) جزا د بدئ (د دوی) په قدر د بدئ ده، او پټوي به دوی لره ذلت (رسوايي)، نه به وي دوی ته له (عذابه د) الله هيڅ ساتونکی، ګواکې پټ کړی شوي دي مخونه د دوی په قطعو (ټوټو) د شپې سره حال دا چې تک تور به وي، دغه (مسيئان) صاحبان د اور دي، همدوی په دغه دوزخ کې تل اوسېدونکي دي.

تفسير: يعنې له بدئ څخه به يې سزا زياته نه وي.

﴿وَتَرۡهَقُهُمۡ ذِلَّةٞ﴾ يعنې: د دوی څېرې به دومره توره تياره وي؛ ګواکې د تورې تيارې شپې توروالی د دوی په مخونو باندې لګېدلی دی، پاك الله مو دې له دغه مخ توروالي او نورو عذابونو څخه پخپل فضل او کرم سره وساتي. !

وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَاؤُكُمْ فَزَيَّلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَاؤُهُمْ مَا كُنْتُمْ إِيَّانَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾

او (ياد کړه ای محمده !) هغه ورځ چې راجمع به کړو دا خلق ټول، بيا به ووايو هغو کسانو ته چې شرك يې کړی دی: (ټينګ ودرېږئ) په ځايونو خپلو کې تاسې او (هم) شريکان ستاسې، نو بيلتون به وکړو مونږ په منځ د دوی کې، او وبه وايي شريکان د دوی (دوی ته) چې: نه وئ تاسې چې خاص مونږ لره به مو عبادت کولو.

تفسير: يعنې هغو کسانو چې پخپل خيال کې د الله تعالى لپاره شريکان درولي وو، يا ځينو ته يې د الله ځامن او لوڼې ويل، مثلا مسيح عليه السلام چې د نصاراوو په نزد «ابن الله» بلکه «عين الله» وو، يا «ملائکة الله» يا «أحبار» يا «رهبان» چې دوى ته هم له يوه حيثيته د الوهيت منصب ورکړى شوى وو، يا اصنام او اوثان چې د مکې مشرکانو پر دوى هم د الوهيت اختيارات تر يوې اندازې پورې تقسيم کړي وو، او هغه څوک چې د قبرونو عبادت کوي؛ په دې ګمان چې اولياء کرام ځمونږ د الله تعالى په نزد شفاعتګران دي؛ نو دغو ګردو ته به پخپلو ځايونو کې حسب المراتب د درېدلو حکم وشي.

فَكَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغٰفِلِيْنَ ﴿۲۹﴾

نو کافي (بس) دى الله شاهد په منځ ځمونږ او په منځ ستاسې کې؛ بېشکه شان دا دى چې: وو مونږ له عبادت ستاسې خامخا بې خبران.

تفسير: يعنې په دې دقّت کې به عجيبه پرېشاني او نفسي نفسي (ځان ځاني) وي، د عابدينو او معبودينو په منځ کې به بيلتون لوېږي، او د اوهامو او خيالاتو هغه مزي چې پخپل خيال سره يې سم په دنيا کې تړلي وو؛ هغه ټول به شلېږي، په دغه هولناک وخت کې کله چې مشرکينو د خپلو دغو فرضي معبودانو څنې ډېر زيات توقعات (هيلې) درلودلې، هغوى به په ښکاره ډول سره جواب ورکړي، چې تاسې له مونږ سره څه تعلق لرئ؟، تاسې دروغ وايئ چې مونږ د دوى عبادت کولو، تاسې سم له خپلې عقيدې سره د هغو شيانو عبادت چې کولو او د هغو لپاره مو د الوهيت هغه صفات تجويزول چې په دوى کې له سره موجود نه وو؛ نو په حقيقت کې هغه بندګي د «مسيح» يا د «ملائکو» عبادت نه ګڼله شي، او نه دغه عبادت په واقع سره د بې روحو بتانو دى، بلکه تاسو د خپل خيال او وهم يا د لعين شيطان عبادت کولو، او هغه به مو پرښتې يا کوم نبي يا کوم ولي يا کومې ځېرې يا نورو ته منسوبوو، پاک الله شاهد دى چې ځمونږ په خوښه يا رضا او اذن تاسې دغه حرکت نه دى کړى، مونږ نه وو خبر چې تاسې د خپل انتهايي حماقت او سفاهت او ناپوهۍ لامله مونږ د الله تعالى په مقابل کې معبودان دروئ.

هُنَالِكَ تَبْلُوْا كُلُّ نَفْسٍ مَّاۤ اَسْلَفَتْ وَرُدُّوْۤا اِلَى اللّٰهِ مَوْلٰىهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَفْتَرُوْنَ ﴿۳۰﴾

په دغه ځاى کې به ښکاره ومومي هر يو نفس جزا د هغه عمل چې پخوا يې ليږلى دى، او بېرته به بوتلل شي دوى الله ته چې مولى د دوى دى حق (او واقعي واکدار د دوى دى)، او ورک به شي له دوى نه هغه دروغ چې وو دوى چې جوړول به يې (له شفاعت د بُتانو او نورو معبودانو).

تفسير: يعنې ټول دروغ او بې اصله توهمات به بيخي له منځه ورک شي، او هر څوک به په رأي العين ګوري چې پر ته (علاوه) له هغه حقيقي مالک څخه د بل په لوري د رجوع کولو ځاى نشته، او د هر يوه سړي به د خپلو ښو او بدو په اندازه کولو باندې علم ورسيږي، چې هغه څومره وزن او اندازه لري.

قُلْ مَنْ يَّرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ اَمَّنْ يَّمْلِكُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَمَنْ يُّخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُّدَبِّرُ الْاَمْرَ فَسَيَقُوْلُوْنَ اللّٰهُ فَقُلْ اَفَلَا تَتَّقُوْنَ ﴿۳۱﴾

ووايه (اى محمده ! دوى ته) څوک رزق درکوي تاسې ته له جانبه د آسمانه (لکه په باران) او له ځمکې (لکه په نباتاتو)؟ بلکه آيا څوک دى چې مالک دى د (پيدا کولو د) غوږونو او د سترګو؟ او څوک دى چې راوباسي ژوندى (لکه بچى، مؤمن، عالم، کښت) له مړي (له هګۍ،

كافر، جاهل، دانه)؟ او راوباسي مړی (لکه نطفه) له ژوندي (لکه حيوان)؟ او څوك دی هغه چې تدبير كوي (د هر كار په منځ د خلقو كې)؟ نو ژر به ووايي دوی (چې هغه) الله دی، نو ووايه (ای محمده ! دوی ته !) نو آيا نه ويريږئ تاسې (له عذابه د الله).

فَذٰلِكُمُ اللّٰهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ ۚ فَمَاذَا بَعْدَ الْحَقِّ اِلَّا الضَّلٰلُ ۚ فَاَنّٰى تُصْرَفُوْنَ ﴿٣٢﴾

نو دغه (موصوف په دغو صفاتو) الله رب ستاسې دی حق، نو څه شی دي وروسته له حقه مګر ګمراهي، نو كوم خوا ته ګرځولی شئ تاسې (له حقه، سره د قيام د برهان په حقانيت د اسلام).

تفسير: مشركينو به هم اعتراف كولو چې دغه كليه امور او عظيم الشأن كار ما سوا د الله تعالی څخه بل هيڅوك يې نشي كولی، نو ځكه يې وفرمايل: كله چې اصلي خالق او مالك او د تمام عالم مدبّر تاسې هم دغه پاك الله ګڼئ؛ بيا نو ولې نه ويريږئ چې ما سوا د دغه الله څخه نور خپل معبود وګرځوئ؟، وروسته د هغه د اقرار كولو څخه چېرې ژر تر ژره پر خپلو پوندو بېرته ګرځئ، كله چې په رښتيا سره همغه ذات واحد احد الله دی؛ وروسته له رښتيا څخه پر ته (علاوه) له دروغو بل شی نه دی پاتې.

كَذٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِيْنَ فَسَقُوْٓا اَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٣٣﴾

همداسې (لكه چې ربوبيت لايق دی الله ته) لايق شو حكم (لازم شو عذاب) د رب ستا پر هغو كسانو چې نافرمانه دي د الله تعالی له حكم نه (په سبب د دې) چې دوی ايمان نه راوړي.

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَّنْ يَّبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ ۚ قُلِ اللّٰهُ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيْدُهٗ فَاَنّٰى تُؤْفَكُوْنَ ﴿٣٤﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) آيا شته له دې شريكانو ستاسې هغه څوك چې پيدا كړي دی خلق په اول كې، بيا ژوندي كړي دوی (پس له مرګه)؟ ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې الله اول پيدا كوي خلق بيا ژوندي كوي يې (وروسته له مرګه)؛ نو كوم لوري ته اړول كېږئ تاسې (له سمې لارې، چپې ته)؟.

تفسير: تر دې ځايه پورې د «مبدأ» ثبوت وو، اوس د «معاد» ذكر دی، يعنې كله مو چې اعتراف وكړ، چې د ځمكې او د آسمان او د سمع او بصر او د موت او د حيات او د ټولو پيدا كوونكی او اداره كوونكی هم دغه پاك الله دی؛ نو ظاهر دي چې د مخلوقاتو بيا پيدا كول او وروسته له مرګه بيا ژوندي كول او د دوی اعاده هم د همغه فعل كېدی شي، بيا د انبياوو عليهم السلام په ژبو كله چې دوی پخپله د هغه د اعاده كولو خبر وركوي، د هغه په تسليم څه عذر شته؟

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَآئِكُمْ مَّنْ يَّهْدِيْٓ اِلَى الْحَقِّ ۚ قُلِ اللّٰهُ يَهْدِيْ لِلْحَقِّ ۚ اَفَمَنْ يَّهْدِيْٓ اِلَى الْحَقِّ اَحَقُّ اَنْ يُّتَّبَعَ اَمَّنْ لَّا يَهِدِّيْٓ اِلَّآ اَنْ يُّهْدٰى ۚ فَمَا لَكُمْ ۟ كَيْفَ تَحْكُمُوْنَ ﴿٣٥﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې آيا شته له دې شريكانو ستاسې هغه څوك چې لاره وښيي حق ته؟ (بيا هم) ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې الله لاره ښيي حق ته، آيا نو هغه څوك چې لاره ښيي حق ته ډېر لايق دی د دې چې متابعت يې وكړی شي؟ او كه هغه چې (پخپله هم) لاره نشي موندلی؟ مګر چې ده ته لاره وښوولی شي، نو څه باعث دی تاسې لره، څرنګه حكم كوئ؟.

تفسیر: د «مبدأ» او «معاد» په منځ کې د هدایت د واسطو او وسائلو ذکر دی، یعنې همغسې چې رومبنی پیدا کوونکی او وروستنی ژوندی کوونکی همغه یو الله تعالی دی او بل څوک نه دی؛ نو همدغه پاک الله د خپلو بندګانو د «معاد» صحیح او رښتیا لار ښوونکی دی، نه بل څوک، او په مخلوقات کې: لوی دی که وړوکی؛ ټول د ده لارښوونې ته محتاج دي، د ده پر هدایت او لار ښوونه باندې ښایي چې ټول لاړ شي.

باطل معبود په څه حساب کی دی چې چاته لار ښوونه وکړي؟ آیا دی پخپله بې د بل چا له هدایته او مرستې (مدد) او لاس نیولو یو پل هم واخیستی شي؟ نو ځکه د ده لارښوونه د بندګانو په حق کې د قبول قابله او وړ نه ده، چې ګوندې الله تعالی بې واسطې د هغو لارښوونه کړي وي، بیا دا څومره بې انصافي ده، چې انسان هغه مطلق هادي پر بېردي، او د دغو باطلو او کمزورو معاونینو او لار ښوونکو پسې لویږي، او د همدوی اسره او هیله (امید) ونیسي.

وَمَا يَتَّبِعُ اَكْثَرُهُمْ اِلَّا ظَنًّا ۚ اِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِيْ مِنَ الْحَقِّ شَيْـًٔا ۚ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِمَا يَفْعَلُوْنَ ﴿۳۶﴾

او نه کوي متابعت اکثر د دوی مګر د ګمان (اټکل)، بېشکه ګمان (اټکل) نه بې پروا کوي (هیڅوک) له حقه د هیڅ څیز، بېشکه الله ښه عالم دی په هغه څه چې کوي (یې) دوی (نو جزا به ورکړي).

تفسیر: کله چې معلوم شو چې «مبدي» او «معید» او «هادي» همغه الله تعالی دی؛ نو د هغه په خلاف د شرک د لارې غوره کوونکو ته فکر کول پکار دي، چې د دوی په لاس کې کوم دلیل او برهان شته؟ چې د هغه په بناء د «توحید» قویم او قدیم مسلک پر بېردي او د ګمراهۍ او ضلالت په کوهي کې ځانونه اچوي، رښتیا خبره خو دا ده: چې د دوی سره پر ته له ظنونو او اوهامو او چټي او مهملو خبرو څخه بل هیڅ دلیل او برهان نشته، نو د اټکل غشی د حق او صداقت په بحث کې څه کار ورکولی شي؟.

وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْاٰنُ اَنْ يُّفْتَرٰى مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَلٰكِنْ تَصْدِيْقَ الَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيْلَ الْكِتٰبِ لَا رَيْبَ فِيْهِ مِنْ رَّبِّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿۳۷﴾

او نه دی دا قرآن (سره له داسې فصاحته، بلاغته او اعجازه) چې په دروغو جوړ کړ شي غیر له الله نه، ولیکن دی تصدیق (رښتینی) کوونکی د هغه (کتاب) چې تېر شوی دی په مخکې د ده، او دی تفصیل کوونکی د هغه څه چې لیکلي شوي دي (پر تاسو)، نشته هیڅ شک په ده کې (چې راغلی دی) له لوري د رب د عالمیانو.

تفسیر: د پاک قرآن علوم او معارف او احکام او قوانین او معجز او محیر العقول فصاحت او بلاغت او جزالت باندې له نظر اچولو څخه دغه راڅرګندیږي چې: دغه پاک قرآن بېشکه همداسې یو کتاب دی، چې د پاک قدوس الله له لوري نازل شوی دی، او د ما سوا الله څخه بل هیڅوک داسې یو معظم کتاب نشي راوړاندې کولی.

پوره قرآن دې خو پخپل ځای پاتې وي، د هغه د یوه سورت له مثل راوړلو څخه هم ټول انسانان او پیریان عاجزان او ناتوان دي، لکه چې وروسته راځي: (او نه دی دا قرآن چې لولي یې محمد صلی الله علیه وآله وصحبه وسلم په تاسې داسې چې جوړ کړی شي د ځانه، بلکه هیڅوک یې نشي ویلی د ځانه غیر له الله تعالی نه، یعنې داسې نه ښایي چې دا کلام د بشر وي ، ولیکن رالېږلی دی الله پاک دا قرآن لپاره د تصدیق د هر هغه کتاب چې تېر شوی دی په مخکې د ده، او په صدق یې هر څوک قایل دي، چې تورات او انجیل او زبور دی، او له دغو سره سم او مطابق دی، د دین په اصولو کې ډېر تعجب دی چې هغه حق شو او دغه نشو، بلکه د لوی قرآن کلام الاهیتوب له دې نه

ظاهر دی، چې د ګردو پخوانیو آسماني کتابونو مصدّق او د هغو د اصلي مضامینو حفاظت او د هغو د پخوانیو ویلو صداقت په علانیه ډول سره کوي.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۖ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾

بلکه آیا وایي دوی چې (محمد) له ځانه جوړ کړی دی دغه (قرآن)، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې؛ نو راوړئ یو (لنډ) سورت په شان د ده (په اعجاز کې) او راوبولئ تاسې هغه څوک چې ستاسې له لاسه کېږي (دې معارضې ته لپاره د معاونت خپل) غیر له الله څخه که یئ تاسې صادقان (رښتیني په دغه دعوی د افتراء کې).

تفسیر: یعني که ما دغه قرآن جوړ کړی وي؛ نو تاسې هم چې ما غوندې بشر یئ، ګرد سره راټول شئ، او د ده د یوه سورت پشان یو سورت راجوړ کړئ ! کـه د تمام جهان لیکونکي او لوستونکي او امیان سره راغونډ شي، او یو وړو کی سورت لکه قرآن غوندې راوړاندې کړي؛ نو وپوهېږئ چې قرآن عظیم الشأن هم د کوم یوه بشر کلام دی، چې د هغه مثال نور خلق جوړولی شي، مګر دغه خبره محاله ده چې تر أبد الآباد پورې کوم مخلوق داسې حوصله وکړی شي، او د قرآنکریم پرله پسې همغه دعـوی ده، چې زه د الله قدوس کلام یم، او همغسې چې د الله تعالی د ځمکې په شان بله ځمکه او د الله تعالی د لمر او د الله تعالی د آسمان په شان بل آسمان له پیدا کولو څخه ټول جهان عاجز او حیران دی، همغسې د الله تعالی د قرآن په شان د بل بیان یا قرآن د اتیان څخه هم ټول جهان عاجز او حیران دی.

﴿قُل لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَٰذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ (۱۵ جزء د بني اسرائیل سورت (۸۸) آیت (۱۰) رکوع) پر دغې مسئلې مو په هغې رسالې کې چې په (اعجاز القرآن) سره موسومه ده؛ په زړه پورې خبرې کړې دي، شایقین دې هغه ووایي.

بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ ۚ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۖ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٣٩﴾

بلکه نسبت د دروغو یې وکړ په هغه قرآن چې پوره نه وو رسېدلی دوی په علم د هغه، او نه وو راغلی دوی ته معنی او حقیقت د دې قرآن، همداسې تکذیب کړی وو (د خپلو انبیاوو) هغو کسانو چې وو پخوا له دوی نه، نو وګوره ته چې څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د ظالمانو (تکذیب کوونکو د انبیاوو).

تفسیر: یعني پاک قرآن ته «مفتري» ویل د پوه او عقل کار نه، بلکه محض د ناپوهۍ، جهل، سفاهت او قلّت تدبر له جهته دی، او تعصب او عناد هغو ته اجازه نه ورکوي، چې په سړه سینه او قرار زړه د قرآن په حقائقو او د ده د اعجاز پر وجوهو غور وکړي !.

ځینو مفسرینو د «تأویل» معنی په «تفسیر» سره کړې ده، یعني د پاک قرآن مطالب د دوی په دماغو کې په پوره ډول سره نه دي لوېدلي، او ځینې له هغه قرآني وړاندوینې مرادوي، یعني د تکذیب یوه وجه د ځینو ناپوهانو او ساده کسانو په حق کې دا هم ده، چې د مستقبل په نسبت هغه اخبار چې پاک قرآن ورکړي دي، د هغو وقوع تر نن پورې نه ده شوې، نو ځکه دوی منتظر دي، چې د هغو ظهور به کله کیږي، مګر لږ فکر کول په کار دي، چې دغه د تکذیب سبب څرنګه کېدی شي؟ .

وَمِنْهُمْ مَّنْ يُّؤْمِنُ بِهٖ وَمِنْهُمْ مَّنْ لَّا يُؤْمِنُ بِهٖ ؕ وَرَبُّكَ اَعْلَمُ بِالْمُفْسِدِيْنَ ﴿۴۰﴾

او ځينې له دې (مكذبانو) هغه دي چې ايمان راوړي پر دغه (قرآن) او ځينې له دوی نه هغه دي چې ايمان نه راوړي په دغه (قرآن)، او رب ستا ښه عالم دی پر (حال د) مفسدانو.

تفسير: يعنې وروسته له دې نه له دوی څخه ځينې كسان مسلمان كېدونكي دي، له هغو څخه تاسې ستر ګې واړوئ ! باقي هغه كسان چې پر خپلو شرارتونو قايم پاتې كيږي؛ پاك الله پر هغو ټولو عالم دی، او په مناسبو موقعو كې به هغوی ته مناسبه سزا وركوي.

وَاِنْ كَذَّبُوْكَ فَقُلْ لِّيْ عَمَلِيْ وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ ۚ اَنْتُمْ بَرِيْٓـُٔوْنَ مِمَّآ اَعْمَلُ وَاَنَا بَرِيْٓءٌ مِّمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۴۱﴾

او كه تكذيب وكړي دوی ستا؛ نو ووايه (ای محمده ! دوی ته) ماته (جزا د) عمل څما ده، او تاسې ته (جزا د) عمل ستاسې ده، تاسې بېزاره يئ له هغه كار چې كوم يې زه، او زه هم بېزاره يم له هغه كارونو چې كوئ يې تاسې.

تفسير: يعنې كه د داسې دلائلو او براهينو د اورېدلو څخه وروسته هم دغه خلق ستاسې تكذيب وكړي؛ نو تاسې ووايئ چې: ما خو خپل فرض اداء كړی دی، مګر كه تاسې سره له پوهولو هم نه پوهېږئ؛ نو اوس ځمونږ او ستاسې لاره بېله ده، تاسې د خپل عمل ذمه وار يئ، او زه د خپل عمل، هر چا ته به د ده د عمل ثمره ور په برخه كيږي.

وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّسْتَمِعُوْنَ اِلَيْكَ ؕ اَفَاَنْتَ تُسْمِعُ الصُّمَّ وَلَوْ كَانُوْا لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿۴۲﴾ وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّنْظُرُ اِلَيْكَ ؕ اَفَاَنْتَ تَهْدِي الْعُمْيَ وَلَوْ كَانُوْا لَا يُبْصِرُوْنَ ﴿۴۳﴾

او ځينې له دې كفارو هغه كسان دي چې غوږونه نيسي تا ته (تمسخراً يا ظاهراً)، آيا نو ته اورول كولی شې كاڼه ته؟ (بلكه نشې كولی) او اګر كه وي دوی چې هيڅ عقل هم نه لري، (سمع او عقل يې دواړه وركړ وي). او ځينې له دوی هغه دي چې ګوري تاته (د سر په ستر ګو)، آيا نو ته به لاره وښيې ړندو ته؟ او اګر كه وي دوی چې هيڅ بصيرت (او پوه) نه لري (يعنې نه يې شې پوهولی).

تفسير: ځينې خلق اګر كه په ظاهره سره لوی قرآن او د رسول الله مبارك كلام آوري، او د دوی معجزات او كمالات ګوري، مګر هغه اورېدل او ليدل نافع دي چې د زړه په غوږونو او د زړه په ستر ګو سره وي، دا ستاسې په اختيار كې نه ده؛ چې كڼو زړونو او كڼو غوږونو ته خبره واوروې، په دې حال كې چې دوی د زيات كاڼه توب لامله قطعاً په حق كلام باندې نشي پوهېدی، يا ړندو زړونو ته د حق لار وښوولی شې؛ كله چې په دوی كې د بصيرت ماده نشته.

اِنَّ اللّٰهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْـًٔا وَّلٰكِنَّ النَّاسَ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿۴۴﴾

بېشكه چې الله نه كوي ظلم پر خلقو هيڅ قدر، وليكن خلق پر نفسونو (ځانونو) خپلو ظلم كوي (چې خپل عقل او حس په ملاهيو كې په كار آچوي).

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ كَاَنْ لَّمْ يَلْبَثُوْٓا اِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُوْنَ بَيْنَهُمْ ؕ قَدْ خَسِرَ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِلِقَآءِ اللّٰهِ وَمَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ ﴿۴۵﴾

او هغه ورځ چې (پس له مرګه الله) راجمع کړي کفّار حال دا لکه چې نه وو تېر کړی دوی (په دنيا يا په قبر کې) مګر په قدر د يوه ساعت له ورځې؛ پېژني به دوی يو تر بله پخپلو منځونو کې (په دغې ورځې کې)، په تحقيق زيانمن شوي دي هغه کسان چې تکذيب يې کړی دی د ملاقات د الله، او نه وو دوی سمه صافه لاره موندونکي.

تفسير: يعني د محشر د هولناکو اهوالو او حوادثو د ليدلو څخه د ټول عمر، عيش، عشرت، آرامتيا او هوسايي دومره حقيره او قليله په نظر ورځي، چې ګواکې په دنيا کې يې د يوه ګړی څخه زياته هستوګنه نه وي کړي، او افسوس به کوي چې ټول عمر مې خومره په فضول او بېکاره تېر شوی دی، لکه چې سرې يوه ګړی يا دوه ګړی همداسې په چټي او چپو خبرو کې تېروي، او هم د هغه ځای د زړه چاودونکو مصائبو د ليدلو څخه داسې خيال کوي، چې ګواکې په دنيا کې دومره زيات نه دی پاتې شوی، او دغه وېروونکی وخت يو ناڅاپه رارسېدلی دی، هلته تش يو ساعت يا دوه ساعته پاتې شوی يم، او دغه دی چې سمدلاسه دلته رسېدلی او په دغو تکليفونو کې اخته شوی يم، کاشکې د هغه ځای د قيام مدت مې لږ څه ډېر وی، او دغې بدې ورځې ته دغسې ژر نه وی رسېدلی، ځينې مفسرين وايي چې: د برزخ (قبر) هستېدلو مدت به ورته لکه يوه ګړی ښکاري، والله أعلم.

وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾

او يا خو به وښيو خامخا تاته ځيني له هغه عذاب چې وعده يې کوو له دوی سره، او يا به وفات کړو تا (پخوا له تعذيب د دوی)؛ نو خاص مونږ ته بيا راتله د دوی دي، بيا نو الله شاهد دی په هغو کارونو چې کوي يې دوی (نو د دوی تعذيب به تاته دروښيو په آخرت کې).

تفسير: يعني هغه وعدې چې مونږ د کفارو د عذاب ورکولو او د اسلام د غالب او منصور ګرځولو کړي دي، لکه د «بدر» او نور مظفريت يا وروسته د وفات ستاسې به په عمل راځي؛ نو بنا پر دغه که ستاسې په حضور کې د هغو ظهور رانشي، په هر صورت دغه (وعدې) يقيني دي؛ چې هغه به ټولې پوره کېدونکې وي، که بنا پر کوم مصلحت کفارو ته په دنيا کې سزا ورنه کړه شي؛ نو په آخرت کې به وررسيږي، ځمونږ له لاسه دوی نجات نشي موندلی، او نه تښتېدلی شي.

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولٌ ۖ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٤٧﴾

او لپاره د هر امت يو رسول دی، نو کله چې را به غی (دوی ته) رسول د دوی (او دوی به ونه مانه)؛ نو حکم به وکړ شو په منځ د دوی کې په انصاف سره (چې رسول او مؤمنانو نجات وموند او مکذبين هلاکېدل) حال دا چې دوی به مظلومان نه وو (په دغه تعذيب کې).

تفسير: پخوا له دې نه د دې امت او د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم ذکر وو، اوس د نورو اقوامو او اممو ضابطه راښيي، چې هر جماعت او هرې فرقې ته د الله تعالی پيغام رسونکی رسول (استازی) ورلېږلي شوي دي، تر څو د الله تعالی حجّت تمام شي، د حجّت د اتمامه څخه پخوا هيچا ته عذاب نه ورکولی کيږي، خلق عمل لا له پخوا څخه کوي، مګر په دنيا کې هغو ته سزا وروسته د رسول د رسېدلو او د حجّت له اتمامه ورکوله شي.

وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾

او وايي دوی (په مسخرو يا په استبعاد) کله به وي دغه وعده که يئ تاسې صادقان (په دغه وعده کې؛ نو راېې ولئ).

قُلْ لَّآ اَمْلِكُ لِنَفْسِيْ ضَرًّا وَّلَا نَفْعًا اِلَّا مَا شَآءَ اللّٰهُ ؕ لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ ؕ اِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَاْخِرُوْنَ سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ ﴿۴۹﴾

ووایه (ای محمده !) نه یم مالک لپاره د ځان خپل (د دفع کولو) د ضرر او نه (د رسولو) د نفعې مګر د هغې (نفعې او ضرر) چې اراده وفرمايي الله، لپاره د هر امت یوه نېټه ده (د هلاک)، کله چې راشي هغه اجل (نېټه د مرګ) د دوی؛ نو نه به وروستي کېږي دوی (د دغې نېټې خپلې نه) یو ساعت او نه ړومبی کېږي دوی.

تفسیر: یعنې د عذابونو او نورو درلېږل د الله تعالی کار دی، او هغه ځما په قبضه او اختیار کې نه دی، زه خو د خپلې نفعې یواځې دومره مالک یم، چې هومره د الله تعالی اراده وي، نو بیا پر نورو د نېکۍ یا د بدۍ د وارد کولو مستقل اختیار ماته له کومه شو؟ د هر قوم لپاره یو مدّت او میعاد د الله تعالی په علم کې مقرر دی، کله چې هغه میعاد پوره شي؛ نو هغه وقت به ورسیږي، د بېړو د یوه رپ په اندازه تخلف په کې نه کېږي.

الغرض د عذاب د ژر غوښتلو څخه تاسې ته هیڅ یوه فائده په لاس نه درځي، هغه وقت چې د الله تعالی په علم کې غوټه او ټاکلی (مقرر) او معین شوی دی، هغه یوه دقیقه نه وړاندې او نه وروسته کېږي، او پوره په همغه وقت کې رسېدونکی او ورځکېدونکی دی.

قُلْ اَرَءَيْتُمْ اِنْ اَتٰىكُمْ عَذَابُهٗ بَيَاتًا اَوْ نَهَارًا مَّاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُوْنَ ﴿۵۰﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته چې) آیا وینئ تاسې (یعنې خبر راکړئ ماته) که راشي تاسو ته عذاب د الله د شپې یا د ورځې؛ نو څه به وي هغه (عذاب) چې په جلتی سره غوښت له هغه نه مجرمانو (کافرانو)؟. (یا) نو څه به وکړي پخوا له هغه څخه مجرمان (ګناهګاران). (یا) نو څه دی هغه (عذاب) چې تلوار کوي په راتلو د هغه مجرمان (کافران).

تفسیر: یعنې که د شپې اوده وي، یا د ورځې کله چې په دنیوي کارونو کې لګیا وئ، که یو ناڅاپه د الله تعالی عذاب یې ونیسي؛ نو که مجرم په دغه صورت کې جلتي هم وکړي؛ نو څرنګه به خپله ژغورنه (بچاو) او نجات وکړی شي؟ کله چې خپل ځان نشي ژغورلی (بچ کولی)؛ نو بیا د وخت د پوښتنې کولو څخه څه فائده وررسیږي؟ .

اَثُمَّ اِذَا مَا وَقَعَ اٰمَنْتُمْ بِهٖ ؕ آٰلْئٰنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهٖ تَسْتَعْجِلُوْنَ ﴿۵۱﴾

آیا کله چې واقع شي (دغه عذاب) نو ایمان به راوړئ تاسې په هغه، (الله فرمايي): آیا اوس (ایمان راوړئ چې عذاب نازل شو) حال دا چې په تحقیق وئ تاسې چې په (غوښتلو د) دغه (عذاب) به مو جلتي کوله.

تفسیر: یعنې د عذاب دغه ژر غوښتنه د دې لپاره کوي چې هغوی د عذاب په نزول نه دي متیقن، که دوی په دغه وخت کې متیقن کېدل؛ نو فائده یې ورته رسوله، او د خپل نجات لپاره به یې کوښښ کولو، که د عذاب د راتګ څخه وروسته یې یقین راشي؛ نو څه فائده به ور ورسیږي؟ په دغه وخت کې به د الله تعالی لوري ویل کېږي، چې ښه اوس خو تاسې قائلان شوئ، حال دا چې پخوا مو دغه دروغ بلل، ځکه چې تقاضا کول هم د دروغ ګڼلو او مسخرو کولو په نیت وو، که نه دغه وخت د اقرار کولو څخه هیڅ یوه فائده به در ونه رسیږي.

﴿ فَلَمَّا رَاَوْا بَاْسَنَا قَالُوْٓا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَحْدَهٗ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهٖ مُشْرِكِيْنَ ۝ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ اِيْمَانُهُمْ لَمَّا رَاَوْا بَاْسَنَا ؕ سُنَّتَ اللّٰهِ الَّتِيْ قَدْ خَلَتْ فِيْ عِبَادِهٖ ۚ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكٰفِرُوْنَ ﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۸۴ – ۸۵) آیت (۹) رکوع).

ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ ۚ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾

بيا به وويل شي هغو كسانو ته چې ظلم يې كړى وي: وڅكئ عذاب (دائم) د همېشگۍ، آيا سزا به دركولى شي تاسې ته (دركولى به نشي) مګر په سبب د هغه شرك او تكذيب چې وئ تاسې چې كول به مو، (يا) نه دركولى شي جزاء مګر په سبب د هغې چې وئ تاسې چې كول به مو (چې هغه شرك او تكذيب ستاسو دى).

وَيَسْتَنۢبِـُٔونَكَ أَحَقٌّ هُوَ ۖ قُلْ إِي وَرَبِّىٓ إِنَّهُۥ لَحَقٌّ ۖ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٣﴾

او پوښتنه كوي له تا نه چې آيا حق دى دا (قرآن يا دعوى د نبوّت يا عذاب؟ كه مسخرې كوې؟) ووايه (اى محمده ! دوى ته) هو ! قسم دې وي ځما په رب خپل چې بېشكه دغه خامخا حق دى، او نه يئ تاسې عاجزوونكي (د الله چې له عذابه يې ځان خلاص كړئ).

تفسير: يعنې د غفلت په نشه كې بې سده شوي په تعجب سره پوښتنه كوي چې: آيا دغه خبره رښتيا ده چې مونږ وروسته له مرګه بيا ژوندي كيږو؟ او د دائمي عذاب خوند به وڅكو؟ آيا په رښتيا سره وروسته له بخركي بخركي كېدلو او له خاورو سره ګډېدلو به بيا له نوي ژوند سره ژوندي كيږو؟، (اى محمده !) تاسو وفرمايئ دوى ته چې دا څه د تعجب خبره ده؟ ! دغه پېښه خو هرومرو باليقين كېدونكې ده، ستاسې ګډ كېدل په خاوره كې او بخركي بخركي كېدل الله تعالى له دغه څخه نه شي عاجزولى چې د پخوا په شان بيا تاسې همغسې پيدا كړي او د شرارتونو خوند دروڅكوي.

وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِى الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِۦ ۗ وَأَسَرُّوا۟ النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا۟ الْعَذَابَ ۖ وَقُضِىَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ ۚ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾

او كه بېشكه (مملوك شي) لپاره د هر نفس چې ظلم يې كړى وي (پخپل ځان باندې په كفر او شرك سره) ټول هغه چې دي په ځمكه كې؛ نو خامخا به فديه وركړي دغه نفس په دغه (هر څه سره؛ له عذابه) او وبه مومي دوى (په زړونو خپلو كې ـ په ترك د ايمان) پښېماني كله چې ووينې عذاب او فيصله به وكړه شي په منځ د دوى كې په انصاف او حال دا چې دوى به مظلومان نه وي.

تفسير: يعنې كه فرضاً د ځمكې د مخ ټولې خزانې د ده په قبضه كې وي؛ نو كوښښ به وكړي چې هغه ټول وركړي، او د الله تعالى له عذابه ځان وژغوري (بچ كړي)، (كله چې دوى لره مالكيت د ﴿فِى الْأَرْضِ﴾ نشته؛ نو فديه وركول هم نشته، او له عذابه هم نجات نه نومې، او ښكاره به كړي دوى پښېماني يا پټه به يې كړي، او وبه مومي دوى په زړونو خپلو كې پښېماني په ترك د ايمان سره، او دا ځكه چې دا لفظ د «أسروا» له اضدادو څخه دى، نو ځكه اطلاق يې پر دواړو صحيح دى، يعنې او بيا به مومي دوى په زړونو خپلو كې درد او پښېماني او) پخپلو حركاتو به پښېمانيږي، او غواړي به چې نور خلق د دوى پر دغې پښېمانۍ خبر نشي، مګر بالآخر بې اختياره به هغه ښكاره كوي، او په هغه وخت كې به وايي: ﴿يَٰحَسْرَتَىٰ عَلَىٰ مَا فَرَّطتُ فِى جَنۢبِ اللَّهِ﴾ ﴿يَٰوَيْلَنَا قَدْ كُنَّا فِى غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا﴾.

أَلَآ إِنَّ لِلَّهِ مَا فِى السَّمَٰوَٰتِ وَالْأَرْضِ ۗ أَلَآ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

واورئ خبردار شئ ! چې بېشكه خاص الله لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو او په ځمكه كې دي (سره له آسمانونو او ځمكې ملكاً وخلقاً وعبيداً)، واورئ خبردار شئ ! چې بېشكه وعده د الله حقه ده، وليكن زيات له خلقو (چې كفّار دي) نه پوهيږي.

تفسیر: یعني په ګرد جهان کې یواځې د پاك الله حکومت دی، او د عدل او انصاف اجراءات کیږي، او هیڅ مجرم به تږې ونشي تښتېدی، او نه هیڅ یو مجرم به په رشوت او بلې ور کولو خپل ځان ژغورلی (بچ کولی) شي.

هُوَ يُحۡيِۦ وَيُمِيتُ وَإِلَيۡهِ تُرۡجَعُونَ ۝٥٦

همدغه (الله) ژوندي کول او مړه کول کوي، او همده ته بیا بیولي کېږئ (په قیامت کې لپاره د جزا).

تفسیر: کله چې ژوندي کول او مړه کول دالله تعالی فعل او کار دی، نو د دوهم ځلي ژوندي کول به ورته څه اشکال ولري؟.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ قَدۡ جَآءَتۡكُم مَّوۡعِظَةٞ مِّن رَّبِّكُمۡ وَشِفَآءٞ لِّمَا فِي ٱلصُّدُورِ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٞ لِّلۡمُؤۡمِنِينَ ۝٥٧

ای خلقو ! په تحقیق راغلې ده تاسې ته موعظه (پند) له جانبه د رب ستاسې او شفاء (دارو) لپاره د هغو (ټولو روحاني امراضو) چې دي په سینو (د خلقو کې د جهالت) او هدایت او رحمت دی لپاره د مؤمنینو.

تفسیر: دغه ټول د قرآنکریم صفات دي، «قرآن عظیم» له اوله تر آخره پورې داسې پند دی؛ چې خلق له مضرو او مهلکو خبرو ځنې ژغوري (بچ کوي)، د زړونو د روحاني رنځورئ لپاره د شفاء نسخه ده، د وصول الی الله او د الله تعالی د رضا لپاره ښوونکی دی، او خپل قبلوونکی په دنیا او آخرت کې د الله تعالی د رحمت ور او مستحق ګرځوي، د ځینو محققینو په نزد په دغه آیت کې د انساني نفس د کمال مرتبو ته اشاره ده، یعنې هر هغه سړی چې قرآن کریم باندې متمسك شي، په دغو ټولو مراتبو باندې کامیابېدی شي:

(۱): خپل ځان د نالایقو افعالو څخه د پاکولو په لورې، د ﴿مَّوۡعِظَةٞ﴾ په لفظ کې اشاره ده.

(۲): خپل باطن د فاسده وو عقائدو او ردیئه وو ملکاتو څخه تش کول، له ﴿وَشِفَآءٞ لِّمَا فِي ٱلصُّدُورِ﴾ څخه مفهومیږي.

(۳): خپل نفس په حقه وو عقائدو او فاضله وو اخلاقو سره ښایسته کول، چې د هغه لپاره د ﴿وَهُدٗى﴾ لفظ زیات مناسب دی.

(۴): د ظاهرو او باطنو د سازولو څخه وروسته الله تعالی جل جلاله د رحمت انوار پر نفس فیض کېدل، چې د ﴿وَرَحۡمَةٞ﴾ د لفظ مدلول دی.

قُلۡ بِفَضۡلِ ٱللَّهِ وَبِرَحۡمَتِهِۦ فَبِذَٰلِكَ فَلۡيَفۡرَحُواْ هُوَ خَيۡرٞ مِّمَّا يَجۡمَعُونَ ۝٥٨

ووایه (ای محمده ! مؤمنانو ته) په فضل د الله سره او په رحمت د الله سره؛ نو په همدغه (فضل او رحمت) دې خوشاله شي مؤمنان، (ځکه چې) دغه (فضل او رحمت) ډېر غوره دی له هغو مالونو چې جمع کوي (یې) دوی.

تفسیر: یعني ووایه ای محمده ! مؤمنانو ته چې خوشاله اوسئ په هغه فضل د الله تعالی سره چې په تاسې دی، چې هغه قرآنکریم یا خلود دی، یا لقاء او رضاء د الله تعالی ده، او په رحمت (او مهربانئ) د الله تعالی سره چې پر تاسې دی، او هغه رحمت محمد رسول الله یا توفیق یا عصمت یا نجات دی، پس ښایي په دې رالېږلې شویو دې خوشاله شي دوی، ځکه چې دنیوي مال او متاع لره هیڅ بقاء او وفاء نشته.

قُلْ أَرَأَيْتُم مَّا أَنزَلَ اللَّهُ لَكُم مِّن رِّزْقٍ فَجَعَلْتُم مِّنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ آللَّهُ أَذِنَ لَكُمْ ۖ أَمْ عَلَى اللَّهِ تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾

ووايه آيا وينئ تاسې (يعني خبر راکړئ ماته د) هغه څيز چې نازل کړی دی الله تاسو ته له رزق څخه، نو ګرځولی دی تاسې له دغه رزق څخه (ځيني) حرام او (ځيني) حلال، ووايه (ای محمده ! دوی ته): آيا الله اذن کړی دی تاسې ته (په دغه تحليل او تحريم کې، نه) بلکه په الله پورې دروغ تړئ تاسې (له ځانه).

تفسير: يعني پاک قرآن چې د نصيحت، شفاء هدايت او رحمت په صورت رانازل شوی دی، همغه د استناد او تمسّك کولو وړ او لايق دی، د الله تعالی د احکامو معرفت او د حلالو او حرامو تميز په همدغه سره کېدی شي، دغه بابيزه (خوشې) خبرې او واهيات دي، چې الله تعالی ستاسې د انتفاع لپاره هر قسم روزي پيدا کړې ده، بيا تاسې تش پخپلو آراوو او أهواوو په هغو کې يو شی حلال او بل شی حرام دروئ، آيا تاسې د دې خبرې څه حق لرئ چې پخپل سر او له خپله ځانه د تحليلولو او تحريمولو په نسبت فيصلې کوئ؟ آيا تاسې د داسې خبرو کولو جرأت کولی شئ؛ چې الله تعالی داسې حکم مونږ ته راکړی دی؟ يا همداسې له خپله ځانه پر الله تعالی دروغ تړئ؟ په وروستني آيت کې يې په صاف ډول سره اشاره فرمايلې ده، چې دغه پر ته له افتراء علی الله بل هيڅ شی نه ده.

تنبيه: د هغو شيانو مفصله تذکره چې دوی هغه په خپل سر حلال او حرام درولي وو؛ د «المائدې» او د «الأنعام» په سورتونو کې تېره شوې ده.

وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾

او څه شی دی ګمان د هغو کسانو چې له ځانه تړي پر الله باندې دروغ په ورځ د قيامت کې (چې څه به ورسره وکړي الله)؟، بېشکه الله خامخا څښتن (خاوند) د فضل دی پر خلقو، وليکن اکثره خلق نه وباسي شکر (په دغو نعماوو).

تفسير: يعني دا خلق د قيامت په نسبت څه خيال کوي؟ چې له دوی سره به څه قسم معامله کيږي، په سختۍ به ونيول شي؟ که ورو به خوشې کړل شي؟ عذاب او ربړ (تکليف) به وګالي (برداشت کړي)؟ که نه؟ په څه څه خيالاتو کې ډوب تللي دي؟، ښايي چې دوی دغه خبره ښه په ياد ولري، هر هغه سزا چې دوی ته ورکوله کيږي؛ هغه خامخا دوی ته رسېدونکې ده، او له سره هغه بېرته کېدونکې نه ده.

الله تعالی په خپل فضل سره خلقو ته په دنيا کې ډېر مهلت ورکوي، او له ډېرو تقصيراتو څخه يې تېرېږي، ليکن ډېر خلق د الله تعالی د دغه تلطيف په مقابل کې د شکر ايستلو او منتبه کېدلو په ځای لا زيات زړور او بې خوفه کيږي، بالآخر دوی بيخي د سزا ورکولو وړ او مستحق ګرځي.

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُو مِنْهُ مِن قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ ۚ وَمَا يَعْزُبُ عَن رَّبِّكَ مِن مِّثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِن ذَٰلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٦١﴾

او نه يې ته (مشغول) په کوم کار کې (له خپلو کارونو) او نه لولې ته (هيڅ آيت، سورت) له دې نه (يعني) له قرآنه، او نه کوئ (ای انسانانو کوم کار) له کارونو څخه مګر اوسو مونږ پر تاسې

شاهدان کله چې مصروف (بوخت) اوسېږئ تاسې په هغه کې، او نه غائب کيږي له ربه ستا په اندازه د يوې ذرې (واړه ميږي يا پوټي د ګرد نه) په ځمکه کې، او نه په آسمانونو کې، او نشته ډېره وړوکې له دغې ذرې څخه، او نه ډېر غټ (له دې نه) مګر (دا ټول ليکلي پراته دي) په کتاب واضح (ښکاره په لوح محفوظ) کې.

تفسير: يعنې د پاک قرآن په وسيله هغه جهاد چې دوی يې کوي؛ هغه ټول د الله تعالى په حضور کې دی، او خلق هغه ښې يا بدې معاملې چې کوي؛ هغه هم ټولې د الله تعالى په حضور کې ظاهرې پرتې دي، هر کله چې کوم مخلوق په کوم کار کې لاس پورې کوي، او په هغه کې مشغول او لګيا کيږي، اګر که د دوی په فکر او خيال کې د پاک الله فکر او تصور هم تېر نشي؛ مګر الله تعالى يې له ابتداء څخه تر انتهاء ګوري، (فان لم تکن تراه فانّه يراک)، په ځمکه او آسمان هر چېرې چې د يو ذرې په اندازه يا له هغه څخه وړوکی يا لوی کوم شی هم وي؛ هغه ټول د الله تعالى په علم محيط کې شته، او له سره ترې نه غائبيږي، بلکه د الله تعالى د علمه راښکته هم د ټول (ما کان و ما يکون) حال په کتاب مبين يعنې لوح محفوظ کې ثبت دی، چې هغه ته د تدبير په عالم کې ښايي د الله تعالى د علم صفحه وويلی شي.

أَلَآ إِنَّ أَوۡلِيَآءَ ٱللَّهِ لَا خَوۡفٌ عَلَيۡهِمۡ وَلَا هُمۡ يَحۡزَنُونَ ﴿٦٢﴾

واورئ خبردار شئ ! چې بېشکه دوستان د الله نشته هيڅ قسم وېره په دوی (له کوم مکروه) او نه به دوی خفه کيږي (هيچېرې له فوت د کوم مأمول نه).

تفسير: ابن کثير «رحمه الله» د حديثيه وو رواياتو په بنا دغه مطلب بيان کړی دی چې: «اولياء الله (د الله دوستانو) ته به په آخرت کې د محشر د اهوالو او وېرو څخه هيڅ خوف او وېره نه وي، او نه د دنيا د پرېښودلو څخه دوی خفه کيږي»، ځينې مفسرينو دغه آيت عام ابنيي دی: يعنې په هغو به د اندېښنې او د پرېشانی او د حوادثو د وقوع خوف نه په دنيا کې او نه په آخرت کې وي، او نه د کوم مطلوب فوتېدلو څخه به مغموم اومتأثر کيږي.

ګواکې د خوفه د الله خوف يا له غمه د آخرت د غم نفي مراده نه ده، بلکه په دنيا کې د دنيوي خوف او غم نفي مراده ده، چې د هغې احتمال د أعداوو او د نورو په مخالفت باندې کېدی شي، چې هغه به کاملينو مؤمنينو ته له سره نه پېښيږي، او دوی به هر وخت په پاک الله اعتماد او اطمينان لري، او د ټولو تکوينيه وو واقعاتو په نسبت داسې اعتقاد لري، چې هغه خامخا په يو حکمت او مصلحت مبني وي، نو دغه اعتماد او اعتقاد له استحضاره دوی ته خوف او غم او هيڅ تکليف نه رسوي.

ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَكَانُواْ يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾

(دغه دوستان) هغه کسان دي چې ايمان لري او وي دوی چې ځان ساتي (له معاصيو او وېريږي له الله نه).

تفسير: دا د «أولياء الله» تعريف فرمايي، يعنې متّقي مؤمن د الله تعالى ولي دی، پخوا له دې نه په څو ځايونو کې معلوم شوي دي، چې د ايمان او تقوی ډېر مدارج دي، نو د ايمان او تقوی هره درجه چې په هر چا کې موجوده وي؛ په هغې درجې به د ولايت يوه برخه ورثابتيږي، مثلاً لس شل او سل روپۍ هم مال، او پنځه سوه او زر، پنځوس زره، يو لک، يو مليون هم مال دی، ليکن په عام عُرف کې د لس او شل او سل روپۍ لرونکي مالک ته شتمن او مالدار نه ويل کيږي، تر څو چې «معتدّ به» د مال او دولت مقدار د چا سره نه وي، همداسې وپوهېږئ چې ايمان او تقوی هم په هره مرتبه کې چې وي؛ هغه د ولايت يو شُعبه ده، او په دې حيثيت ټولو مؤمنانو ته في الجمله ولي ويل کېدی شي، ليکن په عُرف کې ولي هغه ته ويلی شي، چې په کې د ايمان او تقوی يوه خاصه درجه وموندلی شي.

﴿لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَفِي الْاٰخِرَةِ ۚ لَا تَبْدِيْلَ لِكَلِمٰتِ اللّٰهِ ۚ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿٦٤﴾﴾

دوى ته زېرى دى په دغه ژوندون لږ خسيس كې او په آخرت كې، نشته هيڅ بدلول د كلماتو د الله (تعالى) ته، دغه (زېرى د دواړو جهانو) هم دغه دى برى ډېر لوى.

تفسير: اولياوو ته په دنيا كې څو ډوله بشارات دي، مثلاً حق تعالى هغو ته د انبياوو عليهم السلام په ژبه د ﴿وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ﴾ او نورو زېري وركړي دي، يا به پرښتې د موت په قريبېدلو هغو ته وايي: ﴿وَاَبْشِرُوْا بِالْجَنَّةِ الَّتِيْ كُنْتُمْ تُوْعَدُوْنَ﴾ (٢٤ جزء د حم السجده سورت (٣٠) آيت (۴) ركوع).

يا به ډېر رښتين او مبارك خوبونهويني، يا د هغو په نسبت د الله تعالى نور بندګان ښه خوبونه ورته ويني، چې د صحيح حديث سره موافق د نبوت د شپږ څلويښتو اجزاوو څخه يو جزء دى، يا د دوى په معاملو كې د الله تعالى له لوري به يو خاص قسم تاييد او امداد كيږي، يا په خواصو كې او كله له خواصو څنې تجاوز كوي په عوامو كې هم ده ته مقبوليت حاصليږي، او خلق د ده مدح او ثناء او د خير ذكر او ستاينه كوي، دغه ټول شيان تر دنيوي بشاراتو لاندې درجه په درجه راتلى شي، مګر په اكثرو رواياتو كې د ﴿لَهُمُ الْبُشْرٰى فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾ تفسير په صالحه وو رؤياوو سره كړى شوى دى، والله أعلم.

پاتې شول اخروي بشارات هغه پخپله په پاك قرآن كې منصوص دي ﴿بُشْرٰىكُمُ الْيَوْمَ جَنّٰتٌ تَجْرِيْ مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ﴾ او په حديث كې هم دغه تفسير منقول دى.

﴿وَلَا يَحْزُنْكَ قَوْلُهُمْ ۘ اِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ۚ هُوَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ ﴿٦٥﴾﴾

او نه دې خفه كوي تا (اى محمده!) خبرې د دوى (چې الله نه مني او ستا تكذيب كوي او ډاروي دې) بېشكه چې زور خاص الله لره دى ټول، هم دى ښه اورېدونكى (د ټولو اقوالو) ښه خبردار (په ټولو احوالو).

تفسير: په دې آيت كې رسول الله ته تسلي وركوي؛ چې تاسې د احمقانو او شريرانو له خبرو څخه مه خفه كېږئ! ټول زور او غلبه د الله تعالى په لاس كې ده.

﴿اَلَآ اِنَّ لِلّٰهِ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَمَنْ فِي الْاَرْضِ ۗ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ شُرَكَآءَ ۗ اِنْ يَّتَّبِعُوْنَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ هُمْ اِلَّا يَخْرُصُوْنَ ﴿٦٦﴾﴾

واورئ خبردار شئ! چې بېشكه خاص الله لره دي هر هغه څوك چې په آسمانونو كې دي (لكه پرښتې) او هغه څوك چې په ځمكه كې دي (لكه انسانان، پيريان سره له آسمانونو او ځمكې ملكاً خلقاً او عبيداً)، او نه كوي متابعت هغه كسان چې بولي (عبادت كوي) دوى غير د الله د شريكانو (چې په واقع كې شريكان نه دي له الله سره)، متابعت نه كوي دوى د (هيڅ شي) مګر د ګمان (خپل چې دا بُتان او معبودان شريكان دي د الله سره)، او نه دي دوى مګر دروغ وايي (اټكلونه چلوي په دې نسبت د شرك كې).

تفسير: يعنې په ګردو آسمانونو او ځمكو كې د واحد احد الله سلطنت دى، ګرد انس او جن او ملك د الله تعالى مملوك او مخلوق دي، د مشركانو دغه غير الله بلل او دوى الله تعالى سره حصه دار ګرځول؛ يوائې په توره تياره كې غشي وهل، او واهي، تباهي خيالات دي، د دوى په لاسونو كې نه كوم حقيقت شته، او نه څه حجّت او برهان، تش د اوهامو او ظنونو په تيارو كې خپل سرونه او ښنې ژوبلوي.

هُوَ الَّذِيْ جَعَلَ لَكُمُ الَّيْلَ لِتَسْكُنُوْا فِيْهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۭ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّسْمَعُوْنَ ۝

الله همغه ذات دی چې ګرځولې يې ده تاسې ته شپه (تياره) لپاره د دې چې آرام شئ تاسې په دې کې، او (ګرځولې يې ده) ورځ ښوونکې (روښانه)، بېشکه په دغه (ظلمت او نور) کې خامخا ډېر دلایل (د قدرت او وحدانيت) دي لپاره د هغه قوم چې اوري دغه قرآن (په غوږونو د زړه).

تفسير: د شپې او د ورځې او د نور او ظلمت پيدا کوونکی همغه يو الله دی، خير او شر او د ټولو متقابلو اشياوو خالق هم دی دی، په دغه سره د مجوسو دغه عقيده ترديد شوه، او په دې لوري هم يوه لطيفه اشاره وشوه، همغسې چې د شپې له تيارو څخه وروسته پاک الله روښانه ورځ راولي، او د لمر په رڼا کې ټول هغه شيان صاف په نظر راځي چې د شپې تياره کې نه ښکارېده؛ همداسې د مشرکينو د اوهامو او د ظنونو د پردې لرې کېدلو څخه وروسته د قرآنکريم د لمر رڼا وځليږي، چې خلقو ته د وصول الی الله پوره سمه لاره ښوونکې دی.

قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحٰنَهٗ ۭ هُوَ الْغَنِيُّ ۭ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ۭ اِنْ عِنْدَكُمْ مِّنْ سُلْطٰنٍۢ بِهٰذَا ۭ اَتَقُوْلُوْنَ عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ۝

وايي کفار نيولی دی الله ولد (ځوی لور، نو فرمايي الله په رد د دوی کې) پاک دی الله، هم دی غني (بې پروا دی)، خاص ده لره دي هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي، او هر هغه څه چې په ځمکې کې دي، نشته تاسې څخه هيڅ برهان حجّت سند په دې (چې الله تعالی ولد نيولی دی)، آيا وايئ تاسې پر الله هغه خبرې چې نه پوهېږئ تاسې (پرې).

تفسير: په دغه کې د عيسايانو د شرک ترديد دی، چې مسيح عليه السلام يې د الله تعالی ځوی ټاکلی (مقرر کړی) وو، دغه خبره د پوهېدلو وړ (لايق) ده، که دوی په واقعي ډول «مسيح» (معاذ الله) صلبي ځوی ګڼي، نو له دې نه لويه ګستاخي او سپين سترګي او کفر به څه وي؟ الله قدّوس بالبداهه له ښځې او اولاد څخه پاک او منزّه دی، که له ځوی څخه مراد متبني وي، نو پاک الله دغه ته څه ضرورت لري چې يو مخلوق خپل متبنّی وګرځوي؟ آيا (معاذ الله) له ده سره د اولاد حسرت او د ځوی د نشتوالي څه غم وو؟ يا دغه فکر ورسره وو چې وروسته له دې نه (معاذ الله) د ده مال او دولت وارث او د ده د نامه روښانه ساتونکی به څوک اوسي؟ يا دا چې د زړورتوب او حرج په وقت ورته تکيه او د مرستې وسيله وي، العياذ بالله، دی خو له دغو ټولو شيانو څخه بې نيازه او بې پروا دی، او نور ټول خلق په هر وخت او هر ځای کې ده ته محتاج دي، دی به ځوی، لمسی، تبنّي (ځوی نيوني) او نورو ته څرنګه احتياج او اړتيا (مجبوري) ولري، ګرد شيان د الله تعالی مخلوق او مملوک دي، نو بيا د مالک او مملوک او خالق او مخلوق په منځ کې د داسې نسبي علائقو ګنجايش او ځايېدل له کومه کيږي؟ دا لويه سخته خبره ده؛ چې د الله تعالی په نسبت محض له جهالته داسې دروغ او بې سنده خبرې وويلې شي.

قُلْ اِنَّ الَّذِيْنَ يَفْتَرُوْنَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُوْنَ ۝ مَتَاعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ اِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيْقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيْدَ بِمَا كَانُوْا يَكْفُرُوْنَ ۝

ووايه (ای محمده !دوی ته) بېشکه هغه کسان چې له خپله ځانه تړي پر الله دروغ (په نسبت د ولد او شريک سره) خلاص به نشي (له عذابه او په مراد به ونه رسيږي). نفع اخيستل دي په دنيا کې

بیا مونږ ته راتله د دوی دي (پس له مرګه)؛ بیا به وروڅکوو مونږ دوی ته عذاب سخت په سبب د دې چې وو دوی چې کافران کېدل (په الله او په رسول الله).

تفسیر: یعني پر الله دروغ تړونکي اګر که د ډېر دنیوي قوت او قدرت خاوندان او په خپلو اسبابو، سامانونو او وسائلو مغرور هم وي؛ لیکن ده ته حقیقي نیکي او برى له سره په برخه کېدى نشي، البته د لږو ورځو له مخې به په دنیا کې مزې کوي، او بالآخر یې د پاک الله په لوري رجوع ده، چې هلته به د خپلو جرائمو په بدل کې د نهایت سخت عذاب خوند وڅکي.

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذْكِيرِي بِآيَاتِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غُمَّةً ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنْظِرُونِ ﴿٧١﴾

او ولوله (ای محمده !) پردوی حال د نوح کله چې وویل (نوح) قوم خپل ته چې ای قومه ځما ! کـه چېرې وي سخت پر تاسې اوسېدل ځما (ډېر وخت په تاسې کې)، او پند درکول ځما (تاسې تـه) په آیتونو د الله؛ نو خاص په الله باندې توکل کړی دی ما، نو راغونډ (او کلک) کړئ تاسې کار خپل او (راټول کړئ) شریکان خپل، بیا دې نه وي کار ستاسې په تاسې باندې پټ (یعني ټول ښکاره راپسې ملا وتړئ)، بیا راورسوئ ماته هر قسم ضرر، او مهلت مه راکوئ ماته (هیڅ قدر څو خلاص شي ځما دغه اقامت او ستاسې دغه محنت).

تفسیر: یعني ای محمده ! اهل د مکې معظمې ته د نوح علیه السلام او د ده د قوم حال واوروه ! څو ترې عبرت حاصل کړي، که دوی د خاتم الأنبیاء صلی الله علیه وسلم پر تکذیب او عداوت هم داسې ملا تړلي وي، او له خپلو شرکیاتو ځنې لاس نه اخلي؛ نو د دوې انجام به هم همغسې کېدی شي، چې د نوح علیه السلام د تکذیب کوونکو وشو، او هم د دې واقعې له بیانولو څخه یوه موخه نبي علیه السلام ته تسلي ورکول دي، چې تاسې د خلقو د دښمنۍ او شرارت څخه دومره زیات خفه اومه متأثر کېږئ ! ځکه چې هر نبي ته داسې حوادث ور د مخه شوي او ټولو د همدې قسمو حالاتو مقابله فرمایلې ده، مګر په آخر کې فقط حق غالب شوی دی، او د حق او صداقت دښمنان تباه او برباد شوي دي.

﴿إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ﴾ الآیه ـ یعني ستاسې د خوښې او خفګان او د موافقت او مخالفت د یوې ذرې په اندازه هم زه پروا نه لرم، د نورو انبیاوو علیهم السلام په شان ځما هیله (امید) او اسره هم صرف په الله واحد احد صمد ده، که تاسې ځما په پوهنه او پند نه پوهېږئ، یا یې نه منئ؛ نو واک (اختیار) لرئ، زه خو د خپل منصبي فرض په ادا کولو کې هیڅ قصور نشم کولی، که تاسې ځما دغه وضعیت بد منئ، او دښمني راسره کوئ، او نقصان رارسوئ؛ نو دغه شیان قطعاً ځما پر دغو ارادو څه اثر نشي غورځولی، هر هغه شی چې ستاسې په امکان کې شته؛ په ډېر شوق او مینه سره یې پر ما اجراء کړئ، ځما پر خلاف جرګې او مشورې وکړئ ! او که کوم پوخ تجویز جوړ کړئ، یا کومه خبره غوټه کړئ، او د خپل کار ملګري بلکه فرضي معبودان مو هم راټول کړئ !، او ټول سره لاس او فکر یو کړئ !، او پر یوه غیر مشکوک او غیر مشتبه رایې قائم شئ !، بیا په خپلو متفقه وو طاقتونو سره هغه راجاري کړئ ! او د یوې شېبې مهلت راته مه راکوئ !؛ نو بیا به ګورئ چې ځما د نبوّت د استقامت او د توکّل د غره په مقابل کې د ټولې دنیا قوتونه او تدبیرونه څرنګه بېکاره او لتاړه او څنګه یې بخرکي په هوا الوځي؟ .

فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٧٢﴾

نو که ګرځېدئ تاسې (له پنده او ویې نه منئ) پس نه ده غوښتې ما له تاسو څخه هیڅ اجر (مزدوري)، نه دی اجر ځما (په دې چې بولم تاسو ایمان ته) مګر پر الله دی، او امر (حکم) شوی دی ماته په دې چې اوسم زه له مسلمانانو (راسخو غاړه ایښودونکو څخه الله ته).

تفسير: يعنې ستاسې په مقابل کې نه د جاني او بدني تکاليفو څخه ويرېږم، او نه د مالي نقصان څه فکر او اندېښنه راسره شته، زه د تبليغ او د دعوت په خدمت څه معاوضه هم له تاسې څخه نه غواړم چې دغه اندېښنه راته پيدا شي؛ چې ستاسې په خفګان به ځما تنخوا بنده شي، يا کم له کمه تاسې ته د داسې وينا موقع په لاس درشي؛ چې ځما ټول جد او جهد د مال له حرصه او د پيسو په طمع دی، ځما اجرت او مزدوري د هغه لوی ذات په ذمه ده، چې زه يې کار کوم.

فَكَذَّبُوهُ فَنَجَّيْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ فِى ٱلْفُلْكِ وَجَعَلْنَٰهُمْ خَلَٰٓئِفَ وَأَغْرَقْنَا ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلْمُنذَرِينَ ﴿۷۳﴾

نو نسبت د دروغو وکړ دوی نوح ته، پس نجات ورکړ مونږ دغه (نوح) ته او هغه چا ته چې وو له ده سره په بېړۍ کې (له غرقه)، او وګرځول مونږ دوی خليفګان، او غرق کړل مونږ (په طوفان کې) هغه کسان چې تکذيب يې کړی وو د آيتونو ځمونږ، نو وګوره چې څرنګه شوه آخره خاتمه د وېروليو شويو (يعنې هلاک شول).

تفسير: يعنې له هر چا سره چې د عبرت سترګې وي؛ هغه دې وګوري چې د مکذبينو انجام څرنګه شوی وو؟ دغه خلقو ته په سلهاوو کلونو نوح عليه السلام پند ورکړ، او نصيحت يې وکړ، او له نفعې او ضرر څخه يې خبردار کړل، کله چې هيڅ يوه خبره يې مؤثره ونه لوېده او قبوله نشوه، بلکه بالعکس د دوی ذاتي عناد او فرار لا ورپسې زيات شو؛ نو دلته د پاک الله له لوري د اوبو سخت طوفان (څپان) ورنازل شو، او په هغه کې ټول مکذبين سره ډوب شول، يوائې نوح عليه السلام سره له نورو څو تنو (چې پر بېړۍ سواره وو)؛ محفوظ پاتې شول، او د انسانانو وروستنی نسل له همدوی څنې پاتې شو، او د ډوب شويو خلقو په ځای کې هم دغه د بېړۍ سواره مسلمانان ودان شول، د نوح عليه السلام لږ څه قصه د «الأعراف» په سورت کې هم تېره شوې ده.

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ رُسُلًا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ فَجَآءُوهُم بِٱلْبَيِّنَٰتِ فَمَا كَانُوا۟ لِيُؤْمِنُوا۟ بِمَا كَذَّبُوا۟ بِهِۦ مِن قَبْلُ ۚ كَذَٰلِكَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِ ٱلْمُعْتَدِينَ ﴿۷۴﴾

بيا ليږلي وو مونږ پس له نوح نور رسولان قوم د هغو ته (لکه هود، صالح، ابراهيم، لوط، شُعيب)، نو راوړي وو دغو (رسولانو) هغوی ته دلائل ښکاره، پس (مستعد) نه وو دوی (دې ته) چې ايمان يې راوړی وی په هغو (دينيه وو اصولو) چې تکذيب يې کړی وو د هغو (اصولو) پخوا (له بعثت د رسولانو)، همداسې (لکه چې مهر مو لګولی وو په زړونو د دوی) مهر لګوو مونږ په زړونو د تېرېدونکو (له شرعي حدودو).

تفسير: يعنې د نوح عليه السلام څخه وروسته هود، صالح، لوط، ابراهيم، شعيب او نور انبياء عليهم السلام يې د خپلو اقوامو په لوري له ښکاره وو نښو او دلائلو سره ليږلي وو، ليکن د هغه جهالت او کفر په حالت کې چې دغه خلق د خپلو انبياوو د بعثت څخه پخوا وو، او د هغو شيانو په سبب چې پخوا له دې نه يې پرله پسې د انبياوو تکذيب کړی وو؛ بيا يې دا توفيق ونه موند چې د نورو انبياوو چې د تشريف راوړلو او د دوی د پوهولو څخه وروسته پر حقائقو وپوهيږي او اسلام ومني، بلکه د هغو صحيحه وو اصولو تکذيب چې پخوا له دې نه قوم د نوح کړی وو؛ دوی ټولو هم د هغو د منلو څخه انکار وکړ، او همغه يوه «نـه» چې يو ځلې د ړومبنيو د خولې څخه وتلې وه؛ ممکن نه وو چې بيا د نورو وروستنيو له خولو په «هـو !» سره بدله شي، دوی هم په همغې بې ايمانۍ او تکذيب الحق تر آخره پورې کلک ولاړ وو.

ثُمَّ بَعَثۡنَا مِنۢ بَعۡدِهِم مُّوسَىٰ وَهَٰرُونَ إِلَىٰ فِرۡعَوۡنَ وَمَلَإِيْهِۦ بِـَٔايَٰتِنَا فَٱسۡتَكۡبَرُواْ وَكَانُواْ قَوۡمٗا مُّجۡرِمِينَ ﴿٧٥﴾

بیا ولیږل مونږ وروسته له دغو (رسولانو) څخه موسی او هارون (دواړه وروڼه) طرف د فرعون (د مصر) او سردارانو د قوم د ده ته په ښکاره معجزو څمونږ؛ نو تکبر وکړ دوی، او وو دوی قوم مجرمان (کافران زړور په ګناهونو).

فَلَمَّا جَآءَهُمُ ٱلۡحَقُّ مِنۡ عِندِنَا قَالُوٓاْ إِنَّ هَٰذَا لَسِحۡرٞ مُّبِينٞ ﴿٧٦﴾

نو کله چې راغی دوی ته حق (ربتیا خبره) له نزده څمونږ؛ نو وویل دوی: بېشکه دا خامخا سحر (کوډې) دی ښکاره.

تفسیر: یعنې د «عصا» او د «ید بیضا» (د امسا او د روښانه لاس) او د نورو معجزو د لیدلو او د موسی علیه السلام زښته زیات تاثیردارو خبرو د اورېدلو څخه یې وویل چې: «دغه ټول امور ښکاره جادو دی» ځکه چې د ده په خیال کې د ګردو فوق العاده شیانو آخري درجه هم دغه جادو کېدی شي.

قَالَ مُوسَىٰٓ أَتَقُولُونَ لِلۡحَقِّ لَمَّا جَآءَكُمۡۖ أَسِحۡرٌ هَٰذَا وَلَا يُفۡلِحُ ٱلسَّٰحِرُونَ ﴿٧٧﴾

وویل موسی (دغو قاتلانو ته) آیا وایئ تاسې دغه حق (ربتینې معجزې) ته کله چې راغله تاسې ته (چې معجزه نه ده، سحر دی): آیا سحر دی دا (بلکه نه دی)، حال دا چې نه مومي بری ساحران (له عذاب د نیران).

تفسیر: یعنې حق ته جادو وایئ، آیا جادو داسې کېدی شي؟ او آیا جادګر، کوډګر څرنګه د نبوت دعوی کولی شي؟ او د حق او باطل په کشمکش کې بریالی (کامیاب) کېدی شي؟ د سحر او معجزې په منځ کې فرق او توپیر نه کول، د دوی د لنډو پوهېدلو کار دی، چې د طلا او سرو زرو او ژېړو په منځ کې فرق نشي کولی، د نبي روښانه مخ، سوچه اخلاق، د تقوی رڼا، له شوکته اوعظمته ډکو احوالو کې داسې ښکاره ګواهي موجوده ده، چې کوډګري او شعوذه بازي له سره له دوی سره هیڅ یو نسبت نه لري، نو بیا نبي الله ته «ساحر» ویل په کومې اندازې بېحیایي او لیونتوب دی؟.

قَالُوٓاْ أَجِئۡتَنَا لِتَلۡفِتَنَا عَمَّا وَجَدۡنَا عَلَيۡهِ ءَابَآءَنَا وَتَكُونَ لَكُمَا ٱلۡكِبۡرِيَآءُ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَمَا نَحۡنُ لَكُمَا بِمُؤۡمِنِينَ ﴿٧٨﴾

وویل فرعونیانو (موسی ته) آیا راغلی یې ته مونږ ته لپاره د دې چې واړوې مونږ له هغه کاره چې موندلي دي مونږ پرې پلرونه خپل، او چې شي تاسې دواړو ته غلبه (سلطنت) په ځمکه (د مصر) کې، او نه یو مونږ ستاسې دواړو (په نبوت) باور کوونکي.

تفسیر: یعنې معاذ الله ته د دنیا حریص او بد نیت یې، یو سیاسي تحریک په مذهبي رنګ سره وړاندې کوې، ستا مقصد او غرض همداسې معلومیږي، چې له مذهبي حیثیته یو لوی انقلاب جوړ کړې، او په دغه ملک کې خپله سرداري او حکومت ټینګ کړې، او د دې ځای پخواني سرداران (قبطیان) برطرف کړې، نو په یاد یې ولره ! چې ستا دغه غوښتنه پوره کېدونکې نه ده، مونږ له سره ستا خبره نه منو، او نه دې له سره مشرتیا تسلیموو.

وَقَالَ فِرۡعَوۡنُ ٱئۡتُونِي بِكُلِّ سَٰحِرٍ عَلِيمٖ ﴿٧٩﴾

او وویل فرعون (مقربانو خپلو ته چې): راولئ تاسې ماته هر هغه ساحر چې ښه (پوهه او) ماهر وي.

تفسير: دغه د موسى عليه السلام د تقرير جواب وو، يعنې پاتې شوه د سحر او د معجزې جګړه د هغې تصفيه هم عملاً کوو، چې د دې ملك ډېر لوی ماهر کوډګران راټول کړل شي، بيا دغه کوډګران ستا د دغو معجزاتو په مقابل کې خپلې ننداري دربنکاره کړي؛ نو ټول به سره ووينې چې تاسې نبيان يئ؟ که (معاذ الله) کوډاګران؟، نو ځکه د فرعون په ټوله پاچاهى کې سرې خواره شول، او هر لوري ته نو محصلان لاړل، چې ښه پوهان، مشاقان او ماهران کوډګران چې هر چېرې وموندل شي؛ ژر دې راحاضر کړل شي !، د دې مفصله واقعه د «الأعراف» په سورت کې تېره شوې ده، هلته دې وکتلی شي.

فَلَمَّا جَآءَ السَّحَرَةُ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰٓ أَلْقُوا مَآ أَنتُم مُّلْقُونَ ﴿٨٠﴾

نو کله چې راغلل ساحران (د معارضې ميدان ته)؛ وويل دوی ته موسى چې: وغورځوئ هغه څه چې تاسو (يې) غورځوونکي يئ.

تفسير: په بل ځای کې مذکور دي، چې کوډګرانو له موسى عليه السلام څخه پوښتنه کړې وه، چې ته دې خپله ننداره پخوا راښيې؟ که يې مونږ اول دروښيو؟ د دوی په ځواب کې موسى عليه السلام وفرمايل: «د هر هغه شي ښوونه مو چې په زړه کې وي؛ ړومبی تاسې هغه راوښيئ»، ځکه چې د باطلو د پوره زور ښوولو څخه وروسته د حقو راتلل او د باطلو لاندې غورځول، او مغلوب او مقهور او ويجاړ ځرګندول يې لا زيات مؤثر او د حق غلبه لا ښه واضحه کوي.

فَلَمَّآ أَلْقَوْا قَالَ مُوسَىٰ مَا جِئْتُم بِهِ السِّحْرُ ۖ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ ۖ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾

نو کله چې وغورځول ساحرانو (پړي او همساګانې خپلې)؛ نو وويل موسى: هغه څيز چې راوړی دی تاسو هغه يوائې سحر دی (نه بل شی)، بېشکه چې الله ژر تباه کوي دغه (سحر)، بېشکه چې الله نه جوړوي کار د فساد کوونکو.

تفسير: کوډګرانو خپل پړي او همساګانې پر ځمکه وغورځولې، او په تخيل او نظربندئ سره يې ليدونکو ته داسې ورځرګنده (ښکاره) کړل، چې ګواکې ګرد ميدان له ژونديو مارانو، منګورانو ځنې ډك دی، نو موسى عليه السلام وويل: «جادو او کوډې همداسې دي؛ چې تاسو راوړي دي، او بل شی نه دی، بېشکه چې الله تعالى ژر تباه کوي دغه سحر، او بېشکه الله نه جوړوي کار د فساد کوونکو».

يعنې بس دی ! تاسو خپل ټول زور او قوت صرف کړ، اوس خپل ځانونه سنبال کړئ ! چې پاك الله به ستاسې دغه له خپله ځانه جوړې کړې لوبې داسې ورانې او خرابې کړي، چې بيا له سره په مقابل کې د هغه بل کوم نظير او مثال او جوړه نشي جوړېدی، ځکه چې د پاك الله د عادت او حکمت څخه دغه خلاف دی، چې د مصلح او مفسد د مقابلې په وخت کې کله چې له هغه څخه مقصود خالص د حجّت اتمام وي؛ چې د مفسدانو او شريرانو خبرو ته څه اثر او قوت ورکړي، يا د حق کلمه مغلوبه او ښکته کړي.

وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾ فَمَآ ءَامَنَ لِمُوسَىٰٓ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِّن قَوْمِهِۦ عَلَىٰ خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ ۚ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾

او (بيا ژر) رښتيا کوي الله حقه خبره (چې ځما راوړی دين دی) په کلماتو (او حکمونو) خپلو سره، او اګر که يې بد ګڼي مجرمان (کافران). نو ايمان نه وو راوړی (ړومبی) په موسى باندې مګر ځو اولادو (ځلميانو) له قومه د ده سره له وېرې له فرعونه او له مشرانو د

دوی، له دې نه چې دوی و(نه) ښویوي، او بېشکه چې دغه فرعون خامخا جابر متکبر وو په ځمکه (د مصر) کې، او بېشکه چې دی خامخا له حده تېرېدونکو څخه وو (تر دې حده پورې چې د الوهیت دعوی یې هم وکړه).

تفسیر: بني اسرائیلو د فرعونیانو له لاسه سخت مصیبتونه او تکلیفونه، ذلت او سپکتیا ګاللې (برداشت کولې)، او د همغو ړومبنیو پخوا ویلو سره سم منتظر وو، چې د فرعون د مظالمو خاتمه، او د هغه د سلطنت د اساس اړولو لپاره همغه اسرائیلي نبي مبعوث شي.

موسی علیه السلام سم په همغه شانې تشریف راوړ چې عام خلق د هغه په انتظار کې وو، نو ځکه ګرد «بني اسرائیل» په قدرتي ډول سره د موسی علیه السلام بعثت یو نعمت عظمی ګاڼه، او د زړه له صدقه یې موسی رښتینی شماره، او د هغه عزت او حرمت یې په انتهایي درجه سره کاوه، مګر ډېر سړي له فرعونه او له فرعونیانو سردارانو ځنې وېرېدل، نو له همدې لامله په ابتداء کې په شرعیه وو اصولو سره یې ایمان رانه وړ، او وقت او زمان ته یې منتظر وو، چې کله او هر مهال (وخت) چې د حق غلبه وشي؛ نو ګرد به سره مسلمانېږي، د بني اسرائیلو لږ څه ځلمیانو همت وکړ، او د فرعون د خوف او وېرې سره یې د خپل اسلام اظهار او اعلان وکړ، څو شمېرلي او غوره شوي قبطیان هم چې د فرعون له قومه وو؛ په اسلام مشرف شول، په آخره کې کله چې موسی علیه السلام اثر او د حق غلغله لا پورته شوه؛ نو دلته د بني اسرائیلو ګرد هغه قومونه سره مسلمانان شول، چې نژدې په شپږو لکو بالغو نارینه وو پورې رسېدل، دلته د هغو د ابتدایي قصې بیان دی.

وَقَالَ مُوسَىٰ يَا قَوْمِ إِن كُنتُمْ آمَنتُم بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُم مُّسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾

او وویل موسی (مؤمنانو د خپل قوم ته کله چې آثار د خوف ښکاره شو): ای قومه ځما ! که یئ تاسې چې ایمان مو راوړی دی پر الله (چې خیر او شر او نور هر شی د ده په قدرت کې دی)؛ نو خاص پر هم ده توکل وکړئ که یئ تاسې مسلمانان (حکم منونکي د الله).

تفسیر: یعنې د خوف او وېرې هیڅ ضرورت نشته، د یوه فرمان منونکي مؤمن کار دا دی، چې د خپل مالك پر قوت معتمد وي، هر هغه څوك چې د پاك الله پر لا محدود قدرت او رحمت متیقن وي، دی په هرې معاملې کې یقیناً په الله تعالی اعتماد او توکل کوي.

فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٨٥﴾

نو وویل دوی: خاص پر الله توکل کړی دی مونږ، ای ربه ځمونږه ! مه ګرځوه مونږ (سبب د فتنې (ضلالت) لپاره د قوم ظالمانو !.

تفسیر: موسی علیه السلام پر نصیحت دوی د خپل اخلاص اظهار وکړ، او ویې ویل چې: بېشکه ځمونږ توکل او اعتماد خالص پر الله تعالی باندې دی، او د همغه له درباره غواړو چې مونږ د دغو ظالمانو له ظلمونو څخه خلاص کړي؛ چې زیات له دې نه مو په عذاب نه کړي، په دغه شانې چې دوی تل پر مونږ خپل زور، طاقت، قوت او ظلم وچلوي، او ځمونږ له لاسه د دوی په مقابل کې هیڅ شی نه وي پوره؛ په دغه صورت کې ځمونږ دین هم په وېره او خطره کې دی.

وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾

او نجات راکړه مونږ ته په (سبب د) رحمت خپل له قوم کافرانو نه.

وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰ مُوسَىٰ وَأَخِيهِ أَن تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا وَٱجْعَلُوا۟ بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً وَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ ۗ وَبَشِّرِ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾

او وحيې وکړه مونږ موسی او ورور د ده ته داسې چې: جوړ (مقرر) کړئ تاسې لپاره د قوم خپل په مصر کې کوټې (لپاره د عبادت) او وګرځوئ کوټې خپلې (مخامخ) قبلې (ته)، او سم ودروئ (ادا کوئ) تاسې لمونځ، او زيری ورکړه (ای موسی) مؤمنانو ته (دلته په نصرت هلته په جنت).

تفسير: شاه صاحب ليکي: « کله چې د فرعون د هلاکت وقت نژدې شو؛ نو حکم وشو چې د بني اسرائيلو قوم دې له هغوی سره ګډ او شامل نشي، او په خپلو محلو کې دې بېل اوسيږي، چې وروسته له دې نه پر دوی آفتونه راتلونکي دي.

مفسرينو له ﴿أَن تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتًا﴾ څخه دغه مراد آخيستی دی، چې په خپلو کورونو کې اوسېږئ ! او له دغو څخه ځينې کوټې د عبادت لپاره مخصوصې کړئ ! (او دا يې هله وفرمايل چې) فرعون ټول مسجدونه او معابد خراب کړي وو، هيڅوک به د باندې وتلی او عبادت به يې کولی نشو، نو حکم وشو؛ چې په خپلو کورونو کې دې داسې ځايونه د لمانځه لپاره تيار کړي؛ چې قبلې ته مخامخ وي، او لمونځ مه پرېږدئ ! چې د همغه په برکت سره مو نصرت په برخه کيږي.

وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَآ إِنَّكَ ءَاتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُۥ زِينَةً وَأَمْوَٰلًا فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ رَبَّنَا لِيُضِلُّوا۟ عَن سَبِيلِكَ ۖ رَبَّنَا ٱطْمِسْ عَلَىٰٓ أَمْوَٰلِهِمْ وَٱشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا۟ حَتَّىٰ يَرَوُا۟ ٱلْعَذَابَ ٱلْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾

او وويل موسی (تضرّعاً): ای ربه ځمونږ ! بېشکه تا ورکړی دی فرعون او سردارانو د ده ته زينت (رونق) او مالونه په دغه ژوندون لږ خسيس کې، ای ربه ځمونږ ! عاقبت او نتيجه يې دا شوه د دې چې ګمراه کړي دوی (خلق) له لارې ستا نه، ای ربه ځمونږ ! محوه (کړه، هلاک او مسخ) راوله پر اموالو د دوی، او سختي راوله په زړونو د دوی؛ نو ايمان نه راوړي دوی تر هغه چې ووينې دوی عذاب دردناک.

تفسير: يعني د هر قسم سامان، رونق، آسايش، او سينګار دې ورکړی دی، مثلاً د صورت ښايست، سورلی، عمده پوښاک، اثاث البيت او نور، او د مال او د دولت خزانې د سرو او د سپينو زرو درنګونه (کانونه) او نور دې وربخښلي دي.

ځينو مفسرينو په ﴿لِيُضِلُّوا۟﴾ کې «لام» د «عاقبت» لپاره اخيستی دی، لکه چې په ﴿فَٱلْتَقَطَهُۥٓ ءَالُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا﴾ کې «لام» د «عاقبت» لپاره دی، نو مطلب يې داسې دی چې: «دغه ساز او سامان يې ځکه ورکړی وو؛ چې په خيريه وو امورو کې يې ولګوي، او د دغو نعمتونو په لرلو خپل حقيقي منعِم په ښه شان سره وپېژني، او د الله تعالی له شکر کوونکو بندګانو ځنې شي، مګر په خلاف د هغه دوی له خپلې بدبختۍ د الله تعالی د دغو نعمتونو سره نور خلق بې لارې او ګمراهان کړل، او په دغه لار کې په خلاص زړه او لاس داسې بې پروا لګوي؛ لکه چې يې خاص همدغه کار لپاره ورکړي وي، پر دغه تفسير هيڅ يو اشکال نه وارديږي.

کله چې موسی عليه السلام تر يوې اوږدې مودې پورې هغوی ته هر راز هدايات ورکړه، او عظيم الشاني معجزې يې ورښکاره کړې، مګر د معاندينو جحود او عناد لا پسې زياتېده، تر دې حده پورې چې د تجربې، يا د صحبت د

طول یا د الله تعالی د وحیې په وسیلې په پوره ډول ثابته شوه، چې دغه خلق له سره ایمان راوړونکي نه دي؛ نو دلته د دوی د هلاکت لپاره یې دعا وکړه، څو د دوی له پلیتۍ ځنې دنیا ژر پاکه شي، او نور د دوی له بدې خاتمې ځنې د عبرت درس واخلي.

قَالَ قَدْ أُجِيبَتْ دَّعْوَتُكُمَا فَاسْتَقِيمَا وَلَا تَتَّبِعَآنِّ سَبِيلَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾

وفرمایل (الله): په تحقیق قبوله کړی شوه دعا ستاسې، نو سم ولاړ اوسئ (په تبلیغ خپل)، او متابعت مه کوئ تاسې د لارې د هغو کسانو چې نه پوهیږي (په حق یا ناپوهان دي په حکمت د تاخیر).

تفسیر: له روایاتو ځنې معلومیږي، چې موسی علیه السلام به ښېرې کولې، او هارون علیه السلام به آمین ویل، نو په دغه لحاظ سره یې ﴿دَّعْوَتُكُمَا﴾ فرمایلي دي.

یعنې خپل کار په استقلال او ثابت قدمۍ سره پای (انجام) ته ورسوئ ! که د دعا د قبولولو په آثارو کې څه ځنډ (ایسارتیا) درښکاره شي؛ نو د ناپوهانو په شان تلوار او بیړه مه کوئ ! په مقدر وخت او مقررې نېټې کې همداسې چې ته یې غواړې کېدونکي دي، مګر له وېرېدلو او وارخطا کېدلو ځنې هیڅ شی په لاس نه درځي.

وَجَٰوَزْنَا بِبَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْبَحْرَ فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ وَجُنُودُهُۥ بَغْيًا وَعَدْوًا ۖ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَدْرَكَهُ ٱلْغَرَقُ قَالَ ءَامَنتُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱلَّذِيٓ ءَامَنَتْ بِهِۦ بَنُوٓا۟ إِسْرَٰٓءِيلَ وَأَنَا۠ مِنَ ٱلْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ ءَآلْـَٰٔنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ وَكُنتَ مِنَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾

او تېر کړل مونږ بني اسرائیل له بحره (د قلزم روغ رمټ) نو پسې ورسېده په دوی پسې فرعون او لښکر د ده لپاره د ظلم او جفا، تر هغه کله چې ورسېده دغه (فرعون) ته غرق (ډوب شو او وویرېد په هلاک خپل)؛ نو ویې ویل چې: ایمان راوړ ما په دې چې بېشکه نشته هیڅ معبود بر حق مګر یواځې هغه ذات چې ایمان راوړی دی پر هغه بني اسرائیلو، او زه یم له مسلمانانو (غاړه اېښودونکو حکم د الله ته، وفرمایل الله په رد د ایمان د فرعون:) آیا اوس (دې ایمان راوړ؟) حال دا چې په تحقیق نافرماني دې کوله پخوا (له دې نه د رسول ځما) او وې ته له مفسدینو (فساد کوونکو) نه.

تفسیر: موسی علیه السلام سره له ټولو بني اسرائیلو له مصره ووتلو، کله چې فرعون خبر شو؛ نو یو زورور لښکر یې د هغو د تعاقب لپاره واستول، څو دوی د ده د ظلم له منګولو څخه خلاص نشي، کله چې بني اسرائیل د (قلزم د بحیرې) څنډې (خوا) ته ورسېدل؛ نو ډېر زیات وارخطا او پرېشان شول، ځکه چې وړاندې لوی بحر او تر شا یې د فرعون زورور لښکر راته، موسی علیه السلام دوی ته تسلي ورکړه، او د الله تعالی په حکم یې پخپل همسا بحر وواهه، د بحر اوبه دې خوا او هغه خوا شوې، او غونډۍ غونډۍ ودرېدلې، او د ده په منځ کې دوولس وچې لارې د پاک الله په حکم جوړې شوې، بني اسرائیل ټول سره له بحره پورې وتل.

د بل لوري فرعون سره له خپلو لښکرو د «قلزم» څنډو «غاړو» ته ورسېدل، او پر دغو وچو لارو یې خپل آسونه رهي (روان) کړل، کله چې ټول فوجونه په دغو دوولسو لارو کې تلل، او بیخي د بحر منځ ته داخل شول؛ نو د بحر په اوبو حکم وشو، چې بیا سره یو ځای شي، سمدلاسه د اوبو هغه بېل شوي طبقات سره یو ځای شول، او دغه ټول افواج سره له خپلو تجهیزاتو د بحر په قعر (تل) کې ډوب شول، کله چې فرعون ولیده چې زه هم اوس ډوبېږم، نو ډېر زیات

وویرېده، او د ایمان او د اسلام لفظ يې په ژبه راوړ، چې ګوندې د بني اسرائيلو الله له ما ځنې د «ایمان» د لفظ د اورېدلو په سبب د بحر موجونه لرې او روغ رمټ مې له اوبو وباسي، دلته د پاك الله داسې ارشاد صادر شو: ﴿آلْئٰنَ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلُ﴾ الآيه ـ يعنې تا په ټول عمر کې مخالفت کاوه، او له شرارت څخه دې لاس نه اخيسته، اوس چې دې عذاب په عين اليقين سره وليده؛ نو ایمان راوړې؟ د دې وقت ایمان بېکاره او يقين يې بې اعتباره دی: ﴿فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا ۖ سُنَّتَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ ۖ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۸۵) آیت (۹) رکوع).

فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً ۚ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ ﴿۹۲﴾

نن ورځې به خلاصی درکړو تا تـه په بـدن ستا سـره (بې روحه، او وبه دې باسو له بحره لوڅ لغړ) لپاره د دې چې شـې تـه لپاره د هغه چا چې وروسته له تا راځي (لوی) آيت (دليل د عبرت)، او بېشکه چې ډېر له خلقو د آيتونو (دلائلو د قدرت) ځمونږ څخه خامخا غافلان دي (چې توجه پرې نه کوي).

تفسير: په «موضح القرآن» کې دي: «همداسې چې د فرعون بې وقته ایمان راوړل بې فائدې وو، همغسې پاك الله د ده له مړ کېدلو څخه وروسته د هغه بدن يې له بحر څخه د باندې د شګو په سر وغورځاوه، چې بني اسرائيل يې وګوري، او شکر وباسي، او نور وروسته راتلونکي د ده له حال عبرت واخلي، که نه د هغه د مړي د نجات څه فائده متصوره وه؟ لکه چې ایمان يې بې فائدې وو؛ همغسې بې فائدې نجات يې هم په برخه شو.

د جديده وو تحقيقاتو له مخې ثابته شوې ده، چې د فرعون کالبوت تر نن ورځې پورې همغسې محفوظ پاتې دی، ليکن د قرآني الفاظو صحت د دې خبرې پر ثبوت نه دی موقوف.

وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مُبَوَّأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿۹۳﴾

او خامخا په تحقيق ځای ورکړ مونږ بني اسرائيلو ته (پس له اهلاکه د فرعونيانو) ځای د صدق (ښتيني لايق په مصر او شام کې)، او غوره رزق روزي مو ورکړه دوی ته له طيباتو (پاکيزه شيزونو لذتناکو)، نو اختلاف ونه کړ دوی (په دين کې) تر هغه پورې چې راغی دوی ته علم (پر احکامو د تورات)، بېشکه رب ستا حکم (فيصله) به وکړي په منځ د دوی کې په ورځ د قيامت کې په هغه شيز کې چې وو دوی چې په هغه کې به يې اختلاف کولو (له احکامو د دين څخه).

تفسير: يعنې فرعون يې هلاك او بني اسرائيلو ته يې ړومبی د مصر مملکت ورکړ، بيا لږ څه مدت وروسته (عمالقه) يې وويستل، او د شام مملکت يې هم ورکړ، دغه دواړه ملکونه ودان، زرغون او سېراب (ماړوب) دي، چې په کې ښايسته او لذيذ شيان په افراط سره پيدا کېده.

﴿فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ﴾ الآيه ـ يعنې د مادي انعاماتو او اکراماتو سره په ديني او روحاني نعمتونو سره يې هم سرلوړي ورکړه، د تورات شريف علم يې ورکړ، چې په کې د دين اصول او فروع بيان شوي وو، او د پخوانيو او وروستنيو په نسبت يې اخبار درلودل (لرل)، له دغو واضحه وو حقائقو د خبرېدلو څخه وروسته دغه وړ او لايق نه وو چې دوی په داسې صافو شيانو کې اختلاف وکړي، او پخپلو منځونو کې سره مناقشې او جګړې وکړي، او د ګوند او ګوندبازۍ په نحوست (شومتيا) کې سره آخته شي.

مګر دوی سره د صحیح علم د لرلو او صادق خبر د رسېدلو سره په راز راز اختلافاتو کې مبتلا او هر ډول مناقشې یې پیدا کړې، او پرله پسې په نفاق او تفرقه اچولو کې لګیا دي، په ځینو احکامو کې یې له خپل نبي موسی علیه السلام سره هم په ژبه او سوال او جواب وکړل، لکه چې د غوا د حلالولو په واقعې کې چې مخکې تېر شو، وروسته د نورو انبیاوو بالخاصه ځمونږ د خاتم النبیین سید المرسلین صلی الله علیه وسلم د رسالت ځینې له دوی ځنو تصدیق وکړ، او أکثرو یې تکذیب وکړ، حال دا چې د دوی په متعلق پر ډېرو وړاندوینو مطلع شوي وو، بلکه د محمد صلی الله علیه وسلم له بعثت څخه پخوا د نبي آخر الزمان د راتګ منتظران وو، او له مشرکانو سره به یې ویل، چې مونږ به د آخر الزمان نبي سره ملګري کیږو، او تاسې به هم سمې لارې ته راولو.

﴿فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِّمَّآ أَنْزَلْنَآ إِلَيْكَ فَسْـَٔلِ الَّذِيْنَ يَقْرَءُوْنَ الْكِتٰبَ مِنْ قَبْلِكَ ۚ لَقَدْ جَآءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكَ فَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِيْنَ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ فَتَكُوْنَ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٩٥﴾ إِنَّ الَّذِيْنَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٩٦﴾ وَلَوْ جَآءَتْهُمْ كُلُّ اٰيَةٍ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَلِيْمَ ﴿٩٧﴾﴾

نو که فرضاً یې ته په شک کې له هغه (قرآن) چې نازل کړی دی مونږ تاته؛ نو پوښتنه وکړه له هغو کسانو چې لولي کتاب (تورات او انجیل) پخوا له تا نه (له اهل کتابو نه)، خامخا په تحقیق راغلی دی تاته حق له (طرفه د) رب ستا نو مه کېږه ته له سره له شک راوړونکیو څخه. او مه کېږه ته له سره له هغو کسانو چې تکذیب کوي دوی د آیتونو د الله؛ نو به شې ته له زیانکارانو. بېشکه هغه کسان چې حقه (ثابته) شوې ده (په علم الله یا لوح محفوظ کې) پر دوی کلمه (حکم د عذاب) د رب ستا؛ نو نه راوړي ایمان دوی. او اګر که راشي دوی ته دلیل د وحدانیت (او د قدرت د رب العزّت) تر هغه پورې چې ووینې دوی عذاب دردناک (په نزع یا قیامت کې).

تفسیر: اګر که ظاهرا دغه خطاب رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته دی، لیکن په حقیقت کې د دوی په مخاطبه سره د هغو نوروته اورول مقصود دي، چې د یوه امي له ژبې داسې عظیم الشان حقائق او واقعات اوروي، او حق حیران ورته پاتې کیږي، او د جهل او تعصب له سببه د هغه د واقعیت په نسبت د شک او تردد اظهار کوي، که نه ښکاره ده چې رسول الله صلی الله علیه وسلم به پخپله پخپل راوړي کلام کې څرنګه شک او شبهه کولی شي، له دې امله رسول الله صلی الله علیه وسلم د دې آیت له نازلېدو وروسته وفرمایل: «چې زه نه تپوس کوم، او نه شک»، او د هغه مقدس شي په نسبت چې ټولې دنیا ته دعوت ورکوي، او له غرونو ځنې زیات ټینګ یقین د اورېدونکو په زړونو کې پیدا کوي، دی به څرنګه هغه په خپله ژبه دروغ ګڼي؟.

څو آیته وروسته ښکاره فرمایي: ﴿قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنْ كُنْتُمْ فِيْ شَكٍّ مِّنْ دِيْنِيْ﴾ الآیه ـ دغه آیت صاف راښیي چې شک او شبهه کوونکي نور خلق وو، چې د هغو په مقابل کې رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپلې غیر متزلزلې او کلکې او قاطعې عقیدې سره داسې اعلان کوي.

فائده: له ﴿كَلِمَتُ رَبِّكَ﴾ ــ درب له کلام څخه» مراد غالباً هغه دی، چې په بل ځای کې یې فرمایلي دي: ﴿لَاَمْلَـَٔنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ﴾ یعنې دوزخ به له پیریانو او انسانانو ځنې ډکوم، پر هغو خلقو چې له بد بختی، بد استعداد، د اعمالو له شامته دغه خبره د الله تعالی په علم کې ثابته شوې ده، دلته د هغو ذکر دی.

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةٌ آمَنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمَ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٩٨﴾

نو ولې نه وو اهل د يوې (نافرمانۍ) قريې (کلي) چې ايمان يې راوړی وی (پخوا له نزوله د عذابه)، پس نفع رسولي وی ورتـه ايمان د (اهـل د) دې (قريې) مګر قوم د يونس کله چې ايمان راوړ هغو (په ليدلو د علائمو د عذاب)؛ نو دفع (پورته) کړ مونږ دوی نه عذاب او ذلت په دې ژوندون لږ خسيس کې، او فائده ورسوله مونږ دوی ته تر وقت د مرګ پورې.

تفسير: يعني هغومره کلي چې د انبياوو د تکذيب او د خپلو شرارتونو لامله د پاک الله د عذاب مستوجب شوي دي، د هغو له منځه هيڅ ته د داسې ايمان راوړلو نوبت نه دی راغلی چې دوی د الله تعالی له عذابه وژغوري (بچ کړي)، يوازې د يونس عليه السلام د قوم يو مثال شته، چې هغو په ايمان راوړلو خپلو سره خپل ځانونو ته د الله تعالی د هغه رسېدونکي عذابه ژر نجات ورکړ، چې بيخي د دوی په سر وګرځېده، نو پاک الله د ايمان راوړلو په برکت په دنيوي ژوندانه کې له دوی ځنې هغه راتلونکی عذاب ستون (واپس) کړ، او تر هغه وقته پورې چې دوی په دنيا کې اوسېدل، دوی يې د دنيوي فوائدو او برکاتو ځنې منتفع کړل.

مفسرين نقل کوي چې يونس عليه السلام په (موصل) کې د (نينوی) خلقو ته مبعوث شو، د دې ځای خلق بت پرستان وو، يونس عليه السلام متصلاً تر اوو کالو پورې هغوی ته پند او نصيحتونه کول، مګر دوی له سره د ده خبرو ته غوږ نه کېښود، يوماً فيوماً د دوی انکار او تکذيب لا پسې زياتېده، آخر يونس عليه السلام په تنګ شو، نو دوی ته يې ښېرې وکړې (که له دغو چارو څخه مو لاس وانخيست؛ نو د درې ورځو په منځ کې پر تاسو باندې عذاب راتلونکی دی).

کله چې درېمه شپه راغله يونس عليه السلام په نيمه شپه کې له دغه کلي څخه ووت، د سپېده داغ په مهال (وخت) کې د عذاب آثار او علائم ورښکاره شو، په آسمان کې تکه توره وېروونکې وريځ راوختله، تر دې چې د کورونو چتونه يې بيخي تياره شول، د دغو آثارو د ليدلو څخه کله چې د دوی يقين پر خپل هلاکت راغی؛ نو د يونس عليه السلام په لټولو پسې ولوېدل.

هر کله چې هغه يې ونه مونده؛ نو ګرد خلق سره له ښځو، وړوکيو بلکه له خپلو څاروو او مواشيو سره د باندې بېديا ته ووتل، او په خلاص زړه او صافې عقېدې يې د پاک الله په لوري رجوع وکړه، او له ډېرې وېرې يظـې وژړل، او چغې يې ووهلې، او په ډېره تضرّع او اخلاص سره يې د الله تعالی په دربار کې دعاوې کولې، له څلورو خواوو د آهاتو او ژړاوو غږونه پورته کېدل، او ګردو به سره ويل چې «آمنا بما جاء به يونس»، «ايمان مو راوړی دی پر هغه څه چې يونس عليه السلام له خپله ځانه سره راوړی دی»، حق تعالی په سبب د دغې تضرّع، ژړا، واوېلا پر دوی باندې رحم وفرمايه، او د عذاب هغه آثار يې چې ورڅرګند (ښکاره) کړي يې وو؛ بېرته لرې کړل.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا ۚ أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٩٩﴾

او که اراده فرمايلې وی رب ستا (ايمان د ټولو خلقو) خامخا ايمان به راوړی وی هغو کسانو چې په ځمکه کې دي ټولو په اجتماع سره، آيا نو ته مجبوره کوې (بې له ارادې ځما) خلق تر هغه چې شي دوی (ټول) مؤمنان (يقين لرونکي) بلکه نه يې شې.

تفسير: يعني تاسې داسې قدرت نه لرئ چې په زور او زياتي د چا په زړه كې ايمان واچوئ، كه الله تعالى اراده فرمايلې وى؛ نو د ټولو انسانانو په زړونو كې يې ايمان اچولى شو، مګر څرنګه چې په متعددو مواضعو كې تقرير كړى شوى دى؛ كله چې داسې كول د الله تعالى د تكويني حكمت او مصلحت څخه خلاف وو؛ نو ځكه يې ونه فرمايل.

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تُؤْمِنَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَيَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٠﴾

او نه دى (ممكن) لپاره د هيڅ نفس دا چې ايمان راوړي مګر (ممكن دى) په اذن (اراده) د الله، (او اراده كوي الله ايمان د ځينو) او آچوي پليتي په هغو كسانو چې نه چلوي عقل (او فكر په دلائلو او آيتونو د الله كې).

تفسير: بې د الله تعالى له مشيئت او توفيقه او تكويني حكم هيڅوک ايمان نشي راوړى، او دغه حكم او توفيق د همغو په حق كې كيږي، چې د الله تعالى د قدرت په نښو او آيتونو غور او فكر كوي، او له عقله او فهمه كار اخلي، هغه كسان چې د پوهېدلو او سنجولو (غور كولو) تكليف پر ځان نه تېروي؛ نو الله تعالى دوى همغسې د كفر او شرک په نجاست كې ډوب او ككړ پرېږدي.

قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾

ووايه (اى محمده ! دې مشركانو ته چې) وګورئ چې څه (قسم عجيبه عجيبه دلائل د وحدانيت) دي په آسمانونو او ځمكه كې، او نه دفع كوي (عذاب) دلائل (د وحدانيت) او (اورېدل د كلام د) ويروونكو له هغه قوم څخه چې ايمان راوړونكي نه دي دوى.

تفسير: يعني د غور كولو او پوهېدلو لپاره په آسمان او ځمكه كې د الله تعالى د قدرت، حكمت، توحيد، او نورو ډېرې نښې موجودې دي، بلكه هره ذره، هر بخركى، هره پاڼه د ده پر توحيد دلالت كوي.

ليكن هغه خوک چې د كومې خبرې منونكى او تسليم كوونكى نه وي؛ نو د ده لپاره دغه ګردې نښې او دلائل بېكاره دي، او د ويروونكو انبياوو تنبيه او تخويف هم پر دوى غير مؤثر ثابتيږي.

فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ ۚ قُلْ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿١٠٢﴾

نو آيا انتظار كوي دا (مشركان په سبب د تكذيب ستا، بلكه انتظار نه كوي هيڅ څيز ته) مګر (انتظار كوي) په شان د هغو بدو ورځو (وقائعو) د هغو كسانو چې تېر شوي دي پخوا له دوى نه، ووايه (اى محمده ! دوى ته) نو انتظار وكړئ تاسې، بېشكه زه هم له تاسې سره له انتظار كوونكو ځنې يم.

ثُمَّ نُنَجِّي رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا ۚ كَذَٰلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نُنْجِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾

بيا نجات وركړ مونږ رسولانو خپلو ته او هغو كسانو ته چې ايمان يې راوړى وو، همداسې (چې نجات وركړ مونږ هغوى ته؛) ثابته ده پر مونږ (تلطفاً دا چې) خلاصوو (نور) مؤمنان (هم).

تفسير: يعني همغسې چې له پخوانيو قومونو سره زمونږ عادت جاري وو، چې مكذبين به مو هلاكول، او انبياء او مؤمنينو ته به مو نجات وركولو؛ همداسې د موجوده وو او د مستقبلو مؤمنينو په نسبت زمونږ وعده همدا ده، چې هغو

ته به نجات ورکووو، په آخرت کې د عذاب أليم څخه، او په دنيا کې به د کفّارو له مظالمو او سختيو څخه مأمون او مصـون وي، ولې شرط دا دی چې مؤمنين، صادق مؤمنين وي، يعنې د هغو صفاتو او خصالو او خصائصو خاوندان وي، چې په پاک قرآن او په حديث کې د مؤمنينو په نسبت بيان شوي دي.

قُلْ يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِنْ دِينِي فَلَا أَعْبُدُ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ أَعْبُدُ اللَّهَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُمْ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝١٠٤ وَأَنْ أَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ۝١٠٥ وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ فَإِنْ فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذًا مِنَ الظَّالِمِينَ ۝١٠٦

ووايه (ای محمده !) ای خلقو که يئ تاسې په شک کې له دينه ځما (چې صحيح دی که غلط) نو عبادت نه کوم زه د هغو معبودانو چې عبادت (يې) کوئ تاسې غير له الله څخه، وليکن عبادت کوم زه د الله هغه چې وفات کوي تاسې (وباسي روح ستاسې په شدّت سره)، او امر حکم شوی ما ته داسې چې شم له مؤمنانو (يقين لرونکو) نه. او (داسې حکم راباندې شوی) چې سم کړه مخ (ذات) خپل دين ته، حال دا چې کلک او ثابت يې په حق دين باندې، او مه کېږه له سره له مشرکانو. او مه بوله (په عبادت سره) پرته (سوا) له الله هغه چې نفع نه رسوي تاته (بلنه د هغه) او نه ضرر رسولی شي تاته (نه بلنه د هغه)، نو که بالفرض دې وکړ (عبادت د غير الله)؛ نو بېشکه ته هم په دغه وخت کې يې له ظالمانو.

تفسير: يعنې که ځما طريقه او ديني مسالک ستاسې په فکر کې ځای نه دی نيولی، او تاسې پرې نه پوهېږئ، نو ځکه د هغه په نسبت په شکوکو او شبهاتو کې لويدلي يئ؛ نو زه د خپل دين اصل الأصول (چې خالص توحيد دی) درښيم او درپوهوم يې.

خلاصه دا چې زه ستاسې د دغو فرضي معبودانو له عبادته سخت نفور او بېزار يم، چې د هغو اختيارول ځما له لوري له سره امکان نه لري، او نه ښايي چې تاسې دغه تصورات په خپلو زړونو کې وګرځوئ ! ځما عبادت خالص هغه الله قدّوس ته دی، چې د هغه په قبضه او واک (اختيار) کې ستاسې ارواح او ساوې دي، تر هغه وخته چې د ده حکم او اراده وي، هغه ستاسې په جسمونو کې پر پېږدي، او هر کله چې اراده وفرمايي؛ سمدلاسه يې درځنې راکاږي، ګواکې د موت او حيات تار چې هغه ذات په قدرت او اختيار کې دی؛ د همغه عبادت کېدی شي نه يواځې دا چې په جوارحو سره د هغه عبادت کول ضروري دی، بلکه ښايي چې په زړه کې هم د ده په توحيد او تفريد پوره يقين او ايمان وي، او په ظاهر او باطن پر دغه حنيف دين چې د ابراهيم خليل الله دين دی؛ په پوره همّت او توجه سره استقامت په کار دی، او د جلي او خفي شرک نښې او آثار ښايي بيخي له منځه ورک شي.

وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَّ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ۝١٠٧

او که ورسوي تاته الله کوم قسم ضرر (لکه مرض او فقر)؛ نو نشته لرې کوونکی د هغه (هيڅوک) مګر هم دی دی، او که اراده وکړي تاته د خير (لکه صحت او غنا)؛ نو نشته هيڅ منع کوونکی د فضل د ده، رسوي (الله) دا (خير) هر هغه چاته چې اراده وفرمايي له بندګانو خپلو نه، او هم دی ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَآءَكُمُ الْحَقُّ مِنْ رَّبِّكُمْ ۚ فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِيْ لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۚ وَمَآ اَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيْلٍ ﴿۱۰۸﴾

ووايه (اى محمده !) اى خلقو ! په تحقيق راغلى دى تاسې ته حق (قرآن او رسول) له جانبه د رب ستاسې، نو هر چا چې سمه لاره ومونده (ايمان او طاعت ته)؛ نو بېشكه هم دا خبره ده، چې لاره مومي لپاره (د نفع) د ځان خپل، او هر څوك چې ګمراه شو؛ نو بېشكه همدا خبره ده چې ګمراه كيږي پر ځان خپل (چې ضرر يې وررسيږي)، او نه يم زه پر تاسې باندې وكيل (ساتونكى د اعمالو ستاسې).

تفسير: يعنې حق په واضح ډول سره له دلائلو او براهينو در رسېدلى دى، چې د هغه په نه قبلولو كې هيڅ يو معقول عذر د هيچا سره نشته، د پاك الله آخري حجّت هم پر بندګانو تمام شوى دى، نو اوس دې هر څوك خپله نفع او نقصان وسنجوي (سوچ وكړي)، او د هغه فكر دې له خپله ځانه سره وچلوي.

هر هغه څوك چې د پاك الله په ښوولې سمې لارې لاړ شي، په دنيا او آخرت كې كامياب او بريالى كيږي، او هر هغه څوك چې دغه سمه لاره پرېږدي، او دغه لوري هغه لوري ته لالهانده او سرګردانه ګرځي؛ نو دى خپل ځان پخپله ذليل، خوار او بې مقداره كوي.

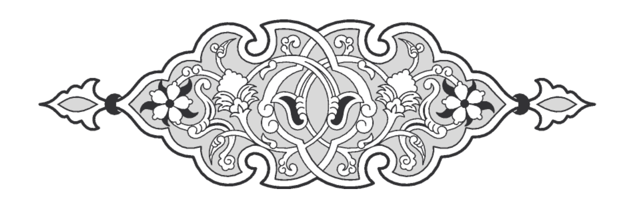
رسول الله صلى الله عليه وسلم داسې آزاد او خپلواك او خپلسرى سړى نه دى درلېږلى شوى، چې ستاسې د دغو افعالو تعهد او ذمه واري پخپله غاړه واخلي، يا ستاسې په ځاى دې جواب وركړي، د ده كار تش خبرول او سمه لاره ښوول دي، پر هغه لاره تلل پخپله د تلونكي كار دى.

وَاتَّبِعْ مَا يُوْحٰٓى اِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتّٰى يَحْكُمَ اللّٰهُ ۚ وَهُوَ خَيْرُ الْحٰكِمِيْنَ ﴿۱۰۹﴾

او متابعت وكړه (اى محمده !) د هغه څيز چې وحي كولى شي تاته، او صبر كوه (په طاعت او مصيبت او له معصيت) تر هغه پورې چې حكم وفرمايي الله (په نصرت او غلبه ستاسې)، او همدغه الله خير غوره د ټولو حكم كوونكو دى.

تفسير: په دې سره رسول الله صلى الله عليه وسلم ته تسلي وركړى شوې ده، چې كه دا خلق حق نه قبلوي؛ نو تاسې د دوى په غم كې خپل ځان له لاسه مه وباسئ ! تاسې دالله تعالى د احكامو متابعت كوئ ! او د تبليغ او دعوت په كارونو كې تل لګيا اوسئ ! او پر هغو شدائدو چې په دغه لاره كې تاسې ته ورسيږي؛ صبر كوئ ! او د مخالفينو پر ايذاء او تكذيب تحمّل وكړئ، تر هغه پورې چې پاك الله د دوى او ستاسې په منځ كې ښه فيصله وكړي، يعنې سم له خپلې وعدې سره تاسې مظفر او منصور كړي، يا د جهاد حكم درولیږي.

تمّت سورة يونس عليه السلام بمنّه تعالى وفضله، فلله الحمد على ذلك.

«د هود سورت مکي دی، پرته له (۱۲، ۱۷، ۱۱۴) آیتونو چې مدني دي»

«(۱۲۳) آیتونه او (۱۰) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۱)، او په نزول کې (۵۲) سورت دی، وروسته د یونس له سورته نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓرٰ كِتٰبٌ اُحْكِمَتْ اٰيٰتُهٗ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَّدُنْ حَكِيْمٍ خَبِيْرٍ ۝۱

(دا) کتاب دی چې محکم کړی شوي دي آیتونه د ده (چې ورته لاره نه مومي هیڅ نقصان او خلل)، بیا په تفصیل سره بیان شوی دی له نزده د لوی حکمت والا ښه خبردار څخه.

تفسیر: یعنې دغه قرآن کریم هغه عظیم الشأن او جلیل القدر کتاب دی، چې ټول آیتونه یې د لفظي او معنوي او نورو حیثیتونو بیخي ثابت، قائم، آزمویلی شوی دی، تللی (وزن کړی شوی) او ښه سنجولی شوی دی.

نه په هغه کې څه تناقض شته، او نه کوم مضمون یې د حکمت او واقعیت په خلاف دی، او نه د اعجاز، فصاحت، بلاغت او نورو له پلوه په یوه توري او حرف یې څه تنقید او اعتراض کېدی شي، هر هغه مضمون یې چې په هر عبارت سره اداء فرمایلی دی؛ محال دی چې له هغه څخه بهتر او ښه تعبیر وکړی شي، د ګردو ضروریاتو کافي تفصیل یې بیان فرمایلی دی، په نزولي حیثیت کې همدغه حکمت مرعي دی، چې ټول قرآن یو ځلې نه دی نازل شوی، بلکه وقتاً فوقتاً د موقع او مصلحت په لحاظ د جلا جلا آیتونو نزول شوی دی.

د پاک قرآن دغو ګردو دقائقو او حقائقو ته په مجموعي ډول سره چې انسان ورته ګوري؛ حق حیران پاتې کیږي، مګر د حیرت ځای نه دی، که د مطلق حکیم، او د برحق خبیر په کلام دغه ګرد حکمتونه او محاسن سره مجموع نه وي؛ نو د هغه توقع په بل کوم کلام کې کېدی شي؟ ! بلکه له سره نشي کېدی.

اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّا اللهَ

چې عبادت مه کوئ (د هیچا) مګر (یواځې) د الله عبادت کوئ.

تفسیر: یعنې د دې محکم او مفصّل کتاب د نازلولو لوی مقصد دا دی، چې ټول عالم یواځې د الله واحد د عبادت په لورې متوجه شي، او د هغه بلنه نورو ته ورکړي، او طریقه یې وروښیي، نو د دغه عظیم او جلیل مقصد لپاره ړومبی انبیاوو تشریف راوړی وو، ﴿وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا نُوْحِيْٓ اِلَيْهِ اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاعْبُدُوْنِ﴾ (۱۷ جزء د الأنبیاء سورت (۲۵) آیت (۲) رکوع)، ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِيْ كُلِّ اُمَّةٍ رَّسُوْلًا اَنِ اعْبُدُوا اللهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوْتَ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۳۶) آیت (۵) رکوع).

اِنَّنِيْ لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيْرٌ وَّبَشِيْرٌ ۝۲

(او ووایه ای محمده !) چې بېشکه زه تاسې ته له (طرفه د) الله وېروونکی یم (له جحیمه) او زیری ورکوونکی یم (په نعیم سره).

تفسیر: یعنې هغه څوک چې کتاب الله ومني، او شرك او کُفر پرېږدي، او د الله واحد، احد، صمد عبادت وکړي؛ نو ده ته د دارینو د فلاح زېری او بشارت اوروي، او هغه چې نه یې مني، او کفر او شرك ځان ته غوره کوي، نو هغه د الله تعالی له عذابه ویروي.

وَّأَنِ اسْتَغْفِرُوْا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوْبُوْٓا اِلَیْهِ یُمَتِّعْكُمْ مَّتَاعًا حَسَنًا اِلٰٓی اَجَلٍ مُّسَمًّی وَّ یُؤْتِ كُلَّ ذِیْ فَضْلٍ فَضْلَهٗ ؕ وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنِّیْٓ اَخَافُ عَلَیْكُمْ عَذَابَ یَوْمٍ كَبِیْرٍ ﴿۳﴾

او (پس له توحیده امر کوم) چې مغفرت وغواړئ له ربه خپله (د تېرو ګناهونو) بیا رجوع وکړئ الله ته (په طاعت سره له ګناه نه) چې فائده در رسوي تاسې ته په نفع غوره سره تر هغې نېټې ټاکلې (مقرر کړی) شوی پورې، او ور به کړي (الله) هر خاوند د فضل ته فضل د هغه، او که وګرځېدئ تاسې (ای کفارو له اسلامه)؛ نو بېشکه زه وېرېږم پر تاسې له عذابه د ورځې لويې نه (د قیامت).

تفسیر: هغه څوك چې د خپلو پخوانیو تقصیراتو معافي وغواړي، او د مستقبل لپاره دالله تعالی په لوري د زړه په صدق سره رجوع وکړي؛ نو دنیوي ژوندون یې په ښه ډول تېرېږي، ځکه چې قانت مؤمن په هر حال کې د پاك الله فضل او کرم ته لوی لوی امیدونه، هیلې (ارزوګانې) او اسرې کوي، دی د الله د رضا غوښتلو او د مستقبل د عظیم الشانې خوشالۍ او مسرّت په تصور کې دومره محظوظ او مستغرق اوسېږي؛ چې د دې دنیا له ډېرو ربړونو (تکلیفونو) او سختیو څخه هم دومره نه متأثر کېږي، دی چې کله خیال کوي چې زه په خپل ژوندون کې خپله فریضه په صحیح ډول سره پای (انجام) ته ورسوم؛ چې د هغه صله به خامخا یوه ورځ د عرش عظیم د لوی څښتن (خاوند) له حضوره ماته راکوله کېږي.

﴿وَّ یُؤْتِ كُلَّ ذِیْ فَضْلٍ فَضْلَهٗ﴾ یعنې هومره یې چې عمل ورزیاتېږي؛ په همغه اندازه د الله تعالی له فضله زیاته برخه مومي، په آخرت کې اجر او ثواب او په دنیا کې زیات طمانیت او ډاډینه ور په برخه کېږي.

﴿وَاِنْ تَوَلَّوْا﴾ الآیه ـ یعنې که څما خبره نه منئ؛ نو د قیامت عذاب یقیني دی، باقي داسې فرمایل: چې زه وېرېږم په تاسې؛ له دې نه مقصود د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم عمومي شفقت او د خلائقو سره د همدردۍ او خواخوږۍ اظهار دی.

اِلَی اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ ۚ وَهُوَ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ﴿۴﴾ اَلَآ اِنَّهُمْ یَثْنُوْنَ صُدُوْرَهُمْ لِیَسْتَخْفُوْا مِنْهُ ؕ اَلَا حِیْنَ یَسْتَغْشُوْنَ ثِیَابَهُمْ ۙ یَعْلَمُ مَا یُسِرُّوْنَ وَمَا یُعْلِنُوْنَ ۚ اِنَّهٗ عَلِیْمٌۢ بِذَاتِ الصُّدُوْرِ ﴿۵﴾

خاص الله ته بېرته ورتله ستاسې دي، او الله په هر څیز باندې ښه قادر دی. خبردار شئ ! بېشکه دوی (دا کفار) تاووي سینې خپلې (او پټوي عداوت د رسول په زړونو خپلو کې) لپاره د دې چې پټ کړي خپل ځانونه له الله نه، واورئ ! خبردار شئ ! په هغه وخت کې چې واغوندي دوی جامې خپلې؛ عالم دی (الله) په هغه څیز چې پټوي یې دوی (په سینو خپلو کې) او هغه څیز چې ښکاروي یې(په ژبو خپلو)، بېشکه الله ښه خبردار دی په پټو خبرو د سینو (هم).

تفسیر: د سزا ورکولو لپاره دغه خبره ضروري ده؛ چې مجرم حاضر وي، حاکم ته د سزا ورکولو پوره قدرت او قوت او کامل اختیار حاصل وي، مجرمینو ته پر ټولو کارونو او اجراءاتو یې علم حاصل وي، په ﴿اِلَی اللّٰهِ مَرْجِعُكُمْ﴾ کې دا راښوولې شوي دي، چې مجرم او غیر مجرم ټول د پاك الله په دربار کې حاضرېږي، په ﴿وَهُوَ عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ﴾ کې یې د

عمومي قدرت او اختيار بيان فرمايلی دی، او د ﴿أَلَآ إِنَّهُمۡ يَثۡنُونَ﴾ څخه تر ﴿بِذَاتِ ٱلصُّدُورِ﴾ پورې د ده د محيط علم وسعت ظاهر شوی دی، چې پر پاك الله ظاهري او باطني ټولې خبرې يو شان ته ظاهرې او هيڅ يو شی ترې پټ نه دی، او پر هر شي باندې ښه پوهه او خبردار دی، تر دې پورې چې د زړونو د کومې له پټو خبرو، نياتو او اراداتو څخه هم باخبر دی، نو بيا مجرم خپل جرم په څه ډول له ده څخه پټولی شي.

﴿وَمَا مِن دَآبَّةٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ رِزۡقُهَا وَيَعۡلَمُ مُسۡتَقَرَّهَا وَمُسۡتَوۡدَعَهَاۚ كُلّٞ فِي كِتَٰبٖ مُّبِينٖ ۝٦﴾

او نشته هيڅ تلونکی (خوځېدونکی ذي روح) په ځمکه کې مګر چې دی پر الله رزق (روزي) د هغه (تفضّلاً ترحّماً نه وجوباً)، او عالم دی (الله) په ځای د اوسېدلو د هغه او ځای د سپارېدلو د هغه، ټول (دا مذکوره اشياء) په کتاب واضح کې دي.

تفسير: ړومبی د الله تعالی د علم وسعت بيان وو، دا د همغه مضمون تکمله ده، يعنې پر ځمکه د هر ساکښ (ذي ورح) تلونکی او خوځېدونکی چې طعام او خوړو ته احتياج لري، د هغو د ټولو رزق او روزي ورکول الله پاك محض پخپل فضل او کرم سره پخپله ذمه لازمه فرمايلې ده، هومره روزي چې د هر يوه لپاره مقدّره ده، هغه يقيناً وررسېدونکې ده، هغه وسائل او اسباب چې بنده يې اختياروي؛ ټول د روزي رسولو ابواب او وَرُونه دي.

﴿وَيَعۡلَمُ مُسۡتَقَرَّهَا﴾ الآيه - «او عالم دی الله په ځای د اوسېدلو د هغه او ځای د سپارېدلو د هغه»، شاه صاحب ليکي: «(مستقر) هغه ځای دی چې هستوګنه په کې کيږي، لکه جنت او دوزخ او (مستودع) هغه ځای دی چې انسان په کې سپارل کيږي لکه قبر»، پاس په ﴿وَمَا مِن دَآبَّةٖ﴾ الآيه - کې د دنيوي ژوندون بيان وو، دلته د «برزخ» او د آخرت بيان دی، مطلب داسې دی: «او دی ښه خبردار دی».

د «مستقر» او د «مستودع» په تعيين کې د مفسرينو ډېر اقوال دي، چې د هغه په نسبت مونږ د الأنعام په سورت کې څه ليکلي دي.

﴿وَهُوَ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٖ وَكَانَ عَرۡشُهُۥ عَلَى ٱلۡمَآءِ لِيَبۡلُوَكُمۡ أَيُّكُمۡ أَحۡسَنُ عَمَلٗاۗ وَلَئِن قُلۡتَ إِنَّكُم مَّبۡعُوثُونَ مِنۢ بَعۡدِ ٱلۡمَوۡتِ لَيَقُولَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ إِنۡ هَٰذَآ إِلَّا سِحۡرٞ مُّبِينٞ ۝٧﴾

او دغه (الله) هغه ذات دی چې پيدا کړي يې دي آسمانونه او ځمکه په شپږو ورځو کې حال دا چې وو عرش (تخت) د ده پر اوبو (پيدا کړي دي الله دا ټول آسمانونه او ځمکه او ما فيهما لپاره د منافعو ستاسې او) لپاره د دې چې وازمويي تاسې چې کوم يو له تاسې ډېر ښه دی له جهته د عمل، او قسم دی چې خامخا که ووايې ته (خپل قوم ته) چې بېشکه تاسې بيا ژوندي کيدونکي يئ پس له مرګه؛ نو هرومرو وبه وايي خامخا هغه کسان چې کافران شوي دي، چې نه دی دغه (قرآن چې بيا ژوندون وايي) مګر سحر (جادو) ښکاره.

تفسير: په پيدايښت د آسمانونو او ځمکه کې د الله تعالی له علم څخه وروسته د ده د قدرت بيان دی، د دې تفسير (په ۸ جزء د الأعراف سورت په (۵۴) آيت (۷) رکوع کې) تېر شوی دی.

﴿وَكَانَ عَرۡشُهُۥ عَلَى ٱلۡمَآءِ﴾ يعنې د ځمکې او آسمان له پيدا کولو څخه پخوا اوبه مخلوق شوي، چې په مستقبل کې د ټولو اشياوو د ژوندانه ماده ګرځېدونکې شوې: ﴿وَجَعَلۡنَا مِنَ ٱلۡمَآءِ كُلَّ شَيۡءٍ حَيٍّ﴾ (۱۷ جزء د الأنبياء (۳۰) آيت (۳) رکوع)، په دغه وخت کې د الله تعالی عرش د دې د پاسه وو، کله چې اوس د آسمانونو د پاسه دی، ګواکې دغه يو صورت وو چې دغه

حقیقت یې ښکاره کولو چې د کائناتو ماده او د حیات ذریعه بالکلیه د رب العرش تر تسلّط او تصرّف او مطلقه قیومیت لاندې ده، او د الله تعالی ذات حقیقة د عرش له پاسه دی، او عرش یې په نورو ټولو مخلوقاتو له پاسه دی، والله أعلم.

وَلَئِنۡ أَخَّرۡنَا عَنۡهُمُ ٱلۡعَذَابَ إِلَىٰٓ أُمَّةٖ مَّعۡدُودَةٖ لَّيَقُولُنَّ مَا يَحۡبِسُهُۥٓۗ أَلَا يَوۡمَ يَأۡتِيهِمۡ لَيۡسَ مَصۡرُوفًا عَنۡهُمۡ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُواْ بِهِۦ يَسۡتَهۡزِءُونَ ۝٨

او قسم دی چې خامخا که وروستی کړو مونږ له دوی څخه (هغه) عذاب (چې موعود دی) تر راتلو د اوقاتو شمېرلیو شویو پورې؛ نو هرومرو (خامخا) به وایي دوی (استهزاءً): څه ځیز بند کړی دی دا (عذاب له نزوله؟ نو فرمایي الله) خبردار شئ واورئ ! په هغه ورځ چې راشي دا (عذاب) دوی ته؛ نو نه به وي (دا عذاب) دفع کړی شوی له دوی څخه، او چا پېر به شي له دوی نه هغه عذاب؛ چې وو دوی چې په هغه پورې به یې مسخرې کولې (او په جلتئ به یې غوښت).

تفسیر: یعنې کله چې دغو کفّارو ته د دوی د شرارتونو له سببه د الله تعالی له عذابه وېره ورکوله کیږي؛ نو د تکذیب او استهزاء په ډول وایي چې: راوړه هغه عذاب دې چېرې دی؟ ولې نه رانازلیږي؟ او د څه لامله ځنډ (ایسارتیا) په کې کیږي؟ او د چا له لوري هغه ستون شوی دی؟ نو پاک الله فرمایي چې: آیا تاسې په داسې ویناوو سره ټوکې او مسخرې کوئ؟ او نه پوهېږئ چې هغه عذاب د الله تعالی د حکمت او مصلحت په اقتضاء تر یوه ټاکلې (مقرر کړې) مدت پورې معطل شوی دی؟ او پخپل معیّن وخت کې به خامخا داسې در ورسیږي، چې هیڅوك به یې مخه نشي نیولی، او له هر لوري څخه به په عذاب چار چاپېر کړی شئ، او ټول به فنا کېږئ.

وَلَئِنۡ أَذَقۡنَا ٱلۡإِنسَٰنَ مِنَّا رَحۡمَةٗ ثُمَّ نَزَعۡنَٰهَا مِنۡهُ إِنَّهُۥ لَيَـُٔوسٞ كَفُورٞ ۝٩

او قسم دی خامخا که وروڅکوو مونږ (کافر، یا ناشکر انسان) ته له نزده خپله رحمت (لکه صحت او نعمت چې اثر یې ښکاره وي)، بیا بېرته راټول کړو مونږ دا نعمت له ده نه؛ بېشکه دی خامخا نا امیده (له کرمه د الله) ناشکره (له نعمته د الله) وي.

تفسیر: یعنې که د څو ورځو له مخې یې الله تعالی د خپلې مهربانۍ په عیش او عشرت او آرامۍ کې وساتي، او بیا یې په کوم ربړ او تکلیف کې اخته او مبتلا کړي، نو دی هغه پخوانۍ هوسایي (آرام) او مهرباني هم بیخي له زړه وباسي او هیروي یې، او بې هیلې او نا امیده کیږي، او د مستقبل په نسبت بیخي بې اسره او مایوس کیږي، په تېره باندې ناشکري، او له راتلونکي څخه مایوسي همدا د ده د ژوندون حاصل دی.

وَلَئِنۡ أَذَقۡنَٰهُ نَعۡمَآءَ بَعۡدَ ضَرَّآءَ مَسَّتۡهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ ٱلسَّيِّـَٔاتُ عَنِّيٓۚ إِنَّهُۥ لَفَرِحٞ فَخُورٌ ۝١٠

او قسم دی خامخا که وروڅکوو مونږ دغه (کافر یا ناشکره انسان) ته نعمت (لکه صحت او هوسایي ـ آرام) وروسته له (هغه) ضرره چې رسېدلی وو ده ته؛ نو هرومرو (خامخا) وایي به دی خامخا: لاړې سختئ (چې رارسېدلې وې) له ما ځنې، بېشکه دغه (انسان) خامخا خوشالیدونکی دی (پر نعمتونو) متکبّر فخر کوونکی دی (پر خلقو).

تفسیر: یعنې که له مصیبته وروسته بیا پاك الله ده ته آرامي او هوسایي ور په برخه کړي؛ نو بیا داسې ګڼي چې ګواکې اوس بیخي مصائبو او تکالیفو خاتمه ومونده، او بیا هغه پخوانۍ کیفیت له سره راتلونکی نه دی، نو په دغه وخت کې د غفلت او غرور په نشو کې مستیږي، او فخر او تکبر او ځانمني (خودنمایي) کوي، او حال دا چې ده لره داسې په کار

وو؛ چې هغه خپل پخوانی حالت به يې تل په ياد درلود، او د الله تعالی شکر به يې ادا او د ده لطف او احسان په مقابل کې به يې د تواضع سر ښکته کوه.

﴿إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُم مَّغۡفِرَةٞ وَأَجۡرٞ كَبِيرٞ ١١﴾

مګر هغه کسان چې صبر کوي (په سختۍ له قوته د ايمانه) او کوي ښه (عملونه لپاره د شکر د نعمت)؛ دغه(صابرين او شاکرين) شته دوی ته مغفرت (د ګناهونو) او اجر (ثواب) ډېر لوی.

تفسير: هغه حال چې مخکې د عامو انسانانو بيان شو، له هغه ځنې د الله تعالی هغه بندګان مستثنی دي، چې د تکليف او مصيبت مقابله په صبر او استقامت سره کوي، او د امن او راحت په وخت کې سره له شکر ايستلو په صالحه وو اعمالو کې هم خپل تياری ښکاره کوي، د همداسې اولوالعزمو او وفادارانو ټولی د عظيم الشان بخشش او انعام مستحق دی، او په ډېر لوی اجر چې ادنی يې جنت او اعلی يې ديدار دی؛ فايز کيږي.

﴿فَلَعَلَّكَ تَارِكُۢ بَعۡضَ مَا يُوحَىٰٓ إِلَيۡكَ وَضَآئِقُۢ بِهِۦ صَدۡرُكَ أَن يَقُولُواْ لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ كَنزٌ أَوۡ جَآءَ مَعَهُۥ مَلَكٌۚ إِنَّمَآ أَنتَ نَذِيرٞۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ وَكِيلٌ ١٢﴾

نو ښايي ته به پرېښودونکی يې (يعنې مه پرېږده) ځينې د هغه قرآنه چې وحي کولی شي تاته، او تنګېدونکې ده په (تبليغ د) هغه سره سينه (زړه) ستا (له دې وېرې) چې وايي به دوی: ولې نه ده نازله شوې په ده باندې خزانه (چې پرې وکړي عشرت)؟ يا (ولې نه ده) راغلې له ده سره پرښته (چې ورکړي شهادت د نبوت)؟ بېشکه همدا خبره ده چې ته ويروونکی يې (له جحيمه، نه څارونکی د اعمالو د دوی)، او الله پر هر شي باندې وکيل (ښه ساتونکی) دی، (د هغه چا چې وروسپاري ځان خپل، نو له سره مه وېرېږه له عناد د دوی نه).

تفسير: د مکې معظمې مشرکان د شرک او بت پرستی له ترديده او بدو ويلو څخه ډېر په قهرېدل، او په غيظ او غضب راتلل د مشرکيت پر خُرافاتو په هره اندازه چې د هغو تحميق او تجهيل کېده؛ په همغه اندازه به دوی د غُصې په اور کې سوځېدل، کله به يې کوښښ کوه چې پاک رسول په دغې معاملې کې لږ څه سست او پوست شي، او د دغې اساسي او لويې مسئلې په تبليغ کې له لږ څه نرمۍ او تساهل څخه کار واخلي، کله چې له دې لوري مايوس او بې هيلې (نا اميده) شول؛ نو تش د تکليفولو او محض خفه کولو لپاره په عجيبو چټي (بېکاره) غوښتنو پسې لګيا شول، مثلا ويل به يې چې: ته خو رښتين او د رسالت پر منصب مامور يې، نو له تا سره د پاک الله له درباره ښايي چې د مال او دولت لويه خزانه راغلې وی، يا له آسمانه له تا سره يو پرښته راتلی، چې هر چېرې به در سره د تصديق لپاره تللې وی: ﴿لَوۡلَآ أُنزِلَ عَلَيۡهِ كَنزٌ أَوۡ جَآءَ مَعَهُۥ مَلَكٌ﴾په همدغې سلسلې کې دغه آيتونه نازل شول، چې حاصل يې دا دی: «ته د دې خلقو د دغو چټي او بېکاره غوښتنو لامله مه غمجن او مه فکر مند او مه خفه کېږه، او مه پخپل زړه کې د دغو خلقو د خاطر او مراعاتو خيال ګرځوه !.

کله داسې کېدی شي ! هغه شيان چې الهي وحي تاته درښوولي دي، او د هغه د تبليغ حکم يې بې خوفه او بې خطره درکړی دی؛ چې ته د هغه ځينې برخې د دې خلقو له خرافاتو څخه د زړه تنګۍ په وجه پرېږدې، حال دا چې دغه کار امکان نه لري، ځکه چې د نبوت عصمت او د اولوالعزمۍ صفت يې مانع دی، نو بيا له زړه تنګۍ څخه څه فائده؟ ستاسې کار تش له خير او شر څخه خبرول دي، د دوی د هدايت ذمه واري پر تاسې نه ده، د دوی دغه معامله هم هغه الله تعالی ته وروسپاره؛ چې ګرد شيان هغه ته سپارلی شوي، او د ده په واک کې دي.

اَمۡ يَقُوۡلُوۡنَ افۡتَرٰىهُ ؕ قُلۡ فَاۡتُوۡا بِعَشۡرِ سُوَرٍ مِّثۡلِهٖ مُفۡتَرَيٰتٍ وَّادۡعُوۡا مَنِ اسۡتَطَعۡتُمۡ مِّنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ اِنۡ كُنۡتُمۡ صٰدِقِيۡنَ ﴿۱۳﴾ فَاِلَّمۡ يَسۡتَجِيۡبُوۡا لَكُمۡ فَاعۡلَمُوۡۤا اَنَّمَاۤ اُنۡزِلَ بِعِلۡمِ اللّٰهِ وَاَنۡ لَّاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ ۚ فَهَلۡ اَنۡتُمۡ مُّسۡلِمُوۡنَ ﴿۱۴﴾

بلکه آیا وایي دوی چې له خپله ځانه جوړ کړی دی (محمد) دا (قرآن چې تصدیق یې و کړي)؟ ووایه (ای محمده ! دوی ته): نو راوړئ تاسې لس سورتونه په شان د یوه سورت د ده (فصیح بلیغ) له خپل ځان جوړ کړی شوی، او راوبولئ هغه کسان چې توانېږئ تاسې (لپاره د کومك) غیر له الله څخه که یئ تاسې صادقان (رښتیني په دغې ادعا د افتراء کې). نو که جواب درنه کړ دوی تاسې ته (ای رسوله او مسلمانانو)؛ نو پوهه شئ (ای مسلمانانو) چې بېشکه همدا خبره ده چې رالېږلی شوی دی (قرآن) په علم د الله سره (د بنده کلام نه دی)، او (بل پوه شئ په یقین سره او پرې ثابت شئ) چې نشته هیڅ لایق د عبادت مګر هـم دغه الله دی، نو آیا یئ تاسې مسلمانان.

تفسیر: ځینو مفسرینو د دې آیت ترجمه داسې هم کړې ده: «نو که جواب درنه کړ دغو بللو شویو تاسو ته ای مشرکینو !؛ نو پوه شئ ای کفّارو چې بېشکه همدا خبره ده، چې رالېږلی شوی دی دا قرآن په علم د الله سره، د بنده کلام نه دی، او پوه شئ تاسې په یقین سره چې نشته لایق د عبادت هیڅوك مګر هم دغه الله دی، آیا نو یئ تاسې مسلمانان غاړه اېښودونکي اسلام ته بلکه اسلام راوړئ !».

یعنې فرمایشي معجزې غواړې، چې د هغو ورکول مصلحت نه دی، او له هغو ټولو څخه لویه معجزه قرآن چې د دوی په مخ کې دی؛ نه مني، او وایي (معاذ الله): دغه خو له خپله ځانه جوړې کړې خبرې دي، نو د هغه ځواب ورکوي، چې آخر تاسې هم عرب او د فصاحت او بلاغت دعوی کوونکي یئ؛ ټول سره راټول شئ، او د دې پاك قرآن د لسو سورتونو په شان نور لس سورتونه له خپله ځانه جوړ کړئ، او په دغه کار کې د خپلې مرستې لپاره ټول مخلوقات بلکه خپل هغه معبودان هم راوبولئ؛ چې تاسې یې په الوهیت کې شریکان ګڼئ، او که دا کار ونه کړی شئ، او له سره به یې ونه کړی شئ؛ نو وپوهېږئ چې داسې کلام یواځې د پاك الله کلام کېدی شي، چې د هغه له مثل راوړلو څخه ټول مخلوقات عاجز پاتې کېږي.

مَنۡ كَانَ يُرِيۡدُ الۡحَيٰوةَ الدُّنۡيَا وَزِيۡنَتَهَا نُوَفِّ اِلَيۡهِمۡ اَعۡمَالَهُمۡ فِيۡهَا وَهُمۡ فِيۡهَا لَا يُبۡخَسُوۡنَ ﴿۱۵﴾

هـر څوك چې وي (له خپلې کم همتۍ) چې غواړي یواځې ژوندون لږ خسیس او ښایست د ده (او د آخرت فکر نه کوي)؛ نو پوره به ورکړو دوی ته (بدل د) اعمالو د دوی په دې دنیا کې حال دا چې دوی په دې دنیا کې نه شي کم کېدلی (له بدل د اعمالو د دوی هیڅ شی).

تفسیر: یعنې له داسې واضح ثبوت څخه وروسته څوك چې په قرآن ایمان نه راوړي، یا د هغه پر ښوولې لارې نه ځي، بلکه د دنیا څو ورځې ژوندون او فاني ډول او سینګار یې د خپل مقصود قبله درولې وي، او عملي جد او جهد ورته کوي، که په ښکاره کوم نېك کار لکه خیرات او نور کوي؛ نو له هغه څخه هم د آخرت بهتري او د الله تعالی خوښي مقصود نه وي، او یواځې د دنیوي فوائدو حاصلول یې تر سترګو لاندې وي، د داسې خلقو په نسبت اعمّ له دې چې یهود وي که نصاری، مشرکین وي که منافقین یا دنیا خوښوونکي ریاکار مسلمانان؛ دا یې راښوولې دي چې په دنیا کې د دغو ټولو معامله پای (آخر) ته رسولی شي، هغه اعمال او کوښښونه چې دوی یې د دنیا د حصول لپاره اراده وفرمایي؛ ورعطا کوي یې.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ ۖ وَحَبِطَ مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾

دا هغه کسان دي چې نشته دوی ته په آخرت کې مګر اور، او خراب شوي دي هغه (نېک عملونه) چې کړي وو دوی په دې دنیا کې، او باطل دي (په آخرت کې) هغه عمل چې وو دوی چې کاوه به يې (په دنيا کې).

تفسیر: يعنې پر دغو اعمالو پرته (علاوه) له دوزخه د بل کوم شي مستحق نه دي، کفار په ابدي صورت او رياکاران مسلمانان به تر محدوده مدت پورې په دوزخ کې پاتې کيږي، هو ! که الله تعالی ځنې مؤمنان محض پخپل فضل او کرم سره وبخښي؛ نو هغه بېله خبره ده.

په دنيا کې کوم کارونه چې تاسې د دنيوي اغراضو لپاره کړي وو، وروسته د آخرت له رسېدلو څخه درښکاريږي، چې هغه خراب او برباد تللي دي، او د رياكارئ او د دنيا خوښولو په سلسله کې ظاهرا هغه نيکي ا و محاسن چې کړي يې وي؛ هغه ګرد سره خراب او توی ځي، او هلته به يو شی په کار نه ورځي.

أَفَمَن كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِن قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً ۚ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۚ وَمَن يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ ۚ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ ۚ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾

آیا پس هغه څوک چې دی پر صاف برهان (واضح دليل) له جانبه د رب خپل، او تابع وي دې د (برهان) پسې شاهد له (جانبه) د الله، او پخوا له دې (شاهده چې قرآن دی) کتاب د موسی (تورات شاهد وو) په دې حال کې چې پېشوا او رحمت وو (مؤمنانو ته دغه تورات، آيا هغوی او د دنيا غوښتونکو سره برابر دي؟ بلکه نه دي برابر، دغه خاوندان د برهان) دغه کسان ايمان لري په دې (قرآن)، او هر څوک چې کافر شو په دې (قرآن) له ګردو فرقو (د کافرو) څخه؛ نو اور (د دوزخ) ځای د وعدې د هغه دی (چې خامخا ورته ورځي)، نو مه کېږه په شک کې له دې (قرآن يا موعد نه)، بېشکه چې هغه حق دی له جانبه د رب ستا، وليکن اکثره د خلقو نه راوړي ايمان (په دې خبره باندې چې منزّل من الله دی).

تفسیر: يعنې دغه سړی او هغه رياکار دنيا پرست چې پخوا يې ذکر وشو؛ څرنګه برابرېدی شي؟ له سره نه دي برابر، له «بينه ـ صافه لاره» څخه مراد هغه لاره ده؛ چې هر انسان پخپل اصلي او صحيح فطرت سره موافق تلنه وغواړي، په دې شرط چې د اطرافو او حواليو له حالاتو او خيالاتو ځنې متأثر نشي، او هغه د اسلام او د توحيد او د قرآن سمه لاره ده: ﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا ۚ فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا ۚ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ۚ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ (۲۱ جزء د الرّوم سورت (۳۰) آيت (۴) رکوع)، او په حديث کې راغلي دي: «كلُّ مولودٍ يولدُ على فطرةِ الإسلام، فأبواه يهوِّدانه أو يُنصرانه، أو يُمجّسانه ــ الحديث».

او ﴿شَاهِدٌ مِّنْهُ﴾ ګواه د پاک الله له لوري لوی قرآن دی، چې ګواهي ورکوي: چې د فطرت پر دين توحيد او اسلام باندې تلونکي پر سمه لاره تلونکي دي، او همغه قرآن چې پر خپل حقانيت باندې هم پخپله ګواه دی، د لمر دليل پخپله لمر دی.

څرنګه چې د پاک قرآن راوړونکي جبرئيل امين عليه السلام او آخيستونکی يې محمد امين عليه السلام دی، نو په دغه اعتبار دغو دواړو ته هم شاهد ويلی شي، بلکه پخپله د رسول الله مبارک شان دغه دی، چې د ده اخلاق، عادات،

معجزات، مبارکه ژبه، نوراني څېره او له نورو ټولو شیانو څخه یې معلومېږي، او هر یو بېل بېل شهادت ورکوي، د هغه دین حامل چې محمد صلی الله علیه وسلم دی؛ هغه حقیقتاً بیخي حق او رښتیا دی، وروسته د ﴿وَمِن قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً﴾ دغه مطلب دی، چې پخوا له قرآنه هره وحي چې پر هر نبي راغلې ده؛ هغه هم د فطرت د دین پر صداقت ګواه ده، خصوصاً هغه عظیم الشأن کتاب «تورات» چې پخوا له قرآنه پر موسی علیه السلام نازل شوی دی؛ هغه یو لوی شاهد د هغو خلقو پر حقانیت ښایي وویلی شي؛ چې د فطرت د دین پر صافه لاره تلونکي دي.

﴿أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾ الآیه ـ یعنې یهود او نصاری، بت پرست، عرب عجم، آسیا، افریقا، امریکا، اوروپا، استرالیا او نور له هرې فرقې او هر جماعت چې د هر ملک او ملت څخه وي، تر څو پاک قرآن ونه مني؛ نو له سره یې نجات په برخه کېدی نشي، لکه چې د صحیح مسلم او د نورو په احادیثو کې رسول الله صلی الله علیه وسلم په ډېره تصریح او تعمیم سره دغه بیان فرمایلی دی.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ۚ أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ ۚ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُم بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿١٩﴾

او څوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې تړي له ځانه پر الله پورې دروغ (چې نسبت د ولد یا د شریک ورته کوي؛ بلکه نشته)، دغه (دروغ تړونکي) وړاندې به کړل شي په (قیامت کې) رب خپل ته، او وبه وایي شاهدان (کرام الکاتبین او نور) چې هم دوی دي هغه کسان چې دروغ یې تړلي وو په رب خپل (په نیولو د ولد او شریک سره، نو فرمایي الله): واورئ ! خبردار شئ ! لعنت د الله دې وي پر ظالمانو. هغه ظالمان (کافران) چې اړوي خلق له لارې (د دین) او لټوي دوی په دغې (لارې) کې کوږوالی (عیب)، او هم دوی په آخرت هم دوی کافران منکران کېدونکي دي.

تفسیر: یعنې پاک قرآن دروغ او افتراء نه دی، بلکه د پاک الله حق او رښتیا پیغام دی، چې قبلول او منل یې ضروري دي، او ښه وپوهېږئ چې له هغه سړي څخه زیات ظالم بل هیڅوک نشي کېدی؛ چې پر الله تعالی باندې دروغ وتړي، مثلاً که د الله کلام نه وي، او دې ووایي چې دغه د الله کلام دی، یا واقعي د پاک الله کلام وي، او پخپله الله تعالی څو څو کرته وفرمایي چې دغه ځما کلام دی، مګر دوی سره له روښانو دلائلو هغه دروغجن کوي.

﴿أُولَٰئِكَ يُعْرَضُونَ عَلَىٰ رَبِّهِمْ﴾ الآیه ـ «دغه دروغ تړونکي به وړاندې کړی شي په قیامت کې رب خپل ته» په محشر کې کله چې دوی د پاک الله په مخ کې علی رؤوس الأشهاد وړاندې کیږي، او د دوی د شرارتونو دفاتر پرانستلی شي؛ نو په دغه وخت کې شاهدي ورکوونکي (ملائکې، انبیاء، صالحین، بلکه د دوی خپل لاسونه، او پښې او رئیسه اعضاء) به ووایي، چې دوی همغه بدبختان ظالمان دي، چې د خپل پاک الله په نسبت یې دروغ تړلي وو، او چټي (بېکاره) خبرې به یې کولې.

أُولَٰئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ۘ يُضَاعَفُ لَهُمُ الْعَذَابُ ۚ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾

دا کفار نه دي دوی عاجز کوونکي (د الله) په ځمکه کې، او نه به وي دوی ته غیر له الله هیڅ دوستان (چې عذاب ترې دفع کړي که اراده وفرمایي بلکه) دوه چنده به کړ شي دوی ته عذاب،

نه وو دوی چې طاقت يې لرلی وی د اورېدلو (د حق) او نه وو دوی چې ليدلي يې وی (دلائل د قدرت).

تفسیر: يعنې په دومره وسيعې او ارتې ځمکې کې نه چېرې تښتېدی شي، او نه په کوم ځای کې پټېدی شي، او نه يې ځوک مددګار او حمايت او مرسته کوونکی کېدی شي، چې دوی د الله تعالی له عذابه بچ کړي، ځکه چې دوی هم پخپله بې لارې او ګمراهان شوي دي، او هم نور خلق يې ګمراهان کړي دي.

﴿مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ﴾ نه وو دوی چې طاقت يې وی د اورېدلو د حق د زړه له کوڼوالي، او نه وو دوی چې ليدلي يې وی دلائل د قدرت د زړه له ړوندوالي، يعنې په دنيا کې داسې ړانده او کاڼه شوي دي؛ چې نه د حق د خبرو د اورېدلو توان لري، او نه د الله تعالی د قدرت دلائل او نښې ليدلی شي، چې د هغو په ليدلو سره ممکن دي چې د هدايت سمه صافه لاره ومومي.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾

هم دوی دي هغه کسان چې زيان يې رسولی دی نفسونو (ځانونو) خپلو ته، او ورک شول له دوی هغه چې وو دوی چې دروغ يې تړل.

لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾

حقه خبره دا ده چې بېشکه دوی په آخرت کې هم دوی ډېر زيانکاران دي (له نورو نه). بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) او عاجزي کوي دوی رب خپل ته دغه کسان صاحبان (اوسېدونکي) د جنت دي، دوی به په دې جنت کې همېشه وي.

تفسیر: د مجرمينو د بد انجامۍ او د خرابې خاتمې په مقابل کې يې د مؤمنينو انجام او حسن د خاتمې بيان وفرمايه، د دوی عجز او نياز (خلوصيت) د پاک الله خوښ شو، نو ځکه د دائمي خوښۍ مقام يې ورعطا کړه.

مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصَمِّ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ ۚ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾

مثال د دې دواړو فرقو (داسې دی) لکه د ړانده او د کاڼه او (لکه) د ليدونکي او د اورېدونکي، آيا برابر دي دغه دواړه له جهته د مثاله (او صفته؟، بلکه نه دي برابر)، آيا نو نه اخلئ پند تاسې؟ (په دغو مثالونو سره او فکر په کې نه کوئ).

تفسیر: يعنې منکرين ړانده او کاڼه دي، لکه چې درې آيته پخوا له دې نه يې وفرمايل: ﴿مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ﴾ بيا هغه چې نه پخپله څه ليدلی شي، او نه له بل چا څخه څه شی اورېدلی شي، د دوی ابتداء او انتهاء د هغوی روڼ ضمير له ايماندارانو سره څرنګه برابرېدی شي، هغه کسان چې د بصيرت په سترګو د حق او باطل او خير او شر په منځ کې تميز کوي، او د خپلو هاديانو خبرو ته غوږونه نيولي غور کوي، چې د دواړو پای (آخر) او انجام څرنګه يو شان کېدی شي؟ بلکه نشي کېدی، وروسته د نوح عليه السلام د قوم قصه د دې مضمون په تاييد وړاندې کوي.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِۦٓ إِنِّى لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٥﴾ أَن لَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ ۖ إِنِّىٓ أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ أَلِيمٍ ﴿٢٦﴾

او هرومرو په تحقيق لېږلی وو مونږ نوح قوم د ده ته (حال دا چې ويونکی وو): بېشکه زه تاسې ته يم ويروونکی (له جحيمه) ښکاره. چې مه کوئ تاسې عبادت (د بل چا) بې له الله، بېشکه زه ويرېږم پر تاسې له عذابه د ورځې دردناکې (د قيامته) څخه.

تفسير: يعني په نهايت وضاحت سره زه هغه شيان درښيم چې د هغو په ارتکاب سره د مهلك عذاب د نازلېدو انديښنه ده، يا د هغه د محفوظيت ذرائع دي.

﴿أَن لَّا تَعْبُدُوٓا۟ إِلَّا ٱللَّهَ﴾ «مه کوئ عبادت د بل چا بې له الله !»، يعنې د (ودّ) او (سواع) او (يغوث) او (يعوق) او (نسر) چې ذکر يې د نوح عليه السلام په سورت کې راځي؛ عبادت پرېږدئ ! او د واحد احد الله تعالى په عبادت کې مشغول شئ ! که نه د غير الله له عبادت څخه د ېېرته نه ګرځېدلو په صورت کې د سخت عذاب د راتلو خوف دی.

فَقَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ مَا نَرَىٰكَ إِلَّا بَشَرًا مِّثْلَنَا وَمَا نَرَىٰكَ ٱتَّبَعَكَ إِلَّا ٱلَّذِينَ هُمْ أَرَاذِلُنَا بَادِىَ ٱلرَّأْىِ وَمَا نَرَىٰ لَكُمْ عَلَيْنَا مِن فَضْلٍۭ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَـٰذِبِينَ ﴿٢٧﴾

نو وويل هغو مشرانو چې کافران شوي وو له قومه د دغه (نوح) چې: نه وينو مونږ تا مګر يو بشر پشان ځمونږ (بل څه مزيت نه لرې)، او نه وينو مونږ تا چې متابعت کړی ستا (هيچا) مګر هغه کسانو چې دوی د لاندې (ښکته) ځمونږ دي په بې فکرۍ سره (يعنې سرسري نظر والا دي)، او نه وينو مونږ تاسې لره پر مونږ باندې هيڅ بهتري، بلکه ګمان کوو مونږ پر تاسې د دروغجنانو.

تفسير: يعنې ښايي چې رسول د ټول قوم په مقابل کې د کومې ښکاره ننبې او امتياز لرونکی وي، ليکن مونږ ګورو چې ته هم ځمونږ په شان د بشر له جنسه يې، او د آسمان پرښتنه نه يې چې د هغې په مقابل کې خامخا انسان خپل سر ښکته کړي، بيا په بشريت کې هم ته داسې يو سړی نه يې چې په تا کې کوم خاص تفوّق او لويي پر مونږ باندې وي، مثلاً لوی دولتمن، يا د شان او شوکت خاوند، يا د حکومت او قوت مالك اوسې، هغه کسان چې ستا پيروان او تابعان شوي دي؛ هغو هم ګرد ټول سره داسې خواران، غريبان، مفلسان او رذيلان دي چې له هغو سره مونږ شرفاء او غټان خپل ملاقات او خبرې کول شرم او ننګ بولو، نو آيا په ټولو انسانانو کې همدا ته پيدا شوی يې چې د الله تعالى د رسالت د منصب وړ او لايق وې؟ حال دا چې مونږ ستا په نسبت په حسب او نسب، مال او دولت، خَلق (پيدايښت) خُلق (رشه، خوی، عادت) او په نورو شيانو کې له هيڅ پلوه له تا څخه کم نه يو، نو ولې ځمونږ له منځه بل څوك پر دغه لوی منصب د رسالت باندې منتخب او غوره نشو؟ يا لږ تر لږه ستاسې تابعين او پيروان ښايي چې کوم معزز او لوی سړي خو وی.

دا د هغو ملعونانو د تقرير ما حصل وو، نوح عليه السلام کوم جواب چې دوی ته ورکړی دی؛ دادی:

قَالَ يَـٰقَوْمِ أَرَءَيْتُمْ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّى وَءَاتَىٰنِى رَحْمَةً مِّنْ عِندِهِۦ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنُلْزِمُكُمُوهَا وَأَنتُمْ لَهَا كَـٰرِهُونَ ﴿٢٨﴾

وويل (نوح) ای قومه ځما ! آيا وينئ خبر راکړئ تاسې (ماته) که يم زه پر سمه لاره (واضح برهان ښکاره حجت) له ربه خپله، او راکړی يې وي ماته رحمت له نزده خپله، نو پټ کړی شوی

دی (حقيقت د دې دليل) پر ستر ګو ستاسې، آيا مجبور کولی شو مونږ تاسې په قبول د هغو سره (بلکه نه شو) حال دا چې تاسې دغه (برهان) لره بد ګڼونکي انکار کوونکي يئ.

تفسير: دا خبره صحيحه ده چې نبي له عامو انسانانو څنې ښايي بيخي ممتاز وي، ليکن هغه امتياز په مال، دولت، حکومت، او نورو دنيوي شان او شوکت کې نه وي، بلکه په اعلی اخلاقو، ډېرو ښو ملکاتو، تقوی، د الله تعالی وېره، حق خوښول، له خلائقو سره همدردي او خواخوږي، او د صريحو او ښکاره وو آيتونو او ننبو له وړاندې کولو څخه ورته امتياز حاصل وي، چې حق تعالی هغه د بُرهان او د حجّت د اتمام او د نعمت د اکمال په ډول په هغو کې قائموي، يا د هغو په وسيله يې ښکاره کوي، نبي عليه السلام د الله تعالی د وحيي او د ربّاني دلائلو او براهينو په رڼا کې پر صافه سمه لاره درومي، او شپه او ورځ د الله تعالی خصوصي رحمتونه پرې لکه باران (وريا) ووري، نوح عليه السلام وويل: «که دغه ټول شيان په ما کې په ښکاره ډول سره موجود وی، او يقيناً موجود هم دي، ليکن همغسې چې ړوند د لمر رڼا نشي ليدلی؛ نو که ستاسې ستر ګې هم د الله تعالی د دې نور له ليدلو څخه قاصرې وي؛ نو آيا زه به په زور سره تاسې ته هغه نور او رحمت درښوولی شم؟ يا يې بالجبر پر تاسې اقرار کولی شم؟ .

وَيٰقَوْمِ لَآ اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا ۭ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلَى اللّٰهِ وَمَآ اَنَا بِطَارِدِ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا ۭ اِنَّهُمْ مُّلٰقُوْا رَبِّهِمْ وَلٰكِنِّيْٓ اَرٰىكُمْ قَوْمًا تَجْهَلُوْنَ ﴿۲۹﴾

او ای قومه څما ! نه غواړم زه له تاسې په دغه (تبليغ) څه مال (مزدوري)، نه دی اجر (مزدوري) څما مګر په الله باندې، او نه يم زه شړونکی د هغو کسانو چې ايمان يې راوړی دی (په وينا ستاسو، څکه چې) بېشکه دوی ملاقات کوونکي دي له ربه خپله سره، وليکن زه ګورم تاسې داسې قوم چې جاهلان يئ (له عاقبته خپله او له شرف د دغو مؤمنانو).

تفسير: يعنې زه د تبليغ په مقابل کې له تاسې څخه څه تنخوا او طلب نه غواړم، چې د مالي خود غرضی انديښنه تاسې ته پيدا شي، زه د خپل الله خاص بنده او نوکر يم، او د ده له درباره ماته اجر راکول کيږي، الحمد لله زه نه ستاسې د مال طالب يم، او نه ورته ضرورت لرم، نو بيا به زه څرنګه فقراء او مساکين پر بېردم، او تاسې ته به خپل تمايل (ميلان) درښکاره کوم؟ که تاسې زما اتباع تش د هغوی د افلاس يا عادي کارونو له سببه حقير او ذليل ګڼئ؛ نو ښه وپوهېږئ چې زه له هغو کسانو څخه نه يم چې د ايمان د دولت پانګې (سرمايه) لرونکو ته د دوی د ظاهري پرېشانی او بې وزلۍ (کمزورۍ) لامله په سپکه وګورم، يا هغوی لکه د حيواناتو په شان ټېل وهم، او له خپله څانه يې لرې وشړم، دوی به يوه ورځ د خپل پاك الله په حضور کې مشرفيږي، او څما شکايت به د ده په دربار کې کوي، چې ستا رسول د متکبّرانو دنيادارانو په خاطر مونږ وفاداران غريبان يې له خپله حضوره لرې کړي وو، زه د ظاهري وضعيت په خلاف به څرنګه پوهېدی شم، چې د هغوی ايمان يوائې ظاهري او سطحي دی، د زړونو څېرول او د هغه ليدل څما کار نه دی، او د دغو امورو اطلاع او پته يوائې پاك الله سره ده، او هغه ښه پوهيږي چې د دوی د زړونو احوال څه دی؟ .

وَيٰقَوْمِ مَنْ يَّنْصُرُنِيْ مِنَ اللّٰهِ اِنْ طَرَدْتُّهُمْ ۭ اَفَلَا تَذَكَّرُوْنَ ﴿۳۰﴾

او ای قومه څما ! څوک به مرسته وکړي له ما سره (چې ما وساتي) له عذابه د الله که وشړم زه دوی؟ (بلکه هيڅ يې نشي کولی)، آيا نو پند نه اخلئ تاسې.

تفسير: يعنې زه ستاسې له کبره او غروره او جهالته متأثر شوی څرنګه خپل نقصان وکړم؟ که ستاسې په رعايت زه د الله تعالی مخلصو بندګانو ته څه ووايم، يا يې وشړم، نو د هغه د سزا او له پوښتنې څخه به مې څوك ژغورلی (خلاصولی) شي؟.

وَلَآ اَقُوۡلُ لَكُمۡ عِنۡدِىۡ خَزَآئِنُ اللّٰهِ وَلَاۤ اَعۡلَمُ الۡغَيۡبَ وَلَاۤ اَقُوۡلُ اِنِّىۡ مَلَكٌ وَّلَاۤ اَقُوۡلُ لِلَّذِيۡنَ تَزۡدَرِىۡۤ اَعۡيُنُكُمۡ لَنۡ يُّؤۡتِيَهُمُ اللّٰهُ خَيۡرًا ‌ؕ اَللّٰهُ اَعۡلَمُ بِمَا فِىۡۤ اَنۡفُسِهِمۡ ‌ۖۚ اِنِّىۡۤ اِذًا لَّمِنَ الظّٰلِمِيۡنَ ﴿۳۱﴾

او نه وایم زه تاسو ته چې ما سره خزانې د الله دي، او نه (وایم دا چې) بېشکه زه پرښته یم، او نه وایم زه په حق د هغو (فقیرانو مؤمنانو کې) چې سپک ورته ګوري ستر ګې ستاسې؛ چې له سره به ورنه کړي دوی ته الله هیڅ خیر، الله ښه عالم دی په هغه (اخلاص) چې په نفسونو د دوی کې دی، (که زه دغه ووایم)؛ نو زه په دغه وخت کې خامخا له ظالمانو څخه به یم.

تفسیر: کفّارو نوح علیه السلام ته ویلي وو چې: «ته خو څمونږ په شان یو بشر یې، د قوت، قدرت، او دولت او اموال او رجال په اعتبار هم پر مونږ څه امتیاز نه لرې»؛ نو نوح علیه السلام د دې خبرې جواب په ډېر متانت او انصاف سره ورکړ چې: «بېشکه هغه امتیاز چې تاسو یې لیدل غواړئ زه یې مدعي نه یم، بلا شبهه زه خو یو بشر یم، پرښته نه یم، نه الله تعالی خپلې ټولې خزانې څما په تصرف او اختیار کې اېښې دي، او نه یې د غیب پر خبرو مطلع کړی یم، لیکن سره د دغو ټولو خبرو د اعتراف سره زه ستاسې په شان له سره داسې نشم ویلی؛ چې هغه خلق چې ستاسې په نظر کې معیوب او حقیر دي (یعنې زه او څما ملګري) هغوی ته به له سره پاک الله هیڅکله څه خیر او ښېګڼه (فائده) نشي ورکولی، مثلاً له هغو څخه یې ځینو ته نبوت او حکمت عطا فرمایلی دی، او نور یې د ایمان او عرفان په دولت سره ګټور (نفع مند) کړي دي.

تنبیه: د دې آیت ابتدایي درې جملې په (۷) جزء د الأنعام د سورت په (۵۰) آیت (۴) رکوع کې تېرې شوي دي، د هغه ځای په تفاسیرو کې دې بیا ولوستلی شي.

قَالُوۡا يٰنُوۡحُ قَدۡ جَادَلۡتَنَا فَاَكۡثَرۡتَ جِدَالَنَا فَاۡتِنَا بِمَا تَعِدُنَاۤ اِنۡ كُنۡتَ مِنَ الصّٰدِقِيۡنَ ﴿۳۲﴾

وویل (کفارو) ای نوحه ! په تحقیق جګړه دې وکړه له مونږ سره پس ډېره دې کړه جګړه څمونږ؛ نو راوړه مونږ ته هغه عذاب چې وعده یې کوې ته له مونږ سره (یا ویروی مونږ په هغې سره) که یې ته له صادقانو (رښتیا ویونکو په دې وعید خپل کې).

تفسیر: نوح علیه السلام پخوا له طوفانه نهه سوه او پنځوس کاله په دوی کې شپه او ورځ په پټه او په ښکاره هغو ته پند او نصیحت کاوه، او د هرې شبهې ځواب یې ورکاوه، د تبلیغ، تفهیم، بحث، مناظرې، خبرو اترو سلسله جاري وه، په دغو جګړو کې په سلهاوو کلونه تېر شول، کفار د نوح علیه السلام د دغو حقاني مباحثو او د شپې او د ورځې ممانعت او مزاحمت څخه عاجز او تنګ شول، او ټولو سره وویل چې: اوس دغه سلسله رابنده کړه ! که په رښتیا سره ته رښتیا وایې؛ نو هغه عذاب ژر رانازل کړه ! چې مونږ د عذاب له نزول څخه تل وېروې ! څو دغه د هرې ورځې جګړه بیخي پای (آخر) ته ورسیږي، او دا مناقشه بالکل ختمه شي.

قَالَ اِنَّمَا يَاۡتِيۡكُمۡ بِهِ اللّٰهُ اِنۡ شَآءَ وَمَاۤ اَنۡتُمۡ بِمُعۡجِزِيۡنَ ﴿۳۳﴾

نو وویل نوح: بېشکه همدا خبره ده چې رابه ولي تاسې ته دا عذاب خاص الله که اراده وفرمایي، حال دا چې نه یئ تاسې عاجز کوونکي (د الله په دفع د عذاب په زور یا په تېښتې سره).

تفسیر: یعنې د دغه عذاب نزول څما په قبضه کې نه دی، څه مهال (وخت) چې پاک الله سم له خپله حکمت سره اراده وفرمایي؛ نو عذاب نازلوي، څما فرض یواځې خبرول دي، پاتې شو عذاب؛ هغه خو داسې هولناک او عظیم الشان شی

دی، چې د هغه راوړل، یا یې مخه بېرته آړول، دواړه د بشر له قوې خارج دي، کله چې الله تعالی مشیئت وفرمایي؛ نو څوک ترې نشي تښتېدلی، او نه ترې چېرې پټېدی شي، داسې څوک دي؟ چې (معاذ الله) پاک الله ستړی او ستومان کړي، او ځان ترې وژغوري (بچ کړي).

وَلَا يَنفَعُكُمْ نُصْحِيٓ إِنْ أَرَدتُّ أَنْ أَنصَحَ لَكُمْ إِن كَانَ ٱللَّهُ يُرِيدُ أَن يُغْوِيَكُمْ ۚ هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾

او نه نفع در رسوي تاسې ته نصیحت ځما که اراده وکړم زه چې نصیحت وکړم تاسې ته که وي الله چې اراده لري د دې چې ګمراه وفرمایي تاسې، همدی دی رب ستاسې (هر څه چې غواړي هغه ستاسې سره کولی شي)، او خاص هم ده ته بېرته بیولی کېږئ (پس له مرګه په قیامت کې).

تفسیر: یعني: که زه هومره نصیحت او خیر غوښتنه مو وکړم، او تاسې ته ګټه (فائده) دررسونه وغواړم؛ له سره به هغه نافع او مؤثره نه لوېږي، ستاسې رب همغه ذات دی چې د هغه په ملکیت او تصرف کې هر شی دی، له هر چا سره چې هر معامله وفرمایي؛ هیڅوک یې مخه نشي نیولی، د ټولو رجوع او ورتګ د همده په لوري دی، همغه د ټولو اعمالو جزا او سزا ورکوونکی دی.

أَمْ يَقُولُونَ ٱفْتَرَىٰهُ ۖ قُلْ إِنِ ٱفْتَرَيْتُهُۥ فَعَلَيَّ إِجْرَامِى وَأَنَا۠ بَرِىٓءٌ مِّمَّا تُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾

(وفرمایل الله) بلکه آیا وایي دوی چې له خپله ځانه یې جوړه کړې ده دغه (وحي)؛ ووایه (ای رسوله دوی ته) که مې له ځانه کړې وي دغه وحي؛ نو خاص پر ما دی عقوبت د ګناه ځما، او زه بېزاره یم له هغې ګناه چې تاسې یې کوئ.

تفسیر: دغه خبرې اترې د مکې معظمې د کفارو وې له پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم سره؛ چې دغه قرآن تاسې له خپله ځانه جوړ کړی دی، او د پاک الله کلام نه دی، نوح علیه السلام کتاب نه وو راوړی چې د نوح علیه السلام قوم داسې خبرې وکړي (کذا في الموضح).

لیکن ځینو مفسرینو دغه آیت هم د نوح علیه السلام د قصې جز ښوولی دی، یعنې د نوح علیه السلام قوم وویل: هغه خبرې چې نوح د الله تعالی په لوري منسوبوي، هغه یې له خپله ځانه تړلي دي.

ځینې وایي چې: دغه وینا خو د مکیانو ده له پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم سره، مګر د هغه تعلق خاص د نوح علیه السلام له قصې سره وو، ګواکې هغوی ویل چې: دغه داستان تاسې په دروغو سره جوړ کړی دی، او په واقع کې په دغو قصو کې له سره حقیقت نشته، او اصل نه لري.

وَأُوحِىَ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُۥ لَن يُؤْمِنَ مِن قَوْمِكَ إِلَّا مَن قَدْ ءَامَنَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا۟ يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

او وحي کړی شوې وه نوح ته چې بېشکه شان دا دی؛ چې له سره به ایمان رانه وړي له قومه ستا مګر هغه چې په تحقیق ایمان یې راوړی دی (پخوا له دې نه)؛ نو مه غمجن کېږه په هغه (ایذاء او تکذیب) چې وو دوی چې کول به یې (او رسول یې درته).

تفسیر: کله چې د قوم ایذاوې او تکلیفونه له حده تېر شول، نوح علیه السلام د سلهاوو کلونو د تکلیف تېرولو او جور او جفاء لیدلو څخه وروسته د پاک الله په دربار کې شکوی وفرمایله چې: ﴿أَنِّى مَغْلُوبٌ فَٱنتَصِرْ﴾ «زه مغلوب او ضعیف یم، ته له دوی نه زما بدل واخله !»، ارشاد وشو چې: د هغو څو شمېرلیو غورو خلقو په قسمت کې چې ایمان لیکلی شوی وو، هغوی خو ټولو ایمان راوړ، وروسته له دې نه د دوی له منځه بل هیڅوک نه مسلمانیږي، نو ځکه اوس تاسې د

دوى له عداوت او تكذيب او ايذاء رسولو څخه زيات مه غمجن کېږئ، عنقريب د الله تعالی د انتقام توره راوځي، او د دوى دغو ټولو شرارتونو ته سره سره له دغو شريرانو خاتمه ورکوي.

وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا ۚ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾

او جوړه کړه ته بېړۍ څمونږ د سترګو لاندې (چې وينو دې او حفاظت دې کوو)، او په حکم څمونږ، او مه کوه خبرې ما سره (په دفع د عذاب) په حق د هغو کسانو کې چې ظالمان (کافران) شوي دي، چې بېشکه په دوى باندې حکم کړى شوى د غرقېدلو (نجات يې نشته).

تفسير: حق تعالی نوح عليه السلام ته وفرمايل چې: څما د سترګو لاندې يعنې څمونږ په نګرانۍ کې او څمونږ د حکم، تعليم، الهام، او پيغام سره سم يوه بېړۍ تياره کړه !، څکه چې عنقريب د اوبو يو ډېر سخت طوفان راتلونکى دى، چې په هغه کې دغه ټول ظالمين او مکذبين باليقين ډوبيږي، او د دوى په حق کې دغه حکم او فيصله حتماً او جزماً منطبقه کيدونکې ده، ته د هيڅ يو ظالم سپارش مه کوه ! او د دوى د شفاعت لپاره ماته مخ مه ګرځوه ! څکه چې راتلونکى عذاب له سره منع کېدونکى نه دى، بلکه بيخي قطعي او حتمي دى.

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِّن قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ ۚ قَالَ إِن تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٣٨﴾

او جوړوله (نوح) بېړۍ حال دا هر کله چې تېرېدله به پر دغه (نوح) ډله (د مشرکانو يا مشرانو) له قومه د نوح؛ نو مسخرې به يې کولې په دغه (نوح) پورې، نو وويل (نوح): که مسخرې کوئ تاسې پر مونږ پورې؛ نو بېشکه مونږ به هم مسخرې وکړو په تاسې پورې لکه چې اوس مسخرې کوئ تاسې (پر مونږ پورې).

تفسير: نوح عليه السلام به بېړۍ جوړوله نو کله چې به د ده قوم دغه عجيب شى (بېړۍ) ليدله؛ نو نوح عليه السلام څخه به يې پوښتنه کوله چې: «ته دغه څه جوړوې؟» ده به ويل چې: «يو داسې کور جوړوم چې د اوبو په سر به درومي، او له ډوبېدلو څخه به مونږ بچ کوي»، کفار به د دې خبرې له اورېدلو څنې له خندا شنه او په مسخرو کې به سره لګيا کېدل، او پخپلو منځونو کې به يې ويلې، چې دغه سپين ګيري ته وګورئ چې له اوبو څخه لرې په وچه لوړه (اوچته) څمکه کې له اوبو څخه د نجات په فکر کې ډوب تللى دى.

شاه صاحب ليکي: «کفارو به خندل چې نوح عليه السلام په وچه څمکه کې له ډوبيدلو څخه د نجات په فکر کې لوېدلى دى، نوح عليه السلام پر دوى باندې خندل، چې مرګ د دوى پر سر باندې څوړند او ولاړ دى، او دوى ورته خاندي».

فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٩﴾

نو ژر به وپېژنئ تاسې هغه څوک چې رابه شي ورته (داسې) عذاب چې وبه شرموي ده لره په (غرق سره) او راکوزيږي به په ده عذاب دائم (په حرق سره).

تفسير: يعنې اوس څه زيات تاخير نشته، او ژر تر ژره به درښکاره شي، چې د دنيا رسوا کوونکى او د آخرت دائمي عذاب پر چا نازليږي؟ .

حَتّٰٓى إِذَا جَآءَ أَمْرُنَا وَفَارَ ٱلتَّنُّورُ قُلْنَا ٱحْمِلْ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ ٱلْقَوْلُ وَمَنْ ءَامَنَ ۚ وَمَآ ءَامَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٤٠﴾

تر هغه پورې چې راغی امر (حکم د عذاب) څمونږ او راوخوټېده تنور (يعني اوبه له تناره، بيا چې عذاب سر راوړ نو) وويل مونږ (نوح ته) سواره کړه په دې بېړۍ کې له هرې (نوعې د حيواناتو څخه) جوړه دوه دوه (نر او ښځه)، او اهل خپل، مګر مه سوروه هغه چې ړومبی شوې ده په ده وينا (او حکم د ډوبېدلو) او هغه (هم سواره کړه) چې ايمان يې راوړی دی، او نه وو ايمان راوړی سره له دغه (نوح) مګر خو لږو خلقو.

تفسير: يعني نوح عليه السلام تر هغه وخته پورې د بېړۍ په جوړولو کې مشغول وو، چې د الله تعالى له وعدې سره موافق ټولو وريځو ته حکم ورسېد، چې «ټولې سره ور وورېږئ، او ځمکې ته وويل شو: چې خپلې ټولې اوبه وخوټوه، او پرښتو ته وويل شو چې: تاسې د خپل تعذيب او نورو منصبي فرائضو په ځای راوړلو کې متوجه شئ !»، بالآخر له پاسه سخت بې دريغه باران وورېده، له ښکته د ځمکې له سطحې د زوررورو او سختو خوټېدونکو چينو او تندوبي (فوارې) په شانې په جوش وهلو او خوټېدلو باندې شروع وکړه، تر دې چې د ډوډۍ پخولو له تنورونو څخه هم چې له اور ځنې ډک پک وو، هم اوبه راووتې.

له ابن عباس رضي الله تعالى عنه څخه منقول دي، چې د «تنور» معنى وجه الأرض او د ځمکې مخ دی، مونږ پاس کوم تفسير چې کړی دی، همدغه معنى مو مقدمه اينبي ده، او د نورو معانيو په لوري مو هم اشاره کړې ده، حافظ ابن کثير (رحمه الله) د همدغه تفسير له ليکلو څخه وروسته فرمايي: «وهذا قول جمهور السلف وعلماء الخلف، والله أعلم».

﴿قُلْنَا ٱحْمِلْ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ ٱثْنَيْنِ﴾ يعني له هغو ساکښانو (زنده سرو) چې ضرورت ورته پښيږي، او د هغوی نسل پاتې کېدل مقدر دي، يوه يوه جوړه نر او ښځه دواړه واخله، او په بېړۍ کې يې سواره کړه !.

له ﴿وَلَا تُخَٰطِبْنِى فِى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓا۟ ۚ إِنَّهُم مُّغْرَقُونَ﴾څخه مراد د نوح عليه السلام هغه ځوی مقصود دی، چې نوم يې (يام) او لقب يې کنعان وو، او بل د کنعان مور مقصوده ده، چې (واعله) نوميده، او د نوح عليه السلام له کورنۍ ځنې همدغه مور او ځوی دواړه بېل او په طوفان کې ډوب شوي دي.

﴿وَمَآ ءَامَنَ مَعَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلٌ﴾ يعني اتيا نارينه يا څه لږ يا څه ډېر، د نوح عليه السلام د بېړۍ د اراکينو په نسبت ډېر اقوال دي، اما آخري دا دی، چې يو پخپله نوح عليه السلام وو، او يوه يې مسلمانه ښځه او درې يې ځامن: سام، حام، يافث او درې د دوی ښځې دا اته شو، او له قوم ځنې يې ۳۶ نارينه ۳۶ ښځې چې دا ټول سره اتيا تنه شول.

وَقَالَ ٱرْكَبُوا۟ فِيهَا بِسْمِ ٱللَّهِ مَجْر۪ىٰهَا وَمُرْسَىٰهَآ ۚ إِنَّ رَبِّى لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٤١﴾

او وويل نوح چې: سپاره (سواره) شئ پر دغې (بېړۍ کې، او وايئ) په نامه د الله دي روانېدل د دې (بېړۍ) او دربېدل د دې (بېړۍ)، بېشکه چې رب څما خامخا ښه بخښونکی مغفرت کوونکی (د خطياتو)، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: نوح عليه السلام خپلو ملګرو ته وويل چې: د پاک الله په نامه پر بېړۍ سواره شئ ! او هيڅ فکر او انديښنه مه کوئ، د دغې بېړۍ راونېدل او دربېدل دواړه د الله په نامه او اذن او حکم، او د ده د پاک نامه په برکت سره دي، او د دې د ډوبېدلو هيڅ انديښنه نشته، څمونږ رب د مؤمنينو قصور معافوي، او پر دوی بې حده مهربان دی، دی به پخپل فضل

او کرم او مهرباني سره مونږ روغ رمټ او صحيح او سلامت راکوزوي، له دې آيت څخه دغه خبره استخراجيږي چې په کشتۍ او نورو نقليه وو وسائلو باندې د سورېدلو په وخت کې ښايي چې «بسم الله» وويلی شي.

وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَىٰ نُوحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَب مَّعَنَا وَلَا تَكُن مَّعَ الْكَافِرِينَ ﴿۴۲﴾

او دې (بېړۍ) به وړل دوی په موجونو (چپو د اوبو) کې په شان د غرونو، او نارې کړې نوح (له ډېره شفقته) ځوی خپل ته، حال دا چې وو هغه په کناره (له پلاره يا له بېړۍ نه): ای بچوړیه ځما ! راځه سور شه(په بېړۍ کې !) له مونږ سره، او مه کېږه له کافرانو سره (چې غرق به شې).

تفسير: يعني بېړۍ به د غرونو موجونه او چپې څیرولې، او پخپل ټکر سره به يې وهلې، او بې له خوفه او خطرې به پرې روانه وه، وروسته له سورېدلو نوح عليه السلام خپل ځوی (يام ـ کنعان) ته ورغږ کړ، کوم چې له خپله پلاره او ورونو او نورې کورنۍ څخه بېل او له کفارو سره ايل او غيل (ملګری) وو چې: «د دغو بد بختانو کفارو ملګرتوب پرېږده، له مونږ سره راشه ! څو له دغه لوی مصيبت څخه نجات وموندلی شې».

قَالَ سَآوِي إِلَىٰ جَبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَن رَّحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴿۴۳﴾

وويل (کنعان ځوی د نوح چې) ژر به لاړ شم ځای به ونيسم پر سر د کوم غره باندې؛ چې وساتي مې له اوبو نه، وويل (نوح چې) نشته ساتونکی نن ورځ له امره (حکمه او له عذابه) د الله (هيڅوک) مګر (ساتلی به شي) هغه څوک چې رحم پرې وکړي (الله)، او پرده شو د دوی دواړو په منځ کې موج (چپه د اوبو) نو وګرځېد (کنعان) له جمله د غرق کړي شويو.

تفسير: «کنعان» له خپل جهل او غباوته اوس هم داسې خيال کاوه، لکه چې سړی د عادي او معمولي سيلاب (ځپان) په وخت کې پر کومه لوړه (اوچته) خيژي، او خپل ځان ژغوري (بچ کوي)، نو زه به هم پر کومې لوړې وخېژم، او خپل ژوندون به وساتم.

﴿قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ﴾ الآيه ـ يعنې ته په کوم خبط او خطا کې لوېدلی يې، دغه عظيم طوفان خو کوم معمولي سيلاب نه، بلکه د الله تعالی د عذاب طوفان دی، د لوړو غرونو حقيقت او ماهيت څه دی، نن هيڅ يو شی د پاک الله له عذابه نجات نشي موندلی، هو ! د همغه چا په برخه کې نجات کېدی شي، چې د پاک الله فضل او کرم پرې وي، مګر په دغه لويه او مهيبه هنګامـه او انتقام په مقام کې به پر غټو مجرمانو څه رحم او شفقت کېدی شي؟ د پلار او ځوی په منځ کې لا د خبرو او اترو دغه سلسله پای (آخر) ته نه وه رسېدلې، چې د اوبو يوه لويه چپه ددوی تر منځ حائله شوه، او دوی دواړه يې د تل لپاره سره بېل کړل.

(بيا هر کله چې واقعه د طوفان نهايت ته ورسېده، او کفار غرق شول؛ نو د پاک الله داسې امر صادر شو).

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿۴۴﴾

او وويل شو چې ای ځمکې جذب کړه (ښېرته ښکته ونغړه) اوبه خپلې، او ای اسمانه بندې کړه (اوبه خپلې)، او کمې کړی شوې اوبه (له مخ د ځمکې) او پوره کړ شو هغه حکم (د اهلاک د

اشرارو او انجاء د ابرارو)، او ودرېده ببړۍ پر غره د جودي، او وويل شو (هلاك) لرېوالى دې وي (له رحمته) قوم ظالمانو (كافرانو) ته.

تفسير: تر يوه مدت پورې دومره زياتې اوبه له آسمانه راتويې شوې، چې ګواكې د آسمان ګرد (ټول) ورخونه او بندونه سره خلاص شوي دي، او د ځمكې ټولې پولې او پردې سره شليدلې او ببرته شوي وي، تر ونو او لوړو (اوچتو) او غرونو پورې هم اوبه وختلې، او هغه ټول په كې ډوب او پټ شول، بې د كشتۍ له سورو څخه نورو ټولو كفارو ته چې د دوی په حق كې نوح عليه السلام د ﴿لَا تَذَرْ عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكٰفِرِيْنَ دَيَّارًا﴾ (۲۹ جزء د نوح د سورت ۲۶ آيت دويمه ركوع) ښېرا كړې وه، غرق شول، په دغه وخت كې الله قدوس جلّت عظمته ځمكې ته امر وركړ، چې اوس دې خپلې اوبه ببرته درجذبې كړه، او دركش يې كړه !، او ای آسمانه نور بس كړه او مه وربړه ! او ای وربځو لرې شئ !، نو بيا څه مجال وو چې دغو ټولو د هغه حكم امتثال نه وی كړی، او په تعميل كې يې د يوې لمحې ډيل او معطلي كړي وی، لكه چې د اوبو وچېده شروع شول، او ببړۍ د (جودي) پر غره باندې ودرېده، چې د ځينو په نزد په (موصل) كې دی.

تنبيه: په دغې خبرې كې اختلاف دی، چې د نوح عليه السلام طوفان پر ګردې (ټولې) دنيا باندې ختلى وو؟ يا په خاصو ملكونو كې واقع شوی وو؟ د دې خبرې د فيصلې كولو ځای دلته نه دی، مګر په ياد ولرئ چې په «دائرة المعارف» كې د (اوروپا) د ځينو محققانو داسې اقوال او دلائل نقل شوي دي، چې له هغو څخه د عمومي طوفان د وقوع تأييد كيږي، هغه كسان چې د عمومي طوفان قائلان دي؛ له دوی څخه د اكثرو په نزد د موجوده عالم ګرد انسانان د نوح عليه السلام د دريو ځامنو (۱) سام (۲) حام (۳) يافث، له اولادې څخه دي، ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهٗ هُمُ الْبٰقِيْنَ﴾.

وَنَادٰى نُوْحٌ رَّبَّهٗ فَقَالَ رَبِّ اِنَّ ابْنِيْ مِنْ اَهْلِيْ وَاِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَاَنْتَ اَحْكَمُ الْحٰكِمِيْنَ۝ قَالَ يٰنُوْحُ اِنَّهٗ لَيْسَ مِنْ اَهْلِكَ ۚ اِنَّهٗ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ ۖ فَلَا تَسْـَٔلْنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ ؕ اِنِّيْٓ اَعِظُكَ اَنْ تَكُوْنَ مِنَ الْجٰهِلِيْنَ۝

او غږ (سوال) وكړ نوح رب خپل ته، نو ويې ويل: ای ربه ځما ببشكه چې ځوی ځما له اهله ځما څخه دی، او ببشكه چې وعده ستا حقه ده، او ته يې ښه عالم عادل لوی حاكم له ټولو حكم كوونكو څخه. وفرمايل (الله) ای نوحه ! ببشكه چې هغه ځوی نه دی له اهله ستا (چې مؤمنين دي)، ببشكه دی (خاوند د) عمل ناكاره دی، نو سوال مه كوه د هغه څيز چې نه وي تاته په هغه څيز كې څه علم، ببشكه زه پند دركوم تاته چې (نه) شې ته له جاهلانو (په دې ناجائز سوال سره).

تفسير: يعني يا اله العالمينه ! تا خو ځما د كورنۍ د نجات وعده راسره كړې وه، او كنعان د مؤمن توب له امله د ﴿اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ﴾ په استثناء كې ظاهراً نه وو داخل، نو بيا د هغه د مغروقيت راز به څه وي؟ بلا شبهه ستا وعده حقه ده، هيڅا ته له سره داسې كوم خيال نشي پيدا كېدی چې (معاذ الله) تا وعده خلافي كړې ده، ته ﴿اَحْكَمُ الْحٰكِمِيْنَ﴾ او مطلق شهنشاه يې، كه څوك ستا د احكامو په راز وپوهيږي، او كه ونه پوهيږي؛ په دواړو صورتونو كې هغه حق دي، او هيڅوك حق نه لري، چې ستا د فيصلې په مقابل كې دم ووهلی شي، يا تا په وعده خلافۍ مجبور كړي، نه د چا دا منصب دی چې ستا د ناطق حكم په متعلق څه تنقيد وكړی شي، فقط د قلبي اطمينان لپاره د استعلام او استفسار په ډول د دغې واقعې راز معلومول غواړم.

ځواب يې داسې واورېد، چې دی ستا له هغې كورنۍ څخه نه وو، چې د دوی د نجات وعده درسره شوې وه، بلكه په ﴿اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ﴾ كې شامل دی، ځكه چې د هغه عمل خراب دی، ته د ده له كفر او شرك څخه خبر نه

يې، د هغه سرې واقعي احوال چې تاته نه وي معلوم؛ نو د هغه په باره کې له مونږه داسې نامناسبه رعايت، يا دا ډول کيفيت مه غواړه ! مقربينو ته ورٍ او لايق نه دي، چې بې له فکره او انديښنې، او وړاندې او وروسته کتلو، د جاهلانو په شان خبرې وکړې.

قَالَ رَبِّ إِنِّيٓ أَعُوذُ بِكَ أَنۡ أَسۡـَٔلَكَ مَا لَيۡسَ لِي بِهِۦ عِلۡمٞۖ وَإِلَّا تَغۡفِرۡ لِي وَتَرۡحَمۡنِيٓ أَكُن مِّنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ ﴿٤٧﴾

وويل (نوح) اى ربه څما ! بېشکه زه پناه نيسم په تا پورې له دې چې سوال وکړم له تانه د هغه شيز چې نشته ماته په هغه شيز علم پوهه، او که مغفرت ونه کړې ته ماته او رحم ونه کړې پر ما؛ نو شم به زه له زيانکارانو.

تفسير: شاه صاحب ليکي: «انسان د همغې خبرې پوښتنه کوي، چې ورته نه ده معلومه، ليکن ښايي چې د مسئول منه مرضي ځان ته معلومه کړي، دا ښه کار نه دی، چې د لوی مرضي ته نه ګوري، او ترې پوښتنه کوي»، مرضي يې ولې نه وه، هغه مو اوس وليکل، نوح عليه السلام د کبرياء په لوی دربار کې عرض وکړ، چې اى ربه څما ! بېشکه زه پناه نيسم په تا پورې، چې سوال وکړم له تانه د هغه شيز چې نشته ماته په هغه کې پوهه او علم، او که مغفرت ونه کړې ته ماته او رحم ونه کړې پر ما؛ نو شم به زه له زيانکارانو، يعنې نوح عليه السلام سخت ووېرېده او ډېر ورېږدېده (ورپېده)، او ژر يې توبه وويسته.

قِيلَ يَٰنُوحُ ٱهۡبِطۡ بِسَلَٰمٖ مِّنَّا وَبَرَكَٰتٍ عَلَيۡكَ وَعَلَىٰٓ أُمَمٖ مِّمَّن مَّعَكَۚ وَأُمَمٞ سَنُمَتِّعُهُمۡ ثُمَّ يَمَسُّهُم مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٤٨﴾

وويل شو: اى نوحه ! کوز شه (له دې بېړۍ) سره له سلامتۍ له جانبه څمونږ، او سره له برکتونو (څمونږ له جانبه) پر تا او پر څو فرقو له هغه چا نه چې له تا سره دي، او څه نورې فرقې (کافرې له اولادې د هغه چا چې لـه تا سـره دي) ژر به نفع ورکړو هغوی ته (په دې دنيا کې) بيا به ورسيږي دوی ته څمونږ له جانبه عـذاب دردناك. (په آخرت کې په سبب د کفر).

تفسير: يعنې له بېړۍ څخه په «جودي» باندې بيا له «جودي» څخه پر ځمکه ښکته شول، برکات او سلامتي وروسته له دې نه پر تاسې او پر هغو اقوامو به وي؛ چې ستاسې له ملګرو څخه پيدا کيږي، اوس چې ځمکه د طوفان له سببه بيخي خرابه او ويجاړه شوې ده، الله تعالى به يې بيا ودانوي، او د هغه رونق سينګار ته به بيا عودت ورکوي، د ﴿بِسَلَٰمٖ﴾ په لفظ کې ګواکې حق تعالى تسلي فرمايلې ده چې بيا پر ګردو انساني نوعو پخوا له قيامت داسې عمومي هلاکت نه دی راتلونکی، مګر ځينې فرقې به هلاکيږي.

تِلۡكَ مِنۡ أَنۢبَآءِ ٱلۡغَيۡبِ نُوحِيهَآ إِلَيۡكَۖ مَا كُنتَ تَعۡلَمُهَآ أَنتَ وَلَا قَوۡمُكَ مِن قَبۡلِ هَٰذَاۖ فَٱصۡبِرۡۖ إِنَّ ٱلۡعَٰقِبَةَ لِلۡمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾

دغه (قصه د نوح) له ځينو اخبارونو د غيب ده، چې راليږو هغه (اخبار) تاته (اى محمده ! په وحي سره)، نه وې ته چې پوهېدی په دې قصې ته او نه قوم ستا پخوا له دې (اخباره څمونږ)، نو صبر کوه (په ايذاء او تبليغ ته دې دوام ورکړه)، بېشکه چې عاقبت (ښه خاتمه) لپاره د پرهېزګارانو ده.

تفسير: يعنې دغه د نبوّت له دلائلو څخه دي، چې د يوه امي له ژبې څخه د سابقه وو اممو داسې مستند او مفصل واقعات درآوروي، همغسې چې د نوح عليه السلام او د ده د ملګرو خاتمه ښه شوه، ستاسې د ملګرو مستقبل هم ډېر روڼ او له

بري او کامیابی څخه ډک دی، تاسې د کفارو پر ایذاوو صبر وکړئ، مه ویرېږئ او مه خفه کېږئ لکه چې نوح علیه السلام نهه نیم سوه کاله صبر وکړ.

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ إِنْ أَنتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي ۚ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾

او لیږلی وو مونږ قوم د عاد ته (قومي) ورور د دوی هود، وویل (هود): ای قومه څما ! عبادت کوئ (یواځې) د الله (ځکه چې) نشته تاسې ته هیڅ بر حق معبود غیر له الله نه، نه یئ تاسې مګر دروغ تړونکي (پر الله پورې په دعوی د شرک کې). ای قومه څما ! نه غواړم له تاسې پر دې تبلیغ د رسالت څه اجر (مزدوري)، نه دی اجر څما مګر پر هغه الله چې پیدا کړی یې یم زه، آیا نو عقل نه کوئ تاسې (چې حق له باطل او رښتین له دروغجن څخه بېل کړئ؟ !).

وَيَا قَوْمِ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾

او ای قومه څما ! مغفرت وغواړئ (له شرکه) له رب خپل، بیا رجوع وکړئ په طرف د دغه (الله په طاعت سره) چې وبه لیږي (الله له جانبه د) آسمان پر تاسې (باران) اوریدونکی (په شېبو شېبو)، او درزیات به کړي الله تاسې ته قوت پر قوت ستاسې، او مخ مه ګرځوئ تاسې حال دا چې ګناهګاران اوسېږئ.

تفسیر: د دغې جملې تفسیر د دغه سورت په ۳ آیت اوله رکوع یعنې په شروع کې تېر شوی دی، یعنې موقع په موقع ښه بارانونه اوروي، څرنګه چې دغه قوم له کښتونو (فصلونو) او باغونو او نورو شیونو سره ډېره مینه او علاقه درلوده؛ نو ځکه د ایمان راوړلو همغسې فوائد او برکات یې بیان فرمایلي دي، چې د دوی په حق کې په خصوصي ډول سره د تشویق او ترغیب موجب شي.

مفسرین لیکي چې: «دغه خلق له دریو کالو د وچکالۍ (سوکړې) او د باران د امساک په مصیبت اخته وو، هود علیه السلام وعده وکړه، که تاسې ایمان راوړئ، او د پاک الله دربار ته رجوع وکړئ؛ نو دغه مصیبت به له تاسې څخه لرې کېږي، او په راز راز نعمت، بخششونو او راحت به مخامخ کېږئ.

قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَن قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾

وویل دوی: ای هوده ! نه دی راوړی تا مونږ ته دلیل ظاهر، او نه یو مونږ پرېښودونکي د (عبادت د) معبودانو خپلو په سبب د وینا ستا، او نه یو مونږ پر تا باندې ایمان راوړونکي.

تفسیر: یعنې دغه خو ښکاره ضد، عناد او سرکشي ده، چې دوی ویل، چې تاسې کوم واضح سند او دلیل د خپل صداقت په نسبت نه دی راوړی، هر هغه نبي چې د پاک الله له جانبه د نبوّت پر عهده فائز کېږي؛ نو ضرور دي چې د دغه تقریر لپاره کوم سند او اعتمادنامه ورته عطا کړي، لکه چې په حدیث کې دي: «د هر نبي الله سره چې مبعوث شوی دی؛ داسې واضحه ښنبه هم لېږلې شوې ده، چې که انسان پرې ایمان راوړي؛ راوړی یې شي»، نو ځکه یقیناً ویلی شي چې هود علیه السلام به هم هغه خپله ښنانه وړاندې کړې وي، مګر دغو خلقو به د ضد، عناد، سروزورۍ او بې حیایۍ لامله هغه نه وي منلې.

إِن نَّقُولُ إِلَّا اعْتَرَاكَ بَعْضُ آلِهَتِنَا بِسُوءٍ ۗ قَالَ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِن دُونِهِ ۖ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونِ ﴿٥٥﴾ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُم ۚ مَّا مِن دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾

نه وايو مونږ (ستا په حق كې) مګر چې رسولى دى تاته ځينو معبودانو ځمونږ څه ضرر (لېونتوب)، نو وويل هود: بېشكه زه شاهد كوم الله، او شاهدان شئ تاسې (هم) چې بېشكه زه بېزار يم له هغو چې شريكوئ يې (له الله سره). غير له الله نه، نو حيلې جوړې كړئ تاسې (هلاك) ځما ته ټول، بيا نو مهلت مه راكوئ ماته. بېشكه ما توكل كړى دى پر (هغه) الله چې رب ځما او رب ستاسې دى، نشته هيڅ تلونكى (ذي روح خوځېدونكى په ځمكه كې) مګر همدغه (الله) دى، نيوونكى له وچولي (تندي) د ده، بېشكه رب ځما په لاره سمه برابره (حق او عدل) دى (يا په حقې لارې سړى برابروي).

تفسير: يعني هغوى وويل: دغه چټي (بېكاره) خبرې چې ته يې كوې، او ګرد جهان بې وقوفه او ناپوهه بولې، او له خپله ځانه سره يې دښمنان كوې، ځمونږ خيال دا دى چې ځمونږ له معبودانو به كوم يوه څه رنځ يا ربړ (تكليف) درپېښ كړى وي، او له تا څخه يې لېونى، پاګل او مجنون جوړ كړى دى (العياذ بالله) ته چې د لېونيانو په شان خبرې كوې، او د هغوى له عبادت څخه مو منع كوئ او هغوى ته بدې او ردې خبرې كوې؛ نو هغوى تاته د دغو بې ادبو او سپين سترګيو او ګستاخيو په بدل كې سزا دركړې ده، چې اوس بيخي د لېونيانو په شان خبرې او اترې كوې.

نو هود عليه السلام د دغو مشركانو په ځواب كې يوه خورا مؤثره ترديديه وينا وكړه، چې لنډه يې دا ده: هغه بېچارګان د تيږو (ګټو) او نورو شيانو بتان ماته څه ربړ او تكليف رارسولى شي، تاسې چې له ګردو څخه زورور، قوي، او طاقتور په نظر راځئ، كه د خپلو معبودانو له فوجونو سره يو ځاى پر ما يواځې يو سړي په پوره قوت، او قدرت ټول سره په يوه وخت كې ناڅاپه حمله او يرغل راوړئ؛ نو يقين وكړئ چې ځما يوه وېښته ته به هم څه نقصان او زيان ونشئ رسولى.

ځما اعتماد پر همغه (وحده لا شريك له الله) دى، چې ځما رب دى، او هغه هم ستاسې رب او حاكم دى، اګر كه تاسې له بدفهمى څخه نشئ پوهېدى؛ چې نه يواځې زه او تاسې بلكه هر وړوكى او لوى شى چې په ځمكه كې ګرځي، او خوځيږي او شته، سره له آسمانونو او هغو شيانو چې په دوى كې دي او شته، ګرد د پاك الله په قبضه او تصرف كې دي.

نه ظالم او كاذب د ده له نيولو څخه خلاصېدى شي، او نه عادل صادق چې د ده په پناه كې اوسيږي رسوا كيږي، بلا شبهه ځما پروردګار د عدل او انصاف په سمه لاره دى، او د ده له لوري نه ظلم كيږي، او نه چا ته بې موقع انعام او اكرام وركوي، خپلو بندګانو ته يې د نېكۍ او خير كومه لاره چې ښوولې ده؛ بېشكه پر هغې باندې له تلو څخه د الله تعالى په حضور رسيږي، او د دغې لارې د تلونكي د حفاظت لپاره دى هر وخت حاضر دى.

فَإِن تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُم مَّا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ ۚ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّونَهُ شَيْئًا ۚ إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾

نو كه مخ واړوئ تاسې (له ايمانه او كلك اوسئ په عصيان)؛ نو په تحقيق رسولى دى ما تاسې ته هغه پيغام چې رالېږلى شوى وم هغه سره تاسې ته (چې توحيد دى، نو هلاك به مو كړي الله) او

خلیفه به وګرځوي رب ځما (رابه ولي ستاسې په ځای) يو قوم غير له تاسې، او ضرر به ونه رسوئ تاسې الله ته د هیڅ ځیز، بېشکه رب ځما پر هر ځیز (د اعمالو ستاسې او نورو) ښه ساتونکی دی.

تفسیر: يعنې سره له داسې صافې او ښکاره خبرې د آورېدلو كه بيا هم د الله تعالى وحدانيت او ځما رسالت نه منئ؛ نو ماته هیڅ يو ضرر او نقصان نشئ رسولی، ځکه چې ما خپل د تبليغ فرض پوره کړی دی، اوس نو تاسې د خپل ځان فکر وکړئ، ضرور دی چې د داسې عناد، ضد، او سرتمبګۍ (سرکشۍ) او تعصب په مقابل کې له آسمانه پر تاسې عذاب نازل شي، او تاسې ګرد سره هلاك کړي.

وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَنَجَّيْنَاهُم مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾

او كله چې راغی امر (حکم د عذاب) ځمونږ؛ نجات مو ورکړ هود ته او هغو کسانو ته چې ايمان يې راوړی وو له ده سره (له هغه عذابه) په رحمت سره له نزده خپله (نه په عمل د دوی)، او نجات مو ورکړ او وساتل مونږ دوی له عذاب سخته.

تفسیر: يعنې اوه شپې او اته ورځې مسلسل سخته سیلۍ چلېده، لکه چې د «اعراف» په سورت کې مو لیکلي دي، کورونه يې ګرد سره ونړېدل، سقفونه (چتونه) پشتونه يې ټول والوتل، ونې له بېخه ووتلې، او ډېرې لرې لرې سره ولوېدلې، باد همداسې زهرناك او مسموم وو، چې د ساكښانو (ژواندارو) په پوزه کې به داخلېده، او د لاندنی مخرجه د باندې ووت، او جسمونه به يې ټوټې ټوټې کول، له دغه هولناك عذابه مونږ هود عليه السلام او د ده ملګري چې په آخره کې تر څلورو زرو پورې رسېدلي وو؛ بیخي محفوظ وساتل، او د صالح عمل او د ايمان په بركت د آخرت له درانه عذابه مو هم هغوی وساتل، او نجات مو ور په برخه کړ.

وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾

او دغه عاديان دي، چې منكران شوي وو په آيتونو د رب خپل، او نافرماني کړې وه دوی له رسولانو د دغه (الله) او تابع شوي وو دوی د امر (حكم) د هر سركښه عناد والا.

تفسیر: يعنې د دوی ورانو مېنو او كنډوالو ته د عبرت په سترګو وګوره ! چې د هغو عاديانو د هستوګنې ځای دی، چې د دوی مشرانو په ډېر زور او شور له پاك الله سره مقابله کړې وه، او د ده د نبي عليه السلام له احكامو څخه يې سرونه غړولي وو، او د هغو كشرانو د دغو لويو شيطانانو متابعت وکړ، چې بالآخر دواړه تباه او برباد شول.

تنبيه: «رسله» ځکه وفرمايل، چې د يوه رسول تكذيب د ګردو رسولانو تكذيب دی، ځکه چې دوی ګرد په توحيد او نورو ديني اصولو کې سره متفق او يو د بل مصدق دي.

وَأُتْبِعُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ أَلَا إِنَّ عَادًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّعَادٍ قَوْمِ هُودٍ ﴿٦٠﴾

او ولېږلی شو (په دوی پسې) په دغې دنيا کې لعنت (چې هلاك کړ شول په سخت باد)، او په ورځ د قيامت کې (هم په اور کې سوځي)، خبردار شئ چې بېشکه عاديان كافران شوي وو په رب خپل، بيا واورئ خبردار شئ چې لرې والی دی (له رحمته د الله نه) عاد قوم د هود ته.

تفسیر: يعنې د الله تعالى لعنت په دنيا کې په دوی پسې ګرځي، هر چېرې چې لاړ شي؛ هغه هم ورسره ځي، او تر قيامته پورې هر چېرې چې د هغوی ذکر وي، لعنت به هم ورسره وي، بلكه له قيامته وروسته هم هغه لعنت له دوی ځنې نه جلا کیږي، او د لعنت غاړکی به تل د دوی په غاړو کې لوېدلې وي.

ځینو مفسرینو ویلي دي: چې د قیامت په ورځ کې به داسې غږ کیږي: ﴿أَلَآ إِنَّ عَادًا كَفَرُوا۟﴾ الآیه ـ

تنبیه: له «عاد» سره د «قوم هود» لفظ یا خو د دې لامله وراضافه شوی دی، چې د دواړو تصور په یو ځای د اورېدونکو په دماغ کې راشي، یعنې د هود څه حال وو، او دا هم دهمغه قوم وو، چې حشر یې داسې شو.

او ممکن دی چې پر دې یې تنبیه ورکړې وي چې عاد دوه دي، یو اولَی او بل اُخرَی، نو ځکه یې په بل ځای کې فرمایلي دي: ﴿وَأَنَّهُۥٓ أَهْلَكَ عَادًا ٱلْأُولَىٰ﴾ (۲۷ جزء د النجم سورت ۵۰ آیت ۳ رکوع)، دلته عاد اولَی مراد دي، چې د هغوی لپاره هود علیه السلام مبعوث شوی وو، او د هغو قصه د «الأعراف» سورت په ۹ رکوع ۸ جزء کې تېره شوې ده، والله أعلم.

﴿وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ وَٱسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَٱسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّى قَرِيبٌ مُّجِيبٌ ﴿٦١﴾﴾

او (لېږلی وو مونږ) ثمودیانو ته (قومي) ورور د دوی صالح، وېې ویل: ای قومه ځما ! عبادت کوئ (یواځې) د الله، نشته تاسې ته هیڅ بر حق معبود غیر له ده، همدغه (الله) پیدا کړي یئ تاسې له ځمکې (چې آدم یا ماده د نطفې ده) او اوېرده عمرونه یې درکړي دي تاسې ته په دغې (ځمکې) کې؛ نو مغفرت وغواړئ له ده څخه (او په وحدانیت یې ومنئ)، بیا رجوع وکړئ ده ته (له عبادتونو د نورو)، بېشکه رب ځما ډېر نژدې دی (په رحمت او په فضل خپل سره) ښه قبلوونکی د دعا دی.

تفسیر: د دوی قصه هم په ۸ جزء د «الأعراف» په لسمه رکوع کې تېره شوې ده، یعنې ړومبی یې آدم له خاورې څخه پیدا کړ، بیا یې له ځمکې څخه اغذیه پیدا کړه، چې له هغو څخه نطفه او نور پیدا کیږي، او د انسان د پیدا کېدلو ماده ده.

﴿قَالُوا۟ يَٰصَٰلِحُ قَدْ كُنتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَٰذَآ ۖ أَتَنْهَىٰنَآ أَن نَّعْبُدَ مَا يَعْبُدُ ءَابَآؤُنَا وَإِنَّنَا لَفِى شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَآ إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٦٢﴾﴾

وویل ثمودیانو: ای صالحه ! په تحقیق وې ته په مونږ کې امید کړی شوی پخوا له دې، آیا ته مو منع کوې له دې چې عبادت وکړو د هغو بتانو چې عبادت به یې کاوه پلرونو ځمونږ، او بېشکه مونږ خامخا په شک کې لوېدلي یو له هغه توحیده چې ته بولې مونږ هغه ته، داسې شک چې واقع کوونکی دی د زړونو په اضطراب کې.

تفسیر: یعنې له تا څخه ځمونږ هیله او امید داسې کېده، چې ته به په راتلونکي زماني کې داسې لوی فاضل او ښه سړی کیږې، چې د معززو او مشرانو په ځای به ورسیږې، او د ملك او د قوم به د سترګو تور وګرځې، د تا له وچولي (تندي) څخه رشد او صلاح آثار ښکارېدل، او د ګردو توقع داسې کېده چې په قریب مستقبل کې به لویه فائده له تا ځنې نورو ته راورسیږي، په تدبیر، صلاح او مشورې د خپلو ورونو په لار ښوونه به بوخت (مشغول) کیږې، او د زړه په قوت سره د خپل پلارني مذهب په حمایت او تایید کې به کوشش کوې ! په ربښتیا سره چې ابتداء تاته بت پرستي مبغوضه وه، او عمومي مذهب څخه بېل او جلا ګرځېدې، خو بیا هم مونږ ستاسې په فطري قابلیت او طبعي پوهې اعتماد درلود، او هیله (امید) مو کوله چې وروسته د عقل د پوخوالي او د تجربې د زیاتوالي به ته دا خپله رویه پرېږدې، لیکن د افسوس ځای دی، چې تا یو په یو په داسې خبرو باندې شروع وکړه، چې د هغو په آورېدلو سره ځمونږ پر هغه ګردو هیلو او

امیدونو د مایوسۍ اوبه توی شوې، څمونږ په نزد د پخوانیو مشرانو په خلاف د داسې مسلك اختیارول سخت شبهه ناك څيز دی، چې څمونږ زړونه یې له سره نه مني.

قَالَ يَٰقَوۡمِ أَرَءَيۡتُمۡ إِن كُنتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٖ مِّن رَّبِّي وَءَاتَىٰنِي مِنۡهُ رَحۡمَةٗ فَمَن يَنصُرُنِي مِنَ ٱللَّهِ إِنۡ عَصَيۡتُهُۥۖ فَمَا تَزِيدُونَنِي غَيۡرَ تَخۡسِيرٖ ﴿٦٣﴾

وویل (صالح) ای قومه څما ! آیا وینئ تاسې، یعنې خبر راکړئ ماته که یم زه په (برهان) ښکاره له جانبه د رب خپل، او راکړی یې وي ماته له نزده خپله رحمت (نبوت)؛ نو څوك به مدد وکړي له ما سره (او خلاص به مې کړي) له عذابه د الله که نافرماني وکړم زه له ده نه، نو نه به زیاتوئ ماته غیر له نقصانه.

تفسیر: یعنې ستاسې د شك او د شبهې لامله زه یوه داسې صافه او سمه لاره څرنګه پرېښودی شم؟ !، پاك الله ماته عقل او پوهه راکړې ده، او پخپل عظیم رحمت سره یې د نبوت منصب را عطا کړی دی، اوس نو فرض کړئ؛ که زه د پاك الله له احکامو څخه سر وغړوم، او د هغو شیانو په تبلیغ او اعلام کې چې زه یې په رسولو سره مامور شوی یم؛ سستي وکړم، او ویې نه رسوم؛ نو ما به د هغه له سزا او پوښتنې څخه څوك وژغوري (بچ کړي)؟ که زه نافرماني وکړم له الله نه په نه رسولو د احکامو د ده کې.

او عجب دا چې زه بولم تاسې الله تعالی ته، او تاسې مې بولئ بتانو ته؛ نو نه زیاتوئ تاسې ماته غیر له نقصانه، یعنې د دې په ځای چې تاسې د خپل صادق خیر غوښتونکي او محسن قدر و پېژنئ، ماته داسې مشورې راکوئ، چې د خپل تبلیغ له فرائضو او د اسلامي دعوت له چارو څنې لاس واخلم، او له دې پلوه ما ته داسې لوی زیان وارسوئ چې تلافي یې له سره نه کیږي.

وَيَٰقَوۡمِ هَٰذِهِۦ نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمۡ ءَايَةٗۖ فَذَرُوهَا تَأۡكُلۡ فِيٓ أَرۡضِ ٱللَّهِۖ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوٓءٖ فَيَأۡخُذَكُمۡ عَذَابٞ قَرِيبٞ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُواْ فِي دَارِكُمۡ ثَلَٰثَةَ أَيَّامٖۖ ذَٰلِكَ وَعۡدٌ غَيۡرُ مَكۡذُوبٖ ﴿٦٥﴾

او ای قومه څما ! دا اوښه د الله ده (چې پیدا کړې یې ده) تاسې ته معجزه، نو پرېږدئ دا چې خوري (څري) په ځمکه د الله کې، او لاس مه وروړئ دې ته په بدۍ (او که مو بدي ورته اختیار کړه)؛ نو وبه نیسي تاسې عذاب نژدې (یعنې متصل په آزارولو د دې پسې). پس زخمي او مړه یې کړه هغه (اوښه)؛ نو وویل صالح: فائده واخلئ تاسې په کورونو خپلو کې درې ورځې، دا (راتګ د عذاب په څلورمې ورځې کې) داسې وعده ده، چې هیڅ دروغ په کې نشته.

تفسیر: له صالح علیه السلام څخه د ده قوم معجزه غوښتې وه، چې ده هغه وروښوده، د دې واقعې پوره تفصیل او د الفاظو تشریح د «الأعراف» په سورت د اتمې سپارې په خاتمه کې لیکلی شوی دی، هلته دې بیا وکتلی شي (٧٧ آیت (١٠) رکوع).

فَلَمَّا جَآءَ أَمۡرُنَا نَجَّيۡنَا صَٰلِحٗا وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مَعَهُۥ بِرَحۡمَةٖ مِّنَّا وَمِنۡ خِزۡيِ يَوۡمِئِذٍۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ ٱلۡقَوِيُّ ٱلۡعَزِيزُ ﴿٦٦﴾

بیا کله چې راغی امر (حکم عذاب) څمونږ؛ نو نجات ورکړ مونږ صالح ته او هغو کسانو ته چې ایمان یې راوړی وو له ده سره په رحمت (او فضل) سره له نزده خپله (نه په عمل د دوی)،

او له رسوايې د دغې ورځې (يا د قيامت)، بېشکه رب ستا همدی دی قوي، ښه غالب (په انفاذ د احکامو او اهلاک د کافرانو).

تفسير: کله چې د عذاب حکم ورسېد؛ نو مونږ صالح عليه السلام ته نجات ورکړ، او له څه شي څخه مو نجات ورکړ؟ د هغې ورځې له رسوايې څخه، ﴿وَمِنۡ خِزۡيِ يَوۡمِئِذٍ﴾ د ﴿نَجَّيۡنَا﴾ شرح او تفصيل دی، يعنې د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي هلاکوي يې، او د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي ساتي يې.

﴿وَأَخَذَ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ ٱلصَّيۡحَةُ فَأَصۡبَحُواْ فِي دِيَٰرِهِمۡ جَٰثِمِينَ ۝٦٧ كَأَن لَّمۡ يَغۡنَوۡاْ فِيهَآۗ أَلَآ إِنَّ ثَمُودَاْ كَفَرُواْ رَبَّهُمۡۗ أَلَا بُعۡدٗا لِّثَمُودَ ۝٦٨﴾

او ونيول هغو کسانو لره چې ظلم يې کړی وو پر ځانونو خپلو (په کفر سره) چغې (هيبتناکې د جبرئيل) بيا وګرځېدل دوی په کورونو خپلو کې مړه وچ کلک پر ځنګنونو پرمخې پراته. لکه چې نه وو اوسيدلي دوی په دې کورونو کې (له سره)، واورئ! خبردار شئ! چې بېشکه ثموديان کافران شوي وو په رب خپل، واورئ خبردار شئ، لرې والی دی له رحمته ثموديانو ته.

تفسير: يعنې بې نامه او بې نښانه شول، شاه صاحب ليکي: «پر دوی داسې عذاب راغی چې دوی د شپې ويده وو، چې پرښتې سخته چغه وکړه، چې د دوی ايني ځيګرونه وچاودل، په ځينو آيتونو کې د «رجفة» لفظ راغلی دی، يعنې په زلزلې او رېږدېدنې (رپېدنې) سره ووژلی شول، په اتم جزء د الأعراف د سورت په ۷۸ آيت کې (۱۰) رکوع کې مونږ د دې په متعلق د تطبيق صورت ليکلی دی.

﴿وَلَقَدۡ جَآءَتۡ رُسُلُنَآ إِبۡرَٰهِيمَ بِٱلۡبُشۡرَىٰ قَالُواْ سَلَٰمٗاۖ قَالَ سَلَٰمٞۖ فَمَا لَبِثَ أَن جَآءَ بِعِجۡلٍ حَنِيذٖ ۝٦٩﴾

او هرومرو (خامخا) په تحقيق راغلي وو رسولان ځمونږ (ملائکې) ابراهيم ته په زيري (د ځوی او اهلاک د قوم د لوط)، نو وويل (ملائکو): سلام (آچوو پر تاسې په سلام آچولو سره)، وويل (ابراهيم): سلام (دې وي پر تاسې)، نو ځنډ يې ونه کړ چې رايې وړ (دوی ته) خسي وريت کړی شوی.

تفسير: «لوط» عليه السلام د ابراهيم عليه السلام د ترور ځوی وو، چې د ده په ملګرتوب يې له عراقه هجرت کړی وو، د پرښتو يوه ډله هم دغو دواړو ته ورلېږلي شوې وه، هغه بحث چې ابراهيم عليه السلام د لوط عليه السلام د قوم د هلاکت په مسئلې کې کړی دي، له دې نه وروسته راځي، دغو پرښتو د پيمخو او ښايستوو حسينو او جميلو هلکانو په شکل د لوط عليه السلام په لوري د تللو په وخت کې ابراهيم عليه السلام ته زېری او بشارت ورکړ، چې پاک جليل دی خپل دوست او خليل ګرځولی دی، او په دغه زوړتوب کې د بي بي سارې له ګېډې څخه هلک ورعطا کوونکی دی، او همدغه چې د لوط عليه السلام د قوم د شريرانو او ظالمانو له وجوده عنقريب به دغه دنيا پاکه کړه شي، چې د دوی په منځ کې د ابراهيم او لوط عليهما السلام متبعينو ته هيڅ قسم زيان او ضرر نه وررسيږي، پرښتو ابراهيم عليه السلام ته سلام واچاوه، او ده د هغو د سلام ځواب په سلام سره ورکړ، مګر په اوله شېبه (لحظه) کې ابراهيم عليه السلام دوی ونشو پېژندلی، لکه چې په ابتدايي حالت کې لوط عليه السلام هم دوی نه وو پيژندلي، ابراهيم عليه السلام پر دوی د انسانانو خيال وکړ، او د دوی د مېلمستيا سررشته (انتظام) يې هم وفرمايله، او يو ښه څربه او چاق خسی يې ورته حلال کړ، او وريته کړې غوښه يې ورحاضره کړه.

﴿فَلَمَّا رَآ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ ۝٧٠﴾

نو کله چې وليده (ابراهيم) لاسونه د دوی چې نه رسيږي دغې (وريتې غوښې) ته، نو نااشنا يې وګڼل دوی، او په زړه کې يې راوسته له دوی نه وېره، وويل (ملائکو) چې: مه وېرېږه بېشکه چې مونږ لېږلی شوي يو قوم د لوط ته (چې هلاک يې کړو).

تفسير: د هغې زمانې له دود، (رواج) دستور سره موافق هغه مېلمه چې د خوراک د خوړلو څخه يې انکار کاوه، داسې ښکارېده چې ګواکې هغه د کوم ښه قصد لپاره نه دی راغلی، ابراهيم عليه السلام وو پوهېده چې که دوی انسانان دي، نو له خوراک څخه د دوی انکار هرومرو کومه معنی او مقصد لري، او که ملائکې دي؛ نو نه دي رامعلوم چې د څه مطلب لپاره رالېږلي شوي دي؟ آيا له ما څخه کومه غلطي صادره شوې ده؟ يا ځما د قوم لپاره يې کوم نامناسب شی راوړی دی؟ په دغو چرتونو او اندېښنو کې ده پخپلې ژبې داسې اظهار هم وفرمايه: ﴿إِنَّا مِنكُمْ وَجِلُونَ﴾ (۱۴ جزء د الحجر سورت (۵۲) آيت (۴) رکوع)، يعنې مونږ له تاسې څخه په اندېښنه کې لويدلي يو، عموماً مفسرينو د ابراهيم عليه السلام د خوف هم دغه توجيهات کړي دي.

﴿وَامْرَأَتُهُ قَائِمَةٌ فَضَحِكَتْ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِن وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ۝٧١﴾

او ښځه د دغه (ابراهيم ساره) ولاړه وه، نو وېې خندل (په زوال د خوف يا هلاک د کفارو) نو زېری ورکړ مونږ هغې ته (په ژبې د ملائکو) په (تولد د) اسحاق، او بيا پس له اسحاق په (تولد د لمسي د ده) يعقوب.

تفسير: بي بي ساره رضي الله تعالی عنها چې د مېلمنو د خدمت کولو، يا د بل کوم کار لپاره هلته ګوښې (بېله) ولاړه وه، د دې وېرې د لرې کېدلو لامله خوشاله شوه او وېې خندل، الله تعالی پر دغې خوښی نورې خوشالی هم د پرښتو په ژبه ور واورولې، چې ته به هم دغه عمر کې د اسحاق عليه السلام په شان يو ځوی مومې، او د ده له نسله يعقوب عليه السلام غوندې يو لمسی به هم درعطا شي، چې له هغه څخه يو زورور او لوی قوم (بني اسرائيل) پيدا کيدونکي دي، دغه زيرې بي بي ساره ته ځکه واوراوه شو؛ چې د ابراهيم عليه السلام يو بل ځوی اسماعيل عليه السلام د بي بي هاجرې له ګېډې لا له پخوا موجود وو، د بي بي ساره همدغه تمنّا وه که چېرې زه هم د ځوی مور شمه، مګر د زوړتوب له سببه بيخي بې هيلې (نااميده) او مايوسه شوې وه، نو دغه ده چې په دې مهال (وخت) کې يې داسې زېرى واورېد، ځينې علماوو د بي بي ساره د خندلو نور توجيهات هم کړي دي، مګر ظاهر خو همغه ده چې مونږ د هغه بيان پاس وکړ.

﴿قَالَتْ يَا وَيْلَتَىٰ أَأَلِدُ وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَٰذَا بَعْلِي شَيْخًا ۖ إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ۝٧٢﴾

نو وويل (ساره) ای تعجّب ځما ! آيا ځېږومه زه (ولد) حال دا چې زه زړه يم، او دغه (ابراهيم) مېړه (خاوند) ځما دی زوړ، بېشکه چې دغه (تولد له دوو زړو) يو شی دی ډېر عجيب (عادتاً نه قدرتاً).

تفسير: دلته ﴿يَا وَيْلَتَىٰ﴾ داسې يو لفظ دی، لکه چې ځمونږ په محاورو کې ښځې د حيرت او استعجاب په مواردو کې «ويش» وايي، يعنې دا ډېر د حيراني او تعجب ځای دی؛ چې زه په دغه زړوتيا کې وړوکی وځېږوم، وايي چې د بي بي سارې رضي الله تعالی عنها عمر په دغه وخت کې د (۹۹) کلونو، او د ابراهيم عليه السلام عمر سل کاله يا له سلو کلونو څخه هم متجاوز وو.

قَالُوٓا۟ أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ ٱللَّهِ ۖ رَحْمَتُ ٱللَّهِ وَبَرَكَـٰتُهُۥ عَلَيْكُمْ أَهْلَ ٱلْبَيْتِ ۚ إِنَّهُۥ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ ﴿٧٣﴾

وویل دغو (ملائکو) آیا تعجب کوئ له امره (حکمه) د الله؟ رحمت د الله دې وي، او بر کتونه د ده دې وي پر تاسې ای خاوندانو د کورونو، بېشکه چې الله ښه ستایلی شوی ښه لویي والا دی.

تفسير: يعني پر هغې کورنی باندې چې پاک الله دومره رحمتونه او برکات ورنازل کړي وي، او تل يې دوی د معجزاتو او خوارقو د ليدلو مورد ګرځولي وي، آيا دغه خبره هغوی لره د تعجب وړ (مستحق) او لايق کېدی شي؟ .

فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَٰهِيمَ ٱلرَّوْعُ وَجَآءَتْهُ ٱلْبُشْرَىٰ يُجَـٰدِلُنَا فِى قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّٰهٌ مُّنِيبٌ ﴿٧٥﴾ يَـٰٓإِبْرَٰهِيمُ أَعْرِضْ عَنْ هَـٰذَآ ۖ إِنَّهُۥ قَدْ جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَإِنَّهُمْ ءَاتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرُ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾

نو کله چې لاړه له ابراهيم څخه وېره او راغی ده ته زېری (د څوی او اهلاک د قوم د لوط)؛ نو بيا يې جګړه کوله څمونږ سره په (حق) د قوم د لوط کې. بېشکه ابراهيم خامخا تحمل والا آه کوونکی لوی نرم زړه لرونکی رجوع کوونکی وو (الله ته). ای ابرهيم ! واوړه له دې جګړې څخه، بېشکه شان دا دی په تحقيق راغلی دی امر حکم د رب ستا (په اهلاک د قوم د لوط)، او بېشکه دوی راتلونکی دی دوی ته عذاب چې نشي بېرته ګرځولی (له دوی نه په هيڅ شان).

تفسير: يعنې څه مهال (وخت) چې له دې لوري مطمئن شو؛ نو فوراً د لوط عليه السلام د قوم په مسئله کې له پرښتو سره يې بحث شروع کړ، چې د هغه خلاصه د عنکبوت په سورت کې بيان فرمايلې ده؛ چې پرښتو ابراهيم عليه السلام مطلع کړ، چې مونږ د دغو کليو د اهلاک لپاره راغلي يو، ابراهيم عليه السلام وويل: چې په هغه کې خو پخپله لوط عليه السلام موجود دی، بيا د يوه نبي په موجوديت کې هغوی څرنګه وژلی کېدی شي؟ پرښتو وويل چې: مونږ پر ګردو هغو کسانو خبر کړی شوي يو چې هلته اوسېږي، لوط عليه السلام سره له متعلقينو خپلو له هغه ځايه لرې کولی شي، او وروسته له هغه عذاب نازلېږي.

وَلَمَّا جَآءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِىٓءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَـٰذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٧﴾

او کله چې راغلل رسولان څمونږ لوط ته (او د دوی ښايست يې وليد)؛ نو غمجن شو (لوط) په هغو او تنګه شوه په سبب د دوی سينه د ده (چې څه بې عزتي دوی ته ونه رسي)، او وويل لوط: دغه يوه ورځ ده ډېره سخته.

تفسير: دغه پرښتې د ډېرو حسينو او جميلو او د ډېرو ښکليو پيمخو هلکانو په شکل سره متشکلې شوې وې، په اول کې لوط عليه السلام دوی ونه پېژندلې چې پرښتې دي، بلکه د عادي مېلمنو په شان يې وګڼلې، له بل لوري د هغه قوم بې حيايي او بده رشه (عادت) او خراب اخلاقي يې هم ورښکاره وه، نو سخت غمجن او تنګ زړه شو، او په فکر کې ولوېد، چې دغه بدکاران او شريران څما په دغو مېلمنو پسې هم رالوېږي، او دوی به راڅخه بې عزته او بې پته کوي، د مېلمنو پرېښودل هم ورته مشکل وو، او د دوی ژغورل (بچ کول) د دغو خبيثانو له لاسه هم ورته ګران ښکارېده، ګواکې د ګرد قوم د جنګ او جګړې د پېرودلو (اخيستلو) وخت ور د مخه شوی وو.

وَجَآءَهُۥ قَوْمُهُۥ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِن قَبْلُ كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ قَالَ يَـٰقَوْمِ هَـٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِى هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ ۖ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِى ضَيْفِىٓ ۖ أَلَيْسَ مِنكُمْ رَجُلٌ رَّشِيدٌ ﴿٧٨﴾

او راغی ده ته قوم د ده حال دا چې راځغاست يې ده ته (لپاره د بدکارئ)، او پخوا له (دې نه هم) وو هغوی چې عملونه يې كول د ناكارو كارونو ! (نو چې دوی راورسېدل او طلب د مېلمنو يې وكړ) نو وويل لوط: ای قومه ځما ! دا ښځې لوڼې ځما دي (په نكاح يې واخلئ) چې دوی ښې پاكې دي تاسې ته، نو وويرېږئ له الله او مه رسوا كوئ ما پـه حق د مېلمنو ځما كې، آيا نشته له تاسې كوم سړی پوهنده (نېک كرداره چې تاسې ته پند دركړي).

تفسير: يعنې دغه قوم ته د هغو نامعقولو حركاتو او خلاف الفطرتو فواحشو كوم عادت چې لوېدلی وو، هغه به دوی ته د آرام كېناستلو فرصت كله وركولو، نو كله چې دوی د داسې پيمخو هلكانو له راتګه خبردار شول، په نهايتې بې حيايۍ سره د لوط عليه السلام كره په منډو منډو سره ځغلېدل، او په پوره قوت او شدت سره يې ترې مطالبه وكړه، چې دغه مېلمانه هلكان ورپرېږدي، ولې چې مونږ پخوا له دې نه تاته ويلي وو، چې ته به هيڅ يو نارينه خپل ځان كره مېلمه نشې ساتلی، هومره مېلمانه چې دلته راځي؛ هغه ګرد مونږ ته راپرېږده ! ځو هر شی مو چې زړه غواړي همغه پرې وكړو !.

لوط عليه السلام د مېلمنو د پت ساتلو لپاره هر راز كوښښ وكړ، او بالآخر دغه خبره يې هغو شهوت خوښوونكو ظالمانو ته وكړه: «ای ظالمانو ! دغه ځما جوني تاسې ته حاضرې دي، په نكاح سره يې اخيستی شئ، او په حلالې طريقې سره ترې متمتع كېدی شئ، چې دغه نهايت پاكيزه او ښكلې طريقه ده، او دا يې ورته ځكه وويل؛ چې د هر قوم نبي د هغوی د پلار په ځای وي، نو د هغوی جوني د هغه لورګانې حسابيږي، له الله تعالی څخه وېره پكار ده، او تاسو لره له سره دغه كار وړ (لايق) او مناسب نه دی، چې پاكه او مشروعه طريقه پرېږدئ، او په داسې خلاف الفطرت او چټلو (خرابو) كارونو كې ځانونه اخته كړئ ! لږ تر لږه ځما رعايت خو وكړئ ! چې زه د دغو مقدسو مېلمنو په مخ كې شرمنده او رسوا نشم، ځكه چې د مېلمه بې عزتي كټ مټ (هوبهو) د «كوربه» بې عزتي ده، آيا په تاسو كې يو سړی هم داسې نشته چې په داسې سمو سمو خبرو وپوهېږي، او د نېكې او تقوی لاره غوره كړي».

قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتَ مَا لَنَا فِي بَنَاتِكَ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نُرِيدُ ﴿۷۹﴾

وويل قوم د لوط هرومرو (خامخا) په تحقيق پوهه يې ته چې نشته مونږ لره په لوڼو ستا كې هيڅ حاجت، او بېشكه ته خامخا پوهېږې په هغه كار چې مونږ يې غواړو (چې لواطت دی).

قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿۸۰﴾

نو وويل لوط: كاشكې وی ماته پر تاسې زور يا مې پناه وړی شوی پناه ځای مستحكم ته.

تفسير: د لوط عليه السلام له ژبې څخه د انتهايي خوف او پرېشانی په حالت كې بې له جوړولو او سنجولو (فكر كولو) څخه دغه الفاظ ووتل: «كاشكې په ما كې بالذات دومره قوت وی، چې له تاسې ګردو سره جنګېدم، يا كوم طاقتور او مضبوط پناه وركوونكی مې لرلی»، يعنې ځما قوم او ټبر او خپل دلته وی.

په حديث كې نبي كريم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي: «يرحم الله لوطا لقد كان يأوي إلی ركن شديد» «الله تعالی دې پر لوط عليه السلام رحم وفرمايي، بېشكه چې هغه مضبوطه او مستحكمه پناه ځای ځانته حاصلوله»، يعنې «الله تعالی» مګر د لوط عليه السلام څخه وروسته هومره انبياء چې مبعوث شوي دي؛ هغوی ګرد د قوم قبيلې او د ټبر خاوندان وو.

قَالُوْا يٰلُوْطُ اِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَّصِلُوْٓا اِلَيْكَ فَاَسْرِ بِاَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ الَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ اَحَدٌ اِلَّا امْرَاَتَكَ ؕ اِنَّهٗ مُصِيْبُهَا مَآ اَصَابَهُمْ ؕ اِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ ؕ اَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيْبٍ ﴿۸۱﴾

وويل ملائکو: ای لوطه ! بېشکه مونږ رسولان د رب ستا یو، له سره به ونه رسيږي دوی تاته (په ضرر)، نو بوځه اهل خپل (له دې ښاره) په يوې ټوټې د شپې کې، او نه دې ګوري بېرته له تاسې هيڅ يو، مګر (مـه بيايـه هغـه) ښځه ستا (چې کافـره ده)، بېشکه شـان دا دی چې رسيدونکې دی دې ته هغه عذاب چې رسيږي دوی ته، بېشکه وعده د (نزول د عذاب پر) دوی صباح ده، آيا نه دی صباح نژدې (بلکه نژدې دی نو تلوار مه کوه !).

تفسير: کله چې د لوط عليه السلام غم، اندېښنه، اضطراب له حده تېر شو، نو دلته دغو مېلمنو پرې غږ وکړ، چې يا «نبي الله !» تاسې په څه فکر کې تللي يئ؟ مطلق مه پرېشانېږئ ! مونږ د الله تعالی رالیږلې شوي پرښتې يو، چې د دوی د اهلاک لپاره راغلي يو، دغه خبيثان څمونږ خو هيڅ شی نشي خرابولی، بلکه تاسې ته هم له سره هيڅ زيان او ضرر نشي در رسولی».

په تفاسيرو کې راغلي دي، کله چې دغو شريرانو ورونه او دروازې ماتې کړې، يا له دېواله واوښتل، او دننه د لوط عليه السلام انګړ ته ورغلل، نو دلته جبرئيل عليه السلام د پاک الله په حکم لوط عليه السلام له دوی څخه جدا کړ، او خپل مټ ته يې لږ څه د دوی په لوري حرکت ورکړ، چې د هغه په اثر ګرد سره ړانده شول، او په چغو سره يې وويل: «هله ژر وتښتئ ! چې د لوط عليه السلام دغه مېلمانه لوی جادوګران ښکارېږي».

کله چې لوط عليه السلام له ډېرې تنګدلۍ د عذاب د وخت د راتلو پوښتنه وکړه؛ نو جبرئيل عليه السلام ورته وويل چې: په تحقيق وخت د عذاب د دوی صباح دی، يعنې پر دوی سحر وختي عذاب راتلونکی دی، کله چې لږه شپه پاتې شي؛ نو ته سره له متعلقينو دې له دې ځايه تشريف يوسه، او خپلو ملګرو ته هدايت ورکړه ! چې په ډېر تلوار سره دې درومي، او هيڅ يو له دوی څخه دې بېرته مخ نه ګرځوي، او نه دې ګوري.

هو ! يواځې ستا ښځه دې له تا سره لاړه نشي، يا به بېرته مخ ګرځوي او ګوري به، او په دې ډول به په دغه عذاب کې اخته کيږي، چې په کې هغه ګرد قوم اخته کيدونکی دی.

وايي چې دغې ښځې خپل قوم د دغو مېلمنو په راتګ مطلع کړی وو، بيا لوط عليه السلام وويل چې: تر صباح پورې خو ډېر وخت دی، نو جبرئيل عليه السلام ورته وويل چې: «ای لوطه ! آيا نه دی صباح نژدې؟ بلکه نژدې دی ! يعنې خوشاله شئ !، اوس د دغو ظالمانو په هلاک کېدلو هيڅ دومره څنډ نه دی پاتې، همدا چې صباح شو په ګهيځ (سحر وختي) کې دوی ګرد سره وژلی کيږي.

فَلَمَّا جَآءَ اَمْرُنَا جَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَارَةً مِّنْ سِجِّيْلٍ ۙ مَّنْضُوْدٍ ﴿۸۲﴾ مُّسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ ؕ وَمَا هِيَ مِنَ الظّٰلِمِيْنَ بِبَعِيْدٍ ﴿۸۳﴾

نو څه وخت چې راغی (حکم، عذاب) څمونږ؛ نو وګرځولو مونږ پورته طرفه د دې (ښار) ښکته طرف ته (يعنې نسکور کړ مونږ پر دوی دا ښارونه) او واورول مونږ پر دغو ښارونو باندې کاڼي له خټو جوړ شوي په اور پاخه شوي لاندې باندې (پرله پسې). (داسې ګټې چې) نښې کړی شوې وې په نزد د رب ستا، او نه دی دا (کلی، او هم موده دهلاک ددوی) له ظالمانو (کافرانو) څخه لرې.

تفسير: يعنې جبرئيل عليه السلام دوى کلي پورته، او تر آسمانه پورې يې نژدې ورسول، او بيا يې له هغه ځايه چپه کړل، او په دغه ډول هغه ګرد کلي سره لاندې باندې شول، بيا د دوى د نکايت او ذلت او رسوايۍ د تکميل لپاره له پاسه پر دوى کرتکاڼي او تودې دوزخي تيږي (ګټې) هم وورولى شوې، او هغه کسان هم پر هم دغو تيږو (ګټو) ووژل، چې له هغه ښارونو څخه د باندې په نورو ځايونو کې اوسېدل (والعياذ بالله).

تنبيه: د ﴿مَّنضُودٍ﴾ معنى محقّق شيخ الهند (رحمه الله) «لاندې باندې» سره کړې ده، ځينو يې معنى پى در پى او مسلسلې او پرله پسې د تيږو ورېدل اخيستي دي.

﴿مُّسَوَّمَةً﴾ يعنې کومه خاصه علامه او نښه پر هغو باندې وه، چې هغه يې له نورو تيږو څخه ممتازه او ښکاروله، چې دغه د الله تعالى د عـذاب تيږه ده، ځينې وايي چې پر هرې تيږې د هغه سړي نوم ليکلى وو، چې هغه پرې وژل کېده، او د هغه د اهلاک سبب ګرځېده، والله أعلم.

﴿وَمَا هِيَ مِنَ الظَّالِمِينَ بِبَعِيدٍ﴾ يعنې دغه د لوط د قوم واقعه د زمانې په اعتبار هم قريب دى، ځکه چې وروسته له «عاد» او د «نوح عليه السلام» له قوم څخه دغه واقعه پېښه شوې ده، او د مکان په اعتبار هم ځکه چې د دوى کلي د مدينې منورې او شام تر منځ وو، تېرېدونکو قافلو او جوپو به د هغوى ورانې او نړېدلې کورونه او کنډرې ليدلې.

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ وَلَا تَنقُصُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ ۚ إِنِّي أَرَاكُم بِخَيْرٍ وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ ﴿٨٤﴾

او (لېږلى وو مونږ ښار) د مدين ته (قومي) ورور د دوى شُعيب، وويل (شعيب): اى قومه ځما عبادت وکړئ (يواځې) د الله، نشته تاسې لره هيڅ (بر حق) معبود بې له دغه (الله)، او مه کموئ پيمانه او تله، بېشکه چې زه وينمه تاسې په خير، او بېشکه زه ويرېږم پر تاسې (په سبب د دې خيانت) له عذابه د ورځې چاپېرېدونکې.

تفسير: دغه قصه په ۸او ۹ جزء د الأعراف د سورت ۱۱ رکوع کې پخوا هم تېره شوې ده، يعنې کله چې پاک الله تاسو ته فراغت او هوسايي (آرام) در عنايت کړى دى؛ نو ډېر وويرېږئ چې د عصيان او نافرمانۍ لامله هغه له تاسې څخه وانه خيسته شي، او دغه خوښي او خوشالي مو سلبه او دنيوي او اخروي عذاب درباندې مسلط نشي، ځکه چې تاسو ګرد په خير او عافيت يئ، او په پوره نعمت او دولت سره په راحت يئ، او له سره اهل د حاجت نه يئ، نو ولې داسې خيانت کوئ.

وَيَا قَوْمِ أَوْفُوا الْمِكْيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ ۖ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾

او اى قومه ځما ! پوره ورکوئ تاسې پيمانه او تله په انصاف (عدل سره) او مه کموئ تاسې خلقو ته څيزونه (مالونه) د دوى، او مه لټوئ تاسې (خرابي) په ځمکه کې په دغه حال کې چې فساد کوونکي يئ.

تفسير: په ځمکه کې فساد مه کوى يعنې له شرکه او کفره يا له لږ پيمانې کولو او تللو څخه، يا په نورو ډولو (طريقو) د حقوقو له اتلافه او ظلمه او تېري او تجاوز په ځمکه کې فتنه او فساد مه آچوئ، او خرابي مه کوئ !.

بَقِيَّتُ اللّٰهِ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ۚ وَمَآ اَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيْظٍ ﴿۸۶﴾

هغه باقي رزق پاتې کړی د الله خير ډېر غوره دی تاسې ته (له هغه چې تاسو يې ټولوئ په خيانت سره) که يئ تاسې مؤمنان (باور کوونکي په خبره ځما)، او نه يم زه پر تاسو ډېر ساتونکی (له منهياتو).

تفسير: يوه ايماندار انسان ته د پاك الله هغه ورکړی شوی مال چې وروسته د پوره او کامل اداء کولو د حقوقو (په حلال صورت) سره پاتې وي، اګر که لږ هم وي؛ له هغه کثير څخه بهتر دی، چې د حرامو په طريقه حاصلېږي، يا په کې د نورو خلقو حقوق تلف کيږي، د حلالو په اموالو کې چې په ښه ډول سره پيمانه او وتلل شي، سمدلاسه برکت پيدا کيږي، او د پاك الله له درباره اجر وررسيږي.

قَالُوْا يٰشُعَيْبُ اَصَلٰوتُكَ تَاْمُرُكَ اَنْ نَّتْرُكَ مَا يَعْبُدُ اٰبَآؤُنَآ اَوْ اَنْ نَّفْعَلَ فِيْٓ اَمْوَالِنَا مَا نَشٰٓؤُا ۭ اِنَّكَ لَاَنْتَ الْحَلِيْمُ الرَّشِيْدُ ﴿۸۷﴾

نو وويل قوم د ده ای شُعيبه ! آيا دغه ډېر لمونځ کول ستا (درښيي) امر کوي تاته په دې چې پرېږدو مونږ هغه بتان چې عبادت به کاوه (د هغو) پلرونو ځمونږ، يا (په دې امر کوې چې پرېږدو مونږ) دا چې وکړو مونږ په اموالو خپلو هغه تصرف چې غواړو يې (د ډېر اخيستلو او لږ ورکولو)، بېشکه ته خامخا هم ته يې لوی باوقاره سم په لاره (نېک کرداره).

تفسير: دغه خبرې يې د استهزاء او تمسخر په ډول کولې، چې «بس کړه صاحبه ! زيات له دې نه مه مشر کېږه ! آيا په ګرد قوم کې همدا يواځې ته لوی عقلمن باوقاره نېک کردار يې؟ او باقي مونږ او ځمونږ مشران ګرد جاهلان او احمقان دي؟»، شُعيب عليه السلام ډېر زيات لمونځ کاوه، نو دوی ورته وويل چې: «ښايي ستا دغه ډېر لمونځ کول تاته داسې حکم درکوي چې له مونږ ځنې ځمونږ د پلرونو او نيکونو دين پردی کړې، او ځمونږ د ملکيت اختيار ځمونږ په مملوکه وو مالونو کې لرې کړې، بس ته دې خپل لمونځ کوه، او ځمونږ په ديني او دنياوي معاملاتو وزن او کيل او تللو کې ستا د مداخلې هيڅ ضرورت له سره نشته».

قَالَ يٰقَوْمِ اَرَءَيْتُمْ اِنْ كُنْتُ عَلٰى بَيِّنَةٍ مِّنْ رَّبِّيْ وَرَزَقَنِيْ مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا ۭ وَمَآ اُرِيْدُ اَنْ اُخَالِفَكُمْ اِلٰى مَآ اَنْهٰىكُمْ عَنْهُ ۭ اِنْ اُرِيْدُ اِلَّا الْاِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ ۭ وَمَا تَوْفِيْقِيْٓ اِلَّا بِاللّٰهِ ۭ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاِلَيْهِ اُنِيْبُ ﴿۸۸﴾

وويل شُعيب: ای قومه ځما ! آيا وينئ تاسې (خبر راکړئ ماته) که يم زه په برهان (واضح بيان) له جانبه د رب خپل، او راکړی يې وي ماته له درباره خپله رزق روزي ښايسته نېکه، او نه لرم اراده د دې چې مخالفت وکړم له تاسې (او راشم) هغه کار ته چې منع کوم تاسې له هغه کاره، اراده نه لرم زه مګر د اصلاح (ستاسې) څو چې توان کيږي ځما، او نه دی توفيق ځما (په اصلاح ستاسې کې) مګر په (هدايت نصرت د) الله، خاص پر همدغه الله توکل کړی دی ما، او د همده په طرف رجُوع کوم.

تفسير: يا خو ظاهري روزي مراده ده، يعنې بې د پيمانې او د تلې، وزن د تزييد او تنقيصه په حلالې طريقې سره يې روزي عطا کړېده، يا باطني روزي مقصوده ده، يعنې علم او حکمت او نبوت يې عطا کړی دی، خلاصه يې دا ده که

ماته حق تعالى فهم او بصيرت راكړى وي، او داسې سمه صافه لاره يې راښوولي وي، چې تاسې يې نشئ ليدلى، او په دولت او شته والي يې موړ كړى يم، چې له هغه څنې تاسې بې برخې يئ، نو آيا د هغه حق دا دى چې معاذ الله زه ستاسې پشان ړوند شم، او د الله تعالى له احكامو څخه مخ واړوم، يا ستاسې له دغې استهزاء او تمسخر (ټوكې ټكالې) څخه وويرېږم، او پند وركول او پوهول پرېږدم، زه به له سره داسې نه كوم.

﴿وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَآ أَنْهَىٰكُمْ عَنْهُ﴾ يعنې د دې لپاره ترې تاسو نه منع كوم، چې ګوندې زه پخپله يې وكړمه، يا له هغو خرابو كارونو څخه چې زه تاسې منع كوم، زه له سره نه غواړم چې ځان له تاسې څنې بېل كړم، او پخپله د هغه مرتكب شم، مثلا تاسې تارك الدنيا وګرځوم، او زه پخپله مال او دولت راټول كړم، نه هغه پند او نصيحت چې زه يې تاسې ته كوم، زه له تاسو څخه لا ړومبى د هغو په تعميل كې مشغول او لګيا يم، تاسې دغه الزام پر ما باندې نشئ اړولى، چې ځما پند پر ځان غوښتنه يا هوا او هوس محمول كړئ.

﴿إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ﴾ الآيه ـ يعنې ځما زياتر كوښښ دا دى چې ستاسې ديني او دنيوي حالت ښه شي، او اصلاح ومومي، او دغه موجوده خراب حالت مو لرې شي، او د ايمان او عرفان په لوړه (اوچته) د ختلو كوښښ وكړئ، پرته (علاوه) له دغه اصلاح له مقصده بل كوم مطلب نه لرم، چې زه مې خپل دغه مرام تر خپل مقدور او استطاعت پورې په هيڅ يو حالت كې له سره نشم پرېښودى، پاتې شوه دغه خبره چې ځما دغه مقصد تر پايه (آخره) هم ورسيږي، او زه په دغه كوښښ كې بريالى هم شم، دغه ګرد د قدوس الله په قبضه او واك كې دي، او د پاك الله په امداد او توفيق سره ګرد كارونه سر ته رسېدى شي، ځما اعتماد او توكل پر همغه پاك الله دى، او په هرې معاملې كې هغه ته رجوع كوم.

وَيَٰقَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِىٓ أَن يُصِيبَكُم مِّثْلُ مَآ أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَٰلِحٍ ۚ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ مِّنكُم بِبَعِيدٍ ﴿٨٩﴾

او اى قومه ځما ! باعث دې نه كړي تاسې لره دښمني (ستاسې) ما لره دا خبره چې ورسيږي تاسې ته په شان د هغه (عذاب) چې رسېدلى وو قوم د نوح ته (چې غرقېدل وو) يا قوم د هود ته (چې سخت باد وو) يا قوم د صالح ته (چې زلزله وه)، او نه دى قوم د لوط له تاسې څخه (اى كفارو دومره) لرې (په زمان مكان نو پرې عبرت واخلئ).

تفسير: يعنې ځما د ضد، عناد او عداوت په جوش كې داسې حركات مه كوئ، چې تاسې د هغه په سبب د تېرو اقوامو پشان د ډېرو سختو عذابونو وړ (لائق) او مستحق شئ ! د نوح، هود، او صالح عليهم السلام پر امتونو د تكذيب او عداوت لامله هغه عذاب چې نازل شوى دى، هر چاته ښكاره دى، د لوط عليه السلام د قوم قصه خو له دغو ګردو څخه وروسته په هم دغې نژدې زمانې كې واقع شوې ده، او د هغې ياد به ستاسې په حافظه كې موجود وي، نو دغه نظائر له سره مه هېروئ.

يعنې كه تاسې د نوح او د هود او د صالح عليهم السلام د قوم له تعذيب څخه په سبب د لرې والي د زمانې عبرت نشئ اخيستى؛ نو نه دى قوم د لوط له تاسې لرې، نه په زمان سره، نه په مكان سره، نو په هغه خو خامخا عبرت واخلئ !.

وَٱسْتَغْفِرُوا۟ رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوٓا۟ إِلَيْهِ ۚ إِنَّ رَبِّى رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾

او مغفرت وغواړئ تاسې له رب خپل (په راوړلو د ايمان سره) بيا رجوع وكړئ تاسې په طرف د ده (په خصوص او خلوص د عبادت سره) بېشكه رب ځما ډېر مهربان دى، محبت كوونكى دى.

تفسير: هومره چې قديمي او په هره اندازه چې سخت مجرم او لوی ګناهګار هم وي، کله چې دی د زړه په صدق او اخلاص سره د الله دربار ته رجوع وکړي، او معافي بخښنه وغواړي؛ نو يې پخپل فضل او کرم سره بخښي، بلکه له ده سره مينه او محبت هم کوي.

قَالُوا يٰشُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيْرًا مِّمَّا تَقُوْلُ وَ اِنَّا لَنَرٰىكَ فِيْنَا ضَعِيْفًا ۚ وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنٰكَ ۫ وَمَآ اَنْتَ عَلَيْنَا بِعَزِيْزٍ ﴿۹۱﴾

وويل قوم (د ده په ځواب کې): ای شعيبه ! نه پوهيږو مونږ په ډېرو هغو خبرو چې ته يې وايې (مونږ ته د توحيد په تعريف او منع د تطفيف)، او بېشکه مونږ خامخا وينو تا په مونږ کې کمزوره، او که نه وي دغه خپلوان ستا (چې په کفر کې له مونږ سره شريکان دي)؛ نو خامخا سنګسار کړی به وی مونږ ته، او نه يې ته پر مونږ هيڅ قدر عزتناک.

تفسير: دوی خو پر ګردو شيانو ډېره ښه پوهېدل، ليکن د ضد، عناد او حق پټولو لامله به يې داسې خبرې کولې، چې مونږ پر دغو خبرو له سره نه پوهيږو، چې ته څه وايې، او د مجذوبانو په شان تل ګړېږې، (العياذ بالله)، او که په رښتيا سره دوی په همغې سمې صافې خبرې باندې له خپلې بې توجهۍ يا د غباوت له وجې نه پوهېدل، نو دغه کلام به په خپل ظاهر باندې محمولېده.

﴿وَاِنَّا لَنَرٰىكَ فِيْنَا ضَعِيْفًا ۚ﴾ يعنې يو کمزور او بې حقيقته سړي ته نه ښايي چې ګرد عالم له خپل ځان سره دښمن کړي، بلکه ورته لازم دي، چې پر خپل حال باندې رحم وکړي، او خپل هوسا (آرام) ځان په ربړو (تکليفونو) اخته نه کړي، او په لوی لاس خپل ځان د مرګ په خوله کې ونه غورځوي، چې هيڅ يوه فائده او ګټه (منافع) ورته نه رسوي.

﴿وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنٰكَ ۫﴾ يعنې که ستا د کورنۍ او د ټبر خلقو لحاظ او خاطر نه وی چې له مونږ سره اوسيږي؛ نو لا له پخوا څخه به مو ته سنګسار کړی وې.

قَالَ يٰقَوْمِ اَرَهْطِيْٓ اَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِّنَ اللّٰهِ ۭ وَاتَّخَذْتُمُوْهُ وَرَآءَكُمْ ظِهْرِيًّا ۭ اِنَّ رَبِّيْ بِمَا تَعْمَلُوْنَ مُحِيْطٌ ﴿۹۲﴾

وويل (شُعيب) ای قومه ځما ! آيا دغه خپلوان ځما ډېر عزيز (مخور) دي پر تاسې له الله، او ګرځولی مو دی دغه (الله) وروسته ستاسې شاته غورځولی شوی (چې هيڅ پروا يې نه کوئ)، بېشکه رب ځما پر هغو کارونو چې کوئ يې تاسې ښه احاطه کوونکی دی (نو جزاء د ټولو به درکړي).

تفسير: يعنې د افسوس او تعجب ځای دی، چې ځما د کورنۍ له سببه مې د رعايت وړ او مستحق بولئ، مګر د دې لامله مې هيڅ لحاظ او خاطر نه کوئ، چې زه د پاك الله نبي او تاسې ته درلېږلی شوی يم، او صاف او صريح دلائل او نښې د خپل تصديق لپاره درښيم، ګواکې ستاسې په سترګو کې ځما د کورنۍ عزت، قوت، قدرت او نور له الله قدّوس څخه زيات دی، او د پاك الله عظمت او جلال مو داسې هېر کړی دی، چې په تصور کې مو هم له سره نه راځي.

وَيٰقَوْمِ اعْمَلُوْا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ اِنِّيْ عَامِلٌ ۭ سَوْفَ تَعْلَمُوْنَ ۙ مَنْ يَّاْتِيْهِ عَذَابٌ يُّخْزِيْهِ وَمَنْ هُوَ كَاذِبٌ ۭ وَارْتَقِبُوْٓا اِنِّيْ مَعَكُمْ رَقِيْبٌ ﴿۹۳﴾

او ای قومه ځما ! عمل کوئ په ځای خپل (يعنې په حالت خپل چې شرك او معصيت دی) چې بېشکه زه هم عمل کوونکی يم په حال خپل (چې توحيد او طاعت دی)، ژر به وپېژنئ تاسې هغه

څوک چې راځي ده ته عذاب چې رسوا کوي هغه، او (وبه پېژنئ) هغه څوک چې دروغ ویونکي دي، او انتظار کوئ (د عاقبت خپل) بېشکه زه هم له تاسې سره انتظار کوونکی یم د عاقبت خپل.

وَلَمَّا جَآءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَّالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُۥ بِرَحْمَةٍ مِّنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ جَٰثِمِينَ ﴿٩٤﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَآ ۗ أَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعِدَتْ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾

او کله چې راغی امر (حکم، عذاب) ځمونږ؛ نو خلاص کړ مونږ شُعیب او هغه کسان چې ایمان یې راوړی وو له ده سره (له دغه عذابه) په رحمت سره له نزده خپله، او ونیول هغه کسان چې ظلم یې کړی وو (په کفر سره) غږ سخت؛ نو ګهیځ (سحر وختي) وګرځېدل دوی په کورونو خپلو کې مړه وچ کلک پراته پر زنګنونو خپلو، (داسې تباه شول) لکه چې نه وو اوسېدلي په دغو کورونو کې (پخوا له دې نه)، خبردار شئ ! واورئ ! لرې والی دی (له رحمته او هلاک دی قوم د) مدین ته، لکه چې لرې او هلاک شول ثمودیان.

تفسیر: دلته د شُعیب علیه السلام د قوم په «صیحة» (سخته چغه) سره هلاکېدل مذکور دي، او په «الأعراف» کې د «رجفة» لفظ راغلی دی، یعنې په زلزلې سره وژلی شوي دي، او د «الشعراء» په سورت کې «عذاب یوم الظلة» راغلی دی، چې مطلب یې دا دی د عذاب وربځ لکه سایوان پر دوی محیطه شوې وه.

ابن کثیر (رحمه الله) لیکي چې: «دغه درې واړه عذابونه د دې قوم په حق کې سره جمع شوي وو، بیا په هر سورت کې دهغه ځای د سیاق سره مناسب عذاب ذکر شوی دی.

په «الأعراف» کې وو چې هغو خلقو چې شُعیب علیه السلام ته وویل چې: مونږ تاسې او ستاسې ملګري له دغې خپلې ځمکې څخه وباسو نو هلته یې دروښوده، چې له هغې ځمکې څخه چې تاسې مسلمانان ترې وباسئ؛ د همغې ځمکې د زلزلې له اثره به ووژلی شئ، کله چې دلته د هغو د سختو بې ادبیو مقالاتو ذکر دی، نو ځکه یې د هغه په مقابل کې د آسمان «صیحې» یعنې سختې چغې ذکر وفرمایه، ګواکې د الله تعالی د عذاب د یوې چغې کې د هغو ټول شورماشور او ویناوې ورکې شوې، د «الشعراء» په سورت کې یې د دوی دغه قول نقل کړی دی: ﴿فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّٰدِقِينَ﴾ یعنې که ته رښتینی یې؛ نو پر مونږ د آسمان یوه ټوټه راغورځوه ! نو د هغه په مقابل کې د «عذاب یوم الظلة» تذکره وفرمایله شوه.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِـَٔايَٰتِنَا وَسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٩٦﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِي۟هِۦ فَاتَّبَعُوٓا أَمْرَ فِرْعَوْنَ ۖ وَمَآ أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٩٧﴾

او خامخا په تحقیق لېږلی وو مونږ موسی (په ښکاره) معجزو خپلو سره او په برهان (قاطع حجّت) واضح سره. فرعون او مشرانو د (قوم د) ده ته، او متابعت وکړ دغو (مشرانو) دامر (حکم) د فرعون، حال دا چې نه وو حکم د فرعون برابروونکی په سمې لارې.

تفسیر: له نښو څخه غالبا معجزات او هغه (۹) نښې مرادې دي چې د هغو ذکر په ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ ءَايَٰتٍۭ بَيِّنَٰتٍ﴾ کې شوی دی، د هغو له منځه د «عصا» معجزه یې چې نهایته ظاهره او قاهره معجزه وه شاید «سلطان مبین» یعنې واضح سند فرمایلی وي، یا له «سلطن مبین» څخه هغه روښانه دلائل مراد دي، چې موسی علیه السلام هغه د فرعون په مخ کې د الله تعالی د وجود او توحید او نورو په متعلق وړاندې کړي وو، چې د هغو ذکر په نورو مقاماتو کې راځي، او ممکن دی چې له «سلطان مبین» څخه د هغه لغوي معنی مراد وي، یعنې ښکاره بری یا ظاهره غلبه، ځکه چې د فرعونیانو په مقابل

کې موسی علیه السلام ته ظاهره غلبه او فتح مبین څو څو کرته حاصله شوې ده، یعنې سره د ښکاره او واضحو نښو له لیدلو څخه بیا هم فرعونیان د الله تعالی د نبي علیه السلام خبره وانه وربده، او همغه الله د دښمن فرعون پر حکم به یې ټګ او عمل کاوه، حال دا چې د فرعون هیڅ یوه خبره داسې جوته او صحیحه نه ده، چې د هغې په قبلولو سره انسان نېکي او ښېګڼه (فائده) حاصله کړی شي.

يَقْدُمُ قَوْمَهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ ٱلنَّارَ ۖ وَبِئْسَ ٱلْوِرْدُ ٱلْمَوْرُودُ ﴿٩٨﴾

مخکې به شي (دغه فرعون) د قوم خپل نه په ورځ د قیامت کې، نو ننه به باسي هغوی په اور کې، او بد ځای د ورتلو (د دوی هغه) دی چې وروستل شي دوی.

تفسیر: یعنې همغسې چې فرعون دلته په کفر او تکذیب کې د دوی امام او قائد وو، په قیامت کې به هم د هغو امام او قائد وي، هغو خلقو چې په دنیا کې د ړندو پشان د فرعون تقلید کاوه، دوی به د ده تر شا تر آخري منزل (جهنّم) پورې وررسیږي، دا همغه کنده ده چې هلته به د یخو اوبو په ځای ډېر سوځوونکی ایرې کوونکی اور وررسیږي.

وَأُتْبِعُوا۟ فِى هَٰذِهِۦ لَعْنَةً وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ ۚ بِئْسَ ٱلرِّفْدُ ٱلْمَرْفُودُ ﴿٩٩﴾

او وروپسې لګولی شوې دی په دغه دنیا کې لعنت او په ورځ د قیامت (هم)، بد انعام دی (هغه چې دوی ته) ورکړی شوی (دی).

تفسیر: یعنې تر څو چې دنیوي خلق به پر فرعون او فرعونیانو لعنت لیږي؛ بیا په قیامت کې د ملائک الله او اهل الموقف له لوري به هم پر دوی لعنت وربږي، الغرض د لعنت سلسله به پر دوی پرله پسې جریان لري، او هیڅ به ترې نه بېلیږي، ګواکې استهزاء دغه یو انعام دی چې د هغه پر چارو ورته ورکړی شوی دی.

ذَٰلِكَ مِنْ أَنۢبَآءِ ٱلْقُرَىٰ نَقُصُّهُۥ عَلَيْكَ ۖ مِنْهَا قَآئِمٌ وَحَصِيدٌ ﴿١٠٠﴾

دا (تېرې شوې خبرې) له احوالو د قریو دي چې بیانوو مونږ هغه پر تا باندې، چې ځینې له هغو قریو ولاړې دي (کنډوالې د دوی او اهل یې هلاک دي) او ځینې یې رېبلی شوي دي (سره د اهل خپل لکه کښت «فصل» چې په لرونو سره رېبلی شوی وي).

تفسیر: یعنې د هغو قومونو قصې چې مونږ تاسې ته دروا ورولې چې په څه شانې هغوی د انبیاوو علیهم السلام تکذیب او له هغو سره یې بې ادبي او سپین سترګي وکړه؟ او بیا څرنګه تباه شول؟ د هغوی ځینې کلي اوس هم ودان دي، لکه مصر چې د فرعون دار السلطنت وو، او ځینې وران شوي دي، مګر د هغوی څه کنډوالې لا پاتې دي، لکه د لوط علیه السلام د قوم کلي او د ځینو نښې هم د دنیا له مخې بیخي لرې او ورکې شوي دي.

وَمَا ظَلَمْنَٰهُمْ وَلَٰكِن ظَلَمُوٓا۟ أَنفُسَهُمْ ۖ فَمَآ أَغْنَتْ عَنْهُمْ ءَالِهَتُهُمُ ٱلَّتِى يَدْعُونَ مِن دُونِ ٱللَّهِ مِن شَىْءٍ لَّمَّا جَآءَ أَمْرُ رَبِّكَ ۖ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ ﴿١٠١﴾

او ظلم نه وو کړی مونږ پر دوی (په هلاکولو سره) ولیکن ظلم کړی وو هغوی پر ځانونو خپلو (په سبب د کفر او عناد) نو هیڅ دفع ونه کړه له دوی څخه هغو باطلو معبودانو د دوی هغه چې بلل به دوی غیر له الله (او د هغوی عبادت به یې کولو) هیڅ شی (د عذاب) کله چې راغی امر (حکم، عذاب) د رب ستا، او زیات نه کړ دغو معبودانو دوی ته (هیڅ شی) غیر له هلاکته.

تفسير: يعنې پاک الله دوی بې قصوره ونه نیول چې د ظلم وهم پرې وشي، کله چې دوی د جرائمو په ارتکاب کې له حده تېر شول، او په دغه ډول يې خپل ځانونه علی رؤوس الأشهاد د سزا وړ او مستحق وګرځول، نو دلته پر دوی د پاک الله عذاب نازل شو، بيا وګورئ پر هغو باطلو معبودانو چې دوی ډېر ډاډه او مطمئن وو، او له هغو څخه يې لوی توقعات او اميدونه درلودل، هغوی هم داسې سختو مصيبتونو په وخت کې د دوی هيڅ پکار ورنه نغلل، باطل معبود يې څه پکار ورغی؟ بلکه د دوی د هلاک سبب وګرځېد.

وَكَذٰلِكَ اَخۡذُ رَبِّكَ اِذَاۤ اَخَذَ الۡقُرٰى وَهِىَ ظَالِمَةٌ ؕ اِنَّ اَخۡذَهٗۤ اَلِيۡمٌ شَدِيۡدٌ ﴿۱۰۲﴾ اِنَّ فِىۡ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّمَنۡ خَافَ عَذَابَ الۡاٰخِرَةِ ؕ ذٰلِكَ يَوۡمٌ مَّجۡمُوۡعٌ ۙ لَّهُ النَّاسُ وَذٰلِكَ يَوۡمٌ مَّشۡهُوۡدٌ ﴿۱۰۳﴾

او په شان د همدغو (نيولو) نيول د رب ستا دي کله چې ونيسي الله اهل د قريو حال دا چې دا (اهل د قريو کافر) ظالم وي، بېشکه نيول د الله ډېر دردناک سخت زوروور دي، بېشکه په دې (مذکوره وو قصو) کې خامخا ډېر عبرت دی لپاره د هغه چا چې ويرېږي له عذابه د آخرت څخه، دغه ورځ د قيامت داسې يوه ورځ ده چې جمع به کړی شي په دې کې ټول خلق او دا ورځ ده چې حاضر به شي ورته ټول مخلوقات.

وَمَا نُؤَخِّرُهٗۤ اِلَّا لِاَجَلٍ مَّعۡدُوۡدٍ ؕ ﴿۱۰۴﴾

او نه به وروستې کوو مونږ دا (ورځ) مګر لپاره د پوره کېدلو د نېټې معلومې (په نزد د الله).

تفسير: يعنې د الله تعالی په علم کې کوم ميعاد چې مقرر دی؛ هغه ضرور پوره کېدونکی دی، او بيا هغه لويه ورځ راتلونکې ده، له دغه تأخير څخه داسې مه اټکل کوئ، چې دغه خبرې محض فرضي او وهمي خبرې دي (العياذ بالله).

يَوۡمَ يَاۡتِ لَا تَكَلَّمُ نَفۡسٌ اِلَّا بِاِذۡنِهٖ ۚ فَمِنۡهُمۡ شَقِىٌّ وَّسَعِيۡدٌ ﴿۱۰۵﴾

په هغه وخت کې چې راشي قيامت، نه کوي خبرې هيڅ نفس مګر په اذن حکم د الله سره، نو ځينې له دغو خلقو به بدبخته او (ځينې به) نېکبخته وي.

تفسير: يعنې هيڅوک به هغه خبره چې مقبوله او نافعه هم وي، بې د الله تعالی له اذنه او حکمه نشي ويلی، او د محشر په ځينو مواقفو کې خو مطلقاً يو حرف هم بې له اذنه او اجازې له خولې نشي ايستلی.

فَاَمَّا الَّذِيۡنَ شَقُوۡا فَفِى النَّارِ لَهُمۡ فِيۡهَا زَفِيۡرٌ وَّشَهِيۡقٌ ۙ ﴿۱۰۶﴾ خٰلِدِيۡنَ فِيۡهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالۡاَرۡضُ اِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ؕ اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيۡدُ ﴿۱۰۷﴾ وَاَمَّا الَّذِيۡنَ سُعِدُوۡا فَفِى الۡجَـنَّةِ خٰلِدِيۡنَ فِيۡهَا مَا دَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالۡاَرۡضُ اِلَّا مَا شَآءَ رَبُّكَ ؕ عَطَآءً غَيۡرَ مَجۡذُوۡذٍ ﴿۱۰۸﴾

نو هر څه هغه کسان چې بدبختان شوي دي؛ نو په اور کې به وي، وي به هغوی ته په هغه اور کې جګک (اوچت) سخت غږ (چې د حلقه وځي)، او ټيټ نرم غږ (چې د سينو وځي لکه د خرو). همېشه به وي دوی په دغه اور کې څو چې وي آسمانونه او ځمکه مګر چې اراده وفرمايي رب ستا، (چې بوځي له سعيره زمهرير ته)، بېشکه رب ستا کوونکی دی د هر هغه کار چې اراده وفرمايي. او هر چې هغه کسان دي چې نېک بختان شوي دي؛ نو په جنت کې به وي همېشه به

وي په همدغه جنت کې تر څو چې وي آسمانونه او ځمکه مګر چې اراده وفرمايي رب ستا (چې يې بوځي رضوان او لقاء الرحمن ته)، (دغه ورکړه) عطاء بخشش دی بې انتهاء (بلا انقطاع).

تفسير: د دغو آيتونو دوه معنی کېدی شي، يوه دا چې هومره مدت چې آسمان او ځمکه په دنيا کې پاتې وي، تر همغه مدت پورې اشقياء په دوزخ کې او سعداء په جنت کې اوسيږي، مګر هغه چې د زيادت اراده وکړي رب ستا او هغه هم ده ته معلوم دی، ځکه کله چې مونږ له طويلو څخه د طويلو زمانو تصور کوو، نو خپلو شاوخوا او ماحولونو په اعتبار اوږد مدت همدغه په خيال کې راځي، نو ځکه ﴿مَادَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ﴾ او نور الفاظ د عربو په محاوراتو کې د دوام د مفهوم د اداء کولو لپاره ويلی کيږي، باقي د دوام او ابديت اصلي مدلول چې ورته لا محدوده زمانه ښايي وويلی شي؛ نو هغه د پاک الله د هغه لا متناهي علم سره مختص دی، چې هغه يې په ﴿مَاشَآءَ رَبُّكَ﴾ سره اداء فرمايلې ده.

د آيت دويمه معنی دا کېدی شي چې د ﴿مَادَامَتِ السَّمٰوٰتُ وَالْاَرْضُ﴾ لفظ له دوامه کنايه واخيست شي.

يا له آسمانه او ځمکې څخه د آخرت آسمان او ځمکه مراد شي، لکه چې فرمايلې يې دي: ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوٰتُ﴾ (۱۳ جزء د ابرهيم سورت ۴۸ آيت ۷ رکوع).

مطلب يې داسې شو چې اشقياء په دوزخ کې او سعداء په جنت کې تر هغه وخت پورې اوسيږي، چې د اخرت ځمکه او اسمان باقي وي، يعنې همېشه مګر که اراده يې وکړي رب ستا؛ نو موقوفوي يې، ليکن دا اراده يې نه کيږي، او محال وقوعي ده، ځکه چې د جنتيانو او د دوزخيانو خلود هم د پاک الله په مشيئت او اختيار کې دی، مګر خپله دغه اراده يې لا له پخوا څخه فرمايلې ده، چې د کفارو او مشرکينو عذاب او د اهل الجنت ثواب له سره موقوف کېدونکی نه دی، لکه چې فرمايلي يې دي: ﴿وَمَا هُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنَ النَّارِ﴾ (د البقرې سورت (۱۶۷) آيت (۲۰) رکوع) او ﴿يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَّخْرُجُوْا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخٰرِجِيْنَ مِنْهَا﴾ (د المائده سورت (۳۷) آيت (۲) رکوع) او ﴿لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُوْنَ﴾ (د البقره سورت (۱۶۲) آيت (۱۹) رکوع) او ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُّشْرَكَ بِهٖ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ ذٰلِكَ لِمَنْ يَّشَآءُ﴾ (۵ جزء د النساء سورت (۱۱۶) آيت (۱۸) رکوع).

او پر همدغه د ټول اهل الاسلام اجماع ده، ځمونږ د زمانې ځينې تش په نامه مفسرين هغه څه چې د ده په خلاف يې ليکلي دي؛ هغه خو يا ضعيف او موضوع روايات دي، يا غريب او مؤول روايات دي، يا ځينې هغه آيتونه او احاديث دي چې د هغو پر مطلب د لنډ کتلو او خراب پوهېدلو لامله غلط پوهېدلی شوي دي، که الله تعالی توفيق راسره مل کړ، او د مستقل تفسير د ليکلو وار راغی؛ نو پر دې به مفصل کلام وکړو، د اختصار له سببه دلته د څه ليکلو موقع نشته، پاتې شوه د «عصاة الموحدين» مسئله يعنې هغه مسلمانان چې د خپلو ګناهونو لامله په دوزخ کې غورځولی کيږي (العياذ بالله)؛ نو د هغوی په متعلق صحيحو احاديثو مونږ د پاک الله پر مشيئت مطلع کړي يو، چې يوه ورځ هرومرو دې له دوزخ څخه ايستلی کيږي، او جنت ته رسول کيږي، ولې له جنته هيڅ يو جنتي د باندې نه ايستل کيږي، ښايي په همدې لحاظ د جنتيانو په ذکر کې ﴿عَطَآءً غَيْرَ مَجْذُوْذٍ﴾ او د اشقياوو په ذکر کې ﴿اِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيْدُ﴾ ارشاد فرمايلی وي، څو معلوم شي چې ځينې اشقياء به له دوزخه ايستل کيږي، مګر هيڅ يو سعيد به له جنته نه ايستل کيږي.

فَلَا تَكُ فِيْ مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُ هٰٓؤُلَآءِ ۗ مَا يَعْبُدُوْنَ اِلَّا كَمَا يَعْبُدُ اٰبَآؤُهُمْ مِّنْ قَبْلُ ۗ وَاِنَّا لَمُوَفُّوْهُمْ نَصِيْبَهُمْ غَيْرَ مَنْقُوْصٍ ﴿۱۰۹﴾

پس مه کيږه ته په شک کې له هغو معبودانو چې عبادت يې کوي دغه کسان، نه کوي عبادت دوی مګر لکه چې عبادت به کاوه پلرونو د دوی پخوا (له دې نه)، او بېشکه چې مونږ پوره ورکوونکي يو دوی ته د برخې د دوی (له عذابه) بې له نقصانه.

تفسیر: یعنې د دومره مخلوقاتو د شرک او بُت پرستۍ پر لاره لوېدل، او تر اوسه پورې د دوی په سزا نه رسېدل، داسې یو شی نه دی چې پرې انسان وغولېږي، او په شبهه کې ولوېږي، دغه خلق د خپلو پلرونو او نیکونو په بې اساسه تقلید کې مشغول او لګیا دي، هغه د دروغو معبودان د دوی په څه کار ورځي؟ یقینا دغو ټولو ته په آخرت کې پوره سزا وررسیږي، چې په کې هیڅ زیادت او نقصان به نه وي، ګواکې د ﴿غَيۡرَ مَنقُوصٖ﴾ لفظ د ﴿عَطَآءً غَيۡرَ مَجۡذُوذٖ﴾ په مقابل کې ایښی شوی دی.

بعض مفسرین وایي چې په دنیا کې د رزق او نورو کومه برخه چې مقدره ده؛ هغه پوره ورسیږي، بیا د شرک پوره سزا هم مومي.

﴿وَلَقَدۡ ءَاتَيۡنَا مُوسَى ٱلۡكِتَٰبَ فَٱخۡتُلِفَ فِيهِۚ وَلَوۡلَا كَلِمَةٞ سَبَقَتۡ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيۡنَهُمۡۚ وَإِنَّهُمۡ لَفِي شَكّٖ مِّنۡهُ مُرِيبٖ ١١٠﴾

او خامخا په تحقیق ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات)؛ نو اختلاف وکړ شو په دغه کې، او که نه وی هغه کلمه (حکم) چې ړومبی شوی وو له ربه ستا (د تأخیر د جزا تر قیامته پورې) نو خامخا فیصله به شوې وه په منځ د دوی کې (په دنیا کې)، او بېشکه دوی خامخا په شک کې دي له دې (قرآنه) پراته دي په داسې شک کې چې غورځوونکی د زړونو دی په اضطراب کې.

تفسیر: موسی علیه السلام ته یې کتاب ورکړ، او راویې لېږه، نو بني اسرائیلو پخپلو منځونو کې اختلاف سره وکړ، ځینو هغه ومانه او ځینو ترې سر وغړوه، لکه چې نن ورځ د لوی قرآن په نسبت همداسې اختلاف د انسانانو په منځ کې شته، بېشکه چې پاک الله د دې خبرې قدرت درلود، چې دغو اختلافاتو او تفریقونو ته موقع ورنه کړي، یا د هغه له پیدا کولو څخه وروسته د ګردو مکذبینو فوري استیصال او ټولې جګړې له یوې مخې لرې کړي، مګر د ده تکویني حکمت د دې خبرې اقتضاء ونه کړه.

یوه خبره د ده له حضوره لا له پخوا څخه مقرره او ټاکلې شوې ده، چې انسان ته یې تر یوه خاص حد پورې د کسب او اختیار آزادي او خپلواکي ورکړې ده، او د امتحان په میدان کې یې خوشې کړی دی، او ورته ګوري چې دی په کومه لاره درومي؟ آیا د خالق او مخلوق حقوق په ښه ډول سره پېژني، او د پاک الله د رحمت او کرامت وړ او مستحق ګرځي؟ که کږه لاره غلطه چاره ځان ته غوره کوي، او د صحیح فطرت لارښوونې ته څه اهمیت نه ورکوي، او خپل ځان د الله تعالی د غضب او سخط مظهر ګرځوي؟.

﴿لِيَبۡلُوَكُمۡ أَيُّكُمۡ أَحۡسَنُ عَمَلٗاۗ﴾ د همدغه مقصد په اقتضاء د انسان خلقت داسې ایښی شوی دی چې دی د نېکۍ او بدۍ په اختیارولو کې بالکل مجبور او مضطر نه وي، نو د دغه لازمي نتیجه دا ده چې په دنیا کې د خیر او شر او د نېکیو او بدیو مقابله یو له بل سره جاري او تل ارتباط ولري، چې وروسته د دوی له منځه مغضوب اومرحوم سره بېل کړل شي، څو د ﴿إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَۚ﴾ سره د ﴿لَأَمۡلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ ٱلۡجِنَّةِ وَٱلنَّاسِ﴾ والا خبره هم پوره شي.

غالبا دا هغه لفظ دی که یې نه وی فرمایلی؛ نو د ګردو اختلافاتو خاتمه به بیخي یو ځلي سره کېده، عام خلق د دغو خبرو د حکمتونو په نه پوهېدلو لامله په شک کې لویدلي دي، چې وروسته له دې نه به هم د دغو اختلافاتو فیصله سره کیږي که نه؟.

﴿وَإِنَّ كُلّٗا لَّمَّا لَيُوَفِّيَنَّهُمۡ رَبُّكَ أَعۡمَٰلَهُمۡۚ إِنَّهُۥ بِمَا يَعۡمَلُونَ خَبِيرٞ ١١١﴾

او بېشکه هره فرقه (د مؤمنینو او د کافرینو) ځنې قسم دی چې خامخا پوره به ورکړي دوی ته رب ستا (جزاء) د عملونو د دوی، بېشکه چې الله پر هغو کارونو چې کوي (یې) دوی خبردار دی.

فَاسْتَقِمْ كَمَآ أُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا ۚ إِنَّهُۥ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾

نو مستقيم او ثابت اوسه لکه چې حکم کړی شوی دی تاته او (هم مستقيم او ثابت دې اوسي) هغه څوک چې توبه يې ايستلې ده له تا سره، او مه تېرېږئ له حده، بېشکه چې الله پر هغو کاورنو چې کوئ يې تاسې ښه ليدونکی دی.

تفسير: يعنې ته د دغو مشرکينو په جګړو او دعواوو او دنګلو کې خپل ځان مه غورځوه، ښايي چې تاسې او هغه مسلمانان چې له کفره او شرکه او نورو څخه يې توبه ايستلې ده، او ستاسې رفاقت او ملګرتوب يې غوره کړی دی، او د پاک الله په لوري يې په صدق سره رجوع کړې ده، د الله تعالی پر احکامو په نهايت مېړانې (بهادرۍ) او استقلال او استقامت سره تل ټينګ او کلک ولاړ اوسئ ! په عقائدو، اخلاقو، عباداتو، معاملاتو، دعوت، تبليغ او نورو ګردو شيانو کې له افراطه او تفريطه بېل اوسئ ! او د توسط او استقامت پر لاره سم رهي (روان) شئ ! په هيڅ يوې معاملې کې د افراط او تفريط خوا مه نيسئ، او له شرعي حدودو د باندې مه وځئ ! او يقين ولرئ ! چې الله جل وعلا هره شېبه (لحظه) ستاسې اعمالو ته ګوري.

وَلَا تَرْكَنُوٓا۟ إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ فَتَمَسَّكُمُ ٱلنَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ ٱللَّهِ مِنْ أَوْلِيَآءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿١١٣﴾

او مه مائلېږئ تاسې (په دوستی سره) په طرف د هغو کسانو چې ظلم يې کړی دی؛ نو وبه رسيږي تاسې ته اور (د دوزخ) حال دا چې نه به وي تاسې ته پرته (علاوه) له الله هيڅ دوستان (چې ومو ساتي له عذابه) بيا به ونه کړي شي درسره مرسته.

تفسير: پخوا په ﴿وَلَا تَطْغَوْا﴾ کې يې له حده د باندې او بهر وتلو څخه منع کړې وه، اوس دا راښيي چې هغو ظالمانو خلقو ته نه ښايي چې ستاسې لږ ميلان رجحان دوی ته وي، د دوی له موالاتو، مصاحبتونو، تکريمو، مدحو، او ثناوو، ظاهري تشبهو، د عمل اشتراک او له هرې خبرې څخه حسب المقدور محترز او حتی الامکان مجتنب اوسئ !.

وَأَقِمِ ٱلصَّلَوٰةَ طَرَفَىِ ٱلنَّهَارِ وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيْلِ ۚ إِنَّ ٱلْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ۚ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّٰكِرِينَ ﴿١١٤﴾

او قائم کړه لمونځ په دواړو طرفونو د ورځې او په ساعاتو له شپې (چې نژدې وي ورځې ته)، بېشکه چې نيکي (پنځه وخته لمونځ) لرې کوي بدي (کوچنې ګناهونه)، دغه (فرمان او وعده) پند دی لپاره د پند قبلوونکو.

تفسير: ظالمانو ته سر مه ټيټوئ ! بلکه «وحده لا شريک له الله» ته خپل سرونه ټيټ کړئ ! يعنې صباح، ماښام، او د شپې په تياره کې په خشوع او خضوع سره لمونځونه ادا کوئ ! چې همغه د پاک الله د مدد د حاصلولو ډېره لويه ذريعه ده.

تنبيه: د ورځې د دوه طرفونو يعنې طلوع او غروب څخه پخوا، د فجر او عصر لمونځونه مراد دي، يا يو طرف فجر او بل طرف مغرب کېښود شي، چې هغه هم بالکل له غروب سره متصل وي، او د ځينو اسلافو په نزد په دغه کې فجر، ظهر، او عصر دريواړه لمونځونه داخل.

له ﴿وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيْلِ﴾ څخه فقط عشاء يا مغرب او عشاء دواړه مراد دي، ابن کثير «رحمه الله» دغه احتمال ليکلی دی، چې له ﴿طَرَفَىِ ٱلنَّهَارِ﴾ څخه فجر او عصر او ﴿وَزُلَفًا مِّنَ ٱلَّيْلِ﴾ څخه به تهجد مراد وي، ځکه د اسلام په ابتدا کې همدغه درې واړه لمونځونه فرض شوي وو، وروسته د تهجد فرضيت منسوخ شو، او د پاتې دوو سره د ددې نورو وقتونو تزييد وکړ شو، والله أعلم.

﴿إِنَّ الْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّـَٔاتِ﴾ يعنې د لمونځونو قائمول د الله تعالى يادونه ده، لکه چې په بل ځاى کې يې فرمايلي دي: ﴿وَأَقِمِ الصَّلَوٰةَ لِذِكْرِيٓ﴾ يا دا مطلب چې د ﴿إِنَّ الْحَسَنَٰتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّـَٔاتِ﴾ ضابطه د ياد کوونکو لپاره د يادونې څيز دى، چې ښايي له سره ونه هېراوه شي، ځکه له دې ځنې مؤمن ته د نېکيو په لوري خاص ترغيب کېږي.

وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٥﴾

او صبر وکړه (اى محمده په طاعت او مصيبت او له معصيت)، نو بېشکه چې الله نه ضايع کوي ثواب د نېکي کوونکو.

تفسير: په قرآنکريم کې له غور کولو څخه ظاهرېږي چې د الله تعالى په امداد او اعانت حاصلولو کې دوو شيانو ته خاص دخل دى، «صلاة او صبر» ﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَوٰةِ﴾ (د «البقرة» سورت (۱۵۳) آيت (۱۹) رکوع).

دلته يې هم وروسته له «صلاة» نه د صبر حکم فرمايلى دى، مطلب يې دا دى چې مؤمن دې د الله تعالى په عبادت او اطاعت کې مستقيم اوسي، او د هيڅ درد او رنځ پروا دې ونه کړي، نو هلته د الله تعالى مرسته او نصرت ورحاصلېږي، د ده په لوى دربار کې د هيڅ يوې نېکى اجر نه ضايع کيږي، بلکه زيات له اندازې څخه هم وررسيږي.

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ أَنجَيْنَا مِنْهُمْ ۗ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾

نو ولې نه وو (يعني نه وو) له اهله د هغو زمانو چې وو پخوا له تاسې نه خاوندان د فکر او عقل چې منع کول يې (خلق) فساد نه په ځمکه کې (چې عذاب پرې نه وو راغلى)، مګر چې منع وکړه لږ له هغو خلقو نه چې خلاص کړل مونږ (دوى) له عذابه د هغو پخوانيو څخه (ځکه چې نهي عن المنکر به يې کول)، او متابعت وکړ هغو کسانو چې ظلم يې کړى وو (په فساد يا ترک د نهي سره) د هغې لارې چې آسوده کړى شوي وو دوى په هغې کې، او وو دوى ګنهګاران کافران.

تفسير: د پخوانيو امتونو حال يې راواوروه، او مونږ محمدي امت ته يې ترغيب او تشويق راکړ، چې په مونږ محمديانو کې «امر بالمعروف» او «نهي عن المنکر» کوونکي ښايي چې ډېر وي، پخواني اقوام ځکه تباه او فنا شول، چې په عمومي ډول سره خلق د عيش او عشرت په نشو کې مست او بې خبر شول، او د جرائمو په ارتکاب کې معتاد (روږدي) شول، او هغو لويو بااثرو سړيو چې په دوى کې لږ څه د خير اثر باقي وو، له دغو منکرانو له ممانعته سترګې پټې کړې، او هيڅ به يې ورته نه ويل، او په دې ډول له کفر او طغيانه او ظلمه او عصيانه د دنيا اخلاقي حالت داسې خراب شوى وو، چې د هغه اصلاح کوونکي هيڅوک نه وو، څو تنو شمېرليو شويو سړيو اګر که د «أمر بالمعروف» لپاره خپل غږ پورته کړ، مګر په نغاره خانه کې څوک د طوطي غږ اورېدى شي، نتيجه يې داسې شوه؛ چې منع کوونکي له عذابه محفوظ پاتې شول، او نور ګرد قوم سره تباه او فنا شول.

وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾

او له سره نه دى رب ستا (اراده کوونکى د دې) چې هلاک کړي (اهل د) قريو په ظلم او کفر سره حال دا چې وي اهل د دغو قريو (نېکان اصلاح راوستونکي) مصلحان.

تفسیر: یعنې د هغو ښارونو او کلیو خلق چې خپل حالت ښه کړي، او د اصلاح په لوري متوجه شي، او نېکۍ ته رواج ورکړي، او د ظلمه او فساده ځانونه وژغوري (وساتي)، نو د قدوس الله شان دا نه دی چې خامخا دوی بالجبر ونیسي، او هلاک یې کړي، عذاب هلته نازلیږي چې خلق په کفر او عصیان یا ظلم او طغیان کې له حده تېر شي.

وَلَوْ شَآءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ اُمَّةً وَّاحِدَةً وَّلَا يَزَالُوْنَ مُخْتَلِفِيْنَ ﴿١١٨﴾ اِلَّا مَنْ رَّحِمَ رَبُّكَ ؕ وَلِذٰلِكَ خَلَقَهُمْ ؕ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ ﴿١١٩﴾

او که اراده فرمایلي وی رب ستا نو هرومرو (خامخا) به یې ګرځولي وو دا خلق ټول سره امت یو (متفق په ایمان او طاعت) او همېشه به وي دوی اختلاف کوونکي (په دین کې). مګر هغه څوک چې رحم پرې وفرمایي رب ستا (او له اختلافه یې وساتي)، او لپاره د دې (اختلاف او رحمت) پیدا کړي دي الله دوی، او تمامه پوره شوه کلمه د رب ستا چې خامخا ډک به کړم هرومرو (خامخا) دوزخ له پېریانو او انسانانو سره ګډ.

تفسیر: یعنې لکه چې څو ځلې پخوا له دې نه لیکلي شوي دي، د الله تعالی تکویني حکمت د دې خبرې مقتضي نه دی؛ چې ګرده دنیا یو شانې پر یوې لارې برابره کړي، نو ځکه د حق په قبلولو او نه قبلولو کې همېشه اختلاف دی، او اختلاف به وي، مګر في الحقیقت اختلاف او افتراق غورځوونکي هغه کسان دي چې هغوی د صاف او صریح فطرت په خلاف حق ته د دروغو نسبت کوي، که د فطرت سلیمه سره ګرد سم تلل؛ نو هیڅ اختلاف به په منځ کې نه پیدا کېده، نو ځکه یې په ﴿اِلَّا مَنْ رَّحِمَ رَبُّكَ﴾ سره تنبیه وفرمایله چې پر هغه کسانو چې الله تعالی د دوی د حق منلو په برکت رحم کړی دی، هغوی له اختلاف کوونکو څخه مستثنی دي.

﴿وَلِذٰلِكَ خَلَقَهُمْ﴾ الآیه ـ او لپاره د دې اختلاف او رحمت پیدا کړي دي الله دوی، یعنې د دنیا له پیدا کېدلو څخه همدغه غرض دی، چې د الله تعالی د هر قسم د «جلالیه وو» او «جمالیه وو» صفاتو ظهور وشي، نو ځکه د مظاهرو اختلاف ضروري شو، څو یو جماعت خپل لوی څښتن (مالک) ته خپله وفاداري او اطاعت ورڅرګند کړي، او د ده د رحمت او کرم او رضوان او غُفران مظهر وګرځي، چې د ﴿اِلَّا مَنْ رَّحِمَ رَبُّكَ﴾ مصداق دی، او بل جماعت د خپل بغاوت او غدارۍ په سبب د الله تعالی د عدل او انتقام د صفت مورد جوړ شي، او د حبس دوام سزا وګالي (برداشت کړي)، او پر هغو باندې د الله جل جلاله هغه خبره پوره شي چې ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ لَاَمْلَئَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِيْنَ﴾ ده.

وَكُلًّا نَّقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الرُّسُلِ مَا نُثَبِّتُ بِهٖ فُؤَادَكَ ۚ وَجَآءَكَ فِيْ هٰذِهِ الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَّذِكْرٰى لِلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٢٠﴾

او دا ټول اخبار لولو مونږ پر تا (ای رسول الله) له احوالو د تېرو رسولانو هغه چې کلکوو قوي مطمئن کوو مونږ په هغو سره زړه ستا (په تزیید د یقین سره) او راغلي دي تاته په دغو اخبارونو کې حق (رښتیا) او موعظه (پند) او یادونه لپاره د مؤمنانو.

تفسیر: مخکې د ډېرو انبیاوو او رسولانو قصې مذکورې شوې، اوس د سورت په خاتمه کې د دغو قصو د ذکر په ځینو حکمتونو تنبیه فرمایي، یعنې د پخوانیو اقوامو او رسولانو د واقعاتو له اورېدلو څخه د رسول علیه السلام زړه لا زیات ساکن او مطمئن کېږي، او محمدي امت ته داسې تحقیقي خبرې معلومېږي، چې په کې د نصیحت او تذکیر لوی وسائل شته.

انسان کله چې اوري چې زما نور نوعي ابناء په پخوانيو زمانو کې په دغه او هغه جرم سره هلاک شوي دي؛ نو د هغوی څخه د ځان ساتلو په فکر کې لوېږي، او کله چې ګوري چې د هغې لارې له غوره کولو څخه هغو ړومبنيو اقوامو نجات موندلی دی؛ نو طبعا هم هغه لوري ته ځغلي.

وَقُلْ لِّلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ اعْمَلُوْا عَلٰى مَكَانَتِكُمْ ۗ اِنَّا عٰمِلُوْنَ ﴿۱۲۱﴾ وَانْتَظِرُوْا ۚ اِنَّا مُنْتَظِرُوْنَ ﴿۱۲۲﴾

او ووايه (ای محمده !) هغو کسانو ته چې ايمان نه راوړي چې عمل وکړئ پر ځای خپل (په حال د شرک خپل)، بېشکه مونږ هم عمل کوونکي يو (په حال خپل چې اسلام دی). او انتظار کوئ (عاقبت د کار ته)، بېشکه مونږ هم انتظار کوونکي يو (عاقبت د کار ته).

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاِلَيْهِ يُرْجَعُ الْاَمْرُ كُلُّهٗ فَاعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ ۗ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُوْنَ ﴿۱۲۳﴾

او خاص الله لره دی (علم په) پټو د اسمانونو او (په پټو د) ځمکې، او خاص همده ته بېرته ګرځولی شي امر (کار د بندګانو) ټول، نو عبادت کوه د الله (چې مرجع د ټولو دی) او توکل وکړه پر الله، او نه دی رب ستا بې خبره د هغو کارونو څخه چې کوئ يې تاسې.

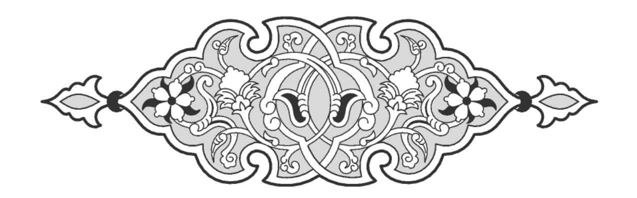
تفسير: يعنې تاسې د دوی له کفر او شرارت څخه مه غمجن کېږئ ! او په خپل تبليغ او دعوت کې لګيا اوسئ ! او د دوی فيصله هغه پاک الله ته ور وسپارئ ! چې ترې د ځمکې او اسمان هيڅ يوه پټه او ښکاره او وړوکې او لويه خبره نه ده پټه، او د ګردو معاملاتو بېرته ورتګ او رجوع همده ته کيږي، نو هلته به دوی ګرد سره وپوهيږي چې څرنګه په خبط او خطا کې لويدلي او سخت تېروتلي دي، تاسې خو د زړه له کومي په اخلاص او عقيدت سره د پاک الله په اطاعت او عبادت کې مشغول اوسئ ! او يوازې د همده په اعانت، اعتماد او توکل وکړئ !، ځکه چې الله جل جلاله ستا له دغو مخلصانه وو اعمالو څخه بې خبر نه دی، او سم له هغه سره به مناسبه معامله درسره کوي.

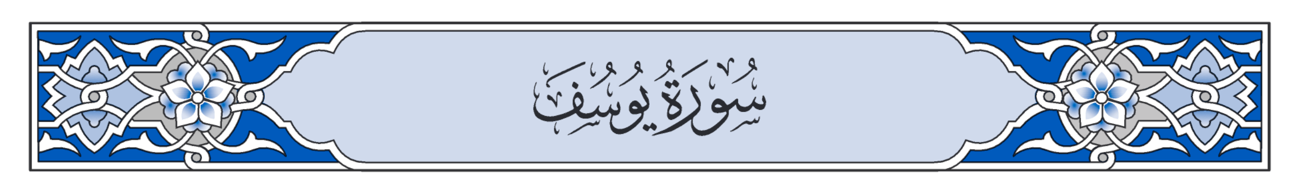
په حديث کې راغلي دي چې لويو اصحابو رضوان الله تعالی عليهم أجمعين سوال وکړ: «يا رسول الله ! پر تاسې د زوړتوب آثار ډېر ژر راښکاره شول؟» نو رسول الله مبارک وفرمايل: «شيبتنی هود وأخواتها»، «د هود سورت او د ده نورو خويندو په زوړتوب کې اچولی يم».

هغه آيت چې ځمونږ پاک رسول يې ډېر زهير او سپينږيرتيا ته نژدی کړی دی؛ دا دی: ﴿فَاسْتَقِمْ كَمَآ اُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا ۗ اِنَّهٗ بِمَا تَعْمَلُوْنَ بَصِيْرٌ﴾

رزقنا الله سبحانه وتعالی الاستقامة على دينه وسنة نبيه صلى الله تعالى وسلم عليه وعلى آله الكرام وأصحابه العظام.

تمت سورة (هود).

«د (يوسف) سورت مكي دى، پرته له (۱، ۲، ۳، ۷) آيتونو چې مدني دي، (۱۱۱) آيتونه او (۱۲) ركوع لري، په تلاوت كې (۱۲) او په نزول كې (۵۳) سورت دى، وروسته د هود له سورت څخه نازل شوى دى.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع كوم) په نامه د الله چې ډېر مهربان پوره رحم كوونكى دى.

الٓرٰ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْمُبِيْنِ ۝١ اِنَّآ اَنْزَلْنٰهُ قُرْءٰنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ۝٢

دا (مخكيني آيتونه چې لوستى كيږي) آيتونه دي د كتاب واضح (چې د هغه من عند الله توب بالكل واضح دى، او پر هغو احكامو او شرائعو يا مواعظو چې هغه مشتمل دى؛ نهايت روښان او صاف دى). بېشكه چې مونږ نازل كړى دى دا كتاب په دې حال كې چې قرآن عربي دى، لپاره د دې چې تاسې پوهه شئ (پرې).

تفسير: يعني عربي ژبه له ګردو ژبو څخه زياته فصيحه او وسيعه منضبطه او د شوكته ډكه او باشانه ژبه ده، د قرآن د نزول لپاره منتخبه شوې ده، كله چې رسول الله مبارك ذاتاً عرب دى؛ نو ښكاره ده چې په دنيا كې به ړومبى مخاطب عرب وي، بيا د عربو په ذريعه د دنيا په څلورو خواوو كې دغه رڼا خپره (خوره) شوه، د همدې په لوري په ﴿لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ﴾ كې يې اشاره فرمايلې ده، چې ستاسې په ژبه د قرآن د نزول يوه وجه دا ده، تاسې چې د رسول الله مبارك قوم يئ، اول د ده د علومو او معارفو خوند وڅكئ! او بيا يې نورو ته وروڅكوئ! لكه چې همداسې هم وشو.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَآ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَ ۖ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهٖ لَمِنَ الْغٰفِلِيْنَ ۝٣

مونږ بيانوو (لولوو) پر تا باندې ډېره ښه قصه له ټولو قصو (ځكه چې خاوند يې ښه دى) په سبب د وحي ځمونږ تاته دغه قرآن، او بېشكه شان دا دى چې وې ته پخوا (له نزوله) د دې قرآن خامخا له ناخبرانو (په دې قصې).

تفسير: يعني د همغې وحي په ذريعه چې د قرآنكريم په صورت پر تا نازليږي؛ مونږ يو نهايت ښه بيان پر حسين طرز سره تاته اوروو، چې له هغه څنې تر اوسه پورې ته هم لكه د خپل قوم بې خبره وې.

مفسرينو د دې سورت په شان نزول كې څو روايتونه نقل كړي دي، چې د ګردو له يو ځاى كولو څخه دا معلوميږي، چې يهودانو د مكې معظمې د مشركانو په ذريعه ځمونږ له رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه امتحاناً داسې پوښتنه وكړه، چې ابراهيم عليه السلام او د ده ځامن خو په شام كې اوسېدل، نو بيا بني اسرائيل مصر ته څرنګه ورسېدل؟ چې په هغه كې د موسى عليه السلام او د فرعون مقابلې ته وار ورسېد، امكان لري چې مسلمانان هم د داسې يوې ښې مفصلې تاريخي واقعې اورېدلو ته مشتاق وي، چې له بصائرو او عبرتونو څنې ډكه وي.

له بل لوري د دې قصې په ضمن كې د هغو احوالو او حوادثو چې تذكره كېدونكې وه؛ هغه له څو جهاتو د نبي كريم صلى الله عليه وسلم او د ده د قوم له حالاتو سره مشابهت درلود، چې د هغه ذكر د رسول الله مبارك په حق كې

د تسکين او اطمينان موجب او د دوی د قوم په حق کې د پند او عبرت سبب وو، د دغو وجوهو لامله دغه پوره واقعه په بسط او تفصيل سره قرآنکريم بيان وفرمايله، څو سائلينو ته معلوم شي، چې اسرائيل يعنې يعقوب عليه السلام او د ده د اولادې د راتګ سبب له شامه مصر ته د يوسف عليه السلام واقعه ده، چې بيا هملته يې نسل منتشر او خور شو، تر هغه چې موسى عليه السلام راغی، او دوی ته يې د فرعون او قبطيانو له غلامۍ څخه نجات ورکړ.

إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَٰٓأَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَٰجِدِينَ ﴿٤﴾

(ياد کړه) هغه وخت چې وويل يوسف پلار خپل (يعقوب) ته: ای پلاره ځما! بېشکه چې ما وليدل (په خوب کې) يوولس ستوري او لمر او سپوږمۍ، وليدل ما دوی چې ماته سجده کوونکي وو.

قَالَ يَٰبُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰٓ إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا۟ لَكَ كَيْدًا ۖ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ لِلْإِنسَٰنِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٥﴾

وويل (يعقوب): ای بچوړيه ځما! مه بيانوه خوب خپل وروڼو خپلو ته؛ نو حيله به وکړي دوی (هلاک ستا) ته په حيله کولو سره، بېشکه چې شيطان انسان ته دښمن دی ښکاره (نه چې د دوی په زړونو کې کينه واچوي تاته).

تفسير: يعنې شيطان هر وخت انسان ته په پټونې کې ناست دی، او په زړونو کې وسوسې ورآچوي، وروڼه به ستا په خلاف درته پورته کوي، ځکه چې د ده د خوب تعبير ډېر ظاهر وو، او د يوسف عليه السلام وروڼو ته چې په هر حال د نبوّت له کورنۍ څنې وو؛ د داسې يوه واضح خوب په تعبير پوهېدل دومره مشکل نه وو، چې يوولس ستوري يې يوولس وروڼه دي، او سپوږمۍ او لمر مور او پلار يې دي، ګواکې دوی ګرد به په کوم وخت کې د يوسف عليه السلام د شان د عظمت په مقابل کې سرونه ښکته کوي، لکه چې د دې سورت په آخر کې ﴿وَقَالَ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَٰىَ مِن قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا﴾ په ويلو سره يې دغه لوري ته اشاره وکړه.

معلوميږي چې يعقوب عليه السلام له دې خوبه پخوا همدغه خبره محسوسه کړې وه، چې له يوسف عليه السلام سره يې خصوصي محبت کاوه، چې د هغه له ليدلو څخه د ده علاتي وروڼه پټ په زړونو کې سره سوځېدل، او له ده سره به يې رخې (کينې) کولې، نو ځکه يعقوب عليه السلام ته داسې يو خيال پيدا شو، که هغوی دغه خوب واوري؛ نو لا د حسد او رخې اور کې به د دوی زړونه وسوځي، او شيطان به د دوی په زړونو کې لا د حسد او رخې لمبې بلې او اوچتې کړي، امکان لري چې دوی داسې حرکت وکړي؛ چې په هغه کې د يوسف عليه السلام اذيت او پخپله د دوی د رسوايۍ او بدانجامۍ موجب وي، نو ځکه يعقوب عليه السلام يوسف عليه السلام منع کړ، چې خپل خوب دې نورو وروڼو ته مه ښکاره کوه، تر دې چې يوسف عليه السلام ته يې اجازه ور نه کړه چې خپل سکه ورور «بنيامين» ته هم د هغه خوب ذکر وکړي، اګر که له هغه څنې د کومې خرابۍ اندېښنه نه وه، ليکن ممکن وو، چې هغه يې په بې احتياطۍ سره نورو ته ووايي، او په دې ډول دغه خبره په خلقو کې خوره او شائع شي.

وَكَذَٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُۥ عَلَيْكَ وَعَلَىٰٓ ءَالِ يَعْقُوبَ كَمَآ أَتَمَّهَا عَلَىٰٓ أَبَوَيْكَ مِن قَبْلُ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْحَٰقَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦﴾

او همدارنګه (چې ته په دغه خوب سره غوره شوی يې) غوره به کړي تا رب ستا، او وبه ښيي تاته له ګرځولو د خبرو (خپلو ځايونو ته لکه تعبير د خوبونو، بيان د کتابونو يا حقيقت د خبرو)، او

پوره به کړي نعمت خپل پر تا او پر (نورې) کورنۍ د یعقوب (په نبوّت) لکه چې پوره کړی يې دی دا نعمت پر دوو پلرونو ستا پخوا له تانه چې ابراهیم دی او اسحاق دی، بېشکه چې رب ستا ښه عالم دی (پر ټولو احوالو)، ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې همداسې چې دغه خوب يې دروښود؛ همغسې محض د خپل رحمت په جاذبه سره د خپل قرب په دربار کې تاته خصوصاً مقام عطا فرمايي، لکه چې نبوت يې درعطا کړ، او په راز راز ظاهري او باطني مهربانيو سره يې وپاللې.

﴿وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ﴾ مثلا د رؤياوو تعبير یعنې چې د خوب پېښه واورې، او د هغه اجزاء پخپل ذهانت او فراست پخپل ځای کې ولګوې، یا د هرې خبرې په محل او موقع پوهېدل، او د معاملاتو پر عواقبو او نتائجو پوهېدل، سم له لاسه يې سنجول (حل کول)، یا د پاك الله او انبياء الله ارشادات او د اقوامو او د اممو د قصو او د منزله وو کتابونو د مضامینو تر ژورو معانيو پورې رسېدل؛ دغه ګرد شیان د ﴿تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ﴾ لاندې مندرج کېدی شي.

﴿كَمَا أَتَمَّهَا عَلَىٰ أَبَوَيْكَ﴾ یعقوب علیه السلام تواضعاً خپل نوم وانه خیست، او د خپل پلار اسحاق او د هغه د پلار ابراهیم علیهما السلام ذکر يې وفرمایه، الله تعالی ابراهیم علیه السلام خپل نبي ګرځولی وو، او د ده دښمن نمرود يې هلاك کړ، او د اور شعلې يې پرې ګلزارې کړې، اسحاق علیه السلام ته يې نبوّت ورعطا کړ، بیا د ده له صلبه يې د یعقوب علیه السلام په شان یو نبي پیدا کړ، چې له هغه څخه د بني اسرائیلو د ګردو انبیاوو سلسله پیدا شوې ده، په صحیح حدیث کې راغلي دي: «الكريم ابن الكريم ابن الكريم يوسف بن يعقوب بن إسحاق بن إبراهيم».

لَقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ آيَاتٌ لِّلسَّائِلِينَ ﴿٧﴾

خامخا په تحقیق چې وو په (قصې د) یوسف او ورونړو د ده کې دلائل (د قدرت د الله او نبوت ستا) لپاره د پوښتنو کوونکو.

تفسیر: یعنې هغه خلق چې د داسې واقعاتو پوهېدلو پسې ګرځي، او کومې نتیجې پورې رسېدل غواړي؛ هغوی ته د یوسف علیه السلام او د یوسف علیه السلام د ورونړو په قصه کې د هدایت او عبرت لوی دلائل شته، د دې قصې له اورېدلو څخه په زړونو کې د الله تعالی د عظیم قدرت او حکمت نقش کلك ټینګېږي، او د نبي کریم صلی الله علیه وسلم د صداقت ښکاره ثبوت په لاس راځي، چې دوی سره له امیتوبه، او بې له کومه معلمه یا کتابه یا نورو څخه د استفاده کولو داسې منقح او منضبطه تاریخي حقائق انکشاف فرمايي، چې د هغو د بیان توجیه غیر له رباني اعلامو په بل شي نشي کېدی، خصوصاً د مکې قریشو ته چې د یهودانو په لمسون د دغې قصې په متعلق له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه يې پوښتنې کولې، په دغې واقعې کې ډېر لوی عبرت ښوونکی درس دی.

إِذْ قَالُوا لَيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَىٰ أَبِينَا مِنَّا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٨﴾ اقْتُلُوا يُوسُفَ أَوِ اطْرَحُوهُ أَرْضًا يَخْلُ لَكُمْ وَجْهُ أَبِيكُمْ وَتَكُونُوا مِن بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ ﴿٩﴾

(یاد کړه) هغه وخت چې وویل ورونړو د یوسف یو بل ته: خامخا یوسف او ورور يې (بنیامین) ډېر ګران دي پلار ځمونږ ته له مونږ څني، حال دا چې مونږ ډله یو قوتناکه، بېشکه پلار ځمونږ خامخا په خطا ښکاره کې دی. (نو پر دغه خبره يې سره تړون وکړ): ووژنئ یوسف یا يې وغورځوئ تاسې هغه په کومې ځمکې (لرې) کې، چې وزګار (او خالص) شي تاسې ته مخ د پلار ستاسې، او شئ به تاسې وروسته له دې (کار) یو قوم صالحان.

تفسير: يعقوب عليه السلام له يوسف عليه السلام او د ده د عيني ورور «بنيامين» سره زيات محبت كولو، ځكه چې دوى دواړه له خپلو علاّتي ورونړو ځنې وړوكي وو، او د دوى مور هم وفات شوې وه، او خاص د يوسف عليه السلام په نسبت د فراست له نوره، يا له رباني الهامه پوهېدلى وو، چې د ده مستقبل ډېر روښ او ځلېدونكى دى، او د نبوّت د كورنۍ سلسله د ده له ذاته سره تړلې ده.

او پخپله د يوسف عليه السلام ښايسته صورت او سېرت، ظاهري او باطني كمالاتو د ده د لوى پلار خصوصي محبت خپل لوري ته ورجذباوه، حال دا چې هغه وضعيت پر نورو ورونړو ډېر سخت تېرېده، دوى به سره ويل چې: د ضرورت په وخت كې د كار سړي خو مونږ يو، او ځمونږ ډله د قوت او قدرت خاونده چې د پلار د ضعيفۍ په وخت كې هم په كار ورتلى شو، له دغو وړوكو هلكانو څخه هيڅ هيله او اميد نشي كېدى، نو د همدغو خيالاتو په اثر د خپل لوى پلار په نسبت به يې ويل چې: دى په دغه معامله كې په سخته غلطۍ او صريحه خطا كې دى، او د خپلې نفعې او نقصان صحيحه موازنه نه كوي.

﴿اقْتُلُوا يُوسُفَ﴾ الآيه ـ يعنې د حسد او رخې (كينې) اورونه د دوى په زړونو كې دننه لګېدل، بالآخر دوى پخپلو منځونو كې سره مشورې وكړې، چې د يوسف عليه السلام په موجوديت كې امكان نه لري؛ چې د خپل لوى پلار خصوصي محبت او توجّه مونږ خپل لوري ته كش كړى شو، نو ځكه ښايي چې د يوسف عليه السلام خبره همدلته پاى ته ورسوو، يا خو دې ووژلى شي، يا دې په كوم لري ملك كې وغورځاوه شي، چې له هغه ځايه بېرته رانشي، كله چې دى نه وي؛ نو د پلار ګرده توجه به ځمونږ په لوري متوجه كيږي، او د ده د ګردو مهربانيو يواځې مونږ حقداران پاتې كيږو، د «بنيامين» معاملې ته دوى غالباً څه اهميت نه وركولو، لكه چې د هغه محبت يې د يوسف عليه السلام د محبت ضميمه ګڼله.

﴿وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ﴾ يعنې يو ځلي د قتل او نورو ګناهونو ارتكاب واقع كيږي، او وروسته د هغه له فراغته بيا به توبه كوو، او ښه نېک سړي به كيږو، يعنې هم په رندانو كې رند حسابيږو، او هم جنت به له لاسه نه وركوو، ځينو مفسرينو د ﴿وَتَكُونُوا مِنْ بَعْدِهِ قَوْمًا صَالِحِينَ﴾ معنى داسې اخيستې ده: چې وروسته له يوسف عليه السلام ځمونږ ګرد كارونه پخپله ښه كيږي، ځكه چې د لوى پلار د شفقت لاس له يوسف عليه السلام څخه لنډ او مايوس كيږي، او يواځې ځمونږ پر سرونو به راكش كيږي.

﴿قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ وَأَلْقُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطْهُ بَعْضُ السَّيَّارَةِ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ۝١٠﴾

وويل يوه ويونكي له دوى څخه چې: مه وژنئ يوسف (چې لويه ګناه ده) او (بلكه) وغورځوئ تاسې هغه په تياره بېخ د ګمنامي كوهي كې چې وايي خلي ځينې تېريدونكي (د لارې چې كوم لرې ملک ته يې يوسي) كه يئ تاسې كوونكي (د دې بېلتون).

تفسير: داسې ويونكى «يهودا» وو، يعنې وژل يې لويه ګناه او غټه خبره ده، او ځمونږ مقصد بې له قتله هم حاصلېدى شي، كه تاسې د يوسف عليه السلام بېلتون له دې ځايه غواړئ؛ نو آسان صورت يې دغه دى، چې له كلي څخه يې لرې په كوم تياره ګمنامه كوهي كې وغورځوئ، پس دوى ټول سره په دې متفق شول، او پلار ته راغلل.

﴿قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ ۝١١﴾

نو وويل دوى: اى پلاره ځمونږ ! څه باعث دى تا لره چې امين نه ګرځوې ته مونږ پر يوسف باندې حال دا چې بېشكه مونږ ده ته خامخا نصيحت ګران (خير غوښتونكي) يو.

تفسیر: له دې نه معلومیږي چې پخوا له دې نه هم دوی داسې غوښتنه له خپله پلاره کړې وه، مګر د دوی زړه مطمئن نه وو، چې یوسف علیه السلام له هغوی سره پریږدي.

أَرْسِلْهُ مَعَنَا غَدًا يَرْتَعْ وَيَلْعَبْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿١٢﴾

ولېږه دی له مونږ سره صباح (ورځ صحرا ته) چې وخوري ډېرې مېوې او لوبې وکړي، او بېشکه مونږ ده لره خامخا ساتونکي یو (له هر تکلیفه).

تفسیر: یعني د داسې پیمخي، ښایسته او قوي هلک ګردې قواوې له کوره کښېناستو څخه له کاره وځي، مناسب دي چې له مونږ سره د پسو د څر لپاره صحرا ته لاړ شي، او هلته د صحرایي ګلانو ښه سیلونه وکړي، او مېوې یې وخوري، او ښې لوبې وکړي، او ټوپونه او منډې ووهي، او وځغلي، او نور ښه جسماني ورزشونه وکړي.

وايي چې د هغوی لوبې منډې وهل او غشي ویشتل وو، او برسېره پر هغو د ووړکیو لپاره تر مناسبې اندازې پورې لکه چې ابو حیان «رحمه الله» لیکي: «لوبې او مستي کول د نشاط او خوښۍ او خوشالۍ سبب دی».

قَالَ إِنِّي لَيَحْزُنُنِي أَنْ تَذْهَبُوا بِهِ وَأَخَافُ أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ ﴿١٣﴾

وویل (یعقوب): بېشکه زه چې یم خامخا غمجنوي مې بیول ستاسې دي یوسف لره، او وېرېږم له دې نه چې وبه خوري یوسف لره لېوه حال دا چې تاسې به له ده نه غافلان یئ.

تفسیر: یعني د یوسف علیه السلام بېلتون او له تاسو سره د هغه د تللو تصور ما له حده زیات غمجن کوي، او پر هغه برسېره له دې نه هم وېرېږم چې دی هلاک دی، نه چې ستاسې له بې خبرۍ او غفلت څخه کوم لېوه یا بل کوم داړونکی یې در څخه ونه داړي، او ویې نه خوري، لیکې چې په هغې صحرا (بیدیا) کې لېوان ډېر زیات وو.

شاه صاحب لیکي: «څرنګه چې دوی وروسته له دې نه د لېوه بهانه جوړوونکي وو؛ نو د همدې لامله د یعقوب علیه السلام په زړه کې هم د لېوه وېره ولوېده».

قَالُوا لَئِنْ أَكَلَهُ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ إِنَّا إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿١٤﴾

(نو بیا وروڼو د یوسف) وویل: قسم دی که وخوري یوسف لره لېوه حال دا چې مونږ ډله قوتناکه یو؛ نو بېشکه مونږ به په دغه وخت کې خامخا له زیانکارانو څخه یو.

تفسیر: یعني که ځمونږ په شان د یوې قوتناکې ډلې په موجودیت کې ځمونږ وړوکی ورور لېوه وخوري؛ نو وپوهېږئ چې مونږ له کاره وتلي او بېکاره ځلمیان یو، او له دغې خبرې ځنې بله کومه خرابه او نقصانمنه خبره به وي چې د لسو قوتناکو وروڼو په منځ کې یو وړوکی هلک د لېوه خولې ته ورسیږي، او که داسې کومه پېښه واقع شي؛ نو البته چې مونږ خپل ګرد شیان له لاسه ورکړي دي.

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَأَجْمَعُوا أَنْ يَجْعَلُوهُ فِي غَيَابَتِ الْجُبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَٰذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾

نو کله چې بوتلو دوی یوسف لره او اتفاق یې سره وکړ په دې چې وغورځوي دی په تیاره ښخ د کوهي کې (نو ویې غورځاوه) او وحیې وکړه مونږ یوسف ته چې ته به خامخا خبر ورکړې دوی ته په کار د دوی چې دغه دی، حال دا چې دوی به نه پوهیږي (چې ته یوسف یې).

تفسير: مفسرينو ډېرې داسې ضمني قصې په داسې درد زياتوونكي او رقت غورځوونكي ډول سره نقل كړې دي، چې د هغو له اورېدلو څخه د تيږې (ګټې) زړه هم خوږېږي، او د هغو لوستل سړى ډېر ژړوي، الله خبر چې هغه به تر كومه حده صحيح وي، لوى قرآن د خپل خاص نصب العين په اعتبار دا قسم تفصيلاتو ته زيات اعتناء نه ده كړې، او نه يې د يادولو وړ (لايق) ګڼلي دي، نو دلته هم هغه ټولې ضمني خبرې يې حذف كړې، اخري خبره يې دا راوښوده چې د يوسف عليه السلام ورونه په لطائف الحيل سره له پلاره څنې يوسف عليه السلام يووړ، او سم له تړلي شوي قرارداده د هغه كوهي په منځ كې دغورځولو ترتيبات يې نيول، په دغه وخت كې مونږ يوسف عليه السلام ته داسې اشاره وكړه، چې پر هغه باندې له سره نور خلق ونه پوهېدل، چې بيخي مه ويرېږه، ځكه چې داسې يو وخت هم راتلونكى دى، چې دغه ګردې چارې به دوى ته ورپه يادوې، او په هغه وخت كې به ته په داسې يو لوړ (اوچت) مقام او لويه مرتبه كې يې چې دوى به دې له سره نشي پېژندلى، يا د عهد د طوالت لامله به دې نشي پېژندلى.

دغه غيبي اشاره په خوب كې شوې يا په ويښه كې؟ د الهام په ذريعه شوې كه د پرښتې په وسيله؟ د دغه تفصيل په لوى قرآن كې نشته، البته د ظاهرو الفاظو له ليدلو څخه دا ويلى شو، چې د وحيې راتلل په څلوېښت كلنۍ پورې نه ده موقوفه، ځكه چې د يوسف عليه السلام عمر په دغه وخت كې ډېر لږ وو، والله أعلم.

﴿وَجَآءُوٓ أَبَاهُمۡ عِشَآءٗ يَبۡكُونَ ١٦﴾

او راغلل دوى پلار خپل ته بېګا (په تياره كې) چې ژړل يې (په دروغو سره).

تفسير: څو چې دوى خپلو كورونو ته بېرته راغلل تياره شوه، يا قصداً په تياره كې راغلل، چې د ورځې په رڼا كې د پلار مخ ته كتل دوى ته ډېر مشكل ښكارېده، او د شپې تور ټكرى (څادر) تر يوې اندازې پورې د بې حيايى، بې رحمۍ او د دروغو ژړا او انګولا څه پرده داري كولى شي.

﴿قَالُواْ يَٰٓأَبَانَآ إِنَّا ذَهَبۡنَا نَسۡتَبِقُ وَتَرَكۡنَا يُوسُفَ عِندَ مَتَٰعِنَا فَأَكَلَهُ ٱلذِّئۡبُۖ وَمَآ أَنتَ بِمُؤۡمِنٖ لَّنَا وَلَوۡ كُنَّا صَٰدِقِينَ ١٧﴾

وويل دوى چې: اى پلاره څمونږ! بېشكه چې مونږ لاړو مسابقه مو سره كوله (په غشو ويشتلو او ځغښتلو) كې، او پرېښود مونږ يوسف (يواځې) په نزد د اسباب خپل؛ نو وخوړ ده لره لېوه، او نه يې ته باور كوونكى مونږ لره (په دې خبرې) او اګر كه يو مونږ رښتيني.

تفسير: يعنې مونږ په حفاظت كې هيڅ قصور نه دى كړى، چېرې چې څمونږ كالي (جامې) او اسباب او نور د كار او د ساتنې وړ شيان ايښي شوي وو، مونږ همغلته يوسف عليه السلام يواځې كېناوه، او مونږ صحرا ته لاړو، چې يو تر بله وړاندې شو، په منډو منډو او غشو ويشتلو كې؛ نو چې لږه شېبه څمونږ سترګې ترې واوښتې، لېوه راغى او يوسف يې له مونږ څنې وتښتاوه، حال دا چې په داسې يوه لږه موقع له سره د داسې احتمال امكان نه وو، چې سم له لاسه لېوه ور ورسيږي، او على الفور يوسف عليه السلام ښكار كړي.

﴿وَمَآ أَنتَ بِمُؤۡمِنٖ لَّنَا وَلَوۡ كُنَّا صَٰدِقِينَ﴾ يعنې د يوسف په معامله كې لا له ابتداء څخه تاسې پر مونږ بدګمانه يئ، كه مونږ تاسې ته بيخي صحيح او رښتيا خبره هم وكړو؛ خو بيا هم تاسې په دغه مخصوصه معامله كې څمونږ پر خبرو باور په هيڅ شان كوونكي نه يئ.

وَجَآءُوْ عَلٰى قَمِيْصِهٖ بِدَمٍ كَذِبٍ ۚ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ۚ فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ ۚ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُوْنَ ﴿١٨﴾

او راوړه دوی د ماښه په کمیس د یوسف باندې وینه د دروغو، نو وویل (یعقوب خپلو ځامنو ته چې دا ټول دروغ دي): بلکه ښایسته کړي دي تاسې ته نفسونو ستاسې یو (لوی بد) کار، نو کار ځما صبر جمیل دی (چې په کې هیڅ شکایت ونه کړم خلقو ته)، او الله څخه مدد غوښتلی شي په (تحمل د) هغې (خبرې) کې چې تاسې يې بیانوئ (له هلاکه د یوسف).

تفسیر: یو وځګوړی (چېلی) یا هوسۍ یا بل حیوان یې ذبح کړ، او د یوسف یو کمیس یې د هغه په وینو سره ولاړه، او هغه یې پلار ته راوړ، او په دغه دروغو وینو سره یې کوښښ کاوه چې د پلار یقین پر خپله دغه خبره راولي چې دغه دی لیوه، یوسف علیه السلام یې داړلی او خوړلی چې کمیس یې په وینو سره لړلی دی.

په رښتیا سره چې «دروغجن د یاد خاوند نه وي» کمیس یې خو په وینو ولاړه، مګر دومره یې خیال ونه کړ، چې هغه کمیس به یې په بې ترتیبۍ سره هم څیرلی او شلولی وی، او بیا یې سره له دغو ویناوو خپل پلار ته وړاندې کړی وی.

نو یعقوب علیه السلام په صاف ډول سره وفرمایل چې: دغه ګردې ستاسې حیلې او پلمې (تدبیرونه) او له خپله ځانه جوړې کړې خبرې دي، په هر حال زه جمیل صبر ځان ته اختیاروم، چې په هغه کې نه د بل چا په مخ کې به شکوه او شکایت وکړم، او نه له تاسې څخه د انتقام په کوښښ کې یم، یواځې د خپل پاک الله له درباره غواړم چې په دغه صبر کې ځما مدد وفرمایي، او په خپل غیبي اعانت سره د هغې خبرې حقیقت چې تاسې یې ظاهروئ په داسې شان راښکاره کړي چې په سلامتۍ سره بیا یوسف علیه السلام سره وګورم.

وَجَآءَتْ سَيَّارَةٌ فَاَرْسَلُوْا وَارِدَهُمْ فَاَدْلٰى دَلْوَهٗ ۚ قَالَ يٰبُشْرٰى هٰذَا غُلٰمٌ ۚ وَاَسَرُّوْهُ بِضَاعَةً ۚ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ بِمَا يَعْمَلُوْنَ ﴿١٩﴾

او راغله قافله (له مدین چې مصر ته تله) نو ولېږه دوی اوبه راوړونکی خپل، نو (ځوړنده) خوشې یې کړه بوکه خپله (په کوهي کې نو ونښت یوسف په دغې بوکې پورې، کله چې ویې لیده)؛ نو ویې ویل: ای خوشالیه ځما ! چې دا یو هلک دی ډېر ښایسته، او پټ کړ دوی هغه د تجارت د مال په توګه، او الله ښه عالم دی په هغو کارونو چې کول (وروڼو د یوسف له بې رحمۍ).

تفسیر: وایي چې تر درې ورځو پورې یوسف علیه السلام په هغه کوهي کې د پاک الله په قدرت خوښ او محفوظ دېره وو، د ده د یوه ورور (یهودا) په زړه کې دغه خبره ولوېده، چې هره ورځ ورته په همغه کوهي کې ډوډۍ ورسوي، او برسېره په هغه نورو وروڼو یې هم خبر اخیست، چې هلته مړ نشي، او د کوم بل ملك مسافر یې ترې وباسي، او له ځان سره یې بوځي، او ځمونږ له منځه دغه اغزی ورك شي، رښتیا ده چې «دغلیمانو (دښمنانو) په سترګو اغزی ښکاري ګل».

بالآخر له مدین څخه یوه قافله د مصر په لوري تله، کله چې د دغه کوهي له خوا تېرېده، او د هغوی نظر پر هغه کوهي ولوېد؛ نو یو سړی یې د اوبو اخیستلو لپاره ورولېږه، ده چې خپله بوکه وغورځوله؛ نو یوسف علیه السلام چې وړوکی هلك وو، ژر په هغې بوکې کې کښېناست او پړی یې په خپل لاس ټینګ ونیو، او له کوهي څخه ووت، کله چې د بوکې کشوونکي سترګې پرې ولګېدې؛ نو د یوسف علیه السلام د حسن او جمال له لیدلو ځنې

له حده تېر خوشاله شو، او ناڅاپه يې له خولې څخه دغه غږ پورته شو چې عجيبه هلك دی، او په ډېر ښه قيمت پلورل (خرڅول) كيږي.

﴿وَأَسَرُّوهُ بِضَاعَةً﴾ يعنې بو كه كشوونكي د دغې خبرې له خپلو نورو ملګرو څنې د پټولو په فكر كې وو، چې كه نور پرې خبر شول؛ نو ګرد (ټول) به راسره شريكيږي.

﴿وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ۝٢٠﴾

او وپلوره (خرڅ كړ) دوی هغه (ورور خپل) په پيسو ناكارو سره چې يو څو روپۍ وې شمېرلې شوې (لږې)، او وو دوی په حق د يوسف كې له بې رغبتانو.

تفسير: يعنې د يوسف عليه السلام وروڼه خبر شول، چې قافلې يوسف عليه السلام له كوهي څخه وويست، او له ځان سره يې بوته، نو ژر ورپسې ورغلل، او دا يې ورښكاره كړه چې دغه ځمونږ مريي دی، چې په تېښته سره راغلی دی، څرنګه چې د ده عادت دی چې تل تښتي؛ نو ځكه مونږ نه غواړو چې وروسته له دې نه يې وساتو، كه يې پېرئ (اخلئ) نو پېرودلی (اخيستلی) يې شئ، مګر ډېر كلك يې وساتئ چې چېرې درڅخه ونه تښتي، وايي چې په اتلسو درهمو يا په لږ څه ډېرو يا كمو يې خرڅ كړ، نو د هر يو ورور په سر دوه دوه درهمه وروړسېدې، يو ورور يې چې (يهودا) نوميده؛ هيڅ برخه يې وانه خيسته.

﴿وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ﴾ (او وو دغه وروڼه په باب د يوسف كې له بې رغبتانو، يا وو دغه كاروانيان په باب د يوسف كې له بې رغبتانو له جهته د بې فرمانۍ او د تېښتې د ده)، يعنې له دومره ارزانو پلورلو څخه مه متعجب كېږه ! دوی له يوسف عليه السلام څخه دومره بېزاره وو، چې كه ويړيا يې ور پرېښي وی خو لا هم مستبعد او لري ترې نه وو، هومره پيسې چې د دوی په لاس ورغلې؛ هغه يې غنيمت وګڼلې.

ځينې مفسرين وايي چې په دغه آيت كې د هغه پلورلو ذكر دی؛ چې د قافلې خاوندانو وروسته د مصر له رسېدلو څخه وكړل، كه داسې وي؛ نو ويلی شو چې د لويدلي څيز قدر يې ونه كړ، او له دغې انديښنې څخه چې بيا څوك پرې دعوی ونه كړي، او هم د تښتېدلو عيب يې اورېدلی وو؛ نو ځكه يې په ارزان قيمت وپلوره، والظاهر هو الأول، والله أعلم.

﴿وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَى أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا ۚ وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ۚ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ۝٢١﴾

او وويل هغه سړي (عزيز) چې يې اخيستی وو يوسف او وو له اوسيدونكو د مصر ښځې خپلې ته چې په عزت لره ځای د دغه (يوسف، او ښه قدر او عزت يې كوه !) ښايي چې نفع ورسوي مونږ ته يا به ونيسو مونږ دی ځوی (چې دواړه اولاد نه لرو)، او همداسې (لكه چې نجات مو وركړ يوسف ته له كوهي څخه او عزيز مو مهربان كړی وو پر ده) ځای او قدرت وركړ مونږ يوسف ته په ځمكه (د مصر) كې، او وښيو مونږ يوسف ته تعبير د خوبونو، او الله غالب دی په كارونو خپلو (چې هيڅوك يې نشي رد كولی) وليكن زيات خلق نه پوهيږي (په دې).

تفسير: وايي كله چې دغه قافله مصر ته ورسېده، ليلام شروع شو، او د مصر د عزيز پر بولۍ دغه معامله پای ته ورسېده، ده خپلې ښځې زليخا يا راعيل ته وويل: «چې دغه هلك ډېر غوره محبوب، هوښيار او پوه رابريښي، نو ښايي چې ته يې

ښه په عزت او احترام او پت وساتې ! او د مريانو په شان سلوك ورسره ونه کړې، کيږي چې وروسته له لوييدو څخه ځمونږ په کار راشي، او خپل کاروبار وروسپارو، يا څرنګه چې اولاد نه لرو، دی د خپل ځوی په ځای ودروو.

﴿وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ﴾ الآيه ـ يعني مونږ پخپل کامل قدرت او لطيف تدبير يوسف د ده د ورونو د حسد او رخې (کينې) له ربړو (تکليفونو) او د کوهي له بندي خانې څخه وساته، او د مصر د عزيز کره مو ورسولو، بيا مو د عزيز په زړه کې د هغه محبت او شفقت وغورځولو، او په دغه ډول مو هغه ته په مصر کې يو معزز ځای ورکړ، او د مصريانو په سترګو کې مو هغه وجيه او محبوب وګرځولو، څو دغه د راتلونکو ترقياتو او اعتلاوو د اساس په منزله وګرځي، او د بني اسرائيلو لپاره د مصر د هستوګنې وسيله شي، له هغه سره دا هم منظور وو، چې د مصر له عزيز سره واوسيږي، او له لويانو او مشرانو سره مجلسونه او ملاقاتونه وکړي، څو د سلطنت په رموزو او اشاراتو وپوهيږي، او د ګردو خبرو پر ځايونو باندې د لګولو او کولو کامله سليقه او تجربه ور حاصله شي.

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُۥٓ ءَاتَيْنَٰهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾

او کله چې ورسېد يوسف قوت خپل ته نو ورکړ مونږ ده ته حکم او علم، او همداسې جزا (بدل) ورکوو نيکو کارانو ته.

تفسير: يعني څه مهال (وخت) چې د يوسف ګردې قواوې د کمال حد ته ورسېدې، نو د پاك الله له درباره د عظيم علم او حکمت خاوند وګرځېد، نهايت مشکله عقدې (غوټې) يې په خپل رسيدونکي فهم سره حل کولې، په ډېره ښه توګه او پوهه سره يې د خلقو جرګې او جګړې سره جوړولې، پر ديني دقائقو په ښه ډول سره پوهېده، کومه خبره يې چې په ژبه سره ويله، هغه به يې عملاً هم کوله، او نورو ته به يې ورښووله، د بې عقلانو له اخلاقو قطعًا پاك او صاف وو، په علم الشرائعو پوره ماهر وو، علم الرؤيا او د خوب تعبير د ده مخصوصه برخه وه.

وَرَٰوَدَتْهُ ٱلَّتِى هُوَ فِى بَيْتِهَا عَن نَّفْسِهِۦ وَغَلَّقَتِ ٱلْأَبْوَٰبَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ ۚ قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِ ۖ إِنَّهُۥ رَبِّىٓ أَحْسَنَ مَثْوَاىَ ۖ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾

او طلب د فرېب وکړ ده لره هغه (ښځې) چې دغه يوسف په کور د هغې کې وو لپاره د نفس د ده، او کلکې يې پورې کړې ټولې دروازې، او بيا وويل دغې ښځې: هله ژر راشه ته ! زه تا لره يمه، وويل يوسف: پناه نيسم په الله پورې، چې بېشکه عزيز مالك خاوند ځما دی چې ښه يې کړې ده ساتنه ځما، (نو زه به ولې خيانت کوم په اهل د ده کې)، بېشکه شان دا دی چې نيکي نه مومي ظالمان (چې د نېکۍ په ځای بد کوي يا زانيان).

تفسير: يعني د يوسف عليه السلام پر حسن او جمال زلېخا مفتونه او مينه شوه، او د زړه ورلو، او مينه کښولو او سد لرې کولو ګرد سامان او اسباب يې ټول کړل، او غوښتل يې چې د يوسف عليه السلام زړه هم بې واکه کړي، د يوه لوري د عيش او نشاط سامان او د نفساني جذباتو د پوره کولو لپاره هر راز سهولتونه او د بل لوري د يوسف عليه السلام شا مدام اوسېدل د زلېخا په کور کې او د زلېخا انتهايي مينه او محبت او شفقت له ده سره، او په ګوښه (بېله) کوټه کې په خپله د ښځې له لوري په بېتابۍ او بې صبرۍ سره داسې غوښتنه کوله او د خپلو او پرديو د تللو او راتللو ګرد ورونه يې وتړل، له بل لوري د ځلميتوب عمر، د قوت زمانه، د مزاج اعتدال، د تجرد ژوندون، دغه ګرد دواعي او اسباب داسې وو؛ چې د هغو له تصادمه او تماسه د ډېرو لويو زاهدانو تقوی هم ګرد ګرد الوځي، مګر هغه څوك چې د پاك الله له طرفه محسن ټاکلی شوی وي، او د علم او حکمت په رنګ سره يې رنګين کړی وي، او د نبوت د عصمت په لوړو (اوچتو) مقامو ختلی وي، نو پر هغه به څوك قدرت او مجال ولري، او څرنګه به د شياطينو په چمبو (فرېبونو) کې

راشي، ده يو د «معاذ الله» لفظ ووايه، چې: «په الله پورې پناه نيسم»، سم له لاسه ګرد شيطاني جالونه او د کړې ګرد ولونه وپرانستلی شول، ځکه هر چا چې د الله تعالی پناه ونيوله؛ په هغه د بل هيچا وار نه چليږي.

تنبيه: ځينو مفسرينو د ﴿إِنَّهُۥ رَبِّىٓ أَحۡسَنَ مَثۡوَايَۖ﴾ ضمير د الله په لوري راجع کړی دی.

﴿وَلَقَدۡ هَمَّتۡ بِهِۦۖ وَهَمَّ بِهَا لَوۡلَآ أَن رَّءَا بُرۡهَٰنَ رَبِّهِۦۚ كَذَٰلِكَ لِنَصۡرِفَ عَنۡهُ ٱلسُّوٓءَ وَٱلۡفَحۡشَآءَۚ إِنَّهُۥ مِنۡ عِبَادِنَا ٱلۡمُخۡلَصِينَ﴾ ۝٢٤

او خامخا په تحقيق قصد کړی وو دغه ښځی (یوسف) ته (د جماع) او (یوسف) به قصد کړی وی دې ښځې ته؛ که نه وی ليدلی یوسف برهان (قاطع دليل) د رب خپل، همداسې (ساتلی دی مونږ یوسف په عصمت سره) لپاره د دې چې وګرځوو مونږ له ده ځنې بد او ناکاره فعل (چې خيانت او زنا ده)، بېشکه دغه (یوسف) له بندګانو مخلصو ځمونږ څخه وو.

تفسير: ځينو مفسرينو د ﴿وَلَقَدۡ هَمَّتۡ بِهِۦ﴾ الآيه ـ داسې ترجمه کړې ده؛ او خامخا په تحقيق ښځې فکر کړی وو د یوسف، او یوسف فکر کړی وو د ښځې، يعنې زلېخا د یوسف عليه السلام د راګېرولو فکر وکړ، او یوسف عليه السلام داسې فکر وکړ چې زه د ښځې د مکر په لومه (دام) کې ونه نښلم، که یوسف عليه السلام د خپل رب حجّت او قدرت نه وی معاينه کړی، نو استقامت او ثابت قدمي به يې مشکله وه.

ځينو مفسرينو ﴿وَهَمَّ بِهَاۖ﴾ يې له ﴿وَلَقَدۡ هَمَّتۡ بِهِۦ﴾ څخه بېل کړی دی، او له ﴿لَوۡلَآ أَن رَّءَا بُرۡهَٰنَ رَبِّهِۦ﴾ سره يې متعلق کړی دی، لکه چې په ﴿إِن كَادَتۡ لَتُبۡدِي بِهِۦ لَوۡلَآ أَن رَّبَطۡنَا عَلَىٰ قَلۡبِهَا﴾ ترکيب کې دی، په دغه وخت مقصود د یوسف عليه السلام په حق کې د «همّ» ثابتول نه، بلکه نفي کول دي، او ترجمه به يې داسې کېږي چې: ښځې د یوسف عليه السلام اراده وکړله، او یوسف عليه السلام به هم د ښځې اراده کړې وی؛ که د خپل رب قدرت او حجّت يې نه وی ليدلی.

«برهان» دليل او حجّت ته وايي، يعنې که یوسف عليه السلام په دغه وخت کې د خپل رب دليل نه وی ليدلی؛ نو پر قلبي ميلان به يې ټنګ کولو، ښه ! نو دليل څه وو؟ د زنا هغه عين اليقين حرمت او شناعت وو چې الله تعالی ورښوولی وو.

﴿وَٱسۡتَبَقَا ٱلۡبَابَ وَقَدَّتۡ قَمِيصَهُۥ مِن دُبُرٖ وَأَلۡفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا ٱلۡبَابِۚ قَالَتۡ مَا جَزَآءُ مَنۡ أَرَادَ بِأَهۡلِكَ سُوٓءًا إِلَّآ أَن يُسۡجَنَ أَوۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ﴾ ۝٢٥

او سره منډې وهلې دواړو دروازې ته او څيرې کړ (ښځې) کميس د دغه (یوسف) د شا له طرفه او مخامخ شول دوی دواړه مېړه (خاوند) د زلېخا سره دروازې څخه، وويل (زلېخا عزيز ته): چې نه ده جزاء د هغه چا چې اراده يې کړې ده په اهل ستا د بدۍ مګر دا چې بندي کړ شي، يا عذاب دردناک دی.

تفسير: وړاندې یوسف عليه السلام وو، چې ژر ور وپرانيځي، او د باندې لاړ شي، او وروسته زلېخا د ده په تعاقب کې وه، اتفاقاً د یوسف عليه السلام د کميس وروستنۍ برخه د زلېخا په لاس کې ولوېده، نو ټينګ يې ونيو، او خپل لوري ته يې راکش کړ، په دغه کش او کوک (راښکلو) کې کميس وشلېد، مګر یوسف عليه السلام په هر ډول چې وو له کوټې څخه د باندې ووت، نو له يوې خوا دوی دواړه سره وړاندې او وروسته په دروازه کې ورسېدل، او له بلې خوا د زلېخا مېړه د مصر عزيز هم راورسېد، نو ژر تر ژره زلېخا په خبرو جوړولو خپله خوله وپرانستله، زلېخا الزام پر یوسف واړاوه، چې ده له ما سره د بدۍ اراده کړې وه، نو د داسې سړي سزا ښايي دا وي چې په بندي خانه کې وغورځاوه شي، يا بل کوم سخت هېداد (سزا) ورته وټاکلی شي.

قَالَ هِيَ رَٰوَدَتۡنِي عَن نَّفۡسِيۚ وَشَهِدَ شَاهِدٞ مِّنۡ أَهۡلِهَآ إِن كَانَ قَمِيصُهُۥ قُدَّ مِن قُبُلٖ فَصَدَقَتۡ وَهُوَ مِنَ ٱلۡكَٰذِبِينَ ﴿٢٦﴾ وَإِن كَانَ قَمِيصُهُۥ قُدَّ مِن دُبُرٖ فَكَذَبَتۡ وَهُوَ مِنَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّا رَءَا قَمِيصَهُۥ قُدَّ مِن دُبُرٖ قَالَ إِنَّهُۥ مِن كَيۡدِكُنَّۖ إِنَّ كَيۡدَكُنَّ عَظِيمٞ ﴿٢٨﴾ يُوسُفُ أَعۡرِضۡ عَنۡ هَٰذَاۚ وَٱسۡتَغۡفِرِي لِذَنۢبِكِۖ إِنَّكِ كُنتِ مِنَ ٱلۡخَاطِـِٔينَ ﴿٢٩﴾

وويل (يوسف) چې همدې طلب كړى دى له ما ځخه لپاره د نفس ځما (مراد خپل)، او شاهدي وركړه (يوه تى رودونكي) له كورنى د زلېخا ځخه (داسې چې اى عزيزه وګوره) كه وو كميس د يوسف څيري كړى شوى د مخې له خوا نو رښتيا وايي زلېخا او دغه (يوسف) له دروغجنانو څخه دى. او كه وو كميس د دغه (يوسف) څيري كړى شوى د شا له لوري؛ نو دروغ وايي زلېخا او يوسف له رښتيا ويونكو څخه دى. نو كله چې وليد (عزيز) كميس د يوسف چې څيري شوى دى د شا له لوري؛ نو وويل (عزيز) چې بېشكه دغه (يو فرېب دى) له فريبونو ستاسو ښځو ځخه، بېشكه فرېب ستاسو ښځو ډېر لوى دى. اى يوسف ! واوړه له دې كاره (او پټ د زلېخا وساته، او بيا يې زلېخا ته وويل) او مغفرت وغواړه ګناه خپلې ته، بېشكه چې ته يې له خطاكارانو.

تفسير: اوس نو يوسف عليه السلام ناچاره شو چې اصلي خبره ورښكاره كړي، چې زلېخا اراده كړې وه چې ځما نفس ځما له واكه (اختياره) وباسي، زه وتښتېدم او ځان مې ترې وژغوره (بچ كړو)، دغه جګړه لا پاى ته نه وه رسېدلې؛ چې د زلېخا له كورنى څخه يو شاهد په عجيبې طريقې سره د يوسف عليه السلام په حق كې شاهدي وركړه.

له ځينو روايتونو ځنې معلومېږي، چې دغه شاهد يو تى رودونكى هلك وو، چې د الله تعالى په قدرت يې د يوسف عليه السلام د برائت او وجاهت عند الله ښكاره كولو لپاره په غږېدلو پيل وكړ.

او ځينې علماء وايي چې هلك نه وو، بلكه كوم پوه سړى وو، چې داسې يوه پته او نښه يې ور وښوده، والله أعلم.

كه شاهد تى رودونكى هلك وو لكه چې په ځينو معتبرو روايتونو كې دي؛ نو په دې صورت هم دغه د يوه تي رودونكي وينا او داسې شاهدي وركول چې په خاتمه كې د يوسف عليه السلام په حق كې مفيد شي؛ بالاستقلال د يوسف عليه السلام د صداقت دليل وو، د كميس له وړاندې يا له وروسته څيريدلو له شهادته په زائد ډول د يوې علامې او قرينې په شان ښايې وګڼلى شي.

او كه كوم پوه سړي وو؛ نو په ښكاره سره داسې معلومېږي چې دى به په خارجي طريقې سره د حال په حقيقت مطلع شوى وي، مګر ده په نهايت پوهې په داسې يو اصول سره شاهدي ادا كړه، چې هغه د بې طرفانو په نزد هم ډېره معقوله وه، ځكه چې كه سم د ښځې له دعوى سره (معاذ الله) يوسف عليه السلام د دې په لوري اقدام كړى وى؛ نو د ده مخ به د ښځې په لوري وه، نو ښكاره ده چې په دغه كش كوك كې د يوسف عليه السلام كميس به د مخې له لوري څيري شوى وو.

او كه د يوسف عليه السلام وينا صحيحه ده چې ښځې زه خپل لوري ته بللم، او زه د دروازې په لوري وتښتېدم، او دې ځما د نيولو په مقصد ځما تعاقب وكړ؛ نو ښكاره خبره ده چې د ده كميس به د شا له لوري څيري شوى وي، ځكه چې په دغه صورت كې يوسف عليه السلام د دې په لوري له سره متوجه نه وو، بلكه هغې ته يې خپله شا ګرځولې په تېښته وو، په هر حال كله چې وليد شو، چې كميس د مخې له لوري نه، بلكه د شا له لوري څيري كړى شوى وو؛ نو عزيز وپوهېد چې دغه ګرد د ښځې مكر او فرېب دى، يوسف عليه السلام هيڅ قصور نه لري، لكه چې ښكاره يې وويل؛ چې زلېخا دغه ډك له فرېبه چاره له هغه قسمه ده چې عموماً ښځې يې كوي.

نو عزيز له يوسف عليه السلام څخه استدعاء وکړه، چې څه تېر شوي دي؛ هغه هېر کړه ! او وروسته له دې نه د دې خبرې ذکر مه کوه ! چې د سختې رسوايي او بدنامۍ موجب دی، او زلېخا ته يې وويل: چې له يوسف عليه السلام څخه يا له الله تعالی د خپل قصور معافي وغواړه ! چې باليقين همدا ستا قُصور دی.

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِينَةِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتَاهَا عَن نَّفْسِهِ ۖ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا ۖ إِنَّا لَنَرَاهَا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٠﴾

او وويل يو څو ښځو (له خواصو د پاچا) په ښار (د مصر) کې چې: ښځه د عزيز طلب کوي مريي خپل له نفس د ده (مراد خپل)، په تحقيق څيري کړې ده پرده د زړه د دې ښځې له جهته د محبت (د يوسف يعني ننوتلی دی محبت د يوسف په غلاف د زړه د زلېخا کې)، بېشکه مونږ خامخا وينو زلېخا په ګمراهۍ ښکاره کې (چې خپل مېړه (خاوند) لري او مريي پسې ګرځي).

تفسير: يعني ورو ورو د ټول ښار په ښځو کې داسې ويناوې شروع شوې، چې د عزيز ښځه پر خپل ځلمي کنعاني غلام مفتونه او مينه شوې ده، او غواړي چې ويې لمسوي، او پر خپل ځان يې وغولوي، او د هغه نفس د ده له واکه وباسي، د دې مريي مينې د هغې د زړه په منځ کې ځاي نيولی دی، حال دا چې د داسې يوه معزز منصبدار ښځې دغسې يو حرکت ډېره د شرم خبره ده، چې دا پر خپل مريي مينه شي، او ترې خپل نفساني مقصد وغواړي، څمونږ په فکر په دغې معاملې کې زلېخا په علانيه غلطۍ او ښکاره ناپوهۍ کې ده.

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّ ۖ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَٰذَا بَشَرًا إِنْ هَٰذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ ﴿٣١﴾

نو کله چې واورېد (زلېخا غيبت) مکر (فرېب) د دوی؛ نو ولېږه (زلېخا يو څوک) دغو (طعنګرو ښځو) ته او تيار يې کړ دغو ښځو ته مجلس (يا مېلمستيا يا بالښتونه چې ډډې پرې واچوي) او ور يې کړې هرې يوې ښځې ته له دغو نه چوړکی، او وويل (زلېخا يوسف ته): راووځه په دوی (نو راووت)، نو کله چې وليد دوی دغه (يوسف)؛ نو ډېر لوي ښايسته يې وموند (هك پك پاتې او ځانونه ترې هېر شول)، او غوڅ يې کړل لاسونه خپل او وويل دوی: پاکي ده الله ته (له عجز او نقصانه چې داسې صورت يې هم جوړ کړی دی) نه دی دغه انسان، مګر پرښته ده عزتمنده.

تفسير: د ښځو دغو ويناوو ته ځکه مکر فرېب وايي، چې د مکارانو په شان به يې پټې پټې خبرې کولې، او پر زلېخا به يې بد ويل، ګواکې دوی د خپلې پاکۍ او عفت اظهار کولو، حال دا چې يوسف عليه السلام د بې مثال حسن او جمال شهرت چې د هرې ښځې غوږونو ته رسېده؛ نو هغوی به د ده په ليدلو پسې کړېدې او ترپېدې او پرې ويلېدې.

هيڅ بعيد او لرې نه دی چې زلېخا د طعنو او تنقيد کوونکو اصلي د زړه مقصد همدا وي، چې زلېخا په قهر کړي، او داسې يوه حرکت ته يې تياره کړي، چې د يوسف عليه السلام د ملاقات او ليدلو سبب وګرځي، يا د زلېخا په زړه کې د هغه نفرت واچوي، او هغوی د خپل ځانونو په لوري د هغه د مائل کېدلو موقع را پيدا کړي.

او دا هم ممکن دي چې زلېخا په دغې معاملې کې له ځينو ښځو سره د زړه خبرې کړې وي، او هغوی د دې د دغو پټو او د زړه خبرو د ساتلو په ځای هغه برسېره کړې وي، او په تنقيد او پيغور ويلو به يې لاس پورې کړی وي، په هر حال د دوی د دغو خبرو او اترو څخه په لفظ د «مکر» سره په تعبير کولو کې دغه ټول احتمالات موجود دي.

﴿اَرۡسَلَتۡ اِلَيۡهِنَّ﴾ الآيه ـ «نو ولېږه زلېخا يو ځوك دغو طعنګرو ښځو ته»، يعني ښځو ته يې بلنه وكړه، او مېلمستيا ته يې راغوښتې، او يو مجلس يې ترتيب كړ، چې د هغه د ماكولاتو او خوړو په منځ كې ځينې خواږه داسې هم وو، چې په چړوكيو سره ګرېدل، يا پوټكي به يې ترې لرې كېدل، لكه چې د خوړو ګردې (ټولې) مېوې او نورې د دوى په مخ كې واوښتلې شوې، او په ښه ترتيب سره كېښودى شوې، او د هرې يوې ښځې په لاس كې يوه يوه چړوكى وركړه شوه، ځو د تراشولو وړ (لايق) شيانو په خوراك كې د بلې ښځې د انتظار له كلفته بې غمه وې، كله چې دغه ګرد (ټول) شيان يې جوړ او پوره ترتيبات يې ونيول، يوسف عليه السلام ته چې هم هغلته چېرې نژدې موجود وو؛ غږ يې وكړ چې دلته راشه، په مجرد د راتلو د هغه پر ګردو (ټولو) مېلمنو ښځو باندې د برېښنا په شان يو تاثير او حركت پيدا شو، او ښځې د يوسف د حُسن او جمال له دغې يو ناڅاپي ننداري څخه بيخي بې هوشې او بې حواسې شولې، او د بېهوشۍ په حال كې د مېوو په ځاى يې خپل لاسونه پرې كړل.

قَالَتۡ فَذٰلِكُنَّ الَّذِيۡ لُمۡتُنَّنِيۡ فِيۡهِ ؕ وَلَقَدۡ رَاوَدۡتُّهٗ عَنۡ نَّفۡسِهٖ فَاسۡتَعۡصَمَ ؕ وَلَئِنۡ لَّمۡ يَفۡعَلۡ مَاۤ اٰمُرُهٗ لَيُسۡجَنَنَّ وَلَيَكُوۡنًا مِّنَ الصّٰغِرِيۡنَ ﴿۳۲﴾

نو وويل (زلېخا دغو ښځو ته) دا همغه ځلمى دى چې ملامته كړې ومه تاسو زه په (محبت د) ده كې، او خامخا په تحقيق طلب كړى وو ما له ده له نفسه د ده؛ نو ځان يې وساته (او ځما مطلب يې ونه كړ)، او قسم دى خامخا كه ونه كړي هغه څه چې امر كوم زه ده ته؛ نو خامخا به بندي (قيد) كړى شي هرومرو (لازماً) او خامخا شي به دى له ذليلانو (په دې بنديخانه كې).

تفسير: اوس زلېخا موقع وموندله چې د ښځو د هغو طعنو او تشنيعو غشي بېرته پر هم دوى ورغوځار كړي، ګواكې په دغه وخت كې ﴿فَذٰلِكُنَّ الَّذِيۡ لُمۡتُنَّنِيۡ فِيۡهِ ؕ﴾ په ويلو سره د يوسف صفت وكړو، د دې ټولنې د رنګ او وضعيت له ليدلو سره ځنې زلېخا بيخي ځان له لاسه وركړ، او د هغې پېښې ګرد واقعات يې په ښكاره ډول سره ټكي په ټكي وويل چې: «بېشكه ما غوښت چې د دې كنعاني ځلمي زړه په لاس راوړم، مګر دغه د پاك الله بنده په داسې ډول سره خپل ځان له ما ځنې وژغوره (وساته) او لاس يې له ما ځنې ووينځه، چې زه ورته حقه حيرانه يمه، او د هغه د عفت او طهارت او قوت بيان تاسې ته له سره نشم كولى» ګواكې الله تعالى د ګرد ښار د خواصو ښځو په ټولنه كې د يوسف عليه السلام د عصمت او عفّت كمال او د نزاهت او طهارت ثبوت يې ور وړاندې كړ.

﴿وَلَئِنۡ لَّمۡ يَفۡعَلۡ﴾ الآيه ـ د زلېخا مقصود په دغو خبرو او اترو كې لږ څه نورو ښځو ته د خپلې معذورۍ او نامرادۍ اظهار وو، ځو د هغوى زړه خوږي او همدردي حاصله كړى شي، او لږ څه په تحكمي ډول په وېرولو سره د يوسف عليه السلام مرعوبيت وو، چې هغه وويرېږي او وروسته له دې نه د زلېخا په مراد او مطلب كار وكړي.

كله چې دغو ښځو يوسف عليه السلام ته وويل چې امر ومنه د مولاګۍ خپلې، كه نه بندي (قيدي) كيږې، او ربړونه (تكليفونه) به تېروې.

قَالَ رَبِّ السِّجۡنُ اَحَبُّ اِلَيَّ مِمَّا يَدۡعُوۡنَنِيۡۤ اِلَيۡهِ ۚ وَاِلَّا تَصۡرِفۡ عَنِّيۡ كَيۡدَهُنَّ اَصۡبُ اِلَيۡهِنَّ وَاَكُنۡ مِّنَ الۡجٰهِلِيۡنَ ﴿۳۳﴾

نو وويل (يوسف): اى ربه ځما ! بندي خانه ډېره خوښه ده ځما له هغه كاره چې بولي دا ښځې ما هغه كار ته، (اى الله وګرځوې مكر، فرېب د دوى له مانه)، او كه ونه ګرځوې ته له ما ځنې مكر فرېب د دې ښځو؛ نو ميلان به وكړم زه دوى ته، او بيا به وګرځم (په سبب د دغه ميلان) له جاهلانو.

تفسير: معلومیږي چې زلېخا د غه د مایوسۍ غوصې، او د مظلومیت ډکې وینا د دې پر نورو هم جنسانو او سیالانو خپل پوره اثر وغورځوه، یا لا له پخوا د دوی په منځ کې سره څه خبرې او اترې به هم شوې وې، په هر حال لیکلي دي، چې په دغه وخت کې ګردو ښځو د یوسف علیه السلام په پوهولو باندې داسې ژبې وپرانستلې: «چې تاته لازم دي، چې د خپلې دغې محسنې او سیدې مېرمنې خبره ومنې ! آخر ته ولې پر دغې غریبې باندې ظلم او تېری کوې؟ او ښایي چې دغې خبرې ته هم ښه فکر وکړې، چې د دغو غاړه غړولو او خبرو نه منلو نتیجه به تاته خامخا ربړونه اومصیبتونه دروړاندې کړي، او بل هیڅ یوه ګټه درته نه رسوي».

نو یوسف علیه السلام په پوره عزم او استقامت د الله تعالی له درباره غوښتنه او دعاء کوله چې: «یا اله العالمینه ! ما د دوی له مکرونو او فرېبونو څنې وژغوره (وساته) ! که په دغې سلسلې کې ماته بندي کېدل راپېښیږي؛ نو زه په ډېرې خوشالۍ سره هغې بندیګرۍ ته د معصیت پر ارتکاب ترجیح ورکوم، که ته څما لاس ونه نیسې؛ نو وېرېږم چې زه به بې عقله شمه، او د دوی دغو لمسولو ته به څه تمایل وکړم».

﴿فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾

نو قبوله کړه ده ته رب د ده (دا دعا) نو ویې ګرځولو له ده څخه فرېب د دوی، بېشکه الله هم دی ښه اورېدونکی ښه عالم دی (په ګردو افعالو).

تفسير: یعنې دی یې په عصمت او عفت په پوره ډول سره ثابت قدم او مستقیم کړ، او د هیچا مکر او فرېب پرې ونه چلېد، او هیڅ اثر یې پرې ونه کړ.

﴿إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ یعنې د ګردو دعاوې ښې اوري، او ترې ښه خبردار او پوه دی، شاه صاحب لیکي: «ظاهرا معلومیږي چې دی پخپلې غوښتنې او دعاء سره بندي شوی دی، لیکن الله تعالی د ده دومره دعا قبوله فرمایلې ده، چې د هغوی فرېب یې ترې دفع کړی، نور بندي کېدل د ده په قسمت کې وو، انسان لره ښایي چې د وېرې په وخت کې د خپل ځان لپاره بدي ونه غواړي، او پوره د نېکۍ سوال دې کوي، اګر که هر څه چې کیږي خو همغه چې په قسمت کې لیکلی شوي دي»، په ترمذي شریف کې راغلي دي چې له یوه سړي څخه رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه دعاء واورېده: «اللهم إني أسألك الصبر» «ای الله ! زه له تانه صبر غواړم»، رسول الله مبارک وفرمایل: «سألت الله البلاء فاسأله العافية» «تا له الله تعالی څنې د بلاء طلب وکړ؛ ځکه چې صبر خو پر بلاء کیږي؛ نو ترې عافیت وغواړه».

﴿ثُمَّ بَدَا لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّى حِينٍ﴾

نو بیا ښکاره شو دوی ته (یعنې عزیز او تابعانو د عزیز ته) وروسته له هغه چې ولیدل دوی دلائل (د پاکۍ د یوسف) چې خامخا په بندي خانه کې به واچوي هرومرو (خامخا) دی تر یو وخت پورې (چې قطع شي خبرې د خلقو، پس بندي کړ شو یوسف).

تفسير: یعنې سره له دې چې د یوسف علیه السلام د برائت او نزاهت ډېر دلائل یې لیدلي وو؛ بیا هم دوی په دغه کې مصلحت ولید، چې تر یوې مودې پورې یوسف علیه السلام بندي کړي، څو عام وګړي او خلق داسې وګڼي چې همدغه یوسف پړ وو، او همغه کمبخته ښځه بې سببه بدنامه شوه، ګواکې هغه تخویف او وېرول چې د زلېخا له لوري په بندیتوب سره ورکړی شوي وو؛ په سر ورسول شو.

وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيٰنِ ۗ قَالَ اَحَدُهُمَآ اِنِّيْٓ اَرٰىنِيْٓ اَعْصِرُ خَمْرًا ۚ وَقَالَ الْاٰخَرُ اِنِّيْٓ اَرٰىنِيْٓ اَحْمِلُ فَوْقَ رَاْسِيْ خُبْزًا تَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ ۗ نَبِّئْنَا بِتَاْوِيْلِهٖ ۚ اِنَّا نَرٰىكَ مِنَ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿۳۶﴾

او ننوتل له ده سره په زندان کې دوه ځلميان، وويل يو له دې دواړو: بېشکه زه وينم ځان خپل (په خوب کې) حال دا چې نچوړوم انګور لپاره د شرابو، او وويل هغه بل چې: بېشکه زه وينم ځان خپل (په خوب کې) حال دا چې بار کړې مې ده د پاسه په سر خپل ډوډۍ چې خوري مرغان له هغې، خبر کړه ته مونږ په تعبير د دې (هر يوه خوب)، بېشکه مونږ وينو تا له نيکو کارانو (له بنديانو سره، يا د بنديخانې، يا له ښو علماوو د تعبير څخه).

تفسير: يعني په هم دغو ورځو کې دوه ځلمي بنديان هم په بندي خانه کې واچول شول، چې له دوی ځنې يو د مصر د پاچا ډوډۍ پخوونکی او بل يې ساقي وو، او دواړه په دغه الزام چې پاچا ته د زهر ورکولو اراده يې درلوده بنديان شوي وو، په بندي خانه کې د يوسف عليه السلام د مروءت، امانت، رښتيا ويل، ښه اخلاق، زيات عبادت کول، ښه معرفت، ښه تعبير، له خلق الله سره زړه سوی او نورو محاسنو شهرت او آوازه وه، دغه دواړه بنديان هم له يوسف عليه السلام سره ډېر مأنوس (روږدي) شول، او د ډېر محبت او اخلاق اظهار به يې ورته کولو، يوه ورځ دغو دواړو خپل خوبونه ور اظهار کړل.

قَالَ لَا يَاْتِيْكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقٰنِهٖٓ اِلَّا نَبَّاْتُكُمَا بِتَاْوِيْلِهٖ قَبْلَ اَنْ يَّاْتِيَكُمَا ۗ ذٰلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِيْ رَبِّيْ ۗ اِنِّيْ تَرَكْتُ مِلَّةَ قَوْمٍ لَّا يُؤْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ كٰفِرُوْنَ ﴿۳۷﴾

وويل (يوسف) چې: لا نه به وي راغلی تاسې ته طعام چې روزي درکوله شي تاسې ته هغه (طعام) مګر چې خبر به کړم تاسې په تعبير د دې خوب پخوا له راتلو (د دې طعام) تاسې ته، دا تعبير له هغه علم نه دی چې ښوولی دی ماته رب ځما، بېشکه ما پرېښې مې دی دين د هغو خلقو چې ايمان نه راوړي پر الله، او حال دا چې دوی په آخرت هم دوی کافران کېدونکي دي.

تفسير: يوسف عليه السلام ړومبی هغوی ته تسلي ورکړه، چې هرومرو د دغو خوبونو تعبير تاسې ته ډېر ژر معلوميدونکی دی، او له دغو هرو ورځو خوړو څخه د مخه چې تاسې ته درکول کيږي، هغه به زه دروښيم، ليکن د خوب د تعبير کولو څخه د مخه يوه ډېره ضروري او مفيده خبره در اوروم، او هغه دا ده چې دغه د تعبير علم او نور ماته له کومه ځايه حاصل شوی؟ نو په ياد يې ولرئ چې زه کوم کسب ګر کاهن يا منجم نه يم، بلکه ځما د علم سرچينه ربّاني وحيه او الهام دی، چې ماته پاک الله دغه علم او کمال ځکه راښوولی دی، چې ما د همېشه لپاره د کافرانو او باطل پرستانو دين او ملت پرې ايښی دی، او د خپلو پلرونو او نيکونو د ابراهيم، اسحاق او يعقوب غوندې انبياوو او مرسلانو د توحيد پر دين ځم، او د هغوی لاره مې ځانته غوره کړېده.

ځمونږ له ګردو خبرو څخه لويه او مقدسه د نظر مطمح همدغه خبره ده، چې د دنيا هيڅ يو څيز په هيڅ يوه درجه له پاک الله سره شريک ونه ګرځوو، نه په ذات کې، نه په صفاتو کې، نه په افعالو کې، نه په ربوبيت او معبوديت کې، يواځې د هغه په حضور کې سر ښکته کوو، او له هغه سره محبت لرو، او پر هغه باندې توکل او اعتماد کوو، او خپل مرګ او ژوندون او نور ټول همغه پاک الله ته ورسپارو.

په هر حال يوسف عليه السلام مناسبه موقع ليدلې په نهايت مؤثر ډول سره دغو بنديانو ته د ايمان او توحيد په جانب ترغيب او تشويق ورکړ، د انبياوو همدغه کار او عادت دی، چې د د عوت او د حق د تبليغ هيڅ يوه مناسبه موقع له

لاسه نه ورکوي، یوسف علیه السلام ولید چې د دغو قیدیانو زړونه ځما په لوري متوجه دي، او هم له ما سره مانوس شوي دي، او د بندیګرۍ په مصیبت کې ګرفتار دي، ښایي چې لږ پاسته او نرم شوي به هم وي، راشه ! په دغه وخت کې ته دې د تبلیغ الحق او د دعوت د فرائضو په ادا کولو سره فائده ترې واخله ! ړومبی دوی ته دیني خبرې وروښیه، بیا یې د خوب تعبیر ووایه ! دغه تسلي یې خو ورته لا له پخوا څخه ورکړې وه، چې د ډوډۍ تر وخت پورې تعبیر به درمعلومیږي، څو دوی د پند او نصیحت له اورېدلو څخه ځانونه ونه باسي، او ښه غوږونه ورته کیږدي.

وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَآءِيْٓ اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوْبَ ۭ مَا كَانَ لَنَآ اَنْ نُّشْرِكَ بِاللّٰهِ مِنْ شَيْءٍ ۭ ذٰلِكَ مِنْ فَضْلِ اللّٰهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُوْنَ ۝۳۸

او متابعت کړی دی ما د دین د پلرونو خپلو چې ابراهیم او اسحاق او یعقوب دي، نه ښاییږي مونږ ته چې شریک ونیسو په الله پورې، هیڅ شی په هیڅ څیز کې، دا (توحید) له فضل د الله دی پر مونږ باندې او پر نورو خلقو، ولیکن زیات له خلقو شکر نه وباسي (په دې راتلو د انبیاوو).

تفسیر: یعني ځمونږ خالص توحید او په ابراهیمي ملت باندې ځمونږ قایم پاتې کېدل نه یواځې ځمونږ په حق کې بلکه د ګرد جهان په حق کې فضل او رحمت دی، لیکن افسوس دی چې ډېر کسان د الله تعالی د دغه لوی نعمت قدر نه کوي، لازم خو داسې وو چې د پاک الله احسان یې منلی وی، او د توحید په سمه او صافه لاره تللي وی، او بالعکس د کفران او شرک او عصیان لاره یې نه وی غوره کړې، حال دا چې دوی بالعکس د ناشکرۍ، شرک او عصیان لارې خپل ځانونو ته غوره کوي.

يٰصَاحِبَيِ السِّجْنِ ءَاَرْبَابٌ مُّتَفَرِّقُوْنَ خَيْرٌ اَمِ اللّٰهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ۝۳۹

ای دوا‌ړو ملګرو ځما د زندان ! آیا معبودان او پالونکي متفرق (تار په تار) غوره دي که (هغه) الله (غوره دی چې) یو دی (بې له شریک په الوهیت کې)؟ ډېر قوي غالب دی.

مَا تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖٓ اِلَّآ اَسْمَآءً سَمَّيْتُمُوْهَآ اَنْتُمْ وَاٰبَآؤُكُمْ مَّآ اَنْزَلَ اللّٰهُ بِهَا مِنْ سُلْطٰنٍ ۭ اِنِ الْحُكْمُ اِلَّا لِلّٰهِ ۭ اَمَرَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ ۭ ذٰلِكَ الدِّيْنُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُوْنَ ۝۴۰

عبادت نه کوئ تاسې غیر له الله مګر د څو نومونو چې نومونه مو ایښي دي د هغو تاسې او پلرونو ستاسې، نه دی نازل کړی (رالېږلی) الله په (عبادت د) هغوی کوم برهان حجّت سند، نه دی حکومت (د هیچا) مګر خاص د الله دی، امر یې کړی دی په دې چې عبادت مه کوئ تاسې مګر د همده، دا (عبادت د ده) دین دی سم (او حق دی ښکاره) ولیکن زیات د خلقو نه پوهیږي (په لاره حقه).

تفسیر: یعني خوشې چټې (بېکاره) بې سنده او بې ځایه له خپل ځانه څه نومونه مو ایښي دي، چې تر هغو لاندې د یوې ذرې په اندازه هم څه حقیقت نشته، او تاسې د همدغو تشو نومونو عبادت کوئ، او تش یې په نامه سره معبود بولئ، په داسې جهل او ناداني ښایي چې سړی وشرمیږي، یعني له قدیمه راهیسې د انبیاوو علیهم السلام په ژبو دغه حکم مو لېږلی دی چې د پاک الله په عبادت کې بل هیڅوک مه شریکوئ ! ﴿وَسْـَٔلْ مَنْ اَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُّسُلِنَآ ۡ اَجَعَلْنَا مِنْ دُوْنِ الرَّحْمٰنِ اٰلِهَةً يُّعْبَدُوْنَ﴾ (۲۵ جزء د الزخرف (۴۵) آیت (۴) رکوع) یعني د خالص توحید په لاره کې هیڅ یوه لوړه ژوره نشته، سم صاف سړک دی، چې پر هغه باندې د تللو په وسیله انسان بې له وېرې په اطمینان تر الله تعالی پورې رسیږي، لیکن ډېر کسان له حماقته یا تعصبه پر داسې سمې خبرې هم نه پوهیږي.

يٰصَاحِبَيِ السِّجْنِ اَمَّآ اَحَدُكُمَا فَيَسْقِيْ رَبَّهٗ خَمْرًا ۚ وَاَمَّا الْاٰخَرُ فَيُصْلَبُ فَتَاْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَّاْسِهٖ ؕ قُضِيَ الْاَمْرُ الَّذِيْ فِيْهِ تَسْتَفْتِيٰنِ ﴿۴۱﴾

ای دواړو ملګرو ځما د بندیخانې ! هر چې یو له تاسې دواړو (دی، چې د پاچا ساقي دی)؛ نو وبه څښوي مالك بادار خپل ته شراب (لکه د پخوا په شان)، او هر چه دا بل (د پاچا خبّاز)؛ نو په دار به شي نو خوري به مرغان (غوښې) له سره د ده، فیصله شوی دی کار هغه چې په هغه کې فتوی او تعبیر غوښت تاسې له ما څخه.

تفسیر: د تبلیغ د فرض له اداء کولو څخه وروسته یوسف علیه السلام د دوی د خوبونو تعبیر وفرمایه، هغه چې په خوب کې پاچا ته شراب ورڅښولي دي، د هغه تعبیر همدا دی چې دی به په ویښتیا کې هم بیا خپل پاچا ته شراب ورڅښوي، او هغه بل چې په خوب کې یې لیدلي چې له پاسه د ده له سره مرغان ډوډۍ خوري، د هغه مطلب دا دی چې پر دار باندې ځړولی کیږي، او ځناوران د ده د سر پوستکی هم شکوي او خوري به یې، د قضا او قدر فیصله همدغه ده، چې هغه له سره بېرته ګرځېدونکې نه ده، د هغې خبرې پوښتنه چې تاسې کوله، هغه مې وروښوله، دغه بالکل یوه قطعي او یقیني او پرې کړی شوې خبره ده، چې په کې له سره تخلف نشي کېدی، لکه چې همداسې وشو، ساقي د زهرو ورڅښولو له تهمته بیخي پاك او بريء ووت، او نانوایي د خپل جرم په سزا غرغره او په دار ځوړند شو.

وَقَالَ لِلَّذِيْ ظَنَّ اَنَّهٗ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِيْ عِنْدَ رَبِّكَ ۫ فَاَنْسٰىهُ الشَّيْطٰنُ ذِكْرَ رَبِّهٖ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِيْنَ ﴿۴۲﴾

او وویل یوسف هغه یوه ته چې یقین یې درلود چې بېشکه دی خلاصېدونکی دی له دې دواړو نه (چې ساقي دی) چې: یاد کړه (مظلومیت ځما) په نزد د مالك خپل (چې خوشې مې کړي له بنده)؛ نو هېر کړ شیطان یادول د یوسف هغه بادار خپل ته، نو پاتې شو یوسف په بندي خانه کې څو کاله (یعنې اوه کاله).

تفسیر: دلته ظن د یقین په معنی دی لکه چې په ﴿الَّذِيْنَ يَظُنُّوْنَ اَنَّهُمْ مُّلٰقُوْا رَبِّهِمْ﴾ کې دی، یعنې یوسف علیه السلام د دغو دواړو په منځ کې د هغه په نسبت چې متیقن وو چې بريء کېدونکی دی، کله چې له بندي خانې څخه ووت وویل: چې د پاچا په مخکې ځما یادونه هم وکړه، چې داسې یو بې قصوره سړی د کلونو کلونو راهیسې په بندي خانې کې پروت دی، د مبالغې هیڅ ضرورت نه دی، ځما کوم حال او احوال چې تا پخپلو سترګو لیدلي دي؛ کټمټ (هوبهو) همغه ووایه !.

﴿فَاَنْسٰىهُ الشَّيْطٰنُ﴾ الآیه ـ یعنې شیطان د دغه خلاص شوي بندي په زړه کې مختلفې وسوسې او خیالات وغورځول، او داسې یې غافل کړ چې د خپل دغه لوی محسن «یوسف علیه السلام» تذکره یې تر کلونو کلونو پورې ونه کړه، او له سره یې په یاد هم پاتې نشو، او بالنتیجه یوسف علیه السلام څو کاله نور هم په بندي خانه کې پاتې شو.

له ډېرو مدتونو څخه وروسته کله چې پاچا یو خوب ولید، چې د هغه په تعبیر باندې هیڅوك ونه پوهېدل؛ نو دلته د دغه سړي (ساقي) یوسف په یاد شو، لکه چې وروسته راځي: ﴿وَقَالَ الَّذِيْ نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ اُمَّةٍ﴾ الآیه ـ د هېرولو نسبت د شیطان په لوري ځکه وکړ شو، چې د وساوسو او د نورو د القاء ذریعه ده، چې دنسیان سبب ګرځي، د موسی علیه السلام د سفر ملګري هم ویلي وو: ﴿وَمَآ اَنْسٰنِيْهُ اِلَّا الشَّيْطٰنُ اَنْ اَذْكُرَهٗ﴾ (۱۵ جزء د الکهف سورت (۶۳) آیت (۹) رکوع).

ليکن په هر شر کې الله تعالی کومه د خیر خوا هرو مرو (خامخا) ږدي، دلته هم اګر که د نسیان نتیجه د بندیګرۍ د تطویل په صورت راځرګنده شوه؛ خو بیا هم د شاه صاحب د نکتې له پیدا کولو سره سم داسې یو تنبیه ورته وشوه، چې یو نبي لره نه ښایي چې تش په ظاهري اسبابو او وسائلو زړه وتړي، بلکه ابن جریر او بغوي او نورو له ځینو اسلافو څخه نقل کړی دی چې هغوی د ﴿فَأَنسَاهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ﴾ ضمیر د یوسف علیه السلام په لوري راجع کړی دی، ګواکې ﴿اذْكُرْنِي عِندَ رَبِّكَ﴾ هغه بندي ته ویل چې خپل بادار ته ځما ذکر وکړه ! حال دا چې پر ده لازم وو چې د ګردو ظاهري اسبابو او وسائلو سره یي پخپله هم د پاك الله په دربار کې خپل عرض او غوښتنه کوله.

وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَىٰ سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعَ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ ۖ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ إِن كُنتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ ﴿٤٣﴾

او وويل پاچا (وروسته له اوو کلونو): بېشکه ما ولېدلې په خوب کې اووه غواوې څربې چې خوري دې (څربو غواوو لره) اوه نورې خوارې غواوې، او (بیا مې ولېدل) اوه وږي شنه او نور اووه مې ولیدل وچ (چې پر دغو شنو لمدو ورتاو شول)، ای ډلې د درباریانو ! فتوی (تعبیر) راکړئ تاسې ټول ماته په دې خوب ځما کې که یئ تاسې چې د خوب تعبیر کولی شئ.

قَالُوا أَضْغَاثُ أَحْلَامٍ ۖ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالِمِينَ ﴿٤٤﴾

نو وویل (دغو درباریانو): دا ګډوډ (تخیلي) خوبونه دي، او نه یو مونږ په تعبیرونو د خوشې خیالي خوبونو باندې پوهیدونکي.

تفسیر: معلومیږي چې هغه خلق له دې فن څخه جاهلان وو، نو ځکه د خپلې ناپوهۍ په اقرار کې وشرمېدل، او داسې یوه خبره یې جوړه کړه چې دا له سره خوب نه بلکه خوشې چټې (بېکاره) او پرېشان خیالات دي، چې ډېر کله انسان ته د خوب په حالت کې داسې ګډوډ خیالات او چرتونه ورپېښیږي، چې له سره د دقّت او اعتناء وړ او لایق نه دي، او نه مونږ د داسې خوبونو په تعبیر کې څه علم لرو، ځکه چې دغه د علم التعبیر تر اصولو لاندې نه راځي.

وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُم بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾

او وویل هغه سړي چې خلاص شوی وو له هغو دواړو (یعني ساقي) او په یاد یې شو (یوسف) پس له ډېرې مودې چې زه به خبر کړم تاسې په تعبیر د دې خوب؛ نو ولېږئ تاسې ما (یوسف زنداني ته).

تفسیر: اوس د خوب په سلسله کې د هغه ساقي چې له بندیګرۍ څخه خوشې شوی وو یوسف علیه السلام په یاد کې راغی، ده پاچا او نورو واکوالانو (وزراوو) او اهل دربار ته یې وویل: که ماته لږ څه تر بندیخانې پورې د تللو اجازه راکړه شي؛ نو زه به ډېر ژر د دې خوب ډېر صحیح تعبیر تاسې ته راوړم، په بندیخانه کې یو مقدس پرښته صورت بزرګ شته، چې په علم التعبیر کې ډېر ماهر دی، ممکن دی چې ده به د خپل خوب قصه هم هغوی ته کړې وي، زه د دغه تعبیر لپاره د ده خدمت ته حاضریږم، وروسته له دې نه چې ورته اجازه ورکړه شوه؛ نو د پاچا ساقي د یوسف علیه السلام په خدمت کې مشرف شو، او داسې عرض او غوښتنه یې ورڅخه وکړه:

يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَٰتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنۢبُلَٰتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَٰتٍ لَّعَلِّيٓ أَرْجِعُ إِلَى ٱلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾

اى يوسفه ! اى ډېره رښتينه ! تعبير دخوب راکړه مونږ ته په اوو غواوو څربو کې چې وخوري دې څربو لره اووه (نورې) خوارې غواوې، او په اوو وږيو شنو کې، او اوو نورو وچو وږيو کې (چې له هغو شنو چاپېر دي) ښايي چې زه بېرته لاړ شم (سره له تعبيره) خلقو ته (چې پاچا او درباريان يې دي) لپاره د دې چې دوی چې پوه شي (په تعبير د خوب د پاچا او قدر ستا).

قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدتُّمْ فَذَرُوهُ فِي سُنۢبُلِهِۦٓ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّا تُحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ ٱلنَّاسُ وَفِيهِ يَعْصِرُونَ ﴿٤٩﴾

وويل (يوسف) چې کرئ به تاسې (هر قسم فصل) اووه کاله پرله پسې په ډېر زيار (کوښښ) سره ډېر، نو هر هغه چې ورېبل تاسې نو پرېږدئ هغه غله په وږي خپل کې مګر لږ شانې له هغه چې تاسې يې خورئ (نو هغومره قدر ترې پاک کړئ). بيا به راشي وروسته له دغو (اووه کلونو ودانو) اووه نور (کلونه) سخت چې وبه خوري (اهل د دې اوو سختو کلونو) هغه غلې چې پخوا ذخيره کړې وې تاسې لپاره د دې مګر لږ شانې له هغه چې تاسې ساتئ (يې تخم ته). بيا به راشي وروسته له دې (کلونو د قحط) يو کال (چې پنځلسم به وي) چې په هغه کې به فرياد رسي وکړه شي د خلقو (په غلو او بارانونو) او په دې کې به ونښېځي (نچوړ کړي) خلق (مېوې او غوړې دانې).

تفسير: يوسف عليه السلام د خوب د تعبير په ورښوولو کې نه څه ځنډ (ايسارتيا) وکوله، او نه يې کوم شرط ورته کېښود، او نه يې هغه سړی شرمنده کړ، چې ته مې وروسته له دغومره کلونو اوس ولې خبر اخلې؟ له دې نه د انبياوو عليهم السلام د اخلاقو اندازه له ورا معلومېږي، بيا هغه يواځې د خوب تعبير غوښتی وو، مګر ده درې شيان ورعطا کړل: تعبير، تدبير، تبشير.

د يوسف عليه السلام د کلام حاصل دا دی، چې اووه غټې څربې غواوې او اووه شنه وږي هغه اووه کلونه دي چې په کې پرله پسې متواتر خوښۍ او هوسايي (ارام) به وي، د ځمکو حاصلات به ډېر کيږي، حيوانات او نباتات به ډېره ترقي او وده کوي، وروسته له دې نه به اووه کلونه قحط راځي، چې په هغه کې هغه ګردې پخوانۍ ذخيرې خوړلی کيږي، او بيخي به يې په پای رسوي، يواځې د راتلونکي کال د تخم شيندلو لپاره به لږ څه پاتې کيږي، دغه اووه کاله همغه خوارې غواوې او وچ وږي دي چې څربې غواوې او شنه وږي به خوري، او ختم کوي يې.

د تعبير ښوولو په ضمن کې يوسف عليه السلام د شفقت او زړه سوی او رحم على خلق الله لامله د يوه تدبير تلقين هم وفرمايه، چې په ړومبنيو اوو کلونو کې هغه ښه او ډېر حاصلات په لاس ورځي، ښايي چې په ډېر حفاظت سره يې وساتئ، او په کفايت شعاري سره يې ذخيره وکړئ، هومره غله مو چې د خوړلو او کرلو لپاره پکارېږي؛ هغه بېله کړئ، او لږ لږ يې په ډېر احتياط سره خورئ، او نورې غلې همغسې په خپلو وږيو کې پرېدئ، چې له چنجيانو او نورو مضره وو حشراتو څخه په ښه شان سره وساتلی شي، او د اوو کلونو حاصلات د ځوارلسو کلونو په کار ورشي، که داسې ونه کړئ؛ نو له قحط او غم سره به مو مقابله ډېره ګرانه وي.

د دغه تعبیر او تدبیر ښوولو څخه وروسته یې هغوی ته یو بشارت هم واورا وه، چې غالباً به ورته د وحیې په وسیله معلومه شوي وي، یعنې وروسته له اوو کلونو قحطۍ څخه کوم کمال چې راځي؛ په هغه کې به د الله تعالی له خوا ستاسې فریاد رسی کیږي، او ښه پریمانه بارانونه به اوري، (فصلونه، غلې، دانې او نور محصولات به په ډېر افراط سره پیدا کیږي، له انګورو (کورو) خُرما او نورو ښېځونکو (نچوړونکي) شیانو څخه به خلق شراب جوړوي، دغه وروستنۍ خبره یې د سائل له حاله سره موافقه وکړه، ځکه د ده کار همدغه وو.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ ۖ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ ارْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النِّسْوَةِ اللَّاتِي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ ۚ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾

او وویل پاچا: راولئ تاسې ماته دغه (یوسف)، نو کله چې راغی دغه (یوسف ته) استازی (د پاچا) وویل یوسف چې: بېرته لاړ شه ! مالك بادار خپل ته نو پوښتنه وکړه چې څه حال وو د ښځو هغو چې غوڅ کړي یې وو لاسونه خپل، بېشکه چې رب ځما په کیدونو (مکرونو) د دوی ښه خبردار دی.

تفسیر: پاچا پخوا له دې نه د خپل ساقي د تذکرې په اثر د یوسف علیه السلام معتقد شوی وو، اوس چې داسې موزون او په زړه پورې تعبیر او د رعایاوو خواخوږي او زړه سوی او ښه تدبیر یې واورېد، نو د یوسف علم، فضل، عقل، پوهې، ښه اخلاق سخت د پاچا په زړه ولوېد، او علی الفور یې امر صادر کړ چې: «داسې پوه سړی دې ژر تر ژره ځما حضور ته راحاضر کړ شي، چې زه یې زیارت وکړم، او ترې مستفید شم، او سم د ده د مرتبې او قابلیته سره یې عزت وکړم».

قاصد سم له لاسه دغه شاهي پیغام د یوسف علیه السلام په خدمت کې ورساوه، مګر د یوسف علیه السلام په نظر د ده د دیني او اخلاقي وضعیت برتري او صفایي له ډېر اعلا الأعلی دنیوي عزت او وجاهت څخه هم ډېر لوړ او مهم وو، دی ښه پوهېده چې د نبي الله په نسبت د خلقو ډېره لږه بدګماني هم د هدایت او ارشاد په کارونو کې ډېر زیات اشکال او سخت ضرر پېښولی شي، که زه د پاچاهی فرمان په اثر په پټه خوله له بندي خانې څخه ووځم، او د هغه تهمت په سلسله چې زه له کلونو کلونو راهیسې د قید او بندیګرۍ ذلت تېروم دهغه په قطعي ډول استیصال ونشي؛ نو ډېر امکان لري چې ډېر ناواقفه خلق به ځما د عصمت په نسبت څه تردد او شبهه ولري، او حاسدان به څه مهال (وخت) وروسته له همدغو بې اصلو اثراتو څخه بیا استفاده وکړي، بیا به کومه حیله او پلمه راته جوړه کړي.

نو د دغو مصالحو لامله یوسف علیه السلام د پاچاهی حکم په امتثال کې چالاکي ونه کړه، بلکه د نهایت صبر او استقلال مظاهره یې وکړه، او قاصد ته یې وویل: چې ته دې خپل بادار ته لاړ شه، او ترې پوښتنه وکړه چې: «آیا تاسې ته د هغو ښځو څه حقیقت معلوم شوی دی چې د مېلمستیا په موقع کې یې خپل لاسونه پرې کړي وو»، یوسف علیه السلام ته د هغو ښځو نومونه او پېژندګلو به له کومه معلوم وي، او داسې خیال به یې کړی وي چې دغسې مهمې (خاص) واقعې به هرومرو خپل عمومي شهرت حاصل کړی وي، نو ځکه د هغې واقعې یو ممتاز جزء د لاسونو پرې کول یې ظاهر کړه، او پاچا ته یې توجه ورکړه، چې د دغې مشهورې او معروفې قصې تفتیش او تحقیق وکړي، غالبا اوس به هغه ښځې تاسې ته دغه خبره درڅرګنده کړي، چې تقصیر د چا دی؟.

د صحیحینو شریفینو په حدیث کې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د صدّیق یوسف ستاینه په دغو الفاظو سره فرمایلې ده: «لو لبثت في السجن ما لبث یوسف لأجبت الداعي»، «که زه دومره مدت بندي پاتې کېدم چې یوسف علیه السلام بندي پاتې وو، نو د بلونکي اجابت به مې کړی وه، یعنې فوراً به ورسره تلم»، محققین وایي چې په دې

کې د يوسف عليه السلام د صبر تحمل او تعريف او په لطيف رنګ سره د ده د کامل عبوديت اظهار د رب العزّت په دربار کې دی.

لنډه يې دا چې ساقي راغی او پاچا يې له ګردې ماجرا څخه پوره خبردار کړ، نو پاچا هغه ښځې سره له زلېخا راحاضرې کړې او:

قَالَ مَا خَطْبُكُنَّ إِذْ رَاوَدْتُّنَّ يُوسُفَ عَن نَّفْسِهِۦ ۚ قُلْنَ حَـٰشَ لِلَّهِ مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِن سُوٓءٍ ۚ قَالَتِ ٱمْرَأَتُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْـَٔـٰنَ حَصْحَصَ ٱلْحَقُّ أَنَا۠ رَٰوَدتُّهُۥ عَن نَّفْسِهِۦ وَإِنَّهُۥ لَمِنَ ٱلصَّـٰدِقِينَ ﴿٥١﴾

وويل (پاچا هغو ښځو ته) چې څه حال وو ستاسې کله چې تاسې طلب کړ (او فرېب مو ورکاوه) يوسف ته لپاره د تېر ايستلو د نفس د ده (نو ميلان يې وکړ تاسې ته؟ که نه)، وويل ټولو ښځو: پاکي ده الله ته، نه يو پوهيدلي مونږ په دغه (يوسف) باندې له هيڅ بدۍ، وويل ښځې د عزيز چې: اوس ظاهر شو حق (ربښتيا خبره) ما طلب کړی وو په فرېب لپاره د تېر ايستلو د نفس د ده (چې خپل مراد ترې واخلم) او بېشکه يوسف خامخا له صادقينو (ربښتينو) څخه دی.

تفسير: باچا د پوښتنې عنوان داسې غوره کړ، چې ګواکې دی له دې پېښې نه لا له پخوا څخه خبر دی، څو دوی د باچا په مخکې دروغ ويلو ته ځغرد (کوښښ) ونه کړي، او هم د يوسف عليه السلام د صبر، تحمل او استقامت اثر به پرې لوېدلی وي ، چې هغه بې د برائت له اظهاره له بندي خانې څخه وتل نه خوښوي.

او په ﴿إِنَّ رَبِّى بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ﴾ فرمايلو سره د دوی کېد راښکاروي، او له بل لوري ساقي او نورو به اصلي واقعات ده ته اورولي وي، چې له هغو څخه به هم د يوسف عليه السلام نزاهت او د ښځو د مکائدو تاييد په لاس ورغلی وي.

د ګردو ښځو له متفقه شهادت څخه وروسته پخپله زلېخا هم په صاف ډول سره اقرار وکړ، چې قصور ځما دی، يوسف بيخي ربښتين دی.

ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّى لَمْ أَخُنْهُ بِٱلْغَيْبِ وَأَنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى كَيْدَ ٱلْخَآئِنِينَ ﴿٥٢﴾

دغه (پوښتنه مې ځکه وکړه) چې پوه شي (عزيز) چې بېشکه ما خيانت نه دی کړی د ده سره په پسې شا هم، او بېشکه چې الله نه برابروي کيد مکر د خيانتګرانو (او په مقصد يې نه رسوي).

تفسير: يعنې دغومره تحقيق او تفتيش د دې لامله وکړ شو، چې د نبوت عصمت او ديانت بالکل ښکاره شي، او ګرد خلق سره وپوهيږي چې د خائنانو او دغابازانو فرېب ته الله پاك برى نه ورکوي، لکه چې د دغو ګردو ښځو فرېب ونه چلېدو، او بالآخر حق، حق او پخپل ځای ودرېد.

کله چې له دغو خبرو څخه يو قسم تکبر او غرور معلومېده په عمل خپل باندې؛ نو وويل يوسف عليه السلام لپاره د دفعې د دغې چې:

وَمَآ أُبَرِّئُ نَفْسِىٓ ۚ إِنَّ ٱلنَّفْسَ لَأَمَّارَةٌۢ بِٱلسُّوٓءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّىٓ ۚ إِنَّ رَبِّى غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٣﴾

او زه نه پاکوم نفس خپل (په دې شان چې نه کوي ميل بدي ته ځکه چې) بېشکه نفس خامخا ډېر امر کوونکی دی (هر وخت) په بدۍ سره مګر هغه (نفس) چې رحم مهرباني پرې کړې وي رب ځما چې بېشکه رب ځما ښه مغفرت کوونکی (د خطياتو) ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: څرنګه چې يوسف عليه السلام په خپل برائت باندې ډېر زور غورځولی وو، لکه چې پخوا مو وليکل امکان يې درلود چې کوم سطحي سړی هغه ته په فخر او ناز او غرور او اعجاب سره تشبيه ورکړي؛ نو ځکه يوسف عليه السلام په خپله خپل نزاهت حقيقت څرګند (ښکاره کړ)، چې زه پر خپل دغه عصمت څه فخر او غرور نه کوم، او نه پر خپل طهارت اعتماد کولی شم، دا محض د پاك الله رحمت او اعانت دی، چې يو نفس له بدئ څخه منع کوي، همدغه خصوصي رحمت د انبياوو عليهم السلام کفيل او ضامن دی، که نه د انساني نفس کار عموماً د بدئ په لوري ترغيب ورکول وو، که د الله تعالی خصوصي توفيق او لاس نيونه نه وئ؛ نو ځما نفس به هم د نورو بشريه وو نفوسو په شان وئ.

په ﴿إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ سره يې اشاره وکړه کله چې «نفس امّاره» توبه وکړي، «نفس لوّامه» ګرځي، نو الله د ده ګرد پخواني تقصيرات ښښي، بلکه ورو ورو پخپلې مهربانۍ سره يې د «نفس مطمئنه» تر درجې پورې رسوي.

تنبيه: حافظ ابن تيميه او ابن کثير (رحمهما الله تعالی) او نور له ﴿ذَٰلِكَ لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ﴾ څخه تر ﴿غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾ پورې د زليخا مقوله دروي، يعنې زليخا د ﴿أَنَا رَاوَدتُّهُ عَن نَّفْسِهِ﴾ اقرار وکړ، او ويې ويل چې: په دغه اقرار او اعتراف سره زه عزيز ته د دغې خبرې ورڅرګندول (ښکاره کول) غواړم، چې ما د عزيز په غياب او نشتوالي کې کوم لوی خيانت نه دی کړی، بېشکه د يوسف عليه السلام لمسولو ته مې اراده کړې وه، مګر ځما دغه مراودت پر يوسف عليه السلام باندې هيڅ کوم اثر ونه غورځاوه.

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي ۖ فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٤﴾

او وويل پاچا چې راولئ (تاسې ای مقربينو ځما) ماته دغه (يوسف) چې خالص کړم دغه لپاره (د کارونو) د ځان خپل (يعنې ځما به مشير خاص وي)، نو کله چې خبرې وکړې (پاچا) له دغه (يوسف) سره، وويل (پاچا) چې: بېشکه ته نن ورځ په نزد ځمونږ خاوند د مرتبې امانتګر يې.

تفسير: پاچا يې څه لا له پخوا څخه معتقد شوی وو، کله يې چې بالمشافهه خبرې ورسره وکړې، نو بيخي يې مخلص او معتقد شو، او حکم يې ورکړ، چې له نن ورځې څخه وروسته تاسې له مونږ سره په ډېر عزت او احترام ډېر معتبر او پتيالی (عزتمند) اوسېږئ، شاه صاحب (رحمه الله تعالی) ليکي چې: «اوس يې د عزيز سره علاقه پرې کړه، او دی يې خپل مصاحب وګرځاوه».

قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ ۖ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ ﴿٥٥﴾

وويل (يوسف عليه السلام باچا ته) چې: مقرّر کړه ما پر خزانو د ځمکې (د مصر) بېشکه زه ښه ساتونکی (د اموالو) ښه پوه يم (په وجوه د تصرفاتو او جذب د فوائدو، نو پاچا يوسف ته د خزائنو کنجي ګانې وروسپارلې، او د سلطنت ټول اختيارات يې ورته وکړل).

تفسير: يعنې د دولت حفاظت هم په پوره ډول سره کولی شم، او د هغه د عوائدو او مخارجو له ذرائعو او له حسابه او کتابه هم ښه باخبره او واقف يم، يوسف عليه السلام پخپله خوښه او غوښتنه د نقدي او د جنسي او د حاصلاتو د ځمکې اداري امور په خپل لاس کې واخيستل، څو په دغه وسيله سره عامو خلکو ته پوره ګټه ورسولی شي، خصوصاً په راتلونکي قحط کې په ډېر ښه انتظام او سلوك سره د مخلوقاتو خبر نيونه وکړی شي، او د حکومت مالي وضعيت په ښه ډول سره ټينګ او مضبوط وساتلی شي، له دې نه ظاهرېږي چې انبياء عليهم السلام دنيوي عقل هم پوره لري، او دغه هم څرګنده شوه، چې د خلائقو د خدمت لپاره مالياتي په چارو کې لاس وهل د نبوّت له مقامه يا د عظمت له شان سره مخالفت نه لري.

که یو سړی سره له نېك نیتۍ داسې وګڼې، چې د هغه منصب لپاره زه اهل یم، او له نورو ځنې به دغه کار په ښه شان سره نه جوړېږي، نو دغه د مسلمانانو د خیر غوښتلو او نفع رسولو له امله که د هغه غوښتنه یا مطالبه وکړي؛ کولی یې شي.

د عبد الرحمن بن سمرة (رضي الله تعالى عنه) له یوه حدیثه معلومېږي «هر څوك چې پخپله د امارت طالب شي؛ نو د هغه بار د ده پر اوږو باندې اچولی کېږي» (او غیبي اعانت ورسره مدد او مرسته نه کوي)، او دغه په هغه وخت کې ده چې دغه طلب محض نفس پاللو او د جاه او د لوړوالي د خوښولو او نورو دنیوي اغراضو په بناء وي، والله أعلم.

وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ ۚ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ ۖ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

او په مثل د دغه (مذکوره نعمت او احسان) ځای (قدرت) ورکړ مونږ یوسف ته په ځمکه (د مصر) کې، چې ځای به یې نیوه (یعني اوسېده) له دغې ځمکې څخه هر چېرته چې به یې خوښه وه، رسوو مونږ رحمت نعمت خپل هر چاته چې اراده وفرمایو مونږ، او نه ضایع کوو مونږ اجر (بدل) د محسنانو (نیکو کارانو).

تفسیر: یوسف علیه السلام هر چېرې چې غوښته ښکته کېده، او هر هغه شی یې چې زړه غوښته به یې تصرف کاوه، ګواکې «ریان بن ولید» په نامه سره باچا وو، او په حقیقت کې یوسف علیه السلام پاچاهي کوله.

وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾

او خامخا اجر (بدل) د آخرت خیر (ډېر غوره) دی (له دنیوي اجره) هغه کسانو ته چې ایمان یې راوړی دی، او وو دوی چې پرهېزګاري یې کوله (له شرك او فواحشو).

تفسیر: هر هغه چې د نېکۍ او ښېګڼې (فائدې) لاره غوره کړې ده؛ الله تعالى هغه ته په دنیا کې که اراده وفرمایي د هغه خوږه ثمره ورکوي، اعم له دې چې ثروت (مالداري) وي یا حکومت ـ عیش وي یا عشرت، خوږ ژوندون یا لذت، قلبي غنا وي یا قناعت، نو یوسف علیه السلام ته دغه ګرد شیان ورعنایت فرمایلي شوي وو، پاتې شول د آخرت اجرونه؛ هغه یو ایماندار او پرهېزکار ته هلته له دنیوي اجرونو څخه خورا (ډېر) بهتر اجرونه ور په برخه کېږي.

شاه صاحب (رحمه الله تعالى) لیکي: «دغه جواب شو د هغه سؤال چې د ابراهیم علیه السلام اولاده په څه ډول له شام څخه مصر ته راغله، او بیان وشو چې وروڼو په څه ډول سره یوسف علیه السلام له کوره لرې وغورځوه؟ چې خوار او ذلیل شي، او الله تعالى څرنګه ورته عزت وباښه، او پر ملك یې واك او اختیار ورکړ؟ او همداسې ځمونږ محبوب رسول محمد صلى الله علیه وسلم سره هم وشو».

وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكِرُونَ ﴿٥٨﴾

او راغلل ورونه د یوسف (له کنعانه مصر ته) نو راننوتل په دغه (یوسف) باندې پس وپېژندل (یوسف) دوی، او دوی دغه (یوسف) لره ناپېژندونکي وو (په سبب د حجاب یا اوږدوالي د زمانې).

تفسیر: په «موضح القرآن» کې دي، کله چې یوسف د مصر پر مملکت خپلواك او مختار شو، نو سم له همغه خوب سره په اوو وړومبنیو کلونو کې یې ښه وداني وکړه، او د ګردو ځمکو غلې او دانې یې راغونډې کړې،

او ذخيره يې کړې، بيا د قحط په اوو وروستنيو کلونو کې يو متوسط نرخ يې وټاکه، او هغه به يې پر مصريانو او نورو پرديسيانو برابر پلورلې (خرڅولې)، مګر پرديسيانو ته يې سړي په سر له يوه اوښ بار (څخې) څخه زيات نه ورکاوه.

نو په دغه وسيله سره خلق الله له قحط څخه نجات وموند، او د باچاهۍ خزانه ډکه شوه، او په هر لوري کې دغه انګازه خوره شوه، چې غله په مصر کې ارزانه ده، نو ځکه د ده وروڼه هم د غلې د پېرودلو لپاره مصر ته راغلل، د دوی هيئت او قيافه او وضع او قطع کې دومره تغيير او تبديل نه وو شوی، دلته يوسف به هم پرله پسې د خپلو وروڼو پوښتنه او پلټنه کوله، او وروسته له هغه ځای د رسېدلو څخه د دوی د نامه او د نسبې پوښتنه به يې هم کړې وي، لکه چې د سلاطينو او اعيانو ملاقات کې عموماً دغه اصول جريان لري، لکه چې په ځينو تفاسيرو کې راغلي دي، چې هغوی يوسف عليه السلام ته خپل نوم او صفات بيان کړل، څرنګه چې يوسف عليه السلام د بېلتون په وخت کې ډېر وړوکی وو، او هم د ده د وروڼو فکر او خيال دې لوري ته نه تلو، چې ګوندې دا به يوسف عليه السلام وي، او نه له غټانو او باچاهانو څخه عام خلق داسې جرأت کولی شي، چې له دوی ځنې د هغوی د نامه نسب او نورو شيانو پوښتنې وکړي، نو ځکه دوی يوسف ونشو پېژندلی.

وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ قَالَ ائْتُونِي بِأَخٍ لَّكُم مِّنْ أَبِيكُمْ ۚ أَلَا تَرَوْنَ أَنِّي أُوفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنزِلِينَ ﴿٥٩﴾

او کله چې تيار کړ (يوسف) دوی ته اسباب د سفر د دوی نو وويل (يوسف وروڼو خپلو ته) چې راولئ تاسې ماته هغه ورور ستاسې چې له پلار ستاسې دی !آيا نه وينئ تاسې چې بېشکه زه پوره درکومه پيمانه او زه غوره د مېلمستيا ورکوونکو يم.

تفسير: يوسف عليه السلام د خپلو وروڼو ښه مېلمستيا عزت اومدارات وکړه، او د سړي په سر يو اوښ غله يې دوی ته ورکړه، د دغه عالي اخلاق او خاصې مهربانۍ د ليدلو په اثر وايي، چې دوی داسې غوښتنې وکړې چې ځمونږ يو علاتي ورور (بنيامين) ځمونږ د سپين ږيري غمجن پلار له لوري د ده د خدمت او تسکين لپاره په (کنعان) کې پاتې دی، ځکه چې د ده بل عيني ورور يوسف عليه السلام چې پر پلار بې اندازې ګران وو، ډېره موده پخوا له دې نه په کومې بېديا کې هلاک دی، که د (بنيامين) د برخې غله هم مونږ ته مرحمت وکړی شي؛ نو ډېره مهرباني به وي، يوسف عليه السلام وفرمايل چې: په دې ډول سره د غائب حصه ورکول له اصوله مخالف دي، ځکه چې زه ورکوم بار په شمار د انسانانو، نه په شمار د حيواناتو، کله چې تاسې بيا راځئ نو (بنيامين) هم له خپله ځانه سره راولئ، نو هلته به د هغه برخه هم تاسې ته درکوله کېږي، تاسې ځما د اخلاقه او د مېلمانه پاللو څخه بالمشاهده خبر شوي يئ، چې زه پوره ورکومه پيمانه، او بېرته نه نيسم حق د هيچا، نو آيا وروسته له دې نه تاسې ته د خپل وړوکي ورور په راوستلو کې څه تردّد او اندېښنه پېښېدلی شي؟ بلکه هيڅ تردد او اندېښنه له سره مه کوئ، او له ځانه سره يې راولئ !.

فَإِن لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِندِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾

نو که رانه وست تاسې ما ته دغه (علاّتي ورور خپل) نو له سره نشته پيمانه (د غلې) تاسې ته ما سره، او مه رانژدې کېږئ تاسې بيا ماته (په مصر کې).

تفسير: يعنې که هغه ورور مو له خپله ځانه سره را نه وست؛ نو داسې ګڼلی شئ چې تاسې دروغ وايئ، او خلاف الأصول د يوه اوښ څټه وړل مو مقصد دي، نو د هغه په سزا کې وروسته له دې نه نه يوازې ستاسې برخې سوځي، بلکه ما ته يا ځما په مملکت کې ستاسې د راتګ اجازه هم سلب کېږي.

قَالُوْا سَنُرَاوِدُ عَنْهُ اَبَاهُ وَاِنَّا لَفٰعِلُوْنَ ﴿٦١﴾

وويل دوی: ژر به په کوښښ سره غواړو دی له پلاره د ده، او بېشکه مونږ خامخا کوونکي یو (د دې کار).

تفسیر: یعنې اګر که له پلاره د هغه بېلتون (جدایي) ډېر مشکل دی، خو بیا هم مونږ کوښښ کوو، چې خپل پلار په یو تدبیر سره خوښ او راضي کړو، هیله (امید) شته چې په یو ډول په دغه مقصد کې بری ومومو.

وَقَالَ لِفِتْيٰنِهِ اجْعَلُوْا بِضَاعَتَهُمْ فِيْ رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُوْنَهَآ اِذَا انْقَلَبُوْٓا اِلٰٓى اَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُوْنَ ﴿٦٢﴾

او وویل (یوسف) مریو (پیمانه ګرو) خپلو ته چې: کېږدئ هغه پنګه (ثمن) د دوی په بارونو د دوی کې په پټه سره، ښاییږي چې دوی وپیژني دا (پنګه خپله او احسان ځما) کله چې بېرته لاړ شي دوی اهل خپل ته، ښاییږي چې دوی به بیا بېرته راشي (او را به ولي وروړ ځما).

تفسیر: یعنې کومه پنګه (سرمایه) چې دوی ورکړې وه، او د هغې په بدله کې یې غله پېرودلې وه، حکم یې ورکړ چې هغه دې هم په پټه سره د دوی په اسبابونو کې بېرته کېږدي، څو کله چې بېرته خپل کورته وررسیږي، او اسبابونه پرانیځي؛ نو وګوري چې له غلې سره د هغوی پنګې (سرمایې) هم بېرته ورکړی شوي دي، چې بیا دوهم ځل راتګ ته زیات ترغیب او تشویق ور پیدا شي، او پخپلو زړونو کې ووایي، چې داسې کریم النفس باچا چېرې پیدا کیږي، او ممکن دي چې د قیمت د نه پیدا کېدلو له سببه بیا دوی د مصر له راتګه واوړي، او که پنګه یې په لاس وي؛ نو هرومرو به بیا راځي، نو ځکه یې هغه پنګه ورمسترده کړه.

ځیني وایي چې: یوسف علیه السلام له خپلو وروڼو څخه د غلې قیمت اخیستل له مروته او کرمه لرې لیده، نو ځکه یې بېرته ورمسترده کړ.

فَلَمَّا رَجَعُوْٓا اِلٰٓى اَبِيْهِمْ قَالُوْا يٰٓاَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَاَرْسِلْ مَعَنَآ اَخَانَا نَكْتَلْ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ ﴿٦٣﴾

نو کله چې بېرته وګرځېدل دوی پلار خپل ته؛ نو وویل دوی: ای پلاره ځمونږ! منع کړی شوې ده له مونږ نه پیمانه (که راسره لاړ نشي «بنیامین») نو ولېږه له مونږ سره وروړ ځمونږ چې پیمانه واخلو (هم د ده او هم خپله) او بېشکه مونږ ده لره خامخا ساتونکي یو (له مضراتو).

تفسیر: یعنې د یوسف علیه السلام په شان د ده په نسبت اندېښنه او تردد مه کوئ، اوس مونږ پخپله وېرېدلي او هوښیار شوي یو، او په پوره ډول سره به د ده حفاظت کوو.

قَالَ هَلْ اٰمَنُكُمْ عَلَيْهِ اِلَّا كَمَآ اَمِنْتُكُمْ عَلٰٓى اَخِيْهِ مِنْ قَبْلُ ؕ فَاللّٰهُ خَيْرٌ حٰفِظًا ۪ وَّهُوَ اَرْحَمُ الرّٰحِمِيْنَ ﴿٦٤﴾

وویل (یعقوب): آیا امینان کړم تاسې په بنیامین (هم بلکه نه مو شم امینان ګرځولی په ده باندې په هیڅ شان سره) مګر (په دې شان سره) لکه چې امینان کړي مې وئ تاسې پر وروړ د ده (یوسف) پخوا له دې نه، نو الله خیر (ډېر غوره) دی له جهته د ساتنې او همدی دی ډېر مهربان د ټولو مهربانانو.

تفسیر: یعنې همدغه د ﴿وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ﴾ الفاظ تاسې د یوسف د بیولو په وخت کې هم ویلي وو، نو بیا به زه ستاسې پر دغې وعدې څرنګه اعتبار کولی شم، هو اوس شدید ضرورت دی، چې له هغه څخه اغماض (چشم پوشي) نشي کېدلی، نو

ځکه له تاسو سره د هغه تلل حتمي دي، نو زه يې پر پاک الله سپارم چې همغه الله يې پخپل حفاظت او مهربانۍ کې روغ رمټ وساتي، او ما يوسف عليه السلام له بېلتون څخه وروسته له بل مصيبت څخه پخپل فضل او کرم سره وساتي.

وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَاعَهُمْ وَجَدُوا بِضَاعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ ۖ قَالُوا يَا أَبَانَا مَا نَبْغِي ۖ هَٰذِهِ بِضَاعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا ۖ وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفَظُ أَخَانَا وَنَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ ۖ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾

او کله چې پرانستل دوی بارونه خپل؛ وموندله دوی پنګه (سرمايه) خپله چې بېرته رالېږلې شوې وه دوی ته، نو وويل دوی: ای پلاره ځمونږ ! څه به (لا زيات احسان) غواړو مونږ؟ دا ده هغه پنګه (سرمايه) ځمونږ چې بېرته رد کړی شوې ده مونږ ته، او (بيا ځو چې) غله راوړو اهل خپل ته، او ساتو به ورور خپل او زيات به راوړو بار د اوښ (يعنې د بنيامين برخه) دا (يو بار د اوښ) پيمانه ده اسانه.

تفسير: يعنې د داسې اسانې پيمانې پرېښودل نه دي په کار، په هر ډول چې کيږي (بنيامين) له مونږ سره پرېږدئ چې لاړ شي.

ځينو د ﴿ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ﴾ اشاره د هغې غلې په لوري کړې ده، چې پخوا يې راوړې وه، او «يسير» يې د «قليل» په معنی اخيستی دی، يعنې هغه غله چې پخوا له دې نه راوړې شوې ده؛ هغه د حاجت په اعتبار لږه ده، او د دې قحط په زمانه کې تر کاله پورې به بس کيږي؟ لهذا ضرور دي چې په هر ډول سره چې کيږي، ښايي چې مونږ بيا لاړ شو، او د ګردو برخې له ځانه سره راوړو.

قَالَ لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلَّا أَن يُحَاطَ بِكُمْ ۖ فَلَمَّا آتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾

وويل (يعقوب خپلو ځامنو ته): له سره به ونه لېږم هغه (بنيامين) له تاسې سره تر هغه پورې چې راکړئ تاسې ماته عهد محکم د الله (په دې خبره) چې خامخا بېرته به راولئ ماته هرومرو دی مګر که چاپېروالی وکړ شي پر تاسې باندې (چې مړه يا مغلوب شئ)؛ نو کله چې ورکړه دوی دغه پلار ته وعده محکمه خپله؛ نو وويل (يعقوب ځامنو خپلو ته) چې: الله په هغه څه چې وايو يې مونږ وکيل (شاهد) دی.

تفسير: يعنې که د الله تعالی له تقدير سره کومه داسې حادثه ور د مخه شوه، چې په هغې کې تاسې ګرد سره پړه او مغلوبان شوئ، او د نجات هيڅ يوه لاره درپاتې نشي، نو هلته زه هيڅ نشم ويلی، هو ! سم له خپله توانه او مقدوره تر خپل ژوند پورې د بنيامين په حفاظت کې څه قصور مه کوئ، سره د دې پوخ عهد او پيمان اخيستلو او قسمونو يادولو د زيات تاکيد او اهتمام په ډول يې وفرمايل: ﴿قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ﴾ يعنې هغه عهد او پيمان چې مونږ په دغه وخت کې کوو، هغه ګرد پاک الله ته سپارو، که چا په هغه کې څه خيانت يا بد عهدي وکړه؛ نو همغه الله به يې په سزا رسوي.

وَقَالَ يَا بَنِيَّ لَا تَدْخُلُوا مِن بَابٍ وَاحِدٍ وَادْخُلُوا مِنْ أَبْوَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ ۖ وَمَا أُغْنِي عَنكُم مِّنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ ۖ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ ۖ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾

او وويل (يعقوب) له شفقته: ای ځامنو ځما ! مه ننوځئ تاسې (مصر ته) له دروازې يوې (چې نظر وانخلئ) او ننوځئ (دوه دوه يا درې درې) له دروازو بېلو بېلو څخه، اونشم دفع کولی زه له تاسې

نه له (قضا) د الله نه هیڅ شی، نه دی حکم (په قضا سره) مګر خاص الله ته دی، خاص پر هم ده توکل کړی دی ما، او هم په همده باندې نو توکل دې وکړي توکل کوونکي.

تفسير: يعقوب عليه السلام ته داسې خيال پيدا شو چې د يوه پلار يوولسو وجيهه وو او ښايسته وو ځامنو په يوه خاص شان او اجتماعي هيئت سره په ښار کې ننوتل، خصوصاً وروسته له هغه ښه سلوکه چې د مصر د عزيز يوسف عليه السلام له لوري له هغوی سره شوی وو، او خلقو هغه مشاهده کړی وو؛ داسې يو شی دی، چې د هغه په لوري د عمومو سترګې هرومرو اړولې کيږي، «العين حقّ» نظر لګېدل هم يو حقيقت لري.

يعقوب عليه السلام خپلو ځامنو ته له بده نظره او د حسد او نورو مکروهاتو د ژغورنې لپاره دغه ظاهري تلقين وفرمايه، چې سره تيت او پرک (منتشر) شئ، او په معمولي حيثيت سره د ښار له مختلفو دروازو څخه ننوځئ، نه چې خامخا د عوام الناسو له جانبه تاسې نظر شئ، او له دې سره يې متصل دغه وفرمايل چې: د کومې چارې او تدبير په کولو سره هم هيڅوک د قضا او قدر فيصلې نشي ګرځولی، په ګردو کائناتو کې يواځې د پاک الله حکم چليږي، ځمونږ دغه ګرد انتظامات د الله تعالی د حکم په مقابل کې بېکاره دي.

هو ! تدبير او چاره لټول هم د هغه په حکم سره کولی شي، ځکه چې هغه يې راجائز درولي دي، انسان ته لازم دي چې خپل د ژغورنې او ساتنې تدبير وکړي، مګر اعتماد او توکل دې يواځې پر پاک الله ولري، ګواکې دغه خبره يې خپلو ځامنو ته واوروله، چې تاسې هم ځما په شان د زړه له کومي (منځ) د الله تعالی پر حفاظت متوکلان اوسئ، او تش په تدابيرو مه غره کېږئ. !.

وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُم مَّا كَانَ يُغْنِي عَنْهُم مِّنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةً فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا ۚ وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾

او کله چې ننوتل دوی (مصر ته) له هغه ځایه چې امر کړی وو دوی ته پلار د دوی (چې له مختلفو دروازو ننوځئ !)؛ نه وو دغه ننوتل له بېلو بېلو دروازو چې دفع کړي له دوی نه قضا د الله څخه هيڅ څيز، ليکن يو حاجت چې په نفس د يعقوب کې وو اداء يې کړ هغه، او بېشکه دغه (يعقوب) خامخا خاوند د پوهې وو په سبب د دې چې خبردار کړی وو مونږ دی، ليکن زيات د خلقو نه پوهيږي (په دې چې اوړي تقدير په تدبير).

وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ آوَىٰ إِلَيْهِ أَخَاهُ ۖ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾

او کله چې ورننوتل دغه (وروڼه) پر يوسف نو رانژدې يې کړ خپل ځان ته ورور خپل (بنيامين) وويل (يوسف په پټه بنيامين ته): زه يقيناً هم دا زه يم ورور ستا (يوسف) نو مه خفه کېږه په هغو کارونو چې وو دوی چې کول يې (پخوا له مونږ سره).

تفسير: يوسف عليه السلام (بنيامين) سره ممتازه معامله وکړه، او په پټه يې دی پوه کړ، چې زه ستا حقيقي ورور (يوسف) يم، هغه مظالم چې پر مونږ دغو علاّتي ورونړو کړي دي، چې زه يې له پلاره جلا (جدا) کړم، او په کوهي کې يې وغورځولم، او زه يې مريي خرڅند کړم، او ځمونږ پلار او نور يې ځما د فراق په صدمو کې مبتلا کړل، يا اوس د دې لوري د راتلو په وخت کې چې له تا سره کومه سختي کړېده، له دغه خبرو څخه له سره مه خفه کېږه، اوس وخت رارسېدلی دی، چې ځمونږ دغه ګرد غمونه غلط او پورته او ورک شي، او وروسته له سختيو پاک الله تعالی مو راحت عزت او پت را په برخه کړی.

فَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَازِهِمْ جَعَلَ السِّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ۝

نو كله چې تيار يې كړل دوى ته اسباب د سفر د دوى؛ نو كېښوده جام د اوبو څښلو (د باچا پټ) په بار د ورور خپل كې، نو غږ وكړ غږ كوونكي: او (خلقو د) قافلې !(ودرېږئ چې) بېشكه تاسې خامخا غله يئ.

تفسير: يعنې كله چې د يوسف عليه السلام په حكم د دوى غلې يې وربار كړې، او د سفر ګرد سامان يې ور تيار شو، نو يو جام د اوبو څښلو يې د خپل ورور (بنيامين) په اسباب كې كېښود (چې د زرو يا زبرجدو په جواهرو چړاو وو، بيا چې غله ډېره ګرانه شوه نو هغه يې پيمانه كړه) څه مهال (وخت) چې كاروان (جوپه) له ښاره د باندې ووته؛ نو پيره داران د هغه جام په لټولو پسې ولوېدل، بالآخر هغوى ته پر دغې قافلې شبهه پيدا شوه، څرنګه چې قافله ښايسته لرې تللې وه، نو پيره دارانو ورپسې نارې سورې كړې، چې اى كاروانيانو !ودرېږئ ! چې تاسې يقيناً غله په نظر راځئ.

قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِم مَّاذَا تَفْقِدُونَ ۝

وويل (ورونړو د يوسف) او مخونه يې راواړول پر دغو (نوكرانو د يوسف) چې څه شى دى هغه چې تاسې وركك كړى دى (او لټوئ يې؟).

تفسير: يعنې مونږ ولې خامخا غله بولئ؟ كه ستاسې كوم شى وركك شوى وي؛ نو هغه راوښيئ مونږ خو چېرې لرې نه يو تللي، راشئ څمونږ مالونه او اسبابونه راولټوئ !.

قَالُوا نَفْقِدُ صُوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَن جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ۝

وويل دوى: وركه كړې ده مونږ پيمانه د باچا، او دې هغه چا ته چې راپې وړه پيمانه بار د يوه اوښ، او زه په دې (بار) ضامن يم (چې ور يې كړم پيدا كوونكي ته).

تفسير: پيره دارانو وويل چې: مونږ د باچا د اوبو څښلو جام يا د غلې پيمانه لټوو، چې وركك شوى دى، كه كوم سړى يې بې له حيلې او حجّته راحاضر او راوړي؛ نو د اوښ د ختې غَلّه به ورانعام او وروبښو، او زه يې ذمه وار يمه چې ور رسوم به يې.

قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُم مَّا جِئْنَا لِنُفْسِدَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ۝

وويل دوى: قسم دى په الله، خامخا په تحقيق پوهه يئ تاسې چې نه يو راغلي مونږ لپاره د دې چې فساد وكړو په ځمكه (مصر) كې، او هر ګز نه يو مونږ غلا كوونكي(د دې جام).

قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِن كُنتُمْ كَاذِبِينَ ۝

نو وويل (بيا دغو نوكرانو) چې څه به وي جزاء د هغه (جام يا د سارق) كه (ښكاره) شوئ تاسې دروغجنان؟ .

تفسير: محافظينو وويل چې: تاسې خوشې چټي (بېكاره) خبرې ولې كوئ؟ اوس مونږ ستاسې كالي (جامې) او اسباب لټوو، كه دغه مسروقه مال له تاسې ووت؛ نو بيا به څه ووايئ؟ او څه به وكړئ؟ او سزا به مو څه وي؟ .

﴿قَالُوا جَزَآؤُهُ مَنْ وُّجِدَ فِيْ رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَآؤُهُ ۚ كَذٰلِكَ نَجْزِي الظّٰلِمِيْنَ﴾

نو وويل (بيا وروڼو د يوسف) چې: سزا د دې (غلا نيول د) هغه چا دي چې وموندلی شوه (دغه پيمانه) په بار د ده كې؛ نو همدی دی سزا د هغه، همداسې سزا وركوو مونږ ظالمانو (غلو) ته.

تفسير: يعني دغه چې غل مريي كيږي د مال د خاوند؛ په ابراهيمي شريعت كې د غلو سزا وه، يعني له هر چا څخه چې د غلا مال ووځي؛ هغه به تر يوه كال پورې د غلام په حيثيت د مال د خاوند سره پاتې كيږي، د يوسف عليه السلام وروڼو سم له خپله شرعي قانونه سره بې له تأمّله د سزا ذكر وكړ، ځكه چې دوی پوره متيقن وو، چې مونږ غله نه يو، او نه د غلا مال امكان لري، چې له مونږ څخه ووځي، نو ځكه دوی په خپل اقرار سره ملزَم او ونيول شول، او بېرته د مصر ښار ته بوتلل شول، د باچا د دربار سره مخامخ بارونه يې ترې واړول.

﴿فَبَدَاَ بِاَوْعِيَتِهِمْ قَبْلَ وِعَآءِ اَخِيْهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِّعَآءِ اَخِيْهِ ۚ كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوْسُفَ ۚ مَا كَانَ لِيَاْخُذَ اَخَاهُ فِيْ دِيْنِ الْمَلِكِ اِلَّآ اَنْ يَّشَآءَ اللّٰهُ ۚ نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ ۚ وَفَوْقَ كُلِّ ذِيْ عِلْمٍ عَلِيْمٌ﴾

نو شروع وكړه (يوسف يا جارچي په لټولو د) بارونو د دوی ړومبی له باره د ورور د ده (لپاره د دفعې د تهمت، نو بيا يې ونه موند په هغو كې) بيا يې را وويستله دغه (پيمانه) له باره د (سكه) ورور خپل، همدارنګه چل ښوولی وو مونږ يوسف ته، نه وو دغه (يوسف) چې ونيسي ورور خپل په دين (قانون) د باچا (مصر) كې مګر چې اراده وفرمايله الله (دغه چل يې وروښود)، پورته كوو مونږ (په علم او حكمت سره) مرتبې د هر چا چې اراده وفرمايو مونږ، او له پاسه د هر خاوند د علم لوی عالم دی.

تفسير: يعني د دغو ويناوو څخه وروسته محافظينو دوی د مصر عزيز يوسف ته بوتلل، او دغه ګرده پېښه يې ور واوروله، يوسف عليه السلام د تفتيش او تحقيق امر صادر كړ، ړومبی يې د نورو وروڼو د بارونو په سپړدلو شروع وكړه، او د دوی څټې بسترې ځورې او نور يې وليدل، خو له دوی ځنې هغه جام را ونه ووت، بالآخر د بنيامين د اسبابو د لټولو وار راغی، او هغه جام ترې راووت.

﴿كَذٰلِكَ كِدْنَا لِيُوْسُفَ ۚ مَا كَانَ لِيَاْخُذَ اَخَاهُ﴾ الآيه ـ يعني د ده د وروڼو له ژبې څخه پخپله دغه خبره راووته، چې له هر چا څخه چې دغه مال ووځي، هغه غلام وګرځوه ! نو پر هم دغې ونيول شو، كه نه دغه خو د مصر د حكومت قانون نه وو، كه داسې تدبير نه كېده چې پخپلو اقرارونو كې راګېر شي؛ نو د مصري قانون له مخې هيڅ يو داسې كوم صورت چې د هغه له مخې د بنيامين د بېرته ستنولو (راواپس كولو) سند كېدی شو؛ نه وو موجود.

﴿نَرْفَعُ دَرَجٰتٍ مَّنْ نَّشَآءُ﴾ يعني د هر چا په نسبت چې اراده وفرمايي؛ حكمت او تدبير وربښيي، يا په خپل لطيف تدبير سره لوړتيا وركوي، وګوره هغه ځلميان چې په غلا سره يې له خپله پلاره يوسف غلا كړ، او په څو روپو يې وپلوره (خرخ كړ)؛ نن د غلو په حيثيت د يوسف په مخ كې و لاړ دي، ښايي په دې ډول سره د دوی د پخوانيو غلطيو كفاره وي.

﴿قَالُوٓا۟ إِن يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُۥ مِن قَبْلُ ۚ فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِى نَفْسِهِۦ وَلَمْ يُبْدِهَا لَهُمْ ۚ قَالَ أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ۖ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾﴾

نو وويل (وروڼو د يوسف): كه غلا وكړه دغه (بنيامين؛ نو هيڅ عجيبه نه ده، ځكه چې) پس په تحقيق سره غلا كړې وه (سكني) ورور د ده هم پخوا له دې نه، نو پټه وساتله دغه (خبره) يوسف په نفس خپل كې او ښكاره يې نه كړه (هغه خبره) دوی ته، وويل (يوسف پټ په خپل زړه كې) چې: تاسې ډېر بد يئ له جهته د مرتبې، او الله ښه عالم دی په هغه خبره چې تاسې يې بيانوئ (په حق د يوسف كې).

تفسير: دغه اشاره د يوسف عليه السلام په لوري ده، دوی د خپل پاكې ښوولو لپاره محض د ناحقه ويلو او عناد ځرګندولو (ښكاره كولو) لپاره د «بنيامين» جرم پوخ كړ، او د دومره مودې له تېرېدلو څخه وروسته هم پر معصوم يوسف عليه السلام باندې د دروغو الزام اړولو څخه ونه شرمېدل.

مفسرينو په دغه موقع كې ډېرې قصې بيان كړې دي، چې د هغو په لوري د يوسف عليه السلام وروڼو د غلا لفظ كې اشاره كړې وه، او د هغوی دنقل حاجت دلته نشته.

﴿فَأَسَرَّهَا يُوسُفُ فِى نَفْسِهِۦ﴾ الآيه ـ يعنې سره د داسې سخت لفظ اورېدلو بيا هم يوسف عليه السلام خپل ځان ساته، ځكه چې د الله تعالى حكمت د دوی د پټې خبرې په ځرګندېدلو او افشاء مقتضي نه وه، يوسف عليه السلام دغه خبره هم پخپل زړه كې پټه وساتله، او پخپل ځواب كې يې د دوی د اتهام حقيقت ور ځرګند نه كړ، بلكه پخپل زړه كې يې وويل: ﴿أَنتُمْ شَرٌّ مَّكَانًا ۖ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ﴾ يعنې بالعكس غله پر كوټوال خوله آچوي، او تاسې ما هم غل بولئ، حال دا چې تاسې داسې يوه غلا كړې ده، چې خپل ورور مو له پلاره غلا او ناحقه مو هغه په څو روپيو وېريا سودا كړی دی، باقي ځما د غلا حال خو پاك الله ته معلوم دی.

ځينو مفسرينو له ﴿شَرٌّ مَّكَانًا﴾ الآيه ـ څخه داسې مطلب اخيستی دی؛ چې يوسف عليه السلام هغوی ته خطاب كوي، چې تاسې خورا ډېر بد خلق يئ، اوس خو مو وويل چې: ﴿وَمَا كُنَّا سَٰرِقِينَ﴾ «مونږ له غلو څخه نه يو» اوس چې مو د يوه ورور له كاليو څخه هغه مال راځرګند شو، هغه سره هغه بل بېګناه ورور يې هم ملوّث كوئ، الله تعالى ښه پوهيږي چې تاسې پخپلې دغې وينا كې تر كوم ځای پورې رښتين يئ، همغه به تاسې ته د دغه غلط بيان سزا دركوي.

(كله چې يوسف عليه السلام «بنيامين» خپلو سرېو ته وركړ؛ نو وروڼه يې په زارۍ شول او)

﴿قَالُوا۟ يَٰٓأَيُّهَا ٱلْعَزِيزُ إِنَّ لَهُۥٓ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدَنَا مَكَانَهُۥٓ ۖ إِنَّا نَرَىٰكَ مِنَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾﴾

وويل دوی: ای عزيزه ! بېشكه ده لره يو پلار دی زوړ ډېر معمّر (چې پس له يوسفه له ده سره مينه كوي)، نو ونيسه يو له مونږه په ځای د ده (يرغمل او دی راپرېږده)، بېشكه مونږ وينو تا له احسان كوونكو څخه.

﴿قَالَ مَعَاذَ ٱللَّهِ أَن نَّأْخُذَ إِلَّا مَن وَجَدْنَا مَتَٰعَنَا عِندَهُۥٓ إِنَّآ إِذًا لَّظَٰلِمُونَ ﴿٧٩﴾﴾

وويل (يوسف عليه السلام وروڼو خپلو ته): پناه غواړو په الله پورې چې ونيسو مونږ (بېګناه) مګر هغه څوك چې موندلي دي مونږ اسباب خپل په نزد د هغه، (كه ونيسو په ځای د هغه بل څوك)؛ نو مونږ به په هغه وخت كې خامخا له ظالمانو اوسو.

تفسير: يعنې مونږ پر الله تعالى له دې نه پناه نيسو، چې بې له سببه د يوه په ځاى بل ونيسو، مونږ خو يواځې همغه سړى راستنوو (واپس کوو) چې له هغه سره مو خپل څيز موندلى دى، او هغه «بنيامين» دى، چې د عيني وروروليٰ لامله به له مونږ سره پاتې کيږي.

دلته هم د ﴿إِلَّا مَن وَجَدْنَا مَتَاعَنَا عِندَهُ﴾ په ځاى «الا من سرق» نه دى ويلى، چې لنډه او مختصره وه، ځکه چې هغه له واقع څخه مخالفه وه، او كه د هغه په ځاى بل څوك ونيسو؛ نو بېشكه چې مونږ ستاسې په فتوى كې خامخا له ظالمانو به اوسو په ابراهيمي دين كې، ځكه چې دى خو مونږ ستاسې په فتوى نيولى دى، يعنې كه د مجرم په بدله كې بل كوم بې قصوره ونيسو؛ نو ستاسې له خياله او قانونه مخالف او غلط له انصافه يو كار دى.

فَلَمَّا اسْتَيْأَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا ۖ قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُم مَّوْثِقًا مِّنَ اللَّهِ وَمِن قَبْلُ مَا فَرَّطتُمْ فِي يُوسُفَ ۖ فَلَنْ أَبْرَحَ الْأَرْضَ حَتَّىٰ يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي ۖ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٠﴾

نو كله چې نااميده شول دوى له دغه (يوسف په نه قبلولو د سوال د خلاصې د بنيامين)؛ نو ګوښه (بېل) شول دوى په دې حال كې چې مشوره كوونكي وو (پخپلو منځونو كې)، وويل مشر د دوى (په عمر كې يا په فكر كې): آيا نه پوهېږئ چې بېشكه پلار ستاسې په تحقيق اخيستې وه له تاسې (په بېرته بيولو د بنيامين) سخته وعده له وعدو د الله (په حفظ د بنيامين كې او اوس دا حادثه راپېښه شوه)، او پخوا له دې نه تقصير كړى وو تاسې په حق د يوسف كې، نو له سره به زه نه خوځېږم له دې ځمكې (مصر) څخه تر هغه پورې چې اذن راكړي ماته پلار ځما (په رجوع سره كنعان ته) يا حكم وكړي الله ځما لپاره (په وتلو سره له مصره، يا په خلاصېدو د ورور ځما)، او همدغه (الله) ډېر غوره د حكم كوونكو دى.

تفسير: ﴿مَا فَرَّطتُمْ﴾ كې «ما» زائده ده، ځينې وايي: مصدريه ده، او كيږي چې موصوله شي، كله چې دوى له يوسف عليه السلام څخه دغه ځواب واورېد، او مايوس شول؛ نو له ډلې څخه ګوښې (بېل) شول، پخپلو منځونو كې يې سره مشوره وكړه، د اكثرو رأيه پر دغه قرار ونيوه، چې ښايي وطن ته بېرته لاړ شو، د دوى په منځ كې هغه ورور چې د عمر يا د عقل يا د نورو وجوهو په اعتبار مشر وو، ويې ويل چې: مونږ به خپل پلار ته په كومو سترګو او مخ سره مخامخ شو؟ چې هغه له مونږ څخه عهد اخيستى وو، او د هغه ځواب به څه ووايو؟ يو تقصير خو له مونږ څخه پخوا له دې نه د يوسف عليه السلام په معامله كې شوى دى، چې د هغه اثر تر نن ورځې پورې موجود دى، اوس كه مونږ (بنيامين) هم دلته پرېږدو، او ټول لاړ شو؛ نو ډېره سخته بې غيرتي او بې حميّتي به وي، نو واضح دې وي چې زه خو له سره له دې ځايه هيچېرې خوځېدونكى نه يم، تر څو چې خپل لوى آبا ماته د بېرته راتللو حكم راكړي، يا په دغه منځ د پاك الله تعالى له لوري بله كومه فيصله وشي، مثلا له تقديره ځما د مرګ نېټه پوره شي او مړ شم، يا په بل تدبير سره (بنيامين) ته نجات وركړم.

تنبيه: دغه ويونكى به غالبا همغه ورور وي، چې د يوسف عليه السلام په معامله كې يې ړومبى هم پسته مشوره وركړې وه چې ﴿لَا تَقْتُلُوا يُوسُفَ﴾.

ارْجِعُوا إِلَىٰ أَبِيكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلِمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ ﴿٨١﴾

بېرته لاړ شئ تاسې پلار خپل ته نو ووایئ (ورته) ای پلاره ځمونږ ! په تحقیق ځوی ستا (بنیامین) غلا وکړه، او مونږ نه وو ویلی بل شی مګر هغه مو وویل چې پرې خبر وو (چې د باچا جام ووت له باره د ده)، او نه وو مونږ پټ کار لپاره ساتونکي.

تفسیر: یعنې ما هم دلته پرېږدئ، او تاسې ګرد لاړ شئ او د خپل پلار په حضور کې عرض وکړئ، چې دغسې یوه واقعه راپېښه شوه، چې له سره یې توقع نه وه، او نه وو مونږ د پټ کار ساتونکي چې دغه جام پخپله بنیامین پټ کړی وو، او که بل چا د ده په بار کې ایښی وو؟.

شاه صاحب لیکي: «یعنې مونږ خو له تاسې سره پر خپلې پوهې قول او عهد کړی وو، او له دې نه نه وو خبر چې (بنیامین) به غلا کې نیول کیږي، یا مونږ له خپل دین سره سم د غله د نیولو او ساتلو لار وروښووله، او له دې نه نه وو خبر چې ځمونږ ورور پخپله غل دی».

وَسْـَٔلِ الْقَرْيَةَ الَّتِيْ كُنَّا فِيْهَا وَالْعِيْرَ الَّتِيْٓ اَقْبَلْنَا فِيْهَا ۭ وَاِنَّا لَصٰدِقُوْنَ ﴿۸۲﴾

او پوښتنه وکړه پخپله د هغې قریې (د مصر یا بل کوم ورته نژدې کلي څخه) چې وو مونږ په هغه کې او (پوښتنه وکړه) له هغه کاروانه چې مونږ مخ کړی وو (راغلي وو کنعان ته) په دغه (قافله) کې، او بېشکه خامخا مونږ صادقان یو.

تفسیر: یعنې تاسې یو معتبر سړی ولېږئ، او له هغو کلیو څخه د دغې خبرې ښه تحقیق وکړئ، چې هلته دغه واقعه پېښه شوې ده، او اوس بېرته راغلي دي، نو تاسې ته به دغه خبره بیخي ثابته شي، چې مونږ پخپله په دغې وینا کې بالکل رښتیني یو.

قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًا ۭ فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ ۭ عَسَى اللّٰهُ اَنْ يَّاْتِيَنِيْ بِهِمْ جَمِيْعًا ۭ اِنَّهٗ هُوَ الْعَلِيْمُ الْحَكِيْمُ ﴿۸۳﴾

وویل (داسې نه ده چې تاسې یې وایئ) بلکه ښایسته کړی دی تاسې ته نفسونو ستاسې یو کار (چې اراده مو ورته کړې وه)، نو (اوس کار ځما) صبر دی بهتر، نژدې دی دا چې الله راولي ماته دوی ټول، بېشکه دغه الله جل جلاله هم دی دی ښه عالم (په پټو او ښکاره وو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: د ﴿فَصَبْرٌ جَمِيْلٌ﴾ ترجمه مفسرینو په څو ډوله سره کړې ده، چې د هغې نه دلته ځنې ذکر کیږي:

(۱): «پس ماته هغه صبر پکار دی، چې هیچاته به څه نه وایم».

(۲): «نو صبر ځما ښه صبر دی».

(۳): «پس کار ځما صبر ډېر ښه دی»، د اول ځلې بې اعتباری لامله دا ځلې هم یعقوب علیه السلام د خپلو ځامنو پر خبرو اعتبار ونه کړ، لیکن د نبي الله کلام کله دروغ کېدی شي، ځکه چې په واقع سره دغه خبرې د ده ځامنو له ځانه جوړې کړې، او پخپله یوسف هم د ده ځوی وو، کذا في الموضح، ګواکې د «لکم» خطاب د ځامنو د جنس په لوري وشو.

وَتَوَلّٰى عَنۡهُمۡ وَقَالَ يٰۤاَسَفٰى عَلٰى يُوۡسُفَ وَابۡيَضَّتۡ عَيۡنٰهُ مِنَ الۡحُزۡنِ فَهُوَ كَظِيۡمٌ ﴿۸۴﴾

او مخ وګرځاوه (یعقوب) له دغو (ځامنو خپلو) نه، او ويې ويل: أى افسوسه او غم ځما پر (بېلتون د) یوسف (راشه دغه دې وخت دی)، او تکې سپينې شوې دواړه سترګې د دغه (یعقوب) له غمه؛ نو دی ډک وو له قهره (او پټ ځغموونکی وو).

تفسیر: د دې نوي زخم له رسېدلو څخه د ده هغه پخواني زخم بیا تازه شو، او بې اختیاره یې له خولې څخه دا چغه ووتله: ﴿يٰۤاَسَفٰى عَلٰى يُوۡسُفَ﴾ «های افسوس پر یوسف»، یعنې ای افسوسه ځما پر یوسف راحاضر شه دغه دې وخت دی، او تکې سپينې شوې دواړه سترګې د یعقوب علیه السلام له غمه، یعنې بې رونقه یا بې نوره شوې «علی اختلاف القولین»، پس دغه یعقوب ډک وو په زړه کې د قهره د ځامنو نه، خو وئ ځغملو او پټ یې وساتلو.

په حدیث کې راغلی دي: «نحن معاشر الأنبياء أشد بلاء ثم الأمثل فالأمثل» یعنې د انبیاوو جماعت د پاک الله له جانبه په ډېرو سختو امتحانونو کې مبتلا کولی شي، بیا د امتحانونو ډېر اقسام دي، حق تعالی هر نبي سم له خپله حکمت او د ده له استعداد سره سم په هر امتحان سره یې چې اراده وفرمايي؛ اخته او مبتلا کوي يې.

قَالُوۡا تَاللّٰهِ تَفۡتَؤُا تَذۡكُرُ يُوۡسُفَ حَتّٰى تَكُوۡنَ حَرَضًا اَوۡ تَكُوۡنَ مِنَ الۡهٰلِكِيۡنَ ﴿۸۵﴾ قَالَ اِنَّمَاۤ اَشۡكُوۡا بَثِّىۡ وَحُزۡنِىۡۤ اِلَى اللّٰهِ وَاَعۡلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعۡلَمُوۡنَ ﴿۸۶﴾

وويل (ځامنو د یعقوب پلار خپل ته) قسم دی پر الله چې همېشه یې ته چې یادوې یوسف (په زارۍ او فریاد سره) تر هغه پورې چې شې ته قریب الموت (ناجوړ له ډېره غمه) یا شې ته له هلاک شوو نه. وويل (یعقوب): بېشکه همدا خبره ده چې شکایت کوم (او ژاړم د لوی او واړه) غم او خفګان خپل طرف د الله ته (یواځې)، او پوهېږم زه له جانبه د الله په هغه څه چې تاسې پرې نه پوهېږئ (لکه حیات د یوسف).

تفسیر: په «موضح القرآن» کې راغلي دي: «آیا تاسې ماته صبر راښيئ؟» بې صبره خو هغه څوک دی چې د مخلوق په مخ کې د خالق د رالېږلي شوي درد شکایت وکړي، زه خو له هغه سره مناجات کوم، چې درد او ربړ (تکلیف) یې راکړی دی، او پر دی هم ښه پوهېږم چې یوسف علیه السلام ژوندی دی، او ضرور به ورسره وینم، او د ده هغه لیدلی خوب هرومرو پوره کېدونکی دی، دغه ځما ابتلاء او ازموینه ده، وبه ګورم چې تر کومه حده پورې دغه ابتلاء ځنلېږي؟».

يٰبَنِىَّ اذۡهَبُوۡا فَتَحَسَّسُوۡا مِنۡ يُّوۡسُفَ وَاَخِيۡهِ وَلَا تَايۡـَٔسُوۡا مِنۡ رَّوۡحِ اللّٰهِ ؕ اِنَّهٗ لَا يَايۡـَٔسُ مِنۡ رَّوۡحِ اللّٰهِ اِلَّا الۡقَوۡمُ الۡكٰفِرُوۡنَ ﴿۸۷﴾

ای ځامنو ځما ! لاړ شئ نو لټونه وکړئ له (حاله د) یوسف او له حاله د ورور د ده، او مه نااميده کېږئ له رحمته د الله، بېشکه شان دا دی چې نه نااميده کېږي د الله له رحمت څخه مګر قوم کافران (منکران له الله او صفاتو د الله).

تفسیر: یعنې د الله تعالی له مهربانۍ او فیضه نااميده کېدل د کافرانو دود دی، چې هغوی د ده له لوی رحمت او کامل قدرت څخه صحیح معرفت نه لري، د یوه مسلمان کار دا وي چې که د غرونو د پېنتو په اندازه او د سمندر د چپو او موجونو په قدر مأیوس کوونکي حالات هم ورپېښ شي؛ خو بیا هم د پاک الله د رحمت امیدوار اوسي، او په امکاني

کوښښ کې بې همتي او بې زړه توب نه کوي، نو ځئ د يوسف عليه السلام سراغ او پته ولګوئ، او د ده ورور (بنيامين) د خلاصولو ذرائع ولټوئ، د الله تعالی له رحمته هيڅ لرې نه دی، چې مونږ بيا سره راټول کړي، د درېيم ورور ذکر يې ښايي د دې لأمله ونه فرمايه، چې هغه پخپل اختيار يواځې د بنيامين له سببه ستون (واپس) شوی وو، که بنيامين خلاص شي، نو هغه به بلا سببه ولې هلته پاتې کيږي.

(بيا وروڼه د يوسف عليه السلام، درېم کرت د يعقوب عليه السلام له حضوره سره له څه بضاعته او مکتوب مصر ته ورغلل).

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَٰٓأَيُّهَا ٱلْعَزِيزُ مَسَّنَا وَأَهْلَنَا ٱلضُّرُّ وَجِئْنَا بِبِضَٰعَةٍ مُّزْجَىٰةٍ فَأَوْفِ لَنَا ٱلْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَآ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ يَجْزِى ٱلْمُتَصَدِّقِينَ ﴿٨٨﴾

نو کله چې ورننوتل وروڼه پر يوسف؛ نو وويل دوی چې: ای عزيزه ! رسېدلې ده مونږ ته او اهل (عيال) ځمونږ ته سختي (او لوږه)، او راوړې ده مونږ پنګه (سرمايه) ناقصه، نو پوره راکړه مونږ ته پيمانه، او خيرات وکړه پر مونږ (په قبول د نقصان يا تزييد د احسان)، بېشکه چې الله جزاء (بدل) د دارينو ورکوي خيرات ورکوونکو ته.

تفسير: دوی سم د خپل پلار له ښووني سره د مصر په لوري بيا روان شول، څرنګه چې د يوسف عليه السلام درک او پته نه وه معلومه، نو ړومبی د هغه چا (بنيامين) د نجات په فکر کې ولوېدل، چې ځای يې معلوم وو، او څرنګه چې د قحط له سببه غلې ته هم د دوی ډېر ضرورت وو، نو داسې يې سره وټاکل، ښايي چې عزيز ته په دې لوري هم توجه ورکړو، که د راکړې او ورکړې په معاملو کې مو عزيز پوست او نرم وموند؛ نو د (بنيامين) په نسبت به هم ورسره خبره کوو.

کله چې ړومبی خبرې دوی له عزيز سره داسې وکړې، ای عزيزه ! په دې ورځو کې د قحط له سببه پر مونږ او ځمونږ پر کورنۍ ډېر زيات تکليف او زحمت تيريږي، ځمونږ د کورونو مال او اسباب ګرد وپلورل (خرڅ) شول، اوس ډېره لږه بېکاره او حقيره پنګه (سرمايه) پاتې ده، چې هيڅوک يې نه اخلي، هغه مو د غلې پيرودلو (اخستلو) لپاره له ځان سره راوړې ده، ستا د ښو اخلاقو، له لويو مکارمو، او له پخوانيو مهربانيو څخه هيله لرو، چې ځمونږ دغو ناقصو شيانو ته مه ګورئ، او د دغو لږو شيانو په بدل کې د پخوا په شان د غلې پوره مقدار مونږ ته امر وکړئ چې رايې کړي، دغه رعايت په حقيقت کې يو راز (قسم) خيرات دی، چې تاسې يې پر مونږ کوئ، برسېره په دې د خيرات په توګه هم څه شی راکړئ چې الله تعالی درسره ښه وکړي.

يوسف عليه السلام د دغه احوال له اورېدلو څخه بې اختياره په ژړا شو، او د ده د شفقت، رحم، عنايت او زړه سوی چينه د ده له زړه څخه وخوټېده، او د سترګو له لارې په بهېدلو شوه، او په دغه وخت کې د پاک الله په حکم سره ده خپل ځان دوی ته ورښکاره کړ، چې زه څوک يم؟ او تاسې چې کومه معامله له ما سره کړې وه، وروسته له هغې زه اوس کومې مرتبې ته رسېدلی يم؟ وروستی آيت د دغه اظهار لپاره تمهيد دی.

قَالَ هَلْ عَلِمْتُم مَّا فَعَلْتُم بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنتُمْ جَٰهِلُونَ ﴿٨٩﴾

وويل (يوسف عليه السلام وروڼو خپلو ته) آيا پوهېږئ تاسې چې څه فعل کړی وو تاسې له يوسف او له ورور د ده سره (چې خوار، زار او رټلی به مو ساته) کله چې تاسې ناپوهان وئ (له عاقبت د فعل خپل).

تفسير: يعنې د دې دواړو په منځ کې مو بېلتون (جدايي) وغورځوله، او له دغو دواړو سره مو ضد او عناد وکړ، په هغه وخت کې چې تاسې ناپوهان وئ، يعنې د ځلميتوب په نشو کې بې سده (بې هوشه) وئ، او بې التفاته له قباحته د دې فعل يا له عقوقه د پلار خپل او له حقوقه د وروروليۍ، او دا يې په طريقه د نصيحت ورته ويل، نه لپاره د راښکلو او شرمولو.

الله أکبر، دغه د صبر او مروت او اخلاقو ډېره لوړه مرتبه ده، چې د دغه ټول عمر د ربړو (او تکليفونو) او شکايتونو لپاره يو توری يې هم پخپله ژبه رانهووړ، او دومره سوال يې هم د دې لامله وکړ، څو دوی پخپلو زړونو کې شلهاوو کلونه پخواني احوال يو ځلې مستحضر کړي، چې د ماضي او حال موازنې څخه د الله تعالی د هغو احساناتو حقيقت ښه روښانه شي، چې پر يوسف عليه السلام له هغو مصائبو او حوادثو څخه وروسته شوی دی.

قَالُوٓا۟ ءَإِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُ ۖ قَالَ أَنَا۠ يُوسُفُ وَهَٰذَآ أَخِى ۖ قَدْ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَآ ۖ إِنَّهُۥ مَن يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ۝٩٠

وويل (ورونړو د يوسف): آيا بېشکه ته چې يې خامخا دا ته يې يوسف؟، و يې ويل: (هو !) همدا زه يم يوسف او دغه (بنيامين) مې سکهورور دی، په تحقيق احسان فرمايلی دی الله پر مونږ باندې (په سلامت او کرامت)، بېشکه شان دا دی هر څوک چې وويريږي له الله او صبر وکړي (په طاعت او عبادت او له معصيت)؛ نو بېشکه الله نه ضايع کوي اجر د نيکوکارانو.

تفسير: ممکن دي چې له دغه سوال څخه دوی ډېر سخت ويريدلي وي، چې وروسته له دومره زياتې مودې څخه دغه د کور پټه چا ورڅرګنده (ښکاره) کړې ده، بيا د مصر عزيز د يوسف عليه السلام له قصې سره څه کار لري؟ څرنګه چې دوی د يوسف عليه السلام فوق العاده مراحم او له (بنيامين) سره يې خصوصي سلوک لا له پخوا څخه ليدلي وو؛ نو دغه سوال به دفعتاً د دوی اذهان دغه لوري ته منتقل کړي وي، چې نه يوسف عليه السلام به چې مونږ پر مصري کاروان پلورلی (خرڅ کړی) وو همدغه وي، کله چې دغه لوري ته متوجه شوي وي، نو په غور سره به يې کتلي وي.

او ممکن دي چې دا ځلې يوسف عليه السلام هم خپل ځان په واضح ډول سره دوی ته وړاندې کړی وي، يا يې تصريحا ويلي وي چې زه يوسف عليه السلام يم.

الغرض چې دوی سخت متعجب او حيران شول، او په حيرت سره يې پوښتنه وکړه: ﴿ءَإِنَّكَ لَأَنتَ يُوسُفُ ۖ﴾ «رښتيا اوښيه آيا همدا ته يوسف يې؟»، نو وويل يوسف عليه السلام چې: هو ! په رښتيا سره همدا زه يوسف يم، او دغه مې سکه ورور دی (بنيامين) يعنې له هغه څخه چې تاسې زه بېل کړی وم دا دی اوس له ما سره ناست دی.

قَالُوا۟ تَٱللَّهِ لَقَدْ ءَاثَرَكَ ٱللَّهُ عَلَيْنَا وَإِن كُنَّا لَخَٰطِـِٔينَ ۝٩١

وويل (ورونړو د يوسف هغه ته) قسم دی پر الله چې خامخا په تحقيق غوره کړی يې ته الله پر مونږ (په صورت او سيرت) ا وبېشکه چې وو مونږ خامخا له خطا کوونکو (په هغه عمل چې کړی وو مونږ له تا سره).

تفسير: يعنې الله جل جلاله تاته له هر حيثيته پر مونږ درجه او فضيلت درکړی دی، ته د همدې مقام وړ او لايق وې، مونږ له خپلې غلطې او تيري ستا قدر ونه پېژنده، بالآخر ستا خوب رښتيا او ځمونږ حسد او رخه (کينه) بېکاره ښکاره شوه.

قَالَ لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ ۖ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ ۖ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٩٢﴾

وويل (يوسف وروڼو خپلو ته) نشته هيڅ ملامتي (زور او نه الزام له جانبه ځما) پر تاسو نن ورځ، مغفرت دې وکړي الله تاسې ته (چې مقر شوئ په ګناه خپلې) او همدی دی ښه غوره مهربان د ټولو مهربانې کوونکو.

تفسير: يوسف عليه السلام له سره داسې اراده نه درلوده، چې دومره يوه خبره هم له خپلو وروڼو څخه واوري، نو ويې فرمايل چې: دغه تذکرې مه کوئ ! زه نن پر تاسو هيڅ ملامتي نه اړوم، او ستاسې ګرد اغلاط مې دربخښلي دي، هغه لفظ چې ما ووايه؛ يواځې د الله تعالى د احسان او د صبر او تقوى د نتيجې د ظاهرولو په نيت سره مې ووايه، وروسته له نن ورځې ستاسې د تقصير ذکر به هم نه کيږي، زه دعا کوم چې پاک الله ستاسې دغه خطاوې چې کړې مو دي؛ در وبښي، ځکه چې هغه ډېر مهربان دی له ټولو مهرباني کوونکو، او دغه ځما مهرباني هم يوه پلوشه ده د ده د مهربانيو څخه.

کله چې يوسف عليه السلام د خپلو وروڼو د تسلی او ډاډګيرنې څخه وزګار شو؛ نو د خپل مهجور او سپينږيري پلار له حال څخه يې هم تپوس او پوښتنه وکړه، چې څرنګه دی؟ دوی وويل چې: له ډېرې ژړا يې سترګې ړندې شوې دي، نو يوسف عليه السلام دوی ته وويل:

اِذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَٰذَا فَأَلْقُوهُ عَلَىٰ وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٩٣﴾

يوسئ قميص ځما دغه نو واچوئ هغه پر مخ د پلار ځما؛ نو وبه ګرځي بيا ليدونکی او راشئ تاسې ماته سره له اهله خپل ټول.

تفسير: يعنې زه په موجوده حالت کې د شام په لوري نشم درتلی، تاسې لاړ شئ، او والدين سره له ټولو ګردو نورو متعلقينو مې دلته راولئ، ځکه چې ډېر مدّت پر مونږ او تاسې باندې غمونه او مشقتونه تېر شوي دي، نو اوس له خيره سره دلته راشئ، چې له ما سره لږ څه معاش وګورئ، او مونږ ګرد سره يو ځای شو، او يو د بل له وصاله او ګډون څخه متمتّع او ګټور شو، څرنګه چې د خپل لوی پلار په نسبت د وحيې په وسيله، يا د وروڼو له بيانه دا ورمعلومه شوې وه چې بصارت يې نه دی ورپاتې، يا يې په ليدلو کې څه فرق پيدا شوی دی، نو ځکه يې خپل قميص ورکړ، او ويې فرمايل چې دا قميص ځما له ځان سره يوسئ، او ځما د پلار په سترګو يې واچوئ، نو بيا به يې بصارت پخپل حال راشي.

شاه صاحب ليکي: «د هر مرض لپاره الله تعالى يو دوا مقرره کړې ده، څرنګه چې د ده بصارت د يوه سرې له بيلتون څخه تللی وو؛ نو د هغه د بدن د يوه څيز له موندلو څخه هغه بېرته روغ شو، دغه د يوسف عليه السلام معجزه وه»، کله چې يوسف عليه السلام خپل قميص ورکړ او اسباب او خوراک د لارې يې لپاره د پلار او د نورو متعلقانو تيار کړ، او وروڼو ته يې وسپارل؛ نو دوی د کنعان په جانب متوجه شول.

وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ ۖ لَوْلَا أَن تُفَنِّدُونِ ﴿٩٤﴾

او کله چې بيا جلا (جدا) شو کاروان (له مصره) وويل پلار د دوی (يعقوب خپلو مصاحبينو ته په کنعان کې): بېشکه زه چې يم خامخا مومم بوی د يوسف که چېرې نسبت د کم عقلی (د زوړوالي) نه کوئ ماته.

تفسير: د الله تعالى قدرت ته څير شئ (غور وکړئ) چې يوسف عليه السلام په مصر کې موجود دی، او يعقوب عليه السلام په کنعان کې، خو په دومره کلونو کې هيڅېرې يعقوب عليه السلام ونه ويل چې: د يوسف عليه السلام ښه وږمه

رارسيږي، ځکه چې د پاک الله امتحان لا پای ته نه وو رسېدلی، اوس چې د پاک الله اراده د ده بللو ته غوټه شوې ده، او له هغه لوري کاروان له مصره د کنعان په لوري روان دی، او د يوسف عليه السلام قميص ورته سوغات او ارمغان دی، دلته د يوسفي قميص ښه ورمه يعقوب عليه السلام روح معطره کوي.

دا يوه واقعه لا څه ـ بلکه دغه ګرده قصه د قدرت د عجائبو يوه لويه مرقع ده، د يعقوب عليه السلام په شان يو مشهور معروف نبي عليه السلام په شام کې هستوګنه ولري، او د يوسف عليه السلام په شان يو جليل القدر ذات په مصر کې حکومت وچلوي، او يوسف عليه السلام وروڼه څو ځلې مصر ته راشي، او پخپله د يوسف عليه السلام کره مېلمانه شي، او سره له هغه د الله قدّوس جل جلاله غامضه حکمت او قاهره مشيئت دغه پلار او ځوی سره تر شلهاوو کلونو پورې بېل وساتي، او د وينې په اوښکو يې وژړوي، او خپل امتحان پرې تکميل کړي، جلت قدرته ! وعزّ سلطانه.

په هر تقدير نو وويل پلار د دوی يعقوب عليه السلام هغو حاضرينو ته چې په کنعان کې ورسره ناست وو چې: بېشکه خامخا زه مومم بوی د يوسف عليه السلام که نسبت د کم عقلۍ نه کوئ تاسې ماته، او داسې راته نه وايئ چې ته اوس زوړ شوی يې؛ نو فضول او چټي (بېکاره) خبرې کوې، يعنې د دغې خبرې په ويلو سره شرمېږم، ځکه چې د هغه پر کيفيت ستاسې فکر نه رسيږي، او تاسې ګرد به سره ووايئ چې دغه سپين ږيري ته وګورئ چې بيخي بې سده (بېهوشه) او پاګل شوی دی، او اپلتې وايي، او چټي (بېکاره) خبرې کوي، او د بوډاتوب خوبونهويني.

قَالُوْا تَاللّٰهِ اِنَّكَ لَفِيْ ضَلٰلِكَ الْقَدِيْمِ ﴿٩٥﴾

وويل (حاضرينو يعقوب ته) قسم دی پر الله بېشکه ته چې يې خامخا په همغه خطا او سرګردانۍ پخوانۍ خپلې کې (همغسې لا پروت) يې.

فَلَمَّآ اَنْ جَآءَ الْبَشِيْرُ اَلْقٰىهُ عَلٰى وَجْهِهٖ فَارْتَدَّ بَصِيْرًا ۚ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَّكُمْ ۚ اِنِّيْٓ اَعْلَمُ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٩٦﴾

نو کله چې راغی زېری کوونکی نو واچوه ده هغه (قميص) پر مخ د دغه (يعقوب) باندې؛ نو وګرځېده ليدونکی، وويل (يعقوب): آيا نه وو ويلي ما تاسې ته چې بېشکه زه پوهېږم له (ښوونې د) الله په هغه څه چې نه پوهېږئ تاسې (چې حيات او ملاقات د يوسف او نورو دی).

تفسير: يعنې بينايي او ليدل يې بېرته وګرځېدل، او بيا لکه د پخوا هر شی به يې ليدلو، او بينا شو، نو وويل يعقوب عليه السلام هغو خلقو ته چې ملامتي يې پرې ويلې وه: آيا نه وو ويلي ما تاسې ته چې بېشکه زه پوهېږم له ښوونې د الله په هغه څه چې نه پوهېږئ تاسې چې حيات او ملاقات دی له يوسف عليه السلام او نورو سره، يعنې ما نه وو ويلي چې ښه بوی راځي؟ بالآخر ځما هغه خبره رښتيا شوه، يا يې خپلو ځامنو ته ويلي وو، چې د يوسف عليه السلام له لټولو څخه لاس مه اخلئ ! د پاک الله له رحمته دغه خبره لرې نه ده چې بيا مونږ ګرد سره راټول کړي، ګورئ ! چې همغه صورت را دمخه شو.

قَالُوْا يٰٓاَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَآ اِنَّا كُنَّا خٰطِئِيْنَ ﴿٩٧﴾

وويل (وروڼو د يوسف): ای پلاره ځمونږ ! مغفرت وغواړه له الله ځمونږ لپاره د ګناهونو ځمونږ، بېشکه چې مونږ وو خطا کوونکي (ګناهګاران ستا او د يوسف په حق کې).

قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّيٓ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْغَفُورُ ٱلرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾

وويل (يعقوب ځامنو خپلو ته): ژر به مغفرت وغواړم تاسې ته له ربه خپله، بېشكه دغه (الله) همدى دى ښه بخښونكى (د خطياتو) ډېر رحم كوونكى دى.

تفسير: يعني صبر وكړئ ! چې د قبول ساعت او ګړئ راشي، نو هلته به زه د خپل مهربان الله په دربار كې لاسونه پورته كوم، وايي د جمعې د شپې يا د تهجد د وقت په انتظار كې وو، يا يې غوښت چې وروسته د يوسف عليه السلام د بخښلو يا وروسته له ورتللو د مصره چې هلته به ټول په ګډه سره له الله تعالى څخه غوښتنه كوو.

فَلَمَّا دَخَلُوا۟ عَلَىٰ يُوسُفَ ءَاوَىٰٓ إِلَيْهِ أَبَوَيْهِ وَقَالَ ٱدْخُلُوا۟ مِصْرَ إِن شَآءَ ٱللَّهُ ءَامِنِينَ ﴿٩٩﴾

نو كله چې راننوتل دوى پر يوسف عليه السلام (په ماڼۍ او مجلس د يوسف عليه السلام)؛ نو رانژدې يې كړل ځان ته مور او پلار خپل، او وويل يوسف عليه السلام چې ننوځئ (ښار د) مصر ته كه اراده وفرمايي الله حال دا چې په امن كې به شئ (له هرې سختۍ).

تفسير: له ښاره د باندې د خپل مور او پلار د استقبال او هر كلي او ښه راغلې لپاره ووت، خپل مور او پلار ته يې له خپل ځان سره نژدې ځاى وركړ، ځينې وايي چې د يوسف عليه السلام مور لا له پخوا څخه مړه شوې، او دلته يې د توړۍ (خاله) ذكر دى.

خو په دې خبره هيڅ صحيح دليل نشته، او ظاهر د قرآنكريم د هغې په ژوندون دلالت كوي، لكه څنګه چې امام ابن جرير (رحمه الله تعالى) وايي، او ابن كثير (رحمه الله تعالى) وايي: «وهذا الذي نصره ابن جرير هو المنصور الذي يدل عليه السياق»، يعنې دا خبره چې ابن جرير (رحمه الله) ورته ترجيح وركړې ده؛ همدغه قوي خبره ده، لكه څنګه چې د قرآن كريم د سياق څخه څرګنديږي.

يوسف عليه السلام ګردو ته وويل چې: ښار ته لاړ شئ، او له قحط او سختۍ او مشقت او نورو شيانو څخه انديښنه مه كوئ، ان شاء الله تعالى بالكل په زړه جمعۍ او راحت او اطمينان اوسېږئ !.

وَرَفَعَ أَبَوَيْهِ عَلَى ٱلْعَرْشِ وَخَرُّوا۟ لَهُۥ سُجَّدًا ۖ وَقَالَ يَٰٓأَبَتِ هَٰذَا تَأْوِيلُ رُءْيَٰىَ مِن قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّى حَقًّا ۖ وَقَدْ أَحْسَنَ بِىٓ إِذْ أَخْرَجَنِى مِنَ ٱلسِّجْنِ وَجَآءَ بِكُم مِّنَ ٱلْبَدْوِ مِنۢ بَعْدِ أَن نَّزَغَ ٱلشَّيْطَٰنُ بَيْنِى وَبَيْنَ إِخْوَتِىٓ ۚ إِنَّ رَبِّى لَطِيفٌ لِّمَا يَشَآءُ ۚ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْعَلِيمُ ٱلْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾

او پورته يې كړل مور پلار خپل (كښېنول له ځانه سره) پر تخت خپل او پرېوتل (دغه «۱۱» ورونه او والدين) دغه (يوسف طرف ته) سجده كوونكي، او وويل (يوسف): اى پلاره ځما ! دا (سجدې) بيان (تعبير) دى د هغه خوب ځما (چې ليدلى مې وو) پخوا له دې نه په هلكتوب كې، په تحقيق وګرځاوه دا خوب رب ځما حق (او رښتينى)، او په تحقيق احسان انعام يې كړى دى له ما سره كله چې راوويې ايستم زه له بنديخانې او راېې وستئ تاسې له ميرې (صحرا نه مصر ته) وروسته له هغه چې فساد جګړه غورځولې وه شيطان په منځ ځما او په منځ د ورونو ځما كې، بېشكه رب ځما چې دى باريك تدبير والا دى لپاره د هغه چا چې اراده وفرمايي، بېشكه الله همدى دى ښه عالم (په ټولو احوالو) ښه حكمت والا (چې هر كار په تدبير او مصلحت سره كوي).

تفسير: يوسف عليه السلام له خپل طرفه د خپلو والدينو تعظيم وكړ، او دوى يې پر خپل تخت كښېنول، ليكن څرنګه چې د پاك الله اراده پر دغه تللې وه، چې د يوسف عليه السلام تعظيم به پر دوى كوي؛ نو له هغه ځنې ممانعت د يوسف عليه السلام له لاسه كله پوره كېدى شو، نو سم د هغه وخت له دود او دستور سره مور او پلار او ټول وروڼه د يوسف عليه السلام په مخ كې په سجده ولوېدل.

دغه تعظيمي سجده وه، چې د حافظ عماد الدين ابن كثير (رحمه الله تعالى) له وينا سره د آدم عليه السلام له زمانې راهيسې د مسيح عليه السلام تر زمانې پورې جائزه وه، او يواځې محمدي شريعت هغه ناجائزه او حرامه وبلله، لكه چې ډېر احاديث پرې شهادت وركوي.

ځينو مفسرينو په دغه ځاى كې له سجدې ځنې د هغه متبادره معنى نه ده مراد كړې، او تش سر ښكته كول او يواځې لږ څه ټيټېدل ترې اخلي.

ځيني وايي چې دغه سجده د يوسف عليه السلام لپاره نه وه، بلكه د يوسف عليه السلام له عظمت او عزت ليدلو لامله د پاك الله په دربار كې د شكر اداء كولو سجده وه، نو په دغه تقدير دغه لام به سببي وي، چې په ﴿وَخَرُّوا۟ لَهُۥ سُجَّدًا﴾ كې دى، يعنې د يوسف عليه السلام د عروج او اقتدار په سبب د پاك الله په دربار كې دوى د شُكرانې سجدې وكړې.

رَبِّ قَدْ ءَاتَيْتَنِى مِنَ ٱلْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِى مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ ۚ فَاطِرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ أَنتَ وَلِىِّۦ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۖ تَوَفَّنِى مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِى بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٠١﴾

اى ربه ځما ! په تحقيق راكړې دې ده ماته څه برخه له باچاهى (تصرّف د مصر) او ښوولي دي دې ماته څه علم له تفسير او تأويل د خبرو (لكه تعبير د خوبونو بيان د كتابونو)، اى پيدا كوونكيه د اسمانونو او د ځمكې ! هم ته يې ولي (دوست واكدار كار جوړوونكى) ځما په دنيا او په آخرت كې، وفات كړه ما په دې حال كې چې مسلمان يم او يو ځاى مې كړه (په مرتبه او كرامت كې) له صالحانو سره.

تفسير: د دې سورت په اوله ركوع د تأويل الأحاديث تفسير ليكلى شوى دى، يا خو يې د لقاء الله په شوق كې في الحال د موت تمنّا وكړله، يا خو دا مطلب دى كله چې زه مرم ښايي چې موت په داسې حال كې راباندې راشي، چې زه په اسلام يعنې كامل تسليم او رضاء قائم اوسم.

تنبيه: په حديث كې راغلي دي چې: «هيڅ يو انسان دې د مصيبت او تكليف له وېرې د موت تمنّا نه كوي !»، له دې نه داسې مفهوميږي، چې د حب لقاء الله يا بل كوم صالح غرض لپاره د موت تمنّا كېدى شي، لكه چې د فرعون ساحرينو داسې دعا كړې وه: ﴿رَبَّنَآ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ﴾ يا مريمې ويلي وو: ﴿يَٰلَيْتَنِى مِتُّ قَبْلَ هَٰذَا وَكُنتُ نَسْيًا مَّنسِيًّا﴾ (۱۶ جزء د مريم سورت (۲) ركوع (۲۳) آيت)، او د معاذ (رضي الله تعالى عنه) په حديث كې دي: «إذا أردت بقوم فتنة فاقبضني إليك غير مفتون».

د احمد په مسند كې حديث دى: «يكره الموت والموت خير للمؤمن من الفتن»، علي رضي الله عنه د فتن د هجومو په وخت كې دعا كړې وه: «اللهم خذني إليك فقد سئمتهم وسئموني»، كله چې امام بخاري جګړه د خراسان له امير سره ونښتله، نو دى داسې دعا كولو ته مجبور شو: «اللهم توفّني إليك»، په حديث شريف كې دي، چې د دجّال دخروج په وقت كې يو سړى به پر كوم قبر تيرېږي، او د دغو فتنو او زلازلو له ليدلو څخه به وو ايي: «يا ليتني مكانك»، كاشكې اى مړيه ! زه ستا په ځاى واى».

ذٰلِكَ مِنْ اَنْۢبَآءِ الْغَيْبِ نُوْحِيْهِ اِلَيْكَ ۚ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ اِذْ اَجْمَعُوْٓا اَمْرَهُمْ وَهُمْ يَمْكُرُوْنَ ﴿۱۰۲﴾

دغه (قصه د یوسف) له خبرو د غیبو ده چې وحیه کوو مونږ هغه تاته (ای محمده !) او نه وې ته (ای محمده !) له دغو (ځامنو د یعقوب) سره کله چې دوی راټول کړ فکر خپل (په غورځولو د یوسف په کوهي کې) حال دا چې دوی مکر فریب کولو (له یوسف سره نو چې تا غوندې امي په دې سره اخبار کوي؛ نو دغه اعجاز دی).

وَمَآ اَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِيْنَ ﴿۱۰۳﴾

او نه دي زیاتره خلق او اګر که حرص وکړې ته (ای محمده ! په ایمان راوړلو د دوی) ایمان راوړونکي (عناداً).

تفسیر: یعنې سره له دې چې ستاسې پر صداقت داسې ښکاره او واضح دلائل هم موجود دي، بیا هم زیات خلق هغه کسان دي چې په هیڅ ډول سره ایمان نه راوړي.

وَمَا تَسْـَٔلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ ؕ اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ ﴿۱۰۴﴾

او نه غواړې (ای محمده !) له دوی څخه په دغه (ابلاغ د قرآن) هیڅ اجر (بدل، عوض)، نه دی دا قرآن مګر پند دی (له جانبه د الله) لپاره د ټولو خلقو (جن دی که انس).

وَكَاَيِّنْ مِّنْ اٰيَةٍ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يَمُرُّوْنَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُوْنَ ﴿۱۰۵﴾

او ډېر دي له دلائلو (چې دلالت کوي په کامله قدرت او وجود د رب العزت او په استحقاق دهغه دعبادت) په اسمانونو او په ځمکه کې (چې دغه معاندین) تیریږي پرې (او په سترګو یې ویني) حال دا چې دوی له هغو نښو ځنې تل څنګ کوونکي دي (چې نه په کې فکر کوي او نه ترې عبرت اخلي).

تفسیر: یعنې همغسې چې د تنزیلیه وو آیتونو په اورېدلو سره دوی ایمان نه راوړي؛ همداسې د تکوینیه وو آیتونو په لیدلو سره هم د الله تعالی د توحید سبق نه زده کوي، اصلي خبره خو همدا ده، چې د دوی اورېدل او لیدل خوشې چټې (بېکاره) او محض سطحي دي، که په آیات الله کې دوی لږ څه غور او فکر چلولی وی؛ نو څه نه څه ګټه او فائده به ترې وررسېده، کله چې دوی فکر او تمیز نه لري؛ نو ایمان به له کومه راوړي.

وَمَا يُؤْمِنُ اَكْثَرُهُمْ بِاللّٰهِ اِلَّا وَهُمْ مُّشْرِكُوْنَ ﴿۱۰۶﴾

او ایمان نه راوړي اکثر له دغو مشرکانو پر (وجود او خالقیت او استحقاق دعبادت یواځې د) الله مګر په دې حال کې چې دوی شریک نیوونکي (وي له الله سره د بل څیز په عبادت او بندګۍ کې).

تفسیر: په ژبې سره ګرد وایي چې: خالق او مالک همغه الله تعالی دی، مګر سره له هغه دوی ځیني طواغیت د الله حصه داران ګرځوي، لکه چې د عربو مشرکانو به په تلبیه کې دا الفاظ ویل: «لبیک اللهم لبیک لا شریک لک، الا شریکا هو لک، تملکه وما ملک»، ځیني د هغه لپاره هلک او جونې تجویز کوي، ځیني هغه روح او مادې ته اړ (مجبور) او

محتاج بولي، ځينو احبارو او رهبانانو ته يې د الله تعالی اختيارات ورکړي دي، ډېرو کسانو د تعزيه دارۍ، مجاورۍ، قبر پرستۍ، پير پرستۍ، د خسو او خاشاکو سره د توحيد صافه او پاکه چينه مکدّره او لوغړنه او خرابه کړې ده، څومره داسې موحدين به پيدا کيږي، چې له ريا او هوا او هوس څخه پاک وي؟ الغرض دايمان دارۍ دعوی ډېره ګرانه ده، او داسې پاک، سوچه او چاندي مسلمانان ډېر لږ پيدا کيږي، چې د عقيدې او عمل په درجه کې د جلي او يا د خفي شرک ارتکاب نه کوي. (أعاذنا الله من سائر أنواع الشرك).

﴿أَفَأَمِنُوٓاْ أَن تَأۡتِيَهُمۡ غَٰشِيَةٞ مِّنۡ عَذَابِ ٱللَّهِ أَوۡ تَأۡتِيَهُمُ ٱلسَّاعَةُ بَغۡتَةٗ وَهُمۡ لَا يَشۡعُرُونَ ١٠٧﴾

آيا نو په امن کې دي دا (مشرکان) له دې نه چې راشي دوی ته (عقوبت) چاپېرېدونکی پټوونکی له عذابه د الله نه يا راشي دوی ته قيامت ناڅاپه حال دا چې دوی پرې خبر نه وي (او څه تياری نه وي کړی ورته).

تفسير: يعنې دغه مشرکان داسې بې فکره، او بې خوفه ولې کيږي، آيا دوی د الله تعالی له عذابه، يا د قيامت له هولناکو او ويروونکو حوادثو څخه د محفوظ پاتې کېدلو څه انتظام کړی دی؟ .

﴿قُلۡ هَٰذِهِۦ سَبِيلِيٓ أَدۡعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِيۖ وَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ ١٠٨﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې دغه (ايمان او توحيد) لاره ځما ده چې (ټينګ پرې ولاړ يم او) بولم زه ټول خلق طرف د (توحيد) د الله ته په بيان (او ښکاره دليل) سره (هم) زه او (هم هر) څوک چې متابعت پيروي کوي ځما، او پاک دی الله (له شرکه او ولده او نورو عيبونو) او نه يم زه له شريک نيوونکيو (په الله پورې).

تفسير: يعنې ځما لاره هم دغه د خالص توحيد سمه صافه لاره ده، زه ګردې دنيا ته دعوت ورکوم چې ګرد چټي (بېکاره) خيالات او اوهام پرېږدي، او د يوه واحد احد الله تعالی لوري ته راشي ! د ده توحيد د ده د صفاتو او کمالاتو او د احکامو او د نورو صحيح معرفت حاصل، او صحيحه لاره پيدا کړي، زه او ځما ملګري پر همدغې سمې صافې لارې باندې رهي (روان) يو، او د حجّت او برهان، او بصيرت او وجدان په رڼا درومو، پاک الله ماته داسې يو نور او رڼا راعطا کړې ده، چې په هغې سره ځما او ځما د ګردو ملګرو دماغ منوّر او روښان شوي دي، دلته له سره د ړوندو تقليد او پيروي نشته، د خاص توحيد تلونکي پخپل هر قدم کې پخپل باطن کې د معرفت او بصيرت خاصه رڼا او د عبوديت محضه خاص لذت محسوسوي، او په ډېر اخلاص او صميميت (عزم) سره داسې مخلصانه نارې وهي: ﴿وَسُبۡحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلۡمُشۡرِكِينَ﴾ کله چې کفارو وويل چې الله تعالی څخه خو ډېر ملائکې دي؛ نو هغه يې ولې نه رالېږلې، چې ته او نور سړي يې راليږلي يئ؟ نو دغه آيت نازل شو:

﴿وَمَآ أَرۡسَلۡنَا مِن قَبۡلِكَ إِلَّا رِجَالٗا نُّوحِيٓ إِلَيۡهِم مِّنۡ أَهۡلِ ٱلۡقُرَىٰٓۗ أَفَلَمۡ يَسِيرُواْ فِي ٱلۡأَرۡضِ فَيَنظُرُواْ كَيۡفَ كَانَ عَٰقِبَةُ ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۗ وَلَدَارُ ٱلۡأٓخِرَةِ خَيۡرٞ لِّلَّذِينَ ٱتَّقَوۡاْۚ أَفَلَا تَعۡقِلُونَ ١٠٩﴾

او نه وو ليږلي مونږ پخوا له تا (په رسالت سره) مګر سړي (بنيادم، نه ملائک، نه جن، نه ښځې) چې وحيې به کوله مونږ دوی ته له اهل د قريو (او ښارونو، نه له صحرايانو او بيابانيو)، آيا نو نه ګرځي (دا کافران) په ځمکه کې چې پس ووينې وينې دوی (په نظر د عبرت سره) چې څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د هغو (دروغجنانو) چې پخوا تېر شوي دي له دوی نه، او خامخا کور

د آخرت (جنت) ډېر غوره دی لپاره د هغو کسانو چې ځان ساتي (له شرکه او له نافرمانۍ او ويريږي له الله)، آيا نو تاسې عقل نه چلوئ (په بهترۍ يې).

تفسير: يعنې پخوا له دې نه هم مونږ له اسماني پرښتو څخه کوم نبي نه دی منتخب کړی، او نه لېږلی دی، پخواني انبياء عليهم السلام هم د همدغه انساني کليو او د ښارونو له هستېدونکو سړيو څخه وو، نو بيا ووينئ ! چې د هغوی د دروغجن کوونکيو کسانو حشر په دنيا کې څرنګه شو؟.

تنبيه: له دې آيت څخه دغه خبره راوځي چې هيڅ يوه ښځه د نبوّت په درجه نه ده رسېدلې، بي بي مريمې رضي الله عنها ته پاک قرآن د «صديقې» مرتبه ورښنلې ده، او هم له دې آيت څخه ظاهريږي چې له اهل البوادي (صحرائيانو او بدوانو) څخه هيڅ يو نبي نه دی مبعوث شوی، پس ښايي چې مغروره نشي معاندان د زمانې ستا ای محمده ! ځکه چې هغو تېرو اقوامو ته به مونږ په هغه طغيان او تکذيب خپل کې مهلت ورکاوه، او رسولانو به تبليغ کاوه، او نصرت به يې مؤخر کېده.

حَتّٰٓى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوْا جَآءَهُمْ نَصْرُنَا ۙ فَنُجِّيَ مَنْ نَّشَآءُ ؕ وَلَا يُرَدُّ بَاْسُنَا عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِيْنَ ﴿۱۱۰﴾

تر هغه پورې چې نااميده به شول رسولان (له اسلام د کفارو يا د ژر راتللو د عذاب)، او ګمان به وکړ دوی چې بېشکه دوی په تحقيق دروغ ويلی شوي دي دوی ته (له جانبه د نفسونو د دوی، يا له جانبه د قوم د دوی په وعده د ايمان، په همدې وخت کې) ناڅاپه به راغی دوی ته نصرت مدد ځمونږ، نو خلاصی به ورکړه شوه لـه (عذابـه) هغه چا ته چې اراده به وفرمايله مونږ (يعنې رسولان او مؤمنان)، او نشي دفع کېدلی عذاب ځمونږ له قوم ګناهګارانو (کافرانو) څخه.

تفسير: يعنې د عذاب له تاخيره مه خطاء وځئ ! پخوانيو اقوامو ته هم اوږده مهلتونه ورکړی شوي وو، او د عذاب په راتللو کې به دومره زيات ځنډ پېښېده، چې منکرين بيخي ياغي او بېفکره کېدل، او ډېر زيات شرارت او له حده تېر شرارتونه او بغاوتونه به يې کول، او د دغو حالاتو له ليدلو څخه به انبياوو عليهم السلام د دوی د ايمان راوړلو څخه بيخي مايوس کېدل، او له بل لوري به الله تعالی هغوی ته دومره زيات فرصت او مهلت ورکاوه، چې تر ډېر زيات اوږده مدّت پورې به هم د عذاب يوه نښه او آثار دوی ته نه څرګندېدل (ښکاره کېدل).

الغرض د دواړو خواوو حالات او آثار به د انبياوو عليهم السلام لپاره نااميدي ښونکي او بې هيلې کېدونکي وو، د دغې منظرې له ليدلو څخه کافرانو به په يقيني ډول سره داسې خيال کاوه، چې له انبياوو سره هغه وعدې چې د دوی د نصرت او مرستې او ځمونږ او د اهلاک لپاره شوي دي؛ هغه ګردې چټې او دروغ دي، د عذابونو او نورو ګرد چل ول او مکر او فرېب تش ځمونږ د وېرولو لپاره وو.

هيڅ لرې به نه وي چې په داسې مايوس کوونکو او اضطراب غورځوونکو حالاتو کې د انبياوو عليهم السلام په زړونو کې به بې اختياره داسې وهم ورپيدا شوی وي، چې هغه وعدې چې ځمونږ د نصرت او د منکرينو د هلاکت په نسبت کړی شوې وې، آيا هغه به نه پوره کيږي؟ لکه چې د البقره سورت په (۲۶) رکوع يې فرمايلي دي: ﴿وَزُلْزِلُوْا حَتّٰى يَقُوْلَ الرَّسُوْلُ وَالَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ مَتٰى نَصْرُ اللّٰهِ ؕ﴾.

کله چې د مجرمينو بې خوفي او د انبياوو عليهم السلام تشويش تر دې اندازې ورسېد؛ نو په دغه وخت کې يو ناڅاپه اسماني مدد راغی، بيا د هر چا په نسبت چې د الله تعالی اراده وشوه، يعنې فرمان وړونکي مؤمنين يې محفوظ او مأمون وساتل، او د مجرمينو بېخ يې وويست.

تنبیه: د الله تعالی له غیر محدود رحمت او مهربانۍ څخه مایوسي کفر دی، لیکن د ظاهري حالاتو او اسبابو په اعتبار مایوسي کفر نه ده، یعنې داسې ویلی شي، چې مثلاً د هغه څیز په نسبت تر هغه ځای پورې چې د ظاهري اسبابو تعلق دی مایوسي شته، لیکن د حق تعالی له کامل رحمت څخه مایوسي نه ده پکار، په ﴿حَتّٰٓى اِذَا اسْتَيْـَٔسَ الرُّسُلُ﴾ آیت کې همدغه مایوسي مراد ده، چې د ظاهري حالاتو او آثارو په اعتبار ده، چې د کفارو له ایمان او اصلاح څخه مایوس شوي دي، که نه انبیاء علیهم السلام د الله تعالی له رحمت څخه کله مایوس کېدی شي.

تنبیه: د کفر وسوسه چې هاجس او خاطر ورته وایه شي؛ په حق د عامو مسلمانانو کې کفر نه دی، او نه په کومه درجه د ایمان یا د عصمت منافي ده، په حدیث کې راغلي دي چې اصحابو کرامو رضي الله تعالی عنهم أجمعین عرض وکړ: «یا رسول الله ! مونږ پخپلو زړونو کې بې اختیاره داسې شیان مومو چې د هغو په ژبه راوړلو په مقابل کې مونږ دغه بهتره ګڼو چې وسوځېږو او تک تور سکاره وګرځو» نو رسول الله مبارک وفرمایل: «آیا تاسې داسې شیان پخپلو زړونو کې مومئ؟» دوی عرض وکړ چې :«هو !»، نو یې وفرمایل: «ذلک صریح الإیمان» «دغه ښکاره ایمان دی».

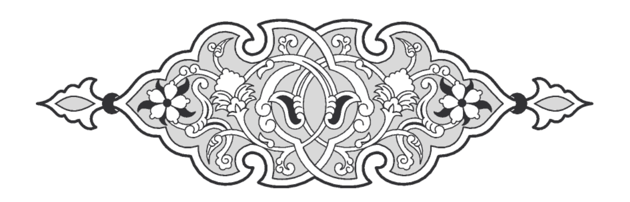
لَقَدْ كَانَ فِيْ قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِّاُولِي الْاَلْبَابِ ؕ مَا كَانَ حَدِيْثًا يُّفْتَرٰى وَلٰكِنْ تَصْدِيْقَ الَّذِيْ بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيْلَ كُلِّ شَيْءٍ وَّهُدًى وَّرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُّؤْمِنُوْنَ ﴿۱۱۱﴾

خامخا په تحقیق په قصه د دوی (یوسف یا د نورو انبیاوو یا اممو) کې عبرت (پند) دی لپاره د خاوندانو د عقلونو (خالصو)، نه دی (دغه قرآن) یوه داسې خبره چې له ځانه په دروغو ویلی شوی وي، لیکن دی دغه قرآن تصدیق کوونکی او (موافق) د هغو کتابونو چې وو پخوا له دې نه، او دی تفصیل د هر شي (چې محتاج الیه وي په دین کې)، او هدایت دی او رحمت دی لپاره د هغه قوم چې ایمان یې راوړی (په الله او په رسول الله).

تفسیر: یعنې دغه خو کومه افسانه نه ده، بلکه تاریخي حقائق دي، ښایي چې له هغه څخه عقلاء او پوهان سبق واخلي، او نه دی دغه قرآن یوه داسې خبره چې په دروغو ویلی شوی وي، ولیکن دغه قرآن تصدیق کوونکی او موافق دی له هغو کتابونو سره چې وو پخوا له دې نه، او دی تفصیل د هر شي چې محتاج الیه دی په دین کې، او هدایت او رحمت دی لپاره د هغه قوم چې ایمان یې راوړی دی پر الله تعالی او رسول الله.

یعنې پاک قرآن چې په هغه کې قصص بیان شوي دي، کوم له خپل ځانه جوړې کړې خبرې نه دي، د ګردو پخوانیو رښتینو کتابونو تصدیق کوونکی دی، او د هر ضروري شي په ښکاره ډول سره بیان کوونکی دی، څرنګه چې ایمانداران له هغه څخه نفع اخلي؛ نو په دغه لحاظ د دوی په حق کې په خاص ډول سره د هدایت او رحمت ذریعه ده.

تمّت سورة یوسف علیه السلام بعون الله تعالی.

«د (الرعد) سورت مدني دی، پرته له دوو آیتونو څخه چې (۳۱، او ۳۲) دي، له ﴿وَلَوۡ أَنَّ قُرۡءَانٗا﴾ څخه نیولي تر ﴿فَكَيۡفَ كَانَ عِقَابِ﴾ پورې ټول آیات یې (۴۳) او رکوع یې (۶) دي، په تلاوت کې (۱۳) په نزول کې (۹۶) سورت دی، او وروسته د محمد (صلی الله علیه وسلم) له سورته نازل شوی دی».

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓمٓرۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِۗ وَٱلَّذِيٓ أُنزِلَ إِلَيۡكَ مِن رَّبِّكَ ٱلۡحَقُّ وَلَٰكِنَّ أَكۡثَرَ ٱلنَّاسِ لَا يُؤۡمِنُونَ ١

دا آیتونه د کتاب (قرآن) دي، او هغه کتاب چې نازل کړی شوی دی تاته له (طرفه د) رب ستا حق دی، ولیکن زیات خلق نه کوي یقین پرې (چې له جانبه د الله دی).

تفسیر: یعنې هر هغه شی چې په دغه سورت کې لوستل کیږي، هغه ګرد د عظیم الشأن کتاب آیتونه دي، دغه کتاب چې پر تا د الله تعالی له لوري نازل کړی شوی دی، یقیناً حق او صواب دی، لیکن ډېر د تعجب او حیرانۍ ځای دی؛ چې د داسې صافو او واضحه وو حقائقو له منلو څخه هم اکثر خلق انکار کوي.

ٱللَّهُ ٱلَّذِي رَفَعَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ بِغَيۡرِ عَمَدٖ تَرَوۡنَهَاۖ ثُمَّ ٱسۡتَوَىٰ عَلَى ٱلۡعَرۡشِۖ وَسَخَّرَ ٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَۖ كُلّٞ يَجۡرِي لِأَجَلٖ مُّسَمّٗىۚ يُدَبِّرُ ٱلۡأَمۡرَ يُفَصِّلُ ٱلۡأٓيَٰتِ لَعَلَّكُم بِلِقَآءِ رَبِّكُمۡ تُوقِنُونَ ٢

الله هغه ذات دی چې پورته کړي یې دي اسمانونه (او درولي یې دي) بې له ستنو چې وېې وینئ تاسې، بیا اوچت شوی دی په عرش باندې (په هم هغه شان چې د ده د الوهیت له شان سره وړ «لایق» ده)، او مسخر کړي یې دي لمر او سپوږمۍ، هر یو (له دوی نه) روان دي تر نېټې معلومې پورې، تدبیر کوي د هر امر (کار د ملکوت او سلطنت خپل)، بیانوي (ظاهروي) په تفصیل سره دلائل (د توحید او قدرت خپل) لپاره د دې چې تاسې په ملاقات د رب خپل یقین وکړئ.

تفسیر: یعنې د دې دنیا عظیم الشان هسک (اوچت) او مضبوط سقف چت پاک الله جوړ کړی دی چې تاسې یې ګورئ، او لطف په دې کې دی چې هیڅ یوه ستنه یا طناب یا پایه او ګاډر یعنې یو د تکیې او استناد شی ځمونږ په نظر نه راځي، چې پر هغه باندې دومره لوی تعمیر او بې سره او بې سامانه چت درولی شوی دی، پرته (علاوه) له دې نه بل څه ویلی شي چې محض د قدرت د غیر مرئي ستنو په قوت درېدلی دی، لکه چې په جزء (۱۷) د حج سورت په (۶۵) آیت (۹) رکوع کې فرمایي: ﴿وَيُمۡسِكُ ٱلسَّمَآءَ أَن تَقَعَ عَلَى ٱلۡأَرۡضِ إِلَّا بِإِذۡنِهِۦٓۗ﴾ که د اجسامو د راښکوولو (جاذبې) نظریه صحیح وي؛ نو هغه له دې آیت سره څه منافات نه لري، ځکه چې راښکوولو ته عرفاً عمد نه وایي، او که عمد وویلی شي؛ نو هغه مرئي نه دی، وروي عن ابن عبّاس ومجاهد رضي الله تعالی عنهما والحسن وقتادة وغير واحد رضي الله عنهم: «إنهم قالوا لهما عمد ولكن لا ترى» (ابن کثیر)، یعنې دغو مشرانو فرمایلي دي چې: «اسمانونه داسې ستنې لري چې مونږ یې نشو لیدلی، والله أعلم».

د «استواء على العرش» په متعلق په اتم جزء د «الأعراف» په (۵۴) آیت (۷) رکوع کلام شوی دی، هلته دې بیا ولوست شي !.

﴿وَسَخَّرَ الشَّمۡسَ﴾ الآیه ـ او مسخّر کړي یې دي لمر او سپوږمۍ هر یو له دوی نه روان دي تر نېټې معلومې شوې پورې، یعني لمر خپله دوره په یوه کال کې او سپوږمۍ یې په یوه میاشت کې پوره کوي.

یا د ﴿لِأَجَلٖ مُّسَمًّىۚ﴾ معنی تر مقرر وخت پورې واخیسته شي، نو مطلب به یې دا شي چې لمر او سپوږمۍ داسې روان دي تر قیامت پورې.

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الۡأَرۡضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَٰسِيَ وَأَنۡهَٰرٗاۖ وَمِن كُلِّ الثَّمَرَٰتِ جَعَلَ فِيهَا زَوۡجَيۡنِ اثۡنَيۡنِۖ يُغۡشِي الَّيۡلَ النَّهَارَۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَتَفَكَّرُونَ ۝٣ وَفِي الۡأَرۡضِ قِطَعٞ مُّتَجَٰوِرَٰتٞ وَجَنَّٰتٞ مِّنۡ أَعۡنَٰبٖ وَزَرۡعٞ وَنَخِيلٞ صِنۡوَانٞ وَغَيۡرُ صِنۡوَانٖ يُسۡقَىٰ بِمَآءٖ وَٰحِدٖ وَنُفَضِّلُ بَعۡضَهَا عَلَىٰ بَعۡضٖ فِي الۡأُكُلِۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَٰتٖ لِّقَوۡمٖ يَعۡقِلُونَ ۝٤

او دغه (الله) همغه ذات دی چې غوړولې یې ده ځمکه او پیدا یې کړه په دغې ځمکې کې غرونه ثابت (درانه چې د مضبوطو میخونو په شان ولاړ دي) او ویالې (د اوبو)، او هرو قسمو مېوو نه یې پیدا کړي دي په دغې ځمکې کې جوړه دوه (لکه سور سپین ـ ژیړ تور ـ خواږه تروه ـ واړه غټ)، پټوي په تیاره د شپې سره ورځ، بېشکه په دې مذکوره وو خبرو کې خامخا دلائل دي (د قدرت) لپاره د (هغه) قوم چې فکر کوي (په مصنوعاتو د الله کې). او په ځمکه کې ټوټې دي (مختلفې) ځنګ په ځنګ پیوستې یو له بل سره او (نور) باغونه دي (په دې ځمکې کې) له انګورو، او کښتونه (فصلونه) دي، او ونې د خرما دي، چې ځینې له یوه بېخه پورته شوي دي او ځینې ځان ځان ته بېخ لري، چې اوبه کولی شي په اوبو یو قسم سره، او غوره کوو ځینې له هغو څخه په ځینو نورو باندې په خوراک (خوند ـ رنګ ـ او وړم کې)، بېشکه په دغو (مذکوره وو اشیاوو) کې خامخا دلائل (د قدرت) دي لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي په کې.

تفسیر: یعني: او دغه الله همغه ذات دی چې غوړولې یې ده ځمکه او پیدا یې کړه په دغې ځمکې کې غرونه چې تل په همغه یو ځای کې کلک ولاړ دي، او سیندونه چې هر وخت بهیږي او له هرو قسمو مېوو نه یې پیدا کړي دي په دغې ځمکې کې جوړه دوه یعني: لوی وړوکي، خواږه تروه، تور سپین، ګرم یخ، او سم له جدیده وو تحقیقاتو سره په هر یوه کې نر او ښځه هم موندلی کیږي.

د هسکو (اوچتو) اسمانونو په مقابل کې د ټیټې ځمکې بیان هم ذکر کړ، له اسمان سره د لمر او سپوږمۍ بیان هم وشو، چې د هر یوه تګ سره بېل دی، او د هر یوه کار سره جلا (جدا) دی، د یوې تودې او تېزې اشعې او پلوشې هسې کارونه اجراء کوي؛ چې د هغې بلې د یخې او سپکې روښانې ضیا او وړانګې (پلوشې) څخه هغه په لاس نه راځي، همداسې دلته د ځمکې د مختلفو احوالو او له هغې سره د تعلق لرونکو مختلفو شیانو ذکر وفرمایه، چېرې غر ولاړ دی، چېرې سیند بهیږي، هغه مېوې او ثمرات چې پیدا کیږي، په هغو کې هم د شکل ـ صورت ـ رنګ ـ خوند ـ وړوکوالي ـ او لویوالي بلکه په نر او ښځه کې هم اختلاف دی.

کله ځمکه د ورځې له رڼا څخه رڼه کیږي، کله شپې تک تور نقاب پټونی پر خپل مخ اچولی دی، بیا عجیبه ننداره او غریبه منظره خو دا ده چې د ځمکې هغه څو قطعې چې یوه له بل سره نښتي دي، یا ځنګ په ځنګ سره پرتې دي، او ځینې یې مټې او ځینې یې شګلوړې ـ او ځینې یې خوړا (ډېرې) نا پاکې او ځینې یې پاکې ـ او ځینې یې د کرلو وړ

(لایق) او ځینې یې د نیالګیو (بوزغلی) د کېښولو لایقې ـ او ځینې یې خوړې او ځینې یې تروې دي، دغه ټول په یو اوبو سره سېراب (پړ) کیږي، او د یوه لمر پلوشې اشعه ګردو ته وررسیږي، او یوه هوا د ځمکې پر مخ چلیږي، او سره له دې دومره قدر مختلفې مېوې او ګلان ترې پیدا کیږي، او یو یو له بل سره د حاصلاتو په تزیید او تنقیص کې دومره فرق او توپیر (تفاوت) لري، چې لیدونکي ورته هک پک حیران پاتې کیږي.

غور او فکر کوونکي د قدرت د دغو دلائلو او نښو له لیدلو څخه پوهیږي چې له همغې یوې د رحمت له وریځې څخه اوبه څښونکي دي، یا له همغه یوه د هدایت د لمر د اشعه او پلوشې څخه رڼیږي، نو له همدغې رحماني وریا (باران) او فیضاني رڼا له هدایت او لارښوونې څخه د انسانانو د مادي او روحاني احوالاتو اختلاف او توپیر (فرق) هم دومره مستبعد او مستنکر نه دی.

وَإِن تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَإِذَا كُنَّا تُرَابًا أَإِنَّا لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ۗ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ ۖ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥﴾

او که تعجّب لرې (ای محمده ! له دې نه چې دوی تا نه مني؛) نو لا عجیبه ده (دا) خبره د دوی چې (وایي:) آیا کله چې شو مونږ خاورې آیا شو به مونږ خامخا په پیدایښت نوي کې؟ ! دوی همغه کسان دي چې کافران شوي دي په رب خپل، او همدغه ګمراهان دي چې د اور طوقونه به وي (په قیامت کې) په غاړو د دوی کې، او دغه (خاوندان د طوقونو) صاحبان (ملګري) د اور دي، دوی به په دې اور کې همېشه وي.

تفسیر: ګواکې دغه خلق له «بعث بعد الموت» څخه انکار کوي، او د پاک الله له مالك الملکوتی او شهنشاهی څخه منکریږي، نو د داسې یاغیانو انجام لازم دی چې همداسې وشي؛ چې د دوی په غاړو کې د اور طوق او غاړکۍ او په لاسونو او پښو کې یې الچکۍ او بیړۍ واچولی شي، او په هغې ابدي بندیخانې کې وغورځول شي، چې په حقیقت کې د همداسې مجرمانو لپاره جوړه کړی شوې ده.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِمُ الْمَثُلَاتُ ۗ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَىٰ ظُلْمِهِمْ ۖ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾

او ژر غواړي دوی له تا نه بدي (عذاب) پخوا له نېکۍ (رحمت) څخه حال دا چې په تحقیق تېر شوي دي پخوا له دوی نه عذابونه (مثالونه د امثالو د دوی چې موجب د عبرت دي)، او بېشکه رب ستا خامخا څښتن (مالك) د مغفرت دی خلقو ته سره له ظلمه (کفره) د دوی (که ایمان راوړي) او بېشکه رب ستا خامخا سخت دی عذاب د ده (کفّارو ته).

تفسیر: یعنې دوی حق نه قبلوي چې په هغه کې د دنیا او آخرت ښېګڼې (فائدې) ور په برخه شي، او کفر اختیاروي او ژر غواړي له تا نه زحمت پخوا له راحت نه، او وایي چې: هغه موعود عذاب دې راوله، او حال دا دی چې په تحقیق سره تېر شوي دي پخوا له دوی نه عذابونه په پخوانیو دروغجن کوونکو باندې، یعنې پخوا له دې نه پر اقوامو عذاب نازل شوی دی، لکه: غرق ـ نسف ـ زلزله ـ صیحه ـ مسخ او نور نو پر تاسې د عذاب نزول آیا مشکل وو؟ ، خبره دومره ده چې ستا پاك الله د خپل حلم او د عفوې له شانه په هر لوی او وړوکي جرم سمدستي نیول نه کوي، دی د خلقو ظلم او تېری ګوري او پرله پسې ترې تیریږي، تر هغه پورې چې د مظالمو او شرارتونو سلسله له خپله حده تیریږي؛ نو په دغه وخت د ده له تباه او سپېره کوونکي عذاب څخه د نجات هیڅ یو صورت نه پاتې کیږي.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ ۗ إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرٌ ۖ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾

او وايي هغه كسان چې كافران شوي دي: ولې نه نازلولى شي په دغه محمد باندې كومه معجزه (په صداقت د ده) له (طرفه د) رب د ده (هغه چې مونږ يې غواړو)، (نو وفرمايل الله په رد د دوی كې): بېشكه همدا خبره ده چې ته وېروونكى يې او لپاره د هر قوم لاړ ښوونكى (خاوند د خاصې معجزې مقرر) دی.

تفسير: يعنې هغه دلائل د قدرت او نبېې چې مونږ يې غواړو؛ ولې نه نازلېږي؟ چې د هغې له ليدلو څخه مونږ په ايمان راوړلو مجبور كېږو؟ نو وفرمايل رب العزّت جل جلاله په ترديد د دوی كې چې بېشكه همدا خبره ده چې ته ای محمده وېروونكى يې يعنې د آيتونو نزول ستاسې په واك او قبضه كې نه دی، هغه خو د پاك الله كار دی، هر هغه آيت معجزه او دليل چې د رسول د تصديق لپاره د هرې زمانې په اقتضاء سره مناسب وي؛ همغه ورښكاره كوي، نه دا چې هر څه چې منكرين غواړي؛ همغسې به يې وركوي، ستاسې په غاړه هم دغومره كار دی چې د خير غوښتلو خبرې هغوی ته واوروئ ! او د بدئ له مهلك انجام څخه خلق باخبره كړئ !.

اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ ۖ وَكُلُّ شَيْءٍ عِندَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾

الله عالم دی (لا پخوا له تولده) په هغه څه چې بار اخلي هره ښځه او (الله عالم دی) په هغه څه چې كموي يې ارحام (او ناقص يې څېږوي) او (الله عالم دی) په هغه څه چې زياتوي يې (من حيث الأعضاء والجثة والعدد والمدة) او هر شی په نزد د دغه (الله) په اندازه دی.

تفسير: چې نارينه دی كه ښځه؟ پوره دی كه نيمګړی؟ ښه دی كه خراب؟ وغير ذلك من الأحوال، دغه ګرد پاك الله ته لا پخوا له تولده ښكاره دي، او ښه ور معلوم دي چې هر هغه چې بار اخلي هره ښځه او هر چې كموي يې ارحام د الله تعالى په اراده يا يې زياتوي (من حيث الأعضاء والجثة والعدد والمدة)، يعنې د حاملې په ګېډه كې يو مولود دی؟ كه ډېر؟ كامل مخلوق شوی دی؟ كه ناتمامه دی؟ په لږ مدّت كې به پيدا كېږي يا په ډېر؟ الغرض د ارحامو د تزييد او تنقيص د ګردو اسرارو ـ اسبابو ـ اوقاتو او احوالو څخه پوره باخبر دی، او سم له خپل محيط علم سره هر څيز په هر حالت او هره زمانه د هغه له اندازې او استعداد سره موافق ساتي.

عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾

(الله) عالم دی په پټو او ښكاره وو چې (ګردو څخه) لوی دی، او لوړ برتر دی په هر شي باندې.

تفسير: دغه د الله تعالى د علم د لامحدوده وسعت او احاطې بيان دی يعنې د ټولې دنيا هيڅ يو پټ او ښكاره شی له هغه څخه پټ نه دی، او ګرد عالم د ده تر حكم او تصرّف لاندې دی، او په ټول عالم باندې اوچت دی.

سَوَاءٌ مِّنكُم مَّنْ أَسَرَّ الْقَوْلَ وَمَن جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾

يو شان دي له تاسو نه (علم د الله ته) هر هغه څوك چې پټوي خبره (په زړه كې) او هر هغه څوك چې ښكاره كوي دا خبره، او هر هغه څوك چې هغه پټېدونكى دی په شپه كې، او هر هغه څوك چې ظاهروونكى (د عمل خپل) په ورځ كې.

تفسير: د الله تعالى د علم عموم يې بيان كړ، او د مقام په مناسبت د مكلفينو د خاصو احوالو په نسبت دا راښيي چې ستاسې پر هر قول او فعل څمونږ علم محيط دی، هر هغه خبره چې تاسې يې پخپلو زړونو كې پټه كړئ، يا يې په ورو

سره وواييځ، يا په علانيه او په چغه سره ناري کړئ، يا کوم کار د شپې په تياره کې په پټه سره وکړئ، يا دا چې په ورځ په ډانګ پيلي (ښکاره) سره د کوڅو او بازارونو په سر يې وواييځ؛ په ګردو احوالو او ټولو حيثيتونو الله تعالى خبردار او د ده د علم په اعتبار سره يو برابر او يو شان دي.

لَهُۥ مُعَقِّبَٰتٌ مِّنۢ بَيۡنِ يَدَيۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهِۦ يَحۡفَظُونَهُۥ مِنۡ أَمۡرِ ٱللَّهِۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمۡۗ وَإِذَآ أَرَادَ ٱللَّهُ بِقَوۡمٖ سُوٓءٗا فَلَا مَرَدَّ لَهُۥۚ وَمَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَالٍ ﴿١١﴾

انسان لره (له جانبه د الله ملائکې دي) نوبت په نوبت راتلونکې دي يوله له بلې پسې د مخې له طرفه د دغه (انسان) او د شا له طرفه د دغه (انسان)؛ چې ساتنه کوي د ده په امر حکم د الله سره، بېشکه الله نه بدلوي حالت د هيڅ قوم (چې عافيت او نعمت دی) تر هغه پورې چې بدل کړي دوی هغه ښه حالت چې په نفسونو ځانونو د دوی کې وي (په بد حالت سره چې معصيت دی)، او کله چې اراده وکړي الله پر کوم قوم باندې د بدۍ (آفت)؛ نو نشته بېرته ګرځېدل د هغه، او نشته دوی ته بې له الله څخه هيڅوک متولي (مددګار).

تفسير: يعنې له هر بنده سره د الله تعالى پرښتې مامورې وي، چې له هغوی څخه ځينې د ده ګرد پخواني او وروستني اعمال ليکي، او ځينې د الله تعالى له حکم سره سم ذريعه ګرځي، چې له هغوی څخه هغه بلاوې دفع کړي چې د هغو د دفع اراده الله تعالى له بندګانو څخه ولري، همغسې چې په دغه عالم کې د الله تعالى عام عادت دی.

بېشکه چې الله تغيير نه ورکوي هغه نعمت او عافيت ته چې کومې طائفې سره وي، تر هغه پورې چې تغيير ورکړي دوی هغه حالت د طاعت ته چې په نفسونو د دوی پورې وي په بد حالت سره چې معصيت دی، يعنې الله تعالى پخپلې هغې ساتنې او مهربانۍ سره چې تل د ده له لوري کيږي هيڅ يوم قوم محروم او بې برخې نه ګرځوي، تر هغه وخته پورې چې دوی خپل ښه تګ ـ طاعت او عبادت ـ جميله عادت او حسنه رويه نه وي بدله کړي، او کله چې دوی خپل هغه حالت په بد وضعيت ـ قبيحه اخلاقو او معصيت سره بدل کړي؛ نو داسې آفت پر دوی نازليږي؛ چې له سره بېرته ګرځېدونکی نه وي، او نه د هيچا مدد هلته په کار ورتلی شي.

هُوَ ٱلَّذِي يُرِيكُمُ ٱلۡبَرۡقَ خَوۡفٗا وَطَمَعٗا وَيُنشِئُ ٱلسَّحَابَ ٱلثِّقَالَ ﴿١٢﴾

دغه (الله) همغه ذات دی چې درښيي تاسې ته برق بريښنا (چې نښه د باران ده لپاره د خوف او ويرولو د هغه چا چې ضرر ورسوي) يا لپاره د طمع (او اميد د هغه چا چې فائده ورسوي، او پيدا کوي) راپورته کوي وريځې درنې (په اوبو په هوا کې).

تفسير: پخوا د بندګانو د حفاظت ذکر وو، بيا د بدو اعمالو له طرفه کوم آفت او مصيبت چې نازل کېدونکی دی؛ د هغه ذکر وشو، او دغه په ښه شان سره رامعلومه شوه چې د الله تعالى شان د انعام او د انتقام د دواړو جامع دی، په همدې مناسبت دلته د قدرت د ځينو داسې نښو په لوري توجه ورکړی شوې ده، چې په هغو کې په يو آن کې توأماً هيله او وېره، خوف او رجاء د دواړو متضادو کيفيتونو د پيدا کولو صلاحيت شته، يعنې کله چې بريښنا بريښي؛ نو خلق هيلمن کيږي، چې اوس به باران اوريږي، او پرله پسې وېره هم ورته پيدا شي، چې د هغه په اثر چېرې تندر او ټکه (چړق) ونه لويږي، او د هلاکت سبب ونه ګرځي، کله چې درنه وريځ له اوبو څخه ډکه راشي؛ نو خلق پرې خوشاليږي چې هغه د باران د رحمت د نزول سبب وګرځي، او متصلاً ورته دغه فکر او چرت (خيال) هم ور لويږي؛ چې چېرې د اوبو طوفان ځپان رانشي، او د ربړ (زحمت) او تکليف موجب نشي، عيناً همداسې انسانانو لره ښايي چې د پاک الله رحمت ته هم اميدوار شي، خو ورسره د الله تعالى له مکره هم مأمون او بې فکره نه شي.

﴿وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهٖ وَالْمَلٰٓئِكَةُ مِنْ خِيْفَتِهٖ ۚ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيْبُ بِهَا مَنْ يَّشَآءُ وَهُمْ يُجَادِلُوْنَ فِي اللّٰهِ ۚ وَهُوَ شَدِيْدُ الْمِحَالِ ﴾

او تسبیح وایي رعد (پرښته) سره له ثناء د دغه (الله) او تسبیح وایي نورې ګردې پرښتې له وېرې (او له هیبته د الله) نه، او لیږي (الله) تندرونه؛ نو رسوي (غورځوي دغه تندرونه) پر هغه چا چې اراده وفرمایي حال دا چې دغه خلق جګړې کوي په شان د الله کې، حال دا چې الله سخت دی عقوبت د ده (په جګړه کوونکو باندې یا سخت دي نیول د ده).

تفسیر: یعني غوریدونکې وریځ یا پرښته د حال یا د قال په ژبه سره د الله تعالی تسبیح او تحمید وایي، لکه چې په (۱۵) جزء د بني اسرائیل سورت په (۴۴) آیت په (۵) رکوع کې مونږ داسې یو آیت لولو: ﴿وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ﴾ او ګردې پرښتې له هیبته او خوفه د ده په حمد او ثناء او تسبیح او تحمید کې مشغولې او لګیا دي.

له احادیثو څخه دغه خبره څرګندیږي چې د نورو طبیعیه وو نوامیسو په شان د وریځو او وریا (باران) د انتظاماتو لپاره هم د پرښتو ډلې مقررې دي، چې دوی وریځې په مناسبو مواقعو رسوي، او له دوی نه حسب الضرورت والمصلحت د کار اخیستلو په تدابیرو لګیا دي.

﴿وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ﴾ الآیه ـ «پر دغو جګړه کوونکو د عذاب تندرونه غورځوي»، په حدیث کې دي چې پاک رسول الله صلی الله علیه وسلم یوه عرب متکبر رئیس ته یو سړی ولېږه؛ چې هغه ماته راوله، قاصد د رسول الله صلی الله علیه وسلم دغه پیغام هغه ته ورسولو، او ورته یې وویل چې: رسول الله صلی الله علیه وسلم تا بولي، هغه وویل چې: رسول الله صلی الله علیه وسلم څوک دی؟ او الله څه څیز دی؟ د سرو زرو دی؟ که د سپینو؟ که د مسو؟ (العیاذ بالله)، درې ځلې همغه خبره یې وکړله، دریم ځلې کله چې هغه دغه چټې (بېکاره) خبرې وکړې؛ نو یو ناڅاپه یوه وریځ پورته شوه، او علی الفور تندر (ټکه) پرې ولوېده، او د هغه کوپړۍ یې له بدن څخه جلا (جدا) کړه.

په ځینو روایاتو کې راغلي دي چې عامر بن طفیل او اربد بن ربیعه د رسول الله مبارک په خدمت کې حاضر شول، او ویې ویل چې: مونږ په دغه شرط سره اسلام راوړو؛ چې وروسته له تاسې اسلامي خلافت مونږ ته ورسیږي، رسول الله صلی الله علیه وسلم د دوی له دغې غوښتنې څخه انکار وفرمایه، دوی دا خبره وکړه او له مجلسه پاڅېدل، او ویې ویل چې: مونږ به د مدینې وادي ستاسې د مقابلې لپاره له سپرو او پلیو (سورو او پیاده وو) څخه ډکه کړو، رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې: پاک الله به د هغوی مخه ونیسي، او د مدینې انصار به د هغوی د مقابلې لپاره ووځي، دوی دواړه لاړل، په لار کې پر «اربد» باندې تندر او ټکه ولوېده، او «عامر» یمن شو، او په طاعوني خارښت (ګرګ) سره په هلاکت ورسېد.

فائده: د رعد د غږ اورېدلو په وخت کې ښایي چې داسې وویل شي: «سبحان الذي یسبّح الرعد بحمده والملائکة من خیفته اللهم لا تقتلنا بغضبک ولا تهلکنا بعذابک وعافنا قبل ذلک».

﴿لَهٗ دَعْوَةُ الْحَقِّ ۗ وَالَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ مِنْ دُوْنِهٖ لَا يَسْتَجِيْبُوْنَ لَهُمْ بِشَيْءٍ اِلَّا كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ اِلَى الْمَآءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهٖ ۗ وَمَا دُعَآءُ الْكٰفِرِيْنَ اِلَّا فِيْ ضَلٰلٍ ﴾

خاص همدغه (الله) ته دی دعوت (او بلنه) د حق، او هغه کسان چې بلي یا (عبادت کوي کفار د هغوی) بې له دغه (الله)؛ نه قبلوي دوی (ځواب نه ورکوي دغه اشیاء) دغو بلونکو ته په هیڅ شي

سره مګر داسې قبلول لکه قبلول د غځوونکي د داوړو ارغويو خپلو طرف د اوبو ته (د کوهي بې رسۍ او بې بوکې) لپاره د دې چې ورسيږي دغه اوبه خولې د ده ته حال دا چې نه دي دغه اوبه رسيدونکي خولې د ده ته، او نه ده دعا (بلنه) د کافرانو (خپلو معبودانو لره) مګر په زيان او بطلان کې ده.

تفسير: يعنې د هغه ذات بلل پکار دي چې د هر قسم نفع او ضرر مالك دی، د عاجزانو د بلنې څخه څه فائده په لاس درځي؟ ما سوا له الله جل جلاله څخه بل څوک دی چې د هغه په قبضه کې ځما يا د بل چا څه نفع او ضرر وي؟ د غير الله بلل خپل مدد لپاره داسې دي لکه چې کوم تږی د کوهي او څاه پر سر کې ودريږي، او خپل لاسونه اوږده کړي، او د اوبو په لوري خپل دواړه ارغوي وغوړوي، او خوشامد وکړي چې هله ژر راشه ! بلکه که اوبه د ده په لپه کې هم وي؛ نو هغه پخپله د ده خولې ته نه شي ورتلی.

شاه صاحب (رحمه الله تعالی) ليکي: «هغه کسان چې کفار يې بولي او عبادت يې کوي، ځينې خو محض خيالات او اوهام دي، او ځينې پيريان شيطانان دي، او ځينې داسې شيان دي چې په هغو کې ځينې خواص دي، ليکن د خپلو خواصو مالکان نه دي، نو بيا د هغوی د بلنې څخه څه حاصل؟» لکه اور يا اوبه او نباتي چې ستوري به هم په همدغه قسم کې داخل وي.

وَلِلّٰهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّظِلٰلُهُمْ بِالْغُدُوِّ وَالْاٰصَالِ ﴿١٥﴾

او خاص الله ته سجده کوي هر هغه څوک چې په اسمانونو کې دي او په ځمکه کې دي (تعبداً وانقياداً سره له اسمانونو او ځمکو، ځينې) په خوښه او (ځينې) په زور، او (سجده کوي) سوري د دغو (مخلوقاتو) په سبا او بېګا کې (يعنې همېشه).

تفسير: شاه صاحب (رحمه الله تعالی) ليکي: «هغه څوک چې پر الله تعالی باندې يقين کوي؛ نو په خوښې سره ورته سر ږدي او حکم يې مني، او هغه څوک چې پرې يقين نه لري؛ نو پر هغه باندې بې اختياره د هغه حکم جاري دی، او سوری چې سبا او بېګا پر ځمکه باندې غوړيږي همدا دي د هغوی سجدې»، مطلب يې داسې شو چې که جواهر وي يا اعراض، هيڅ يو شی د الله تعالی د تکويني حکم څخه نشي خارج کېدی، د ده د نفوذ او اقتدار په مخ کې ګرد سره مطيع او منقاد او سر په سجده دي.

قُلْ مَنْ رَّبُّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ قُلِ اللّٰهُ ؕ قُلْ اَفَاتَّخَذْتُمْ مِّنْ دُوْنِهٖۤ اَوْلِيَآءَ لَا يَمْلِكُوْنَ لِاَنْفُسِهِمْ نَفْعًا وَّلَا ضَرًّا ؕ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) څوک دی رب (پالونکی پيدا کوونکی) د اسمانونو او د ځمکې، ووايه (ای محمده ! په ځواب کې) چې الله دی ! ووايه (ای محمده ! دوی ته کله چې تاسې پره او ملزَم شوئ)؛ نو آيا پس نيولي دي تاسې بې له دغه (الله) څخه دوستان چې نه دي مالك (نه لري اختيار دوی) لپاره د نفسونو (ځانونو) خپلو د څه نفع (رسولو) او نه د څه ضرر (د دفع کولو)،

تفسير: يعنې کله چې د ربوبيت اقرار يواځې د پاك الله لپاره کوئ؛ نو بيا د مدد لپاره د نورو دوستانو او مربيانو تجويز د څه لپاره کوئ؟ حال دا چې هغوی د يوې ذرې په اندازه هم د نفعې او د ضرر اختيار او واک نه لري.

قُلْ هَلْ يَسْتَوِى الْأَعْمٰى وَالْبَصِيْرُ ۙ أَمْ هَلْ تَسْتَوِى الظُّلُمٰتُ وَالنُّوْرُ ۚ

ووايه (اى محمده ! دوى ته) آيا برابر دى ړوند (چې كافر دى) او ليدونكى (چې مؤمن دى)؟ بلكه آيا برابرې دي تيارې (چې شرك او انكار دي) او نور (رڼا چې توحيد او معرفت دى؟ بلكه نه دي سره برابر).

تفسير: يعنې د موحّد او د مشرك په منځ كې داسې يو فرق او توپير (تفاوت) شته لكه د ليدونكي او ړانده، او د توحيد دوستان داسې وګڼئ لكه نور (رڼا) او ظلمت (تياره)، نو آيا يو ړوند مشرك چې د شرك په ظلماتو كې پروت وي، او هر لوري ته لاس او پښې اچوي هغه مقام ته رسېدى شي، چې هلته هغه موحد رسيږي چې د فهم او بصيرت او د ايمان او عرفان په رڼا كې د انساني فطرت په سمه صافه لاره روان وي، له سره دغه دواړه پر يوه نتيجه نه شي رسېدى.

أَمْ جَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَآءَ خَلَقُوْا كَخَلْقِهٖ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ ۚ قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَّهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿۱۶﴾

آيا ګرځولي دي دوى الله لره شريكان چې پيدا كول يې كړي دي په شان د پيدا كولو د دغه (الله) نو بيا مشتبه شوه (پيدا كول د دې شريكانو سره د) پيدايښت (د الله سره) پر دوى باندې؟، ووايه (اى محمده ! دوى ته) خاص الله پيدا كوونكى د هر څيز دى، او همدى دى يو قوي غالب (پر هر څيز او هر چا).

تفسير: يعنې لكه چې الله تعالى ګرد مخلوقات پيدا كړي دي؛ نو ستاسې دغه بُتانو او باطلو معبودانو داسې كوم شى پيدا كړى دى؟ چې د هغه په ليدلو سره د دوى پر الوهيت ستاسې څه شبهه پيدا شوي وي؟ دوى خو د مچ يو وزر او د مياشي يوه پښه هم نه شي پيدا كولى او جوړولى، بلكه دوى پخپله هم د ګردو نورو مخلوقاتو په شان د هغه الله واحد ـ أحد ـ صمد مخلوق دي، نو بيا داسې عاجز او مجبور شيان د الوهيت په تخت كښېنول څومره ګستاخي او سپين سترګي او بې عقلي او حماقت دى؟ !.

أَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌۢ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَّابِيًا ۚ وَمِمَّا يُوْقِدُوْنَ عَلَيْهِ فِى النَّارِ ابْتِغَآءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِّثْلُهٗ ۚ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ ۚ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَآءً ۚ وَأَمَّا مَا يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِى الْأَرْضِ ۚ كَذٰلِكَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْأَمْثَالَ ﴿۱۷﴾

نازلې كړي دي (الله) له اسمانه اوبه، نو وبهېدل خوړونه په اندازه (د ډكېدو) د دوى سره، نو په سر واخيست دې سيلاب ځګ (او خيرى) اوچت شوى (په سر د اوبو)، او له هغو څيزونو چې بلوي يې (دا خلق لمبې او ويلې كوي) په اور كې لپاره د طلب د ګاڼې يا نور اسباب ځګ (خيري دى) په شان د هغه (ځګ)، په مثل د دې (مذكورو مثالونو) بيانوي الله (مثالونه د) حق او باطل، نو هر څه چې ځګ او خيرى (دى)؛ نو لاړ به شي په دغه حال كې چې پرېوتى وي له نظره (او بې نفعې به وي)، او هر څه هغه څيز چې نفع رسوي خلقو ته (لكه اوبه او ويلې شوي فلزات)؛ نو پاتې كيږي په ځمكه كې (للانتفاع)، همداسې بيانوي الله مثالونه (د حق او د باطل لپاره د متفكرينو).

تفسير: د اسمان له لوري باران نازليږي، چې له هغه څخه نهرونه، ويالې، خوړونه، سيندونه، دريابونه بهيږي، په هر نهر او خوړ كې سم د هغه له ظرفيته او ګنجايشه هومره چې د پاك الله اراده وي، اوبه بهوي په وړو كې لږ ـ او په لوى كې

ډېر، کله چې اوبه بهيږي؛ نو د خاورې ـ خس خاشاك او د نورو له کاره وتليو له امتزاجه او ګډون څخه خړ او مکدر او خيرن کيږي، بيا دغه خړه او خيرې او ځګ يې پړسيږي، او د اوبو په سر راپورته کيږي، لکه چې پر سخت تود اور کې سور او سپين ـ زر ـ مس ـ قلعي ـ اوسپنه ـ فلزات او نور معدنيات ويلي کوي، چې ګانې (کالی) ـ لوښي ـ وسلې ـ تورې ـ چړې چوړکی ـ چاکوګان ـ بياتيګاني (قينچی) ـ تبې ـ نغرې ـ هرکارې ـ توپ ـ ټوپک ـ ټينکونه ـ طيارې ـ جهازونه ـ موټر ـ رېل ـ يوم ـ تبر ـ او نور د معاش لوازم ـ اسباب او شيان ترې جوړ کړي؛ نو په هغه کې هم داسې لوخړه او ځګ پورته کيږي، مګر لږ څه وروسته هغه وچيږي يا خوريږي، او هغه ځګ او خيرې يې ترې لرې او ورك شي، او هغه چې اصلي او کارامد شی دی يعنې اوبه يا ويلي شوي معدني فلزات خالص اوبه به په ځمکه يا د ځمکې د خاوندانو په لاس کې باقي پاتې کيږي، چې له هغه څخه په مختلف ډول سره خلق منتفع کيږي.

همدغه مثال دی د حقو او د باطلو؛ کله چې اسماني وحيې سره حق دين نازليږي؛ نو د بنيادمانو زړونه هر يو د خپل ظرفيت او استعداد سره سم له هغه څخه فيض حاصلوي، بيا نو حق او باطل يو له بل سره نښلي، نو دوړې او خيرې پورته کيږي، او په ظاهر کې باطل د هم هغه خيرې او ځګ په شان حق باندې راخيژي، ليکن د هغه دا جزوي جوش او پړسېدل سطحي او عارضي او بې بنياده شی دی، او لږ څه مدت وروسته د دې دغه جوش او خروش هيڅ يوه نښه او اثر نه پاتې کيږي، او الله خبر دی چې چېرې ځي؟ او هغه اصلي او د کار شی چې د هغو ځګونو لاندې پټ وو، يعنې حق او صداقت پس همغه پاتې وي.

وګورئ چې د پاك الله بيان کړي مثالونه څرنګه عجيب وي؟ او په څومره يوې مؤثرې طريقې سره مو پوهوي چې کله په دنيا کې حق او باطل، کذب او صدق سره ونښلي، يعنې د دغو دواړو په منځ کې جنګي مقابله کيږي؛ نو اګر که د څو مودې له مخې باطل پاس او پړسېدلی په نظر راځي، ليکن بالآخر باطل سره تيت او پرك (منتشر) او همغه حق ظاهر، غالب او بريالی (کامياب) په نظر راځي.

نو هيڅ يو مؤمن ته نه ښايي چې د باطلو پر عارضي برې او ننداري وغوليږي، همداسې څه وخت چې د کوم انسان په زړه کې حق ځای ونيسي؛ نو نه ښايي چې سړی ترې ويريږي، ځکه چې لږ څه مدت وروسته له دغه ځګ او پړسېدل پخپله ورك کيږي، او خالص حق او صداقت ثابت قائم او مستقر پاتې کيږي.

په پخوانيو آيتونو کې کله چې د توحيد او شرك سره مقابله کړی شوې وه، په دغه مثال کې د حق او باطل د مقابلې کيفيت راوښوولو، او د دواړو انجام بيخي په واضح ډول سره اوس بيان فرمايي:

لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمُ الْحُسْنَىٰ ۚ وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُ لَوْ أَنَّ لَهُم مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ ۚ أُولَٰئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

شته لپاره د هغو کسانو چې حکم قبول کړی دی دوی د رب خپل (جزا) نېکه (چې جنت دی)، او هغه کسان چې نه وي قبول کړی دوی حکم د دغه (الله) که چېرې وي دوی ته هر هغه څه چې دي په ځمکه کې ټول، او نور هم وي په مثل د دې له دې سره (او په تصرف د دوی کې وي په قيامت کې)؛ نو خامخا به فديه ورکړي دوی په هغو (ټولو سره؛ نو نه به خلاصيږي له عذابه)، دغه کسان مقرر دی دوی لره بد (سخت) حساب (چې نه به يې نيکي قبوله او نه به يې بدي محو کيږي) او ځای د هستوګنې د دوی دوزخ دی، او بد ځای د آرام دی (دغه دوزخ).

تفسير: يعنې دلته خو خير دی په هر قسم چې وي تېريږي، ليکن په آخرت کې د دوی حالت به داسې پرېشانوونکی او ويروونکی وي، که د ګردې دنيا خزائن له نقده، له جنسه، له شرقه تر غربه، له شماله تر جنوبه، او په مثل د دې مذکورو

نور هم وي، له ده سره او دا ټول بيا په تصرف د کفارو کې شي په ورځ د قيامت، او غوښتنه او تمنا وکړي چې مونږ دغه ګرد د خپل ځان په فديه کې ورکوو چې د هغه په بدل کې له عذابه خلاص شو، او له دغې پرېشانۍ څخه نجات ومومو؛ نو له سره به يې دغه هيله (اميد) او ارمان په سر ونه رسيږي: «أنى لهم ذلک».

اَفَمَنْ يَّعْلَمُ اَنَّمَآ اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَّبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ اَعْمٰىؕ اِنَّمَا يَتَذَكَّرُ اُولُوا الْاَلْبَابِ ﴿۱۹﴾

آيا نو هغه څوک چې پوهيږي په دې خبره چې بېشکه هغه (قرآن) چې نازل کړى شوى دى تاته له طرفه د رب ستا حق دى (رشتيا) په مثل د هغه چا دى چې دى ړوند وي (د زړه په سترګو ! يعنې نه دى د هغه په شان !) بېشکه خبره همدا ده چې پند اخلي (په دې قرآن) خاوندان د عقلونو خالصو.

تفسير: د مؤمن او د کافر د دواړو انجام بېل بېل د ذکر فرمايلو څخه وروسته تنبيه ورکوي چې داسې انجام د عين عقل او حکمت سره موافق دى، هيڅ يو عقلمن داسې نشي ويلى چې يو پوخ ړوند چې هيڅ څيز يې په نظر نه راځي، هم داسې خوشې چټې (بېکاره) په تياره کې لويږي او جيګيږي (وچتيږي)، او بودرې (ټکرې) خوري؛ له هغه سړي سره برابري کولى شي چې د هغه د زړه سترګې هم روښې وي، او په پوره بصارت او کامل بصيرت سره د حق له رڼا څخه مستفيد کيږي.

الَّذِيْنَ يُوْفُوْنَ بِعَهْدِ اللّٰهِ وَلَا يَنْقُضُوْنَ الْمِيْثَاقَ ﴿۲۰﴾ وَالَّذِيْنَ يَصِلُوْنَ مَآ اَمَرَ اللّٰهُ بِهٖٓ اَنْ يُّوْصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَيَخَافُوْنَ سُوْٓءَ الْحِسَابِ ﴿۲۱﴾

هغه کسان چې وفا کوي په عهد د الله باندې (چې په ورځې د ميثاق يې ورسره کړى دى) او نه ماتوي دوى (هغه) ټينګ عهد. او هغه کسان چې وصل کوي هغه (شى) چې امر (حکم) کړى دى الله په هغه سره داسې چې وصل دې کړى شي (چې د خپلوۍ پالنه له خپلوانو سره ده) او ويريږي دوى له عذابه د رب خپل او خوف کوي له بده حسابه (د قيامت).

تفسير: يعنې له الله تعالى سره هغه عهد چې په ازل کې شوى دى (يعنې د الست بربکم عهد) او پر هغه باندې پخپله د انسان فطرت شاهد دى، او هغه عهد چې د انبياوو عليهم السلام له ژبې اخيستى شوى دى، هغه ګرد دوى پوره کوي، او د هغه څخه هيڅ يو نه ماتوي، او هم بالذات پخپله په هيڅ يوه معامله کې چې له الله تعالى سره يا د ده له بندګانو سره يې تړي، مشروط په دې چې معصيت نه وي؛ له عهده مخالفت نه کوي، او هغه کسان چې وصل کوي هغه شى چې امر او حکم کړى دى الله په هغه سره داسې چې وصل دې کړى شي يعنې صلة الرحم کوي، يا خپل ايمان له عمل سره يا حقوق العباد له حقوق الله سره يو ځاى کوي، يا اسلامي اخوت ټينګ او قائم ساتي، يا د انبياوو عليهم السلام په منځ کې له سره تفريق نه کوي: چې يو مني په نبوت سره او بل ونه مني، او ويريږي له عذابه د رب خپل او خوف کوي له بده حسابه د قيامت، يعنې د الله تعالى د عظمت او جلال له تصوره ډاريږي.

وَالَّذِيْنَ صَبَرُوا ابْتِغَآءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَاَقَامُوا الصَّلٰوةَ وَاَنْفَقُوْا مِمَّا رَزَقْنٰهُمْ سِرًّا وَّعَلَانِيَةً وَّيَدْرَءُوْنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ اُولٰٓئِكَ لَهُمْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿۲۲﴾ جَنّٰتُ عَدْنٍ يَّدْخُلُوْنَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ اٰبَآئِهِمْ وَاَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيّٰتِهِمْ وَالْمَلٰٓئِكَةُ يَدْخُلُوْنَ عَلَيْهِمْ مِّنْ كُلِّ بَابٍ ﴿۲۳﴾ سَلٰمٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ ﴿۲۴﴾

او هغه کسان چې صبر کوي لپاره د طلب د مخ د رب خپل (په مالي او جاني مصائبو يا د شرعي يا د جهاد په تکاليفو) او قائموي (سم اداء کوي) لمونځ، او نفقه کوي (لګوي په لاره د الله کې) ځينې له هغه (حلالو اموالو) نه چې ورکړي دي مونږ دوى ته: هم په پټه او هم په ښکاره، او دفع

كـوي دوى په نېكۍ سره بدي؛ دغه موصوف په دغو صفاتو شته دوى تـه (ښه) عاقبت د دار (د آخرت. چې) جنتونه دي د تل اوسېدلو، چې ننوځي به دوى په هغو کې، او هغه څوك چې صالح (مؤمن) وي له پلرونو د دوى او له ښځو د دوى او له اولادې د دوى (اګر كه عمل يې د هغو په درجه نه وي) او پرښتې به ورننوځي له هرې دروازې (ماڼيو د دوى. او وايي به ورته چې) سلامتيـا دې وي پر تاسې په سبب د صبر كولو ستاسو (په طاعت او مصيبت او له معصيت)، نو ښه عاقبت د دار (د آخرت عاقبت ستاسې دى).

تفسير: يعنې پر مصائبو او شدائدو او د دنيا پر مكروهاتو يې صبر وكړ، له كومې سختۍ له وېرې د طاعت له لياري څخه يې خپل پل غلط كنښېښود، او د معصيت په لوري يې ميلان ونه كړ، او دغه صبر او استقلال يې محض د الله تعالى سره د ملاقات او د ليدلو په خاطر او د رضاء او خوښۍ د حاصلولو لپاره وكړ، او د دې لامله يې ونه كړ چې په دنيا كې خلق ورته ډېر صابر او مستقل مزاج ووايي، او نه د دې لپاره يې وكړ چې غير له صبر څخه بله څه چاره نه وه ورپاتې؛ نو مجبورا يې صبر وكړ، او د صابرانو په شان كښېناست.

او نفقه كوي لګوي په لاره د الله كې، د بدۍ ځواب په نېكۍ سره وركوي، د سختې مقابله په نرمۍ سره ښكاره كوي، كه د چا له لوري پرې ظلم او تېرى وشي؛ نو دى ترې تېرېږي، وربخښي يې په دې شرط چې د هغه معافي څخه د بدۍ د ترقۍ اندېښنه نه وي، له بدۍ ځنې ځان ژغوري (بچ كوي) او نيكي غوره كوي، كه كله ترې كوم بد كار صادر شي؛ نو د هغه په مقابل كې ښه كار كوي، يعنې ترې توبه وباسي، او د هغې ګناه په عبادت او سخاوت سره تلافي هم كوي؛ نو د دې حسنه وو اعمالو كوونكي لپاره ښه عاقبت د هغه جهان ور په برخه كيږي.

﴿يَدۡخُلُونَهَا وَمَن صَلَحَ﴾ الآيه ـ يعنې چې په همغه جنت كې به همېشه اوسيږي، او پرښتې به ننوځي پر دوى سره له تحائفو او زيري د رضوان له هرې دروازې د ماڼيو د دوى، او وايي به ورته چې: سلامتيا دې وي پر تاسې په سبب د صبر كولو ستاسې په طاعت او مصيبت او له معصيته، نو ښه عاقبت د دار د آخرت عاقبت ستاسې دى.

د «آباء ـ پلرونو» لفظ يې تغليبًا ويلى دى، چې په هغه كې امهات ـ ميندې هم شاملې دي، د جنت د زيري دغه زيات بشارت يې هم واوروه؛ چې داسې كاملينو ته د هغو پاس بيان شوى، ښو خويونو او خصالو په بدل يو دغه نعمت او خوشالي به هم حاصل وي؛ چې دوى سره له خپلو هغو ميندو او پلرونو او اولادونو او ښځو چې د خپل ايمان او نېكۍ لامله د جنت د دخول لايق شوي وي؛ ګرد سره يو ځاى كيږي، تر دې كه د دغو متعلقينو د كوم يو رتبه كمه هم وي؛ نو حق تعالى پخپلې مهربانۍ سره د هغه رتبه هم لوړوي (اوچتوي)، او دغه كامل سړي سره يې نژدې كوي، لكه چې په (٢٧) جزء د «الطور» سورت په (٢١) آيت اوله ركوع كې راغلي دي: ﴿وَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَٱتَّبَعَتۡهُمۡ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَٰنٍ أَلۡحَقۡنَا بِهِمۡ ذُرِّيَّتَهُمۡ﴾.

له دې نه معلومه شوه چې بې له ايمان او بې له صالح عمله محض د كاملينو قرابت كافي نه دى، هو ! كه ايمان او صالح عمل موجود وي؛ نو د قرابت له تعلقه د درجاتو ترقي ممكنه ده، والله أعلم.

﴿وَٱلَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهۡدَ ٱللَّهِ مِنۢ بَعۡدِ مِيثَٰقِهِۦ وَيَقۡطَعُونَ مَآ أَمَرَ ٱللَّهُ بِهِۦٓ أَن يُوصَلَ وَيُفۡسِدُونَ فِي ٱلۡأَرۡضِ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱللَّعۡنَةُ وَلَهُمۡ سُوٓءُ ٱلدَّارِ ٢٥﴾

او هر هغه كسان چې ماتوي دوى عهد د الله وروسته د محكموالي د هغه (په قبول او اقرار سره) او پرې كوي دوى هغه شى چې امر (حكم) كړى دى الله په هغه سره چې وصل دې كړى شي، او فساد كوي دوى په ځمكه كې (په كفر او ظلم سره)؛ دغه كسان شته دوى ته لعنت لرې والى له رحمت د الله (دنيوي عذاب)، او شته دوى ته بد عاقبت د دار (د آخرت چې اور دى).

تفسیر: د سعداوو او نېکبختانو په مقابل کې دلته د اشقیاوو عادات او خصال او د دوی آخري پای (خاتمه) او انجام ښوولی شوی دی، د اشقیاوو کار دا دی چې له الله تعالی سره بد عهدي کوي، د هغو شیانو د وصل او پیوند کولو حکم چې صادر شوی وي؛ هغه ماتوي، په ملك کې د فتنې او فساد اور اچوي، پر خپل ځان او نورو باندې له ظلم کولو څخه لاس نه اخلي، همدغه خلق دي چې د الله تعالی له رحمته لرې غورځولي شوي دي، او له ډېرو بدو ځایونو څخه یو ځای ته رسېدونکي دي.

اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ ؕ وَفَرِحُوْا بِالْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ؕ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا فِى الْاٰخِرَةِ اِلَّا مَتَاعٌ ﴿۲۶﴾

الله پراخوي رزق روزي هر هغه چا ته چې اراده وفرمايي د (فراخۍ يې) او تنګوي (يې پر هغه چا چې اراده وفرمايي د تنګولو يې)، او خوشاله دي (کفّار) په دې ژوندون لږ خسیس، او نه دی دا ژوندون لږ خسیس په (مقابل د) آخرت کې مګر لږ متاع (حقیر مال).

وَيَقُوْلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا لَوْلَآ اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَةٌ مِّنْ رَّبِّهٖ ؕ قُلْ اِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْۤ اِلَيْهِ مَنْ اَنَابَ ﴿۲۷﴾

او وايي هغه کسان چې کافران شوي دي: ولې نه ده رالېږلې شوې پر دغه (محمد) باندې (هغه معجزه په نبوت د ده چې مونږ يې وغواړو) له (طرفه) د رب د ده؟ ووايه (ای محمده دوی ته) بېشکه الله ګمراه کوي هغه څوك چې اراده وفرمايي، او هدايت کوي په طرف خپل (سمه صافه لاره ښيي بې د لیدلو د آیت) هغه چاته چې رجوع وکړي (الله ته).

تفسیر: مشرکینو په سلهاوو معجزې او نښې کتلې، مګر د خپلو هغو خبرو څخه له سره نه اوښتل چې هغه معجزه او نښه چې مونږ يې غواړو؛ راوښيه ! مثلاً د مکې معظمې غرونه ځمونږ له شاوخوا څخه لرې کړه ! چې د کرلو او زراعت لپاره څه وسعت پيدا شي، يا ځمکې څيرې کړه چينې او ويالې راوبهوه ! يا ځمونږ پخواني مشران بيا راژوندي کړه ! او له مونږ سره يې په خبرو او اترو راوله.

الغرض کومه داسې يوه معجزه راوښيه چې مونږ په ايمان راوړلو باندې مجبور کړي، نو د هغه ځواب داسې ورکوي چې بېشکه الله تعالی د داسې معجزې او نښې پر ښوولو قدرت لري، ليکن د ده حکمت او عادت د دې خبرې مقتضي نه دی چې ستاسې د داسې غوښتنې تکميل وکړي، د انبياوو عليهم السلام د تصديق لپاره هومره چې ضرورت دی؛ له هغه څخه زائدې نښې او معجزې درښوولې شوي دي، او درښوولې کيږي، د نورو سلهاوو معجزاتو څخه ستر ګې واړوئ، يواځې همدغه پاك قرآن د نبي الله د صداقت يو عظيم الشأن نښان دی، کله چې تاسې سره د دغو د ليدلو سره پر سمه لار رانغلئ، او د حق په لوري مو رجوع ونه کړه؛ نو معلومه شوه چې سم له قديمي قانون سره د پاك الله مشيئت پر هم دې خبرې تللی دی، چې تاسې په همغه چې تاسې غوره کړې لاره چې ګمراهي ده؛ خوشي کړي، بلا شبهه تاسې سره له دومره لويې معجزې او نښې د ليدلو سره بيا هم ايمان نه راوړئ، او د هغه په لوري رجوع نه کوئ.

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوْبُهُمْ بِذِكْرِ اللّٰهِ ؕ

(دغه رجوع کوونکي) هغه کسان دي چې ايمان يې راوړی دی او ارام نيسي زړونه د دغو په ذکر د الله سره،

تفسیر: دا د الله تعالی په طرف د رجوع کوونکو بيان دی، يعنې د چا چې د ايمان دولت په برخه کيږي؛ نو له ذکر الله يعنې د الله تعالی له ياده اطمينان او ډاډينه (سکون) حاصلوي، ځکه چې له ګردو څخه لوی ذکر خو لوی قرآن دی: ﴿اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهٗ لَحٰفِظُوْنَ﴾ چې د هغه په لوستلو په زړونو کې د يقين کيفيت پيدا کيږي، او شيطاني شبهات او وسوسې لرې

کیږي، او سکون او اطمینان ور میسر کیږي، له یوه جانبه که د الله تعالی عظمت او مهابت په زړونو کې خوف او خشیت پیدا کوي؛ نو له بله طرفه د رب العالمین لا محدود رحمت او مغفرت د قلبي سکون او راحت سامان وررسوي.

الغرض د دوی زړونه له هر لوري څخه مات وي، او یوازې د پاك الله په لوري ګرځي، او د همغه په لویي او قدرت باندې ځان سپاري، او د ذکر الله نور د دوی له قلوبو څخه نور هر ډول دنیوي وحشت او ویره ورکه کوي.

أَلَا بِذِكْرِ ٱللَّهِ تَطْمَئِنُّ ٱلْقُلُوبُ ﴿٢٨﴾

واورئ خبردار شئ ! چې په ذکر د الله سره مطمئن کیږي ارام نیسي زړونه (د مؤمنانو).

تفسیر: یعنې دولت ـ حکومت ـ منصب ـ جایداد او د فرمایشي معجزو لیدل او نور شیان له سره انسان ته حقیقي سکون، اطمینان او ارام نشي یو ځای کولی، یوازې له ذکر الله څخه هغه مع الله تعلق راحاصلیږي، چې له هغه څخه د زړونو اضطراب او وحشت لرې کیږي.

ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَمِلُوا۟ ٱلصَّٰلِحَٰتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَـَٔابٍ ﴿٢٩﴾

هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی او کړي یې دي ښه (عملونه) طوبی (ښه حال) دی دوی ته، او ښه ځای د هستوګنې (جنت) دی.

كَذَٰلِكَ أَرْسَلْنَٰكَ فِىٓ أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهَآ أُمَمٌ لِّتَتْلُوَا۟ عَلَيْهِمُ ٱلَّذِىٓ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِٱلرَّحْمَٰنِ ۚ قُلْ هُوَ رَبِّى لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابِ ﴿٣٠﴾

همدارنګه (لکه چې مو لیږلي وو انبیاء پخوا له تـا) لیږلی یې مونـږ ته (ای محمده !) په داسې یو امت کې چې په تحقیق تېر شوي دي پخوا له دې نه ډېر امتونه، چې ولولې ته پر دوی هغه (قرآن) چې وحي کړې ده مونږ تاته، حال دا چې دوی کافران دي په رحمان، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې دغه (رحمن) رب ځما دی، نشته بل هیڅ لایق د عبادت مګر یوازې همدی دی، پر همده توکل کړی دی ما او خاص همده ته بیا ورتله او رجوع زما دي.

تفسیر: یعنې ای محمده صلی الله علیه وسلم ! ستا ټاکل (مقررول) او لېږل پر نبوت باندې کومه عجیبه او نوې خبره نه ده، پخوانیو امتونو ته هم انبیاء لیږلی شوي دي، نو هغه بد عاقبت او خرابه نتیجه چې د هغو مکذبینو شوې ده؛ ښایي چې هغه احوال دې د دغو خلقو تر نظر لاندې هم وي.

﴿وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِٱلرَّحْمَٰنِ﴾ «حال دا چې دوی کافران دي په رحمان باندې»، یعنې «رحمن» په خپل کامل رحمت دغه عظیم الشأن قرآن نازل کړی دی، ﴿ٱلرَّحْمَٰنُ عَلَّمَ ٱلْقُرْءَانَ﴾ او ته مو ای محمده رسول الله صلی الله علیه وسلم ! رحمة للعالمین ګرځولئ او لیږلی یې، مګر دوی سختې ناشکرئ او د نعمت کفران ته ملاوې تړلې دي، د «رحمن» د حق منلو څخه منکران شوي دي، بلکه د «رحمن» او «رحیم» له نامه څخه هم سخت وحشت خوري او ترې ترهیږي، نو ځکه د «حدیبیه» په صلحنامې (روغلیکه) کې دوی پر ﴿بِسْمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحْمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ﴾ لیکلو باندې جګړې کولې.

وَلَوْ أَنَّ قُرْءَانًا سُيِّرَتْ بِهِ ٱلْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ ٱلْأَرْضُ أَوْ كُلِّمَ بِهِ ٱلْمَوْتَىٰ ۗ بَل لِّلَّهِ ٱلْأَمْرُ جَمِيعًا ۗ

او که په تحقیق یو قرآن (داسې وی په عالم کې چې) روان کېدلی په (لوستلو د) ده سره غرونه، یا څیرېدلی ټوټې ټوټې کولی شو پرې ځمکه، یا په خبرو راوستلی شو په هغه سره مړي؛ (نو بیا

به هم ايمان نه وو راوړی دوی)، بلکه خاص الله ته دی (اختيار د دې) امر ټول (او الله يې کولی شي هر کله چې اراده وفرمايي).

تفسير: دلته له قرآن څخه عام کتاب مراد دی، لکه چې په يو حديث کې پر «زبور» شريف د قرآن د لفظ اطلاق شوی دی، يعني که کوم داسې يو کتاب لېږلی کېدی چې په هغه سره ستاسې د غه غوښتلې شوې معجزې او نښې پوره کېدی؛ نو هغه به پر ته (علاوه) له همدغه قرآن کريم څخه بل کوم کتاب کېدی شو، همدغه قرآن عظيم دی چې په روحاني ډول سره د غرونو په شان وچ کلک خلق يې له خپلو ځايونو څخه وخوځول، د بنيادمانو د زړونو ځمکې يې څيرې کړه، او د الله تعالی د معرفت چينې يې ورڅخه راوبهولې، او د وصول الی الله لارې يې د کلونو په ځای په څو شېبو (لحظو) کې پر دوی پرې کړې، په مړو قومونو کې او په مړو زړونو کې يې د ابدي ژوندون روح ورننه ايسته، کله چې له داسې لوی قرآن څخه تاسې ته شفاء او هدايت روزي نه شو، نو فرض يې کړئ که ستاسې د غوښتنې سره سم دغه عظيم الشان قرآن په مادي او حسي ډول (طريقه) سره هم هغه ګرد (ټول) شيان تاسې ته دروښيي، چې تاسې يې غواړئ؛ نو بيا هم له تاسې داسې هيله (ارزو) او اميد نشي کېدی، چې تاسې به ايمان راوړئ.

أَفَلَمْ يَايْـَٔسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَن لَّوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا ۗ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٣١﴾

آيا لا نااميده شوي نه دي هغه کسان چې ايمان لرونکي دي (له ايمان د دغو کسانو په داسې حال کې چې دغه مؤمنان پوهيږي) که اراده فرمايلې وی الله (د هدايت د ټولو خلقو)؛ نو خامخا به يې هدايت فرمايلی وو ټولو خلقو ته (نو ايمان نه راوړي مګر هغه چې الله اراده د ايمان راوړلو يې وفرمايي)، او همېشه هغه کسان چې کافران شوي دي؛ رسيږي دوی ته په سبب د هغو عملونو چې کړي دي (د عناد او تکذيب نه) زړه ټکوونکی يا خوځوونکی عذاب، يا چې ښکته شي (دغه قارعه يا ته ای محمده) نژدې کورونو د دوی ته تر هغه پورې چې راشي وعده د الله (په نصرت د تا او ترقی د دين)، بېشکه چې الله هيچېرې نه کوي خلاف له وعدې (خپلې).

تفسير: يعني دغه د مکې معظمې کفار سره د خپلو غوښتلو شويو معجزو او دلائلو د ليدلو هم ايمان راوړونکي نه دي، دوی خو به داسې هغه ومني چې برابر کوم آفت او مصيبت پخپله پر دوی يا د دوی په شاوخوا خلقو ولويږي، او دوی د هغه د ليدلو څخه عبرت حاصل کړي، مثلاً په جهاد کې د مسلمانانو په لاسونو د دوی څه سړي مړه شي، يا يې څه سړي بنديان شي، او څه يې د څه نورو مصائبو په منګولو کې ولويږي، دغه سلسله به تر هغه وخته پورې دوام ولري چې د پاک الله وعده پوره شي، يعني مکه معظمه فتحه شي، او «جزيرة العرب» د شرک له ګندګی څخه پاکه او صافه شي، بېشکه د الله تعالی وعده قاطعه او يقيني ده، او هرومرو (خامخا) پوره کېدونکې ده.

ځينو مفسرانو په ﴿أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِّن دَارِهِمْ﴾ کې د رسول الله په لوري خطاب منلی دی، يعني چې تاسې د دوی کلي ته نژدې ورښکته شئ، لکه چې په «حديبيه» کې وشو، نو په دغه تقدير سره له «قارعه» څخه به هغه سرايا مراد وي؛ چې په هغوی کې رسول الله مبارک صلی الله عليه وسلم بالذات شرکت فرمايلی دی، له ځينو اسلافو څخه منقول دي چې دغه آيت د ګردو کفارو په حق کې عام دی، او په مکيانو (مکې والاوو) پورې څه تخصيص نه لري، والله أعلم.

وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَمْلَيْتُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ ۖ فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿٣٢﴾

او خامخا په تحقيق مسخرې کړی شوې وې له (نورو ډېرو) رسولانو پخوا له تا نه (لکه چې ستا قوم په تا پورې کوي)؛ نو مهلت مې ورکړی وو هغو کسانو ته چې کافرانو شوي وو (پس له

تمسخره څه مدت په عشرت کې)، بیا مې ونیول دوی (په عذاب سره)، نو څرنګه به وو عقوبت (عذاب ځما یعنې ډېر سخت وو).

تفسیر: یعنې که په سزا رسېدلو کې څه ځنډ وشي؛ نو داسې مه ګڼئ چې نجات مو وموند، پخوانیو مجرمینو ته هم ړومبی مهلت ورکړی شوی وو، بیا کله چې ونیول شول؛ نو وګورئ چې په داسې بده ورځ اخته شول، چې تر ننۍ ورځې پورې د دوی د تباهۍ او بربادۍ قصې د خلقو پر ژبو باندې جاري دي.

اَفَمَنْ هُوَ قَآئِمٌ عَلٰى كُلِّ نَفْسٍۭ بِمَا كَسَبَتْۚ وَجَعَلُوْا لِلّٰهِ شُرَكَآءَؕ قُلْ سَمُّوْهُمْؕ

آیا نو هغه ذات چې وي دی ولاړ (ساتونکی) پر هر نفس (صالح او طالح باندې) سره له هغه عمل چې کړی وي (او په جزا یې هم رسوي؛ دا داسې دی لکه هغه څوک چې داسې نه وي؟ بلکه داسې نه دی !)، او ګرځولي دي (کفارو) الله ته شریکان، ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې واخلئ نومونه د دوی (او اداء کړئ صفتونه د دوی چې آیا مستحق د عبادت او شرکت دي که نه دي؟).

تفسیر: یعنې هغه الله چې د هر انسان هر عمل په هر وخت کې لیدی شي، او هر شی د ده تر کتنې لاندې دی، او یوه شیبه (لحظه) له هیڅ شي نه نه غافلیږي، که څوک لږ څه شرارت هم وکړي، په همغه وخت کې یې جزا ورکوي، او هم ورته تنبیه ورکولی او په سزا یې رسولی شي، نو آیا مجرم له دې نه ځان خلاصولی شي؟ او چېرې تښتېدلی شي؟ آیا «العیاذ بالله» د ده مثال د هغو تیږو (ګټو) او نورو بتانو او باطلو معبودانو په شان کېدی شي، چې دوی نه لیدلی شي، او نه او ورېدلی شي، او نه د خپلو ځانونو او نه د نورو څخه څه ضرر دفع کولی شي، او نه څه ګټه (فائده) وررسولی شي، او نه یې څه اختیار شته، ډېر تعجب دی، چې د داسې واحد او احد له موجودیت سره دوی د داسې عاجز او حقیر مخلوق په مخ کې ولې سر ښکته کوي؟.

﴿قُلْ سَمُّوْهُمْ﴾ یعنې لږ څه خو وړاندې لاړ شئ، او د دغو شریکانو نومونه خو واخلئ ! او سراغ او پته یې راوښیئ ! آیا د پاک الله د دغو صفاتو له اورېدلو څخه چې پاس مو واورېدل؛ کوم حیاء داره سړی به د هغو تیږو (ګټو) نوم هم اخیستی شي ! او که کوم مشرک له بې حیایۍ څخه د «لات» او «عزی» نوم واخلي؛ نو آیا کوم عاقل به په هغه لوري التفات هم کولی شي؟.

اَمْ تُنَبِّئُوْنَهٗ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِى الْاَرْضِ اَمْ بِظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِؕ

بلکه آیا خبر ورکوئ تاسې الله ته په هغه باطل معبودانو چې نه دي معلوم الله ته په ځمکه کې (یعنې نشته، که وي؛ نو معلوم به وو الله ته)، بلکه (مسمّی کوي دوی شرکاء) په ظاهره وینا سره (بې له اعتباره د معنی)؛

تفسیر: یعنې پاک الله ته د ټولې ځمکې په مخ کې د خپل الوهیت هیڅ یو شریک او حصه دار نه دی معلوم، ځکه چې هغه خو له سره نشته، چې معلوم وی نو آیا تاسې هغه ته داسې شی ښوولی شئ؛ چې ده ته نه دی معلوم؟ العیاذ بالله.

﴿اَمْ بِظَاهِرٍ مِّنَ الْقَوْلِ﴾ پخوا یې وفرمایل چې: د دغو شرکاوو خو لږ څه نومونه راوښیئ ! بیا یې تنبیه وفرمایله چې د هغه شي چې په واقع کې له سره ثبوت نشته؛ نو تاسې به یې نوم څرنګه اخیستی شئ؟ اوس دا راښیي چې د کوم څیز پاک الله ته شریک پیدا کول تش الفاظ محض او یو غږ دی، چې د هغه لاندې هیڅ حقیقت نشته، له مجردو ظنونو او تخمینونو او باطلو اوهامو څو بې معنا الفاظ له سره بامعنی نه شي کېدی.

بَلْ زُيِّنَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرُهُمْ وَصُدُّوا عَنِ السَّبِيلِ ۗ وَمَن يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾

(داسې نه دي) بلکه ښایسته کړی شوی دی هغو کسانو ته چې کافران شوي دي مکر دروغ د دوی، او بند (او اړولي) شوي دي دوی له سمې لارې (د دین څخه)، او هر څوک چې ګمراه کړي الله (هغه لره)؛ نو نشته ده لره هیڅ لارښوونکی (د سمې صافې لارې).

تفسیر: یعنې هر هغه چا ته چې الله تعالی د هدایت توفیق ور نه کړي؛ دی به څوک په سمه لاره راوستی شي؟ ! او الله تعالی همغه ته توفیق ور په برخه کوي چې پخپل اختیار د هدایت وروڼه پر خپل ځان نه تړي.

لَّهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ۖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَقُّ ۖ وَمَا لَهُم مِّنَ اللَّهِ مِن وَاقٍ ﴿٣٤﴾

شته دوی ته عذاب په ژوندانه لږ خسیس کې (په قتل، حبس، قحط او نورو ربړو «تکلیفونو» سره)، او خامخا عذاب د آخرت ډېر سخت دی (له عذابه د دنیا)، او نه به وي دوی ته له عذابه د الله څخه هیڅ ساتونکی.

تفسیر: یعنې مقرر دي کافرانو ته دنیوي عذابونه د مجاهدینو په لاسونو یا بلا واسطه د الله تعالی له طرفه، او خامخا عذاب د آخرت ډېر سخت دی، او نه به وي دوی ته له عذابه د الله تعالی څخه هیڅ ساتونکی، یعنې بې له سزا ورکولو څخه به یې نه پرېږدي، نو بیا د هغه ځای د سزا ورکولو څخه یې څه پوښتنه کوئ؟.

مَّثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ۖ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ أُكُلُهَا دَائِمٌ وَظِلُّهَا ۚ

مثال (صفت) د جنت هغه چې وعده کړی شوې ده (په هغه سره) پرهیزګارانو ته (دا دی چې) بهیږي (همېشه) له لاندې (د باغونو او ماڼیو) د هغه ویالې، مېوې د هغې به همېشه (بې انتهاء بلا انقطاع) وي، او سـوری د هغه (به هم همېشه وي بې زواله).

تفسیر: چې د هغه هیڅ نوعه هیڅکله نه ختمیږي، او تل به همغه شی وررسیږي چې دی یې وغواړي: ﴿لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ﴾ (د الواقعه سورت اوله رکوع، ۳۳ آیت، ۲۷ جزء).

تِلْكَ عُقْبَى الَّذِينَ اتَّقَوا ۖ وَّعُقْبَى الْكَافِرِينَ النَّارُ ﴿٣٥﴾

دا (جنت) عاقبت (او مرجع) دی د هغو کسانو چې پرهیزګاري کوي، او عاقبت د کافرانو اور (د دوزخ) دی.

تفسیر: یعنې په دغه آیت کې د أهل الحق او د أهل الباطل خاتمه او انجام یو د بل په مقابل کې سره بیان وفرمایه، وبضدها تتبین الأشیاء.

وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَفْرَحُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ ۖ وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَن يُنكِرُ بَعْضَهُ ۚ قُلْ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ وَلَا أُشْرِكَ بِهِ ۚ إِلَيْهِ أَدْعُو وَإِلَيْهِ مَآبِ ﴿٣٦﴾

او هغه کسان چې ورکړی دی مونږ دوی ته کتاب (او بیا یې اسلام هم راوړی دی)؛ خوشالیږي په هغه (قرآن) چې نازل شوی دی تاته او ځینې له فرقو (د اهل الکتاب) څخه هغه دي چې نه مني ځینې احکام د دې قرآن، ووایه (ای محمده ! دوی ته) بېشکه امر (حکم) شوی دی ماته په دې

چې عبادت كوم زه د الله، او شريك نه نيسم له دغه (الله) سره (هيڅوك په عبادت كې)، خاص د همغه طرف ته بولم (تمام عالم) او خاص همده ته دي ورتله (ځما او د ټولو په آخرت كې).

تفسير: هغوی ته چې اوس قرآنكريم وركړی شوی دی يعنې مسلمانان، او هغوی ته چې پخوا له دې نه تورات ـ انجيل او نور وركړی شوي دي يعنې يهودان او نصرانيان؛ د هغه شي د اورېدلو څخه خوشالېږي چې پر تاسې نازل كړی شوی دی، د مسلمانانو خوښېدل خو ظاهر دي چې دوی همدغه كتاب د دارينو د فلاح مفتاح (كونجي) ګڼي، باقي په يهودو او نصاراوو كې هغه خلق چې اهل العلم او د انصاف خاوندان او في الجمله حق منوونكي وو؛ نو هغوی ته هم د يوه راز (قسم) مسرّت موقع وه، ځكه چې هغوی به ليدل چې لوی قرآن په څه ارته سينه د دوی د اصلي كتابونو په تصديق او د انبياوو په تعريف او تعظيم كې رطب اللّسان دی، بلكه د ښتينو احبارو او رهبانانو وجود هم په مدح كې معروض شوی دی.

﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِّيسِينَ وَرُهْبَانًا﴾ (د المائدې سورت ۱۱ ركوع)، لكه چې همداسې قسم منصف او حق خوښوونكي يهود او نصاری بالآخره په اسلام سره هم مشرّف شول.

﴿وَمِنَ الْأَحْزَابِ مَنْ يُنْكِرُ بَعْضَهُ﴾ يعنې يهود او نصاری، يا د عربو جاهلانو هغه جماعات هم دي چې له پاك قرآن څخه ځكه ناخوښ دي؛ چې دوی د دې قرآن د ځينو شيانو څخه انكار كړی دی، او دا همغه شيان دي چې د دوی د تحريف او تبديل يا د آراوو او أهواؤو په خلاف دغه لوی قرآن بيان فرمايلی دی.

وَكَذَٰلِكَ أَنْزَلْنَاهُ حُكْمًا عَرَبِيًّا ۚ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَمَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا وَاقٍ ﴿٣٧﴾

او لكه (چې نورو انبياوو ته پخوا مو كتابونه ليږلي وو په ژبو د قومونو د دوی؛) نازل كړی لېږلی مو دی دغه (قرآن) حكم كوونكی په عربي ژبه، او قسم دی كه متابعت وكړې ته (ای محمده !) د خواهشونو د دغو (مشركانو او كتابيانو) وروسته له هغه چې راغلی دی تاته علم (په توحيد او په نسخ د دين د دوی)؛ نو نه به وي تاته له جانبه د الله څخه هيڅ ولي (يار مددګار) او نه ساتونكی (له عذابه د الله).

تفسير: يعنې لكه چې ړومبی پخواني كتابونه راليږلي شوي دي؛ په دغه وخت كې دا قرآن رانازل كړ شو، چې پر لوړ (اوچت) او عظيم الشأن معارفو او حكمونو مشتمل او د حق او باطل آخري فيصله كوونكی دی، بيا همغسې چې هر نبي ته په همغه ژبه كې كتاب وركړی شوی دی چې د هغه قومي ژبه ده، همداسې محمد عربي صلی الله عليه وسلم ته هم عربي قرآن وركړی شوی دی، بلا شبهه د دې عظيم الشأن قرآن په شان معجز او جامع كتاب ښايي په همداسې يوې ژبې نازلېده چې نهايته بليغه ـ وسيعه ـ جامعه ـ منضبطه ـ واضحه او پر مغزه وي، او د پر شوكت توب لامله د «أم اللغات وملكتها» د صفت وړه او مستحقه وي.

﴿وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ﴾ الآيه ـ يعنې د هيچا د انكار او د ناخوښۍ د يوې ذرې په قدر پروا مه كوئ، هغه كامل او عظيم عالم چې الله تعالی تاته دركړی دی؛ د همغه متابعت كوئ ! كه بالفرض د دې خلقو د دغو غوښتنو په لوري متمائل شوئ؛ نو د هغه له وبال څخه به دې څوك وژغورلی (بچ كړی) شي؟ دغه خطاب د حق ګردو (ټولو) طالبانو ته دی، اګر كه دلته پخپله رسول اكرم صلی الله عليه وسلم مخاطب دی، خو مقصود له دوی سره خطاب او نورو ته اورول او لارښوونه ده، په صواب لكه چې پخوا له دې نه په څو نورو ځايونو كې د ده اشباه او نظائر تېر شوي دي.

وَلَقَدۡ أَرۡسَلۡنَا رُسُلٗا مِّن قَبۡلِكَ وَجَعَلۡنَا لَهُمۡ أَزۡوَٰجٗا وَذُرِّيَّةٗۚ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأۡتِيَ بِـَٔايَةٍ إِلَّا بِإِذۡنِ ٱللَّهِۗ لِكُلِّ أَجَلٖ كِتَابٞ ﴿٣٨﴾

او خامخا په تحقيق لېږلي وو مونږ ډېر رسولان (انسانان) پخوا له تا نه (لکه چې رالېږلی مو یې ته) او ور کړي وو مونږ دوی ته ښځې او اولادونه، او نه ښايیږي لپاره د هیڅ رسول (او نه توانیږي) دا کار چې راوړي داسې يوه معجزه (چې خلق یې غواړي) مګر په اذن د الله سره، لپاره د هر وخت او حادثې یو حکم دی (چې پخپله نېټه همغسې کیږي).

تفسير: يعنې عربي رسول ته نوې کتاب او نوي احکام ورکول او مبعوثول کومه نوې او عجیبه خبره ده؟ چې دومره حجّتونه پیدا کوي؟ آخر مونږ پخوا له دې نه هغه انبياء عليهم السلام چې لیږلي دي، هغوی د اسمان پرښتې نه وې، او د همدې دنيا له هستېدونکو څخه انسانان وو، چې ډوډۍ به يې خوړه او خپل ګرد ضروريات به یې پخپلو لاسونو سره پوره کول، او د ښځو او ووړکيو خاوندان به وو، په دوې کې هیڅ يوه د دې خبرې قدرت نه درلود؛ چې هرومرو همغه خلقو ته وروښيي چې هغوی یې غواړي، بلکه د موجوده رسول الله په شان هر شي کې د پاك الله تعالى اذن ته منتظر وو، او همغه معجزې به يې ورښوولې، او همغه احکام به يې اورول چې دهغه اذن د الله تعالى له درباره کېده.

بيا کله چې هر نبي د خپلې زمانې سره مناسب احکام راوړي، صداقت ورښوولو لپاره د عمومو د غوښتنو تکميل ته اړ (محتاج) او مجبور نه وي، او نه يې خپل ځان د بشريه وو حوائجو او معاشرتي تعلقاتو څخه بې پروا او پورته ظاهر کړی وي، نو د همدغو شیانو موجودیت په محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم کې د دوی له نبوت څخه د انکار دلیل څرنګه کېدی شي؟ .

يَمۡحُواْ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ وَيُثۡبِتُۖ وَعِندَهُۥٓ أُمُّ ٱلۡكِتَٰبِ ﴿٣٩﴾

محوه کوي الله هغه چې اراده وفرمايي (د محوه کولو یې) او ثابتوي (هر هغه چې اراده وفرمايي د اثبات يې)، او په نزد د الله اصل د هر کتاب (چې لوح محفوظ) دی (چې هر شی په کې ليکلی شوي دي).

تفسير: يعنې سم له خپل حکمت سره د هر حکم د منسوخيت ـ يا د هر حکم د دوام اراده چې وفرمايي ـ او هر قوم د محوه کولو ، او د هغو په ځای د بل قوم د درولو ـ او د هغو اسبابو د تاثير د بدلولو، او د هغو وسائلو د تاثير د پرېښوولو ـ او سره د موجوديت د شرائطو د يوې وعدې اظهار او بې د شرائطو له موجوديت د بلې وعدې د نه ظاهرولو، الغرض هر قسم تبديل او تغيير، محوه او اثبات، نسخ او احکام د ده په لاس کې دی، د قضاء او قدر تمام دفاتر د ده په قبضه کې دي، او د ګردو تفصيلاتو او دفاترو اساس ته ښايي چې «أم الكتاب» ووايه شي.

وَإِن مَّا نُرِيَنَّكَ بَعۡضَ ٱلَّذِي نَعِدُهُمۡ أَوۡ نَتَوَفَّيَنَّكَ فَإِنَّمَا عَلَيۡكَ ٱلۡبَلَٰغُ وَعَلَيۡنَا ٱلۡحِسَابُ ﴿٤٠﴾

او كه وښيو مونږ خامخا تاته (په حيات ستا کې) ځینې له هغه (عذابه) چې وعده یې کوو مونږ له دغو (کفّارو) سره (د دې عذاب) يا که وفات کړو مونږ تا (په خوا له دې تعذیبه د کفارو؛ نو پر تا څه ملامتيا نشته)؛ نو بېشکه همدا خبره ده چې په تا رسونه د پيغامونو (او بيانول د احکامو) دي، او پر مونږ دی حساب (او جزا ور کول د دوی).

تفسير: يعنې هغه وعده چې مونږ له دوی سره کړې ده؛ مونږ اختيار لرو چې له هغو ځينې اوس ستاسې په ژوندون پوره کړو، یا ستاسې له وفاته يې وروسته ظاهره کړو، نه ښايي چې تاسې د هغو د ظهور په فکر کې ولوېږئ، او نه هغو خلقو

لره لازم دي چې د دغه تأخير او امهال له ليدلو څخه ښفکره شي، د الله تعالی په علم کې د هر شي لپاره مناسب وخت مقرر دی، چې د هغو په رسېدلو سره هغه خامخا ښکارېږي، تاسې د خپل تبليغ فريضه اداء کړئ، د مکذبينو حساب مونږ پخپله ګورو او خلاصوو يې.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا ۚ وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ ۚ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤١﴾

آيا نه ګوري (کفّار) چې په تحقيق راځو مونږ ځمکې (د دوی) ته چې کمووو يې (فتحه کوو يې مسلمانانو ته) له څنډو (غاړو) د دې، او الله حکم کوي (په هر څه چې اراده وفرمايي)، نشته هيڅوک رد کوونکی لپاره د حکم د الله، او الله ډېر ژر حساب کوونکی دی.

تفسير: يعنې د مکې معظمې د ځمکې په شاوخوا کې د اسلام اثر خورېږي، او د کفر رسم او رواج ورځ په ورځ کمېږي، د لويو لويو قبائلو او اشخاصو په زړونو کې د اسلام نور او تأثير ځای نيسي، د (اوس) او (خزرج) زړونه د حق او صداقت په مقابل کې مفتوح شوي دي، همداسې مونږ ورو ورو د کفر حکومت کمزوروو، او قوت او قدرت يې کموو، نو آيا دغه روښانه آثار دغو مکذبينو ته دا نه ورښيي چې د پاک الله فيصله د دوی د مستقبل په متعلق شوې ده، يو عقلمن سړی پر دې ښه پوهيږي په هغه تګ چې نن اسلام پرې پر مخ ځي، د هغه مخه هيڅ يو طاقت نشي نيولی، لهذا د خاتمې خير او ښېګڼه په همدې کې ده چې هغه راتلونکې شي، راغلې او واقعي وګڼی شي.

وَقَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَلِلَّهِ الْمَكْرُ جَمِيعًا ۖ يَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ ۗ وَسَيَعْلَمُ الْكُفَّارُ لِمَنْ عُقْبَى الدَّارِ ﴿٤٢﴾

او په تحقيق مکر فرېب کړی وو (له خپلو انبياوو سره) هغو (کفارو) چې پخوا له دغو څخه وو (لکه چې دغه کفّار مکر کوي له تا سره ای محمده !)؛ نو خاص الله لره دي چلونه ټول، معلوم دی الله ته هر هغه (ښه او بد) چې کوي يې هر نفس، او ژر به پوه شي کفّار چې چاته به وي (ښه) خاتمه د دار (د آخرت).

تفسير: يعنې که د پاک الله اراده نه وي؛ نو ګرد مکر او فرېب بې اثره پاتې کيږي، يا دا چې الله تعالی د دوی هغه ګرد فرېب او مکر ماتوي، «مکر» په اصل کې خُفيه تدبير ته وايي، که د بدۍ لپاره وکړی شي بد دی، او که د ښو چارو او د بدۍ د لرې کولو لپاره وکړ شي؛ ښه دی، يعنې دوی په پټه پټه سره ناپاکه چلونه وکړل، ليکن د الله تعالی چل پر ګردو باندې غالب شو، او سرچپه (الټه) هغه ګرد چلونه پر دوی باندې غورځوي، ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ ۚ﴾ (۲۲ جزء د فاطر سورت (۴۳) آيت (۵) رکوع).

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا ۚ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِندَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

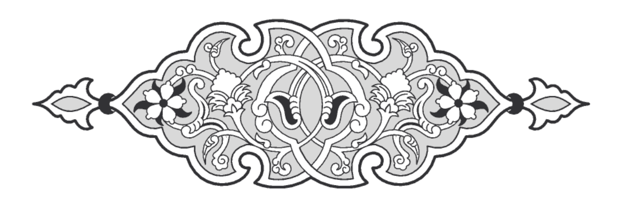
او وايي هغه کسان چې کافران دي (تاته ای محمده !) چې نه يې ته لېږلی شوی (د الله له لوري په نبوّت سره)، ووايه (ای محمده ! دوی ته) بس کافي دی الله شاهد په منځ ځما او ستاسې او بل (کافي دی په شاهدۍ کې) هغه څوک چې په نزد د ده علم د کتاب دی.

تفسير: يعنې ستاسې له تکذيب څخه هيڅ نه کيږي، ځکه چې الله قدوس ځما د صداقت لويې لويې نښې درښيي، قرآن کريم چې د الله تعالی کلام دی لکه چې پخپل کلام الله توب باندې شهادت ورکوي؛ همداسې ځما د نبوّت پر حقانيت هم شاهد دی، که سترګې وغړوئ؛ نو په سختو ناموافقو حالاتو کې د صداقت په داسې ښه شان سره خورېدل، او د

دښمنانو تر زړونو پورې دغه خپل اثر غورځول، او د دروغو مغلوب او مقهور کېدل، او په یوه لوري سره غونډېدل او د اسلام نور موفقیت د الله تعالی له جانبه ځما پر حقانیت باندې ښکاره دلیل او شهادت دی.

﴿وَمَنۡ عِندَهُۥ عِلۡمُ ٱلۡكِتَٰبِ﴾ ـ «او بل کافي دی په شاهدي کې هغه څوک چې په نزد د ده دی علم د کتاب»، یعنې هغه څوک چې د قرآن له علمه خبردار او د ده پر حقانیت مطلع دي؛ دی هم د دې شاهد دی چې ما له خپله ځانه څه دروغ نه دي جوړ کړي، لکه اهل د بلاغت او فصاحت له مؤمنانو، او هم هغه کسان لکه عبد الله بن سلام او ملګري د دوی، چې له پخوانیو سماویه وو کتابونو ـ او د هغو له وړاندوینو څخه اطلاع لري؛ د هغو زړونه ګواهي ورکوي چې محمد صلی الله علیه وسلم له همغو وړاندوینو سره سم تشریف راوړی دی، چې په سلهاوو کلونو پخوا له دې نه موسی او عیسی علیهما السلام فرمایلې وې.

تمت سورة الرعد بعون الله وحسن توفیقه.

«د ابراهیم سورت مکي دی، پرته له (۲۸) او (۲۹) آیتونو څخه چې مدني دي، (۵۲) آیته او (۷) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۴) او په نزول کې (۷۲) سورت دی، وروسته د نوح له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓرٰ ۚ كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ ۙ۬ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ ۙ﴿۱﴾ اللّٰهِ الَّذِيْ لَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ ؕ وَوَيْلٌ لِّلْكٰفِرِيْنَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيْدِ ۙ﴿۲﴾ الَّذِيْنَ يَسْتَحِبُّوْنَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا عَلَى الْاٰخِرَةِ وَيَصُدُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَيَبْغُوْنَهَا عِوَجًا ؕ اُولٰٓئِكَ فِيْ ضَلٰلٍ بَعِيْدٍ ﴿۳﴾

(دا قرآن) يو کتاب دی چې نازل کړی (لېږلی) دی مونږ تا ته لپاره د دې چې راوباسې خلق (په دې کتاب سره) له تیارو د کفر څخه رڼا د ایمان ته، په اذن د رب د دوی (طرف د) لارې د هغه الله ته چې ښه غالب دی (په انفاذ د احکامو) ښه تل ثنا ویلی شوی دی (په محامدو). هغه الله چې خاص ده ته دي هر څه چې په اسمانونو کې دي (له علویاتو) او هر هغه چې په ځمکه کې دي (له سُفلیاتو سره د اسمانونو او د ځمکو)، او خرابي (عذاب، مصیبت، اور) ده لپاره د کفارو له عذابه سخته. هغه کفار چې خوښوي (او غوره کوي له ډېره حماقته) ژوندون لږ خسیس پر آخرت او اړوي (خلق) له لارې د الله (چې دین او متابعت د رسول الله دی)، او لټوي دوی دغې لارې ته کوږوالی؛ دغه کسان په ګمراهۍ لرې کې دي (له حقه).

تفسير: يعني د دې کتاب د شان عظمت له دغې خبرې څخه ښايي وکړ شي؛ چې مونږ د هغه نازل کوونکي يو، او ستاسې په شان يو رفيع الشان شخصيت د هغه حامل او راوړونکی دی، او مقصد يې هم دومره اعلی او ارفع دی؛ چې له هغه څخه بل لوړ او لوی مقصد نشي جوړېدی، او هغه دا دی چې د الله تعالی په حکم او توفيق د تمامې دنيا خلق اعم له دې نه چې عرب وي يا عجم ـ تور وي که سپين ـ مزدور وي که په شتو معمور ـ پاچا وي که رعايا؛ ګرد سره د جهالت له لوګيو، دوړو، او خاورو څخه راويستل، او د ايمان او ايقان په رڼا کې د درولو کوښښ کولی شي.

﴿اِلٰى صِرَاطِ الْعَزِيْزِ الْحَمِيْدِ﴾ يعني د صحيح معرفت په رڼا کې پر هغې لارې لاړ شئ چې د زبردست او غالب او په ستايلو شويو صفاتو سره مطلق شهنشاه او مالك الملوك الله له جانبه ښوولې شوې ده، او د ده د رضاء تر مقام پورې رسوونکې ده.

وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُوْلٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهٖ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ ؕ فَيُضِلُّ اللّٰهُ مَنْ يَّشَآءُ وَيَهْدِيْ مَنْ يَّشَآءُ ؕ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۴﴾

او نه دی لېږلی مونږ هيڅ رسول مګر خو په ژبه د قوم د ده لپاره د دې چې بيان کړي دوی ته (امر او نهي د الله)، نو ګمراه کوي الله هر هغه څوك چې اراده وفرمايي (دګمراهۍ يې)، او هدايت کوي هر هغه چاته چې اراده وفرمايي (دهدايت يې)، او همدی ښه قوي غالب دی (په انفاذ د احکامو)، ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي).

تفسير: يعنې همغسې چې مونږ تاسې ته د خلقو د هدايت لپاره دغه عظيم الشان كتاب عطا فرمايلى دى؛ پخوا له دې نه هم په هره زمانه كې مونږ د هدايت وسائل خلقو ته ورلېږلي او رسولي دي، كله چې له طبيعي ترتيب سره موافق د هر نبي ړومبنی مخاطب د هغه قوم خلق وي چې په دوی كې هغه نبي مبعوثيږي؛ نو ځكه د هغه قوم په ژبه وحي لېږله كيږي، څو د الله تعالى د احكامو په پوهولو كې پوره سهولت او اساني وي.

د نبي كريم عليه السلام په امت دعوت كې اګر كه د جهان ګرد انسانان او پېريان شامل دي؛ خو بيا هم په هغه قوم كې چې دوی مبعوث شوي دي؛ د هغوی قوم ژبه عربي وه، او د طبيعي ترتيب په موافق د هدايت د شيوع همدغه يو صورت مقدر وو، چې د دوی ړومبني مخاطبين او مقدم زده كوونكي په داسې سهولت او ښه والي سره په قرآني تعليماتو او حقائقو باندې وپوهيږي؛ چې ښه يې په ياد او محفوظ كړي، څو د دوی په ذريعه د عالم تمام اقوام او راتلونكي نسلونه درجه په درجه په قرآني رنګك سره رنګك كړى شي، لكه چې همداسې هم وشو، عربو د خپل نبي په صحبت پخپل قومي ژبې كې چې له هغه سره دوی بېحده مينه، محبت او صميميت درلوده؛ پر قرآني علومو پوره علم او پوهه حاصله كړه، بيا دوی په مشرق او مغرب كې خواره شول، او په روم او فارس كې د «كلمة الله» د اعلاء لپاره خواره شول.

په دغه وخت كې الله تعالى په خپل قدرت په عجمي اقوامو كې داسې زبردست جوش او د الله تعالى د كلام د معرفت داعيه او په عربي ژبه كې د پوهې او مهارت حاصلولو داسې شوق پيدا فرمايلى وو؛ چې له لږ مدت څخه وروسته دوی د قرآني علومو په شرح او تبيين كې له خپلو معاصرو عربو څخه ډېر پرمخ لاړل.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِأَيَّامِ اللَّهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾

او خامخا په تحقيق لېږلى وو مونږ موسى په ښكاره معجزو ځمونږ چې راوباسه قوم خپل له تيارو (د جهالت او ضلالت) رڼا (د علم او يقين) ته، او ور ياد كړه (پند ور كړه دوی ته) په (هغو سختو ورځو (حوادثو او غورو نعمتونو) د الله، بېشكه په دغو (يادولو د سختيو او نعمتونو) كې خامخا دلائل د قدرت دي لپاره د هر ډېر صبر كوونكي (په زحمتونو) ډېر شكر كوونكي (په نعمتونو).

تفسير: يعنې د هغو معجزاتو له وركولو سره مونږ موسى عليه السلام لېږلى وو چې د (تسعه وو آيتونو) په نامه سره مشهورې دي، يا به د (تورات) آيات مراد وي.

«او ورياد كړه او پند وركړه دوی ته په هغو سختو ورځو د الله»، يعنې د هغو ورځو واقعات يې ورپه ياد كړه كله چې پر دوی باندې د شدائدو او مصائبو غرونه ولوېدل، بيا نو الله تعالى دوی ته له هغه څخه نجات وركړ، او خپله مهرباني يې پرې وفرمايله، ځكه چې د دواړو قسمو حالاتو له اورېدلو څخه صابرو او شاكرو بندګانو ته عبرت حاصليږي.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ ۚ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٦﴾

او (ياد كړه) هغه وخت چې وويل موسى قوم خپل ته: ياد كړئ نعمت د الله (چې احسان يې كړى دى) پر تاسې كله چې يې خلاص كړئ تاسې له تابعانو د فرعون څخه، چې رسولو به يې تاسې ته بد سخت عذاب او ذبح كول به يې واړه ځامن ستاسې، او ژوندۍ به يې پرېښودې لپاره د خدمت لونړې ښځې ستاسې، او په دې (حلالولو يا خلاصولو يا ټولو كې نصرت مصيبت يا نعمت يا) ابتلا وه له جانبه د رب ستاسې ډېره لويه.

تفسیر: مثلاً له تاسې څخه یې مریان جوړ کړي وو، او پر تاسې یې سخت سخت بیګارونه اجرا کول، او ذبح کول وژل به یې واړه ځامن ستاسې، او ژوندۍ به یې پرېښودې لپاره د خدمت لوڼې ښځې ستاسې، او په دې حلالولو یا خلاصولو یا ټولو کې مدد مصیبت نعمت یا ابتلاء وه له جانبه د رب ستاسې ډېره لویه؛ چې تاسې یې د مریتوب له ذلته وویستلئ، او د خپلواکۍ ازادۍ له دولت څخه یې مستفید کړئ.

د «بلا» اصلي معنی ازموینه ده، په زحمت او راحت په دواړو حالتونو کې د بندګانو ازموینه په صبر او شکر کې ده، ﴿وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً﴾ (۱۷ جزء د الأنبیا (۳۵) آیت (۳) رکوع.

﴿وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ۝٧﴾

او یاد کړه هغه وخت چې خبر درکړ تاسې ته رب ستاسې په دې چې قسم دی که چېرې شکر وویستلو تاسې (په تېرو نعمتونو احسانونو ځما)؛ نو خامخا زیات به کړم تاسې ته نعمت، او قسم دی که بې بېقدري ناشکري وکړه تاسې (د نعمتونو احسانونو ځما)؛ نو بېشکه عذاب ځما خامخا ډېر سخت دی.

تفسیر: دا د موسی علیه السلام مقوله ده، یعنې ای بني اسرائیلو ! هغه وخت هم په یاد ولرئ چې ستاسې رب اعلان وفرمایه: «که ځما احسان مو ومنلو، او په ژبه او په زړه مو ځما د نعمتونو شکر ادا کړ؛ نو خامخا روحاني او جسماني ـ اخروي او دنیوي هر قسم نعمتونه به هم ستاسې په برخه کړم، او قسم دی که بېقدري او ناشکري وکړئ تاسې د نعمت ځما؛ نو بېشکه عذاب ځما خامخا ډېر سخت دی»، یعنې ای بني اسرائیلو ! د کفران په صورت دغه موجوده نعمت هم در څخه سلب کولی شي، او د ناشکرۍ مزیده سزا به بېله درکړل شي.

﴿وَقَالَ مُوسَىٰ إِن تَكْفُرُوا أَنتُمْ وَمَن فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ ۝٨﴾

او وویل موسی (ای قومه ځما !) که کافران (منکران) شئ (بېقدري وکړئ) تاسې او هر هغه څوک چې په ځمکه کې دي (له انسانانو او پیریانو) ټول؛ نو بېشکه الله خامخا غني دی (بې پروا له هر څیز او له هر چا) تل ښه ستایلی شوی (ثنا ویلی شوی).

تفسیر: یعنې ای بني اسرائیلو ! د کفران ضرر به هم تاسې ته رسیږي، او د پاک الله هیڅ شی نه کمیږي، او هغه ستاسې شکر کولو ته له سره حاجت نه لري، که څوک یې شکر اداء کړي که یې اداء نه کړي؛ په هر حال د ده حمیدۍ او محمودۍ ته هیڅ تنقیص نه واقع کیږي، «صحیح مسلم شریف» کې یو حدیث قدسي نقل کړی دی چې حاصل یې داسې دی: «ای ځما بندګانو ! که تاسې ګرد پخواني او وروستني جن او انس ټول د یوه پرهېزګار سړي په نمونه شئ؛ نو له هغه ځنې هیڅ ځما په مملکت کې څه نه زیاتیږي، او که تاسې پخواني او وروستني جن او انس سره ټول یو ځای شئ، او په فرض محال د یوه بدترین انسان په شان شئ (العیاذ بالله)؛ نو له هغه ځنې د یوې ذرې په اندازې ځما په مملکت کې هیڅ نقصان نه واقع کیږي.

﴿أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ ۛ وَالَّذِينَ مِن بَعْدِهِمْ ۛ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ ۚ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُم بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكٍّ مِّمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ۝٩ قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُم مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ﴾

﴿قَالُوْٓا اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا ؕ تُرِيْدُوْنَ اَنْ تَصُدُّوْنَا عَمَّا كَانَ يَعْبُدُ اٰبَآؤُنَا فَاْتُوْنَا بِسُلْطٰنٍ مُّبِيْنٍ ۝۱۰﴾

آيا نه دى راغلى تاسې ته خبر د هغو کسانو چې (تېر شوي دي) پخوا له تاسې نه؛ چې قوم د نوح او عاد (چې قوم د هود دى) او ثمود (چې قوم د صالح دى) او هغه کسان چې وو پس له دوى څخه، چې نه دي خبر پر دوى (هيڅوک) مګر يو الله، چې راوړي وو دوى ته رسولانو د دوى ښکاره دلائل؛ نو رد کړل (وګرځول دغو کفارو) لاسونه خپل په خولو خپلو (يا په خولو د انبياوو کې چې ونه غړيږي) او وويل دوى چې: بېشکه مونږ کافران شوي يو په هغه چې لېږلي شوي يئ تاسې په هغه سره، او بېشکه مونږ خامخا په شبهه شک کې يو له هغه (توحيد) نه چې بولئ تاسې مونږ هغه ته (په داسې شک) چې واقع کوونکى دى (مونږ لره په اضطراب او خلجان کې). وويل رسولانو د دوى: آيا په (وجود د) الله کې شبهه شک دى (هسې الله چې) پيدا کوونکى د اسمانونو او د ځمکې دى، بولي تاسې (لره الله په ژبه ځمونږ ايمان ته) لپاره د دې چې وبخښي تاسې ته بعضې له ګناهونو ستاسې (چې حقوق الله دي)، او چې مهلت درکړي تاسې ته (له عذابه) تر وخته معيّنه پورې (چې وخت د نزعې دى)، وويل (کفارو) چې: نه يئ تاسې مګر آدميان پشان ځمونږ (نو ولې به تاسې انبياء ګڼو) اراده لرئ تاسې د دې چې منع کړئ واړوئ مونږ (په دعوى د نبوت سره) له هغو شيانو څخه چې وو چې عبادت به کولو پلرونو ځمونږ، نو راوړئ مونږ ته کوم برهان ښکاره (حجّت واضح په صحت د دې دعوى او استحقاق د فضل خپل).

تفسير: دا د موسى عليه السلام د کلام تتمه ده - يا هغه يې پرېښى - حق تعالى دغه محمدي امت ته خطاب فرمايي، په هر حال په دې کې يې ښوولي دي چې هغه بې شماره اقوام چې پخوا له دې نه تېر شوي دي، د هغوى تفصيلي اطلاع او احوال بې له الله تعالى څخه هيچا ته معلوم نه دي، البته هغه څو قومونه چې د عربو په نزد ډېر مشهور وو؛ د هغو نومونه يې واخيستل، او بقيه يې په ﴿وَالَّذِيْنَ مِنْۢ بَعْدِهِمْ ۛؕ﴾ کې درج کړي، تنبيه فرمايي چې: د دغو اقوامو څه حال او حشر شوى دى؟ آيا د هغو احوال تاسې ته نه دي رسيدلي؟ د تعجّب ځاى دى چې پخوا له دې نه دومره اقوام سپېره او تباه شوي دي، او د دوى له حال څخه تر اوسه پورې تاسې ته عبرت نه دى حاصل شوى.

تنبيه: ابن عباس رضي الله عنه ﴿لَا يَعْلَمُهُمْ اِلَّا اللّٰهُ ؕ﴾ ولوست او ويې ويل: «کذب النسابون» يعنې د انسابو د پوره معرفت دعوى کوونکي دروغجنان دي، عروه بن الزبير فرمايي چې: مونږ هيڅوک داسې نه دي موندلي چې له معدّ بن عدنان څخه پورته په حقيقي طور د نسب حال او احوال راوښيي، والله أعلم.

﴿جَآءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ﴾ الآيه - «چې راوړي وو دوى ته رسولانو د دوى ښکاره دلائل د قدرت؛ نو رد کړل وګرځول دغو کفّارو لاسونه خپل په خولو خپلو، يا په خولو د انبياوو کې چې چپ شئ نور څه مه وايئ»، يعنې کفّار له ډېره غيظه او غضبه خپلې ګوتې چيچې، په بل ځاى کې يې فرمايلي دي: ﴿عَضُّوْا عَلَيْكُمُ الْاَنَامِلَ﴾ يا د انبياوو د خبرو له اورېدلو څخه له نهايت تعجبه خپل لاسونه پر خوله ږدي، خپل لاسونه د خپلو خولو په لوري وړي او اشارې کوي چې بس دى چپ اوسئ ! يا ځمونږ له دې ژبې څخه ماسوا له دې ځوابه د بل کوم شي د اورېدلو توقع مه کوئ، چې وروسته له دې نه بيان راغى، يا د نبي الله د خبرو د اورېدلو په وخت کې خندل، او کله د خندا د مخې نيولو لامله (له وجې) پر خپلو خولو به يې خپل لاسونه کېښودل.

په هر حال هره معنى چې واخيسته شي، د ګردو (ټول) حاصل همدغه دى؛ چې دوى د الله تعالى د نعمت ناقدري وکړه، او دانبياوو عليهم السلام دعوت يې قبول نه کړ، بلکه له هغو سره يې په ډېرې بېقدرۍ او سپين سترګۍ او ګستاخي سره معامله وکړه.

﴿أَفِي اللَّهِ شَكٌّ﴾ یعني د الله تعالی وُجود او وحدانیت خو داسې یو شی نه دی چې په هغه کې د شکّ او شبهې لږ څه ځای او ګنجایش وي، ځکه انساني فطرت د رب العزّت پر وجود شاهد دی، د علویّاتو او سفلیّاتو عجیب او غریب نظام شهادت ورکوي، چې د دغه مشین پرزې د وجود په قالب او سانچه کې اچوونکی او بیا یې جوړوونکی او په نهایت محکمې او منظمې طریقې سره چلوونکی قوت او قدرت ښایي چې ډېر قوي او نهایت زبردست وي، چې په کامل حکمت او اختیار سره د عالم مشین ځپل واک او قابو کې ساتي، نو څکه خورا ډېرو لویو لویو مشرکانو ته په یو نه په بل رنګ د دغې خبرې له اعترافه چاره نشته، هغه لوی الله چې اسمانونه او ځمکې او نورې کړې یې پیدا کړې دي، هغه الله تعالی له ګردو ورکو بتانو او معبودانو څخه په ډېره لوړه (اوچته) مرتبه کې دی.

د انبیاوو علیهم السلام تعلیم هم دغه دی کله چې د انساني فطرت د یوه علیم او حکیم او قادر او توانا منبع الکمالاتو الله تعالی د مجمع الصفاتو ذات پته او سراغ او نښه لګولې او پیدا کړې ده؛ نو بیا ولې د اوهامو او ظنونو په ختو او دلدلو کې ځپل ځان غورځوئ او خښوئ؟ او دغه ساده فطرت او ښکاره دلیل څخه لویې قیصې او معمّی جوړوئ؟.

انساني ضمیر، او د بشریت وجدان شهادت اداء کوي؛ چې د یوه قادر مطلق او عالم الکل الله تعالی له موجودیت سره د کومې تیږې (ګټې) یا ونې یا انساني تصویر یا فلکي ستوري یا د بل کوم مخلوق په الوهیت کې شریکول د فطرت د غږ بندولو یا خرابولو سره مرادف دي، نو آیا د الله پاک په ذات او صفاتو کې معاذ الله د څه نقصان احساس شوی دی؛ چې د هغه تلافي د ده مخلوق د معبودانو په جمعیت سره کوي.

﴿قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا﴾ یعني ښه ! د الله تعالی بحث پر ېږدئ ! او د ځپل ځان په نسبت ووایئ ! آیا تاسې د اسمان پرښته یئ؟ یا علاوه پر نوع البشر له نورو کومو نوعو څخه یئ؟ ! کله چې بل هیڅ شی نه یئ، او فقط ځمونږ په شان بنیادم یئ؛ نو بیا په څه ډول مونږ ستاسې پر دغو خبرو یقین وکړو، ستاسې غوښتنه به داسې وي چې مونږ ځپل قدیمي مذهب څخه مخ واړوو او ستاسې تابعان شو؛ نو زړونه مو جمع کړئ چې دغه به له سره نه کیږي، که تاسې د ځپل امتیاز ثابتول غواړئ، او په دغه مقصد کې ځپله کامیابي او بری غواړئ؛ نو داسې کوم یو ښکاره سند او الهي فرمان راوښیئ چې د هغه په مقابل کې مونږ هرومرو ځپلې غاړې کېږدو، او دغه کار هلته امکان لري چې تاسې ځمونږ له غوښتنې سره سم معجزې او ښکاره نښې راوښیئ.

قَالَتْ لَهُمْ رُسُلُهُمْ إِنْ نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَمُنُّ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ بِسُلْطَانٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ⑪

وویل دوی ته رسولانو د دوی چې (هو !) نه یو مونږ مګر آدمیان یو په شان ستاسې، ولیکن الله احسان کوي (په ایمان او نبوّت سره) پر هر چا چې اراده وفرمایي (د احسان د هغوی) له بندګانو خپلو (لکه چې پر مونږ یې فرمایلی دی)، او نه ښایي مونږ ته (او نه توانیږو) دا چې راوړو مونږ تاسې ته کوم برهان (سند او معجزه) مګر په اذن (حکم) د الله سره، او خاص پر الله نو توکل دې وکړي مؤمنان.

تفسیر: یعني ستاسې دغه خبرې ګردې داسې دي چې نه مونږ پرښتې یو او نه بل کوم مخلوق، بلکه په نفس د بشریت کې مونږ ستاسې په شان یو، لیکن د بشر د نوعې په افرادو کې د احوالو او مدارجو په اعتبار آیا د ځمکې او د اسمان توپیر (فرق) او اعتبار نشته؟ آخر دا خو تاسې هم ګورئ چې الله تعالی د جسماني ـ دماغي ـ اخلاقي او معاشي حالاتو په اعتبار ځینو انسانانو ته پر ځینو نورو څومره فضیلت او عظمت وربخښلی دی، بیا که داسې وویلی شي چې پاک الله خپل ځینې بندګان د دوی د فطري قابلیت او اعلی ملکاتو په سبب د روحاني کمال او باطني قرب هغه لوړ مقام ته رسولي دي چې هغه ته د «نبوّت» یا «رسالت» منصب وایي؛ نو په دغه کې څه اشکال او استبعاد دی.

په هر حال د نبوّت له دعوی څخه دغه نه لازمیږي چې د خپل ځان په نسبت د ماسوا البشر د بل کوم نوعیت دعوی کوونکي یو، هو ! دومره قدر ثابتیږي چې الله تعالی له خپلو بندګانو څخه ځینو ته پر ځینو داسې خصوصي احسان فرمایي چې هغه په نورو کې نه وي (لکه نبوت ـ رسالت ـ ولایت ـ علمیت ـ درایت ـ کفایت ـ اهلیت).

پاتې شو ستاسې د غوښتنې پوره کول؛ نو دغه شی د الله تعالی په اختیار کې دی، څمونږ په قبضه او واک (اختیار) کې نشته، او نه څمونږ تصدیق په دغه پورې عقلاً مربوط دی، پاک الله سم له خپل حکمت سره د هر هغه سند او معجزې اراده چې وفرمایي تاسو ته به یې دربښیي.

وَمَا لَنَآ أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنَا سُبُلَنَا ۚ وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَآ ءَاذَيْتُمُونَا ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُتَوَكِّلُونَ ﴿١٢﴾

او څه عذر دی مونږ ته په دې کې چې توکل به نه کوو پر الله، حال دا چې ښوولي یې دي مونږ ته لارې (د دین) څمونږ، او قسم دی چې صبر به وکړو خامخا په ضرر رسولو ستاسې مونږ لره، او خاص پر الله نو تل دې توکل وکړي متوکلان.

تفسیر: یعنې حق تعالی مونږ ته د توحید جام راڅښولی دی، او د حقیقي بري او کامیابي لاره یې راښوولې ده، نو بیا څرنګه ممکن دي چې مونږ به پرې توکل او اعتماد نه کوو، تاسې هومره ضرر او ایذاء چې راورسوئ؛ د پاک الله په فضل سره څمونږ په توکل کې هیڅ فرق نه لویږي، د متوکلینو دغه کار نه دی چې د سختیو په لیدلو سره د توکل او استقامت له لارې څخه واوړي یا بې هیلې شي.

وَقَالَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ لِرُسُلِهِمْ لَنُخْرِجَنَّكُم مِّنْ أَرْضِنَآ أَوْ لَتَعُودُنَّ فِى مِلَّتِنَا ۖ فَأَوْحَىٰٓ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهْلِكَنَّ ٱلظَّـٰلِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسْكِنَنَّكُمُ ٱلْأَرْضَ مِنۢ بَعْدِهِمْ ۚ ذَٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِى وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾

او وویل هغو کسانو چې کافران شوي وو رسولانو خپلو ته چې خامخا وبه باسو مونږ تاسې هرومرو له ځمکې خپلې یا به خامخا وګرځئ تاسې هرومرو په دین څمونږ کې، پس وحې وکړه دوی ته رب د دوی چې هرومرو هلاک به کړو مونږ ظالمان. او خامخا به واوسوو مونږ تاسې په ځمکه د دوی کې وروسته (د هلاک) د دوی، دغه (اهلاک او اسکان حق دی) لپاره د هغه چا چې ویریږي له درېدلو په مخ ځما کې او ویریږي له وعدې (د عذاب ځما).

تفسیر: یعنې اوس خپل د توکل او استقامت خبرې پرېږدئ ! او خپله زیاته لویي او مشرتیا مه ښکاره کوئ ! بس او بس له دوو خبرو څخه یوه خبره ضرور ځانونو ته غوره کړئ ! یا تاسې له بعثته څخه پخوا په شان پټه خوله او قرار له مونږ سره ګډ او مخلوط اوسئ، او هغه کسان مو چې پخوا له دې نه له مونږ څنې بې لارې کړي دي؛ هغوی دې بېرته څمونږ په همدغه پخواني دین کې راشي !، که نه تاسې ټول څمونږ له ملکه د باندې لاړ شئ ! او مونږ مو له دې وطنه نورو ملکونو ته شړو.

پس وحیه وکړه دوی ته رب د دوی داسې چې هرومرو هلاک به کړو مونږ ظالمان، یعنې تاسې به څنګه دوی له دې ملکه وباسئ، مونږ به همدغه ظالمان د تل لپاره داسې فنا کړو؛ چې بیا له سره بېرته نشي راتلی، او د دوی په ځای کې به تاسې او ستاسې نور مخلص وفاداران ودانوو.

وګورئ چې د مکې معظمې کفّارو نبي کریم صلی الله علیه وسلم او نور مسلمانان له هغه ځایه وویستل، چې همدغه اخراج بالآخر د دوی د اخراج سبب او وسیله وګرځېده، او هلته د اسلام او د مسلمانانو دائمي تسلط قائم او د

کفر او کفارو هیڅ یو اثر او نښه نشوه پاتې، او همدغه یې داسې وفرمایله چې: او خامخا به اوسوو مونږ تاسې په ځمکه د دوی کې وروسته له اهلاکه د دوی.

وَاسْتَفْتَحُوا وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِّن وَرَآئِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِن مَّآءٍ صَدِيدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِن كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ ۖ وَمِن وَرَآئِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾

او فیصله (فتح او نصرت) وغوښت (انبیاوو؛ نو منصور او مأمون شول سره له مؤمنانو) او نامراده زیانکاره ناامیده شو هر یو متکبر سرکښ (ضدي عناد کوونکی له حق سره). چې وړاندې د ده دوزخ دی (پس له مرګه او په کې سوځي) او ورڅښولی به شي له اوبو (چې زوې وینې سره ګډې وي، او د دوزخیانو له ګېډو بهیږي). چې غړپ غړپ به یې (په تکلیف سره) څښي او نه به وي نژدې چې تېر کړي هغه (زوې په اسانی سره له ډېر تریخوالي او بدبویی) او رابه شي ده ته (سختي د) مرګ له هر طرف (او له هر ځایه) حال دا چې نه به وي دی مړ کېدونکی (چې په ارام شي) او له شا او په مخ د ده کې به عذاب ډېر سخت وي.

تفسیر: یعنې انبیاوو له الله تعالی څخه مدد وغوښت، او د فیصلې طالبان شول، لکه چې نوح علیه السلام ویلي وو: ﴿فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي﴾ او لوط علیه السلام وویل ﴿رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ﴾ او شعیب علیه السلام عرض کړی وو ﴿رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ﴾ او موسی علیه السلام دعاء فرمایلې وه: ﴿رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ﴾ الآیه ـ او کفارو کله چې ولیدل چې له دومره طویل مدت راهیسې مونږ له عذابه وېرول کیږو؛ لیکن د هغه هیڅ یوه نښه او آثار نه ښکاره کیږي) نو په تمسخر او استهزاء سره یې په داسې ویناوو سره خوله وپرانیستله ﴿وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّل لَّنَا قِطَّنَا قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ﴾ (۲۳ جزء د ص سورت (۱۶) آیت ۲ رکوع) او ﴿وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِندِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ (۹ جزء ۳۲ آیت د الأنفال سورت ۲ رکوع)، دغه خو د قریشو مقولې وې.

﴿مِّن وَرَآئِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ مِن مَّآءٍ صَدِيدٍ﴾ یعنې دغه خو د دې دنیا عذاب وو، وروسته له دې د دوزخ مدهشه او موحشه منظره ور په مخه ده، چې دوی په کې غورځول کیږي او سوځي چې د تږې کېدلو په شدت کې زوې یا د زوو په شان اوبه پر دغو کفّارو وڅښول شي.

﴿يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِيغُهُ﴾ یعنې پخپلې خوښې سره یې کله څښلی شي، په حدیث کې دي چې پرښتې یې د اوسپنې په ګرزونو سره په سر وهي او په زوره یې پرې څښي، او په خوله کې یې ورتویوي، څه مهال (وخت) چې دوی یې خپلې خولې ته ورنژدې کوي؛ نو د هغه د حرارت له شدّته د دوی د دماغو او د ماغزو تر پوټکي پورې هم بېل شي او لاندې ځوړند شي، کله چې هغه د دوی خولې ته ورسیږي؛ نو د دوی له ستوني (حلق) څخه تیریږي او هلته بند پاتې کیږي، په ډېر مصیبت او ربړ (تکلیف) سره یې یو یو ګوټ ـ یو یو غړپ، له ستوني (حلق) څخه تیروي، کله چې هغه د دوی نس کې لویږي؛ نو سم له لاسه د دوی کلمې ټوټې ټوټې غوځې شي، او د باندې ترې لویږي: ﴿وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ﴾ (۲۶ جزء د محمد سورت (۱۵) آیت (۲) رکوع)، ﴿وَإِن يَسْتَغِيثُوا يُغَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهَ﴾ (۱۵ جزء د الکهف سورت (۲۹) آیت (۴) رکوع) أعاذنا الله منها وسائر المؤمنین.

مَّثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ ۖ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ ۖ لَّا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ ذَٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

مثال (حال ـ صفت) د هغو کسانو چې کافران شوي دي په رب خپل باندې؛ عملونه د دوی په شان (د ډیرې د) ایرې دي، چې سخت را الوځي پرې باد په هغه ورځ چې سخت او ښوروونکی

وي باد يې، نه به قادرېږي دوی د هغو عملونو چې کړي دي دوی په هيڅ شي، دا (ګمان د نېکۍ د دوی) همدغه ګمراهي ده لرې (له حقه).

تفسير: ځينو کفّارو ته به داسې خيال پيدا کېده چې مونږ خو په دنيا کې ډېر ښه ښه کارونه د صدقاتو او خيراتونو په سلسله کړي دي، ځمونږ ښه اخلاق په خلقو کې مشهور دي، له ډېرو خلقو سره مو په مصيبت او تکليف کې مرستې (مدد) او کومکونه کړي دي، او په يو نه يو صورت سره مو د الله تعالی عبادت هم کړی دی، نو آيا دغه ګرد کړي او په نورو کولي او راکړه او ورکړه مو هلته په کار نه راځي؟.

د هغه ځواب يې په دغه تمثيل سره ورکړ، يعنې هر هغه څوك چې په پاك الله صحيح ايمان نه لري، او يواځې د فرضي او وهمي معبودانو عبادت کوي؛ د هغه ګرد اعمال محض يو بې روحه او بې وزنه شي ته ورته دی، او هغه به په محشر کې داسې الوزي او له منځه ورك کيږي؛ لکه چې د لوی باد او سيلۍ په وخت کې د ايرو بڅرکي الوځي، نو هلته به کفّار د نېك عمل څخه بيخي تش لاس وي، حال دا چې داسې يوه موقع به وي چې هلته د نېکو عملونه ضرورت له هر شي څخه زيات وي، الله اکبر ! دغه به څرنګه د حسرت او افسوس وخت وي.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ إِن يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾

آيا نه ويني (نه پوهيږې ای ليدونکيه !) چې بېشکه الله پيدا کړي دي اسمانونه او ځمکه په حقه سره (لکه چې اراده يې وه)، که اراده وفرمايي (الله د هلاکولو ستاسې)؛ نو بو به ځي تاسې (په مړينه سره) او رابه ولي نور خلق نوي (يعنې پيدا به يې کړي). او نه دی دغه (اهلاك ستاسې او پيدا کول د نورو) په الله بانـدې سخت او مشکل (بلکه آسان دي).

تفسير: يعنې ښايي؛ کفارو ته داسې خيال پيدا شي، کله چې مونږ په خاورو کې سره ګډ او خاوره شو، نو بيا به بل ژوندون څرنګه وي؟ د قيامت او عذاب او ثواب خبرې ګردې (ټولې) افسانې دي، نو د دغه خيال په ترديد کې دا ورښيي؛ هغه الله ته چې اسمان او ځمکه يې پخپل کامل قدرت او حکمت سره پيدا کړي دي، ستاسې بيا ژوندي کول ـ يا د بل کوم مخلوق درول ودانول ستاسې په ځای کې هيڅ سخت او مشکل نه دي، که د اسمان او ځمکې د محکم نظام له ليدلو څخه دغه يقين در حاصليږي چې د هغو پيدا کوونکی او قائم ساتونکی کوم داسې ذات شته چې صانع او حکيم دی لکه چې د «بالحق» په لفظ سره يې تنبيه فرمايلې ده.

نو څرنګه ويلی شئ چې هغه به أشرف المخلوقات (انسان) محض يو بې نتيجې شی پيدا کړی وي؟ او د ده د تخليق او ايجاد سره به بل کوم عظيم الشان مقصد متعلق نه وي؟ له دغه ژوندون څخه وروسته به بل ژوندون وي، چې په هغه سره د آدم د پيدايښت عظيم مقصد په اکمله او اتمه طريقه سره ښکاره شي.

وَبَرَزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنتُم مُّغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِن شَيْءٍ ۚ قَالُوا لَوْ هَدَانَا اللَّهُ لَهَدَيْنَاكُمْ ۖ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجَزِعْنَا أَمْ صَبَرْنَا مَا لَنَا مِن مَّحِيصٍ ﴿٢١﴾ وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدتُّكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ ۖ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي ۖ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنفُسَكُم ۖ مَّا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنتُم بِمُصْرِخِيَّ ۖ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ ۗ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾

او ظاهر به شي (خلائق له قبرونو د) دوی الله ته ټول، نو وبه وايي کمزوران (د کفّارو) هغو کسانو ته چې کبر لويي به يې کوله (په کفر کې) چې بېشکه مونږ وو تاسې ته (په دنيا کې) تابعان؛ نو آيا اوس يئ تاسې دفع کوونکي له مونږ څخه له (دغه اخروي) عذابه د الله څخه څه څيز؟، نو وبه وايي (دغه مشرکان): که هدايت کړی وی (لاره ښوولې) وی مونږ ته الله؛ نو خامخا هدايت (لارښوونه) به کړې وه مونږ تاسې ته، برابر دی (اوس) پر مونږ چې آيا شور، فرياد وکړو؟ يا که صبر وکړو، نشته مونږ ته هيڅ ځای د خلاصي. او وبه وايي شيطان کله چې فيصله شي امر (د حساب په قيامت کې): بېشکه چې الله وعده کړې وه له تاسې سره (په دنيا کې) وعده د حق (چې بعث او جحيم او نعيم دی)، او وعده کړې وه ما له تاسې سره، بيا نو خلاف مې وکړله تاسې سره (په وعده کې لکه چې اوس درښکاره شو)، او نه وو ماته پر تاسې هيڅ حکومت (او غلبه) مګر دا قدر چې وبللی ما تاسې (ګمراهی ته)؛ نو قبول کړ تاسې (په تشو غلولو سره) دعوت ځما، نو مه ملامتوئ تاسو ما، او ملامت کړئ نفسونه (ځانونه) خپل، نه يم زه اوس فرياد رس (له عذابه خلاصوونکی) ستاسې، او نه يئ تاسې فرياد رس (له عذابه خلاصوونکي) ځما، بېشکه زه کافر (منکر بېزاره يم) له هغه اشراکه ستاسې ما لره (له الله سره په طاعت کې) پخوا (له دې نه په دنيا کې)، (نو فرمايي الله) بېشکه چې ظالمان شته دوی ته عذاب ډېر دردناک.

تفسير: يعنې له ګردو ځنې په يوه لويه عدليه محکمه کې به ګرد خلائق کله چې له خپلو قبورو څخه ژوندي پاڅولی کيږي او راوړاندې کيږي، او په خورا ښکاره صورت په عرصات کې د الله تعالی په حضور کې ګرد سره ټوليږي، نو وبه وايي د کفارو کمزوران هغو کسانو ته چې کبر يې کولو چې: بېشکه مونږ وو تاسې لره تابعان؛ نو آيا پس يئ تاسې دفع کوونکي له مونږ څخه له عذابه د الله د څه څيز؟.

يعنې اتباع به خپلو متبوعينو ته داسې وايي چې: «په دنيا کې تاسې له خپلو ځانونو څخه لويان او مشران جوړ کړي وو، نو ځکه مونږ ستاسې ډېر اطاعت او متابعت وکړ، نو نن د دغه مصيبت په وخت کې مونږ ته څه ګټه او فائده راورسوئ ! آيا داسې کېدی شي چې د دغه الله تعالی د عذاب کومه برخه له مونږ څخه لرې يا سپکه کړئ؟».

دغه وينا به وروسته د دوزخ له ورتګه وکړي، يا به د حشر په ميدان کې ووايي.

ابن کثير (رحمه الله تعالی) اول احتمال تـه ترجيح ورکړې ده، لقوله تعالی: ﴿وَإِذْ يَتَحَآجُّونَ فِى ٱلنَّارِ فَيَقُولُ ٱلضُّعَفَٰٓؤُاْ لِلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوٓاْ إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا﴾ الآيه ـ وغير ذلک من الآيات، و الله تعالی أعلم.

﴿وَقَالَ ٱلشَّيْطَٰنُ﴾ الآيه ـ يعنې له حساب او کتاب څخه وروسته کله چې داسې فيصله صادره شي چې جنتيان په جنت کې او دوزخيان دوزخ ته لاړ شي؛ نو هلته پخوا له دې نه چې دوزخيان په دوزخ کې ولويږي، دوزخيان به پر لعين ابليس باندې الزام اړوي، چې ای مردوده ! تا په دنيا کې مونږ تېر ايستو، او له لارې څخه دې بې لارې کړو، او په دغه مصيبت کې دې ککړ کړو، نو اوس ځمونږ څه تدبير او چاره هم وکړه !، مثلاً د سپارش او نورو څه انتظام وکړه ! چې د الله تعالی له دغه عذابه ژغورنه (نجات) مو په برخه شي.

دلته لعين ابليس دوی ته به داسې يوه وينا وکړي چې د هغې حاصل دا دی: «بېشکه الله تعالی د صادق القولو انبياوو په ژبه او واسطه د ثواب او عقاب او د دوزخ او جنت په متعلق داسې رښتيا وعدې فرمايلي وې چې د هغوی صداقت په دنيا کې د دلائلو او براهينو له مخې ثابت وو، او نن هم په مشاهده سره ظاهر دی، ما د هغه په مقابل کې تاسې ته د دروغو خبرې او غلطې وعدې کړې وې، چې د هغو کذب او دروغ هم په دنيا کې په ادنی فکر او تأمل سره واضح او ښکاره کېدی شو، او دلته خو ستاسې تر سترګو لاندې د هغې بدې نتيجې راڅرګندې (ښکاره) دي، له ما سره نه

د حجّت او د برهان قوت وو، او نه داسې بل کوم طاقت او قوت وو چې په زور او زياتي سره مې تاسې داسې يوې وړوکې خبرې ته اړ (محتاج) او مجبور کولی شوی، بلا شبه ما تاسې ته د بدۍ تحريک کړی دی، او تاسې ته مې د خپلې ډلې په لوري د راتلو بلنه کړې ده، تاسې پخپله منډه او ډېرې خوښې ځما په لوري راوځغلېدئ.

د انصاف خبره خو دا ده: چې له ما څخه پر خپلو نفسونو باندې زيات الزام او ملامتې واړوئ! ځما د اغواوو، غولولو، لمسولو او تيرايستلو جرم پر خپل ځای پاتې دی، ليکن ځما پر مجرمولو تاسې کله پاک او بري کېدی شئ! نن تاسې ته مدد رسونه څېرې ـ پخپله له تاسې څخه مدد اخيستل هم امکان نه لري، مونږ او تاسې دواړو د خپلو خپلو جرائمو سره برابر په سزا کې نيولی کيږي، هيڅ يو به د بل په داد او فرياد نه شي رسېدی، تاسې له خپله حماقته په دنيا کې زه د الله تعالی شريک ودرولم، يعنې ځينې مستقيماً د شيطان په عبادت لګيا شول، او ډېر کسان د شيطان په خبرو داسې وغولېدل، او د ده د احکامو انقياد يې په داسې ډول (طريقه) سره وکړو؛ چې هغسې د الله تعالی د احکامو اطاعت او انقياد به يې کولو، په هر حال زه له هغه شرک او کفر چې تاسې پخپل جهالت او غباوت سره کړی دی؛ بيخي منکر او بېزاره يم».

د دغو مکالماتو له نقل کولو څخه مقصود دا دی چې خلق د دغه اضطراب او پرېشانۍ له تصوّره او اندېښنې د شياطين الجن والانس له اتباع او پيروۍ څخه مخ وګرځوي.

وَأُدْخِلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ ۖ تَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿٢٣﴾

او داخل به کړی شي هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه په هسې) جنتونو کې چې بهيږي لاندې له (ماڼيو او ونو د) هغو ويالې په دې حال چې همېشه به وي دوی په دغو (جنتونو کې، داخل به کړی شي دوی په حکم او) په اذن د رب د دوی، پېشکشي د دوی (به په وخت د ملاقات کې) په دغه جنت کې لفظ د سلام وي.

تفسير: دغه يې د مقابلې په ډول سره د کفّارو له سزا څخه وروسته د مؤمنينو ښه انجام او خاتمه وفرمايله، شاه صاحب ليکي چې: «په دنيا کې «سلام» دعاء ده د سلامتيا د غوښتلو لپاره، او په آخرت کې سلام ويل مبارکي ده پر سلامتی موندلو».

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾ تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا ۗ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٥﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٍ ﴿٢٦﴾

آيا وينې ته (ای بنده) څرنګه بيانوي الله يو مثال کلمه پاکيزه (چې لا إله إلا الله ده) په شان د هغې ونې پاکيزې (د خُرما ده) چې بيخ د دې خښ وي (په ځمکه کې) او څانګې يې (پورته) په (جانب د) اسمان (تللې) وي. چې ورکوي (دا ونه) خوراک (مېوه) خپله هر مقرّر وخت په اذن (حکم) د رب خپل، او بيانوي الله مثالونه لپاره د خلقو لپاره د دې چې دوی پند پرې واخلي. او مثال د کلمې خبيثې (چې کلمه د کفر ده) په شان د هغې ونې خبيثې (بدبويې بدخوندې لکه د مرغونې د بوټي) دی، چې ايستلی شوی وي له سر د ځمکې، چې نه وي ده ته هيڅ قدر قرار (ثبات استحکام).

تفسير: يعنې وګورئ او غور وکړئ څرنګه باموقعه او معنی پیدا کوونکی مثال دی، عقلمن هومره چې په ده کې غور وکړي؛ هغومره په سلهاوو دقائق مسلسلاً ترې پیدا کیږي، په پاکیزه خبرې کې د توحید کلمه ـ د الله تعالی د معرفت خبرې ـ ایمان او ایمانیّات ـ قرآن ـ حمد او ثنا ـ تهلیل ـ تسبیح او رښتیا ویل ګرد سره داخل دي.

په اکثرو روایاتو او آثارو کې دلته د پاکیزه ونې مصداق د خُرما (کجُورې) ونه درولې شوې ده، ګواکې نورې پاکیزه ونې هم تر دې لاندې داخلې کېدی شي.

﴿أَصۡلُهَا ثَابِتٞ وَفَرۡعُهَا فِي ٱلسَّمَآءِ﴾ یعنې د هغې بېخ د ځمکې په ژوره (ښکته) کې غوړېدلې وي، چې په ډېر زورور او سخت باد او سیلۍ سره هم هغه له بېخه نه ایستلی کیږي، او د هغې څانګې اسمان ته رسېدلې دي، یعنې څانګې یې ډېر لوړې او د ځمکې له کثافتونو څخه لرې وي.

﴿تُؤۡتِيٓ أُكُلَهَا كُلَّ حِينِۭ بِإِذۡنِ رَبِّهَاۗ﴾ «چې ورکوي دغه ونه مېوې خپلې هر وخت کې چې ورته مقرر کړی وي الله په اذن او حکم د رب خپل سره»، چې اول «بسر» او په وسط کې «رطب» او آخر کې «تمر» ورکوي، او «تمر» یې خو هر کله موجود وي، یعنې هیڅ یو فصل له مېوو او ثمراتو څخه تش نه وي پاتې، یا یې فرض کړئ چې په دولسو میاشتو کې ګهیځ (سحر) او ماښام به پرې تازه مېوې څوړندې وي.

په ﴿كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ﴾ کې د کفر کلمه ـ دروغ خبرې ـ او هر هغه خبره چې د الله تعالی له مرضي څخه مخالفه وي؛ داخله ده، او علی الأکثره له دې نه حنظل (مرغونی) مرادوي، ګواکې د لفظ په عموم کې هره خرابه ونه شامله کېدی شي، یعنې لکه چې هیڅ بېخ ونه لري، او په لږ اشاره سره له ځمکې څخه وځي، ګواکې د هغه کم قوّتي او ناپایداري یې ښکاره کړې ده.

د دواړو مثالونو حاصل داسې شو، چې ګواکې د توحید او ایمان دعوی پخه او رښتیا ده، چې د هغه دلائل نهایت صاف او صحیح او مضبوط دي، او د دې لامله چې د فطرت سره موافقه ده؛ د هغې ریښې د زړونو ژورو ته راښکته کیږي، او د صالحه وو اعمالو څانګه عین تر اسمانه پورې لګیږي.

الغرض د حق او صداقت او توحید او معرفت همېشه بهارونه او پسرلي ورځ په ورځ وده کوي، او لوییږي، او په ډېرې پایدارۍ سره لوړیږي، او بالعکس د دروغو خبرو او شرك او کفر او د باطني دعوی بېخ هیڅ نه وي، د باد په لږ خوځولو سره له بېخه وځي، د ناحقې خبرې په اثبات کې هومره زور چې ولګولی شي؛ لیکن د انساني ضمیر او فطرت د مخالفت لامله (له وجې) د هغه بېخ د زړونو تر بېخه نشي رسېدی، د لږ څه فکر کولو په اثر غلط راښکاري، نو ځکه مشهوره ده چې دروغ پښې نه لري، یعنې د رښتیا په شان پر خپلو پښو نشي تلی، او نه له هغو څخه په زړونو کې څه نور پیدا کیږي.

يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِٱلۡقَوۡلِ ٱلثَّابِتِ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَفِي ٱلۡأٓخِرَةِۖ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّٰلِمِينَۚ وَيَفۡعَلُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ ﴿٢٧﴾

مضبوطوي الله هغه کسان چې ایمان یې راوړی دی په خبرې ثابتې سره په ژوندون د دنیا (په وخت د فتنې او مرګ) کې او په آخرت کې (یعنې په قبر کې) او ښویوي الله ظالمان (له دغې ثابتې خبرې او هېروي یې ترې په دنیا او عقبا کې)، او کوي الله هر هغه څه چې اراده وفرمایي (د کولو یې له اهداء د مؤمنانو او اضلال د مشرکانو).

تفسير: یعنې حق تعالی د توحید او ایمان په خبرو (چې د هغو مضبوطي او پایداري په پخواني مثال کې ظاهره کړې شوې دی)، مؤمنان په دنیا او آخرت کې مضبوط او ثابت قدم وي، پاتې شو د قبر منزل چې د دنیا او آخرت په

منځ کې «برزخ» دی؛ هغه په دنيا يا په آخرت کې ګڼ شمېرلی شوی، لکه چې له اسلافو څخه دغه دواړه اقوال منقول دي، غرض دا دی چې مؤمنين د دنيا له ژوند څخه نيولې تر محشر پورې د همدغې طيبې کلمې په برکت مضبوط او ثابت قدم پاتې کيږي، په دنيا کې له هومره حوادثو او آفاتو سره چې مخامخ شي، او هر رنګه سخت امتحان او ازموينه چې ترې واخيسته شي؛ په قبر کې د نکيرينو سوال او ځواب وشي، د محشر هولناکه منظره سره له دې چې فکر او هوش وړونکې وي؛ په هره موقع کې همدغه د توحيد کلمه د ده د مېړانې، ثبات، او استقامت ذريعه وګرځي.

﴿وَيُضِلُّ اللّٰهُ الظّٰلِمِيْنَ﴾ او ښويوي اړوي الله ظالمان مشرکان له دغې ثابتې خبرې او هېروي يې ترې په دنيا او عُقبی کې، له ظالمانو څخه مراد دلته کفّار او مشرکين دي، دوی په دنيا کې هم وښويېدل، او په آخرت کې هم ښوييږي، او له سره د حقيقي برې او کاميابي مخه به ونه ويني.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿۲۸﴾ جَهَنَّمَ يَصْلَوْنَهَا وَبِئْسَ الْقَرَارُ ﴿۲۹﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ﴿۳۰﴾

آيا نه يې خبر نه ګورې ته هغو کسانو (د کفارو) ته چې بدل کړی يې دی نعمت د الله په ناشکرئ سره (په اختيار د کفر) او راښکته کړی دی دوی قوم خپل په دار د هلاکت کې. چې دوزخ دی، داخل به شي دوی په هغه کې، او بد ځای د قرار او هستوګنې دی. او ګرځولي وو دوی الله ته شريکان لپاره د دې چې ګمراه کړي (واړوي خلق) له لارې (د توحيد) د الله، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې نفعه واخلئ تاسې (په شهواتو سره په دنيا کې) نو بېشکه بېرته ورتله ستاسې اور د دوزخ ته دي.

تفسير: له دې نه د کفارو او مشرکينو مشران او سرداران مراد دي، خصوصًا د قريشو رئيسان چې د دوی په لاس کې په هغه وخت کې د عربو واک او اختيار وو، يعنې الله تعالی پر دوی څومره انعام او احسان فرمايلی دی، د دوی د هدايت لپاره يې محمد صلی الله عليه وسلم لېږلی دی، قرآن يې نازل کړی دی، د بيت الحرام مجاوران يې ګرځولي دي، د عربو مشرتيا يې ورته روزي کړې ده، دوی د پاک الله د دغو نعمتونو او احسانونو مقابله په دې سره وکړه؛ چې د الله تعالی پر ناشکرئ يې ملاوې وتړلې، او د ده خبرې يې دروغ وبللې، د ده له رسول سره وجنګېدل، په آخر کې يې خپل قوم له خپلو ځانونو سره يو ځای بيولی د هلاکت په کنده کې ولوېدل.

﴿وَجَعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا لِّيُضِلُّوْا عَنْ سَبِيْلِهٖ﴾ يعنې که دوی د الله تعالی له نعمتونو او احساناتو څخه متأثر شوي وی، او د حقيقي منعم په شکر ګذارئ او اطاعت شعارئ کې لګيا وی؛ نو ډېر به ښه وو، مګر دوی داسې ونه کړل، بلکه بالعکس بغاوت يې غوره کړ، او د پاک الله په مقابل کې يې نور داسې شيان ودرول؛ چې پر هغو يې د الوهيت صفات ويشلي وو، او هغه عبادت يې چې واحد الله ته مخصوص وو؛ په مختلفو عنوانونو سره د دوی لپاره ثابت کړ، څو په دغې سلسلې کې له خپلو ځانونو سره نور خلق هم بې لارې کړي، او ګمراهي ته يې واړوي، او د خپل سيادت په لومه (دام) کې يې راګير کړي.

قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ ﴿۳۱﴾

ووايه (ای محمده) هغو بندګانو ځما ته چې ايمان يې راوړی دی چې سم دې دروي (ادا کړي) لمونځ، او ورکړه دې کوي ځينې له هغه ماله چې ورکړی دی مونږ دوی ته په پټه (که مستحب

وو)، او په ښکاره (که فرض وو یا واجب)، پخوا له راتلو د هغې ورځې چې نشته سودا پلورل (خرڅول) او پېرودل (اخستل) په هغې کې او نه دوستي.

تفسير: د کفّارو د احوالو له ذکر کولو څخه وروسته د مخلصينو مؤمنينو د تنبيه لپاره يې داسې وفرمايل څو دوی په پوره ډول سره ويښ شي، او د عُبوديت په وظائفو کې يوه ذره هم فرق او توپير (تفاوت) رانه ولي، په زړه او ځان سره د خالق عبادت او د مخلوق خدمت وکړي، چې هغه ډېر ښه عبادت دی، لمونځونه دې د هغو له حقوقو او حدودو د رعايت سره په کامل خشوع او خضوع سره تل ادا کړي، د پاک الله له ورکړې څخه يوه برخه خفيه يا علانيه پر مستحقينو ولګوي، الغرض د هغو کفّارو په مقابل کې چې په کفر او شرک او د نعمتونو په ناشُکرۍ کې ډوب تللي دي، مؤمنانو ته لازم دي چې په خپلو ځانونو او مالونو الله تعالی په عبادت او شکر ايستلو سره خپله مستعدي څرګنده (ښکاره) کړي.

﴿مِّن قَبۡلِ أَن يَأۡتِيَ يَوۡمٞ لَّا بَيۡعٞ فِيهِ وَلَا خِلَٰلٌ﴾ يعنې لمونځ او في سبيل الله انفاق او نور حسنات په هغه ورځ به د دوی په کار ورځي، بيع او شراء او تش د دوستۍ او خپلوۍ تعلّقات له سره د دوی په کار نه ورځي، نه به هغه څوک نېک عمل پېرودی (اخستلی) شي، او نه به داسې کوم دوست او خپلوان پيدا کيږي، چې بې له ايمانه او صالح عمله تش د دوستۍ د تعلقاتو لامله د ده نجات ذمه پر خپل ځان واخلي.

ٱللَّهُ ٱلَّذِي خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضَ وَأَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَأَخۡرَجَ بِهِۦ مِنَ ٱلثَّمَرَٰتِ رِزۡقٗا لَّكُمۡۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلۡفُلۡكَ لِتَجۡرِيَ فِي ٱلۡبَحۡرِ بِأَمۡرِهِۦۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلۡأَنۡهَٰرَ ٣٢ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلشَّمۡسَ وَٱلۡقَمَرَ دَآئِبَيۡنِۖ وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلَّيۡلَ وَٱلنَّهَارَ ٣٣ وَءَاتَىٰكُم مِّن كُلِّ مَا سَأَلۡتُمُوهُۚ وَإِن تَعُدُّواْ نِعۡمَتَ ٱللَّهِ لَا تُحۡصُوهَآۗ إِنَّ ٱلۡإِنسَٰنَ لَظَلُومٞ كَفَّارٞ ٣٤

الله هغه ذات دی چې پيدا کړی يې دي اسمانونه او ځمکه او نازلې کړي يې دي (له طرفه) د اسمانه اوبه، نو رايستلې يې دي په دې اوبو سره له هر قسمه مېوو څخه رزق (روزي) تاسې ته، او مسخّر (تابع) کړې يې دي تاسې ته بېړۍ لپاره د دې چې ګرځي په سيند کې په امر (حکم) د دغه (الله) سره، او مسخّر کړې (لګولې) يې دي تاسې ته ويالې، او مسخّر کړي (په کار لګولي) يې دي لپاره د منافعو ستاسې لمر او سپوږمۍ په دې حال چې ګرځېدونکي) دي سم له دستور سره برابر، او په کار کې يې لګولي دي تاسې ته شپه او ورځ. او درکړي يې دي تاسې ته ځينې له هر هغه څيز چې سوال کړی تاسې د هغه (شي سم له مصلحته)، او که وشمېرئ تاسې (ټول انواع او ګرد افراد د) نعمت د الله؛ نو وبه نه شمېرلی شئ تاسې دا نعمتونه د الله (تر آخره پورې)، بېشکه انسان خامخا لوی ظالم ډېر ناشکره دی.

تفسير: يعنې الله تعالی د خپل قدرت او حکمت په کمال سره په اوبو کې داسې يو قوت پيدا کړی دی، چې د ونو او کښتونو (فصلونو) او د نورو د ودې او نشوونما او حاصل ورکولو سبب ګرځي، او د همغو په ذريعه ځمونږ د هغو له مېوو او حاصلاتو څخه مستفيد کيږو.

﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ ٱلۡفُلۡكَ لِتَجۡرِيَ فِي ٱلۡبَحۡرِ بِأَمۡرِهِۦۖ﴾ يعنې د سمندر په خوفناکو څپو او موجونو کې په يوې وړوکې بېړۍ باندې سپرېږئ، او له کومه ځايه تر کومه ځايه پورې رسېږئ، او په څه اندازه سره تجارتي او غير تجارتي فوائد ترې حاصلوئ، دغه خو د الله تعالی په قدرت او حکم سره دی؛ چې د سمندر په لويو لويو څپو او هسکو هسکو موږو او غټو غټو شپېږو کې يوه وړوکې (د پياز د پوټکي په شان) بېړۍ يا جهاز نه يواځې ساتي، بلکه له يوې لويې وچې څخه يې بلې لويې وچې ته هم بيايي.

﴿وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ﴾ يعنې په ويالو، خوړونو، سيندونو، ويالو، لښتيو او نورو کې د اوبو راتلل او لرې ځايونو ته رسېدل ـ اګر که د بېړۍ په شان ستاسې د فکر او ارادې تابع نه ده؛ خو بيا هم ستاسې په کارونو کې بوخت او لګيا دي.

همداسې لمر، سپوږمۍ او ستوري هم د يوه معين نظام او ضابطې سره سمه د خپل ټاکلي دود (رواج) او دستور سره موافق تماماً تر قيامه د قيامت پورې پخپلو حرکاتو او ورسپارليو شويو خدماتو کې مصروف دي، او له سره نه ستومانه او نه ستړي کيږي.

يا شپه او ورځ يوه په بله پسې په همغه ټاکلي عادت سره سم او تل راځي او ځي، دغه ګرد شيان اګر که په دې معنی ستاسې په تصرف او اختيار کې نشته؛ چې کله مو او چېرې مو چې زړه وغواړي د هغوی د قدرتي حرکاتو او تأثيراتو مخه ونيسئ، خو بيا هم تاسې داسې ډېر تصرّفات او تدابير په کار اچولي شئ چې د هغو تأثيراتو څخه بېشماره فوائد حاصل کړئ او لکه چې کوئ ـ د انساني تصرّفاتو او تدابيرو څخه ماسوا دوی بالذات هم تل تر تله ځمونږ د دې دنيا په يو نه يو خدمت کې مشغول او لګيا دي، مونږ او تاسې په هوسايۍ (آسانۍ) سره ژوندون کوو، او دوی سرګردانه ځمونږ په منفعت او خدمت کې مداومت کوي.

﴿وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ﴾ يعنې د الله تعالی نعمتونه دومره ډېر دي، چې که تاسې ګرد سره يو ځای شئ، او په اجمالي ډول سره د هغو شمېرلو سره پيل (شروع) وکړئ؛ نو ګرد به سره ستړي او ستومانه کېږئ.

﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ﴾ يعنې د انسان په جنس کې ډېره زياته بې انصافي او بې شکري او بېقدري شته، چې سره د دومره بېشماره احساناتو له ليدلو بيا هم د حقيقي منعم حق نه پېژني، او شکر يې نه اداء کوي.

﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ﴿٣٥﴾﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې وويل ابراهيم: ای ربه ځما! وګرځوه دا ښار (د مکې) امن والا، او لرې وساته ما او ځامن ځما له دې نه چې عبادت به کوو د بُتانو.

تفسير: يعنې د قُريشو هغو مشرانو چې د دوی د کُفران او شرک او کفر بيان پاس په ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ﴾ الآيه ـ کې شوی وو؛ هغوی ته د ابراهيم عليه السلام قصه ور په يادوي، او تنبيه ورکوي چې تاسې د هغه د اولاديت لامله د «کعبة الله» او لوی حرم مجاوران شوي يئ، هغه د دې کعبې اساس خاص پر توحيد اينبی وو، د همده د دعاوو په اثر الله جل جلاله دغه د مکې معظمې ښار ودان کړ، او په دغو کلکو پرښو (ګټو) او شګلنو ځمکو کې د ظاهري او باطني نعمتونه امبارونه يې جوړ کړل، ابراهيم عليه السلام له دنيا ځنې په داسې حال کې لاړ چې داسې دعاوې او وصيتونه يې کول، چې د ده اولاده د شرک طريقه اختيار نه کړي، اوس تاسې ته فکر کول او شرمېدل په کار دي، چې تر کومه ځای پورې مو د ده د وصيتونو رعايت کړی دی؟ يا د ده له دعاء څخه مو برخه اخيستې ده، او تر کومه حده پورې مو د الله تعالی پر احساناتو شکر ايستلی دی.

﴿رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا الْبَلَدَ آمِنًا﴾ الآيه ـ يعنې مکه معظمه «حرم آمن» وګرځوې لکه چې الله تعالی مأمونه هم وګرځوله، او هم زه او هم ځما اولاده د تل لپاره د بُت پرستۍ څخه وژغورې (محفوظ کړې)، او ترې مو لرې وساتې، غالباً دلته به له اولاده ځنې خاص صُلبي اولاد مراد وي، نو ځکه د دوی په صلبي اولاد کې دغه مرض رانغی، او که عام ذريات ترې مراد وي، نو ويلی کيږي چې دغه دعاء د ځينو په حق کې نه ده قبوله شوې.

سره له دې چې ابراهيم عليه السلام معصوم رسول وو، مګر د دعاء له آدابو څخه ده؛ چې له نورو ځنې پخوا سړی خپل ځان ته دعا وکړي، دا راز (قسم) دعاوې چې له انبياوو څخه منقولې دي؛ په هغو کې دغې خبرې ته هم اشاره ده چې د انبياوو عصمت هم د دوی له لوري نه دی پيدا شوی، بلکه د الله تعالی له حفاظته او صيانته موجود شوی دی، نو ځکه دوی تل د همغه په دربار کې التجاء کوي چې هغه د دوی د عصمت او (تلطّفا) ضامن او کفيل شوی دی.

تنبيه: حافظ عماد الدين ابن كثير (رحمه الله تعالى) په نزد ابراهيم عليه السلام دغه دعـاوې د معظمې مکې د ودانۍ او د کعبې شريفې د تعمير څخه وروسته کړي دي، په (اول جزء البقره په (۱۲۶) تر (۱۲۹) آياتونو او (۱۵) رکوع) کې د کومو دعاوو چې ذکر شوی دی؛ هغه يې د کعبې شريفې د بناء په وخت د اسماعيل عليه السلام په معيّت فرمايلي دي، او دغه دعاوې يې ډېره موده وروسته په سپين ږيرتيا کې کړي دي.

رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ ۖ فَمَن تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٦﴾ رَّبَّنَا إِنِّي أَسْكَنتُ مِن ذُرِّيَّتِي بِوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِندَ بَيْتِكَ الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِّنَ النَّاسِ تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُم مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾

اى ربه زما ! بېشکه دغو (تيږو (ګټو) بُتانو) لغزولي دي ډېر له خلقو (چې سبب د ګمراهۍ د دوی شوي دی) نو هر چا چې متابعت وکړ زما؛ نو بېشکه هغه له (أهل ملت) زما دی، او هر چا چې نافرماني وکړه زما نو بېشکه چې ته يې ښه بخښونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکې يې. اى ربه زمونږ ! بېشکه چې ما اوسولي دي ځينې له اولاد خپل (چې اسماعيل او اولاد يې دی) په داسې يوه وادي (ناو) کې چې نه دی خاوند د کښت (فصل) په نزد د کوټې ستا چې حرمت (عظمت) والا ده، اى ربه زمونږه (ومې اوسول دوی دلته) د دې لپاره چې سم ودروي (اداء کړي سره له ټولو حقوقو) لمونځ، نو وګرځوه (مائل کړه) زړونه د ځينو خلقو په مينه (چې راځغلي دوی ته، او رزق روزي ورکړه دوی ته له هر قسمه مېوو څخه لپاره د دې چې دوی شُکر وباسي.

تفسير: يعني هغو کسانو چې د خالص توحيد لاره غوره کړې ده، او زما خبرې يې منلي دي؛ هغه زما په ډله کې شامل دي، او هغه کسان چې زما خبرې يې نه دي منلي، او زمونږ له لارې څخه بېل شوي دي؛ نو ته دوی ته پخپلې مهربانۍ او بخښنې سره د توبې توفيق ورکولی شې، که ستا لطف او مهرباني وي؛ نو هغه به هم ايمان راوړي، او خپل ځان به د خصوصي رحمت او ابدي نجات مستحق ګرځولی شي، يا دا مطلب چې ته قدرت لرې چې هغه هم په همدغه موجوده حالت کې وبخښې، اګر که ستا له حکمته د هغه وقوع ونشي.

تنبيه: د «المائدة» د سورت په آخر کې د ابراهيم خليل الله عليه السلام د دې قول او د مسيح عليه السلام په مقوله کې مو فرق بيان کړی دی؛ هغه دې بيا وکتلی شي !.

﴿رَّبَّنَا إِنِّي أَسْكَنتُ﴾ الآيه ـ اى ربه زمونږه ! بېشکه چې ما اوسولي دي او دېره کړي دي ځينې له اولادې خپلې يعنې اسماعيل عليه السلام، ځکه چې بل اولاد يې اسحاق عليه السلام او نور په شام کې وو، د الله تعالى په حکم يې اسماعيل عليه السلام د تي رودلو په وخت کې د ده د والدې (بي بي هاجرې) سره په دغه تور سپېره ډاګ او ډبر ډګر (ميدان) کې پرېښود، او دی ترې لاړ، وروسته له هغه د «جرهم» د قبيلې څه خلق هلته ورسېدل، ځکه چې الله تعالى د اسماعيل عليه السلام د تندې او د بي بي هاجرې رضي الله عنها د تلوسې او منډې له امله د پرښتې په ذريعه هلته د «زمزم» چينه بهولې ده، نو د «جرهم» کوچيانو چې دغه اوبه وليدې، هلته ښکته شول، او د بي بي هاجرې رضي الله عنها په اجازه همغلته مسکون شول.

کله چې اسماعيل عليه السلام لوی شو؛ نو په همدغې قبيلې کې يې واده وشو، په دې ډول چېرې چې نن ورځ مکه معظّمه ده؛ يو کلی ودان شو، ابراهيم عليه السلام به هم کله کله له «شام» څخه دلته تشريف راوړ، او د دې او د دې ښار هستېدونکو ته به يې داسې دعاوې فرمايلې چې: «اى الها ! ما خپل يو ځوی په دغه لامزروعه (بې کرونده) او ډاګ ډبر

میدان کې ستا په حکم ستا معظّم او محترم کور سره نژدې دېره کړی دی، چې دی او د ده نسل ستا او ستا د دې کور حق ادا کړي؛ نو ته پخپل فضل او کرم سره د خلقو زړونه دې لوري ته متوجه کړه، څو دوی دلته راشي، او ستا عبادت وکړي، او د دې ښار رونق زيات شي، او هم د دوی د روزۍ او زړه جمعی لپاره له غيبه داسې سامان ور برابر کړه؛ چې برسېره پر غلو او اوبو چې د ژوندانه له ضرورياتو څخه دي؛ عمده ثمرات او ښې مېوې همدلته په افراط سره پيدا شي، چې خلق د زړه په اطمينان سره ستا په عبادت او شکرګذرای کې مصروف شي».

پاك الله دغه ګردې دعاوې قبولې کړې، لکه چې تر نن ورځې پورې هر کال په زرګونو او لکونو انسانان له ګرده جهانه هلته سره ټولېږي، او د اعلی قسم ميوو او عمده ثمراتو په مکې معظمې کې دومره کثرت او افراط وي؛ چې ښايي د دنيا په کومې بلې برخې کې د هغه ساری او نمونه لږ وي، حال دا چې پخپله په مکه معظمه کې يوه باثمره ونه به نه وي موجوده، له ځينو اسلافو څخه منقول دي چې: ابراهيم عليه السلام پخپله دعا کې ﴿أَفۡـِٔدَةً مِّنَ ٱلنَّاسِ﴾ د «څه خلقو زړونه» فرمايلي وو، که نه ګرد عالم به هغه لوري ته تلل.

رَبَّنَآ إِنَّكَ تَعۡلَمُ مَا نُخۡفِي وَمَا نُعۡلِنُۗ وَمَا يَخۡفَىٰ عَلَى ٱللَّهِ مِن شَيۡءٖ فِي ٱلۡأَرۡضِ وَلَا فِي ٱلسَّمَآءِ ﴿٣٨﴾

ای ربه ځمونږ ! بېشکه چې تاته معلوم دي هغه چې پټوو يې مونږه، او په هغه چې ښکاره کوو يې، او نه دي پټ پر الله باندې هيڅ ځيز (نه) په ځمکه کې (له سفلياتو نه) او نه په اسمان کې (له علويّاتو نه).

تفسير: يعنې په ځمکه او اسمان کې هيڅ له تا څخه پټ نه دي، نو بيا ځمونږ ظاهر او باطن له تا ځنې څرنګه پټ او مخفي پاتې کېدی شي؟ داسې چې فرمايلي يې دي: «هغه چې پټوو يې مونږ او هغه چې ښکاره کوو يې» په دغه کې د مفسرانو څو اقوال دي: ليکن د تخصيص هيڅ وجه نه ده، الفاظ عام دی، چې ګردو ښکاره وو او پټو شيانو ته شامل دي.

ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِ ٱلَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى ٱلۡكِبَرِ إِسۡمَٰعِيلَ وَإِسۡحَٰقَۚ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ ٱلدُّعَآءِ ﴿٣٩﴾

(ټول د کمال صفت او) ثنا ده (هغه) الله لره چې رابخښلي يې دي ماته سره له زوړوالي اسماعيل او اسحاق، بېشکه چې رب ځما خامخا ښه اورېدونکی (قبلوونکی) د دعاء دی.

تفسير: يعنې په زوړتوب کې اسحاق عليه السلام د «سارې» او اسماعيل عليه السلام د «هاجرې» له ګېډې څخه په غير متوقعه ډول سره دې راعنايت فرمايلي دي، لکه چې د اولاد په متعلق ځما د ﴿رَبِّ هَبۡ لِي مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ﴾ دعا دې واورېده، دغه دعاء هم راقبوله کړه.

رَبِّ ٱجۡعَلۡنِي مُقِيمَ ٱلصَّلَوٰةِ وَمِن ذُرِّيَّتِيۚ رَبَّنَا وَتَقَبَّلۡ دُعَآءِ ﴿٤٠﴾

ای ربه ځما ! وګرځوې ما همېشه قائموونکی (اداء کوونکی) د لمانځه (سره له ټولو حقوقو يې) او ځنې له اولادې ځما (هم کلك کړې پر لمانځه)، ای ربه ځمونږ ! او قبوله کړې دعاء ځما.

رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لِي وَلِوَٰلِدَيَّ وَلِلۡمُؤۡمِنِينَ يَوۡمَ يَقُومُ ٱلۡحِسَابُ ﴿٤١﴾

ای ربه ځمونږ ! بخښنه وکړې ماته او مور او پلار ځما ته او مؤمنانو ته په هغه ورځ (د قيامت کې) چې قائمېږي حساب.

تفسير: دغه دعاء يې غالباً د خپل پلار د مړ کېدلو څخه پخوا چې د کفر په حالت مړ شو، او وروسته دی پرې خبر شو؛ فرمايلې ده، نو مطلب به يې داسې وي چې: هغه ته د اسلام هدايت وركړې ! ، او د قيامت په ورځ يې د مغفرت وړ (لايق) او مستحق وګرځوې !، او كه د مړ کېدلو څخه يې وروسته دعا فرمايلې وي؛ نو ښايي تر هغه وخته پورې به دی نه وو مطلع کړی شوی، چې كفّار د مغفرت وړ (لايق) نه دي.

وَلَا تَحۡسَبَنَّ ٱللَّهَ غَٰفِلًا عَمَّا يَعۡمَلُ ٱلظَّٰلِمُونَۚ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمۡ لِيَوۡمٖ تَشۡخَصُ فِيهِ ٱلۡأَبۡصَٰرُ ۝٤٢ مُهۡطِعِينَ مُقۡنِعِي رُءُوسِهِمۡ لَا يَرۡتَدُّ إِلَيۡهِمۡ طَرۡفُهُمۡۖ وَأَفۡـِٔدَتُهُمۡ هَوَآءٞ ۝٤٣

او مه كوه ګمان (ای انسانه) په الله چې غافل (بې خبره) دی له هغو کارونو چې کوي يې ظالمان ! بېشكه همدا خبره ده چې وروستي کوي دوی هغې ورځې ته چې خلاصې به پاتې وي (له ډېر وېرې) په هغه کې سترګې. چې منډې وهونكې به وي دا (مخلوقات) چې جګ (اوچت) نيوونكي به وي د سرونو خپلو (په طرف د بلونكي محشر کې)، بېرته به نه ګرځي دوی ته رپول د سترګو د دوی، او زړونه د دوی به تش وي (له عقله او فهمه له ډېرې وېرې).

تفسير: يوه ركوع پخوا د ډېرو عظيمه وو نعماوو د ذكر كولو په منځ کې يې فرمايلي وو: ﴿إِنَّ ٱلۡإِنسَٰنَ لَظَلُومٞ كَفَّارٞ﴾ «بېشكه انسان خامخا لوی ظالم او ډېر ناشكره دی»، وروسته له هغه د ابراهيم عليه السلام قصه يې واوروله، او د مكې معظمې كفّارو ته ځينې خصوصي نعمتونه ور په ياد كړه ـ او د دوی د ظلم او شرك په لوري يې اشاره وفرمايله؛ په دغه ركوع کې تنبيه فرمايي: كه د ظالمانو په تنبيه فرمايلو کې څه ځنډ وشي، نو داسې يې مه ګڼئ چې الله تعالى د دوی له حركاتو څخه بې خبر دي، په ياد يې ولرئ چې د دوی هيڅ يو وړوكی او لوی كار له الله تعالى څخه پټ نه دی، البته د ده عادت داسې نه دی چې فوراً مجرم ونيسي، او تباه يې كړي، دې ډېرو لويو ظالمانو ته هم مهلت وركوي، چې يا له خپلو جرائمو څخه لاس واخلي، يا د جرائمو په ارتكاب کې تر دې حده پورې ورسيږي چې له قانوني حيثيته د ده د سزا په مستحق کېدلو کې هيڅ قسم خفاء پاتې نشي.

تنبيه: ﴿وَلَا تَحۡسَبَنَّ﴾ خطاب هر هغه انسان ته دی چې داسې يو خيال يې په زړه کې پيدا کېدی شي، او كه پاك رسول الله صلى الله عليه وسلم ته خطاب؛ نو د دوی له دې مخاطبې څخه به نورو ته اورول مقصود وي، چې كله يې خپل رسول الله صلى الله عليه وسلم ته داسې وفرمايل چې داسې خيال مه كوه ! حال دا چې داسې يو خيال له سره دوی ته قريب هم نشو راتلی، نو د نورو په حق کې داسې خيال به په څه اندازه واجب الاحتراز وي.

﴿إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمۡ لِيَوۡمٖ تَشۡخَصُ فِيهِ ٱلۡأَبۡصَٰرُ﴾ يعنې د قيامت په ورځ کې له ډېر هول، هيبت او دهشت څخه سترګې به همداسې رډې بلې او ټېغې پېغې راښكاري، او هم داسې بوټې وتلې او پرانيستلې به پاتې وي، يعنې رپولی به يې نشي، او همداسې وازې به ختلې وي، او هيڅ به يې نشي پټولی.

وَأَنذِرِ ٱلنَّاسَ يَوۡمَ يَأۡتِيهِمُ ٱلۡعَذَابُ فَيَقُولُ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ رَبَّنَآ أَخِّرۡنَآ إِلَىٰٓ أَجَلٖ قَرِيبٖ نُّجِبۡ دَعۡوَتَكَ وَنَتَّبِعِ ٱلرُّسُلَۗ أَوَلَمۡ تَكُونُوٓاْ أَقۡسَمۡتُم مِّن قَبۡلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٖ ۝٤٤ وَسَكَنتُمۡ فِي مَسَٰكِنِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوٓاْ أَنفُسَهُمۡ وَتَبَيَّنَ لَكُمۡ كَيۡفَ فَعَلۡنَا بِهِمۡ وَضَرَبۡنَا لَكُمُ ٱلۡأَمۡثَالَ ۝٤٥

او وېروه (ای رسوله ځما) خلق له هغې ورځې څخه چې را به شي دوی ته عذاب (په قيامت يا د مرګ په وخت کې)؛ نو وبه وايي هغه كسان چې ظلم يې كړی دی (په شرك او تكذيب سره): ای ربه ځمونږ ! وروستي كړه (مهلت راكړه) مونږ ته تر نېټې نژدې پورې

چې قبوله کړو بلنه ستا او متابعت وکړو د رسولانو، (وبه فرمايي الله توبيخاً) آيا نه وئ تاسو چې قسم به کولو تاسې پخوا له دې نه (په دنيا کې) چې نشته تاسې ته هيڅ زول (له دنيا نه آخرت ته په بيا ژوندون سره). او اوسېدلي وئ تاسې په کورونو د هغو کسانو کې چې ظلم يې کړى وو پر ځانونو خپلو (په کفر او معاصيو سره)، او ښکاره شوې ده تاسې ته (دغه خبره) چې څرنګه کار کړى وو مونږ په دوى باندې (د عذابه او اهلاکه) او بيان کړي وو مونږ تاسې ته مثالونه.

تفسير: د (العذاب) څخه يا خو د قيامت ورځ او اخروي عذاب مراد دى، يا د موت وخت او د ده د سکراتو او د روح د قبض شدّت مقصود دى، يا له دنيوي عذاب څخه د هلاك کېدلو ورځ اراده کولى شي.

﴿فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾ الآية ـ که دغه وينا په دنيا کې د عذاب يا د موت د شدّت د ليدلو په وخت کې وي؛ نو يې مطلب ظاهر دى، چې اوس څو ورځې نورې هم مونږ ته مهلت راکړه ! مونږ درسره وعده کوو چې وروسته له دې نه خپله رويه او عمل ښه کوو، يعنې د حق دعوت قبلوو، او د انبياوو متابعت اختياروو، کما قال الله تعالى: ﴿حَتَّىٰٓ إِذَا جَآءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ * لَعَلِّيٓ أَعْمَلُ صَٰلِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّآ﴾ (۱۸ جزء د «المؤمنون» (۹۹ ـ ۱۰۰) آيت (۶) رکوع).

او که د دوى دغه مقوله د قيامت په ورځ کې وي؛ نو په دغه صورت کې به د مهلت غوښتلو معنى داسې وي؛ چې مونږ بيا دويم ځلي د لږ څه مدّت لپاره دنيا ته بېرته ولېږه، نو بيا وګوره چې مونږ په څه اندازه خپله وفاداري درښکاره کوو، کما قال الله تعالى: ﴿وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ عِندَ رَبِّهِمْ رَبَّنَآ أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَٰلِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ﴾ (۲۱ جزء د «السجدة» سورت (۱۲) آيت (۲) رکوع).

وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِندَ اللَّهِ مَكْرُهُمْ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾

او په تحقيق سره کوښښ د مکر او فرېب وکړ دوى د مکر او فرېب خپل حال دا چې الله سره دى مکر د دوى، او نه وو مکر (فرېب) د دوى (داسې لوى) چې له ځايه به بېرته شي له دغه مکره غرونه (له خپله ځايه).

تفسير: يعنې ګردو پخوانيو او وروستنيو ظالمانو خپل مکرونه او فرېبونه چلولي دي، او د انبياوو په مقابل کې د حق د مغلوبولو او لرې کولو هيڅ يو تدبير او سازش دوى نه دى پرېښى، دوى ګرد تدابير، مکر، فرېب او چال د الله تعالى په نزد يو په يو ښکاره او محفوظ دي، او خامخا دوى ته د هغو سزا ورکوي.

﴿وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ﴾ يعنې دوى ډېر زيات مکرونه او فرېبونه کړي دي، او د هغو نتائج يې ليدلي دي، مګر د الله تعالى د چل په مقابل کې هغه ګرد ناکامه او بې نتيجې پاتې دي، آيا دغه مکر د دوى به غرونه له خپلو ځايونو څخه وخوځولى شي؟ يعنې انبياء عليهم السلام او حقه وو شرائع چې له غرونو څخه زيات مضبوط او مستقيم دي؛ د دوى د دغو مکاريو او فرېبونو څخه به لږ څه متأثر او متضرر شي؟ حاشا وکلاّ.

د دې تفسير سره موافق په ﴿وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ﴾ کې «إن» به «نافيه» وي، او د آيت مضمون د ﴿وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا﴾ (۱۵ جزء د بني اسرائيل (۳۷) آيت (۴) رکوع) سره به مشابه وي.

ځينو مفسرينو «إن» شرطيه او «واو» وصليه اخيستى، او د دې آيت مطلب يې داسې بيان کړى دى چې دوى ډېر لوى لوى داسې مکرونه او فرېبونه وکړل، چې د الله تعالى د حفاظت په مقابل کې هيڅ ثابت شو، اګر که د دوى دغه مکرونه او فرېبونه في حدّ ذاته داسې غټ او زبردست وو؛ چې يو ځلي غرونه به يې هم له خپل ځايه بېرته کولى شوى، او له خپله ځايه يې لوړولى شوى.

﴿فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفَ وَعْدِهِ رُسُلَهُ﴾

نو مه کوه گمان په الله باندې د خلاف کوونکي د وعدې خپلې رسولانو خپلو سره.

تفسير: يعنې هغه وعده چې په ﴿إِنَّا لَنَنصُرُ رُسُلَنَا﴾ او په ﴿كَتَبَ اللَّهُ لَأَغْلِبَنَّ أَنَا وَرُسُلِي﴾ او نورو آيتونو کې کړی شوې ده.

﴿إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ ذُو انتِقَامٍ﴾

بېشکه الله ډېر غالب ښه قوي دی (په انفاذ د احکامو) څښتن (خاوند) د انتقام (سخت عذاب له اعداء الله).

تفسير: مجرم له ده څخه نه خلاصېدی شي او نه چېرې تښتېدلی شي، او نه دی پخپله داسې مجرمان همداسې بې له سزا ور کولو څخه خوشې پرېږدي.

﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾

(ياد کړه) هغه ورځ چې بدل به کړه شي (په کې) دغه ځمکه په بلې ځمکې سره او اسمانونه به هم بدل کړی شي (په نورو اسمانونو سره)، او را وبه وځي (ټول خلق له قبورو او په ښکاره ميدان به ودرېږي خاص) الله ته چې يو ښه غالب ډېر قوي دی.

تفسير: په قيامت کې دغه اسمان او ځمکه په دغه موجوده هيئت سره به باقي نه پاتې کېږي، يا خو د دغو ذوات به بدل کړی شي، يا به يواځې په صفاتو کې تغيير کېږي، او له ځينو رواياتو څخه معلومېږي چې ښايي څو کرتې دغه تبديل او تغيير ته به وار ورسيږي، والله أعلم.

د ﴿وَبَرَزُوا لِلَّهِ﴾ مطلب په ﴿فَقَالَ الضُّعَفَاءُ﴾ الآية ـ په ذيل کې پخوا ليکلی شوی دی، هلته دې ولوست شي !.

﴿وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ مُّقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ﴾

او ويني به ته دغه گناهگاران (کافران) په دغه ورځ کې چې تړلي شوي به وي يو له بل سره په ځولنو (غاړکيو او ځنځيرونو) کې.

تفسير: يعنې د يوه يوه نوعيت څو څو تنه مجرمان به په يوه ځنځير کې تړلي کېږي کما قال الله تعالى: ﴿احْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ﴾ (۲۳ جزء د الصافات سورت (۲۲) آيت (۲) رکوع) ﴿وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ﴾ (۳۰ جزء د التکوير (۷) آيت).

﴿سَرَابِيلُهُم مِّن قَطِرَانٍ وَتَغْشَىٰ وُجُوهَهُمُ النَّارُ﴾

قميصونه د دوی له نانزړو به وي، او پټ به کړي مخونه د دوی اور (د دوزخ).

تفسير: په نانزړو کې اور په ډېره جلتۍ او سرعت اثر کوي، او سخت بدبويي (ډېوزې) ترې خيژي، بيا څرنګه چې د جهنّم اور دی همغسې د هغه ځای نانزړو يا ځرنه (ګوګړ) هم وګڼئ، بل دا چې مخ د حواسو او مشاعرو ځای، او د انسان په ظاهري اعضاوو کې له ګردو څخه اشرف عضو دی؛ نو ځکه يې په خصوصيت سره ذکر کړ.

﴿لِيَجْزِيَ اللّٰهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ ۚ إِنَّ اللّٰهَ سَرِيْعُ الْحِسَابِ﴾ ﴿٥١﴾

(راوځي له قبورو لپاره د دې) چې جزاء ورکړي الله هر يوه نفس ته (جزاء) د هغه عمل چې کړی يې وي، بېشکه الله ډېر ژر دی حساب (د ده).

تفسير: يعني د هغې خبرې پـه مخ راتلل بالکـل يقيني دي، او هغه له سره لرې مه ګڼئ ! کما قال الله تعالی: ﴿اِقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِيْ غَفْلَةٍ مُّعْرِضُوْنَ﴾ (١٧ جزء د الأنبياء سورت (١) آيت (١) رکوع).

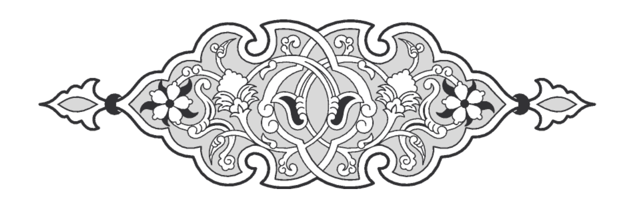
يا يې دا مطلب: کله چې حساب اخيستل کيږي؛ نو بيا په هغه کې هيڅ ځنډ نه کيږي، د ګردو اولينو او آخرينو، پېريانو او انسانانو د ذرې ذرې عمل حساب کتاب به ډېر ژر کيږي، ځکه چې نه پر الله باندې کوم شی مخفي دی، او نه دی يو شان (شی) له بل شان (شي) څخه مشغولولی شي ﴿مَا خَلْقُكُمْ وَلَا بَعْثُكُمْ اِلَّا كَنَفْسٍ وَّاحِدَةٍ﴾ (٢١ جزء د لقمان سورت (٢٨) آيت (٣) رکوع).

﴿هٰذَا بَلٰغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنْذَرُوْا بِهٖ وَلِيَعْلَمُوْٓا اَنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ وَّلِيَذَّكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ﴾ ﴿٥٢﴾

دغه قرآن خبر رسونه ده (کافي ده له جانبه د الله) لپاره د خلقو (چې پند پرې واخلي) او لپاره د دې دی چې وويرولی شي (خلق) په (وعظ) د ده سره، او چې وپوهيږي دوی په دې باندې چې بېشکه خبره همدا ده چې الله معبود واحد دی، او چې پند واخلي (ترې) خاوندان د عقلونو خالصو.

تفسير: يعني د غفلت له خوبه ويښ شئ، او له الله څخه وويرېږئ، او د ده په آيتونو کې غور وکړئ، چې له هغه څخه د الله تعالی په وحدانيت باندې يقين حاصل شي، او له عقل او فکر څخه کار واخلئ، او پر نصائحو يې عمل وکړئ.

(تمت سورة إبراهيم عليه السلام، ولله الحمد والمنّة)

«د (حجر) سورت مکي دی، پرته له (۸۷) آیت څخه چې مدني دی، (۹۹) آیتونه او (۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۵) او په نزول کې (۵۴) سورت دی، وروسته د یوسف علیه السلام له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

الٓرۚ تِلۡكَ ءَايَٰتُ ٱلۡكِتَٰبِ وَقُرۡءَانٖ مُّبِينٖ ①

دغه چې وروسته راځي آياتونه د کتاب دي او د قرآن چې واضح (بيانوونکی د حق او د باطل) دی.

تفسير: يعني دا د هغه جامع او عظيم الشأن کتاب آيتونه دي چې د هغه په مقابل کې به کوم بل کتاب د کتاب ويلو وړ (لايق) او مستحق نه وي، او آيتونه دي د هغه قرآنکريم چې واضح بيانوونکي د حق او د باطل دي، او اصول يې نهايت صاف ـ دلائل يې روښان ـ احکام يې معقول ـ د اعجاز وجوه يې واضح ـ او بيانات يې عجيب او فيصله کوونکي دي، نو وروسته له دې نه هر څه چې بيان کېدونکي دي؛ ښايي چې مخاطبين هغه په پوره توجّه سره واوري !.

رُّبَمَا يَوَدُّ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ لَوۡ كَانُواْ مُسۡلِمِينَ ②

ډېر ځلې به ارزو (تمنّا) کوي هغه کسان چې کافران شوي دي (کله چې ووينې خپل احوال او د مؤمنانو احوال، او جنت او دوزخ) چې کاشکې وی دوی مسلمانان.

تفسير: که نن منکرينو د قرآن عظيم او د اسلام په شان د الله تعالی د عظيم الشأن نعمتونو قدر ونه کړ؛ ليکن داسې يو وخت راتلونکی دی، چې دغه خلق به پر خپلې محرومۍ ژاړي، او د حسرت لاسونه به سره مښي.

د دغه آيت په تفسير کې مفسّرينو اختلاف کړی دی، مونږ د (ابن الأنباري) له قوله سره موافق هغه عام اينبی دی، يعني په دنيا اوآخرت کې په هغو مواقعو کې چې د کافرانو د نامرادۍ او د مسلمانانو د کاميابۍ مناظر او مظاهر وردمخه شي؛ په هره موقع کې کفّار د خپل پاتې کېدلو او ناکامۍ لامله د خپل مسلمان کېدلو تمنّا کوي، او د اسلام له نعمته د محروم پاتې کېدلو حسرت او واوېلا به کوي.

او د انتهايي حسرت او افسوس ځای به هلته وي؛ کله چې پرښتې دوی د ورح قبض کولو لپاره ورمخامخ ودرېږي، او د عالم غيب حقائق د دوی تر سترګو لاندې راشي، نو دلته به له ډېره غمه خپلې ګوتې چيچي، او تمنّا کوي؛ کاشکې مونږ هم اسلام قبول کړی وی، څو نن د دغه بعد الموت له عذابه محفوظ پاتې کېدی شوی.

له دې نه لويه يأس غورځوونکې منظره به هغه وي؛ چې د طبراني (رحمه الله) په حديث کې راغلي دي، چې نبي کريم صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي چې: «ځما د امّت ډېر سرې د خپلو ګناهونو له سببه په جهنّم کې لوېږي، او تر هغه پورې چې د الله تعالی اراده وي، هلته به اوسيږي، نو بيا به مشرکين دوی ته طعنې ورکوي چې ستاسې ايمان او توحيد تاسې ته څه فائده دررسوله؟ چې تاسې هم نن ځمونږ په شان په دوزخ کې پراته يئ؟ ! نو د دې پېغور له سببه پاک الله به هيڅ يو موحّد په دوزخ کې نه پرېږدي».

د دې فرمايلو څخه وروسته نبي كريم صلى الله عليه وسلم دغه آيت ولوست: ﴿رُبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ﴾ ګواكې دغه به آخري موقع وي، چې كفار به د خپل د مسلمانېدلو تمنّا كوي.

ذَرْهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِهِمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿۳﴾

پرېږده دوی (ای محمده) چې خوري او ګټې فائدې اخلي، او مشغول كړي دوی اوږد اميد (د ژوندون له ايمان راوړلو)؛ نو ژر ده چې پوه به شي (په عاقبت خپل).

تفسير: يعنې كله چې هيڅ يو نصيحت پر دوی مؤثر او كارګر نشو؛ نو تاسې زيات له دې نه د دوی په فكر كې مه لوېږئ ! بلكه څو ورځې يې هم داسې خوشې كړئ ! چې د بهائمو (چارپايانو) په شان وخوري، وڅښي، او په زړه پورې مزې وكړي، او خوندور شي، او د مستقبل په نسبت ښه لوی لوی اميدونه وتړي، عنقريب به داسې وخت راشي چې دغه ګرد حقائق به هلته څرګند شي، او د پخوانيو او وروستنيو ګرد خوړلي او څښلي به له دوی څخه راوځي، لكه چې څه قدر حقيقت يې په دنيا كې د مجاهدينو په لاس ورښكاره شو، او پوره تكميل به يې په آخرت كې كيږي.

وَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ ﴿۴﴾

او نه دی هلاك كړی مونږ له (اهله د) هيڅ كلي مګر خو لپاره (د هلاك) د هغه به يو وخت معلوم وو (ليكلی په لوح محفوظ كې).

تفسير: يعنې هومره كلي ښارونه او اقوام چې پخوا له دې نه هلاك كړی شوي دي؛ د الله تعالى په علم كې د هر يوه د هلاكت يو معين وخت وو، چې په هغه كې نه هېره او نه تېرواته او نه غفلت او نه د الله تعالى د وعدې تأخير او تعطيل امكان وو، هر كله چې د كوم قوم ميعاد پوره او د دوی د تعذيب وخت ور ورسېد؛ يو ځلي ګرد سره سپېره او تباه شوي دي.

مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ ﴿۵﴾

نه ړومبی كيږي هيڅ امت له وخته (د هلاك) خپل، او نه (ترې) وروستی كيږي.

تفسير: يعنې د مهلكه وو اممو په منځ كې څه تخصيص نشته، بلكه د هر قوم د عروج او زوال يا د موت او حيات لپاره كوم ميعاد او نېټه چې مقرره ده؛ هغه د يوې ړيې (ساعت) لپاره هم وړاندې او وروسته كېدی نشي.

وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿۶﴾

او ويلي (دغو كفّارو محمد ته) ای هغه سړيه چې نازل كړی شوی دی پر هغه باندې ذكر (قرآن پند په زعم د منكرينو) ! بېشكه ته خامخا لېونی يې.

تفسير: د مكې معظمې مشركينو به دغه الفاظ محض د استهزاء او استخفاف په طريقه سره ويل، يعنې «ته له ګردو څخه ور د مخه شوی يې، او د پاك الله له درباره دې قرآن راوړی دی، او نورو ګردو ته احمق او جاهل وايې، بلكه ګردې دنيا ته د وېرې پيغام وركوې، او له هغه سره داسې دعوی هم كوې، چې بالآخر به زه غالب يم، او يو وخت به داسې راشي چې منكرين به له حسرته او ندامته داسې وايي: كاشكې چې مونږ هم مسلمانان وای، دا د كوم عقل او هوش خبرې دي، دا خو ښكاره لېونتوب دی، او دغه شی چې ته يې لولې او اوروې يې؛ د لېونيانو له چټې (بېكاره) او چېوله (ګډو وډو) له وينا څخه پر ته بل شی نه دی (العياذ بالله).

لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧﴾

ولې نه راولې مونږ ته ملائکې (لپاره د تعذیب او تکذیب ځمونږ په تصدیق ستا) که یې ته له صادقانو (رښتینو په دغه دعوی کې).

مَا نُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا مُنْظَرِينَ ﴿٨﴾

(نو په ځواب کې الله فرمايي چې) نه نازلوو مونږ ملائکې مګر په حق (حکمت یا عذاب) سره او نه به په دغه وخت کې مهلت ورکړی شي (یعنې د ملائکو د نزول په وخت کې به پر دوی هم في الحال عذاب نازلیږي).

تفسير: یعنې د قبول کوونکو لپاره اوس ښایسته ډېری نښې شته، پاتې شو هغه کسان چې د دوی اراده داسې نه وه چې دغه خبره ومني؛ نو هغوی به یې د پرښتو د راتګ په وخت کې هم نه مني، نو بیا د هغو په نزول څه فائده مرتبیږي؟ الله تعالی پرښتې سم له خپله حکمته سره د کوم صحیح غرض لپاره لیږي، همداسې خوشې چټې (بېکاره) د هغوی تماشا ورښوول خلقو ته مقصود نه وي، عادت الله عموماً داسې جریان لري؛ کله چې د کوم قوم بغاوت او سرکښي له خپله حده تېرې کوي، او د تفهیم او هدایت ګرد مراحل خاتمه مومي؛ نو د پرښتو فوج د دوی د هلاک لپاره ورلیږي، نو بیا قطعاً هغه قوم ته مهلت نه ورکول کیږي.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾

بېشکه مونږ پخپله نازل کړی دی ذکر (قرآن)، او بېشکه چې مونږ د ده خامخا ساتونکي یو (له زیادت، نقصان او نورو نه).

تفسير: یعنې ستاسې استهزاء او تعنّت، او د قرآن راوړونکي په لوري په جنون نسبت کول پر قرآن عظیم او د قرآن کریم پر حامل قطعاً هیڅ اثر نشي غورځولی، په یاد یې ولرئ چې د دغه قرآن شریف نازلوونکي مونږ یو، او مونږ د دغه قرآن مبارک د هر قسم حفاظت او ساتنې ذمه پر خپله غاړه اخیستې ده، په هغه شان او هیئت سره چې هغه نازل شوی دی، او بې له یوه ادنی تغییر ـ تبدیل ـ تحریف او د فتحې، کسرې، ضمّې او نورو د اړولو او راړولو څخه ګرد عالم ته په کمال صحت رسېدلی دی؛ وروسته له دې نه هم رسیږي، د ژبې د فصاحت او بلاغت او د علم او حکمت دقائق هر څومره چې پرمختګ او ترقي وکړي؛ خو د پاک قرآن په صوري او معنوي اعجازو کې به له سره ضعف او انحطاط نه محسوس کیږي.

ډېر قومونه او سلطنتونه به د قرآن په غږ کښېنولو یا ورکولو کې ډېر زیار (کوښښ) وکړي، لیکن د هغه یو ټکی به هم ترې نشي لرې کولی، د عظیم الشان قرآن په نسبت د الله تعالی دغه عظیم الشانه وعده په داسې درستې او صفایۍ او حیرت غورځوونکې طریقې سره تکمیله او پوره شوې ده او پوره کیږي؛ چې د هغه د لیدلو څخه د متعصبو او مغرورو مخالفانو سرونه ښکته شوي دي.

«میور» وايي: «تر هغه ځایه پورې چې مونږ معلومات لرو، په ګرده دنیا کې هم داسې یو کتاب نشته چې د قرآن پشان په دولسو سوو کلونو کې له هر قسمه تحریفه پاک او سپېځلی پاتې وي».

یو بل اروپایي محقق لیکي: «مونږ په هغه یقین سره قرآن بعینه د محمد صلی الله علیه وسلم د خولې وتلي الفاظ ګڼو، لکه چې مسلمانان یې د الله کلام ګڼي»، واقعات دا راښیي چې پر هره زمانه کې د علماوو داسې یو غفیر جم موجود

وو (چې د هغوی تعداد الله ته معلوم دی) او هغوی د دغه قرآن د علومو او مطالبو او غیر منقضي (نه ختم کېدونکي) عجائبو حفاظت کړی دی، او کاتبانو د رسم الخط ـ او قاریانو د اداء طرز ـ او حافظانو د ده د الفاظو اوعباراتو داسې حفاظت کړی دی؛ چې د نزول له وخته تر اوسه پورې د هغه یوه فتحه یا کسره یا ضمّه یا نور هم نه دي تبدیل شوي، ځینو د قرآن رکوع شمېرلي دي، ځینو د هغه آیاتونه حساب کړي دي، ځینو د هغه د حروفو تعداد راښولی دی، حتی چې ځینو د هغه یو یو اعراب او یو یو ټکی هم شمېرلی دی.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ فِي شِيَعِ الْأَوَّلِينَ ۝ وَمَا يَأْتِيهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ۝

او خامخا په تحقیق لیږلي وو مونږ (رسولان) پخوا له تا په ټولیو د پخوانیو (خلقو) کې. او نه به راته هغوی ته هیڅ رسول؛ مګر حال دا چې وو به دوی (د کبره او عناده) چې په هغه پورې به یې مسخرې کولې (لکه چې کوي یې کفّار تا پورې).

تفسیر: په دغه مبارک آیت کې ځمونږ پاک رسول الله صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلم ته تسلي ورکړی شوې ده، چې تاسې د دوی له دغه تکذیب او استهزاء څخه مه خپه کېږئ ! دغه کومه نوې پېښه او خبره نه ده، د منکرانو عادت تل همداسې وه، کله چې کوم نبي علیه السلام دوی ته راته؛ نو په هغه به یې مسخرې او ټوکې کولې، کله به یې ورته لېونی ویل، کله به یې خپه کولو او چټي (بېکاره) اورېدې او ساده غوښتنې او مطالبې به یې ترې کولې، فرعون د موسی علیه السلام په نسبت ویلي وو: ﴿إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء سورت (۲۷) آیت (۲) رکوع) ﴿فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّن ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ﴾ (۲۵ جزء د الزخرف سورت (۵۳) آیت (۵) رکوع).

كَذَٰلِكَ نَسْلُكُهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ۝

هم داسې (لکه چې ننه ایستلی وو مونږ تمسخر د انبیاوو په زړونو د پخوانیو کفّارو کې)؛ ننه باسو دغه (تمسخر) په زړونو د مجرمینو (کفّارو د زمانې ستاسې کې هم).

تفسیر: هغه خلق چې د جرائمو له ارتکابه مخ نه اړوي، مونږ د دوی په زړونو کې هم داسې د تکذیب او استهزاء عادت ټینګ کړی دی، لکه چې د دوی زړونو ته د غوږونو له لارې د الله تعالی وحي ورځي، نو له هغه سره یو ځای تکذیب هم ورلویږي.

لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَقَدْ خَلَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ ۝

چې ایمان نه راوړي په دغه (نبي او قرآن) او په تحقیق تېره شوې ده طریقه (عادت د الله په اهلاک) د پخوانیو (کفارو چې تکذیب به یې کولو د رسولانو خپلو).

وَلَوْ فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا مِّنَ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ ۝ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكِّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَّسْحُورُونَ ۝

او که پرانستلي وی مونږ پر دغو (غوښتونکو د معجزو په مقتضی خپله) کومه دروازه له اسمانه؛ پس تل ګرځېدلي وی دوی په هغه (دروازه) کې چې تل ختل (اسمان ته)؛ نو خامخا به یې ویلي وو (له ډېره عناده) بېشکه همدا خبره ده چې تړلي شوي دي ستر ګې ځمونږ بلکه مونږ یو قوم یو چې جادو راباندې کړی دی دوی.

تفسیر: یعنې د پرښتو نزول خو دومره عجیب نه دی، که مونږ د اسمان ورونه خلاص کړو، او پرښتې پرې وخېژوو، او ګرده ورځ دوی په همدې ختلو کې لګیا اوسي؛ خو بیا هم دغه ضد کوونکي او معاند خلق یې نه تسلیموي، او په دغه وخت کې به داسې وایي چې: پر مونږ باندې نظر بندي یا جادو شوی دی، ښایي په ابتداء کې یې نظر بندي وګڼي، او بیا یې لوی جادو وبولي.

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٦﴾

او خامخا په تحقیق پیدا کړي دي مونږ په اسمان کې (دولس) برجونه، او ښایسته کړی دی مونږ دغه (اسمان په ستوریو سره) لپاره د کتونکیو (چې عبرت ترې واخلي).

تفسیر: ځینې له بروجو څخه دلته لوی لوی ستوري مرادوي، ځینې ترې د شمس او قمر منازل مرادوي، ځینې وایي چې بروج هغه اسماني کلاوې (قلعې) دي، چې په هغو کې د پرښتو ډلې پیرې ورکوي.

﴿وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ﴾ یعنې مونږ پخپل بالغه حکمت او قاهره قدرت اسمان ته په ستوریو سره زینت ورکړی دی، د شپې چې ورېځې او دوړې او غبار او دمه نه وي؛ نو د ستوریو د دغو بېشمارو واښکیو له کتلو څخه انسان په څه اندازه خوښ او محظوظیږي، او د آسمان د ننداري کوونکي په نظر څومره ښایسته او له عظمته ډک معلومیږي، او غور او فکر کوونکي ته په هغه کې د الله تعالی د کامل صنعت، لوی حکمت، مطلقه وحدانیت څومره ننښې، دلائل موندلی کیږي.

وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ مُبِينٌ ﴿١٨﴾

او ساتلی دی مونږ دغه (اسمان) له هر شیطانه ویشتلي شوي (په شغلو سره). لیکن هغه (شیطان ختونکي اسمان ته) چې غلا کړي (خبره) اورېدلې شوې (له ملائکو)؛ پس ورپسې شي ستوري ښکاره (روښانه نو ویې سوځوي پخپلې لمبې سره).

تفسیر: یعنې په اسمانونو کې د شیاطینو هیڅ عمل او مداخله نه چلیږي، بلکه د محمد صلی الله علیه وسلم د بعثت راهیسې د دوی ګزر او تېرېده هم اسمان ته ممنوع دي، اوس د دوی انتهایي کوښښ په دې کې دی چې یوه شیطاني سلسله قائمه کړي، او اسمان ته ځان نژدې ورسوي، او د ملکوتو له عالمه سره نژدې پر غیبیه وو اخباراتو اطلاعات حاصل کړي، دلته هم د پرښتو پیرې درولې شوي دي، چې کله شیاطین داسې کوښښ وکړي؛ نو له پاسه د اور په لمبو وویشتلی شي.

له قرآني نصوصو او د نبوي احادیثو څخه معلومیږي چې د تکویني امورو په نسبت کله چې په اسمانونو کې د کومې فیصلې اعلان کیږي، او پاک الله په دغه سلسله کې پرښتو ته وحي لیږي؛ نو هغه اعلان په یو خاص کیفیت له پاسه تر ښکته پورې درجه په درجه راځي، تر څو چې د دنیا اسمان ته ورسیږي.

د «بخاري شریف» د یوه روایته سره مطابق په «عنان» ورېځو کې پرښتې د هغه مذاکره کوي، او شیاطین زیار (کوښښ) کوي، چې د دغو معاملاتو په متعلق غیبي معلومات حاصل کړي.

همغسې چې نن ورځ کوم پیغام د بېسیمو (وائرلس) ټلیګرافو په ذریعه لېږلی کیږي، او له هغه څخه خلق په لاره کې د جذب کولو او اخیستلو تدبیر کوي؛ نو ناڅاپه له پاسه بم (شهاب ثاقب) پرې لویږي، او د دغو غیبي پیغاماتو غلا کوونکی مجروح یا هلاکوي، په دغه کش او کوک (منلهو رامنلهو) کې چې په کومه یوه یا نیمه خبره باندې شیطانان پوهه حاصلوي؛ نو دوی د هلاکېدو څخه د مخه په ډېر عجلت او تلوار سره یې نورو شیاطینو ته وررسوي، او هغه یې

خپلو نورو انساني دوستانو ته د وررسولو کوښښ کوي، کاهنان د همدغه نیمګړې او ناتمامې خبرې څخه په سلهاوو دروغ له خپله ځانه جوړوي، او په عوامو کې یې د غیبي اخبارو په نامه خوروي، کله چې یوه نیمه خبره یې رښتیا شي؛ نو د دوی معتقدان هغه د دوی د رښتینې په ثبوت کې وروړاندې کوي، او له هغه سلهاوو خبرو څخه چې دروغ ثابتیږي؛ اغماض او تغافل کوي.

وَالْأَرْضَ مَدَدْنٰهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ وَمَنْ لَّسْتُمْ لَهُ بِرٰزِقِينَ ﴿٢٠﴾

او ځمکه غځولې (غوړولې) ده مونږ دغه، او اېښوولي مونږ په دغه (ځمکه) کې غرونه (درانه محکم لکه میخونه)، او زرغون کړي دي مونږ په کې له هر شي اندازه کړی شوي څخه. او پیدا کړي مو دي تاسې ته په دغه (ځمکه) کې (اسباب د) معیشت او هغه شیان چې نه یئ تاسې هغوی ته رزق روزي ورکوونکي (لکه عیال، اولاد، حیوانات او نور، او مونږ یې رازق یو).

وَإِنْ مِّنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ ﴿٢١﴾

او نشته هیڅ څیز مګر په نزد ځمونږ دي خزانې د هغه، او نه نازلوو (نه رالیږو) هغه شی مګر په اندازې معلومې سره (نه لږ نه ډېر، سم ځمونږ له حکمت او مصلحت سره).

تفسیر: یعنې هر هغه څیز په هر مقدار سره چې الله تعالی اراده وفرمایي؛ پیدا کوي یې، نه څه ربړ (زحمت) او تکلیف ورپېښیږي، او نه په کې ستړی کیږي، له یوه لوري کله چې اراده وفرمایي؛ سم د لاسه هغه شیان موجودیږي، ګواکې د ګردو شیانو خزانه د الله تعالی لا محدوده قدرت دی، چې په هغه سره هر څیز سم له حکمته د یوه معین نظام لاندې په ټاکلې اندازې بې له تزییده (زیاتي) او تنقیصه (کمي) پرله پسې راوځي او راځي.

وَأَرْسَلْنَا الرِّيٰحَ لَوَاقِحَ فَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَآءِ مَآءً فَأَسْقَيْنٰكُمُوهُ وَمَآ أَنْتُمْ لَهُ بِخٰزِنِينَ ﴿٢٢﴾

او رالیږلي دي مونږ بادونه بلاربوونکي (ونو او وریځو لره یا پخپله بلاربه) پس نازله کړې (لېږلې) ده مونږ له اسمان (له وریځو) څخه اوبه؛ نو وڅښولې مونږ تاسې ته دغه اوبه، او نه یئ تاسې دغو اوبو لره خزانه کوونکي (ساتونکي بلکه مونږ یې درساتو).

تفسیر: یعنې اورونکې هواوې درنې وریځې له اوبو څخه ډکې راولې، چې له هغه ځنې اوبه وریږي، او په ویالو، چینو، کوهیو او نورو کې سره ټولیږي، او ستاسې په کار درځي، که د الله تعالی اراده وی؛ نو هغه به یې د څښلو وړ نه وې پریښې، لیکن ده د خپلې مهربانۍ څومره خوږې او لطیفې اوبه ستاسې د دولسو میاشتو د ضروریاتو لپاره د ځمکې په مساماتو کې جمع کړې دي !.

﴿وَمَآ أَنْتُمْ لَهُ بِخٰزِنِينَ﴾ «او نه یئ تاسې دغو اوبو لره خزانه کوونکي» ساتونکي، بلکه مونږ یې درساتو، یعنې نه د پاسني اوریا (باران) خزاین ستاسې په قبضه کې دي، او نه د لاندني چینې او کوهې مخازن ستاسې په اختیار کې دي.

وَإِنَّا لَنَحْنُ نُحْيِ وَنُمِيتُ وَنَحْنُ الْوٰرِثُونَ ﴿٢٣﴾

او بېشکه مونږ خامخا همدا مونږ ژوندي کول او هم وژل کوو، او همدا مونږ وارث باقي پاتې کیدونکي یو (پس له فنا د عالمیانو هم).

تفسیر: یعنې دنیا به فناء کیږي، او یو الله تعالی به پخپلو کاملو صفاتو سره باقي پاتې کیږي، شاه صاحب لیکي: «هر څوک مري، او د هغه ګټلي او اموال د پاک الله په لاس کې پاتې کیږي».

﴿وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ﴿٢٤﴾﴾

او خامخا په تحقیق معلوم دي مونږ ته وړومبني له تاسې، او خامخا په تحقیق معلوم دي مونږ ته وروستني خلق.

تفسیر: یعنې د پخوانیو او د وروستنیو د هیڅ یوه شخص یا د هغه اعمال څمونږ له علمي احاطې څخه خارج نه دي، الله تعالی ته لـه ازله د هـر شي د تفصیل علم شته، او سم له هغه سره د دنیا ګردې پېښې او واقعات څرګندیږي (ښکاریږي)، او سم له هغه سره به په آخرت کې له ګردو مخلوقاتو سره عدل او انصاف کوي.

﴿وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ ۚ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾﴾

او بېشکه رب ستا همدی به راټولوي دوی (په محشر کې لپاره د جزا)، بېشکه چې دغه (الله) ښه حکمت والا دی، ښه علم والا دی.

تفسیر: یعنې هره ذره هم د الله تعالی په علم کې شته، هر کله چې د ده علم او حکمت مقتضي شي؛ نو ګرد به په یوه وخت کې سره ټولوي، او په دغه کې هیڅ اشکال نشته، د قبر په خاورو او د ځناورانو په ګېډو کې، د سمندرو په ژورو کې، او په فضاء کې او هوا کې، الغرض په هر ځای کې هر څیز او د هغه هر جزء چې وي؛ هغه پخپل محیط علم او کامله قدرت سره ټولوي.

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٢٦﴾﴾

او خامخا په تحقیق پیدا کړی دی مونږ انسان (آدم) له وچې خټې چې کړنګېدلې (لکه کودړې چې وي) له تورې خټې خوسا کړی شوې.

تفسیر: د آفاقیه وو آیتونو او دلائلو څخه وروسته د انفسیه وو آیتونو او دلائلو بیان فرمایي، چې د هغه په ضمن کې ښایي دغه تنبیه هم مقصود وي؛ چې د منبع الکمالاتو هغه ذات چې تاسې یې په داسې یوه عجیبه طریقه سره وړومبی ځلې پیدا کړئ؛ نو بیا ستاسې پیدا کول او په یوه میدان کې مو سره راټولول هغه ته څه اشکال لري؟ .

تنبیه: د آدم د پیدا کولو په نسبت دلته یې دوه الفاظ وفرمایل: (۱): ﴿صَلْصَالٍ﴾: یعنې هغه کړنګېدونکې خټه چې د اور د پخېدلو څخه دغه کیفیت په کې پیدا کیږي، چې هم دغه یې په بل ځای کې ﴿كَالْفَخَّارِ﴾ فرمایلی دی، (۲): ﴿حَمَإٍ مَّسْنُونٍ﴾: یعنې هغه خوسا شوې خټه چې ترې بدبویي خیژي، داسې خیال کیږي چې وړومبی به یې له خوسا شوې خټې څخه د (آدم) کالبوت تیار کړی وي، او بیا به یې وچ کړی وي، او بیا به یې داسې پوخ کړی وي، چې ترې کړنګ ختلو، بیا وروسته له مختلفو تطوراتو دغې درجې ته رسېدلی وي چې انساني روح په کې وپوکل شي.

﴿وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِن قَبْلُ مِن نَّارِ السَّمُومِ ﴿٢٧﴾﴾

او جان (پلار د پیریانو) پیدا کړی دی مونږ هغه پخوا له (انسانه) له اوره بې لوګي څخه.

تفسیر: یعنې لطیف اور او هوا سره ګډه کما قال الله تعالی: ﴿وَخَلَقَ الْجَانَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ﴾ (۲۷ جزء د الرحمن سورت (۱۵) آیت اوله رکوع)، د انسانانو پلار له داسې یو مادې څخه پیدا کړی شوی دی، چې د خاورو عنصر په کې غالب دی،

او د پیریانو پلار له هسې یوې مادې څخه روغ شوی دی چې په هغه کې د اور عنصر غلبه درلوده، چې (ابلیس) هم په همدغه قسم کې وو.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّى خَٰلِقٌۢ بَشَرًا مِّن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿۲۸﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُۥ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِن رُّوحِى فَقَعُوا۟ لَهُۥ سَٰجِدِينَ ﴿۲۹﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل رب ستا ملائکو ته چې بېشکه زه پیدا کوونکی یم د یوه بشر له کودرو کړنګېدونکو وچو څخه (چې جوړ شوي دي) له تورې ختې خوسا شوې څخه. نو کله چې برابر مې کړ دغه او پو مې کړ په ده کې له روح خپل (او دی پرې ژوندی شو)؛ نو پرېوځئ تاسې ده ته په دې حال کې چې سجده کوونکي یئ.

تفسیر: یعنې د آدم علیه السلام کالبوت به جوړ کړم، او د دې قابل به یې وګرځوم چې انساني روح پکی و پو کل شي، چې په هغه له یو جماد څخه انسان جوړیږی، نو په دغه وخت کې به تاسې ته حکم درکول کیږي چې ګرد ورته سجده کړئ.

تنبیه: پاک الله چې د «روح» (سا) اضافت پخپل طرف وکړ، دغه محض تشریف او تکریم او د انساني روح د امتیاز د ښکاره کولو لپاره دی.

فَسَجَدَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿۳۰﴾ إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبَىٰٓ أَن يَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿۳۱﴾ قَالَ يَٰٓإِبْلِيسُ مَا لَكَ أَلَّا تَكُونَ مَعَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿۳۲﴾ قَالَ لَمْ أَكُن لِّأَسْجُدَ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُۥ مِن صَلْصَٰلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿۳۳﴾

نو سجده وکړه ملائکو ټولو د دوی تمامو (یو کرت). مګر خو ابلیس، (چې له ډېره کبره) منع یې راوړه له دې نه چې شي دی سره له سجده کوونکو (آدم ته، نو) وفرمایل (الله) ای ابلیسه ! څه (عذر) وو تا لره (په دې کې) چې نه شوې ته سره له سجده کوونکیو؟. وویل (ابلیس) چې نه یم زه (لایق د دې کار) چې سجده وکړم (داسې) بشر ته چې پیدا کړی تا له کودړو کړنګېدونکیو وچ (چې جوړ شوی دی) له تورې ختې خوسا شوې.

تفسیر: یعنې شیطان وویل: آدم علیه السلام پیدا شوی دی د «خسیس» شي نه چې خاورې دي، او زه پیدا یم له «شریف» شي نه چې اور دی، نو روحاني لطیف څیز جسماني کثیف څیز ته څرنګه سجده وکړي؟ .

قَالَ فَٱخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿۳۴﴾

نو وفرمایل (الله ابلیس ته) پس ووځه ته له دې ځایه، نو بېشکه ته رټلی شوی یې.

تفسیر: یعنې له جنته، یا له آسمانه، یا د ملائکو له ټولي، یا له دغه عالي مقامه چې تر اوسه پورې ته هغه ځای ته رسېدلی وې (څه ووځه، نو بېشکه ته رټلی شوی یې)، یعنې مردود او مطرود یې، یا به «رجیم» اشاره وي هغه طرف ته چې پخوا تېر شو، چې په «شهاب» د ستورې په لمبو شیاطین ویشتلی شي، ګواکې په دغه لفظ سره د هغې شبهې جواب ورکړی شوی دی، چې ستا انکار له سجدې څخه د عنصري شرف په اعتبار نه دی، فضل او شرف خو خاص هغه چا لره دی چې پاک الله ورته سرلوړي او افتخار ورکړي، هو ! ستا د دغې اباء او استکبار منشأ خو هغه شقاوت او بدبختي ده، چې ستا د بد استعداد لامله په تا کې مضمر او مقدر دی.

وَّاِنَّ عَلَيۡكَ اللَّعۡنَةَ اِلٰى يَوۡمِ الدِّيۡنِ۝۳۵

او بېشکه پر تا باندې دی (ای شیطانه !) لعنت تر ورځې د جزاء پورې.

تفسیر: یعنې ای شیطانه ! د قیامت تر ورځې پورې د الله تعالی له رحمته لرېوالی، او د بندګانو له لوري به هم لعنت درباندې وریږي، او په دغه ترتیب سره آناً فاناً ته له خیره لرې کېږې، کله چې تر قیامته پورې به د خیر توفیق ونه لرې، او وروسته له هغه بله موقع له سره نشته، ځکه چې په آخرت کې به هر سړی همغه ریبي چې دلته یې کرلي وي، یا داسې ووایه چې: د قیامت تر ورځې پورې به لعنتونه پرې وریږي، او وروسته له هغه به په بېشمارو اقسامو عذابونو کې اخته کیږي، یا به د ﴿اِلٰى يَوۡمِ الدِّيۡنِ﴾ لفظ له دوامه کنایه وي.

قَالَ رَبِّ فَاَنۡظِرۡنِيۡۤ اِلٰى يَوۡمِ يُبۡعَثُوۡنَ۝۳۶ قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الۡمُنۡظَرِيۡنَ۝۳۷ اِلٰى يَوۡمِ الۡوَقۡتِ الۡمَعۡلُوۡمِ۝۳۸

وویل (ابلیس) ای ربه ځما ! پس مهلت راکړه ماته تر هغې ورځې پورې چې بیا پورته کولی شي (خلق) له قبورو. وفرمایل (الله) نو بېشکه چې ته له مهلت ورکړیو شویو څخه یې. تر (هغې ورځې) د وخت معلومه (فناء د مخلوقاتو) پورې.

تفسیر: د دغې واقعې تفصیل په «البقره» او «الأعراف» په سورتونو کې تېر شوی دی، او مونږ د «الأعراف» په دویمه رکوع کې د دې په اجزاوو څه کلام هم کړی دی، هغه دې هلته بیا ولوستل شي.

قَالَ رَبِّ بِمَاۤ اَغۡوَيۡتَنِيۡ لَاُزَيِّنَنَّ لَهُمۡ فِى الۡاَرۡضِ وَلَاُغۡوِيَنَّهُمۡ اَجۡمَعِيۡنَ۝۳۹ اِلَّا عِبَادَكَ مِنۡهُمُ الۡمُخۡلَصِيۡنَ۝۴۰

وویل (ابلیس) ای ربه ځما ! قسم دی ما لره په سبب ګمراه کولو ستا ما لره چې خامخا ښایسته به کړم هرومرو (خامخا) (ګناهونه) دوی ته په ځمکه کې، او خامخا زه به ګمراهان کړم هرومرو دوی ټول. مګر خو هغه بندګان ستا له دوی څخه چې خالص کړی شوي دي (له ګناهونو).

تفسیر: یعنې انسانانو ته به د دنیا پسرلی ورښکاره کوم، او د نفساني غوښتنې په حال کې به یې راګېروم، او ستا د مخصوصو او منتخبو بندګانو څخه ماسوا نور ګرد به له لارې څخه بې لارې کوم، لعین ابلیس دغه کلمات د انتقام په جوش کې ویلي دي، چې مطلب یې داسې وو، چې زه خو ستا هیڅ شی نشم درخرابولی، لیکن په هغه سبب چې زه لرې غورځولی شوی یم، د خپل قدرت سره موافق د ده تر نسلونو پورې به هم خپل انتقام اخلم، د «الأعراف» په سورت کې په دغه موضوع مونږ څه لیکلي دي، هغه دې بیا ولوستل شي !.

قَالَ هٰذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسۡتَقِيۡمٌ۝۴۱

نو بیا وفرمایل (الله) دغه (اخلاص په عمل کې) لاره ده تر ما پورې برابره.

تفسیر: یعنې بېشکه د بندګۍ او اخلاص لاره سمه برابره تر ما پورې رسیږي، او همدغه ځما صافه او سمه لاره ده چې په کې هیڅ لوړه (پورته) ژوره (ښکته) او کاږه واږه نشته، او هر چا چې د عُبودیت او اخلاص طریقه اختیار کړه؛ همغه به د شیطان لعین له تسلّط نه مأمون پاتې کیږي، او هر څوک چې د هغه ملعون متابعت کوي، له هغه سره به دوزخ ته ځي.

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَٰنٌ إِلَّا مَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْغَاوِينَ ﴿٤٢﴾

بېشکه خاص بندګان ځما چې دي؛ نشته تاته پر دوی هیڅ تسلّط (او غلبه په ګمراه کولو دهغوی کې) مګر هغه څوک چې متابعت کوي ستا له ګمراهانو (چې ستا زور پرې رسیږي).

تفسیر: یعنې بېشکه پر هغه ښو غورو او منتخبو بندګانو چې د هغو ذکر پاس وشو؛ ستا هیڅ زور نه چلیږي، یا به یې دا مطلب وي چې: پر هیڅ بنده به ته په زور او زبردستۍ څه کار نشې کولی، هو! هر هغه څوک چې پخپله ګمراه او بې لارې شي، او د خپل جهله او حماقته تا پسې رهي (روان) شي؛ هغه پخپل اختیار خپل ځان خراب او بربادوي، لکه چې په (۱۳ جزء د ابراهیم سورت په (۲۲) آیت (۴) رکوع) کې پخپله د شیطان مقوله تېره شوه: ﴿وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَٰنٍ إِلَّآ أَن دَعَوْتُكُمْ فَٱسْتَجَبْتُمْ لِي﴾.

وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٣﴾ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَٰبٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ ﴿٤٤﴾

او بېشکه چې جهنم (دوزخ) خامخا ځای د وعدې د دغو (تابعانو ستا) دی د ټولو. چې دي دې (دوزخ) لره اوه دروازې، لپاره د هرې دروازې له دې (ګمراهانو) څخه یوه برخه به وي قسمت (او تعیین) کړی شوي.

تفسیر: ځینو اسلافو له ﴿سَبْعَةُ أَبْوَٰبٍ﴾ څخه د دوزخ اوه طبقې لاندې او باندې مراد کړي دي، لکه چې ابن عباس رضي الله تعالی عنه د هغوی نومونه داسې راښوولي دي: (۱): جهنّم، (۲): سعیر، (۳): لَظی، (۴): حُطمه، (۵): سقر، (۶): جحیم، (۷) هاویه، او د جهنّم د لفظ اطلاق پر یوې خاصې طبقې او پر ګردو طبقاتو پر دواړو کیږي، د ځینو په نزد ترې هغه اووه دروازې مراد دي، چې په هغو کې به بېل بېل مجرمان سره ننوځي، والله أعلم.

شاه صاحب لیکي: «لکه چې جنّت اته دروازې لري، او په نېک عملو کسانو ویشلې شوي دي؛ همداسې د دوزخ دغه اووه ورونه هم پر بد عملانو ویشلې شوي دي، ښایي د جنّت یو ور ځکه زیات وي؛ چې ځینې موحّدین د الله په خاص فضل او مرحمت سره به بې له عمله په جنّت کې داخلیږي، باقي په عمل کې دروازې سره برابرې دي.

إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِي جَنَّٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾ ٱدْخُلُوهَا بِسَلَٰمٍ ءَامِنِينَ ﴿٤٦﴾

بېشکه ځان ساتونکي (له متابعت د ابلیس) په جنتونو کې به وي او په چینو کې به وي. (او وبه ویلی شي دوی ته) ننوځئ دغو جنتونو ته په سلامتۍ له هره آفته په دغه حال کې چې په امن به یئ (له زواله د نعمت).

وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ إِخْوَٰنًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَٰبِلِينَ ﴿٤٧﴾

او وبه باسو (لرې به کړو) هر هغه څه چې په زړونو د دغو (جنتیانو) کې دی له کینې څخه، حال دا چې (لکه) ورونړه به وي، سره ناست به وي پر تختونو (د زرو چړاو په جواهرو) مخامخ یو بل ته.

تفسیر: یعنې وروسته د جنت د رسېدلو څخه په اهل الجنت کې به یو تر بله هغه پخواني کدورتونه به له سره نه پاتې کیږي، او له ګردو مکدرو (خیرنو) شیانو څخه به دوی پاکیږي، او وروسته له هغه چې په جنت کې داخلیږي، نه به هلته یو پر بل حسد او کینه کوي، بلکه ګرد لکه وروڼه او خواره ملګري په انتهایي محبّت او الفت سره اوسیږي، او هر یو به د یو بل د لیدلو څخه د ډېر زیات مسروریت او محظوظیت احساس کوي.

لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾

نه به رسيږي دغو (جنتيانو) ته په دغه (جنت) کې هيڅ قدر تکليف او نه به وي دوی له دغه (جنته) ايستلي شوي هيچېرې.

تفسير: په حديث کې دي چې جنتيانو ته به وويل شي: ای اهل الجنت ! اوس تاسې ته دغه انعام دی چې تل روغ رمټ او خوشاله اوسېږئ، نه به له رنځورۍ څخه څه ربړ (تکليف) او زحمت درپيښيږي، او نه به له موت او د هغه د لوازمو څخه څه کلفت در وړاندې کيږي، بلکه تل ژوندي آرام او خوشاله اوسېږئ ! او له سره د سفر په تکليف به نه مقابل کېږئ.

نَبِّئْ عِبَادِي أَنِّي أَنَا الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّ عَذَابِي هُوَ الْعَذَابُ الْأَلِيمُ ﴿٥٠﴾

خبر کړه (ای محمده !) بندګان ځما چې بېشکه همدا زه ښه بخښونکی (د خطيّاتو) ډېر رحم کوونکی يم. او (بل په دې چې) بېشکه عذاب ځما همدغه عذاب ډېر دردناک دی.

تفسير: د مجرمينو او متقينو خاتمه او انجام يې بېل بېل سره بيان وفرمايل، او دلته يې تنبيه کړې ده، چې په هر صورت کې د الله تعالی د يوه نه يوه صفت او شان ظهور دی، هيڅ شبهه نشته چې الله تعالی اصلاً پر خپلو ګردو مخلوقو اراده لري چې بخشش او مهرباني وکړي، او په حقيقت کې اصلي مهرباني د همده ده، د دنيا ګردې مهربانۍ د ده د مهربانيو يوه پلوشه او تجلّي ده، ليکن هغه سړی چې له خپل شرارت او بدکارۍ څخه پر خپل ځان د ده د بخشش او مهربانۍ ورونه بندوي؛ نو بيا د هغه سزا هم دومره سخته ده، چې د هغې مخه هيڅوک نشي نيولی.

وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ ﴿٥١﴾

او خبردار کړه دوی له (احواله د) مېلمنو د ابراهيم څخه (چې څو پرښتې وې).

تفسير: مېلمه يې ځکه وفرمايه، چې ابراهيم عليه السلام په ابتداء کې د هغو په نسبت د مېلمنو خيال فرمايلی وو، خو وروسته ورښکاره شوه چې دوی پرښتې دي.

إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِلُونَ ﴿٥٢﴾

کله چې ننوتلې دغه (پرښتې) پر ده (ابراهيم)؛ نو وويل دوی (سلام اچوو مونږ په تا) په سلام اچولو سره، نو وويل (ابراهيم کله چې دوی ډوډۍ ونه خوړه): بېشکه مونږ له تاسې څخه وېرېدونکي يو.

تفسير: په بل ځای کې يې فرمايلي دي: ﴿وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً﴾ يعنې وېره يې په زړه کې پټه کړه، نو ويل کيږي چې په ابتداء کې يې د هغې وېرې په پټولو کې کوښښ وکړ، او بالآخر يې ونشوه ساتلی، او په ژبه يې هم ورظاهره کړه.

يا به يې مطلب داسې وي؛ چې سره د هغې د پټولو، د خوف آثار د ده په څېره او نورو کې داسې څرګند (ښکاره) وو؛ چې ګواکې د حال په ژبه سره به يې ويل، چې زه خو له تاسې څخه ويرېږم، دغه وېره د څه لامله وه؟ د هغه تفصيل او د دغې واقعې په نورو اجزاوو کوم کلام چې شوی دی؛ هغه ګردې ښايي چې بيا په (۱۲ جزء د هود عليه السلام د سورت په (۷) رکوع) کې ولوستل شي !.

قَالُوا لَا تَوْجَلْ إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ ﴿۵۳﴾

نو وويل (ملائکو) مه ویریږه ! بېشکه چې مونږ زېری کوو تاته په هلك ډېر پوه هوښیار سره (کله چې بالغ شي).

تفسیر: یعنې د ویرېدلو هیڅ ضرورت نشته، بلکه د خوښۍ ځای دی چې په دغه زوړوالي کې مونږ تاسې ته د الله تعالی له جانبه د اولاد زېری درکوو، اولاد هم څرنګه؟ هلك ! چې ډېر هوښیار لوی عالم دی، چې د نبوّت پر علومو او د نبوّت پر منصب فائزیږي: ﴿وَبَشَّرْنٰهُ بِإِسْحٰقَ نَبِيًّا مِّنَ الصّٰلِحِيْنَ﴾ (۲۳ جزء د الصافات سورت (۱۱۲) آیت (۳) رکوع).

قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَىٰ أَن مَّسَّنِيَ الْكِبَرُ فَبِمَ تُبَشِّرُونَ ﴿۵۴﴾

وویل (ابراهیم) آیا زېری راکوئ ماته (ای پرښتو په ولد سره) سره د دې چې رسېدلی دی ماته زوړوالی؛ نو په کومه وجه تاسې زېری راکوئ؟.

تفسیر: کله چې په غیر متوقّع او فوق العاده ډول سره دغه زېری یې واورېد؛ نو خپل زوړتوب ته یې کتلې دغه خبره څه عجیبه او غریبه ورځرګنده (ښکاره) شوه، دغه د انساني طبیعت خاصه ده، کله چې انسان ته کومه ښه فوق التصور او خلاف التوقّع خبره یو ناڅاپه ورسیږي؛ نو سره له باور او یقین کولو د هغه تحقیق او تفتیش او تعقیب په ډېر ښه ډول سره کوي، او د هغه په څېړنه کې د تعجّب لهجه اختیاروي، څو خبر ورکوونکي په پوره تاکید او تصریح سره خپله خبره او زېری بیا په ښه ډول سره تکرار کړي، او دی یې په ښه ځیر سره بیا هم واوري، چې په هغه کې نه د هیڅ قسم ابهام او غلط فهمۍ احتمال، او نه د تأویل او التباس جنجال پاتې شي، ګواکې د تعجب له ښکارولو څخه د بشارت ښه واضح کول او پخول او د اورېدلو له تکراره نوی لذت حاصلول مقصود وي.

قَالُوا بَشَّرْنَاكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُن مِّنَ الْقَانِطِينَ ﴿۵۵﴾ قَالَ وَمَن يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴿۵۶﴾

وویل (ملائکو ابراهیم ته) چې زېری کړی دی مونږ تاته په حقه (په رښتیا) سره، نو مه کېږه ته له جملې د ناامیدانو څخه. وویل (ابراهیم چې زه نه یم ناامیده) او څوك دي؟ چې ناامیده کیږي به له رحمته د رب خپل (نه ناامیده کیږي هیڅوك) مګر خو ګمراهان (کافران).

تفسیر: یعنې د الله تعالی له رحمته خو عام مسلمانان هم نشي ناامیده کېدی، نو انبیاوو علیهم السلام ته به (معاذ الله) څرنګه له هغه تردّد پیښیږي؟ د عادیه وو اسبابو او د خپل موجوده حالت په اعتبار دغه یو عجیب شی رامعلوم شو، او د هغه په نسبت مې د تعجّب اظهار وکړ، چې د پاك الله په قدرت اوس په دغه زوړوالي کې به زه د اولاد پلار کېږم؟، شاه صاحب لیکي: «له عذابه د الله نه ویرېدل او د الله تعالی له فضله ناامیده کېدل دواړه د کفر خبرې دي».

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿۵۷﴾

وویل (ابراهیم) نو نور څه مقصود دی ستاسې (برسېره پر دې زېري) ای رالیږلي شویو (پرښتو له الله نه، او چېرته ځئ؟).

تفسیر: یعنې آیا محض تاسې د همدغه بشارت اورولو لپاره لیږلي شوي یئ؟ یا په بل کوم مهم کار هم مامور شوي یئ؟ اغلباً له قرائنو څخه به ابراهیم علیه السلام پوهېدلی وي؛ چې دوی د کوم بل غټ کار لپاره هم راغلي دي.

قَالُوٓا۟ إِنَّآ أُرْسِلْنَآ إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾ إِلَّا ٱمْرَأَتَهُۥ قَدَّرْنَآ ۙ إِنَّهَا لَمِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ ﴿٦٠﴾

نو وویل (ملائکو) چې بېشکه مونږ رالیږلي شوي یو هغه قوم (د لوط علیه السلام) ته چې مجرمان (کافران) دي. مګر آل د لوط چې بېشکه هرومرو مونږ نجات ورکوونکي ساتونکي یو د دوی د ټولو (له عذابه). مګر ښځه د دغه (لوط) چې مقدّره مقرره کړې وه مونږ (په حکم د الله سره) چې بېشکه دا له بېرته پاتې کېدونکیو ده (په معذّبینو کې).

تفسیر: یعنې دغه ښځه به له نورو کفّارو سره په عذاب کې مبتلا کیږي.

تنبیه: ظاهر خو همدغه دی چې: ﴿قَدَّرْنَآ ۙ إِنَّهَا لَمِنَ ٱلْغَٰبِرِينَ﴾ د هغو ملائکو مقوله ده چې سره له عذابه راغلې وې، کله چې دوی د قضاء او قدر د فیصلې نافذ کولو لپاره په رسمي ډول سره راغلې وې؛ نو ځکه د تقدیر نسبت یې نیابتاً پخپل طرف وکړ، او ممکن دي چې دغه ﴿قَدَّرْنَآ﴾ الآیة ـ د الله تعالی کلام وي، نو په دغه تقدیر سره هیڅ اشکال نشته.

فَلَمَّا جَآءَ ءَالَ لُوطٍ ٱلْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّنكَرُونَ ﴿٦٢﴾

نو کله چې راغلل آل د لوط ته (هغه) لیږلې شوې (ملائک). نو وویل (لوط) دوی ته: بېشکه تاسې یو قوم یئ بل رنګ (نا آشنا ویرووونکی).

قَالُوا۟ بَلْ جِئْنَٰكَ بِمَا كَانُوا۟ فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾

وویل (پرښتو: نه یو مونږ ناآشنا ډارونکي) بلکه (ملائک یو چې) راغلي یو تاته په هغه (عذاب) سره چې وو (قوم ستا) چې په هغه کې به یې شک کولو (له ډېر جهل او عناده).

تفسیر: یعنې مه ویرېږه ! مونږ بنیادمان نه یو، مونږ خو له اسمانه هغه شی له خپله ځانه سره راوړی دی، چې په هغه کې دا خلق له تا سره جګړې کوي، یعنې هغه مهلك عذاب چې ته به هغه سره درګرده دوی ویروې، او دوی پرله پسې ترې انکار کوي.

وَأَتَيْنَٰكَ بِٱلْحَقِّ وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿٦٤﴾

او راوړی دی مونږ تاته حق (چې عذاب دی) او بېشکه مونږ خامخا یو صادقان (رښتین په دغه خبره کې).

تفسیر: یعنې اوس تاسې بالکل مطمئن شئ ! دغه بالکل داسې پخه او غوټه شوې خبره ده چې په کې له سره د درواغو احتمال نشته.

فَأَسْرِ بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ ٱلَّيْلِ وَٱتَّبِعْ أَدْبَٰرَهُمْ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنكُمْ أَحَدٌ وَٱمْضُوا۟ حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾

نو بوځه (وباسه) عیال خپل (له دې ښاره) په یوه ټوټه د شپې او ته (هم ځه) وروسته په دوی پسې، او نه دې ګوري بېرته له تاسو څخه هیڅ یو (چې ونه ویریږي)، او ځئ تاسې هغه ځای ته چې امر حکم شوی دی (تاسې ته).

تفسیر: یعنې کله چې د شپې لږ څه برخه پاتې شي؛ نو ته سره د خپلې کورنۍ له دې ښاره ووځه !او تاسې له ګردو څخه وروسته لاړ شئ، څو پوره مطمئن شئ چې بل ستاسې هیڅوک نه دی پاتې شوی، یا له لارې بېرته نه دی ګرځېدلی، نو په دغه صورت کې به ستاسې زړونه بالکل ډاډه او مطمئن کیږي، او په پوره خاطر جمعۍ سره به د الله تعالی په ذکر او شکر کې مشغولېږئ، او د خپلو ملګرو له احواله به په ښه شان سره خبرېږئ، د بل لوري ستاسې د دغه بېرته تللو لامله به وړاندې تلونکي ستاسې له وېرې شا نه ګرځوي، او وروسته به نه ګوري.

په دې ډول به د ﴿وَلَا يَلۡتَفِتۡ مِنكُمۡ أَحَدٞ﴾ پوره امتثال کېدی شی، او دغه کسان به د خطر له ځایه لرې پاتې کیږي، او دوی به تاسې خپل ظاهري ملاتړ او ظهیر ګڼي، (او ځئ تاسې هغه ځای ته چې پرې حکم کړی شوی دی تاسې ته) یعنې د شام په ملک کې، یا بل کوم ځای ته چې پاک الله دوی ته هغه د امن ځای مقرر کړی وي.

﴿وَقَضَيۡنَآ إِلَيۡهِ ذَٰلِكَ ٱلۡأَمۡرَ أَنَّ دَابِرَ هَٰٓؤُلَآءِ مَقۡطُوعٞ مُّصۡبِحِينَ ٦٦﴾

او وحي کړې وه مونږ دغه (لوط) ته د دې کار (چې تفسیر یې دا دی) چې بېشکه بېخ د دې کسانو به پرې کړی شي په دې حال کې چې دوی په سبا کې داخلیږي.

تفسیر: یعنې لوط علیه السلام ته مونږ د ملائکو په واسطه دغه قطعي فیصله واوروله، چې عذاب هیڅ لرې نه دی، اوس د ګهیځ (سحر وختي) په وخت کې به بالکلیه دغه قوم استیصال (هلاک) کړی شي، او بیخي به فنا کیږي، ښایي چې مطلب یې داسې وي چې د صباح پر شروع کېدلو سره به عذاب هم شروع کیږي، او تر لمر ختو (اشراق) پورې به ګرده معامله پای ته ورسیږي، ځکه چې په بل ځای کې د «مصبحین» په ځای د «مشرقین» لفظ راغلی دی.

﴿وَجَآءَ أَهۡلُ ٱلۡمَدِينَةِ يَسۡتَبۡشِرُونَ ٦٧﴾

او راغلل اهل (د هغه) ښار (کور د لوط ته) چې خوښي زیري یې کولو (یو په بل سره په چرت د لواطت کې).

تفسیر: یعنې کله چې یې واورېده چې د لوط علیه السلام کره ډېر حسین او جمیل هلکان مېلمانه شوي دي؛ نو د خپل عادت لامله په ډېر شوق او رغبت د هغه په لوري ور په منډه شول، او د ده د کور په شاوخوا کې سره غونډ شول، او د لوط څخه یې مطالبه وکړه چې دغه هلکان مونږ ته راوسپاره.

تنبیه: په ﴿وَجَآءَ أَهۡلُ ٱلۡمَدِينَةِ﴾ الآیة ـ کې «واو» د مطلق جمع لپاره دی، دلته د واقعاتو د ترتیبو بیان ملحوظ نه دی، د «هود» او د «الأعراف»په سورتونو کې دغه قصه تېره شوې ده، هغه دې سره د هغو تفاسیرو دلته بیا ولوستل شي !.

﴿قَالَ إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ ضَيۡفِي فَلَا تَفۡضَحُونِ ٦٨ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَلَا تُخۡزُونِ ٦٩ قَالُوٓاْ أَوَلَمۡ نَنۡهَكَ عَنِ ٱلۡعَٰلَمِينَ ٧٠﴾

وویل (لوط) چې بېشکه دا کسان مېلمانه ځما دي، نو مه شرموئ ما (په رسوایۍ د دوی؛ ځکه چې د مېلمه فضیحت د کوربه رسوایي ده). او وویرېږئ تاسې له الله (او لواطت مه کوئ) او مه سپکوئ تاسې ما (د مېلمنو په مخ کې).بیا وویل (قوم د لوط لوط ته) آیا نه وو منع کړی مونږ ته له (پناه ورکولو د) خلقو نه؟ .

﴿قَالَ هَٰٓؤُلَآءِ بَنَاتِيٓ إِن كُنتُمۡ فَٰعِلِينَ ٧١﴾

وویل (لوط) چې دغه دي لوڼې ځما که یئ تاسې کوونکي (د نکاح له دغو سره).

تفسیر: تاسې خپله غور وکړئ، چې آیا د شهوت د قضاء حلالي مواقع ستاسې په مخکې موجود نه دي، چې د دغسې چټي (بېکاره) حرام کارئ مرتکب کېږئ؟ دغه دي ستاسې ښځې (چې ځما د لوڼو په شاني دي) ستاسې په کورونو کې موجودې دي، که تاسې ځما پر وینا عمل وکړئ او د شهوت د قضاء پر مشروعه او معقوله طریقه لاړ شئ، نو د حاجت د قضاء لپاره هغوی کافي دي، دا ځومره بده او خرابه خبره ده چې له حلال او طیب شي څخه تاسې مخ اړوئ او د حرامو په پلیتئ کې ځان ککړوئ.

لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾

(نو وفرمایل الله) قسم دی په عمر ژوند ستا (ای محمده !) چې بېشکه دغه (قوم د لوط) خامخا په مستئ (د ګمراهئ) خپله کې مدهوشان دي.

تفسیر: ظاهر خو دغه دی چې دا خطاب د الله تعالی له طرفه نبي کریم صلی الله علیه وسلم ته دی، یعنې ستا په عمر او ژوند قسم دی چې د لوط علیه السلام قوم د غفلتونو او مستیو په نشو کې بیخي ویده (اوده) او ړانده شوي وو، دوی په ډېره بې پروایئ سره د لوط علیه السلام نصیحت ونه مانه، بلکه تر پښو لاندې به یې غورځاوه، دوی د خپلو قوتونو په نشو کې مست وو، شهوت خوښول د دوی زړه او دماغ بیخي مسخ او خراب کړي وو، دوی په ډېر امن او اطمینان د الله تعالی د نبي سره جګړې کولې، او نه پوهېدل چې تر سحره پورې دوی ته څه حال پېښېدونکی دی؟ د تباهئ او د موت وریځې د دوی پر سر ورختلې وې، دوی د لوط علیه السلام پر خبرو خندل، خو مرګ د دوی پر دغه وضعیت خندېده.

فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ ﴿٧٣﴾

نو ونیول هغوی لره غږ هیبتناک (د جبریل) حال دا چې داخلېدل دوی په وخت د ختلو د لمر کې.

تفسیر: د دې په متعلق مونږ په همدغه قریب ځای د ﴿دَابِرَ هَٰؤُلَاءِ مَقْطُوعٌ مُّصْبِحِينَ﴾ په تفسیر کې کلام کړی دی، «ابن جریج رحمه الله تعالی» وایي: هر هغه عذاب ته چې په هغه سره کوم قوم هلاک کولی شي؛ «صیحه» یا «صاعقه» ویلی شي.

فَجَعَلْنَا عَالِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْمُتَوَسِّمِينَ ﴿٧٥﴾

نو وګرځولو مونږ پورته طرف د دې ښارونو ښکته طرف د دوی، او اُووَرول مونږ پر هغوی کاڼي له کرتکاڼو څخه (چې په هر یوه به د خپل مرجوم «سنګسار» نوم لیکلی وو). بېشکه چې په دغه (مذکور کې چې تېرې قصې دي) خامخا دلائل (د عبرت او قدرت) دي لپاره د پوهانو عبرت اخیستونکو.

تفسیر: د سدومیانو د تعذیب تفصیل د «هود» په سورت او نورو کې تېر شوی دی، «متوسم» په اصل کې هغه شخص ته وایي: چې د ځینو ظاهري علاماتو او قرائنو له لیدلو څخه یواځې په فراست سره د کوم شي سراغ لګوي.

په حدیث کې راغلي دي: «اتقوا فراسة المؤمن فإنه ينظر بنور الله»، په ځینو روایتونو کې د «بتوفيق الله» زیادت شته، یعنې د مؤمنینو له فراسته تل وویرېږئ چې مؤمن د الله تعالی له عطا کړی شوې رڼا په توفیق سره ویني.

وَإِنَّهَا لَبِسَبِيلٍ مُّقِيمٍ ﴿٧٦﴾

او بېشکه دغه (قریې) خامخا پرتې دي په لاره سمه (چلنده) کې.

تفسير: له مكې معظّمې ځنې د شام په لوري تلونکيو ته د دغو چپه (وران) شويو ښارو کنډوالې په نظر راتللې ﴿وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِم مُّصْبِحِينَ﴾ (۲۳ جزء د الصافّات سورت (۱۳۷ – ۱۳۸) (۴) رکوع).

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾

او بېشکه په دغه (اهلاک د هغوی) کې خامخا دليل (د عبرت) دی مؤمنينو ته.

تفسير: يعنې د هغو کنډوالو له ليدلو څخه بالخصوص مؤمنينو ته عبرت حاصلېږي، ځکه چې هغوی پوهيږي چې د لوط عليه السلام د قوم د بغاوت او بدکارئ په سزا کې دغه ښارونه سره د اوسېدونکو د هغو له يوه مخ اړولي شوي دي، د مؤمنينو څخه ما سوا نور خلق ممکن دي چې د هغو د ليدلو څخه داسې ووايي چې: دغه ورانئ محض اتفاقي يا طبيعي ـ يا د بخت او طالع (بدبختئ) يا د نورو عواملو لامله واقع شو دی.

﴿وَإِن كَانَ أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ لَظَالِمِينَ﴾

او په تحقيق شان دا دی چې وو خاوندان د ځنګل (له قوم د شُعيب) خامخا له ظالمانو (په سبب د کفر خپل).

تفسير: د «ځنګل» اوسېدونکي، يعنې د شُعيب عليه السلام قوم چې د «مدين» په ښار کې اوسېدل، او هغوی ته نژدې د ونو ځنګل (بن) وو، او ممکن دي چې ځينې خلق به هلته هم اوسېدل، ځينې وايي چې «أصحاب الأيكه» او «أصحاب المدين» دوه سره جلا (جدا) قومونه دي، چې شُعيب عليه السلام د دواړو په لوري مبعوث شوی وو، دغو کسانو ګناه شرک او بت پرستئ او داړه مارئ او په تول او پيمانه کې فرېب ورکول او غولول وو، د دوی مفصّله قصه د «هود» او د «الأعراف» په سورت کې تېره شوې ده، هلته دې ولوستله شي.

﴿فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَإِنَّهُمَا لَبِإِمَامٍ مُّبِينٍ﴾

نو انتقام واخيست مونږ د دوی څخه (په سخته سزا سره) او بېشکه دا (ښارونه د لوط او شُعيب) خامخا پراته دي په لاره لويه ښکاره کې.

تفسير: يعنې د شام او حجاز پر هغې لارې چې د لوط عليه السلام د قوم کلی وو، له هغو څخه لږ څه ښکته د شُعيب عليه السلام د قوم مسکن وو، د دغو دواړو آثار به تلونکو راتلونکو ته په نظر راتلل.

﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ﴾

او خامخا په تحقيق دروغجن شميرلي وو خاوندانو د حجر (يعنې ثموديانو) د الله رسولانو لره.

تفسير: له أصحاب الحجر څخه مقصود «ثموديان» دي، چې د دوی د ملک نوم «حجر» وو، او د مدينې منورې په شمال کې واقع دی، او د دوی په لوري صالح عليه السلام مبعوث شوی وو، هغوی دی دروغجن وګانه، چې همدغه يوه نبي ته د دروغو نسبت کول ـ ګواکې ګردو (ټولو) انبياوو ته د دروغو نسبت کول دي.

﴿وَآتَيْنَاهُمْ آيَاتِنَا فَكَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ﴾

او ورکړي وو مونږ دغو (ثموديانو) ته دلائل خپل؛ نو وو دوی له هغو (معجزو) څخه مخ ګرځوونکي.

تفسیر: یعنې هغه اوښه چې له تیږې (ګټې) څخه ایستلې شوې وه، او بر سېره پر هغه نور معجزات.

وَكَانُوْا يَنْحِتُوْنَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوْتًا اٰمِنِيْنَ ﴿۸۲﴾

او وو دوی چې تو ږلې کېنودلې به یې له غرو څخه کوټې په دې حال کې چې په امن کې به وو (په هغو کې له هره آفته).

تفسیر: یعنې پر دنیوي ژوندون مغرور وو، او د خپل تکبّر او لویي د ښکاره کولو لپاره یې غرونه توږل، او لوی عالیشان منازل به یې جوړول، او داسې به یې ګڼل چې مونږ له سره له دې ځایه بل چېرې تلونکي نه یو، او پخپلو منځو کې به یې سره ویل چې: «مونږ ته به په داسې مضبوطو او مستحکمو عمارتو کې هیڅ یو آفت او مصیبت له سره نه وي رارسېدونکی».

فَاَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِيْنَ ﴿۸۳﴾ فَمَآ اَغْنٰى عَنْهُمْ مَّا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿۸۴﴾

نو ونیول هغوی لره غږ هیبتناک (د جبریل) په دغه حال کې چې داخلېدل دوی په سبا کې؛ نو دفع نه کړ له دوی نه (هیڅ عذاب) هغو شیانو چې وو دوی چې حاصلول به یې (چې ټینګې بناوې، اموال، رجال او نور وو).

تفسیر: یعنې مال ـ دولت ـ مستحکم عمارات ـ جسماني قوت او نور اسباب او وسائل هیڅ یو شی هم د الله تعالی عذاب نشي دفع کولی، د دوی قصه هم پخوا تېره شوې ده.

په حدیث کې دي چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د تبوک د تګ په وخت کې کله چې د «حجر» پر وادي تېرېده؛ نو خپل مبارک سر یې پخپل څادر پټ کړ، او د خپلې سورلۍ تګ یې تېز کړ، او اصحابو ته یې امر وکړ، چې «د معذّب قوم په کلیو کې مه ننوځئ ! مګر په داسې شان چې د الله تعالی له وېرې وژاړئ، او که ژړا نه درځي؛ نو د ژړېدونکو په شان وضعیت ځان ته غوره کړئ ! الله تعالی دې داسې ونه کړي چې تاسې ته هم داسې در ورسیږي، چې دغو ته رسېدلی وو».

دغه یې مسلمانانو ته ادب وروښود؛ چې سړی ښایي د دغسې ځایونو له کتلو څخه عبرت واخلي، او د پاک الله له وېرې څخه لړزېدونکی او وېرېدونکی وي، او د هسې ځایونو لیدل دې تش سیل او تماشا ونه ګڼي !.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَآ اِلَّا بِالْحَقِّ ؕ وَاِنَّ السَّاعَةَ لَاٰتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيْلَ ﴿۸۵﴾

او نه دي پیدا کړي مونږ اسمانونه او ځمکه او هر هغه څه چې په منځ د دوی کې دي مګر په حق (او حکمت او تدبیر) سره، او بېشکه قیامت خامخا راتلونکی دی (نو الله تعالی ستا انتقام اخلي له مکذّبانو څخه)؛ نو څنګ وکړه ته له دوی نه په څنګ کولو نېکو سره (یعنې عفوه ورته وکړه).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «د پخوانیو امتونو حال یې واوراوه چې دا جهان همداسې تش نه دی، او پر سر یې یو لوی مدبر شته، چې د ده لوی ذات د هر څیز تدارک کوونکی دی، او د مکمل او آخري تدارک نوم قیامت دی، او له کفّارو څخه د څنګ کېدلو امر یې هلته وفرمایه، چې د الله حکم ورسولی شي، او د تبلیغ فرض اداء کړی شي، او کافران لا پخپل ضد او عناد باندې ټینګ ولاړ وي، نو دلته حکم وشو چې د زیاتې جګړې کولو څخه هیڅ یوه فائده نشته، اوس نو د وعدې لارې ګوره ! او د دوی په ایذاء او تکلیف صبر کوه ! او د شکایت حرف پر خپله ژبه مه راوړه ! تر څو چې د پاک الله فیصله راشي»، (ځینو ویلي دي چې دغه حکم منسوخ شوی دی په آیت د سیف سره).

إِنَّ رَبَّكَ هُوَ الْخَلَّٰقُ الْعَلِيمُ ﴿٨٦﴾

بېشکه رب ستا همدی دی ښه پیدا کوونکی ډېر علم والا.

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ ﴿٨٧﴾

او خامخا په تحقيق درکړی دی مونږ تاته اووه آيته له فاتحې او (درکړي دي مونږ تاته) قرآن عظيم (الشان خورا ډېر لوی).

تفسير: شاه صاحب ليکي: «يعنې دغومره لوی نعمت ته وګوره چې تاته عطا شوی دی، او د کفارو له ضده مه خپه کېږه !».

تنبيه: د «سبع المثاني» په مصداق کې اختلاف دی، صحيحه او راجحه همدغه ده، چې له هغه څخه د سورت «الفاتحه» اووه آيتونه مراد دي، چې د هر لمانځه په هر رکعت کې تکرارېږي، په صحيحه وو احاديثو کې تصريح ده چې نبي کريـم صلی الله عليه وسلم د سـورت «الفاتحـه» پـه نسبت فرمايلي دي چې: «همدغه «سبع المثاني» او عظيم الشان قرآن دی؛ چې ماته راکړی شوی دی»، او دغه وړو کي سورت ته «قرآن عظيم» يعنې لوی قرآن فرمايل د اعتبار په درجه دي، دغه سورت ته «أم القـرآن» هم په همدغه لحاظ سـره وايي، چې ګواکې دغه يوه خلاصه او عماد دی، چې ښايي د هغه پوره تفصيل او شرح پاک قرآن ګڼلی شي، د عظيم الشان قرآن د تمامو علومو او مطالبو اجمالي نقشه يواځې په همدغه سورت کې شته.

برسېره په دې د «مثاني» د لفظ اطلاق له ځينو حيثياتو لامله پر پوره قرآن هم کړی شوی دی: ﴿اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ﴾ (۲۳ جزء د الزمر سورت (۲۳) آيت (۳) رکوع)، او ممکن دي چې نورو سورتونو ته هم له مختلفو وجوهو «مثاني» وويلی شي، مګر په دغه ځای کې د «سبع مثاني» او «قرآن العظيم» مصداق همدغه د «الفاتحه» سورت دی، يا به له «المثاني» نه د «الفاتحه» سورت او له «القرآن العظيم» نه پخپله عظيم الشان قرآن مراد وي، او دغه عطف له قبيل د عطف د عام وي پر خاص باندې.

يعنې او خامخا په تحقيق سره درکړی دی مونږ تاته ای رسوله ځما اووه آيتونه له «الفاتحه» څخه، او درکړی دی مونږ تاته قرآن لوی چې يې لوی دی قدر او ثواب د لوستلو په نزد ځمونږ.

لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾

مه راکاږه او مه پورته کوه سترګې خپلې (په رغبت سره) هغو شيانو ته چې نفع ورکړې ده مونږ په هغه سره حال دا چې هغه قسم قسم شيان دي دغو کفارو ته، او خفګان مه کوه په دغو (کفارو چې ايمان نه راوړي، يا په دې چې مؤمنان په ظاهري نعمتونو کې نه دي)، او ښکته کړه وزر خپل لپاره د مؤمنانو (او شفقت او مرحمت کوه پر دوی).

تفسير: مشرکين ـ يهود ـ نصارى او د الله جلّ جلاله او رسول صلی الله عليه وسلم نورو دښمنانو ته د دنيا د ځو ورځني ژوندانه سامان چې ورکړی شوی دی؛ هغه ته مه ګورئ ! دوی پرېږدئ چې څو ورځې مزې وکړي، تاسې ته پاک الله د قرآن عظيم هغه دولت درکړی دی؛ چې د هغه په مقابل کې د دنيا نور دولتونه هيڅ دي، په رواياتو کې راغلي دي: «هر چاته چې الله تعالی قرآن ورکړي، او دی د نورو نعمتونو هوس کوي؛ ګواکې ده د قرآن قدر ونه کړ».

﴿وَلَا تَحۡزَنۡ عَلَيۡهِمۡ﴾ الآية ـ يعنې غم مه خوره چې دوی ولې نه مسلمانيږي، تاسې د خپل تبليغ اداء کوئ ! او معاندينو پسې خپل ځان په زيات فکر او غم کې مه مبتلا کوئ ! ستاسې د شفقت او همدردۍ مستحق مؤمنين دي، له دوی سره د ملاطفت، پوستوالي، مهرباني، شفقت او تواضع وضعيت وکړئ !.

وَقُلۡ إِنِّيٓ أَنَا ٱلنَّذِيرُ ٱلۡمُبِينُ ﴿٨٩﴾

او ووايه (ای محمده !) چې بېشکه زه چې يم همدا زه وېروونکی ښکاره يم (له عذابه د الله).

تفسير: يعنې که يې منئ يا يې نه منئ؛ زه د الله تعالی پيغام صاف صاف تاسې ته رسوم، او د تکذيبونو او شرارتونو له بدو عواقبو (انجام) څخه مو په ښکاره ډول (طريقه) سره اګاه کوم.

كَمَآ أَنزَلۡنَا عَلَى ٱلۡمُقۡتَسِمِينَ ﴿٩٠﴾ ٱلَّذِينَ جَعَلُواْ ٱلۡقُرۡءَانَ عِضِينَ ﴿٩١﴾

(درکړي مو دي تاته سبع المثاني يا لېږلی مو وو عذاب) لکه چې نازل کړی وو مونږ (عذاب) پر قسمت کوونکو. هغو چې ګرځولی يې وو (دغه) قرآن ټوټې ټوټې (چې ځينې ته به يې شعر او ځينې ته به يې سحر ويل).

تفسير: د دې آيت معنی په څو ډوله شوې ده، ځينو ويلي دي چې له «مقتسمين ـ ويشونکو) څخه مراد د رسول الله صلی الله عليه وسلم د زمانې هغه يهودان او نصرانيان دي؛ چې د قرآن تقسيم او تحليل يې کړی وو، يعنې هغه قرآني مضامين چې د دوی د تحريفاتو او آراوو او اهواوو سره موافق لوېدل؛ نو يې مني، او هغه چې ترې مخالف واقع شي؛ نه يې مني.

مطلب به يې داسې شي چې: مونږ تاسې ته «سبع المثاني» او «عظيم الشان قرآن» درکړی، او لېږلی مو يې، او همغسې چې پخوانيو انبياوو ته مو کتابونه لېږل يا وحي مو نازلوله (يا پر پخوانيو کفارو مو عذاب نازلاوه؛ نو دغه) ارسال يا د وحي انزال کومه نوې عجيبه خبره نه ده، چې ترې انکار وکړی شي.

ځينو له «مقتسمين» څخه يهود او نصاری او د قرآن له لفظه سابقه کتابونه مراد کړي دي، يعنې هغوی تحريفات وکړل، او خپل کتابونه يې ټيرې کړل.

ځينو ويلي دي چې هغه مشرکان ترې مراد دي، چې د استهزاء او تمسخر په ډول په قرآن کې يې تقسيمات کول، کله چې د قرآني سورتونو نومونو به يې اورېدل؛ نو پخپلو منځو کې دوی سره خندل، او ويل به يې چې «البقرة» يا «المائدة» به زه اخلم، «العنکبوت» او «النمل» به تاته درکړم.

دغو کسانو په يو بل قسم سره هم د قرآن عظيم په متعلق خپل خيالات تقسيم کړي وو، چا به ورته شعر ويل، چا به جادو ګاڼه، چا به د لېونيانو د اپلتو نسبت ورته کاوه، چا به «أساطير الأولين» باله.

نو دغو ګردو ته يې خبر ورکړ؛ چې زه تاسې ګرد له داسې عذابه وېروونکی يم، لکه چې يقينا پر دغو مسخرو کوونکيو باندې نازل کېدونکی دی.

په دې تقدير د «أنزلنا» تعبير به په دې لحاظ وي چې متيقن الوقوع او قريب الوقوع مستقبل ګواکې ماضي فرض شوی دی.

ابن کثير (رحمه الله) د «مقتسمين» معنی په قسم يادوونکو سره اخيستې ده، يعنې هغو پخوانيو اقوامو چې د انبياوو په تکذيب او مخالفت باندې قسمونه ياد کړي وو، او پر دغو خبرو يې قسمونه يادول، دوی سماوي کتابونه ټوټې

ټوټې کړي وو، همغسې چې مونږ پر هغوی باندې عذاب نازل کړ، نو د همغه عذاب پشان سره دغه ﴿نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾ هم تاسي ويروي.

د «مقتسمين» د دې معنی په تاييد کې «ابن کثير» دغه آيات وړاندې کړي دي: ﴿قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ﴾ (۱۹ جزء د النمل سورت (۴۹) آيت (۴) رکوع)، ﴿وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَن يَمُوتُ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۳۸) آيت (۵) رکوع)، ﴿أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُم مِّن قَبْلُ مَا لَكُم مِّن زَوَالٍ﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم (۴۴) آيت (۷) رکوع)، ﴿أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ﴾ (۸ جزء د الأعراف سورت (۴۹) آيت (۶) رکوع).

فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۹۲﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۹۳﴾

نو قسم دی په رب ستا چې خامخا وبه پوښتو مونږ خامخا دوی ټول (په ورځ د قيامت). د هغو اعمالو (د قسمت يا نسبت) څخه چې وو دوی چې کول به يې.

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿۹۴﴾

نو ښکاره (او په جهر کړه ای محمده !) هغه دعوت چې ته مامور يې پرې، او مخ واړوه له مشرکانو څخه (او مه کوه هيڅ التفات او پروا د دوی ويلو ته).

تفسير: يعنې په ويلو کې هيڅ کوتاهي مه کوئ، او ښه پاک په ښکاره ډول سره د پاک الله پيغام ورسوئ ! دغه مشرکين ستاسې هيڅ شی نشي خرابولی.

إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿۹۵﴾ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿۹۶﴾

بېشکه مونږ کافي شوي يو لپاره ستا (له شره) د مسخرو کوونکو (او بس شوي يو له طرفه ستا په مقابل د اضرارو د هغو کې). هغه کسان چې ګرځوي (شريکوي) دوی سره له الله (چې بر حق معبود دی) معبود بل، نو ژر به پوه شي دوی (په عاقبت د کار خپل په دنيا او عُقبی کې).

تفسير: يعنې په دنيا او آخرت کې مونږ ګردو مسخرو کوونکو ته سزا ورکوو، تاسې بې خوفه او خطره خپل تبليغ ته دوام ورکړئ، ستاسې يوه ويښته ته به هم څه ضرر او زيان نه رسيږي.

﴿الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ ۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ﴾ يعنې له رسول الله سره د استهزاء ـ او له الله تعالی سره د شريک درولو د دغو دواړو انجام او سزا به دغه خلق ګوري.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿۹۷﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ ﴿۹۸﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿۹۹﴾

او خامخا په تحقيق معلوم دی مونږ ته؛ چې بېشکه ته چې يې تنګي راوړي سينه ستا په سبب د هغه خبرو چې وايي دغه (کفار). نو تل تسبيح وايه سره له حمده د رب خپل او شه تل له سجده کوونکيو څخه. او عبادت کوه د رب خپل تر هغه پورې چې راشي تاته يقين (يعنې مرګ).

تفسير: يعنې که د کفّارو له ضده او عناده او له دې نه چې شريک دروي الله تعالی ته، او طعن وايي په قرآن، او تمسخر کوي په نبي صلی الله عليه وسلم، زړه تنګه شئ؛ نو تاسې هغوی څنې خپله توجه واړوئ، او بيخي د الله تعالی په تسبيح

او تحمید کې مشغول شئ ! د الله تعالی ذکر ـ لمونځ ـ سجده ـ د الله تعالی عبادت هغه شیان دي؛ چې د هغه له تاثیره قلب مطمئن او منشرح او ډاډینه مومي، او فکر او غم ترې لرې کیږي، نو ځکه د نبي کریم صلی الله علیه وسلم عادت وو، کله چې کومه مهمه خبره به ورپېښیده؛ نو دوی به په لمانځه مشغولېدل.

﴿وَٱعۡبُدۡ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأۡتِيَكَ ٱلۡيَقِينُ﴾ «او عبادت کوه د رب خپل تر هغه پورې چې راشي تاته یقین» یعني موت، د جمهورو اسلافو په نزد په دغه آیت کې د «یقین» معنی په موت سره کیږي، یعني د مړینې تر وخته پورې د الله تعالی په عبادت کې مشغول او لګیا اوسه !.

تمّت سورة الحجر، ولله الحمد والمنة، وهو المسئول أن يتوفّانا على أكمل الأحوال وأحسنها، فإنه جواد كريم، ملك برٌّ رؤوفٌ رحيم.

«د (النحل) سورت «مکي» دی، پرته له دوو وروستنیو آیتونو چې «مدني» دي، (۱۲۸) آیتونه او (۱۶) رکوع لري، په تلاوت کې (۱۶) او په نزول کې اویایم سورت دی، وروسته د (الکهف) له سورت څخه نازل شوی دی.

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَتٰۤی اَمۡرُ اللّٰهِ فَلَا تَسۡتَعۡجِلُوۡهُ ؕ سُبۡحٰنَهٗ وَتَعٰلٰی عَمَّا یُشۡرِكُوۡنَ ①

راغی امر (حکم) د الله (په نصرت د مؤمنين او قيام د يوم الدين) نو تلوار مه کوئ تاسې هغه ته (ای کفّارو)، پاکي ده الله ته او لوی (اوچت او پورته) دی له هغه چې دوی شريک ورسره پيدا کوي (له بُتانو او نورو طواغيتوا).

تفسیر: يعنې د الله تعالی د دغه حکم د وُقوع وخت قريب رارسېدلی دی، چې «د رسول الله صلی الله علیه وسلم جماعت غالب او منصور ـ او د حق مخالفان به مغلوب او ذليل وي، او هغوی ته به په دنيا کې د مجاهدينو مسلمانانو له لاسونو، او په آخرت کې د ﴿اَحۡكَمُ الۡحٰكِمِیۡنَ﴾ د دربار له لوري د شرك او کُفر سزا ورسيږي، او د قيامت ساعت هم لرې نه دی»، د هغه شي راتلل چې يقيني وي؛ هغه ښايي راغلی وګڼلی شي، بيا د هغه د ژر غوښتلو ضرورت څه دی؟.

کفّارو به د تکذيب او استهزاء له لارې ويل چې: د هغه عذاب يا د قيامت وعده چې تاسې راسره کوئ؛ ولې ژر نه راځي؟ نو دوی ته يې تنبيه فرمايلې ده چې ستاسې له داسې ويلو څخه هغه لرې کېدونکې نه ده، بلکه په حتمي او يقيني ډول سره هغه ژر راتلونکې ده، هر څومره چې په کې ځنډ (تأخير) هم ولګيږي؛ هغه هم يو شان ستاسې په حق کې مفيد دی، ممکن دی چې دې ضمن کې ځينو ته د اصلاح او د توبې توفيق ور په برخه شي.

یُنَزِّلُ الۡمَلٰٓئِكَةَ بِالرُّوۡحِ مِنۡ اَمۡرِهٖ عَلٰی مَنۡ یَّشَآءُ مِنۡ عِبَادِهٖۤ اَنۡ اَنۡذِرُوۡۤا اَنَّهٗ لَاۤ اِلٰهَ اِلَّاۤ اَنَا فَاتَّقُوۡنِ ②

نازلوي (الله) ملائکې سره له روح (د وحي) په امر (حکم) خپل پر هر چا چې اراده وفرمايي (د نبوّت يې) له بندګانو خپلو، (او داسې فرمايي انبياوو ته) چې وويرېږئ (خبردار کړئ تاسې خلق) په دې چې بېشکه نشته بر حق معبود مګر همدا زه يم، نو وويرېږئ تاسې له ما نه.

تفسیر: يعنې د پرښتو په جنس کې ځينو ته لکه جبرئيل علیه السلام يا «حفظة الوحي» د هغوی په لوري په ﴿فَاِنَّهٗ یَسۡلُكُ مِنۡۢ بَیۡنِ یَدَیۡهِ وَمِنۡ خَلۡفِهٖ رَصَدًا﴾ کې يې اشاره کړې ده (۲۹ جزء د الجن سورت (۲۷) آيت (۲) رکوع).

﴿بِالرُّوۡحِ﴾ سره له روح او اسرارو د وحي، يا سره له نبوّت، يا قرآن چې هر يو له دغو څخه زړونه ته په غير مرئي طريقې د يوې سرې او پټې خبرې په ډول راتله، لکه چې په (۲۴ جزء د المؤمن سورت په (۱۵) آيت دويمه رکوع کې يې فرمايلي دي: ﴿یُلۡقِی الرُّوۡحَ مِنۡ اَمۡرِهٖ عَلٰی مَنۡ یَّشَآءُ مِنۡ عِبَادِهٖ لِیُنۡذِرَ یَوۡمَ التَّلَاقِ﴾ او په (۲۵ جزء د الشوری سورت (۵۲) آيت (۵) رکوع کې يې فرمايلي دي: ﴿وَكَذٰلِكَ اَوۡحَیۡنَاۤ اِلَیۡكَ رُوۡحًا مِّنۡ اَمۡرِنَا ؕ﴾ د قرآن يا د الهي وحي په «روح» سره تعبير کولو کې دغه اشاره ده، چې همغسې چې مادي اجسامو ته له نفخې څخه ظاهري حيات حاصليږي؛ همداسې هغه قلوب هم چې د جهل او ضلال له ناروغيو څخه مړه شوي دي، د الله تعالی د وحي له رسېدلو څخه ژوندي کيږي.

﴿مِنْ أَمْرِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖٓ﴾ هغه بندګان انبياء عليهم السلام دي چې پاك الله هغوى په ګرد مخلوقاتو سم له خپل حكمت او كامل اختيار سره غوره كړي دي، ﴿اَللّٰهُ اَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهٗ﴾ (۸ جزء د الأنعام سورت (۱۲۴) آيت (۱۵) ركوع)، ﴿اَللّٰهُ يَصْطَفِيْ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ رُسُلًا وَّمِنَ النَّاسِ﴾ (۱۷ جزء د الحج سورت (۷۵) آيت (۱۰) ركوع).

﴿اَنْ اَنْذِرُوْٓا اَنَّهٗ لَآ اِلٰهَ اِلَّآ اَنَا فَاتَّقُوْنِ﴾ «داسې چې وويروئ او خبردار كړئ خلق په دې چې نشته هيڅ بر حق معبود مګر همدا زه يم؛ نو وويرېږئ تاسې له ما نه»، يعنې د توحيد تعليم ـ د شرك ترديد ـ د تقوى په لوري دعوت ـ دغه على الدّوام د ګردو انبياوو عليهم السلام مشتركه او متفقه نصب العين دى، ګواكې دغه د توحيد د اثبات نقلي دليل دى، وروسته له دې نه عقلي دلائل هم بيانيږي.

خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ ؕ تَعٰلٰى عَمَّا يُشْرِكُوْنَ ۝۳

پيدا كړي دي (الله) اسمانونه او ځمكې په حق (حكمت او رښتيا) سره، پورته دى (الله) له هغه څه نه چې شريكان يې ورته نيسي دغه (مشركان).

خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ نُّطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيْمٌ مُّبِيْنٌ ۝۴

پيدا كړى دى (الله) انسان لره له نطفې (اوبو د منيو) نه، نو ناڅاپه دغه (انسان) سخت جګړه كوونكى وو ښكاره (په ناحقه سره).

تفسير: يعنې د علويّاتو او سفلياتو د انتظام څخه مو وروسته تاسې پيدا كړئ، تاسې پخپله د خپل خلقت په لوري غور وكړئ ! نو د الله تعالى د عجيبو او غريبو صنعتونو او قدرتونو كارونه به درښكاره شي، ستاسې اصل څه وو؟ يو داسې بې سا څاڅكى چې نه په كې حس او حركت وو، او نه شعور او اراده، او نه د خبرو او كار كولو لايق وو، هغه څه چې د يوه حرف په ويلو قادر نه وو؛ وګوره چې اوس څنګه ښې وينا وې، نطقونه او كانفرنسونه كوي؟ په هغه كې چې لږ ادنى حس او حركت نه وو؛ اوس څرنګه په هره هره خبره د جګړې كولو ـ او حجّت او دلائل ايستلو قدرت په كې پيدا شوى دى، حتى په ځينو اوقاتو له مخلوقه تېر شوى ـ تر خپل خالق پورې هم خبرې كوي، او د ده په مقابل كې ټينګ درېږي، او احكام يې نه مني، او دا يې هم په ياد ونه ساتله، چې د ده اصل څه وو؟ او دغه طاقت يې څرنګه حاصل كړ؟ او چا وركړ؟ ﴿اَوَلَمْ يَرَ الْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنٰهُ مِنْ نُّطْفَةٍ فَاِذَا هُوَ خَصِيْمٌ مُّبِيْنٌ ۞ وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَّنَسِيَ خَلْقَهٗ ؕ قَالَ مَنْ يُّحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيْمٌ ۞ قُلْ يُحْيِيْهَا الَّذِيْٓ اَنْشَاَهَآ اَوَّلَ مَرَّةٍ ؕ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيْمٌ﴾ (۲۳ جزء د يسين سورت (۷۷، ۷۸، او ۷۹) آيتونه (۵) ركوع).

وَالْاَنْعَامَ خَلَقَهَا ۚ لَكُمْ فِيْهَا دِفْءٌ وَّمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَاْكُلُوْنَ ۝۵

او چارپايان پيدا كړي دي (الله)، تاسې لپاره (اى انسانانو !) چې شته په دوى كې اسباب د ځان ساتلو (له يخنى) او (نورې ډېرې) نفعې، او له ځينو دغو (چارپايانو) څخه خورئ تاسې.

تفسير: يعنې الله تعالى اوښ ـ غويي ـ مېږه (ګډه) ـ اوزه (بيزه) ـ او نور يې در پيدا كړل، چې د هغو له وړيو او وېښتانو او نورو څخه كمبل ـ چكمن ـ جرابې ـ شړې ـ ټكر (څادر) ـ ټغر ـ لمڅې ـ كيږدۍ ـ او د يخنۍ نه د ژغورلو (محفوظولو) لپاره ترې نور شيان جوړوئ، برسېره په دې د هغوى شودې څښئ، او د بزګرۍ چارې ترې اخلئ، د غوړيو ـ كوچو ـ كرتو ـ ماستو او شوملو افراط د همدغو حيواناتو له وجوده دى چې تاسې ته لنګيږي، او تاسې پرې سورېږئ، او سوداګري او كراكښې پرې كوئ، د دوى له څرمنې څخه څرنګه ښه ښه او لوړ قيمته اسباب او سامان تياروئ، د هغوى حيواناتو غوښې چې خورئ په هغو كې هيڅ كوم معتد به بدني يا اخلاقي مضرت نشته، د دوى له غوښې او وازدو څخه

ځومره استفاده کیږي؟ او د ځومره غریبانو نسونه پرې مړیږي؟ او هغه نور خواړه چې مونږ یې خورو؛ د هغو په تیارې کې تر کومه اندازه پورې د دغو حیواناتو دخل شته؟.

وَلَكُمۡ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسۡرَحُونَ ۝٦

او شته تاسې ته په دغو (چارپایانو) کې زیب او زینت کله چې بېرته یې کور ته راولئ لپاره د راحت، او کله چې بهر ته یې د څر لپاره بیایئ.

تفسیر: کله چې مواشي او حیوانات په کورونو کې ولاړ وي، یا په صحراوو کې سره تیت او پرک (خواره واره) او په څر کې لګیا او له سترګو څخه لرې وي، نو په دغه وخت کې د الله تعالی د انعام داسې ښکاره او صافه مظاهره نه کیږي، څه مهالې چې دوی ګهیځ (سحر وختې) په اوله د ورځې کې د څر لپاره له کورونو وځي،یا ماښام وروسته د څرېدلو او ګېډې مړولو له صحراء څخه د کورونو په لوري راځي؛ نو یو عجیبه رونق او خوښي، او ډېره ښه ننداره او خوشالي ترې محسوسیږي، نه یواځې خاوند د خپلو دغه مالونو د لیدلو څخه خوښیږي؛ بلکه نور کسان هم د هغو له لیدلو څخه خوشالیږي، او یو له بله سره وایي چې پاک الله هغه سړي ته ځومره دولت او اقبال ور کړی دی.

وَتَحۡمِلُ أَثۡقَالَكُمۡ إِلَىٰ بَلَدٖ لَّمۡ تَكُونُواْ بَٰلِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ ٱلۡأَنفُسِۚ إِنَّ رَبَّكُمۡ لَرَءُوفٞ رَّحِيمٞ ۝٧

او باروي دغه (چارپایان) درانه بارونه ستاسې (او رسوي یې) هغه ښار ته چې نه وئ تاسې رسیدونکي هغه ته مګر په سختۍ مشقت د نفسونو (ځانو) خپلو سره، بېشکه چې رب (پالونکی) ستاسې خامخا لوی شفقت والا ډېر رحم کوونکی دی (چې دغه حیوانات یې هم پیدا کړي دي ستاسو د منافعو لپاره).

تفسیر: یعنې چېرې چې تاسې جره بې له اسبابه او سامانه په ډېر مشکل رسېدی شوئ؛ دغه بودګان (ځناور) تاسې او ستاسې درانه درانه اسبابونه هم وړي، دا د الله تعالی ځومره لویه مهرباني ده؛ چې دغه حیوانات یې ستاسې د خدمت لپاره خلق او درولي دي، او له دغو څخه د خدمت اخیستلو اجازه یې در کړې ده، ځو خپل ډېر او سخت او مشکل مهمّات هم د دغو حیواناتو په وسیله اسان کړئ، ﴿أَوَلَمۡ يَرَوۡاْ أَنَّا خَلَقۡنَا لَهُم مِّمَّا عَمِلَتۡ أَيۡدِينَآ أَنۡعَٰمٗا فَهُمۡ لَهَا مَٰلِكُونَ * وَذَلَّلۡنَٰهَا لَهُمۡ فَمِنۡهَا رَكُوبُهُمۡ وَمِنۡهَا يَأۡكُلُونَ﴾ (۲۳ جزء د یس سورت (۷۱، ۷۲) آیتونه (۵) رکوع).

وَٱلۡخَيۡلَ وَٱلۡبِغَالَ وَٱلۡحَمِيرَ لِتَرۡكَبُوهَا وَزِينَةٗۚ

او (پیدا کړي دي الله) آسونه او قچرې او خره لپاره د دې چې سور بړئ تاسې په دوی باندې او (زینت کوئ پر دغو) په زینت کولو سره.

تفسیر: یعنې پرې سوربړئ او شان مو ترې ظاهریږي.

تنبیه: په عربستان کې د خره سورلۍ معیوبه نه ده، او د هغه ځای خره (ځمونږ د پښتنو د بلخي خرو په شان) ډېر غښتلي، قیمتداره، ګړندي، چالاک او ښکلي دي، حتّی ځینې خره د اس په شان مزل کوي، ډېر او ښه ځغلي.

وَيَخۡلُقُ مَا لَا تَعۡلَمُونَ ۝٨

او پیدا کوي (الله ډېر نور) څیزونه چې اوس یې نه پېژنئ تاسې.

تفسیر: یعنې د هغو حیواناتو (او مرکوباتو) ذکر چې پاس وشو؛ برسېره پر هغه الله تعالی ستاسې د انتفاع لپاره داسې نور شیان هم پیدا کړي او پیدا کوي يې چې له هغو څخه اوس تاسې بې خبره یئ، په دغه کې هغه ګرد د سورلی شیان داخل شول چې تر قیامته به جوړیږي.

وَعَلَى اللّٰهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَآئِرٌ

او خاص پر الله دی بیان د لارې (برابرې) او ځینې د لارو څخه کږې مائلې هم دي (له حقه).

تفسیر: یعنې هغه شانې چې د ځمکې د لارې پرې کولو او د مقصود تر منزل پورې د رسېدلو وسائل يې در برابر کړي دي؛ همداسې تر الله پورې د رسېدلو سمه لاره يې هم در پرانستلې ده، د هر چا چې پوهه او عقل سم وي؛ نو هغه د پاس مذکورو شویو دلائلو او بصائرو کې له غور کولو څخه د الله تعالی پر قدرت او عظمت او جبروت به ایمان راوړي، او د توحید او تقوی په سمه لاره بې له خرخشې (خطرې) تر الله پورې رسیږي، لیکن د هر چا چې عقل سم نه وي؛ نو پر دغه سم سړک باندې به د تللو توفیق له کومه وموندلی شي؟ دی به تل د اهواوو او اوهامو په پیچدارو لوړو او ژورو کې لالهانده او سرګردانه ګرځي: ﴿وَاَنَّ هٰذَا صِرَاطِيْ مُسْتَقِيْمًا فَاتَّبِعُوْهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيْلِهٖ﴾ (۸ جزء د الأنعام سورت (۱۵۳) آیت (۱۹) رکوع).

وَلَوْ شَآءَ لَهَدٰىكُمْ اَجْمَعِيْنَ ﴿۹﴾

او که اراده فرمایلي وی (الله د هدایت ستاسې)؛ نو خامخا سمه برابره لاره به يې ښوولې وه تاسې ټولو ته.

تفسیر: یعنې الله تعالی له دې خبرې څخه نه دی عاجز؛ چې ګرده (ټوله) دنیا په همغه یوه لاره کې ولګوي، لکن د ده حکمت مقتضي نه دی چې ګرد (ټول) د یوه اصول په اختیارولو باندې مجبور کړي، لکه چې مونږ پخوا له دې نه په متعددو مواقعو کې د هغه تشریح کړې ده.

هُوَ الَّذِيْٓ اَنْزَلَ مِنَ السَّمَآءِ مَآءً لَّكُمْ مِّنْهُ شَرَابٌ وَّمِنْهُ شَجَرٌ فِيْهِ تُسِيْمُوْنَ ﴿۱۰﴾

الله هغه (ذات) دی چې نازلې کړې، رالېږلې (يې) دي له (طرفه د) اسمانه اوبه، چې دي تاسو ته له دې اوبو څخه څښل او (زرغونوي) له دغو اوبو څخه ونه (او واښه) هم چې په دغو وښو کې څروئ تاسې (حیوانات خپل).

يُنْۢبِتُ لَكُمْ بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُوْنَ وَالنَّخِيْلَ وَالْاَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرٰتِ ۗ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّتَفَكَّرُوْنَ ﴿۱۱﴾

زرغونوي (الله) تاسې ته په دغو اوبو سره کښت (فصل) او زیتون او خرما ګانې او (تاکونه د کورو) انګورو او له هر قسمه مېوو څخه، بېشکه په دغه (زرغونتیا د دغو مذکوره وو اشیاوو) کې خامخا لویه نښه (د قدرت) ده لپاره د (هغه) قوم چې فکر کوي (په کې).

تفسیر: یعنې له یو رنګ اوبو څخه راز راز (قسم قسم) مېوې زرغونوي، چې د هغو شکل او صورت او رنګ او رائحه اوخوند او تاثیر بیخي بېل دي، په دغه کې غور کوونکي ته د الله تعالی د کامل قدرت او غریبه صنعت لویې نښې دي، چې له یوې ځمکې، یو لمر، یوې هوا او یوه رنګ اوبو څخه څرنګه ډول ډول ګلان او مېوې تل پیدا کیږي؟.

وَسَخَّرَ لَكُمُ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرٰتٌۢ بِاَمْرِهٖ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيٰتٍ لِّقَوْمٍ يَّعْقِلُوْنَ ﴿١٢﴾

او مسخّره كړې يې ده (په كار يې لګولې ده) تاسې ته شپه او ورځ او لمر او سپوږمۍ او ستوري مسخّرې (په كارونو كې لګولې شوي) دي په امر (حكم) د دغه (الله) سره، بېشكه په دغو (علويه وو تصرّفاتو) كې خامخا ډېر دلائل د يووالي د الله تعالى لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي.

تفسير: شپه او ورځ برابر يو له بله سره نښتې دي؛ څو دنيوي كاروبار پرې وچليږي، او خلق سكون او آرام ترې حاصل كړي شي، همداسې لمر او سپوږمۍ هم تر يوه معيّن نظام لاندې راښكاري او پټيږي، د شپې او د ورځې د دغه تګ او راتګ او د شمس او قمر د دغه ختلو او پرېوتلو سره د انسانانو بېشماره فائدې تړلي دي، بلكه كه په غورسره وليده شي؛ نو بې له دغو څخه د انسان ژوند محال دى، الله تعالى پخپل كامل اقتدار سره لمر، سپوږمۍ او نور ګرد ستوري يې د ادنى مزدورانو په شان څمونږ په كارونو كې لګولي دي، مجال نشته چې دوى لږ څه سستي وكړي، يا غاړه ترې وغړولى شي، ليكن څرنګه چې له لمر او سپوږمۍ سره څمونږ اړه بالكل په صريح ډول متعلقه ده، او له نورو ستوريو سره څمونږ د فائدو او مصالحو تعلّق دومره واضح نه دى؛ نبايي د همدې لامله هغه يې بېل كړل، او تر بل عنوان لاندې يې بيان وفرمايل، والله أعلم.

وَمَا ذَرَاَ لَكُمْ فِي الْاَرْضِ مُخْتَلِفًا اَلْوَانُهٗ اِنَّ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِّقَوْمٍ يَّذَّكَّرُوْنَ ﴿١٣﴾

او (مسخر كړي يې دي نور) هغه څيزونه چې پيدا كړي غوړولي دي (الله) تاسې ته په ځمكه كې حال دا چې مختلف دي سره رنګونه (شكلونه او قسمونه) د دوى، بېشكه په دغه (اختلاف د اشكالو، اقسامو، انواعو د مخلوقاتو) كې خامخا دليل دى لپاره د هغه قوم چې پند اخلي.

تفسير: يعنې هغه لوى او لوړ ذات چې اسماني شيان يې ستاسې پكار لګولي دي؛ همغه ستاسې د فائدې لپاره په ځمكه كې هم مختلف قسم نباتات پيدا كړي دي، چې په ماهيت ـ شكل ـ صورت ـ رنګ ـ بوى منافع او خواصو او نورو ګرده كې يو له بل سره بالكل جلا (جدا) او عليحده دي، په دغه كې ګرد حيوانات، نباتات، جمادات، بسائط او مركبات شامل شول.

وَهُوَ الَّذِيْ سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَاْكُلُوْا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَّتَسْتَخْرِجُوْا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُوْنَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاخِرَ فِيْهِ وَلِتَبْتَغُوْا مِنْ فَضْلِهٖ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ﴿١۴﴾

او الله هغه (ذات) دى چې مسخر كړى (په كار يې اچولى) دى بحر لپاره د دې چې وخورئ تاسې له دې (بحره) غوښه تازه، او راوباسئ تاسې (په غوپه وهلو سره) له دغه (بحره) ګاڼه، چې اغوندئ يې تاسې، او وينې به ته (اى كتونكيه!) بېړۍ رهي (روانه) په دغه (بحر) كې (چې څيروي يې په تېږ خپل اوبه)، او چې طلب كړئ تاسې (رزق) له فضله د دغه (الله)، او لپاره د دې چې شكر وباسئ تاسې (پر دغو نعمتونو).

تفسير: يعنې داسې موج او څپې وهونكى خوفناك سمندر يې هم (چې د هغه په مقابل كې د ضعيف البُنيان انسان بساط هيڅ نه دى) ستاسې په كار كې لګولى دى، چې په هغه كې بې تكلّفه د ماهيانو (كبانو) ښكار كوئ، او ډېره لذيذه او ترو تازه غوښه ترې حاصلوئ، د هغه د ځينو برخو څخه مرغلرې، درمرجان، حجر البحر، او نور راز راز (قسم قسم) پيداوار پيدا كوئ، چې له هغو څخه ډېرې قيمتدارې ګاڼې او زېورات تياريږي.

ښه ! د سمندر دغو لويو موجو او څپو ته وګورئ ! چې د هغه په مقابل کې د ډېرو لويو لويو جهازونو حقيقت د يوه خس او واښه په شان هم نه دی، ليکن يوه وړوکې کشتۍ او بېړۍ څرنګه دغه موجونه څيروي؟ او پرې درومي؟ دا د الله تعالی د قدرت يوه نمونه ده، چې انسان ته يې عقل ورکړی دی، او د داسې شيانو د جوړولو ترکيب يې ورښوولی او پوهولی يې دی؛ چې د هغه په ذريعه سره تاسې پر سمندرونو باندې متصرّف او له يوه سره تر بل سره پورې څئ.

وَأَلْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَن تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾

او غورځولي (پيدا کړي) يې دي په ځمکه کې غرونه (مېخونه محکم) لپاره د دې چې ونه ښوريږي پر تاسې باندې، او (پيدا کړي دي الله په دې ځمکه کې) ويالې او لارې لپاره د دې چې لاره ومومئ (خپلو منازلو او مقاصدو ته).

تفسير: يعني الله تعالی پر ځمکه ډېر درانه لوی لوی غرونه ايښي دي، څو ځمکه د خپل اضطرابي حرکت څخه کراره (قلاره) شي، له رواياتو او آثارو څخه معلوميږي چې ځمکه د خپل خلقت په ابتداء کې مضطربه او بې واکه خوځېده، او در ګرده لړځېده، الله تعالی پر هغې باندې غرونه پيدا کړل، چې د هغو د درونوالي په اثر د ځمکې هغه خوځېدل ورک شول، د نن پرون «ساينس» هم اقرار کړی دی؛ چې د غرونو وجود تر ډېره حده پورې د زلازلو له کثرته مانع دی، په هر حال د ځمکې د هغه حرکت او سکون مسئله چې په حکماوو کې مختلف فيه ده، له هغه سره دا آيت نفياً يا اثباتاً هيڅ تعلّق نه لري؛ ځکه چې د غرونو په وسيله کوم حرکت چې بند شوی دی؛ هغه دا وضعي حرکت نه دی، چې په هغه کې اختلاف جاري دی.

وَعَلَامَاتٍ ۚ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ ﴿١٦﴾

او (پيدا کړي دي الله په ځمکه کې) علامې، (د لارې) او په ستوريو سره دغه لاره مومي.

تفسير: يعني غرونه، چينې، ونې، د شګو غونډۍ، الغرض د مختلفو اقسامو علايم يې قائم کړي دي، چې د هغو په وسيله د مسافرانو قافلې د سمې لارې سراغ او نښه موندلی شي، ما پخپلو سترګو ليدلي چې ځينو اعرابو (بدوانو) د خاورې په بويولو سره د لارو نښې پيدا کړې.

﴿وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ﴾ يعني د شپې په وخت کې لويو سيندونو او لويو بيابانونو په سفر کې د ځينو ستوريو په ذريعه د لارې درک او طرف معلومولی شي، هغه لارښوونه چې د قُطب نما او نورو آلاتو په وسيله کيږي؛ هغه هم بالواسطه له ستورې سره تعلق لري.

أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لَّا يَخْلُقُ ۗ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾

آيا هغه (ذات چې هر شی) پيدا کولی شي (چې الله دی)؛ په شان د هغه دی چې نشي پيدا کولی (هيڅ څيز)؟ آيا نو پند نه اخلئ تاسې (چې خالق او مخلوق سره وپېژنئ، او په خالق ايمان راوړئ؟).

تفسير: يعني فکر کول په کار دي چې دغه څومره حماقت دی، هغه شيان چې د مچ يو وزر يا د ماشي يوه پښه بلکه د اوربشي يوه دانه يا د شګې د يوه بڅرکي په پيدا کولو هم قادر نه وي؛ د هغوی معبود او مستعان درول دغه الله قدّوس سره يې برابرول چې د پاس مذکورو عجيبو او غريبو مخلوقاتو هم پيدا کوونکی او د هغوی د محکم نظام هم قائم ساتونکی دی، ډېره لويه بې ادبي ده.

وَاِنۡ تَعُدُّوۡا نِعۡمَةَ اللّٰهِ لَا تُحۡصُوۡهَا ؕ اِنَّ اللّٰهَ لَغَفُوۡرٌ رَّحِيۡمٌ ﴿۱۸﴾ وَاللّٰهُ يَعۡلَمُ مَا تُسِرُّوۡنَ وَمَا تُعۡلِنُوۡنَ ﴿۱۹﴾

او كه وشمېرئ تاسې نعمتونه د الله (چې پر تاسو يې پېرزو كړي دي)؛ نو نه به يې شئ شمېرلئ (نو څرنګه به يې شكر اداء كړى شئ)؟ بېشكه چې الله خامخا ښه بخښونكى ډېر رحم كوونكى دى.
او الله ته معلوم دي هغه (عقائد) چې پټوئ يې تاسې او هغه (اعمال) چې ښكاره كوئ يې تاسې.

وَالَّذِيۡنَ يَدۡعُوۡنَ مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ لَا يَخۡلُقُوۡنَ شَيۡـًٔا وَّهُمۡ يُخۡلَقُوۡنَ ﴿۲۰﴾ؕ

او هغه معبودان چې يې بولي (عبادت يې كوي دغه كفار) غير له الله نه؛ نشي پيدا كولى دوى هيڅ څيز حال دا چې دوى پخپله (هم) پيدا كړى شوي دي.

تفسير: يعني الله خو هغه ذات دى؛ چې د هغه د عظيم الشان او غير محصور انعاماتو څه تذكره پاس وشوه، اوس د مشركانو حماقت ملاحظه كړئ ! چې د داسې الله عالم الكل او خالق الكل سره داسې شريك نيسي؛ چې نه خو داسې شيان پيدا كولى شي، بلكه آن د وښو د يوه ډكي په پيدا كولو باندې هم قادر نه دي، بلكه پخپله د دوى وجود هم د پاك الله په مشيت او ارادې سره پيدا شوي دي.

اَمۡوَاتٌ غَيۡرُ اَحۡيَآءٍ ۚ وَمَا يَشۡعُرُوۡنَ ۙ اَيَّانَ يُبۡعَثُوۡنَ ﴿۲۱﴾ؒ

(دغه معبودان پخپله) مړه دي، نه دي ژوندي، او (په دې هم) نه پوهيږي دغه (معبودان) چې كله به راولاړاوه شي دغه (بُتان يا عابدان يې).

تفسير: يعني ماسوا د الله تعالى څخه د هغو بُتانو عبادت چې تاسې كوئ؛ هغه ګرد مړه دي، اعم له دې نه چې دواماً وي لكه بُتان، يا في الحال وي لكه هغه بزرګان چې مړه شوي دي او د هغوى طاعت او عبادت كولى شي، يا د انجام او مآل په اعتبار مړه وي؛ لكه مسيح روح القدس او د الله تعالى ملائكې عليهم السلام؛ چې د هغو عبادت به هم ځينو فرقو كاوه، بلكه پيريان او شيطانان (چې ځينې ممسوخ الفطرت د هغوى عبادت هم كوي)، پر دغو ګردو باندې په يوه وخت كې موت طاري كېدونكى دى، نو د هغه شي وجود چې د بل شي څخه عطاء شوى وي، او هغه هر وخت چې وغواړي اخيستى يې شي؛ نو هغه ته څرنګه الله ويلى شي؟ او څرنګه د عبادت لايق كېدى شي؟.

﴿وَمَا يَشۡعُرُوۡنَ ۙ اَيَّانَ يُبۡعَثُوۡنَ﴾ يعنې دغه خو عجيب معبودان دي، چې له سره نه دي خبر چې قيامت به كله راځي؟ پخپله دغه معبودان يا د دوى عابدان به كله د حساب او كتاب لپاره بيا ژوندي كيږي؟ دغسې بېځايه او بې خبره شيانو ته معبود ويل، انتهايي درجه جهل او حماقت دى.

اِلٰهُكُمۡ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ فَالَّذِيۡنَ لَا يُؤۡمِنُوۡنَ بِالۡاٰخِرَةِ قُلُوۡبُهُمۡ مُّنۡكِرَةٌ وَّهُمۡ مُّسۡتَكۡبِرُوۡنَ ﴿۲۲﴾

معبود ستاسې معبود يو دى، نو هغه (كسان) چې نه راوړي ايمان په (ژوندانه د) آخرت زړونه د دغو (بې ايمانو) منكر دي (له وحدانيت د ربّ العزّت او له راتللو د آخرت)، او دوى تكبّر كوونكي دي (له ايمان راوړلو نه).

تفسير: يعني هغه دلائل او شواهد چې پاس بيان شول، داسې صاف او واضح دي چې په هغو كې له ادنى غور كولو سره هر انسان پر توحيد يقين كولى شي، ليكن ښايي چې غور او طلب هغه څوك وكړي چې ورسره د خپلې خاتمې فكر او د عاقبت وېره وي، او هغه چې د بعد الموت په امورو باندې له سره يقين نه لري؛ نو د آخرې خاتمې په لوري به يې

څه فکر وي؟ هغه پر دلائلو کله غوږ ږدي؟ او د کفر او د ایمان د نېك او بد انجام په لوري به کله التفات کوي؟ بیا په زړونو کې د توحید اقرار او د انبیاوو علیهم السلام د تابعدارۍ خیال کله د دوی په مغزو کې ګرځي؟.

لَا جَرَمَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾

رښتیا واقعي خبره داده: بېشکه الله ته معلوم دی هغه (مکر او فرېب) چې پټوي يې دوی، او هغه (جنګ او جګړه) چې ښکاره کوي يې، بېشکه چې دغه (الله) نه خوښوي تکبّر کوونکي (سر غړوونکي له وحدانیت او رسالت او آخرت).

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ ۙ قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾

او کله چې وویلی شي دغو (متکبّرانو) ته څه شی دی هغه چې نازل کړی لېږلی دی رب ستاسې (په محمد باندې)؟ نو وايي دوی (دغه) خوشې افسانې د پخوانیو (خلقو) دي.

تفسیر: یعنې که ناواقفه سړی د تحقیق په غرض ـ یا واقف سړی امتحاناً له دغو مکذبینو څخه پوښتنې کوي، یا دغه مکذبین پخپلو منځونو کې یو له بل سره د تمسخر او استهزاء په ډول سوال کوي: «ووایئ ستاسې رب څه شی نازل کړی دی؟» مطلب يې دا دی چې دغه قرآن چې رسول الله صلی الله علیه وسلم يې د پاك الله له لوري منزّل بولي؛ ستاسې په نزد څه شی دی؟ او محمد صلی الله علیه وسلم په دغه دعوی کې تر کوم ځای پورې صادق دی؟ نو دوی وايي: (معاذ الله) په قرآن کې نور څه شته؟ ماسوا له دې نه چې د پخوانیو کتابونو او پخوانیو ملتونو څه قدیمي بې سنده (د توحید ـ نبوّت ـ جنّت ـ دوزخ ـ او نورې) خبرې (استغفر الله) او څو قصې په کې نقل شوي دي، او نعوذ بالله له سره د پاك الله کلام نه دی.

لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۙ وَمِنْ أَوْزَارِ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ أَلَا سَاءَ مَا يَزِرُونَ ﴿٢٥﴾

(نو الله فرمايي) لپاره د دې چې په شا واخلي پېټی (د ګناهونو) خپلو پوره په ورځ د قیامت کې او (همداسې واخلي) له پېټي (د ګناهونو) د هغو (کسانو) چې ګمراه کړي دي دوی هغوی لره په ناپوهۍ، واورئ خبردار شئ چې بد دی هغه څیز چې باروي يې دوی (پر شاګانو خپلو).

تفسیر: یعنې له دغې وینا څخه دغه غرض دی؛ چې معاذ الله لوی قرآن بې وقعته او بې اهمیته ښکاره کړي، او خپل نور ملګري هم بې لارې کړي، او په دې ډول سره د خپل کفر او ضلال له پوره درانه پېټي سره د هغو خلقو د اضلال او اغواء څه نور بار هم پرې بار کړي چې دوی يې ګمراهان کوي، خیال وکړئ چې دوی د بدۍ څومره یو درونډ بار پخپلو سرونو باندې بار کړی دی؟.

قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَأَتَى اللَّهُ بُنْيَانَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَأَتَاهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

په تحقیق مکر کړی وو (له رسولانو سره) هغو (کسانو) چې (تېر شوي) دي پخوا له دوی نه؛ نو راغی (حکم د) الله (په خرابولو او چپه کولو) د بناګانو د دوی له تاداوونو، نو پرېوت پر دوی چت (د کوټو د دوی) له پاسه د دوی، او راغی دوی ته عذاب له هغه طرفه چې نه پوهېدل دوی (پرې چې له دې طرفه به راځي عذاب).

تفسير: يعنې د خلقو ګمراه کولو او د حق د پيغام د ښکته کولو او نه رسولو کوم تدابير چې نن ورځ کيږي، له دوی نه پخوا ړومبنيو اقوامو هم د انبياوو عليهم السلام په مقابل کې همداسې تدابير کړي وو، هغوی د مکر او تلبيس ډېر لوی عمارات درولي وو، بيا څه مهال چې د الله تعالی حکم ورسېد؛ نو د هغه نيول د دوی د بنيادونه هم سره وخوځول، بالآخر د الله تعالی په يوه خوځولو سره د دوی دغه تيارې شوې مانۍ او محال پر همدغو باندې داسې ولوېدې چې دوی د هغه تر چت لاندې بند پاتې شول، مطلب دا چې د دوی دغه تدابير پر همدوی واوښتل، او هغه سامان او وسائل چې دوی د خپلې غلبې او حفاظت لپاره تيار کړي وو؛ د دوی د فناء او هلاک سبب وګرځېدل، بلکه د ځينو اقوامو ښارونه او کلي په حسّي ډول سره هم لاندې باندې کړل شول.

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُخْزِيْهِمْ وَيَقُوْلُ اَيْنَ شُرَكَآءِيَ الَّذِيْنَ كُنْتُمْ تُشَآقُّوْنَ فِيْهِمْ ؕ قَالَ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ اِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوْٓءَ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ ﴿۲۷﴾

بيا په ورځ د قيامت کې به (الله وشرموي) رسوا کړي دوی او وبه فرمايي (الله) چې: چېرته دي شريکان ځما (په زعم ستاسې سره) هغه چې وئ تاسې چې مخالفت به مو کولو (له انبياوو او مؤمنانو سره) په باب د دوی کې؟ وبه وايي هغه کسان چې ورکړی شوی دی دوی ته علم (يعنې ملائکې ـ انبياء ـ علماء) چې: بېشکه خواري د نن ورځې او بدي يې پر کافرانو ده.

تفسير: يعنې د هغو شرکاوو په مرسته او حمايت چې تاسې تل ځمونږ له انبياوو سره جنګ او جګړې کولې؛ هغوی نن چېرې دي؟ او ستاسې د مدد لپاره ولې نه راځي؟.

﴿هَلْ يَنْصُرُوْنَكُمْ اَوْ يَنْتَصِرُوْنَ﴾ (۱۹ جزء د الشعراء سورت (۹۳) آيت (۵) رکوع).

﴿فَمَا لَهٗ مِنْ قُوَّةٍ وَّلَا نَاصِرٍ﴾ ((۳۰ جزء د الطارق سورت (۱۰) آيت (۱) رکوع)، دغسې وينا سره په واقع کې د هغوی شرمول او رسوا کول مراد دي، او د دوی د پټو مکاريو پرده لرې کول دي.

﴿اِنَّكَ مَنْ تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ اَخْزَيْتَهٗ﴾ (۴ جزء د آل عمران سورت (۱۹۲) آيت (۲۰) رکوع).

﴿قَالَ الَّذِيْنَ﴾ الآية ـ يعنې هغوی به څه ځواب ورکړی شي؟ هو ! انبياء عليهم السلام او نور باخبره خلق به په دغه وخت دغو مکارانو او دغا بازانو ته دغه خبره اوروي چې وګورئ ! هغه شيان چې مونږ به ويل همغسې وشو، او د نن ورځې ګردې خرابۍ او رسوايۍ يواځې د حق د منکرينو لپاره دي.

الَّذِيْنَ تَتَوَفّٰىهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ ظَالِمِيْٓ اَنْفُسِهِمْ ۪ فَاَلْقَوُا السَّلَمَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوْٓءٍ ؕ بَلٰٓى اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌۢ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۲۸﴾ فَادْخُلُوْٓا اَبْوَابَ جَهَنَّمَ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا ؕ فَلَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِيْنَ ﴿۲۹﴾

هغه (کافران) چې قبضوي (ارواح د) دوی ملائکې په دې حال کې چې ظلم کوونکي دي دوی په نفسونو ځانونو خپلو (په کفر سره)، نو وړاندې به کړي روغه (اطاعت او وبه وايي) نه وو مونږه چې عمل به مو کولو د هيڅ قسم بدۍ، (نو وبه فرمايي الله): بلکه کولو تاسې معصيت بېشکه چې الله ښه عالم دی په هغه څه چې وئ تاسې چې کول به مو (په دنيا کې). (نو وبه ويلی شي دغو ظالمانو ته) چې ننوځئ اوس تاسې په دروازو د دوزخ کې چې همېشه اوسئ په هغه کې؛ نو خامخا بد ځای د هستوګنې د متکبّرانو (دا دوزخ دی).

تفسیر: یعنې کفر او شرك یې اختیار او پخپل حق کې یې خرابي وکړه، آخر په دغه حالت کې د موت پرښتې د دوی د روح کښلو لپاره راغلې، خلاصه دا چې خاتمه یې د کفر او شرك په حالت کې وشوه، العیاذ بالله، نو په دغه وخت کې به دغه ظلام (وړاندې به کړي روغه او اطاعت او وبه وایي: نه وو مونږه چې عمل به مو کولو د هیڅ قسم بدۍ)، یعنې په دغه وخت کې به د دوی ګرد تکبر، لویي او ځانمني (خودنمایي) لرې شي، او له هغو ګردو شرارتونو او بغاوتونو څخه چې دوی په دنیا کې کول؛ ځان ناګاره او بېخبره اچوي، او ټپ ترې منکرېږي، او د اطاعت او وفادارۍ اظهار به کوي، او وایي به چې: مونږ له سره کوم خراب حرکت نه دی کړی، او تل څمونږ افعال او حرکات ښه وو.

﴿يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ ۚ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ﴾(۲۸ جزء د المجادله سورت (۱۸) آیت دربیمه رکوع).

هر کله چې دغه ظالمان د خپلو ښو کارونو مدعیان شي؛ نو وبه فرمایي الله په تردید د دې ویناوو د دوی چې دروغ مه وایئ، یعنې آیا تاسې په درواغ ویلو سره پاك الله غولوئ؟ چې د ده په محیط علم کې ستاسې ګرد حرکات دي، نن ستاسې هیڅ یو مکر او فرېب د الله تعالی له سزا څخه نه پاتې کېږي، اوس هغه وخت راغلی دی؛ چې تاسې په کې د خپلو اعمالو خوند وڅکئ.

وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ ۚ قَالُوا خَيْرًا ۗ لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ ۚ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ ۚ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿۳۰﴾

او وبه ویل شي هغو کسانو ته چې ځان یې ساتلی له شرکه (او وېرېږي له الله) چې څه شیز دی هغه چې نازل کړی دی رب ستاسې؟ نو وایي دغه (مؤمنان) چې خیر، شته هغو کسانو ته چې نیکي یې کړېده (په ایمان راوړلو سره) په دغه دنیا کې نېکه جزا (چې عزت او نصرت دی)، او خامخا کور د آخرت (جنّت) خیر غوره دی (له دنیا او ما فیها څخه)، او خامخا ډېر ښه سرای د پرهېزګارانو دی.

تفسیر: دغه د مستکبرینو په مقابل کې یې د متّقینو (پرهېزګارانو) حال بیان فرمایلی دی، چې کله د هغوی څخه د لوی قرآن په متعلق پوښتنې کېږي چې ستاسې رب څه شی نازل کړی دی؟ نو له نهایتې ښې عقیدې او آدابو به ووایي چې: «څمونږ پاك الله داسې نېکه خبره رانازله کړې ده؛ چې له سره تر پایه پورې په کې خیر او برکت دی»، داسې خلقو لره دې معلوم وي، چې دوی خورا (ډېر) ښه کار کوي، په دنیا کې به د همغې نېکۍ خوندوره ثمره ورسیږي، او د الله تعالی په دربار کې د هیچا محنت او د یوې ذرې قدر نیکي هم نه ضایع کېږي، او خامخا سرای د آخرت (جنت) ډېر غوره خیر دی له دنیا او ما فیها نه.

جَنَّاتُ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ ۚ كَذَٰلِكَ يَجْزِي اللّٰهُ الْمُتَّقِينَ ﴿۳۱﴾

جنتونه دي د همېشه اوسېدلو چې ننوځي به دوی (په) هغو کې، چې بهیږي به له لاندې (د ونو او ماڼیو) د دوی (څلور قسمه) ویالې، چې وي به (تل) دوی ته په دغو باغونو کې هر هغه (نعمتونه) چې غواړي یې دوی، په شان د دغې (جزاء) جزاء ورکوي الله پرهېزګارانو ته.

تفسیر: یعنې د آخرت د ښېګڼو او نعمتونو پوښتنه څه کوئ، چې هلته دومره حسنات او نعماء شته چې د هغو د ډېر یو وړوکي نعمت په مقابل کې د دنیا خورا (ډېر) لوی نعمت هیڅ دی، جنتیان چې هر قسم جسماني او روحاني مسرّت وغواړي؛ هلته به ور رسي: ﴿وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ ۖ وَأَنتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾.

الَّذِيْنَ تَتَوَفّٰهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ طَيِّبِيْنَ ۙ يَقُوْلُوْنَ سَلٰمٌ عَلَيْكُمُ ۙ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿۳۲﴾

هغه (کسان) چې قبضوي ارواح د دوی ملائکې په دې حال کې چې پاک دي دغه (متقين له شرکه او معصيته)؛ وايي به دغه (ملائکې دوی ته چې) سلام دې وي پر تاسې باندې، ننوځئ ! جنت ته په سبب د هغو نېکيو چې وئ تاسو چې عمل به مو کولو (په دنيا کې).

هَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّآ اَنْ تَاْتِيَهُمُ الْمَلٰٓئِكَةُ اَوْ يَاْتِيَ اَمْرُ رَبِّكَ ؕ

آيا انتظار کوي دغه (کفّار، بلکه نه کوي د هيڅ ځيز) مګر د دې چې راشي دوی ته ملائکې (د عذاب لپاره د قبض الروح) يا راشي ورته امر (حکم) د رب ستا (لپاره د اهلاک د دوی)؟.

تفسير: يعني دغه خلق د دې خبرې انتظار کې دي؛ څه مهال چې پرښتې د دوی د روح قبضولو لپاره راشي، يا د الله تعالى له حکمه سره موافق قيامت قائم شي، يا د مجرمينو د جزا ورکولو حکم ور ورسيږي، او په موچنو او پنو د دوی سر وواهله شي؛ نو هلته به ايمان راوړي، او خپل حال به اصلاح کړي، حال دا چې د هغه وخت ايمان يا توبه او رجوع به له سره نافع نه وي، بهتر خو دا دی چې پخوا له موته د بعد الموت لپاره تياری وشي ! او پخوا د عذاب له راتګه (راتلو) د نجات تدبير وشي !.

كَذٰلِكَ فَعَلَ الَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿۳۳﴾ فَاَصَابَهُمْ سَيِّاٰتُ مَا عَمِلُوْا وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوْا بِهٖ يَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۳۴﴾

په شان د دغې (کفر او تکذيب) کړی وو (شرک او تکذيب) هغو کسانو چې پخوا له دوی تېر شوي وو، (پس رسېدلی وو دوی ته هغه شی چې رسېدلی وو هغوی ته)، او نه وو ظلم کړی پر دوی الله (په اهلاک سره)، وليکن وو دوی چې په نفسونو (ځانونو) خپلو باندې يې ظلم کولو (په کفر او معاصيو). نو ورسېده دوی ته جزاء د هغو بديو چې کړی وو دوی، او احاطه وکړه (چاپېر شو) پر دوی هغه (موعود عذاب) چې وو دوی چې په هغه (عذاب پورې) به يې مسخرې کولې.

تفسير: پخواني معاندين هم د همداسې غرور او غفلت په نشو کې لويدلي وو، او په باطل خوښولو کې بوخت (مشغول) او لګيا وو، او تمادي يې په کې کوله، او د توبې په وخت کې يې توبه ونه ايستله، او تر آخره پورې د انبياوو عليهم السلام پر تکذيب او مخالفت ټينګ ولاړ وو، او د هغوی پر خبرو به يې خندل، او مسخرې به يې کولې، بالآخر څه يې چې کړي وو، همغه يې په مخه کې ورغلل، او جزاء يې ومونده، هغه عذاب او نور شيان چې دوی پرې مسخرې کولې؛ پخپلو سترګو يې وليدل، د دوی هغه مسخرې او خندا معکوساً (اپه) پر همدوی واقع شوې، او هيڅ يوه د تېښتې لاره يې ونه مونده چې پرې چېرې وتښتي، او د خپلو شرارتونو او سرکښيو سزا يې ومونده، او هغه يې ورېبل چې کرلي يې وو.

وَقَالَ الَّذِيْنَ اَشْرَكُوْا لَوْ شَآءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُوْنِهٖ مِنْ شَيْءٍ نَّحْنُ وَلَآ اٰبَآؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ دُوْنِهٖ مِنْ شَيْءٍ ؕ

او وويل هغو کسانو چې شرک يې اختيار کړی وو: که اراده فرمايلې وی الله؛ نو عبادت به نه وو کړی مونږ غير له دغه (الله) د هيڅ ځيز، (نه) مونږه او نه پلرونو ځمونږ، او نه به حرام کړی وو مونږ بې له حکمه د دغه (الله) هيڅ ځيز.

تفسير: له دې ځايه وروسته د هغو باطلو اعذارو او چټي (بېكاره) او مهملو خبرو او دلائلو ترديد شروع كيږي؛ چې مشركينو هغه د خپل شرك او مشركانه اعمالو د جواز او استحسان د ثابتولو لپاره وړاندې كول.

خلاصه يې دا ده: كه د غير الله عبادت يا د ځينو حيواناتو (لكه بحيره ـ سائبه او نور) حراموول داسې بد او بې سنده خبرې او چارې وى چې بيخي پاك الله نه خوښولې؛ نو الله به مونږ نه پرېښودو چې يې وكړو، او هر كله چې مونږ د الله تعالى له مرضى څخه مخالف كار كولو؛ نو خامخا به پاك الله مونږ له هغه څخه منع كولو، يا به يې مونږ ژر تر ژره په سزا رسولو، كله چې داسې نه كيږي؛ نو دغه د دې خبرې دليل دى چې دغه چارې د الله تعالى خوښې دي.

د الأنعام سورت په (۱۴۸) آيت (۱۸) ركوع د ﴿سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ﴾ الآية ـ تر آيت لاندې ځمونږ د دغه مبارك تفسير كوم تقرير چې مونږ كړى دى، په هغه كې د مشركينو دغه شبهه او د هغو مفصل ځواب بيان شوى دى، ښايي چې هغه دې بيا هلته ولوستل شي.

﴿كَذَٰلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ ۚ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ۝٣٥﴾

په مثل د دغه (عمل) كړى وو هغو كسانو چې پخوا له دوى (تېر شوى) وو، نو آيا شته پر رسولانو (بلكه نشته پرې هيڅ) مګر رسونه ښكاره (چې سمه صافه لاره خلقو ته وروښيي).

تفسير: يعنې د مشركينو دغه وينا غلطه ده، چې ځمونږ دغه اعمال د الله تعالى له لوري نه دي ممنوع شوي، ځكه چې د خلقت له ابتداء څخه تر نن ورځې پورې له ضرورت او مصلحت سره موافق پاك الله انبياء عليهم السلام ليږلي دي، چې د هغوى كار او وظيفه همدغه وه چې خلق له شركيه وو اعمالو او له شرك او كفر څخه منع كړي، او په ښكاره او صاف ډول سره اعلان وكړي چې كوم كوم اعمال د پاك الله خوښ او پرې رضا دى؟ كوم كوم افعال يې نه دي خوښ؟ او له دوى ځنې به د هر يوه انجام څرنګه وي؟.

باقي دغه خبره چې خلق يې ولې په تكويني ډول مجبور ونه ګرځول چې له سره يې د بدئ اختيار نشوى اختيارولى؟ نو دغه خبره د الله تعالى له حكمته سره منافي وه، لكه چې مونږ دغه خبره په متعددو مواضعو كې ليكلې ده، پاتې شوه دغه خبره هر هغه څوك چې د انبياوو خبرې ونه مني؛ ښايي چې هغه ته سم د لاسه سزا وركړه شي، نو ډېرو اقوامو ته په دنيا كې سختې عبرتناكې سزاوې هم وركړى شوي دي، لكه چې په پخواني آيت كې مذكور دي، هو ! عقلاً او نقلاً دغه خبره ضروري نه ده چې د جُرم له ارتكاب سره فوراً سزا وركړه شي، او مجرم ته د يوې شېبې (ساعت) لپاره هم مهلت ورنه كړ شي، او نه ورته د توبې او اصلاح لپاره كومه موقع او فرصت وركړ شي.

﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ۖ فَمِنْهُم مَّنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُم مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ ۚ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ ۝٣٦﴾

او خامخا په تحقيق ليږلي وو مونږ په هر (پخواني) امت كې يو رسول (چې ووايي دوى ته) چې عبادت وكړئ (يوائحې) د الله، او ځان وساتئ تاسې له شريرانو (باطلو معبودانو) څخه، نو ځيني له دوى هغه وو چې ورته هدايت وكړ (لاره وروښوده) الله، او ځيني د دوى هغه وو چې ثابته شوه پرې ګمراهي (نو قبول يې نه كړل احكام د رسولانو)، نو وګرځئ تاسې په ځمكه كې (اى مشركانو !) نو وګورئ چې څرنګه وو عاقبت (آخره خاتمه) د دروغجن ګڼونكو (د انبياوو؟).

تفسير: يعنې پخپل وخت كې مو په هر امت كې او قوم پخوانيو كې يو رسول مبعوث كړى دى، بيا په آخر كې يې رسول الثقلين، سيد الكونين «صلى الله عليه وعلى آله وصحبه أجمعين» را مبعوث كړ.

تنبیه: له دغه آیت څخه دا نه لازمیږي چې په هر قوم او هر کلي کې دې بلاواسطه یو رسول لیږلی شوی وي، کېدی شي چې یو نبي په یو قوم کې مبعوث کړی شي، او د ده نائب چې ورته «هادي» او «نذير» ویلی شي؛ په نورو اقوامو کې ولیږلی شي، د هغه ورلیږل ګواکې بالواسطه د هغه رسول لیږل دي، والله أعلم.

«طاغوت» شریر فتنه اچوونکی، فساد خوښوونکی، د شاه صاحب په وینا «هغه دی چې په ناحقه سره د سرداریٔ او مشرتوب دعوی وکړي، او هغه هیڅ یو سند یې په لاس کې نه وي، نو داسې سړي ته «طاغوت» وایي، بت، شیطان، لوی ظالم ګرد په دغه کې داخل دي».

إِنْ تَحْرِصْ عَلَىٰ هُدَاهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ ۖ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٣٧﴾

که ته ډېر حرص وکړې (ای محمده !) پر هدایت (لاره ښوونه) د دوی؛ نو بېشکه چې الله نه ښيي لاره (د هدایت) هغه چا ته چې ګمراه کوي (یې)، او نه به وي دغو ګمراهانو ته هیڅ له مددګارانو (مانع له عذابه).

تفسیر: یعنې پاک الله هر هغه څوک چې د قصور د استعداد یا د بد اختیاریٔ په بناء ګمراه (بې لارې) کړی وي؛ هغه ته هیڅوک د هدایت لاره نشي ښودلی، او نه یې هیڅوک د الله تعالی له سزا څخه ژغورلی (بچ کولی) شي، ستاسې دغه ډېره طمعه او زیات حرص هم د دوی د هدایت په نسبت، هیڅ فائده نشي رسولی، نو بیا تاسې د دوی په فکر او غم کې ولې دومره زیات خپل ځان کړوئ؟ او ولې خپل سر دومره زیات ورپسې ګرځوئ؟ .

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ ۙ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مَنْ يَمُوتُ ۚ بَلَىٰ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾

او قسمونه کوي دوی پر الله په سختو غلیظو قسمونو خپلو چې بیا به نه کړي ژوندی الله هغه څوک چې (یو ځلې) مړ شي، (الله فرمایي په تردید د دوی کې) بلکه ژوندی به یې کړي (ځکه چې وعده یې کړې ده) په داسې وعده کولو چې لازمه ده پرې (وفا یې تفضّلاً) وعده حقه، ولیکن ډېر د خلقو نه پوهیږي (په دغه بعث بعد الموت).

لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يَخْتَلِفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَاذِبِينَ ﴿٣٩﴾

لپاره د دې چې بیان (او ښکاره) کړي الله دوی ته هغه (حشر او نشر) چې جګړې کوي دوی په هغه کې، او (بل) د دې لپاره چې پوه شي هغه کسان چې کافران شوي دي (په دې خبره چې) بېشکه دوی وو دروغجنان (په دې انکار کې له قیامته).

تفسیر: یعنې د معاد (قیامت) راتګ عین حکمت دی، که وروسته له مرګه بل ژوندون نه وي؛ نو په دنیا کې هغه مختلف اعمال او احوال چې موندلی شي؛ د هغو صاف او مکمل نتائج به څرنګه ظاهریږي؟ د دغه ځای د جګړو قاطعه فیصله خو هم هغلته کیږي، او هلته به منکرینو ته معلوم شي چې د هغو خبرو انکار چې په قسمونو سره دوی کاوه؛ هغه بیخي صحیح او رښتیا وي، او قسم خوړونکي دروغجنان وو.

إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾

بېشکه همدا خبره ده، چې خبره ځمونږ کوم شيز ته کله چې اراده وکړو (د پیدا کولو) د هغه دا ده چې وو وایو هغه ته چې (پیدا) شه؛ نو (پیدا) شي (نو د مړو بیا ژوندي کول هغه ته څه مشکل دي).

تفسیر: یعنې له دې نه مقصد یواځې هم دغومره خبره ده، چې د الله تعالی له ارادې څخه د یوې ثانیې لپاره هم د مراد تخلّف نشي کېدی.

وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿۴۱﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿۴۲﴾

او هغه کسان چې هجرت یې کړی دی په (لاره د) الله کې وروسته له هغه چې ظلم پرې وکړی شو؛ نو خامخا ځای به ورکړو مونږ دوی ته په دنیا کې ښه (ځای)، او خامخا اجر ثواب د آخرت ډېر لوی دی، که وی دغه (کفار) چې پوهېدی (په ثواب د هجرت؛ نو دوی به هم ورسره موافقت کړی وی په ایمان یا) که وی دغه (مهاجرین) چې پوهېدی (پخپل هغه لوی اجر؛ نو لا ډېر کوښښ او صبر به یې کولو). (او مهاجرین) هغه کسان دي چې صبر یې کړی دی (په طاعت او په مصیبت) او خاص پر رب خپل توکل کوي.

تفسیر: یعنې د مجازاتو د سلسلې لپاره «بعث بعد الموت» ضروري دی، د الله تعالی ښه وفادار بندګان چې په دغې دنیا کې ډېر مصائب او شدائد تیروي او بیا مري؛ نو آیا د دوی دغه قرباني ضایع کېدی شي؟ له سره به نه ضایع کیږي !، هغه چې د حق حمایت وکړ، او د الله تعالی رضاء یې وغوښته، او د ظالمانو د ظلم او ستم په انواعو یې صبر او حوصله وکړه، تر دې حده پورې چې مجبوراً خپل کور، خپلوان، کهول، دوستان، عزت آشنایان، راحت او ګرد شیان یې د الله تعالی په لاره کې پرېښودل؛ نو دوی ته به د هغوی د محنت او وفادارۍ صله یقیناً ورسیږي، اول هغه کسان چې له دوی څنې ژوندي پاتې کیږي؛ نو په همدغې دنیا کې د خپلو قربانیو لږ څه ثمره مومي، او خوند یې څکي، یعنې خپل کور کهول پرېښوونکو ته د هستوګنې نور ډېر ښه ځای ورکاوه کیږي، له هغه کوره ښه کور، له وطني ورونړو څخه ډېر مهربانه خواخوږي نور ورونړه، له روزي څخه یې بهتره روزي، له عزته یې ښه عزت وررسیږي، بلکه پر هغو خلقو غالب کیږي، چې دوی یې له وطنه ایستلي دي.

تنبیه: د آیت پر عمومو الفاظو مونږ نظر اچولی دغه تقریر مو وکړ (وهو منقول في روح المعاني عن بعضهم) عامو مفسرینو دغه آیت د هغو اتیاوو (۸۰) اصحابو رضي الله تعالی عنهم اجمعین په حق کې اېښی دی، چې د مکې معظمې د کفارو له ظلم او تیري څخه په تنګ شوي وو، او ړومبی یې (حبشستان) په لوري هجرت کړی وو، ځکه چې د اکثرو په نزد دغه آیت مکي دی، چې د مدینې منورې له هجرته څخه پخوا نازل شوی دی، دغو مهاجرینو ته بالآخر پاک الله د هستوګنې ډېر ښه ځای په (مدینې منورې) کې ورکړ، رضي الله عنهم، ورضوا عنه.

﴿الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ﴾ یعنې له هیڅ راز (قسم) ظلم او تیري څخه ونه ویرېدل، او د محبوب وطن او د ګرانو خپلوانو او اقاربو د بېلتانه پروا یې ونه کړه، او د الله تعالی د خوښې او رضاء له لارې څخه ونه ښوییدل، او له ګردو څخه یې وشکاوه، او خپله علاقه یې یواځې له پاک الله سره ونښلوله، او خالص د الله پر امداد او قاطعه وو مواعیدو یې اعتماد وکړ، تر هغه پورې چې ویې لید، هر څوک چې خپل ځان پاک الله ته سپاري، نو پاک الله به څرنګه پرې خپل لطف او کرم نه مبذولوي؟.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿۴۳﴾ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿۴۴﴾

او نه وو لېږلي مونږ پخوا له تا نه (ای محمده) مګر سړي (ستا په شان له انسانانو) چې وحي به کوله مونږ دوی ته، نو پوښتنه وکړئ تاسې له اهل الذکر (خاوندانو د یاد یعنې له علماوو او پوهانو یا له

اهل الکتاب نه) که يئ تاسې چې نه پوهېږئ. (ليږلي وو مونږ دغه رسولان) په ښکاره وو معجزو او په کتابونو سره، او نازل کړی دی مونږ تاته ذکر قرآن (يو) لپاره د دې چې بيان کړې ته خلقو ته هغه چې نازل شوی دی (په دې قرآن کې) دوی ته، او (بل لپاره د دې) چې ښايېږي دوی فکر او غور وکړي (په کې چې دغه کلام الله دی).

تفسير: يعني د انبياوو الله عليهم السلام مظلومانو ملګريو ته چې د صبر او توکل په لاره ثابت قدم وي؛ په دواړو دارينو کې بری او کومک ورکول ځمونږ کوم نوی عادت نه دی، پخوا له دې نه هم مونږ په پخوانيو انسانانو کې رسولان ليږلي دي، چې د هغو کار دا وو؛ چې د الله تعالی له احکامو او د نېکۍ او بدۍ له انجامو خلق خبردار کړي، اوس که تاسې ته دغه خبره نه ده معلومه، نو له هغو پوهانو څخه چې د پخوانيو امتونو پر حالاتو او د هغوی د انبياوو پر تاريخي معاملاتو علم لرونکي؛ تحقيقات وکړئ ! چې آيا په رښتيا سره په تېرو پېړيو کې څه مقدّس انسانان د نبوّت پر لوی منصب فايض شوي دي؟ او سره له بيناتو (معجزاتو) او کتابونو مبعوث شوي دي؟ که نه؟ او دغه چې آيا د هغو د مصدقينو او مکذبينو خاتمه او انجام څرنګه شوی دی؟ او اهل الحق د صبر او توکل په برکت څرنګه منصور او کامياب شوي دي؟ او ظالمان معاندان وروسته د حجّت له اتمامه څنګه پنا شوي دي؟ . ﴿وَتَمَّتۡ كَلِمَتُ رَبِّكَ ٱلۡحُسۡنَىٰ عَلَىٰ بَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ بِمَا صَبَرُواْۖ وَدَمَّرۡنَا مَا كَانَ يَصۡنَعُ فِرۡعَوۡنُ وَقَوۡمُهُۥ وَمَا كَانُواْ يَعۡرِشُونَ﴾ (۹ جزء د الأعراف سورت (۱۳۷) آيت (۱۶) رکوع).

مونږ له ﴿أَهۡلَ ٱلذِّكۡرِ﴾ څخه خاص اهل الکتاب نه دي مراد کړي، بلکه د لفظ د عموم رعايت مو کړی دی، چې په هغه کې اهل الکتاب هم شامل دي، محمود الحسن شيخ الهند (رحمه الله تعالی) هم د «أهل الذکر» ترجمه د ياد په خاوندانو کړېده، او ښايي چې په هغه سره يې دې لوري ته اشاره کړې وي.

﴿وَأَنزَلۡنَآ إِلَيۡكَ ٱلذِّكۡرَ﴾ الآية ـ يعني د رسول الله کار د قرآن احکام په ښکاره او واضح ډول بيانول دي، او د خلقو کار دا دی چې په هغه کې غور او فکر وکړي.

له ذکر څخه قرآن عظيم مراد دی، چې پخوانيو امتونو د ضروريه وو احوالو او شرائعو محافظ او د پخوانيو انبياوو د علومو جامع او د تل لپاره د الله تعالی د احکامو او د دارينو د فلاح د طريقو باور کوونکی او د غفلت له خوبه ويښوونکی دی، مطلب يې داسې شو: «همغسې چې پخوا له دې نه رسولان ليږلي شوي دي، او کتابونه نازل شوي دي؛ نن تاته هم مونږ همداسې کتاب درلېږلی دی، چې د ګردو پخوانيو کتابونو خلاصه او د سابقينو انبياوو عليهم السلام د علومو مکمل ياداشت دی، ستاسې کار دا دی چې «د دنيا ګردو (ټولو) خلقو ته د دې کتاب ټول مضامين په صاف او ښکاره ډول بيان کړئ، او د هغه د مشکلاتو شرح او د مجملاتو تفصيل وفرمايئ»، له دې نه معلوم شو چې د پاک قرآن همغه تفسير معتبر دی؛ چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم له احاديثو سره موافق وي.

أَفَأَمِنَ ٱلَّذِينَ مَكَرُواْ ٱلسَّيِّـَٔاتِ أَن يَخۡسِفَ ٱللَّهُ بِهِمُ ٱلۡأَرۡضَ أَوۡ يَأۡتِيَهُمُ ٱلۡعَذَابُ مِنۡ حَيۡثُ لَا يَشۡعُرُونَ ﴿۴۵﴾

آيا نو په امن کې شوي دي هغه کسان چې مکرونه يې کړي دي ناکاره؛ له دې نه چې ډوب به کړي الله دوی په ځمکه يا چې را به شي دوی ته عذاب له داسې طرفه چې نه پوهيږي دوی (پرې چې له دې طرفه راځي)؟.

تفسير: يعني د پخوانيو انبياوو او د دوی د امتونو د احوالو د اورېدلو او د قرآن عظيم الشأن په شان د داسې مکمّل ذکر او ياداشت د رسېدلو څخه وروسته هم آيا د مکې معظمې کافران د حق په مقابل کې د خپلو مکاريو او فرېبونو نه مخ نه ګرځوي؟ آيا د دې خبرې امکان نشته چې الله تعالی دوی د (قارون) په شان په ځمکه کې ډوب کړي، يا له داسې

يو جانب څخه کوم آفت پرېږ ولېږي چې د دوی په وهم او ګمان کې هم نه وي، لکه چې د «بدر» په غزوه کې کفارو ته د مسلمانانو له لاسه داسې سزا ورسېده؛ چې دوی د خپل قوت او جمعيت او د مسلمانانو د ضعف او قلّت په ملحوظ د هغه تصوّر هم نه وو کړی.

أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُم بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾

يا له دې چې ونيسي (الله) دوی لره په وخت د ګرځېدلو د دوی (په ځمکه) کې، نو نه دي دوی عاجز کوونکي (د الله).

تفسير: يعنې د دې خبرې هيڅ ضرورت نشته چې له پخوا څخه څه اهتمام وکړی شي، يا د مقابلې لپاره څه افواج ولېږلی شي، پاک الله پر دغه هم قادر دی چې تاسې په تګ او راتګ او په کاروبار کې يا پخپلو بسترو په وخت د اوښتلو له يوه اړخ څخه بل اړخ ته يو ځلې ونيسي، او بالکل مو عاجز او ناتوانه کړي، الله هر قسم قوت او قدرت لري، او تاسې په هر ډول عاجزولی شي، او په تاسې کې د دې خبرې توان نشته چې پاک الله عاجز او ناتوان کړئ.

أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَىٰ تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٤٧﴾

يا (له دې) چې ونيسي (الله) دوی لره پر وېره، نو بېشکه رب ستاسې خامخا ښه مهربان دی (پر بندګانو) ښه رحم کوونکی دی.

تفسير: يعنې يو ناڅاپه به يې وانخلي، بلکه له خبرولو څخه وروسته او د عذابونو د مباديو د لېږلو څخه پس ته په داسې يو حالت کې يې نيسي چې خلق پرې خبر او ترې اطلاع ومومي، او د عذابونو آثار وګوري او طبعاً وويرېږي، يا د شاوخوا نور خلق په سماويه وو عذابونو کې اخته وګوري او په وېره کې وي، ليکن دغه خوف محض طبيعي وي، او د توبې او ندامت سره نه وي چې د عذاب دافع کېدی شي.

ځينو د «تخوّف» معنی «تنقّص» اخيستې ده، چې ورو ورو کمول وي، يعنې دغه هم ممکن دي چې دفعتاً يې هلاک نه کړي، او ورو ورو تاسې کموي او تېټوي مو.

أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِّلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾

آيا نه ګورې دوی هغه ته چې پيدا کړي دي الله له کومه څيزه، چې ګرځي سيوري د هغه له ښي طرفونو او کيڼ طرفونو (يعنې له هر طرفه) څخه په دې حال کې چې سجده کوونکي دي (دغه سيوري) الله ته، او حال دا چې دغه سيوري عاجزي کوونکي دي الله ته.

تفسير: يعنې کله چې په تکويني ډول هر شی د پاک الله په مخ کې عاجز، مطيع او منقاد دی، تر دې چې د سايه دارو شيانو سيوري هم د الله د حکم او د قدرت له قانون سره سم اوږدېږي او لنډېږي، او په دې لوري او په هغه لوري ځي راځي، او الله تعالی ته سجدې کوي؛ نو بيا د داسې قدرت والا د عذاب مخه کوم يو قوت او طاقت نيولی شي؟ هر انسان لره ښايي چې په خپل واک او اختيار د الله تعالی د تشريعي احکامو په مقابل کې غاړه کېږدي.

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِن دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾

او خاص الله ته سجده کوي هغه شيان چې په اسمانونو کې دي، او هغه شيان چې په ځمکه کې دي له ګرځېدونکو (تلونکو په ځمکه کې) او ملائکې، حال دا چې دوی نه کوي کبر (لويي سرکښي د الله تعالی له عبادته).

يَخَافُوْنَ رَبَّهُمْ مِّنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُوْنَ مَا يُؤْمَرُوْنَ ﴿۵۰﴾

ويرېږي دا (ملائكك) له رب خپل له پاسه د دوی وی، او كوي دوی هغه (كار) چې امر (حكم) ورته كولی شي.

تفسير: يعنې پربنتې سره له دومره قربه او وجاهته د خپل الله تعالی (چې د دوی د پاسه دی) له لويي او له جلاله ويرېږي، او هر هغه حكم چې دوی ته وركولی كېږي؛ هغه على الفور اجرا كوي.

وَقَالَ اللّٰهُ لَا تَتَّخِذُوْٓا اِلٰهَيْنِ اثْنَيْنِ ۚ اِنَّمَا هُوَ اِلٰهٌ وَّاحِدٌ ۚ فَاِيَّايَ فَارْهَبُوْنِ ﴿۵۱﴾

او فرمايلي دي الله مه نيسئ تاسې معبودان دوه، بېشكه همدا خبره ده چې دغه (بر حق معبود) معبود دی يو، نو خاص له ما څخه پس وويرېږئ !.

تفسير: يعنې كله چې ګرد د اسمانونو او د ځمكو مخلوق د يوه الله جل وعلا په حضور كې په تكويني ډول بې اختياره سر په سجود او ټول ورته عاجز او مقهور دي؛ نو بيا په عبادت كې يې بل شريك له كومه پيدا شو؟ هغه پاك الله چې د ګرد جهان مالك او مطاع دی ښايي چې يواځې د همغه عبادت وكړی شي، او خاص د همغه څخه خوف او وېره پكار ده !.

وَلَهٗ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَلَهُ الدِّيْنُ وَاصِبًا ۚ اَفَغَيْرَ اللّٰهِ تَتَّقُوْنَ ﴿۵۲﴾

او خاص همدغه (الله) لره دي هر هغه څه چې په اسمانونو كې دي او (هر هغه څه چې په) ځمكه كې دي، او خاص همده ته دي طاعت (عبادت عدل) واجب لازم همېشه؛ نو آيا غير له الله څخه ويرېږئ تاسې؟.

تفسير: يعنې په تكويني ډول هر څيز خاص د الله تعالی په اطاعت او عبادت مجبور دی: ﴿اَفَغَيْرَ دِيْنِ اللّٰهِ يَبْغُوْنَ وَلَهٗٓ اَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ طَوْعًا وَّكَرْهًا وَّاِلَيْهِ يُرْجَعُوْنَ﴾ (۳ جزء د آل عمران سورت (۸۳) آيت (۹) ركوع)، يا دغه مطلب دی چې تل د الله تعالی عبادت لازم دی ﴿اَلَا لِلّٰهِ الدِّيْنُ الْخَالِصُ﴾ (۲۳ جزء د الزمر سورت (۳) آيت (۱) ركوع)، او ځينو د «دين» معنی په «جزاء» سره اخيستې ده، يعنې د نېك او بد دائمي بدل د همغه يوه الله تعالی له جانبه رارسيږي، (نو د بل چا څخه به ولې ويريږو) والله أعلم.

وَمَا بِكُمْ مِّنْ نِّعْمَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ ثُمَّ اِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فَاِلَيْهِ تَجْـَٔرُوْنَ ﴿۵۳﴾

او هر هغه څه چې تاسې سره دی له (كوم قسم) نعمت؛ نو له (طرفه د) الله دی، بيا كله چې ورسيږي تاسې ته ضرر نو خاص همدغه (الله) ته فرياد او زاری كوئ.

تفسير: يعنې ګردې ښېګڼې (فايدې) او نعمتونه د همغه له لوري دي، او د هر يوې بدۍ او سختی دفع هم د همغه په واك (اختيار) او قبضه كې ده، لكه چې كوم مصيبت كوم يوه انسان ته ورسيږي؛ نو له غليظ څخه غليظ مشرك هم په دغه وخت كې له نورو ګردو وسيلو څخه لاس وباسي، او يواځې د پاك الله په دربار كې دعاء كوي او ترې مدد غواړي، ګواكې انساني فطرت شاهدي وركوي؛ چې د مصائبو او سختيو څخه نجات وركول ماسوا له دې نه چې د پاك واحد الله كار وي، د بل هيچا كار نه شي كېدی.

ثُمَّ إِذَا كَشَفَ الضُّرَّ عَنكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِّنكُم بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ ۚ فَتَمَتَّعُوا ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾

بیا هر کله چې دفع (لرې) کړي (الله هغه) ضرر له تاسې څخه؛ ناڅاپه یوه فرقه له تاسې له رب خپله سره شریکوي. (بل) لپاره د دې چې کفران (ناقدري) وکړي په هغه څیز پورې چې ورکړې دي مونږ دوی ته؛ نو نفع واخلئ (ای منکرینو دنیوي نفع مؤقتاً)، نو ژر به پوه شئ تاسې (په عاقبت د کار خپل).

تفسیر: یعني څه مهال چې ترې سختي پورته شي؛ نو خپل حقیقي منعم هېروي، او په نهایت بېحیایۍ او بې شرمی د الوهیت د چارو په وېشلو پسې ولوېږي، او له دې نه نه شرمېږي چې اوس لږ څه د مخه د عجز او نیاز په حالت کې د همغه په دربار کې مو عرض او دعاء کوله، نه یې د حقیقي محسن احسان ومانه، او نه یې د د غې اندېښنه وکړله چې زه به د ناشکرۍ په سزا کې ونیول شم، یا لږ تر لږه د نعمت کفران به د نعمت د سلب موجب وګرځي، ګواکې هغه انعام چې «وحده لا شریك له الله تعالی» فرمایلی وو؛ بیخي د هغه په انکار باندې ټینګ ودرېد، بهتر دی چې څو ورځې هغوی ته مهلت ورکړ شي، چې په دغه دنیا کې ښې مزې وکړي، او خوندونه یې وڅکي، بالآخر به دوی ته معلومېږي چې د دغه مشرکیت او د نعمت د کُفران سخته سزا ورته څرنګه ورکوله شي.

وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقْنَاهُمْ ۗ تَاللَّهِ لَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾

او مقرروي دا (کفار) لپاره د هغو معبودانو چې په هیڅ نه پوهېږي (علم نه لري) یوه برخه له ځینو د هغو څخه چې ورکړې دي مونږ دوی ته، قسم دی په الله چې خامخا پوښتېدلی به شئ تاسې هرومرو (خامخا) (په قیامت کې) له هغه څه چې یئ تاسې دروغ تړئ.

تفسیر: دغه یې هغو ته وفرمایل؛ چې په خپل کښت او کار کې، په تجارت او صنعت کې، په مالدارۍ او جهاندارۍ کې ماسوا له الله څخه د نورو لپاره نذر او نیاز مني (موضح القرآن)، لکه چې د عربو د مشرکانو رواج او دستور وو، چې د هغه ذکر (په ۹ جزء د الأنعام سورت په (۱۶) رکوع) کې تېر شو.

له ﴿لِمَا لَا يَعْلَمُونَ﴾ څخه مراد همغه اصنام او نور دي، چې مشرکینو دغه بتان له خپله جهالته او بېخبرۍ خپل معبودان یا د نفعې او ضرر مالکان ګڼل، حال دا چې د هغه هیڅ یو دلیل او سند د دوی سره نه وو، بیا دغه شرکاء یې هم د ډبرو (ګټو) له بُتانو ځنې تجویز کړل، چې له هر قسم علم او شعور څخه بې برخې دي.

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ ۙ وَلَهُم مَّا يَشْتَهُونَ ﴿٥٧﴾

او مقرروي (دا کفّار) الله ته لوڼې، پاك دی دغه (الله له ولده او له شریکه) او (مقرروي) ځان ته هغه څیز چې د دوی خوښ وي.

تفسیر: یعني الله تعالی له دغه پاك او منزّه دی چې اولاد ورته ثابت کړی شي، بیا په تېره لوڼې، تعجب دی چې دغه خلق د حق تعالی په نسبت څرنګه جرأت کوي، په دغه آیت کې د «بنو خزاعه» او د «کنانه» د قبیلو رد وشو؛ چې پرښتو ته یې د الله تعالی لوڼې ویل (العیاذ بالله).

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٥٨﴾

او کله چې خبر ورکړی شي یو تن د دغو (کفّارو) ته په (پیدا کېدو د) لور سره؛ نو وګرځي مخ د ده تک تور له غمه، حال دا چې دی ډك وي له قهر (خپلې ښځې ته چې لور دې ولې راوړه؟).

يَتَوَارٰى مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوْٓءِ مَا بُشِّرَ بِهٖ ؕ اَيُمْسِكُهٗ عَلٰى هُوْنٍ اَمْ يَدُسُّهٗ فِى التُّرَابِ ؕ اَلَا سَآءَ مَا يَحْكُمُوْنَ ﴿۵۹﴾

پټ ګرځي له قومه (خپله) له سببه د ناخوښۍ د هغه شي څخه چې خبر ورکړی شوی دی (ده ته) په هغه سره، آیا وساتي (دی) هغه لور سره د سپکوالي، او که یې ومنډي (ژوندی) په خاوره کې؟ واورئ خبردار شئ ! چې بد دی هغه چې حکم کوي دغه (کفّار چې نسبت د عیوبو دی الله ته).

تفسیر: له دوی څنې که کوم یوه ته خبر ورکړی شي چې تا کره لور شوې ده؛ نو له ډېر نفرت او غم او اندېښنې څخه یې وچولی (تندی) تریو شي، او ګرده ورځ له ډېره خفګانه په نظر په بله بڼه (شکل) راځي، او زړه یې پسخیږي چې دغه د نه ویلو غبار او مصیبت له کومه راباندې راغی؟.

﴿اَيُمْسِكُهٗ عَلٰى هُوْنٍ﴾ الآیة ـ یعنې له دغه رسمي او عرفي ننګ او عار له تصوره چې کله دغه لور مې ژوندی راپاتې شي؛ نو بل څوک به مې ځوم کیږي، نو زه په هغه وخت کې چاته خپل مخ ښوولی شم؟ او چېرې به پټ ګرځم؟.

﴿اَمْ يَدُسُّهٗ فِى التُّرَابِ﴾ الآیة ـ یعنې شپه او ورځ په فکر او تردد کې مصروف او تجاویز جوړوي، چې آیا زه دغه دنیوي عار قبول او دغه جینۍ پرېږدم چې ژوندون وکړي؟ یا یې په ځمکه کې خښه کړم؟ یعنې ویې وژنم، لکه چې د جاهلیت په زمانه کې ډېر سخت زړي او ظالم سړي به خپلې جینکۍ وژلې، یا به یې ژوندۍ په ځمکه کې خښولې، کله چې اسلامي دین منتشر شو؛ نو دغه قبیح رسم یې له منځه ورک کړ، او په داسې ډول یې سره قلع او قمع وکړه چې وروسته له اسلامه په ګرد ملک کې د دغې بې رحمۍ یوه پېښه او مثال هم وړاندې نه شو.

د جینکو په متعلّق هغه د ظلم او تیري فیصله چې د دغو کفارو ده، له هغه څنې زیاته بده فیصله دغه ده؛ چې الله تعالی ته یې د اولاد تجویز کولو، بیا اولاد هم «اناث» چې له هغو څخه دوی پخپله کرکه او تنفر کولو، ګواکې دوی د خپلو ځانونو لپاره ښه شیان او الله تعالی ته یې ناقص شیان مخصوصول (العیاذ بالله).

لِلَّذِيْنَ لَا يُؤْمِنُوْنَ بِالْاٰخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ ۚ وَلِلّٰهِ الْمَثَلُ الْاَعْلٰى ؕ وَهُوَ الْعَزِيْزُ الْحَكِيْمُ ﴿۶۰﴾

دی هغه کسانو ته چې نه راوړي ایمان په (ورځ د) آخرت مثال (صفت) بد (ناکاره)، او خاص الله لره دی مثال (صفت لوی) لوړ، او همدی دی قوي غالب (په انفاذ د احکامو) حکمت والا (چې هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي).

تفسیر: یعنې هغه مشرکین چې د خپلو ظلمونو او ګستاخیو او سپین سترګیو په بد انجام باور نه لري؛ خراب مثال یا خراب صفت د همدوی دی، هم دوی اولاد ته اړ (مجبور) او محتاج دي، چې د درد، رنځ او د ضعیفۍ په وخت کې په ښه او په کار یې ورشي، دوی لره په کار دي چې له خپلو ځامنو څخه مدد او مرسته وغواړي، د عار یا د افلاس یا د نورو وېرو په وجې د جونو وژل د دوی دود او دستور دی.

الغرض هر ډول بد مثالونه او نقص او عیب نسبت ښایي چې د همدوی په طرف وکړی شي، د الله تعالی په طرف د دغو صفاتو انتساب چې د مخلوقاتو خاصه ده، او (معاذ الله) د ځامنو او د لوڼو د تجویز ډېر حقیر او سپک مثالونه ورکول د پاک الله له عظیم او رفیع شان سره منافي دي، د الله تعالی لپاره خو هغه مثالونه او صفتونه ثابتېدی شي؛ چې له اعلی څخه اعلی او له هر لوړ او لوی شي څخه لوړ او لوی وي.

وَلَوۡ يُؤَاخِذُ ٱللَّهُ ٱلنَّاسَ بِظُلۡمِهِم مَّا تَرَكَ عَلَيۡهَا مِن دَآبَّةٖ وَلَٰكِن يُؤَخِّرُهُمۡ إِلَىٰٓ أَجَلٖ مُّسَمّٗىۖ فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمۡ لَا يَسۡتَـٔۡخِرُونَ سَاعَةٗ وَلَا يَسۡتَقۡدِمُونَ ﴿٦١﴾

او كه نيولي وى الله (دا) خلق په ظلم (كفر او معاصيو) د دوى سره؛ نو نه به يې وو پرې ايښى پر مخ د دې ځمكې باندې هيڅ خوځېدونكى (تلونكى)، وليكن وروستي كوي دوى تر هغه نېټې په نامه مقررې كړى شوې پورې، نو كله چې راغله نېټه (د موت يا عذاب) د دوى؛ نه به وروسته كيږي (دوى له هغه نېټې څخه) (په قدر د) يو ساعت، او نه (ترې) ړومبي كيږي.

تفسير: يعني كه پاك الله پر هره هره خبره په همدغې دنيا كې هر يو ونيسي، او سمدلاسه سزا وركړي؛ نو د دغې دنيا ګرده سلسله به سره وشليږي، او په څو دقيقو (شېبو) كې به دغه دنيا پنا شي، مګر مجرمينو ته د توبې او اصلاح وار او موقع وركوي، او تر موعوده وقته پورې يې خوشې پرېږدي، او مهلت او وار ورته وركوي، كله چې هغه ټاكلې (مقرر كړې) نېټې ته ورسيږي؛ نو بيا هغه يوه ثانيه (رپه) نه وړاندې كيږي او نه وروسته كېدى شي.

تنبيه: ځينې مفسرين له ﴿مَّا تَرَكَ عَلَيۡهَا مِن دَآبَّةٖ﴾ څخه خاص ظالمه دابّه مرادوي، كه دغه صحيح وي؛ نو مطلب بيخي واضح دى او هيڅ اشكال نه دى پاتې، والله أعلم.

وَيَجۡعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكۡرَهُونَۚ وَتَصِفُ أَلۡسِنَتُهُمُ ٱلۡكَذِبَ أَنَّ لَهُمُ ٱلۡحُسۡنَىٰۖ لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ ٱلنَّارَ وَأَنَّهُم مُّفۡرَطُونَ ﴿٦٢﴾

او ثابتوي دا (كفّار) الله ته هغه څه چې بد يې ګڼي (دوى خپلو ځانونو لره لكه لوڼې يا شريكان) او بيانوي ژبې د دوى دروغ (چې) بېشكه شته دوى ته ښه حالت (په نزد د الله كې)، حقه رښتيا (ثابته خبره دا ده) چې بېشكه شته دوى ته اور، او بېشكه دغه (كفار) په منډه بيولى شي (بيا به هلته په اور كې پرېښودلى شي).

تفسير: يعني هغه شيان چې دوى يې بد ګڼي، او د خپلو ځانونو لپاره يې نه غوره كوي، لكه جينكى، يا په خپل ملكيت كې د كوم پردي شركت، يا استهزاء يا استخفاف او نورې سپكې معاملې؛ نو هغه د الله قدّوس (جلت عظمتُه) لپاره ثابتوي.

﴿لَا جَرَمَ أَنَّ لَهُمُ ٱلنَّارَ وَأَنَّهُم مُّفۡرَطُونَ﴾ يعني سره له داسې ګستاخيو هسې باطلې آرزوګانې لرل د دې خبرې دليل دى چې د هغوى لپاره هيڅ يوه ښېګڼه (فائده) او نيكي نشته، هو ! د دوى لپاره د دوزخ اور تيار دى، چې دوى ورته په منډو بيولى او ځغلولى شي، او كله چې هلته ورسيږي او په كې ولويږي؛ نو ګواكې بيخي هير شوي دي، يعني تر أبد الآباد پورې هيڅكله د مهرباني نظر به پر دوى نه كيږي.

تَٱللَّهِ لَقَدۡ أَرۡسَلۡنَآ إِلَىٰٓ أُمَمٖ مِّن قَبۡلِكَ فَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَعۡمَٰلَهُمۡ فَهُوَ وَلِيُّهُمُ ٱلۡيَوۡمَ وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٞ ﴿٦٣﴾

قسم دى په الله په تحقيق ليږلي وو مونږ په طرف د امتونو پخوا له تا څخه (اى محمده نور رسولان)؛ نو ښايسته كړي وو دغو (امتونو) ته شيطان هغه (بد) عملونه د دوى (چې كلك پرې ولاړ وو) نو همغه (شيطان) دوست د دوى دى نن ورځ، او شته (په آخرت كې) دوى ته عذاب دردناك.

تفسیر: د مکې معظمې د کفارو د ګستاخیو او چټي (بېکاره) دعاویو د ذکر څخه وروسته محمد صلی الله علیه وسلم ته تسلي ورکوي، چې تاسې د دوی له دغو حرکاتو څخه مه خپه او مه زړه تنګي شئ ! مونږ له تاسې څخه د مخه هم د مختلفو امتونو په طرف انبیاء لیږلي وو، لیکن تل همداسې پېښه واقع شوې ده، چې لعین شیطان دغو مکذبینو ته د دوی بد عمل ښه ورڅرګند (ورښکاره) کړی دی، او دوی به پرله پسې پخپلو شرارتونو کې پرمختګ او ترقي کوله، او نن هغوی د الله تعالی په عذاب کې اخته او ککړ دي، او شیطان چې د دوی رفیق او ملګری وو؛ هیڅ د دوی په ښه او کار ورنغی، او نه یې په داد او فریاد ورسېدی شي، هم دغسې به ستاسې د مکذبینو انجام هم کیږي.

﴿وَمَآ أَنزَلۡنَا عَلَيۡكَ ٱلۡكِتَٰبَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ ٱلَّذِي ٱخۡتَلَفُواْ فِيهِ وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ ۝٦٤﴾

او نه دی نازل کړی (رالیږلی) مونږ پر تا دغه کتاب (قرآن) مګر لپاره د دې چې بیان کړې ته (ای محمده !) دوی ته هغه (څیز) چې اختلاف کړی دی دغو (خلقو) په هغه کې، او (لپاره د) هدایت او رحمت لپاره (د هغه) قوم چې ایمان لري (په ټولو مؤمن به شیانو).

تفسیر: یعنې لوی قرآن یواځې د دې لپاره نازل کړی شوی دی؛ چې د هغو اساسي او رښتیا اصولو بیان په ډېر وضاحت او تحقیق سره وکړې؛ چې خلق په کې اختلاف او جګړې کوي، (مثلا: توحید، معاد، د حلالو او حرامو احکام) او نور چې هیڅ اشکال او خفاء په کې پاتې نشي.

ګواکې نبي کریم صلی الله علیه وسلم د دغه لوی قرآن په وسیله د ګردو (ټولو) منازعو او جګړو سمه او صافه فیصله اورولې ده، او د الله تعالی پر بندګانو یې د الله تعالی حجّت تمام کړی دی.

﴿وَهُدٗى وَرَحۡمَةٗ لِّقَوۡمٖ يُؤۡمِنُونَ﴾ یعنې فیصله او بیان خو د ګردو (ټولو) لپاره دی، لیکن د دې هدایت څخه منتفع کېدل، او د الله تعالی د رحمت سره غاړه په غاړه کېدل د همغه چا په برخه کیږي؛ چې دغه فیصله د زړه په صدق سره تسلیموي، او په طوع او رغبت سره په ټولو مؤمن به شیانو ایمان راوړي.

﴿وَٱللَّهُ أَنزَلَ مِنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءٗ فَأَحۡيَا بِهِ ٱلۡأَرۡضَ بَعۡدَ مَوۡتِهَآۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّقَوۡمٖ يَسۡمَعُونَ ۝٦٥﴾

او الله نازلې کړې (لیږلې) دي له (طرفه) د اسمانه اوبه (باران)؛ نو ژوندي (شنه) یې کړه په دې (اوبو) سره ځمکه وروسته له مرګه (وچوالي) د هغې (ځمکې)، بېشکه په دغه (زرغونتیا) کې پس له وچوالي خامخا دلیل (ښکاره د قدرت) دی لپاره (د هغه) قوم چې اوري (د الله احکام د زړه په غوږونو او په انصاف سره، بیا عبرت هم ترې اخلي)، (یا چې اوری د الله کتاب په اوریدلو د قبول سره).

تفسیر: یعنې وچه ځمکه په اسماني باران سره زرغونوي، ګواکې وچوالې د ځمکې موت، او شینتوب او خړوبتوب یې ژوندون او حیات دی.

﴿إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَأٓيَةٗ لِّقَوۡمٖ يَسۡمَعُونَ﴾ یعنې همداسې د قرآن په وسیله جاهلان ـ عالمان، او مړه زړونه ژوندي کوي، که یې د زړه په توجّه او انصاف سره واوري.

﴿وَإِنَّ لَكُمۡ فِي ٱلۡأَنۡعَٰمِ لَعِبۡرَةٗۖ نُّسۡقِيكُم مِّمَّا فِي بُطُونِهِۦ مِنۢ بَيۡنِ فَرۡثٖ وَدَمٖ لَّبَنًا خَالِصٗا سَآئِغٗا لِّلشَّٰرِبِينَ ۝٦٦﴾

او بېشکه چې دی تاسې ته په چارپایانو کې ډېر لوی عبرت، چې درڅښوو مونږ تاسې ته له هغه ځینو څیزونو څخه چې دي په ګېډو د هغو (لنګو څاروو کې) له منځه د خوشاییو او د وینو

شودې صافې پاکې (له رنګه او بويه د خوشاييو او وينو) آسان تېرېدونکې (له حلقه او خوش مزه) لپاره د څښونکو.

تفسير: يعنې اوښه، غوا، مېښه او نور حيوانات چې بوس، پروړ او واښه خوري، نو دغه خواړه کله چې د دوی په ګېډو کې لوېږي، د درو شيانو په طرف مستحيل کيږي، الله جل جلاله د دغو حيواناتو د اجسامو په منځ کې داسې يو مشين لګولی دی؛ چې د غـذاء د ځينو اجزاوو د تحليل کولو وروسته د فضلې (پچې او خوشايي) په شکل د باندې يې غورځوي، او له ځينو اجزاوو څخه وينه پيدا کوي او په رګونو کې يې خپروي (خوروي) چې د دوی د حيات او بقاء سبب ګرځي، له همدغې مادې څخه چې ځينې يې وينه ګرځېدلې ده، د دغو دوو ګنده وو شيانو په منځ کې يو درېم شی (چې شوده دي) هم تياروي، چې نهايت پاک، طيب، سپېځلی او خوندور شی دی.

﴿وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾﴾

او له مېوو د خرماګانو او (له مېوو د) د تاکو (کورو ـ انګورو) څخه (هم داسې درڅښوو مونږ پر تاسې)، چې جوړوئ تاسې له دغو مېوو څخه نشه کوونکي (بد) او رزق (روزي) ښه، بېشکه په دغو (انواعو د مېوو او مشتقاتو) کې (يې) خامخا دليل د الله تعالى د يووالي دی لپاره د (هغه) قوم چې عقل چلوي، او فکر او غور په کې کوي.

تفسير: يعنې له دغو مېوو څخه نشه يې باسئ، او د خوړلو او څښلو نور ښه او عمده شيان ترې جوړوئ لکه شربت، نبيذ، سرکه او وچه خرما او مويز او نور ترې حاصلوئ.

تنبيه: دغه آيت مکي دی، د شرابو څښل په مکه معظمه کې لا نه وو حرام شوي، او شراب څښونکي به هغه بلا تکلفه څښل، د شرابو څښل وروسته له هجرته حرام شو، بيا هيڅ يو مسلمان له سره لاس نه دی وروړی، خو بيا هم په همدغه مکي آيت کې يې هم د ﴿سَكَرًا﴾ څخه وروسته د ﴿وَرِزْقًا حَسَنًا﴾ فرمايلو سره تنبيه فرمايلې ده، چې وروسته له دې نه شراب حرام کېدونکي دي، ځکه چې پر شرابو د «رزق حسن» اطلاق نه دی موزون، او بل دلته د ﴿يَعْقِلُونَ﴾ لفظ چې د عقل څخه مشتق دی د «سکر» له تذکرې سره خاص مناسبت لري، کله چې نشه عقل زائل کوي؛ نو ځکه يې اشاره وفرمايله چې د آياتونو پوهېدل د عقلاوو کار دی، او د نشه څښوونکو او مستانو کار نه دی.

﴿وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾﴾

او په زړه کې واچوله رب ستا مچيو د شاتو ته (دا خبره) چې ونيسئ (او جوړوئ) تاسې په غرونو کې کورونه او له ونو څخه او له هغه څخه چې خلق يې لوړ جوړوي.

تفسير: يعنې د انګورو د پورته کولو لپاره هغه چېلې او اچې (څپرونه) چې تاسې يې جوړوئ يا هغه عمارتونه چې خلق يې تياروي، د شاتو مچی په زړه کې اچولو او حکم ورکولو څخه دغه مطلب دی؛ چې د هغه فطرت داسې جوړ شوی دی، چې سره د ادنی حيوانتوبه په نهايت کاريګرۍ، ډېرې چالاکۍ، ښه شعور، اعلی ادراک او نرې صنعت خپلې شکرګنې (ګبينونه) د غرو او ونو په سوريو او چاودونو او په عمارتونو او نورو کې تياروي، او نورې ټولې مچی د يوې لويې مچۍ تر حکم لاندې په ډېر ښه اطاعت او انقياد سره کار کوي.

د دوی مشر ته «يعسوب» وايي، چې د ده په متابعت د مچيو فوج هر لوري ته حرکت کوي، کله چې دوی کومه ځاله (شکرګنه) جوړوي؛ نو د دغې ځالې ټولې خونې د «متساوي الأضلاع مسدّس» په شکل وي، بې له مسطرو او بې له پرکارو او نورو هندسي اسبابو په دومره صحت او انضباط سره داسې سم او برابر ـ منظم مرتب او په همغه يوه شکل د دغو ګردو کورونو جوړول داسې شی دی؛ چې انسان ورته هک پک او حيران پاتې کيږي.

حکماء وايي: که بې له مسدسه کوم بل شکل يې غوره کړی وي؛ نو خامخا به په منځ کې څه ځای فضول او بېکاره پاتې وي، فطرت دې ته د داسې يوه شکل په لوري لارښوونه کړې ده؛ چې په هغه کې هيڅ يوه فرجه او تشوالی هم خوشې او بېکاره نه وي پاتې.

﴿ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ۝٦٩﴾

بيا نو خورئ تاسې (ای مچيو !) له هر قسمه مېوو څخه نو ځئ (الوځئ) په لاره د رب خپل په دغه حال کې چې آسانه ده (صافه او خلاصه درښکاري)، راوځي له ګېډو د دوی د څښلو (شی، شات) چې مختلف دي رنګونه د دې، په دغو (شاتو) کې شفاء ده لپاره د خلقو، بېشکه په دغو (مچيو او شاتو کې) خامخا ډېر لوی دليل دی (پر قدرت او حکمت د الله) لپاره د هغه قوم چې فکر کوي.

تفسير: ﴿كُلِي﴾ او ﴿فَاسْلُكِي﴾ ګرد تکويني اوامر دي، يعنې فطرتاً يې هغه ته هدايت ورکړی دی چې خپل خواهش او استعداد او مزاج سره مناسب له هر قسمه مېوو او ګلانو او نورو شيانو څخه خپل خواړه او غـذا حاصله او غونډه کړي، لکه چې دغه مچی له خپلو ځالو څخه راوځي، او له هر راز ګلانو او مېوو خپله غـذا په ځېښلو سره حاصلوي، چې له هغه څخه شات او موم او نور حاصليږي.

﴿فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا﴾ يعنې د غـذاء حاصلولو، او د خوړلو او څښلو څخه وروسته د بېرته راتللو لارې صافې او خلاصې در پرتې دي، او هيڅ يو مزاحمت او ممانعت ستاسې په لاره کې نشته، لکه چې ليدلي شوي دي چې مچی خپلې د غـذاء لټولو پسې بعضې اوقات ډېرو لرو ځايونو ته ځي، او بيا بلا تکلّفه خپلې شکر ګنې (ځالې) ته برابر بېرته راځي، او لږ شانې هم ترې لار نه ورکيږي، او نه ترې هيريږي.

ځينې د ﴿فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلُلًا﴾ مطلب داسې اخيستی دی، چې الله تعالی هغه فطري لارې چې ستا د عمل او تصرّف لپاره مقررې کړې دي؛ پر هغو مطيع او منقاد شه ! او سم برابر پرې تل درومه ! مثلاً د ګلانو او مېوو څخه خپله غـذا وڅکه او وځېښه ! او پخپلې فطري قواوو او تصرفاتو سره شات او نور ترې جوړوه !.

﴿يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ﴾ يعنې د مختلفو رنګونو شات ترې وځي: سپين، سره او ژېړ، وايي چې د رنګونو اختلاف پر موسم ـ غـذاء ـ او د مچيو په عمر او نورو پورې اړه لري، او د دغو مخالفتونو لامله دغه اختلاف په کې څرګنديږي، والله أعلم.

﴿فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ﴾ يعنې په ډېرو ناجوړيو کې له يوائې خالصو شاتو څخه يا له بلې کومې دواء سره د ګډېدلو په اثر کله چې مريضانو ته ورکړ شي؛ باذن الله د رنځورانو د شفاء وسيله ګرځي، په حديث کې راغلي دي چې يو سړی د نس کېناستلو (دستونو) لامله ډېر سخت په تکليف وو، د ده ورور ته ځمونږ پاك رسول الله مبارك صلی الله عليه وسلم وفرمايل چې: پرې شات وڅښولی شي، کله چې شات پرې وڅښول شو؛ نو د هغه په اسهال کې لا تزييد واقع شو، نو هغه سړی بيا د رسول الله مبارك په حضور کې حاضر شو، او هغه واقعه يې عرض کړه چې يا رسول الله صلی الله عليه وسلم ! ځما د ورور نس ناسته لا پسې زياته شوه، رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: «صدق الله وكذب بطن أخيك» «الله رښتيا فرمايلي دي، او ستا د ورور ګېډه دروغجنه ده، بيا يې پرې وڅښوه»، بيا ورڅښولو څخه بيا هغه کيفيت مداومت وکړ، نو بيا هم پاك رسول الله صلی الله عليه وسلم هغه خپله اوله وينا تکرار کړه، بالآخر د دريم ځلي شات ورڅښولو څخه هغه اسهال بند شو، او د هغه رنځور طبيعت درست شو.

اطباوو له خپلو اصولو سره سم ويلي دي، چې ځينې اوقات په ګېډه کې «کيموس» فاسدېږي، چې د ګېډې هر راز (قسم) رسېدلې غـذاء او خواړه او دواء فاسدوي، نو ځکه اسهال (د نس ناسته) پيل (شروع) کوي، نو د هغه علاج همدغه دی؛ چې مسهلات ورکړ شي، څو هغه فاسد «کيموس» ووځي، د شات په مسهلتوب کې هيڅ شک نشته، ګواکې د رسول الله مبارک صلی الله عليه وسلم مشوره د همدغه طبي اصول په اساس وه.

د مأمون الرشيد په زمانه کې کله چې «شمامة عبسي» ته هم داسې يو مرض لاحق شو، نو د دغې زمانې شاهي طبيب «يزيد بن حناء» په مسهل د هغه علاج وکړ، او همدغه وجه يې ورخرګنده (وربشکاره) کړه، د نن پرون طبيبان هم د «استطلاق البطن» د علاج لپاره د شات استعمال بېحده مفيد ښيي.

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يَتَوَفَّاكُمْ وَمِنكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ لِكَيْ لَا يَعْلَمَ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٧٠﴾

او الله پيدا کړي يئ تاسې (له عدمه) بيا به وژني تاسې (بيا به وفات کړي تاسې په اجل خپل سره) او ځينې له تاسې هغه څوک دي چې رد کولی شي هغه ډېر خوار ژوندون ته لپاره د دې چې ونه پوهيږي (دغه زوړ) پس له علمه چې يې درلود (لرلو) په ځلميتوب کې په هيڅ شي (لکه وړوکی)، بېشکه چې الله ښه عالم دی (پر هر شي) ښه قادر دی.

وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ ۚ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي رِزْقِهِمْ عَلَىٰ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ ۚ أَفَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾

او الله فضل ورکړی دی ځينې ستاسې ته پر ځينو (نورو) په رزق (روزی په غنا، فقر، مالکيت او مملوکيت) کې، نو نه دي هغه کسان چې فضل زيات ورکړی شوی دی دوی ته رد کوونکي (ورکوونکي) د رزق (روزی، مال) خپل هغه چا ته چې يې مالکان شوي دي ښې لاسونه د دوی (يعنې له خپلو ځانونو سره يې شريکوي)، آيا نو دا مالکان او مملوکان په دې (اموالو) کې سره برابر دي؟ (بلکه نه دي سره برابر)، آيا نو په نعمت د الله باندې انکار کوي دغه (چې الله ته شريکان ثابتوي).

تفسير: يعنې د الله تعالی راکړې روزي او بخښنه د ټولو لپاره يو شان او يو برابر نه ده، د استعدادو او احوالو د تفاوت په لحاظ پاک الله تعالی پخپل بالغه حکمت ځينو ته پر ځينو نورو فضيلت ورکړی دی، ځينې يې داسې مالداره او بااقتداره ګرځولي دي؛ چې د هغوی تر لاسو لاندې ډېر مريان او نوکران او چاکران وي، چې هغوی ته د همده په ذريعه روزي وررسيږي، فرض يې کړئ ! که بادار خپل مريي آزاد کړي، او پخپل دولت او نورو کې ورته پوره او برابره برخه ورکړي؛ نو بېشکه دلته د دوی دواړو په منځ کې مساوات قائميږي، مګر په دغه وخت کې هغه مريي مريي نه دی پاتې، په هر حال د مرييتوب کيفيت او مساوات له سره پخپلو منځو کې سره نشي جمع کېدی، لکه چې د دوو همجنسو او متحدالنوعو انسانانو په منځو کې په مالکيت او مملوکيت کې سره شرکت او مساوات نشي جمع کېدی؛ نو بيا د حسرت او حيرت ځای دی، چې د خالق او مخلوق په منځ کې په معبوديت او نورو کې څرنګه برابري او مساوات کولی شي؟ داسې شيان د حقيقي مالک شريک او سهيم ټاکلي کيږي، چې پخپله مشرکين هم هغه د الله تعالی مخلوق او مملوک ګڼي، او پرې داسې اقرار کوي: «إلا شريکا هو لک، تملکه وما ملک» آيا د حقيقي منعم د نعمتونو شکريه همدغه ده چې د هغو خبرو څخه چې د هغو په منلو کې ستاسې وچولی (تندی) تريو کيږي، او غړې مو وهلی کيږي، او ډېر پرې خپه کېږئ، له هغه څخه زيات قبيح او شنيع صورت هغه لپاره تجويز وکړی شي، همغسې چې په روزی او نورو شيانو کې الله تعالی ځينو ته پر ځينو نورو فضيلت ورکړی دی، او ګرد يې سره په يوه درجه کې نه دي ايښي، که

په علم او عرفان او د نبوت په کمالاتو کې هم کوم لوی ذات ته پر نورو فوقیت ورکړي؛ نو د الله تعالی د دغه نعمت څخه انکار پر ته (علاوه) له ضده او عناده بله وجه نه لري.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا وَّجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ اَزْوَاجِكُمْ بَنِيْنَ وَحَفَدَةً وَّرَزَقَكُمْ مِّنَ الطَّيِّبٰتِ ؕ اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ وَبِنِعْمَتِ اللّٰهِ هُمْ يَكْفُرُوْنَ ﴿۷۲﴾ وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ شَيْئًا وَّلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ ﴿۷۳﴾

او الله پیدا کړي تاسې ته له جنسه ستاسې ښځې (چې زړه مو ورسره آرام شي) او پیدا کړي یې دي تاسې ته له ښځو ستاسې ځامن او لمسي (چې ستاسې د نوعې د بقاء ذرائع دي) او روزي رزق یې درکړی دی تاسې ته له طیباتو پاکیزه وو (خوندورو شیانو نه چې ستاسې د شخصي بقاء وسائل دي)، آیا نو (دغه کفّار) پر باطلو (معبودانو) ایمان راوړي، او په نعمت د الله (چې اسلام دی) دوی کافران کیږي. او عبادت کوي دغه (کفّار) بې له الله د هغه (څیز) چې نه لري هیڅ واک لپاره د دوی د رزق (روزي ورکولو) له اسمانونو (په ورولو سره) او له ځمکې (په زرغونولو سره) د هیڅ څیز او نه طاقت لري (دغه باطل معبودان د هیڅ شي).

تفسیر: یعنې له همدغې انساني نوعې څخه ستاسې ښځې یې پیدا کړي، څو ستاسې په منځ کې الفت او مؤانست قائم وي، او د تخلیق غایه او غرض تکمیل شي، ﴿وَمِنْ اٰيٰتِهٖٓ اَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِّنْ اَنْفُسِكُمْ اَزْوَاجًا لِّتَسْكُنُوْٓا اِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَّوَدَّةً وَّرَحْمَةً﴾ (۲۱ جزء د الرّوم سورت (۲۱) آیت (۳) رکوع).

﴿اَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُوْنَ﴾ یعنې د بُتانو احسان منئ چې له ناروغۍ څخه مو په زعم ستاسې روغ کړي، یا ځامن درکړي، یا روزي در ورسوي، چې دغه ګرد سره دروغ او هغه ذات چې په رښتیا سره د دغو شیانو درکووونکی دی؛ د هغه شکر نه اداء کوئ، کذا في الموضح.

﴿وَيَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ﴾ یعنې نه له اسمانه د باران ورولو اختیار لري، او نه له ځمکې څخه د غلې او دانې د زرغونولو قدرت د دوی په واک کې شته، نو بیا په معبودیت کې د مطلق قادر او برحق قاهر شریکان څرنګه کېدی شي؟.

فَلَا تَضْرِبُوْا لِلّٰهِ الْاَمْثَالَ ؕ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ وَاَنْتُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۷۴﴾

نو مه بیانوئ تاسې الله سره مثالونه (شریکان په عبادت کې)؛ بېشکه الله ته معلوم دی (بطلان د قول ستاسې) او تاسې نه پوهېږئ (که نه داسې به مو نه کوله).

تفسیر: مشرکانو به ویل چې حقیقي مالک خو الله تعالی دی، دغه کسان د الله تعالی په دربار کې مختار دي، او ځمونږ کارونه هم دغو پورې اړه لري، او هغه الله پورې مونږ نشو رسېدی، نو دغه مثال بیخي غلط دی؛ چې انسانان دې د احدیت له درباره سره بالکل څه تعلق او مناسبت ونه لري، الله تعالی هر شی پخپله کوي، اعم له دې چې بالواسطه وي یا بلاواسطه، او هیڅ یو کار یې هیچا ته داسې نه دی سپارلی، لکه چې دنیوي سلاطین خپلو ماتحتو حکّامو ته اختیارات ور تفویض کوي، چې تفویض یې په اراده او اختیار سره وي، لیکن د تفویض څخه وروسته هغوی د هغو اختیاراتو په استعمال کې آزاد او مختار دي، د کوم شوری، اعیان، وزیر، معین، نائب الحکومه، مجلس مشوره، قاضي او حاکم د فیصلې په وخت کې نه باچا او نه وزراء او نه بل څوک د هغې واقعې له جزیاتو او فیصلې څخه پوره خبردار وي، نه په هغه وخت کې په جزئي ډول سره د باچا مشیت او ارادې ته د هغې فیصلې په صدور کې څه دخل شته، دغه صورت د الله تعالی په دربار کې له سره نشته، بلکه هر یو لوی او وړوکی کار او له ادنی ځنې ادنی جزئي

شی که د اسبابو په واسطه سره وي، که بلاواسطه د ده د محیط علم او مشیت او ارادې سره سم واقع کیږي؛ نو بناء پر دې پر مونږ او نورو هر مسلمان او انسان لازم دي، چې د هر کُلّي او جزئي خالق، فاعل او حقیقي مؤثر همغه پاک الله تعالی وبولي، او یواځې بې له مله او شریکه همغه الله واحد جلّ وعلا خپل معبود او مستعان وپیژني، او پر همدغه اعتقاد ټینګ او کلک ولاړ وي.

تنبیه: له ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما او نورو اسلافو څخه د ﴿فَلَا تَضۡرِبُواْ لِلَّهِ ٱلۡأَمۡثَالَۚ﴾ دغه مطلب منقول دی: «تاسې هیڅ شی د پاک الله سره مماثل مه بولئ !».

﴿ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا عَبۡدٗا مَّمۡلُوكٗا لَّا يَقۡدِرُ عَلَىٰ شَيۡءٖ وَمَن رَّزَقۡنَٰهُ مِنَّا رِزۡقًا حَسَنٗا فَهُوَ يُنفِقُ مِنۡهُ سِرّٗا وَجَهۡرًاۖ هَلۡ يَسۡتَوُۥنَۚ ٱلۡحَمۡدُ لِلَّهِۚ بَلۡ أَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡلَمُونَ ۝٧٥﴾

بیانوي الله یو مثال چې مریي وي مملوک (نه مکاتب او مأذون) چې نه قادریږي په هیڅ شي (له نفعې او ضرره)، او بل هغه څوک وي چې رزق روزي ورکړې وي مونږ ده ته له درباره خپله رزق روزي ښه (ډېر مال بې له شرکته)، نو دغه سړی نفقه کوي له هغه ماله په پټه او ښکاره، آیا برابریږي سره دوی (نه برابریږي)، ټوله ثناء صفت الله لره دی (چې لوی څېښتن «مالک» د ټولو نعماوو دی)، بلکه زیاتره یعنې ګرد د دوی سره نه پوهیږي (چې نسبت د نعمتونو کوي نورو ته).

تفسیر: یو سړی چې هغه خپلواک (خود مختار) او آزاد نه وي، او د بل مریي او مملوک وي، او هیڅ ډول قدرت او اختیار نه لري، او په هر تصرّف او کار کې د مالک اجازې او اشارې ته اړ او محتاج وي، او بلا اجازه د هغه ګرد تصرّفات غیر معتبر وي، بل خپلواک آزاد با اختیاره سړی دی، چې ورته الله پخپل فضل او رحمت ډېره روزي رزق او مقدرت وربخښلی دی، چې له هغه څخه شپه او ورځ په پټه او ښکاره (په هر ډول یې چې زړه غواړي) په خلاص لاس او په ډېر اخلاص یې صرفوي، او هیڅوک د هغه لاس نشي نیولی، آیا دغه دواړه سړي سره برابر کېدی شي؟ همداسې وپوهېږئ چې الله تعالی د هر څیز حقیقي مالک دی، او ټول تعریفونه او ښېګڼې (فائدې) د ده په خزانه کې دي، هر چا ته هر څه چې اراده وفرمایي؛ ورکوي یې، او هیڅوک یې مزاحمت کوونکی نه دی، په ذره ذره باندې هم کلي اختیار او کامله قبضه لري، دغه به څومره د ظلم خبره وي چې تاسې له هغه الله جل جلاله سره د ډبرې (ګټې) یا د ختو یا د نورو یو داسې بُت برابروئ؛ چې هغه د هیڅ یو څیز مالک نه دی، بلکه پخپله د بل چا مال دی، کله چې مجازي مالک او مجازي مملوک سره نشي برابرېدی؛ نو بیا حقیقي مملوک به څرنګه د حقیقي مالک شریک کېدی شي؟.

﴿وَضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلٗا رَّجُلَيۡنِ أَحَدُهُمَآ أَبۡكَمُ لَا يَقۡدِرُ عَلَىٰ شَيۡءٖ وَهُوَ كَلٌّ عَلَىٰ مَوۡلَىٰهُ أَيۡنَمَا يُوَجِّههُّ لَا يَأۡتِ بِخَيۡرٍ هَلۡ يَسۡتَوِي هُوَ وَمَن يَأۡمُرُ بِٱلۡعَدۡلِ وَهُوَ عَلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ۝٧٦﴾

او بیانوي الله یو مثال چې دوه سړي وي چې یو له دوی نه ګونګ (چاړا) وي (چې نه څه اوري او نه څه وایي) نه قادریږي په هیڅ څیز حال دا چې دغه ګونګ بار (پېټی) وي پر مولا (بادار) خپل، هـر چېرته چې ولیږي (بادار) دغه (مریي)؛ نه راوړي نه راځي په خیر سره (بلکه شر ورته راوړي)، آیا برابریږي دغه (ګونګ بې خبره)، او هغه څوک چې امر کوي (خلقو ته) په عدل (انصاف؟ بلکه له سره نه دي برابر) حال دا چې دی (پخپله هم) پر لاره سمه (روان وي چې ژر رسېدونکي ده مقصود ته).

تفسیر: څوك چې ګونګی وي؛ نو په لازمي ډول سره كوڼ به هم وي، ګواكې دی به نه پخپله خبرې كولی شي، او نه له نورو څخه څه شی اورېدی شي (او هيڅ قوّت او قدرت نه لري په هيڅ شي)، ځكه چې نه حواس لري، نه عقل او شل او شوټ هم وي، چې هيچېرې تلی راتلی هم نشي، د خپل مالك هيڅ يو كار نشي كولی، هر چېرې چې يې وليږي، يا يې متوجّه كړي؛ هيڅ قسم ښېګڼه (نفع) او فلاح نشي وررسولی (او كار يې تر سر نه رسوي، او خپل بادار «سردار» د هغه په مقصد او كار نه بريالی كوي)، نو آيا سره برابرېږي دغه ګونګ او بېخبره او هغه څوك چې امر كوي خلقو ته په عدل او انصاف سره؟ يعنې پخپله هم پر سمه لاره روان دی، او هم نورو ته هم د اعتدال او انصاف سمه برابره لاره ورښيي او روانوي يې، كله چې دغه دواړه كسان سره نه دي برابر؛ نو يو له خپله ځانه جوړ كړي بُت ته العياذ بالله د معبود درجه ولې وركوله كيږي؟ يا يو ړوند او كوڼ مشرك چې د الله تعالی پيدا كړې روزۍ څخه خوري، او ديوې كوڼۍ په اندازه كار هم نه كوي، له هغه قانت مؤمن سره څرنګه برابر كېدی شي چې دی پخپله هم په سمه صافه لاره روان دی، او نور خلق هم له خپله ځانه سره يو ځای بيايي؟.

وَلِلّٰهِ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ ؕ وَمَاۤ اَمْرُ السَّاعَةِ اِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ ؕ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَیْءٍ قَدِيْرٌ ۝

او خاص الله لره دی (علم په) پټو د اسمانونو او د ځمكې، او نه دی امر (قيام) د قيامت (په سرعت او سهولت كې) مګر په مثل د پټولو يا خلاصولو د سترګو بلكه دا له هغه څخه هم ډېر نژدی دی، بېشكه الله پر هر شي ښه قادر دی.

تفسیر: يعنې ګرد مخلوق سره يو شان نه دي، د يوه سړي حال د بل سړي له حاله بې انتهاء اختلاف لري، ګرد شيان پر يوه مستوي سطح نه دي درولي شوي، د دغو ټولو شيانو اسرار او د هر يوه پټ استعدادات او مخفي حالات الله تعالی سره دي، لكه چې الله سم له خپل محيط علم سره په قيامت كې له هر يوه سره بېله معامله كوي، او پر مختلفو احوالو به مختلفې نتيجې مرتب فرمايي.

يعنې تاسې قيامت مستبعد مه ګڼئ، پاك الله تعالی ته هيڅ يو څيز مشكل نه دی، كله چې د ګردو خلقو د بيا ژوندي كولو اراده وفرمايي؛ نو د سترګو د يوه رپ په اندازه به هم څه ځنډ (درنګ) نه لګيږي، همدا چې اراده يې وفرمايي، په يوه طرفة العين كې به ګرد جهان بيا موجوديږي.

تنبيه: د ﴿كَلَمْحِ الْبَصَرِ اَوْ هُوَ اَقْرَبُ﴾ مطلب دا دی چې د عامو خلقو له محسوساتو سره موافق د هغه د سرعت تعبير د سترګو په رپولو سره وكړی شو، ليكن په واقع كې له دې نه به هم ډېر لږ مدّت كې قيامت قائميږي، ځكه چې «لمح البصر» په هر حال يو زماني شی دی، او د الله تعالی پر اراده د مراد ترتيب هرومرو (خامخا) فوري او آني دی.

وَاللّٰهُ اَخْرَجَكُمْ مِّنْۢ بُطُوْنِ اُمَّهٰتِكُمْ لَا تَعْلَمُوْنَ شَيْـًٔا ۙ وَّجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْـِٕدَةَ ۙ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُوْنَ ۝

او الله راوويستئ تاسې له نسونو (ګېډو) د ميندو خپلو حال دا چې نه پوهېدئ تاسې په هيڅ شي (څيز له خيره او شره) او پيدا كړي (دركړي) يې دي تاسې ته غوږونه او سترګې او زړونه (او نور حواس او نور اسباب) لپاره د دې چې شكر وباسئ (په دغو نعمتونو).

تفسیر: يعنې د پيدايښت په وخت كې تاسې په هيڅ شي نه وئ خبر او نه په څه پوهېدئ، پاك الله تاسې ته د علم ذرائع او پوه لرونكی زړه دركړ، چې هر يو د دغو بالذات پخپله هم لوی نعمت دی، او د لكونو نورو نعمتونو د

متمتّع کېدلو وسائل هم دي، که ستر ګې، غوږونه، عقل او نور حواس اعضاء او جوارح نه وی؛ نو د ګردو ترقیاتو ورونه به بندېدل، هومره چې انسان وړوکی لوییږي؛ هغومره د هغه علمي او عملي قوّتونه هم بالتدریج لوییږي او پسې زیاتیږي.

أَلَمْ يَرَوْا إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾

آیا نه ګوري دغه (انسانان) په طرف د الوتونکو (مرغانو) چې مسخّر کړی شوي دي په جوّ (هوا) د اسمان کې، نه ساتي دوی لره (په دې هوا کې له پرېوتلو څخه) مګر الله، بېشکه په دغه (تسخیر د مرغانو) کې خامخا دلائل د توحید دي لپاره د (هغه) قوم چې ایمان راوړي (ځکه چې ستر ګې د عبرت همدوی لري).

تفسیر: یعنې لکه چې بني آدم ته یې د هغه مناسب قوّتونه ورعنایت فرمایلي دي؛ مرغانو او طیورو ته یې هم د دوی له حالاتو سره مناسب فطري قوتونه په ودیعت سره ورکړي دي، هر یو الوتونکی پخپله الوتنه کې د الله تعالی تکویني احکامو ته مطیع او منقاد دی، هغوی ته په هیڅ یوې مدرسې کې د الوتلو لوست او ښوونه نه ده ورکړی شوي، الله تعالی د دغو مرغانو او طیورو وزرونه، لکۍ، منګلې، منبوکې او نور اعضاء او جوراح او حواس داسې جوړ کړي دي، چې په نهایت آسانی سره په فضاء او د هوا په منځ کې الوتلی شي، او داسې نه کیږي چې د هغه ثقیل جسم د لطیفې هوا فضاء څیري کړي یا یې وشکوي، او بې اختیاره لاندې ولویږي، یا د ځمکې عظیم الشان جذب او راښکودل هغوی خپل ځان ته راکش کړي، او د هغو د الوتلو مخه ونیسي، د الله تعالی څخه ماسوا بل څوك دي چې دغه طیور بې تکلفه په معمولي ډول سره په فضاء کې ساتي، او د هوا په جو کې یې چپ چاپېر الوځوي؟.

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّن بُيُوتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُم مِّن جُلُودِ الْأَنْعَامِ بُيُوتًا تَسْتَخِفُّونَهَا يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ ۙ وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثَاثًا وَمَتَاعًا إِلَىٰ حِينٍ ﴿٨٠﴾

او الله پیدا کړي دي تاسې ته له کوټو (کورونو) ستاسې ځای د هستوګنې (یعنې د خښتې تیږې «ګټې» لرګي او نورو شیانو عمده عمارتونه)، او (الله) پیدا کړي تاسې ته له پوستکو د چارپایانو (څاروو) کورونه چې سپک مومئ تاسې هغه په ورځ د کوچ او سفر ستاسې او په ورځ د اړوولو ستاسې، او (الله پیدا کړي دي تاسو ته) له وړیو د دغو (چارپایانو ګډو) او له وړیو د دغو چارپایانو اوښانو) او د ویښتو (وژغنو) د دغو (چارپایانو بیزو) اسبابونه (د اغوستلو او غوړولو او استعمالولو) او د نفعې اخیستلو تر حین (تر وقته د مړ کېدو ستاسې یا د حیواناتو، یا تر قیامته) پورې.

تفسیر: یعنې کله چې د خښتو او د تیږو (ګټو) عمارتونه بل چېرې نشو منتقل کېدی؛ نو د څرمنې او د وړیو او د نورو کېږدۍ او تمبوګان او خیمې جوړول مو وروښودل، چې په سهولت او آسانی سره منتقل کېدی شي، په سفر او حضر کې هر چېرې چې مو زړه وغواړي؛ هلته یې ودروئ، او هر وخت چې مو زړه وغواړي؛ راټول یې کړئ، او یوې خواته یې کېږدئ، ځینو د ﴿يَوْمَ ظَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ﴾ مطلب داسې اخیستی دی چې د تګ په وخت کې او د پورته کولو او ښکته کولو او درولو په وخت کې سپك وي، او هیڅ تکلیف او ربړ (زحمت) نه درپېښوي.

وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِّمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُم مِّنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُم بَأْسَكُمْ كَذَٰلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾

او الله پیدا کړي دي تاسې ته له هغو څیزونو څخه چې پیدا کړي یې دي سیوري (مثلا د وریځو، ونو، عمارتونو، غرونو او نورو سیوري له قانونه سره سم پر ځمکه لویږي، چې په هغه کې د حرارت په اوقاتو کې خلق آرام او هوسایي کوي) او (الله) پیدا کړي دي تاسې ته له غرونو څخه ځایونه د پټېدلو (ګارې او سمڅې چې هلته مو سرونه ننباسئ، او له بارانه، له لمره، یا له دښمنانو او نورو څخه مو ځانونه ساتلی شئ)، او (الله پیدا کړي دي تاسې ته) قمیصونه (د پنبې وړیو کتانو او نورو) چې ساتي تاسې له ګرمۍ نه، او (الله پیدا کړي دي تاسې ته) قمیصونه (د اوسپنې او ځغرې) چې ساتي مو (له ضرره) د جنګه ستاسې، همداسې (چې تېر نعمتونه یې تمام کړي دي؛ پوره کوي نعمت (احسان خپل) پر تاسې لپاره د دې چې تاسې اسلام راوړئ (د الله حکم ومنئ).

فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٨٢﴾

نو که شا وګرځوله دوی (له اسلامه نو تاته هیڅ ضرر نشته) پس بېشکه چې خبره همدا ده چې پر تا (ای محمده !) رسوونه ده ښکاره.

تفسیر: یعنې که دوی سره د دومره احساناتو د اورېدلو بیا هم د الله تعالی په مقابل کې خپل سرونه ښکته نه کړي، نو تاسې هیڅ غم او اندېښنه مه کوئ ! تاسې خپله فریضه او سپارلې شوې وظیفه اداء فرمایلې ده، او په ډېر صراحت او ښه وضاحت سره مو ګردې ضروري خبرې هغوی ته اورولي دي، وروسته له دې نه د هغوی معامله پاك الله ته وسپارئ !.

يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللَّهِ ثُمَّ يُنكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٣﴾

پېژني دغه (کفار علماً) نعمتونه د الله چې اقرار پرې کوي بیا انکار کوي له هغه څخه (عملاً چې د غیرُ الله عبادت کوي) او زیات د دغو (منکرانو) څخه کافران دي.

تفسیر: یعنې بېشکه ځینې بندګان شکرګذار هم دي ﴿وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ﴾ (۲۲ جزء د سبأ سورت (۱۳) آیت (۲) رکوع)، لیکن د اکثرو دغه حال دی چې سره د الله تعالی د انعاماتو او احساناتو د لیدلو او پوهېدلو خو بیا هم د الله تعالی شُکرګذاري او د اطاعت له اظهاره غافلان کاهلان او ذاهلان دي، او شکر یې نه اداء کوي، او احسانات یې هېروي، ګواکې له زړه پرې پوهیږي او عملاً ترې انکار کوي.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِن كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٤﴾

او (وویروه ای محمده ! دغه کفّار له هغې) ورځې چې راپورته به کړو مونږ هر امّت څخه یو شاهد (یعنې په ایمان او کفر د دوی) بیا به نه ورکولی کیږي اذن (حکم د معذرت یا دنیا ته د رُجوع) هغو کسانو ته چې کافران شوي دي، او نه به له دوی نه طلب د استرضاء کولی شي (له الله نه په منلو د توبې سره).

تفسیر: دلته د کفر او ناشکرۍ انجام راښیي، یعنې په یاد یې ولرئ چې هغه ورځ هم راتلونکې ده چې ګرد (ټول) پخواني او وروستني امتونه به د أحکم الحاکمین په وروستني عدالت کې سره ودریږي، او د هر امت نبي به د ګواه په

ډول درولي کېږي، څو د خپل امت د نېك او بد او مطيع او عاصي په نسبت شهادت ورکړي چې کوم يوه څه معامله کړې ده؟ او د الله تعالی د پيغام حق څرنګه اداء او له انبياوو سره يې څرنګه سلوك کړي دي؟ په دغه وخت کې به دغو منکرانو ته له سره د خبرې اجازه نه وي، او نه به خپلې شونډې پرانستلی شي، يا اوس وروسته له وخته په توبه ايستلو سره څرنګه خلاصېدی شي؟ حال دا چې دوی به پر خپل مجرمتوب او د خپلو د هيڅ قسم ننواتو او معذرتونو نه قبلېدلو باندې پوره خبر او د هغه انکشاف به دوی ته شوی وي، او دوی به په دغه وخت په دې باندې هم پوهيږي چې دا ځای «دار الجزاء» دی، او «دار العمل» نه دی، چې اوس په پښېماني او توبه ايستلو سره خطاوې وبخښلی شي.

﴿وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ۝٨٥﴾

او کله چې ووينې هغه کسان چې ظلم (شرك) يې کړی دی (پر نفسونو خپلو) عذاب؛ نو سپك به نه کړی شي له دوی نه (عذاب د دوزخ) او نه به دوی ته مهلت ورکړی شي (لپاره د اعتذار).

تفسير: يعني نه به د عذاب په سختئ کې څه تقليل واقع کيږي، او نه به په منځ کې څه وار او مهلت ورکړ شي، سمدلاسه به په بل عذاب کې اخته کيږي، ځينو د ﴿وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ﴾ څخه دغه مراد کړی دی، چې د جهنّم د ليدلو څخه وروسته د يوې دقيقې (منټ) لپاره هم دوی ته مهلت او فرصت نه ورکول کيږي، او جهنّم على الفور ګرد مجرمان خپل طرف ته کش کوي.

﴿وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ شُرَكَاؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُوا مِنْ دُونِكَ ۖ فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ ۝٨٦﴾

او کله چې ووينې هغه کسان چې شرك يې کړی دی شريکان (بُتان وغيره) خپل؛ نو وبه وايي دغه (مشرکان) ای ربه ځمونږ! دا دي شريکان معبودان ځمونږ هغه چې وو مونږ چې بلل او عبادت مو کولو (په دنيا کې د دوی) بې له تا نه، نو وبه غورځوي دغه (معبودان) دوی ته خبره چې بېشکه تاسې خامخا دروغجنان يئ.

تفسير: يعني مونږ د دوی له شامته ووژلی شو، ښايي مطلب يې داسې وي چې مونږ بالذات بې قصوره يو، يا دا چې دوی ته دوچنده سزا ورکړه! (پس بېرته به وغورځوي خبره د دوی، او دا بتان به هم الله تعالی ګويان کړي، او دغو مشرکانو ته به ووايي چې بېشکه تاسې دروغجنان يئ چې مونږ مو د پاك الله شريکان درولي وو، مونږ کله تاسې ته ويلي وو چې ځمونږ عبادت وکړئ، في الحقيقت تاسې يواځې د خپلو اوهامو او د چټي (بېکاره) خيالاتو په عبادت کې لګيا وئ، چې هغه هيڅ اصل او حقيقت نه درلود، يا د پيريانو او شيطانانو عبادت به مو کولو، مګر هلته شيطان هم په داسې وينا سره له دوی نه ځان بېلوي: ﴿وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي ۖ فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم سورت (۲۲) آيت (۴) رکوع).

الغرض هغه شيان يې چې خپل معبودان ګرځولي وو؛ هغوی ګرد به د خپل د بېلتون او بېزارۍ اظهار او اعلان له هغو سره کوي، څوك به په رښتيا سره او څوك به په دروغو سره، تيري (ګټې) او د نورو شيانو بُتان خو د دغه خبرې څخه په قطعي ډول خپله بېخبري ښکاره کوي، ملائکې او انبياء او صالحين به له شرکه او کفره د خپل د دائمي سخت نفرت اظهار او د خپل د خالصې بندګۍ اقرار کوي، پاتې شول شياطين اګر که د دوی دغه د نفرت اظهار به په دروغو سره وي؛ خو بيا هم له هغه څخه مشرکين به په کُلي ډول مأيوس کيږي، او پخپلو منځونو کې به سره و ايي چې: نن ځمونږ هغه لوی رفيق هم ځمونږ په کار رانغی، او زړه مو پرې ښه نشو.

وَأَلْقَوْا إِلَى اللَّهِ يَوْمَئِذٍ السَّلَمَ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾

او وبه غورځوي دغه (مشركان) الله ته په دغې ورځې كې صُلحه (او اقرار به وكړي په ګناه خپلې په عاجزئ سره) او وركګ به شي له دوى نه هغه چې وو دوى چې دروغ به يې تړل (پر الله).

تفسير: يعني ټول شورماشور او طمطراق او افتراء تړل به په هغه وخت كې غائبيږي، ګرد به عاجز او مقهور كيږي، او د الله تعالى په حُضور كې به د اطاعت او انقياد اظهار كوي: ﴿أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا﴾ (۱۶ جزء د مريم سورت (۳۸) آيت، (۲) ركوع).

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾

هغه كسان چې پخپله كافران شوي دي او اړولي دي دوى (نور خلق هم په دنيا كې) له لارې د الله، زيات به كړو مونږ دوى ته (په آخرت كې) يو عذاب له پاسه د بل عذاب په سبب د هغه چې وو دوى چې فساد به يې كولو، (چې كفر او منع ده د اسلامه).

تفسير: يعني يو عذاب د حق په انكار او بل په دې چې نور خلق يې د الله تعالى له لارې څخه منع كړي دي، يا يو عذاب د جرم پر صدور او بل د هغه د عادت اچولو په تعميم باندې، په هر حال له آيت څخه معلوم شو، چې څرنګه په جنت كې د اهل الجنّت منازل او مدارج متفاوت وي، په جهنّم كې به هم د دوزخيانو مدارج له كميّت او كيفيّت او نوعيّت له پلوه سره متفاوت وي.

وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِم مِّنْ أَنفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ ۚ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾

او (ياد كړه اى محمده دوى ته) هغه ورځ چې راپورته به كړو مونږ په هر امّت كې يو شاهد (نبي) په (ويلو او كولو د) دوى باندې له نفسونو (قومونو، قبيلو) د دوى، او رابه ولو مونږ تا (هم اى محمده) شاهد پر دغو كسانو؛ او نازل كړى لېږلى دى مونږ پر تا (اى محمده !) كتاب (قرآن چې دى) بيان واضح لپاره د هر (ديني) څيز او هدايت (حق ته) او رحمت دى او زېرى (په جنت سره) خاص مسلمانانو ته.

تفسير: يعني هغه هولناكه ورځ د ياد ساتلو وړ ده، كله چې هر يو نبي به د خپل د امّت د معاملاتو په نسبت د الله جل جلاله په دربار كې بيان وركوي، او څمونږ نبي كريم صلى الله عليه وسلم به هم د دې امّت حالات بيانوي، بلكه د ځينو مفسّرينو له قوله سره موافق محمد صلى الله عليه وسلم به د ګردو شهداوو لپاره داسې شاهدي اداء كوي، چې ښېشكه دوى خپل منصبي فرائض په ښه شان سره اداء كړي دي.

﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ﴾ الآية ـ يعني په قرآن كې تمام د هدايت علوم، او د دين اصول، او د دارينو د فلاح په متعلّق ضروري امور او نهايت مكمّل او واضح بيان شته، په دغه كې د قيامت هغه واقعات هم راغلل، چې د هغو ذكر پاس تېر شو، په دغه صورت پر هغه نبي چې داسې جامع كتاب لېږلى شوى دى؛ د هغه مسئوليت او ذمه واري به هم ډېره درنه او ثقيله وي، ګواكې د ﴿شَهِيدًا عَلَىٰ هَٰؤُلَاءِ﴾ څخه وروسته ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ يې فرمايلى، د محمد صلى الله عليه وسلم عظيمه مرتبه او د هغې مرتبې سره مناسب د مسئوليت په لوري يې لطيفه اشاره وفرمايله، ﴿فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ﴾ (۸ جزء د الأعراف سورت (۶) آيت لومړى ركوع)، ابن كثير (رحمه الله تعالى) دغه لږ څه په تفصيل سره بيان كړې ده.

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾﴾

بېشکه الله امر (حُکم) کوي په عدل (انصاف کولو) سره، او په احسان (نیکي کولو) سره، او په ورکړې سره خاوندانو د خپلوۍ ته، او منع کوي له قبیحه وو کارونو څخه، او له بدو کارونو او له سرکښۍ څخه، پند درکوي تاسې ته (په دغو اوامرو نواهیو سره) لپاره د دې چې تاسې پند واخلئ.

تفسیر: لوی قرآن یې ﴿تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ فرمایلی وو، دا آیت د هغه یوه نمُونه ده، ابن مسعود رضي الله تعالی عنه فرمایي چې: «الله تعالی د هر یوه خیر او شر بیان په دغه آیت کې سره راغونډ کړی دی، ګواکې چې هیڅ یوه داسې عقیده، نېک خلق، عمل، معامله، ښه او بد به نه وي؛ چې امراً یا نهیاً د دې آیت لاندی کې رانشي».

ځیني علماء لیکي: که د پاک قرآن بل آیت نه وی؛ نو یواځې همدغه آیت د ﴿تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ﴾ د تثبیت لپاره هم کافي وو.

ښايي د همدې لپاره راشد خلیفه عمر بن عبد العزیز (رحمه الله) دغه آیت د جمعې او د عیدینو په آخري خطبې کې درج کړ، او محمدي امت ته یې یوه حسنه أسوه قائمه کړه (رحمه الله تعالی).

د دې آیت د جامعیت پوهولو لپاره د یو مستقل تصنیف ضرورت دی، خو بیا هم لږ څه اندازه دې داسې وکړی شي، چې په دغه آیت کې د درې شیانو امر فرمایلی شوی دی:

(۱): عدل، (۲) احسان، (۳) ایتاء ذي القربی:

(۱): د عدل مطلب دا دی چې د انسان تمام عقائد ـ أعمال ـ أخلاق ـ معاملات ـ جذبات ـ د اعتدال او انصاف په تله کې تللی شوي، او له افراطه او تفریطه هیڅ یوه پله یې لاندې باندې نه وي، که له خپل کوم ډېر سخت او غلیظ دښمن سره هم معامله کوي؛ ښايي چې د انصاف له اساسه او اصوله وانه وړي ! د ده ظاهر او باطن ښايي چې یو شان وي ! هره هغه خبره چې د خپل ځان لپاره نه غوره کوي؛ هغه دې د خپل بل ورور لپاره هم غوره نه کړي.

(۲): د «احسان» معنی دا ده چې ښايي انسان بالذات د نېکۍ او ښېګڼې (فائدې) مجسمه شي، او د نورو لپاره ښه وغواړي، د عدل او انصاف له مقامه لږ څه پورته شي، او د فضل او عفو او تلطّف او ترحّم عادت ځان ته غوره کړي، د فرائضو د اداء کولو څخه وروسته د تطوّع او تبرّع په طرف قدم واخلي !، له انصافه سره دې مروت جمع کړي !او یقین دې ولري ! هره هغه نیکي چې دی یې کوي؛ الله تعالی هغه ګوري، او د هغه د لوی دربار د ښېګڼې (نېکۍ) جزاء هرومرو د ښېګڼې په صورت کې وررسیږي !، لکه چې د «صحیح البُخاري شریف» په یوه مبارک حدیث کې راغلي دي: «الإحسان أن تعبد الله کأنك تراه، فإن لم تکن تراه فإنه یراك» او په ۲۷ جزء د «الرحمن» سورت په (۶۰) آیت (۳) رکوع کې همداسې یو آیت لولو: ﴿هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ﴾

(۳): ایتاء ذي القربی، یعنې ورکړه او احسان او ښېګڼه کول له خپلوانو سره هم د الله تعالی خوښ دي، واقعاً چې عدل او احسان یا په بل لفظ (انصاف او مروت) خو د خپل ځان او هر خپل او پردي او دوست او دښمن سره متعلق دی، لیکن د اقاربو حق دی له اجانبو څخه څه زیات وپالل شي ! او هغه تعلّقات چې الله تعالی په منځ کې قائم کړي دي؛ د هغه رعایت دې خامخا وکړی شي ! بلکه له اقاربو سره همدردي او له هغه سره مروت او احسان دې له پردیو څخه زیات وکړی شي، «صلة الرحم» یوه مستقله نیکي ده، چې ښايي د اقاربو او ذوي

الأرحامو لپاره درجه په درجه استعمال کړی شي، اوس د دغو دریو الفاظو جامعیت تر نظر لاندې نیولی هر یو پوه سړی فیصله کولی شي؛ چې هغه کومې نورې فطري ښېګڼې او نېکۍ داسې په دنیا کې به پاتې وي، چې د دغو درې فطري له احاطې څخه د باندې وي؟ فلله الحمد والمنّة.

﴿وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنكَرِ وَالْبَغْيِ﴾ الآية ـ یعنې منع هم له دریو شیانو څخه فرمایي:

(۱): فحشاء، (۲): منکر، (۳): بغي، یعنې ځکه چې د انسان په وجود کې هم درې قوّتونه شته، چې د هغو د بې موقعه او غلط استعمال څخه ګردې خرابۍ او بدۍ پیدا کیږي:

(۱): شهواني بهیمي قوت.

(۲): شیطاني وهمي قوّت.

(۳): سبعیه غضبي قوّت.

غالبًا له «فحشاء» څخه هغه بېحیا خبرې مراد دي چې د هغو منشأ د شهوت او بهیمیت افراط وي، «منکر» د «معروف» ضد دی، یعنې هغه نامعقوله کارونه چې ترې سلیمه فطرت او صحیح عقل انکار وکړي، ګواکې چې د شیطاني وهمي قوې د غلبې څخه د ملکیه عقلي قوه پړه شي.

دریم شی یې «بغي» یعنې سرکښي او یاغیتوب دی، چې سړی په بغاوت سره له حده تېر شي او په ظلم او تعدي ملا وتړي، او د ځیروونکو ځناورانو په شان ځیرولو، داړلو، شکولو، او ځغلیدلو پسې ولویږي، او د نورو د ځان یا د مال ـ یا پت (عزت او آبرو) او نورو شیانو د نیولو لپاره په ناحقه سره لاس وغځوي، داسې حرکات د خپلو ګردو اقسامو سره د سبعیه غضبي قوت د بېځایه استعمال څخه پیدا کیږي.

خلاصه دا چې په دغه آیت کې یې تنبیه فرمایلې ده، تر هغه پورې چې انسان دغه درې واړه قواوې اداره نه کړي، او په خپل قابو کې یې ونه ساتي، او ملکیه عقلي قوه پر دغو نورو قواوو حاکمه ونه ګرځوي؛ له سره پاك او مهذّب کېدی نشي.

أکثم بن صیفي رضي الله تعالی عنه د دې آیت کریمه د اورېدلو څخه وروسته خپل قوم ته وویل: «زه ګورم چې دغه رسول الله صلی الله علیه وسلم د ګردو عمده وو او اعلی وو اخلاقو حکمونه صادروي، او له ټیټو او سپکو اخلاقو او اعمالو څخه ممانعت کوي، نو د ده په منلو او اطاعت کې جلتي وکړئ» ! «فكونوا في هذا الأمر رؤوسا ولا تكونوا فيه أذنابا» «تاسې په دغه سلسله کې سر شئ ! او لکۍ مه کېږئ !»، عثمان بن مظعون رضي الله تعالی عنه فرمایي چې: د دې آیت د اورېدلو څخه ځما په زړه کې ایمان راسخ شو، او د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم محبّت مې په زړه کې ټینګ شو.

﴿وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدتُّمْ وَلَا تَنقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا ۚ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾﴾

او وفا کوئ تاسې په عهد د الله کله چې په خپلو منځونو کې سره وعده وتړئ، او مه ماتوئ تاسې قسمونه وروسته د محکم کولو د هغو حال دا چې په تحقیق ګرځولی دی تاسې الله پر خپلو ځانونو شاهد (ضامن ساتونکی په وفا سره)، بېشکه الله ته معلوم دي هر هغه څه (هم) چې کوئ یې تاسې.

تفسیر: په پاس آیت کې د درې شیانو د کولو یا د پرېښودلو حکم وشو، اوس د هغه ځینې افراد بالتخصیص بیان فرمایي، یعنې د عهد د ایفاء تأکید، د غدارۍ او بد عهدۍ څخه ممانعت چې دغه شی علاوه پر دې چې په «في نفسه»

مهتم بالشان دی؛ د هغه وخت مخاطبینو له حاله سره زیات مناسب وو، او د هغه اثر د مسلمانانو اقوامو پر عروج او ترقی او د هغو د مستقبل بري او کامیابۍ باندې لوېدونکی وو، نو ځکه یې حکم وکړ، لکه چې د الله تعالی نوم یادوئ، او قسمونه پرې خورئ، او معاهده پرې تړئ، نو د الله تعالی د نامه حُرمت او عزّت په ښه شان سره وساتئ ! که له کوم قوم یا له کوم سړي سره مو معاهده وي (په دې شرط چې خلاف الشرع نه وي)؛ نو ستاسې او د هر مسلمان وظیفه دا ده چې هغه پوره کړئ، اګر که د هغې په ایفاء کې ډېر مشکلات او مصاعب هم درپېښ شي.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّتِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَن تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ ۚ إِنَّمَا يَبْلُوكُمُ اللَّهُ بِهِ ۚ وَلَيُبَيِّنَنَّ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾

او مه کېږئ تاسې (په نقض د عهد کې) په شان د هغې (ښځې) چې ببرته به یې اومه کول تارونه وریشلي خپل وروسته د محکم والي (د هغه په تاوولو د هغو سره) حال دا چې ټوټې ټوټې وي، حال دا چې نیسئ تاسې عهدونه خپل دخل (پلمه، ټګي، مکر، خیانت) (یو له بل سره) پخپلو منځونو کې، په سبب د دې چې شوه به یوه ډله دغه ډېره زیاته له هغه بلې ډلې څخه (نو تاسې به خپل عهد ماتوه، له یوې ډلې سره به یو ځای کېدی)، بېشکه همدا خبره ده چې آزمویي تاسې الله په (وفا د) دغې (وعدې) سره؛ او خامخا بیان به کړي هرومرو (الله) تاسې ته په ورځ د قیامت کې هغه شی چې وئ تاسې چې په هغه کې مو سره اختلاف کولو (په جزاء درکولو سره).

تفسیر: یعنې له عهد تړلو څخه وروسته د هغه ماتول داسې د حماقت کار دی، لکه چې کومه ښځه ټوله ورځ تار وریشي، وغړي، بیا دغه خپل جوړ، تیار وریشلی شوی تار یا اوبدلي یا ګنډلي کالي (کپړې) د ماښام په وخت کې ببرته اومه کړي، یا یې بیخي وشلوي، یا یې وشکوي او ټوټې ټوټې یې کړي، لکه چې په مکې معظمې کې یوې لېونۍ ښځې (ریطه بنت سعده) نامې به همداسې کول، مطلب یې دا دی چې لکه د اوم تار په شان د معاهداتو ګڼل چې هر کله مو زړه وغواړي همغسې یې وریشئ، او هر کله چې مو زړه وغواړي، د خپلو ګوتو په یوه ادنی حرکت یې وشکوئ؛ نو دغه سخت ناعاقبت اندیشي او لېونتوب دی، که هر لفظ او قول او عهد او پیمان ته اعتبار نشي پاتې؛ نو د دنیا نظام بیخي خراب او مختل کېږي، هغه اقوام چې د عدل او انصاف له قانونه مخ اړوي، او محض د خپلو اغراضو او خواهشو پسې تل ګرځي؛ نو د دوی په نزد د معاهدې ماتولو لپاره تړلې کېږي، او هر کله چې خپل معاهد قوم کمزوره او ناتوانه ووینې؛ نو ګرد معاهدات څیروي، او د ردیو په ټوکرئ کې یې غورځوي (پاک الله د دې بد عادت) په نسبت داسې فرمایي: معاهدې او قسمونه د فرېب ـ دغابازۍ، مکارۍ، پلمې، او حیلې آله مه جوړوئ ! لکه چې د اهل جاهلیت عادت وو: څه مهال چې کوم جماعت به یې له خپلو ځانونو څخه قوي او طاقتور لیدل؛ نو سمدلاسه به یې د هغوی سره خپله معاهده غوټه کوله، خو هر کله چې د دغو خلفاوو د کمزور کولو او د خپلو ځانونو د لویولو لپاره کوم فرصت او موقع یې په لاس ورتله، نو سمدلاسه به یې هغه معاهدات ماتول، او هغه ګرد قسمونه او حلفونه به یې د هېرې په تاخچه کې کېښودل، کټمټ (هوبهو) لکه هغه وضعیت چې نن پرون د اروپایي اقوامو معتاد او معمول دی.

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِن يُضِلُّ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ ۚ وَلَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

او که اراده فرمایلې وی الله؛ نو خامخا ګرځولي به یې وئ تاسې یو امت (یو ټولی متفق په اسلام)، ولیکن (پاک الله) ګمراه کوي هر هغه څوک چې اراده وفرمایي (د ګمراهۍ یې)، او په لاره

(د حق) برابروي هر هغه څوک چې اراده وفرمايي (د هدايت يې)، او خامخا وبه پوښتېدلی شئ تاسې هرومرو له هر هغه عمله چې وئ تاسې (په دنيا کې) چې کولو به مو.

تفسير: يعنې الله تعالی په دې باندې قادر وو، چې اختلاف ته به يې له سره لاره نه ورکوله، مګر حکمت يې د دې خبرې مقتضي نشو، لکه چې مو په څو څو مواقعو کې دغه تقرير کړی دی، شاه صاحب (رحمه الله) ليکي: «له دې نه معلومه شوه چې له کافر سره دې هم غدر او بد عهدي ونه کړی شي، کفر په دغو خبرو نه لرې کيږي، مګر د دغې چارې د کولو ګناه او وبال د ده پر عامل باندې لويږي.

وَلَا تَتَّخِذُوٓا أَيۡمَٰنَكُمۡ دَخَلَۢا بَيۡنَكُمۡ فَتَزِلَّ قَدَمُۢ بَعۡدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا ٱلسُّوٓءَ بِمَا صَدَدتُّمۡ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۖ وَلَكُمۡ عَذَابٌ عَظِيمٞ ﴿٩٤﴾

او مه نيسئ تاسې قسمونه خپل (وعدې خپلې) دخل (مکر او فريب) پخپلو منځونو کې، نو وبه ښوييږي قدم (ستاسې د لارې د اسلامه) وروسته له ټينګېدو د هغه، نو وبه څکئ غم او رنځ په سبب د منع کولـو ستاسې نورو خلقو لـره له لارې د الله نه (يعنې د نه وفا په وعدې باندې)، او شته تاسې ته عذاب لوی (ای متخلفينو د وعدې په آخرت کې).

تفسير: يعنې په عهد ماتولو او قسم يادولو سره د بد عهدئ لاره مه پيدا کوئ، او په دې سره اسلامي قوم مه بدناموئ، چې ستاسې له دغسې خراب او ټيټ (لاندې) سپک وضعيت د ليدلو څخه يقين راوړونکي به په شک کې لويږي، او غير مسلم اقوام به د اسلام له دُخوله ستانه (واپس) کيږي، او پر تاسې د الله له لارې د امتناع ګناه په غاړه کيږي، چې د هغه سزا به ډېره سخته وي.

وَلَا تَشۡتَرُوا بِعَهۡدِ ٱللَّهِ ثَمَنٗا قَلِيلًاۚ إِنَّمَا عِندَ ٱللَّهِ هُوَ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ﴿٩٥﴾

اومه پېرئ (مه اخلئ) په عهد د الله (په لفظ د الله تعالی) قيمت لږ (پيسې لږې)، بېشکه هغه (ثواب) چې په نزد د الله کې دی همغه خير (غوره) دی تاسې ته، که چېرې يئ تاسې چې پوهېږئ (پخير خپل).

تفسير: پخوا له دې نه پخپلو منځونو کې د قول ماتولو ذکر وو، اوس د الله تعالی سره د قول ماتولو ذکر دی، يعنې د مال په طمع خلاف الشّرع حکم مه کوئ، ځکه چې بالآخر دغسې مال د ځان وبال ګرځي، هر هغه شی چې د شرعې سره موافق ستاسې په لاسونو کې راشي؛ همغه بهتر دی، کذا في «موضح القرآن»، يا د ايفاء العهد کوم اجر چې د الله تعالی له درباره ورکاوه کيږي، هغه د دغه قليل ثمن څخه ډېر بهتر دی، ثمن يې ځکه قليل وفرمايه؛ چې که ګرد جهان هم ورکړ شي، خو بيا هم هغه د آخرت په مقابل کې قليل او حقير دی.

مَا عِندَكُمۡ يَنفَدُ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ بَاقٖۗ وَلَنَجۡزِيَنَّ ٱلَّذِينَ صَبَرُوٓا أَجۡرَهُم بِأَحۡسَنِ مَا كَانُوا يَعۡمَلُونَ ﴿٩٦﴾

هغه (مال د دنيا) چې تاسې سره دی؛ فناء کيږي، او هغه (خزانې د رحمت) چې الله سره دي؛ باقي دي (فناء نه لري)، او خامخا به جزا ورکړو مونږ هرومرو هغو کسانو ته چې صبر يې کړی دی (په طاعت او مصيبت او له معصيت نه) اجر د دوی په ډېر ښه د هغو د نېکيو سره چې وو دوی (په دنيا کې) چې کولې به يې.

تفسير: بیا نو د دائم او باقي پر ښودل، او د فاني او زائل خوښول د کوم ځای عقلمندي ده، يعنې هغه کسان چې د الله تعالی پر عهد ثابت قدم پاتې کيږي، او ګرد مشکلات او مصاعب په صبر او استقامت سره پر ځان اخلي، د هغه اجر له سره ضائع کېدونکی نه دی، او د داسې ښو اعمالو بدل هرومرو ځمونږ له درباره ورکولی کيږي.

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُۥ حَيَوٰةً طَيِّبَةً ۖ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُم بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾

هر چا چې وکړ نېک (عمل) له نارينه څخه يا له ښځې څخه حال دا چې دی مؤمن وي؛ نو خامخا ژوندون به ورکړو هرومرو هغه ته ژوندون طيبه (پاکيزه)، او خامخا جزاء به ورکړو هرومرو دوی ته اجر د دوی په ډېر ښه، په سبب د هغو (نېکيو) سره چې وو دوی (په دنيا کې) چې کولې به يې.

تفسير: په پاس آيت کې د صابرينو او پر عهد باندې د وفاء کوونکيو د اجر ذکر وو، دلته د ګردو صالحه وو اعمالو په متعلق يوه عمومي ضابطه بيان فرمايي، حاصل يې دا دی: هر هغه نارينه يا ښځه چې په نېکو کارونو کې معتاد شي، په دې شرط سره چې هغه کار يواځې صورتاً نه، بلکه حقيقتاً نېک وي، يعنې د ايمان او د صحيحه معرفت روح پخپل منځ کې ولري؛ نو مونږ به هغه ته هرومرو پاک، صاف، مطهر، او خوندور ژوندون ورعنايت کوو، مثلاً په دنيا کې حلاله روزي، قناعت، د زړه غناء، سکون، طمانيت، د ذکر الله لذت، د الله تعالی د محبّت خوند، د عبوديت د فرض په اداء کې خوښي، د کامياب مستقبل د تصور هغه مزه او د تعلق مع الله هغه حلاوت ورکوو.

تنبيه: په دغه آيت کې يې دغه راوښود چې د لوی قرآن په نظر کې د ښځو او د نارينه وو د نيکۍ او کاميابۍ لپاره يوه ضابطه ده، يعنې نارينه او ښځه بې له امتيازه د خپل حسب الحال سره سم په نيکۍ کولو سره پاک او مطهر ژوندون حاصلولی شي.

فَإِذَا قَرَأْتَ ٱلْقُرْءَانَ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾

نو کله چې لولې (ته) (پاک) قرآن؛ نو پناه وغواړه په الله له شيطان رټلي شوي (په شعلو سره).

تفسير: په حديث کې راغلي دي: «خيركم من تعلم القرآن وعلمه»، «ډېره غوره له ستاسې هغه څوک دی چې قرآن زده کوي، او نورو ته يې هم ورښيي»، معلوم شو چې د مؤمن لپاره د لوی قرآن قرائت ډېر ښه کار دی، او په پخوانيو آياتو کې پر ښو کارونو د دوو ځلو اجر ورکولو ذکر شوی وو، نو ځکه دلته د قرآن د قرائت د ځينې آدابو تعليم فرمايي، څو کوم سړی د بې احتياطۍ د دغه ډېر ښه کار له اجره بې برخې پاتې نشي، او خپل ثواب ضايع نه کړي، د شيطان زيار (محنت) او کوښښ تل په دغه کې دی، چې د انسانانو ښو کارونو ته نقصان ورسوي، تر څو يې ترې ستون کړي، خصوصًا د لوی قرآن د قرائت په شان د يوه داسې متبرک او مقدس کار څخه چې د ګردو نېکيو سرچينه ده؛ هرومرو ممانعت کوي، او په سړه سينه ورته نشي کتلی، نو کله چې مؤمن د قرآن دغه د قراءت اراده کوي؛ نو ړومبی دې د زړه په صدق سره پر الله تعالی اعتماد او توکل وکړي، او د مردود شيطان د پلمو (تدبيرونو) او وسوسو څخه دې پاک الله پورې پناه ونيسي: «أعوذ بالله من الشيطان الرجيم».

تنبيه: څرنګه چې د پاک قرآن ابتداء په «تعوّذ» سره مسنونه ده؛ نو ځکه هر لوستونکي ته ښايي چې پخوا د عظيم الشأن قرآن له لوستلو څخه «تعوّذ» ووايي، د «تعوّذ» مأثوره عبارت هم داسې دی لکه چې پاس وليکل شو، معنی يې دا ده چې: «پناه غواړم په الله تعالی له شره د شيطان رټلي شوي».

﴿إِنَّهُۥ لَيْسَ لَهُۥ سُلْطَٰنٌ عَلَى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ۝٩٩﴾

بېشکه دا (شیطان) نشته ده ته (هیڅ قدرت) تسلّط او غلبه پر هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی، او پر رب خپل توکّل (اعتماد) کوي.

تفسیر: یعنې هر څوک چې پر پاک الله اعتماد او توکل وکړي، او له هغه څخه پناه وغواړي، پر هغه، شیطان په زور او قوّت سره نه حاوي کېدی شي، که داسې کوم سړی تش د څه لږ وخت له مخې د بشریت په مقتضی د شیطان په پلمه (تدبیر) کې ولویږي، خو بیا هم شیطان پرې خپله کامله قبضه او تسلّط نشي قائمولی، او ډېر ژر به د ده سترګې د همدغې استعاذې پر برکت خلاصیږي، او غفلت به یې نه متمادي کیږي، لکه چې په (۹ جزء د الأعراف سورت په (۲۴) رکوع (۲۰۱ـ ۲۰۲) آیت کې راغلي دي: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱتَّقَوْا۟ إِذَا مَسَّهُمْ طَٰٓئِفٌ مِّنَ ٱلشَّيْطَٰنِ تَذَكَّرُوا۟ فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ * وَإِخْوَٰنُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِى ٱلْغَىِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ﴾

﴿إِنَّمَا سُلْطَٰنُهُۥ عَلَى ٱلَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُۥ وَٱلَّذِينَ هُم بِهِۦ مُشْرِكُونَ ۝١٠٠﴾

بېشکه خبره همدا ده چې تسلّط د شیطان پر هغو کسانو دی چې دوستي کوي دوی له ده سره، او پر هغو کسانو دی چې دوی له دغه (الله) سره شریک ګرځوونکي دي (د بل شي).

تفسیر: یعنې هغه کسان چې په لوی لاس شیطان خپل ملګری او رفیق وګرځوي، او د دې په ځای چې پر پاک الله اعتماد او توکل وکړي، پر شیطان زړه تړي، او پرې مطمئن او ډاډه کیږي، ګواکې شیطان له الله تعالی سره شریک دروي، یا د ده په اغواء سره نور شیان له الله سره شریک کوي، نو پر داسې افرادو د شیطان پوره قبضه او تسلط دی، او په هر ډول یې چې زړه وغواړي، د خپلو ګوتو په اشارو سره یې دې خوا او هغې خوا ته نڅوي او ګډوي، او هر لوري ته چې زړه یې وشي بیایي یې.

﴿وَإِذَا بَدَّلْنَآ ءَايَةً مَّكَانَ ءَايَةٍ ۙ وَٱللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوٓا۟ إِنَّمَآ أَنتَ مُفْتَرٍۭ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝١٠١﴾

او کله چې بدلوو مونږ (رالیږو کوم ناسخ) آیت په ځای د (بل منسوخ) آیت (لمصالح الوقت) حال دا چې الله ته ښه معلوم دی هغه څه چې رالیږي؛ نو وایي دا (کفّار نبي ته) بېشکه همدا خبره ده چې ته دروغ تړونکی یې (په الله)، بلکه زیات د دوی نه پوهیږي (په حکمت د نسخې).

تفسیر: پخوا یې حکم ورکړ چې د قرآن عظیم الشأن د لوستلو په وخت کې د شیطان رجیم له ټګې تېرې څخه پناه وغواړئ چې هغه په دغه ښه او مبارک کار کې څه موانع او مشکلات دروړاندې نه کړي، دلته د هغه د ځینو موانع ذکر کوي، چې د پاک قرآن په متعلّق یې هغه پیدا کوي، واقعه خو دا ده چې پوره قرآن خو یو ځلي نه دی نازل شوی، بلکه موقع په موقع د هغه آیات نازلېده، مثلاً په اول کې یې د کفّارو له قتاله ممانعت فرمایلی وو، څه مدّت وروسته مسلمانانو ته امر ورکړ شو، چې له کفّارو او مشرکانو سره جهاد وکړي، یا په ابتداء کې یې حکم فرمایلی وو: ﴿قُمِ ٱلَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا نِّصْفَهُۥٓ﴾ الآیة ـ لږ مدّت وروسته په همغه «معظمه مکه» کې دغه آیت نازل شو: ﴿عَلِمَ أَن لَّن تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۖ فَٱقْرَءُوا۟ مَا تَيَسَّرَ مِنَ ٱلْقُرْءَانِ ۚ﴾ الآیة.

کفّارو د داسې احکامو د اوربدلو څخه اعتراض کولو، چې دغه څرنګه د پاک الله کلام کېدی شي؟ آیا الله تعالی (معاذ الله) له بېخبرۍ څخه د هغې یوې خبرې حکم درکړی وو؟ بیا چې خبر شو نو بل حکم یې صادر کړ؟ معلومیږي

چې دغسې خبرې ته له خپله ځانه جوړوې، که نه د الله تعالی کلام له سره پر دغسې احکامو نشي مشتملېدی، چې یوه ورځې یو شی ووایي، او بله ورځ بله شی ووایي، ممکن وو چې هم داسې وساوس او شبهات شیطان د ځینو مسلمانانو په زړونو کې القاء کړي، نو د هغه ځواب ورکوي چې دغه ستاسې اعتراض محض جهالت او ناداني ده، که تاسې ته د نسخې حقیقت معلوم وی؛ نو له سره به مو داسې الفاظ له خپلې ژبې څخه نه وې ایستلې.

د نسخې مطلب تش هم دغومره دی چې د یوه میعادي حکم د میعاد د پوره کېدلو څخه وروسته بل حکم ولېږلی شي، آیا که یو طبیب د لسو یا شلو ورځو لپاره د منضج نسخه تجویز کړي، او وروسته له هغه د مسهل تجویز وکړي، نو دغه تجاویز د هغه طبیب پر لا علمی محمول کولی شي؟ یا که هغه سړی چې داسې خبرې کوي پخپله جاهل او ناپوه دی؟ الله تعالی ته پخپله ښه معلوم دي چې په هر وخت کې هر حکم یې نازل فرمایلی دی؛ همغه درست او صحیح دی، یعنې هغه روحاني غـذاء یا دواء چې تجویز کړی شوې ده، تر کوم حده پورې د رُوحاني مریضانو له مزاجه او حالاتو سره مناسبه ده؟.

﴿قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَّبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَهُدًى وَّبُشْرٰى لِلْمُسْلِمِيْنَ ﴾ ۱۰۲

ووایه (ای محمده دغو کفارو ته چـې) نـازل کړی دی دغه (قرآن) روح پاک (جبریل) (له طرفه) د رب ستا په حقه سـره، لپاره د دې چې ثابت کړي (په حقّانیت د قرآن) هغه کسان چې مؤمنان دي او هدایت دی او زیری (د جنّت) دی لپاره د مسلمانانو.

تفسیر: یعنې دغه ځما یا ځما پشان د کوم بل انسان جوړ کړی کلام نه دی، دا خو هغه کلام دی چې بلا شبهه ځما رب د روح القدس جبریل الأمین په ذریعه د حکمت او مصلحت سره موافق پر ما باندې نازل فرمایلی دی، ګواکې ﴿مِنْ رَّبِّكَ﴾ یې وویل، او تنبیه یې وفرمایله چې د دغه لوی قرآن نازلوونکی هغه أعلی او أرفع او أقدس ذات دی، چې پخپله محمد صلی الله علیه وسلم یې په داسې یوې حیرت انګېزې طریقې سره او په داسې اعلی او اکمل اخلاق سره تربیه وفرمایه، چې ستاسې په مقابل کې دی، او د روح القدس د بیان فرمایلو څخه ښایي چې په دې لوري اشاره وي، هغه کلام چې حامل یې ﴿رُوحُ الْقُدُسِ﴾ ګرځولی شوی دی، ښایي چې د روحانیت، طهارت، او د ملکیه وو صفاتو مجسمه وي، لکه چې وی ګورئ چې په دغه شان او اوصاف تر اسمان لاندې بل داسې افصح ابلغ او معجز کلام په نظر نه راځي، او دغه قرآن یې ځکه نازل فرمایلی چې ټینګ کړي په حقیقت د دې کلام باندې زړونه د هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی، یعنې موقع په موقع او په تدریج سره د احکامو او آیاتونو د نزول د لیدلو څخه د ایمان لرونکي زړه قوي او اعتقاد یې پخیږي.

﴿وَلَقَدْ نَعْلَمُ اَنَّهُمْ يَقُوْلُوْنَ اِنَّمَا يُعَلِّمُهٗ بَشَرٌ ؕ لِسَانُ الَّذِيْ يُلْحِدُوْنَ اِلَيْهِ اَعْجَمِيٌّ وَّهٰذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُّبِيْنٌ ﴾ ۱۰۳

او خامخا په تحقیق ښه معلوم دي مونږ ته؛ چې بېشکه دوی وایي چې: بېشکه همدا خبره ده چې ښوونه کوي ورته انسان (او په واقع کې داسې نه دي ځکه چې) ژبه د هغه سړي چې دوی نسبت د ښوونې کوي هغه ته عجمي ده، او دغه قرآن په ژبه د عربي ده ښکاره (فصیحه، بلیغه چې د عجمي ګړ کېچونو څخه بیخي مبرّا ده).

تفسیر: یعنې منکرانو به ویل چې (العیاذ بالله) لوی قرآن د الله تعالی کلام نه دی، که نه نسخ به په دغه کې ولې واقع کېدی، او نه دغه ای محمده ! ستا کلام کېدی شي، ځکه چې ستا امیتوب خو ګردو ته معلوم او مسلّم وو، یو داسې

امي چې نه يې لاس پر كوم كتاب لګېدلی وي، او نه يې قلم پخپل لاس اخيستی وي، بلكه سره له اعلی درجې قريشي توبه تر څلويښتو كلو پورې يو شعر يې هم پر ژبه نوي جاري شوی، چې په شعر ويلو كې د عربو تر وړكيو پورې هم فطري مهارت او ذاتي لياقت درلود، نو دغه به څوك وي؟ چې د هغه د دغه بې نهايته قابليت څخه د دغه عظيم الشأن قرآن پشان يو مستطاب كتاب تيار شوی دی.

د ده په نامه د منكرينو په زعم اختلافات وو، د جبر، يسار، عائش، يعيش، څو تنو عجمي مريو په نسبت ويلي شوي دي چې هغوی نصرانيت پرېښی او د اسلام مذهب يې قبول كړی وو، وايي چې دوی كله نا كله د رسول الله صلی الله عليه وسلم په حضور مشرّف كېدل، يا به پخپله رسول الله صلی الله عليه وسلم دوی ليدل، په هر حال د مشركينو د دغه سفاهت د اعتراض څخه دغه خبره خو ضرور ثابته شوه، چې د بعثت څخه پخوا محمد صلی الله عليه وسلم أمّي او نالوسته وو، او د دوی په زعم دغه يوه منلې شوې خبره وه چې قرآني علوم او معارف د دوی د مسلّمه أميت سره بيخي نشي تطبيق كېدی، نو ځكه د دغې خبرې ويل لازميږي، چې بل كوم سړی دغه عالي خبرې ورښيي، بلا شُبهه چې ځمونږ پاك رسول الله ته هم بل څوك دغه مقدّسې خبرې ورښوولې وي، ليكن دغه ښوونكی كوم يو بشر او انسان نه وو، بلكه هغه ځمونږ دغه قدير رب دی چې پخپله داسې ارشاد فرمايي: ﴿ٱلرَّحۡمَٰنُ * عَلَّمَ ٱلۡقُرۡءَانَ﴾، ﴿لِّسَانُ ٱلَّذِي يُلۡحِدُونَ إِلَيۡهِ أَعۡجَمِيّٞ﴾ الآية.

يعنې كه تاسې د لوی قرآن په خارقه علومو او د هغه د اعجاز په نورو وجوهو باندې د خپل جهالت او غباوت لامله نه پوهېږئ، نو د هغه د ژبې له اعجازه، د ده د فصاحت او بلاغت ادراك خو لږ څه كولی شئ، چې د هغه په متعلق څو ځلې تاسې ته دعوت دركړ شوی دی، او د دغې خبرې اظهار او اعلان په تكرار سره شوی دی، چې كه ټول پېريان او انسانان متفقاً سره راټول شي؛ نو د دغه كلام يوه لږه نمونه او مثال هم نشي راوړاندې كولی، نو بيا د دې كلام چې د هغه نظير او مماثل راوړلو څخه د عربو ټول شعراء، فصحاء، بلغاء او پوهان بلا استثناء ګرد سره عاجز او پاتې وي؛ نو يو مجهول او معلول بازاري اعجمي مريي څخه څرنګه داسې يوه هيله (اميد) كېدی شي، چې داسې يو معجز كلام به له خپله ځانه جوړولی شي؟ كه په تمامو عربو كې كوم سړي بالفرض داسې كلام جوړولی شوی؛ نو هغه هم دا ځمونږ محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم وو، مګر ما سوا له عظيم الشأن قرآنه د محمد صلی الله عليه وسلم كلام بله لويه ذخيره موجوده ده، چې د لوی قرآن د موضوعاتو بيان يې كړی دی، چې سره له خپله انتهايي فصاحت د پاك قرآن له يوه وړوكي سورت سره هم برابرې نشي كولی.

﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ لَا يَهۡدِيهِمُ ٱللَّهُ وَلَهُمۡ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝١٠٤﴾

بېشكه هغه كسان چې نه راوړي ايمان په آيتونو د الله (او نه وايي چې دا له طرفه د الله دی) نه ښيي دوی ته الله (لاره د نجات او جنت) او شته دوی ته عذاب دردناك.

تفسير: يعنې سره د ښكاره وو دلائلو له وجوده كه يو سړی دغه خبره په خپل زړه كې ټينګه كړي، چې زه به خامخا پرې باور او يقين نه كوم، نو الله تعالی هم هغه ته تر مقصده پورې د رسېدلو لاره نه ورښيي، او هغه ګردې قواوې ترې سلبوي، څومره چې وپوهولی شي؛ له سره به پرې ونه پوهيږي، بد اعتقاده سړی تل له هدايته بې برخې پاتې كيږي، او بالآخر د سختو سزاوو مستحق ګرځي.

﴿إِنَّمَا يَفۡتَرِي ٱلۡكَذِبَ ٱلَّذِينَ لَا يُؤۡمِنُونَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِۖ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰذِبُونَ ۝١٠٥﴾

بېشكه همدا خبره ده چې تړي دروغ هغه كسان چې نه راوړي ايمان په آيتونو د الله (چې قرآن دی)، او همدغه كسان همدوی دي دروغجنان.

مَنۡ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنۡۢ بَعۡدِ اِيۡمَانِهٖۤ اِلَّا مَنۡ اُكۡرِهَ وَقَلۡبُهٗ مُطۡمَئِنٌّۢ بِالۡاِيۡمَانِ وَلٰـكِنۡ مَّنۡ شَرَحَ بِالۡكُفۡرِ صَدۡرًا فَعَلَيۡهِمۡ غَضَبٌ مِّنَ اللّٰهِ‌ۚ وَلَهُمۡ عَذَابٌ عَظِيۡمٌ ﴿۱۰۶﴾

هر څوک چې کافر شو پر الله وروسته له ایمان راوړلو د ده، مګر هغه څوک چې زور پرې وکړی شو (او مجبوراً د کفر کلمه یې وویله) حال دا چې زړه د ده آرام نیوونکی وي په ایمان سره، ولیکن هغه څوک چې ارته کړي په کفر سره سینه (خپله چې راضي شي پرې اعتقاداً نو پر دوی باندې غضب دی له (طرفه د) الله، او شته دوی ته عذاب لوی (اخروي په سبب د ارتداد).

تفسیر: یو خو هغه مجرمان دي چې د سلهاوو دلائلو او آیتونو په لیدلو هم نه متیقن کیږي، مګر له دوی څخه ډېر لوی مجرم هغه دی؛ چې د یقین راوړلو او تسلیم کولو څخه وروسته د شیطاني شبهاتو او وساوسو څخه متأثر شي، او له صداقته انکار وکړي، د داسې کسانو سزا وروسته بیا بیان فرمایي.

په منځ کې په ﴿اِلَّا مَنۡ اُكۡرِهَ﴾ الآیة ـ کې یوه ضروري استثناء یې وفرمایله، یعنې که کوم مسلمان د زړه په صدق سره برابر په ایمان قائم وي، او د یوې لمحې له مخې هم ایماني رڼا او قلبي طمأنیت د ده له زړه څخه بېل شوی نه وي، مګر تش په کوم خاص حالت کې د کوم خورا ډېر زور او جبر او زبردستۍ لامله مجبور شي، او د ډېر شدید خوف له سببه د خپل ژوندانه ساتلو له خاطره تش په ژبه منکر شي، یعنې کومه کلمه د اسلام په خلاف ووایي، خو په دې شرط چې په دغه وخت کې یې هم زړه مطمئن او هیڅ قسم شک، شبهه او تردد په کې نه وي، بلکه د دغه ژبې د الفاظو په نسبت هم سخت کراهیت او نفرت ولري، نو داسې شخص مرتد نه دی، بلکه خامخا مسلمان ګڼلی کیږي، هو ! له دې نه لوی مقام او لوړه مرتبه دا ده چې انسان مرګ قبول کړي، خو د خپلې ژبې څخه داسې یو لفظ نه باسي، لکه چې د بلال، یاسر، سمیّه، حبیب بن زید الأنصاري، او عبد الله بن حُذافه رضي الله عنهم او د نورو واقعات په تواریخو او سیرتونو کې شته، او مونږ د اختصار په اعتبار دلته هغه نشو لیکلی، ښه خو به دا وي چې د دغو مطالبو د پوهېدلو لپاره تفسیر ابن کثیر ولوستل شي.

ذٰلِكَ بِاَنَّهُمُ اسۡتَحَبُّوا الۡحَيٰوةَ الدُّنۡيَا عَلَى الۡاٰخِرَةِ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ لَا يَهۡدِى الۡقَوۡمَ الۡكٰفِرِيۡنَ ﴿۱۰۷﴾

دا (لوی اخروي عذاب) په سبب د دې دی چې دوی غوره کړی دی ژوندون لږ خسیس پر (اعلی ژواندانه د) آخرت، او بېشکه الله نه ښیي لاره (د استقامت) قوم کافرانو ته.

تفسیر: یعنې داسې منکرانو ته چې دنیوي ژوندون د خپل مقصد کعبه وګرځوئ؛ د بري او کامیابۍ لار کله په برخه کیږي.

اُولٰۤـئِكَ الَّذِيۡنَ طَبَعَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوۡبِهِمۡ وَسَمۡعِهِمۡ وَاَبۡصَارِهِمۡ‌ۚ وَاُولٰۤـئِكَ هُمُ الۡغٰفِلُوۡنَ ﴿۱۰۸﴾

دا (کفّار) همغه کسان دي چې مهر وهلی دی الله پر زړونو د دوی (چې نه قبلوي حق) او په غوږونو د دوی (چې نه اوري حق) او په سترګو د دوی (چې نه ویني آثار د قدرت)، او دغه کسان همدوی دي غافلان (له عُقبی).

لَا جَرَمَ اَنَّهُمۡ فِى الۡاٰخِرَةِ هُمُ الۡخٰسِرُوۡنَ ﴿۱۰۹﴾

دا خبره واقعي ده بلا شُبهه چې بېشکه دوی په آخرت کې همدوی دي زیانکاران (چې عمر یې حبطه لاړ).

تفسير: يعنې هغه کسان چې د خپلو بې اعتداليو او غلط کارونو څخه د پاك الله ورعطاء کړي قوتونه تباه او بېکاره کړي وي، او تش دنيا يې د خپل مقصود کعبه ګرځولي وي؛ نو له هغوی څخه بد او خراب انجام به د بل چا وي؟.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٠﴾

پس له دې بيا بېشکه رب ستا لپاره د هغو کسانو چې هجرت يې کړی دی (له خپله وطنه) وروسته له هغه چې مفتون شوي دي (په عذابونو) بيا جهاد يې کړی دی او صبر يې کړی دی، بېشکه رب ستا وروسته له دغه (هجرت، جهاد او صبر) نه خامخا ښه مغفرت کوونکی دی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: په مکې معظمې کې ځينې کسان د کافرانو له ظلم او تيري څخه ښوييدلي وو، يا تش په ژبه يې د کفر لفظ ويلی وو، وروسته له هغه يې هجرت او جهاد وکړ، او په ډېر استقلال او استقامت پر اسلام قائم پاتې شول، کله چې دوی دومره په اسلامي کارونو کې برخه واخيسته؛ نو هغه تقصير يې ورمعاف شو، او د الله تعالی مهرباني پرې مبذوله شوه.

يو صحابي وو چې «عمّار بن ياسر» رضي الله عنه نوميده، د ده پلار «ياسر رضي الله تعالی عنه» او مور «سُميّه رضي الله تعالی عنها» وه، چې دغه مېړه (خاوند) او ښځه د کفّارو د ډېر ربړولو (تکليفولو) او رنځ او درد رسولو لامله اګر که شهيدان شول، خو بيا هم د کفر يو لفظ يې هم ونه وايه، دغه د مسلمانانو ړومبی ويني دي چې د اسلام په لاره کې تويې شوې، ليکن د دوی ځوی «عمار رضي الله تعالی عنه» د خپل ځان له وېرې هغه لفظ ووايه، خو وروسته له نجاته په ژړا او انګولا د رسول الله صلی الله عليه وسلم په حضور مشرّف شو، نو دلته دغه پاس آيت نازل شو، رضي الله تعالی عنهم أجمعين.

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَن نَّفْسِهَا وَتُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١١١﴾

(ياد کړه ای محمده !) هغه ورځ چې رابه شي هر يو (نېك او بد) نفس چې جګړه (سوال او ځواب) به کوي لپاره د (نجات د) ځان خپل، او پوره به ورکړ شي هر نفس ته (جزاء د) هغه عمل چې کړی يې دی حال دا چې په دوی باندې به ظلم ونه کړ شي (په تقليل د حسناتو يا تکثير د سيئاتو).

تفسير: يعنې د يوه په ځای به بل څه نشي ويلی، مور، پلار، خور، ورور، ښځه، اولاد، احباب او اقارب هيڅوك به نه پکاريږي، هر سړی به پخپل غم او فکر کې اخته وي، چې څه ډول د خپل ځان لپاره يو مخلص پيدا کړي، راز راز دروغ او رښتيا خبرې به د خپل ځان د برائت او عذر لپاره جوړوي، او جواب او سوال او جګړې به کوي، چې د ځان لپاره نجات حاصل کړي.

وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّن كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾

او بيانوي الله مثل د يو کلي چې وو دا په امن کې، په آرام (او هوسا اهل د دې)، چې راته دغه کلي ته رزق روزي (د اهل) د دې ډېره پرېمانه له هر ځايه (له هره طرفه)، نو کافر (ناشکره) شو (اهل د) هغه په نعمتونو د الله؛ نو وڅکاوه په (اهل د) دې باندې الله کالي (کپړې) د لوږې او وېرې

(چې لوږه او وېره يې پرې لازمه او محيطه وګرځوله لکه جامه) په سبب د هغو (عملو) چې وو دوی چې کول به يې.

تفسير: ﴿اٰمِنَةً مُّطْمَىِٕنَّةً﴾ يعني نه د باندې د دښمن څه فکر او انديښنه وه، او نه د دننه څخه کوم څه فکر او تشويش، په ډېر امن او هوسايۍ (آرام) سره به يې ژوندون کولو، او خوراک لپاره غلې، دانې، مېوې او نور ور راوړلې کېدې، او هر څيز به يې په افراط وو، په کور ناست دوی ته هر قسم نعمت وررسېده، نو د هغه کلي اوسېدونکو د الله تعالی د هغو نعمتونو قدر ونه کړ، او په دنيوي خوندونو کې داسې مشغول او مصروف شول، چې په دغه غفلت او مستۍ کې حقيقي منعِم هم د دوی له ياده ووت، بلکه د هغه په مقابل کې يې بغاوت وکړ، بالآخر الله تعالی د دغې ناشکرۍ او د نعمت د کُفران خوند پر دوی وڅکاوه، چې د امن او هوسايۍ (آرام) په ځای خوف، وېره، او د روزۍ د ډېروالي او پربېمانۍ په ځای د لوږې او قحط په مصيبت کې يې داسې اخته کړل، لکه چې کالې (کپړې) د خپل اغوستونکي چپ چاپېر احاطه کوي، او يوه شېبه لوږه او وېره، قحط او خوف له دوی نه نه بېلېده.

﴿وَلَقَدْ جَآءَهُمْ رَسُوْلٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوْهُ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظٰلِمُوْنَ ﴿۱۱۳﴾﴾

او خامخا په تحقيق راغلی وو دوی ته رسول له (جنسه د) دوی نو نسبت د دروغو يې وکړ هغه ته؛ نو ونيول دوی لره عذاب (د لوږې او وېرې) حال دا چې دوی ظالمان وو (په شرک او تکذيب سره).

تفسير: علاوه پر هغو ظاهري نعمتونو چې پاس مذکور شول؛ يو ډېر لوی او مهم باطني نعمت هم هغوی ته ورکړی شوی وو، يعنې د دوی له قومه او له نسبه يې يو داسې رسول ورلېږلی وو، چې د هغه اتباع په وسيله يې د الله د خوښې ډېر لوړ مقامات هم حاصلولی شو، مګر دوی د اتباع او تصديق په ځای د ده پر تکذيب او مخالفت ملا وتړله، او همداسې پرله پسې په کندو او ژورو کې لوېدل، بالآخر د قديمي سنت الله سره سم ګرد ظالمان او ګناهګاران د الله تعالی په عذاب کې اخته او دوی يې سره ټول راګېر کړل، بيا نو د دوی د نجات لپاره د هيچا هيڅ يو تدبير پرمختګ ونه کړی شو.

ځينې مفسرين وايي چې په دغه آيت کې د کوم معين کلي تذکره نه ده، محض د تمثيل په ډول د کوم تباه او ويجاړ شوي کلي لا على التعيين حواله يې ورکړې ده، يا خو د داسې يو فرضي کلي وجود يې فرض کړی، او د مکې معظمې کفّارو ته تنبيه ورکړی شوې وه، چې که تاسې هم داسې وکړئ؛ نو تاسې سره به هم داسې معامله کېدی شي، نو د کُفران نعمت او د رسول الله صلى الله عليه وسلم د تکذيب او عداوت له سزا څخه مه بې فکره کېږئ.

د ځينو علماوو په نزد په دغه مثال کې له کلي څخه مراد مکّه معظمه ده چې هلته هر قسم امنيت او طمأنيت وو، او سره له دې چې يوه غير زرع وادي وه؛ خو راز راز (قسم قسم) مېوې دانې غلې او نور د دې په لوري راښکودلې شوې: ﴿اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَّهُمْ حَرَمًا اٰمِنًا يُّجْبٰۤى اِلَيْهِ ثَمَرٰتُ كُلِّ شَيْءٍ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۵۷) آيت (۶) رکوع)، مګر مکيانو (مکې والا) د دغو نعماوو هيڅ قدر ونه پېژندو، په شرک او عصيان او بېحيايۍ او اوهام پرستۍ کې لګيا او منهمک شول، بيا الله تعالی له ګردو نعمتونو څخه لوی نعمت د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم په بعثت سره دوی ته ورولېږه، نو دوی د هغه په انکار او تکذيب کې هيڅ کمی ونه کړه: ﴿اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ بَدَّلُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ كُفْرًا وَّاَحَلُّوْا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ﴾ (۱۳ جزء د ابراهيم د سورت (۲۸) آيت (۵) رکوع).

بالآخر الله تعالی د امن او اطمينان په ځای د مسلمانانو مجاهدينو وېره ددوی په زړونو کې واچوله، او د پراخې او پربېمانې روزۍ په ځای اوه کاله قحط يې پر دوی مسلّط کړ، چې په هغه کې د سپيو او نورو مردارو تر غوښو پورې هم دوی وخوړل، بيا د «بدر» په غزا کې د اسلامي غازيانو له لاسه پر دوی د الله تعالی عذاب ورګډ شو.

فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿۱۱۴﴾

نو خورئ تاسې له هغو (طعامونو) چې درکړي دي تاسې ته الله حلال طيب پاکيزه او شکر وباسئ (قدر وپېژنئ) د نعمت (احسان) د الله که يئ تاسې چې خاص همده ته عبادت کوئ (او فرمان يې منئ).

تفسير: يعنې هر څوک چې د الله تعالى د عبادت مدّعي وي؛ ده لره دغه خبره وړ او لائقه ده، چې د الله تعالى د ورکړي نعمت او حلالې او طيبې روزۍ څخه متمتع شي ! او د هغه احسان قدر وکړي ! او د الله شکر ګذاره بنده شي ! حلال دې حرام نه ګڼي، حرام دې حلال نه شمېري !، او د نعمتونو د منتفع کېدلو په وخت کې حقيقي منعم دې نه هېروي ! بلکه په هغه او د هغه پر لېږلي شوي رسولانو باندې دې ايمان راوړي ! او د دوی د احکامو او هداياتو په تعميل کې دې ډېر زيار وکاږي !.

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿۱۱۵﴾

بېشکه همدا خبره ده چې حرام کړی دی (الله) پر تاسې باندې (خوراک د) مردارې، او (بهېدونکې) وينې، او د غوښې د خنزير، او هغه (حلال کړی شوي حيوان چې اواز پورته شوی په هغې)، (د بل شي) بې له الله (د نامه) په (وخت د ذبح د) هغه يې، پس هغه څوک چې اړ (محتاج) شي (خوړلو د دې حرامو ته) حال دا چې ظالم نه وي (په بل چا) او نه تجاوز کوي (له قدره د کفافه)؛ نو بېشکه الله لوی مغفرت کوونکی ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: د دې آيت تفسير د «البقرة» او د «الأنعام» په سورتونو او نورو ځايونو کې پخوا ليکلی شوی دی، ځمونږ دې تفسير کې دې بيا ولوست شي، دلته دا غرض دی؛ لکه چې په پخواني آيت کې اشاره وه، چې حلال دې پر خپل ځان نه حراموي ! په دغه آيت کې تنبيه ورکړی شوې ده چې حرام شيان دې هم نه حلالوي ! خلاصه يې دا ده چې يو شی حلال يا حرام مقررول د همغه لوی الله حق دی، چې د دغو ګردو شيانو خالق او مالک دی، لکه چې په راتلونکو آياتونو کې په وضاحت سره د دغه مضمون بيان شوی دی.

وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكَذِبَ هَٰذَا حَلَالٌ وَهَٰذَا حَرَامٌ لِتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ لَا يُفْلِحُونَ ﴿۱۱۶﴾ مَتَاعٌ قَلِيلٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۱۱۷﴾

او مه وايئ تاسې له وجې د بيانولو د ژبو ستاسې دروغو لره (داسې) چې دا حلال دی او دا حرام دی لپاره د دې چې جوړ کړئ له ځانه پر الله دروغ، بېشکه هغه کسان چې تړي پر الله بهتان؛ نه به مومي خلاصی (له عذابه د آخرت)، (دوی لره) نفعه ده لږه، او شته دوی ته عذاب دردناک.

تفسير: يعنې بې له کوم شرعي مستنده د کوم شي په متعلّق خوله سپړدل او داسې ويل چې حلال دی يا حرام ډېر سخت جسارت او کذب او افتراء ده، حلال يا حرام خو همغه شيان کېدی شي چې هغه ته پاک الله حلال يا حرام فرمايلي وي، که کوم سړی محض پخپلې رايې سره کوم شی حلال يا حرام وټاکي (مقرر کړي)، او د هغه نسبت الله تعالى ته

وکړي، لکه چې د مکې معظمې مشرکانو کولو، او د هغه ذکر د «الأنعام» په سورت کې څمونږ په دې مبارك تفسير کې پخوا له دې نه تېر شو، نو هغوی في الحقيقت پر الله تعالی بهتان تړلی دی.

مونږ مسلمانانو ته هدايت راکړی شوی دی چې ښايي هيڅکله داسې رويه ځان ته اختيار نه کړو، او هر هغه شی چې الله تعالی حلال کړی وي؛ حلال يې وبولو، او هر هغه شی يې چې حرام کړی؛ حرام يې وګڼو، او بې له شرعي مأخذه پخپل سر د حل يا حرمت احکام ونه لګوو.

وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِن قَبْلُ ۖ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾

او پر هغو کسانو چې يهودان شوي دي، حرام کړي دي مونږ هغه څيزونه چې بيان کړي وو مونږ پر تا باندې پخوا له دې نه، او نه وو ظلم کړی مونږ پر دوی (په دې تحريم سره) وليکن وو دوی چې په ځانونو خپلو به يې ظلم کولو (په علمي عصيان سره).

تفسير: د دغه بيان د «الأنعام» د سورت د (۸ جزء په (۱۴۶) آيت (۱۸) رکوع کې د ﴿وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفُرٍ ۖ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا﴾ الآية ـ آيت په تفسير کې تېر شوی دی، هلته دې بيا وکتل شي !، دلته دا مقصد دی: هر هغه شی چې الله تعالی ګردو ته يا کوم خاص قوم لپاره دائمًا تل ترتله، يا تر يوه معينه وخته پورې حرام کړی وي؛ هغه عين حکمت او صواب دی، هيڅ يو انسان د دغه حق نه لري، چې په هغه کې تصرّف وکړي، او حرام حلال يا حلال حرام وګرځوي.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِن بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٩﴾

بيا بېشکه رب ستا (چې دی ای محمده !) هغو کسانو ته چې يې کړي دي بدي (ګناه) په جهالت (ناپوهی) سره بيا توبه وباسي وروسته له کولو د هغه (بد عمل)، او نېک کړي عمل خپل؛ بېشکه رب ستا وروسته له دغې توبې څخه خامخا بخښنه کوونکی دی، ډېر رحم کوونکی دی.

تفسير: مثلاً حرام يې حلال يا حلال يې حرام وګڼل، په «ناداني سره» يې څکه وفرمايل؛ هر څوك چې د الله تعالی له احکامو څخه غاړه غړوي، اګر که يې عملاً او په قصد سره هم وکړي؛ هغه په حقيقت کې د هغه ناداني او بې عقلي ده، چې له خپله ځانه په لوی لاس جاهل جوړوي، او کوي يې، که عاصي لږ څه له عقله کار واخلي، او د ګناه بدو نتايجو ته وګوري، او تصوّر يې وکړي؛ نو له سره به د معصيت په لوري اقدام ونه کړي، د جزء (۴) «النساء» د سورت په (۳) رکوع کې (۱۷) آيت کې هغه تعليقات چې پر ﴿إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ﴾ باندې ليکلی شوي دي؛ ښايي چې هغه دې بيا يو ځلې دلته هم ولوستل شي !.

﴿ثُمَّ تَابُوا﴾ الآية ـ يعني له کفرياتو څخه له توبې ايستلو او په اخلاص سره په مسلمانېدو او په مستقبل کې د خپل اعمال او افعال په درست کولو سره الله تعالی د توبې کوونکو ګرد تېر ګناهونه بخښي، اګر که ډېرې سختې او غټې ګناوې هم وي.

إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِّلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٠﴾

بېشکه چې ابراهيم وو (اصلي او اساسي) پېشوا فرمان منونکی خاص الله لره حنيف (کلك په حق دين باندې)، او نه وو دی له مشرکانو (لکه چې قريش وايي).

تفسیر: دلته الله تعالی جلّ وعلا د عربو د مشرکینو د شرکیّاتو په تردید کې د إمام الموحّدین أبو الأنبیاء ابراهیم خلیل الله «علیه و علی ذُریّته ونبیّنا الصلاة والسلام» طور او طریقه را په یادوي، ځکه چې د عربو خلق د ده له ذُریې او ځوځات (نسل) څخه وو، او خپل ځانونه یې پر ابراهیمي دین باندې سم او برابر ګڼل، حال دا چې دوی د ابراهیمي دین سره له لرې هم څه علاقه او نسبت نه درلوده، نو دوی ته دا ورښیي چې ابراهیم علیه السلام د موحّدینو امام، د ګردو نېکیو معلم، د ټولې دنیا په مقابل کې یواځې پخپل سر د یوه عظیمه امّت په برابر ولاړ وو، او د دوی په مبارک ذات کې پاک الله هغه ګرد محاسن او کمالات ورجمع کړي وو، چې په یو لوی مجمع کې په متفرّق ډول سره موندلی کېږي.

لیس علی الله بمستنکر ـ أن یجمع العالم في واحد.

عجب نه دی له الله نه چې قادر دی په هر څیز

چې دی ټول پخپل قدرت کړي ګرد عالَم په یوه سړي کې.

ابراهیم علیه السلام د الله تعالی داسې کامل او مطیع او فرمان منونکی بنده وو، چې له ګردو سره یې اړیکې شکولې، او یواځې له الله تعالی سره یې نښلولې، او ډېر خاص مخلص مسلمان وو، ممکن نه وو چې ده کوم څیز بې د الله تعالی له حکمه محض له خپل لوري حلال یا حرام درولي وی، نو دی پخپله (معاذ الله) څرنګه د شرک ارتکاب کولی شي، ده د مشرکینو په کلي او جماعت کې وسېدل هم نه خوښول.

نو اوس هغه کسانو ته چې دوی خپل ځانونه «حنیف» بولي، او داسې ادعا کوي چې: مونږ پر ابراهیمي دین یو؛ شرم او ننګ پکار دی، چې څرنګه پر الله تعالی بُهتان تړي؟ آیا د حلالو حرام ګڼل، یا د حرامو حلال درول او د شرک په حمایت کې له انبیاوو سره جنګېدل د یو «حنیف» او ابراهیمي سړي له شان سره مناسبت لري؟.

په یاد یې ولرئ چې د حلالو او حرامو په بیان کې او د دین په اصولو کې ـ اصل خو هغه ابراهیمي ملت دی چې د همغه ملّت د اقامت او اشاعت اوسط او تفصیل لپاره محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم تشریف راوړی دی، که غواړئ چې پر اصلي دین د ابراهیم علیه السلام ټګ وکړئ؛ نو محمدي طریقه ځان ته غوره کړئ (علی صاحبها أفضل الصلاة وأتم التسلیم).

شَاكِرًا لِّأَنْعُمِهِ ۚ اجْتَبَاهُ وَهَدَاهُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿١٢١﴾

(وو ابراهیم قدردان) شکر کوونکی د نعمتونو (احسانونو) د الله، غوره کړی وو (الله) دغه (ابراهیم لره په نبوّت سره)، او برابر کړی وو (الله) دغه (ابراهیم) سمې لارې ته.

تفسیر: یعنې ابراهیم علیه السلام د الله تعالی شکرګزاره بنده وو، تاسې سخت ناشکره او د نعمت کفران کوونکي یئ، لکه چې د ﴿وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُّطْمَئِنَّةً﴾ الآیات ـ په تفسیر کې کښلي شوي دي، نو تاسې څرنګه د ابراهیم علیه السلام په دین او ملّت او لاره کې یئ؟ چې حق پرېږدئ او باطل خوښوئ له توحیده مخ اړوئ، او شرک او کفر پسې ځغلئ، حال دا چې ابراهیم علیه السلام د کامل توحید او تسلیم او رضاء پر سمه لاره روان وو، او الله تعالی ده ته ډېره سمه صافه لاره ورښوولې وه، او دی یې پرې روان کړی وو.

وَآتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً ۖ وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٢٢﴾

او ورکړې وه مونږ دغه ته (یعنې ابراهیم ته) په دغه دنیا کې ښه حالت، او بېشکه دغه (ابراهیم) په آخرت کې هم خامخا له صالحانو (د لویو درجاتو د خاوندانو) څخه دی.

تفسير: حسنه يعنې نبوّت، پراخه روزي، اولاد، وجاهت، (يا جميل ذكر يا نېك اولاد يا نبوّت د محمد صلى الله عليه وسلم يا) عمومي مقبوليت چې ګرد اديان بالاتفاق د ده تعظيم كوي، او هره فرقه همدا غواړي چې خپله سلسله ابراهيم عليه السلام سره ولګوي.

ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۖ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۲۳﴾

بيا وحي (حكم) وكړ مونږ تا ته (اى محمده !) چې متابعت وكړه (په توحيد كې) د دين د ابراهيم چې حنيف (كلك په حق دين) وو، او نه وو دى له مشركانو.

تفسير: د دې بيان د «الأنعام» په سورت كې د ﴿دِينًا قِيَمًا مِّلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ﴾ آيت لاندې څومره دې تفسير كې تېر شو، هلته دې بيا ولوست شي !، مقصد دا دى چې په حل او حرمت كې او ديني خبرو كې ابراهيمي ملت او دين اصل دى، په منځ كې يهودو او نصاراوو ته د هغوى د حالاتو په مناسبت مخصوص احكام وركړى شوي دي، بالآخر محمد صلى الله عليه وسلم يې مبعوث كړ، څو هغه اصلي ابراهيمي دين بيا له سره ژوندى او روښانه كړي، چې له غفلته او تحريفه او بېځايه تصرّفاتو څخه بيخي ضايع شوى وو، او د شرك ګرد رګونه پرې كړي.

په حديث كې راغلي دي: «بعثت بالحنيفيّة السّمحة» د دې داسې پوره شرح او تفصيل شاه ولي الله (رحمه الله تعالى) په «حجّة الله البالغة» كې فرمايلى دى، چې د لوستلو وړ دى.

إِنَّمَا جُعِلَ السَّبْتُ عَلَى الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ ۚ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَٰمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿۱۲۴﴾

بېشكه همدا خبره ده چې مقرر كړى شوى دى (تعظيم د ورځې د) خالي پر هغو كسانو چې اختلاف يې كړى وو په كې، او بېشكه چې رب ستا خامخا حكم به وكړي په منځ د دوى كې په ورځ د قيامت كې په هغه څيز كې چې وو دوى چې په هغه كې به يې اختلاف كولو (چې هغه ورځ ده د عبادت).

تفسير: يعنې په اصلي ابراهيمي ملّت كې دخالي (شنبې) د ورځې حكم نه وو، چې پر مونږ محمدي امّت باندې هم نه دى، هو ! په منځ كې يهودانو د خپل نبي موسى عليه السلام له ارشاده سره اختلاف وكړ، نو كله چې دوى دغه د خالي ورځ ځانته غوره كړه؛ نو حكم وشو چې په ښه شان سره يې تعظيم وكړئ ! او په دغه ورځ كې دې د ماهيانو ښكار ونه كړ شي ! ځينو يهودانو دغه حكم قبول كړ، او ځينو هغه ونه منلو، چې هغه نامنونكي په دنيا كې بيزوګان او خنزيران شول، او د دوى په نسبت كومه فيصله چې په آخرت كې كيږي؛ هغه بېله ده، په همدغه څه انحصار نشته، هلته به نور ګرد اختلافات او جګړې هم سره فيصله كيږي.

ادْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ ۖ وَجَٰدِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِ ۖ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿۱۲۵﴾

بلنه كوه (اى محمده ! خلقو ته) لارې د رب خپل ته (چې توحيد او اسلام دى) په حكمت سره او په موعظه (پند) نېك سره په ښه ډول، او مباحثه كوه له دوى سره په هغې (طريقې سره) چې هغه ډېره ښه وي !، بېشكه چې رب ستا ښه عالم دى په هغه چا چې ګمراه شوى دى له لارې د الله څخه، او دى ښه عالم دى په لاره موندونكو (دين ته او پر تا تش تبليغ دى).

تفسير: په پاس آيتونو كې يې مخاطبينو ته دا ورښكاره كړه، چې دغه رسول الله د اصلي ابراهيمي ملّت او دين سره راغلى دى، كه تاسې د برې او كاميابۍ غوښتونكي يئ، او د «حنيفيت» په دعوى كې رښتين يئ؛ نو پر دغه سمې، صافې لارې لاړ شئ ! په ﴿ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ﴾ الآية ـ كې تر آخره پورې پخپله محمد صلى الله عليه وسلم ته تعليم وركول كيږي، چې ښايي خلق په څه ډول په سمې لارې باندې راولي؟ او د هغه درې طريقې يې راښودلي دي: (۱): حكمت، (۲) حسنه موعظه، (۳): جدال بالتي هي أحسن.

(۱): له «حكمت» څخه مراد دا دى، چې د نهايتې پخې خبرې، محكمې اترې، جازمه مضامين، قاطعه براهين، مضبوط دلائل، او معقول عوامل په قوّت او رڼا كې هغوى ته لار ښوونه وشي، چې د هغو په اورېدلو او ليدلو او پوهېدلو سره فهم او ادراک او علمي ذوق لرونكې طبقه غاړه كېښودى شي، او د دنيا خيالي فلسفې د ده په مقابل كې پرې او مړې ولوېږي، او هيڅ قسم علمي او دماغي ترقيات د الله تعالى د وحي له بيان كړيو حقائقو يو بڅركى هم تبديل ونه كړى شي.

(۲): «حسنه موعظه» له هسې موقرو معتبرو او مؤثرو او رقّت پيدا كوونكو پندونو څخه عبارت دى؛ چې د نرم خويۍ او زړه سوى له روحه ډک وي، له اخلاص، همدردى، شفقت او ښو اخلاقو سره په ښه صورت او معتدل اسلوب سره وي.

(۳): «جدال بالتي هي أحسن»، يعنې كه كومه موقع د مباحثې دروړاندې شي؛ نو په ډېره ښه طريقه، تهذيب غوره والي، حق پېژندلو، عدل او انصاف سره مباحثه وكړئ !، او پر خپل مقابل حريف الزام واړوئ، او په ښه اسلوب او پيرايه سره يې سمې لارې ته دراواړوئ، او ښايي چې خامخا زړه خوږوونكې او ربړوونكې خبرې ونه كړئ !، چې په هغه سره قضيه اوږديږي، او معامله طول ته رسيږي، ښايي چې بالذات دې مقصود تفهيم او د حق احقاق وي، ځكه چې له ځيروالي، خشونت، بد اخلاقى، خبرو غځولو، ضد، او عناد څخه هيڅ يوه ښه نتيجه په لاس نه ورځي.

﴿إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعۡلَمُ﴾ الآية ـ يعنې د دعوت او تبليغ په لاره كې تا ته ښايي چې د الله تعالى په ورښولې لارې باندې لاړ شئ، او تا ته نه ښايي چې په دغه فكر او چرت (خيال) كې ولوېږې، چې څوک يې مني؟ او څوک يې نه مني؟ نتيجه پاک الله ته وسپاره ! همغه د ده په لاره تلونكو او نه تلونكو وګړو له حالاتو څخه خبردار دى، او له هر چا سره به له هغه سره مناسبه معامله كوي.

﴿وَإِنۡ عَاقَبۡتُمۡ فَعَاقِبُواْ بِمِثۡلِ مَا عُوقِبۡتُم بِهِۦۖ وَلَئِن صَبَرۡتُمۡ لَهُوَ خَيۡرٞ لِّلصَّٰبِرِينَ ١٢٦﴾

او كه عذابوئ تاسې (څوک)؛ نو عذاب وركوئ په شان د هغه عذاب سره چې عذاب كړى شوي يئ تاسې په هغه سره، او خامخا قسم دى كه صبر وكړ تاسې؛ نو خامخا دغه (صبر) خير (غوره) دى (له انتقامه) صابرانو ته.

تفسير: يعنې د تبليغ او دعوت په لاره كې كه تاته ډېره سختي او تكاليف در ورسولي شو؛ نو د قُدرت او قوّت حاصلولو په وخت كې ته اجازه لرې، چې سم برابر له هغوى سره معامله وكړې، او په مساوي ډول ترې بدل واخلې، ليكن د صبر مقام له دې نه لوړ او اعلى دى، كه صبر وكړې نو د هغه نتيجه ستا په حق او د ليدونكې او هم د همغو متجاوزينو او تيري كوونكو په حق كې ښه او بهتره ده.

وَاصۡبِرۡ وَمَا صَبۡرُكَ إِلَّا بِاللَّهِۚ وَلَا تَحۡزَنۡ عَلَيۡهِمۡ وَلَا تَكُ فِي ضَيۡقٖ مِّمَّا يَمۡكُرُونَ ﴿١٢٧﴾

او صبر کوه ! او نه دی صبر ستا مګر په (توفیق) د الله سره، او مه خپه کېږه پر دغو کفّارو (چې ولې نه مسلمانېږي)، او مه کېږه په زړه تنګی کې له هغو مکرونو څخه چې دوی مکرونه کوي (له تا سره).

تفسیر: یعنې پر مظالمو او شدائدو صبر کول آسان کار نه دی، که الله تعالی چاته توفیق ور په برخه کړي؛ نو صبر او تحمّل یې هم په برخه کیږي، او کولی شي چې ربړ (تکلیف) او ظلم وګالي (برداشت کړي)، او آه ونه کاږي !.

إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوا۟ وَّالَّذِينَ هُم مُّحۡسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

بېشکه الله ملګری دی (په عون او نصرت سره) له هغو کسانو سره چې پرهېزګاري کوي (له کفر او معاصیو او ویریږي له الله)، او له هغو کسانو سره چې دوی نیکي کوونکي دي.

تفسیر: یعنې انسان هومره چې له الله تعالی څخه وویریږي، او تقوی او پرهېزګاري او نیکي اختیار کړي؛ هغومره د الله تعالی امداد او اعانت ورسره وي، نو داسې متقیانو ته د کفّارو له مکرونو او فرېبونو څخه زړه تنګي کېدل یا غمجنوالی نه دی پکار، ځکه چې الله تعالی دغه عاجزان او ضعیفان هم له متقیانو او محسنانو سره پخپل فضل او کرم او مرحمت محشور فرمایي.

تمّت سورة النحل بعونه وتوفیقه، ولله الحمد.

«د (بني اسرائيل» سورت مکّي دی، پرته له (۲۶، ۳۲، ۳۳، ۵۷، او له ۷۳آیتونو څخه تر ۸۰ آیته پورې چې مدني دي، (۱۱۱) آیتونه، (۱۲) رکوع لري، وروسته د (القصص) له سورت څخه نازل شوی دی، په تلاوت کې (۱۷) او په نزول کې (۵۰) سورت دی».

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زيات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

سُبۡحٰنَ الَّذِيۡۤ اَسۡرٰى بِعَبۡدِهٖ لَيۡلًا مِّنَ الۡمَسۡجِدِ الۡحَـرَامِ اِلَى الۡمَسۡجِدِ الۡاَقۡصَا الَّذِىۡ بٰرَكۡنَا حَوۡلَهٗ لِنُرِيَهٗ مِنۡ اٰيٰتِنَا ؕ اِنَّهٗ هُوَ السَّمِيۡعُ الۡبَصِيۡرُ ①

پاکي ده هغه ذات لره چې بيولی يې وو بنده خپل (محمد) په (يوه برخه د) شپې کې له (منځه يا له څنګه د) مسجد حرام څخه تر مسجد اقصی پورې هغه چې برکت اچولی دی مونږ چار چاپېر د هغه، (بيول د محمد د دې لپاره وو) چې (هلته) وښيو مونږ ده ته ځينې له دلائلو د توحيد خپل، بېشکه چې دغه (الله) هم دی دی ښه اورېدونکی (د ګردو اقوالو) ښه ليدونکی.

تفسير: يعني الله تعالی له هر نوعه نقص او له هر قسمه قصور او له هر راز ضعف او عجز څخه پاك دی، هره هغه خبره چې ځمونږ په خيال کې بې انتهاء عجيبه معلومېږي، او ځمونږ ناقص عقول هغه پيچيدګي مستبعده ګڼي، د الله تعالی د قدرت او مشيت مقابله کې هغه هيڅ مشکل نه دی.

﴿اَسۡرٰى بِعَبۡدِهٖ لَيۡلًا﴾ الآية ـ يعني يواځې د شپې په يوې محدودې برخې کې خپل ډېر مخصوص او خورا (ډېر) مقرب بنده محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم يې د مکې معظمې له حرمه تر بيت المقدس پورې بوتلو.

د دغه سفر غرض څه وو؟ د هغه په لوري وروسته له دې نه په ﴿لِنُرِيَهٗ مِنۡ اٰيٰتِنَا﴾ کې اشاره فرمايلې ده: حاصل يې دا دی چې پخپله همدغه سفر کې له بيت المقدس څخه وړاندې بل چېرې يې بوتلو، او د خپل د قدرت عظيم الشأن نشان او ډېر له حکمته د انتظاماتو عجيبې او غريبې نمونې ورښوول يې منظور وو، د «النجم» په سورت کې د دغو آيتونو څخه ذکر شوی دی، چې له هغو څخه ظاهرېږي، چې ځمونږ د رسول الله صلی الله عليه وعلی آله وصحبه وسلّم تر «سدرة المنتهی» پورې تشريف وړی وو، او نهايت عظيم الشأن آيات يې مشاهده فرمايلي وو: ﴿وَلَقَدۡ رَاٰهُ نَزۡلَةً اُخۡرٰى * عِنۡدَ سِدۡرَةِ الۡمُنۡتَهٰى * عِنۡدَهَا جَنَّةُ الۡمَاۡوٰى * اِذۡ يَغۡشَى السِّدۡرَةَ مَا يَغۡشٰى * مَا زَاغَ الۡبَصَرُ وَمَا طَغٰى * لَقَدۡ رَاٰى مِنۡ اٰيٰتِ رَبِّهِ الۡكُبۡرٰى﴾ (۲۷ جزء د النجم سورت (۱۳ ـ ۱۸) آيت پورې، (۱) رکوع).

د علماوو په اصطلاح: له مکې څخه تر بيت المقدس پورې سفر ته (إسراء) او له هغه ځايه تر «سدرة المنتهی» پورې سياحت ته «معراج» وايي، او ډېر ځلې د دغو دواړو سفرونو مجموعه په همدغه يوه لفظ د (إسراء) يا (معراج) سره تعبير کيږي.

د أسلافو او أخلافو د جمهورو عقيده دا ده چې: ځمونږ پاك رسول الله محمد مصطفی صلی الله عليه وسلم په ويښه (بجسده الشريف) (معراج) ته بيولی شوی دی.

باقي د «رؤيا» لفظ چې په قرآن کريم کې په ﴿وَمَا جَعَلْنَا الرُّءْيَا الَّتِيٓ أَرَيْنَٰكَ﴾ آيت کې راغلی دی؛ د هغه په متعلّق ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما فرمايلي دي: «رؤيا عين أريها الرسول صلی الله عليه وسلم»، مفسّرينو د عربو له کلامونو څخه د دې شواهد وړاندې کړي دي، چې د «رؤيا» د لفظ اطلاق کله ناکله د مطلق «رؤيت: ليدل» په معنی استعمالېږي، لهذا که له هغه څخه مراد همدغه د «اسراء» واقعه وي؛ نو د مطلق نظاره په معنی اخيسته کېږي، چې په ظاهري سترګو سره شوی دی، څو د نصوصو له ظواهرو او د جمهور الأمت له عقيدې څخه مخالفت ونشي، هو ! د (شريک) نامي راوي په روايت کې ځينې داسې الفاظ راغلي دي، چې د هغو له مخې د «اسراء» وقوع د نَوْم «خوب» په حالت کې معلومېږي، مګر محدثين پر دغه خبره ګرد سره متفق دي، چې د (شريک) حافظه خرابه ده، نو ځکه د ډېرو لويو لويو حفّاظو د احاديثو په مقابل کې د هغه روايت د استناد قابل نشي کېدی.

حافظ ابن حجر «رحمه الله» د (فتح الباري) په اواخرو کې د (شريک) د حديث اغلاط شميرلي دي، او دا يې ښوولې ده چې د ده د روايت مطلب دی داسې واخيستل شي، چې څو د عمومي احاديثو څخه مخالف نشي، مونږ دا قسم تفاصيل دلته نشو درجولی.

د (صحيح مسلم) په شرح کې دغه مباحث په پوره شرح او بسط سره درج کړی شوي دي، دلته تش دومره ښوولی کېږي، چې راجح مذهب همدا دی، چې د (معراج) او د (اسراء) واقعه دوېښتوب په حالت کې (بجسده الشريف) واقع شوېده، هو ! که پخوا له دې نه يا وروسته همداسې واقعات په خوب کې همدوی ته ورښوولي شوي وي؛ نو له هغه څخه انکار نه دی پکار.

﴿الَّذِي بَٰرَكْنَا حَوْلَهُۥ لِنُرِيَهُۥ مِنْ ءَايَٰتِنَآ﴾ يعنې په هغه ملک کې چې «مسجد اقصی» او بيت المقدس واقع دی؛ الله تعالی ډېر ظاهري او باطني برکات ايښي دي، له مادي حيثيته د چينو، نهرونو، غلو، دانو، مېوو، او نورو افراطه، او که د روحاني په اعتبار وکوتل شي؛ نو هغه د ډېرو انبياوو او رسولانو د بعثت ځای وو، ښايي د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د بيولو څخه هغه ځای ته دغه اشاره هم وي، چې هغه ګرد کمالات چې بني اسرائيلو په انبياوو او نورو تقسيم شوي وو؛ د ده په مقدّس ذات کې سره ټول شوي دي، پر هغه ټولو نعمتونو چې پر بني اسرائيلو مبذول شوي وو؛ بني اسماعيل قبضه کوونکي دي، د کعبې شريفې او د بيت المقدس د دواړو د انوارو او د برکاتو حامل همدغه يو محمدي امت کېدونکی دی، په احاديثو کې راغلي دي، چې رسول الله مبارک په بيت المقدس کې د ګردو انبياوو امامت وفرمايه، ګواکې د انبياوو هغه د سيادت او امامت منصب چې محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم ته ورکړی شوی وو؛ د هغه يوه حسّي نمونه دوی ته او نورو مقرّبينو ته دلته وروښودل شوه.

وَءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ وَجَعَلْنَٰهُ هُدًى لِّبَنِيٓ إِسْرَٰٓءِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا۟ مِن دُونِى وَكِيلًا ﴿٢﴾

او ورکړی وو مونږ موسی ته کتاب (تورات)، او ګرځولی وو مونږ هغه (کتاب) هدايت لپاره د بني اسرائيلو چې مه نيسئ تاسې غير له ما څخه هيڅ وکيل (دوست متولّي جوړوونکی د کارونو خپلو).

تفسير: د نبي کريم صلی الله عليه وسلم د فضل او شرف د بيان فرمايلو څخه وروسته د موسی عليه السلام د ذکر په طرف يې کلام منتقل کړ، کله چې د «اسراء» په ذيل کې تر «مسجد الأقصی» او «بيت المقدس» پورې د تللو ذکر وو، وروسته له هغه پر «مسجد اقصی» او د هغه پر قديمي متوليانو بني اسرائيلو کومې مختلفې دورې چې تېرې شوې وې؛ هغه د مسلمانانو د عبرت او پخپله د بني اسرائيلو د نصيحت لپاره بيانولی شي، او دا آيت د هغه تمهيد دی.

د اسراء، په واقعه کې اشاره ده چې د حجازي نبي امّت يواځې د همدې امانت مالك ګرځېدونکی دی، چې د (شام) په ځمکو کې په وديعت ايښی شوی وو، په دغو آياتونو کې بني اسرائيلو ته تنبيه ورکاوه شي، چې که دوی د خپل خيريت غوښتونکي وي؛ نو اوس دې د همدې عربي رسول الله صلی الله عليه وسلم متابعت وکړي، نو الله تعالی به هم د دوی پر حال لطف او مهرباني وفرمايي، که نه د پخوا په شان به بيا دوی ته د دوی د شرارتونو سزا ورکړل کيږي، او د «مسجد اقصی» له توليته به هم محرومه شي.

﴿أَلَّا تَتَّخِذُوا مِن دُونِي وَكِيلًا﴾ يعنې په تورات کې داسې هدايت ورکړی شوی وو، چې پر خالص توحيد قائم اوسېږئ ! او د الله تعالی څخه ماسوا بل هيڅوك خپل وکيل او کار جوړوونکی مه ګڼئ ! او تل پر همغه الله باندې توکل او اعتماد وکړئ !.

ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ ۚ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴿٣﴾

ای اولاده د هغه چا چې سور (او بار) کړی وو مونږ سره له نوحه (په بېړۍ کې)، بېشکه چې نوح وو بنده ډېر شکر ايستونکی (په هر حال کې، نو ښايي چې تاسې هم شاکر اوسئ !).

تفسير: يعنې تاسې د هغو کسانو اولاده يئ، چې له نوح عليه السلام سره پر بېړۍ سپاره (سواره) شوي وو، او د الله تعالی له عذابه يې نجات موندلی وو، هغه احسان چې مونږ ستاسې پر لويانو کړی دی مه يې هېروئ، وګورئ نوح عليه السلام چې تاسې د هغه له اولادې څخه يئ؛ څرنګه احسان پېژندونکی او شکر ايستونکی بنده وو، نو تاسې لره هم ښايي چې د هغه متابعت وکړئ !.

وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾

او قطعي حکم لېږلی وو مونږ بني اسرائيلو ته په کتاب (تورات کې داسې چې) خامخا به فساد وکړئ تاسې هرومرو په ځمکه (د شام) کې دوه ځلې او خامخا سرکښي به وکړئ تاسې هرومرو په سرکښي ډېره لويه سره.

تفسير: په تورات يا په بل اسماني کتاب کې دغه پخوا ويل شوي وو؛ چې دغه قوم بني اسرائيل دوه ځلې به په مملکت کې سخته خرابي وکړي، او د ظلم او تکبّر طريقه به غوره کوي، او د سختيو سرکښيو او تمردو مظاهره به کوي، لکه چې هم داسې هم وشو، او هر ځلې د الله تعالی له جانبه د دردناکو سزاوو خوند ورڅکاوه کېده، چې د هغه ذکر داسې فرمايي:

فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا عَلَيْكُمْ عِبَادًا لَّنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ ۚ وَكَانَ وَعْدًا مَّفْعُولًا ﴿٥﴾

نو کله چې راغله وعده د اول انتقام (د هغو دواړو فسادونو څخه)؛ نو مسلط کړل مونږ پر تاسې بندګان ځمونږ (هغه چې ستاسې د سزا لپاره مو مسلّط کړي وو) چې خاوندان د جنګ سخت وو، نو ګرد ګرځېدل دوی (د وژلو او تالا کولو لپاره) په منځ د ښارونو (ستاسې)، او وو (دا کار يوه) وعده پوره کېدونکې.

تفسير: يعنې په کليو او ښارونو کې د کورونو په منځ کې ننوتل، او ډېر خلق يې ووژل، او وينې يې وبهولې، او ګرد يې سره لوټ او تالا کړل، په دغه شانې هغه وعده چې الله تعالی د دوی د سزا ورکولو په نسبت ورکړې وه؛ پوره شوه.

ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا ﴿٦﴾ إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ ۖ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا ۚ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا ﴿٧﴾

بیا بېرته درکړه مونږ تاسې ته غلبه (دولت چې غالب شئ) پر دوی، او مرسته (مدد) مو وکړه له تاسې سره په مالونو سره، او په ځامنو سره، او وګرځولی مونږ تاسې زيات له جهته د ملاتړه. که نيکي وکړئ تاسې نو نيکي به کوئ تاسې لپاره د ځانونو خپلو، او که بدي کوئ تاسې نو (زيان يې) پر نفسونو ستاسی دی، نو کله چې راغله وعده د وروستي (انتقام، فساد، نو بيا مې خپل بندګان مسلّط کړ پر تاسې) لپاره د دې چې دوی بد کړي مخونه ستاسی (يعنې د غم آثار په کې ښکاره کړي)، او لپاره د دې چې ننوځي مسجد د بيت المقدس ته لکه چې ننوتلي وو په هغه کې اول ځلي، او لپاره د دې چې هلاک (خراب) کړي هر هغه (ځای او شی) چې دوی غالب شوي وو په ډېر سخت خرابولو او هلاکولو سره.

تفسير: يعنې کله چې تاسې ځما په طرف رجوع وکړه، او د توبې او انابت طريقه مو غوره کړه؛ مونږ بيا تاسې ته پر دښمنانو برى او کاميابي درکړه، له نېکۍ او بدۍ څخه هر څه نفع او نقصان چې رسيږي؛ همدا تاسو ته دررسيږي.

د وروستي فساد لامله يو ځل بيا په تاسې ځمونږ بندګان مسلّط شول، چې په ډېرو وژلو او وهلو سره يې ستاسې رنګونه خړ او مخونه خراب کړل، او په مسجد اقصى بيت المقدس کې ننوتل، او د پخوا په شان لوی شورماشور او بلوه يې ونښلوله، صورتونه، هياکل او نور شيان يې خراب او تباه کړل، او په دې شان د بني اسرائيلو قوت د تل لپاره خاتمه وموندله.

عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ ۚ وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا ۘ وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا ﴿٨﴾

نژدې دی رب ستاسې چې رحم وکړي پر تاسې (که توبه مو وکړه)، او که بېرته وګرځېدی تاسې (فساد ته)؛ نو مونږ به هم راوګرځو (عقوبت ستاسې ته)، او ګرځولی دی مونږ دوزخ لپاره د کافرانو بندي خانه.

تفسير: شاه صاحب ليکي: «په تورات کې ويلي شوي وو، چې بني اسرائيل به دوه ځلې شرارت وکړي، د هغه په جزاء به دښمنان د دوی پر ملک غالبيږي، همداسې وشوه، يو ځلې «جالوت» غالب شو، بيا الله تعالى هغه د داود عليه السلام په لاس هلاک کړ، بيا بني اسرائيلو ته د سُليمان عليه السلام په سلطنت لا زيات قوت ورکړی شو، دويم ځلې د پارسيانو څخه بخت نصر غالب شو، وروسته له دې نه د يهودانو سلطنت بيا قوّت ونه موند، اوس فرمايي چې: الله تعالى په مهربانۍ راغلی دی، که تاسې د محمد صلى الله عليه وسلم تابع شئ؛ نو هم هغه سلطنت او غلبه به بيا در په برخه شي، او که تاسې بيا شرارت وکړئ؛ نو مونږ به بيا درسره همغسې وکړو، يعنې محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم او مسلمانان به پر تاسې غالبان کړو، او په آخرت کې د دوزخ اور تيار دی.

ځينې علماء له ړومبنۍ وعدې څخه د بخت نصر حمله اخيستې ده، چې (۱۲۰۸) کاله پخوا له هجرته وه، او له دويمې وعدې څخه «طيطوس رومي» مرادوي، چې (۵۵۱) کاله پخوا تر هجرته واقع شوې ده، ځکه چې په دغو دواړو حملو کې يهودان په پوره ډول سره تباه او برباد شول، او «مقدس هيکل» يې له لاسه ووېست، والله أعلم.

إِنَّ هَٰذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾

بېشکه دغه قرآن هدايت کوي (ښيي نېکانو ته) هغه (لاره) چې هغه ډېره برابره، سمه، صافه او ښه ده، او زېرى ورکوي مؤمنينو ته، هغه (مؤمنان) چې کوي دوى ښه (عملونه) د دې خبرى چې شته دوى ته اجر ډېر لوى.

تفسير: هسې خو «تورات» هم بني اسرائيلو ته لار ښوونکى وو، لکه چې پخوا يې فرمايلي دي: ﴿هُدًى لِّبَنِيٓ إِسۡرَٰٓءِيلَ﴾ ليکن دغه قرآن عظيم الشأن ګرد دنيا ته له ګردو څخه زيات او ښه سمه، صافه او مضبوطه لار ښيي، او نور ګردې قويمي لارې د همدغه ﴿أَقۡوَمُ﴾ لاندې مندرجې شوې دي، لهذا که نجات او برى ستاسې پکار وي؛ نو د خاتم الأنبياء محمد مصطفى صلى الله عليه وسلم متابعت وکړئ ! او پر دغه محمدي سمه صفا سړک باندې درومئ ! او هغه کسان چې په قلب او جوارح يعني په ايمان او صالح عمل سره پر دغه سمه صافه لاره تګ کوي؛ نو قرآنکريم به په دنيا کې هغه ته طيبه حيات، او په آخرت کې د جنت عظيم الشأن بشارات اوروي، باقي هغه کسان چې له هغوى سره بيخي د آخرت څه فکر او خيال نشته، او د غفلت او غرور په نشو کې په دنيوي لذاتو او شهواتو کې ډوب تللي دي؛ او اصلا د آخرت په فکر او سودا کې نه دي؛ د هغوى د بد انجام او خراب عاقبت ذکر داسې فرمايي:

وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٠﴾ وَيَدْعُ الْإِنسَانُ بِالشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ ۖ وَكَانَ الْإِنسَانُ عَجُولًا ﴿١١﴾

او بېشکه هغه کسان چې ايمان نه راوړي په آخرت باندې؛ تيار کړى دى مونږ دوى ته عذاب دردناک. او دعاء کوي (غواړي) انسان شر (پر خپل ځان او په اولاد) (د زړه تنګۍ په وخت کې) په (مثل د) غوښتلو د ده دخير، او دى انسان تلوار کوونکى (په غوښتلو د خير او د شر د دواړو).

تفسير: يعني قرآنکريم خلق د ډېرو ښو ښېګڼو (فائدو) په طرف بولي، د اجر کبير بشارات اوروي، او د بدئ د مهلکو نتائجو څخه انسانان خبروي، ليکن د نادان انسان حال دا دى چې هغه سره د دغو ګردو خبرو د اورېدلو بيا هم د خپل ځان لپاره خرابي او بدي په همغه اشتياق او الحاح سره غواړي؛ لکه چې کومه نيکي خپل ځان لپاره غواړي، دوى له انجام څخه خپلې سترګې پټوي، او په ډېرې تېزئ او تلوار سره د بديو او ګناهونو په طرف ورځغلي، او منلې ورپسې وهي، بلکه ځينې بدبختان په صافو الفاظو سره پخپلو ژبو سره داسې وايي: ﴿وَإِذۡ قَالُواْ ٱللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ ٱلۡحَقَّ مِنۡ عِندِكَ فَأَمۡطِرۡ عَلَيۡنَا حِجَارَةٗ مِّنَ ٱلسَّمَآءِ أَوِ ٱئۡتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٖ﴾

«اى الله ! که دغه نبي پخپلې دعوى کې صادق او رښتين وي؛ نو پر مونږ باندې له اسمانه کاڼي راووروه ! يا بل کوم سخت عذاب راباندې نازل کړه !»، ځينې بېوقوفان له ډېره قهره او غضبه رېږدي (رپيږي)، او شين او سور ګرځي، او په دغه حالت کې خپل ځان يا خپل اولاد يا نورو ته بې له پوهېدلو او سنجولو (غور کولو) ښېرا کوي.

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ ۖ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ ۚ وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾

او ګرځولي دي مونږ شپه او ورځ دوه دليله (د توحيد)، نو محوه کړه مونږ علامه د شپې، او وګرځوله مونږ علامه د ورځې روښانه (چې هر شى په کې ليدل کيږي)، لپاره د دې چې طلب کړئ تاسې (په رڼا د ورځې کې) فضل له رب خپل، او چې معلوم کړئ وپوهېږئ تاسې (په دغه

اختلاف د دې شپو او ورځو کې) شمار د کلونو او حساب (د اوقاتو)، او هر څيز (چې تاسې ورته اړ «مجبور» يئ) بيان کړى دى مونږ هغه په بيانولو واضحو سره.

تفسير: د شپې تياره، د ورځې رڼا، د دغو دواړو څخه کله د يوه لوېدل او کله د بل، بيا د شپې له مخې د مياشتې ورو ورو لوېدل، او د سپوږمۍ ورو ورو وړېدل، د سپوږمۍ تتې يخې وړانګې او د لمر تېزې او تودې پلوشې، دغه ګرد د الله قدّوس د کامله قدرت نمونې دي، چې د دوى څنې د هر يوه نظام عليحده او مستقل دى، او له هره يوه سره په زرهاوو فوائد او مصالح تړلي دي، او د دغو ګردو مجموعي نظام سره بېل دى، چې له شروع څخه تر اوسه او تر «ما شاء الله» پورې د نهايتو مضبوطو اصولو، او ټينګو قوانينو لاندې دور او حرکت کوي.

﴿فَمَحَوْنَآ اٰيَةَ الَّيْلِ﴾ يعنې د شپې نمونه تياره او ورکه ده، او د سپوږمۍ روښنايي د لمر په اعتبار سپکه روښنايي او لږ څه تياره ښکاري، لکه پخپله د سپوږمۍ جرم (چکۍ او ټيکلى) د کتونکي په نظر داغداره ښکاري.

﴿وَجَعَلْنَآ اٰيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً﴾ الآية - يعنې د ورځې په وخت کې چې د لمر په پلوشو هر شى صاف او ښکاره په نظر راځي، خلق تازه دمه بيا پر خپلو چارو کې لګيا کيږي، او د رزق او روزى په تلاش او لټولو پسې لوېږي، او په رنګارنګ کارونو کې مشغوليږي، الغرض پر هغه شيانو چې د شپې له مخې د تيارو پرده لوېدلې وي، د لمر پلوشې هغه ټول سره بې پردې کوي، او د هغو کسانو سترګې خلاصوي، چې تر اوسه په درانه خوب کې ويده او مدهوشه پراته وو، چې دغه لوري او هغه لوري ته په تګ او راتګ او کاروبار کې سره بوخت او لګيا په نظر راځي.

﴿وَكُلَّ شَيْءٍ فَصَّلْنٰهُ تَفْصِيْلًا﴾ تاسې ښه وپوهېږئ چې له ويرېدلو، او شورماشور لګولو او ژر غوښتلو څخه هيڅ يوه فائده په لاس نه درځي، الله تعالى د خير او د شر او د نور هر څيز اندازه هم داسې مقدره او مقرره کړې ده، لکه چې د شپې او د ورځې اندازې مقررې دي، چې د هيچا په ژر غوښتلو او چالاکۍ کولو سره نه شپه لنډيږي، او نه ورځ اوږديږي، او ګرد پخپله همغه مقرر وخت کې صبا او بېګا کيږي، د شر څخه وروسته د خير څنې پس د شر راتګ هم داسې وګڼئ ! لکه چې ورځې پسې شپه او شپې پسې ورځ راځي، او د هغه سلسله پرله پسې ده، د دنيا د ګرد خير او شر سلسله د يوې معينې ضابطې او نظام لاندې ده، چې د هغه ماتول، يا لرې کول د هيچا له واکه نه دي پوره، او نه امکان لري.

وَكُلَّ اِنْسَانٍ اَلْزَمْنٰهُ طٰٓئِرَهٗ فِيْ عُنُقِهٖ ؕ وَنُخْرِجُ لَهٗ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ كِتٰبًا يَّلْقٰىهُ مَنْشُوْرًا ﴿١٣﴾ اِقْرَاْ كِتٰبَكَ ؕ كَفٰى بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيْبًا ﴿١٤﴾

او هر انسان لازم کړى دى مونږ له ده سره عمل د ده (يا عمل نامه دده، يا بخت تالى ، او قسمت دده) په غاړه د ده کې، او راوبه باسو ده ته په ورځې د قيامت کې يو کتاب (ليکلى شوى) چې يو ځاى به شي، وبه وينې هغه غوړېدلى. (او وبه ويلى شي ده ته): ولوله (دا) کتاب ستا (عملنامه خپله)، کافي دى همدا ځان ستا نن ورځ پر تا حساب کوونکى (د نېکيو او د بديو).

تفسير: يعنې د قسمت شومي او د اعمالو بدي د ده د غاړي غړوندى ګرځېدلى دى، چې له سره ترې نه بيليږي، او د قيامت په ورځ به يې هم هغه په نظر ورځي، او هر يوه انسان ته د ده اعمالنامه پخپل لاس کې ورکول کيږي، چې پخپله يې ولولي او فيصله وکړي، چې هغه کارونه چې ده پخپل ګرد عمر کې کړي دي، ټول په کې شته؟ يا ترې څه شى پاتې دي؟ يا په کې څه زيات شى ليکلى شوى دى؟ نو هر سړى به په دغه وخت کې يقين کوي، چې د هغه يوه يوه ذره عمل بې له تزييده او تنقيصه په کې شته.

پخوا له دې نه دغه ذکر وو، چې په دنيا کې الله تعالى کتاب لوى قرآن لېږلى دى، او هغه حساب چې له لمر او سپوږمۍ او له نورو سره متعلق دى، اوس په دغو لوستليو شويو آيتونو کې يې د قيامت د حساب او کتاب ذکر وفرمايه، چې پر هغه پخواني حساب او کتاب باندې د نتيجې په ډول مرتّب کيږي.

مَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدِيْ لِنَفْسِهٖ ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَاِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا ۗ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِّزْرَ اُخْرٰى

هر چا چې سمه صافه لاره ونیوله؛ نو بېشکه همدا خبره ده چې سمیږي دی په لارې لپاره د (نفعې د) ځان خپل، او هر څوک چې ګمراه شو؛ پس بېشکه همدا خبره ده چې ګمراه کیږي پر ضرر د ځان خپل، او نه اخلي هیڅ اخیستونکی بار د ګناه د بل چا.

تفسیر: یعنې الله تعالی ګردو ته سمه صافه لاره ورښوولې ده، اوس که څوک پر هغې ځي که نه ځي اختیار لري، او پخپله دې خپله نفعه او نقصان وګوري ! ځکه چې د ده د عمل د طریقې نفع یا نقصان پخپله همده ته رسېدونکې ده، او د یوه سړي د ګناه پېټی او بار به د بل په سر نه باریږي.

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِيْنَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُوْلًا ۝

او نه یو مونږ عذاب ورکوونکي (هیڅ طائفې ته) تر هغه پورې چې ولیږو مونږ کوم رسول (چې لاره د توحید او شریعت ورته بیان کړي).

تفسیر: یعنې بلا شُبهه بد عمل آفت راولي، خو الله تعالی پخوا له پوهولو څخه هیڅوک نه نیسي، نو ځکه رسولان لیږي، چې خلق غافله او بېخبره پرې نږدي، او له نېکو او بدو څخه یې په پوره ډول خبردار کړي، د هغو خبرو زیاته تشریح او ډېر توثیق د انبیاوو په ژبه وکړی شي، چې پرې انسان محض د عقل او فطرت په لار ښوونه پوهېدی شي (مثلاً د باري تعالی وجود یا یې توحید) او هغه شیان چې ادراک یې په محض عقل سره نه وي کافي؛ د وحي او الهام په رڼا کې وړاندې کړی شي، نو ځکه د خلقت له ابتداء څخه الله تعالی د وحي او د رسالت سلسله جاري ساتلې ده، څو د انبیاء علیهم السلام انوار او فیوض په دنیا کې داسې یوه فضا پیدا کړي، چې هیڅ یو معذّب قوم په دنیا یا په آخرت کې د جهل او ناپوهی عذر به وړاندې نه کړی شي، او په دغه پلمه د الله تعالی له عذابه ځان نشي ژغورلی (بچ کولی).

تنبیه: دلته مفسرانو د «أصحاب الفترة» او وړکیو پر تعذیب باندې بحثونه کړي دي، چې مونږ یې په دغه ځای کې د تطویل له خوفه نه شو لیکلی.

وَاِذَآ اَرَدْنَآ اَنْ نُّهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيْهَا فَفَسَقُوْا فِيْهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنٰهَا تَدْمِيْرًا ۝

او کله چې اراده وفرمایو مونږ د دې چې هلاک کړو کوم کلی (ښار)؛ نو امر وکړو مونږ غټانو (مالدارانو) د هغه (ښار) ته (په طاعت د الله سره)؛ نو فسق وکړي دوی په هغه کې، نو حق (او ثابت) شي پر (ذمه د اوسېدونکو) د هغه کلی خبره (د عذاب)، نو هلاک کړو مونږ دوی په هلاکولو سختو سره.

تفسیر: یعنې کله چې د بد عملیو په سبب کوم کلی (یا ښار) تباه کیږي؛ نو خلق یې همداسې یو ناڅاپي دفعتاً نه نیول کیږي او نه هلاکیږي، بلکه د حجّت له اتمامه وروسته سزا ورکوله کیږي، او د نبي یا د نبي د نائبینو په ژبه د الله تعالی احکام هغوی ته رسولی کیږي، خصوصاً د هغه ځای مشرانو او بارسوخو خلقو ته چې د هغوی له منلو او نه منلو اثر پر ټولو لویږي، خو هرومرو (خامخا) اطلاع ورکوله کیږي، کله چې دغه مغروران او متکبّران سره له پوهې د الله تعالی پیغام نه مني، او په ټوکو او مسخرو بلا تکلّفه ترې غاړه غړوي، او په دغه وضعیت هغه کلی خراب او مسمومويٍ، دلته نو دغه کلی خپل ځان ښکاره مجرم ثابتوي، او د الله تعالی د عذاب مستحق ګرځي، نعوذ بالله من شرور أنفسنا.

تنبیه: ځینې سلف وایي چې: په دې ﴿اَمَرْنَا مُتْرَفِيْهَا﴾ آیت کې له امر نه مراد «أمر تکویني قدري» دی، او په ﴿اِنَّ اللّٰهَ لَا يَاْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ﴾ کې د أمر تشریعي نفي مراده ده، نو د دواړو آیتونو په منځ کې هیڅ تضاد نشته.

وَكَمۡ أَهۡلَكۡنَا مِنَ ٱلۡقُرُونِ مِنۢ بَعۡدِ نُوحٖۗ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِۦ خَبِيرَۢا بَصِيرٗا ١٧

او ډېر هلاک کړي دي مونږ له (اهل د) قرنونو پس له نوح (لکه عاديان او ثموديان او نور)، او کافي دی رب ستا په ګناهونو د بندګانو خپلو ښه خبردار ښه ليدونکی.

تفسير: د آدم عليه السلام له زمانې څخه د نوح عليه السلام تر زمانې پورې ګرد خلق مسلمانان وو، وروسته شرک او بت پرستي پيدا شوه، نو نوح عليه السلام د هغوی د اصلاح لپاره ولېږلی شو، نوح عليه السلام تر سلهاوو کلونو پورې خلقو ته دعوت او تبليغ وکړ، مګر هيڅ اثر يې پر دوی ښکاره نشو، بالآخر هغوی ټول په طوفان (ځپاند) کې هلاک کړل شول.

وروسته له دوی نور ډېر اقوام (لکه عاد، ثمود، او نور هم) هلاک کړل شو، حاصل يې دا چې د اقوامو د اهلاک سلسله د نوح عليه السلام د بعثت څخه وروسته شروع شوه.

﴿وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ﴾ الآية ـ يعنې هيڅوک بې قصوره نه نيول کيږي، او هيچا ته نامناسبه سزا نه ورکوله کيږي، بلکه د هر چا ګناهونو ته ګوري، او د هغه ګرد اوضاع او اطوار په پوره ډول ورڅرګند (ښکاره) او معلوم دي، او د هغو سره مناسبه او موزونه سزا ورته ورکوي، او همغسې معامله ورسره کوي.

مَّن كَانَ يُرِيدُ ٱلۡعَاجِلَةَ عَجَّلۡنَا لَهُۥ فِيهَا مَا نَشَآءُ لِمَن نُّرِيدُ ثُمَّ جَعَلۡنَا لَهُۥ جَهَنَّمَ يَصۡلَىٰهَا مَذۡمُومٗا مَّدۡحُورٗا ١٨

هر څوک چې وي چې غواړي (په عمل خپل سره فقط) دغه دنيا، نو په تلوار به ورکړو مونږ ده ته په دې دنيا کې هومره چې زمونږ خوښه وي، لپاره د هغه چا چې اراده وفرمايو مونږ، بيا به وګرځوو مونږ ده ته دوزخ (په آخرت کې) چې ننوځي به په هغه دوزخ کې، ملامت کړی شوی شړلی شوی (له رحمته).

تفسير: يعنې دا ضروري نه ده چې د دنيا هر يو عاشق (مين) فوراً هلاک کړی شي، بلکه مونږ له دغو خلقو څنې هغو کسانو ته چې تش د دنيوي متاع لپاره سرګردانه ګرځي، هر چا ته چې اراده وفرمايو او هغومره چې اراده وفرمايو، سم له خپله حکمته او مصلحته د دنيا سامان ورکوو، څو د دوی جدوجهد او د فاني نېکيو فاني ثمره ور ورسيږي، او که هغوی ته آخري سعادت مقدر نه وي؛ نو د شقاوت جام يې خو په پوره ډول تر څنډو (غاړو) پورې ورته ډک کړی شوی وي، او په نهايت ذلت او رسوايۍ د دوزخ د ابدي بنديخانې خوا ته په ټېل وهلو بيول کيږي.

وَمَنۡ أَرَادَ ٱلۡأٓخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعۡيَهَا وَهُوَ مُؤۡمِنٞ فَأُوْلَٰٓئِكَ كَانَ سَعۡيُهُم مَّشۡكُورٗا ١٩

او هر څوک چې غواړي آخرت (جنت) او کوښښ کوي هغه ته کوښښ لايق د ده (په طاعت د الله سره) حال دا چې دی (خالص) مؤمن هم وي؛ نو دغه کسان دی کوښښ د دوی مقبول (په نزد د الله کې).

تفسير: يعنې د هر چا په زړه کې چې يقين او ايمان موجود وي، او په نېک نيت د الله تعالی رضا او خوښي او د اخروي ثواب لپاره د رسول الله صلی الله عليه وسلم د ورښوولې لارې باندې په عملي ډول منډې وهي، او ورځغلي، نو مونږ د دوی کوښښ له سره ضائع او خراب کوونکي نه يو، او يقيناً د أحديت په دربار کې په حسن قبول سره به مفخر او سرلوړی کيږي.

كُلًّا نُّمِدُّ هٰٓؤُلَآءِ وَهٰٓؤُلَآءِ مِنْ عَطَآءِ رَبِّكَ ۚ وَمَا كَانَ عَطَآءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾

هر يوه (له دغو طلب ګرو د دنيا او عُقبی) سره مدد کومک کوو مونږ دغه (اول ټولي) سره (چې طالبان د دنيا دي)، او د دغه دويم ټولي سره (چې طالبان د عُقبی دي) له ورکولو د رب ستا، او نه دي ورکول د رب ستا (په دنيا کې) منع کړی شوي (له هيچا نه).

تفسير: يعني الله تعالی سم له خپله حکمته او مصلحته ځينو د دنيا طالبينو ته دنيا، او د آخرت ګردو طالبانو ته آخرت عطا فرمايي، د الله تعالی په عطا کې هيڅوک مانع او مزاحم نشي کېدی، يا يې دا مطلب چې د دنيا طالب وي، يا د آخرت دغو دواړو ته له دنيوي امداد څخه حسب المصلحت حصه وررسيږي، محض د کفر او عصيان لامله د دنيوي بخشش دروازې او وروته نه پرې تړلی کيږي.

انْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ ۚ وَلَلْاٰخِرَةُ اَكْبَرُ دَرَجٰتٍ وَّاَكْبَرُ تَفْضِيْلًا ﴿٢١﴾

وګوره چې څرنګه فضيلت ورکړی (غوره کړي) دی مونږ ځينې د دوی ته پر ځينو نورو (په رزق او په نورو کې)، او خامخا آخرت ډېر لوی دی له جهته د مرتبو او ډېر لوی دی له جهته د بهتر والي (له دنيا نه).

تفسير: يعني لکه چې دنيوي ژوندون کې د مال، دولت، عزت، حکومت او د نورو په اعتبار يو په بل باندې يوه اندازه فضيلت لري، په همدې باندې قيامت هم قياس کړئ ! چې په آخرت کې به د اعمالو او احوالو په لحاظ په څه اندازه د مراتبو فرق وي، لکه چې له نصوصو څخه ثابت دي چې د جنت درجات، او د جهنّم درکات سره بې حده متفاوت دي، په حديث کې راغلي دي چې په جنت کې سل درجې دي، او په هرو دوه درجو کې به د ځمکې او اسمان په اندازه تفاوت وي، لاندني اوسېدونکو ته به باندني اوسېدونکي داسې ښکاري لکه چې مونږ ته له ځمکې څخه په افق کې ستوری برېښي، پخوا يې راښوولي وو؛ چې د جنّت دغه درجې د هغو کسانو په برخه کيږي، چې د آخرت لپاره د هغه سره لائقې منډې يې وهلې وي، او لازم کوښښ او زيار (محنت) يې ورښکلی وي، په وروستنيو آياتونو کې تر لرې ځايه پورې د آخرت د سعي طريقه راښوولې شوې ده، چې د هغې په تعميل سره انسان ته دغه لوړ مقامات حاصليږي، د ابن عبّاس رضي الله تعالی عنهما قول دی چې: «حق تعالی د (تورات) ګرد اخلاقي تعليم د بني اسرائيلو د سورت په (۱۵) آيتونو کې داخل کړی دی، هغه پنځلس آيتونه د دې سورت له دريمې رکوع له سره څخه شروع کيږي.

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوْمًا مَّخْذُوْلًا ﴿٢٢﴾

مه نيسه (ای بنده) سره له الله معبود بل، (او که دې ونيو)؛ نو به کېنې (تل په دوزخ کې) ملامت کړی شوی بې ملګری (بې برخې کړی شوی له خيره).

تفسير: يعني شرک داسې ظاهر البطلان څيز دی، چې د هغه له اختيارولو څخه د الله تعالی او د هغه پرښتې، بلکه د دنيا د ګردو پوهانو په نزد تاسې مذموم او ملزم ګرځئ ! لکه چې نن مونږ پخپلو سترګو سره ګورو په هغو مذاهبو کې چې د شرک صريح تعليم وو؛ هغه هم د پوهانو په جرګو کې د ځای حاصلولو لپاره ورو ورو د خپل مذهب اصلاح او ترميم کړی دی، او د توحيد په لوري رانژدې کيږي، هر يو عاقل دغه محسوس کړی دی، چې اشرف المخلوقات انسان لپاره به دغه ډېر د ذلت او رسوايي موجب وي، چې له خپله ښکته، يا د کوم عاجز مخلوق په مقابله کې سر په سجده ولويږي، خصوصاً بيا هغو څيزونو ته د غوښتنې لاس وغځوي چې هغه يې پخپله تورلی او جوړ کړی وي، هغه

کسان چې پاك الله پرېږدي، او د غير الله په مقابله کې سر ښکته کوي؛ نو بې نيازه الله جل جلاله د حقيقي نصرت او برکت دروازه پر دوی تړي، او د کمزورۍ او بېکسۍ په حالت کې يې پرېږدي، لکه چې د سخت مشکل او صعوبت په وخت کې دی امداد او اعانت ته ډېر اړ او محتاج وي، هيڅوك به له ده سره مرسته او معاونت ونه کړي، «ضَعُفَ الطالبُ والمطلُوب».

وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوْٓا اِلَّآ اِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ اِحْسَانًا ۭ اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰهُمَا فَلَا تَقُلْ لَّهُمَآ اُفٍّ وَّلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيْمًا ۝۲۳ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيٰنِيْ صَغِيْرًا ۝۲۴ۭ

او حکم فرمايلی دی رب ستا چې عبادت مه کوئ تاسې (د بل هيچا) مګر يوائې د همدغه (الله)، او (احسان کوئ) له والدينو (مور او پلار) سره په احسان کولو سره، او که چېرې هرومرو ورسېد تا څخه زوړوالي ته يو له دې دواړو د دوی (يعني مور او پلار)؛ نو مه وايه ته دې دواړو ته (کلمه د) اف، او مه رټه دوی دواړه، او وايه دې دواړو ته خبره پسته (ادبناکه). او ښکته کړه لپاره د دې دواړو وزر (اوږه) د تواضع (نه د تکبّر) له مهربانۍ، او ووايه: ای ربه څما ! مهرباني (او بخښنه) وکړه دې دواړو ته لکه چې تربيه (پالنه) يې کړېده څما په هغه حال کې چې زه صغير وړوکی ووم.

تفسير: په حقيقت سره خو پاك الله د مولود وجود عطاء فرمايي؛ مګر والدين (مور او پلار) دده د ايجاد ظاهري ذريعه ده؛ نو څکه پاك الله په څو آياتونو کې د خپلو حقوقو پسې د والدينو د حقوقو ذکر فرمايلی دی، په حديث کې راغلي دي: «هغه سړی له خاورو سره برابر او ذليل شو، چې خپل مور او پلار ومومي، او دوی د خدمت کولو په وسيله جنّت څان ته حاصل نه کړي».

له والدينو سره نيکي کول دا دي: چې په ژوندون کې پخپل څان او مال سره د هغوی خدمت وکړي، او د زړه په اخلاص سره د دوی تعظيم او محبّت په څای راوړي، او د مړ کېدلو څخه وروسته د هغوی جنازه اداء کړي، او د دوی لپاره دعاء وغواړي، او حتی المقدور د هغو عهد پوره کړي، او د دوی له دوستانو سره په تعظيم او ښه سلوك معامله وکړي، او د دوی له اقاربو سره د صله رحمی او ښېګڼې (نېکۍ) چارې وکړي، وغير ذلك.

﴿اِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ اَحَدُهُمَآ اَوْ كِلٰهُمَا﴾ الآية ـ په زوړتوب کې د خدمت احتياج زيات وي، چې د دې لامله آل او عيال هم زړه تنګی او پرېشانه کېږي، او په زوړوالي کې هوښ او حواس هم پخپل څای کې نه وي پاتې، د ښه او سعادتمن اولاد کار دا وي، چې په داسې وخت کې د والدينو له خدمت څنې زړه تنګه نشي، پاك قرآن تنبيه راکوي چې د مور او پلار رټل او ناکاره خبرې کول چېرې، بلکه تش د «أف» کلمه دې هم د دوی په مقابل کې له خولې څخه نه وباسي ! چې د زړه تنګی علامه ده، بلکه د خبرو او اترو په وخت کې د دوی ادب او تعظيم دې په پوره ډول سره وکړي ! سعيد بن المسّيب (رحمه الله) فرمايي چې: «صالح ولد ته لازم دي، چې له مور او پلار سره داسې خبرې اترې وکړي لکه چې يو خطاکاره مريي د خپل سخت مزاج بادار (سردار) سره په نهايت خوف او وېره خبرې کوي».

﴿وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ﴾ الآية ـ يعني څه وخت چې زه بيخي کمزوری او ناتوانه وم؛ دوی څما په تربيت او روزنه خپلې خولې بهولې دي، او سم له خپله خياله او توانه يې ما ته د هر راز راحت، خوشالۍ، او د ښېګڼې (فائدې) د رسولو په فکر کې وو، له زرګونو آفاتو او حوادثو څنې څما د ژغورنې او ساتنې په فکر او کوښښ کې وو، په څو څو څلې څما له خاطره خپل څان په مصائبو او مصاعبو او متاعبو غورڅولی دی، نن چې د دوی د ضعيفی وخت

راغلی دی؛ نو څه چې ځما له قدرته او توانه کیږي، زه هم د هغوی خدمت او تعظیم کوم، خو د دوی پوره حق نشم اداء کولی، ځکه ای الله ! ستا له درباره استدعاء کوم چې په دغه زوړالي او وروسته له موته پر دوی باندې د رحمت نظر وفرمایې !.

په حدیث کې راغلي دي چې «د پاک الله رضاء د مور او پلار په رضاء کېدلو کې ده، او په غضب کېدل د الله تعالی د مور او پلار په غضب کې دي»، او په بل حدیث کې داسې راغلي دي چې «ځان وساتئ له عاقوالي د مور او پلار نه ! ځکه بوی د جنت چې د یو زر کاله لار له مسافې نه نېکانو ته رسیږي؛ هغه عاقّ الوالدین ته له سره نه رسیږي».

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ ۚ إِن تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا ﴿٢٥﴾

رب ستاسې ښه عالم (خبردار) دی په هغه څه چې په نفسونو (زړونو) ستاسې کې دي، که یئ تاسې نېکان (له خپلو میندو او پلرونو سره)؛ نو بېشکه چې الله دی لپاره د توبه کوونکي ډېر مغفرت کوونکی (د خطیئاتو).

تفسیر: یعنې د والدینو تعظیم او د دوی په مقابله کې تواضع او عاجزي کول ښایي چې د زړه په اخلاص او صمیمیت وي، الله تعالی ته ښه معلوم دی چې کوم یو او څرنګه د مور او پلار خدمت کوي، که في الواقع تاسې نېک او سعادتمن یئ، او د الله تعالی په لوري رجوع کوئ، او په اخلاص او حق پېژندلو د دوی خدمت کوئ؛ نو الله تعالی به ستاسې خطاوې او تقصیرات معافوي.

فرض یې کړئ که کوم وقت د نېک نیتی، له زړه تنګی یا د فکر او چرت د خرابوالي لامله ستاسې څنې د مور او پلار د خدمت څخه څه ځیز پاتې شوی وي؛ نو بیا توبه او رجوع ترې وکړئ ! نو پاک الله ډېر مغفرت کوونکی دی.

تنبیه: د دې خبرې تفصیل دې په فقهیه وو او نورو کتابونو کې وکتلی شي، چې د والدینو فرمان منل په کومو ځایونو کې روا؟ او په کومو کومو ځایونو کې ناروا دی؟ په «روح المعاني» کې هم پر دغه موضوع مفید او مبسوط کلام شوی دی، فليُراجع.

وَآتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمِسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا ﴿٢٦﴾

او ورکوه (ای بنده !) خاوند د خپلوئ ته حق د هغه او مسکین نادار ته او مسافر ته او اسراف مه کوه ! په اسراف کولو سره.

تفسیر: یعنې د اقاربو او خپلوانو هر قسم مالي او اخلاقي حقوق اداء کړئ ! د محتاجانو او مسافرانو له احواله ځان خبروئ ! فضول خرڅ دا دی چې پر معاصیو او لغویاتو مال ولګول شي، یا په مباحاتو کې بې فکره او بې له مصلحته او بې د خیر او شر معلومولو څخه دومره زیات ولګولی شي، چې وروسته له هغه د حقوقو د فوتېدو او د حرامو د ارتکاب سبب وګرځي.

إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ ۖ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴿٢٧﴾

بېشکه چې اسراف کوونکي دي دوی ورونه د شیطانانو (یعنې په مثل د شیطانانو دي په شرارت او اتلاف کې)، او دی شیطان رب خپل ته ډېر ناشکره.

تفسیر: یعنې مال د الله تعالی لوی نعمت دی، چې په هغه سره په پوره زړه او خاطر جمعۍ سره عبادت کیږي، او د نورو اسلامي خدماتو او د نېکیو انجام هم په هغه سره په عمل راځي، نو د مال بېځایه لګول او صرفول داسې ناشکري ده

چې د شيطان له اغواء او تحريکه او په وقوع راځي، او انسان په ناشکرۍ د شيطان سره مشابه او ورته کيږي، همغسې چې شيطان د الله تعالی ورکړي قوّتونه په عصيان او اضلال کې صرفوي، دی هم د الله تعالی ورکړي نعمتونه د هغه په عصيان او نافرمانۍ او طغيان کې لګوي.

وَإِمَّا تُعْرِضَنَّ عَنْهُمُ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُل لَّهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا ﴿۲۸﴾

او که اعراض کاوه تا له دغو (ذوي القربی، مساکين، ابن السبيل او نورو نه) لپاره د طلب د رحمت (مهربانۍ) له رب ستا چې ته اميد لرې د هغه (رحمت)؛ نو ووايه هغوی ته خبره پسته خوږه.

تفسير: يعنې هغه څوک چې تل سخاوت کوي، او يو وخت له هغه سره څه شی نه وي، نو د الله تعالی په نزد چې د اميد کوونکي نااميده تلل ښه نه ښکاري، او د هغه محتاج قسمت الله تعالی سخيانو ته رسوي؛ نو ځکه که يو وخت دی څه شی ورنشي کړی؛ نو په پستې او خوږې ژبې سره دې ترې معذرت او معافي وغواړي ! مثلاً ورته وويلی شي: کله چې الله ماته څه شی راکړي؛ نو ان شاء الله تعالی زه به دتا خدمت وکړم ! په سختۍ او بد اخلاقۍ سره له ځواب ورکولو څخه دغه انديښنه شته چې چېرې ستاسې پخواني خيراتونه ابته او باطل او برباد شي.

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿۲۹﴾

او مه ګرځوه لاس خپل تړلی شوی تر غاړې خپلې پورې (يعنې بخل او شومتيا مه کوه)، او مه يې غځوه په بيخي غځولو سره (يعنې اسراف هم مه کوه) نو کښېنې به ته ملامت کړی شوی (په امساک کې)، بې ماله پښېمانه شوی (په اسراف کې).

تفسير: يعنې چې ګرد ورته مخ واړوي، چې کنسک، بخيل او مچ خوړونکی دی، يا دا چې دومره سخا او ورکړه دې ولې وکړه، چې ته پخپله محتاج او نادراه پاتې شوې؟ الغرض په هره معامله کې د توسّط او اعتدال رعايت پکار دی، نه خپل لاس دې له شومتيا او بخله دومره کلک ونيسه ! او راټولوه يې چې ستا له غاړې سره ولګيږي، او نه له خپله طاقته اوتوانه زيات داسې خلاص لاس او پرانستلی موټی ولرې، چې وروسته ته پخپله محتاج او په غوښتلو او سوال خوله پرانيځې، او ستا لاس همغسې خلاص پاتې شي، (ابن کثير رحمه الله) ليکي: «فتعطي فوق طاقتك، وتُخرج أكثر من دخلك»، يعنې له خپله طاقته زيات يا له خپله دخله زائد صرفول هم د ﴿وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ﴾ لاندې داخل دی، په حديث کې راغلي دي: «ما عال من اقتصد» «نه محتاجيږي هغه څوک چې ځان ته اقتصاد غوره کړي».

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ ۚ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿۳۰﴾

بېشکه رب ستا پراخوي روزي لپاره د هغه چا چې اراده وفرمايي (د پراخولو يې)، او تنګوي (يې په هغه چا چې اراده وفرمايي)، (د تنګولو يې) بېشه چې دغه (الله) په (مصالحو د بندګانو خپلو) ښه خبردار ښه ليدونکی دی.

تفسير: يعنې ستاسې له امساک او لاس نيولو څخه به نه تاسې غنيان کيږئ، او نه به نور فقيران ګرځي، او نه ستاسې له سخاوته هغه غني کيږي، او نه تاسې فقيران کېدی شئ، د فقر او د غناء د مختلفو احوالو رالېږل د هغه مالک علی الاطلاق په لاس دي، ستاسې کار په توسّط او اعتدال او اقتصاد کې د الله جل جلاله د حکم امتثال دی.

﴿وَلَا تَقْتُلُوٓا أَوْلَٰدَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَٰقٍ ۖ نَّحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ ۚ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْـًٔا كَبِيرًا ﴿٣١﴾﴾

او مه وژنئ تاسې اولاد خپل د وېرې د فقره، همدا مونږ روزي ورکوو دوی ته او تاسې ته هم، بېشکه چې قتل د دوی ده خطا (ګناه) لويه، (چې د نسل او د نوعې قطع ده).

تفسير: ځينو کافرانو خپـل اولادونه وژل، چې د دوی خواړه او لګښت مونږ له کومه کړو، په (۸ جزء د الأنعام سورت په (۱۹) رکوع) کې په همدغه مضمون يو آيت تېر شوی دی؛ تفصيل دې وکتل شي، او دغه د بې رحمۍ حرکت د انسانيت او د تهذيب له اصوله مخالف دی، او له دی څخه خرګندېږي (ښکارېږي) چې داسې کوونکی د الله تعالی پر رزاقيت اعتماد نه لري.

﴿وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَىٰٓ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ فَٰحِشَةً وَسَآءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾﴾

او مه نژدې کېږئ تاسې زنا ته، بېشکه چې دا زنا ده قبيحه (عقلاً او شرعاً)، او بده ده دغه زنا له جهته د روش هم (چې زيان او فتنه ترې پيدا کيږي).

تفسير: يعني زنا کول خو ډېر سخت کار دی، تاسې زنا ته مه نژدې کېږئ !، په ﴿وَلَا تَقْرَبُوا﴾ کې د زنا له دواعيو او مباديو څخه د نه نژدېوالي او نه تقرّب هدايت کړی شوی دی، يعني پردۍ ښځې ته بې له شرعي عذره کتلو او نظر کولو، مچې کولو، لاس وروړلو او نورو څخه ځانونه وژغورئ (وساتئ)، او بيخي د پرديو ښځو له مقاربته لرې ګرځئ ! ځکه چې له زنا څخه په انسابو کې بې نظمي او بې ترتيبي او اشکال پيښيږي، او ډېر قسم جنګونه او جګړې ترې پيدا کيږي، او د ګردو لپاره يوه بده لاره په وجود راځي.

شاه صاحب ليکي: «که دغه لاره جوړه شي؛ نو يو سړی به د بل سړي پر ښځه نظر اچوي، او هغه به د ده ښځې ته ګوري، د امام أحمد (رحمه الله) په مسند کې راغلي دي چې: «يو سړي رسول أکرم صلی الله عليه وسلم ته عرض وکړه چې: «ماته اجازه راکړه چې زنا وکړم !» د دې خبرې د اورېدلو څخه ګرد حاضرين ورته په قهر شول، چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم په مخکې داسې ګستاخي؟ خبردار چپ شه !، رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل چې: «آيا ته دغه حرکت د خپلې مور، خور، ترور، توړې او نورو په نسبت خوښوې؟» هغه عرض وکړ چې: «يا رسول الله ! الله دې ما له تا جار (قربان) کړي ! له سره يې نه خوښوم»، نو رسول الله مبارك وفرمايل چې: «نور خلق هم تا غوندې دي، او له سره خپلو ميندو، خويندو، تروريانو، توړيګانو او نورو په نسبت دغسې فعل نه خوښوي» بيا رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته دعاء وکړه، چې ای الله ! د ده ګناه ورمعافه کړه ! او زړه يې ورپاك کړه ! او فرج يې وساته !»، أبو أمامه رضي الله عنه فرمايي چې: له دغه دعاء څخه وروسته دغه سړي داسې متقي شو؛ چې ښځو او نورو مناهيو ته به يې له سره نه کتل».

«اللهم صل علی سيدنا محمد وعلی آل سيدنا محمد و علی أصحاب سيدنا محمد وبارك وسلم».

﴿وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ۗ وَمَن قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لِوَلِيِّهِۦ سُلْطَٰنًا فَلَا يُسْرِف فِّي الْقَتْلِ ۖ إِنَّهُۥ كَانَ مَنصُورًا ﴿٣٣﴾﴾

او مه وژنئ تاسې نفس هغه چې حرام کړي دي الله (وژل د هغه) مګر په حقه سره (چې ارتداد او زنا مع الإحصان او قصاص دی)، او هر څوك چې ووژلی شو په دې حال چې مظلوم وي؛ نو په تحقيق ګرځولی دی مونږ لپاره د وارث د هغه زور (او قوّت چې له قاتل څخه انتقام اخستی

شي)، نو اسراف دې نه کوي په قتل کې (چې غير حق بل څوک وژني بې له قاتله)، په تحقيق دغه (وارث) دی مدد ورسره کړی شوی.

تفسير: په صحيحينو شريفينو کې راغلي دي، چې د هيڅ مسلمان وينه تويول نه دي حلال، مګر په درې صورتونو کې: (۱): د ځان په بدل ځان، (۲): د محصن زاني، (۳): د هغه سړي چې دين پرېږدي، يا مرتد شي، او له جماعته بيليږي.

﴿وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُوْمًا﴾ الآية ـ يعنې د مقتول اولياء اختيار لري چې د حکومت په وسيله د هغې وينې بدل واخلي، او هغه قاتل په قصاص ورسوي، ليکن د بدل اخيستلو په وخت کې له حده تېری ونه کړي ! مثلاً د قاتل په ځای دې غير قاتل نه وژني !، يا نور بې ګناهان دې له قاتل سره نه شاملوي ! يا د قاتل پوزه، غوږونه، اونور دې نه پرې کوي ! او مُثله دې ونه کړي !.

﴿اِنَّهٗ کَانَ مَنْصُوْرًا﴾ يعنې الله له هغه وارث سره مدد وفرمايه، چې د بدل اخيستلو حق يې ورکړ، او حاکمانو ته يې امر وفرمايه چې د دغه وارث په حق رسونه کې دې هيڅ قصور ونه کړي !، بلکه پر هر چا باندې لازم دي چې د وينې په بدل اخيستلو کې له وارث سره معاونت او مرسته وکړي ! نه چې بالعکس د قاتل حمايت وکړي، او پر وارث باندې هم لازم دي چې د يوه په ځای دې دوه تنه نه وژني !، يا که پخپله قاتل يې په لاس ورنشي، نو داسې نه چې د هغه قاتل ځوی يا ورور يا نور ووژني، لکه چې د جاهليت په زمانه کې همداسې بد رواج وو.

وَلَا تَقْرَبُوْا مَالَ الْيَتِيْمِ اِلَّا بِالَّتِيْ هِيَ اَحْسَنُ حَتّٰى يَبْلُغَ اَشُدَّهٗ ۠ وَاَوْفُوْا بِالْعَهْدِ ۚ اِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْـُٔوْلًا ﴿۳۴﴾

او مه نژدې کېږئ تاسې مال د يتيم ته (او تصرّف په کې مه کوئ) مګر په هغې طريقې سره چې وي هغه ډېره ښه (په حفاظت او زيادت کې)، تر هغه پورې چې ورسيږي حدّ د بلوغ خپل ته، او وفا کوئ په عهد، بېشکه چې عهد دی پوښتېدلی شوی (له عاهده).

تفسير: يعنې د يتيم مال ته لاس مه وروړئ ! هو، که د هغه د مال حفاظت او صيانت او خبر غوښتنه ستاسې مقصود وي؛ نو په هغه کې هيڅ مضائقه نشته، څه وخت چې دغه يتيم ځلمی شي، او پخپل نفع او نقصان وپوهيږي، نو مال يې وروسپارئ !.

په دغه ﴿وَاَوْفُوْا بِالْعَهْدِ﴾ کې ګرد عهدونه داخل دي، که له الله تعالى سره وکړی شي، يا له بندګانو سره مشروط په دې چې غير مشروع نه وي.

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوْا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيْمِ ؕ ذٰلِكَ خَيْرٌ وَّاَحْسَنُ تَاْوِيْلًا ﴿۳۵﴾

او پوره ورکوئ تاسې پيمانه هر کله چې پيمانه کوئ تاسې، او تول کوئ تاسې په تلې برابرې سره، دغه (پوره کول د کيل او وزن) خير ډېر غوره او خورا (ډېر) ښه دی له خيانته له جهته د مآل (او عاقبت).

تفسير: يعنې د وزن په وخت کې ډنډې مه وهئ ! په تللو او پيمانه کولو کې له تزييد او تنقيصه د معاملاتو نظام مختل (خراب) کيږي، او په کې ګډوډې راځي، د شُعيب عليه السلام د قوم د اهلاک قصه پخوا له دې نه تېره شوه، د هغوی ډېره لويه عملي ګناه همدغه بيان شوې ده، په رواياتو کې راغلي دي: «د هر هغه سړي چې پر حرامو قدرت ومومي، او محض د الله تعالى له وېرې هغه ونه کړي؛ نو الله تعالى پخوا له آخرته په دنيا کې د هغه نعم البدل ورعطاء کړي».

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهٖ عِلْمٌ ۗ اِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ اُولٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُوْلًا ﴿۳۶﴾

او مه کوه پیروي د هغه کار چې نه وي تا ته په هغه پوهه (قول وي که فعل)، بېشکه غوږ او ستر ګه او زړه هر يو له دغو (درې واړو) دي له هغه څخه پوښتنه کړی شوي (په قيامت کې چې تا په دنيا کې ولې ګناه کوله؟).

تفسير: يعنې بې له تحقيقه خبره له خپلې ژبې څخه مه وباسه ! او نه په ناپوهۍ او په پټو ستر ګو د هغه متابعت وکړه ! انسان ته ښايي چې له خپلو غوږونو او زړه او ماغزو څخه کار واخلي ! او د کفايت په اندازه تحقيق او تعمّق وکړي ! بيا دې يوه خبره له خولې څخه وباسي ! يا پر کومه خبره عمل وکړي ! له اورېدلو شويو سره کوم قطعي حکم صادر نه کړي ! او نه پرې عمل وکړي !.

په دغه کې د دروغو شهادت، غلط تهمتونه لګول، بې له تحقيقه خبرې اورېدل، بې له تحقيقه د کوم سړي د ربړولو (تکليف رسولو) پسې لوېدل، يا چټې (بېکاره) بغض او عداوت ورسره قائمول، د پلرونو او د نيکونو چټې تقليد پسې لوېدل، د رسم او رواج لامله د خلاف الشّرع او ناحقې خبرې حمايت کول، د ناليدلو او نااورېدلو شيانو، لکه ليدلي يا اوريدلي څر ګندول، د غير معلومو شيانو په نسبت داسې دعوی کول چې زه پرې پوهېږم، دغه ټول صورتونه د دغه آيت لاندې شامل دي، په ياد يې ولرئ ! چې د قيامت په ورځ کې د دغو ټولو قوتونو په نسبت به سوالونه کيږي، چې تاسې دغه قوتونه په کومو کومو ځايونو کې لګولي دي؟ او ولې تاسې هغه قوّتونه مو بې ځايه او بې موقعه صرف کړي دي؟.

وَلَا تَمْشِ فِي الْاَرْضِ مَرَحًا ۚ اِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْاَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُوْلًا ﴿۳۷﴾

او مه ګرځه ته په ځمکه کې په دې حال کې چې خاوند د خيال (او تکبّر اوسې)، بېشکه چې ته له سره به څيري نه کړې ځمکه (په دربولو د پښو سره له کبره) او له سره به ونه رسيږې (سرونو د) غرونو ته له جهته د اوږدوالي.

تفسير: يعنې د متکبّرانو تقليد او متابعت انسان ته ښه نه ښکاري، نه په زوره د پښو په دربولو سره ځمکه څيريدی شي، او نه د غاړې له هسکولو (اوچتولو) او د ټټر د باندې ايستلو څخه سړی د غرونو په قدر جګيدی شي، نو بيا په داسې ضعف او عجز او په دغه بساط کې خپل ځان دومره پړسولو او اوږده غځولو څخه څه فائده په لاس راځي؟.

كُلُّ ذٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهٗ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوْهًا ﴿۳۸﴾

ګرد دغه (۱۱ امرونه ۱۲ نهي «ولا تجعل» نه تر دې ځايه)، ده بدي د هغه په نزد د رب ستا بد ګڼل شوې.

ذٰلِكَ مِمَّآ اَوْحٰٓى اِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ ۗ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتُلْقٰى فِيْ جَهَنَّمَ مَلُوْمًا مَّدْحُوْرًا ﴿۳۹﴾

دا (ټول احکام) له داسې قسمه دي چې وحې کړې ده تاته رب ستا له حکمت (او عقلي کارونو څخه)، او مه نيسه ته له الله سره معبود بل، (که دې ونيو)؛ نو وبه غورځولی شې په دوزخ کې ملامت کړی شوی رټلی شوی (له رحمته د الله).

تفسير: يعنې پاس هغه پر مغز او بېش بها نصيحتونه چې شوي دي، دا ګرد هغه علم او حکمت او تهذيب او موعظت او اخلاقي خبرې دي، چې سليمه عقول يې قبلوي، چې هغه ګرد د وحې په وسيله نبي أمّي صلی الله عليه وآله وصحبه وسلّم ته بلاواسطه او دغه محمّدي امت ته د رسُول الله صلی الله عليه وسلم په واسطه نازل او راليږلي شوي دي.

د پاس ذکر شویو نصائحو شروع له توحید نه شوې وه: ﴿لَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوْمًا مَّخْذُوْلًا﴾، د هغه په خاتمه کې چې د ﴿وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتُلْقٰى فِيْ جَهَنَّمَ مَلُوْمًا مَّدْحُوْرًا﴾ آیت دی؛ بیا هم د توحید تذکر او یادونه شوې ده، څو قاري وپوهېده شي، چې د تمامو حسناتو ابتداء او انتهاء د الله تعالی د خالص توحید سره وي.

اَفَاَصْفٰىكُمْ رَبُّكُمْ بِالْبَنِيْنَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ اِنَاثًا ؕ اِنَّكُمْ لَتَقُوْلُوْنَ قَوْلًا عَظِيْمًا ﴿۴۰﴾

آیا نو غوره کړي یئ تاسې رب ستاسې په ځامنو سره او (پخپله الله ځان ته -په زعم ستاسې-) نیولي دي له پرښتو څخه ښځې، لونې، بېشکه تاسې چې یئ خامخا وایئ خبره ډېره لویه.

تفسیر: یعنې یو د الله تعالی لپاره د اولاد تجویز، او اولاد هم د جونو په صورت چې تاسې هغو ته په ډېره سپکه ګورئ؛ ډېر جسارت او لویه سپین سترګي او ګستاخي ده.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِيَذَّكَّرُوْا ؕ وَمَا يَزِيْدُهُمْ اِلَّا نُفُوْرًا ﴿۴۱﴾

او خامخا په تحقیق مکرّر بیان کړي مونږ په دغه قرآن کې لپاره د دې چې پند پرې واخلي دوی، اونه زیاتوي دوی ته مګر تېښته او لرې والی (له حقه).

تفسیر: یعنې قرآن عظیم په مختلفو عنوانونو او په رنګارنګ دلائلو او شواهدو دغه مشرکین پوهوي، لکه دغه بدبختان د پند او نصیحت د حاصلولو په ځای لا زیات تور خوري، او په وحشت تښتي، او د بې لارۍ په لوري منډې وهي، او ورځغلي.

قُلْ لَّوْ كَانَ مَعَهٗۤ اٰلِهَةٌ كَمَا يَقُوْلُوْنَ اِذًا لَّابْتَغَوْا اِلٰى ذِى الْعَرْشِ سَبِيْلًا ﴿۴۲﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې که وی له الله سره نور معبودان لکه چې وایي دغه مشرکان؛ نو هلته به خامخا لټولي به وو دغو (معبودانو) طرف د څښتن (خاوند) د عرش ته لاره (د ورتلو لپاره د جنګ).

تفسیر: یعنې دغه اصنام او نور چې تاسې یې ای مشرکانو د الوهیت شریکان او حصه داران راښیئ، که په واقع او رښتیا سره معبودان وی؛ نو دوی به د پردي محکومیت څرنګه خوښاوه؟ ښایي چې ګرد به ټولېدل، او د الله تعالی د سلطنت تخت به یې په بل مخ اړوه، که داسې ویلی کیږي چې د عرش د لوی څېښتن (خاوند) په مقابل کې د دوی څه زور او قوّت نه رسیږي؛ نو د داسې یو عاجز مخلوق عبادت کول په انتهایي درجه حماقت دی، او که هغه معبودان پخپله د رب العرش د خوښې او رضا خوښوونکي دي، او د هغه د قرب حاصلولو پسې ګرځي، او د هغه خوشالي ځان ته ضرورت بولي؛ نو د هغو عابدانو ته زیات د دې خبرې ضرورت شته چې د الله أکبر د رضاء او د خوښې حاصلولو په فکر کې ولویږي، لیکن الله تعالی دګردو انبیاوو علیهم السلام په ژبه او د انساني فطرت په معرفت له شرک څخه د خپلې بېزارۍ اظهار فرمایلی دی، نو بیا د تعجّب ځای دی، چې دغه أحمقان پر کومه لاره د ظالمانو او بې انصافانو په شان روان دي.

سُبْحٰنَهٗ وَتَعٰلٰى عَمَّا يَقُوْلُوْنَ عُلُوًّا كَبِيْرًا ﴿۴۳﴾ تُسَبِّحُ لَهُ السَّمٰوٰتُ السَّبْعُ وَالْاَرْضُ وَمَنْ فِيْهِنَّ ؕ وَاِنْ مِّنْ شَيْءٍ اِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهٖ وَلٰكِنْ لَّا تَفْقَهُوْنَ تَسْبِيْحَهُمْ ؕ اِنَّهٗ كَانَ حَلِيْمًا غَفُوْرًا ﴿۴۴﴾

پاکي ده الله لره او ډېر پورته دی له هغه څه چې وایي دوی، په ډېر لوی پورته والي سره. تسبیح وایي ده ته اسمانونه اوه واړه او ځمکه، او هغه څوک چې په دوی کې دي، او نشته هیڅوک

(له مخلوقاتو) مګر چې تسبيح وايي سره له ثناء د دغه (الله)، مګر نه پوهيږئ تاسې په تسبيح د هغوی، بېشکه دغه (الله) دی ښه تحمّل والا (په تأخير د عقوبت لپاره د انابت)، ښه بخښونکی د ګناهونو دی.

تفسير: يعني هر مخلوق د «قال» په ژبې، يا د «حال» په ژبې د الله تعالی پاکي او ښېګڼه (صفت) بيانوي، ليکن تاسې پرې نه پوهېږئ (ځکه ستاسې په لُغت سره نه دي)، يعني د تأمّل نه کولو له سببه يا د هغه قوّت د فقدان لامله چې د هغه په ذريعه د ځينو مخلوقاتو «قالي» تسبيح واورئ، او پرې وپوهېدی شئ، او که کوم سړی سره له نه پوهېدلو هغه قبول نه کړي، يا د هغه پر مقتضَی عمل ونه کړي؛ نو دغه پوهېدل د نه پوهېدلو په حکم کې دي.

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَّسْتُورًا ﴿٤٥﴾

او کله چې لولې ته (ای محمده) قرآن؛ نو ګرځوو (پيدا کوو) مونږ په منځ ستا او په منځ د هغو کسانو کې چې نه راوړي ايمان په (راتللو) د آخرت پرده پټوونکې تا لره (له سترګو د دوی).

تفسير: يعني هغه سړی چې آخرت نه مني، او د خپل ښو او بدو انجام ته څه فکر نه چلوي؛ نو هغه به د نصيحت په طرف ولې خپل فکر لګوي؟ کله چې دی له سره د نجات په فکر کې نه دی؛ نو د رسول الله صلی الله عليه وسلم په احوالو او اقوالو کې د غور کولو يا د رسالت تر درباره پورې د رسېدلو څه ضرورت به ورپاتې وي، پس همدغه په آخرت باندې ايمان نه راوړل او د انجام له طرف بې فکري هغه معنوي پرده ده چې د دې سړي او د نبي عليه السلام په منځ کې ځړولې (لګولې) کيږي.

وَّجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۚ وَإِذَا ذَكَرْتَ رَبَّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ وَلَّوْا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ نُفُورًا ﴿٤٦﴾

او ګرځوو (اچوو) مونږ پر زړونو د دوی پردې له دې خبرې نه چې پوه شي دوی په دغه (قرآن) او (ګرځوو اچوو) مونږ په غوږونو د دوی کونوالی (چې قرآن وانه وري)، او کله چې ياد کړې ته رب خپل په قرآن کې يواځې (په توحيد سره بې له يادولو د باطلو معبودانو د دوی)؛ نو بېرته ګرځي دوی په شاګانو خپلو په دې حال کې چې ترهيدونکي وي (له اورېدلو د توحيد نه).

تفسير: رومبی دغه ذکر وو، چې دوی د رسول الله د صداقت پورې نشي رسېدی، دلته د دې خبرې بيان دی چې د دوی فهم او فکر د قرآن عظيم الشأن تر زده کولو پورې هم نشي رسېدی، يعني په دغه قرآنکريم کې داسې يو قوي تأثير شته، خو پر کفّارو باندې د هغه اثر ځکه نه لوېږي؛ چې دوی ترې په پرده کې دي، لکه چې لمر ګرد جهان روښانوي، ليکن که کوم سړی په داسې يوه کوټه کې ناست وي، چې تر ځمکې لاندې جوړه شوي وي، او د رڼا د ننوتلو ګرد منافذ او سوري يې بند وي، او د دغې کوټې اوسېدونکی هيڅ له لمره نه وي خبر؛ نو په دغه اعتبار ګواکې د لمر د رڼا اثر هيچېرې نشته.

﴿وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا﴾ يعني کله چې دوی نه غواړي چې د انتفاع او استفادې په نيت يې واوري، نو ګواکې اوريدونکي نه دي.

تنبيه: دغه چې الله تعالی حجاب او پردې او نور اچولي دي، دغه خو همدغه شيان دي چې دوی د هغه وجود په ډېرې خوښۍ او فخر د خپلو ځانونو لپاره ثابت کړي وو: ﴿وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِّمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِن بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ﴾ (۲۴ جزء د حـم السجده سورت (۵) آيت، (۱) رکوع).

پر آخرت ايمان نه لرل، او له انعام څخه بې فکره کېدل، د الله تعالى له ذکره تښتېدل، پر انبياء الله تمسخر او ملنډې وهل هغه شيان دي؛ چې د «حجاب»، «کنان» او «وقر» صورت اختياروي، او هر کله چې د هر شي خالق الله تعالى دى، نو ځکه د هغو د خلقت نسبت هم ربّ العزّت ته کولى شي.

نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَا يَسْتَمِعُوْنَ بِهٖۤ اِذْ يَسْتَمِعُوْنَ اِلَيْكَ وَاِذْ هُمْ نَجْوٰۤى اِذْ يَقُوْلُ الظّٰلِمُوْنَ اِنْ تَتَّبِعُوْنَ اِلَّا رَجُلًا مَّسْحُوْرًا﴿۴۷﴾

مونږ ښه عالم يو په هغه غرض چې اوري دوى په سبب د هغه سره کله چې غوږ ږدي دوى تا ته، او کله چې دوى مشورې (پټې خبرې) کوي، کله چې وايي ظالمان چې: متابعت نه کوئ تاسې (اى مسلمانانو !) مګر د يوه سړي چې جادو پرې شوى وي.

تفسير: يعني د دې پاك قرآن له اورېدلو څخه د دغو کفّارو مقصود استفاده نه وي، بلکه محض استخفاف او استهزاء يې مطلوب وي، دوى پاك قرآن او ستاسې خبرې يې واورېدې او بېرته لاړل، او پخپلو منځونو کې يې مشورې وکړې، چې د محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم په نسبت څه شى ښايي ووايو؟ بالآخر دا يې سره غوټه کړه چې پر دغه سړي جادو شوى دى، يعني د جادو په اثر لېونى شوى دى، او دماغ يې له سره په ځاى نه دي (العياذ بالله العظيم)، ځينې دلته له «مسحور» ځنې د «ساحر» معنى اخيستې ده، يعني ګواکې د ده په خبرو کې د جادو (کوډې) اثر شته.

تنبيه: د «مسحور» له لفظ څخه کوم مطلب چې دوى اخيستى؛ د هغه له نفي څخه دغه نه لازمېږي، چې پر نبي عليه السلام باندې به هيڅ قسم سحر په هيڅ يوه درجه په عارضي ډول هم اثر نشي اچولى، دغه آيت مکي دى، او په مدينې منورې کې ځمونږ پر رسول الله صلى الله عليه وسلم باندې د يهودانو د کوډې کولو د واقعې ذکر په «صحاح» کې شته، چې د هغو اثر تر څو ورځو پورې يواځې دومره قدر ليده کېده، چې په ځينو دنيوي کارونو کې کله ناکله پرې د هېرې (ذهول) آثار ښکارېده.

اُنْظُرْ كَيْفَ ضَرَبُوْا لَكَ الْاَمْثَالَ فَضَلُّوْا فَلَا يَسْتَطِيْعُوْنَ سَبِيْلًا﴿۴۸﴾

وګوره (اى محمده !) څرنګه بيانوي دغه کفّار تا لره مثالونه (مثلونه د ساحر، شاعر، کاهن او مجنون) نو ګمراه شول دوى، نو طاقت نه لري دوى د سمې لارې موندلو.

وَقَالُوْۤا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَّرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ خَلْقًا جَدِيْدًا﴿۴۹﴾

او وايي دغه (منکران) آيا کله چې شو مونږ (پس له مرګه) هډوکي او خاورې ميده شوې، آيا په تحقيق به مونږ خامخا بيا راولاړ (او ژوندي) کړى شو په پيدا کولو نوي سره؟.

تفسير: يعني پر تاسې د مسحور، مجنون، شاعر او کاهن د مثالونو لګول خوهرومرو (خامخا) تعجّب راوړونکي دي، خو له هغه څخه لا زيات د تعجّب وړ (لايق) هغه دليل دى چې (معاذ الله) د مسحور او مجنون ثابتولو لپاره دوى وړاندې کول، چې د هغه خلاصه دا ده چې له مرګه وروسته مونږ ګورو چې د انسان بدن ورسستېږي، او تک سپين هډوکي ترې پاتې کيږي، چې لږ موده وروسته هغه هډوکي هم رژيږي، او ذرې ذرې شي، او له خاورو سره ګډوډيږي، آيا کوم هوښيار او پوه سړى داسې کوم تجويز کولى شي، چې دغه هډوکي د وړو او د خاورو بڅرکي به بيا سره راټوليږي، او انساني حيات به په دغه منتشره ذراتو کې بيا راځي؟، که دغه نبي د داسې ناممکنې خبرې اخبار ورکوي؛ نو ثابتيږي چې (العياذ بالله) د ده دماغي صحّت په حال نه دى.

قُلْ كُونُوا حِجَارَةً اَوْ حَدِيدًا ۝ اَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُّعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيُنْغِضُونَ اِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتٰى هُوَ قُلْ عَسٰى اَنْ يَّكُونَ قَرِيبًا ۝

ووايه (ای محمده ! دوی ته) شئ تاسې تيږې (ګټې) يا اوسپنه، يا بل كوم قسم مخلوق له هغه قسمه چې ډېر لوی (او سخت) ښكاري په سينو (زړونو) ستاسې كې (قبلول د هغې حيات لره نو سره له هغه به هم بيا تاسې ژوندي كوو)، نو ژر به ووايي دوی: څوک به بېرته راولي مونږ (او ژوندي به مو كړي پس له مرګه؟)، ووايه (ای محمده !) هغه (ذات به تاسې بيا ژوندي كوي) چې پيدا كړي يې يئ تاسې اول كرت، نو ژر به وخوځوي دوی تاته سرونه خپل (له ډار د استهزاء او تعجبه) او وبه وايي دوی (تمسخراً): كله به وي دغه (بيا ژوندون؟)، نو ووايه (ای محمده ! دوی ته) ښايي چې وي دغه (بيا ژوندون) نژدې.

تفسير: يعنې دغه دوړې او د خاورو بخركي خو په هر حال د هغه انساني لاش آثار دي، چې پخوا له دې نه ژوندي وو، او پخپله د خاورو په ذراتو كې د حيات آثار پيدا كېدل دومره لرې او مستبعد نه دي، زه تاسې ته اجازه دركوم چې د هډوكو دوړې نه، بلكه كه ستاسې له لاسه پوره وي؛ تيږې (ګټې) يا اوسپنې وګرځئ، چې د حيات د آثارو له قبلولو څخه بالكل محروم ښكاره شئ، يا كوم بل سخت شی جوړ شئ ! او تجربه وكړئ ! چې د هغوی ژوندي كېدل له اوسپنې او تيږې څخه هم زيات مشكل او سخت په نظر درځي، تر دې چې بيخي مجسم موت وګرځئ، خو سره له هغه هم دغه قادر مطلق جل جلاله ته ستاسې بيا ژوندي كول ډېر سهل او آسان كار دی، يعنې هغه ذات چې ړومبی يې تاسې له خاورو يا له نطفې پيدا كړئ، او لا يعقل جماد يې په انساني روح سره فائض كړی دی، آيا اوس په هغه كې قدرت نه دی پاتې چې د خاورې ذرات او د مړي د لاش اجزاء راجمع كړي، او بيا ژوندون ورعنايت كړي؟.

﴿فَسَيُنْغِضُونَ﴾ الآية ـ يعنې له استهزاء او تمسخر څخه خپل سرونه خوځوي، او وايي: هو صاحبه ! په وراسته وو هډوكو او د خاورو په ذرو كې به كله روح وپوكلی شي؟ او كله به مړي له خپلو هديرو (قبرونو) څخه راپورته كيږي د حساب او كتاب لپاره؟.

﴿قُلْ عَسٰى﴾ يعنې د قيامت پوره او برابر وقت الله تعالى هيچا ته نه دی ښوولی، هو ! د هغه د راتللو اميد په قريب مستقبل كې تاسې ته ظاهرولی شو، ګواكې د دنيا پاتې عُمر له هغه څخه لږ دی چې تر اوسه تېر شوی دی.

يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهٖ وَتَظُنُّونَ اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيلًا ۝

په هغه ورځ كې چې وبولي (الله) تاسې حساب ته؛ نو قبول به كړئ (بلنه د ده په فعلي قبول سره) په دې حال كې چې ثنا ويونكي به يئ الله ته، او ګمان به كوئ (له ډېر هيبته) چې ځنډ (تأخير) نه دی كړی تاسې مګر لږ شانې (په دنيا يا قبر كې).

تفسير: يعنې څه مهال (وخت) چې د الله تعالى له طرفه غږ راپورته شي، نو په يوه زوروره بلنه او چغه سره به ټول مړي له ځمكې څخه راوځي، او د حشر په ميدان كې به سره راټوليږي، هيڅوک به د غاړې غړولو توان ونه لري، هر انسان به په دغه وخت كې مطيع او منقاد كيږي، او د الله حمد او ثناء به وايي، او په تلوار سره به حاضريږي، اګر كه كفّارو ته له دغه اضطراري حمد او ثناء څخه كومه فايده نه ور رسيږي، په ځينو رواياتو كې راغلي دي، چې د مؤمنينو پر ژبو به دغه الفاظ وي ﴿الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْٓ اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ﴾

﴿وَتَظُنُّونَ اِنْ لَّبِثْتُمْ اِلَّا قَلِيلًا﴾ ـ يعنې اوس تلوار كوئ، خو په دغه وخت كې به اندازه وكړئ، چې په دنيا كې مو څه زيات ځنډ نه دی كړی، دغه پنځوس يا سل كاله عمر به د هغو زرګونو كلونو په مقابل كې څه معلوميږي (موضح

القرآن)، ځینې وايي چې: د هولو او خوفونو له شدّته به د دنیا ژوندون دوی ته لږ ښکاري، یا له اولې نفخې څخه تر دویمې نفخې پورې کله چې عذاب نه وي؛ نو دغه منځنۍ مدت به لږ ګڼي، او داسې به وايي: ﴿مَنۡ بَعَثَنَا مِنۡ مَّرۡقَدِنَا﴾ (د یسین سورت (۴) رکوعه ۵۲ آیت).

وَقُلۡ لِّعِبَادِیۡ يَقُوۡلُوا الَّتِیۡ هِیَ اَحۡسَنُ ؕ اِنَّ الشَّيۡطٰنَ يَنۡزَغُ بَيۡنَهُمۡ ؕ اِنَّ الشَّيۡطٰنَ كَانَ لِلۡاِنۡسَانِ عَدُوًّا مُّبِيۡنًا ﴿۵۳﴾

او ووایه (ای محمده !) بندګانو ځما ته چې وايي دې هغه خبرې چې هغه ډېرې غوره دي، بېشکه چې شیطان دښمني اچوي په منځ د دوی کې، بېشکه چې شیطان دی لپاره د انسان دښمن ښکاره (چې له سره په نېکۍ یې رواداره نه دی).

رَبُّكُمۡ اَعۡلَمُ بِكُمۡ ؕ اِنۡ يَّشَاۡ يَرۡحَمۡكُمۡ اَوۡ اِنۡ يَّشَاۡ يُعَذِّبۡكُمۡ ؕ وَمَاۤ اَرۡسَلۡنٰكَ عَلَيۡهِمۡ وَكِيۡلًا ﴿۵۴﴾

رب ستاسې ښه عالم خبردار دی پر تاسې، که اراده وفرمايي (د رحمت ستاسې) نو رحمت به وکړي پر تاسې (په عطاء د ایمان او قبول د توبې) یا که اراده وفرمايي (د عذابولو ستاسې) نو عذاب به درکړي تاسې ته (په کفر او عصیان سره)، او نه یې لېږلی مونږ ته پر دوی وکیل (ذمه وار).

وَرَبُّكَ اَعۡلَمُ بِمَنۡ فِی السَّمٰوٰتِ وَالۡاَرۡضِ ؕ وَلَقَدۡ فَضَّلۡنَا بَعۡضَ النَّبِيّٖنَ عَلٰی بَعۡضٍ وَّاٰتَيۡنَا دَاوٗدَ زَبُوۡرًا ﴿۵۵﴾

او رب ستا ښه عالم دی په هغه چې په اسمانونو کې دي او چې په ځمکه کې دي، او خامخا په تحقیق فضیلت ورکړی دی مونږ ځینو انبیاوو ته پر ځینو (نورو)، او ورکړی وو مونږ داوود ته زبور.

تفسیر: یعني مونږ سم له خپل محیط علم سره له هر چا سره معامله کوو، هر یو سړی مو چې مناسب وګڼلو؛ د بني آدمانو له منځه هغه ته مو نبوّت ورکړ، شاه صاحب لیکي: «یعني ځینې نبیان داسې وو چې د خپل امّت له زیات شرارت څخه بالآخر په قهر شول، ستا حوصله مو له هغو څخه زیاته کړې ده، او پر ګردو مو فضیلت درکړی دی، لهذا ښایي ستاسې دغه ښه اخلاق له خپلې عالي مرتبې سره موافق وي»، او په خصوصیت سره د داود علیه السلام ذکر یې وکړ؛ ځکه چې هغه دغه دواړه شیان د پوهولو لپاره درلودل، جهاد هم او زبور هم، همغه دواړه خبرې دلته هم شته، قرآن او جهاد.

ځینې وايي چې: دلته یې د (زبور) ذکر کړی دی، د محمد صلی الله علیه وسلم کلیه فضیلت او د محمدیه امّت د فضل او شرف په لوري یې اشاره فرمایلې ده، ځکه چې د زبور مضامین د محمد صلی الله علیه وسلم پر خاتم الأنبياء توب او د ده د امّت پر أشرف الأممتوب مشتمل وو، ﴿وَلَقَدۡ كَتَبۡنَا فِی الزَّبُوۡرِ مِنۡۢ بَعۡدِ الذِّكۡرِ اَنَّ الۡاَرۡضَ يَرِثُهَا عِبَادِیَ الصّٰلِحُوۡنَ﴾ (۱۷ جزء د الأنبياء سورت (۱۰۵) آیت (۷) رکوع)، یعني د محمد صلی الله علیه وعلی آله وصحبه وسلّم مرحومه امّت.

قُلِ ادۡعُوا الَّذِيۡنَ زَعَمۡتُمۡ مِّنۡ دُوۡنِهٖ فَلَا يَمۡلِكُوۡنَ كَشۡفَ الضُّرِّ عَنۡكُمۡ وَلَا تَحۡوِيۡلًا ﴿۵۶﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې وبولئ تاسې هغه معبودان چې ګمان پرې کوئ د معبودانو بې له الله څخه، نو نه لري دوی اختیار د لرې کولو د ضرر له تاسې څخه، او نه د ګرځولو (د ضرر بل چا ته).

تفسیر: یعني الله تعالی خو هغه ذات دی، چې هر چا ته چې اراده وفرمايي؛ عذاب ورکوي، او په هر چا چې اراده وفرمايي؛ مهرباني پرې کوي، په هر چا چې هغومره اراده وفرمايي؛ هغومره پر نورو ورته فضیلت عطاء کوي، د هغه

قدرت كامل او علم يې محيط دى، اوس دې مشركان هغو خپلو معبودانو ته نارې كړي، چې دوى يې خپل آلهه ګڼي، يا يې جوړ كړي وي، آيا په هغوى كې يو هم داسې مستقل اختيار لري، چې لږ څه تكليف له تاسې څخه لرې كړى شي؟ يا يې لږ څه سپك كړي؟ يا يې له تاسې څخه لرې او په بل چا وغورځوي؟ نو بيا د داسې ضعيف او عاجز مخلوق معبود درول به څرنګه روا وي؟ !.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ ۚ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾

دغه (معبودان) هغه څوك دي چې عبادت يې كوي كفار، لټوي دغه (معبودان د دوى پخپله) طرف د رب خپل ته وسيله (د نژديوالي) چې كوم يو له دوى څخه ډېر نژدې دى الله ته، او اميد لري د رحمت د دغه (الله)، او ويرېږي دوى له عذابه د دغه (الله، نو څنګه يې بولئ خدايان)، بېشكه عذاب د رب ستا (وړ او لايق د دې) دى چې وېره ترې وكړى شي (تل ترتله).

تفسير: په «بخاري شريف» كې روايت دى چې څه خلقو د جاهليت په زمانه كې د پيريانو عبادت كولو، هغه پيريان خو مسلمانان شول، ليكن د هغوى عابدين همغسې پخپل جهالت كې قائم پاتې وو، نو د هغوى په حق كې دغه آيت نازل شو.

ځيني وايي: د پيريانو او د پرښتو او د مسيح او عُزير او د نورو ګردو عابدين په دغه كې شامل دي، مطلب يې دا دى: هغه موجودات چې تاسې خپل معبودان او مستعانان ګڼئ او بولئ؛ هغوى پخپله خپل د رب د تقرّب په فكر كې ډېر زيات لويدلي دي، او لټوي يې، د هغوى زيار او كوښښ په همدې كې دى چې د الله تعالى د قربت په حاصلولو كې كوم يو وړاندې او د مخه كيږي؟، د هغوى له منځه هر يو چې زيات مقرّب وي، همغه زيات د الله تعالى د قرب د حاصلولو طالب دى، نو كله چې ستاسې د دغو مجوزه وو معبودانو حال د الله تعالى په مقابل كې داسې وي؛ نو تاسې له خپلو ځانونو سره د دغې خبرې فيصله وكړئ، چې د الله تعالى خوښي او د ده د رضاء د حصول تر كوم ځاى پورې ضروري دى، او د غير الله له عبادته نه الله تعالى خوښيږي، او نه هغه خوشاليږي چې تاسې يې عبادت كوئ، او خوښي يې غواړئ.

﴿وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ﴾ الآية ـ يعنې سره له انتهايي قُرب د هغوى ګرد اميدونه محض د الله تعالى پر لطف او مهرباني دي، او دوى تل تر تله د الله تعالى له عذابه ويرېږي او لړزيږي، او په دې ښه پوهيږي چې د هر قسم نفعې رسونه او د ضرر دفعه د همغه پاك الله په قبضه او اختيار كې ده.

وَإِن مِّن قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾

او نشته هيڅ كلى (يا ښار د ځمكې په مخ كې) مګر چې مونږ هلاك كوونكي (مړه كوونكي د اهل) د هغه يو پخوا له ورځې د قيامت يا په عذابوونكي يو (د اهل) د هغه په عذاب سخت سره، دى دغه حكم په كتاب (لوح محفوظ) كې ليكلى شوى.

تفسير: د دغه آيت مطلب په څو ډوله اخيستى شي:

(الف): د دنيا هر يو كلي او ښار به د هغوى د اوسيدونكو د عظيم الشانو ګناهونو په بدل كې پخوا له قيامته په مستأصلو عذابونو بيخي تباه او خراب شي، كه د دوى ګناه انتهايي درجې پورې نه وي رسېدلې، نو د دويمې درجې

د جرائمو په سزا کې د عمومي هلاکت څخه ښکته بل کوم سخت آفت پر هغه نازل شي، باقي داسې کلی او ښار به چېرې وي چې له ازله تر ابده پورې به یې ګناه نه وي کړې؟ او نه په کوم آفت کې به اخته شوی نه وي؟.

(ب): پخوا له قیامته ضروري ده چې هر یو کلي او ښار ته د هغه طبیعي موت وروليږلی شي، او وران کړی شي، یا په کوم آفت او بلاء کې مبتلا شي، پر هغه طبیعي موت چې د تعذیب له رنګه تش وي د (هلاک) د لفظ اطلاق له قرآنه او حدیث ثابت دی: ﴿حَتّٰٓى اِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ يَّبْعَثَ اللّٰهُ مِنْۢ بَعْدِهٖ رَسُوْلًا﴾ (۲۴ جزء د المؤمن سورت (۳۴) آیت (۴) رکوع)، وفي الحدیث: «کلّما هلك نبيٌّ جاء نبيّ آخر».

(ج): د کفّارو کلي او ښارونه به یا پخوا له قیامته پخپلو درنو ګناهونو په بدل نابود او لري کړل شي، یا به په کوم نه کوم بل وخت کې د سختو عذابونو خوند وڅکي.

په هر حال هره معنی چې ترې واخیسته شي؛ له دغه آیت څخه مقصود تحذیر دی، ګواکې هغه یې چې پخوا فرمایلی وو: ﴿اِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُوْرًا﴾ دلته د هغه د وقوع خبر ورکړی شوی دی.

﴿وَمَا مَنَعَنَآ اَنْ نُّرْسِلَ بِالْاٰيٰتِ اِلَّآ اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُوْنَ ۗ وَاٰتَيْنَا ثَمُوْدَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوْا بِهَا ۗ وَمَا نُرْسِلُ بِالْاٰيٰتِ اِلَّا تَخْوِيْفًا ۝۵۹﴾

او نه دی منع کړی مونږ لره هیڅ څیز له دې نه چې ولیږو هغه معجزې (چې دوی یې غواړي) مګر (دې خبرې) چې تکذیب کړی وو په هغو معجزو پخوانیو (کفّارو نو هلاک مو کړل)، او ورکړې مو وه (قوم) د ثمود ته اوښه ښکاره معجزه؛ نو ظلم وکړ (ثمودیانو په ځانونو خپلو) په سبب د (تندې او زخمي کولو او اهلاک د) هغې، او نه لیږو مونږ (دغه فرمایشي) معجزې مګر لپاره د ویرولو.

تفسیر: په حدیث کې دي چې د مکې معظمې خلقو ځمونږ له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه معجزې وغوښتې، مثلاً دغه چې د (صفا) غر راته سره زر کړه ! یا دغه غرونه ځمونږ له شاوخوا څخه لرې کړه ! او د زراعت قابله سمه هواره ځمکه ترې سازه کړه ! و غیر ذالک، که داسې دې وکړه؛ نو مونږ ستا دغه خبرې منو، د دوی په ځواب کې دغه آیت نازل شو، یعنې د دغې فرمایشي معجزو ښوول الله تعالی ته له سره مشکل نه دي، لیکن پخوانیو خلقو ته سره له دې چې سم د هغو له غوښتنو سره د قدرت هسې معجزې ورښوولې وې، خو هغوی نه یواځې ایمان رانه وړ، بلکه په سرکښی کې یې لا پسې ترقي وکړه، آخر له سنت الله سره موافق د هغه نتیجه داسې شوه، چې هغوی بیخي سره مستأصل او فنا او په هلاک ورسېدل، اوس که ستاسې له احوالو هم ظاهریږي، چې تاسې بیا هم منونکي نه یئ، نو له سنت الله سره سم د دې نتیجه هم ښایي هم هغه استیصال او کلّي هلاک وي، نو کوم حال چې د پخوانیو شوی دی؛ همغه به ستاسې هم وشي، لیکن د الله تعالی حکمت د دې مقتضي نه دی چې تاسې هم د هغوی په شان هلاک کړي، نو ځکه د فرمایشي معجزو لېږل موقوف کړی شوي دي.

﴿وَاٰتَيْنَا ثَمُوْدَ النَّاقَةَ﴾ الآية ـ د (ثمود) قوم له صالح علیه السلام څخه غوښتنه کړې وه چې د دغه غره له هغې غټې تیږې څخه یوه اوښه راوباسه !، پاك الله هغه اوښه له هغې پرښې (ګټې) څخه ورویسته، مګر د دې په ځای چې هغوی د داسې فرمایشي معجزې له لیدلو څخه خپلې سترګې غړولې وی، او قلبي بصیرت یې حاصل کړی وی، بالعکس د ظلم او عداوت لپاره یې ملاوې وتړلې، لکه چې هغه اوښه یې ووژله، او د صالح علیه السلام د شهادت په فکر او توطیه (غور) کې هم سره سم بوخت (مشغول) شو، بالآخر د هغوی عاقبت او انجام څرنګه چې واقع شو؛ هغه ګردو ته ښکاره او معلوم دی، او د هغه د بیانولو ضرورت نه دی پاتې، دغه یې د ﴿اَنْ كَذَّبَ بِهَا الْاَوَّلُوْنَ﴾ یوه نمونه وروړاندې کړه.

﴿وَمَا نُرۡسِلُ بِالۡاٰيٰتِ اِلَّا تَخۡوِيۡفًا﴾ الآية ـ يعني هدايت د معجزاتو پر ليدلو موقوف نه دی، د فوق العاده وو معجزاتو د لېږلو څخه دغه مقصود وي؛ چې د قاهره قدرت له ليدلو څخه خلق د الله تعالی څخه وويرېږي، او له وېرې د پاک الله په طرف متمائل شي، که دغه مقصد حاصل نشي، او في الحال د هغه قوم تباه کول هم مصلحت نه وي، نو د تشو فرمايشونو د پوره کولو څخه څه فائده لاس ته راځي؟ باقي د عمومي تخويف او انذار لپاره د هغو آيتونو او معجزاتو لېږل چې مصلحت دی؛ هغه برابر لېږلې شوي دي.

وَاِذۡ قُلۡنَا لَكَ اِنَّ رَبَّكَ اَحَاطَ بِالنَّاسِؕ وَمَا جَعَلۡنَا الرُّءۡيَا الَّتِىۡۤ اَرَيۡنٰكَ اِلَّا فِتۡنَةً لِّلنَّاسِ وَالشَّجَرَةَ الۡمَلۡعُوۡنَةَ فِى الۡقُرۡاٰنِؕ وَنُخَوِّفُهُمۡۙ فَمَا يَزِيۡدُهُمۡ اِلَّا طُغۡيَانًا كَبِيۡرًا۠ ﴿٦٠﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې وويل مونږ تاته چې بېشکه رب ستا احاطه کړېده پر مخلوقاتو (په علم او قدرت خپل سره)، او نه ده ګرځولې مونږ (نظاره ښوونه) هغه چې ښوولې مو وه تا ته (د کائناتو په نسبت په سترګو سره په شپه د معراج کې) مګر ازموينه لپاره د خلقو د (مکې)، او (همدارنګه فتنه ګرځولې ده مونږ) هغه ونه چې پرې لعنت کړی شوی دی په قرآن کې، او ويروو مونږ دوی؛ نو نه زياتوي دوی ته (دغه وېرول) مګر طغيان سرکښي لويه.

تفسير: ښايي چې د رسول الله مبارک په خيال کې دغې خبرې خطور کړی وي، چې د دغو فرمايشي معجزاتو د نه ښودلو څخه به کفّارو ته د خندا او طعن موقع په لاس ورشي، او داسې به وايي: که دی په رښتيا سره نبي وی؛ نو ځمونږ له غوښتنې سره به يې سم معجزې راښوولې وی، نو ځکه يې مطمئن کړ، چې ستا د رب علم او قدرت ګرد خلق احاطه او راګېر کړي دي، او هيڅوک د ده له علم څخه د باندې وتلی نشي، او نه د ده د قدرت له ما تحت بل چېرې خوځېدی شي، او ګرد د ده په واک او قبضه کې دي، تاسې د دوی دغو طعنو او تشنيعو ته له سره غوږ مه ږدئ او مه التفات ورته کوئ! دوی ستاسې يو شی نشي خرابولی، تاسې په خپل کار کې مشغول او لګيا اوسئ! او د دوی فيصلې بيخي مونږ ته راپرېږدئ، مونږ ته ډېر ښه معلوم دي، چې دوی سره د فرمايشي معجزو د ليدلو هم ستاسې د خبرو منونکي نه دي، او وروسته له هغه ځمونږ له سزا او پوښتنې څخه خلاصيدونکي يا ترې چېرې تښتېدونکي نه دي، او په دې هم علم لرو، چې له دغو خلقو څخه کوم يو اوس سمدلاسه د تباه کېدلو وړ (لايق) دی؟ او د کومو خلقو باقي پرېښودل مصلحت دی؟ لهذا تاسې خپل ځان په دغو جګړو او جنجالونو کې له سره مه اخته کوئ! دغه ګرد ځمونږ تر محاصرې لاندې دي، بالآخره دوی به مسلمانېږي.

﴿وَمَا جَعَلۡنَا الرُّءۡيَا الَّتِىۡۤ اَرَيۡنٰكَ﴾ رؤيا يعني نظاره يا ښوونه، او له هغې څخه مراد د معراج د شپې هغه ننداره دي؛ چې د هغو په بيان سره د خلقو ازموينه وشوه، صادقانو د هغو له اورېدلو څخه پرې باور وکړ، او ويې منل، او بالعکس مکذّبينو او ناقصانو د هغو تکذيب وکړ.

﴿وَالشَّجَرَةَ الۡمَلۡعُوۡنَةَ فِى الۡقُرۡاٰنِؕ﴾ يعني د (زقوم ونه) چې په قرآن کې ويلې شوې ده، چې هغه به د دوزخيانو خوراک وي، د ايمان لرونکو د يقين موجب شوه او د منکرانو د شک او ريب سبب وګرځېده، او ويې ويل چې: د دوزخ په اور کې به ونه څرنګه زرغونېږي؟ دغه هم يوه ازموينه وه، له دغو دواړو مثالونو څخه اندازه وکړئ چې د خوارقو په تصديق کې د طبائعو احوال څرنګه دي.

﴿وَنُخَوِّفُهُمۡۙ فَمَا يَزِيۡدُهُمۡ اِلَّا طُغۡيَانًا كَبِيۡرًا﴾ يعني هغه زړونه چې د الله تعالی له وېرې څخه تش وي، له ويرولو څخه هم نه ويرېږي، بلکه لا زيات شرارتونو کې پرمختګ او ترقي کوي، له هغوی څخه د فرمايشي معجزاتو په ليدلو سره د حق د قبلولو هيله او اميد لرل چټي (بېکاره) او بې موقعه دی.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِءَادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ قَالَ ءَأَسْجُدُ لِمَنْ خَلَقْتَ طِينًا ﴿٦١﴾

او (ياد کړه) هغه وخت چې وويل مونږ پرښتو ته چې سجده وکړئ تاسې آدم ته (تعظيماً)؛ نو سجده وکړه (ټولو) مګر يوائخې ابليس (سجده ونه کړه)، وويل (ابليس په ځواب د الله کې): آيا سجده وکړم هغه چا ته چې پيدا کړی دی تا له خټې.

تفسير: دغه قصه په څو ځايونو کې تېره شوې ده، دلته په هغې باندې تنبيه ورکول مقصود دي، چې د الله تعالى د حکم بې له وړاندې وروسته کولو څخه منل (د پرښتو له طرفه)، او په هغه کې شبهې پيدا کول د شيطان کار دی، دغه کفّار هم د همغه شيطان د اعمالو متابعت کوي، چې په خبرو کې يې کاږه بحثونه کول، مګر په ياد يې ولرئ چې د دوی عاقبت او انجام هم همغسې کېدونکی دی چې د دوی د امام او مشر لعين ابليس انجام هم همغسې کېدونکی دی.

قَالَ أَرَءَيْتَكَ هَٰذَا ٱلَّذِى كَرَّمْتَ عَلَىَّ لَئِنْ أَخَّرْتَنِ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْقِيَٰمَةِ لَأَحْتَنِكَنَّ ذُرِّيَّتَهُۥٓ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٢﴾

وويل (ابليس) خبر راکړه ماته دا (سړی) چې بهتر کړی دی دی په ما باندې؛ قسم دی که وروستی دې کړم تر ورځې د قيامت پورې نو خامخا به زه بېخ وباسم هرومرو د اولادې د ده مګر لږ (د دوی چې ستا په عصمت او حمايت کې دي).

تفسير: يعنې لږ څه به يې پرېږدم، او باقي ګرد به يې مسخر او د خپل ځان تابع وګرځوم، لکه چې پر آس د ملونې (ځلونې) او قيزې په وسيله سړی لاس مومي، نو بيا دغه انسانان چې ځما په مقابل کې دومره ضعيف او کمزوري دي؛ نو تا دوی ته پر ما ولې لويي او فضيلت بخښلی دی؟ آيا داسې کول هم جائز دي؟ حال دا چې زه غوره يم له ده، ځکه چې آدم له خاورې پيدا دی او زه له اوره.

قَالَ ٱذْهَبْ فَمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَآؤُكُمْ جَزَآءً مَّوْفُورًا ﴿٦٣﴾

(نو) وفرمايل (الله) چې ځه نو هر چا چې متابعت وکړ ستا له دوی نه؛ نو بېشکه دوزخ جزاء ستاسې ده جزاء پوره.

وَٱسْتَفْزِزْ مَنِ ٱسْتَطَعْتَ مِنْهُم بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِم بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ وَشَارِكْهُمْ فِى ٱلْأَمْوَٰلِ وَٱلْأَوْلَٰدِ وَعِدْهُمْ ۚ وَمَا يَعِدُهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ إِلَّا غُرُورًا ﴿٦٤﴾

او وخوځوه (راګېر کړه) هغه څوک چې طاقت دې رسيږي پر هغه باندې له دوی نه په غږ (بلنه) خپله سره (فساد ته)، او راکاږه پر دوی سواره خپل او پياده خپل، او شريک شه له دوی سره په مالونو کې او په اولادونو کې، او وعده کوه له دوی سره (د دروغو)، او نه کوي وعده له دوی سره شيطان مګر (په) مکر باطل (او فرېب سره چې خطا ورته ثواب ښکاروي).

تفسير: يعنې هغه غږ چې د الله تعالى د عصيان په لوري خلقو ته دعوت او بلنه کوي، له دې نه په زړونو کې وسوسې غورځول مراد دي، مزامير (ساز او آواز) هم په دې کې داخلېدی شي.

د پياده او سورو له راکاږلو څخه دا مطلب دی چې خپل ګرد زور او قوّت ولګوه، او په پوره قدرت او طاقت سره خپلو لښکرو ته د پرمختګ (وړاندې تلو) امر ورکړه، چې د الله تعالى په معصيت کې ګرد جنګېدونکي شيطانان دي، که سواره دي يا پلي (پياده)، جني وي، که انسي، پخپلو شيطاني چارو بوخت او لګيا شئ !؟.

﴿وَشَارِكۡهُمۡ فِي ٱلۡأَمۡوَٰلِ وَٱلۡأَوۡلَٰدِ﴾ يعنې په زړه کې دې ارمان مه ساته، او دوی ته پر هر شانې چې زړه دې غواړي ترغيب ورکړه، چې په خپلو مالونو او اولادونو کې هم تا ته برخې درکړي، يعنې دغه شيان په ناجائزو طريقو سره حاصل کړئ، او په ناجائزو کې يې ولګوئ.

﴿وَمَا يَعِدُهُمُ ٱلشَّيۡطَٰنُ إِلَّا غُرُورًا﴾يعنې چې شيطان انسان ته زرغونه باغونه ورښيي، د ده په مکر او فرېب او پلمو (تدبيرونو) کې راتلل د احمقانو کار دی، شيطان ګرد مواعيد پر دغابازۍ او فرېب مبتني دي، لکه چې په قيامت کې دی پخپله به هم اقرار کوي: ﴿وَوَعَدتُّكُمۡ فَأَخۡلَفۡتُكُمۡ﴾ (د ابراهيم سورت (۴) رکوع، (۲۲) آيت، (۱۳) جزء).

إِنَّ عِبَادِي لَيۡسَ لَكَ عَلَيۡهِمۡ سُلۡطَٰنٞۚ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ وَكِيلٗا ۝٦٥

بېشکه (خاص) بندګان ځما چې دي نشته تاته (ای شيطانه) پر دوی هيڅ قسم غلبه حکومت قدرت، او کافي دی رب ستا (ای شيطانه) وکيل ساتونکی (د خالصو بندګانو خپلو له شره ستا).

تفسير: يعني هر څوک چې پر الله تعالی اعتماد او توکل وکړي، هغه د ده کار جوړوي، او د شيطان له لومو او چمبو (دامونو) څخه يې راوباسي.

رَّبُّكُمُ ٱلَّذِي يُزۡجِي لَكُمُ ٱلۡفُلۡكَ فِي ٱلۡبَحۡرِ لِتَبۡتَغُواْ مِن فَضۡلِهِۦٓۚ إِنَّهُۥ كَانَ بِكُمۡ رَحِيمٗا ۝٦٦

رب ستاسې هغه (قادر مطلق ذات) دی چې چلوي تاسې ته بېړۍ (جهازونه) په بحر کې لپاره د دې چې ولټوئ (رزق او روزي) له فضله د ده څخه، بېشکه دغه (الله) دی پر تاسې ډېر مهربان.

تفسير: دغه يې د الله تعالی د کار جوړولو يوه نمونه راوړاندې کړه، چې په هغه کې يو مشرک هم پر داسې اقرار کولو مجبور کيږي؛ چې له ماسوا الله څخه بل هيڅوک د ګردو مهمّاتو جوړوونکی او وکيل نشي کېدی.

علی الأكثر په لوی قرآن کې روزي يې په فضل سره تعبير فرمايلې ده، د فضل معنی زيادت دی، ځکه چې د مسلمانانو دغه بندګي او عبادت خو د آخرت لپاره دی، او دنيوي فوائد دوی ته محض د امتحان او ازمېښت لپاره ورکول کيږي.

وَإِذَا مَسَّكُمُ ٱلضُّرُّ فِي ٱلۡبَحۡرِ ضَلَّ مَن تَدۡعُونَ إِلَّآ إِيَّاهُۖ فَلَمَّا نَجَّىٰكُمۡ إِلَى ٱلۡبَرِّ أَعۡرَضۡتُمۡۚ وَكَانَ ٱلۡإِنسَٰنُ كَفُورًا ۝٦٧

او کله چې ورسيږي تاسې ته سختي په بحر کې (او ويرېږئ له غرقه)؛ ورک شي (له فکره) هغه کسان چې يې بلئ (او عبادت يې کوئ) مګر يواځې دغه (الله) ته (زاري او عبادت کوئ)، نو کله چې ومو ژغوري (بچ مو کړي) تاسې (له غرقه او ومو رسوي) وچې ته؛ نو بيا څنګ کوئ (له توحيده)، او دی انسان لوی ناشکره (په نعمتونو د رب خپل).

تفسير: يعنې همدا چې انسان له مصيبت څخه نجات وموند؛ نو خپل حقيقي محسن بيخي له ياده وباسي، او هيروي يې، څو دقيقې (منټه) وړاندې د سيند په چپو او د بحر په امواجو کې پرله پسې د الله تعالی په يادونه کې وو، همدغه چې د ګودر پر وچه باندې يې پښه ولګېده؛ نو بيا بيخي بې فکره کيږي، او هغه ګردې پېښې يې هېرې شي، نو له دې نه لويه ناشکري او احسان هېرول به نور څه وي؟.

أَفَأَمِنتُمْ أَن يَخْسِفَ بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ وَكِيلًا ﴿٦٨﴾

نو آيا په امن (مطمئن او بې ويرې) يئ تاسې له دې نه چې ډوب کړي تاسې په يو طرف د ځمکې وچې کې؟ يا وليږي پر تاسې سخت باد وروونکی د وږو کاڼو؟ بيا ونه مومئ تاسې د خپل ځان لپاره کوم ساتونکی.

تفسير: يعنې د بحر په څنډو (غاړو) په وچه کې مو ډوب کړي، مثلا چې زلزله راشي او په ځمکه کې چاودي پيدا شي، او د قارون په شان په ځمکه کې خښ کړی شئ ! خلاصه يې دا چې ستاسې اهلاك د سيند په موجونو او چپو پورې موقوف نه دی، هر چېرې چې الله تعالی اراده وفرمايي؛ هلته مو وژني.

أَمْ أَمِنتُمْ أَن يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَىٰ فَيُرْسِلَ عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُم بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾

آيا په امان کې يئ تاسې (بلکه مأمون مه اوسئ) له دې نه چې بيا رانه باسي تاسې (الله) په دې (بحر) کې بيا دويم ځلې، نو ناڅاپه راوليږي پر تاسې ماتوونکی (د هر څيز) سخت باد، نو غرق به کړي تاسې په سبب د کفر (شرك) ستاسې، پس د هغه بيا به نه مومئ د خپلو ځانونو لپاره پر مونږ په سبب د هغه غرق پوښتېدونکی (راپسي ګرځېدونکی).

تفسير: يعنې له الله تعالی څخه څوك پوښتنه کولی شي؟ يا د چا له واکه او توانه دغه کار پوره دی، چې د پاك الله تعقيب وکړي؟.

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾

او خامخا په تحقيق ډېر عزت ورکړی دی مونږ اولادې د آدم ته، او سواره کړي مو دي دوی پر مرکوباتو باندې په بر (وچه) کې، او په بحر (درياب) کې، او رزق روزي مو ورکړې ده دوی ته له طيّباتو پاکيزه وو شيانو، او غوره کړي مو دي دوی پر ډېرو له هغه چا چې پيدا کړي مو دي په غوره کولو (ډېرو) سره.

تفسير: يعنې انسان ته يې د صورت حسن، نطق، تدبير، عقل، حواس او نور ور عنايت فرمايلی دي، چې د هغه په وسيله په خپل دنيوي او اخروي مضارو او منافعو باندې پوهيږي، او د ښو او بدو په منځ کې سره تفريق کولی شي، په هر طرف کې يې د پرمختګ او ترقۍ لارې ورته پرانستلي دي، نور مخلوقات تر خپل واك لاندې راوستلی شي، او خپلې چارې ترې اخيستی شي، په وچه کې د حيواناتو پر شا او پر نورو راز راز نواقلو او وسائلو سفر کوي، په سيندونو او بحرونو کې پر بېړيو او جهازونو او نورو نقليه وو وسائلو سره بې تکلّفه تګ راتګ مسافرت کولی شي، له قسماقسم ښو مأکولاتو، مشروباتو، ملبوساتو، کورونو او تعميراتو او د دنيوي نورو وسائلو او وسائطو او د هوسايی (آرام) او هستوګنې د هر راز لوازمو او لواحقو څخه منتفع او ګټور کيږي، د همدغو انسانانو لوی پلار آدم عليه السلام يې د پرښتو «مسجود له» وګرځاوه، او د دوی آخري رسول الله محمد صلی الله عليه وسلم يې د ګردو مخلوقاتو سردار غوره کړ.

يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ فَمَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَٰئِكَ يَقْرَءُونَ كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾

او (ياد کړه) هغه ورځ چې وبه بولو (په نامه سره) هر امّت سره د انبياوو او مشرانو د دوی، نو هر هغه چا ته چې ورکړه شوه اعمالنامه د ده په ښي لاس د ده کې نو دغه (أصحاب اليمين) لولي به اعمالنامې خپلې (په ډېرې خوشالۍ سره) او ظلم به ونه کړی شي (پر دوی) په اندازه د يو نري تار (چې په منځ د زړي د خرماوو کې وي).

تفسير: د قيامت په ورځ به هره فرقه سره له هغه څيزه حاضرېږي چې ده به د هغه پيروي او متابعت کولو، مثلاً مؤمنين له نبي يا له کتاب يا له ديني مشره سره، او کفّار له مذهبي مشر، او لوی شيطان او باطلو معبودانو سره چې فرمايلي يې دي: ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنْصَرُونَ﴾ (۲۰ جزء د القصص سورت (۴۱) آيت (۴) رکوع).

او په حديث کې راغلي دي: «تتبع كل أمة ما كانت تعبد»، په دغه وخت کې د ګردو انسانانو أعمالنامې به هغوی ته رسيږي، د ځينو اعمالنامې به د مخې له طرفه په ښي لاس کې او د ځينو به د شا له طرفه په کيڼ لاس کې وررسيږي، ګواکې دغه يو حسّي علامت دی د مقبوليت او مردوديت لپاره.

﴿أَصْحَابَ الْيَمِينِ﴾ يعنې په ښي لاس کې د عملنامې اخيستونکي، دوی به هغه کسان وي چې په دنيا کې يې حق قبول کړی دی، او خپل فطري شرافت او انساني کرامت يې باقي ساتلی وي، همغسې چې هغوی په دنيا کې سره له پوهېدلو او سنجولو (غور کولو) کار کړی وي، او خپل وړاندې وروسته يې ليدلي وي، په آخرت کې هم همغه احتياط د دوی په کار ورځي، په دغه ورځ کې به دوی له حده زيات خوښ او خوشاله وي، او په ډېر سرور او انبساط سره به خپلې اعمالنامې لولي، او نورو ته به هم وايي: ﴿هَاؤُمُ اقْرَءُوا كِتَابِيَهْ﴾ (۲۹ جزء د الحاقه سورت (۱۹) آيت (۱) رکوع) «راشئ ځما دغه کتاب ولولئ».

باقي نور خلق يعنې ﴿أَصْحَابُ الشِّمَالِ﴾ د هغوی احوال په وروستني آيت کې بيان فرمايلي شوي دي، ځينې د (امام) له لفظه خپله اعمالنامه مرادوي، ځکه چې هلته به خلق د همدغې أعمالنامې پسې ورځي (لنډه يې دا چې په آخرت کې به له هر چا سره همغه معامله وکړه شي، چې وړ او مستحق يې وي، او ظلم به ونه کړی شي پر دوی باندې په اندازه د هغه نري تار چې په منځ د زړيو د خرماوو کې وي.

وَمَنْ كَانَ فِي هَٰذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٢﴾

او هر څوک چې وي په دغه (دنيا) کې ړوند (له پېژندلو د حقه) نو هغه به په آخرت کې هم ړوند وي (له لارې د خلاصي) او ډېر لرې به وي (د نجات او بري) له لارې (د ړندو په شان).

تفسير: يعنې دلته د هدايت د لارې له ليدلو څخه ړانده پاتې وي، او هلته په آخرت کې د جنت د لارې له ليدلو څخه هم ړانده او ډېر لرې ترې پاتې کيږي (موضح القرآن)، دغه د «أصحاب اليمين» په مقابل د «أصحاب الشمال» ذکر دی، ځينو د ﴿وَأَضَلُّ سَبِيلًا﴾ مطلب داسې اخيستی دی، چې په دنيا کې د مافات تلافي ممکنه ده، ولې په آخرت کې له هغه څخه هم ډېر لرې ولوېدل، ځکه چې په قيامت کې د تدارک او تلافي هيڅ امکان نشته.

وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ وَإِذًا لَاتَّخَذُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٣﴾

او په تحقيق شان دا دی چې نژدې وو (کفّار) چې واړوي تا له هغه (قرآن) څخه چې وحې کړې ده مونږ تاته لپاره د دې چې وتړې ته پر مونږ بې له دې قرآنه بل څه، او (که متابعت دې کړی وی تا د دوی؛ نو) په دغه وخت کې به خامخا نيولی به يې وې دوی ته دوست.

تفسیر: له دغو باطني رندو ځخه ځیني شریران خو هغه کسان دي، چې پخپله پر سمه لاره نه راځي، بلکه نور غتې غتې سترګې لرونکي پوهان او هوښیاران هم غواړي چې وغولوي او تېر باسي، لکه چې د مکې معظّمې د کفارو دغې بې حیایي او جسارت ته وګورئ چې غواړي تاسې هم دغه طرف ته متمائل کړي، چې د الله تعالی هغه وحي او احکام چې پر تاسې یې لیږلي دي، د هغو یوه برخه تاسې د دوی له خاطره (معاذ الله) پرېږدئ یا یې بدل کړئ، کله د حکومت، کله د دولت، کله د ښکلیو پیمخو جونو (جینکو) تطمیع او تشویق به یې دوی ته وروړاندې کولو، کله به یې ویل چې: مونږ به له ځرمې (سپلمې) ستا تابع کیږو؛ که چېرې له قرآن ځخه تش همغه برخه لرې کړئ چې د شرک او بت پرستی په نسبت تردید کوي، که په فرض محال (العیاذ بالله) تاسې داسې وکړئ؛ نو خامخا هغوی به تاسې خپل ټینګ دوست په شان منلي وئ، لیکن ستاسې جواب د هغوی په مقابل کې داسې وو: «که تاسې لمر او سپوږمی له اسمانه راښکته کړئ، او یوه یې ځما په یوه موټي کې بل یې ځما په بل موټي کې راکړئ، خو بیا هم محمد صلی الله علیه وسلم د هغه ځیز پرېښودونکی نه دی چې پاک الله د هغه لپاره مبعوث کړی دی، ځو یې تر پایه ونه رسوي، یا خپل سر پرې جار (قربان) نه کړي».

﴿وَلَوْلَآ أَنْ ثَبَّتْنٰكَ لَقَدْ كِدتَّ تَرْكَنُ إِلَيْهِمْ شَيْـًٔا قَلِيلًا ۝ إِذًا لَّأَذَقْنٰكَ ضِعْفَ الْحَيٰوةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ۝﴾

او که نه وی مونږ ټینګ کړی ته (په حق باندې د عصمت)؛ نو خامخا په تحقیق نژدې شوی وې ته چې میلان دې کړی وې دوی ته ځه لږ. (او که لږ ځه میل دې کړی وی؛) نو په دغه وخت کې به خامخا په تحقیق ځکلی به مو وی تا ته دوچند عذاب د ژوندون (په دنیا کې) او دوچند عذاب د مرګ (په آخرت کې)، بیا به نه وه موندلې تا د ځان لپاره پر مونږ باندې مدد کوونکی (په دفع د عذاب کې).

تفسیر: ﴿تَرْكَنُ﴾ له «رکون» ځخه دی، چې ادنی راښکته کېدلو او د قلب ډېر خفیف میلان ته وایي، له دې سره د ﴿شَيْـًٔا قَلِيلًا﴾ قید یې زیات کړ، نو له ادنَی ځنې ډېر ادنی مرتبه ترې مراده شوه، بیا ﴿لَقَدْ كِدتَّ﴾ یې وفرمایه، او د هغه وقوع یې لا لږ کړ، یعني که دغه خبره نه وی چې ته معصوم نبي یې، چې ستا د عصمت ساتنه الله تعالی پخپل خصوصي فضل سره کوي؛ نو د دغو چالاکو شریرانو د فرېب بازۍ ځخه ډېر لږ ځه هغه طرف ته به ستا قلبي میلان ورنژدې کېده، لیکن د انبیاوو علیهم السلام د عصمت تکفّل الله تعالی فرمایلی دی، نو ځکه دغومره یو خفیف تمایل هم په تا کې ونه موندل شو.

له دې نه ظاهرېږي چې د نبي کریم صلی الله علیه وسلم په وجود کې د فطري تقوی قوّت ډېر مضبوط او کلک او بیخي له تزلزل ځخه عاري وو، (که قاري دغه پاس آیات په دقّت سره بیا ولولي؛ او په کې ښه دقیق او ځیر شي؛) نو په دغو کې هم د رسول کریم صلی الله علیه وسلم د فضل او شرف اظهار په نهایت لطیف بیان سره مقصود دی.

مقربینو ته همغسې چې انعامات ډېر دي، ډېر مصائب او بلیّات هم د دوی په برخه کې راځي، او د دوی پر خورا ډېر لږ وړوکي غلطی یا قصور باندې هم سخت عتاب واردیږي، لکه چې ځمونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم مطهّراتو ازواجو ته فرمایلي دي: ﴿يٰنِسَآءَ النَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفٰحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ يُضٰعَفْ لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ﴾ (۲۱ جزء د الأحزاب سورت (۳۰) آیت (۴) رکوع).

نو دغه یې راوښود چې د دوی مرتبه کومه معمولي مرتبه نه ده، که په فرض محال سره له ادنی ځخه ادنی کومه غلطي وي؛ نو په دنیا کې او په برزخ کې او په آخرت کې دوچنده عذاب ورځکولی کیږي، هر مؤمن لره ښایي چې د دغو آیتونو د تلاوت په وخت کې په ګونډو او ځنګنو شي، او په انتهایي خوف او خشیت سره د الله تعالی د جلال او

جبروت په شان کې غور وکړي ! او همغه دعا دې وکړي چې پخپله به رسول الله مبارک کوله: «اللّهمّ لا تکلني إلی نفسي طرفة عین» «ای إلها ! د سترګې د یوه رپولو په اندازه مې هم خپل نفس ته مه خوشې کوه !»، یعنې تل مې همدغه ته حفاظت او ساتنه وکړه ! او پخپل کفالت کې مې وساته !.

وَإِن كَادُوا لَيَسْتَفِزُّونَكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذًا لَّا يَلْبَثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿۷۶﴾

او بېشکه شان دا دی چې نژدې وو (دغه مکې والا او غوښتل یې) چې خامخا وخوځوي تا له ځمکې (د مکې یا د مدینې) لپاره د دې چې وباسي تا له دغې (ځمکې په مکر او فرېب سره) او په دغه وخت کې (که ته یې ایستلی وې)، نو درنګ به نه وی کړی وروسته له (ایستلو) د تا نه مګر لږ (مدّت).

تفسیر: یعنې غواړي چې تاسې په تنګ کړي او ومو ویروي، او له معظّمې مکې څخه مو د باندې وباسي، لیکن دوی دې دغه خبره هم په یاد ولري، که هغوی داسې وکړه؛ نو دوی به پخپله هم تر ډېرو ورځو پورې دلته نشي اوسېدلی، لکه چې همداسې هم وشو، چې د دوی همدغه ظلم، ستم او تیري د دې خبرې سبب شوه چې محمد صلی الله علیه وسلم له معظّمې مکې نه منوّرې مدینې ته هجرت وفرمایه، خو تر دې یو نیم کال وروسته د مکیانو لوی سرداران او مشران له خپلو کورونو څخه ووتل، او د بدر په میدان کې په نهایت ذلت او خوارۍ سره ووژل شول، او له هغه پنځه شپږ کاله وروسته پر معظّمه مکه باندې هم د اسلام قبضه وشوه، د کفّارو هغه حکومت او شوکت تباه او فنا شو، او بالآخر په ډېر لږ مدّت کې نه یواځې په معظّمه مکه کې بلکه کې په ټوله «جزیرة العرب» کې د محمد صلی الله علیه وسلم یو تن مخالف هم پاتې نشو.

سُنَّةَ مَن قَدْ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِن رُّسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿۷۷﴾

(دغه وړاندې) طریقه ځمونږ (په مثل د هغې طریقې ځمونږ ده) په هغه چا کې چې پر تحقیق لیږلي وو مونږ پخوا له تا نه له رسولانو ځمونږ، او نه به مومې ته طریقه (عادت) ځمونږ ته هیڅ تغیر تبدیل.

تفسیر: یعنې ځمونږ هم دغه دستور له قدیمه تر اوسه جاري دی، کله چې په کوم کلي یا ښار کې د الله تعالی نبي ته یې هستوګنه نه ده ورکړې؛ نو پخپله د همغه ځای اوسیدونکي نه دي پاتې شوي.

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ ۖ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿۷۸﴾

قائموه (سم ودروه له ټولو حقوقو سره) لمونځ وروسته له زواله د لمر، تر تیارې د شپې پورې (یعنې ماسپښین، مازدیګر، ماښام، او ماخوستن لمونځونه اداء کړه !)، او له قرائت د فجر (یعنې د سهار لمونځ اداء کړه)، بېشکه چې قرآن لوستل (لمونځ کول) د فجر دی حاضر شوی (یعنې ورحاضریږي ورته ملائک د شپې او د ورځې).

تفسیر: یعنې د دوی د دغو حیلو او پلمو (تدبیرونو) هیڅ پروا مه کوئ، او له سره خپل فکر او چرت پرې مه خرابوئ، تاسې تل خپل رب او مالک ته متوجه اوسئ ! خپل لمونځونه سم صفا اداء کوئ ! ځکه چې تعلّق مع الله داسې یو شیز دی چې انسان ته پر ګردو (ټولو) مشکلاتو او نوائبو (تکالیف) بری او غلبه ورکوي: ﴿وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ﴾ (اول جزء د البقرې سورت (۵) رکوع (۴۵) آیت)، ځمونږ د دې تفسیر په ﴿لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَىٰ غَسَقِ اللَّيْلِ﴾ کې د ماسپښین، مازدیګر، ماښام، ماسختن څلور واړه لمونځونه راغله.

﴿وَقُرْاٰنَ الْفَجْرِ﴾ الآية ـ ښايي (د قرآن الفجر) له تعبيره دې طرف ته اشاره وي، چې په فجر کې د قرائت تطويل مطلوب دی، په حديث کې راغلي دي چې: «د فجر او عصر په وخت کې د شپې او د ورځې د پرښتو په منځ کې سره مبادله واقع کيږي»، لهذا په دغو دوو وختونو کې د ورځې او د شپې د پرښتو اجتماع وي، نو ځمونږ قرائت او لمونځ د دوی په حضور کې د زيار (کوښښ) برکت او ښېګڼې موجب دی، په دغه وخت کې پاس تلونکې پرښتې الله تعالی ته شهادت ورکوي، چې مونږ د خپل تګ راتګ په وخت کې ستا بندګان په لمانځه کې مصروف او مشغول وليدل، علاوه پر دې د سحر په وخت کې طبعاً د سړي زړه هم حاضر او مجتمع وي.

وَمِنَ الَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهٖ نَافِلَةً لَّكَ عَسٰۤى اَنْ يَّبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُوْدًا ﴿۷۹﴾

او په (يوه ټوټه د) شپې کې خوب پرېږده او ويښ اوسه (په لوستلو د قرآن په لمانځه کې) دا زياتي (نفلي) عبادت دی خاص تاته، ښايي چې وبه دروي تا رب ستا په هغه مقام محمود (ستايلي شوي ځای د شفاعت) کې.

تفسير: شاه صاحب ليکي: «يعنې له خوبه راويښ شه! (په تهجّد) کې قرآن ولوله، دغه حکم مو له ګردو څخه زيات پر تا کړی دی، چې تا ته (له ګردو څخه) لويه مرتبه درکوو، يعنې تهجّد مو خاص پر تا واجب کړی دی، او پر امت مستحبّ دی.

(مقام محمود) د عُظمی شفاعت مقام دی، کله چې بل هيڅ يو نبي به هيڅ يو شی نشي ويلی، نو ځمونږ پيغمبر صلی الله عليه وسلم به الله تعالی ته سجده وکړي او په لوړو صفاتو به يې وستايي او بيا به د خلکو لپاره شفاعت وکړي، چې دقيامت د ميدان حشر له عذابه يې خلاص کړي، او د خلکو تر منځ فيصله وکړي، نو الله تعالی به دده شفاعت قبول کړي او په لمړنو او وروستنو خلکو او انبياؤ به د هغه سيادت او افضليت عملاً ثابت شي.

تنبيه: د «مقام محمود» دغه تفسير په صحيحه وو احاديثو کې راغلی دی، او په (بخاري شريف) او په (مسلم شريف) او د احاديثو په نورو مقدّسو کتابونو کې د (کُبری شفاعت) نهايت مفصّل بيان شته.

وَقُلْ رَّبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ وَّاجْعَلْ لِّيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا ﴿۸۰﴾

او ووايه (ای محمده!) ای ربه ځما! ننه باسه ما په ننويستلو رښتيا (ښو سره مديني ته)، او وباسه ما په ويستلو رښتيا (ښو سره له مکې نه)، او وګرځوه ما لره له جانبه خپله يو قوت مدد کوونکی (له اسلامه سره پر کُفر باندې).

تفسير: يعنې چېرې چې زه رسولی کېږم (مثلاً مديني منورې ته)؛ په نهايت پت، عزت، حرمت او شوکت سره مې ورسوه، چې د حق کلمه عُليا وي! او له هر ځای څخه چې ايستل يعنې بيلتون دی (مثلاً له مکې څخه)؛ نو هغه دې هم په پت، غيرت، عزّت، حُرمت، او شوکت سره وي، چې دښمنان ذليل او خوار، او دوستان خوښ او فرحان شي!، او په هر صورت د صداقت فتح او بری وي، او کذب سر ځوړند او ښکته وي!، او داسې غلبه او تسلط راعنايت کړه چې له هغه سره ستا مدد او نصرت هم وي، ځو د حق کلمه عليا، او معاندين ذليل او ښکته وي! په دنيا کې هر يو قانون چې وي: سماوي يا أرضي؛ نو د هغه د انفاذ لپاره تر يوې درجې پورې د حکومت مدد ضروري دی، ځو د هغو کسانو ضرر او فساد او عناد له مخه ورک کړی شي، چې سره له د دلائلو او براهينو له اورېدلو او د لمر په شان د حق واضح کېدلو هم ضد او عداوت چلوي، نو ځکه په (۲۷ جزء د الحديد سورت په (۲۵) آيت (۳) رکوع) کې يې فرمايلي دي: ﴿لَقَدْ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنٰتِ وَاَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتٰبَ وَالْمِيْزَانَ لِيَقُوْمَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ۚ وَاَنْزَلْنَا الْحَدِيْدَ فِيْهِ بَاْسٌ شَدِيْدٌ وَّمَنَافِعُ لِلنَّاسِ﴾ الآية.

﴿وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ ۚ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿٨١﴾﴾

او ووایه (ای محمده ! دوی ته کله چې بېرته ننوتې مکّې ته فاتحاً): راغی حق (اسلام) او په تېښته ورک شو باطل (کفر او شرک)، بېشکه باطل دی ورکېدونکی (بې ثباته).

تفسیر: دغه عظیم الشانه وړاندوینه په معظمې مکې کې شوې وه، چې هلته په ښکاره ډول سره د حق د غلبې کوم سامان نه وو، یعني ووایه ای محمده ! لوی قرآن چې مسلمانانو ته زېری ورکوونکی او باطل له منځه لرې کوونکی او ورکوونکی دی؛ راغی، پس وپوهېږئ چې اوس حق دین غالب شو، او د کفر د تښتېدلو ښېښه یوائې له مکې معظمې څخه نه بلکه له ګردې «جزیرة العرب» څخه په عمل راځي.

په حدیث کې راغلي دي: کله چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم په مکّه معظمه کې په بري ننوت؛ نو په دغه وخت کې د کعبې شریفې په چار چاپېر کې درې سوه او شپېته بُتان وو، رسول الله مبارک په یوې لښتې سره پر ګردو یو یو وار کولو، او داسې به یې فرمایل: ﴿وَقُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ ۚ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا﴾ ﴿قُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَمَا يُبْدِئُ الْبَاطِلُ وَمَا يُعِيدُ﴾

نو هر بُت به پړمخې لوېده، په دغه شان د پاک قرآن یوه وړاندوینه پوره شوه، او بل داسې یو اعلان وکړ شو چې: «هغه کُفر چې له کعبې څخه تښتېدلی دی؛ بیا به له سره بېرته نه راځي»، والحمد لله علی ذلک.

﴿وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَآءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ ۙ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾﴾

او نازلوو (پر تا) له قرآنه هغه څیز چې شفاء دی (له ظاهري او باطني امراضو)، او رحمت دی لپاره د مؤمنانو (چې نفع پرې اخلي)، او نه زیاتوي (دغه قرآن) ظالمانو (کافرانو) ته مګر زیان (هلاکت چې ایمان پرې نه راوړي).

تفسیر: یعنې څرنګه چې د حق له راتګه باطل تښتي؛ قرآني آیات هم بالتدریج نازلېږي، نو روحاني امراض هم لرې کېږي، او له زړونو څخه د باطله وو عقائدو او ذمیمه وو اخلاقو د شکوکو اوشبهاتو رنځورئ بېخي محوه او ورکوي، بلکه ډېر اوقات د هغه له مبارک تأثیر بدني صحت هم حاصلېږي، لکه چې په (روح المعاني او زاد المعاد) او نورو کې د دې فلسفه او تجربه بیان کړی شوې ده.

په هر حال هغه کسان چې ایمان راوړي، یعنې د شفاء دغه نسخه استعمال کړي؛ نو له ګردو قلبي او روحاني امراضو څخه نجات مومي، او د الله تعالی په خصوصي رحمت او ظاهري او باطني نعماوو افتخار حاصلوي، هو ! هغه مریض چې له خپل ځان سره دښمني کوي، او له طبیب او معالجې سره دمخالفت تصمیم وکړي؛ نو ظاهر دی چې په همغه اندازه چې دی له علاجه او دواء څخه نفرت وکړي، او لرې ترې وتښتي؛ په همغه اندازه به زیان وومومي، ځکه چې مرض د زماني له امتداده داسې مهلک شی دی، چې له روحه سره یو ځای له بدنه لرې کېږي، نو دغه آفت د پاک الله له طرفه نه بلکه پخپله د همغه ظالم مریض له لوري راغلی دی، لکه چې په جزء (١١، د التوبه سورت په (١٦) رکوع، (١٢٥) آیت) کې پاک الله فرمایي: ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ﴾

﴿وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ ۖ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ كَانَ يَئُوسًا ﴿٨٣﴾﴾

او کله چې نازل کړو نعمت (او احسان) پر انسان (لکه صحت، وسعت او راحت)؛ نو مخ ګرځوي (له یاد د الله)، او لرې شي ترې په اړخ ګرځولو (له کبره)، او کله چې ورسیږي ده ته شر بدي؛ نو شي دی ناامیده.

تفسير: يعنې د انسان عجب حال دی، کله چې الله تعالی ده ته پخپل فضل سره نعمتونه وربخښي؛ نو احسان يې نه مني، هومره عيش او آرام يې چې ور په برخه شي؛ هغومره يې د هغه حقيقي منعم له طرفه غفلت او اعراض زياتيږي، او د عبوديت له فرائضو څخه ځان وباسي، او غاړه غړول ترې غواړي، بيا کله چې سخت او خراب وخت پرې راشي؛ نو يو ځلي به ګرد اميدونه او اسرې وشکوي، مأيوس او نااميده کيني، ګواکې په دواړو حالاتو کې له پاک الله څخه خپله علاقه شکوي، کله د غفلت په بناء، کله د مأيوسی په اقتضاء (نعوذ بالله من کلا الحالين).

قُلۡ كُلّٞ يَعۡمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِۦ فَرَبُّكُمۡ أَعۡلَمُ بِمَنۡ هُوَ أَهۡدَىٰ سَبِيلٗا ﴿٨٤﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې هر څوک عمل کوي په هغې طريقې چې مناسب وي له حاله د ده (له ښو او بدو)؛ نو رب ستاسې ښه خبردار دی په هغه چا چې هغه ښه موندونکی وي د سمې لارې.

تفسير: يعنې هر يو کافر او مؤمن، معرض او مقبل پر خپلو طريقو، نياتو، طبيعتو او مذاهبو تګ کوي، او په همغه کې بُخت او لګيا وي، ليکن په ياد يې ولرئ چې د الله تعالی له محيط علمه د هيڅ انسان هيڅ يو عمل نشي خارجېدی، الله تعالی د هر چا د عمل طريقه او حرکت او سکنات برابر ګوري، او ښه عالم دی چې کوم يو څومره سم تګ کوي، او په کوم کوم شي کې په څه اندازه چپ (کوږ) تګ کوي؟ يا په کږه لاره ځي؟ او له هر يوه سره سم د هغه له عمل سره معامله کوي.

وَيَسۡـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلرُّوحِۖ قُلِ ٱلرُّوحُ مِنۡ أَمۡرِ رَبِّي وَمَآ أُوتِيتُم مِّنَ ٱلۡعِلۡمِ إِلَّا قَلِيلٗا ﴿٨٥﴾

او پوښتنه کوي له تا نه (ای محمده !) له روح څخه، ووايه (ای محمده ! دوی ته) چې روح له امره د رب ځما دی، او نه ده درکړې شوې تاسې ته له علم (پوهې) څخه مګر لږ غوندې.

تفسير: ﴿وَيَسۡـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلرُّوحِۖ﴾ يعنې انساني روح څه شی دی؟ او د هغه ماهيت، حقيقت څه دی؟ د صحيحينو شريفينو له روايته سره موافق دغه سوال د مدينې منورې يهودانو له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه د ازموينې په ډول کړی وو، او د سيرو رواياتو څخه معلوميږي چې په معظّمه مکه کې قريشو د يهودانو په مشورې دغه پوښتنه کړې ده، نو ځکه د دې آيت په مکيّت او مدنيت کې اختلاف دی، ممکن دی چې نزول يې مکرر وي، والله أعلم.

دلته د دې سوال له اندراجه به غالباً دغه مقصود وي؛ چې دغه خلق د هغو شيانو له پوهېدلو څخه چې ورته اړتيا او ضرورت لري خو اعراض کوي، او په غير ضروري مسائلو کې د عناد او تعنّت (ضد) له لارې جګړې کوي، دوی دغې خبرې ته زيات ضرورت درلود، چې د قرآني وحي له روح څخه باطني ژوندون يې حاصل کړی وی، او د دغې د شفاء له نسخې څخه مستفيد شوي وی: ﴿وَكَذَٰلِكَ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ رُوحٗا مِّنۡ أَمۡرِنَاۚ﴾ (۲۵ جزء د الشوری سورت (۵۲) آيت (۵) رکوع)، ﴿يُنَزِّلُ ٱلۡمَلَٰٓئِكَةَ بِٱلرُّوحِ مِنۡ أَمۡرِهِۦ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ مِنۡ عِبَادِهِۦٓ﴾ (۱۴ جزء د النحل سورت (۲) آيت اوله رکوع)، مګر دوی ته له لرې له کاره او د عنادي مباحثو څخه چېرې فرصت پيدا کېده؟ مثلاً دغو معاندينو به داسې پوښتنې کولې: روح څه شی دی؟ جوهر دی؟ که عرض؟ مادي دی؟ که مجرّد؟ بسيط دی؟ که مرکب؟.

د داسې قسم غامضو او بې ضرورتو مسائلو په پوهېدلو نه نجات موقوف دی، او نه دغه بحثونه د انبياوو د تبليغ له فرائضو سره تعلّق لري، لوی لوی حکماء او فلاسفه تر نن پورې پخپله د (مادې) په حقيقت نه دي مطلع شوي، روح چې په هر حال له (مادې) څخه ډېر لطيف او خفي دی، د هغه اصلي ماهيت او کنهې پورې د رسېدلو څه اميد به وکړی شي؟ د مکې معظمې د مشرکينو د جاهلاتو او د مدينې منورې د يهودانو د اسرائيلياتو مطالعه کوونکو ته معلوم

دي؛ چې هغه قوم چې په ډېرو غټو خبرو او په نهايت واضحو حقايقو هم نشي پوهېدی؛ نو دوی به د روح پر حقايقو د پوهېدلو څه قدرت او استعداد ولري؟.

﴿قُلِ الرُّوْحُ مِنْ اَمْرِ رَبِّيْ﴾ الآية ـ يهودانو د امتحان په مقصد له رسول الله صلی الله عليه وسلم څخه دا پوښتنه وکړه؛ نو پاك الله په واضح صورت دوی ته دغه ور ونه ښود، ځکه چې دوی د هغه د پوهېدلو حوصله نه درلوده، پخوانيو انبياوو عليهم السلام هم له مخلوق سره داسې دقيقې خبرې نه دي کړی، دومره پوهه کافي ده چې د الله تعالی په حکم سره يو شی په بدن کې لويږي، کله چې هغه روح له بدن څخه وځي؛ نو سا هم خيژي او انسان مري.

وَلَىِٕنْ شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِيْٓ اَوْحَيْنَآ اِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهٖ عَلَيْنَا وَكِيْلًا ﴿۸۶﴾ اِلَّا رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ ؕ اِنَّ فَضْلَهٗ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيْرًا ﴿۸۷﴾

او که اراده وفرمايو مونږ نو خامخا بېرته به يوسو هغه څيز چې وحي کړې دی مونږ تاته (يعني قرآن له سينو او له صفحو)، بيا به نه مومې ته خپل ځان ته په دې کار کې پر مونږ کوم وکيل (کفيل چې بېرته يې دروړي). ليکن (پرې مو ښود دا قرآن له جهته د) رحمت له جانبه د رب ستا، بېشکه فضل د دغه (الله) دی پر تا ډېر لوی.

تفسير: يعنې د لوی قرآن علم چې پاك الله تا ته درکړی دی، که الله تعالی اراده وفرمايي او د لږ څه موده له مخې هغه در څخه واخلي؛ نو بيا به يې بل څوك نشي درکولی، ليکن د الله تعالی مهرباني پر تاسې ډېره زياته ده، نو ځکه يې دغه لوی نعمت در عنايت فرمايلی دی، او هيڅ وجه او دليل په لاس کې نشته، چې هغه در څخه بېرته واخلي، او يواځې د عظيمه قدرت اظهار مقصود دی، او هومره چې کامل روح وي، خو بيا د هغه ګرد کمالات موهوب او مستعار دي، او ذاتي نه دي.

قُلْ لَّىِٕنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَاْتُوْنَ بِمِثْلِهٖ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيْرًا ﴿۸۸﴾

ووايه (ای محمده! دوی ته) خامخا که يو ځای شي (ګرد) انسانان او (ګرد) پيريان په دې چې راوړي په شان د دې قرآن (په فصاحت بلاغت او درايت کې)؛ نو رابه نه وړي په شان د دې (قرآن) اګر که شي ځينې د دوی له ځينو نورو سره ملاتړي.

تفسير: د لوی قرآن د اعجازو په متعلق په متعددو مواضعو کې کلام شوی دی، او پر دغه موضوع کې ځمونږ مستقله رساله «اعجاز القرآن» هم چاپ شوې ده، هغه دې ولوستله شي.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ؗ فَاَبٰٓى اَكْثَرُ النَّاسِ اِلَّا كُفُوْرًا ﴿۸۹﴾

او خامخا په تحقيق مکرّر بيان کړی دی مونږ خلقو ته په دې قرآن کې (مثل) له هره قسمه مثاله (لکه ترغيب ترهيب قصص او اخبار چې عبرت پرې واخلي)؛ نو غاړه کېښوده اکثرو خلقو (او راضي نشول په هيڅ) مګر په ناشکرئ (او انکار له حقه).

تفسير: يعنې د دوی د خير غوښتلو لپاره عجيب او غريب مضامين څو څو ځلې په مختلفو اساليبو او په قسم قسم عناوينو بيان کړل شول، ليکن اکثرو احمقانو د هغه قدر ونه کړ، او د احسان منلو په ځای د هغه پر ناشکرئ ګردو سره لاس يو کړ.

وَقَالُوْا لَنْ نُّؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى تَفْجُرَ لَنَا مِنَ الْاَرْضِ يَنْۢبُوْعًا ﴿٩٠﴾ اَوْ تَكُوْنَ لَكَ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيْلٍ وَّعِنَبٍ فَتُفَجِّرَ الْاَنْهٰرَ خِلٰلَهَا تَفْجِيْرًا ﴿٩١﴾ اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ كَمَا زَعَمْتَ عَلَيْنَا كِسَفًا اَوْ تَاْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ قَبِيْلًا ﴿٩٢﴾ اَوْ يَكُوْنَ لَكَ بَيْتٌ مِّنْ زُخْرُفٍ اَوْ تَرْقٰى فِي السَّمَآءِ ؕ وَلَنْ نُّؤْمِنَ لِرُقِيِّكَ حَتّٰى تُنَزِّلَ عَلَيْنَا كِتٰبًا نَّقْرَؤُهٗ ؕ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّيْ هَلْ كُنْتُ اِلَّا بَشَرًا رَّسُوْلًا ﴿٩٣﴾

او وايي (قريش) له سره به ايمان رانه وړو په تا (ای محمده !) تر هغه پورې چې جاري کړې ته مونږ ته له ځمکې (د مکې تل بهيدونکې خوټېدونکې) چينه. يا چې وي تا ته يو باغ له خرماوو او انګورو، نو روانې کړې ته ويالې په منځ د دې باغ کې په روانولو سره، يا چې راوغورځوې ته اسمان لکه چې ګمان کوې ته پر مونږ باندې ټوټې ټوټې، يا چې راولې ته الله او پرښتې مخامخ (ښکاره چې يې ووينو). يا چې وي تا ته يو کور له سرو زرو (يا ملمع په سرو زرو چې په کې کيني)، يا چې پورته وخېژې په اسمان کې، او له سره به ايمان رانه وړو په (تش) ختلو ستا (اسمان ته که چېرې وخېژې) تر هغه پورې چې راکوز کړې پر مونږ باندې داسې يو کتاب چې لولو يې (او تصديق ستا وي په کې)، ووايه (ای محمده ! دوی ته) پاکي ده رب ځما ته، آيا يم زه (يعنې نه يم زه) مګر يو انسان رالېږلی شوی (په شان دنورو رسولانو).

تفسير: کله چې کفّارو د لوی قرآن له اعجازه عاجز شول؛ نو په داسې لرې له مقصده فرمايشونو يې لاس پورې کړ، ځکه چې د دوی دغه عرض لپاره د استفادې او انتفاع نه وو، او محض تعنّت او عناد د هغوی مقصود وو.

په ﴿اَوْ تُسْقِطَ السَّمَآءَ﴾ کې هغه طرف ته اشاره ده چې د (۹ آيت سبأ سورت په (۱) رکوع کې) داسې ارشاد شوی دی: ﴿اِنْ نَّشَاْ نَخْسِفْ بِهِمُ الْاَرْضَ اَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَآءِ ؕ﴾

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُّؤْمِنُوْۤا اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدٰۤى اِلَّاۤ اَنْ قَالُوْۤا اَبَعَثَ اللّٰهُ بَشَرًا رَّسُوْلًا ﴿٩٤﴾

او نه دي منع کړي دې خلقو لره له دې نه چې ايمان راوړي کله چې راغی دوی ته بيان د حق (په ژبه د رسول) مګر (منع کړي دي خلق) دې خبرې چې ويلې به دوی: آيا رالېږلی دی الله يو سړی (يو انسان) رسول؟ ! (او پرښته يې ولې نه رالېږله).

تفسير: يعنې سره د هدايت د رڼا د رسېدلو د دوی سترګې خلاصې نشوې، او در ګرده به يې هم دا ويل چې بنی آدم څرنګه د الله تعالی رسول کېدی شي؟ که پاک الله نبي لېږه؛ نو له اسمانه به يې کومه پرښته رانښکته کوله.

د يادونې وړ ده هغه څوک چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم بشريت نه مني، ددغه کفارو له شبهې څخه متأثر دی او د قرآن کريم له صريحې نصوصو څخه سر غړونه کوي، لکه چې فرمائي:

قُلْ لَّوْ كَانَ فِي الْاَرْضِ مَلٰٓئِكَةٌ يَّمْشُوْنَ مُطْمَئِنِّيْنَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِمْ مِّنَ السَّمَآءِ مَلَكًا رَّسُوْلًا ﴿٩٥﴾

ووايه (ای محمده !دوی ته) که چېرې وی په ځمکه کې ملائکې (په بدل د انسان) چې ګرځېدلې په آرام سره (په شان د انسانانو)؛ نو خامخا رالېږلې به وه مونږ پر دوی باندې له اسمانه يو پرښته رسول.

تفسير: يعنې که دغه ځمکه د بني آدمانو په ځای د پرښتو کلي او د هستوګنې ځای وی؛ نو بېشکه موزون به وی چې مونږ کوم پرښته نبي ګرځولې او لېږلې وی، که د بني آدمانو په طرف پرښته خپل اصلي صورت سره ولېږله شي؛ نو

زړونه او سترګې له سره د هغې د ليدلو توان نه لري، نو له هغه څخه به څرنګه مستفيد کېدی شوی؟، او که د بني آدمانو په صورت راشي؛ نو خلق به په اشتباه کې لويږي، دغه تقرير د «الأنعام» د سورت په اوله رکوع کې تېر شوی دی، هغه دې ولوستل شي !.

﴿قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ شَهِيْدًا بَيْنِيْ وَبَيْنَكُمْ ۭ اِنَّهٗ كَانَ بِعِبَادِهٖ خَبِيْرًا ۢ بَصِيْرًا﴾ ﴿۹۶﴾

ووايه (اى محمده ! دوی ته) کافي دی الله شاهد په منځ ځما او ستاسې کې، بېشکه چې الله دی په بندګانو خپلو ښه خبردار ښه ليدونکې.

تفسير: هغو کسانو چې داسې به يې ويل: ﴿اَوْ تَاْتِيَ بِاللّٰهِ وَالْمَلٰۗىِٕكَةِ قَبِيْلًا﴾ يعنې که الله له مونږ سره مخامخ شي، او ستا تصديق وکړي؛ نو هله به يې ومنو، نو يې وفرمايل چې: الله اوس هم پخپل فعل سره ځما تصديق کوي، ځکه چې هغه عليم او خبير دی، اوګوري چې زه د نبوّت وظايف انجاموم او ځما له هغو ګردو مصائبو څخه چې يې تېروم، او له هغو مساعيو څخه چې په پټه او ښکاره يې کوم؛ پوره خبردار دی، او سره له هغه دی له ما سره مرسته (مدد) کوي، او ځما په لاس او ژبه متماديًا داسې علمي او عملي نښې ښکاره کوي؛ چې خارق العاده او د ده د عمومي قدرتي قانون څخه ډېر لوړ او عالي دي، هغه ځما مقصد يومًا فيومًا کامياب، بريالی، کامران، او وسيع الأثر ګرځوي، او تکذيب کوونکي ته قدم په قدم تنبيه ورکوي، چې په دې عمل سره بيخي تاسې فلاح نشئ موندلی، آيا دغه د الله تعالى له جانبه فعلي ښکاره شهادت نه دی؟ چې زه په دغه خپله دعوى کې صادق يم؟ آيا له يوه مفتري سره پاک الله هم داسې معاونت او مرستې کوي؟.

﴿وَمَنْ يَّهْدِ اللّٰهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۚ وَمَنْ يُّضْلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ اَوْلِيَاۗءَ مِنْ دُوْنِهٖ ۭ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَلٰي وُجُوْهِهِمْ عُمْيًا وَّبُكْمًا وَّصُمًّا ۭ مَاْوٰىهُمْ جَهَنَّمُ ۭ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنٰهُمْ سَعِيْرًا﴾ ﴿۹۷﴾

او هر هغه چاته چې سمه لاره وښودله الله؛ نو همغه د سمې لارې موندونکی دی، او هر څوک چې يې ګمراه کړي (الله)؛ نو له سره به نه مومې ته دوی ته نور دوستان بې له دغه (الله څخه چې سمه لاره ورونيي)، او راجمع به کړو (مونږ) دوی لره په ورځ د قيامت کې (نسکور تلونکي په سبب د بدو عملونو د دوی) پر مخونو خپلو چې ړانده او ګونګيان او کاڼه به وي، ځای د دوی به دوزخ وي، هر کله چې غلې شي (لمبې د دوزخ) زيات به کړو دوی ته تېز اور.

تفسير: يعنې د قيامت په ځينو مواطنو کې به کفّار پر خپلو مخونو نسکور ړانده او ګونګيان او کاڼه کړی شوي بيولی کيږي، په حديث کې راغلي دي چې لويو اصحابو عرض وکړه، چې يا رسول الله ! دوی به څرنګه په خپلو مخونو نسکور بيولي کيږي، رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل: هغه قادر مطلق يې چې پر پښو بيولی شي؛ همغه قادر دی چې په سر يې هم روان کړي.

پاتې شو د دوزخيانو پړمخې کشول (راښکل)؛ نو هغه به وروسته د دوزخ د داخلېدو څخه وي: ﴿يَوْمَ يُسْحَبُوْنَ فِي النَّارِ عَلٰي وُجُوْهِهِمْ ۭ ذُوْقُوْا مَسَّ سَقَرَ﴾ (۲۷ جزء د القمر (۴۸) آيت (۳) رکوع).

﴿ذٰلِكَ جَزَاۗؤُهُمْ بِاَنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِنَا وَقَالُوْٓا ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا وَّرُفَاتًا ءَاِنَّا لَمَبْعُوْثُوْنَ خَلْقًا جَدِيْدًا﴾ ﴿۹۸﴾

دا (عذاب) جزاء د دوی ده په سبب د دې چې بېشکه دوی کافران شوي وو په آيتونو ځمونږ او ويل به دوی: آيا کله چې شو مونږ هډوکي او خاورې ريژېدلې، آيا مونږ خامخا بيا پورته کاوه شو په پيدايښت نوي سره؟ !.

﴿اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِيْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ قَادِرٌ عَلٰٓى اَنْ يَّخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ اَجَلًا لَّا رَيْبَ فِيْهِ فَاَبَى الظّٰلِمُوْنَ اِلَّا كُفُوْرًا﴾ ﴿٩٩﴾

آیا نه ګوري دوی (او نه دي خبر په دغه) چې بېشکه هغه الله چې (په خپل کامله قدرت سره) يې پيدا کړي دي اسمانونه او ځمکه، قادر دی پر دې چې پيدا کړي په مثل د دوی (نور ډېر)؟، او مقرر کړی يې دی دوی ته يو اجل (نېټه) چې نشته هيڅ شک په هغه کې، نو منعه راوړه (او ونه منله) ظالمانو (هيڅ شی) مګر ناشکري (او انکار له بعثه او حشره).

تفسير: يعنې هغه لوی ذات چې دومره لوی اجسام يې پيدا کړي دي، نو آيا هغه ته ستاسې په شان د يوه وړوکي شي پيدا کول څه اشکال لري؟ ﴿لَخَلْقُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَكْبَرُ مِنْ خَلْقِ النَّاسِ﴾ (۲۴ جزء د المؤمن (غافر) سورت (۵۷) آيت (۶) رکوع).

﴿فَاَبَى الظّٰلِمُوْنَ اِلَّا كُفُوْرًا﴾ يعنې سره د دومره واضحه وو مضامينو او دلائلو د اورېدلو سره هم د دې بې انصافانو په کُفر او ضلال او ناشکرۍ کې همغه ترقي او پرمختګ ليدل کيږي، او لږ څه هم په لاره نه راځي.

﴿قُلْ لَّوْ اَنْتُمْ تَمْلِكُوْنَ خَزَآئِنَ رَحْمَةِ رَبِّيْٓ اِذًا لَّاَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْاِنْفَاقِ ۚ وَكَانَ الْاِنْسَانُ قَتُوْرًا﴾ ﴿١٠٠﴾

ووايه (ای محمده ! دوی ته) که چېرې تاسې مالکان شئ د خزانو د رحمت د رب ځما؛ نو په دغه وخت کې هرومرو (خامخا) منع به راوړئ (بخل وکړئ) د وېرې د (خلاصېدو د مال په) انفاق (کې)، او دی انسان زړه تنګ او بخل کوونکی.

تفسير: په تېره رکوع کې يې فرمايلي وو: ﴿اِلَّا رَحْمَةً مِّنْ رَّبِّكَ ؕ اِنَّ فَضْلَهٗ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيْرًا * قُلْ لَّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلٰٓى اَنْ يَّاْتُوْا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ﴾ الآية ـ «الله تعالی په خپل رحمت پر تاسې لوی فضل کړی دی، چې د قرآن په شان يو بېمثاله دولت يې عطاء فرمايلی دی»، په منځ کې يې د مخالفينو د تعنّت او عناد او له کاره وتلي مطالبات، اعراض او تکذيب او د هغو د نتائجو ذکر وکړ، دلته بيا د همغه پخواني مضمون په طرف عود (واپسي) کړی شوی دی، يعنې يوه بنده ته داسې عظيم الشأن رحمت او عديم النظير دولت وربخښل د همغه حقيقي جواد او مطلق وهّاب له شأنه څخه کېدی شي، چې د هغه سره د غير متناهي رحمت خزانې دي، او کوم مستحق ته زيات څخه په زيات ورکولو کې نه ده ته د فقر او مسکنت وېره پيدا کيږي، او نه د دې خبرې انديښنه ورته پېښېدی شي چې هغه بل به ځما په ورکړه او امداد ځما مقابل او مخامخ شي، يا وروسته د دې امداد د هغه لاس به پر ما پورته او زه به ترې ښکته شم، الله قدّوس د تنګ زړه او ډارېدونکي انسان په شان العياذ بالله تنګ زړی نه دی، چې که هغه (انسان) د رحمت د خزانې مختار مالک وګرځولی شي؛ خو بيا هم د ده له طبيعت څخه بخل او تنګ زړه توب نه ځي، او د کوم يو مستحق د ورکړې څخه دومره ويريږي، چې ځما ګرد شته او ثروت به په کې صرف شي، او زه به تش لاس په ميدان کې پاتې شم، يا خپل مال چې زه نن پر هغه لګوم؛ نه چې هغه سبا ورځ ځما سيال او شريک يا له ما څخه زيات ښاغلی شي، په هر حال که د الهيه رحمت خزانې ستاسې په قبضه کې وی؛ نو تاسې به هيچا ته هيڅ شی نه ورکول.

﴿وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوْسٰى تِسْعَ اٰيٰتٍۭ بَيِّنٰتٍ فَسْـَٔلْ بَنِيْٓ اِسْرَآءِيْلَ اِذْ جَآءَهُمْ فَقَالَ لَهٗ فِرْعَوْنُ اِنِّيْ لَاَظُنُّكَ يٰمُوْسٰى مَسْحُوْرًا﴾ ﴿١٠١﴾

او البته په تحقيق ورکړي دي مونږ موسی ته نهه معجزې ښکاره، نو پوښتنه وکړه (ای محمده ! د علماوو) د بني اسرائيلو څخه کله چې راغی (موسی) دوی ته؛ نو وويل دغه (موسی) ته فرعون: بېشکه زه ګمان کوم پر تا ای موسی د سحر کړی شوي.

تفسير: يعنې همغسې چې پاک الله تاسې ته ای محمده صلی الله عليه وسلم پخپل فضل او رحمت سره عظيم قرآن عنايت کړی دی، او نو ډېر مراحم يې هم پر تا مبذول فرمايلي دي؛ همداسې مونږ پخوا له دې نه موسی عليه السلام ته ښکاره نښې او معجزې د ده د حاله سره مناسب عنايت فرمايلي دي څه وخت چې ده بني اسرائيلو ته د فرعون له ظلمونو څخه د نجات بخښلو لپاره تشريف راوړی وو، که يې غواړې نو د بني اسرائيلو د باخبره او منصف مزاجه علماوو څخه پوښتنه وکړه، او ويې ګوره چې تر کومه ځايه پورې صحيح دي.

تنبيه: هغه نهه معجزې دا دي: ۱- يد بيضاء، ۲- عصا، ۳- سنين، ۴- نقص الثمرات، ۵- طوفان، ۶- جراد، ۷- قمل، ۸- ضفادع، ۹- دم (په ځينو تفاسيرو کې طوفان، قحط، او د نقص الثمرات په ځای حجر، بحر او رفع الطّور راغلی دی)، د الأعراف «د سورت په (۱۶) رکوع کې ځمونږ د دغه فوائد موضح القرآن» د ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ﴾ الآية ـ په تفاسيرو کې مو د هغه تفصيل ليکلی دی، هلته دې وکتلی شي.

قَالَ لَقَدْ عَلِمْتَ مَآ أَنزَلَ هَٰٓؤُلَآءِ إِلَّا رَبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ بَصَآئِرَ وَإِنِّى لَأَظُنُّكَ يَٰفِرْعَوْنُ مَثْبُورًا ﴿۱۰۲﴾

وويل (موسی بيا) خامخا په تحقيق پوهېږې (ته پخپل زړه کې) چې نه دي نازلې کړې دغه (نهه معجزې هيڅا) مګر رب د اسمانونو او د ځمکې، معجزې ښکاره (چې هر يوه دلالت کوي په نبوّت ځما)، او په تحقيق زه خامخا ګمان کوم پر تا ای فرعونه د هلاک شوي (مغلوب کم عقله).

تفسير: يعنې اګر که ستا ژبه انکار کوي، مګر ستا زړه ډېر ښه پوهيږي چې دغه عظيم الشأن نښان ستا د ستر ګو د خلاصولو لپاره همغه قادر او قاهر الله درښوولی دی، چې د آسمان او د ځمکې حقيقي مالک دی، اوس که کوم سړی عمداً محض د ظلم او تکبّر د لارې له حقه انکار وکړي، د هغه په نسبت به پرته له دې نه څه خيال کولې شي، چې د ده د تباهۍ وخت پر سر رسېدلی دی، له دې نه معلوم شو چې ايمان د پوهېدلو نوم نه بلکه د منلو نوم دی (يعنې عقيده او عمل): ﴿وَجَحَدُوا۟ بِهَا وَٱسْتَيْقَنَتْهَآ أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا﴾ (۱۹ جزء د النمل سورت (۱۴) آيت اوله رکوع).

فَأَرَادَ أَن يَسْتَفِزَّهُم مِّنَ ٱلْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَٰهُ وَمَن مَّعَهُۥ جَمِيعًا ﴿۱۰۳﴾

نو اراده وکړه (فرعون) د دې چې وخوځوي او لرې کړي دوی له ځمکې (د مصر)؛ نو ډوب مو کړ فرعون او هر هغه څوک چې له ده سره وو ټول.

تفسير: کله چې فرعون وليد چې ورځ په ورځ د موسی عليه السلام اثر زياتيږي؛ نو داسې انديښنه ور پيدا شوه، چې بني اسرائيل چېرې زور او قوت ونه نيسي، نو ځکه يې د هغوی په زيات ربړولو (تکليف کولو) شروع وکړه، او داسې يې مقرره کړه، چې دوی په مصر کې په امن او راحت سره ژوندون ونه کړی شي، خو بالآخر مونږ همدغه فرعون او فرعونيان پرېښودل، او د قلزم په بحيره کې مو ګرد هغه ظالمان ډوب کړل.

وَقُلْنَا مِنۢ بَعْدِهِۦ لِبَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ٱسْكُنُوا۟ ٱلْأَرْضَ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ ٱلْءَاخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿۱۰۴﴾

او ومو ويل وروسته (د غرق) د فرعون بني اسرائيلو ته چې اوسئ تاسې (اوس په دې) ځمکه (د مصر) کې؛ نو کله چې راشي وعده د آخرت (يعنې قيامت)؛ نو به راولو تاسې (سبطيان او قبطيان په محشر کې حساب ته يو ځای) ګډوډ.

تفسیر: یعنې پاك الله د ظالمانو بېخ او بکرو ویست، او تاسې ته یې د هغوی د مرییتوبه نجات درکړ، اوس (مصر) ته (یا شام) هر چېرته مو چې زړه غواړي؛ په آزادۍ او هوسایۍ (آرام) سره تلی شئ، کله چې قیامت راشي بیا به یو ځلې تاسې او ستاسې تباه شوي دښمنان سره یو ځای کوو، او هلته به د شقي او سعید، هالك او ناجي دائمي فیصله صادریږي.

وَبِالْحَقِّ اَنْزَلْنٰهُ وَبِالْحَقِّ نَزَلَ ؕ وَمَاۤ اَرْسَلْنٰكَ اِلَّا مُبَشِّرًا وَّنَذِيْرًا ﴿۱۰۵﴾

او په حقه نازل کړی مو دی دغه (قرآن) او په حقه سره نازل شوی دی (او له اوله او تر آخره محفوظ دی)، او نه یې لیږلی مونږ ته (ای محمده !) مګر زیری ورکوونکی (مؤمنانو ته په نعیم سره) او ویروونکی (کافرانو ته په جحیم سره).

تفسیر: د موسی علیه السلام د معجزاتو او نورو خبرو د ذکر کولو څخه وروسته بیا د کلام مخ یې د لوی قرآن په لوري وګرځاوه، یعنې موسوي معجزات پر خپل ځای پرېږدئ، لیکن هغه ښکاره معجزې چې محمد صلی الله علیه وسلم ته ورکړی شوي دي؛ په هغو کې له ګردو څخه لویه علمي معجزه همدغه عظیم الشأن قرآن دی، چې هغه مو سم له حکمته سره پخپل عظیم علم او په اعلی درجه صداقت مشتمل کړی او لیږلی دی، او پوره په همغه صداقت سره تاسې ته رسېدلی دی، او په منځ کې یې لږ څه تغییر او تبدیل هم نه دی واقع شوی: ﴿فَاعْلَمُوْۤا اَنَّمَاۤ اُنْزِلَ بِعِلْمِ اللّٰهِ وَاَنْ لَّاۤ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ﴾ (١٢ جزء د هود سورت (٢) رکوع، (١٤) آیت).

وَقُرْاٰنًا فَرَقْنٰهُ لِتَقْرَاَهٗ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَّنَزَّلْنٰهُ تَنْزِيْلًا ﴿۱۰۶﴾

او قرآن نازل کړی دی مونږ هغه ټوټه ټوټه (لږ لږ) لپاره د دې چې ولولې ته (ای محمده !) دغه (قرآن) په خلقو باندې په آرام سره، او نازل کړی دی مونږ دغه قرآن په نازلولو سره.

تفسیر: د لوی قرآن له رالیږلو څخه اصلي مقصد د هغه پوهېدل او پرې عمل کول دي، چې همدغه ته تدبّر او تذکّر وایي، لیکن د هغه تش الفاظ او حروف هم له نورانیت او برکته تش نه دي: ﴿كِتٰبٌ اَنْزَلْنٰهُ اِلَيْكَ مُبٰرَكٌ لِّيَدَّبَّرُوْۤا اٰيٰتِهٖ وَلِيَتَذَكَّرَ اُولُوا الْاَلْبَابِ﴾ (٢٣ جزء د ص سورت (٢٩) آیت (٢) رکوع)، نو ځکه د هغه سورتونه او آیتونه سره بېل بېل کړی شوي دي، څو د تلاوت کولو په وخت کې پوره تسهیلات وي، او د ویونکي او اورېدونکي د علم، فهم، حفظ او نورو ته هم اساني وي، او ورو ورو یې ځکه را نازل کړ؛ چې څرنګه حالات به راوړاندې کېده، د هغه سره به مناسب احکام او هدایات صادر بده، څو هغه جماعت چې وروسته له دې نه د ګردې دنیا معلّمان او لاره ښوونکي ګرځېدل؛ د هر آیت او حکم موقع او محل او نور خصوصیات هم په ښه شان سره په یاد وساتلی شي، او د راتلونکو نسلونو لپاره د کوم آیت د بې موقعه استعمالولو ګنجایش نه وي پاتې.

قُلْ اٰمِنُوْا بِهٖۤ اَوْ لَا تُؤْمِنُوْا ؕ اِنَّ الَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهٖۤ اِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ يَخِرُّوْنَ لِلْاَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿۱۰۷﴾ وَّيَقُوْلُوْنَ سُبْحٰنَ رَبِّنَاۤ اِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُوْلًا ﴿۱۰۸﴾

ووایه (ای محمده ! دوی ته) چې ایمان راوړئ په دې قرآن یا ایمان نه راوړئ، بېشکه هغه کسان چې ورکړی شوی دی دوی ته علم پخوا له دغه (قرآنه) کله چې ولوستی شي پر دوی (دغه قرآن؛ نو) نسکور پرېوځي دوی (په ځمکه) په زنو (وچولو «تندو» خپلو) په دې حال چې سجده کوونکي وي (تعظیمًا وتشکرًا). او وایي دوی: پاکي ده رب څمونږ ته، په تحقیق سره ده وعده د رب څمونږ خامخا کېدونکې.

تفسير: يعني تاسې يې منئ که يې نه منئ؛ د لوی قرآن د حقانيت او د رسول الله مبارک د رسالت تصديق هغه منصف مزاجه اهل العلم کوي چې د پخوانيو سماويه وو کتابونو د بشاراتو څخه خبرداره دي؛ دوی د دغه پاک کلام د اورېدلو څخه پرمخې پر خپلو زنو سرونه په سجده ږدي، او وايي سبحان الله دا څومره عجيب او غريب کلام دی، بېشکه د الله تعالی هغه وعده پوره کېدونکې ده، چې د موسی عليه السلام په ژبه د تورات په کتاب (سفر استثناء) کې کړی شوې وه چې (ای بني اسرائيلو ! زه به ستاسې په ورونيو (بني اسماعيل) کې يو نبي مبعوث کوم، چې د هغه په خوله کې به خپل کلام اچوم) بلا شُبهه هغه همدا کلام دی چې د محمد صلی الله عليه وسلّم په مبارکه خوله کې اچولی شوی دی، کله چې اهل العلم د قرآن د حقّانيت تصديق کوي؛ نو اوس د جاهلانو له انکاره هغه ته هيڅ يو اعتراض نه دی متوجّه.

وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾

او نسکور پرېوځي دوی (پر ځمکه) پر وچولو (تندو) خپلو چې ژاړي دوی (د الله له وېرې) او زياتوي دوی ته (اورېدل د قرآن) عاجزي.

تفسير: يعني کله چې پاک قرآن اوري؛ پر دوی رقّت طاري کيږي، او په سجده لوېږي، او په تواضع، عجز او نياز کې تزييد کوي، کله چې سر په سجده ږدي؛ نو لا د دوی د عجز او نياز په مراتبو کې تزييد پيدا کيږي، د اذقان (زنو) په لفظ کې ښايي دې طرف ته هم اشاره وي، چې په سجود کې زياته مبالغه کوي، ګواکې خپلې زنې هم پر ځمکه لګوي، يا به دغه محض د سجود علی الوجه څخه کنايه وي، والله أعلم.

قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوِ ادْعُوا الرَّحْمَٰنَ ۖ أَيًّا مَّا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ۚ

ووايه (ای محمده ! دوی ته) وبولئ تاسې الله، يا وبولئ تاسې رحمان، هر يو نوم يې چې وبولئ (او واخلئ تاسې؛ پس هغه ښه دی)؛ نو ده لره دي نومونه ډېر ښائسته.

تفسير: د سُجود او خشوع او نورو په مناسبت دلته د دعاء (د الله د بلنې) او د دعاء په مناسبت په وروستني آيت کې د «صلوة» ذکر کړی شوی دی، واقعه دا ده چې د الله تعالی له نومونو څخه د عربو مشرکينو په نزد د «الله» لفظ استعمال ډېر زيات وو، او د ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ لفظ او نوم په دوی کې دومره مأنوس نه وو، البته په يهودانو کې د ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ اسم کثير الاستعمال وو، په عبراني کې هم دغه مبارک اسم همداسې مقدّسه معنی درلوده، لکه چې په عربي کې يې لري، د بل لوري (مسيلمة الکذّاب) هم خپل لقب «رحمن اليمامة» ايښی وو.

الغرض مشرکانو پر الله د ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ د اسم له اطلاقه بد وړل، او تور به يې ځنې خوړ، او په وحشت کې به ترې لوېدل، لکه څه مهال (وخت) چې د رسول الله مبارک له ژبې څخه يې ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ اورېده؛ نو په خپلو منځونو کې به يې ويل چې: محمد مونږ د دوو معبودانو له بللو څخه منع کوي، او دی پخپله ماسوا د الله څخه ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ ته هم غږ کوي.

يهودانو به داسې شکايت کولو چې په محمّدي اذکارو کې او اورادو کې ولې د ﴿الرَّحْمَٰنُ﴾ د نامه ذکر په دغه اندازه زيات نه دی لکه چې په مونږ کې شته؟ نو د دغو دواړو ځواب په دغه آيت کې ورکړی شوی دی، چې لفظ «الله» او لفظ د «رحمن» دواړه د يوه منبع الکمالات ذات دوه نومونه دي، د صفاتو او د اسماوو د تعدُّد څخه د ده د ذات تعدّد نه لازميږي، او نه د هغه څيز د توحيد سره څه منافات لري، پاتې شوه دغه خبره چې يو نوم ولې په کثرت استعماليږي؟ نو وپوهېږئ چې د پاک الله هومره چې أسماء الحُسنی دی؛ له هغو څخه هر يو نوم چې واخلئ او په

هغه سره پاک الله ته غږ وکړئ؛ صحيح دی، او مقصود ترې همغه يو ذات دی، او د عنواناتو او تعبيراتو په تنوّع سره معنوَن نه بدليږي.

وَلَا تَجْهَرْ بِصَلَاتِكَ وَلَا تُخَافِتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿۱۱۰﴾

او ډېر ظاهروالی مه کوه په (قرائت د) لمانځه خپل کې، او مه کوه ډېر پټوالی په هغه کې، او ولټوه په منځ د دغه (جهر او اخفاء) کې يوه لاره (متوسّطه).

تفسير: يعنې په جهري لمانځه کې (او همداسې په ادعيه وو او اورادو او نورو کې هم نه ډېر په زور سره غږېدل په کار دي، او نه ډېر په ورو سره ويل لازم دي، بلکه منځنی او متوسط قرائت موزون دی (موضح القرآن).

په احاديثو کې دي: کله چې په مکّه معظّمه کې قرائت په زوره سره لوستل کېده؛ نو مشرکينو به د هغه په اورېدلو سره هم قرآن او هم د هغه ليږونکي او د هغه راوړونکي او هم ويونکي په نسبت او شان کې چټي (بېکاره) خبرې او اپلتې ويلې، نو ځکه رسول الله صلی الله عليه وسلم په ډېر ورو ورو لوستلو شروع وکړه، نو په دغه مناسبت دا آيت نازل شو، يعنې نه دومره په زور يې ولوله، چې مشرکين يې په خپلو کورونو او مجالسو کې واوري، او نه دومره ورو ورو يې ولوله؛ چې پخپله ستا ملګري هم هغه وانه وري، او ترې مستفيد نشي، افراط او تفريط دواړه پرېږدئ ! او متوسّطه رويه ځان ته غوره کړئ ! چې په هغې سره قلب متأثر کيږي، او تشويش بيخي ورک کيږي، نو هر کله چې دوی مدينې منورې ته هجرت وکړو، نو دغه حکم ختم شوو.

تنبيه: ددې آيت شريف او د الأعراف سورت د (۱۸۰) د آيت شريف څخه دا راڅرګنديږی چې الله تعالی په دعاء او په ذکر کې په هغه نومونو ياد شي او وبلل شي په قرآني يا صحيح نبوي نصوصو کې ثابت وي، او له هغه نومونو څخه ځان وساتل شي چې په شرعي نصوصو کې د هغې ثبوت نه وی، بلکه د هرې ژبې خاوندانو به خپله ژبه کې په الله تعالی نوم ايښی وي، تر څو له هغه الحاد څخه ځان وژغورل شي چې د الأعراف په سورت کې ورڅخه منع راغلې ده.

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ وَكَبِّرْهُ تَكْبِيرًا ﴿۱۱۱﴾

ووايه (ای محمده !) چې ټوله ثنا صفت هغه الله لره دي چې نه يې دی نيولی څوک ولد (لکه چې يهودان او نصاری يې وايي)، او نشته ده ته شريک په ملک (سلطنت) کې (لکه چې مشرکان وايي) او نشته ده ته څوک دوست له جهته د عاجزۍ (لکه چې کتابيان يې وايي)، او نسبت د لويي وکړه الله ته (هر وخت) په لويۍ کاملې سره.

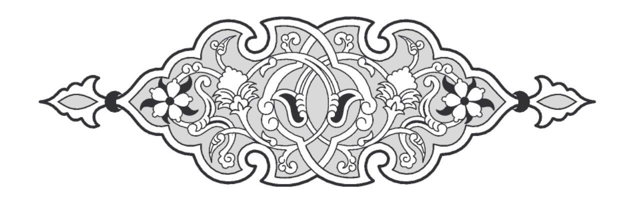
تفسير: له لمانځه څخه وروسته د خالص توحيد ذکر يې وفرمايه او سورت يې ختم کړ، يعنې ګرد محامد او ثناوې خاص د هغه الله تعالی لپاره دي، چې په خپلو ګردو صفاتو او کمالاتو کې واحد دی، او له هر راز (قسم) عيوبو او قصورو او نقصو او فتورو څخه بيخي پاک او منزّه دی.

د ده په ذات کې هيڅ قسم داسې ضعف او کمزوري نشته، چې د هغه د تلافۍ لپاره بل چا ته اړ يا محتاج شي، له بل چا څنې په مدد اخيستلو کې درې احتماله کېدی شي، يا له وړوکي څخه مدد وغوښتی شي، لکه چې پلار له اولاد څخه مدد اخلي، يا له مساوي څخه لکه چې يو شريک له بل شريک څخه مرسته غواړي، يا له لوی څخه لکه چې کمزور او ضعيف انسان د ذلّت او مصيبت په وخت کې له غټانو او مشرانو څخه امداد غواړي، په دغه آيت کې

د دغو دریو وارو نفي وکړه شوه، ګواکې په ﴿لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا﴾ سره د اول احتمال او په ﴿وَّلَمْ يَكُنْ لَّهٗ شَرِيْكٌ فِي الْمُلْكِ﴾ سره دوهم او په ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَّهٗ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ﴾ سره د دریم احتمال د نفي کولو څخه وروسته په ﴿وَكَبِّرْهُ تَكْبِيْرًا﴾ کې یې د خپل عظمت او کبریائي په لوري مونږ ته توجّه راکړه.

یعنې انسان ته لازم دي چې د الله تعالی پر عظمت او کبریائي له زړه او په ژبه سره اقرار وکړي، او هغه جلّ وعلا له له هر راز کمزوریو څخه ارفع او اعلی وګڼي، او لطف دا دی چې په ﴿لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا﴾ کې د نصاری او په ﴿وَّلَمْ يَكُنْ لَّهٗ شَرِيْكٌ فِي الْمُلْكِ﴾ کې د مشرکانو او په ﴿وَلَمْ يَكُنْ لَّهٗ وَلِيٌّ مِّنَ الذُّلِّ﴾ کې د هغو یهودانو تردید وشو، چې د هغو په نزد د الله ببړیَ د یعقوب علیه السلام په مقابل کې مقاومت ونشو کولی (العیاذ بالله).

تمّت سورة بنیَ اسرآئیل بعون الله وحُسن توفیقه، فلله الحمد والمنّة.

«د (الکهف) سورت مکي دی، پرته له (۲۸) آیت څخه او له (۸۳ـ۱۰۱) آیته پورې چې مدني دي، (۱۱۷) آیته، او (۱۲) رکوع لري، په تلاوت (۱۸) او په نزول کې (۶۹) سورت دی، وروسته د «الغاشية» له سورت څخه نازل شوی دی».

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

(شروع کوم) په نامه د الله چې ډېر زیات مهربان پوره رحم کوونکی دی.

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْۤ اَنْزَلَ عَلٰى عَبْدِهِ الْكِتٰبَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَّهٗ عِوَجًا ﴿١﴾

هر ثنا صفت خاص الله لره دی، هغه (الله) چې نازل کړی (یې) دی پر بنده خپل (محمد صلی الله علیه وسلم) کتاب (قرآن)، حال دا چې نه یې دی ګرځولی په دې قرآن کې هیڅ کوږوالی (نه په الفاظو او نه په معانیو کې).

تفسیر: یعني له اعلی ځنې د اعلی تعریفونو او شکرونو مستحق هغه پاك الله کېدی شي؛ چې خپل مخصوص او ډېر مقرّب بنده محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم باندې یې له ګردو (ټولو) څخه اعلی او اکمل کتاب نازل کړی دی، او په دې شان اهل د ځمکې یې په ډېر لوی نعمت او برکت مشرّف او ممتاز فرمایلي دي، بېشکه په دغه مقدّس کتاب کې له سره هیڅ یوه کږه وږه او خرابه خبره نشته، عبارات یې په انتهایي درجه سلیس او فصیح، د بیان اسلوب یې ډېر مؤثر او صحیح، تعلیم یې نهایت واضح، متوسط او معتدل دی، چې له هر وخت او له هر طبیعت سره مناسبت او مقاربت لري، او له سلیم عقل او فطرت سره بالکل مطابق دی، د هیڅ قسم افراط او تفریط هیڅ قسم اثر او شائبه په کې نشته.

قَيِّمًا لِّيُنْذِرَ بَاْسًا شَدِيْدًا مِّنْ لَّدُنْهُ

حال دا چې سم برابر دی (افراط او تفریط له سره په کې نشته، او نازل کړی یې دی) لپاره د دې چې وویروي (محمّد په دې کتاب سره کفّار) د عذابه سخته له جانبه د الله.

تفسیر: یعني دغه مقدّس کتاب له هغه عذاب او سخت آفته چې پر مکذّبانو د قهّار الله تعالی له طرفه راتلونکی دی؛ خبر ورکوي.

تنبیه: ځینو د ﴿قَيِّمًا﴾ معنی په «مستقیم» سره کړې ده، او دا یې د پخواني مضمون تأکید مقرر کړی دی، یعني هومره غور چې وکړئ د یوه ویښته په اندازه هم کوږوالی به په هغه کې ونه مومئ، مګر (فراء) د دې لفظ معنی داسې ورکړې ده: «قیّما علی الکُتب السماویة»، «د ګردو سماویه وو کتابونو په تصدیق او صحت مهر لګوونکی دی، او د هغو د اصولي تعلیماتو په دنیا کې قایم ساتونکی دی»، او مسلم وایي: «قیّما بمصالح العباد»، «د ګردو بندګانو د ټولو مصالحو متکفّل دی، او د دوی د معاش او د معاد رغوونکی دی»، په هر حال هره معنی چې ترې واخیسته شي؛ د هغه په صداقت کې هیڅ د شبهې ځای نشته.

وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِيْنَ الَّذِيْنَ يَعْمَلُوْنَ الصّٰلِحٰتِ اَنَّ لَهُمْ اَجْرًا حَسَنًا ﴿٢﴾ مّٰكِثِيْنَ فِيْهِ اَبَدًا ﴿٣﴾

او زېری ورکړي (محمد) مؤمنانو ته، هغو ته چې کړي دي دوی ښه (عملونه) چې بېشکه شته دوی ته اجر ښه (چې جنت دی). حال دا چې اوسېدونکي به وي په هغه (جنت کې) تل تر تله.

تفسیر: په ظاهر سره له دې نه د آخرت بدل یعنې جنّت مراد دی، چې هلته به قانتینو مؤمنینو ته دائمي خوښي او ابدي راحت ور په برخه کیږي.

وَّيُنْذِرَ الَّذِيْنَ قَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا ۝۴

او چې وویروي هغه کسان چې وایي (له ډېره جهله) نیولی دی الله ولد.

تفسیر: د الله تعالی لپاره د اولاد په تجویز کې له ګردو څخه وړاندې او سابق القدم «نصاری» دي، او لکه چې له احادیثو څخه ظاهریږي، له همدغو سره به د قرآن د عاملینو او حاملینو علاقه او سابقه تر قیامت پورې وي، بیا هم د الفاظو په عموم کې به ځینې هغه یهودي فرقې چې عُزیر علیه السلام ته د الله ځوی یا ځینې هغه مشرکین چې «ملائکة الله» ته د الله لوڼې ویلې؛ هم داخل دي، ګواکې دلته د اولاد تجویز کوونکو کافرانو ته بالخصوص او نصاراوو ته په أخصّ الخُصوص سره تنبیه ورکړی شوی ده.

مَا لَهُمْ بِهٖ مِنْ عِلْمٍ وَّلَا لِاٰبَآئِهِمْ ؕ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ ؕ اِنْ يَّقُوْلُوْنَ اِلَّا كَذِبًا ۝۵

نشته دوی ته په دې خبره کې هیڅ علم، او نه پلرونو د دوی ته (څه علم شته)، لویه ده هغه خبره (د دوی) چې راووځي له خولې د دوی څخه، نه وایي دوی مګر دروغ (ډېر غټ).

تفسیر: یعنې کوم تحقیق او علمي اصول د دوی په لاس کې نشته، او نه د دوی د پلرونو او نیکونو په لاسونو کې وو، چې د هغوی په عمیاء تقلید سره داسې غټې خبرې له خپلو خولو څخه راوباسي.

فَلَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ عَلٰۤى اٰثَارِهِمْ اِنْ لَّمْ يُؤْمِنُوْا بِهٰذَا الْحَدِيْثِ اَسَفًا ۝۶

نو ښایي چې ته قتل کوې (وژنې) نفس (ځان) خپل پر وروستو (د ګرځېدو) د دوی (له تا نه) (یا په دوی پسې) که رانه وړي (دوی) ایمان په دې خبره (قرآن؛ نو ته ځان وژنې) له ډېره غمه.

تفسیر: یعنې که دغه کافران قرآني خبرې نه مني؛ نو تاسې د دوی په چرت او غم کې خپل ځان مه کړوئ ! او مه ویلې کیږئ ! تاسې د تبلیغ او دعوت فریضه اداء کړې او کوئ یې، که یې څوک نه قبلوي؛ نو تاسې لره نه ښایي چې خپل ځان دومره وکړوئ او دومره غمجن شئ !.

اِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْاَرْضِ زِيْنَةً لَّهَا لِنَبْلُوَهُمْ اَيُّهُمْ اَحْسَنُ عَمَلًا ۝۷

بېشکه مونږ ګرځولي مو دي هر هغه څیز چې دی پر ځمکه زینت (ښایست رونق) لپاره د دې (ځمکې او اهل د ځمکې)، لپاره د دې چې ازموینه وکړو پر دوی چې کوم یو له دوی څخه ډېر غوره دی له جهته د عمل.

تفسیر: یعنې د هغه د رونق په طرف منډې وهي، یا هغه پرېږدي او آخرت اخلي.

وَاِنَّا لَجٰعِلُوْنَ مَا عَلَيْهَا صَعِيْدًا جُرُزًا ۝۸

او بېشکه چې مونږ خامخا ګرځوونکي یو د هر هغه څیز چې پر دغه (ځمکه دی) ډاګ (صاف میدان) وچ کلک.

تفسیر: یعنې یوه ورځ به دغه ګردې ونې، وابنه، شینکي او نور د ځمکې موجودات ټولولی شي، او د ځمکې څخه تش تور ډاګك ډېر میدان جوړیږي، هغه کسان چې د دې په ښایست او ډول سینګار خوښ او غولیږي، هغوی دې ښه وپوهیږي چې دغه زرق او برق، ډول او ډیل، پړق او پړوق پاتې کېدونکی شی نه دی.

﴿أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ وَٱلرَّقِيمِ كَانُوا۟ مِنْ ءَايَٰتِنَا عَجَبًا ⑨﴾

آیا ګمان کوې ته (ای محمده !) د دې خبرې چې صاحبان د غار او د تختې وو دوی له دلائلو ځمونږ ډېر عجیبه.

تفسیر: یعنې د الله د عظیمه قدرت په لحاظ د ﴿أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ﴾ قصه چې وروسته یې ذکر راځي، داسې کومه عجیبه او غریبه خبره نه ده چې یې له حده زیاته عجیبه وګڼئ، د ځمکې، اسمان، لمر، سپوږمۍ، ستوري، اور، اوبه، او نورو شیانو پیدا کول، او د دوی ټینګك نظام قائمول، د ضعیف البنیان انسان فضیلت پر ګردو موجوداتو، بیا په انسانانو کې د انبیاوو علیهم السلام رالېږل د دوی قلیل او بې سرو سامانو ډلو پر لویو لویو متکبّرانو بریالی او فاتح کول، د خاتم الأنبیاء محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم او د ده د رفیق ابو بکر صدیق رضي الله تعالی عنه نجات د کفارو د مکر او فرېب څخه او د (ثور) په غار کې تر دریو ورځو پورې د دوی دواړو صحیح او سالم ساتل، او د کفّارو تعاقب او د غار (سمځې) تر خوله پورې راتلل او بیا نامراده او بې د مرام له نیله بېرته ګرځېدل، بالآخر د مسلمانانو هغه ډېرې وړوکی بې سر و سامان ډلې ته نه یواځې په «جزیرة العرب» بلکه په مشرق او مغرب کې په ډېر لږ مدّت کې غلبه، نصرت او بری په برخه کول، آیا دغو او د دوی په شان نور بېشماره شیان د ﴿أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ﴾ له قصې څخه لږ حیرت او تعجب راوړونکي دي؟ !.

اصل دا دی چې یهودانو قریشو ته مشوره ورکړه چې د محمد صلی الله علیه وسلم څخه د امتحان او ازموینې په ډول درې سواله وکړې: (۱) روح څه شی دی؟ (۲): د ﴿أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ﴾ قصه څرنګه ده؟ (۳) د ذو القرنین قصه څه وه؟، د ﴿أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ﴾ قصې ته دوی د عجیبتوب له حیثیته خاص اهمیت ورکړی وو، نوځکه په دغه آیت کې دا ښوولې شوې ده چې د هغه دومره عجیبه نه ده لکه چې تاسې یې ګڼئ، د هغه ځنې ډېرې نورې عجیبې او غریبې د قدرت دلائل او نښې هم شته، وروسته د ﴿أَصْحَٰبَ ٱلْكَهْفِ﴾ مجملاً بیا مفصّلاً بیان فرمایي.

وایي چې دغه څو ځلمیان د (روم) د کوم ظالم او جبّار باچا په زمانې کې وو، چې د هغه اسم ځینو «دقیانوس» ښوولی دی، باچا ډېر سخت غالي بُت پرست وو، او په جبر او اکراه سره د بت پرستۍ په تعمیم او اشاعت کې مصروف وو، عامو خلقو د تکلیف او سختۍ او خوف او د څو ورځو دنیوي منافعو په طمع خپل مذاهب پرېښودل او بُت پرستي یې اختیار کړه، په دغه وخت کې د څو تنو هغو ځلمیانو په زړونو کې چې د هغوی تعلّق د سلطنتي عمائدو سره وو، داسې خیال پیدا شو چې د یوه مخلوق له خاطره د خالق ناراضي نه ده پکار، او د دوی زړونه د الله تعالی له خشیته او د تقوی له نوره ډک وو، الله تعالی دوی د صبر او استقلال او د توکل او مېړانې له دولت څخه ماړه کړي وو، دوی د باچا په مخ کې ودرېدل، او په ډېر جسارت او مېړانې (بهادرۍ) یې دغسې نارې کړې: ﴿لَن نَّدْعُوَا۟ مِن دُونِهِۦٓ إِلَٰهًا ۖ لَّقَدْ قُلْنَآ إِذًا شَطَطًا﴾ او د دغه خپل ایماني جرأت او استقلال د مظاهرې څخه یې ګرد لیدونکي او اورېدونکي سره مبهوت او متحیّر کړل.

باچا څه د دوی پر ځلمیتوب رحم وکړ، او څه د نورو مشاغلو او ملکي مصالحو لامله د دوی د فوري وژلو څخه سترګې پټې کړې، او څو ورځې یې دوی ته مهلت ورکړ، څو دوی پخپلې دغې معاملې کې غور او نظر ثاني وکړي.

خو دغو ځلمیانو داسې مشوره سره غوټه کړه، چې په داسې د فتنې په وخت کې چې مونږ د جنګك او د تشدّد له لاسه عاجزان شوي یو، او په هر حال کې ځمونږ د قدمونو د ښوییدلو وېره او خطره شته؛ نو مونږ ته به دغه مناسبه وي، چې ښار ته نژدې د غره په کوم غار کې پټ او منتظر اوسو، چې په مناسبه موقع کې بیا له هغه ځایه ووځو، نو یې دعاء

وکړه چې: «ای الله ! ته پخپل خصوصي رحمت سره ځمونږ کار راجوړ کړه ! او د رشد او هدایت په لارې د تللو ګرد انتظام مونږ ته وکړه !».

بالآخر دوی له ښاره ووتل، او په کوم نژدې غره کې یې پناه ونیوله، او له خپلو ملګرو څخه یو تن یې مأمور کړ، چې د لباس په تغییر سره کله ناکله ښار ته ورځه ! او ځمونږ د ټولو ضروریات او حوائج د ښار د حال او احوال سره راوړه ! او مونږ د هغه ځای له اخبارونو څخه مطلع کړه ! کوم سړی چې پر دغه کار مامور وو، هغه یوه ورځ اطلاع ورکړه چې نن په ښار کې رسماً ځمونږ تعقیب او پلټنه کېده، او ځمونږ اقارب اعزّه او خپلوان مجبور شوي وو، چې ځمونږ پته او سراغ وروښیي، دوی په همدغو مظاهرو کې وو، چې یو ناڅاپه الله تعالی پر دوی خوب طاري کړ، ویلي کیږي چې د حکومت سړو ډېر تلاش او پلټنه (لټون) وکړه؛ خو د دوی درک او سراغ یې ونه موند، او ستړي ستومانه کېناستل.

بالآخر د باچا له رایې سره سم د ښیښې پر یوه تخته د دې ځلمیانو نومونه او ممیّزه صفات او نور مناسب احوال ولیکل او په یو محفوظ ځای کې کېښود شو، څو تل د دولت اراکین، مامورین او راتلونکی نسل په دې خبردار وي، چې داسې د ځلمیانو یوه ډله په حیرت راوړونکې طریقې تنبتېدلې ده، چې سره له ډېر لټولو د هغې ډلې هیڅ نښه او اثر نه دی پیدا شوی، ممکن دی چې وروسته له دې نه د هغو سراغ او پته پیدا او ځینې نور عجیب او غریب واقعات هم ښکاره شي.

دغه ځلمیان پر کوم مذهب (دین) وو؟ په دغه کې اختلاف دی، ځینې وایي چې نصرانیان یعنې د مسیح علیه السلام د اصلي دین تابعان وو، لیکن ابن کثیر (رحمه الله تعالی) د قرائنو له مخې دې ته ترجیح ورکړې ده، چې د ﴿اَصۡحٰبَ الۡکَهۡفِ﴾ قصه د مسیح علیه السلام د زماني څخه پخوانۍ قصه ده، و الله أعلم.

تنبیه: «رقیم» د غره کندې او سوري ته وایي، او «رقیم» د «مرقوم» په معنی هم راځي، یعنې لیکلی شوی شی.

إِذۡ أَوَى ٱلۡفِتۡيَةُ إِلَى ٱلۡكَهۡفِ فَقَالُواْ رَبَّنَآ ءَاتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحۡمَةٗ وَهَيِّئۡ لَنَا مِنۡ أَمۡرِنَا رَشَدٗا ١٠ فَضَرَبۡنَا عَلَىٰٓ ءَاذَانِهِمۡ فِي ٱلۡكَهۡفِ سِنِينَ عَدَدٗا ١١

یاد کړه هغه وخت چې رجوع وکړه هغو ځلمیانو (د وېرې د کفّارو) غار ته نو وویل دوی: ای ربه ځمونږ ! راکړه مونږ ته له خپله نزده رحمت (چې پرې پټ شو له غلیمه «دښمنه») او تیار کړه مونږ ته له دې کاره ځمونږ (چې مفارقت د کفارو دی) هدایت. او کېښوده مونږ (پرده) پر غوږونو د دوی (چې هیڅ غږ یې نه اورېد او ویده پراته وو) په غار کې څو کاله په شمېر.

تفسیر: یعنې داسې یې پر غوږونو وټپول چې تر کلونو کلونو پورې په همغه سوري کې ویده پراته وو، او د دې خوا او هغې خوا له احواله له سره نه وو خبر، او نه کومه خبره د دوی غوږونو ته رسېده.

ثُمَّ بَعَثۡنَٰهُمۡ لِنَعۡلَمَ أَيُّ ٱلۡحِزۡبَيۡنِ أَحۡصَىٰ لِمَا لَبِثُوٓاْ أَمَدٗا ١٢

بیا راپورته کړل مونږ دوی لپاره د دې چې ښکاره کړو چې کومه یوه له دغو دواړو ډولو (مختلفو په ځنډ کې) ښه حساب کوونکې ده د هغه چې دوی څه مدّت تېر کړی وو (په دغه غار کې).

تفسیر: له ډېرو کلونو څخه وروسته الله تعالی دوی ویښ کړل، څو ظاهر شي چې د اختلاف کوونکو په منځ کې کوم یو د دوی د نوم د مدّت صحیح اندازه ښوولی شي؟ ظاهر دی چې د داسې اوږده خوب څخه وروسته کله چې دوی ویښ شوي دي؛ نو په قدرتي طور سره پخپله د خوب کوونکي او ګردو لیدونکو په منځ کې راز راز خبرې سره مبادله کیږي، او ځینې یې مدّت لږ ښیي، او ځینې یې ډېر څرګندوي (ښکاره کوي)، یو به اقرار کوي، او بل به یې مستبعد

ګڼي ترې انکار کوي، نو دوی يې راوينښ او دا يې ورونبوده چې کوم يو جماعت سم له حقيقت سره سمې خبرې کوي؟ او واقعيت ته نژدې دي؟ او وروسته د دې حقيقت له پوهېدلو سره د «بعث بعد الموت» عُقده حل کولی شي؟ چې په هغه کې د هغې زمانې خلقو سره جګړې کولې.

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُم بِالْحَقِّ ۚ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ﴿١٣﴾

مونږ قصه کوو تا ته خبر حال د دوی په حقه (رښتيا) سره، بېشکه دوی داسې ځلميان دي چې ايمان لري په رب خپل، او زيات کړي وو مونږ دوی له جهته د هدايته.

وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَن نَّدْعُوَ مِن دُونِهِ إِلَٰهًا ۖ لَّقَدْ قُلْنَا إِذًا شَطَطًا ﴿١٤﴾

او ټينګ تړلی دی مونږ پر زړونو د دوی (قوّت او صبر) کله چې پاڅېدل، نو وويل دوی: رب ځمونږ رب د اسمانونو او د ځمکې دی، له سره به عبادت ونه کړو بې له همغه الله د بل معبود (او که بل څوک مو په الوهيت سره وباله؛ نو) خامخا په تحقيق ويلی به وي مونږ هلته خبره خطا لويه دروغه.

تفسير: يعنې زړونه مو قوي کړي وو په قبول او اظهار د حق سره، او دوی مضبوط او ثابت قدم کېښود او خپله خبره يې صافه وويله: کله چې «رب» هغه دی؛ نو د بل چا معبود درول حماقت دی، «ألوهيت» او «ربوبيت» دواړه همده ته وړ (لايق) او مخصوص دي.

هَٰؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِن دُونِهِ آلِهَةً ۖ لَّوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِم بِسُلْطَانٍ بَيِّنٍ ۖ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿١٥﴾

دا کسان قوم ځمونږ نيولي دي دوی بې له الله (نور باطل) معبودان، ولې نه راوړي دوی په (عبادت د باطلو معبودانو) کوم برهان سند ښکاره؟، نو څوک دی ډېر ظالم له هغه چا چې تړي پر الله دروغ (چې شريکان ورته دروي، بلکه لوی ظالم له ده څخه بل نه دی).

تفسير: لکه چې موحّدين د توحيد صاف صاف دلائل وړاندې کوي، که مشرکين هم پخپله دعوی کې رښتين وي؛ نو کوم واضح دليل ولې نه وړاندې کوي؟ که يې وړاندې کړي؛ نو له کومه به يې راوړي؟ دروغ پښه نه لري، له دې نه به لوی دروغ څه وي چې دوی د الله تعالی لپاره شريک دروي.

کله چې دقيانوس أصحاب الكهف ته درې ورځې مهلت ورکړ، او دوی پخوا د تمامېدلو د درې ورځو وتښتېدل؛ نو (يمليخا) چې مشر د دوی وو په منځ د لارې کې يې وويل خپلو ځينو نورو ځلميانو ته داسې:

وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأْوُوا إِلَى الْكَهْفِ يَنشُرْ لَكُمْ رَبُّكُم مِّن رَّحْمَتِهِ وَيُهَيِّئْ لَكُم مِّنْ أَمْرِكُم مِّرْفَقًا ﴿١٦﴾

او کله چې په څنګ شوئ تاسې له دغو مشرکانو او له هغو (بُتانو) چې عبادت يې کوي دوی بې له الله؛ نو ځای ونيسئ تاسې هغه غار ته (او د ېره شئ په کې)، خپور به کړي تاسې ته رب د تاسې له رحمته خپل او تيار به کړي تاسې ته له کار ستاسې اسباب د ګزران (او خوشالی).

تفسیر: یعني «کله چې د مشرکانو له دینه مونږ بېل یو؛ نو په ظاهري ډول سره هم مونږ ته لازم دي، چې له هغوی څخه بېل اوسو، او کله چې د دوی له باطلو معبودانو څخه ګوښه شو؛ نو ښایي چې له هر طرفه وشکوو، او خاص خپل لوی الله جلّت عظمتُه په طرف رهي (لاړ) شو، او د هغه رحمت او تلطّف ته امیدواري ولرو»، پخپلو منځونو کې یې سره داسې مشورې وکړې، په پای کې لاړل او د غره په سمڅې کې کښېناستل.

وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَّزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَّقْرِضُهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِّنْهُ ۚ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ ۗ مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ ۖ وَمَن يُضْلِلْ فَلَن تَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُّرْشِدًا ﴿١٧﴾

او وینې به ته لمر کله چې راخیژي نو میلان کوي له غاره د دوی ښې طرف ته، او کله چې لویږي؛ نو پرېږدي دوی (اوترې تېرېږي) کیڼ طرف ته، او دوی په ارت میدان کې دي له دې غاره، دغه (مذکوره احوال د دوی) له دلائلو او نښو د الله دی، هر چا ته چې سمه صافه لاره وروښوده الله؛ نو همغه دی د سمې صافې لارې موندونکی، او هر څوک چې ګمراه یې کړي (الله)؛ نو له سره به نه مومې ته ده ته کوم ولي دوست لاره ښوونکی.

تفسیر: یعني الله تعالی پخپل کامل قدرت سره دوی ته د داسې دېره ځای په لوري لار ښوونه وکړه چې هلته مأمون او مطمئن شول، او په آرامۍ او خوشالۍ سره پرېوتل، نه د ځای د تنګوالي څخه د دوی زړونه خفه وو، او نه لمر دوی ته څه ربړ او تکلیف رسوه، د دې لامله چې د دغه سوري مخ د شمال په لوري او په هسې یوه وضع او هیئت سره واقع وه، چې د ضرورت په اندازه به لمر ورته رسېده، او بې د څه ضرر د رسولو څخه به ترې وته.

﴿مَن يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ﴾ الآیة ـ یعني ظاهري او باطني لاره ښوونه ګرد د ده په قبضه کې ده، وګوره څه مهال (وخت) چې ګرده دنیا سره ښویېدلې وه، «أصحاب الکهف» یې څرنګه د هدایت په لاره ټینګ او ثابت قدم کړل، او په ظاهري ډول یې هم څرنګه د یوه عجیبه سوري په طرف د دوی لار ښوونه وکړه.

وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ ۚ وَنُقَلِّبُهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشِّمَالِ ۖ وَكَلْبُهُم بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ ۚ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ﴿١٨﴾

او ته به ګمان کوې په دوی (که چېرې یې ووینې) چې ویښ دي حال دا چې دوی ویده دي، او اړوو دوی په ښې اړخ او کین اړخ او سپی د دوی غځوونکی دی د دواړو څنګلو خپلو په خولې د غار کې، که چېرې ورپورته شې ته دوی ته او نظر واچوې پر دوی؛ نو خامخا مخ به وګرځوې ته له دوی څخه په تېښته او خامخا ډک به کړی شې ته له دوی نه له وېرې.

تفسیر: وایي چې د دوی سترګې به د خوب په وخت کې هم خلاصې وې، او د دومره یو طویل خوب هیڅ یو اثر د دوی پر بدنونو نه ښکارېده، نو ځکه هر چا به چې دوی ته کاته؛ نو داسې یې ګڼله چې دوی ویښ دي، او الله تعالی دغو ویدو ځلمیانو ته شان، هیبت او جلال وروباښه، او دوی دغه د هستوګنې ځای ته یې دومره دهشت او عظمت ورکړ چې هیچا به ورته نشو کتلی، او نه به ورنژدې کېدلی شو، څو خلق د هغه د ځای څخه نندارې جوړې نه کړي، او هلته بندارې ونه تړي، او دوی ناآرامه او بې هوسا (بې آرامه) نه کړي، د دوی پسې یو سپی هم رهي (روان) شوی وو، چې د دغو نېکانو اثر پر دغه سپي هم ورسېده، او تر سلهاوو کلونو پورې ژوندی پاتې شو.

وَكَذٰلِكَ بَعَثْنٰهُمْ لِيَتَسَآءَلُوْا بَيْنَهُمْ ۚ قَالَ قَآئِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ ۚ قَالُوْا لَبِثْنَا يَوْمًا اَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۚ قَالُوْا رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ ۚ فَابْعَثُوْٓا اَحَدَكُمْ بِوَرِقِكُمْ هٰذِهٖٓ اِلَى الْمَدِيْنَةِ فَلْيَنْظُرْ اَيُّهَآ اَزْكٰى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِّنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ بِكُمْ اَحَدًا ﴿١٩﴾ اِنَّهُمْ اِنْ يَّظْهَرُوْا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوْكُمْ اَوْ يُعِيْدُوْكُمْ فِيْ مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوْٓا اِذًا اَبَدًا ﴿٢٠﴾

او همداسې (لکه چې ويده کړي وو مونږ أصحاب الكهف) ويښ کړه مونږ دوی چې پوښتنه وکړي پخپلو منځونو کې، نو وويل يو ويونکي له دوی نه چې: څومره مدّت مو تېر کړی دی؟ نو وويل (ورته دغو نورو چې) تېره کړې ده مونږ يوه ورځ يا يوه برخه د ورځې، ووېل (نورو) چې رب ستاسې ښه خبر دی په هغه مدّت چې تېر کړی دی تاسې، نو ولېږئ تاسې يو (ملګری) خپل په دې سپينو زرو ستاسې چې دا دي دې ښار ته، نو ودې ګوري چې کوم يو له دغه (اهل د ښار) نه ښه پاکيزه دی له جهته د طعامه، نو رادې وړي تاسې ته رزق له هغه، او نرمي او زيرکي دې کوي (په معامله کې)، او نه دې خبروي خامخا په تاسې هيڅ يو هم. بېشکه دوی که خبردار (يا قادر) شي پر تاسې؛ نو سنګسار به کړي تاسې، يا به بېرته وګرځوي دوی تاسې په دين خپل کې، او له سره به خلاص نشئ تاسې (او ښه به ونه مومئ) په دغه وخت کې هيڅکله.

تفسير: يعنې څرنګه يې چې پخپل قدرت سره دوی په داسې يوه اوږده خوب کې ويده کړي وو؛ همغسې يې دوی په مقرّر وخت کې راويښ کړل، کله چې پاڅېدل نو پخپلو منځونو کې يې سره په مذاکرو شروع وکړه، چې مونږ به څومره مدّت ويده شوي يو؟ ځينو وويل: «يوه يا نيمه ورځ»، يعنې ډېر لږ ويده شوي يو، بل وويل چې په دغه خو د الله تعالى علم ډېر ښه رسيږي چې مونږ څومره مدّت ويده شوي يو، اوس کار کوئ، يو سړي ته پيسې ورکړئ، او ښار ته يې ولېږئ چې له کوم دکان څخه حلال او طيّب طعام واخلي، او رايې وړي مګر دغه ضروري ده چې دغه سړی دې په ډېرې هوښيارۍ سره لاړ شي، او بېرته دې راشي او په نرمۍ او تدبير سره دې ښايي معامله وکړي چې هيڅ يوه ښاري ته ځمونږ پته او نښه څرګنده (ښکاره) نشي، که نه لويه خرابي به راپېښيږي، که هغه ظالم باچا پر مونږ خبردار شي؛ نو مونږ به سنګسار کړي، يا به مونږ په جبر او اکراه سره له دغه حقّاني دين څخه واړوي، (العياذ بالله) که داسې کومه واقعه راپېښه شوه؛ نو هغه اعلى کاميابي او فلاح چې مونږ يې غواړو له سره نه حاصليږي، ځکه چې د حق دين څخه اوښتل اګر که په جبر او اکراه سره هم وي؛ د اولوا العزم مؤمنانو کار نه دی.

وَكَذٰلِكَ اَعْثَرْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوْٓا اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَّاَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيْهَا ۚ اِذْ يَتَنَازَعُوْنَ بَيْنَهُمْ اَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوْا عَلَيْهِمْ بُنْيَانًا ۚ رَبُّهُمْ اَعْلَمُ بِهِمْ ۚ قَالَ الَّذِيْنَ غَلَبُوْا عَلٰٓى اَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِمْ مَّسْجِدًا ﴿٢١﴾

او همداسې (لکه چې مو ويښ کړي وو دوی) خبر کړ مونږ (خلق) پر دوی باندې چې پوه شي (دغه د حشر منکران چې) بېشکه وعده د الله حقه ده، او بېشکه قيامت (چې دی) نشته هيڅ شک په (راتلو د) هغه کې، (او خبر کړل مونږ دغه خلق په أصحاب الكهف) کله چې جګړې کولې دوی په منځ خپل کې په کار خپل، نو وويل: (دغو خلقو يو بل ته) چې جوړه کړئ پر دوی يو بناء، رب د دوی ښه عالم دی په (احوال د دوی)، وويل هغو کسانو چې غالب وو په کار د دوی چې: خامخا جوړ به کړو مونږ هرومرو پر دوی باندې مسجد (چې لمونځ په کې وکړی شي).

تفسیر: یوه له دوی ځنې پیسې واخیستې او ښار ته ننوت، خو د ښار ګرد شیان د ده په نظر کې پردي او غیر متعارف ښکاره شول، په دغه مدّت کې څو قرنه تېر شوي وو، د ښار خلق د دغو پیسو د سکو د لیدلو څخه حیران شول، چې پر دې د کوم باچا نوم دی؟ او د کومې زمانې دي؟ او ګرد سره داسې وپوهېدل چې دغه سړي له کوم ځایه کومه قدیمي خښه کړې خزانه موندلې ده، څو دغه خبره د باچا په غوږ کې ورسېده، او هغه همغه پخوانۍ لیکلې تخته وغوښته، چې پر هغه څو نومونه او ممیزه صفتونه لیکلي شوي وو، او دغه هم په کې مسطور وو، چې دغه ځلمیان یو ناڅاپه په دغه کال کې لادرکه او ترې تم شول، له تحقیقه ثابته شوه چې دغه سړی د همغه مفقود الخبر ډلې څخه دی، په دغه وخت کې په دغه ښار کې د «بعث بعد الموت» په نسبت سخته جګړه نښتې وه، چا به ویل چې: د مړ کېدلو څخه وروسته بیا ژوندون نشته، چا به ویل چې: محض روحاني بعث دی او جسماني نه دی، څوک د روحاني او د جسماني د دواړو معادو قائل وو، د دې وخت باچا یو حق خوښوونکی منصف سړی وو، او غوښته یې چې له یو طرف کوم داسې نظیر او مثال په لاس ورشي چې په هغه سره پوهول آسان شي، او عقلي استبعاد له منځه ورک شي، پاک الله دغه نظیر ورپیدا کړ، بالآخر د آخرت منکران هم د دې حیرت راوړونکې ماجرى له لیدلو او اورېدلو سره په آخرت متیقّن شول، او دغې نظارې په خاص ډول سره د دوی پر طبائعو اثر وغورځاوه، او وپوهېدل چې په دې سره الله تعالی مونږ ته تنبیه راکړه، ځکه چې دغه قصه د دوهم ځلې بیا ژوندي کېدلو څخه له سره کمه نه ده.

تنبیه: ځینو د ﴿إِذۡ يَتَنَٰزَعُونَ بَيۡنَهُمۡ أَمۡرَهُمۡ﴾ مطلب داسې اخیستی دی، چې الله تعالی د «أصحاب الکهف» له حاله په هغه وخت کې خلق خبر کړي وو، نو ځکه د «أصحاب الکهف» په نسبت جګړو او مناقشو جریان درلود، چې هغه څو تنه ځلمیان چې یو ناڅاپه سره ورک او ترې تم شوي وو چېرې لاړل؟ چې د هغوی په نسبت له ډېرې اوږدې زمانې راهیسې داسې اورو چې راځي، ولې رانغلل؟دوی چېرته لاړل؟ د دوی نسل به چېرې منتشر شوی وي؟ تر اوسه پورې دوی نه دي ژوندي پاتې، او ضرور ګرد سره مړه او خاورې شوي دي، په دغه مسئله کې به ځینو یو شی او ځینو بل شی ویل، چې یو ناڅاپه الله تعالی د حقیقت له مخې پرده پورته کړه، او هغه ګرد اختلافات یې سره ورک کړل.

﴿فَقَالُواْ ٱبۡنُواْ عَلَيۡهِم بُنۡيَٰنٗا﴾ الآیة ـ دغه نه دي معلوم چې وروسته له هغه «أصحاب الکهف» همغسې ژوندي پاتې شول؟ یا یې انتقال وکړ؟ که انتقال یې کړی دی څه مهال (وخت) وو؟ او که ژوندي پاتې دي تر کله؟ یا به تر کله ژوندي پاتې کېږي؟ په هر حال د هغه ښار خلقو چې دغه سوري ته نژدې په کوم مناسب ځای کې د یادونې په شان کوم عمارت جوړ کړی، چې له هغه ځنې زائرینو ته څه سهولت پېښ شي؛ نو په دغه کې به د آراوو اختلاف واقع شوی وي، چې څه قسم عمارت جوړ کړ شي، د دغو اختلافاتو تفصیلات خو پاک الله ته ښه معلوم دي، او دغه هم د ده په علم کې شته چې دغه تجویز د دوی له موت څخه وروسته وشو؟ یا پخوا له موته؟ یا د دوهم ځلې د خوب طاري کېدلو څخه وروسته؟ آیا خلق تر هغه سوري پورې رسیدلي دي؟ او د دوی په ملاقات یا زیارت مشّرف شوي دي؟ که نه؟ خو بیا هم هغو بارسوخو او بااقتدارو سړیو چې د «أصحاب الکهف» پر اسلامي دین وو داسې سره غوټه کړه چې دغه غار ته نژدې یو معبد تعمیر شي، د أصحاب الکهف په نسبت برسېره پر دې چې پاخه موحدان او متقیان وو، لیکن هغه کسان چې پر دوی معتقدان شوي او عمارت یې جوړ کړی وو نصرانیان وو، ابو حیّان په «بحر محیط» کې د «أصحاب الکهف» د ځای د متعین کولو په نسبت متعدد اقوال نقل کړي دي، من شاء فلیراجعه.

سَيَقُولُونَ ثَلَٰثَةٞ رَّابِعُهُمۡ كَلۡبُهُمۡ وَيَقُولُونَ خَمۡسَةٞ سَادِسُهُمۡ كَلۡبُهُمۡ رَجۡمَۢا بِٱلۡغَيۡبِۖ

ژر به وایي (یعقوبیه چې دوی) درې دي څلورم د دوی سپی د دوی دی، او وبه وایي (نسطوریه چې دوی) پنځه دي شپږم د دوی سپی د دوی دی، ویشتل په غیب سره، (دا ټولې وینا ګانې دي بې دلیله).

تفسیر: یعنې سامعین به د «أصحاب الکهف» د قصې له اورېدلو څخه وروسته لکه چې د خلقو عادت دی اټکلي غشي ولي، یو به وایي چې دوی درې وو، څلورم د دوی سپی وو، بل به وایي چې دوی پنځه وو او شپږم به سپی ښیي، لیکن دغه ګرد اقوال داسې دي لکه چې څوک بې د ننښې له ټاکلو څخه تیرې (ګټې) وولي، ممکن دی د دغو مختلفو خبرو په ویلو کې برسېره په جهل، د رسول الله صلی الله علیه وسلم امتحان هم مقصود وي، چې وګورو محمد صلی الله علیه وسلم په دغه معامله کې څه فرمایي؟ ځکه احتمال لري چې یهودانو د هغو صحیح تعداد اوه ښوولی وي، چې د هغه په طرف لوی قرآن هم اشاره فرمایي:

وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ ۚ قُل رَّبِّي أَعْلَمُ بِعِدَّتِهِم مَّا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ ۗ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِم مِّنْهُمْ أَحَدًا ﴿٢٢﴾

او وبه وایي (مؤمنان په اخبار د محمد چې دوی) اوه دي او اتم د دوی سپی د دوی دی، ووایه (ای محمده ! دوی ته)رب ځما ښه علم لري په شمېر د دوی، نه پوهیږي په (شمېر د) دوی مګر لږ (د خلقو)، نو جګړه مه کوه (ای محمده !) په باب د دوی کې مګر جګړه ښکاره، او فتوی مه غواړه په باب د دغو کې له دغو (کتابیانو) څخه له هیڅ یو (ځکه چې ته پخپله پرې خبر یې په وحیه سره).

تفسیر: د عدد په معلومولو پورې کوم اهم مقصود نه دی متعلق، هومره خبره چې الله تعالی راښودلې ده، له هغې څخه د زیات تحقیقاتو پسې لوېدل او هغومره تردید چې الله تعالی فرمایلی دی، له هغه څخه زیات تردید اوجګړې ښلول؛ فضول دي.

ابن عبّاس رضي الله تعالی عنه فرمایي: زه د هغو قلیلو کسانو څخه یم (چې هغوی د قرآني سیاقه معلوم کړی دی چې) أصحاب الکهف هم دغه اوه تنه دي، ځکه چې الله تعالی هغو پخوانیو دواړو اقوالو ته ﴿رَجْمًا بِالْغَيْبِ﴾ وفرمایه، او درېم قول سره یې ونه فرمایل، علاوه پر دې د بیان اسلوب هم بدل شوی دی، په پخوانیو دواړو جملو کې «عطفیه واو» نه وه، او په درېیم کې شته، او د ﴿وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ په عطف سره له راوړلو څخه ګواکې دغه خبرې ته زور ورکول مقصود دي، چې د دغه قول قائل په پوره بصیرت او وُثوق سره د واقعې له تفصیله واقف دی، ځینو د دې په تأیید کې دا هم ویلي دي چې: پخوا له دې نه له ﴿قَالَ قَائِلٌ مِّنْهُمْ كَمْ لَبِثْتُمْ﴾ څخه د یوه تن قول راخرګند (ښکاره) شو، او له ﴿قَالُوا لَبِثْنَا يَوْمًا﴾ الآیة ـ څخه پرته له هغه قائل څخه د دریو تنو نورو قائلینو پته ولګېده، له ﴿قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثْتُمْ﴾ الآیة ـ څخه برسېره په دوی د دریو تنو قائلینو ثبوت هم په لاس راځي، او په دې ډول اقلا لږ تر لږه ښايي دوی اوه تنه وي، چې سپی ترې مستثنی پاتې دی.

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ ۚ وَاذْكُر رَّبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَىٰ أَن يَهْدِيَنِ رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَٰذَا رَشَدًا ﴿٢٤﴾

او مه وایه له سره په هیڅ باب کې چې بېشکه زه کوونکی یم د دغه کار سبا مګر (متّصل ورسره ووایه ای محمده !) که اراده فرمایلې وي الله، او یادوه رب خپل کله چې دې هېر شي، او ووایه (ای محمده ! دوی ته) ښايي چې سمه صافه لار وښيي ماته رب ځما ډېرې نژدې ته له دې نه له جهته د لارښوونې (او نېکه لاره).

تفسیر: د «أصحاب الکهف» قصه په تاریخي کتابونو کې له نادراتو څخه لیکلې شوې وه، او هر سړی ترې نشو خبرېدی، مشرکینو د یهودانو په لمسون له رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه دغه سوال وکړ، چې له دغه پوښتنې څخه د دوی مقصود امتحان وو، ځمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم وعده وفرمایله چې سبا به یې دروښیم، ځکه متیقن وو چې جبرئیل علیه السلام به راځي او زه به ترې معلومات اخلم، او دوی ته به یې ووایم، خو جبرئیل علیه السلام تر پنځلسو

ورځو پورې رانغی، رسول الله صلی الله علیه وسلم ډېر خفه او غمجن شو، مشرکین په خندا او مسخرو لګیا شول، بالآخر د الله تعالی له جانبه دغه قصه ورته ولېږله شوه، او په پای (آخر) کې یې نصیحت هم ورعلاوه شو، چې وروسته له دې نه د هیڅ یوې خبرې په نسبت بې د ﴿إِنْ شَآءَ اللّٰهُ﴾ څخه نه ښایي چې وعده وفرمایي، که کوم وخت له تانه هېره شي؛ نو هر کله چې دې په یاد راشي ﴿إِنْ شَآءَ اللّٰهُ﴾ ووایه !، او امیدوار شه چې الله تعالی به ستا درجه له دې نه لا زیاته کړي، یعنې هیڅ شی هیڅکله به له تاسې هېر نشي.

وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلٰثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا ﴿٢٥﴾

او مدّت تېر کړی وو دغو (ځلمیو) په غار کې درې سوه کاله (شمسي) او زیات کړي وو پرې دوی نهه (قمري کلونه نور هم).

تفسیر: یعنې د شمسي په حساب پوره درې سوه کاله په هغه غار کې ویده وو، او په قمري سره (٩) کاله نور زیات شو.

قُلِ اللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا لَبِثُوا ۖ لَهُ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۖ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ ۚ

ووایه (ای محمده ! دوی ته) الله ښه عالم دی په مقدار د هغه مدّت (چې دوی ځنډ (تأخیر) کړی وو په هغه کې)، خاص همده لره دي پټ (اسرار) د اسمانونو او د ځمکې، څه ښه لیدونکی دی الله، او څه ښه اورېدونکی دی الله.

تفسیر: یعنې مؤرخین د دوی د ویدېدلو او د بیا ویښېدلو مدّت راز راز بیانوي، خو له ګردو څخه صحیح او صواب همغه ده چې الله تعالی یې ښیي، ځکه چې د اسمان او د ځمکې د ګردو پټو اسرارو علم هم له ده سره شته، او هیڅ یو شی د ده له سترګې څخه نشي تېروتی.

مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ﴿٢٦﴾

او نشته چېرې دوی ته بې له ده نه هیڅ دوست، او نه شریکوي په حکم (قضاء) خپل کې بل هیڅوک.

تفسیر: یعنې همغسې چې د ده علم محیط دی؛ د ده قدرت او اختیار هم پر ګردو حاوي دی، همغسې چې د ﴿لَهُ غَيْبُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ﴾ په علم کې هیڅوک له ده سره مل او شریک نه دي، د قدرت په اختیاراتو کې هم هیڅوک له ده سره مل او شریک نشي کېدی.

وَاتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ ۖ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمٰتِهِ ۚ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٧﴾

او ولوله (ای محمده ! دوی ته) هغه څه چې وحي کړی شوې ده تا ته له کتابه د رب ستا، نشته بدلوونکی د کلماتو د دغه (الله)، او له سره به نه مومې ته غیر له دغه (الله) څخه هیڅ ځای د پناه (که قصد یې وکړې).

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ

او صبر کړه نفس خپل له هغو کسانو سره چې بولي (عبادت کوي) د رب خپل په سبا (اول د ورځې) او بېګا (آخر د ورځې یعنې هر کله)، غواړي دوی مخ د الله تعالی.

تفسیر: یعنې د ده د لقاء، لیدلو او د هغه د رضاء د حصول په شوق کې په نهایت اخلاص سره تل په عباداتو کې مشغول اوسیږي، مثلاً ذکر کوي، قرآن لولي، پر خپلو لمونځونو مداومت کوي، د حلالو او حرامو تمیز کوي، د خالق او د مخلوق د دواړو حقوق پېژني، اګر که د دنیوي حیثیته دوی معزّز او مالدار نه دي، لکه په لویو اصحابو کې په دغه وخت کې عمّار، صُهیب، بلال، ابن مسعود، خَبّاب، سلمان او نور رضوان الله تعالی علیهم أجمعین، نو داسې مخلصین مؤمنین له خپل صحبت او مجالست څخه تل مستفید وګرځوه، او د هیڅا په ویلو او اورولو سره دوی د خپل مجلسه څخه مه بېلوه !.

وَلَا تَعۡدُ عَيۡنَاكَ عَنۡهُمۡ تُرِيدُ زِينَةَ ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَاۖ

او نه دې تیریږي (وړاندې دواړه) سترګې ستا له دوی نه، چې غواړې ته زینت (ښایست) د دې ژوندون لږ خسیس.

تفسیر: یعنې د دغو غریبانو او مات زړو او بې وځلو (کمزورو) مخلصینو مؤمنینو څخه له سره خپلې سترګې مه اړوه ! او لویو لویو غټو متکبرانو دنیادارانو ته په دغه مقصد مه ګوره ! چې د دوی د مسلمان کېدلو څخه به اسلامي دین ډېر ښه رونق او ښایست مومي، ځکه چې اسلامي اصلي عزّت او رونق په مادي خوشحالۍ او د سپینو او سرو زرو په مسکوکاتو نه دی مضبوط، بلکه په ایمان او تقوی او اعلی درجه ښو اخلاقو سره قائم دی.

وَلَا تُطِعۡ مَنۡ أَغۡفَلۡنَا قَلۡبَهُۥ عَن ذِكۡرِنَا وَٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ وَكَانَ أَمۡرُهُۥ فُرُطٗا ﴿٢٨﴾

او اطاعت مه کوه (مه اوره خبره) د هغه چا چې غافل کړی دی مونږ زړه د ده له ذکره څمونږ او متابعت یې کړی دی د هوا خپلې، او دی کار د هغه تجاوز (له حقه او غورځول د حق شاته، او تجاوز له حدود الله).

تفسیر: یعنې د هغو کسانو په خبرو تاسې له سره غوږ مه ږدئ او مه یې اورئ چې د هغوی زړونه له حقه ذاهل او په دنیوي نشو کې مست او لا یعقل او د الله تعالی له یاده بیخي غافل دي، او تل د خپل نفس د خوښې او غوښتنې پسې مائل او رهي (روان) او لګیا دی، د الله تعالی په عبادت کې تکبّر، لویي، ځانمني (خودنمایي)، هوا پرستي، تقدم او تعالِي د دوی (رواج) او دستور دی، اګر که دوی ظاهراً ډېر بډایان (دولتمن)، د جاه او ثروت خاوندان هم وي.

په روایاتو کې راغلي دي چې د قریشو ځینو صنادیدو او غټانو څمونږ رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارک ته وویل: «تاسې د خپلو شاوو خوا څخه دغه فقراء، مسکینان، خواران، غریبان چې ګرد سره اوپړهګان (خوار) دي، لرې کړئ ! څو مونږ غټان، مشران، لویان او سرداران تاسې سره کینو»، ګواکې مسلمانانو ته اوپړه او کفّارو ته یې بډای او سردار وویل، ممکن دی چې د محمد صلی الله علیه وسلم په مبارک زړه کې دغه خبره تېره شوي وي، چې د دغو غریبانو په بېلولو کې د لږ څه مدّت لپاره څه حرج او مضائقه ده؟ دوی خو پاخه مسلمانان دي، مصلحت ته به ګوري، نه به خفه کیږي، او دغه غټان به په دغه وسیله سره اسلام قبلوي، نو په دغه مناسبت دا آیت نازل شو، چې تاسې له سره د دغه متکبّرانو دغه خبرې مه اورئ !، ځکه چې د دوی دغه غوښتنې بیخي چټې او بېکاره دي، په دوی کې د حقیقي ایمان د قبلولو رنګ او استعداد نشته، نو بیا محض د موهومې فائدې لپاره د مخلصینو مسلمانانو د خاطر احترام ولې پر ښودی شي؟.

وَقُلِ ٱلۡحَقُّ مِن رَّبِّكُمۡۖ فَمَن شَآءَ فَلۡيُؤۡمِن وَمَن شَآءَ فَلۡيَكۡفُرۡۚ

ووایه (ای محمده ! دوی ته، اسلام او قرآن) حق دی له رب ستاسې، پس هر څوک چې اراده (د ایمان) وکړي؛ نو ایمان دې راوړي ! او هر څوک چې اراده (د کفر) وکړي؛ نو کافر دې شي.

تفسير: يعنې د الله تعالی له جانبه ربښتيا ربښتيا خبرې اورولې شوي دي، الله تعالی د چا د منلو او نه منلو هيڅ پروا نه لري، هر څه نفع يا نقصان چې پيښيږي؛ هغه به يواځې ستاسې وي، منونکي او نامنونکي له هر يوه سره د هغه خپل عمل د لارې مل دی.

إِنَّآ أَعۡتَدۡنَا لِلظَّٰلِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمۡ سُرَادِقُهَاۚ وَإِن يَسۡتَغِيثُواْ يُغَاثُواْ بِمَآءٖ كَٱلۡمُهۡلِ يَشۡوِي ٱلۡوُجُوهَۚ بِئۡسَ ٱلشَّرَابُ وَسَآءَتۡ مُرۡتَفَقًا ﴿٢٩﴾

بېشکه چې مونږ تيار کړی مو دی لپاره د ظالمانو اور، چې چاپېر شوي دي له دوی پردې د هغه، او که فرياد وکړي (دوی له تندې) نو فرياد به يې واخيستی شي (په ورکولو د داسې) اوبو (سره) لکه زوې (يا د تېلو خټه) چې وريتوي به مخونه، بد څيز د څښلو دي (دغه زوې)، او بد دی (دغه اور ځای د آرام يا) له وجې د انتفاع.

تفسير: يعنې د ګرمۍ له شدّته به تږې کيږي، نو «العطش ! العطش !» نارې به وهي، نو د تېلو تلچټې (خيرى، پاتې) يا د زوو په شان اوبه دوی ته ورکولی کيږي، چې د سخت تودوالي او د تندې له سببه د دوی خوله او کولمې به سره ټول وريتې او تڼاکې وهي.

إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجۡرَ مَنۡ أَحۡسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾

بېشکه هغه کسان چې ايمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه) بېشکه مونږ نه ضايع کوو اجر (ثواب) د هغه چا چې ډېر نېک وي له جهته د عمل.

أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمۡ جَنَّٰتُ عَدۡنٖ تَجۡرِي مِن تَحۡتِهِمُ ٱلۡأَنۡهَٰرُ يُحَلَّوۡنَ فِيهَا مِنۡ أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٖ وَيَلۡبَسُونَ ثِيَابًا خُضۡرٗا مِّن سُندُسٖ وَإِسۡتَبۡرَقٖ مُّتَّكِـِٔينَ فِيهَا عَلَى ٱلۡأَرَآئِكِۚ نِعۡمَ ٱلثَّوَابُ وَحَسُنَتۡ مُرۡتَفَقٗا ﴿٣١﴾

دغه (مؤمنان چې دي) شته دوی ته جنتونه د تل هستوګنې چې بهيږي له لاندې (د ونو او ماڼيو) د دوی (ځلور قسمه) ويالې، په لاس کولی به شي دوی ته په دغه جنت کې ونبې له سرو زرو، او اغوندي به دغه (جنتيان) جامې زرغونې له نريو ورېښمو او له پېړ، پنډ (غټو) ورېښمو، تکيه کوونکي به وي په دغه جنتونو کې پر تختونو باندې، ځومره ښه بدل دی (دا جنتونه او نعمتونه)، او ځومره ښه دي (دا جنتونه) ځای د آرام.

تفسير: ښايي چې د جنتي جامو (کاليو) مخ د نريو ورېښمو او استر يې د پرېړو (غټو) ورېښمو څخه وي، کما يُفهم من قوله تعالى: ﴿بَطَآئِنُهَا مِنۡ إِسۡتَبۡرَقٖ﴾ (۲۷ جزء د الرحمن سورت (۵۴) آيت (۳) رکوع)، يا دواړه به سره بېل بېل استعماليږي، والله أعلم، په «موضح القرآن» کې دي چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلي دي چې: سره زر او ربښمين کالي نارينه وو ته په جنت کې ور رسيږي، هر څوک يې چې دلته اغوندي؛ هلته به يې نه اغوندي.

جنتيانو به پر دغو نعمتونو سربېره پر ښو چپرکټو او پالنګونو تکيه لګولي په نهايت عزّت او احترام سره به ناست وي.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلًا رَّجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَابٍ وَّحَفَفْنٰهُمَا بِنَخْلٍ وَّجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زَرْعًا ﴿۳۲﴾

او وښيه بيان کړه ته دوی ته يو مثال (د کفّارو او مؤمنانو هغه) دوه سړي، چې ګرځولي (ورکړي وو) مونږ يو له دې دواړو ته دوه باغونه له انګورو، او پټ کړي وو مونږ دا باغونه په خرماوو سره، او پيدا کړی وو مونږ په منځ د دې (دواړو باغونو) کې کښت (فصل).

تفسير: دغه يې د غني کافر او فقير مؤمن مثال بيان وفرمايه، چې د هغه په ضمن کې د دنيا بې ثباتي، د کفر او تکبّر بد انجامي، او د ايمان او تقوی پر مقبوليت باندې تنبيه ده، دغه دواړه سړي چې د هغوی مثال بيان شوی دی، په واقعي ډول سره موجود وو؟ يا محض د تفهيم لپاره دغه مثال فرض کړی شوی دی، د علماوو په دغه مورد کې دوه قوله دي، او د تمثيلو فائده په هر حال کې حاصله ده.

د دغو ياد شوو باغونو په چارچاپېر د کجورو (خرماوو) ونې کښېنولې شوې دي، او د دواړو باغونو په منځ کې ځمکه د زراعت لپاره تخصيص ورکړی شوې ده، خو غله او مېوه ګرد تيار له همغه باغ څخه حاصل اخلي.

كِلْتَا الْجَنَّتَيْنِ اٰتَتْ أُكُلَهَا وَلَمْ تَظْلِمْ مِّنْهُ شَيْـًٔا ۙ وَّفَجَّرْنَا خِلٰلَهُمَا نَهَرًا ﴿۳۳﴾

دې دواړو باغونو ورکول به يې مېوې خپلې (پوره) او نه به يې کولو ظلم (کموالی) له محصوله خپله هيڅ قدر، او بهولې وه مونږ په منځ د دې دواړو باغونو کې وياله.

تفسير: يعنې داسې نه وو چې يو باغ به ښه وده او ښه حاصل ورکولو ، او بل نه ورکولو او بې حاصل او بې ودې پاتې وو، يا په يوه کې ډېرې ونې وې، او په بل کې کمې.

وَّكَانَ لَهٗ ثَمَرٌ ۚ فَقَالَ لِصَاحِبِهٖ وَهُوَ يُحَاوِرُهٗٓ أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَّأَعَزُّ نَفَرًا ﴿۳۴﴾

او وو ده ته (نورې) مېوې، پس وويل دغه (کافر) هغه (مؤمن) ملګري خپل ته حال دا چې هغه ورسره خبرې کولې (په افتخار سره) چې زه زيات يم له تا نه له جهته د مال، او ډېر عزتناک يم له جهته د سړيو.

تفسير: يعنې مال، دولت، ملاتړ، سړي ما سره له تا نه زيات دي، که زه د شرک او کُفر په اختيارولو کې په باطل وی؛ نو دومره مال، دولت، او هوسايي (آرام) به ولې ځما په برخه کېده؟ د ده د شرک ثبوت له دې نه په لاس راځي، چې د آفت د رسېدلو څخه يې وروسته په تأسّف او ارمان سره وويل: ﴿يٰلَيْتَنِيْ لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّيْٓ أَحَدًا﴾، معلومېږي چې د هغه غريب ملګری چې پوخ موحد وو، د شرک د بطلان اظهار، او له شرک څخه د توبې کولو نصيحت به يې ورته کولو، چې د هغه په ځواب کې يې داسې ورته وويل چې: زه له تا نه په مال، اولاد، سړي، ملاتړ او هر څيز کې زيات يم، نو څرنګه به يقين کوم چې زه پر باطل او تا غونډې مفلس او ناداره به په حق وي؟.

وَدَخَلَ جَنَّتَهٗ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهٖ ۚ قَالَ مَآ أَظُنُّ أَنْ تَبِيْدَ هٰذِهٖٓ أَبَدًا ﴿۳۵﴾ وَّمَآ أَظُنُّ السَّاعَةَ قَآئِمَةً ۙ وَّلَئِنْ رُّدِدْتُّ إِلٰى رَبِّيْ لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا مُنْقَلَبًا ﴿۳۶﴾

او ننوت دی باغ خپل ته حال دا چې دی ظالم وو پر ځان خپل (په سبب د فخر، تکبر او کفر)، ويې ويل چې: زه نه کوم ګمان چې هلاک (خراب) به شي دغه باغ (ځما) هيڅکله، او نه کوم زه

ګمان په قیامت چې قائم (واقع) به شي، او قسم دی خامخا که بوتلی شم رب خپل ته (پس له بیا ژوندون)؛ نو قسم دی چې هرومرو به مومم خامخا غوره له دې باغ څخه مرجع.

تفسیر: یعنی دی په شرک کې مبتلا وو، د کبر او غرور په نشو د ده دماغ ډک وو، نورو ته به یې په سپکه سره کتل، او حقیر به یې ګڼل، او د الله تعالی پر قدرت او جبروت به یې نظر نه وو، او نه په دې پوهېده چې وروسته به یې انجام څه کیږي؟ همدغه باغ د ده جنت وو چې هغه به یې خپل ابدي خیر ګڼلو، ده فکر کولو چې اوس خو مې ژوندون په آرام سره تیریږي، او ګرد انتظامات مې داسې مکمّل کړي دي چې ځما تر ژوندانه پورې د دغو باغونو د تباه کېدو او خرابېدلو کومه ظاهري اندېښنه نشته، پاتې شوه د بعث بعد الموت قصه؛ نو اول زه یقین نه لرم چې د مړ کېدلو څخه وروسته د هډوکي بځرکي ته بیا دوهم ځلي نوی ژوند په برخه کیږي؟ او مونږ به د پاک الله په مخ کې وړاندې کیږو، لیکن که همداسې وشو؛ نو یقینًا ماته به له دې نه ښه او بهتر سامان هلته راورسیږي، که ځمونږ دغه حرکات د الله تعالی خوښ نه وی؛ نو په دغه دنیا کې به یې ولې دومره وسعت او راحت را په برخه کولی؟ ګواکې د دې دنیا راحت او هوسایي (آرام) د هغه جهان په خوښی او هوسایۍ باندې دلیل دی، چې زه به هلته هم مزې او چړچې کوم.

قَالَ لَهُۥ صَاحِبُهُۥ وَهُوَ يُحَاوِرُهُۥٓ أَكَفَرْتَ بِٱلَّذِى خَلَقَكَ مِن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّىٰكَ رَجُلًا ﴿٣٧﴾ لَّٰكِنَّا۠ هُوَ ٱللَّهُ رَبِّى وَلَآ أُشْرِكُ بِرَبِّىٓ أَحَدًا ﴿٣٨﴾

وویل (دغه کافر) ته (مؤمن) ملګري د ده حال دا چې دغه مؤمن خبرې اترې کولې له دغه کافر سره: آیا کافر شوې پر هغه (ذات) چې پیدا کړی یې ته (په اول کې) له خاورې، بیا یې له نطفې، بیا یې برابر کړې ته سړی (روغ په اندامونو). لیکن زه وایم شان دا دی چې الله رب ځما دی، او نه شریکوم زه له ربه خپله سره هیڅوک.

تفسیر: یعني هغه الله تعالی چې ستا اصل آدم علیه السلام یې له بې جانه خاورې څخه، بیا ته یې د ځمکې د حاصلاتو له خُلاصې او له یوه څاڅکي ناڅیزه اوبو څخه پیدا کړی یې، او ژوندون یې دربخښلی دی، او روحاني او جسماني قوّتونه یې درکړي دي، او لوی غټ انسان یې درڅخه پیدا کړی دی، نو آیا ته له دې نه انکار لرې، چې هغه به دې وروسته له مرګه بیا ژوندی کوي؟ یا دغه درکړی نعمت به له تا نه بېرته نشي اخیستی؟ ځما عقیده خو داسې نه ده، بلکه زه پوره یقین لرم چې هم هغه لوی ذات یواځې ځمونږ رب دی، د ده په الوهیت کې بل هیڅوک شرکت نه لري، او د ده د حکم او ارادې په مقابل کې هیڅوک هیڅ نشي ویلی او کولی، او نه خپله سا اخستی شي.

وَلَوْلَآ إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَآءَ ٱللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِٱللَّهِ

او ولې نه په هغه وخت کې چې ننوتې باغ خپل ته، ولې دې داسې نه ویل: هغه چې اراده وفرمایي الله (هغه کیږي)، نشته قوّت (هیچا لره په هیڅ کار مګر په توفیق) د الله.

تفسیر: یعني مال د الله تعالی نعمت دی، خو د غرور، تکبّر، او ځانمنۍ (خودنمایۍ) او د کُفر ویلو څخه آفت نازلیږي، لازم او ښه خو داسې وو چې د باغ د داخلېدو په وخت دې د ﴿مَآ أَظُنُّ أَن تَبِيدَ هَٰذِهِۦٓ أَبَدًا﴾ په ځای ﴿مَا شَآءَ ٱللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِٱللَّهِ﴾ ویلي وی، یعنې د هر هغه څیز چې الله تعالی اراده وفرمایي؛ عطا کوي یې، څه زور او قوّت چې په مونږ کې شته؛ هغه د ده له امداد او اعانته راحاصل دی، که الله تعالی اراده وفرمایي؛ نو په یوه شېبه کې هغه ګرد سلب او بېرته یې اخلي، په روایاتو کې راغلي دي، هر مهالې (وخت) چې انسان پخپل کور کهول او نور ځای کې په خوښۍ، آرام سره ځان مومي؛ نو همدغه لفظ دې ووایي: ﴿مَا شَآءَ ٱللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِٱللَّهِ﴾

إِن تَرَنِ أَنَا أَقَلَّ مِنكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَسَىٰ رَبِّي أَن يُؤْتِيَنِ خَيْرًا مِّن جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحَ صَعِيدًا زَلَقًا ﴿٤٠﴾ أَوْ يُصْبِحَ مَاؤُهَا غَوْرًا فَلَن تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ﴿٤١﴾

که ته وینې ما چې زه لږ یم له تا نه د جهته د ماله او بچو. پس (امید لرم چې ژر دی چې) رب ځما راکړي ما ته (په دنیا او په آخرت کې) بهتره له باغ ستا، او چې ولېږي پر دغه (باغ ستا) تندر له (طرفه د) اسمانه، پس سبا ته وګرځي (باغ ستا) ډاګ میدان ښوی (چې ښوییږي پرې سړی) بې زرغونه. یا سبا ته وګرځي اوبه د دې باغ وچې ډوبې پس له سره به نه توانېږې دې ډوبو اوبو لره په لټولو سره.

تفسیر: یعنې یوه توده بوربوړکی (ګرد باد) والوځي یا بل کوم سماوې آفت نازل شي چې ستا د دغه تکبّر او غرور د نتائجو په سزا کې ستا دغه باغ ډاګ ډبر او سپېره او ترې صاف میدان جوړ کړي، یا د دغې ویالې اوبه وچې شي، او بیا سره له ډېر زیار (محنت) ایستلو او کوښښ اوبه په کې ونه بهیږي.

وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ عَلَىٰ مَا أَنفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٤٢﴾

او چاپېر کړی شو په انواعو د مېوو د هغه (باغ یا سړي یعنې هلاک شو)، پس وګرځېد په وخت د سبا کې چې اړه وه یې ځټې او مخ د ارغویو خپل (یا مړل یې لاسونه او ورغوي خپل)، (له خپګانه) پر هغه مبلغ چې لګولی وو پر دغه باغ، حال دا چې دغه باغ لوېدلی وو پر ځیلو (مناګانو د تاکو کورو) خپلو، او وایي: ای کاشکې ما نه وی نیولی شریک رب خپل سره هیڅوک (څو مې دغه باغ نه وی وران شوی).

تفسیر: شاه صاحب لیکي: «آخر د ده پر باغ باندې هم هغسې وشوه چې د دغه ښه سړي له خولې څخه وتلې وو، په شپه کې سماوي آفت د اور په صورت راغی، او ګرد باغ یې وسوځوه، او د ایرې ډېرۍ یې ترې جوړه کړه، مال یې لګولی وو د پنګې (رأس المال) د تزیید لپاره، خو پنګه او ګټه اصل او فرع دواړه یې له لاسه ووتل»، د باغ خاوند په ژړا او انګولا سر شو، مګر:

څه په کار ده اوس ژړا او انګولا «««»»» لوښې مات او غوړي توی شو په بیدیا.

او دغه افسوس او ندامت هم د الله تعالی له وېرې نه وو، بلکه تش د دنیوي ضرر رسېدلو په بناء وو.

وَلَمْ تَكُن لَّهُ فِئَةٌ يَنصُرُونَهُ مِن دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مُنتَصِرًا ﴿٤٣﴾

او نه وه ده ته کومه ډله چې مدد یې کړی وی له ده سره (په دفع د آفت کې) غیر له الله، او نه وو دی پخپله مددګار د خپل ځان (په دفع د هلاک کې).

هُنَالِكَ الْوَلَايَةُ لِلَّهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿٤٤﴾

په دې وخت کې ګرد ولایت اختیار خاص الله لره حق دی، الله خیر (غوره) دی له جهته د ثواب او خیر (غوره) دی له جهته د عاقبته.

تفسیر: یعنې د هر عمل هر بدل چې دی ور کړي؛ هغه درست دی، دلته او هلته په هر ځآی کې د همده واک او اختیار چلیږي، او هیڅوک هیڅ طاقت او توان نه لري، چې د ده په حکم او فیصله کې څه مداخله وکړي، یا څه ګوتې په کې ووهي.

وَاضْرِبْ لَهُمْ مَّثَلَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَآءٍ اَنْزَلْنٰهُ مِنَ السَّمَآءِ فَاخْتَلَطَ بِهٖ نَبَاتُ الْاَرْضِ فَاَصْبَحَ هَشِيْمًا تَذْرُوْهُ الرِّيٰحُ ؕ وَكَانَ اللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا ﴿٤٥﴾

او بیان کړه دغو (خلقو) ته مثال د دې ژوندون لږ خسیس (په تازګۍ او سرعت د زوال کې) په مثل د هغو اوبو چې نازلې کړي دي مونږ هغه اوبه له (طرف د) اسمانه، نو یو بل سره ګډوډ شي په سبب د دې (اوبو) سره زرغونه د ځمکې، نو سبا ته وګرځي (دغه زرغونه) وچه کلکه ماته ماته چې الوځوي یې بادونه، او دی الله پر هر څیز باندې توانا قادر (چې ځینې د هغو انشاء او افناء دي).

تفسیر: یعنې د دنیا د دغه عارضي پسرلي او د فاني او سریع الزوال ښایست او سینګار مثال داسې وګڼئ چې پر وچه او مړه ځمکه د باران اوبه ولویږي، او هغه یو په یو تکه شنه او ژوندی شي، او پر ګڼو شینکیو او ونو ښایسته شي، او مختلفې ترکودې(نباتات) ځنې خارج او مخلوط او ګډه وډه زرغونتیا په کې پیدا شي، مګر څو ورځې وروسته هغه تک زیړ واوړي، او په وچېدلو او رژېدلو باندې شروع وکړي، بالآخر په یوه وخت ګرد سره لو او قطع او پرې او وریېل شي، او بیا ټوټه ټوټه او بوس بوس کړی شي، او په هوا کې والوځولی شي، د دنیا د سترګو غولوونکی او ناپوهان تېرایستونکی ښایست او سینګار همداسې وګڼئ، چې د څو ورځو له مخې ډېر ښکلی او زړه وړونکی په نظر راځي، بالآخر ذرې ذرې او په هوا کې والوځي، او ګرد سره لرې او پرې شي، او ډاګ ډېر صاف میدان ترې پاتې شي، لکه چې وروسته په ﴿وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً﴾ کې اشاره کړی شوې ده.

اَلْمَالُ وَالْبَنُوْنَ زِيْنَةُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ۚ وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَّخَيْرٌ اَمَلًا ﴿٤٦﴾

مال (د دنیا) او ځامن (چې په کې اخروي مفاد نه وي) زینت (رونق) ښایست د دې ژوندون لږ خسیس دی، او باقي پاتې کېدونکي نېک (عملونه) خیر غوره دي په نزد د رب ستا له جهته د ثوابه او (خیر) غوره دي له جهته د امید.

تفسیر: یعنې وروسته له مرګه مال او اولاد او نور هیڅ په کار نه راځي، او یواځې هغه نېک کارونه په کار راځي چې د هغو اثر یا ثواب مستقبل ته پاتې کېدونکی وي، په حدیث کې دغه کلمات طیبات:)سبحان الله والحمد لله ولا إله إلا الله والله أكبر، ولا حول ولا قوة إلا بالله(له الباقیات الصالحات څخه فرمایلي شوي دي، دغه محض د مثال په ډول دی، که نه ګرد (ټول) حسنه اعمال په دې کې داخل دي، په «موضح القرآن» کې دي: ﴿وَالْبٰقِيٰتُ الصّٰلِحٰتُ﴾ دا دي چې د داسې یوه علم ښوونه وکړي چې جاري وي، یا کومه نېکه طریقه وچلوي، یا مسجد، یا کوهی، یا سرای، یا باغ، یا کومه مزرعه وقف کړي، یا خپل اولاد ته ښه تعلیم او تربیه ورکړي، او وروسته له خپله دغه صالح ولد پرېږدي، نو دغه ګرد داسې ښه اعمال دي، چې پر هغو باندې د الله تعالی له جانبه ښه بدل موندل کېدی شي، او انسان پرې عمده توقّعات قائمولی شي، د دنیا پر فاني او زائلې خوشالۍ طویل او عریض امیدونه تړل د عقل او هوش کار نه دی.

وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْاَرْضَ بَارِزَةً ۙ وَّحَشَرْنٰهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ اَحَدًا ﴿٤٧﴾

او (یاد کړه) هغه ورځ چې روان به کړو غرونه او ګورې به ته (ای انسانه !) ځمکه ښکاره (صاف میدان)، او راجمع به کړو دوی (یعنې خلق) نو پرې به نه ږدو له دوی نه یو تن هم (نه له اولینو او نه له آخرینو).

تفسیر: یعنې کله چې قیامت راشي؛ نو د غرونو په شان سخت مخلوق هم له خپله ځایه الوځي، بلکه دغه لوی او درانه غرونه هم لکه ټکولی شویو وړیو غوندې په هوا کې سره ګرځي او الوځي، الغرض دغه ګردې لوړې او ژورې به سمې برابرې او ځمکه به له یوه سره تر بله سره پورې صاف هوار میدان شي.

وَعُرِضُوا عَلٰى رَبِّكَ صَفًّا ۗ لَقَدْ جِئْتُمُوْنَا كَمَا خَلَقْنٰكُمْ اَوَّلَ مَرَّةٍ ۢ بَلْ زَعَمْتُمْ اَلَّنْ نَّجْعَلَ لَكُمْ مَّوْعِدًا ﴿۴۸﴾

او وړاندې به کړی شي دوی په رب ستا صف صف (او وبه ویلی شي دغو صفوفو ته): خامخا په تحقیق راغلئ تاسې مونږ ته لکه چې پیدا کړي وئ مونږ تاسې وړومبی ځلې (له خپلې موره)، بلکه ګمان کولو تاسې (ای منکرینو د بعث) چې وبه نه ګرځوو مونږ تاسې ته ځای او وخت د وعدې.

تفسیر: د بعث منکرینو ته به د تقریع او توبیخ په ډول وویلی شي، چې تاسې خو قیامت او نورې ایماني خبرې چټي (بېکاره) او دروغ ګڼلې، نو نن تاسې هغه ګرد دنیوي ساز سامان او اثاثه چېرې پرېښې؟ او دغسې لوڅ لغړ چېرې درومئ؟.

وَوُضِعَ الْكِتٰبُ فَتَرَى الْمُجْرِمِيْنَ مُشْفِقِيْنَ مِمَّا فِيْهِ وَيَقُوْلُوْنَ يٰوَيْلَتَنَا مَالِ هٰذَا الْكِتٰبِ لَا يُغَادِرُ صَغِيْرَةً وَّلَا كَبِيْرَةً اِلَّآ اَحْصٰىهَا ۚ وَوَجَدُوْا مَا عَمِلُوْا حَاضِرًا ۗ وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ اَحَدًا ﴿۴۹﴾

او کېښودلی به شي کتاب (أعمالنامې په لاسونو د خلقو کې) پس ګورې به ته ګناهګاران ویریدونکي له هغه نه چې په کې (لیکلي) دي (له ګناهونو)، او وایي به ای هلاکه ځمونږ (راشه دغه دې وخت دی) څه حال دی د دې اعمالنامې (ځمونږ)چې نه پرېږدي (ګناه) وړه او نه لویه، مګر چې حساب کړې يې دي هغه (ټولې)، او وبه مومې دوی هغه څیز چې کړی وي (په دنیا کې په خپل مخ کې) حاضر، او نه کوي ظلم رب ستا پر هیچا (چې کومه ګناه يې نه وي کړي او وېې لیکي).

تفسیر: یعنې د هر یوه اعمالنامې ورکولی کیږي، دوی به په هغه کې د خپلو اعمالو فهرست (نوم لیک) ولولي، او مجرمین به له خپلو ګناهونو سخت ویریږي، او وایي به الله پوهیږي چې نن څرنګه سختې سزاوې رارسیږي؟ په دغه اعمالنامه کې به يې د ذرې ذرې عمل تر سترګو لاندې وي، او هره یوه وړه او لویه نیکي او بدي به په دغه اعمالنامه کې مندرجه او لیکلې مومي.

وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوْٓا اِلَّآ اِبْلِيْسَ ۗ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ اَمْرِ رَبِّهٖ ۗ اَفَتَتَّخِذُوْنَهٗ وَذُرِّيَّتَهٗٓ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِيْ وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ ۗ بِئْسَ لِلظّٰلِمِيْنَ بَدَلًا ﴿۵۰﴾

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل مونږ پرښتو ته چې سجده وکړئ تاسې (تعظیمًا) آدم ته پس سجده وکړه (ټولو) مګر (ونه کړه سجده) ابلیس، وو دی (اصلا) له پیریانو پس ووت له امره د رب خپل (په ترک د سجدې)، آیا پس نیسئ تاسې ابلیس او اولاده د دغه دوستان (چې خبره يې منئ) غیر له ما، حال دا چې دي دغه (شیاطین) تاسې ته دښمنان، بد دی (ابلیس) ظالمانو ته بدل (له الله چې شیطان مني او رحمان نه مني).

تفسیر: راجح همدا ده چې ابلیس د پیریانو له نوعې وو، ده په عبادت کې ترقي وکړه، او د پرښتو په ډله کې شامل شو، نو ځکه کوم حکم چې پرښتو ته د سجود وشو؛ هغه ته هم وشو، په دغه وخت کې د ده اصلي طبیعت او سرکشي او غرور د طینت ښکاره شو، او له ډېره تکبّره د الله تعالی د حکم منلو څخه یې غاړه وغړوله، او د آدم په مخ کې سجده کول یې خپل د شان کسر وګاڼه، تعجب دی چې نن د آدم اولاد د خپل رب په ځای هغه ازلي دښمن او د ده اولاد او أتباع څرنګه خپل رفیق ملګري خیر غوښتونکي او دوست درووي؟ آیا له دې نه به بل کوم ظلم او بې انصافي څه وي؟ دغه قصه پخوا له دې نه هم په څو ځایونو کې بالتفصیل تېره شوې ده، دلته د هغې له تذکرې څخه دغه تنبیه مقصود دی، چې د فاني دنیا په ډول او سینګار مغروربدل او د آخرت څخه غافل کېدل فقط د شیطان په تحریک او تسویل سره کیږي، ځکه چې شیطان غواړي چې مونږ بیا خپل هغه اصلي او آبائي وطن (جنّت) ته بېرته لاړ نه شو.

تنبیه: ابن کثیر (رحمه الله) ځینې روایات نقل کړي دي، چې په هغو کې د ابلیس اصل د ملائکو له نوعې څخه ښوولی شوی دی، او لیکلي یې دي چې د دغو روایاتو غالبه حصه له اسرائیلیاتو څخه ده، چې ښایي وروسته له ډېره فکره او نظره په احتیاط سره ومنلی شي، او له هغو څخه اکثر شیان خو یقینًا دروغ دي، ځکه چې لوی قرآن بالتصریح د هغه تکذیب کوي، وروسته له هغه ابن کثیر (رحمه الله) په ډېرو متینو الفاظو سره د اسرائیلیاتو په نسبت څه کلام کړی دی، چې د لوستلو او په یاد لرلو قابل دی، چې دلته یې مونږ د تطویل له خوفه نشو داخلولی.

مَآ أَشْهَدتُّهُمْ خَلْقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنفُسِهِمْ وَمَا كُنتُ مُتَّخِذَ ٱلْمُضِلِّينَ عَضُدًا ﴿٥١﴾

نه دي حاضر کړي ما دغه (شیاطین) پیدا کولو د اسمانونو او د ځمکې ته، او نه پیدایښت د ځانونو د دوی ته، او نه یم زه نیونکی د ګمراه کوونکو مټ بازو (مددګار، یعنې له شیاطینو مرسته نه غواړم په هیڅ شي کې، نو ولې تاسې یې امر حکم منئ؟).

تفسیر: یعنې د ځمکې او اسمان د پیدا کولو په وخت کې مونږ دغه شیاطین نه وو رابللي چې راځئ ځما کار وګورئ چې ښه دی، که څه نقص په کې شته؟، الغرض له دوی څخه د تکوین او ایجاد په عالم کې هیڅ مشوره نه ده اخیستی شوې، او نه مدد ترې طلب کړی شوی دی، بلکه د ځمکې او اسمان د پیدایښت په وخت کې خو له سره پخپله دوی هم موجود نه وو، او پخپله د دوی د پیدایښت په وخت کې هم ترې پوښتنه نه ده شوې چې ته څرنګه پیدا کړی شې؟.

وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا۟ شُرَكَآءِىَ ٱلَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا۟ لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُم مَّوْبِقًا ﴿٥٢﴾

او (یاد کړه) هغه ورځ چې وبه وایي (الله مشرکانو ته) چې نارې کړئ شریکانو ځما ته هغه چې ګمان کولو تاسې (د معبودانو پر هغو) پس وبه بولي دوی هغوی، نو ځواب به ورنه کړي دوی ته، او وبه ګرځوو مونږ په منځ د دوی کې ځای د هلاک (دوزخ).

تفسیر: یعنې هغه چې تاسې له ما سره شریکان درولي وو؛ هغوی ته نارې کړئ، څو د دې مصیبت په وخت کې له تاسې سره مدد او کومک وکړي، خو په دغه وخت کې د رفاقت او دوستۍ کړۍ شکیږي ویلي کیږي (او د دوستۍ ټول اسباب غوځیږي)، او د خپلوۍ دغه چلو صاف به له اوبو څخه وځي، څرنګه چې دوی به یو بل ته له سره نژدې کېدی هم نشي، نو یو له بل سره به مدد او مرسته په څه ډول سره رسولی شي، د دغو عابدینو او معبودینو په منځ کې به د اور یو عظیم او وسیع خندق حائل وي.

وَرَاَ الْمُجْرِمُوْنَ النَّارَ فَظَنُّوْٓا اَنَّهُمْ مُّوَاقِعُوْهَا وَلَمْ يَجِدُوْا عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿۵۳﴾

او وبه ګوري مجرمان (مشركان) اور پس يقين به يې راشي په دې چې په تحقيق دوی لويدونكي دي په دغه (اور د دوزخ) كې، او نه به مومې دوی له دغه (اوره) ځای د په څنګ كېدلو.

تفسير: يعنې په اوله ابتداء كې به لږ څه د مغفرت او بخښنې اميد لري، ليكن همدغه چې په جهنّم باندې د دوی سترګې ولګيږي، او جهنّم دوی خپل ځان ته وركش كړي؛ نو پوره يقين به يې راشي، چې اوس هرومرو زه په دغه اور كې لوېږم، او د تېښتې هيڅ يوه لاره ماته نه ده پاتې، او نه خپله لار له دغه اور څخه بل لوري ته پيدا كولی شم.

وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِيْ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لِلنَّاسِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ ؕ وَكَانَ الْاِنْسَانُ اَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا ﴿۵۴﴾

او خامخا په تحقيق مكرر بيان كړي دي مونږ په دې قرآن كې خلقو ته د هر قسم مثل (له جهته د عبرت)، او دی انسان زيات له هر شي څخه له جهته د جدل (جګړې او خصومت په باطله كې).

تفسير: يعنې لوی قرآن په څه څه مختلفو عنواناتو او قسم قسم دلائلو او امثله وو سره رښتيا خبرې پوهوي، مګر انسان داسې جګړه كوونكی دی، چې په صافه او سمه خبره كې هم كږې وږې خبرې پيدا كوي، او د بې موردو حجّتونو او دلائلو د راوړو څخه لاس نه اخلي، او تل جنګ او جګړه كوي، كله چې په خبرو او جګړو سره څه ونشي؛ نو پر مهمل او بېكاره چټي فرمايشونو باندې لاس پورې كوي، چې هغه شی او دغه شی راوښيه؛ نو زه به يې ومنم.

وَمَا مَنَعَ النَّاسَ اَنْ يُّؤْمِنُوْٓا اِذْ جَآءَهُمُ الْهُدٰى وَيَسْتَغْفِرُوْا رَبَّهُمْ اِلَّآ اَنْ تَاْتِيَهُمْ سُنَّةُ الْاَوَّلِيْنَ اَوْ يَاْتِيَهُمُ الْعَذَابُ قُبُلًا ﴿۵۵﴾

او نه دي منع كړي دا خلق له دې نه چې ايمان راوړي كله چې راغی دوی ته هدايت (رسول او قرآن) او (له دې نه چې) بخښنه وغواړي له رب خپل؛ مګر (دې خبرې) چې راشي دوی ته هغه طريقه د ړومبنيو (خلقو چې هلاك د دوی وو) يا راشي دوی ته عذاب مخامخ.

تفسير: يعنې د دغه ضد او عناد له ليدلو څخه ويلی شو چې د داسې عظيم الشأن قرآن د هدايت د رارسېدلو څخه بعد دوی خپل د ايمان نه راوړلو او توبه نه ايستلو لپاره هيڅ كوم معقول دليل او عذر نه لري، نو اوس د حق په منلو كې ولې ځنډ كوي؟ اوس د څه شي په انتظار كې دي؟ پر ته له دې نه چې د پخوانيو اقوامو په شان الله تعالی دوی په كُلّي ډول سره سپېره او تباه كړي، او كه يې تباه نه كړي نو اقلا د الله تعالی د عذاب مختلف صورتونه د دوی د سترګو په مخ كې ودرول شي، هكذا يُفهم من تفسير ابن كثير (رحمه الله) وغيره.

وَمَا نُرْسِلُ الْمُرْسَلِيْنَ اِلَّا مُبَشِّرِيْنَ وَمُنْذِرِيْنَ ۚ وَيُجَادِلُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوْا بِهِ الْحَقَّ وَاتَّخَذُوْٓا اٰيٰتِيْ وَمَآ اُنْذِرُوْا هُزُوًا ﴿۵۶﴾

او نه ليږو مونږ رسولان مګر زيري وركوونكي (مؤمنانو ته په نعيم سره) او ويروونكي (كُفّارو ته په جحيم سره)، او جګړې كوي هغه كسان چې كافران شوي دي په باطله سره لپاره د دې چې وركك او لرې كړي په دې سره حق رښتيا خبره، او نيولي دي آيتونه (د قرآن) ځما او هغه شيان چې (پرې) ويرولي شوي وو دوی مسخره.

تفسير: يعنې په دروغو جګړه يې نښلولې، او کاره بحثونه يې غوښتل چې د حق غړ ښکته کړي، او د دروغو په زور د رښتيا قدم وښويوي، خو داسې به له سره نه کيږي، او د الله تعالى له کلام سره مسخرې کوي، او ملنډې پرې وهي، کله چې دوی د الله تعالى له کلامه ويروی شي؛ نو پرې خاندي او مسخرې کوي.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ

او څوک دی ډېر لوی ظالم له هغه چا چې پند ورکړی شوي دي ده ته په آيتونو د رب د ده، پس وګرځوي مخ له هغه (فکر په کې ونه کړي او پند ترې وانخلي) او هېر کړي هغه عملونه چې وړاندې لېږلي لاسونو د ده (چې کفر او معاصي دي).

تفسير: يعنې کله له هېرې هم داسې يو خيال ورپيدا نشو چې د تکذيب الحق او استهزاء او تمسخر هغه ذخيره چې دوی وړاندې لېږي؛ د هغه سزا به څه وي؟.

إِنَّا جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ۖ وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا ﴿٥٧﴾

بېشکه موږ ګرځولي مو دي پر زړونو د دوی پردې لپاره د دې چې پوه نشي پر دغه -قرآن- او (ګرځولی مو دی) پر غوږونو د دوی کوڼوالی، او که ته راوبولې دوی په طرف د سمې لارې؛ پس له سره هدايت نه مومي دوی په دغه وخت کې هيچېرې.

تفسير: يعنې د دوی د جدال بالباطل او استهزاء بالحق له سببه موږ د دوی پر زړونو پرده غورځولې ده، او غوږونه مو ورته داسې تپلي او بند کړي دي؛ چې اوس له سره حق پرې نشي اورېدلی، او که د انجام او عاقبت په طرف فکر وکړي؛ نو څرنګه به کولي شي، د داسې بدبختانو څخه له سره دغه هيله او توقع نشي کېدی چې پر لاره راشي.

وَرَبُّكَ الْغَفُورُ ذُو الرَّحْمَةِ ۖ لَوْ يُؤَاخِذُهُمْ بِمَا كَسَبُوا لَعَجَّلَ لَهُمُ الْعَذَابَ ۚ بَلْ لَهُمْ مَوْعِدٌ لَنْ يَجِدُوا مِنْ دُونِهِ مَوْئِلًا ﴿٥٨﴾

او رب ستا ډېر بخښونکی څښتن (خاوند) د رحمت دی، که نيولي وی (الله دغه کفّار په دنيا کې) په سبب د هغو ګناهونو چې کوي يې دوی؛ نو خامخا ژر به يې رالېږلی وو دوی ته عذاب (په دنيا کې هم)، بلکه شته دوی ته ځای (يا وخت) د وعدې چې له سره به ونه مومي دوی غير له الله پناهي (ځای د تېښتې).

تفسير: يعنې د دوی اعمال خو داسې دي چې د عذاب په لېږلو کې ښايي يو ساعت هم تأخير او ډيل واقع نشي، مګر د الله تعالى حلم او کرم د دوی فوراً تباه کولو څخه مانع دی، او پخپل عمومي رحمت سره تر يو خاص حد پورې ترې تيريږي، او ډېر سخت مجرم ته هم فرصت او موقع ورکوي، څو هر وخت چې وغواړي له خپلو بدو اعمالو څخه توبه وکاږي، نو د هغه تېر ګناهونه بخښلي کيږي، او د ايمان راوړلو په سبب د عظيمه وو نعمتونو مستحق ګرځي.

وَتِلْكَ الْقُرَىٰ أَهْلَكْنَاهُمْ لَمَّا ظَلَمُوا وَجَعَلْنَا لِمَهْلِكِهِمْ مَوْعِدًا ﴿٥٩﴾

او دغه (اهل د) کليو (چې دي) هلاک کړل موږ دوی هر کله چې ظلم يې اختيار کړ، او مقرره کړې وه موږ لپاره د دوی يوه نېټه (معلومه).

تفسیر: یعني د عاد او ثمود خرابو او ویجاړو کلیو ته وګورئ چې د هغوی واقعات مشهور او معروف دي، کله چې دوی ظلم او تېری وکړ؛ نو څرنګه پخپل معیّن وخت کې سره تباه او برباد کړل شو؟ همداسې تاسې ته هم وېره پکار ده، چې په موعوده وخت کې تاسې ته د الله تعالی له عذابه هیڅېرې د پناه ځای او نجات په لاس نه درځي.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِفَتَىٰهُ لَآ أَبْرَحُ حَتَّىٰٓ أَبْلُغَ مَجْمَعَ ٱلْبَحْرَيْنِ أَوْ أَمْضِىَ حُقُبًا ۝٦٠

او (یاد کړه) هغه وخت چې وویل موسی ځلمي (خادم) خپل ته چې تل به ځمه تر هغه پورې چې ورسېږم ځای د یوځای کېدلو د دواړو سیندونو ته، یا به ګرځم ډېرې زمانې.

تفسیر: پاس ذکر شوي وو چې مغرورو کافرانو، مفلسان مخلصان مسلمانان حقیر ګڼل، او رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته به یې ویل چې: دوی مه پرېږدئ چې له تاسې سره کښیني، څو مونږ له تاسې سره کښینو، د هغه په نسبت یې د دوو کسانو قصه اوروله، بیا یې د دنیا مثال او د ابلیس خرابېدل د کبر او غرور لامله بیان کړل، اوس د موسی علیه السلام او د خضر علیه السلام د قصې ذکر کوي، چې د الله تعالی خاص بندګان اګر که له نورو څنې افضل او بهتر هم وي؛ خو بیا هم دوی خپل ځان افضل او بهتر نه ګڼي، او کله چې په سهو او تېروتلو سره ځان غوره وګڼي؛ نو د الله تعالی له جانبه دوی ته تنبیه او تأدیب ورکول کیږي.

په حدیث شریف کې راغلي دي چې موسی علیه السلام خپل قوم ته یوه ورځ ډېر مؤثر او خورا (ډېر) ښه پند او نصیحتونه فرمایل، یوه سړي له دوی څخه پوښتنه وکړه چې: «یا موسی علیه السلام! آیا د ځمکې په مخ کې به له تاسې څخه بل کوم لوی عالم مونده شي؟»، موسی علیه السلام وفرمایل: «نه»، دغه ځواب اګر که په واقع کې صحیح وو، ځکه چې موسی علیه السلام د أولوالعزمو انبیاوو څخه وو، او ښکاره ده چې په دغه زمانه کې د شرعیه وو علومو په اسرارو کې د ده د علم څخه د بل هیچا علم زیات نه وو، لیکن دغه ادّعا د پاک الله په دربار کې غیر مرغوبه (ناپسنده) واقع شوه، اګر که مراد یې صحیح وو، بیا هم د ځواب د عنوان له عمومه داسې ظاهرېده چې د ځمکې په مخ کې من کل الوجوه دی خپل ځان «أعلم الناس» ګڼي.

د الله تعالی مرضي دا وه چې دغه ځواب به یې د ده پر محیط علم محول کولو، مثلاً داسې به یې ویل چې: د الله تعالی مقرّب او مقبول بندګان ډېر دي، له ګردو څخه فقط همغه علیم او خبیر خبر دی او بس، نو دلته وحي پرېږي نازله شوه، چې په هغه ځای کې چې دوه سیندونه سره یو ځای ګډیږي؛ د هغه سره نژدې ځمونږ داسې یو بنده شته چې هغه سره داسې علم شته چې له تا سره نشته.

په هر حال موسی علیه السلام غوښتنه وکړه چې ماته د هغه پوره نښه او سراغ وښوولی شي؛ څو زه هلته لاړ شم، او څه علمي استفاده وکړم.

حکم صادر شو چې ته د ده په لټولو پسې ووځه! او یو وریت کړی ماهي (کب) له ځانه سره واخله! هر چېرې چې هغه وریت کړی کب در څخه ورک شو؛ نو وپوهېږه چې ځمونږ هغه بنده همغلته موجود دی، ګواکې له مجمع البحرین به چې یوه وسیع قطعه ترې مرادېده شي؛ همدغه ځای مراد دی، چې د هغه د تعیین لپاره همدغه علامه مقرّر فرمایلې شوې ده.

موسی علیه السلام سم له همدغه هدایته په سفر شروع وکړه، او خپل ملګري خادم ته یې وویل چې: «پر دغه (کب) پاملرنه وکړه! زه به تل مزل وهم څو د مقصود منزل ته ورسېږم، فرض یې کړه که کلونه او قرن هم تېر شي؛ زه بې د دغه مقصد له حصوله له مسافرته لاس نه اخلم».

تنبيه: له ځلمي څخه مراد يوشع عليه السلام دی، چې په ابتداء کې د موسی عليه السلام خاص خادم وو، او بيا د ده په حضور کې (نبي) او وروسته د موسی عليه السلام خليفه شو.

فَلَمَّا بَلَغَا مَجْمَعَ بَيْنِهِمَا نَسِيَا حُوتَهُمَا فَاتَّخَذَ سَبِيلَهُۥ فِى ٱلْبَحْرِ سَرَبًا ﴿٦١﴾

بيا کله چې ورسېدل ځای د يوځای کېدو په مابين د دواړو سيندونو کې هېر کړ دواړو ماهي خپل، نو ونيوله (دې ماهي) لاره خپله په بحر کې (په شان د) سرنګ (کوڅه).

تفسير: هلته ورسېد او د لويې تيږې (ګټې) په څنګ چې ترې لاندې چينه بهېده؛ موسی عليه السلام ويده شو، يوشع عليه السلام وليده چې هغه وريت کړی ماهي باذن الله ژوندی شو، او په يو عجيبه طريقه سره په سيند کې چې د سرنګ په شان به يې لاره ځان ته جوړوله روان شو، او هلته په اوبو کې د الله تعالی په قدرت د يوه تونل (سوپ يا طاق) په شان دالان ښکاره شو، يوشع د دې وضعيت د ليدلو څخه متحيّر او متعجّب شو، او غوښتل يې څه مهال (وخت) چې موسی عليه السلام ويښ شي؛ دغه قصه ورته ووايي، او دغه پېښه ورته وښيي.

موسی عليه السلام ويښ شو، نو سمدلاسه ودرېد، او په تګ يې پيل وکړ، الله تعالی خبر چې د موسی عليه السلام د ويښيدلو او رهي (روان) کېدلو په وخت کې يوشع عليه السلام په کوم خيالاتو کې ډوب تللی وو، چې د هغه ماهي د ژوندي کېدلو د پېښې قصه يې هېره شوه، په رواياتو کې راغلي دي کله چې موسی عليه السلام يوشع عليه السلام ته د هغه ماهي د ساتلو په نسبت تأکيدات کول؛ يوشع عليه السلام له خولې دا خبره ووته چې د يوه ماهي ساتنه دومره لويه خبره نه ده چې ته پرې دومره تأکيدونه کوې، لهذا ده ته هم تنبيه ورکړه شوه چې انسان ته پکار دي چې په ډېر وړوکي کار کې هم پر خپل ځان بې د الله تعالی له فضله تکيه او اعتماد ونه کړي !.

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَىٰهُ ءَاتِنَا غَدَآءَنَا لَقَدْ لَقِينَا مِن سَفَرِنَا هَٰذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾

نو کله چې تېر شول (له مجمع البحرين څخه) وويل (موسی) خپل ځلمي ته راوړه مونږ ته سباناری (خوراک) ځمونږ، په تحقيق پېښه شوه مونږ ته له دغه سفره ځمونږه ډېره سختي.

تفسير: موسی عليه السلام پخوا له دې په دغه سفر کې نه وو ستړی شوی، څه مهال (وخت) چې د مطلب ماهی د ده له لاسه خوشې شو؛ نو هلته ورته پخپل تګ کې ستوماني ورمحسوسه شوه.

قَالَ أَرَءَيْتَ إِذْ أَوَيْنَآ إِلَى ٱلصَّخْرَةِ فَإِنِّى نَسِيتُ ٱلْحُوتَ وَمَآ أَنسَىٰنِيهُ إِلَّا ٱلشَّيْطَٰنُ أَنْ أَذْكُرَهُۥ ۚ وَٱتَّخَذَ سَبِيلَهُۥ فِى ٱلْبَحْرِ عَجَبًا ﴿٦٣﴾ قَالَ ذَٰلِكَ مَا كُنَّا نَبْغِ ۚ فَٱرْتَدَّا عَلَىٰٓ ءَاثَارِهِمَا قَصَصًا ﴿٦٤﴾

وويل (ځلمي) آيا وليد (خبر شوې) کله چې ځای ونيوه مونږ هغې لويې تيږې ته (چې د چينې په څنګ کې وه)؛ نو بېشکه ما هېر کړ (بيان د حال د) ماهي، او هېره نه کړه له مانه دغه (پېښه) مګر شيطان چې ياد کړم هغه (تاته)، او ونيوله (دغه ماهي) لاره خپله په بحر کې ډېره عجيبه. وويل (موسی) همدغه (ورکول او هېرول د ماهي) هغه څه دي چې وو مونږ چې طلب کول مو، پس بېرته راوګرځېدل دواړه پر همغو قدمونو خپلو قدم په قدم.

تفسير: غالباً هلته به له پخوا څخه کومه زياته لاره نه وه وهلې شوې، نو ځکه دوی د خپلو قدمونو پر نښو بېرته ستانه (واپس) شول.

فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَآ آتَيْنٰهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنٰهُ مِنْ لَّدُنَّا عِلْمًا ﴿۶۵﴾

پس وموندل دوی دواړو يو بنده (خضر) له بندګانو څمونږ چې ورکړی وو مونږ ده ته رحمت له نزده خپله، او ښوولی مو وه ده ته له جانبه خپله يو ډول علم، (چې موسی عليه السلام ته هغه علم نه وو).

تفسير: بنده خضر عليه السلام وو، چې الله تعالی دی په خپل خصوصي رحمت سره پاللی وو، او له علمه يې وافره حصه ورعطاء فرمايلې وه، په دې کې اختلاف دی چې خضر عليه السلام رسول ومنلی شي؟ يا نبي؟ يا د ولي درجه ورته ومنله شي؟ د داسې مباحثو فيصلې په دې ځای کې نشي کېدی، خو بيا د دې احقر رجحان په دغه جانب دی چې دی نبي تسليم کړی شي، او لکه چې د ځينو محققينو خيال دا دی: هغه انبياء چې سره له نوي شريعت نه دي راغلي؛ هغوی ته هم دومره تصرّف او اختيار عطاء کيږي، چې د ځينو خصوصيه وو معاملو پر بناء د مستقل شريعت د کوم عام تخصيص يا د مطلق تقييد يا له عامه ضابطې د ځينو جزئياتو استثناء وکړی شي.

همداسې خضر عليه السلام ته هم جزئي امتيازات حاصل وو، و الله أعلم، په هر حال موسی عليه السلام له خضر عليه السلام سره ملاقي شو، او وروسته له سلام او متعارف کلام څخه خضر عليه السلام د موسی عليه السلام د دغه سفر د سبب پوښتنه وکړه، موسی عليه السلام د خپل د دغه راتګ سبب وروښود، خضر عليه السلام وويل: «ای موسی عليه السلام ! بېشکه چې الله تعالی ستا تربيت فرمايلی دی، خو خبره دا ده چې د الله تعالی له طرفه يو کوم علم چې ماته رابخښلی شوی دی؛ په دغه مقدار تاته نه دی درکړی شوی، او کوم علم چې تاته درکړی شوی دی؛ په هغه مقدار ماته نه دی راکړی شوی، وروسته له دې نه يوه چرچڼه يې وليده چې له دغه سيند څخه يې اوبه څښلې؛ نو خضر عليه السلام موسی عليه السلام ته وويل چې: «څما او ستا بلکه د ګردو مخلوقاتو د علم نسبت د الله تعالی د علم په مقابل کې همداسې دی لکه چې د دغه لوی لوی سيندونو د اوبو په مقابل کې يې هغه څاڅکي اوبه چې دغه چرچڼه يې پخپلې دغې وړوکې مښوکې سره څښې، دغه هم محض د تفهيم لپاره وو، که نه د متناهي او د غير متناهي نسبت د لوی سيند او د څاڅکي سره بيخي نسبت نه لري، او په دغسې شيانو سره هغه څه مشابهت لري».

قَالَ لَهٗ مُوْسٰى هَلْ اَتَّبِعُكَ عَلٰٓى اَنْ تُعَلِّمَنِ مِمَّا عُلِّمْتَ رُشْدًا ﴿۶۶﴾

وويل دغه (خضر) ته موسی: آيا زه تابع شمه ستا په دې شرط سره چې وښيي ته ماته له هغه علمه چې ښوولې شوې ده تاته ښه لاره.

تفسير: يعني که اجازه دې وي؛ نو څو ورځې به له تاسې سره اوسېږم، او د دغه مخصوصه علم څخه به لږ څه شی در څخه زده کړم.

قَالَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيْعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿۶۷﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلٰى مَا لَمْ تُحِطْ بِهٖ خُبْرًا ﴿۶۸﴾

نو وويل (خضر موسی ته) چې بېشکه ته له سره به ونه کړی شې طاقت له ما سره د صبر. او څرنګه به صبر وکړې ته په هغه کار چې نه وي کړې احاطه تا په هغه کار له جهته د علم (او پوهې).

تفسير: خضر عليه السلام د موسی عليه السلام د مزاج او د نورو خصوصياتو د تخمين او اندازه کولو څخه وروسته پر دغه خبره پوهېدلی وو، چې دی له ما سره نشي اوسېدی، ځکه چې خضر عليه السلام مأمور وو چې د کونيه وو واقعاتو د جزئي علم له حاصلولو څخه وروسته موافق له هغه سره عمل وکړي، او موسی عليه السلام چې د کوم علم

حامل وو، د هغوی تعلّق له تشریعیه وو قوانینو او کلیاتو سره وو، بناء علیه په هغو جزئیاتو کې چې د عوارضو او خاصه وو خصوصیاتو له سببه پر ظاهري عمومي ضابطه عمل نه کېده؛ نو موسی علیه السلام د خپلو معلوماتو پر بناء هرومرو اعتراض او تنقید کوي، او د صبر او سکوت او انتظار پر مسلک به تر ډېر مدّت پورې نشي قائم پاتې کېدی، او آخري نتیجه به داسې واقع کیږي چې مونږ به سره بېلېږو.

قَالَ سَتَجِدُنِيٓ إِن شَآءَ ٱللَّهُ صَابِرٗا وَلَآ أَعۡصِي لَكَ أَمۡرٗا ﴿٦٩﴾

وویل (موسی خضر ته) چې ژر به ومومې ته ما که اراده وفرمایي الله صبر کوونکی، او نافرماني به نه کوم ستا په هیڅ یو امر (حکم) کې.

تفسیر: د دغه وعده کولو په وخت کې د دغې خبرې تصوّر هم موسی علیه السلام ته نشو کېدی چې د داسې یو مقرّب او مقبول بنده څخه به داسې یو حرکت لیدل کیږي چې نه یواځې د موسوي شریعت بلکه د عمومي شرائعو او اخلاقو هم مخالف او مغائر وي، غنیمت دی چې ده «ان شاء الله» ورسره فرمایلې وه، که نه له قطعي وعدې څخه تخلّف د یو اولوالعزم نبي له شانه سره نه وي لایق.

قَالَ فَإِنِ ٱتَّبَعۡتَنِي فَلَا تَسۡـَٔلۡنِي عَن شَيۡءٍ حَتَّىٰٓ أُحۡدِثَ لَكَ مِنۡهُ ذِكۡرٗا ﴿٧٠﴾

نو وویل (خضر موسی ته): پس که ته متابعت کوې ځما؛ پس پوښتنه مه کوه له مانه د هیڅ څیز تر هغه پورې چې زه شروع وکړم تاته د هغه ذکر (او بیان).

تفسیر: یعني که کومه خبره په ظاهري ډول سره ناحقه په نظر درشي؛ نو علی الفور پر ما باندې تنقید یې مه کوه ! څو زه پخپله هغه خبره تاته شروع کړم.

فَٱنطَلَقَا حَتَّىٰٓ إِذَا رَكِبَا فِي ٱلسَّفِينَةِ خَرَقَهَاۖ قَالَ أَخَرَقۡتَهَا لِتُغۡرِقَ أَهۡلَهَا لَقَدۡ جِئۡتَ شَيۡـًٔا إِمۡرٗا ﴿٧١﴾

پس دواړه روان شول تر هغه پورې چې سواره شول په بېړۍ کې، نو سورۍ کړه (خضر) هغه بېړۍ، وویل (موسی) آیا سورۍ دې کړه دا (بېړۍ) لپاره د دې چې غرق کړې اهل د دې، خامخا په تحقیق ودې کړ یو کار ناشنا.

تفسیر: کله چې دوی پر هغې بېړۍ سورېدل، بېړۍ وانانو خضر علیه السلام وپېژند، او ترې یې اجرت او باړه ونه غوښت، او ویړیا یې له سینده پورې ویست، نو د هغه احسان په بدل کې د دغه نقصان د لیدلو څخه موسی علیه السلام ته ډېر زیات تعجّب پیدا شو، لیکن بېړۍ په پوره ډول سره ساحل ته نژدې شوې وه چې دا یې سورۍ کړه، نو ځکه خلقو له ډوبېدلو څخه نجات ومونډ، او تخریق یې هم په دغه صورت سره وو چې یوه دړه (تخته) یې ویسته، یعنې عیبجنه یې کړه.

قَالَ أَلَمۡ أَقُلۡ إِنَّكَ لَن تَسۡتَطِيعَ مَعِيَ صَبۡرٗا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذۡنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا تُرۡهِقۡنِي مِنۡ أَمۡرِي عُسۡرٗا ﴿٧٣﴾

وویل (خضر موسی ته) آیا ما نه وو ویلي: بېشکه ته له سره به ونه کړې شې طاقت له ما سره د صبر. وویل (موسی خضر ته) مه نیسه ما په هغه کار چې هېر کړی مې وو (چې هغه وصیت ستا دی)، او مه غورځوه ماته په دې کار ځما (چې متابعت یا نسیان دی) اشکال او سختي.

فَانْطَلَقَا ۫ حَتّٰۤى اِذَا لَقِيَا غُلٰمًا فَقَتَلَهٗ ۙ قَالَ اَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةًۢ بِغَيْرِ نَفْسٍ ؕ لَقَدْ جِئْتَ شَيْـًٔا نُّكْرًا ﴿۷۴﴾

پس بيا روان شول تر هغه پورې چې پېښ شول پر يو هلك؛ پس مړ كړ (خضر) هغه (هلك)، وويل (موسى خضر ته) آيا مړ دې كړ يو نفس پاك بې ګناه غير له عوضه د بل نفس، خامخا په تحقيق را دې وړ (ودې كړ) يو كار ښكاره ناروا.

تفسير: يو كلي ته نژدې څو هلكانو پخپلو منځونو كې سره لوبې كولې، د دوى له منځه يو هلك يې چې ډېر ښكلى او هوښيار او پوه ښكارېده؛ ونيوه او مړ يې كړ، او له هغه ځايه په تلوار سره روان شو.

﴿نَفْسًا زَكِيَّةً﴾ الآية ـ يعنې څو هلك بالغ نشي؛ پر ده باندې هيڅ ګناه نه اوړي، دغه لفظ ظاهراً د هغه په عدم بلوغ اشاره او تأييد كوي، اګر كه نورو ته د تأويل ځاى په كې نشته.

﴿شَيْـًٔا نُّكْرًا﴾ الآية ـ يعنې اول خو نابالغ په قصاص كې هم وژلى كېدى نشي، علاوه پر دې دلته د قصاص كومه خبره هم په منځ كې نه وه، نو بيا له دې نه زياته نامعقوله به څه وي؟ (چې بې سببه يو بې ګناه نفس ووژلى شي؟).

قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَّكَ اِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيْعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿۷۵﴾

نو وويل (خضر موسى ته) آيا ما نه وو ويلي تاته چې بېشكه ته له سره به ونه كړى شې طاقت له ما سره د صبر.

تفسير: څكه چې داسې حالات او واقعات درواړاندې كيږي چې ته د هغو په كتلو سره صبر كولى نشې، او نه پرې چپ پاتې كېدى شې، لكه چې همداسې هم وشو.

قَالَ اِنْ سَاَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍۭ بَعْدَهَا فَلَا تُصٰحِبْنِيْ ۚ قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَّدُنِّيْ عُذْرًا ﴿۷۶﴾

نو وويل (موسى) كه چېرې وپوښتم زه تا (اى خضره) د څه شي (چې صادر شي له تا) وروسته له دې سواله؛ پس ملګرتيا مه كوه له ما سره په تحقيق ورسېدې ته له طرفه ځما عذر ته.

تفسير: موسى عليه السلام داسې تخمين فرمايلى وو، چې د خضر عليه السلام د دغو حيرانوونكو واقعاتو ته په صبر او سكوت سره كتل ډېر درون او لوى زړه غواړي، نو څكه د خپل د زړه آخري خبره يې وويله، چې كه په دغه مرتبه بيا ترې پوښتنه وكړم؛ نو دې مې بيا له خپله ځانه سره نه ملګرى كوي، او دى به پخپل دغه عمل كې معذور وي، او ځما له لوري كوم الزام پر هغه باندې نشي عائد كېدى، څكه چې ده د دريو مرتبو موقع راكړه، او ده پخپله د حجّت اتمام فرمايلى دى.

فَانْطَلَقَا ۫ حَتّٰۤى اِذَاۤ اَتَيَاۤ اَهْلَ قَرْيَةِ ِۨاسْتَطْعَمَاۤ اَهْلَهَا فَاَبَوْا اَنْ يُّضَيِّفُوْهُمَا فَوَجَدَا فِيْهَا جِدَارًا يُّرِيْدُ اَنْ يَّنْقَضَّ فَاَقَامَهٗ ؕ

بيا روان شول دواړه، تر هغه پورې كله چې راغلل اهل د يوه كلي ته؛ نو طعام وغوښت دوى له خلقو د هغه (كلي) څخه، پس منع راوړه (هغو خلقو) له دې نه چې مېلمستيا وركړي دغه خلق دوى ته، بيا وموند دوى (دواړو) په هغه كلي كې يو دېوال چې اراده يې وه چې ونړېږي (يعنې نژدې وو لوېدلو ته) پس سم كړ (خضر) هغه دېوال.

تفسیر: یعنې یوه کلي ته ورسېدل او د هغه له خلقو سره یې ملاقات او کتنه وکړه، او داسې به یې ګڼل چې د دغه کلي خلق به د دوی سره د مېلمنو سلوک وکړي، او ډوډۍ به ورکړي، مګر دوی د موسی او خضر علیهما السلام په شان عزیزو مقرّبانو د مېلمستیا څخه انکار وکړ، نو د داسې معاملې د لیدلو څخه داسې په کار وو، چې پر داسې تنګ زړه او بې مروته خلقو دوی په قهر بېده، مګر خضر علیه السلام د قهر په ځای پر دوی احسان وفرمایه، د دوی یو لوی دېوال ځوړند او کوږ شوی وو، او نژدې وو چې ونړېږي، او خلق د هغه د چارچاپېره لرې ګرځېدل، خضر علیه السلام لاس او پښې ورلوځې (متېې ونغاړلې) کړې او هغه ځوړند دېوال یې ورسم کړ، او د انهدام له حالته یې وساته.

قَالَ لَوۡ شِئۡتَ لَتَّخَذۡتَ عَلَيۡهِ أَجۡرٗا ۝٧٧

وویل (موسی خضر ته) که اراده کړې وی تا (د اخیستلو د اجر)؛ نو خامخا به دې اخیستې وه (په سازولو د دې دېوال) مزدوري.

تفسیر: یعنې د دغه کلي خلقو د مېلمنو حق ونه پېژند، چې ځمونږ مېلمستیا یې کړې وی، تا ولې خوشې ویړیا د دوی ځوړند دېوال ورتېنګ کړ؟ که د هغه څه معاوضه دې اخیستې وی؛ نو ځمونږ خوراک او نور ضروریات به ترې په لاس راتله، او دغه تنګ زړو بخیلانو ته به هم ترې لږ څه تنبیه کېده، ګوندې دوی به پر خپلې دغې بد اخلاقۍ او بې مروتۍ لږ شرمېدل.

قَالَ هَٰذَا فِرَاقُ بَيۡنِي وَبَيۡنِكَۚ سَأُنَبِّئُكَ بِتَأۡوِيلِ مَا لَمۡ تَسۡتَطِع عَّلَيۡهِ صَبۡرًا ۝٧٨

وویل (خضر موسی ته) دا دی وخت د بېلتون په منځ ځما او ستا کې، اوس به ژر خبر کړم تا (ای موسی !) په غرض د هغه کار چې ونه کړی شو تا طاقت په هغه باندې د صبر.

تفسیر: یعنې له هغې وعدې سره سم ښایي چې اوس له ما څخه تاسې بېلتون وفرمایئ ! ځما او ستا موافقت او ګذاره سره ګرانه ده، لیکن پخوا له بېلتانه غواړم چې د دغو تېرو درېو واړو واقعاتو پټ اسرار تاسې ته درښکاره کړم، چې د هغو په فکر او چُرت (خیال) کې له تاسې څخه د صبر او استقامت شان قائم نشو پاتې.

أَمَّا ٱلسَّفِينَةُ فَكَانَتۡ لِمَسَٰكِينَ يَعۡمَلُونَ فِي ٱلۡبَحۡرِ فَأَرَدتُّ أَنۡ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَآءَهُم مَّلِكٞ يَأۡخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصۡبٗا ۝٧٩

هر چې هغه بېړۍ (چې ما سورۍ کړې وه)؛ نو وه لپاره د هغو عاجزانو چې کار به یې کولو په بحر (دریاب) کې، نو وغوښته ما چې عیبجنه کړم هغه، حال دا چې وو لږ څه لرې له دوی نه یو باچا چې اخیسته به یې هره یوه بېړۍ په زور سره (نو ځکه مې سورۍ کړه).

تفسیر: یعنې په هم هغه لوري چې دغه بېړۍ روانه وه، په هم هغه طرف یو ظالم باچا وو، چې هره یوه جوړه بېړۍ به یې په زور سره نیوله، او پخپل کار کې د بیګار په ډول به یې په کار اچوله، نو ما وغوښته چې هغه بېړۍ عیبجنه کړم څو د هغه ظالم پاچا له بیګاره خلاصه او د همدغو مسکینانو د کار لپاره هم هغسې ورانه او ویجاړه پاتې شي، ځکه چې په همدغو ایامو کې د هغه پاچا سړي په بېړۍ پسې راځي، کله چې هغه سورۍ او عیبجنه وومي؛ نو د هغې د اخیستلو څخه به ستر ګې واړوي.

وَأَمَّا ٱلۡغُلَٰمُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤۡمِنَيۡنِ فَخَشِينَآ أَن يُرۡهِقَهُمَا طُغۡيَٰنٗا وَكُفۡرٗا ۝٨٠

او هر چې هغه هلک وه (چې وژلی وو ما) پس وو مور او پلار د ده مؤمنان، پس وویرېدو مونږ له دې چې وبه رسوي (مجبوره به کړي) دوی په سرکشۍ او کفر (که ژوندی پاتې شي).

تفسیر: اګر که فطرتًا هر مولود مسلمان پیدا کیږي، مګر وروسته له هغه د خارجي اثراتو تر تأثیر لاندې راغلی په همدغه هلکتوب کې د ځینو خرابو اعمالو اساس او بنیاد په کې لویږي، چې د هغه کامل علم یوائې پاک الله ته وي.

د دغه هلك په نسبت رب العزّت خضر علیه السلام ته پوهه او خبر ورکړی وو، چې د هغه بنیاد پر خرابۍ او شرارت باندې مرکزیت نیولی دی، که کبارت ته ورسیږي؛ د ده د مور او پلار د کفر او معصیت او مذلّت سبب ګرځي، نو د داسې یو هلك وژل د هغه د والدینو لپاره رحمت او د هغوی د دیني حفاظت سبب وګرځېد، د الله تعالی دا اراده وه؛ چې د هغه مور او پلار پر خپل ایمان قائم اوسي، او د الله تعالی حکمت مقتضي وو چې راتلونکې خطره د دوی له مخې لرې شي، نو خضر علیه السلام ته یې حکم وکړ، چې دغه هلك ووژنه، ده د پاك الله د وحي په امتثال هغه هلك ووژلو.

دلته د خضر علیه السلام په ذریعه د هغه یوه نمونه ورښوول مقصود وو، چې د پاك الله د حکمتونو او د ده د تکوینیه وو مصالحو احاطه د هیچا له لاسه نه ده پوره، کله د یوې واقعې ظاهري صورت په ظاهر کې خراب ښکاري؛ لیکن هغه څوك چې د دغې واقعې په باطني اعماقو او زوایاوو باندې معلومات لري، هغه پوهیږي چې په دغه کې ډېر حکمتونه او مصالح پراته دي، خضر علیه السلام د هغو مسکینانو د بېړۍ دړه ورماته کړه، حال دا چې هغوی له ده سره ښه او احسان کړی وو، او بلا اجرت یې دی پر بېړۍ سور کړی وو، یو لوبې کوونکی پیمخي هوښیار هلك یې او بیګناه وواژه، چې په ظاهر کې دغه حرکت نهایت خراب ښکاره کېده، دیوال یې سم او ساز کړ چې ظاهراً یې پر هغو کلیوالو احسان وکړ؛ چې هغوی په ډېرې بې مروتۍ له دوی سره معامله کړې وه، که پخپله خضر علیه السلام په آخر کې خپل د دغو اعمالو توجیهات نه وی بیان کړي؛ نو تر نن ورځې پورې به ټول جهان د چرت په سیند کې ډوب وو، یا (العیاذ بالله) خضر علیه السلام به یې د طعن او تشنیع هدف کولو، له همدغو مثالونو څخه د الله تعالی د افعالو او د ده د حکمتونو اندازه وکړئ !.

فَأَرَدْنَآ أَن يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِّنْهُ زَكَوٰةً وَأَقْرَبَ رُحْمًا ﴿٨١﴾

نو وغوښته مونږ دا چې بدل ورکړي دوی ته رب د دوی (بهتر غوره) له دې هلك څخه په پاکۍ (اصلاح) کې، او ډېر نژدې به وي له جهته د رحم مهربانۍ.

تفسیر: یعنې د هغه هلك په وژلو سره د ده د والدینو ایمان محفوظ پاتې شو، او هغه صدمه چې دوی ته ورسېده؛ الله تعالی اراده لري چې د هغې تلافي په داسې یوه مولود سره وکړي، چې په اخلاقي صفاتو او مزایاوو د هغه مقتول هلك څخه ډېر ښه او د مور او پلار د شفقت او مهربانۍ مورد وګرځي، او هغه به د خپل مور او پلار سره زیات محبّت ولري، او په ډېر تعظیم او ښه سلوك به ورورانډې کیږي.

وَأَمَّا ٱلْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَٰمَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِى ٱلْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُۥ كَنزٌ لَّهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَٰلِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَن يَبْلُغَآ أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنزَهُمَا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ ۚ وَمَا فَعَلْتُهُۥ عَنْ أَمْرِى ۚ ذَٰلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْطِع عَّلَيْهِ صَبْرًا ﴿٨٢﴾

او هر چې (هغه) دیوال وو؛ پس وو د هغو دوو هلکانو یتیمانو په (هغه) ښار کې، او وه لاندې د هغه خزانه د دغو دواړو، او وو پلار د دوی صالح، نو اراده وکړه رب ستا چې ورسیږي (دغه دواړه) قوّت (د ځلمیتوب) خپلو ته او بیا راوباسي هغه خزانې خپلې، (محض) له جهته د رحم مهربانۍ له جانبه د رب ستا، او نه دي کړي ما دغه تېر اعمال (چې تا ولیده) له خپله ځانه (په حکم

او فکر خپل، بلکه دي کې د الله حکم همداسې وو)، دغه دي (درې واړه) ځوابونه د هغو پېښو
چې طاقت نشو کولی تا پر هغه د صبر.

تفسیر: یعنې که هغه دېوال لوېده؛ نو د هغو یتیمانو هغه خزانه چې ترې لاندې خښه کړی شوې وه، راڅرګندېده، او بدنیتو خلقو به هغه رایستله، د دغو یتیمانو پلار یو ښه صالح سړی وو، د هغه د نېکی په رعایت د الله جلّ جلاله اراده داسې وشوه چې د دغو یتیمانو د مال حفاظت وکړی شي، نو ما د الله جل جلاله په حکم هغه دېوال سم کړ، چې هغه هلکان وروسته له ځلمیتوبه د خپل پلار خزانه بیا ومونډلی شي.

تنبیه: د دې قصې په شروع کې د خضر علیه السلام د نبوّت او ولایت په متعلق څه شی چې مونږ لیکلي دي، هغه دې بیا دلته یو ځلي ولوستل شي.

وروسته د «ذوالقرنین» قصه راځي، چې دغه هم د هغو دریو شیانو څخه ده، چې د هغو په نسبت د یهودانو په مشوره قریشو پوښتنه کړې وه، د «روح» په متعلق لازم جواب د «بني اسرائیل» د سورت په ابتداء کې معلومات ورکړ شو، دغه دی چې د درېیم سوال په نسبت اوس لازم ارشاد کیږي.

وَيَسْـَٔلُونَكَ عَن ذِى ٱلْقَرْنَيْنِ ۖ قُلْ سَأَتْلُوا۟ عَلَيْكُم مِّنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾ إِنَّا مَكَّنَّا لَهُۥ فِى ٱلْأَرْضِ وَءَاتَيْنَٰهُ مِن كُلِّ شَىْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾

او پوښتنه کوي مشرکان له تا نه له قصې د ذوالقرنین؛ ووایه (ای محمده ! دوی ته): اوس به زه ولولم پر تاسې له ده څخه احوال. بېشکه چې مونږ قدرت ورکړی وو ده ته په ځمکه کې، او ورکړی وو مونږ ده ته (له هر محتاج الیه) څیز څخه یوه لاره (روښانه رسوونکې مقصد ته).

تفسیر: هغه پاچا ته ځکه «ذوالقرنین» وایي چې د دنیا دواړو څنډو (مشرق او مغرب) ته تللی وو، ځینې وایي چې دغه د رومي «اسکندر» لقب دی.

ځینې وایي: کوم بل مقبول دیندار الله منونکی پاچا تېر شوی وو.

«حافظ ابن حجر رحمه الله» په «فتح الباري» کې په متعددو وجوهو او دلائلو سره دغه دویم قول ته ترجیح ورکړې ده، او «حافظ ابن کثیر رحمه الله» هم دې قول ته ترجیح ورکړې ده.

د روایاتو له مجموعې څخه ظاهرېږي چې «ذوالقرنین» د ابراهیم علیه السلام معاصر وو، او د ده په دعاء سره پاک الله ده ته خارق العاده سامان او وسائل عطاء فرمایلي وو، چې د هغو په ذریعه ده ته د مشرق او مغرب په سفر کې بری په برخه شو، او پر محیر العقولو فتوحاتو یې قدرت وموند.

فَأَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ ٱلشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِى عَيْنٍ حَمِئَةٍ

پس ونیوله ده لاره (او هغه اسباب چې ویې رساوه مغرب ته). تر هغه پورې چې ورسېد ځای د پرېوتلو د لمر ته، نو ویې موندہ دغه (لمر) چې ډوبېده په (لویه) چینه کې له تورو خټو.

تفسیر: یعنې د سفر ترتیب او تجهیز او سر رشته یې وکړه، او پیروي وکړه ذوالقرنین د هغې لارې چې د مغرب په لوري تله، تر هغه پورې چې ورسېد ځای د پرېوتو د لمر ته؛ نو ذوالقرنین وموند دغه لمر چې ډوبېده په یوه لویه چینه کې له تورو خټو، یعنې داسې یې په نظر راغی لکه چې په سمندر کې سفر کوونکو ته هم ښکاري چې لمر له اوبو څخه وځي، او په اوبو کې ډوبیږي.

وَوَجَدَ عِندَهَا قَوْمًا ۗ قُلْنَا يَٰذَا ٱلْقَرْنَيْنِ إِمَّآ أَن تُعَذِّبَ وَإِمَّآ أَن تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ﴿٨٦﴾

او ويې مونده نژدې هغه ته يو قوم (د كفارو)، وويل مونږ: اى ذوالقرنينه ! يا خو په عذاب كړه دغه خلق (كه ايمان نه راوړي په قتل سره) يا ونيسه په دوى كې يوه ښه لاره (كه ايمان راوړي په ارشاد او نصيحت سره).

تفسير: مونږ «ذوالقرنين» ته اختيار وركړ، چې كه غواړې هغوى ووژني، يا ړومبى د اسلام په لوري دعوت او بلنه ورته وركړي، نو «ذوالقرنين» دغه دوهم شقّ اختيار كړ.

قَالَ أَمَّا مَن ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُۥ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِۦ فَيُعَذِّبُهُۥ عَذَابًا نُّكْرًا ﴿٨٧﴾ وَأَمَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَٰلِحًا فَلَهُۥ جَزَآءً ٱلْحُسْنَىٰ ۖ وَسَنَقُولُ لَهُۥ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ﴿٨٨﴾

نو وويل (ذوالقرنين) هر هغه څوك چې ظلم يې وكړ (په نفس خپل په دوام د كُفر) پس ژر به عذاب كړو دى (په دنيوي عذاب)، بيا به بوتلى شي رب خپل ته؛ پس عذاب به كړي (الله) دى په عذاب لوى سره (په عقبى كې). او هر هغه چا چې ايمان يې راوړ او عمل يې وكړ صالح، پس ده ته ده جزاء نېكه (په دارينو كې چې نعمت او جنت دى)، او ژر ده چې وبه وايو ده ته له كاره خپله آسانه (په ده باندې).

تفسير: يعنې په آخرت كې به نيكي ومومي او په دنيا كې مونږ پر دوى څه سختي نه راولو، بلكه د خپل كار لپاره هر كله چې دوى ته كومه خبره ووايو؛ نو په سهولت او نرمى سره ورته وايو، في الحقيقت هر هغه پاچا چې عادل وي؛ د هغه كار او د عمل طرز به همداسې وي، چې له بدانو سره بدي كوي، او هغوى په سزا رسوي، او له نېكانو سره لطف او نرمي كوي، لكه چې «ذوالقرنين» همدغه طريقه ځان ته غوره كړې وه.

ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٩﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ ٱلشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطْلُعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَّمْ نَجْعَل لَّهُم مِّن دُونِهَا سِتْرًا ﴿٩٠﴾

بيا يې ونيوله بله لاره (او هغه اسباب چې رساوه يې مشرق ته). تر هغه پورې چې ورسېد ځاى د راختلو د لمر ته؛ نو ويې موند هغه (لمر) چې راخوت پر يوه قوم باندې چې نه وه ګرځولې مونږ دوى ته له لاندې د دې (لمر) كومه پرده.

تفسير: يعنې د مغربي سفر څخه فارغ شو، او د مشرق په طرف د خپل سفر په تجهيز او ترتيب مشغول شو، په لوى قرآن او حديث كې دغه نه ده تصريح شوې چې د «ذوالقرنين» دغه ټول سفرونه د فتوحاتو او ملك نيولو لپاره وو، ممكن دى چې د محض سير او سياحت په ډول وي، ده د مشرق په انتهاء كې داسې قوم وليد، چې د لمر پلوشې مستقيمًا ورسېدې، دا خلق به وحشيان او ځنګليان وي، د كور جوړولو او د چت پټولو چل به يې هم نه وو زده، يا به په كې دود (رواج) او دستور نه وو، لكه چې اوس هم په ډېرو وحشيو او ځنګليو او ځينو كوچيانو كې همدغه دود او دستور او رواج ليدل كيږي.

كَذَٰلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾

هم داسې وو (حال د ذوالقرنين چې مذكور شو) او په تحقيق احاطه كړې وه مونږ په هغه شي باندې چې د ده څخه وو (له لښكرو او لوازمو) له جهته د خبردارۍ.

تفسیر: یعنې د «ذوالقرنین» د مشرق او د مغرب د سفر کوم کیفیت چې بیان کړی شو؛ هغه په واقع کې هم داسې دی، هغه وسائل چې د ده سره وو، او هغه حالات چې ده ته وروړاندې شوي دي؛ پر هغو ټولو ځمونږ علم محیط دی، ښایي چې مؤرخینو به په دغه مورد کې بل څه ویل، او هغه به في الحقیقت هم دغومره قدر وي چې وفرمایه شو.

ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٢﴾ حَتَّىٰٓ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ ٱلسَّدَّيْنِ وَجَدَ مِن دُونِهِمَا قَوْمًا لَّا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾

بیا ونیوله ده بله لاره (او تیار یې کړ نور اسباب). تر هغه پورې چې ورسېد منځ د دواړو غرونو ته نو ویې موند وړاندې د دغو دواړو (غرونو) داسې قوم چې نه وو نژدې چې وپوهیږي په خبره (د ذو القرنین) باندې.

تفسیر: دغه درېیم سفر یې پرته (علاوه) له مشرقه او مغربه د کوم درېیم جهت په طرف کړی وو، مفسّرین دغه ته د شمالي سفر وایي، خو په قرآن او حدیث کې د هغه څه تصریح نشته.

تنبیه: د دغه قوم او «یأجوج، مأجوج» په منځ کې به دغسې دوه غرونه حائل وو، چې پر هغو به ختل ناممکن وو، خامخا د دغو دواړو غرونو په منځ کې به کومه دره وه، چې له هغې خلاصې لارې به «یأجوج، مأجوج» راتلل، او خلق به یې شکول، او راز راز ظلمونه او زیاتې به یې پرې کول، او بېرته به تلل.

قَالُوا۟ يَٰذَا ٱلْقَرْنَيْنِ إِنَّ يَأْجُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِى ٱلْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰٓ أَن تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾

وویل دغو ای ذوالقرنینه ! بېشکه چې یأجوج او مأجوج فساد کوونکي دي په ځمکه کې، پس آیا مقرّر کړو تاته څه خرج محصول لپاره د دې کار چې جوړ کړې ته په منځ ځمونږ او په منځ د دوی کې یو دېوال.

تفسیر: د «ذوالقرنین» د فوق العاده اسبابو او وسائلو او قوّت او حشمت د لیدلو څخه دوی ته به داسې خیال پیدا شوی وي، چې ځمونږ د دغو تکالیفو او مصائبو انسداد به د ده له لاسه پوره وي، نو ځکه یې عرض وکړ چې: «یأجوج، مأجوج» ځمونږ په ملك لویه غلبه او شورماشور غورځوي، او تل راځي مونږ وژني، او ځمونږ مال او شته تالا کوي، او مونږ په راز راز ربړو (تکلیفونو) آخته کوي، که تاسې ځمونږ او د هغوی په منځ کې کوم ټېنګ او کلك دېوال او سد راجوړ کړئ، چې مونږ پرې محفوظ شو، نو پر دغه کار هر څومره لګښت چې وشي؛ مونږ د هغه مال تأدیې ته حاضر یو، ښایي چې تاسې دغه مصرف ځمونږ د مالیې او محصول او اجرت په شان تحصیل کړئ !.

تنبیه: «یأجوج مأجوج څوك دي»؟ په کوم ملك کې اوسیږي؟ د «ذوالقرنین» هغه جوړ کړی سد (د اوسپنې دېوال) چېرې دی؟ دا هغه سوالات دي چې د هغو متعلّق د مفسّرینو او مؤرخینو اقوال سره مختلف دي.

د اکثرو علماوو په نزد یأجوج ومأجوج د آدم علیه السلام اولاد دی د حواء رضي الله تعالی عنها نه، اوس دغه قوم چېرې دی؟ او د «ذوالقرنین» د اوسپنې دېوال چېرې واقع دی؟ نو هر هغه څوك چې دغه ګرد اوصاف تر خپل نظر لاندې ونیسي، چې د هغه ثبوت د دغه قوم او د اوسپنې د دېوال په متعلق په لوی قرآن او صحیحه وو أحادیثو کې شته، نو هغه به وایي: د هغو اقوامو او ملکونو او دیوالونو نښه او پته چې خلقو په خپله رایه سره ورکړې ده؛ پر هغو د دغو اوصافو مجموعې ځنې یو وصف هم نه موندلی کیږي، لهذا هغه خیالات صحیح نه ښکاري، او له صحیحه وو أحادیثو څخه انکار یا د نصوصو بعیده تأویلات له دې نه خلاف دي، پاتې شوه د مخالفینو دغه شُبهه چې مونږ ګرد د ځمکې مخ لټولی دی، مګر هیچېرې د دغو شیانو نښه او پته مو نه ده موندلې؟.

نو د دغې شُبهې د جوا ب لپاره ځمونږ مؤلفينو د پټې او نښې ښوولو لپاره ډېر زيار (محنت) او کوښښ ايستلی دی، خو د دې صحيح جواب همدغه دی، چې «علامه آلوسي بغدادي» ورکړی دی.

«مونږ ته د هغه موقع نه ده معلومه، او ممکن دی چې ځمونږ او د هغه په منځ کې په دغه حاضره زمانه کې لوی لوی سيندونه حائل وي، او په هغه وخت کې له کومې لويې وچې سره لکه (سايبيريا) او (امريکا) به نښتې وي، او داسې دعوی چې مونږ پر ټول بر او بحر (وچه او لونده) حالاً وماضيًا وآتيًا محيط شوی يو واجب التسليم نه دی، عقلا جائز دی هم هغسې چې له نن ورځې (۱۳۲۳هـ ش) تر نژدې پنځه سوه کلونو د مخه پورې د امريکې براعظم نه وو راښکند شوی، اوس هم ويلی شو چې ممکن دی داسې بل کوم براعظم هم موجود وي چې تر اوسه پورې به مونږ له هغه ځنې معلومات نه لرو، او امکانات شته چې لږ وخت وروسته يا به مونږ هلته ورسيږو، يا هغه خلق به مونږ ته ځان ورسوي.

د سمندر د دېوال تحقيقات چې د «استراليا» په شمال شرقي ساحل کې واقع دی، او څه وخت پخوا له دې نه د يو برطانوي ساينس دان «ډاکټر سي ايم بنګ» تر کتنې او هداياتو جاري وو؛ دغه دېوال له زر ميله زيات اوږد او په ځينو ځينو مقاماتو کې تر دولسو ميلو پورې عريض او زر فوټه ارتفاع لري، چې پرې ډېر مخلوق هستوګنه لري، هغه ډله چې د دغه کار لپاره روانه شوې وه؛ خپل يو کلني تحقيقات يې پای (آخر) ته رسولي دي، چې د هغه د راپور د لوستلو څخه د سمندر عجيب او غريب اسرار منکشف کيږي، او انسان ته د حيرت او استعجاب يوه نوې دنيا معلوميږي، بيا نو څرنګه داسې دعوی کېدی شي چې مونږ پر ګردو بريه وو او بحريه وو مخلوقاتو او موجوداتو خبردار، او د هغو مکمل اکتشافات حاصل کړي دي؟ ! په هر حال کله مخبر صادق چې د هغه صدق په قطعيه وو دلائلو ثابت دی؛ د دې ديوال څخه د هغه د اوصافو خبر راکړی دی؛ نو پر مونږ واجب دي چې د هغه تصديق وکړو، او د هغو د واقعاتو په انتظار کې سترګې په لار ولرو، چې د مشککينو او منکرينو علی الرغم هرومرو راتلونکې دي.

قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ﴿٩٥﴾

وويل (ذوالقرنين) هغه چې اقتدار راکړی دی ماته په هغه کې رب ځما خير (ډېر غوره) دی (له ورکړې ستاسې نه چې محصول دی)، پس مرسته وکړئ تاسې له ما سره په (انساني) قوّت سره؛ چې جوړ کړم په منځ ستاسې او په منځ د دوی کې يو پرېړ (او محکم) دېوال.

تفسير: يعني مال له ما سره ډېر دی، مګر په لاسونو او پښو له ما سره په زيار (محنت) او زحمت تېرولو کې مرسته (مدد) وکړئ !.

آتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انفُخُوا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ آتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ﴿٩٦﴾

راواخلئ تاسې ماته تختې د اوسپنې، تر هغه پورې (يې اېښودلې چې) برابر شو دا دېوال په منځ د دوو څوکو (د غرو)، نو وويل (ذوالقرنين) چې پو کړئ ! (پر دغو سکرو چې اچولي شوي دي په منځ د تختو د اوسپنې کې، نو پو يې کړل) تر څو چې يې وګرځوله دغه (اوسپنه) اور، وويل (ذوالقرنين) راوړئ ماته چې توی کړم په دې دېوال زېړ (ويلي شوی).

تفسير: يعني ړومبی يې د اوسپنې لويې لويې تختې سر په سر لاندې باندې سره کېښودې، او يو له بل سره ټينګې او کلکې يې کړې، څه مهال چې د هغو لوړوالی د دواړو غرونو څوکو ته ورسېد (نو پرې لرګي او سکاره انبار کړل شو)، او خلقو ته يې امر ورکړ چې د دغه اور په لګولو او پو کولو کې راسره مرسته وکړئ (چې په يوه آن او يوه شېبه

کې له یوه سره تر بل سره پورې او له پاسه تر ښکته پورې یوځلي ولګېږي، او بیا ژر ترې لرې او ګوښه شئ)، کله چې اوسپنه د اور په شان سره او ګرد سره یو جسم شو، په دغه وخت ویلې شوی ژېړ یې پرې راتوی کړه، چې د هغو اوسپنو په درزونو او چادونو کې ننوتل، او بیخي یې نژدې او پیوست کړه، او ګرده سره یو شوه، او د یو سخت غرنی دېوال په شان وګرځېد، دغه ګرد کارونه په دغه زمانه کې ظاهراً د یوه خارق العاده طریقې سره به انجام موندلی وي، چې ښایي هغه د «ذوالقرنین» له کرامته وګڼله شي، یا ممکن دی چې په هغه وخت کې به داسې اقسام آلات او اسباب موندلي کېده چې پر هغو اوس څمونږ علم نه رسیږي.

فَمَا اسْطَاعُوٓا أَن يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَاعُوا لَهُۥ نَقْبًا ﴿٩٧﴾

پس طاقت به نه وي د دوی چې وخیژي پرې (او ښکاره شي پرې له جهته د لوړوالي) او نه به طاقت وي د دوی دغه (غره) ته د سوري کولو (له جهته د سختوالي او پرېړوالي).

تفسیر: یعنې الله تعالی في الحال یأجوج مأجوج ته دغه قدرت نه دی ورکړی چې دغه دېوال سوری کړي، یا یې ونړوي او ترې تېر شي.

قَالَ هَٰذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي ۖ فَإِذَا جَآءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُۥ دَكَّآءَ ۖ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ﴿٩٨﴾

وویل (ذوالقرنین) دغه (اتمام د دېوال) او اقتدار څمونږ په جوړولو د هغه یو رحمت دی له جانبه د رب څما، نو هر کله چې راغله وعده د رب څما (په خروج د دغو قبیلو)؛ نو وبه ګرځوي دا (سد) هوار برابر له ځمکې سره، او ده وعده د رب څما حقه (رښتیا ثابته).

تفسیر: یعنې محض د الله تعالی په مهربانۍ دغه سد قائم شو، او تر معینه میعاده پورې به قائم پاتې شي، له صحیحه وو أحادیثو څخه معلومیږي چې د عیسی المسیح علیه السلام د نزول او د دجّال د قتله وروسته قیامت ته نژدې د یأجوج مأجوج د وتلو وعده ده، نو دغه سد به له منځه لرې کړ شي، او دغه دېوال به دوی ونړوي، او په هومره یو کثیر تعداد به دوی ترې ووځي او راتوییږي، چې د هغوی شمېر پر ته له الله تعالی بل هیچا ته به نه وي معلوم، ټوله دنیا به د دوی له مقابلې عاجزیږي، مسیح علیه السلام ته به حکم ورکړ شي، چې څما له خاصو بندګانو سره په «طور» باندې لاړ شه، بالآخر مسیح علیه السلام به د الله په دربار کې دعاء او راز او نیاز وکړي، نو وروسته له هغه پر یأجوج مأجوج باندې یوه غیبي وباء مسلّطه کیږي، او ګرد سره یوځلي مړه کیږي، زیات تفصیلات دې د أحادیثو په کتابونو کې په «باب أمارات الساعة» کې وکتل شي !.

دلته د ذوالقرنین حکایت تمام شو، نو بیا فرمایي الله تعالی:

وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ ۖ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ﴿٩٩﴾ وَعَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِّلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿١٠٠﴾

او پرې به ږدو ځینې د دوی په دغه ورځ کې چې موج به وهي (له ډېر ازدحامه او ننوځي) په ځینو نورو کې، او پو به کړی شي په صور (شپېلۍ) کې، پس راجمع به کړو مونږ دغه ټول (مخلوقات). او راوړاندې (نژدې او ښکاره) به کړو جهنّم په دغې ورځې کې کافرانو ته په وړاندې کولو سره (لپاره د هیبت).

تفسیر: یعنې یأجوج مأجوج د سمندر د موجونو او لویو څپو په شان بېشماره تعداد غونډ غونډ د لویو سیندونو د لویو لویو څپو په ډول راوځي او راتوییږي، یا یې دا مطلب چې د هول او خوف او وېرې او اضطراب لامله به ګرد مخلوقات

سره ګډوډ او خلط ملط شي، جن او انس به یو له بله سره ننوځي، او یو لوی شورماشور او سخته غلبله به جوړه شي، بیا به د قیامت علائم ښکاره شي، او د اسرافیل علیه السلام صور (شپېلۍ) به وپو کله شي، وروسته له هغه به ګرد خلق د الله تعالی په حضور کې د محشر په ډګر کې سره راټولیږي، او وړاندې به راځيٍ، او دوزخ به د کفّارو په مخ کې وروړاندې کیږي، ښایي د کفّارو تخصیص د دې لپاره کړی شوي وي؛ چې اصلاً دوزخ د همدغو لپاره تیار شوی دی، او د دوی پر سترګو باندې په دنیا کې پردې لویدلې وې چې پر هغه یې یقین او باور کړی وی، او اوس هغه پرده ترې لرې شوې ده.

ٱلَّذِينَ كَانَتۡ أَعۡيُنُهُمۡ فِي غِطَآءٍ عَن ذِكۡرِي وَكَانُواْ لَا يَسۡتَطِيعُونَ سَمۡعًا ١٠١

هغه کافران چې وي سترګې د دوی په پرده کې (له ډېره غفلته) له یاده ځما، او وو دوی چې داورېدلو توان یې نه لرلو.

تفسیر: یعنې پخپله د دوی د عقل سترګې نه وې پرانستلې؛ چې د الله جل جلاله دلائل او د قدرت نښې یې پرې لېدلې وی، او باور او یقین یې پرې راوړی وی، او د الله تعالی په یاد لګېدلې وی، او له ډېره ضده او عناده د هیچا خبره یې نه اورېده، او هغه چې بل چا ده ته وربښوده؛ پر هغه پوهېدلی وی.

أَفَحَسِبَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَن يَتَّخِذُواْ عِبَادِي مِن دُونِيٓ أَوۡلِيَآءَۚ إِنَّآ أَعۡتَدۡنَا جَهَنَّمَ لِلۡكَٰفِرِينَ نُزُلٗا ١٠٢

آیا ګمان کوي هغه کسان چې کافران شوي دي د دې چې ونیسي دوی بندګان ځما پرته له ما څخه دوستان (معبودان چې زه دوی نه په عذابوم، بلکه) تیار کړی مو دی جهنّم لپاره د کافرانو پړاو (یا مېلمستیا).

تفسیر: آیا منکرین داسې ګمان کوي؛ چې ځما د خاصو بندګانو: مسیح علیه السلام، عُزیر علیه السلام، روح القدس علیه السلام او ملائکو د عبادت کولو په سبب دوی د خپل حمایت اومرستې لپاره ودروي: ﴿كَلَّاۚ سَيَكۡفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمۡ وَيَكُونُونَ عَلَيۡهِمۡ ضِدًّا﴾ له سره داسې نه دی ! دوی پخپله به ستاسې د دغو حرکاتو څخه د بېزارۍ اظهار وفرمایي، او ستاسې په مقابل کې به د مدعي په شان په ضد او عناد د تاسې ودریږي.

قُلۡ هَلۡ نُنَبِّئُكُم بِٱلۡأَخۡسَرِينَ أَعۡمَٰلًا ١٠٣ ٱلَّذِينَ ضَلَّ سَعۡيُهُمۡ فِي ٱلۡحَيَوٰةِ ٱلدُّنۡيَا وَهُمۡ يَحۡسَبُونَ أَنَّهُمۡ يُحۡسِنُونَ صُنۡعًا ١٠٤

ووایه (ای محمده ! دوی ته) آیا خبر کړو تاسې په ډېرو سختو زیانکارانو باندې له جهته د عمله. دوی هغه کسان دي چې ورکې دي منډې (او زیار) د دوی په دغه ژوندون لږ خسیس کې، حال دا چې دوی ګمان کوي د دې چې ښېشکه دوی ښه کوي کار (او عمل، او په واقع کې داسې نه ده).

تفسیر: یعنې د قیامت په ورځ کې له ټولو څخه په زیاته خساره کې به هغه کسان وي؛ چې د دوی ټول فعالیت، مساعي او ځغلېدل یوازې د دنیا لپاره وو، او له سره د آخرت فکر به ورسره نه وو، محض دنیوي ترقیات او مادي کامیابۍ به یې خپله لویه ترقي او معراج ګڼله، یا به یې دا مطلب وي چې هغه کارونه چې دوی په دنیوي ژوندون کې نېک او ښه ګڼل أعم له دې نه چې هغه به په واقع کې ښه وو یا خراب؛ هغه ګرد د کفر له نحوسته هلته بېکاره ثابت شول، او ټول محنتونه یې توی او برباد لاړل، او ګرد سره خراب شول.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴿١٠٥﴾

دغه کسان (چې مخکې یاد شول) هغه کسان دي چې کافران شوي دي په آیتونو د رب خپل (په دنیا کې)، او په لقاء د دغه (الله په آخرت کې)، پس باطل ـ خراب شول عملونه د دوی، پس وبه نه دروو لپاره د دوی په ورځ د قیامت کې هیڅ وزن (ځکه چې حسنات نه لري، یا تله د نفعې به دوی ته نه دروو).

تفسیر: یعنې نه يې د الله تعالى دلائل منل، او نه يې داسې خیال وکړ چې کله به د هغه په مخ کې حاضر ېږم، نو د داسې کسانو ګرد زیار بېکاره ثابتېږي، ځکه چې د کافرانو حسنات مړه او بې اثره دي، او په ابدي ژوندون کې له سره په کار نه ورځي، نو اوس د دوی لپاره پرته له کفریاتو او سیئاتو یوه پله (پټ) څرنګه تلله شي؟ وزن (تلل) خو د موازنې لپاره وي، او موازنه د متقابلو شیانو کیږي، دلته خو د سیئاتو بالمقابل یو حسنه هم نشته، نو بیا وزن به د څه لپاره وي؟ یا دا چې وزن شته، مګر دوی ته دغه وزن هیڅ ګټه او منفعت نه رسوي، بلکه دوی ته لا زیان رسوي، او ښه پرې ملزم کیږي.

ذَٰلِكَ جَزَاؤُهُمْ جَهَنَّمُ بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ﴿١٠٦﴾

دغه (دی چې اعمال د دوی باطل شول) جزا د دوی ده دوزخ په سبب د دې چې کافران شوي وو دوی، او نیولي وو دوی آیتونه ځما او رسولان ځما مسخره.

تفسیر: یعنې هغه ټوکې مسخرې مو چې کولې، او ملنډې مو چې وهلې؛ اوس د هغو خوند وڅکئ!.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿١٠٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حِوَلًا ﴿١٠٨﴾

بېشکه هغه کسان چې ایمان يې راوړی دی او کړي يې دي ښه (عملونه)؛ شته دوی ته جنّتونه د فردوس (اعلی ـ غوره)، بهتر ځای د هستوګنې (مېلمستیا پېشکشی). چې تل به وي په دغو (جنتونو) کې، نه به غواړي دوی له دغو (جنتونو) څخه ګرځېدل (او وتل بل ځای ته).

تفسیر: یعنې نه به ترې مړېږي، او تل تر تله به په هم هغه ځای کې خپل اوسېدل او هستوګنه غواړي، او شېبه په شېبه تازه په تازه نعمتونه وررسیږي، او له سره داسې کوم فکر او خیال به دوی ته نه پیدا کیږي، چې مونږ به له دغه ځایه بل ځای ته منتقل کړی شو.

قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿١٠٩﴾

ووایه (ای محمده! دوی ته) که شي (اوبه د) بحر سیاهي لپاره (د لیکلو) د کلماتو د رب ځما؟ نو خامخا تمام به شي بحر پخوا له هغه نه چې تمام شي کلمات د رب ځما (ځکه چې کلمات د الله غیر متناهي دي)، او اګر که راوړو په مثل د دغه بحر (نور بحار هم) مددګار.

تفسیر: د سورت په خاتمه کې دا رانبيي چې د الله تعالى د علم او حکمت کلام او خبرې بې انتهاء دي، هغه خبرې چې ستاسې له ظرفه او استعداده او ضرورت سره لایقې دي؛ هغه مو دروښودې، دغه د الله تعالى د معلوماتو په مقابل کې دومره هم نه دي لکه یو څاڅکی د اوبو د سمندر په مقابل کې، فرض يې کړئ که د سمندر د ګردو اوبو څخه سیاهي جوړه شي، او په هغې د الله تعالى د خبرو په لیکلو لاس پورې کړی شي، او هغه د سمندر اوبه بیخي وچې شي، او بیا

دويم ځلي او دريم ځلي بيا دغه سمندر ډک او تش شي؛ نو دغه سمندرونه به وچيږي، مګر د پاک الله جلّت عظمتُه وأعظم برهانُه خبرې او کلام نه ختميږي، له همدې ځايه وپوهېږئ چې د عظيم الشأن قرآن او نورو سماويه کتابونو په ذريعه اګر که ډېر وسيع علم په ډېر زيات مقدار چاته ورکړ شي؛ نو هغه هم د الله تعالی د علم په مقابل کې قليل دی، اګر که في حدّ ذاته ورته کثير هم ويلی شو.

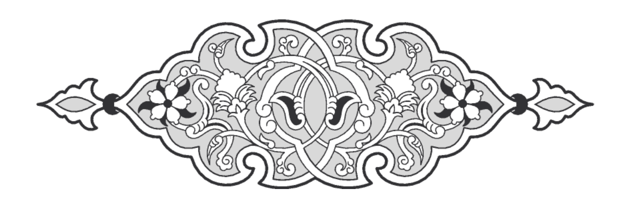
قُلْ إِنَّمَآ أَنَا۠ بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰٓ إِلَىَّ أَنَّمَآ إِلَٰهُكُمْ إِلَٰهٌ وَٰحِدٌ ۖ فَمَن كَانَ يَرْجُوا۟ لِقَآءَ رَبِّهِۦ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَٰلِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِۦٓ أَحَدًۢا ﴿۱۱۰﴾

ووايه (ای محمده !) بېشکه همدا خبره ده چې زه يو بشر سړی يم په شان ستاسې، چې وحي راځي ماته، چې بېشکه همدا خبره ده چې معبود ستاسې معبود دی يو، پس هر څوک چې وي چې اميد لري د (اخروي) ملاقات د رب خپل (په ښه وجه سره)؛ نو ښايي چې (تل) عمل وکړي عمل صالح، او نه دې شريکوي په عبادت د رب خپل کې هيڅوک.

تفسير: يعني زه ستاسې په شان يو بشر او انسان يم، الله نه يم، چې اصلاً او ذاتاً ټول علوم او کمالات ماته حاصل دي، هو ! الله تعالی جل جلاله حقّاني علوم او قُدسي معارف ماته وحي راليږي، چې په هغه کې اصل الأصول علم التوحيد دی، د هغه په طرف زه ټولو ته دعوت ورکوم، هغه څوک چې د الله تعالی د لقاء شائق وي، يا د ده سره مقابل کېدلو څخه خائف وي؛ نو د هغه لپاره پکار دي چې ښه ښه کارونه او اعمال له شريعته سره موافق وکړي ! او د الله تعالی په بندګۍ کې هيڅوک په هيڅ يوه درجه کې ظاهراً او باطناً مل او شريک نه کړي ! يعنې د جلي شرک په شان د رياء او نور خفي شرک څخه هم ځان وساتي، ځکه په هر عبادت کې چې د غير الله شرکت وي؛ هغه به بېرته د هم هغه عابد په مخ ويشتل کيږي.

په دغه آيت کې يې اشاره فرمايلې ده، چې د نبي علم هم متناهي او عطايي دی، او د الله تعالی د علم په شان ذاتي او غير متناهي نه دی، او همدا شان په آيت شريف کې په ښکاره أو مؤکد ډول بيان شوي چې محمد صلی الله عليه وسلم بشر أو انسان دی، امتياز يې له نورو خلکو څخه دادی چې د الله تعالی لخوا ورته وحي کيږي او د رسالت په منصب مشرف او ګمارل شوی دی، نو هغه څوک چې د هغه له بشريت څخه انکار کوي او نور يې بولي په ښکاره د قرآنکريم د نصوصو مخالفت کوي.

تمّت سورة الکهف بفضل الله تعالی ومنّه، ولله الحمد.

د لومړي ټوک فهرس

بِحَمْدِ اللّٰهِ تَعَالَىٰ وَتَوْفِيقِهِ

انتهى المُجَلَّدُ الأَوَّل

مِن بِدَايَةِ سُورَةِ الفَاتِحَة إِلَىٰ نِهَايَةِ سُورَةِ الكَهْف

د الله تعالى په مرسته او توفيق لومړي ټوک پاي ته ورسيد

دلومړۍ سپارى د سورة الفاتحة له پيل څخه د سورة الكهف تر پاي پورى

إنّ وزارة الشؤون الإسلامية والدعوة والإرشاد
في المملكة العربية السعودية
المشرفة على
مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف
في المدينة المنورة
إذ يسرها أن يصدر المجمع هذه الطبعة من
ترجمة معاني القرآن الكريم
إلى لغة البشتو
تسأل الله أن ينفع بها الناس
وأن يجزي
خادم الحرمين الشريفين الملك سلمان بن عبدالعزيز آل سعود
أحسن الجزاء على جهوده العظيمة في نشر كتاب الله الكريم
والله ولي التوفيق

په سعودي عربستان کښې د اسلامي چارو، او دعوت وارشاد وزارت او په مدينه منوره کښې د قرآنكريم د چاپ لپاره د پاچا فهد چاپخانې سرپرست په ډېره خوشحالۍ سره د قرآنكريم دمعانيو دا پښتو ترجمه او تفسير چاپ او خپروي،

او له الله تعالى څخه دعا او غوښتنه کوي چه په پښتو ژبه لوستونکو ورونړو ته پرې ګټه ورسوي، او هم خادم الحرمين الشريفين پاچا سلمان بن عبد العزيز آل سعود ته د هغه د قرآنكريم د خپرونې او دغه لوئ خدمت په بدل کښې لوئ اجر او ثواب ور په برخه کړي

يوازې يو الله تعالى د خير كار توفيق وركونكې دې

پوستې بكس شميره: ۶۲۶۲ – المدينة المنورة
www.qurancomplex.gov.sa
contact@qurancomplex.gov.sa

ⓗ مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف ، ١٤٤١هـ .
فهرسة مكتبة الملك فهد الوطنية أثناء النشر

مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف
ترجمة معاني القرآن الكريم إلى لغة البشتو / مجمع الملك فهد
لطباعة المصحف الشريف - المدينة المنورة ، ١٤٤١هـ

٢مج

٩٤٤ص ؛ ١٩,٥ × ٢٨ سم

ردمك: ٦-٧٤-٨١٨٧-٦٠٣-٩٧٨ (مجموعة)
ردمك: ٣-٧٥-٨١٨٧-٦٠٣-٩٧٨ (ج١)

١- القرآن - ترجمة - لغة البشتو أ. العنوان

ديوي ٢٢١,٤٩١٥٩ ١٤٤٠/١١٦٩٩

رقم الإيداع: ١٤٤٠/١١٦٩٩

ردمك: ٦-٧٤-٨١٨٧-٦٠٣-٩٧٨ (مجموعة)
ردمك: ٣-٧٥-٨١٨٧-٦٠٣-٩٧٨ (ج١)

ردمك: ٦-٧٤-٨١٨٧-٦٠٣-٩٧٨ (مجموعة)
ردمك: ٣-٧٥-٨١٨٧-٦٠٣-٩٧٨ (ج١)

٤٠٠٠/د٢٢٢ (٠٢) (٠١)